Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 14

Hugo de Groot

editie H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff

bron
Hugo de Groot, *Briefwisseling van Hugo Grotius. Deel 14* (eds. H.J.M. Nellen en Cornelia M. Ridderikhoff). Martinus Nijhoff, Den Haag 1993

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/groo001brie14_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

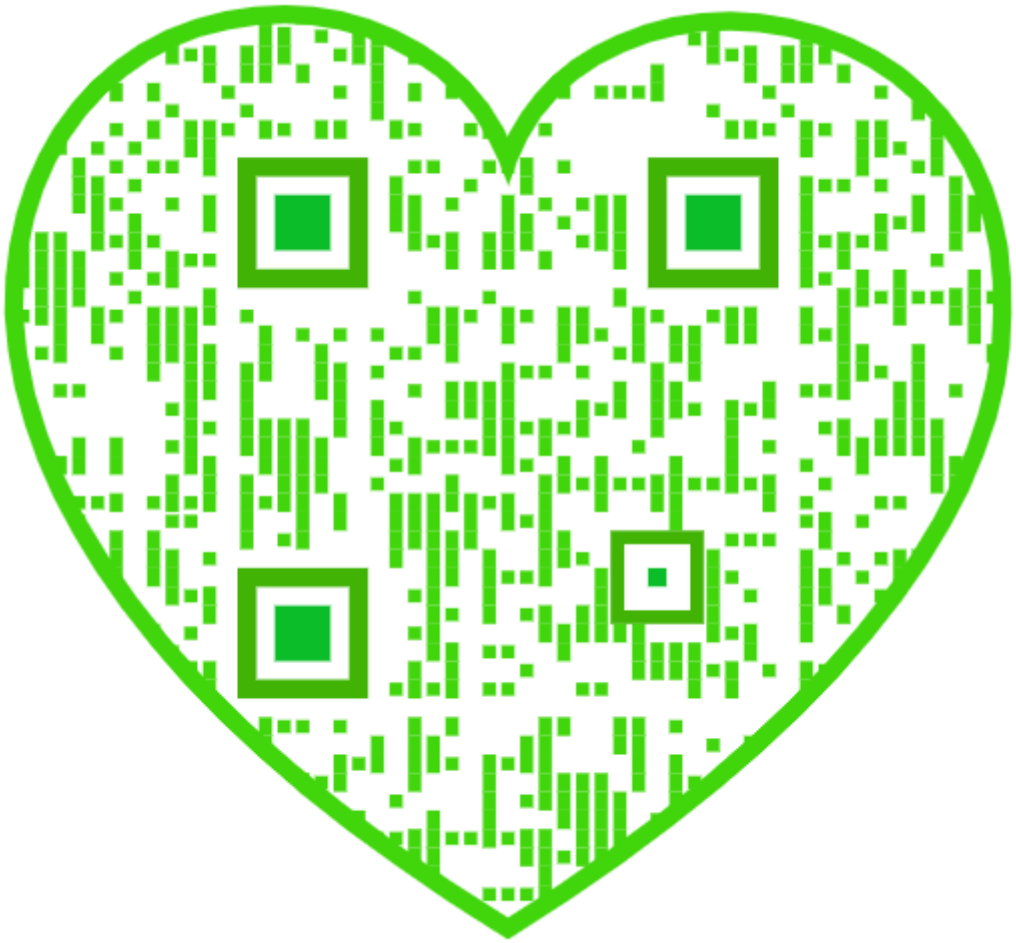

Ter inleiding

In het veertiende deel van de *Briefwisseling van Hugo Grotius* is zijn correspondentie van het jaar 1643 samengebracht. In totaal gaat het om 602 brieven, genummerd van 6021 tot en met 6622. Van deze brieven zijn er 400 uitgegaan en 202 binnengekomen. Geen enkel jaar heeft zoveel brieven opgeleverd als juist het jaar 1643. Dit hoge aantal heeft een drietal oorzaken van uiteenlopende aard. De nadering van de vredesconferenties te Munster en Osnabrück verplichtte ambassadeur Grotius tot een intensiever briefverkeer, niet alleen met zijn regering in Stockholm, maar ook met de gevolmachtigden Johan Axelsson Oxenstierna en Johan Adler Salvius, die namens Zweden aan de onderhandelingen zouden gaan deelnemen. Ook houdt de toename verband met Grotius' vaderlijke bekommernis om de toekomst van zijn kinderen. De tegenslagen die zijn zoons Cornelis en Dirk in hun militaire loopbaan ondervonden, dwongen hem tot het schrijven van brieven aan correspondenten in Duitsland, Zwitserland en Venetië. Los van deze recente ontwikkelingen in Grotius' ambtelijke en persoonlijke levenssfeer staat een derde oorzaak, die tot de grotere omvang van de correspondentie uit 1643 heeft geleid. Het bronnenmateriaal is namelijk vollediger overgeleverd; dit komt doordat zich in Grotius' nalatenschap een omvangrijk copieboek bevindt dat het tijdvak 6 januari-28 december 1643 beslaat en dat veel briefteksten bevat die anders onbekend zouden zijn gebleven.

In het vorige deel van de *Briefwisseling* zijn de bijlagen geplaatst achter de brieven waarop zij betrekking hebben. Deze werkwijze is ook in dit deel aangehouden; de brieven waaraan bijlagen zijn toegevoegd, staan in het Register van brieven (p. 825-826) met een asterisk aangegeven. In totaal gaat het hier om 26 briefnummers met 34 bijlagen. Onder de bijlagen bevindt zich een tiental brieven van koningin Christina van Zweden aan het Franse hof (nos. 6274, 6289, 6350, 6434, 6484 en 6485). Op aanwijzing van ambassadeur Grotius kregen die Zweedse missiven in de loop van 1643 een andere vorm. Terwijl in de regeringsperiode van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) nog volstaan kon worden met één brief, moest de Zweedse kanselarij de berichtgeving thans scheiden in aparte boodschappen aan koning Lodewijk XIV en de regentesse Anna van Oostenrijk: ‘Het hof wenst dat er in Zweden telkens twee brieven worden opgemaakt, één aan de koning, de andere aan de regentesse’ (no. 6354). Eerder had Grotius rijkskanselier Axel Oxenstierna al uitgelegd hoe de regentesse aangesproken moest worden: ‘De Franse gezagdragers verlangen dat brieven aan de koningin voortaan worden voorzien van het opschrift ‹Serenissimae et potentissimae etc.›’ (no. 6334). In kwesties van titulatuur en protocol was de Zweedse ambassadeur te Parijs een onbetwiste autoriteit.

Evenals deel XIII bevat dit deel de brieven van en aan een veertigtal correspondenten. Aan grote veranderingen was deze kring van briefschrijvers niet onderhevig, want voor het merendeel bestaat hij uit personen die ook in de voorgaande delen van de *Briefwisseling* voorkomen. Wèl diende zich in de persoon van Harald Appelboom een belangrijke nieuwe correspondent aan. Deze jonge Zweed, een leerling van Gerardus Joannes Vossius, had

in 1642 van zijn regering toestemming gekregen om op te treden als haar agent in Amsterdam. Zijn intrede in diplomatieke dienst bood hem de gelegenheid in een beleefde brief de geleerde ambassadeur te herinneren aan de welwillende ontvangst die hem enkele jaren daarvoor in diens woning ten deel was gevallen (no. 6091). In zijn antwoord toonde Grotius zich van zijn beminnelijkste kant (no. 6112). Vanaf dat moment beschouwde Appelboom het als zijn plicht om het nieuws dat hem uit Zweden bereikte, naar Parijs door te zenden.

Het overzicht van correspondenten weerspiegelt de activiteiten van Grotius als briefschrijver slechts tot op zekere hoogte. Hier en daar verschaft zijn correspondentie aanwijzingen dat zijn contacten verder reikten. Zo schrijft hij op 14 maart 1643 aan Willem de Groot: ‘Ik heb brieven ontvangen waaruit ik opmaak dat er zowel in Denemarken als in Zweden voorstanders zijn van mijn denkbeelden over de kerkelijke vrede, en ik weet zeker dat hetzelfde voor Engelsen en Duitsers geldt’ (no. 6130). Ruim een maand later, op 25 april, meldt hij niet zonder trots dat hij in Engeland, Duitsland, Denemarken en Polen onder ‘viri magni’ waardering oogstte (no. 6184). Wie die mannen van gezag waren, wordt niet duidelijk, want hun adhesiebetuigingen zijn niet overgeleverd.

Dat het hier geboden materiaal verre van volledig is, blijkt ook uit twee vermeldingen van brieven in veilingcatalogi. Een in *L'Amateur d'Autographes* vermelde brief van Grotius aan Denis Petau (no. 6570) lijkt verloren te zijn gegaan. In 1910 is er bij Fred. Muller te Amsterdam een brief van Axel Oxenstierna geveild (no. 6386), die sindsdien spoorloos is verdwenen.

Grotius beheerste vele talen, maar de taal waarnaar zijn voorkeur uitging, was en bleef het Latijn. Van de 400 door hem verzonden brieven die in dit deel van de *Briefwisseling* zijn opgenomen, zijn er 186 (46,5%) in deze taal gesteld. Het Latijn was de taal waarin hij correspondeerde met vorsten, diplomaten en geleerden; het was ook de taal die hem verbond met zijn dierbaarste correspondent, Willem de Groot. Er bestond tussen hen reeds een intensief briefcontact in de periode van het Bestand, toen de Leidse rechtenstudent Willem de Groot raad en steun zocht bij zijn oudere broer.

Aanvankelijk correspondeerde Grotius ook met zijn zwager Nicolaes van Reigersberch in het Latijn, maar na zijn inhechtenisneming in 1618 gingen beide correspondenten over op het Nederlands. Vele jaren later betreurde Reigersberch deze beslissing. Op 6 januari 1642 sprak hij in zijn wensen voor het nieuwe jaar het verzoek uit ‘voortaen het geluck ... [te mogen] genieten van mijne Neerlantse brieven met uEd. Latijnsche te verwisselen’ (no. 5540 (deel XIII)). In een elegante Latijnse brief verontschuldigde Grotius zich met de opmerking dat zijn ambtelijke beslommeringen hem beletten om zulke fraaie brieven te schrijven als hij in zijn jeugdjaren placht te doen (no. 5560 (deel XIII)). Prompt daarop ging hij in zijn wekelijkse nieuwsbrief weer over op het Nederlands. In de landstaal correspondeerde hij ook met Petter Spiring Silvercrona, een Zweed van Delftse origine, die koningin Christina in Den Haag vertegenwoordigde. Iedere week ontving deze Zweedse diplomaat nagenoeg dezelfde nieuwsbrieven als Nicolaes van Reigersberch. Zij werden afgeschreven door Nederlandse ‘touristen’ die de ambassadeur voor het verrichten van secretariaatswerkzaamheden inschakelde. Het adres voegde hij er eigenhandig aan toe: ‘Mijnheer/mijnheer Spierinck, heer van Nordsholm, raed van finantie van de coninginne ende croon van Swede’ (nos. 5748, 5820 en 5831 (deel XIII)). Het totaal van de Nederlandse brieven van Grotius' hand - met inbegrip van brieven aan Johannes Wtenbogaert (no. 6050) en de landgraaf van Hessen-Darmstadt (no. 6610) - bedraagt 95 nummers (23,7%).

De derde taal waarin Grotius correspondeerde, was de taal van zijn gastland, het Frans, dat in het diplomatieke verkeer steeds meer in zwang kwam (nos. 5880 (deel XIII) en 6085). Hij bediende zich van het Frans in het contact met correspondenten die het Latijn liever meden (Karl Ludwig van de Palts, Ernst Bogislaw, hertog van Croy, Gustav Karlsson Horn, etc.). Met een wekelijkse frequentie richtte Grotius ook brieven in de Franse taal aan de Hessische resident Joachim de Wicquefort (waaronder 1 originele brief (no. 6432) in facsimile afgedrukt in J.P. Houtman, *Facsimilé's van onuitgegevene brieven en andere belangrijke stukken van beroemde mannen*, Utrecht [ca. 1833]), en aan de

diplomaat Carl Marin, Zweeds resident in Zürich. Het aantal Franse brieven van Grotius bedraagt 119 nummers (29,8%).

Grotius' correspondentie valt te onderscheiden in ambtshalve geschreven brieven en brieven aan familie en bevriende geleerden. Van de 400 uitgaande brieven zijn er 136 van particuliere aard.

De correspondentie met Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch werd in 1643 op de oude voet voortgezet. Iedere week ging er vanuit Parijs een Latijnse brief naar Willem de Groot. In totaal gaat het om 51 brieven, die nu alleen nog bekend zijn van de uitgave in *Hugonis Grotii ... epistolae quotquot reperiri potuerunt*, Amsterdam 1687. Aan Nicolaes van Reigersberch adresseerde Grotius wekelijks een Nederlandse nieuwsbrief, die hij vaak vergezeld liet gaan van een persoonlijk schrijven waarin hij familiezaken afhandelde en zijn visie op recente ontwikkelingen in staat en kerk ontvouwde (64 originele brieven, aanwezig te Amsterdam, UB, coll. Remonstrantse Kerk, en 1 origineel te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2). Een aantal brieven van Grotius aan zijn zwager Nicolaes van Reigersberch is na verwerking in de *Historie van het Leven des Heeren Huig de Groot*, Dordrecht-Amsterdam 1727, losgeraakt van de oorspronkelijke verzameling en verloren gegaan. Dit verlies bleek voor 14 brieven niet helemaal onherstelbaar: hun tekst is althans gedeeltelijk in citaten in de *Historie* bewaard gebleven. Op grond van de Nederlandse nieuwsbrieven aan Petter Spiring Silvercrona kon de inhoud van nog eens 14 nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch achterhaald worden (zie Register van brieven, *sub voce* Nicolaes van Reigersberch en N.N.).

De correspondentie die Grotius met bevriende geleerden onderhield, is veel minder omvangrijk. Zij omvat slechts 6 brieven: aan Erik Emporagrius, Johannes Fredericus Gronovius, Denis Petau, Gerardus Joannes Vossius (2 brieven) en Johannes Wtenbogaert. Hiervan zijn 2 brieven in originele vorm overgeleverd. De ene, die gericht is aan Johannes Fredericus Gronovius, berust thans te München, UB, M 614 (no. 6586). De andere, een in het Nederlands gestelde brief aan de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert, zond Grotius mee met een brief aan zijn broer Willem de Groot (nos. 6050 en 6051). Dit origineel bevindt zich nu te Berlijn, Staatsbibliothek Preuss. Kulturbesitz, Samml. Darmstädter; een Latijnse vertaling verscheen in *Praestantium ... virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae*, Amsterdam ^{2}1684. Van de overige 4 brieven (nos. 6049, 6290, 6375 en 6570) is de tekst alleen in andere vormen bekend, onder meer als afschrift in een register dat Grotius' particuliere correspondentie ‘ad eruditos’ over de jaren 1636-1645 bevat (copieboek Rotterdam, Gemeentebibliotheek, collectie Remonstrantse Kerk, hs. no. 674).

Grotius heeft gedurende het gehele tijdvak van zijn ambassade (1635-1645) gezantschapsberichten naar Stockholm verzonden. Het aantal brieven dat hij aan rijkskanselier Axel Oxenstierna richtte, moet meer dan 500 hebben bedragen. Toen de nazaten van de rijkskanselier het familiearchief in 1849 aan het Stockholmse rijksarchief schonken, bevatte het dossier met de correspondentie van ambassadeur Grotius aan Axel Oxenstierna (Oxenstierna-samling, E 607) nog slechts 102 originele brieven. Het merendeel van die brieven dateert uit de periode 1635-1638. Originele brieven van later datum zijn schaars: 4 brieven uit 1640, reeds uitgegeven in deel XI van de *Briefwisseling* (nos. 4529, 4600, 4835, 4989), 2 brieven uit 1643 (nos. 6110 en 6159 van deel XIV), 3 brieven uit 1644 en een brief die Grotius op 25 juni 1645 in Stockholm schreef. Het verlies van 400 originele brieven wordt goedgemaakt door twee banden met afschriften van gezantschapsberichten, die vervaardigd zijn

in de periode dat het dossier met originelen nog niet uiteengevallen was. Het ene copieboek wordt nu bewaard te Dresden, Sächsische Landesbibliothek, C 61; het andere bevindt zich te Leipzig, UB, ms. 2633. Omdat het Leipziger copieboek zeer waarschijnlijk teruggaat op het exemplaar te Dresden, werd - in navolging van *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter*, 2. afd., II en IV, Stockholm 1889-1891 - het laatstgenoemde copieboek als basistekst gebruikt voor uitgave in de *Briefwisseling*.

Toen Johan Oxenstierna, zoon van de rijkskanselier, tegen het einde van oktober 1641 door koningin Christina tot haar gevolmachtigde ter vredesconferentie werd aange-

steld en kort daarop met een belangrijke missie naar Duitsland vertrok, vond Grotius het raadzaam om het nieuws dat hij aan de regering in Stockholm had te melden ook aan deze diplomaat door te geven. Onder het adres: ‘Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, libero baroni in Kymitho, etc.’ deed hij hem duplicaten toekomen van zijn wekelijkse gezantschapsberichten aan Axel Oxenstierna, die hij telkens eigenhandig ondertekende. Af en toe voegde hij in een postscriptum nog enkele korte opmerkingen toe. De voor Johan Oxenstierna bestemde gezantschapsberichten zijn in twee gedeelten overgeleverd (Stockholm, Riksarkivet, E 951, en Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723); samen vormen zij van 30 mei 1643 tot en met 22 april 1645 een vrijwel aaneengesloten reeks. Deze in een keurige secretarishand geschreven duplicaten hebben al vroeg de aandacht van geleerde onderzoekers getrokken. De verzameling in Hannover diende zelfs als basis voor twee onafhankelijk van elkaar tot stand gekomen uitgaven: Friedrich Carl von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen*, Frankfort-Leipzig 1760 (*BG* no. 1254), en C.A. den Tex, *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium ... epistolae ineditae*, Haarlem 1829 (*BG* no. 1224). In hun belangstelling stonden de twee uitgevers niet alleen. Nog talrijker waren de afschrijvers. Hun copieboeken zijn nu nog terug te vinden in de bibliotheken van Hamburg, Hannover, Kopenhagen, Linköping, Stockholm en Uppsala. De Nederlander mr. Johan Meerman verzorgde een uitgave naar het handschrift Linköping, Stifts- och Landsbiblioteket, Brev 24, in zijn *Hugonis Grotii epistolae ineditae*, Haarlem 1806 (*BG* no. 1222).

Wanneer zijn diplomatieke werkzaamheden hiertoe aanleiding gaven, verstuurde Grotius ook brieven naar koningin Christina van Zweden. Meestal bevestigde hij de ontvangst van instructies uit Stockholm of deed hij verslag van zijn bezoeken aan het Franse hof. Eén keer liet hij zich van een minder formele kant zien. Toen hij van zijn correspondent Harald Appelboom vernam dat de jeugdige koningin voor het eerst had deelgenomen aan het beraad in de Zweedse rijksraad, bracht hij spontaan zijn gelukwensen over (no. 6281). Wel dient opgemerkt dat de correspondentie met de koningin grote lacunes vertoont: de brief van Grotius aan Christina van 25 juli 1643 (no. 6330) is de laatste van dat jaar. Er is trouwens in meer dan een opzicht sprake van een gebrekkige overlevering: de brieven zijn alleen in afschrift voorhanden in de copieboeken te Dresden en Leipzig. Naar het Dresdener copieboek (Sächsische Landesbibliothek, C 61) werd in 1892 te Stockholm een uitgave verzorgd in *Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos*.

Met zijn collegae in het buitenland stond Grotius in geregeld contact. Opdat hij zich kon vergewissen van wat hij eerder had bericht, liet hij alle uitgaande diplomatieke brieven in copieboeken afschrijven. Dergelijke copieboeken met ‘lettres d'affaires’ zijn overgeleverd voor de jaren 1635-1636, 1642 en 1643. Zij maakten deel uit van de papieren die in 1903 rechtstreeks uit Grotius' nalatenschap zijn overgegaan in het bezit van G.H.L. baron van Boetzelaer, die enkele jaren nadien de gehele collectie in bruikleen afstond aan het Algemeen Rijksarchief te Den Haag. Een inventaris van deze collectie is opgenomen in *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven* 34(1911), p. 64-68, waar de copieboeken onder nos. 1-4 van de Aanwinsten 1911 XXIII figureren. Het copieboek 1642 bevat één brief uit 1643: het gaat om een brief aan de Hessische resident Joachim de Wicquefort van 3 januari 1643. Brieven na die datum kregen een plaats in het vierde copieboek, dat op de kaft, behalve de raadselachtige aantekening ‘1643, geconfereert is wel’, ook het nummer 9 draagt. Uit dit nummer valt op te maken dat de ambassadeur sinds zijn plechtige entree in 1635 al acht copieboeken in even zovele dienstjaren had aangelegd.

Grotius maakte een onderscheid tussen correspondenten die slechts verkorte versies van zijn nieuwsbrieven mochten ontvangen, zoals Carl Marin in Zürich, Harald Appelboom in Amsterdam en misschien ook Pauwels Pels, Staats-Zweeds agent in Danzig, en correspondenten die de beschikking kregen over het volledige resultaat van zijn nieuwsgaring. Dit laatste voorrecht genoten de Hessische resident Joachim de Wicquefort en de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona. Een collega voor wie Grotius een bijzondere achting koesterde, was de Zweedse ambassadeur en gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Adler Salvius. Jarenlang had de Zweed als ambassadeur te Hamburg zorg gedragen

voor de postverbindingen van en naar Stockholm. Toen hij in augustus 1643 naar Osnabrück vertrok, raakten de verbindingen voor enkele maanden ontregeld (nos. 6329 en 6528).

Ter afsluiting van deze beschrijving van Grotius' diplomatieke post volgen hier nog enige numerieke gegevens. Van de 264 ambtshalve geschreven brieven zijn slechts 57 originelen voorhanden. Oorspronkelijke brieven van de hand van ambassadeur Grotius zijn te vinden in: Dresden, Sächsische Landesbibliothek, C 61A (22 brieven aan Harald Appelboom); Gotha, Stadtarchiv, A 473 (2 brieven aan Harald Appelboom); Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723 (5 duplicaten aan Johan Oxenstierna); Stockholm, Riksarkivet, Bielke-samling E 2354 (2 brieven aan Gustav Karlsson Horn) en Stockholm, Riksarkivet, Oxenstierna-samling E 607 (2 brieven aan Axel Oxenstierna) en E 951 (24 duplicaten aan Johan Oxenstierna).

De tekst van 188 ambtelijke brieven is alleen in afschrift bewaard. Daarbij moet evenwel een onderscheid gemaakt worden tussen afschriften die uit de kring van de ontvanger afkomstig zijn - zoals de 14 nieuwsbrieven aan Petter Spiring Silvercrona en het Dresdener copieboek met zijn pendant te Leipzig (6 brieven aan koningin Christina van Zweden en 51 aan Axel Oxenstierna) - en brieven waarvan de tekst alleen is overgeleverd in de copieboeken die Grotius zelf liet bijhouden. Zoals eerder vermeld, sloot Grotius het copieboek met diplomatieke correspondentie over het jaar 1642 af op 3 januari 1643. De eerste brief in het Haagse copieboek 1643 dateert van 6 januari; de laatste is ingeschreven op 28 december 1643. Voor 117 brieven vormen Grotius' eigen copieboeken de enige bron. Hieronder bevinden zich 51 brieven aan Joachim de Wicquefort, 51 aan Carl Marin, 2 aan Karl Ludwig, de latere keurvorst van de Palts, 2 aan de graven van Wertheim, 2 aan Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, 2 aan Jean-Baptiste de Budes, graaf Guébriant, en 7 brieven aan verschillende correspondenten.

De originelen van 18 ambtelijke brieven zijn verloren gegaan nadat zij uitgegeven waren in *Hugonis Grotii ... epistolae quotquot reperiri potuerunt*, Amsterdam 1687: 9 brieven aan Johan Adler Salvius, 2 brieven aan Fortunatus Sprecher von Bernegg, 1 brief aan Friedrich van Hessen-Eschwege, 1 aan Mattias Mylon, 1 aan Gustav Rosenhane, 1 aan Schering Rosenhane, 1 aan Ulysse de Salis-Marschlins, 1 aan Johan Stålhandske en 1 aan Lennart Torstensson. Hetzelfde lot trof het origineel van Grotius' brief aan Joachim de Wicquefort na publikatie in Houtmans *Facsimilé's*.

Anders dan de door Grotius verzonden brieven is de ontvangen post voor het overgrote deel in haar oorspronkelijke staat overgeleverd: 185 van de 202 aan Grotius geadresseerde brieven konden naar het origineel worden uitgegeven. Van de 202 ontvangen brieven zijn er 108 (53,4%) in het Latijn, 47 (23,3%) in het Frans, 26 (12,9%) in het Nederlands, en 21 (10,4%) in het Duits gesteld.

Van de hand van familieleden en getrouwe vrienden ontving Grotius dit jaar 82 brieven. Zijn zonen Cornelis, Pieter en Dirk stonden in regelmatige correspondentie met hun vader. Brieven van de oudste en de jongste zoon zijn bewaard gebleven (5 brieven van Cornelis de Groot en 10 van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot; hun brieven berusten te Den Haag, Algemeen Rijksarchief, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanwinsten 1911 XXIII nos. 25 en 27). Voorts kreeg hij brieven van zijn naasten in de Republiek. Hun aantal was in de loop der jaren zodanig geslonken dat hij nu nog maar twee vaste correspondenten over had: zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en zijn broer. De trouwe Willem de Groot sloeg bijna geen week over en wanneer hij eens een keer verstek liet gaan, verontschuldigde hij zich in de eerstvolgende brief. Wanneer in de loop van september het contact even hapert, brengt hij deze ontregeling terstond ter sprake (nos. 6469, 6486, 6504). In Parijs

zag Grotius er persoonlijk op toe dat de brieven van zijn broer zorgvuldig geordend en bewaard werden. De verzameling, die altijd intact is gebleven, wordt thans bewaard in de collectie Hugo de Groot, aanwinsten 1911 XXIII no. 24 van het Algemeen Rijksarchief te Den Haag (uit het jaar 1643 zijn er 50 brieven overgeleverd). De correspondentie die Nicolaes van Reigersberch met zijn zwager voerde, vertoont daarentegen grote lacunes. De collectie van de Remonstrantse Kerk, aanwezig in de Amsterdamse Universiteitsbibliotheek, bevat slechts 9 originele brieven, alle uitgegeven

door H.C. Rogge, *Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot*, Amsterdam 1901. De auteurs van de *Historie van het Leven des Heeren Huig de Groot* hebben destijds nog inzage gehad in een brief die na de uitgave van dit werk in 1727 verloren is gegaan (no. 6552).

Vrienden en bewonderaars in de Republiek schreven Grotius nog maar zelden: 1 brief van Caspar Barlaeus (no. 6362, naar het origineel te Den Haag, Meermanno-Westreenianum), 1 van Robert Le Comte (no. 6057, naar het origineel te Amsterdam, UB, coll. Diederichs), 1 van Johannes Fredericus Gronovius (no. 6232, naar het origineel te Leiden, UB, hs. Papenbroeck 2), 1 van Cornelis Pijnacker (no. 6317, naar het origineel te Amsterdam, UB, coll. Diederichs), en 3 brieven van Gerardus Joannes Vossius: no. 6358 (naar de uitgave in *Praestantium ... virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae)*, no. 6412 (naar een collatie door P.C. Molhuysen met het nu onvindbare origineel (in 1928 in het bezit van het veilinghuis Nijhoff te Den Haag)), en no. 6553 (naar het origineel in Amsterdam, UB, coll. Diederichs). Vossius' brieven van 7 september en 23 november 1643 (nos. 6412 en 6553) zijn ook in afschrift overgeleverd in de Rawlinson-collectie te Oxford, Bodleian Library; samen met de brief van 9 augustus (no. 6358) werden zij uitgegeven in P. Colomesius, *G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae*, Augsburg ^{2}1691.

De diplomatieke post die bij ambassadeur Grotius binnenkwam, omvat 120 brieven. Zij is afkomstig van Harald Appelboom (27 brieven, aanwezig te Amsterdam, UB, coll. Diederichs; Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 15; München, Bayerische Staatsbibliothek, coll. Camerarius, Clm. 10354; 's-Hertogenbosch, RA, coll. Cuypers van Velthoven), Salvius' secretaris Georg Keller (18 brieven te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 12), Carl Marin (31 brieven te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 9), Mattias Mylon, secretaris van Johan Oxenstierna (1 brief te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 19), Johan Oxenstierna (11 ontwerp-brieven te Stockholm, Riksarkivet, E 915), Pauwels Pels (5 brieven te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 16, en Rotterdam, Gemeentebibliotheek, coll. Rem. Kerk, niet gecatalogiseerd), Gustav en Schering Rosenhane (2 brieven te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 17), Johan Adler Salvius (2 brieven te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 10), Petter Spiring Silvercrona (11 brieven te Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 13) en Johan Stålhandske (1 brief te Leiden, UB, BPL 749). Voorts ontving Grotius nog brieven van rijkskanselier Axel Oxenstierna (1 brief vermeld in een veilingcatalogus), het stadsbestuur van Colmar (1 brief te Utrecht, RA, Archief Boetzelaer) en van Jean-Baptiste de Budes, graaf Guébriant (1 brief te Parijs, particuliere collectie). Koningin Christina van Zweden verzond in 1643 8 instructies naar haar ambassadeur (7 originelen in Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, no. 6); alle 8 instructies zijn met de bijbehorende brieven opgenomen in de registers van de koninklijke kanselarij (Stockholm, Riksarkivet, Riksregistratur, 1643^{I} en 1643^{II}, Tyskt och Latinskt).

Van de 602 in dit deel van de *Briefwisseling* opgenomen brieven zijn er 391 niet eerder gepubliceerd. Bijna de helft van de door Grotius geschreven brieven, 198 op een totaal van 400 brieven, verscheen eerder in druk. Voor de binnengekomen post (202 brieven) is het aantal uitgegeven brieven beperkt, want slechts de brieven van Nicolaes van Reigersberch en van Gerardus Joannes Vossius vonden een uitgever. Dat de publikatie van de aan Grotius gerichte correspondentie is achtergebleven, ligt voor de hand: het nageslacht heeft zich allereerst toegelegd

op het bijeenbrengen en uitgeven van de brieven die de grote geleerde zelf had geschreven.

Hugo de Groot, geboren op 10 april 1583, werd in 1643 zestig jaar. Zoals gebruikelijk vierde hij zijn verjaardag op de eerste Paasdag, die in dat jaar op 5 april viel. Zijn broer Willem bracht deze feestdag in herinnering in de slotregels van zijn brief van 6 april (no. 6161). De dag moet voor de jarige een aangenaam verloop hebben gehad. Vol zelfvertrouwen blikte hij in de toekomst: ‘J'ai accompli par la grace de Dieu la soixantiesme année de ma vie, et me porte bien, lis et escris avecq tant de plaisir et de facilité que j'ay faict en ma jeunesse, comme j'espere le faire voir et à ceux qui le desirent et à ceux qui ne

desirent pas' (no. 6162). In dit jaar diende zich ook het vijfde lustrum aan van een gebeurtenis die zijn leven een geheel andere wending had gegeven. Willem de Groot schonk er in de datering van zijn brief van 31 augustus terloops aandacht aan: '[eer]gisteren was het de dag van je inhechtenisneming, nu 25 jaar geleden' (no. 6396). Grotius negeerde die opmerking. Hij wenste niet naar het verleden om te zien, in de wetenschap dat de tijd drong. 'Hora ruit', was zijn lijfspreuk.

Al vele jaren stond het Grotius precies voor ogen hoe hij te werk wilde gaan bij de uitgave van de geschriften die hij in voorbereiding had. Gedreven gaf hij uitvoering aan een taak die hem naar zijn vaste overtuiging door God was opgelegd. Allereerst wijdde hij zich aan de voltooiing van zijn *Annotationes* op het Oude en Nieuwe Testament. Het deel met de *Annotationes in libros Evangeliorum* was reeds in 1641 bij Blaeu in Amsterdam verschenen (*BG* no. 1135). Het manuscript van de *Annotata ad Vetus Testamentum* had hij in 1642 toevertrouwd aan de Parijse drukker Sébastien Cramoisy. De druk vorderde langzaam, maar over de kwaliteit had Grotius niets dan lof. Vol optimisme berichtte hij in januari 1643 aan zijn vrienden Gerardus Joannes Vossius en Johannes Wtenbogaert dat de drukker voor de afwerking van zijn aantekeningen op het Oude Testament nog drie maanden nodig zou hebben (*BG* no. 1137). Intussen werkte hij gestaag voort aan zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141). De tekst was nu tot en met de Openbaring van Johannes geredigeerd; restte nog het probleem om copiïsten te vinden die zijn moeilijk leesbare handschrift konden verwerken tot nette kopij (nos. 6049 en 6050). Daartegenover stond dat er van de censuur geen tegenwerking te verwachten was. Alle aantekeningen waren nagezien door Denis Petau S.J. en andere theologen van de Sorbonne (nos. 5408 (deel XII), 5657, 5727, 5943 (deel XIII)). Zij toonden zich ingenomen met Grotius' bijbelstudies (nos. 6224 en 6244). Toch verliep het werk aan de uitgave van de *Annotata ad Vetus Testamentum* niet zo snel als hijzelf had gehoopt. Op 28 maart meldde hij aan de Hessische resident Joachim de Wicquefort dat *tomus* I nu gereed lag voor de binder (no. 6152). In juli naderde *tomus* II zijn voltooiing (no. 6312); het zetwerk van *tomus* III nam in augustus een aanvang (no. 6363), maar was tegen het einde van het jaar nog in volle gang. Pas in augustus 1644 zou Sébastien Cramoisy de eerste exemplaren van de drie delen met *Annotata* naar Holland kunnen verzenden (*BG* no. 1137, rem. 2). Vertraging trad ook op bij het afschrijven van de *Annotationes in Novum Testamentum*, want het was moeilijk een copiïst te vinden die het Grieks beheerste. Enige assistentie ontving Grotius van de Amsterdamse regentenzoon Coenraed van Beuningen, maar na diens vertrek kon hij alleen nog rekenen op de incidentele assistentie van Isaac Vossius (no. 6403). Uit een brief aan Nicolaes van Reigersberch van 3 oktober 1643 blijkt dat hij nog steeds op zoek was naar een geschikte copiïst (no. 6456). Omdat hij rekening hield met een herdruk van zijn *Annotationes in libros Evangeliorum*, vertaalde hij alvast alle Griekse en Hebreeuwse citaten in het Latijn. Naar zijn zeggen zou zijn exegetische arbeid zo ook voor minder erudiete lezers toegankelijk worden (nos. 6244 en 6375).

Het programma dat Grotius zich gesteld had, omvatte naast de Parijse publikaties ook werken die hij in de Republiek wilde uitgeven. De manuscripten had hij Willem de Groot al toegezonden: de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430-431), de *poemata*, de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *Annales et Historiae* (*BG* no. 741). In juli 1642 had Blaeu de druk van de aantekeningen bij Lucanus op zich genomen (nos. 5779 en 5788 (deel XIII)). Bijna een jaar later, in juni 1643, kreeg Grotius eindelijk een exemplaar van het werk in handen. Misnoegd gaf hij Willem de Groot te kennen dat de Amsterdamse uitgever lang had getreuzeld om uiteindelijk een publikatie vol drukfouten af te leveren. Daarom drukte hij zijn broer op het hart:

‘Sta niet toe dat de uitgave van de *poemata* en *Anthologia Graeca* nog lang op zich laat wachten: wij weten niet hoeveel tijd God ons nog vergunt’ (no. 6256).

Willem de Groot gaf zich alle moeite zijn broer ter wille te zijn. Zelf was hij ook niet tevreden over de kwaliteit van het door Blaeu verzorgde drukwerk (nos. 6276 en 6292). Het toeval wilde dat hij een maand eerder over de uitgave van de *Anthologia Graeca* had gesproken met de graecist Justus Rijckewaert. Deze stelde voor om het werk onder zijn toezicht te laten uitgeven bij de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes

Naeranus (no. 6211). Grotius oordeelde gunstig over dit voorstel, maar omdat Willem een afwachtende houding aannam, sleepte het overleg over de uitgave van de *Anthologia Graeca* zich nog vele maanden voort, dit ondanks herhaalde aanmaningen uit Parijs haast te maken.

Omdat de *poemata* hem evenzeer dierbaar waren, liet Grotius niet na om Willem de Groot te wijzen op het belang van een geheel nieuwe uitgave van zijn dichtwerken. Regelmatig vulde hij de verzameling met recent totstandgekomen verzen aan: een hekeldicht op de Haagse hofpredikant André Rivet (nos. 6030, 6074 en 6086), een epigram op de geograaf Johan de Laet (no. 6516), een epigram 'ter ere' van kardinaal Jules Mazarin (no. 6543), alsook - tegen het einde van het jaar - het *Aureum carmen Pythagorae* en een Latijnse vertaling van Euripides' *Supplices* (no. 6599).

Met het verschijnen van de *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft herleefde bij Willem de Groot ook de belangstelling voor het manuscript van Grotius' *Annales et Historiae* (*BG* no. 741). De auteur zelf rekende er niet op dat dit jeugdwerk spoedig gedrukt zou worden. In een brief aan de Hessische resident Joachim de Wicquefort verwoordde hij die sombere vermoedens aldus: 'Je suis marry qu'un ouvrage tres excellent d'un tel personnage comme est monsieur Hooft, le drossart, a esté si mal receu, et n'attends pas mieux de mon histoire quand elle sortira en lumiere' (no. 6026).

Toonden de uitgevers in het vaderland zich niet meteen bereid Grotius' programma zonder vertragingen uit te voeren, zij lieten deze terughoudendheid varen zodra zij de kans kregen om herdrukken te verzorgen van werken die eerder in Parijs waren uitgegeven. In ieder geval gaf dr. Joan Blaeu in zijn Amsterdamse drukkerij voorrang aan het ter perse brengen van de controversiële geschriften die Grotius in de jaren 1641-1643 aan Parijse drukkers had toevertrouwd (*BG* nos. 1165-1168, *BG* nos. 1175-1176, *BG* nos. 1183-1184). Het slagvaardig optreden van de uitgever vindt een goed voorbeeld in de editie van *De origine gentium Americanarum dissertatio*: in mei 1642 werd het werk in Parijs uitgebracht (*BG* no. 725); drie maanden later was er in Amsterdam al een herdruk gereed (*BG* no. 726). Toen de Westindische Compagnie bij monde van de streng calvinistische geograaf Johan de Laet bezwaar aantekende tegen de door Grotius in zijn *Dissertatio* verdedigde stelling dat de Noordse volkeren de oudste bewoners van Noord-Amerika waren (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212), trad de uitgever wederom kordaat op: hij verzorgde uit eigen beweging een heruitgave van de Parijse editie van Grotius' weerwoord *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba* (*BG* no. 731). Een drukfout die Gerardus Joannes Vossius in de Parijse uitgave had gesignaleerd (no. 6553), kon nog verbeterd worden in de nieuwe editie (*BG* no. 732).

Een minder controversieel werk, de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791) trok eveneens de belangstelling van de vaderlandse uitgevers. Een herdruk was aantrekkelijk, omdat dit type beschouwingen over teksten in het *Corpus iuris civilis* bij juristen geliefd was. Zowel Blaeu als zijn Amsterdamse vakgenoot Joannes Janssonius verzorgden in 1643 een uitgave (*BG* nos. 792 en 793). Opmerkelijk is dat Willem de Groot er niet in slaagde duidelijk aan te geven hoe de publikatie onder Haagse raadsheren en Leidse rechtsgeleerden was ontvangen (nos. 6139 en 6153).

De theologen die in 1642 de pen hadden opgenomen tegen Grotius' *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) en *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) konden tevreden zijn, want zij hadden weten te bereiken dat nu in brede lagen van de bevolking in de Republiek werd aangenomen dat Grotius zich tot het katholicisme had bekeerd: 'Hugo Grotius papizans', 'Hugo Grotius papista'. Met

uitzondering van de avonturier Johann Seyffart, die in een *Classicum belli sacri* (*BsG* no. 316) de lutheranen al te onstuimig had opgeroepen tot een heilige oorlog tegen de paapse Grotius, hadden de opponenten profijt getrokken van hun polemiek. De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius was met zijn geschrift *Hugo Grotius papizans* (*BsG* no. 306) uit de anonimiteit getreden. Voorheen een obscuur auteur, raakte hij met deze publikatie ook buiten de kring van de Amsterdamse kerkgangers bekend. Een andere tegenstander, de Bossche hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius), verdiende met zijn in november 1642 uitge-

brachte *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est illustrissimi viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo* (*BG* no. 1130 en *BsG* no. 318) een professoraat aan de theologische faculteit van de Groningse hogeschool. Op het nieuws van deze bevordering reageerde Grotius in een brief van 3 januari 1643 met een wat zure opmerking: ‘Uit De Marais' promotie merck ick dat mij gebeurt dat men eertijds van Luther zeide: ‹Lutherus pauper alios facit divites›, omdat veele tot fortuine quaemen met tegen hem te schrijven’ (no. 6023). Onder Grotius' tegenstanders nam André Rivet de eerste plaats in. Onvermoeibaar was de Haagse hofpredikant voor de leer van Calvijn opgekomen. De *Annotata ad Consultationem Cassandri* had hij in maart 1642 beantwoord met de *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172). Op Grotius' weerwoord *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) liet hij zijn *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) volgen. In augustus 1642 hoopte Grotius zijn opponent tot zwijgen te brengen met een *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183), maar de calvinist wist van geen wijken. Tegen het einde van het jaar bereikte Grotius diens nieuwste bijdrage in deze polemiek: *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Enkele dagen na ontvangst verzuchtte Grotius: ‘Mij dunct niet dat ick aen Rivet iet behoore te antwoorden, 't Zoude noit een einde zijn’ (no. 6023). Parijse vrienden van de hofpredikant interpreteerden deze verzuchting als een erkenning van de nederlaag. Begin januari 1643 ontving Rivet van zijn correspondent Claude Sarrau de tijding dat de Zweedse ambassadeur de wapens aan de kapstok had gehangen (Bots-Leroy, *Correspondance Rivet-Sarrau* I, p. 350). Niet zonder eigendunk liet de ferme verdediger van de calvinistische orthodoxie doorschemeren dat hij zich als overwinnaar in de polemiek beschouwde.

Toch was de zaak nog niet afgedaan. In zijn brief van 3 januari gaf Nicolaes van Reigersberch de mening te kennen dat de ‘ongeschiktheyt van Riveth’ moest worden ‘gerefreneert’. Hij verwees naar een passage in de *Apologeticus*, waar André Rivet een oude ruzie oprakelde (p. 21-22). In 1637 had de hofpredikant tijdens een onderhoud met de Poolse gezant Andreas Rey de Naglowi verkondigd dat Grotius volgens sommigen tot het socinianisme neigde. Nicolaes van Reigersberch was bij dit gesprek aanwezig geweest en had vervolgens uitvoerig met zijn zwager over deze verdachtmaking van gedachten gewisseld. Nu, na lezing van de *Apologeticus,* vond hij het dienstig hun beider correspondentie, mits vertaald in het Latijn, onder de titel ‘Bona fides Riveti’ uit te geven (no. 6027). Grotius ging aan dit voorstel voorbij, omdat hij niet zeker was van Reigersberchs onvoorwaardelijke steun (no. 6030). Zijn bedenkingen waren gegrond, want op 1 februari 1644 schreef André Rivet over Grotius' zwager aan Claude Sarrau: ‘Hier son beaufrere estoit en compagnie, où il advoua que le recit que j'avoy faict de ce qui se passa chez l'Ambassadeur de Polongne estoit veritable’ (Bots-Leroy, *Correspondance Rivet-Sarrau* II, p. 195).

Zelf had Grotius in ieder geval voldoende redenen om zich over Rivet te beklagen. Door een Latijnse vertaling van gedeelten uit de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot* (*BG* no. 889) in het *Votum pro pace ecclesiastica* op te nemen, had hij de hofpredikant betrokken in de discussie over de Bestandstwisten. Hoewel hij wist dat André Rivet zich pas in 1620 in de Republiek had gevestigd, confronteerde hij hem nu welbewust met het onrecht dat de ‘preciezen’ hem in 1618 hadden aangedaan. In zijn *Apologeticus* (p. 123-125) verdedigde Rivet zich met de opmerking dat deze kwestie hem niet aanging, maar enkele regels verder stelde hij Grotius op één lijn met Henricus Slatius, een fanatiek

remonstrant die in 1623 had deelgenomen aan een complot tegen stadhouder Maurits. Deze lasterlijke insinuatie sterkte Grotius in het voornemen om niet langer met rechtlijnige calvinisten als Rivet over kerkelijke vrede te polemiseren. Zij waren alleen op broedertwisten uit, en - zoals hij in een brief aan Joachim de Wicquefort verzuchtte - zij kunnen zichzelf niet rustig houden, noch anderen met rust laten: ‘Le prince Guillaume de tres haute memoire a souventes fois remonstré aux Estats qu'il faut tenir ces gens en bride’ (no. 6134). Daarom verzocht hij zijn broer Willem in de Republiek uit te kijken naar een medestander die het voor hem durfde op te nemen. Voor het geval dat zich een kandidaat aandiende, verzamelde hij alvast gegevens die hij met zijn brieven

naar Den Haag opstuurde (no. 6022). Een maand later kreeg Willem de Groot opdracht om van die aantekeningen een speciaal dossier 'Rivet' aan te leggen (no. 6063).

Het liefst zag Grotius dat dit dossier in handen kwam van een geleerd medestander als Joannes Arnoldi Corvinus, Caspar Barlaeus of Gerardus Joannes Vossius. Van beide eersten stond meteen vast dat zij de discussie schuwden; de vraag was wat Vossius zou doen. In een onderhoud dat Willem de Groot tijdens de jaarwisseling van 1642-43 in Amsterdam met Vossius had, beloofde de hoogleraar dat hij Grotius over deze zaak zou schrijven. Een brief bleef echter uit (no. 6028). Na terugkeer in Den Haag nam Willem de Groot de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert in vertrouwen, maar ook dit overleg leverde geen geschikte kandidaat op. Van Grotius zelf was het advies afkomstig om in Den Haag de Engelsman Samson Johnson, predikant aan het hof van Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', te vragen of hij in Engeland een polemist kende (no. 6051). Op 30 maart berichtte Willem dat hij Johnson gesproken had; de predikant toonde echter meer belangstelling voor de mogelijkheid om via Grotius in het bezit te komen van een exemplaar van *De cive* van zijn landgenoot Thomas Hobbes (no. 6153). Voor een goed verstaander was het toen al duidelijk dat Samson Johnson veel beloofde, maar weinig deed. Omdat de rondvraag onder vrienden en bekenden uiteindelijk niets opleverde, vroeg Grotius het dossier in september terug (nos. 6417 en 6491). Zo was hij gedwongen zelf zijn verdediging te voeren. Een laatste poging een gezaghebbend auteur voor zijn zaak in te schakelen deed hij in november. In een reactie op het bericht dat Johannes Wtenbogaert van een zware ziekte herstelde, probeerde hij de nestor van de remonstranten te bewegen in een tractaat zijn ideeën neer te leggen over de noodzaak en de beste manier om de eenheid der kerken te herstellen (no. 6532). Daarbij ging hij wat lichtvaardig voorbij aan de vraag of de oude man nog wel in staat was een wezenlijke bijdrage tot deze discussie te leveren.

Zo slonk het aantal medestanders van Grotius. Op wie kon hij nu nog rekenen? Uiteindelijk bleven er maar drie belangstellenden over. Een Normandische edelman, Robert Le Comte, had in nauw contact met de Amsterdamse remonstrant Abraham Anthonisz. Recht een memorandum geschreven waarin hij een lans brak voor de verzoeningsgezinde theologen Grotius en Théophile Brachet de La Milletière. In het begin van 1643 richtte Le Comte zich in een persoonlijk schrijven tot Grotius (no. 6057), maar vanuit Parijs volgde geen enkele reactie. Ook meldde Willem de Groot dat er in Voorburg een zekere Poirier woonde die zich in de Republiek had gevestigd om met 'viri docti' over de kerkelijke vrede van gedachten te wisselen (no. 6370). Deze Fransman boezemde Grotius evenmin veel vertrouwen in (no. 6389). Daadwerkelijke hulp kwam er van de anonymus, die al eerder, in september 1642, de *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften* ... (*BG* no. 872 rem. 7 en *BsG* no. 313) had gepubliceerd. Toen de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius zijn strijd tegen de 'paapse' Grotius voortzette in het Idolum Romanum (no. 6211), schreef hij een *Tweede Verwondering aen Jacobus Laurentius van Amsterdam, groot dousijn-wercker tot Amsterdam, ..., gedruckt voor Jacobus Leurentius, tot kosten van den autheur*, 1643 (*BG* no. 889 rem. 9 en *BsG* no. 324). Hoewel Grotius waardering had voor deze discrete verdediger van zijn reputatie (no. 6224), bespaarde hij zich de moeite om achter diens identiteit te komen. Een uitwisseling van brieven kwam niet tot stand.

De Haagse hofpredikant André Rivet en zijn hooggeleerde bondgenoot Samuel Desmarets genoten van de overwinning die zij op Grotius en diens geestverwanten dachten te hebben behaald. Nu was de tijd aangebroken op verhaal te komen. Bovendien, omdat Grotius vasthield aan zijn besluit om beide polemisten te negeren

(nos. 6022 en 6139), ontbrak het hun ook aan stof voor een voortzetting van de polemiek. Alleen de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius vond nog een gelegenheid zijn gelijk bevestigd te zien. In een ‘Toe-Eygen-brief aen Hugo de Groot’ van zijn nieuwste werk *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven* (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323) verweet hij hem van zijn geloof afgevallen te zijn. Ter verduidelijking voegde hij aan deze brief een overzichtelijke tabel toe waarin hij de werken van zijn tegenstander inventariseerde en aanduidde hoezeer de ‘Grotius novus’ de ‘Grotius antiquus’ had verloochend (no. 6166).

Intussen hadden ook buitenlandse theologen zich in publikaties tegen de ‘Grotius novus’ gekeerd. Op 11 mei ontving Willem de Groot uit Amsterdam een pakket met twee geschriften, waarvan het ene de titel droeg *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae*, 1643 (*BG* no. 1100, rem. 5 en *BsG* no. 325); het andere heette *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi* (*BsG* no. 327), Veertien dagen later kon hij op gezag van Johannes Wtenbogaert nog meedelen dat achter de naam ‘Simplicius’ de sociniaanse predikant Jonas Schlichting schuilging. Toen Willem op 1 juni in Amsterdam met dr. Joan Blaeu over de herkomst van deze twee werkjes sprak, verklaarde laatstgenoemde dat hij het tractaat van Robertus Jansonius Campensis had uitgegeven naar een Zevenburgse editie (no. 6242). Grotius beloonde het speurwerk van zijn broer met een uitvoerige beschouwing over zijn bezwaren tegen deze geschriften (no. 6244).

Zulke informatieve brieven gaven Willem de Groot weer moed om zich staande te houden in de storm van kritiek die Grotius' geschriften in de Republiek hadden verwekt. Hij schikte zich in zijn lot, in het besef dat hij tussen twee vuren stond. Aan de ene kant moest hij de orders uit Parijs uitvoeren, aan de andere kant werden zijn schreden door Grotius' tegenstanders nauwlettend gevolgd (vgl. nos. 6045 en 6079). Zijn optreden getuigde van een zekere wankelmoedigheid en traagheid, die scherp afstaken tegen de doortastendheid en energie van de zestigjarige Grotius. Dat het in de Republiek anders kon, valt ook uit Willems eigen berichtgeving op te maken. Vol bewondering beschreef hij in brieven aan Hugo hoe de filosoof René Descartes de orthodoxe calvinist Gijsbert Voet openlijk bestreed (no. 6292). Kort voor Kerstmis 1643 ontmoette Willem de Groot de Fransman in Den Haag: ‘Gisteren zag ik Descartes, die vertelde dat hij jou ooit in het bijzijn van een gezant heeft begroet. Het is een man van grote wellevendheid en bescheidenheid. Zijn geleerdheid is genoegzaam bekend’ (no. 6608).

In de loop der jaren had Grotius meer en meer afstand van zijn vaderland genomen. Zelfs vroeg hij zich af of het zin had dat zijn kinderen in Holland nog carrière maakten: ‘Ik zoude het hun niet raden en meene dat zij zich daar qualijk bij zullen bevinden’ (no. 6588). In deze afwijzende houding voelde hij zich gesterkt, toen bleek dat hij geen enkele vooruitgang boekte in zijn pogingen de papieren terug te krijgen die in oktober 1619 uit zijn Rotterdamse woning waren gelicht. Ook gaf de trage afwikkeling van andere zaken veel ergernis. Uit de voortgang van het proces dat zijn dochter Cornelia voor het Hof van Holland voerde over haar rechten op de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt, kon Grotius alleen maar afleiden dat de raadsheren de zaak lieten slepen. Aanmaningen hadden geen zin, want, zoals Nicolaes van Reigersberch in bedekte termen te kennen gaf, het waren nog steeds dezelfde bestuurders die in Den Haag de dienst uitmaakten (no. 6306). Al evenmin had Grotius veel vertrouwen in de goede afloop van de besprekingen die Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch voerden met de Hessische resident Joachim de Wicquefort over de uitbetaling van het legaat dat de veldheer Bernhard van Saksen-Weimar zijn officier Dirk de Groot had toegedacht. Om een beslissing af te dwingen wilde Grotius zelfs beslag laten leggen op de Saksisch-Weimarse gelden waarover Joachim de Wicquefort het beheer voerde (no. 6504). Heel scherp stak ook de tegenwerking die hij ondervond bij pogingen om zijn zoon Pieter een bestuurlijke taak in de Republiek te bezorgen. In januari leek voor de jongeman een carrière in Amsterdam nog in het vooruitzicht te liggen, maar in september van datzelfde jaar werd Pieter afgewezen voor de functie van stadssecretaris; een

huisgenoot van Grotius, Coenraed van Beuningen, wist op deze voorname post in zijn geboortestad beslag te leggen (H.C. Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden 1902, p. 255). Door deze tegenslag vervloog ook Pieters hoop op een huwelijk met Charlotte, dochter van de Delftse schout Frans Willemsz. van Santen; als beginnend advocaat in Den Haag ontbrak het hem nu eenmaal aan middelen om een gezin te onderhouden (no. 6305).

Een bezorgd vader schreef op 2 januari 1644 aan rijkskanselier Axel Oxenstierna over zijn drie zoons Cornelis, Pieter en Dirk: ‘Ik wil hen niet aan het Zweedse rijk opdringen, maar wel bied ik U hun diensten aan voor het geval dat die van pas zouden

komen'. De zoons gingen evenwel hun eigen weg. De oudste, Cornelis, was eerst van plan naar de Oost te gaan, maar aangemoedigd door zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, besloot hij dienst te nemen in het leger van de republiek Venetië. Hier onderhandelde hij in 1643 zonder enig resultaat over de lichting van een vendel Zwitserse soldaten. De advocaat Pieter sleet zijn dagen in Den Haag als ambteloos burger. Ook de carrière van de Frans-Weimarse officier Dirk de Groot verliep niet naar wens. In het begin van dit jaar brak hij op doortocht van Leipzig naar het Zwarte Woud zijn been, waardoor hij enkele maanden in Wertheim verblijf moest houden. Eind november werd hij in Tuttlingen krijgsgevangen gemaakt door Zwabisch-Beierse eenheden. Op zo'n moment kon hij zich gelukkig prijzen dat hij een vader had die als auteur van *De iure belli ac pacis* bij vriend en vijand in hoog aanzien stond. Zo kwam hij na een verzoekschrift van Grotius aan de hertog van Beieren spoedig weer op vrije voeten te staan (nos. 6659 en 6660 (deel XV)).

Nog steeds hoopte Grotius van harte dat zijn broer Willem hem in Parijs zou komen opzoeken. De band met de familie was echter in de loop der jaren losser geworden. Op 10 december 1639 was Grotius' zuster Adriana overleden; zijn vader Jan de Groot volgde op 3 mei 1640. Aan het begin van 1643 berichtte Willem de Groot in een aandoenlijk verslag dat moeder Aeltgen Borre van Overschie stervende was (no. 6045). Zij overleed op 20 januari en werd een week later bijgezet in het familiegraf in de Nieuwe Kerk te Delft. Voor de tijd van het jaar was het mooi weer, zodat er meer belangstellenden waren dan bij de begrafenis van vader Jan (no. 6067). De afwezige zoon restte niets anders dan samen met zijn huisgezin de rouw aan te nemen.

De kans op een volledige vervreemding van het oude vaderland was evenwel in een huishouden als dat van Hugo Grotius niet groot. Uit de *Briefwisseling* blijkt dat zijn beheersing van de Nederlandse taal na twintig jaar ballingschap nog onberispelijk was. Bovendien toonde hij zich steeds goed geïnformeerd over de gang van zaken in de Republiek. Veel inlichtingen verkreeg hij uit de omgang met de Nederlanders die de ambassadeurswoning in de rue des Saints-Pères bezochten. In februari 1643 schreef hij aan Nicolaes van Reigersberch dat hij Coenraed van Beuningen in huis had opgenomen en dat hij een andere Coenraed, zoon van de Amsterdamse burgemeester Albert Coenraetsz. Burgh, gastvrij had onthaald (no. 6097). Was het toeval dat hij vooral zonen van aanzienlijke Amsterdammers onderdak bood? In juli van dat jaar bleek hij al even gastvrij toen Isaac Vossius uit Italië terugkeerde. Daarentegen stelde Grotius zich in het contact met familieleden soms wat minder ruimhartig op. Toen Willem in augustus aankondigde dat neef Diderik van Losecaat het voornemen had deze winter naar Parijs te komen, wilde Grotius eerst van zijn broer weten hoe oud de reiziger was, wat voor leven hij leidde en welke interesses hij had. Zonder die informatie kon hij niets voor de jongeman doen: 'Ik heb op dit moment een huis vol gasten' (no. 6389).

Op 3 november dienden zich in de rue des Saints-Pères twee 'touristen' aan, onder wie de Middelburger Jacobus van der Hooge, zoon van een nicht van Grotius. Willem de Groot had hun een aanbevelingsbrief meegegeven met het adres: 'à son Excellence, l'ambassadeur de Suede, à Paris' (no. 6439). Niet lang daarna gaf Grotius zijn broer dringend te verstaan dat hij voortaan van deze bezoeken verschoond wilde blijven, want anders dan de Zweden lieten de Hollanders stelselmatig na om hem met Excellentie aan te spreken (nos. 6023 en 6587). Het voorval kwam ook Nicolaes van Reigersberch ter ore. In een uitvoerig betoog waarschuwde hij Grotius voor het gevaar dat hij door een te strenge vormelijkheid zijn beste vrienden tegen zich in zou nemen (nos. 6052 en 6567).

In de *Briefwisseling* komen slechts weinig gegevens voor over Grotius' dagelijkse omgang met Fransen. In de door de Parijse raadsheer Claude Sarrau verzorgde *Epistolae ad Gallos*, Leiden 1648, ^{2}1650, ontbreken brieven uit het jaar 1643 geheel en al. Toch was Grotius in Parijs goed ingeburgerd. Voortdurend ontving hij bezoek van bewindslieden, diplomaten en geleerden. Toen hij vernam dat de Bourgondische geleerde Claude Saumaise (Salmasius) op doorreis naar Leiden enige tijd in de Franse hoofdstad verblijf zou houden, stuurde hij hem een uitnodiging. Tegen het einde van oktober 1643 schreef hij over deze ontmoeting aan zijn zwager: ‘Monsieur de Saumaise is bij mij geweest ten eeten met zijne

huisvrouw. Zijn ons bijwijlen wesen bezoucken, ende mijn huisvrouw haer; ick niet, omdat zij niet wel en zijn gelogeert' (no. 6492). Het contact met Saumaise staat niet op zich. Uit terloopse opmerkingen in de *Briefwisseling* blijkt dat Grotius op vertrouwelijke voet is omgegaan met de prins van Condé, diens zoon Louis, hertog van Enghien (no. 6021), en geleerden als David Blondel, Théophile Brachet de La Milletière, Pierre en Jacques Dupuy, Théodore Godefroy, Charles Labbé, Denis Petau, Claude Sarrau en Jacques-Auguste de Thou.

Hoe Grotius zijn vrije tijd in Parijs doorbracht, valt op te maken uit een brief van 22 augustus 1643 aan Gerardus Joannes Vossius. Hij beschreef hierin de geneugten die Isaac Vossius ten deel zouden vallen als hij nog wat langer in de Franse hoofdstad mocht vertoeven. De omgang met de leergierige zoon van een beroemde vader schonk Grotius plezier. Hij dacht dat het in het belang van de jonge Vossius zou zijn wanneer hij hem aan het hof introduceerde en in contact bracht met het Parijse intellectuele milieu. Ook wilde hij hem binnenleiden in de doorgaans moeilijk toegankelijke bibliotheken, zoals die van de koning, van Jacques-Auguste de Thou, en van de gebroeders Pithou (nu onder beheer van Pierre en Jacques Dupuy). Helaas waren de deuren van de 'bibliotheca Cordesiana' voorgoed gesloten; vroeger had Grotius veel boeken uit het bezit van Jean de Cordes geraadpleegd, maar nadat deze bibliofiel in de zomer van 1642 was overleden, was diens boekenbezit naar kardinaal Jules Mazarin overgegaan en om die reden niet meer voor studie beschikbaar. Tot besluit gaf Grotius zijn Amsterdamse vriend de verzekering dat Isaac momenteel in een goede gezondheid verkeerde, en om die nog aan te sterken nam hij hem vaak mee voor een wandeling buiten de stad (no. 6375).

Lezen was Grotius' voornaamste tijdverdrijf. De Parijse arts Guy Patin herinnerde zich vele jaren later nog dat hij in 1643 bij Grotius op bezoek was geweest en op een tafel de drie folianten van de *Theologica Dogmata* van Denis Petau S.J. had zien liggen. Toen de arts enigszins verrast naar de stapel boeken wees, gaf zijn gastheer spontaan te kennen: 'Le père Petau, qui est mon ami, me les a donnés, je les ai lus tout entiers' (R. Pintard, *La Mothe le Vayer, Gassendi-Guy Patin*, Parijs 1943, p. 60 en p. 85).

Grotius' bibliotheek moet in deze tijd een aanzienlijke omvang hebben gehad. Niet alleen schafte hij zich steeds weer nieuwe boeken aan, ook had hij in 1635 (no. 2304 (deel VI)) de boeken laten overkomen die hem in 1619 waren ontnomen. In mei 1643 was hij druk doende zijn boekenbezit te inventariseren. Zo vond hij nog een boek van Francisco de Victoria, *De Indis et De iure belli Relectiones*, dat hij veertig jaar geleden voor het schrijven van zijn *De iure praedae* (*BG* no. 684) had gebruikt. Hij deed alle moeite om het aan de vroegere bezitter Jan ten Grootenhuys, hoofdschout van Amsterdam, terug te bezorgen. Immers, zo redeneerde hij, 'ik wil andermans bezit niet bij mij houden' (no. 6205). Grotius was geen verzamelaar zoals de eigenaren van de bibliotheken die hij aan Isaac Vossius wilde laten zien. Een uitzondering maakte hij echter voor handschriften en teksten over de oudste geschiedenis van Zweden, want hij werkte nog steeds aan zijn *Historia Gotthorum* (*BG* no. 735). Al in november 1642 had hij tegenover Willem de Groot de hoop uitgesproken dat de jonge Vossius uit Italië nieuw materiaal zou meebrengen (no. 5944 (deel XIII)). Toen hij in juli 1643 vernam dat de Spaanse gevolmachtigde Antoine Brun de Franse hoofdstad misschien mocht aandoen, speelde hij met de gedachte om de diplomaat te vragen of er in Spanje teksten bewaard werden die de eer van de Gothen illustreerden, in het bijzonder de *Historia Gothorum* van Isidorus van Sevilla (no. 6298). In brieven aan Axel Oxenstierna en de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius onderstreepte hij het belang van dit onderzoek (nos. 6379 en 6443).

Van bevriende auteurs kreeg Grotius vaak boeken ten geschenke. Pieter Cornelisz. Hooft schonk hem zijn *Neederlandsche Histooriën* (nos. 6008 (deel XIII) en 6051); diens 'neef' Joachim de Wicquefort zorgde voor de verzending van de 'Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne' van de hand van mr. Dirck Graswinckel (no. 6220). In augustus liet de Amsterdamse hoogleraar Caspar Barlaeus bij Grotius een exemplaar bezorgen van zijn *Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti*, Amsterdam 1643 (nos. 6362 en 6469). Gerardus Joannes Vossius eerde zijn vriend in de *Dissertatio gemina, una de Iesu Christi genealogia, altera de annis quibus natus, baptizatus, mortuus*, die in december van

de persen van dr. Joan Blaeu kwam (no. 6596). In schril contrast met de vrijgevigheid van deze vrienden staat de zuinigheid van Grotius' opponenten in de Republiek. Hoewel André Rivet en Samuel Desmarets (Maresius) hun weerwoorden met lange citaten uit diens werk opvulden, achtten zij het niet nodig Grotius presentexemplaren aan te bieden. Op 10 november 1642 meldde Willem de Groot dat de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets klaar lag voor verzending. Verlangend keek Grotius naar het boekenpakket uit (no. 5949 (deel XIII) en no. 6074), maar de bezorging liet zo lang op zich wachten dat hij zijn geduld verloor. In februari kocht hij het werk in een boekhandel te Parijs (no. 6096). Willem de Groot trad daarentegen wel kordaat op bij het versturen van de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van André Rivet. Op 22 december 1642 meldde de Haagse hofpredikant aan Claude Sarrau: ‘L'ambassadeur aura mon Apologetique par cet ordinaire, car son frere en a achepté un pour luy envoyer. Nous attendrons ce qu'il dira’ (Bots-Leroy, *Correspondance Rivet-Sarrau* I, p. 347). Negen dagen later leverde de bode het boek in Parijs af (no. 6011 (deel XIII)).

Ook in omgekeerde richting werden er boeken verzonden. In de Franse hoofdstad stootte Grotius regelmatig op publikaties die hij onder de aandacht van zijn vrienden in de Republiek wilde brengen. Een grote voorkeur legde hij aan de dag voor werken die een verdieping van het geloofsleven beoogden. Na de dood van de almachtige kardinaal Richelieu († 4 december 1642) was voor vernieuwingsgezinde theologen een periode van ontspanning ingetreden. Eindelijk durfden zij hun gedachten in de openbaarheid te brengen. Op 1 september schreef. Grotius aan de Zweedse resident Carl Marin: ‘Plusieurs discours se font icy tendants à la reformation des abus glissés dans l'eglise, dont je me rejoui et prie Dieu de benir les desseins de ceux qui par une reformation tendent à une reunion’ (no. 6397). De in deze brief vermelde ‘discours’ waren twee recente publikaties die hij in augustus onder zijn trouwste correspondenten in de Republiek had verspreid. De ene voerde de titel *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly (vgl. *BG* no. 1322); de andere bevatte een oproep aan joden en heidenen om zich te bekeren tot het geloof zoals dit werd beleden in de tijd van de Apostelen: *Du rappel des Juifs*, van Isaac de La Peyrère (no. 6356). Nauwelijks had Grotius zijn vrienden op deze geschriften geattendeerd, of hij signaleerde het verschijnen van een werk van Antoine Arnauld, een doctor van de Sorbonne, die voor zijn publikatie de steun had gekregen van 5 aartsbisschoppen, 13 bisschoppen en 21 doctores. De auteur had bij wijze van antwoord op een door de jezuïet Pierre de Sesmaisons gestelde vraag ‘s'il est meilleur de communier souvent que rarement’ een uitvoerige memorie geschreven: *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez.* Volgens Grotius verdiende dit geleerde en vrome werk een herdruk in de Republiek (no. 6403). Het vermoeden dat de Leuvense hoogleraar Cornelius Jansenius († 1638) de doctor van de Sorbonne had geïnspireerd, sprak hij in zijn brieven naar de Republiek liever niet openlijk uit (no. 6426). Grote voldoening schonk hem ook de bronnenpublikatie van de ruim tachtigjarige Jacques Sirmond SJ., *Praedestinatus [sive] praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, Parijs 1643. Dit was naar zijn mening een werk dat bij de remonstrant Johannes Wtenbogaert zeker in de smaak zou vallen (no. 6469).

Grotius bewonderde de voortvarendheid van de Parijse drukkers in de eerste maanden van het bewind van de regentesse Anna van Oostenrijk. Het deed hem goed dat zijn uitgever Sébastien Cramoisy in juli van dit jaar een editie bezorgde

van de Latijnse tekst van de besluiten die onder voorzitterschap van patriarch Parthenius I op de synode van Constantinopel-Iasi waren genomen tegen de *Confessio fidei* van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris: *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebantur* (no. 6321). In zijn *Apologeticus* had André Rivet de in 1638 om het leven gebrachte patriarch Cyrillus Lucaris voorgesteld als een verdediger van het 'ware' geloof. Een onbekende Amsterdammer speelde Willem de Groot in januari 1643 echter al documenten toe waaruit bleek dat de patriarch zijn

waardigheid had verkregen na betaling van een grote som gelds die de Staatse orator Cornelis Haga hem had geleend (nos. 6028 en 6045). Dit materiaal paste in de strategie die Grotius tegen de Haagse hofpredikant wilde toepassen. In mei 1645 leverde hij persoonlijk in Amsterdam de kopij af van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine.* Drie maanden later overleed Grotius te Rostock. In een reactie op het doodsbericht schreef André Rivet ter nagedachtenis van zijn rivaal in geloofszaken: 'De quel esprit il estoit mené, il le fit voir à Amsterdam, où il laissa pour imprimer tout ce qu'il avoit peu recueillir des fripons graeculos gagéz de Rome contre la confession de Cyrille, avec une preface virulente de son style' (Bots-Leroy, *Correspondance Rivet-Sarrau* III, p. 218).

In oktober 1643 verhaalde Grotius in een brief aan Willem de Groot hoe het nieuws van het overlijden, op 4 december 1642, van Richelieu in Rome was ontvangen. Toen aan paus Urbanus VIII werd gevraagd om voor de kardinaal een zielemis te lezen, zou de Heilige Vader geantwoord hebben dat hij zich die moeite wilde besparen (no. 6504). In eigen land werd Richelieu's heengaan met vreugdevuren gevierd (nos. 6032 en 6034). Eind januari constateerde Grotius dat er in Parijs meer liedjes tegen dan vóór de overledene de ronde deden. Toch moest hij toegeven dat op het vlak van de buitenlandse politiek niemand een voortreffelijker en gelukkiger beleid had gevoerd. In binnenlandse aangelegenheden had de kardinaal zich echter gehaat gemaakt (no. 6065).

Richelieu had zelf zijn opvolger aangewezen. Op 5 december 1642 maakte koning Lodewijk XIII bekend dat hij 'nostre tres-cher cousin le cardinal Mazarini' had opgenomen in zijn 'Conseil d'Etat' (no. 5986 (deel XIII)). De nieuwe kardinaal-eerste minister beschikte echter nog niet over de machtsmiddelen van zijn grote voorbeeld: 'Ende Mazarini, nieuw ende vremd zijnde, can niet doen dat Richelieu dede; heeft oock de Bastille ende 't Bois de Vincenne zoozeer niet tot zijn commandement, nochte zoo vrije dispositie van het geldt, waerdoor den andere zich dede ontzien ende gehoorzaemen' (no. 6015 (deel XIII)). In januari kon een oom van Richelieu frank en vrij tegen de koning zeggen: 'God zij gelooft dat uwe Majesteit ende ick van de tyrannie van den cardinael zijn verlost' (no. 6031).

Het mildere politieke klimaat was ook merkbaar in de versoepeling van de regels voor het hofceremonieel. De grote kardinaal had aanspraak gemaakt op voorrang boven de prinsen van den bloede, met uitzondering van de zonen van de koning; de nieuwe kardinaal-eerste minister deed een concessie en gaf aan het hof de hogerhand aan de prins van Condé en diens zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, Voor Grotius was het een teleurstelling dat Mazarin geen uitsluitsel gaf omtrent het protocol voor de ontvangst van koninklijke ambassadeurs (no. 6018 (deel XIII)). Als vertegenwoordiger van een protestantse natie weigerde de ambassadeur namelijk de hogerhand te geven aan zijne Eminentie. Hij maakte zijn bezorgdheid over het ceremonieel kenbaar aan rijkskanselier Axel Oxenstierna en wachtte instructies af (no. 6018 (deel XIII)). Intussen laakte hij het optreden van de Staatse gezant Willem van Liere, heer van Oosterwijk, die in januari tijdens een ontmoeting met kardinaal Jules Mazarin wèl diens hogere waardigheid erkende (no. 6033). Op advies van de prins van Condé vroeg hij koningin Christina in een schrijven van 25 juli nogmaals op dit punt precies geïnstrueerd te worden (no. 6330). De koningin reageerde niet op Grotius' verzoek, maar zond in 1644 een buitengewoon gezant, Marc Duncan de Cerisantes, naar het Franse hof, die nog vóór hij bij de regentesse werd geïntroduceerd, zijn opwachting maakte bij de kardinaal

(*Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter*, 2. afd., IV, p. 400 no. 522 en p. 436 no. 537). Op dat moment zal Grotius hebben betreurd dat hij Cerisantes ooit, in februari 1643, bij de rijkskanselier had aanbevolen (no. 6110).

Zijn weigering om kardinaal Jules Mazarin te bezoeken hield niet in dat Grotius verstoken was van contacten met het hof. Op zondag 1 februari 1643 had hij zijn eerste audiëntie van dat jaar. Hij overhandigde Lodewijk XIII een schrijven uit Stockholm, waarin koningin Christina haar bondgenoot wees op het belang van een goed gecoördineerd optreden van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant en de legers die

zij zelf naar Duitsland had gestuurd. De koning ging niet uitgebreid op dit verzoek in, maar beloofde alles in het werk te stellen de vijand schade toe te brengen totdat een eervolle vrede afgedwongen kon worden. In ieder geval was de vorst voornemens te tonen dat de vriendschap met Zweden hem veel waard was (no. 6077). De Zweedse ambassadeur bevroedde toen nog niet dat dit onderhoud het laatste was dat hij met koning Lodewijk XIII mocht hebben. Op 18 februari vroeg hij wederom een audiëntie aan (nos. 6044 en 6098), die evenwel in verband met de verslechterde gezondheidstoestand van de koning niet verleend kon worden. In de volgende maanden drong Grotius nog herhaaldelijk aan: ‘ik houd dit wiel aan het draaien’ (non desinam rotam hanc impellere)(no. 6133).

Hoewel Maria van Reigersberch op 10 april van een bezoek aan het hof te Saint-Germain-en-Laye terugkeerde met het nieuws dat de zieke koning zich wat beter voelde, moest Grotius in zijn volgende brieven melden dat de vorst niet lang meer te leven had en maatregelen trof voor het bestuur van het land gedurende de minderjarigheid van zijn opvolger Lodewijk XIV (no. 6178). De beslissing viel op 20 april. De vorst liet toen tijdens een plechtige bijeenkomst in het paleis te Saint-Germain-en-Laye een ‘Déclaration’ voorlezen waarin hij het regentschap opdroeg aan de koningin, op voorwaarde dat zij zich in belangrijke staatszaken zou richten naar de meerderheid van stemmen in een nieuw te benoemen regentschapsraad (nos. 6186-6188). Op 14 mei 1643 overleed koning Lodewijk XIII. Vier dagen later kwam het Parlement van Parijs in een plechtige zitting bijeen. In aanwezigheid van alle groten van het land stelde koningin Anna van Oostenrijk de jonge koning aan haar onderdanen voor. Vervolgens gaf zij het woord aan 's konings oom Gaston van Orléans, die de vergadering mededeelde dat hij zich distantieerde van de ‘Déclaration’: hij erkende de volle rechten van de koningin op het regentschap. De prins van Condé en de door de overleden koning aangewezen ‘raden onveranderlijck’ volgden het voorbeeld van de hertog van Orléans (no. 6223). Niet lang na de opheffing van de regentschapsraad maakte de regentesse bekend dat zij de afgetreden ‘raed’ Jules Mazarin had uitgenodigd om zitting te nemen in de ‘Conseil d'Etat’ (no. 6226) .Deze herbenoeming wekte verzet, want zo kort na het overlijden van Richelieu mishaagde het veel invloedrijke Fransen dat staatszaken werden toevertrouwd aan een Italiaan die zijn opkomst aan de grote kardinaal te danken had. Zij gaven de voorkeur aan een eerste minister van eigen bodem en daarom schaarden zij zich achter de kandidatuur van Auguste Potier, bisschop van Beauvais en geestelijk leidsman van de regentesse. Voorwaarde voor een benoeming was wel dat de bisschop tot kardinaal bevorderd zou worden, een promotie waaraan koningin Anna haar medewerking wilde verlenen door een speciale afgezant naar Rome te zenden. Het pauselijke hof luisterde echter liever naar de influisteringen van Mazarin en stelde een beslissing uit.

De bisschop van Beauvais miste het geduld en de tact die zijn rivaal ‘Mazarini’ in hoge mate bezat. Hij waande zich al bij voorbaat kardinaal-eerste minister. Op 20 juni sprak Grotius nog over het grote gezag dat Auguste Potier in korte tijd had verworven (no. 6271). Maar hij moest weldra erkennen dat de bisschop zijn goede naam in gevaar had gebracht door zich in te laten met de factie van teruggekeerde ballingen die genoegdoening eisten voor het onrecht dat Richelieu hen had aangedaan. Deze verbondenheid kwam hem duur te staan. In augustus brak aan het hof een partijstrijd uit die in de eerste week van september tot een climax kwam met de ontdekking van een complot tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin. De belangrijkste samenzweerder, François de Vendôme, hertog van Beaufort, werd op 2 september gearresteerd en de volgende dag met groot vertoon naar de kerkers van Vincennes geleid. Diens medestanders kregen het bevel om Parijs te verlaten.

Ook voor Auguste Potier viel het doek: op 12 september schreef Grotius aan zijn zwager dat de bisschop van Beauvais afscheid moest nemen van het hof (no. 6419); het werd de bisschop aangerekend dat hij goede betrekkingen onderhield met de ‘Importants’, die de hertog van Beaufort tot het complot hadden aangezet. Een week later kon Grotius melden dat de bisschop weer naar zijn bisdom was teruggekeerd (no. 6429).

Vanaf dit moment was het voor kardinaal Jules Mazarin niet moeilijk meer zijn positie aan het hof te verstevigen. Op 14 november constateerde Grotius dat Mazarin in korte tijd evenveel macht had verworven als Richelieu, met dit verschil dat de één in

weerwil van de koning had gehandeld en de ander met de volledige instemming van de koningin (no. 6534).

De regeringswisseling in Frankrijk verzwaarde Grotius' diplomatieke taken. In de eerste week van het regentschap verbaasde de ambassadeur zich erover dat hij niet officieel door een staatssecretaris in kennis was gesteld van het overlijden van koning Lodewijk XIII. Op zondag 17 mei moest hij genoegen nemen met het bezoek van een adjudant van de 'introducteur des ambassadeurs', die hem verzekerde dat de regentesse genegen was zich te houden aan het Frans-Zweedse verdrag dat in 1631 met koning Gustaaf II Adolf was gesloten. Omdat deze zegsman geen melding maakte van het in 1641 overeengekomen subsidieverdrag van de Franse koning met koningin Christina van Zweden, begon hij argwaan te krijgen (no. 6227). Op zijn eerste audiëntie, die op 29 mei plaatsvond, bezwoer koningin Anna hem evenwel dat zij vastbesloten was 'om in alles te volgen de voetstappen van den overleden coning' (no. 6237). Omdat de ambassadeur het zekere voor het onzekere wilde nemen, ging hij ook te rade bij Gaston van Orléans en Henri II de Bourbon, prins van Condé, en legde hen de vraag voor waarom het nieuwe bewind zo lang aarzelde met de bevestiging van het Frans-Zweedse verdrag van 1641 (no. 6254). Toen Grotius op 24 of 25 juli weer in de gelegenheid was om de regentesse te ontmoeten, kwam hij op het subsidieverdrag terug, maar de regentesse roerde in haar antwoord dit onderwerp niet aan. Even later ontmoette hij staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, die hem vertelde dat de documenten met de bevestiging al in orde waren gemaakt en naar Stockholm verstuurd (no. 6330). Op 6 augustus nam koningin Christina de Franse stukken in ontvangst. De volgende dag liet zij door haar rijksraden brieven opstellen waarin de belofte was vervat dat de Zweedse regering op haar beurt het verdrag ook zou nakomen (no. 6350). Grotius ontving de stukken pas op 3 november. Nog in diezelfde week verzocht hij om een audiëntie, die hem op 10 november werd toegestaan. Op die dag overhandigde hij de regentesse de acte met de Zweedse ratificatie van het Frans-Zweedse subsidieverdrag (no. 6534).

Ook volgde de Zweedse ambassadeur in dit jaar met meer dan gewone aandacht het verloop van de oorlog in Duitsland. Zoals hij eerder aan koning Lodewijk XIII had uitgelegd, was het voor een goede afloop van de strijd tegen de keizer noodzakelijk het Frans-Weimarse leger zó te versterken dat het de Zweedse legers kon ontlasten. Toen hij op 4 augustus uit Stockholm een instructie had ontvangen om de regentesse geluk te wensen met de overwinning die op 19 mei 1643 door de hertog van Enghien bij Rocroi was behaald, maakte hij dankbaar van de gelegenheid gebruik op de audiëntie - die hem op maandag 17 augustus werd verleend - een gloedvol pleidooi te houden voor een hechtere Frans-Zweedse samenwerking in oorlog en in vrede. Hij drong aan op het overbrengen van meer manschappen en geld naar de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant. De koningin nam de boodschap welwillend in ontvangst (no. 6379). Spoedig werd Grotius echter in zijn verwachtingen teleurgesteld, want in september bereikten hem 'groote clachten' uit de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas. De resident ter plaatse, Friedrich Richard Mockhel, kwam met het alarmerende bericht dat het Frans-Weimarse leger over de Rijn was gevlucht en thans zijn territorium teisterde. De noodzaak om de Franse regering over deze zaak aan te spreken, drong zich op, maar de begeerde audiëntie kon wegens ziekte van de koningin voorlopig geen doorgang vinden. Daarop bepleitte Grotius een spoedige oplossing bij de hertog van Orléans, de prins van Condé en de hertog van Enghien (nos. 6465 en 6466). Zij allen beloofden het Frans-Weimarse leger onverwijld op zodanige sterkte te

brengen dat het in staat zou zijn de strijd aan de overzijde van de Rijn te hervatten. Na op 17 oktober de begeerde audiëntie gekregen te hebben, kon Grotius aan rijkskanselier Axel Oxenstierna berichten dat de regentesse de immuniteit van de Zweedse enclave Benfeld zou respecteren (no. 6481). Op woensdag 2 december bezocht Grotius andermaal het hof. In opdracht van koningin Christina vroeg hij wederom aandacht voor de schade die door het Frans-Weimarse leger aan de Zweedse enclave was toegebracht. Inmiddels had het leger zich naar de overzijde van de Rijn verplaatst en was daar op 24-25 november bij Tuttlingen op een Zwabisch-Beiers-Lotharingse overmacht gestoten. Bitter constateerde Grotius in die sombere dagen dat de nederlaag voorkomen had kunnen

worden, als het Frans-Weimarse leger eerder op sterkte was gebracht. Aan koningin Anna van Oostenrijk maakte hij duidelijk dat de noodzaak van steunverlening zich nu, bij het verlies van zoveel voortreffelijke soldaten, des te sterker liet gelden (no. 6576).

In een brief aan rijkskanselier Axel Oxenstierna van 11 juli 1643 berichtte Grotius dat hij zich als ambassadeur verplicht achtte om bij de nieuwe Franse regering te pleiten voor de uitvaardiging van een ‘Déclaration’ waarin de godsdienstvrijheid die in eerdere koninklijke edicten aan de calvinisten was toegekend, op een aanvaardbare wijze bevestigd werd (no. 6314). De Zweedse ambassadeur trad door zijn bemoeienis met deze interne aangelegenheid zeker niet buiten zijn bevoegdheden, want de instructie die hij bij zijn benoeming in 1634 ontvangen had, verplichtte hem zich in te zetten voor een goede verstandhouding tussen de koning en zijn protestantse onderdanen: ‘Zal die van de gereformeerde religie in Vrankrijk vermanen bij alle occasiën zich in zulken gehoorzaamheidt en respect te gedragen tot hunnen koning, dat zij zijne Majesteyts gunste en genade tot zich meer en meer mogen verwekken’ (Brandt-Cattenburgh, *Historie van het Leven des Heeren Huig de Groot* II, p. 6-7). Het verlangde edict kreeg op 3 augustus de goedkeuring van het Parlement van Parijs. André Rivet schreef op 10 augustus: ‘Je louë Dieu que cette Declaration a esté publiée’ (Bots-Leroy, *Correspondance Rivet-Sarrau* II, p. 48-49 en p. 72). De zoon van Rivet, Claude, ‘monsieur de Montdevis’, was in de tweede week van augustus in de Parijse voorstad Saint-Denis getuige geweest van Grotius' afscheid van een Zweeds edelman. Hij wisselde enkele woorden met de ambassadeur en verklaarde zelfs dat zijn vader hem hoogachtte. Hierop antwoordde Grotius dat André Rivet er verkeerd aan deed hem als een vijand van de calvinisten te beschouwen: had hij niet het tegendeel bewezen door zich in te zetten voor de totstandkoming van de nieuwe ‘Déclaration’ (nos. 6363 en 6445)?

Een andere paragraaf van de instructie van 1634 verplichtte Grotius om ‘goede correspondentie en intelligentie’ te onderhouden met de ambassadeurs en dienaren van Zwedens bondgenoten. Zo'n bondgenoot was de Republiek der Verenigde Provinciën, maar de Zweedse ambassadeur rekende het niet tot zijn taak de belangen van de Staten-Generaal in Parijs te bevorderen (nos. 6470 en 6588). Desondanks stond hij niet onverschillig tegenover de discussies in zijn oude vaderland, want in menige brief aan Nicolaes van Reigersberch en Petter Spiring Silvercrona verwerkte hij politiek advies. Meestal ging het om waarschuwingen aan het adres van Frederik Hendrik en de Staten-Generaal zich niet te laten misleiden door de zoete woorden van kardinaal Jules Mazarin, de hertog van Orléans en de prins van Condé. In werkelijkheid waren hun vleierijen alleen bedoeld om een nietsontziende machtspolitiek te versluieren: ‘De Fransoisen hebben hier utgegeven haere versufte pretensiën op oud-Austrasië ofte Lotherrijck, waeronder zij Hollant mede stellen; nae haer zeggen heel Duitschlant, Italië ende Nederlant comt haer toe van rechtswege’ (no. 6149). De machtigen in Frankrijk begeerden slechts één ding: dat de Republiek in oorlog bleef, zolang het hun uitkwam (no. 6517). Via een aan hem ondergeschikte agent kwam kardinaal Jules Mazarin achter de strekking van Grotius' politieke adviezen aan correspondenten als Nicolaes van Reigersberch, Petter Spiring Silvercrona en Joachim de Wicquefort. Op 24 november 1643 beval hij de Franse ambassadeur in Den Haag om geruchten als zou Frankrijk over vrede niet willen onderhandelen, met klem tegen te spreken (*Lettres Mazarin* I, p. 464). Nicolaes van Reigersberch kreeg lucht van deze zaak en waarschuwde zijn zwager in een brief van 7 december voor de loslippigheid van de residenten Petter Spiring Silvercrona en Joachim de Wicquefort (no. 6582). Grotius reageerde laconiek: ‘In mijne brieven aen anderen zal ick letten niet te breed te gaen’ (no. 6600).

Minder diplomatieke strubbelingen ondervond Grotius in zijn streven om een goede verstandhouding te onderhouden met de Duitse vorsten die op voet van oorlog met de keizer stonden. Deze vorsten hadden immers niets te verliezen in een bondgenootschap met een grote mogendheid. Het lag dus op de weg van de Zweedse ambassadeur om hen tot onderhandelingen met de Franse regering te bewegen. Hij was zelfs een groot voorstander van samenwerking, en liet dit blijken in de assistentie die hij in juli aan de vertegenwoordigers van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel verleende bij de verlenging van het Frans-Hessische verdrag van 27 augustus 1639 (nos. 6325 en 6336). Evenzeer

trachtte hij Frankrijk en Zweden te verenigen in een gemeenschappelijke politiek in de zaak van de restitutie van de Palts aan de verdreven keurvorstelijke familie (nos. 6233, 6271 en 6341). Andere Duitse vorsten, zoals Ernst Bogislaw, hertog van Croy, Friedrich van Hessen-Eschwege, Georg II van Hessen-Darmstadt, en de erfgenamen van graaf Wilhelm Ludwig van Nassau-Saarbrücken, beschouwden hem als hun belangrijkste adviseur in de kwesties die zij op de aanstaande internationale vredesconferenties geregeld wilden zien. Eén bondgenoot sloot de ambassadeur van zijn gratie uit; zijn gezindheid tegenover het Portugese volk werd nog steeds bepaald door zijn afkeer van ‘de groote boosheden eertijds bij Portugezen tegen de Hollanders ende Zelanders in Oost-Indië bedreven’ (no. 6177). Een terechtwijzing van koningin Christina (no. 6013 (deel XIII)) verplichtte hem in februari tot een ontmoeting met de Portugese ambassadeur Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira (no. 6085). De verstandhouding bleef echter koel.

Door de slechte postverbindingen was het contact met Stockholm aan storingen en vertragingen onderhevig. Daarbij kwam dat de Zweedse rijksraden hun ambassadeur in Parijs veelal de vrije hand lieten: behalve de acht instructies van koningin Christina ontving Grotius nauwelijks post uit Zweden. In augustus schreven Axel Oxenstierna, Gustav Rosenhane en Johan Stålhandske weliswaar brieven (nos. 6385, 6386 en 6388), maar het ging hier slechts om aanbevelingen voor de heer van Siraumont, die in Parijs de zaak van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege kwam bepleiten.

Grotius' kennis van Zweedse zaken berustte vooral op gesprekken met Jonas Hambraeus, predikant van de lutherse gemeente in Parijs, en op ontmoetingen met jonge Zweedse edellieden die op hun ‘tour’ de Franse hoofdstad aandeden: Magnus Gabriel De la Gardie, de baronnen Bielke en Sparre, Axel Turesson Natt och Dag, Ericus Emporagrius, Herman Fleming en Erik von der Linde.

De Zweedse ‘touristen’ verbleven in veel gevallen reeds lange tijd buitenslands, en daarom stelde Grotius het op hoge prijs dat ook de Zweedse agent in Amsterdam, Harald Appelboom, hem regelmatig over recente ontwikkelingen in het thuisland informeerde. Appelbooms nieuws was echter niet zo actueel als deze correspondent het wilde doen voorkomen, want zelfs indien de snelste route over Hamburg en de Republiek werd gevolgd, nam de overkomst van brieven van Stockholm naar Parijs vier tot vijf weken in beslag. Niet veel beter verliep de nieuwsvoorziening over de voortgang van de strijd die de Zweedse legers in de Duitse landen voerden. De brieven van Georg Keller, secretaris van de Zweedse ambassade in Hamburg, en van de gevolmachtigden ter vredesconferentie Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius bereikten Parijs meestal niet veel eerder dan de postdienst die de kopij van het Duitse nieuws voor de *Gazette de France* afleverde. Op 30 december ontving Grotius een brief waarin Georg Keller berichtte dat de Zweedse hoofdmacht onder bevel van veldmaarschalk Lennart Torstensson zich in de Lausitz bevond (no.6584), Vier dagen eerder had de ambassadeur al in de *Gazette 1643* kunnen lezen dat het Zweedse leger zijn kwartieren in Silezië had verlaten en op 20 november de stad Hoyerswerda in de Lausitz was gepasseerd. De actualiteit zag er op dat tijdstip geheel anders uit: op 22 december was het Zweedse leger het grondgebied van koning Christiaan IV van Denemarken binnengevallen.

Onderwijl vond het overleg over een algemene vrede moeizaam voortgang. Op 25 december 1641 was te Hamburg een preliminair verdrag gesloten, waarin Franse, Zweedse en keizerlijke onderhandelaars vastlegden dat op 25 maart 1642 in Munster en Osnabrück de vredesconferenties een aanvang zouden nemen. Bij voorbaat stond vast dat deze datum niet haalbaar was; de verzending van de stukken naar

en van de hoven te Wenen, Madrid, Parijs en Stockholm zou immers meer tijd in beslag nemen. Op een tussentijdse bijeenkomst, die in augustus 1642 onder de bescherming van koning Christiaan IV van Denemarken te Hamburg plaatsvond, werd een nieuwe termijn vastgesteld. Nu werd afgesproken om na de uitwisseling van de geratificeerde documenten op 11 december 1642 een nieuwe aanvangsdatum vast te stellen. Weldra bleek dat ook deze afspraak niet nagekomen kon worden, want koning Philips IV van Spanje zou pas op 19 november het preliminair verdrag ondertekenen. Eind januari 1643 kwamen de Spaanse documenten op het Ham-

burgse kantoor van de Deense vredesbemiddelaar Lorenz Langermann aan. Via de Franse resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, werd een copie van de Spaanse vrijgeleidebrieven naar de Staten-Generaal gestuurd, die op 17 maart hun goedkeuring aan het toegezonden formulier hechtten. Inmiddels had de koning van Denemarken de onderhandelaars nog enig respijt gegeven en de aanvang van de conferenties op 25 mei 1643 bepaald (no. 6128). Kort daarop liet hij de definitieve datum bekendmaken: de delegaties zouden op 11 juli gelijktijdig in Munster en Osnabrück moeten verschijnen.

De betrokken regeringen hielden nauwelijks rekening met deze datum. Dit blijkt wel uit de trage voortgang bij de voorbereiding van de vredesconferentie in Munster. Nadat de koning van Spanje het preliminair vredesverdrag van Hamburg had geratificeerd, wachtte hij meer dan een half jaar met het opstellen van een instructie voor zijn gevolmachtigden. Nog veel trager voltrok zich de besluitvorming in de Staten-Generaal. Tegen het einde van oktober was er in Den Haag alleen nog maar overeenstemming bereikt over de ‘poincten van importantie, die men soude behooren vast te stellen, alvoorens te treden tot handelinge met den vijandt van bestandt ofte vreede’.

Het beraad over de bezending naar de conferentie te Munster verliep in de ogen van Grotius veel te langzaam, maar hij rekende het de koning van Spanje en de Staten-Generaal niet aan. De grootste blaam trof volgens hem Frankrijk, dat de voorbereiding van de vredesonderhandelingen welbewust traineerde. Kort voor zijn overlijden had koning Lodewijk XIII besloten Henri d'Orléans, hertog van Longueville, te belasten met de leiding van de Franse delegatie. De namen van de andere onderhandelaars werden een maand na de troonswisseling vrijgegeven. Eind juni gaf de regentesse Anna van Oostenrijk aan de graven van Avaux en Chavigny opdracht zich gereed te maken voor vertrek naar Munster; de hertog van Longueville zou hen volgen zodra de keizer een prins naar de conferenties afvaardigde (no. 6284). Het vertrek van Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, werd evenwel keer op keer uitgesteld. Op 12 september wisten goed ingelichte bronnen in Parijs te melden dat de graaf van Chavigny niet naar de vredesconferentie zou gaan. Zijn plaats in de Franse delegatie werd overgenomen door Mazarins vertrouweling Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers (no. 6420). Drie weken later, op 30 september, ontvingen de gevolmachtigden hun instructie, met daarbij een afzonderlijke opdracht aan Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien om op doorreis naar Munster met de Staten-Generaal besprekingen aan te gaan over een Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ (*Acta pacis Westphalicae, Instruktionen*, p. 58-149). Het Franse gezelschap werd op 23 november bij aankomst in Den Haag door de jonge prins van Oranje plechtig verwelkomd (no. 6551). De onderhandelingen vingen op 9 december aan en sleepten zich voort tot maart 1644. Pas op 18 maart van dat jaar verscheen de graaf van Avaux in Munster; zijn collega Abel Servien arriveerde drie weken later ter plaatse. Over de aard van de Haagse conferentie schreef Grotius in december 1643: ‘Beide de heeren d'Avaux en Servien zijn kloek, maar die monsieur d'Avaux van candeur prijzen, zouden wel mogen bedrogen worden’ (no. 6614). Met deze woorden sprak Grotius zijn vrees uit dat de Staten-Generaal teveel zouden toegeven aan de Franse tactiek om het vredesoverleg te vertragen.

Al geruime tijd deed het gerucht de ronde dat Grotius naar de vredesconferentie zou gaan. Op aandringen van Johannes Wtenbogaert vroeg Willem de Groot in november 1643 aan zijn broer of koningin Christina hem inderdaad naar Osnabrück zou sturen (no. 6511). Hierop antwoordde Grotius dat de Zweedse regering naast Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius al een derde gevolmachtigde had

aangewezen, de rijksraad Ture Nilsson Bielke. Zelf was hij bereid waar dan ook Zweden en het algemeen belang te dienen. En misschien zou hij in Parijs niet minder nuttig zijn, wanneer hij de Franse bestuurders tot vrede maande met het argument dat Zweden daarnaar haakte: ‘Dat zal hier van veel meer gewicht zijn dan alles wat ik uit de Heilige Schrift of de filosofie zou kunnen putten’ (no. 6532).

Zijn geloof in de vredeswil van de Zweden was groot. Hij meende dat zij alles in het werk zouden stellen om de voortgang van de conferenties te bevorderen. Op 28 juli gaf hij in zijn optimisme voor dat Johan Oxenstierna zich reeds in Osnabrück bevond (no. 6340). Niets was minder waar, want juist op dat moment was de Zweedse gevolmach-

tigde tijdens een oponthoud te Hamburg met zijn collega Johan Adler Salvius overeengekomen dat zij niet vóór de aankomst van de Franse delegatie in Osnabrück zouden verschijnen. Zij besloten in de directe omgeving van Munster en Osnabrück te wachten op het bericht dat de graaf van Avaux en Abel Servien in aantocht waren. Onafhankelijk van elkaar reisden de twee Zweedse gevolmachtigden van Hamburg naar Minden, waar zij op 2 september een voorname woning betrokken. Hun afwachtende houding wekte de ergernis op van de keizerlijke delegatieleden Johann Weichard, graaf van Auersperg, en Johann Baptist Krane, die al in Osnabrück waren gearriveerd. Zij vroegen de Deense vredesbemiddelaars de Zweden tot een snelle overkomst te bewegen, Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hielden zich echter aan hun afspraken met de Franse bondgenoot. Met stelligheid wezen zij in hun antwoord op de Deense oproep de beschuldiging van de hand als zou het vredesoverleg door hun verblijf in Minden tot mislukking gedoemd zijn; de keizerlijken hadden immers evenmin voldaan aan de voorwaarden die in het Hamburgs preliminair vredesverdrag van 1641 waren vastgelegd. Zo hadden de keurvorsten zich nog steeds niet voor deelname aan de besprekingen aangediend; en waar bleven de andere vorsten en standen van het Rijk? Zolang de keizer vasthield aan zijn weigering alle vorsten en standen uit te nodigen, achtten de Zweden zich niet gebonden aan hun verplichtingen jegens de keizerlijke delegatieleden.

Ten einde de wereld duidelijk te maken dat Zweden geen schuld had aan de vertragingen in het vredesoverleg, deden de gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius een verrassende tegenzet. Op 24 november riepen zij verscheidene Duitse vorsten en steden op om vertegenwoordigers naar de plaats van de vredesconferenties te zenden (no. 6528). Met dit initiatief gaven de Zweedse gevolmachtigden te kennen dat zij zich onafhankelijker van hun Franse onderhandelingspartners wensten op te stellen. In dezelfde richting wijst hun besluit om de komst van de Franse delegatie niet langer lijdzaam af te wachten. Zij kwamen een taakverdeling overeen. In de verwachting dat de Fransen ook wel genoegen zouden nemen met de aanwezigheid van één Zweeds delegatielid in Minden, splitste de delegatie zich. Op 25 november nam Johan Adler Salvius afscheid van zijn collega Oxenstierna en vertrok naar Osnabrück (no. 6555).

Eind december ontving Grotius een brief van Salvius' secretaris Georg Keller, die uitgebreid verslag uitbracht over de eerste dagen na aankomst in Osnabrück. Op 30 november hadden de Deense vredesbemiddelaars de Zweedse gevolmachtigde zelfs de eer van de eerste visite gegund (no. 6569). In zijn eerste nieuwsbrieven van het jaar 1644 gaf Grotius te kennen hoezeer het Zweedse initiatief hem had verheugd. Bovendien waarschuwde hij zijn collega Salvius in een nieuwjaarsbrief nog eens nadrukkelijk voor de Franse vertragingstactiek, die naar zijn mening in eigenbelang haar belangrijkste drijfveer vond. Tot besluit sprak hij de hoop uit dat de Zweedse gevolmachtigde tijdens zijn verblijf in Osnabrück zou ijveren voor een spoedig begin van de onderhandelingen (no. 6623 (deel XV)). Heeft Grotius werkelijk gemeend dat de Zweden zich nu onverwijld voor de totstandkoming van de vrede zouden inzetten? Als hij deze illusie inderdaad heeft gekoesterd, dan werd hem die door de inval van het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson in het hertogdom Holstein snel ontnomen. Ook voor Grotius kwam de ‘vredebreuk’ als een volslagen verrassing. Van de aanvang van de Zweeds-Deense oorlog kreeg hij voor het eerst bericht in een brief van zijn broer die hij op 12 januari 1644 ontving (no. 6631 (deel XV)).

Evenals voor deel XIII geldt ook voor dit deel van de *Briefwisseling* dat bij de bewerking van het bronnenmateriaal is uitgegaan van de *Richtlijnen voor het uitgeven*

van historische bescheiden, 's-Gravenhage 1988. In beginsel worden afkortingen stilzwijgend opgelost. Een uitzondering vormen veelvuldig voorkomende afkortingen in de titulatuur, zoals uEd. voor uEdele en Exc. voor Excellentie. Met het oplossen van de letters en tekens achter de handtekening van de briefschrijver zijn de bewerkers eveneens terughoudend geweest. De letters ‘m.p.’ en ‘m. pp.’ staan voor ‘manu propria [scripsit]’. Ook de dorsale notities en Grotius' aantekeningen over de ontvangstdatum bovenaan de brief (‘rec[eptae] 14 Ian.’ en ‘praesen[tatae] ... den 13. Iunii’) worden in de oorspronkelijke vorm weergegeven.

Ook voor dit deel van de *Briefwisseling* diende zich bij de bewerking van de briefteksten het probleem aan dat lang niet alle brieven van Grotius in origineel bewaard zijn gebleven; slechts 95 van de 400 teruggevonden brieven zijn autografen. De overige brieven zijn alleen in zeventiende-eeuwse druk of afschrift overgeleverd. Regelmatig kunnen in deze briefteksten verkeerde lezingen van persoons- en plaatsnamen worden aangetroffen. De bewerkers hebben ter wille van de leesbaarheid hier en daar kleine verbeteringen ingevoerd. Zo is de verbasterde familienaam 'Turringius' in de *Hugonis Grotii ... epistolae quotquot reperiri potuerunt*, Amsterdam 1687, p. 956 no. 662, in de uitgave van de *Briefwisseling* verbeterd in 'Tuningius' (no. 6321). Wanneer er sprake is van een geheel corrupte lezing, wordt deze in een voetnoot gesignaleerd en nader verklaard.

Indien een brieftekst in meer dan één vorm (afschrift en/of druk) voorhanden is, moet eerst worden uitgemaakt welke tekst als grondslag voor de uitgave gebruikt kan worden. In deel XIII hebben de bewerkers op grond van een collatie van een originele brief van Gerardus Joannes Vossius met alle gedrukte versies kunnen vaststellen dat de editie van Vossius' correspondentie in de *Praestantium ... virorum epistolae ecclesiasticae*, Amsterdam ^{2}1684, de originele briefteksten het dichtst benaderde. Deze druk kreeg ook nu de voorkeur boven de uitgave die P. Colomesius van deze briefwisseling heeft bezorgd. Eén brief dwong tot een andere benadering. De bewerker van de delen I en II van de *Briefwisseling*, dr. P.C. Molhuysen, heeft omstreeks 1928 in een Haags veilinghuis nog de autograaf van Vossius' brief, dd. 7 september 1643 (no. 6412), onder ogen gehad; hij vergeleek de tekst van deze autograaf met de gedrukte versie in Colomesius' editie *G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae*, Augsburg ^{2}1691. Omdat de autograaf nu onvindbaar is, lag het voor de hand de collatie van dr. Molhuysen als basistekst te nemen. Belangrijke varianten in de andere zeventiende-eeuwse edities worden in het notenapparaat bij de brieven gemeld.

De uitgave van de brieven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna berust - voor zover niet in origineel overgeleverd - op het copieboek te Dresden. De samenvattingen of 'argumenta' zijn ontleend aan het Leipziger copieboek. Wanneer Grotius besluit om duplicaten van deze gezantschapsberichten naar Oxenstierna's zoon, de gevolmachtigde Johan Oxenstierna, te sturen, geeft hij aanzet tot de vorming van een verzameling afschriften die tegenover de copieboeken een aparte plaats inneemt. In principe zijn deze (geautoriseerde) duplicaten identiek aan de originelen, maar vergelijking met de afschriften in de copieboeken te Dresden en Leipzig wijst uit dat Grotius zich geen tijd gunde voor een stelselmatige controle van de aan Johan Oxenstierna gerichte nieuwsbrieven, die daardoor een aanzienlijk aantal, soms aperte, verschrijvingen bevatten. Derhalve is gekozen voor een uitgave van de brieven die aan Axel Oxenstierna waren gericht, op basis van de meest betrouwbare bron, het copieboek te Dresden, dat op de autografen teruggaat. Waar het duplicaat relevante afwijkingen vertoont, wordt dit opgemerkt in de noten bij het op dezelfde dag geschreven gezantschapsbericht aan de rijkskanselier.

In meer opzichten wijken de aan Johan Oxenstierna gerichte duplicaten af van de gezantschapsberichten aan de vader, want af en toe voegde Grotius aan deze door zijn secretaris geschreven brieven nog een eigenhandig postscriptum toe. Omdat het hier om daadwerkelijk verzonden brieven gaat, hebben de duplicaten aan Johan Oxenstierna afzonderlijke nummers in de *Briefwisseling* gekregen. Onder die nummers zijn de postscripta en de adresseringen, alsook de dorsale notities van de hand van de ontvanger opgenomen. Steeds wordt in een eerste voetnoot

na opgave van de vindplaats van het duplicaat een overzicht gegeven van de copieboeken die op grond van de berichten aan Johan Oxenstierna zijn aangelegd.

Zoals in deel XIII van de *Briefwisseling* werd opgemerkt, schreef Grotius in 1642 iedere week minstens 7 tot 9 brieven. Zijn nieuwsbrief aan Carl Marin gaf hij iedere dinsdag mee met de postdienst die op Lyon onderhouden werd. Op zaterdag viel het vertrek van de koerier op Holland. Deze zorgde voor de bestelling van de brieven die Grotius met grote regelmaat aan zijn familie, vrienden en collega-diplomaten deed toekomen. Het postpakket uit Parijs had bijna iedere week dezelfde inhoud: een brief aan zijn broer Willem, een of twee brieven aan Nicolaes van Reigersberch, het gezantschapsbericht aan Axel Oxenstierna en drie nieuwsbrieven aan zijn collegae Ludwig Camerarius, Petter

Spiring Silvercrona en Joachim de Wicquefort. In 1643 hield Grotius aan deze gewoonte vast, met dit verschil dat er na het ontslag van Ludwig Camerarius uit de diplomatieke dienst een plaats openstond die in het voorjaar van 1643 door Harald Appelboom, Zweeds agent te Amsterdam, werd ingenomen. Aanvankelijk het Grotius ook zijn brieven aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius over de Republiek verzenden, maar na Salvius' vertrek uit Hamburg kreeg hij het verzoek om poststukken met bestemming Minden mee te geven aan de koeriersdienst op Keulen en Osnabrück (nos. 6329 en 6416). Zijn Parijse postagent kon maar moeilijk wennen aan deze verandering. Begin november meldde Willem de Groot dat er bij hem brieven binnenkwamen die aan de Zweedse vredesdelegatie geadresseerd waren. Voor de verzending naar Minden had hij inmiddels een beroep gedaan op Joachim de Wicquefort (nos. 6511 en 6551). Na een waarschuwing van Grotius vonden de poststukken voor de Zweedse gevolmachtigden vanaf december 1643 via de kortere route over Keulen hun eindbestemming. Deze wijziging in het postverkeer had echter geen consequenties voor het tijdstip van verzending van zijn particuliere en diplomatieke post.

Bij de presentatie van Grotius' uitgaande post van het jaar 1643 hebben de bewerkers vastgehouden aan de systematische rangschikking die in de uitgave van deel XIII, p. XX-XXI, van de *Briefwisseling* werd geïntroduceerd. Nog steeds geldt voor het wekelijkse postpakket de volgende driedeling: brieven aan verschillende correspondenten, persoonlijke brieven aan Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch, en nieuwsbrieven (de Nederlandse nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch en Petter Spiring Silvercrona, het Latijnse gezantschapsbericht aan de Oxenstierna's, de Franse nieuwsbrief aan Joachim de Wicquefort en de Latijnse brief aan Harald Appelboom).

Het was voor de bewerkers van de *Briefwisseling* niet altijd gemakkelijk de brieven van Grotius in de juiste chronologische volgorde te rangschikken, Al eerder moesten zij constateren dat de geleerde moeite had met de omzetting van de Gregoriaanse naar de Juliaanse kalender, met het gevolg dat in de dagtekening van de brieven naar Stockholm wel eens een dag te veel of te weinig werd opgegeven (no. 6122). Tijdens het ordenen van de wekelijkse post stootten zij ook op onnauwkeurigheden die meestal zijn toe te schrijven aan een onduidelijke penvoering bij het weergeven van arabische cijfers. Een apart probleem vormen de postdateringen. In september en oktober 1643 voorzag Grotius een aantal brieven van een latere datum dan die waarop zij geschreven waren. Het verschijnsel doet zich voor bij de postpakketten die hij de datum 7/9 september, 19 september en 27 oktober gaf, maar die in werkelijkheid al op 5 en 12 september en 24 oktober waren samengesteld. Het is mogelijk dat Grotius deze pakketten in tijden van grote politieke spanningen - men denke aan de roerige dagen na de arrestatie van de ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort, op 2 september in het Louvre - enkele dagen achterhield om zo te voorkomen dat zijn commentaren op de actualiteit door vreemden gelezen zouden worden. Misschien kan de doorbreking van de vaste reeks verzendingsdata eenvoudigweg ook toegeschreven worden aan vertragingen in het postverkeer. In dat geval wachtte Grotius met het afsluiten van zijn brieven tot het moment dat hij zeker wist dat de vertraagde koerier alsnog zou vertrekken. Voor het behoud van de continuïteit in de wekelijkse berichtgeving hebben de bewerkers deze gepostdateerde brieven geplaatst op de datum waarop zij in feite geschreven zijn.

Met ingang van 1 januari 1992 is het Grotius Instituut opgegaan in het Constantijn Huygens Instituut (CHI) van de Koninklijke Nederlandse Akademie van

Wetenschappen. Als medewerkers van de afdeling Grotius van het nieuwe Instituut blijven ondergetekenden belast met de zorg voor de uitgave van Grotius' *Briefwisseling*. Voor de begeleiding van de uitgave is een nieuwe project-commissie in het leven geroepen, waarvan de hoogleraren mevr. dr. M.E.H.N. Mout, dr. J.A.H. Bots en dr. G.H.M. Posthumus Meyjes deel uitmaken. Ondergetekenden zijn de leden van deze commissie erkentelijk voor de vele adviezen die zij in dit afgelopen jaar hebben mogen ontvangen. Hun dank gaat ook uit naar dr. Guillaume van Gemert, hoofddocent nieuwe Duitse letterkunde aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen, die wederom de transcriptie van de Duitse brieven heeft willen nazien.

Bij de voorbereiding van dit deel van de *Briefwisseling* hebben de bewerkers opnieuw dankbaar gebruik gemaakt van de medewerking van de directeuren en medewerkers van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, de Koninklijke Bibliotheek en het Algemeen Rijksarchief te Den Haag, de Gemeentebibliotheek te Rotterdam, de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden, en vele andere archieven en bibliotheekinstellingen in binnen- en buitenland.

Tevens betuigen de bewerkers hun erkentelijkheid voor de hulp en ondersteuning die zij mochten ontvangen van prof. dr. H.T.M, van Vliet, directeur van het Constantijn Huygens Instituut, en van vele andere vrienden en relaties, in het bijzonder J.-P. Bardoul, J. Th. de Booy, prof. mr. R. Feenstra, G.A.C, van der Lem en dr. Joke Roelevink. Tot besluit een woord van dank aan de 'Grotiani' dr. Tineke ter Meer, dr. Edwin Rabbie en dr, Harm-Jan van Dam. Hun bereidwillige medewerking aan de totstandkoming van deze uitgave herinnerde de bewerkers soms aan de steun die Grotius indertijd van Maria van Reigersberch, Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch heeft mogen ontvangen.

Ook voor dit deel werd het typewerk op efficiënte wijze uitgevoerd door mevr. E.T. van Hilten-den Daas. Mevr. J.A.C.G. Ripson-Koeleman verleende assistentie bij de inventarisatie van het documentatiemateriaal.

Maart 1993
C.M. Ridderikhoff
H.J.M. Nellen

De dateringen in de kop van de brieven en in de annotatie zijn, tenzij anders vermeld, nieuwe stijl; een datering tussen [ ] ontbreekt in de brief en berust op een conjectuur die in de eerste noot van de brief is verantwoord. In de tekstuitgave zijn hoofdletters, interpunctie en alinea-indeling gemoderniseerd. De spellingvarianten i-j, u-v en ii-ij-y zijn genormaliseerd naar tegenwoordig gebruik. Onderstrepingen in de brieven door verzender of ontvanger zijn niet gehandhaafd.

()	= ex coniectura in een beschadigde tekst ingevoegd.
[]	= ter verduidelijking of verbetering ingevoegd.
‹›	= geeft overbodige letter(s) aan.
--	= in de bron tussen haakjes geplaatst.
...	= tekst onleesbaar.

Portret van Hugo de Groot door Michiel Jansz. van Mierevelt, 1631
Delft, coll. Stadhuis

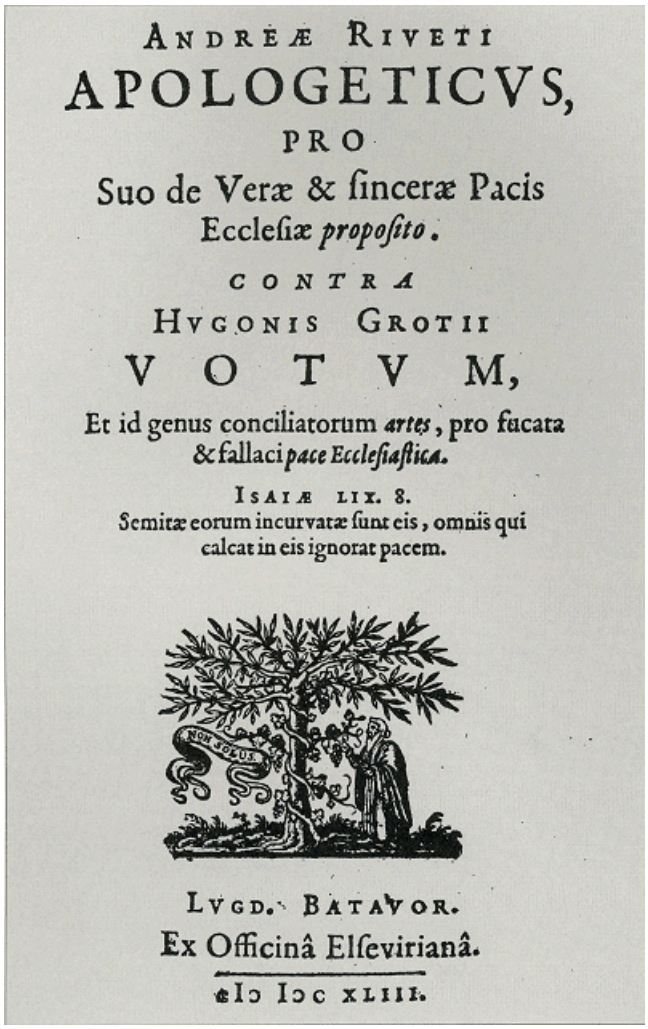

ANDREÆ RIVETI
APOLOGETICVS,
PRO
Suo de Veræ & ſinceræ Pacis
Eccleſiæ *propoſito*.
CONTRA
HVGONIS GROTII
VOTVM,
Et id genus conciliatorum *artes*, pro fucata
& fallaci *pace Eccleſiaſtica*.
ISAIÆ LIX. 8.
Semitæ eorum incurvatæ ſunt eis, omnis qui
calcat in eis ignorat pacem.

NON SOLUS

LVGD. BATAVOR.
Ex Officinâ Elſeviriânâ.
CIↃ IↃC XLIII.

Titelpagina van de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van André Rivet
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

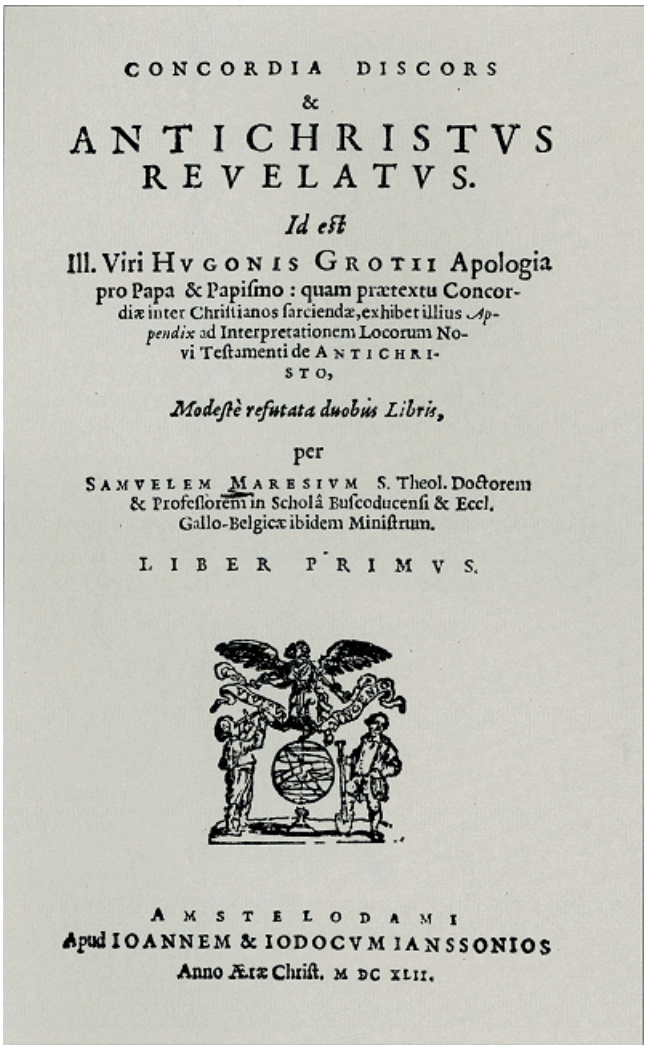

CONCORDIA DISCORS
&
ANTICHRISTVS
REVELATVS.

Id eſt

Ill. Viri HVGONIS GROTII Apologia pro Papa & Papiſmo : quam prætextu Concordiæ inter Chriſtianos ſarciendæ, exhibet illius *Appendix* ad Interpretationem Locorum Novi Teſtamenti de ANTICHRISTO,

Modeſtè refutata duobus Libris,

per

SAMVELEM MARESIVM S. Theol. Doctorem & Profeſſorem in Scholâ Buſcoducenſi & Eccl. Gallo-Belgicæ ibidem Miniſtrum.

LIBER PRIMVS.

AMSTELODAMI
Apud IOANNEM & IODOCVM IANSSONIOS
Anno Æræ Chriſt. M DC XLII.

Titelpagina van Samuel Desmarets' *Concordia discors et Antichristus revelatus*
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

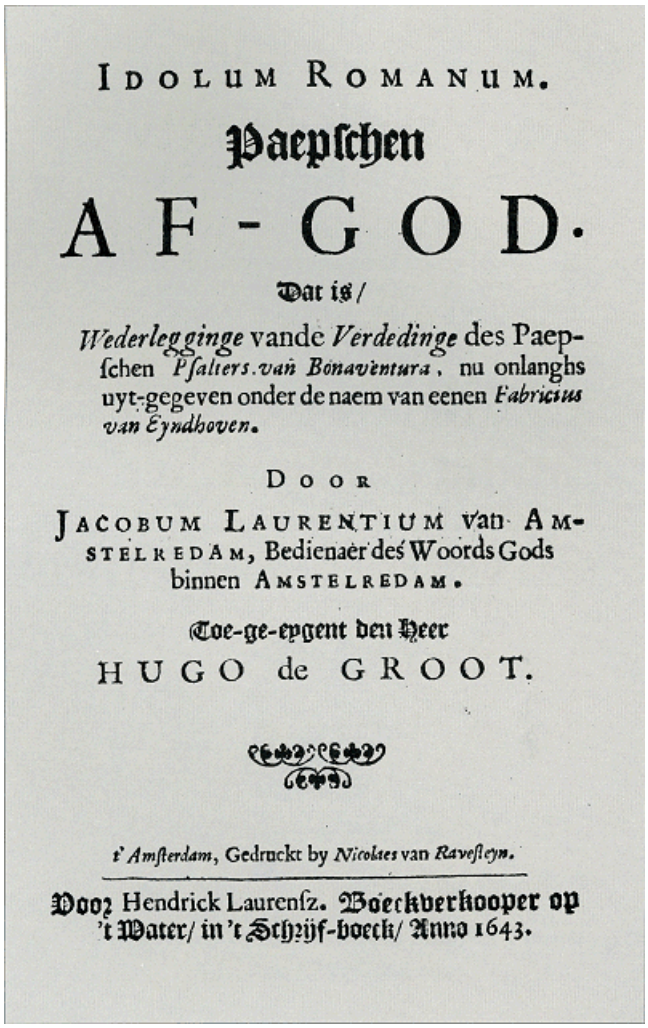

IDOLUM ROMANUM.

Paepschen

AF-GOD.

Dat is/

Wederlegginge vande *Verdedinge* des Paepschen *Psaliers van Bonaventura*, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen *Fabricius van Eyndhoven*.

DOOR

JACOBUM LAURENTIUM van AMSTELREDAM, Bedienaer des Woords Gods binnen AMSTELREDAM.

Toe-ge-eygent den Heer

HUGO de GROOT.

t' Amsterdam, Gedruckt by *Nicolaes van Ravesteyn*.

Voor Hendrick Laurensz. Boeckverkooper op 't Water/ in 't Schrijf-boeck/ Anno 1643.

Idolum Romanum. Paepschen af-god, titelpagina van een strijdschrift van de predikant Jacob Laurentius
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

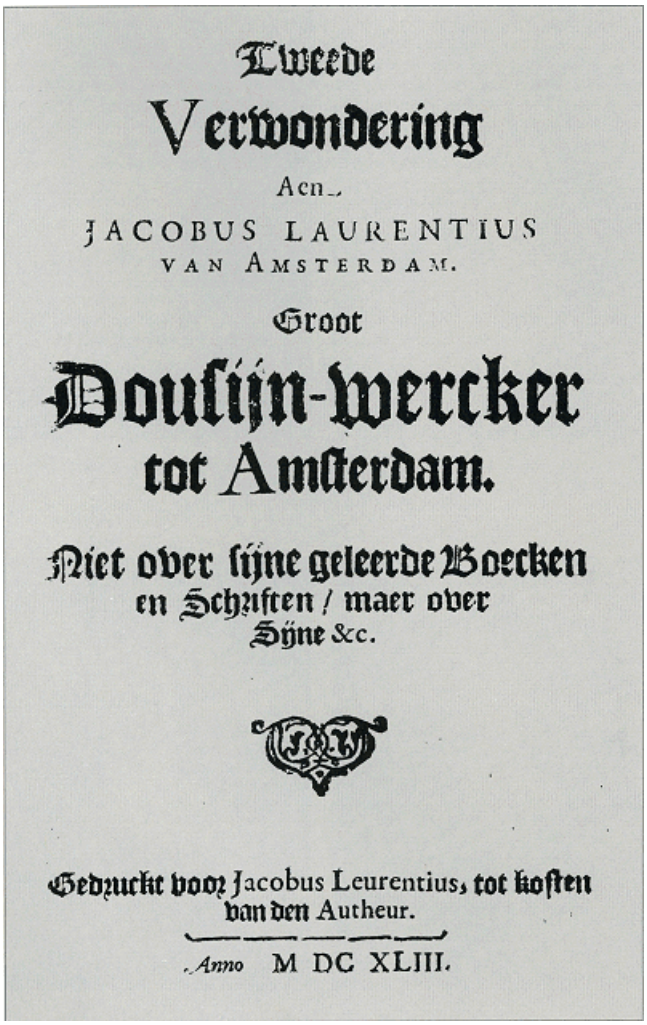

Tweede
Verwondering
Aen
JACOBUS LAURENTIUS
VAN AMSTERDAM.
Groot
Douslijn-wercker
tot Amsterdam.
Niet over sijne geleerde Boecken
en Schriften / maer over
Sijne &c.

Gedruckt voor Jacobus Leurentius, tot kosten
van den Autheur.

Anno M DC XLIII.

Tweede Verwondering aen Jacobus Laurentius van Amsterdam,
opgetekend door een anonieme medestander van Hugo Grotius
Den Haag, Koninklijke Bibliotheek

Cornelia de Groot (1611-1687), door een onbekend kunstenaar
Den Haag, Rijksdienst Beeldende Kunst

Cornelis de Groot (1613-1661), geportretteerd ca. 1660
Den Haag, Rijksdienst Beeldende Kunst

Pieter de Groot (1615-1678), door Jacob Willemsz. Delff II, 1643
Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof

Dirk de Groot (1618-1656), door Jacob Willemsz. Delff II, 1643
Delft, Stedelijk Museum Het Prinsenhof

Portretten van de kinderen van Hugo de Groot en Maria van Reigersberch

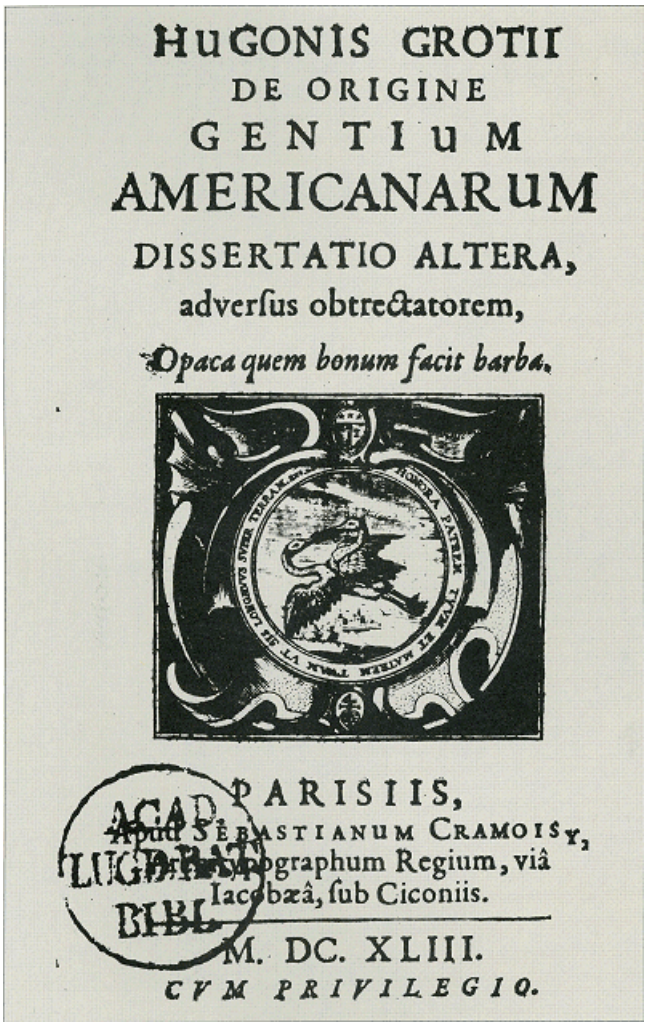

HUGONIS GROTII
DE ORIGINE
GENTIUM
AMERICANARUM
DISSERTATIO ALTERA,
adversus obtrectatorem,
Opaca quem bonum facit barba.

PARISIIS,
Apud SEBASTIANUM CRAMOISY,
Typographum Regium, viâ
Iacobæâ, sub Ciconiis.
M. DC. XLIII.
CVM PRIVILEGIO.

ACAD. LUGD. BAT. BIBL.

Titelpagina van *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*
Leiden, Bibliotheek van de Rijksuniversiteit

6021. 1643 januari 3. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima regina, domina clementissima,

Cum dux Anguianus, princeps regii sanguinis, principis Condaei filius,[2] nunc et eius incipiat esse aetatis quae res magnas intelligat, et regi saepe adsit, putavi mei esse officii eum adire eique commendare augustae Maiestatis tuae negotia, eaque asseverare: Maiestatem tuam non modo facturam quicquid esset ex foedere, sed et ultra id modis omnibus approbaturam quanti faceret regis amicitiam, belloque instaturam fortiter, ita ut fecit hactenus, ut per armorum successus prosperos quaeratur pax honesta et in communi utilis.

Largiter promisit de sua promtissima erga Maiestatem tuam voluntate et audivit cum gaudio quae de rebus nostris ei narrabam. Eo autem magis necessarium duxi hunc cum ipso sermonem habere, paremque cum aliis in quos incidi, quod videam aulam hoc tempore scindi in duo studia, belli ac pacis. Quorum utrumque ut Maiestati regnoque feliciter eveniat, serenissima regina, domina clementissima, Deum precor, praecipue vero ut augustam Maiestatem tuam valentem, vegetam, florentem servet,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XXIV Decembris 1642/(III) Ianuarii 1643.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Colloquium cum Anguiano duce habitum refert. Duas aulae partes, quarum una pacis, altera belli tempora optet, memorat.

6022. 1643 januari 3. Aan W. de Groot.[1]

Habes, mi frater, ea quae subito intra paucas horas dum Riveti[2] Apologeticum le-

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 116. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 4 no. 7. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 12. Christina (1626-1689), enig kind van koning Gustaaf II Adolf van Zweden (†1632). Regerend vorstin van 1644 tot 1654.

2 Louis II de Bourbon (1621-1686), hertog van Enghien, die bij de dood van zijn vader Henri II de Bourbon (†26 december 1646) de titel overnam van prins van Condé, had het afgelopen jaar een niet onbelangrijke bijdrage geleverd aan de strijd in de Roussillon. Dit voorjaar ging hij het bevel voeren over de Franse legers in Picardië. Zijn eerste optreden als legerleider werd een eclatant succes. Op 19 mei 1643 behaalde de jonge hertog nabij Rocroi een grote overwinning op de aldaar verzamelde Spaans-Nederlandse troepenmacht van gouverneur don Francisco de Melo (*DBF* IX, kol. 447-452).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 946 App. no. 633. Antw. op no. 6011 (dl. XIII), beantw. d. no. 6036. Zie voor Grotius' jongere broer, de Haagse advocaat Willem de Groot (1597-1662), R. Huybrecht, in *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 198-199.

2 André Rivet (1572-1651), geboren in de Poitou, vanaf 1620 hoogleraar in de theologie te Leiden, ontving in 1632 van Frederik Hendrik de opdracht om de jonge prins van Oranje te onderrichten (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* II, p. 375-378). In het afgelopen jaar kwam naar buiten dat hij de verzoeningsgezinde opvattingen van Grotius en diens Franse geestverwant Théophile Brachet de La Milletière volstrekt afkeurde. Aanleiding om zijn bedenkingen daarover wereldkundig te maken, vormden de *Annotata ad*

Consultationem Cassandri die Grotius in september 1641 in een oplage van 50 exemplaren in Parijs had laten drukken (*BG* no. 1165). Eind maart 1642 liet de Haagse hofpredikant zijn kritiek horen in een werk dat de titel kreeg *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ..., Leiden (Elzevier) 1642 (*BG* no. 1172). Deze publicatie lokte bij Grotius een weerwoord uit. Twee maanden later kwamen in Parijs de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* van de pers (*BG* no. 1175). Doch André Rivet liet zich niet gemakkelijk overbluffen. Al zijn vrije tijd offerde hij op om Grotius nogmaals

go[3] mihi in mentem venere, materiae satis, si cui lubido et otium ista excolendi.[4] Sed unde mihi talem? Romanenses qui apud vos sunt, modum eum quem Galli, non servant. Remonstrantium peritissimi repudiant traditiones, patres, ritus veteres, etiam non malos; student parti suae aut particulae. Dominus Vossius est meticulosus. Dominus Barlaeus ista studia pridem omisit.[5] Reformati qui hic paci student, insistunt praescriptis sibi lineis; commune christianitatis non respiciunt. Deus forte aliquem reperiet. Ego enim stabo dictis, nec ultra cum Riveto, cuius in dies crescit maledicentia, committi patiar. Aut ego multum fallor, aut brevi, brevi inquam, adeo dispretae pacis poenitebit. Omnes enim leges pacis repudiant praeter unam solam, ut ipsi omnibus leges dicant.

Quis haec potest perferre, quis potest pati?[6]

Ἡ δὲ κακὴ βουλὴ τῷ βουλεύσαντι κακίστη.[7]

Multum avebo scire ecqui boni paritura sit illa Hollandos inter et Zelandos consiliorum sociatio.[8] Aut ego illorum ingenia et mores non novi, aut non diu durabit ista coniunctio. Invenient et ὁ προστάτης et amphictyones quo ista dissipent.[9] Quae cives Middelburgenses volunt, forte non mala sunt, sed agendi ratio periculosa est. Knutius[10] satis meruit a Conventu excludi: qui in republica libera vi cuncta agenda putat, iura negat sibi nata.[11]

3 Willem de Groot had gezorgd voor een snelle verzending van de *Apologeticus*; vgl. no. 6011 (dl. XIII), en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 347 en p. 366. De tekst met Grotius' eerste kritische aantekeningen op het boek ontbreekt. Waarschijnlijk werd het stuk opgeborgen in het door Willem bij te houden ‘dossier Rivet’; zie no. 6063.

4 In het vervolg zal de discussie vooral gaan om een kritische kanttekening die Grotius in zijn *Votum* plaatste ‘ad articulum XVI: De magistratu et rebus civilibus’: ‘Dixi in Annotatis meis ad finem libri primi de Iure belli ac pacis, canones qui clericos ab armis arcent, multo melius in Oriente quam in Occidente servatos. Verum id est, et de illis et de aliis canonibus, quia dispensationes notae ibi non sunt, nisi in paucis et exiguis rebus. Multis iam male cessit ista ἀλλοτριοπραγία [alienarum rerum curatio], et si in eorum bellorum, quibus tam diu vastatur Europa, causas inquirimus, inveniemus hoc incendium maxime ab iis qui pacis praecones esse debuerant, excitatum. Per Galliam vero bella civilia plurima, ab iis qui se ministros Evangelii vocant, concita fuisse, non aliis testibus validius affirmem, quam et regum et procerum, et populi recente memoria ...’; vgl. *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 661 r. 45 B.

5 Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), hoogleraar in de geschiedenis en de politica aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, en diens naaste collega Caspar Barlaeus (1584-1648). De laatste was na een reeks teleurstellende ervaringen steeds verder van de theologische wetenschappen afgedwaald; vgl. Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, Assen 1981, en Blok, *Caspar Barlaeus From the correspondence of a melancholic*, Assen/Amsterdam 1976.

6 Vgl. Cicero, *de Orat.* 2,19, 77, en *Tusc.* 2, 7, 17.

7 Hesiodus, *Opera et dies* 266.

8 In oktober 1642 was een delegatie van de Staten van Holland naar Zeeland gegaan om een gemeenschappelijk standpunt te bepalen in de zaak van de controle op de wapenen troepentransporten naar Engeland. In de tweede helft van november keerden de afgevaardigden terug met het voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit voortaan van beperktere instructies te voorzien (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 86).

9 Zijne Hoogheid en de leden van de Staten-Generaal (amphictyones). Uiteraard verzetten zij zich tegen de eigengereide politiek van de zeegewesten Holland en Zeeland.

10 De Middelburgers stoorden zich aan het gedrag van Johan de Knuyt (1587-1654). Deze Zeeuw die de prins als eerste edele vertegenwoordigde in de Staten van Zeeland, greep alle middelen aan om kenbaar te maken dat de Hollands-Zeeuwse voorstellen hem slecht smaakten. Opzien baarde hij met de rake klap die hij in het heetst van de strijd de pensionaris Cornelis van Stavenisse had uitgedeeld (*CSP Ven.* 1642-1643, p. 194).

11 Horatius, *Ars poet.* 122.

Amstelodami cum eris, rogo salutes dominum Hoofdium,[12] Vossium, Barlaeum, Blavium,[13] et cures ne quid meorum intercidat. Si Johanni Arnoldi[14] esset otium, posset is forte optime Apologeticum Riveti refellere, consulto interdum et Vossio et Vossii liberis.[15] Sed ego neque ex hac re commoda exspecto, nec cuiquam possum polliceri. Maligne agit Rivetus, qui credi vult quae contra seditiosa dogmata scripsi,[16] hoc animo scripta ut fratres eius in Gallia in odium regis adducerem. Nihil malo quam ut omnes et factis et verbis ostendant se alienos a talibus. Si quid mali illis putarem imminere, ego, si possem, id averterem.

Deus hunc annum matri, tibi, uxori, liberis et amicis nostris bene prosperet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

3 Ianuarii 1643.

6023. 1643 januari 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Soo den coninck van Engelant eenige zeehaven can becomen ende houden,[2] zoo zal zijne Majesteit uit Denemarcken voorzeecker werden geassisteert. Zoo de

12 Pieter Cornelisz. Hooft (1581-1647), drost van Muiden. Een exemplaar van diens *Neederlandsche Histooriën,* Amsterdam 1642, zou Grotius een dezer dagen in ontvangst mogen nemen (*NNBW* IV, kol. 771-777, en *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 447 no. 1127 en p. 476 no. 1143).

13 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu (†1673). De laatste tijd schonk hij weinig aandacht aan Grotius' wensen met betrekking tot een snelle publicatie van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

14 Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens) (ca. 1582-1650) studeerde theologie te Leiden onder Petrus Bertius en Jacobus Arminius. Hoewel overtuigd remonstrant trad hij later niet toe tot de Broederschap. In 1627 bevond hij zich te Orléans waar hij zich bekwaamde in de rechtswetenschap. Een jaar later werd hij door het Hof van Holland toegelaten tot de advocatuur. Na een omzwerving vestigde hij zich in Amsterdam (*NNBW* II, kol. 1166-1167).

15 De zonen van Gerardus Joannes Vossius: Franciscus (1608-1645), Matthaeus (1611-1646) en Isaac (1618-1689); vgl. Rademaker, *o.c.,* p. 441-442.

16 De ‘dedicatio’ in Rivets *Apologeticus* geeft een voorproefje van de kritiek die Grotius te wachten stond ‘ad articulum XVI’ (*supra*, n. 4): ‘Tertium hoc opus, quod postremum emisit, in quo pleraque sua repetiit, dum se, quod ante delineaverat, distinctius executurum promittit, hoc nostro Apologetico expendimus, et quaecumque ecclesiis nostris, et doctrinae salutari quae in eis, per Dei gratiam, obtinet, voluit obiicere, diluimus, veritatemque pro modulo nostro ita asseruimus, ut nihil intactum praetermiserimus eorum quae nobis impegit, et quibus enixe laboravit ut nos odiosos redderet supremis potestatibus, et eas ubique adversus ecclesias nostras accenderet: quasi non aliam ob causam in Galliis legatione fungeretur, quam ut ea abuteretur, in perniciem ecclesiarum quae ibi, sub christianissimi regis edictorum fide, Deum pro eius Maiestate et regni pace assidue precantur.’

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6024. Grotius' zwager Nicolaes van Reigersberch (ca. 1584-1654) was in de jaren 1619-1625 advocaat in Den Haag, en vervolgens raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland; zie *NNBW* II, kol. 1185-1186.

2 De koningsgezinden hadden alleen de haven van Newcastle tot hun vrije beschikking (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 220, 223 en p. 235).

coninginne[3] hier comt, meene ick mede dat haere Majesteit iet zal opereren, inzonderheit soo zij

3 Koningin Henriëtte Maria (1609-1669) zocht aan deze zijde van het Kanaal hulp voor haar echtgenoot Karel I. In afwachting van concrete toezeggingen uit Frankrijk hield zij haar verblijf in de Republiek nog enige weken aan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 213 en p. 220-221).

tuschen desen coning ende haeren man eenige confidentie can stellen. Ick heb mede de opinie dat de dissensiën in het parlement ende onder de gemeente zullen aennemen, inzonderheit de burgerije van Londen zeer geïncommodeert zijnde door het gebreck van neeringe. Meest vrese is de toeval van de Schotten tot het parlement om de eenpaericheit van de desseings in 't kerckelijck ende polityck.

't Geeft mij wonder dat het Hof van Hollant geen ordre en stelt tegen de ongeregelde predicatiën.[4] Ick verwondere mij over de eendracht van de steden van Hollant ende Zeelant, maer heb opinie dat mettertijd middelen zullen werden gevonden om die te breecken door de ambitie ende giericheit van veelen.

Rivets beduidinge over mijne intentie is malitieux.[5] Ick en heb over dit stuck met den gewesene cardinaell noch zelff noch door anderen oit gecommuniceert. Dat ick de gereformeerden wensche, dat wenschen de grooten van de religie, de raedsheeren, secretarissen, advocaten, gerust te mogen leven in eenicheit met eene goede consciëntie. Mij dunct niet dat ick aen Rivet iet behoore te antwoorden, 't Zoude noit een einde zijn. Maer ick heb aen mijn broeder de Groot eenige annotatiën[6] gezonden, off mischien iemant gevonden wierd die die wilde gebruicken, hoewel ick niet wel can bedencken die in alles met mijne intentie overeencomt ende in Hollant zoude derven zeggen dat ick in Vrancrijck zegge.

Uit De Marais' promotie[7] merck ick dat mij gebeurt dat men eertijds van Luther zeide: ‘Lutherus pauper alios facit divites’, omdat veele tot fortuine quaemen met tegen hem te schrijven.

Duareni boecken zijn te Rome verboden.[8] In Swede meene ick niet quaelijck te staen, ende aen den cardinael heb ick niet verloren. Ben oock niet becommert off schoon de ambassade cesseerde.

Soo men van mijne tweede[9] iet beter can doen dan hij voor hemzelve doet, 't sal ons lief zijn. Wij en laeten niet nae den oudste[10] te vermaenen. Soo eenige Hollanders bij mij willen comen, ick zal haer wel ontfangen, maer het en is geen reden dat zij

4 Predikanten in de zeegewesten Holland en Zeeland verdedigden met wat al te veel vuur de ‘rechtvaardige’ strijd van de puriteinse broeders overzee.

5 Over Grotius' intenties spreekt André Rivet in de ‘dedicatio’ van zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319); vgl. no. 6022, n. 15.

6 De aantekeningen kregen een plaats in het door Willem de Groot bij te houden ‘dossier Rivet’.

7 De Bossche hoogleraar en predikant Samuel Desmarets (Maresius) (1599-1673) had in november 1642 een leeropdracht gekregen aan de theologische faculteit van de Groningse hogeschool. Hij had deze aanstelling min of meer te danken aan de naamsbekendheid die hij in de strijd tegen Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) had verworven. Zijn meest recente studie op dit terrein, de *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo* (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318) was Grotius nog niet ter hand gesteld (D. Nauta, *S. Maresius,* Amsterdam 1935).

8 Een toespeling op de regels die Rivet op de verso-zijde van de titelpagina van zijn *Apologeticus* liet plaatsen. Het gaat hier om een uitspraak van François Bauduin (1520-1573) die de Franse jurist François Douaren (1509-1559) treft, maar tegelijkertijd de van ‘papisme’ beschuldigde Grotius moest raken; zie no. 6011 (dl. XIII), en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 382-383 (met de volledige tekst).

9 Pieter de Groot (1615-1678), advocaat te Den Haag, die zonder goede vooruitzichten een hopeloze liefde had opgevat voor een Delftse regentendochter (M. van Leeuwen, *Het leven van Pieter de Groot,* Utrecht 1917).

10 Cornelis de Groot (1613-1661) had in 1641 de Franse legerdienst verlaten en teerde nu in Parijs op de beurs van zijn ouders (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 169).

mij anders tracteren dan de Sweden doen.[11] Ick heb de zoon van de heer Beuning bij mij genomen.[12]

11 Het was bezoekers uit de Republiek blijkbaar ontgaan dat een koninklijk ambassadeur met 'Excellentie' aangesproken diende te worden.

12 De Amsterdamse regentenzoon Coenraed van Beuningen (1622-1693) was het afgelopen

Naedat de cardinael was begraven in de Sorbone,[13] heeft een onbekende met crijt daer geschreven: ‘mortuus est, sepultus, descendit ad inferos’.

3 Ianuarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Ianuarii 1643 uyt Paris.

6024. 1643 januari 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men continueert hier zeer in de preparaten tot het oorlogh. Men meent aen den marescal d'Odincourt[2] te doen hebben tegen het voorjaer 27 duisent man, ende de marescal de Guiche[3] te zenden nae de Opperrijncant. Prince Thomas,[4] den hertoch van Longueville,[5] de marescaux Schomberg[6] ende Desdiguieres[7] werden hier verwacht.

De Fransoisen schijnen in Italië voor Seravalle[8] te zullen verwinteren, ende den paus met de andere princen van Italië vresende voor een inbreuck van de Fransoisen in 't Milanees, ende schijnt dat de zaeck van Castro zal gestelt werden aen de justitie,[9]

De Switsers continueren te arbeiden tot de neutraliteit zoo van Cosnitz als van het

13 Armand-Jean du Plessis (1585-†4 december 1642), hertog van Richelieu. Zijn stoffelijk overschot was op 13 december 1642 bijgezet in de Sorbonne (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 335).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 29m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6023. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3/13 januari 1643).

2 Philippe (1605-1657), graaf van La Mothe-Houdancourt, hertog van Cardona, Frans onderkoning in Catalonië 1642-1644 (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 239-269).

3 Antoine III de Gramont (1604-1678), graaf van Guiche, maarschalk van Frankrijk, wiens naam nog steeds niet gezuiverd was van de blaam van de nederlaag die de Fransen het afgelopen voorjaar bij Honnecourt hadden opgelopen (*DBF* XVI, kol. 919-920).

4 Tommaso Francesco van Savoye (1596-1656), prins van Carignano, had het Spaanse kamp verlaten en stelde nu zijn kennis op het gebied van de oorlogvoering ter beschikking van Frankrijk (*EI* XXX, p. 965-966). Zijn entree aan het Franse hof werd verwacht; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 8.

5 Henri d'Orléans (1595-1663), hertog van Longueville, bevelhebber van het Franse leger in Italië, was op 24 december aan zijn thuisreis begonnen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 16).

6 Charles de Schomberg (1601-1656), hertog van Halluin, sinds 1632 gouverneur-generaal van de Languedoc, maarschalk van Frankrijk. In 1642 voerde hij met maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, het bevel over het Franse expeditieleger in de Roussillon (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1282, en *Tallemant des Réaux* I, p. 1231).

7 François de Bonne de Créquy (1610-1687), hertog van Lesdiguières, gouverneur van de Dauphiné sinds 1638; zie *Lettres Mazarin* I, p. 64 en p. 939; *DBF* IX, kol. 1207-1208 en kol. 1212 s.v. Créquy.

8 Het bezit van Serravalle was van essentieel belang voor het openhouden van de toegangswegen naar Tortona.

9 Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena wensten een einde te maken aan het slepende conflict tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 863-875).

graefschap van Bourgogne.[10] Montaigu is hier vanwegen de coninginne van Engelant.[11] De meublen van de coninginne-moeder werden vercocht om de schulden te betaelen.[12] Men gelooft dat den grave van Harcourt zal zijn grand escuyer de France.[13] Pont-Curlai heeft ontfangen van den coning de provisie hem noodigh tot het generaelschap van de galeyen ende tot het gouvernement van Havre des Graces.[14] Die de zaecken van staet in haere handen hebben zijn te Ruelle[15] geweest om de papieren die daer waeren te bezichtigen. Tot de wisseling van gevangenen wil den coninck niet verstaen zonder dat oock de princesse van Carignan werde gezonden uit Spaignie nae haerer man, de prince Thomas.[16] 's Conincx broeder[17] comt hier met permissie van den coning; zegt dat al het quaed dat hij gedaen heeft, is geschiet door raed van personen ontrent hem die den cardinael daertoe door pensioenen hadde gewonnen. Den hertoch Beaufort is in een van zijn huizen; mevrouw de Vendosme zal bij den coning audiëntie becomen.[18] De hertoginne van Espernon, voordesen de La Valette, met haer dochter[19] waeren volgens de generale ordre tot Diepe bij den gouverneur gearresteert, maer den coninck daervan onderrecht zijnde heeft belast dat men [die] zoude laeten gaen ende overzulcx comen zij hier. Philippe d'Aria is in faveur van mevrouw van Savoie vrijgelaeten uit het Bois de Vicenne.[20] Den cardinael Mazarin onderhout de gevangenen ende uitlandigen met goede hoope.

10 De Zwitsers hadden van 10 tot 20 december een landdag te Baden gehouden. Beraad had plaatsgevonden over het toenemend aantal oorlogshandelingen aan hun grenzen. Zowel in de Franche-Comté als in de directe omgeving van Konstanz (Cosnitz) begon de toestand zorgwekkend te worden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2,1, p. 1261-1265).

11 De Engelsman Walter Montaigu (ca. 1603-1677), abt van Saint-Martin bij Pontoise, diplomatiek agent van koningin Henriëtte Maria. In oktober 1643 werd hij tijdens een geheim bezoek aan het vaderland door soldaten van het Parlement gevangen genomen (*DNB* XXXVIII, p. 270-272).

12 Het Keulse sterfhuis van de Franse koningin-moeder Maria de' Medici (†3 juli 1642) was zwaar belast met schulden.

13 Henri de Lorraine (1601-1666), graaf van Harcourt, wiens echtgenote Marguerite-Philippe du Camboust een nicht van Richelieu (†4 december 1642) was, kwam in aanmerking voor een waardigheid die tot voor kort werd bekleed door de ongelukkige koninklijke favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, alias ‘monsieur le Grand-Ecuyer’; vgl. *Tallemant des Réaux* II, p. 236-238 en p. 1101-1104.

14 Richelieu's jonge achterneef Armand-Jean de Vignerot du Plessis (1629-1715), hertog van Richelieu, oudste zoon van François de Vignerot (†1646), markies van Pont-de-Courlay. Oorspronkelijk was het de bedoeling dat de jongeman begiftigd zou worden met het admiraalschap (*Mémoires de Montglat* I, p. 400).

15 Ruel, thans Rueil-Malmaison (dep. Hauts-de-Seine), het vorstelijke buitenverblijf van wijlen de kardinaal.

16 De echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, Marie de Bourbon (1606-1692), gravin van Soissons, prinses van Carignano, werd met de kinderen vastgehouden in Madrid (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 835-838, en II, p. 189).

17 's Konings broer Gaston van Orléans (1608-1660), wiens politieke plannen steeds door Richelieu waren verijdeld.

18 De terugkeer van degenen die bij de kardinaal in ongenade waren gevallen. Onder hen bevonden zich François de Vendôme (1616-1669), hertog van Beaufort, en diens moeder Françoise de Lorraine (1592-1669), hertogin van Mercoeur, echtgenote van César de Bourbon, hertog van Vendôme; vgl. *Mémoires de La Châtre,* p, 185.

19 Marie du Camboust, hertogin van Epernon, en haar stiefdochter Anne-Louise-Christine de Nogaret de La Valette d'Epernon. Voorlopig stelde de hertog zijn vertrek uit Engeland nog enige maanden uit (*CSP Ven.* 1642-1643, p. 258).

20 Graaf Filippo d'Agliè (†1667), lievelingsminister van regentesse Christine van Savoye. Eind 1640 werd hij op last van Richelieu gearresteerd; vgl. nos. 5017, 5039 en 5056 (dl. XII). Aan zijn vrijlating op 30 december 1642 waren nog wel enige beperkende voorwaarden verbonden (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 751-760, en II, p. 20-21).

't Gerucht gaet dat den coning te Havres ende Brouage gevonden heeft ontrent vier millioenen.[21]

3 Ianuarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Ianuarii 1643 uyt Paris.

6025. 1643 januari 3. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

Sicut principi Condaeo nuper, ita nunc filio eius,[2] duci Anguiano, commendavi res Suedicas certosque eos feci, reginam dominam nostram staturam foederi et amplius etiam facturam, ut ostendat quanti faciat regis Galliae amicitiam, tum in bello tum in pace. Apto enim ad utrumque sermones meos, quia scio consilia hoc tempore in duas velut partes scindi.

Paulatim incipiunt hic res ex priori asperitate redire ad statum mitiorem.[3] Nam et dux Beaufortius apud se est nemine impediente. Et cum ducissa Espernonia - ea est ducis antehac Valettae[4] uxor - cum filia sua ex Anglia venissent, detentae quidem erant a Diepae praefecto ex mandato generali, sed rege ea de re edocto ex speciali mandato dimissae sunt et huc veniunt. Etiam ducis Vindocinensis uxori permissum est huc venire. Permissum idem fratri regio. Cardinalis Mazarinus captivis et exulibus bonam spem facit, vult eam rem sui esse beneficii. Exspectantur hic princeps Thomas, dux Longovillanus, Schombergius, Desdiguerius. Ponticurlaeus, unus propinquorum cardinalis, a rege accepit praefecturam navium longarum et Portus Gratiae cum Riceliaco ducatu.

Papa non minus quam alii principes Itali omnimodo id agunt, ne Galli in Mediolanenses terras et Italiae interiora penetrent. Creditur autem controversia de ducatu Castri itura ad arbitros. Helvetii autem strenue id agunt, ut et comitatus Burgundiae et urbs Constantia ab armis quietae sint, ne res hae inter ipsos, distractos factionibus, discordias pariant. In Italia apud Seravallem hiberna videntur habituri Galli.

Est hic pro regina Angliae Montacutius. Res mobiles quae reginae matris fuerant, ad debita solvenda veneunt. Putatur rex invenisse in Portu Gratiae et Brouagii milliones quatuor, exiguas magni thesauri reliquias. Harcurtius, optime de Gallia meritus, dignitatem habiturus dicitur quam habuit Cinqmarcius. Guichius in Alsatiam mitti. Qui rebus praesunt ivere Ruellas, sumturi ex chartis cardinalis Riceliaci ea

21 Het ‘staatsvermogen’ dat de kardinaal tijdens zijn bewind had verzameld; zie nos. 5986 en 6001 (dl. XIII), en J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth,* New Haven/Londen 1985.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 117; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 250 no. 460. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 14. Axel Oxenstierna (1583-1654), rijkskanselier van Zweden tijdens de regeringen van koning Gustaaf II Adolf en koningin Christina.

2 Het onderhoud met Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; zie Grotius' schrijven aan Christina van Zweden van 3 januari 1643 (no. 6021).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 3 januari 1643 (no. 6024).

4 Bernard de Nogaret de La Valette (1592 - ca. 1661), hertog van Epernon, werd in 1638 verantwoordelijk gesteld voor de Franse nederlaag bij Fuenterrabía. Zijn straf ontliep hij door bijtijds naar Engeland uit te wijken (*DBF* XII, kol. 1341-1342).

quae statum publicum attingunt. Comes Philippus, deliciae quondam dominae Sabaudicae, e Silva Vicennensi exiit. Noyerius[5] plurimum regi adest et iussus est omnes missas ad regem literas reserare.

5 François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, Frans staatssecretaris van oorlog, 1636 -10 april 1643. Zijn carrière had hij vooral te danken aan Richelieu (O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 100-119).

De captivorum permutatione agi coepit, sed non vult rex Galliae eam fieri, nisi et principi Thomae ex Hispania uxor sua reddatur.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, omnia det prospera Sublimitati tuae consiliisque eius,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIV Decembris 1642/III Ianuarii 1643.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Idem exponit. Exules redeunt. Mazarini mitior sententia. Italorum studium. Neutralitas comitatus Burgundiae et Constantiae procuranda. Varia. Chartae cardinalis studiose perquiruntur. Noyerii autoritas.

6026. 1643 januari 3. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Leipsich prise[2] donnera et de la reputation et de la seureté et passage à nos armes. On s'en resjouit icy et principalement ceux qui desirent la continuation de la guerre.

Le credit de monsieur de Noyers s'augmente:[3] il ouvre tous les pacquets. Ceux qui ont esté malheureux commencent à esperer mieux, puisque le duc de Beaufort est revenu chez luy, madame de Vendosme verra le roy, le frere du roy revient en cour; la duchesse d'Espernon, cy-devant duchesse de La Valette, et sa fille, ayants par le commandement general [esté] arrestéez à Diepe, ont esté relaschéez par ordre special du roy et viennent icy. Le duc de Guise[4] a aussi escrit aux ministres d'Estat. On vend les meubles de la reine-mere pour payer les debtes. Et monsieur de Montaigue est icy pour la reine d'Angleterre.

Je desire de tout mon coeur le bien à la gloire de leurs Majestez - je dis d'Angleterre - tant pour l'interest de tous les roys, qu'à cause de leurs tres grandes vertus. Le roy d'Angleterre, un jour restably comment j'espere dans son throsne, aura peu de subject de vouloir du bien à ceux qui ont fait plus d'estat d'une faction nouvelle que des traictez et bienfaicts anciens. Et le roy de France, si un jour on recommence à se remuer icy principalement sur le faict de la religion, peut attendre un traitement semblable.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 3, p. 125. De Amsterdamse koopman Joachim de Wicquefort (1596-1670), resident van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 235).

2 Leipzig was op 6 december 1642 in Zweedse handen gekomen. Een maand later verscheen het nieuws in de *Gazette 1643*, no. 4, 'extraordinaire du VIII janvier 1643: Journal du siège et prise de Leipzic'.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 3 januari 1643 (nos. 6024 en 6025).

4 Henri II de Lorraine (1614-1664), hertog van Guise, had in 1641 de wapens tegen de koning opgenomen (*DBF* XVII, kol. 329-330).

Je croy que ny l'empereur ny le roy d'Espagne ne manqueront pas aux sauf-conduicts. S'ils le font, ils feront un grand plaisir à ceux qui ne cerchent que de pretextes pour eluder la conference et desja minutent des nouvelles propositions pour avoir des sauf-conduicts qui servent au roy de Portugal et les Catalans, lesquels deux affaires et celuy de Lorraine sont des tres grands empeschements pour la paix.[5]

Je suis marry qu'un ouvrage tres excellent d'un tel personnage comme est monsieur

5 Op 1/11 december zouden te Hamburg de onderhandelingen over de aanstaande vredesconferenties hervat worden. Door allerlei omstandigheden - zoals het overlijden van Richelieu op 4 december - trad er zoveel vertraging op dat de eerste bijeenkomst van de Zweedse, Fransen en keizerlijke gevolmachtigden naar het voorjaar van 1643 verschoven moest worden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIII-XXVII).

Hooft, le drossart,[6] a esté si mal receu, et n'attends pas mieux de mon histoire[7] quand elle sortira en lumiere. Si monsieur Spiringh se retire,[8] je croy que monsieur Appelboom[9] pouvoit bien faire cette charge.

Nous attendons icy le prince Thomas - à qui le roy desire que sa femme soyt rendue, autrement ne veut entendre à l'eschanche des prisonniers -, le duc de Longueville, les marescaux Desdiguiere et Chomberg. Le comte Philippe d'Aria est mis hors du Bois de Vincenne en faveur de madame de Savoye. On donne au marescal de Motte-Odencourt une armée jusqu'à 27 mille hommes et en Italie les Fransoys veulent hyverner devant Seravalle. Le pape veut mettre l'affaire de Castre en justice pour se joindre aux autres princes d'Italie et empescher que les Fransois n'entrent au Milanois. On croit que monsieur d'Harincourt sera grand escuyer de France et que le comte de Guiche va vers le haut du Rhin. Les ministres d'Estat ont visité les papiers du cardinal qui sont à Ruelle. Pont-Curlay a obtenu du roy les provisions pour la generalité des galeres et le gouvernement de Havre et l'investiture du duché de Richelieu. Les Suisses travaillent plus que cy-devant pour la neutralité de Constance et de la comté de Bourgogne, Les bruicts continuent des revoltes aux Indes occidentales.

Je suis, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 3 Ianuarii 1643.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Vicquefort.

6027. 1643 januari 3. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Soo ick stont om te gaen naer Alcmaer, wiert mij gegeven uEd. schrijven van den 26 December, waermede uEd. mij uytermaten seer heeft verobligeert, ende sal hetselve wonderwel te passe commen om Numerianus'[2] volck appetijt te geven tot Felix' tweeden,[3] die ick bij hem garen soude stellen ende hij groote voordeelen van hem soude trecken, gelijck sij sullen connen smaecken uyt dit prouffken.[4] Ick sal het houden voor een singulier beneficie, soo uEd. mij gelieve uEd. nader

6 Een presentexemplaar van de *Neederlandsche Histooriën* van Wicqueforts 'neef' Pieter Cornelisz. Hooft was onderweg; vgl. no. 6008 (dl. XIII).
7 Grotius' *Annales et historiae de rebus Belgicis,* Amsterdam 1657 (*BG* no. 741).
8 Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident in Den Haag, bleef tot 1649 zijn taken waarnemen (Schutte, *Repertorium* II, p. 491-492).
9 Harald Appelboom (Appelbom) (1612-1674), Zweeds agent te Amsterdam (Schutte, *Repertorium* II, p. 492-494). Met het schrijven van brieven naar Grotius maakte hij in 1639 een aarzelend begin; vgl. nos. 3956 en 3963 (dl. X).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 781. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 728 no. 288. Antw. op no. 6015 (dl. XIII), beantw. d. no. 6040.
2 Numerianus, codenaam voor Amsterdam; vgl. no. 1184 (dl. III).
3 Pieter de Groot, de tweede zoon van Grotius (Felix). Al geruime tijd werd voor hem een betrekking in Amsterdam gezocht (M. van Leeuwen, *Het leven van Pieter de Groot,* p. 54-58).
4 Reigersberch lijkt bijzonder ingenomen te zijn met Grotius' nieuwsbrief van 26 december 1642 (no. 6015 (dl. XIII)). Liep hij soms met dit 'prouffken' te pronken?

correspondentiën te contin[u]eren, die uEd. mach verseeckert wesen dat niet als ten besten ende met groote discretie bij mij sullen worden gebruyckt. Mijn lust liep wel, hadde ick niet moeten vertrecken, om bij dese occasie ons neeff[5] te spreeken, die ick in eenyge maenden niet en hebbe gesien. Dan ick twijfele niet off uEd. sal mij daertoe gelegentheyt geven, yet voorvallende van importantie

5 ‘Ons neeff’, soms gebruikt als codenaam voor Frederik Hendrik.

dat hij garen sal weten. 't Is nu den tijt, gelijck uEd. wel seyt, dat de geallieerde goede advertentiën van node sullen hebben, ende valt nu meer te penetreren als geduyrende het leven van den cardinael. Soo uEd. met eenyge seeckerheyt kan voorsien dat de saecken lopen tot handelynge ende conclusie, uEd. sal mij, die in 't particulier met de mijne daeraen is gelegen, gelieven tijdelijck te preadviseren.

Men spreeckt hier veel van gedeputeerde die uyt Brabant souden commen, daeronder Rosa[6] ende meer aensienelijcke soo geestelijcke als wereltlijcke worden gespelt. Ende hoewel men seyt het is om over de jurisdictie van de Meyerie van Den Bosch te handelen, soo wort dat bijsonder bij de uytheemsche ministres daervoor niet aengenomen, omdat van de gedeputeerde van de Generalyteyt uyt yder provintie één ende wel de aensienelijckste tot die handelynge sijn gecommitteert.[7] Sijn Hoocheyt, voorsiende dat in dese conjuncture vremde operatie soude connen doen de reductie,[8] hoewel inderdaet het meer imaginair als effectyff is, sagen garen die niet voort en gynge, immers niet vóór ordre op de achterstallen waer geraemt; warom bij de Gecommitteerde Raden garen hadde geëffectueert dat niettegenstaende de leste resolutie den ouden voet in de betaelynge van de compangiën tot de Statenbijeencomste wierde gevolcht ende dat daernaer de reductie eenparych ne[v]ens de andere provintiën in de Generaliteyt mochte worden geconcludeert. Daerover sijn de heeren Gecommitteerde Raden, die het op haer niet dorsten nemen, yder aen haer principale geweest, oock andere in het Noorderquartier, maer kan niet verstaen yet hebben uytgericht.

Vandage heeft den Engelschen envoyé Stricklant[9] nieuwe clachten overgelevert van dat Goryn[10] ende andere officieren, uyt desen lande vertrocken, die hij alle met naem ende qualiteyt weet te noemen, dienst bij den conynck hebben genomen; ende alsoo Stricklant mede brieven hadde van het parlament aen sijn Hoocheyt heeft hij audiëntie versocht, gecregen ende die overgelevert. Stricklant seyt hij wel is onthaelt met offres van t'allen tijden acces te vinden. De coninginne neempt dit seer qualijck ende toont haer seer geoffenseert.[11] Die alles gloseren meen[en] dit

6 De sterk Spaansgezinde Pierre Roose (ca. 1585-1673), eerste president van de Geheime Raad te Brussel (*BNB* XX, kol. 49-78).

7 De geschillen over het rechtsgebied van 's-Hertogenbosch (de Meierij) konden niet bijgelegd worden. Hiermee kwam een einde aan de gissingen over het reisdoel van de 'zware' delegatie uit de Staten van Brabant (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 160-161; *Aitzema* (f^{o}) II, p. 896, en *Gazette* 1643, no. 9, dd. 17 januari 1643, met een bericht uit Amsterdam van 5 januari 1643).

8 In de Staten van Holland werd op de laatste dag vóór het kerstreces druk gesproken over de mogelijkheid om bezuinigingen door te voeren in het Staatse leger. Een beslissing in deze zaak zou vallen na terugkeer op 13 januari (*Res. SH*, dd. 20 december 1642, en *Het Staatsche leger* IV, p. 130-134).

9 In augustus 1642 had de Engelsman Walter Strickland († ca. 1660) van het Parlement opdracht gekregen om bij de Staten-Generaal te protesteren tegen de levering van oorlogsmateriaal aan koning Karel I. Bij aankomst in de Republiek werd hij wel gehoord, maar een officiële ontvangst was tot nu toe uitgebleven (Schutte, *Repertorium* II, p. 67-69).

10 Kolonel George Goring (1608-1657) was na het verlies van de vesting Portsmouth op 17 september 1642 naar de Republiek gegaan om krijgsvolk te werven voor het koninklijke leger. Binnen korte tijd kon hij twee schepen volladen met krijgsbehoeften. Ongehinderd bereikte deze kleine hulpvloot de haven van Newcastle (*DNB* XXII, p. 245-248, en *CSP Ven.* 1642-1643, p. 223).

11 De hernieuwde klacht van het Parlement dateerde van 31 december 1642. Op 5 januari kreeg Walter Strickland toestemming om hiervan persoonlijk mededeling te doen aan de prins (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 224 en p. 232). Na afloop stelde Frederik Hendrik zijn koninklijke gast Henriëtte Maria van Engeland op de hoogte van het gesprek. De gramschap van de koningin nam zodanige vorm aan dat zijne Hoogheid haar moest beloven om in het vervolg geen vertegenwoordigers van het Parlement te ontvangen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 877).

ex compacto geschiet, maer dewijle die hare discoursen dirigeren om te spreecken dat sijn Hoocheyt dat qualijck bevalt, seggen sijn Hoocheyt van Stricklant is gesurprenneert ende vandage hem audiëntie heeft geweygert ende hem niet meer spreecken en wil, behoren te doen geloven dat dit geen

gemaeckte offensie en is, die de coninginne dese saecke sooseer ter herten doet nemen ende doet seggen dat sij bij sijn Hoocheyt wort geabuseert, die meer kan doen als hij hem gelaet. Soo beswaerlijck is 't in sulcke van passe te maecken.

De genegentheyt tot den vrede openbaert haer binnen Lonnen meer ende meer ende uyt dien houck mocht den conynck wel grooten dienst crijgen.[12] Ontrent Jorck hebben des conyncx ende parlaments troupen aen malcanderen geweest;[13] drie-, vierhondert sijnder gebleven sonder dat yemant meester is geworden van het velt.

Terwijle uEd. sal connen considereren hoe de ongeschiktheyt van Riveth dient gerefreneert,[14] valt mij in den sin off niet dienstych en waer dat sijn quade trouwe met het uytgeven van mijnen brieff ende uEd. antwoorde de werelt bekent worde gemaeckt. Ick hebbe daer niet tegen, mits dat uEd. mijnen brieff een Latijns cleet geeft, daermede bij luyden van fatsoen als fatsoenelijcke bestaende mach compareren. Vint uEd. hetselve mede goet, uEd. gelieve hem mij soo behoort geaccoustreert[15] toe te senden, ende ick sal hem nevens den uwen het licht doen sien, ende wij mogen haer den titel geven 'Bona fides Riveti',[16] off sulcke als uEd. goet sal vinden. Sulke voorloper sal wat benemen niet alleen de cracht van die leugen, maer [oock] de resolutie van dien man, die groot is ende onbeschaemt, claer aen den dach brengen. Sooveel ick mercke heeft hij ende Marais[17] het de[ssein] om uEd. in Sweden quaet te doen. Dat dessein sal haer mislucken, soo uEd. sijn oogemerck daer aen de ministres terdege bekentmaeckt; off de croon oock uEd. dienst in dese occurrentie van tijt niet nodych sal hebben, connen politycke oordeelen. Hadde ick uwen brieff bij de hant, soude uEd. dubbelt daervan senden. Sal sien hetselve te doen als ick wederom thuyscomme om off uEd. daerin yet begeerde verandert. Naer ick hem altijt hebbe gekeurt, meriteert bij de werelt gesien ende sal uEd. goet doen. UEd. sorge de mijne mij geen quaet en doen, want hoewel naer waerheyt is niet cum illa cura geschreven die de oogen van de posteriteyt requireren.

Desen 3 Ianuarii 1643.

Naer het schrijven van desen verstaen ick het redres was met goetvinden van de steden gesurcheert tot nader bijeencomste, die wesen sal den 13. Stricklant heeft

12 Het Parlement ontving deze dagen verschillende petities waarin burgers aandrongen op een eervolle schikking met de koning. Ter behandeling lag nu 'the petition from several citizens of London to Parliament for peace' van 19/29 december 1642 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 43-46).

13 Het koninklijke leger onder bevel van Henry Clifford, graaf van Cumberland, bevrijdde York van een blokkade door parlementsgezinden (*DNB* XI, p. 64-65).

14 De eerste reactie van Grotius' zwager op de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Tot zijn ontsteltenis zag Reigersberch dat in Rivets weergave van het gesprek dat in 1637 tijdens de ontvangst van de Poolse ambassadeur Andreas Rey de Naglowi in Den Haag was gevoerd over de 'sociniaanse' neigingen van Grotius, zijn persoon weer eens ter sprake werd gebracht (*Apologeticus,* p. 22). Om te bewijzen dat hem niets te verwijten viel, ging hij op zoek naar brieven waarin naar zijn oordeel objectiever verslag werd gedaan van het geruchtmakende onderhoud; zie zijn brieven van 1 en 7 december 1637 (nos. 3366 en 3375 (dl. VIII)) en Grotius' brief van 19 december 1637 (no. 3390 (dl. VIII)).

15 'Accoutreren', in de betekenis van de 'tekst geschikt voor de druk maken' (*WNT,* suppl. I, kol. 319-320).

16 Een drukwerk van deze aard werd niet uitgebracht. Wèl besloot Reigersberch om Rivet voortaan alleen nog maar koel te begroeten (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 420).

17 Samuel Desmarets (Maresius), die op voorspraak van Rivet een leerstoel had gekregen aan de theologische faculteit van de Groningse hogeschool. Zijn lijvige *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo* (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318) lag nu in de meeste boekwinkels te koop.

wederom audiëntie versocht ende is hem geweygert; sal oock dewijle de coniginne haer daerover sooseer formaliseert geen crijgen. Het parlament heeft een petitie gedaen met billijcker conditiën als voordesen tot handelyng.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sweden.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Ian.

En in dorso: 3 Ianuarii 1643 N. Reigersberg.

6028. 1643 januari 5. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Amstelodamenses testantur se serio de rebus filii tui cogitare et si se dederit occasio aliquid confecturos.[2] Veniet illuc hac septimana Reygersbergius, ut excitet eos qui aut tardiores aut meticulosiores sunt. Abrahamus Antonii[3] ait eum de quo agis Gallum fratrem esse unius ex secretariis defuncti cardinalis, et in negotio quidem ecclesiastico commode sentire,[4] caeterum suspectam sibi esse nimiam cum Montalto iudaeo[5] familiaritatem, qui hominem ad suos traducere conatur. Vrelandium[6] neque novi, neque quid in eius causa praestare possim, scio; illud constat si quod ipsi dederis consilium, inimicos id ita accepturos quasi ipse eo uti decreveris.

Cum Vossio de scripto Riveti et tua responsione egi. Optaret ille aliquem posse inveniri qui pro te Riveto respondeat, cui alii necessaria suppeditarent. Iudicat Rivetum aliorum uti opera. Ipse vero de toto negotio ad te scripturus est.[7] Interim monuit me esse Amstelodami anathematismos ecclesiae Graecae in Cyrillum[8] vibratos, quos publice edi e re foret. Blavius Lucani partem mediam tandem impressit,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 338. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6016 (dl. XIII), beantw. d. no. 6039.

2 Voor Pieter de Groot werd een passende werkkring in Amsterdam gezocht.

3 De Amsterdamse koopman van remonstrantsen huize Abraham Anthonisz. Recht (1588-1664) (S.A.C. Dudok van Heel, in *Amstelodamum, maandbl.* 65 (1978), p. 81-88).

4 Een 'hooggeplaatst' Fransman had tijdens zijn verblijf in Amsterdam een 'memorandum' ten gunste van verzoeningsgezinde theologen als Grotius en Théophile Brachet de La Milletière opgesteld. Opgeschrikt door het speurwerk van Willem de Groot moest de 'Gallus' later onthullen dat zijn naam Robert le Comte was en dat zijn plaats in de samenleving heel wat minder aanzienlijk was dan hij aanvankelijk had voorgegeven; vgl. no. 6057.

5 Wellicht Elijah (†1676) of Isaac (†1644), kleinzonen van Elijah Montalto (†1616 te Tours, maar begraven in Amsterdam), lijfarts van koningin Maria de' Medici. Hun moeder Isabella alias Esther da Fonseca van Rouaan was na het overlijden van haar echtgenoot Moses Montalto (†1637 te Lublin) naar Amsterdam getrokken waar zij in 1692 overleed (H. Szancer, 'De familie Montalto', in *De opbouw, orgaan van de Portugees-Israëlitische gemeente te Amsterdam* 16(1962), p. 4-7, p. 28-33, en 17(1963), p. 54-56).

6 Een Amsterdammer die zich 'Gerardus Vrelandius' noemde, had al tot vier keer toe bij Grotius aangedrongen op een advies inzake zijn voorgenomen doop; vgl. nos. 5838, 5890, 5951 en 6016 (dl. XIII). Zie voor Grotius' mening, no. 5961 (dl. XIII).

7 Tijdens zijn bezoek aan Amsterdam sprak Willem de Groot met Gerardus Joannes Vossius over Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Voor zover bekend legde Vossius zijn gedachten over deze zaak niet vast in een brief aan Grotius.

8 Cyrillus Lucaris (ca. 1572-1638), patriarch van Constantinopel, die door zijn vriendschap met de Staatse orator Cornelis Haga en diens predikant Antoine Léger grote belangstelling kreeg voor reformatorische geschriften. Zijn nieuw verworven inzichten legde hij vast in een *Confessio fidei* waarvan de Latijnse versie in 1629 te Genève werd gedrukt. In eigen land stootten de geloofsopvattingen van de patriarch op steeds groter verzet. Uiteindelijk werd hij vermoord en zijn leer op de synodes van Constantinopel (1638), Constantinopel-Iasi (1642) en Constantinopel-Bethlehem-Jerusalem (1672) veroordeeld (G.Hering, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638*, p. 176-206).

reliqua duobus mensibus absoluturum se sperat;[9] tum primum de poematis agemus. Indicem in Anthologiam magni

9 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu voltooide eind mei de druk van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).

laboris esse iudicat Vossius, et necdum quenquam ei labori idoneum indicavit.[10]

Pro iis quae de rebus Gallicis scribis gratias ago. Dicunt hic aliquem ex Anglia esse qui Striclandio, deputato parlamenti, aliisque locutus sit, regina ex adverso ne audiatur obnitente.[11] Princeps iam meliuscule valet et se reductioni militum ab Ordinibus Hollandiae decretae opponere incipit, negans eam sine iniuria Foederis executioni mandari posse.[12]

Delfenses consules hoc anno habemus Adrichemum, Schilperortium, Lodesteinium et Bleyswikium, viros non malos.[13] Amstelodami multi sunt rumores de tractatu novo indutiarum[14] et deputatis ad eum finem huc mittendis, sed incertis, ut ego iudico, auctoribus.

Interea Deus Optimus Maximus tibi, tuis nobisque omnibus in hunc et sequentes annos largiatur quae novit esse salutaria. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, V Ianuarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris. Port 18 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Ian. 1643.
En in dorso: 5 Ian. 1643 W. de Groot.

6029. 1643 januari 6. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

10 Uitgaven van de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwamen tijdens het leven van Grotius niet tot stand.

11 Op 26 december 1642 werd door het Parlement het vertrek aangekondigd van een persoon die de sinds september in de Republiek aanwezige gezant Walter Strickland zou gaan voorlichten over de laatste ontwikkelingen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 220). Met argwaan volgde koningin Henriëtte Maria de diplomatieke stappen van haar parlementsgezinde landgenoten in Den Haag.

12 De Staten van Holland zouden na het kerstreces (13 januari) de debatten over de voorgestelde troepenreductie hervatten (*Het Staatsche leger* IV, p. 130-134).

13 De burgemeesters die in 1643 aantraden waren Joost Jacobsz. van Adrichem, Dirk Robbregtsz. van Schilperoort, mr. Evert Jansz. van Lodenstein en Evert Adriaensz. van Bleiswyk (R. Boitet, *Beschryving der stadt Delft,* Delft 1729, Naamlijst van de Heeren schouten, burgermeesteren, p. 143).

14 Een delegatie uit de Staten van Brabant zou besprekingen gaan voeren over het rechtsgebied van de Meierij van 's-Hertogenbosch (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 896); zie no. 6027.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 1. Antw. op een ontbrekende brief van 8/18 december 1642. Carl Marin (†1651), afkomstig uit Bohemen, was in de jaren 1633-1649 Zweeds resident te Zürich. Door geldzorgen gekweld ondernam hij in 1644 een reis naar Stockholm (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 68-160, en in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 60-86).

J'ai receu la vostre du 8 de Decembre. Si les Grisons veulent estre assistez de la France, il faut qu'ils parlent plus clair icy.[2]

Tout va assez bien icy[3] et on se prepare puissamment à la guerre pour l'année qui vient. Beaucoup de vers se font icy pour et contre la memoire du feu cardinal. Personne ne parle de luy dans des termes mediocres.

Nous verrons où ira le mareschal Torstenson après avoir pourveu à la guarde de la ville de Leipsigh. Le mareschal de Guebrian pouvoit bien passer l'hyver en Franconie.

2 De protestantse ingezetenen van Graubünden achtten de tijd rijp om hun politieke verlangens kenbaar te maken aan de Franse koning (Rott, *Hist. représ, dipl.* V, p. 470-474).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 3 januari 1643.

Le duc de Baviere a belle peur et donne des bonnes paroles à la France, de quoi il s'est bien trouvé cy-devant.

Le roy d'Angleterre se fortifie et un grand nombre de bourgeois de Londres font instance vers le parlament enfin qu'on trouve moyens de se sortir de cette guerre civile. Le prince d'Orange favorise ledit roy tant qu'il peut, en quoy il est contreminé par les ministres des eglises de ces quartiers. Si le roy se pouvoit rendre maistre de quelques ports de mer, il seroit assisté du roy de Denemarc sans aucun doubte.

Je vous souhaitte cette année heureuse, estant
le vostre.

6 Janvier 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6030. 1643 januari 9. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Felix eat hic annus nobis nostrisque. Spero iam te Amstelodami locutum cum domino Vossio Blavioque de rebus nostris.[2] Barlaei carmen probo, cogitata eius ad me pertinentia non improbo.[3] Stat tamen mihi sententia non resumere calamum adversus Rivetum,[4] nisi forte edendum putas hoc exiguum quod mitto.[5] Interim si quis alius ei respondere velit, misi ad te silvam satis uberem. Fuit apud me Holsatus nobilis, nomine Lutsavius.[6] Ei dedi duo exempla Florum sparsionis chartae non optimae, sed qualia nancisci potui: horum alterum rogo des Constantino Imperatori,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 946 App. no. 634. Beantw. d. no. 6045.
2 In de laatste week van het jaar 1642 bracht Willem de Groot een bezoek aan Amsterdam; vgl. no. 6011 (dl. XIII) en 6022.
3 Het kan hier gaan om een afschrift van Barlaeus' *Allocutio funebris ad nobilissimum dominum, dominum Cornelium Mylium* (C. Barlaeus, *Poemata* II, liber III Elegiarum, Amsterdam 1655 (editio 5a), p. 222-223), en diens brief aan mr. Cornelis Adriaensz. van der Mijle (†21 november 1642) van oktober 1642 (C. Barlaeus, *Epistolae*, p. 888-889, no. 454). Zie voor de activiteiten van de Amsterdamse hoogleraar in de jaren 1642-1643, J.A. Worp, 'Caspar van Baerle', in *Oud-Holland* 6(1888), p. 246-250 en p. 267-270.
4 Later kwam Grotius op zijn besluit terug. Nadat hij niemand had gevonden die bereid was een antwoord op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) te schrijven, nam hij zelf de pen ter hand. Postuum verscheen in 1645 te Irenopolis (Amsterdam) het lang verwachte weerwoord: *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* (*BG* no. 1195).
5 De bijlage ontbreekt. Het stuk kreeg een plaats in het door Willem de Groot bij te houden 'dossier Rivet'; zie no. 6063.
6 De edelman von Lützow (Lutzaw), een telg uit een Mecklenburgs geslacht, was bij Grotius aanbevolen door Christian Cassius, geheimraad van de Lübeckse vorst-bisschop Johann, hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp; vgl. no. 5993 (dl. XIII).

alterum cui voles.[7] Maraisianum opus[8] ubi videro, quid faciendum sit cogitabo. Scribo nunc in Apocalypsin.[9]

7 Vijf goede presentexemplaren van de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791) waren al bij verschijnen in november 1642 verstuurd. Een vergissing van Grotius zorgde ervoor dat de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck (1591-1648) buiten de eerste uitdeling viel; vgl. nos. 5944, 5959 en 5990 (dl. XIII).

8 De verzending van de *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo,* Amsterdam 1642 (*BG* no. 1130, *BsG* no. 318) verliep trager dan verwacht; vgl. no. 5949 (dl. XIII).

9 De laatste hand werd gelegd aan de *Annotationes* op het Nieuwe Testament (*BG* nos. 1138 en 1141). Zie voor de aanvankelijke aarzeling van Grotius om op de Openbaring aantekeningen te maken, nos. 5961 en 6006 (dl. XIII).

Hic bellum paratur in annum sequentem.[10] Rex saepe adest consilio sanctiori, id est cardinali Mazarino, Chavigniaco, Noyerio, quibus se quoque adiungunt cancellarius et aerarii praefectus. An inter tot homines concordia mansura sit, multi dubitant.

Miror ministris ecclesiarum apud vos tantum dari licentiae.[11] Est id plenum periculi. Verum est quod tibi indicavi de manuscripto Savanarolae,[12] multo ampliore editis, unde verba illa descripseram iam olim. Sed non dixi id, quia videbam mihi non iri creditum, quia liber is hic non est. Dedit mihi eum utendum olim Cordesius.[13]

Senator in meis rebus miscet ea qua[e] ad me non pertinent.[14] Itaque circa scripta mea rogo me solum audias; illi vero ne ostendas quas ad te misi schedas. Propositum eius cum meo non convenit.

Salmasius[15] cardinali promiserat se hic mansurum; nunc an in eo consilio perstiturus sit, cum alii rerum potiantur, dubito. Aula hic multum nutat. Frater regis cras apud regem erit; dixitque rex se ab eo incipere velle exempla bonitatis suae. Chavigniacus hoc beneficio eum devinxit, et laborat pro aliis, ut habeat quorum ope nitatur. Papa indutias habet cum Parmensi eiusque foederatis.

Bene vale cum matre, uxore, liberis, amicis. Optimum virum amicissimumque nobis dominum Utenbogardum[16] rogo quam officiosissime meo nomine salutes,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

9 Ianuarii 1643.

Nihil respondebo amplius domino Riveto. Perinde enim agit, ac si quis litem habens dicat:[17]

> Volo iudicari ex legibus scriptis,
> non ex consuetudinibus.

10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 januari.
11 Veel predikanten schroomden niet de kerkgangers te betrekken in de ‘rechtvaardige’ strijd van de puriteinse broeders overzee.
12 In zijn *Apotogeticus,* p. 240, merkte de Haagse hofpredikant op dat Grotius nog steeds slordig was met het citeren uit het werk van Girolamo Savonarola. Hier geeft de beschuldigde een verklaring die later ook terug te vinden is in zijn *Rivetiani Apologetici ... discussio*. Volgens deze lezing had Grotius bij het schrijven van de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) ‘ad articulum XX: De sufficientia sacrae scripturae’ door tussenkomst van zijn vriend Jean de Cordes gebruik kunnen maken van een handgeschreven, uitgebreidere versie van Savonarola's *Triumphus Crucis*. Voor de argumenten, zie *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 648 r. 48 A, p. 674 r. 17 A en p. 726 r. 15 A.
13 De bibliofiel Jean de Cordes (1570 - † ca. 26 juli 1642), een priester die in 1616 de zorg voor de uitgave van Cassanders *Opera Omnia* op zich had genomen. Van zijn enorme boekenbezit werd ten behoeve van eventuele kopers - de kardinalen Richelieu en Mazarin - in oktober 1642 een catalogus opgesteld (*DBF* IX, kol. 623).
14 De meest recente brief van Nicolaes van Reigersberch dateert van 3 januari 1643 (no. 6027). Brieven uit de tweede helft van 1642 zijn niet overgeleverd; vgl. no. 5770 (dl. XIII).
15 Claude Saumaise (Salmasius) (1588-1653), hoogleraar te Leiden, werd op 15 november 1640 toegelaten tot een audiëntie bij de kardinaal in diens paleis te Parijs. Tijdens het onderhoud kwam ook de terugkeer van de protestantse geleerde naar het oude vaderland ter sprake. De dood van Richelieu maakte een einde aan alle Franse toekomstplannen. Nog voor het einde van dit jaar hervatte Saumaise zijn werkzaamheden aan de Leidse universiteit (Leroy, *Dernier Voyage*, p. 82-84, p. 130-132, en Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 254-255).
16 Johannes Wtenbogaert, zie no. 6050.
17 Deze regels verwerkte Grotius in een Rivet-invectief; vgl. nos. 6074 en 6086.

Leges autem scriptas explicari,
ut ego eas intelligo.

Certus enim sum a me eas intelligi,
ab adversariis non intelligi.

Dux Beaufortius Vendocini est; domus Guisiae insignia in domibus villisque reposita sunt. Multis in Galliae locis ignes laeti facti sunt ob cardinalis Riceliaci mortem.

Bijlage:[18]

In verscheidene zijner brieven, in 't begin van dit jaar aan zijn broeder en zwager geschreven, betuigde hij zijn weerzin om zijn tijdt en moeite verder in dezen lettertwist tegens Rivet te kost te hangen:

Ik meen - *schreef hij den negenden van Loumaandt* - Rivet niet te antwoorden. De stof is genoeg onderzocht voor luiden zonder drift. De injuriën zullen mij bij wijze luiden niet schaden, en daarvan zal mij de tijdt genoeg wreken, alzoo ik meen dat in weinig jaren de kerkendienaars Rivets schriften voor den boozen zullen wenschen.

6031. 1643 januari [9]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Onder de redenen die den coning bewegen om zich tot de vrede niet te haesten, is oock die dat hij niet wil dat men de eere van 'tgunt voordesen genereuselijck is gedaen den cardinael alleen toeschrijve.[2]

In 't stuck van de reductie hebben die van Hollant gezien wat zij zoo bij de Generaliteit als bij zijne Hoocheit connen tewegebrengen wanneer de steden wel eensch zijn,[3] ende die van Zeelant dat zij ordre moeten stellen ten einde de Gecommitteerde Raiden haere intentie volgen.[4] Wat van de ordre tot betaeling van de soldaten hiernaemaels, en de instructie aen de gedeputeerde ter Generaliteit sal vallen, zullen wij mettertijd zien.

Dat tegens Rivet onbeschaemtheden wel iet dient in 't licht gebracht, gelove ick.[5] Maer den man zal quaelijck te vinden zijn om den ondanck die daerdoor is te haelen ende om veele dingen die daertoe werden gerequireert. Ick blijve van opinie dat ick het moet laeten blijven bij de conclusie van de processe.

Van de heeren regenten van Swede wachte ick niet quaeds. Dat Aelianus[6] leere dat

18 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 355, onder de datum 11 januari 1643. Vermoedelijk een aanvulling op het postscriptum.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6032. De datum ‘9 januari’ past beter in de wekelijkse reeks brieven.

2 Koning Lodewijk XIII (1601 - † 14 mei 1643) kreeg eindelijk de kans om een persoonlijk bewind te voeren.

3 Algemeen was de wil om te bezuinigen op de kosten van het Staatse leger. Van de Staten van Holland ging het voorstel uit om de compagnieën infanterie terug te brengen van 200, 150 en 120 hoofden, op resp. 150, 120 en 100 hoofden (*Het Staatsche leger* IV, p. 130-136); zie ook no. 6011 (dl. XIII).

4 In de Staten van Zeeland was nog geen eensgezindheid bereikt op het punt van de invoering van nieuwe instructies voor de gedeputeerden ter generaliteit.

5 Zowel in zijn *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti* ... (*BG* no. 1172) als in zijn recente *Apologeticus* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) had de Haagse hofpredikant op misplaatste wijze gebruik gemaakt van de naam van Grotius' zwager; vgl. no. 5670 (dl. XIII) en no. 6027.

6 Aelianus, codenaam voor Petter Spiring Silvercrona, Zweeds resident te Den Haag. Van hem kwam het gerucht dat in de Zweedse rijksraad stemmen waren opgegaan om Grotius ontslag uit diplomatieke dienst aan te zeggen; vgl. no. 5926 (dl. XIII).

hij niet alles en vermagh, zal niet quaed zijn. Beringam zal hier welcom zijn.[7] Monsieur de Strade[8] is bij mij geweest; zegt dat den coninck claegt dat de Hollanders veel gelds willen hebben ende weinigh doen, prijzende de Sweden.

De coninginne van Engelant heeft courage, maer dient die met wijssen raed te maetigen. Vanhier zoude men wel willen arbeiden tot accommodement van de zaecken tuschen den coning ende van 't parlement, zoo men den coning conde aftrecken van de Spaensche zijde.[9]

Ick bidde uEd. te willen arbeiden dat ick mijne papieren magh weercrijgen die mij eertijds sijn benomen.[10]

Den commandeur de Porte[11] comende bij den coning zeide: God zij gelooft dat uwe Majesteit ende ick van de tyrannie van den cardinael zijn verlost. Hij was oom over den cardinael. Wij hebben veel teeckenen dat men hier niet graech en is nae de paix.

7 [*sic*] Ianuarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 7 Ianuarii 1643 uyt Paris.

6032. 1643 januari 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De advysen van de last die don Melos heeft ontfangen uit Spaignie om te handelen met de Vereenigde Nederlanden zijn hier mede aengecomen ende zullen dienen om de Vereenigde Nederlanden hier te doen becomen wat zij begeeren.[2]

Des conincx humeur is zeer bedeckt ende 't hoff vol ombrage. Den grave van Cha-

7 Henri de Béringhen (1603-1692) die in 1631 door Richelieu was verbannen, diende eerst in het leger van koning Gustaaf II Adolf, en trad vervolgens in Staatse dienst. Na terugkomst in Frankrijk kocht hij de waardigheid van ‘premier écuyer’ (*DBF* VI, kol. 18-19; *Briefw. C. Huygens* I, p. 398, en *Tallemant des Réaux* I, p. 608-611 en p. 1216).

8 Godefroi d'Estrades (1607-1686), kolonel van een Frans regiment in het Staatse leger en tegelijkertijd tussenpersoon in het contact van Frederik Hendrik met de Franse autoriteiten (Schutte, *Repertorium* II, p. 9-11). In deze tijd sprak d'Estrades met staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, over de verlenging van het Frans-Staats subsidieverdrag (*Correspondance d'Estrades* I, p. 137-143).

9 Koningin Henriëtte Maria liet door haar diplomatieke agenten uitzoeken of buiten de Republiek grotere bereidheid tot steun aan de koningsgezinden in Engeland bestond.

10 De papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 219-220, en II, p. 172-174). Op 17 mei 1630 had het Hof van Holland de confiscatie van al zijn goederen opgeheven (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 387).

11 Amador de La Porte (†1644) was de broer van Richelieu's moeder Suzanne de La Porte. In 1640 ontving hij van zijn neef de waardigheid van ‘grand prieur de France’ (*Tallemant des Réaux* I, p. 921).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6031. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 6 januari 1643).

2 Francisco de Melo (1597-1651), graaf van Assumar, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 1641-1644, kreeg later in het jaar duidelijker instructies van koning Philips IV. In de tussentijd werden door hem vrijgeleidebrieven uitgeschreven voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 108, p. 120 en p. 160-161). Voor de geruchten over geheime onderhandelingen, zie *Correspondance d'Estrades* I, p. 140-141.

vigny om zichzelve te stercken heeft des conincx broeder hier doen comen,[3] ende arbeid voor andere uitgebannene ofte gedisgratieerde. Over het testament van den cardinael de Richelieu zal proces vallen.[4]

Men spreeckt hier van een ambassade te zenden nae Engelant,[5] meenende dat de zaecken daertoe zijn gedisponeert door de zwaericheden die haer toonen aen beide de zijden.

Dat Zaragosse zich vanzelffs zoude overgegeven hebben aen de Fransoisen werdt hier wel gezegt, maer niet generaelijck aengenomen.[6] In Italië blijft Tortone bij de Fransoisen bezet[7] met tweeduizent man te voet, vijfhondert te paerd; werden oock eenige plaetzen bij haer gefortificeert tuschen Tortone ende Nizze. De trouppes van Milan verwinteren meest bij Pontecurone. Den paus is in bestant met den hertogh van Parme ende de ligue.[8]

't Volck van hertogh Carel[9] is geweecken nae de Rijncant, alzoo de quartieren aen de Mosel bij de Spaignaerden zijn ingenomen. De wapenen van het huis van Guise[10] zijn herstelt voor haer hostel ende andere plaetzen. In veele steden ende plaetsen van Vrancrijck heeft men geviert over de doot van den cardinael. Den hertogh van Beyeren treckt zijne trouppes uit het Wirtenbergerlant nae Amberg.[11]

9 Ianuarii[12] 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 9 Ianuarii 1643 uyt Paris.

3 Léon le Bouthillier (1608-1652), graaf van Chavigny en Buzançais, zoon van de 'surintendant des finances' Claude le Bouthillier, was van 1632 tot juni 1643 staatssecretaris van buitenlandse zaken. Al die tijd bekleedde hij ook de functie van kanselier aan het hof van 's konings broeder Gaston van Orléans (*DBF* VII, kol. 53-54; O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 77-99).

4 In zijn laatste wil had Richelieu († 4 december 1642) de familie de Maillé-Brezé minder goed bedacht dan zij gehoopt had. In die kring werd aangedrongen op de tenuitvoerbrenging van het testament dat de kardinaal op 23 mei 1642 in Narbonne had laten opmaken; zie voor de erfeniskwestie, nos. 5986, 6000 en 6007 (dl. XIII).

5 Ook de Venetiaanse ambassadeur te Parijs berichtte in deze tijd over een Frans initiatief om te bemiddelen in de Engelse geschillen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 227).

6 Lees 'Zaragoza' of 'Tarragona'. In geen van de twee genoemde plaatsen kregen de inwoners de kans om zich van het garnizoen te ontdoen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 241).

7 De Spanjaarden hadden op 25 november 1642 de strijd om het behoud van de stad en vesting Tortona opgegeven (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 11-16).

8 Sinds augustus 1642 werkten Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena voorstellen uit om een bestand af te dwingen in het conflict tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 870).

9 Karel IV (1604-1675), hertog van Lotharingen, rekende voor de voortzetting van zijn strijd tegen Frankrijk op steun van het Zwabisch-Beierse leger van Johan van Werth en François de Mercy (*Episodes Guébriant,* p. 311).

10 Henri II de Lorraine (1614-1654), hertog van Guise, die zich in 1641 had aangesloten bij de partij van de graaf van Soissons en na de ongelukkig verlopen veldslag bij La Marfée (6 juli 1641) gedwongen was het vaderland te verlaten (*DBF* XVII, kol. 329-330, en *Tallemant des Réaux* II, p. 367-373 en p. 1220-1228).

11 Maximiliaan I (1573-1651), hertog van Beieren, gelastte een versterking van het leger in de Opperpalts (*Gazette 1643,* no. 5, dd. 10 januari 1643).

12 De dagtekening '13 Ianuarii' is door een andere hand verbeterd in '9 Ianuarii'.

6033. 1643 januari 9. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Multa hic sunt futurae mutationis indicia.[2] Inter eos qui rebus admoti sunt, gratias sibi quisque privatas quaerit. Frater regius cras hic erit; id effecit comes Chavigniacus. Dixit rex se clementiae suae velle facere initium a fratre. Is autem regi significavit mira se habere, quae regi dicat de iis quae Riceliacus cardinalis cum ipso agere voluit post mortem Cinqmarcii.[3] Pro certo dicitur ducissam Esguilloniam plures liberos habuisse ex avunculo suo cardinali, ideoque praelata[m] caeteris heredibus.[4] Chavigniacus etiam alios a regno summotos reducere sat egit, ut eorum opera apud regem utatur. Sic et alii suis prospiciunt quantum possunt, cum magno interim metu, apud regem suspicacem et occultum. Dicitur cardinalis paulo ante mortem multa molitus contra reginam[5] et in ultimo vitae exitu id solum curae habuisse, ne quis liberaretur eorum qui ipsius consilio in carcerem erant dati. Parlamenta, nobilitas, plebs pacem desiderant.

Legatus Batavus cardinalem Mazarinum salutavit eique locum cessit digniorem.[6] Domus Guisiae insignia, unde ablata sunt, restituuntur. Agitur hic de legatione in Angliam mittenda, ut ibi concordia reperiatur, maturis ad id, ut creditur, rebus, quia et plebs, quae nunc Londini regnat, graviter fert commerciorum et opificiorum labem, et rex damna quaedam ad Vintoniam, Eboracum et alibi accepit.[7]

Melos, qui Bruxellis est, mandata accepit pacta aliqua faciendi cum Batavis. Princeps Arausionensis eo rumore utetur, ut eo plus a Gallis obtineat. Inter papam et Parmensem amicosque Parmensis indutiae sunt. Mediolanenses copiae se tenent apud Pontecoronam. Galli in Tortona magnum posuere praesidium, milites bis mille, equites quingentos, et loca quaedam insedere inter Nicaeam et Tortonam, ut tuta sint ipsis itinera. Ducis Caroli milites ad propinqua Rheno se recepere, quia Mosellae vicina sibi ad hiberna sumsere Hispani. Taragonam sponte Gallis accessisse, rumor quidem est, sed incertus. Pergunt paratus fieri ad bellum in annum sequentem.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, res omnes dirigat ad bonum christiani orbis, reginae regnique Suedici ac tuae Sublimitatis,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 118; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 251 no. 461. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 16.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 9 januari 1643 (no. 6032).
3 Gaston van Orléans zou de naam kunnen onthullen van degene die de ondergang van Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat (1620 - †12 september 1642), markies van Cinq-Mars, en François-Auguste de Thou (1607 - †l2 september 1642) werkelijk op zijn geweten had; vgl. *Mémoires de La Châtre*, p. 181-183.
4 Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot (1604-1675), dame van Combalet, hertogin van Aiguillon. Volgens haar trouwboekje was zij kinderloos, maar in Parijs werd aangenomen dat zij en de kardinaal de natuurlijke ouders waren van Armand-Jean, hertog van Richelieu, en nog een andere zoon van François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay (*Tallemant des Réaux* I, p. 304-311 en p. 984-985).
5 Anna van Oostenrijk (1601-1666), dochter van Philips III van Spanje, sinds 1615 echtgenote van koning Lodewijk XIII (1601 - †14 mei 1643).
6 Willem van Liere (†1649), heer van Oosterwijk, ordinaris Staats ambassadeur in Parijs van 1637 tot 1648. Tijdens de ontmoeting erkende hij de hogere waardigheid van kardinaal Jules Mazarin; vgl. no. 6007 (dl. XIII).
7 Eind december had het parlementsleger kleine overwinningen bij Winchester en York behaald (*Gazette* 1643, no. 6, dd. 10 januari 1643).

Lutetiae, XXX Decembris 1642/IX Ianuarii 1643.

Bavarus ex Wurtenbergico solo copias Bambergam[8] revocat. Multis in Galliae locis ignes festi facti sunt ob cardinalis Riceliaci mortem.

8 Andere nieuwsbrieven van deze datum geven de correcte lezing: ‘Amberg’.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis clementia in fratre incipit. Cardinalis Riceliaci clandestini amores. Eius ultimae curae. Batavus legatus Mazarino cessit. Anglica. Populi in cardinalem odium.

6034. 1643 januari [9]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Mes nouvelles touchant Leipsigh s'accordent avecq les vostres, et je croy que les suittes nous seront avantageuses, principalement soubs la conduite d'un si bon chef. Le desseing de ne mettre pas les armées suedoise et françoise ny trop près, ny trop loing l'une de l'autre est bon et sage.[2] Les imperiaux se remettront en peu de temps et pourtant il sera besoing que durant l'hyver la Suede, la France et madame la landgravin renforcent leurs trouppes tant qu'il sera possible. Je croy que ceux de madame la landgravin font des actions bonnes et m'en resjouis et ne laisseray de seconder monsieur Polhem[3] en tout ce qui concernera le service de son Altesse.

En noz pays je voy que les sentiments de plusieurs maux ont operé une chose bien difficile, qui est la correspondence entre les villes d'Hollande et Zelande. Certes, s'ils n'ont un besoing tel qu'il Faut de la mer, ils perdront la terre. Mais je n'approuve pas qu'ils s'interessent tant avecq ceux qui se disent le parlement d'Angleterre, puisque leur estat est obligé au roy d'Angleterre par traittez et par les bienfaits de ses predecesseurs. Outre que c'est un grand vice, l'ingratitude, cette conduite les peut faire suspects à tous les roys.[4]

Icy nous n'avons pas grand changement[5] sinon que monsieur le frere du roy viendra demain voir le roy et luy dire, dit-il, des choses estranges. Monsieur de Chavigny a travaillé à ce commencement de reconciliation et travaille aussi pour le duc de Vendosme[6] et d'autres pour s'acquerir des appuis. Tout le monde est en peine à cause que le roy se tient fort caché. On parle à la cour d'envoyer une ambassade en Angleterre, croyant que la cessation du trafficq à Londres et quelques malheurs arrivez au party du roy rendront les uns et les autres capables de quelque accommodement, ce que j'ay de la peine à croire. Si ceux d'Escosse s'entremettent, ils feront l'accord aux despens du roy.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 1. In de dagtekening zal een fout van de copiïst ingeslopen zijn.

2 Nadat hij de capitulatie van Leipzig in ontvangst had genomen (6 december 1642), spoedde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zich naar Buttstedt waar hij beraadslaagde met de Franse maarschalk Guébriant. Tijdens de ontmoeting viel het besluit dat het Frans-Weimarse leger weer zou terugkeren naar het westelijk front (*Episodes Guébriant*, p. 297-309).

3 Winand von Polhelm, resident van de landgravin van Hessen-Kassel te Parijs (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 60).

4 De Staten van de zeegewesten Holland en Zeeland hadden afspraken gemaakt over het te voeren beleid in de zaak van de wapen- en troepentransporten naar Engeland. Niet iedereen was gelukkig met het beginsel van strikte neutraliteit in de Engelse aangelegenheden.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 9 januari 1643 (nos. 6032 en 6033).

6 César de Bourbon (1594-1665), hertog van Vendôme, natuurlijke zoon van koning Hendrik IV, had na vier jaren gevangenis (1626-1630) geen middel onbeproefd gelaten om het bewind van Richelieu te ondermijnen. Momenteel wachtte de hertog in Engeland op bericht dat hij weer welkom aan het hof was; vgl. no. 6024.

On est en alarme icy à cause d'un traitté que le roy d'Espagne veut offrir aux Provinces-Unies.[7] On dit que Saragossa est aux Fransois, mais ce ne sont point des nouvelles bien

7 Kolonel Godefroi d'Estrades was een van de eersten die dit bericht wereldkundig maakten; vgl. *Mémoires de Montglat* I, p. 383-384.

asseurées. En Italie les Fransois tiennent Tortona par une bonne garnison de deux mille gens d'infanterie, cinq cents chevaux, et ils se fortifient entre Tortona et Nizza pour s'asseurer du passage. Les trouppes de Milan sont pour la pluspart près de Pontecurona, le pape et le duc de Parme avec sa ligue en tresve. Les gens du duc Charles se sont retirez vers le Rin, les quartiers près de la Moselle estants pris par les Espagnols.

Je seray tousjours, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 8 [*sic*] de Janvier 1643.

En plusieurs villes et lieux de France on a fait feux de joye à cause de la mort du cardinal. Le duc de Baviere rappelle ses trouppes du pais de Wirtenberg vers Amberg.

Bovenaan de copie staat: A mons. Vicquefort.

6035. 1643 januari 10. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, insonders hochgenaigter herr vndt patron,

Weiln nunmehr an deme, dass dieses 1642. jahr von vnss zu ruck gelegt, vndt im nahmen des Höchsten ein newes angetretten wirdt, so erkenne ich meiner schuldigkeit zu sein, Ew. Exc. von grundt herzens darzu zu gratuliren, den gütigen Gott inständig bittend, Er Ew. Excell. nit allein dieses newe, sondern auch noch viel vndt lang hernach folgende jahre bey beständiger leibsgesundtheit, vndt allem selbst desiderirenden wolergehen, gnädiglich erhalten wolle.

Es ist dieses alte jahr mit einem zimblichen tragoedischen banquet alhier geschlossen worden, in dem der herr general maior Pfuhl[2] verschiedene cavalliers, vndt vnter andern hiesiger statt commendanten den hern obrist Kniphusen,[3] dessen sohn, obristleutenant Sangerhausen vndt maior Wichgreff am vergangnen dienstag zu gast gehabt, alss aber so wol vnter, alss nach beschehener mahlzeit der maior Wichgreff vndt ged. beede Kniephusen in dispute gerathen, seind entliche würkliche stösse darauss erwachsen, worüber alle vorhandene degen, deren bey herrn vndt dienern in die 30 gewesen, entblösst, Wichgreff erstochen, Sangerhaussen vndt Pfuhl, wie auch verschiedene diener zimblich verwundet worden, vndt lässt sich ansehen dass noch ein grosser tumult hierauss entstehen dörffte, dieweilen der

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII, no. 12, 66. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 De Brandenburgse edelman Adam van Pfuel (†1659), generaal-majoor in Zweedse dienst (*ADB* XXV, p. 712-713, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IX, p. 971-985).

3 Enno Wilhelm von Innhausen und Knyphausen (1586-1656), garnizoenscommandant van Hamburg, en vermoedelijk zijn oudste zoon Rudolf Wilhelm (1620-1666) (U. von Alvensleben, *Die Lütetsburger Chronik,* p. 107-118).

pöfel dem h[errn] Wichgreff, weilen er ein Hamburger, trefflich affectionirt gewesen, ohn angesehen er selbst schuld an dem handel gewesen sein soll. Der obrist Kniphusen vndt Sangerhausen seind ab officio suspendirt, vndt werden wol gar abgedanckt werden.[4]

4 De *Gazette* 1643, no. 19, dd. 14 februari 1643, kwam met de volgende lezing: 'De Hambourg, ledit jour 23 Ianvier 1643. La semaine passée le colonel Pful ayant fait ici un festin, auquel il convia le sieur Kniphusen colonel de cette ville, son lieutenant colonel Sangerhausen et le sieur Wichgref son major: ce dernier prit quérelle avec son colonel, ce qui les obligea à mettre l'espée à la main, et en suite leurs serviteurs. Tous lesquels se battirent de sorte que ce major y fut tué sur le champ, et le lieutenant colonel tellement blessé qu'il en mourut quatre jours après. Nastre magistrat fit ensuite arrester le colonel Kniphusen.'

Von vnssrer armée haben wir ein mehrers nicht, dann dass den 23. dieses des herrn feldtmarschallen Excell. mit der ganzen armée von Leipzig vffgebrochen[5] vndt gegen Zwickaw auffgangen seind. Ihr intent war Zwickaw vndt Freyburg zu gleich zu attaquiren, weiln es, wegen des von dannen vff Leipzig gehenden berghandels vor eine sondere notthurfft gehalten wirdt. Etzliche tage zu vorn ist der herr general maior Wittenberg[6] mit einer starcken parthie vorauss nach dem Böhmerwald gangen, vndt ohne mühe die statt Kemnitz, so ein zimblicher guther orth, eingenommen, so berichtet der Leipziger bott mündtlich, dass Zwickaw[7] beschossen zu werden, angefangen habe.

Ein Chursächsischer printz, herzog Augustus,[8] soll sich von Dressden nach Altenburg begeben, vndt mit daselbst residirenden fürsten herzog Friederich Wilhelm,[9] sich zu des herrn feldtmarschalln Excell. erheben wollen, vmb eine neutralität mit deroselben zu tractiren.

Von den keysserl. in Böhmen hören wir nichts,[10] die Hatzfeldische seind vffgebrochen vndt nach Böhmen gangen, vnterdessen thun die Weymarischen in Francken wass ihnen beliebt.[11] Der keysser hatt an den Fränckischen Craiss begehret, vber die verwilligte 40 römer monat,[12] noch 20 darzu zu geben, so aber mit einwendung der vnmüglichkeit abgeschlagen worden.

Im vbrigen bitte ich gehorsamblich, Ew. Exc. geruhen in dero beharrenden hochgenaigten affection vndt faveur mich zu erhalten, wie ich hingegen beständig verbleiben werde

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.p.

Hamburg, den letzten tag des jahrs 1642.

5 Lennart Torstensson (1603-1651) die in het eerste jaar dat hij het bevel voerde over het Zweedse leger in Duitsland grote overwinningen behaalde bij Świdnica (30 mei 1642) en Breitenfeld (2 november 1642). Recentelijk had hij het garnizoen van Leipzig tot overgave gedwongen (6 december 1642).

6 Generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern (†1657) had tijdens de slag bij Breitenfeld leiding gegeven aan de Zweedse aanval op de linkerflank van het keizerlijke leger (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 375-376).

7 Ook de keizerlijke inlichtingendienst beschikte over gegevens dat de Zweden zich opmaakten om Zwickau aan te vallen (*Doc. Boh.* VI, p. 448-450, nos. 1373, 1373a en 1377).

8 August (1614-1680), tweede zoon van keurvorst Johann Georg I van Saksen, administrator van het aartsbisdom Maagdenburg (*ADB* I, p. 680-681; *NDB* I, p. 450). Zie voor een verzoek aan de Zweedse militaire staf om een vrijgeleide te krijgen, *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 384.

9 Friedrich Wilhelm II (1603-1669), hertog van Saksen-Altenburg (*ADB* VII, p. 792-794).

10 In het keizerlijk hoofdkwartier te Praag heerste grote verwarring. Voor de verdediging van het omliggende land verlangde men de overkomst van eenheden uit het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Doc. Boh.* VI, p. 448-454, nos. 1373, 1373a, 1374, 1383 en 1384).

11 Het Frans-Weimarse leger kon ongehinderd naar het westelijk front terugkeren (*Episodes Guébriant*, p. 308-309). Eind december 1642 bereikte het de Main bij Gemünden (*Gazette 1643*, no. 8, dd. 17 januari 1643).

12 Römermonat, een door de keizer aan de rijksstanden opgelegde heffing tot onderhoud van een contingent soldaten.

Adres: A son Excellence monseigneur Grotius, conseilir de Estat et ambassadeur pour sa Majesté de Suede en France, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Ian. 1643 [*verbeterd uit:* 25 Dec. 1642].

En in dorso: 31 [*verbeterd uit:* 29] Dec. 1642 [*verbeterd uit:* 1643] Keller.

6036. 1643 januari 12. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Scripsi proxime de iis quae mihi Amstelodami evenere,[2] unde disces consilia tua ab aliorum amicorum consiliis non discrepare.[3] Itaque hoc unum restat, ut inveniatur quispiam qui possit et velit tua defendere. Sed in eo sicut tu haesitas, ita ego etiam maiores difficultates reperio, cum ob eas quas allegas rationes, tum ob alias mihi optime notas. Corvinus dixit se propediem Hagam venturum; videbo ecquid cum eo possim coram agere,[4] sed quid expectandum sit ab eo qui sua in Molinaeum[5] iam praelo parata edere veretur, ipse cogita. Tua sane annotata[6] uberem satis refutandi praebent materiam, dummodo et rerum sacrarum et aliqua antiquitatis adsit cognitio; sed nimirum tu, quia nulli sectae satisfacis, ab omnibus desereris.

Interea cogita, annon e re sit hos anathematismos ab ecclesia Graeca in Cyrillum vibratos peculiariter typis vulgari.[7] Exemplar quod mitto non est nitide descriptum, sed facile a te suppleri poterit.[8] Blavius hic editionem adornare non audet, itaque optaret id alibi fieri. Miror, imo demiror, nulla ad nos venire exemplaria Florum sparsionis, cum tamen is liber hic ubique prostet.[9] Quare mihi unum religandum emi, ne diutius expectatione crucier.

Regina Angliae, quae satis iam diu abitum minata est, etiamnum hic manet, invitis

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 339. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6022, beantw. d. no. 6051.
2 De laatste week van het jaar 1642 had Willem de Groot in Amsterdam doorgebracht.
3 Grotius wilde graag horen wat de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius dacht van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
4 In Amsterdam polste Willem de Groot de theoloog-jurist Joannes Arnoldsz. Corvinus of deze misschien zin had de degens te kruisen met de Haagse hofpredikant André Rivet. In het verleden had Corvinus zijn kwaliteiten getoond in een werk getiteld *Petri Molinaei novi anatomici mala encheiresis, seu censura Anatomes Arminianismi*, ed. princeps Frankfort 1622 (Rogge, *Bibliotheek der remonstrantsche geschriften,* stuk I, afdeeling I, p. 112-115).
5 Pierre Du Moulin (Molinaeus) (1568-1658), hoogleraar te Sedan, startte zijn loopbaan als theoloog aan de universiteit van Leiden en werkte vervolgens een tijdlang aan het hof van koning Jacobus I. Teruggekeerd in Frankrijk was hij degene die op de synode van Alès (1620) voorstelde de leer van Arminius te veroordelen (*DBF* XII, kol. 254-255). In 1640 voer hij in zijn *Hippolyti Frontonis Caracottae Strigil adversus Commentationem authoris anonymi ad loca quaedam Novi Testamenti, quae de Antichristo agunt, aut agere putantur* scherp uit tegen Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100).
6 De ‘annotatiën’ die Grotius bij zijn brief van 3 januari (no. 6022) had gevoegd.
7 Het martelaarschap van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris van Constantinopel; zie no. 6028. Over deze geestelijke leider wiens leer op de synodes van Constantinopel (1638) en Constantinopel-Iasi (1642) was veroordeeld, schreef Rivet in zijn *Apologeticus* (p. 295-296) dat hij voornemens was een ‘epistola Graeca’ uit te geven van een man [Nathanael Conopius?] die in 1638 het levenloze lichaam van de patriarch uit het water had gehaald. Op dit soort verhalen zat Grotius werkelijk niet te wachten: hij keek alleen naar de feiten (*Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 742 r. 50 A).
8 In 1645 werd zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) een werk uitgebracht dat de titel voerde *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine* (ex. aanw. Londen, British Library, en Parijs, Bibl. Nat., sub voce Lucar). Zie over deze uitgave, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218-220.
9 De *Florum sparsio* was begin november 1642 te Parijs verschenen (*BG* no. 791). Terstond regelde Grotius de verzending van de eerste presentexemplaren; vgl. nos. 5944 en 6006 (dl. XIII).

iis qui hic praesunt.[10] Proxima septimana coibunt Ordines,[11] atque inde iudicium sumetur de futuris. Nosti tu optime ingenia nostrorum, novi et ego, et in tuo iudicio acquiesco.

Amici te hic salutant. Hoofdium nuptiis amicorum occupatum Amstelodami non vidi.[12] Velim a te legi historiam,[13] quam ad Reigersbergium misit, profecto notae non vulgaris. Deus Optimus Maximus te cum uxore et liberis nobis servet,

tibi obsequentissimus filius [*sic*],
Guilielmus Grotius.

Hagae, XII Ianuarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 [Ian.]

En in dorso: 12 Ian. 1642 [*sic*] W. de Groot.

6037. 1643 januari 13. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Tout à present je viens de recevoir vostre lettre du 15/25 Decembre et je veux esperer avecq vous que le roy et les evesques icy travailleront à oster beaucoup d'abus et mauvaises coustumes glissées dans l'eglise. Je n'oublieray pas vos recommandations à monsieur Spirinck Silverkroon.[2]

Les affaires icy ne vont point mal.[3] Le roy est souventes fois au conseil, se sert principalement du cardinal Mazarini et de monsieur de Noyers et de Chavigny.[4] Entre les parents du feu cardinal il y aura dispute pour la succession, qui est fort riche. Le roy commence à addoucir beaucoup des choses enaigrées. Il a laissé son frere revenir en cour et rappelle le duc de Vendosme et quelques autres. Le marescal

10 Koningin Henriëtte Maria maakte zich op voor vertrek uit de Republiek. Op 29 januari kon zij zich inschepen (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 107).
11 Het kerstreces eindigde voor de Staten van Holland op 13 januari (*Res. SH,* dd. 14 januari 1643). Deze datum geeft aanleiding om te vermoeden dat ‘proxima septimana’ verbeterd moet worden in: ‘proxima die’.
12 Op 23 november 1642 was Pieter Cornelisz. Hooft eregast op de bruiloft van Karel de Wolff en Barlaeus' oudste dochter Adriana (*Briefw. P.C. Hooft* III, p. 441 en p. 444). Overigens werd de schrijver van de *Neederlandsche Histooriën* in deze dagen overstelpt met uitnodigingen, geschenken en dankbrieven.
13 De reactie van Grotius' zwager op Hoofts ‘historia’ zal onbekend blijven.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 3. Antw. op no. 6014 (dl. XIII).
2 De Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona, had zijn collega in Zürich een financiële tegemoetkoming toegezegd.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 januari 1643.
4 In de ‘Conseil d'Etat’ (Staatsraad) zetelden nog steeds Richelieu's trouwe medewerkers kardinaal Jules Mazarin, Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers.

de Bassompiere et autres prisonniers ont bonne esperance. On fait de bons preparatifs pour la guerre en Italie, Espagne et aux Pais-Bas.

Grand nombre des bourgeois de Londres, ne pouvant plus souffrir la cessation du trafficq et des manufactures, font de grandes instances vers le parlement pour venir à quelque accommodement avecq le roy d'Angleterre, qui a receu quelque escheq en divers endroicts et ne peut pas avoir l'assistance qu'il espere de Danemarcq pour ce qu'il ne tient pas des ports.[5] Le prince d'Orange a assez d'affection pour ledit roy, mais les provinces

5 Hulpgoederen voor de koningsgezinden konden alleen in Newcastle aan land worden gebracht.

les plus puissantes, soit par zele de religion, soit par jalousie, se veulent tenir dans la neutralité non pas toutesfois tellement qu'on ne voit leurs affections plus pencher pour le parlement.

Je demeure, monsieur, tousjours
le vostre.

Le 13 Janvier 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6038. 1643 januari 15. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je ne manqueray pas de donner advis aux amys es Grisons[2] sur l'envoy d'un de leur à la cour, ce que je trouve aussy fort necessaire, et s'ils sont sages ils n'y manqueront point, mais au contraire, ils voudroyent sçavoir si l'on embrassera leur affaire à bon escient et à telles conditions qui soyent meilleures que par le passé touchant la restitution de la Voltoline qu'ils tiennent au bout de leurs doi[g]ts, et surtout il ne faut pas que la France touche à la relligion, mais la laisse en tel estat comme elle a esté l'an 1618.

Il y a un amy qui m'escrit de Bergamo d'avoir des lettres de Milan qui portent la surprise de la ville et chasteau de Tortone par les Espagnols,[3] mais je n'y veux pas adjouster foy jusques au prochain ordinaire que j'attend[s] avec impatience, ceste nouvelle important fort à l'un et l'autre party, et les Espagnols regagneroyent par ce moyen leur passage de Final dans le Milanez plus libre. Pour le faciliter neantmoins ils en traittent tant avec le pape pour le passage de la cavallerie par son estat qu'avec les ducs de Parme et Modene, ausprès desquels a esté desja le comte de La Rocca[4] et de là est passé à Florence, tant sur ce suject que pour induire les princes d'Italie à une bonne union pour la defence de leur patrie contre les François. A quoy travaille aussy fort le regent Casnati[5] à Rome avec quelque apparence d'une conclusion,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 282. Eigenh. oorspr.
2 Marins belangstelling voor de politieke ontwikkelingen in Graubünden sproot voort uit het feit dat zijn vrouw Alessandra Paravicini Capelli in het Veltlin (Valtellina) een betwist familiegoed had liggen (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 80).
3 Het Spaanse leger kwam pas in februari uit de winterkwartieren. Op 27 mei was de herovering van Tortona een feit (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 25-29).
4 Fernando Carlos Antonio Vera y Figueroa (†24 november 1663), graaf van La Roca, tot zijn vervanging op 30 augustus 1642 Spaans ambassadeur te Venetië (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVI. *Papeles de estado Venecia,* p. 343-354 en p. 392).
5 De Spaanse voorstellen werden door de graaf van La Roca en de regent Matías de Casañate voorgelegd aan de groothertog van Toscane, de hertogen van Parma en Modena en tenslotte ook in Rome aan paus Urbanus VIII (*Archivo de Simancas, Catálogo* XVI. *Papeles de estado Nápoles,* p. 156).

surtout à ceste heur que l'ambassadeur de France[6] et celuy de Portugal[7] en sont partis mal contens, le premier pour Florenyce, le second pour

6 De Franse ambassadeur François Du Val (ca. 1594-1665), markies van Fontenay-Mareuil (*DBF* XIV, kol. 353-355). In december 1642 had hij afscheid genomen van het pauselijk hof (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 295-296; *Lettres Mazarin* I, p. 10).

7 Dom Miguel van Portugal (ca. 1602-1644), bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, die een jaar lang in Rome had gearbeid aan de erkenning van zijn land door de Heilige Stoel. Een vechtpartij die de 20ste augustus 1642 midden in de stad ontbrandde tussen 'lakeien' van de Spaanse ambassadeur Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, en het Frans-Portugese gevolg van de bisschop, bracht de paus tot het besluit de Portugees langer verblijf in de Eeuwige Stad te ontzeggen (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 733-739; *GEPB* XXII, p. 877-882).

Livorne comme incognu pour retourner en Portugal sans avoir veu le pape, qui ne l'a pas voulu accepter à cause de ce qui s'est passé entre luy et l'ambassadeur d'Espagne, et pour dire à son maistre que s'il envoye une personne politique,[8] il ne manquera de l'admettre à son audience et le recevoir en sorte qu'il en sera content. Mais ces sont des elusions pour gagner temps. Ainsi le pape est mal avec tous les princes cattoliques et sur le point de souffrir une nouvelle invasion dans son estat par les ducs de Parme et Modene, qui à ce que les derniers advis portent, devoyent entrer dans le Ferrarois sur la fin du mois passé, ayans perdu toute esperance de regagner Castro sans la guerre, le pape ne le voulant rendre sans que le duc de Parme ne demande au preallable son absolution[9] et donne caution de n'offenser plus l'Estat de l'eglise et qu'il payera ce qu'il doit; ce que le duc ne fera jamais, sçachant que le pape veut incorporer l'estat de Castro à celuy de l'eglise. C'est un terrible tric et trac, qui mettra au dessous-dessus toute Italie, et des nouveaus prodiges arrivez à Milan et à Bergamo ne luy pronostiquent rien de bon.

Icy on apprehende l'invasion de la Comtée[10] par la France et je crain[s] que la division des Suisses la faira perdre, les seuls cantons cattoliques estans trop foibles d'empecher sa cheute. Je vous supplie de baiser les mains de ma part à messieurs les barons Bielky et Spar[11] et que je n'ay pas encor receu mon argent ny ce que monsieur Spiring[12] m'a promis.

Je demeure, monsieur,
tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 5/15 de Jenvier, l'an 1643, que Dieu vous donne heureux et plein de contentement, car pour moy je ne l'auray dans ceste charge si on ne me traitte autrement.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 Ian.
En in dorso: 15 Ian. 1643 Marin.

6039. 1643 januari 17. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

8 'Politique' verbeterd uit 'ecclesiastique'.
9 Odoardo Farnese, hertog van Parma, was op 13 januari 1642 door paus Urbanus VIII geëxcommuniceerd (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p, 868).
10 De aanwezigheid van Franse troepen strookte niet met het verlangen van de Zwitsers om het in 1642 gemaakte wapenstilstandsverdrag voor de Franche-Comté te bestendigen (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 454-455, en Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1262).
11 In zijn brief van 30 december 1642 (no. 6020 (dl. XIII)) meldde Grotius dat de Zweedse baronnen Bielke (Gustav en Svante Bielke) en Sparre (Erik Larsson Sparre af Ulfåsa of Axel Carlsson Sparre af Sundby) nu een bezoek brachten aan Parijs. Over hun 'tour', zie nos. 5710 en 5884 (dl. XIII).
12 De Zweedse resident in Den Haag, Petter Spiring Silvercrona, had zijn collega in Zürich een financiële tegemoetkoming toegezegd.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 947 App. no. 635. Antw. op no. 6028, beantw. d. no. 6056.

Videbimus quid facturi sint Amstelodamenses in eo de quo scribis negotio.[2] Normannus qua de causa in Batavos venerit, scire cupiam.[3] Montaltum ex scriptis et fama novi

2 Enkele Amsterdamse regenten wilden wel uitkijken naar een passende werkkring voor Grotius' zoon Pieter.

3 De Normandiër Robert le Comte, die door de Amsterdamse koopman Abraham Anthonisz. Recht werd omschreven als een 'hooggeplaatst' Fransman wiens broer staatssecretaris van Richelieu was geweest. In werkelijkheid gaat het hier om een avonturier, een gewezen capucijn, die zijn geboorteplaats Avranches was ontvlucht om vervolgens als geloofsvervolgde de huizen van rijke protestanten langs te gaan. Met geld uit bedelen verkregen belandde hij in het najaar van 1642 in Amsterdam (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p, 362-364). Over niet al te lange tijd kon Grotius een brief van hem verwachten; zie no. 6057.

iudaeum gente ac mente, et philosophum ac mathematicum non vulgarem.[4] Vrelandio saepe interpellatus nihildum scripsi,[5] sed ita puto non peccaturum si se baptizari faciat a presbytero catholico, nihil ab illo exigente quod non ultro approbet. Viri maximi domini Vossii sententiam probo.[6] Et iam acceperis a me ea quae utilia esse possint, quibus addam[7] frustra Rivetum ad distinctionem regnorum limitatorum vel non limitatorum recurrere, cum et Junius Brutus et Buchananus apertissime de omnibus agant regnis, Hottomannus vero etiam speciatim de Galliae regno,[8] Paraeus[9] etiam loquatur generaliter et, si ordinarii magistratus cessent, privatis ius det. Videbis satis multa esse quae domino Riveto opponi possint. Sed ubi reperiemus hominem,[10] ita ut nos animatum et quae sentiat dicere audentem, praesertim in republica, ubi odiosum adeo est nomen et pontificis et pontificiorum. Si quis tamen inveniatur, ex usu erit addi quae apud Graecos contra Cyrillum decreta sunt.[11]

De Lucano gaudeo.[12] Spero secutura poematia. Sed maxime mihi curae est Anthologia, egregium per se opus, multis autem futurum utilius si, quales dixi, indices accedant. Quare, quaeso, cum domino Vossio, cum amicis aliis quaere aliquem et allabora ut voti, si fieri potest, compos fiam.[13]

Delfensibus consulibus civibusque omnia opto prosperrima.[14] Angliae res compositas velim,[15] illaeso regis veteri iure. Et spero eo rem adduci posse per plebem Londinensem, otii impatientem. Id eo opto magis, quia motus isti repercussum apud Batavos faciunt. Hic omnia adhuc bene procedunt et bellum paratur strenue. De

4 Vermoedelijk denkt Grotius hier aan de in 1616 gestorven arts Elijah Montalto.
5 In principe was Grotius bereid 'Gerardus Vrelandius' te adviseren in de zaak van diens voorgenomen doop, maar zolang de Amsterdammer zijn maatschappelijke achtergrond niet wilde onthullen, hield hij een antwoord voor zich.
6 Gerardus Joannes Vossius was van oordeel dat Grotius moest afzien van het schrijven van een verweerschrift tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* na. 319).
7 De bijlage ontbreekt; zie no. 6063. Het zal hier gaan om een weerlegging van Rivets kritiek op het politieke discussiestuk 'ad articulum XVI' in het *Votum pro pace ecclesiastica;* vgl. no. 6022 n. 4, en *Apologeticus,* p. 115-125.
8 Het werk van de zestiende-eeuwse 'monarchomachen': Stephanus Junius Brutus (pseudoniem voor Philippe du Plessis-Mornay en/of Hubert Languet?), *Vindiciae contra tyrannos,* [Bazel] 1579 - George Buchanan, *De iure regni apud Scotos,* Edinburgh 1579 - François Hotman, *Francogallia sive tractatus isagogicus de regimine regum Galliae et de iure successionis,* Genève 1573 (P. Mesnard, *L'essor de la philosophie politique au XVIe siècle,* Parijs 1977^3, p. 337-363; Q. Skinner, *The foundations of modern political thought* II, Cambridge 1979^2, p. 302-348, en I.D. McFarlane, *Buchanan,* Londen 1981, p. 392-415).
9 De Heidelbergse hoogleraar David Pareus (1548-1622) (*ADB* XXV, p. 167-169). Exemplaren van zijn *In divinam ad Romanos S. Pauli Epistolam commentarius* (bekend zijn edities van 1608, 1609, 1613, 1617 en 1620) werden in 1622 op last van koning Jacobus I in Londen en Oxford in het openbaar verbrand (*CSP Dom. 1619-1623,* p. 396, 400, 405, 411, 418 en p. 426-427).
10 Grotius had zijn broer opgedragen om in de Republiek uit te kijken naar iemand die ook eens de pen tegen de Haagse hofpredikant wilde opnemen.
11 In 1645 verscheen een uitgave getiteld *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine.*
12 De Amsterdamse dr. Joan Blaeu liet Grotius lang in onzekerheid over de voortgang van de druk van diens nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).
13 Op dit moment wilde geen enkele uitgever zich ontfermen over Grotius' *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
14 De nieuw aangetreden burgemeesters van Delft waren Joost Jacobsz. van Adrichem, Dirk Robbregtsz. van Schilperoort, mr. Evert Jansz. van Lodenstein en Evert Adriaensz. van Bleiswyk.
15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 januari.

indutiis seorsim acturos Batavos non puto, cum tempus instet quo in commune de pace agi debeat, si tamen tuti

itineris literae ab imperatore et Hispano recte iam Hamburgum pervenerint, qua de re nuntium exspecto.

Vale, mi frater, cum matre optima, coniuge, liberis, cognatis, amicis, affinibus, tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 17 Ianuarii 1643.

6040. 1643 januari 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij zullen zien wat van Numerianus[2] zal vallen. De preparaten zijn hier noch wacker tot het oorlogh. Wat van de vrede zal vallen, zullen wij mettertijd beter oordeelen: eerst wanneer wij zien zullen off vanwegen den keizer en de coninck van Spaegnie de sauf-conduicten te Hamburg zullen aencomen zulcx als redelijck is;[3] daernae als men zal mercken wie van de tegenwoordige principale ministres het principale credyt zal hebben, uit wiens humeur men eenige conjecture zal connen afnemen. Swede meene ick dat nae de vrede zal beginnen te luisteren. Uit de verbintenisse van de Vereenigde Nederlanden met Vrancrijck zal uwe Ed. connen oordeelen off daer iet van bijzonderlijcke handeling van bestant[4] zal zijn te wachten. Doch ick gelove wel dat zijne Hoocheit lichtelijck die geruchten zal gebruicken om te meer van Vrancrijck te becomen.

Wij zullen zien wat van de reductie zal vallen[5] ende wat de Zelandsche deputatie zal opereren.[6] Dat Stricklant in 't particulier bij zijne Hoocheit gehoort werde,[7] vinde ick niet vremd, alzoo zulcx eertijds is gegunt aen de gedeputeerden van Rochelle.[8]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6041. Antw. op no. 6027.

2 In ‘Numerianus’ (Amsterdam) beraadde men zich over het aanbieden van passend werk aan Pieter de Groot.

3 Men wachtte nog op de Spaanse stukken. Sinds kort wist men dat deze op 19 november 1642 te Zaragoza door koning Philips IV waren ondertekend. Zij werden via Brussel doorgestuurd naar Hamburg (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 120; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVI-XXIX).

4 Frederik Hendrik gaf aan de Franse kolonel Godefroi d'Estrades de verzekering dat hij zijn oor niet zou lenen aan Spaanse vredesvoorstellen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 123 en p. 144-150).

5 In de Staten van Holland was op 20 december 1642 de beslissing gevallen om na het kerstreces (13 januari) de debatten over de troepenreductie te hervatten.

6 Vertegenwoordigers van de Staten van Zeeland wilden in Den Haag de besprekingen voortzetten over het reeds eerder met de Hollandse Staten overeengekomen voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien.

7 Op 5 januari kreeg de Engelsman Walter Strickland toestemming om de prins mededeling te doen van een klacht van het Parlement over de wapen- en troepentransporten naar de koningsgezinden in zijn land.

8 In 1621 verscheen een afvaardiging van de Franse gereformeerde kerken en de stad La Rochelle in de Republiek om de aandacht te vestigen op de vervolgingsijver van koning Lodewijk XIII. Tot groot ongenoegen van de toenmalige Franse ambassadeur Benjamin Aubéry du Maurier kreeg hun woordvoerder Théophile Brachet de La Milletière van de Staten-Generaal vrij verblijf in het land toegezegd (*Res. SG 1610-1670* V (1621-1622), p. 296 no. 1889, p. 308 no. 1967; *DBF*VII, kol. 129-130). Zie ook nos. 671 en 679 (dl. II).

Ick wensche dat de burgerie van Londen, die niet wel en zal connen verdraegen den stilstant van haere nering, oorzaeck zij van een vrede die des conincx rechtmaetige autoriteit niet en crencke.[9]

9 Een delegatie van de Londense burgerij was op weg naar Oxford om de koning boodschap te doen van de alom heersende vredeswil in de stad (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 228 en p. 230-231).

Nopende Rivet, ick meene mijn woord te houden van hem niet te antwoorden nochte zoo wrevelige menschen eenige vrede aen te bieden. Zoo iemant gevonden werde die Rivet wil intoomen, dien en zal geene materie ontbreecken. Onder anderen doet Rivet uEd.[10] ongelijck willende doen geloven dat ick het besluit van een Fransche synode[11] ‘de abstemiis’ van uEd. heb becomen. Ick zal in Swede van mijne intentie niet schrijven,[12] alzoo die uit mijne schriften genoech is te verstaen. Ick en meene niet dat den tijd toelaet mijnen dienst mij nu op te zeggen, ende als zulcx schoon geschiede, ben ick daerin in 't minste niet becommert. Ick ben wel onderrecht dat den cardinal de Richelieu veel gelds in Swede gepresenteert heeft om mij vanhier te lichten.[13]

Ick heb gezien de acte van den hertogh van Bouillon daerdoor hij Sedan t'eenemael in vollen eigendom heeft gegeven aen den coning.[14] Ick verstae dat den cardinal noch te Tarascone zijnde hadde gezegt dat hij noit meer den coning en zoude zien dan daer hij stercker zoude zijn dan den coning. Ende heeft zulcx tot het laetste toe geobserveert.[15]

17 Ianuarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 17 Ianuarii 1643 uyt Paris.

6041. 1643 januari 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De zaecken continueren hier te gaen als voordezen, uitgenomen dat den coninck veele dingen dagelijcx verzacht, ten deele door raed, ten deele door eigen

10 Nicolaes van Reigersberch ergerde zich aan de hoge toon die Rivet had aangeslagen in zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

11 Nicolaes van Reigersberch zou volgens de *Apologeticus* (p. 163) in 1608 tijdens een bezoek aan Rivets toenmalige woonhuis te Thouars een afschrift hebben gemaakt van de besluiten van de nationale synode die in het voorjaar van 1561 in Poitiers was gehouden. Het door Grotius bedoelde artikel ‘de abstemiis’ is te vinden onder de ‘Faits particuliers du second synode national’, art. XVIII: ‘Sur la question, si on peut administrer le pain de la Cene à celui qui ne boit point de vin? Nous répondons qu'oui, moiennant qu'il fasse tel effort qu'il pourra, et une protestation de sa bonne volonté pour en boire s'il lui étoit possible’ (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* I, p. 20).

12 Het viel Rivet niet moeilijk om de ambassadeur in Zweden verdacht te maken. In zijn *Apologeticus*, p. 84-86, greep hij de gelegenheid aan om te citeren uit het geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio* van de lutherse avonturier Johann Seyffart.

13 Vgl. *Lettres Richelieu* VI, p. 21-24, 29 en p. 427-430.

14 De van samenzwering verdachte Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne (1605-1652), hertog van Bouillon, redde zijn leven door op 15 september 1642 een acte te tekenen waarbij hij verklaarde het familiebezit Sedan te zullen overdragen aan de Franse kroon (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 320-325, en Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 268-270).

15 Op 9 juni 1642, enkele dagen vóór zijn aankomst te Tarascon, kreeg Richelieu alle gegevens in handen over een samenzwering die leden van de hoogste Franse adel de afgelopen winter tegen hem hadden beraamd. In de maanden die daarop volgden zette hij met dit materiaal de koning onder druk (*Lettres Richelieu* VI, p. 933).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6040. Antw. op no. 6027. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 17/27 januari 1643).

mouvement. 's Con(incx) broeder heeft den coninck gezien[2] ende vergiffenis gebeden op eene knie leggende ende eenige woorden als in d'oor gesproocken, waerop den coning gezegt heeft

2 Gaston van Orléans keerde op 13 januari in de genade van zijn broer terug (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 286-288).

dat de woorden niet genoech en waeren, de wercken moste blijcken; ende zoo nae vijf fauten een andere volgde, dat die niet vergeven zoude werden.

De hertoginnen van Guise[3] ende Espernon[4] hebben permissie hier te comen. Saint-Simon[5] ende Beringam[6] zijn hier. Aen madame de Vendosme heeft den coninck eene zeer beleefde brief geschreven.[7] Den hertogh van Longueville is hier.[8] Den marescal Chomberg werdt verwacht om eenigh gouvernement van den coninck te ontfangen.[9] Den marescal de La Motte-Odincourt heeft nae lange deliberatie ordre vanhier ontfangen om te besweeren de privilegiën van Catelagne, die veel ende important zijn.[10] Zoo die wel onderhouden werden, ‘vivent in conditione proxima libertati’, gelijck Mariana van die ende andere natiën in Spaegnie is spreeckende.[11]

Men zegt mij dat twee millioenen zijn geremitteert nae Italië, dertienhondertduizent gulden nae Catelagne om die legers te verstercken, het leger van Italië tot 28000 man, het leger in Catelagne tot 24000. Andere geloven 't niet zoo breed ende zeggen dat de legers dit jaer wel twintichduizent man minder zullen zijn als voordesen, omdat sooveel soldaten verloopen door gebreck van betaeling. Aen de Switzers[12] ende Wijmaerschen is wat contentements gegeven. Den graef van Guebrian is in zeer goede quartieren ontrent Francfort.[13] Roque-Servières[14] doet eenige lichtinge voor hem in den Elsaz ende in den

3 Henriette-Catherine de Joyeuse (1585-1656), weduwe van Charles de Lorraine, hertog van Guise, en moeder van de nog steeds in ballingschap verkerende hertog Henri II de Lorraine (*Tallemant des Réaux* I, p. 833).

4 In zijn brief van 3 januari (no. 6024) berichtte Grotius dat Marie du Camboust, hertogin van Epernon, en haar stiefdochter Anne-Louise-Christine de Nogaret de La Valette d'Epernon bij aankomst in Dieppe moesten wachten op koninklijke toestemming om door te reizen.

5 Claude de Rouvroy (1607-1693), hertog van Saint-Simon, tot zijn ongenade in 1636 een van 's konings favoriete jachtvrienden. Sindsdien leidde hij een teruggetrokken leven te Blaye aan de Gironde (*Tallemant des Réaux* I, p. 340 en p. 1017-1018).

6 De gewezen balling Henri de Béringhen kwam spoedig in het bezit van de waardigheid van ‘premier ecuyer’. Zie over zijn familie, *Tallemant des Réaux* I, p. 1019-1020.

7 Françoise de Lorraine (1592-1669), hertogin van Mercoeur, echtgenote van César de Bourbon, hertog van Vendôme. Zij was in december 1642 zo vermetel geweest om onuitgenodigd toelating tot het hof te verzoeken; vgl. no. 6007 (dl. XIII) en *Mémoires de La Châtre,* p. 185.

8 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, bracht in Parijs verslag uit van de krijgsverrichtingen van het Franse leger in Italië. In mei 1643 werd bekendgemaakt dat de hertog niet meer naar zijn standplaats zou terugkeren (*Lettres Mazarin* I, p. 176; Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 22-23).

9 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, maarschalk van Frankrijk, wachtte op nieuwe instructies. In 1644 moest hij het gouvernement van de Languedoc inruilen voor dat van de noordelijke plaatsen Toul, Metz en Verdun (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1282, en *Lettres Mazarin* I, p. 788).

10 De Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, was op 4 december 1642 te Barcelona ingehuldigd (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 239-240 en p. 273).

11 Vgl. Juan de Mariana, *Historiae de rebus Hispaniae libri XX,* Toledo 1592, liber I, caput IV (in de editie *Biblioteca de autores Españoles* XXX, *Obras del padre Juan de Mariana* I, p. 4-6).

12 De Zwitsers begeerden een toezegging dat hun land van krijgshandelingen gevrijwaard zou blijven (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 477).

13 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant wachtte aan de noordoever van de Main op geld en manschappen voor een nieuwe campagne (*Episodes Guébriant,* p. 307-309).

14 Jacques de Borelli, heer van Roque-Servière (†1644), onderhield de verbindingen tussen het leger van maarschalk Guébriant en Parijs. Van zijn laatste bezoek aan het vaderland keerde hij terug met een versterking van 1500 man uit het garnizoen van Breisach (*Episodes Guébriant,* p. 307-313; *Mémoires du maréchal de Gramont* I, p. 353).

aenleggende Rijncant. Den paus licht eenige Duitschen ende werdt tot Siena gehandelt van zijne vrede met den hertogh van Parme.[15]

Den broeder van den cardinael Mazarini, gecoren zijnde tot generael van de cordeliers,[16] is bij den paus belet te comen in possessie van dat ampt. Don Melos wil niet aennemen den voorslagh van Metz, Toul ende Verdun in neutraliteit te stellen tegen 't lant van Lutsenburg.[17]

De marescal de La Millerai hout de staten in Bretagne.[18] Mevrouw de gravinne van Soissons is het eerste nae haer zoons doot te hove geweest ende zegt te connen aenwijsen waer het gelt getelt is dat gegeven is om haer zoon om te brengen.[19] Men spreeckt hier van een ambassade naer Engelant. Mevrouw d'Esguillon vindt weinigh vrunden ende veele processen over het testament, over de landen te Ruelle ende te Richelieu, over de coop van Esguillon, over de tutele van de kinderen van Pont-Curlai.[20] Men had gezegt dat de hertoginne van Anguien zwanger was, maer nu hout dat gerucht op.[21]

Wij verstaen dat hertogh Carel zijn volck van Worms zendt tot defensie van Aschafvenburg ende omliggende plaetzen.[22] Dat den hertogh van Beyeren sterckt de stadt Hof ende boven de negen regimenten die in de Opperpals waeren noch andere derrewaert doet marcheren.[23]

17 Ianuarii 1643.

15 Odoardo Farnese, hertog van Parma, weigerde toe te geven aan de eisen van paus Urbanus VIII. Het zou nog meer dan een jaar duren voordat het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro werd bijgelegd (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873).

16 Michel Mazarin (†1644) die door een deel van het Kapittel verkoren was tot de waardigheid van generaal der orde der dominicanen (bij Grotius abusievelijk: franciscanen (cordeliers)), stootte in Rome op onoverkomelijke tegenwerking van de pro-Spaanse partij (*Lettres Mazarin* I, p. 17-22 en p. 83-89).

17 Wellicht werd dit voorstel aan don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, voorgelegd in het kader van voorbereidende vredesbesprekingen (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 465 no. 1420).

18 Charles de La Porte (1602-1664), markies, later hertog van La Meilleraye, maarschalk van Frankrijk en ‘grand maître de l'artillerie’. Hoewel hij een neef was van Richelieu, vielen hem bij diens dood niet de schatten en waardigheden toe die hij gehoopt had te zullen verwerven. Troost kon hij putten uit het feit dat de koning hem begiftigde met het gouverneurschap over Bretagne (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1252, en *Mémoires de Montglat* I, p. 400). In februari was hij aanwezig op de bijeenkomst van de Staten te Vannes (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 7 en p. 11).

19 Anne de Montafié (†1644), sinds 1612 weduwe van Charles de Bourbon, graaf van Soissons. Haar zoon Louis de Bourbon (1604-1641), fel bestrijder van alles wat Richelieu voorstond, zag op 6 juli 1641 de overwinning op het slagveld van La Marfée gloren, maar op het beslissende moment ging hij in eigen legerkamp ten onder. Was het een spion van Richelieu die hem een doodsteek toediende of kwetste de graaf van Soissons zichzelf (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 157; *Mémoires de Montglat* I, p. 319)?

20 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, en de ‘zonen’ van François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, waren de meest begunstigde erfgenamen van Richelieu. Tegen deze bevoorrechting verzette zich vooral de familie de Maillé-Brezé. Zie voor de processen, *Tallemant des Réaux* I, p. 308 en p. 985-986.

21 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was in 1641 met groot vertoon gehuwd met Claire-Clémence de Maillé-Brezé; vgl. nos. 5040, 5043, 5053 en 5054 (dl. XII). Uit het huwelijk werd op 29 juli 1643 een zoon, Henri-Jules de Bourbon, geboren (*DBF* IX, kol. 442-443).

22 Hertog Karet IV van Lotharingen wilde met hertog Maximiliaan I van Beieren een front vormen tegen het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant (*Episodes Guébriant*, p. 311). Zijn bewegingen waren te volgen in de *Gazette 1643*, no. 8, dd. 17 januari 1643.

23 In dezelfde *Gazette 1643* verscheen een bericht uit Würzburg van 26 december 1642 waarin gezegd werd ‘que le roy de Hongrie, l'archiduc Léopold et le duc de Bavières se doivent bien tost assambler à Lintz, pour trouver quelque remède aux urgentes affaires que leur font naistre les progrez de leurs ennemis’.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 17 Ianuarii 1643 uyt Paris.

6042. 1643 januari 17. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Venit ad me Stella[2] aliquoties, hoc maximo proposito,[3] ut crederem regem magno ferri animo in bellum magnosque paratus facere. Missos duos milliones in Italiam, mille et trecenta millia francorum in Hispaniam; futuros in Hispania milites vicies et quater mille iturosque in Arragoniam, in Italia vicies et octies mille: qui Valentiam[4] aut aliquid aliud oppidum insideant incertamque regi Hispaniae reddant possessionem territorii Mediolanensis. Alium exercitum iturum contra Cameracum aut alibi in Belgico fine. Haec ille; interim ab aliis intelligo XX millia militum minus futura in exercitibus regiis quam antehac ob frequentia diffugia militum, quibus etiam necessaria desunt, non bene procedentibus stipendiis.

Interim rex incipit aliquid per se agere. Frater ad eum venit, positoque genu uno dixit aliqua in aurem quasi veniam poscens. Rex dixit non verbis opus esse sed rebus et, si per quintam culpam sexta sequeretur, non abituram impune. Dominae Guisia et Espernonia permittuntur huc redire. Sunt in aula Sancti Simonius, Barado[5] aliique amoti antehac. Haec quo eruptura sint, non facile dixerim ob regis animum, partim occultum, partim mutabilem. Ubi apparuerit, cuius apud regem maxima futura sit aut gratia aut auctoritas, coniectura melior fieri potest de eo quod exspectari debeat. Dixit rex, quod ab omnibus probatur, se nemine posthac usurum ut amico intimo, nisi delphino, qui magnam de se spem praebet habitu oris et verbis. Scripsit rex ad ducissam Vendocinensem perhumane. Domina autem Lansacia, quae liberos regios curat, invisa reginae antehac, in eius gratiam se restituit, multa aperiendo arcana cardinalis mandata.[6] Motta Odincurtius, qui Catelanis praeest, iussus a rege est fidem dare de servandis ipsorum privilegiis, quae et multa et magna sunt.

Cardinalis Riceliaci mors Romae nihil doloris attulit, neque magni ibi fieri Mazarinum ex eo apparet, quod frater eius, electus ut generalis esset franciscanorum, possessionem eius muneris pontifice obstante nancisci non potuit. Pro Bavaro clam hic quaedam agi, credunt multi, et Bavarum cum Leopoldo[7] collocutum. Guebriani exercitus est in locis opimis apud Francofurtum. Dux Longovillanus hic est. Exspectatur Chombergius, cui rex aliquam daturus est praefecturam. Domina

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 119; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 253 no. 462. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 18.

2 Johannes Tilmannus Stella de Morimont (†1645), heer van Tercy, secretaris van de Franse ambassadeur te Hamburg, naderhand resident te Straatsburg (*Lettres Richelieu* VI, p, 774-775; *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 469, II, p. 171, en *Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 161-164).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 17 januari 1643 (no. 6041).

4 Mogelijk Valenza, stad ten noorden van Alessandria. In de nieuwsbrief aan Joachim de Wicquefort (no. 6043) wekt Grotius echter de indruk dat de expeditie tegen de Spaanse stad Valencia gericht was.

5 François de Baradat (Baradas) (1604-1682), 's konings favoriet in de jaren 1624-1627 (*DBF* V, kol. 154-157, en *Tallemant des Réaux* I, p. 339-340 en p. 1016-1017).

6 Françoise de Souvré (1601-1657), die in 1638 was gehuwd met Artus de Saint-Gelais, heer van Lansac, had hetzelfde jaar de benoeming tot gouvernante van de 'dauphin' aanvaard. Aan het hof wist iedereen dat zij voor Richelieu spionagewerk verrichtte (*Tallemant des Réaux* I, p. 953-954).

7 De keizerlijke legeraanvoerder Leopold Wilhelm (1614-1662), aartshertog van Oostenrijk, tweede zoon van keizer Ferdinand II en hoogmeester van de Duitse orde (*NDB* XIV, p. 296-298). Op dit moment werd in zijn kwartieren bij Plzeń (Pilsen) een leger geformeerd dat te zijner tijd moest voorkomen dat de Zweden de Opperpalts of Bohemen zouden binnenrukken (*Doc. Boh.* VI, p. 447 no. 1370, p. 449 no. 1373a, en p. 450 no. 1377).

comitissa Suessionea post longum intervallum nunc primum in aula visa est et palam dicit filium suum interfectum per emptos a cardinali

Riceliaco percussores, pecuniam ad id numeratam in arce Silvae Vicennensis. Sermones sunt de novis legationibus mittendis Romam et in Angliam. Ducissa Anguiana praegnantem se dixerat, sed nunc is rumor evanuit; an in matrimonio suo mansura sit, dubitatur.

Domina Esguillonia lites habebit de testamento avunculi, de Riceliaco, de Ruellis, de tutela Pontecurleonia. Volunt eam facere corniculam Aesopicam.[8] Regina dixit satis beatam[9] fore, si cum duodecim millibus florenorum annuis ruri sinatur vivere. Mileraius adest conventui ordinum Britanniae Armoricae. Roquiserverius in Alsatia et vicinis ad Rhenum locis militem pro Guebriano scribit. Helvetiis et Vinariensibus pecuniae aliquae sunt datae. Melos conditionem accipere non vult, ut hinc Metis, Tulli, Virodunum, inde Lucemburgica ditio sit extra belli mala.

Deus, excellentissime ac illustrissime domine, Sublimitati tuae det felicia omnia,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Ianuarii 1643.

Dux Carolus a Wormatia militem mittit tuendo Ascafenburgo. Dux autem Bavarus Hoffam oppidum munit, et ad novem cohortes, id est regimenta, quae sunt in Superiore Palatinatu, addit alia.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Apparatus bellici. Frater regis in gratiam acceptus. Exules redeunt. Regis inconstantia. Delphini laus. Catalaunis privilegia a Gallis confirmata. Riceliaci mors et Mazarini in Gallia autoritas Romae parum curatur. Suessonensis mors per sicarios Riceliaco imputatur. Controversiae Esguilloniae de hereditate motae. Varia nova.

6043. 1643 januari 17. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Autant que je puis comprendre, le comte de Guebrian est en bon quartier.[2] Roque-Servieres fait pour lui des levées en Elsace et au haut du Rhin. Le roi a donné quelque contentement aux Suisses et aux Wimaerchens; envoye, ce dit-on, deux millions en Italie, treize cent mille livres en Espagne pour faire de recreuts et espere que l'armée en Italie sera de 28000 hommes, celle d'Espagne de 24000, et que de là on ira à Valence ou quelque autre ville de Catalogne ou Arragon. Et outre cela qu'on attaquera Cambray ou quelque autre ville aux Pays-Bas. Cependant les autres disent que les armées du roy auront pour le moins vingt mille hommes moins

8 Een kleine kraai; vgl. *Babrius and Phaedrus,* ed. B.E. Perry (The Loeb Classical Library), Appendix no. 125 (p. 445).

9 Het copieboek Dresden geeft: 'beatum'.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 3.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 17 januari 1643 (nos. 6041 en 6042).

que cy-devant à cause qu'un grand nombre des soldats quitte les armées et garnisons à faute de payement, non ayant de quoy vivre.

Le duc de Longueville est icy; on en attend le comte de Chomberg, à qui le roy veut donner quelque gouvernement. Le roy continue à assister à son conseil et à agir quelquesfois de soy-mesme. Son frere a esté receu, mettant l'un genou en terre et demandant assez sourdement grace. Le roy luy a dict qu'il falloit des effects et non pas de paroles et qu'après cinq fautes la sixiesme ne seroit pardonnée. Mesdames de Guise et d'Espernon ont permission de revenir icy. Le roy a escrit une lettre pleine de compliments à madame de Vendosme. De Beringam et Saint-Simon sont icy. On ne relasche point encore des prison-

niers,[3] mais ils sont entretenus en bonne esperance. Madame d'Esguillon aura de proces pour le testament, pour Ruelle, pour les terres de Richelieu, pour l'achapt d'Esguillon, pour la tutele des enfans du Pont-Curlai, et trouve peu d'amis. Le roi dit ne vouloir avoir autre favori que le daulphin. Le mareschal de Motte-Odincourt après de longues disputes a eu ordre de jurer les privileges des Catelans, qui sont de grand nombre et d'importance.

A Rome on n'est pas marry à cause de la mort du cardinal de Richelieu, et le cardinal Mazarini n'y a pas grand credit, comme cela s'est veu, son frere ayant esté eleu pour general des cordeliers et ayant esté empesché par le pape d'en obtenir la possession.

On croit que secretement le duc de Baviere fait travailler icy. Le pape leve des Allemans et on traitte à Siene pour le mettre d'accord avecq le duc de Parma. Don Melos n'approuve pas la condition de mettre en neutralité Metz, Toul et Verdun contre le pais de Lutzenburg.

Le mareschal de La Milleray est aux estats de Bretagne. Madame la comtesse [de Soissons] a esté en cour, qui est le premier depuis la mort de son fils, qu'elle dit avoir esté assassiné par des gens, louez à cela par le cardinal et que l'argent a esté compté au Bois de Vincennes.

La France a raison d'empescher tant qu'elle peut ces propositions du pays de Coulogne et de Juillers,[4] mais aussi messieurs les Estats ont raison de bien examiner cet affaire, comme aussi madame d'Hesse celuy d'Oost-Frise,[5] pourquoy je trouve vos considerations tres bonnes. La fortune de la guerre en Angleterre, comme je voi, est journaliere. Il faut esperer que le peuple de Londres, las de la cessation du commerce et des manufactures, portera l'affaire à quelque accommodement raisonnable, à ce que je souhaitte et à vous, monsieur, cette année heureuse et un grand nombre d'autres semblables,

vostre tres humble [serviteur].

A Paris, le 17 de Janvier 1643.

Le duc Charles fait aller ses gens de Worms à Aschafvenburg et autres places voisines. Le duc de Baviere fortifie la ville de Hoff, et outre les neuf regiments qui estoyent en Haut-Palatinat on leve encore d'autres.

Bovenaan de copie staat: Vicquefort.

3 De gevangenen in de Bastille, onder wie Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, François, baron van Bassompierre, en Adrien de Monluc, graaf van Cramail. Volgens de *Gazette 1643*, no. 11, dd. 24 januari 1643, werden zij op 19 januari in vrijheid gesteld.

4 In oktober 1642 had keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen gezanten naar de koning van Frankrijk, de Staten-Generaal en de landgravin van Hessel-Kassel gezonden om ter plaatse de mening te peilen over een verdrag waarbij alle betrokkenen zich zouden verplichten tot het terugtrekken van hun troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits); zie Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 218-224.

5 De vraag was of landgravin Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg wilde meewerken aan de beëindiging van de inkwartiering van Hessische troepen in Oostfriesland (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 250-251).

6044. 1643 januari 17. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Cepimus literas ad nos die 3/13 Decembris abs te perscriptas,[2] quibus nobis significas paulo ante obiisse cardinalem Richeliacum,[3] iussuque regio ad te, legatum nostrum, venisse Chavigniacum[4] simulque dixisse regem perstiturum in fortibus consiliis et fide erga foederatos; a pace tamen bona et communi, si eo hostium animi flecterentur, non fore regem alienum. Idem nobis hic adseverari fecit christianissimus rex per baronem de Rorté,[5] cui et nos dolorem quem percepimus ex obitu dicti cardinalis per secretarium nostrum contestatae, pariter ac gratulatae sumus eius Serenitati adversus praefatum residentem de forti illa intentione ac perseverandi in receptis consiliis actionibusque proposito, additis insuper sinceris adseverationibus, reciprocum a nobis praestitum, neque in perseverantia nostra in sectanda pace communi aut bello fortiter mutuisve viribus gerendo, multo minus in foedere, quicquam immutatum iri.

Idem volumus abs te fieri ad aulam regiam, clementer tibi hisce mandantes, ut oblata occasione et quamprimum poteris, sive apud regem sive praecipuos eius Serenitatis ministros, nostro nomine non modo dolorem super morte cardinalis contesteris - id quod ex literis tuis proximis percepimus te peregisse -, sed et regi illico[6] de tanta consiliorum actionumque constantia gratuleris, inprimis vero et quod praecipuum in hoc negotio erit, eius Serenitatem ministrosque certiores reddas de immota nostra in prosequendis receptis consiliis atque stricta foederis mutui observantia sententia, nihil ut metuendum a nostra parte sit, quod aut pacem iustam, tutam et communem, si per hostem licuerit ad eam adspirare, convellat aut propositum nostrum in persequendo bello, donec pax communi voto et concursu mutuo obtineri poterit, perturbet. Tuae prudentiae erit haec prolixius exponere, quem in loco plura quibus in rem maxime enarrari haec poterunt, non destituent.

Atque hisce te divinae protectioni clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Laurentius Sparre, loco R.S. drotzetii.
Gustavus Horn, loco R.S. marsch[al]ii.
Claudius Flemingh, loco R.S. ammiralii, m. propria.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 7 Ianuarii anno 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 10. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{I}, Tyskt och Latinskt, f. 2^{v}-3^{v}.
2 De brief van 13 december 1642 ontbreekt.
3 Richelieu was op donderdagmiddag 4 december 1642 overleden.
4 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, bezocht Grotius om hem een exemplaar te overhandigen van een koninklijk schrijven van 5 december 1642 (*Lettres Mazarin* I, p. XIX-XXI).
5 Claude de Salles, baron van Rorté, tussen 1637 en 1643 Frans resident te Stockholm (*Lettres Richelieu* VI, p. 676 n.; *Lettres Mazarin* I, p. 236-237).
6 De Stockholmse copie geeft: 'illisque'.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Febr.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad legatum Hugonem Grotium quod concernit obitum cardinalis Ricelivi [*sic*] et contestationem sententiae regiae in mutuo foedere cum christianissimo rege permanendi. Datum Stockholm, anno 1643, Ianuarii 7.

6045. 1643 januari 19. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De non ostendendis iis quae ad me missa sunt[2] domino senatori satis ipse meminero. Vellem tam tibi possem satisfacere in inveniendo apologista idoneo. Interim et hoc scias velim, litteras quas postremo a te accepi, esse mihi suspectas aperturae non bona fide factae; etenim signaculum tuum in iunctura chartae ruptum repperi, cui ut medela afferretur aliquantum cerae introrsum erat suppositum. Hoc an Antverpiae an alibi factum sit, ego sane nescio.

Ostendit mihi litteras Guebriani comitis Brassetus,[3] quibus ipse honorem filio habitum gratulatur seque ipsum magni aestimare profitetur.[4]

Iis quae nuper de Cyrillo[5] perscripseram addenda sunt quae ab amico nuper accepi et, ut mihi quidem videtur, praemitti possent reliquis,[6] si editio adornetur, quod ibi commodissime fieri poterit.[7] Pro iis quae de rebus Gallicis scribis gratias habeo, sed nisi me coniectura fallit, potestas impatiens consortis erit.[8]

De iis quae ad Rivetum notasti cogitabo, sed id si solum prodiret, vereor ne et tu deridiculo futurus sis ob nimiam brevitatem. Florum sparsionem tuam magna ex parte legi, et volupe mihi fuit videre aliorum scriptorum cum iurisconsultis consonantiam in arte aequi et boni. Correctionibus vero tuis, paucis quidem illis sed insignibus, ut accedam, non suades, sed cogis. Liber iste apud omnes eruditos et politioris litteraturae amantes semper fiet maximi, quare dolet exempla tua nondum comparere.[9]

Nunc ad privata venio tibique matris optimae[10] agonem summa cum tristitia nuntiare cogor. Ea cum post autumnum tussi et catharris valde fuisset afflicta, nudiustertius magnam valetudinis mutationem experta est, cum deliquio animi et crebro vomitu,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 340 (inclusief bijlage). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6030, beantw. d. no. 6063.
2 Vermoedelijk de stukken die in de volgende alinea's nog eens aan de orde komen.
3 Henri Brasset (ook bekend als Jean Brasset), in de jaren 1627-1645 Frans ambassadesecretaris, later, tot 1654, resident in Den Haag (Schutte, *Repertorium* II, p. 7-12). Zie over zijn belangstelling voor Grotius' familie, nos. 5729 en 5999 (dl. XIII)
4 Grotius' jongste zoon Dirk, officier in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant, was op 15 november door koning Lodewijk XIII onderscheiden met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’; vgl. nos. 5966 en 5967 (dl. XIII).
5 Het martelaarschap van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris van Constantinopel bracht Rivet ter sprake in zijn ‘animadversiones ad articulum XIII’ van Grotius' *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* nos. 1165-1168). In aansluiting hierop schreef Grotius in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1183 en 1184): ‘Cyrillum illum Constantinopolitanum novi pridem, et ille me. Doleo illum consiliis externis, politicis sane, non theologicis ad ea abductum, quae si fecisset papa, iam illum aperte καταχυριεύειν τῶν κλήρων [dominari in cleris] omnes scholarum, omnes basilicarum parietes resonarent’. Deze woorden vormden voor Rivet de aanleiding om in zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) nog wat meer gegevens over deze patriarch boven water te halen (p. 110-111 en p. 295-296).
6 De ‘anathematismi ab ecclesia Graeca in Cyrillum vibrati’; zie no. 6036. Willem de Groot had zijn broer de tekst gegeven van een exemplaar dat begin van het jaar in Amsterdam circuleerde.
7 Zie de bijlage.
8 Lucanus 1, 92-93.
9 De reeds lang verzonden presentexemplaren van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) waren en bleven voorlopig nog onderweg.
10 Aeltgen Borre van Overschie, dochter van Frans Pietersz. van Overschie en Adriana Adriaansdochter van Adrichem, was op 22 oktober 1561 te Delft geboren (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43 (1925), kol. 168, en H. Wijnaendts, in *Ned. Leeuw* 51 (1933), kol. 403-404).

ex defluxu catharri, qui et linguae usum impediit; deinde ex parte refecta, locuta nobis est, sed

aegrius. Heri post meridiem etiam Psalmum CIII[11] integrum cecinit. Sub vesperam recruduit febricula, ita ut omnino actum crederemus; post nonam vero caruit omni loquela inque eo statu permansit circiter circa vigintiquattuor horas, ita ut praeter respirationem pulsumque et levem motum nihil vitalis supersit. Nunc in horas singulas extrema expectamus. Adfuit ei hodie optimus senex Utenbogardus,[12] quo de salutis negotio verba faciente, cum sermo non suppeteret, capite nictebat, ne aut auditu aut sensu defectam crederemus. Medicus eam doloris expertem iudicat, neque quicquam ex sua arte polliceri audet, in corpore tam exsucco et flaccido. Spectaculum hoc valde me cruciat, neque quicquam superest quam ut continuis ad Deum precibus liberationem a miseriis et in gloriam Dei receptum flagitemus; cuius favori te, uxorem, tuos nostrosque omnes commendo,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIX Ianuarii 1643.

11 Psalm 103: ‘Looft de Here om zijn genade’.
12 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert (1557-1644).

Bijlage:

Cyrillus Lucaris,[13] cum aliquamdiu vixisset apud Ruthenos[14] et Constantinopoli dein familiaris factus esset legato Verhagen[15] eidemque placuisset, ab eodem interrogatus annon cuperet fieri patriarcha Constantinopolitanus, officio isto tum vacante, annuit quidem, sed negavit sibi tantum esse pecuniae, quantum eam in rem expendendum. Legatus Verhagen mutuat ei tantum, ea lege ut et gratus sit et calvinianorum dogmatum seminatorem se fore spondeat, et accepto promisso, intercessione sua obtinet confirmationem ab imperatore, Osmanni strangulati successore.[16] Cyrillus fit patriarcha; pecuniae multo plus rependit legato promotori; spargit scripta calviniana. Relegatur hoc nomine ab imperatore - ut quo inscio illicitum introducere religionem vel sectam insolitam - in Rhodum aliamve insulam. Legato eodem intercedente inde dimittitur atque ad patriarchatum Constantinopolitanum redit.[17] Spargit iterum scripta calviniana.[18] Imperator tunc strangulari ipsum

13 De bijlage is geschreven door een vriend van beide broers.

14 Cyrillus Lucaris (ca. 1572-1638), die in zijn jeugd enige tijd aan de universiteit van Padua had gestudeerd, werd in 1596 naar Polen gestuurd waar hij tot 1601 werkte aan een verzoening tussen orthodoxen en hervormingsgezinden (A. Jobert, *De Luther à Mohila,* p. 341 en p. 353-355).

15 Mr. Cornelis Haga (1578-1654), Staats orator te Constantinopel 1612-1639 (Schutte, *Repertorium* I, p. 302-304). In de tijd dat hij zijn eerste audiëntie bij de Sultan kreeg, bekleedde Cyrillus Lucaris voor de duur van een maand de plaats van interim-patriarch van Constantinopel.

16 Sultan Osman II (†1622) kwam om in een paleisrevolutie. Zijn opvolger, de geesteszieke Mustafa I, werd al na een jaar afgezet. In 1623 kwam Murád IV (†1640) aan het bewind (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* III, p. 365-367 en p. 252-254).

17 Na de dood van patriarch Timotheus II (1612-1620) werd Cyrillus door de synode aangewezen om de vacante plaats te bekleden. Voor zijn benoeming betaalde hij de Sultan prompt de verschuldigde som. Desondanks kreeg hij spoedig te maken met een tegenkandidaat die hem verplichtte de boot naar Rhodos te nemen (zomer 1623). Op 2 oktober 1623 werd Cyrillus echter weer in zijn waardigheid hersteld (S. Runciman, *The great church in captivity,* p. 259-288; G. Hering, *Ökumenisches Patriarchat und Europäische Politik 1620-1638,* p. 176-206).

18 Het bekendste geschrift van zijn hand was de *Confessio fidei* waarvan in 1629 een Latijnse versie te Genève werd gedrukt.

curat, Successor Cyrilli synodum celebrat, ubi Cyrillus condemnatus.[19] Haec ita retulit cui et legatus Verhagen et Cyrillus Constantinopoli fuere noti. Itaque Verhagen imposuit Batavis, plura iis de Cyrillo persuadere conatus; et aucupatus magis videtur favorem popularium suorum, illorum in Occidente, et cumprimis pecunias in Oriente, quam religionem nostram. Ut taceam quod Johannes Mathaeus Caryophilus,[20] archiepiscopus Jenensis [*sic*], Cyrilli fraudes nonnihil etiam detexerit, in scripto quo(dam) ...

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris. 13 s. D'Holl.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Ian. 1643.
En in dorso: 19 Ian. 1643 W. de Groot.

6046. 1643 januari 19. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Verleden weecke heeft den heere ambassadeur Joachimi,[2] die nu onlangs wt Engelant alhier is aengecomen, aen de heeren Staten-Generael relatie gedaen, bestaende meest in particulire saacken. Nemende sijn afscheit van sijne Mayestijt van Engelant, en heeft deselve tegens hem in 't geringste niets gesegt van den tegenwoordigen toestant in Engelant, maer sich alleen bedanckt van de eere ende tractement die de coniginne alhier word aengedaen.

Des parlements alhier tegenwoordigen agent Wolter Stricklant[3] heeft aen sijne Hoo-

19 Op weg naar een nieuw ballingsoord werd Cyrillus eind juni 1638 door zijn bewakers gewurgd. Zijn leer werd op de door zijn opvolgers Cyrillus Contaris van Berrhoea (1638-1639) en Parthenius I (1639-1644) bijeengeroepen synoden van Constantinopel (1638) en Constantinopel-Iasi (1642) veroordeeld. Aangezien velen hierin een complot van de jezuïeten zagen, publiceerde André Rivet later een *Appendix ad Mysteria patrum jesuitarum in qua habetur Narratio historica, turbarum quas Constantinopoli moverunt jesuitae adversus Cyrillum patriarcham a.d. 1627 et 1628, et alia notatu dignissima. A viro docto qui fuit* αὐτόπτης fideliter conscripta ad illustriss. dominum M.D. (Bots-Leroy, Corresp. *Rivet-Sarrau* II, p. 60-61, en S. Runciman, *o.c.,* p. 286 (met een verwijzing naar een brief van Nathanael Conopius aan de Staatse ambassadepredikant Antoine Léger)).

20 Joannes Matthaeus Caryophi[l]lus, aartsbisschop van Iconium, liet in 1631 te Rome een werk verschijnen, getiteld *Censura Confessionis fidei seu potius perfidiae calvinianae, quae nomine Cyrilli patriarchae Constantinopolitani edita circumfertur*.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 115. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels. Petter Spiring Silvercrona (ca. 1600-1652), heer van Norsholm, tweede zoon van de Delftse tapijtwever François Spiring (Spierinck) uit diens huwelijk met Oncommera Duyst, keerde na een voorspoedige carrière in Zweden terug in de Republiek met de rang en titel van resident en financieraad van Zweden in Den Haag, 1637-1649, 1651. Hij overleed in Engeland op 19 februari 1652 (Schutte, *Repertorium* II, p. 491-492; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 176-177 en p. 190-191; D. Hoek, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 12 (1958), p. 206).

2 Albert Joachimi (1560-1654), heer van Hoedekenskerke, ordinaris Staats ambassadeur in Engeland 1625-1650, had in november toestemming gekregen zijn standplaats te verlaten. Vlak voor Kerstmis scheepte hij zich in (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 220 en p. 227). Op 16 januari bracht hij verslag uit van de stand van zaken in Engeland (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 877, en *Res. SH,* dd. 16 januari 1643).

3 Walter Strickland, de speciale afgezant van het Parlement in de Republiek, had bij missive van 31 december 1642 opdracht gekregen om bij de prins en Staten-Generaal te protesteren

cheit nu onlangs eenig schrijven van sijne principalen verhandreyckt. Ende alhoewel die niet anders in sich hadden als complementen ende Stricklants persoon bij sijne Hoocheit legitimeerden, soo heeft nochtans de coniginne, verwittigt sijnde dat sijne Hoocheit die hadde aengenomen, sich heftig daerover geformaliseert ende sulcx alsohaest door een van haere ministers bij hem exaggereren laeten, voorgevende dat daerdoor aen den coning een merckelijcke vercleininge aen sijne Mayestijt was geschiet, naedemael het parlement geen macht en hadde, sonder desselfs weeten en consent, eenige besendinge buitenwaerts het rijck te doen. Hierop, als Stricklant ettelijcke dagen daernae weder om audiëntie heeft aengehouden, soo heeft sich sijn Hoocheit tegens hem excuseren laeten op de nootwendige affairen daer hij mede geoccupeert was; 'twelck, ende dat hij sich soo opentlijck partial betuygt, hem quaelijck bij de heeren Staten word afgenomen.

Ondertussen is de coniginne nu wederom reisvaerdig[4] ende heeft de heeren Staten aendienen laeten dat sij binnen 5 à 6 dagen seeckerlijck gereet wilde wesen, met versoeck dat men het convoy voor haer soude willen vaerdig houden. Daerop nae Zeelant is geschreven, ende also den admiral bij sijn lest wtloopen aenbevoolen is geweest sich alle 14 dagen aen den wal vinden te laeten, soo heeft het sich toegedragen dat hij nu juyst met 7 schepen bij der hand is geweest, dieswegen hem belast is geworden tot op verdere ordre te blijven liggen. Ondertussen is het gemeene volck ende de cooplieden in de steden seer verbittert op de coninginne, haer gevende de schult van het groot verlies dat sij nu een tijtlang herwaerts in de zee van de Duinckerckers geleden hebben, veroorsaeckt doordien sij het voorgaende convoy soolange tevergeefs heeft doen ophouden.

Met de cheur-Ceulsche tractaten is men in 't werck,[5] ende hebben haere Hoog Mogende seeckere personen gedeputeert om daerinne te negotiëren, met wat succes leert den tijt.

Ick blijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 19 Ianuarii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] le 28 de Janvier 1643.

tegen de levering van oorlogsmateriaal aan koning Karel I. Op 5 januari mocht hij daarvan persoonlijk mededeling doen aan zijne Hoogheid (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 224 en p. 232). Na afloop stelde Frederik Hendrik zijn koninklijke gast Henriëtte Maria op de hoogte van het gesprek (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 877).

4 Koningin Henriëtte Maria van Engeland was voornemens de Republiek op 29 januari te verlaten (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 107). Voor de koningin was een plaats op het vlaggeschip ‘Prinses Maria’ van admiraal Maarten Harpertsz. Tromp gereserveerd.

5 In de Staten-Generaal lag het voorstel van keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen om een verdrag te sluiten waarbij alle betrokkenen zich zouden verplichten tot het terugtrekken van hun troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits); zie Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 218-224.

6047. 1643 januari 20. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu voz pacquets du 15 et du 22 Decembre, et vous envoye un autre du baron d'Oxenstiern.[2] On [ne] se hastera pas icy à l'affaire des Grisons,[3] si quelqu'un ne vienne

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 5. Antw. op no. 6014 (dl. XIII) en een ontbrekende brief van 22 december 1642/4 januari 1643.

2 Carl Marin onderhield een regelmatige correspondentie met Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie; zie voor zijn brieven, Stockholm, RA, E 969.

3 Het Franse hof nam ten aanzien van de ontwikkelingen in Graubünden een afwachtende houding aan (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 470-474).

icy pour faire des ouvertures qui auront de l'apparence. On ne veut plus faire des forts pour servir à l'Espagnol.

Aujourd'huy on a fait des obseques pour le feu cardinal.[4] Les mareschaux de Vitry et Bassompiere et le comte de Cramail sont relaschez de la Bastille et envoyez aux champs.[5] Le frere du roy a demandé sa grace et est icy.[6] Le roy assiste souventes fois au conseil, qui est composé du cardinal Mazarini, messieurs de Noyers et Chavigny et outre ceux-là quelquesfois du chancelier et du surintendant des finances.[7]

On se prepare pour faire la guerre puissamment en Italie, en Espagne et Pays-Bas. Le duc Charles a envoyé icy quelqu'un pour voir s'il peut traitter de neutralité.[8] Les bourgeois de Londres continuent à desirer la paix et le prince d'Orange est suspect à plusieurs à cause de l'alliance angloise.

J'ay fait vostre recommandation aux seigneurs suedois[9] qui sont icy, et seray tousjours, monsieur,

le vostre.

Le 20 de Janvier 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6048. 1643 januari 22. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Pour toutes nouvelles nous avons icy que les ducs de Parme et Modene avec XII mille combattans sont entrez dans le Ferrarois, y ayant desja pris un lieu nommé Melara,[2] qui est bien ouvert, mais fort propre pour y hyverner. Et parce que le cardinal

4 Zie de *Gazette 1643,* no. 12, dd. 24 januari 1643: 'Les ceremonies faites en cette ville, au service célebré dans l'Eglise Nostre-Dame pour le défunt Cardinal Duc de Richelieu, les 19 et 20 du mois de Ianvier 1643'.

5 Op 19 januari kwamen de volgende gevangenen vrij: maarschalk François, baron van Bassompierre (1579-1646), maarschalk Nicolas de l'Hospital (1581-1644), markies van Vitry, en Adrien de Monluc (ca. 1570-1646), graaf van Cramail (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 151 en p. 1268).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 januari 1643.

7 Kardinaal Jules Mazarin, François Sublet, seigneur de Noyers, Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, kanselier Pierre Séguier en Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, staatssecretaris van financiën.

8 In deze jaren vertrouwde hertog Karel IV van Lotharingen diplomatieke missies toe aan verschillende edellieden, onder wie Nicolas Brulart (Bruslart), heer van Boulay (no. 6390), en een zoon van Benjamin Aubéry du Maurier, de voormalige Franse ambassadeur in de Republiek (*Lettres Mazarin* I, p. 638).

9 De baronnen Bielke en Sparre; vgl. no. 6020 (dl. XIII).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 284. Eigenh. oorspr.

2 Melara, ten oosten van Ostíglia. De strijd tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro had zich verplaatst naar de oevers van de Po. (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 76-78).

Barbarin a ordre de les en chasser,[3] nous apprendrons bientost quelque terrible remue-menage en Italie, qui est menacé par tant d'estranges prodiges qui s'y voyent, qu'il est à craindre que tout le faix de la guerre s'y attirera. Les Suisses sont aussy en fort grande apprehension que la France n'assiege Costance, qu'ils veulent defendre contre quel qui ce soit. Mesme

3 Kardinaal Antonio Barberini (1607-1671), neef van de paus, zette met een deel van het pauselijke leger de achtervolging in (*DBI* VI, p. 166-170, en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXVII. *Estados pequeños de Italia*, p. 234).

il y a du bruict que la France veut rompre avec les Petis Cantons à cause de tant de desgousts qu'elle en a receus et dernierement que contre son instance ils ayent envoyé des nouvelles levées en Espagne.[4] Le gouverneur de Milan[5] a aussy ordre d'en lever encor 3 mille hommes et envoyer 4 mille en Espagne, S'il vous sçavez quelque chose que la France aye le desseing de rompre avec les Petis Cantons, je vous prie de m'en advertir en confiance, car sans doute cela causeroit une grande revolution en Suisse, et moy, je n'y serois pas asseuré de ma vie.

Au reste, je vous reccommande tres soigneusement ce paquet, car il m'importe grandement, et quand il sera arrivé à Hamburg je vous supplie de m'en donner advis pour estre asseuré de sa reddition. Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 12/22 de Jenvier l'an 1643.

Dans le dom de Milan l'on a desrobé huict candeliers d'argent qui estoyent auprès de l'autel de la valeur de deux mille escus et un habit pontifical dechiré. Les larrons y sont entrés par un trou qu'ils ont fait dans la porte de nuict, mais on sou[p]çonne sur le gouverneur de Milan que ce soit fait par sa connivence.

P.S. Cy-jointe despeche touche nostre monsieur Horn,[6] auquel 161[7] offre le 21. 36. 87. 59. 34. 20. 56. 66. 42 s'il le veut accepter, mais je vous supplie de tenir l'affaire en secret jusques à ce qu'on sçache qu'on en resoudra en Suede.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Febr.
En in dorso: 22 de Janvier 1643 Marin.

6049. 1643 januari 24. Aan G.J. Vossius.[1]

Vir summe,

4 Zie no. 6071. De katholieke kantons bleken soldaten te hebben gelicht voor dienst in de lijfwacht van koning Philips IV van Spanje; zie Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1234-1235, p. 1256-1257 en p. 1264-1267; Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p.448.
5 Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, interim-gouverneur van Milaan, 1641-1643.
6 De Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (1592-1657), die na jarenlange gevangenschap in Beieren op 9/19 augustus 1642 weer in het vaderland was teruggekeerd (*SBL* XIX, p. 361-364).
7 De code is zonder sleutel niet te ontcijferen. Waarschijnlijk duidt '161' op de naam van een land (Venetië?); vgl. *Bernard de Saxe-Weimar,* p. 129: 'Venise lui offrit le commandement général de ses troupes...'.

1 Tekst naar *Epist.,* p. 712 no. 1586. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 43^{r}. Gerardus Joannes Vossius (1577 - †17 maart 1649), sinds 1631 hoogleraar in de geschiedenis en de politica aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius,* Assen 1981; *Biografisch Woordenboek van Nederland* II, p. 597-598).

Distuli Praestantiae tuae scribere ideo quod eam intelligerem abesse in Frisia per nuptiarum causam;[2] nunc cum rediisse te discam, nolui diutius cunctator esse. Gratias igitur ago pro bonis consiliis, et antehac saepe et nuper mihi datis. Cognoveris iam ea

2 Vossius' zoon, de historiograaf Matthaeus (1611-1646), was op 22 november 1642 te Leeuwarden in het huwelijk getreden met Johanna de Veno (Rademaker, *o.c.,* p. 339-340 en p. 442).

apud me non fuisse infructuosa.[3] Nunc te rogo per communes literas amicitiamque veterem, ut fratrem meum in omnibus editionibus meis quae apud vos curantur, consilio regas.[4]

Ego hic interim otiosus non sum. Eduntur Annotata nostra ad Testamentum Vetus et ea quae ei addi solent.[5] Excusa iam quae dicenda habui ad libros Mosis, libros historicos, poeticos, ethicos, praeterea ad Esaiam. Puto restare trium mensium laborem. Dum ista in lucem properant, scripsi Annotata ad Actus apostolicos, ad Epistolas apostolorum vel apostolicorum virorum, irno et ad Apocalypsin,[6] ad quam me puto adferre aliquid novae lucis post Alcazarem,[7] qui non parum vidit. Quaero nunc qui describant.

Danum quem mihi commendaveras,[8] domui meae adscripsissem nisi eo veritus essem Suecorum offensas. Nosti gentium aemulatus, ut nihil dicam acerbius. De tuo, qui in Italia, pridem nihil audio,[9] nisi excutere eum omnes bibliothecarum forulos et magni a doctis omnibus fieri, ut sane meretur.

Deus te, vir optime, cum optima coniuge et liberis servet ac sospitet,

venerator summae tuae eruditionis ac pietatis,

H. Grotius.

Lutetiae, 24 Ianuarii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Joanni Vossio.

Bovenaan de copie te Rotterdam: G. Vossio.

3 Grotius maakte in zijn *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) gebruik van kritisch materiaal dat Vossius hem in zijn lange brief van 17 juni 1642 had verschaft; zie no. 5752 (dl. XIII).

4 De publicatie van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

5 De *Annotata ad Vetus Testamentum* werden in Parijs gedrukt. Problemen bij het verkrijgen van een drukkersprivilege zorgden ervoor dat het werk pas in 1644 kon verschijnen (*BG* no. 1137).

6 De *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus,* Parijs 1646 (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) werd in 1650 uitgebracht (*BG* no. 1141).

7 Luis de Alcázar S.J. (1554-1613) was de auteur van een *Vestigatio arcani sensus in Apocalypsi,* ed. princeps Antwerpen 1614. Voorts verscheen in 1631 te Lyon het werk *R.P. Ludovici ab Atcasar ... in eas Veteris Testamenti partes quas respicit Apocalypsis libri quinque ...* (*EC* IV, p. 261, en Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* I, kol. 145-146).

8 De student die Vossius in zijn brief van 24 oktober 1642 (no. 5934 (dl. XIII)) bij Grotius had aanbevolen, liet zich op 6 oktober 1643 als ‘Johannes Petri Duns Randerhusiensis Danus’ immatriculeren in de Germaanse natie van de universiteit van Orléans (Orléans, Archives Dép. du Loiret, D 219).

9 Isaac Vossius (1618-1689) bezocht Parijs in het najaar van 1641. In november vertrok hij naar Italië (Y.H. Rogge, in *Oud-Holland* 18 (1900), p. 3-20). Een jaar later kon een Parijse kennis over hem berichten: ‘Il m'a fait sçavoir de ses nouvelles d'Italie et je lui ay escrit à Rome. Il a fureté toutes les bibliotheques’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 317).

6050. 1643 januari 24. Aan J. Wtenbogaert.[1]

Mijnheer,

Den goeden raed die uwe Eerwaerde mij altijd gegeven heeft in jonge ende in mid-

1 Hs. Berlijn, Staatsbibl. Preuss. Kulturbesitz, Samml. Darmst. 2 h 1625, f. 151. Eigenh. oorspr. Gedrukt in vertaling (zie bijlage) in *Epist. eccl.,* p. 826 no. 580, en de *Epist.,* p. 712 no. 1585. Johannes Wtenbogaert (1557 -†4 september 1644), oprichter van de Remonstrantse Broederschap (1619), was Grotius' oudste en trouwste vriend (*NNBW* II, kol. 1469-1472, en *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van hel Ned. protestantisme* II, p. 464-468).

delbaere ende in daelende jaeren, in tegenspoet ende in voorspoet, oock dicmael hulp nevens den raed, verbinden mij uwe Eerw. reeckenschap te geven van den tijd die mij van de publique affairen resteert.

Mijne Annotatiën op het Oude Testament[2] sijn gedruckt tot het einde van Esaias toe; resteert 'tgunt ick [heb] geschreven op de andere propheten, ende dan op de Griecksche boucken die men gewent is bij te vougen bij het Oude Testament. Dewijle dit werck onder de persze is, heb ick ten ende gebracht met de zonderlinge hulpe Godes mijne Annotatiën op de Handelingen ende Brieven der apostelen, ende oock op de Openbaeringe van uwer Eerw. genan.[3]

Ick zoeck uitschrijvers om zoo het mogelijck is dezen druck te doen volgen nae den druck van het voorgaende werck, 'twelck men gist noch drie maenden zal aenloopen. Ick bidde uwe Eerw. dat dezelve mij wil helpen met zijne gebeden om alles te mogen doen ter eere Godes, tot vordering van de godzaelicheit ende vrede.

God almachtigh wil uwe Eerw. in zijne hoogen ouderdom gestaedigh met zijnen geest vertroosten.

Ick zal altijd zijn, mijnheer,

uwer Eerw. ootmoedige ende zeer geobligeerde dienaer,

H. de Groot.

Tot Parijs, 24 Ianuarii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer Utenbogard.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Hugo de Groot aen Joannes Uytenbogaert.

In dorso schreef Wtenbogaert: Van mijnheer d'ambassadeur de Groot, rec. 1 Februarii 1643, [*doorgehaald:*] met een extract om yet te stellen tot com[mende] [?] vereeniging der christelicke kereke. *En:* Respondi 21 Februarii 1644.[4]

2 De *Annotata ad Vetus Testamentum,* Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

3 De *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus,* Parijs 1646 (*BG* no. 1138). Het derde deel (*pars tertia ac ultima*) met Grotius' aantekeningen op de Openbaring van Johannes werd in 1650 uitgebracht (*BG* no. 1141).

4 Het origineel van Wtenbogaerts antwoord, dd. 21 februari 1644, bevindt zich te Amsterdam, UB, coll. RK, A 64e; gedrukt in *Epist. eccl.,* p. 826 no. 581, en Wtenbogaert, *Brieven* III 4, p. 294 no. 1137.

Bijlage:

Vir reverende,

Bonum quod Reverentia tua mihi semper dedit consilium in crescente, stata et decrescente aetate, in rebus adversis ac prosperis, saepe etiam auxilium consilio iunctum, obligant me, ut Rev. tuae rationem reddam temporis quod mihi a negotiis publicis superest.

Annotationes meae in Vetus Testamentum impressae sunt usque ad finem Esaiae; restat quod in reliquos prophetas scripsi, et in libros Graecos qui Veteri Testamento adiungi solent. Interea dum opus hoc sub praelo est, ad finem perduxi, singulari Dei auxilio, Annotationes meas in Acta et Epistolas apostolorum, et in Apocalypsin scriptoris tibi cognominis.

Quaero amanuenses, ut, si fieri possit, horum editio mox praecedentis operis editionem sequatur, quod trium circiter mensium spatio ad finem perduci posse credo. Precor ut Rev. tua precibus suis mihi adsit, ut omnia faciam ad gloriam Dei, promotionem pietatis ac pacis.

Deus omnipotens Rev. tuam in decrepita sua aetate continuo sancto suo Spiritu consoletur,

tuus omni affectu,

H. Grotius.

Lutetiae Parisiorum, 24 Ianuarii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist. eccl.): Joanni Uytenbogardo Hugo Grotius S.P.
Onderaan de uitgave der Epist. eccl.: Versa ex Belgico.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Uytenbogardo.

6051. 1643 januari 24. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quas adfers difficultates ad reperiendum aliquem[2] qui Riveto velit aliquid reponere, praevideram. Forte Johnsonus[3] in Anglia reperiet aliquem, aut Deus aliter providebit. Libri chartae optimae Florum sparsionis[4] pridem a me missi fuere Rhotomagum, sed audio nautas ventis adversantibus detineri. Duo chartae vulgaris dedi Germano nobili Levetornario.[5]

Vidi scriptum Belgicum contra regem et reginam Angliae, imo non obscure etiam contra principem Arausionensem[6]. Puto in Zelandia factum ab aliquo qui multum hauserit de puritanismo et qui ad suas sententias per vim tuendas nihil illicitum putet.

Historiam Hoofdii[7] legere coepi, est opus egregium. Non placebit forte aliis dictio antiquaria. Sed praecessit in tali scribendi genere eum Thucydides, et Sallustius, de quo exstat carmen:

> Et verba antiqui multum furate Catonis,
> Crispe, Jugurthinae conditor historiae.[8]

Et nullo minor Tacitus. Quid facturi sint Hollandi et Zelandi, videbimus.[9]

1 Gedrukt *Epist.,* p. 947 App. no. 636. Antw. op no. 6036, beantw. d. no. 6067.
2 Joannes Arnoldus Corvinus ging niet in op het verzoek om een antwoord te schrijven op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
3 Samson Johnson, een vroegere huisgenoot van aartsbisschop Laud, thans predikant van keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', in Den Haag. Over zijn contacten met Grotius bericht Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 193, p. 210-211 en p. 370.
4 Het pakket met de beloofde presentexemplaren van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) was nog steeds niet op de bestemde plaats aangekomen.
5 Aan de Mecklenburgse edelman von Lützow (Lutzaw) had Grotius twee eenvoudiger uitgevoerde exemplaren van zijn *Florum sparsio* toevertrouwd. Een van de twee was bestemd voor de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck; vgl. no. 6030.
6 Het zeer parlementsgezinde pamflet 'Den Britannischen Blixem, of subijte verwerringhe, in Enghelandt, Schotlandt ende Yerlandt, tot waerschouwinghe van de Geunieerde Provincien ... dooreen trouwen liefhebber, G.L.V.', z. pl. 1642 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4869).
7 De Neederlandsche Historooriën van Pieter Cornelisz. Hooft.
8 Quintilianus 8, 3, 29-30: 'Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur:

> Et verba antiqui multum furate Catonis,
> Crispe, Jugurthinae conditor historiae.

Odiosa cura; nam et cuilibet facilis et hoc pessima, quod eius studiosus non verba rebus aptabit, sed res extrinsecus arcesset, quibus haec verba conveniant'.
9 De Staten van deze gewesten wilden de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies voorzien.

Quod dixi in libellis meis, ex Bernhardi scriptis[10] constare satis fuisse in ecclesia

10 Bernard van Clairvaux (1090-1153). Naar zijn werk werd verwezen in de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175) ‘ad articulum VIII’ en in het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) ‘ad articulum VIII’; zie voor de tekst ook *Opera omnia thealogica* III (*BG* no. 919), p. 642 r. 13 B en 659 r. 10 B.

romana doctrinae ad salutem, idem firmare potui ex libello Gersonis[11] aut Thomae Campensis, de Imitatione Christi, qui hic regis iussu recusus est.[12] Quae autem ex Antiquitate reipublicae Batavicae[13] obiiciuntur, ea nolo tueri omnia. Excessi enim modum studio in eam rempublicam in qua versabar, et multa talia aetas in nobis decoquit. Neque tamen aequum est nocere ea regi Angliae, qui successor est eius qui regnum illud non pactionibus, sed armis quaesivit, et qui nihil postulat nisi quod in moribus avitis est positum, secundum quos rex omnia solus potest, ius habet belli, pacis, distribuendorum munerum civilium, ecclesiasticorum, militarium.[14] Tantum leges novas condere aut tributa imponere neque rex solet sine parlamento, neque parlamentum sine rege. Ita iurisconsulti omnes[15] qui ante hos motus scripsere.

Mitto literas ad dominum Utenbogardum, ne me sui oblitum putet.[16] Velim reddi mihi chartas quondam a Rotterodamo ablatas; possent mihi esse utiles,[17] neque est quisquam qui ius in eas obtendere possit, bonis mihi per sententiam restitutis.[18]

Exiere e carcere[19], sed rusticatum missi sunt Bassompetra et Vitriacus marescalli, comes Cramulius. Multi sequentur eiusmodi. Scriptor epistolae quam Rivetus postremo libello apposuit contra Mileterium, est Sorberius.[20] Ostendit se non imperitum linguae Latinae. Noli tamen ei quicquam rerum nostrarum credere.

Saluta, quaeso, matrem, uxorem, liberos, amicos. Velim, ubi commodum erit, mitti ad me Aratea nostra. Memini duo fuisse exemplaria quibus nonnulla adscripseram.[21]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

11 Johannes Gerson (1363-1429), sedert 1395 kanselier van de Parijse universiteit. Bekend is zijn uit 1425 daterende *Tractatus de ecclesiastica potestate et origine iuris ac legum, in Constantiensi Concilio editus*.

12 Thomas a Kempis, *De imitatione Christi libri quatuor,* Parijs 1640, 'e typographica regia' (Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* III, kol. 415).

13 *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae, auctore Hugone Grotio, fisci Hollandici, Zelandici et Westfrisici advocato,* Leiden 1610 (*BG* nos. 691 en 692). In zijn *Apologeticus* (p. 118-119) stelde Rivet de retorische vraag: 'An ignorat D. Grotius se, propter librum de Antiquitate Reipublicae Batavicae, in indicis Madritensis librorum prohibitorum et expurgandorum appendice, anno MDCXIV, in prima classe librorum talium, hoc elogio fuisse donatum: Hugo Grotius autor damnatus?'.

14 Vgl. Hugo Grotius, *De iure belli ac pacis,* boek I, cap. III, en boek III, cap. XV.

15 Grotius zal hierbij vooral denken aan William Barclay (ca. 1546-1608), een Schots jurist die aan een aantal Franse rechtsscholen heeft gedoceerd. In zijn *De iure belli ac pacis,* boek I, cap. IV, VII, 4, brengt hij diens *De regno et regali potestate adversus Buchananum, Brutum, Boucherium et reliquos monarchomachos, libri sex,* Parijs 1600, ter sprake en zegt daarbij 'Barclaius regii imperii assertor fortissimus'.

16 De tekst van de brief aan de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert is overgeleverd; zie no. 6050.

17 De papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht; zie Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 219-220, en II, p. 172-174, en ook *Res. SG. 1610-1670* IV (1619-1620), p. 287 no. 1935.

18 De uitspraak van het Hof van Holland dd. 17 mei 1630 is te lezen in Brandt-Cattenb., *o.c.* I, p. 387.

19 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 januari.

20 Zie no. 6010 (dl. XIII). Samuel Sorbière (1615-1670), zoon van Etienne Sorbière en Louise Petit, een voormalig protégé van Grotius, die in de zomer van 1642 door Rivet in bescherming werd genomen, had onder het pseudoniem 'Cuthbertus Highlandius' een felle aanval op het werk van de Franse verzoeningstheoloog Théophile Brachet de La Milletière geschreven (*Apologeticus,* p. 312-321).

21 Grotius' *Syntagma Arateorum* was in 1600 verschenen (*BG* nos. 413-414). In januari-februari 1642 begon Grotius te denken aan een heruitgave van dit jeugdwerk; zie nos. 5559, 5577 en 5592 (dl. XIII).

24 Ianuarii 1643.

6052. 1643 januari 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

In de zaecke van de heer Cromom[2] zal ick garen doen al wat mogelijck sal zijn. Ick wilde wel dat mijne papieren die van Rotterdam eertijds zijn gehaelt, mij wierden gerestitueert; zij connen mij nut zijn ende niemant heeft daerop te pretenderen nae de sententie van het Hoff.[3]

Van de visiten van de Hollanders zal ick voortaen garen geëxcuseert zijn, alzoo ick zie dat zij al 'velut ex compacto' mij weigeren de titulen die de graven ende baronen van Swede ende de zoonen van de regenten mij geven.[4] 'Habeo dignitatem iure depositi diligenter servandam', bijzonder alzoo ick weet dat men mij 'per gradus quosdam' van de ambassade heeft willen afwerpen tot een residentschap. Zoo iet te bestellen is, 'tzelve can geschieden over Rouaen.

UEd. zal gezien hebben de consultatie hier genomen bij joncker van Naeldwijck:[5] niet één artyckel is nae zijn zin beantwoord. Daerentusschen zal men daeruit stoffe hebben om het advertissement te amplificeren 'occurrendo omnibus obiectionibus'.

24 Ianuarii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Ianuarii 1643 uyt Paris.

6053. [1643] januari 24. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hertogh Carel heeft hier eenige gedeputeerden gehadt om te arbeiden tot neutraliteit,

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6053.
2 De uit Zeeland afkomstige mr. Gerard van Crommon was van 1629 tot 1654 raadsheer in het Hof van Holland (*Memorialen van het Hof van Holland* I, p. L). Een van zijn zoons begeleidde Grotius op diens eerste en tevens laatste reis naar Zweden (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 404 en 412). Gold Reigersberchs aanbeveling Willem van Crommon of Gerard jr, de latere schoonzoon van Louis de Geer (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 225-228 en p. 441-443; *De Navorscher* 43 (1893), p. 91-93)?
3 De papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 219-220). Op 17 mei 1630 had het Hof van Holland de confiscatie van al zijn goederen opgeheven (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 387).
4 Grotius verlangde dat zijn voormalige landgenoten hem de achting toedroegen waarop hij als vertegenwoordiger van de Zweedse kroon recht had.
5 Adriaen van Naeltwijck (†1660), gehuwd met Jacoba Francina van Oldenbarnevelt (1610 - ca. 1645), voerde een proces tegen Cornelia de Groot met als inzet de erfenis van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt (†1639), heer van Berkel en Rodenrijs. Hoewel deze zaak ter beslissing was voorgelegd aan het Hof van Holland, diende zich voor de gepasseerde erfgenaam toch de noodzaak aan om te onderzoeken of het testament dat zijn verwant in Parijs eigenhandig had opgesteld ook enige rechtskracht had (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 359, en no. 5742 (dl. XIII)).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6052. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3 februari 1643).

maer zijn vertrocken.[2] Den hertogh van Beieren arbeid door geestelijcke,[3] maer men meent niet dat hij veel sal uitrechten. Zoo de conferentie van de paix voortgaet, zoo zal den grave d'Avaux daernaetoe gaen.[4] Maer den cardinal Mazarin zal hier blijven aen 't roer, zijnde nu wat beter als voordezen te Rome, zoodat zijne broeder bij den paus is geadmitteert tot het generaelschap van de cordeliers,[5] 'twelck hem was gedisputeert. De preparaten ten oorlogh gaen hier voort.

De Switsersche regimenten werden gesterckt, zoodat men hoopt twintichduizent Switsers in dienst te hebben. De cavallerie, zoowel als de infanterie, werdt gereformeert met afsnijding van onnutte officiën. Den coning menageert oock op andere gagiën ende pensioenen, hebbende geretrancheert zevenhondertduizent guldens aen gagie, veertienhondertduizent guldens aen pensioenen. Drieduizent man zijn gelicht uit Havre de Grace ende Brouage om in de legers te dienen. De ceremoniën, over den cardinael de Richelieux geschiet in Nostre-Dame, hebben gecost hondertduizent guldens.[6]

Men zegt dat in Arragon eenige oproer geweest is. In Italië fortificeren de Fransoisen Nizza, Monaco, Tortona; de Spaignaerden Pontecourona. Den paus heeft den keiser tot assistentie gegunt het dertiende paert van 't geestelijcke incomen in Italië voor dit jaer.

Den coning heeft de marescaux de France Bassompierre ende Vitry ende den graef van Cramail uit de Bastille ontslagen,[7] maer belast op landhuisen verre vanhier te vertrecken, opdat zij geen aenhang en maecken. Een edelman van den hertogh van Guise is in de gevanckenisse gestelt, omdat hij zonder permissie van den coninck hier was gecomen van een persoon die zich bij de vijanden heeft onthouden.[8] Maer de hertoginne van Guise,[9] moeder van den hertogh, die haer altijd in Italië heeft onthouden, werdt gehaelt met de galeyen van Marseille om in Vrancrijck te comen woonen. Den coninck wil Sedan aen de croon vastmaecken volgens d'over[een]comste met den hertogh van Bouillon in de gevanckenisse gemaect.[10]

2 In deze jaren vertrouwde hertog Karel IV van Lotharingen diplomatieke missies toe aan verschillende edellieden, onder wie Nicolas Brulart (Bruslart), heer van Boulay (no. 6390), en een zoon van Benjamin Aubéry du Maurier, de voormalige Franse ambassadeur in de Republiek (*Lettres Mazarin* I, p. 638).

3 Gedacht werd aan de dominicaan Georg Sigmund von Herberstein (1594-1663) (*ADB* XII, p. 33-34, en *NDB* VIII, p. 577). Deze was echter in Parijs met instructies van rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 387-397).

4 In het najaar van 1641 was besloten dat Jules Mazarin, Abel Servien en Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Frankrijk zouden vertegenwoordigen op de grote vredesconferenties; zie no. 5436 (dl. XII).

5 Michel Mazarin werd niet bevestigd in de waardigheid van generaal der orde der dominicanen (*Lettres Mazarin* I, p. 83-89).

6 De *Gazette 1643,* no. 12, dd. 24 januari 1643, besteedde uitgebreid aandacht aan 'Les ceremonies faites en cette ville, au service célebré dans l'Eglise Nostre-Dame pour le défunt Cardinal Duc de Richelieu, les 19 et 20 du mois de Ianvier 1643'.

7 Maarschalk François, baron van Bassompierre, maarschalk Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, en Adrien de Monluc, graaf van Cramail, werden op 19 januari in vrijheid gesteld (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 151 en p. 1268).

8 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, was in september 1641 bij verstek ter dood veroordeeld. Zijn Zuidnederlandse ballingschap moe, schreef hij een brief aan de koning waarin hij vergiffenis vroeg 'dans les termes les plus soumis et les plus touchants du monde'. Maar Lodewijk XIII weigerde zijn verraad te vergeten en verwees de boodschapper naar de cipiers van de Bastille (*Tallemant des Réaux* II, p. 1223).

9 Henriette-Catherine de Joyeuse, weduwe van Charles de Lorraine, hertog van Guise (†30 september 1640 te Cuna nabij Siena), had Frankrijk in 1631 verlaten (*Tallemant des Réaux* I, p. 145-151 en p. 830-834).

10 Op 15 september 1642 had Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, formeel afstand gedaan van het familiebezit Sedan. Sinds de plechtige overdracht op 29

Wij verstaen dat de trouppes van den marescal de Guebrian bij Gemunde de Meyn zijn gepasseert ende eenige plaetzen aldaer hebben ingenomen.[11] Hier zijn gecomen 1800 Schotten ende werden verwacht 250. Maer de Schotten die hier zijn, alsoock de Duitschen ende Switsers, clagen van betaeling.

24 Ianuarii 1642 [*sic*].

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 Ianuarii 1643.

6054. 1643 januari 24. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

Fuit apud me dominus Davausius,[2] tum rectius valens nihilque, ut dicit, optans magis quam ut quae a Suedia accepit beneficia officiosis actionibus repensare possit. Putat iturum se ad pacis colloquia, si ea procedant. Rex non optime valet, quod nobis omnibus et dolorem in praesens incutit et metum in posterum.

Bellum in hunc annum paratur strenue,[3] speratque se rex habiturum XX Helvetiorum millia, distribuenda per diversos exercitus. Tam Bavarus quam dux Carolus hic suos homines habuere. De pace multi sermones. Princeps Condaeus,[4] collocutus diu cum rege et rogatus de rebus horum temporum sententiam dicere, suasit regi ut circa res externas cardinalis Riceliaci vestigiis insisteret, non item circa internas, in quibus cardinalis idem multum tribuisset suis affectibus. Rex id approbavit, nec verbis tantum, sed et factis, nam Bassampetram et Vitriacum, marschallos Franciae, et comitem Cramalium e Bastiliae carcere exemit. Iussit tamen eos ad villas longe hinc sitas proficisci, ne nova existerent factionum semina. At a duce Guisio qui venerat vir nobilis in carcerem coniectus est, quod ab hoste venisset sine permissu regio. Ad matrem autem Guisii, quae in Italia semper vixit, huc advehendam mittuntur a Massilia naves.

Cardinalis Mazarinus regimen rerum, in quo tertiam habet partem, pacis negotiis praelaturus est,[5] neque ab aula discessurus, etiamsi colloquia ad pacem procedant.

september van dat jaar werd de overwegend door protestanten bevolkte plaats bestuurd door de Franse gouverneur Abraham Fabert (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 331-335).

11 Maarschalk Guébriant leidde het Frans-Weimarse leger op 11 januari over een schipbrug bij Gemünden aan de Main (*Gazette 1643,* no. 11, dd. 24 januari 1643).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 120; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 254 no. 463. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 20.

2 Ambassadeur Claude de Mesmes (1595-1650), graaf van Avaux, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie, was eind september 1642 uit Hamburg vertrokken om afscheid te kunnen nemen van zijn stervende vader Jean-Jacques de Mesmes, heer van Roissy (†30 oktober 1642) (*Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 259-261). Zijn werk aan de voorbereiding van de vredesconferenties hervatte hij in de loop van 1643 (*DBF* IV, kol. 832-837). Over het reeds aangekondigde bezoek van de Franse diplomaat, zie no. 6018 (dl. XIII).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 24 januari 1643 (no. 6053).

4 Henri II de Bourbon (1588-1646), prins van Condé, genoot de laatste jaren het volle vertrouwen van de koning (*DBF* IX, kol. 441-442).

5 Jules Mazarin (1602-1661) had op 16 december 1641 de waardigheid van kardinaal ontvangen. Een dag na het overlijden van zijn beschermheer en leermeester Richelieu (†4 december 1642) liet de koning bekendmaken dat hij 'nostre tres-cher cousin le cardinal Mazarini' had opgenomen in zijn 'Conseil' (*Lettres Mazarin* I, p. XIX-XXI). Op grond van de hofetiquette was

Rex ordinariarum mercedum erasit ad septingenta millia, pensionum extraordinariarum alterum tantum, et munera quaedam minus utilia abstulit de equitatu ac peditatu. Brisacum[6]

hij alleen préséance verschuldigd aan de koning en de prinsen van den bloede; vgl. no. 6007 (dl. XIII).

6 Het Frans garnizoen te Breisach stond onder bevel van Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville (*Bernard de Saxe-Weimar,* p. 467-471).

quoque pecuniam misit. Eques hic novus non scribitur.

In Arragonia motus esse rumor est. At in Italia Galii diligenter muniunt Monaecum, Nicaeam, Tortonam; Pontecoronam Hispani. Pontifex imperatori concessit decimam et tertiam partem redituum ecclesiasticorum per Italiam; Mazarini autem fratrem admisit ad praefecturam franciscanorum.

Rex parat Sedanum regno suo addere ex ea conventione, quae cum duce Bulionio in carcere facta fuerat; ea enim non tantum de praesidio accipiendo, sed et de principatu regi, ubi velit, tradendo promissum continet. Ex Portu Gratiae et Brouagio educta sunt tria militum millia, copias regis auctura. Parentalia facta cardinali Riceliaco in aede hic catedrali centum millibus francorum stetere. In eis controversia orta est inter episcopos et cardinalem Mazarinum de loco digniore.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det prosperrima omnia,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

XIV/XXIV Ianuarii 1643, Lutetiae.

Accepi literas reginae datas XXIX Novembris[7] et ex earum iussu aditum ad regem postulavi.

Comitis Guebriani copiae ad Gemundam Moenum transiisse dicuntur, et ibi loca quaedam insedisse. Multa hic fama de matrimonio inter archiducem Leopoldum et fratris regii filiam.[8] Nec Scoti, nec Germani, nec Helvetii pecunias receperunt. Venere huc Scoti MCC, exspectantur CCL.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Davausius a Suedia muneribus affectus, quippe pacis negotio destinatus et praefectus. Apparatus bellici. Secreti Bavarorum et Caroli Lotharingici tractatus. Condaei monitum de regno regendo regi datum. Liberatio captivorum in Riceliaci gratiam et exulum revocatio. Mazarinus pacis negotio interesse non intendit. Rex pensiones et impensas plurimas tollit. Pontifex imperatori decimam (et) tertiam partem redituum ecclesiasticorum (per) Italiam assignat. Parentalia cardinali facta. Controversia in illis (de) praecedentia.

6055. [1643] januari 24. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

7 Brief no. 5991, dd. 29 november/9 december 1642 (dl. XIII), inhoudende een verzoek aan koning Lodewijk XIII om het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant in te zetten tegen de snel aanwassende keizerlijk-Beierse troepenmacht in de Opperpalts en Frankenland.

8 De keizerlijke legeraanvoerder aartshertog Leopold Wilhelm ging geen verbintenis aan met Anne-Marie-Louise van Orléans (1627-1693) ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier. Het gerucht werd verspreid tijdens het bezoek van zijn hofmeester Georg Sigmund von Herberstein aan Parijs; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1509.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 6.

On se prepare icy à la guerre et à la paix.[2] Le roy augmente les regiments de Suisses et espere d'en avoir jusqu'à vingt mille, reforme la cavallierie et infanterie en ostant quelques offices superflus; des autres gages qui ne concernent point la guerre il a retranché sept cent mille livres et des pensions quatorze cent mille.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 24 januari 1643 (nos. 6053 en 6054).

Les deputez du duc Charles sont partys. On croit que le duc de Baviere a icy de moines qui travaillent pour luy. Si la conference pour la paix s'advance, le comte d'Avaux y ira. Le cardinal Mazarini demeurera icy; lequel a obtenu à Rome que le pape a aggreé l'election de son frere pour la generalité des cordeliers. Le roy après la grace donnée à son frere a exercé d'autres actes, soit de justice, soit de clemence, en relaschant les marescaux de Bassompiere et de Vitry et le comte de Cramail de la Bastille, avecq ordre de se retirer aux champs bien loing d'icy. Un escuyer du duc de Guise a esté mis en prison pour ce qu'il estoit venu de la part du duc de Guise sans permission du roy. Mais pour aller querir la duchesse de Guise, mere dudit duc, qui a tousjours vescu en Italie, on envoye des galeres de Marseille.

On envoye de l'argent à Brisac. On dit qu'il y a des remuements en Arragon. En Italie les Fransois fortifient Nizza, Monaco, Tortona, les Espagnols Pontecorona. Le pape a assisté l'empereur avecq la treizieme part du revenu ecclesiastique en Italie.

Le roy envoye des commissaires pour unir Sedan à la couronne en vertu des conventions faites avecq le duc de Bouillon lorsqu'il estoit en prison. Trois mille soldats sont sortis d'Havre [de] Grace et de Brouage pour servir aux armées. Les obseques du feu cardinal faites à Nostre-Dame ont cousté cent mille livres, là où les evesques ont disputé la preseance au cardinal Mazarini. J'auray bientost audience du roy, là où je n'oublieray pas de recommander les affaires de madame la landgravinne.[3]

Je voudrois pouvoir apporter pour le roy d'Angleterre plus que mes souhaits. Dieu, qui est le protecteur de bons rois, conservera comme j'espere son bon droit.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 24 de Janvier 1642 [*sic*], à Paris.

Nous apprenons que les gens du mareschal de Guebrian sont passés le Mein à Guemonde.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Vicquefort.

6056. 1643 januari 26. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quo in statu fuerit matris valetudo cum postremo scriberem,[2] ex litteris meis intelliges. Post id temporis loquela quidem non rediit, sed auditus mentisque ad extremum usque spiritum compos fuit, quem inter preces nostras postridie in ipsa

3 Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg (1602-1651), landgravin van Hessen-Kassel.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 341. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6039, beantw. d. no. 6074.

2 In de tweede helft van januari verslechterde de gezondheidstoestand van Aeltgen Borre van Overschie (†20 januari 1643); zie no. 6045.

meridie Deo Creatori reddidit. Nos, quia et Losecatii[3] et liberi mei[4] aberant, hactenus exequias distulimus, crastino die, si Deo placet, defunctae matris corpus avito condituri tumulo et insignia

3 Frederik van Losecaat (1583-1669), weduwnaar van Grotius' zuster Adriana de Groot (1592 - †10 december 1639), tot zijn ontslag in 1620 baljuw van Liesveld en landdrost van de Alblasser- en Krimpenerwaard (*van der Aa* (f^{o}) IV, p. 200).

4 Willem de Groot en Alida Graswinckel hadden nog 6 kinderen in leven: Johan (1625), Jacob (1628), Maria (1629), Alida (1631), Anna (1633) en Françoise de Groot (1636) (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43 (1925), kol. 170).

iuxta paterna templo appensuri.[5] Vocavimus satis multos ad pompam, neque dubito quin frequentes adfuturi sint nisi pluvius aer eos deterreat. Nunc hoc unicum me solatur quod viderim matrem ad transmigrationem ex hac vita fuisse paratissimam: res mundanas sub finem parum curavit, nisi quod summa cum animi voluptate salutationes tuas acciperet. Interim hoc celare te non debeo, semper eam desiderasse ut vivente se consummaretur matrimonium quod sibi filius elegerat,[6] idque cum tua bona gratia. Idemque patrem, si vixisset, promoturum fuisse aiebat, sicut et ego iudico; quod tibi nunc certe scribendum duxi, ut quid ei dum viveret animi fuerit sine fuco intelligas.

Exemplaria Florum quinque marino itinere missa nondum comparent; hodie duo ista altera quae per notum hominem miseras accepi, ipso se tibi officiose commendante.[7]

De apologista pro te inveniendo nihil audeo promittere, video messem quidem uberem, sed deest operarius.[8]

Versus in defunctum cardinalem scripti acres sane sunt,[9] et non inficeto conditi sale. Quid adventus fratris regii, quid dissidia eorum qui iam rerum potiuntur, quid querelae totius regni ad pacem valiturae sint, ex te libens intelligam. Regina Angliae, quae singulos in dies abiturit,[10] ne pedem quidem unum promovit hactenus, multosque ea expectatione ludificatur. Res regis meliore quidem loco sunt quam hactenus, non eo tamen ut ipsa ad regem tuto venire ibique subsistere possit. Tua omnia mihi cordi erunt. Interea si quid ibi novarum rerum geratur, id impertire ne graveris, nosque quo semper soles amore prosequere.

De re Amstelodamensi spero nos ante Februarium aliquid habituros;[11] est enim iam solutus Conventus et singularum civitatum deputati se ad suos receperunt.[12]

Vale, frater optime, et nostro et reipublicae christianae bono quam suavissime,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

5 De begrafenisdienst werd op 27 januari in de Nieuwe Kerk te Delft gehouden. Zie voor het familiegraf, no. 4647 (dl. XI), en Bloys van Treslong Prins, *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Zuid-Holland* I, Utrecht 1922, p. 105-106.

6 Grotius' zoon Pieter had al geruime tijd zijn zinnen gezet op een Delftse regentendochter, vermoedelijk Charlotte van Santen († 24 september 1644); zie no. 6305.

7 De twee exemplaren die Grotius begin januari aan de Mecklenburgse edelman von Lützow (Lutzaw) had meegegeven, bereikten de Republiek eerder dan de vijf presentexemplaren die bij verschijnen van de *Florum sparsio* in november (*BG* no. 791) per schip van Rouaan naar Amsterdam vervoerd werden; zie no. 6063.

8 De vraag was of in de Republiek iemand gevonden kon worden die de pen opnam tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

9 Zelfs koning Lodewijk XIII genoot van de hekeldichten; zie no. 6097. De stroom van Richelieu-invectieven werd zo groot dat een 'gentilhomme d'Artois' bij wijze van tegengif een geschrift liet uitgeven 'L'apologie cardinale, ou discours contre les plumes satyriques de ce temps', Parijs 1643 (*Les sources de l'histoire de France. XVIIe siècle* IV, p. 271, en R.O. Lindsay en J. Neu, *French political pamphlets,* no. 6500).

10 Het Staatse vlaggeschip 'Prinses Maria' werd gereedgemaakt om koningin Henriëtte Maria naar Engeland te vervoeren.

11 Enkele Amsterdamse regenten zouden nagaan of in hun stad passend werk voor Pieter de Groot gevonden kon worden.

12 De Staten van Holland gingen op 24 januari uiteen (*Res. SH*, dd. 24 januari 1643). Dit betekende het vertrek van de Amsterdamse delegatie, bestaande uit Gerbrand Klaasz. Pancras, mr. Anthony Oetgens van Waveren, Ernst Roetersz., Hendrik Dirksz. Spiegel en pensionaris Willem Boreel.

Hagae, XXVI Ianuarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr. 1643.

En in dorso: 26 Ian. 1643 W. de Groot.

6057. [1643] januari 26. Van R. le Comte.[1]

Illustrissimo et excellentissimo viro domino Hugoni Grotio
Robertus Le Comte Gallus S.P.D.

Illustrissime et excellentissime domine,

Dominus Abraham Thunes, civis Amsterdamensis, amicus noster, monere me voluit Excellentiae vestrae dominum fratrem, Hagaecomitis inquilinum,[2] quaesitasse me hac in urbe, eo animo ut nominis mei factus certior, certiorem pariter redderet Excellentiam vestram, cui placuerat scriptio quaedam Gallica, inter streperae [*sic*] vitae molestias a nobis facta ex tempore in apologiam magni nominis vestri, in quod excitati crabrones obstrepebant, impie magis an invidiose? Nobis quidem turbulenti scriptores illi displicuere non parum, maxime cum in hominem pace defensum insurgerent. Hinc est ut semel et iterum calamum strinxerimus adversus eos: prius Latine diximus contra omnes in genere, et a Joanne Blaeu, amico mihi viro, reddita est venerabili filio Excellentiae vestrae pagina nostra, quae quo subinde devenerit ignoro,[3] posterius Gallice, instante scilicet Abrahamo supradicto, qui etiam scriptum e manibus meis deprompsit, leve quidem ut soboles sesquidiei.

Sed quid haec sunt, ut gratiis digna videantur, nisi qui de bonis et sinceris omnibus optime meretur, sincerum quemque de se bene mereri credidisset. Non me sincerum praedicabo, at saltem hic ingenue loquar. Consilium Excellentiae vestrae de procuranda inter christianos pace ecclesiastica intellexi, probavi, praedicavi generosum et pium - atque utinam fructus sequeretur quem destinat -, sed pariter inef[f]abile credidi, et mysterium non huius sed futuri saeculi. Interim ubi illud ipsum tanto cum virtutis et doctrinae apparatu Excellentia vestra auspicata fuit, laetatus sum in his quae dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus.[4] At prior non me fefellit opinio; haec aetas durae cervicis tantae benedictionis incapax fuit. Verum pro virili parte subire certamen non detrectavi, imo modeste properavi, pauca peperi, plura conceperam, sed quis proiiciat marguaritas ante porcos, quin conversi disrumpant eum? Unum mihi restat, repulsam agere in maledicos obtrecta[to]res Grotiani nominis, quod mihi revereri contigit eodem momento quo libros

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 Ad. Eigenh. oorspr. Robert le Comte, die door de Amsterdamse koopman Abraham Anthonisz. Recht aan Willem de Groot werd voorgesteld als een gewezen staatssecretaris van Richelieu (no. 5968 (dl. XIII)), was in werkelijkheid een Normandisch edelman uit Avranches die een capucijnerklooster was ontvlucht en vervolgens in de huizen van rijke protestanten ging verkondigen dat hij geloofsvervolgde was. Dit verhaal diste hij zo goed op dat zelfs de zuinige kerkeraden van Rotterdam en Den Haag erdoor onder de indruk kwamen en grif bereid waren zijn studies aan de Leidse universiteit te bekostigen. Doch dit bleek voor Le Comte niet avontuurlijk genoeg. Hij toog naar Amsterdam waar hij zich met vuur wierp in de debatten over het al of niet 'paapse' karakter van Grotius' geschriften. Om op de discussiërende gemeente indruk te maken schreef hij eind oktober-begin november 1642 een 'memorandum' waarin hij een lans brak voor het werk van de verzoeningsgezinde theologen Grotius en Théophile Brachet de La Milletière (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 310, 350 en p. 362-364).

2 In zijn brief van 15 november 1642 (no. 5954 (dl. XIII)) vroeg Grotius aan zijn broer: 'Gallus ille qui meum et Mileterii laborem tam candide probat, velim scire quis et qualis sit ...'.

3 Pieter de Groot had ervoor gezorgd dat zijn vader het aan hem door de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu overhandigde 'memorandum' te lezen kreeg. Helaas ontbreekt de bewuste brief; vgl. nos. 5941 (dl. XIII).

4 *Psalm* 122:1. Verwijzing naar de volledige titel van *Hugonis Grotii Votum pro pace ecclesiastica, contra Examen Andreae Riveti, et alios irreconciliabiles. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum,* [Parijs] 1642 (*BG* no. 1183).

eius legere, quo de ipso pios loquentes audire.[5]

Vale, vive, vige, vir illustrissime, cui cor candidum et paratissimam vovit servitutem

Robertus Le Comte,

qui supra manu propria scripsi.

Amsterdami, Ianuarii 26, op de Heeregraft bij de Hartebrugghe.

Plura quae spectent Excellentiam vestram, postmodum scribere mihi licuerit, ubi ipsi nostras epistolas reddi certissime rescivero et domicilii sui tesseram accepero.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur ordinaire pour la couronne de Suede auprès de sa Majesté tres chrestienne, à Paris.

6058. 1643 januari 26. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Den tijt geeft tegenwoordigh heel weinig schrijfwaerdige materie. Het is nu een tijt geleden dat in de Meyerije van 's-Hertogenbosch[2] eene retorsie[3] is voorgeloopen, also dat desen staat wt seeckere redenen de papistische priesters ende de Spaensche daertegens de gereformeerde hebben wtgejaegt, waerdoor de kercken aen beiderseits ongefrequenteert sijn gebleven. Om dese differentie bij te leggen is voor weinig dagen wt Brabant een seecker persoon alhier aengecomen, die men oock vermeint commissie te hebben om van vrede of stilstant - gelijck onder soodanig pretext voordesen dickwils geschiet is - eenige openinge te doen. Wat daer eigentlijck van is, en hebbe noch niet connen vernemen.

Men is even sterck beesigh[4] met de reductie van de soldatesqua te voet, dat is de compagniën van 200 coppen te brengen op 150 ende die van 150 op 120 ende die van 120 op 100 coppen, ende deselve alsdan maentlijck precis te betalen ende

5 Een jaar later probeerde dezelfde Le Comte in een bij de Amsterdamse uitgever Nicolaes van Ravesteyn verschenen publicatie *Roberti Comtaei Nortmanni de origine gentium Americanarum dissertatio,* 1644, ook nog eens vrede te stichten in de controverse tussen Grotius en de geograaf Johan de Laet over de oorsprong van de Amerikaanse volkeren (*BG* nos. 725-728); zie H.F. Wright, in *Bibliotheca Visseriana* VII, p. 227.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 116. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Frederik Hendrik stelde zich op het standpunt dat hij als heer en meester van 's-Hertogenbosch (1629) ook recht kon laten gelden op de Meierij van 's-Hertogenbosch. Deze pretentie werd hevig betwist door de Staten van Brabant. Hoewel over deze kwestie al vele jaren onderhandelingen liepen, bleef de zaak onopgelost, met het gevolg dat in de regio telkens weer fanatiekelingen opstonden die op brute wijze uiting gaven aan hun onvrede met de bestaande situatie (de zgn. 'retorsies') (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 40 en p. 66).

3 De 'retorsie' in de Meierij werd op 14 januari onder de aandacht van de Staten-Generaal en de Staten van Holland gebracht (*Res. SH*, dd. 17 en 22 januari 1643).

4 Het fel bediscussieerde voorstel om bezuinigingen door te voeren in het Staatse leger. Van de Staten van Holland ging het voorstel uit om de compagnieën infanterie terug te brengen van 200, 150 en 120 hoofden, op resp. 150, 120 en 100 hoofden (*Het Staatsche leger* IV, p. 130-136).

aen de officiren van de achterstallige soldijen mede promt contentement te geven. Welcke reductie meest van de provintie van Hollant geürgeert werd, hoewel deselve bij de 6 millioenen aen guldens tot betaelinge van de oude restanten heeft wtstaende.

Nu onlangs is een vremt schip alhier voor het lant comen liggen, 'twelck alle andere schepen nae Engelant loopende visiteerde; dieswegen de heeren Staten-Generael op aensoecken des princen van Orange, als generael ter zee, twee schepen hebben wtgesonden

om 'tselvige te besoecken, sijne commissie af te vragen ende nae bevindinge der saacken wel gans op te brengen.[5]

Hier worden alle praeparatoria gemaackt om de coniginne van Engellant scheep te begleiden, die men sterck segt morgen te sullen vertrecken, tot welcken einde den admiral Tromp met 7 schepen nu eenige dagen tot Schevelingen dicht bij strant heeft gelegen.[6]

Verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Hage, den 26e Ianuarii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Febr.

6059. 1643 januari 27. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vostre lettre du 24 de Decembre. Quant aux Grisons, il faudra qu'ils parlent pour eux-mesme et je les assisteray volontiers.[2] Le comte de La Guarde est icy et ne sçait pas bien s'il ira en Italie, puisqu'il attend des ordres de monseigneur son pere.[3] Nous avons aussi icy les barons Bilcke et le baron Sparre,[4] tous braves gens et de grande apparence.[5]

5 De kapitein van het schip, Robert Slyngesby (Slingsby), verlangde van schepen, die de Maas verlieten om naar Engeland te varen, dat zij koers zouden zetten naar de koningsgezinde haven van Newcastle (*Res. SH,* dd. 15 en 16 januari 1643, en S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 155-156).

6 Admiraal Maarten Harpertsz. Tromp wachtte op de laatste orders van koningin Henriëtte Maria. Iedereen was opgelucht toen zij aankondigde dat haar vertrek op de 29ste januari zou vallen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 233).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 7. Antw. op een ontbrekende brief; zie no. 6047.

2 De protestantse ingezetenen van Graubünden hadden hun hoop gevestigd op herstel van de contacten met Parijs.

3 Magnus Gabriel De la Gardie (1622-1686), de latere rijkskanselier van Zweden, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (1583-1652). Zijn 'tour' was in 1640 met een bezoek aan de Republiek begonnen; zie nos. 5773, 5989, 6004, 6014 en 6020 (dl. XIII) (*SBL* X, p. 634-680).

4 De Zweedse baronnen Bielke en Sparre waren goede bekenden van Marin; vgl. nos. 5710 en 5884 (dl. XIII).

5 Gustav en Svante Bielke, baronnen van Salsta. Op 10 juni 1639 hadden zij zich resp. als 20- en 19-jarige laten inschrijven aan de Leidse universiteit. In december 1641 reisden 'messieurs Bielky' over Zürich naar Rome; vgl. no. 5523 (dl. XII). De oudste van de twee werd later Zweeds ambassadeur te Moskou; zie *SBL* IV, p. 230-233, en S. Tommos, *The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives,* Stockholm 1980, p. 123-124.
Erik Larsson Sparre af Ulfåsa (1624-1673) of Axel Carlsson Sparre af Sundby (1620-1679). Beiden waren in 1641 met een aanbevelingsbrief van Axel Oxenstierna op reis gegaan. De eerste werd in 1654 opgenomen in de Zweedse rijksraad, de ander klom op tot rijksjachtmeester en gouverneur van Stockholm (*BLS* XV, p. 93 en p. 106-107).

Les mareschaux de Vitry et de Bassompiere et le comte de Cramail[6] sont allez aux champs suivant l'ordre du roy. Tout va à la clemence. Il y a eu icy des gens de l'empereur et du ducq de Baviere, mais on les a respondu qu'on ne veut rien traicter sans les alliez. Il semble que le roy se veut mesler pour accommoder les affaires entre le roy de la Grand-Bretagne et son parlement. Si on pouvoit faire cela et par mesme moyen les engager

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 januari 1643.

à s'interesser plus vigoureusement que cy-devant aux affaires du Palatinat,[7] cela ne viendroit pas mal à propos en cette constitution de temps.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 27 de Janvier 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6060. 1643 januari 27. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Le changement que le temps a donné à ma blessure depuis que je vous ay escrit,[2] me donne‹nt› occasion de vous en mander des particularitez par cet'ordinaire nonobstant le peu de loisir qu'il m'en donne.

Au lieu de trois ou quatre mois que les chirurgins avoyent asseuré me failloir pour estre guerry, ils m'asseurent maintenant qu'avec l'ayde de Dieu je pourray quitter le lit dans huit ou dix jours. Il me faudra encor quelque temps avant que de me tenir à cheval pour entreprendre mon voyage à l'armée, qui ne se fera pas sans beaucoup de difficultez. Monsieur le marechal[3] m'a mandé de m'en aller à Francfurt ou à Hanau dès que je seray guerry, et de là me fourrer parmy des marchant[s] qui vont à Strasbourg; que de là il me donnera moyen de joindre l'armée, qui est maintenant aux environs de Stutgard dans le Wirtenberg, où ils prendront sans doubte quartier d'hyver.

On croit que monsieur d'Erlach[4] les viendra joindre avec tout ce qu'il pourra ramasser des troupes, d'autant que Bavieres[5] marche avec douze mille hommes.

7 In beter dagen was koning Karel I een groot pleitbezorger voor herstel van het keurvorstelijke huis in de Palts (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 236-272).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 19. Eigenh. oorspr. Dirk de Groot (1618-1656), de jongste zoon van Grotius, diende als commandant van een compagnie infanterie in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant. Op 15 november 1642 verleende koning Lodewijk XIII hem de titel en waardigheid van ‘aide de camp’. Zijn vreugde kon maar van korte duur zijn, want spoedig daarop brak hij zijn been. In mei 1643 was hij in zoverre hersteld dat hij zijn legertaken weer kon opnemen. Eind november 1643 werd hij bij Tuttlingen krijgsgevangen gemaakt. Zijn vader wist hem in 1644 vrij te krijgen. Na de troonsafstand van koningin Christina (1654) wilden Dirk en zijn oudere broer Cornelis dienst nemen in het leger van koning Karel Gustaaf. Onderweg naar Zweden werd Dirk door zijn knecht op laaghartige wijze doodgeschoten. De andere zoon, Cornelis, overleefde het incident (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 352-353, p. 367-368 en p. 436; E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43 (1925), kol. 169).

2 Dirk de Groot herstelde te Wertheim van een beenbreuk. Zijn brief, waarin hij zijn vader op de hoogte stelde van het ongeluk, ontbreekt.

3 Maarschalk Guébriant was zojuist de Main bij Gemünden overgestoken (*Episodes Guébriant,* p. 308-313). Zijn leger lag nu voor de Neckar (*Gazette 1643*, no. 13, dd. 31 januari 1643).

4 Johann Ludwig von Erlach (1595-1650), een van de twee gouverneurs van Breisach (*DBF* XII, kol. 1379-1380).

5 Het Zwabisch-Beierse leger van Johan van Werth en François de Mercy begon zich te verspreiden over het Wurtembergerland (*Gazette 1643,* no. 16, dd. 7 februari 1643).

Les troupes imperiales sous Picolominy et Hatzfeld sont encor dans leurs quartiers en Boheme,[6] quoyque

6 De keizerlijke legeraanvoerders aartshertog Leopold Wilhelm, Ottavio Piccolomini en Melchior von Hatzfeldt und Gleichen werkten te Plzeń (Pilsen) nieuwe krijgsplannen uit. Onder de aandacht kwam ook het plotseling verschijnen van de Zweedse hoofdmacht voor de Saksische stad Freiberg (*Gazette 1643,* no. 16, dd. 7 februari 1643, en *Doc. Boh.* VI, p. 450-454, nos. 1377-1387).

d'aulcuns ayent voulu soustenir que ce dernier est en marche pour se joindre à Bavieres. Friburg en Misnie s'est rendu aux Suedois, à ce qu'on dit.

J'ay escrit à monsieur de Reigersberg[7] de renvoyer mes commissions, qui sont encor entre ses mains, à Paris, et vous prie de me les envoyer à l'armée par la premiere voye asseurée, comme on n'en manquera pas d'oresenavent, l'armée s'approchant si fort de la France.

Je suis, monsieur,

vostre tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Werthaim, ce 17/27 Janvier 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur pour la couronne de Suede, à Paris, au fauxbourg Saint-Germain. Port 14 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Febr.

In dorso: 27 Ian. 1643 D. de Groot. *En:* 27 Ian. 1643 D. de Groot.

6061. 1643 januari 29. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Vous aurez bien receu ma precedante despeche[2] que j'ay addressé à monsieur l'ambassadeur de Venise.[3] Du despuis nous avons icy un petit alarme que les Espagnols font prendre aux cantons cattoliques, qui sont persuadez que la France veut emporter Costance et la Franche-Comtée à celle fin que par la division de la Suisse elle s'en puisse rendre maistre et que pour cela son ambassadeur[4] doit renoncer à l'alliance des Petis Cantons, dont les deputez sont à cest'heur dans la Turgovie et y font garder fort soigneusement tous les passages comme aussy Stein, Dissenhohen, ceux de Zurig y estans aussy interessés.[5] On dit aussy que l'ambassadeur de France est confiné dans sa maison à Soleure en ayant voulu partir au desceu de la Suisse, qui semble vouloir attirer sur soy quelque gran[d] malheur, et je crain[s] qu'une part des protestans ne facent quelque pas de clerc comme ont fait par cy-devant les Grisons à leur propre ruine. J'en suis bien en peine à cause de l'insolence du peuple, qui ne respecte personne ny son magistrat, et

7 Het brevet berustte bij Nicolaes van Reigersberch; vgl. no. 6097.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 283. Eigenh. oorspr.

2 Brief no. 6048, dd. 22 januari 1643.

3 Girolamo Giustiniani (1611-1655), ambassadeur van Venetië aan het Franse hof 1641-1644 (*Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia II,* Venetië 1859, p. 363-388).

4 Jacques Le Fèvre de Caumartin (†1667), Frans ambassadeur in Zwitserland 1641-1648 (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 441-445).

5 In de kantons groeide de vrees voor een Franse opmars in de richting van de Rijn en de Franche-Comté. Met het oog op een dreigende oorlog voor de muren van Konstanz spraken de katholieke kantons van 16-28 januari in Thurgau over de mogelijkheid om op de brug bij Stein een ophaalbrug te bouwen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1264-1265, en V, 2, 2, p. 1608-1610).

souhaitte de tout mon coeur que mon argent vienne pour avoir de quoy payer mes deubtes et me retirer ailleurs, car vous ne sçauriez croire comme ceste nation hait les ministres des princes et tous les estrangers.

En Italie on est encor en suspens et en attente de ce que deviendra ceste guerre entre le pape et le duc de Parme, qui avec celuy de Modene est sur le point de se mettre en campagne et entrer dans le Boulonois ou le Ferrarois, où le cardinal Antonio[6] l'attend

6 Kardinaal Antonio Barberini verdedigde het pauselijke grondgebied. Afgelopen najaar had hij een aanval van Odoardo Farnese, hertog van Parma, op het hertogdom van Castro afgeslagen.

avec l'armée du pape. Le prince Thomas envoye au duc de Modene 400 hommes au secours, ausquels on a permis le passage par le Milanois,[7] les Espagnols ayans trouvé bon que ledit prince se prive de ces gens-là et que celuy de Modene, leur amy,[8] s'en prevaille. Venise et le gran[d]-duc arment encor et seront les derniers à rompre. On nous escrit que les Vinarois sont entrez en Baviere,[9] ce qui plait à tout le monde.

Je demeure, monsieur,
tout le vostre,
C.M.m.p.

De Zurig, ce 19 de Genvier l'an 1643.

Je vous prie de me mander si le fils du comte de La Garde[10] passera par icy en Italie.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Les Petis Cantons guardent les passages. Le prince Thomas envoye 400 hommes au duc de Modena; passent par le Milanois. Rec. 12 Febr.

En in dorso: 19 Ian. 1643 Marin.

6062. 1643 januari 30. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Wass wir diese wochen von vnssrer armée bekommen, dessen ist gar wenig, vndt selbiges alles, Ew. Excell. hochgenaigtem belieben nach, auss beygefügten getruckten avisen[2] zu ersehen.

Alhier ist mann noch mit dem friedens negotio fleissig zu werck. Der keysserl. gesandter, graff von Awersperg,[3] hatt eine corrigirte ratification der praeliminar

7 In Milaan was de hoop op de terugkeer van prins Tommaso Francesco van Savoye in het Spaanse kamp nog niet geheel verdwenen (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXIII. *Papeles de estado, Milán y Saboya,* p. 344).
8 Francesco I d'Este (†1658), hertog van Modena, kwam door zijn deelname aan de strijd van de hertog van Parma tegen paus Urbanus VIII steeds meer in de belangstelling van kardinaal Jules Mazarin te staan (*Lettres Mazarin* I, p. 13 en p. 23).
9 De terugkeer van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant naar het westelijk front.
10 Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van de Zweedse rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, bevond zich op dit moment in Parijs.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII, no. 12, 67. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 De bijlagen ontbreken. Het nieuws zal niet veel afwijken van de berichten die de *Gazette 1643*, nos. 17 en 19, dd. 7 en 14 februari 1643, publiceerde over de belegering van de Saksische stad Freiberg.
3 Rijkshofraad Johann Weichard, graaf von Auersperg (1615-1677), vredesonderhandelaar te Hamburg en naderhand keizerlijk gevolmachtigde te Osnabrück (*NDB* I, p. 437-438).

tractaten von Wien bekommen.[4] Die Spanische ratification vndt gelaidtsbrieffe seindt auch hier eingelangt,[5] die ratification aber ist voller vitien, nicht weniger alss die keysserl. gewesen; vndt die gelaidtsbrieffe seindt von Don Melos vnterschrieben. Weilen aber solches dem alhier gemachten vergleich zu wieder, werden sie von m[onsieu]r de S[ain]t-Romain nicht ange-

4 Keizer Ferdinand III had op 22 juli 1642 het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641 geratificeerd. Een verbeterde versie lag eind januari 1643 op de onderhandelingstafel (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIV-XXVI).

5 De Spaanse stukken die koning Philips IV op 19 november 1642 had ondertekend werden via Brussel doorgestuurd naar Hamburg (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 120).

nommen werden,[6] vndt mainet mann, es werde endtlich der keysser selbst im nahmen des königs von Hispanien, von welchem er schon darzu gevollmächtigt, die gelaidtsbrieffe vor Franckreich vndt Hollandt geben müssen. Ob sie aber, sonderlich die herren Staaten, damit zu frieden sein werden, stehet hiernechst zu erwarten.

Der herr ambassadeur Salvius[7] wolte Ew. Excell. dieses mahl gern selbst mit schreiben vffgewartet haben; weilen es aber andere darzwischen eingefallene labores verhinderen, bittet er allein, Ew. Excell. sich gefallen lassen wollten, beygefügte copey schreibens[8] dero commodität nach zu lesen, vndt ihrem grossen favor das werck sich recommendirt sein zu lassen. Ew. Excell. wünsche ich von Gott dem allmächtigen alles gedeyliche wolergehen vndt thue ihro zu beharrender hohen affection vndt faveur mich gehorsamblich empfehlen,

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m.p.

Datum Hamburg, den 20. Ian[uarii] 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Febr.

6063. 1643 januari 31. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Pro matre optima, multis adversis, postremum et morbis agitata, quid aliud possumus quam Deum precari det ei christianum exitum.[2] Qui si evenerit, restat ut memoriam eius patrisque colamus ut pios liberos decet. Nos eos quo Deus dederit ordine sequemur. Domino Utenbogardo velim gratias agi pro officiis erga parentes nostros.[3] Ego in pace et imperiorum et ecclesiae promovenda pergam posthac tacito pede. Pauca illa quae ad Rivetum scripseram, non responsum erant, sed causae redditio cur responderi non deberet. It enim sine fine tale certamen.[4] Caeterum si non placet edi, supprimatur. Video difficile fore ut aliquis reperiatur qui Riveto se

6 Melchior de Harod de Senevas (1611-1694), markies van Saint-Romain, die in Hamburg de plaats innam van de afwezige Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux (*Correspondance inédite du comte d'Avaux,* p. 98-100). Zolang hij geen instructies had uit Parijs, weigerde de markies Spaanse papieren aan te nemen die de handtekening droegen van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVI-XXVII).

7 Johan Adler Salvius (1590-1652), Zweeds ambassadeur te Hamburg sinds 1631. In het najaar van 1641 werd hij aangewezen om Zweden te vertegenwoordigen op de aanstaande vredesconferenties (*SBL* I, p. 143-156).

8 De bijlage ontbreekt.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 947 App. no. 637. Antw. op no. 6045, beantw. d. no. 6079.

2 Op het moment dat Grotius deze brief schreef, wist hij nog niet dat zijn moeder Aeltgen Borre van Overschie was overleden. Haar stoffelijk overschot was op 27 januari bijgezet in het graf van haar echtgenoot Jan de Groot (†3 mei 1640) in de Nieuwe Kerk te Delft.

3 Johannes Wtenbogaert bracht op 19 januari een afscheidsbezoek aan de stervende.

4 André Rivet ging van de veronderstelling uit dat hij met zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) een grote overwinning op Grotius had geboekt (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 397).

opponat idemque meum propositum persequatur, nec spem ullam video nisi improvisum aliquid Deus procuret. Locutus sum cum multis etiam monachis, qui pervellent preces publicas ad Deum tantum fieri, sermonis vulgo cogniti usum, communionem sub utraque specie, cleri disciplinam. Iam quidam in suis ecclesiis usum poenitentiae publicae contra delinquentes instituere. Plura forte paulatim obtinebimus, modo ne nimium properemus desperare.

De Hagae legato[5] credo vera esse quae mittis. Sed quia cum eo amicitiam semper coluimus, satius est hoc quidem ab aliis quam a nobis edi. Iudicium autem episcoporum in Oriente edi meretur, sed exemplum oporteret huc mitti non emendatius tantum, sed et plenius; desunt enim voces quaedam. Maximi autem ad auctoritatem usus foret addi ipsum illud Graece.[6]

Exempla ἀνθολογίας nostrae vereor, ne in Dunquercanorum pervenerint manus.[7] Scripsimus Rhotomagum, ut sciamus quid sit. Gaudeo tibi laborem hunc videri non inamoenum. Utilem vix ausim dicere; sunt enim flores tantum, quod ipsum profiteor. Duo sequioris chartae exemplaria portabit vobis Lutzavius.[8] De literis ad te meis reseratis fieri potuit quod dicis, non Antverpiae tantum, sed et in Gallia et in Batavis; multi enim sunt rerum nostrarum curiosi.[9]

Qui sub rege summae rerum praesunt, diligentes et cauti sunt;[10] nequedum se aperit discordia, quanquam latere creditur. Fuere hic missi ab imperatore et a Bavaro. Dicunt se sine foederatis nihil acturos probe.

Rogo adscribas silvae annotatorum contra Rivetum ea quae posterioribus epistolis ad eandem rem pertinentia ad te scripsi. Veniet forte tempus cum illa erunt usui.[11] Johannes Seyffertus Ulmensis Suevus, qui in me scripsit a Riveto aut eius similibus in id conductus,[12] idem edidit antehac librum Germanicum, cui titulus 'Deutser Brutus', plenum calumniis adversus Suedos nostros.[13] Liber haberi potest ab Hamburgo.

Videtur bellum vere hoc anno futurum in comitatu Burgundiae. Et rex ipse ire Divionem. Fuit hic monachus a Vienna missus ad tentandos eorum, qui negotiis hic praesunt, animos super pace. Responsum ei fortiter nihil acturum regem nisi cum sociis omnibus, neque penes se stare quominus incipiant colloquia, sed penes aulam Viennensem, quae rata non habuerit ea quae cum mandato erant gesta.

31 Ianuarii 1643.

5 Mr. Cornelis Haga, die in de tijd dat hij de Republiek te Constantinopel vertegenwoordigde (1612-1639), geen middel onbenut liet om de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris te beschermen. Zijn manipulaties kwamen aan het licht in een relaas dat een vriend de broers had toegespeeld; vgl. no. 6045.

6 In 1645 werd zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) een werk uitgebracht dat de titel voerde *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine.*

7 Lees: Ἀνθοβολίας. De vijf presentexemplaren van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) die nog steeds niet op de bestemde plaats (zie het postscriptum) waren aangekomen.

8 De nalevering van twee eenvoudiger uitgevoerde exemplaren van zijn *Florum sparsio* had Grotius toevertrouwd aan de Mecklenburgse edelman von Lützow (Lutzaw); vgl. no. 6030.

9 Het zag ernaar uit dat Grotius' brief van 9 januari (no. 6030) heimelijke meelezers had gehad.

10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 januari.

11 De aanleg van een dossier met stukken die nog eens tegen Rivet c.s. gebruikt konden worden. Op die gedachte kwam Grotius al in zijn brief van 9 januari 1643 (no. 6030).

12 De in Ulm geboren lutheraan Johann Seyffart (ca. 1605 - na 1664), die tijdens zijn studieverblijf in de Republiek van zich deed spreken met geschriften als *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio* (oktober 1642) en *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi, decantatum a Joanne Seyfferto Ulmensi Suevo* (eind oktober 1642) (*BsG* nos. 314-316). De verdere levenswandel van deze lasteraar wordt beschreven in A. Weyermann, *Nachrichten von Gelehrten ... aus Ulm,* Ulm 1798, p. 482-483.

13 *Der Teutsche Brutus, das ist: ein abgeworffenes Schreiben, woraus zu sehen, was die Schwedisch-affectionirten an itzo von dem Schwedischen Kriegswesen halten, vnd ein gewisse Anzeigung, wo es endlich hinaus werde,* [J. Seyffert] 1636 in 4° (ex. aanwezig te Londen, British Library).

Treseliani[14] libros melioris chartae Florum sparsionis dedere nautae Petro Cornelii Boer, ut perferret ad Hulftii nostri matrem.[15]

6064. 1643 januari 31. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Den coninck toont dat hij niet anders voor en heeft als in alle sincerité met de geallieerden te gaen, want alsoo e[e]n jacobijn ofte dominicaen hier was gekomen uyt den huyse van Erbestein, gesonden van Wenen met brieven niet van de kayser maer van de heer Trautmansdorff aen de cardinal de Richelieu - welcke brieven men meent nae 't advys van de doot van de cardinal te sijn geschreven - ende zich geaddresseert hadde aen de cardinal Mazarini, trachtende tot particuliere handelinge,[2] is sulx plat afgeslagen ende geseght dat de coninck niet wilde doen sonder sijn geallieerden. Ende alsoo Erbestein daernae quam te spreecken van de generale handelingh, is getoont dat het hoff van Wenen gemancqueert hadde te ratificeren 'tgunt op de voorberijdingh van de handelingh met last was geaccordeert, ende op 'tgeen hij seyde dat niemant van 's coninckx wegen was te Hamburgh aen dewelcke men sigh soude kunnen addresseren, is geantwoort dat de coninck daer had een resident[3] met genoegsaeme macht, die oock bij de coninck van Denemarcke was erkent. Den jacobin had hier seer gaeren in een clooster gebleven om te sien wat hier passeert, maer sulxs is niet goetgevonden. Vanwegen Beieren segt men dat hier ooc eenighe sijn geweest, maer zulx is seer bedeckt.

De coninck is te Versail, comt binnen wijnigh dagen weder te Saint-Germain ende, soo men meent, gaet in 't eynde van Februarius na Dijon om 't oorlogh te doen in Franche-Comté. Den graef van Guebrian hout sigh nu in Wirtenbergerlant,[4] end sackt na Brisac in Svitserlant. Ende nae den Elsas is gelt gesonden tot lightingh.

In Catalogne bereiden haer beyde partijen om haest in 't velt te comen. In Italië is de trefves uyt met de paus ende de hertogh van Parma, ende werden veele desseings gemaeckt van wederzijde. Den cardinal Antonio[5] heeft den volle last van den oorlogh ende de coninck van Spaegne doet aen de paus groote presentatie - hoewel hij noch gelt noch volck te over heeft -, soo de paus sich met hem wil voegen om Italië in rust te houden ende de progressen van de Françoisen te stuyten. De coninck, die wel siet dat de princen

14 De erven van Daniel Tresel (†najaar 1641) hadden een handelshuis in Rouaan.

15 Balichgen Pietersdochter Hasselaer, echtgenote van de Amsterdamse brouwer en reder Pieter Evertsz. Hulft. Een van hun zonen (Gerard?) had voor Grotius een netafschrift van de *Florum sparsio* gemaakt (no. 5506 (dl. XII)). Later blijkt dat de jonge Hulft familie in Frankrijk had wonen (no. 5961 (dl. XIII), en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 534-537).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 31 januari 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 10 februari 1643).

2 De dominicaan Georg Sigmund von Herberstein. Zijn instructies had hij op 22 november 1642 van rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff (1584-1650), ontvangen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 387-397). Het antwoord van Mazarin, dd. 23 januari, is in Duitse vertaling te lezen bij Londorpius, *Acta publica* V, p. 820-821.

3 Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, die in Hamburg de afwezige Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verving. Zijn diplomatieke status was die van resident (*Lettres Mazarin* I, p. 41-42 en p. 116-117).

4 Het Frans-Weimarse leger lag aan de Neckar. Een maand later kreeg het contact met het Frans garnizoen te Breisach (*Episodes Guébriant,* p. 312).

5 Kardinaal Antonio Barberini verdedigde het pauselijk grondgebied tegen aanvallen van Odoardo Farnese, hertog van Parma. Sinds kort werd de strijd over het hertogdom van Castro aan de oevers van de Po uitgevochten.

van Italië jalours over hem beginnen te worden, segt dat hij alle conquesten die hij sal doen, wil overgeven aen Italiaensche princen, aen Vranckrijck niet dependerende.[6]

Den prince Thomas wert hier verwacht.[7] Den ambassadeur van Vranckrijck is met onlust van Rome vertrocken.[8] Monsieur Lesdiguère hoopt haest te sijn duc ende pair de France.[9]

Men spreeckt van monsieur de Ferté-Imbaut[10] weder te senden nae Engelant om 't accord te maecken tusschen den coninck ende het parlement, ende beyden te induceren om de Spaensche advysen te laten vaeren ende de saacken van de Palatinat te behartighen, dogh hooren wij dat de coninck tot geen vrede wil verstaen eer dat de maire ende eenighe schepenen van Londen hem overgelevert of in hechtenis zullen sijn gestelt,[11] 'twelck schijnt te strecken om de gemeente van Londen daerdoor tegen 't parlement te stellen, gelijc het parlement deselve tegens de coninck heeft gebruyckt.

Mijnheer de prince van Condé, hebbende vanwegen sijn soon die abt is van Sint Denys[12] eenighe pretentiën op Ruelle,[13] heeft in recht doen roepen madamoiselle Marie de Vignerot, vefve de Combalet, jadis capitaine au regiment de Normandie. Die naem geeft men nu aen degene die plach te sijn madame la duchesse d'Esguillon, ende dat omdat de coop van Esguillon haer mede wert gedisputeert.[14]

De gedeputeerde van de magistraet van Sedan sijn hier geweest ende hebben den eed simpelijck gedaen aen den coninck,[15] dewelcke commissarissen derwarts sent om de justitie ende politie te stellen op sijn naem. De hertogh van Bouillon heeft sijn leven ende vrijhijt, ende sal noch gelt toe hebben.[16] In de Bastille sijn noch 40 gevangenen; de coning sal 't getal minderen. Wij verstaen dat sesduisent Duytschen

6 Graaf van La Roca en de regent Matías de Casañate bepleitten het Spaanse standpunt aan de diverse hoven; vgl. no. 6038.
7 Prins Tommaso Francesco van Savoye had van kardinaal Jules Mazarin de verzekering gekregen dat hij in Frankrijk door de koning ontvangen zou worden (*Lettres Mazarin* I, p. 8).
8 In december 1642 had de Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, afscheid genomen van het pauselijke hof.
9 François de Bonne de Créquy, hertog van Lesdiguières, gouverneur van de Dauphiné, voerde tot 1638 de titel 'comte de Sault' (*Tallemant des Réaux* I, p. 51-59 en p. 734).
10 Jacques d'Estampes (1590-1668), markies van La Ferté-Imbault, Frans ambassadeur in Engeland sinds 1641, was op verzoek van koning Karel I in september 1642 teruggeroepen. Voorlopig bleef de ambassade onbezet (*DBF* XIII, kol. 169-170; *CSP Ven. 1643-1647*, p. 4).
11 Een delegatie van de Londense burgerij was teruggekeerd uit Oxford met de boodschap dat de koning pas na uitlevering van de 'mayor' en drie 'aldermen' de stad weer in zijn genade zou opnemen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 230-231).
12 'Mala mansio' (Malmaison) was een oud domein van de abdij van Saint-Denis. Het feit dat Armand de Bourbon, prins van Conti, 'abbé commendataire' van Saint-Denis was (Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 444), telde voor de prins van Condé minder dan de bijzonderheid dat zijn oudste zoon Louis, hertog van Enghien, gehuwd was met Richelieu's nicht Claire-Clémence de Maillé-Brezé.
13 Ruel, thans Rueil-Malmaison (dep. Hauts-de-Seine), het vorstelijke buitenverblijf, dat Richelieu had nagelaten aan zijn lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, weduwe van Antoine Du Roure, heer van Combalet (†1622), sinds 1638 hertogin van Aiguillon.
14 Over de koop van het hertogdom van Aiguillon viel een proces voor het Parlement van Parijs. In augustus 1645 werd de koop erkend (*Tallemant des Réaux* I, p. 309 en p. 987).
15 Sinds 29 september 1642 stond het prinsdom Sedan onder het gezag van de Franse kroon. Van de inwoners werd een eed van trouw aan de koning verlangd (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 333).
16 Hoewel de vroegere heer, Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, op 15 september 1642 afstand had gedaan van het prinsdom, kon hij het niet laten om zijn voormalige onderdanen te wijzen op de catastrofale gevolgen van de herinvoering van het katholicisme in deze protestantse vrijplaats (Congar, *o.c.,* p. 333-337).

van Napels gaen nae Milaen, dat de heeren van Venetië maecken tien nieuwe galeyen, twee galiassen ende eenighe

andere schepen; dat hertogh Carel, op wegh geweest sijnde om sigh te vougen bij het Beyersche volck, terugge is gekeert nae Worms.[17]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 31 Januari 1643.

6065. 1643 januari 31. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Georgius, e domo Herbersteinia monachus dominicanus,[2] Vienna huc venit cum literis non ab imperatore sed a Trautmansdorffio, quasi missus ad cardinalem Riceliacum pacis promovendae causa; sed qui locorum intervalla norunt, existimant de morte cardinalis Riceliaci nuntium advenisse Viennam priusquam Herbersteinius inde abiret; id ut dissimularetur, factas illas ad Riceliacum literas. Caeterum ex Riceliaci morte spem fuisse conceptam, fore ut aut mutata aula consilia mutarentur aut ut discordiae et motus in regno hoc orirentur. Qua spe Herbersteinius optaverat posse hic alicubi in aliquo sui ordinis monasterio subsistere. Verum id hic non placuit. Itaque cum prudente responso dimissus abiit. Tentaverat regis ministros, an seorsum rex cum imperatore agere vellet. Verum ea quoque spes ei praecisa est, negante rege se quicquam facturum sine sociis.

Exemplum epistolae Trautmansdorffii, scriptum Herbersteinio, et responsi regii pertulit ad me Barelius, quo praecipue ministro Chavigniacus utitur.[3] Ea transmitto. Summa huc redit, ab imperatore non esse rata facta quae ipsius nomine et potestate accepta acta fuerant; neque recte dici neminem esse Hamburgi pro rege Galliae ad haec negotia promovenda, cum rex ibi residentem habeat admissum a Daniae rege. Videtur autem commentum hoc Trautmansdorffii etiam eo spectasse, ut nihil obligata imperatoris fide interim opera haec venditaretur electoribus tanquam testimonium animi valde pacem cupientis. Nam audimus electores ita ad pacem festinare ut imperatori significaverint, nisi ipse eam procuret, semet suae tranquillitati, quomodo possent, consulturos.

Locutus mihi est Barelius etiam de Ragozio.[4] Ostendi de eo animum sociandi arma sua nostris, sed velle eum stipulari, ut undecunque vis ulla in ipsum immineret, adversus eam parata haberet amicorum auxilia. Eam generalitatem hic non probari, ideo quod cum Turca nolint sibi esse negotium. Ego sicut hanc cautionem non

17 De krijgsplannen van hertog Karel IV van Lotharingen werden verstoord door de aanwezigheid van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant in de directe omgeving van zijn landen (*Gazette 1643,* no. 13, dd. 31 januari 1643).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 121; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 256 no. 464. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 22.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 31 januari 1643 (no. 6064).

3 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken en tegelijkertijd kanselier aan het hof van 's konings broeder Gaston van Orléans, beschikte over een groot aantal getrouwen. Een van hen was Jean de La Barde (Barelius?); vgl. O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors,* p. 91.

4 György I Rákóczi (1593-1648), vorst van Zevenburgen, voerde met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson besprekingen over de mogelijkheden van een op elkaars belangen afgestemde aanval op de Habsburgse landen (*Gazette 1643,* no. 13, dd. 31 januari 1643). Zie voor de politiek van deze vorst, *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* IV, p. 26-27.

improbabam, ita dicebam etiam atque etiam videndum, an serio haec res ageretur. Saepe enim Dacos illos aliud simulasse, aliud egisse; ex iactatis rumoribus de societatibus externis sibi patentibus subito se vertisse ad res suas cum imperatore componendas. Adiecit Barelius falsum hic spargi rumorem, Ketnerum[5] a duce missum Bavaro esse in hac urbe. Ego monachos hic fuisse

5 Wellicht Georg Johann Kütner (†1667) die van 1622 tot 1632 resident van hertog Maximiliaan I van Beieren in Frankrijk was geweest; vgl. no. 1125 (dl. III).

Bavari nomine pro certo habeo, neque periisse ipsis operam. Inde enim factum, ut Guebriani exercitus, quem Barelius in Franconia esse dicebat, neque ibi manserit, neque in Palatinatum Superiorem ierit, sed in Wurtenbergicum agrum et Brisaco propiora se contulerit, arma, ut creditur, hoc vere illaturus non in Germaniam, sed in Burgundiae comitatum. Crediturque Bavarus impetrasse, suis ut terris parceretur, promittens vicissim suas copias Guebriano nihil nocituras. Inter arcana cardinalis Riceliaci monita regi relicta audimus hoc esse, Lotharingiam regi omnino retinendam, in causa Palatinatus nihil pro certo constituendum, sed dirigenda consilia ad id quod facturi sint Angli.

Sunt autem hic sermones de mittendo iterum in Angliam Fertimbautio ad quaerendas pacis vias inter regem et parlamentarios et illigandos utrosque ad fortius quam antehac adiuvandam domum Palatinam. Spem facit rex Angliae redeundi Londinum, si maior et scabini,[6] a quibus laesum se dicit, aut sibi tradantur, aut coniiciantur in vincula. Id eo pertinere videtur ut, si id negetur, commoveatur eo plebs urbana, pacis plus quam dici possit avida. Romanensium autem opera rex non iam clam sed aperte utitur, estque excitatura eorum animos, ubi eo venerit, regina. Multis iam in locis contra edicta sacrorum libertatem sibi usurpant.

Rex adhuc Versaliae est. Ibi neminem negotiorum causa admisit; id in causa fuit, cur hactenus ad eum accedere non potuerim. Creditur intra biduum rediturus ad Sancti Germani. Est sane corpore non quam volumus firmo, idque ipsum, et quia gravis et insueta publicarum curarum moles, animum eius reddit minus serenum. Quodsi quid regi eveniat humanitus, nihil est malorum quod non metui debeat. Cardinalis Mazarinus in odio episcoporum esse incepit, ideo quod exemplo Riceliaci non primo ad latus loco sed directe ante eos sedere voluerit.[7] Dicunt autem episcopi et hi et alii a Riceliaco per vim praeterque morem facta in exemplum trahi non debere.

Inter papam et Parmensem exiere indutiae. Rex Hispanus multa papae pollicetur, si foedus facere velit ad res Italiae, quo sunt loco, servandas, id est ad arcendos a Mediolanensibus terris Gallos. Certe et Lamegus[8] clam in Portugalliam rediit, et Galliae legatus animo offenso Roma abiit. Videtur papa omnia acturus, ne Castri ducatum reddat.

Ex Sedanensibus magistratibus huc missi sacramento se in obedientiam regi sibi praestandam devinxere. Nunc eo mittuntur a rege qui regimen et iudicia ibi ordinent, excluso plane duce Bulionio, qui super redemptam isto pretio vitam ac libertatem etiam pecuniarum aliquid accipiet, id est, quantum rex volet, cuius arbitratui se permisit. Herbersteinius etiam verba fecit de matrimonio inter archiducem Leopoldum et filiam hic regii fratris, cuius et imaginem secum tulit.[9]

Pecuniae missae sunt ad Helvetios et in Alsatiam ad novos delectus. Crediturque rex ipse sub finem mensis adventantis iturus Divionem, ut eo propior sit rebus in Burgundia gerendis. In Bastilia restant adhuc captivi XL, pauci in Silva Vicennensi. Lesdiguerio spes fit dignitatis paris Franciae. Princeps Thomas huc venturus est.

6 Het copieboek Dresden geeft: ‘maiores scabini’.

7 Jules Mazarin zat tijdens de herdenkingsdienst op de eerste rij in een armstoel ‘ayant devant luy un drap de pied de velours violet’ (*Gazette 1643,* no. 12, dd. 24 januari 1643: ‘Les ceremonies faites en cette ville, au service célebré dans l'Eglise Nostre-Dame pour le défunt Cardinal Duc de Richelieu, les 19 et 20 du mois de Ianvier 1643’).

8 Dom Miguel van Portugal, bisschop van Lamego, de speciale afgezant van de Portugese koning Jan IV, had een jaar lang in Rome gewacht op een audiëntie bij de paus. Op 18 december 1642 nam hij het besluit om de Eeuwige Stad te verlaten (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 738-739).

9 De keizerlijke legeraanvoerder aartshertog Leopold Wilhelm ging geen verbintenis aan met Anne-Marie-Louise van Orléans (‘la Grande Mademoiselle’), hertogin van Montpensier. Het gerucht werd verspreid tijdens het bezoek van zijn hofmeester Georg Sigmund von Herberstein; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1509.

Dicit rex, ut Italorum suspicionibus occurrat, velle se quae in Italia acquiret, tradere principi alicui Italo, qui regi non sit obnoxius. In Catalania parant se utrinque exercitus, ut quamprimum in apertum procedant.

Quam sint instabiles amicitiae utilitatum tantum causa comparatae, documentum

nobis dedit princeps Condaeus, magnus antehac ducissae Esguilloniae assectator, qui nunc filii sui, qui abbas est Dionysii et in Ruellam ius sibi aliquod arrogat, nomine litem ei intendit et in citationis instrumento non aliter eam appellat quam domicellam Mariam Vignerotam, Comballetti viduam. Nam et ius creditorum eius, qui ante fuit dux Esguillonius,[10] princeps sibi comparavit ad rescindendam emptionem ab illo factam cum maxima creditorum iniuria, vetitis aliis contra eam licitari, ita ut pretio perquam vili ducatus ille Vignerotae addictus fuerit.

Carmina quotidie innumera fiunt de cardinali Riceliaco, sed plura contra eum quam pro eo: quia paucos sibi demeruit, multos autem offendit, aut quia ipsis ipsorumve amicis nocuit, aut quia non profuit. Constat ad res externas neminem fuisse generosiorem ac feliciorem. Circa regni interna plane adversam reliquit famam.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae valetudinem servet consiliaque eius ita prosperet, ut apud posteros ultima sint votorum mensura,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXI/XXXI Ianuarii 1643.

Sex mille Germanorum ex Hispania Neapolim, inde Mediolanum eunt. Veneti novas fabricant naves longas decem, duas galeassas et naves alias. Imperator a Venetis pecunias quaerit, paratus etiam vendere iis quaedam istic loca. Dux Carolus, qui in itinere fuerat ut se Bavaris iungeret, rediit Wormatiam.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Quo consilio imperator Herbersteinium ad pacis negotium tractandum in Galliam miserit. Foedus a Ragozio propositum non pro(b)atur. Iudicium de Dacarum et Sarmatarum fide. Bavarorum ar(c)anae pactiones per monachos expeditae. Lotharingiae retentio a (R)iceliaco regi magnopere commendata. Anglica et romanensibus (in) illis terris concessa libertas. Regis infirma valetudo. Episco(po)rum in Mazarinum odi(um) unde? Papa Hispanis (...)et. Sedani subie(ctio). Regis calliditas avertendae (inv)idiae ob adquisita bello Italico. Lis Esguilloniae a Condaeo in (Ru)ellae ducatum (inten)ta. Riceliaci me(mo)ria non omnibus (ea)dem.

6066. 1643 januari 31. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

10 Antoine de Lage (Laage) (1605-1635), heer van Puylaurens, huwde op 28 november 1634 een nicht van Richelieu. Bijna gelijktijdig ontving hij de verheffing tot ‘duc et pair’ van Aiguillon. Op 14 februari 1635 liet de ‘gulle’ oom hem vastzetten in een donkere kerker te Vincennes (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 215-219 en p. 251).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 7.

Je seray bien aise de voir icy monsieur Crosicq[2] et de le servir en tout ce qui me sera possible, de quoy j'ay asseuré aussi monsieur Polhelm.[3] J'ay dit aux ministres du roy que nous n'avons pour nostre honneur à considerer au fait de la paix autre interest, après le nostre, que de madame la landgravin; si nous pourrons faire quelques choses pour les autres princes de l'Empire, qu'il sera bon, mais que nous ne sommes pas obligez de negliger pour cela les occasions qui se pourront presenter pour mettre la chretienté en repos.

2 Adolf Wilhelm von Krosigk (†1665), geheimraad van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 44).

3 Winand von Polhelm, de Hessische resident te Parijs.

Nous avons eu icy[4] un moine jacobin de la maison d'Eberstein,[5] envoyé non par l'empereur, mais par le comte de Trautmandorff, enfin que l'empereur ne fust engagé en rien et en pust tirer le proffit si le cas arrivoit. Ses lettres estoient addressées au cardinal de Richelieu, quoyque l'on croit que la nouvelle de la mort de son Eminence estoit arrivée à Vienne avant que le moine en est party et que la lettre a esté antidatée. Il a tenté les humeurs icy - croyant que la mort du principal humeur avoit apporté changement aux conseils ou desordre - si on vouloit venir à un traitté particulier. Le roy a respondu qu'il ne veut rien faire sans ses alliez, et quant aux traittez generaux, qu'il ne tient pas à luy qu'ils ne s'advancent, mais que ceux de Vienne ont mancqué de ratifier ce qui estoit conclu pour les preliminaires avecq plein pouvoir. Et à ce que disoit le moine que le roy n'avoit personne à Hambourgh à qui on se pouvoit addresser pour la paix, on a respondu fort bien qu'il y a un resident de la part du roy, recognu par le roi de Danemarcq. Tout cela va bien et monstre les prudences de ceux qui gouvernent.

On a creu icy que monsieur Ketner[6] estoit icy de la part du duc de Baviere. Les ministres du roy m'en asseurent n'en sçavoir rien, mais plusieurs font de discours sur ce que les trouppes du comte de Guebrian au lieu d'aller vers l'Haut-Palatinat ont pris la routte de Brisac et se repassent dans la Suabe. Ce qu'estant joinct avec un bruit de la cour que le roy à la fin du mois prochain ira à Lions,[7] est cause qu'on croit que l'armée du comte de Guebrian viendra pour faire la guerre en la Franche-Comté. On a envoyé de l'argent d'icy vers les Suisses et en Elsace pour faire des nouvelles levées. On se dispose icy pour renvoyer monsieur de Ferté-Imbaut en Angleterre pour procurer là une paix equitable, si tant est qu'on puisse destacher le roy d'Angleterre des conseils d'Espagne et le faire songer au bien de la maison palatine. Ragosky fait faire icy et ailleurs des ouvertures, mais je ne sçai pas si on se peut fier.

Le prince de Condé intente proces, non pas à madame la duchesse d'Esguillon - car il ne la cognoit pas en cette qualité à cause de l'injustice de cette acquisition -, mais à mademoiselle Marie de Vignerot, vefve de Combalet, jadis capitaine au regiment de Normandie. Voila un exemple de l'incertitude de la fortune et des amitiez de la cour.

L'ambassadeur de France est parti de Rome, et Lamego a fort secretement pris son chemin vers Portugal. La trefve est finie entre le pape et [le] duc de Parma. Le pape a envoyé le cardinal Antonio avecq grand pouvoir sans en avoir donné advis aux cardinaux. L'Espagnol luy fait des grandes offres s'il veut entrer en ligue avec luy pour tenir les affaires de l'Italie aux termes où ils sont, c'est-à-dire, empescher les progrez des François, qui commencent à estre suspects aux princes et potentats de l'Italie, pourquoy le roy fait dire partout qu'il veut donner tout ce qu'il acquerira en Italie à des princes nullement dependans de la France. Cependant on travaille à faire venir icy le prince Thomas.

L'assemblée electorale de Francfort s'advance,[8] et on croit que le grand desir qu'ont les electeurs de la paix, jusqu'[à] avoir fait dire à l'empereur que s'il n'y travaille, que eux-mesme penseront aux moyens pour se mettre en repos, a esté une des causes de l'envoy d'Eberstein pour monstrer aux electeurs que l'empereur remue tout ce qu'il peut pour parvenir à la paix.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 31 januari 1643 (nos. 6064 en 6065).
5 'Eberstein', lees: 'Herberstein'.
6 Wellicht Georg Johann Kütner, de gewezen Beierse resident te Parijs.
7 Lees: 'Dijon'.
8 De 'Deputationstag' te Frankfort werd op 11/21 februari 1643 officieel hervat (*Urk. u. Act.* I, p. 793-799).

En Catelogne on se prepare de deux costez pour sortir bientost en campagne. Nous avons eu icy des deputez de Sedan, qui ont fait serment de fidelité et subjection absolue au roy entre les mains de ses commissaires, lesquels commissaires s'en vont à Sedan pour y establir le gouvernement et la justice au nom du roy. Le duc de Bouillon, outre ce que Sedan luy a sauvé la vie et la liberté, recevra quelque argent pour requitter ses debtes.

Et le roy unira les droits de la maison de La Marche avecq ceux des derniers possesseurs.[9] Lesdigueres sera bientost duc et pair de France.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

31 Janvier 1643.

On me dit que six mille Allemans vont de Naples à Milan, que ceux de Venise font dix galeres nouvelles, deux galeasses et d'autres navires, que l'empereur cerche de l'argent et offre à messieurs de Venise pour cela quelques places de Istria. Le duc Charles ayant esté au chemin pour se joindre aux Bavarois est retourné à Worms.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Vicquefort.

6067. 1643 februari 2. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Matrem nostram sicut proximis litteris conceperamus die Martis praeterito terrae mandavimus.[2] Ex Hagiensibus quos vocaveramus amicis adfuerunt Debiaei omnes[3] aliique satis multi, et sudum erat coelum, ita ut plures nunc se stiterint quam in patris exequiis. Nunc in eo sum ut funeris impensas persolvam. Faxit Deus ut cum animabus defunctorum omnes quoque veteres controversiae conquiescant.

Tertio post maternas exequias die abiit hinc regina Angliae, cum tanto omnis generis hominum concursu quantum unquam in his regionibus videre contigit. Colles arenarii in modum theatri a spectatoribus insessi, occupatum hinc a machinis bellicis, inde a curribus et equitantibus littus documento fuerunt nostrae curiositatis.[4] Nunc rumores de reditu reginae sparguntur, qui si veri sunt certe hic erunt ingratissimi.

9 Charlotte de La Marck (1574-1594), de eerste vrouw van Henri de La Tour d'Auvergne (1555-1623), burggraaf van Turenne, had het hertogdom van Bouillon en het prinsdom Sedan in het bezit van de familie de La Tour d'Auvergne gebracht (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 269-328).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 342. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6051, beantw. d. no. 6086.

2 Op 27 januari 1643 werd het stoffelijk overschot van Aeltgen Borre van Overschie († 20 januari 1643) bijgezet in het graf van haar echtgenoot Jan de Groot († 3 mei 1640) in de Nieuwe Kerk te Delft; vgl. nos. 4647 (dl. XI) en 6056.

3 De kinderen en mogelijk kleinkinderen van wijlen de thesaurier Joris de Bye (Bie); zie voor de gemeenschappelijke Delftse achtergronden van de families De Bye en De Groot, P.G.F. Vermast, in *Ned. Leeuw* 55 (1937), kol. 186-192.

4 Het vertrek van koningin Henriëtte Maria naar Engeland werd door Balthasar Florisz. van Berckenrode in beeld gebracht onder de titel ‘Verthoninghe ende korte beschrijvinge van 't eerlick uyt-geleydt, gedaen aen hare Majesteyt van Groot Brittaniën, uyt 's Gravenhage na Schevelinghe, alwaer zij naer Enghelandt t'scheep ghegaen is, anno 1643, den 29. Januarii’ (*Atlas van Stolk* II, p. 244 no. 1883, en S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 107 (afb.)).

Libros tuos Rothomago missos nudiustertius accepi[5] eosque religandos ex tuo man-

5 De vijf presentexemplaren van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) die de erven van Daniel Tresel in Rouaan hadden meegegeven aan de schipper Pieter Cornelisz. Boer; vgl. no. 6063.

dato dedi, mox amicis quos nominasti distributurus.[6] Inscriptio illa quae Thuani negotium[7] tangit magna et me et alios voluptate affecit, neque minus ista de Christi imitatione homonymia: constare inde potest quam fragilis, imo ridicula sit potentia sua vi destituta. Utenbogardo suas tradidi litteras, qui gratias tibi summas agit quod sui memineris.[8] Egi cum ipso de inveniendo viro qui defensionem tuam suscipere velit, sed ille nihil mihi spondere audet.[9] Quod anathemata in Cyrillum vulgentur, valde mihi placet; hic enim nimis meticulosi sunt homines. Exempla quaeso et nos habeamus.[10]

Consules Amstelodamenses in negotio filii tui nihil effecerunt nimio, ut ego quidem iudico, Hasselarii metu.[11] Nunc novi sunt creati: Gravius, Conradus, Geelvinckius, et ex priore numero, Pancrasius.[12] Hi quid ausuri sint videbimus.

De rege Angliae tecum iudico summum imperium armis quaesitum ipsi nullis adstrictum legibus competere, exceptis, ex veteri omnino consuetudine, legibus et tributis, in quibus sine parlamenti auctoritate nihil potest mutari.[13] Litteras has a Normanno nostro misit Abrahamus Antonii, et responsum a te flagitat.[14] Sorberii esse epistolam quam Rivetus libro suo subiunxit, iam demum intelligo. Dixerat ille antea se a Riveto ad scriben-

6 In zijn brief van 8 november 1642 (no. 5944 (dl. XIII)) had Grotius een lijstje opgesteld van vrienden die een presentexemplaar mochten ontvangen. Aanvankelijk dacht hij aan Gerardus Joannes Vossius, mr. Quirijn van Strijen, mr. Dirck Graswinckel en de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck. Na een opmerking van Willem de Groot over het weglaten van de naam van Nicolaes van Reigersberch (no. 5959 (dl. XIII)), werd het lijstje zodanig veranderd dat het aan Constantijn l'Empereur toegedachte exemplaar nu naar Grotius' zwager ging (no. 5990 (dl. XIII)).

7 Vgl. no. 5937 (dl. XIII). In Willems presentexemplaar schreef Grotius een opdracht met een herinnering aan François-Auguste de Thou (1607 - †12 september 1642), de koninklijke bibliothecaris die het leven moest laten op het schavot dat Richelieu voor hem en de markies van Cinq-Mars te Lyon had laten oprichten (*Thuani historia* VII, X, p. 1-100, en 'Journal contenant tout ce qui s'est passé à Lyon durant l'instruction du procès de messieurs de Cinq-Mars et de Thou', in *Mémoires de Montrésor,* p. 461-477).

8 De brief van 24 januari 1643 (no. 6050).

9 De bejaarde Johannes Wtenbogaert zou uitkijken naar een theoloog die met de Haagse hofpredikant André Rivet een discussie wilde aangaan over de werkelijke betekenis van Grotius' *Via ad pacem ecclesiasticam,* Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1167 en 1168) en *Votum pro pace ecclesiastica,* Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1183 en 1184).

10 De voorbereiding van de editie van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine.*

11 Afgelopen zomer kreeg Willem de Groot van de machtige Amsterdamse burgemeester Pieter Pietersz. Hasselaer de toezegging dat hij zou uitkijken naar een passende werkkring voor Grotius' zoon Pieter; vgl. no. 5762 (dl. XIII). Zie voor de familie, Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 205 en 369.

12 De namen van de burgemeesters die op 2 februari de stad gingen besturen: Cornelis de Graeff, vrijheer van Zuid-Polsbroek, dr. Albert Coenraetsz. Burgh, Jan Cornelisz. Geelvinck en Gerbrand Claesz. Pancras (Wagenaar, *Amsterdam* III, p. 302, en Elias, *o.c.* I, resp. p. 422, p. 327-328, p. 352-353 en p. 403).

13 Willem de Groot onderschrijft de opvattingen van zijn broer over het 'summum imperium' (Hugo Grotius, *De iure belli ac pacis,* boek I, cap. III, en boek III, cap. XV). Deze gedachte kwam bij hem op na lezing van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), pp. 115-125.

14 De Normandiër Robert le Comte die in de kring van de Amsterdamse koopman Abraham Anthonisz. Recht goede sier had gemaakt met een 'memorandum' ten gunste van verzoeningsgezinde theologen als Grotius en Théophile Brachet de La Milletière. Zijn brief aan Grotius voerde de dagtekening 26 januari 1643; zie no. 6057.

dum cogi, neque posse animo suo satisfacere. Ipse iam hinc abest, neque ego ei nostra credam.[15]

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, II Februarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Febr.

En in dorso: 2 Febr. 1643 W. de Groot.

6068. 1643 februari 2. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Tegenwoordig bevinden sich alhier wt Brabant drie verscheide personen van qualitijt. Ende alhoewel yder van haer besondere commissie heeft, de eerste om de differentiën die in de Meyerie van 's-Hertogenbos[2] ontstaen sijn bij te leggen, daervan ick u. Exc.[tie] voor 8 dagen geschreven,[3] de andere van Antwerpen om met desen staat te handelen wegen droogmaackinge van eenige bij Calo ende daerontrent onder water liggende landen,[4] ende de derde, sijnde schout tot Rosendael, om de wtwisselinge van beiderseits gevangenen te procureren,[5] soo geeft sulcx nochtans onder de gemeente den roep alsofte eenige vredenstractaten met Spaegnie voorhanden waeren. Doch verneme niet dat in 't minste iets daeraen is, maer bevinde dat dese presumtie spruit wt den roep die de Spaensche in Brabant hebben laeten loopen nu corts, dat sij commissie hadden te tracteren, tot geen ander einde, soo het schijnt, als om ombrage te verwecken, gelijck dan Vranckrijck daervan apprehensie gecregen hebbende, sich dieswegen alhier heeft laeten beclagen.

Nu onlangs is hier vandaen aen alle deses staats admiralitijten geschreven dat sij souden ordre geven dat geen schip op deses lands havenen, stroomen of reën van de Engelsche en vremden gevisiteert werde, oock niet toelaeten dat eenig prijs,

15 In zijn *Apologeticus* had de Haagse hofpredikant André Rivet op pp. 312-321 een brief van Samuel Sorbière aan de auteur opgenomen: 'viro clarissimo reverendissimoque domino Andreae Riveto Cuthbertus Highlandius, S.P.', dd. 1 november 1642; vgl. no. 6010 (dl. XIII).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 117. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De geschillen over het rechtsgebied van 's-Hertogenbosch (de Meierij); vgl. no. 6027.

3 Zie no. 6058, dd. 26 januari 1643.

4 Het herstel van de 'Couwe(n)steynsche dijck' bij Kallo (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 896-897). Voor een situatieschets, zie *Zeeland in oude kaarten,* p. 52-55.

5 De schout van Roosendaal schreef op 22 januari een brief aan de Staten-Generaal over de praktische voorwaarden van een uitwisseling van elkaars 'gevangens te water' (*Res. SH*, dd. 23 januari 1643).

die des conings en parlements volck malcanderen afnemen, in dese havenen opgebracht werde.[6]

Verleden Donderdag is de coniginne van Engelant te Schevelingen t'scheep ende dienvolgende met seven oorlogschepen van desen staat t'zeyl gegaen. Waerhenen haere reise gerichtet, can men niet eigentlijck weeten. Doch also sij veel ammonitie ende ontrent 300 soldaten medegenomen, soo vermeint men dat sij op Nieucastel den cours sal nemen.

6 Dit besluit viel naar aanleiding van het vrijmoedig optreden van kapitein Robert Slyngesby (Slingsby). Aan de monding van de Maas probeerde de koningsgezinde kapitein inspectie af te dwingen van alle schepen met bestemming Engeland (*Res. SH,* dd. 16 januari 1643).

Sijn Hoocheit ende desselfs soone, alsmede de gansche borgerie in 't geweer, hebben haer tot aen strant bij Schevelingen geconvoyeert, ende met het losbranden van musquetten ende een groote menichte van grofgestucken tot verscheide reisen gevalediceert; is neffens dien van de heeren Staten-Generael met 60000 guldens vereert geworden.[7]

Den Dennemarckse graeve Wolmar gedenckt nu mede met den eersten te vertrecken.[8] Die heeft nu een tijt herwarts in de compagnie van 4 à 5 Françoisen over de 50000 guldens in het balhuys verspeelt, waervan hij sich nu gaerne ontslagen sach. Deser dagen is een ambassadeur van Venetië hier doorgereiset,[9] gaet op Weenen, hebbende hier niet anders wtgerecht als de heeren Staten-Generael ende den prince van Orange wt den naem van sijne principalen gecomplementeert.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Excellentie dienstwilligste.

Den 2 Februarii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Febr.

6069. 1643 februari 3. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ai receu la vostre du 11 de Janvier, en nous souhaittant toute sorte de bonheur et en cette année et plusieurs suivantes.

Trautmansdorff a envoyé icy[2] un moine jacobin de la maison d'Heberstein pour voir si on est disposé icy à quelque paix. Et combien qu'il a porté de lettres addressées au cardinal de Richelieu, si croit-on qu'elles ont esté escrites depuis que à Vienne on a eu la nouvelle de sa mort, faisant la mine d'estre surpris par cette mort. Il a presenté un memoire au cardinal Mazarini. Les ministres du roy ont respondu sagement qu'il ne soit pas au roy qu'on n'est venu à la conference, puisque ceux de Vienne ont refusé de ratifier ce que sur les preliminaires par ceux qui avoient pouvoir, estoit conclu. Et sur ce que disoit Heberstein qu'il n'y avoit personne pour le roy à Hambourg, on luy a dit qu'il y avoit monsieur de Saint-Romain, resident pour le roy, qui en cette qualité avoit esté recognu par le roy de Danemarcq,

7 Het vertrek van koningin Henriëtte Maria viel op donderdag 29 januari. Van de zijde van de Staten-Generaal werd haar een bedrag van 50000 gulden aangeboden, alsmede een 'boëte' (boîte) van tweeduizend ducaten (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 877-878).

8 Valdemar Christian (1622-1656), graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken (*DBL* XV, p. 245-247). De reden van zijn verblijf in de Republiek blijft mysterieus (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 436, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 319).

9 Giovanni Giustiniani, ambassadeur van Venetië te Londen 1638-1642, bereikte op 18 januari de haven van Brielle. Vijf dagen later kreeg hij een officiële ontvangst in Den Haag aangeboden (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 220, 230 en p. 233).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 11. Antw. op no. 6038, dd. 5/15 januari 1643 (?).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 januari 1643.

mediateur du traitté. Il y en a qui croient que outre cela il y a eu icy des gens du duc de Baviere et que cela est cause que l'armée du mareschal de Guebrian recule vers Brisac.

Le roy, la reine, les enfants de leurs Majestez se portent bien, et les ministres vivent en bonne intelligence. Si on croioit icy qu'on pourroit destacher le roy d'Angleterre des conseillers favorizants d'Espagne, on s'employeroit tres volontiers pour le mettre bien avecq son parlement. Les catholicques romains d'Angleterre se declarent partout pour leur roy, à quoy aidera, on croit, la presence de la reine, qui à present doit estre arrivée

d'Hollande en Angleterre.[3] Le prince d'Orange,[4] se trouvant un peu suspect à cause de l'alliance qu'il a faite avecq le roy d'Angleterre, a faict renouveller en Hollande les edicts faits contre la messe.[5]

Je demeure, monsieur, tousjours
le vostre.

3 Febvrier 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6070. 1643 februari 4. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Bien que la saison et le lieu où je suis ne nous fournissent pas beaucoup de nouvelles, si est-ce que jusqu'icy je n'ay voulu laisser de vous escrire à toutes les occasions qui se presentent,[2] comme il ne nous en manque pas par les ordinaires de Francfurt et Neurenberg; dont ceux-cy nous asseurent que Fribourg en Misnie[3] ne s'est pas encor rendu au general Torstenson, comme je vous avoy escrit par ma derniere, qu'au contraire ils fatiguent continuellement les assiegeans par les sorties que la quantité de gens de guerre qui y sont dedans leur permettent de faire assez frequentes. On croyt pourtant qu'ils seront reduits à l'extremité, si dans quinze jours la place n'est secourue, à quoy il n'y [a] pas grande apparance, les troupes imperiales estans encor coy dans la Boheme, où le general-major Konigsmarck[4] est entré avec quelques troupes. Et croyt-on que toute l'armée suedoise le suivra pour aller droit aux ennemis, après l'expedition de Fribourg.

Les nouvelles que nous avons de l'armée du roy[5] sont si incertaines et si fort differentes qu'on n'en sçait que conclurre. D'aucuns disent qu'ils se sont battus avec les Bavarois et que l'advantage seroit demeuré de nostre costé. D'aultres nous

3 Koningin Henriëtte Maria had de Republiek op 29 januari verlaten.
4 Zijn zoon Willem (1626-1650), prins van Oranje, was gehuwd met de 'princess royal' Mary Stuart (1631-1660).
5 Het 'placaet van den Hove, daer bij gelast wort de voorgaende placaten, soo van hare Hoogh Mogende d'Heeren Staten Generael, als van haer Ed. Groot Mog. d'Heeren Staten van Hollandt, tegens de paus-gesinde geëmaneert, punctuelijck t'observeren en executeren, 18 december 1642' (*Groot Placaet-Boeck* I, 1, 4. tit., kol. 225-226).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 20. Eigenh. oorspr.
2 Dirk de Groot herstelde te Wertheim van een beenbreuk.
3 Op 9 januari zette het Zweedse leger van Lennart Torstensson de belegering van de Saksische stad Freiberg in (*Doc. Boh.* VI, p. 453-454, nos. 1382-1383, en p. 457 no. 1392).
4 Hans Christoph (ca. 1600-1663), graaf van Königsmarck, generaal-majoor in Zweedse dienst, maakte zich gereed om bij Torgau de Elbe over te steken (*Gazette 1643,* no. 22, dd. 21 februari 1643).
5 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant passeerde de Neckar op 20-21 januari. In de omgeving van Heilbronn stootte het op enkele kleine eenheden van de Zwabisch-Beierse troepenmacht (*Gazette 1643,* no. 22, dd. 21 februari 1643).

asseurent qu'ils se [sont] joints avec monsieur d'Erlach[6] et qu'ils ont desseing sur la Baviere. Quoyque c'en soit,

6 Johann Ludwig von Erlach, gouverneur van Breisach, zou, volgens de berichten, een voorhoede zenden naar het nieuwe hoofdkwartier van maarschalk Guébriant nabij Stuttgart (*Gazette 1643,* no. 23, dd. 21 februari 1643).

nous ne pouvons pas estre longtemps sans en avoir quelque chose d'asseuré, dont je ne manqueray pas de vous donner advis aussytost.

Je suis, monsieur,

vostre tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Werthaim, ce 4 Fevrier nouveau style 1643.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Febr.

En in dorso: 4 Febr. 1643 D. de Groot.

6071. [1643 februari 5]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Pour responce de la vostre du 20 de ce mois[2] je vous diray une grande nouvelle, qui est la surprise de la ville d'Uberlinghen, place bien forte et propre pour prendre celle de Costance, qui est en danger. Le gouverneur de Hohetvil[3] avec la milice de Brisac a executé l'entreprise de nuict,[4] s'estant saisy de la ville par escalade et fait rompre la porte avec un petard, par laquelle les soldats y sont entrez, y ayant tué quelques bourgeois qui estoyent en armes, car il n'y a point eu de garnison. Sur l'advis d'un tel succez une partie de l'armée vinariene[5] est venue en nostre voisinage, sans doubte pour y planter la guerre et entreprendre sur Zell en restreignant tellement Costance qu'elle ne se puisse defendre à la longue. Les Petis Cantons en sont fort en alarme, ayant establi des gardes par toute la Turgovie, et voudroyent de là prendre la protection de Costance, si les protestans s'y vouloyent interesser, en quoy neantmoins ils sont encor fort doubteux, se contentans pour le present de garder le Rhin avec eux et empecher qu'on n'assiege Costance dans leur territoire comme a fait monsieur le mareschal Horn.[6]

L'ambassadeur de France me mande qu'il est en bonne intelligence avec le canton de Soleure,[7] où il demeure fort librement, sans qu'il y ait rien de ce qu'on a voulu dire qu'il y fut comme confiné en sa maison, mais il est en differend avec les cantons

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 281. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6047, dd. 20 januari 1643.
3 Konrad Widerholdt (1598-1667), commandant van de vesting Hohentwiel nabij Singen, 1634-1650 (*ADB* XLII, p. 386-388).
4 De aanval op Ueberlingen (28-30 januari) werd voorbereid door Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach (*Episodes Guébriant,* p. 310-311).
5 De hoofdmacht van het Frans-Weimarse leger lag in de omgeving van Stuttgart.
6 Op 7 september 1633 dwong de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn van het stadsbestuur van Stein de vrije toegang tot Konstanz af. De volgende dagen (8 september - 3 oktober 1633) deed hij een vergeefse poging de bisschopsstad te veroveren (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9 (1951), p. 119-125).
7 Solothurn (Soleure), de standplaats van de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 504-505).

alliez de Milan à cause d'une levée qu'ils ont accordé au roy d'Espagne de passer la mer pour l'aller servir à la garde de sa personne,[8] ce qu'il dit estre au prejudice des traittez de paix, alliances et lettres de revers, lesquelles portent que ny la France ny eux ne pourront donner du secours directement ny indirectement sans dol et fraude aux ennemis de l'une et de l'autre des parties, excepté au duché de Milan pour la defence d'iceluy. L'on attend

8 Het betreft hier de overplaatsing van een deel van het in het Milanese gelegerde regiment van kolonel Melchior Lussy (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1234-1235, p. 1256-1257, p. 1264-1267, en Rott, *o.c.* V, p. 448).

pourtant si leurs gens passeront en Espagne et s'ils voudront secourir la Franche-Contée, car en ce cas la France pourroit renoncer à leur alliance qu'ils ont tant de fois faussée, quoy fait voila la Suisse partagée en des factions, [ce] qui à la fin produira une guerre intestine parmy eux. C'est le fruict des pensions que les estats libres en tirent, et je ne trouve pas estrange si la France, ayant donné tant de millions aux Suisses, les traitte comme en sujects: le mesme mal a ruiné les Grisons.

Les Espagnols se preparent à reprendre le chasteau et la ville de Tortone[9] et attendent de Naples 6 mille combattans et deux millions d'or, destinés pour la conservation du Milanois qu'ils veulent defendre avec toutes leurs forces.

Je vous advertiray de ce qui suivra et demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

La mauvaise saison empeche le duc de Parme de passer dans l'Estat ecclesiastique[10] et cependant le gran[d]-duc traitte encor son adjustement à Florence.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Suisses, Grisons, Parme, Constance, Solturn. Levée en Suisse pour la guarde du roi d'Espagne. Ne sont obligez que pour le Milanois. Paix de Parme. On attend au Milanois 2 millions d'or ...

En in dorso: Ian. 1643 Marin s.d.

In dorso staat in een andere hand: Anno 1643.

6072. 1643 februari 6. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, insonders hochgenaigter herr,

Alhier vermuthet mann sich starck, dass zwischen den Weymar- vndt Beyerischen arméen, welche beede nach der Thonaw warts sich gezogen haben,[2] ein treffen vorgehen möchte. Auss dem Reich wirdt berichtet, dass in Östereich es fast einer rebellion gleich sehen soll, wegen der grossen contribution, vmb welcher willen

9 De strategisch belangrijke plaats Tortona was op 25 november 1642 in Frans-Savoyaardse handen gekomen.

10 Het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro werd sinds kort uitgevochten aan de Po, doch zware regenval maakte nu elke gevechtshandeling onmogelijk; vgl. *Gazette 1643,* no. 30, ‘extraordinaire’ dd. 10 maart 1643, met daarin een bericht over ‘les étranges inondations arrivées en plusieurs villes, chasteaux et bourgs de l'Italie’.

11 Ferdinando II de' Medici (1610-1670), groothertog van Toscane, was niet van plan om aan Odoardo Farnese, hertog van Parma, vrije doortocht over zijn landen te verlenen (maart 1643); vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 91-92.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 68. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 Beide legers lagen in het Wurtembergerland, ongeveer 50 km. ten noorden van de Donau.

vermuthlich der erzherzog mit der armée noch werde dahin gehen vndt Böhmen im stich lassen müssen.[3]

Hatzfeld war mit seiner armée in Böhmen angelangt,[4] hatt sein hauptquartier zu

3 Het keizerlijke leger van aartshertog Leopold Wilhelm en Ottavio Piccolomini was na de grote nederlaag van 2 november 1642 volkomen ontredderd van het slagveld van Breitenfeld in Bohemen teruggekeerd. Thans drong zich de noodzaak op om geld bijeen te brengen voor het werven van nieuwe troepen; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 458-459, no. 1399.

4 Eind december 1642 kreeg de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen het bevel om zich gereed te houden aan de Boheemse grens.

Glattaw,[5] der erzherzog vndt Piccolomini lagen noch zu vndt ihre armée vmb Pilsen still, vndt lassen von ihrem vffbruch noch wenig hören. Vnssre armée liegt noch vor Freyburg, in stäter fleissiger arbeit begrieffen, die belägerten opiniastriren sich sehr, vndt wollen von keinem accord hören,[6] haben den vnssrigen an 2 orthen contraminirt, vndt ihre arbeit verderbt, gleichwol hofft mann, dass ehistens die eroberung des orths, dero behueff eine guthe quantität munition von Leipzig dahin geschickt worden, erfolgen werdt, zumahlen sonderlich vom feind, welcher in allen seinen quartiere noch still gelegen, noch wenig lust zu entsetzung des orths sich sehen lässt, vndt scheinet, dass er schwerlich diesen winter vber den wald kommen, sondern viel ehe die vnssrigen hinüber zu ihm gehen werden.

Alhier haben wir ezliche tage her grewliche sturmwinde vndt so hohes wasser gehabt, dass die Elbe längs hinunter nach der see zu alle teiche vndt dämme auffgerissen vndt mit vberschwemmung des landes, welches noch vnter wasser stehet, vnsäglichen schaden gethan hatt.

Das friedens negotium betreffend, ist mann zwar mit den keysserl. instrumenten nun so weit friedlich,[7] die Spanische ratification aber ist voller mängel vndt gebrächen, vndt die gelaidtsbrieffe seind nur von don Melos vnterschrieben, darumb sie von m[onsieu]r de S[ain]t-Romain nicht angenommen werden, weilen aber der könig in Spanien den keysser zu sothaner aussfertigung in seinem nahmen gevollmächtigt hatt,[8] so erwartet mann nun, ob die crohn Franckreich vndt die herren Staaten von Hollandt darinen verwilligen vndt annehmen werden, vff welchen fall so fort zur ausswechselung der instrumenten vndt dann zur sezung des tags zum haupt congres soll geschritten werden.[9]

Ew. Excell. thue ich immittelst Göttlichem schutz zu allem hohen wolergehen getrewlichst empfehlen, stäts verbleibend

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.p.

Hambourg, den 27. Ian[uarii] 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Febr.

5 Lees: 'Klattau' (Klatovy).
6 Het leger van Lennart Torstensson had op 9 januari de belegering van de Saksische stad Freiberg ingezet.
7 De keizerlijke ratificatie van het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641. Onlangs hadden de Zweedse en Franse onderhandelaars een verbeterde versie van het origineel van 22 juli 1642 ontvangen; vgl. no. 6062.
8 Koning Philips IV had op 19 november 1642 de Spaanse stukken getekend. Zij werden via Brussel doorgestuurd naar Hamburg. In afwachting van de originelen waren door don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, plaatsvervangende documenten uitgeschreven. Deze werden echter niet door de Franse resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, geaccepteerd. Om nog grotere vertraging in deze zaak te voorkomen, deed de keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard von Auersperg het voorstel om dan maar formulieren aan te bieden die de keizer had ondertekend krachtens volmacht van koning Philips IV dd. 19 november 1642 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIV-XXVI).
9 De uitwisseling van de documenten zou oorspronkelijk op 1/11 december 1642 te Hamburg plaatsgevonden moeten hebben.

6073. 1643 februari 7. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Die Dominico exacto proxime[2] literas augustae Maiestatis tuae scriptas XXIX [Novembris/IX] Decembris[3] regi tradidi locutusque sum eis literis congruentia de prosperis tuae Maiestatis regisque ipsius cum votis quae talibus addi solent. Cum gaudio rex intellexit propositum esse Maiestatis tuae transferre arma in terras proprias Austriacae domus. Sed ad id quod addidi, ex re fore communi si eodem tempore Gallica arma in Franconiam atque inde in Superiorem Palatinatum transferrentur, nihil proprie respondit, sed generatim affirmavit se, donec pax haberi honesta possit, in bello perstiturum fortiter, et in utraque re se probaturum et fidem suam et benevolentiam erga tuam Maiestatem.

Verum interim audimus regis copias ex Franconia retrocedere Brisacum versus,[4] qua de re conveni et regis ministros, sed nihil intellexi certius. Gaudeo autem in hoc tempore difficillimarum deliberationum multos hic esse Suedos illustres ac nobiles, qui non minus quam ego intelligere possint quae hic aguntur dicunturque.[5]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, det Maiestati tuae optima omnia,

augustae Maiestati tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIX [*sic*] Ianuarii/VII Februarii 1643.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Idem colloquium cum rege habitum reginae exponit.

6074. 1643 februari 7. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quod mater et communibus huius vitae et suis propriis malis liberata est, de eo omnium spirituum auctori atque custodi gratias merito agimus par‹t›amusque nos ad induenda luctus signa. Funus quia nos absumus tu et pro te et pro nobis curabis.[2]

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 123. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 5 no. 8. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 26 en f. 460.
2 Op zondag 1 februari begaf Grotius zich naar het koninklijke paleis te Saint-Germain-en-Laye.
3 Brief no. 5991, dd. 29 november/9 december 1642 (dl. XIII).
4 Volgens de laatste berichten naderde een voorhoede van het Frans-Weimarse leger de stad Offenburg (*Gazette 1643,* no. 19, dd. 14 februari 1643).
5 Deze winter liet Grotius enkele Zweedse edellieden kennis maken met het Parijse hofleven. Zijn meest leergierige 'tourist' was Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie; vgl. nos. 5773 (dl. XIII) en 6059.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 948 App. no. 638. Antw. op no. 6056, beantw. d. no. 6093.
2 Aeltgen Borre van Overschie was op 20 januari overleden. Zij werd op 27 januari begraven in de Nieuwe Kerk te Delft.

Filii Petri nuptias[3] quod distulimus ipsius maxime causa factum est. Quam multi sunt qui amores suos diu trahunt, donec ea evenerint, unde spes sit sine incommodo domum tutandi? Οἶκον μὲν πρώτιστα ait Hesiodus, deinde γυναῖκα.[4] Florum sparsionis exemplaria melioris chartae per quem nautam ad Hulftii matrem missa sint, nuper ad te scripsi, et metuere

3 Ondanks smeekbeden van de familie bleef Grotius bij de mening dat zijn zoon Pieter te lichtvaardig de huwelijksboot wilde instappen.
4 Hesiodus, *Opera et dies* 405.

me, ne ad Dunquercanos, non idoneos talium lectores, ista pervenerint.[5] Ego qui Riveti impudentia dicta refutet invenire non possum. Deus inveniat.[6]

Frater regius quietum se continet.[7] Regis ministri mutuam inter se fidem ac benevolentiam etiam Dominici sacramenti participatione sanxere. Ad pacem rex non nimium festinabit, ne quae hactenus fortiter facta sunt soli cardinali tribuantur. Regi et reginae Angliae omnia opto optima, praesertim fida et sine turbido affectu consilia.

Editiones omnes meas tibi commendo.[8] Id quod nuper soluta oratione ad te scripseram de Riveto, nunc his versibus comprehendi:[9]

Litem, dixit, habens scriptis volo legibus illam
Finiri, morum iura valere nihil.
Et scriptas leges sumi volo sensibus illis
Quos egomet veros dico cohorsque mea.
Quippe ego sum certus scripti mihi sensa patere,
Adversae parti tale patere nihil.
Haec est Riveti causam dicentis imago,
Hoc si lis pendet cardine, victor erit.

Quid patres iudicaverint de poenitentia ad vitae exitum dilata, videri potest apud M. Antonium de Dominis tomo II, pag. 334.[10] Ait enim, talibus non datam communionem apparere ex canone ultimo concilii primi Arelatensi[s][11] et epistola Cypriani ad Antonianum, quae est in editione Farnesii XXII.[12] Iuxta Rivetum[13] quisquis unquam in Christum credidit, certus est se vel in vitae exitu poenitentia tactum iri ac proinde salutis fore compotem. Quid igitur faciunt minae adversus labentes? Cui rei? Cui bono? Posito enim quod ponit Rivetus, semper securi sunt, nihil illis mali evenire potest etiamsi omnem vitam in facinoribus transigant. Non potest tale periculum satis vivide ostendi.

5 De twee eenvoudiger uitgevoerde exemplaren van Grotius' *Florum sparsio* (*BG* no. 791) kwamen eerder aan dan de vijf presentexemplaren die de erven van Daniel Tresel over Rouaan zouden afleveren ten huize van de Amsterdamse familie Hulft; vgl. no. 6063.

6 Zelf wachtte Grotius nog met het publiceren van een kritisch commentaar op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 februari.

8 Waarschijnlijk doelde Grotius op werk dat nog bij de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu moest verschijnen: zijn nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

9 Vgl. nos. 6030 en 6086. Willem de Groot hield de collectie van nieuwe *poemata* van zijn broer bij; vgl. A. Eyffinger, *Inventory of the poetry of Hugo Grotius,* p. 229.

10 Marcus Antonius de Dominis (ca. 1560-1624), *De republica ecclesiastica* II, Londen 1620, liber 5, caput 7: ‘quaestio tertia, qui sint admittendi ad paenitentiam, et qui repellendi, a n. 81 ad n. 87, praesertim de moribundis a n. 88 ad n. 103’ (p. 329-337).

11 Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* II, Florence 1759, kol. 463-512 (concilium Arelatense I (314)), c. XXII: ‘De his qui apostatant, et nunquam se ad ecclesiam repraesentant ne quidem poenitentiam agere quaerunt, et postea infirmitate arrepti petunt communionem: placuit eis non dandam communionem nisi revaluerint, et egerint dignos fructus poenitentiae’.

12 *S. Thasci Caecili Cypriani opera omnia,* ed. G. Hartel, in *Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. III, pars II, Wenen 1871, Epistola LV (p. 624-648): Cyprianus Antoniano fratri S. In de ‘editio Pameliana’ (Antwerpen 1568, Parijs 1574, Antwerpen (Farnese?) 1589, etc.) voert deze brief het nummer LII (*o.c.,* vol. III, pars III, Wenen 1871, p. CXX).

13 *Apologeticus,* p. 271-281 (de discrimine peccatorum); zie ook de *Rivetiani Apologetici ... discussio* (*BG* no. 1195). In de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919) vindt men de kwestie terug op p. 735-739.

Cognoveris iam ex senatore Reigersbergio quomodo interrogata Naeldwicii huc in

Galliam missa contra ipsum ceciderint.[14] Hoc oblivisci non debetis pro testamento ὁλογράφῳ esse ius Galliae commune,[15] nempe a Valentiniano, quod ius Franci et alii barbari reliquere imperia sua acceptantibus. Justiniani leges in Gallia receptae non sunt, quod eius tempore Galliam tenebant Gothi, Burgundiones, Franci.[16] Haec ipsa est causa cur in Hollandia praescriptio tricenaria sola valeat, et cur liceat testanti aut nuptias facienti eligere ius Germanicum, id est proximitatis, aut Romanum, id est repraesentationis.[17]

Marezii prophetica exspecto.[18] Rogo memineris laborare ut chartas mihi ereptas recipiam.[19] Hogerbetiana res quo sit loco ac spe velim edoceri.[20]

Uxorem et liberos saluta, quaeso,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

7 Februarii 1643.

6075. 1643 februari 7. Aan N. van Reigersberch.[1]

't Liep zelfs maar weinig weken aan, dat hij zijn zwager berichtte:

14 Het proces over de erfenis van Jacob van Oldenbarnevelt (†1639). Over diens in Parijs eigenhandig opgestelde testament van 28 januari 1639 was voor het Hof van Holland een proces gaande waarin Cornelia de Groot haar recht stelde tegenover de aanspraken van Adriaen van Naeltwijck; vgl. 6052.

15 De erkenning van een holografisch testament; vgl. *La [Nouvelle] Coutume de la prevosté et vicomté de Paris,* tit. XIV, art. CCLXXXIX: 'De la forme et division des testamens'.

16 *Legum novellarum divi Valentiniani liber I,* tit. IV: 'De testamentis', in *Codicis Theodosiani libri XVI, quam emendatissimi ... Novellarum Theodosii, Valentiniani, Martiani, Maioriani, Severi, libri V ... Haec omnia curante Jacobo Cuiacio,* ed. princeps Lyon 1566.

17 Hugo de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid,* ed. F. Dovring, H.F.W.D. Fischer en E.M. Meijers, Leiden 1952, II, 7 (van 't bekomen door verjaring), II, 28 (van aesdoms-recht ende schependoms-recht) en II, 29 (van verkiezing van landrecht).

18 De toezending van de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van de Bossche - thans Groningse - hoogleraar Samuel Desmarets (Maresius); vgl. no. 5949 (dl. XIII).

19 De papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht.

20 Grotius informeerde naar de voortgang van het proces dat de familie van zijn vroegere lotgenoot, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets (1561 - †7 september 1625), had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders; vgl. nos. 5959 en 5972 (dl. XIII).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 355. Mogelijk tezamen met no. 6076.

De schriften[2] van Rivet[3] en de Marees[4] zijn niet geweest zonder uitwerking. Monsieur

2 In het bijzonder, de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) en de *Concordia discors et Antichristus revelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo* van Samuel Desmarets (*BG* no. 1130 en *BsG* no. 318).

3 André Rivet (1572-1651), geboren in de Poitou, predikant te Thouars 1595-1620, werd in 1620 professor in de theologie te Leiden. In 1632 kreeg hij van Frederik Hendrik de opdracht om aan het hof de jonge prins van Oranje te onderrichten. In die vooraanstaande positie meende hij bezwaar te moeten maken tegen de inhoud van Grotius' recente publicaties (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. IX).

4 Samuel Desmarets (Maresius) (1599-1673) was tot 1631 verbonden aan de protestantse academie te Sedan. Deze aanstelling gaf hij op om als huispredikant de jonge burggraaf van Turenne te begeleiden op diens expeditie naar de Republiek. Na het vertrek van zijn meester werd Desmarets beroepen door de Waalse gemeente te Maastricht. Enkele jaren later kreeg hij een aanstelling aan de Illustre School te 's-Hertogenbosch. In november 1642 kreeg hij een leeropdracht aan de theologische faculteit van de Groningse hogeschool aangeboden (*NNBW* II, kol. 868-870).

de Saint-Marc,[5] zijnde van de religie, is gezet uit den raad van staten, van den koning. Meer andere dingen tegen hen zijn in til.

6076. 1643 februari 7. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij verstaen dat den marescal de Guebrian met sijn leger is in 't Wirtenbergerlant ende dat d'heeren Erlach ende Ossenville hem eenigh volck toevoeren.[2] Dat Wahl daerontrent is om op haere actiën te letten.[3] De Switzers van de Fransche alliantie hoopen iet goeds hieruit voor haer zal rijzen. Hertogh Carels volck gaet ten deele nae Haetzfeld toe,[4] ten deele blijven om Marcheville te fortificeren ende om La Motte t'ontzetten zoo zij connen.[5]

De Spaegnaerden schijnen in Italië Tortona te willen belegeren,[6] in Catalagne Barcelona, hebbende Batea becomen[7] ende hoopende op correspondentiën binnen Barcelona. Prince Thomas can niet ree vallen om voor deze tijd in Vrancrijck te comen,[8] ende die van Venegië houden op de deliberatie over de ligue tot conservatie van de rust van Italië totdat de questie van Castro zal zijn geaccommodeert.[9]

Den coning heeft de gedeputeerde van 't leger[10] van den marescal de Guebrian belooft de restanten te betaelen in dit jaer ende in het toecomende ende alle jaer voort aen vier maenden. Negen nieuwe gevangenen zijn uit de Bastille gelaeten, ende den

5 De heer van Saint-Marc, raadsheer in de 'Conseil d'Etat', vertegenwoordigde in 1637 koning Lodewijk XIII op de nationale synode van Alençon; vgl. *Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* II, p. 530-619; zie ook *Tallemant des Réaux* II, p. 882.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6075. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7/17 februari 1643).

2 Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach, zouden een voorhoede zenden naar het nieuwe hoofdkwartier van maarschalk Guébriant nabij Stuttgart (*Gazette 1643,* nos. 19 en 23, dd. 14 en 21 februari 1643).

3 Joachim Christian, graaf van Wahl (ca. 1590-1644), voerde het bevel over het Beierse leger in de Opperpalts (*ADB* XL, p. 592-593, en *Doc. Boh.* VI, p. 448-449, nos. 1373 en 1373A). In de loop van januari kreeg hij bevel om versterking te bieden in het Wurtembergerland (*Gazette 1643*, no. 17, dd. 7 februari 1643).

4 In de *Gazette 1643,* no. 16, dd. 7 februari 1643, stond het bericht dat Lotharingse troepen op 20 januari de Rijn waren gepasseerd 'pour aller, comme on croid, joindre le général Hazfeld en Boheme'.

5 Hertog Karel IV van Lotharingen liet troepen achter voor de verdediging van zijn bolwerken Marchéville-en-Woëvre (dep. Meuse) en La Motte (dep. Haute-Marne).

6 De belegering van Tortona zou drie volle maanden duren (*Gazette 1643*, no. 23, dd. 21 februari 1643).

7 Batea, een plaats ten zuiden van de Ebro, was in opstand gekomen tegen het Frans bewind in Barcelona (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 274-275).

8 Prins Tommaso Francesco van Savoye, prins van Carignano, kon geen tijd vrijmaken voor een bezoek aan Parijs.

9 Sinds augustus 1642 werkten Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena aan een 'Italiaanse' oplossing van het conflict tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro.

10 De verbindingsman was Jacques de Borelli, heer van Roque-Servière. Van zijn laatste bezoek aan het hof keerde hij terug met loze beloften (*Episodes Guébriant,* p. 312-313).

guarde des seaux Chasteauneuf[11] uit zijne gevanckenisse. Barada is te hove wel ontfangen geweest; Saint-Simon, gouverneur van Blaye, mede voordeze zeer bij den coning bemint, is op wegh.[12] Den hertogh van Elboeuf heeft permissie om uit Brabant in Vrancrijck te comen.[13] Aen den hertogh van Guise werdt zulcx geweigert, omdat hij de wapenen heeft aengenomen voor Spaignie.[14]

Den marescal de Schomberg gaet nae sijn gouvernement van Languedoc.[15] Lesdiguiere is duc et pair,[16] ende den prince de Morgues zal het werden.[17] Men hoort hier dat Hongarie in quade poincten is door inlandsche beroerten ende door eenige aenslagen van den Turck op Rahau,[18] toonende onzeeckerheit van vrede.

't Gerucht continueert te hove van 's conincx reise nae Dijon tegen het uitgaen van dese maendt. Mijnheer den grave van Chavigny[19] zegt mij dat het leger van den marescal de Guebrian zeer schoon zal zijn; zegt oock dat in de sauf-conduicts van Spaignie gebreck werdt bevonden.[20]

7 Februarii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port 11 st.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 7 Feb. 1643 uyt Paris.

11 Charles de l'Aubespine (1580-1653), markies van Chasteauneuf, ontving in 1630 de waardigheid van grootzegelbewaarder. Enkele jaren later viel hij in ongenade. Op last van Richelieu werd hij in 1633 gevangen gezet in het kasteel van Angoulême. Na zijn vrijlating in 1643 moest hij nog 7 jaar wachten op volledig eerherstel (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 495-496, p. 1354 en p. 1444-1445).

12 's Konings voormalige favorieten François de Baradat (Barradas) en Claude de Rouvroy, hertog van Saint-Simon (*Tallemant des Réaux* I, p. 339-340).

13 Charles II de Lorraine (1596-1657), hertog van Elbeuf, gehuwd met Catherine-Henriette de Bourbon, natuurlijke dochter van koning Hendrik IV, was in 1631 betrokken geweest bij de grote samenzwering tegen Richelieu (*DBF* XII, kol. 1184-1186).

14 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, had op 6 juli 1641 bij La Marfée de wapens opgevat tegen het leger van de koning (*Mémoires du duc de Guise* I, p. 9).

15 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur-generaal van de Languedoc, bleef nog voor enige tijd op zijn post gehandhaafd. Na het overlijden van de koning moest hij genoegen nemen met de plaats van gouverneur van Toul, Metz en Verdun.

16 François de Bonne de Créquy, hertog van Lesdiguières, gouverneur van de Dauphiné, voerde tot 1638 de titel van 'comte de Sault'.

17 Prins Onorato II Grimaldi (1597-1662) van Monaco (Mourgues of Morgues) had in het najaar van 1641 een Frans garnizoen in zijn stad toegelaten. Ter compensatie van het verlies van zijn landen aan de Spanjaarden beloonde koning Lodewijk XIII hem met het hertogdom van Valentinois (*DBF* XVI, kol. 1239-1240).

18 'Rahau' (Raab), tegenw. Györ (Hongarije).

19 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken. Met hem sprak Grotius over de brief die koningin Christina op 29 november/9 december 1642 (no. 5991 (dl. XIII)) aan koning Lodewijk XIII had geschreven; zie het postscriptum van no. 6078.

20 De Franse resident in Hamburg, Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, had geen genoegen genomen met Spaanse vrijgeleidebrieven die de handtekening droegen van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden; vgl. no. 6062.

6077. 1643 februari 7. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime ac illustrissime domine,

Aditum ad regem nactus die Dominico proxime exacto tradidi ei literas reginae dominae nostrae scriptas XXIX Novembris.[2] Gratulationem antehac a me factam de capto Perpiniano ex speciali iussu repetii,[3] dixique nulla omissa ob eam rem in Suedia, quae edi possent, gaudii publici signa. Adieci de proelio ad Leridam[4] et de nostris rebus post felix proelium, cuius historiam iam ante regi narraveram,[5] deditam Lipsiam[6] et spem de oppidis aliis adipiscendis transferendoque bello in eas terras quae in ditione sunt propria Austriacae domus. Multum probabat rex hoc consilium. Cum vero dicerem omnia quidem quae rex adversum hostem ageret, nobis esse utilia, sed hoc tempore, cum novas copias ingentes hostis colligeret, maxime e re fore communi si mareschalli Guebriani exercitus per Franconiam iret in Palatinatum Superiorem,[7] nihil ad id disertim respondit rex, sed promisit se ea facturum quae hosti maxime nocerent, donec honesta pax haberi posset, omnique modo ostensurum amicitiam reginae nostrae apud se esse maximi.

Complures autem me monent, cognitum sibi etiam ex sacerdotibus, fuisse hic aliquem e Bavaro.[8] Nec constare, quid egerit. Sed Guebriani exercitum audimus esse in Wurttenbergico,[9] et ad eum ire cum suis copiis Erlachium et Ossenvillium. Wahlium esse in proximo, ut eorum conatibus se opponat. Ducis autem Caroli militem partim ire ad Hatzfeldium, partim subsistere in locis circa Mottam aut Marchevillae muniendae incumbere. Guebriani exercitui reliqua solventur hoc anno et sequente, praeterea quotannis stipendia mensium quatuor.

Hispani in Catalania, recepta Bataea, Barcinoni, ac in Italia Tortonae obsidium minantur. Veneti morantur foedus quod pro tutela Italiae properatur, donec composita sit de Castro controversia. Princeps Thomas magnis rebus attineri se dicit, quominus hoc tempore in Galliam veniat. Lesdiguierius iam dux et par Galliae factus est, idem honos continget principi Monaecii. Schombergius ad veterem praefecturam redibit. Hungariam audimus aegram ex internis motibus et metu a Turca.

Hic novem rursus captivi ex Bastilia liberati sunt, non per clementiam tantum regis, sed et per parsimoniam, ne eos alere cogatur. Avunculus cardinalis Riceliaci, Porta

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 122; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 259 no. 465. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 27.
2 Grotius overhandigde de koning op zondag 1 februari een schrijven van koningin Christina dd. 29 november/9 december 1642 (no. 5991 (dl. XIII)).
3 Op woensdag 17 september werd in de Notre-Dame te Parijs een plechtige mis ter gelegenheid van de Franse overwinning te Perpignan (9 september 1642) gecelebreerd. Een kleine maand later werd Grotius in de gelegenheid gesteld om namens zijn regering een eerste gelukwens uit te spreken; vgl. nos. 5920 en 5929 (dl. XIII).
4 De slag bij Lérida van 7 oktober 1642.
5 Op 7 december 1642 bracht Grotius de koning verslag uit van wat zich de 2de november op het slagveld bij Breitenfeld had afgespeeld; vgl. no. 6001 (dl. XIII).
6 Leipzig was op 6 december 1642 in Zweedse handen gekomen.
7 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant vocht liever de oorlog bij de eigen landsgrenzen uit. Bovendien kampte het met een groot tekort aan geld en manschappen (*Episodes Guébriant,* p. 297-316).
8 Hertog Maximiliaan I van Beieren zocht al geruime tijd contact met enkele Franse woordvoerders, maar dit initiatief leidde evenwel niet tot het zenden van een officiële delegatie; vgl. no. 6065, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 222.
9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 7 februari 1643 (no. 6076).

nomine,[10] cum regem accederet, dixit gaudere se, quod et rex et ipse a cardinalis tyrannide

10 Amador de La Porte, de broer van Richelieu's moeder Suzanne de La Porte. In 1640 ontving hij van zijn neef de waardigheid van ‘grand prieur de France’ (*Tallemant des Réaux* I, p. 921); vgl. no. 6031.

essent liberati. Barada, olim gratiosus apud regem, per cardinalem semotus, rediit ad aulam et regi placet. Redibit et Sanctimarcius,[11] Blaiae praefectus, et e Brabantia Elboevius. Duci Guisio quominus rex idem indulgeat, obstat quod is pro Hispanis arma gessit. Cum simultates quaedam esse crederentur inter Chavigniacum et Noyerium,[12] Mazarinus ambos advocavit ostenditque eis, quam difficile esset etiam concordibus retinere regis animum satis mobilem. Si eum alius contra alium concitarent, non defore qui ea occasione adversus ipsos omnes sint usuri. Neque de dignitate tantum, sed et de vita esse periculum. His expensis tres illi fidem inter se mutuam pepigere et sacramento apud iesuitas sumpto firmavere.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae secundet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXIX [*sic*] Ianuarii/VII Februarii 1643.

Ex quo haec scripsi, vidi dominum Chavigniacum et dixi ei quae regi. Promisit egregium fore Guebriani exercitum; quo iturus sit, tacet. Venetus literas tuti itineris esse ait quales oportet.[13] Chavigniacus Hispanicas negat recipi posse.[14]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Colloquium cum rege habitum refert. Bellici apparatus. Italica. Varia. Iudicium de cardinali ab avunculo eius latum. Exules revocantur. Factiones aulae. Mazarini, Noyerii et Chavigniaci pactio.

6078. 1643 februari 7. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Ayant eu audience prèz du roy[2] j'ay recommandé à sa Majesté la diversion non seulement dans d'autres quartiers mais principalement dans l'Allemagne, et pourtant je l'ay prié de vouloir donner ordre au mareschal de Guebrian d'attaquer vivement la Franconie et le Haut-Palatinat. Mais nous apprenons que l'armée dudit mareschal s'est reculée vers le pays de Suabe, qu'Erlach et Ossenville avecq quelques trouppes se vont joindre, que Wahl est pour voir ce qu'ils voudront entreprendre et que les

11 Lees: ‘Sancti Simonius’.

12 In deze dagen genoot François Sublet (1578-1645), seigneur de Noyers, staatssecretaris van oorlog, het volle vertrouwen van de koningin. De bevoorrechte plaats die hij hierdoor aan het hof verwierf, wekte de jalouzie op van zijn collega Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (*Mémoires de La Châtre,* p. 177-192).

13 De Venetiaanse ambassadeur te Parijs, Girolamo Giustiniani. Vooral in de Republiek werd grote waarde gehecht aan de onpartijdige mening van de ambassadeur (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 59-63 en p. 120).

14 De vrijgeleidebrieven voor de aanstaande vredesconferenties. Op 24 maart/3 april 1643 zou te Hamburg de plechtige uitwisseling van de documenten moeten plaatsvinden.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 12.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 7 februari 1643 (nos. 6076 en 6077).

Suisses romanistes en sont en alarme. Les trouppes du duc Charles en partie vont renforcer Haetzveld, en partie demeurent en Lorraine pour fortifier Marcheville et secourir La Motte.

Les Espagnols ayants repris Batea font mine de vouloir assieger Barcelone, faisant quelque fondement sur des amis qu'ils ont là-dedans. Et en Italie les Espagnols semblent vouloir rassieger Tortona. La Republicque de Venise retarde la ligue pour l'Italie jusqu'à ce que le different de Castro soit accommodé. Plusieurs m'asseurent que quelqu'un a esté icy de la part du duc de Baviere, et on croit que la Hongrie est en peine à cause de dissensions au dedans et des entreprises des Turcqs.

Barada estant revenu en cour a esté bien receu du roy. Monsieur de Saint-Simon est aussi attendu en cour. Le duc d'Elboeuf a permission de revenir en France; ce que le roy ne trouve pas bon d'accorder au duc de Guise, pour ce qu'il a porté les armes pour l'Espagnol. Lesdiguieres est duc et pair, le prince de Morgues le sera. Neuf personnes de nouveau sont sortis de Bastille. Le marescal de Scombergh retourne à son gouvernement et le prince Thomas a des excuses pour ne venir point en France en ce temps. Le cardinal Mazarini, messieurs de Noyers et Chavigny se sont promis sincere amitié et assistence mutuelle, et sur cela [ont] pris le sacrament aux jesuites. Le bruit continue à la cour du voyage du roy vers Dijon à la fin de ce mois.

A l'execution faicte par les Liegeois[3] il ne me semble qu'il y a plus de raison que de prudence. L'arrivée de la reine en Angleterre animera tant plus les catholicques pour le roy de la Grand-Bretagne, mais aussi j'espere que sa Majesté ne sera pas partie d'Hollande sans avoir esté imbuée des conseils, convenables au temps, par le prince d'Orange. Je n'ay pas receu encores ce qui a esté resolu sur la neutralité requise par l'electeur de Coulogne.[4]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

7 Febvrier 1643.

Monsieur de Chavigny me dit que l'armée du comte de Guebrian sera belle, et que les sauf-conduicts du costé d'Espagne sont bien[5] faits, sur quoi l'ambassadeur de Venise fait autre jugement.

Bovenaan de copie staat: A m. Vicquefort.

6079. 1643 februari 9. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De matris obitu et sepultura scripsi antehac. Reliquit illa nobis sicut bene vivendi, ita et bene moriendi exemplum. Uterque parens eo in nos fuit animo, ut memoria

3 De openbare executie van drie (of vier) Hessische soldaten die per ongeluk Luiks grondgebied waren binnengedrongen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 895).
4 De door keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen voorgestelde demilitarisatie van de Westfaalse Kreits (de terugtrekking van alle troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser).
5 'Bien' in interlinie; wellicht zal men naar analogie van het postscriptum in de nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna (no. 6077) 'mal faits' moeten lezen.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 343. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6063, beantw. d. no. 6096.

nobis liberisque nostris semper esse debeat honorata.[2] Utenbogardo etiam tuo nomine gratias agam.[3]

Quae ad Riveti librum annotasti servo penes me, donec usui esse possint. Adiunxi et ex aliis epistolis subsequentibus excerpta eodem pertinentia.[4] Quod in ecclesia romana

2 Het stoffelijk overschot van Aeltgen Borre van Overschie (†20 januari) was op 27 januari bijgezet in het graf van haar echtgenoot Jan de Groot (†3 mei 1640) in de Nieuwe Kerk te Delft.

3 De remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert stond altijd klaar met een woord van vertroosting.

4 Willem de Groot legde een dossier aan met stukken die een medestander van zijn broer misschien nog eens kon gebruiken voor het schrijven van een antwoord op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

quidam reformationi verae student, id vero libens intelligo. Sunt impenetrabilia Dei secreta, et forte eo modo melius sanabitur vulnus ecclesiae quam disputando. De episcoporum orientalium iudicio videbo, an melius exemplar queam nancisci, et de Graeco investigabo.[5] Exempla Ἀνθοβολίας iam demum ad me venisse scripsi nuper. Dabo amicis exemplaria, ut iussisti, compacta.[6] De reseratis litteris[7] quid suspicari debeam nescio; illud scio etiam fortuita aliquando nos laedere, ut cum postremae tuae quibus iam respondeo litterae biduo serius quam debuerant, in manus meas venere, quippe quae cum Vicquefordianis litteris Amstelodamum missae hodie inde primum redierint, quod per errorem et nullo malo consilio evenisse mihi persuasissimum est.[8]

Regem Galliae seorsum res suas agere nolle, a communi vero pacis tractatu animo non esse alieno, laetus audio.[9] Pro aliis quoque novis gratias habeo. Hic vix quicquam est quod rescribam, nisi reginam Angliae tempestatibus adactam ad nos reversam,[10] iterque vento iam magis stabili propediem remetiri decrevisse. Interea spargitur hic rumor de coniuratione quae in eius caput facta fuerit et detecta,[11] cui rumori ut ab aulicis provenienti ego usquequaque fidem non adhibeo.

Deus Optimus Maximus te nobis cum uxore et liberis servet incolumem,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, pridie natalem meum XLVI, id est IX Februarii 1643.[12]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Febr. Hoofd.[13]
En in dorso: 9 Febr. 1643 W. de Groot.

5 De uitgave van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine* kwam in 1645 tot stand.

6 Exemplaren van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) gingen naar Gerardus Joannes Vossius, mr. Quirijn van Strijen, mr. Dirck Graswinckel, Nicolaes van Reigersberch. Ook de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck zou nog een exemplaar krijgen.

7 Er was geknoeid met het zegel op Grotius' brief van 9 januari (no. 6030); vgl. no. 6045.

8 De brieven van 31 januari (nos. 6063 en 6066). Normaal gesproken zou Grotius' brief aan zijn broer op 7 februari binnengekomen zijn.

9 Het antwoord van de Franse regering aan de dominicaan Georg Sigmund von Herberstein; zie no. 6064.

10 De 29ste januari had koningin Henriëtte Maria zich te Scheveningen ingescheept. Op zee raakte het escorte door een zware storm in grote moeilijkheden. Na acht dagen op de Noordzee rondgedobberd te hebben gaf Maarten Harpertsz. Tromp het bevel de steven te wenden. In de avond van de 6de februari keerde de koningin terug op de plaats waar zij vertrokken was (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 238-239).

11 Het was de bedoeling om de koningin bij aankomst te Newcastle te ontvoeren. Hoofdverdachte in deze zaak was Mountjoy Blount (ca. 1597-1665), baron Mountjoy, graaf van Newport (*DNB* V, p. 249-252; *CSP Ven. 1642-1643,* p. 236 en p. 239).

12 Willem de Groot was geboren op 10 februari 1597.

13 Een opmerking over de *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft ontbreekt in Grotius' antwoord op deze brief; zie nos. 6096 en 6113.

6080. 1643 februari 9. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor acht dagen hebbe u. Exc.[tie] geaviseert[2] dat de coniginne van Engelant van

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 118. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 Brief no. 6068, dd. 2 februari 1643.

Schevelingen t'zeil gegaen was, derrewaerts van het hof ende de borgerschap met groote solennitijt geconvoyeert werdende. Naedat sij al bij strant was gecomen, hebben sich ettelijcke van haer volck verluiden laeten dat, bijaldien den prince van Orange ofte de heeren Staten-Generael haer quaemen te nodigen om te blijven, sij haer noch wel daertoe verstaen soude; doch en liet sich niemant vinden die haer daerom bad,[3] dieswege sij met grooten onlust ende opentlijcke dreiginge dat sij t'sijner tijt aen den tiende haering[4] ende het werck van Ambona[5] gedencken wilde, t'scheep is gegaen. Naedat sij 10 à 12 uiren in zee was geweest, is een seer harden storm en contrari wind geresen, die hier eenige huisen beschadicht ende ettelijcke dagen gecontuïneert heeft, waerdoor de coniginne vermoeit sijnde wederom te Schevelingen nu verleden Vrijdagh t'savonts aen strant is gebracht ende hier in Den Hage aengecomen.[6]

Den schade die den verleden herbst over de cooplieden alhier van de Duinckerckers geleden hebben, word volgens haerlieden clachte aen de heeren Staten van Hollant van haerlieden begroot op 12 millioenen, ende vermeint men, bijaldien de Duinckerckers vervolgens noch twee jaeren soo geluckich ter zee souden comen te wesen, dat sij suffisant souden sijn om de zeehavenen van desen staat op die manire te besetten, gelijck de haere verleden somer van de vloote deses staets beslooten sijn geweest; dieswegen men sich alhier laet aengelegen sijn om middelen te beraemen sulcx te connen verhinderen.[7]

Also het octroy van de Oostindische compagnie[8] nu in weinig maenden geëxpireert sal wesen, soo geven ettelijcke personen, sijnde bij de Westindische compagnie geïnteresseert, aen de hand dat men beide compagniën in één corpus redigeren soude connen, 'twelck aen Spaegnie tot een merckelijck abbreuck soude strecken.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.^{tie} dienstwilligste.

Hage, den 9 Februarii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Febr.

3 Koningin Henriëtte Maria voerde het excuus van het mistige weer aan om haar vertrek nog wat uit te stellen. Dankzij de overredingskracht van Frederik Hendrik aanvaardde zij op de 29ste januari toch haar (mislukte) thuisreis.

4 De tiend die de koning hief op de haring die buitenlanders in zijn wateren ophaalden (Th. W. Fulton, *The Sovereignity of the Sea,* Edinburgh/Londen 1911, p. 100-101, p. 214, p. 338-377). In de jaren 1635-1637 leidde deze kwestie bijna tot een Engels-Staatse zeeoorlog (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 305-310 en p. 402-409). Zie ook Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 66-69.

5 In 1623 hadden Nederlanders op Amboina enkele kooplieden van de Engelse Oostindische Compagnie vermoord. Van dit incident, de 'Amboina Massacre', bleven de Engelsen grote ophef maken.

6 Het Staatse vlaggeschip 'Prinses Maria' bracht de koningin in de avond van de 6de februari weer terug op het strand van Scheveningen.

7 De Staten van Holland en Zeeland namen de klachten van de kooplieden over. Op 28 februari dienden zij bij de Staten-Generaal voorstellen in om 'het groote verval der saecken ter zee' te bestrijden (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 900-901).

8 Slechts na moeizame besprekingen werd in juni 1647 overeenstemming bereikt over een nieuw octrooi voor de Verenigde Oostindische Compagnie (J.R. Bruijn, *Dutch-Asiatic shipping* I, p. 6-8).

6081. [1643 februari 10]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 22 de Janvier et envoyé les lettres jointes en Suede. Je vous

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 13. Antw. op no. 6048.

prie de m'envoyer les vostres plustost par la voye de monsieur Heufd[2] que par aucune autre. Je vous envoye une lettre dans laquelle j'espere qu'il y aura du contentement pour vous.[3]

Tout va bien icy[4] et nous sommes dans le regne de clemence. Le frere du roy est bien avecq le roy, la Bastille vuidée, plusieurs exsilez reviennent, entre autres le duc d'Elboeuf. Cependant ne cessent les preparatifs pour la guerre et croit-on que le roy avant la fin de ce mois ira à Dijon pour faire la guerre à la Franche-Comté. Si les armées du roy qui sont à present en ces quartiers-là peuvent conquerir Constance, lors il sera temps de penser à ce qu'on propose, de se declarer contre les cantons espagnolisez. Pour les Grisons on ne fera rien s'ils n'envoyent icy de personnes auxquels on puisse prendre confiance.[5]

Nos Suedois vont en Boheme et Ragosky fait des ouvertures.[6] Les affaires du roy d'Angleterre ne vont pas mal, mais le parlement espere du secours d'Escosse. Les sauf-conduits sont expediez par la cour de Vienne,[7] tels comme on estoit convenu, mais il y a quelque chose à disputer sur ceux d'Espagne. Les Espagnols font mine de vouloir assieger Barcelona, faisant estat non seulement sur leurs forces, mais aussi sur la diversion qui est dans la ville. On tient icy pour certain que les Turcqs ont eu une entreprise sur Raab qui est faillie. Le prince Thomas [ne] reviendra pas icy de cette année.

Je suis
[le vostre].

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6082. 1643 februari 10. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Sint meinem am 27. dieses gegebenen bericht[2] ist von den arméen nichts weiters alhier einkommen.[3] In Dennemarck ist mann im werck begrieffen gegen nechstkünfftigen Aprilis die schifffflotte, dem gebrauch nach, fertig zu halten. So

2 Johan Hoeufft (†1651), een uit de Nederlanden afkomstige bankier te Parijs, commissaris over de Frans-Zweedse geldzaken (Schutte, *Repertorium* I, p. 58).
3 Vermoedelijk een wisselbrief.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 februari 1643.
5 Parijs nam in de zaak van de protestantse ingezetenen van Graubünden een afwachtende houding aan.
6 György I Rákóczi, vorst van Zevenburgen, voerde met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson besprekingen over de mogelijkheden van een op elkaars belangen afgestemde aanval op de Habsburgse landen.
7 Keizer Ferdinand III had op 22 juli 1642 het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641 geratificeerd. Een verbeterde versie (inclusief de formulieren van de door de keizer ondertekende keizerlijke en Spaanse vrijgeleidebrieven) lag eind januari 1643 op de onderhandelingstafel.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII, no. 12, 69. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 Brief no. 6072, dd. 27 januari / 6 februari 1643.
3 De hoofdmacht van het Zweedse leger lag nog steeds voor de Saksische stad Freiberg.

geschehen auch schon praeparatoria gegen das im April zu Coppenhagen angestellte ertsbischoffl. Bremische[4]

4 Frederik (1609-1670), de latere koning Frederik III, jongere zoon van koning Christiaan IV van Denemarken, was sinds 1636 administrator van een aantal Noordduitse bisdommen, waaronder het aartsbisdom Bremen. In oktober 1643 huwde hij te Glückstadt Sofia Amalia van Braunschweig-Lüneburg (1628-1685) (*DBL* IV, p. 530-536, en G. Lorenz, *Das Erzstift Bremen und der administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses,* Munster 1969).

beylager,[5] vmb welche zeit auch wieder ein herrentag[6] daselbst soll gehalten werden. Immittelst lässt der könig die örther an den gräntzen fortificiren, welche zu besichtigen I. M[ajestä]t ehistens einen tour herumb zu thun willens sein sollen.

Die königl. fr[au] wittib zu Schweden[7] befindet sich bald zu Coppenhagen, bald vff dem ihr eingeraumbten guth Gotturp, vndt ist von ihrer raise nach Preussen noch wenig zu vernehmen.

Der nach Engellandt gewesene Dänische ambass[adeur] ist vnverrichter dingen - wie sie schreiben - wieder nach hauss kommen,[8] die beede mitgehabte schiffe sollen zu aussladung der munition nicht haben gelangen können, vndt dess wegen vnter Norwegen wieder damit angelangt sein.

Die in Schlesien gewesene Hoffkirchische trouppen,[9] nach dem sie vor Oppeln ezliche huntert mann sitzen lassen, sollen, wie auch, wass noch in Mähren vndt Östereich vorhanden gewesen, nach Böhmen gangen sein. In Pohlen gehet der reichstag vor sich,[10] die landttage aber sollen sich maist ohne effect zerschlagen haben, worauss gemuthmasst wirdt, dass es vffs königs seiten mit schlechter frucht abgehen werde, weilen viel malcontenten vorhanden seind, vndt noch newlich wegen vbergebenen generalats in Posen[11] deren noch mehr gemacht worden. Im vbrigen stehets noch in vorigen terminis, darumb ich hiemit schliesse, stäts verbleibend

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.pa.

Hamburg, den 31. Ian[uarii] 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Martii.

5 'Beilager', de ceremoniële bijslaap van prins Frederik.
6 Militaire en politieke zaken zouden behandeld worden op de 'Herredag' (landdag) die op 17 april a.s. in Kopenhagen bijeen moest komen (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643,* p. 363).
7 In Denemarken resideerde sinds juli 1640 de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg (1599-1655). In augustus 1642 begonnen Brandenburgse gezanten te werken aan een eervolle terugkeer van de koningin naar haar oude vaderland; vgl. *Urk. u. Act.* XXIII-1, p. 38.
8 Eind november gingen vier Deense schepen met wapens ten behoeve van de koninklijken voor anker in de haven van Newcastle. Een van de schepen vervoerde een Deense militaire delegatie onder leiding van ambassadeur Corfits Ulfelt (1606-1664), stadhouder van Kopenhagen (*DBL* XV, p. 137-143). Op de terugreis hield de delegatie nog enige dagen verblijf in de Republiek (*Gazette 1643*, no. 9, dd. 17 januari 1643).
9 Het leger van de in 1637 overgelopen Zweedse luitenant-generaal Lorenz von Hoffkirchen, thans commandant van het keizerlijke leger in Silezië (*Doc. Boh.* VI, p. 209 no. 534 en p. 484 no. 1497).
10 De Poolse rijksdag werd op 12 februari in Warschau geopend (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 118-120).
11 Vermoedelijk gaat het hier om een kwestie die op de rijksdag aanhangig werd gemaakt door de opvolger van de in oktober 1642 overleden 'generalis Maioris Poloniae' Stanisław Przyjemski (A.S. Radziwiłł, *o.c.,* p. 112 en p. 120).

6083. 1643 februari 12. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] par la vostre du 27 passé[2] le soing qu'il vous plait continuer pour le bien

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 287. Eigenh. oorspr.

2 Brief no. 6059, dd. 27 januari 1643.

des pauvres Grisons, ausquels j'ay escrit il y a quelques sepmaines[3] que s'ils veulent envoyer quelqu'un à la cour pour y traitter de leurs interests, qu'ils y seront assistez par vostre faveur, et sçauray bientost ce qu'ils en auront resolu. Il y a quelque peu de gens de bien parmy eux encor, mais la plus gran[de] partie sont des gens grandement prophanes et dont l'argent est Dieu, surtout ceux qui y gouvernent à present, tant cattoliques que protestans, qui sont pires que ceux-là en ce qu'ils persecutent ces pauvres gens de la Voltoline de leur religion, et non contans de les avoir forclos de la liberté de leur religion et habitation en Voltoline et demander ce qu'on leur a pris injustement, ils leur demandent à ceste heur les legs pieux de leurs ancestres, establis uniquement pour l'entretenement de leurs ministres en Voltoline, pour convertir cest argent en d'autres usages particuliers, ce qui est horrible; et si la maison de ma femme sera forcé à payer ce ..., elle est ruinée sans resource, car ils ne veulent pas seulement le capital, mais aussy l'interest pour 22 ans. En hoc unico documento videre licet quo genio homines isti ducantur, et il ne faut pas trouver estrange si Dieu les chastiera encor plus.

Ce n'est pas monsieur d'Erlach, qui a pris par escalade Uberlinghen, mais le gouverneur de Hohetvil, homme de gran[d] courage, y ayant trouvé gran[de] quantité de blé, d'argent et d'autres meubles et armes, que tout cela on dit monter au prix d'une tonne d'or.[4] Nos Suisses en sont bien en peine, se voyans bloqués de tous costés, et par la prise de ceste ville-là le chemin facilité pour prendre celle de Costance, qui mettroit la bride aux Petis Cantons, qui sont maistres de la Turgovie et de Rinthal. On tache pourtant d'induire l'archiduchesse d'Inspruc de mettre en neutralité Costance,[5] mais nous ne sçavons pas si la France y voudra consentir.[6] Les Grisons en sont aussy fort alarmés et croyent que le roy veut passer de ce costé-là par Bregenz et Feldkirch dans les Grisons et de là dans le Milanois, qui l'apprehende fort.

Ce neantmoins, les Espagnols font tout ce qu'ils peuvent pour se preparer à une gagliarde resistance,[7] voulans recouvrer Tortone ou Nizze de la Paille[8] devant que les François se puissent mettre en campagne. Leur secours de Naples passera par l'estat du pape et celuy de Gennes; de là on leur destine aussy deux millions pour la guerre d'Italie. L'affaire du duc de Parme[9] demeure encor en suspens. On en traitte neantmoins tant à Florence qu'à Venise, le pape ne voulant se lier avec l'Espagnol pour la defence d'Italie si ce point n'est pas vuidé.

3 In Graubünden had Marin nog enkele vrienden en familieleden van zijn destijds uit het Veltlin verdreven vrouw Alessandra Paravicini Capelii wonen; vgl. no. 6038.

4 Zie voor de aanval op Ueberlingen (28-30 januari), brief no. 6071, dd. [5 februari 1643]. Tegen deze tijd moet Marin van ooggetuigen vernomen hebben dat Johann Ludwig von Erlach niet betrokken was geweest bij deze actie van Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneur van Breisach, en Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel; vgl. *Gazette 1643,* no. 20, dd. 14 februari 1643.

5 De katholieke kantons beraadden zich in februari nogmaals over de militaire situatie aan de Rijn. Op de bijeenkomst die van 16 tot 20 februari te Luzern werd gehouden, kwamen de afgevaardigden van de kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug tot het besluit om de mening van aartshertogin Claudia te horen over de wijze waarop de stad Konstanz gevrijwaard kon blijven van vijandelijkheden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1265-1270).

6 Op de landdag die van 2-12 maart te Baden zou worden gehouden namen de aldaar aanwezige kantons het besluit om hun grieven voor te leggen aan de koning van Frankrijk (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 474-480).

7 De Spaanse legers in Italië kwamen begin februari uit hun winterkwartieren. Onmiddellijk werd een begin gemaakt met de herovering van Tortona.

8 Op 3 september 1642 was Nizza Monferrato (Nizza della Paglia) in Franse handen gekomen.

9 Het zou nog meer dan een jaar duren voordat het conflict tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over het hertogdom van Castro kon worden bijgelegd.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,
tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 2/12 de Fevbrier l'an 1643.

Monsieur Aaxel Thurosohn[10] a passé par icy à son retour d'Italie et sera bientost à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Suisses, Grisons, Parme.
En in dorso: 12 Febr. 1643 Marin.

6084. 1643 februari 13. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnd patron,

Der gestrige alhier eingelangter Leipziger bott bringt mit, dass dess h[errn] gen[eral] feldtmarschaln Torstensons Excell., nachdehm sie kundschafft erlanget, ob were der feind mit dessen gantzen force Freyburg zu entsetzen[2] im anzug, mit der armée darvor abgemarchirt, vnd dem feind, umb abermahl ein schlagen mit ihm zu wagen, entgegen geruckt sein. Alss sie aber befunden, dass Piccolomini allein mit ohngefehr 4000 pferden, auss dem gebürge umb einen versuch auff die vnsrigen zuthuen, gangen gewesen, vff eingezogener kundschafft aber von deren anzug wieder zu ruck gewichen, haben I. Exc. sich auch wieder vor Freyburg gewendet, vnd selbigen ordt de novo vnd zwar mit grösserm ernst, alss zuvorn zu attaquiren angefangen, vnd hofft man ess nunmehr bald damit zu ende lauffen werde.[3]

Auss Wolffenbüttel vnd Halberstad[4] hat der feind in 700 man zu ross vnd fues vff Aschersleben gehen lassen, die aber vnverrichter dingen von dannen wieder abziehen müssen, worauf dass fuess volck strackss wieder nach Halberstadt, die reuterey aber über den Hartz gangen, vnd zwischen Eissleben vnd Mörseburg 18 wagen mit getraid, so mit einer convoye von 50 man von Manssfeld nach Leipzig gesolt, angetroffen, von der convoye etzliche gefangen bekommen, alle pferde von den wagen gespannet, vnd darmit wieder uber den Hartz zuruck gangen, dass getraid aber im felde stehen lassen, von dannen ess hernachmalss gleichwoll abgeführet worden.

Vor 14 tagen ist in Meissen ein sehr starckes wetter gewesen, vnd sol es zu Dressden vnd daherumb fewr vndt bludt geregnet haben.

Ich verbleibe hiemit nechst trewlicher empfehlung zu Gottes gnedigen schutz
Ew. Excell. gehorsamber diener,

10 Betreft het hier Axel Turesson Natt och Dag (1621-1647), een Zweeds edelman, die tijdens zijn 'tour' correspondeerde met Axel Oxenstierna (*Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 160; *SBL* XXVI, p. 409 en p. 416)? Over zijn twee bezoeken aan de Republiek, zie nos. 5751 en 5801 (dl. XIII).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII, no. 12, 70. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zette op 9 januari de belegering van de Saksische stad Freiberg in.

3 Het bericht dat Ottavio Piccolomini hulp ging bieden aan de belegerden, veroorzaakte een lichte consternatie in het Zweedse kamp. Tegen de 27ste januari werd de belegering weer hervat (*Doc. Boh.* VI, p. 458-459, nos. 1395-1401).

4 In januari hadden de Zweden nog het plan opgevat om op de route van Wolfsburg naar Halberstadt de plaats Helmstedt te veroveren (*Gazette 1643,* no. 19, dd. 14 februari 1643).

G. Keller m.p.

Hamb[urg], den 3. Februarii [1]643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Martii.

6085. 1643 februari 14. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

De duce Bragantiae, ex quo ab ordinibus Portugalliae rex proclamatus[2] et in Suedia rex dictus fuit, semper ut de rege locutus sum. Legatum quoque eius ut legatum regium iussi salutari; convenissem etiam nisi difficultas incidisset de sermonis commercio. Negabat enim se aut Latine aut Gallice loqui. Nunc acceptis augustae Maiestatis tuae literis datis XV Decembris anni exacti, eum adii locutusque sum cum eo per interpretes obtulique ei quae amicorum regum legati alter alteri offerre solent.[3]

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, stabiliat solium Maiestatis tuae,

tuae augustae Maiestatis obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, IV/XIV Februarii 1643.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Legatum Portugallicum ex mandato reginae sibi visum memorat.

6086. 1643 februari 14. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Funus matris bene curatum gaudeo:[2] τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων.[3] Pro regina Angliae Deum precor, ut ipsi regique det felicia omnia.[4] Liber noster est quidem non valde utilis ad res forenses, sed habet delectationis aliquid, et quanquam non nimis magni eum facio, puto rectius factum quod prodiit, quam si periisset.[5]

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 125. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 6 no. 9. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 29 en f. 460. Antw. op no. 6013 (dl. XIII).
2 Koning Jan IV van Portugal (1604-1656), hertog van Bragança. Zie voor zijn troonsbestijging in 1641, no. 5020 (dl. XII).
3 De koningin verlangde van Grotius een grotere hoffelijkheid jegens zijn Portugese ambtgenoot Vasco Luís da Gama (1612-1676), graaf van Vidigueira (*GEPB* XVIII, p. 761-762; Prestage, *The diplomatic relations,* p. 7-10).
1 Gedrukt *Epist.,* p. 948 App. no. 639. Antw. op no. 6067, beantw. d. no. 6100.
2 Op 27 januari was het stoffelijk overschot van Aeltgen Borre van Overschie bijgezet in het graf van haar echtgenoot Jan de Groot in de Nieuwe Kerk te Delft.
3 Homerus, *Ilias* 16, 457.
4 Grotius ging van de veronderstelling uit dat koningin Henriëtte Maria op de 29ste januari voorgoed afscheid had genomen van de Republiek.
5 De *Florum sparsio,* dat wil zeggen, Grotius' 'flores' op de Justiniaanse wetboeken (Instituten, Digesten, Codex, Novellen en de Libri feudorum); zie *BG* no. 791.

Mirum est quam multa quotidie contra cardinalis memoriam scribantur.[6] Rex negat se volente affectos morte Cinqmartium aut Thuanum, et spes aliqua futurum ut in hunc quae lata est sententia aliquando rescindatur.

Utenbogardum iterum meo nomine saluta,[7] et pro officiis quae parentibus nostris nobisque exhibuit gratias ei agas velim. Quod reperiri non potest qui Riveto se opponat

6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 14 februari.
7 Een tweede woord van dank aan de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert; vgl. no. 6079.

et nostra, multis odiosa, tueatur, non miror.[8] Consulendus erit, ni fallor, Johnsonus.[9] Illa in Cyrillum iam essent edita, nisi exemplar nobis missum fuisset non inemendatum tantum, sed et alicubi mutilum. Deinde vellemus addi Acta ipsa Graeca, quo plus eis sit fidei.[10]

Consules bonos esse Amstelodami gaudeo.[11] De regio iure apud Anglos recte iudicas. Vel eius rei causa respondendum erit Riveto, omnia iura perturbanti.[12] Normannus iste dicit se Robertum Le Comte. Nemo hic quenquam novit eo nomine.[13] Vereor ne eius sit ingenii qualibus multum utebatur cardinali[s], extra sensum religionis et missus ad exploranda quae Amstelodami aguntur ac dicuntur. Itaque, dum de eo penitius et hic et ibi inquiritur, scriptioni adhuc supersedebo, salutasse eum contentus et a negotiis excusationem petens. Recte facies si a Sorberio tibi caveris.[14]

Velim offerri delegatis Ordinum Hollandiae postulatum de chartis meis et responsum saltem aliquod perscriptum obtineri.[15] Perlegi iam Historias Hoofdii, opus bonae fidei, iudicii ac diligentiae.[16] Quae sint de eo opere iudicia in aula et curia scire desidero. Quod nuper de modo agendi Rivetiano ad te soluta oratione scripseram, id nunc versibus comprehendi, hoc modo:[17]

Litem, dixit, habens scriptis volo legibus illam
Finiri, morum iura valere nihil.
Et scriptas leges sumi volo sensibus illis
Quos egomet veros dico cohorsque mea.
Namque ego sum certus scripti mihi sensa patere,
Adversae parti tale patere nihil.

8 Grotius had zijn broer opgedragen om in de Republiek uit te kijken naar iemand die ook eens de pen tegen de Haagse hofpredikant André Rivet ter hand wilde nemen. In eerste instantie werd gedacht aan de in Amsterdam gevestigde theoloog-jurist Joannes Arnoldus Corvinus.

9 Samson Johnson, een vroegere huisgenoot van aartsbisschop Laud, thans predikant van keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', in Den Haag. Eerder had de Engelse theoloog een uitgave verzorgd van Grotius' *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi adversus Faustum Socinum Senensem,* Oxford 1636 (*BG* no. 925).

10 In 1645 verscheen vermoedelijk te Amsterdam een uitgave van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*. Voor de tekst was de auteur te rade gegaan bij edities 'Iasii Moldaviae 1642' en 'Constantinopoli 1643'; zie *The British Library, General Catalogue of Printed Books to 1975,* 181, p. 3.

11 Op 1-2 februari had in Amsterdam de jaarlijkse burgemeesterswisseling plaatsgevonden.

12 Willem de Groot was het volkomen eens met de opvattingen van zijn broer over het 'summum imperium'. Deze kwestie zal Grotius naderhand nog eens uitwerken in zijn *Rivetiani Apologetici ... discussio* van 1645 (*BG* no. 1195): 'Ex quorum verbis et factis intelligimus, quid significet reformatos se dicentium confessio, cum dicit tributa et obsequia deberi regibus, dummodo summum Dei imperium salvum maneat. Per summum enim Dei imperium intelligunt religionis suae libertatem, qualem ipsi aliis, ubi invaluere, non concedunt' (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 702 r. 60 B).

13 De auteur van een Grotius welgezind 'memorandum' had onlangs zijn naam en Amsterdamse adres prijsgegeven; zie no. 6057. Niettemin bleef Grotius zijn twijfels houden over de goede bedoelingen van de Normandische edelman Robert le Comte. Zou hij niet een agent van Richelieu kunnen zijn?

14 Samuel Sorbière, een voormalig protégé van Grotius, die nu zijn vaardigheden in dienst stelde van André Rivet.

15 Het Hof van Holland had in 1630 het beslag op de geconfisqueerde goederen opgeheven (Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 386-387). Desondanks wilden de stadsbestuurderen van Rotterdam niet meewerken aan de teruggave van de papieren van hun voormalige pensionaris.

16 In zijn brief van 24 januari (no. 6051) vertelde Grotius dat hij een begin had gemaakt met het lezen van de *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft.

17 Een verbeterde versie van het gedicht tegen Rivet; zie nos. 6030 en 6074.

Haec est Riveti causam dicentis imago,
Hoc si lis pendet cardine, victor erit.

Vale cum uxore, liberis et amicis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

14 Februarii 1643.

6087. 1643 februari 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De ambassadeurs van de coningen die hier voordezen geweest zijn, van Portugael die hier nu is,[2] zoo oock die van Venetië,[3] letten wel daerop dat zij oock bij particulieren werden gerespecteert nae haere representative qualiteit.[4] Ick en can niet minder doen. Ende wat apparentie dat, als Sweden ende Hollanders bij mij zullen zijn, d'eene andere tael zal houden dan d'ander. 'tGunt de Sweden leeren eer zij bij mij comen, dat connen oock de Hollanders wel leeren.

Non tam aversus equos Batavo sol iungit ab orbe.[5]

De heer Cromom[6] zal ick in alles garen dienen. Wat mijne papieren aengaet,[7] ick meene dat het oorboir is schriftelijcke instantie daerop te doen ende apostille te becomen. Uit het advys bij Naeldwijck[8] genomen ziet men al wat zij zullen willen clycieren,[9] ende daer en is niet off het can zeer wel beantwoordt werden.

Onsen tweede[10] zal wel doen, zoo hij zich met naersticheit tot de practijcque begeeft. Ick wensche dat hij wedde ende emploi conde becomen van steden ende compagniën, waertoe de vrunden zullen dienen te helpen. Zoodaenigh werck scherpt het verstant, geeft lust, reputatie ende proffijt. Messieurs Brasset[11] ende Boswel[12] zouden hem oock misschien connen helpen aen uithemsch werck, maer t'Amsterdam waere voor een die neerstigh is het meeste proffijt te doen.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30l. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6088.
2 De Zweedse ambassadeur had in Parijs slechts één 'koninklijk' ambtgenoot, te weten de Portugese ambassadeur Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira.
3 Girolamo Giustiniani vertegenwoordigde in Parijs de republiek Venetië.
4 Koninklijke ambassadeurs hadden recht op de aanspreektitel 'Excellentie'.
5 Vergilius, *Aeneis* 1, 568: 'nec tam aversus equos Tyria sol iungit ab urbe'.
6 Een zoon van de uit Zeeland afkomstige raadsheer mr. Gerard van Crommon.
7 Grotius verlangde de teruggave van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht.
8 Adriaen van Naeltwijck bestreed voor het Hof van Holland de geldigheid van het testament dat zijn naaste verwant Jacob van Oldenbarnevelt in 1639 eigenhandig ten gunste van Cornelia de Groot had opgesteld.
9 Lees: 'clysteren'.
10 De jonge advocaat Pieter de Groot was meer verslingerd aan de liefde dan aan het werk.
11 Henri (of Jean) Brasset, de Franse ambassadesecretaris in Den Haag.
12 Sir William Boswell (†1650), sinds 1632 resident van koning Karel I in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 66-67; *DNB* V, p. 440).

Dat hier eenige secrete handeling is met Beyeren werd bij veelen gelooft.[13] Ick wensche de coning ende coninginne van Engelant allerlei geluck.

13 Het gerucht over de aanwezigheid van een geheim agent van hertog Maximiliaan I van Beieren in Parijs bleef aanhouden. In december 1642 werd al druk gespeculeerd over de betekenis van deze toenadering (*Doc. Boh.* VI, p. 448 no. 1371, en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 334).

Ick dancke uEd. oock voor de zorge aengaende onzen jongste.[14] Van onzen oudste zie ick niet wat wij zullen maecken. Hij zouckt te zeer het gemack, daer nochtans zonder moeite geene fortuine en is te maecken.[15] Zoo de neutraliteit van de Westfalische creits[16] voortgaet, men zoude mogen zien off hij onder de defensionstrouppen die daer zullen werden onderhouden emploi zoude connen becomen.

D(e) lieutenant civyl[17] is gecomen bij den coning om te zeggen dat hij middel wist om te ontdecken de personen die veersen maecken tot oneer van de gestorven cardinael. Den coning heeft hem geantwoordt: 'faictes voz affaires'.

14 Februarii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Febr. 1643 uyt Paris.

6088. 1643 februari 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Hier is een post gecomen van Sint Gal met brieven aen den nuntius,[2] denwelcke nuntius daetelijck nae den ontfanck is gegaen nae Saint-Germain, alwaer den coninck is ende zijne ministres. Veele meenen dat die brieven raecken den vorst van Beieren, tusschen dewelcken ende de Franschen, zijnde op twee mijlen bij den anderen geweest ontrent Heidelberg, niet zonderling is voorgevallen, ende nu heeft den graef van Guebrian zijne trouppes geretireert aen deze zijde van de Neckar, blijvende de Beierschen onder Wahl, Mercy ende de Waert aen d'andere zijde.[3] Hertogh Carels volck, zoo wij hier verstaen, den Rijn gepasseert[4] zijnde bij Mentz, zijn in Onderpals ende verwachten daer van de Moselcant de trouppes voordezen gecommandeert bij Lamboi.[5]

In de Grisons is de desordre op het hoochste: geen authoriteit bij d'overheit, niet

14 De 'aide de camp' Dirk de Groot herstelde van een beenbreuk in de Duitse plaats Wertheim.
15 Cornelis de Groot had zijn carrière in Franse legerdienst opgegeven.
16 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen was deze winter met het voorstel gekomen om het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de Westfaalse Kreits) te demilitariseren.
17 Isaac de Laffemas (1584-1657), sinds 1637 'lieutenant civil' in de 'prevôté' van Parijs (Ch. Desmaze, *Le Châtelet de Paris,* p. 104; *Tallemant des Réaux* II, p. 258-262 en p. 1123-1128).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6087. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 14/24 februari 1643).
2 Girolamo Grimaldi (†1685), nuntius te Parijs 1641-1644. In de laatste maanden van zijn verblijf in Frankrijk stond hij in regelmatige correspondentie met hertog Maximiliaan I van Beieren (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 57).
3 Eind januari lag het Beierse leger van Joachim Christian, graaf van Wahl, François de Mercy en Johan van Werth in de omgeving van Heilbronn. Iets zuidelijker, tussen Lauffen en Stuttgart bevonden zich de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant (*Gazette 1643*, nos. 19 en 22, dd. 14 en 21 februari 1643).
4 Soldaten van hertog Karel IV van Lotharingen waren Heidelberg gepasseerd en zetten nu koers in de richting van Heilbronn (*Gazette 1643,* no. 22, dd. 21 februari 1643).
5 Restanten van het op 17 januari 1642 bij Kempen verslagen leger van de keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy.

dan oneenicheit onder de gemeente.[6] Zoo de zaecke in Italië niet en werdt bijgelegt, zoo meent men dat den hertogh van Modene[7] zich openbaerelijck zal verclaeren voor den hertogh van Parma ende tezamen een inval doen in het Boulognois ofte Ferrarois.

Wij verstaen nu in 't zeecker dat Uberlingen door petards bij de Fransoisen is becomen.[8] Dat d'heer Erlach[9] met zevenhondert paerden zich gevoecht heeft bij den grave van Guebrian, ende hertogh Carel met zijn ende Lamboi's volck bij de Beyerschen, die nu ruim sterck zijn zesduizent te paerd, zesduizent te voet.

Men zegt ons oock dat den keiser ende coninck van Spaegnie lichtinge doen bij Colen tot duizent paerden, sesduizent te voet,[10] ende dat de Fransoisen de Duitschen willen lichten uit de steden van de Elzas om van haere natie daerin te leggen.[11]

Den coninck heeft de gouttes. Men spreect hier van te stellen den dertichsten penning op de waerde van de huizen. Hier is gecomen uit Italië een regiment gelicht bij den cardinael Mazarini tot tweeduizent man.[12] Een deel des conincx guardes ende andere trouppen gaen nu datelijck nae Atrecht, omdat des vijands trouppen zich daerontrent openbaeren. Voorts verstaen onsteltenisse van de gemeente van Londen tegen het parlement om het uitstellen van het accommodement,[13] ende dat eenige van de heeren in 't parlement zich stellen tegen het afstellen van de bisschoppen in 't kerckelijck.

14 Februarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Feb. 1643 uyt Paris.

6 De protestantse ingezetenen van Graubünden verlangden meer politieke zeggenschap. Zij achtten de tijd rijp om nauwer contact met Parijs te onderhouden (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 470-474).

7 Francesco I d'Este, hertog van Modena, stond gereed om gemene zaak met Odoardo Farnese, hertog van Parma, te maken. Uit voorzorg had paus Urbanus VIII zijn neef kardinaal Antonio Barberini naar de oevers van de Po gezonden; vgl. no. 6061.

8 De aanval op Ueberlingen (28-30 januari) was voorbereid door Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach.

9 De 'Weimarse' gouverneur van Breisach, Johann Ludwig von Erlach, zou op weg zijn naar het hoofdkwartier van maarschalk Guébriant nabij Stuttgart (*Gazette 1643*, no. 23, dd. 21 februari 1643).

10 Begin februari arriveerden in het Keulse Sticht commissarissen voor het lichten van manschappen ten behoeve van de keizerlijke en Spaanse legers (*Gazette 1643*, no. 19, dd. 14 februari 1643).

11 In Parijs rees het plan om van het gebied aan deze zijde van de Rijn een Frans protectoraat te maken (*Der Dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 409-413; G. Livet, *L'intendance d'Alsace sous Louis XIV,* Parijs 1956, p. 84-89).

12 In deze tijd besteedde kardinaal Jules Mazarin betrekkelijk veel aandacht aan het onderhouden van een eigen regiment (*Lettres Mazarin* I, p. 34-35 en p. 62-65).

13 De vredesboodschap van koning Karel I (vgl. no. 6064) werd op 13/23 januari voorgelezen in de Guildhall. Na afloop verdedigden woordvoerders van het Parlement het standpunt dat 's konings verzoek om uitlevering van de 'mayor' en drie 'aldermen' volstrekt immoreel was. In de volgende dagen besloot het Parlement de koning tegenvoorstellen te doen. 'The Parliament's propositions for peace' werden de koning op 1/11 februari te Oxford aangeboden (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 49-66 en kol. 68-72; *CSP Ven.* 1642-1643, p. 234-238).

6089. 1643 februari 14. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Venit huc ante triduum[2] cursor a Sancti Galli oppido. Is illico ad nuntium pontificis,

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 124; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 260 no. 466. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 30.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 14 februari 1643 (no. 6088).

nuntius sine mora ad regem. Suspicio est allatas literas pertinentes ad liberandum a belli malis Bavarum.

Guebrianus autem cum suo exercitu, qui iam Nicrum amnem transierat et ad Heidelbergam prope accesserat, retro se tulit cis eum amnem. Trans amnem sunt Bavarici, Wahlius, Mercius, Waertius. Nulla inter eos pugna intercessit. Videtur id agere Guebrianus, ut in bonis hibernis refoveat militem. Quo deinde iturus, incertum. Puto cum eo esse Erlachium et Ossenvillium, a quibus captam Uberlingam non procul Constantia rumor fuit, sed de quo dubitari video. Ducis Caroli copiae, Rhenum transgressae ad Moguntiacum, sunt nunc in Palatinatu Inferiore et Lamboii cohortes a Mosella exspectant.

Quaesivit ex me legatus Portugallicus,[3] an mecum egisset dominus Chavigniacus[4] de arcanis pactionibus inter regna Galliae simulque Suediae et regnum Portugalliae. Dixi me nihil intellexisse nisi actum in Suedia de amicitia et commerciis.

Rex hic aperte omnibus dicit non ex sua voluntate factum, quod morte affecti sint Cinqmarcius et Thuanus.[5] Id quin verum sit, nemo dubitat. Valde opto literas ad me et a me hoc tempore curari quam celerrime per eos, ad quos mittuntur, ideo quod subitae rerum mutationes adferre possint momenta scitu digna.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae semper adsit,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, IV/XIV Februarii 1643.

Iam certum est captam crepitaculo Uberlingam. Erlachium autem cum septingentis equitibus accessisse Guebriano, ducis vero Caroli copias et Lamboianas Bavaricis, ita ut is exercitus iam sit sex millia equitum, peditum totidem. Praeterea imperator et Hispanus dicuntur mille equites, peditum sex millia conscribere apud Coloniam. Galli vero ex Alsatiae oppidis videntur Germanos eximere velle et in eorum locum surrogare Gallos.

Rex Galliae arthriticus est. Advenit ei ex Italia Mazarini cardinalis legio duorum millium. Deliberatur hic de exigenda pretii domorum tricesima. Plebs Londinensis irascitur parlamento ob pacis moras. Multos in ea urbe rex habet suarum partium, et in ipso parlamento sunt qui opponunt episcoporum domuitioni. Cohortes praetoriae regis eunt Atrebatum versus, ubi hostium copiae apparent.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Bavarus neutralitatem quaerit. Inter Gallum, Suedum et Portugallum arctior amicitia proposita. Supplicii Sanctimartiani et Thuanei culpam in cardinalem rex. Germanica. Anglica.

3 Onlangs had Grotius een bezoek gebracht aan zijn Portugese ambtgenoot Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira; zie no. 6085.
4 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, Frans staatssecretaris van buitenlandse zaken.
5 De executie op 12 september 1642 te Lyon van de koninklijke favoriet Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, en de bibliothecaris François-Auguste de Thou; zie 'Relation faite par M. de Fontrailles des choses particulières de la Cour pendant la faveur de M. le Grand', in *Mémoires de Montrésor*.

6090. 1643 februari 14. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Peu se fait icy,[2] puisqu'on attend le temps d'agir. Du comte de Guebrian nous avons advis qu'il a esté prèz d'Heidelbergh, qu'il a repassé le Neckar et mis cette riviere entre

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 14.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 14 februari 1643 (nos. 6088 en 6089).

son armée et celle des Bavarois, commandée par Wahl, Mercy et de Waert, sans qu'il y ait eu aucun combat entre eux, dont plusieurs entrent en soupçon qu'il y a quelque correspondance secrete entre la France et la Baviere. Laquelle est augmentée à cause qu'il y a trois jours que de Saint-Gal est venu un poste avecq de lettres, lequel est descendu chez le nonce et le nonce incontinent allé à la cour. Il semble que le comte de Guebrian cherche de passer le reste de l'hyver en des bons quartiers. Ce qu'il fera après, le temps nous l'apprendra. Les trouppes du duc Charles ont passé, comme on dit icy, le Rin à Mayence, et s'estans mis dans le Bas-Palatinat attendent les regiments qui ont esté à Lamboy et se sont tenus près de [la] Moselle.

Le disordre n'a jamais esté plus en aucun pais qu'il n'est à present parmy les Grisons: chacun y fait ce qui luy plaist sans respecter les magistrats, mal qui arrive souventes fois aux estats trap populaires. On croit en Italie que si l'affaire ne s'accommode, le duc de Modena se mettra ouvertement du costé du duc de Parma pour entrer dans le Boulognois ou dans le Ferrarois.

Je prie Dieu qu'il maintiene le roy et la reine d'Angleterre. J'ay eu aussi advis d'autre part que Spanheim[3] tient grande correspondance avec Strickland[4] et je croy que Dureus[5] en est le mediateur. Si on pouvoit interciper quelques lettres[6] qui passent entre eux, peut-estre qu'on apprendroit des choses qui meriteroient d'estre sceues.

Quant à la neutralité du pays de Coulogne et voisins, il me semble que les Estats des Provinces-Unies y procedent sagement, et seray bien aise d'en apprendre la suitte.[7] Que le sieur Ketner a esté icy[8] se publie mesme par quelques religieux, qui veulent qu'il ait parlé au monsieur Heberstein.[9] Toutesfois je n'oserois rien asseurer, mais bien, comme j'ay touché cy-dessus, qu'il y a quelque intelligence secrete entre les ministres du roy icy et ceux du duc de Baviere.

3 Friedrich Spanheim (1600-1649), geboren te Amberg, studeerde theologie te Genève. Na enkele jaren verblijf in Frankrijk keerde hij in 1626 naar Genève terug. In 1641 ontving hij van de Leidse universiteit de uitnodiging om de derde leerstoel in de theologische faculteit te bezetten (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* II, p. 410-411). Op 15 januari 1643 had hij in de Waalse kerk te Den Haag, in aanwezigheid van de prins, prinses en de 'princess royal' Mary, een preek gehouden die later gedrukt werd onder de titel 'Le thrône de gloire, ou sermon sur la vision du thrône de Dieu'; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 376-377.

4 Walter Strickland, de afgezant van het Engelse Parlement in Den Haag.

5 De van oorsprong Schotse theoloog John Durie (ca. 1596-1680), die vele jaren in Duitsland had gewerkt aan het tot stand brengen van een kerkelijke eenheid tussen lutheranen en calvinisten, had in 1642 het ambt aanvaard om de 'princess royal' in te wijden in de godsdienst van haar nieuwe vaderland. Op 30 mei begon hij zijn werk aan het stadhouderlijk hof in Den Haag. Hoewel hij nu in een omgeving was gekomen waar trouw aan het huis Stuart een eerste vereiste was, kon hij het niet laten om contacten met parlementsgezinden te onderhouden (*DNB* XVI, p. 261-263; G.H. Turnbull, *Hartlib, Dury and Comenius,* p. 223-273).

6 In september 1642 had Friedrich Spanheim zich schuldig gemaakt aan het onderscheppen van de eerste proefvellen van Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183); vgl. no. 5878 (dl. XIII).

7 De Staten-Generaal hielden het Keulse voorstel om het gebied tussen de Republiek en de Weser (de Westfaalse Kreits) te demilitariseren nog in beraad. Overleg was gaande met de Franse en Hessische bondgenoten (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 221 n. 198).

8 Al geruime tijd vermoedde men dat hertog Maximiliaan I van Beieren zijn raad Georg Johann Kütner naar Parijs had gestuurd om de mening van de Fransen te peilen over afzonderlijke vredesonderhandelingen. Nadere bijzonderheden over deze missie bleven evenwel uit; vgl. no. 6065.

9 De dominicaan Georg Sigmund von Herberstein was deze winter naar Parijs gegaan om een diplomatieke boodschap van rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff, over te brengen.

On nous mande que les Suedois ont ruiné six regiments imperiaux en Boheme et pris un cornet de soixante chariots prèz de Lignitz, leur coustume et de bien faire.[10]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

14 Febvrier 1643.

Asteure nous apprenons certainement qu'Uberlinge a esté pris par de petards; que le sieur Erlach s'est joint avecq sept cent chevaux avecq le comte de Guebrian, et le duc Charles avec ses trouppes et celles de Lamboy avecq les Bavarois, desquels l'armée est de six mille gens à pied et autant à cheval ou plus. On croit icy que l'empereur et le roy d'Espagne font de levées au pays de Coulogne jusqu'à mille chevaux, six mille hommes à pied. Et semble que les François veulent oster les Allemands des villes d'Elsace pour y mettre d'autres de leur nation.

Le roy icy a les gouttes. Un regiment luy est arrivé de deux mille hommes, levé en Italie par le cardinal Mazarini. On parle icy de lever la trentiesme de la valeur des maisons. Quelques regiments des guardes et autres vont en haste vers le quartier d'Arras, où on croit que l'ennemi s'assemble. D'Angleterre on nous dit que le peuple de Londres est esmeu contre le parlament à cause du retardement de la paix et que quelques seigneurs de la haute chambre s'opposent à la deposition des evesques en ce qui est de leur fonction ecclesiastique.

Bovenaan de copie staat: A m. Vicquefort.

6091. 1643 februari 16. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Immemor forte videri possem devotionis meae, qui iam nulla literarum testificatione ostendi quanti semper fecerim Excellentiae vestrae summam in me benevolentiam.[2] Verum securus obsequii mei et affectus Excellentiae vestrae facilem mihi excusationem spero.

10 Op deze plaats in de brief lijkt de tekst bedorven. Het nieuws betreft enkele kleine overwinningen die de Zweden in de tweede helft van januari hadden behaald op enkele verspreide keizerlijke ruitercorpsen in het grensgebied van Silezië en Moravië (*Gazette 1643*, no. 19, dd. 14 februari 1643).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 1). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6112. Harald Appelboom (Appelbom) (1612-1674), geboren op Söderby (Fellingsbro), kwam in 1631 naar de Republiek om aan de Franeker academie letteren te studeren. In 1637 trok hij met een aanbevelingsbrief van de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna naar Frankrijk (vgl. no. 3094 (dl. VIII) en nos. 3956 en 3963 (dl. X)). In het voorjaar van 1639 keerde hij naar de Republiek terug waar hij onder de hoede van Gerardus Joannes Vossius zich ging toeleggen op een loopbaan in de diplomatieke dienst. Op 1 oktober 1642 kreeg hij van de Zweedse rijksraden toestemming om op te treden als hun correspondent te Amsterdam (*SBL* II, p. 90-92; Schutte, *Repertorium* II, p. 492-494, en *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède,* p. 79-80).

2 In zijn laatste brief, dd. 2 juli 1640 (no. 4716 (dl. XI)), maakte Harald Appelboom gewag van het bezoek van Maria van Reigersberch aan Amsterdam.

Irreligiosum semper existimavi, nisi aliqua urgeret necessitas, reg(um) intervenire negotiis eaque intempestivo alloquio interpellare. Nunc vero a Maiestate iussus in hac urbe publico nomine, sed sine titulo, patriae opellam meam et servitia dicare, indecorum esse putavi ab aliis id potius Excellentiam vestram cognoscere quam a me, qui iam pridem tanto nomini humanitate incredibili sum devinctus. Qui itaque potui hoc internuntio animi grati indicium intermittere sponsorem perpetuae observantiae? Cuius si Excellentia vestra in his ons periculum facere volet, nihil eorum negligam quae mihi occasionem eius comprobandae dare poterunt.

Nunc illud solum praesto, ut significem quo pacto, postquam in oculis etiam Arctoi orbis esse coeperunt Excellentiae vestrae de religione libri proximis hisce annis editi,[3] pauci bene, maxima pars male de illis et scriptore eorum sentire ac loqui coeperint. Ac sic fere fertur Excellentiam vestram in pontificiorum iam partes transisse.[4] Ego vero cum tantorum arbitrium mysteriorum longe a tenuitate mea abesse ipse mihi conscius essem et optime semper de Excellentia vestra et loquerer et sentirem, commodum in has oras ad nunquam satis laudatum meum redii Vossium, qui longo mihi sermone ostendit quam omnia agas amore ecclesiae, quam ex animo doleas ita misere scindi. Equidem mei muneris putavi, ut meliores tanti viri super hac re sensus ad regni cancellarium magnique nominis theologos nostros perscriberem.

Deus, illustrissime et excellentissime domine, servet Excellentiam vestram orbi christiano, musarum sacris, patriae nostrae diu salvam atque incolumem,

illustrissimae Excellentiae vestrae amore et obsequio promptissimus,
Haraldus Appelboom.

Amstelodami, 16 Februarii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 27 Febr. 1643.

6092. 1643 februari 16. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor 8 dagen hebbe u. Exc.[tie] geaviseert[2] dat de coniginne van Engelant, sijnde heele acht dagen met storm in zee omgedreven, alhier wederom was aengecomen.[3] Nu maackt sij sich bereits vaerdigh tot reisen, gedenckende dieswegen op Helvoetsluys te gaen ende haeren weg op Nieucasteel te nemen, ende terwijlen sij sich in haer voorig vertrecken t'onvrede betoont heeft, soo is hier geresolveert tot beter contentement haer den tijt over van haer verblijven te defroyeren. Ofte nu

3 De kritiek richtte zich vooral op de *Appendix de Antichristo,* Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129), de *Via ad pacem ecclesiasticam,* Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1166 en 1167) en het *Votum pro pace ecclesiastica,* Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1183 en 1184).

4 Deze opmerking maakte Appelboom wellicht naar aanleiding van een aankondiging die de lutheraan Johann Seyffart in het nawoord van zijn in 1642 verschenen geschrift *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio* had doen plaatsen: ‘den brieff is gesonden aen den heer Christophorus Henger, factoor der duytsche kercke tot Stockholm, met 25 gedruckte exemplaren, die oock op andere plaetsen gesonden zijn, dat men in Sweeden gewaer wort, hoe dat Grotius met de coninglijcke privilegien speelt, ende eenen politischen paep ageren’. Zie voor de uitgaven van dit lasterlijke geschrift, *BsG* nos. 314 en 315, en Rogge, *Bibliotheek der remonstrantsche geschriften*, stuk I, afdeeling II, p. 94.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 119. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 Brief no. 6080, dd. 9 februari 1643.

3 In de avond van de 6de februari mocht koningin Henriëtte Maria voor een tweede keer het Scheveningse strand aanschouwen. Ditmaal was haar intocht minder uitbundig dan haar uitgeleide op 29 januari.

haere reise soo spoedig sal voortgang gewinnen als voorgegeven werd, staet te besien.

Met de reductie staet het alhier in voorige terminis, ende willen die van Hollant met den eersten daermede voortvaeren.[4] De tractaten met de vrouwe landgravinne van Hessen wegen afvorderinge haeres volck wt Oost-Vrieslant hebben een tijtlang stilgestaen ende

4 De voorgestelde bezuinigingen op de kosten van het Staatse leger hielden in dat de compagnieën infanterie van 200, 150 en 120 hoofden teruggebracht zouden moeten worden tot resp. 150, 120 en 100 hoofden.

beginnen sich nu te hervatten, tot welcken einde dan de heeren Staten-General eene besendinge beslooten hebben aen de vrouwe landgravinne.[5] Ende alhoewel desselfs aenwesende ministers alhier, best sij geconnen, sich tegens dit werck geopponeert ende getoont hebben dat de quiteringe van Oost-Vrieslant niet bij de vrouwe landgravinne alleen en stonde, maer dat deselve met weet en bewilligung van de geallieerden geschieden moste, soo blijft nochtans de gedachte sendinge geresolveert, ende staet in corten haeren effect te nemen.

Van de Sweedsche hooftarmee hebben wij niet anders als dat deselve noch voor Frijburg[6] soude liggen, welcke plaetse sterck opiniastreert nochte van eenig accord wil verstaen, op hoope die men hun gegeven heeft van ontset. Wt Prage word geaviseert van den lesten passato dat den 28^{e} de general Broy[7] met 2000 paerden en 1000 musquettiers tot dien einde opgetrocken, ende Piccolomini met 6000 paerden hem gevolgt was; waervan den veltmarschalck Torstenson verwittigt sijnde, soude daerover crijgsraet gehouden ende geresolveert sijn geworden den vijant tegemoet te gaen. Mede vermeint men haest te hooren dat tusschen de Wijmar[s]che ende Beyersche armeën, die beide Donau-waerts sijn gemarcheert, iets hooftsaackelijcks is gepasseert.[8]

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.^{tie} dienstwilligste.

Haage, den 16 Februarii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Febr.

6093. 1643 februari 17. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

5 De Staten-Generaal verlangden van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel dat zij een termijn stelde aan de inkwartiering van haar troepen in Oostfriesland. Toen bleek dat haar woordvoerders Adolf Wilhelm von Krosigk en Joachim de Wicquefort niet bereid waren een uitspraak in deze zaak te doen, gingen de Staten accoord met het door Frederik Hendrik ingediende voorstel om een delegatie naar Kassel te zenden (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 250-251).

6 De Saksische stad Freiberg stond sinds de 9de januari onder Zweeds vuur.

7 Volgens de *Gazette 1643*, no. 22, dd. 21 februari 1643, liet de keizerlijke generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, zijn ruiters op de 22ste januari uitrukken, maar door het uitblijven van steun van de bevelhebber Ottavio Piccolomini kon dit kleine hulpleger alleen op een afstand wat onrust zaaien onder de troepen van Lennart Torstensson (*Doc. Boh.* VI, p. 453 no. 1383 en p. 459 no. 1403).

8 In de laatste week van januari lag het Beierse leger van Joachim Christian, graaf van Wahl, François de Mercy en Johan van Werth in de omgeving van Heilbronn. Iets zuidelijker, tussen Lauffen en Stuttgart, bevonden zich de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 344. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6074, beantw. d. no. 6106.

Matris exequias, ut mecum iudicant alii, honorifice curavi.[2] Nunc Delphis sum, ut impensas quae ibi restant funerarias persolvam. Filius Petrus suasu nostro causas quas nuper defunctus dominus Silvius[3] reliquit, et agendas et defendendas suscepit. Speramus eum cum honore hoc munere defuncturum, quod ipsi in posterum etiam apud Amsteloda-

2 De familie had Aeltgen Borre van Overschie (†20 januari) op 27 januari ten grave gedragen in de Nieuwe Kerk te Delft.

3 De Leidse hoogleraar Cornelis Sylvius (Bosch) (†ca. januari 1643) was na zijn ontslag in 1619 een advocatenpraktijk in Den Haag begonnen (M. Ahsmann, *Collegia en colleges*, p. 173-176).

menses erit praesidio. De Florum sparsione[4] iam ante scripsi. Compacta exemplaria Reigersbergio, Vossio, Strieno, Graswinkelio dedi mihique unum servavi; de duobus sequioris chartae etiam propediem disponam.

Edidit his diebus Laurentiades Belgico sermone refutationem Psalterii Bonaventurae,[5] quam tibi cum dedicatione inscripsit, cui et inseruit carmen a te olim vernacule scriptum de scissura ecclesiae,[6] in quo papam taxas aliosque. Componit vetera tua scripta novis,[7] tandemque dicit te genuinum nunquam fore papistam, quia varia agnoscis cum ipsorum dogmate non convenientia, denique promittit se tecum serram amplius non reciprocaturum,[8] quippini, satis enim iam evomuit. Versus in Rivetum scripti mihi placent.[9] Videbimus an alicubi locum possint invenire, certe in poematis reperient. Ea quae nunc de paenitentia in finem dilata scribis addam prioribus, futuris alias usui.[10]

Naldvikiana vidi,[11] erit mihi ea res quammaxime cordi. De Valentiano et mentionem fecimus antea et porro faciemus.[12]

Mareziana ubi potero mittam aut certe per partes nuntio tradam.[13] Hogerbetius necdum quicquam promovit, moras trahentibus semper Lugdunensibus, sed post hasce ferias rem urgebit strenue, neque Senatus renuere poterit.[14]

4 Exemplaren van de *Florum sparsio* (*BG* no. 791) gingen naar Nicolaes van Reigersberch, Gerardus Joannes Vossius, mr. Quirijn van Strijen, mr. Dirck Graswinckel en de Leidse hebraïst Constantijn l'Empereur ab Oppijck; vgl. no. 6079.

5 Het nieuwste werk van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius (1586-1644) tegen Grotius voerde de titel *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven, door Jacobum Laurentium van Amstelredam, bedienaer des woords Gods binnen Amstelredam. Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot,* Amsterdam 1643 (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323).

6 Het gedicht ''t Christendom weleer' kreeg een geauthentiseerde uitgave in de *Uyt-legginge des algemeynen sendt-briefs, van den apostel Johannes. Mitsgaders eenige geestelijcke gedichten ende gesangen, noyt voor desen in druck geweest. Alles op rijm gestelt door mr. Hugo de Groot, Amsterdam 1648* (*BG* no. 214, en A. Eyffinger, *Inventory of the poetry of Hugo Grotius,* p. 154).

7 In de 'Toe-eygen-brief' registreert Laurentius in een overzichtelijke tabel het verschil tussen de niet-paapse 'Grotius antiquus' en de huidige 'Grotius papizans'.

8 Tertullianus, *De corona* 3, 1.

9 Een verbeterde versie van het gedicht tegen Rivet was onderweg; vgl. nos. 6074 en 6086. Bij ontvangst kon de tekst gevoegd worden bij de collectie van nieuwe *poemata* die Willem de Groot onder zijn beheer had.

10 Willem de Groot legde een dossier aan met stukken die een medestander van zijn broer misschien nog eens kon gebruiken voor het schrijven van een antwoord op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Voor de goede orde plaatste hij thans enkele passages uit het werk *De republica ecclesiastica* van de in 1617 tot de Anglicaanse kerk toegetreden Marcus Antonius de Dominis tussen de eerder toegezonden stukken.

11 Cornelia de Groot was verwikkeld in een proces tegen Adriaen van Naeltwijck met als inzet de erfenis van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt (†1639).

12 De kwestie betrof de vraag of een in Parijs opgesteld holografisch testament ook in de Republiek rechtskracht had. Een bevestigend antwoord vond Grotius in de *Legum novellarum divi Valentiniani liber I*, tit. IV: 'De testamentis'.

13 Al meer dan drie maanden lag in het huis van Willem de Groot een exemplaar van de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius) te wachten op verzending naar Parijs.

14 De familie Hogerbeets had in het najaar van 1642 de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg genoegdoening en eerherstel van hun inmiddels overleden vader Rombout Hogerbeets te verkrijgen.

Regina Angliae hinc iterum minatur discessum, frustra semel et quidem maximo cum periculo tentata navigatione.[15] Aiunt Scotos cum parlamentariis Angliae conspirasse, quod

15 Koningin Henriëtte Maria had na haar ongelukkige zeereis van 29 januari tot 6 februari weinig vertrouwen meer in de Staatse stuurmanskunst.

regiis rebus periculosissimum. Pro iis quae de Galliae statu perscribis gratias habeo, et velim saepiuscule me de rebus publicis edoceas.

Baldowinus de Man, qui cognatam nostram Adrichemiam in matrimonio habet,[16] publicae pecuniae decoctor, Culenburgo, quod sibi pro asylo elegerat, extractus et carceri mancipatus est. Ei quid futurum sit videbimus; posset haec res totam eius stirpem ruinae dare.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Delphis, XVII Februarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Febr.
En in dorso: 17 Febr. 1643 W. de Groot.

6094. 1643 februari 19. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'apprend[s] fort volontiers par la vostre du 3 de ce mois[2] que les ministres du roy ont renvoyé ce moine d'Eberstein[3] avec un pied de nez[4] et qu'il[s] vous ont communiqué sa proposition, qui ne tend qu'à desfaire la bonne union qui est entre sa Majesté et la Suede. Dieu veuille maintenir la France en ce bon desseing.

En Italie la maison d'Austriche reuscit un peu mieux, où l'Espagnol commence à regagner le pape, qui pour esvanter le conseil de la France sur l'Italie promet de rendre Castro et se reconcilier avec les princes d'Italie selon les conditions que l'Espagnol en propose,[5] desquelles neantmoins nous ne sçavons pas encor que le duc de Parme soit contant, car il doit vendre ses estats qu'il a dans le royaume de

16 Boudewijn de Man, de echtgenoot van Maria van Adrichem, was tot zijn ontheffing in 1636 ontvanger der gemene landsmiddelen te Delft; vgl. no. 2586 (dl. VII) en *Res. SH,* dd. 28 maart 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 286. Eigenh. oorspr.

2 Brief no. 6069, dd. 3 februari 1643.

3 De dominicaan Georg Sigmund von Herberstein was deze winter naar Parijs gegaan om een diplomatieke boodschap van rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff, aan Richelieu over te brengen.

4 'Faire un pied de nez': een lange neus maken.

5 In deze tijd bezocht de Spaanse diplomaat Fernando Carlos Antonio Vera y Figueroa, graaf van La Roca, de Italiaanse hoven om paus en prinsen op te roepen tot grotere politieke eensgezindheid (*Archivo de Simancas, Catálogo* XVI. *Papeles de estado Nápoles,* p. 156).

Naples et de cela payer ses deubtes, et au contraire don Tadeo[6] doit estre investi de ces estats dudit duc si les Barbarins les voudront acheter.

Au Milanez les Espagnols sont en campagne avec X mille hommes, et ayans failli de surprendre Casal ores tachent de reprendre par force Tortone, où ils croyent que les

6 Taddeo Barberini (1603-1647), een van de weinige familieleden van paus Urbanus VIII die niet tot de kerk waren toegetreden. In 1641 leidde hij de militaire operaties tegen de hertog van Parma in het pauselijke leen Castro (*DBI* VI, p. 180-182).

François sont foibles et sans grande provision des vivres.[7] Nous verrons s'ils y reusciront mieux que l'année passée.

Les Petis Cantons ont esté assemblez à Lucerne[8] et continuent dans leur jalousie contre la France, qui aura moyen de s'en ressentir à son temps.

Je n'y joint pas d'advantage pour ce coup, me trouvant affligé de la goutte qui m'a attrappé desja deux fois, et le chagrin que je sent de tant de malheurs, qui me talonnent de tous costés, y contribue assez. Je ne sçait quoy penser de ce que monsieur Spiring ne me paye pas encor ces deux mille rickzdalers dont j'ay si gran[d] besoing,[9] et vous supplie de luy en escrire et obliger celuy qui demeure toute sa vie, monsieur,

le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 9 de Febvrier l'an 1643.

Les Vinarois ont desfait 1500 chevaux de Jean de Vert[10] et nostre Torsonsohn a pris Freiburg en Saxe.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Martii.
En in dorso: 9 Febr. 1643 Marin.

6095. 1643 februari 20. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnndt patron,

7 Het Frans-Savoyaardse leger in Piemonte werd door het uitzonderlijk slechte weer maar matig bevoorraad. Voorlopig konden geen acties ondernomen worden tegen de Spanjaarden die hun geschut al bij Serravalle hadden opgesteld (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p 25-29).

8 De katholieke kantons hadden in januari 1643 gesproken over de mogelijkheid om op de brug bij Stein een ophaalbrug te bouwen. Van 16 tot 20 februari vergaderden de kantons opnieuw, ditmaal in Luzern. Onderwerp van gesprek was nog steeds de militaire situatie in de directe omgeving van de stad Konstanz (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1265-1270).

9 Al geruime tijd had Marin geen betaling voor zijn diensten als Zweeds resident te Zürich ontvangen. Zijn klachten over het uitblijven van een financiële tegemoetkoming moeten doorgedrongen zijn tot zijn Haagse collega Petter Spiring Silvercrona; vgl. nos. 5982 en 6014 (dl. XIII).

10 Op 31 januari probeerde een legereenheid van de Beierse generaal Johan van Werth een contingent Frans-Weimarsen in de buurt van Waiblingen te verrassen. Bij die gelegenheid verloor de generaal zijn broer Stephan van Werth (*Episodes Guébriant,* p. 312 n.).

11 Het Zweedse leger van Lennart Torstensson lag nog steeds voor de Saksische stad Freiberg (*Doc. Boh.* VI, p. 458-459, nos. 1395-1401).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 71. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

Auss dem königl. Schwedischen feldtläger vor Freyburg[2] wirdt vom 30. Ianuarii geschrieben, dass den 26. detto die belagerten einen aussfall gethan haben, aber vnverrichter dingen wieder hineingetrieben, vnndt einen, von welchem man die erste kundtschafft, wie es darin beschaffen, erlangen konnen, gefangen bekommen. Welche doch nichts sonderliches in sich gehalten, alss dass er von zimblichen streichen vnndt gudter resolution so woll der burger alss soldaten, vffschneiden können. Vnter dessen ist, soviell dess er-

2 De Saksische stad Freiberg hield stand, ook al hadden de Zweedse kanonnen grote bressen geslagen in de stadsmuren (*Doc. Boh.* VI, p. 454-459, nos. 1387, 1392, 1395-1401).

barmlichen wetters halben geschehen können, die arbeit fleissig continuiret, vnndt dass werck so weit gebracht worden, dz man ad extrema durch einen general sturmb zugreiffen resolvirt, auch die praeparatoria darzu verfertiget gewesen, vnndt den 31. Ianuarii dass werck exequirt werden sollen, zu welchem ende die brigaden dahin commendirt, die reuterey ins feldt geführet, vndt die stuck zur handt gestellet worden.

Eine feindts parthei von 100 Croaten[3] ist durch den wald commandirt worden, mit scharffer ordre ohne gefangene oder kundtschafft von vnserer armée nicht wieder zuruck zukommen, welcher ordre sie auch so weit nach gelebt, dass sie zwar vber den wald, welcher so eng verhawen, dass mit genawer mühe vff eine persohn nach der andern passage gefunden werden, vndt durch den tieffen schnee durchbrechen können, kommen, auch wie sie vermeint, zwischen vnsere quartier einzugehen, einen jäger angetroffen vnndt mit sich genommen, alss aber durch 2 entkommene reuter, so bey dem jäger wahren, bey dess obr[isten] Heukings[4] quartier alarme entstanden, ist selbiger inss feld gerucket, vnndt 20 beineben einem rittmeister von ihnen eingebracht, vnndt meint man, dass die vbrigen, welche starck verfolget werden, ihnen schwerlich werden entgangen sein. Ged. gefangenen haben berichtet, dass der feind annoch zu Brixen[5] still gelegen.

Ich verbleibe

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.p.

Hamburg, 10 Februarii anno 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Martii.

6096. 1643 februari [21/22]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Recte dicis debere nobis sanctam semper esse parentum nostrorum memoriam, non tantum quia parentes fuere, sed et quia nobis voluerunt optime. Ego id perpetuo ostendam quibus potero testimoniis, et nunc lugubrae vestes familiae toti ut fiant curo.[2] Domino Utenbogardo pro officiis in nos et in parentes nostros praestitis satis magnas gratias agere non possumus.[3]

3 De Kroaten maakten deel uit van het keizerlijke hulpleger van generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay.

4 De Koerlander Heyking (Höking), kolonel in Zweedse dienst (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 438).

5 Het hoofdkwartier van de keizerlijke bevelhebber Ottavio Piccolomini lag bij de Boheemse plaats Most (Brüx) (*Doc. Boh.* VI, p. 457 nos. 1392 en 1393).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 948 App. no. 640. Antw. op no. 6079, beantw. d. no. 6113. De datum [21] februari past beter in de wekelijkse reeks brieven.

2 Ten huize van Grotius rouwde men om de dood van Aeltgen Borre van Overschie.

3 Grotius toonde zijn waardering voor de trouwe diensten die de bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert de familie steeds bewees.

Bene fecisti quod quae posterioribus literis de Rivetiano opere ad te scripsi, ea cum ante missis coniunxisti.[4] Nunc id ipsum, pessime ab eo negari voces uxoris et mariti etiam ad tempus exactum referri,[5] cum talis locutio Levit. XVIII[6] saepius occurrat, et Josepho[7]

4 Het 'dossier Rivet' moest stukken bevatten die te zijner tijd gebruikt konden worden tegen de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

5 De passage die Grotius thans bekritiseert, is in de *Apologeticus* te vinden op p. 175-179 (de coelibatu sacerdotum). Zie ook *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 714 r. 34 A.

6 *Leviticus* 18: 6 e.v.

7 Josephus, *Antiquitates Judaicae* 18, 137.

γαμετή dicitur exacti temporis respectu. Locum citavimus ad Matth. XIV, 4.[8] Miratur quod dixerim gaudere me quod Jacobi epistolam ipse recipiat,[9] quasi de eo nemo dubitet illius gregis. At aperte dubitat Cocceius.[10] Molinaeum[11] dicit studuisse paci.[12] At causa cur non e Gallia relegatus sit, sed ipse in Galliam venire non audeat haec est, quod ad regis manus pervenit eius epistola scripta ad regem Jacobum, in qua eum excitat ad opem ferendam Palatino electo in Bohemiae regem, addito, ni id faciat, quid de ipso sperare possint qui sunt in Gallia reformati.[13]

Illud quoque observatu non indignum: in libro Riveti contra Mileterium Rotomagi edito intra annum qui nunc exiit, sub titulo 'Responses à trois lettres avec la défense du sieur Rivet contre les calomnies et suppositions du sieur Militière', p. 103,[14] haec legi: 'Il y a long-temps que j'ay appris que la paix avec le pape et ceux de nostre profession seroit une guerre contre Dieu. La paix avec l'Espagnol regarde directement les interests du siecle et ne choqueroit pas la conscience si elle se faisoit sous raisonnables conditions, comme elle s'est autrefois faite en France.' Paces in Gallia

8 De *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135), *ad Matthaeum* cap. 14, 4 'Non tibi licet'. Zie *Opera omnia theologica* (*BG* no. 919) II, 1, p. 147-148, en III, p. 714.

9 *Apologeticus,* p. 271-281 (de canonicis scripturis), naar aanleiding van een opmerking van Grotius in zijn *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1175): 'Gaudeo dominum Rivetum non accedere iis qui Jacobi epistolam reiecerunt'.

10 Johannes Cocceius (1603-1669), geboren te Bremen, hoogleraar te Franeker in de oosterse talen (1636) en sinds 1643 ook hoogleraar in de theologie. In 1650 aanvaardde hij een leeropdracht aan de Leidse hogeschool. Tijdens zijn Franeker ambtsperiode schreef Cocceius een commentaar op Grotius' *Commentatio de Antichristo,* Amsterdam 1640 (*BG* no. 1100). Het werk werd in 1641 uitgebracht onder de titel *Brevis repetitio quorundam illustrium locorum Veteris et Novi Testamenti, qui de Antichristo agunt* (*BsG* no. 300). In de inleidende paragrafen van dit werk plaatste hij enkele kanttekeningen bij 'de canonicis scripturis', maar aan de authenticiteit van de brief van Jacobus liet hij weinig twijfels bestaan. Grotius zal later in zijn *Rivetiani Apologetici ... discussio* (*BG* no. 1195) schrijven: 'Is qui Jacobum accusavit mendacii, fuit Andreas Althamerus. Liber editus est Argentorati anno MDXXVII' (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 722 r. 29 B).

11 Pierre Du Moulin (1568-1658), sinds 1621 hoogleraar in de theologie te Sedan, had onder het pseudoniem Hippolytus Fronto Caracotta een *Strigil adversus Commentationem authoris anonymi ad loca quaedam Novi Testamenti quae de Antichristo agunt* gepubliceerd (*BsG* no. 298).

12 Rivet was teruggekomen op een opmerking van Grotius in diens *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1183 en 1184) 'ad articulum XIV': 'Ego vero Frontoni regem suum infensum facere adeo non volui, ut nihil agam impensius, quam ut eum et alios istius gregis reducam bonis legibus in regis gratiam. Quod si Fronto ideo quod et in Gallia et extra Galliam paci studuit, abest a suis, doleo, et ei res opto secundiores: adiutem etiam eum, si possim'. Op p. 111 van zijn *Apologeticus* (ad articulum XIV) merkte de Haagse hofpredikant op: 'Hic non agitur de articulo ullo inter nos controverso. Dominus Grotius pessima illatione, ad invidiam, ex odio quo flagrabat in Frontonem (novit quis ille fiet) conficta, illum accusabat quod non pateretur regem christianissimum inter bonos haberi; cum tamen de rege christianissimo ne quidem per somnium tunc cogitasset'.

13 De herinneringen van Grotius gaan terug naar de periode dat de felle theoloog in nauw contact stond met koning Jacobus I van Engeland. Aan deze vorst was de brief gericht waarin gepleit werd voor steun aan keurvorst Frederik V, koning van Bohemen. De bewuste brief werd door George Villiers, hertog van Buckingham, onder de aandacht van koning Lodewijk XIII gebracht (1620). Buitengewoon misnoegd was de Franse vorst over de passage waarin Du Moulin verklaarde dat alle hoop van de protestanten op de koning van Engeland was gevestigd (L. Rimbault, *Pierre du Moulin,* p. 219-221, en *Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* II, p. 272-275).

14 Het betreft hier de *Response à trois lettres du sieur de La Milletière sur ses moyens de réunion en la religion par André Rivet ...,* Quévilly (= Rouaan) 1642 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 218).

factae regem Galliae ut regem reformatorum non minus quam aliorum agnoscunt.[15]
Si quis de tali pace in Batavis ageret,

15 Drie weken na ondertekening door koning Hendrik IV van het Edict van Nantes (13 april 1598) werd te Vervins het Frans-Spaanse vredesverdrag gesloten.

nonne pro perduelli haberetur? Cum Borborgi convenissent Hispaniae et Angliae legati de pace acturi, Ordines Foederati neminem eo mittendum censuere, neque voluere se ei miscere negotio. At ecclesiarum ministri in Angliam misere, invitis Ordinibus, cum mandatis ut rogaretur regina in pace facienda curam gerere romanae religionis, id est, ut reformatae religionis custodem faceret regem Hispanum.[16] Beza[17] multis Batavis dixit,[18] si rex Hispaniae religioni reformatae libertatem relinqueret, nihil esse causae cur non eius imperium a Batavis agnosci debeat.

Maresii tomos duos non est quod ad me mittas. Ego eos hic inveni ac mihi comparavi.[19] Tecum sentio nulla ratione facilius ad concordiam rediri posse, quam si tollantur per episcopos ea quae bonis moribus adversantur et quae res sacras venales faciunt et quae superstitionis manifestae sunt; deinde si vera doctrina clare omnibus proponatur.[20]

Pergunt doctores in vertendis sacris literis in sermonem vulgarem.[21] Graeca illa contra Cyrillum et Latina pleniora velim quaeras et ad nos mittas.[22] Florum sparsio habebit forte aliquid quod literatos delectet.[23]

Literas a Suedia accepi, ut cum rege de bello ac pace colloquar.[24] Reginae Anglicanae vicem doleo. Multum illa et terris iactatur et alto.[25] Sed Deus ut spero eius pietatem respiciet.

Saluta, quaeso, uxorem tuam liberosque. Natalis tibi saepe felix redeat,[26]
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

16 In het voorjaar van 1588 hadden te Bourbourg wapenstilstandsbesprekingen plaatsgevonden tussen vertegenwoordigers van koningin Elisabeth van Engeland en de gouverneur van de Spaanse Nederlanden (*CSP Foreign 1588*^{I}, p. XXVI-XXVII, en *CSP Foreign 1588*^{II}, p. 94-97). Aan de conferentie wensten de Staten-Generaal niet deel te nemen. Dit besluit zaaide verontrusting onder de predikanten. Zij namen op een vergadering die in Utrecht werd gehouden het besluit om zelf van de Engelse koningin te vernemen wat haar voornemens waren ten aanzien van de religie. Bij nader inzien hielden de Hollandse kerken zich liever buiten deze zaak, zodat de delegatie die in de tweede helft van juni 1588 in Engeland aankwam alleen kon spreken namens de kerken van Gelderland, Zeeland, Utrecht, Friesland en Overijssel (Bor, *Nederlantsche oorloghen,* boek XXIV, fol. 74^{r}-85^{r}).

17 Théodore de Bèze (1519-1605), hoogleraar te Genève, had in zijn *Du droit des magistrats sur leurs subiects,* 1574, de theorie ontwikkeld van het recht om in opstand te komen tegen een vorst die de 'ware religie' niet in bescherming neemt (P. Mesnard, *L'essor de la philosophie politique au XVI*^{e} *siècle,* p. 309-326 en p. 364-370, en Q. Skinner, *The foundations of modern political thought* II, p. 302-348).

18 Een van hen was ongetwijfeld Johannes Wtenbogaert.

19 Het door Willem de Groot reeds in november 1642 aangeschafte exemplaar van de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius) (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318).

20 Een mening die Willem de Groot onder meer uiteenzette in een brief van 14 juli 1642 (no. 5788 (dl. XIII)).

21 *La Saincte Bible. Nouvelle traduction ... tres conforme à la Vulgaire du Pape Sixte V ... (par Jacques Corbin),* 8 delen, Parijs 1641-1643.

22 Een uitgave was in voorbereiding van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine;* vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218-220.

23 De *Florum sparsio* (*BG* no. 791); de Amsterdamse uitgevers Blaeu en Janssonius verzorgden herdrukken van dit werk (*BG* nos. 792 en 793).

24 Het schrijven van koningin Christina van Zweden dd. 7/17 januari 1643 (no. 6044).

25 Vergilius, *Aeneis* 1, 3.

26 Willem de Groot had op 10 februari zijn 46ste verjaardag gevierd.

22 Februarii 1643.

De Anthologia te et dominum Vossium rogo[27] cogitetis.

27 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius had beloofd een helpende hand te zullen reiken bij het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

6097. 1643 februari 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Nopende de eertitulen zal ick moeten volgen dat hier gebruickelijck is bij coninclijcke ambassadeurs.[2] Dat ick daerentusschen de oude vrunden niet en veracht toone ick wel, alzoo ick voordezen anderen, nu monsieur Beuning[3] in mijn huis heb genomen, oock de zoon van de heer burgemeester Verburg[4] vriendelijck ontfangen.

Ick heb last van Swede[5] om den coning alhier te animeren tot continuatie van het oorlogh ofte eene gemeene vrede. Maer wat apparentie daertoe, inziende de zaecken van Portugal, Catelagne, Elsaz ende anderen, om dewelcke met eenigh pretext te behouden de Fransoisen dagelijcx nieuwe boecken maecken.[6] Doch ick beken dat personen zijn ontrent de coning die nae de vrede wenschen, ende de zaecken van dit hof zijn veele veranderingen onderworpen.

Op de sauf-conduicten zal de meeste dispute vallen op die van Spaignie aen de Staten der Vereenigde Nederlanden.[7] Al apparentiën van handelingen in uEd. quartieren met Spaignie[8] zullen niet dienen dan om wat meer gelden vanhier te crijgen.[9] Want sijn Hoocheit magh myne maecken nae zijne geliefte, dat zij de vrede ofte bestant zoude zoecken gelove ick niet, zelf niet al waer het dat Vrancrijck ende Swede uit het oorlogh scheide. Ende daertoe zal zijne Hoocheit hulpe genoech vinden zoo door de officiën als door het gelt dat Vrancrijck tot dien einde zal geven zoo in 't publycq als in het particulier.

Dat vanwegen Beyeren hier eenige opening is geschiet houde ick zeecker.[10] Uit de daden van de legers ten wederzijde, die nu naebij den anderen zijn, zullen wij oordeelen ‘an colludant’.

't Schijnt wel dat Godt de Engelsche trotsheit noch plaegen wil, dewijle de apparentie van de inlandsche vrede yder reize teruggetreckt. Aen de coninginne wensche ick beter

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Grotius moest tot zijn leedwezen constateren dat bezoekers uit de Republiek nog steeds niet wisten dat een koninklijk ambassadeur met ‘Excellentie’ aangesproken diende te worden.
3 De Amsterdamse regentenzoon Coenraed van Beuningen had zijn rechtenstudie in oktober 1642 afgerond met een promotie te Orléans. In januari 1643 ontving hij van Grotius de uitnodiging om voor hem secretariaatswerkzaamheden te verrichten.
4 Mr. Coenraed Burgh (1616-1699), zoon van de Amsterdamse koopman en diplomaat dr. Albert Coenraetsz. Burgh (1593-1647). In juni 1642 had de vader aan Nicolaes van Reigersberch verteld dat zijn zoon in Parijs de nieuwste ontwikkelingen op het gebied van de architectuur wilde bewonderen; vgl. no. 5737 (dl. XIII).
5 Het schrijven van koningin Christina van Zweden dd. 7/17 januari 1643 (no. 6044).
6 In opdracht van Richelieu hadden historici materiaal verzameld ‘touchant les droits du roi très chrétien sur plusieurs états et seigneuries possédées par divers princes voisins’. Verdienstelijk was het werk van Charles Hersent, Jacques de Cassan, Louis Chantereau-Lefèvre, Théodore Godefroy en Pierre Dupuy. Hun lijvige boekwerken werden ten behoeve van de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie samengevat in korte memoranda (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 1-189, in het bijzonder, p. 159-189).
7 Een door de Spaanse gouverneur der Nederlanden uitgeschreven versie van vrijgeleidebrieven voor de aanstaande vredesconferenties werd bij voorbaat al afgewezen. Inmiddels waren andere brieven opgesteld die de keizer had ondertekend krachtens volmacht van koning Philips IV dd. 19 november 1642.
8 De besprekingen beperkten zich tot pogingen om enkele grensgeschillen in Brabant op te lossen; vgl. no. 6068.
9 Onderhandelingen waren gaande over de verlenging van het Frans-Staats subsidieverdrag. Op 30 maart werd een accoord bereikt (*Correspondance d'Estrades* I, p. 137-163).
10 Het gerucht werd gevoed door het feit dat ondanks de aanwezigheid van sterke Franse en Beierse troepeneenheden in het Wurtembergerland openlijke gevechtshandelingen tot nu toe waren uitgebleven.

geluck.[11] Zoolang het oorlogh duirt, zullen daer veele conspiratiën vallen ten wederzijde. Want dat is de natuir van zulcke oorlogen daer d'eene ende d'andere partie meenen dienst te doen aen het vaderlant.

Dat de landgravinne goede quartieren zoect om haer volck te onderhouden is niet vremd.[12] Den aenwas van Duinkercken is apparent, alzoo de groote proffijten veelen zullen doen overloopen, oock mettertijd heele schepen. Ende dienen die van Hollant ende Zeelant alle wijsheit ende middelen te gebruicken om dat te steuten, alzoo het lant aldaer van de zee hangt.[13] 'tGunt uEd. schrijft van graef Maurits[14] gaet hooch ende dient voor een les, eerst voor de compagniën, daernae alle vrije stenden.

Ick hoope dat onzen jongste haest weder bij het leger zal zijn.[15] Ick hoor van hem goede rapporten ende ben blijde dat hij weder begint te schrijven. Zijne meninge [is] dat zijn brevet met de brieven mij weder terugge dient gezonden, opdat ick al hetzelve vanhier nae 't leger schicke wanneer hij daer zal zijn gecomen.

Den coninck neemt groot plaisir om te zingen liedekens die tegen den cardinael de Richelieu zijn gemaect. Onder de principale regenten zijn partijen voor de paix ende voor 't oorlogh, voor de coninginne ende voor 's conincx broeder.[16] 't Capittel van Mentz[17] sal hier gehoor crijgen zoo zij haer willen geven in de protectie van Vrancrijck ende plaetsen in handen. Schomberg wint credyt.[18] Het teruggetrecken van de Beierschen nae de Donaucant versterct d'opinie van eenige secrete negotiatie alhier. De Duitsche ende Switsersche colonnellen dienende aen Vrancrijck zijn zeer te onvrede, omdat de staet van haere pensioenen is gemindert.

21 Februarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 21 Febr. 1643 uyt Paris.

11 De thuisreis van koningin Henriëtte Maria was door het slechte weer op de Noordzee op een mislukking uitgelopen.

12 De Staten-Generaal verlangden van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel dat zij een termijn stelde aan de inkwartiering van Hessische troepen in Oostfriesland.

13 Ook in Frankrijk maakte men zich zorgen over het uitblijven van een sterke Staatse blokkadevloot voor de haven van Duinkerken (*Correspondance d'Estrades* I, p. 143, 147-149 en p. 158).

14 Johan Maurits (1604-1679), graaf van Nassau-Siegen, was in 1636 op voorstel van Frederik Hendrik door de Westindische Compagnie benoemd tot gouverneur van Brazilië. In februari 1643 verlangden de bewindhebbers zijn terugroeping, maar dit besluit werd niet geaccepteerd door de Staten-Generaal. Uiteindelijk besloot de graaf zijn post in 1644 te verlaten (*NNBW* I, kol. 1222-1224, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 899).

15 Dirk de Groot diende als commandant van een compagnie infanterie in het leger van Guébriant. Ten gevolge van een beenbreuk kon hij niet deelnemen aan de strijd in het Wurtembergerland; zie nos. 6060 en 6070.

16 Ingewijden aan het hof zagen dat koning Lodewijk XIII niet lang meer te leven had. Achter de schermen begon een strijd om de macht te ontbranden. Aan de zijde van 's konings broer Gaston van Orléans schaarden zich kardinaal Jules Mazarin en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, terwijl anderen, zoals staatssecretaris François Sublet de Noyers en kanselier Pierre Séguier, hun trouw betuigden aan de koningin (*Mémoires de La Châtre,* p. 177-192).

17 Anselm Kasimir Wambold von Umstadt (†1647), keurvorst-aartsbisschop van Mainz, was een van de vele Duitse vorsten die hun heil begonnen te zoeken in afzonderlijke vredesbesprekingen met Frankrijk (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 331-334).

18 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur-generaal van de Languedoc, was op zondag 15 februari aanwezig op een banket dat de koning zijn broer Gaston aanbood in het paleis van Saint-Germain-en-Laye (*Gazette 1643,* no. 23, dd. 21 februari 1643).

6098. 1643 februari 21. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Satis [in] tempore commovens se hostis fecit ut mareschallus Guichius ad urbem Atrebatum mitteretur,[2] cuius urbis auctum est praesidium ad sex millia. Gassio[3] cum peditibus bis mille et equitibus ferme totidem obit limitem.

Rex quotidie cantica canit facta contra cardinalem, eumque sonum dicit suavissimum. Qui res maximas tractant in perpetuo sunt metu ob occultum regis ingenium. Sunt autem duae inter eos factiones, altera Mazarini et Butelleriorum pro regis fratre, putantium reginam ob consilia anteacti temporis sibi infensam, altera Noyerii, qui cancellarium ad se trahit et eum periclitantem, quantum potest, sustentat. Is autem Noyerius ad reginam se applicat, et Romam pro se habet crediturque cardinalis futurus.[4] Hae partes, si quid regi, non tam bona quam vellemus utenti valetudine, eveniat humanitus, in bellum civile coniicere Galliam possent.

Parlamenta a iugo gravi liberata respirare incipiunt, estque eorum ordinumque omnium ingens ardor in pacis desiderio. Et aula haec per se inconstans, sub rege nunc primum incipiente regem agere, videtur motus magnos portendere. Rex multis, quos a‹r›mavit antehac, satis [comem] se ostendit. Chombergii maxima est gratia.[5]

Mottae obsidio evanuit,[6] creduntque multi hoc anno res Galliae infelices fore ob intempestivam parsimoniam adversum duces et milites. Dux Carolus copias suas cum Bavaricis iunxisse dicitur[7] et summum in istius foederis exercitum habere imperium, stipulatus ante, ne pax fieret nisi suis commodis comprehensis.[8]

In Italia Hispani iam nunc Dertonam premunt. Rex suis ibi copiis addidit equites mille ducentos, peditum cohortes quinque.[9] Amnium eluviones multum in illis partibus damni dedere.[10] Pontificis vires augescunt. Veneti et Ethruscus Parmensi se non adiun-

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 126; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 262 no. 467. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 32.

2 Antoine III de Gramont (1604-1678), graaf van Guiche, maarschalk van Frankrijk (*DBF* XVI, kol. 919-920). In mei 1642 had zijn leger bij Honnecourt een verpletterende nederlaag geleden. Sinds die tijd wachtte hij op orders van de koning. In februari werd hem de gelegenheid geboden om de verdediging van Atrecht ter hand te nemen (*Mémoires du maréchal de Gramont* I, p. 347).

3 Jean, graaf van Gassion (1609-1647), geboren te Pau, maakte op zeer jeugdige leeftijd carrière in Franse dienst. Tijdens de slag van Rocroi (18-19 mei 1643) stond hij recht tegenover de Spaanse rechtervleugel. Voor zijn dapperheid werd hij beloond met de waardigheid van maarschalk van Frankrijk (*DBF* XV, kol. 627-628).

4 François Sublet, seigneur de Noyers, sinds 1636 staatssecretaris van oorlog, zou de wens te kennen hebben gegeven om aartsbisschop van Parijs te worden (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 169-170).

5 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, gouverneur-generaal van de Languedoc, was op zondag 15 februari aanwezig op een banket dat de koning zijn broer Gaston aanbood in het paleis van Saint-Germain-en-Laye (*Gazette 1643,* no. 23, dd. 21 februari 1643).

6 Tal van pogingen waren al ondernomen om het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) te veroveren.

7 2000 ruiters van hertog Karel IV van Lotharingen naderden de kwartieren van het Zwabisch-Beierse leger in de omgeving van Heilbronn (*Gazette 1643,* no. 22, dd. 21 februari 1643).

8 De hertog verlangde de erkenning van zijn souvereine rechten op Lotharingen en het hertogdom van Bar; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 88-97 en p. 404.

9 Pas eind maart was er een leger geformeerd dat het bedreigde Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona te hulp kon schieten (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 26-27).

10 Op 10 maart liet de *Gazette 1643,* no. 30, een 'extraordinaire' verschijnen met daarin een bericht over 'les étranges inondations arrivées en plusieurs villes, chasteaux et bourgs de

gunt,[11] sed bene cincti armis speculantur rerum exitus. Catalani ob frequentes coniurationes adacti sunt rursus in verba regis.[12] Ducem Olivarem,[13] cuius praecipue odio impulsos se ad defectionem dicunt Catalani, a rerum actu amotus est per Hispaniae regem.[14] Sive fortuna adversa apud reges valet pro crimine, sive ad tempus adsumpta est haec simulatio, ut olim ab Henrico III Galliarum rege contra Joieusum et Espernonium,[15] a Philippo II Hispaniarum rege contra cardinalem Grandivelanum.[16] Habet interim Olivares, quo se consoletur, famam consentientem longissime ab eo abfuisse avaritiam.

Capitulum Mogontiacense vellet per Gallos bello eximi, sed Galli non hoc volunt, sed parati sunt acceptis locorum pignoribus in suam tutelam illos recipere, ut antehac Treviros.

In Anglia pontificii, qui regem sectantur, palam in possessionem aedium sacrarum publicarum se collocant.[17] Ea re offensi quidam protestantiores commeatum a rege petiere. Iidem nunc accusantur reginam Angliae, simulatque terram attigisset, specie honoris exceptam voluisse tradere in manus parlamenti.[18] Id verum sit necne, dies docebit. Legati a parlamento de pace rursus ad regem missi sunt, sed cum talibus conditionibus quas ipsi se obtenturos non sperant. Inter eas est, ut omnes de ecclesia ordinum differentiae tollantur[19] contra morem tam antiquum quam christianismus est in Anglia. Partes adhuc sunt satis aequales, at si Scoti parlamento accesserint, perierit regis auctoritas.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae ad bonum et Suediae et christiani orbis dirigat ac secundet,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

l'Italie, dont une grande partie a esté ruinée et submergée: douze mille personnes et plus de trente mille bestiaux noyez'.

11 Venetië en Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane, stelden alles in het werk om het gewapend conflict tussen paus en hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro buiten de eigen grenzen te houden.

12 De nieuwe Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, verlangde van zijn onderdanen dat zij op 26 januari te Barcelona bijeen zouden komen voor het afleggen van een eed van trouw aan koning Lodewijk XIII (Sanabre, *La accíon de Francia en Cataluña,* p. 273-274).

13 Lees: 'Dux Olivares'.

14 Gaspar de Guzmán (1587-1645), 'conde-duque' de Olivares, eerste minister van koning Philips IV van Spanje, trok zich op 24 januari 1643 terug in een klooster te Loeches ten westen van Madrid (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* New Haven/Londen 1986; *Diccionario de Historia de España* III, p. 91-97).

15 Anne, hertog van Joyeuse (1561-1587), en Jean-Louis de Nogaret de La Valette (1554-1642), hertog van Epernon, favorieten van koning Hendrik III van Frankrijk.

16 Antoine Perrenot (1517-1586), kardinaal van Granvelle, de belangrijkste adviseur van koning Philips II in Nederlandse en Italiaanse zaken (*NNBW* II, kol. 1086-1093; *BNB* VIII, kol. 197-237).

17 Bij het werven van manschappen had de koningsgezinde William Cavendish (1592-1676), graaf, binnenkort markies van Newcastle, niet al te nauwkeurig gelet op de religie van zijn recruten (*DNB* IX, p. 364-369).

18 In het Parlement hechtte men geloof aan een publicatie waarin werd verklaard dat koningin Henriëtte Maria de koning had aangemoedigd om katholieken dienst te laten nemen in zijn leger. Al deze verdachtmakingen spoorden enkele opportunisten aan tot het plan om de koningin bij aankomst in Engeland te ontvoeren (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 223 en p. 236).

19 'The Parliament's propositions for peace, presented to the king at Oxford', dd. 1/11 februari 1643, bevatten een artikel waarin de koning dringend werd gebeden om de hiërarchie in de Anglicaanse kerk af te schaffen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 68-72).

Lutetiae, XI/XXI Februarii 1643.

Acceptis reginae nostrae literis quae datae sunt VII Ianuarii,[20] praestolor aditum ad regem, ut mandata exsequar. Dertona plane obsessa est ab Hispanis, sed arx diu defendi

20 Het schrijven van koningin Christina van Zweden dd. 7/17 januari 1643 (no. 6044).

potest. In Catalania Taragonam Galli obsident et commeatus ab hoste submissos intercepere.[21] Rex Hispaniae ex vasis suis pecuniam facit. Dicitur exercitus Bavaricus retro se tulisse ad Danubium. Tribuni tum Germani tum Helvetii, qui Gallis merent, offenduntur ob accisa commoda. Dux Anguianus dicitur imperaturus exercitui in Picardia,[22] habiturus secum Halerium,[23] Gesvrium,[24] Gassionem; apud Burgundiam imperaturus Mileraius.[25] Princeps Monaeci in parlamento inauguratus est ut dux Valentinatus et par Franciae.[26] Britanniae Armoricae ordines regi tres milliones dedere. Tota prope Hibernia ad pontificios deficit. In Angola Lusitani dicuntur feliciter pugnasse contra Batavos, regi Congi sociatos.[27]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Belgica. Regis in Riceliaci memoriam odium. Duae in aula factiones. Parlamentorum de novo autoritas. Regis intempestiva parsimonia. Belgica. Germanica. Italica. Olivares gratia excidit. Tutela Gallorum capitulo Mogontiaco oblata. Anglicana. Varia nova.

6099. [1643] februari 21. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

On nous escrit que les debordements des rivieres[2] ont fait beaucoup de mal dans l'Italie, où le pape devient de jour en jour plus fort, ceux de Venise et le grand-duc se tenans bien armez et bien reguardants ce qui se passe sans se joindre au duc de Parme, lequel sans autre support que de Modene ne peut pas subsister longtemps. Les Espagnols sont advancez de bonne heure pour presser Tortona, et le roy a renforcé ses trouppes qui sont en ces quartiers, de 1200 chevaux et cinq regiments de pied.

En Espagne le comte-duc d'Olivares est esloigné des affaires, le roy d'Espagne ne l'ayant pas precipité, mais donné du temps pour pourvoir à ses affaires et se retirer. Il est vray qu'il a esté assez malheureux et principalement en ce que les

21 In Catalonië werd aan de Ebro gevochten om het behoud van de plaats Flix (ten oosten van Tarragona) (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 243 en p. 274).
22 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, kreeg het begeerde bevel over de Franse legers in Picardië (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 8).
23 François de l'Hospital (1583-1660), graaf van Rosnay, sieur du Hallier, was militair gouverneur van Lotharingen geweest. In april 1643 mocht hij uit handen van de hertog van Enghien de maarschalksstaf in ontvangst nemen (*Lettres Mazarin* I, p. 147).
24 Louis Potier (ca. 1610 - †4 augustus 1643), markies van Gesvres, kwam bij de belegering van Thionville om het leven (*DBF* XV, kol. 1412).
25 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, zette geen spoed achter zijn vertrek naar de Bourgondische grens. In mei verzocht hij ontheffing van zijn taak.
26 De *Gazette 1643,* no. 23, dd. 21 februari 1643, bracht verslag uit van de plechtige proclamatie van Onorato II Grimaldi, prins van Monaco (Mourgues of Morgues), tot hertog van Valentinois en 'pair de France'.
27 In dezelfde *Gazette 1643* werd melding gemaakt van een overwinning die de Portugese gouverneur van Angola had geboekt op een door Hollanders opgestookte Congolese legerschaar.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 16.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven dd. 21 februari (nos. 6097 en 6098).

Portugais et les Catalans l'accusent comme la principale cause de leurs mescontentements, parce qu'il a voulu gouverner les autres peuples, ce disent-ils, comme s'ils eussent esté conquis par la Castille. Mais tout le monde lui donne le tesmoignage qu'il a eu les mains nettes et esté eloigné de l'avarice, tellement que plusieurs doubtent si cette disgrace vient du fond du coeur du roy d'Espagne ou si c'est un conseil pris de la necessité du temps present pour eviter

autres revoltes, desquels le cardinal de Richelieu avant sa mort avoit jetté des grandes semences, outre celles que le naturel des peuples peut produire. La France a trouvé bon de prendre nouveau serment de chacun des Catalans à cause des conspirations frequentes qui s'y trouvent.[3]

Le duc Charles ayant mis La Motte hors de danger est allé avec ses trouppes pour se joindre aux Bavarois, où il commandera à toutes les trouppes de la ligue, et n'y est venu sans avoir conditionné qu'on ne fera point de paix sans y comprendre ses interests. L'ennemy estant paru devant Arrhas, le mareschal de Guiche y est envoyé et a renforcé la guarnison jusqu'à six mille hommes. Gassion avecq deux mille à pied et presque autant de chevaux bat la campagne frontiere. J'ay grand-peur que le trop grand mesnage au faict de la guerre ne nuise aux affaires de la France de cette année, à quoy s'adjoustant que les divisions de la cour et la santé du roy peu ferme donnent à penser aux alliez.

Nous ne pouvons aussi que nous attrister, voyant les coeurs des Anglois endurcis dans leurs maux, peu d'apparence d'accommodement, tout plein de desfiance à cause de conspirations et trahisons, auxquelles chacun se licentie croyant sa cause estre la meilleure. Et puisque le roy de la Bretagne est forcé de se servir des catholiques romains, il faudra bien qu'il connive à leurs exercices, ce qui ne se peut faire sans offenser plusieurs protestans. Outre cela est grandement à craindre que les Escossois ne [se] joingnent aux parlamentaires anglois par zele de religion et pour affermir telle liberté qu'ils desirent. On nous dict que le comte de Licestre[4] n'ose passer en Irlande. Je prie le bon Dieu qu'il veuille inspirer au roy et à la reine des conseils salutaires pour eviter des maux qui selon les exemples que nous avons veus ailleurs, pourroient estre de longue durée.

Les electeurs et princes de l'Empire, s'i[ls] desirent la protection de la France, en donnant des seuretez seron[t] receus; point de neutralité autrement.[5]

On nous dit icy qu'en Angola les Hollandois assistez du roy de Congo ont esté battus par les Portugais. Que toutes les villes d'Irlande se rendent au party des catholiques romains. Que Tortona estant assiegé par les Espagnols ne se pourra pas longtemps defendre, mais bien la citadelle. Que les François en Catalogne assiegent Taragona et ont surpris un convoy qui y alloit. Les estats de la Bretagne françoise ont donné au roy trois millions. Le duc d'Anguien, accompagné de Hallier, Giesvres et Gassion, aura une armée en Picardie et Millerai en Bourgogne. Le prince de Morgues a esté receu au parlament de Paris comme duc du Valentinois et pair de France. On croit que l'armée bavaroise s'est retirée vers le Danube, ce qu'on croit estre la suitte de la negotiation secrete faite en France.

Monsieur, je suis
le vostre.

Den 21 Februari.

3 De nieuwe Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, verlangde van zijn onderdanen dat zij op 26 januari te Barcelona bijeen zouden komen voor het afleggen van een eed van trouw aan koning Lodewijk XIII (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 273-274).

4 Robert Sidney (1595-1677), graaf van Leicester, was in juni 1641 door de koning aangewezen om in Ierland de plaats in te nemen van de terechtgestelde gouverneur Thomas Wentworth, graaf van Strafford. Nog voor zijn ambtsaanvaarding viel hij in koninklijke ongenade. Thans wachtte hij op nieuwe instructies (*DNB* LII, p. 237-239, en *CSP Ven. 1642-1643,* p. 238).

5 Op de zojuist in Frankfort hervatte 'Deputationstag' pleitte alleen de vertegenwoordiger van de Bourgondische Kreits voor de voortzetting van de oorlog (*Urk. u. Act.* I, p. 793-799, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 113-117).

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefort.

6100. 1643 februari 23. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pro iis quae de sarcienda Thuani memoria scribis gratias ago,[2] itemque pro epigrammate lepidissimo in novum pontificem.[3] Possunt iam ingenia poetarum impune ludere, quod antea eis fraudi erat futurum. Utenbogardus Amstelodamum est profectus ad invisendum Episcopium[4] periculose aegrotantem. Fuit enim vesica ita obstipa, ut novem diebus urinam non miserit, nisi quod nudiustertius sub noctem magna vis aquae erupit.

Regina Angliae, quae hodie abituram se dixerit, nescio quas remoras causata, discessum in crastinum diem distulit, frustra eam principe cum multis hominum millibus Sceveringae expectante.[5] Ex Anglia tam incerta nuntiantur ut nihil supra. Interea Scoti se parant adversus catholicum regis exercitum.

Ego Mareziana de Antichristo,[6] cum libello Laurentiadae[7] et fasce ad aliquam e domesticis, item duobus vasculis herbae littoralis a Gaesia[8] ad uxorem destinatis, per Roterodamensem nautam Jan Pieters Vroo ad viduam Treselianam[9] cum litteris et tali signo [*vijfpuntige ster*] misi; et iam abiere naves, sed forte iste nauta cum sua navi Rothomagum venturus non est, quod si fiat, iussus est sarcinam et vascula Dieppa Rothomagum terra mittere, quod viduae Treselianae posset indicari.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 345. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6086, beantw. d. no. 6120.

2 In het voor Willem de Groot bestemde presentexemplaar van zijn *Florum sparsio* (*BG* no. 791) had Grotius in de opdracht enkele regels gewijd aan de nagedachtenis van de in september 1642 ter dood gebrachte koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou; vgl. no. 6067.

3 Vermoedelijk het gedicht dat de Parijse arts Guy Patin ter beoordeling aan Grotius voorlegde:

> Flumen apud Superos nullum est; quid pontibus ergo
> Est opus? Est quid opus denique Pontifice?
> Ast apud infernos tria cum sint flumina, soli
> illi habeant pontes Pontificesque suos.

In de optekening van Patin luidde het oordeel van Grotius als volgt: 'Il me respondit que la pointe en estoit bonne, mais que ce mot infernos ne valoit rien, et qu'il gastoit tout, qu'il n'estoit pas Latin' (R. Pintard, *La Mothe le Vayer, Gassendi - Guy Patin,* p. 76).

4 Simon Episcopius (1583 - †4 april 1643), destijds de naaste medewerker van Johannes Wtenbogaert, thans hoogleraar aan het remonstrants seminarium te Amsterdam (*NNBW* I, kol. 829-832; *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* II, p. 191-195).

5 Ook koningin Henriëtte Maria verscheen de 23ste op het Scheveningse strand, maar toen zij vernam dat een van haar vrachtschepen bij de monding van de Maas werd vastgehouden om gevisiteerd te worden, stelde zij haar vertrek nog enkele dagen uit (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 244-245, en M.G. de Boer in *TvG* 59 (1946), p. 58-60).

6 De verzending van de *Concordia discors et Antichristus revelatus* van Samuel Desmarets (Maresius) (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318). Inmiddels had Grotius al een exemplaar van dit werk in zijn bezit; vgl. no. 6096.

7 Het *Idolum Romanum* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323).

8 'Gaesia' of 'Caesia', vermoedelijk de echtgenote of een ander vrouwelijk familielid van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu (Caesius) (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 472-477), schonk Maria van Reigersberch een geurige herinnering aan de Noordzeekust.

9 Henrickgen Aelbrechts van Leuningen, sinds 1641 weduwe van Daniel Tresel, koopman te Rouaan.

De Roberto Le Comte[10] quid dicam, nescio. Ego hominem non novi; Abrahamus Antonii eum tui studiosissimum dicit. De postulato Hollandiae Ordinibus offerendo ad repetendas chartas frustra laboras. Ego ante aliquot annos in ea palaestra desudavi neque quicquam profeci. Periere enim eae chartae, nec quisquam in vivis est, qui ubi lateant sciat.[11]

Historiam Hoofdii tibi et bonae fidei et iudicii nomine placere gaudeo, nam de diligentia nunquam dubitavi.[12] Te vero Deus Optimus Maximus diu servet incolumem, ut et tuam historiam antequam e vita migres legere nobis contingat.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXIII Februarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Martii.

En in dorso: 23 Febr. 1643 W. de Groot.

6101. 1643 februari 23. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

In de ceur-Ceulsche tractaten en verneemt men niet dat alhier iet weiders gehandelt werd, nochtans blijven derselven gedeputeerden noch hier liggen, onder soodanig pretext desen staat wtcondigende.[2] De resolutie om eene ambassade aen de vrouwe landgravinne van Hessen af te vaerdigen blijft continueren ende schijnt

10 De Normandiër Robert le Comte, die tijdens zijn verblijf in Amsterdam een ‘memorandum’ ten gunste van verzoeningsgezinde theologen als Grotius en Théophile Brachet de La Milletière had opgesteld; vgl. no. 6057. Wie hem tot deze daad had aangezet, leek niemand te weten. Volgens de Amsterdamse koopman Abraham Anthonisz. Recht zou de Fransman, of diens broer, secretaris van Richelieu zijn geweest.

11 Grotius verlangde de teruggave van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht. In de jaren 1638-1639 was daartoe al een poging ondernomen (nos. 3643 (dl. IX), 3924, 4017 en 4083 (dl. X)), echter in oktober 1640 moest Willem de Groot vaststellen dat hij geen stap verder was gekomen (no. 4878 (dl. XI)). Zie ook Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 172-174.

12 De *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft. Voor Willem de Groot was het een teleurstelling dat zijn broer zo weinig haast maakte met het publiceren van de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 120. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In oktober 1642 had keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen gezanten naar de koning van Frankrijk, de Staten-Generaal en de landgravin van Hessen-Kassel gezonden om ter plaatse de mening te peilen over een verdrag waarbij alle betrokkenen zich zouden verplichten tot het terugtrekken van hun troepen uit het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser. In Den Haag werd de zaak van de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits bepleit door Wilhelm Salentin Ketzgen von Gerritshoven en dr. Lambert Nothen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* 218-224).

in corten haer effect te sullen hebben.[3] Veele twijfelen of mevrouwe de landgravinne sich tot wtvoeringe van haer volck wt Oost-Vrieslant sal willen verstaen.

3 De Staten-Generaal gaven hun steun aan het door Frederik Hendrik ingediende voorstel om de kwestie van de inkwartiering van Hessische troepen in Oostfriesland aan de landgravin van Hessen-Kassel persoonlijk voor te leggen (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 250-251).

De geruchte continueert hier sterck van de groote toerustinge die de Duinckerckers ter zee doen, gelijck dan sulcks het schrijven des admiraels van Engelant aen den admiral Tromp gesonden, is confirmerende,[4] waervan ick u. Exc.[tie] hierneffens de copie sende.[5] Dieswegen dan de admiralitijten t' Amsterdam haere gedeputeerden herrewaerts hebben gesonden om te solliciteren eene spoedige tegenrustinge, waerop dan oock seeckere personen aen alle de provintiën en admiralitijten sijn afgevaerdigt om haer te disponeren ende te vermaenen haere schepen te willen onvertoevelijck toerusten om deselve in 't einde van dese maent ofte begin van Martio in zee te connen doen loopen. Waerhenen de Duinckerckers haer desseing heenen gericht hebben, is onbekent. Het vermoeden is, also sij veel volcks mede innemen, nae Spaegne ofte Irlant.

Den Franschen resident te Hamburg, monsieur de Saint-Romain, heeft voor eenige dagen eene copie des salvi conductus voor desen staat, in den naeme des conings van Spaegnie van den keyser vervaerdicht, herrewaerts overgesonden, denwelcken de heere Brasset als secretarius van de Fransche ambassade aen sijne Hoocheit heeft geïnsinueert, waerop van ieder provincie een seecker person is gecommitteert om deselve met sijn Hoocheit te examineren.[6] Sooveel ick can afnemen, is men niet gemeent deselve te accepteren aleer men deselve met de croone Sweden ende Vranckrijck sal gecommuniceert hebben.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Hage, den 23 Februarii 1643.

De coniginne van Engellant is gans reisvaerdig om morgen te vertrecken; slae[p]t desen nacht te Schevelingen.[7]

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] le 4 de Mars.

6102. 1643 februari 24. Aan C. Marin.[1]

4 De parlementsgezinde 'Lord High Admiral of England' Robert Rich (1587-1658), graaf van Warwick, die in goede verstandhouding stond met Maarten Harpertsz. Tromp (M.G. de Boer, in *TvG* 60 (1947), p. 50-56), had in een schrijven van 18 januari zijn bezorgdheid over de situatie in Duinkerken kenbaar gemaakt. Indien de Staatse blokkadevloot niet op tijd gereed zou zijn, kon hij met een groot aantal schepen de helpende hand reiken (*Res. SH,* dd. 20 februari 1643).

5 Het afschrift van deze brief ontbreekt.

6 Resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, had een formulier van de vrijgeleidebrieven voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie bijgesloten in een brief die op 10 februari naar de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset in Den Haag was verzonden (*Res. SH,* dd. 20 februari 1643).

7 Koningin Henriëtte Maria wachtte nog drie dagen. Eerst op 26 februari scheepte zij zich in (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 878).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 18. Antw. op no. 6061.

Monsieur,

Je vous diray rien de ce qui se faict au Palatinat et au pays de Wirtenbergh,[2] parce que vous y estes plus proche. Mais icy on prepare tout à la guerre et on croit que monsieur le comte de La Guarde[3] aura un nouveau regiment de cavallierie.

2 De bewegingen van de Beierse en Franse legers in de omgeving van Heidelberg, Heilbronn en in het overige deel van het Wurtembergerland.

3 Graaf Magnus Gabriel De la Gardie hield zich in Parijs op. Pas in 1644 keerde hij naar Zweden terug.

Le comte de Guiche[4] est dans Arrhas pour defendre cette ville avec six mille hommes. Le duc d'Anguien avecq d'Hallier, Gassion, de Gesvre aura une armée sur les frontieres de Picardie; monsieur Millerai en Bourgogne, puisque la neutralité des Contadins ne reussit pas.

La reine d'Angleterre a esté forcée par une tempeste furieuse de retourner en Hollande, mais je croy qu'à present elle aura repris le voyage.[5] On dit qu'il y a eu trois seigneurs anglois qui avoient le dessein de mener la reine quand elle seroit abordée, non pas vers le roy, mais vers le parlament, pour procurer par ce moyen la paix.

L'armée du comte de Neucastel est pleine de catholicques romains, lesquels partout où ils passent se mettent en la possession de l'eglise, y faisant l'exercice à leur mode; ce qu'on croit que pourroit disposer les Escossois pour assister le parlement, ce qu'ils n'ont fait jusques icy. En Irlande plusieurs villes se rendent au party des catholicques romains, et si ceux-cy se peuvent rendre maistre de Dublin[6] il y a apparence qu'ils passeront en Angleterre pour fortifier ceux de leur sentiment. Voila icy trois royaumes bien engagez dans la guerre civile, laquelle ils eussent peu eviter par une estrangere.

Nous verrons si l'esloignement du comte et duc d'Olivares des affaires nous portera la paix, laquelle est fort desirée par le peuple fransois.

Je suis, monsieur,

le vostre.

Le 24 Febvrier 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6103. 1643 februari 26. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je voy par la vostre du X de ce mois[2] que l'addresse de monsieur l'ambassadeur de Venise dont je me suis servi en l'affaire de monsieur mareschal Horn,[3] ne vous aggrée pas, dont je m'estonne fort, et pour ne vous donner point de desgoust me

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 februari 1643.
5 Drie weken na haar ongelukkige zeereis van begin februari scheepte koningin Henriëtte Maria zich opnieuw in.
6 De situatie in Ierland werd zo zorgwekkend dat het Parlement een lening moest uitschrijven om militaire steun te bieden aan het bedreigde garnizoen van Dublin (*Gazette 1643,* no. 23, dd. 21 februari 1643).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 288. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6081, dd. [10 februari 1643].
3 Marins brief van 12/22 januari 1643 (no. 6048) bevatte in code een mededeling over een zaak die de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn aanging. Om veiligheidsredenen voerde deze brief het adres van de Venetiaanse ambassadeur te Parijs, Girolamo Giustiniani; vgl. no. 6061.

serviray de la voy ordinaire à l'advenir, ayant sans cela tousjours addressé mes lettres au sieur Heuf.[4]

Nous ne sçavons pas encor ce que les cantons cattoliques, qui se sont assemblés depuis peu à Lucerne,[5] auront resolu sur le rappel de la milice qu'ils avoyent destiné en Espagne et sur ce qu'i[ls] feront pour la Franche-Comtée et Costance, où ils voudroyent mettre leur garnison si l'archiduchesse d'Insprug le veut.

4 Johan Hoeufft, commissaris over de Frans-Zweedse geldzaken te Parijs.

5 De katholieke kantons waren op 16 februari weer bijeengekomen om te beraadslagen over de militaire situatie aan de Rijn. Bij wijze van tegemoetkoming aan de Franse verlangens besloten de kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug bezwaar aan te tekenen tegen de overplaatsing van het in het Milanese gelegerde regiment van kolonel Melchior Lussy naar Spanje (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1264-1270).

D'icy en quinze jours se tiendra une autre diete generale à Bade,[6] où il y aura bien de la dispute et de la division parmy les Suisses, estant impossible que tous soyent d'accord contre la France. L'empereur leur a escrit et les exhorte à garder bien leurs passages et veiller à la seureté de leur liberté, leur faisant quelque ouverture d'une plus estroite union, à laquelle les cantons alliez avec Espagne sont fort enclins. Les Grisons qui gouvernent à present sont aussy fort alarmés par la prise d'Uberlinghen[7] et demandent aux Suisses assistance en cas de besoing, mais les meilleurs s'en moquent et ont escrit à un de messieurs de Salis[8] pour entamer quelque ouverture de leur reunion avec la France à la cour, ayant ordre de se servir de vostre assistance, en quoy je vous supplie de les vouloir favoriser et inciter monsieur Salis à s'y comporter bien en cas qu'il s'y monstrast un peu lent à cause de ses interests que ceux de Salis ont en France.

Les Espagnols ont repris en vin[g]t et quatre heures la ville de Tortone[9] et assiegent le chasteau à l'estroit, et si le prince Thomas ne vint au secours bientost, il est à craindre qu'il ne pourra tenir longtemps, y ayant peu des vivres et les soldats malades, encor que la garnison soit forte de 1200 hommes. Dans l'affaire de Castro on n'est pas encor d'accord,[10] mais on espere que le pape y condescendra à cest'heur où il voit de retour monsieur de Fontaine[11] à Rome, y estant retourné par l'interposition de monsieur de Venise et l'instance du cardinal Barberin, qui l'avoit convié à le faire par une lettre expresse.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 16 de Febvrier l'an 1643.

6 Op de landdag die van 2-12 maart te Baden werd gehouden, verscheen een gezant van aartshertogin Claudia die de kantons onder bepaalde voorwaarden toestemming gaf om in geval van nood het garnizoen van Konstanz te versterken. In een schrijven van 21 januari had keizer Ferdinand III zich in dezelfde geest uitgelaten (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1267-1276; Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 474-480).

7 Op verrassende wijze waren de Fransen op 28-30 januari in bezit gekomen van de plaats Ueberlingen.

8 Ulysse (1594-1674), Carlo (1605-1671) of Hercule (1617-1686) de Salis-Marschlins, de onbetwiste leiders van de Franse partij in Graubünden. Vermoedelijk wendden de protestantse vrienden van Marin zich tot Hercule de Salis-Marschlins, gardeofficier van koning Lodewijk XIII (*Hist.-Biographisches Lexikon der Schweiz* VI, p. 18, en Rott, *o.c.* V, p. 473-474 en p. 642-643).

9 De Spanjaarden hielden hun kanonnen op Tortona gericht. Pas eind maart konden de Franse onderbevelhebber in Italië, César de Choiseul, graaf Du Plessis-Praslin, en prins Tommaso Francesco van Savoye een tegenaanval ondernemen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 25-29).

10 Het zou nog meer dan een jaar duren voordat het conflict tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro werd bijgelegd.

11 In december 1642 had de Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, afscheid genomen van het pauselijke hof. Zijn daad betreurde kardinaal Jules Mazarin in zo hoge mate dat hij hierover contact ging opnemen met de kardinalen Antonio en Francesco Barberini (*Lettres Mazarin* I, p. 29-32 en p. 70-73). Op 10 februari keerde de ambassadeur weer terug naar zijn oude standplaats (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 738).

Tout à cest'heur on nous mande de Milan que le comte-duc d'Olivares[12] a esté emprisonné par ordre du roy d'Espagne avec sa femme et son fils aisné.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Martii.
En in dorso: 16 Febr. 1643 Marin.

12 Gaspar de Guzmán, ‘conde-duque’ de Olivares, eerste minister van koning Philips IV van Spanje, had zich op 24 januari 1643 moeten terugtrekken in een klooster te Loeches ten westen van Madrid.

6104. 1643 februari 26. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Promotio armorum sacrae regiae Maiestatis in confinia Bohemiae et veredariorum inde ad nos commeantium incertus cursus me in scribendo tardiorem effecerunt.[2] Quae ibi geruntur, citius pene Hamburgi quam hic cognoscuntur, indeque in Gallias delata meam relationem haud dubie longe anteverterent. Continui imbres, fulmina et tempestates ultra solitum continuatae Freibergae obsidionem[3] protraxerant et Torstensonii articulos non parum afflixerant. Clades, nostratium quibusdam in oppugnatione Olsii in Silesia ab Hofkirkio illata, compensata est maiori hostium damno. Nam Hofkirkius, fama occupati Olsii elatus, Oppelium armata pariter manu invadere aggressus, mascule est repulsus, relictis in fossa quingentis suorum.[4] Milites quoque in Olsii expugnatione capti custodiis elapsi ad nostros rediere.

Praeliminaria pacis varios habuere casus. Hispani dolorum architecti non unas protrahendae rei artes commenti sunt.[5] Primum ab Auersbergio prolata sunt diplomata tuti itineris pro Gallia manu Francisci di Melos subscripti. Quando hoc non successit, ostensa est caesaris plenipotentia, cuius vi caesar nomine Hispani omnia perficeret.[6] Dum eius exemplar in Gallias[7] et Belgium[8] mittitur et incertum adhuc esset quid istic statueretur, ultro ab Auersbergio producuntur salvi conductus propria regis Hispani manu subsignati.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Johan Oxenstierna (1611-1657), de oudste zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna, was in 1641 door koningin Christina aangewezen als haar gevolmachtigde ter vredesconferentie. Onderwijl bleef hij belast met het uitvoeren van verschillende diplomatieke missies (*BLS* X, p. 312-317; *Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède,* p. 68-72).

2 Nieuws over de krijgsverrichtingen van de Zweden in Duitsland ontving Grotius van Georg Keller, secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had op 9 januari de belegering van de Saksische stad Freiberg ingezet.

4 Lorenz von Hoffkirchen, commandant van het keizerlijke leger in Silezië, joeg begin januari het Zweedse garnizoen uit de plaats Oleśnica (Oels) (*Gazette 1643,* no. 17, dd. 7 februari 1643). Een aanval op Opole (Oppeln) mislukte door de komst van het leger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Gazette 1643,* no. 31, dd. 14 maart 1643).

5 De ratificatie van het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641. Na lang wachten zette koning Philips IV op 19 november 1642 zijn handtekening onder de stukken, doch de verzending verliep veel trager dan verwacht.

6 Rijkshofraad Johann Weichard von Auersperg, de keizerlijke vredesonderhandelaar te Hamburg, toonde in januari Spaanse vrijgeleidebrieven die de handtekening voerden van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden. Toen bleek dat de Franse resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, niet van zins was deze brieven te accepteren, kwam de keizerlijke onderhandelaar tegen het einde van de maand met een copie van de door koning Philips IV op 19 november 1642 ondertekende volmacht op de keizer. Afschriften hiervan werden door de markies van Saint-Romain naar Parijs en Den Haag gezonden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVI).

7 De originele Spaanse vrijgeleidebrieven bereikten Parijs op 22 april (*Gazette 1643,* no. 51, dd. 25 april 1643).

8 De Franse ambassadesecretaris in Den Haag ontving in de tweede helft van februari brieven van zijn ambtgenoot in Hamburg, dd. 10 en 13 februari, met daarin een op naam van de keizer uitgeschreven formulier van de vrijgeleidebrieven voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie. Nog geen week later (17 februari) mocht ambassadesecretaris Brasset weer een brief uit Hamburg in ontvangst nemen. Deze bevatte een copie van het Spaanse origineel, gedagtekend ‘Saragossa den 19 november 1642’ (*Res. SH,* dd. 23, 24, 26-28 februari 1643).

Verisimile est interea innotuisse Austriacis de Eberstenii responso quod Lutetiae Parisiorum acceperat.[9] Ideoque quando separati tractatus non procederent et interim ordines Imperii Romani omni conatu compositionem urgerent, neque metus abesset a Turca aliaque mala hereditariis Austriacorum regnis et provinciis incumberent, ne coacti facere viderentur, censuram priorum hoc pacto praevenire eos voluisse credibile est. Quid de salvis conductibus Hispanicis sentiat Sancti Romanus, docebit exemplar epistolae eius ad Langermannum, regis Daniae ministrum,[10] hic adiectum.[11] Propius tamen nunc quam unquam antehac coeunt res, utinam paribus ad complendum hunc actum animis.

De comite Davausio[12] in postremis Magnificentiae vestrae literis 21/31 Ianuarii exaratis[13] nulla facta est mentio. Pervelim scire an ad tractatum Osnabrugensem et cum quo sit destinatus.

Elector Brandenburgicus,[14] iam diu in Marchiam ire statuens, nunc in itinere est et ad me scripsit eo tenore quo apographum hisce insinuatum indicat.[15] Praestolor hic adventum commissariorum eius, ut qui hactenus ob certas causas absolvi non potuit, nunc vero conclusioni suae vicinus esse videtur, indutiarum tractatus perficiatur.[16]

Comitia Varsaviensia 2/12 die huius mensis sunt inchoata.[17] Videntur aliquid velle portendere Gedanensibus et in eorum portu tempestatem excitare. Sparguntur hic rumores transactae superiori anno rei inter Daniae et Poloniae reges de navibus quibusdam quas Danus Polono ad exactionem telonii marini in portu Gedanensi

9 De dominicaan Georg Sigmund von Herberstein was met instructies van rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff, naar Parijs gegaan. Het voorstel om een ‘christelijk’ bestand met de keizer aan te gaan viel een slechte ontvangst ten deel. Op 23 januari deelde kardinaal Jules Mazarin hem mede dat Frankrijk niet dacht aan afzonderlijke vredesonderhandelingen met de keizer. Hem werd verzocht zo spoedig mogelijk het land te verlaten. Op 19 februari bracht de dominicaan in München verslag van zijn mislukte missie uit (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 333-334; Londorpius, *Acta publica* V, p. 819-821, en *Lettres Mazarin* I, p. LVII-LIX).

10 Lorenz Langermann (1595-1658), domdeken in Hamburg, gevolmachtigd onderhandelaar van koning Christiaan IV van Denemarken (*ADB* XVII, p. 683). Bij hem kwamen de stukken binnen die de Deense koning uit Madrid en Brussel kreeg toegestuurd.

11 De bijlage ontbreekt.

12 De Franse onderhandelaar Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had in januari met Grotius gesproken over de voortgang van de vredesbesprekingen; vgl. no. 6054. Op dat tijdstip stond het nog niet helemaal vast of de diplomaat zijn taken zou hervatten.

13 Johan Oxenstierna ontving van Grotius eigenhandig ondertekende afschriften van diens nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna. Overgeleverd zijn de brieven van Grotius van 30 mei 1643 e.v.

14 Friedrich Wilhelm (1620-1688), sinds 1640 keurvorst van Brandenburg, brak op 15 februari zijn verblijf in Koningsbergen af om in maart aanwezig te kunnen zijn bij een bijeenkomst van de standen in de Mark Brandenburg (*ADB* VII, p. 480-497; *NDB* V, p. 495-501, en *Urk. u. Act.* X, p. 41 en p. 106).

15 Zie de bijlage.

16 Onderhandeld werd over de ratificatie van het in 1641 overeengekomen wapenstilstandsverdrag tussen Zweden en Brandenburg. In deze fase liet de keurvorst zich vertegenwoordigen door de commissarissen Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim (*Urk. u. Act.* I, p. 560-579, en XXIII-1, p. 11-43).

17 Op 12 februari was in Warschau de Poolse rijksdag begonnen. In maart werd in een besloten vergadering gedelibereerd over het voorstel om deze zomer een Deens-Poolse conferentie te houden over de Oostzeevaart. De 13 aanwezige senatoren hechtten hun goedkeuring aan een samenkomst van de twee koningen in het klooster Oliwa nabij Danzig (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 131-132, en *Urk. u. Act.* I, p. 135).

commodaturus esset. Baudissinii[18] consilio et opera haec in Dania fabricata iactantur. Quicquid eius est, in comitiis sine dubio emanabit. Neque novum est senatusconsulta quae inter comitia a

18 Wolf Heinrich von Baudissin (1579/1597-1646), voormalig legeraanvoerder en sinds 1641 Pools gezant te Kopenhagen (*DBL* I, p. 493; *NDB* I, p. 632, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 304-306).

senatoribus, ut vocant, residentibus fiunt, rescindi, si modo in comitiis et facie reipublicae deprehensa fuerint adversari patriae legibus et tempori minus convenire.

Quibus Magnificentiam vestram divinae protectioni studiose commendo,

Magnificentiae vestrae amicus ad officia paratus,

Johannes Oxenstierna.

Stetini, 16 Februarii 1643.

Bovenaan de minuut: Exemplar literarum: 1. ad legatum Grotium, 2. Marinum;[19] in Marini literis omittuntur quae litura sunt notata. Titulus Marini: ‘Spectabilis et amplissime domine’.

In dorso: Die 16 Februarii anno 1643. Ad dominum Hugonem Grotium Johannes Oxenstierna. Mut[atis] m[utan]dis ad Carolum Marinum.

19 Carl Marin. Aan zijn secretaris gaf Johan Oxenstierna de instructie om de Zweedse resident in Zürich aan te spreken met ‘Dominatio’; vgl. no. 5971 (dl. XIII).

Bijlage:[20]

Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg, aan J. Oxenstierna, 16 februari 1643.

Illustrissime domine legate,

Quod illustrissima vestra Dominatio qua pro itineris nostri instantis versus electoratum Brandenburgensem et rerum gerendarum prosperitate, qua pro anni, quem non ita pridem inchoavimus, felici decursu concepit votum, ex literis illustrissimae vestrae Dominationis, die 15/25 modo praeteriti mensis Ianuarii ad nos perscriptis et paucis abhinc diebus nobis redditis, libenti intelleximus animo, supremum numen ex animo venerantes dictum modo votum confirmare clementerque largiri velit, ut quem ingressi sumus annum feliciter decurrere et in summa rerum omnium prosperitate et tranquillitate exigere utrinque valeamus.

Praefatum porro iter nostrum quod attinet, cum bono Deo ad ipsum hesterno die nos accinximus et feliciter huc advenimus, non intermissuri, quamprimum ad locum in electorali nostra Marchia destinatum appulerimus, quantocius illustrissimam vestram Dominationem de adventu nostro certiorare nostrosque commissarios sufficienti mandato instructos, nomine armistitii plene absolvendi, ad illustrissimam vestram Dominationem ablegare, quam interea temporis optime valere cupimus,

Fridericus Guilielmus, Dei gratia marchio Brandenburgensis, Sacri Romani Imperii princeps, elector et archicamerarius, in Prussia, Juliae, Cliviae, Montium, Stetini Pomeraniae etc. dux, etc.,

illustrissimae vestrae Dominationis amicus benevolus,
Fridericus Wilhelmus elector.

Datae ex arce nostra Brandenburgensi,[21] die 16 Februarii 1643.

In dorso schreef Grotius: Elector Brande(nb). (Jo)hanni Oxenst., 16 Febr. 1643.

20 Bijlage naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 18, 22. Copie.

21 Brandenburg, tegenwoordig Uśakovo, ten westen van Koningsbergen.

6105. 1643 februari 27. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

Vor 8 tagen hab ich erwehnet, dass den 31. Ian[uarii] ein general sturmb vff Freyburg[2] gethan werden sollen, wie aber lezte Leipziger brieffe vom 11. dieses melden, ist solcher nit vor sich gangen, die belägerung aber so weit kommen, dass die vnssrigen der alten bresche vndt eines thors in der mawr mächtig werden, vndt den belägerten nun noch ein graben vndt stacket für sich geblieben, so aber den 9. dieses durch eine mine vbern hauffen geworffen vndt alsso alle gewallt versucht werden sollen, dahero wir vmb so viel bessere hoffnung haben mit nechstem von glücklichem succes zu schreiben.

Der erzbischoff von Magdeburg[3] soll im läger erwartet werden, wie ezliche mainen, vmb vor eine neutralität vor den churfürsten sich zu interponiren. Auss Böhmen hatt mann, dass Piccolomini nach vergeblich tentirtem entsatz Freyburg wieder zu ruck gangen seye, soll in Italien gehen vmb im Meyländischen gebraucht zu werden, vndt hingegen der alte Colloredo,[4] biss zu des Gallas[5] ankunfft, die armée commendiren. Der ertzherzog soll nicht mehr darzu, sondern sich des kriegs ganz abthun, vndt hingegen der keysser gewiss persönlich zu feldt ziehen wollen. Hazfeld[6] soll nach Loretto[7] gangen, vndt wie ezliche schreiben wollen, gar gestorben sein.

Auss Dennemarck wirdt geschrieben, dass zu Odensee den 20. dieses ein reichstag soll gehalten werden,[8] die Dänische schifffflotte wirdt fleissig zugerüstet, alle schiffs officieren seindt befehlicht bey den schiffen zu bleiben, vndt die abgedanckten werden wieder angenommen. So sollen auch newe werbungen begonnen vndt 60 compag[nien] gerichtet werden. Der dessein ist noch vnbekannt, zwar wirdt starck von secours vor den könig in Engellandt geredt, dabey aber von vielen geglaubt, dass die Dänische reichsräthe es nicht gestatten werden. Ezliche muthmassen vff assistentz an Pohlen wieder Danzig, aber dadurch würde Dennemarck selbst Pohlen veranlassen schiffe vff der Ostsee zu haben, vndt dazu die commercia turbiren. Mann sagt auch von der Elbe wieder die Hamburger, ist

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 72. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

2 Brief no. 6095, dd. 20 februari 1643. In deze brief berichtte Keller over de op handen zijnde Zweedse stormaanval op de Saksische stad Freiberg.

3 August, tweede zoon van keurvorst Johann Georg I van Saksen, administrator van het aartsbisdom Maagdenburg, had op 8 januari te Altenburg met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson gesproken over een neutraliteitsverdrag (*Gazette 1643,* no. 16, dd. 7 februari 1643, en no. 28, dd, 7 maart 1643). Zie voor zijn bezoek, no. 6035.

4 Op 29 januari schreef de keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini aan aartshertog Leopold Wilhelm dat hij door koning Philips IV was uitgenodigd om in Spaanse dienst te treden (*Doc. Boh.* VI, p. 455 no. 1389). Voor de overdracht van het commando maakte hij een afspraak met Rudolf (1585-1657), graaf Colloredo-Waldsee (*Doc. Boh.* VI, p. 457-459, nos. 1391, 1393, 1395, 1396 en 1400).

5 Luitenant-generaal Matthias, graaf Gallas (†1647), leed aan podagra. Eind maart was hij in staat om zich bij het keizerlijke hoofdleger te voegen (*Doc. Boh.* VI, p. 450 no. 1378, p. 455-456 no. 1390 en p. 467 nos. 1427 en 1429).

6 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (1593-1658) had order gekregen om zich paraat te houden aan de Boheemse grens (*Doc. Boh.* VI, p. 453-454, nos. 1383 en 1384).

7 Loreto, bedevaartplaats in de provincie Ancona (Italië). Zie voor de aankondiging van het vertrek van de veldmaarschalk, *Gazette 1643,* nos. 25 en 28, dd. 28 februari en 7 maart 1643.

8 De Deense landdag zou oorspronkelijk in Odense gehouden worden. In februari werd echter besloten de afgevaardigden in maart te laten bijeenkomen in Kopenhagen (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643,* p. 406).

aber auch vngewiss. Sonst soll sich gegen Schweden schlechtes vertrawen spüren lassen, vndt mann damit vmbgehen, dass hinfüro die Schwedische güther im Sundt verzollt werden sollen. Die zeit wirdt alles, vndt vermuthlich der tag zu Odensee den anfang an tag geben.

Der jüngste grosse sturmb hatt das im Sundt gegen die Holländer erbawte blockhauss, die Hasenbritt genannt,[9] ganz weg gerissen vndt in see getrieben.

Ich schliesse hiemit, stäts bleibend

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m.pa.

Hamburg, den 17. Febr[uarii] 1643.

Im Sundt seind 2 Englische nach Londen[10] gehörige schiffe, von Danzig kommend, vff befelch des königs in Dennemarck angehalten, preiss gemacht, vndt viel contante gellter darinn bekommen worden.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Martii.

6106. 1643 februari 28. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Funus matris nostrae bene curatum gaudeo proque eo labore gratias tibi ago.[2] Quod Petrus se dat fori rebus, plurimum laudo.[3] Poterit eo modo et peritiam rerum multarum consequi et famam adipisci, cum tempore etiam rem facere aut ad maiores gradus pervenire.

Florum sparsio, ut arbitror, non tantum utilitatis quantum voluptatis adferet lectoribus.[4] Laurentiades fecit quod voluit. Videntur et ille et alii omnem nobis tollere velle proficiendi libertatem,[5] cum Retractationum libros scribere non fuerit dedecori

9 Het blokhuis op de hoek van de ‘Lap’ van Helsingør (‘Brieven van den resident Carel van Cracau’ in *Kronijk HG* 17 (1861), p. 399).

10 Koning Christiaan IV die zich het lot van koning Karel I van Engeland sterk aantrok, liet in de Sont elk schip met bestemming Londen of een andere parlementsgezinde haven aanhouden en naar Kopenhagen opbrengen; zie no. 5995 (dl. XIII) en *Kancelliets Brevbøger 1642-1643,* p. 398.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 949 App. no. 641. Antw. op no. 6093, beantw. d. no. 6125.

2 De kosten van de begrafenis van Aeltgen Borre van Overschie († 20 januari 1643).

3 Willem de Groot had aan Grotius' zoon Pieter de juridische afwikkeling van de zaak van de onlangs overleden advocaat Cornelis Sylvius (Bosch) toevertrouwd.

4 Het *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* was in november 1642 te Parijs bij de weduwe Pelé verschenen (*BG* no. 791). In 1643 kwamen in Amsterdam nieuwe uitgaven van dit juridische werk tot stand (*BG* nos. 792 en 793).

5 Het *Idolum Romanum* van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius. Het werk bevatte een ‘Toe-eygen-brief’ waarin de predikant aan de hand van een tabellarisch overzicht wijst op het verschil tussen de niet-paapse ‘Grotius antiquus’ en de huidige Grotius.

Augustino.[6] De Riveto reprimendo puto consilium et opem exquirendam a domino Johnsono et Vossio;[7] huius etiam ad Anthologiam.[8]

6 In zijn 73ste levensjaar blikte Augustinus in zijn *Retractationum libri II* nog eens kritisch terug op zijn geschriften (ed. *Corpus Christianorum,* series Latina LVII).

7 Het was Grotius' wens dat een ander de pen ter hand nam tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Gedacht werd aan Joannes Arnoldsz. Corvinus, Samson Johnson en natuurlijk ook aan Gerardus Joannes Vossius.

8 Vossius zou toezicht houden op het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Vooralsnog had hij geen geschikte kandidaat gevonden; vgl. nos. 5910 en 5959 (dl. XIII).

Legi et Marezii tomos duos.[9] Mira est hominis impudentia. Affirmat ea quae Puteani[10] et Mileterius[11] certo norunt esse falsa: illi de iurgio inter nos,[12] hic vero de notitia scriptorum meorum super Antichristo priusquam ederentur.[13] Plurima a me scripta contra sensum meum interpretatur, plurima aspergit ubique falsa. Chronologica eius omnia incertis nituntur suppositionibus.[14] Enotavi utriusque generis plurima. Sed tamen censeo nihil illi respondendum: longus esset et vix utilis labor. Addam quaedam ubi revidero Appendicem,[15] et ostendam quae maxime in me improbat ea esse apud Bezam.[16] Praeterea nostra in Danielem, in Epistolas Pauli et Johannis et Apocalypsin lucis, ut spero, ex ipsa rerum serie adferent quantum non factiosis sufficit. In Annotatis ad Vetus Testamentum ad

9 De volledige titel van het werk van Samuel Desmarets luidt: *Concordia discors et Antichristus ravelatus; id est ill. viri Hugonis Grotii apologia pro papa et papismo: quam praetextu Concordiae inter Christianos sarciendae, exhibet illius Appendix ad interpretationem locorum Novi Testamenti de Antichristo, modeste refutata duobus libris, per Samuelem Maresium s. Theol. doctorem et professorem in schola Buscoducensi et eccl. Gallo-Belgicae ibidem ministrum,* Amsterdam 1642 (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318).

10 Grotius' trouwe Parijse vrienden Pierre (1582-1651) en Jacques (1591-1656) Dupuy. Veel van hun vrije tijd staken zij in het verzamelen en beschrijven van handschriften en zeldzame boeken (*DBF* XII, kol. 596-597).

11 Théophile Brachet (1588-1665), sieur de La Milletière, bezocht in zijn jeugdjaren de universiteit van Heidelberg (1608). Na zijn 'tour' begon hij een advocatenpraktijk in Parijs. Weldra ontpopte hij zich als een fervent verdediger van het protestantisme. In later jaren richtte hij zich meer op de 'paix chrestienne'. In 1645 werd hij uit het kamp van de calvinisten gestoten. Voor hem vormde dit de belangrijkste aanleiding om zich te bekeren tot het katholicisme (*DBF* VII, kol. 129-130).

12 Volgens de auteur duldt Grotius tegenwoordig geen tegenspraak meer: 'id nobilium Puteanorum (virorum ut genere sic eruditione clarissimorum, in quos gratiae et musae liberali plane manu exquisitissima sua munia effuderunt) testabitur frater alter, quem aiunt virum illustrem, immemorem etiam beneficiorum ab illis acceptorum, nuper in suis aedibus parum moderate excepisse, et cum iurgiis a se dimisisse, quod in verba sua iurare recusaret, et eius dictaturis obloqui ausus esset' (*Concordia discors,* praefatio p. 2).

13 In *caput* IV van zijn werk behandelt Maresius de vraag of Théophile Brachet de La Milletière aan Grotius hulp had geboden tijdens het schrijven van de *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100). Het antwoord luidt: 'qui potuerunt ergo in gratiam derepente rediisse et tam arctam nunc amicitiam inter se colere, nisi quia in idem conspirant consilium, ecclesias reformatas subvertendi, divisionem et turbas in illis excitandi, odium mundi contra illas concitandi, et papismi errores quoslibet postliminio revocandi prout Herodes et Pilatus contra Christum amici ex inimicis facti sunt?' (*Concordia discors* I, p. 59-62).

14 In *caput* XII van het eerste deel van de *Concordia discors* (p. 195-206) valt de beschuldiging dat Grotius een 'jesuito-Grotiana chronologia' hanteert.

15 De *Appendix ad interpretationem locorum N. Testamenti quae de Antichristo agunt, aut agere putantur. In qua via sternitur ad Christianorum concordiam,* Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129). Tijdens Grotius' leven kwam er geen nieuwe editie tot stand.

16 In zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio,* 1645 (*BG* no. 1195), zou Grotius zich lovend over Beza uitlaten: 'Bezae ingenium et eruditionem, quod laudavit Grotius, eius eum non poenitet'; vgl. *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 740 r. 6A.

Jeremiam processimus.[17] Annotatorum ad Novum Testamentum descriptores quaero.[18]

Lex Valentiniani, de qua scripseram, exstat post Codicem Theodosianum, pagina 553, editione quae Lugduni in Galliis facta anno 1566.[19] Tota illa lex describenda et annectenda erit iuris monitorio.[20] Hogerbetium[21] rogo, amici omnes, et iuvetis et impellatis quantum fieri potest.

Scotorum multos sicut puto[22] parlamento favere ob paria vota libertatis et regiminis in ecclesia, ita et alios esse arbitror qui regem sint defensuri. Hic omnia parantur ad bellum huius anni tum in Picardia tum in Burgundia gerendum. Mittuntur et pecuniae ac supplementa in Hispaniam et Italiam,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

28 Februarii 1643.

De Cyrillo memineris rogo.[23] Maresius multos habuit adiutores.[24] Quam imperitus sit linguae Graecae, vel ex uno discas quod Βορβορίτην[25] Romanam dicit, tomo I, [pag.] 21.[26] Quae de innocentia Flaviani et Chrysostomi per episcopos romanos

17 De *Annotata ad Vetus Testamentum* werden in Parijs gedrukt (*BG* no. 1137). Zoals Grotius aangeeft was de uitgever Cramoisy met het zetten van de tekst gevorderd tot Jeremia. Zijn aantekeningen op het boek Daniël en zijn 'adiecta ad Danielem' zouden verschijnen in tomus II en III van de *Annotata*.

18 De nog niet volledig persklare teksten van de *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141). Enkele door Maresius naar voren gebrachte twistpunten kregen van Grotius een nadere toelichting in zijn aantekeningen op de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen, op de eerste brief van Johannes 2:18-27 en 4:1-6, en op de Openbaring van Johannes 13: 1-18 en 17:1-18.

19 De *Codicis Theodosiani libri XVI,* ed. princeps 1566. In een latere druk (Genève 1586), aanwezig te Den Haag, KB, leest men de tekst van titel IV 'De testamentis' van de *Legum novellarum divi Valentiniani liber I* op pp. 548-551.

20 Het vraagstuk van de erkenning van een holografisch testament was van belang in het proces dat Cornelia de Groot voor het Hof van Holland tegen Adriaen van Naeltwijck voerde over de rechten op de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt.

21 Adriaen Hogerbeets (no. 5972 (dl. XIII)) had namens de familie de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg postuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets te verzoeken.

22 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 28 februari.

23 Bij Grotius rijpte het plan om een Grieks-Latijnse uitgave voor te bereiden van de *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.

24 In de eerste plaats moet men hierbij denken aan de Haagse hofpredikant André Rivet; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* 1, p. 116, waar Rivet aan zijn correspondentievriend meedeelt dat hij 'monsieur des Marets' had gemaand 'à la prudence et à la douceur'.

25 Grotius had in zijn *Appendix* de spotnaam 'Borborita' - van βόρβορος 'modder' - gebruikt voor zijn opponent Samuel Desmarets; zie voor de uitdrukking 'Borborita', Augustinus, *De haeresibus* 6 (ed. *Corpus Christianorum,* series Latina XLVI, p. 292): 'nonnulli eos etiam Borboritas vocant, quasi caenosos, propter nimiam turpitudinem quam suis mysteriis exercere dicuntur'.

26 *Concordia discors* I, *caput* II, p. 19-21, met op p. 21: 'Borborita sit qui Βορβορότην Romanam, πορνὴν illam ἀχάθαρτον, in omnibus justificandam suscepit, cuique bene olet quicquid luti et fimi est in cloaca pontificia ...'

defensa negat, quae de Thessalonica subdita romanae sedi,[27] habet omnia Blondellus libro de Primatu

27 *Concordia discors* I, *caput* XXX, p. 728-736, en I, *caput* XXX, p. 736-738.

papae, quem Marezius saepe laudat. Videri is potest pag. 283, 365, 374.[28] Multa in erratis a me correcta mihi obiicit, et alia emendatu facillima ut Jac. I, 20, pro 21, pag. Maraisii 522.[29] Puto scripsisse me antehac auctorem Junii Bruti esse Philippum Mornaeum Plessiacum,[30] editorem Ludovicum Villerium Loiselerium.[31] Repeto id, quia ignotum esse scriptorem dicit Maresius[32], cum plurimis ea res nota sit et idem Plessiacus testamento generos[33] et amicos suos hortatus sit, arma ut sumerent si edicta a rege non servarentur.

Video recudi Florum sparsionem Amstelodami. Rogo per amicos operam des errata ut corrigantur et ne admittantur nova.

6107. 1643 februari 28. Aan N.N.[1]

Maar hoewel de Groot geen lust betuigde te hebben om zelf weer tegens Rivet in 't strijdperk te komen, schreef hij echter in verscheidene brieven aan zijne vrinden dat het hem zeer aangenaam zouw zijn, zoo iemant anders de pen geliefde op te vatten, waartoe hijzelf eenige opstellen van het zijne overzond:

Aan stoffe[2] ... zal 't niet ontbreken om iets bondigs tegens Rivet in 't licht te geven, en ook de Marees in 't voorbijgaan daarin het zijne te geven, die mijne schriften op zeer veel plaatsen tegens mijn meening verdrait en mij veel valschheden opdicht, gelijk ook veel in mij berispt, daar Beza hetzelve heeft geschreven, gelijk ik kan toonen.

28 David Blondel (1590-1655), predikant te Houdan, de latere opvolger van Gerardus Joannes Vossius aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam, had de suprematie van de paus bestreden in het tractaat *De la primauté en l'Eglise,* Genève 1641 (*DBF* VI, kol. 698-699; *NNBW* VII, kol. 143-144).

29 *Concordia discors* II, *caput* XIV, p. 522: '... ut aliis Grotio citatis, Col. II:12, III:9, Rom. VI:4 (Jac. I:20 nihil extat quod huc possit trahi, et hic aliquis impostor Grotium decepit)'.

30 De *Vindiciae contra tyrannos* van Stephanus Junius Brutus (pseudoniem voor Philippe du Plessis-Mornay en/of Hubert Languet?); vgl. no. 6039, en R. Patry, *Philippe du Plessis-Mornay,* p. 275-282.

31 Vermoedelijk doelt Grotius op Pierre Loiselier de Villiers (ca. 1530-1590), student aan de rechtsschool van Orléans die vervolgens theologie in Genève ging studeren. In 1577 trad de Fransman in dienst van Willem van Oranje (*NNBW* V, kol. 412-414). Of hij aangemerkt kan worden als de 'editor' van bovengenoemd werk wordt thans betwijfeld (H. Hauser, *Les sources de l'histoire de France. XVIe siècle* III, p. 265).

32 *Concordia discors* I, *caput* XIX, p. 336-337: 'Quid quaeso ille ipse Junius Brutus quem nobis exprobrat (homo anonymus, obscurus, ignotus, cuius scriptum, privata emissum authoritate, Reformatorum nemo tueri velit)'.

33 Philippe du Plessis-Mornay stierf op 11 november 1623 in aanwezigheid van vrienden en schoonzoons Jean de Jeaucourt, heer van Villarnoul, en Jacques Des Nouhes, heer van La Tabarière; vgl. no. 6139.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 355. Mogelijk tezamen met no. 6108.

2 Het fragment is een samenvatting van hetgeen Grotius op dezelfde dag zijn broer had meegedeeld (no. 6106).

6108. 1643 februari 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck is niet wel te pas geweest,[2] werdt wat beter. Evenwel is daerdoor de reize van zijne Majesteit geschorst. De generaels gaen nae haere quartieren. Den vicomte de Turaine,[3] een heer van groote meryten, zal zijn bij den marescal de La Millerai. Die van 't graefschap van Bourgogne werden vervaert ende zouden nu wel doen willen dat zij voordezen hebben gerefuseert: garnisoen van protestantsche Switzers innemen mids becomende de neutraliteit. De roomschgezinden cantons[4] zijn zedert het veroveren van Uberlingen bij de Fransoisen zeer becommert, stercken alle aencomsten, mistrouwende niet alleen Vrancrijck, maer oock haere eedgenooten. Dezelve roomsche Switzers hebben eenigh volck gezonden als tot defensie van Milaen, waertoe zij vanwegen verbont zijn gehouden, maer zijn vandaer gegaen nae Spaignien, zoo men voorgeeft om te dienen in de conincx guarde van Spaignie, veele meenen om te dienen in Catelagne, 'twelck zoude zijn tegen de tractaten met Vrancrijck gemaeckt.[5] Wij hebben hier een gedeputeerde van Genève[6] om eenige questië[n] van limyten af te doen. Bij Tarragona ende op de Arragonsche frontieren is gevochten tuschen de Fransoizen ende de Spaignaerden, maer met weinigh voordeel ten wederzijde.

De hertogh van Longueville[7] schijnt zich gereed te maecken nae Italië,[8] alwaer de

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6107. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. [10] maart 1643).

2 De gezondheidstoestand van koning Lodewijk XIII begon zorgen te baren. In de 'Relation de ce qui s'est passé jusques à présent de plus mémorable en la maladie du roy' (*Gazette 1643*, no. 52, dd. 30 april 1643) werd gemeld dat de vorst op de 21ste februari begon weg te kwijnen.

3 Henri de La Tour d'Auvergne (1611-1675), burggraaf van Turenne, stond in tegenstelling tot zijn oudere broer Frédéric-Maurice in hoog aanzien bij de koning. In 1642 onderscheidde hij zich tijdens de campagne van het Franse leger in de Roussillon. In april van dit jaar stond hij gereed om met het leger van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, naar de Franche-Comté (Bourgondië) te gaan, doch een maand later kreeg hij order om naar Italië te vertrekken (*Lettres de Turenne,* p. 377-385).

4 De katholieke kantons Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden en Zug stelden alles in het werk om te voorkomen dat de Fransen zouden oprukken naar Konstanz.

5 Het in Milaan gelegerde regiment van kolonel Melchior Lussy was uitgenodigd om het nieuwe garderegiment van koning Philips IV te vormen. Tegen deze bestemming tekende de Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin in december 1642 bezwaar aan. Hij wees op een precedent dat in het jaar 1606 had plaatsgevonden (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1234-1235, 1256 en p. 1264-1276; Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 448). Zie voor de Frans-Zwitserse diplomatieke betrekkingen, E. Rott, *Méry de Vic et Padavino; quelques pages de l'histoire diplomatique des ligues suisses et grises,* Bazel 1881, p. 3-173: 'Les anciennes alliances franco-suisses et le 'Renouvellement' de 1602'.

6 De gedeputeerde was Jacques Godefroy (1587-1652), hoogleraar en stadsbestuurder te Genève (*DBF* XVI, kol. 437). Zijn bezoek aan Parijs hing samen met het proces dat Jean Dupiau, prior van de Benedictijner priorij Saint-Jean te Genève, in 1642 voor het Parlement van Dijon tegen het stadsbestuur van Genève had aangespannen in de zaak van de inbeslaggenomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex; vgl. no. 5744 (dl. XIII) en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 215 en p. 415-416.

7 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, keerde niet naar Italië terug (*Lettres Mazarin* I, p. 176).

8 Met het oog op de benarde situatie in Italië gaf de koning op 25 februari aan alle officieren last om terug te keren naar hun eenheden (*Gazette 1643,* no. 27, dd. 28 februari 1643).

stadt van Tortone bij de Spaignaerden is becomen, maer 't casteel werdt gedefendeert.[9] Doch een convoi derrewaert gezonden heeft niet connen incomen. Nae 't wechzenden van Olivares uit het Spaensche hof zeit men dat het meeste credyt is bij don Ferdinando Borgia, dewelcke men meent veel zal doen om tot de paix te comen.[10]

Hier spreect men van af te zetten de stuver op de gulden van vercochte waeren ende de schade te verhaelen door de taxe van de huisen, verdobbeling van 't getal der personen dienende in de sièges presidiaux, ende verhooging van de douane.[11] De stuver op de gulden benauwde 't volck zeer ende bleef veel in handen van deghenen die daertoe wierden gebruickt over de dertichduizent.

Van de paix tusschen den paus ende den hertogh van Parme werdt noch gehandelt te Florence.[12] Den paus heeft eenige Spaignaerden die uit Napels nae Milan gingen, passagie vergunt over zijne landen, ende den Spaignaerd over de zijn[e] aen eenigh volck bij den prince Thomas gezonden aen den hertogh van Modene.[13] Noch zesduizent man uit Napels ende twee millioenen werden te Milaen verwacht. De ligue tuschen den paus ende den coninck van Spaignie hapert noch.[14] De bulle van den paus die ick zende is een pretext om de beelden uit de kercke te helpen.[15] Men spreect hier, maer zonder zeeckerheit, van seditiën te Seville ende in Mexico.[16] Achthondertduizent gulden zijn gezonden nae Narbonne voor de Fransche armee in Catelagne. Aen de Switsers werdt afgetrocken het derde paert van haer achterwezens, de reste betaelt in drie maenden. Wij verstaen den churfurst van Trier is in volle vrijheit.[17] Den hertogh van Bouillon wil zich opposeren tegen de incorporatie van Sedan aen Vrancrijck.[18]

9 Het garnizoen van Tortona had de stad prijsgegeven aan het Spaanse vuur (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 26).

10 Op 17 januari kreeg Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' de Olivares, van de koning te verstaan dat hij zich moest terugtrekken uit de actieve politiek. Thans werd het gerucht verspreid dat koning Philips IV zijn vroegere kamerheer don Fernando de Borja weer in ere had hersteld; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 110.

11 Koning Lodewijk XIII bekrachtigde het belastingbesluit van de 'Conseil d'Etat' van 25 februari 1643 (*Gazette 1643,* no. 29, dd. 7 maart 1643). Zie ook *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 8-11.

12 Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane, zocht een diplomatieke oplossing van het geschil tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro.

13 Prins Tommaso Francesco van Savoye liet 400 man meevechten in het leger van Francesco I d'Este, hertog van Modena; vgl. no. 6061.

14 Deze winter bezochten de graaf van La Roca en de regent Matías de Casañate de hoven van de Italiaanse vorsten om hen te bewegen tot grotere politieke samenwerking.

15 De bul 'Sacrosancta Tridentina Synodus' van 15 maart 1642 (*Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* XV, p. 170-173 (Constitutio circa formam et habitum sacrarum imaginum)).

16 Aan de opstanden te Sevilla en Mexico besteedde de *Gazette 1643*, no. 21, aandacht in een 'extraordinaire du XVI fevrier 1643, contenant les avantages n'aguères obtenus par les Portugais sur les Castillans ...'.

17 Philipp Christoph von Sötern (1567-1652), keurvorst-aartsbisschop van Trier, had in 1631 een verdrag met Frankrijk gesloten. Dit bondgenootschap kwam hem duur te staan, want in 1635 werd hij door de Spanjaarden gevangen genomen en uitgeleverd aan de keizer. Onderhandelingen met de kapittels van Trier, Spiers en Mainz over zijn terugkeer verliepen bevredigend, maar de aartsbisschop stelde zelf te hoge eisen. In de loop van 1645 herwon hij desondanks zijn vrijheid (*ADB* XXVI, p. 50-69).

18 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had in gevangenschap afstand gedaan van zijn rechten op het prinsdom Sedan (15 september 1642). Op 5 december 1642 waren de stukken die op de cessie betrekking hadden al door het Parlement van Parijs geverifieerd en geregistreerd (Du Mont, *Corps. Dipl.* VI, 1, p. 270).

28 Februarii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 28 Feb. 1643 uyt Paris.

6109. 1643 februari 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regia valetudo non ea est[2] qualem vellemus et velle debemus, multumque vereor ne eum laedat labor circa negotia et insuetus et sumtus extra modum. Sed dicitur iam meliuscule se rex habere, magno omnium gaudio. Rex enim semper dilectus a suis, nunc etiam amatur multo magis post tot nova bonitatis exempla. Accedit ingens omnium ordinum metus, si quid ei tale eveniat, quod Deum ut avertat, precamur. Deliberat nunc rex de tollenda venalium vicesima, onere in plebem gravi et cuius utilitas absumitur per triginta millia ex eo viventium. In eius locum proponitur geminatio numeri iudicantium in sedibus, quas vocant, praesidialibus, tricesima quotannis pretii aedium,[3] adiectio ad vectigalia rerum invectarum et evectarum.

Est hic comes Laudranus a Scotis missus ad instauranda vetera cum hoc regno foedera.[4] Praepolluit in parlamento Scotiae ea sententia quae opem ferendam censet parlamento Angliae, sed cum magni proceres dissenserint, creduntur et ibi partes futurae. Est hic et Gothofridus, syndicus et legatus Genevae, ad tollendas finium controversias, quae a Gallis intempestive moventur, quo tempore maxime opus est Galliae retinere amicitiam et Helvetiorum protestantium et eorum, quorum salus illis cordi est. Sunt enim post captam Uberlingam pulchrae Gallis res suas promovendi in illis partibus occasiones.

In Hispania post demotum a rerum summa Olivarem maxima fides et gratia esse dicitur apud Ferdinandum Borgiam. Perstat fama Bavaros concessisse ad Danubium, Gallos parcentes Bavaricis terris in Wirtenbergico solo se tenere maxime.[5]

In Portugallia audimus novam detectam coniurationem.[6] Tum vero manentia eius gentis certamina cum Batavis, tam in Brasilia quam in Africa, forte et in India Asiatica, efficiunt ut minus secunda sint de ipsorum successibus iudicia. Apud Tarragonam et in Arragoniae finibus pugnatum inter Gallos et Hispanos, aequalibus ferme damnis. At in Italia Dertonam oppidum in ipsa hieme obsessum cepere Hispani. Arx adhuc a Gallis defenditur. Sed qui postremum missi erant ad inferendas res necessarias, intrare non potuerunt. Creditur in eas partes ire dux Longovillanus. Guebrianus sex cohortibus, id est regimentis, augetur.[7]

Burgundi Comitatenses, si eo modo bello eximi possunt, videntur non recusaturi, quod recusarunt antehac, praesidia nempe accipere ex Helvetiis protestantibus.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 127; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 264 no. 468. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 34.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 28 februari 1643 (no. 6108).
3 Het copieboek Dresden geeft: 'tricesimi quotannis pretii odium'.
4 Hier kan sprake zijn van een verwarring, mogelijk moet hier 'Loudounus' gelezen worden. John Campbell (1598-1663), graaf van Loudoun, sinds 1641 kanselier van Schotland, had zich in 1642 opgeworpen als vredesbemiddelaar tussen koning en Parlement (*DNB* VIII, p. 364-366). Voor de missie naar Frankrijk was echter William Kerr (ca. 1605-1675), graaf van Lothian, aangewezen (*The Register of the Privy Council of Scotland 1638-1643,* p. 571-572).
5 De *Gazette 1643*, no. 28, dd. 7 maart 1643, meldde dat de Beierse en Franse legers in de tweede helft van februari niet ver van elkaar bij 'Rudlinguen' (Reutlingen) lagen. Enkele schermutselingen die ten nadele van de Zwabisch-Beierse eenheden uitvielen brachten de bevelhebbers Johan van Werth en François de Mercy tot het besluit om de omgeving van Ulm op te zoeken.
6 Het bericht 'La nouvelle trahison contre le roy de Portugal, descouverte' ontleende Grotius aan de *Gazette 1643*, no. 24, 'extraordinaire du XXVII fevrier'.
7 Maarschalk Guébriant had zijn verbindingsman Jacques de Borelli, heer van Roque-Servière, naar Parijs gezonden om geld en manschappen te werven. Met moeite kon deze 1500 man uit het garnizoen van Breisach lichten voor legerdienst in het Wurtembergerland (*Episodes Guébriant*, p. 311-319).

Sed Galli strenue in illas partes bellum parant, daturque adiutor Milleraio vicecomes Turenae, ducis

quidem Bulionii frater, sed magnis factis meritus, ut ne hoc quidem ei noceat. Comes Harcurtius,[8] quanquam in omnibus quae ei hactenus credita sunt felix, erit sine exercitu cohibitus intra praefecturam suae provinciae Viennensis.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae valetudinem cum optimis consiliis optimisque successibus,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Februarii 1643.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis valetudo multos inquietat. Accisa, quam vocant, ve(n)alium adimenda. Scoti foedus antiquum Gallis de novo proponunt. Genevensium legatio de finibus. Primus in Hispania minister Ferdinandus Borgia. Lusitanica. Hispanica. Italica. Laus Turenae.

6110. 1643 februari 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Serizantius Gallus, homo nobilis,[2] praeterea eruditus mihique commendatus a multis

8 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou in aanmerking komen voor de waardigheid van 'grand escuyer'; vgl. no. 6024. Dit jaar kreeg de anders zo succesvolle legeraanvoerder geen nieuw commando, maar hij scheen genoegen te nemen met het gouvernement van Guyenne (in de tekst abusievelijk 'Viennensis'). Op 6 maart 1643 schreef Mazarin: '... il signor conte d'Harcourt si prepara per andarsene suo governo sodisfattissimo' (*Lettres Mazarin* I, p. 121, en *Gazette 1643*, no. 103, dd. 15 augustus 1643).

1 Hs. Stockholm, RA, E 607, Bref till A. Oxenstierna, Ser. B. Eigenh. oorspr. Gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 265 no. 469; in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 44, en in Arckenholz, *Mémoires* I, p. 77. Afschriften in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 260; in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 36; in copieboek Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 21 en Br. 24, 45b; en voorts te Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 51; te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 25 en 4° 38, 13; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 16; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 109.

2 Aanbeveling van de man die een jaar later naar Frankrijk zou terugkeren om de ondergang van zijn weldoener te bewerkstelligen (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 397-402). Marc Duncan de Cerisantes (ca. 1612-1648), zoon van de Schotse medicus Marc Duncan en Susanne Gorrin, studeerde aan de academie van zijn geboorteplaats Saumur en promoveerde vervolgens aan de medische hogeschool van Montpellier. Op voorspraak van Louis Aubéry du Maurier werd hij huisleraar van de jonge Louis du Vigean, markies van Fors (†1640). Toen zijn pupil besloot een eigen regiment in het Franse leger te kopen, nam de jonge Duncan onder de naam 'de Cerisantes' dienst in dit regiment. In 1641 zocht hij ander emploi. Door de goede sier die hij maakte bij de hertogin van Aiguillon kreeg hij van Richelieu een diplomatieke post in Constantinopel toegewezen. Bij terugkeer in Frankrijk zocht hij contact met hooggeplaatste personen - zoals de hertog van Longueville en ambassadeur Grotius - om fraaie aanbevelingsbrieven te verwerven. Met zijn papieren, enkele eigengemaakte Latijnse verzen en een brief bestemd voor veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn toog hij naar Zweden waar hij diepe indruk op koningin Christina maakte. In 1644 werd hem in het kader van de Zweeds-Deense oorlog een buitengewone missie naar Parijs toevertrouwd. Weldra liet hij aan Grotius merken dat diens Zweedse dagen geteld waren. In 1645 mocht Cerisantes alleen

amicis meis, etiam ab illustribus Suedis qui hic sunt,[3] et super hoc operibus etiam suis quae scripsit oratione vincta et soluta magno spiritu nec minore ingenio, cum Suediam velit petere et ex armorum Suedicorum commilitio maius sibi quam aliunde decus speret, dignus mihi visus est quem notitiae Sublimitatis tuae traderem.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae semper favens adsit,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

XVIII/XXVIII Februarii 1643.

Adres: Excellentissimo illustrissimoque domino/domino Axelio Oxenstiernae, reginae regnique Suedici magno cancellario, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Grotii.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Cerisantium Gallum Oxenstiernae commendat.

6111. 1643 februari 28. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La conjonction du duc de Lorraine[2] avecq Jean de Waert[3] est bien veritable, mais nous croyons que les Bavarois et ceux de Lorraine sont reculez vers le Danube et que les François sans aucun empeschement jouiront des quartiers de Wirtembergh et advanceront leurs affaires sur le lac de Constance, là où l'occasion se presente bonne,[4] les cantons qui sont dans l'alliance de la France estans fort animez contre les autres cantons, qui commencent à trembler et fortifier les advenues. Nous avons icy monsieur Gothefroy, deputé de Geneve, pour accommoder quelques differens et troubles et asseurer la France de la bonne affection. Aux Grisons aussi le party

de ambassade voeren. Het draaide op een grote mislukking uit. Binnen de kortste keren werd de grootspreker door de Fransen ontmaskerd (*DBF* VIII, kol. 60; *DNB* XVI, p. 171-172; *Tallemant des Réaux* II, p. 406-414 en p. 1256-1264).

3 Grotius' belangrijkste Zweedse gast in deze dagen was Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie. In 1646 zou hij als buitengewoon ambassadeur van de koningin nog eens een bezoek aan Parijs brengen (*Lettres Mazarin* II, p. 327).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 19.

2 De manschappen van hertog Karel IV kregen niet ver van Ulm aansluiting met het Zwabisch-Beierse leger van Johan van Werth en François de Mercy (*Gazette 1643*, no. 28, dd. 7 maart 1643).

3 Johan van Werth (†1652), afkomstig uit het Gulikse, trad omstreeks 1630 in Beierse legerdienst. In 1638 raakte hij bij de slag van Rheinfelden in Weimarse, vervolgens in Franse krijgsgevangenschap. In maart 1642 werd hij uitgewisseld tegen de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (*ADB* XLII, p. 103-111).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 28 februari (nos. 6108 en 6109).

qui vouloit estre pour les François commence à se relever, ce qui pourroit donner aux François le moyen d'entrer au Milanois.

Tortona est prise par les Espagnols. Le chasteau se defend, mais un convoy a esté empesché d'y entrer. On croit que le duc de Longueville y va commander. On traitte encore la paix entre le pape et le duc de Parme, tant à Venize qu'à Florence.

Ceux de la France-Comté, craignants d'estre attaquez vivement, semblent se disposer à vouloir recevoir des garnisons des Suisses protestants pour maintenir la neutralité, s'ils le peuvent obtenir, à quoy il y aura de la difficulté. Monsieur de La Milleray va en ces quartiers et aura un bon assistant, le vicomte de Turaine. Le comte d'Harincourt sera sans autre employ que de son gouvernement de Guienne.

On dit[5] que depuis l'esloignement du duc d'Olivares le principal credit est près don

5 Het laatste nieuws over de ‘conde-duque’ kwam uit Narbonne; vgl. *Gazette 1643,* no. 23, dd. 21 februari, en no. 26, dd. 28 februari 1643.

Ferdinando de Borgia. Il y a eu combats entre les Espagnols et les Fransois près de Tarragon et sur les frontieres d'Arragon, sans grand advantage de part ou d'autre, et je croy que du costé d'Espagne on se disposera plus à la paix et à tout ce qui y sera requis que cy-devant.

Nous avons icy le comte de Laudran, Escossois envoyé pour renouveller les anciens traictez entre la France et l'Escosse. Ses discours tesmoignent que la pluralité du parlement d'Escosse est pour assister le parlement d'Angleterre, mais qu'il y a de grand sentiment contraire, tellement que l'Angleterre pourroit devenir la proy de deux sortes d'Escossois, et après des Irlandois. En quo discordia cives perduxit miseros, et principalement le zele des ministres de l'eglise! Plusieurs icy sont d'opinion que si la reine d'Angleterre vient icy qu'elle pourroit advancer et la paix generale et le bien de sa maison.

On delibere icy d'estaindre le soux par livre et en recompense prendre la trentiesme des maisons, doubler le nombre de ceux qui servent aux sieges presidiaux et augmenter [les droits imposés sur les marchandises].

Le roi ne se porte pas si bien comme tous les Fransois et tous ceux qui aiment la France le desirent. Dieu conserve sa Majesté et la reine et leurs enfans.

Monsieur, je demeure
le vostre.

Le 28 de Febvrier 1643.

Le pape a donné passage aux trouppes qui sont allez de Naple à Milan, combien que la ligue entre luy et l'Espagnol n'est pas conclue encore. La bulle que j'envoy est un pretexte pour oster les images des eglises. On parle des seditions à Seville et Mexico sans certitude. Huict cent mille livres ont esté envoyez à Narbonne pour l'armée fransoise qui est en Catalogne. Aux Suisses on retranche le quart des arrierages, payant le reste en trois mois. L'electeur de Treves est en liberté. Le duc de Bouillon s'oppose à l'union de Sedan avecq la couronne.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefort.

6112. 1643 februari 28. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime,

Duplici gaudio affectus sum literis Claritatis vestrae, primum quod regina eam imposuit negotiis, unde et ad maiora gradus fieri possit cum ipsius honore et patriae bono,[2] deinde quod veteris amicitiae meminit, quae non fuit ei quam vellem utilis; non quod mihi voluntas defuerit, sed quod voluntati occasio. Nunc si quid possum maius, praestabo libenter, praesertim conspiciens tantae in me benevolentiae constantiam. Si quid in Batavis agendum habeo, id propinqui curant. Si tamen

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 4. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 712 no. 1587 (met inkortingen; zie bijlage). Copie te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 43^{v} (eveneens met inkortingen). Antw. op no. 6091, beantw. d. no. 6124.

2 Harald Appelboom mocht de Zweedse koningin vertegenwoordigen in Amsterdam.

Claritas vestra adiuvare me poterit, ut edantur quam primum et quam optime nostra, quae in Batavis sunt, ad Lucanum,[3] poematia[4] et Anthologia Graecorum epigrammatum Latine versa, erit id pergratum.

De rebus theologicis quae scripsi, ea scripsi nulla spe commodi, sed ex sensu eius quod debere me credidi, si non ut legatum - et tamen puto aliquid in illis esse, quod et

3 Bij de Amsterdamse uitgever Blaeu werden Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus gedrukt (*BG* nos. 430 en 431).

4 Uitgaven van de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwamen voorlopig niet tot stand.

regno Suedico his maxime in locis prodesse possit - certe ut christianum.[5] Didici enim a sapientibus plerisque nostrum duas impositas esse personas, alteram communem a Deo, alteram peculiarem a principibus, parentibus, aut dilectu proprio. Velim utranque bene implere. Solatur me in hoc labore, quod video etiam in Suedia quosdam de hoc meo proposito recte iudicare. Spero et alios, ubi rem suis momentis rependerint, concessuros in domini Vossii[6] optime ista intelligentis sententiam.

Norint interim qui difficiliores sunt, multa hic corrigi. Nam et festorum dierum numerus circumcisus est, et imagines auferuntur papae auctoritate,[7] et regis iussu sacrae literae vertuntur in Gallicum sermonem,[8] et in quibusdam ecclesiis canuntur Gallice Oratio dominica, Symbolum, Decalogus, psalmi; et paenitentiae canonicae quibusdam in locis restituuntur. Et iustas habemus causas, cur plura talia a rege et episcopis speremus.[9]

Interim Claritati vestrae plurimum debeo, quod omnes de me bene merendi ansas tam cupide arripit. Deus eam servet ac sospitet,

Claritati vestrae optime volens et ad officia paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVTII Februarii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 28 Februarii.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Rotterdam: D. Appelboom.

5 Het gaat hier vooral om de *Appendix de Antichristo,* Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129), de *Via ad pacem ecclesiasticam,* Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1166 en 1167) en het *Votum pro pace ecclesiastica,* Parijs-Amsterdam 1642 (*BG* nos. 1183 en 1184).
6 In Amsterdam hield Appelboom contact met zijn leermeester Gerardus Joannes Vossius.
7 In de bul 'Sacrosancta Tridentina Synodus' van 15 maart 1642; vgl. no. 6108.
8 De koninklijke editie van *La Saincte Bible. Nouvelle traduction ... tres conforme à la Vulgaire du pape Sixte V ... (par Jacques Corbin),* 8 delen, Parijs 1641-1643.
9 Het opkomend Gallicanisme in Parijs signaleerde Grotius ook al in 1641; zie nos. 5458 en 5479 (dl. XII).

Bijlage:

Vir clarissime,

Duplici gaudeo nomine, primum quod regina Claritatem vestram eis imposuit negotiis, unde et ad maiora gradus fieri possit cum ipsius honore et patriae bono, deinde quod veteris amicitiae meminit, quae non sane ei quam vellem fuit utilis; non quod mihi voluntas defuerit, sed voluntati occasio. Nunc si quid possim maius, praestabo libenter, praesertim conspiciens tantae in me benevolentiae constantiam. Agenda in Batavis non habeo nisi privata, et ea propinqui curant.

De rebus theologicis quae scripsi, ea scripsi nulla spe commodi, sed ex sensu eius quod debere me credidi, si non ut legatum - et tamen puto aliquid in illis esse, quod et regno Suedico his praesertim in locis usui esse possit - certe ut christianum. Didici enim a sapientibus duas plerisque impositas personas, alteram communem a Deo, alteram peculiarem a principibus, parentibus, aut dilectu proprio. Quod dominus Vossius [rerum] illarum peritissimus iudicavit, spero et alios quosdam in omnibus mundi partibus iudicaturos; quosdam dico, non plurimos. Non enim tam bene cum rebus humanis agitur, ut optima semper plurimis placeant, idque ipsum statim praevidi, neque enim ignorabam in quod incidissem seculum. Deus, ut spero, cum tempore alios excitabit qui maioribus cum adminiculis eidem proposito insistant.

Interim Claritati vestrae plurimum debeo, quod omnes bene de me merendi occasiones tam cupide arripit. Deus eam servet ac sospitet,
tuae Claritati optima optans,
H. Grotius.

Lutetiae, 18/[28] Februarii 1643.

6113. 1643 maart 2. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nihil nunc quidem magnae rei ad te scribendum habeo. Scribo tamen vel in hoc ut nos valere intelligas et ut ego solitum commercium non interrumpam.

Reginam Angliae iam a nobis abiisse ex aliis intellexeris, non sine magnis in Batavos minis, quod navem suam arresto incluserint. Dixit se alia indigna decoxisse, hanc vero contumeliam pro violatione amicitiae accipere.[2] Sed tandem res in Conventu Ordinum composita, contra protestationem septem civitatum.[3] Utinam regina cum onerariis suis recte in portu Novocastillano exponatur. Dicuntur enim aliquot parlamentariorum naves eum quasi obsidere mari, et quidem longe maiore numero quam sunt nostrae.[4]

Rerum tuarum curam semper me habiturum noris. Interea valde me iuvat quod a regina tua et regno iussus es consilium magnis regni de rebus habere[5] cum rege christianissimo, cui Deus christianas cogitationes inspiret.[6] Optime iudicas Hoofdium multum dare nomini Arausionensi, quo consilio nescio, nisi quod gratiam principis mereri magnificum ducit.[7]

Vale, frater optime, et nos ama,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII, no. 24, 347. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6096, beantw. d. no. 6130.
2 Koningin Henriëtte Maria was misnoegd over het feit dat de Staten van Holland één van haar vrachtschepen bij de monding van de Maas hadden laten aanhouden. Zij weigerde te vertrekken zolang deze kwestie niet geregeld was. Door tussenkomst van Frederik Hendrik en de Staten-Generaal werd de zaak bijgelegd. Vervuld van toorn nam de Engelse koningin op de 26ste februari afscheid van de Republiek (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 108; *CSP Ven. 1642-1643*, p. 244-248, en *Aitzema* (f°) II, p. 877-879).
3 De bezwaren kwamen van de kant van de steden Haarlem, Leiden, Brielle, Hoorn, Edam, Medemblik en Purmerend (*Res. SH,* dd. 24-25 februari 1643).
4 Schepen van het Parlement lagen op de loer, maar de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp slaagde er desondanks in om de koningin en haar gevolg op 4 maart veilig te Bridlington aan land te brengen (M.G. de Boer, in *TvG* 59 (1946), p. 58-60).
5 Vergilius, *Aeneis* 9, 227.
6 Deze opdracht ontving Grotius bij een koninklijk schrijven van 7/17 januari 1643 (no. 6044).
7 De *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft; vgl. brief no. 6051, dd. 24 januari 1643. Mogelijk nam Willem de Groot - in navolging van zijn broer? - aanstoot aan de passages waarin Hooft te veel eer gaf aan Willem van Oranje en diens zonen Maurits en Frederik Hendrik; zie *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 475-476, nos. 1142 en 1143, en p. 489 no. 1150.

Raptim. Hagae, 2 Martii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Martii 1643.

En in dorso: 2 Martii 1643 W. de Groot.

6114. 1643 maart 2. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Den Franschen resident te Hamburg, monsieur Saint-Romain, heeft boven den voor 8 dagen gemelden salvum conductum, sijnde van den keyser afgevaerdicht in den name des conings van Spaegnie, bij de jongste posto noch een ander exemplar met des conings van Spaegnie eigene onderschrijvinge herrewaerts gecommuniceert,[2] 'twelck tegenwoordig het meeste is daer men alhier in besoigneert. Wat het effect sal wesen, leert den tijt.

Middelerwijle sijn de seven presidenten van dese Vereenichde Provintiën gecommitteert om met sijn Hoocheit vanwegen de oorlogsdesseings tegens den aencomenden somer te delibereren, ende also verwacht word wat La Strada wegen den coning van Vranckrijck mede sal brengen, en is noch niets geresolveert geworden. Ondertussen nemen de ordinari jaerlijckse crijgspreparatiën voor als nae haeren gang.[3]

De gedestineerde afsendinge aen de vrouwe landgravinne van Hessen is noch tot geen effect gecomen, hebbende die van Holland de saacke in deliberatie genomen.[4]

Verleden Donderdag is de coniginne van Engelant te Schevelingen scheep ende t'zeyl gegaen, naedat sij tevooren wegen de ammonitie, die sij onder haer convoy heeft willen medegenomen hebben, veel spartelings heeft gemaackt.[5]

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Hage, den 2 Martii 1643.

Dese leste posto en hebbe van u. Exc.tie geene brieven ontfangen.[6]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Martii.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 121 en 122. Niet ondertek. De brief (inclusief bijlage) is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 In brieven van 10, 13 en 17 februari had de Franse resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, zijn ambtgenoot in Den Haag, Henri (of Jean) Brasset, formulieren van Spaanse vrijgeleidebrieven voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie doen toekomen; zie nos. 6101 en 6104. Het laatste schrijven bevatte een copie van het op 19 november door koning Philips IV ondertekende origineel (*Res. SH*, dd. 23, 24, 26-28 februari 1643).

3 Tijdens de onderhandelingen over de verlenging van het Frans-Staats subsidieverdrag lieten de Fransen steeds de klacht horen dat de Staten-Generaal liever bezuinigingen wilden doorvoeren dan oorlogvoeren. Op 26 februari ging de Franse kolonel Godefroi d'Estrades bij Frederik Hendrik informeren naar de wijze waarop deze zijn leger weer in staat van paraatheid meende te kunnen brengen (*Correspondance d'Estrades* I, p. 137-159).

4 Met de landgravin van Hessen-Kassel zou gesproken worden over de kwestie van de inkwartiering van Hessische troepen in Oostfriesland. Over de instructie en de persoon die de missie moest uitvoeren bestond nog onenigheid (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 251).

5 Groot was de opluchting toen koningin Henriëtte Maria op de 26ste februari aanstalten maakte de Republiek te verlaten.

6 Petter Spiring Silvercrona moest het nieuws van 21 februari missen; vgl. no. 6097.

Bijlage:

Ceulen, den 24 Februarii 1643.

De propositie is eindelijck den 21e deses tot Franckfort op de stellage getreden,[7]

7 In Frankfort was op 11/21 februari de 'Deputationstag' hervat (*Urk. u. Act.* I, p. 793-799, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117).

maer van geene andere materie gesproocken dan van de justitie, doch met een aenhangsel, oock een weinig van den vrede, ende dat in conformitijt van des keysers expresse begeeren, hebbende sijne luiden last met den anderen aenwesenden gesanten daerover te communiceren ende also t'samender hand te helpen coöpereren tot de negotiatie van Hamborch.[8]

Op denselven dach quam tot Franckfort eene vliegende tijdinge van de Necker dat de Lottaringse met hulpe van Jan de Weert eenen inval in der Franschen-Wijmersche quartier tot Messingen souden gedaen, 1500 paerden geruïneert ende 4 regimenten bagage becomen hebben; maer also hiervan geene brieven noch auteur waren, wirde sulcx niet gelooft.[9]

Het is seecker dat Piccolomini, naedat hem noch veel volcks wt des keysers erflanden - men schrijft van 4000 paerden ende 2000 te voet - toegecomen waren, met de gansche armee om het ontset van Frijburg te versoecken opgetrocken was.[10] Hoe het Torstenson gemaackt heeft, daervan wisten de jongste brieven wt Leipsigh niet te seggen.[11] Alleen ging den roep van eenen vergeeffelijcken aenval op 't casteel gedaen, ende also men voorlangs aen 't keyserlijcke hof gesegt heeft alle vremde officiers wt te monsteren, soo werd gesegt dat Piccolomini selfs sijn afscheit begeert, geresolveert nae Spaegnie te gaen, aldaer hij tot des conings dienst beroepen is, doch tevooren noch desen tocht te doen ende dat wterste daerbij op te setten.

Tot Prague sijn de colonels de Four, Gal ende Matlo gedecapiteert worden.[12] Men meent dat het tot Dresden den gouverneur Sleunitz ende den oversten lieutenant Transdorff[13] niet beter gaen werde.

Den 18e deses heeft den bisschop van Wirtsburg ettelijcke gedeputeerden naer Erffurt gesonden om met denselven gouverneur wegen der commerciën, opdat die haeren vrijen loop hebben mogen, te tracteren.[14]

6115. 1643 maart 3. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu plusieurs de vos lettres en peu de temps, une du 11 de Janvier, une autre sans date, mais escrite comme je croy sur la fin de Janvier, et une du douzieme

8 De Hamburgse preliminaria voor de aanstaande vredesconferenties.

9 De *Gazette 1643*, no. 28, dd. 7 maart 1643, berichtte dat de manschappen van hertog Karel IV van Lotharingen in de omgeving van Ulm aansluiting hadden gekregen met het Zwabisch-Beierse leger van Johan van Werth en François de Mercy. Op 14 februari probeerden zij bij Metzingen een contingent Frans-Weimarse cavaleristen van maarschalk Guébriant te overmeesteren (*Gazette 1643*, no. 31, dd. 14 maart 1643).

10 Hoewel de keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini door koning Philips IV was uitgenodigd om in Spaanse dienst te treden, nam hij toch de taak op zich om het ontzet van de Saksische stad Freiberg te regelen (*Doc. Boh.* VI, p. 458 no. 1396 en p. 459 no. 1401).

11 Lennart Torstensson brak op 27 februari het beleg op (*Doc. Boh.* VI, p. 459 no. 1403).

12 De geëxecuteerde kolonels Four, Gal en Madlo waren waarschijnlijk falende garnizoenscommandanten; vgl. *Courante 1643*, no. 9, dd. 28 februari 1643.

13 De Saksische garnizoenscommandanten Joachim von Schleinitz en Christoph Trandorf hadden op 6 december 1642 de stad Leipzig overgeleverd aan de Zweden; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 447 no. 1370.

14 Johann Philipp von Schönborn (1605-1673), elect van Würzburg (*ADB* XXXII, p. 274-276), voerde met de Zweedse commandant van Erfurt besprekingen over de hoogte van de verschuldigde contributie (*Gazette 1643*, no. 38 (= 39), dd. 28 maart 1643).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 21. Antw. op no. 6061, dd. 19/29 januari, no. 6071, dd. [5 februari], en no. 6083, dd. 2/12 februari 1643.

de Febvrier, desquelles je vous remercie, et n'ay pas laissé de parler icy tant pour les Suisses que pour

les Grisons qui veulent du bien à la France.[2] La prise d'Uberlinge[3] pourroit bien donner occasion à songer à Constance et après appuyer puissament les amis.

Le roy a esté malade, mais se porte mieux. On a cassé le soux par livre, [ce] qui sera un grand soulagement pour le peuple. Le duc d'Anguien et soubs luy d'Hallier, de Gesvre, Gassion auront une armée sur les frontieres de la Picardie, cependant que le comte de Guiche avecq six mille hommes [va] guarder Arras.

Nous avons icy monsieur Godefroy pour terminer quelques differents des limites entre la France et Geneve. Je croy qu'il recevra du contentement.

Le mareschal de La Milleray, le vicomte de Turaine viennent en Bourgogne pour attaquer le Comté. Et on a envoyé huict cents mille livres pour l'armée qui est en Catalogne. Il y a eu nouvelle conspiration en Portugal. Et on attend ce que produira la nouvelle de don Ferdinand Borgia en Castille, lequel a [succedé] au comte d'Olivares.

Le party du roy de la Grande-Bretagne a eu quelque advantage sur ceux du parlement en Cornouaille.[4] Dieu veuille que la reine d'Angleterre, qui a esté repousée par les tempestes en Hollande, faisant son second voyage vers l'Angleterre puisse trouver en mer et apporter en Angleterre le beau temps.[5]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 3 Mars 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6116. [1643 maart 5]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

L'ordinaire de France ne m'a pas apporté de vos lettres. C'est pourquoy celle-cy ne sera que pour vous reccommander cy-joinct paquet, et vous diray que nos Suisses sont desja assemblez à Bade[2] et, comme je crois, les Grisons de la faction d'Espagne

2 In Graubünden werd wisselend gedacht over het nut van het zenden van een delegatie naar Parijs.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 en 28 februari 1643.
4 Sir Ralph Hopton en zijn mannen sloegen op 29 januari een bij Braddock Down (Cornwall) verzameld leger van parlementsgezinden uiteen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 231, 237 en p. 239).
5 Op 26 februari aanvaardde koningin Henriëtte Maria de terugreis. Op 4 maart zette zij voet aan wal in de haven van Bridlington.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 285. Eigenh. oorspr.
2 Op 2 maart kwamen de kantons in Baden bijeen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1271-1276).

y sont aussy,[3] demandans secours contre la France et qu'on ne permette point de passage contr'eux, car ils disent d'estre contans de la maison d'Austriche et d'Espagne. L'ambassadeur de France s'en offence non sans suject,[4] mais les bons n'en peuvent rien, n'ayant point d'assistance pour s'opposer à la faction contraire, qui fait tout ce qu'il luy plait es

3 De gezanten Christian Florin en Guébriant de Salis overhandigden een schrijven waarin aandacht werd gevraagd voor de precaire militaire, politieke en religieuze situatie in de 'Bünde' (*o.c.,* p. 1271-1276, en Jecklin, *Materialien* I, p. 388).

4 De Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin kon het wantrouwen van de Zwitsers niet wegnemen, maar hij bereikte op de landdag wèl dat het vertrek van de door hen aangekondigde missie naar Parijs (no. 6083) verschoven werd naar 20 mei (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 480).

Grisons. Ils ont neantmoins donné quelque ordre à un de Salis[5] pour faire quelque ouverture de leur reconciliation avec la F[rance], qui a ordre de vous en parler et se servir de vostre advis en cela, et ce qu'il vous en proposera, je vous supplie de m'en advertir.

Les Espagnols pressent le chasteau de Tortone et tachent d'abbattre le couvent de Saint-Domenique, que les François tiennent encor dans la ville s'y estans fortifiés. On dit neantmoins qu'ils ont faute des vivres et des munitions de guerre, ne pouvans tenir qu'un mois si entre ce temps-là le prince Tomas ne les secourt.[6]

L'ambassadeur de France est à Rome[7] fort caressé et espere de disposer le pape à un accommodement avec le duc de Parme, dont on traittera mesme à Venise. Le marquis de Los Velez sera gouverneur de Milan,[8] où les eccles[ias]tiques sont recerchez de contribuer leur part pour la guerre et on en demande la grace au pape.

Je crain[s] qu'une bonne part des Suisses ne commettent la mesme faute contre la France comme les Grisons, ce qui leur attirera à la fin la ruine que ces peuples montagnards ont bien merité.

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

Il y a un bruit qui court que le roy de Denemarc[9] veut prendre les armes en faveur de l'empereur. S'il y en a quelque chose, je vous prie de m'en instruire.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 29 [Martii].

En in dorso: Febr. 1643 Marin.

6117. 1643 maart 6. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

5 De familie de Salis-Marschlins coördineerde in Graubünden het verzet tegen het Habsburgse huis.

6 De Spanjaarden hielden vier batterijen gericht op het klooster van San Domenico (Tortona). Alleen van de kant van Casale zou prins Tommaso Francesco van Savoye nog een poging kunnen wagen de stad te redden (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 26-27).

7 De Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, had zijn teleurstellingen ingeslikt. In Rome bood hij wederom zijn bemiddeling aan in het conflict tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 307-308).

8 De Spaanse ambassadeur te Rome, Pedro Fajardo, markies van Los Vélez, zou in Milaan gouverneur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, opvolgen. In werkelijkheid viel het gouvernement toe aan Antonio Sancho Dávila, markies van Velada.

9 Christiaan IV (1577-1648), koning van Denemarken, leek op oorlogsavontuur uit te zijn.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII, no. 12, 73. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

Noch zur zeit will die lang erwartete zeitung von endtlicher eroberung Freyberg[2] sich nicht hören lassen. Vom 15. dieses wirdt auss dem lager geschrieben, dass die vnssrigen den belägerten je länger je näher kommen, auch nebenst dem thure vndt statttthor, eines abschnitts im zwinger, sampt einem grossen theil der ringmawrn, sich bemächtigt haben. Vndt wie der bott, so angeregte schreiben gebracht, mündtlich referirt, soll eben damahls, alss er auss dem lager gangen, der commendant in der statt zu parlamentiren geruffen

2 De Zweden slaagden er niet in om een doorbraak te forceren. Onderwijl voerde de keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini zijn leger over Teplice en Dippoldiswalde naar de bedreigde stad.

haben,[3] auch zu dem ende ein maior, der superintendens vndt andere, herauss zu des herrn feldtmarschalln Excell. kommen sein. Den erfolg vndt succes haben wir nechstens zu erfahren. Der herr obrister Banner,[4] welcher auss seiner gefangenschafft mit dem noch gefangenen vndt vff parole nach Dressden gewesenen general maior Hanau,[5] wieder nach Leipzig kommen, referirt, dass der churfürst zu Sachsen von Piccolomini verschiedentlich versichert worden seye, dass er gewiss mit 16000 mann Freyburg entsetzen wollte, vndt hatte den 17. dieses, alss morgen 8 Tage, der effort geschehen sollen, wirdt aber hoffentlich, im fall er vff seiner resolution bestanden, die vnssrigen nicht schlaffend gefunden, vndt dahero wir ehistens wass notables, Gott gebe guthes, zu erfahren haben.

Sonst wirdt vor gewiss geschrieben, dass des feindts ganze force in nicht mehr alss 13000 mann bestehe. Zwar schewen sich die keysserl. alhier nicht, schon auss zu sprengen, dass zwischen beiden partheyen eine hauptaction vorgangen, die vnssrigen geschlagen, vndt alsso Freyberg, so schon ein accord gestanden were, entsetzt worden seye. Ebenmässig vndt mit gleichem event sagen sie, zwischen den Weymar- vndt Beyerischen passirt zu sein.[6] Wir aber hoffen zu dem lieben Gott, er vnss nechstens viel erfrewlichere zeitungen hören, vndt obged. spargimenta den keysserl. nur zu vorbotten ihrer aigenen niederlagen, wie vormahls mehr beschehen, geraichen lassen werde.

Das friedens werck beruhet noch in vorigen terminis,[7] darumb ich hiemit schliesse, stäts bleibend

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m. pa.

Hamburg, den 24. Febr[uarii] 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Martii.

6118. 1643 maart 6. Van P. Pels.[1]

3 Op 8 februari 1643 gaf luitenant-kolonel (Georg) Herman von Schweinitz, gouverneur van Freiberg, in een brief te kennen dat zijn garnizoen de pressie van de belegeringstroepen van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson niet lang meer kon weerstaan.

4 Vermoedelijk Gustav Persson Banér (1618-1689), neef van de Zweedse veldmaarschalk Johan Gustavsson Banér (1596-1641). Na de slag van Breitenfeld van 2 november werd de kolonel door de Zweden als vermist opgegeven (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 376 n, en *SBL* II, p. 692-695).

5 Generaal-majoor Augustin von Hanau was tijdens de slag van Świdnica (30 mei 1642) door de Zweden krijgsgevangen gemaakt (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 371, en *Doc. Boh.* VII, p. 200 no. 590 en p. 213 no. 635).

6 In het Wurtembergerland bleef de strijd tussen de Beierse en de Frans-Weimarse legers beperkt tot enkele schermutselingen.

7 De Hamburgse preliminaria voor de aanstaande vredesconferenties.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1643, 1). Eigenh. oorspr. Pauwels Pels (1587-1659), zoon van Paul Pels, burgemeester van Hanau, werd in 1637 door de Staten-Generaal naar Polen gezonden om aldaar inlichtingen in te winnen aangaande de tol te Danzig. Een jaar later werd hij op voorstel van Holland benoemd

Mijnheer,

Ick hebbe met 2 posten 4 brieven van u. Exc.[cie] tegelijck ontfangen.[2] Ick bedancke ten hoogsten vor vriendelijcke communicacie. Hier en is niet sunderers gepasseert. Den

tot Staats correspondent te Danzig. Deze functie bleef hij vele jaren uitoefenen zonder enig vooruitzicht op een positieverbetering (Schutte, *Repertorium* I, p. 226-227).

2 De brieven van Grotius ontbreken.

churvorst van Brandeborgh was van Coninxbergen naer der Marck vertrocken in hope dor Godes hulpe den 5 als gistern tot Kistrin te wesen.[3]

Verleden weecke is hierdor gepasseert eenen Pitter Marcellis van Hamborgh in commissie van den grootvorst van der Moscauw an den coning van Dennemarcken, een seer habile persoon.[4] Sooveel ick hebbe konnen penetreren, soo is 't ome te reassumeeren het hauwelijck tuschen die princesse met den grave Voldemaer in Dennemarcken,[5] dat ick dardor geloove omedat de daervor gewesene ambassadeurs dor ongenade in arrest gevangen en haer proces gemaekt wort als in matterie van de Grixe religie te hard geprocedeert te hebben.[6]

Asaac was an de Turcken wedergegeven[7] met excuse dat de Donse Cosaacken sulckx sonder last gedaen hadden. Soo de Polen niet all te veel in 't stuck van de Smolenski-frontieren begeeren, soo en souckte men daer geene orloghe. Met Sweden was wat misverstandt. Alsoo den ordinaire resident in der Moscauw sijn affschayt te hove genommen, die ooc ontfangen, en eenen nieuwen in de plaetse meinde te kommen, soo is dien gesuspendeert als daer onvannoode:[8] hielden tot Stocholm ooc geenen, diende maer te spioneeren; vielder wat vor, men konde sulckx dor brieven ofte beseyndinge remedieeren. Dit sall naer alle aparencie tamelijck suspect genommen worden.

Soo daetelijck ontfange brieven van mijnen sohn[9] uyt den rijxdagh tot Warschauw, daer men nogh niet anders en hadde gedaen als de vacante plaetsen te becleeden.[10] Over ordre in frontieren en milicie toeffde men de aencompste van den castelan van Cracauw.[11] Den groot-cancelaer Jembitski hadde sijne buschoplijcke digniteyt aengenommen[12] en vorst Ossolinski van hem het groot segell.[13] Tribintski was onder-cancelaer en Conopatski

3 Keurvorst Friedrich Wilhelm was op 15 februari uit Koningsbergen vertrokken om in maart aanwezig te zijn bij een bijeenkomst van de standen in de Mark Brandenburg. De 6de maart bevond hij zich in de grensplaats Kostrzyn (Küstrin) aan de Oder (*Urk u. Act.* XXIII-1, p. 42).

4 Voor zijn diensten aan het Deense koninklijke huis werd Peter Marselius, gezant van tsaar Michael Fedorovitsj, op 17 september 1643 door koning Christiaan IV in de adelstand verheven (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643,* p. 584-585). Over de familie Marselius (Marcelis), zie Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 291-296.

5 De Deense prins Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein (vgl. no. 6068), had al geruime tijd zijn zinnen gezet op de tsarendochter Irina (*DBL* XV, p. 245-247).

6 In augustus 1642 bezocht een Russische delegatie het Deense hof. Een koele ontvangst viel haar ten deel (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 317-319).

7 De Turken hadden in het voorjaar van 1642 de Zuidrussische stad Asow weer in handen gekregen (Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman* X, p. 20-21).

8 De ordinaris-resident te Moskou Peter Crusebjörn (Krusebjörn) werd door de Zweden wat al te licht bevonden. Op 22 juni 1642 zou hij vervangen worden door Peter Anton Lofelt, maar bij de grens kreeg de nieuwe resident geen toegang tot het rijk van de tsaar (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède,* p. 94-97).

9 Philips Pels (1623-1682) was in Utrecht geboren. Van zijn bezoeken aan de rijksdagen te Warschau (1643, 1647 en 1652) bracht hij ook verslag uit aan de Staten-Generaal. In 1659 ontving hij commissie voor de diplomatieke post van Staats commissaris te Danzig (Schutte, *Repertorium* I, p. 227-228).

10 De eerste zittingsdagen van de Poolse rijksdag (12-19 februari) waren gewijd aan de benoeming van nieuwe waardigheidsbeklederes (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 120-122).

11 Stanisław Koniecpolski († 1646), 'castellanus' van Krakau en bevelhebber van het koninklijke Poolse leger; vgl. nos. 5826, 5859 en 5983 (dl. XIII).

12 Kanselier Piotr Gembicki (1585-1657) was in maart 1642 door de koning aangewezen voor het bekleden van de waardigheid van bisschop van Krakau. Met tegenzin aanvaardde hij de benoeming (*PSB* VII, p. 379-381).

13 Vice-kanselier, thans kanselier Jerzy Ossoliński (1595-1650), moest lang wachten voordat Gembicki bereid was het grootzegel over te dragen. Pas op 28 februari 1643 kon de inhuldiging van de kanselier plaatsvinden (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 105 en p. 124-125).

was buschop over Warmia in Preuyssen.[14] De kayserlijcke gesante[15] hielt starck aen ome hulpe en lichtinge van volck, maer den Francen resident monsieur d'Avaugour[16] contramineerde sulckx met sulcken goeden fatsoen dat men presumeert de imperiale niet veel obtineeren sullen. De Tartarise gesanten[17] waeren gecontenteert en affgeveerdicht; Torxsche en Persianse werden alle daege verwacht. Tegens de evangelische werden diverse acciën van injuriën gesusteneert, daer wijnigh goets van kommen sall.

Hier loopen groote geruchten van wervingen in Dennemarcken ome dor Polen ofte Moscouwen de Sweetse victoriseerende orloghen te diverteeren, mij dunckt met luttele fondement.[18]

Vandaege is hierdor gepasseert naer Holland Isaac Spiring ome te gaen liquideeren met mijnheer den resident.[19] Ofte sij soo vriendelijck als Abram en Lott schayden sullen,[20] daer saude ick seer aen twijffelen.

Ruarus[21] sall naer alle aparencie dese stadt moeten mijden, als van de lutterse schaepen vervolgt wordende. Sij hebben de wolven dat ambacht affgeleert.[22] Rivetus isser geen kleinen oorsaacke van,[23] alsoo hij hem in de contraversen tegens u. Exc. gelijck Pilatus in 't geloove te passe brengt en al is 't sulckx dogh niet waer, soo magh het de warheyt tot excuse niet dienen, maer creuyst creuysen;[24] het bloet valt op ons en soo gaet de werelt.

Ick blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,

14 De nieuwe vice-kanselier Aleksander Trzebiński (†1644), bisschop van Przemyśl, en Jan Karol Konopacki (†1644), bisschop van Ermland; vgl. Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 288 en p. 359.

15 Baron Georg Ludwig von Starhemberg (1602-1651), heer van Świdnica en Jawor, gezant van de keizer te Polen (Wurzbach, *Biographisches Lexikon* XXXVII, p. 177).

16 Charles Du Bois (ca. 1600-1657), baron van Avaugour, Frans gezant in Polen en de Scandinavische landen (*DBF* IV, kol. 824-826). Zie voor zijn verzet tegen de militaire plannen van de keizerlijke gezant, *Urk. u. Act.* I, p. 115-119.

17 De afgezant van khan Mehmet Ghirai schonk de Poolse koning een paard (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 121-122).

18 Koning Christiaan IV had aan de Poolse gezant Wolf Heinrich von Baudissin te kennen gegeven dat een conferentie met koning Wladislas IV hem zeer welkom zou zijn; zie no. 6104, en *Urk. u. Act.* I, p. 122.

19 De Delftse tapijtweverszoon Isaac Spiring (Spierinck), die fortuin had gemaakt als pachter van de tol te Pillau (tegenw. Baltiysk), kwam naar de Republiek om zijn broer, resident Petter Spiring Silvercrona, aan te spreken over de afhandeling van de erfenis van hun oud-oom Christiaan Duyst van Voorhout (†1614 te Danzig) (*Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 176-177 en p. 190-191).

20 Vgl. *Genesis* 13:1-18.

21 Martinus Ruarus (ca. 1588-1657), zoon van een luthers predikant in Krempe (Sleeswijk-Holstein), raakte tijdens zijn studies aan de universiteit van Altdorf in de ban van het socinianisme. Hierdoor kwam hij in contact met Poolse edellieden die hem in staat stelden de Republiek, Engeland, Frankrijk en Italië te bezoeken. In 1631 vestigde hij zich als ambteloos predikant in Danzig. Zijn aanwezigheid in deze stad werd tot 1643 getolereerd (*ADB* XXX, p. 96-97, en *Corresp. Mersenne* X, p. 740).

22 Vgl. *Babrius and Phaedrus,* ed. B.E. Perry (The Loeb Classical Library), Appendix no. 705 (p. 600-601); zie no. 5683 (dl. XIII).

23 In 1631 begon Ruarus brieven met Grotius te wisselen (no. 1608 (dl. IV), en Brandt-Cattenb., *Leven* I, p. 446-447). Het contact bleef tot 1639 gehandhaafd (no. 3375 (dl. VIII) en no. 4114 (dl. X)). Voor Rivet was Grotius' conversatie met een sociniaan een goede reden om allerlei vreemde vermoedens uit te spreken (*Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180), p. 12, en *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319), p. 22).

24 Vgl. *Mattheus* 27:25-26.

Paulus Pels.

6 Marceo 1643, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 April.
En in dorso: 6 Martii 1643 Pels.

6119. 1643 maart 7. Aan G. Horn.[1]

Monsieur,

Et moi et ma femme et touts les miens ne sçaurions assez remercier la bonté de vostre Excellence de ce qu'elle se veut si favorablement souvenir de ceux qui sont obligez de ne rien tant desirer que d'avoir l'honneur de servir à vostre Excellence.[2] Ce que nous la prions de croire, et en tesmoignage qu'elle croit, nous commander ce que lui plaira.

Le roi ne se porte pas si bien comme touts les Fransois et alliez le voudroient. Il faut prier Dieu qu'il veuille conserver ce bon roi, à qui si quelque chose arrivoit, la France seroit menacée de grandes confusions. A present les affaires vont assez bien soubs l'autorité de sa Majesté et par la direction de ses ministres, desquels le premier desire se conserver dans l'amitié de vostre Excellence, comme elle verra par la lettre cy-enclose.

Je suis, monsieur, de vostre Excellence,

le tres humble serviteur,

H. de Groot.

A Paris, 26 Februarii/7 Martii 1643.

Adres: A son Excellence monsieur le mareschal Horn.

In dorso schreef Horn: Monsieur l'ambassadeur Grotius de Paris, du 7 Mars 1643.

1 Hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 41 no. 6. Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn (1592-1657) was op 24 maart 1642 nabij Breisach vrijgekomen uit Beierse krijgsgevangenschap (1634-1642). Op zijn thuisreis bracht hij begin juni 1642 een bezoek aan de Zweedse ambassade te Parijs (*SBL* XIX, p. 361-364).

2 Een ongedateerd concept van een brief die de veldmaarschalk aan Maria van Reigersberch zou hebben geschreven, is ingesloten bij de brieven van Grotius en Maria van Reigersberch dd. 29 november 1642 (no. 5973 (dl. XIII)).

Bijlage:[3]

J. Mazarin aan G. Horn, 28 februari 1643.

Monsieur,

Après vous avoir tesmoigné par une de mes lettres la passion que j'avois d'estre honoré des bonnes graces de vostre Excellence, je vous remercieray par celle-cy des asseurances que vous me donnez par la vostre du 31 Decembre.[4] Elle m'a appris une chose de laquelle je ne doutois point, qui est la douleur tres sensible que la reyne de Suede, messieurs les regens et vous en vostre particulier aurez receue par la mort du plus grand et du mieux intentionné ministre qu'ayt eu nostre couronne. La presente servira aussy à vous confirmer ce que je vous ay desja escrit, que si je suis eloigné des autres merveilleuses qualitez de ce grand homme, je ne luy suis point inferieur au zele qu'il avoit pour le bien de la cause commune, et que m'estant proposé d'avoir tousjours devant les yeux son exemple et de marcher sur les vestiges de son incomparable conduite, je dois esperer que Dieu benira la mienne.

Vostre Excellence m'obligera bien fort d'asseurer tousjours la reyne et messieurs les regens de mes bonnes intentions, et croire en vostre particulier que, ne pouvant rien ajouster à l'estime que je fais de vostre merite, il m'est impossible d'estre plus passionnement que je suis, etc.

[Saint-Germain-en-Laye], 28 Fevrier 1643.

3 Het origineel ontbreekt. De tekst van de bijlage is ontleend aan *Lettres Mazarin* I, p. 114-115.

4 De veldmaarschalk betuigde in een schrijven van 31 december/10 januari 1643 zijn deelneming met het overlijden van kardinaal Richelieu (†4 december 1642) (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 356 (Stockholm, 31 december 1642) en f. 378 (Stockholm, 11 februari 1643)).

6120. 1643 maart 7. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo non displicere tibi epigramma de pontifice.[2] De Episcopio[3] doleo; est vir magni ingenii et probus, sed nimium cupidus alendae partis. Deus ei sit propitius.

Reginae Angliae omnia opto prosperrima. Certus sum eam mihi bene velle et gratias agere. Significavit domino Vicquefortio[4] dominus Germanus,[5] qui apud eam reginam multum potest, optari ut respondeatur Riveto.[6] Ego de eo quod dixi nihil commutabo. Sed si quis Riveto responsurus est - quod ut fiat ex usu esse puto regis Angliae -, debent eum hominem quaerere non dominus Utenbogardus, sed Johnsonus et Vossius.[7] Et si qui alii bene regi Angliae volunt et pacem ecclesiae aut iis quas delineavi conditionibus aut aliis non multum inde abscedentibus desiderant.

Si quid tute ad me voles perscribere, mitte literas ad dominum Heufdium, nec opus erit signare, quando manum tuam novi.[8]

Marezianos tomos duos iam habere me scripsi.[9] Ubi exempla a te missa huc venerint, alii dabo. Nullum is homo a me responsum habebit directe. Mea dicta confirmabo in Annotatis ad prophetias Veteris[10] et Novi Testamenti.[11] De Roberto[12] rogo quantum potes inquiras; sunt enim mihi causae aliquid suspicandi. Postulatum Ordinibus Hollandiae aut eorum delegatis offerri omnino cupio et aliquid obtineri ad meum postulatum perscripti responsi. Graves eius desiderii causas habeo, quas tibi explicabo si ad nos veneris, quod

1 Gedrukt *Epist.*, p. 949 App. no. 642. Antw. op no. 6100, beantw. d. no. 6135.
2 Hier wordt gedoeld op het 'epigramma in novum pontificem'; vgl. no. 6100 n. 3.
3 De Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius lag op sterven (†4 april 1643).
4 De Hessische resident Joachim de Wicquefort was in Den Haag aanwezig bij het afscheid van koningin Henriëtte Maria van Engeland; vgl. *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 490-491 no. 1151.
5 Henry Jermin ('monsieur Germain') (†1684), een van de woordvoerders van koningin Henriëtte Maria (*DNB* XXIX, p. 342-344).
6 In de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) had de Haagse hofpredikant Rivet 'ad articulum XVI' voorbeelden aangehaald uit de politieke actualiteit.
7 Johannes Wtenbogaert was te oud om nog iets tegen de Haagse hofpredikant te ondernemen. Van de intenties van de twee andere kandidaten, Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius, was nog niets vernomen.
8 Poststukken die het adres van de Parijse bankier Johan Hoeufft voerden, kregen onderweg kennelijk minder meelezers dan de stukken met het adres van de Zweedse ambassadeur, rue des Saints-Pères.
9 Grotius had niet kunnen wachten op de dag dat zijn broer eindelijk de verzending van Maresius' *Concordia discors et Antichristus revelatus* (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318) had geregeld; vgl. nos. 6096 en 6100.
10 Het besluit om niet in discussie te treden met Samuel Desmarets (Maresius) maakte Grotius al kenbaar in zijn brief van 28 februari 1643 (no. 6106). Enkele door Maresius naar voren gebrachte twistpunten lichtte Grotius nader toe in het derde deel (*tomus* III) van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137), in het bijzonder in zijn aantekeningen op het boek Daniël (*Daniël* 11:20 e.v.).
11 De teksten die Grotius had gebruikt bij het schrijven van zijn *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) en de *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) werden ook weer behandeld in zijn *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141).
12 De Normandiër Robert le Comte die het afgelopen najaar in Amsterdam de verdediging van Grotius en de verzoeningsgezinde theoloog Théophile Brachet de La Milletière op zich had genomen; vgl. no. 6057. Hoewel zijn naam en adres sinds kort bekend waren, hield Grotius een dankwoord voor zich. Niet helemaal ten onrechte vreesde hij dat zijn bewonderaar wel eens twee belangen kon dienen; zie nos. 6086 en 6205.

opto maxime.[13] Interim rogo fiat quod peto.

Hoofdius videtur mihi obiter gratiam domus Nassaviae sibi quaerere, ut antehac scripsi.[14] De ea re quid alii, qui ad rem propiores sunt, coniectent, scire cupiam. Historiam meam rogo serves diligenter et si quid putas mutandum - sunt autem aliqua - mihi significes et nos ames.[15]

Rex non optime valet.[16] Deus ei reddat bonam valetudinem; est enim bonus et per se pacis amans. Domini Utenbogardi pro pace ecclesiae cogitata velim nosse; magni enim eum facio. Saluta uxorem et liberos,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

7 Martii 1643.

In Anglia de pace agitur, sed optem antequam ea fiat res regis esse validiores. Mitto ad te[17] viri egregii consiliarii Status regii considerata super synodo nationali habita Charentoni anno 1623.[18] Digna sunt quae legantur, imo et quae edantur. Mitto et regis interdictum de papa non vocando Antichristo aut cultu regis idololatriae nomine infamando, et de docendis populis abstinendum ab armis contra regem.[19] Digna et haec quae edantur. Iesuitae se facile vindicabunt de sociis Riveti et Maresii. Iam Sanctimarcius, homo religionis reformatae, de consilio Status in quo erat amotus est, quod rex nolit arcana sua ad ministros manare. Et alia coquuntur.

13 Willem de Groot kreeg opdracht om na te gaan waar de papieren waren gebleven die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht. Pogingen die in 1638-1639 waren ondernomen, hadden tot geen resultaat geleid. Hoe belangrijk Grotius de teruggave vond, leest men bij Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 173: 'Behalven dat aan het weergeven mijne gerustheit is gelegen, zoo konnen die stukken mij dienen tot vervolg van mijne Historie. Daar waren ook in Ordonnantiën en Placcaten, niet alleen gedrukt, maar ook geschreven'; zie ook no. 3693 (dl. IX).

14 De *Neederlandsche Histooriën* van Pieter Cornelisz. Hooft. In zijn brief van 2 maart 1643 (no. 6113) schreef Willem de Groot dat hij wat betreft schrijvers verering van het huis van Oranje-Nassau de mening van zijn broer kon onderschrijven; vgl. no. 6051, en *Briefw. P.C. Hooft* III, p. 476 no. 1143 en p. 489 no. 1150.

15 Het manuscript van Grotius' *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741) was in 1638 naar de Republiek overgebracht (no. 3569 (dl. IX)). Een jaar later wilde Grotius dat zijn broer er op toezag dat de kopij niet langer onder het beheer bleef van Pieter de Groot (nos. 4605, 4726 (dl. XI), 5053 (dl. XII)). Begin maart 1641 werd Willem de Groot benaderd door Pieter Cornelisz. Hooft (no. 5097 (dl. XII)). Na ruggespraak met Parijs kreeg deze geen toestemming tot inzage (no. 5111 (dl. XII)).

16 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 maart.

17 De stukken voor het 'dossier Rivet' ontbreken.

18 Staatsraad Auguste Galland (ca. 1572-1641), procureur-generaal van Navarra, vertegenwoordigde de koning op de nationale synode die van 1 september - 1 oktober 1623 in Charenton werd gehouden; vgl. *Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* II, p. 233-324. Zijn aantekeningen rakende 'Les affaires des églises réformées' zijn ten dele overgeleverd (*DBF* XV, kol. 186-187).

19 De nationale synode van Gap (1603) had op aandringen van Jérémie Ferrier verordend dat de identificatie van de Antichrist met de paus werd opgenomen in de Franse geloofsbelijdenis (art. 31: '... et puisque l'evêque de Rome s'étant dressé une monarchie dans la Chrêtienté ... nous croions et maintenons que c'est proprement l'Antechrist ...'); vgl. *Actes ecclesiastiques* I, p. 258-259, p. 272-273, en p. 303. Op verzoek van koning Hendrik IV werd publicatie van dit artikel achterwege gelaten (*Actes ecclesiastiques* I, p. 314-315 en p. 348-350; *Oeconomies royales* V, p. 70-71, en VII, p. 174-179). Koning Lodewijk XIII nam de geboden van zijn voorganger over en liet ze door zijn commissaris Saint-Marc nog eens afkondigen op de nationale synode die in 1637 te Alençon bijeenkwam (*Actes ecclesiastiques* II, p. 533-539).

Quod scripseram nuper, Novellam Valentiniani, ut holographa testamenta quamvis sine testibus valerent, ubique receptam et mansisse in iis locis quae barbari insedere ante

Justinianum, id in Gallia verum esse res ipsa loquitur. Sed et de Italia testem habemus Papianum, iurisconsultum coaevum Theodericho regi Ostrogothorum. Is enim Responsorum titulo XLV sic ait: 'Testamenta si holographa manu fiant, probata manu veritatis sine testibus integram capiunt veritatem'.[20] De Hispania idem nos dicit lex Wisigothorum libro II, tit. V, c. 16[21] et Isidorus Hispalensis Originum libro V, tit. XXIV.[22]

Filius noster natu maximus, pertaesus non tam belli pericula quam impensas sine fructu, velit si cum honore aliquo et emolumento fieri possit, ire in Orientalem Indiam.[23] Cum id nobis dixerit et saepe et serio, rogo inquiratis quod pro eo fieri possit. Prospicio res ibi felices Batavorum, quia ruptis in Brasilia per Portugallos indutiis credibile est Batavos potituros oppidis et castellis quae Portugalli, a Castellanis non modo non adiuti, sed et graviter impetiti, defendere vix poterunt.

6121. 1643 [maart] 7. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't Is apparent dat de Duinkerckers ordre hebben om volck ende wapenen te brengen in Ierlant, ende voort te gaen nae Spaignie.[2] In de sauf-conduicts voor Swede ende mevrouw de landgravin is gheene swaericheit, maer is wel te geloven dat de Vereenigde Nederlanden gheene zullen aennemen dan die geteeckent zullen zijn bij den coning van Spaignie.[3]

Hier prepareert men zich ten oorlogh. In Catalagne hebben de Fransoisen, zoo men ons hier zegt, Flix ontzet.[4] Hertogh Carel treckt groote contributiën uit Lotheringen ende zoect hier weder te comen in handeling.[5] De heer Erlach is wederom te Brisac, ende de baron d'Ossenville sterckt Uberlingen ende vergadert schepen ende schuiten om te ge-

20 Nieuw materiaal werd verschaft voor het proces in de zaak van de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639). De vindplaats is Papianus, *Liber responsorum,* XLV, in *Codicis Theodosiani libri* XVI. In de editie Genève 1586, p. 138 van het tweede deel: 'Testamenta si holographa manu fiant, probata manu veritatis sine testibus integram capiunt firmitatem'.

21 *Lex Visigothorum* II, 5, 16 (p. 115-116 van de editie van K. Zeumer in *MGH, legum sectio* I, tomus I).

22 Isidorus, *Etymol.*, 5, 24, 7.

23 Cornelis de Groot begon eindelijk eens te denken aan zijn toekomst.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7/17 maart 1643).

2 Het gerucht ging dat in de haven van Duinkerken minstens 22 schepen gereedlagen om 2000 Waalse soldaten naar Spanje over te brengen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 238, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 143).

3 Er circuleerden nu twee formulieren van Spaanse vrijgeleidebrieven voor de gedelegeerden ter vredesconferentie. Eén was uitgeschreven door de keizer, bij volmacht van koning Philips IV, en het andere was een exemplaar dat de Spaanse koning zelf op 19 november 1642 te Zaragoza had ondertekend.

4 De Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, joeg de Spaanse generaal Juan de Garay uit de omgeving van Flix aan de Ebro (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 243 en p. 274).

5 Hertog Karel IV van Lotharingen zette niet al zijn belangen op één kaart. Hoewel zijn manschappen in het Wurtembergerland aan de zijde van de Beierse legers vochten, probeerde hij toch toenadering tot Parijs te zoeken; vgl. no. 6053, en *Episodes Guébriant,* p. 335.

bruicken op de Bodenzee.[6] Gassion heeft last een convoi te brengen in Atrecht.[7] Beck[8] sterckt de plaetzen in Lutzenburg ende evenwel onderhout de neutraliteit met Sedan[9] alsoff die plaetze noch waer in de oude handen.

Den coning is wat beter als voordezen. Hier is groot gerucht dat Ragosky met Swede heeft gehandelt.[10] De wisseling van de Fransche gevangenen tegen de Spaenschen is besloten, waeronder de heer Ranzau[11] zal begrepen zijn. De soux par livre blijft op 't wijn ende hout, niet op andere waeren. Goud ende silver clinquant ende Vlaemsche dentelles zijn hier verboden.[12]

Wij hooren dat het bestant in Brasyl vannieuws is gebroocken bij de Portugezen.[13] Uit Engelant verstaen wij dat de zaecken noch weinigh zijn gedisponeert tot vrede, dat des conincx trouppes aenwassen, zijnde onlancx sestienhondert man uit Denemarcken te Neucastel aengecomen met veel wapenen ende amonitie, diergelijcke tuich onder des coninginnes hardes apparent is veel te zullen schuilen,[14] dat te Londen een impositie is opgestelt op de huizen die seshondertduizent gulden ter maent zal inbrengen,[15] dat den coning alle het volck daer hij meester werdt, eedt doet doen tot behoudenisse van de protestantsche religie als voordezen, van 't recht van den coning ende zijne wettelijcke successeurs met conservatie van de privilegiën van het parlement.[16]

Den hertogh van Beyeren heeft zijn creitz ende dat van Swaben ende Francken vergadert, zich aengeboden voor de gerustheit van alle dezelve creitzen te willen zorgen, oock ten dien einde te zenden nae Vrancrijck.[17]

't Schijnt dat het meeste oorlogh dit jaer vanwegen Vrancrijck zal vallen ontrent Bourgogne ende d'Elsaz, nevens een defensyve crijgh in Picardië. Dewijle de

6 Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, gouverneurs van Breisach, boden materiële en strategische steun aan het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant.
7 Jean, graaf van Gassion, hielp Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, met het versterken van het garnizoen van Atrecht; vgl. no. 6098.
8 Johan van Beck (1588-1648), militair gouverneur van Luxemburg (*BNB* II, kol. 72-74, en *Episodes Guébriant*, p. 143-145). Zijn ruiters hadden op 26 februari nog een uitval gedaan in de buurt van Thionville (*Gazette 1643*, no. 32, dd. 14 maart 1643).
9 Sedan, het bolwerk van de opstandige prinsen, was op 29 september 1642 onder het gezag van de Franse kroon geplaatst.
10 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen bereidde een aanval op de Habsburgse landen voor.
11 Luitenant-generaal Josias Rantzau (1609-1650), heer te Bothkamp, was op 26 mei 1642 bij Honnecourt door de Spanjaarden gevangen genomen (*ADB* XXVII, p. 281; *Episodes Guébriant*, p. 371-374). Over zijn vrijlating werd sinds december 1642 met don Francisco de Melo onderhandeld (*Lettres Mazarin* I, p. 35-36).
12 Het verbod op het dragen van luxe-artikelen werd aangekondigd in de *Gazette 1643*, no. 29, dd. 7 maart 1643.
13 De Portugezen wakkerden opstanden aan in de door de Hollanders bezette kustplaats São Luís do Maranhão (C.R. Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 146 en p. 161).
14 Het Parlement liet 16 schepen uitvaren om de zeehavens te sluiten voor vrachtschepen van koningin Henriëtte Maria en de koning van Denemarken (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 241, 244 en p. 249).
15 Voor het onderhoud van het eigen leger gaf de stad Londen aan het Parlement toestemming om belasting tot een bedrag van 600000 pond te innen (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 81-82).
16 Op 6/16 februari maakte koning Karel I zijn antwoord bekend op 'The Parliament's propositions for peace, presented to the king at Oxford', dd. 1/11 februari 1643; vgl. nos. 6098 en 6132.
17 Militaire vraagstukken kwamen aan de orde op de door hertog Maximiliaan I van Beieren in januari/februari te Dinkelsbühl en Donauwörth bijeengeroepen Zuidduitse 'Kreistag' (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 231).

Spaignaerden het casteel van Tortone belegeren, belegert den prince Thomas Pont de Sture,[18]

18 Prins Tommaso Francesco van Savoye passeerde Pontestura (ten westen van Casale) om aanwezig te zijn op het rendez-vous van het Frans-Savoyaardse leger nabij Ivrea (*Gazette 1643*, no. 32, dd. 14 maart 1643).

hebbende ontfangen gelt ende een notabel renfort van volck verwachtende. Horst, gouverneur van Heidelberg, heeft het casteel van Hornec becomen op de Fransoisen;[19] dezelve Fransoisen hebben gemist in haer voornemen van Tubingue te belegeren.[20] Ondertuschen belegert den bischop van Wurtzburg Miltemberg aen de Mein.[21]

7 Februarii [*sic*] 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 7 Feb. 1643 uyt Paris.

6122. 1643 maart 7. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regis adhuc ea valetudo est, ut legatos audire differat,[2] et quanquam non inutiliter ad publica commoda rumores sparguntur in melius, quibus maior earum rerum notitia est, in maximo sunt metu, pro rege primum, deinde pro regno; nam si quid tale, quod Deus avertat, regi eveniat, nemine tali superstite qualis fuit cardinalis Riceliacus, qui sua authoritate motus omnes in suis initiis possit opprimere, neque ullo facto decreto penes quem regimen rerum esse debeat, seditiones, factiones et bella civilia par est metui. Sed Deus, qui Francicum regnum toties ex summis periculis liberavit, etiam his, ut speramus, medebitur. Regina eiusque liberi bene valent, ad fratrem regis multi se applicant. Princeps Condaeus se non deserit.[3]

Colludi inter Gallos et Bavarum multi credunt.[4] Additur a duce Bavaro convocatos primores, Bavaros, Suevos et ex Franconia, ut ad communem eorum populorum tutelam consilia capiantur se duce et, ut id rectius fiat, tententur Gallorum animi.

Angliae reginam puto nunc repetito itinere in Anglia constitisse; addet id animos pontificiis et iras Scotis. Parlamentum Londini de domo quaque exigit scellingum septimo quoque die, id efficiet mensibus singulis IX florenorum millia. Ad Novumcastellum, quod oppidum mari adsitum rex tenet, Dani advenere mille et sexcenti cum armis multoque apparatu bellico. Multa eiusdem generis regina secum vexit sub nomine sarcinarum latentia, quas excuti Ordines Foederati vetuere, ringentibus ecclesiarum ministris, qui omnimodo id agunt ut factio sua in Anglia praepolleat. Rex autem Angliae quibus potitur urbibus, ibi iusiurandum exigit de defendenda protestantium religione qualis antehac in Anglia valuit, de fide servanda

19 Baron van Horst, gouverneur van Heidelberg, heroverde het door de Fransen bezette kasteel Horneck (Gundelsheim, ten noorden van Heilbronn) (*Gazette 1643*, no. 28, dd. 7 maart 1643).
20 In dezelfde *Gazette* verscheen het nieuws van de mislukte aanslag op Tübingen.
21 600 soldaten van Johann Philipp von Schönborn, elect van Würzburg, belegerden Miltenberg aan de Main (*Gazette 1643*, no. 29, dd. 7 maart 1643).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 128; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 265 no. 470. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 37.
2 De Zweedse ambassadeur had bij koninklijk schrijven van 7/17 januari 1643 opdracht ontvangen om aan het Franse hof zijn deelneming te betuigen met het overlijden van kardinaal Richelieu op 4 december 1642; zie no. 6044.
3 Op het eerste gezicht mengde Henri II de Bourbon, prins van Condé, zich niet in de strijd om een plaats in de toekomstige regentschapsraad. Achter de schermen werkte hij echter vastberaden aan de versterking van zijn aanzien aan het hof.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 7 maart 1643 (no. 6121).

regi eiusque legitimis heredibus et conservandis privilegiis quae parlamento debentur. De pace alterum iam a parlamento legati ad regem venerunt.

Transsylvanum cum Suedis foedus fecisse, rumor hic quidam est. Quanquam propius iam nos est Guebriani exercitus, tamen nihil admodum certi de eo cognoscimus. Erlachius Brisacum rediit. Ossenvillius Uberlingam munit et occasiones, quae illis in locis dare se

possint, speculatur contrahitque naves in lacu Acronio usum reperturas. Dux Carolus magna tributa capit ex Lotharingia. Quae ad Mottam erant Gallorum copiae Guebriano accesserunt. Beckius Lutzenburgii loca diligenter munit. Hispani adhuc pacem Sedano servant. Capti bello permutantur, in quibus erit et Ransovius. Gassio iussus est commeatum perducere in Atrebatum urbem.

Vicesima, de caeteris mercibus abolita, manet super vino et ligno. Vetitae vestes auratae, argentatae et denticulata, quae vocantur. Castellani qui in Catalania sunt, a Flixi obsidio depulsi dicuntur. At Portugalli trucidatis apud Morignanum Batavis rupere indutias, quod ipsum Batavis speciosos praetextus dabit res suas per Indiam Asiaticam provehendi.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det prospera omnia,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XXV‹I› Februarii/VII Martii anni 1643.

Creditur futurum, ut in comitatum Burgundiae bellum inferatur, arceatur ad finem Belgicum. Princeps Thomas, dum arcem Dertonae Hispani obsident, obsidet Pontem Sturae. Missae ad eum pecuniae, mittetur et militis supplementum. Heidelbergae praefectus Horstius arcem Hornecam Gallis eripuit, iidem Galli ab obsidione Tubingae reiecti. Wurtzburgensis interim episcopus Miltenburgam ad Moenum obsidet.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis infirma magis in dies fit constitutio. Bavarus suis, Suevis et Franconiae securitatem a Gallis impetrare seorsim laborat. Anglica. Germanica. Belgica. Vestes auro et argento ornatae vetitae. Lusitanica. Varia.

6123. 1643 maart 7. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je vous loue grandement pour l'affection que vous tesmoignez pour le bien du roy et de la reine d'Angleterre. Je trouve leur cause juste et espere que le roy des roys les maintiendra contre ces forcenez. Je tiendray ma parole de n'escrire rien plus contre Rivet,[2] qui de temps en temps devient plus injurieux. La matiere est assez esclaircie et si quelque chose y manque, cela se fera dans mes Annotations sur le Vieu Testament et sur le reste du Nouveau.[3] Cependant, si quelqu'un, amateur

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 22.

2 Voorlopig liet Grotius de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) onbeantwoord. Aan zijn broer Willem had hij inmiddels opdracht gegeven om een ‘dossier Rivet’ aan te leggen.

3 De *Annotata ad Vetus Testamentum* werden thans in Parijs gedrukt (*BG* no. 1137). Bij verschijnen van dit werk konden zijn *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141) aan de drukpers worden toevertrouwd.

de la paix generale et de celle de l'Angleterre, veut prendre la peine de faire voir au monde les mauvaises explications que Rivet donne à l'Escriture et les maximes qu'il establit, capables pour mettre tous les estats en guerre civile, j'en serais bien aise, et qui le voudra faire, trouvera-[t]-il ce [qui] pourra servir chez mon frere.

Pour les affaires de Baviere[4] la commune opinion est icy que les François et Bavarois

4 Al geruime tijd vermoedde men dat hertog Maximiliaan I van Beieren zijn raad Georg Johann Kütner naar Parijs had gestuurd om de mening van de Fransen te peilen over afzonderlijke vredesonderhandelingen.

ne se feront point du mal. Les ministres du roy nous asseurent de toute force que Ketner n'a point esté icy, mais il est constant qu'il y a eu de moines de ces quartiers-là et que le nonce[5] travaille pour sauver le duc de Baviere, et le duc a fait parler aux seigneurs de son pays, de la Suabe et de la Franconie pour avoir le soing de leur repos, promettant entre autres de negotier pour cela en France. C'est un vieu renard, et quoyqu'on dise que le feu cardinal de Richelieu depuis la mort de son Joseph a quitté correspondance,[6] nous sçavons tres bien icy le contraire.

Monsieur Erlach est revenu en Brisac.[7] Monsieur d'Ossenville fortifie Uberlingue et ramasse des bateaux pour s'en servir en lac de Constance. On continue icy de preparer tout à la guerre. Les Castellans en Catalogne ont esté forcés, ce dit-on, de quitter le siege de Flix. Le duc Charles a donné ses gens au duc de Baviere, retenant une partie pour tirer de grandes contributions de la Lorraine, et cependant sonde icy les humeurs si on le veut recevoir à des nouveaux traictez. Beck fortifie les places de Lutzenburgh et continue à observer la neutralité avecq Sedan comme si le roy de France n'y estoit point le maistre. L'eschange des prisonniers est arresté, entre lesquels sera le mareschal Ransau. Gassion a ordre de conduire un grand convoy à Arrhas. Le soux par livre demeure sur le vin et les bois et on defend les passements d'or et d'argent et les dentelles de Flandre.

Nous verrons comme les Hollandois se serviront de la rupture de la trefve arrivée par la faute des Portugais à Morizgnan.[8]

Le serment que le roy d'Angleterre fait faire aux gens de villes qui viennent en son pouvoir est fort raisonnable. J'apprends qu'il y a des Danois et des armes arrivez à Nucastel, et le grand armement que fait le roy de Danemarque en ses pays me fait croire qu'il n'omettra rien de ce qui sera en son pouvoir pour empescher que le mauvais exemple d'Angleterre n'aille plus loing. Duraeus fait à present les affaires de l'Escosse, comme il a voulu faire cy-devant les affaires de Brandenburg.[9] Tous gens sages doivent voir à quelles [voies] nous mene le zele inconsideré des ministres de l'eglise.

Je demeure, monsieur,

[le] vostre.

Le 7 de Mars 1643.

5 Girolamo Grimaldi (†1685), nuntius te Parijs, verleende wellicht audiëntie aan de Beierse jezuïet Johann Vervaux (Dickmann, *Der Westfälischen Frieden*, p. 235).

6 Richelieu bleef tot het eind van zijn leven trouw aan de politieke beginselen van zijn in 1638 overleden raadsman François Le Clerc du Tremblay (le père Joseph). Zie voor de Frans-Beierse betrekkingen in die tijd, D. Albrecht in *Handbuch der Bayerischen Geschichte* II, München 1969, p. 405-409.

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 7 maart 1643 (nos. 6121 en 6122).

8 Lees: São Luís do Maranhão.

9 De Schotse theoloog John Durie was in de jaren 1625-1630 verbonden aan de presbyteriaanse kerk van Elbing (Elblag). In die tijd schreef hij 'La tres humble supplication d'un vray fidele presentée au tres illustre et tres puissant prince Gustavus Adolphus ... pour obtenir aide et assistance necessaire en temps opportun afin de rechercher et restablir la paix ecclesiastique parmi les eglises evangeliques', een werk dat in 1641 te Londen werd gedrukt onder de titel *The copy of a petition, as it was tendered by mr. Dury, to Gustavus, the late king of Sweden*.... Na zijn pogingen calvinisten en lutheranen te verzoenen nam hij bij terugkeer in Engeland de taak op zich om de anglicanen nader te brengen tot de 'Church of Scotland'. Thans verbleef hij in de Republiek (G.H. Turnbull, *Hartlib, Dury and Comenius*, p. 128-129 en p. 223-227).

Rivetus[10] quando pax sit speranda rogatus,
Cum mecum quivis sentiet, inquit idem.
Nempe ministrorum cum sub pede sceptra iacebunt
Proruta, cum nunquam qui stetit ille cadet.

10 Grotius' gedicht tegen Rivet; vgl. nos. 6074 en 6086.

Litem, dixit, habens scriptis volo legibus illam
Finiri, morum iura valere nihil.
Et scriptas leges sumi volo sensibus illis
Quos egomet veros dico cohorsque mea.
Namque mihi consta[t] scripti mihi sensa patere,
Adversae parti tale patere nihil.
Haec est Riveti causam dicentis imago,
Hoc lis si pendat cardine, victor erit.

On croit que le roy cette année fera principalement la guerre en Bourgogne et Elsace, defendant la Picardie. Cependant que les Espagnols assiegent le chasteau de Tortona, le prince Thomas assiege Pont de Sture. Horst, gouverneur d'Heidelbergh, a pris le chasteau d'Hornec sur les Fransois, lesquels ont voulu assieger Tubigne, mais ont esté empeschez. L'evesque de Wurtzberg cependant assiege Miltemberg sur le Mein.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6124. 1643 maart 9. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Eximia haec quidem est Excellentiae vestrae in me benevolentia nec tamen opinione maior - tam saepe enim eandem infirmae adhuc aetatulae adolescens pridem sum expertus -, quod statim acceptis literis meis dignata sit non tantum easdem grate accipere, sed etiam ad eas mox respondere. Ego vero nunquam tam supinae ero arrogantiae, ut responsa sperem a tanto viro ad agrestes literas meas, sed abunde mihi satisfactum arbitrabor atque summopere gratulabor, si modo faventi animo mea legere collibuerit.

Ex literis e Suecia proximis referre habeo magnum cancellarium 2 Februarii Upsaliam ivisse, ubi orationem filii sui[2] academiae valedicturi frequentaret et mox rediret, ut natum ad peregrinationes exoticas ableget. Campimarschallus Gustavus Horn virgini Bielke de Åckerö brevi est nupturus,[3] Gustavus Oxenstierna Gabrielis cum regni mareschalli illustrissimi Jacobi de La Gardie filia nuptias celebrat.[4] In Februario delectus habebitur militum, ut primo vere supplementa ad exercitum transmittantur.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 2). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6112, beantw. d. no. 6189.
2 Erik Axelsson Oxenstierna (1624-1656) sloot dit jaar zijn studies af met een ‘tour’; zie no. 6437. In 1646 accepteerde hij de benoeming tot gouverneur van Estland (*BLS* X, p. 317-319).
3 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn trad op 9/19 juli 1643 te Stockholm in het huwelijk met Sigrid (1620-1679), dochter van Nils Bielke tot Åkerö en Katarina Oxenstierna (*SBL* XIX, p. 361, en *Gazette 1643*, no. 143, ‘extraordinaire du XII novembre’: ‘Les nopces du mareschal Horn’).
4 Gustav Oxenstierna (1613-1648), zoon van rijksdrost Gabriël Oxenstierna († 27 november/7 december 1640), huwde in februari 1643 Maria Sophia (1627-1694), dochter van rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie (*Europäische Stammtafeln, neue folge* VIII, Tafel 153 en Tafel 155).

Margravius Badensis cum palatina comite in Germaniam est regressus dotemque a regina clementissima satis grandem non simul atque semel sed quotannis accipiet.[5] Extra-ordinarius ad Germaniam legatus Johannes Oxenstierna ex pleuritide aegrotavit, nunc convaluit.[6]

5 Frederik VI (1617-1677), markgraaf van Baden-Durlach, keerde met zijn vrouw Christina Magdalena, dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken en zuster van de latere koning Karel X Gustaaf van Zweden, naar Duitsland terug (*ADB* VII, p. 461-462, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., X, p. 775-778).

6 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna hield zich al enige maanden in Stettin (Szczecin) op.

Sed memor sublimium negotiorum Excellentiae vestrae plura non addo, tantum indefessis votis contendo ut Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram diu his terris incolumem servet, felicem, longaevum, atque post multa gloriae famaeque monumenta - quae cum hic quoque praelo commissa esse cognosco, quantum in me est, non indiligenter curabo[7] - aeterna demum solatia conferat.

Ita supplex voveo atque ut mihi aeternum faveas oro, qui dum spiro maneo,
illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
Haraldus Appelboom.

Amstelodami, 9 Martii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Martii.

6125. 1643 maart 9. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quod de Johnsonio et Vossio requirendis in negotio Rivetiano scribis, id ego frustra fore arbitror, cum neuter ob privatas rationes iis rebus immiscere se audeat.[2] Querelas tuas super scripto Marezii verissimas esse iudico, sed et hoc addo, audaciam et calumnias eius aliquando retundi debere, ne semper inter suos triumphet. Illud rogo, serio cogites ut quae de tempore quo scripta est Epistola ad Thessalonicenses secunda scripsisti paulo latius confirmes, nam in eo puncto et mihi et aliis haeret aqua, et affert Marezius varia argumenta quae ex tuis hactenus scriptis dilucide convelli nequeunt.[3] Novellae Valentiniani iam ante mentionem fecimus; legi eam et excerpsi.[4] Non male mones ut tota accedat monitorio iuris. Plessiacum auctorem esse seditiosi admodum scripti, cui titulus Junius Brutus,

7 De publicatie van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 349. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6106, beantw. d. no. 6139.

2 Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius hielden zich liever buiten de pennestrijd die Grotius tegen de Haagse hofpredikant André Rivet aan het voeren was.

3 In zijn *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) en zijn *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) had Grotius de theorie verdedigd dat de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen in feite de eerste brief was. Daartegen tekende zijn ijverige opponent Samuel Desmarets (Maresius) in zijn *Concordia discors et Antichristus revelatus* (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318), I, p. 138-157 bezwaar aan. Bij de uitwerking van zijn standpunt (*Concordia discors* I, p. 158-243) laat Maresius de beschuldiging vallen dat Grotius een 'jesuito-Grotiana chronologia' had gehanteerd.

4 Willem de Groot verzamelde materiaal voor het indienen van een rekest in de zaak van de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639). Ter verdediging van de rechten van Cornelia de Groot op de erfenis moest het bewijs geleverd worden dat een holografisch testament wel degelijk rechtskracht had. Voor dit doel was een verwijzing naar titel IV 'De testamentis' in de *Legum novellarum divi Valentiniani liber I* van groot belang.

nunquam antehac intellexi.[5] Ego eius ubi opus erit meminero et amicos quoque per occasionem ea de re monebo. Non putaveram hominem non vulgariter eruditum tam periculosum fovisse dogma et scripto publico propugnasse, nisi forte iuvenilis caloris hic foetus fuit.

5 Met grote stelligheid wees Grotius de Franse protestantse godgeleerde Philippe du Plessis-Mornay (1549-1623) aan als de auteur van het onder het pseudoniem 'Stephanus Junius Brutus' in 1579 uitgebrachte werk *Vindiciae contra tyrannos* (*DBF* XII, kol. 415-417; R. Patry, *Philippe du Plessis-Mornay*, p. 271-282, en D. Visser in *TvG* 84 (1971), p. 510-525).

Florum sparsio[6] apud Johannem Blaevium recusa est in duodecimo. Misit is ad me exemplar, quod data commoditate ad te transmittam. Typi sunt iidem quibus usus est in tuo de Iure belli et pacis libro in octavo.[7] Ego editionem satis correctam esse puto; de altera illa Jansonii editione nihil quidem intellexi.

Ut est ferax fabularum nostrum hoc saeculum, hic vulgatur schedula de nativitate prope Babylonem Antichristi,[8] tanquam si a legato imperatoris apud Turcam[9] esset scripta. Quod sicut ego commentum alicuius nugipolyloquidae esse arbitror, ita rectius fore iudico si supprimeretur, ne animi multorum frustra turbentur.

De regina Angliae necdum certi quid habemus.[10] Illud constat nullam esse parlamenti classem circa eas oras ubi ipsi appellendum est. Naves et arma quae Dunkercka mittebantur in Hiberniam, iam diu e portu solvisse creduntur antequam nostrae naves ad obsidendum eum venerunt, quarum iam septendecim ad eam urbem in statione esse dicuntur.[11]

Ecquid in negotio pacis promoveatur, et an post litteras salvi conductus satis planas dies certus conventui destinandus sit, et ecqua spes concordiae affulgeat, ex te intelligere avebo.[12]

Deus te interea diu nobis, diu ecclesiae rebusque christianorum communibus servet incolumem,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, IX Martii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede prèz le roy tres chrestien, à Paris. 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Martii 1643.

En in dorso: 9 Martii 1643 W. de Groot.

6 Bijna gelijktijdig verschenen in de Republiek twee uitgaven van Grotius' *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* no. 791). De uitgever dr. Joan Blaeu verzorgde een erkende, door de auteur bijgewerkte editie (*BG* no. 792), terwijl de uitgever van het werk van Desmarets, de eveneens in Amsterdam woonachtige Joannes Janssonius, een ongeautoriseerde versie op de markt bracht (*BG* no. 793).

7 De editie Amsterdam 1642 (*BG* no. 571).

8 Vgl. no. 5791 (dl. XIII), en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5037: 'Cort verhael van de wonderen des Antichrist, gebooren 1641, den 24 December, bij Babylon ... extract uyt Presburgh den 24 Junij 1642', z. pl. 1643.

9 Johann Rudolf Schmid († 1667) werd in 1590 te Stein geboren in het huis 'zum Schwarzen Horn'. Keizerlijk gezant te Constantinopel 1629-1643 (*Hist.-Biographisches Lexikon der Schweiz* VI, p. 206).

10 Koningin Henriëtte Maria stak op het vlaggeschip van de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp de Noordzee over. Op 4 maart werd zij in de haven van Bridlington aan land gezet.

11 Witte de With (1599-1658) blokkeerde met 24 schepen de haven van Duinkerken. In een brief aan Frederik Hendrik zette de vice-admiraal uiteen dat deze vloot niet voldoende was om de bewegingen van de 40 gereedliggende Duinkerkse schepen te controleren (*Correspondance d'Estrades* I, p. 158).

12 Het lag in de bedoeling dat op 24 maart/3 april de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden ter vredesconferentie in Hamburg bijeenkwamen voor de plechtige uitwisseling van de documenten.

6126. 1643 maart 9. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,
Alhier is men noch beesigh met het examineren van de geleitsbrieven, ende schijnt

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 123. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

dat men met die den coning van Spaegnie selfs onderschreven heeft, sich wel sal connen laeten begnoegen.[2] Van des coniginne aencomste in Engelant en hooren wij noch niet seeckers.[3] Ondertussen is men bevreest dat de haven van Nieucastle met parlementsschepen soude mogen beset wesen ende sij daerdoor genoodicht werden wederom terugge te comen.

Men stroeyt hier wt dat op de Brasilische custen eene rencontre tussen de Portugisen ende de Hollanders soude voorgeloopen sijn,[4] ende de Hollanders daerinne schade geleden hebben. Mede word gesegt dat den coning van Spaegnie eenige schepen wt Duinkercken aen den coning van Polen laet toecomen om die van Dansick daermede tot sijnen wille te brengen, welcke schepen de coning van Dennemarcken door conniventie[5] soude door de Sond laeten passeren, gelijck dan bericht werd dat al eenige daervan souden gepasseert sijn.

De ceur-Ceulsche alhier liggende commissarii hebben voor weinig dagen een geschrift aen de heeren Staten-Generael overgegeven. Den inhout daervan is mij noch onbekent;[6] sooveel ick verneme souden sij om afscheit en resolutie aenhouden, 'twelck haer niet sal geweigert werden, hoewel sij sich laeten verluiden dat sij nae ontfangene bescheed evenwel hier souden moeten verblijven, also sij van den churvorst van Brandenburg brieven en commissie sijn verwachtende.[7]

De lang voorgenomene reductie in de militie heeft nu bij de provintie van Hollant haeren effect genomen,[8] ende schijnt bij verre nae niet soo voordeelachtich te wesen als men sich hadde ingebeeldt ende soude het aen de voorschreven provintie meer niet als ontrent 700000 guldens jaerlijcx baeten, ende also Hollant meer als de halve repartitie op sich heeft, can men licht afnemen hoeveel het in alles ontrent sal profiteren.

Wij en hebben noch geene tijdinge dat Frijburg over is, maer wel dat se in de wtterste noot sijn.[9] De nederlage de Wijmerschen geleden door Jan de Weert en

2 Het op naam van de keizer uitgeschreven formulier van de vrijgeleidebrieven voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie werd op 10/13 februari verstuurd. De 17de februari liet de Franse resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, zijn ambtgenoot Brasset in Den Haag een copie van het Spaanse origineel toekomen (*Res. SH,* 23, 24, 26-28 februari 1643).

3 Koningin Henriëtte Maria bereikte op 4 maart ongedeerd de haven van Bridlington (M.G. de Boer, in *TvG* 59 (1946), p. 58-60).

4 De Portugezen wakkerden opstanden aan in de door de Hollanders bezette kustplaats São Luís do Maranhão (C.R. Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 146 en p. 161).

5 Van Zweedse diplomaten in Duitsland had resident Spiring Silvercrona kunnen vernemen dat de Deense koning in februari aan koning Wladislas IV van Polen had voorgesteld om deze zomer een Deens-Poolse conferentie te houden over de Danziger tol en de Oostzeevaart in het algemeen; vgl. no. 6104.

6 Op 25 februari dienden de Keulse gezanten Wilhelm Salentin Ketzgen von Gerritshoven en dr. Lambert Nothen in Den Haag een laatste nota in over de zaak van de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits (*Aitzema* (fo) II, p. 892-894).

7 Keurvorst Friedrich Wilhelm gaf zijn commissaris Johann von Norpradt, militair gouverneur van Düsseldorf, bij schrijven van 10/20 februari opdracht om toe te zien dat tijdens de Keuls-Staatse besprekingen de keurvorstelijke rechten op de Kleefse landen gerespecteerd bleven (*Urk. u. Act.* V, p. 202).

8 Op 7 maart viel in de Staten van Holland het besluit ‘dat alle compagnieën staande op de repartitie van haare Edele Groot Mogende, sullen werden gereduceert tot honderd en vijftig ...’ (*Res. SH*, dd. 7 maart 1643).

9 De keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini verloste op 27 februari de Saksische stad Freiberg van haar Zweedse belegeraars.

bevint sich soo groot niet als men wel geroepen heeft, maer schijnt ter contrari weinig op sich te hebben.[10]

Ick verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Hage, den 9 Martii 1643.

10 In zijn brief van 2 maart (no. 6114) had de Zweedse resident melding gemaakt van een zware nederlaag die de Beierse generaal Johan van Werth het Frans-Weimarse leger in de buurt van Metzingen zou hebben toegebracht.

Met dese posto hebbe brieven van u. Exc.tie gehad. Die met den voorgaenden sullen aparent verlooren sijn, also ick doens van u. Exc.tie geene hebbe ontfangen.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Martii.

6127. 1643 maart 10. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien veu la vostre du 9 de Febvrier. Si les Fransois ont la guerre heureuse de cette année sur le lac de Constance,[2] ils pouvoyent penser, à bon escient, aux affaires de Suisses et de Grisons. Et pour Geneve, je croy qu'icy elle recevra du contentement.[3]

Le roy se porte mieux[4] et on prepare de l'argent et des gens pour faire alaigrement la guerre en Espagne, en Italie, sur la frontiere du Pays-Bas, mais principalement dans la Franche-Comté. Le duc Charles fait icy de nouvelles tentatives pour se mettre en repos.

Les affaires du roy d'Angleterre vont de mieux en mieux et les divisions sevissent parmi le parlement. Le peuple desire la paix, mais je ne voy pas encore des ouvertures qui la paix faisent esperer. Quinze cent Danois sont arrivés à Neucastel avec armes et munitions, et croit-on que d'autres suivront de mes quartiers. La reine d'Angleterre aura, comme je croy, fait son second voyage vers l'Angleterre. Les ministres des eglises en Hollande ont fort couru pour obtenir des Estats que les hardes de la reine fussent visitéez afin qu'il n'y eust des armes, du poudre et canon caché, mais on a jugé telle recherche incivile.[5] Nous verrons ce que feront les Escossois, qui pourront porter grand poids aux affaires.[6] C'est la plus grande esperance des parlamentaires. En Irlande les romanistes prosperent.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

11 Een nieuwsbrief dd. 21 februari 1643 ontbreekt in de reeks wekelijkse nieuwsbrieven; vgl. nos. 6097 en 6108. Zie voor afschriften van Grotius' nederlandstalige nieuwsbrieven, Stockholm, RA, E 1014 (bijlagen bij brieven van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 25. Antw. op no. 6094.

2 Op 28-30 januari waren de Fransen op verrassende wijze in bezit gekomen van de plaats Ueberlingen aan de noordzijde van het Meer van Konstanz.

3 In Parijs zocht de Geneefse gedeputeerde Jacques Godefroy naar een oplossing in het geschil over de restitutie van de inbeslaggenomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 maart 1643.

5 In de Republiek ontbrandde een publieke discussie over de paspoorten die de Staten-Generaal hadden afgegeven voor de ‘bagage’ van koningin Henriëtte Maria van Engeland (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 108).

6 Eind februari bood een delegatie uit Schotland de koning in Oxford een petitie aan waarin werd aangedrongen op grotere bereidheid om samen te werken met de twee parlementen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 236, 240, 243 en p. 246).

Le 10 de Mars 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6128. 1643 maart 10. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

In Dennemarck werden die grosse kriegs rüstungen, sonderlich zur see, noch starck continuirt, der dessein aber noch, wie vor, in geheimb gehalten. Der nach Odensee angesetzt gewesene reichstag ist nach Coppenhagen, woselbst der könig sich annoch in persohn befindet, verlegt worden,[2] vndt wirdt vermuthlich nunmehr seinen anfang genommen haben. Es seind alle kriegs officiers dahin beschrieben, vndt ist vnter andern auch der general maior Bawr[3] vergangene wochen von hier auss dahin geraisst. Zu Kiel ist auch vff befelch des königs heut eine zusammenkunfft der Hollsteinischen landt stände; wie mann vernimbt, soll eine newe contribution begehrt werden.

In dem friedens werck ist weiter nichts passirt. Wass I. M[ajestä]t zu Dennemarck letzlich an den Französ. residenten desshalb geschrieben, ist copeylich hiebey gelegt,[4] die vorgeschlagene darinn angedeute termin seind der 28. April zur ausswechselung vndt der 15. May zum haupt congres.[5] Mann spüret aber noch nicht, dass ged. resident, ehe vndt bevor entweder die Spanische instrumenta in besserer form beyhanden seind, oder er die mangelhaffte instrumenta gegen versicherung, dass bessere folgen solten, anzunehmen, von hoff vndt auss Hollandt den consens erhalten wirdt,[6] sich darzu verstehen werde. Wass weiters in dieser materie passiren wirdt, soll Ew. Excell. jedesmahl gehorsamblich communicirt werden.

Vnterdessen thue Ew. Excell. ich Göttlichem schutz zu allem wolergehen getrewlich empfehlen, stäts verbleibend

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m. pa.

Hamburg, den 28. Febr[uarii] 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Martii.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 74. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 De Deense landdag zou oorspronkelijk in Odense gehouden worden. Op het laatste moment werd op verzoek van koning Christiaan IV besloten de afgevaardigden bijeen te laten komen in Kopenhagen.
3 Vermoedelijk generaal-majoor Frederick von Bauer (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643*, p. 125).
4 De bijlage met de brief aan resident Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, ontbreekt; vgl. echter de in druk verschenen versie bij Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5013.
5 Na ratificatie van de stukken door de Spaanse koning kon een definitieve datum voor de vredesconferenties vastgesteld worden. Voorlopig hield men voor de uitwisseling van de documenten de datum 24 maart/3 april aan (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 312). De aanvang van de vredesconferenties werd spoedig naar 1/11 juli verschoven (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVII).
6 De Staten-Generaal gaven op 17 maart te kennen dat het laatste uit Hamburg toegezonden formulier van de Spaanse vrijgeleidebrieven (zie nos. 6114 en 6126) hun goedkeuring kon wegdragen (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 120).

6129. 1643 maart 13. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,
Wass des herrn feldtmarschalln Excell. bewogen, die belägerung Freyburg vff zu

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 75. Eigenh. ondertek. De brief geeft een aanvulling op de brief die Keller drie dagen eerder aan Grotius had geschreven; vgl. no. 6128.

heben, vndt welcher gestallt solche zu werck gerichtet werden, ist hiebey liegendt zu ersehen.[2] S. Exc. haben dem bischoff von Hall[3] durch den obrist leutenant Lorentz von der Linde[4] zu entbotten, sich mit seiner hoffstatt wieder von dannen nach Dressden zu retiriren, weilen er nicht allein die verhoffte interposition, seinen herrn vatter den churfürsten zur accommodation zu bringen, nicht gelaistet, sondern auch vor sich selbst nicht einmahl bey I. Königl. M[ajestä]t zu Schweden seiner neutralität halber, sich angemeldet hatt.

Auss Dennemarck haben wir anderst nicht, alss die continuation des vorigen. In dem friedens negotio ist noch weiter nichts einkommen.

Ich schliesse hiemit, stäts bleibend

Ew. Excell. gehorsamber diener,

G. Keller m. pa.

Hamburg, den 3. Martii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 April.

6130. [1643 maart 14]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Speraveram cogniturum me aliquid super Riveto, cuius ferociam seditiosam retundi non mea, sed regis Britanniae interest, et quidem celerrime, ob magna temporum horum momenta. Neque enim aut aequum aut in publicum utile est contra reges liberum esse stilum, iura regum silentio opprimi.[2] Reginae Anglicae, post gravem sane iniuriam factam ei concitoribus Borboritis, satisfactum ex parte, gaudeo.[3] Quid rex Galliae sibi debet polliceri a talibus foederatis, si quando sub religionis nomine iterum hic arma moveantur? Septem civitates quae decreto postremo pro regina facto contradixere, esse arbitror Harlemum, Lugdunum et ex Noordhollandia caeteras.[4] Scire velim an recte mea coniectura processerit.

2 De bijlage met het laatste nieuws over de militaire situatie bij de Saksische stad Freiberg ontbreekt.

3 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had in januari met August, tweede zoon van keurvorst Johann Georg I van Saksen, administrator van het aartsbisdom Maagdenburg, onderhandeld over een neutraliteitsverdrag. Door het uitblijven van enig resultaat werd de gunst om in Halle te residieren ingetrokken; vgl. *Gazette 1643*, no. 16, dd. 7 februari 1643.

4 Lorentz von der Linde (1610-1670), hoofdofficier in het Zweedse leger (*SBL* XXIII, p. 328-329, en *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 461 en p. 507).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 950 App. no. 643. Antw. op no. 6113, beantw. d. no. 6145. Op grond van de nieuwsberichten in deze brief moet de datum 14 maart aangehouden worden.

2 De waarschuwing betrof het tendentieuze karakter van Rivets 'politica' op p. 115-125 (ad articulum XVI) van zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319); zie ook no. 6022 n. 4.

3 Geloofsgenoten van André Rivet en Samuel Desmarets (Borborita) haalden fel uit toen bleek dat koningin Henriëtte Maria de Republiek verliet met scheepsladingen oorlogsmaterieel (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 108-110, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 244-245 en p. 247-248).

4 De protesterende Hollandse steden waren Haarlem, Leiden, Brielle, Hoorn, Edam, Medemblik en Purmerend (*Res. SH*, dd. 24-25 februari 1643).

Regem quominus viderim[5] valetudo eius impediit, qui paulatim corrigitur, et ut plane sanescat Deum precor, multa alioqui mala prospiciens.

5 Grotius was nog niet in de gelegenheid gesteld om koning Lodewijk XIII een schrijven van koningin Christina van 7/17 januari 1643 te overhandigen; vgl. nos. 6044 en 6122.

Accepi literas[6] unde disco esse et in Dania et in Suedia quibus non displicent nostra cogitata pro ecclesiae pace; idem mihi constat de Anglis et Germanis. Quare rogo tu amicique alii me fortiter adiutetis precibus apud Deum, apud homines humana ope.

Praefectus huius urbis[7] non ab officio tantum amotus, sed et relegatus est, ideo quod contra indictionem in domos liberius declamaverat. Brevi in aperto habebimus exercitus. Deus nobis det pacem.

Salutamus omnes, uxorem et liberos vestros et amicos, si qui sunt,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

6131. 1643 maart 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Gelijck het in de zaecken van de algemeene kerck redelijcker is dat wij de kerck dulden dan dat de kerck haer vouge nae yders phantasiën, zoo is het oock gemackelijcker dat die mij willen bezoucken onse coustume volgen dan dat ick mij nae yders lusten zoude buigen, 'twelck oock quade consequentie met zich zoude brengen.[2]

't Is mij lief dat de beletzelen van de vredehandel werden wechgenomen ende dat op de sauf-conduicten oock van Spaignie niet en valt te zeggen.[3] Van Sweden ende van des landgravins wegen is geen swaericheit te maecken. Die in Vrancrijck naest den coning het hoochste bewint hebben, zijn van verscheide opiniën over het stuck van oorlogh ende vrede. Wie boven drijven zal, is onzeecker te gissen doordien des conincx humeur bedeckt ende veranderlijck is.

Off de landgravinne de inlegering van Oost-Frieslant zal quitteren, twijffele ick.[4] 't Lang verbeiden van de coninginne tot Scheveling[5] zal tijd gegeven hebben aen de schepen van 't parlement om de aencomste van haere Majesteit te passen. Ick hoope dat alles wel zal afloopen ende tot een goede vrede comen, daer ick garen toe zoude helpen, zoo ick conde. Zoo ick can zien dat die van Hollant ende Zeelant[6]

6 De hier ter sprake gebrachte brieven lijken niet overgeleverd te zijn.
7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 14 maart.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6132.
2 Nogmaals uitte Grotius de wens dat bezoekers uit de Republiek hem aanspraken met ‘Excellentie’; vgl. no. 6023.
3 De Staten-Generaal gaven op 17 maart te kennen dat het laatste uit Hamburg toegezonden formulier van de Spaanse vrijgeleidebrieven hun goedkeuring kon wegdragen (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 120).
4 In Den Haag waren besprekingen gaande over de kwestie van de inkwartiering van Hessische troepen in Oostfriesland. Op verzoek van Frederik Hendrik werd in de Staten-Generaal thans gesproken over de mogelijkheid om landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel persoonlijk over deze zaak te benaderen (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 251).
5 Koningin Henriëtte Maria verscheen de 23ste februari op het Scheveningse strand. Zij liet zich pas op 26 februari aan boord zetten van het vlaggeschip van de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp.
6 Op 26 februari werd in de Statenvergadering het woord verleend aan een delegatie uit de Staten van Zeeland. Onderwerpen die toen aan de orde kwamen, betroffen de beveiliging van de kustwateren, de benoemingen in de Hoge Raad en het Hof van Holland, de munt, de instructie voor de gedeputeerden ter generaliteit en tenslotte ook het vraagstuk van de verlenging van de octrooien van de Oostindische en Westindische Compagnieën (*Res. SH,* dd. 25-26 februari).

alle eigenbaet terzijde stellende op het gemeene beste letten, zal ick garen bijbrengen dat mij mogelijck is.

XIV Martii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 29 [*sic*] Martii 1643 uyt Paris.

6132. 1643 maart 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den coninck om zijne gezontheit te herscheppen is gegaen nae Versail. Heeft den lieutenant civyl van dese stadt[2] afgestelt ende gezonden nae Berry, omdat hij hem wat te zeer had gekant tegen de impositie op de huizen, zeggende dat hij de ses millioenen die den coning zoect wel zal vinden, zoo den coning hem wilde autorizeren, binnen zes huisen van Parijs. 's Conings broeder is wederom niet wel met den coning om eenige propoosten bij de zijne gehouden. 't Lichaem van 's conincx moeder is gebracht te Saint-Denys.[3]

De Spaenschen verwacht men binnen weinigh dagen in 't velt. 's Conincx legers maecken haer oock gereedt. Den marescal de Guebrian heeft in verscheide rencontren verloren bij de vierduizent man.[4] Men zent hem vierduizent anderen te voet, meest vremde regimenten, die om de besnoeing van haere proffijten wat zijn gemescontenteert. Men zal oock eenige ruiterie derrewaert doen gaen, ende nae Uberlingen achthondert man te voet, vijfhondert te paerd ende vijf brigantins, hoewel veelen oordeelen de plaets de costen niet waerd te zijn.

Ick heb aen de ministres van den coning vertoont hoe noodigh het is dat het leger van dezelve heer mares[c]al gebruict werdt binnen in Duitschlant, dat andersins alle de trouppes van den keizer ende de ligue, die zeer groot zijn, geschapen zijn den marescal Torstensoon op het lijf te vallen, waeruit veel quaeds soude connen ontstaen, 'twelck in tijds dient verhoedt.[5]

Men zegt dat La Motte eetensgebreck heeft.[6] Men luistert hier nae de openingen die geschieden vanwegen hertogh Carel.[7] Prince Thomas zoude garen Tortone wederbecomen.[8] Na Nizze zijn over zee gezonden vierduizent Fransoisen ende gelt

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6131. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 14/24 maart 1643).

2 Isaac de Laffemas, 'lieutenant civil' in de 'prôvôté' van Parijs, werd begin maart van zijn functie ontheven (*Tallemant des Réaux* II, p. 1128, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 15-16).

3 Het stoffelijk overschot van Maria de' Medici († 3 juli 1642) moest van Keulen naar Saint-Denis overgebracht worden. In de vooravond van de 8ste maart bereikte het de laatste rustplaats (*Gazette 1643*, no. 32, dd. 14 maart 1643).

4 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had deze manschappen verloren tijdens de vele kleine schermutselingen met het Zwabisch-Beierse leger in het Wurtembergerland. Mettertijd verstreek de hoop op royale steun uit Parijs (*Episodes Guébriant*, p. 307-318).

5 Grotius wist dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn campagne had afgestemd op de aanwezigheid van een sterke Franse troepenmacht aan het westfront; vgl. no. 5991 (dl. XIII).

6 Het lukte de Fransen niet het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) binnen te dringen.

7 In Parijs begonnen de geldschieters van hertog Karel IV van Lotharingen zich te roeren (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 18-20).

8 In de omgeving van Ivrea werkte prins Tommaso Francesco van Savoye een krijgsplan uit om met een mars langs en over de Tanaro hulp te bieden aan het garnizoen van het door de Spanjaarden belegerde Tortona (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 27).

voor Casal. Den ambassadeur van Vrancrijck Fontaine de Mareuil gaat weder nae Rome. Den paus dispo-

neert zich beter als voordeze tot de vrede met den hertogh van Parme om met te meerder glimp anderen de vrede aen te prijzen.[9] Consenteert aen den coning van Vrancrijck de nominatie tot de bisdommen in Catelagne[10] ende geeft aen den broeder van den cardinal Mazarini 't amp[t] van Padre maestro del Sacro Palazzo in plaetse van het generalat van de jacobijns, dat bij hem was gepretendeert.[11]

Men vint hier niet te seggen tegen het paspoort bij den coning van Spaignie gezonden voor de Staten-Generael de[r] Vereenigde Nederlandsche Provinciën.[12] 't Schijnt dat het hof van Spaignie door de verandering daer gevallen zich beter zal vougen tot reden.[13] De vergadering van Francfort zal oock den keizer tot vrede doen comen door vrese dat anders de princen apart voor haerzelve zullen handelen.[14]

Mijnheer den hertogh van Anguien comt mij daer adieu zeggen,[15] zijnde bereidt om te gaen nae de frontieren, alwaer zijne Hoocheit over het beste leger zal commanderen. Dezelve heeft aengenomen bij den coning te helpen ten einde den marescal de Guebrian weder gezonden werde nae Duitschlant.[16] De Spaenschen zijn afgeslagen, willende 't casteel van Miravet aentasten.[17] Uit Engelant verstaen wij dat daer voorslagen geschieden van een bestant tusschen den coning ende 't parlement,[18] ende van het licentiëren der trouppes; ondertusschen verscheide compaigniën van het parlement kiesen des conings partij, ende den grave van Essex,[19] zijnde tot Windtsor, werdt buiten het casteel gehouden.

14 Maert 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Martii 1643 uyt Paris.

9 De terugkeer van de Franse ambassadeur François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, werd in Rome gezien als een teken dat paus Urbanus VIII zich wat inschikkelijker wilde opstellen in het conflict met Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

10 Het zal hier waarschijnlijk de toestemming tot overplaatsing van de bisschop van Elne naar het bisdom Guadix betreffen (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 182).

11 Paus Urbanus VIII weigerde de voordracht van Michel Mazarin voor de waardigheid van generaal der orde der dominicanen te aanvaarden; vgl. *Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* XV, p. 218-221 en p. 246-248. Van deze afwijzing maakte kardinaal Jules Mazarin op diplomatieke wijze gebruik om van de paus enkele concessies af te dwingen (*Lettres Mazarin* I, p. 83-89).

12 In de Republiek bestond grote bereidheid om het op naam van koning Philips IV uitgevaardigde formulier van de Spaanse vrijgeleidebrieven te aanvaarden.

13 ‘Conde-duque’ de Olivares was in januari in ongenade gevallen.

14 In Frankfort was op 11/21 februari de ‘Deputationstag’ hervat. Het vredesvraagstuk kwam aan de orde bij de bespreking van het door de keizerlijke delegatie voorgelegde ‘Pacificationspunkt’ (*Urk. u. Act.* I, p. 796, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117).

15 In de tweede week van april vertrok Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, naar het Picardische front.

16 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant begon zich te verschansen in het Zwarte Woud (*Episodes Guébriant,* p. 312-313).

17 De *Gazette 1643*, no. 36, bracht op 23 maart 1643 in een ‘extraordinaire’ verslag uit van de overwinning die de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op 2 maart bij Miravet aan de Ebro had behaald.

18 Op 6/16 februari maakte koning Karel I zijn antwoord bekend op ‘The Parliament's propositions for peace, presented to the king at Oxford’ dd. 1/11 februari 1643 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 72-74). 's Konings voorstel om tijd vrij te maken voor onderhandelingen kreeg een goede ontvangst in het Hogerhuis (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 245-246).

19 Het leger van het Parlement stond onder bevel van Robert Devereux (1591-1646), graaf van Essex (*DNB* XIV, p. 440-443).

6133. 1643 maart 14. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Dum suspensos sollicitosque nos habet regis valetudo,[2] didici comitem Guebrianum in aliquot concursibus - iusto enim proelio abstinere iussi fuerunt Bavarici - damna accepisse ad quatuor hominum millia, venisse Brisacum, misisse huc petitum supplementa. Cognovi praeterea ex Erlachii literis[3] nihil eum boni sperare ex bello ad Acronium lacum; Uberlingam non tanti, ut magno impendio muniatur defendaturque.[4] Tum vero ex Grosiegio,[5] quem huc misit Hassica landgravia, intellexi landgraviam vehementer expetere ut rex in ipsa Germania bellum gerat, ut distractis hostium ibi viribus res sociorum sint tutiores. Quod ut postularem, mihi quoque nuper mandatum memini, et congruere id foederi, cuius primum sit caput, ut arma inferantur terris quae Austriacae domui sunt propriae.[6] Cogitavi simul Torstensonum, qui in intima Germaniae penetravit certa cum fiducia fore ut et Galli in Germania bellum fortiter gererent, non extra periculum fore, si tota vis hostium in ipsum Hassosque incumberet, praesertim cum non dubitetur quin Luneburgiorum cum imperatore pacta[7] vim suam sint habitura.

His de causis,[8] dum aditum adhuc regis ex ipsius commodo opperior, adeundum mihi censui comitem Chavigniacum.[9] Adii, primumque percunctatus de regis valetudine, quam testabar nobis non minus quam ipsis Gallis esse cordi, cognovi eum habere se meliuscule, ita ut rex Versaliam ire animi corporisque reficiendi causa decreverit. Dixi deinde quae de Guebriano audissem, neque invidere nos regis processibus, sive ad Acronium lacum, sive in comitatu Burgundiae, sed e re communi maxime fore, si rex Guebriani exercitu novis firmato copiis in penetralibus Germaniae uteretur, idque tum foederibus, tum conceptae a Torstensono fiduciae et iis quae iam ante ex mandato regi exposuissem et nunc missus a landgravia exponeret, congruum fore. Respondit constitutum regi mittere illico ad Guebrianum quatuor

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 130; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 267 no. 471. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 39.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 14 maart 1643 (no. 6132).
3 Het is uit deze tekst niet op te maken of Grotius een aan hem persoonlijk gerichte brief van Johann Ludwig von Erlach, de 'Weimarse' gouverneur van Breisach, heeft ontvangen.
4 Met de verovering van Ueberlingen hadden de Fransen toegang gekregen tot het Meer van Konstanz (Acronius lacus). Op dit moment bracht Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach, versterkingen aan in de plaats (*Gazette 1643*, no. 32, dd. 14 maart 1643).
5 De Hessische geheimraad Adolf Wilhelm von Krosigk behartigde zowel in Parijs als in Den Haag de militaire belangen van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel (Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162 (1960), p. 70-72).
6 Het verdrag van Wismar (1636) bevatte onder § 2 de bepaling: 'Le roi [de France] fera la guerre ès provinces hereditaires de la Maison d'Austriche par delà le Rhin, et la reine de Suede ès autres provinces hereditaires de ladite Maison, qui est à dire, au Roiaume de Boheme et de Silesie' (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 123, p. 161 (Frans-Zweeds verdrag van Hamburg van maart 1638) en p. 207-209).
7 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden in 1642 de partij gekozen van de keizerlijken (M. Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642*, Hildesheim 1979).
8 In een schrijven van 29 november/9 december 1642 (no. 5991 (dl. XIII)) had Grotius van koningin Christina opdracht gekregen om de Franse regeerders te wijzen op het belang van de voortzetting van de oorlog in Duitsland; vgl. 6073.
9 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, zoon van Claude le Bouthillier, 'surintendant des finances'.

peditum millia, mox et equitis nonnihil, usurumque regem isto exercitu ubi res ipsius amicorumque id maxime exigerent. Venit tum mihi in mentem,

quid Stella[10] mihi dixerat, se ex Sirmondo[11] cognovisse non alienum esse a pace regem eiusque administros, sed valde ipsis nolentibus fore, si Suedi, qui a Gallis accepissent pecunias, plus lucri ex pace referrent quam Galli, qui Suedis pecunias dedissent. Dixi autem Chavigniaco a pace iusta ac bona non aversos esse eos, quorum in manu esset res Suedica. Et credibile esse Hispaniae quoque regem in id proniorem fore, ex quo ab Olivare ad alios transiit regis gratia, cuius rei esse indicium, quod tuti itineris diploma, a rege Hispaniae signatum, ad Batavos venisset quale Batavi desiderant, quod Chavigniacus verum esse agnoscebat.

Praefectus huius urbis, quem locumtenentem civilem vocant, his diebus per regem demotus est ab ea dignitate, ideo quod acrius quam rex pateretur, intercederet consilio imponendae in domos tricesimae, dicens sex milliones, quos rex expeteret, facile, si rex vellet, se intra sex locupletum domos, metu poenae gravioris, reperturum. Frater regis rursus offensum regis incurrit per improvidos suorum sermones de regimine, si quid regi accideret.

Princeps Thomas operam dabit ut Dertonam recuperet. Legatus Gallicus Romam rediit, crediturque controversia papae cum Parmensi ad transactionem ventura. Quod si fiat, poterit papa aliis efficacius commendare pacem, cuius ipse exemplum dederit. Nicaeam quatuor millia Gallorum missa; Uberlingam pedites octingenti, equites quingenti, naves aliquot, et pecuniae ad tuendum Casale. Intra Mottam esuriri dicitur. Reginae matris corpus in aede Sancti Dionysii depositum est. Vendocinensi permissus in Galliam reditus.[12] Permisit papa regi nominare in Catalania episcopos; fratrem autem cardinalis Mazarini fecit Patrem magistrum Sacri Palatii. Hispanorum ex Belgico exercitus intra paucos dies prodituruus dicitur.

Et dum haec scribo, venit ad me dux Anguianus, princeps Condaei filius, parans se itineri, primum ad spectandum si quid desit in limite; cui eadem dixi quae comiti Chavigniaco dixeram. Promisit se et patrem laboraturos, ut Guebrianus in Germaniam redeat distrahatque a nobis hostium vires.

Non desinam rotam hanc impellere simulque Deum precari, excellentissime et illustrissime domine, ut regno tuaeque Sublimitati det omnia prosperrima,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] IV/XIV Martii 1643.

In Catalania ab oppugnatione Miraveti repulsi sunt Hispani. Inter regem Britanniae et parlamentum proponuntur conditiones de indutiis et dimittendis exercitibus. Integrae turmae et centuriae ad regem transfugiunt. Essexius, qui Vindesorae est, in arcem non admittitur.

10 Johannes Tilmannus Stella de Morimont, heer van Tercy, gewezen secretaris van de Franse ambassadeur te Hamburg, was in de week van 9-17 januari 1643 enkele malen op bezoek bij Grotius geweest; zie no. 6042.

11 Jacques Sirmond S.J. (1559-1651), de biechtvader van koning Lodewijk XIII. In zijn nieuwsbrieven van 21 maart (nos. 6141-6143) moest Grotius melden dat het hof besloten had de eerwaarde uit 's konings entourage te verwijderen.

12 César de Bourbon, hertog van Vendôme, natuurlijke zoon van koning Hendrik IV, werd bij zijn vertrek uit Engeland op 27 maart nog geconfronteerd met een arrestatiebevel van de parlementsgezinden (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 253 en p. 258).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Clades Guebriani in velitationibus. Socii urgent Gallos bellum in Austriacas provincias ducant. Gallorum Suedis suspecta fides. Singulos belli pertaesos arguit. Nova fratris regii in regem offensa. Italica. Papa episcopos nominandos (in) Catalaunia Galliae permittit.

6134. 1643 [maart] 14. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

J'ay veu icy monsieur Grosnigh,[2] et ayant appris ce que desire madame la landgravin, la santé du roy ne nous permettant pas encore d'avoir audience prèz du roy, laquelle nous esperons d'avoir sitost que sa Majesté sera revenue de Versail, j'ai creu estre de mon devoir de m'addresser à monsieur le comte de Chavigny et luy recommander ce que sa Majesté[3] desire, et principalement que l'armée du mareschal de Guebrian, qui en diverses rencontres a perdu quatre mille hommes et est revenu à Brisac, puisse estre renforcée et employée dans l'Allemagne. Monsieur le comte de Chavigny m'a dit que le roy envoye à laditte armée quatre mille gens à pied et qu'il envoyera aussi de la cavallerie et employera laditte armée là où le requiera l'utilité de ses affaires et de ses amis. Le mal est que ces gens de pied qu'on envoye, sont de regimens estrangers, pas trop satisfaits à cause d'un nouveau mesnage fait à leur despens. Et combien que monsieur Erlach croyt qu'on ne fera pas bien de faire la guerre prèz du lac de Constance et qu'Uberlinge ne vaut pas la peine de la fortifier et defendre, je vois qu'on y envoye huict cents hommes à pied, cinq cents chevaux et quelques brigantins.

Nous attendons en peu de jours les Espagnols en campagne du costé du Pays-Bas. Les armées du roy se preparent aussi pour marcher. On a envoyé à Nizze quatre mille hommes par mer, et de l'argent pour Casal. Et croit-on que le prince Thomas va pour reprendre la ville de Tortona et que La Motte en Lorraine patit à faute de vivres.

Le corps de la roine-mere est mis à Saint-Denis. Monsieur le frere du roy est de nouveau mal avecq le roy à cause de trop libres discours de ses gens sur le fait de la regence si quelque chose arrivoit à sa Majesté. Le lieutenant civil de cette ville, s'estant opposé un peu rudement à la trentiesme qu'on veut lever sur les maisons, disant qu'il fera trouver [pour] le roy les six millions qu'il cherche dans six maisons à Paris s'il plaist au roy de luy en donner ordre, a esté demis par le roy de la charge et relegué en Berry.

L'ambassadeur de France retourne à Rome. Le pape se dispose à l'accommodement avecq le duc de Parme, permet au roy de nominer les evesques en Catalogne, donne au frere du cardinal Mazarini la charge de Padre maestro del Sacro Palazzo au lieu du general[at] des jacobins.

On se contente icy du passeport envoyé par le roy d'Espagne ‘voor de Staten-Generaal’ des ‘Vereenighde Nederlandsche Provinciën’. On escoute icy les propositions du duc Charles pour se raccommoder avecq la France. Si on le peut faire, ce sera tant de la paix osté. Ce qu'il vous a pleu me mander et ce que j'apprens d'ailleurs touchant l'assemblée à Francfort monstre que les princes allemans desirent la paix, et il est à croire que la cour d'Espagne par le changement qui y est arrivé, s'y disposera aussi. Je ne trouve pas estrange que les Fransois aient voulu faire croire à messieurs les Estats que l'empereur ne leur est pas moins ennemy que le roy d'Espagne, mais c'est à messieurs les Estats de distinguer leurs interests de ceux de la France.[4]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 25. In de dagtekening zal een fout van de copiïst geslopen zijn.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 14 maart 1643 (nos. 6132 en 6133).
3 De copiïst doelt misschien op ‘son Altesse’ (de landgravin van Hessen-Kassel).
4 In een memorandum, dat staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, op 7 februari 1643 te Saint-Germain-en-Laye overhandigde aan de naar de Republiek vertrekkende diplomaat Godefroi d'Estrades, werd aangestipt dat het koning Lodewijk XIII niet was ontgaan

Je suis marry que la roine d'Angleterre a receu tant de subject pour estre mal satisfait de la province d'Hollande et qu'il ait fallu que monsieur le prince d'Orange pour si peu

dat Frederik Hendrik, met medeweten van de Staten-Generaal, de keizer had benaderd met voorstellen over een ‘tretté de souverénetté’ (*Correspondance d'Estrades* I, p. 137-145).

de choses a employé son authorité.[5] Tout ce mal ne procede que des gens de l'eglise, qui ne peuvent ny se tenir en repos ny laisser d'autres en repos. Le prince Guillaume de tres haute memoire[6] a souventes fois remonstré aux Estats qu'il faut tenir ces gens en bride.

Tout asteure le duc d'Anguien me vient voir, estant sur son depart pour revoir la frontiere et se mettre en campagne sitost qu'il y aura de la pasture pour les cheveaux. J'ay recommandé à son Altesse nos affaires et ceux de madame la landgravinne. Il m'a promis d'y travailler et principalement afin que l'armée du comte de Guebrian soit employée dans l'Allemagne.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

14 Febvrier [*sic*] 1643 à Paris.

Les Espagnols en Catalogne ont esté repoussez de l'attacque faite à Miravet. Nous apprenons qu'on traitte entre le roy d'Angleterre et le parlement d'une trefve et de licentier les armées. Cependant des compagnies entieres du parlement se donnent au roy, et le comte d'Essex, qui est à Windsor, ne peut entrer au chasteau.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6135. 1643 maart 16. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Episcopio[2] desperant omnes medici. Recte iudicas eum magni esse ingenii, addo multae etsi forte non in antiquissimis patribus lectionis, quanquam et in iis non parum praestitit.

Regina Angliae,[3] a nostris navibus in littus Britannicum exposita, quo pacto Anglicarum navium tormentis sit impetita, et quomodo praesidium a Novocastello acceperit, ab aliis intelliges.[4] Hollandi et Selandi nostri decreverunt Foederatis

5 Frederik Hendrik moest ingrijpen om een einde te maken aan de publieke discussie over de afgifte van paspoorten voor de vele goederen die koningin Henriëtte Maria met zich mee wilde voeren naar Engeland. Zijn pogingen tot matiging kregen de onvoorwaardelijke steun van de Hollandse ridderschap en de steden Amsterdam en Rotterdam (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 108).

6 Grotius neemt hier de woorden en gedachten over van de vader van de huidige prins.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 350. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6120, beantw. d. no. 6148.

2 De Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius zou op 4 april komen te overlijden.

3 Koningin Henriëtte Maria maakte de oversteek op het vlaggeschip van de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp. Op 2 maart ging men voor anker bij Bridlington (voorheen Barleton). Hier werd een sloep uitgezet om een bode naar de koning te zenden. Deze missie gelukte pas na een tweede poging. Zodra het contact op 4 maart tot stand was gekomen, kon de koningin aan land worden gebracht (M.G. de Boer, in *TvG* 59 (1946), p. 58-60, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 156).

4 Nicolaes van Reigersberch en de secretaris van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona voorzagen Grotius van het laatste nieuws.

Ordinibus ponendas leges quas excedere iureiurando vetentur, et mittendos ea de re ad reliquas provincias deputatos;[5] caeterum de ipsis legibus earumque forma nondum convenit.

De Riveto cogitabo ego et alios ut cogitent, monebo.[6] De postulato Ordinibus Hol-

5 Tijdens het bezoek van een delegatie van de Staten van Zeeland aan Den Haag werd weer gesproken over het voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien; vgl. no. 6131, en S. Groenveld, *o.c.*, p. 86-87 en p. 278-279.

6 In de Republiek leek niemand grote lust te hebben om openlijk kritiek te leveren op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

landiae aut eorum deputatis pro restitutione chartarum tuarum[7] offerendo agam cum Reigersbergio, quanquam id sine fructu fore certus sum, neque credam vel rescriptum aliquod obtineri posse, quippe qui iam antea omnem in eo negotio lapidem moverim. Historia tua[8] recte apud me asservatur, neque cuiquam extra filium Petrum copiam eius inspiciendae feci, neque porro facturus sum. Considerata super synodo Carentonensi[9] egregia sunt et politicis animadversionibus plena. Illud quoque quod rex synodo Alensonensi proposuit,[10] dignum memoria est; forma vero iurisiurandi a Britannis regi praestandi ea quae bonos cives a praestatione deterrere non debeat.[11]

Quod de legibus Ostrogothorum in causa filiae affers,[12] iam ante ex parte a nobis erat citatum; curabimus ut id iam plenius fiat. De filii maioris negotio haereo,[13] nam sicut eum e Galliis quoquoversum proficisci perpeti possim, ita nescio an satis pro dignitate sit ut ex his partibus, ubi tam multi nobis aut invidi aut malevoli, in eas oras quasi relegetur. Ego de tota hac re cum senatore Reigersbergio conferam, sed ut verum fatear, non puto nos condignam ipsi conditionem reperturos. Minor filius adhuc cum rupto crure conflictatur, et ad suos, si per hostiles copias liceat, redire gestit.[14]

Audio Barlaeum defuncto cardinali Ricelio parentasse, sed versus videre mihi nondum contigit.[15] Spero nos propediem habituros Lucani editionem cum notis tuis, ita ex ore Blavii promittunt filii.[16] Velim scire quo tempore typographus[17] speret notas tuas in Vetus Testamentum posse absolvi, et an iam descriptorem nactus sis eorum quae in Novum Testamentum commentatus es.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,

7 Grotius verlangde de teruggave van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht.
8 Het manuscript van de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741).
9 De ‘considerata’ van de koninklijke commissaris Auguste Galland op de besluiten van de nationale synode van Charenton (1623).
10 De geboden die koning Lodewijk XIII door zijn commissaris Saint-Marc liet afkondigen op de nationale synode van Alençon (1637). In artikel IV werd het de protestantse onderdanen van de koning verboden ‘de se revolter, ni de prendre les armes contre leur Souverain’ (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* II, p. 533-539).
11 De broers dachten hierbij aan het antwoord dat koning Karel I van Engeland op 6/16 februari gaf op ‘The Parliament's propositions for peace’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 72-74).
12 Het gaat in deze passage om een tekst die te vinden is in de vijfde titel, lex 16, van het tweede boek van de *Lex Visigothorum*: ‘De olografis scripturis’. Het vraagstuk van de erkenning van een holografisch testament was van belang in het proces dat Cornelia de Groot voor het Hof van Holland tegen Adriaen van Naeltwijck voerde over de rechten op de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt.
13 Grotius' oudste zoon Cornelis had wel zin om in dienst van de Oostindische Compagnie naar de Oost te gaan.
14 Dirk de Groot herstelde te Wertheim van een beenbreuk. De brief waarin hij aan zijn oom mededeling doet van het ongeval is niet bewaard.
15 Barlaeus' gedicht ‘Gallia plorans, sive laudatio funebris, eminentissimi cardinalis, Armandi Joannis Plessiaci, Richelii ducis, Galliae paris ... ad regem’; zie J.A. Worp, ‘Caspar van Baerle’ in *Oud-Holland* 6(1888), p. 269-270, en C. Barlaeus, *Poemata* I, liber I Heroicorum (editio 5^a), p. 159-174.
16 Johan en Jacob, de twee studerende zonen van Willem de Groot, hadden een bezoek gebracht aan de drukkerij van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu om ter plaatse te vernemen hoe het werk aan Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) vorderde.
17 In Parijs werkte de drukker Cramoisy gestaag voort aan de uitgave van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). Voor de afwerking van de nog niet volledig persklare teksten van de *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141) werd nog een betrouwbare afschrijver gezocht.

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XVI Martii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Martii.

En in dorso: 16 Martii 1643 W. de Groot.

6136. 1643 maart 17. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 9 et du 16 Febvrier. La disposition du roy[2] n'est pas si bonne comme nous la voudrions, mais nous esperons que le beau printemps la remettra. Cependant on se prepare de part et d'autre pour se mettre en campagne, tant sur la frontiere du Pais-Bas que sur celle de la Bourgogne, et ne laisse-t-on pas d'envoyer des trouppes et de l'argent vers l'Italie et l'Espagne.

Nous attendons les nouvelles de la prise de Friberg et du progres des nostres.

En Espagne il semble que la cour se dispose plus aux choses raisonnables qui servent à la paix que soubs la conduite du comte-duc, car les passeports du roy d'Espagne pour les Provinces-Unies du Pays-Bas sont venus tels qu'on les peut desirer.

Les affaires du roy d'Angleterre prosperent et le peuple tant de Londres que des autres villes sont lassez de guerre civile tellement qu'il y a eu de deputez qui traittent d'un accommodement, lequel seroit à desirer si on pouvoit [susciter] les affections des uns et des autres pour le bien commun et de la maison palatine;[3] ce que je souhaitte de tout mon coeur, et suis, monsieur,

vostre serviteur.

A Paris, le 17 Mars 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6137. 1643 maart 17. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, insonderss hochgeneigter herr,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 28. Antw. op no. 6094, dd. 9/19 februari, en no. 6103, dd. 16/26 februari.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 14 maart 1643.

3 De strijd tussen koning en Parlement hield in Engeland de gemoederen zo zeer bezig, dat de behartiging van de belangen van de keurvorstelijke familie van de Palts vrijwel volledig op de achtergrond was geraakt. In ‘The Parliament's propositions’ werd de kwestie slechts terloops aangeroerd (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 70-71).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 76. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

Auss Dennemarck haben wir anderss nichtss alss die continuation dess vorigen,[2] vnd über dass nur allein, dass man vor gewiss sagen will, dass zuem wenigsten ein theil der Dänischen kriegss praeparatorien zur assistentz dem könig in Engellandt angesehen sey. So beruhet auch dass friedenss negocium in vorigen terminis.

Der Polnische reichsstag hat seinen anfang gewonnen,[3] wirdt aber noch von keinen

2 In Hamburg had men nog geen nieuws ontvangen over de Deense landdag te Kopenhagen; vgl. nos. 6128 en 6138.

3 De eerste zittingsdagen van de Poolse rijksdag (12-19 februari) waren gewijd aan de benoeming van nieuwe waardigheidsbeklederss (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 120-122).

sonderlichen verrichtungen gehöret, allein vermutet man sich nichtss gutess, sonderlich vor die evangelische parthie, wieder welche die actiones mit grossen verleumbdungen geführet werden. Der keyserl. gesandter daselbst sollicitirt starck umb hülff, soll aber schlechte apparentz sein, dass er viel erhalten werde, vnd stehet ihm der Frantzös. gesandter baron d'Avangour starck im wege.[4]

Der churfurst zue Brandenburg ist den 24. Febr. nach Cüstrin kommen,[5] wird nunmehr zue Berlin sein, vnd soll sich vnterwegenss in den Märckischen städten, woruf er zukommen, die hüldigung haben thuen lassen. Auss Westpfahlen vnd auss den Braunschweigischen wirdt dess h[errn] feldtmarschaln Excell. ein starcker secours von 36 compagn[ien] zue pferd - so guten theilss von den Luneburgischen[6] herkommen - zugeschickt,[7] vnd ist albereit in voller march begriffen.

Ich schliesse hiermit, stetss verbleibend

Ew. Excell. gehorsambster diener,

G. Keller m. pa.

Hamburg, den 7. Martii [1]643.

P.S. Ess sollen auch von allen Schwed. guarnisonen an der Elbe vnd in Pommern einige völcker gezogen vnd gleichfalss vfwartss geschickt werden. Gott gebe dass sie woll über kommen vnd gute dienste thuen mügen.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 April.

6138. 1643 maart 20. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

Auss Dressden wirdt vom 2. dieses geschrieben, dass damahln die keysserl. armée vmb selbige vestung gestanden seye, vndt dem churfürsten zu Sachsen mit 3 salve, so wol von den rheutern vndt mussquetiers, alss auss dem groben geschütz,

4 De Franse gezant Charles Du Bois, baron van Avaugour, verzette zich hevig tegen de inspanningen van baron Georg Ludwig von Starhemberg, heer van Świdnica en Jawor, om in Polen geld en manschappen voor de keizer te werven (*Urk. u. Act.* I, p. 115-119).

5 Keurvorst Friedrich Wilhelm was op 15 februari uit Koningsbergen vertrokken om in maart aanwezig te zijn bij een bijeenkomst van de standen in de Mark Brandenburg. De 6de maart bevond hij zich in de grensplaats Kostrzyn (Küstrin) aan de Oder; vgl. nos. 6104 en 6118.

6 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden in 1642 een verdrag met de keizer gesloten. Tegen de afspraken in lieten zij toe dat in hun landen manschappen werden geworven voor dienst in het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 461-462, no. 1411.

7 De Zweden waren er niet in geslaagd om de Saksische stad Freiberg te overmeesteren. Met achterlating van een deel van hun bagage weken zij eind februari naar de omgeving van Strehla uit (*Doc. Boh.* VI, p. 468 no. 1431, en *Gazette 1643*, no. 38, dd. 28 maart 1643).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 77. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.

sich praesentirt habe.[2] Mit den beeden in Leipzig gewesenen commendanten,[3] so zwar in keiner verhafft, aber doch von jedermann vffs eusserst verachtet weren, hatte es zu einem schlechten aussgang

2 Daags na het ontzet van de Saksische stad Freiberg zond de keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini een van zijn hoofdofficieren naar Dresden om keurvorst Johann Georg I van Saksen verslag te doen van de Zweedse aftocht (*Doc. Boh.* VI, p. 460 nos. 1404-1406).

3 De Saksische garnizoenscommandanten Joachim von Schleinitz en Christoph Trandorf

das ansehen, der Freyburger wolverhalten giebt ihnen einen grossen stoss, vndt treiben die keysserl. ministri, so ihnen sehr zu wieder seindt, den handel mit grossem ernst.

Vom 4. dieses haben wir auss Leipzig, dass der herr feldtmarschall Torstenson, vermittelst deren zu Strelen verfertigten schiffbrücke die Elbe passirt habe,[4] die brücke aber so fort wieder ruiniren lassen. Den 3. haben S. Exc. zu Elsterwerdt gestanden, erwartend einer quantität gewehr, ammunition vndt saltz, so von Leipzig auss dahin geführt worden, vndt schon sicher zu Torgaw angelangt war, auch ausser zweiffel nunmehr längst bey ihro angelangt sein wirdt.

Die keysserl. sollen theils zu Dressden, theils zu Meissen, die Elbe passirt, vndt mit 2000 pferden vff Grossenhan geeylet, solches auch erraicht haben, vmb die vnssrigen an besorgter attaque solchen orths zu verhindern; sie sollen sich verlauten lassen, die erste occasion vor die beste zu achten, einen tantz mit den vnssrigen zu wagen, welche darzu gantz genaigt vndt begierig seind, auch zuversichtlich den Göttlichen beystandt zum starcken seconden haben werden. Von deren ander weiten dessein höret mann nichts gewisses, ins gemein wirdt darvor gehalten, dass sie durch die Laussnitz gegen Mähren sich wenden werden, darbey aber muthmasst mann auch, dass S. Exc., ehe vndt bevor der Westphälisch secours bey ihr angelangt sein wirdt, nicht weiter gehen werden.[5]

Auss Stockholm wirdt mir geschrieben, dass mann in denen, nechst daherumb belegenen provincien, mit der aussschreibung des volcks fast fertig were, in den vbrigen vndt weit abgelegenen verhoffte mann in kurzem dergleichen, dass alsso dieses jahr wiedrumb eine guthe recreutre hieraussen erwartet wirdt.

Auss Dennemarck wirdt gemeldet, dass der reichstag zu Coppenhagen[6] gar gähling sich geendet habe, vndt sollen die senatores gar disgustirt von dannen weggezogen sein, auch weder in die expedition wieder Hamburg, noch gegen Engellandt, verwilligt haben, welche beede der könig vorgehabt, alss mit 30 schiffen wieder Hamburg, vndt mit 8 nach Engelland. Der könig soll sich selbst vber die senatores disgustirt befinden, vndt sich etwas vngedultig erzeigen, so sollen auch die praeparatorien nun nicht mehr so eifferig getrieben werden, wie zuvor beschehen. Mann hällt sonst gäntzlich darvor, dass der könig vff Hamburg etwas vorgehabt, vndt noch habe, vndt wollen etzliche sagen, dass in Dennemarck publicirt vndt verbotten seye, einige freundtschafft mehr gegen die Hamburger nicht zu vben.

Ew. Excell. thue ich hiemit Göttlichem schutz zu allem wolergehen getrewlich empfehlen, allzeit verbleibend

Ew. Excell. gehorsamber diener,
G. Keller m. pa.

Hamburg, den 10. Martii 1643.

4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson staakte op 27 februari de belegering van Freiberg. Aan zijn manschappen gaf hij order om bij Strehla de Elbe over te steken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 389-394).

5 Aan de Weser stond een nieuwe lichting soldaten gereed (*Gazette 1643*, no. 38, dd. 28 maart 1643). Bovendien konden de Zweden altijd nog een beroep doen op steun uit het leger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 461-463, nos. 1411-1413.

6 Koning Christiaan IV van Denemarken legde aan de landdag een verhoging van de militaire uitgaven voor (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 321-324, en *Gazette 1643*, no. 46, dd. 18 april 1643).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 April.

6139. 1643 maart 21. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Non id futurum credidi, ut scriberent in hac causa contra Rivetum aut dominus Johnsonus aut dominus Vossius.[2] Sed eorum consilia in quaerendo homine idoneo audienda censui serioque censeo. Regis enim Angliae et episcoporum eius regni causa hic vel maxime agitur.

Ego Marezio aliter non respondebo quam lucem adferendo locis controversis, idque in Annotatis, quorum editio editionem illam ad Vetus Testamentum subsequetur.[3] Ubi agam etiam de tempore quo scriptam existimo illam quae secunda ad Thessalonicenses vulgo dicitur.[4] Nihil video solidi quo Petaviana quam ego sequor χρονολογία[5] diluatur. Quodsi annus aliquis adiiciatur, ne id quidem mihi nocebit. Quod Timotheus iuvenis dicitur in Paulina epistola,[6] intelligendum ex more Hebraeorum, apud quos iuvenes ad XL et ultra annos;[7] et notandum presbyteros eo tempore ferme lectos fuisse sexagenarios. Dicam et [il]lud nunc obiter, quod alibi firmabo pluribus, ad Gal. II, 1 δεκατεσσάρων scribi, sed legendum τεσσάρων;[8] Jasonem illum nominatum in Actis XVII, 5 fuisse ex

1 Gedrukt *Epist.*, p. 950 App. no. 644. Antw. op no. 6125, beantw. d. no. 6153.

2 Grotius was van oordeel dat de discussie over de 'politica' (nos. 6022 n. 4 en 6130) in Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) beter voortgezet kon worden door zijn vrienden Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius.

3 Zijn kritiek op Maresius' *Concordia discors et Antichristus revelatus* (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318) verwerkte Grotius in de *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en in de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141).

4 In zijn *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) en *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129) had Grotius de theorie verdedigd dat de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen in feite de eerste brief was. Thans bleek dat zijn argumenten niet overtuigend genoeg waren geweest. Op verzoek van zijn broer licht hij in deze brief een aantal punten nog eens nader toe; vgl. no. 6125.

5 Denis Petau (1583-1652), geboren te Orléans, studeerde theologie te Bourges en Parijs. In 1605 trad hij toe tot de orde der jezuïeten. Van 1621 tot 1644 doceerde hij in Parijs theologie aan het Collège de Clermont (*Dict. Théol. Cath.* XII, kol. 1313-1337). Een grote naam op het gebied van de bijbelse chronologie verwierf de jezuïet met werken als het *Opus de doctrina temporum*, Parijs 1627, en het *Rationarium temporum,* Parijs 1633 (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 597 en kol. 599).

6 Een toelichting is te lezen in de aantekeningen van Grotius op 1 *Tim.* 4:12 en 1 *Tim.* 5:1-2 (*Opera omnia theologica* II, 2 (*BG* no. 919), p. 971 r. 23 B en p. 972 r. 4 B).

7 Samuel Desmarets (Maresius) keerde zich fel tegen de 'jesuito-Grotiana chronologia'. Op p. 206-225, in het eerste boek van zijn *Concordia discors, caput* XIII, leverde hij kritiek op Grotius' uitleg van de levensloop van Paulus' reisgezel Timotheus (2 *Thess.* 1:1); vgl. *Appendix de Antichristo* in de *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 478 r. 56 A.

8 Voor het vaststellen van het itinerarium van de apostel, was het van belang om klaarheid te brengen omtrent het tijdstip van Paulus' tweede bezoek aan Jerusalem (*Gal.* 2:1). Een berekening maakte Denis Petau in zijn *Opus de doctrina temporum* II, Antwerpen 1703, liber undecimus, caput XII en XIII (p. 174-177), en nogmaals, in verkorte versie, in zijn *Rationarium temporum* I, Parijs 1673, liber V (p. 205-211). Op deze kwestie liet Maresius het licht schijnen in zijn *Concordia discors* I, p. 208-209. Zie voor Grotius' antwoord, diens *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus*, ad Gal. 2:1: '[Deinde post annos quatuordecim]: Assentior codicibus si qui pro δεκατεσσάρων habent τεσσάρων. Cum enim numeri per notas scriberentur, facile fieri potuit ut ante δ per errorem ι adderetur ....' (*Opera omnia theologica* II, 2, p. 864 r. 50 B).

iudaeis qui iam ante in Christum crediderant,[9] ut censuit etiam Beda:[10] cognatum, ut credo, Timotheo, qui propterea Thessalonicensibus accensetur Act. XX, 4.

Iam vero loca Pauli[11] de duplici genere resuscitandorum agentia manifestum faciunt discrimen eorum, qui tunc victuri sunt et qui tum futuri mortui; ita ut χοίνωσις - quae praeterea non nisi in recitatione virtutum aut vitiorum reperitur, ubi alios in communionem nostrarum laudum vocamus, aut alienarum culparum partem assumimus - hic locum habere non possit. Et quem ego dico sensum esse Paulinorum locorum eum multis locis agnoscit Beza.[12] Quare cum Pauli opinio tam arctum mundo aevum circumscripserit, nihil praedixit de iis rebus quae spatium latius desiderant, quale est regum tot ad Christum conversio. Neque credibile ei revelatas res seriores quam Johanni, qui tanto tempore supervixerit. Semper enim posterioribus prophetis posteriora et plura revelantur. His positis[13] omnino necessitas ipsa interpretationem rediget ad Caium principem Antiocho parem[14] et ad Simonem parem Jamni et Mambri.[15]

9 *Appendix de Antichristo:* 'Nam maiores Timothei Thessalonicae quondam vixisse, etiam inde colligas, quod Thessalonicensibus accensetur Timotheus, Actor. XX:4. Inter cognatos eius qui Thessalonicae erant plane credibile est fuisse Jasonem qui Paulum, simul ut Thessalonicam venit, hospitio excepit, quem fuisse Christianum Beda recte colligit' (*Opera omnia theologica* III, p. 478 r. 36 B).

10 *Venerabilis Bedae Opera omnia* III in *Patrologiae Latinae* tomus XCII, 'Liber retractationis in Actus apostolorum', ad caput XVII (kol. 1026): 'unde intelligendum est Jasonem quoque fratrem, hoc est, fidelem Christo fuisse'.

11 1 *Thess.* 4:14-17 en 1 *Cor.* 15:22 e.v. Grotius had deze plaatsen besproken in zijn *Appendix de Antichristo* (*Opera omnia theologica* III, p. 475 r. 17 B). Deze interpretatie kreeg niet de goedkeuring van zijn opponent (*Concordia discors* I, p. 63-82).

12 In de *Opera omnia theologica* III, p. 476 r. 1 A, plaatste Grotius een verwijzing naar de aantekeningen van Beza op 2 *Tim.* 3:1 (Th. Beza, *Annotationes maiores in Novum domini nostri Jesu Christi Testamentum,* [Londen?] 1594, pars altera, p. 469: 'Quorsum hoc vero ad Timotheum, tunc non futurum superstitem? Nempe de illo die ut sibi incerto sic loqui solent Apostoli, quasi brevi sequuturo, ne quis sibi longiorem dilationem promittens obdormisceret, neque Timothei duntaxat vel illius temporis rationem habuit Paulus, ista et similia in aliis multis epistolis scribens').

13 Hier komt Grotius terug op zijn stelling dat de bijbelplaatsen waarin gezinspeeld wordt op de openbaring van de Antichrist betrekking hebben op eigentijdse figuren en gegevens, enerzijds op de Romeinse keizers Caligula, Vespasianus, Domitianus en Trajanus en de joodse opstandeling Bar Kochba (Barchocheba), anderzijds op de idolatrie en de magie uit de eerste eeuw na Christus.

14 De 'mens der wetteloosheid' (homo peccati) van 2 *Thess.* 2:3-4. In de *Commentatio de Antichristo* wordt 'de zoon des verderfs, de tegenstander, die zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet' vereenzelvigd met keizer Gaius Julius Caesar Germanicus (Caligula) (*Opera omnia theologica* III, p. 458 r. 20 A). De keizer zou met het bevel dat zijn beeltenis in de tempel vereerd moest worden (Josephus, *Antiquitates* XVIII, 261-309 en XIX, 1) de gelijke zijn van de Syrische koning Antiochus IV Epiphanes (175-164 v. Chr.), de tempelschender die vermeld wordt in Josephus (o.c. XII, 246 e.v.) en 1 en 2 *Makkabeeën*, en die voorts in eschatologische zin ter sprake wordt gebracht in *Daniël* 9:26, 11:21 e.v., 12:11 en de *Openbaring van Johannes* 11:2 en 13:5. Zie de *Commentatio de Antichristo* ad 2 *Thess.* 2:8 (*Opera omnia theologica* III, p. 461 r. 42 A) en de *Appendix de Antichristo* (*o.c.* III, p. 487 r. 58 A e.v.: 'Alteram capitis huius ad Thessalonicenses partem [2 *Thess.* 2:8] interpretatus sum de Simone Mago: recte, ut puto, et ita puto, ut non dubitem. In priori parte cum verba Danielis usurpentur de Antiocho, non dubitavi quin aliquis par Antiocho, id est, princeps intelligatur, qui Antiochi rebus paria faciat; quod fecit Caius et aliquanto amplius. Hoc autem loco non multa diligentia opus fuit ut viderem Magum diabolicis artibus utentem describi').

15 Simon de Tovenaar (*Handelingen* 8:4-25) ging volgens Grotius op dezelfde wijze te werk als Jannes en Jambres (Jamnes en Mambres), de tegenstanders van Mozes (2 *Tim.* 3:8). Maresius weigerde bovenstaande identificaties te accepteren. In zijn *Concordia discors* I, *caput* VII, p. 101-118, was hij de mening toegedaan dat bij het begrip 'homo peccati' niet gedacht mocht worden aan één bepaald historisch figuur. Hij verlangde een bevestiging van het leerstuk van

Adde quod si per deos Paulus reges intellexisset, oportuerat eam locutionem apud Hebraeos aut christianos esse receptam. Neutrum autem verum est. Aulici posteriores divos dixere caesares mortuos, non deos, et id quoque patres improbant. Improbanda autem noluisset imitari Paulus. Aliud est in senatu Hebraeo. Nam collegium minus obnoxium erat excitare idololatriam. Quare cum dii ut apud Danielem[16] ita apud Paulum[17] intelligendi sint dii gentium, non potuit hoc oraculum spectare nisi tempora vigentis paganismi. Memineris etiam aliud esse ἀντικείμενον, aliud Ἀντίχριστον. Ἀντικείμενος[18] non nisi Deo opponitur, Ἀντίχριστος[19] Christo. Est autem Ἀντίχριστος idem quod ψευδόχριστος, etiam Syro interpreti.[20] Ad explicanda quoque loca Johannis tum in Epistola, tum in Apocalypsi[21] spero me iis satisfacturam, a quorum ingenio pertinacia aberit.

De Mornaeo Plessiaco quod scripsi,[22] habeo ex iis qui cum ipso vixerunt. Et ipsius ultima voluntas plane cum illis placitis congruit.[23]

Quid de Floribus nostris censeant eruditi, avebo discere.[24]

De Antichristo Babyloniensi etiam hic vulgata est fabula.[25] Reginam Angliae sospitem venisse ad suos gaudeo.[26] Regique opto pacem non damnosam maiestati rebusque eius. Conferam quicquid potero.

Saluta tuos, quaeso, et nostros,
tibi obligatissimus frater,

de identificatie van de Antichrist met de paus. In het tweede deel van zijn *Concordia discors* (p. 69-110) werpt de calvinist nog eens een blik op de tovenaars. In dit verband wijst hij op de rol van de dienaren van de paus.

16 In de uitwerking van zijn betoog had Grotius de aandacht laten vallen op de goden in *Daniël* 11:36: 'En de koning zal doen wat hem goeddunkt; hij zal zich verhovaardigen en zich verheffen tegen elke god, zelfs tegen de God der goden zal hij ongehoorde woorden spreken ...'; vgl. *Appendix de Antichristo* in de *Opera omnia theologica* III, p. 480 r. 20 A, en *Concordia discors* I, p. 316-360.

17 1 *Cor.* 8:5: 'Want al zijn er zogenaamde goden (λεγόμενοι θεοὶ)'.

18 De 'tegenstander' (ὁ ἀντικείμενος) in 2 *Thess.* 2:4.

19 'Antichristus' in 1 *Joh.* 2:18, 22 en 4:3, en voorts in 2 *Joh.* 7.

20 *Matth.* 24:24 en *Marcus* 13:22: 'Want er zullen valse christussen en valse profeten opstaan'. Naar de eerste plaats werd in de *Appendix de Antichristo* verwezen: 'De hoc ipso Barchocheba aliisque eius prolusoribus agit Dominus noster Matthaei XXIV: 24, eosque vocat ψευδοχρίστους, idem autem est ἀντίχριστος et ψευδόχριστος, quomodo 'anticaesar' est ψευδοκαῖσαρ. Ideoque Syrus, ubicunque in Graeco est ἀντίχριστος, posuit 'falsum Christum ...' (*Opera omnia theologica* III, p. 490 r. 41 A).

21 Grotius' *Commentatio de Antichristo* bevatte aantekeningen op de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen, op de eerste brief van Johannes 2:18-27 en 4:1-6, en tenslotte ook nog op de *Openbaring van Johannes* 13:1-18 en 17:1-18.

22 De Franse protestantse godgeleerde Philippe du Plessis-Mornay was volgens Grotius de auteur van het door Samuel Desmarets bekritiseerde werk *Vindiciae contra tyrannos, sive de principis in populum populique in principem legitima potestate, Stephano Junio Bruto Celta auctore, Edinburg* (= Bazel) 1579; vgl. nos. 6106 en 6125.

23 Vermoedelijk wordt hier verwezen naar *Testament, codicille et dernières heures de P. de Mornay, ausquelles a été joint son traité de la vie et de la mort, ses larmes et le discours de la mort de dame Charlotte Arbaleste son épouse,* La Forest 1624 (R. Patry, *Philippe du Plessis-Mornay*, p. 549-615 en p. 640-642).

24 Willem de Groot signaleerde in zijn brief van 9 maart (no. 6125) het gelijktijdig verschijnen van twee Amsterdamse edities van de *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* nos. 792 en 793). Wellicht was dit een teken dat het werk in de smaak viel bij de rechtsgeleerden in de Republiek.

25 Het 'Cort verhael van de wonderen des Antichrist, gebooren 1641, den 24 December, bij Babylon'.

26 Koningin Henriëtte Maria zette op 4 maart voet aan wal in de haven van Bridlington. Diezelfde dag openden enkele parlementsschepen het vuur op het tijdelijk onderkomen van de koningin (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 256-258).

H. Grotius.

21 Martii 1643.

Putem, si quis responsurus est Marezio, eum simul debere annotare gravissimos quosdam lapsus Marezii.[27] Nam caetera quae modo scripsi contra Marezium, tibi scripsi; nolim autem ea ad adversarios emanent priusquam omnes copias meas simul explicem. Etiam de S senarii nota nova mihi documenta tradidit domini Vossii filius.[28] Cyrilliana[29] tibi commendo et ἐκδόσεις nostras omnes[30] et libellum pro scriptis recuperandis, ut aliquod saltem responsum habeatur.[31]

Thuani frater magno applausu parlamenti senator eius consessus factus est.[32]

6140. 1643 maart 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick zal van het laetste beginnen ende uwe Ed. alsnoch verzoucken over te comen zoo zijne gelegentheit zulcx eenichsins can toelaeten. Wat onzen oudste aengaet, de Swedische heeren die hier zijn,[2] hebben hem verzeeckert van een compagnie ruiterie bij den marescal Torstenson, andere van de principalen van Vrancrijck van een charge d'aide du camp. Hij heeft tot het eene nochte tot het andere gantsch geene lust ende zegt dat in eene zaecke die hem ten hoochste aengaet hij de hoochste stem behoort te hebben.[3] Gevraecht zijnde waertoe hij dan lust had om niet ledigh te gaen, 'twelck wij niet garen en zeggen [*sic*], heeft aen mij, aen zijn moeder, zuster ende andere bekende gezegt lust te hebben om [in] eenige qualiteit te gaen nae Oost-Indië, ende blijft daer vast bij. Ende wij meenen dat, hoewel dat op die zaecke veele discoursen zoude connen vallen, dat het veel beter is dat wij ons vougen nae deze zijne begeerte dan dat hij door ledighgaen, gelijck geschapen is, zoude comen in vorder verloop zoo van gezondtheit als van reputatie. Ick hoope dat het goede gezelschap ende exemplen hem lust zullen geven tot naersticheit,

27 Bij eerste lezing was het Grotius al opgevallen dat de auteur van de *Concordia discors* nogal wat misslagen had gemaakt; vgl. no. 6106.

28 De aantekening over de letter ‘Σ (Sigma)’ of ‘C’ houdt verband met Grotius' interpretatie van het getal 666 (ΟΥΛΠΙΟC = Ulpius = Trajanus) uit de *Openbaring van Johannes* 13:18: ‘Hier is de wijsheid: wie verstand heeft, berekene het getal van het beest, want het is een getal van een mens, en zijn getal is zeshonderdzesenzestig’; vgl. nos. 4589, 4688, 4705, 4854 en 4923 (dl. XI). In februari 1641 toonde Isaac Vossius aan Willem de Groot een manuscript van Ptolemaeus' *Mathematica constructio* (de *Almagest*) waarin aan de C van ΟΥΛΠΙΟC (O=70, Y=400, Λ=30, Π=80, I=10, O=70, C=6) een andere waarde werd toegekend; zie no. 5066 (dl. XII) en *Opera omnia theologica* III, p. 470 r. 52 B (*Commentatio de Antichristo*) en II, 2, p. 1206 r. 16 A (*Annotationes*).

29 Grotius volhardde in het voornemen om een Grieks-Latijnse uitgave voor te bereiden van de *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.

30 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu hield geen rekening met Grotius' wensen met betrekking tot een snelle publicatie van de nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

31 De familie in de Republiek moest wat sterker aandringen op de teruggave van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit Grotius' Rotterdamse huis waren gelicht.

32 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 maart.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6141.

2 Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van de Zweedse rijksmaarschaik Jacob Pontusson De la Gardie, en de baronnen Bielke en Sparre brachten deze winter een bezoek aan Parijs.

3 Grotius' oudste zoon Cornelis had wel zin om in dienst van de Oostindische Compagnie naar de Oost te gaan; vgl. no. 6120.

van dewelcke hij door quaed gezelschap is afgetrocken. De qualiteit van raed zoude hem niet quaelijck aenstaen; meene oock, zoo hem bij occasie eenige legatie vertrouwt wierd, dat hij zich daerin niet quaelijck zoude quijten. Ick laet hem veele stucken lesen daertoe dienende. Ende dewijle hij daeraen wil, hoe eer hoe beter. Ick bidde uEd. hierinne te helpen. Ick en zie geen andere uitcomste.

Ick come tot het publycq. Den adel van Hollant bedriegt mij niet; ick en heb noit beter van haer verwacht.[4] Ick hoor garen dat de beste leden van Hollant ende Zeelant malcander op poincten van groote importantie verstaen,[5] maer mij geeft wonder dat dieghene die de Generaliteit ende den adel van Hollant opmaecken geen middel en vinden om warre te brengen in Zeelant, waeruit ick oordeel dat de noodt zeer moet perssen. De instructie die men meent te geven aen de gedeputeerde ter Generaliteit, ende de wegen die men meent in te gaen om de gestaedige complotten van de cleine provinciën tegen de twee grooten te beletten, zal ick garen verstaen om het goed dat ick wensche de vrunden die daer woonen.

Eenige willen mij diets maecken dat hier secrete handelaers zijn vanwegen Spaignie,[6] waervan ick niet zeeckers en can zeggen, maer wel dat deze tijden zoodaenigh zijn dat elck nae zijn compagnon wel magh ommezien. Dat Neef zoude aennemen het commandement over de 20000 defensionsluiden can ick niet wel begrijpen.[7] Het zoude Verus' ende Thucydides'[8] volck niet behaegen, doch zal gaeren verstaen wat apparentie daertoe is ende wat discoursen daerop vallen.

Den coninck stelt noch mijne ende andere audiëntiën[9] uit om zijne indispositie. De Franschen hebben op de paspoorten niet meer te disputeren, maer wel die van Oostenrijck, omdat de Franschen tot noch toe den keizer geen keizer en no[e]men, waertoe ick geen reden en zie. Ende is maer een inventie geweest van den cardinael

4 De ridderschap en de Hollandse handelssteden Amsterdam en Rotterdam hadden matiging gebracht in de publieke discussie over de paspoorten die de Staten-Generaal hadden afgegeven voor de bagage van koningin Henriëtte Maria van Engeland (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 109-110).

5 Een delegatie uit de Staten van Zeeland bracht van 25 februari tot en met 14 maart een bezoek aan Den Haag. Gesproken werd over onderwerpen als de beveiliging van de kustwateren, de benoemingen in de Hoge Raad en het Hof van Holland, de munt, de instructie voor de gedeputeerden ter generaliteit en tenslotte ook het vraagstuk van de verlenging van de octrooien van de Oostindische en Westindische Compagnieën (*Res. SH*, dd. 25 februari - 14 maart 1643).

6 Dit bericht (vgl. no. 6142) speelde een rol bij de onderhandelingen die de Franse kolonel Godefroi d'Estrades in de Republiek voerde over de verlenging van het Frans-Staats subsidieverdrag (*Correspondance d'Estrades* I, p. 155-163, in het bijzonder p. 160).

7 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen was de afgelopen winter met het voorstel gekomen om het gebied tussen de grens van de Republiek en de Weser (de Westfaalse Kreits) te demilitariseren. In het kader van de praktische uitwerking van het voorstel kwam de gedachte op om het bevel over het achter te blijven garnizoensleger op te dragen aan Frederik Hendrik (*Correspondance d'Estrades* I, p. 156-157, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 234 n. 46 en 259 n. 166).

8 Verus en Thucydides, codenamen voor resp. de koning van Frankrijk en de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna.

9 Op 18 februari ontving Grotius een schrijven van koningin Christina van Zweden, dd. 7/17 januari 1643, waarin hem werd opgedragen haar deelneming te betuigen met het heengaan van kardinaal de Richelieu († 4 december 1642); vgl. no. 6044.

om de vrede te retarderen.[10] Wij zullen zien wat de stilstant voor twintich dagen in Engelant zal opereren;[11]

10 Keizer Ferdinand III had zijn keizerlijke waardigheid niet mogen vermelden op het formulier van de vrijgeleidebrieven aan de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie. Volgens de redenering van kardinaal de Richelieu mocht de keizer slechts aanspraak maken op de titel 'roi de Hongrie'.

11 Het Engelse Hogerhuis was met het voorstel gekomen om met ingang van 1/11 maart de wapens voor de duur van twintig dagen neer te leggen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 248).

tot cassatie zal den coninck niet verstaen. Daer zijn eenige die opinie hebben dat oock tot Bruissel werdt gehandelt, doch ick en can daervan oock niet zeeckers zeggen.[12] Monsieur de Thou, broeder van den overleden, voordeze abt van Bonneval, is raedsheer geworden in het parlement met groot contentement van de compagnie.[13]

21 Mars 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 21 Martii 1643 uyt Paris.

6141. 1643 maart 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De gezontheit van den coning is zoo goed niet als wij wel wenschten, zoodat alle audiëntiën alsnoch werden opgehouden. Ende vallen zoo daerop als op het secrete testament van den coning aengaende de regence veele discoursen.[2] In Picardië is ordre van alsnoch op te houden van hostiliteit tegen de Spaensche Nederlanden, 'twelck men zegt te geschieden om de contributiën aen beide zijden te conserveren. Daer is oock een geruchte van een stilstant van twintich dagen tuschen den marescal de Guebrian, wiens trouppen zeer clein zijn,[3] ende de Beiersche, die men schat op vijfduizent te paerd, zevenduizent te voet. Men zegt oock dat Uberlingue bij de Beierschen is gebloqueert[4] ende 't blockhuis van La Motte[5] bij de Fransoisen verlaeten. Sainte-Marie, een colennel van hertogh Carel,[6] is in 't oorlogh gevangen.

Tot Bourdeaux is oproer geweest, ende groote inondatie zoo tot Bajone als op andere plaetsen, niet zonder schade. In plaetse van père Sirmond, die oudt ende afgeslooft was, is biechtvader des conings gemaect père Dinet, mede van de ordre van de jesuïten, maer oock in wereltsche zaecken niet onervaeren.[7]

De vrede tusschen den paus ende den hertogh van Parma werdt genoech voor zeecker

12 In Parijs hoopte men dat don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, meer zou weten over het beleid van het nieuwe bewind in Spanje; zie voor de missie van abt Mondini naar Brussel, *Correspondance d'Estrades* I, p. 159-160.

13 Jacques-Auguste de Thou (1609-1677), gewezen abt van Bonneval, broer van de ter dood gebrachte koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642), werd later bevorderd tot president van het Parlement van Parijs. In de jaren 1657-1662 was hij Frans ambassadeur in Den Haag (H. Harrisse, *Le président de Thou*, p. 168; Schutte, *Repertorium* II, p. 14).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6140. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 21/31 maart 1643).

2 Lodewijk XIII liet zijn staatsraden in het ongewisse over hun toekomst. Pas op 20 april maakte de koning zijn beschikkingen bekend (*Mémoires de La Châtre*, p. 177-192, en *Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 365-376); vgl. no. 6186.

3 Het leger van maarschalk Guébriant verschanste zich in het Zwarte Woud (*Gazette 1643*, nos. 34 en 38, dd. 21 en 28 maart 1643).

4 Begin maart stonden plotseling 200 ruiters van het Beierse leger voor de muren van Ueberlingen. Zij werden verjaagd door de Franse commandant Paul Le Prévost, baron van Oysonville (*Gazette 1643*, no. 38 (= 39), dd. 28 maart 1643).

5 Het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne); vgl. no. 6132.

6 Bijzonderheden over de gevangenname van kolonel de Sainte-Marie zijn niet bekend.

7 's Konings biechtvader Jacques Sirmond moest plaatsmaken voor Jacques Dinet S.J. (ca. 1584-1653) (*DBF* XI, kol. 374-375). Van diens hand verscheen in 1656 het stichtelijke geschrift *L'idée d'une belle mort ou d'une mort chrestienne, dans le récit de la fin heureuse de Louis XIII*.

gehouden[8] ende heeft den prince Thomas[9] tweeduizent van 't volck van den hertogh van Parme becomen, ende hoopen de Fransoisen vierduizent te becomen van dieghenen die den paus gedient hebben.

Men prepareert hier een convoi voor Atrecht.[10] Monsieur du Hallier is gouverneur van Champagne.[11] Men meent hier dat het accord in Engelant[12] gemaect zal werden tot voordeel van den coning, alzoo de gemeente het inlandsche oorlogh, nieuwe impositie en de stilstant van commerciën zeer moede is.

Den courier die vanwegen Beyeren hier gezonden was aen den nuntius van den paus,[13] is weder teruggegezonden.

21 Martii 1643.

Adres (met andere hand): Mijnheer/mij[n]heer van Reygersbergh, raedt in den Hooghen Raede in Hollant, in Den Haghe. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot uyt Paris, den 21 Martii 1643.

6142. 1643 maart 21. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cum ea sint tempora, in quibus minima quaeque rerum conversio multum potest habere ad res tum communes tum proprie Suedicas ponderis, cogor et quae scio et quae audio et quae suspicor significare. Rex nondum quenquam legatorum aut residentium admittit,[2] dicitur tamen habere se meliuscule. Medici tamen metuunt, ut duret corpus mire exhaustum et nunquam antehac satis vegetum. Creditur rex testamento, si quid ei evenerit, reginam fecisse regni procuratricem, sed quibus legibus incertum, addensne eam[3] principibus sanguinis regii, an iis quorum nunc consiliis rex maxime utitur.

8 Odoardo Farnese, hertog van Parma, weigerde echter toe te geven aan de eisen van paus Urbanus VIII. Het zou nog meer dan een jaar duren voordat het conflict over de rechten van het hertogdom van Castro werd bijgelegd.

9 Prins Tommaso Francesco van Savoye zou de toegezegde hulp niet ontvangen; vgl. no. 6158 n. 13. Zo langzamerhand besefte hij dat het Frans-Savoyaardse leger de teloorgang van Tortona niet meer kon tegenhouden.

10 Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, was met de verdediging van Atrecht belast. In zijn brief van 7 maart deelde Grotius zijn zwager mede dat Jean, graaf van Gassion, opdracht had gekregen om versterkingen aan te voeren; vgl. no. 6121.

11 François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, was militair gouverneur van Lotharingen geweest. Zijn promotie werd op 21 maart bekendgemaakt in no. 35 van de *Gazette 1643*. In april werd hij bovendien nog vereerd met de verheffing tot ‘maréchal de France’ (*Lettres Mazarin* I, p. 147).

12 Van het Engelse Hogerhuis ging het voorstel uit om met ingang van 1/11 maart de wapens voor de duur van twintig dagen neer te leggen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 248).

13 Girolamo Grimaldi († 1685), nuntius te Parijs (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 1, p. 536-539). Voor het verkrijgen van een paspoort voor een geheim onderhandelaar maakte hertog Maximiliaan I van Beieren wellicht gebruik van de vertegenwoordiger van de paus aan het Franse hof; vgl. no. 6087, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 222 n. 203.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 129; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 269 no. 472. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 41.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 21 maart 1643 (no. 6141).

3 De copie Dresden geeft: ‘ei’.

Residens Angliae ex Hispania dicit se habere literas,[4] id indicantes, regem Hispaniae clam agere de pace, seorsim in Gallia, seorsim vero apud Batavos,[5] ut deinde vires suas et caesari[an]orum in Suedos vertat. Ego sicut hoc pro certo non habeo, ita subticendum non duxi.

Picardiae praesidiis imperatum est, ne hostilia aggrediantur in Belgas Hispanienses. Dicitur id fieri, ut agrorum tributa parti utrique salva maneant. Abbas, Mundanus nomine, missus hinc Bruxellam est.[6] Praetextus itineris, ut luantur monilia et gemmae quas ibi regina mater pignori opposuit;[7] maiora sub eo velo latere, sunt qui existimant. Maxime mihi displicet, quod Guebriani exercitus circa Brisacum agit neque potest in Germaniam redire, nisi octo minimum millia militum acceperit partim ad resarciendas clades, partim quia ne ante quidem satis ei erat virium. Video eos qui landgraviae res agunt, non minus me esse sollicitos.[8]

Si rex mortalitatis fines expleat, magnas Deo gratias debebit Gallia si a bellis civilibus ei quiescere liceat. Multi hic de indutiis sermones. Sirmondo, ob aetatem gravem aut quia negotiorum fugiens est, demoto, propositus est confessionibus regis Dinetus, ex eadem societate, sed homo actuosus. Motta in Lotharingia liberos nacta est exitus, iis qui eam circumsidebant missis partim ad Guebrianum, partim ad Ossenvillium, qui circa Acronium agit lacum.[9] Audimus vero etiam inter Guebrianum et Bavaros viginti dierum pactas indutias, quae facile in longius produci poterunt. Dicuntur in Bavarico exercitu esse quinque equitum, septem peditum millia et Uberlinga eorum castellis premi.

Olivares serione an per simulationem ab aula Hispanica amotus sit, dubitari video.[10] Iam sunt qui aiunt arcana ab eo consilia ad regem Hispaniae itare. Sancti Marius, ducis Caroli tribunus, bello captus est. Commeatus in Atrebatum urbem mittuntur. Burdegalae commota plebs fuit; Baionae et locis aliis eluviones multum nocuere. Halerius Campaniae praefectus est. In Anglia ab armis ad tempus quiescitur agiturque de conditionibus. Sunt autem res regis potiores, et plebs ubique fessa tributorum pacisque avida. Danum regi Angliae favere, non obscurum est.[11] Galli nihil aliud quam spectatores sunt.

Deus haec omnia ad bonum dirigat christiani orbis et ad rem eandem, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae optima consilia propitius aspiret,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,

4 De koningsgezinde resident Sir Richard Browne (*DNB* VII, p. 55-57). Hij kan brieven ontvangen hebben van Sir Arthur Hopton, de Engelse ambassadeur te Madrid (*DNB* XXVII, p. 345-346). Over de nieuwe politieke koers van Spanje, zie J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 652-653, en *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 465 no. 1420.

5 De Franse kolonel Godefroi d'Estrades kwam met gelijkluidende berichten; vgl. *Correspondance d'Estrades* I, p. 140-163, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 160-161.

6 De missie van abt Mondini. Volgens dezelfde d'Estrades (*o.c.,* p. 159-160) was de diplomatieke agent naar Brussel gegaan om gouverneur Francisco de Melo te horen over het geheime bezoek van de Engelsman Walter Montaigu aan Brussel.

7 De delging van de schulden van de Franse koningin-moeder Maria de' Medici († 3 juli 1642).

8 In Parijs onderhield Grotius goede betrekkingen met de Hessische resident Winand von Polhelm. Deze dagen had de resident bijstand gekregen van Adolf Wilhelm von Krosigk, raad van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel; vgl. no. 6133.

9 Ueberlingen, plaats aan de noordzijde van het Meer van Konstanz (Acronius lacus).

10 In Parijs zocht men naar de reden waarom koning Philips IV zich ontdaan had van zijn politieke leidsman Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' de Olivares.

11 De *Gazette 1643*, no. 34, dd. 21 maart 1643, meldde een grote lichting van troepen in Denemarken en het land van Holstein. In Parijs vermoedde men dat de nieuw aangeworvenen bestemd waren voor dienst in het leger van koning Karel I van Engeland.

H. Grotius.

[Lutetiae,] XI/XXI Martii 1643.

Quatuor millia militum a pontifice scriptorum Galli dicuntur ad se traducere, princeps autem Thomas duo millia eorum qui sub Parmensi fuere. Cursor qui a Bavaro ad pontificium hic nuntium missus fuerat, remissus est.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis morbus, testamentum. Hispanorum clandestini cum Gallis et Batavis tractatus. Novus regi a confessionibus. Indutiae cum Bavaro. Olivaresii status. Varia. Anglica.

6143. 1643 maart 21. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

J'ai grand-peur que le marescal Torstensoon ne reçoive encore plus de mal, n'estant pas bastant de subsister avecq ses forces contre celles de l'empereur et de ses alliez, puisque la diversion du costé de la France, sur laquelle il avoit faict estat,[2] cesse, le comte de Guebrian avecq son armée tres foible se tenant autour de Brisac. Et il y a de bruict icy[3] qu'il [y] a trefve de vingt jours entre luy et les gens du duc de Baviere, qu'on dit estre cinq mille chevaux, sept mille à pied, et tenir Uberlingue blocqué. En Picardie le roy donne ordre de ne faire aucune hostilité contre ceux de Flandre avant que d'avoir du commandement. Et on croit qu'il y a de gens d'icy à Bruselles, et d'Espagne icy.

Le pere Sirmond à cause de son aage estant deschargé des confessions du roy, monsieur de Noyers luy a surrogué le pere Dinet de la mesme compagnie des jesuistes, mais qui sçait plus des affaires du monde et prend plaisir à agir. La santé du roy n'est pas telle que les Fransois et les amis des Fransois le doibvent desirer. On croit que le roy a disposé secretement par testament de la regence et la donne à la reine, mais on ne sçait pas encore à quelles conditions.

La Motte en Lorraine est delivrée du blocquus, les soldats qui la tenoient pressée s'en estans allez vers Brisac ou Uberlingue. Sancte-Marie, colonel du duc Charles, a esté pris en guerre. On prepare un convoy pour Arras. Il y a eu du remuement à Bordeaux et grandes inondations à Bayonne et ailleurs. Monsieur du Hallier est fait gouverneur de la Champagne. Il y en a qui croyent qu'Olivares n'est pas si mal avec le roy d'Espagne comme ils en font la mine et qu'il ne laisse pas d'envoyer des advis à la cour.

Autant que nous apprenons icy, les affaires du roy d'Angleterre vont assez bien, le peuple partout se lassant de la nouvelle domination du parlement, accompagnée des grandes impositions et perte du trafficque.[4] Nous verrons de loing quels effects

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 29.

2 De Zweden hadden hun campagne voor het jaar 1643 afgestemd op een sterke aanwezigheid van het Frans-Weimarse leger aan het westfront. Sinds maarschalk Guébriant zijn manschappen order had gegeven om zich terug te trekken in het Zwarte Woud, kreeg de Zweedse opperbevelhebber geheel alleen de oorlogslast in Duitsland te dragen.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 21 maart 1643 (nos. 6141 en 6142).

4 Belastinggaarders van het Parlement maakten het leven van de kapitaalkrachtigste inwoners van Londen bijzonder onaangenaam (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 252).

produira la correspondance entre Hollande et Zeelande.[5] Ce que ceux d'Hollande[6] ont fait contre la reine d'Angleterre n'est qu'une evaporation d'une passion injuste et de mauvaise consequence. Les rois de France n'auront pas grand subject de se fier à tels alliez.

5 Een delegatie uit de Staten van Zeeland bracht van 25 februari tot en met 14 maart een bezoek aan Den Haag.

6 De sterk calvinistisch getinte steden Haarlem, Leiden, Brielle, Hoorn, Edam, Medemblik en Purmerend hadden fel geageerd tegen de afgifte van paspoorten voor de bagage van koningin Henriëtte Maria van Engeland.

Monsieur Godefroy,[7] qui est icy deputé de la part de Geneve, estant dans l'antichambre du roy avecq le pere Veron[8] s'est tant eschauffé à la dispute qu'on a eu grande peine de les empescher de venir à coups de poings ou mesme, comme on nous dit, de cousteaux.

Nous avons icy les mesmes nouvelles que vous me faites la faveur de m'escrire, de Marignan et de Saint-Thomé,[9] laquelle isle les Hollandois devoient avoir abandonnée et rendue inutile.

[Je suis, monsieur,]

vostre tres humble serviteur.

Le 21 Mars 1643.

Le courier qui avoit esté envoyé de la part du duc de Baviere au nonce est party vers Baviere.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefort.

6144. 1643 maart 22. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Bien que je n'aye receu aucune responce sur les lettres que je vous ay escrites de Werthaim,[2] je ne laisse pas de croire pourtant que vous les aurez receues, veu les bonnes et seures voyes par où je vous les ay envoyées.

Celle-cy vous dira mon arrivée en cette ville, où monsieur le comte de Rochefort[3] m'a fait conduire avant-hyer par son maistre d'hostel et trompette, de peur que je ne tombasse entre les mains des Lorrains qui sont en guarnison à Achaffenburg, où il m'a fallu passer tout proche, et particulierement entre ceux des paysans qui,

7 De Geneefse gedeputeerde Jacques Godefroy bezocht Parijs om een oplossing te vinden in het geschil over de restitutie van de inbeslaggenomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex.

8 François Véron (ca. 1575-1649), geboren te Parijs. In zijn jeugd trad hij toe tot de jezuïeten, maar in 1620 verliet hij de orde om meer tijd te krijgen voor het bekeren van protestanten (*Dict. Théol. Cath.* XV, kol. 2699).

9 In de *Gazette 1643*, no. 42, dd. 4 april 1643, werd een bericht uit Lissabon van 21 februari geplaatst. Hierin werd mededeling gedaan van de nederlagen die de Hollanders hadden geleden nabij de Braziliaanse kustplaats São Luís do Maranhão (Marignan) en op het eiland São Tomé.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 21. Eigenh. oorspr.

2 Twee brieven zijn van Dirk de Groot bekend, een brief gedateerd ‘à Werthaim, ce 17/27 Janvier 1643’ (no. 6060), en een brief die de dagtekening voerde ‘à Werthaim, ce 4 Fevrier nouveau style 1643’ (no. 6070).

3 De katholieke graaf Johann Dietrich (1585-1644) van Löwenstein-Wertheim-Rochefort (Rosenberg) (*Europäische Stammtafeln* III, Tafel 101 en *Neue Folge* V, Tafel 65). In zijn jeugdjaren had hij bezoeken gebracht aan Frankrijk, de Republiek en Engeland. Volgens Zedler, *Univ.-Lex.* XVIII, kol. 244, beheerste de graaf op voortreffelijke wijze de vier belangrijkste romaanse talen.

irritez par les mauvais traittemens qu'ils ont receus du temps que l'armée passa le Main,[4] m'ont guetté jusques à six lieues aux environs de Werthaim pour decharger leur colere sur moy. C'est icy la moindre des faveurs que m'a fait mondict seigneur le comte de Rochefort, car je vous proteste que tous les honneurs que j'ay receu de luy sont si grands que je ne sçay comment les pouvoir recognoistre dignement. Je vous supplie de luy en vouloir tesmoigner

4 In januari was het Frans-Weimarse leger de Main bij Gemünden overgestoken. Door de snelle opmars van Beierse en Lotharingse eenheden in het Wurtembergerland moest het nu de beschutting opzoeken van het Zwarte Woud (*Episodes Guébriant*, p. 308-313).

du ressentiment par un mot de lettre,[5] dont je suis asseuré qu'il aura une grande satisfaction. En partant il m'a envoyé son chancelier, qui m'a montré les sauveguardes qu'il a du roy et de monsieur le prince d'Orange, qui sont tres amples. Il croit que par vostre moyen il en pourroit obtenir un de monsieur le general Torstenson, n'ayant jamais servy contre la couronne de Suede. C'est de quoy il m'a fort prié et j'espere, monsieur, que vous vous y employerez en consideration des bienfaits que j'ay receu de sa generosité.[6]

Je seray obligé de sejourner icy quelque temps pour trouver moyen de gaigner Strasbourg par le moyen des marchands, parmy lesquels je me pourray fourrer estant deguisé. Car de l'entreprendre autrement seroit m'aller jetter entre les mains des ennemis tout à desseing.

L'armée suedoise a passé l'Elbe à Strelen;[7] on croit qu'ils tacheront de rentrer dans la Moravie pour ravitailler Olmuntz, qui est blocqué par le general de l'artillerie Borry.[8] L'armée imperiale a passé l'Elbe à Dresden pour les suivre. On juge que les Suedois tireront quelques troupes des guarnisons de la Pomeranie et Silesie. C'est ce qui pourroit donner occasion à quelque combat, si les ennemis en ont tant envie comme ils en font courir le bruit. Il est certain que Gallas a passé à Prague pour aller commander l'armée, et Picolomini s'en va en Flandre.[9] L'empereur doibt partir de Vienne huict jours après Pasque[10] pour aller luy-mesme commander l'armée.

Voyla, monsieur, ce que nous apprennent les nouvelles qui arriverent hyer au soir. Je n'y adjousteray rien de nostre armée, m'imaginant que vous en devez sçavoir plus de particularitez que nous ne faisons icy.

Je prie Dieu, monsieur, qu'il vous aye en sa sainte guarde,

vostre tres obeissant fils,

D. de Groot.

A Francfurt, ce 12/22 de Mars 1643.

Si d'avanture il vous plaisoit d'escrire un mot à monsieur le comte de Werthaim,[11] je croy que je seray encor icy assez pour luy rendre la lettre, car il doibt venir icy la sepmaine qui vient.

5 In een schrijven van 11 april 1643 (no. 6164) bracht Grotius aan de graaf van Rochefort zijn dank over voor de zorgvuldige begeleiding van zijn zoon.

6 Dit verzoek willigde Grotius in; zie zijn brief aan de Zweedse maarschalk Gustav Karlsson Horn van 16 mei 1643 (no. 6215, met in de bijlage een afschrift van de vrijgeleidebrief van koning Lodewijk XIII, dd. 3 september 1634).

7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson staakte op 27 februari de belegering van Freiberg. Aan zijn manschappen gaf hij order om in de buurt van Strehla de Elbe over te steken.

8 Aan de keizerlijke generaal-majoor Alessandro Borri viel de opdracht toe om Olomouc (Olmütz) te verlossen van het aldaar gelegerde Zweedse garnizoen (*Doc. Boh.* VI, p. 471, nos. 1441 en 1443).

9 De keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini was door koning Philips IV uitgenodigd om in Spaanse dienst te treden. Zijn plaats in het leger zou overgenomen worden door luitenant-generaal Matthias, graaf Gallas; vgl. no. 6105. Eind maart nam graaf Gallas daadwerkelijk het bevel van Ottavio Piccolomini over (*Doc. Boh.* VI, p. 470 no. 1438, en p. 471, nos. 1441 en 1442).

10 Pasen 1643 viel op 5 april. Een week later gelastte keizer Ferdinand III de inspectie van de monsterrollen van zijn in Oostenrijk, Bohemen en Silezië gelegerde regimenten (*Doc. Boh.* VI, p. 473 no. 1452).

11 Grotius schreef ook een brief aan Friedrich Ludwig (1598-1657), graaf van Löwenstein-Wertheim-Virneburg (Freudenberg) (*Europäische Stammtafeln* III, Tafel 98 en

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Apr. 1643.
En in dorso: 22 Martii 1643 D. de Groot.

Neue Folge V, Tafel 66); zie no. 6165. Naderhand blijkt dat Dirk de Groot vergeten was zijn vader te vertellen dat ‘le comte de Rochefort’ ook aanspraak kon maken op de titel van graaf van Wertheim; vgl. no. 6201.

6145. 1643 maart 23. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quod brevior iam solito futurus sum, id inde provenit quod heri Dordraco redux, ubi terram Carnissiam[2] vetus Langeracensis patrimonium[3] graphiario Mussio vendidi, statim Lugdunum proficisci cogor ad exsequias Banchensis, qui uxorem duxerat Jacobam Halsiam cognatam nostram.[4]

An aliquis reperiri possit qui ferociam Riveti velit retundere, equidem nescio; omnes eum cum suo grege timent,[5] et hic iam quotidie romanenses durius quam antehac habentur, excitato in eos per publicos praecones plebis odio.

Non male iudicas de civitatibus quae protestationem super rebus reginae Angliae interposuerunt. Caeterum Harlemenses primum videbantur passuri se suffragiis vinci, sed cum alii protestationem interponerent, et ipsi accessere Lugdunensibus, quibus et se iunxere Brilani, quibus multa cum Anglis parlamentariis consuetudo, et ex Boreali Hollandia pleraeque civitates.[6]

Volupe mihi est intelligere laborem tuum pro pace ecclesiae non ubique esse infrugiferum. Ego apud Deum precibus et pro hac et pro publica pace intercedere non desinam, eique et regis Galliae valetudinem commendabo.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIII Martii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 April.

En in dorso: 23 Martii 1643 W. de Groot.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 351. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6130, beantw. d. no. 6156.

2 De verkoop van de heerlijkheid Carnisse bij Barendrecht aan Cornelis Musch (ca. 1592-1650), sinds 1628 griffier van de Staten-Generaal (*NNBW* I, kol. 1351-1353).

3 In maart 1642 moest Rutger Wessel, zoon van de voormalige Staatse ambassadeur in Parijs, Gideon van den Boetzelaer († 1634), van het Hof van Holland toestemming vragen om ter delging van de schulden van zijn vader enig land te verkopen; zie no. 5876 (dl. XIII).

4 Cornelis van Banchem werd op 23 maart in de Leidse Pieterskerk ten grave gedragen. Zijn weduwe was Jacoba, dochter van Claes Claesz. Hals uit diens huwelijk met Catharina Fransdochter van Overschie (M. Thierry de Bye Dólleman, 'Vier verschillende families 'Hals' te Haarlem' in *Jaarboek CB voor Genealogie* 28 (1974), p. 198-199, en H. Wijnaendts, in *Ned. Leeuw* 51 (1933), kol. 405).

5 Geleerden als Gerardus Joannes Vossius, Samson Johnson en Joannes Arnoldsz. Corvinus durfden niets te ondernemen tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

6 In de Statenvergadering van 25 februari hadden zeven Hollandse steden bezwaar aangetekend tegen de afgifte van paspoorten voor de bagage van koningin Henriëtte Maria. De protesterende steden waren Haarlem, Leiden, Brielle, Hoorn, Edam, Medemblik en Purmerend.

6146. 1643 maart 24. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

L'incertitude de la santé du roy[2] nous tient en apprehension. On parle beaucoup de la paix ou trefve, comme aussi de ce que le roy ordonnera pour la regence. Les affaires du roy d'Angleterre prosperent, la reine y est arrivée et le peuple crie pour avoir la paix. Les Hollandois ne se remuent pas encore. Et icy les garnisons de Picardie ont ordre de se tenir coi.

On dit que le mareschal de Torstensoon pour la seconde fois s'est retiré du siege de Fribergh,[3] sans que nous sçavons bien encore les causes et les suittes. Les Suisses et les Grisons et ceux de Geneve feront bien de se tenir bien unis pour leur conservation et s'exempter de trop grandes dependances des estrangers. Je croy que monsieur Godefroy, qui est icy pour Geneve, recevra du contentement. Nous attendrons les advis de la paix entre le pape et le duc de Parme, et ce qui arrivera de Tortona.

Le roy de Danemarcq se rend puissant par mer et par terre. Les discours en sont divers, quelques-uns croyent que c'est contre Hambourg, autres pour le roy d'Angleterre, autres pour le roy de Poulogne contre Dantzig. Les Suedois ne laissent pas d'en prendre de l'ombrage. Je penche pour l'opinion de ceux qui croyent qu'il veut assister le roy d'Angleterre, pour ce que cy-devant quelque quinze cents de Danemarcq sont arrivez en Angleterre pour mesme fin.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 24 Mars 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6147. 1643 maart 26. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je suis bien aise d'apprendre par la vostre du X courrant[2] que monsieur Godefroy recevra du contentement à la cour,[3] car avec cela le roy gagnera tant mieux les

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 31. Antw. op no. 6116.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 maart 1643.
3 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had op 9 januari de belegering van de Saksische stad Freiberg ingezet. Slechts met een kort intermezzo in de laatste week van januari hield het de omsingeling van de stad tot de 27ste februari in stand.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 289. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6127, dd. 10 maart 1643.
3 De Geneefse gedeputeerde Jacques Godefroy bezocht Parijs om een oplossing te vinden in het geschil over de restitutie van de inbeslaggenomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex.

Suisses protestans pour empecher qu'ils ne se joignent aux cattoliques en la defence de Costance lorsqu'elle sera attaquée par les armes de France, qui sont à present au voisinage de la Suisse et les Bavarois dans le pays de Virtemberg, faisans mine de vouloir reprendre Uberlinghen, place importante pour conquester et dominer le lac de Costance.[4]

4 Met de verovering van Ueberlingen hadden de Fransen toegang gekregen tot het Meer van Konstanz. De plaats werd de laatste tijd in toenemende mate bedreigd door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger van Johan van Werth en François de Mercy.

Nous ne sçavons pas encor ce que feront les Petis Cantons en faveur de la Comtée,[5] car leurs forces sans les protestans ne sont pas formidables et le roy d'Espagne ny l'empereur ne sont en estat de les pouvoir sustenir à present, ayans à faire ailleurs. Après le retour des trouppes de Parme de la mer,[6] il semble que ce duc-là pense derechef à une nouvelle expedition, voulant passer au recouvrement de Castro par l'estat du gran[d]-duc de Florence,[7] qui a protesté aux ministres du pape de le vouloir assister, et ne se laisser plus amuser des paroles, dont l'on auroit en vain entretenu jusques à present. Et pourveu que ses alliez prennent la mesme resolution masle, je crois que le cardinal Barberin changeroit d'advis et s'accommoderoit à une plus raisonable restitution du duc de Parme de ce qu'il n'a fait jusques à cest'heur. Le pape est si sain et vif qu'il espere de vivre encor dix ans et parce qu'il manque desja 21 cardinaux qui sont morts, il tachera de les remplacer par une nouvelle creation qui luy apportera de l'argent, dont il en a besoing à present.

Le chasteau de Tortone se defend encor, et le gouverneur de Milan espere de l'emporter devant les Pasques si le prince Thomas ne l'en empeche.[8] L'on publie à Milan la desfaite des François dans la Catalagne par les Espagnols et les Catalans qui se sont rendus à eux,[9] et qu'il y a aussy des brouilleries à Casal entre le gouverneur d'iceluy et les officiers de la justice, qui dependent de la duchesse de Mantoue,[10] dont le temps nous en apprendra la verité.

Je vous supplie de me dire si le roy a payé ce qu'il doit à la Suede pour cest an,[11] car selon cela je sçauray faire mon comte de ce que j'ay à attendre pour le reste de mes arrierages qu'on me detient trop longtemps.

Je demeure, monsieur,

le vostre,

C. Marin m.p.

5 De kantons hadden van 2 tot 12 maart een landdag te Baden gehouden. Tot zijn spijt kon de Bourgondische agent Jean d'Accoste niet aanwezig zijn. In een boodschap drong hij aan op Zwitserse bemiddeling in de zaak van de beëindiging van de vijandelijkheden in de Franche-Comté (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1274).

6 De strijd tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro was deze winter overgewaaid naar de oevers van de Po.

7 Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane, werkte, in overleg met Venetië en de hertog van Modena, aan de totstandkoming van een bestand. Zijn vredesvoorstellen strandden telkens weer op de hoogmoed van de paus en de kardinalen Francesco en Antonio Barberini (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873).

8 Hoewel prins Tommaso Francesco van Savoye te laat met zijn hulp aan het Frans-Savoyaards garnizoen van Tortona kwam, slaagde de Spaanse gouverneur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, er niet in om de stad vóór de 5de april volledig in handen te krijgen.

9 Begin februari behaalde de Spaanse generaal Juan de Garay enkele kleine successen in de omgeving van Flix. Zijn krijgskansen keerden door het doortastend optreden van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 243 en p. 274).

10 Reeds in september 1640 waarschuwde staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, zijn landgenoten in Casale: ‘Défense expresse à ceux de Casal d'avoir aucune communication avec les conseillers de la duchesse de Mantoue’ (*Lettres Richelieu* VIII, p. 365, en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 80 n.). De Franse gouverneur van Casale, Antoine de Stainville, graaf van Couvonges, bleef een groot wantrouwen koesteren jegens de door hertogin Maria van Gonzaga geïnstalleerde raad (*Lettres Mazarin* I, p. 59-60 en p. 293-294).

11 De betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641; vgl. no. 5308 (dl. XII).

De Zurig, ce 16/26 de Mars l'an 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 April.
En in dorso: 26 Febr. [*sic*] 1643 Marin.

6148. 1643 maart 27/[28]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Domino Episcopio opto valetudinem prosperiorem, ut diu pietati inservire possit et verborum documentis et vitae exemplo.[2] Angliae parlamentarii abiectam a se omnem regiae domus reverentiam satis ostenderunt, cum hostiliter impetierunt domum in quam regina se receperat.[3] Ubi novero quibus legibus nationes velint adstringi eos qui in Conventu sunt Ordinum Foederatorum, coniecturam sumam quid sperari debeat.[4] De Riveto iterum oro cum domino Johnsono loquaris coram, cum domino Vossio, si aliter non licet, per epistolam.[5] De chartis nostris[6] puto nunc plus esse spei quam ante, quia operam suam ad omnia aequa nobis offert dominus Albertus Conradi Burchius, cuius cognatus apud me est.[7] Saltem hoc obtinebimus ut inquiratur, cui chartae traditae sint primum ac deinceps. Quodsi nihil aliud obtineri potest responsi, hoc saltem habeamus, non posse inveniri chartas, ut constet quam inique mecum sit actum. Multis de causis hoc desidero.

In historia[8] si qua mutanda putas, fac me certiorem. Paro enim me paulatim ad donanda posteritati omnia ea, ad quae scribenda Deus mihi vitam concessit. Considerata ad synodum Carentonensem et regis praecepta ad Alensonensem[9] velim apud vos edi; si id fieri non potest, ad me remitti. Ad illa quae scripsi περί ὁλογράφου[10] addi Hieronymum, qui legi illi Theodosii et Valentiniani supervixit. Is in Vita Hilarionis:[11] ‘quasi testamenti

1 Gedrukt *Epist.*, p. 951 App. no. 645. Antw. op no. 6135, beantw. d. no. 6161.
2 Grotius reageert hier op het nieuws dat de Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius († 4 april 1643) op sterven lag.
3 Koningin Henriëtte Maria kreeg een slechte ontvangst bij haar terugkeer in Engeland (4 maart 1643). Voor alle zekerheid werd zij ondergebracht in een landhuis op 2 mijl afstand van York (*Lettres Mazarin* I, p. 138, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 252).
4 Een delegatie uit de Staten van Zeeland bracht van 25 februari tot en met 14 maart een bezoek aan Den Haag. Een van de onderwerpen die ter bespreking werden voorgelegd was het al eerder opgeworpen voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit voortaan van beperktere instructies te voorzien.
5 Willem de Groot had al laten doorschemeren dat Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius een discussie over Rivets ‘politica’ (nos. 6022 n. 4 en 6130) uit de weg gingen.
6 Grotius verlangde de teruggave van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht. Navraag waar de stukken waren gebleven, leverde geen resultaat op (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 172-174).
7 Mr. Coenraed Burgh (1619-1699), zoon van de Amsterdamse koopman en diplomaat dr. Albert Coenraetsz. Burgh (1593-1647), sinds februari 1643 regerend burgemeester van de stad. De jonge Burgh was met een aanbeveling van Nicolaes van Reigersberch (no. 5737 (dl. XIII)) naar Parijs gegaan om ter plaatse kennis te nemen van de laatste ontwikkelingen in de architectuur. In 1648 bracht hij een bezoek aan Moskou. Van 1666 tot zijn overlijden in 1699 bekleedde hij in Den Haag de functie van thesaurier-generaal (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 327-331 en p. 453-454).
8 Willem de Groot had het manuscript van de *Annales et historiae de rebus Belgicis* (*BG* no. 741) onder zijn beheer.
9 De ‘considerata’ van de koninklijke commissaris Auguste Galland op de besluiten van de nationale synode van Charenton (1623) en de geboden die koning Lodewijk XIII door zijn commissaris Saint-Marc had laten afkondigen op de nationale synode van Alençon (1637); zie no. 6120.
10 Materiaal over het holografisch testament werd verschaft voor het proces in de zaak van de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639). Eerder had Grotius zijn broer gewezen op teksten die te vinden waren in de *Codicis Theodosiani libri XVI*.
11 De heilige Hieronymus (347-419) schreef de *Vita* van de heilige Hilarion (291-371) omstreeks 390, ruim vóór de aanvang van de regeringen van de keizers Theodosius II en Valentinianus III.

iure [*sic*] brevem manu sua propria scripsit epistolam'.[12]

Filii natu maximi desiderium de ipso solo proficiscitur.[13] Didericus aliquoties ad me scripsit. Rescribam ubi in tuto loco fuerit.[14] Et curam eius commendavi tribunis hinc profectis.[15]

Nostra ad Lucanum exspectabo;[16] speroque curae tibi et domino Vossio fore poematia, praecipue vero Anthologiam, utile opus.[17] Annotata nostra ad Vetus Testamentum et eos etiam libros quos non Hebraei, sed Graeci et Latini receperunt, spero absolvi posse intra mensem tertium, nisi quid intervenerit. Illorum quae ad Actus, Epistolas apostolorum et Apocalypsin scripsi, descriptorem nondum reperi.[18] Cyrilliana exspectabo.[19]

Valetudo regis[20] et, si quid tristius evenerit, futuri incerta sollicitos nos habent. Multus sermo de indutiis.

Vale quam optime cum uxore, liberis et, quos paucos habemus, amicis,
tui amantissimus frater,
H. Grotius.

27 Martii 1643.

Junium Brutum sub Mornaei nomine allegat Rusdorfius in defensione causae politicae.[21]

6149. [1643 maart 28]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

12 *S. Eusebii Hieronymi Vita S. Hilarionis eremitae*, caput 44: 'igitur octogesimo aetatis suae anno, cum absens esset Hesychius, quasi testamenti vice brevem manu propria scripsit epistolam, omnes divitias suas ei derelinquens ...' (*Patrologiae Latinae* tomus XXIII, kol. 53-54).

13 Cornelis de Groot had wel zin om in dienst van de Oostindische Compagnie naar de Oost te gaan.

14 Grotius' jongste zoon Dirk vroeg zich al af wat de reden zou kunnen zijn van het stilzwijgen van zijn vader; vgl. no. 6144.

15 Waarschijnlijk collega's van zijn zoon in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant. Zij zullen dan de 11de of 12de april naar Duitsland vertrokken zijn; vgl. nos. 6163-6165.

16 De nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) zagen pas eind mei het licht.

17 Uitgaven van de *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwamen tijdens Grotius' leven niet tot stand.

18 De *Annotata ad Vetus Testamentum* waren ter perse (*BG* no. 1137). Postuum verschenen de *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) en de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141).

19 Het manuscript van de *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.

20 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 28 maart.

21 J.J. a Rusdorf, *Vindiciae causae Palatinae sive assertio et deductio iuris inviolabilis legitimae successionis,* z. pl. 1640, openbaart op p. 113 tot tweemaal toe de werkelijke naam van 'Stephanus Junius Brutus'. Zonder veel omwegen duidt hij de protestantse theoloog Philippe du Plessis-Mornay aan als de auteur van de *Vindiciae contra tyrannos*, 1579.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Op grond van het vermelde nieuws, mogelijk tezamen met no. 6150.

Dat die van Hollant ende Zeelant tezamen zijn geaccordeert over het stuck van de justitie ende veiling van de zee is mij lief. Heb zulcx in mijnen tijd zeer gewenscht. Van de instructiën die men wil voorschrijven aen de gedeputeerde ter Generaliteit can ick niet zeggen, alzoo ick de substantie niet en wete. Corruptiën van binnen ende buiten dienen

wel verhindert.[2] Met Verus zijn eenige secrete tractaten gemaect, daervan weinigh kennisse hebben. Neefs macht zal vanhier niet tegengestribbelt werden zoolang hij in het oorlogh blijft.[3]

Vrancrijck prepareert de zaecke nae een bestant ende daerom gaet den grave van Chavigny zelve nae de conferentie[4] ende een van zijne commysen Aridor[5] nae Bruissel ende, zoo ick meen, over Hollant nae Hamburg. De vrese van 's conincx doot ende de onzeeckerheit van de regiering die daeruit can volgen doen elck ommezien. Ende de parlementen beginnen vrijer te spreecken, zijnde zeer genegen tot ruste. Men dient te letten waerheen Neefs intentië[n] loopen, zoo over dit stuck als over de ligues met eenige naegelegene rijcken.[6] De Fransoisen hebben hier utgegeven haere versufte pretensiën op oud-Austrasië ofte Lotherrijck,[7] waeronder zij Hollant mede stellen; nae haer zeggen heel Duitschlant, Italië ende Nederlant comt haer toe van rechtswege.

De indiscretie van de parlamentarissen is te zeer blijckelijck in de daetelijckheden gepleecht tegen het logys van de coninginne,[8] een teicken van noch duirende verbitterheit.

'tGunt voorvallen zal in de zaecke van de heer Hogerbeets zal ons licht geven.[9] UEd. doet wel die goede luiden te favorizeren. Mijn oudste blijft bij zijn voornemen[10] ende ick en zie hem nergens anders toe te crijgen:

> Stultum est venatum ducere invitos canes.[11]

Dewijle hij zich nae onzen raed niet en heeft willen vougen, zullen wij om arger te ontgaen ons nae zijn lust moeten vougen.

2 Op 26 februari werd in de Statenvergadering het woord verleend aan een delegatie uit de Staten van Zeeland. Onderwerpen die toen aan de orde kwamen, betroffen de beveiliging van de kustwateren, de benoemingen in de Hoge Raad en het Hof van Holland, de munt, de instructie voor de gedeputeerden ter generaliteit en tenslotte ook het vraagstuk van de verlenging van de octrooien van de Oostindische en Westindische Compagnieën. Bij het afscheid op 14 maart besloten de Staten om ieder van de delegatieleden 'te vereeren met een goeden dronk Rhijnschen Deele Wijn' (*Res. SH*, dd. 14 maart 1643).

3 Verus en Neef, codenamen voor resp. de koning van Frankrijk en Frederik Hendrik.

4 Staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, was vanaf het begin betrokken bij de redactie van de instructies voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 14 en p. 60 e.v.).

5 Daridole (d'Aridor), een van Chavigny's vertrouwensmannen op het staatssecretariaat van buitenlandse zaken (*Lettres Richelieu* VI, p. 35).

6 Afgevaardigden van de keurvorst-aartsbisschop van Keulen zouden Frederik Hendrik het bevel over het garnizoensleger in de Westfaalse Kreits aangeboden hebben (*Correspondance d'Estrades* I, p. 156-157).

7 De Franse aanspraken op 'Lotharingen' werden opgenomen in de instructies voor de Franse gevolmachtigden (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 88-101 en p. 137 (Roole des pièces que Messrs les Ambassadeurs doivent nécessairement avoir avec eux).

8 Koningin Henriëtte Maria kreeg een slechte ontvangst bij haar terugkeer in Engeland (4 maart 1643). Voor alle zekerheid werd zij ondergebracht in een landhuis op 2 mijl afstand van York.

9 Grotius wachtte op nieuws over de voortgang van het proces dat de familie van zijn vroegere lotgenoot, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets, had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders.

10 Cornelis de Groot had wel zin om in dienst van de Oostindische Compagnie naar de Oost te gaan.

11 Vgl. Plautus, *Stichus* 1, 2, 139.

In dorso schreef Reigersberch: Chavigny gaet nae de conferentie. Vranckrijck prepareert de saecken naer een bestant. Broeder de Groot uyt Paris, den .. Martii 1643.

6150. 1643 maart 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Des conincx dispositie is onzeecker, maer men zegt gestaedigh dat die wat betert. Den hertogh van Anguien is zeer zieck;[2] men meent den hertogh van Longueville[3] zal gaen in zijne plaetse tot bewaering van de frontieren van Picardië ende La Millerai tot die van Champagne,[4] alwaer tweeduizentvijfhondert Schotten zijn gezonden zich houdende ontrent Reims. Prince Thomas is met achtduizent man bezigh om het casteel van Tortone te ontzetten[5] ofte eenige plaetse van den vijant aen te tasten.

Dit zijn de discoursen aengaende 't oorlogh. Maer veel grooter vallen de discoursen van de aenstaende conferentie tot de vrede, die halff Mey zoude beginnen tot Munster.[6] Den grave van Chavigny, een van de principaelste van het credyt alhier, zegt dat hij derrewaert gaet[7] met d'heeren d'Avaux[8] ende La Tuillerie.[9] Veele courieren werden aen alle canten uitgezonden ende men spreect veel dat de zaecken geprepareert werden tot een bestant, 'twelck misschien voor de cours van Swede niet en waere te wenschen.

De Beyersche ende die van de omliggende landen hebben een particuliere vergadering tot Bamberg.[10] Miltenberg[11] hebben zij wederbecomen.

Den hertogh van Vendosme is op zijn huis te Annet. Desselfs soon, den hertogh van Beaufort, heeft acces bij den coning becomen, 'twelck zeldzaem is in dezen tijd.[12] Bij Mirabel in Catelagne zeggen de Fransoisen dat zij verslagen hebben

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6149. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7 april 1643).

2 Desondanks vertrok Louis II van Bourbon, hertog van Enghien, in april naar het Picardische front; vgl. no. 6132.

3 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, had het afgelopen jaar het bevel gevoerd over het Franse leger in Italië.

4 Maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, stelde zijn vertrek naar de Bourgondische grens keer op keer uit; vgl. no. 6098.

5 Prins Tommaso Francesco van Savoye kwam te laat met zijn hulp aan het Frans-Savoyaards garnizoen van Tortona.

6 Deze datum kan Grotius ook ontleend hebben aan de brief van Georg Keller dd. 10 maart 1643 (no. 6128).

7 Ook in zijn persoonlijke brief aan Nicolaes van Reigersberch (no. 6149) meldde Grotius deze benoeming. Zie voorts Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 431: 'Monsieur de Chavigny doibt aller trouver Melos avec monsieur Davaux pour quelque acheminement de paix à laquelle le roy a serieuse inclination'.

8 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had in Hamburg meegewerkt aan de totstandkoming van het preliminair vredesverdrag van 25 december 1641. In januari had hij met Grotius gesproken over de voortgang van de vredesbesprekingen; zie no. 6054.

9 Gaspard Coignet († 1653), sieur de La Thuillery, baron de Courson, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek 1640-1648 (Schutte, *Repertorium* II, p. 11-12).

10 Op 20 maart werd te Frankfort bekendgemaakt dat de Zuidduitse Kreitsen te Bamberg weer bijeen waren gekomen om te spreken over hun toekomstig militair beleid (*Gazette 1643*, no. 41, dd. 4 april 1643).

11 600 soldaten van Johann Philipp von Schönborn, elect van Würzburg, belegerden Mittenberg aan de Main. Het aldaar gevestigde Hessische garnizoen capituleerde op 7 maart (*Gazette 1643*, no. 38 (= 39), dd. 28 maart 1643).

12 César de Bourbon, hertog van Vendôme, natuurlijke zoon van koning Hendrik IV, keerde terug uit zijn Engelse ballingschap; vgl. *CSP Ven. 1642-1643*, p. 258. Zijn al eerder teruggekeerde zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort, stond in hoog aanzien bij de koningin (*Mémoires de La Châtre*, p. 185).

vierhondert, gevangen twaelffhondert.[13] Men hoogt hier de imposten op het zout, bier, wijn.

13 De *Gazette 1643*, no. 36, bracht op 23 maart 1643 in een 'extraordinaire' verslag uit van de overwinning die de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op 2 maart bij Miravet aan de Ebro had behaald; vgl. Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 243-244.

't Bestant daervan men hier spreeckt, zoude zijn voor het eerste van drie maenden.[14]
28 Martii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 28 Martii 1643 uyt Paris.

6151. 1643 maart 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex intra hos paucos dies ex febri tentatus fuit et animi defectibus. Et quanquam valetudo eius dicitur esse, quod utinam sit, meliuscula, medici tamen plus ostendunt metus quam spei. Inde continui sermones de futuro regimine, de quo quid rex constituerit, adhuc arcanum habetur. Tres illi qui apud regem nunc plurimum valent, cardinalis Mazarinus, Noyerius, Chavigniacus, non ignari quanti motus in Gallia oriri soleant pupillari regum aetate, incerti et suarum et publicarum rerum[2] ad indutias cum hostibus properant, breves primum, deinde producendas de tempore ad tempus. Ea de causa creditur remissus ad Bavarum cursor[3] multique alii alio missi, ac postremo[4] Aridas, Chavigniaci domesticus, Bruxellas et per Batavos Hamburgum. Ipse Chavigniacus dicit se iturum ad conventum Monasteriensem, quod facere qui eius sunt dignitatis non solent nisi rebus bene praeparatis. Adiutores ei futuri creduntur dominus Davausius et is qui in Batavis legatum egit, Tuilleriacus.

Sum hoc tempore multo quam ante sollicitus magis pro Suediae rebus. Video Guebriani exercitum tabescere,[5] omnes Germaniae vires in Torstensonium verti; Gallos[6] paci internae diffisos hoc agere, ut respirent ab armis externis et hoc desideranti populo morem gerant. Chavigniacus fuit apud legatos Venetum et Sabaudum.[7] Iis dixit non posse diutius differri colloquium, et consilia regis ad indutias spectare.[8] Nec id mirum, nam sic eorum, quae ceperunt multa et magna,

14 Inderdaad gingen in Parijs stemmen op om de strijd voorlopig te staken. Zo schreef de burggraaf van Turenne op 4 april 1643 aan zijn zuster: ‘On parle extrêmement de la paix et d'une suspension d'armes. Je croi que le dernier sera assurément bientost’ (*Lettres de Turenne*, p. 381 no. 315).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 131; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 271 no. 473. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 43.

2 De staatsraden Jules Mazarin, François Sublet, seigneur de Noyers, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, grepen alle politieke en diplomatieke middelen aan om hun eigen politieke toekomst veilig te stellen (*Mémoires de La Châtre*, p. 177-192).

3 Een boodschapper van hertog Maximiliaan I van Beieren had in Parijs een hertogelijk schrijven afgegeven aan de nuntius Girolamo Grimaldi; vgl. nos. 6087 en 6141.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven van [28 maart] 1643 (nos. 6149 en 6150).

5 In zijn nieuwsbrieven van 21 maart maakte Grotius al melding van de ontreddering in het Frans-Weimarse legerkamp; vgl. nos. 6141-6143. Het voorstel van maarschalk Guébriant om met hernieuwde kracht op te rukken naar Trier of Mainz kreeg in Parijs niet de gehoopte steun (*Lettres Mazarin* I, p. XXXVI-XXXIX).

6 ‘Gallos’ verbeterd uit ‘Galli’.

7 Girolamo Giustiniani, ambassadeur van Venetië aan het Franse hof, en de Savoyaard Carlo Obertino Solaro, graaf van Moretta. Zie over laatstgenoemde, *Lettres Mazarin* I, p. 46; Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 32 en III (Documenti), p. 261.

8 Frankrijks hoop was gevestigd op een Italiaans bondgenootschap tegen het Spaans bewind in Milaan (*Lettres Mazarin* I, p. LXVI-LXXXII en p. 66-68).

possessionem sibi mansuram et cum tempore acturam radices, ut apud Mediomatrices, Tullum, Virodunum.[9] Memini quomodo in Italia pacem

9 Bij het verdrag van Chambord (1552) was aan de Franse koning het beschermheerschap over de bisdommen Metz, Toul en Verdun opgedragen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 94-95).

soli fecerint, Venetis inconsultis et coactis qui vellent sequi, duce autem Mantuano tertia parte rerum suarum multato, ut Sabaudus et Gastaldus placarentur.[10] Multaque alia eiusmodi et huius et antiquioris aevi mihi in mentem veniunt. Astrologi, quibus non multum fidei habeo nisi aliae accedant coniecturae, aiunt post hunc regem omnia male eventura.

Dux Anguianus morbo detinetur quominus in Picardiam eat, locum eius impleturo, ita fama est, Longovillano. Mileraius ire putatur Rhemos, ubi iam Scoti sunt bis mille et quingenti. Vulgant hic XV Maii inceptura de pace colloquia. Bambergae consultant Bavari et eorum vicini de rationibus alendi exercitus. Iidem Uberlingam circumsident; Milteburgam ab Hassicis recepere. Princeps Thomas habet secum VII hominum millia, quibuscum parat aut Dertonae arcem liberare[11] aut hostium loca aggredi. Dux Vendocinensis in domo sua est Aneti. Filius eius Beaufortius apud regem admissus fuit. Vectigalia vini, cerevisiae, salis augentur. In pugna ad Mirabellam dicunt Galli hostium caesos CCCC, captos mille et ducentos.

Deus pacem det bonam orbi christiano, idemque, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet in rebus prosperrimis,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Martii 1643.

Plurimum adhuc potest Noyerius, vir contra pecuniam invictus, Romae et monachis addictior quam caeteri.[12] Primae indutiae creduntur fore trimestres.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis morbus in dies vires eundo sumit. Metus providorum quale regimen in minorennitate sit expectandum. Pacis negotium fit magis serium. Astrologorum praedictiones. Gallica fides. Varia.

6152. 1643 maart 28. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je ne doubte point que vous ne continuez en la bonne affection pour le roy et la reine d'Angleterre, en quoy vous serez sans doute advoué par tous les roys et princes sages. Je tascheray de servir leurs Majestez par mes prieres et ferois plus si j'en avois le moyen. Il seroit à desirer si la paix se pourroit faire en Angleterre avecq restablissement de l'autorité royale et que ce vigeur martial se tourn[eroit] à

10 De vrede van Cherasco van 1631 waarbij Karel van Gonzaga, hertog van Nevers, voor zijn erkenning als hertog van Mantua, delen van zijn erfenis moest afstaan aan Vittorio Amadeo I van Savoye en aan Cesare II van Gonzaga, hertog van Guastalla (*EI* XXII, p. 177-178).

11 Prins Tommaso Francesco van Savoye kwam te laat met zijn hulp aan het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona.

12 Staatssecretaris François Sublet viel echter op 10 april in ongenade; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 169-170.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 32.

faire quelque chose de genereux pour la maison palatine.[2] Si les Anglois s'y portent, je croy que ce desseing ne leur coustera gueres et que la seule resolution d'entrer en nostre ligue fera que la paix s'obtienne à la gloire des trois couronnes; sinon, la paix ne lairra pas de se faire sans avoir soing à leurs interests.

On parle fort icy d'une petite trefve qui se pourroit prolonger, mais la Suede ne le

2 De strijd tussen koning en Parlement hield in Engeland de gemoederen zo zeer bezig, dat de behartiging van de belangen van de keurvorstelijke familie van de Palts vrijwel volledig op de achtergrond was geraakt.

desire pas.[3] La santé du roy branslante, l'incertitude du gouvernement cy-après, la jalousie entre les plus puissants, les parlements et les peuples las de la guerre, l'armée du mareschal de Guebrian presque consumée sont des causes assez suffisantes pour se departir du desseing du feu cardinal, qui estoit à faire la guerre eternelle. Plusieurs couriers et deputez sont envoyez d'icy en divers endroits et monsieur de Chavigny publie partout qu'il ira avec messieurs d'Avaux et de Tuillerie au traitté de la paix, qui se commencera, ce dict-on, à Munster le quinzieme de May. Tels personnages comme monsieur le comte de Chavigny n'entreprendent pas un voyage s'ils ne croyent estre asseurez d'une bonne issue.

On dit que le roy se porte mieux. Le duc d'Anguien est bien malade, et croit-on que le duc de Longueville ira pour commander en Picardie et La Milleray autour de Reims, où on a envoyé deux mille cinq cents Escossois. Le prince Thomas avecq huict mille hommes espere de secourir le chasteau de Tortone ou d'attaquer quelque place au Milanois. Au combat de Mirabel en Catalagne disent les Fransois avoir tué quatre cents des ennemis, fait prisonnier douze cents. Les Bavarois deliberent à Bambergh sur l'entretenement de leurs trouppes, ayant repris Miltenbergh. Le duc de Vendosme est à Anet; son fils le duc de Beaufort a veu le roy. On hausse icy les impositions sur le vin, bierre, sel.

Toute la cour icy condamne la brutalité de ceux qui ont tiré contre le logis de la reine d'Angleterre.[4] Par cet exemple on voit comment ceux qui une fois se sont despartis de ce qu'ils doibvent à leurs souverains vont de mal en pis. Je suis tres aise à cause d'un bon nombre des amis que nous avons en Hollande et Zeelande, que la conduite de la marine va bien et que ces deux provinces principalement ont soing de conserver leurs droicts anciens,[5] ce qu'ils feront, s'ils sont sages, sans blesser l'union des sept.

Je suis en attente d'apprendre où aboutira le voyage du prince-electeur de Brandenburg[6] et l'armement du roy de Danemarcq.[7] Je croy que les Portugais payeront aux Indes orientales ce qu'ils ont fait en Brasil.[8] Le degast de Saint-Thomas[9] seroit peut-estre plus utile que la guarde.

De mes Annotations sur le Vieux Testament le premier tome, qui est de trois alphabets[10] en folio, est achevé à imprimer. Nous advançons tant que nous pouvons l'impression du second tome, et sommes parvenus à la fin du premier alphabet.

Je demeureray tousjours
vostre serviteur.

Le 28 Mars 1643.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 28 maart 1643 (nos. 6150 en 6151).
4 Koningin Henriëtte Maria kreeg een slechte ontvangst bij haar terugkeer in Engeland; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 138.
5 Een delegatie uit de Staten van Zeeland had van 25 februari tot en met 14 maart een bezoek aan Den Haag gebracht.
6 Keurvorst Friedrich Wilhelm was op 15 februari uit Koningsbergen vertrokken.
7 Men wist nog niet goed waar koning Christiaan IV van Denemarken zijn recent gelichte troepen zou gaan inzetten.
8 De Portugezen wakkerden opstanden aan in de door de Hollanders bezette kustplaats São Luís do Maranhão.
9 De Hollanders waren verjaagd van het eiland São Tomé.
10 Het eerste deel van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137) loopt tot de boeken der profeten. Zijn commentaar op de Klaagliederen kreeg hierin een plaats achter het Hooglied.

Bovenaan de copie staat: Monsieur Vicquefort.

6153. 1643 maart 30. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Beasti me, quod tuam de Antichristo sententiam tam egregiis argumentis firmare libuerit, imprimis vero quod in loco ad Gal. II, 1 non δεκατεσσάρων ut antea, sed τεσσάρων legendum mones,[2] quae res magnam mihi semper creavit molestiam, adeo ut de tempore Epistolarum Paulinarum aliquid meo Marte scripturus ad istum scopulum naufragium fecerim, ut ex adiunctis[3] poteris cognoscere, quae qualia qualia mea certe esse scias.

Egimus cum Johnsonio[4] de eo quod iniungis. Ille recepit se ad suos ea de re scripturum et inventurum hominem qui regis desiderio satisfaciat, tibi vero e Britannia super hoc negotio brevi venturas litteras. Ipse valde laudat librum cui titulus Elementorum philosophiae sectio tertia, de cive, editum Parisiis anno 1642 et dedicatum Guilielmo comiti Devoniae.[5] Habuit ipse exemplar ab amico utendum;[6] mallet habere proprium et ego quoque exemplar eius mihi mitti vellem si Parisiis, ut spero, poterit inveniri.

De Floribus tuis[7] qui iudicare possint paucos novi in foro nostro. In academia vero non satis sinceros invenio aestimatores, nam apud rigidioris sententiae homines tua omnia iam sordent. Si quid certius intellexero, faciam te certiorem. Blavium cum per litteras tum per liberos monere non desino.[8] Is exemplar Cyrillianorum in Italia extare, inde se nitidius et, si fieri potest, Graeca lingua petiturum promisit.[9]

Thuani fratrem in parlamentum cooptatum totus gaudeo. Ego feliciorem ipsi fortunam opto quam expertus est frater: nunc cassum lumine lugent.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 352. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6139, beantw. d. no. 6166.

2 Grotius stelde voor om het getal 'veertien' in *Gal.* 2:1 te verbeteren in 'vier'. Deze wijziging gaf meer kracht aan de theorie dat de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen in feite de eerste brief was.

3 De bijlage ontbreekt.

4 Samson Johnson, een vroegere huisgenoot van aartsbisschop Laud, thans predikant van keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', in Den Haag, zou nagaan of in zijn kring geen stappen ondernomen konden worden tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

5 Thomas Hobbes (1588-1679) droeg zijn 'De cive' aan zijn leerling en beschermheer William Cavendish (1617-1684), derde graaf van Devonshire, op. De opdracht die hij slechts met zijn initialen ondertekende, voerde de dagtekening 1 november 1641. Het boek zelf werd in 1642 in kleine oplage te Parijs gedrukt (*DNB* XXVII, p. 37-45).

6 Bekend is dat de Parijse geestelijke Marin Mersenne in mei 1642 via zijn correspondent Constantijn Huygens een exemplaar van de *Elementorum philosophiae sectio tertia: de cive* ter lezing aan geïnteresseerden in de Republiek had aangeboden (*Corresp. Mersenne* XI, p. 151 en p. 296).

7 Begin maart 1643 waren in Amsterdam bij twee verschillende uitgevers (Blaeu en Janssonius) herdrukken verschenen van Grotius' *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum* (*BG* nos. 792 en 793). Op verzoek van zijn broer zou Willem de Groot informeren naar de ontvangst van dit werk in de Haagse gerechtshoven en de Leidse collegezalen.

8 De uitgever dr. Joan Blaeu werd door Willem de Groot en diens studerende zonen Johan en Jacob benaderd met het verzoek om eindelijk eens aandacht te besteden aan een snelle publicatie van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

9 Grotius wachtte op een goed manuscript voor zijn Grieks-Latijnse uitgave van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.

10 Vergilius, *Aeneis* 2, 85. De benoeming tot raadsheer van Jacques-Auguste de Thou, broer van de ter dood gebrachte koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou (†12 september 1642).

De filii Cornelii itinere[11] nihil omnino boni possum ominari. Egi cum Reigersbergio,

11 Cornelis de Groot had wel zin om in dienst van de Oostindische Compagnie naar de Oost te gaan.

qui cras Amstelodamum proficiscitur, ut illic expiscetur ecqua honesta se offerat conditio, quod ego minime futurum reor.

Hic multus sermo de morbo monarchae Gallorum. Quidam de veneno ei praebito aliaque atrocia spargunt. Interea de pace nihil fit, pendent opera interrupta, neque ulla spes affulget, εἰ μὴ θεὸς ἐκ μηχανῆς.[12]

Deus Optimus Maximus reipublicae et ecclesiae christianae res afflictas tandem respiciat, tuaque et aliorum bonorum secundet consilia, ut tandem litium ullus sit finis. Cui te tuosque omnes unice commendo,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXX Martii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 April.

En in dorso: 30 Martii 1643 W. de Groot.

6154. 1643 maart 31. Aan C. Marin.[1]

[Monsieur,]

J'ay receu la vostre du 12 de ce mois. Je suis marry que le mareschal de Guebrian n'est pas en action[2] pour pouvoir esloigner de marescal de Torstenson une partie des forces ennemies. Nous verrons ce que feront vos Suisses. Leurs divisions et inconstance sont cause qu'ils ne sont pas considerez comme cy-devant.

On nous fait bien esperer du chasteau de Tortone. Le mareschal Torstenson a quitté de nouveau le siege de Friberg pour aller au-devant de Piccolomini, qui par cette derniere action s'est voulu signaler avant que de passer du service de l'empereur au service d'Espagne.[3]

Le roy icy se porte mieux et espere de donner des audiences après Pasques. Le duc d'Anguien est bien malade, et ne sçait-on pas bien si le duc de Longeville ou le comte d'Harcourt iront en sa place pour commander sur les frontieres de Picardie. Le comte de Chavigny se prepare pour aller à la paix et croit-on qu'il veut commencer par une trefve. Les ennemis s'y semblent disposer aussi, le roy d'Espagne ayant fourny des passeports tels que les Hollandois les desirent. Et le roy de Danemarcq ne laisse pas de travailler pour advancer la conference. Dieu nous en donne une bonne issue.

12 De ‘Deus ex machina’; vgl. Plato, *Cratylus* 425d, en Aristoteles, *Poetica* 1454b.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 35. Antw. op een ontbrekende brief.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 28 maart 1643.

3 De keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini joeg het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson uit de omgeving van Freiberg. Het ontzet van de Saksische stad was Piccolomini's laatste daad in keizerlijke dienst (*Gazette 1643*, no. 38, dd. 28 maart 1643).

Le roy d'Angleterre prospere et le peuple de Londres, las de la guerre, voudroit vivre en repos et recouvrer le commerce. On fait une trefve de vingt jours pour traitter.[4] Icy on trouve fort mauvais que les navires des parlamentaires ont tiré contre une maison

4 De wapenstilstand had op 1/11 maart moeten ingaan; vgl. no. 6141.

dans laquelle la reine s'estoit logée sitost qu'elle s'est debarquée,[5] et en ont tué quelquesuns de sa suitte. Peu de courtoisies.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 31 Mars 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6155. 1643 april 2. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Pro diligenti et continuo Magnificentiae vestrae literarum commercio[2] ingentes illi ago gratias. Ultimae, quas pridie accepi, scriptae erant 26 Februarii/8 Martii.[3] Velit Deus opportuna remedia adferre valetudini regis christianissimi et tantum caput orbi diu servare incolume.

Non vani sunt rumores de consiliis Bavari. Agitavit eadem in conventu Donaverthensi sub specie tamen mittendarum legationum in ambo regna Sueciae et Galliae. Ex tempore consilium, ceperunt tres electores ecclesiastici ablegandi suorum aliquem ad papam, qui repraesentato Germaniae statu consilium eius imprimis requireret transigendi cum Gallia, etiam, si id petatur, excluso Hispano. Verum caesar misso Gebhardo iurisconsulto ad electorem Moguntinum[4] - ut patet ex eiusdem Gebhardi relatione, quae in proelio Lipsensi inter alia secretissima Austriacorum consiliorum acta est intercepta[5] - utraque et Bavari et electorum consilia interturbavit. Prius tamen quam electores coepto desisterent, extorserant invito

5 De *Gazette 1643*, no. 38 (=39), dd. 28 maart 1643, schreef over het incident in de haven van Bridlington: 'La reine d'Angleterre estant arrivée à Barlington [Bridlington] ... et s'estant logée dans le bourg, quatre navires parlementaires sous la charge du capitaine Hadock deschargèrent tout leur canon contre cette maison, et entre plusieurs bales qui la persèrent, l'une passa pres de la teste de Sa Majesté ...'.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Behalve Grotius ontving ook Carl Marin een net-exemplaar. Aan zijn secretaris gaf Johan Oxenstierna de instructie om de ambassadeur aan te spreken met 'Magnificentia' en de Zweedse resident te Zürich met 'Dominatio'.

2 Johan Oxenstierna ontving van Grotius eigenhandig ondertekende afschriften van diens nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna. Overgeleverd zijn de brieven van Grotius van 30 mei 1643 e.v.

3 Vermoedelijk een afschrift van de brief van 7 maart 1643 (no. 6122). In deze brief maakte Grotius melding van de door hertog Maximiliaan I van Beieren in januari/februari te Dinkelsbühl en Donauwörth bijeengeroepen Zuidduitse 'Kreistag'; zie ook no. 6121, en Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 231.

4 De katholieke keurvorsten wilden in 1642 een delegatie naar Rome sturen. Zij hadden daartoe al een instructie op naam van de Paderborner deken Dietrich Adolf von der Recke uitgeschreven. Het voornemen vond een slecht onthaal aan het keizerlijke hof. In juli 1642 zond keizer Ferdinand III rijkshofraad dr. Justus Gebhard (1588-1656) naar de aartsbisschop van Mainz om zijn ongenoegen over dit initiatief kenbaar te maken (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 331-334).

5 De brieven zullen buitgemaakt zijn tijdens de slag bij Breitenfeld van 2 november 1642.

caesari Lutzoviani instrumenti ratificationem.[6] Nam cum Gebhardus scriberet caesari non aliter posse diverti legationem ad curiam romanam quam si ostenderetur spes

6 De ratificatie van het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641. Op 22 juli 1642 zette de keizer zijn handtekening onder de overeenkomst die de keizerlijke resident Konrad von Lützow te Hamburg met de Zweedse en Franse ambassadeurs was aangegaan (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXI-II-XXIV).

componendarum rerum in Germania, hoc ceu occulto et efficaci cuneo protrusa est dicta ratificatio.

Qua spe secuturi mox congressus proceres Imperii suspensos tenuit, neque destitit Francoforti,[7] et ubicunque opus erat, spargere hanc rem velut indicium propensissimae suae in pacem voluntatis, nihil a sua parte deesse, per regna solum stare quominus quies orbi reddatur. Dum hi rumores vagantur, detegitur subdolus fucus et informis forma dictae ratificationis, pro qua paulo post prodiit alia emendata,[8] sed cui ex superabundanti, ut Austriaci loquuntur, addita est declaratio, prioribus ob latentes in ea aequivocationum nodos longe suspectior.[9] Neque satis fuit ratificationi fucum illinere, etiam salvus conductus pro sacrae regiae Maiestatis legatis, in comitiis Ratisbonensibus approbatus, indeque in Daniam ad regem, et per eius deinde solennem legationem in Sueciam missus, ibi denique acceptus,[10] plane nunc immutatus et in eius locum alius substitutus invenitur.[11] His scilicet Austriacorum - ut nihil de Hispanicis dicam - artibus declinandus erat universalis congressus et interea imminendum particularibus transigendi occasionibus. Talem per Herberstenium in Gallia quaesitam audivimus.[12] Neque Auersbergius quicquam apud Salvium intentatum reliquit.[13] Et credibile est Bavarum suarum rerum satagere.[14]

7 De Frankforter 'Deputationstag' werd. op 11 oktober 1642 geopend; vgl. nos. 5842 en 5898 (dl. XIII). Na een verdaging werden de zittingen op 11/21 februari 1643 hervat (*Urk. u. Act.* I, p. 793-799, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 113-117).

8 De verbeterde versie van de keizerlijke ratificatie lag eind januari 1643 op de onderhandelingstafel; vgl. no. 6062.

9 Ter discussie stond de verbetering van 'conventionis formam' in 'conventionem'. De gewijzigde versie van de keizerlijke ratificatie luidt als volgt: 'Nos proinde nihil in nobis desiderari cupientes quod ad tam salutare pacis negotium promovendum pertinere ullo modo possit, praeinsertam conventionem per omnia confirmavimus, ratihabuimus et approbavimus, prout vigore praesentium confirmamus, ratihabemus et approbamus, non contrafacturi nos ipsi neque ut ab aliis quicquam fiat permissuri. In cuius rei fidem hasce manu nostra subscriptas, sigilli nostri caesarei impressione muniri iussimus. Quae dabantur in civitate Viennae die XXII mensis Iulii anno Domini MDCXLII ...'. Vergelijking met de oude versie wijst uit dat de keizer ook het eschatocol enigszins heeft veranderd. Nieuw is de passage: 'non contrafacturi ... permissuri' (vgl. de correspondentie van Johan Adler Salvius met Johan Oxenstierna in Uppsala, UB, E 387, f. 306 e.v.). Vraagtekens riep ook de positie van de keizerlijke onderhandelaar op. Zowel in de oude als in de gewijzigde versie spreekt de keizer van een preliminair verdrag dat op 25 december 1641 'inter consiliarium nostrum imperialem aulicum Conradum a Lutzow [speciali mandato instructum], pro nobis et serenissimo Hispaniarum rege catholico, consobrino, affine et fratre nostro charissimo, ex una, ac serenissimae reginae ac regni Sueciae [legatum et] aulae cancellarium Johannem Adler Salvium, ex altera, partibus, ... concepta [verbeterde versie: conclusa] fuerit' (Uppsala, UB, E 387, f. 306 e.v.).

10 Johan Oxenstierna brengt hier de missie van Jørgen Vind in herinnering. Deze Deense diplomaat was in januari 1641 naar Stockholm gegaan met vrijgeleidebrieven die de keizer op 2 oktober 1640 te Regensburg had laten uitvaardigen; vgl. nos. 5025 en 5080 (dl. XII), en Londorpius, *Acta publica* V, p. 23-29, p. 195-198, p. 260-263 en p. 404-405.

11 Het betreft hier het op 28 januari 1642 opgestelde formulier van keizerlijke vrijgeleidebrieven voor de gevolmachtigden ter vredesconferentie; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XIX-XXIX, p. 75, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 570-577.

12 In januari 1643 had de dominicaan Georg Sigmund von Herberstein een bezoek aan Parijs gebracht. Zijn instructie was opgesteld door de keizerlijke raad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff; vgl. nos. 6053 en 6064.

13 De huidige keizerlijke vredesonderhandelaar Johann Weichard von Auersperg liet in Hamburg de gelegenheid niet voorbijgaan om de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te bewegen tot afzonderlijke vredesbesprekingen. De laatste hield echter vast aan het Frans-Zweedse bondgenootschap (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXV-XXVII).

14 Hertog Maximiliaan I van Beieren leek toenadering tot Frankrijk te zoeken (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 222).

Cuius indagandi rationes Magnificentia vestra non potest ignorare. Itaque si quid talium est, eius industriae relinquitur, ut sciatur quo consilia inclinent.

Cum Transylvano nullum foedus est factum.[15] Ostendit tamen non obscuram voluntatem coniunctionis, quam Torstensonius per literas et quacunque re, huic negotio convenienti, alit. Quid inde futurum sit, tempus aperiet.

Torstensonius 6 die huius mensis comitis Broyani propositum[16] invadendi stativa Vittenbergii ad Munchenberg[17] cum 2000 equitum egregia arte elusit, nam ubi rescivit Broyum hoc agere, Vittenbergium consilii illius admonuit, ipse vero adsumto robore sui equitatus Broyo, cum nihil adhuc hostile in dissitis expectaret, occurrit eumque in Senfftenberg deprehensum omni quem secum habuit equite exuit, captis quatuor equitum magistris et aliis officialibus, cum numerosa turba equitum et sexcentis equis bene ornatis. Ipse Broyus, incertum an vulneratus, natando sibi et suorum aliquibus consuluit.[18] Inter caesos numerati sunt tres equitum magistri et alii officiales inferioris dignationis et ex equitum grege plurimi. Tribunus Luttingen[19] paulo ante hanc Torstensonii irruptionem a Broyo emissus evasit cum ducentis circiter equitibus. Hoc ergo patrato Torstensonius 22 Martii castra movit[20] et in Lusatiam superiorem, indeque, si rationes belli gerendi id permittent, versus montes Boyhemorum contendere statuit. Caesariani interiora Bohemiae tenent et versus Leuchtmaritzium eunt.

Deus Magnificentiam vestram diu sospitem et incolumem servet.

Stetini, 23 Martii 1643.

In dorso staat: Die 23 Martii anno 1643. Ad dominum Hugonem Grotium. Mut[atis] mut[andis] ad dominum Carolum Marinum. J.O.A. Pacis negotium.

6156. 1643 april 4. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Etiam in Germania, Polonia, Dania video esse quibus Vota nostra pro ecclesiae pace et ad eam monstratae viae probentur.[2] Vellem autem iam pridem locutus esses, ut monueram, domino Johnsono. Is te adiuvisset in ea re de qua videris desperare.

15 György I Rákóczi, vorst van Zevenburgen, riep voor zijn campagne tegen het Habsburgse huis de steun in van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson.

16 Het keizerlijke hulpleger van generaal-majoor Alberto Gaston Spinola, graaf van Bruay, had eind februari opdracht gekregen om schermutselingen in de omgeving van Freiberg uit te lokken. Begin maart zette de graaf met zijn ruiterij de achtervolging op het terugtrekkende Zweedse leger in. In de omgeving van Senftenberg, ten oosten van de Elbe, kwam het tot een botsing van zijn leger met regimenten onder bevel van de Zweedse generaal-majoor Arved Wittenberg von Debern (*Doc. Boh.* VI, p. 459 no. 1402, p. 461 no. 1408 en p. 465 no. 1422).

17 Mückenberg, ten westen van Senftenberg.

18 Volgens de *Gazette 1643*, no. 44, dd. 11 april 1643, konden de graaf van Bruay en de Saksische overste Culenberg juist op tijd het kasteel van Senftenberg binnenvluchten.

19 Niet geïdentificeerd.

20 De Zweedse opperbevelhebber volgde in maart de route Elsterwerda-Bautzen (*Doc. Boh.* VI, p. 470-471, nos. 1438 en 1442).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 951 App. no. 646. Antw. op no. 6145, beantw. d. no. 6171.

2 De bijval die Grotius mocht oogsten voor zijn *Via* en *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1666-1168 en 1183-1184).

Agendum et cum domino Vossio, sed ita ut nihil habeat unde sibi metuat.[3] Remonstrantium cuiquam vix suaserim ut ad id, quo premuntur, odium aliud de meo mutuentur. Scio quam rectoribus vestris suspectus sit qualiscunque sermo de restituenda ecclesiae concordia. Et causas habent non leves, si ipsorum tantum commoda respicimus:

3 Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius mengden zich niet in de pennestrijd van Grotius tegen de Haagse hofpredikant André Rivet.

ὅπερ γὰρ οἱ τὰς ἐγχέλεις θηρώμενοι πέπονθας.
ὅταν μὲν ἡ λίμνη καταστῇ, λαμβάνουσιν οὐδέν.
ἐὰν δ᾽ἄνω τε καὶ κάτω τὸν βόρβορον κυκῶσιν,
αἴρουσι.[4]

Romanensium apud vos vicem doleo.[5] Istis male tractationibus contra fidem, ut ipsi dicunt, publicam, saepe interpositam, coguntur ἰβηρίζειν.[6] At non tales erant cum principem Arausionensem in Brabantiam et Flandriam vocavere. Praeter Anglos forte et ex iis qui Cornhardi[7] scripta amant aliquis posset reperiri, qui in apertum protrahat Riveti et cum ipso sentientium consilia, nempe ad perturbandum statum publicum opprimendosque alios, ut ipsis solis bene sit.

Video non male me coniectasse de civitatibus Hollandiae, quae suo erga parlamentarios studio caeteros vincere voluerant.[8] Avebo quae secutura sunt cognoscere, Deum interim precans ut ea nobis largiatur quae ad pacem regnorum primum et populorum, deinde et ecclesiae ducant, utque te cum coniuge, liberis et amicis servet ac sospitet,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

4 Aprilis 1643.

Exspectabo illa contra Cyrillum[9] et nostra ad Lucanum, et quid de poematis et Anthologia futurum sit.[10] Possunt remonstrantes, omissis iis quae ad conciliationem cum romana ecclesia pertinent, tueri contra Rivetum ea quae ad pietatem maxime pertinent; in quibus ille gravissime fallitur. Poteris autem tu quae habes cum Johnsono aut etiam cum domino Reigersbergio communicare.[11]

4 Aristophanes, *Equites* 864-867.
5 De rooms-katholieken voelden aan den lijve de gevolgen van de calvinistische agitatie in de Engels-Staatse betrekkingen (*Romeinsche Bronnen* I, p. 696-697).
6 Lees: Hispaniseren. Het Griekse woord is gevormd naar analogie van 'μηδίζειν'.
7 De verzoeningsgezinde theoloog Dirck Volkertsz. Coornhert (1522-1590), drukker, notaris en stadssecretaris van Haarlem. Zijn verzameld werk was in 1633 te Amsterdam verschenen (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* III, p. 78-83).
8 In de Statenvergadering van 25 februari hadden zeven Hollandse steden bezwaar aangetekend tegen de afgifte van paspoorten voor de bagage van koningin Henriëtte Maria van Engeland. De protesterende steden waren Haarlem, Leiden, Brielle, Hoorn, Edam, Medemblik en Purmerend.
9 Grotius wachtte op een goed manuscript voor zijn Grieks-Latijnse uitgave van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.
10 In de drukkerij van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu werd de laatste hand gelegd aan Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431). Nog geen beslissing was gevallen over het uitbrengen van de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
11 Willem de Groot hield een dossier bij van stukken die mogelijk van nut zouden zijn voor de beantwoording van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Van zijn broer kreeg hij toestemming om het 'dossier Rivet' te tonen aan de Engelse predikant Samson Johnson en eventueel ook aan Nicolaes van Reigersberch. Zie voor eerdere beperkingen, no. 6030.

6157. 1643 april 4. Aan N.N.[1]

Doch kort na den vorigen brief had hij geschreven:

Die van de religie zullen hier de weerslag voelen van 'tgeen hunne broeders in Engelandt en Hollandt schrijven en doen,[2] waarvoor zich de koningen en bisschoppen, ook allen die met hen niet in alles eens zijn, wel hebben te wachten.

6158. 1643 april 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Men is het hier eensch aengaende 't wisselen van de gevangenen,[2] ende men begeert nae halff Mey, welcken tijd bij den coning van Denemarcken tot de handeling was gestemt,[3] noch drie maenden om daerentusschen zich wel te prepareren, waertoe men oock zegt dat den cardinael Mazarin ende don Melos op de frontieren tezamen zullen comen.

De trouppes van den marescal de Guebrian hebben 't landt van Wirtenberg evel[4] gemaect ende schijnen daerontrent te zullen blijven huishouden[5] ende misschien den marescal de La Millerai in het lant van Trier.[6] 't Volck van hertogh Carel helpen Duitschlant opeeten.[7] Men stroit evenwel geruchten van geldt ende zesduizent man

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 355. Mogelijk een fragment uit een niet teruggevonden brief aan Nicolaes van Reigersberch.
2 De Franse calvinisten waren voor het bijeenroepen van hun nationale synoden aangewezen op koninklijke goedkeuring; bij de voorbereiding van dergelijke bijeenkomsten kregen zij steeds grotere tegenwerking te verduren; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 363, p. 373, en p. 409.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6157. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4/14 april 1643).
2 Vgl. nos. 6149 en 6150. Don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, stond niet afwijzend tegenover een Frans-Spaanse uitwisseling van krijgsgevangenen. Hoog op het verlanglijstje van de Fransen stond de vrijlating van luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp.
3 Op 25 maart ontving Grotius van Georg Keller, secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, een afschrift van het koninklijk Deense voorstel om de grote vredesconferenties te laten aanvangen op 15 mei a.s.; vgl. no. 6128.
4 Lees: ‘euvel’.
5 In een schrijven van 20 maart 1643 pleitte maarschalk Guébriant voor een Frans offensief in de richting van Trier en Mainz (*Lettres Mazarin* I, p. XXXVI-XXXIX). In Parijs kreeg zijn pleidooi niet de gehoopte steun.
6 De nieuwsbrieven van 28 maart maakten echter melding van het aanstaand vertrek van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, naar het front in Champagne en Bourgondië (nos. 6150-6152).
7 Manschappen van hertog Karel IV van Lotharingen hadden in deze tijd hun kwartieren opgeslagen in ‘Hochinguen’ (Hechingen) (*Gazette 1643*, no. 41, dd. 4 april 1643).

te willen zenden nae den marescal de Guebrian, La Motte weder te willen belegeren[8] ende Roses in Catelagne.[9]

8 De blokkade van het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) zou thans weer hervat worden.

9 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, wachtte op de komst van de Franse vloot voor de Catalaanse kust (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 245).

Uit Spaignie hebben wij dat duc de Medine-Sidonie[10] ende Ferrandino[11] zijn in vrijheit ende dat het commandement over het leger benomen is aen Leganes ende gegeven aen don Philippo de Silva.[12]

Den hertogh van Parme heeft van drieduizent man dien hij over zee had gezonden twaelffhondert verloren[13] ende zijn hem eenige andere desseings gemist, waerdoor zijn Hoocheit te lichter zal gebracht werden tot eenigh accord.

Den hertogh van Anguien werdt wat beter ende men meent zijne Hoocheit gaet om ordre te stellen op de steden van Picardië.[14] Wij hebben hier een extraordinarisse ambassadeur van Florence om de eer te bewaeren over de uitvaert van de reine-mère.[15] Ende men verwacht een ambassade ut Switserlant om Constance ende 't graefschap van Bourgogne, zoo 't oorlogh mochte duiren, te stellen buiten swaericheit.[16]

Hoe 't sal gaen met Tortone is noch onzeecker. Men meent het casteel peryckel loopt. Wij verstaen dat te Milan c(rijghsvolck) werdt verwacht, 'twel(ck) met tien galeyen zal comen van Naples;[17] dat den Turck sestich (galeyen) toemaect, het desseing zijnde onbekent;[18] dat het generale bestant in Engelant hapert,[19] maer dat men maeckt particuliere voor eenige provinciën.

4 April 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port 8 s.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 4 April 1643 uyt Paris.

6159. [1643] april 4. Aan A. Oxenstierna.[1]

10 Gaspar Alonso Pérez de Guzmán (†1664), hertog van Medina-Sidonia, had als gouverneur van Andalusië meegewerkt aan het voorbereiden van een opstand in zijn land. Het plan werd in 1641 verraden (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* p. 613-622).

11 García de Toledo (†1649), hertog van Fernandina, markies van Villafranca, commandant van de Spaanse galeien, was tekort geschoten bij de verdediging van de Roussillon (*Diccionario de Historia de España* III, p. 779-780).

12 Diego Felipe de Guzmán (†1655), markies van Leganés, was de eerst verantwoordelijke voor het neerslaan van de opstand in Catalonië. Na de grote Spaanse nederlaag bij Lérida op 7 oktober 1642 verloor hij tijdelijk het vertrouwen van koning Philips IV (*EC* XXVII, p. 401). Hij werd als commandant van het Spaanse leger opgevolgd door de uit Portugal afkomstige generaal don Felipe de Silva (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 238, 413-414 en p. 431).

13 Vgl. no. 6141. Uit Genua kwam het bericht over het mislukte transport van 2000 soldaten uit het leger van Odoardo Farnese, hertog van Parma (*Gazette 1643*, no. 42, dd. 4 april 1643).

14 Louis II van Bourbon, hertog van Enghien, kreeg op 11 april order om binnen vier dagen naar het Picardische front te trekken (*Lettres de Turenne,* p. 381 no. 315).

15 Op 9 maart werd het stoffelijk overschot van koningin Maria de' Medici (†3 juli 1642) bijgezet in de abdij van Saint-Denis (*Gazette 1643,* no. 32, dd. 14 maart 1643, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 15).

16 Op de landdag van Baden was besloten dat het hoog tijd werd om de precaire situatie aan de Zwitserse grenzen voor te leggen aan koning Lodewijk XIII (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1271-1275).

17 Napels leverde Spaanse hulptroepen voor de belegering van Tortona.

18 Men wist in het westen alleen dat sultan Ibrahim (†1648) dit voorjaar naar Edirne (Adrianopolis) zou gaan (*Gazette 1643,* nos. 41 en 42, dd. 4 april 1642).

19 De wapenstilstand had op 1/11 maart moeten ingaan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 255-256).

1 Hs. Stockholm, RA, E 607, Bref till A. Oxenstierna, Ser. B. Eigenh. oorspr. Gedrukt

Excellentissime et illustrissime domine,

Dissimulare non possum multa esse quae me hoc tempore non patiantur esse extra

sollicitudinem. Dominus Chavigniacus se ad iter parat;[2] vult comitem sibi ire dominum Gothofredum, eum qui hic vivit et historiae veteris novaeque peritissimus utilem regi praebet operam.[3] At is se excusat, causamque amicis dixit, quod nolit misceri consiliis quae in fraudem foederatorum institui videt. Pater Angelus, qui patri Josepho quondam adiutor fuit,[4] dixit fore ut exercitus regis protestantium sumtu vivant. Et certe Guebriani miles exhausit solum Wirtenbergicum.[5] Mileraius autem, si dux Anguianus convaluerit ut Picardiae limiti praesidere possit, iturus in Treviros.[6] Tum vero susurratur in Belgico confinio collocuturos cardinalem Mazarinum et Melonem, nempe ut clam alios suorum quieti consulant. Id quo rectius fiat, volunt Galli post diem quem Danus praefinit, tres sibi menses sumere ordinandis rebus suis. Vulgant iidem ad Guebriani exercitum mitti pecunias et supplementum ad sex millia, de quibus multi dubitant. De captivis mutandis convenit.

Est hic extraordinarius legatus ab Ethruriae duce ad iusta reginae matri peragenda. De Dertona res adhuc incertae. In Hispania vinculis exemti Medini-Sidonius et Ferrandinus, exercitus imperium Philippo Silvae datum. De Rosis in Catalania et de Motta Lotharingica rursum obsidenda[7] sermones iactantur, sed incerti. Ab Helvetiis legatio hic exspectatur.

Deus has res omnes ad bonum dirigat et christiani orbis et privatim regni Suedici. Idemque, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXV‹I› Martii/IIII Aprilis [1643].

Decem naves longae cum militibus a Neapoli exspectantur; Mediolanum ibit is miles. Turca LX naves longas instruere scribitur. Super indutiis universalibus in Anglia haesitatur. Fiunt interim locales indutiae.

Adres: Excellentissimo illustrissimoque domino/domino Axelio Oxenstiernae, reginae regnique Suedici magno cancellario, senatori, armorumque per Suediam rectori summo, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Fraudes Gallorum suspicatur. Exercitus illorum sumtibus protestantium in Germania vivunt. Varia. Italica. Hispanica.

2 Staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, zou deel uitmaken van de Franse delegatie naar Munster en Osnabrück. Velen beschouwden deze opdracht als een teken dat de staatssecretaris in ongenade was gevallen; vgl. *Correspondance d'Estrades* I, p. 161.

3 Théodore Godefroy (1580-1649), jurist en verzamelaar van historische documenten, was al geruime tijd betrokken bij de redactie van de instructies voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie (*DBF* XVI, kol. 448-449, en *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 8-11).

4 De capucijner geestelijke Ange de Mortagne (†1646) was tot 1638 een trouw vriend en secretaris van Richelieu's politieke genius François Joseph Le Clerc du Tremblay (le père Joseph) (*DBF* II, kol. 1048-1049).

5 De uitputtingsslag van de Beierse en Frans-Weimarse legers in het Wurtembergerland.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 4 april 1643 (no. 6158).

7 Het origineel geeft: ‘obsidentes’.

6160. 1643 april 4. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La santé du roy est tousjours dans l'incertitude.[2] Si elle va en mieux, j'espere de voir bientost sa Majesté pour luy recommander les affaires de madame la landgravin et de l'armée du mareschal de Guebrian, comme je m'y sens obligé par plusieurs raisons. On fait courir le bruict qu'on envoye audict mareschal bien de l'argent et un renfort de six mille hommes. Mais plusieurs croient qu'ils ne feront que ruiner l'Allemagne, comme le duc Charles y travaille aussi de son costé. Et le mareschal de La Millerai ne fera pas moins, s'il va comme on dit vers le pays de Treves.

Les Fransois veulent prendre trois mois de temps après le jour prefini par le roy de Danemarcq pour la conference, pour cependant mettre leurs affaires en telle assiette qu'ils desirent, pourquoy on dict que le cardinal Mazarini et don Melos s'abboucheront sur la frontiere. Le duc d'Anguien se porte mieux et croit-on qu'il va pour mettre en bon estat les villes de Picardie. L'eschange des prisonniers est conclu. On fait de discours de rassieger La Motte en Lorraine et Roses en Catalagne.

D'Espagne nous apprenons que le duc de Medina et Sidonia, et Ferrandino sont relaschez et le commandement des armes, osté à Leganes, donné à Philippo de Sylva. De Tortona on est en doubte et craint-on le pis. Le duc de Parme, ayant failly en quelques desseings et perdu douze cents hommes de trois mille envoyez par mer, sera tant plus facile pour accepter quelque paix. Nous avons icy un ambassadeur extraordinaire de Florence pour les obseques de la reine-mere et attendons une ambassade des Suisses pour la neutralité de la Franche-Comté et de Constance.

J'approuve grandement les desseings d'Hollande et Zelande de renouveller leur union,[3] qui est la plus ancienne, d'avoir le principal soing de se conserver la mer, et de se maintenir avecq les moindres provinces dans les termes de l'Union d'Utreght.[4] Je serai bien aise que les droicts du roy d'Angleterre soient bien defendus et y voudrois pouvoir contribuer tant à cause de l'estime que je fais de ses vertus royales qu'à cause que je suis ennemy de touts remuements, et principalement de ceux qui se couvrent du manteau de la religion.

Je seray tousjours, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 4 d'Avril 1643.

On nous dit qu'on attend à Milan bon nombre des soldats qui viendront de Naples en dix galeres; que le Grand Seigneur arme soixante galeres sans qu'on sçache où ils iront. L'affaire de la trefve generale en Angleterre s'accroche, mais on en faict de particulieres en plusieurs lieux.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 36.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 4 april 1643 (nos. 6158 en 6159).

3 Een delegatie uit de Staten van Zeeland had van 25 februari tot en met 14 maart een bezoek aan Den Haag gebracht. Gesproken was over onderwerpen als de beveiliging van de kustwateren, de benoemingen in de Hoge Raad en het Hof van Holland, de munt, de instructie voor de gedeputeerden ter generaliteit en tenslotte ook het vraagstuk van de verlenging van de octrooien van de Oostindische en Westindische Compagnieën.

4 De 26 artikelen van de Unie van Utrecht van 1579.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6161. 1643 [april] 6. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Episcopius nudiustertius ante meridiem aerumnosam hanc vitam cum meliore commutavit. Magnam in eo viro remonstrantes fecere iacturam.[2] Nunc magno labore alius quaerendus erit qui ei sufficiatur ad instituendos in theologia iuvenes, qui aliquando ministerio verbi divini sint admovendi. Si Johannes Arnoldi non mutasset vitae genus,[3] poterat is oneri succedere, et est ut nosti pacis amantior. Nunc de Prevostio[4] sermo, qui sane egregie doctus est, sed paulo durior in romanenses.

De legibus Foederatorum Conventui dandis necdum convenit.[5] De tributo ducentesimae in Conventu Hollandiae actum quidem, sed peractum nihil, coituris post quindecim abhinc dies iterum Ordinibus.[6] Interim decem florenorum millia fenori sumentur: dimidium conferet Camera rationalis, dimidium solito more conferetur. Miropius quaestoriam dignitatem quam hactenus sustinuit resignavit Ordinibus,[7] ne nominato quidem successore, quod ut nunc vivitur rarum est.

De Riveto aliisque eo pertinentibus scripsi proxime. Puto Joh[n]sonum curam eius rei satis magnam habiturum;[8] id nisi fiat, agam per litteras cum altero de quo scribis.[9] Notata ad synodum Carentonensem non putem hic cum fructu edi posse, ut nec alia mandata ad Alensonensem. Paucissimi enim sunt quibus ista placitura sint;[10] cogitabo tamen amplius. Hieronymi locum[11] cum res postulabit allegabimus. Interea

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 348. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6148, beantw. d. no. 6176.
2 Na een lang ziekbed overleed op 4 april 1643 de Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius (Bisschop) (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* II, p. 191-195). Zijn leeropdracht aan het remonstrants seminarium viel aan Etienne de Courcelles toe.
3 De remonstrantsgezinde theoloog-advocaat Joannes Arnoldsz. Corvinus (Ravens); zie nos. 6022 en 6036.
4 De Amsterdammer Bartholomeus Praevostius (Prevost) (1587-1669) werd aangesteld tot lector aan het remonstrants seminarium (*o.c.* I, p. 264-265).
5 Het voorstel van de Staten van Holland en Zeeland om voortaan de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien. Tegen de uitvoering van het besluit tekenden de vertegenwoordigers van de Ridderschap bezwaar aan (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 86-87).
6 In de Staten van Holland werd in maart uitvoerig gedebatteerd over de bewilliging van de 200ste penning. Op 3 april, een dag vóór het paasreces, werd een voorlopig besluit genomen (*Res. SH*, 3 april 1643).
7 Joachim van Mierop, ontvanger-generaal van Holland en Westfriesland, 1608-1643, kondigde in een schrijven van 31 maart aan dat hij wegens zijn leeftijd het ambt wilde neerleggen. Het verzoek om ontslag werd aanvaard. Men beraadde zich nu over een nieuwe instructie (*Res. SH*, dd. 31 maart 1643).
8 De Engelsman Samson Johnson zou Willem de Groot de helpende hand reiken bij het bijeenbrengen van materiaal tegen de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
9 Van de tweede kandidaat, Gerardus Joannes Vossius, viel geen grote strijdvaardigheid meer te verwachten.
10 De ontvangst van de 'considerata' van de koninklijke commissaris Auguste Galland op de besluiten van de nationale synode van Charenton (1623) en de geboden die koning Lodewijk XIII door zijn commissaris Saint-Marc had laten afkondigen op de nationale synode van Alençon (1637).
11 Nieuw materiaal over de erkenning van een holografisch testament had Grotius zijn broer toegespeeld. De tekst uit *S. Eusebii Hieronymi Vita S. Hilarionis eremitae* zou van nut kunnen zijn in het proces dat Cornelia de Groot voor het Hof van Holland tegen Adriaen van Naeltwijck voerde over de rechten op de nalatenschap van de in Parijs gestorven Jacob van Oldenbarnevelt.

scias velim rem iam eo deductam ut brevi sententiam expectare possimus, nisi e re esse putas, ut cum

trium mensium dispendio ea quae e Galliis misisti - consultum intelligo a Naldwikio postulatum - per novas positiones Curiae offeramus, quod ego vix tanti esse puto.

De libello offerendo super tuis chartis tam scio me frustra laboraturum quam me vivere. Tentavi enim omnia dum alii viverent qui eius rei scientiam habere poterant; videbo tamen quid fieri possit.[12] De filio maiore cogitabit Reygersbergius.[13] Minor iam Francofurti est;[14] medius sperat se aliquando cum bona tua gratia nuptiarum quas ambit compotem fore.[15]

Deus Optimus Maximus te, heri nate, diu reipublicae, diu ecclesiae, diu nobis servet incolumem. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, VI Martii [*sic*] 1643.

Mea interest ut de rebus publicis paulo amplius quam fecisti hactenus, ad me scribas.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Apr. 15.

En in dorso: 6 Martii [*sic*] 1643 W. de Groot.

6162. 1643 april 7. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ai accompli par la grace de Dieu la soixantiesme année de ma vie,[2] et me porte bien, lis et escris avecq tant de plaisir et de facilité que j'ay faict en ma jeunesse, comme j'espere le faire voir et à ceux qui le desirent et à ceux qui ne desirent pas.

Le roy ne se porte pas bien encore[3] et en donne pas d'audiences. Les medicins en jugent diversement et, comme les Fransois sont libres en leurs discours, chacun forme le gouvernement pour l'advenir à sa phantasie. Le roy de Danemarcq avoit assigné le 15 ou 25 jour de May pour commencer la conference, mais les Fransois prennent terme de trois mois pour se preparer.

On nous dit icy qu'on envoye six mille hommes au marescal de Guebrian. Le mareschal de Torstensoon s'est renforcé des gens licentiez par les ducs de

12 Willem de Groot had opdracht gekregen om na te gaan waar de papieren waren gebleven die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit het Rotterdamse huis van pensionaris Grotius waren gelicht. Pogingen die in 1638-1639 waren ondernomen, hadden niet tot resultaat geleid (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 172-173).

13 Cornelis de Groot zou wel in dienst willen treden van de Oostindische Compagnie.

14 Grotius' jongste zoon Dirk had een tijdlang rust moeten houden in Wertheim; vgl. no. 6144.

15 De familie in Parijs achtte de trouwlustige Pieter de Groot nog niet volwassen genoeg.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 39. Antw. op een ontbrekende brief.

2 Grotius was op 10 april (Pasen) 1583 geboren. Zijn verjaardag vierde hij steeds op eerste Paasdag (5 april 1643).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 4 april 1643.

Lunenburg[4] et de tout ce qu'on a peu tirer des guarnisons de Pomeranie et d'ailleurs. La trefve entre le roy d'Angleterre et le parlement s'accroche encore.

4 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden in 1642 een verdrag met de keizer gesloten. Tegen de afspraken in lieten zij toe dat in hun landen manschappen werden geworven voor dienst in het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson; vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 461-462 no. 1411.

Je recommanderay partout où je pourray voz affaires et suis marry qu'on ne recognoist pas mieux voz bons et longs services.

Le pape, voulant estre le mediateur de la paix envers les princes chrestiens, les doit donner un bon exemple[5] en establissant la paix chez luy, à quoy le duc de Parma se disposera aisement, n'ayant poinct assez des forces de soy-mesme et estant obligé de suivre les conseils de ceux desquels il a du support. Les factions perpetuelles entre les Suisses et leur venalité me fait croire que leur liberté est peu asseurée. Si la France ne faict une trefve generale, le plus fort de la guerre de cette année ira, comme il semble, vers la Franche-Comté.[6]

Je suis, monsieur,
le vostre.

7 Avril 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6163. 1643 april 11. Aan J.-B. de Budes, graaf van Guébriant.[1]

Monsieur,

Il y a quelque temps que le roy ayant honoré mon fils de la charge d'aide de camp,[2] je vous en ay escrit une lettre de tres humble remerciement, tenant pour certain que ce bien nous estoit arrivé par vostre faveur et les tesmoignages qu'il vous a pleu rendre à mon fils. Depuis j'ay appris qu'il vous a pleu par une bonté singuliere adjouster à ce bienfaict plusieurs autres, soulageant mondit fils dans le mal qu'il avoit receu[3] beaucoup plus qu'il n'eut osé esperer, et tellement que si j'eusse esté là, je ne luy eusse pas peu tesmoigner une affection plus tendre. Monsieur, cette grande courtoisie surpasse tous les remerciements.

5 Het goede voorbeeld werd niet gegeven: paus Urbanus VIII duldde geen bemiddeling in het conflict met Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873).

6 In februari werd in Parijs bekendgemaakt dat de verleden jaar zo succesvolle legerleiders Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, naar de Bourgondische grens zouden optrekken; vgl. no. 6108. Door de ziekte van de koning werd de marsorder telkens uitgesteld (*Lettres de Turenne,* p. 380-382 nos. 314-316).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 40. Jean-Baptiste de Budes (1602 - †24 november 1643), graaf van Guébriant, maarschalk van Frankrijk, voerde het bevel over het Frans-Weimarse leger (*DBF* XVI, kol. 1419-1421, en *Episodes Guébriant,* Parijs 1913).

2 Op 15 november had koning Lodewijk XIII Grotius' jongste zoon Dirk onderscheiden met de titel en waardigheid van ‘aide de camp’; vgl. nos. 5966 en 5967 (dl. XIII).

3 Dirk de Groot had tijdens legerdienst zijn been gebroken. Zijn herstel dankte hij aan de goede zorgen van de graaf van Guébriant en de Duitse graaf Johann Dietrich van Löwenstein-Wertheim-Rochefort (Rosenberg); vgl. nos. 6144, 6164 en 6165.

J'ay remonstré au roy,[4] lorsque sa Majesté se portoit mieux qu'elle ne fait à present - Dieu la remette en bonne santé pour le bien de la France et des alliez - combien il estoit necessaire pour le bien commun qu'on renforsast et bientost et puissament l'armée qui estoit soubs vostre commandement. J'en ay aussi parlé à monsieur le prince et monsieur de Chavigny.[5] Mais cecy estant de mon debvoir ne peut pas estre tenu pour service tel

4 Op zondag 1 februari had Grotius een bezoek gebracht aan het koninklijk paleis te Saint-Germain-en-Laye; vgl. no. 6073.

5 Grotius stond op vertrouwelijke voet met Henri II de Bourbon, prins van Condé, en staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny.

que je vous desirerois rendre, si l'occasion se presentoit, pour faire paroistre combien que je vous suis, monsieur,

tres humble, tres obeissant et tres obligé serviteur.

Le onzieme d'Avril 1643, à Paris.

Bovenaan de copie staat: M. le comte de Guebrian.

6164. 1643 april 11. Aan de graaf van [Wertheim] de Rochefort.[1]

Monsieur,

Le soing qu'il vous a pleu avoir de mon fils,[2] afin qu'il peut passer seurement des lieux où il estoit vers l'armée, me fait paroistre vostre grande generosité, qui se plaist à faire du bien à tous ceux qui servent ou ont desir de servir le roy. Mon fils estant trop jeune pour estre cogneu de vous jusques à un poinct qu'i[l] pust obtenir de vous cette grace, je veux croire qu'en ce faict il vous a pleu avoir esgard aussi à ma personne et principalement à la qualité que m'a donnée icy la reine de Suede. C'est pourquoy que je desire avecq grand ardeur de pouvoir tesmoigner ou en mon particulier, ou en vertu de ma charge que ces bienfaicts me touchent vifvement[3] et que pourtant je seray tousjours, monsieur,

vostre tres humble et tres obligé serviteur.

A Paris, le onzieme d'Avril 1643.

Bovenaan de copie staat: M. le comte de Rochefort.

6165. [1643 april 11]. Aan de graaf van Wertheim [de Virneburg].[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 41. Graaf Johann Dietrich (1585-1644) van Löwenstein-Wertheim-Rochefort (Rosenberg) (*Europäische Stammtafeln* III, Tafel 101 en *Neue Folge* V, Tafel 65). Zie voor de eveneens aan hem gerichte brief, nos. 6165 en 6201.

2 In deze brief bedankt Grotius de graaf voor de zorgvuldige begeleiding van zijn gewonde zoon Dirk de Groot; vgl. no. 6144.

3 De graaf zou graag in het bezit willen komen van brieven waarin de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hem een vrije doortocht in Duitsland garandeerde. Aan deze wens kwam Grotius tegemoet in een schrijven aan maarschalk Gustav Karlsson Horn dd. 16 mei 1643 (no. 6215).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 41. Grotius ging bij het schrijven van deze brief van de veronderstelling uit dat zijn

Monsieur,

Puisqu'il a pleu à vostre Illustrité de faire tant de courtoisies à mon fils qu'il ne sçauroit egaler les faicts par des paroles, je me sens si grandement obligé à une bonté si extraordinaire que je ne sçay que dire, sinon que je me tiens heureux d'estre obligé à un seigneur de si grande generosité, mais malheureux d'estre tant esloigné de vostre Illustrité

zoon Dirk tijdens diens herstel van een beenbreuk gastvrijheid had genoten in het kasteel van Friedrich Ludwig (1598-1657), graaf van Löwenstein-Wertheim-Virneburg (Freudenberg) (*Europäische Stammtafeln* III, Tafel 98 en *Neue Folge* V, Tafel 66); vgl. no. 6144. Een maand later moest Dirk de Groot zijn vader bekennen dat hij in zijn brief van 22 maart geen duidelijk onderscheid had gemaakt tussen de graven van Löwenstein uit het huis Wertheim-Rochefort (Rosenberg) en die uit het huis Wertheim-Virneburg; vgl. nos. 6164 en 6201.

que je ne peux ny par vives paroles, ny par aucuns effects faire voir combien je recognois grande cette obligation, de laquelle le sentiment sera tousjours tant plus grand dans mon coeur pour ce qu'il ne trouve pas de moyen de le tesmoigner par aucunes actions exterieures; à quoy toutesfois j'attendray et desireray toute ma vie les occasions, priant tres humblement vostre Illustrité qu'elle me veuille commander quelque chose en quoy je puisse faire voir non pas tant que je voudrois, mais tant qu'il me sera possible, combien je suis, monsieur, de vostre Illustrité

le tres humble, tres obeissant et tres obligé serviteur.

Bovenaan de copie staat: A m. le comte de Wartain.

6166. 1643 april 11. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Nostras interpretationes ad prophetica Testamenti loca[2] et lectionem τεσσάρων[3] suo tempore firmabimus. Interim rogo amicos iudicium suspendant.[4] Librum de Cive vidi.[5] Placent quae pro regibus dicit. Fundamenta tamen quibus suas sententias superstruit, probare non possum. Putat inter homines omnes a natura esse bellum et alia quaedam habet nostris non congruentia. Nam et privati cuiusque officium putat sequi religionem in patria sua probatam, si non assensu, at obsequio. Sunt et alia quaedam quae probare non possum. Librum non puto venalem esse, sed inquiram.

Gaudebo si causa regis ita ut oportet defendatur, quam ad rem pertinentia quaedam scripsi ad dominum Reigersbergium.[6] Velim autem reperiri et qui Riveti ferociam contundat,[7] obiterque aspergat Borboritam et Laurentiaden, indignos

1 Gedrukt *Epist.,* p. 951 App. nos. 648 en 647. Antw. op no. 6153, beantw. d. no. 6182.
2 Grotius' aantekeningen op de 'prophetica' zouden opgenomen worden in *tomus* II en III van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) en later ook nog in de vervolgdelen van zijn *Annotationes* op het Nieuwe Testament (*BG* nos. 1138 en 1141).
3 De lezing 'vier' in plaats van 'veertien' in de brief van Paulus aan de Galaten (Gal. 2:1); zie no. 6139 n. 8.
4 Onderwijl zaten Grotius' tegenstanders niet stil. André Rivet stelde op 6 april 1643 zijn Parijse correspondentievriend Claude Sarrau op de hoogte van het verschijnen van een nieuw werk tegen Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) en *Appendix de Antichristo* (*BG* nos. 1128-1129): 'J'apprens qu'on imprime à Amsterdam un docte traicté de six feuillets, qui refute exactement l'opinion que S. Paul en la 2 Thess. 2 ait parlé de Caligula, et que l'auteur est remonstrant, afin que l'Ambassadeur sçache que ses interventions sont combattues de tous costéz' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 438-440).
5 De *Elementorum philosophiae sectio tertia: de cive* van Thomas Hobbes. Het werk was in 1642 verschenen; mogelijk kreeg Grotius door tussenkomst van de Parijse geestelijke Marin Mersenne een exemplaar ter lezing aangeboden; vgl. no. 5709 (dl. XIII).
6 De kern van de discussie is terug te vinden in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 354-356; vgl. nos. 6030, 6075, 6107 en 6157.
7 In de Republiek werd het aantal medestanders van Grotius steeds kleiner. Zelfs oude vrienden als Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius durfden de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van de Haagse hofpredikant André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) niet openlijk te bekritiseren.

perpetuo responso. De Borborita aliqua antehac tibi scripsi;[8] de Laurentiade habes hic pauca quae usui esse possint.[9]

8 In de tweede helft van februari kreeg Grotius het lijvige boekwerk *Concordia discors et Antichristus revelatus* van zijn opponent Samuel 'Borborita' Desmarets (*BG* no. 1130; *BsG* no. 318) onder ogen. Prompt daarop schreef hij aan zijn broer: 'Legi et Marezii tomos duos. Mira est hominis impudentia'; zie no. 6106.

9 Zie het postscriptum.

Flores nostri hic placent,[10] sunt enim multi qui grammatica et historica studia cum iure coniungant. Sunt autem mea in isto genere παραλειπόμενα post tot alios.[11] Blavium rogo interpelles de Cyrillianis,[12] Lucano, poematis, Anthologia.[13] Sexagesimum iam implevi annum.[14] Velim omnes labores meos facere iuris posterorum. Thuanus magni fit a collegis.[15] Pro Cornelio faciendum quicquid fieri poterit.[16] De regis valetudine incerta omnia. A legatis non conspicitur, ab aliis raro.[17]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

11 Aprilis 1643.

Indicium est nutantis aulae Noyerius, summe antehac potens, ab aula remotus imperio regis aegroti.

Vidi Jacobi Laurentii librum mihi dedicatum.[18] Miror eum qui veri se patronum dicit ita audacter mentiri,[19] ut cum Ruarum apud me hospitium habuisse, et cum quae

10 De *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum,* Parijs 1642 (*BG* no. 791). Onlangs hadden de Amsterdamse uitgevers Blaeu en Janssonius herdrukken van dit werk verzorgd (*BG* nos. 792 en 793).

11 Dit werk is een van de vele werken in de zogenaamde 'Observationenliteratur' (H.E. Troje in *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsge schichte* II 1, München 1977, p. 679-689, met op p. 686 de vermelding van Grotius' *Florum sparsio*).

12 Dr. Joan Blaeu zou zorgen voor een goed manuscript voor een Grieks-Latijnse uitgave van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.

13 De broers wachtten nog op bericht over de voortgang van het werk aan Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

14 Grotius was op 10 april (Pasen) 1583 geboren. Zijn verjaardag vierde hij steeds op eerste Paasdag (5 april 1643).

15 Raadsheer Jacques-Auguste de Thou, broer van de ter dood gebrachte koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642), werd later bevorderd tot president van het Parlement van Parijs.

16 Cornelis de Groot zou wel in dienst willen treden van de Oostindische Compagnie.

17 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 11 april.

18 De Amsterdamse predikant Jacob Laurentius had in 1642 zijn bestrijding van Grotius' denkbeelden geopend met een werk getiteld 'Hugo Grotius papizans' (*BsG* no. 306). Na een schrijven van Grotius (no. 5720 (dl. XIII)) zette hij de strijd voort met een *Hugonis Grotii epistola ad Jacobum Laurentium anatomizata* (*BG* nos. 1203-1205). Recentelijk vereerde hij Grotius met een *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven, door Jacobum Laurentium van Amstelredam, bedienaer des woords Gods binnen Amstelredam. Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot* (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323).

19 *Supra* n. 18. Op p. 16-17 (** 1^{v} - ** 2^{r}) van de 'Toe-Eygen-brief' schreef Laurentius: 'Komt hier bij, dat ghij in uwe laeste theologische schriften u eenen genoeghsamen patroon stelt niet alleen van Socinus, ende de socinianen ... gelijck ghij dan oock in u boeck De iure belli et pacis [= liber II, caput XX] van de socinianen opentlick schrijft niet alleen 'datter onder haer sijn goede en vroome lieden'; maer oock van hare secte in 't ghemeen, 'datse moghen ghedult worden onder de Christenen'; u oock niet ontsiende of schreumende 'met brieven onderlingh met haer te communiceeren, insonderheyt met eenen Ruaro, een van hare principaelste, den welcken ghij oock te Parijs in huys soudet ontfanghen en ghelogeert hebben''.

ego in libris de Iure belli dixeram de mennonitis, ad socinianos trahit.[20] Nescio an ullus antehac

20 Het voorbeeld ontleende Laurentius aan Rivets *Apologeticus,* p. 22. Op deze plaats rakelt de Haagse hofpredikant weer de geschiedenis op van het gesprek dat hij in 1637 met de Poolse ambassadeur Andreas Rey de Naglowi had gevoerd over de 'sociniaanse' neigingen van Grotius; vgl. nos. 3366, 3375 en 3390 (dl. VIII). Toen was het al bekend dat Grotius brieven wisselde met Martinus Ruarus, 'sociniaens leeraar tot Dansyck';

protestantium dixerit, neminem qui sit in communione romana posse servari.[21] Contra et dixit et scripsit Camero,[22] Ferrarius[23] multique alii. Causae quas adfert, inanes sunt. Nam Concilium Tridentinum illam iustitiam quam Deus approbat et salutiferam esse vult, dicit esse a Deo per Christum, non ex natura aut ex lege Mosis; et abstinere‹t› ab idololatria possunt qui in illa sunt communione, nempe si sanctos honorent ut Dei servos, si imaginibus utantur ut memoriae suscitabulis, si in sacramento venerentur id quod praecipuum est, sicut Concilium Tridentinum tanquam idem valentia ponit, adorare sacramentum aut Christum in sacramento.[24]

Multa mihi mea vetera obiicit[25] quasi cum nuper scriptis pugnantia, quae tamen non pugnant si ad rectas dialectices regulas exigantur. Tum vero si processu aetatis, colloquiis eruditorum, diligenti lectione factum est mihi iudicium defaecatius, non magis ob id inconstantiae argui debeo quam Augustinus, qui multa sua correxit.[26] Iniuste autem universis catholicis obiicit Psalterium Bonaventurae,[27] damnatum a Sorbona, et illa ad Mariam, ‘impera Redemtori’,[28] ac similia, quae de libris ablata sunt. No[n] tantum censores librorum, sed et ipsos pontifices in multis rebus falli posse ac solere, prudentes catholicorum sentiunt. Carmen Batavicum, quod a me non editum edidit Jacobus Laurentii, plane corruptum est.[29]

11 Aprilis 1643.

21 Het antwoord van Grotius op de aanhef van Laurentius' ‘Toe-Eyghen-brief: 'Dat men in de Paepsche leere niet en kan saligh worden, leeren ons onder andere dese twee besondere Hooftpoincten derselver: ‘Eyghen-gerechtigheyd’, en ‘Afgoderije’’.

22 John Camero[n] (ca. 1579-1625), geboren en getogen in Glasgow, maakte in 1600 een reis naar Bordeaux. In Frankrijk werd hij spoedig ingeschakeld bij het onderwijs aan de protestantse academies van Sedan, Saumur en Montauban. Zijn *Opera* werden in 1642 uitgegeven (*DNB* VIII, p. 295-296). Bekendheid verwierf de Schotse theoloog met zijn *Traicté auquel sont examinez les préjugez de ceux de l'église romaine contre la religion réformée,* La Rochelle 1617; zie no. 1363 (dl. IV).

23 Mogelijk Jérémie Ferrier (Ferrerius) (1576-1626), professor te Nîmes, die zich in 1613 bekeerde tot de katholieke kerk. Twee jaar later verscheen van zijn hand het polemische geschrift *De l'Antéchrist et de ses marques, contre les calomnies des ennemis de l'Eglise catholique* (*DBF* XIII, kol. 1123-1126).

24 Vgl. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXXIII, Parijs 1902, sessio sexta (kol. 32-43), sessio vigesimaquinta (kol. 171-172) en sessio septima (kol. 51-54). Zie ook Denzinger, *Enchiridion symbolorum,* Barcelona, etc. 1965[33], p. 368-381, p. 419-420 en p. 381-383.

25 In een overzichtelijke tabel liet de Amsterdamse predikant tenslotte zien hoe sterk de huidige Grotius was afgedwaald van de principes van de ‘Grotius antiquus’ (‘Toe-Eygen-brief’, Appendix).

26 In zijn 73[ste] levensjaar blikte Augustinus in zijn *Retractationum libri II* nog eens kritisch terug op zijn geschriften (ed. *Corpus Christianorum,* series Latina LVII).

27 Het aan Maria gewijde *psalterium,* toegeschreven aan de heilige Bonaventura (ca. 1218-1274) (*S. Bonaventurae Opera omnia* X, p. 24 n. 36). De uitgave die Fabricius van Eyndhoven daarvan verzorgde was in 1642 te Antwerpen bij de drukker Hendrik Aertssens verschenen.

28 In zijn *Idolum Romanum* (p. 175-176) geeft Laurentius enkele voorbeelden van ‘paepsche lofsanghen’ op Maria.

29 Jacob Laurentius sierde zijn werkstuk op met Grotius' gedicht ‘’t Christendom weleer’; vgl. *BG* no. 214, en A. Eyffinger, *Inventory of the poetry of Hugo Grotius,* p. 154.

6167. 1643 april 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Des conings gezontheit is zoodaenigh dat wij wel wenschten buiten groote vreze te zijn. De hertoginne van Guise[2] is te Lions gecomen ende den hertogh van Vendosme t'Annet.[3] Den marquise de La Vieuville[4] heeft oock oorlof om in Vrancrijck te comen. Hoewel van vrede ende meer van trefves gesproocken werdt, zoo en rusten de preparaten ten oorloge niet. Den graef van Guebrian werdt versterckt met vier- off vijfduizent man, heeft gelt ontfangen tot twee ende een halff maent solds.[5] Zijn volck onthout zich meest bij Gengebach ende becomt nooddruft van Basel, de Beyerschen haer meest onthoudende ontrent Tubinge.

La Motte-Odincourt schijnt te willen een intocht doen in Spaignie, alwaer de vrunden van Olivares raecken buiten ampten, hijzelve gevangen.[6] Prince Thomas [gaet] met tweeduizent te paerd, vijfduizent te voet om 't casteel van Tortone te ontzetten.[7] La Millerai heeft zijn volck bij Dijon om 't graefschap van Bourgogne ofte eenige aengelegene plaetsen aen te tasten.[8] De hertogh van Anguien, die vast van zijne ziecte becomt, meent te gaen nae Picardië[9] ende den graef de Guiche[10] een lopend leger te hebben om zich te vougen daer het noodigh zal zijn. Groote magazijns werden gemaeckt te Dijon, Chalon ende Amiens. Den vijant toont zich bij Landresis. Tweeduizentvijfhondert Schotten zijn gezonden nae Amiens. Tweeduizent Switzers zijn op wegh tot verstercking van de regimenten van die natie.

Mijnheer den prins[11] gaet dagelijcx in het parlement ende is onlancx ontboden om

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 11/21 april 1643).

2 Henriette-Catherine de Joyeuse was in 1631 met haar echtgenoot Charles de Lorraine, hertog van Guise, naar Italië gevlucht. Haar terugkeer kondigde Grotius al in zijn nieuwsbrieven van 24 januari aan; vgl. no. 6053.

3 César de Bourbon, hertog van Vendôme, verliet Engeland pas op 27 maart; vgl. *CSP Ven. 1642-1643,* p. 258. Bij terugkomst installeerde hij zich in zijn buitenhuis te Anet nabij Dreux. Diezelfde week mocht de hertog een welkomstbrief van Mazarin ontvangen (*Lettres Mazarin* I, p. 150).

4 Charles, markies, naderhand hertog van La Vieuville (†1653), gewezen 'surintendant des finances' had in 1631 zijn toevlucht moeten zoeken in Engeland. Zijn eerherstel was aanstaande (*Tallemant des Réaux* I, p. 676).

5 In de loop van mei kon maarschalk Guébriant een versterking van 5400 infanteristen en 600 ruiters verwachten (*Episodes Guébriant*, p. 320). Volgens de laatste berichten had het Frans-Weimarse leger zich teruggetrokken in het dal van de Kinzig (*Gazette 1643,* no. 41, dd. 4 april 1643).

6 De Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, maakte echter geen gebruik van de besluiteloosheid aan het Spaanse hof na de val van de machtige 'conde-duque' de Olivares (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* p. 651- 663).

7 Prins Tommaso Francesco van Savoye kwam te laat met zijn hulp aan het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona.

8 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, zette geen spoed achter zijn vertrek naar de Bourgondische grens. Zijn onderbevelhebber Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, schreef op 19 april 1643: 'Il semble que l'armée où je devois aller se retarde fort. Je pense que c'est à cause de la santé du roi' (*Lettres de Turenne*, p. 381-382).

9 Op 15 april vertrok Louis II de Bourbon, graaf van Enghien, naar het Picardische front (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 9).

10 In februari had Antoine III de Gramont, graaf van Guiche, opdracht ontvangen om de verdediging van Atrecht op zich te nemen (*Mémoires du maréchal de Gramont* I, p. 347).

11 Henri II de Bourbon, prins van Condé, genoot in deze dagen het volle vertrouwen van de koning.

raed te geven over de zaecken van oorlogh. Mevrouw de gravinne van Soissons doet onderzoeck op deghenen die gelt gegeven hebben om haere zoon om te brengen.[12]

Den hertogh Carel is gegaen nae Munnichem[13] om te spreecken met den vorst van Beieren. De ambassade die in de Francfortsche vergadering was voorgeslagen nae Vrancrijck, slaept,[14] apparentelijck om te zien waertoe haer de zaecken van Vrancrijck zullen dragen. Martinitz[15] is van 's keizers wegen gezonden nae den vorst van Beyeren. Den keizer licht gelt van particulieren, gevende zes ten hondert, ende verpant eenige plaetzen van Istria aen die van Venetië; stelt ordre op de frontieren van Hongrie ende meent met den Turck vast te gaen.

Men twijffelt off den hertogh van Longueville[16] zal gaen nae Italië off nae de handeling van de vrede. 't Schijnt den coning van Engellant zich wil haesten tot een vrede om nevens de coningen van Denemarcken ende Polen ende de vorsten van Lunenburg zich te stellen tot middelaer van de generale vrede.

Elfden April 1643.

Mijn huisvrouw is gisteren geweest bij de coninginne ende heeft aldaer verstaen dat het beter is met den coning. In de voorleden nacht heeft den coning d'heer Noyers belast uit het hoff te vertrecken, die gegaen is nae een hofstede in Normandië.[17] Den prins van Condé ende La Millerai[18] werden ontboden wanneer over het oorlogh werdt gedelibereert. 't Gerucht van 't uitvoeren van 't coren door de jesuyten werdt valsch bevonden.[19] De Fransoisen zijn bij de vijanden verhindert de Tanaro te passeren om te gaen nae Tortone. Den coning van Engelant heeft groote legers, werdt oock sterck van schepen, waervan eenige uit Vrancrijck zijn gecomen aen de westcuste. Te Naples zijn gescheept duizentvijfhondert Spaignaerden, duizent Italianen, tweeduizent Duitschen, waervan 't meerderdeel in 't Milanees zal werden geëmpl[o]yeert. Den paus heeft bij Viterbio, zoo men zegt,

12 Anne de Montafié, de moeder van Louis de Bourbon, graaf van Soissons (†6 juli 1641). Op mysterieuze wijze was de opstandige graaf na de gewonnen slag bij La Marfée om het leven gekomen (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 157; *Mémoires de Montglat* I, p. 319).

13 De *Gazette 1643,* no. 47, dd. 18 april 1643, publiceerde een bericht over de reis van hertog Karel IV van Lotharingen naar München.

14 Het vredesvraagstuk kwam wel degelijk aan de orde op de 'Deputationstag' van Frankfort. Alle hoop was nu gevestigd op de aanstaande conferenties in Munster en Osnabrück.

15 Georg Adam Boržita von Martinitz (1602-1651), de latere kanselier van Bohemen (*Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder* II, p. 588), werkte in deze tijd nauw samen met rijksraad Maximiliaan, graaf van Trauttmansdorff (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 338-339).

16 In mei werd aan Henri d'Orléans, hertog van Longueville, de leiding over de Franse delegatie ter vredesconferentie toevertrouwd. Hij kwam op 30 juni 1645 in Munster aan (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 171).

17 In de *Gazette 1643,* no. 47, dd. 18 april 1643, stond het bericht: 'Le 10, le roy a accordé au sieur de Noyers la permission qu'il a demandée par diverses fois à sa Majesté, de se retirer en sa maison de Dangu'.

18 Dezelfde berichten verschenen in de *Gazette 1643*, no. 45, dd. 11 april 1643.

19 Aanleiding tot de verdachtmakingen was een conflict over de toekenning van universitaire privileges aan leden van de Sociëteit (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 23-24).

vijftienhondert paerden, achtduizent man te voet.[20] Den Grooten Heer heeft aen de vorsten van Moldavië ende Walachië belast haer op zijn bevel gereed te houden.[21]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den XI April 1643 uyt Paris.

20 Paus Urbanus VIII verwachtte een nieuwe mars van Odoardo Farnese, hertog van Parma, naar het gebied van het omstreden hertogdom van Castro (*Gazette 1643*, no. 45, dd. 11 april 1643).

21 De sultan waarschuwde Vasile Lupu, vorst van Moldavië, 1634-1653, en diens rivaal in Walachije, Matei Basarab († 19 april 1654) (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* I, p. 144-145, en IV, p. 389-390).

6168. 1643 april 11. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cogor cum dolore magno et meo et bonorum omnium significare valetudinem regis ita periclitantem,[2] ut medici nobis de eius vita ultra mensem unum nihil ausint polliceri. Multa et magna sunt quae timere iustum est, si quid regi, quale nolimus, evenerit. Frater regis populo se iactat. Princeps Condaeus assiduus est in parlamento, idque suo iure; nuper et ipse et Milleraius in consilium de rebus bellicis advocati sunt. Rex multo aliter quam cardinalis, qui ultionis consilia ad mortem pertulit, multa edit bonitatis indicia. Ducissa Guisia iam Lugduni est, dux Vindocinensis apud se Anneti. Etiam Vieuvillio, qui semper reginae matri adfuit, permissus est reditus. Rege ita aegrotante, ut vix conspici se sinat, omnis auctoritas apud Noyerium est,[3] qui plane ad reginam se applicat, id est adorat solem orientem. Caeteri trepidant. Dominus comes[4] Suessionensis inquiri fecit in eos qui cardinalis Riceliaci iussu, rege ignaro, percussores in filium suum emerunt. Ea res tangit maxime nunc eminentes. Cardinalis Mazarinus, ingenio valens, ut solent Itali, sed externus, nulla hic habet adminicula. Chavigniacus dubitat, e re sit ipsius ire ad colloquium pacis, an hic manere.[5] Causas videt utrinque. Cancellarius Franciae primus est, ut in offensa reginae, ita in metu.[6] Regimen fluctuat. Exspectantur literae et Roma et Vienna, ut videatur quid de indutiis sperari debeat.[7]

Interim fiunt et belli paratus. Diciturque Motta Odincurtius intrare in fines Hispaniae. Princeps Thomas cum equitibus bis mille, quinquies mille peditibus ire, ut Dertonae arcem servet. Milleraius bellum illaturus aut comitatui Burgundiae aut vicinis locis; dux Anguianus, si convaluerit, curaturus Picardiam; in medio regno cum modicis copiis futurus Guichius, ut quo opus est accurrat.

Regina non dubium est quin pacem velit, et indutias non nisi pacis causa. Sunt alii, quibus dulce est bello frui. Iesuitae multum valent in aula, sed cum Sorbona controversias habent et apud plebem adverso rumore sunt, quasi qui frumenti plurimum ad hostem transportent, in cuius rei argumentum adfertur navis cum frumento Rhotomagi deprehensa quae itura in Hispaniam fuerit. De hac re quid sit, tempus nobis erit magister.[8]

Ad Guebrianum quae missa sunt supplementa, non ultra quatuor sunt millia, et in itinere minuentur, ita militiam illis in locis metuunt Galli. Dux Carolus profectus

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 132; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 273 no. 475. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 46.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 11 april 1643 (no. 6167).
3 Tijdens het schrijven van deze nieuwsbrief vernam Grotius het nieuws dat staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, de koning zijn ontslag had aangeboden.
4 Lees: ‘Domina comitissa Suessionea’. De echtgenoot van de gravin was in 1612 overleden; vgl. no. 6041.
5 Ook de positie van staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, wankelde; vgl. nos. 6149 en 6159.
6 Pierre Séguier (1588-1672), grootzegelbewaarder sinds 1633, ontving in 1635 de benoeming tot kanselier. Deze waardigheid gaf hem het recht om zitting te nemen in de ‘Conseil d'Etat’ (Staatsraad). In 1650 moest hij de zegels tijdelijk overdragen aan Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, en vervolgens aan Mathieu Molé (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 26-41, en *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 176 en p. 1290).
7 Vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 21-22: ‘Le dimanche 29 mars, monsieur Molé nous dit qu'il sçavoit de bonne part que le roy attendoit vendredy prochain un courrier qui venoit de Rome pour avoir des nouvelles d'une trève qui se traitoit à Rome’.
8 De ‘Conseil’ bekrachtigde op 9 april een uitvoerverbod op graan (*Gazette 1643*, no. 47, dd. 18 april 1643).

est Monachium, ut cum Bavaro colloquatur. Spe motuum in Gallia videtur dormire consilium Bavari de mittenda in Galliam legatione, misso ab imperatore ad Bavarum ob arcanas res Martinitzio. Ostendit imperator pecuniam sibi deesse, quam a privatis sumit usura sex in centum, et Venetis loca quaedam istic oppignorat. Hungariae videtur nihil metuere.

Dux Longovillanus dubitatur, iturusne sit ad pacis colloquium ut ea legatio sit augus-

tior, an iturus ad bellum Italicum. Audimus apud Landreciacum apparere hostes. Scoti bis mille Ambianum ivere; bis mille Helvetii exspectantur ad augendas cohortes. Ad victum et bellum necessaria comportantur Divionem, Catalaunum, Ambianum. Publicani ob incerta futura nullas volunt pecunias prorogare.[9]

Olivares, de quo dubiae hactenus fuerant coniecturae, nunc ideo creditur in offensam incurrisse regis sui, quod et clientes eius ab honoribus amoventur et ipse in custodiam dicitur datus.

Guebrianus stipendia accepit in menses duos et dimidium, victus satis habet a Basilea. Apud Gengebachum maxima pars est eius copiarum; Bavaricarum apud Tutlingam.[10]

Rex Angliae videtur ad pacem domesticam propensior quam antehac, eo animo, ut ipse magnis instructus exercitibus et classibus simul cum Dano, Polono et Luneburgicis potentem se faciat pacis arbitrum.

Scribo haec, de rebus Suedicis, sed et de ipsa Gallia non parum sollicitus et Deum precans, ut cuncta ad bonos exitus dirigat et maxime, domine excellentissime et illustrissime, Sublimitati tuae suggerat consilia posteris profutura,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, I/XI Aprilis 1643.

Commendat se Sublimitati vestrae bonus Ebsteinius.[11] Heri uxor mea Sancti Germani fuit apud reginam; ibi omnes dicebant regem valere rectius. Post id sub mediam noctem rex, incertum quo suasore, Noyerium iussit ab aula abscedere. Abiit in villam quae est in Normannia. Princeps Condaeus admovetur consiliis quae ad bellum pertinent, etiam Milleraius, cuius tamen gratia titubare dicitur. Qui de iesuitis sparsus erat rumor, falsus comperitur. Galli impediti sunt Tanaram transire et sic ire Dertonam. Rex Angliae navibus valere incipit in occidentali littore. Neapoli impositi navibus mille quingenti Hispani, Itali mille, Germani bis mille, quorum maxima pars it Mediolanum. Papa apud Viterbium habet equites mille quingentos, octo peditum millia. Turca Valacho et Moldavo mandavit ut se ad imperia paratos habeant.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aulae status rege de vita periclitante. Singulorum characteres. Duces et exercitus Gallici in finibus collocati: quinam? Iesuitae aulae grati, populo exosi, Sorbonae inimici. Bavari et Austriacorum de hac re consilia. Longovillanus ad pacis legationem destinatur. Olivares. Germanica. Anglica.

9 De belastinginners gingen steeds driester te werk. Uit Lyon kwam eind maart de klacht: ‘Les rigueurs qu'exercent les receveurs des tailles contre les particuliers taillables pour se faire payer apportent aussy une extreme surcharge aux prisons par la multiplicité des paysans qu'ils y font mestre’ (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 510-511).

10 Verschrijving van ‘apud Tubingam’ (Tübingen).

11 Johann Epstein, Zweeds correspondent te Parijs; vgl. no. 5261 (dl. XII) en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 18 en p. 172.

6169. 1643 april 11. Aan [J. de Wicquefort].[1]

Monsieur,

Je croy que monsieur Torstenson aura à present receu ses renforts et fera quelque progres notable.[2]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 42.

2 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson wachtte in de omgeving van Bautzen op de soldaten die in Pommeren en aan de Weser klaarstonden om steun te bieden aan de opmars in de richting van Silezië en Bohemen (*Doc. Boh.* VI, p. 473-474 no. 1454).

L'empereur monstre bien bien qu'il a besoing de l'argent,[3] puisqu'il emprunte des particuliers, donnant six par cent, et engage comme on nous dit icy à ceux de Venize des places d'Istrie. Il ne craint rien au costé du Turque et a envoyé Martenitz au duc de Baviere, où se rend aussi le duc Charles. L'ambassade vers la France, projettée dans l'assemblée de Francfort, semble estre suspendue jusques à ce qu'on voye quelle ploye prendront les affaires de la France, fort incertains à cause de la disposition du roy qui ne s'amende pas.

Parmy les discours de paix et trefve on ne laisse pas icy de se preparer à la guerre, et dict-on que le marescal de Motte-Odincourt entre en Espagne; que le prince Thomas avecq deux mille chevaux, cinq mille à pied, va secourir le chasteau de Tortone. Le renfort qu'on envoye icy au marescal de Guebrian ne sera pas à six mille et selon la coustume plusieurs s'esgareront au chemin. Il a receu de l'argent pour deux mois et demy et bien de vivres de Basle. Les trouppes du marescal de La Millerai sont à Dijon et aux environs, et menacent la Franche-Comté ou les lieux proches d'icelle. Le duc d'Anguien reprend sa santé et espere d'aller en Picardie. Le comte de Guiche aura une petite armée pour aller là où il faudra. On doubte si le duc de Longueville ira en Italie ou au traitté de la paix. L'ennemy se monstre près de Landresis. On fait des bons magazins à Dijon, Chalon, Amiens, à laquelle se sont rendus deux mille cinq cents Escossois. On attend deux mille Suisses pour renforcer les regiments de cette nation.

Je ne croy pas que le comte-duc Olivares ait eu correspondence avecq le feu cardinal, aussi peu que Buchingam,[4] duquel on dit la mesme chose. Que sa disgrace soit reelle, on le croit asseuré icy, puisqu'on voit ses amis esloignez des charges et luy-mesme en prison. Le roy d'Angleterre fera bien de se haster à la paix en ses roiaumes pour se rendre plus puissant à entrevenir à la generale, et conservant une partie de son autorité il retrouvera le reste avecq le temps, qui est tousjours pour les roys.

Le nouvel ordre mis par les Hollandois sur le faict de la mer est une chose pour juger si cy-après la mer[5] sera aux Hollandois en tout, ou partagée, et de cela depend en partie l'envie de ces peuples ou pour la guerre ou pour la trefve. Il sera difficile de joindre et tenir bien unis les desseings de tant de provinces et des villes dans les provinces ayant des interests et visées fort diverses à la reforme de l'estat.

Je prie que tout aille bien, et pour vous, monsieur, je vous souhaitte pleine santé et prosperité,

vostre tres humble serviteur.

Le 11 Avril 1643.

La pluspart des trouppes du comte de Guebrian sont près de Gengebach, les Bavaroises prèz de Tubingue.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 11 april 1643 (nos. 6167 en 6168).

4 George Villiers (1592-1628), hertog van Buckingham, zou met zijn liefde voor koningin Anna van Oostenrijk de jaloezie van Richelieu opgewekt hebben. In deel II van de *Lettres Richelieu* (p. 44-45, p. 61-64 en p. 71-72) wordt een andere voorstelling van zaken gegeven; zie ook *Lettres Richelieu* VII, p. 562-563 en p. 569-571, en *DNB* LVIII, p. 327-337.

5 De maatregelen die de Staten van Holland en Zeeland aanbevalen ter beveiliging van de kustwateren. Aan de vooravond van zijn vertrek naar de Duinkerkse kust legde de Staatse vlootvoogd Maarten Harpertsz. Tromp nog enige voorstellen tot verhoging van het effectief van de Staatse blokkadevloot aan de Staten-Generaal en de Staten van Holland voor (*Res. SH,* dd. 17, 25, 27, 28 en 30 maart 1643).

Ma femme estant hier à Saint-Germain a appris de la reine et des autres que le roy se portoit mieux. Après, à minuict, le roy a donné commandement à monsieur de Noyers de se retirer de la cour, qui est allé à une maison en Normandie. Le prince et le marescal de Milleray sont mandez quand on tient conseil de guerre. On trouve que le bruict qui courroit du transport du bled faict par les jesuites est faux. Les Fransois ont esté empeschez par les ennemis de passer le Tanaro pour secourir Tortone. A Naples sont embarquez quinze cents Espagnols, mille Italiens, deux mille Allemans, qui vont la pluspart à Milan.

Le pape a prèz de Viterbe quinze cents chevaux, huict mille gens à pied. Le Grand Seigneur a commandé aux princes de Walachie et Moldavie de se tenir prests à son commandement.

6170. 1643 april 13. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime domine legate,

Literae ex Suecia proximae nuntiant omnia ibi bene esse; cancellarium erysipelate[2] gravatum melius se iam habere. Conscripti Holmiam aliquot ex omnibus iustitiae collegiis ut consilia sua conferant super nonnullis iuris nostri articulis emendandis.[3] Norcopiae nuper motus fuit civium quorundam adversus consules et edicta magistratus. Missi eo dominus Petrus Banerius et Canutus Pose;[4] res iam composita, uno decollato, altero pecunia mulctato, caeteris relegatis.

Sigrotus, nobilis Suecus, Finnis salis coquendi rationes et officinas monstrarat, magno, ut literae meae testantur, rei publicae et privatae commodo,[5] longe etiam maiore quam in Suecia fructu; aqua enim ibi duplo, imo et alibi triplo gravior quam in Suecia, lignorum et mercenariorum ea copia ut vili pretio illa comparari, hi conduci possint. Neque tam igne quam hieme ad hanc rem utuntur, usu comperientes Finnonicum algorem certare posse cum Hispanico calore, unde paucos post annos futurum sperant ut non tantum ad sufficientiam incolae salem habeant, sed et quod cum lucro ad exteros maris Baltici accolas distrahere possint. Quid hinc animi futurum putabimus mercatoribus Batavis, etiam Gallis et Hispanis? Nulli tamen haec salsedo magis bilem in nasum conciet quam vicino nostro ad ostia Oceani excubanti,[6] sive quod tantum ex telonio ei decedat, sive quod occlusione freti ea quidem ratione nobis nocere non possit. Favemus et optamus prosperum successum.

Hindricus Nassoviae comes Holmiae commoratur, invisandi affinis campimarscalli Vrangelii gratia, brevi Viennam atque inde huc regressurus.[7]

Hisce vale, magne et certissime patrone, diu felicissime vive atque mihi semper fave, qui dum spiro ero,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 106^{r}-107^{v}. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6189.

2 'Erysipelas' (bel- of wondroos). In februari kon kanselier Axel Oxenstierna een aantal vergaderingen van de Zweedse rijksraad niet bijwonen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 20-21).

3 Zie voor de hervormingsvoorstellen, *o.c.*, p. 13-18.

4 De rijksraden Per Banér (1588-1644) en Knut Jöransson Posse (1592-1664) kregen op 19/29 januari opdracht om de oorzaak van het tumult te Norrköping te onderzoeken (*o.c.*, p. 7, 10, 28, en p. 46-47, en *SBL* II, p. 658-665; *BLS* XI, p. 342-343).

5 David Fredrik Siegerot (Ziegrot) bracht op 7/17 maart verslag uit van zijn onderzoek naar de zoutwinning in Finland (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 51-52).

6 De Zweden stoorden zich in toenemende mate aan de Sonttolpolitiek van koning Christiaan IV van Denemarken (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 283-292).

7 Hendrik (1611-1652), graaf van Nassau-Siegen, de latere Staatse gouverneur van Hulst, bracht een bezoek aan zijn zuster Amalia (1613-1669), echtgenote van de Zweedse veldmaarschalk Herman Wrangel (A.W.E. Dek, *Graf Johann der Mittlere van Nassau-Siegen und seine 25 Kinder*, Rijswijk 1962, p. 95-99 en p. 103-108; *Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 78-80 en p. 81-82, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 368 en p. 372).

Amstelodami, 13 Aprilis 1643.

Adres: A son Excellence, monseigneur Hugo Grotius, ambassadeur de sa Majesté et de la couronne de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 April.
En in dorso: 13 April 1643 Appelboom.

6171. 1643 april 13. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Valde me iuvat quod aliubi alii inveniantur qui honesto concordiae proposito faveant. Illud certum est, nullibi minus consilia tua valitura quam in nostris partibus. De Johnsono iam ante scripsi, et si videtur denuo cum eo agemus.[2] Magna est controversia et digna quae examinetur, an ex mala nostrorum tractatione procedat malus romanensium plerorumque in nostram rempublicam animus, an vero ob animum male affectum et, ubi se dat occasio, semper prorumpentem paulo rigidius haberi meruerint et etiamnum mereantur.

De scriptis tuis et Anthologia serio cogito.[3] Pauci e Cornharti asseclis[4] sunt qui quicquam iam valeant; ego certe neminem novi, et quod praecipuum est, non invenio lectores talium scriptorum satis aequos. De defendendis iis quae remonstrantibus perperam obiiciuntur, res forte non esset tam difficilis, sed aut senium aut alia impedimenta varios tardant. Nemini ea quae a te accepi ostendi, ne si quid prodeat, ut iam antea, vulgatim a te profectum videatur. Ostendam tamen quando ita videtur Utenbogardo, nam senator ista non intelligeret aut certe mihi non facile redderet.[5]

Ordines Hollandiae hac septimana denuo convenient.[6] Multus et hic de indutiis sermo;[7] aiunt enim cardinalem Mazarinum cum Melone colloquia instituturum ad finem Belgicum.

Audio tua in Vetus Testamentum in duo volumina dispesci.[8] Id si ita est, per amicum aliquem primam partem ad me mitti velim, ea lege ne in inimicorum veniat manus antequam et reliqua prodierint. Rogo typographum moneas ne ulla pars libri te inconsulto in aliorum manus veniat, nam insidias fieri pro comperto habeo.

Ego interea tibi omnibusque et publicae et christianae pacis amatoribus omnia opto felicissima. Vale cum uxore et liberis,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XIII Aprilis 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 353. Eigenh, oorspr. Antw. op no. 6156, beantw. d. no. 6184.
2 De broers hadden aan Samson Johnson, predikant van Elisabeth Stuart, de ‘Winterkoningin’ in Den Haag, het verzoek laten uitgaan om hen te helpen bij het verzamelen van kritische commentaren op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
3 Uitgaven van de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwamen tijdens Grotius' leven niet tot stand.
4 De volgelingen van de verzoeningsgezinde theoloog Dirck Volkertsz. Coornhert (1522-1590).
5 Zonder schroom durfde Willem de Groot de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert inzage in het ‘dossier Rivet’ te verlenen. Minder vertrouwen had hij in de discretie van raadsheer Nicolaes van Reigersberch.
6 Het paasreces van de Staten van Holland liep op 16 april af (*Res. SH*, dd. 16 april 1643).
7 Staatse spionnen hadden kennis gekregen van de geheime missie van de Franse agent Mondini naar Brussel; vgl. no. 6142 (*Correspondance d'Estrades* I, p. 159-160).
8 De *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). In zijn brief aan Joachim de Wicquefort, dd. 28 maart 1643 (no. 6152), schreef Grotius dat de Parijse uitgever Sébastien Cramoisy het werk aan *tomus* I had voltooid.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 April.

En in dorso: 13 Aprilis 1643 W. de Groot.

6172. 1643 [april] 14. Aan [C. Marin].[1]

Monsieur,

Le roy se porte mieux[2] et a fait sortir de la cour monsieur de Noyers, homme cy-devant fort puissant dans l'esprit du roy et peu aimé des protestans, qui tenoient sa devotion suspecte. Le roy a payé à la Suede le terme du demi-an escheu en Novembre. Le terme suivant doit estre payé au mois de Juillet ou Aougst.[3]

On menace la Franche-Comté. Le roy de la Grand-Bretagne commence à avoir de navires vers le ouest d'Angleterre et les trouppes par terre s'augmentent plus que celles du parlement, lequel a invité à prendre service soubs le comte d'Essex[4] tous les apprentifs de mestiers soubs promesse que ce temps-là qu'ils serviront leur profitera à obtenir la maistrise, tout ainsi comme s'ils eussent continué à servir, dont quelques galands ont pris occasion de faire une requeste au nom des escoliers, priant d'avoir permission de se mettre aussi dans l'armée du parlement à condition qu'aprèz avoir servi ils passeront pour docteurs, comme s'ils eussent continué leurs estudes.[5] On trouve icy fort mauvais que les navires parlamentaires ont tiré de coups de canon contre une cabane, dans laquelle la reine d'Angleterre estoit lorsqu'elle estoit abordée, et mesme tué quelques-uns de ses domestiques.[6]

Le roy de Danemarcq continue à estre armé par mer et par terre, sans qu'on sçache son dessein. L'armée du marescal Torstenson est dans la Lusace renforcée des trouppes qui ont esté aux princes de Lunenburg et de ce qu'on a peu tirer de nos guarnisons.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 14 de May [*sic*] 1643.

6173. 1643 april 16. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 45. Antw. op no. 6147.
2 Onderstaande berichten komen ook voorin Grotius' nieuwsbrieven van 11 april 1643.
3 Grotius spreekt hier over de betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.
4 Robert Devereux (1591-1646), graaf van Essex, bevelhebber van het parlementsleger (*DNB* XIV, p. 440-443). Voor het onderhoud van het leger werden grote offers van de Londense burgerij gevraagd (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 252, 255 en p. 257).
5 De *Gazette 1643*, no. 43, 'extraordinaire du X avril 1643', publiceerde een 'Requeste presentée au parlement d'Angleterre par les escolliers de la ville de Londres et des environs, luy demandans permission d'aller à la guerre'.
6 De slechte ontvangst die koningin Henriëtte Maria op 4 maart 1643 ten deel viel bij haar aankomst in de haven van Barlington (Bridlington).
1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

Heri accepi Magnificentiae vestrae literas scriptas Lutetiae [..] Martii.[2] Sunt illae sui semper similes, refertae rerum varietate et exactissimo Magnificentiae vestrae iudicio et cura penetrandi in omnia. Regis christianissimi incommoda valetudo non Galliam modo, sed extra eam multos afficit. Velit Deus christiano orbi tam propitius esse ut qui bellum hactenus pacis causa fortissime gessit, nunc pace resurgente, eam incolumis videat diuque et felicissime fruatur. Scio enim iam diu in Galliam innotuisse quod, quae foederatis regnis

2 Johan Oxenstierna ontving van Grotius eigenhandig ondertekende afschriften van diens nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna; vgl. no. 6142 dd. 11/21 maart 1643.

tanti constiterunt, praeliminaria universalis tractatus iam tandem 24 Martii[3] sint conclusa et sequenti die instrumenta utrinque commutata, Calendaeque Iuliae congressibus Osnabruggensi et Monasteriensi lectae.

Habuisset rex christianissimus iustas causas protrahendi hanc conclusionem intercedendique ne ante commutatio instrumentorum fieret quam omnia pro Gallia essent in promptu. Verum dum Maiestas eius contenta esse voluit cautione caesarea, ostendit orbi non per foederata regna stetisse, sed Austriacorum consiliis factum esse quod antehac ad tractatum universalem non sit ventum.[4] Deum oro ut initia et progressum huius toto orbe maximi congressus velit praesidio suo secundare.

Quibus modis tribunus Rechwaldt[5] Ungarum aliosque non paucos ceperit, docet index hisce adiectus et excerpta literarum Torstensonii ad me.

Comitia Polonica more solito contentiose in septimam septimanam continuata, 30 Martii hora 4 matutina, postquam a summo mane antecedentis diei in vesperam usque et deinde tota nocte in dictam horam fuissent protracta, sunt conclusa.[6] Rex ad solutionem propriorum debitorum obtinuit 20000000 imperialium,[7] et pro milite limitaneo dimidium eius, quae in commune conferri debent, receptis apud eam gentem contributionibus.

Ego nunc me paro ad iter versus Osnabrugam.[8] Si Magnificentiae vestrae placuerit mihi significare, non modo de nomine et conditionibus legatorum Gallicorum, sed etiam eorum apparatu et comitatu,[9] numerabo id inter caetera officia. Quibus Magnificentiam vestram caelesti favori officiose commendo,

Magnificentiae vestrae amicus benevolus,
Johannes Oxenstierna.

Stetini, die 6 Aprilis 1643.

In dorso staat: Die 6 Aprilis anno 1643. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. J.O.A.

3 In Hamburg waren op 24 maart/3 april de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden bijeengekomen om de laatste hand te leggen aan de voorbereiding van de vredesconferenties. Op de eerste zittingsdag kondigde rijkshofraad Johann Weichard von Auersperg aan dat de keizer zich garant had gesteld voor de afgifte van de Spaanse documenten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVII).

4 Ook de Zweedse regering was niet ingenomen met de Habsburgse vertragingspolitiek; vgl. no. 6155.

5 Een verslag van de heldendaden van de Zweedse kolonel Johann Reichwald ontbreekt. In de *Gazette 1643*, no. 46, dd. 18 april 1643, verscheen een kort bericht over de overwinning die Reichwald niet ver van Zittau op een keizerlijke cavaleriebrigade had behaald.

6 De Poolse rijksdag was op 12 februari aangevangen. In zijn *Memoriale rerum gestarum in Polonia* III, p. 135, vertelt de Litouwse kanselier Albrycht Stanisław Radziwiłł onder de datum 29 maart: ‘Uno verbo omnia conclusa et quarta hora a media nocte venimus ad decumbentem regem gratulati nobis de felici exitu comitiorum’.

7 Volgens een andere correspondent van Grotius kreeg koning Wladislas IV 4 belastingheffingen (30 à 40 ton gouds) toegewezen; zie no. 6174.

8 Johan Oxenstierna brak zijn verblijf in Stettin pas in de tweede helft van mei af.

9 De definitieve samenstelling van de Franse delegatie ter vredesconferentie was nog niet bekendgemaakt.

6174. 1643 april 17. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Ick en hebbe in veele weecken van u. Exc.[cie] geene brieven ontfangen,[2] ooc geene

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1643, 2). Eigenh. oorspr.
2 De brieven van Grotius aan Pauwels Pels ontbreken.

matterie gehadt yets te schrijven. Als nu den rijxdagh in Polen ten eynde,[3] soo is denselven ten aensien van den coning tot betaeling sijnder schulden well gesuccedert en tot dien eynde 2 poboren en 2 podimni geïnposeert, dat ontrent 30 à 40 tonnen gauts is bedragende.[4] Ofte sulckx tot vertroostinge der creditteuren sall volgen, leert den tijt. 't En wort bij veele soo hoogh niet geëstimeert. Den ambassadeur van den kayser[5] was met seer sobere reputacie en met minder comitaet onverrichtter saacken naer Weenen vertrocken.

De differencie met de stadt Dansick[6] daervan heft de proposicie well gedient, maer sonder resolucie; alleen dat men dor allerhande wegen in der goede sall trachten de saacke over het stuck van den toll te accomodeeren, en niet konnende vergelijcken, op den aenstaenden rijxdagh daerover resolveren. Dit is in substancie wat op den rijxdagh gepasseert.

Sijne Mayesteit is van het podagra extraordinari kranck,[7] well schijnende dat ten aensien dat hij des podagrams erffvijandt doctor Cneffell[8] bij hem heft, evenwell niet en kan geholpen worden.

Ick en kan niet onderlaeten u. Exc.cie te adviseren, hoe dat ick vor ontrent 14 daegen brieven van domino Negrino[9] uyt Warschauw hebbe, daermede hij mij adviseert den toestandt van sijne besognes seer well te staen, met veel circonstanciën daerbeneffens, ooc dat ick dogh u. Exc.cie saude willen groeten met advertencie, soo haest als de saacke eenigsins saude sijne forme hebben, selve aen u. Exc.cie te schrijven.[10] En dit is geschiet met brieven van 23 Marcio, daer hij den 25en daeraenvolgende in de capelle van den ertsbuschop van Gniesen[11] in presencie van den buschop van Cracauw en in geselschap van eenen luttersen doctor Brottkors, gewesen professor tot Connigsberg, sij bayden tot het pausdom getreden, den paus vor het hooft der karcken erkent, het Consillium van Trident besworen en tot confirmacie gecommunicert, tot groote verwonderinge van veele menschen, jae den coning selve en saude die extremiteyt niet gerne gesien hebben.

Dit niet konnen onderlaeten u. Exc.cie te adviseren, en blijve, mijnheer,

3 De Poolse rijksdag werd in de nacht van 29 op 30 maart voor gesloten verklaard; vgl. no. 6173.

4 Koning Wladislas IV kreeg vier belastingheffingen (2 ‘poboren’ en 2 ‘podimni’), en 28 ton gouds toegewezen (*Urk. u. Act.* I, p. 115 en p. 121).

5 De keizerlijke gezant baron Georg Ludwig von Starhemberg, heer van Świdnica en Jawor, had sterk aangedrongen op militaire steun aan de keizer. Zonder enige toezegging keerde hij op de 28ste maart de Poolse rijksdag de rug toe (*Urk. u. Act.* I, p. 115-119).

6 Een doorn in het oog was het drukke handelsverkeer in de haven van Danzig (*Urk. u. Act.* I, p. 121 en p. 129-130).

7 In de laatste week van de rijksdag werd de koning ziek (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 133-136).

8 In januari 1642 had de Poolse vorst de arts Andreas Cnöffel (Kneffel) (†1658) aan zijn ziekbed ontboden. Bekendheid verwierf de Silesische arts met zijn in 1643 door de Amsterdamse uitgever Blaeu uitgebrachte *Epistola de podagra curata* (*PSB* IV, p. 91-92).

9 Bartholomeus Nigrinus (Schwarz) (ca. 1596-1646), predikant te Danzig, was eerst van luthers gereformeerd geworden en bekeerde zich nu tot het katholicisme (H. Neumeyer, *Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht* I, Leer 1971, p. 122).

10 De brief is niet overgeleverd.

11 De plechtige inwijding van Nigrinus en de lutheraan ‘Brottkorst’ in de kapel van aartsbisschop Maciej Lubieński (†1652) van Gniezno werd bijgewoond door de voormalige Poolse kanselier Piotr Gembicki, sinds maart 1642 bisschop van Krakau (Tüchle, *Acta SC de propaganda fide Germaniam spectantia*, Paderborn 1962, p. 480, 494, 514, 530, 538-540 en p. 583; F. Jacobi, ‘Das liebreiche Religionsgespräch zu Thorn 1645’ in *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 15 (1895), p. 345-363).

uEd. diener,
Paulus Pels.

17 Aprill 1643, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Maii.
En in dorso: 17 April 1643 Pels.

6175. 1643 april 18. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Quid Galli velint hoc rerum statu difficile dictu est. Rege aegrotante nutat publica auctoritas, magisque nutatura est, si quid regi humanitus evenerit.[2] Mazarinus et Chavigniacus rerum potiuntur, sed norunt stare se lubrico in loco unde cecidit Noyerius. Ego, qui semper pacis amans fui, nunc eam vel maxime exopto, ut vitentur non tantum ea quae sentiuntur mala,[3] sed et ea quae mihi videntur prospici.[4] Sed quia deliberationum harum momenta mihi non satis sunt cognita,[5] ad Deum me[6] vertam, eumque precabor ut hoc negotium ad bonum commune dirigat, simulque, illustrissime domine, omnes res Excellentiae vestrae prosperet,

Excellentiae vestrae ad servitia paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Aprilis 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Salvio.

Bovenaan de copie te Den Haag: D. Salvio.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Noyerius gratia excidit. Anceps rerum status.

6176. 1643 april 18. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De publicis rebus non multum quod scribam habeo, nam et regis valetudo incerta est,[2] ut spem nobis interdum praebere videatur, securos autem esse non sinat; et

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 133. Abusievelijk opgenomen onder de brieven aan A. Oxenstierna; later doorgehaald. Afschriften in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 48, en in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 49. Gedrukt *Epist.*, p. 712 no. 1588. Johan Adler Salvius (†1652), Zweeds gevolmachtigde ter vredesconferentie, werd in 1590 te Strängnäs geboren. In zijn jeugd bezocht hij de universiteiten van Uppsala (1609), Rostock, Helmstedt, Straatsburg, Marburg, Montpellier (medicijnenstudie) en tenslotte de universiteit van Valence waar hij op 5 december 1619 promoveerde tot doctor in de beide rechten. In 1620 werd hij voorgedragen voor een aanstelling in de Zweedse hofraad. Vanaf 1631 resideerde hij - weliswaar met onderbrekingen - te Hamburg (*SBL* I, p. 143-156; *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 113).

2 In de *Epist.*: 'adveniat'.

3 De *Epist.* geeft: 'modo'.

4 In de *Epist.*: 'posse prospici'.

5 Op 20 april maakte koning Lodewijk XIII de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad bekend. Vier staatsraden kregen hierin een vaste zetel, te weten kardinaal Jules Mazarin, staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, kanselier Pierre Séguier en de staatssecretaris voor financiën Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine. De grote verliezer in het spel om de macht was de op 10 april van zijn functie ontheven staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers.

6 'me' ontbreekt in de *Epistolae*.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 952 App. no. 649. Antw. op no. 6161, beantw. d. no. 6191.

2 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 april; zie ook no. 6175.

aula ex hac recenti mutatione per deiectionem Noyerii quid paritura sit, nondum liquet, nisi quod bellum paratur, colloquia de pace adhuc differuntur. De indutiis sermo est, sed quales vix est concessurus hostis.

Libellum supplicem de chartis velim denuo offerri, etiamsi nihil obtenturi simus aliud quam ut liqueat quam inique nobiscum actum sit.[3] Episcopii mortem scio tristem fore

3 Grotius drong de laatste tijd sterk aan op teruggave van de papieren die bij resolutie

remonstrantibus.[4] Valebat ingenio et eloquentia et bonis moribus.

Ducentesimam puto processuram post tot exempla.[5] Miropii factum generosum est.[6] Quanquam cum Johnsono agi coeptum est, non abs re erit etiam cum domino Vossio conferre, ut quae clam potest contribuat.[7] In filiae causa novis positionibus opus non arbitror.[8] Satis erit commonitorio adiungi hoc responsum et legem Valentiniani.[9] Nos Dei ope bene valemus.

Iesuitae obtulerant libellum, ut admitterentur ad deliberationes facultatis Parisiensis, quae se fortiter opposuit.[10] Rex iudices dare voluit. Facultas negat rem cognosci posse nisi a parlamento. Nunc cum amoto Noyerio[11] multum labefactata sit potentia iesuitarum, obtinuit nuntius pontificius[12] ut cognitioni huic supersederetur.

Rogo salutes tuam, tuos et nostros,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

18 Aprilis 1643.

De Anthologia rogo fiat quod fieri poterit.[13] Rex monitus de vitae periculo reginam fecit regni liber[or]umque rectricem, fratrem suum copiarum summum ducem, principem Condaeum, cardinalem Mazarinum, cancellarium, Butellerium, Chavigniacum perpetuos et immutabiles consiliarios Status. Hac de re fiet decretum parlamentarium.[14] Dicuntur Turcae in Hungariam irrupisse.

6177. 1643 april 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

4 De Amsterdamse remonstrant Simon Episcopius was op 4 april 1643 overleden. Zijn heengaan werd door velen betreurd (Rogge, *Bibliotheek der Remonstrantsche Geschriften* stuk 1, afdeeling II, p. 94-95).
5 In de Staten van Holland had in maart een debat plaatsgevonden over de bewilliging van de 200ste penning. Na het paasreces kwamen de afgevaardigden weer terug op hun oude bezwaren.
6 Het ontslag op eigen verzoek van Joachim van Mierop, ontvanger-generaal van Holland en Westfriesland.
7 Nog steeds hoopte Grotius dat Samson Johnson en Gerardus Joannes Vossius hem zouden bijstaan in zijn strijd tegen de Haagse hofpredikant André Rivet.
8 Het proces dat Cornelia de Groot tegen Adriaen van Naeltwijck voerde over de rechten op de nalatenschap van de in Parijs gestorven Jacob van Oldenbarnevelt.
9 De kwestie betrof de vraag of een in Parijs opgesteld holografisch testament rechtskracht had. Een bevestigend antwoord vond Grotius in de *Legum novellarum divi Valentiniani liber I*, titel IV 'de testamentis'.
10 Het conflict met de bestuurders van de universiteit van Parijs; vgl. nos. 6167 en 6177.
11 Volgens *Tallemant des Réaux* I, p. 299, zou de jezuïetenvriend François Sublet de Noyers niets nagelaten hebben om de positie van de universiteit te ondermijnen.
12 Girolamo Grimaldi, nuntius te Parijs.
13 De uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwam pas in de jaren 1795-1822 tot stand.
14 Dit besluit bracht de koning op 20 april in de openbaarheid; vgl. nos. 6175, 6178 en 6184.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6178.

Uwer Ed. voorzichticheit in 't regard van onzen oudste zoon vinde ick goed.[2] De becommering van des conincx gezondtheit is niet zonder reden. Eenige medicijnen zeggen dat zijne Majesteit noch eenige maenden can leven.

2 Nicolaes van Reigersberch zou nagaan of de bewindhebbers van de Oostindische Compagnie genegen waren om Grotius' oudste zoon Cornelis in dienst te nemen.

Den staet van Portugael ende Catelagne staen zeer los. De reden is dat die volckeren berouw hebben van haer werck, vindende haer in haere gissinge bedrogen.[3] Indien die van Hollant om de rupture bij de Portugezen in Brasyl geschiet[4] haer revange zoecken in Oost-Indië, zoo zal dienstigh zijn uit te geven de historie van de groote boosheden eertijds bij Portugezen tegen de Hollanders ende Zelanders in Oost-Indië bedreven. Waervan ick een heel boeck hebbe in 't Nederlandsch ende in 't Latijn.[5]

De zaecke[n] van den coning van Engelant dunckt mij dat beter gaen, waerin ick mij verblijde.

Vanhier valt veele communicatie met den paus, den vorst van Beyeren, hertogh Carel. De jesuyten hadden verzocht stem te hebben in alle de bijeencomste van de theologische faculteit van Parijs, die men ex potiori parte de Sorbonne noemt.[6] De faculteit heeft haer geopposeert.[7] Den coning ofte sijne ministres meenden commissarissen te geven. De faculteit heeft vertoont dat de kennisse van zulcke zaecken alleen het parlement toecomt. De nuntius van de paus, vrezende dat in absentie van monsieur des Noyers deze zaecke niet wel en zoude afloopen, heeft uitstel verzocht ende becomen.

Mijn huisvrouw werdt belet te schrijven.[8]

18 April 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 April 1643.

6178. 1643 april 18. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Voor des conincx gezontheit is alle de werelt becommert, hoewel zijne Majesteit om zijne onderzaeten te troosten zich uit een venster heeft laeten zien, ende aen mij ende anderen hoop gegeven van audiëntie, waerop wij geen groot fundament en maecken. Monsieur de Noyers blijft behoudende de zorge over des conincx

3 Beide landen hadden zich in 1640 afgewend van het Spaans gezag.

4 De Portugezen wakkerden opstanden aan in de door de Hollanders bezette kustplaats São Luís do Maranhão.

5 In de jaren 1604-1606 had Grotius zijn *De iure praedae* geschreven. De tekst bleef tot 1868 onuitgegeven liggen (*BG* no. 684). In hoofdstuk XI vindt men een betoog over de ‘groote boosheden’ van de Portugezen. Zie ook W.Ph. Coolhaas, ‘Een bron van het historische gedeelte van Hugo de Groots De jure praedae’ in *BMHG* 79 (1965), p. 415-540.

6 In de woorden van Rivets correspondentievriend Claude Sarrau zou het conflict van de jezuïeten met de universiteit van Parijs aldus begonnen zijn: ‘Ici la Societé a fait donner un exploict à la Sorbonne par lequel elle demandoit d'estre aggregée à l'Academie et Faculté de theologie et pour le veoir ainsi [fait] ordonner assignation au conseil’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 426-428, 433, 441 en p. 445).

7 Vgl. no. 6176. Eind april verscheen een ‘Apologie pour l'université de Paris, contre le discours d'un jésuite, par une personne affectionnée au bien public’. Auteur van het geschrift was de latere rector Godefroy Hermant (*DBF* XVII, kol. 1086-1087).

8 De correspondentie die Maria van Reigersberch met haar broer onderhield; zie Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, Leiden 1902.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6177. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 18/28 april 1643).

fabriquen, munte, druckerie ende over Fontainebleau.[2] Zijn secretarisschap zal hebben Tillier, voordezen inten-

2 De weggezonden staatssecretaris had sinds 1638 het toezicht op de paleizen en de konink-

dent in 's conincx leger in Italië ende groot vrund van den cardinael Mazarini[3], die nu meest vermach; ende monsieur de Chavigny zal apparentelijck middel vinden om zich te ontslaen van de ambassade[4] die monsieur des Noyers hem hadde geprocureert. Monsieur de La Meslerai staet wat los bij den coning.[5]

Ossenville zal herrewaert comen;[6] Erlach is zieck,[7] eenige zeggen door vergift. Aen de Wimaerschen wil men geen geldt geven off zij moeten nieuwen eedt doen aen den coning alleen, zonder mentie van Duitschlant. Hertogh Carel is wedergecomen te Worms.[8] 't Voornemen van den hertogh van Beyeren van zich directeur te maecken over de Beyersche, Swabische ende Frankensche crijgh wilt niet wel voort.[9] Den hertogh van Anguien, Halier ende de Jesvres[10] zijn vertrocken nae de frontieren van Picardië. Alle uitvoer van coren is verboden ende de jesuïten blijven bij de gemeente verdacht over dat stuck, zoodat eenige op strate onder dat pretext quaelijck zijn getracteert.[11]

In 't casteel van Tortona zijn eenige vivres ingebracht, den vijant heeft nu de plaets rondom besloten. Den prince Thomas is met tienduizent man in 't velt om 't ontzet te doen,[12] maer den vijant is sterck op de passage. Uberlingen blijft benaut ende de Beyerschen hebben wederbecomen Lauffen ende Stettenfeld.[13] Te Rouaen ende te Bourdeaux is wat moeite geweest, doch niet duirende. Den vijant werdt niet meer gezien bij Landresis ende de handeling over de gevangenen slaept.[14]

3 Michel Le Tellier (1603-1685), heer van Chaville, intendant van het Franse leger in Italië. Daags nadat François Sublet de Noyers zijn secretariaat op het departement van oorlog moest opgeven, bracht kardinaal Jules Mazarin hem het heugelijke nieuws van zijn benoeming over (*Lettres Mazarin* I, p. 152-153, en *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1315).

4 Eind maart circuleerde het bericht dat staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, deel zou uitmaken van de Franse delegatie ter vredesconferentie.

5 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, was en bleef in de ogen van de koning toch te veel de neef van Richelieu. Aan het hof werd al gesproken over een mogelijke herroeping van zijn benoeming tot gouverneur van Bretagne (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 35-36, en *Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 373 en p. 375).

6 Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach, organiseerde thans de verdediging van de plaats Ueberlingen. In verband met de hachelijke positie van het Frans-Weimarse leger in het Zwarte Woud kreeg hij bevel om verantwoording van zijn actie af te leggen; vgl. *Gazette 1643*, no. 46, dd. 18 april 1643.

7 Johann Ludwig von Erlach, de 'Weimarse' gouverneur van Breisach, was deze dagen de animator van de feesten die in zijn garnizoen gegeven werden ter ere van het bezoek van de echtgenote van maarschalk Guébriant aan het front (*Episodes Guébriant*, p. 327-329).

8 In maart had hertog Karel IV van Lotharingen een bezoek gebracht aan München.

9 Militaire vraagstukken waren aan de orde gekomen op de door hertog Maximiliaan I van Beieren in januari/februari te Dinkelsbühl en Donauwörth bijeengeroepen Zuidduitse 'Kreistag'; vgl. no. 6121. In maart zouden de betrokken Kreitsen te Bamberg nog eens gesproken hebben over een eigen strategisch beleid.

10 Opperbevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en zijn ondercommandanten maarschalk François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, en Louis Potier, markies van Gesvres.

11 De jezuïeten werden verdacht van verduistering van graan. Om de gemoederen wat tot rust te brengen liet de 'Conseil' een exportverbod afkondigen (*Gazette 1643*, no. 47, dd. 18 april 1643); zie voor de aanleiding van deze verdachtmaking, *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 23-24.

12 Het bedreigde Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona zocht in de tweede week van april contact met enkele voorhoeden van het leger dat prins Tommaso Francesco van Savoye naar de Tanaro had geleid (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 28).

13 In snel tempo heroverde het Zwabisch-Beierse leger eind maart de stad Lauffen en het kasteel Stettenfels bij Heilbronn (*Gazette 1643*, no. 46, dd. 18 april 1643).

14 De Fransen waren met don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, in onderhandeling over de vrijlating van luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp (*Lettres Mazarin* I, p. 35-36).

Den coninck, geadverteert zijnde van 't peryckel daerin sijne Majesteit is, heeft de coninginne verclaert regente, zijn broeder generael van de legers, den prins van Condé, den cardinal Mazarin, den cancellier, Boutilier, Chavigny onveranderlijcke raden. Deze wille van den coning zal geverificeert werden in het parlement.[15] Wij hooren dat den eertshertogh Leopold zal zijn coadjuteur van Trier.[16] Dat den keiser aen den Grooten Heer heeft verzocht eenigh volck om tegen de Sweden te gebruicken, maer dat hetzelve zooverre is buiten apparentie dat ter contrarie de Turcken een inval hebben gedaen in Hongrie.[17]

18 April 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 April 1643 uyt Paris.

6179. 1643 april 18. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Sollicitos nos merito habet regis valetudo,[2] non sane qualis vulgatur qualemque optare debemus. Iecur ei effluere dicitur, aiunt medici in aliquot menses ei posse vitam produci, nisi deliquia, quibus saepe tentatur, eum abripiant.[3] Quodsi quid ei eveniat, quale fert mortalitas, multa sunt mala ante oculos. Raro enim pupillare regnum et muliebris tutela in Gallia sunt sine bellis civilibus. Nec id ignorant, quorum nunc res Gallica in manu est, unde creduntur laboraturi, ne in idem tempus incidat bellum externum et civile. Ad civile evitandum ambitur opera principis Condaei;[4] ad ponendum externum, ut una cum sociis fiat, tempore opus est. Indutias longas, per quas Galli possessionem retineant, non videntur daturi aut imperator aut Hispanus. Dicitur huc pacis promovendae causa venturus Matthias, ducis Ethrusci frater.[5]

15 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had de tekst geredigeerd (*Mémoires de madame de Motteville* I, p. 422). In Parijs vernam men het nieuws over de op handen zijnde 'Déclaration' op de 18de april (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 26-29). Twee dagen later maakte de koning zijn beslissing ten aanzien van de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad tijdens een plechtige bijeenkomst in het paleis te Saint-Germain-en-Laye bekend.

16 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk vroeg in maart zijn ontslag uit keizerlijke legerdienst aan (*Doc. Boh.* VI, p. 461 no. 1410). In de *Gazette 1643*, no. 46, dd. 18 april 1643, verscheen een bericht uit Wenen van 25 maart met daarin de mededeling: l'archiduc Léopold est parti d'ici le vingtiesme de ce mois pour Passau, où 'l'on confirme qu'il va vivre en ecclésiastique, mais sous espérance d'estre fait coadjuteur de l'electeur de Treves ...'.

17 Dezelfde *Gazette* meldde: 'Les Turcs ont derechef fait une invasion dans la Hongrie, où ils ont pillé force villages, et fait prisonnier grand nombre de chrestiens qu'ils ont mis à la chaisne'.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs, Landesbibl., C 61, 134; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 275 no. 476. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 49.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 18 april 1643 (no. 6178).

3 Zie over 's konings ziekte, P. Chevallier, *Louis XIII*, p. 649-651: 'Pathologie de Louis XIII'.

4 Henri II de Bourbon, prins van Condé, leidde tijdens de ziekte van de koning de bijeenkomsten van de 'Conseil d'Etat' (Staatsraad).

5 Mattias de' Medici (1613-1667), bevelhebber van het leger van zijn broer, groothertog Ferdinando II van Toscane (*EI* XXII, p. 695).

Protestantes, suspicax hominum genus, ut ait Thuanus,[6] putant pontificem id omnimodo acturum, ut Suedi e Germania discedant. Qui res hic

6 Vermoedelijk een uitspraak van de historicus Jacques-Auguste de Thou (1553-1617), zoon van de bekende zestiende-eeuwse rechtsgeleerde Christophe de Thou; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 1244-1245.

regunt et eorum nomine Davausius[7] affirmant sine sociis se nihil acturos; addit Davausius anniti se, ut arma in Germaniam vertantur. Spes mihi fuerat data adeundi regem, sed inanis, ut apparet, nec conqueror, cum idem aliis eveniat.

Noyerius, velut accepta a rege excusatione maiorum curarum, retinet inspectionem in arcem Fontis Bellaquei, in fabricas regis, monetam et typographeium. Causae, quae contra eum afferuntur, non graves sunt, nempe quod maximos exercitus dederit propinquis suis Mottae Odincurtio[8] et Ossenvillio,[9] quod sacerdotia omnia et munia publica in propinquos suos conferri curaverit. Caeterum lucri abstinens ipse, suos ad idem condocefecit. Germani duces multum semper de eo conquesti sunt.[10] Sed et nunc Vinariensi militi negatur pecunia, nisi novum sacramentum faciat regi soli, sine ulla, ut antehac, Germaniae mentione.

Erlachius autem periculose aegrotat, non sine veneni suspicione. Vetuit rex frumenti evectiones. Iesuitae apud plebem manent in suspicione eius culpae, ita ut in publico eorum quidam etiam verberati sint. Dinetus adhuc apud regem manet.[11] Mileraius in regis gratia nutat. Dux Anguianus, Halerius, Jevrius ad Picardicum finem iere. Ossenvillius huc venire dicitur. Duo Palatini electoris fratres[12] a Roma huc venerunt, ubi multum eis honoris exhibuit cardinalis Barbarinus.[13] Dux Carolus Wormatiam rediit. Videtur Bavarus non obtenturus regimen belli per tres circulos. Liber Francofurti vulgatus est, in quo proponitur, ut imperator pacis causa domui Palatinae det XIII milliones [*sic*].[14] Brunsvicenses legati iverunt petitum nova mandata.[15] Interim Hassici Magontiacensibus terris imminent.[16]

Noyerii partes non quidem in consilio illo intimo, sed in scribendi opera, quam secretariatum Status vocant, implebit Tellerius, qui exercitui regis Italico adfuit

7 Ambassadeur Claude de Mesmes, graaf van Avaux, Frans gevolmachtigde ter vredesconferentie.

8 De in ongenade gevallen staatssecretaris van oorlog François Sublet de Noyers beschermde zijn familieleden in het leger. Zijn favoriet was Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt; vgl. *Tallemant des Réaux* I, p. 297-299, en Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 147.

9 Paul Le Prévost (1607-1679), baron van Oysonville, gouverneur van Breisach, was de zoon van Charles, baron van Oysonville, en Isabelle Sublet de Noyers (*Bernard de Saxe-Weimar*, p. 286).

10 Grotius zal hierbij denken aan de 'Weimarse' gouverneur van Breisach, Johann Ludwig von Erlach.

11 Jacques Dinet S.J., de nieuwe biechtvader van de koning.

12 Edward (1625-1663) en Philips (1627-1650), jongere zonen van keurvorst Frederik V van de Palts en Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', maakten een 'tour'. In de winter van 1640-1641 arriveerden zij in Parijs (*CSP Ven. 1640-1642*, p. 110). Nog geen twee jaar later stonden zij op punt van vertrek naar Venetië. In juni 1643 keerden zij na een tocht langs allerlei Italiaanse steden met enthousiaste verhalen terug (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 180, 227, 285 en p. 288).

13 Kardinaal Antonio of kardinaal Francesco Barberini.

14 Mogelijk het pamflet *Succincta veritatis demonstratio, sive responsio ad declarationem Bavaricam, circa amicabilem tractatum in causa electorali Palatina annis 1641 et 1642 susceptum,* 1643 (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5006); vgl. het voorstel van 6 mei 1642: 'Fiat Superioris Palatinatus restitutio, sed non prius quam imperatori a rege Magnae Britanniae, vel Palatino, simul ac semel tredecim milliones florenorum Rhenensium exsolvantur...'. De tekst van het voorstel is ook opgenomen in Londorpius, *Acta publica* V, p. 785, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 74-76.

15 De vertegenwoordigers van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden een stem in de 'Fürstenrat' van de Frankforter 'Deputationstag' (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113).

16 Volgens de laatste berichten was de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, in Kassel bezig met het formeren van een nieuwe legermacht (*Gazette 1643*, nos. 47 en 50, dd. 18 en 25 april 1643).

antehac, Mazarino summe amicus. Chavigniacus putat iam se liberatum a legatione, quam ei Noyerius per aemulationem imposuerat.

Uberlingae abscinduntur commeatus; contra in arcem Dertonae illatum est aliquid alimentorum. Princeps Thomas decem millia habet secum parata, ut eam arcem periculo eximat, sed hostes itinera ei faciunt intuta, et arx ipsa hostili vallo clausa undique est. Non ultra apparent ad Landresiacum hostiles copiae, unde quidam tacitas pactiones suspectant. Haeret captivorum permutatio. Motus quidam fuere, sed non diuturni, et Rhotomagi et Burdegalae. Theodonisvilla duobus millibus custoditur.

Iesuitae admitti voluerant ad conventus facultatis theologicae Parisiensis. Opposuerat ea se, et cum regii ministri iudices in eam rem dare voluissent, facultas dixit rem eam non nisi ad parlamenti cognitionem pertinere. Nunc papae nuntius effecit, ut ea de re iudicatio differatur.

Rex Angliae cum parlamentariis indutias fecit, commerciorum libertate nondum restituta.[17]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, res has valde fluctuantes regat ad bonum Suediae et christiani orbis,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Aprilis 1643.

Denuntiatum est regi periculum vitae, dictum hoc et reginae. Placuit regi reginam esse tutricem liberorum et regni, fratrem summum copiarum ducem, principem Condaeum, cardinalem Mazarinum; cancellarium, Butellerium, Chavigniacum consiliarios regni immutabiles. Haec parlamentaria auctoritate probabuntur. Vulgat legatus Portugallicus foedus factum inter regem suum et Suediam non de commerciis, sed de societate belli et pacis.[18] Id credo ideo fieri, ut Hispanus, id credens, imperatorem avertat ab omni pacificatione cum Suedis. Galli aperte negant sibi tale foedus esse cum Portugallis. Dicitur hic imperator a Turcis orasse auxilia contra Suedos, adeo vano conatu, ut contra in Hungariae fines facta sit a Turcis irruptio. Leopoldus dicitur adiutor fore electoris Trevirensis.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: (Qu)ae ex regis instante morte metuantur. Noyerio quae im(put)entur. Conditiones Vinariensi exercitui oblatae. Varia. (Tel)lerius in Noyerii locum et secretariatus munus admissus. (Ie)suitarum cum Sorbonna contentio. Administratio regni (qu)ibus demandata. Portugalli Lusitanicum cum Suedis (fo)edus iactant.

17 De wapenstilstand had op 1/11 maart 1643 moeten ingaan. Doch de kwestie van het vrij verkeer van goederen en personen bleek een te groot obstakel voor een duidelijke afspraak om de wapens neer te leggen. In april gaf de koning toe aan enkele verlangens, waarop het Parlement besloot een ‘vrede’ van 20 dagen te zullen respecteren (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 263).

18 De Portugese ambassadeur te Parijs, Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, ging van de veronderstelling uit dat de Zweden en de Fransen de in 1641 gesloten handelsverdragen zouden omzetten in bestendiger pacten (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 7-10).

6180. 1643 april 18. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je tiens pour certain que les services que vous rendez[2] en ces conjectures au roy d'Angleterre, sont aggreables à Dieu, de qui tous les rois portent l'image - et chacun des

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 46.

2 Joachim de Wicquefort had koningin Henriëtte Maria een flinke som gelds voorgeschoten (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 289).

rois tant plus que plus il resemble à la bonté divine - et certes, mesme à l'estat des Provinces-Unies, lequel s'il veut continuer dans le cours qu'il semble avoir commencé, sera par tout le monde pour ennemi des roys et pour tel en quoy aucuns princes, estants d'autre sentiment de religion qu'eux, ne pourront jamais prendre confiance. Je suis bien aise d'apprendre que les affaires d'Angleterre se sont mis en trefve et soushaitte qu'elle se change en une paix qui ne porte point de prejudice aux affaires du roy, puisque la puissance roiale est l'appuy du repos de ce royaume. Il me plaist aussi fort que les marchands d'Amsterdam deviennent plus clairvoyants en cet affaire. Les petites Provinces-Unies ont grand tort de ne considerer que ce qu'ils tiennent en terre est venu et depend de la mer, et qu'ils ne portent respect raisonnable aux deux provinces qui sont cause de la liberté des autres.

Les deputez qui sont eleus[3] pour conseiller avecq le prince d'Orange sur la paix ou trefve m'aggreent, et veux esperer qu'on eslira des semblables pour aller au lieu de la conference.[4] Les Fransois differeront le traitté general tant qu'ils pourront et prendront des conseils selon [les] temps, qui pourroient changer beaucoup si la santé du roy, qui n'est pas telle comme nous le desirons, s'empire. Le cardinal de Mazarin fait tout depuis l'esloignement de monsieur de Noyers,[5] qui est dechargé du principal fardeau à sa demande, mais retient l'inspection sur les fabriques du roy, imprimerie et monnoye. Le pere Dinet demeure à la cour. De monsieur de La Milleray on ne sçait pas bien comment il est dans l'esprit du roy. On croit qu'Ossenville vient icy, et Erlach est malade avecq danger, non pas sans soubson que ce mal ne luy soit procuré par ceux qui ne veulent que leur pouvoir soit partagé. Et aux Wimariens on ne veut pas donner de l'argent s'ils ne font un serment nouveau au roy seul, sans mention de l'Allemagne. On croit que le prince Matthias de Florence vient icy pour faciliter la paix ou trefve longue.

Ce que vos gens octroyent au cardinal-infant n'est pas hors des termes de courtoisie.[6] Je suis tres aise que les affaires de nostre armée suedoise vont bien. Cela nous rendra considerables parmy les amis et ennemis. Le roy a fait de defenses rigoureuses de ne faire sortir du bled du royaume. Les jesuites, quoyque le roy et les ministres d'Estat les tiennent estre innocens, ne se sçauroient laver de cette accusation prèz le peuple; mesmes quelquesuns d'eux ont esté battus en publicque sur ce pretexte.

Le duc d'Anguien, Halier, Jesvres sont allez vers la frontiere de la Picardie. Uberlingue est blocqué. On a mis quelques vivres dans le chasteau de Tortone. Depuis, la circonvallation des ennemis est achevée et on empesche le chemin au prince Thomas, qui le voudroit secourir. Le duc Charles est revenu à Mayence. Le duc de Baviere ne vient pas au bout de la direction qu'il pretendoit sur les trois cercles.

Les princes palatins, revenus icy de Rome, rendent de grands tesmoignages à la courtoisie du cardinal Barbarin. Monsieur de Tillier, qui a esté intendant à l'armée du roy en Italie et grand amy du cardinal Mazarini, aura la charge de secretaire d'Estat qu'a eue monsieur des Noyers sans toutesfois estre du conseil estroit. Monsieur de Chavigny, comme je croy, trouvera moyen de s'excuser de l'ambassade,

3 De elf personen die reeds in februari 1642 waren aangewezen om de instructie voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie op te stellen; vgl. no. 5600 (dl. XIII).

4 De aanvangsdatum voor de vredesconferenties te Munster en Osnabrück was nu definitief vastgesteld op 1/11 juli 1643 (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 120-123).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 18 april 1643 (nos. 6178 en 6179).

6 Het huispersoneel van wijlen de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk kreeg eind maart toestemming om via de haven van Duinkerken huiswaarts te keren (*Res. SH*, dd. 23, 24 en 27 april 1643, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 897).

laquelle monsieur des Noyers luy avoit procurée. On ne voit plus des trouppes ennemies près de Landresis et le traitté sur le faict de prisonniers s'endort. Il [y] a eu quelque remuement à Rouen et à Bordeaux, mais sans durée.

Les jesuites avoient desiré d'estre presents aux assemblées de la faculté de theologie à Paris. La faculté s'est opposée. Les ministres d'Estat ont voulu donner des juges sur cet affaire. La faculté dit que la cognoissance appartient au parlement. Le nonce, voyant que

l'esloignement de monsieur de Noyers nuiroit aux jesuites, a obtenu surcheange de cette judicature.

Quant à mes vers, monsieur, quelques-uns ont esté bien receus lorsque je fus jeusne. Asteure devenant vieux je ne peux esperer de cet exercice que mon propre contentement, tellement que le jugement favorable qu'en faict monsieur Barlaeus ne peut proceder que de sa bonté.[7] Je seray bien aise de voir ce que vous dira monsieur Graswinckel[8] sur les affaires d'Angleterre et demeureray tousjours, monsieur,

vostre tres humble [serviteur].

Le 18 Avril 1643.

Le roy, adverti du danger auquel il est, a voulu que la reine soit regente, son frere general des armées, le prince, le chancellier, Boutiller, Chavigny conseillers perpetuels et necessaires. Cecy sera verifié par le parlement. On nous dit que Leopolde sera coadjuteur de l'electeur de Treves;[9] que le Grand Seigneur a esté recerché par l'empereur pour luy donner des trouppes contre les Suedois, mais que les Turcs bien esloignez de là ont fait une invasion en Hongrie.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6181. 1643 april 20. Aan [C. Marin].[1]

Monsieur,

Le roy aiant esté adverti par un pere de la Mission que sa maladie n'estoit pas sans grand danger, a trouvé bon de faire venir devant luy vingt tant presidents que conseillers du parlement de Paris, lesquels estants venus il a fait entrer la reine, le dauphin, Monsieur son frere, monsieur le prince et les ducs et pairs, et s'excusant qu'il ne les faisoit asseoir à cause que la chambre estoit estroite et qu'il y auroit du temps à les ranger, a fait faire à touts serment d'estre fidels au futur roy si sa Majesté vient à deceder, et a fait lire un escript qui sera verifié au parlement, portant que la reine sera regente, Monsieur son lieutenant et general des armées, monsieur le

7 De mening van Caspar Barlaeus over het gedicht tegen Rivet; zie no. 6123.

8 Mr. Dirck Graswinckel (1600-1666) promoveerde in 1621 te Franeker tot doctor in de beide rechten, vervolgens bezocht hij Parijs waar hij voor Grotius secretariaatswerkzaamheden ging verrichten (1623-1625). In 1629 huwde hij de Amsterdamse Geertruyd van Loon. Het echtpaar vestigde zich in Den Haag. Spoedig verwierf Graswinckel in de residentie een goede reputatie als advocaat. In 1641 werd hij bij provisie benoemd tot advocaat-fiscaal in domaniale en civiele zaken bij het Hof van Holland (*NNBW* III, kol. 489-490; D.P.M. Graswinckel, *Grasw.*, p. 90-117). Een jaar later verscheen van zijn hand de verhandeling *De iure maiestatis dissertatio*; vgl. no. 5735 (dl. XIII). Zie voor een overzicht van zijn oeuvre, G.J. Liesker, *Die staatswissenschaftlichen Anschauungen Dirck Graswinckel's,* Fribourg 1901, p. 260-265.

9 De Trierse keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern die zijn bondgenootschap met Frankrijk moest bekopen met een tien jaar durende gevangenschap (1635-1645); vgl. no. 6108.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 50. Antw. op een ontbrekende brief.

prince en absence de Monsieur chef du conseil, le cardinal Mazarini, le chancellier, Boutiller, Chavigny conseillers necessaires. A la verification de cette acte on travaillera aujourd'hui. L'acte a esté signé par un secretaire d'Estat et par les presents.[2]

2 De *Gazette 1643*, no. 48, dd. 22 april 1643, bracht verslag uit van 'L'assamblée faite à Saint-Germain, de la reine, des princes du sang, des ministres de sa Majesté, du Parlement, et des autres principaux officiers de ce royaume, le 20 d'Avril 1643: pour entendre la déclaration de sa Majesté, sur le gouvernement de ses Estats'. In de verklaring die door staatssecretaris Louis Phélypeaux, heer van La Vrillière, werd voorgelezen beschik-

Le roy a aussi exhorté Monsieur à faire venir sa femme,[3] pourquoy son Altesse a envoyé un expres à Brusselles, et disant ne vouloir pas mourir comme le cardinal,[4] qui n'avoit pardonné à personne, a dict vouloir pardonner à ceux qui l'avoient offensé, et fait venir vers luy les ducs de Vendosme, de La Valette, d'Elboeuf, les mareschaux de Bassompiere et Vitry, le marquis Vieuville, le comte de Gramail,[5] les restablissant dans leurs honneurs et charges, excepté celles lesquelles ils ont quittéez par contract.

Asteure on se prepare à la guerre avecq courage. Dieu nous veuille conserver le roy et, s'il arrive autrement, tenir le gouvernement estably par sa Majesté, afin que la paix au dedans nous puisse produire celle au dehors.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 20 d'Avril 1643.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Marini?

6182. 1643 april 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Doleo sane ob regis optimi morbum hac praesertim rerum constitutione. De Noierio miror eum tam cito deiectum de statu in quo stabilitus videbatur; sunt qui hic spargant id inde evenisse quod iesuitis exportandi frumenti copiam fecerit, cuius Parisiis satis magna sit penuria.[2] Eius rei quid sit, et si quid publice sciri potest, rogo ex te intelligam.

Utenbogardus mecum iudicat[3] non posse hic cum fructu vulgari notata ad synodum

3 Margaretha (1613-1672), zuster van hertog Karel IV van Lotharingen, was sinds 3 januari 1632 de echtgenote van Gaston van Orléans. Dit huwelijk kreeg pas op 6 mei 1643 de zegen van koning Lodewijk XIII (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 105-106, 215-227 en p. 289).

4 Kardinaal Richelieu had op zijn sterfbed niemand vergeven; vgl. no. 5987 (dl. XIII).

5 Vergiffenis werd geschonken aan César de Bourbon, hertog van Vendôme, Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, de maarschalken François, baron van Bassompierre, en Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, en voorts aan Charles, markies van La Vieuville, en Adrien de Monluc, graaf van Cramail; vgl. *Mémoires de La Châtre*, p. 194 en *Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 371.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 354. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6166, beantw. d. no. 6196.

2 Het ontslag van staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, op 10 april. Zijn val zou bespoedigd zijn door het gerucht dat hij te vurig de jezuïeten had verdedigd in het conflict over de toekenning van universitaire privileges aan leden van deze orde.

3 Willem de Groot hield een dossier bij van stukken die mogelijk van nut zouden zijn voor de beantwoording van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Onlangs had hij van zijn broer toestemming gekregen om het ‘dossier Rivet’ te tonen aan enkele getrouwen als Nicolaes van Reigersberch en de Engelse predikant Samson Johnson.

Carentonensem,[4] sed posse inde excerpi quaedam quae aliquando inspergantur libris postea scribendis. Ipse sibi exemplum scribi curat, ego igitur ubi tua recepero ea ut iubes remittam.

Mitto nova huius septimanae nostra, ut videas quid in iis de te contineatur; certe si tu aliquando monasterium accederes, sperarem mihi tui videndi potestatem factum iri.[5]

Prodiit his diebus Tonitru Britannicum hic compositum,[6] in regem sane grave, in archiepiscopum gravissimum: dicit auctor eum remonstrantismum in Anglia promovisse, ut eo pacto papatui invehendo famularetur, et alia similia. Perstringitur inibi Johnsonus palam, tecte Vossius, tu ut conciliator etiam male audis. Putant quidam hunc foetum ab eodem auctore profectum qui Fulmen Britannicum paulo ante scripserit. Is autem creditur esse Cabelliauwius, minister Haganus.[7] Sperant multi librum publica auctoritate supprimendum.

Eius quod de Beza et Piscatore scribis meminero.[8] Describet ea quae in prioribus litteris Riveto aliisque opponi posse notasti filius tuus, ut avunculo tradat.[9] Utenbogardus mecum locutus est de instigando Corcellio[10] ad defensionem eorum quae remonstrantibus opponuntur in scriptis adversus te.

De Cornelii negotio quo magis cogito, eo minus mihi illa consilia allubescunt. Agam tamen cum Reigersbergio et ex aliis quid fieri possit expiscabor.[11]

Deus interea te tuosque omnes sospitet. Vale quam suavissime,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

4 De mening van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert over de ‘considerata’ van de koninklijke commissaris Auguste Galland op de besluiten van de nationale synode van Charenton (1623); vgl. no. 6120.

5 Waarschijnlijk een nieuwsbericht met de aankondiging van het ontslag van de ‘paapse’ Grotius. Het vuur in de vaderlandse pers werd wellicht aangewakkerd door Haagse verontwaardiging over de in de Nederlandse taal gehouden katholieke predikatiën in de woningen van de ambassadeurs van Frankrijk, Portugal en Venetië (*Res. SH*, dd. 1 april 1643).

6 Afgelopen winter was het fel anti-koningsgezinde pamflet ‘Den Britannischen Blixem, of subijte verwerringhe, in Enghelandt, Schotlandt, ende Yerlandt, tot waerschouwinghe van de Geunieerde Provincien ... door een trouwen liefhebber, G.L.V.’ verschenen. De ‘waerschouwinge’ werd nog eens ‘naerder geballanceert’ in ‘Den Brittannischen Donderslach, ofte naerder ghespreck, over het teghenwoordighe Engelsche wesen ... door een getrouw liefhebber van sijn vaderlandt ende Godts dier gekochte kercke’ (Knuttel, *Cat. v. Pamfl.* nos. 4869, 4964-4967, 4970-4972).

7 Willem de Groot dacht aan de Haagse predikant Samuel Cab(b)eljau(w) (ca. 1603-1648); vgl. *Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 160, en Knuttel, *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland* II, passim, en III, p. 106.

8 Grotius' aantekeningen ontbreken. De teksten zullen een toelichting bevat hebben op hetgeen hij in het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) ‘ad articulum XX: An omnibus permittenda lectio’ schreef over het werk van de geleerde protestantse exegeten Théodore de Bèze (1519-1605) en de Herborner hoogleraar Johannes Piscator (1546- 1625): ‘De versionibus Bezae et Piscatoris, quorum eruditionem ego magni facio, et aliorum, quorum eruditionem non tanti facio, saepe eas detortas ad privatos ipsorum sensus monuere multi ...’ (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 674 r. 17 B en p. 728 r. 20 A).

9 Pieter de Groot maakte voor zijn oom Nicolaes van Reigersberch afschriften uit het ‘dossier Rivet’.

10 De Amsterdamse remonstrant Etienne de Courcelles (1586-1659) was te Genève geschoold. Hij stond nu op de nominatie om aan het remonstrants seminarie de leerstoel over te nemen van de onlangs overleden hoogleraar Simon Episcopius (*NNBW* II, kol. 357-358).

11 Nicolaes van Reigersberch zou in Amsterdam informeren of de bewindhebbers van de Oostindische Compagnie genegen waren om Grotius' oudste zoon Cornelis in dienst te nemen.

Raptim. Hagae, XX Aprilis 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 15 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Apr. 29.
En in dorso: 20 April 1643 W. de Groot.

6183. 1643 april 25. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,
Gaudeo captum aliquando diem quo de pace adeo desiderata et desideranda serio agatur.[2] Magnum ei rei impedimentum ablatum est cardinalis Riceliaci morte.[3] Opto felices successus iis qui rem tanti ad bonum christiani orbis momenti[4] tractaturi sunt. Nos hic anxii sumus ob vitam regis in suo exitu laborantem. Constitutum est regis testamento et parlamentaria auctoritate regimen, quod locum habeat, si id quod et Gallia[5] et foederati metuunt eveniat.[6] Interim nihil ferme geritur, ita ut in hoc quasi interregno aliquid insolitum obtinere sit perdifficile.
Non omittam tamen et in hac re et in aliis experiri quicquid meae erit facultatis, et esse semper, illustrissime domine,
Excellentiae vestrae cultor oboedientissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XV/XXV Aprilis 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Salvio.
Bovenaan de copie te Den Haag: D. Salvio.
Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Pacis negotium fieri magis serium nuntiat.

6184. 1643 april 25. Aan W. de Groot.[1]

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 135. Abusievelijk opgenomen onder de brieven aan A. Oxenstierna; later doorgehaald. Afschriften in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 51, en in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 51. Gedrukt *Epist.*, p. 712 no. 1589.
2 Op 24 maart/3 april waren de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden in Hamburg bijeengekomen voor de uitwisseling van de documenten ter voorbereiding van de vredesconferentie. Gelijktijdig werd de datum van 1/11 juli 1643 vastgelegd als het tijdstip waarop de gevolmachtigden voor het eerst in Munster en Osnabrück zouden bijeenkomen.
3 Zie Grotius' schrijven van 13 december 1642, no. 5996 (dl. XIII).
4 In de *Epist.*: 'rem tantam ad bonum christiani orbis'.
5 De *Epist.* geeft: 'Galli'.
6 Koning Lodewijk XIII had op 20 april zijn wensen met betrekking tot de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad openbaar gemaakt.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 952 App. no. 650. Antw. op no. 6171, beantw. d. no. 6202.

Mi frater,

Consilia mea[2] placere non posse aut ministris publicorum apud vos coetuum aut magistratibus pro certo semper habui. At meae cogitationes non in unam terram, sed in omnes defiguntur. Deo autem gratias habeo, quod viri magni sint in Anglia, Germania,

2 In zijn brief van 4 april (no. 6156) had Grotius geschreven dat zijn *Via* en *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1166-1168 en 1183-1184) bijval hadden geoogst in Polen, Denemarken en de Duitse landen.

Dania, Polonia qui de eisdem rebus serio cogitent. Si aut Johnsonus aut Vossius aut Corvinus - censeo enim cum his agendum - aliquem monstrare possunt[3] qui Riveto qualia oportet velit reponere, ei tradenda erunt quae diversis temporibus ad te misi. Remonstrantes quoque si pro sua causa aliquid dixerint, operam non male locaverint. Anthologiam, quaeso, aliquando protrudas[4] quomodocunque id fieri poterit.

Pacis colloquia medio Iulio incipient. Danus vulgat se ei hostem fore penes quem stetit quominus pax fiat.[5]

Annotatorum meorum ad Vetus Testamentum nullas accipio paginas nisi in quibus errata annotem. Itaque partem absolutam mittere non possum.[6] Monebo autem librarium et typographum, ut diligenter caveant ne ante tempus ad alios ista emanent. Quantum ex literis senatoris Reigersbergii iudicare possum, vellet et ille aliquid dici Riveto, sed quomodo et quousque non satis video.[7]

Rex se morti parat.[8] Reginam si quid sibi acciderit rectricem fecit, sed ita ut in magnis consultationibus et in mandandis praefecturis in limite officiisque quae coronae dicuntur et primis praesidibus sequatur maiores sententias consilii ad hoc instituti; in dandis episcopatibus et abbatiis rebusque similibus unius cardinalis Mazarini. Consilium illud constabit ex fratre regio, vicario regni sub regina et copiarum summo duce; ex principe Condaeo, qui fratre regio absente primum in consilio obtinebit locum, ex cardinali Mazarino, cancellario, Butillerio, aerarii curatore, et filio eius Chavigniaco, secretariorum Status uno. Hanc voluntatem suam rex XX huius mensis die in cubiculo suo coram regina ac liberis, fratre, principe Condaeo, ducibus et marescallis et ex parlamento delegatis primo praeside, praesidibus et consiliariis dilectis simul ad viginti nuncupavit, et instrumentum ea de re factum, signatum iam a regina et fratre, iterum coram tot testibus signavit, addens hanc suam esse deliberatam et ultimam voluntatem. Postridie id instrumentum in pleno parlamento ex omnibus classibus coacto relatum est in acta, praesentibus fratre regio, principe Condaeo, cancellario, Butillerio, ducibus et marescallis multis.

Dixit rex se nolle mori ita ut mortuus est cardinalis, sed veniam velle dare et petere si quos laesisset. Itaque omnes qui sine sententia relegati aut amoti fuere, restituit eosque ad se venire iussit. Restitutionem eorum de quibus sententiae latae sunt reservavit reginae et consilio, exceptis Chevreusia et Castellenovio, antehac sigillorum custode, quos noluit restitui nisi post pacem factam et tunc quoque abesse ab aula. Mazarinum, cancellarium, Butillerios vetuit a muneribus suis amoveri, nisi ob delictum. Si per mortem aut delictum locus eorum vacet, suppleri cum pluribus sententiis et consilii eius quod dixi et trium aliorum secretariorum Status. Ii sunt Philippellus, qui et Aprilanus,[9] Guinegautius et qui Noyeri in locum succedit Tillerius.

3 Geleerden als Samson Johnson, Gerardus Joannes Vossius en Joannes Arnoldsz. Corvinus durfden niets te ondernemen tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319). Inzage in het ‘dossier Rivet’ stelden de Amsterdamse hoogleraar en de Engelse predikant echter wel hogelijk op prijs; zie no. 6276.

4 De uitgave van de *Antholagia Graeca* (*BG* no. 534) kwam tijdens Grotius' leven niet tot stand.

5 De aanvangsdatum van de vredesconferenties te Munster en Osnabrück was vastgesteld op 1/11 juli 1643.

6 *Tomus* I van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) lag bij de Parijse uitgever Sébastien Cramoisy gereed voor de binder.

7 Nicolaes van Reigersberch wilde zijn naam zuiveren in een geschrift ‘Bona fides Riveti’; vgl. no. 6027.

8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 25 april.

9 Lees: ‘Philippellus Aurillerius’.

Dixit et hoc rex, se semper optasse pacem posse reddere christiano orbi et levamentum subditis, obstitisse tempora. Per fenestram spectans dixit videre se caelum, ubi brevi futura esset sua anima, et Sancti Dionysii aedem, ubi futurum esset corpus. Vix puto fieri posse ut, non dicam rex quisquam, sed christianus magis pie moriatur quam rex hic: non vocabulo tantum, sed et re christianissimus mortuus est. Ducibus ad Picardiam ituris omnibus valedicere voluit. Caeteris de custodia corporis mandavit, ut praesto essent ad praestandum

sacramentum filio suo, ubi res posceret. Hinc sumamus exemplum et speremus aeterna. Nam et hoc rex dixit, libenter se regnum temporale et turbidum commutaturum cum aeterno et tranquillo.

Saluta dominum Utenbogardum, tuam et tuos,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

25 Aprilis 1643.

Rex a regina saepius veniam petit, quod eam non pro meritis coluerit. Vitam se longiorem negat expetere; si det Deus, usurum se ut ostendat quod populus suus durius fuit habitus, in eo culpam magis penes consultores quam se fuisse. Voluit etiam a medicis moneri ubi mortem imminere viderent, ut omnes aula[e] suae ad se admittat et eis exemplum det pie moriendi.

6185. 1643 april 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick wilde wel weten wat de raeden ordinaris hebben die nae Oost-Indië gaen,[2] om daerop te letten ende oock op andere conditiën daervan ons werdt gesproocken om het een tegen het ander te overwegen.[3] Zoo dat niet en valt, magh ick eens dencken wat hier in 't stuck van Oost-Indië te doen zoude zijn. Ick zal uwer Ed. antwoord op mijne voorgaende ende advysen van alles verwachten.

25 April 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port 8 s.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 20 [*sic*] April 1643 uyt Paris.

6186. 1643 april 25. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Des conings gesonthijt is onseecker, maer nae 't oordeel van de medecinen niet om te duiren. Sijne Majesteyt toont groote constantie in 't verwachten van de doot ende eene sonderlinge godsalicheit. Siende door sijn venster seide sijne Mayesteyt deser dagen, daer sal mijne siele sijn, toonende den hemel, ende daer mijn lichaem, siende nae Saint-Denis; heeft oock geseit, ick ben blijde dat ick dit tijdelijcke ende ongerust rijck sal verwisselen met een eeuwig ende volle ruste. Heeft de capiteinen des guardes die nae Picardië gingen adieu gesegt, als haer niet meer meenende

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31 I. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.

2 Nicolaes van Reigersberch zou in Amsterdam informeren of de bewindhebbers van de Oostindische Compagnie genegen waren om Grotius' oudste zoon Cornelis in dienst te nemen.

3 Inmiddels had Cornelis de Groot een ander voorstel ontvangen; vgl. no. 6192.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 25 april 1643 is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5 mei 1643).

te sien, ende die hier bleven belast haer gereet te houden om nae sijn overlijden te doen 'tgeen de coniginne haer soude belasten.

Maendag laestleden hadde den coning ontboden eenige van 't parlement van Paris; sij sijn gecomen tot 20 in 't getal, d'eerste president, de presidenten ende de raetsheeren

wt verscheide cameren.[2] Doen sij - 't was naemiddag - inquamen, waeren bij de coning, die in sijn bedde lag, de coniginne geseten, de soonen bij haer staende, soo oock 's conings broeder, den prins van Condé, de hertogen ende mareschaux de France. Den coning, als die van 't parlement ingecomen waren sijn muts afheffende ende weder opsettende, sijde aen het geselschap dat sij bij hem souden comen sonder te letten op d'ordre, also de plaetse en tijt sulx niet wel toe en liet. Vertoont hebbende de affectie die hij altijt gedragen had tot Vranckrijck, met leetwesen dat hij sijn ondersaten niet hadde connen verlichten ende de christenhijt stellen in vrede, seide te willen oock voor het toecomende sorgen voor sijn volck; heeft daernae doen lesen sijnen wille geteeckent bij hem, bij de coniginne ende sijn broeder, die oock - nevens de prince van Condé - met opgeheven vingeren belooft hebben deselve te onderhouden. Dese wille heeft de coning in presentie van allen andermael onderteeckent, daerbij schrijvende dat dit was sijn wtterste ende welbedachte wille. Die acte maackt de coniginne regente met volle macht, 's conings broeder steedhouder onder haer ende bevelhebber over de legers, oock hooft van den raed, ende nae hem de prins van Condé, om hooft van den raed te sijn in absentie van 's conings broeder, daernae de cardinal Mazarini, mede om hooft te sijn in absentie van die twee anderen, daernae stelt tot raden onveranderlijck dan bij misdaden, de cancellier, den surintendant des finances ende deszelfs soon, den grave van Chavigny, secretaire d'Estat.[3] De regence des coniginnes sal duiren soolang totdat de daulphin, den coning, ofte den hertogh van Anjou, soo het coninckrick op hem valt, sullen sijn minderjarigh, dat is tot het einde van deertien jaeren. Groote saecken sullen verhandelt werden bij meerderhijt van stemme van deselve raede, ende sonder deselve raed de coninginne niet begeven de officiën die genoemt werden van de croon, gelijck sijn van connestable, admiraal ende mareschaux de France, nochte de plaetsen die in de voorsijde principale raet soude moghen vaceren, sonder de meerder stemme van de blijvende, daerbij gevoeght de secretarisen d'Estat, die buyten Chavigny drie sijn, Guinegaut, Aurillière ende du Tillier,[4] die verwacht werdt. Maer de bisdommen, abdijen ende andere kerckelijcke beneficiën tot collatie van den coning sal de coninginne begeven met raed van de cardinael Mazarini.

Voorts sijde de coning niet te willen sterven gelijck de cardinael Richelieu is gestorven, die niemand en heeft gepardonneert, maer te willen om vergiffenisse bidden aen degeene die hij door quaede raet soude mogen hebben verongelijckt. Heeft oversulckx geordonneert dat de heeren die gevangen ofte gebannen sijn sonder wettelijcke proceduren, sullen wedercomen, waeronder sijn de hertogen van Vendosme ende Bellegarde, de marescaux de Bassompierre ende Vitry, den grave de Cramails, den marquis de Vieuville,[5] eenige presidenten ende raedsheeren; dat

2 De *Gazette 1643*, no. 48, dd. 22 april 1643, bracht verslag uit van 'L'assamblée faite à Saint-Germain, de la reine, des princes du sang, des ministres de sa Majesté, du Parlement, et des autres principaux officiers de ce royaume, le 20 d'Avril 1643: pour entendre la déclaration de sa Majesté, sur le gouvernement de ses Estats'; vgl. no. 6181.

3 De 'raden onveranderlijck' waren kanselier Pierre Séguier, staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken.

4 De staatssecretarissen Henri de Guénégaud (1609-1676), heer van Du Plessis, markies van Plancy, Louis Phélypeaux (ca. 1598-1681), heer van La Vrillière, en de onlangs benoemde Michel Le Tellier, heer van Chaville; vgl. O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors of Louis XIII,* Oxford 1963.

5 Vergiffenis werd geschonken aan César de Bourbon, hertog van Vendôme, Roger II de Saint-Lary (1563-1646), hertog van Bellegarde, de maarschalken François, baron van Bassompierre, en Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, en voorts aan Adrien de Monluc, graaf van Cramail, en Charles, markies van La Vieuville.

de anderen daer sententie tegens is - als de hertoghen van Guise ende van Espernon[6] ende anderen - sullen wederom comen wanneer

6 De terugkeer in het vaderland van Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon.

de coninginne en de raed sulckx goetvinden. Maer Chasteauneuf,[7] voordesen guarde des seaux, sal niet gestelt werden in vrijhijt, nochte hertoginne van Chevreuse[8] wedercomen in Vranckrijck dan nae de gemaeckte vrede, ende dan nogh niet mogen comen ontrent het hof.

's Anderendaegs is volgens des conings expresse bevel - 'twelck de gedeputeerden van het parlement aengenomen hadden te obediëren, seggende dat het parlement altijt dese coning ende anderen coningen hadde geobedieert ende anderen daerin gedient tot een exempel gelijck sij altijt soude doen - dese acte in het parlement geverefieert. Eerst was daer gecomen den prins van Condé ende had sijn plaets genomen nae den eersten president, daernae quam 's conings broeder, dewelcke werd tegengegaen tot de Saincte Chapelle bij twee presidenten die sijn Hooghijt inlijden, deselve alsoock de prins van Condé van plaetse veranderende, ende naedat de hertogen ende marescaux d[i]e qualitijt hebben van conseillers du parlement, gingen sitten op een ledighe banc. Ondertusschen was gecomen de cancellier, dewelck alle de camers van het parlement dede bijeencomen ende lesen de voorsijde acte. De prins van Condé harangeerde seer ter eeren van de coninginne; den procureur-generael versoght verificatie van de acte, die geschiet is sonder eenighe contradictie. Daernae heeft de coning bij hem doen comen verschijden van de gerestabilieerden, toonende een groote goethijt ende nedrighijt.

De publicatie van eenighe nieuwe edicten om gelt te vinden is opgehouden. Den daulphin is in 't voltrecken van de ceremoniën van de doop genoemt Louis Auguste de Dieudonné.[9] 's Conings broeder heeft volgens conings vermaning gesonden om sijn huysvrouw.[10] In de voorsijden acte is dat mede begrepen, dat soo des conings broeder iets nae dese doet tegens 's conings kinderen ofte de staet, dat hij sal gepriveert werden van alle publicque officiën sonder herstelt te mogen werden.

De heer de Noyers blijft nogh bij sijn huys in Normandië.[11] Den hertogh van Anguien is tot Amiens bij Hallier ende de Jesvres; hoopen te hebben twaelfduysent man te voet, acht te paerd.[12] Het leger voor Bourgogne is bij Langres.[13] Den mareschal de Guebrian heeft doen weten dat de ruyterije die men hem sijde toe te willen senden, niet soude comen, alsoo voor haer geen quartieren en sijn;[14] verwaght, glijck ick voordese heb geadviseert, vijfduysent man te voet. Arang, een stad van

7 Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, moest nog 7 jaren wachten op volledig eerherstel.

8 Marie de Rohan (1600-1679), in 1622 gehuwd met Claude de Lorraine, hertog van Chevreuse, was aanvankelijk de beste vriendin van koningin Anna van Oostenrijk. Zij stookte haar aanbidders - zoals grootzegelbewaarder Chasteauneuf - echter op tegen Richelieu; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 290-291, en *Tallemant des Réaux* I, p. 157-166.

9 De doop van de toekomstige koning Lodewijk XIV (*1638) op 21 april in de kapel van het oude paleis van Saint-Germain-en-Laye. Als peter en meter van de jonge prins traden kardinaal Jules Mazarin en Charlotte-Marguerite de Montmorency (1593-1650), prinses van Condé, op (*Gazette 1643*, no. 49, 'extraordinaire du XXIV avril 1643').

10 De hereniging van Gaston van Orléans met zijn echtgenote Margaretha van Lotharingen. Op 29 april regelde de prins de overkomst van zijn vrouw uit Brussel (*Gazette 1643*, no. 54, dd. 2 mei 1643).

11 De voormalige staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, hield zich schuil in zijn landhuis Dangu nabij Dreux.

12 Opperbevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en zijn ondercommandanten François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, en Louis Potier, markies van Gesvres, brachten het Franse leger in Picardië weer in staat van paraatheid.

13 Het bevel over het leger in Bourgondië was toevertrouwd aan Charles de La Porte, markies van La Meilleraye.

14 Het Frans-Weimarse leger van graaf Guébriant had zich teruggetrokken in het dal van de Kinzig.

Catalagne, is de Fransoisen afgevallen, de Castillanen toegevallen.[15] Op de custen aldaer laet haer sien e[e]n Spaensche

15 In de Valle de Arán (in het noordwesten van Catalonië) was de plaatselijke bevolking in opstand gekomen tegen het Frans gezag (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 275).

vloot. Men seght ons dat de prince Thomas Nieuwe Aste belegert ofte om die plaetse te becomen ofte om de vijant te trecken van het belegh van het casteel van Tortone, waervan wij naerder particularitijten verwachten.[16]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 25 April 1643.
En in dorso: Paris, den 25 April anno 1643.

6187. 1643 april 25. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Tristis haec scribo, vivente adhuc rege,[2] sed vita eius, ut et ipse et alii iudicant, eunte exitum, quem pio certe constantique animo exspectat, ita ut e fenestra prospectans et in caelum suspiciens, ibi, dixerit, brevi animum suum fore, rursus versis ad aedem Dionysii oculis ibi corpus suum quieturum, libenter se ex regno hoc temporario et multis semper motibus obnoxio ire ad aliud plenum tranquillitatis et aeternum. Ut autem subditorum suorum quieti etiam post se consuleret, Lunae die proxime exacto iussit ad se venire aliquos e parlamento. Venere primus praeses, praesides et ex quaque classe consiliarii ad viginti omnes. Ii cum in cubiculum regis admitterentur, erant iam apud regem regina sedens, adstantes liberi, frater, princeps Condaeus, duces Franciae et marschalli. Nemo horum sedere iussus est ob angustias et loci et temporis, ut rex dicebat. Qui pauca praefatus de periculo in quo esset deque suo in Galliam amore, legi iussit scripturam quam ante signaverat ipse, frater et uxor. Signavit eam iterum omnibus illis praesentibus, addens hanc suam esse deliberatam atque ultimam voluntatem, quam se secuturos manu elata, vice iurisiurandi, promisere regina, frater regis, princeps. Signata etiam erat scriptura duobus[3] secretariis Status, nam quartus, Tellerius, nondum adest. In ea scriptura regina fit regens regni pro filio delphino, rege futuro, aut si is pupillus moriatur, pro altero, frater regius, abolito quod contra eum factum fuerat decreto, sub regina regni vicarius et dux summus exercituum et consilii princeps. Post eum et eo absente princeps consilii Condaeus, post Condaeum et eo quoque absente futurus consilii princeps cardinalis Mazarinus, deinde consiliarii cancellarius, aerarii curator et filius eius Chavigniacus, secretarius Status. In rebus magni momenti praevalebunt placita ex pluribus sententiis. Munera publica dabit regina per se, exceptis praefecturis in limite, officiis, quae coronae dicuntur, id est cancellariatu, comitatu stabuli, admiralitate et marschallatu, et parlamentorum primis praesidentibus, qui dabuntur ex consilii pluribus sententiis. Ecclesiasticae vero dignitates una cum Mazarino. Cancellarius et Butillerii duo demoveri non poterunt nisi ob crimen. Si morte aut crimine loci ipsorum vacent, supplebuntur ex consilii sententia, adhibituro hocce Status secretarios.

16 Prins Tommaso Francesco van Savoye ging van de veronderstelling uit dat de stad Asti snel tot overgave gedwongen kon worden. De strijd bleef echter tot 3 mei voortduren (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 28).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 136; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 278 no. 477. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 52.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 25 april 1643 (no. 6186).

3 Lees: ‘tribus’.

Dixit praeterea rex nolle se ita mori, ut mortuus est cardinalis Riceliacus, qui condonavit nemini. Velle se condonare iis qui ipsum offendissent, aut quos ipse. Itaque eos qui sine sententia capti relegative essent, restitui iussit et ad se venire, ut eos alloqueretur, quod et postea fecit. Eos, de quibus iudicatum exstaret, ut Guisium, Espernonium et similes voluit redire posse, ubi et reginae et consilio visum esset. Tantum Castellinovium, antehac sigillorum custodem, et Chevreusiam, mulierem inquietam, emanere regno iussit donec pax facta esset, et ne tunc quidem prope ad aulam admitti. Addidit velle se in his sibi pareri. Respondit primus parlamenti praeses curiam parlamenti solitam obsequi suis

regibus et aliis in eo exemplum dare, parituros et in hac re, tantum quod exitus sui mentionem rex fecisset, et praeclusam sibi vocem pro maerore. Rogare tamen Deum, ut Galliae causa regi vitam produceret.

Postridie cum in parlamentum venissent frater regius, princeps Condaeus, duces et marschalli, relatione facta eorum quae gesta erant pridie, cancellario primum exigente, deinde et procuratore regio, scriptura lecta est inque acta relata.

Post id praecipuis sui corporis custodibus rex, iis quidem quos in Picardiam mittebat, valedixit, alios praesto esse iussit ad accipienda imperia, ubi ipse decessisset. Delphinus, impletis quae dilatae hactenus erant baptismi ceremoniis, testibus cardinali Mazarino et Condaei uxore, nomen accepit Ludovici Augusti Adeodati. Exomologesin peccatorum rex fecit non apud Dinetum,[4] sed apud Vincentium ex ordine Missionis,[5] qui ante periculum vitae ei denuntiaverat.

Iussit et rex inquiri in opes a cardinali congestas, ut inde populi miseria sublevetur.[6] Sed pauca reperiuntur, pecuniis alio traiectis aut in gemmas unionesque conversis. Putantur et heredibus eius non omnia mansura, quorum Milleraius millionem et centena francorum millia annue possidet, Esguillonia eius summae partem ferme alteram.[7]

De fratre regio et hoc in scriptura adiectum fuerat, si quid contra regios liberos aut regnum peccaret, exclusus esset ab omni curatione publica. Noyerius manet in villa sua apud Normanniam. Inter restitutos et in gratiam regis receptos sunt Vendocinensis et Bellicardius duces, Bassompetra et Vitriacus marschalli, comes Cramalius, marchio Vieuvilla, praesides et senatores aliquot. Princeps Condaeus in parlamento late se diffudit in laudes reginae, videturque eius posthac magna fore auctoritas.

Frater regius et regis iussu Bruxellas misit, qui uxorem suam accerserent. Novorum edictorum, quae fabricabantur, dilata est publicatio. Dux Anguianus, Hallerius, Jevrius Ambiani sunt, exercitum habebunt octo millium equitis, peditis millium duodecim. Alter exercitus apud Lingones est, comitatui Burgundiae imminens. Guebrianus equitem ad se mitti noluit, quod loci non sint ibi equiti commodi; peditum quinque millia exspectat. In Catalania urbs Aranga a Gallis ad Hispanos defecit; oram maritimam ibi legit classis Hispanica. Princeps Thomas Astam Novam obsidere dicitur, ut eam capiat aut a Dertonensis arcis obsidio hostem detrahat.

Deus et regni huius statum tranquillum teneat et regnantium animos piam ad pacem flectat. Idem, excellentissime et illustrissime domine, tuam Sublimitatem consiliaque eius prosperet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XV/XXV Aprilis 1643.

4 's Konings biechtvader Jacques Dinet S.J.
5 Vincentius a Paulo (†1660), stichter van de orde van de Lazaristen, verleende de koning geestelijke bijstand.
6 De ‘lichting’ van de schatten die Richelieu had opgestapeld in Le Havre; vgl. nos. 5728, 6001 en 6015 (dl. XIII). Het onderzoek werd opgedragen aan de raden Etienne d'Aligre en Jérôme Bignon (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 273).
7 Deze bedragen komen niet voor in het testament dat de kardinaal op 23 mei 1642 te Narbonne ten overstaan van een notaris had laten opmaken (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 248-253). Bekend is dat Richelieu zijn nicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, in zijn allerlaatste wilsbeschikking nog sterker had bevoordeeld, maar of dit ook opging voor zijn neef Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, valt te betwijfelen.

Princeps Condaeus, antequam rex ultimam voluntatem suam ederet, non sine labore fratrem regium regi conciliavit. Dicebat rex: quomodo ei possum fidere, qui toties rebus novis studuit? At princeps fatebatur, eum id fecisse, sed impulsum gravibus contumeliis. Se quoque indigne tractatum idem fecisse, sed simulatque honori suo consultum fuerat, rediisse ad officium. Ita esse principes Franciae, mutabiles et non pertinaces. Ita regem emolliit. Rex magna dat pietatis exempla, a regina veniam petit, quod eam non pro meritis aestimaverit honoraveritque. Vitam longiorem dicit se non expetere; si detur, usurum in

id, ut appareat, quod populus durius fuit habitus, consultorum magis quam sua culpa factum. In ceremoniis baptismatis delphini solum nomen Ludovici pronuntiatum est. Caetera nomina sunt aulica.

A Constantinopoli habeo literas,[8] unde disco sultano esse filios duos, famam de tertio.[9] Esse ibi legatum a Mogole, nullum metum a Perside, cuius rex novus est annorum duodecim.[10]

Post haec scripta, cum regis videndi nulla esset spes, accessi principem Condaeum, qui iam nunc etiam vivo rege consilio praesidet. Dixi ei et perscripta tradidi[11] quae regi fueram dicturus: reginam nostram perseverare in proposito bene servandi foedera, nihil faciendi quod impedire posset pacem iustam et communem, si hostis ei se aptet, aut alioqui bellum acre, done[c] talis pax obtineatur. Velle eam augere exercitum Torstensoni potenter; orare regem, ut augeat exercitum Guebriani et eo utatur in Germania ad distrahendas hostium vires, et ut rerum landgraviae curam habeat. Promisit mihi princeps facturum se, ut ad haec amica responsa habeam, et omnia se facturum pro regina regnoque Suedico, etiam mei causa, quod non adiicerem, nisi id adiici iussisset.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regis varia dicta, mortis contemtum indicantia. Testamentum principibus sanguinis et parlamenti deputatis praelegitur; (hui)us tenor. Rex singula singulis condonat, paucos excipit. Ce(re)moniae in baptismo delphini; eius nomen. Confessionarium iesuitam mutat. Opes Riceliaci pauperibus distribuere iubet. San(ct)io poenalis regio (fra)tri dicta. Varia (..n)ibus gesta. Quo(mod)o frater regius in gra(tiam) acceptus. Condaei de (prin)cipibus Franciae iudicium. Regis piae meditationes. (..) Condaei cum (Grot)io de re commu(ni) habitum colloqui(um). Singularis hu(ius a) Condaeo facta (aesti)matio.

6188. 1643 april 25. Aan J. de Wicquefort.[1]

[Monsieur,]

Le roy donne un exemple à tous les rois[2] et mesme à tous chrestiens de se preparer à la mort comme il faut, ayant dit ne vouloir mourir comme le cardinal, qui

8 De brief is niet bewaard; vgl. no. 6194.
9 Sultan Ibrahim kreeg in 1642 kort achter elkaar drie zonen: Mehmed, Süleyman en Murad (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 15-17).
10 Sjah Abbas II was 12 jaar oud toen hij op 15 mei 1642 zijn overleden vader Safi I opvolgde (*The Cambridge History of Iran* VI, p. 287-304).
11 In een schrijven van 29 november/9 december 1642 (no. 5991 (dl. XIII)) had Grotius van koningin Christina opdracht gekregen om de Franse regeerders te wijzen op het belang van de voortzetting van de oorlog in Duitsland. Op zondag 1 februari 1643 kon de ambassadeur daarvan mededeling doen aan de koning. Een tweede schrijven van de koningin, dd. 7/17 januari 1643 (no. 6044), bereikte Parijs in de tijd dat de gezondheidstoestand van Lodewijk XIII verslechterde. Vermoedelijk overhandigde Grotius deze brief nu aan Henri II de Bourbon, prins van Condé, plaatsvervangend hoofd van de 'Conseil d'Etat'.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 52.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 25 april 1643 (nos. 6186 en 6187).

n'a pardonné à personne: il a fait achever les ceremonies du baptesme pour monsieur le dauphin et luy donné le nom Louis le Juste, Donné de Dieu; a faict faire inventaire des biens du feu cardinal, surcheoir à la publication des nouveaux edicts; [a] protesté qu'il est tres marri de n'avoir peu donner la paix à la chrestienté et du soulagement à ces peuples, qu'il est bien aise de sortir de ce royaume temporel et fort brouillé pour aller à l'eternel, qui est plein de tranquillité, et voyant par la fenestre le ciel et l'eglise de Saint-Denis a dit: là

sera mon ame et là mon corps; a ordonné à son frere de faire venir sa femme, pourquoy desja un expres est allé à Brusselle, a dict adieu aux capitaines qui allerent vers la Picardie et à d'autres de ses guardes ordonné de se tenir prests pour faire aprèz sa mort ce qui leur sera ordonné par la reine.

Lundy passé le roy avoit fait venir vers luy quelques-uns du parlement de Paris. Ils sont venus: le premier president, les presidents, conseillers de diverses chambres, ensemble au nombre de vingt. Lorsqu'ils entrerent après le midy, le roy estoit en son lict, la reine seule assize près de luy, les enfans debout, comme aussi Monsieur frere du roy, le prince de Condé, les ducs et marescaux, auxquels et à ceux du parlement le roy a dit qu'ils ne se mettroyent point en ordre, puisque le lieu et le temps ne le permettoient pas. Le roy après avoir osté sa coiffe et remis, et tesmoigné l'affection qu'il avoit pour le bien de la France, a fait lire un acte signé par sa Majesté, par la reine et par son frere, lequel acte il a signé encores une fois en la presence de tous, y adjoustant que telle estoit sa deliberée volonté et derniere. Le sens de l'acte est que la reine sera regente, le frere du roy soubs elle lieutenant du royaume et general des armées et chef du conseil de la reine, qu'aprèz luy et en son absence seront chefs du conseil le prince de Condé et le cardinal Mazarini, aprèz eux conseillers le chancellier, le surintendant des finances Boutiller et son fils Chavigny, secretaire d'Estat, lesquels ne pourront estre destituez que par forfaicture, et en tel cas ou par la mort les charges vacantes, il y sera pourveu par ledict conseil et par les secretaires d'Estat. Les choses de grande importance, comme aussi les elections aux offices qu'on appelle de la couronne et aux premieres presidences des parlements et aux gouvernements des places-frontieres se feront par la reine et la pluspart des voix du conseil, mais les elections aux eveschez et abbaies et autres charges ecclesiastiques par la reine avecq le cardinal Mazarini. La regence de la reine durera tant que durera la minorité du dauphin ou de son frere le duc d'Anjou si le royaume vient à luy.

Les personnes mis en prison ou releguez sans sentence sont à present restablis en leurs charges, non conferéez à d'autres, comme les ducs de Vendosme et Bellegarde, les marescaux Bassompiere et Vitri, le comte de Cramail, le marquis de Vieuville, quelques presidents et conseillers. Ceux contre lesquels il y a sentence, comme le duc de Guise et le duc d'Espernon et plusieurs autres, retourneront quand cela sera trouvé bon par la reine et le conseil, mais Chasteauneuf, qui a esté guarde des seaux, et madame de Chevreuse ne pourront, cettuy-cy estre mis en liberté, celle-cy revenir en France qu'après la paix faite et lors ne pourront s'approcher à la cour du roy. La reine, le frere du roy et le prince de Condé ont levants les mains promis à accomplir le contenu. Et ceux du parlement, sur ce que le roy leur disoit de vouloir estre obei en cecy, ont dit par la bouche du premier president que la cour du parlement avoit esté tousjours tres obeissante au roy et aux rois ses predecesseurs, et qu'elle estoit chargée d'en faire la leçon aux autres, que tout leur contentoit grandement excepté la mention faite par le roy de sa fin, laquelle leur fermoit la bouche, priants Dieu de la destourner.

Le jour ensuivant le prince de Condé vint au parlement et prist sa place aprèz le premier president. Le chancellier venant aprèz prist sa place au-dessus le premier president. Aprèz vient Monsieur frere du roy, auquel deux presidents allerent au-devant jusqu'à la Saincte Chapelle et le menerent à la chambre où furent appellez tous ceux des autres chambres du parlement. Monsieur le frere du roy et le prince, quitant la place qu'il avoit tenue, et les ducs et marescaux qui cy-devant avoient obtenu la qualité des conseillers se mirent en un banq à part, là où souloient estre assiz les conseillers-clerqs. Le prince harangua à l'honneur de la reine et sur la requisition du procureur-general l'acte, passé par le roy le jour auparavant, fust

verifié sans contradiction aucune. Depuis le roy a veu le duc de Vendosme, Bassompierre et quelques autres des restablis. Le roy s'est confessé au pere Vincent de l'ordre de la Mission, non pas au pere Dinet. Dans l'acte est aussi que si Monsieur cy-après vient à faire quelque chose contre les enfans du roy ou contre l'estat, qu'il sera descheu de toute faction publique sans y pouvoir estre restabli. Noyers demeure en sa maison prèz de la Normandie.

Le ducq d'Anguien avec d'Haillier et Jevres sont à Amiens, auront douze mille hommes d'infanterie, huict mille, ce dit-on, de la cavallerie. L'armée de Bourgogne est à Langres. Le marescal de Guebrian a contremandé la cavallerie qu'on luy envoyoit et

attend cinq mille gens à pied. Arang en Catalagne a quitté le party des Fransois et s'est remis à l'obeissance des Castillans. La flotte espagnolle se monstre là sur la coste. On nous dit que le prince Thomas assiege Aste, ou pour le prendre ou pour destourner l'ennemi du siege du chasteau de Tortone. Dieu veuille destourner tout mal de la France et des alliez et nous procurer une bonne paix.

Je seray tousjours, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

25 Avril 1643.

J'ay recommandé à monsieur le prince, qui preside au conseil du roy, les affaires de madame la landgrave.[3] Son Altesse m'a promis de s'y employer. Les lettres de Constantinople nous disent qu'il y [a] à la Porte un ambassadeur du Grand Mogol et qu'on ne craint pas la Perse, puisque le roy nouveau n'a que douze ans.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6189. 1643 april 25. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et consultissime,

Rebus prosperis Suediae non minus quam meis delector, quare summas Claritati vestrae gratias habeo, quod me docuerit viri supra mortalium laudem positi et cui omnia debeo magni cancellarii valetudinem[2] in melius flexisse.

Gaudeo etiam ἄλα θεῖον, ut Homerus loquitur,[3] in Finningia repertum ea copia, quae non tantum indigenis sufficere possit sed et externis, remittere laborem transeundi fretum Cimbricum et onera ibi semper crescentia persolvendi.

Nunquam poterit Suedia illorum merita laudibus aequare, qui patriam, quam a maioribus felicem accepere, feliciorem reddant in annos ac dies prudentiae exemplis, iuris dicundi regulis, proventuum incrementis, commerciorum adfluxu, literarum floribus. Ita fiet ut qui ex aliis exemplum sumsere, posthac exemplo sint caeteris.

Ero semper, vir clarissime et consultissime,
Claritati vestrae ad omnia officia paratissimus,
H. Grotius.

XV/XXV Aprilis 1643.

3 Tijdens het onderhoud wees Grotius de prins van Condé op het belang van de voortzetting van de oorlog in Duitsland.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 5. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 713 no. 1590. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 52. Antw. op nos. 6124 en 6170, beantw. d. no. 6210.

2 Harald Appelboom bracht Grotius op de hoogte van de gezondheidstoestand van kanselier Axel Oxenstierna.

3 Homerus, *Ilias* 9, 214. De Finse ‘zoutbron’ was aangeboord door David Fredrik Siegerot (Ziegrot).

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 25 Aprilis.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6190. 1643 april 27. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Et celle qu'il vous a pleu m'escrire et les encloses qui s'adressent à messieurs le marechal et le comte de Werthaim m'obligent à vous rendre une infinité de graces.[2] J'envoyeray demain celle qui s'adresse à monsieur le comte de Werthaim et luy demanderay en quelle forme il desire la sauveguarde de la couronne de Suede, et vous l'envoyeray à la premiere commodité, vous suppliant d'y vouloir contribuer ce que vous pourrez du vostre.[3]

J'espere de me mettre en chemin Lundy prochain pour rejoindre l'armée, ayant recouvert un homme qui se promet de me mener à Strasbourg en seureté par des chemins peu bat[t]us.[4]

Les nouvelles de Leipsig que nous receusmes hyer nous apprennent que le prince Ragotzky[5] marche avec une puissante armée vers la Moravie et que monsieur de Torstenson estoit en marche vers la Boheme, après que le general-major Konigsmarck l'avoit rejoint.[6] Il semble que l'armée de monsieur le marechal de Guebriant se prepare aussy à marcher, et croit-on que le commencement de la campagne sera le siege d'Offenburg pour oster cette espine du pied à Brisach. Madame la landgrave se pourra mettre en campagne plus forte que jamais, ayant fait des belles levées tout cet hyver.[7]

J'espere que Dieu me fera la grace de me rendre bientost à l'armée, afin que je puisse avoir part à l'honneur des conquestes que tout le monde juge qu'elle pourra faire cet esté.

Je ne manqueray pas de vous donner advis de tout ce qui se passera, et vous tesmoigneray de plus en plus combien je suis, monsieur, vostre tres humble et tres obeissant serviteur,

D. de Groot.

A Francfurt, ce 17/27 d'Avril 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 22. Eigenh. oorspr.

2 De brief van Grotius aan zijn zoon ontbreekt. Afschriften van zijn brieven aan Jean-Baptiste de Budes, graaf van Guébriant, graaf Johann Dietrich van Löwenstein-Wertheim-Rochefort en graaf Friedrich Ludwig van Löwenstein-Wertheim-Virneburg, dd. 11 april 1643 (nos. 6163-6165) zijn opgenomen in het copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4.

3 Het betreft hier een verzoek van graaf Johann Dietrich van Löwenstein-Wertheim-Rochefort; vgl. nos. 6144 en 6201.

4 Het herstel van Dirk de Groot was zo voorspoedig verlopen dat hij thans in staat was het commando over zijn compagnie in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant weer op zich te nemen. Einddoel van zijn reis was de Franse vestingsplaats Breisach.

5 György I Rákóczi, vorst van Zevenburgen, hield 7000 man gereed aan de Hongaarse grens (*Doc. Boh.* VI, p. 479 no. 1474).

6 Tegen de 15de april voegde het expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, zich bij de Zweedse hoofdmacht. Geen dag later kwam uit Bautzen het bericht dat Lennart Torstensson zijn manschappen order had gegeven om op te rukken naar Görlitz (*Doc. Boh.* VI, p. 474 no. 1459).

7 Volgens de laatste berichten was de Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, in Kassel bezig met het formeren van een nieuwe legermacht (*Gazette 1643*, nos. 47 en 50, dd. 18 en 25 april 1643).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Maii.
En in dorso: 27 April 1643 D. de Groot.

6191. 1643 april 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quae de valetudine regis et constitutione regni Gallici scribis, multis sermonibus praebent materiam. Sed nostri tam gaudent eiectum esse Noierium ut reliqua iam possint concoquere.[2] Interim hoc scias velim, Oostervikium Ordinibus scripsisse[3] fratrem regium non tantum praefectum esse armis sed et consilio, et utrobique vicarii partes impleturum Condaeum, quod ego ita ex tuis aliorumque litteris non potui comprehendere. Gaudeo universitati Parisiensi eam esse voluntatem ut iesuitis resistere velit, eamque potentiam ut possit; certe absque deiectione Noierii foret, videtur succubitura fuisse universitas.

Tua mihi omnia cordi fore ne dubita.[4] Eius quod de Vossio scribis meminero.[5] Ex Anglia expressum accepit nuntium regius hic actor cum litteris dictantibus reginam cum XIV millibus peditum et IV equitum invasisse copias Farfaxii iunioris, et caesos quidem e parlamentariis ad duo millia, captos aliquammultos, quos inter et ipsum ducem, atque ita ipsam cum impedimentis et apparatu bellico ad regem pervenisse. Id an ita se habeat et vos iam scietis. Parlamentarii nostri sane pernegant.[6]

Princeps iam meliuscule valet ab arthritide[7] et creditur Bredam profecturus.[8] Milites nostri stipendium postulare incipiunt et iam Traiecti ad Mosam et Neomagi visa aliqua seditionis semina, quae Deus avertat. Inter Ordines Hollandiae nondum bene convenit super modo exigendae ducentesimae. Ea res moratur aerarii negotium, quod omnino urgeri deberet.

Deus Optimus (Maximus) te, uxorem, liberos diu servet incolumes,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Ra(ptim). Hagae, XXVII Aprilis 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 355. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6176, beantw. d. no. 6205.

2 Het ontslag van staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, werd in de Republiek met vreugde begroet. In protestantse kring accepteerde men kritiekloos de beschuldiging dat hij de jezuïeten had aangespoord om de positie van de Parijse universiteit te ondermijnen; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 453-454.

3 De ordinaris Staatse ambassadeur te Parijs, Willem van Liere, heer van Oosterwijk, nam in zijn nieuwsbrief van 18 april 1643 de passage op: 'dat ... den hertoch van Orleans [sal wesen] lieutenant generaal ende chef du Conseil' (Den Haag, ARA, Staten-Generaal, inv. no. 6767^{II}, lias Frankrijk, ingekomen).

4 De zorg voor de uitgave van Grotius' werken in de Republiek.

5 Grotius hoopte dat Gerardus Joannes Vossius toch nog een discussie zou aangaan over de 'politica' in Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

6 Resident sir William Boswell ontving bericht over de slag bij Seacroft Moor (Yorkshire) van 29 maart/8 april 1643, waarbij de koningsgetrouwe kolonel George Goring minstens 1000 soldaten van het leger van Sir Thomas Fairfax uitschakelde (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 263). In de Republiek probeerden parlementsgezinde agenten dit opmerkelijke succes van de door koningin Henriëtte Maria bijeengebrachte legerschaar te bagatelliseren.

7 Frederik Hendrik zocht voor zijn ziekte zelfs de raad van de Poolse wonderdokter Andreas Cnöffel (no. 6174); vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 310, 320 en p. 388.

8 De grootste zorg betrof de financiering van de aanstaande campagne van het Staatse leger. Aan de debatten over de bewilliging van nieuwe belastingheffingen maakte de prins een eind door te dreigen met vertrek naar Breda (*Het Staatsche leger* IV, p. 130-134).

Filiae causam urgere non desinam.[9]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s. D'Holl.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 Maii.
En in dorso: 27 April 1643 W. de Groot.

9 Cornelia de Groot was partij in een proces dat voor het Hof van Holland werd gevoerd over de nalatenschap van Jacob van Oldenbarnevelt.

6192. 1643 april 28. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu les vostres du 23 et 30 Mars et ne laisse pas de faire instances tout le jour, afin qu'on renforce le marescal de Guebrian et qu'on employe son armée dans l'Allemagne pour distraire du mareschal Torstenson une partie des forces ennemies. Mais le mal est que la grande maladie du roy[2] ne permet pas qu'on parle à sa Majesté et le gouvernement est fort flottant. Le roy, adverty du danger auquel est sa vie, a faict une declaration qui est registrée au parlement en la presence de Monsieur, du prince et du chancelier. Par icelle la reine est faite regente, Monsieur soubs elle lieutenant du roi et general des armes, le mesme et ensuitte par ordre le prince et après le cardinal Mazarini chef du conseil, conseillers immuables si ce n'est par forfaicture, le chancellier, le surintendant des finances et Chavigny. La reine agira avec le conseil et [sera] obligée de suivre la pluralité de voix aux grands affaires, elections aux offices de la couronne, premiere presidence du parlement à Paris et gouvernements des places-frontieres; fera l'election aux charges ecclesiastiques et abbaies par l'advis du cardinal Mazarini. La reine, Monsieur et le prince ont juré d'observer cet ordre. La declaration est signée par le roy, par la reine et Monsieur.

Pour le secours d'argent que la France donne à Suede, il n'y aura [pas] de manquement, autant que je puis prevoir.[3] On m'asseure que Ragoski se met de nostre costé.[4]

Je suis, [monsieur,
le vostre].

28 Avril 1643.

On propose à mon fils aisné de lever en Suisse pour la Republicque de Venise deux cents hommes et en avoir le commandement. Je vous prie de me dire si cette levée se pourra faire commodement et si le passage par le pais Grisons sera permis. Je vous prie aussi de faire tenir cette lettre[5] au baron de Degenfeld.[6]

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 57. Antwoord op twee ontbrekende brieven.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 25 april 1643.
3 Grotius spreekt hier over de betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.
4 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen voerde met de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson besprekingen over de mogelijkheden van een op elkaars belangen afgestemde aanval op de Habsburgse landen.
5 De bijlage is niet teruggevonden.
6 In november 1642 nam de familie afscheid van Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld (1599-1653), de gewezen commandant van Grotius' oudste zoon Cornelis (*NDB* III, p. 558-559, en *SBL* X, p. 573-578). Na een niet helemaal bevredigend verlopen carrière in Franse dienst had de vrijheer een hoge functie in het Venetiaanse leger aanvaard; vgl. nos. 5802 en 5969 (dl. XIII).

6193. 1643 april 30. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Sollicitudo Magnificentiae vestrae pro Sueciae rebus[2] aestimatur ab omnibus quorum interest res communes et patriam conservari in eo statu qui apertis secretisque machinationibus par sit. Ab electore Brandeburgico ad me ablegati cancellarius Götzius et Leucht-

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G.
2 Johan Oxenstierna ontving van Grotius eigenhandig ondertekende afschriften van diens nieuwsbrieven aan A. Oxenstierna; vgl. no. 6151 dd. 18/28 maart 1643.

marius heri primum apud me fuerunt et hac hora secundum cum iis congredior in indutiarum negotio.[3]

Torstensonius circa Gorlitzium degit.[4] In Suecia lustrantur milites et supplementa exercitui mittenda parantur. Daniae rex ultra solitum se armat.

Deus det resurgenti paci incrementa et Magnificentiam vestram in diuturna prosperitate conservet,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratus,
Johan Oxenstierna A[xels]son.

Stetini, 20 Aprilis 1643.

In dorso staat: Die 20 Aprilis anno 1643. Ad dominum Hugonem Grotium. Johannes Oxenstierna.

6194. 1643 mei 2. Aan N.N.[1]

Monsieur,

Je vous suis fort obligé à cause des instructions que [vous] me donnez sur mes demandes et les advis que [vous] adjoustez par la vostre du 26 d'Aougst 1642,[2] estant seulement marry qu'elle m'est venue aux mains si tard, assavoir le 24 d'Avril de cette année.

Nostre armée soubs le mareschal Torstenson est dans la Silesie belle et grande, renforcée des gens qui ont esté au service des ducs de Lunenburg[3] et de ce qu'on a peu tirer des guarnisons de Pomeranie et d'ailleurs, et on attend un nouveau renfort de six mille hommes de Suede. Et si le marescal Torstenson continue à s'excuser sur ses gouttes, le marescal Horn viendra en sa place.[4]

3 De Brandenburgse commissarissen Sigismond von Götze (1578-1650) en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim (1589-1644) hervatten in Stettin de besprekingen over de ratificatie van het in 1641 overeengekomen Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag; zie *Urk. u. Act.* I, p. 595-597, en XXIII-1, p. 44-48.

4 De Zweedse bevelhebbers Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, stootten steeds dieper door in het grensgebied van Silezië en Moravië; zie no. 6190.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 63. De geadresseerde zou wel eens de heer van Maison Blanche kunnen zijn; vgl. no. 5916 (dl. XIII).

2 De niet teruggevonden brief lijkt uit een afgelegen oord, vermoedelijk uit Constantinopel, te komen; vgl. no. 6187 n. 8.

3 De hertogen van Braunschweig-Lüneburg hadden in 1642 een verdrag met de keizer gesloten. Tegen de afspraken in lieten zij toe dat in hun landen manschappen werden geworven voor dienst in het leger van veldmaarschalk Lennart Torstensson.

4 De Zweden beraadden zich nog over de vraag of het wel in het belang van het land was dat veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn zijn zieke collega in Duitsland ging vervangen; vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 394.

J'eus hier avecq moi un rithmaistre de la mesme armée, qui avoit esté passé en Sevenbergen et mesmes à Constantinople. Il semble que Ragoski se veut remuer.[5] Si cela est, vous aurez des advis à la Porte.

Parmy ces preparatifs de guerre on ne cesse point de songer à la paix. Les passeports sont tels qu'on se contente et le jour est pris du 20me de Juillet. Les François traitteront à Munster, les Suedois à Ossenburg.[6] Tout va bien pour nous et rien ne nous afflige que

5 Afgelopen najaar hadden de Zweedse hoofdofficieren Georg Derfflinger (Dörflinger) en Hieronymus von Plettenburg een bezoek gebracht aan het hof van de protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 382-386 en p. 537-565, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 90-94).

6 Op 24 maart/3 april waren de Zweedse, Franse en keizerlijke gevolmachtigden in Hamburg bijeengekomen voor de uitwisseling van de documenten ter vredesconferentie.

la maladie du roy et l'incertitude de ce qui pourroit arriver si Dieu retirast sa Majesté d'icy. Mais le roy ayant desja disposé à la regence, il faut esperer que Dieu fortifiera la reine, qui sera regente, par les bons conseils et fidels services tant de ceux de la maison royale que des autres ministres, estants personnes de grande experience.[7]

Je suis, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

2 May 1643, à Paris.

6195. 1643 mei 2. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Ita ut promiseram perpuli pecuniarium nostrum negotium.[2] Accepit iam dominus Heufdius praeceptum regium de solutione, quam ordinantiam vocant. Nunc id laborat ut norit unde pecuniam accipere debeat, quod assignationem vocant. Non desinam promovere hanc rem quantum meae vires et haec tempora ferent. Precor autem Excellentiae vestrae felix iter[3] et faustos successus. Totius Europae oculi coniecti sunt in eos qui hoc tractabunt negotium.

Sum autem ego, illustrissime domine,
Excellentiae vestrae ad servitia paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 2 Maii novi Calendarii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.
Bovenaan de copie te Den Haag: D. Salvio.

6196. 1643 mei 2. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

7 Koning Lodewijk XIII had op 20 april zijn wensen met betrekking tot de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad openbaar gemaakt.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 713 no. 1591. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 59.
2 Het copieboek geeft: '... propuli pecuniarum nostrum negotium'. Grotius spreekt hier over de betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641. De afwikkeling van deze zaak was in handen van de uit de Nederlanden afkomstige bankier Johan Hoeufft.
3 Ambassadeur Johan Adler Salvius zou met Johan, zoon van kanselier Axel Oxenstierna, Zweden vertegenwoordigen op de aanstaande vredesconferenties.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 953 App. no. 651. Antw. op no. 6182, beantw. d. 6211.

Noyerium Mazarinus et Chavigniacus ut consiliis suis inimicum amoliti sunt. De iesuitis et exportato per eos frumento mera calumnia est.[2]

Annotata ad Carentonensem synodum arbitror ego ita posse edi sicut multa alia,

2 François Sublet, seigneur de Noyers, was zijn vooraanstaande positie aan het hof op 10 april kwijtgeraakt. Zijn politieke tegenspelers Jules Mazarin en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, hadden tijdens het spel om de macht op handige wijze gebruik gemaakt van de welhaast blinde devotie van de gewezen staatssecretaris voor de orde der jezuïeten.

latente editore et typographo.[3] Locus de Riveto est notabilis, et alia quaedam magistratibus utilia.[4]

Quod de me insparsum est rumoribus editis, non puto pro vero haberi ab iis ipsis qui id addi voluere. Mihi certe nihil tale hactenus patuit, et forte commentum est Spiringii, ut qui id nolint pecuniam dent ne id fiat.[5] Fulmen Britannicum et Tonitru data occasione videre avebo.[6] Posset si quis eis libris respondit, eadem fidelia[7] costinera Rivetum, Borboritam, Laurentiaden.[8] De Curcellio non mala est cogitatio, si Corvino non vacat.[9] Spero te aliquando ad nos excursurum, sed et tuorum aliquem ubi voles exspectabimus. De Antichristo regis decretum[10] omnino vulgandum est, quia negavit Borborita tale esse aliquid.

De regis valetudine plebs bene sperat,[11] non item periti, quanquam sentit interdum levamenta quaedam. Habes hic constitutionem de futuro regimine.[12] Sed exspectatur aliqua mutatio quae plus aliquanto potestatis det reginae. Ea nunc apud regem assidua est. Odium plebis in cardinalem Riceliacum tantum est ut corpus eius auferendum fuerit, ne a plebe laceraretur. Rex omnes curas terrestres a se removit et regina nullum ius habet ante mortem. Id in causa est, cur multa suspensa haereant.

In fine Belgico et Germanico quieta omnia. In Hispania dicitur Odincurtius rursum sub imperio Gallico redegisse Vallem Arangam. Et in Italia qui arcem Dertonae custodiunt eruptione prospera nacti commeatus, per quos tolerare diutius obsidium poterunt in spem eorum quae molietur princeps Thomas. Inter pontificem et Parmensem video pacem ab Italia sperari. Laborant in id Veneti et Ethruscus.

Vale cum tua, tuis et nostris,

tibi obligatissimus frater,

3 Willem de Groot had de ‘considerata’ van de koninklijke commissaris Auguste Galland op de besluiten van de nationale synode van Charenton (1623) inmiddels ter beoordeling aangeboden aan de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert; vgl. no. 6182.

4 Tijdens genoemde synode van Charenton had André Rivet het verzoek ingediend om zijn aanstelling aan de Leidse universiteit nog voor enige jaren te mogen aanhouden. Hierop beschikte de synode ‘qu'il y resteroit jusqu'au synode national suivant’ (= de synode van Castres (1626)) (*Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux* II, p. 281). Zie ook Rivets *Examen animadversionum Hugonis Grotii* (*BG* no. 1180) in fine: ‘Ex litteris synodi nationalis Carentonensis ad curatores academiae Lugduno-Batavae’ (29 september 1623), en Molhuysen, *Bronnen Leidsche universiteit* II, p. 113 en p. 202*-203*.

5 Het was niet de eerste keer dat de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona berichten verspreidde over het naderend ontslag van Grotius uit Zweedse diplomatieke dienst; vgl. no. 5926 (dl. XIII).

6 De pamfletten ‘Den Britannischen Blixem, of subijte verwerringhe, in Enghelandt, Schotlandt, ende Yerlandt, tot waerschouwinghe van de Geunieerde Provincien ... door een trouwen liefhebber, G.L.V.’, z. pl. 1642 en 1643, en ‘Den Brittannischen Donderslach, ofte naerder ghespreck, over het teghenwoordighe Engelsche wesen ... door een getrouw liefhebber van sijn vaderlandt ende Godts dier gekochte kercke’; vgl. no. 6182.

7 Voor de onbegrijpelijke uitdrukking ‘eadem fidelia costinera’, zie Cic., *Fam.* 7, 29: ‘duo parietes de eadem fidelia dealbare’ (twee vliegen in één klap vangen).

8 Volgens Willem de Groot moet de opsteller van deze pamfletten gezocht worden in de kring van geestverwanten van André Rivet, Samuel Desmarets (Borborita) en de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius.

9 De vraag was of Etienne de Courcelles en de Amsterdamse advocaat Joannes Arnoldsz. Corvinus een confrontatie met de orthodoxe calvinisten durfden aan te gaan.

10 Het besluit van koning Hendrik IV om het geloofsartikel inzake de identificatie van de Antichrist met de paus niet langer op te nemen in de Franse geloofsbelijdenis; vgl. no. 6120. In de *Concordia discors* I, *caput* III, p. 28-45, bestreed Maresius (Desmarets) Grotius' stelling dat de protestanten met het negeren van de verordening zich schuldig maakten aan verachting van het koninklijke gezag (*Appendix de Antichristo* in *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 475 r. 27 A).

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 2 mei.

12 Zie no. 6197 n. 9, en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 339-340.

H. Grotius.

2 Maii 1643.

6197. [1643 mei 2]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Zoo iemant in Hollant conde werden gevonden die Rivet ende zijne hulpers wat ernstelijck haer ongelijck wilde aenwijzen, 't waere goed.[2]

De reize van d'heer Johnsoon[3] naer Engelant can goed doen, doch can noch lang aenloopen, alzoo ick weinigh apparentie noch mercke tot een paix zoo de trefves zelve niet en is gesucedeert.[4] Den besten raed voor 't huis van den Pals ende voor Engelant zelve waer dat den coninck van Engelant tractaet maecte met Swede ende Vrancrijck voor het sluiten van de generale vrede. Daerdoor zoude eerst den keizer en de Beierforst bewogen werden om zich te accommoderen in de zaecke van de Pals. De gemeente van Engelant zoude goede opinie crijgen van den coninck ende de contrarie factie daerdoor gebroocken werden, ende zoo dezelve noch opiniastreert, zoude Vrancrijck met crijgsvolck, Swede met schepen den coninck assisteren tot restablissement van zijne wettelijcke autoriteit.

Ick zal garen verstaen den voortganck van de bezending aen de cleine provinciën ende de instructie voor de gedeputeerden ter generaliteit.[5] Zulcke zaecken voorgenomen ende niet volbracht zijnde doen meer quaedt als goeds. Ende eenicheit onder zooveel hoofden, die veeltijds oock eigene interesten hebben te houden, is bezwaerlijck. De ambassade uit uwe quartieren nae Hollant[6] zal mijns gevoelens niet veel opereren.

Onzen oudste heeft een andere gedachten[7] in het hooft van een compagnie te lichten van tweehondert man in Switzerlant ende daermede de Republycq van Venetië te dienen. Aengaende den tweede: 'tgunt hij van ons nu zoude connen becomen nevens hetgunt aen d'ander zijde ten huwelijck zoude werden gegeven is niet om veel uit te rechten ende de kinderen wel op te brengen. Dewijl hij niet en heeft willen letten om meer middelen te behuwelijcken, staet het hem toe te zien waeruit hij dat cort zal suppleren. Dat most geschieden door een eerlijck officie ofte groote practijck, inzonderheit van steden ofte compagniën. Anderzins hem te helpen tot een mal werck doen wij niet garen.[8]

Alsoo ick den tijd niet en heb om veel copyen te doen maecken van des conincx

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 31m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 Die 'iemant' werd niet gevonden. In 1645 leverde Grotius bij de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu het manuscript in van de *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* (*BG* no. 1195). Zie over de totstandkoming van de uitgave, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218.
3 Samson Johnson, predikant van keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin' in Den Haag. Zijn positie aan het hof wankelde (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia,* p. 359).
4 De wapenstilstand in Engeland liep de eerste week van mei af (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 267-269).
5 Een delegatie uit de Staten van Zeeland had van 25 februari tot en met 14 maart een bezoek aan Den Haag gebracht. Tijdens het overleg viel het besluit om de andere provincies voor te lichten over de afspraken die de Zeeuwen en Hollanders hadden gemaakt ten aanzien van de beveiliging van de kustwateren en de instructies voor de gedeputeerden ter generaliteit; vgl. *Res. SH,* dd. 19, 21, 25 en 28 maart en 28 april 1643.
6 Lees: 'Engelant'. Men dacht erover om de stokoude Staatse ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, weer naar zijn standplaats te laten terugkeren (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 112).
7 Cornelis de Groot liet zijn Oostindische plannen varen.
8 Grotius keerde zich tegen een huwelijk van Pieter de Groot met de Delftse regentendochter Charlotte van Santen. Niet lang daarna mengde Maria van Reigersberch zich ook in de kwestie van de huwelijksgift; zie Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch,* p. 249-250.

declaratie, bidde ick uE. dese copie te willen leenen aen mijn broeder de Groot om die af te schrijven, zoo 't hem gelieft.[9]

Onderaan de brief schreef Reigersberch: Den 2 Mey 1643.
En in dorso: Broeder de Groot, uyt Paris den 2 Mey 1643.

6198. 1643 mei 2. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De coniginne, die dagelijckx is bij de coning ende geen gebreck en heeft van cloucke luyden die haere Majestijt raed geven, als sijn de mareschal de Scomberg,[2] den bisschop van Beauvais ende den president Bailleul,[3] arbeid om de maght wat ruimer te hebben, gelijck voorwaer noyt regente voordesen sooveel is gelimiteert. Den coning spreeckt niet wel van den overleden cardinael, waerdoor de gemeente opgehitst heeft gemeent des cardinaels lichaem te mishandelen, uytgevende dat de coningh bij hem was vergiftight. Maer de plaetse is rondom met muiren ende wachten beset ende men seght dat het lichaem selve vandaer hijmelijck is weghgebracht nae de Bastille.[4] Madame d'Esguillon doet oock uyt vreese van de gemeente haer huys[5] sterck bewaren ende heeft bij naght haer beste meubelen wegh doen brengen in verscheyden cloosters. Monsieur de Pont-Curlay, een van de erfgename van den cardinael, dese dage te hoof sijnde, werd van veele met onbeleefthijt begegent, waerover de marescal de Bassompiere hem raed gaf te vertrecken alsoo den tijt hem niet gunstigh en was.[6] Des conings gesonthijt geeft nuw wat hoops met wijnigh apparentie van heel te beteren gelijck wel waer te wenschen. Den coning moeit sigh niet meer met de saecken van dese werelt ende

9 Koning Lodewijk XIII had op 20 april zijn wensen met betrekking tot de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad openbaar gemaakt; vgl. nos. 6181 en 6186. Korte tijd later verscheen in de Republiek een vertaling van de 'Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée en Parlement le 21 avril 1643' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4905, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 887-890).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 2 mei 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 2/12 mei 1643). Het eerste fragment van deze nieuwsbrief wordt geciteerd in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 339-340.

2 Maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin. De rol van de favoriete raadsman van de koningin viel echter toe aan François de Vendôme, hertog van Beaufort; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 169-171 en p. 1282-1283, en *Mémoires de Brienne* I, p. 74-83.

3 Auguste Potier (†1650), sinds 1617 bisschop van Beauvais, geestelijk vertrouwensman van koningin Anna van Oostenrijk (*Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 371-373), en zijn naaste collega, hofkanselier Nicolas de Bailleul (ca. 1586-1652), president van het Parlement van Parijs (*DBF* IV, kol. 1299-1301).

4 Olivier Lefèvre d'Ormesson vertelt in zijn *Journal* (I, p. 34): 'On donnoit ordre à Paris pour empescher la sédition, parce que le menu peuple murmuroit sur la maladie du roy contre M. le cardinal de Richelieu, sur ce que l'on disoit qu'il avoit empoisonné le roy, et parloit-on de tirer son corps de Sorbonne et le traisner par les rues, et l'on disoit que l'on avoit osté toute la magnificence, mesme retiré son corps'.

5 Het 'Petit-Luxembourg', de Parijse woning van Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon.

6 François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, broer van bovengenoemde hertogin; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 37-38 en p. 44. Zijn goede raadgever was de onlangs uit Richelieu's favoriete kerker verloste maarschalk François, baron van Bassompierre.

de coninginne nogh niet, alsoo haer de regentie niet is gegeven dan nae des conings doot. Hieruyt comt [dat] op veele saecken niet en

wert geresolveert gelijck over het gouvernement van Bretagne, sijnde in questie tusschen den hertogh van Vendosme ende den marescal de La Milleray.[7]

Nae de pais seght men dat gaen den hertogh van Longueville, messieurs d'Avaux et de Saint-Chaumont,[8] den grave van Chavigny daervan sijnde ontlast door het versenden van de Noyers, die hem die commissie hadde geprocureert.[9] Monsieur Beringa is bij den coning wel onthaelt geweest gelijck andere voordese ongeluckige.[10] De compagniën des guardes te Saint-Germain sijn versterckt; oock die van de regimenten in 't leger bij Amiens gegaen waeren, sijn terugge ontboden; ruiters ende voetvolck geleght in de naeste dorpen. Een gerucht heeft door de stat geloopen dat eenige dessein hadden van de daulphin[11] wegh te voeren, 'twelck ick meen te sijn buyten fondament, gelijck oock het gerucht tegen de jesuïten, tot welcker voordeel publicatie is gedaen van haer niet te misseggen noghte te misdoen.[12]

De ruyters die in de Nederlandsche grentsen een intoght hadden gedaen,[13] sijn t'huys ontboden ende werden recreutes gesonden aen de marescal de Guebrian, die sonder deselve geen intoght kan doen in Duytslant. Twee maend solds ende een half is daer betaelt ende sijn daer gecomen duysenttweehondert man te voet. Anderen sullen volgen, men seght tot vierduysent toe, apparentelijck tot bewaring van de steden in Elsace, ende vooral Brisac, alwaer Erlach noch sieck is, ende Ossenville ofte siecke is, ofte de sieckte maeckt om niet te hove, daer hij ontboden is, te commen in een tijt die voor hem is ongelegen.[14] Wij en weeten nogh niet wat de Wijmaerschen doen sullen nopende den eed haer bij Vranckrijck voorgehouden sonder vermaen van Duytsland.[15] 't Schijnt dat sij daerop nogh niet eens en sijn.

7 François de Vendôme, hertog van Beaufort, eiste voor zijn vader César de Bourbon, hertog van Vendôme, de rechten op het gouverneurschap van Bretagne op. Kort na het overlijden van Richelieu had de koning deze waardigheid toegekend aan Charles de La Porte, markies van La Meilleraye; vgl. nos. 6041 en 6178.

8 Een definitieve beslissing was nog niet gevallen. Op de voordracht stonden nu Henri d'Orléans, hertog van Longueville, Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Melchior Mitte de Chevrière-Miolans (ca. 1586-1649), markies van Saint-Chamond (Chaumond). De laatste, een diplomaat met ervaring in Italië en Zweden, werd bij nader inzien niet opgenomen in de Franse delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 45).

9 In april hadden spanningen tussen de staatssecretarissen Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en François Sublet, seigneur de Noyers, geleid tot enkele onverwachte benoemingen; vgl. nos. 6151 en 6159.

10 De teruggekeerde balling Henri de Béringhen. Begin maart werd hij weer in de Franse hoofdstad gesignaleerd (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 415).

11 De onlangs ten doop gehouden prins Lodewijk, de oudste zoon van Lodewijk XIII. Over het plan om de kroonprins te ontvoeren, zie *Mémoires de Montglat* I, p. 407, en *Mémoires de Brienne* I, p. 79-82.

12 De jezuïeten werden beschuldigd van grootscheepse export van graan; zie de *Lettre ... en faveur des pères jésuites, envoyée à NN. SS. de la Cour de Parlement, avec l'arrest de ladite Cour donné en conséquence,* Parijs, 24 april 1643 (ex. aanwezig Parijs, Bibl. Nat. no. F. 47004 (9)).

13 De *Gazette 1643,* no. 49, kwam op 24 april met een ‘extraordinaire’ waarin verslag werd gedaan van twee totaal verschillende gebeurtenissen: ‘Les cérémonies du baptesme de monseigneur le Daufin, et la défaite de quelques Espagnols par la garnison de Hesdin’. Op laatstgenoemd voorval zal Grotius doelen.

14 In de loop van deze maand kreeg het in het Zwarte Woud verschanste Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant de toegezegde versterkingen. Ondertussen werden door Johann Ludwig von Erlach en Paul Le Prévost, baron van Oysonville, in de Franse garnizoensstad Breisach feesten georganiseerd ter ere van het bezoek dat de echtgenote van de maarschalk aan het legerkamp bracht (*Episodes Guébriant*, p. 327-329).

15 De eed die de Weimarse officieren destijds hadden afgelegd; zie *Bernard de Saxe-Weimar*, p. 494.

Motte-Odincourt heeft, soo men ons seght, een trouppe der Spaensche geslagen end daerdoor de Vallée d'Aarang, die afgevallen was, weder gebracht tot de gehoorsaemhijt

van Vranckrijck.[16] Die van 't casteel van Tortona hebben eenen uytval gedaen ende daerdoor eenige vivres becomen, waerdoor gestijft sijnde sij te langer 't beleg sullen connen uytstaen ende verwaghten wat prins Thomas sal kunnen doen.[17] Monsieur du Hallier sal sijn marescal de France.[18]

Den keyser tracht de churfurstelijcke vergadering te scheyden, hope gevende van een generael, ende wil niet dat de gedeputeerde van de Duytsche princen op de conferentie van de vrede sullen compareren met reght van stemmen.[19] Den vorst van Beyeren handelt met den keyser over eenige landen aen de Ens,[20] ende met Vranckrijck over de neutralitijt door intercessie van de paus' nuntiën.[21] Geeft oock uyt dat hij voor sijn creitz ende dat van Swaben ende Franckenland de neutralitijt van Vranckrijck kan becomen als hij wil.

Die van Genua[22] hebben in dese occurrentie den paus goede diensten gedaen; arbijden door vrunden ende gelt de eer te becomen om gehandelt te werden gelijck Venetië. Den Grooten Hertogh heeft vooralsnogh aen 't volck van den hertogh van Parme over sijne landen geen passage willen vergunnen, willende verwachten wat met de Republycke van Venetië sal werden besloten, alwaer hij ende die van Modena tot dien eynden haer gesanten hebben. Ondertusschen heeft den hertogh van Parme veele schepen op de Po, men weet niet tot wat einde. De paus continueert lichtinge te doen te paerd en te voet, ende Rome te fortificeren. Heeft oock na Perusia gesonden tweeduysent te voet, achthondert te paerd, doch het cannon dat hij van Viterbe weder heeft doen comen ende brengen in 't casteel Synt Angla,[23] geeft aen die van Italië hoope van accommodement door vrede ofte bestant.

Eenige meenen dat tot de ambassade om de vrede te maecken Esmery[24] sal gaen in plaetse van Saint-Chaumont. In de saecke van 't gouvernement van Bretagne schijnt dat de saecke sal werden geaccommodeert[25] in die vougen [dat] den hertogh van Anjou[26] de titel sal hebben van gouverneur van Bretagne ende Milleray van lieutenant ende de hertogh van Vendosme een ander gouvernement.

16 De Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, liet door gouverneur José Marguerit de orde in de Valle de Arán herstellen (*Gazette 1643,* no. 54, dd. 2 mei 1643).
17 Het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona wachtte nog steeds op een beslissende actie van prins Tommaso Francesco van Savoye.
18 De promotie van François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, werd bekendgemaakt in de *Gazette 1643*, no. 54, dd. 2 mei 1643.
19 In Frankfort dreigde de ‘Deputationstag’ uit te lopen op een eindeloze discussie over het recht van de ‘Fürstenrat’ om op gelijke wijze als het college van keurvorsten vertegenwoordigd te zijn op de aanstaande vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117).
20 Het in de dertiende eeuw al omstreden gebied ‘das Land ob der Enns’; vgl. M. Spindler en D. Albrecht in *Handbuch der Bayerischen Geschichte* II, p. 40 en p. 405-409.
21 Het contact liep over Girolamo Grimaldi, nuntius te Parijs. Zie ook Dickmann, *o.c.*, p. 234-235.
22 De republiek Genua hield zich afzijdig van het conflict tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro. Uit louter opportunistische overwegingen liet zij de zorg voor het behoud van de ‘Italiaanse vrede’ over aan haar rivalen Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena.
23 De Engelenburcht (Castel Sant' Angelo) te Rome aan de Tiber.
24 Michel Particelli (1596-1650), heer van Emery, afkomstig uit een Italiaanse bankiersfamilie, zou weldra de functie van ‘contrôleur général des finances’ aanvaarden (*Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 1308).
25 *Supra*, n. 7, en *Mémoires de Montglat* I, p. 412-413.
26 Prins Philippe (1640-1701), hertog van Anjou, naderhand hertog van Orléans, de tweede zoon van koning Lodewijk XIII.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 2 May 1643.

6199. 1643 mei 2. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regis valetudo,[2] ubi febris non intermittit sed remittit, solatur populum, sed qui earum rerum sunt intelligentes sine miraculo negant evadi posse mortem; aiunt tamen aliquandiu trahi posse vitam. Interim conspectus iste mortis regi ob oculos positus hoc boni effecit quod revocati sunt in aulam multi, quibus rex magna exhibuit bonitatis diu oppressae indicia. De cardinali Riceliaco rex loquitur ut de homine improbo. Id cum in plebem huius urbis manaverat, natus inde, credo adiuvantibus etiam iis qui a Riceliaco male tractati sunt, rumor morbum regis ortum ex monili quod is cardinalis regi gestandum dederit. Is rumor accedens ad vetera et magna in Riceliacum odia nuper plebem commoverat ad rapiendum corpus eius et lacerandum, ut Anchoridano factum fuit.[3] Sed doctores Sorbonici, apud quos repertum est id corpus, eam vim eluserunt, dicentes regem, quod verum erat, etiamnum vivere nec quicquam debere fieri eius iniussu. Postea locus is, in quo erat arca mortuaria, pariete fuit obseptus ne quis daretur aditus. Ex eo corpus inde translatum dicitur, et quidem in Bastiliam, quo ille tot vivos coniecerat. Ducissa Esguillonia pretiosa omnia a domo sua in monasteria transtulit, vim metuens plebis, deinde et domui suae custodes apposuit multos ad sui tutelam. Ponticurlaeus, heres inter caeteros Riceliaci, ad Sancti Germani cum ivisset, exsibilatus fuit et a Bassompetra, qui per annos XII Bastiliae colonus nunc apud regem erat et quidem bene acceptus, monitus fuit ut abscederet: tempora enim haec ei non satis esse propitia. In decreto illo de futuro regimine,[4] quod in parlamenti acta insertum fuerat, mutatio aliqua creditur ut reginae satis fiat, quae potestatem suam tot cancellis includi fert aegre et nunc assiduis ministeriis multum se regi insinuat. Propter rumores, quos falsos puto, quasi ab aliquibus consilia essent suscepta de avehendo delphino, auctus est custodum numerus ad Sancti Germani, revocati praetoriani qui ad exercitus missi erant, vici qui circum Sancti Germani sunt impleti equite et pedite.

Ad pacis colloquia fama destinat ducem Longovillanum, principem bonae fidei, et Davausium et Sancti Chaumontium, puto tamen nihildum constitutum. At Chavigniacus se excusabat amoto iam Noyerio, qui eum legationis specie relegare voluerat, quod contravertit. Indutiae an tacitae aliquae convenerint, dubitatur. Qui affirmant, pro argumento habent quod equites revocati sunt qui in Belgicum excursus fecerant; quod ad Guebrianum nulli mittuntur equites, sine quibus Germaniam intrare non potest;[5] et quod idem Guebrianus palam de Torstensonio[6] queritur quasi is conventis non stetisset. Vinarienses an, ut Galli volunt, omissa Germaniae mentione Galliae soli iuraverint, parum pro comperto habeo. Venerant eo pro equite stipendia menstrua duo et semis. Pro pedite et machinis pecunia dicebatur esse in itinere.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 137; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 281 no. 478. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 56.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 2 mei 1643 (no. 6198).
3 De door het volk gehate Florentijn Concino Concini († 24 april 1617), maarschalk van Ancre. Hij en zijn ambitieuze echtgenote Leonora Galigaï hadden jarenlang misbruik gemaakt van de gunsten van koningin Maria de' Medici (*DBF* IX, kol. 433-435, en *DBI* XXVII, p. 725-730).
4 Koning Lodewijk XIII had op 20 april zijn wensen met betrekking tot de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad openbaar gemaakt.
5 Vgl. nos. 6186-6188. Volgens eerder gedane toezeggingen mocht maarschalk Guébriant rekenen op een versterking van 5400 infanteristen en 600 ruiters (*Episodes Guébriant*, p. 320).
6 Lennart Torstensson, bevelhebber van het Zweedse leger in Duitsland. In december 1642 hadden de legerleiders elkaar nog in Buttstedt getroffen; vgl. no. 6034.

Laborat imperator ut dissoluto conventu electorali, qui et primus fuit, alius instituatur ordinum omnium; non vult principum legatos qui ad pacem ituri sunt, eo ire cum iure suffragii. Bavarus, ut est duplex, tum cum imperatore agit ut nanciscatur terras ad O[e]na-

sum, tum vero etiam in hac aula ut a belli malis liber sit. Et nescio annon aliquid confecerit, adeo frequentes commeant inter ipsum et nuntium pontificium tabellarii.

Interim et Bavari et ducis Caroli miles in stativis suis se tenent. Pedites ferme mille et ducenti Brisacum venere; sunt in itinere et alii. Erlachius aegrotat adhuc et Ossenvillius aut aegrotat aut aegrotare se simulat ne cogatur in aulam venire alieno tempore. Halerius fit Franciae mareschallus. Motta Odincurtius Arangae Vallem in Catalania, quae ab imperio Francico defecerat, vi et felice in Hispanos proelio ad obsequium retraxisse dicitur. Qui in Dertonae sunt arce prospera usi eruptione dicuntur et nacti ex hoste aliquid commeatuum, quod utile erit ad instruendam diutius obsidionem et exspectanda auxilia.

Edictum a rege ne quis iesuitis male aut dicat aut faciat. Regina multum utitur consiliis Schombergii, episcopi Bellovacensis et praesidis Ballioli, qui omnes ingenio et rerum peritia valent. Pergit inquisitio in bona cardinalis Riceliaci.[7] Fratris regii uxor parat se itineri huc ad maritum.[8] Cardinalis Hispani corpus per Galliam ibit in Hispaniam.[9] Francisci Lotharing[i]ae uxor Viennae filium peperit.[10] De Britanniae Armoricae praefectura graves sunt controversiae inter ducem Vendocinensem, qui eam olim habuit, et Mileraium, qui post eam accepit.

In Italia Genuenses pontificem eiusque proximos omnibus modis demulcent ut Venetis aequentur, qui regibus se aequant. Dux Ethruscus distulit Parmensis copiis transitum dare per suas terras, donec inter se et Venetos ac Mutinensem propius aliquid convenerit, qua de re per legatos agitur in urbe Veneta. Interim papa Romam diligenter munit, novos conscribit equites et pedites. Parmensis vero in Pado multas habet naves. Spem tamen facit pacis aut indutiarum, quod machinae a Viterbio Romam reductae sunt.

Deus christiani orbis tandem misereatur. Idem, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae ac per eum reginae regnoque Suediae det prospera omnia,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXII‹I› Aprilis/II Maii 1643.

Pro Sancti Chaumontio ad legationem pacis alii substituunt Emeriacum. De Britannia Armorica res videtur ad quietem reditura, hunc in modum ut Mileraius vicariam habeat praefecturam sub duce Andegavensi, Vendocinensis autem dux aliam praefecturam accipiat.

7 De speurtocht naar de schatten die Richelieu in Le Havre zou hebben opgeslagen. Het onderzoek werd opgedragen aan de raden Etienne d'Aligre en Jérôme Bignon (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 273).

8 Koning Lodewijk XIII erkende op 6 mei het huwelijk dat zijn broer Gaston op 3 januari 1632 had gesloten met Margaretha van Lotharingen. Zie over dit huwelijk, *Tallemant des Réaux* I, p. 355 en p. 1025.

9 In Brussel werden voorbereidingen getroffen om het stoffelijk overschot van de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk († 9 november 1641) naar Spanje over te brengen (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 466 no. 1426).

10 Charles-Léopold-Nicolas-Sixte (* 3 april 1643-1690), zoon van Nicolas-François van Lotharingen en Claude-Françoise de Lorraine, zou in 1675 de hertogelijke waardigheid van zijn oom Karel IV van Lotharingen overnemen (*DBF* VIII, kol. 570-571; *NDB* XI, p. 234-237).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. (M)ala de morbo regis nata. Odium plebis in Riceliacum. Hic (..) funera in Bastiliam venit, in quam vivus multos coniecerat. Pro(xim)orum eius metus. Reginae maior autoritas attributa. Delphin(o p)lures custodes additi. Qui pacis negotio destinentur. Germa(nica). Hispanica. Italica. Amor regis in iesuitas. Varia. Genuen(sium) praetensio ut Ve(netis in) pontificis (..) aequentur.

6200. 1643 mei 2. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Il pourroit bien estre que l'empereur fonde quelque esperance sur l'incertitude à l'advenir des affaires de la France. De la reconvalescense du roy je ne voudrois rien asseurer, quoyque le peuple conçoit des grandes esperances quand le roy[2] a quelques bons intervalles comme à present. Un bruict qui a couru que le feu cardinal estoit cause de la maladie du roy a mis le peuple icy assez remuant en telle fougue qu'ils ont voulu prendre le corps du cardinal pour luy faire, ce disoient-ils, son proces, c'est-à-dire le traitter comme autresfois ils ont fait le marescal d'Ancre. Mais la Sorbonne l'ayant entendu a muré le lieu de tous costez et on y a mis de guardes et on dict que cela ne semblant pas suffire, on a osté le corps et quelques-uns adjoustent que secretement on l'a mis dans la Bastille afin qu'il remplisse, estant mort, la place de tant de vivans qui y sont sortis depuis contre son ordre et fort bien receus du roy. Principalement le marescal de Bassompierre, comme aussi monsieur Beringa, a esté bien receu. Madame d'Esguillon craignant aussi la violence du peuple a mis des guardes en sa maison et outre cela envoyé le plus pretieux aux monasteres. On veut faire quelque changement en la declaration sur la regence, qui a esté verifiée en parlament, et augmenter l'authorité de la reine, qui estoit fort restreincte. La reine se tient tousjours proche du roy et sert à sa Majesté. On tient que près d'elle auront grand credit le marescal de Scomberg, l'evesque de Bauvais et le president Bailleul. Si la reine, Monsieur et le prince de Condé se joingnent pour le bien commun, tout ira bien et les ennemis [n']en auront pas les proffits qu'ils esperent.

L'empereur tache à changer la diette electorale en une imperiale et ne veut pas que les deputez des princes qui iront à la paix ayent ius suffragii. Le duc de Baviere se vante de pouvoir avoir la neutralité pour son pais et les deux cercles voisins de la France quand il veut, et en faveur de ce bruict traitte aussi avecq l'empereur pour obtenir quelques pais sur le Ens. Il y a qui soupçonnent qu'il y a quelque trefve secrete, pour ce que la cavallerie qui estoit sortie des guarnisons sur la frontiere du Pays-Bas a eu ordre de revenir et qu'on n'envoye aucune cavallerie au marescal de Guebrian, sans laquelle il ne sçauroit entrer dans l'Allemagne. Il est vray qu'on luy a envoyé mille et deux eens gens à pied, qui seront suivis de quelque trois mille, mais ces gens pourront estre employés pour se mieux asseurer des villes d'Elsace et principalement de Brisac, où on se defie asteure non seulement de monsieur Erlach, mais aussi d'Ossenville, lequel fait le malade n'aymant [pas] venir en cour, où il a perdu son appui. Monsieur Erlach n'est pas guary encore.

Les compagnies des guardes qui alloyent vers la frontiere du Pais-Bas sont contremandez et on augmente le nombre des guardes à Saint-Germain, et met-on des gens à pied et à cheval aux villages voisins et sur les passages, ce qu'en tout evenement est fait sagement. Et [je] ne croy pas estre vray le bruict qui à l'occasion de cela a couru par cette ville, qu'il y avoit des desseings pour enlever le dauphin. Il y a des grands differents entre monsieur de Vendosme et de La Mileray, principalement pour le gouvernement de la Bretagne, et ne peut-on venir à la decision, pour ce que le roy ne se veut plus mesler des affaires du monde et la reine pas encore, pour ce que la regence ne luy est donnée qu'après la mort du roy. Cependant monsieur le prince preside au conseil et acquiert du credit, joingnant à

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 59.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 2 mei 1643 (nos. 6198 en 6199).

la grandeur de sa naissance les bonnes qualitez de son esprit. Monsieur du Hallier sera marescal de France.

Motte-Odincourt a defait, ce dit-on, un bon nombre des Espagnols et par ce moyen reduit la Vallée d'Arang à l'obeissance de la France. Ceux du chasteau de Tortonne ont fait une sortie qui leur est bien reussie et [a] faict acquerir quelques vivres, [ce] qui leur fera soustenir le siege plus longtemps en attendant ce que le prince Thomas voudra et pourra faire.

On tient que le duc de Longueville, messieurs d'Avaux et de Saint-Chaumont iront à la conference de la paix, mais cela n'est pas bien arresté. On a fait une publication en cette ville qui defend de mesdire ou mesfaire aux peres jesuites. Et certes, du transport du bled, de quoy on les avoit accusés, il sont innocents.

Ceux de Gennes, ayants rendu au pape des bons services en ces occurrences, despensent de l'argent pour recevoir les honneurs tels que Venize. Le grand-duc n'a pas trouvé bon encore de donner passage par ses terres aux trouppes du duc de Parme, voulant voir premierement ce que ses deputez et ceux de Modene pourront faire à Venize. Cependant le duc de Parme a de bateaux en bon nombre sur le Po, on ne sçait pas à quel desseing, et le pape fait des levées de cavallerie et d'infanterie et a envoyé à Perusia deux mille gens de pied, huict cents chevaux et fortifie Rome. Toutesfois on espere une paix ou trefve, pour ce que le pape a fait revenir de Viterbe le canon à Rome.

Je seray bien aise d'apprendre la suitte du differend entre Portugal et les compagnies des Indes,[3] comme aussi du resident de Nieuburg,[4] et seray tousjours, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

Le 2 May 1643, à Paris.

Il y a qui pour l'ambassade à la paix au lieu de Saint-Chaumont mettent Esmery. On croit que l'affaire de la Bretagne icy prendra cet accommodement que le duc d'Anjou aura le tiltre de gouverneur, Milleray de lieutenant et le duc de Vendosme un autre gouvernement.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6201. 1643 mei 3. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Je vous envoye la responce que je viens de recevoir de monsieur le comte de Werthaim sur le[s] vostres.[2] J'ay remarqué qu'il y avoit de l'erreur dans l'adresse desdittes lettres, et qu'elles estoyent escrittes comme à deux diverses personnes.

3 Francisco de Andrade Leitão († 1655), ambassadeur van Portugal in de Republiek, 1642-1644, verlangde van de Westindische en Oostindische Compagnieën een stiptere inachtneming van het in 1641 totstandgekomen Staats-Portugese wapenstilstandsverdrag (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 183-189).

4 Matthias Römer, resident van hertog Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg in Den Haag, 1642 - ca. 1645 (Schutte, *Repertorium* I, p. 193-194), drong wellicht te hard aan op Hessische deelname aan een Nederrijns militair-politiek verbond (Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162(1960), p. 67-68).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 23. Eigenh. oorspr.

2 Op 11 april 1643 had Grotius brieven geschreven aan Jean-Baptiste de Budes, graaf van Guébriant, aan graaf Johann Dietrich von Löwenstein-Wertheim-Rochefort (le comte de Wertheim de Rochefort) en aan Friedrich Ludwig, graaf van Löwenstein-Wertheim-Virneburg; vgl. nos. 6163-6165.

C'est pourquoy je les ay ouvertes le plus dextrement que j'ay peu, et ayant veu qu'elles servoyent toutes deux à mon desseing, assavoir à luy tesmoigner comme je ne suis pas siche à publié[3] la generosité dont il a usé envers moy, je n'ay pas laissé de les envoyer toutes deux après les avoir bien recachetées et avoir fait des excuses sur la difference des adresses, qui est arrivée sans doubte de ce que je ne me suis pas assez bien expliqué dans celles que je vous ay escrites.[4]

3 Lees: ‘chiche (zuinig) à publier’.
4 De verwarring trad op naar aanleiding van de brief die Dirk de Groot op 22 maart 1643 aan zijn vader had geschreven; zie no. 6144 n. 3 en n. 11.

Il envoye aussy une copie d'une sauveguarde qu'il a du roy, mais qui n'est qu'en forme de passeport. Vous trouverez en marge ce qu'il desireroit[5] qu'y fut adjousté. Je vous supplie, monsieur, d'employer tout vostre credit pour l'obtenir, afin que cela puisse servir à m'acquitter de tant d'obligations. Si vous l'obtenez, je vous prie de me le vouloir envoyer en quelque endroit que je puisse estre, d'aultant que mondit seigneur conte m'a mandé par quelle voye je le luy pourray adresser.

Mon malheur me retient encor icy, bienque j'aye esté deux fois en chemin depuis ma derniere du 27 de ce mois.[6] Le premier desseing estoit de passer le Rhin entre Worms et Spire, mais venant sur le passage j'apprins que douze cens Lorrains estoyent logez dans les villages de delà la riviere, par lesquels il fault passer necessairement à cause des mantagnes ou des forests. Estant de retour icy je me resolu[s] de l'entreprendre d'une autre façon, esperant despasser toutes difficultez par un grand detour. En cette intention je suis aller passer le Rhin à Mayance et Binguen, ayant resolu d'aller par la montagne vers Deux-Ponts, mais cecy m'a manqué aussy bien que les autres voyes que j'ay voulu entreprendre. Car ayant passé le Rhin et envoyé un homme confidé devant pour recognoistre s'il seroit possible de passer, il me rapporta que tout y estoit plain d'Espagnols qui y font leur[s] recreues, de sorte que j'ay esté heureux d'avoir repasser promtement le Rhin à Baccharach sans avoir esté decouvert. J'ay escrit de cecy à monseigneur le marechal et pour luy tesmoigner la passion que j'ay de rejoindre promtement à l'armée, je luy ay envoyé le chirurgin qu'il m'avoit donné,[7] par lequel il aura apprins que tous mes soins ne tendent qu'à me renger dans le service. Ledit chirurgin m'a escrit de Strasbourg qu'on avoit demandé après moy par toutes les villes où il a passé et que particulierement le gouverneur de Speir avoit dit qu'il estoit asseuré que j'estois dans la compagnie des marchands - dans laquelle je l'ay envoyé -, mais qu'il estoit estonné de ne m'y point trouver. C'est de quoy je comprens bien que j'ay esté trahy dès Werthaim, où les ennemis avoyent libre entrée durant le temps qu'ils avoyent assiegé Miltenberg, qui n'en est qu'à deux lieues.[8]

Monsieur Curtius, qui reside icy de la part du roy de la Grand' Bretagne,[9] me tesmoigne beaucoup de faveur en cette affaire, ayant un sien parent - demeurant vis-à-vis de Spire - qui est tousjours aux escoutes des commodités qui se pourroyent presenter pour mon passage, et lequel m'en advise tous les deux jours.

Il y a grande apparence que l'armée pourroit descendre du costé d(e) Mayance.[10] Nous avons fort peu de nouvelles d'ailleurs, les postes de Leipsig et Neurnberg

5 Graaf Johann Dietrich bleek in het bezit te zijn van Franse en Staatse vrijgeteidebrieven. Deze collectie zou hij gaarne willen aanvullen met brieven die de handtekening van koningin Christina of de Zweedse bevelhebber Lennart Torstensson voerden; vgl. nos. 6144 en 6190. Spontaan willigde Grotius dit verzoek in; zie zijn brief aan maarschalk Gustav Karlsson Horn van 16 mei 1643 (no. 6215, met in de bijlage een afschrift van de vrijgeleidebrief van koning Lodewijk XIII, dd. 3 september 1634).

6 Brief no. 6190, dd. 27 april 1643. Hierin vertelde Dirk de Groot dat hij in Frankfort een gids had gevonden die hem over Straatsburg naar het legerkamp van maarschalk Guébriant in het Zwarte Woud zou voeren.

7 Vermoedelijk de arts die in Wertheim Dirks gebroken been gezet had.

8 Op 7 maart joegen soldaten van Johann Philipp von Schönborn, elect van Würzburg, de Hessen uit de stad Miltenberg aan de Main (*Gazette 1643*, no. 39, dd. 28 maart 1643).

9 William (of Wilhelm) Curtius, gewezen keurvorstelijk secretaris, thans Engels resident in Frankfort (C. Oman, *Elizabeth of Bohemia*, p. 369, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 433).

10 In een schrijven van 20 maart 1643 had maarschalk Guébriant gepleit voor een Frans offensief in de richting van Trier en Mainz (*Lettres Mazarin* I, p. XXXVI-XXXIX). Het pleidooi kreeg in Parijs maar een koele ontvangst.

n'estant pas encor arrivées. C'est pourquoy je finiray celle-cy, priant Dieu, monsieur, qu'il vous veulle avoir en sa saincte protection,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,

D. de Groot m.p.

A Francfurt, ce 3me de May 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, conseillier de la royne et couronne de Suede et son ambassadeur ordinaire vers sa Majesté tres chrestienne à Paris, au Pré aux Clercs.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 May 1643.

En in dorso: 3 Mey 1643 D. de Groot.

6202. 1643 mei 4. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Infinitas tibi habeo gratias pro iis quae non modio, neque trimodio, verum ut ille ait toto horreo[2] de valetudine regis eiusque ad mortem praeparatione admetiris. Recte ais eum et re et nomine esse christianissimum, nam profecto Christi se discipulum profitetur qui veniam et petere et dare velit. Magnum est quod aula eiectos in regnum recepit, maius quod etiam ad se admisit, maximum quod et fratri eam quam antea sibi optavit uxorem habere permisit et ad se venienti viaticum misit.[3] Interim cogitatu dignum est an rex, dum animae suae bene consulit, de regno et posteritate bene mereatur per admissionem eorum qui antea sibi non bene volentes, nunc etiam tractu temporis et aliorum artibus totam regis reverentiam exuisse videri possunt.

De tuis rebus cogitare non desino. De Vossio[4] spero me brevi aliquid intellecturum. Nondum certe reperire potui hominem qui ad indices in Anthologiam, quos indicas, conficiendos idoneus sit.[5] Blavius et in tuo et in aliorum negotio plus aequo tardior est, et iam fratre unico orbatus[6] et aliis curis implicitus typographica vix curat. Apud Lugdunenses parum fidei, nihil sane mihi fiduciae.

Tua in Vetus Testamentum cum tempus feret expectabimus[7]. Interea hoc scias velim, concionatores publicos publice hic vulgare dignitatem cardinalitiam a te ambiri, petitam a pontifice matrimonii dispensationem et si(milia), quae incredibilia aliis essent, nisi ipsi su(a au)ctoritate ea credibilia facerent.[8] Illud dolet quod et dominus

11 Grotius bewoonde een huis in de rue des Saints-Pères (Faubourg Saint-Germain, voorheen beter bekend als 'le Grand Pré-aux-Clercs'); zie Berty-Tisserand, *Topographie historique du vieux Paris* III, Parijs 1876, p. 216-226, en IV, Parijs 1882, planche III.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 356. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6184, beantw. d. no. 6216.

2 Plautus, *Men.* 15.

3 Koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) vergaf zijn tegenstanders hun zonden. In het aangezicht van de dood gaf hij zelfs zijn zegen aan het door hem nimmer erkende huwelijk van zijn broer Gaston met Margaretha van Lotharingen.

4 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius mengde zich niet in Grotius' pennestrijd met de Haagse hofpredikant André Rivet.

5 Al geruime tijd werd gezocht naar een geschikte kandidaat voor het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

6 In maart 1642 had de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu zijn broer en vennoot Cornelis verloren (Fontaine Verwey, in *Quaerendo* 11(1981), p. 5-23).

7 *Tomus* I van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) lag bij de Parijse uitgever Sébastien Cramoisy gereed voor de binder.

8 Met dit nieuwtje kwam ook de Haagse hofpredikant André Rivet: 'il court ici un bruit que Mons. Grotius travaille a persuader sa femme de se mettre en un convent, sous promesse qu'il a, d'un chapeau de cardinal, ce que j'ay peine a croire, quoy qu'on ait veu arriver de plus estranges choses' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 458).

Salmasius[9] in partem venit, quem et ipsum galerum expectasse et si supervixisset Riceliacus accepturum fuisse confidenter asserunt.

Ex Anglia nihildum boni intelligimus, aversis quippe a concordia et regis et plebis

9 De Leidse hoogleraar van Bourgondische origine, Claude Saumaise, had de hoop op een eervolle aanstelling (een bonnet uit Rome?) in zijn oude vaderland opgegeven (Leroy, *Dernier Voyage*, p. 94-103).

animis.[10] Danum egregiam habere classem satis constat, sed quibus eam usibus destinaverit in incerto est.[11] Vix videtur qui medium se gerere vult tantis indigere n(av)ibus. Hollandi nostri in procurando aerario sunt occupati. Zelandi et ipsi hic sunt, ut tandem quaestiones quae Senatum tangunt sopiantur. Creduntur et aliquid contra nimiam Foederatorum potentiam molituri.[12] Princeps copias sub finem huius mensis coacturus creditur.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis, et nos amare perge,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, IV Maii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 14 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Maii.
En in dorso: 4 Maii 1643 W. de Groot.

6203. 1643 mei 5. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 6 Avril et envoyé celle qui est pour la Suede comme je ne manque jamais.

Icy rien de grand ne se fait.[2] La santé du roy continue dans l'incertitude. On console le peuple par des esperances, faisant sçavoir que le roy sent les effects de leurs prieres et en recompense leur promet la paix, qui est fort desirée. On cache en des lieux incognus le corps du feu cardinal de Ricelieu, pour ce que le peuple a grande envie de le maltraitter comme jadis le marescal d'Ancre. Quelques-uns se persuadent que la maladie du roy vient dudit cardinal, autres ont d'autres mescontentements, lesquels sont fomentez par le grand nombre des rappellez qu'on voit à present à la cour.

On ne fait rien sur la frontiere du Pays-Bas, mais monsieur de La Milleray va vers la Bourgogne. Il tiendra la lieutenance du gouvernement de la Bretagne, le gouvernement mesme estant donné au duc d'Anjou, et au duc de Vendosme promesses d'un autre. Le roy a faict aller la reine au conseil et outre les autres aussi

10 De wapenstilstand in Engeland liep de eerste week van mei af.
11 De intenties van koning Christiaan IV van Denemarken werden spoedig duidelijk. In de *Gazette 1643*, no. 54, dd. 2 mei 1643, maakte de correspondent in Hamburg melding van de bouw van een Deens fort in de Elbe.
12 De Hollandse en Zeeuwse gedelegeerden zochten naar een compromis in de zaak van de benoemingen in de Hoge Raad en het Hof van Holland. Aan de orde kwam ook de praktische uitwerking van het voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 64. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 2 mei 1643.

le duc de Longeville.[3] En Angleterre l'apparence de la paix se recueile,[4] et pour la generale les François differeront leur voyage tant qu'ils pourront. On envoye au marescal Torstenson de la Suede un secours de six mille hommes.

Je suis, monsieur,
le vostre.

5 May 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

3 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, werd niet alleen toegelaten tot de 'Conseil d'Etat', ook mocht hij de eer genieten om de leiding te krijgen over de Franse delegatie ter vredesconferentie (*Gazette 1643*, no. 57, dd. 9 mei 1643).

4 De wapenstilstand liep de eerste week van mei af.

6204. 1643 mei 8. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Uyt den brieff van u. Exc.[cie2] hebbe gerne verstaen wat in Vranrijck passeert.

Hier en hebben wij geene sunderlinge veranderinge, alleen dat men oogenschijnlijck siet dat men souckt Dansick te straffen, die ooc well wat verdient hebben. De brieven van den coning van Polen, den palatin van Posen, den veltheer Conitspolski met 16 van de evangelische senattoren en hebben in faveur van Ruarus[3] liberteyt van consciëncie niet konnen verrichten. Maacken alsoo sooveel vijanden alsij vrienden sauden hebben konnen. Den geest van doctor Luther en maacket niet anders. Sij beginnen ooc de novo de Nederlanders te plagen, willen hun met eenen ondoenelijcken eet beschrancken,[4] namentlijck aen honorabele lieden die 20, ja 30 jaeren hier gewoont, daer niet op en valt te seggen, die sullen sweeren hun wetten niet te violeeren, daer het hun vrij staet te straffen die deselve overtreden. En soo sij dien absurden eet niet doen willen ome tot discrecie van hongerige instigatoren vor meyneedigh aengeclagt te worden, soo moeten se de stadt quitteren en nogh het thiende van all haer verlaetenschap achtterlaeten.

De stadt Elbing is tollvrij dor de gantse croon Polen, tracteren ooc dor den coning met den churvorst van Brandeborgh ome sulckx in der Pilauw ooc te worden,[5] en geloove dat Baudis naer Dennemarcken is ome met dien coning in de Sondt hetselve te doen, alles aengesien ome Dansick tot obediëncie te brengen en 't is den rechten slagh soo het aengaet.[6]

Den landdagh tot Berlin was well vergaen. Den churvorst was vertrocken naer Custrin en vandaer den cantzler Göts en Lychtmaer gesonden naer Stettin ome te voltrecken de amnistie,[7] de heer vorweser van Crossen[8] aen den coning van

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1643, 3). Eigenh. oorspr.
2 De brieven van Grotius aan Pauwels Pels ontbreken.
3 De stad Danzig tolereerde niet langer de aanwezigheid van de sociniaansgezinde predikant Martinus Ruarus binnen haar muren. Voor koning Wladislas IV, Krzysztof Opaliński (1609-1655), 'wojewoda' van Poznań, Stanisław Koniecpolski en een aantal Poolse senatoren gaf dit voorval de doorslag om de fel lutherse raad van Danzig tot wat meer matiging jegens andersdenkenden te bewegen. Zie voor de godsdienststrijd in de stad, H. Neumeyer, *Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht* I, Leer 1971, p. 120-147, en A. Jobert, *De Luther à Mohila*, Parijs 1974, p. 375-400.
4 Een eed werd verlangd van de sinds jaar en dag in het land wonende Hollands-Friesche kolonisten (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 924).
5 De door keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg beheerde tolkantoren te Pillau (tegenw. Baltiysk) en Elblag (*Urk. u. Act.* I, p. 86-89). Verzet tegen de heffingen kwam vooral van de inwoners van Litouwen (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 129).
6 Wolf Heinrich von Baudissin werd door de Poolse koning naar Kopenhagen gezonden om met koning Christiaan IV plannen uit te werken voor de reeds aangekondigde conferentie over de Oostzeevaart (A.S. Radziwiłł, *o.c.* III, p. 131-132 en p. 142, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 304-306).
7 In maart ontvouwde de keurvorst aan de standen van de Mark Brandenburg zijn voornemens inzake de voortzetting van de onderhandelingen over de ratificatie van het Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag van 1641 (*Urk. u. Act.* X, p. 106-113). Na goedkeuring hervatten de Brandenburgse commissarissen Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim in Stettin de besprekingen met de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna (*Urk. u. Act.* I, p. 595-597, en XXIII-1, p. 44-48).
8 De 'Verweser' van het hertogdom Krossen (Krosno), Johann Friedrich von Löben (1595-1667); zie *ADB* XIX, p. 39-40. Dit voorjaar ging hij naar Denemarken om de terugkeer van de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg naar haar geboortegrond te regelen (*Urk. u. Act.* I, p. 588-589).

Dennemarcken en de heer Wesenbeek naer Francfort am Meyn.[9] De Heere geve goet succes.

9 Op 19 mei 1643 maakte de Brandenburgse gezant Matthaeus Wesenbeck (1600-1659)

Blijvende, mijnheer,
u. Exc.cie diener,
Paulus Pels.

8 Mayo 1643, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Iunii.
En in dorso: 8 Mey 1643 Pels.

6205. 1643 mei 9. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Regis valetudo sine spe humana trahitur.[2] Interim mors ei ob oculos ad multas eum pias actiones excitat. Et palam populo pro precibus ad Deum gratiam promittit, pacem nempe. Noyerius in villa sua manet.[3] Iesuitarum cum Sorbona lis dormit.[4] Frater regius nondum in consilium venit. Veniet rege mortuo et ibi Condaeum praecedet natalium ordine. Sed plerumque aberit, quando ipsi armorum cura mandata est. Interim praeter verba decreti Longavillanus intimo illi consilio admotus est. Princeps Condaeus assiduus est et princeps consilii illius.

De domino Vossio,[5] de poematis, Anthologia fac, quaeso, memineris.[6]

Quae apud vos de reginae Angliae victoria sparguntur, vera non sunt.[7] Et videtur ibi bellum redardescere, pacis autem spes abire longius. Cum sunt apud vos animorum dissidia et aerarii difficultates,[8] vereor ne aliquando maius pariant malum.

Habet Vicquefortius apud se pecuniam quae fuit ducis Bernhardi Vinariensis.[9] Is dux testamento cuique nobilium domesticorum summam certam legaverat.[10] Particulam testamenti eo pertinentem in forma probante uxor mea apud Petrum reliquit.[11] Restat probare Didericum nostrum moriente duce fuisse in illo nobilium numero.[12] Id probatur

1 Gedrukt *Epist.*, p. 953 App. no. 652. Antw. op no. 6191, beantw. d. no. 6222.
2 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 mei.
3 De op 10 april ontslagen staatssecretaris François Sublet, seigneur de Noyers, hield zich schuil in zijn landhuis Dangu nabij Dreux.
4 Het conflict van de jezuïeten met de universiteit van Parijs over de toekenning van universitaire privileges aan leden van de Sociëteit ging even snel heen als het opgekomen was.
5 In eerdere brieven had Willem de Groot zijn broer al uitgelegd dat de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius niets durfde te ondernemen tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
6 Uitgaven van de *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) kwamen tijdens Grotius' leven niet tot stand.
7 De slag bij Seacroft Moor (Yorkshire) van 29 maart/8 april 1643. De overwinning viel wel zeker toe aan de legerschaar van koningin Henriëtte Maria van Engeland.
8 In de Republiek was het laatste woord over de financiering van het Staatse leger nog niet gesproken.
9 De Hessische resident Joachim de Wicquefort was diplomatiek agent geweest van veldheer Bernhard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639); vgl. C.M. Schulten, 'Joachim de Wicquefort et Jean Tileman Stella' in *Lias* I (1974), p. 129-155.
10 In zijn laatste wil bepaalde de veldheer: 'nous léguons, de nos deniers particuliers ... à chacun de nos gentilshommes quatre mille [richedales]'. In een postscriptum liet hertog Bernhard nog optekenen: 'tous nos joyaux demeureront à nos frères pour n'être point aliénés de notre maison; notre cheval de bataille au comte de Guébriant; nos autres chevaux à nos gentilshommes et pages ...' (B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 554-559; *Bernard de Saxe-Weimar*, p. 441-442).
11 Kennelijk had Dirk de Groot zijn papieren toevertrouwd aan de familie in de Republiek; vgl. nos. 4470, 4516 (dl. XI) en 6060.
12 In een schrijven van 20 juli 1639 berichtte Dirk de Groot: 'La dernière volonté de son Altesse a esté que l'on nous donne - c'est à dire à ces gentilhommes - tous ses chevaulx et à chacun

hoc instrumento quod nunc tibi mitto.[13] Rogo ergo loquaris cum senatore Reigersbergio, ut dominus Vicquefortius sponte aut iudicio, si ita mavult, coactus hanc summam solvat. Nam in Gallia nihil ea de re obtinere potuimus. Crossokius, qui antehac ob res Vinarienses hic fuit et multum mea usus est opera,[14] pollicitus est mihi ducum suorum nomine eam pecuniam solutum iri. Mortuus est is Crossokius, cuius nunc frater[15] pro landgravia hic est. Rogo haec res ita tibi curae sit, ut semper omnes nostrae fuere.

Vale cum uxore et liberis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

9 Maii 1643.

Audio ecclesiasticos vestros partem sibi de republica poscere et libellum fuisse oblatum.[16] Si ita se res habet, videre velim libellum et scire quid obtulerint. Intelligo filium Abrahami Antonii hic esse sumtu regis Galliae.[17] Quod me confirmat in mea opinione de eo qui sibi nomen facit Roberti Le Comte.[18]

Nolo quicquam apud me esse alienum. Nuper dum libros recenseo, invenio inter eos Relectiones Fr. Victoriae;[19] nescio an datas mihi, an commodatas olim a domino Grotenhusio, praetore nunc Amstelodamensi.[20] Eum librum remittam ei aut alium eius loco, ut magis volet et qualem volet.

Dum haec scribo, rex animam agere creditur. Rex animam agit. Dux Andegavensis aegrotat.[21]

quatre mille richedalers, c'est à dire mil pistoles'; zie no. 4214 (dl. X). Met de uitbetaling wilde het niet vlotten; vgl. nos. 4605 (dl. XI) en 5681 (dl. XIII).

13 Mogelijk enkele brieven uit de dienstjaren 1637-1639; vgl. nos. 3075 (dl. VIII) en 3570 (dl. IX).

14 De Saksisch-Weimarse kamerjonker Heinrich Philibert von Krosigk († 1642); vgl. nos. 4495A en 4578 (dl. XI), en *Bernard de Saxe-Weimar*, p. 471.

15 Adolf Wilhelm von Krosigk, geheimraad van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel, was in Parijs om met kardinaal Jules Mazarin te onderhandelen over Franse steun aan het Hessische leger (Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162 (1960), p. 71-72).

16 Van zijn vaste correspondent Joachim de Wicquefort had Grotius onlangs vernomen dat enkele rechtzinnige predikanten met de gedachte speelden om voor hun stand een vaste vertegenwoordiging in de Staten van Holland op te eisen: vgl. no. 6209.

17 Willem de Groot kwam in september 1642 met het nieuws dat de Amsterdamse koopman Abraham Anthonisz. Recht zijn zoon Gerrit een reis naar Frankrijk liet maken; vgl. no. 5891 (dl. XIII).

18 De Normandische edelman Robert le Comte, huisvriend van de Amsterdamse koopman, had het afgelopen najaar een 'memorandum' ten gunste van verzoeningsgezinde theologen als Grotius en Théophile Brachet de La Milletière opgesteld; vgl. no. 6057.

19 De 'relectiones' die Francisco de Victoria (1486-1546) in de jaren 1526-1543 aan de universiteit van Salamanca had gehouden. De teksten zijn bekend door edities Lyon 1557, Salamanca 1565 (met correcties), Ingolstadt 1580, Lyon 1587, Antwerpen 1604, etc. (*Francisci de Victoria De Indis et De iure belli Relectiones, being parts of Relectiones theologicae XII*, ed. E. Nys, in *The Classics of International Law*, Washington 1917, Introduction, p. 82-83).

20 Dr. Jan ten Grootenhuys Jansz. (1573-1646), hoofdschout van Amsterdam 1621-1646 (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 275-279). In 1604 hielp hij Grotius aan materiaal voor het schrijven van een betoog over het recht op buit; vgl. nos. 53 en 54 (dl. I).

21 Prins Philippe, hertog van Anjou, zou tot tweemaal toe een aderlating hebben moeten ondergaan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 40).

6206. 1643 mei 9. Aan N. van Reigersberch.[1]

Bij dezen brief [van 2 mei; vgl. no. 6198] *moet ik een gedeelte voegen vanden volgenden, geschreven aan denzelven heer Reigersbergen, den negenden derzelve maandt:*

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 340.

Het lichaam van den kardinaal, zooveel ik kan verstaan, is noch, doch heimelijk, besloten in de Sorbonne,[2] 't gerucht van 't overvoeren in de Bastilje zijnde bij die van de Sorbonne uitgestroit om de gemeente vandaar af te keeren. De hartoginne van Esguillon doet haar huis en de omleggende huizen bewaren met musquettiers. Onlangs zijn van 's konings wegen aangetast vierhondertduizent kroonen, dezelve hartoginne toebehorende en berustende onder een koopman. Men eischt haar noch zooveel, omdat zij vergeten is in de taxe des aides.[3] Hierover heeft zij haar klagte gedaan aan de koninginne, die gezegt heeft dat zij mede vele zwarigheden heeft gehad en altijdt haar toevlucht heeft gehad door gebeden tot God, dat zij niet magts genoeg had in Vrankrijk om te doen dat op haar wierd verzocht. De prins van Condé, als zijn zoon hebbende gegeven aan een dochter van de Bresé, doet wat hij kan om dat huis en andere, daaraan vast zijnde, ook alle de gouverneurs, die vele zijn en door de omstooting van het huis van den kardinaal de hunne vreezen, staande te houden.[4] Bij 't register van de Bastilje blijkt dat de kardinaal geduurende den tijdt zijner bediening daarin heeft doen stellen gevolgelijk tweeduizentvijfhondert persoonen.[5]

6207. 1643 mei 9. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Des conincx gesonthijt belooft geen lang leven ende loopt dicmael haestigh peryckel door flaeute. Daerentuschen doet de coning veele goede wercken ende doet door de predicateurs de gemeente verseeckeren dat hij haer de vrede wil geven om te erkennen haere gebeden, waerdoor hij sigh vind verlight. De Spaignaerden toonen oock van de vreede niet vreemd te sijn. Hebben tot dien einde aen de hertoginne van Orleans doen presenteren sooveel gelt als sij begeerde, haere Hooghijt doen vergeselschappen door veele groote vrouwen van 't lant tot Peronne toe.[2] Haer man sal haer tegemoetgaen te Senlis.

Op die frontieren geschiet niets. Den marquis de Jesvres heeft vijfduysent man bij

2 Het volk misgunde de ‘grote kardinaal’ zijn eeuwige rust in de Sorbonne; vgl. no. 6198.
3 Richelieu had zijn lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, bovenmate begunstigd. Vijf miljoen ponden zou zij verstopt hebben in het klooster van de Carmelieten in de rue Chapon te Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 36-38).
4 De zoon van de prins van Condé, Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was in februari 1641 in het huwelijk getreden met een nicht van Richelieu. Aan de vooravond van de huwelijksplechtigheid werden hij en zijn bruid Claire-Clémence de Maillé-Brezé door oomlief verrast met een forse bruidsschat en de mededeling dat zij in de toekomst geen recht meer mocht laten gelden op zijn nalatenschap (Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 439). Vanzelfsprekend schakelde de familie van de bruidegom de beste advocaten van het land in om deze beschikking zo spoedig mogelijk ongedaan te maken (*Tallemant des Réaux* I, p. 308-309 en p. 984-988, en J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 264-270).
5 Dit bericht komt ook voor in de brief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 9 mei 1643 (no. 6207).
1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 9 mei 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9/19 mei 1643).
2 Koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) hief zijn bezwaren tegen de echtverbintenis van zijn broer Gaston met Margaretha van Lotharingen op. Eind april werd een bode naar Brussel gezonden om de prinses op de hoogte te stellen van het goede nieuws (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 36-37).

Chalon,[3] don Melo oock eenige bij Douay. Daer valt tusschen beiden eenige handeling onder pretext van wisselen van gevangenen.[4] La Milleray gaet nae Langres met twalefduysent te voet, duysenttweehondert te paerd.[5] In Catalagne hooren wij niet dat iets geschiet. 't Casteel van Tortona werd gedespereert. Darentusschen heeft prince Thomas Asti met de citadelle becomen.[6] Den paus sterckt gestadigh Rome met muren ende wallen, dreyght in te willen vallen in het Modenis. Den hertogh van Parme heeft bij Playsance tweeduysentvierhondert te paerd, vierduysent te voet, ende meent met dat volck ende eenige van Modena 't Ferrarois aen te tasten. Den Groote Hertogh verclaert sigh nogh niet, maer delibereert met die van Venetië.[7]

In Duytslant heeft den graef van Guebrian eenigh volck ontfangen ende licht wat hij kan uyt de naburighe garnisoenen[8] met intentie, soo men meent, om Offenburg te belegeren terwijle Uberlingue van verre blijft geblocqueert.[9] 't Beyersche volck is nae Burgau, den hertogh van Beyeren seer sieck aen de loop. De princen die te Franckfort[10] de haere hebben gehad, gelooven dat het gerught hetwelck hij heeft gestroit van sijne handelinge met Vranckrijck om de drie kreizen te stellen in neutralitijt, alleen gedient heeft om de landen aen de Ens van de keyser te becomen, waervan men meent hij secretelijck heeft gehandelt. In de churfurstelijcke bijeenkomste is de opinie geweest van veele soo churfursten als princen die haer gedeputeerden daer hadden dat men sigh most vasthouden aen den keyser ende 't Rijck, maer niet aen Spagnie. Waertegen die van Saxen[11] sigh heeft geopposeert verhalende de groote diensten bij Spaigne gedaen aen 't Rijck ende 't huys van Oostenrijck. De amnestie is vannieuws wat gepleistert, de saecke van de Pals gewesen op een handeling appart, de saecke van de justitie ende 't camergericht van Spier uytgestelt tot een vreedsamer tijt ende gesproocken van een generale rijcxdagh te Regensburg.

3 Opperbevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en zijn ondercommandanten François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, en Louis Potier, markies van Gesvres, volgden op een afstand de Spaanse troepenbewegingen in de omgeving van Valenciennes en le Quesnoy.

4 Don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, was al eerder benaderd met een Frans verzoek om vrijlating van luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp (Aumale, *Histoire desprinces de Condé* IV, p. 147-148).

5 Het leger van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, zou spoedig ontbonden worden; vgl. no. 6226.

6 De stad Asti viel op 3 mei in handen van prins Tommaso Francesco van Savoye. IJlings wierpen de Spaanse belegeraars van Tortona nieuwe blokkaden op in de omgeving van Acqui en Alessandria (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 28-29).

7 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, werkten nog steeds aan een vreedzame oplossing van het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

8 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had zich in het dal van de Kinzig genesteld.

9 Ueberlingen werd omsingeld door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger van Johan van Werth en François de Mercy (*Gazette 1643,* no. 56, dd. 9 mei 1643).

10 Tijdens de ‘Deputationstag’ in Frankfort kwam aan het licht dat de ‘Fürstenrat’ aanstoot nam aan de op eigen belang gerichte politiek van hertog Maximiliaan I van Beieren in de Zuidduitse kreitsen.

11 De keurvorst van Saksen had zijn vertegenwoordigers pas in december 1642 naar de ‘Deputationstag’ gezonden. Men wachtte nu nog op de komst van de afgevaardigde van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 113-117). De laatste arriveerde op het moment dat de Saksers protest aantekenden tegen de keizerlijk-Beierse plannen om alle netelige vraagstukken op de lange baan te schuiven (*Urk. u. Act.* I, p. 815-816).

Den prince van Condé is grand maistre gemaeckt van 't huys van de coning, welcke charge voordese gehad heeft de grave van Soissons.[12] Den marquis de Bressé [is] ontfangen

12 De waardigheid van ‘grand maistre de France’ nam de prins over van zijn op het slagveld van La Marfée omgekomen neef Louis de Bourbon, graaf van Soissons († 6 juli 1641) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 443-444 en p. 479-481).

als duc en pair[13] ende waght ontfangen te werden als admirael. Chomberg,[14] Liancourt,[15] Milleray,[16] de Jesvres,[17] Chastillon[18] hoopen mede te werden ducs et pairs. Den hertogh van Longeville is boven de declaratie geassumeert in den raed die alles verhandelt.[19]

De Spaignaerden hebben uyt de Palts haer volck nae Lutzenburg getrocken. De Fransoisen hebben begonnen aen Ferdinand den Derde te geven de titel van keyser.[20] Men meent den coning op het uyterste is. Uyt het register van de Bastille blijckt dat aldaer sijn gestelt van tijt tot tijt tweeduysentvijfhondert menschen door ordre van de cardinael de Richilieu.[21] De declaratie van de coning om den hertogh van Longeville te vougen bij de regeerende raed is in 't parlement geverifieert. Den paus heeft weghgenomen het interdict tegen Luca.[22]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 9 May 1643.
En in dorso: Paris, den 9 May 1643.

6208. 1643 mei 9. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

13 Admiraal Jean-Armand de Maillé (1619-1646), markies van Brezé, neef van de overleden kardinaal en zwager van de hertog van Enghien, was door zijn oom bedacht met de titel, en waardigheid van hertog van Fronsac (*Tallemant des Réaux* I, p. 323 en p. 1001-1002). Minder vanzelfsprekend verliep de verlening van de eretitel 'amiral de France'; zie no. 6322.
14 Maarschalk Charles de Schomberg, sinds 1641 weduwnaar van Anne, hertogin van Halluin, verlangde een bevestiging van zijn rechten op het hertogdom (*Tallemant des Réaux* I, p. 624-625 en p. 1231-1232).
15 Roger du Plessis († 1674), markies van Liancourt, 'premier ecuyer' van koning Lodewijk XIII, kreeg in 1644 op voorspraak van kardinaal Jules Mazarin recht op de titel van hertog van La Roche-Guyon. In 1663 ontving hij de officiële verheffing (*Lettres Mazarin* I, p. 339-340).
16 Maarschalk Charles de La Porte (1602-1664), markies van La Meilleraye, zou nog twintig jaar moeten wachten op de omzetting van zijn markizaat in een hertogdom (*Tallemant des Réaux* I, p. 324-333 en p. 1003-1008).
17 Louis Potier (ca. 1610 - † 4 augustus 1643), markies van Gesvres, sneuvelde tijdens de belegering van Thionville. De hem toegedachte hertogstitel viel in 1648 toe aan René Potier de Gesvres (1579-1670) (*DBF* XV, kol. 1412-1413 en *Lettres Mazarin* I, p. 277).
18 Gaspard III de Coligny (1584-1646), markies van Châtillon, maarschalk van Frankrijk sinds 1620, ontving op 18 augustus 1643 de verheffing van zijn landgoed Châtillon tot 'duché-pairie' (*Tallemant des Réaux* II, p. 102-105 en p. 1002-1004, en *DBF* VIII, kol. 802-803).
19 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, werd opgenomen in de op 20 april geproclameerde regentschapsraad (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 38). Tegelijkertijd werd bekendgemaakt dat de koning hem ook de leiding over de Franse delegatie ter vredesconferentie had toevertrouwd (*Gazette 1643*, no. 57, dd. 9 mei 1643). Zijn legertaken in Italië zouden worden overgenomen door Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne.
20 Volgens de redenering van kardinaal de Richelieu mocht de keizer slechts aanspraak maken op de titel 'roi de Hongrie'.
21 De 'grote kardinaal' liet de sleutels van de Bastille naar eigen believen rinkelen.
22 Een geschil over de kerkelijke jurisdictie had ertoe geleid dat paus Urbanus VIII de stad Lucca op 2 april 1640 een interdict had opgelegd. Van deze straf werd de stad eind maart 1643 ontheven verklaard (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 712-713).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 138; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 283 no. 479. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 58.

Deus regi[2] vitam saepius periclitantem per redeuntia deliquia servat, ut multas edat

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven aan Nicolaes van Reigersberch en [P. Spiring Silvercrona] dd. 9 mei 1643 (nos. 6206 en 6207).

actiones, dignas christianissimi cognamento. Non revocavit tantum, sed et benigne excepit relegatos per tyrannidem cardinalis, non minus regi quam populo gravem. Iussit ubique hic in ecclesiis dici se populo, per cuius preces tamdiu se in vita servari sentiat, pro eo officio pacem velle reddere, planeque omnes eo tendunt et cogitationes eius et sermones. Creduntur et Hispani non abhorrere. Ita honorifice et sine ulla mora et oblatis quantis vellet pecuniis a se dimisit fratris regii uxorem Lotharingi[c]am Margaretam. Dux Longovillanus quo maiore cum auctoritate eat ad pacis colloquium, in consilium illud quod nunc res regit, admissus est, futurus in eo et post mortem regis, quae prima est decreti nuper in parlamento publicati mutatio, quales aliae forte suo tempore sunt secuturae. Regina etiam, sed raro nec nisi regis iussu, ei consilio interfuit et regi referens quae erant acta, ostendit sibi prudentiam non deesse.

Princeps Condaeus ob affinitatem cum Bressaea domo sustentat propinquos cardinalis Riceliaci,[3] qui magno quidem sunt in odio publico, sed multos habent duces et praefectos sibi faventes, ideo quod metuunt ne eis eversis et ipsi evertantur, ut fieri solet in factionum certamine. Eius ope marchio Bressaeus iam factus est dux et par Galliae, brevi quoque recipietur ut Galliae admiralis. Rumor de transportato in Bastiliam cardinalis Riceliaci corpore a Sorbona sparsus est, ne apud se plebis impetus fieret. Esguillonia domum suam contra seditionem militibus defendit.[4] Nuper ei adempta sunt CCCC millia scutatorum, apud mercatorem reperta, nam omnes iam operam suam regi venditant, ut latentia quae a cardinali Riceliaco venere bona detegant. Alterum tantum ab ea exigitur, ideo quod vivente avunculo excusata fuerit ne penderet tributum omnibus opulentis impositum, in quibus illa certe praecipuum obtinebat locum. Venit nuper ad reginam conquestum de his iniuriis. Ea dixit sibi quoque antehac adversa evenisse, nec aliud se remedium invenisse quam in precibus ad Deum; non eam esse suam in Gallia potentiam ut cuiquam in rebus talibus utilis esse possit.

Videntur Galli quantum poterunt procrastinaturi colloquia de communi pace, ut speculentur quid futurum sit de rege et de rebus internis atque externis. Venit ad me Stella, qui a Chavigniaco pendet,[5] et locutus est de Ragozio; audire se foedus cum eo factum a Suedis. Dixi scire me commeasse nuntios utrinque in rem communem, sed nondum intellexisse foedus factum.[6] Locutus est etiam de proposito foedere inter regna Suediae et Galliae cum rege Portugalliae in annos decem, sive bellum maneret, sive pax fieret. Dixi audisse me haesitatum antehac in Suedia super hac re, nunc quid ea de re ibi sentiatur, mihi incompertum.[7]

3 De prins van Condé ontfermde zich slechts over de door de kardinaal minder goed bedeelde familie de Maillé-Brezé.

4 Het ‘Petit-Luxembourg’, de Parijse woning van Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon.

5 Johannes Tilmannus Stella de Morimont, heer van Tercy, was secretaris geweest van de Franse ambassadeur te Hamburg. Volgens de uitgever van de *Correspondance inédite du comte d'Avaux (Claude de Mesmes) avec son père*, p. 161-164, zou hij op last van staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, in Hamburg de gangen van ambassadeur d'Avaux zijn nagegaan.

6 Vorst György I Rákóczi van Zevenburgen maakte in een schrijven aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson, dd. 26 april 1643, zijn voorwaarden voor het aangaan van een bondgenootschap bekend (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 273-276). Een Zweeds-Zevenburgs verdrag werd pas op 16 november 1643 getekend.

7 De Portugese ambassadeur te Parijs, Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, drong sterk aan op een Frans-Zweeds-Portugees bondgenootschap. Van Franse zijde werden de voorstellen op beleefde wijze door kardinaal Jules Mazarin van de hand gewezen (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 7-10).

Milleraius it Lingonas versus, Guebrianus Offenburgum obsessurus creditur. In Belgico fine nihil plane agitur. Dertonae arx vix poterit Hispanorum manus evadere. Princeps Thomas cum isti arci laboranti subvenire vix posset, Astae arcem cepisse dicitur. In Catalania nihil fit. Tandem Galli, resecta cardinalis Riceliaci cavillatione, titulum imperatoris dedere Ferdinando III. Bavarus autem cum periculo aegrotare dicitur, quod ipsum forte paci faciendae serviet. Morbus eius est dysenteria, grave per se malum, maxime senibus.

Plerique principes, qui suos habent apud conventum electoralem qui Franconiae habetur, aiunt velle se manere individuos cum imperatore et Imperio, non item cum Hispano. Horum consiliis se opposuit Saxo, praedicans Hispaniae merita in imperatorem et Imperium. Bavams quoque de tribus circulis et Galliae amicitia tacet, usus istis rumoribus ut imperatorem pertraheret ad commodas sibi conditiones de terris ad O[e]nasum;[8] super quibus arcanae et inter ipsos conventiones factae esse creduntur. In eo conventu electorali ad obliterationem ante actorum addita quaedam. Controversia Palatina dilata ad colloquia seorsim super ea re habenda. Res iudiciales et de collegio Spirensi reiectae in tempora tranquilliora.

Bavarici militum pars magna in Burgavia est. Hispani vero quod copiarum in Palatinatus terris habebant retraxere Lucemburgum versus. Gallasii[9] exercitus de multis rebus conqueritur. Imperator per Passavium ire dicitur Pragam, ut filio[10] faciat coronam Imperii. Conventui autem electorali successurus dicitur totius Imperii alius et quidem Ratisbonae.[11]

Rex Galliae bis in cubiculo suo consilium interius consuluit. Regina autem valde exhausta est ex assiduis apud regem obsequiis, non sine valetudinis suae periculo.

Pontifex Romam diligenter munit et muris et fossis, et speciem praebet invasuri terram Mutinensem, Parmensis vero et Mutinensis Terracinam,[12] ad quam rem paratae esse dicebantur Placentiae equites bis mille quingenti, peditum quatuor millia. In Anglia spes pacis imminuta est: bellum redardescit, Re[a]din[g]um, quod non longe ab Oxonia est, obsidentibus parlamentariis.[13] Uberlinga premitur, sed eminus. Guebrianus quasdam hinc copias accepit, quasdam eduxit e praesidiis, pecuniam pro peditatu et machinis etiamnunc exspectat. Milleraii exercitus erit XII millium in peditatu, equitum MCC, cum machinis multis. Marchio Jevrius habebit apud Catalaunum quinque militum millia. Et huic et illi spes fit dignitatis ducis et paris, ut et Castilionaeo et aliis quibusdam.

Melo Duacum venit, et colloquia habentur obtentu liberandorum qui bello sunt capti. Uxor fratris regii Peronam usque deducetur a summatibus e Belgica feminis. Ad Silvanectum ei occurret maritus. Princeps Condaeus accipit dignitatem, quam habuit comes Suessionensis, magistri domus regiae. Praefecti omnes iussi sunt in suas ire praefecturas.

Rex Magnae Britanniae edicto facto XXVIII Martii vetuit ne quis pecunias ullas contribueret, nisi suo iussu,[14] Id gratum est quosvis praetextus quaerentibus ne pecuniis suis excutiantur.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, hoc tempore gravissimo det Sublimitati tuae opportuna consilia et bonos eorum exitus,

tuae Sublimitatis devotissimus [cultor],

8 Het in de dertiende eeuw al omstreden gebied ‘das Land ob der Enns’; zie no. 6198.

9 Luitenant-generaal Matthias, graaf Gallas, de nieuwe bevelhebber van het keizerlijke leger in Silezië en Moravië.

10 's Keizers zoon Ferdinand IV (1633-1654), gekozen Rooms koning 1653, koning van Bohemen 1646 en koning van Hongarije 1647. In 1658 nam de 18-jarige Leopold de keizerskroon van zijn vader Ferdinand III († 2 april 1657) over.

11 De kwestie van het bijeenroepen van een nieuwe rijksdag te Regensburg kwam ter sprake op de Frankforter ‘Deputationstag’ (*Urk. u. Act.* I, p. 821-823).

12 ‘Terracina’, mogelijk moet hier ‘terra di Cento’ gelezen worden (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 105-135).

13 Begin mei werden in Engeland de vijandelijkheden hervat met een aanval van 7000 parlementsgezinde militairen op Reading (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 268-270).

14 De *Gazette 1643*, no. 55, ‘extraordinaire du VIII may 1643’ publiceerde de ‘Proclamation ou edit du roy d'Angleterre défendant de contribuer aucune chose aux parlementaires, de leur prester aucun serment de fidélité, ni d'entrer en a[u]cune Ligue contre son service’, dd. 18/28 maart 1643.

H. Grotius.

Lutetiae, XX[I]X Aprilis/IX Maii 1643.

Commendo Sublimitati tuae Marinum et Ebstenium.[15] Constat ex indiculis, ex quo cardinalis Riceliacus dominatus est missos diversis temporibus in Bastiliam homines mille

15 Carl Marin en de Zweedse correspondent in Parijs Johann Epstein; vgl. no. 6168.

quingentos. Rex animam agere creditur. Praeceptum regis de duce Longovillano in consilium regiminis admittendo in parlamenti acta relatum est. Pontifex interdictum adversus Lucenses sustulit. Conscribit milites Helvetios. Ex Anglia habemus, postquam legati parlamentarii a rege redierunt spem pacis abiisse, multos a parlamentario exercitu ad regem transfugere, inter nobiles et plebem gravem exortam controversiam ob literas reseratas, quas No[r]thum[brii] uxor ad maritum miserat.[16] Dux Andegavensis periculose aegrotat.[17]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. (Reg)is aegrotantis pius ad pacem amor. Quae in novo consilio, quod regni res (adm)inistret, gerantur. Condaeus clientum Riceliaci columen. Latentia Riceli(aci) bona produntur. Esguilloniae pecunia variis modis emungitur. Regina (..) adhuc ridet de foedere cum Ragozio et Lusitania ineundo. Varia. (Ferd)inando III imperatoris titulus attributus a Gallis. Consilia principum (Germ)anorum de non deserenda Austriaca domo et aliis ad communem salu(tem i)tem spectantibus. (Itali)ca. Anglica. Va(ria) nova.

6209. 1643 mei 9. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je loue grandement ce que vous faites pour le roy de la Grand-Bretagne. C'est la cause generale des rois et en particulier celle d'un bon roy. Je souhaitte à sa Majesté la paix avecq conservation de son authorité, à quoy, il me semble, elle pourroit parvenir facilement par l'assistance des couronnes de la Suede et de la France, si ces couronnes estoyent asseurez que la paix estant remise en Angleterre elle se mettroit avecq nous pour le recouvrement du Palatinat. Car je croy qu'un tel traitté nous feroit avoir en peu de temps une paix fort glorieuse.

La requeste des ministres en Hollande, mentionnée dans la vostre,[2] presuppose des choses qui ne sont pas, et des coustumes locales [elle] veut faire une generale. La Republique de Venise surpasse en antiquité tous les estats et a tousjours maintenu dans leurs assemblées politiques: fuora presti.[3] Aux Estats de Hollande jamais les ecclesiastiques n'ont eu voix, ny en Flandre avant le temps d'archiduc

16 Algernon Percy (1602-1668), graaf van Northumberland, gewezen 'Lord High Admiral of England', had als lid van het Hogerhuis deelgenomen aan de recente vredesonderhandelingen tussen koning en Parlement. Brieven die hij tijdens zijn verblijf aan het hof te Oxford met zijn vrouw wisselde, werden onderschept door een delegatielid uit het Lagerhuis (*DNB* XLIV, p. 385-390; *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 109-110).

17 Prins Philippe, hertog van Anjou, naderhand hertog van Orléans, de tweede zoon van koning Lodewijk XIII.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 65.

2 Enkele rechtzinnige predikanten hadden klaarblijkelijk aangedrongen op een vertegenwoordiging van hun stand in de Staten van Holland. De gedachte kan bij hen opgekomen zijn in de tijd dat de classes van Gorinchem en Edam in Den Haag wachtten op inwilliging van hun verzoek om deze zomer in Den Briel en Edam synoden te mogen houden (*Res.SH,* dd. 25 april 1643).

3 Lees: 'fuori i preti'.

Albert.[4] En Brabant et quelques autres provinces du Pais-Bas les abbez ont eu voix, mais ceux-là n'avoient nul soing pastoral et entroient seulement aux Estats à cause des grandes seigneuries et terres qu'ils

4 Als gevolg van de inrichting van nieuwe bisdommen in de Nederlanden verwierven de bisschoppen van Gent, Brugge en Ieper in de eerste regeringsjaren van aartshertog Albrecht in de Zuidelijke Nederlanden (1595-1621) een stem in de Staten van Vlaanderen (A. Gallet-Miry, *Les Etats de Flandre sous les périodes espagnole et autrichienne*, Gent 1892, p. 31-36; W. Prevenier en J. Dhondt, in *Anciens pays et assemblées d'états/ Standen en Landen* 33(1965), p. 24 en p. 235-236).

possedoient. Lorsqu'on a voulu introduire les evesques dans les assemblées des Estats[5] il y a eu des grandes oppositions, qui n'ont pas peu contribué aux causes des troubles.

Je m'estonne de l'imprudence ou impudence de Stricland, qui a osé advancer de telles choses contre un personnage si puissant sans en avoir aucune certitude.[6]

Le roy traisne sa vie[7] par une providence divine, comme je croy, pour donner aux autres princes un exemple de finir leur vie par des actions chrestiennes. Il a fait remercier son peuple des prieres faictes pour luy et en recompense leur promettre la paix, fort desirée de toute sorte de gens. A tenu deux fois conseil en sa chambre, quelquesfois fait aller la reine au conseil et luy faire rapport. A faict monsieur le prince grand maistre de son hostel, laquelle charge cy-devant avoit eu le comte de Soissons. A donné entrée au conseil estroit au duc de Longueville pour y continuer mesme après sa mort. Le marquis de Bresé est receu au parlement comme duc et pair de France, et sera receu comme admiral. Le bruict destine la qualité de duc et pair aussi à La Millerai, de Jesvres, Chastillon et quelques autres.

Ledit marquis de Jesvres a quelque cinq mille hommes près de Chalon. La Millerai est allé à Langres, où il a douze mille à pied, mille et deux cents chevaux. Don Melos est à Douay avecq quelques gens et traicte soubs pretexte de la change des prisonniers. Cependant on ne voit en ces quartiers-là aucune action de guerre, ny aussi en Espagne. Et l'honorable dimission que don Melos a fait faire à la duchesse d'Orleans,[8] avecq offre de grandes sommes d'argent et compagnie de toutes les grandes dames du Pays-Bas, monstre que de ce costé-là on aime aussi la paix.

En Italie la citadelle de Tortone semble ne pouvoir eschapper. Cependant le prince Thomas a pris celle d'Aste. Le pape fortifie Rome des muraillez et fossez et fait mine de vouloir entrer au Modenois, continuant ses levées. Le duc de Parme ayant fait monstre à Plaisance de deux mille chevaux, quatre mille gens d'infanterie, semble, assisté de Modene, vouloir entrer au Ferrarois, le grand-duc ne se declarant pas encore, mais consultant avec Venise.

Le comte de Guebrian a receu quelque renfort[9] et prend ce qu'il peut des garnisons, en intention, comme on croit, d'assieger Offenburg, cependant que les ennemis blocquent assez de loing Uberlingue. La milice de Baviere selon que disent les lettres est au pays du Burgau, le duc de Baviere en danger de mourir de la

5 Grote beroering wekte in 1561 het besluit dat de rechten en de inkomsten van de rijke Brabantse abdijen van Afflichem, Sint Bernards aan de Schelde en Tongerlo toebedeeld moesten worden aan de bisschoppen van Mechelen, Antwerpen en 's-Hertogenbosch (M. Dierickx, *Documents inédits sur l'érection des nouveaux diocèses aux Pays-Bas (1521-1570)* I-III, Brussel 1960-1962).

6 Begin april waren uit de haven van Duinkerken twee schepen met aan boord het huispersoneel van wijlen de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk vertrokken. Omdat de kapiteins voorzien waren van paspoorten van Frederik Hendrik verleende de Staatse blokkadevloot hen ongehinderd doorvaart. Aan deze onregelmatigheid nam het Engelse Parlement aanstoot. Zonder de ware toedracht te kennen gaf het Lagerhuis zijn speciale afgezant Walter Strickland opdracht om de kwestie van de prinselijke paspoorten aan de vergadering van de Staten-Generaal voor te leggen (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 128). Diens boodschap werd op 25 april in de vergadering van de Staten-Generaal gelezen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 880).

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 9 mei 1643 (nos. 6207 en 6208).

8 Margaretha van Lotharingen, hertogin van Orléans, kreeg bij haar vertrek uit Brussel een uitgeleide van gouverneur don Francisco de Melo aangeboden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 36-37).

9 Het in het Zwarte Woud verschanste Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant kon een versterking verwachten van 5400 infanteristen en 600 ruiters (*Episodes Guébriant*, p. 320).

dysenterie, accusé par les catholiques de les avoir amusés par de beaux discours de ses traittez en France[10] pour mettre

10 Hertog Maximiliaan I van Beieren was wellicht door zijn biechtvader Johann Vervaux S.J. op de hoogte gebracht van de laatste politieke ontwikkelingen in Parijs (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 235).

en neutralité les trois cercles, n'ayant autre desseing que de s'accommoder par ces moyens avecq l'empereur sur les terres environ l'Ens, comme on croit qu'il a fait secretement. On y adjouste que les princes et villes qu'en ont eu leurs deputez près de la diete electorale, ont declaré de se vouloir tenir fermez à l'empereur et l'Empire, mais non pas aux interests d'Espagne, à quoy l'electeur de Saxe se seroit opposé, remonstrant les grandes obligations que la maison d'Austriche et tout l'Empire avoit à l'Espagne; qu'on a renvoyé l'affaire palatin à un traitté particulier, differé les affaires de la justice et de la chambre de Spier. Et on croit qu'on va tenir une assemblée imperiale à Ratisbonne et que l'empereur par [là] va à Prague pour y faire couronner son fils; que les Espagnols ont retiré les gens qu'ils avoyent au Palatinat vers le Lutsenburg. Les dames du Pais-Bas accompagnent la duchesse d'Orleans jusqu'à Peronne. Monsieur la va recevoir à Senlis.

Madame d'Esguillon fait garder sa maison et les maisons voisines par des musquettiers. On a trouvé chez un marchand quatre cents mille escus, qui estoient à elle, que le roy a pris comme les siens. Et on demande à ladite dame encore autant parce qu'elle a esté oubliée à la taxe des riches. Sur quoy elle a fait ses plainctes à la reine et demandé sa protection. La reine a dit qu'elle avoit aussi eu des adversitez et que son recours avoit esté aux prieres à Dieu et qu'elle n'avoit point de pouvoir pour faire ce qu'on luy demandoit. Les ambassadeurs d'icy n'iront que le plus tard qu'ils pourront à la conference.[11] On veut voir où aboutira la maladie du roy et le gouvernement, qui n'a pas pris sa plie derniere par la declaration depuis peu verifiée au parlement.[12] Dieu veuille conserver ce royaume des desordres, remettre l'Angleterre en paix et après nous donner la paix generale.

Je suis, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

9 May 1643, à Paris.

Par le registre de la Bastille il parut que durant la domination du cardinal de Ricelieu mille cinq cents personnes successivement ont esté mis à la Bastille. On croit que le roy agonize. La declaration du roy pour adjouster le duc de Longueville au conseil de regence a esté verifiée au parlement. Le pape fait de levées jusqu'en Suisse. D'Angleterre nous apprenons que depuis le retour des parlamentaires qui avoyent esté près du roy, l'esperance de paix se perd, et qu'il y a grande querelle entre la haute chambre et la basse à cause des lettres de madame de Northumberlant à son mari, ouvertes par quelqu'un de la basse chambre. En Irlande on dit que les romanistes ont de l'advantage.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

11 De Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie namen pas in het voorjaar van 1644 plaats achter de onderhandelingstafel (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LVI).

12 Koning Lodewijk XIII had op 20 april zijn wensen met betrekking tot de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad bekend gemaakt; vgl. nos. 6181 en 6186.

6210. 1643 mei 11. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Iterum Excellentia vestra me literis manuque sua beare dignata est. Quoties video, deosculor et mihi summopere gratulor meam tenuitatem tanto heroi cordi esse. Neque enim satis fuit mihi ex animo semper favisse, sed etiam saepiuscule aliis et in his clarissimo

1 Hs. 's-Hertogenbosch, RA, coll. Cuypers van Velthoven, inv. nr. 2243. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6189, beantw. d. no. 6241.

m[agistro] E. Emporagrio[2] testatum fecisse me Excellentiae vestrae non displicere. Quid autem ego pro tanto favore Excellentiae vestrae rependam, nisi ipsum me?

Futurus dum vixero, illustrissime domine,

Excellentiae vestrae obligatissimus servitor,

H. Appelboom.

Amstelodami, 11 Maii 1643.

Adres: Illustrissimo domino Hugoni Grotio, sacrae regiae Maiestatis Sueciae legato ordinario apud regem christianissimum, etc., domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Maii.

En in dorso: 11 Maii 1643 Appelboom.

6211. 1643 mei 11. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Mitto ad te duos libellos, alterum pro te scriptum, alterum contra te. Prior hic ante aliquot dies vulgatus est,[2] eiusdem auctoris, quanquam incerti, cuius prima fuit Admiratio;[3] posterior hodie ad me Amstelodamo missus, nescio a quo, nisi quod inscriptio Blavii manum testari videtur.[4] De priore nihil dicam, nisi Roterodami et natum et impressum. Posteriorem percurrere brevitas temporis non sivit, illud interim video scriptorem non tam convitiis quam rebus certare voluisse. Argumenta nondum expendi et si quid supererit temporis expendam.

Apud nos nihil magnae rei geritur. Ordines necdum quippiam decrevere. Princeps a pedibus nondum bene valet. Iis qui militiae sunt ductores nondum satisfit et iam

2 Erik Gabrielsson Emporagrius (1606-1674) was op 30 januari 1641 te Uppsala gepromoveerd tot ‘professor’ in de theologie (*SBL* XIII, p. 440-448). In augustus 1642 benaderde hij de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna met de vraag of deze hem bij Grotius wilde aanbevelen (no. 5858 (dl. XIII)). Op weg naar Parijs bezocht Emporagrius de Republiek (november 1642 - februari 1643). In die tijd leerde hij in Amsterdam de Zweedse agent Harald Appelboom beter kennen (*Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 446).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 357. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6196, beantw. d. no. 6224.

2 Het eerste werk is waarschijnlijk de *Tweede Verwondering aen Jacobus Laurentius van Amsterdam, groot dousijn - wercker tot Amsterdam, ..., gedruckt voor Jacobus Leurentius, tot kosten van den autheur*, 1643 (*BG* no. 889 rem. 9 en *BsG* no. 324).

3 De anonymus had in september 1642 de aandacht getrokken met een aanval op de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius in een geschrift van 107 pagina's, getiteld *Verwondering aan Jacobus Laurentius over sijne geleerde schriften, van hem uytgegeven, besonder het schrift onlanghs teghen den brief van mijnheer Hugo de Groot*; vgl. no 5891 (dl. XIII).

4 Zie no. 6166 n. 4. Uit de drukkerij van de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu kwam het werk *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae*, 1643 (*BG* no. 1100 rem. 5 en *BsG* no. 325). In het voor zijn broer bestemde exemplaar had Willem de Groot nog de tekst laten bijbinden van de *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi* (*BsG* no. 327); zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 438 en II, p. 4-5.

tribuni pessimo exemplo aedes Foederatorum, et praecipue Hollandorum, obeunt stipendia petentes, quod nunquam in hac republica visum.[5] Addam et aliud aeque novum, quod deputati Hollandiae et Zelandiae missi iam sunt in Geldriam et Frisiam de constituendo

5 Compagniescommandanten verschenen op het Binnenhof om de Staten-Generaal en de Staten van Holland te bewegen tot een beslissing over de betaling van de achterstallige soldij (*Res. SH*, dd. 1 en 5-9 mei 1643).

regimine deliberaturi,[6] ne quis id vacillare nesciat. Hollandiae nostrae bona cogitata horum socordia, illorum artes, aliorum vitia corrumpunt.

Egi hodie cum Ryckewardio,[7] linguae Graecae peritissimo et Anthologiae lectore assiduo, de conficiendis indicibus. Is dummodo affini Nerano typographo[8] id opus excudendum detur, operam suam addicit solo Swardecronio adiutore[9] usurus. Ego sane hominem amiciorem et magis idoneum non novi. Neranus promittit se brevi nobis exhibiturum novos typos Graecos et Latinos, quos ad te transmittemus. Ryckwartius ipse correctionem operis in se recipit. Videbimus an res ita possit succedere.

Pro iis quae de rebus Gallicis publicis scribis, grates summas habeo et sane laetor regem filiis suis bene de tutrice, et regno de rectoribus prospicere.[10] Interim hoc scias velim, esse e primariis hic viris qui mihi insusurravit fratrem regium hoc agere ut si detur occasio, de legitima delphini nativitate disputet.

Remonstrantes nostri professioni theologicae praefecerunt tres viros, Niellium, Prevostium et Huttenum, ut operas in iis studiis per vices ponant mutuas. Corselium philosophicis et litterarum exercitiis praeposuere. Huttenus quanquam antea professoriam dignitatem non indecore gessit, iam otio assuetus satis alienus ab ea esse videtur. Itaque forte ibitur ad Corselium.[11]

Spero occasionem se oblaturam ut te tuto videre possim; certe liberos intra aliquot annos habebis.[12] Uxorem interim cum liberis saluta,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

6 Gedeputeerden van de Staten van Holland en Zeeland zouden de provincies voorlichten over de afspraken die de Zeeuwen en Hollanders hadden gemaakt ten aanzien van de beveiliging van de kustwateren en de instructies voor de gedeputeerden ter generaliteit. Begin mei vertrokken er twee delegaties, de ene naar Friesland en Groningen, de andere naar Gelderland, Utrecht en Overijssel (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 899 en *Briefw. C. Huygens* III, p. 375-378 en p. 381-382).

7 Justus Rijckewaert (ca. 1607 - † 6 november 1667), zoon van de Brielse remonstrant Theophilus Rijckewaert, studeerde medicijnen aan de Leidse universiteit. In 1635 maakte hij zich op voor een ‘tour’ naar Frankrijk (no. 2101 (dl. V)) en Italië. In 1639 vertrok hij met een aanbeveling van Grotius naar Engeland (no. 4025 (dl. X), en Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 236-237). Omstreeks deze tijd opende hij een medische praktijk in Rotterdam (*NNBW* II, kol. 1248-1249).

8 Willem de Groot kwam thans met het voorstel om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* in Rotterdam te laten drukken bij de remonstrantse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus. De laatste, die zojuist begonnen was een eigen drukkerij op te zetten, had een broer (of een neef) die getrouwd was met Anna Rijckewaert, vermoedelijk een zuster van genoemde Justus Rijckewaert (*NNBW* II, kol. 972-976).

9 Hendrik Zwaerdecroon (Swaerdecroon), geboren te Leiden omstreeks 1594, kreeg in 1619 wegens remonstrantse sympathieën zijn ontslag als conrector van de Latijnse school te Leiden. Van 1634 tot 1651 was hij rector te Rotterdam. Van zijn hand verscheen in 1648 bij Naeranus een Nederlandse vertaling van de zes comedies van Terentius (*NNBW* V, kol. 1182-1183).

10 Inmiddels was ook in de Republiek de inhoud bekend van de ‘Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée en Parlement le 21 avril 1643’ (Testament ofte wterste wille van den ... coninck Louys XIII); vgl. nos. 6181 en 6186.

11 De directeuren van het remonstrants seminarium te Amsterdam verleenden de leeropdracht van wijlen Simon Episcopius († 4 april 1643) aan Etienne de Courcelles. Naast hem plaatsten zij drie lectores in de godgeleerdheid, te weten de Amsterdamse predikanten Carolus Niellius (1576-1652), Bartholomeus Praevostius (1587-1669) en de Nijmegenaar Albert van Hutten (1587-1663) (*BWPGN* II, p. 337-340, IV, p. 442-446, en *Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. protestantisme* I, p. 213-214 en p. 264-265).

12 Johan (1625-1678) en Jacob de Groot (1628-1694) zouden na hun studies te Amsterdam en Leiden een bezoek brengen aan Frankrijk. In 1647 lieten zij zich inschrijven in de registers van de Germaanse natie te Orléans (Orléans, Arch, Dép. du Loiret, D. 219).

Raptim. Hagae, XI Maii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Maii.

En in dorso: 11 Maii 1643 W. de Groot.

6212. 1643 mei 12. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 13/23 Avril et trouve vos plaintes tres justes et voudrois y pouvoir apporter du remede. J'ay fait ce que j'ay peu et en refraischi la memoire à monsieur le grand chancelier.[2]

Le roy continue à vivre[3] bien plus longtemps qu'on n'avoit pensé. Il semble que Dieu lui prolonge la vie pour faire tant plus paroistre par des actions sa pieté, Sa cour est pleine de delivrez de la prison et rappellez de l'exsile, le nom du feu cardinal en tres mauvaise odeur. En recompense des prieres que le peuple a faictes pour le roy, le roy luy promet la paix. Au futur conseil de la regence on a adjousté le duc de Longueville au tres grand contentement de tout le monde.

On n'ira d'icy à la conference de la paix que le plus tard qu'on pourra. En Angleterre le traitté pour la paix est rompu. Il n'y a-aucune action de guerre entre la France et le Pais-Bas. Madame la duchesse d'Orleans est en chemin pour trouver son mari suivant la volonté du roy. Les courtoisies qu'elle a receues en Brabant tesmoignent qu'on desire là la paix. Dieu nous la donne seure et durable, avant que les Turqs fassent leur profit de nos discordes.

Je suis
le vostre.

12 May 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6213. 1643 mei 14. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

En responce de vos lettres du 28 passé[2] je vous diray que si monsieur vostre fils pouvoit faire commodement la levée de ces deux cent hommes sur lesquels on lui

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 70. Antw. op een ontbrekende brief.
2 De Zweedse rijksregenten veronachtzaamden hun resident te Zürich; vgl. no. 6208 n. 15.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 9 mei 1643.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 290. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6192, dd. 28 april 1643.

offre le commendement, je l'advouerois, car il n'y a point de meilleur service pour à ceste heur que celuy de Venise,[3] où ce qu'on promet on le paye exactement. Mais en cela il y a deux difficultés grandes, l'une à cause de la levée qui sans le consentement des superieurs en Suisse, ausquels il faut donner des grans presents, ne se peut faire; l'autre pour le passage par le pays tant des Petis Cantons, qu'il faut traverser, que des Grisons, qui sont fermés, et on ne le sçauroit obtenir sans despendre beaucoup. Toutesfois si la Republique veut bailler tant d'argent à vostre fils qui suffise à procurer ledit passage, il le pourroit accepter

3 Grotius' oudste zoon Cornelis had het aanbod gekregen om met een vendel Zwitserse huursoldaten in Venetiaanse legerdienst te treden.

et je l'en assisteray icy tant que je pourray et monsieur Sprecher à Coire.[4] Il faudroit aussy avoir quelque amy à Berne, où il y a à trouver plus de gens qu'au pays de Zurig, qui n'est pas si grand. On trouve aussy tousjours des Bourgignons et des Lorrains qui passent volontiers au service de Venise.

Le prince Thomas a pris le chasteau d'Asta,[5] mais non pas la citadelle, qui est encor assiegée aussy bien que Tortone par les Espagnols, qui y perdent beaucoup de temps sans advancer trop sur les François, qu'on dit pouvoir tenir encor tout ce mois. Cependant le duc de Parme avec celuy de Modene[6] se prepare pour rompre la guerre, si en peu de jours le pape ne se resould à la restitution de Castro.

On tient icy le roy tres chrestien pour mort,[7] mais tant que je n'en ay point d'advis de vous, je n'y adjouste point de foy et demeure, monsieur,

tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 4/14 de May 1643.

Je vous prie de me dire si la France a payé ce qu'elle doit jusques à ceste heur à la Suede.[8]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 May.
En in dorso: 14 May 1643 Marin.

6214. 1643 mei 14. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Periculum virium inter se fecerunt Torstensonius et Gallasius. Ille cum animadvertisset caesareum exercitum per Bohemiam in hiberna dispersum esse, simulavit cordi sibi esse Olmensibus suppetias ferre. Praemissae copiae fidem fecere eius intentionis apud hostem, qui visis ambagibus quas noster emetiri necesse habuit securior factus, aditum quendam e Lusatia in Bohemiam minus observat. Huic intentus Torstensonius irrumpit per claustra Bohemiae, ubi Croatarum aliquot

4 Fortunatus Sprecher von Bernegg (1585-1647), jurist en historicus in Graubünden (*ADB* XXXV, p. 279-281). Aan hem begon Grotius in 1635 regelmatig brieven te schrijven (no. 2023 (dl. V)).
5 Na de val van Asti (3 mei) versterkten de Spanjaarden hun linies bij Alessandria en Acqui. Deze taktiek was nodig om prins Tommaso Francesco van Savoye van een laatste poging tot ontzet van Tortona af te houden (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 28-29).
6 Odoardo Farnese, hertog van Parma, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, wapenden zich tegen een inval van het leger van kardinaal Antonio Barberini in hun landen (*Gazette 1643*, no. 70, dd. 6 juni 1643).
7 Marin schreef zijn brief op de sterfdag van koning Lodewijk XIII.
8 Grotius spreekt hier over de betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.
1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

regimentis inexpectatus supervenit captisque vicecolonello et aliis officialibus cum sarcinis omnibus, reliquos fudit et Gallasium cis Albim compulit.[2] Tenent nunc nostri Leutmaritzium et alia loca Bohemiae.

2 De nieuwe bevelhebber van het keizerlijke leger Matthias, graaf Gallas, moest een opmars van de Zweden in de richting van Moravië verhinderen. Op 23 april ontving hij van de keizer toestemming ten noorden en ten westen van de Zweedse garnizoensstad Olomouc versterkingen aan te brengen (*Doc. Boh.* VI, p. 476 no. 1465). Korte tijd later vernam de graaf tot zijn ontzetting dat het leger van Lennart Torstensson bij Turnov Bohemen binnengevallen was (*Doc. Boh.* VI, p. 478-479, nos. 1472-1475, en *Gazette 1643*, no. 59, dd. 16 mei 1643).

Literae quas heri accepi in castris ad Lochevitz[3] scriptae erant. Exercitus nunc novissimis hospitiis recreatus, etiam salute et convalescentia Torstensonii, quem podagra ad tempus afflixerat, maxime laetatur. Stalhanschius,[4] qui nuper hic Stetini e coniugis meae[5] gynaeceo duxit uxorem, sobrinam campimareschalli Hornii, in itinere est cum supplemento egregio, quod e maritimis locis conquisitum est.[6] Konigsmarkius agmine suo alteram partem Bohemiae infestat in transitu[7] et deinde in Franconiam et Vestphaliam tendere constituit.

Hic Stetini indutiarum tractatus cum electoris Brandeburgici legatis redintegratus est.[8] Spero felicem eius eventum et exinde nostrae parti robur non invalidum. Quae rex christianissimus in casum mortis suae disposuerat[9] et residenti suo Sancti Romano[10] eius causa perscripsit, hodie vidi.

Deus det eius Maiestati annos quos me(ruit) quosque illi optat orbis christianus. Quibus Magnificentiam vestram Deo officiosissime commendo maneoque,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratus,
Johannes Oxenstierna.

Stetini, 4 Maii 1643.

In dorso staat: Die 4 Maii anni 1643. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. Johann. Oxenst.

6215. 1643 mei 16. Aan G. Horn.[1]

3 Het Zweedse hoofdkwartier was gevestigd te Loukovec (Lockowitz) bij Mnichovo Hradiště (Münchengrätz) (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 400-401).

4 De Zweedse generaal-majoor Torsten Stålhandske (1594-1644), een van de helden van de slag bij Breitenfeld (2 november 1642), had de hand gevraagd en gekregen van Christina (1604-1673), dochter van rijksraad Arvid Henriksson Horn († ca. 1606) en nicht van maarschalk Gustav Karlsson Horn (*BLS* N.F. X, p. 191-199, en *SBL* XIX, p. 345 en p. 349).

5 Gravin Anna Margaretha Sture (overleden te Osnabrück op 5 augustus 1646) volgde haar echtgenoot Johan Oxenstierna op diens diplomatieke reizen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* II, p. 407).

6 De *Gazette 1643*, no. 56, dd. 9 mei 1643, kwam met het nieuws dat Torsten Stålhandske met 3000 man op weg was naar het Zweedse hoofdkwartier; zie ook *Doc. Boh.* VI, p. 470 no. 1438 en p. 480 no. 1478.

7 Ruiters van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, waren eind april bij Torgau de Elbe overgestoken (*Doc. Boh.* VI, p. 477-478, nos. 1469, 1472, 1473). Op 2 mei werd de voorhoede van zijn leger al in de omgeving van Chemnitz gesignaleerd (*Doc. Boh.* VI, p. 479-480, no. 1477).

8 De Brandenburgse commissarissen Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim kwamen eind april in Stettin aan. Met de Zweedse onderhandelaar Johan Oxenstierna werd gesproken over de ratificatie van het in 1641 overeengekomen Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag (*Urk. u. Act.* I, p. 595-597, en XXIII-1, p. 44-48).

9 Koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) had op 20 april zijn wensen met betrekking tot de samenstelling van de toekomstige regentschapsraad openbaar gemaakt.

10 De Franse resident te Hamburg, Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain.

1 Brief (en bijlage) naar hs. Stockholm, RA, E 2354, Bielkesaml., Skrifvelser till Gustav Horn. Eigenh. oorspr. Afschrift (zonder bijlage) in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo

Monsieur,

Cognoissant la promtitude de vostre Excellence à obliger toutes sortes de gens et

de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 72 (gedateerd op 15 mei). Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 42 no. 7.

principalement ceux qui sont de la qualité de monsieur le comte de Wertheim-Rochefort,[2] je la supplie de m'aider à faire avoir audict comte une sauvegarde de la forme qu'il m'a envoyé ou bien la plus favorable que se pourra obtenir. Il m'a tant obligé, aiant receu chez lui et traitté avecq des courtoisies tres grandes le dernier de mes fils, qui est aide de camp de l'armée du marescal de Guebrian, en une occurrence bien facheuse de mon fils, qui avoit la jambe rompue, que je me sens obligé de faire les dernieres preuves de mon pouvoir pour le servir. Je prie vostre Excellence d'excuser la necessité qui me presse en cecy de l'importuner et me commander tout ce de quoi elle me trouvera capable.

Car je suis, monsieur, à jamais, de vostre Excellence,

le tres humble et tres obeissant serviteur,

H. de Groot.

16 May 1643, troisieme jour du regne de Louis XIVme, roi de France.

Adres: Au tres illustre seigneur/le seigneur marescal Horn, etc.

In dorso schreef Horn: Monsieur de Groot, ambassadeur pour sa Majesté et la couronne de Suede en France, de Paris du 16 May 1643.

Bovenaan de copie te Den Haag: A mons. le marescal Hoorn.

2 Graaf Johann Dietrich van Löwenstein-Wertheim-Rochefort (Rosenberg) had Grotius' zoon Dirk gastvrijheid verleend tijdens diens herstel van een beenbreuk; vgl. no. 6144. Bij wijze van tegenprestatie had Dirk de Groot zijn gastheer beloofd om de bemiddeling van zijn vader in te roepen bij het verkrijgen van een Zweeds vrijgeleide; vgl. nos. 6164, 6190 en 6201.

Bijlage:[3]

Vrijgeleidebrief van koning Lodewijk XIII
voor de graaf van Wertheim, 3 september 1634.

De par le roy.

A tous noz lieutenants-generaux, gouverneurs de noz provinces, de noz provinces et villes, chefs et conducteurs de noz gens de guerre, baillifs, seneschaux, prevosts, juges ou leurs lieutennans, maires, consuls et eschevins de nosdites villes, capitaines de noz places et chasteaux, gardes establies sur noz ponts et passages, et autres noz officiers et subjects qu'il appartiendra, salut.

Nostre cher et bien aymé cousin le comte de Rochefort nous a fait remontrer qu'il est demeurant en lieu neutre, et non engagé en quelque service, et que pour la qualité et situation de ses biens en plusieures provinces il luy est necessaire d'aller, venir, demeurer et sejourner en plusieurs lieux tant de nostre obeissance que de princes noz voisins, et pour ce nous a fait supplier luy accorder nostre sauf-conduit, sauvegarde et passeport. A quoy inclinans favorablement, nous luy avons volontier accordé sa priere.

Pour ceste cause nous voulons, vous mandons et tres expressement enjoignons par ces presentes, signées de nostre main, que nostredit cousin le comte de Rochefort vous ayés à laisser seurement et librement passer, sejourner et repasser avec ses gens, armes, chevaux, bagages et equipages par chascun de voz pouvoirs, jurisdictions et destroicts, sans luy faire, mettre ou donner ny à ses gens, ny souffrir luy estre fait, mis ou donné, aucun trouble ny empeschement, ains toute la faveur‹s› et assistance dont ilz auront besoing.

Et d'autant que de cesdites presentes ledit comte pourra avoir affaire en plusieurs lieux, nous voulons qu'aux copies collationnées foy soit adjoustée comme au present original, car tel e[s]t nostre plaisir. Prions et requerons tous princes, republiques et potentats, noz bons amis, de donner à nostredit cousin le comte de Rochefort seure et libre passage et retraite par touts leurs estats et lieux de leur[s] obeissances et de luy departir toute la faveur‹s› et bon traitement dont ilz seront par luy requis, offrant de nostre part la mesme chose aux personnes qui nous seront par eux recommandées.

3 De bijlage geeft de tekst van de vrijgeleidebrief die de graaf in 1634 van koning Lodewijk XIII had mogen ontvangen.

Donné à Montceaux, le troisieme jour de Septembre, mil six cents trente quatre.
Louis.
Par le roy, Bouthillier.

Ter hoogte van de passage '... en plusieurs lieux tant de nostre obeissance que de princes naz voisins' *noteerde een secretaris in de marge:* N.B. S'il plaisoit à sa Majesté faire inserer icy pareillement sauvegarde pour toute[s] les terres generalement appartenantes audit sieur comte et que ladite sauvegarde soit depesché en langue allemande.
Ter hoogte van de ondertekening: L.S.

6216. 1643 mei 16. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Rogo de retundenda Riveti ferocia,[2] de poematis, de Anthologia perpetuo memineris et instes iis qui per se tardi sunt. Ea est aetas mea ut quae elaboravi ea non promovere tantum, sed et protrudere debeam, ne quid posteritati pereat quod usui esse possit. Lugdunensibus theologica mea nolim credere. In Anthoiogia forte minus periculi sit, si quis librarius et corrector reperiantur, viri boni.[3] Suaviter ridemus et ego et uxor de fabulis ad nos pertinentibus.[4] Discant hoc exemplo homines non omnia illis credenda.

Hollandis et Zelandis concordiam opto ad bonum publicum, rem in tanto hominum numero difficilem obtentu, difficiliorem servatu in multum tempus, quod saepe occasiones dat ambitiosis et avaris publicum bonum postponendi privatis gratiis.[5] Persto in eo desiderio ut libellus offeratur de chartis meis[6] et res tota narretur ita ut gesta, etiamsi nihil obtenturi simus. Habeo causas iustissimas cur id petam. Si nihil fiat, eo iustius et ego quas habeo chartas retinebo.

Rex tractam diu inter longos cruciatus christiana cum patientia toleratos vitam finiit 14 Maii, tertia post meridiem hora. Notant curiosi talium pari hora, pari mense,

1 Gedrukt *Epist.,* p. 953 App. no. 653. Antw. op no. 6202, beantw. d. no. 6229.
2 Grotius' medestanders in de Republiek gingen een discussie met de Haagse hofpredikant André Rivet over diens *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) uit de weg.
3 Een uitgever moest gevonden worden voor Grotius' *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534). Op aanbiedingen van Leidse drukkers ging Grotius op aanraden van zijn broer niet in; zie ook nos. 5845 en 5876 (dl. XIII).
4 Het nieuwtje ging dat Grotius een kardinaalshoed begeerde. Om die reden zou hij zijn echtgenote in een klooster willen achterlaten.
5 De Staten van Holland en Zeeland hadden overeenstemming bereikt op het punt van de beveiliging van de kustwateren. Thans waren twee delegaties uit hun gelederen onderweg om de andere gewesten te overtuigen van de noodzaak om wijzigingen aan te brengen in de instructies van de gedeputeerden ter generaliteit.
6 Grotius drong de laatste tijd sterk aan op teruggave van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht.

pari die mensis regni initium ei obtigisse per patris mortem.[7] Regina et rex puer[8] urbem intravere post meridiem diei XV. Magistratus urbis obviam eis processit et regi claves tradidit.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

16 Maii 1643.

7 In de middag van de 14de mei 1610 verliet koning Hendrik IV in een karos het Louvre. Onderweg werd hij met een mes aangevallen door François Ravaillac. Met een steek in het hart maakte deze een einde aan het leven van de vorst (*Registres journaux de Pierre de l'Estoile* IV, p. 425-456, en *Mémoires de Montglat* I, p. 405).

8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 16 mei.

Dies quo rex ex hac vita abiit ad caelestem erat dies Resurrectionis Dominicae. Ante mortem rex iussit fratrem suum et reginam se mutuo amplecti in testimonium sincerae benevolentiae. Post mortem regis cum regina se cum novo rege in cubiculum subduxisset, venit princeps Condaeus et posito genu fidem dixit pro praefectura aulica aliisque muneribus; deinde osculatus est manum regis. Venit deinde dux Aurelianensis - nam fratris regis nomen iam alter occupat - et osculatus manum regis fidem dixit. Cum regina in urbem veniret, cinctus erat currus velut iusto exercitu peditum et equitum, qui regii corporis custodes esse solent. Sedebat regina aversa - ita ei mos est - media inter filios duos, ad latus alterum Lansaca regis educatrix, in altero dux Aurelianensis, contra reginam Brassaca, prima domesticarum reginae. Per iter omne magni clamores ‘vivat rex’. Qui a rege restituti sunt nunquam hostili fuere in patriam et regem animo, sed partim ob suspiciones cardinalis, hominis timidissimi, coniecti in carcerem aut eiecti regno, partim atrocibus eius iniuriis trusi ad hostes. Quare spes est bene hoc quod rex fecit regno versurum.

Uxor mea nunc scribendi tempus non habet, sed voluit a me scribi, ut ab arresto liberos quater mille quingentos florenos pecuniae Treselianae, ut ea cedat remonstrantibus, amicis nostris.[9]

6217. [1643 mei 16]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Stricklant heeft ongelijck gehadt om [met] zoo een slechte memorie een persoon van zoo hooge qualiteit te offenseren ende voor des parlements werck te houden dat maer comt van de lage camer. Oock dunct mij niet dat in de remonstrantie van Stricklant aen de heeren Staten-Generael haere behoorlijcke titulen werden gegeven.[2]

Den coninck van Denemarcken schijnt te hebben verscheide desseings, eerst om Hamburg te dwingen,[3] daernae om den coning van Engellant te assisteren, laestelijck om de vrede met aenzien te maecken als middel hebbende om zich te toonen tegen de minst willige. Tusschen Vrancrijck ende 't Spaensche Nederlant meene ick niet dat iet zal vallen voor dit jaer.[4]

In de zaecke van mijne jongste soon[5] wille ick wel dat [men] mijne naem gebruict

9 Maria van Reigersberch had in de zomer van 1641 haar geld opgeëist uit het failliete handelshuis van Daniel Tresel te Rouaan; vgl. nos. 5168 en 5183 (dl. XII). Deze som gelds schonk zij aan de remonstrantse broederschap ter compensatie van de verliezen die de Broederschap in het bankroet had opgelopen; vgl. nos. 5598, 5612 en 5871 (dl. XIII).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 27d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6218. De inhoud van deze ongedateerde brief maakt een datering op 16 mei 1643 waarschijnlijk; vgl. de dorsale notitie van Nicolaes van Reigersberch.

2 De Engelsman Walter Strickland verdacht Frederik Hendrik van slinksheid bij het afgeven van paspoorten aan ‘royalistische’ schepen. Aanleiding tot deze beschuldiging gaf het ongehinderd vertrek van twee schepen uit de haven van Duinkerken. Op last van het Lagerhuislid John Pym, dd. 7 april 1643, diende Strickland een op schrift gestelde klacht in bij de ‘seer Hooghe ende seer Machtige, mijn Heeren de Staten’. Dit schrijven werd op 25 april in de vergadering van de Staten-Generaal gelezen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 880-881).

3 Een correspondent uit Hamburg meldde in de *Gazette 1643,* no. 54, dd. 2 mei 1643, dat koning Christiaan IV van Denemarken begonnen was met het bouwen van een fort in de Elbe.

4 Een week later moest Grotius deze conclusie herroepen; vgl. no. 6224.

5 Dirk de Groot wachtte al jaren tevergeefs op de uitbetaling van het geld dat zijn vroegere bevelhebber Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), hem op zijn sterfbed had toegedacht.

bij de dienaers van de vorsten van Saxen-Wimar,[6] maer niet langer en wachte dan totdat gevouchelijck antwoord can comen. Men dient niet meer tijds te verliesen, maer soo 't anders niet zijn en can, wegen van rechte in te gaen. Monsieur Grossec had mij uit de naem van de vorsten[7] voldoening belooft, niet zonder reden, alzoo ick hen hier goede diensten had gedaen boven de diensten eertijds bij mij gedaen aen hertogh Bernhard, waervan ick tot bewijs veele brieven zoude connen toonen.

Deze dagen had den cancellier van Vrancrijck aen 't parlement, 'twelck last hadde van den coninck om te advizeren wat middelen de besten zoude zijn tot onderhout van de legers, doen weten dat zij eenige gedeputeerden zouden zenden om t' zijnent met hem te delibereren. Die van 't parlement, die dezen tijd waernemen om haere autoriteit te herstellen, hebben doen weten dat zij in zulcke affairen niet gewent en zijn te delibereren ‘que sur les fleurs de lis’; dat hij daer zijn plaetse zoude vinden, zoo het hem geliefde.[8]

Men wil spongiën[9] maecken van des cardinaels vrunden.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 16 Mey 1642 [*sic*] uyt Paris. Parlament let om sijn autoriteyt te herstellen.

6218. 1643 mei 16. Aan N. van Reigersberch.[1]

De brief ... begint met deze aanmerkelijke woorden:

De koning heeft lang met de dood geworstelt, tot verwondering van alle de medicijns en tot zijne groote droefheit, zeggende dat de veroordeelden bij sententie haast wierden geëxecuteert, maar dat hij lang bleef zonder tot de dood te konnen geraken. Hij is eindelijk van zijn pijne verlost den veertienden May ten drie uuren namiddag, op dezelve uure, maand en dag van de maand, op welke hij door zijn vaders dood de kroon had bekomen. In alle zijne ziekte heeft hij getoont een groote goetheit en lijdtzaamheit.[2]

6 Hierbij zal Grotius gedacht hebben aan Joachim de Wicquefort en mogelijk ook aan Michael John; vgl. nos. 6222 en 6235. Zie ook Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 250.

7 In 1640 had Wilhelm, hertog van Saksen-Weimar, zijn kamerjonker Heinrich Philibert von Krosigk naar Parijs gezonden om bij koning Lodewijk XIII en Richelieu te pleiten voor de erkenning van de rechten van de familie op de krijgsveroveringen van hertog Bernhard; vgl. nos. 4495A en 4578 (dl. XI), en *Bernard de Saxe-Weimar*, p. 471.

8 Kanselier Pierre Séguier had de 10de mei leden van het Parlement van Parijs bij hem thuis ontboden ‘pour aviser et résoudre les moyens les plus faciles pour assister le roi dans ces occasions publiques’. Aan de woorden ‘aviser et résoudre’ namen de raadsheren aanstoot. Zij wezen de kanselier op het irreguliere karakter van een bijeenkomst in een privéwoning (*Mémoires d'Omer Talon* I, p. 238-239).

9 ‘Spongie’, in de betekenis van ‘spons’ of ‘zwam’.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 342 en p. 343. Mogelijk tezamen met no. 6217.

2 In het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 41 wordt deze gebeurtenis aldus beschreven: ‘Tout le monde publioit la mort pieuse du roy, ses sentimens, sa connoissance. Vingt-quatre heures avant que de mourir, il avoit conjuré la reyne et Monsieur de vivre en bonne intelligence

't Lichaam van den kardinaal-infant is hier doorgebragt.[3] Geen vijandlijkheit word

pour l'honneur de Dieu, leur intérest chacun en particulier, l'intérest de son fils, l'intérest de toute la France; il fit sur la mort des remarques admirables. Il est mort le jeudy, jour de l'Ascension de Nostre Seigneur, après avoir régné trente-trois ans entiers ...'.

3 De kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, was op 9 november 1641 overleden. De 13de mei 1643 passeerde de begrafenisstoet Parijs (*Gazette 1643*, no. 60, dd. 16 mei 1643).

op de Nederlandtsche grenzen gepleegt. Men zeid hier dat de koning van Spanje, verstaande 's konings ziekte, belast heeft overal daarvoor te bidden en geen vijandlijke daden te beginnen.

De koning heeft voor zijn dood gewilt dat zijn broeder en de koninginne malkander zouden omhelzen in teeken van vrindschap.

Na de dood, alzoo de koninginne met den nieuwen koning in haar slaapkamer was vertrokken, is daar gekomen de prins van Condé en heeft op zijn kniën belofte gedaan van getrouwheit in 't bedienen van den staat van grand maistre[4] en zijn gouvernement; hij heeft daarna des konings hand gekust. Daarna is gekomen de hartog van Orleans - want de naam van Monsieur komt nu toe den hartog van Anjou - en heeft belofte van getrouwigheit gedaan, de hand kussende. Gisteren namiddag is de koninginne, omcingelt met de regimenten van de guarde en de lichte paarden, gevoert naar Parijs, zittende naar haar manier achter in de koets tusschen haar twee zoonen,[5] aan de zijde van den koning in 't portier madame de Lansac als gouvernante van den koning, in 't andere portier de hartog van Orleans, tegen de koninginne over madame de Brassac, eerste dame van de koninginne. 't Geroep van ‘vive le roi’ was over den geheelen weg zeer groot.

6219. 1643 mei 16. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Rex Ludovicus XIII pie vitam,[2] inter graves dolores tractam diutius quam aut medici futurum existimaverant aut ipse optasset, finiit tandem magno cum bonorum luctu, sed qui tamen sedatior fuit, quia et diu praevisa fuit mors ista et longi cruciatus sine spe melioris valetudinis eam desiderari fecerant. Multa edidit in tam longo morbo et bonitatis et christianae patientiae exempla. De veneno ei dato non suspicio tantum est, sed et medicorum consensus, a quo sermones varii.[3] Duci Lafortio et mareschallo Castellionaeo[4] dixit aliquoties, praedicatis eorum virtutibus, Deum se precari ut liberari possent ab ea cui se dedissent secta. Observant talium curiosi regem hunc cum vita regnum deposuisse eodem mense, eodem mensis die, eadem domo, qua

4 Kort voor zijn overlijden had koning Lodewijk XIII aan Henri II de Bourbon, prins van Condé, de waardigheid van ‘grand maistre de France’ verleend; vgl. no. 6207.

5 Anna van Oostenrijk en haar zonen koning Lodewijk XIV en prins Philippe, hertog van Anjou, verlieten het paleis te Saint-Germain-en-Laye in de middag van de 15de mei. In de statiekoets, die hen naar Parijs vervoerde, hadden ook Gaston van Orléans, de prinses van Condé en de hofdames Françoise de Souvré, vrouwe van Lansac, en Cathérine de Sainte-Maure, gravin van Brassac, plaatsgenomen (C. Dulong, *Anne d'Autriche*, p. 246-248).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 139; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 286 no. 480. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 61.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 16 mei 1643 (nos. 6217 en 6218).

3 In een door hen uitgevaardigd sectierapport spraken de artsen dit gerucht tegen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 43-44).

4 De maarschalken Jacques Nompar de Caumont (1558-1652), hertog van La Force, en Gaspard III de Coligny, markies, binnenkort hertog van Châtillon, twee grote namen in protestantse kring; zij waren sinds hun gemeenschappelijke veldtocht in Picardië van 1638 met elkaar gebrouilleerd (*Tallemant des Réaux* I, p. 97-106, en II, p. 102-105).

regnum ex tristi patris morte[5] inchoaverat, hora tertia post meridiem, diei XIV mensis Maii. Regina ut in morbo summum ostendit suum amorem in regem, ita et luctum in morte ingentem, quo matris dolore conspecto etiam novus rex se in lacrimas solvit.

Cardinalis Hispani corpus hac transiit cum pompa non admodum magnifica. Dicunt

5 Koning Hendrik IV werd de 14de mei 1610 door François Ravaillac om het leven gebracht.

autem Galli regem Hispaniae simulatque morbum regis Galliae intellexit iussisse per omnes terras suas abstineri ab hostilibus,[6] preces etiam publicas pro rege Galliae fieri. Est id quidem plenum humanitatis non insolitae Hispanis, sed multi tacitas pactiones intercessisse existimant. Magno sunt in odio populi illi qui nunc manent in consilio futuri regiminis et qui consiliorum cardinalis administri fuere:[7] exsibilantur a plebe vocabulo pluralitatis,[8] ideo quod ita subito regnum ex tyrannide in reipublicae formam converterint.

Paulo ante regis mortem iussum fuerat parlamentum deliberare de rationibus reperiendae pecuniae ad necessitates publicas. Cancellarius significaverat parlamento ut eam ad rem delectos ad se mitteret. Respondit parlamentum morem sibi avitum de rebus talibus consilium capere in loco solito, ubi et cancellario suum locum fore si velit. Est autem opinio multorum et ituram parlamenti sententiam ut neque nova erigantur tribunalia in tanta iudicum multitudine, neque de domibus exigatur tributum, quae duo proposita fuerunt, sed ut pecuniae superfluentes ab iis exprimantur qui nimium sibi de rege et populo sumpserunt. Videtur id praesensisse ducissa Esguillonia[9] ideoque, cum vidisset a se frustra imploratam reginae tutelam, quae ei non aliam monstrasset viam quam ad Deum preces, abiisse hinc et, ut quidam putant, extra Galliam Avenionem, ubi tuta cogi non possit indicare abstrusas opes.

Milleraium multi putant successurum Guebriano, quod is valde infensum sibi habeat quem regit exercitum.[10] Breszaea, ducis Anguiani uxor, abortum fecit.[11] Dux Longovillanus dixerat se uxorem suam velle secum ducere ad loca colloquii de pace,[12] quod id colloquium diuturnum futurum arbitrarentur. Nunc vero cum admissus sit ad regiminis consilium dubitari potest, an tam longe ab aula abire velit. Davausius etiam nondum itineri se parat,[13] quod multum temporis elapsurum existimet priusquam

6 Ondertussen naderde het leger van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, de strategisch belangrijke plaats Rocroi (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 61-72).

7 Groot was het wantrouwen van het volk jegens de Richelieu-getrouwen in de regentschapsraad; in het bijzonder richtte de woede zich op de dagelijkse raden Jules Mazarin, kanselier Pierre Séguier, staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 40 en p. 48, en *Mémoires de Montglat* I, p. 409).

8 Vgl. de 'Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée au Parlement le 21 avril 1643': 'nous avons jugé à propos d'établir un Conseil auprès d'elle pour la régence, par l'avis et autorité duquel les affaires importantes de l'Etat seront examinées et résolues à la pluralité des voix...'.

9 Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, trok zich uit het openbare leven terug (*Journal* I, p. 37-38 en p. 44).

10 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, had in de strijd over de rechten op het gouverneurschap van Bretagne zijn krediet aan het hof verspeeld (*Mémoires de Brienne* I, p. 80-81, en *Mémoires de La Châtre*, p. 196-197 en p. 211). Op dit tijdstip peinsde de regentesse er niet over om hem de plaats te laten innemen van maarschalk Guébriant. Deze afwijzing beantwoordde de maarschalk met een verzoek om ontheven te worden van zijn bevelhebberschap over het Franse leger in Bourgondië.

11 De echtgenote van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, Claire-Clémence de Maillé-Brezé, beviel eind juli 1643 van een zoon, Henri-Jules de Bourbon (*DBF* IX, kol. 442-443).

12 Staatsraad Henri d'Orléans, hertog van Longueville, was door de overleden koning aangewezen om de Franse delegatie ter vredesconferentie te leiden; vgl. no. 6207. In mei 1645 ging hij - evenwel zonder echtgenote Anne-Geneviève de Bourbon - naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 245 en 349).

13 Alleen Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was zeker van een plaats in de Franse delegatie. Andere kandidaten als Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (no. 6149), Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond) (no. 6198), en Michel Particelli, heer van Emery (no. 6198), vielen om verschillende redenen buiten de definitieve keuze.

in literis tuti itineris ea mutentur quae exigit mutatus in Gallia rerum status. De comitatu quem secum

ducturi sunt et illi et Emeriacus aut quisquis futurus est tertius, cum tempore inquiram.

Inter alia de quibus accusatur cardinalis Riceliacus, ipsius veneno interfectum ducem Bernhardum Vinariensem,[14] multi palam loquuntur. Fratris regii filia,[15] liberi sane ingenii, cum patri dixisset, quod alii clam murmurant, recte eum sibi consulturum si quosdam a se ableget per quos et pessimis consiliis deceptus et ob ea ipsa per eosdem proditus fuit, iussu patris per dies aliquot inclusa est quasi captiva. Legati a rege Hispaniae[16] pacis causa dicuntur futuri marchio Castelli Roderici, Spinola et Pedemontanus quidam.

Tubadelius ivit subventurus Uberlingae cum mille peditibus, bis mille equitibus.[17] An verum sit quod vulgatur, a Motta Odincurtio obsideri Tertonam, exercitum habente XXII millium, sane dubito.[18] Dux Carolus ad se vocavit suum ex Lotharingia peditem.[19] Uxori fratris defuncti regis[20] dux Anguianus occurret ad Peronam, maritus ad Silvanectum. Peronae fit iam captivorum mutatio. Apud principem Thomam esse dicuntur novem hominum millia.[21] Spes est indutiarum inter papam et ducem Parmensem.[22]

Rex paulo priusquam moreretur iussit fratrem suum et reginam se amplecti mutuo cum promisso futurae benevolentiae. Simulatque rex exspiraverat, cum regina una cum filio iam rege in cubiculum se recepisset, venit eo princeps Condaeus et genibus positis fidem utrique promisit pro praefectura aulica aliisque muneribus. Venit deinde dux Aurelianensis - ita enim nunc dicitur, quod nomen fratris regii occupat qui dici solebat Andegavensis - et manum regis novi exosculatus, fidem promisit. Tum regina se partim ut a longis laboribus quiesceret, partim ut maerorem suum sola satiaret, in lecto composuit. Cum vero postridie in urbem veheretur, cinctus erat currus immenso agmine custodum regii corporis peditum equitumque. Sedebat ipsa media

14 Tegenstanders van de kardinaal verspreidden het gerucht dat Richelieu de dood van hertog Bernard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639) op zijn geweten had (B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 329-330 en p. 431-434).

15 Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, klaagt in haar *Mémoires* over de slechte raadgevers van haar vader (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 436).

16 De gegadigden waren Manuel de Moura y Corte Real († 1652), markies van Castel Rodrigo, sinds 1641 ambassadeur van koning Philips IV te Wenen, naderhand, tussen 1644 en 1647, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, en Felipe Spinola (1594-1659), zoon van de veldheer Ambrogio Spinola (*Diccionario de Historia de España* I, p. 770-771, en III, p. 696). In werkelijkheid viel de keuze van de Spaanse koning op de markies van Castel Rodrigo, don Lope Zapata, graaf van Walter, don Diego de Saavedra y Fajardo en Antoine Brun (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 120).

17 Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) († 1647), 'Weimars' generaal-majoor in het Franse garnizoen te Breisach, zou de verdediging van Ueberlingen leiden (*ADB* XXXVII, p. 418-420, en *Gazette 1643*, no. 59, dd. 16 mei 1643).

18 In Catalonië wachtte de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, op de aankomst van de noodzakelijke versterkingen. Door gebrek aan goede ondersteuning was hij niet in staat om Tortosa (in de tekst abusievelijk 'Tertona') te belegeren (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 245).

19 Van kooplieden konden de Fransen vernemen dat hertog Karel IV een inval in Lotharingen beraamde (*Gazette 1643*, no. 59, dd. 16 mei 1643). Anderen bespeurden een zekere bereidheid bij de hertog om met het nieuwe bewind in Frankrijk te onderhandelen.

20 De 17de mei werd Margaretha van Lotharingen, hertogin van Orléans, tussen Kamerijk en Péronne verwelkomd door de hertogin van Chaulnes (*Gazette 1643*, no. 64, dd. 23 mei 1643, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 36-37 en p. 39-40).

21 Prins Tommaso Francesco van Savoye had dit aantal manschappen nodig voor het ontzet van het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona.

22 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, werkten nog steeds aan een vreedzame oplossing van het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

inter duos filios, in latere altero erat Lansaca, regis educatrix, in altero dux Aurelianensis, contra reginam Brassaca, prima eius domesticarum.

Deum rogo ut Galliam concordem servet utque, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia prosperet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VI/XVI Maii 1643.

Dicitur habere Guebrianus sex peditum, octo equitum millia.[23] Schnetterus pro imperatore Freusbergum obsidet, ubi praesidium est Hassorum.[24] Non affirmem quod tamen hic dicitur Olivaresium[25] esse in carceribus inquisitionis, regem Hispaniae in pecuniam redigere aurum et argentum ecclesiarum, promissa restitutione et usura. Mercius Offenburgo frumentum intulit.[26] Guebrianus pontem facit quo dicitur usurus inter Witeweilerum et Rhinavium. Angli a parlamento ad hoc delegati in ecclesia Westmonasteriensi, quae est regum ecclesia prope Londinium, fregere vitra in quibus erant imagines, altaria, organa, fontes baptismales, ne quid maneret reliquum de ritibus pridem receptis.[27] Melo apud Valentinianas habet exercitum non magnum, in quo ipso dicuntur esse initia seditionis ob stipendia non soluta.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Obitus Ludovici XIII. Statum aulae et regni post eius mortem recenset. Varia nova subiicit.

6220. [1643] mei 16. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Depuis que je vous escrivis ma derniere lettre, nous avons perdu le bon roy et vrayement tres chrestien Louis XIII,[2] qui est decedé au 14 de May à trois heures après midy, mesme heure, mesme jour du mois, mesme mois auquel par la mort du feu roy son pere il estoit parvenu à la royauté. Il a monstré en sa longue maladie une grande bonté et patience et tesmoigné un grand desir de la paix tant de royaumes et estats que de l'eglise. Les parents de monsieur le cardinal sont fort

23 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant hergroepeerde zich in de buurt van Heitersheim (*Episodes Guébriant*, p. 329-331). Zie over de aanleg van een schipbrug tussen Wittenweier en Rhinau, *Gazette 1643,* no. 60, dd. 16 mei 1643.

24 Generaal-majoor Caspar von Schnetter belegerde met manschappen uit de keizerlijke garnizoenen van Meppen en Rheine het huis Freusburg aan de Sieg (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 242 en p. 256).

25 Koning Philips IV van Spanje had zich in januari ontdaan van zijn politieke leidsman Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' de Olivares.

26 François de Mercy en zijn Zwabisch-Beierse manschappen voorzagen een belegering van Offenburg door de Frans-Weimarsen (*Gazette 1643*, no. 60, dd. 16 mei 1643).

27 Op 29 mei verwoestte het volk alle koninklijke monumenten in de Westminster Abbey (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 277).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 72.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' andere brieven dd. 16 mei 1643 (nos. 6217, 6218, 6219).

hays, tant à cause de la forme de son gouvernement qu'à cause de leurs richesses, auxquelles il semble qu'on veut avoir recours plustost que de venir à des nouvelles impositions ou creations d'offices. C'est pourquoy madame d'Esguillon n'a pas mal fait de sortir de Paris et plusieurs sont d'advis qu'elle fera bien de se retirer à Avignon. On croit que monsieur de Millerai pourroit bien succeder au marescal de Guebrian, qu'on dit n'estre pas trop aimé dans son armée.

Le corps du feu cardinal-infant est passé icy. Le duc d'Anguien - la femme duquel a fait un avortissement - va au-devant la duchesse d'Orleans jusqu'à Peronne, Monsieur

à Senlis. Le roy d'Espagne, ayant entendu la maladie du roy à present decedé, a fait faire des prieres pour sa santé, exposé en publicq le sacrament et defendu de commencer aucune hostilité. L'eschange des prisonniers se fait, et point de guerre sur les frontieres du Pays-Bas. On dit bien icy que Motte d'Odincourt avecq vingt et deux mille hommes assiege Tortosa, mais je m'en doute. Nous n'apprenons rien de grand de l'Italie, quoyque le prince Thomas a vingt-neuf mille hommes.

Pour la paix iront de la part d'Espagne le marquis de Castel Rodrigo, Spignola et un Piedmontois. Les passeports auront besoing d'estre changez à cause du nouveau regne icy. Et on doute si le duc de Longueville, estant fait du conseil de la regence, aura envie de faire le voyage. Monsieur d'Avaux et monsieur d'Esmery seront aussi bien aises de se bien establir icy avant que d'aller à Munster. Nous apprenons que Tubadel est allé avecq deux mille chevaux, mille gens de pied pour pourvoir aux necessitez d'Uberlingue, et que le duc Charles a mandé vers luy l'infanterie qu'il avoit en Lorraine.

L'opinion est que le roy est mort de venin, et sur cela beaucoup de discours. On parle aussi plus publiquement que cy-devant de la cause de la mort du duc de Wimar. A la cour ombrages, soupçons, desfiances ne manquent point.

Les affaires entre le pape et le duc de Parme semblent se disposer à une suspension d'armes. Je suis marry que le roy et la reine d'Angleterre demeurent separez par les forces ennemies et Reroin assiegé et le roy party d'Oxfort.[3] Il faut quelquefois de la patience. Dieu maintiendra le roy et son droit, quand il plaira à sa toute-puissance.

J'ay leu la partie qu'il vous a pleu m'envoyer de l'oeuvre de monsieur Graswinckel.[4] J'ay tousjours estimé l'auteur et l'estime tant plus, ayant veu cette piece pleine d'erudition et de force d'esprit. Je ne croy pas que dans les Provinces-Unies il y a aucun qui eut mieux reussi.

Le roy avant sa mort a voulu que le duc d'Orleans embrassa la reine avecq promesse d'assistance mutuelle après la mort du roy. La reine avecq le nouveau roy s'estant retirée en sa chambre, vint monsieur le prince et se mettant à genoux promit sa fidelité pour la charge de grand maistre et de ses gouvernements. Vint après le duc d'Orleans et baissa la main du roy promettant fidelité. Quand la reine vint à Paris, sa carosse estoit environnée d'un grand nombre des gardes du roy à cheval et pied comme si c'eust esté une armée. La reine fut assise au derriere de la carosse - selon sa coustume - ayant les deux enfans de ses costez. A l'une portiere fust le duc d'Orleans, à l'autre madame de Lansac, gouvernante du jeune roy. Contre la reine estoit assise madame de Brassac, premiere dame de la reine. Les cris furent grands par tout le chemin de ‘vive le roy’. Cecy se passa hier à trois et quatre heures après midy.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le XVI May.

3 Koningin Henriëtte Maria was in York niet te bereiken voor afgezanten van de koning (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 263 en p. 266). Onderwijl werd de koning bedreigd door de sterke troepenmacht waarmee Robert Devereux, graaf van Essex, de stad Reading (abusievelijk: ‘Reroin’) tot overgave wilde dwingen (*o.c.*, p. 268-271).

4 Mr. Dirck Graswinckel (1600-1666), advocaat-fiscaal in domaniale en civiele zaken bij het Hof van Holland, was de auteur van het werkje ‘Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne’ (*NNBW* III, kol. 489-490, en Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4871).

On nous dit que le comte de Guebrian a six mille hommes à pied, huict à cheval, que Schetner pour l'empereur assiege Freusberg, qu'Olivares est au prison de l'inquisition, que le roy d'Espagne fait monnoyer l'or et l'argent des eglises soubs promesse de le rendre avec l'interest, que Mercy a mis du bled dans Offenburg, que le marescal de Guebrian fait mettre son pont entre Withweiler et Rinauw, que don Melos a un camp volant près de Valenciennes et qu'il y a parmy eux quelque commancement de sedition à faute du payement. Je ne sçay pas s'il est vray ce qu'on publie icy, que les deputez du parlement

d'Angleterre ont rompu à Westmunster les verres qui avoyent des images, les orgues et les fonts de baptesme.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6221. 1643 mei 18. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Accepi a Chemnitio,[2] urbis Gedanensis secretario, iam diu Hamburgi commoranti, literas nonnullas quibus ad dissertatiunculam quandam respondet sibi a me communicatam.[3] Quae quia meum superant captum et Excellentiae vestrae sublimi prudentiae optime conveniunt, qui non ita pridem summo cum applausu belli pacisque normam universo orbi praescripsit, ea in sinum Excellentiae vestrae devotus transmitto. Author manum non addidit, quod nemini constare volebat se tanta tam libere scripsisse.

Hisce Excellentiam vestram Deo supplex commendo et me favori Excellentiae vestrae submisse devoveo, futurus dum vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 18 Maii 1643.

Adres: Illustrissimo viro domino Hugoni Grotio, sacrae regiae Maiestatis Sueciae ad regem christianissimum ordinario legato, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Maii.

En in dorso: 16 [*sic*] Mey 1643 Appelboom.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30H. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6189, beantw. d. no. 6241.

2 Appelbooms correspondent was waarschijnlijk Joannes Chemnitius, auteur van een in 1638 of 1639 verschenen *Refutatio 'discursus dicti necessarii' (ed. Daniel Krusius), qui nuper in Polonia editus, populum Dantiscanum, in praesenti sua, de novi telonii marini introductione, exorta controversia, variis conviciis immerito lacessit, necessario conscripta ad demonstrandam civitatis eius innocentiam*. Zie voor het bezoek dat de Danziger secretaris in 1638 aan de Republiek bracht nos. 3439, 3468 en 3478 (dl. IX). Wellicht werkte deze Chemnitius later voor de Zweedse delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 309, 402 en p. 797, en *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 55, 98 en p. 181).

3 De verhandeling is niet te traceren. In een brief aan Axel Oxenstierna van 16 mei 1643 (Stockholm, RA, E 558) schreef Appelboom: 'Accepi a Chemnitio Gedanensium secretario Hamburgi commoranti literas nonnullas, quibus ad dissertatiunculam a Vossii filio mihi communicatam et sibi a me missam respondet ...'.

6222. 1643 mei 18. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Dolet mihi quammaxime quod sub finem epistolae tuae de agone regis christianissimi scribis; et cui sane non doleat, cum corruptissimis et turbulentissimis temporibus rege et optimo et pacis amantissimo christiana orbatur respublica? Miraculi instar erit si mobiles alioqui Gallorum animi hoc rerum cardine sint quieturi. Neque dubitandum quin Melos ad finem Belgicum in omnes occasiones sit intentus.[2]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 358. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6205, beantw. d. no. 6235.

2 De troepenmacht van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, stootte bij Rocroi op het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.

Ad tua ut veniam, de Anthologia scripsi nuper,[3] de aliis rebus spero me brevi cum Vossio coram acturum,[4] nam Deo volente proxima septimana Amstelodamum cogito. Negotium filii minoris[5] quod attinet, egi cum senatore Reigersbergio, et uterque nostrum cum Vyckefordio et Jonio,[6] qui multa afferunt cur non sit consultum eam quae hic Vinariensium est pecuniam arresto includi. Nam et duces nulla praevia interpellatione id pro contumelia accepturi sunt, et extant quidam in his partibus creditores ducis Bernardi, quorum causa potior videri debeat. Tum et heredes Ponicae[7] quod sibi debetur petituri sunt. Denique et exemplum illud testamenti, quod hic reliquisse uxorem dicis, apud nos non est. Certe Petrus non habet, ideoque id in manibus Diderici esse credimus. Atqui sine tali exemplo arrestum aut postulari aut obtineri non potest, quare nihildum movere potui. Interea hoc a secretario Vinariensi accepimus responsum[8] quod ad te ipse perscribit. Illud constat Benfeldi esse multum argenteae supellectilis quod in manu heredum est, quare ibi in urbe Suedico praesidio insessa per Mokelium,[9] quem nosti, facilius forte voti compos fieri posses, quod quamprimum tentandum esset, ne diutius trahatur res iam nimis diu protracta. Hoc consilium est Vickefordii, sed a se profectum vulgari nollet. Tu de tota hac re serio cogita.

Quod de ecclesiasticis nostris dicis[10] et ego intellexeram, sed et illud audivi, Ordines libellum supplicem non legisse, sed ministris reddidisse, ita ut exemplum non retinuerint.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVIII Maii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 16 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Maii.

3 Het voorstel om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* in Rotterdam te laten drukken; zie no. 6211.

4 De 31ste mei had Willem de Groot een kort gesprek met de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius over de uitgave van de *poemata* van Grotius. Slechts terloops kwam ook de kwestie ter sprake van de beantwoording van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319); vgl. no. 6242.

5 De familie vroeg zich af of de uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toebedacht niet via Joachim de Wicquefort kon geschieden (B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 338).

6 Michael John was secretaris geweest van de overleden hertog; vgl. no. 3622 (dl. IX), en C.M. Schulten, 'Joachim de Wicquefort et Jean Tileman Stella' in *Lias* I (1974), p. 129-135.

7 Tobias van Ponikau (Ponica), raad en gezant van Bernhard, hertog van Saksen-Weimar, was op 28 juni 1637 te Dijon gestorven; zie nos. 2469 (dl. VI), 2819 (dl. VII) en 3151 (dl. VIII), en Kneschke, *Adels-Lexicon* VII, p. 212-213.

8 De brief van Michael John ontbreekt.

9 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas, 1634 - december 1643 (*Hist. de l'adm. des affaires étrangères de Suède*, p. 60, p. 108 en p. 115; G. Livet, *L'intendance d'Alsace sous Louis XIV (1648-1715)*, Parijs 1956, p. 30).

10 Enkele rechtzinnige predikanten zouden aandringen op vertegenwoordiging van hun stand in de Staten van Holland; vgl. no. 6209.

En in dorso: 18 Mey 1643 W. de Groot.

6223. 1643 mei 19. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 20 Avril. Le roy a finy sa vie[2] fort chrestiennement le 14 May. Le 15 la reine et le roy, accompagnez du duc d'Orleans, environnez d'un grand nombre des guardes, vindrent à Paris et receurent les clefs par les mains des magistrats. Le 16[3] les deputez du parlement vindrent tesmoigner leur fidelité envers le roy et la reine, où estant aussi, le duc d'Orleans fist de grandes plainctes sur la declaration qui avoit esté faicte sur la regence, disant que la reine et luy y estoyent noircis, et donna au chancelier un autre acte qu'il disoit contenir la volonté du roy. Le 17 la reine, le roy, le duc d'Orleans, le prince de Condé, le duc de Vendosme, les ducs et pairs et mareschaux de France, le chancelier, le premier president, les presidents et autres conseillers de diverses chambres furent ensemble au parlement, où par un consentement general la reine fust declarée regente pure et simple, le duc d'Orleans lieutenant-general des armées soubs icelle et chef du conseil, en son absence monsieur le prince chef du conseil, sans faire aucune mention ny du chancellier et du surintendant Boutiller, ny du cardinal Mazarini et du comte Chavigny,[4] qui ne s'y trouverent poinct. Voila le premier changement. Dieu nous garde de plus grand. La reine a fait asseurer les ambassadeurs qu'elle veut tenir les traittez. Je ne doute point du payement qui eschoira au mois de Juillet.[5]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 19 May 1643.

6224. 1643 mei 23. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidi libellum contra Laurentiaden. Multa sunt ibi de illo homine vere dicta, de causa veteri nostra cum in Republica versaremur non mala. De Ruaro vellem eum dixisse

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 77. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 16 mei 1643.
3 Zaterdag, de 16de mei, tijdens een ontvangst in het Louvre, gaf de regentesse de eerste president van het Parlement van Parijs te kennen dat de hertog van Orléans twee dagen later (dus niet de 17de, maar de 18de mei) een verklaring wilde afleggen. Op de bewuste dag kwam de broer van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) met de mededeling dat hij afzag van zijn rechten in de regentschapsraad (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 45-54). Vervolgens spraken Henri II de Bourbon, prins van Condé, César de Bourbon, hertog van Vendôme, en de andere aanwezigen zich tegen de tenuitvoerlegging van de 'Déclaration' van 21 april 1643 uit (*o.c.* I, p. 52-53).
4 De dagelijkse leden van de thans buiten werking gestelde regentschapsraad: kardinaal Jules Mazarin en de 'raden onveranderlijck' kanselier Pierre Séguier, staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken.
5 Grotius spreekt hier over de betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 954 App. no. 654. Antw. op no. 6211, beantw. d. no. 6242.

narrari a Laurentiade rem plane falsam.[2] Nunquam eum aut hospitio aut convivio excepi. Non

2 In de *Tweede Verwondering aen Jacobus Laurentius van Amsterdam*, 1643 (*BG* no. 889 rem. 9 en *BsG* no. 324) verdedigde een anonymus de goede naam van Grotius tegen de beschuldigingen van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius in de 'Toe-Eygen-brief' van zijn *Idolum Romanum*; vgl. no. 6166 n. 18 en 19. Over het 'socinianisme' van Grotius schreef de onbekende verdediger op p. 71: 'Wat komt dat doch hier te pas ... En schoon genomen de heer Grotius hadde Ruarus in sijn huys ontfangen, was dat soo vreemt? Indien gij tot Parijs quaemt, hij soude u oock wel in sijn huys ontfangen, (gelijck ordinaris de geteerde luyden doen), soude Grotius daerom een calvinist zijn of na het calvinisdom hellen?'.

fuit hic ex quo legatum ago. Puto visum mihi olim cum privatus hic agerem, sed incognitum.[3] Primum eum cognovi Hamburgi apud Leonardum Sorgium.[4] Voluissem etiam dici librum illum Bonaventurae quo utitur Laurentiades a Sorbona censura notatum.[5]

Joannem Simplicium et Robertum Jansonium legam[6] ubi otium erit, et si quid dignum sit responso, faciam hoc in eorum quos tangit locorum explicatione. Quod et Ryckewardo[7] proponis mihi non displicet. Fac in componendis indicibus instet quam dixi viam.

Illud quod de duce Aurelianensi dicitur falsum puto.[8] Bene ei cum regina convenit. Et iam in parlamento[9] effecere, ut contra id quod antehac actum erat regina regens sit plenissimo iure, ipse dux vicarius et copiarum imperator et consilii caput, eo absente caput consilii Condaeus, nulla caeterorum mentione, quibus regina utetur quomodo et quantum volet. Mazarinus consiliarius manet et Chavigniacus secretarius ad res exteras, ita ut ante illud decretum quod nunc antiquatum est. Indutias cum Hispano nullas esse patuit proelio ad Rocroisium, in quo magnum hosti damnum intulere Galli, et principi Arausionensi dedere res pulchras gerendi occasionem.

Te videre desidero et aliquem tuorum apud me. Interim qui mea ad Actus apostolicos, Epistolas et Apocalypsin describat adhuc quaero frustra, ita pauci sunt Graecarum literarum intelligentes.[10]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

23 Maii 1643.

3 Martinus Ruarus had in de jaren twintig enkele rondreizen gemaakt. Pas in 1631 zocht hij contact met Grotius (no. 1608 (dl. IV) en nos. 1732 en 1855 (dl. V)). Voor een schrijven van zijn hand aan een ‘vriend’ (de Parijzenaar Edmond Mercier?), zie de bijlage in de brief van Pauwels Pels van 9 oktober 1643 (no. 6464).

4 Leonard van Sorgen (1587 - † 12 augustus 1633), koopman te Hamburg, verschafte in 1632-1633 Grotius onderdak in zijn huis in de Hollandse wijk (M. Grimm, ‘Hugo Grotius' Aufenthalt in Hamburg in den Jahren 1632-1634’ in *Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte* 27 (1926), p. 130-140).

5 De veroordeling betrof de editie die op naam van Fabricius van Eyndhoven in 1642 door de Antwerpse drukker Hendrik Aertssens werd verzorgd van het zogenaamde psalterium van de heilige Bonaventura.

6 De boekband waarin de werken *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae* (*BG* no. 1100 rem 5 en *BsG* no. 325) en *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi* (*BsG* no. 327) waren opgenomen.

7 De van oorsprong Brielse dichter-arts Justus Rijckewaert wilde zich wel belasten met het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

8 Grotius spreekt het gerucht tegen dat Gaston van Orléans bezig was iets te beramen tegen koningin Anna van Oostenrijk en de jonge koning Lodewijk XIV.

9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 mei.

10 In zijn brief van 22 november 1642 (no. 5961 (dl. XIII)) gaf Grotius al te kennen dat hij een deugdelijk copiïst zocht voor het uitschrijven van de kopij van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141).

Valde placent doctoribus Sorbonae nostra ad Danielem.[11] Spero aliquem repertum iri qui Riveto aliquid reponat et obiter aspergat Borboritam. Age, quaeso, cum Vossio et Barlaeo ut cogitent.[12]

Putabam Ruarum mihi olim visum Lutetiae, sed iam ex literis eius ad amicum scriptis intelligo nunquam ipsum apud me fuisse antequam essem Hamburgi. Fuisse quidem prius se ait in Gallia, sed quo tempore ego eram in carcere. Et paratus est, si velim, Riveto ostendere quantum fallitur. Si Simplicium et Robertum Jansonium qui sint nosti, rogo

11 Grotius' aantekeningen op het boek *Daniël* en zijn 'adiecta ad Danielem' zouden verschijnen in *tomus* II en III van de *Annotata ad Vetus Testamentum*, Parijs 1644 (*BG* no. 1137).

12 De Amsterdamse hoogleraren Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus mengden zich niet in Grotius' pennestrijd met de strenge calvinisten André Rivet en Samuel 'Borborita' Desmarets.

eos mihi describas. Puto a Socini disciplina esse non alienos.[13]

Cancellarius sponte sua cum delegati a parlamento apud reginam essent proposuit de memoria Thuani restituenda. Sed propinqui nolunt id accipere pro beneficio, sed volunt rem secundum formam legum cognosci. Idem facturi putantur propinqui Marillaci quondam mareschalli.

6225. 1643 mei 23. Aan N. van Reigersberch.[1]

Maar niemant moest dit [d.w.z. het gerucht over de overbrenging van Richelieu's lijk naar de Bastille] *vremd geven na zoo gewelddadig eene heersching, waarvan ons noch een staaltje ontmoet, dat ik niet voorbij kan, in een brief van den drieëntwintigsten van Bloeimaandt:*

Onder andere fraie dingen die de kardinaal de Richelieu voor heeft gehad, is geweest dat hij van den paus verzocht had dispensatie voor den koning om eenige persoonen die men weet in consciëntie qualijk gedaan te hebben, maar 'tzelve niet wel naar rechten konde of diende te bewijzen, bij vergif om te doen brengen, waarvoor men te Rome een schrik heeft gehad. Maar men gelooft dat de kardinaal de Richelieu zonder zulk eene toelating genoeg zichzelven daartoe zal hebben gedispenseert.[2]

6226. 1643 mei 23. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Wij hebben hier alrede een groote verandering, waerop misschien andere sullen volgen. Manendagh laestleden,[2] naedat de saeck tevoren op Saterdagh, als de gedeputeerde van het parlement den coning waeren wesen groeten, soo bij de coninginne als bij den hertogh van Orleans was geprepareert, sijn in 't parlement verschenen den coning, de coniginne, den hertogh van Orleans, den prins van Condé ende sijn soon den prins van Conty, den hertogh van Vendosme, alle de ducs et pairs et marescaux de France die bij de handt waeren, de presidenten ende raedsheeren wt alle de cameren sijnde vergadert, ende hebben nae eenige harangue

13 Volgens de Haagse hofpredikant André Rivet bediende de sociniaanse predikant Jonas Schlichting zich van de schuilnamen ‘Joannes Simplicius’ en ‘Robertus Jansonius Campensis’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 4-5).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 341.

2 Zie no. 6219 n. 14. Louis-Henri de Loménie, ‘le jeune Brienne’ nam in zijn *Mémoires* de tekst op van een door hem aan Grotius toegeschreven ‘epitaphe satirique pour Richelieu’ (*Mémoires de Brienne* I, p. 261-266); vgl. *BG* no. 734.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 23 mei 1643, is verloren; zie Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 343-344. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 25 juni [*sic*] 1643).

2 Op maandag 18 mei verschenen koning Lodewijk XIV, koningin Anna van Oostenrijk, de hertog van Orléans, de prins van Condé, Armand de Bourbon, prins van Conti, en César de Bourbon, hertog van Vendôme, in het Parlement van Parijs om de raadsheren te verzoeken de ‘Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée en Parlement le 21 avril 1643’ niet langer van toepassing te verklaren (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 45-54, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 239-246).

gedaen ter eere van de coniginne eenpaerlijck verclaert dat haere Majesteit sal sijn regente absolutelijck, sonder gebonden te sijn aen de meerderhijt van de stemmen, dat den hertogh van Orleans sal sijn haer lieutenant ende opperste generael van de legers, oock hooft van den raedt, ende in sijn absentie den prince van Condé hooft van den raed, dat de coninginne alle andere sal gebruycken sulcx sij oorbaer

sal vinden. Wijnig hiernae heeft de coninginne den cardinael Mazarini brevet gesonden van te sijn van haere raed, de eerste in ordre nae de princen ende surintendant van haer huys, Chavigny bevestight in sijn staet van secretaris d'Estat pour les affaires estrangeres. Dese twee hadden al te Saint-Germain afscheid van de coniginne versocht, maer niet becomen, alsoo den tijt sulckx niet toe en liet.[3] Alle degeenen die de partij van den hertogh van Orleans gevolght hebben, comen wederom door permissie van de coniginne bij den hertogh van Orleans becomen, onder andere ooc Fonteraille,[4] die het accord met Spagnie had gemaeckt, waerover Cinq-Mars is gestorven. Den hertogh van Espernon[5] comt oock weder, Couzyn, voordese biechtvader van de coning, madame de Chevreuse, Chasteauneuf ende van de vrouwen van 't hoff Senesché, Hautefort[6] ende anderen. Een nieu gesight.

Mijnheer de prince heeft sijn departement in de Louvre,[7] plaets wanneer het sijn Hooghijt gelieft in de camer ende coetze van den coning. Beschermt sooveel den tijt toelaet de vrunden van de geweese cardinael, van dewelcke Pont-Curlay is te Haevre de Graces, madame d'Esguillon weder te Paris, maer verhuysende van het eene clooster in 't ander.[8] Evenwel en laeten niet nae den hertog van Bellegarde, de marescaux de Bassompiere ende Vitry[9] te versoecken haere geleden schaden te verhalen op de goederen van den gestorven cardinael. Oock sijn gevangen twee

3 De regentesse weigerde het ontslag van kardinaal Jules Mazarin te aanvaarden; vgl. *Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 374-376. Minder duidelijk sprak de koningin zich uit over het aanblijven van de ‘raden onveranderlijck’ kanselier Pierre Séguier, staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken.

4 Louis d'Astarac († 1677), burggraaf van Fontrailles, had in opdracht van Gaston van Orléans op 13 maart 1642 een verdrag met Spanje gesloten. Zodra dit nieuws Richelieu ter ore kwam, koelde hij zijn woede over deze heimelijke toenadering op de medeplichtigen Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat († 12 september 1642), markies van Cinq-Mars, en François-Auguste de Thou († 12 september 1642). Met zijn vlucht naar Engeland ontsnapte de burggraaf van Fontrailles aan de wraak van de kardinaal (‘Relation faite par M. de Fontrailles des choses particulières de la Cour pendant la faveur de M. le Grand, in *Mémoires de Montrésor*, p. 405-456).

5 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, verlangde bij zijn terugkeer revisie van het vonnis dat op 24 mei 1639 tegen hem was gewezen (*DBF* XII, kol. 1341-1342). Eerherstel werd ook begeerd door Nicolas Caussin S.J. (1583-1651), in 1637 biechtvader van koning Lodewijk XIII (*DBF* VII, kol. 1474-1475, en *Tallemant des Réaux* I, p. 254-255), Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, en haar bewonderaar Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf; vgl. nos. 6186, 6187 en 6188.

6 De teruggekeerde dames Marie-Catherine de La Rochefoucauld-Randan, markiezin van Sénecey, en Marie de Hautefort, de latere echtgenote van Charles de Schomberg, hertog van Halluin, namen weldra de posities over van de hofdames Françoise de Souvré, vrouwe van Lansac, en Catherine de Sainte-Maure, gravin van Brassac (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 26-32).

7 Henri II de Bourbon, prins van Condé, leidde bij afwezigheid van de hertog van Orléans de vergaderingen van de ‘Conseil d'Etat’ in het Louvre.

8 De jacht op de schatten, die Richelieu zijn familieleden Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, Armand-Jean, hertog van Richelieu, zoon van François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, en Jean-Armand de Maillé-Brezé had nagelaten, was geopend. Volgens mededeling van de gouverneur van Le Havre zou in zijn stad een bedrag van ‘quatre millions d'or’ verborgen liggen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 68 en 73).

9 Roger II de Saint-Lary, hertog van Bellegarde, maarschalk François, baron van Bassompierre, en Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, slachtoffers van het bewind van Richelieu, waren op voorspraak van de prins van Condé weer in de koninklijke gratie teruggekeerd (*Journal* I, p. 32).

partisans, Rembouillet[10] ende Moret,[11] die van de verborgen goederen van deselve cardinael groote kenisse hebben.

10 Nicolas Rambouillet (ca. 1576-1664), heer van Du Plessis, behartigde de financiële zaken van de kardinaal (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth*, p. 61-63).

11 Mogelijk de ontvanger Morel die in 1626 werkzaam was in Picardië (P. Grillon, *Les*

Voorts is seecker dat de marescal de Guebrian in Duytslant treckt met vijftienduysent man.[12] Men segt dat den marescal d'Odincourt vanwegen Vranckrijck, don Sylva vanwegen Spaignie sijn in Arragon, elck met twindighduysent man.[13] Daer loopt oock een gerught onder de gemeente, doch seer ongewis, dat eenighe steden van Sicilië souden sijn gerevolteert ende Fransche gernisoen souden hebben ingenomen;[14] oock dat de coning van Spaignie soude becomen hebben twintigh millioenen bij afleningh van 't silverwerck van de kercken.[15]

't Leger van monsieur de La Millery[16] is verdeelt, een groot deel gegeven aen de marescal Guebrian, de rest verstroyt in Campagne ende Picardië. Hijselve heeft oorlof versoght van de coniginne om te gaen nae eenige gesonde wateren ende becomen. 't Casteel van Tortona can 't niet langer houden.[17]

De vrunden van de mareschal de Marillac[18] ende monsieur de Thou hoopen door forme van justicie de sententie tegen die beyde door commissarisen gewesen te niet te doen. Den cancellier,[19] als op Saterdagh de gedeputeerde van het parlement bij de coninginne waeren, sprack vanselfs dat men de memorie van monsieur de Thou behoort te restabliëren, maer de vrunden begeren dat niet door gratie.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 23 May 1643.
En in dorso: Paris, den 23 May anno 1643.

6227. 1643 mei 23. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Miror et ego et qui hic res landgraviae agunt[2] post mortem regis Ludovici XIII

12 Maarschalk Guébriant had zijn manschappen opdracht gegeven een schipbrug aan te leggen tussen Wittenweier en Rhinau; vgl. *Gazette 1643*, no. 66, dd. 30 mei 1643.
13 De nieuwe bevelhebber van het Spaanse leger don Felipe de Silva liet deze zomer de gelegenheid voorbijgaan om een offensief te beginnen tegen het leger van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 245-254).
14 De Fransen zouden de haven van Gaeta zijn binnengedrongen (*Gazette 1643*, no. 64, dd. 23 mei 1643); zie ook *Lettres Mazarin* I, p. LXXXI.
15 Berichten over de noodtoestand in Spanje en de gevangenname van de 'conde-duque' de Olivares werden gepubliceerd in de *Gazette 1643*, no. 60, dd. 16 mei 1643; vgl. J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 656-663.
16 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, had in de strijd over de rechten op het gouverneurschap van Bretagne zijn krediet aan het hof verspeeld (*Mémoires de Brienne* I, p. 80-81, en *Mémoires de La Châtre*, p. 196-197 en p. 211). Kort daarop vroeg hij ontheffing van zijn bevelhebberschap over het Franse leger in Bourgondië aan.
17 Het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona capituleerde op 27 mei.
18 Louis de Marillac (1572 - † 10 mei 1632), graaf van Beaumont-le-Roger, maarschalk van Frankrijk, werd in 1630 op last van Richelieu gearresteerd. Zijn proces werd voor commissarissen onder voorzitterschap van kanselier Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, gevoerd (*Tallemant des Réaux* I, p. 290-291 en p. 958-959).
19 Kanselier Pierre Séguier had het proces tegen de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou voorbereid; vgl. *Mémoires de La Châtre*, p. 212-214, In het *Journal d'Olivier d'Ormesson* noch in de *Mémoires d'Omer Talon* wordt melding gemaakt van dit detail in de toespraak van de kanselier op zaterdag 16 mei 1643.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 140; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 289 no. 481. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 63.
2 Grotius denkt hierbij aan resident Winand von Polhelm en Adolf Wilhelm von Krosigk, raad van Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg, landgravin van Hessen-Kassel. De laatste

neminem venisse ad nos ex secretariis Status, ita ut moris est, qui certos faciat, me quidem de tuendis foederibus, Hassicos autem de foedere - nam dies eius exiit - instaurando. Tantum exacta proxima die Dominica venit ad me Girautius, admissionalium administer. Dixit ad me venturum comitem Brulonem, successorem et filium eius qui antehac eo munere admissionalis functus fuit et nunc est mortuus.[3] Sed petebat pro eo honore[m] apud me quem neque Angliae legati[4] neque Venetus[5] ei concessere. Dicebam frustra eum a Suedia sperare quod a Venetis impetrare nequisset. Itaque post horas aliquot idem Girautius ad me rediit. Significavit dolorem reginae regentis ex morte mariti, cuius sciret et nos esse participes. Quod verum esse, verbis ad eam rem et honorem regis defuncti appositis sum testatus. Addidit ille paratam reginam regentem implere foedera cum reginae nostrae patre[6] facta. Cum a ratione alienum esset nullam foederum post id factorum[7] mentionem fieri, dissimulavi tamen ego hoc, dubitans, ipsius esset error, an dictata res a Mazarino, sed sufficiebat mihi non eum esse Girautium, quicum de talibus negotiis agi mos aut ius esset. Quare breviter dixi non dubitare me quin regina nostra ita ut hactenus perstitura esset in foederibus et amicitia et proposito quod ostendisset hactenus, qua de re acturum me cum regina regente ubi eius adeundae facta esset mihi potestas. Quod brevi futurum spopondit, et futurum puto in ea quae iam adventura est hebdomade.[8]

Die Martis ad me venit domesticus Mazarini Sillonus[9] et salutatione officiose peracta dixit reginam regentem perstare in bello persequendo et velle XV millia mittere in ipsam Germaniam. Rogabat id ut significarem; scripturum et ipsum Mazarinum.[10] De foederibus nihil explicate. Nec si quid dixisset, eius habenda erat ratio, cum non esset regius minister, sed Mazarini. Postea intellexi missum hinc aliquem[11] ad landgraviam Hassiae, ut ibi innovetur foedus. Dixere mihi ministri ducis

was in februari naar Parijs gegaan om te onderhandelen over de verlenging van het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639 (Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162(1960), p. 70-77).

3 De graaf van Brulon was 'introducteur des ambassadeurs'. Zijn zoon Anne († 1685) had in 1642 de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn vergezeld op diens reis naar het koninklijke legerkamp in de Roussillon (*Episodes Guébriant*, p. 289 en p. 419, en *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 1424). Beiden maakten gebruik van de diensten van de 'aide' René de Girault (Giraut); zie no. 3126 (dl. VIII), en *Episodes Guébriant*, p. 448.

4 Koning Karel I van Engeland liet zich in Parijs vertegenwoordigen door de resident sir Richard Browne. Omstreeks deze tijd kreeg hij assistentie van sir Balthasar Gerbier, ceremoniemeester aan het Engelse hof (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 280).

5 Girolamo Giustiniani, ambassadeur van Venetië aan het Franse hof (*Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia* II, Venetië 1859, p. 363-388).

6 Op 13/23 januari 1631 had koning Gustaaf II Adolf te Bärwalde een Frans-Zweeds subsidieverdrag getekend (Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 1-2, en S. Goetze, *Die Politik des schwedischen Reichskanzlers Axel Oxenstierna*, p. 71).

7 Het in 1643 geldende verdrag tussen Frankrijk en Zweden was in 1636 te Wismar gesloten en in maart 1638 in Hamburg geratificeerd; het werd in juni/juli 1641 te Hamburg verlengd; zie nos. 5308 (dl. XII) en 6133.

8 Op vrijdag 29 mei kreeg Grotius de gewenste audiëntie.

9 Jean de Silhon (ca. 1596-1667), secretaris van kardinaal Jules Mazarin (*Mémoires de Brienne* I, p. 16).

10 De kardinaal richtte zich tot de koningin van Zweden in een persoonlijk schrijven van 27 juni 1643. Dezelfde dag liet hij brieven uitgaan naar kanselier Axel Oxenstierna, Lennart Torstensson en Gustav Karlsson Horn (*Lettres Mazarin* I, p. 208-212).

11 Vermoedelijk de heer van Beauregard, Frans resident te Kassel (*Episodes Guébriant*, p. 321). In een schrijven van 10 juli 1643 gaf Jules Mazarin de landgravin de verzekering dat Frankrijk de belangen van de bondgenoten nooit uit het oog zou verliezen (*Lettres Mazarin* I, p. 243-245).

Aurelianensis decretum fuisse ut ad me veniret Chavigniacus[12] et mirari ducem id non factum. Dubito annon liberum sibi servare velint aut foedera cum Suedia facta servare, aut, si ita res tulerit, ex regis morte disputationem texere. Exspectabo mandata quid ultra hac in re faciendum sit. Interim sic loquar sicut nuper ad principem Condaeum:[13] non dubitare me quin regina nostra parata sit stare

12 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, bekleedde tegelijkertijd ook de functie van kanselier aan het hof van Gaston van Orléans. Zijn aanblijven stond nu ter discussie (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 48 en p. 59).

13 Over zijn onderhoud met Henri II de Bourbon, prins van Condé, sprak Grotius in zijn brief van 25 april 1643 (no. 6187).

cunctis foederibus et maneat in proposito non impediendi iustam pacem communem et, si ea haberi non posset, bellum gerendi. Qua de re me locuturum cum regina regente dixi et Sillono et aliis qui ad me venere.

Chavigniaci animum nonnihil turbare potuit ingens quae hic facta est scenae versatio, non ex voto ipsius. Cum adhuc Sancti Germani esset regina, missionem petierunt et cardinalis Mazarinus et Chavigniacus. Dixit regina nondum id ferre res, sed addidit ad Chavigniacum nimis tenuiter eum de se existimasse, cum credidisset se passuram ipsum sibi aequari in rerum regimine.

Cum die Veneris regina cum liberis in hanc urbem venisset,[14] postridie venere ad eam missi a parlamento ad fidem regi testandam. Aderant frater regius, princeps Condaeus et alii quidam. Ibi dixit regina[15] habere ducem Aurelianensem quod ipsis diceret. Dux Aurelianensis graviter conqueri coepit de isto nuper facto decreto, iniurioso, ut dicebat, in se et reginam. Dedit etiam chartam cancellario in qua contineri dicebat regis voluntatem, simul a regina regente petiit reditum omnibus suam ob causam exulantibus cum restitutione bonorum ac honorum. Concessit id regina, quamquam difficultatem movebat princeps Condaeus super Fontaralio, qui internuntius fuerat istarum pactionum cum Hispania propter quas periit Cinqmartius. Tota vetus cohors Aurelianensis in spem huius indulgentiae iam huc venerat. Cognaeus[16] exspectatur eritque ut ante cancellarius ducis Aurelianensis, quem locum occupaverat Chavigniacus.

Die Lunae mane ivere in parlamentum rex, regina, dux Aurelianensis, princeps Condaeus, filius eius princeps Contiacus, dux Vendocinensis et quotquot ad urbem erant tum duces et pares tum mareschalli Franciae. Convenerant ex omnibus classibus parlamentariis et praesides et consiliarii. Ibi orationibus quibusdam habitis in honorem reginae regentis, dictum est et in acta relatum eam fore regentem cum liberrima potestate nec adstrictam plurium sententiis, ducem Aurelianensem fore eius vicarium et exercituum imperatorem et primum in consilio, principem Condaeum primum in consilio duce Aurelianensi absente, caeterorum consiliis et ministeriis usuram reginam quantum et quomodo ex usu esse rerum iudicaret. Peractum hoc omnium qui aderant consensu, etiam cancellarii, multum se excusantis de facto antehac decreto. Dicebat imperatum sibi fuisse a rege, ut eam sequeretur chartam quam ipsi traditurus esset Chavigniacus; ea continebat id decretum quod nunc abolitum est. Postquam exitum e parlamento est, regina regens breve misit ad cardinalem Mazarinum, ut consiliarius esset Status et locum haberet post ducem et principem, praeterea ut domus reginae inspector esset. Chavigniacus confirmatus in secretariatu ad res externas. Horum hic satis aegre concoquit mutationem hanc, at Italus egregie dissimulat. Redit inter alios et Espernonius non ex voto principis Condaei. Redibunt et Castellonovius et Chevreusia, notati decreto illo antehac facto. Proposuit cancellarius ut et Thuani restituatur memoria, sed eius propinqui volunt iudiciali forma id fieri. Idem sperant se effecturos Marillaci quondam marescalli heredes.

14 Anna van Oostenrijk en haar zonen koning Lodewijk XIV en prins Philippe, hertog van Anjou, maakten op vrijdag de 15de mei hun intocht in Parijs. De volgende dag hielden zij een ontvangst in het Louvre waarbij ook de hertog van Orléans aanwezig was (C. Dulong, *Anne d'Autriche*, p. 246-254).

15 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 23 mei 1643 (no. 6226).

16 Jacques Le Coigneux († 1651), president van het Parlement van Parijs en kanselier van de hertog van Orléans, was in 1632 door het Parlement van Dijon ter dood veroordeeld. Hij stelde zich met een haastige vlucht naar de Zuidelijke Nederlanden in veiligheid (*Tallemant des Réaux* II, p. 7-10 en p. 913-917, en *Mémoires d'Omer Talon* I, p. 243-246).

Die Martis pugnatum est ad Rocroium[17] patefactumque mundo nullas fuisse tacitas

17 De troepenmacht van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, stootte bij Rocroi op het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. De Spanjaarden verloren in de slag van 18-19 mei 15000 man (6 à 7000 doden en ca. 8000 gewonden of gevangenen). De verliezen aan Franse zijde beperkten zich tot 2000 doden en 2000 gewonden, onder wie de ondercommandant maarschalk François de l'Hospital (1583-1660), graaf van Rosnay, sieur du Hallier (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 66-133, en *Gazette 1643*, no. 64, dd. 23 mei 1643).

indutias inter Hispanum et Gallum. Dicuntur caesa a Gallis duo millia Hispanorum qui Rocroium obsederant et iam oppugnationem parabant; capta quatuor millia, machinae quindecim. Pugnatum acriter ab hora quinta matutina ad nonam. Magnum eo proelio decus peperit sibi dux Anguianus, cuius summum ibi fuit imperium; proximum Hallerii, qui graviter vulneratus est.

Qui ad colloquia pacis ituri sint, rursum in incerto est. Quidam pro duce Longovillano iturum putant comitem Alaisium.[18] Incertus est et eventus de Tellerio, quem Mazarini gratia Noyerio substituerat.[19] Obtinuit apud reginam ducissa Guisiae, ut regina filio eius, duci Guisiae, scriberet cum titulo archiepiscopi Remensis, velut irritis binis quas dicitur fecisse nuptiis.[20] Uxor ducis Aurelianensis venit in arcem Medoni, ut ibi sumat vestes lugubres; deinde cum marito habitatura in aedibus Lucemburgicis, quae reginae quondam matris fuere.[21] Mileraii qui fuit exercitus partim Guebriano datus est, partim alio dispertitus. Ipse a regina permissum poposcit eundi ad aquas salubres et obtinuit. Esguillonia in urbem rediit, sed plerumque in feminarum monasteriis latet.

In solenni illo conventu parlamentario non adfuit Mazarinus. Si venisset, voluisset eum praecedere episcopus Bellovacensis, comes et par Franciae et in magna apud reginam gratia.[22] Dux Aurelianensis et praefecturam Arverniae et custodes corporis sibi ablatos antehac recepit.[23] Dux Bulionius hic est et laborat ut sibi reddatur Sedanum.[24] Ante reiectionem decreti quod pluralitatis vocant ii qui tunc res agebant mandata pro legatis ad pacem conceperant sub nomine consilii regiminis. Id nunc mutandum erit.[25] Inter alia inopinata quae fecisse deprehenditur cardinalis Riceliacus et hoc fuit quod regis nomine a pontifice dispensationem petiit, ut ii qui essent in custodiis, quos satis constaret deliquisse, sed ita ut id iudiciali forma probari non posset aut non expediret, illos veneno aut aliter clam tollere liceret. Papa quidem

18 Begin mei had koning Lodewijk XIII bekend laten maken dat staatsraad Henri d'Orléans, hertog van Longueville, de Franse delegatie ter vredesconferentie zou leiden. Over diens vervanging door Louis-Emmanuel de Valois (1596-1653), graaf van Alais, gouverneur van de Provence, zal later niet meer gesproken worden (*DBF* I, kol. 1094-1097).

19 Op voorspraak van Mazarin kreeg Michel Le Tellier in april de uitnodiging om de ontslagen staatssecretaris François Sublet de Noyers op te volgen. Begin mei vermoedde men dat de vervanging slechts voor de duur van zes maanden was.

20 Henriette-Catherine de Joyeuse, weduwe van Charles de Lorraine, pleitte voor de terugkeer van haar zoon Henri II de Lorraine, hertog van Guise, aartsbisschop van Reims. Om volledig eerherstel te verkrijgen moest de hertog zijn echtgenoten Anna van Gonzaga en Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), in de steek laten; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 44 en p. 78, en *Tallemant des Réaux* I, p. 591-592 en p. 1198-1199.

21 Bij aankomst in Meudon arrangeerde Gaston van Orléans voor zijn vrouw Margaretha van Lotharingen een nieuwe inzegening van hun huwelijk. Na afloop van de plechtigheid begaf het paar zich naar Parijs, waar het zich installeerde in het paleis 'le Luxembourg' (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 437-438, en *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 1488).

22 In december 1642 had Mazarin ingestemd met gewijzigde préséance-voorschriften; zie no. 6017 (dl. XIII). Van deze verandering maakte Auguste Potier, bisschop van Beauvais, gebruik om voor zich de plaats van 'eerste dienaar' van de koningin op te eisen (*Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 170 en p. 1283).

23 Hiermee werd het koninklijk besluit van 1 december 1642 volledig ongedaan gemaakt; vgl. no. 6000 (dl. XIII), en G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 283-293.

24 Op vrijdag 22 mei ging in Parijs het gerucht dat Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, bij de koningin sterk aandrong op teruggave van zijn familiebezit Sedan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 57-58).

25 Vgl. n. 6219 n. 8. De regentschapsraad werd de 18de mei ontbonden. In de definitieve versie van de instructie voor de gevolmachtigden ter vredesconferentie zal dan ook uitsluitend verwezen worden naar de regentesse en haar zoon koning Lodewijk XIV (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 58-149).

id negavit, ut longe ituri exempli, sed creditur is cardinalis sibimet permissum ad multa talia dedisse.

In Arragonia dicuntur esse et pro Gallis Motta Odincurtius et pro Hispanis Silva.

Exercitus utrinque XX millium. Dertonae arx vix est ut longius defendatur. Pascitur hic plebs rumoribus de Sicularum civitatum ad Gallos defectione. Rembulietus et Morellus publicani in Bastiliam dati sunt, ut conscii abditarum pecuniarum cardinalis Riceliaci. Redeunt in aulam et Cosserius, poenitentiarius quondam regis, et Hautefortia et Seneschaea. Regis defuncti corpus portatum est in aedem Sancti Dionysii,[26] intestina in aedem Virginis in hac urbe, per Hoxiam ad iesuitas.[27] Princeps Condaeus in cubiculum et carrucam regis intrat quoties vult; habet et partem Luparae ad suos usus. Protegit quantum potest amicos cardinalis Riceliaci, quorum Ponticurleus in Portum Gratiae concessit. Dux Bellegardius, mareschalli Vitriacus et Bassampetra damna sua reparare volunt ex bonis Riceliaci.

Erfurdiani magna tributa exigere dicuntur de agris Bambergensi et Wurtzburgensi.[28] Rex autem Hispaniae viginti milliones confecisse de argento ecclesiarum sola fide restitutionis. Clades illa quam apud Rocroium accepit Hispanus facile poterit animum et Hispani et imperatoris flectere ad pacem aliquam, sive communem, sive peculiarem.

Postquam haec scripseram, venit ad me princeps Condaeus. Dixit, quod suspicabar, velle reginam regentem renovare foedus cum Suediae regina, mutatis quibusdam. Dixi quantum ego iudicare possem nihil opus renovatione, cum foedera facta essent etiam inter duo regna. Suadebat ut mandatum impetrarem videndi cardinalis Mazarini. Caetera benigne omnia.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det Sublimitati tuae felicia omnia,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XXIII Maii 1643.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Foedus Galliam inter et Suediam renovandum. Regina vidua regni fasces suscipit. Ministrorum mutatio. Hispanorum ad Rocroium clades. Hispanica.

6228. [1643 mei 23]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

26 Het lichaam van koning Lodewijk XIII werd de 19de mei overgebracht naar Saint-Denis. Zijn ingewanden en hart gingen naar de Notre-Dame te Parijs en de kapel van het college van de jezuïeten te La Flèche (*Gazette 1643*, no. 62, 'extraordinaire du XXII may MDCXLIII', met daarin een verslag van 'le commancement des honneurs rendus au corps du roy défunt Louis le Juste').

27 Lees: 'cor Flexiam ad iesuitas'.

28 Een delegatie uit de bisdommen Würzburg en Bamberg was begin mei in Erfurt om met de Zweedse commandant van het garnizoen te onderhandelen over verlaging van de verschuldigde contributie (*Gazette 1643*, no. 63, dd. 23 mei 1643).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 78.

Monsieur le president Bailleuil,[2] que je sçay estre vostre ami, a eu tousjours grand credit et en aura plus, puisque la reine Lundy dernier en la presence du roy,[3] d'elle-mesme, du duc d'Orleans, du prince de Condé et son fils le prince de Conty, du duc de Vendosme, des ducs et pairs, des mareschaux de France, des presidents et conseillers de toutes les

2 Nicolas de Bailleul († 1652), president van het Parlement van Parijs, kanselier van koningin Anna van Oostenrijk, kreeg in 1641 het dwingend bevel om Parijs te verlaten. In het najaar van 1642 werd hij door koning Lodewijk XIII uit zijn ballingsoord teruggeroepen. Thans stond hij op de nominatie om staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, op te volgen (*DBF* IV, kol. 1299-1301).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 23 mei 1643 (nos. 6226 en 6227).

chambres a esté declarée regente pure et simple sans estre adstreincte à la pluralité, le duc d'Orleans son lieutenant et general des armées et chef de son conseil, le prince de Condé chef du conseil en absence du duc d'Orleans, avecq plein pouvoir de donner aux autres tel employ que sa Majesté voudra. Voila un grand changement. Il y aura bien d'autres encore. Le duc d'Orleans a obtenu le restablissement de tous ceux qui avoient pati pour sa cause, dont plusieurs estoyent desja arrivez icy, entre autres Fonteraille, fabricateur du traitté avecq l'Espagne, pour lequel Cinq-Mars a pati. Coigneux revient pour decharger monsieur de Chavigny d'estre chancelier du duc d'Orleans. Le duc d'Elboeuf revient, Cosin, jadis confesseur du roy, la Senesché, la Hautefort, mesme la duchesse de Chevreuse. Chasteauneuf revient aussi en cour. Le duc de Bellegarde, les marescaux de Bassompierre et Vitry veulent reprendre leurs dommages sur les biens du feu cardinal de Ricelieu. Rembouillet et Moret partizans sont dans la Bastille pour descouvrir les richesses cachées dudit cardinal. Pont-Curlay est à Havre de Grace, madame d'Esguillon tantost dans l'un, tantost dans l'autre couvent. Monsieur le prince fait tout ce qu'il peut pour les proteger. Je croy qu'on a envoyé d'icy à madame la landgrave pour renouveller le traitté qui est exspiré.

La bataille, gagnée par les Fransois à Rocroie Mardy passé, où il a eu deux mille tuez, pris quatre mille et quinze pieces de canon, tesmoigne que Dieu est pour la reine et qu'il n'y a point de trefve tacite entre la France et l'Espagne. Le duc d'Anguien a acquis grand honneur. Le marescal de l'Hospital, c'est-à-dire monsieur d'Hallier, y a esté blessé. On nous asseure que le marescal de Guebrian ira avecq quinze mille hommes dans l'Allemagne, que La Motte-Odincourt est dans l'Arragon avecq vingt mille hommes, à qui don Silva s'oppose avecq une armée esgale, que le roy d'Espagne de l'argenterie empruntée des eglises a amassé vingt millions.

Le corps du roy est à Saint-Denis, ses entrailles à Nostre-Dame de cette ville, son coeur va à Flesche. Le prince de Condé a son departement au Louvre, place dans la chambre et carosse du roy quand il veut. La duchesse d'Orleans va se mettre à Medon pour s'habiller en dueil. Après, elle ira demeurer au Lutzenburg avecq son mary. Le cardinal Mazarini a un brevet de conseiller d'Estat et premier après les princes et surintendant de la maison de la reine. Monsieur de Chavigny sera secretaire d'Estat comme cy-devant. Monsieur de Guise est derechef recognu archevesque de Reims, nonobstant que deux personnes pretendent sur luy mariage. Le duc d'Espernon revient aussi et le duc de Bouillon espere de ravoir Sedan.

On n'est pas certain qui seront ceux qui iront à la paix. Tillier n'est pas asseuré de sa charge, à laquelle il estoit appellé lorsque des Noyers fust denié. Les parents de monsieur de Thou et du feu marescal de Marillac esperent faire casser par justice ce qui a esté faict contre les defuncts. L'armée de monsieur de La Milleray est en partie donnée au marescal de Guebrian, en partie distribuée ailleurs. Luy-mesme a obtenu permission de la reine d'aller aux eaux. La citadelle de Tortone ne se pourra plus defendre. On fait icy courir le bruict de quelques villes de Sicile qui, revoltéez de l'Espagnol, auroient pris garnison de France, ce que je n'asseure pas. Le baron d'Ossonville fait le malade.[4]

Les deliberations aux Provinces-Unies pour trouver de l'argent seront de temps en temps plus difficiles.[5] Quant au Stricland, les Hollandois n'ont pas de tort quand ils disent que les ministres ne doivent pas patir pour ce qu'ils font par ordre de leurs

4 Het ontslag van zijn beschermheer François Sublet de Noyers zou wel eens de reden kunnen zijn van de verminderde strijdlust van Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach; vgl. nos. 6179 en 6198.

5 De Staten-Generaal en de Staten van Holland stelden een beslissing over de betaling van de achterstallige soldij aan de officieren en manschappen van het Staatse leger telkens uit.

principaux, mais le temps a esté qu'ils ne se sont pas souvenus de cette maxime tres equitable.[6] Je

6 Op last van het Lagerhuislid John Pym had de Engelsman Walter Strickland de Staten-Generaal schriftelijk geattendeerd op het feit dat de Staatse blokkadevloot voor Duinkerken twee ‘royalistische’ schepen had doorgelaten. Zijn schrijven werd op 25 april in de vergadering van de Staten-Generaal gelezen. De meerderheid van de aanwezigen nam aanstoot aan de beschuldigingen van de afgezant van het Parlement en eiste genoeg-

croy que le parlement donnera du contentement au prince d'Orange, mais si le parlement envoye un autre il se faudra bien garder de ne luy donner audience en publicq, si on ne veut pas offenser tous les roix.[7] Je ne croy pas que les deputez d'Hollande et Zelande avant la paix de Gand ayent obtenu audience publicque.[8] Je voy que Nieumegen suit l'intention des petites provinces.[9] Je vous remercie de la responce donnée aux deputez de l'electeur de Coulogne.[10]

Je croy que le roy de Danemarq a l'intention premierement de forcer la ville d'Hambourg à quelque accommodement,[11] aprèz d'assister le roy d'Angleterre. L'electeur de Brandenburg a ses deputez près de l'ambassadeur d'Oxenstiern.[12] Dieu veuille qu'ils facent quelque chose de bon.

Bovenaan de copie staat: M. Wicquefort.

6229. 1643 mei 24. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Mors regis optimi quantum eos qui Galliae bene volunt contristet, facile potest divinari et maximi miraculi loco erit, si tristis hic casus nihil novi in Gallia, quae semper aliquid monstri alit, producat. Illud satis perspicio regem quantum humano consilio fieri potuit liberorum et subditorum securitati prospexisse, sed et hoc scio multa posse accidere quae etiam in regno ubi minus mobilia sint ingenia statum per se tranquillum conturbent. Accedit quod illud effatum sapientissimi regis fere videatur esse perpetuum, quo infelix id pronuntiatur esse regnum cuius rex puer est, quod vel ipsa defuncti regis infantia convincit.[2] Sed spero Deum Optimum Maximum hoc

7 De afgevaardigde van het Parlement kreeg geen toegang tot de plenaire vergaderingen van de Staten-Generaal. Dit principiële standpunt werd niet gedeeld door de Staten van de afzonderlijke gewesten.

8 De pacificatie van Gent van 8 november 1576. Een klein jaar eerder had koningin Elisabeth I een delegatie van de opstandige gewesten slechts een particuliere ontvangst verleend (*Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre sous le règne de Philippe II* VIII, Brussel 1889, p. I-XX).

9 Twee commissies uit de Staten van Holland en Zeeland trokken het land in om de andere gewesten te overtuigen van de noodzaak om wijzigingen aan te brengen in de instructies voor de gedeputeerden ter generaliteit. In Gelderland stootten de commissarissen op verzet van het kwartier van Nijmegen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 899, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 381-382).

10 Het antwoord van de Staten-Generaal op de nota die de Keulse gezanten Wilhelm Salentin Ketzgen von Gerritshoven en dr. Lambert Nothen hadden ingediend over de demilitarisatie van de Westfaalse Kreits (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 892-894). Na ruggespraak met Frankrijk en Hessen-Kassel besloten de Staten deze kwestie ter tafel te brengen op de aanstaande vredesconferenties (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 223-224).

11 Koning Christiaan IV van Denemarken liet een fort in de Elbe bouwen om daarmee de Hamburgers te dwingen tot erkenning van zijn oppergezag; zie no. 6230.

12 De Brandenburgse commissarissen Sigismond von Götze en Gerhard Rumelian Leuchtmar von Kalcheim hadden in mei de onderhandelingen met de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna over de ratificatie van het in 1641 overeengekomen Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag hervat.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 359. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6216, beantw. d. no. 6244.

2 Vgl. de 'Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée en Parlement le 21 avril 1643'.

optimi regis posteritati daturum ut a talibus calamitatibus immunis sit Gallia, neque vanum omen esse ostendit in ipsis quasi

regni incunabulis obtenta adversus Hispanos victoria, de cuius vera magnitudine nondum nobis constat.[3]

Prodiit iam Graswinkelii epistola pro monarchia Britannica, cuius partem tibi visam scio.[4] Videntur ibi quaedam inspergi quae contra armorum nostrorum iustitiam obiici possint, quod advocatum fisci non decet. Sunt et quaedam argumenta non satis firmis innixa tibicinibus, ut ea quae de privilegiis et contractibus principum generaliter disputat. Puto Seldenum[5] ei paratum adversarium, neque nostrum vadimonio defuturum, atque ita totam hanc controversiam de Maiestate eiusque partibus egregie disputandam.

Interea rex post captam Redingam[6] fortuna minus prospera uti creditur, haud satis instructus a[p]paratu bellico et ab uxoris exercitu per Farfaxium distentus.[7]

Nunc ad te redeo. De Anthologia scripsi nuper et diu hoc animo agitavi ut haec cura Ryckewartio committeretur, quam ille in gratiam Nerani non recusabit.[8] De poematis quid a Blavio sperare ausim, qui necdum absolvit Lucanum?[9] Sed de hac re et retundenda ferocia eius quem nominas[10] spero me brevi cum amicis Amstelodamensibus coram acturum, ut nuper monui.

Quo diligentius lego libellum Simplicii, eo magis mihi subolet stilus socinianus, et iam ex Utenbogardo intelligo esse quendam eius sectae nomine Slegtingium, qui in his nostris partibus aut sit aut fuerit, quem ille auctorem esse putat.[11] Illud miror tanto post tempore nondum publicari libellum a Blavio, ut mihi multis argumentis constat, impressum.[12] Quare si quid raptim velis opponere, poterit et hoc ab ipso imprimi, ut eodem fere tempore cum ipso libello prodeat.

Dixi et Utenbogardo et Patio, Wouwiae affini, quae de pecunia Treseliana scribis.[13]

3 Op de dag dat het stoffelijk overschot van koning Lodewijk XIII naar Saint-Denis werd overgebracht, behaalde Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, bij Rocroi een schitterende overwinning op de verzamelde Spaanse troepenmacht van don Francisco de Melo.

4 Van Joachim de Wicquefort had Grotius al een deel van Graswinckels ‘Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne’ ontvangen; vgl. no. 6220.

5 De Engelse jurist John Selden (1584-1654), lid van het Lagerhuis. In de Republiek verwierf hij bekendheid met zijn geschrift *Mare clausum* tegen Grotius' *Mare liberum* (*DNB* LI, p. 212-224); vgl. *BG* no. 541 en *BsG* nos. 55-58.

6 De koningsgezinde stad Reading gaf op 7 mei de strijd tegen het parlementsleger van Robert Devereux, graaf van Essex, op (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 271).

7 De weg van York naar Oxford werd onveilig gemaakt door manschappen van Ferdinando Fairfax (1584-1648) (*DNB* XVIII, p. 132-133). Eind juli forceerden 3000 infanteristen en 2000 ruiters van koningin Henriëtte Maria een doorbraak door de vijandelijke linies.

8 Willem de Groot overwoog het persklaar maken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* toe te vertrouwen aan de Brielse dichter-arts Justus Rijckewaert en diens aangetrouwde verwant Johannes Naeranus, boekhandelaar en uitgever te Rotterdam.

9 Een week later kreeg Willem de Groot de eerste gedrukte exemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus onder ogen (*BG* nos. 430 en 431); zie no. 6242.

10 De persoon in kwestie is de Haagse hofpredikant André Rivet.

11 Jonas Schlichting (1592-1662), sociniaans predikant te Rakow, had onder de schuilnaam Joannes Simplicius ‘Notae’ opgesteld bij Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) ad 2 Thess. 2:1-17; vgl. no. 6139. Zie voor de auteur, *ADB* XXXI, p. 489, en *Corresp. Mersenne* XII, p. 316 en XIII, p. 159. Diens zoon Johan bezocht in de jaren 1639-1642 Frankrijk en de Republiek (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 308, en *Corresp. Mersenne* X, p. 723).

12 Ook André Rivet wees de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu aan als de drukker van dit sociniaanse werk (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 4 en p. 12, en *BG no. 1100 rem. 5 en BsG* no. 325).

13 Johannes Wtenbogaert en de advocaat Marten Paets (Paedts), schoonzoon van Machtelgen Aelbrechts van Leuningen († 1661), weduwe van de Haagse boekdrukker Hillebrant Jacobsz. van Wouw (J.E. van Someren Brand in *Algemeen Nederlandsch Familieblad* 6(1889), p. 110). De weduwe was de schoonzuster van Daniel Tresel, wiens handelshuis te Rouaan in de

Illud interea scias velim, arrestum tuum elapso iam post impetrationem anno et amplius revera expirasse. De chartis tuis quando ita fieri vis, cogitabo ubi rediero, quanquam certus sum neminem deputatorum scire ubi tuae chartae lateant neque iam sciri id posse.[14]

Vale.

Filius meus Johannes[15] hos versiculos in regis mortem scripsit, quos quia ex ipsius inventione sunt, testandi affectus nostri causa hisce litteris includere volui,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

XXIV Maii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Iunii.

En in dorso: 24 Maii 1643 W. de Groot.

6230. 1643 mei 25. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Solita fretus indulgentia iterum audeo illustres curas Excellentiae vestrae simplici devotione interrumpere. Multa hic mercatoria plebs sibi fingit more suo de intentione Daniae regis,[2] sed res ipsa comprobat ipsum velle Hamburgum in potestatem redigere. Poscit enim a civitate imperialem pro quolibet fornace, clavem portae primariae, locum legato suo in curia, ut iuramentum fidelitatis filio praestent, causarum arbitrium summum ad se deferri. Navem etiam Hamburgensem circa Gluckstadium sibi vindicavit et civitatis syndicum doctorem Paulsonium, a principis Holsatii colloquio

zomer van 1641 failliet was gegaan. Over het beslag op de goederen van Tresel in de Republiek, zie nos. 5168 en 5183 (dl. XII).

14 Grotius' papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit zijn Rotterdamse huis waren gelicht, bleven onvindbaar. Men vermoedde dat zij ten huize van een van de Hollandse Statenleden zoek waren geraakt (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 172-174).

15 Johan (1625-1678), oudste zoon van Willem de Groot, volgde aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre de colleges van Vossius en Barlaeus. Later zou hij in Den Haag optreden als advocaat van de hertog van Koerland (Schutte, *Repertorium* II, p. 551-552). Zijn gedicht is verloren gegaan.

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 108^{r}-109^{v}. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6189, beantw. d. no. 6250.

2 In de *Gazette 1643*, no. 54, dd. 2 mei 1643, verscheen ook al een bericht over de offensieve plannen van koning Christiaan IV van Denemarken. Nadat de koning eerst verkondigd had dat hij manschappen wierf voor dienst in het leger van koning Karel I van Engeland, kwam in april aan het licht dat de vorst plannen had om de Hamburgers met geweld onder zijn heerschappij te brengen (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 96-105). In allerijl riep de Hamburgse raad de bemiddeling van Friedrich III (1597-1659), hertog van Sleeswijk-Holstein-Gottorp, in, een daad die de Deense koning bestrafte met de inhechtenisneming van de stadsadvocaat Broderus Pauli (1598 - † 1679) in de plaats Rendsburg (*ADB* XXV, p. 248-249).

redeuntem, Rensburgum captivum deduxit. Qui hic agit syndicus Hamburgensis[3] Generalibus Statibus quid sibi a rege fiat, exposuit et quantum id hisce etiam provinciis nocere possit, commonstravit, ut sua sponte offerrent opem, quam necdum exhibuerunt. Civitates Hanseaticae Hamburgo

3 Op 22 mei verleenden de Staten-Generaal audiëntie aan de Hamburgse jurist Barthold Muller. Nog voordat zij tot een uitspraak waren gekomen ontvingen de heren in Den Haag bericht dat door tussenkomst van de steden Lübeck en Bremen het stadsbestuur van Hamburg een vergelijk met koning Christiaan IV had getroffen (H.-D. Loose, *o.c.*, p. 105, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 902-908).

proximae auxilia parant et omnia tanquam in bello agunt. Stalhanskius peractis magna pompa Stetini nuptiis 29 Aprilis ad exercitum cum 800 pergit.[4]

Literas Chemnitianas[5] eadem qua priores confidentia Excellentiae vestrae devotus mitto.

Vale, illustrissime et excellentissime domine, et meae tenuitati semper fave, qui dum spiro sum, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 25 Maii 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Iunii.

En in dorso: 25 Maii 1643 Appelboom.

6231. 1643 mei 26. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Comme Lundi le 18 de Mai[2] la reine fust au parlement declarée regente pure et simple, non adstrainte à la pluralité des voix, le jour en suivant, dès le matin à cinq heures jusqu'à neuf heures, se donna la bataille par laquelle la ville de Rocroy, qui estoit assiegée par les Espagnols ... [sont deux mille][3] demeurez sur la place, pris quatre mille prisonniers, quinze pieces de canon, cent et cinquante drappeaux, le duc d'Anguien, qui a eu le plus haut commandement, plein de gloire, le marescal d'Hallier blessé. Voila une bonne entrée de la regence et un bon tesmoignage pour les alliez qu'il n'y a pas de trefve secrete.

On nous promet que le marescal de Guebrian marchera avec quinze mille hommes dans l'Allemagne. Si cela est, Coningsmarck se pourroit joindre à luy,[4] cependant que le marescal Torstenson de la Silesie passe en Boheme et envoye des bons capitaines au prince Ragosky.[5]

[Je demeure,] monsieur,
le vostre.

4 Generaal-majoor Torsten Stålhandske huwde Christina, nicht van veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn. Zijn aanwezigheid in het Zweedse hoofdkwartier in Bohemen was zo dringend gewenst dat hij niet toekwam aan een onbezorgde huwelijksreis; vgl. no. 6214.

5 Vgl. 6221. De bijlage met een nieuwe verhandeling van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius is niet overgeleverd.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 82. Antw. op een ontbrekende brief.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 23 mei 1643.

3 Op deze plaats zijn enige woorden weggevallen.

4 Ruiters van het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, waren eind april bij Torgau de Elbe overgestoken.

5 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen zocht Zweedse steun voor zijn aanval op de Habsburgse landen.

Le 26 May 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6232. 1643 mei 27. Van J.F. Gronovius.[1]

Illustrissime domine,

Qui has tradet tibi adolescens,[2] moribus, eruditione, natalibus ornatissimus, putavit aliquid commendationis accessurum sibi si meas ad te deferret. Pater ei est vir iamdudum amplissimae dignitatis, Georgius Richterus, reipublicae Noribergensis consiliarius, academiae Altorfinae procancellarius, ad regem quondam tuum et Imperii proceres aliquoties legatus, semper optimarum partium. Qui quantopere literas amet, vel ex hoc aestimabis quod, cum ante undecim annos me tum Altorfii studiorum causa agentem nosse coepisset, quod acriori quodam ac vulgus amore ad eas me ferri opinaretur, ab eo tempore inter gravissimas occupationes crebris amicae manus pignoribus et adfectus sui admonere et ad praeclara quaeque hortari me non destitit. Et ipse fortassis tibi quoque vel ex amicitia vetere vel ex epistola in Rutgersianis Lectionibus edita[3] cognitus est. Ego certe studiosissimum tui admiratorem fuisse semper scio. Haec dixisse sufficiat; nihil enim rogabo, quod solent qui scribunt συστατιχὰς, ne quidquam precibus meis, omnia tuae humanitati lator debeat. Qui me quoque beneficio adfecisse visus, quod testandae perpetuae meae erga te observantiae hanc viam mihi ministravit, cum alioquin viliorem me iudicem quam ut argumentum domo petitum in literas tua negotia et studia moraturas dignum conferre me posse existimem.

Ut tamen per hanc occasionem de me aliquid addam, audivisti forsan me hanc quietem ambitiosae, quae in patria monstrabatur, spei praetulisse. Nec paenitet: satis enim honeste habemur; munere cum omnium gratia defungimur; quod licet, Musis nostris amoenioribus vacamus. Iamque adfecti sunt tres alii libri Observationum, peregrinationis non ita pridem peractae tumultuariam operam maturiori meditatione exactam exhibentes, prioribus, si quid iudicio accrevi, multo luculentiores.[4] Ubi his extremam manum imposuero, totum - σὺν θεῷ εἰπεῖν - vindicabunt Senecae tragoediae;[5] nec interea otiosae Thebais et Alexias[6] conquiescent.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Ontwerp eveneens aanwezig te Leiden, UB, Gron. 55, f. 51^{v} (Dibon-Bots, *Inv. Corresp. Gronovius*, p. 103 onder de datum 17 mei 1643). Johannes Fredericus Gronovius (1611-1671), geboren te Hamburg als zoon van David Gronow en Margaretha Langermann, liet zich in 1631 inschrijven aan de universiteit van Altdorf (Steinmeyer, *Die Matrikel der Universität Altdorf* I, p. 218). Op advies van Grotius trok hij in 1634 naar de Republiek. In het voorjaar van 1639 begon hij aan zijn 'tour'. Hij bezocht Engeland, Frankrijk en Italië. Op de terugweg bracht hij een bezoek aan Grotius (no. 5479 (dl. XII)). Kort na zijn aankomst in de Republiek (1642) kreeg hij een leeropdracht aan het Deventer Athenaeum aangeboden. In 1658 nam Gronovius een benoeming in Leiden aan (Dibon-Waquet, *Johannes Fredericus Gronovius*, Genève 1984, en *NNBW* I, kol. 989-992; *NDB* VII, p. 127-128).

2 Joannes Georgius Richter, geboren te Neurenberg ca. 1620, rechtenstudent te Leiden in 1642 (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 333), was de zoon van de Neurenbergse jurist Georg Richter (1592-1651), sinds 1631 vicekanselier van de universiteit van Altdorf (Steinmeyer, *o.c.* I, p. 95, en II, p. 459; Wackernagel, *Die Matrikel der Universität Basel* III, p. 206 no. 32).

3 J. Rutgersius, *Variarum lectionum libri sex*, Leiden 1618, IV, caput 3 (p. 318-337), brief van Daniel Heinsius aan Georg Richter.

4 Gronovius' *Observationum libri tres*, Leiden 1639, kregen van Grotius een gunstige beoordeling; zie no. 4033 (dl. X). Het vierde boek van de *Observationes* verscheen pas in mei 1654.

5 De uitgave van *L. Annaei Senecae Tragoediae, ex recensione J.F. Gronovii* kwam pas in 1661 tot stand (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 184-186).

6 Lees: 'Thebais et Achilleis'. Deze werken werden opgenomen in *P. Papinii Statii Opera ex recensione et cum notis I. Frederici Gronovii*, Amsterdam (Elzevier) 1653. Zie voor de in 1637 te Den Haag uitgebrachte editie *Johannis Frederici Gronovii in P. Papinii Statii Silvarum libros V. Diatribe*, nos. 2815 (dl. VII), nos. 3170, 3209 en 3212 (dl. VIII).

Nunc autem vacasne de duobus in Tacito hariolationibus arbitrium te adigi? Prior est[7] libri III Annalium caput XXXV, ubi Manius Lepidus et Junius Blaesus nominati, ex

7 De passage ‘Prior est ... nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis et nominis’ ontbreekt in het ontwerp.

quis proconsul Africae legeretur: ‘Respondit Blaesus specie recusantis sed neque eadem adseveratione, et consensu adulantium auditus est.’ Si auditus est consensu patrum, valuit utique excusatio: speciem enim induerat recusantis. Sed puto scripsisse Tacitum: ‘et consensu adulantium adiutus est’, hoc est: visa est frangi et expugnari simulata modestia, ut honestius remitteret et oblatum honorem acciperet. Non ita intente serioque se excusavit utque maiori cum honore desisteret, iuverunt eum cumulo obturbantes per adulationem et quasi cogentes iudicio caesaris et senatus cedere.[8]

Alter est libri II Historiarum caput LXXVI in oratione Mutiani: ‘Torpere ultra et polluendam perdendamque rempublicam relinquere sopor et ignavia videretur, etiamsi tibi quam inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit iam et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse: confugiendum est ad imperium’.[9] Nisi contradicere sibi ipsi Mutianum malumus, scribendum est: ‘quo posses videri non cupisse’. Estque hoc illud tempus quod designat Suetonius:[10] ‘Ad hunc motum - Iudaeae rebellantis - compescendum cum exercitu ampliore et non instrenuo duce, cui tamen tuto tanta res committeretur, opus esset, ipse potissimum delectus est, ut et industriae expertae nec metuendus ullo modo ob humilitatem generis et nominis’. Sic quidem sentio, nisi quid tu rectius, ut quidem potes. Quod addiscam, si impetrare tantum a maximis occupationibus tuis potero ut hominem tantis meritis tuis emtum et addictum tibi nondum excidisse memoriae et amori tuo tribus lineis testari velis.[11]

Vale, vir illustrissime et incomparabilis, cum tota domo et bene age,

Excellentiae tuae devotissimus observantissimusque,

Johannes Fredericus Gronovius.

Daventriae, ante diem XVI Kalendas Iunias anno Christi 1643.

Adres: Illustrissimo et incomparabili viro, domino Hugoni Grotio, serenissimae reginae et regni Sueciae ad regem christianissimum legato. Lutetiam Parisioram.

In dorso schreef Grotius: Iunius 1643 Gronhavius. *En:* 16 Iunii Gronovius.

8 Tacitus, *Annales* III, caput XXXV, in de editie *C. Cornelii Taciti Opera, Joh. Fred. Gronovius recensuit, et suas notas passim adjecit*, Amsterdam (Elzevier) 1672, p. 350: ‘et consensu adulantium auditus est’, met de aantekening: ‘valde itaque mallem: et consensu adulantium adiutus est. Intellige, visa est frangi et expugnari eius modestia, ut honestius remitteret, ac delatum honorem susciperet. Non ita intente serioque sese excusavit, et ut maiori cum specie desisteret, subvenerunt pudori eius et iuverunt eum quasi cuneis factis obturbantes per adulationem et cogentes scilicet iudicio Caesaris et senatus cedere’.

9 Tacitus, *Historiae* II, caput LXXVI, in *tomus secundus* van de hierboven genoemde editie Amsterdam 1672, p. 286: ‘quo posses videri concupisse’, met een nieuwe lezing: ‘Regius liber habet manifeste: quo posses videri concepisse. Est concipere ex destinato suscipere, lib. I Ann. ...’. Vgl. de editie van E. Koestermann in de *Bibliotheca Teubneriana* (Leipzig 1969), p. V-XX.

10 Suetonius, *Vespasianus* 8, 4, 5.

11 Zie Grotius' schrijven van 12 december 1643 (no. 6586).

6233. 1643 mei 30. Aan Karl Ludwig, keurvorst van de Palts.[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 83. Antw. op een ontbrekende brief van 10 mei 1643. Karl Ludwig (1618-1680), zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, groeide in de Republiek op, maar verkeerde sinds 1635 aan het hof van zijn oom Karel I van Engeland. In de nazomer van 1642 verkoos hij een verblijf in Den Haag bij zijn

Serenissime princeps,

Je me sens grandement honnoré de la lettre qu'il a pleu à vostre Altesse electorale m'escrire le dixiesme de ce mois et l'asseure qu'elle ne se trompe point en l'opinion qu'elle

a de mon affection pour son service.[2] Quant à mon credit en cette cour, je prie Dieu qu'il soit si grand comme vostre Altesse electorale le me donne et n'obmettray rien pour l'acquerir et augmenter, afin d'estre tant plus utile à la reine de Suede et à vostre Altesse electorale et toute sa tres haute et tres illustre maison.[3] J'ay commencé à parler à ceux qui sont les plus puissants à present icy et en parleray à d'autres, afin que ceux qui iront aux traittez de la paix aient ordre de travailler puissament à la restitution de ce qu'appartient à vostre Altesse electorale et les siens.[4] Je sçay que la Suede desire une paix universelle, honorable et seure, et espere autant de la France. Le restablissement de la maison palatine servira pour faire la paix telle. Je ne manqueray pas d'y contribuer tout ce que je pourray et icy et en Suede.[5] Dieu veuille qu'en peu de temps nous puissions voir le roy [et] les peuples de la Grand-Bretagne en estat d'y cooperer icy.

Dieu, qui aime la paix et la justice et qui protege les affligez, veuille, serenissime prince, tendre sa main puissante à vostre Altesse electorale et tous ceux qui luy appartiennent.

De vostre Altesse electorale,

le tres humble et tres obeissant serviteur.

A Paris, 30 May 1643.

Bovenaan de copie staat: Au electeur palatin.

2 In 1639-1640 was Karl Ludwig van de Palts voor enkele maanden de gevangene van Richelieu geweest. Uit die tijd stammen de goede contacten met de Zweedse ambassadeur in Parijs (*Bernard de Saxe-Weimar*, p. 473-475).

3 Dit voorjaar bracht Karl Ludwig van de Palts de kwestie van de afgifte van vrijgeleidebrieven ter vredesconferentie onder de aandacht van bevriende regeringen; vgl. *CSP Ven. 1642-1643*, p. 303-304. Groot belang hechtte hij aan de verzekering van Franse en Zweedse politieke steun.

4 Grotius' pleidooien aan het Franse hof sorteerden enig effect. Zo werd in de definitieve versie van de instructie voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie een rubriek ‘Palts en Beieren’ opgenomen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 109-110, ‘section seiziesme’).

5 Zie de tekst van twee brieven van koningin Christina dd. 13/23 mei 1643 (bijlage 1) en dd. 10/20 juni 1643 (bijlage 2).

Bijlagen:[6]

Christina van Zweden aan karl Ludwig van de Palts, 23 mei 1643.

Nos Christina, etc., celsissimo principi consanguineo et amico nostro carissimo, domino Carolo Ludovico, comiti Palatino ad Rhenum, Romani Imperii archidapifero et electori, duci Bavariae, etc., salutem et felix rerum stabilimentum.

Celsissime princeps, consanguinee et amice carissime,

Cepimus hisce diebus Dilectionis vestrae literas Hagae diebus 21/31 Martii et 8/18 Aprilis datas. In quibus nos Dilectio vestra post obtentas pro Dilectione vestra aut eiusdem ad generales tractatus pacis deputandis tuti itineris literas requirit partim de benevola, prompta ac constanti opera nostra promovendae publicae tranquillitatis et procurandi negotii restitutionis Dilectionis vestrae, partim de commendatione per legatum apud christianissimum nostra, ut eius Serenitas eandem causam eiusque promotionem mandare velit, quo iuncta opera restitutio Dilectionis vestrae in possessiones et dignitates pristinas obtineri et tandem optata pax magis firmata orbi reduci possit. Non dubitamus quin legatus

6 De brieven zijn teruggevonden in hs. Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643[1], Tyskt och Latinskt, f. 108[v]-110[v] en f. 120[r]-120[v].

noster Hamburgi degens, dominus Johannes Salvius,[7] iam ante ad Dilectionem vestram perscripserit quid tandem, post diuturnos et praeliminaribus pacis tractatibus aliquot annis insumptos labores, in iisdem effecerit, et non tantum de certa die ipsis tractatibus pacis Osnabrugae et Monasterii in Westphalia instituendis cum serenissimi regis Galliae, fratris ac foederati nostri carissimi, necnon cum adversae partis ministris convenerit ac concluserit, sed et salvum conductum pro Dilectione vestra et tota domo Palatina electorali inprimis proque iis quos ad eosdem tractatus ablegare Dilectio vestra constituerit, obtinuerit. Optamus tam sublimi et salutari negotio a divina bonitate successus, quo post tam diuturnas ac cruentas concertationes bellum sopiri et iustis decoris atque tutis conditionibus, necnon cum debita ad omnes quorum interest - interest autem maxime electoribus, principibus atque statibus Imperii Germanici - publicae securitatis atque libertatis extensione pax et communis nobis caeterisque vicinis Europae regnis atque rebus publicis cum Imperio tranquillitas undiquaque sanari et stabiliri possit.

Cumque is et divi parentis nostri iam pridem agressis, et noster hactenus cum magnis sumptibus et laboribus continuatis armis praecipuus fuerit scopus, stat nobis sententia illi magna animi constantia ac perseverantia porro persistendi et restitutionis Dilectionis vestrae ac fratrum, cum ad ipsos tractatus deventum fuerit, libenter promovendae. In quem finem quoque rationes hic contulimus cum Gallico residente, qui nuper hinc abiit,[8] tractatibus Osnabrugensibus nomine regis sui interfuturus. Scribimusque in eundem sensum ad legatum nostrum quem Lutetiae Parisiorum apud christianissimum regem habemus,[9] id ut sollicitet, quo cum nostris eius Serenitatis ad tractatus Monasterienses legati illi rei obtinendae operas ac consilia iungant. Cum vero hoc salutare pacis negotium, cum immenso usu atque commodo Dilectionis vestrae totiusque Imperii et eiusdem statuum vicinorumque coniunctum, plurimis difficultatibus obseptum et proculdubio multa impedimenta atque remoras sensurum sit, ut taceamus eas calumnias atque acerba iudicia quae in nos immerentes hucusque coniectae fuerunt, id a Dilectione vestra requirimus, velit non modo serenissimos plurimumque pollentes agnatos suos, sed et caeteros Imperii status ac commembra sua sedulo hortari, ut singuli et universi nobiscum in eum finem et publicae libertatis atque securitatis, necnon vestrae in pristinas possessiones et dignitatis restitutionis obtinendae conservandaeque nobiscum strenue et unanimiter cooperentur, quo finem nobis propositum certius adsequi et in nos, licet immerentes, iacta odia et calumniae facilius dissipari, nosque ad tantam rem firmius adgrediendam perficiendamque excitari possimus. Quodsi vero aliorum cooperatione destitutae, neque tanto in negotio profecerimus, aut ab aliis retardatae a proposito desistere coactae fuerimus, eam tamen curam adhibebimus promovendo desiderio vestro, ut animi nostri in Dilectionem vestram eiusque laudatissimam domum propensio pateat et si quid neglectum fuerit, id non nobis, sed caeteris amicis utrinque nostris merito adscribi debeat.

Atque hisce Dilectionem vestram divinae tutelae amice commendamus,
P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], E[rick] R[yning], A[xelius] O[xenstierna], C[nuth]

P[osse].

7 Johan Adler Salvius had als Zweeds ambassadeur te Hamburg bijgedragen aan de totstandkoming van het preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641. Het verdrag, waarin een belofte was opgenomen tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan een Paltsische delegatie, was op 22 juli 1642 door de keizer geratificeerd.

8 Claude de Salles, baron van Rorté, de Franse resident te Stockholm, nam op 8/18 mei 1643 afscheid van het Zweedse hof (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 127).

9 De aangekondigde koninklijke instructie aan ambassadeur Grotius ontbreekt.

Bovenaan de copie te Stockholm: Responsoriae sacrae regiae Maiestatis ad principem electorem Palatinum, dominum Carolum Ludovicum, in causa tractatus pacis concernente. Datum Stockholm, anno 1643, Maius 13. A. G[yldenclau].[10]

10 Anders Gyldenklou (1602-1665), secretaris van de kanselarij, 1635-1654 (*SBL* XVII, p. 504-507).

Christina van Zweden aan Ludwig Camerarius, 20 juni 1643.

Christina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis et magnifice, nobis sincere fidelis,

Non dubitamus quin ad te[11] perscripserit noster legatus dominus Johannes Salvius, quid in negotio praeliminarium tractatuum pacis actitatum ac demum inter nos necnon christianissimum regem ab una, et hostem ab altera parte conclusum, atque dies congressui dicta sit prima mensis Iulii instantis. Cumque non parum intersit celsissimae domus Palatinae, inprimis principis electoris, ut eius Dilectionis causa tum Osnabrugae, tum Monasterii in Westphalia agatur et ad optatum exitum perducatur, eoque nomine ipsius Dilectio prudentis ac fidentis viri opera uti necesse habet. Perspecta autem nobis est singularis et longo rerum usu probata tua industria ac fides, non in nos modo, sed et pridem in dictam domum Palatinam electoralem. Iccirco, ubi ipsius Dilectioni visum fuerit tua opera in illius causa agenda uti tuque ipse istum in te laborem transferri patiaris, pro affectu quo illam domum prosequimur non modo per nos stabit, sed et libenter visurae sumus hanc gravissimam causam Osnabrugae per te inprimis tractari posse. Habebis eo casu legatos nostros et dictae causae ex mandato nostro et proprio affectu bene cupidos et tibi familiares, ut cum iis sincere et tuto omnia communicare possis. Cum legato nostro domino Hugone Grotio quoque per literas communicare potes, quo et ille apud legatos Gallicos Monasterium deputatos et durantibus tractatibus apud potiores aulae ministros promotionem causae inclitae domus Palatinae electoralis urgere, idque ut Monasterii fiat, opportune et suo loco commonefacere potent. Scripsimus iam nuper ad ipsum principem electorem in negotio tractatus pacis concernente, prout vides ex adiecto literarum istarum exemplo.

Atque hisce te Deo clementer commendamus,

P[etrus] B[rahe], H[erman] W[rangel], C[laudius] F[lemingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] O[xenstierna].

Dabantur, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Sacrae regiae Maiestatis literae ad Ludovicum Camerarium, an agendae causae Palatinae in futuris tractatibus pacis Monasterii nomine electoris operam suam dare velit. Datum Stockholm, anno 1643, Iunius 10. A. G[yldenclau].

11 Ludwig Camerarius (1573-1651) was na het Boheems avontuur van de 'Winterkoning' Frederik V van de Palts naar de Republiek gevlucht. Hij vestigde zich in Den Haag (1623), waar hij de dubbele functie waarnam van raadgever van het huis van de Palts en vertegenwoordiger van Zweden in de Republiek. Van de laatstgenoemde functie werd hij in 1641 ontheven (Schutte, *Repertorium* II, p. 488-491). Als privépersoon bleef hij de belangen van de keurvorstelijke familie dienen; vgl. no. 5704 (dl. XIII). Zijn zoon Joachim (1603-1687) zou in 1645 de Paltsische vertegenwoording op de vredesconferenties van zijn vader overnemen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 601).

6234. 1643 mei 30. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Ut respondeam ad quaesita Excellentiae vestrae, Vinariensibus intelligo postremum persoluta stipendia duorum mensium et dimidii, quae excurrunt ultra sedecies centena francorum nummorum millia[2] de reliquis anteacti temporis. Iuramentum novum sine men-

1 Gedrukt *Epist.*, p. 713 no. 1593. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 84. Beantw. d. no. 6266.

2 Parijs maakte via Bazel 600000 schilden over ten behoeve van het onderhoud van het 'Weimarse' deel van het leger van maarschalk Guébriant (*Episodes Guébriant*, p. 321).

tione Germaniae ab illis postulatum, non tamen a militibus praestitum.[3] Sunt qui putant duces regi iurasse, sed haec Mockelius quanto est propior tanto noverit melius,[4] De pecuniae regno Suediae solutione suo tempore non dubito;[5] ut in antecessum detur sperandum non est, nam et ante mortem regis in assignationibus erat difficultas et novum regimen novas adfert moras.

Qui legati ad pacis negotium ituri sint in obscuro adhuc est. Ante regis mortem placuerat eo mitti ducem Longavillanum, Davausium, Emeriacum. Habuisset dux Longavillanus ingentem commeatum forte ad quingentos, Davausius maiorem quam Hamburgi, nec ei cessisset Emeriacus.[6] Nunc nova‹e› aulae facies novas deliberationes desiderat.

Regina regens et per dominum Chavigniacum[7] et suo ore mihi asseveravit perstituram se in omnibus consiliis a rege marito quondam suo institutis et in fide erga socios; pacem bonam a se optari, bellum non metui.[8] Videntur tamen qui res temperant aliquid in foederibus immutatum velle,[9] qua de re agent, ut puto, in Suedia per residentem suum.[10]

Ego si quid de pecunia Gallica plus sumpsero quam fert salarium semestre, id fiet ob impensas extraordinarias, ob hos luctus maxime. Omnium acceptorum rationem exactam reddam regno Suediae, eroque semper, illustrissime domine,

Excellentiae vestrae servire paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 30 Maii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.
Bovenaan de copie te Den Haag: D. Salvio.

3 De officieren van het Frans-Weimarse leger vernamen het bericht van het overlijden van koning Lodewijk XIII in het hoofdkwartier te Heitersheim (*Episodes Guébriant,* p. 330-332). Zie voor hun eed, nos. 6198 en 6278.
4 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas.
5 Grotius spreekt hier over de betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.
6 Een definitieve beslissing was ten tijde van het overlijden van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) nog niet gevallen. Op de voordracht stonden Henri d'Orléans, hertog van Longueville, de voormalige Franse ambassadeur te Hamburg, Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Michel Particelli, heer van Emery. De laatste zou weldra de functie van 'contrôleur général des finances' aanvaarden.
7 Donderdag 28 mei ontving Grotius bezoek van staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (no. 6238). De volgende dag werd hij toegelaten tot de regentesse Anna van Oostenrijk en haar zoon koning Lodewijk XIV.
8 Het verhaal gaat dat de Zweedse ambassadeur in zijn toespraak tot de koningin op dichterlijke wijze een toespeling maakte op de naderende geboorte van de koningsdochter 'vrede' (R. Pintard, *La Mothe le Vayer, Gassendi-Guy Patin*, p. 78).
9 Enkele dienaren van kardinaal Jules Mazarin hadden in de week van 17-23 mei al te sterk hun onkunde op het gebied van de Frans-Zweedse betrekkingen laten blijken; vgl. no. 6227.
10 Claude de Salles, baron van Rorté, tussen 1637 en 1643 Frans resident te Stockholm (*Lettres Mazarin* I, p. 236-237 en p. 294-297).

Bijlage:[11]

... *schreef hij aan den heere Salvius:*

Ik verheug mij ... dat 'tgeen ik aan de koninginne-weduwe tot troost gezegt heb, wel is opgenomen. Ik heb 't voor de vuist gezegt en daarvan geen aantekening gehouden.

11 In de bijlage een tekst die in vertaling is afgedrukt in Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 344.

6235. 1643 mei 30. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De mutatione hic circa tutelam regni iam quae scripsi et misi legeris.[2] Videntur et aliae mutationes cum tempore secuturae. Est enim aula plane nova; veteres in odio magno. In proelio ad Rocroium capta dicuntur vexilla CCL.[3] Dat haec res occasionem agendi Batavis.

De Lucano et poematis et Anthologia rogo urgeas agasque cum domino Vossio,[4] cuius de filio nihil intelligo.[5]

Jonius quae scribit nihil habent solidi.[6] Grosechius[7] mihi promisit duces hanc pecuniam soluturos, Vicquefortius se quas haberet pecunias e manibus non amissurum donec filio meo satisfactum esset. Non est aequum me per eos decipi, qui nisi fidem illis habuissem iniecissem manum in ea quae erant Brisaci, sicut fecit Erlachius.[8] De Benfeldio nugae sunt. Particula ex testamento ad hanc rem pertinens data Petro fuit post abitum Diderici e Batavis.[9] Remitto Johnii scriptum, qui alicui usui esse poterit si iure agendum est, ut sane agendum est, nisi Vicquefortius apertis verbis se faciat expromissorem. Non debeo causam tam iustam filii negligere. Interpellationum processit plus satis. Non possunt duces negare se esse heredes, et heredes omnes ad legata solvenda obligantur.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 954 App. no. 655. Antw. op no. 6222, beantw. d. nos. 6251 en 6262.
2 In zijn brieven van 23 mei had Grotius vermoedelijk de tekst bijgesloten van het ‘Arrest donné par le Roy, séant en son lict de justice en sa Cour de Parlement, sur la régence de la reyne, sa mère’, van 18 mei 1643; vgl. *Les sources de l'histoire de France* V, p. 216 no. 3713, en *Gazette 1643*, no. 64, dd. 23 mei 1643.
3 De slag bij Rocroi van 18-19 mei 1643. In de *Gazette 1643,* no. 65, dd. 27 mei 1643, werd het Franse succes aldus omschreven: ‘La bataille de Rocroy, en laquelle les Espagnols ont eu plus de six mille hommes tuez sur la place, grand nombre de blessez, cinq à six mille prisonniers, perdu vingt canons, environ 200 drapeaux, cornettes et guidons, avec toutes leurs munitions et bagage, et le reste de l'armée défait’.
4 De dag na dit schrijven had Willem de Groot al een onderhoud met Vossius over de voortgang van het werk aan de uitgave van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431), de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534); vgl. no. 6242.
5 Te denken valt aan een mededeling in een niet teruggevonden brief van Pieter de Groot. Aannemelijker lijkt de veronderstelling dat deze passage betrekking heeft op het uitblijven van nieuws over de Italiaanse reis van Vossius' zoon Isaac.
6 Michael John had na een onderhoud met Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch een memorie opgesteld waarin aan Grotius te kennen werd gegeven dat voor de uitbetaling van het legaat van hertog Bernhard van Saksen-Weimar aan Dirk de Groot geen beroep gedaan kon worden op de Saksisch-Weimarse gelden en goederen die Joachim de Wicquefort onder zijn beheer had (B. Röse, *Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar* II, p. 338).
7 Heinrich Philibert von Krosigk († 1642), kamerjonker van de hertogen Wilhelm (1598-1662), Albrecht (1599-1644) en Ernst (1601-1675) van Saksen-Weimar; vgl. no. 6205.
8 Johann Ludwig von Erlach, de ‘Weimarse’ gouverneur van Breisach, had na een lange juridische strijd met de erfgenamen van de hertog van Saksen-Weimar op 8 september 1642 een vergelijk over de betaling van 60000 ponden getroffen (*supra*, n. 6.).
9 Dirk de Groot zocht na het overlijden van de hertog op 18 juli 1639 een nieuw dienstverband; vgl. no. 4605 (dl. XI). In juni 1640 nam hij afscheid van zijn familie in de Republiek. Een half jaar later ontving Grotius het bericht dat zijn zoon zich in dienst had begeven van het Frans-Weimarse leger; vgl. no. 4882 (dl. XI).

Inter alia quorum rex defunctus seriam testatus est paenitentiam,[10] est quod marescallum Anchoritanum[11] sine iuris forma fecit interfici, non dando ei ad paenitentiam

10 In zijn *Mémoires* vertelt de markies van Montglat over koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643): ‘il témoigna dans ses derniers jours que deux choses donnoient de la peine à sa conscience: la mort du maréchal d'Ancre, et le mauvais traitement qu'il avoit fait à la Reine, sa mère’ (*Mémoires de Montglat* I, p. 405).

11 Concino Concini († 24 april 1617), maarschalk van Ancre, viel op de brug die naar het Louvre leidde in een door de koning opgezette hinderlaag (*Tallemant des Réaux* I, p. 76-79 en p. 766-774).

agendam spatio, et quod matrem sivit in rebus arctis vivere, persuasus a cardinali Riceliaco abundare ei pecunias.[12] Nihil idolatricum, nihil superstitiosum in omni morbo eius animadverti potuit.

Vale, mi frater, cum uxore et liberis, et nos ama,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 30 Maii 1643.

Cogita an ibi aliquis sit qui Graece ita noverit ut mea celeriter et minute scripta legere et describere possit.[13]

6236. 1643 mei 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Aen de vrundschap van de hertogen van Wimar is mij gantsch niet gelegen. Erfgenaemen zijn altijd schuldigh legaten te betaelen,[2] ende daerenboven hebben de hertogen door monsieur Grossec mij toegezegt te betaelen ende monsieur Vickefort mij belooft de penningen onder hem zijnde zich niet te ontledigen voordat mijn zoon zal zijn betaelt. Zoo men nu ons met ijdele woorden wil afzetten, zoo zoude ick reden hebben om mij over de hertogen ende over monsieur Vicquefort te beclagen. Daerom, zoo monsieur Vicquefort geen belofte wil geven van zijn hant, zal men met het arrest moeten voortgaen. Mijn huisvrouw weet wel dat zij het extract van het testament onder onzen tweeden heeft gelaeten. Dat men voorslaet van betaeling tot Benfeld te zoecken is beuzeling.[3]

Van 't versoeck van de predicanten hoore ick zeeckerlijck dat iet aen is, maer de requeste niet aengenomen bij deghenen aen dewelcke die wierd getoont.[4] Wij zullen vernemen wat van Stricklands zaecke vorder zal volgen ende hoe haer de Staten-Generael ende particulier in 't regard van het parlement zullen dragen.[5] 't Manquement van betaeling aen de crijgsluiden, al werd 't voor een tijd wat geredresseert, zal weder opbersten zoo geene nieuwe middelen en werden

12 Richelieu vervolgde Maria de' Medici tot haar eenzame dood op 3 juli 1642.
13 Grotius zocht een copiïst voor het uitschrijven van de kopij van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6237.
2 Over Grotius' pogingen om de erfgenamen van hertog Bernhard van Saksen-Weimar te verplichten tot uitbetaling van het legaat dat Dirk de Groot was toebedacht, zie nos. 6222 en 6235.
3 Joachim de Wicquefort, beheerder van een deel van het Saksisch-Weimarse vermogen, legde maar spaarzaam rekening en verantwoording af. Over deze gang van zaken schreef Maria van Reigersberch op dezelfde dag aan haar broer: ‘Ic hadde ghemeendt dat de heer Vickevoordt daer op een ander manniere in zoude zijn ghegaen. Woorden, woorden, in somma woorden en kosten niet ...’ (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 249-250).
4 Enkele rechtzinnige predikanten verlangden een vertegenwoordiging van hun stand in de vergaderingen van de Staten van Holland.
5 De Staten-Generaal en de Staten van Holland wachtten op een verklaring van het Engelse Parlement waarin spijt werd betuigd over de boodschap die de afgezant Walter Strickland eind april aan de Staten had aangeboden; zie no. 6209.

gevonden.[6] De Fransche victorie bij Rocroi[7] geeft den prins van Orangie goede occasie om wat reëls bij de handt te nemen. 't Is apparent

6 Het Staatse leger werd deze dagen bij de schans Te Voorn in staat van paraatheid gebracht (*Het Staatsche leger* IV, p. 134).
7 Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, verpletterde op 19 mei bij Rocroi de Spaanse troepenmacht van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden.

dat Vrancrijck tot een paix zal comen, zijnde de regente ende die nu meest bij haer vermogen daertoe genegen. Maer is te geloven dat de zaecke door secrete resorten zal werden geprepareert ende dat [die] dan zullen willen in het oorlogh blijven, zullen het mogen doen.

Mijnheer de prins van Condé is mij tweemael wezen bezoucken, oock zijn zoon.[8] Dezelve prins past op Neef[9] niet veel. Ende voorwaer, zijn zuster[10] is in de historie van La Pise[11] leelijck getracteert.

D'heer Graswinckel toont veel gelezen te hebben. Ick heb een stuck van zijn boeck voor den coninck van Engelant gezien.[12] Vinde eenige argumenten gewichtich, vinde op eenige assertiën wat bedenckens. Dat een coning van Engelant zich de Iersche commissie[13] niet aen en treckt, is wijsselijck gedaen. De zaecke van de kinderen van de heer Hogerbeets dient in dezen tijd gevordert.[14]

30 Maii 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 30 Mey 1643 uyt Paris.

6237. 1643 mei 30. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Naedat de coninginne de volle regence heeft aengenomen, werd ick alsoock anderen verzeeckert van de goede intentie van haere Majesteit om te continueren in het voornemen van den overleden coning om nevens de geallieerde het oorlogh te continueren ofte eene goede vrede te maecken.[2] Haere Majesteit heeft gezonden nae Rome om den bisschop van Bauvais te maecken cardinal.[3] Denzelve bisschop

8 Grotius stond op vertrouwelijke voet met de prins van Condé, de vader van de fortuinlijke hertog van Enghien; vgl. nos. 6021 en 6132.

9 Neef, codenaam voor Frederik Hendrik.

10 Eléonore-Charlotte de Bourbon († 20 januari 1619), echtgenote van Philips Willem, oudste zoon van Willem I, prins van Oranje (*NNBW* I, kol. 1412-1414; Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 102).

11 *Tableau de l'Histoire des princes et principauté d'Orange* ... [par Joseph de La Pise, seigneur de Maucoil], Den Haag 1639.

12 Van Joachim de Wicquefort had Grotius een deel van Graswinckels 'Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne' ontvangen; vgl. no. 6220. De instemming betrof een passage waarin de auteur verwijst naar 'le livre *de jure belli ac pacis* du seigneur ambassadeur Grotius' (p. 48). Zie voor Grotius' opvattingen over de rechten van de Engelse koning, no. 6051.

13 Gedoeld wordt op de aanhankelijksverklaring van de katholieke 'confederation of Kilkenny' (*A new History of Ireland* III, p. 298-307).

14 Adriaen Hogerbeets had namens de familie de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg postuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets te verzoeken.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6236. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9 juni 1643).

2 Donderdag 28 mei ontving Grotius bezoek van staatssecretaris Léon le Bouthilllier, graaf van Chavigny. De volgende dag werd hij toegelaten tot de regentesse Anna van Oostenrijk en haar zoon koning Lodewijk XIV.

3 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, geestelijk vertrouwensman van de koningin, begeerde de positie van kardinaal-eerste minister (*Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 170 en p. 1283, en *Mémoires de Montglat* I, p. 411).

ende den president Bailleul zijn mede ministres d'Estat.[4] De beneficiën werden bij [de] coninginne begeven met advys

4 Nicolas de Bailleul zou binnenkort op het departement van financiën de taken overnemen van staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine.

van den cardinael Mazarini, de bisschoppen van Bauvais ende Lisieux ende père Vincent, een van de Mission.[5] Den hertogh van Orleans is met zijne huisvrouw vannieus getrouwt bij den eertsbisschop van Parijs binnen Medon.[6] Den prins van Condé is staedigh in de raiden van staet ende financie, doet alle zaecken rapporteren, geeft zijn advys, teickent de acten. Wij hebben hier een afgezonden uit Engelant, Gerbier, comende van den conincx wege aen de regente om den rouw te beclagen.[7]

Over de victorie bij Rocroi is het Te Deum gezongen.[8] Ontrent tweehondert vaendelen daer becomen werden gehangen in Nostre-Dame. Men zegt daer gebleven zijn bij de drieduizent Fransoisen, Spaegnaerden over de vierduizent, ende dat den grave van Buquoi[9] is omgebracht bij de Spaegnaerden omdat hij 't commandement over de ruiterie niet en had willen overgeven aen Albuquerque,[10] zulcx don Melo had begeert, waerdoor de reuterie zijn mescontentement naevolgendt zich zeer quaelijck in 't gevecht had gedragen.

Nu hooren wij dat dat leger van den hertogh van Anguien gesterckt uit Champagne treckt in Henegouwe.[11] Dat Melo mede gesterckt is met tienduizent man onder Beck.[12] Dat het leger van Vrancrijck in Bourgogne is van achtienduizent man ende meent te trecken in de Franche-Comté. Dat de Lothringsche ende Beyerschen ontrent Philipsburg zich te zamen vougen tegen den graef van Guebrian,[13] die veel artillerie, oock eenige schepen bij zich heeft. Dat den marescal de La Motte-Odincourt heeft Almeras in Catelagne wederbecomen.[14] Dat don Silva zich houdt tusschen Tortose ende Fragues, den coninck van Spaegnie tot Saragosse. Dat den prince Thomas de citadelle van Asta noch niet en heeft becomen, nochte de citadelle van Tortona ontzet.[15] Dat den paus eerstdaegs sal hebben een leger van 20000 te voet,

5 Philippe Cospeau (ca. 1568-1646), bisschop van Lisieux, en Vincentius a Paulo, stichter van de orde van de Lazaristen. Zie voor hun aanstelling, *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 59.

6 De aartsbisschop van Parijs zegende op 26 mei in het kasteel van Meudon het huwelijk van Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen opnieuw in (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 437-438, en *Gazette 1643*, no. 67, dd. 30 mei 1643).

7 Sir Balthasar Gerbier (ca. 1591-1667), schilder en ceremoniemeester van koning Karel I, maskeerde met deze bijzondere opdracht de ware reden van zijn vlucht naar Frankrijk (*DNB* XXI, p. 227-229).

8 In de namiddag van de 28ste mei werd in de Notre-Dame een mis gecelebreerd ter gelegenheid van de overwinning die Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, op 19 mei bij Rocroi had behaald (*Gazette 1643*, no. 67, dd. 30 mei 1643).

9 Charles-Albert de Longueval († 1663 of 1668), graaf van Bucquoy, bevelhebber van het Henegouwse leger van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden.

10 Francisco de la Cueva († 1676), hertog van Alburquerque, voerde het bevel over de Spaans-Waalse infanterie. Zijn in Spanje gerecruteerde voetvolk hield in de verwarring nog het langste stand (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 50-51 en p. 128-133).

11 Op 26 mei verliet de hertog van Enghien het Franse hoofdkwartier te Guise. Langs de Sambre voerde hij zijn leger naar Binche.

12 Don Francisco de Melo wachtte aan de Henegouwse grens op steun van Johan van Beck (1588-1648), militair gouverneur van Luxemburg (Aumale, *o.c.* IV, p. 122-128 en p. 142).

13 De *Gazette 1643*, no. 66, dd. 30 mei 1643, publiceerde een bericht over de steun van hertog Karel IV van Lotharingen aan het Zwabisch-Beierse leger.

14 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, overmeesterde de stad Almenar ten noorden van Lérida (*Gazette 1643*, no. 68, 'extraordinaire du III juin'). Een confrontatie met de Spaanse hoofdmacht van don Felipe de Silva bleef dit jaar echter uit (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 245-254).

15 Prins Tommaso Francesco van Savoye kon de capitulatie van het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona niet meer tegenhouden.

drieduizent te paerd, doch dat zeer gearbeit werdt tot vrede, opdat den paus daernae te bequaemer magh zijn om tot de generale vrede te arbeiden.[16]

16 Nog steeds was er geen vreedzame oplossing gevonden voor de beëindiging van het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro.

Madame d'Esguillon is te Parijs in Clein Lutsenburg,[17] den marquys de Breszé te Brouage, den marescal de La Millerai bij de badwateren.[18] Men belooft den staet van marescal de France aen den vicomte de Turaine[19] ende aen Gassion.[20] Wie vanhier zal gaen nae de vredehandeling is noch onzeecker. Eenige meenen dat monsieur de Chavigny eenige buien voorziende die ambassade, zoo die hem voorquame, nu niet en zoude weigeren.[21] D'Andelot, zoon van den marescal de Chastillon,[22] heeft zich gemaect van de roomsche religie door liefde tot een dochter verre beneden zijne qualiteit.

Tot Francfort was voorgeslagen dat de deputatie om op de vrede te letten zoude geschieden bij de creitzen.[23] Dat de zaecke van den Pals daer oock zoude werden verhandelt.[24] Dat men de zaeck van Hamburg, gerecommandeert door de andere Hanzesteden, tegen den coninck van Denemarcken zoude ter harte trecken,[25] waertoe de gedeputeerden van den churfurst van Mentz zich toonde[n] genegen. Maer de Beyerschen hebben dit alles omgestooten ende schijnen te willen dat de vergadering, zoo die nu is te Francfort, zal overgebracht werden nae Munster.

Gisteren heb ick den coning ende coninginne-regente gegroet ende gezegt dat tot den tijd diende, oock verzeekert van de groote affectie van de coninginne van Swede tot haere Majesteiten ende volstandicheit tot onderhouding van de tractaten. De coninginne-regente heeft mij wederom verzeeckert van gelijcke affectie ende voornemen om in alles te volgen de voetstappen van den overleden coning.

30 Maii 1643.

17 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, durfde weer terug te keren in haar Parijse woning; vgl. no. 6198.

18 Admiraal Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, voegde zich bij de vloot in La Rochelle (*Lettres Mazarin* I, p. 234-235). Een ander familielid van Richelieu, Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, wendde zijn slechte gezondheid als reden aan om zijn taak van bevelhebber van het Bourgondische leger neer te leggen. Desondanks kon de in alle opzichten teleurgestelde gouverneur van Bretagne binnenkort een opbeurend schrijven van kardinaal Jules Mazarin verwachten (*o.c.* I, p. 199).

19 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, mocht na afloop van zijn campagne de begeerde maarschalksstaf in ontvangst nemen (*Lettres de Turenne*, p. 385-386, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 124).

20 Jean, graaf van Gassion (1609-1647), onderbevelhebber in het leger van de hertog van Enghien, had zich bij Rocroi op zodanige wijze onderscheiden dat hij op 17 november bevorderd werd tot 'maréchal de France' (*DBF* XV, kol. 627-628).

21 Staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had eind maart aangekondigd dat hij persoonlijk aanwezig wilde zijn op de aanstaande vredesconferenties (no. 6149). Op dit besluit kwam hij terug in de dagen dat koning Lodewijk XIII op sterven lag, maar van deze afwijzing had hij sinds de regeringswisseling van 18 mei spijt.

22 Gaspard IV de Coligny (1620-1649), markies d'Andelot, de latere hertog van Châtillon, strijdmakker van de hertog van Enghien, bekeerde zich tot het katholieke geloof na een grote liefde opgevat te hebben voor Marion de Lorme. Echtelijke trouw beloofde hij echter aan Isabelle-Angélique de Montmorency-Bouteville (*DBF* VIII, kol. 803-804; *Tallemant des Réaux* II, p. 34-36 en p. 939).

23 Op de Frankforter 'Deputationstag' was nog geen eenstemmigheid bereikt op het punt van de vertegenwoordiging van de 'Fürstenrat' op de aanstaande vredesconferenties. Het voorstel om een afvaardiging per Kreits naar Munster en Osnabrück te sturen viel niet in de smaak van de 'Kurfürstenrat' (het college van de keurvorsten) (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 114-115).

24 De gezant van de keurvorst van Saksen zag toe dat de behandeling van de kwestie van de restitutie van de Palts op de agenda werd geplaatst (*Urk. u. Act.* I, p. 815-816 en p. 823-824).

25 De keizer en de katholieke keurvorsten negeerden aanvankelijk de oproep van de Hanzesteden om de Hamburgers te steunen in hun strijd tegen de machtspolitiek van koning Christiaan IV van Denemarken (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges*, p. 108-109).

'tGunt van Buquoi hier was uitgestroit werdt weder in twijffel getrocken, gelijck

men oock twijffelt van het desseing op het graefschap van Bourgogne, alzoo veele meenen dat het Fransche leger 'twelck in die quartieren was ten deele gaet nae Italië, ten deele nae Duitschlant. Men zegt oock dat La Motte-Odincourt treckt in 't rijck van Valence. Het leger van den hertogh van Anguien, naedat de trouppes van Champagne zich daerbij hebben gevoucht, werdt geschat op achttienduizent man ende men zent daer noch nae toe eenige compaigniën van de regimenten van de guardes. 't Leger van don Melo is ontrent Valencienne sterck, zoo men hier zegt, vijftienduizent man. Den hertogh van Espernon[26] ende de hertoginne van Chevreuse[27] zijn niet te hoof, maer in haere huizen te landewaert. De heele Bastille is ledigh uitgenomen drie personen, die daerbinnen werden gehouden op het verzoeck van haere naesten. Te Wenen is een ambassadeur van Tartarie.[28] Wij hooren dat den graef van Neucastel[29] de steden Scheifield ende Rhoteran[30] becomen heeft voor den coning van Groot Bretagne.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 30 Mey 1643.

6238. 1643 mei 30. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

In proelio ad Rocroium[2] periisse dicuntur Gallorum III millia, hostium supra quatuor. Signa capta sunt ferme ducenta, quae primum ostentata in domo principis Condaei, nunc in aede cathedrali suspenduntur. Mitto historiam eius proelii curante principe editam.[3] Nunc dicitur is qui sub duce Anguiano est exercitus ire in Hainoviam, Burgundicus vero in comitatum Burgundiae, Guebrianus contra Bavaricas et Lotharingicas copias, quae se iungere dicuntur.

Princeps Thomas arcem praecipuam Astae nondum cepit, neque spes videtur liberandae arcis Dertonae. Rex Hispaniae ad Caesaraugustam est, Silva inter

26 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, wachtte op revisie van het vonnis dat op 24 mei 1639 tegen hem was gewezen. Bij arrest van 16 juli 1643 werd hij hersteld in de waardigheid van gouverneur van Guyenne (*DBF* XII, kol. 1341-1342).

27 Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, de vroegere hartsvriendin van Anna van Oostenrijk, had tot haar verbazing te horen gekregen dat de koningin haar aanwezigheid aan het hof bezwaarlijk vond (*Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 376-381).

28 De Tartaarse gezant die op 4 mei zijn opwachting bij de keizer maakte was een telg uit het Genuese geslacht Spinola (*Gazette 1643*, no. 66, dd. 30 mei 1643).

29 William Cavendish, graaf, binnenkort markies van Newcastle, maakte voor koningin Henriëtte Maria de weg van York naar het hof van de koning in Oxford vrij (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 270).

30 Lees: 'Rotherham'.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 141; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 293 no. 482. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 67. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6239).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 30 mei 1643 (no. 6237).

3 De prins van Condé gaf op 27 mei ruchtbaarheid aan de heldendaden van zijn zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in een 'extraordinaire' van de *Gazette* getiteld 'La bataille de Rocroy'; zie no. 6235. In zijn *Journal* noteerde Olivier Lefèvre d'Ormesson (I, p. 58-59): 'Ce jour l'on publia la relation de la bataille de Rocroy, qui est merveilleuse dans ses circonstances; je l'ai gardée. Néantmoins, la vérité ou la médisance dit que le duc d'Anguien voulut le combat contre le sentiment du mareschal de l'Hospital, qui fit ses protestations, et des anciens mareschaux de camp ...'.

Tortosam et Fragas. Motta Odincurtius Almarasiam in Catalania recepisse dicitur. Vana sunt quae de Siciliae urbibus iactabantur.[4] Buquoium audimus ab Hispanis obtruncatum, quod Albuquercio,

4 Zie voor de geruchten, no. 6226.

ita ut Melo voluerat, de imperio equestri cedere noluerat, eiusque exemplo irritati equites male se ad Rocroium gesserint. Dux Carolus Wormatiae est, Mileraius ad aquas, marchio Bressaeus Brouagii. Esguillonia in urbe, cui regina promisit tutelam suam contra vim omnem. Dux Aurelianensis uxorem Medoni reperit, ubi archiepiscopus Parisiensis nuptiis eorum benedixit, ad maiorem cautionem hac forma: si coniuncti non estis, ego vos coniungo. Dux Guisius, qui nunc iterum archiepiscopus Remensis dicitur, intra Galliam est Marchae.[5] Redeunt et Espernonius, Elboevius et Sanctogermanus.[6] Episcopus Bellovacensis additus est ministris regendi status, ut et praeses Bellevrius, reginae cancellarius.[7] Praeterea regina Romam misit ut eidem Bellovacensi dignitatem cardinalitiam obtineat. Gerberus hic est missus ab Angliae rege ad luctus indicia peragenda et res alias.

Cantatus est hymnus Te Deum ob victoriam ad Rocroium. Burgundicus exercitus futurus dicitur ad XVIII millia. Pecuniae aegre hic expediuntur. Videtur res eo ire ut exprimantur ab eis qui plusculam sibi sumsere. Vicecomiti[8] Turenae et Gassioni spes fit de dignitate mareschalli Franciae. Ranzovius a captivitate rediit.[9] Qui ituri sint ad colloquia de pace, nondum constat. Ante regis mortem delecti ad id fuerant dux Longovillanus, Davausius, Emeriacus.[10] Davausius quin iturus sit, non dubitatur. Sed multi putant dominum Chavigniacum, ut se eximat impendentibus procellis, legationem quam nuper excusaverat nunc libenter accepturum. Dandelotius, filius mareschalli Castilonaei, ad romanam ecclesiam se contulit, delinitus amoribus virginis non bonae famae.

Beckius cum decem millibus augere dicitur Melonis exercitum. Quod multi Germanorum principum voluerant quodque magis e re protestantium fuisset, ut per circulos deligerentur qui pacis colloquia dirigerent, dis[s]uasum est ab aliis, qui et Palatinum negotium Viennae seorsim tractari volunt, Bavaro maxime auctore, qui et impedivit ne Hamburgensium conquerentium de rege Daniae et civitatum Ansiaticarum pro Hamburgensibus laborantium ratio haberetur, ita ut faciendum censuerant legati electoris Magontiacensis. Proponitur Francofurti ut totus is qui ibi est conventus transferatur ad loca colloquii de pace. Guebrianus et naves et machinas secum habet multas.

Regina episcopatus et alia quae vocant beneficia dat ex consilio Mazarini, Bellovacensis, Lexoviensis episcopi et Vincentii, qui est ex ordine Missionis. Maxima est Condaei auctoritas ideoque assiduus fit, ubi res aut status aut pecuniaria[e] tractantur. Dat causas referendas quibus vult, primus sententiam dicit, signat acta.

5 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, aartsbisschop van Reims, bereidde in de Zuidelijke Nederlanden zijn terugkeer voor. Even later nam hij in de Republiek de boot naar Calais.

6 De terugkeer van de ballingen was in volle gang. Bekende tegenstanders van Richelieu als Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, Charles II de Lorraine (1596-1657), hertog van Elbeuf, en Mathieu de Morgues (1582-1670), abt van Saint-Germain, betuigden hun steun aan het nieuwe bewind.

7 Gedoeld wordt op hofkanselier Nicolas de Bailleul, president van het Parlement van Parijs; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 64.

8 Het copieboek Dresden geeft: ‘Guebrianti’.

9 Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, was op 29 mei 1642 bij Honnecourt door de Spanjaarden gevangen genomen. Spoedig na zijn vrijlating werd hij betrokken in het beraad over het vervolg van de campagne van de hertog van Enghien (*Episodes Guébriant*, p. 371-374; Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 147).

10 In zijn brief van 2 mei maakte Grotius bekend dat Henri d'Orléans, hertog van Longueville, Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Michel Particelli, heer van Emery, de uitverkoren delegatieleden zouden zijn; vgl. no. 6198.

Die Dominico venit ad me Girautius iussu domini Chavigniaci, quem dicebat iussu reginae venturum ad me, sed morbo impediri.[11] Venit autem ad me Chavigniacus ipse die Jovis sub vesperam et de luctu luctusque solatii[s] quaedam praefatus, dixit reginam constantem fore in proposito regis defuncti ad continuandum bellum aut pacem faciendam cum regina Suediae caeterisque foederatis. De foederibus ipsis, quanquam ego bis eorum mentionem inieci, nihil dixit. Videntur aliquid mutare velle, ut et nuper scripsi.

11 René de Girault (Giraut), plaatsvervangend 'introducteur des ambassadeurs', bracht deze boodschap op zondag 24 mei aan Grotius over; vgl. no. 6234.

Vesperi die Veneris vidi ac salutavi et regem et reginam regentem. Dixi ea quae ad minuendum magis quam ad augendum luctum pertinebant. Inter laudes defuncti regis non tacui curam eius pro Suedis.[12] Dixi praeterea ea quae tempori congruebant. Respondit regina benigne admodum de suo in reginam dominam nostram affectu; praeterea constantissimam se fore in persequendis vestigiis regis mariti sui. Idque me significare iussit.

Deus res et regni huius et Suedici in corcordia ad felicitatem servet. Idemque, excellentissime et illustrissime domine, consilia optima Sublimitatis tuae aspiret,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XX/XXX Maii 1643.

Hassici qui hic sunt LX francicorum millia supra promissum accepere.[13] De Buquoio quod est dictum parum adhuc liquet. Motta Odincurtius in terram Valentiae se iecisse dicitur. Dicitur nunc omitti consilium illud de comitatu Burgundiae invadendo; et quae in id [in]structae[14] erant copiae partim ire in Italiam, partim in Germaniam. Dux Anguianus apud se habet octodecim millia, et alii eo mittuntur ex praetoriis cohortibus. Espernonius et Chevreusia in villis suis sunt, non in aula. Bastilia vacua est, nisi quod tres ibi tantum retinentur ad preces propinquorum. Comes Novicastelius pro rege Britanniae cepit Scheifieldum et Rhoteramum.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Historiam proelii ad Rocroium mittit. Belgica. Germanica. Reginam se salutasse narrat eiusque in Suedos affectum laudat.

6239. 1643 mei 30. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Praes. 13 Iunii 1643.

En in dorso: Praesent. på Wissmariske redden, den 13. Iunii 1643.

12 In de brief aan Johan Oxenstierna: ‘sociis’.

13 In Parijs onderhandelden de Hessische vertegenwoordigers Winand von Polhelm en Adolf Wilhelm von Krosigk met kardinaal Jules Mazarin over de verlenging van het Frans-Hessische verdrag van 27 augustus 1639 (Engelbert, ‘Der Hessenkrieg am Niederrhein’ in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162(1960), p. 70-77).

14 In Grotius' brief aan Johan Oxenstierna: ‘destinatae’. Gedoeld wordt op de troepen die onder bevel van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de strijd zouden aanbinden in de Franche-Comté (Spaans Bourgondië).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6238). De tekst is ook bekend van een copie aanwezig te Stockholm, UB, coll. Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, Berg. Avskriftssaml., vol. 9, p. 7.

6240. 1643 mei 30. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Nous avons perdu icy un grand roy,[2] qui a fait pour les alliez, mais nous avons une reine-regente pleine de bonté, assistée de deux princes de fort bon esprit, du duc d'Orleans et de monsieur le prince.[3] On nous asseure de continuer aux desseings du feu roy et de faire la guerre ou bien la paix avec nous.

On a chanté Te Deum pour la victoire à Rocroi, où on a pris presque deux cents drapeaux et cornettes. Le combat a esté sanglant, les Fransois y ont perdu presque trois mille, les ennemis plus que quatre mille. On dit que les Espagnols ont asommé le comte de Buquoi pour ce que sur l'ordre de don Melos il n'avoit voulu ceder à Albuquerque le commandement sur la cavallerie, dont estoit arrivé que la cavallerie se joingnant à son mescontentement s'estoit comportée au combat assez lachement.

Asteure les trouppes de Champagne, estants joinctes à celles de la Picardie, vont comme on croit dans l'Hainaut, mais don Melos est renforcé par les trouppes de Beck, qu'on fait monter jusqu'à dix mille. Le duc Charles est à Worms, ses troupes et celles de Baviere se joingnent près de Philipsburg pour s'opposer aux desseings du marescal de Guebrian, qui a près de luy de bateaux et bonne artillerie et bonnes trouppes. Outre cela il y a l'armée de Bourgogne, qu'on dit estre de dix-huict mille hommes, preste pour entrer dans le Franche-Comté.

On nous dit aussi que Motte d'Odincourt a repris Almeras en Catalagne et que don Silva se tient entre Tortosa et Fragues, et le roy d'Espagne à Saragossa. Que la citadelle d'Aste n'est pas prise encore par le prince Thomas, ny celle de Tortona delivrée du siege. Que l'armée du pape sera en peu de temps de vingt mille gens d'infanterie, de trois mille chevaux, et qu'on travaille fort pour faire preceder la paix d'Italie à l'universelle. La reine-regente a envoyé à Rome pour obtenir le cardinalat à l'evesque de Beauvais, lequel comme aussi le president Bailleul sont faicts ministres d'Estat. La reine donne les eveschez et benefices par l'advis du cardinal Mazarini, des evesques de Beauvais et de Lisieux, et du pere Vincent, un de la Mission. La duchesse d'Orleans est venue à Medon, où l'archevesque de Paris l'a joingt de nouveau avec le duc d'Orleans. En tant que besoing pourroit estre, le prince de Condé est assidu au conseil, fait rapporter les affaires d'estat, justice et finance, dit le premier son advis, signe les arrests. Madame d'Esguillon est à Paris au Petit-Lutzenburg, le marquis de Bressé à Brouage, La Milleray aux baings. On est bien empesché pour trouver de l'argent en telle quantité qu'il faut, et plusieurs proposent qu'il en faut prendre de ceux qui ont trop pris. Au vicomte de Turaine et à Gassion on fait esperer la dignité de marescal de France. Monsieur d'Andelot, fils du marescal de Chastillon, s'est fait de la religion romaine par amourettes d'une fille qui n'a pas trop bonne reputation.

On ne sçait pas encore qui iront à la paix, mais monsieur d'Avaux s'en tient asseuré; plusieurs croyent que monsieur de Chavigny, prevoyant de plus grands changements, ne refuseroit pas cette ambassade si on la luy offroit.

De Francfort nous apprenons que la proposition des princes pour faire la deputation par cercles de ceux qui auront l'oeil sur les traittez de la paix a esté rejettée par le duc de Baviere, et semble-t-il qu'on veut transporter l'assemblée de

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 86.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 30 mei 1643 (nos. 6237-6239).

3 Gaston van Orléans en Henri II de Bourbon, prins van Condé, begaven zich bijna dagelijks naar het Louvre om plaats te nemen achter de vergadertafel van de ‘Conseil d'Etat’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 55-62).

Francfort à Munster. Les Bavarois veulent aussi que l'affaire palatin se traitte à part à Vienne et ont empesché qu'on n'ait pris au coeur les plainctes de la ville d'Hamburg, recommandéez par les autres villes ansiatiques, contre le roy de Danemarq, les advis des deputez de l'electeur de Mayence ayants esté pour la ville d'Hamburg.

Je suis tres marry que les Provinces-Unies ne sont pas du tout telles que leur nom le porte.[4] Ils ont un ennemi assez puissant pour les obliger à mettre à part toutes sortes de jalousies et differents qui les pourroient rendre moins propres à leur conservation.

Hier je voy le roy et la reine-regente et y fus bien receu avecq de grandes asseurances de la reine de continuer aux desseings du feu roy son seigneur pour le bien des alliez et pour parvenir à une bonne paix. Dieu la nous donne.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

30 May 1643, à Paris.

On commence à doubter de ce que j'ay escrit de Buquoi, comme aussi des desseings sur la Bourgogne, puisqu'on dit que de cette armée-là une partie va en Allemagne, une partie en Italie. Et de Motte-Odincourt on dit qu'il va à Valence. Nous apprenons que l'armée du duc d'Anguien, depuis que les trouppes de Champagne y sont arrivées, est de dix-huict mille hommes, à qui on va encore adjouster quelques compagnies des regiments de guardes. Don Melos, dit-on, a quinze mille hommes alentour de Valenciennes. Le duc d'Espernon et madame de Chevreuse ne sont pas en cour, mais à leurs maisons. Personne n'est à la Bastille que trois seulement.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6241. 1643 mei 30. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et doctissime,

Legi dissertationem Chemnitii,[2] multa rerum et praeteritarum et praesentium varietate semet commendantem. Siderum praesagia aliis relinquo quibus proprium id studium est. Politicae rationes eo me movent ut finem bello instare arbitrer, nisi tamen Deus ob manentia vitia apud eos populos qui per bellum corrigi debuerant, contra spes humanas aliud statuerit. Caeterum Claritati vestrae pro misso ad me scripto isto et pro perpetua in me benevolentia gratias ago, velimque scire si quid sit in quo et vicissim gratum aliquid facere possim.

Sum enim, vir clarissime,

Claritati vestrae omni studio affectuque devinctus,

H. Grotius.

4 Lang niet alle gewesten van de ‘Vereenigde Nederlanden’ voegden zich naar het Hollands-Zeeuwse voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit voortaan van beperktere instructies te voorzien (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 86 en p. 278-279).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 6. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 713 no. 1592. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 84. Antw. op nos. 6210 en 6221, beantw. d. no. 6261.

2 De Danziger stadssecretaris Joannes Chemnitius had een commentaar geschreven op een dissertatie die Harald Appelboom van één van Vossius' zonen had mogen ontvangen.

Lutetiae, XXX Maii 1643.

Regina sola regni tutelam hic habet[3] adiutore regis avunculo et principe Condaeo. In proelio ad Rocroium caesa hostium quatuor millia, capti non pauciores, et machinae quindecim, signa ad ducenta, egregium novi regiminis auspicium.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 30 Maii.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 mei 1643.

6242. 1643 juni 1. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Veni iam cum uxore et liberis Amstelodamum, ut ipsorum studia promoveam eosque idoneos reddam,[2] ut tibi aliqu(an)do possint esse usui. Heri conveni obiter Vossium, quocum de scriptis Simplicii et Campensis egi, quae ille sibi visa negabat, nec id mirum, neque enim adhuc prostant.[3] Hodie adii Blavium, qui mihi Lucanum cum notis tuis tandem editum ostendit.[4] Idemque indicavit tractatum Roberti Campensis de Visionibus a se ex impresso in Transilvania exemplari editum atque ita novum non es(se).[5] Alterius auctorem nosse se negabat. Ego eum esse puto quem proxime nominavi Slechtingium. Si certiora comperero, curabo intelligas. Indicavi Vossio de Anthologia consilium, quod illi non displicet dummodo Neranus typos habeat satis elegantes, qua de re ego videro.[6] De epigrammatis reliquisque poematiis tuis[7] agam cum Vossio an ea Blavio, quamvis lentitudine sua molesto, tradi debeant, an Nerano aut alii typographo. Certe Blavius bonos correctores non habet et ipse labori impar est, sed de his aliisque proxime latius scribam.

Si scriptorem Admirationis nossem,[8] possem illi indicare quae de Ruaro et Sorbonae iudi(cio) scribis, sed is mihi cum ignotus sit - neque enim typographum Neranum, qui se pro auctore venditare videt(ur), pro tali agnosco -, nescio quomodo curare possim ut id intelligat. Dabo tamen operam ne amici nesciant. De Riveti adversario quid fieri queat, nondum satis comperi. Agam tamen cum eo quem

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 360. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6224, beantw. d. no. 6256.

2 Willem de Groot en Alida Graswinckel legden in Amsterdam bezoeken af aan de leermeesters van hun zonen Johan en Jacob.

3 In de eerste helft van mei verscheen in Amsterdam een geschrift van een zekere Joannes Simplicius tegen Grotius' *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100). Inmiddels had Willem de Groot van de bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert vernomen dat achter de naam Joannes Simplicius de sociniaanse predikant Jonas Schlichting schuilging; vgl. no. 6229.

4 Een klein jaar had de Amsterdamse uitgever de auteur laten wachten op de uitgave van diens nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431); zie nos. 5779 en 5788 (dl. XIII).

5 Dr. Joan Blaeu, de vermoedelijke uitgever van *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae* verzorgde bijna gelijktijdig een herdruk van de *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi* (ed. princeps ca. 1630 in Klausenburg (Cluj); zie het exemplaar aanwezig te Londen, British Library, 1012. a. 21. (2.)).

6 Het voorstel om de publicatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) toe te vertrouwen aan de Brielse dichter-arts Justus Rijckewaert en diens aangetrouwde verwant Johannes Naeranus, boekhandelaar en uitgever te Rotterdam.

7 Een uitgave van Grotius' *poemata* kwam niet tot stand.

8 De anonymus die de goede naam van Grotius verdedigd had tegen de beschuldigingen van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius in diens recente *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven ... Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot* (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323); vgl. nos. 6166 en 6211. Naar aanleiding van de *Tweede Verwondering aen Jacobus Laurentius van Amsterdam* (*BG* no. 889 rem. 9 en *BsG* no. 324) schoten Grotius opnieuw een aantal argumenten ter versterking van zijn gelijk te binnen: 1° de sociniaan Martinus Ruarus had hij slechts bij toeval in Hamburg ontmoet, 2° de inspiratie voor het schrijven van het *Idolum Romanum* had Laurentius geput uit een door de Sorbonne afgekeurde editie van het zogenaamde psalterium van de heilige Bonaventura; zie no. 6224.

nominas[9] et ubi quid comperero scribam. Interea rogo te indi(ce)s nobis quo loco inveniri possit censura Sorbonae in librum

9 Grotius had de hoop al bijna opgegeven dat de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius nog iets tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) zou ondernemen.

Bonaventurae, cuius tu mentionem facis, et si edita non est descriptam mittas, ne alii rem incognitam sibi sola infitiatione evertant.

Res Galliae quod attinet, miror regis defuncti decretum tam cito antiquatum,[10] neque id mihi boni quid praesagit. Victoria contra Hispanos[11] commodum Galliae obtigi(t), nam absque ea foret iam hostem in visceribus regni haberet.

Ego si res meae ferrent et securus esset commeatus, libenter te inviserem. Nunc pacat(a) tempora expectare cogor.

Deus Optimus Maximus te, tuam, tuos diu nobis servet incolumes et pace(m) politicam et ecclesiasticam promovere dignet(ur). Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Amstelodami, Calendis Iunii 1643.

Lucani exemplar cum notis tuis mitto. Aliquot nobis exemplaria dabit, aliquot tibi mittet Blavius. Tu quibus quid nomine tuo dari velis, rogo nos moneas. Filius Petrus iam hic est.[12] Videbimus ecqua ei spes hic affulgeat.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Iunii.
En in dorso: 1 Iunii 1643 W. de Groot.

6243. 1643 juni 2. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Depuis la regence pure et simple donnée à la reine au parlement et la bataille à Rocroy fort glorieuse à la France,[2] nous n'avons rien de nouveau sinon que le duc d'Espernon, la duchesse de Chevreuse et monsieur de Chasteauneuf sont en leurs maisons.[3] Les autres qui ont esté en prison ou esloignez sont à la cour. Il semble qu'on ne fera rien de cette année contre la Franche-Comté, puisque les trouppes qui sembloient y estre destinéez, vont en partie vers l'Italie, en partie en Allemagne.

10 Vier dagen na het overlijden van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) viel in een plechtige zitting van het Parlement van Parijs het besluit om geen gevolg te geven aan de 'Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée en Parlement le 21 avril 1643'.
11 Het nieuwe bewind in Frankrijk won aan geloofwaardigheid door de gelukkige afloop van de slag bij Rocroi van 18-19 mei.
12 Pieter de Groot zal zijn vader ongetwijfeld op de hoogte hebben gebracht van zijn wederwaardigheden in Amsterdam.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 90. Antw. op no. 6213.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 mei 1643.
3 Koning Lodewijk XIII had op zijn sterfbed nog een vage poging ondernomen om de terugkeer van de hertogin van Chevreuse en grootzegelbewaarder Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, te verhinderen; vgl. no. 6186.

Le duc [d']Anguien accreu des trouppes de Champagne semble menacer le pays d'Hainaut. Le secours d'argent pour la Suede se payera au mois de Juillet.[4]

Je vous remercie bien fort pour les advis que [vous] me donnez par la vostre du quatriesme de May sur les affaires de mon fils aisné. Nous attendons sur cela de lettres du baron de Degenfeld.[5] Si l'affaire se conclut, je vous prie d'assister mon fils par des

4 De betalingen krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.

5 Cornelis de Groot, de oudste zoon van Grotius, maakte zich op om met een vendel Zwitserse huursoldaten dienst te nemen in het Venetiaanse leger. Daartoe had hij van zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, een uitnodiging ontvangen.

bons conseils et recommandations. Je ne manque pas de recommander partout vos affaires et vous rendre le tesmoignage que je vous dois.

Il semble que le marescal Torstenson prend la route de Prague.[6]

[Je demeure,] monsieur,

le vostre.

2 Iunii 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6244. 1643 juni 6. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Dolor ex morte regis Ludovici XIII relevatur conspectu et filii nunc regis, in quo magna est indoles, et reginae nunc regentis citra exceptionem, in qua ea est morum suavitas ut nihil non boni ab ea sperandum sit.[2] Sed haec prima et satis subita mutatio nescio annon post se tractura sit alias in aula valde mutabili. De proelio Rocroiano scripsi quae hic dicuntur.[3] Puto ducem Anguianum non cessaturum in hoc rerum cardine.

Graswinckelii librum iam legi totum.[4] Materia ei bona suggesta est et laudo qui res istas ita tractant ut maxime se adstringant τῷ ὑποκειμένῳ, nec faciant definitiones nimis diffusas. Magnus ei honos obtinget si Seldenum[5] habebit adversarium, in omni iure peritissimum.

Anthologiam rogo promoveas.[6] Blavium miror in Lucano ita diu morari,[7] poemata non inchoare.[8] At ego iam omnia Graeca et Hebraea quae sunt in Annotatis ad

6 Grotius moet in de *Gazette 1643,* no. 66, dd. 30 mei 1643, het bericht hebben gelezen dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in de eerste helft van mei Bohemen was binnengevallen.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 954 App. no. 656. Antw. op no. 6229, beantw. d. no. 6262 en 6276.

2 Op vrijdag 29 mei mocht de Zweedse ambassadeur de regentesse Anna van Oostenrijk en koning Lodewijk XIV persoonlijk zijn medeleven met het heengaan van koning Lodewijk XIII betuigen.

3 Grotius putte zijn kennis over het verloop van de slag bij Rocroi (18-19 mei 1643) wellicht uit het verslag dat de prins van Condé, de trotse vader van de fortuinlijke bevelhebber Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in Parijs liet circuleren.

4 Joachim de Wicquefort had Grotius de eerste vellen van Graswinckels ‘Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne’ toegestuurd; zie no. 6220.

5 Voor de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel zou een polemiek met het geleerde Lagerhuislid John Selden een grote eer zijn.

6 Willem de Groot vroeg zich af of de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus wel goed genoeg geoutilleerd was voor het drukken van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

7 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu had de afgelopen week de eerste exemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) aan de familie getoond.

8 Niemand waagde zich meer aan een voorspelling omtrent de verschijningsdatum van de *poemata*.

Evangelia transtuli in Latinum, et haec aliquando ei dare potero si in aliis mihi satisfaciat.[9] Domini

9 Om vergissingen bij het zetten van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1135, 1138 en 1141) te voorkomen maakte Grotius alvast vertalingen van alle woorden die in zijn aantekeningen in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; zie Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 357.

Utenbogardi coniecturam de Simplicio veram puto;[10] Robertus Jansonius forte idem est.[11] Ego mihi non videor recte facturus si tot contradictoribus singulatim respondeam. Satis forte erit ad loca ipsa firmare sententiam meam.[12] Fallitur Simplicius, quod putat Psal. XLV, 10 Salomonem dici אלהים [Elohim], nam id nomen de hominibus positum plurale est; de Deo ἐλλειπτικὴ pro אלהי אלהים, Deus deorum. Sensus autem loci est Deum ipsum esse solium, id est firmamentum, ἔρεισμα Salomonis, idque perpetuo.[13]

In expositionibus locorum Evangelii quaedam rectius iam pervidi quam olim. Inter ea est quod Lucae dicitur XXI, 23 et Apoc. XI, versu 2.[14] Revera non ad tempus longius quam mensium XLII pertinere, per quod tempus Jovis idolum ab Adriano positum stetit in Sione, id est usque motum Barchochebae,[15] ut ostendam ad locum Apocalypseos. Gentes enim ibi sunt idololatrae. Λεγόμενοι θεοὶ, 1 Cor. VIII, 5, non alii sunt quam dii a gentibus sic dicti, neque ulla fuit causa cur Socinus, quem Simplicius sequitur,[16] alio id traheret. De Epistola Johannis, in qua sola Antichristi vox est, video et hunc et alios nihil dicere, vi veri, ut spero, convictos. Ut iam ante

10 Johannes Wtenbogaert wees de sociniaanse predikant Jonas Schlichting aan als de auteur van het geschrift *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae,* 1643 (*BG* no. 1100 rem. 5 en *BsG* no. 325).

11 Van Grotius kwam de veronderstelling dat het brein achter de *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi* (*BsG* no. 327) wel eens dezelfde Schlichting (Slichtingius) kon zijn. In werkelijkheid betrof het hier een Amsterdamse herdruk van een werk dat omstreeks 1630 in de Zevenburgse plaats Klausenburg (Cluj) was uitgegeven; vgl. nos. 6242 en 6251.

12 In zijn *Commentatio de Antichristo,* Amsterdam 1640 (*BG* no. 1100) had Grotius een op historische bronnen gebaseerde interpretatie van de tweede brief van Paulus aan de Thessalonicenzen opgenomen; zie no. 6139.

13 Zie de *Notae* van Joannes Simplicius, p. 64-65. De vergoddelijking van koning Salomo (*Psalm* 45:7-10) verwerpt Grotius in zijn *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* (*BG* no. 1138) ad *Hebr.* 1:8 (*Opera omnia theologica* II, 2 (*BG* no. 919), p. 1012 r. 63 B- 1013 r. 53 A: 'Pro ὁ θεὸς in Hebraeo est [Elohim] quod nomen pluribus quidem sive 'Angelis' sive 'Iudicibus' dari solet: at cum uni tribuitur, Deo soli convenit: quia tunc est oratio ἐλλειπτικὴ pro [Deus Deorum], ut alibi diximus. Sensus ergo est, 'Deus ipse est sedes tua perpetua', id est, si Salomonem respicimus, sicut sedes inconcussos tenet homines, ita Deus te semper in regno sustentabit: si vero Christum, Deus ipse te sustentabit in regno nunquam desituro'). Op dit onderwerp komt Grotius nog eens terug in zijn *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* (*BG* no. 1195) (*Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 726 r. 37 B).

14 In de *Annotationes in libros Evangeliorum,* Amsterdam 1641 (*BG* no. 1135) had Grotius in zijn commentaar op de woorden 'en Jeruzalem zal door heidenen vertrapt worden' (*Lucas* 21:23-24) weliswaar gewezen op de overeenkomst met *Openbaring* 11:2, maar in dit deel van zijn annotaties op het Nieuwe Testament durfde hij nog geen conclusies te trekken ten aanzien van de datering. Deze tekortkoming maakt hij goed in de *Annotationum in Novum Testamentum pars tertia ac ultima* (*BG* no. 1141) ad Openbaring van Johannes 11:2: [et civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus]: 'Celebris enim erat ex Daniele, quia per tantum temporis durarunt gravissima sub Antiocho mala, urbe etiam tunc profanata. Voluit autem Deus mala similia pari temporis spatio includi, ut eandem sibi nunc esse piorum curam ostendat quae olim fuerat. Tempus autem hoc putari debet ex quo strui coepit templum Iovis Capitolini ad motum usque Iudaicum duce Barchocheba' (*Opera omnia theologica* II, 2, p. 1193 r. 51 A).

15 Bar Kochba (Barchocheba), leider van de joodse opstand (132-135) tegen keizer Hadrianus.

16 De socinianen deelden met de calvinisten het leerstuk van de identificatie van de Antichrist met de paus (Faustus Socinus Senensis, *Opera omnia* I, Irenopolis (Amsterdam) na 1656 (ca. 1668) [*Bibliotheca fratrum Polonorum* I], p. 345, en Jonas Slichtingius, *Commentaria posthuma*, Irenopolis (Amsterdam) na 1656 (ca. 1668) [*Bibliotheca fratrum Polonorum* V] ad 2 *Thess.* 3-17 (vol. II, p. 233-236)).

scripsi, Ἀντίχριστος, sive ut Syrus[17] recte interpretatur, falsus Christus, ψευδόχριστος, non potest esse nisi iudaeus; ἀντιχείμενος

17 Grotius gebruikte een editie die teruggaat op de Latijnse vertaling van I. Tremellius van het Syrische Nieuwe Testament (Genève 1569) (*Historical Catalogue of printed Bibles* III, p. 945-946).

respectum habet non ad Christum, sed ad Deum, et ita dicitur qui Deo se opponit et quod Dei est sibi vindicat, quod non potest convenire nisi paganis. Haec in antecessum tibi dico, ut scias nihil me dimoveri de sententia.[18]

Gaudeo filium tibi esse qui ad peculiarem familiae nostrae laudem, id est ad poeticam aspiret.[19] Deus ingenium eius prosperet bona fruge.

Ex epistola quadam Ruari[20] video minus ei placere postrema mea pro pace ecclesiae scripta, nec miror. Vult enim ille, ut et alii, suum sibi ἀποσπασμάτιον manere incolume. Nostra ad Danielem mire probantur a Sorbonicis qui ea videre.[21] Spero idem futurum de nostris ad Apocalypsin.

Velim primo commodo mitti ad me exempla aliquot opusculorum a nobis factorum pro pace ecclesiae ex editione Blavii.[22] De chartis rogo res plane narretur ita ut gesta est; mea id interest etiam si obtenturus sim nihil.[23]

Hic res adhuc bene procedunt.[24] Regina regens omnibus modis nos certos esse vult nihil se facturam sine foederatis. Eremitae qui antehac adversus ducem Vendocinensem testati fuerant, testantur falsum sibi per tormenta expressum. Multa talia fecit cardinalis. Regina regens protestantes huius regni securos esse iussit. Mansere illis edicta, idque se publicaturam et relaturam in acta parlamenti.

Vale cum uxore et liberis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

6 Iunii 1643.

6245. 1643 juni 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

18 Vgl. no. 6139 n. 14-20. Grotius bevestigt hier de juistheid van zijn visie met betrekking tot het optreden van keizer Gaius Julius Caesar Germanicus (Caligula) als ‘de mens der wetteloosheid ..., de zoon des verderfs, de tegenstander, die zich verheft tegen al wat God of voorwerp van verering heet’ (2 *Thess.* 2:3-4). In zijn *Annotationum in Novum Testamentum tomus secundus* komt hij bij de woorden ‘extollitur supra omne quod dicitur Deus’ nog eens op het onderwerp terug: ‘Haec verba de Daniele sumpta sunt, ubi de Antiocho Epiphane loquitur, XI, 36 ... Paulus, ne quis illos de quibus hic agitur deos esse crederet, cautionis ergo addidit λεγόμενον, qua nota et alibi designat gentium deos, 1 Cor. VIII, 5’ (*Opera omnia theologica* II, 2 (*BG* no. 919), p. 951 r. 20B).

19 Willems oudste zoon Johan had een gedicht vervaardigd op het overlijden van koning Lodewijk XIII.

20 Waarschijnlijk een schrijven van Martinus Ruarus aan de Parijzenaar Edmond Mercier; zie de bijlage in de brief van Pauwels Pels van 9 oktober 1643 (no. 6464).

21 Grotius' aantekeningen op het boek *Daniel* en zijn ‘adiecta ad Danielem’ zouden verschijnen in *tomus* II en III van de *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137). Vóór het ter perse gaan had hij zijn commentaren laten beoordelen door Denis Petau S.J., doctor van de Sorbonne; vgl. nos. 5657 en 5943 (dl. XIII).

22 De *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168), de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1176) en het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184).

23 De familie was op zoek naar de papieren die in 1619 uit Grotius' toenmalige woning in Rotterdam waren gelicht.

24 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 6 juni 1643.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6246.

De Staten-Generael ende van de provinciën mogen wel toezien wat zij doen in 't regard van Engelant, alzoo veele princen daerop zullen letten. De ambassade van uwe

quartieren derrewaert meene ick niet dat goed can doen in dezen tijd.[2]

Mijnheer den prince van Orangie heeft door de bataille van Rocroi groote occasie becomen om wat goeds te doen.[3] 't Is goed dat middel is gevonden tot betaeling van de soldaten. Geen zaeck is voor die staet dangereuser als verloop in dat stuck.[4] Hier is zoo goede ordre tot noch toe dat de hoope die de Spaignaerden zouden mogen geschept hebben uit de doot van den coning haer haest zal ontvallen. Dat Paeuw weer opdondert[5] geeft mij vremd.

Aen Rivet dient wel wat geantwoordt, maer 't en can bij mij niet gevouchelijck geschieden.[6] Ick heb gezien het geschrift van de heer Graswinckel. Staet te bedencken off die maxime dat de Charta Magna ende diergelijcke acten[7] de volle macht van de coningen niet en limiteren, 't volck niet meer ende meer zal engageren om 't parlement voor te staen ende in 't oorlogh t'opiniastreren als houdende dat alle tractaten door die soustenue crachteloos gemaect werden, 't Is een questie vol van groote speculatie.

Eenige achterdenckige alhier meenen dat bestant is in Italië - alwaer den prince Thomas in plaetze van te gaen nae 't casteel van Tortone is gegaen nae Thurijn -, Spaignie ende Duitschlant.[8] Den tijd zal 't leeren. Ick meene de coninginne-regente niet en sal doen zonder haer geallieerde. Men slaet voor dat Vrancrijck zoude houden Roussillon ende Atrecht, quitterende de pretensiën op Navarre.[9] Catelagne is Vrancrijck moede ende Vrancrijck Catelagne.

6 Iunii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 6 Juny 1643.

2 Vgl. no. 6197. In de Staten van Holland gingen stemmen op om het oude plan van het zenden van een buitengewone ambassade naar Engeland weer op de agenda te plaatsen; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 384-385.

3 Het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden had het slagveld van Rocroi in een toestand van ontreddering verlaten. Van Frederik Hendrik werd nu verwacht dat hij tegenover het Franse succes van 19 mei een Staats wapenfeit zou stellen. Zie voor de inspanningen van de Fransen om de prins tot actie te bewegen, *CSP Ven. 1642-1643,* p. 278 en p. 280-281.

4 Aan de ongerepartieerde troepen was de betaling van twee maanden soldij uit de Franse subsidie toegezegd (*Res. SH,* dd. 22 en 23 mei 1643, en *Het Staatsche leger* IV, p. 132-135).

5 'Opdonderen' in de betekenis van plotseling te voorschijn komen. Sinds kort stond dr. Adriaen Pauw, heer van Heemstede, rekenmeester der domeinen van Holland, weer in de publieke belangstelling. Dit kwam doordat de Staten van Holland hem op 23 mei 1643 aanwezen voor de plaats van Staats gevolmachtigde ter vredesconferentie (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 192-193, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 122).

6 Het stak Grotius dat er in de Republiek geen geleerde polemiek was uitgebarsten over de inhoud van de *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* van zijn rivaal André Rivet (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

7 Op p. 76 van zijn 'Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne', zet mr. Dirck Graswinckel de discussie over de rechten van de Engelse koning voort met de mededeling: 'Or il est temps de parler de ladicte Charta Magna, laquelle ceux qui ne sont pas bien informez de la verité des affaires, et qui ne penetrent pas en l'interieur d'icelles, tiennent comme le fondement de la Royauté'.

8 Nieuws over de verlossing van het Frans-Savoyaards garnizoen van Tortona bleef uit. Enkele wantrouwigen verdrongen hun teleurstelling met de veronderstelling dat prins Tommaso Francesco van Savoye de Fransen had bedrogen.

9 Deze ruil kwam ter sprake bij het opstellen van de instructies voor de Franse delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 98-99 en p. 124-127).

6246. 1643 juni 6. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Vendosme recommandeert hier zeer aen de coninginne-regente de zaecke van den coning ende coninginne van Engelant.[2] Dewelcke men hier gelooft niet heel quaelijck te gaen, alzoo den coning heeft gerefuseert te approberen de impositiën die het parlement wilde doen tot het oorlogh van Ierlant omdat zij diergelijcke impositiën voordezen tegen zijne Majesteit hadden gebruict,[3] het crijgsvolck van Essex bij Reading t'onvrede zijn om de quade betaeling,[4] de Iersche roomschgezinden eenige van haer wederpartie hebben tenedergevelt ende de trefves, haer aengeboden,[5] gerefuseert. De coninginne-regente verzeeckert de geallieerden niet te willen handelen zonder haer[6] ende die van de religie van de edicten op 't stuck van de religie gemaect te willen maincteneren ende daervan een declaratie doen uitgaen ende verificeren in het parlement.[7]

Wij verstaen niet dat den graef van Guebrian iet doet[8] ende van den hertogh van Anguien dat hij is in Henegouwen met sestienduizent man, Melo ontrent zooveel hebbende bij Valencienne ende beide verstercking verwachtende.[9] Prince Thomas in plaetze van te gaen nae 't casteel van Tortone is gegaen nae Thurin.[10] De‹n› princen van Italië hebben den paus aengezegd dat zij allegader te zamen zullen moeten zorgen voor de paix van Italië, zoo den paus zich met den hertogh van Parma niet en accommodeert.[11] De eremyten die voordezen den hertogh van Vendosme hadden beschuldight, zeggen zulcx gedaen te

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6245.
2 César de Bourbon, hertog van Vendôme, was nog vertoornd over de houding van de parlementsgezinden bij zijn vertrek uit Engeland in maart 1643 (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 253 en p. 258).
3 De *Gazette 1643,* no. 68, meldde in een ‘extraordinaire du III juin’ het laatste nieuws uit Engeland en Ierland. Over de weigering van koning Karel I om de petitie te ondertekenen, schreef de correspondent dat de vorst bevreesd was dat het Parlement het voor Ierland bestemde geld wel eens tegen hem zou kunnen gebruiken.
4 Het morrende krijgsvolk bij Reading kreeg Robert Devereux, graaf van Essex, weer onder controle na enkele financiële toezeggingen van het Parlement (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 275-278).
5 James Butler (1610-1688), graaf van Ormond, presenteerde dit voorstel aan de katholieken die in mei te Kilkenny bijeen waren gekomen (*A new History of Ireland* III, p. 306-308).
6 In brieven van resp. 27 juni, 2 juli, 8 en 10 juli stelde kardinaal Jules Mazarin de Zweedse, Staatse en Hessische bondgenoten op de hoogte van het vaste voornemen van zijn regering om alle bestaande verdragsbepalingen na te leven (*Lettres Mazarin* I, p. 205-212, p. 226-229, p. 236-237 en p. 243-245).
7 De publicatie van de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ werd verschoven naar 8 juli (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 24-26).
8 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had zich verschanst in het Zwarte Woud.
9 De verslagen gouverneur don Francisco de Melo volgde op een afstand de mars van het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, langs de Sambre naar Binche (*Gazette 1643,* no. 70, dd. 6 juni 1643).
10 Prins Tommaso Francesco van Savoye zag wel in dat zijn leger niet bij machte was de drievoudige Spaanse omsingeling van Tortona te doorbreken.
11 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, namen aanstoot aan de pauselijke weigering om met Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de toekomst van het hertogdom van Castro in onderhandeling te treden (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 872-873).

hebben tegen de waerheit door gewelt van torture.[12] Monsieur d'Andelot, zoon van den marescal de Chastillon, zich begeven hebbende aen de roomsche religie,[13] is bij de coninginne vereert met twaelffduizent gulden ende 't officie van marescal de camp.

Men beschuldigt don Melo dat hij eerst vijantlijcke acten heeft aengerecht nae de doot van den coning, nu overleden, dat hij willende slaen 't renfort van Becx niet en heeft verwacht ofte immers niet en heeft slagh gelevert 's avonts tevoren als de Fransoisen moe ende onbereidt waeren, maer vooral dat [hij] Buquoi ende meteene alle de reuterie heeft geoffense[e]rt, hem willende benemen het bevel dat hem toequam.[14]

Den Grooten Heer, zoo wij hier hooren, heeft een tweede zoon,[15] rust ter zee tachtich galeien, dertich andere schepen. Monsieur de Millerai blijft bij de wateren van Bourbon.[16] De restitutie van 't gouvernement van Auvergne gedaen aen mijnheer den hertogh van Orleans is geverificeert in het parlement.[17] Men spreect van de hertoginne van Esguillon te huwelijcken met den grave van Brion,[18] die zeer bemint is van den hertogh van Orleans, 'twelck een middel zal zijn om haer rijckdom die zeer benijdt werdt te salveren. Aen den hertogh van Bouillon werdt recompense gepresenteert voor Sedan.[19]

6 Iunii 1643.

12 In januari 1641 verklaarden de monniken Guillaume Poirier en Louis Allais voor de onderzoeksrechter dat zij door de hertog van Vendôme waren gehuurd om een aanslag op het leven van Richelieu te beramen (*Lettres Richelieu* VI, p. 791-794). In het kader van zijn eerherstel zag de hertog toe dat de heremieten hun verklaring ten overstaan van het Parlement herriepen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 63-64).

13 Gaspard IV de Coligny, markies d'Andelot, die zich onder de bekoring van Marion de Lorme bekeerd had tot het katholicisme, diende in het leger van de hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 157-158).

14 In de *Gazette 1643,* no. 69, dd. 6 juni 1643, kon Grotius lezen dat in de Zuidelijke Nederlanden nog steeds verbijstering heerste over het verloop van de slag bij Rocroi (18-19 mei 1643). Over drie zaken verlangde men opheldering: 1° wat was de reden dat don Francisco de Melo de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck niet in de krijgshandelingen had betrokken, 2° waarom had hij de aanval uitgesteld tot de avond van de 18de mei, 3° hoe was het mogelijk dat hij als opperbevelhebber in het midden van de strijd zijn onderbevelhebber Charles-Albert de Longueval, graaf van Bucquoy, van zijn commando had ontheven?

15 Ahmed (*25 februari 1643-1695), zoon van sultan Ibrahim en Muazzaz Sultan, zou in 1691 de troon bestijgen (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* I, p. 17). Van zijn geboorte maakte de *Gazette 1643,* no. 68, melding in de ‘extraordinaire du III juin’: ‘La naissance d'un second fils au Grand Seigneur, et autres affaires de Turquie’.

16 Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, treurde in stilte om de afloop van de ongelijke strijd die hij met de nieuwe favorieten aan het hof had moeten voeren over de rechten op het gouverneurschap van Bretagne.

17 Gaston van Orléans beschikte nu weer over alle waardigheden die hem op 1 december 1642 bij koninklijk besluit waren ontnomen (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 291-293).

18 François de Lévis-Ventadour (1603-1661), graaf van Brion, de latere hertog d'Anville (Danville), eerste adjudant van Gaston van Orléans, zal een avontuur met Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, zeker niet uit de weg zijn gegaan (G. Dethan, *o.c.,* p. 158, en *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 160-164 en p. 1277).

19 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, weigerde echter de consequenties van de door Richelieu afgedwongen afstand van het prinsdom Sedan (13/15 september 1642) te aanvaarden (*Lettres de Turenne*, p. 383).

Ick heb aen mijnheer den hertogh van Orleans[20] gerecommandeert de zaecken van Swede ende van de geallieerden. Sijne Hoocheit heeft zeer goed ende beleefd antwoord gegeven.

Men meent dat hertogh Carel, die te Sirick is, iemant van de zijnen hier heeft gezon-

20 Vermoedelijk bood de hertog van Orléans de Zweedse ambassadeur een ontvangst in het paleis ‘le Luxembourg’ aan.

den.[21] In Catelagne is nieuwe conspiratie geweest tegens de Fransoisen, oock zoo men zegt tegens het leven van den marescal de La Motte-Odincourt.[22] De Fransoisen equipperen tien galeien binnen Barcelone. De Spaignaerden hebben Tortose voorzien met duizentvijfhondert te voet, vijfhondert te paerd, Fragues met dertienhondert man. Den hertogh van Anguien heeft ingenomen de casteelen van Barlaimont ende Aismery[23] aen de Sambre. De Spaignaerden vresende voor Camerick hebben het garnisoen aldaer versterckt. Den marescal de l'Hospital,[24] voordezen genoemt du Hallier, is hier ende doet zich van zijne wonden genezen. Wij hooren dat de Schotten, bij de Engelsche parlamentarissen gesolliciteert om haer te helpen, daertoe niet en willen verstaen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 6 Juny 1643 uyt Paris.

6247. 1643 juni 6. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Apud reginam regentem sermones audio habitos,[2] alios de indutiis, alios de pace. In pace nemo est qui non magnas prospiciat difficultates. Sunt qui proponunt ut tractus Ruscinonensis et Atrebatensis, qui inter postrema sunt avulsa a regno Galliae, maneant penes Galliam, contra vero rex Galliae ius abdicet vetus ac sepultum in Navarram. Valde intricatum est negotium Catalaniae. Nam et Catalanos plerosque Gallici imperii taedet et Gallos non minus custodiae Catalanorum, ita ut sint inter Gallos qui ultra optent ut Catalani a se deficiant, ne aut oneri sint in bello, aut paci impedimento. De Portugallia futurum puto quod de Batavis factum est pace Verbinensi.[3]

Guebrianus nihildum agit, et ea re non immerito offenduntur Hassici.[4] Dux Anguianus in Hainaviam intravit; metuunt nonnulli ne circumveniatur hinc a Melone,

21 Van deze geruchten maakte hertog Karel IV van Lotharingen gebruik om zijn onderhandelingspositie ten opzichte van de keizer, Spanje en Beieren te verbeteren.

22 De *Gazette 1643,* no. 70, dd. 6 juni 1643, maakte niet veel ophef van de Catalaanse samenzwering tegen de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. Groter alarm sloeg men bij het bericht dat de nieuwe Spaanse opperbevelhebber don Felipe de Silva versterkingen had gestuurd naar de linie die van Fraga (ten westen van Lérida) naar Tortosa liep; vgl. Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 243-249.

23 Tegenwoordig: 'Berlaimont' en 'Aulnoye-Aymeries'; vgl. Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 141.

24 In april had François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, de maarschalksstaf uit handen van de hertog van Enghien in ontvangst mogen nemen (*Lettres Mazarin* I, p. 147 en p. 179-180).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 147; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 295 no. 483. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 81. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6248).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 6 juni 1643 (no. 6246).

3 De vrede van Vervins, op 2 mei 1598 tussen Frankrijk en Spanje gesloten. Dit voorbeeld haalde Grotius aan om te benadrukken dat Frankrijk al meer dan eens haar bondgenoten - in casu: de Republiek - in de steek had gelaten.

4 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel vond het niet wenselijk dat haar manschappen opgeofferd werden aan de belangen van het Frans-Weimarse leger (*Episodes Guébriant,* p. 321).

inde a Beckio. Sed et ipsi supplementa advenient, et Batavi, ut puto, partem abstrahunt hostium.[5]

Dux Vendocinensis apud reginam regentem multum laborat ut regi Angliae subveniatur. Et puto id futurum si rex rebus ipsis ostendat se sibi et propinquis suis melius velle

5 Het Staatse leger startte zijn campagne pas op de 20ste juni (*Het Staatsche leger* IV, p. 135).

quam Hispano. Abnuit autem rex ille approbare[6] indictionem pecuniarum factam a parlamento adversus Hibernos, ideo quod antehac pecuniis sub eo nomine indictis usi sunt contra se. Dicuntur autem regii victoriam reportasse de iis qui Bamborgi obsidionem volebant perrumpere.[7] Ii vero qui sub Essexio sunt, apud Readingam seditiose agere, quod ultra mensem stipendia ipsis debeantur. Esse autem eos equites ter mille, pedites duodecies mille. Pontificios autem Hibernos audimus non potuisse adduci ad recipiendas indutias et multos ab illis protestantes caesos ad Blanchenhillam.[8]

Qui belli rerum periti sunt, iudicant Hispanos qui sunt in Belgica multum peccasse, primum quod hoc tempore hostilia ipsi coeptarint, deinde quod pugnarint priusquam Beckius copias suas Meloni addidisset, postremo quod si pugnare vellent non pugnaverint antecedente vespera, cum fessi essent ab itinere Galli. Sed maximum omnium fuit peccatum, quod regimen equitatus auferre voluerint Buquoio eaque re et ipsum et amantem ipsius equitatum offenderint.

Sultanus Turca, altera prole auctus virili, dicitur classem habere paratam navium longarum LXXX, aliarum XXX. Qui de Sicularum civitatum defectione[9] sparsi hic fuerant rumores, orti videntur a cardinali Mazarino, qui ipse Siculus spe talium se hic utilem ostentare voluit. Sed et inter Riceliaci chartas repertae dicuntur quae faciles ostentent vias perpellendi ad defectionem ab Hispano Mediolanenses et Neapolitanos; miror non addi et Americanos.

Nondum liquet qui hinc ituri sint ad pacem. Multi commendant Bassompetram, egregie functum legationibus apud Anglos, Rhaetos et apud ipsos Hispanos, unde secuta sint pacta Mousoniana.[10] Velint multi adiungi ei Servianum,[11] secretarium antehac Status unum e quatuor, nunc ab exsilio reversum, virum sane magni iudicii. Lomeniacus, dictus antehac Villauclerius, nunc comes Brienae,[12] creditur rediturus ad officium secretarii Status, quod antehac habuit et magno vendidit. Eremitae qui antehac contra ducem Vendocinensem testati fuerant, nunc testantur se vi tormentorum ex iussu cardinalis ad mendacium adactos. Dandelotius, mareschalli Castilonaei filius, qui se romanensi ecclesiae addidit, accepit a regina commendante hoc principe Condaeo XII millia francicorum et dignitatem mareschalli castrensis.

6 Het copieboek Dresden geeft: ‘abrogare’.
7 Bij de verdediging van Banbury (ten noorden van Oxford) verloren de parlementsgezinden 400 manschappen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 274).
8 De ‘extraordinaire du III juin’ van de *Gazette 1643* (zie no. 6246 n. 3) geeft de plaatsnaam ‘Ballinekille’ (= Ballynakill).
9 Het gerucht betrof in de eerste plaats de verovering van de haven van Gaeta; vgl. no. 6226.
10 François, baron van Bassompierre, de in januari 1643 uit de Bastille ontslagen ‘maréchal de France’, had in de jaren twintig missies ondernomen naar Engeland, Spanje en Zwitserland. Aanvang 1626 legde hij aan de in Solothurn bijeengekomen landdag de Franse voorstellen ter bevordering van de vrede in Graubünden voor. Zijn voorwaarden kregen de instemming van de meerderheid van de afgevaardigden, zodat daarmee de weg geopend was voor het vredesverdrag dat op 5 maart 1626 te Monzón door de Franse ambassadeur in Spanje en de ‘conde-duque’ geratificeerd werd (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 451-456, en V, 2, 2, p. 2123-2129).
11 Abel Servien (1593-1659), graaf van La Roche-des-Aubiers, markies van Sablé, staatssecretaris van oorlog 1630-1636, had al eerder kandidaat gestaan voor een plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie; vgl. nos. 5436 en 5438 (dl. XII), en O.A. Ranum, *Richelieu and the councillors of Louis* XIII, p. 100.
12 Henri-Auguste de Loménie (1595-1666), heer van La Ville-aux-Clercs (Villau-clair), na 1638 graaf van Brienne, staatssecretaris sinds 1615. Na een periode van inactiviteit hervatte hij zijn werkzaamheden. Op 15 juni nam hij na betaling van 500000 ponden de taken over van Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris voor buitenlandse zaken (O.A. Ranum, *o.c.,* p. 68-69; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 64 en 68, en *Mémoires de Brienne* I, p. 106-114).

Milleraius adhuc ad aquas est Borbonias, exspectans quem exitum capturae sint res aulicae, quae novas mutationes videntur portendere. Princeps Condaeus coniugium molitur inter ducissam Esguilloniam, cuius invidiosae sunt opes, et comitem Brionium, qui in gratia est apud Aurelianensem ducem, effecitque ut Esguil-

lonia admissa sit ad salutandam reginam et Aurelianensis uxorem.[13] Praefectura Arverniae duci Aurelianensi reddita est et decretum ea de re relatum in acta parlamenti. Vivunt dux et uxor eius in palatio reginae quondam matris, quod Luxemburgicum dicitur.[14] Duci Bulionio pro Sedano compensatio offertur.

Fama est venturum huc ducem Carolum sub fide ducis Aurelianensis. Regina regens promisit protestantibus huius regni salva fore quae antehac facta fuere edicta idque se publicaturam relatum prius in parlamenti acta. Creditur et imminutura onera salis et vini ut plebi gravia. Melos quindecim hominum millia habere dicitur, dux Anguianus plus paulo et exspectare accessiones. Principes Italiae prope omnes papae significarunt se, nisi rem cum Parmensi transigat, tranquillitati Italiae non defuturos. Princeps autem Thomas, cura de arce Dertonensi aut omissa aut desperata, in urbem venit Taurinorum. Haec interim habemus, dum novas res parturit haec aula.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae det consilia optima cum prosperis eorum successibus,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVII‹I› Maii/VI Iunii 1643.

Vidi patruum novi regis, ducem Aurelianensem, commendavi ei res nostras. Dixit se perstiturum in consiliis et amicitiis fratris defuncti. Feceram et foederum mentionem, sed de iis ille nihil.

Nova[15] coniuratio detecta est in Catalania contra Gallos et, ut quidam aiunt, contra vitam Mottae Odincurtii; multi capti, multi qui elapsi sunt, relegati. Armantur Barcinone a Gallis naves longae decem. Dux Carolus, qui Sirici est, inde hic quendam de suis misit. Halerius hic e vulnere sanatur. Adversus mareschallum Bressaeum multae surgunt querelae. Tortosae Hispani habere dicuntur pedites mille quingentos, equites quingentos, Fragis milites mille trecentos. Dux Anguianus cepit arces Barlamontium et Aismeriam in Hainavia ad Sambram. Hispani Cameraci praesidium augent. Scoti nihil adhuc movent pro parlamentariis Angliae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Miscellanea nova de pluribus Europae regnis, potissimum de Gallicorum ministrorum conatibus.

13 De prins van Condé was de mening toegedaan dat de schatten die Richelieu zijn nicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, had toegedacht, beter op hun plaats waren in het paleis van zijn zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en diens echtgenote Claire-Clémence de Maillé-Brezé. Tegen deze achtergrond is het vreemd dat de prins het oor leende aan het voorstel om de hertogin te koppelen aan een huisvriend van de hertog van Orléans; vgl. *Tallemant des Réaux* I, p. 308-309 en p. 984-988; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 9-10, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 76.

14 Na hun hereniging betrokken Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen ‘le Luxembourg’, het paleis dat in 1615 door Salomon de Brosse voor Maria de' Medici was gebouwd.

15 Het copieboek Dresden geeft: ‘Nunc’.

6248. 1643 juni 6. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 1. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6247). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 1, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 1.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 28 Maii 1643.
En in dorso: Praesent. Wissmar, den 16. Iunii 1643.

6249. 1643 juni 6. Aan [J. de Wicquefort].[1]

Monsieur,

J'ay leu par vostre bienfait tout le livre de monsieur Graswinkel.[2] J'approuve et la cause du roy de la Grand-Bretagne et l'erudition de celuy qui l'a defendue, et souhaitte de tout mon coeur la paix en ce royaume avec conservation de l'autorité royale.

Les nouvelles[3] qui courent icy tant de l'Angleterre que d'Irlande ne sont pas mauvaises pour sa Majesté, et le duc de Vendosme fait tout ce qu'il peut pour disposer la reine-regente en sa faveur; ce qui reussira sans doubte si on peut donner icy des asseurances que les mouvements de la cour d'Angleterre ne dependent point de ceux de la cour d'Espagne, qui jamais n'a eu bonne volonté pour le roy d'Angleterre et à present, quand elle auroit la volonté, n'a pas le pouvoir de luy estre utile.

Le marescal de Guebrian ne fait rien encore et il y a de discours à la cour qui vont à une trefve. Mais je ne croy pas que la reine-regente fera rien sans ses alliez. Nous apprenons que don Melos a quelque quinze mille hommes près de Valencienne, le duc d'Anguien un peu davantage et attend du renfort pour assieger, ce dit-on, quelque place dans l'Hainault, ce qui peut-estre se pourroit faire si le prince d'Orange de son costé entreprend quelque chose digne de l'esperance qu'on a conceue icy.

Ceux qui entendent les affaires d'estat et de la guerre jugent que don Melos a fait plusieurs fautes, premierement d'avoir commencé l'hostilité après la mort du feu roy de France, après de n'avoir attendu de renfort de Becq avant que de donner le combat, ou pour le moins, s'il le vouloit donner, ne l'avoir donné le soir auparavant lorsque les Fransois estoient las du voyage, mais surtout d'avoir offencé Buquoy et en sa personne toute la cavallerie.

Le Grand Seigneur a un second fils et met en mer quatre-vingt galeres, trente autres navires. On croit que le faux bruict de la revolte des villes de Sicile est venu du cardinal Mazarin, qui estant Sicilien se veut rendre par de telles esperances plus considerable en France. Aussi dit-on que parmy les memoires du feu cardinal on trouve des moyens pour faire revolter Naples et Milan.

Entre ceux qui iront à la paix on propose Bassompierre et Servien, sur quoy aucune resolution n'a esté prise encore. Les eremites qui cy-devant avoient deposé contre le duc de Vendosme, attestent avoir esté forcez à cela par la torture, sans qu'ils ayent eu autre subject de le dire que la seule contraincte. Monsieur d'Andelot, fils du marescal [de] Chastillon qui s'est donné à l'eglise romaine, a receu de la reine-regente douze mille livres et la charge de marescal du camp, et cela à la recommandation de monsieur le prince, qui jugeoit cela debvoir estre fait pour la consequence. Monsieur de La Millerai continue à se tenir aux eaux de Bourbon

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 92.
2 Joachim de Wicquefort had Grotius inzage gegeven in het eerste deel van Graswinckels ‘Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne’; zie no. 6220.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 6 juni 1643 (nos. 6246-6248).

pour voir de loing les changements que la cour pourra recevoir. Mais le prince, qui a entrepris la protection de madame d'Esguillon, propose un mariage entre elle et le comte de Brion, qui est fort avant dans les graces du duc d'Orleans. La restitution du gouvernement d'Auvergne audit duc d'Orleans est verifiée au parlement. Le duc et sa femme sont logez au Grand-Luxemburg. On offre recompense au duc de Bouillon pour Sedan. La reine asseure ceux de la religion icy de vouloir observer

les edicts et d'en faire publier et verifier une declaration. On parle aussi de soulager le peuple d'une partie des impositions sur le sel et le vin.

Les princes d'Italie ont fait sçavoir aussi au pape qu'ils se joindront ensemble si le pape ne s'accorde avecq le duc de Parme. Le prince Thomas au lieu de faire quelque chose pour la citadelle de Tortone est allé à Thurin, dont on s'estonne icy. Mais peut-estre il y a quelque trefve en Italie et en Espagne et dans l'Allemagne.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

6 Iunii 1643.

J'ay recommandé à monsieur le duc d'Orleans nos affaires et ceux des alliez. Son Altesse a respondu le mieux du monde.

Il y a eu nouvelle conspiration en Catalagne contre les Fransois et mesme, ce dit-on, contre la vie du marescal d'Odincourt, plusieurs mis en prison, plusieurs bannis. On equippe à Barcelone dix galeres. Les Espagnols ont mis dans Tortose mille cinq cents gens à pied, cinq cents chevaux, à Fragues mille trois cents hommes. Le duc d'Anguien a pris les chasteaux de Barlemont et d'Aismery sur la Sambre. Les Espagnols renforcent la garnison de Cambray. Le duc Charles est à Siric et a envoyé un des siens icy. Le marescal de l'Hospital - c'est ainsi qu'on appelle celuy que cy-devant on a appellé monsieur du Hallier - se fait guerir icy de ses playes.

6250. 1643 juni 6. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime,

Legi libenter et literas Claritatis vestrae datas XXV Maii et alterum domini Chemnitii scriptum.[2]

Rex christianissimus et in morbo et circa mortem omnia ostendit quae ostendi possent christianae paenitentiae, patientiae et pietatis exempla.[3] Nam et omnes sub suo nomine inique tractatos restituit et ultro ab ipsis veniam petivit, et cruciatus morbi longos ac graves ita pertulit ut ostenderet se nihil aliud velle quam Deus vellet. Et omnes preces suas direxit ad Deum per Christum, ac paulo ante mortem per fenestram caelum respiciens dixit ibi brevi futuram animam suam simulque respiciens basilicam Dionysii Martyris, ibi futurum corpus suum. Nemo est qui non ab eius conspectu et sermone melior redierit. Maxime vero ostendit dolere sibi quod non potuerit pacem reddere orbi christiano et populum levare gravissimis oneribus. De utroque mandata dedit reginae, quae non dubitamus quin ipsa pro summa sua in Deum pietate et in maritum fide sit secutura.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 7. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 713 no. 1595. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 91. Antw. op no. 6230, beantw. d. nos. 6261 en 6275.

2 Harald Appelboom, Zweeds correspondent in Amsterdam, hielp Joannes Chemnitius bij de verspreiding van zijn verhandelingen. Zie voor Chemnitius' commentaar op een hem toegezonden dissertatie, nos. 6221 en 6241.

3 De laatste levensdagen van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) had Grotius al beschreven in zijn nieuwsbrieven van 25 april, 2, 9 en 16 mei 1643.

Plane autem Chemnitio consentio iusta nulla esse arma, inter christianos maxime, nisi quae clare[4] ad salutem populi regibus commissi sunt necessaria. Eos autem, qui arma sumunt adversus vicinos qui per matrimonia aut successiones aut alios iustos titulos increscunt, ab ipsis non laesi, nihil aliud facere quam testari coram mundo omni se Dei providentiae diffidere.

Vale, vir clarissime,

Claritatis vestrae ad omnia officia et obsequia paratissimus,
H. Grotius.

VI Iunii 1643, Lutetiae.

4 Het copieboek Den Haag en de *Epist.* hebben op deze plaats: ‘plane’.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 6 Iunii.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: D. Appelboom.

6251. 1643 juni 8. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Iam nunc Amstelodamo[2] domum reversus litteras tuas XXX Maii scriptas repperi, quae nihil fere continent nisi de legato Diderici, qua de re cum consiliario Reygersbergio agam et latius scribam proxime.[3] Interim scire debes Petrum non habere particulam illam testamenti de qua scribis,[4] neque sine ea quicquam in iudicio effici posse. Ut Vickefordius expromissorem se constituat, id vero nunquam facturus est, cum praesertim et sibi debeatur pecunia.

Lucanum misi;[5] de Anthologia probat Vossius cogitationes nostras,[6] et prout illa editio processerit, de poematis aliquid statuam. De exscriptore Graecarum litterarum perito cogitabimus.[7] De inveniendo aliquo qui respondeat Riveto nihil certi adhuc habeo,[8] ita pauci hic sunt qui tale quid aut velint aut possint. De Johanne Simplicio nihil ulterius intellexi, nisi esse socinianum, cui nomen Jonae Slechtingio.[9] Roberti Jansonii Campensis libellus ante Claudiopoli fuit impressus. Fuit ei Germanicum nomen Velde.[10]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 361. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6235, beantw. d. no. 6268.
2 Willem de Groot was zojuist teruggekeerd van een bezoek aan Amsterdam; zie no. 6242.
3 De familie vroeg zich af of de uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), zijn officier Dirk de Groot had toegedacht niet via Joachim de Wicquefort kon geschieden; vgl. no. 6205.
4 Pieter de Groot moet tijdens een gesprek in Amsterdam zijn oom de verzekering hebben gegeven dat hij in zijn papieren geen afschrift van het testament van de hertog van Saksen-Weimar had gevonden.
5 Op 1 juni had de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu aan Willem de Groot de eerste exemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) getoond.
6 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius stond niet afkerig tegenover het plan om de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata* niet aan dr. Joan Blaeu, maar aan de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus toe te vertrouwen.
7 Grotius zocht een copiïst voor het uitschrijven van de kopij van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141).
8 Het werd tijd dat een van de aangezochte geleerden - Samson Johnson, Gerardus Joannes Vossius of Joannes Arnoldsz. Corvinus - een beslissing nam in de zaak van de beantwoording van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
9 In de *Commentaria posthuma* van Jonas Slichtingius (Schlichting) zal men bij diens commentaar ad 2 Thess. 3-17 verwijzingen aantreffen die de indruk wekken dat de auteur identiek is aan de schrijver van de *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae,* 1643 (*BG* no. 1100 rem. 5 en *BsG* no. 325); zie p. 234-235 van het tweede deel van Schlichtings *Commentaria posthuma,* Irenopolis (Amsterdam) na 1656 (ca. 1668) [*Bibliotheca fratrum Polonorum* V].
10 De British Library te Londen is in het bezit van een Zevenburgse editie van de *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi;* zie no. 6242.

Quod de mariscalli Anchoritani morte[11] scribis et regis super ea paenitentia, christiano homine dignum est et notatu dignissimum. An princeps Arausionensis quippiam magnae

11 Koning Lodewijk XIII had het heengaan van Concino Concini, maarschalk van Ancre, aanmerkelijk bespoedigd.

rei incepturus sit, brevi videbimus,[12] item an Galli occasioni instare noverint.
Sed iam cogor abrumpere. Est enim serum, quare te tuosque divinae clementiae commendare non desinam. Vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, VIII Iunii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Iunii.
En in dorso: 8 Iunii 1643 W. de Groot.

6252. 1643 juni 9. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,
J'ai receu la vostre du 20 de May et voy que les affaires icy prennent le ply que vous desirez, c'est-à-dire vers la paix generale. La reine,[2] le duc d'Orleans et l'evesque de Bauvais,[3] qui asteure partage[nt] l'autorité avecq le cardinal Mazarin, la desirent en sauvant l'honneur de la France et les interests des alliez.
La guerre ne va pas mal. Le duc d'Anguien après la victoire de Rocroy a pris les chasteaux de Barlemont et Esmery et les villes de Binche et Maubuge. Le duc Charles a des gens icy pour se raccommoder. Le duc de Bouillon redemande Sedan; la reine-regente le differe jusqu'à la majorité du roy. Don Melos est prèz de Mons en Hainault.
Toute l'industrie de la cour travaille icy à cercher des finances; le feu cardinal et les siens ont tant pris qu'on n'y trouve rien de reste. On ne sçait pas encore qui iront à la paix. Monsieur d'Avaux y avoit esté destiné par l'opinion du monde, mais il a trouvé d'autre employ, les finances estants mises entre les mains du president Bailleul depuis que monsieur de Boutiller a demandé et obtenu sa permission.[4] La reine-regente asseure ceux de la religion par une declaration qui sera verifiée, de

12 Frederik Hendrik hield het Staatse leger nog enkele dagen vast op het verzamelpunt Te Voorn bij Lithoijen.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 95. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 30 mei en 6 juni 1643.
3 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, schoof zichzelf naar voren als de door de regentesse aangewezen ‘eerste dienaar’. In de *Mémoires* van de kardinaal van Retz wordt de bisschop van Beauvais echter omschreven als ‘plus idiot que tous les idiots de votre connaissance’ (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 170).
4 Nicolas de Bailleul, president van het Parlement van Parijs en kanselier van koningin Anna van Oostenrijk, en de diplomaat Claude de Mesmes, graaf van Avaux, werden in de loop van deze week beëdigd in de functie van staatssecretaris (surintendant) van financiën (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 64-65). Zie over de opvolging van surintendant Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, ook nos. 6255 en 6258.

les vouloir conserver en tout ce qui est contenu aux edicts jadis faicts sur cette matiere.

Je [demeure]
le vostre.

9 Iunii 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6253. 1643 juni 11. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

C'est un gran[d] coup d'estat que la victoire de Rocroy,[2] car sans icelle la France s'en alloit perdre et nostre traitté de Munster eust receu des accrochez, là où à ceste heur je le crois plus facile, si ce n'est que l'Espagne se veuille roidir à sa ruine ou qu'elle se fonde sur des discordes de France que ce changement de la volonté du roy defunct[3] pourroit bien produire. Pour moy, je le tiens pour un mauvais augure et prie Dieu qu'il en veuille destourner le mal que les ennemis de la France s'en promettent.

La desfaite des Espagnols de devant Rocroy est en quelque sorte addoucie par la reddition du chasteau de Tortone,[4] que le prince Thomas n'a peu secourir à cause d'une double fortification qu'on n'eust peu forcer sans un extreme danger; ce qu'ayans veu les assiegez ils ont capitulé avec les Espagnols à des honorables conditions, en estans sortis tambour battant, enseignes desployées, balle en bouche,[5] avec tout leur bagage et 6 pieces de canon, qu'on a conduit jusques à Rivalta.[6] Il y a eu encor 1300 soldats sains et 200 malades parmy eux. J'espere que la France aura à ceste heur moyen de renforcer le prince Thomas[7] pour le faire agir tant plus puissamment en Italie, si ce n'est qu'on y veuille faire la guerre defensive cest'année et attaquer plustost la Franche-Comté pour l'emporter devant qu'on s'assemble à Munster. Les derniers advis portent d'Italie que le duc de Parme est entré à la fin dans l'Estat ecclesiastique et y [a] pris Bondella et la Stella,[8] ayant mesme desfait quelque cavallerie du pape, qui se roidit à toutes extremités et en scandalise tout le monde. Nous en attendrons l'issue et moy de vous la continuation de vos bonnes graces, demeurant à jamais, monsieur,

tout le vostre,
C. Marin.

De Zurig, ce 1/11 de Juin 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Iunii.
En in dorso: 11 Iunii 1643 Marin.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 291. Eigenh. oorspr.
2 Carl Marin was de mening toegedaan dat de voor Spanje ongelukkig verlopen slag bij Rocroi (18-19 mei) wel eens een keerpunt kon betekenen in de buitenlandse politiek van koning Philips IV; zie ook *Doc. Boh.* VI, p. 490 no. 1521.
3 De regeringswisseling had Grotius beschreven in zijn brief van 19 mei (no. 6223).
4 Het Frans-Savoyaardse garnizoen van Tortona had tot het einde gewacht op een reddingsactie van prins Tommaso Francesco van Savoye. De capitulatie werd op 27 mei een voldongen feit (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 25-29).
5 'Balle en bouche', uitdrukking voor de kogel waarmee men het geweer kon herladen; zie A. Furetière, *Le dictionnaire universel* I, Parijs 1978, *sub* 'balle'.
6 Rivalta Bórmida, ten noordoosten van Acqui.
7 In Parijs had men deze situatie al voorzien. Op 30 mei 1643 schreef Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, aan zijn zuster: 'Je suis prest à partir dans quatre ou cinq jours pour m'en aller en Italie' (*Lettres de Turenne,* p. 383 no. 318).
8 Odoardo Farnese, hertog van Parma, nestelde zich in de strategisch belangrijke plaatsen Bondeno en Stellata ten westen van Ferrara (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873).

6254. 1643 juni 13. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima ac potentissima regina, domina clementissima,

Et regina regens et dux Aurelianensis et princeps Condaeus, omnes summum suum

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 142. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 6 no. 10. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 69 en f. 460. Zie voor een koninklijk antwoord, no. 6350.

erga augustam Maiestatem tuam testantur affectum et in regis defuncti proposito constantes se fore pollicentur.[2] Ducissa Aurelianensis praeterea dixit non dubitare se quin si adversa sua tam longa cognita fuerint Maiestati tuae, eis indoluerit; se vicissim de prosperis Maiestatis tuae gavisuram. Ego in hac conversione rerum Galliae omnem operam dabo ut et norit Maiestas tua quae noscenda sunt et habeat quae haberi possunt.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, incolumem florentemque servet tuam Maiestatem,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, III/XIII Iunii 1643.

Bovenaan de brief in de eerste copie te Leipzig: Argumentum. Reddit reginam certiorem et de favore aulae Gallicae et de suo studio, ne quid detrimenti patiantur Suedi in hac Gallica rerum mutatione.

6255. 1643 juni [13]. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Morte regis pridem praevisa non concidisse hic animos satis apparet ex proelio ad Rocroium.[2] Caeterum in foederibus video aliquid iniici.[3] Urgeo et urgebo ut simpliciter approbentur. De suo in reginam regnumque Suediae affectu liberaliter loquuntur regina regens, dux Aurelianensis, princeps Condaeus. Videbo et alios qui nunc regimen obtinent.[4] De pecunia omnia optima sperare debemus, quandoquidem Davausius et Baliolus aerarii praefecturam acceperunt et iuramentum iam dixerunt, recepta excusatione Butillerii.[5]

Qui sint ituri ad pacis negotium legati, adhuc latet in pectore reginae regentis. Fama loquitur de Estraeo, Castellinovio, Serviano.

2 De afgelopen weken had Grotius bezoeken afgelegd aan de regentesse Anna van Oostenrijk, aan haar zwager Gaston van Orléans en diens in koninklijke gratie opgenomen echtgenote Margaretha van Lotharingen, en tenslotte, bij wijze van afronding van zijn pleidooien ten behoeve van de instandhouding van het Frans-Zweeds subsidieverdrag, aan de prins van Condé (nos. 6227, 6234, 6237, 6247 en 6259).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 713 no. 1594. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 96, met de datering: 'III/XIII Iunii 1643'.

2 De overwinning die de Fransen op 19 mei - 5 dagen na het overlijden van koning Lodewijk XIII - bij Rocroi hadden behaald.

3 De Zweedse ambassadeur was nog niet overtuigd van Mazarins trouw aan het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641; vgl. nos. 6227 en 6234.

4 Zie Grotius' brief aan koningin Christina van Zweden van dezelfde datum (no. 6254).

5 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 13 juni 1643.

De Dano[6] sic existimo eum pertracturum civitatem Hamburgensem ad conditiones satis duras, dum Germania et Batavi non tantum bello, sed et internis apud se dissidiis distrahuntur. Id ubi confecerit, omnia tentaturum pro rege Britanniae. Suediae puto eum regem magis invidere quam quicquam nociturum, quod etsi ipse vellet, non feret, ut puto, nobilitas.[7]

Deo, illustrissime domine, res Suedicas et valetudinem Excellentiae vestrae commendo,

6 In hun strijd tegen de machtspolitiek van koning Christiaan IV van Denemarken stonden de inwoners van de Hanzestad alleen. Ten einde raad besloot het stadsbestuur van Hamburg de vorst een genoegdoening van 280000 rijksdaalders te verschaffen; vgl. nos. 6258 en 6266.

7 Triomfantelijk schreef de Deense koning aan zijn resident in Stockholm dat de onderwerping van de Hamburgers zonder enige twijfel een goede 'plaaster' zou zijn voor kanselier Axel Oxenstierna's podagreuse voeten (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges,* p. 106).

Excellentiae vestrae ad servitia paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 3/[13] Iunii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

6256. 1643 juni 13. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Bene opto tibi consilium de liberis tuis[2] procedat. Utinam iam eius essent aetatis et profectus ut ego ipsis utilis esse possem. Ita de nobis es meritus ut nihil malim.

Avebo intelligere quid dominus Vossius agendum censeat in re Riveti, Simplicii, Campensis, Borboritae. Nam Laurentiades satis vapulavit.[3] Ego adhuc persto in proposito tacendi et ea quae ad rem pertinent, differendi donec Annotationes ad utrumque Testamentum exeant.[4] De poematis et Anthologia rogo nullum tempus sinas perire.[5] Incerti sumus quantum vitae nobis Deus sit daturus, et velim quamplurimum prodesse posteris, adiutus ipse tot aliorum laboribus. Sorbonae iudicium de Bonaventurae Psalterio[6] quaeram et mittam.

In aula mutatio[7] rebus, ut arbitror, Suedis nihil nocebit. Nam excusante se Butilerio aerarii praefecturam accepere Davausius, Suediae beneficiorum, ut spero, non immemor, et praeses Baliolus, amicus summus domini Vicquefortii. De episcopo etiam Bellovacensi, futuro, ut creditur, cardinali, omnes bene existimant. Et fortium consiliorum egregia habemus pignora post proelium ad Rocroium, captas arces et oppida Malbodium et Binchium. Etiam in Catalaniam pecuniae magnae mittuntur.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 955 App. no. 657. Antw. op no. 6242, beantw. d. no. 6276.
2 Hoewel Willem de Groot zijn zonen Johan en Jacob op 10 februari 1643 had laten inschrijven aan de Leidse universiteit, vond hij ze blijkbaar toch nog te jong om te laten deelnemen aan het academisch leven. In de laatste week van mei brachten hij en zijn vrouw Alida Graswinckel hen weer terug naar het Athenaeum Illustre in Amsterdam (*Album studiosorum Acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 337).
3 De Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius leek niet veel lust te hebben om uitgebreid commentaar te leveren op het werk van Grotius' critici André Rivet, Joannes Simplicius (Jonas Schlichting), Robertus Jansonius Campensis en de Groninger hoogleraar Samuel Desmarets (Borborita). In de zaak van de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius was hij in het verleden misschien wat al te loslippig geweest; vgl. nos. 5752, 5801 en 5853 (dl. XIII).
4 In zijn nog te verschijnen *Annotationes* op het Nieuwe Testament (*BG* nos. 1138 en 1141) zal Grotius kort commentaar leveren op de kritiek van zijn tegenstanders.
5 Nog steeds wist Grotius niet waar zijn *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) gedrukt zouden worden.
6 Jacob Laurentius had voor het opstellen van zijn *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven ... Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot* (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323) een door de Sorbonne verworpen tekst benut; vgl. nos. 6166 en 6224.
7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 13 juni.

In Notis ad Lucanum satis video non bonis correctoribus uti Blavium;[8] multa enim peccata sunt. Dabis exemplaria tibimet, Petro, Reigersbergiis tribus[9] et si plura erunt quibus voles. Si qua huc veniunt, inter veteres amicos distribuam.

8 Op 1 juni had de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu aan Willem de Groot de eerste exemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) getoond. Tien dagen later arriveerde in Parijs het lang verwachte auteursexemplaar.

9 Op het lijstje plaatste Grotius de namen van Willem de Groot, zijn zoon Pieter de Groot, zijn zwager Nicolaes van Reigersberch en diens neven Pieter (1612-1661) en Johan (1613-1666); vgl. nos. 5061 en 5441 (dl. XII).

Vale, frater optime, cum uxore et liberis. Valde avebo tuas habere post reditum ab Amstelodamo,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

13 Iunii 1643.

Occasione data ad me remittas velim illa ad synodum Alensoniensem.[10]

6257. 1643 juni 13. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick vinde de excuse van Van Mede[2] zeer redelijck. Wij zullen zien off d'Engelschen wat couragie zullen nemen, dewijle de zaecke[n] van den coning, naedat sijne Majesteit wapenen ende buscruit ontfangen heeft, beter gaen. Wij zullen zien wat antwoorden de cleine provincië[n] zullen geven op den voorslagh van de grooten.[3] De interesten ende desseings zijn verscheiden. Neef zal mettertijd zien wat hij gedaen heeft dat hij in 't lant zoo sterck gelaeten heeft een hoop volcx die hem niet en beminnen.

De coninginne-regente ende den hertogh van Orleans zijn wonderwel te samen, maer den hertogh van Orleans spilt veel gelds ende daerom heeft veel van doen ende de beurs van 't rijck is ledigh; men zeit den cardinael weinigh voor zijn overliden op verscheide billetten dertich millioenen heeft getrocken.[4]

Mijnheer den prins van Orangie heeft goede occasie om wat te doen ende zal die niet verzuimen.[5] De excuse van het parlement van Engelant[6] toont dat die luiden nae de gratie van zijne Hoocheit niet veel en vragen.

13 Iunii 1643.

10 De teruggave van de tekst met de geboden die koning Lodewijk XIII door zijn commissaris Saint-Marc had laten afkondigen op de nationale synode van Alençon (1637); zie no. 6120, Willem de Groot had het stuk opgeborgen in het 'dossier Rivet'.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6258.

2 'Mede' (vgl. *Genesis* 2:10) is Hebreeuws voor Wtenbogaerts naam; vgl. nos. 1117 en 1137 (dl. III) en no. 1983 (dl. V). Het is niet ondenkbaar dat de bejaarde theoloog aan de familie zijn excuses aanbood voor het uitblijven van een reactie uit remonstrantse kring op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

3 Begin mei waren twee delegaties uit de Staten van Holland en Zeeland het land ingetrokken om de mening van de Staten van Gelderland, Utrecht, Overijssel, Friesland en Groningen te horen over het voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit in de toekomst van beperktere instructies te voorzien. Tot grote teleurstelling van de vrienden van 'Neef' (codenaam voor Frederik Hendrik) namen de gewesten Gelderland en Friesland (onder voorbehoud) het voorstel over (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 278-279).

4 Een schatting uit 1644 wijst uit dat Richelieu zijn erven 22,4 miljoen ponden moet hebben nagelaten (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth,* p. 243-263).

5 Het vermoeden bestond dat het Staatse leger dit jaar in de omgeving van Brugge zou toeslaan (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 281 en p. 284).

6 De 'speakers' van de twee Huizen boden in een schrijven van 2/12 mei de Staten-Generaal hun verontschuldigingen aan voor de op een misverstand berustende boodschap van hun afgezant Walter Strickland (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 112-114).

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 12 [*sic*] Juny 1643 uyt Paris.

6258. 1643 juni 13. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Alsoo d'heer Boutillier zich heeft geëxcuseert van de surintendance van de finances, zijn in zijne plaetze gestelt den president Bailleul ende monsieur d'Avaux, dewelcke den eedt hebben gedaen.[2] Den hertogh van Espernon heeft becomen dat zijn proces weder zal werden overzien.[3] Den hertogh van Elboeuf is hier.[4] Een courier met brieven van de coning van Spaegnie is gecomen aen de coninginne-regente, dewelcke in 't stuck van de paix niet en sal [doen] dan met groot voorzichticheit.[5] Die van de religie in de Cevennes nemen de wapenen ende willen door vrese becomen eenige explicatie ofte ampliatie op de edicten t'haeren voordeel.[6] 't Geruchte destineert vanhier tot de handeling van de vrede[7] den marescal d'Estrée,[8] Chasteauneuf, voordezen guarde des seaux,[9] ende Servien, voordezen een van de vier secretaires d'Estat.

Den hertogh van Anguien nae eenige casteelen heeft oock becomen Binche ende Maubeuge,[10] treckt nu terugge nae de frontieren van Vrancrijck om niet omcingelt te werden. Heeft bij zich becomen eenige trouppes uit Bourgogne[11] ende eenigh geschut.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6257. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 13/23 juni 1643).

2 Staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, droeg het departement van financiën over aan Nicolas de Bailleul, president van het Parlement van Parijs en kanselier van koningin Anna van Oostenrijk, en de in geldzaken onervaren diplomaat Claude de Mesmes, graaf van Avaux (*Gazette 1643,* no. 74, dd. 13 juni 1643).

3 Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, verlangde revisie van het vonnis dat het Parlement van Parijs op 24 mei 1639 tegen hem had gewezen; zie *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 66-67.

4 Charles II de Lorraine (1596-1657), hertog van Elboeuf, was in 1633 bij verstek ter dood veroordeeld. Thans volgde hij het voorbeeld van de hertog van Epernon. Ook hij verkreeg bij arrest van 17 juli 1643 vernietiging van zijn vonnis (*DBF* XII, kol. 1184-1186).

5 De regentesse nam de boodschap van haar broer koning Philips IV van Spanje met 'Franse' waardigheid in ontvangst. Zie voor de argumenten van het nieuwe bewind om de strijd tegen het Habsburgse huis voort te zetten, *Lettres Mazarin* I, p. 311-312.

6 De protestanten maakten zich zorgen over het uitblijven van een bevestiging van hun privileges. Van een massale uitbarsting van godsdienstonlusten is in deze tijd echter geen sprake (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 123-134).

7 Grotius presenteert weer een nieuwe lijst met kandidaten voor de Franse delegatie ter vredesconferentie. Van de personen die hij in zijn brief van 6 juni aan Axel Oxenstierna (no. 6247) had genoemd, is er nog maar één overgebleven: de gewezen staatssecretaris Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, markies van Sablé.

8 Maarschalk François-Annibal d'Estrées (1572-1670), markies van Coeuvres, buitengewoon Frans ambassadeur te Rome, 1635-1641. Bij het uitbreken van het conflict over het hertogdom van Castro moest hij vanwege zijn slechte gezindheid jegens de familie Barberini het pauselijke hof verlaten (*DBF* XIII, kol. 147-148).

9 De kandidatuur van Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, kreeg zeker niet de onvoorwaardelijke steun van het hof. In het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 67, werd in juni aldus over de voormalige grootzegelbewaarder gesproken: 'Il nous dit encore que M. de Chasteauneuf estoit fort proche de Paris et qu'il faisoit grand peur au chancelier'.

10 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, bedwong de 29ste mei de stad Maubeuge. Een dag later verscheen hij met zijn leger voor de muren van Binche (*Gazette 1643,* no. 74, dd. 13 juni 1643).

11 De 'Bourgondiërs' dienden tot voor kort in het leger van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye; vgl. no. 6226.

Den marescal de Guebrian verwacht nieuwe ordre.[12] De keizerschen vrezen dat hij

12 Kardinaal Jules Mazarin gaf op 9 juni aan maarschalk Guébriant de order om voorbereid te zijn op een militaire actie van de hertog van Enghien in het noordoosten van het land (*Lettres Mazarin* I, p. 192-193, en *Episodes Guébriant,* p. 338-340).

zich zal vougen bij Coningsmarck, die contributie treckt tot onder Francfort,[13] hebbende die van Wurtzburg van den vorst van Beieren hulp verzocht, maer niet meer becomen dan twee regimenten. Die van Costnitz zijn van Francfort vertrocken vol wanhoops.[14] De princen die tot Francfort [zijn], hebben in faveur van de stadt van Hamburg geschreven aen den coning van Denemarcken, die apparentelijck nae die brieven niet veel en zal vraegen, maer de stadt perssen tot accord om dan voort den coninck van Engelant te assisteren,[15] wiens gemalinne bij 't lage huis van Engelant verclaert [is] schuldigh aen hooghverraedt[16] tot groote oneer van alle coningen ende coninginnen. Dezelve princen te Francford bij meerderheit van stemmen tegen 't advys van Oostenrijck, Bourgogne ende Beyeren schijnen te persisteren om die vergadering, die nu tot Francfort is, over te brengen nae de plaetzen van de generale tractaten van de paix,[17] verstaende oock dat aldaer onder andere zaecken die van de Paltz zal werden gehandelt.[18]

Aen den marescal de La Motte-Odincourt zijn gezonden vierhondertendetwaelffduizent gulden.[19] Men zegt hij heeft twintichduizent man te voet, zes te paerd. 't Casteel van Tortona is gevallen in handen van de Spaegnaerden.[20] Daerentegen heeft prince Thomas - wiens huisvrouw men zegt in Spaegnie gevangen te zijn[21] - eenige van de vijanden geslagen ontrent Aste. Den keizer, zoo eenige zeggen, gaet nae Norimberg, zoo andere, nae Lintz.

13 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, stroopte de laatste tijd het Würzburgerland af (*Doc. Boh.* VI, p. 489 no. 1517, VII, p. 25, nos. 3 en 4, en *Gazette 1643,* no. 73, dd. 13 juni 1643).

14 De vertegenwoordiger van de bisschop van Würzburg nam het 'votum' van Konstanz (Costnitz) in de 'Fürstenrat' over (*Urk. u. Act.* I, p. 826). Zie voor de eigenzinnige politiek van deze twee bisdommen, *Acta pacis Westphalicae; Die Beratungen der katholischen Stände* I, p. XXVII en p. 34.

15 De boodschap van de Frankforter 'Deputationstag' kwam voor de Hamburgers te laat. Op 21 mei was een koninklijke Deense vloot met wapens en hulpgoederen voor de koning van Engeland in de monding van de Elbe verschenen. Tegen dit dreigement voelde het stadsbestuur van Hamburg zich niet opgewassen. Vier dagen later besloot de stad koning Christiaan IV een genoegdoening van 280000 rijksdaalders te verschaffen (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Driessigjährigen Krieges,* p. 104-106).

16 Deze maand was een parlementaire commissie begonnen met het opstellen van de aanklacht tegen koningin Henriëtte Maria van Engeland (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 117, en *CSP Ven. 1642-1643,* p. 279-280 en p. 284).

17 Het voorstel van de protestantse keurvorsten en de 'Fürstenrat' om de 'Deputationstag' te verplaatsen naar Munster of Osnabrück stootte op bezwaren van de keizer, Beieren en Spaans Bourgondië (Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 113-117).

18 De kwestie van de Palts was naar de mening van de katholieke keurvorsten een interne aangelegenheid die niet thuishoorde op een internationale vredesconferentie (Dickmann, *o.c.,* p. 377-379).

19 Het leger waarover Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, Frans onderkoning in Catalonië, het bevel voerde, had dringend versterking nodig. De financiële middelen daartoe werden echter via duistere kanalen overgemaakt (*Lettres Mazarin* I, p. 184, 213 en p. 410-411).

20 Het Frans-Savoyaards garnizoen van Tortona had op 27 mei de strijd opgegeven (*Gazette 1643,* no. 74, dd. 13 juni 1643). Dit bericht ging vergezeld van de mededeling dat de Spanjaarden spijt hadden dat zij de strategisch belangrijkere plaats Asti aan het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye hadden moeten overlaten.

21 De koning van Spanje hield de echtgenote van de prins, Marie de Bourbon (1606-1692), gravin van Soissons, prinses van Carignano, in gijzeling (Claretta, *Storia della Reggenza* I, p. 834-838, en III, p. 194-195).

De coninginne-regente ende den coninck alhier gaen logeren in het palais dat den cardinael de Richelieu aen den coning heeft gelaeten.[22] 's Conincx wapenen werden daer

22 Het Palais-Cardinal (naderhand Palais-Royal) in de rue Saint-Honoré. Op de 7de oktober werd het voormalige paleis van Richelieu in gebruik genomen door de koninklijke familie (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 112).

vóór gestelt. Oock heeft de coninginne aen den coninck gegeven de bibliotheque van den gewezene cardinael.[23]
13 Iunii 1643.

Wij verstaen dat den hertogh van Angoulesme[24] gaet om in plaetze van den marescal du Hallier te zijn bij den hertogh van Anguien ende dat zij wel zouden mogen Thionville belegeren, dat den graef van Guebrian is in 't marquisat van Bade, dat de keisersche ende Lorrainsche een brugge hebben bij Spier, dat de Beyerschen zijn bij Tubingen,[25] dat Olivares[26] blijft in de handen van de inquisitie, dat Leganes[27] is in peryckel van zijn hoofd te verliesen ende dat men meent dat de confiscatie van zijne goederen zal geven aen den coning van Spaignie vijf millioenen, dat de Spaensche ambassadeurs die gaen nae de handeling van de paix hier[28] zullen passeren, dat de Spaensche trouppes die geweest zijn bij Fragues haer hebben geretireert in Arragon, dat de Portugezen een inval hebben gedaen in Castille Vecchia,[29] dat den hertogh van Parma heeft ingenomen een fort in 't Ferrarois, genoemt Stellata.[30]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 13 Juny 1643 uyt Paris.

6259. 1643 juni 13. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,
Ii qui ex cardinalis Riceliaci restant disciplina, dicunt intra triennium de pace non cogitandum, interim sperandum fore ut Neapolitani, Mediolanenses aut alii

23 Richelieu had zijn bibliotheek echter toebedacht aan zijn achterneef Armand-Jean de Vignerot du Plessis, hertog van Richelieu (A. Franklin, *Les anciennes bibliothèques de Paris* I, Parijs 1867, p. 221-317: 'Collège de Sorbonne').
24 Charles de Valois (1573-1650), natuurlijke zoon van koning Karel IX, graaf van Auvergne, vervolgens hertog van Angoulême, nam in het leger van de hertog van Enghien de plaats over van de bij Rocroi gewond geraakte onderbevelhebber maarschalk François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier (*Tallemant des Réaux* I, p. 94-97, en *Lettres Mazarin* I, p. 238).
25 De *Gazette 1643,* no. 73, dd. 13 juni 1643, plaatste een bericht uit Straatsburg van 30 mei waarin verslag werd gedaan van de troepenbewegingen aan de overzijde van de Rijn.
26 De in ongenade gevallen Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' de Olivares, ontving de 24ste mei de order om Loeches te verlaten. Een maand later vestigde hij zich in het provincieplaatsje Toro (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* p. 661-663).
27 Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, was na de overdracht van zijn bevelhebberschap over het Spaanse leger in Aragon aan don Felipe de Silva, naar Ocaña overgebracht waar hij verantwoording moest afleggen voor zijn beleid (Elliott, *o.c.,* p. 652).
28 Op 5 juni ontving de gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo een reglement waaraan hij zich had te houden tijdens zijn bezoek aan Parijs (*Archivo de Simancas, Catálogo* IV, *Secretaría de Estado; Negociaciones con Francia* I, p. 204; *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 466).
29 De Portugezen wonnen enkele schermutselingen met het Spaans garnizoen van Badajoz (*Gazette 1643,* no. 74, dd. 13 juni 1643).
30 Odoardo Farnese, hertog van Parma, hervatte zijn campagne tegen paus Urbanus VIII met de inname van de plaatsen Bondeno en Stellata; vgl. no. 6253.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 143; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 298 no. 484. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 70.

Hispanicum imperium excutiant. At aliter animati sunt ac disserunt novi rerum administri.[2] Dux Aurelianensis velit ante caetera componi negotium Lotharingicum, qua de causa ad eum

2 Vgl. no. 6019 (dl. XIII). Het nieuwe bewind durfde dergelijke krachtige uitspraken nog niet over te nemen.

misit dux Carolus.[3] Regina vero regens ait multa sibi in his rebus opus circumspectione, ne credatur originis suae plus aequo meminisse. Ducis Bulionii postulata de Sedano reiecit ad id tempus, quo rex suae erit tutelae.[4] Butillerius cum videret se retinere non posse praefecturam aerarii,[5] de ea se excusavit. Et facile accepta est excusatio eaque cura translata in praesidem Baliolum et in dominum Davausium, quem puto non immemorem fore honorum sibi a Suedia habitorum.[6] Multi credunt id eo factum ut a legatione ad pacem amoveatur. Qui autem eo ituri sint, latet adhuc. Sed fama destinat Estraeum, qui Romae legatus cum esset perpetuas cum pontifice controversias habuit, Castellinovium, antehac sigillorum custodem, postea in carcerem datum, unde liberatus nunc prope urbem est, et Servianum, antehac unum ex quatuor secretariis Status. Dux Espernonius hic est et obtinuit ut causa sua denuo iudicetur.

Dux Anguianus, accepta parte copiarum quae in Burgundia fuerant et machinis, praeter arces aliquot etiam oppida cepit Malbodium et Binchium. Nunc se recepit ad Galliae limitem, ne a crescentibus hostium copiis circumsideatur. Ad Mottam Odincurtium missi sunt francicorum millia quadringenta et duodecim. Dicitur autem habere peditum XX millia, sex equitum. Dertonae arx tandem Hispanis cessit. Interea princeps Thomas ad Astam quosdam hostium cecidit. Audimus autem uxorem eius in Hispania custodiri in carcere.

Guebrianus a nova aula nova exspectat mandata. Caesariani metuunt ne is se coniungat cum Conningsmarcio, qui nunc ad Francofurtum usque tributa exigit. Wurtzburgicis auxilium petentibus Bavarus duas tantum misit cohortes, id est regimenta. Constantiae civitatis legati Francofurto abiere, de rebus suis prope desperantes. At Argentoratensibus Johannes Waertius minatur hostilia si transirum Gallis permittant per vicinum urbi pontem.[7] In conventu autem Francofurtensi agitur adhuc de re iudiciaria, agitur et de pecuniis. Principes pro Hamburgensibus ad regem Daniae scripsere. Austriaci, Bavarici, Burgundici volunt Palatinam causam acerrimam pacis causa separari, neque volunt a Francofurto conventum in Monasterii urbem transferri. Sed maior pars principum in utroque contra sentit. Qui Palatinas hic res agunt[8] scriptum ministris regiminis distribuere, cur Galliae intersit eam domum in vetera iura restitui.[9]

3 De echtgenote van Gaston van Orléans was een zuster van hertog Karel IV van Lotharingen. De twee families onderhielden contact met elkaar via tussenpersonen, onder wie Nicolas Brulart (Bruslart), heer van Boulay (no. 6390), en een zoon van Benjamin Aubéry du Maurier, de voormalige ambassadeur in de Republiek (*Lettres Mazarin* I, p. 638).

4 Eerder had Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, een voorstel tot schadeloosstelling voor het verlies van het prinsdom Sedan afgewezen (Congar, *Sedan et le pays sedanais,* p. 336).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 13 juni 1643 (no. 6258).

6 De nieuwe staatssecretaris (surintendant) Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was geen onbekende voor de Zweden. In 1635 had hij een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van het Pools-Zweeds wapenstilstandsverdrag. Vanaf 1637 zetelde hij in Hamburg, waar hij deelnam aan de voorbereiding van de aanstaande vredesconferenties (*DBF* IV, kol. 832-837).

7 Johan van Werth, een van de bevelhebbers van het Zwabisch-Beierse leger, attendeerde de Straatsburgers vermoedelijk op de schipbrug die maarschalk Guébriant tussen Wittenweier en Rhinau had laten aanleggen; vgl. no. 6219.

8 Welllicht het pamflet ‘Discours monstrant le notable interest, que le public a en la cause palatine’, z. pl. 1643 (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung ‘Discursus politici’,* Frankfort 1930, p. 221).

9 In dit kader ontving Grotius in mei een schrijven van Karl Ludwig van de Palts; zie no. 6233. Behalve op de Zweedse ambassadeur deed de prins voor de verdediging van zijn aanspraken ook een beroep op de Staatse ambassadeur Willem van Liere, heer van Oosterwijk (*Aitzema*

In Cebennis calviniani arma sumere incipiunt et minari, nisi quae volunt obtineant.

(f^{o}) II, p. 884), de Engelse resident sir Richard Browne en vooral op zijn agent (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen (*CSP Dom. 1641-1643,* p. 461 en p. 466).

Dandelotio regina regens promisit dignitatem ordinis Spiritus Sancti.[10] Eadem regina bibliothecam quae cardinalis Riceliaci fuit, dedit regi. Et ipse cum rege migrat in palatium quod ab eodem illo cardinali regi relictum est; ablatisque prioribus insignibus, regia ibi sunt posita. Dux Elboevius hic est. Imperatorem alii Norembergam aiunt ire, alii Lintzium. Ab Hispania per celeres equos literae huc ad reginam regentem venere.

In Anglia parlamenti classis inferior reginam Angliae pronuntiavit sontem summae proditionis, ideo quod monilia regni oppigneraverit et quod regem armis instruxerit. Iam enim quinquaginta sex currus cum armis et pulvere ab ea regina ad regem maritum venere.[11] Nobilitas adhuc ea de re deliberat. Sunt qui putant parlamentarios eo venturos audaciae ut et adversus regem aliquid tale pronuntient, ideo maxime quod literas quasdam eius ad Hibernos pontificios intercepere.[12] Regi prosperae quaedam pugnae evenere. Et parlamentarii pecunias exercitibus suis aegre expediunt. Cardinalis Mazarinus petitam iterum a regina regente missionem nondum impetravit.[13]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia tuae Sublimitatis fortunet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, III/XIII Iunii 1643.

Vidi principem Condaeum eique omnia negotia nostra commendavi. Respondit plane ut optaveram, aitque scriptum hinc in Suediam de servandis foederibus[14] et putat inter legatos ad pacem fore Davausium. Rumor est ducem Anguianum ire ad obsidendam Theodonisvillam. Vidi postea et Chavigniacum. Idem mihi dixit de foederibus.[15] Commendavi utrique et negotia domus Palatinae quantum res ferent,

10 Een bericht over de bekering van Gaspard IV de Coligny, markies d'Andelot, verscheen zelfs in de *Gazette 1643,* no. 70, dd. 6 juni 1643. De zoon van de protestantse maarschalk Gaspard III de Coligny, markies, naderhand hertog van Châtillon, kwam door zijn geloofsovergang in aanmerking voor een ridderorde die koning Hendrik III in de tijd van de godsdienstoorlogen had ingesteld.

11 Koningin Henriëtte Maria stond op het punt York te verlaten. Met een legermacht van 3000 infanteristen en 1000 ruiters hoopte zij voor zich een weg te kunnen banen naar het hof van de koning in Oxford (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 283 en p. 290).

12 Het koninklijk schrijven aan James Butler, graaf van Ormond, met het voorstel om de katholieke 'confederation of Kilkenny' te bewegen tot het aangaan van een wapenstilstand voor de duur van één jaar, dd. 23 april/3 mei 1643 (*A new History of Ireland* III, p. 306-308). Brieven die op deze zaak betrekking hadden, werden gevonden in de bagage van Randal MacDonnell, graaf van Antrim (*DNB* XXXV, p. 55-58).

13 Kardinaal Jules Mazarin had al een keer eerder zijn ontslag aangeboden; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 48 en p. 54.

14 Enkele dienaren van de kardinaal hadden in de week van 17-23 mei al te sterk hun onkunde op het gebied van de Frans-Zweedse betrekkingen laten blijken. Voor de Zweedse ambassadeur gaf het gebrek aan precisie de doorslag om audiënties aan te vragen bij Gaston van Orléans en de prins van Condé. De laatste kwam zijn belofte na. Op 27 juni werden brieven naar Stockholm verstuurd waarin de verzekering werd gegeven dat het subsidieverdrag van 30 juni 1641 nageleefd zou worden (no. 6350). De ontvangst van de officiële documenten werd op 27 juli/6 augustus door de Zweedse rijksraad bevestigd (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 230).

15 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, waren betrokken geweest bij de onderhandelingen over de verlenging van het Frans-Zweeds subsidieverdrag; zie no. 5308 (dl. XII).

et si cum duce Carolo agatur, negotia ducis Croiaci[16] et comitum Nassaviorum Saraepontanorum.[17]

16 In 1635 begon Grotius in Parijs de belangen te behartigen van Anna van Pommeren, weduwe van Ernst, hertog van Croy en Aerschot († 1620). Een zoon uit dit huwelijk, Ernst Bogislaw (1620-1684), hertog van Croy, zag het levenslicht in de Lotharingse plaats Fénétrange, maar werd opgevoed aan het hof van zijn oom Bogislaw XIV van Pommeren; vgl. nos. 2185, 2213 en 2255 (dl. VI), nos. 2595 en 2731 (dl. VII), en no. 6414; *NDB* III, p. 426-427, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 24.

17 Karel IV, hertog van Lotharingen, pretendeerde recht te hebben op de territoria die tot 1635 in het bezit waren geweest van graaf Wilhelm Ludwig van Nassau-Saarbrücken (F. Petri, in *Rheinische Geschichte: Neuzeit,* p. 144-146, en *ADB* XLIII, p. 131-133).

Guebrianus esse dicitur in marchionatu Badensi, caesariani pontem habere ad Spiram, Bavarici esse ad Tubingam. Audimus praeterea Portugallenses incursum fecisse in illam Castellae partem quae Vetus dicitur, Olivaresium manere in potestate inquisitorum, Leganesium propter concussiones de capite periclitari, bona eius fisco datura milliones quinque; legatos qui ab Hispania ad pacem eunt, hac transituros; Hispanos qui ad Fragas se tenebant, retro in Arragoniam cessisse; a duce Parmensi captum in Ferrariensi agro castellum Stellatum nomine.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gallicorum circa pacis negotia agitationes. Intestina Germanorum mala. Dissidia inter Angliae regem et parlamentum. Hispanicae turbae.

Bijlage:[18]

(Memoi)re de monsieur l'ambassadeur (de) Suede, 1643.

L'ambassadeur de Suede asseure la reine-regente que la reine de Suede continue en ses intentions d'observer exactement les traittez et de faire courageusement la guerre jusqu'à ce que on puisse obtenir une paix juste, honnorable, seure et ferme pour les deux couronnes et pour les alliez.

Prie sa Majesté de donner ordre aux ambassadeurs qui iront aux traictez de la paix de faire tout ce qui faire se pourra pour le restablissement de la maison palatin[e].

Et en cas qu'on traitte avecq le duc Charles de Lorraine de vouloir avoir soing des droicts du duc de Croy et des comtes de Nassau-Sarbruck.

6260. 1643 juni 13. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

L'amitié que vous avez tousjours cultivée aveq monsieur le president Bailleul pourra tant plus estre utile aux affaires de madame la landgravinne,[2] d'autant que luy et monsieur d'Avaux sont succedez à la surintendance des finances qu'a eue monsieur de Boutiller, lequel voyant qu'il ne la pouvoit pas bien conserver s'en est excusé. Il y a des autres changemens dans l'air. Le duc d'Espernon est icy[3] et a obtenu que son proces sera reveu. Monsieur de Chasteauneuf pretend estre chancellier pour ce que cette charge luy a esté promise, lorsqu'on luy a donné les seaux, sitost que la place vaqueroit, ce qui est arrivé par la mort du chancelier d'Aligre.[4]

Le duc d'Anguien après quelques chasteaux a pris les villes de Maubeuge et de Binche et se retire vers la frontiere de la France pour n'estre circonvenu des forces des ennemis, qui s'augmentent. Son Altesse a receu quelques trouppes de Bourgogne et quelques pieces

18 De tekst van de bijlage is ontleend aan Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 408.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 97.

2 De vriendschap van de Hessische resident met de nieuwe staatssecretaris (surintendant) van financiën zal de bereidheid van de Fransen om de landgravin van Hessen-Kassel te steunen zeker bevorderd hebben; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 616 en p. 631.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 13 juni 1643 (nos. 6258 en 6259).

4 De in 1633 in ongenade gevallen grootzegelbewaarder Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, weigerde zich neer te leggen bij het feit dat Pierre Séguier verheven was tot een waardigheid die hem zou zijn toegevallen wanneer Richelieu de wensen had gerespecteerd van wijlen de kanselier Etienne II d'Aligre († 1635); vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 68-69.

d'artillerie. A Motte d'Odincourt on a envoyé quatre cents douze mille livres. On dit son armée estre de vingt mille hommes à pied, six mille à cheval. La citadelle de Tortone à la fin est tombée entre les mains des Espagnols, mais le prince Thomas a battu quelques trouppes des ennemis. On nous asseure que sa femme est prisonniere en Espagne.

Un courier d'Espagne a porté [des lettres] du roy d'Espagne à la reine-regente, laquelle va à pied de plomb[5] en l'affaire de la paix de peur d'estre descriée comme espagnolle. Le duc Charles a envoyé au duc d'Orleans pour faire son accord avant la paix generale. On attend quelque coup d'importance du prince d'Orange.

Les princes qui sont à Francfort ont escript au roy de Danemarcq en faveur de la ville d'Hamburg. Je croy que l'intention du roy de Danemarq est de presser la ville à quelque accord et après d'assister le roy de la Grand-Bretagne. La reine-regente trouve fort estrange que la basse chambre a declaré la reine d'Angleterre [criminelle] de haute trahison. Si on n'avoit d'autres affaires icy, je croy qu'on se resentiroit d'un tel affront faict à tous les roys. Et il est à craindre, si la fortune des armes estoit pour les parlementaires, qu'à la fin ils viendroient à declarer le roy descheu de la royauté. Nous verrons où iront les deliberations qui se tiennent à present en Escosse, qui porteront coup aux affaires.

Les instances du duc de Bouillon pour ravoir la pleine possession de Sedan sont remises par la reine-regente jusqu'à la majorité du roy. Le duc d'Elboeuf est icy. Le mareschal de Guebrian attend des nouveaux ordres. Cependant les imperialistes craingnent qu'il ne se joigne à Coningsmarck, lequel demande contributions jusqu'à Francfort, et ceux de Wurzburg, ayant prié le duc de Baviere de les assister, n'ont receu que deux regiments. Et la ville de Straesburg ne s'estonne pas beaucoup des menaces que leur fait Jan de Waert s'ils laissent passer les Fransois par le pont qui est prèz de leur ville. La pluralité de voix des princes qui sont à Francfort, va encore à ne souffrir pas que l'affaire de la maison palatine soit separé des traittez generaux et à vouloir que l'assemblée qui est à Francfort, soit transferée aux lieux des traittez de la paix, ceux d'Austrice, Bourgogne et Baviere estants d'autre advis.

Ceux de la religion commencent à remuer aux Cevennes et selon leur coustume veulent en donnant la terreur obtenir des conditions avantageuses. Monsieur d'Andelot a promesses de la chevallierie du Saint-Esprit. La reine-regente a donné au roy la bibliotheque du feu cardinal et va loger avecq le roy au palais qui a esté audit cardinal et on a osté ses enseignes et mis ceux du roy. Le cardinal Mazarin n'a peu encore obtenir sa dimission. On dit que l'empereur vient à Noremberg, autres qu'il va à Lintz.

[Je demeure,] monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 13 Iunii 1643.

On parle icy d'assieger Theonville. Le duc d'Angoulesme au lieu du marescal du Hallier est avec le duc d'Anguien. On nous dit que le comte de Guebrian est au marquisat de Bade, que les imperiaux et Lorrains ont un pont près de Spier, que les Bavarois sont près de Tubingue, que les Portugais ont fait une invasion dans la Castille Vecchia, qu'Olivares demeure au pouvoir de l'inquisition, que Leganes est en danger de perdre sa teste soubs pretexte de concussions et qu'on espere que la confiscation [donnera] au roy d'Espagne cinq millions, que les ambassadeurs qui

5 ‘Pied de plomb’ in de betekenis ‘met loden schoenen’.

d'Espagne iront au traitté de la paix passeront icy, que les trouppes espagnolles qui se sont trouvéez prèz de Fragues se sont retiréez dans l'Arragon, que le duc de Parme a pris au Ferrarois un chasteau nommé Stellata.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6261. 1643 juni 15. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime atque excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Accepi binas Excellentiae vestrae literas 30 Maii et 6 Iunii datas, plenas summi in me favoris, quae me ad perpetuam observantiam et maiorem scribendi confidentiam non obligant minus quam invitant.

Literae ex Suecia nuntiant reginam nostram clementissimam 12 Maii in regni senatum primum esse introductam[2] decenti pompa ac magno cum applausu procerum, qui mirati sunt augustae prudentiam atque constantiam, quae ultra sexum et aetatem eminebant. Et continuatura iam est regia Maiestas senatus frequentationem, ut ita adesse possit regni negotiis ut brevi ipsa praeesse queat. Illustris dominus Akatius Axelson, generosi domini Axelii Turesons patruus, in locum domini Axelii Baneer regni mareschallus est declaratus:[3] heros, qui maiorum splendidissimas imagines singulari corporis proceritate morumque gravitate plurimum commendat et tam amplo officio vere par est.

Quod superest, illustrissimam Excellentiam vestram Deo Ter Optimo Maximo devote commendo, ut illustrissima Excellentia vestra per aetatem longam et perennem felicitatem diu orbi christiano superesse queat ac meae tenuitati favere dignetur, qui dum spiro manebo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 15 Iunii 1643.

Quia superiores non ingratas fuisse Excellentiae vestrae comperi, etiam has eiusdem[4] pari devotione transmitto.

6262. 1643 juni 15. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Spero non eam in aula Gallica imminere mutationem quae reipublicae detrimentum afferat, et gaudeo reginam protestantes de observatione edictorum securos

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 3). Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6241 en 6250, beantw. d. no. 6288.

2 Koningin Christina van Zweden verscheen de 22ste mei (nieuwe stijl) voor het eerst in de rijksraad (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 131).

3 Rijksmaarschalk Axel Banér († 12 augustus 1642) werd op 17/27 mei 1643 opgevolgd door Åke Axelsson Natt och Dag (1594-1655), rijksraad sinds 1633. Laatstgenoemde was een oom van de jonge Zweedse 'tourist' Axel Turesson Natt och Dag (*SBL* XXVI, p. 409 en p. 443-445).

4 De bijlage ontbreekt. Wederom gaat het hier om een verhandeling van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius; zie no. 6288.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 362. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6235 en 6244, beantw. d. no. 6282.

reddidisse,[2] ne quid et illi hoc cardine rerum novi moliantur aut molientibus adhaereant.

Graswinkelii nostri laborem[3] homines nimis populares valde improbant et fundamenta eum iacere dictitant quibus et armorum nostrorum iustitia convellatur. Puto eum ple-

2 De publicatie van de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ liet nog op zich wachten.

3 Mr. Dirck Graswinckel had de rechten van de koning van Engeland verdedigd in een ‘Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne’.

raque quae scripsit habere a Boswello, regis Britanniae hic legato.[4] An Seldenus rescripturus sit, videbimus.[5]

Lucanum iam acceperis,[6] de poematis iam serio cogito. Illud quod scribis de versione Graecorum et Hebraeorum in Annotatis ad Evangelia valde et mihi placet et Blavio placiturum est.[7] Videbo an sub promisso tali maiorem ab ipso festinationem possim impetrare in excudendis poematis.[8] De scriptoribus libellorum de Antichristo iam ante monui. Pro iis quae adversus Simplicium disputas, gratias habeo[9] et quod de Antichristo iudaeo asseris,[10] verissimum puto; περὶ τοῦ ἀντιχειμένου alia est ratio.[11] De exemplis opusculorum pro pace ecclesiae[12] et chartis tuis repetendis memor ero.[13]

Litteras has Roberti Le Comte Amstelodamo attuli,[14] neque certi quid possum resciscere nisi venisse eum e Gallia, habuisse fratrem, forte uterinum, ex secretarii[s] Ricelii,[15] operam iam hic dare Blavio. Praeter[16] Manassem Ben Israel[17] salutavit me in synagoga iudaeorum doctor Benedictus a Castro, qui se tibi Hamburgi notum fuisse testabatur.[18]

4 Sir William Boswell, de resident van koning Karel I in de Republiek.
5 Het Lagerhuislid John Selden nam de hem toegeworpen handschoen niet op.
6 In zijn brief van 13 juni (no. 6256) bevestigt Grotius de ontvangst van het auteursexemplaar van zijn nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431).
7 Om vergissingen bij de druk te voorkomen maakte Grotius alvast vertalingen van alle woorden die in zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1135, 1138 en 1141) in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald.
8 Dr. Joan Blaeu nam de *poemata* van Grotius niet in zijn fonds op.
9 Grotius' commentaar op de *Notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae* van Joannes Simplicius (Jonas Schlichting) en de *Brevis dissertatio ... auctore Roberto Jansonio Campensi* (*BG* no. 1100 rem. 5 en *BsG* nos. 325-327) had Willem de Groot inmiddels ontvangen; zie no. 6244.
10 Grotius dacht hierbij aan Bar Kochba (Barchocheba), leider van de Joodse opstand (132-135) tegen keizer Hadrianus.
11 De ‘mens der wetteloosheid, de zoon des verderfs, de tegenstander’ keizer Gaius Julius Caesar Germanicus (Caligula).
12 De toezending van de Amsterdamse edities van de *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1167 en 1168), de *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti* (*BG* no. 1176) en het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1184).
13 Willem de Groot probeerde te achterhalen waar de Rotterdamse papieren van zijn broer waren gebleven.
14 De brief ontbreekt. Robert le Comte was de Normandische edelman die het afgelopen najaar een ‘memorandum’ ten gunste van het werk van de verzoeningsgezinde theologen Grotius en Théophile Brachet de la Milletière had geschreven. Dit niet meer te traceren geschrift had de Amsterdamse uitgever Blaeu overgedragen aan Pieter de Groot die het op zijn beurt weer aan zijn vader gaf; vgl. no. 6057.
15 Vgl. no. 6028. Mogelijk was Robert le Comte de broer van Richard le Comte, heer van Mesnil-Terré, luitenant-generaal in het baljuwschap van Avranches (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 364).
16 Zijn laatste bezoek aan Amsterdam (no. 6242) sloot Willem de Groot af met een speurtocht naar mensen die iets over het verblijf van Le Comte in de stad konden vertellen. Afgelopen januari had hij van de Amsterdamse koopman Abraham Anthonisz. Recht vernomen dat leden van de sefardische familie Montalto hem misschien iets meer over de Normandiër konden vertellen.
17 Menasseh ben Israël (1604-1657), hebraïst, drukker en rabbijn van de Portugees-Israëlische gemeente te Amsterdam (L. en R. Fuks in *Quaerendo* 11 (1981), p. 34-39).
18 Bendito de Castro alias Baruch Nehamias (1597-1684), arts te Hamburg. In 1647 droeg hij zijn studie over koortsen *Monomachia sive certamen medicum* op aan koningin Christina van Zweden (*Encyclopaedia judaica* V, kol. 244-245).

Nos iam nihil hic certi habemus, nisi quod princ(eps), ubi valetudo id tulerit, castra moturus est.[19] Deus incepta eius secundet ad pacis communis promotionem. Nurus regia

19 Frederik Hendrik kreeg vlak voor de aanvang van zijn campagne een aanval van geelzucht (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 27-29). Op 21 juni was hij in zoverre hersteld dat hij in staat was met het Staatse leger te vertrekken (*Briefw. C. Huygens* III, p. 392).

morbillis laborat.[20] Princeps ipse ab hydrope non videtur liber.

De rebus Diderici tui magno iam temporis intervallo nihil intelleximus.[21] Tu si quid certi habes, rogo indica. Vellem enim iam exercitui eum, qui Germaniae interiora petere creditur, adesse. De legato Vinariensi cum senatore agam. Fidenter mihi asserit Vickefortius[22] esse apud Mockelium aut gubernatorem Benfeldiae affinem eius[23] multa vasa argentea, unde solvi tibi aut filio possit. Tu rogo apud gnaros eius rei inquiras, ut Vickefordio os obturare possimus.

Deus Optimus Maximus interea te tuosque diu nob(is) bono ecclesiae et reipublicae servet incolume(s),

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Deiphis,[24] XV Iunii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 23 Iunii 1643.

En in dorso: 15 Iunii 1643 W. de Groot.

6263. 1643 [juni] 16. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 18 May. Je croy qu'au payement de l'argent il n'y aura point de manquement. On m'asseure aussi de l'observation entiere des traittez.[2] La bataille de Rocroy, la prise de Binche et de Maubeuge[3] nous donnent de grandes asseurances des bonnes intentions de la reine-regente.

20 Getroffen door mazelen kwijnde de 'princess royal' Mary Stuart weg aan het stadhouderlijk hof.
21 Begin mei schreef Dirk de Groot vanuit Frankfort dat hij moeite had om een veilige route naar het legerkamp van maarschalk Guébriant in het Zwarte Woud te vinden; vgl. no. 6201.
22 Joachim de Wicquefort, beheerder van een deel van het vermogen van wijlen hertog Bernhard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), had Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch gewezen op de mogelijkheid om de uitbetaling van het legaat dat de hertog aan zijn officier Dirk de Groot had nagelaten te bewerkstelligen via de Zweedse enclave Benfeld.
23 Resident Friedrich Richard Mockhel en Friedrich Moser von Filseck († 1674), destijds kolonel van een Zweeds regiment in het leger van de hertog van Saksen-Weimar, thans gouverneur van Benfeld; vgl. nos. 5190, 5214 en bijlage no. 24 (dl. XII).
24 Willem de Groot geeft geen verklaring voor zijn reis naar Delft.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 101. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Van de prins van Condé had Grotius de toezegging gekregen dat het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 binnenkort door het nieuwe bewind geratificeerd zou worden; zie nos. 6259 en 6350.
3 De opmars van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in de eerste twee weken na zijn overwinning op het leger van gouverneur don Francisco de Melo bij Rocroi (19 mei 1643).

Il y a quelque changement aux offices.[4] Car monsieur de Boutiller s'est demis de la surintendance des finances et en sa place sont surrogez messieurs le president Bailleul et le comte d'Avaux, cy-devant ambassadeur à Hambourg. Monsieur de Chavigny a aussi quitté sa charge de secretaire d'Estat pour les affaires estrangers et luy est succedé le

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 13 juni 1643.

comte de Brienne.[5] Monsieur de Chasteauneuf, cy-devant guarde des seaux, pretend d'estre chancellier en vertu du ancien brevet luy donné durant la vie du chancellier d'Aligre. Le duc d'Espernon fait revoir son proces. Madame de Chevreuse vient en cour.[6] Nos deux armées de Torstenson et de Coningsmarck nous rendent assez considerables.[7]

Je suis, monsieur,
le vostre.

16 May [*sic*] 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6264. [1643 juni] 16. Aan .. D'abbé [?].[1]

Monsieur,

Je trouve vostre consultation extremement bien faicte et tous les passages employez desquels je me souviens en cette matiere.[2] Pour confirmer ce que vous avez tres bien dit, j'adjousteray que ‘conscire’ ou ‘consciscere’ en latin, d'où vient nomen ‘conscius’, ne signifie pas sçavoir, mais consentir ou plus. Sic in indictione belli apud Livium:[3] ‘populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse; senatusque Romanus Quiritium censuit, consensit, conscivit’. Brutus in epistola

5 Henri-Auguste de Loménie, heer van La Ville-aux-Clercs, sinds 1638 graaf van Brienne, nam na betaling van 500000 ponden de taken van Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, over.

6 Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, werd te Roye opgewacht door de hertog van La Rochefoucauld. Hij waarschuwde haar voor de veranderingen aan het hof. Desalniettemin werd zij de 14de juni opmerkelijk vriendelijk door de koningin ontvangen (*Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 376-381).

7 De Zweedse hoofdmacht onder bevel van Lennart Torstensson bedreigde Praag; aan het westfront stootten manschappen van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, dieper door in Hessen en het Würzburgerland (*Doc. Boh.* VII, p. 25, nos. 1-5).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 102. De briefschrijver - vermoedelijk de advocaat Charles Labbé (1582-1657) - had op verzoek van vrienden van de op 12 september 1642 terechtgestelde koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou een advies geschreven om antwoord te vinden op de vraag of de uitspraak van de door Richelieu ingestelde bijzondere rechtbank niet vernietigd kon worden; zie no. 6226.

2 De ongelukkige bibliothecaris was per ongeluk achter de geheimen gekomen van een complot dat 's konings broer Gaston van Orléans, de markies van Cinq-Mars en de hertog van Bouillon in het vroege voorjaar van 1642 tegen het leven van Richelieu hadden beraamd. Angst weerhield hem ervan om het bestaan van een samenzwering aan koning Lodewijk XIII te openbaren. Hierdoor was zijn doodvonnis getekend, immers in een ordonnantie die nog uit de tijd van koning Lodewijk XI stamde, stond uitdrukkelijk vermeld ‘que celui de tous ses sujets qui auroit connaissance d'une conjuration faite contre sa personne ou contre son Etat, et qui ne viendroit pas à la révéler, seroit puni comme les auteurs mêmes du crime, et encourroit les mêmes peines qu'eux, de la perte des biens et de la vie’; vgl. *Mémoires de Brienne* I, p. 201-211, en *Mémoires de La Châtre,* p. 212-214.

3 Livius 1, 32, 13.

ad Ciceronem: ‘neque incolumis fui Caesare vivo nisi postquam illud conscivi facinus’.[4] L'histoire de Marcellus est au troisiesme des Gotthiques de Procope, bien mieux au grecq que dans la version latine.[5] Est monstré qu'au temps de Justinian la cognoissanse et reticence seule n'ont pas esté tenues pour causes suffisantes à condamner un homme, mais bien consideréez avec des autres circum-

4 Cicero, *Epist. ad Brutum* 25 (I, 16), 6.
5 Procopius, *De bello Gothico* III (VII), 32, 22-51.

stances pour juger s'il y avoit du dol ou non. Tel a esté aussi le cas de Philotas,[6] car il n'a pas esté condamné pour le simple sçavoir, mais ces choses avecq d'autres indices ont fait doubter s'il y avoit de dol et par cela il a esté appliqué à la torture, qui lui a fait confesser la mauvaise intention soit par force de la verité, soit par celle de la douleur. La difference que mettent quelques-uns entre ‘accuser’ et ‘denoncer’ ne sert de rien en nostre cas,[7] considerant les personnes contre lesquelles la delation fust allée. Car qui doubte que qui sans preuve eut denoncé une telle chose contre un frere du roy, n'eut courru risque de sa vie soit par voye de droit, soit par voye de fait? Or, de mettre les hommes en evident danger d'une mort ignominieuse, quoy qu'ils facent de deux choses desquelles ils sont forcez de choisir l'une, est manifestement injustice. Et pourtant il faut plustot cercher toutes autres explications des loix que d'admettre une injustice si evidente.

Vostre tres humble serviteur.

16 May [*sic*].

Bovenaan de copie staat: M. d'Abbé [?].

6265. 1643 juni 18. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je vous remercie fort de l'honneur de vos offres et souhaitte que vos bons offices[2] qu'il vous plait continuer pour le payement de mes arriere-gages, puissent produire tel effect que je desire et qui est deu à mes longs services que j'ay rendu icy à la Suede en postposant tout interest privé de ma femme,[3] qui en a souffert de gran[d]s dommages, aussy bien que mes enfans.

6 Philotas (ca. 360-330 vóór Chr.), zoon van Parmenio, commandant van het garderegiment van Alexander de Grote, die verdacht van samenzwering zo hardhandig door de Macedonische legerleiding werd ondervraagd dat hij toegaf aan alle beschuldigingen (Plutarchus, *Alexander* 48-49).

7 Vrienden van François-Auguste de Thou, onder wie de gebroeders Jacques en Pierre Dupuy en de Parijse advocaat Charles Labbé (*NBG* XXVIII, kol. 342-343), hadden Grotius al in een vroeg stadium voorzien van allerlei processtukken; vgl. nos. 5904, 5911, 5930, 5961 en 5998 (dl. XIII). Veel zaken die zij toen aanroerden, zijn terug te vinden in *Thuani historia* VII, X, p. 6-100: ‘Mémoires et instructions pour servir à justifier l'innocence de messire François Auguste de Thou, conseiller du roy en son Conseil d'Estat’, in het bijzonder de vraagstelling, aangevuld met historische voorbeelden in de rubrieken XI en XII: ‘Si celui qui sçait simplement une conjuration contre l'Estat, et ne la revele, est punissable de mesme peine que l'autheur de la conjuration. L'opinion de Bartole qui a tenu l'affirmative est examinée et refutée, avec les lieux de quelques docteurs qui ont tenu l'advis contraire’ (p. 57-64 en p. 64-74 (exemples tirez de divers historiens)).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 293. Eigenh. oorspr.

2 Wellicht reageert Carl Marin hier op Grotius' troostbrief van 12 mei 1643 (no. 6212). De aanbeveling (vgl. no. 6208 n. 15) was echter niet van dien aard dat de Zweedse resident te Zürich onmiddellijk van zijn financiële zorgen was verlost.

3 Marins echtgenote Alessandra Paravicini Capelli voerde al enige jaren een proces over de teruggave van haar familiegoed in het Veltlin.

Quand monsieur vostre fils[4] viendra icy, je ne manqueray pas de le servir en tout ce que je pourray, mais il faut surtout qu'il se pourvoye de bons et loyaux officiers, car il y a de tels qui prennent l'argent et par après s'en vont, et moins qu'il aura des Suisses, tant mieux sera-[t]-il pour luy, parce que d'autres nations sont plus faciles à contenter que non pas les Suisses, ausquels on ne peut donner assez d'argent et faute duquel ils se debandent aussytost.

4 Cornelis de Groot had het aanbod gekregen om met een vendel Zwitserse huursoldaten in Venetiaanse legerdienst te treden.

Après la reddition de Tortone il semble que les Espagnols se veulent derechef attaquer à Casal ou quelque autre place du Piedmont[5] pour divertir les François de l'invasion du Milanois, mais sur l'advis qu'ils ont desja de la desfaite de don Melos[6] il semble qu'ils changeront d'advis, et cependant le prince Thomas renforcé qu'il sera des nouvelles trouppes de France[7] pourra encor reprendre quelques places dans le Piedmont. Cependant les ligués se battent desja avec les papalins,[8] qu'on a chassé de dessus certains postes qui estoyent garnis à la rive du Po, proche de Ferrare, de laquelle ville gran[de] quantité de juiffs se retire à Venise. Le duc de Parme fait fortifier Bondello et Stellata sur le Ferrarois et celuy de Modene y a desfait avec 150 chevaux 400 papalins, qui se retirent dans Ferrara et Boulogne, où il y a grande espouvante parmy le peuple. Je ne croy pas que le pape soit bastant[9] de leur resister s'il n'est pas appuyé de dehors, car il a peu de gens agueris et d'experience militaire, là où les liguez et surtout les Venetiens en sont tres bien pourveus.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,
tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 8/18 de Juin 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Iulii.
En in dorso: 8/18 Iunii 1643 Marin.

6266. 1643 juni 19. Van J.A. Salvius.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur,

5 Het Frans-Savoyaards garnizoen van Tortona capituleerde op 27 mei. Verlost van deze langdurige belegeringsactie lieten de Spanjaarden hun blik vallen op de bedreigde plaats Villanova d'Asti (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 33-34).
6 De voltallige infanterie van don Francisco de Melo, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, was tijdens de slag van Rocroi (18-19 mei) smartelijk ten onder gegaan.
7 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kwam prins Tommaso Francesco van Savoye te hulp met twaalf Franse regimenten (*Lettres de Turenne,* p. 384-385).
8 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, bekrachtigden op 26 mei hun bondgenootschappelijke afspraken van 31 augustus 1642. Met niet zo vereende krachten trokken zij ten strijde tegen het leger dat paus Urbanus VIII in het veld had gebracht om zijn geschil met Odoardo Farnese, hertog van Parma, over het hertogdom van Castro te slechten (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873-874).
9 'Bastant' in de betekenis van 'suffisant' (Huguet, *Dictionnaire de la langue française du XVIe siècle* I, p. 501-502).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 10 (1643, 1). Oorspr. Eigenh. ondertek. De Duitse brieftekst is wellicht geschreven door Georg Keller, secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg. Antw. op no. 6234.

Wass sint jüngstem den 6/16 dieses von hinnen an Ew. Excell. abgangenen bericht,[2] von den arméen in Böhmen nachrichtlich weiter eingelanget, ist hiebey liegend vmbständtlich zu ersehen. Vor gewiss wirdt geschrieben, dass des herrn feldtmarschalln Torstensons Excell. mit dero armée zu Melnick vber die Elbe gangen,[3] vndt wie der Leipziger bott mündtlich referirt, auch verschiedene brieffe von dannen in sich halten, solle S. Excell. recta vff Praag zu gangen sein, den orth attaquirt vndt der kleinere seiten, welche die

2 Het schrijven ontbreekt. In zijn brief van 14 mei 1643 meldde Salvius' collega Johan Oxenstierna dat het Zweedse hoofdkwartier gevestigd was te Loukovec bij Mnichovo Hradiště (Münchengrätz); vgl. no. 6214.

3 Op de 31ste mei werden de keizerlijken opgeschrikt door het bericht dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson eenheden van zijn leger naar de rivierovergangen bij Mělník en Litoměřice had gestuurd (*Doc. Boh.* VI, p. 489 no. 1519 en VII, p. 25 no. 2).

höchste vndt beste ist, alsso fort sich impatronirt haben. Wann es continuirt, so wirdt nechstkommende woche die gewissheit mit den particularien zu erfahren sein. Auss allen vmbständen, vndt sonderlich nun nach beschehener coniunction des herrn general Stalhanschen,[4] scheinet sonst, dass ehistens der enden es zu einer hauptaction kommen werde. Einige vnssrer an der Weser liegenden trouppen seind in das Halberstattische gangen, vndt haben 2 meylen von Halberstatt einen, mit keysserl. völckern besetzt gewesenen orth, eingenommen.[5]

Der herr ambassadeur Oxenstiern ist vff der raise anherwarts begrieffen vndt wirdt vermuthlich diese wochen noch zu Wissmar anlangen.[6] Alhier stehet alles in vorigen terminis.

Thue Ew. Excell. hiemit des Höchsten starckem schutz zu allem selbstwünschenden wolergehen getrewlichst empfehlen,

Ew. Excell. dienstbereitwilligster allezeit,
J.A. Salvius m.p.

Datum Hamburg, den 9. Iunii 1643.

Onderaan de brief schreef Salvius:

Rex Galliae cum matre regente scripserunt in Sueciam se cooperaturos cum regina Sueciae pace belloque, eo modo quo rex defunctus.[7] In literis ad Saint-Romain vero apertius se foederi staturos promittunt.[8]

Rex Daniae, renovata cum Hamburgensibus necessitudine qualis fuit anno 1603, naves militemque domum remisit. Civitas amissam bello navali anni 1630 regis gratiam redemit 250 millia thalerorum, quatuor annis solvendorum.[9] Controversiae principales de privilegio urbis et vectigali Gluckstadiano amico tractatui subiicientur eoque non succedente, iudicio camerae imperialis.

4 De onlangs uit Stettin teruggekeerde Zweedse generaal-majoor Torsten Stålhandske hield zijn leger paraat in de omgeving van Chemnitz. Aan het westfront forceerde het expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een doorbraak door de keizerlijke verdedigingslinies in Frankenland (*Doc. Boh.* VI, p. 486 no. 1508 en VII, p. 25, nos. 3-4, en p. 31 no. 27).

5 De Zweedse commissaris Gedeon Holke blokkeerde de aanvoerroutes naar de stad Halberstadt (*Gazette 1643,* no. 86, dd. 11 juli 1643).

6 Dezelfde *Gazette 1643* berichtte dat Johan Oxenstierna tegen de 23ste juni in Hamburg werd verwacht. Deze datum kon niet meer aangehouden worden; vgl. no. 6291.

7 De ontvangst van de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 werd op 27 juli/6 augustus in de rijksraad bevestigd (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 230); zie ook no. 6350.

8 De Franse resident te Hamburg, Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain.

9 De Hamburgers zegden koning Christiaan IV van Denemarken een genoegdoening toe van 280000 rijksdaalders. De vorst nam de stad vervolgens weer in zijn genade op. In zijn vredesboodschap van 26 mei stelde hij de onderworpenen een conferentie over een aantal netelige vraagstukken in het vooruitzicht. De bijeenkomst zou op 21 juni in Itzehoe moeten plaatsvinden (H.-D. Loose, *Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges,* p. 105-109).

Collybum Gallicum[10] nondum huc venit. Nec quidquam adhuc de adventu legationis Gallicae Monasterium intelligimus.[11] Nostrates parati sunt ire, quamprimum caeteros interessentes movere perceperi[n]t.

Bovenaan de brief schreef Grotius: 7 Iulii rec.

10 'Collybum Gallicum', de wisselbrief waarmee het geld van de Franse subsidie naar Stockholm werd overgemaakt.

11 Het nieuwe bewind in Frankrijk maakte geen haast met het bekendmaken van de definitieve samenstelling van de Franse delegatie ter vredesconferentie; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVII-XXIX.

6267. 1643 juni 20. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Regem Daniae puto, ubi cum Hamburgo transegerit, aliquid tentaturum pro rege Angliae.[2] Interim prudenter facient, si ita sibi ubique prospexerint nostri ut ‹si› etiamsi ille velit, nocere ipsis non possit.

Hic omnia fortia et fiunt et promittuntur. Dixit mihi princeps Condaeus et alii qui sub regina regente rebus adsunt, de foederibus servandis scriptum in Suediam.[3] Video tamen eos mutatum aliquid velle, sed cum super eo mihi se non explicent, libenter quiesco. De pecunia nihil puto fore difficultatis.

Guebrianus nunc mandata exspectat, et fieri posset ut se iungeret cum duce Anguiano ad obsidendam urbem aliquam in Belgico limite.[4]

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram servet in bonis rebus,

Excellentiae vestrae ad servitia paratissimus,[5]

[H. Grotius].

Lutetiae, 10/20 Iunii 1643.

Puto comitem Davausium, qui nunc secundum praesidem Baliolum praefectus est aerario, memorem fore honorum sibi a Suedia exhibitorum. Si, ut sperat, legatus ibit ad pacem[6] - de quo dubito - valde erit observandus ne quid supra alios regum legatos arroget; est enim talium raptator[7] et talia hic venditat.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

Bovenaan de copie te Den Haag: D. Salvio.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 714 no. 1596. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 103.

2 Op 21 mei was de koninklijke Deense vloot met wapens en hulpgoederen voor de koning van Engeland in de monding van de Elbe verschenen. Twee maanden later hielden schepen van het Parlement een van die koningsschepen aan (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 7-8).

3 De gesprekken die Grotius in de week van 7-13 juni met Henri II de Bourbon, prins van Condé, en de thans afgetreden staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had gevoerd; zie no. 6259. Op de 27ste juni werden de toegezegde documenten met de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 naar Stockholm verstuurd (*Lettres Mazarin* I, p. 208-211). Zie voor de ontvangst, no. 6350.

4 Kardinaal Jules Mazarin had op 9 juni aan maarschalk Guébriant de order gegeven om voorbereid te zijn op een militaire actie van de hertog van Enghien in het noordoosten van het land. Ondertussen was bekend geworden dat de hertog opdracht had ontvangen om Thionville te belegeren (*Lettres Mazarin* I, p. XL).

5 Ondertekening aangevuld op basis van het copieboek Den Haag.

6 Op de dag dat hij en president Nicolas de Bailleul beëdigd werden in de functie van staatssecretaris (surintendant) van financiën, verklaarde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, dat ‘cette charge n'estoit point son fait, n'ayant nulle nourriture aux finances’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 65). Enthousiaster zou hij zijn geweest wanneer de regentesse hem het staatssecretariaat van buitenlandse zaken had toevertrouwd (*Tallemant des Réaux* II, p. 197-201 en p. 1063-1070).

7 Het copieboek geeft: ‘captator’.

6268. 1643 juni 20. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vicquefortius, nisi efficit ut legatum illud solvatur, nec amicum se mihi praestitit, nec bona egit fide. Testamenti particulam alicunde quaeremus.[2] In Notis ad Lucanum

1 Gedrukt *Epist.,* p. 955 App. no. 658. Antw. op no. 6251, beantw. d. no. 6292.

2 Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch waren teleurgesteld thuisgekomen van

multa sunt errata typographica.[3] De Anthologia et poematis velim pergas curare ut coepisti.[4] Eorum quae adversus Rivetum scripsi magna pars causam habet mihi cum multis communem. Itaque futuros spero qui me adiutent.[5]

Rex sane Ludovicus XIII bene moriendi exemplum omnibus principibus dedit.[6] Sed multorum animos exsurdant imaginariae electiones et iustitiae imputatae et satisfactiones alienae sine conditione applicatae.

Miror me nec de Hogerbetiana lite‹s›,[7] nec de illa filiae meae[8] quicquam intelligere. Sed nec de Vergoesio, quid agat et ecquid nostri meminerit.[9]

Sicut Butillerius pater,[10] ita nunc filius eius Chavigniacus eo volendi genere quod mixtum Aristoteles vocat,[11] semet abdicarunt, ille aerarii inspectione, quae mandata est Baliolo et Davausio, hic vero functione secretarii S[t]atus ad res externas:

> Tempora mutantur et nos mutamur in illis.[12]

Omnia mea tibi commendo, te vero uxoremque et liberos tutelae Dei omnipotentis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

20 Iunii 1643.

Turca dicitur tertium habere filium; in Mogolis regno bella esse civilia. Theodonisvilla obsidetur Gallorum XX millibus.

3 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu had de drukproeven van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) niet door de meest geschikte correctoren laten nakijken.
4 Willem de Groot dacht nog na over het voorstel om de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata* te laten uitgeven bij de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus.
5 Het ‘dossier Rivet’ was aangelegd om gebruikt te worden door een nog niet gevonden bestrijder van Rivets polemische geschrift *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
6 Het afscheid van koning Lodewijk XIII van deze wereld was ontroerend; zie de ‘Mémoire fidèle des choses qui se sont passées à la mort de Louis XIII ..., fait par Dubois, l'un des valets de chambre de sa Majesté, le 14 mai 1643’ in *Archives curieuses de l'Histoire de France* 2e série V, p. 423-447.
7 De trage voortgang van het proces dat de familie van de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders. Grotius' belangstelling vloeide voort uit het feit dat hij van plan was ook iets dergelijks te ondernemen tegen het stadsbestuur van Rotterdam.
8 Cornelia de Groot was verwikkeld in een proces voor het Hof van Holland over haar rechten op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639).
9 De advocaat Willem van der Goes had Grotius' brief van begin december 1642 blijkbaar onbeantwoord gelaten; vgl. no. 5980 (dl. XIII).
10 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 20 juni.
11 Aristoteles, *Eth. Nic.* 1110a 11.
12 *Walther* no. 31206.

6269. 1643 juni 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

't En is geen reden dat ick door de belofte zoo van monsieur Grossec zaliger als van d'heer Vicquefort, die zegt ons vrund te willen zijn, zal bedrogen werden.[2] Te Benfeld is niemant die last zal hebben ons te betaelen.[3] De gunste van de hertogen comt in geene consideratie.[4]

Ick en weet niet off het parlement de Staten-Generael zal contenteren met den tytel van ‘vous’.[5] Wij zullen zien waertoe de humeuren van de cleine provinciën zullen gaen in het stuck van de reformatie van den staet ende andere zaecken. Op Vrieslant, nae ick uit uEd. brief werd onderrecht, is niet veel staets te maecken.[6] Ick vinde de geelzucht wat vremd in die jaeren van zijn Hoocheit.[7] De handeling van Munster ende Osnabrug schijnt een langzaem werck te zullen zijn, tenzij onder de hant de zaecke hier werdt geprepareert.[8]

UE. gelieve [te] letten off nae zooveel onnutte waerschouwingen oorboir zal zijn dat men de andere personen als voordese die van Rotterdam waerschouwe te doen dat de consciëntie vereischt[9], eer ick vrunden maecken tot coste van haer ende van andere, daertoe mij geene occasiën nu en ontbreecken.[10]

20 Iunii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 30f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6270.
2 Nicolaes van Reigersberch adviseerde Grotius in de zaak van de uitbetaling van het legaat van hertog Bernhard van Saksen-Weimar aan Dirk de Groot; zie nos. 6222, 6235, 6236 en 6268. Hij werd daartoe aangespoord door zijn zuster Maria die op 30 mei duidelijk haar ontstemming over het gedrag van Joachim de Wicquefort liet blijken. Zij besluit haar tirade met de woorden: ‘Hadde hij en monsieur Croeswyck [= Heinrich Philibert von Krosigk], den eenen ofte beide, aen UE. ende den anderen volcomentlijc aen ons belooft wt den naem van de hartoogen van Weimeren, hadde dat niet gheweest zouden onze handen gheleidt hebben op goederen die te Brissach waren. Ic en can niet meer schrijven omdat ic zoo grooten pinne in mijn hooft hebbe’ (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch,* p. 249-250).
3 Zie Grotius' brief van 23 juni 1643 (no. 6278) aan een van de vroegere getrouwen van de hertog, mogelijk zijn ‘directeur’ kolonel Johann Bernhard von Oehm of de ‘Weimarse’ gouverneur van Breisach, Johann Ludwig von Erlach.
4 Het voorstel om de hertogen Wilhelm, Albrecht en Ernst van Saksen-Weimar een gunst te vragen werd bij voorbaat afgewezen.
5 De brief van de ‘speakers’ van de twee Huizen aan de Staten-Generaal van 2/12 mei 1643; zie no. 6257. In de Engelse tekst werden de leden van de Staten-Generaal aangesproken met ‘your Lordships’.
6 Het voorstel van de Staten van Holland en Zeeland om de gedeputeerden ter generaliteit voortaan van beperktere instructies te voorzien. Tijdens de consultatie in Friesland maakte stadhouder Willem Frederik de Statenleden duidelijk kenbaar dat het voorstel hem niet aanstond (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 278).
7 Een wondermiddel van dr. Cnöffel en een aderlating hielpen Frederik Hendrik van zijn geelzucht af.
8 Normaal gesproken zouden de delegaties op 1/11 juli 1643 plaats moeten nemen achter de onderhandelingstafels.
9 De Rotterdamse stadsbestuurderen waren in het verleden hun verplichtingen jegens hun vroegere pensionaris niet nagekomen.
10 De Zweedse ambassadeur ging van de veronderstelling uit dat hij het vertrouwen genoot van de prins van Condé en diens fortuinlijke zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; vgl. no. 6332.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 23 [*sic*] Juny 1643 uyt Paris.

6270. 1643 juni 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne-regente ende alle de ministres d'Estat die hier zijn verzeeckeren mij ende alle anderen van haere goede intentie tot onderhouding van de tractaten ende continuatie van het oorlogh met gemeen accord totdat men een generale vrede zal connen becomen.[2] De daden verzeeckeren ons oock daervan, alzoo den hertogh van Anguien Thionville, hoewel den vijant daer vannieuws volck heeft ingebracht, aentast.[3] Men meent dat de trouppes van den grave van Guebrian wel derrewaert zouden mogen gaen[4] ende den hertogh van Angoulesme middelertijd de frontieren bewaeren, waertoe hem volck werdt toegezonden.[5] Men zegt oock dat den marescal de Motte-Odincourt treckt in Arragon,[6] de Portugezen in Castille Vecchia. Dat de Beyerschen haer houden bij Tubinguen,[7] de Lotteringsche bij Heidelberg, don Melos ontrent Berguen in Henegouwe. Dat die van Venegie ende den Grooten Hertogh haer verclaert hebben tegen den paus[8] ende ingetrocken in het Ferrarois, waerdoor den paus genoodzaect zal werden te comen tot accommodement ende daertoe de authoriteit van Vrancrijck te gebruicken.

De Palsische die tot Francfort zijn geweest, meenen haer te begeven nae de plaetzen gedestineert tot de conferentie[9], alzoo 't meerderdeel van de princen anders als de Beierschen verstaen dat de zaecken van den Pals daer moeten gehandelt

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6269.

2 In brieven van resp. 27 juni, 2 juli, 8 en 10 juli stelde kardinaal Jules Mazarin de Zweedse, Staatse en Hessische bondgenoten op de hoogte, van het vaste voornemen van zijn regering om alle bestaande verdragsbepalingen na te leven (*Lettres Mazarin* I, p. 205-212, p. 226-229, p. 236-237 en p. 243-245).

3 Op de 18de juni naderde het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de vestingwallen van Thionville (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 148-153).

4 In afwachting van nieuwe orders het maarschalk Guébriant het Frans-Weimarse leger naar Engen (ten noorden van Singen) oprukken (*Episodes Guébriant,* p. 334-337 en p. 338-340).

5 Charles de Valois, hertog van Angoulême, had in het leger van de hertog van Enghien de plaats overgenomen van de bij Rocroi gewond geraakte onderbevelhebber maarschalk François de l'Hospital. Tijdens het beleg van Thionville lette de hertog op vijandelijke troepenconcentraties aan de grenzen van Champagne en Picardië (*Lettres Mazarin* I, p. 232-234 en p. 238).

6 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, stond gereed voor het uitvoeren van enkele kleine acties in de omgeving van Lérida (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 244). In de *Gazette 1643,* nos. 77 en 81, dd. 20 en 27 juni 1643, werden echter krijgshaftiger berichten over het verloop van de strijd in Spanje gepubliceerd.

7 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth maakte zich op om bij Sigmaringen de Donau over te steken. Tot deze actie werd besloten na een toezegging van hertog Karel IV van Lotharingen om gedurende de campagne zijn strategisch inzicht en manschappen ter beschikking van het Beiers commando te stellen (*Gazette 1643,* no. 80, dd. 27 juni 1643).

8 Op de 26ste mei 1643 hadden Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, hun bondgenootschappelijke afspraken van 31 augustus 1642 weer nieuw leven ingeblazen. Als beweegreden van hun verbondenheid gaven de drie machten het behoud van de Italiaanse vrede op; in werkelijkheid gingen zij ieder voor zich op oorlogsavontuur uit (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 354-358, en Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 276-279).

9 Karl Ludwig van de Palts wachtte niet op de uitkomst van de discussie over de verplaatsing van de Frankforter 'Deputationstag' naar Munster of Osnabrück. Zich beroepend op een bepaling in het preliminair vredesverdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641, verlangde hij van de keizer vrijgeleidebrieven voor een eigen vertegenwoordiging op de aanstaande vredesconferenties (Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 377-378, en K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz,* p. 68-72).

werden daer de generaele zaeck zal gehandelt werden. Den vorst van Beyeren, nu hij van den keizer becomen heeft de over-Ensische landen,[10] spreect niet meer van vrede, noch van de vrijheit van

10 Het reeds in de dertiende eeuw omstreden gebied ‘das Land ob der Enns’.

Duitschlant, nochte van de neutraliteit van de drie creitzen, nochte van de intelligentie met Vrancrijck.

De coninginne-regente van Vrancrijck is zeer geoffenseert door de ongeschickte proceduiren van de lage camer van het parlement van Engelant tegen de coninginne aldaer.[11] Heeft aen den coning van Engelant gezonden hondertduizent croonen bij provisie. Naedat den president Bailleul ende monsieur d'Avaux hebben becomen de superintendentie van de finantiën in plaetze van de heer Boutiller, zoo heeft oock d'heer van Chavigny, zoon van denzelve Boutiller, zijn officie nedergelegt ende is in zijne plaetze secretaire d'Estat[12] pour les affaires estrangers geworden den graeff van Brienne, voordezen genoemt La Villeauclerqs ende eertijds mede geweest zijnde een van de vier secretarissen d'Estat, maer 'tzelve officie zich quijd gemaect hebbende; heeft doen gelt ontfangen ende nu gelt gegeven.[13] D'heer Chasteauneuf, broeder van monsieur d'Hauterive, voordezen geweest zijnde guarde des seaux,[14] pretenderende oock cancellier te zijn omdat hem bij 't leven van den cancelier Aligre een brevet daervan is gegeven, hout zich buiten deze stadt te Monruix[15] ende werdt bij ontallijcke veele personen gevisiteert. Men weet noch niet wat de coninginne-regente van hem zal willen maecken. De hertoginne van Longueville is zwanger[16] ende de hertoginne van Anguien op het uiterste.[17]

Men zegt noch dat monsieur d'Avaux haest zal vertrecken nae de handeling, dat den hertogh van Longueville daernae zal volgen. Wie de derde zal zijn, daerop vallen verscheide gissingen.

20 Iunii 1643.

Men meent dat monsieur de Chasteauneuf bij provisie zal zijn cancellier van de order de Saint-Esprit ende daerenboven surintendant van 't huis van de coninginne. Hij hoopt noch beter. De hertogen van Richelieu ende Fronsac ende den marescal

11 De heer van Cressi (Gressy), ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’ tekende onmiddellijk bij aankomst in Engeland (12 juni) protest aan tegen het besluit om koningin Henriëtte Maria van hoogverraad te beschuldigen (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 284-287 en p. 290).

12 Staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, had in de week van 7-13 juni zijn taak op het departement van financiën overgedragen aan Nicolas de Bailleul en Claude de Mesmes, graaf van Avaux. Zijn zoon Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, volgde het vaderlijk voorbeeld en deed op 15 juni afstand van het staatssecretariaat van buitenlandse zaken ten behoeve van Henri-Auguste de Loménie, heer van La Ville-aux-Clercs (Villau-clair), graaf van Brienne. Voor deze resignatie ontving hij een bedrag van 500000 ponden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 64 en p. 68).

13 De graaf van Brienne had bij de verkoop van zijn oude staatssecretariaat de somma van 720000 ponden ontvangen (*Mémoires de Brienne* I, p. 106).

14 De in 1633 in ongenade gevallen grootzegelbewaarder Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, weigerde zich neer te leggen bij het feit dat Pierre Séguier verheven was tot een waardigheid die hem zou zijn toegevallen wanneer Richelieu de wensen had gerespecteerd van wijlen de kanselier Etienne II d'Aligre († 1635). Deze zaak zou voor lezers in de Republiek niet zo interessant zijn geweest als de kanselier-pretendent niet de broer was van de Franse kolonel in Staatse legerdienst François de l'Aubespine, markies van Hauterive (1584-1670) (*Tallemant des Réaux* I, p. 227-228 en p. 891-892).

15 De markies van Chasteauneuf ontving zijn Parijse vrienden in een buitenhuis te Montrouge (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 68-69).

16 Anne-Geneviève (1619-1679), dochter van Henri II de Bourbon, prins van Condé, was op 2 juni 1642 in het huwelijk getreden. De escapades van haar echtgenoot Henri d'Orléans, hertog van Longueville, bezorgden haar zoveel verdriet dat zij het beter vond om de geboorte van haar eerste kind af te wachten in La Barre bij Pontoise (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 37-45).

17 De echtgenote van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, Claire-Clémence de Maillé-Brezé beviel eind juli van een zoon Henri-Jules de Bourbon (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 87).

de La Millerai zijn te hoof ontboden.[18] Hier zijn oock advysen dat den Grooten Heer een derde zoon

18 Richelieu's achterneven Armand-Jean de Vignerot du Plessis, hertog van Richelieu, en Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, hielden zich schuil in

heeft becomen[19] ende dat in 't lant van Mogor oorlogh is om de croon. Men zegt ons dat Buquoi noch leeft, maer zeer quaelijck staet met de Spaegnaerden.[20] Dat in Engelant 's conincx volck ontrent duizentzevenhondert man hebben becomen in Cornouaille, maer de parlamentarissen daertegen de stadt van Wachenfield.[21] Dat den coning van Spaegnie om Vrancrijck daerin niet te wijcken zijn rijck gesteit heeft in de protectie van de Heilige Maget,[22] dat de huisvrouw van Olivares[23] blijft in 't hoff wel gezien bij de coninginne, dat eenige oproer is in Arragon.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 20 Juny 1643.

6271. 1643 juni 20. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Aula haec mutationes partim peperit, partim parturit. Comes Chavigniacus patris sui Butillerii fortunam secutus[2] maluit abdicare a se honorem quam inde eiici. Suffectus ei est in munus secretarii ad res externas comes Briennius, gente Lominiacus, dictus antehac ex possessione Villauclercius, qui et antehac secretarius fuit unus ex quatuor, sed ad res internas. Is autem per amicos communes certum me esse voluit se non minus quam alios antehac aut plus etiam facturum pro foederatis. Non frustra autem id fecit, quia vulgo creditur monachis addictus. Castellinovanus, qui antequam a cardinali Riceliaco in carcerem daretur custos sigillorum hic fuit, nunc contra primum illud decretum,[3] reginae regentis permissu, ad urbem venit seque cancellarium credi vult, ideo quod ea dignitas ei olim scripto regio promissa, cum Aligrius cancellarius adhuc viveret, sed relegatus.[4] Regina regens novum sigillum sub novi regis nomine adhuc retinet, nec cui datura sit, dicit.

19 Uit Venetië kwam het bericht dat de op 21 maart 1643 geboren zoon van sultan Ibrahim de naam Murad had gekregen (*Gazette 1643,* no. 77, dd. 20 juni 1643).

20 Charles-Albert de Longueval, graaf van Bucquoy, bevelhebber van het Henegouwse leger, had aan de vooravond van de slag bij Rocroi een persoonlijke vete met de Spaanse legerleider Francisco de la Cueva, hertog van Alburquerque, uitgevochten.

21 Het koninklijke leger van sir Ralph Hopton trok de 26ste mei op in de richting van Stratton (graafschap Cornwall) (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 279). Minder gelukkig verliep de actie van de koningsgetrouwe kolonel George Goring in de buurt van Wakefield (*o.c.,* p. 283).

22 Koning Philips IV van Spanje had voor de eerste week van mei grote Maria-processies in het land afgekondigd (*Gazette 1643,* no. 77, dd. 20 juni 1643).

23 Doña Inés de Zúñiga y Velasco ondervond de gevolgen van de politieke val van haar echtgenoot Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' de Olivares, pas een klein jaar later. Op 3 november werd zij gedwongen haar taak als hofdame op te geven (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* p. 666).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 144; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 300 no. 485. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 72. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6272).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 20 juni 1643 (no. 6270).

3 De 'Déclaration du roy, sur la régence de la reyne. Vérifiée au parlement le 21 avril 1643'; zie no. 6186 n. 7.

4 Parijzenaars die Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, in zijn buitenhuis te Montrouge opzochten, koesterden de hoop dat de regentesse eerdaags een beslissing ten gunste van de gewezen grootzegelbewaarder zou nemen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 68-69).

Chevreusia, femina illecebrosa, bene a regina recepta est,[5] sane ad distinguendas iocis res serias, ubi praegravant, valde apta. Sed sunt qui metuunt ne Hispanicorum beneficiorum nimium sit aut memor aut avida. Espernonius urbem hanc habet pro carcere, donec causa eius de integro cognoscatur.[6]

Qui legati ituri sint ad pacem, adhuc incertum est. Davausius vulgat iturum eo ducem Longovillanum et se, tertium forte fore Servianum.[7] Alii Chavigniacum aut eo aut Romam destinant.[8]

Dux Anguianus videtur obsessurus Theodonisvillam, quanquam introducto ab hoste novo milite. Et multi putant eodem iturum Guebrianum, spreto Ranzovii consilio,[9] qui in Bavariam potius mittendum censuerat. Engolismensis dux interim Gallicum contra Belgas limitem defendet. Dicitur Motta Odincurtius irrupisse in Arragoniam, Portugalli vero in Castellam Veterem, quiesci in regione Pedemontana, Veneti autem et Ethrusci irrupisse in territorium pontificis Ferrariense. Non dubium est quin si id verum sit, pontifex venturus sit ad conditiones quas Gallia aequas arbitrabitur.

Vidi novos aerarii praefectos, praesidem Baliolum et comitem Davausium. Omnia quae sperari possunt, promittunt pro Suedia et foederatis. Regina regens centum millia scutatorum misit regi Angliae. Ego hanc viam propono pacandis regnis Britanniae et restituendae domui Palatinae, ut rex Britanniae fidem faciat reginae regenti Galliae iuncturum se arma cum Gallis ad restitutionem Palatinatus simulatque pacem domi habuerit.[10] Facile, ubi de caeteris certa erit, eam ipsi procurabit Gallia pecunia et armis. Quodsi deinde arma in Austriacos movere tantum coeperit rex Britanniae, videor prospicere intra breve tempus pacem amicis tutam ac nobis gloriosam.

In Francofurtensi conventu Bavarus, postquam multum iactavit suum pro pace obtinenda et libertate Germaniae animum et quantas res a Gallia obtinere possit, nunc recuperatis illis ad O[e]nasum terris nihil ultra aut de pace aut de libertate loquitur. Habet quod voluit. In eo vero quod Palatinam causam vult alibi tractari

5 Er bestond aan het hof enig bedenken tegen de terugkeer van Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse. Toen zij eenmaal haar Brusselse woning had verlaten, verdwenen alle reserves (*Mémoires de La Rochefoucauld* I, p. 376-381).

6 Vgl. no. 6258 n. 3. Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, had zich vrijwillig aangemeld bij de ‘conciergerie’. Het Parlement van Parijs besliste dat de hertog op borgtocht vrijgelaten mocht worden.

7 Grotius was thans in het bezit gekomen van concretere gegevens over de samenstelling van de Franse delegatie ter vredesconferentie. In oktober verlieten de onderhandelaars Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, de Franse hoofdstad. De derde onderhandelaar, Henri d'Orléans, hertog van Longueville, maakte zich pas in de loop van 1645 reisvaardig.

8 Staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, zou volgens ingewijden in aanmerking komen voor een diplomatieke post in Rome (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 70). Anderen, onder wie kardinaal Jules Mazarin, stelden zijn aanwezigheid in Munster meer op prijs (*Lettres Mazarin* I, p. 205-206).

9 De uit Spaanse krijgsgevangenschap teruggekeerde Josias Rantzau, heer te Bothkamp, was betrokken in het beraad over het vervolg van de campagne van de hertog van Enghien (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 147-148).

10 De Franse zaakgelastigde Cressi (Gressy) zinspeelde tijdens zijn bezoek aan Engeland op de mogelijkheid van een Frans-Engels verbond tegen de pretenties van de keizer, de koning van Spanje en de hertog van Beieren in de kwestie van de Palts (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 7 en p. 20). Over deze optie schreef Johannes Polyander van Kerckhoven, heer van Heenvliet, op 13 juli aan Frederik Hendrik: ‘Le sieur Grotius mande que la Royne Régente estoit résolue d'assister le Roy d'Angleterre, pour l'ayder remettre en son authorité, et qu'elle estoit aussi résolue de faire avec s.M. une ligue défensive contre tous et quelconques, et mesmes, si le Roy y poulvoit estre persuadé, une offensive contre l'Espagne, pour la restitution du Palatinat (*Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 86).

quam Germaniae caeteras, maior pars principum contra ipsum est. Itaque Palatinas res qui agunt, parant se itineri in Westfaliam. Melos huc misit ad faciendas indutias,[11] quodsi tale quid fiat, vis

11 Don Francisco de Melo, graaf van Assumar, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden, had voor zijn aanbod de pauselijke nuntius Girolamo Grimaldi ingeschakeld (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 92-93).

omnis in Torstensonium ingruet.[12] Imo is periclitabitur, si quae in Germaniam penetrare debuerant copiae in finem Belgicum transferantur. Cum rege Portugalliae arcanum hic convenisse foedus, affirmant nonnulli, negat id praesertim dominus Davausius.[13] Attamen video Gallos postulare literas itineris pro eius regis legatis; id sunt qui fieri aiunt ad fallendos Batavos, ut sic Galli dilato tempore colloquii res suas ex suo usu constituant aut praeparent. Bavarici milites apud Tubingam sunt, non longe ab Heidelberga Lotharingici. Guebriani copias apud Friburgum esse dicebant postremi nuntii, Melonis apud Montem Hainaviae.

Butillerius iure sibi concesso in arctius consilium veniendi non utitur.[14] Praefectura arcis ad Silvam Vicennensem a Chavigniaco translata ad marchionem Montenarae, qui olim eam habuerat.[15] Sed pecunias et pro hac re et pro munere secretariatus accepit Chavigniacus. Esguillonia ire iussa Ruellas. Interim dux Riceliacus, Pontecurlaei filius, tenet Portum Gratiae;[16] dux Fronsaci, Bressaeus, Bruagium;[17] Blavetum[18] Milleraius, praecipua regni munimenta. Haec quamdiu duratura sint, videbimus cum tempore. Coignaeus et Montsigotus, qui apud reginam matrem antehac fuere, honoribus restituti sunt.[19]

Si id manet quod de legatis ad pacem dixi modo, Davausius prior iturus creditur; Longovillanum enim retinet uxoris uterus. Bressaea vero, ducis Anguiani uxor, non longe a partu abest. Exiit historia Bartholomaei Gramondi, praesidis Tholozani, de rebus Ludovici XIII ad annum 1629.[20] Dedicata est novo regi, cui Germanicum Imperium aperte pollicetur.

12 Kardinaal Jules Mazarin bracht de 27ste juni aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de geruststellende mededeling over dat regentesse Anna van Oostenrijk het vaste voornemen had ‘de ne mettre point les armes bas que par un traité de paix generale’, en dat zij zo de wereld wilde laten zien ‘qu'on n'aura pas à desirer sous sa regence la confiance et la vigueur du règne passé’ (*Lettres Mazarin* I, p. 211).

13 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had gelijk. De Portugese ambassadeur in Parijs, Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, ontving slechts de toezegging dat Frankrijk zou ijveren voor de toelating van een Portugese delegatie op de aanstaande vredesconferenties (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 9).

14 De gewezen staatssecretaris Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, behield het recht om aanwezig te zijn op de zittingen van de ‘Conseil d'Etat’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 64).

15 Het bewind over het kasteel van Vincennes had Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, in 1633 overgenomen van de hertog van Chaulnes (*Lettres Richelieu* V, p. 461 n. 1). De verkoop van dit ambt aan de ‘marchio Montenarae’ ging blijkbaar niet door, want in 1648 mocht de graaf het genoegen proeven om in één dag van zijn beheer ontslagen en in zijn eigen kerkers vastgezet te worden (*Mémoires de Montglat* II, p. 134).

16 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, had haar neef Armand-Jean, hertog van Richelieu, zoon van François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, de instructie gegeven om in Le Havre (Portus Gratiae) de hand te leggen op de ‘quatre millions d'or’ van hun beider oom Richelieu (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 68 en p. 71; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 9-10).

17 Richelieu had van de haven van Brouage een bolwerk tegen het opstandige La Rochelle gemaakt. Na de pacificatie werd laatstgenoemde stad weer de thuishaven van de vloot waarover Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, het bevel voerde; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 234-235.

18 Blavet, tegenwoordig de Bretonse kustplaats Port-Louis.

19 Jacques Le Coigneux en de secretaris Monsigot waren trouwe volgelingen van Maria de' Medici geweest (M. Carmona, *Marie de Médicis,* p. 558, en *CSP Ven. 1636-1639,* p. 277-278).

20 De *Historiarum Galliae ab excessu Henrici IV libri XVIII, quibus rerum per Gallos tota Europa gestarum accurata narratio continetur, autore Gabr. Bartholomaeo Gramondo...,* Toulouse 1643.

Vidi nunc et episcopum Bellovacensem, qui flagranti apud reginam regentem est in gratia et nunc omnibus deliberationibus adhibetur.[21] Negotia Suedica, tum ad bellum tum ad pacem ei commendavi, ipse vero valde comiter eorum curam suscepit.

21 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, verkeerde in de waan dat de regentesse hem nog eens kardinaal-eerste minister zou maken (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 143-145).

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam et consilia eius sospitet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

X/XX Iunii 1643.

Audimus Castellinovanum fore inspectorem domus reginae; reddita etiam ei sigilla ordinis Sancti Spiritus. Riceliacum et Fronsacum duces et Milleraium in aulam vocari. Seditionem ortam Rouargiae.[22] Ad Theodonisvillam esse XX millia militum. Tertium filium natum sultano Turcarum; in regno Mogolis esse bellum civile. Buquoium vivere, sed male ei cum Hispanis convenire. In proelio quod in Cornubia factum est, captos ab Anglis regiis mille septingentos, contra a parlamentariis captam urbem Wachefieldam. Hispaniae regem, ne quid Galliae regi cedat, se dedisse in tutelam Sanctae Virginis. Olivarii uxorem in gratia manere apud reginam Hispaniae. In Arragonia seditiones esse.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Officiorum inter ministros dispensatio. Reginae Galliae cum rege Angliae amicitia. Consilium de restitutione Palatinatus. Motus in Germania. De historia Gramondi.

6272. 1643 juni 20. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Boitzenburgh, den 25. Iunii anno 1643.

6273. [1643 juni 20]. Aan J. de Wicquefort.[1]

22 De volksopstand in de Rouergue (dep. Aveyron) werd aanvankelijk afgeschilderd als een armzalige uiting van onlust bij enkele stijfkoppige boeren (*Gazette 1643,* no. 81, dd. 27 juni 1643).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6271). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 272. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 26 en 4° 38, 14; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 18; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 113; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 24 en Br. 24, 124.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 104.

Monsieur,

Je ne doubte nullement de la bonne volonté de la reine-regente pour les affaires tant des alliez que de la France. J'ay fait nos recommandations et celles de madame la landgravinne[2] à monsieur Bailleul, qui est le premier au gouvernement des finances et monsieur d'Avaux le second, lequel espere tousjours d'aller aux traittez de la paix avecq le duc de

2 De Zweedse ambassadeur stond de vertegenwoordigers van de landgravin van Hessen-Kassel terzijde bij het verkrijgen van de juiste diplomatieke introducties; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 243-245.

Longueville et mesme le preceder,[3] d'autant que la duchesse de Longueville estant grosse pourra retenir icy pour quelque temps le duc son mari. On doubte qui sera le tiers et mesme on doubte de tout cet affaire, qui a encore des grandes incertitudes. Mais il est bien certain que monsieur de Chavigny s'est demis de sa charge de secretaire d'Estat des affaires estrangers et en a pris recompense de monsieur le comte de Brienne, cy-devant dit de La Villauclerque, qui cy-devant a esté un des autres trois secretaires d'Estat et s'en estoit defait de la charge. Le duc d'Espernon ayant Paris pour sa prison travaille à faire revoir son proces. La duchesse de Chevreuse, belle et gratieuse plus que jamais, a veu la reine-regente. Madame d'Esguillon est à Ruelle, le duc de Ricelieu, fils de Pont-Curlei, au Havre, le duc de Fronsac, cy-devant marquis de Bressé, à Brouage, et esperent s'y tenir.

Le duc d'Anguien semble vouloir assieger Theonville, quoyqu'il y ait du renfort entré. On croit que le comte de Guebrian s'y joint, quoyque l'advis de monsieur Ransou a esté de l'envoyer bien avant dans l'Allemagne. Cependant le duc d'Angoulesme guardera la frontiere de la France. Je ne sçay pas bien s'il est vray ce qu'on fait courir icy, que le marescal de La Motte-Odincourt seroit entré dans Arragon et les Portugais à la Castille Vieille, mais bien tient-on pour certain que ceux de Venise et le grand-duc se sont declarez pour le duc de Parme et entrés au Ferrarois, ce qui obligera le pape de faire la paix à l'arbitrage de la France.

Quant au roy de Danemarcq, je croy qu'ayant fait venir Hambourg à des conditions desquelles il se contente, il assistera la cause des rois dans la personne du roy d'Angleterre.[4] Sa Majesté a envoyé audit roy cent mille escus[5] et fera plus si on le voit disposé au bien general et de la maison palatine. Je ne croy pas que la Suede ait à craindre du costé de Danemarcq[6] ou de Pologne, et moins si nous faisons nostre paix avec l'empereur.

Les deputez palatins se transportent de Francfort aux lieux de conferences, la pluspart des princes de l'Empire estants d'advis contre le duc de Baviere qu'on ne doibt pas separer cette cause de la generale. Et le duc de Baviere depuis qu'il a r'acquis les terres sur l'Ens ne parle plus de la paix, ny de la liberté de l'Allemagne, ny de la France et neutralité des cercles, tout cela luy ayant desja servi pour faire ses affaires. Nous apprenons que les trouppes bavaroises sont près de Tubingue, celles du duc de Lorraine près Heidelberg, de don Melos près Mons en Hainau. Coigneux et Montsigot sont restablis dans leurs charges.

Je suis, [monsieur,
vostre tres humble serviteur].

On nous dit que monsieur de Chasteauneuf sera surintendant de la maison de la reine. Les seaux de l'ordre du Saint-Esprit lui sont rendus. On escript aux ducs de Ricelieu et de Fronsac et de Milerai de venir icy. Il y a commencement de seditions en Rouarge. Thionville est assiegée par vingt mille hommes. Nous apprenons aussi que le Grand Seigneur a un troisiesme fils et qu'il y a une guerre civile au pays de Mogol. Que Buquoi vit, mais est tres mal avec les Espagnols. Qu'en Cornuaille par les soldats du roy ont esté pris mille sept cent du party contraire, que d'autre costé

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 20 juni 1643 (nos. 6270-6272).

4 Op 21 mei was de koninklijke Deense vloot met wapens en hulpgoederen voor de koning van Engeland in de monding van de Elbe verschenen. Twee maanden later hielden schepen van het Parlement een van die koningsschepen aan (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 7-8).

5 De honderdduizend kronen waren een gift van de Franse regentesse; vgl. no. 6270.

6 Nog dit jaar brak de Zweeds-Deense oorlog uit.

ceux du parlement ont pris Wackefield. Que le roy d'Espagne à l'envie de la France a mis son royaume soubs la protection de la Sainte-Vierge, que la femme d'Olivares est tousjours à la cour et bien avecq la reine d'Espagne, qu'il y a des seditions en Arragon.

Bovenaan de copie staat: Monsr. Vicquefort.

6274. 1643 juni 20. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Quod ex aliquot iam mensibus metuebamus, literae hesterna die ad nos perlatae fidem rei fecerunt, occubuisse nimirum nupero mense Maio christianissimum regem Ludovicum XIII, foederatum nostrum,[2] prouti eius rei certiores quoque redditae sumus per literas reginae regentis et ipsius regis filii.[3] Etsi vero non immerito metuamus mutationes regis obitum insecuturas, tamen cum in nostra potestate vix erit eas praecavere, divinae illae earumque exitus dispositioni committendae sunt. Abs te vero clementer requirimus ut, quantum potes per industriam cavere ne quid agatur aut committatur quod damno aut praeiudicio nobis, foederi ac communi causae erit, sedulo in id labores nobisque subinde cuncta referas.[4]

Cumque hic casus non mediocriter nos adficiat, mandamus tibi ut impetrata penes regem et reginam admissione et oblatis literis nostris dolorem nostrum super obitu defuncti regis decenti modo declares pariterque regi successionem in regnum soliumque paternum et reginae commissam susceptamque regni administrationem congratuleris, offerendo ipsis constantem amicitiam nostram et observantiam caeterorum nexuum, quibus cum defuncto marito et patre iungebamur, nunc vero ex morte regis in filium quadam quasi propagine derivati sunt, necnon cooperationem nostram pro communi regnorum Sueciae et Galliae et caeterorum quorum interest causa. Modum tibi non praescribimus, sed cognitae nobis prudentiae ac discretioni tuae committimus.[5]

Adiungimus hisce exempla literarum, non solum nostrarum ad regem ac reginam, sed et earum quas ad nos illi de morte regis scripserunt. E quibus vides nullam in reginae epistola, aliqualem - sed quasi Galliam non concernentem - in regis ad nos literis, foederis mentionem iniectam esse. Qua id intentione factum sit, in praesens non disquirimus. Quodsi occasio conveniens oblata fuerit cum praecipuis ministris, inprimis cardinali Mazarino, Chavigniaco, etc. colloquendi, poteris illis significare quod tametsi non dubitemus sensum literarum ad nos scriptarum non esse alienum a nostra intentione continuandi foederis et insistendi prioribus consiliis, quibus communi causae iunctis tam bello quam pace operis viribusque rite prospici poterit, cum tamen in dictis literis, potis[si]mum reginae, plane praetereatur omnis mentio foederis, nobis et moderno regi, necnon utrique regno vi pactorum intercedentis, non immerito in nobis scrupulum et dubitationem quampiam hoc ipsum generare potuisse et libenter optasse uberiorem huius rei declarationem, non quod dubitemus

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 11-13. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643[I], Tyskt och Latinskt, f. 122[v]-126[r].

2 Koning Lodewijk XIII was op 14 mei 1643 overleden. Dit trieste bericht bereikte de Zweedse rijksdag pas op 8/18 juni (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 184 en p. 189-190).

3 Afschriften van de brieven die de jonge koning en zijn moeder Anna van Oostenrijk op 15 mei 1643 naar Zweden verstuurden, zijn niet meer in dit dossier aanwezig.

4 Deze week werden in Parijs de documenten met de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 in orde gemaakt; vgl. no. 6350.

5 De Zweedse ambassadeur had over deze zaak audiënties aangevraagd en gekregen bij de regentesse, haar zwager Gaston van Orléans, de prins van Condé, staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en enkele dienaren van kardinaal Jules Mazarin; vgl. no. 6254.

inhaesuram Galliam prioribus destinatis, sed quod non parum lucis in consiliis nobis id adferret nosque melius nostris ministris tam bello quam pace occupatis informare pro bono communis causae potuissemus.

Quicquid tamen horum sit, tui officii erit omnino testari constantiam et perseverandi in foedere institutum, necnon cooperationem ad commoda utriusque regni nostram; cuius sicut praeclara hactenus documenta praebuimus regi parenti ac marito, ita stare nobis sententiam cum moderno rege filio et regina administratrice amicitiam foedusque mutuum conservandi. In hanc rem et alias poteris plenius cum iis conferre, cum non difficile tibi erit inquirere quid aut rerum inibi agatur aut putaveris facto nobis opus esse.

Atque hisce divinae te protectioni clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m. pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Carolus Gylldenhielm, R.S. ammiralius, m.p.
Axelius Oxenstierna, etc., R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm, etc.,
R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 10 Iunii anno 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad legatum Hugonem Grotium, concernentes obitum christianissimi regis. Datum Stockholm, anno 1643, Iunius 10. A. G[yldenclau].[6]

6 Anders Gyldenklou (1602-1665), secretaris van de kanselarij, 1635-1654 (*SBL* XVII, p. 504-507).

Bijlagen:

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 20 juni 1643.

Nos Christina, etc., serenissimo et potentissimo principi, fratri, consanguineo et foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime atque potentissime princeps, frater consanguinee et foederate carissime,

Pervenerunt hesterna die in manus nostras literae Serenitatis vestrae, die 15 proxime elapsi mensis Maii Lutetiae Parisiorum ad nos exaratae, quibus nobis Serenitas vestra significat excessisse vivis serenissimum quondam atque potentissimum principem, fratrem, consanguineum atque foederatum nostrum, parentem autem Serenitatis vestrae carissimum, dominum Ludovicum XIII, Franciae et Navarrae regem christianissimum, etc. Cumque prima nos vice literario isto commercio Serenitas vestra compellat, tanto nobis tristior accidit hic nuntius, quanto magis et ipsa[e]met parem dolorem iam pridem expertae testamur tenerum Serenitatis vestrae animum ex eo non nisi paulo vehementius percelli potuisse. Et maior hinc ansa nobis praebetur fidentem illam amicitiam cultamque et firmatam hactenus inter nos et praetactum Serenitatis vestrae parentem, laudatissimae memoriae, necnon utraque regna Sueciae et Galliae foederum mutuorum necessitudinem cum Serenitate vestra - in quam prorsus derivata iam haec sunt - inchoandi. Cuius officii muniis gemina ratione iam defungimur. Id nimirum cupimus Serenitati vestrae persuasissimum esse et casum hunc atque inflictum regiae domui vulnus nos, fratre et foederato inter caeteros primo orbatas, vehementer adficere et acerbum hunc maerorem nostrum ex percepta notitia in solium paterni regni evectae Serenitatis vestrae non mediocriter sedari recrearive! Nam cum et nos et regnum Galliae id vel maxime soletur, quod tum sedente iam ad regni gubernacula Serenitatis vestrae domina matre regina, tum superatis minorennitatis annis ac negotiis reipublicae ipsa Serenitate vestra suo tempore admota, nihil committetur heroicis consiliis, actionibus et instituto defuncti regis domini mariti ac parentis in sustinenda ac promovenda causa publica et communi adversum aut dissonum, quidquid damni ex morte regis sive in Galliam, sive arctissimam illam amicitiae foederisque mutui necessitudinem, atque adeo in ipsam denique communem causam metuendum videri

potuit, magna id omne cura ac sollicitudine vestra - de qua omnem dubitationis ansam nobis praeciditis - et superabitur et resarcietur.

Deus firmet thronum Serenitatis vestrae et eandem cumulet paternis iisve summis virtutibus, quarum radios late diffundat, et regni sui habenas quam felicissime ac diutissime moderetur. In quo voto finimus et quaevis officia amicae et confoederatae sororis Serenitati vestrae qua possumus diligentia ac promptitudine pollicemur. Testabiturque Serenitati vestrae noster apud eandem legatus ordinarius, nobilis et magnificus, nobis sincere dilectus, dominus Hugo Grotius dolorem super obitu regis parentis, et praeterea singularem erga Serenitatem vestram adfectum nostrum iusta convenientique declaratione coram repraesentabit. Quem ut Serenitas vestra clementer audiat, peramice requirimus, divinae eandem protectioni ex animo commendantes,

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[arolus] G[ylldenhielm], A[xelius] O[xenstierna],
G[abriel] O[xenstierna].

Dabantur in regia nostra Stockholmensi, die 10 Iunii anno 1643.

In dorso schreef Grotius: Regina regi Lud. XIII [*sic*], X Iunii 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Literae compassoriae ad regem christianissimum dominum Ludovicum XIV super obitu parentis eius, Ludovici XIII. Datum Stockholm, anno 1643, Iunius 10. A. G[yldenclau].

Christina van Zweden aan Anna van Oostenrijk, 20 juni 1643.

Nos Christina, etc., Ingriaeque domina, etc., serenissimae principi, sorori, consanguineae et amicae nostrae carissimae, dominae Annae, eadem gratia Franciae et Navarrae reginae, natae ex serenissima Hispaniarum regia prosapia, etc., salutem omnigenumque regiae prosperitatis incrementum.

Serenissima princeps, soror, consanguinea et amica carissima,

Si maerorem quem ex obitu serenissimi quondam atque potentissimi principis, fratris, consanguinei ac foederati nostri, Serenitatis autem vestrae domini mariti, carissimi domini Ludovici XIII, Franciae et Navarrae regis christianissimi, etc., subito contraximus, verbis exprimere et testari possemus, quod Serenitati vestrae circa modernam potissimum et acerbam ha[n]c eiusdem conditionem multis nominibus debemus officium sine difficultate utique impleremus. Nunc, cum Serenitati vestrae visum fuit literis suis, die 15 nuper elapsi mensis Maii Parisiis datis, eius rei nos certiores reddere, quam nulla alias epistola effari poteramus, saltem hisce cancellis doloris nostri vastitas stringenda fuit. Serenitatem quidem vestram coniux desideratissimus, filios regios parens optimus, princeps longiori vita dignus regnum, nos frater et, quem inter omnes primo loco colebamus, foederatus, causam denique communem acerrimus vindex morte sua destituit.

Numini divino haec placuerunt; quod cum cuncta in terris singulari providentia disponat, viduas maxime intuetur et repleta ingentibus doloribus earum pectora salubriter solatur, Serenitati vestrae haec scribimus, quam omnino speramus nec luctum plus iusto admissuram, nec passuram commissas sibi hoc minorennitatis

regiae tempore imperii fasces nimio maerore praegravari. Nos haud parum erigit, quod regni administrationem Serenitas vestra in se derivari passa fuit, cui hoc nomine peramice gratulamur pariterque felices consiliorum actionumque successus, divinum ad sustinendam illam molem auxilium implorantes, vovemus, inprimis quod certiores nos Serenitas vestra fecerit singulari adfectu eandem, necnon filium regem, fratrem ac foederatum nostrum carissimum, ferri in prosecutionem magnorum consiliorum et fortissimum propositum defuncti iam regis pro publica ac communi causa.

Praeter alios nexus, quibus utrinque conbinamur, id nobis incitamento erit omni hoc opere niti, quo res communes stabiliantur et fortissimis consiliis insistatur publicae causae, non minus imposterum quam fiebat hactenus, asserendae et conservandae. Huius instituti nostri, necnon compassionis atque gratulationis officium apud Serenitatem vestram nomine nostro defungetur noster in Gallia ordinarius legatus, nobilis ac magnificus, nobis

sincere fidelis, dominus Hugo Grotius, quem ut benigne admittat et audiat, amice a Serenitate vestra requirimus, de caetero eandem divinae protectioni ex animo commendantes,

sacrae regiae Maiestatis [etc.],

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[arolus] G[ylldenhielm], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] O[xenstierna], l[iber] b[aro].

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 10 Iunii anno 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Compassoriae ad reginam Galliae dominam Annam super obitu mariti eius. Datum Stockholm, anno 1643, Iunius 10. A. G[yldenclau].

6275. 1643 juni 22. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Rediit ad nos per Angliam professor magister Ericus Gabrielis Emporagrius,[2] qui nunquam satis depredicare potest celsas virtutes et summam Excellentiae vestrae in ipsum gratiam, pro qua se aeternum Excellentiae vestrae obligatum profitetur. Multum etiam de singulari Excellentiae vestrae in me favore nuntiavit, quod quamvis mihi novum non fuit, attamen tanta me affecit voluptate ut non potuerim, quin prisca confidentia iterum atque iterum meam tenuitatem Excellentiae vestrae commendarem atque rogarem a Deo Ter Optimo Maximo ut Excellentia vestra diu orbi christiano superstes maneat mihique faveat, qui dum spiritus hos regit artus, maneo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,

H. Appelboom.

Amstelodami, 22 Iunii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Iulii.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 4). Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6250, beantw. d. no. 6301.

2 De Zweedse theoloog Erik Gabrielsson Emporagrius was na zijn bezoek aan Parijs (maart-april 1643) naar Engeland gegaan; zie nos. 6210 en 6290.

6276. 1643 juni 22. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De iudicio domini Vossii praeter ea quae nuper scripsi hoc habe, valde ipsi probari quae tu in schedia retulisti,[2] sed hominem qui laborem scribendi velit suscipere nondum inveniri. Ego de toto negotio cum Johnsono agam eiusque cogitata perscribam.[3] De An-

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 363. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6244 en 6256, beantw. d. no. 6295.

2 De mening van de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius over de losse notities die Grotius zijn broer in diverse brieven van dit jaar had medegedeeld om gebruikt te worden voor de beantwoording van zijn critici André Rivet, Joannes Simplicius (Jonas Schlichting), Robertus Jansonius Campensis en de Groninger hoogleraar Samuel Desmarets (Borborita); zie ook nos. 6242 en 6251.

3 Willem de Groot had van zijn broer toestemming gekregen om het 'dossier Rivet' ook ter inzage aan te bieden aan Samson Johnson, predikant van de keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', in Den Haag; vgl. no. 6184. Het gerucht dat Johnson naar Engeland zou gaan (no. 6197) zal er zeker toe bijgedragen hebben dat de consultatie niets opleverde.

thologia urgebo; de poematis haesito,[4] quia Blavius praeter consuetam lentitudinem etiam non bonos habet correctores. Iudicium Sorbonae de Bonaventurae Psalterio expectabimus.[5] Spero rem ita cessuram ut ex mutatione in aula Gallica nihil Sueciae rebus, nihil nostris generetur praeiudicii. Lucani exemplaria sex missurum se mihi promisit Blavius, quae ego ex praescripto tuo distribuam.[6] Duodecim alia si ad te mittat, prout filio meo[7] dixit, de iis ipse constitues. Sin ad manus meas perveniant, curabo ut ad te deferantur.

Pro novis quae post proelium ad Rocroium accidere, gratias ago.[8] Si quid habes de pacis colloquiis in Germania habendis, quaeso nos facias certiores. Apud nos omnia in pendenti sunt. Heri princeps milites suos navibus imposuit et iam Dordracum praeteriisse dicitur.[9] Quod ei sit propositum incertum nobis est, velim et inimicis esse. Caeterum constat minora navigia aliquot exauctorata allectis maioribus, quod argumento est petiturum eum loca mari vicina. Adducit secum quantum unquam habuit equitatum, adeo ut tres tantum turmas hic reliquerit. Habet et totius peditatus florem optimum, quare credibile non est eum longe a finibus nostris processurum.

Ordines Hollandiae citius quam antea erat constitutum, id est ultimo huius mensis die convenient, ne quid in ips(is) sit morae.[10] Valde desidero intelligere quid futurum s(it) de reformatione Collegii[11] perpetui hic F(oed)eratorum, nam et aliae provinciae dandas leges et (ma)ndata decreverunt.[12]

Quod de filiis meis eorumque s(tud)iis bene ominaris, facis pro solito in me meosque affectu. Ego interea non desinam eos ad virtutem, pietatis exercitia et litterarum bonarumque artium cultum hortari optimisque in eam rem uti manuductoribus. Votum et propositum secundet Deus, cui te, tuam tuosque omnes precibus commendo. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. XXII Iunii 1643.

4 De vraag of de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* niet beter door de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus dan door de ongeïnteresseerde dr. Joan Blaeu verzorgd kon worden.

5 In zijn brief van 1 juni 1643 (no. 6242) bracht Willem de Groot het verzoek over om hem het bewijs te leveren dat de Amsterdamse predikant Jacob Laurentius zijn inspiratie voor het schrijven van het *Idolum Romanum* (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323) had geput uit een door de Sorbonne afgekeurde editie van het zogenaamde psalterium van de heilige Bonaventura.

6 Presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) gingen naar Willem de Groot, Pieter de Groot, Nicolaes van Reigersberch en diens neven Pieter en Johan van Reigersberch.

7 Willems zonen Johan en Jacob de Groot hadden hun studies aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre hervat.

8 Een door de prins van Condé geautoriseerd verslag van het verloop van de slag bij Rocroi (18-19 mei 1643) had Grotius wellicht gevoegd bij zijn brieven van 30 mei; vgl. no. 6238 n. 3.

9 Op de 22ste juni verliet de vloot met de manschappen van het Staatse leger de haven van Dordrecht (*Briefw. C. Huygens* III, p. 392-395).

10 De Staten van Holland kwamen pas op 7 juli bijeen (*Res. SH,* dd. 23 mei en 7 juli 1643).

11 Na ‘de reformatione Collegii’ volgt het doorgehaalde woord: ‘Ordinum’.

12 Aanvaarding van het Hollands-Zeeuwse voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit van beperktere instructies te voorzien zou in de toekomst gevolgen kunnen hebben voor het functioneren van de Staten-Generaal.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Iulii.

En in dorso: 22 Iunii 1643 W. de Groot.

6277. 1643 juni 23. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay leu la vostre du 25 de May, et attends l'accommodement entre le pape et le duc de Parme, qui ne tardera pas longtemps s'il est vray ce qu'on dit que Venise et le grand-duc se sont declarez pour le duc de Parme et entrés au Ferrarois.

La reine-regente[2] continue icy à donner de tesmoignages de sa bonté et sagesse. Le duc d'Espernon a la ville pour prison pour faire revoir son proces. Monsieur de Chasteauneuf est en une maison proche d'icy et espere ravoir les seaux. Monsieur de Boutiller est demis de sa charge de surintendant des finances, laquelle est donnée à messieurs de Bailleul et d'Avaux. Monsieur de Chavigny s'est aussi demis de sa charge, laquelle est donnée au comte de Bryenne, cy-devant nommé de La Villauclerque. Lesdits messieurs d'Avaux et Chavigny[3] s'en vont ambassadeurs à la conference de la paix. On doubte si aussi le duc de Longueville y va. Cependant Thionville est assiegé.

La reine-regente nous asseure fort de ne vouloir rien traitter sans la Suede et m'a fait voir les lettres originelles que sa Majesté a receues de l'empereur et de l'imperatrice,[4] contenants condoleances et consolations, aveq lesquelles lettres sont venus les passeports pour les ambassadeurs du roy Louis XIV et de la reine-regente. L'empereur prie la reine d'advancer cet affaire.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Le 23 de Iunii 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6278. 1643 juni 23. Aan N.N.[1]

Monsieur,

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 107. Antw. op een ontbrekende brief.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 20 juni 1643.
3 In een brief aan de Franse zaakgelastigde in de Republiek, Godefroi d'Estrades, dd. 27 juni 1643, bracht kardinaal Jules Mazarin de volgende boodschap over: ‘vous sçaurez la resolution que M. de Chavigny a prise d'aller servir le roy au traité de la paix’ (*Lettres Mazarin* I, p. 205-206, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 165-168).
4 De brieven van Ferdinand III en keizerin Maria Anna (1606-1646), dochter van koning Philips III van Spanje, voerden de dagtekening Wenen, 1 juni 1643. De regentesse schreef haar zuster op de 30ste juni terug (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 31 n. 1).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 108. De brief werd verzonden met de postdienst die de oostelijke routes bestreek. Gelet op de aard van de brief is de geadresseerde misschien Johann Ludwig von Erlach, ‘Weimars’ gouverneur van Breisach, of anders de ‘directeur’ van het Weimarse leger kolonel Johann Bernhard von Oehm (no. 6398).

J'ay à requerir deux choses à vostre Seigneurie, l'une pour le publicq, l'autre pour mon particulier. La premiere est que je desire fort de sçavoir si depuis quelque temps les chefs et colonnels wimariens ont fait un nouveau serment à la France et en quoy different du premier.[2] L'autre qu'ayant appris qu'il y a à Benfeld des choses qui ont apartenu au feu duc Bernhard de Wimar, qu'on ne les laisse pas suivre aux heritiers qu'ils n'ayent

2 De eed die de Weimarse officieren in 1639 aan hun Franse bevelhebber aflegden; zie *Bernard de Saxe-Weimar,* p. 494. Het meest gelegen moment voor de eed van trouw aan het nieuwe bewind diende zich in de laatste week van mei aan (*Episodes Guébriant,* p. 331-332).

contenté mon fils, qui sert à present à l'armée du comte de Guebrian, du laigs qui luy est laissé par feu son Altesse.[3] Car mondict fils a servi son Altesse jusqu'au temps de sa mort en qualité de gentilhomme et son Altesse[4] a voulu que chacun de ses gentilshommes auroit après sa mort quatre mille rycxthalers. De l'un et de l'autre j'ay de preuves suffisantes, que j'envoyeray à Benfeld sitost qu'il pourra servir.[5] Les ducs de Wimar m'ont fait promettre par leur deputé monsieur Groessec[6] de me faire payer de ladite somme, mais puisque l'effect jusqu'à cette heure n'est pas suivy je suis contraint de cercher des moyens afin que mondit fils ne perde la liberalité de son maistre.

La reine-regente icy m'asseure[7] de ne vouloir rien traitter sans la reine de Suede et en tesmoignage de fidelité m'a envoyé les lettres que l'empereur et l'imperatrice luy avoyent escriptes de condoleance et de consolation, avecq lesquelles lettres estoyent envoyez les passeports pour les ambassadeurs du roy Louis XIV et de la reine-regente. Lesdicts ambassadeurs seront monsieur d'Avaux, un des surintendants des finances, et monsieur de Chavigny, qui s'est demis de sa charge de secretaire d'Estat. On doubte si le duc de Longueville ira aussi.

Je demeure, monsieur,

de vostre Seigneurie le tres humble serviteur.

A Paris, le 23 Iunii 1643.

6279. 1643 juni 25. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je m'estonne de ce que [vous] me dites par vostre derniere[2] que les finances de France sont tellement espuisées par le feu cardinal et les siens qu'il n'y a rien de reste là, où on croit icy que la France a de quoy faire la guerre mesme pour l'an qui vient et que ledit cardinal ait laissé au roy du sien environ douze millions d'or.[3] On

3 Dirk de Groot, officier in het Frans-Weimarse leger, keek verlangend uit naar het geld dat zijn vroegere bevelhebber Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), hem en de andere ‘gentilhommes’ had gelegateerd; vgl. no. 6205. Een poging om de in de Republiek woonachtige beheerders van de hertogelijke nalatenschap over deze zaak aan te spreken leek op een mislukking uit te lopen (no. 6222).
4 Het copieboek geeft: ‘Sa Majesté’.
5 De bewijsstukken zouden in dit geval toegespeeld worden aan de Benfelder beheerders Friedrich Richard Mockhel of gouverneur Friedrich Moser von Filseck (nos. 6262 en 6269).
6 De Saksisch-Weimarse kamerjonker Heinrich Philibert von Krosigk († 1642); zie nos. 4495A en 4578 (dl. XI).
7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Carl Marin van 23 juni 1643 (no. 6277).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 292. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6252, dd. 9 juni 1643.
3 Richelieu liet de koning 1½ millioen ponden aan kasgeld na (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth,* p. 258 en p. 270-273).

escrit que la France a donné aux Hollandois le secours d'argent deu,[4] et quand nostre argent sera desboursé, je vous supplie de m'en donner advis et disposer monsieur Heuf[5] au parachevement de

4 Het geld krachtens het op 30 maart 1643 verlengde Frans-Staatse subsidieverdrag. Op 15 juni nam het nieuwe bewind de door koning Lodewijk XIII aangegane verbintenis over (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 882-884).

5 De Parijse bankier Johan Hoeufft behartigde de Frans-Zweedse geldzaken. Aan het eind van deze week kon hij de eerste storting van de Franse subsidie aan Zweden tegemoet zien.

ce qu'il me doit, puisque les deux mille dalers qu'on m'a envoyé d'Hollande[6] mes creanciers ont emporté, et tant que je ne leur paye le reste, ils font difficulté de m'accommoder plus du prest de leur argent. C'est une pitié qu'on me detient si longtemps mes arriere-gages, qui à tous les autres sont payés.

Les liguez[7] sont desja tous dans le Ferrarois, où ils s'entrebattent tousjours avec les gens du pape, qui par son opiniastreté scandalize tout le monde et pourra s'attirer quelque ruine sur l'hierarchie romaine. Les Espagnols après la reprise de Tortone se reposent dans le Milanois[8] et le prince Thomas se trouve au Piedmont, attendant le secours qu'on luy envoye de France.[9] Les Vinarois marchent vers Hohetvil[10] avec 15 mille hommes pour combattre les Bavarois.

Je demeure, monsieur,
vostre serviteur,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 15 de Juin 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Iulii.
En in dorso: Marin 15 Iunii 1643.

6280. 1643 juni 26. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr,

In der crohn Schweden ist biss dato nichts notables oder änderlichs vorgangen, in Dennemarck aber continuirt mann die anhalt- vndt verzollung der Schwedischen schiffe, vnter dem praetext, ob würden vnterschlaiff[2] dabey gebraucht, vndt viel den Holländern zustehende güther vor Schwedische angegeben. Den articul in den friedens-pacten von frembdem getränck vndt wein wollen die Dänen wieder seinen klaren inhallt nun dahin interpretiren, dass die Schwedische vnterthanen den zoll

6 In een schrijven van 2 december 1642 (no. 5982 (dl. XIII)) had Grotius tegenover Marin de hoop uitgesproken dat zijn Haagse collega Petter Spiring Silvercrona nota zou nemen van de geldzorgen van de Zweedse resident in Zürich.
7 De troepen die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, krachtens hun bondgenootschappelijke afspraken van 26 mei 1643 in het veld hadden gebracht; vgl. no. 6265.
8 Na de inname van Tortona (27 mei) begonnen de Spanjaarden uit voorzorg de wegen naar Villanova d'Asti (ten westen van Asti) te blokkeren.
9 Het leger van prins Tommaso Francesco van Savoye had dringend behoefte aan de twaalf regimenten die nu onder bevel van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, Frankrijk doorkruisten om op tijd de Spaanse agressie in Piemonte te stuiten.
10 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant verschanste zich in Engen, enkele kilometers ten noorden van de vesting Hohentwiel bij Singen.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 78. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 'Unterschleif' ('lorrendrayerye'). De tolgaarders vermoedden dat Hollandse goederen onder Zweedse vlag de Sont passeerden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 35-41).

davon sollen geben müssen,[3] haben auch gar ein schiff, so eine quantität wein, behueff der königl. hoffstatt selbst geführet, zur entrichtung des zolls anzuhalten sich nicht geschewet, nit waiss ich, wass noch vor consequentien auss dergleichen vnbilligen proceduren entstehen werden. Die Dänische flotte war noch nicht, der Reichs ammiral[4] aber beraits zu hauss angelangt,

3 De Zweden genoten vrijdom van tol (N. Ellinger Bang, *Tabeller over Skibsfart og varetransport gennem Øresund 1497-1660* IIa, Kopenhagen/Leipzig 1922, p. IX). Zie voor de zending van de wijnhandelaar Johan Hohusen naar het Zweedse hof, *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 125.

4 Rijksadmiraal Jørgen Vind (1593-1644) (*DBL* XV, p. 576-577).

mann sagt, ob solten ezliche schiffe nach den Issländischen cüsten[5] gehen, weiln ezliche Türckische schiffe der enden sich sollen sehen lassen.[6] Die Dänische völcker sollen wieder in ihre vorige quartier in Hollstein, Fünen, See- vndt Schonlandt verlegt werden. Der könig befindet sich noch zu Glückstatt, ist wieder wol vff, der prinz, sein sohn, vndt ein Chursächs. junger printz seind bey ihm.[7]

Die Mechelburgische schuldtsache[8] ist noch nicht allerdings vergliechen, mann hällt gleichwol darfür, dass die einräumung ezlichen verhypothecirten ämpter geschehen, vndt der könig die bezahlung nach vndt nach in abschlag annehmen werde. Mit Boitzenburg stehets noch in zweiffel, vndt wegen Dömitz, wie imgleichem wegen Wolffenbüttel, hatt der keysser sich erkläret, dass er keines von beeden quittiren wolle.

Von den arméen in Böhmen haben wir nachricht, dass den 31. passato der herr feldtm[arschall] Torstenson Mölnick gantz wieder quittirt vndt recta vffs feindts lager vor Brandeiss, die marche gerichtet habe.[9] Es ist aber dieser in seinem vortheil so gar vnbewegt geblieben, dass er auch die partheyen zu escarmouschiren an sich gehalten, desswegen die vnssrigen ihre fronte vff Praag gerichtet, 1/4 meyl weegs vnterhalb der alten statt, vff Guttenberg[10] zugangen, daselbst 13 mit aller zugehör aussgerüstete stücke, viel gellts vndt eine convoy von ezlich huntert mann angetroffen, geschlagen, erobert vndt gefangen. Diese haben gar sicher zu gehen vermaint, vndt nicht gedacht, dass die vnssrigen zwischen der keysserl. armée vndt Praag solten eingehen dörffen. Gallas ist des andern tags nach der vnssrigen abzug, auch vffgebrochen. Mann mainet, beede arméen gehen nach Mähren. Die vnssrigen vmb Olmütz zu entsezen, oder, wie etzliche sagen wollen, mit Rakozy, welcher vff dem weege sein soll, sich zu coniungiren,[11] Gallas aber, beedes zu verhindern. Andern wollen darfür halten, dass die vnssrigen nach der Obernpfalz sich vielleicht ziehen dörfften. Vom vffbruch der Weymarischen armée höret mann nichts.[12]

5 In de brief schreef Keller ‘nach den Issländischen cüsten’; vermoedelijk gaat het hier om een Deens vlootbezoek aan Rusland. In de *Gazette 1643,* no. 89, dd. 18 juli 1643, verscheen een bericht over de Moscovische reisplannen van Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, natuurlijke zoon van koning Christiaan IV van Denemarken; vgl. no. 6118.

6 In april zette de Turkse vloot koers naar de Zwarte Zee (*Gazette 1643,* no. 87, dd. 11 juli 1643).

7 Kroonprins Christiaan (1603-1647) van Denemarken, en mogelijk een broer van diens echtgenote Magdalena Sibylla van Saksen (1617-1668); vgl. *Europäische Stammtafeln,* neue folge I, Tafel 45.

8 De hertogen Adolf Friedrich I (1588-1658) en Johann Albrecht II (1590-1636) van Mecklenburg hadden hun landen in 1628 moeten verpanden (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 325-327). Thans verlangde koning Christiaan IV van Denemarken inlossing van de oude schuld en eiste zijn panden Boizenburg en Dömitz op. Voor de overdracht was echter keizerlijke toestemming nodig. Deze werd niet gegeven op grond van een overeenkomst waarbij de keizer recht had om garnizoenen te houden in Dömitz en het Brunswijkse Wolfenbüttel (*Gazette 1643,* no. 89, dd. 18 juli 1643).

9 Op de 31ste mei kregen de keizerlijken het bericht dat eenheden van het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de plaatsen Mělník en Litoměřice bedreigden. Prompt daarop versterkten zij de plaats Brandýs aan de Elbe (*Doc. Boh.* VI, p. 489 nos. 1519-1520).

10 De plaats Kutná Hora (Kuttenberg), ten oosten van Praag. Achtervolgd door het leger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, maakten de Zweden op korte afstand van Praag een omtrekkende beweging, waardoor zij meer bewegingsvrijheid kregen om het Zweeds garnizoen van Olomouc te vrijwaren van een belegering (*Gazette 1643,* no. 84, dd. 4 juli 1643).

11 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen steunde de Zweedse aanvalsplannen.

12 De Zweden zagen in de inactiviteit van het Frans-Weimarse leger een teken dat het nieuwe bewind in Frankrijk plannen had om de strijd in Duitsland op te geven.

Gott gebe, dass auss dem langen traihniren nicht böse vndt schädliche consequentien herfür wachsen. Ich schliesse hiemit, verbleibend allzeit,

Ew. Excell. gehorsamber knecht,

G. Keller m.p.

Hamburg, den 16/26. Iunii 1643.

P.S. Vbermorgen kompt herr Oxenstirn[13] zu Lawenburg an, gehet am montag von dannen vber die Elbe, vndt so fort den nechsten weeg nach Ossnabrück.

Adres: A son Excellence, monseigneur Grotius, ambassadeur de la reyne de Suede en France, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Iulii.
En in dorso: 26 Iunii 1643 Keller.

6281. 1643 juni 27. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima, potentissima regina, domina clementissima,
Cum intelligo Maiestatem tuam coepisse interesse consilio suo, magnum ea de re gaudium optimumque omen accepi.[2] Deo ob id gratias ago Deumque precor ut haec initia prosperis auctibus provehat. Idem precantur et hic regina regens et qui ei adsunt, viri feminaeque principes. Ego vero et hoc simul precor ut liceat mini aliquando ostendere, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, quam libenter sim id quod esse debeo,
augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

XVII/XXVII Iunii 1643.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gratulatio ad reginam, quod coeperit interesse consilio suo.

6282. 1643 juni 27. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

13 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna bevond zich nog te Wismar. Tegen de 10de juli werd hij in Lauenburg verwacht (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIX n. 4).

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 146. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae,* p. 7 no. 11. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 74. Copie ook aanwezig te Uppsala, UB, Palmsk. 371, p. 56.

2 Van Harald Appelboom had Grotius vernomen dat koningin Christina op 22 mei (nieuwe stijl) haar entree in de rijksraad had gemaakt; vgl. no. 6261.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 955 App. no. 659. Antw. op no. 6262, beantw. d. no. 6305.

Nihil causae video cur non optima de Gallia sperare debeamus.[2] Nam et Theodonisvilla obsidetur et regina regens acceptas ab imperatore et augusta literas illico ipsas ad me misit, ut ostenderet nihil se velle agere seorsim.

Seldenum Graswinckelio responsurum non puto.[3] Satis enim videt quam incerta sint haec tempora. Et rex foris plures reperiet amicos quam Pimus[4] et Pimiani. Causa autem

2 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 juni.
3 Het Engelse Parlementslid John Selden liet Graswinckels 'Copie d'une lettre touchant la justice ou l'injustice des armes du Parlement, contre le Roy de la Grande-Bretaigne' onbeantwoord aan zich voorbijgaan.
4 John Pym (1584-1643), de spreekbuis van de oorlogspartij in het Lagerhuis (*DNB* XLVII, p. 75-83).

Batavorum maxime se possessione sua tuetur. Possunt tamen et inter eorum causam et Anglorum discrimina quaedam notari.[5]

Monui in nostris ad Lucanum multa esse typographica peccata.[6] Velim ne idem in poematis eveniat. De chartis velim labores ut scripsi antehac et historiam narres omnem.[7] Benedictum a Castro, virum humanum, novi Hamburgi et ex coniectura dixi ei nomen Hebraeum esse Baruch, quod verum esse testatus est.[8] Principi Arausionensi et nurui valetudo melior optanda.[9] A Diderico pridem habui nihil.[10]

Paratur hic Historia Albigensium. Ea certis documentis ostendit originem illis esse a Manichaeis ex Oriente expulsis.[11] Itaque non mirum est si retinuerint dogma ἀποκληρόσεως.[12] Rogo memineris de libro Fr. Victoriae, quem nescio dominus Grotenhusius mihi donarit aut commodarit. Libens ei aut illum librum aut quem voluerit eius loco remittam.[13]

Deus te, uxorem, liberos servet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

27 Iunii 1643.

Sententia per commissarios antehac pronuntiata contra ducem Espernonium per parlamentum nulla pronuntiata est cum omnibus qui antecesserant actis. Iussum ut de novo inquiratur per delegatos a parlamento. Idem impetrabit Elbovius. Nota sententiis illis ipsum regem adfuisse. Vide annon hoc imitari possint filii Hogerbetii.[14]

5 In de Republiek drongen vooral de strenge calvinisten aan op het onderhouden van goede betrekkingen met hun puriteinse geestverwanten in Engeland.

6 Vgl. no. 6256. In deze brief merkte Grotius op dat de uitgever van zijn nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) correctoren van inferieure kwaliteit in dienst had genomen. Zoals de zaken er nu in Amsterdam voorstonden, zag hij liever dat een ander de zorg voor het drukken van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* op zich nam.

7 Willem de Groot werd verzocht om alle wederwaardigheden tijdens zijn zoekactie naar de Rotterdamse papieren op schrift te stellen.

8 Tijdens zijn laatste bezoek aan Amsterdam (no. 6242) maakte Grotius' broer in de Portugese synagoge kennis met de Hamburgse arts Bendito de Castro alias Baruch Nehamias.

9 De gezondheidstoestand van Frederik Hendrik en de 'princess royal' Mary Stuart liet te wensen over.

10 Op de 13de mei had Grotius een brief van zijn jongste zoon Dirk ontvangen; vgl. de dorsale aantekening van brief no. 6201.

11 In deel V van de bronnenpublicatie *Historiae Francorum Scriptores* van André en François Du Chesne (Parijs 1636-1649) is de tekst opgenomen van de *Historia Albigensium* van Petrus monachus caenobii Vallium Cernaii (Pierre des Vaux de Cernay); vgl. de 'notice' van P. Guébin en E. Lyon in het derde deel van hun editie van *Petri Vallium Sarnaii monachi Hystoria Albigensis* I-III, Parijs 1926-1939.

12 Het onderscheid tussen 'perfecti' en 'credentes'.

13 De 'relectiones' van Francisco de Victoria. Het exemplaar dat Grotius jarenlang had gebruikt was vermoedelijk afkomstig uit de bibliotheek van dr. Jan ten Grootenhuys Jansz., hoofdschout van Amsterdam 1621-1646; zie no. 6205.

14 Het proces dat Adriaen Hogerbeets namens de familie tegen de Leidse stadsbestuurders had aangespannen om langs deze weg postuum eerherstel van zijn vader, de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets, te bewerkstelligen. Een verzoek om deze zaak voor het Hof van Holland aanhangig te mogen maken was in november 1642 ingediend; vgl. 5959 (dl. XIII).

Dux Laforcius habens annos LXXXIV duxit Philippi Mornaei Plessiaci filiam, viduam sexagenario maiorem,[15] quae nubere quam uri maluit.[16]

15 Maarschalk Jacques Nompar de Caumont (1558-1652), hertog van La Force, huwde Anne, de in 1583 geboren dochter van Philippe du Plessis-Mornay, weduwe van Jacques des Nouhes, heer van La Tabarière, baron de Sainte-Hermine et de La Lande († 1632) (*Tallemant des Réaux* I, p. 97-106 en p. 787-795).

16 Vgl. 1 *Cor.* 7:9.

6283. 1643 juni 27. Aan [N. van Reigersberch].[1]

Ten bewijze van de achting die de koninginne had voor den afgezant de Groot, en van de oprechtigheit der verhaalde verzekering [de verzekering ‘van 't goed opzet van hare Majesteit om te volharden in 't voornemen van den overleden koning, om nevens de geallieerden het oorlog voort te zetten of een goeden vrede te maken’], *strekt ons zijn schrijven van den zevenentwin[ti]gsten der volgende maandt:*

Zondag laastleden[2] heeft de koninginne-regente aan mij gezonden mijnheer d'Avaux[3] met twee originele brieven aan hare Majesteit geschreven, den eenen bij den keizer in 't Latijn, den anderen bij de keizerinne in 't Spaansch, beide inhoudende de condoleantie en vertroosting passende op den tijdt in zeer goede termen. Des keizers brief behelst daarenboven aanmaning om de bijeenkomst tot den vrede, daar zoozeer naar word verlangt, te vorderen.

In 't midden van denzelven brief leest men:

De sententie,[4] voordezen bij commissarissen gewezen tegen den hartog van Espernon, is bij 't parlement nul verklaart, en belast vannieuws te informeren. De hartog van Elbeuf heeft ten gelijken einde request ingelevert, noemende den gewezen kardinaal zijn hooftvijand.

... *schreef hij in de bijlaag van dezen brief:*

Dit is hierontrent op te merken dat de koning bij 't vellen van die vonnissen is tegenwoordig geweest ... Dit voorbeelt zoude 't Hof van Hollandt behoren te volgen,

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 344-345.
2 Zondag 21 juni; vgl. no. 6277. De brieven van Ferdinand III en keizerin Maria Anna, dochter van koning Philips III van Spanje, voerden de dagtekening Wenen, 1 juni 1643. De regentesse schreef haar zuster op de 30ste juni terug (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 31 n. 1); zie ook no. 6284.
3 Staatssecretaris (surintendant) Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was bijna zeker van een plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie. Voor het opstellen van een antwoord op de Latijnse brief van de keizer zal hij zeker het advies van de geleerde Zweedse ambassadeur nodig hebben gehad.
4 Deze maand bestudeerde het Parlement van Parijs de stukken die in de jaren dertig gebruikt waren in de processen tegen Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf. Al bij voorbaat stond het vast dat de raadsheren gehoor zouden geven aan hun verzoek om revisie van de vonnissen die op 24 mei 1639, resp. op 14 juni 1633, tegen hen waren gewezen.

op de instantiën van de erfgenamen van den heer van Oldenbarnevelt[5] en Hogerbeets.[6]

5 Wellicht denkt Grotius hier vooral aan het proces dat zijn dochter Cornelia aan het voeren was over haar rechten op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639), heer van Berkel en Rodenrijs.

6 Vgl. Grotius' brief aan zijn broer Willem de Groot van 27 j uni 1643 (no. 6282).

6284. 1643 juni 27. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De coniginne-regente heeft twee brieven ontfangen aen haere Maejestijt geschreven,[2] den eenen bij den keyser in 't Latijn, d'andere bij de keyserinne in 't Spaensch, bijde inhoudende de condoleantie ende vertroosting passende op de tijt in seer goede termen, des keysers brief daerenboven aenmaening tot de bijeencomste tot vrede, daer sooseer nae werd verlanght, te vorderen, tot welcken eynde den keyser send aen de coniginne de paspoorten voor de ambassadeurs van Louis den Veertienden ende de coniginne-regente. De coniginne, hoorende dat de brieven van Weenen quamen, heeft die niet willen openen maer gesonden aen de cardinael Mazarini, dewelcke bij hem ontboden hebbende d'heeren d'Avaux ende Chavigny, den courier hebbende ondervraeght, de brieven gesloten heeft gebracht aen de coniginne-regente, dewelcke deselve in presentie van de voorseyde heeren heeft geopent, den Spaenschen brief gelesen ende de andere haer doen uytleggen. Heeft daernae belast aen de heeren d'Avaux ende Chavigny[3] dat sij haer gereed souden maecken om met den eerste te vertrecken. Dat sal geschieden, meene ick, binnen drie weecken met seer goede trijn. Den hertoch van Longueville sal haer volgen, soo men verstaet dat de keyser eenighen prins sent tot de handeling.[4]

De sententie, voordese bij commissarisen gewesen tegen den hertoch van Espernon, is bij 't parlement nul verclaert, ende belast vannieuws t'informeren. Den hertoch van Elboeuf heeft tot gelijcken eynde requeste gepresenteert, noemende den gewesen cardinael sijn hooftvijand.[5]

Thionville is belegert,[6] hoewel tweeduysent man daerbinnen is gecomen. Den hertoch van Anguien heeft daervóór, soo men seght, vijfentwintighduysent man, dertigh stucken geschut, achthondert carren, broot van Nancy. Beck[7] is daerontrent met vijftienduysent man. Vanhier is gelt gesonden soo nae Italië[8] als aen de marescal

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 27 juni 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7 juli 1643).

2 Zie het eerste fragment van Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch, no. 6283.

3 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was bijna zeker van een plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie. De aanwijzing van Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, kwam voor velen als een verrassing; immers het hardnekkige gerucht ging dat de gewezen staatssecretaris voor buitenlandse zaken binnenkort naar Rome zou gaan. In september maakte kardinaal Jules Mazarin een einde aan de verwarring: niet de graaf van Chavigny, maar Abel Servien zou de tweede onderhandelaar zijn; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 14 n. 3, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXIX.

4 Zie voor de motieven van Henri d'Orléans, hertog van Longueville, om zijn reis naar Munster uit te stellen, *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 17-20 en p. 23.

5 Het Parlement van Parijs onderzocht de stukken die in de jaren dertig gebruikt waren in de processen tegen Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf.

6 De belegering van Thionville werd de 18de juni ingezet. Op 26 juni kon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, aan zijn vader de prins van Condé schrijven dat het werk aan de omsingeling van de stad bijna voltooid was (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 153-164).

7 Johan van Beck, de militaire gouverneur van Luxemburg, had op het laatste moment nog een versterking binnen Thionville kunnen brengen.

8 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kwam prins Tommaso Francesco van Savoye te hulp met twaalf Franse regimenten.

de Motte-Odincourt, besigh soo men sijt om Tortone[9] te blocqueren. Van de marescal de Guebrian kan ick

9 'Tortone', lees: 'Tortosa'. Aan de Franse wens om dit jaar Tarragona, Tortosa of Rosas te veroveren kon de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, niet voldoen (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 245).

niets zeecker seggen.[10] Veele geloven hij gaet ofte nae Constance ofte nae de Donauw; ende dat hij gevolght wert bij hertogh Carel, sijnde nu generalissimo van de ligue ende onder sijn gebiet Mercy ende de Waert.[11] Den hertoch van Angulesme[12] blijft lettende op de bewaeringh van de frontieren van Champagne ende Picardië. De coniginne-regente heeft luytenanten gestelt binnen Havre de Grace, Brouage ende Blavet,[13] die eedt hebben gedaen aen den coning ende aen haere Mayestijt. Hier is een extraordinarie ambassadeur van Florence[14] ende wert eene verwaght van Venetië.[15]

Wij verstaen dat duysent man van degeene die de paus dienden, sijn verslagen ofte verjaeght, dat die van Venetië ende de hertoch van Florence de redenen van haere wapenen hebben uytgegeven ende seggen dat soo de paus haer daerover excommuniceert, noyt d'absolutie te willen ontfangen.[16]

Den president Coigneux heeft sijn oude plaetse in het parlement weder ingenomen.[17] Men is hier qualijck tevrede over het parlement van Tolouze, omdat hetselve parlement arrest heeft gedaen tegen 't invorderen van eenighe tailles.[18]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 27 Juny 1643.

6285. 1643 juni 27. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

10 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had in Engen goede kwartieren gevonden.
11 Hertog Karel IV van Lotharingen, die liever naar eigen inzicht op oorlogsavontuur wilde gaan, kreeg van de hertog van Beieren echter het niet te versmaden aanbod om voor de duur van deze campagne het opperbevel te voeren over het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth (*Gazette 1643,* no. 80, dd. 27 juni 1643).
12 Charles de Valois, hertog van Angoulême, schermde de grens ten noorden van Thionville af.
13 Deze plaatsen waren de toevluchtsoorden van de erfgenamen van Richelieu.
14 De buitengewone ambassadeur van Florence werd aan het hof geïntroduceerd door François, baron van Bassompierre (*Gazette 1643,* no. 81, dd. 27 juni 1643).
15 De Venetiaanse missie werd uitgevoerd door Angelo Contarini en Giovanni Grimani (*Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia* II, p. 389-421).
16 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, publiceerden de redenen van hun bondgenootschappelijk optreden tegen paus Urbanus VIII en de overige leden van de familie Barberini (26 mei 1643; zie no. 6270). Hierop reageerde de paus met een gerechtelijk onderzoek (*Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* XV, Turijn 1868, p. 273-276: 'Commissio auditori camerae procedendi contra rempublicam Venetam, magnum ducem Hetruriae, ac Mutinae et olim Parmae duces nonnullarum terrarum sanctae Sedis Apostolicae invasores' dd. 26 juni 1643).
17 De onder Richelieu verbannen president Jacques Le Coigneux herkreeg zijn plaats na resignatie van Noël Bullion, heer van Bonnelle (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 66 en p. 77).
18 Het Parlement van Toulouse had in een arrest de positie van de buitengewone belastinggaarders aan het wankelen gebracht (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 589).
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 145; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 303 no. 486. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 75. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6286).

Dominica die quae praeteriit,[2] venit ad me dominus Davausius, pars nunc arctioris consilii ex quo de inspectione aerarii partem accepit alteram, attulitque mihi iussu reginae regentis archetypas literas ad reginam missas ab imperatore et ab augusta. Augusta His-

2 Zondag 21 juni. Deze datum geeft Grotius ook aan Nicolaes van Reigersberch op (no. 6283).

panice[3] scripserat[4] valde sororiis verbis et quae ad participationem doloris et solatia christiana pertinebant. Imperator Latine et magnifice de eodem argumento, ac praeterea metuentem se ne hic tristis casus moram afferret adeo desideratis ab omni orbe christiano de pace colloquiis, mittere ad reginam regentem easdem, quas et Hamburgum iam mitteret,[5] literas tuti itineris pro legatis regis Ludovici XIV et reginae regentis. Regina simulatque literas a Vienna venire intellexerat, aperire eas noluit - agit enim omnia valde circumspecte - sed mitti ad cardinalem Mazarinum, qui advocato ad se Davausio interrogaverat cursorem aulicum - ita enim in literis imperatoris vocatur qui eas tulerat - de tempore quo abierat.[6] Cognovit eum inde abiisse postquam et alia et pugna ad Rocroium ibi nuntiata fuerant. Ego summas reginae regenti gratias egi, quod tam aperte cum regina Suediae ageret;[7] debere eam a regina nostra parem exspectare fidem, cui non displiciturum quod de pace colloquia tandem instituantur, neque per eius maiestatem staturum quominus pax fiat honesta et tuta regnorum utrique et foederatis.

Dicam aliquid non magnum, sed quod coniecturis materiam praebere potest. Fuit quidam apud cursorem visus qui unde venerit nescio. Sed augustae epistola dicebat caetera dicturum amplius reginae regenti istum nobilem, ‘este cavallero’[8] - ita habent verba Hispanica -, quo nomine an pro sua comitate honorare voluerit cursorem, ut fieri interdum solet, an indicare alium, sane non dixerim. Caeterum plane arbitror nihil facturam reginam sine conscientia sociorum, quanquam Chevreusia creditur omnia molitura pro Hispanis, apud quos bene habita est.[9] Et his diebus simulatque a Bruxella literae advenerant, accessit reginam eique in arcano locuta est. Statim autem post acceptas ab imperatore literas regina iussit properare dominum Davausium, promotum ad honores, et dominum Chavigniacum, ab honoribus demotum, ad loca colloquii, magna eis attributa pecunia ad sustinendam regni dignitatem. Dux Longovillanus sequetur, si imperator inter legatos principem mittet; est autem is valde magnificus.

3 Het copieboek Dresden geeft: ‘Hispaniae’.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 27 juni 1643 (no. 6284).
5 Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, nam in Hamburg de officiële documenten met betrekking tot de vredesconferenties in ontvangst.
6 De bode verliet Wenen op 1 juni; kort daarvoor was aan het Habsburgse hof bericht ontvangen van de nederlaag van de Spaanse gouverneur in de Zuidelijke Nederlanden bij Rocroi (19 mei 1643); vgl. *Doc. Boh.* VI, p. 490 no. 1521.
7 De ontvangst van de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 werd op 27 juli/6 augustus in de rijksraad bevestigd (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 230); zie ook no. 6350.
8 Het copieboek Dresden geeft: ‘questo cavallero’.
9 Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, stelde haar ‘Brusselse’ ervaringen ter beschikking van een ieder die naar haar luisteren wilde. Haar raadgevingen om met Spanje een afzonderlijke vrede te sluiten werden door de regentesse en kardinaal Jules Mazarin in de wind geslagen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 160-163).

Cancellarius Seguerius multa apud noviter gratiosos largiendo sustentat adhuc sese,[10] et cardinalis Riceliaci propinqui multa dant, ut plus servent.[11] Caeterum Forteguerius,[12]

10 Kanselier Pierre Séguier probeerde zich te zuiveren van de beschuldiging dat hij zijn kennis in dienst had gesteld van Richelieu's wens om de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou ten gronde te richten (*Mémoires de La Châtre,* p. 212-214).

11 De schatten die Richelieu ten behoeve van zijn erfgenamen Marie-Madeleinede Vignerot, hertogin van Aiguillon, Armand-Jean, hertog van Richelieu, zoon van François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, en Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, had nagelaten, lagen op verzekerde plaatsen opgeslagen. Desondanks lichtten koninklijke commissarissen een deel van de gelden uit de havensteden Le Havre en Brouage-Aunis-La Rochelle. Deze vondst leverde de koninklijke schatkist een bedrag van 1074000 ponden op (J. Bergin, *Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth,* p. 270-273).

12 Gouverneur Fortequière van Le Havre ontving van de regentesse de order om beter te letten op de handhaving van het koninklijk gezag in zijn stad (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 68, 71 en p. 73, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 397-398).

quem Ponticurlaeus et Esguillonia huc vocaverant ut eum a vicaria praefectura Portus Gratiae demoverent, per reginam in locum suum restitutus est. Blavetae[13] quoque, cui praefectus est Milleraius, qui nunc hic est, et Brouagii, cui praefectus est Bressaeus, vicarii praefecti sunt dati, qui regi ac reginae sacramentum dixere.

In Theodonisvillam duo millia hostium nova intrarunt et Bechius non longe abest cum quindecim millibus. Attamen procedit obsidio, ad quam habet dux Anguianus, ut hic dicitur, XXVI hominum millia, machinas XXX, carros DCCC, rusticos ad opera castrensia ter mille. Ii nunc laborant ut castra vallo muniant. Panes a Nanciaco veniunt. Mittitur pecunia et ad Mottam Odincurtium, qui Tortosam dicitur eminus operibus includere, et in Italiam. De Guebriano, de quo tam magna nobis promiserat cardinalis Mazarinus, audimus nihil.

Reformatis huius regni regina promiserat edictorum confirmationem.[14] Sed illi qualis offerebatur noluerunt recipere, quia referebat se ad possessionem huius temporis. Illi autem formulam volebant eandem quae facta erat sub regina regente Medicaea,[15] quod multis controversiis dedisset occasionem, quia ex eo tempore multa mutata sunt. Illi ut ipsis mos est statim arma cepere in Cebennis,[16] ut terrore isto impetrarent quod volebant. Repositus est terror terrori multique per urbem rumores contra eos sparsi ante diem Mercurii, qui precibus publicis cum ieiunio erat ab ipsis dicatus,[17] nec hic tantum, sed et idem dies apud Batavos et apud Angliae puritanos. Plebs ad portas per quas redire debebant, concurrerat.[18] Regina et magistratus eam abire iusserunt. Missoque aliquo ex custodibus regis corporis qui eos Carentoni congregatos timere vetaret, ex eo ipso exortus timor panicus, ita ut gladii passim exorirentur et in summo mortis periculo esset presbyter Veronus,[19] qui ad cognoscendas penitus controversias eos coetus saepe accedit. Postea venit dux Mombazonus, qui huic regioni praeest,[20] iussitque regis et reginae nomine eos esse securos.

Dux Engolismensis manet ad tuendum Picardiae et Campaniae limitem. Est hic extraordinarius a Florentia legatus et a Venetis alius exspectatur. Est hic rumor, de quo tamen nihil affirmaverim, Guebrianum cum sex equorum, septem peditum millibus ire Constantiam aut Danubium versus. Eius autem vestigiis insistere ducem Carolum summo cum imperio, cui parent et Mercius et Waertius. Regi Angliae

13 De Bretonse plaats Blavet (Port-Louis) was het toevluchtsoord van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye. Bij terugkeer in Parijs werd hem de titel van ‘lieutenant de roy en Bretagne’ verleend (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 84).

14 De publicatie van de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ werd verschoven naar de 8ste juli; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 24-41, en in het bijzonder p. 48-49.

15 De ‘Déclaration ... sur les édits de pacification. Vérifié en la Cour de Parlement à Paris, le 3 juin 1610’; zie *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale, Actes royaux* II, Parijs 1938, p. 6-7.

16 De godsdienstonlusten in de Cevennen bracht Grotius ter sprake in zijn nieuwsbrieven van 13 juni (nos. 6258-6260).

17 De laatste woensdag van de maand (24 juni) was door de protestanten uitgeroepen tot een vastendag; vgl. *CSP Ven. 1642-1643,* p. 284, en *Aitzema* (f°) II, p. 928-929.

18 Enkele Parijzenaars grepen de gelegenheid aan om de protestanten bij hun kerk te Charenton lastig te vallen. Het optreden van de gardeofficier (exempt) Noiron maakte de agitatie nog groter dan ze aanvankelijk was (*Gazette 1643,* no. 81, dd. 27 juni 1643).

19 De zendingswerker François Véron (ca. 1575-1649), pastoor te Charenton (*Dict. Théol. Cath.* XV, kol. 2699-2700).

20 Hercule de Rohan (1568-1654), hertog van Montbazon, gouverneur van Parijs (*Tallemant des Réaux* II, p. 221-222 en p. 1087).

multum hic favetur, et propter reginam Angliae, quae hic magni fit, et ne exemplum spernendi reges latius serpat.[21]

Ego quo[s]cunque accedo eorum qui nunc plurimum valent, eis late explico iura

21 De Fransen reageerden verontwaardigd op het bericht dat leden van het Engelse Parlement gerechtelijke stappen wilden ondernemen tegen koningin Henriëtte Maria (*Gazette 1643,* no. 74, dd. 13 juni 1643).

Suediae in Pomeraniam,[22] deinde commendo eis, si cum duce Carolo agatur, negotia et ducis Croiaci[23] et comitum Nassaviorum Saraepontanorum.[24] Si quid ultra iubear, cum fide exsequar. Hiberni quadringenti venere in auxilium regis Angliae. Sequentur, ut puto, et alii, sed timendum ne ea res Scotos impellat ad iuvandos parlamentarios.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet eiusque consilia prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XVII/XXVII Iunii 1643.

Intelligo eum qui cursori Viennensi aderat, non a Vienna venisse sed a Bruxellis, missum a Phalsburgica.[25] Londini detecta coniuratio regi faventium.[26] Guebrianus Hassicos adhuc secum retinet. Promittitur hic fore ut dimittantur, sed difficultas etiam tunc erit in reperiendo itinere.[27] A parlamento irrita pronuntiata sunt quaecunque acta per extra ordinem datos iudices fuere contra Espernonium. Obtulit libellum parlamento etiam Elboevius pari spe. Pontificis milites ferme mille caesi sunt aut fugati. Veneti, si eos pontifex excommunicet, minantur nunquam se absolutionem accepturos. Causas armorum suorum et ipsi et Ethruscus et Mutinensis edidere. Gravis hic ira est adversus parlamentum Tolozate, ideo quod tributa quaedam vetuit exigi.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Ex imperatoris et augustae ad reginam literis specialiora recensentur. Praesens belli facies. Reformatorum ob negatam sine conditione edictorum confirmationem seditio.

6286. 1643 juni 27. Aan J. Oxenstierna.[1]

22 In de definitieve redactie van de instructie voor de Franse delegatie ter vredesconferentie komt een ‘section’ voor waarin de onderhandelaars op hun plicht wordt gewezen om de Zweden bij te staan in de verdediging van hun belangen in Pommeren (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 108-109).

23 De aanspraken van Ernst Bogislaw, hertog van Croy, op door de vijand geusurpeerd familiebezit in Lotharingen; vgl. no. 6259.

24 Karel IV, hertog van Lotharingen, pretendeerde recht te hebben op de territoria die tot 1635 in het bezit waren geweest van graaf Wilhelm Ludwig van Nassau-Saarbrücken.

25 Henriëtte van Lotharingen (1605-1660), prinses van Phalsbourg, geliefde van Carlos Guasco, hoofdofficier in het leger van don Francisco de Melo, was de schoonzuster van Gaston van Orléans (*Tallemant des Réaux* II, p. 914, en *Lettres Mazarin* I, p. 648-649).

26 Het complot werd ontdekt toen de Londense puriteinse gemeente haar maandelijkse vastendag hield (10 juni) (*Gazette 1643,* no. 77, dd. 20 juni 1643).

27 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel had op 26 maart 1643 haar handtekening gezet onder de belofte dat maarschalk Guébriant de beschikking mocht hebben over het Hessische contingent in het Frans-Weimarse leger. In april probeerde zij die belofte ongedaan te maken (*Episodes Guébriant,* p. 321).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6285). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 46. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 29 en 4° 38, 15; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Lawenburg, den 11. Iulii 1643.

XII, 746, f. 20; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 115; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 25 en Br. 24, 47.

6287. [1643] juni [27]. Aan [J. de Wicquefort].[1]

Monsieur,

Le Dimanche passé[2] monsieur d'Avaux me porta par ordre de la reine-regente deux lettres en originel, l'une de l'empereur en latin, l'autre de l'imperatrice en espagnol toute de sa main. Toutes deux portoient les condoleances et consolations en de termes fort beaux, celle de l'empereur, outre cela, qu'il desiroit fort que la conference pour la paix tant desirée s'advansast et que pourtant il envoye, comme il a envoyé aussi à Hamburg, les passeports pour les ambassadeurs du roy Louis XIV et de la reine-regente. La reine ayant appris qu'il y estoit arrivé un courier de Vienne, n'a pas voulu ouvrir la lettre, mais l'a envoyée au cardinal Mazarini, lequel ayant fait venir vers luy messieurs d'Avaux et de Chavigny a porté les lettres non ouvertes à la reine, laquelle a leu celles de l'imperatrice et s'est faict interpreter celle de l'empereur, et voyant que l'empereur ostoit tant qu'estoit en luy touts les empeschements, a donné ordre que lesdits seigneurs d'Avaux et de Chavigny partissent en trois sepmaines, ayant ordonné pour la magnificence de leur suitte de grandes sommes. Le duc de Longueville suivra, si on apprend que de la part de l'empereur il y aille un prince.

La reine-regente a mis de lieutenants [dans] Havre de Grace, Brouage et Blavet, qui ont fait serment au roy et à elle. Le mareschal de La Millerai est icy, bien esloigné du lustre qu'il a eu.

Le siege de Thionville continue nonobstant que deux mille des ennemis y sont entrez et Beck n'est gueres loing avec quinze mille. Le duc d'Anguien a, comme on nous dit, vingt-cinq mille hommes, trente pieces de canon, huict cents charettes. Trois mille paysans travaillent à la circonvallation. Nancy fournit du pain. On envoye aussi de l'argent au mareschal de Motte-Odincourt, qui blocque Tortosa, et en Italie.

Il y a eu quelque terreur panique à Charenton sans raison. La reine, sçaschant qu'il y avoit quelque concours du peuple près la porte de Saint-Antoine, avoit envoyé un exempt de guarde à ceux qui estoyent assemblez à Charenton pour eux asseurer de l'ordre qu'elle donnoit pour leur seureté. Or, l'entrée de cet exempt un peu brusque leur a donné de la peur jusques à ce que le duc de Mombazon y est venu, qui les a mis hors de peur.

Le duc de Force aagé de 84 ans espouse une fille de feu monsieur de Mornay, aagée soixante ans, quae maluit nubere quam uri.[3]

Le duc d'Angoulesme continue à guarder la frontiere de Picardie et de Champagne. Du marescal de Guebrian nous ne sçaurions que dire. Plusieurs disent qu'il va vers Constance ou le Danube et que le duc Charles le talonne, qui a le commandement sur les trouppes de la ligue et soubs luy Mercy et Jean de Waert. Il y a icy un ambassadeur extraordinaire de Florence et on attend un de Venise. Nous apprenons que quatre cents Irlandois ont passé la mer pour assister le roy d'Angleterre. Cela sera suivi d'autres, mais est à craindre que cela n'altere les Escossois à assister les parlamentaires d'Angleterre.

Je suis
le vostre.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 111. De dagtekening ‘30 Iunii’ zal verbeterd moeten worden in ‘27 Iunii’.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 27 juni 1643 (nos. 6283-6286).

3 Maarschalk Jacques Nompar de Caumont (1558-1652), hertog van La Force, huwde Anne du Plessis-Mornay; vgl. no. 6282.

30 [*sic*] Iunii.

Nous apprenons qu'à Londres a esté descouverte une conjuration des royalistes, que mille hommes des gens du pape ont esté battus, que ceux de Venise et le grand-duc publient la cause de leurs armes et disent, si le pape les excommunie pour cela, que jamais

ils n'accepteront l'absolution. Le president de Coigneux a repris sa place ancienne au parlament.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Vicquefort?

6288. 1643 juni 27. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et doctissime,

Gratissimae mihi fuere literae Claritatis vestrae, tum priores, tum istae quae datae sunt XV Iunii, neque minus id quod eas literas comitabatur scriptum domini Chemnitii, prudentiae plenum.[2]

Hic in Gallia omnia bene procedunt,[3] nam et bellum strenue geritur, obsessa Theodonisvilla, et multis modis certos nos facit regina regens se sine sociis in pacis negotio nihil promoturam. Laus sit Deo, quod regina domina nostra clementissima incipit regni rebus assuescere[4] et iis se parare negotiis quae brevi in ipsam sunt incubitura. Deus tam bonis initiis pulchros det processus.

Ero semper, vir clarissime et doctissime,

Claritati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

XVII/XXVII Iunii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso (met andere hand): 1643 - 27 Iunii.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

Bovenaan de copie te Den Haag: D. Appelboom.

6289. 1643 juni 27. Van Christina van Zweden.[1]

1 Hs. Gotha, Stadtarch., cod. A 473, f. 18. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 714 no. 1598, met de datum 18/28 Iunii 1643. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 110. Antw. op no. 6261, beantw. d. no. 6304.

2 In korte tijd las Grotius drie verhandelingen van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius; vgl. nos. 6221, 6230, 6241, 6250 en 6261.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 juni 1643.

4 Koningin Christina van Zweden begon op 12/22 mei de vergaderingen van de rijksraad bij te wonen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 14-15. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{I}, Tyskt och Latinskt, f. 129^{r}-130^{r}.

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Eodem fere tempore quo ad nos perlatum est supremum vitae diem obiisse christianissimum regem Galliae, nuntiatur nobis de insigni victoria quam dux Anguinensis ad Rocrocium obtinuit de Melone generali et exercitu Hispanico.[2] Igitur postquam iam nuper

2 De overwinning die Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, op 19 mei bij Rocroi op de legermacht van gouverneur don Francisco de Melo had behaald. Zodra de heugelijke

tibi mandavimus ut dolorem nostrum filio novo regi et huius matri reginae testeris, hisce tibi mandamus ut gratuleris christianissimo regi tam insignem victoriam; quo nomine tibi mittimus hasce fidei pro te literas ad regem scriptas, quarum exemplum vides ex adiecto apographo.

Atque hisce divinae te protectioni clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m.pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Claudius Flemingh, loco R.S. ammiralii, m.propria.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm, etc.,
R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 17 Iunii anno 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Aug.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad legatum dominum Hugonem Grotium, ut nomine suae regiae Maiestatis gratuletur christianissimo regi de obtenta ad Rocrocium victoria. Datum Stockholm, anno 1643, Iunius 17. A. G[yldenclau].[3]

3 Anders Gyldenklou (1602-1665), secretaris van de kanselarij, 1635-1654 (*SBL* XVII, p. 504-507).

Bijlage:

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 27 juni 1643.

Nos Christina, etc., serenissimo et potentissimo principi, fratri, consanguineo ac foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime et potentissime princeps, frater, consanguinee ac foederate carissime,

Magna cum laetitia tum ex relationibus aliorum, tum ex literis domini baronis de Rorté hisce diebus percepimus[4] Serenitatem vestram sub ductu illustrissimi ducis Anguinensis insigni adversus hostem ad Rocrocium victoria potitum esse, trucidatis aliquot hominum millibus, aliquot millibus captis cum magna signorum et rei armamentariae copia. Mitigat ingens haec felicitas non parum dolorem nostrum, quem ex percepto de regiae mortis nuntio nuper contraximus,[5] continuis domini parentis Serenitatis vestrae successibus hac victoria obsignatis et pollicente nobis divina bonitate ex illa sub initio regiminis Serenitatis vestrae obtenta continuationem rerum prospere gerendarum. Et cum ex acerrimo hoc conflictu partaque de hostibus victoria vires eorum plurimum sint attritae, non dubitandum est quin turbatis pariter consiliis ac destinatis hostilibus magnum emolumentum causae communi ex eadem accrescat, vestraque Serenitas provisura sit, quo et in superiori Germania militantes sub ductu domini comitis Guebriani copiae pares sint viribus ibi hostium tum sustinendis tum contundendis.[6]

Sed gaudium super praetacta victoria nostrum, et quae eam praeterea concernunt, pluribus Serenitati vestrae exponet legatus noster, dominus Hugo Grotius, quem ut cle-

4 Claude de Salles, baron van Rorté, de Franse resident te Stockholm, had op 8/18 mei 1643 afscheid van het Zweedse hof genomen (*o.c.,* p. 127).
5 Vgl. het schrijven van koningin Christina aan Grotius van 10/20 juni 1643 (no. 6274).
6 De Zweden hechtten grote waarde aan een offensiever optreden van maarschalk Guébriant aan de Duitse zijde van de Rijn.

menter admittat audiatque, peramice a Serenitate vestra contendimus, divinae eandem protectioni ex animo commendantes,

sacrae regiae Maiestatis etc.,

P[etrus] B[rahe], [Gustavus Horn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] Ox[enstierna].

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 17 Iunii anno 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Gratulatoriae ad regem Galliae super obtenta ad Rocrocium de hoste victoria cum annexa suasione et monitione augendi exercitus Guebriani in Germania. Datum Stockholm, anno 1643, Iunius 17. A. G[yldenclau].

6290. 1643 juni 28. Aan E. Emporagrius.[1]

Reverende domine,

Legi cum gaudio litteras Claritatis vestrae, scriptas XIV Iunii Lugduni Batavorum,[2] signa habentes satis expressa contractae inter nos amicitiae, quae semper mihi erit carior quam ullis antehac conspicuis indiciis ostentare potui. Sicut autem gaudeo nihil sinistri evenisse Reverentiae vestrae in Britannico itinere, rebus ibi plus quam nunquam turbidis, visamque urbem Londinum, ita doleo non conspectam ei Cantabrigiam et Oxoniam, et hanc maxime ob illustrem quae ibi est bibliothecam et viros eruditos, Deumque precor ut et ius regis et felicitatem populi restituat in eum statum, in quo ego id regnum vidisse me memini.[3] Mea vero commendatio apud regios et episcoporum amatores aliquid forte valuisset, apud illos vero qui et regem et episcopos expulerunt nihil plane.

Principem Arausionensem aurugine contactum fuisse et nos didicimus.[4] Sed dicitur revalescere idque hic optant omnes, ut egregiis Gallorum sub regno novo conatibus sua ex parte respondeat.

Ero semper,

reverendae Claritati vestrae toto animo addictus et ad obsequia paratus,

[H. Grotius].

1 Tekst naar copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 43^{v}, Gedrukt *Epist.,* p. 714 no. 1597. Erik Gabrielsson Emporagrius (1606-1674) was op 30 januari 1641 te Uppsala gepromoveerd tot 'professor' in de theologie (*SBL* XIII, p. 440-448). In augustus 1642 had hij de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna benaderd met de vraag of deze hem bij Grotius wilde aanbevelen (no. 5858 (dl. XIII)). Op de heenweg bezocht de Zweedse theoloog eerst de Republiek, waar hij in contact kwam met Harald Appelboom. Laatstgenoemde hield hij op de hoogte van het verloop van zijn 'tour' naar Frankrijk en Engeland (maart-mei 1643). Eenmaal teruggekeerd in het vaderland werd hij hofpredikant van koningin Christina.

2 De 'Leidse' brief van Emporagrius ontbreekt. Zie voor zijn reis, no. 6275. Achteraf gezien was het parlementsgezinde Londen niet het goede uitgangspunt voor een bezoek aan de koningsgetrouwe steden Canterbury en Oxford.

3 Grotius haalt herinneringen op aan het bezoek dat hij in 1613 aan dit land had gebracht.

4 De geelzucht van Frederik Hendrik. In zijn brief aan Nicolaes van Reigersberch van 20 juni (no. 6269) schreef Grotius: 'Ick vinde de geelzucht wat vremd in die jaeren van zijn Hoocheit'.

XVIII/XXVIII Iunii 1643.

Bovenaan de copie te Rotterdam: D. Temporagrio.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Temporagrio.

6291. 1643 juni 28. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Summa Magnificentiae vestrae diligentia et accurata rerum in Gallia gestarum descriptio me quoque ad parem curam invitant et obstringunt,[2] Verum hucusque per vices tantum praestare potui quod libens data quacunque occasione exsolvissem. Spero tamen in futuro pacis colloquio uberiorem materiam quam Pomerania suppeditare mihi potuit. Ad tractatum iturus Stetino discessi 18 die Maii, Volgaste vero 7 huius mensis, devenique mari huc Vismariam ante tres dies.[3] Subsisto hic contra opinionem meam, cogniturus de aliorum legatorum profectione.

Literae Magnificentiae vestrae scriptae 28 Maii/6 Iunii ostendunt tum temporis nihildum statutum fuisse de regis Galliae legatis, quinam illi futuri essent.[4] Neque de aliis certi aliquid audio. Misi [in]primis Osnabrugam pro diversoriis conducendis, et quamprimum sensero alios in itinere esse, in me nihil erit morae.

Torstensonius[5] auctis novis viribus tum e praesidiis Silesiacis deductis, tum a Stalhanschio illuc allatis,[6] diversis vicibus hostem detrivit. Qua ratione nuper se Gallasio obtulerit,[7] et quo progressus sit, docet diarium hisce literis insinuatum. In Suecia supplementum exercitui mittendum paratur satis validum, quod brevi expectamus.

Deus addat trophaeis trophaea maiora et per ea reddat orbi quietem tutam et honestam, conservetque Magnificentiam vestram diu incolumem,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratus,
J.O. Axelii.

Wismariae, die 18 Iunii 1643.

In dorso staat: Wismariae, die 18 Iunii anno 1643. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. Mut[atis] mut[andis] ad residentem Carolum Marinum. Joh. Oxenst.

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Behalve Grotius ontving ook Carl Marin een net-exemplaar.
2 Johan Oxenstierna ontving van Grotius eigenhandig ondertekende afschriften van diens nieuwsbrieven aan Axel Oxenstierna. Overgeleverd zijn de brieven van Grotius van 30 mei 1643 e.v. (zie nos. 6238-6239 en 6247-6248).
3 Omgerekend van oude naar nieuwe stijl komt men op de volgende data: 18/28 mei vertrek uit Stettin, verblijf te Wolgast op 30 mei/9 juni, Anklam 1/11 juni en wederom te Wolgast op 7/17 juni. Op 10/20 juni scheepte de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie zich te Ruden in op het schip 'Grijpen', dat hem naar Wismar zou brengen. Verblijf te Wismar van 15/25 juni tot 22 juni/2 juli 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIX).
4 Voorlopig hielden de Zweden er rekening mee dat de Franse delegatie ter vredesconferentie geleid zou worden door Henri d'Orléans, hertog van Longueville.
5 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson stelde het garnizoen van Olomouc in veiligheid (*Doc. Boh.* VII, p. 28 no. 15).
6 De hulptroepen die generaal-majoor Torsten Stålhandske bij Chemnitz achter de hand hield.
7 Het rapport over de bewegingen van het leger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, ontbreekt. Volgens de laatste berichten marcheerde dit leger in de richting van Kroměříž (Kremsier); vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 407-414.

6292. 1643 juni 29. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Accepi a Blavio duodecim Lucani exemplaria, compacta sex, incompacta totidem. Dedit et Vossio et Barlaeo singula. Ego mihi inde unum, alterum filio tuo reservabo, tria

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 364. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6268, beantw. d. no. 6312.

Reygersbergiis dabo, sextum Bellimontio,[2] reliqua tibi mittam.

Prodiit his diebus libellus Renati de Cartes in Voetium,[3] sane pro meritis eius scriptus, in quo homo Gallus, quem Voetius satis ingeniosum agnoscit, ego vero etiam non vulgariter eruditum, ipsum mendaciorum, calumniarum et hypocriseos convincit. Voetius per sibi addictos magistratus Ultraiectini nomine proclama fieri curavit, quo de Cartes quasi per edictum citatur ut Ultraiecti compareat scripti sui rationem redditurus, quod ipse neque facere tenetur et iam satis scripto suo testatus est se nunquam facturum. Nescio quomodo ille magistratum Ultraiectinum ita fascinaverit ut se tam manifeste deridendum propinare in animum induxerit.[4]

Pro eo quod de obsidione Villae Theodonis scribis, deque missione Boutelerii et Chavigniaci,[5] gratias summas habeo. Vellem et vicissim de rebus nostris aliquid perscribere, sed nihildum actum est, neque multum actum iri videtur. Princeps prope Hulstam in aggere Namurcano castra posuit.[6] Flandri militibus et rusticis omnes aditus ita muniverunt ut vix spes sit irrumpendi in interiora eius provinciae. Ordines Hollandiae hac septimana convenient[7] et futurum forte est ut dominum Catsium praesidem Summi Senatus sint creaturi. Certe ipsius amici eam dignitatem pro ipso ambiunt.[8]

Diu iam est cum de Hogerbetio nihil intelligo, neque cur causae suae desit scio. Si aut ipsum aut affines videro, non desinam urgere negotium.[9]

Vergoesius noster[10] per aliquot menses a febre alternis diebus recurrente fuit vexatus, et quidem non sine periculo; nunc intermittit quidem illa, sed corpus ita extenuavit ut domo pedem nondum extulerit.

2 Presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) gingen naar Willem de Groot, Pieter de Groot, Nicolaes van Reigersberch, diens neven Pieter en Johan van Reigersberch en naar de Rotterdamse pensionaris Simon van Beaumont. De Amsterdamse hoogleraren Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus betrokken hun exemplaren rechtstreeks van de uitgever Blaeu.

3 De *Epistola Renati Des-Cartes ad celeberrimum virum D. Gisbertum Voetium,* Amsterdam (L. Elzevier) 1643. De in Egmond woonachtige Fransman (1596-1650) oefende hierin scherpe kritiek uit op de [*Philosophia Cartesiana sive*] *Admiranda methodus novae philosophiae Renati Descartes* van de Utrechtse en Groningse hooggeleerde theologen Gijsbert Voet (1589-1676) en Martin Schoock (1614-1669); vgl. *Corresp. Mersenne* XII, p. 171 en p. 198-199.

4 De vroedschap van de stad Utrecht riep René Descartes op 13/23 juni 1643 ter verantwoording. Na ruggespraak met de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens besloot Descartes de Utrechtenaren in een in het Nederlands vertaald schrijven van repliek te dienen (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 5023; C. Adam en P. Tannery, *Oeuvres de Descartes, Correspondance* III, p. 695-697, en IV, p. 8-17 en p. 645-648, en Th. Verbeek, *René Descartes et Martin Schoock 'La querelle d'Utrecht',* Parijs 1988).

5 Staatssecretaris (surintendant) Claude le Bouthillier, heer van Pont-sur-Seine, en zijn zoon Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, staatssecretaris van buitenlandse zaken, hadden onverwachts hun taken neergelegd.

6 Frederik Hendrik, over wie Constantijn Huygens schreef dat hij 'van dag tot dag sterker [wordt]', verkende op de 25ste juni de omgeving van het fort Sint Anna in de polder van Namen (Zeeuws-Vlaanderen) (*Briefw. C. Huygens* III, p. 395).

7 De Staten van Holland kwamen pas op 7 juli bijeen (*Res. SH,* dd. 23 mei en 7 juli 1643).

8 Raadpensionaris Jacob Cats (1577-1660) was een van de drie kandidaten die voorgedragen waren voor de zetel van president van de Hoge Raad (*Briefw. C. Huygens* III, p. 390).

9 Grotius toonde belangstelling voor het proces dat de familie Hogerbeets had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders; vgl. nos. 6282 en 6283.

10 Willem van der Goes (1613-1688), telg uit een katholieke familie van advocaten, had in de jaren 1640-1641 Grotius geholpen bij het laten verschijnen van diens werken in de Republiek. In 1653 raakte hij betrokken bij een vechtpartij waarbij hij zijn belager dodelijk verwondde. Het gevolg was dat Van der Goes in 1654 uit de Republiek verbannen werd. Jarenlang leefde hij als ambteloos burger in Wenen. In 1673 kreeg hij toestemming naar het vaderland terug te keren (*NNBW* VIII, kol. 616-620).

De Anthologia et poematis tuis serio cogito.[11] Quod de erratis in editione Lucani

11 Willem de Groot moest beslissen aan wie hij de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* het best kon toevertrouwen. Viel zijn keuze toch op dr. Joan Blaeu of leek de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus na de vele misslagen van de Amsterdamse uitgever eerder in aanmerking te komen?

commissis, quae et ipse deprehendi, scribis mihi valde displicet. Curandum est ne simile quid in aliis tuis operibus eveniat. Quando Notata tua in Vetus Testamentum proditura in lucem sint, quaeso ex te intelligam. Magno enim videndi teneor desiderio, ut et alii quamplurimi.[12]

Deus te tibi, tuis, nobis, nostris totique ecclesiae suae diu servet incolumem. Vale, tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIX Iunii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 7 Iulii.
En in dorso: 29 Iunii 1643 W. de Groot.

6293. 1643 juni [30]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre de l'onzieme Iunii et veux esperer que le pape se disposera à la paix chez soy pour estre plus propre de la mettre ailleurs.

Icy[2] monsieur d'Avaux, un des deux surintendants des finances, et de Chavigny, dechargé de son secretariat d'Estat, se preparent pour partir d'icy et se rendre à Munster. Monsieur Servien va en Italie.[3] La reine-regente monstre une grande prudence, bonté et liberalité. Sa Majesté et tous messieurs les ministres nous asseurent de ne vouloir rien faire sans les alliez. L'argent va bien.[4]

Le siege de Thionville continue, quoyque deux mille des ennemis y soyent entrés et Beck se tienne guere loing avec quinze mille. Nous ne sçavons pas bien quelle routte tiendra le marescal de Guebrian. Sept mille hommes passent de Suede en Allemagne pour renforcer le marescal Torstensoon. Et nostre reine a commencé d'aller en son conseil,[5] ce que sa Majesté continuera à l'advenir pour se rendre plus capable à gouverner quand le temps de sa majorité sera arrivé. On parle fort icy

12 Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* werden te Parijs in de koninklijke drukkerij van Sébastien Cramoisy gedrukt. Het werk verscheen pas in 1644 (*BG* no. 1137).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 114. Antw. op no. 6253. De dagtekening ‘27 Iunii’ zal verbeterd moeten worden in ‘30 Iunii’.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 27 juni 1643.

3 Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, stond enige tijd op de lijst van kandidaten voor een plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie. Met de aanvaarding van een diplomatieke post in Italië zouden zijn kansen om naar Munster te gaan aanmerkelijk dalen. Vooralsnog haastte hij zich niet.

4 De uitbetaling van de subsidies aan de Zweedse, Staatse en Hessische bondgenoten.

5 Van Harald Appelboom had Grotius vernomen dat koningin Christina op de 22ste mei (nieuwe stijl) haar entree in de rijksraad had gemaakt.

d'attirer le roy de Grand-Bretagne à quelque ligue[6] pour la restitution du Palatinat, ce qu'estant fait on se disposeroit icy de l'assister pour remettre son autorité contre ceux qui perdant toute honte ont declaré la reine d'Angleterre criminelle d'haute trahison.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

27 [*sic*] Iunii 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6 De aandacht van de Franse regeerders ging in eerste instantie uit naar herstel van de diplomatieke betrekkingen met het huis Stuart.

6294. 1643 juli 2. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] fort volontiers par vos lettres du 16 de ce mois[2] que la reine-regente continue à suivre les bons conseils qu'on lui donne à se tenir aux traittés que la France a avec la Suede,[3] car il y a beaucoup de raisons qui nous en font douter, mais puisque les effets que nous voyons suivre ceste bataille de Rocroy nous font esperer tout le bien,[4] il le faut croire tant qu'on ne voy le contraire.

Au Milanois les Espagnols se reposent encor, en attendant le nouveau gouverneur don de Velada[5] et le prince Thomas le renfort de France,[6] mais sur le Ferrarois on se bat à bon escient, les ligués[7] ayans pris un poste, La Pieve nommé, aupres de la ville de Cento,[8] où il y a une bonne garnison du pape et parce que la place importe fort pour la conservation de celle de Ferrare, il y a apparence d'un combat general entre les parties, les liguez voulans emporter la place pour se faire le chemin libre vers Ferrare et les papaux s'opiniastrans à la defendre et secourir. Et pour en divertir les liguez une partie de l'armée du pape est entrée dans le Modenois, où elle brusle et saccage tout ce qu'elle y rencontre pour rendre la pareille aux liguez, qui ont fait le mesme sur le Ferrarois. Le gran[d]-duc s'advance vers le duché d'Urbin. Si c'est pour l'attaquer et pour assieger Castro, nous le sçaurons bientost.[9] Le duc Savelli est declaré lieutenant-general du pape,[10] qui semble vouloir cercher son appuy aupres du roy d'Espagne, qui veut passer pour le meilleur et le plus puissant defenseur du Siege de Rome. Vide iactam aleam funesti in Italia belli, si on ne l'assopit bientost. C'est un gran[d] scandale que le pape donne à tous les chrestiens et surtout aux princes d'Italie, qui sont tellement las de son joug qu'ils le voudroyent bien secouer si cela se pouvoit faire sans mettre au hazard leur estat, car l'orgueil et le faste de la cour de Rome est desormais insupportable, et pour le faire notoire

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 294. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6263, dd.16 [juni] 1643.
3 De documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 waren al naar Stockholm verstuurd; zie no. 6350.
4 De gelukkige afloop van de slag bij Rocroi (18-19 mei 1643) sterkte de wil van het nieuwe bewind in Frankrijk om de strijd tegen de Habsburgers voort te zetten.
5 Gouverneur Juan Velasco y de la Cueva, graaf van Siruela, werd opgevolgd door Antonio Sancho Dávila (1590-1666), markies van Velada, in 1641 buitengewoon ambassadeur in Engeland en bevelhebber van het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden (*EC* XVII, p. 1125-1126). Zie voor zijn reis van Brussel naar Milaan, *Gazette 1643*, no. 88, 'extraordinaire du XVI juillet'.
6 Prins Tommaso Francesco van Savoye wachtte op de aankomst van twaalf Franse regimenten onder bevel van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne. Op de 8ste juli bereikte de lang verwachte versterking haar einddoel Turijn (*Lettres de Turenne*, p. 384).
7 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, stonden sinds kort op voet van oorlog met paus Urbanus VIII en de overige leden van de familie Barberini.
8 Pieve di Cento, plaats ten zuidwesten van Ferrara; vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 384-387.
9 Het conflict tussen de paus en Odoardo Farnese, hertog van Parma, over de rechten op het hertogdom van Castro was uitgegroeid tot een nationale krijg.
10 Federico († 1649), hertog van Savelli, in 1638 door de keizer verheven in de rang van veldmaarschalk, aanvaardde dit jaar het bevel over het pauselijke leger. Na de vrede van Ferrara van 31 maart 1644 nam hij de taak op zich om de keizer in Rome te vertegenwoordigen (*ADB* LIII, p. 720-721).

à tout le monde l'on a imprimé à Venise[11] un traitté appellé Divortio celeste dalla chiesa romana, dont on croit l'autheur un des principaux de Venise, et est digne d'estre leu de tous les gens de bien, afin que chacun aide à ruiner ceste cour de Rome moderne pour la remettre en

11 Het hekelschrift *Il divortio celeste cagionato dalle dissolutezze della sposa Romana* van Ferrante Pallavicino (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 880).

telle forme qu'elle a esté anciennement et par ce moyen repurger les abus dans l'eglise de Rome.

Monsieur G[u]ebrian est encor aupres de Hohetvil[12] et les Bavarois au pays de Virtemberg.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 22 de Juin 1643.

Quand la France aura payé l'argent qu'elle doit à la Suede, je vous prie de m'en donner advis.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Iulii.

En in dorso: 22 Iunii 1643 Marin.

En:[13] Henrici Ludovici de Rochepozay Exercitationes in libros Psalmorum.[14] Parthenii patriarchae C[onstantino]p[olis] decretum contra epistolam Cyrilli.[15] Funus linguae Hellenisticae.[16]

6295. 1643 juli 4. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo quae raptim in schedia contuleram non displicuisse maximi iudicii viro domino Vossio.[2] Forte aliquis emergat qui manum bonae causae commodet. Anthologiam et poemata tibi commendo;[3] Lucani exempla da quibus soles.[4] Ego si qua acceperim dabo talium gnaris.

12 Het Frans- Weimarse leger van maarschalk Guébriant had zich in Engen gevestigd.
13 Aantekeningen die Grotius in zijn brieven wilde verwerken.
14 *Henrici Ludovici Castanaei de La Rochepozay ... exercitationes in libros Psalmorum*, Poitiers (editio altera auctior) 1643. Zie voor de auteur Henri-Louis Chasteigner de La Rochepozay (1577-1651), bisschop van Poitiers, *DBF* VIII, kol. 731-732.
15 Grotius had zich voorgenomen een Grieks-Latijnse uitgave te maken van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata.*
16 De Leidse uitgever Maire had de editie verzorgd van Saumaise's verhandeling *Funus linguae Hellenisticae, sive confutatio exercitationis de Hellenistis et lingua Hellenistica;* vgl. Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 280 en p. 301-304.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 955 App. no. 660. Antw. op no. 6276, beantw. d. no. 6327.
2 Willem de Groot had aan de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius het ‘dossier Rivet’ getoond.
3 Het maakte Grotius niet zo veel meer uit waar de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata* gedrukt zouden worden.
4 De uitreiking van presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) aan familie en vrienden in de Republiek.

Theodonisvilla strenue obsidetur.[5] Ad pacis colloquia legati hic ibunt intra mensem. Valde e re erit publica ut apud vos legibus adstringantur isti ἀμύμονες. Qui serviunt ut imperent, imperant ut serviant.[6]

Liberis tuis[7] precor optima. Utinam ad eorum processus conferre aliquid valeam.

5 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 4 juli.

6 Vgl *Walther* nos. 37112d en 38971d3. De uitspraak lijkt te wijzen op Grotius' instemming met het Hollands-Zeeuwse voorstel om de gedeputeerden ter generaliteit voortaan van beperktere instructies te voorzien.

7 Willems studerende zonen Johan en Jacob de Groot.

Edictum pro servandis edictis veteribus pro libertate religionis factis. Regina legatum Hispaniae ad pacis negotium euntem per Galliam satius duxit non videre, sed iter ei extra hanc urbem monstrare.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

4 Iulii 1643.

6296. 1643 juli 4. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De zaecke van den coning van Engelant werden hier zeer gefavoriseert ende zoo men comt tot een bestant, zal met vigeur daerin gearbeit werden. Hier loopen prenten in druck hoe de coninginne van Engelant in effigie is onthooft om 't parlement haetelijck te maecken.[2]

Die begonnen hebben te raecken de autoriteit van de gedeputeerden ter Staten-Generael mogen wel toesien dat zij iet goeds uitrechten ofte anders loopen zij peryckel.[3] Met vier stemmen meene ick dat men in die materie can concluderen.

De eenicheit hier te hove gaet noch wel. Den prins van Condé is zeer voorzichtig ende defereert zeer veel aen den hertogh van Orleans. De coninginne werdt zeer bemint. Wij sullen zien waer den Hollandschen tocht heene wil; misschien nae Ruermonde ende Venloo.[4] Ick en meene niet dat men Stricklant behoort audiëntie te geven in eenige publique vergadering.[5]

De croon van Swede behoeft geen vernieuwing van alliantie, alzoo de alliantie is gemaect tusschen de twee rijcken.[6] 't Versoeck van den hertogh van Bouillon[7] zal nu zoo quaelijck niet genomen werden als wel voordeze, maer zal geduirende het oorlogh geen operatie doen.

4 Iulii 1643.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek.
2 De Franse reactie op het bericht dat leden van het Engelse Parlement tot vervolging van koningin Henriëtte Maria wilden overgaan; zie no. 6270.
3 Het samenwerkingsverband tussen de Staten van Holland en de Staten van Zeeland. Over het karakter van dit beraad schreef de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens op 2 juni 1643: ‘De Staten van Holland zijn bijeen; natuurlijk zullen zij alleen besluiten, wat nuttig is voor hunne stad en voor hen zelf. ‘Ils s'amusent diligemment pour entasser quelque peu, mais j'ay peur que ces fourmis d'estat ne gastent le jardin de la Hollande et de toutes nos provinces’’ (*Briefw. C. Huygens* III, p. 384-385).
4 Drie dagen later wist Grotius dat het Staatse leger voet aan wal had gezet in Zeeuws-Vlaanderen; zie no. 6292.
5 Ondanks protesten van de koninklijke gezant sir William Boswell gingen de Staten van Holland voort met het in ontvangst nemen van verklaringen van de parlementsgezinde Engelsman Walter Strickland (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 290, en S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 111-112).
6 Op 27 juni waren brieven naar Stockholm verstuurd waarin van Franse zijde de verzekering werd gegeven dat het subsidieverdrag van 30 juni 1641 nageleefd zou worden.
7 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zijn oom Frederik Hendrik benaderd met een verzoek om hem te steunen in zijn eis tot teruggave van het prinsdom Sedan (*Briefw. C. Huygens* III, p. 392). De prins van Oranje bood spontaan zijn goede diensten aan en schreef een aanbevelingsbrief aan de regentesse; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 251.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 4 July 1643.

6297. 1643 juli 4. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De vrunden van den overleden cardinael maecken haer meesters van Blavet, Brouage, Oleron ende Havre de Grace,[2] alwaer Fortescuier,[3] gesonden bij de coninginne, in het casteel niet en is ontfangen, hoewel hier 't gerught eerst anders hadde gelopen. Wij verwachten de declaratie van de coninginne tot contentement van die van de religie,[4] dewelcke de vrese nuw verliesen die haer gegeven was bij quade practijcken van diegeene die door de generale onrust haer verseeckerthijt soghten.

De circumvallatie is gemaeckt voor Thionville[5] ende sal gesterckt worden door forten ende redoutten met goede hoope van succes. Men weet nogh niet seeckerlijck waerheenen gaet de marescal de Guebrian. Hertogh Carel heeft belooft achtduysent man vannieuws te lichten, midts gelt daertoe hebbende.[6] De coninginne-regente is wat te onpas geweest door de groote sorghe ende arbijt, doch vaert beter ende gewent den coning alle daegh aelmissen te geven aen de arme luiden ende Sonnendaegs veel meer. Soo de coning van Engeland wil comen met Vranckrijck in ligue defensive, ende offensive[7] sooveel aengaet de herstellinghe van den Pals, sal hier niets versuymt werden 'tgunt dienen can tot redres van sijne authoriteit nae oude gewoonte.

De keyserschen soecken de vergadering van Francfort te doen duiren om gelt te vinden. Maer de steden ende eenighe princen verstaen te willen senden nae Munster ende Osenbrug, ende eene saecke van soo groote importantie van het Rijck op de hovelingen van Weene niet laeten aencomen.[8] Coningsmarck treckt groote contributiën.[9]

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 4 juli 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5/15 juli 1643).

2 De jacht op de schatten die Richelieu in deze plaatsen had opgeborgen; vgl. no. 6285.

3 Gouverneur Fortequière was niet op zijn post toen Armand-Jean de Vignerot du Plessis, hertog van Richelieu, onder het wakend oog van zijn ‘tante’ Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, en zijn vader François de Vignerot, markies van Pont-de-Courlay, zich meester maakte van de citadel van Le Havre (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 71, en *Briefw. C. Huygens* III, p. 397-398).

4 De ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’. Over de op handen zijnde afkondiging schreef Rivets correspondentievriend Claude Sarrau op 9 juli 1643: ‘Au reste nos esperances d'une raisonnable Declaration se relevent. Vous ne devineriés jamais qui y a heureuzement contribué. Monsieur Grotius par l'ordre de ses maistres et mesme de sa propre inclination à la paix et tranquillité publique ...’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 48-49 en p. 55).

5 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had het werk aan de omsingeling binnen veertien dagen voltooid (*Gazette 1643*, no. 83: ‘Le siege de Thionville par le duc d'Enguien’, en no. 85, dd. 2 en 4 juli 1643).

6 Zwabisch-Beierse eenheden, aangevuld met manschappen van hertog Karel IV van Lotharingen, waren bij Sigmaringen de Donau overgestoken. Zij lagen nu bij Pfullendorf, enkele kilometers ten oosten van het legerkamp van maarschalk Guébriant te Engen (*Episodes Guébriant*, p. 335).

7 Zie no. 6271 n. 10. De aandacht van de Franse regeerders ging echter in eerste instantie uit naar herstel van de diplomatieke betrekkingen met het huis Stuart.

8 De keizer, Beieren en Spaans Bourgondië weigerden in te gaan op het voorstel van de ‘Fürstenrat’ om de Frankforter ‘Deputationstag’ te verplaatsen naar Munster of Osnabrück.

9 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, dwong van de landgraaf van Hessen-Darmstadt een contributie van 50000 rijksdaalders af.

Die van Venetië, van den Grooten Hertoch, van de hertogen van Parma ende Modene

De keurvorst-aartsbisschop van Mainz toonde zich daarentegen heel wat minder toeschietelijk (*Gazette 1643*, no. 84, dd. 4 juli 1643).

justifiëren hier haer proceduren tegen den paus,[10] aen dewelcke men seght dat in verscheide rencontrens ontrent duysent man sij[n] afgeslagen. Villefranche in Rouargie[11] sal haer vesten verliesen om seditie ende die van 't parlement van Toulouse[12] sijn hier gedaeght, omdat sij een arrest gegeven hebben tegen de tailles. Men hoopt door leeninghe van partisanen te vinden twaelf millioenen ende van de [ge]privilegieerde steden voor de confirmatie van haere privilegiën tweehondertduysent croonen. Den marescal de Vitry[13] light een regiment van dertigh compagniën, 'twelck genoemt sal werden 't regiment van de coniginne. Men heeft het volck wat verlight, doende cesseren eenighe leeninge voordese gepractiseert ende de taxe des aisez ende 'tgunt men noemt subsistence. Den hofcourier van de keyser, die de brieven gebracht had aen de coniginne-regente, is vereert met een goude ketting.[14] Een ambassadeur van Spaigne, die in Vranckrijc gekomen was,[15] heeft de koninginne niet goetgevonden te Paris te laeten comen, maer door een andere wegh laeten passeren. De declaratie tot contentement van die van de religie is gere[e]dt ende sal haest in druck sijn.[16]

Wij verstaen dat van Naples ende Sicilië ten deele in galeoenen, ten deele in galijen passeren drieduisent man te voet ende duysent te paerd nae Spaigne.[17] De circumvallatie van 't leger van de hertoch van Anguien bij Thionville is hoogh tien voeten, breedt op 't hoogste vier, op 't laegst twaelf voeten; dat twee forten daerin sijn gevoeght ende een derde gemaeckt werdt. Van Mets sijn derrewaerts gesonden tien stucken geschuts met veel buspoeder ende koegels, oock schepen om eenige bruggen te maecken.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 4 July 1643.

10 Venetië, groothertog Ferdinando II de' Medici en Francesco I d'Este, hertog van Modena, hadden de redenen van hun bondgenootschappelijke optreden tegen paus Urbanus VIII en de overige leden van de familie Barberini op 26 mei 1643 in de openbaarheid gebracht.

11 Villefranche, het centrum van de volksopstand in de Rouergue (dep. Aveyron). Het zou nog meer dan een maand duren voordat de stad weer onder controle was gebracht (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 203-207).

12 Het Parlement van Toulouse had met een arrest ten nadele van de buitengewone belastinggaarders grote onrust gezaaid in de Haut-Languedoc (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 589).

13 Maarschalk Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry, was op de 19de januari 1643 uit de Bastille ontslagen; vgl. *Mémoires du sieur de Pontis* II, p. 360-363.

14 De brieven van keizer Ferdinand III en keizerin Maria Anna, dd. 1 juni 1643, waren toevertrouwd aan een koerier die in nog geen drie weken tijds de afstand Wenen-Parijs had overbrugd; vgl. no. 6283.

15 De Spaanse gevolmachtigde Antoine Brun (1599-1654); zie Grotius' nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna (no. 6298). Deze diplomaat, die tot voor kort de koning van Spanje vertegenwoordigde op de Frankforter ‘Deputationstag’, werd op 5 juli 1643 voorzien van de benodigde instructies voor zijn reis naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221).

16 De ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ werd op de 8ste juli aan de openbaarheid prijsgegeven.

17 De *Gazette 1643*, no. 85, dd. 4 juli 1643, opent met dit nieuws uit Napels.

6298. 1643 juli 4. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Venit ad me his diebus comes Briennae, dictus antehac Lomeniacus et Villauclercius,[2]

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 148; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 305 no. 487. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 78. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6299).

2 Henri-Auguste de Loménie, heer van La Ville-aux-Clercs, graaf van Brienne, de nieuwe staatssecretaris van buitenlandse zaken.

qui nunc locum domini Chavigniaci et rerum externarum curam obtinet. Dixit mihi legatum ab Hispania, Butam, ni fallor, nomine,[3] cardinalis Borgiae[4] familiarem et valentem ingenio, iter Monasterium versus cepisse per Galliam et venisse Aurelianum. Dubitare reginam regentem an ei transitum alia monstrare deberet, an vero eum, ut expetit, admittere ad peragenda officia luctus et solatii, inter adeo propinquos etiam in bellis mediis peracta saepe. Causam dubitandi apud reginam regentem esse, non quod ipsa non sciret discernere quid regno, quid sanguini debeatur, sed quod metueret ne ea res offenderet foederatos. Dixi ego non putare me Suedos offensum iri comitate adeo translatitia et ita nos existimare de bona fide reginae ut, si quid afferretur ad rem communem aliquo modo pertinens, eius aut reginam Suediae aut me, qui personam eius hic sustineo, factura sit participem. Caeterum Batavos esse homines multum suspicaces. Quid eorum causa faciendum minusque faciendum sit, reginam cum suo consilio optime iudicaturam. Me enim, qui satis in rebus Suedicis agendum reperiam, non miscere me Batavorum rebus, et antehac et nunc valde turbidis. Neque vero, si quis mihi locus honestus in illis partibus offeratur, accepturum me, ne quidem si permittat Suedia, quod tranquilliori vitae assuetus nolim me ingerere in tam procellosum mare. Addidi, si quis huc veniret legatus Hispaniae et ad me mitteret cum eis verbis quae ad regios legatos usurpari solent, me non abstiturum officio eum salutandi, ut moris est tum humanitatis causa, tum etiam ut scripta quaedam per Hispaniam latentia et ad Gothorum gloriam pertinentia impetrarem.[5] Laudavit haec Briennius. Caeterum putabat se a legato Batavorum,[6] ad quem a me ibat, auditurum non similia. Itaque dubito quid factura sit regina. Caeterum certum est, etiam si legatus alia transeat, si Galli velint ad arcanas pactiones venire, satis multos esse in hac aula qui tali officio fungi possint; praeterea sine legatis talia optime transigi per monachos, qui inobservati aliunde penetrare huc possunt et reginam clam adire in Valle Gratiae,[7] quo secessu illa pietatis et negotiorum causa saepe utitur.

3 De Spaanse gevolmachtigde ter vredesconferentie Antoine Brun (‘Buta’) wachtte in Orléans op toestemming om zijn reis naar Munster via Parijs te mogen voortzetten. De aanwezigheid van deze diplomaat van Bourgondische origine, naderhand Spaans ambassadeur in de Republiek (Schutte, *Repertorium* II, p. 581-583), bracht de Fransen in verlegenheid, omdat ze wisten dat koning Philips IV nog niet zo lang geleden zijn naam had genoemd als de meest geschikte kandidaat voor een ontmoeting met kardinaal Jules Mazarin (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 465, en *Doc. Boh.* VII, p. 27-28, no. 12).

4 Kardinaal Gaspar Borja y Velasco (1582-1645), in 1620 onderkoning van Napels en vervolgens Spaans ambassadeur te Rome, ontving in 1632 de waardigheid van aartsbisschop van Sevilla. Bij terugkeer in Madrid verwierf hij de positie van president van de Raad van Aragon (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 431-433, en *Diccionario de Historia de España* I, p.571-572).

5 Voor zijn uitgave van de *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum ab Hugone Grotio partim versa, partim in ordinem digesta* (*BG* no. 735) was Grotius op zoek naar een betrouwbaar handschrift van de ‘Beati Isidori archiepiscopi Hispalensis Gothorum, Vandalorum et Suevorum in Hispania chronicon’.

6 De Staatse ambassadeur Willem van Liere, heer van Oosterwijk, vond de route Orléans-Amiens een geschiktere weg voor de Spaanse gevolmachtigde; zie no. 6327.

7 Het Parijse hospitaal van Le Val-de-Grâce aan de linkeroever van de Seine. In 1621 had koningin Anna het ‘Petit Bourbon’ aangekocht voor de inrichting van een klooster voor de benedictinessen van de abdij van Val-Profond nabij Bièvres-le-Châtel. Tijdens de werkzaamheden reserveerde de koningin voor eigen gebruik enkele appartementen in het oude gebouw (R. Pillorget, *Nouvelle Histoire de Paris; Paris sous les premiers Bourbons*, p. 304-307).

Cancellarius Franciae adhuc incerto est in statu.[8] Cardinalis propinqui,[9] metuentes ne in tanta pecuniae penuria quam fecit cardinalis, ab ipsis exigantur octuaginta,

8 In het verleden had kanselier Pierre Séguier zich schuldig gemaakt aan een te groot vertrouwen in de politieke denkbeelden van Richelieu.

9 Een schatting uit 1644 wijst uit dat Richelieu zijn erven 22,4 miljoen ponden had nagelaten. Hiervan werd een bedrag van 1074000 ponden door koninklijke commissarissen

quos detinere putantur, milliones, pauper olim familia, prospexerunt locis quorum praefecturam habent, Blavettae, Brouagio, Oleroni, et maxime Portui Gratiae, quo rediens Fort-

Iescuierius,[10] qui reginae regenti addictus putabatur, ab arce exclusus est iussu Esguilloniae, quae Ponticurlaei liberos suae tutelae commissos eo misit dixitque reginae se non aliud habere pignus quo tuta sit. Idem autem cardinalis Riceliaci cognati et affines, repetundarum iudicium metuentes, metum iniiciunt reformatis, ut periculorum societate salutem sibi inveniant. Puto reginam edictorum veterum repetitione omnem reformatis illis demturam metum, quod sane fieri opus est, ut novare volentibus subtrahatur adeo potens paratumque fomentum. Et ad eam rem annitar quantum potero.

Castris ad Theodonisvillam circumiectum iam est vallum, cui firmando interiiciuntur, ut fieri solet, castella. Spes est bona. Quo iturus sit Guebrianus adhuc nescimus. Dux Carolus, si pecunia detur, promisit conscripturum se octo nova millia militum. Tenet se inter Nicrum et Rhenum.

Regina regens regem assuefacit, ut quotidie det pecunias pauperibus, diebus Dominicis multo plus. Sunt qui ei suadent[11] ut obtentu necessitatis rerum Galliae exemplum sequatur Henrici IV, qui regno suo consuluit[12] spretis foederibus, quae paulo ante cum Anglis Batavisque fecerat et solenni iureiurando firmaverat. Caeterum ut est animi valde generosi, minime credo eam parituram consiliis parum honestis, saepe nec tutis. Si rex Angliae velit serio se obstringere in foedus cum Gallia, primum ad tuenda regna, deinde ad restitutionem Palatinatus, non dubito quin futurum sit ut hic ratio reperiatur eum regem reponendi in eam potestatem qua usi sunt hactenus maiores eius. Davausius multum captat aulae Romanae gratias, quod ita publice expedire censeat,[13] an in spes suas, non dixerim. Reginae regentis valetudo per labores continuos et insuetos labefacta nonnihil revirescere incipit, Rex puer bene valet et sane vultu gestuque magnum regem promittit.

Francofurti ut maneat is qui est conventus, laborant caesariani et tributa maiora flagitant. Caeterum et civitates et principes nonnulli censent non permittendum totum pacis negotium imperatori, sed suos quoque legatos debere in partem venire eius curae. Conigsmarckii res audimus bene procedere. Mottam Odincurtium capta Mortana[14] ingredi in Valentiam[15] et denuo CCC francicae pecuniae millia ad eum mitti, tres autem milliones in Italiam. Veneti, Ethrusci, Parmenses, Mutinenses hic causae suae contra Barbarinos iusta demonstrant, dicuntur autem de pontificio milite multis in pugnationibus caesi ferme mille.

Inter diversa consilia ad faciendam pecuniam qua bellum alatur, cum plebem novis oneribus premere videatur periculosum, quia et Tolosate parlamentum quaedam exigi

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 4 juli 1643 (no. 6298).

11 Voorstanders van een afzonderlijke vrede met Spanje waren vooral te vinden in de kring van Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse.

12 De vrede van Vervins, op 2 mei 1598 tussen Frankrijk en Spanje gesloten.

13 De Franse gevolmachtigde ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was zijn diplomatieke carrière in Italië begonnen, 1627-1632. Als onderhandelaar in de toen hoogst actuele kwestie van de Mantuaanse erfopvolging maakte hij op paus Urbanus VIII zo'n goede indruk dat deze besloot de Franse regering te bewegen om toe te stemmen in een permanente aanwezigheid van de jonge diplomaat in Rome (*DBF* IV, kol. 832-837). Uit die tijd stamt het tot 1730 in het familiearchief De Mesmes berustende handschrift 'Négociations à Rome en 1632 in fol.'; vgl. Zedler, *Univ.-Lex.* XX, kol. 1096-1098, en *Bibliothèque Nationale, Catalogue des manuscrits de la collection Baluze*, Parijs 1921, p. 186-188.

14 In Grotius' brief aan Johan Oxenstierna: 'Maiaza'.

15 Het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, waagde een poging om Monzón (plaats ten noordwesten van Lérida) te ravitailleren. In afwachting van het aangekondigde grote offensief veroverden zijn onderbevelhebbers enkele forten en plaatsen aan de Ebro; vgl. *Gazette 1643*, no. 85, dd. 4 juli 1643, over de inname van de plaatsen 'Orta' en 'Maiazza' (Mayals ?).

vetuit et in Pictonum agro eis de causis motus orti sunt,[16] proponitur ut a publicanis qui rem fecerant, mutui sumantur milliones duodecim. Villaefrancae oppidi in Rouargis disiecta sunt moenia in poenam seditionis. Tolosates senatores huc vocati. Dux Ingolismensis ad Guisiam finibus praesidet.[17] Ab urbibus quibusdam, quae eximias supra alias immunitates habent, ad earum confirmationem obtinendam ducenta millia scutatorum exiguntur.[18] Vitriacus mareschallus triginta centuriarum cohortem scribit, quae a regina nomen habebit. Tributum ex censu et ad hospitia militum abrogata sunt mulcendae plebi. Torquis aureus datus est cursori aulico imperatoris.

Haec ut scripseram, venit ad me Baliolus, aerarii praefectus. Is multa locutus de reginae regentis erga reginam Suediae affectu dixit mihi rectius voluisse reginam non admittere in hanc urbem illum ab Hispania legatum.[19] Decretum autem regis et reginae ad servanda edicta de religione iam scriptum esse.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XX[I]V Iunii/IV Iulii 1643.

A Neapoli et Sicilia navibus partim longis, partim galeonibus vectantur in Hispaniam III peditum millia, equi mille. Hiberni complures in Angliam transeunt, ut regi militent. Motta Odincurtius habere dicitur XV millia peditum, tria equitum. Rex Angliae apud Abindonum[20] habere dicitur militum millia XVII, apud Somersetum XIV millia, et delectus facere in Cornvalia. Parlamentariorum non tantae esse putantur copiae. Vallum quo castra ducis Anguiani ad Theodonisvillam cinguntur, altum est pedes X, patens in summitate pedes IV, in imo XII. Sunt obsidentes ad XV millia equitum simul peditumque. A Meti in ea castra venere decem machinae, globorum et igniarii pulveris bona copia, naves ad pontem faciendum, aliqui praeterea pedites equitesque. Duo castella vallo addita, fabricatur tertium. Dicunt mihi qui hic aerario praesunt,[21] magnam quidem hic esse pecuniae penuriam, sed in Hispania maiorem.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Grotii consilium comiti Briennae datum de admittendo in urbem legato Hispanico. Batavorum turbida ingenia vituperat et se ab eorum rebus abhorrere fatetur. Regis Ludovici XIV encomium. Hispanici, Anglici et Italici belli vicissitudines.

16 Over de onrust in de provincies, zie *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 519-521 en p. 590, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 204-220.

17 Charles de Valois, hertog van Angoulême, hield Spaanse en Luxemburgse troepen op een afstand van het leger dat onder bevel van de hertog van Enghien voortging met de belegering van Thionville.

18 De ‘bonnes villes’ moesten bij elke regeringswisseling hun privileges laten bevestigen (B. Chevalier, *Les bonnes villes de France*, Parijs 1982, p. 7-17).

19 De nieuwe staatssecretaris (surintendant) van financiën Nicolas de Bailleul sprak Grotius aan over het voornemen van zijn regering om de Spaanse gevolmachtigde Antoine Brun de toegang tot Parijs alsnog te ontzeggen.

20 Abingdon, ten zuiden van Oxford. Hier verenigde het leger van koning Karel I zich met de koningsgezinde eenheden van sir Ralph Hopton en William Seymour, markies van Hertford (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 289).

21 De ‘surintendanten’ Nicolas de Bailleul en Claude de Mesmes, graaf van Avaux.

6299. 1643 juli 4. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 5. Eigenh. ondertek. Adres

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 25 Iun. 1643.
En in dorso: Praesent. Soltwedell, den 17. Iulii 1643.

6300. 1643 juli 4. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La reine-regente procede[2] de coeur ouvert avecq les alliez et mesme a voulu avoir nos advis si elle lairroit venir icy un ambassadeur d'Espagne, qui est venu jusqu'à Orleans. Monsieur Fortescuier, lieutenant de Pont-Curlai,[3] qui est soubs la tutele de madame d'Esguillon à Havre, ayant esté renvoyé d'icy par la reine, n'a pas esté receu dans la citadelle. Et il semble bien qu'il y a semblables changements à Brouage, Blavet et Oleron. Tous les parents du feu cardinal apprehendent qu'on ne veuille reprendre sur eux le vuide qu'on trouve dans les finances, et croit-on que ce sont eux qui ont semé par Paris le bruict des desseings entre ceux de la religion, lesquels nous esperons voir bientost esteincts par la publication d'une declaration confirmatoire des edicts.

La ligne de circonvallation est faite devant Thionville et sera renforcée des forts et redoubtes. On ne sçait pas encore bien où va le marescal de Guebrian. Le duc Charles a promis de lever huict mille hommes nouveaux, moyennant qu'on luy donne de l'argent.

La reine-regente accoustume le roy à donner de grandes aumosnes tous les jours et des plus grandes les Dimanches, proteste de ne se vouloir aucunement departir des alliances et de vouloir restablir l'autorité du roy d'Angleterre, si sa Majesté veut faire ligue avec la France defensive contre tous et offensive pour le recouvrement du Palatinat. Le roy de France se porte bien et la reine-regente mieux, ayant esté un peu affoiblie par le soing et travail non accoustumé.

Les imperialistes travaillent à faire continuer l'assemblée de Francfort et y trouver de l'argent, mais les villes et quelques princes entendent de vouloir envoyer à Munster et à Osnabrug et avoir part en un affaire de si grande importance. Les affaires de Coningsmarck vont fort bien en tant que nous apprenons icy. La Motte-Odincourt ayant pris Majaza[4] va dans le royaume de Valence et attend de nouveau trois cents mille livres. Trois millions vont en Italie. Venise, le grand-duc, les ducs de Parme et de Modene font sonner leurs raisons contre le pape, lequel, dit-on, a perdu en diverses rencontres près de mille hommes.

Plusieurs moyens pour entretenir la guerre trouvants de l'opposition en diverses endroicts, il semble qu'on veut venir à un emprunt sur les partisans et par ce moyen trouver douze millions. Villefranche en Rouargie est demantelé à cause de seditions. Ceux du parlement de Toulouze sont adjournez à cause d'un arrest contre les tailles. Le duc d'Angoulesme est près de Guise et guarde la frontiere. Des villes plus privilegiéez que les autres on pretend de tirer 200 mille escus pour la confirmation de leurs privileges. Le marescal de Vitry leve un regiment de trente compagnies, qui aura son nom de la reine. On a soulagé le peuple faisant cesser la taxe des

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 115.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 4 juli 1643 (nos. 6297-6299).
3 Gedoeld wordt op Armand-Jean de Vignerot du Plessis, hertog van Richelieu, zoon van François, markies van Pont-de-Courlay; vgl. no. 6024.
4 Vermoedelijk Mayals ten noorden van de Ebro.

aisez, l'emprunt cy-devant practiqué et ce qu'on appelle la subsistance. Le courier de l'empereur a eu une chaisne d'or.

Je viens de voir monsieur le surintendant Bailleul, que j'ay instruit de vos qualitez interieures et exterieures, dont il se resjouit grandement.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble [serviteur].

4 Iulii 1643.

Nous apprenons que de Naples et de Sicile passent trois mille gens à pied et mille chevaux en partie dans de galeres, en partie dans de galions vers l'Espagne. Que plusieurs Irlandois passent la mer pour servir le roy d'Angleterre, lequel a comme on dit près d'Abington 17 mille hommes, 14 mille aux quartiers de Sommerset, et qu'il fait de levées aux pays de Galles; que les trouppes du parlement sont moindres. La ligne de circonvallation devant Thionville est haute dix pieds, large au sommet quatre, au bas douze pieds, guarnie de deux forts; on travaille au troisiesme. De Mets sont arrivez à ce camp dix pieces d'artillerie, quantité de poudre et de boulets et de bateaux pour faire un pont.

Bovenaan de copie staat: Monsr. Vicquefort.

6301. 1643 juli [4]. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et doctissime,

Ad domini Emporagrii literas rescripsi[2] measque misi ad dominum Spiringium;[3] spero recte ad ipsius manus pervenerint. Non parvi facio quod et reverendus dominus Emporagrius et Claritas vestra mei memoriam in benevolenti animo servatis. Ego si quid vicissim facere possim quo pro tam benigno affectu animum gratum ostendam ...

Hic omnia bene procedunt.[4] Theodonisvilla obsidetur. Et regina regens et veteres novique negotiorum maximorum ministri nos certos faciunt staturos se foederibus nec facturos quicquam seorsim eorum quae ad pacem pertinent. Domini Davausius et Chavigniacus se itineri parant.

Deus aliquando clementi vultu respiciat orbem christianum. Idem, vir clarissime ac doctissime, Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 8. Eigenh. oorspr. De brief zal verzonden zijn met de post van 4 juli; zie no. 6318. Antw. op no. 6275, beantw. d. no. 6318.

2 Het antwoord van Grotius op een brief van Erik Gabrielsson Emporagrius dd. 14 juni 1643; zie no. 6290.

3 Grotius' vroegere secretaris Pieter Pels verzorgde in Den Haag de correspondentie van de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona; vgl. no. 5799 (dl. XIII).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 27 juni en 4 juli 1643.

Calendis [*sic*] Iulii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - Cal. Iulii.

6302. 1643 juli 6. Aan J.A. Salvius.[1]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 714 no. 1600. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd.,

Illustrissime domine,

Est dictum Ovidii in ore etiam indoctorum:

Tollere nodosam nescit medicina podagram.[2]
Attamen cum in spe quamvis tenui nihil non tentandum sit quo fortibus animis contingat et corpus validum magnisque par laboribus, praeterea vero Suedi omnes optare et, si fieri posset, procurare debemus valetudinem inconcussam viro fortissimo domino Leonardo Torstensonio, cuius summis virtutibus stat et res et gloria Suedicae gentis, unguentum[3] per quale valetudinem a malo articulorum restitutam scio et duci Aurelianensi, patruo regis, et tribunis mihi notis, mittendum et censui, rogandamque Excellentiam vestram adiutrix mihi esse velit quo id recte ad manus viri meritis maximi perveniat. Deus et hanc rem et omnes regno Suedico inservientium labores ac consilia, nominatim vero Excellentiam vestram semper et ubique prosperet.

Sum eroque, illustrissime domine,

Excellentiae vestrae ad servire paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 6 Iulii novi Cal[endarii] 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

Bovenaan de copie te Den Haag: Ill. d. Salvio.

6303. 1643 juli 6. Aan L. Torstensson.[1]

Illustrissime domine,

Omisi hactenus scribere Excellentiae vestrae, quod et literas e tam longinquo curandi vias certas non haberem et scirem ab aliis diligenter significari ea quae variis in mundi partibus geruntur.[2] Caeterum virtutes heroicae et summa Excellentiae vestrae merita apud regem Galliae nunc defunctum et apud reginam nunc regentem et apud eos omnes quorum hic valet authoritas qua debui fide praedicare non omisi, ac pariter cum illustribus Suedis qui hic sunt Deum precari ut pergat fortibus prudentibusque consiliis eius felices dare successus, Excellentiae vestrae firmam valetudinem, quam interdum tentari articulorum doloribus tristis sane intelligo.[3] Non ignoro ad id malum multa a multis tradi remedia quibus raro adest is qui speratur

2 Ovidius, *Ex Ponto* 1,3,23.

3 Grotius schonk de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson een kleine hoeveelheid van de zalf die Gaston van Orléans - weliswaar voor korte duur - van zijn podagra had verlost; zie no. 6303.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 714. no. 1599. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 119, met de dagtekening: 'XXVII Iunii/VI Iulii 1643'. Lennart Torstensson (1603-1651) bekwaamde zich in de krijgskunde onder de Zweedse bevelhebbers Gustav Karlsson Horn en Johan Gustavsson Banér. In het najaar van 1641 ontving hij het opperbevel over het Zweedse leger in Duitsland. Zijn eerste jaar als legerleider sloot hij succesvol af met een grote overwinning op de keizerlijken bij Breitenfeld (2 november 1642) (*BLS* XVII, p. 262-264).

2 De Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius, en de gevolmachtigde Johan Oxenstierna voorzagen de opperbevelhebber van het laatste nieuws.

3 Veldmaarschalk Lennart Torstensson leed aan zware jichtaanvallen. Dit voorjaar had hij al meer dan eens het verzoek ingediend om vervangen te mogen worden; vgl. nos. 6194 en 6214.

eventus. Attamen cum unguento quodam constet mihi ex eo malo persanatum regis patruum ducem Aurelianensem[4] et alios nonnullos, de eo unguento aliquantum mittendum mihi censui, simulque orandum Deum ut salutare faciat

4 In mei verplaatste de oom van koning Lodewijk XIV zich nog in een draagstoel (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 46). Zijn herstel was echter van korte duur (*o.c.*, p. 89).

hoc medicamen precesque omnium et Suedorum et Suedos amantium pro sanitate Excellentiae vestrae propitius exaudiat.

Sum vero, eroque semper, illustrissime domine,

Excellentiae vestrae ad servitia paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 6 Iulii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Leonardo Torstensonio.

Bovenaan de copie te Den Haag: Ill. d. Torstensonio.

6304. 1643 juli 6. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et fautor colendissime,

Literae Excellentiae vestrae, mihi semper votis ardentissimis exoptatae, quae 27 Iunii datae sunt, plurimum exhilararunt, quod et favorem mei incredibilem et aulae Parisiensis mutationem patriae pacique non nocere nuntiant. Velit Deus ut hoc gaudium feliciter perennet.

Tabellarius Hamburgensis nullas mihi hodie attulit literas, unde certo confido illustrissimum Salvium excellentissimo domino Johanni Oxenstierna[e] se adiunxisse, qui Volgasto recta Osnabrugam tendit.[2]

Clarissimus Emporagrius Excellentiae vestrae humillime se commendat[3] et hoc fere momento se itineri terrestri committit, ut si fieri possit legatos nostros in transcursu salutet.

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni devotus commendo, futurus dum vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obligatissimus servitor,

H. Appelboom.

Amstelodami, 6 Iulii 1643.

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 110^{r}-111^{v}. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6288, beantw. d. no. 6326.

2 Johan Oxenstierna was op 20 juni (nieuwe stijl) uit Wolgast vertrokken. Na een week verblijf te Wismar reisde hij over Lauenburg door naar Hamburg waar hem een ontvangst ten huize van Johan Adler Salvius werd aangeboden (4/14 juli). Op 8/18 juli nam hij afscheid van zijn collega, maar die scheiding was van korte duur want zij zagen elkaar op 23 augustus/2 september in Minden weer terug (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIX). Zie ook nos. 6308, 6329 en 6338.

3 De Zweedse theoloog Erik Gabrielsson Emporagrius. De brief die Grotius op 28 juni aan hem had geschreven (no. 6290) was nog niet op zijn Leidse adres bezorgd.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Iulii 1643.
En in dorso: 6 Iulii 1643 Appelboom.

6305. 1643 juli 6. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,
Intellecto e sermonibus Reygersbergii et vestris ad eum litteris vos non intercedere quominus filii Petri nomine Santeni filia ipsi in matrimonium a me postularetur, ego eius

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 365. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6282, beantw. d. no. 6321.

continuo rogatu, communicatis cum senatore consiliis, secundo huius mensis adii Santenum eique nulla vestri mentione, filii tantum nomine exposui mores Carlotae ipsi tantum placere ut propiore vinculo cum ipsa uniri desideret, satis iam fuisse temporis ut ex conversatione ibi habita filii spectare[n]tur ingenium et indoles; de aliis quae in tali negotio afferri solent me, utpote inter notos et amicos, nihil praedicare, itaque petere me ipsi hoc matrimonium.[2] Respondit, gratiis prius actis, mirari se quod Petrus me ea de causa ad se mittere voluerit, quippe cui ante aliquot tempus ipse cum uxore[3] indicaverint non placere sibi nimis frequentem Petri conversationem, atque ita rogaverint ut ab ea abstineret, interdicturi etiam nisi amicus fuisset; exinde ipsum quidem minuisse frequentiam; et satis alias placere ingenium, caeterum in tanta rerum omnium caritate, ubi et heredibus de necessariis sit prospiciendum, non sibi e re sua et filiae videri id matrimonium cum filio, cui deessent ea quae ad familiam commode sustentandam requiruntur. Regessi ego et nos optasse ut antequam de matrimonio ageretur filius tuus in aliqua dignitate aut munere fuisset constitutus, eaque de causa me nuper Amstelodami[4] fuisse et cum amicis ea de re egisse et ab iis hoc accepisse responsum, nihil nunc quidem vacare, sed ubi quid vacaverit rationem eius habitum iri, atque ita futurum ut cum iis quae a vobis impetrare posset, onera matrimonii valeant sustineri, rogare itaque me ut de tota re amplius velit deliberare. Respondit ille se cum uxore acturum, et dixi ego me aliquando reversurum, sed tempus certum non constitui. Tunc ille vino afferri iusso saluti vestrae propinavit, hinc ad alios sermones digressi vix semihorula exacta discessimus.

Ego in hoc colloquio non expressi quid filius nunc temporis a vobis sit habiturus annuatim, quia id ipsi minus placiturum credebam si tantum pecunia annua, sine certa sorte quae liberis procreandis cedere debeat, pramittatur. Ipse vero satis ostendit minus sibi probari quod de domicilio Amstelodami constituendo dixeram; dicebat enim se liberorum esse amantissimum, ideoque et filiam minorem Gravio[5] elocasse, ut eam prope se haberet.

Haec est propositionis a me factae narratio, in qua valde cavi ne limites mandati excederem. Nunc quid amplius hac de re fieri velis indica; tum etiam si forte filius indicet Santenum consentire, quantum donationis propter nuptias nomine offerre possim, et an vestro nomine pacta antenuptialia conficere possimus, et quid concionatoribus de consensu vestro in hoc matrimonium respondere queamus.

2 De huwelijksplannen van Pieter de Groot; zie Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch van [2 mei 1643] (no. 6197). Lang had de jongeman op de ouderlijke zegen moeten wachten, maar toen de toestemming eindelijk werd gegeven begonnen de ouders van Pieters begeerde Charlotte van Santen bezwaren tegen de verloving te maken (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 249-250, en M. van Leeuwen, *Het Leven van Pieter de Groot*, p. 54-59). De onderhandelingen eindigden in een groot drama: Charlotte overleed op 24 september 1644 (begraven te Delft op 27 september 1644). Haar nagedachtenis werd in twee gedichten van de hand van de Haagse hofsecretaris Constantijn Huygens geëerd: ‘Op het graf van joffrouw Charlotte van Santen, gestorven te Delft, den 24 september 1644’ en ‘Op een schoon vrouwenbeeld, in glas gesneden, door de konstighe hand van wijlen joffrouw Charlotte van Santen’ (*Dichtw. C. Huygens* IV, p. 2-3 en p. 21).

3 De ouders van de bruid waren Frans Willemsz. van Santen, schout van Delft, 1629-1675, en Walburgh van Trello († 1680); zie *Briefw. C. Huygens* I, p. 45, en Delft, GA, DTB, Inv. nos. 39 en 43.

4 In zijn ‘Amsterdamse’ brief van 1 juni (no. 6242) berichtte Willem de Groot dat Pieter de hoop op het vinden van een passende werkkring nog niet had opgegeven.

5 Françoise van Santen († 1685) trouwde op 27 april 1642 met Aelbregt van der Graeff. De uit Den Haag teruggeroepen echtgenoot werd later burgemeester van Delft (Delft, GA, DTB, Inv. nos. 44 en 70).

Abiit ad vos praeterita septimana Adrianus Vergoesius, iunior Guilielmi frater,[6] qui etiam a me commendari tibi voluit. Aderit et ei cognatus noster Tuningius, parentum

6 Adriaen (1619-1686), jongste zoon van de Haagse advocaat mr. Adriaen van der Goes († 1632), broer van Willem van der Goes (no. 6292), trok voor zijn promotie tot doctor iuris naar Frankrijk (*NNBW* VIII, kol. 616-617).

suorum et amicitiae nomine satis commendatus.[7] Offeret tibi Vergoesius sex Lucani exemplaria, item Anthoboliam tuam minore forma excusam, et libellos duos de rebus Anglicis.[8] Plura ipsi neque festinatio neque ratio itineris tradere sinebat.

Pro novis quae de rebus Gallicis scribis gratias habeo, imprimis de affectu erga foederatos reginae, deque eo quod Espernonius obtinuit porroque obtenturus est Elbovius.[9] In nostro statu rebus ut nunc sunt constitutis nihil tale sperari potest.[10]

Historia Albigensium ubi prodierit[11] rogo ad nos transvolet; erit eius cognitio et utilis et iucunda. Cum praetore Grotenhusio vel coram, vel per amicum agam de libro Victoriae.[12]

Princeps Arausionensis nihil ad Hulstam promovit.[13] Putant quidam eum imminere propugnaculo quod aquis Gandavensibus impositum est. Certe prope Philippinam suos exposuit, relictis prope Hulstam denis e centuriis singulis, - sunt autem eae numero centum quinquaginta - cum lembis scaphisque minoribus.

Postquam haec scripsi, intelligo Adrianum Vergoesium adversis ventis hic retineri cum sociis, itaque te ea quae misi serius accepturum. Hodie mihi senator Reygersbergius tradi iussit catalogum iam diu a te missum bibliothecae Cordesianae, pro quo maximas tibi habeo gratias.[14] Interim rogo ut libelli de Cive memineris; propediem enim adibo Johnsonium, quem absque spe mittendi eius libri adire vix audeo.[15]

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

7 Gerard Tuning (ca. 1621-ca. 1688), zoon van Jan Tuning, stadhouder van de Naaldwijkse lenen van Frederik Hendrik, 1613-1625, en de Delftse brouwersdochter Catharina Brand. Ook hij maakte een studiereis naar Frankrijk (Orléans, Arch. Dép. du Loiret, D 219). Na het behalen van een graad in de rechten werd hij advocaat en vervolgens raadsheer in de Raad van Brabant (A. van der Marel, in *De Navorscher* 94 (1953-54), p. 55-59 en p. 65-76).

8 In het pakket bevonden zich enkele presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) en ook de Blaeu-herdruk van de *Florum sparsio* (*BG* no. 792). De twee 'libelli' zijn waarschijnlijk pamfletten geschreven in de geest van 'Den Britannischen Blixem' en 'Den Brittannischen Donderslach'; vgl. no. 6182, en *Aitzema*(f^{o}) II, p. 878-879.

9 Het Parlement van Parijs onderzocht de stukken die in de jaren dertig waren gebruikt in de processen tegen Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, en Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf.

10 De processen die Cornelia de Groot en Adriaen Hogerbeets voor het Hof van Holland hadden aangespannen; zie no. 6306.

11 De *Historia Albigensium* in deel V van de bronnenpublicatie *Historiae Francorum Scriptores* van André en François Du Chesne (Parijs 1636-1649).

12 Dr. Jan ten Grootenhuys Jansz. had in een ver verleden zijn exemplaar van de 'relectiones' van Francisco de Victoria aan Grotius afgestaan. De vraag was of hij na zoveel jaren nog teruggave verlangde.

13 Frederik Hendrik kwam bij aankomst in Zeeuws-Vlaanderen (25 juni) tot de ontdekking dat gouverneur don Francisco de Melo en zijn onderbevelhebber Andrea Cantelmo het garnizoen van Hulst op oorlogssterkte hadden gebracht (*Briefw. C. Huygens* III, p. 399-400).

14 De Parijse bibliofiel Jean de Cordes was eind juli 1642 overleden. Met het oog op de belangstelling van Richelieu voor diens bibliotheek was onder toezicht van Gabriel Naudé een *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum* opgesteld; vgl. nos. 5918 en 5954 (dl. XIII).

15 Hobbes' *Elementorum philosophiae sectio tertia: de cive*, Parijs 1642. Willem de Groot was door de in Den Haag woonachtige Engelse predikant Samson Johnson opmerkzaam gemaakt op het bestaan van dit boek. Beiden zouden dit werk graag in hun bezit willen hebben; zie no. 6153.

Raptim. Hagae, VI Iulii 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Iulii.

6306. 1643 juli 6. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De voorgaende weecke ben ick absent geweest, warom uEd. acht dagen later sal weten het eenyge dat ick doen soude hebben connen schrijven:[2] 't arrive[me]nt van thien scepen uyt Brasyl ende Guinea met een schoon retour van gout[3] ende suyckeren. Acht worden vannieuws uyt die quartieren verwacht, maer off graeff Maurits[4] daermede commen sal, twijfelt men seer omdat sijne directie toont hij niet garen vandaer en scheyt. Vijff provintiën ofte capitaniën met distincte brieven onder haer segelen versoucken sijne Excellenties continuatie, oordeelende de seeckerheyt van dien staet daerin te bestaen, ende daertoe is oock den grave bij de inwoonderen ende soldadesque versocht, die hem excuserende op het retranchement van sijn onderhout ende tafel, dat in plaetse van 90000 gulden was gereduceert op twaelff off daerontrent, ende de politycke raden swaricheyt maeckende de ordre van de Compangie te buyten te gaen, hebben de ingesetenen een taxt op uyt- ende incommende waren geordonneert, hoger als den grave selffs verstaet te willen trecken. Die tijdyngen crijcht de Compangie in plaetse van den grave selffs ende daerbeneffens brieven aen de Staten-Generael vol clachten over de bewinthebberen. Off nu de expressen last van de Staten-Generael, die den grave sedert sal hebben ontfangen, de wedercomste sal doen resolveren, off dat sijn Excellentie sal verbeyden wat operatie dat sijn leste schrijven ende dat van de provintiën ende raden sal hebben gedaen, is onseecker. Ondertusschen sijn dat proceduyren van bedencken, die den staet van Indiën noch de actiën niet beter en maecken dan mogelijck waer goet te sijn.

Den viant met vierduysent man te voet, dertych compangiën paerden onder het commando van Cantelmo,[5] gesterkt met achtduysent boeren, sijnde geretrancheert achter Hulst, heeft sijn Hoocheyt, naerdat hij de stat selffs onder de schoot van een musqueet hadde besichtycht, sijn dessein gequiteert ende is met het leger naer Philippine gegaen, vanwaer Vrijdach voorleden de marche namp naer Assené,[6] den wech naer de Lije, die difficulteyt sal hebben te passeren ende darom niet veel goets uyt Vlaenderen connen hopen.

De Staten van Vrieslant vergaderen nu ende sullen op de propositie van de instructie resolveren, die sij naer mijn gevoelen niet sullen goetvinden te helpen

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.*, p. 732 no. 289. Antw. op nos. 6269, 6270 en twee ontbrekende brieven dd. 27 juni 1643 (vgl. nos. 6283 en 6284).

2 Reigersberchs brieven over het tijdvak 12 januari-22 juni 1643 ontbreken.

3 Het goud werd aangevoerd uit de vestigingen van de Westindische Compagnie in de bocht van Guinea; zie H. Terpstra, 'Nederlands gouden tijd aan de Goudkust' in *TvG* 73 (1960), p. 340-362.

4 Johan Maurits (1604-1679), graaf van Nassau-Siegen, gouverneur van Brazilië van 1636 tot juli 1644. In het voorjaar van 1642 gaven de 'Heeren Negentien' de graaf te verstaan dat hij de financiële belangen van de Compagnie beter zou dienen wanneer hij van zijn waardigheid afstand deed. Indirect beantwoordde Johan Maurits dit bericht in een verontwaardigd schrijven aan de Staten-Generaal van 24 september 1642. Hoewel de Statenleden de zuinige visie van de bewindhebbers niet volledig deelden, gaven zij op 9 mei 1643 toch toe aan hun bestuurlijke verlangens (C.R. Boxer, *The Dutch in Brazil*, p. 156 en p. 261-264).

5 Andrea Cantelmo (ca. 1598-1645), een Italiaans militair die in 1631 was toegetreden tot het Spaanse leger in de Zuidelijke Nederlanden (*DBI* XVIII, p. 257-259), had op tijd versterkingen aangebracht in de omgeving van het fort St. Anna in de polder van Namen (Zeeuws-Vlaanderen) (*Briefw. C. Huygens* III, p. 395-401).

6 Frederik Hendrik gaf op 2 juli het sein tot ontscheping. De volgende dag maakte de voorhoede van het Staatse leger zich in de haven van Philippine gereed voor de mars naar het legerkamp in Assenede.

maecken.[7] Het vertreck van de heer Joachimi naer Engelant wort nu gepasseert ende prepareert hem

7 Ondanks ernstige vermaningen van stadhouder Willem Frederik gingen de Staten van Friesland accoord met het voorstel van de Staten van Holland en Zeeland om de gede-

daertoe.[8] De commende weecke sullen hier verschijnen gedeputeerde uyt alle de provintiën om de instructie voor de gedeputeerde die naer Munster gaen te arresteren.[9]

Om de proceduyren van het parlament van Paris te volgen[10] sijn de saecken hier niet gebaeckent. Als de coningen jonck sijn, wort geredresseert hetgene door autoriteyt van de ouwe is verloren. Die hier meest vermogen sijn deselffde ende darom haer maximes niet verandert.[11]

Desen 6 July 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sweden.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Iulii.

En in dorso: 6 Iulii 1643 N. Reigersberg.

6307. 1643 juli 7. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

Ayant receu la vostre du 18 de Iunii je vous remercie avec autant que je puis d'affection des adviz que [vous] me donnez.

La regence va fort bien icy. Et Thionville est assiegé tellement que la ligne de la circonvallation et deux forts y sont achevez. On bat la ville avecq vingt et quatre canons.

Monsieur d'Avaux et Chavigny partiront d'icy[2] pour aller au lieu de la conference sur la fin de ce mois.[3] Un ambassadeur d'Espagne est passé par la France pour se rendre audit lieu de la conference et estant venu jusques à Orleans avoit desiré de pouvoir venir à Paris pour faire la condoleance à la reine-regente, ce que la reine n'a trouvé bon, mais l'a fait prendre un autre chemin. On croit que le duc Charles

8 De Staten-Generaal wilden de stokoude Staatse ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, weer terug laten keren naar zijn Engelse standplaats; vgl. no. 6197.

9 Op 23 mei waren de Staten van Holland tot het besluit gekomen om Johan van Mathenes en dr. Adriaen Pauw deel te laten uitmaken van de Staatse delegatie ter vredesconferentie. Een definitieve beslissing zou vallen zodra de andere gewesten ook gereed waren gekomen met hun voordrachten (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 120-124).

10 Na terugkeer uit ballingschap drongen de hertogen van Epernon en Elbeuf bij het Parlement van Parijs aan op revisie van de vonnissen die in de jaren dertig tegen hen waren gewezen. Hun inmiddels ingewilligde verzoeken inspireerden Grotius tot de aanbeveling om in Den Haag eens te onderzoeken of die procedure ook toegepast kon worden in de processen die zijn dochter Cornelia en de zoon van zijn vroegere collega Rombout Hogerbeets voor het Hof van Holland hadden aangespannen; vgl. nos. 6282 en 6283.

11 Ervaring had geleerd dat de raadsheren van het Hof van Holland de neiging hadden om een afwachtende houding aan te nemen in zaken die op een of andere wijze verband hielden met de dramatische gebeurtenissen van de jaren 1618-1619.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 121. Antw. op no. 6265.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 4 juli 1643.

3 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, zou niet naar de vredesconferentie vertrekken. In september moest hij zijn plaats in de Franse delegatie afstaan aan Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.

traitte icy par l'intercession du duc d'Orleans.[4] Le prince d'Orange a escript à la reine-regente des lettres pressantes

4 Margaretha, de onlangs door het Franse hof erkende echtgenote van Gaston van Orléans, was een zuster van hertog Karel IV van Lotharingen.

pour faire rendre la possession libre de Sedan au duc de Bouillon.[5] Les trouppes hessiennes qui estoient avecq le comte de Guebrian à la fin ont obtenu la permission pour retourner vers leur gros.[6]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

7 Iulii 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6308. 1643 juli 7. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

In itinere meo versus Osnabrugam heri in hanc urbem Lauenburgensem veni,[2] animo ita maturandi reliquum meae profectionis ut ad dictam tractatui diem comparere possem. Verum praeter spem meam hic tantisper subsistere cogor, dum de aliorum quoque legatorum motu audiam.[3] Rogavi Magnificentiam vestram antehac[4] ut mihi de Gallicae legationis adornatione et comitatu pauca scriberet. Repeto idem adhuc speroque mihi praestitum iri quamprimum Magnificentia vestra certior eius rei erit.

Torstensonius Olmitzium[5] ivit cum exercitu, ut eam urbem obsidione liberaret. Ipse et exercitus nunc bene habent. Deus addat illi robur maius armetque dexteras militantium pro quiete honesta constituenda. Eius quoque ipsius caelesti favori Magnificentiam vestram commendo maneoque

Magnificentiae vestrae [ad amica officia paratus], s.m.

5 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, had zijn oom Frederik Hendrik benaderd met een verzoek om hem te steunen in zijn eis tot teruggave van het prinsdom Sedan. De prins bood spontaan zijn goede diensten aan en schreef een aanbevelingsbrief aan de regentesse; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 251.

6 Na lang aandringen kreeg landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel weer de beschikking over het contingent dat zij bij verdrag van 26 maart 1643 had afgestaan aan het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant (Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162 (1960), p. 72-74; *Episodes Guébriant*, p. 321 en p. 336).

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Behalve Grotius ontving ook Carl Marin een net-exemplaar. Aan zijn secretaris gaf Johan Oxenstierna de instructie om de ambassadeur aan te spreken met 'Magnificentia' en de Zweedse resident te Zürich met 'Dominatio'.

2 De Zweedse gevolmachtigde kwam - blijkens deze brief - op 26 juni/6 juli in Lauenburg aan. Ruim een week later bereikte hij Hamburg, waar hem een ontvangst ten huize van zijn collega Johan Adler Salvius werd aangeboden; vgl. no. 6338.

3 De diverse delegaties hadden op 1/11 juli in Osnabrück en Munster aanwezig moeten zijn (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVIII-XXIX).

4 Het verzoek bereikte Grotius in een schrijven van 6/16 april 1643 (no. 6173).

5 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had in de week van 21-27 juni het garnizoen van Olomouc van nieuwe voorraden voorzien (*Doc. Boh.* VII, p. 26 no. 8 en p. 28 no. 15).

Johannes Oxenstierna.

Lauenburgo, die 27 Iunii 1643.

In dorso: Lawenburg, die 27 Iunii anno 1643. Ad legatum dominum Hugonem Grotium. Mut[atis] mut[andis] ad residentem Carolum Marinum. J.O. Axelii.
Bovenaan de minuut: Mut[atis] mut[andis] ad resid[entem] Marinum: Nobilissime et amplissime domine.

6309. 1643 juli 8. Van de burgemeesters en de raad van Colmar.[1]

Hochedler, gestrenger, insonders grossgünstiger, hochgeehrter herr,

E. Excell. haben wir hiebevor geclagt, wie gahr wider vnsere privilegia sonderlich auch wider die kön. tractaten vnd erhaltene ordres, herr baron d'Oysonville vns zu beschweren vndersteht, in dem er vns ratione vnserer ausser vnseren bann gelegenen gühter denn jehnigen extraord. zehenden so er nuhn ettlich jahr hero in vnserer nachbahrschafft auffgehebt, gleich andern auch abzustatten zumuthen thut, inmassen er dann verschienen jahrs durch eine zwahr gantz general erhaltene ordre den frucht vnd wein zehenden bereits einziehen lassen, auch diss jahrs ebenmassige bestellung gethan. Nuhn haben wir zwahr seither vilfaltig solicitieret auch seither solche vertröstung erlangt, dz wir ahn willfahriger resolution vast nicht gezweiffelt. Es ist aber Ihr kön. Ma[jestä]t leydiger todtfahl vnd darseither in geheimen rath vorgangene veränderung darzwischen einkommen dardurch dz geschefft nicht wehnig retardieret worden, weyl wir aber eben jetzt vff gebene ahnleytt, ahn vnderschiedtliche vns vorgeschlagene ministros dz geschefft vmbständtlich vberschriben, vnd die hoffnung gefast da auch E. Excell. ein oder andern dienlichen ortts vns recommendieren würden, dz es die willfahrige resolution nicht wehnig facilitieren möchte, sonderlich da wir auch vom kön. Schwed. hoff die vertröstung, dz disses vns hochahngelegenen geschefts halb ein intercession ablauffen werde, so haben wir daher vrsach genohmen, E. Excell. nachmahlen zu importunieren vnd sie alles dienstlichen vleyss zupitten, das sie bey habender guter gelegenheit sich vnser wohlmeinendt ahnnehmen, vnd dienlicher ortten vns bester massen zu recommendieren sich belieben lassen wollen,[2] solche grossg[ün]st[ige] bezeügung seindt wir hienwider vff jede begebenheit dienstlichen zu beschulden erpietig vnd verpleiben in allerseits empfehlung zu göttlichen gnaden,

E. Excell. gantz dienstber[e]itwillige,
meister vndt rath dess kays. Reichs statt Collmar.

Datum den 28 Iunii/8 Iulii 1643.

6310. 1643 juli 9. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

1 Hs. Utrecht, RA, Arch. van Boetzelaer, no. 1058 (abusievelijk op naam van 'Bath Eillmer'). Oorspr. Het stadsbestuur van Colmar ging al geruime tijd gebukt onder de lasten van het garnizoen dat Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach, in de stad had gelegd; vgl. no. 5880 (dl. XIII).

2 Van het nieuwe bewind verlangden Straatsburg en Colmar de garantie dat de in de Elzas gelegerde Fransen in de toekomst beter zouden letten op de stedelijke autonomie (Reuss, *L'Alsace au dix-septième siècle* I, p. 100-104; *Der Dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 409-414, en *Lettres Mazarin* I, p. 286-287).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 295. Eigenh. oorspr.

Après la derniere escarmouche arrivée aupres de Cento[2] on nous mande advis de deux autres plus gagliardes, qui se sont faites sur le Modeno[i]s et le Boulonois entre les papalins et ceux de la ligue, dont les Venetiens ayans voulu attaquer Crevacoeur[3] près de Boulogne en furent repoussez avec quelque perte et de gens et du canon, et ceux de Modene sont encor aux mains avec les papalins, qui à ce qu'on escrit n'ont pas encor quitté le Modenois, quasi tout ruiné horsmis les places fortes. Mais on y va à cest'heur avec plus des forces pour les en desnicher tout à fait, cependant que le gran[d]-duc attaque

2 Bij Pieve di Cento had de vuurdoop plaatsgevonden van de troepen die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, in het conflict over het hertogdom van Castro legen de paus in het veld hadden gebracht; vgl. no. 6294.

3 Crevalcore, plaats ten westen van Cento.

le duché d'Urbin, y ayant desja pris Castiglion del Lago et comme quelques-uns veulent mesme la ville appellée La Pieve.[4] Les ministres d'Espagne à la resqueste du pape[5] s'interposent vers le duc pour quelque accommodement et promettent la restitution de Castro, mais il n'y veut pas entendre sans le consentement des alliés conforme leur derniere convention; aussy ne s'y fient-ils plus, ayans esté par cy-devant trompez et voyans que le pape ne fait qu'armer et implorer l'assistance tant du vice-roy de Naples, qui en vertu du fief de l'esglise luy doit fournir 8 mille hommes, que de ceux de Genes et d'autres feudataires du Siege de Rome.

Nous verrons ce qu'en sera et vers où prendra sa route monsieur Guebrian, qui se tient aupres de Schafusen avec 15 mille hommes,[6] ausquels on fournit d'icy et d'autres lieux protestans quantité des vivres, ce qui nous cause des gran[des] incommodités et met en une nouvelle alarme les cantons espagnolisez,[7] qui croyent qu'on veut attaquer à Costance et allumer par ce moyen la guerre en Suisse. Ils sont à cest'heur assemblés à Bade avec d'autres cantons, où il y a de grans debats entre eux et les protestans, et l'ambassadeur de France[8] y est aussy attendu. Les Austrichiens ne manquent pas de souffler au feu et se trouvent fort malcontens qu'on fournit des vivres à l'armée de France.

J'y joint ce peu que j'ay d'Italie[9] et pour fin vous supplie de me dire si l'argent de France a esté desja payé à la Suede et si monsieur Heuf me veut assister de quelque peu d'argent,[10] celuy que j'ay eu d'Hollande ayant esté attrappé par mes creanciers.[11]

Je demeure, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 29 de Juin 1643.

Il y a quelque bruict icy que le prince de Condé[12] s'est retiré de la cour et qu'il y a à craindre quelque esmotion en France, dont je vous supplie de m'esclaircir un peu.

4 De Toscanen overmeesterden Città della Pieve. Op 29 juni gaf de hertog Della Cornia de strijd om Castiglione del Lago op (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 414-418).

5 De paus en de kardinalen Francesco en Antonio Barberini hadden aan Spaanse en Franse diplomaten laten doorschemeren dat zij onder bepaalde voorwaarden een vreedzame regeling wilden treffen in het conflict met de hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro (*Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 304, en *Lettres Mazarin* I, p. 216-221).

6 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had zich in Engen gevestigd.

7 Luzern bracht de verontrusting van de katholieke kantons ter sprake op de landdag die van 5 juli tot en met 1 augustus te Baden bijeen was geroepen (Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1279-1286).

8 De Franse ambassadeur Jacques Le Fèvre de Caumartin verliet zijn standplaats Solothurn met grote tegenzin. Eenmaal tot het besluit gekomen om toch naar Baden af te reizen nam hij de verdediging van de belangen van zijn land met kracht ter hand (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 36-41).

9 De bijlage ontbreekt.

10 De Parijse bankier Johan Hoeufft behartigde de Frans-Zweedse geldzaken.

11 Het geld dat de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had overgemaakt; vgl. no. 6279.

12 Henri II de Bourbon, prins van Condé, ergerde zich soms aan de arrogantie van Gaston van Orléans. Na een incident tijdens de zitting van de ‘Conseil d'Etat’ van 18 juni bleef de prins enkele dagen uit de buurt van de oom van koning Lodewijk XIV (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 69-72).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 22 Iulii.
En in dorso: 29 Iunii 1643 Marin.

6311. 1643 juli 11. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Velim nos perscriptum habere aliquid quo appareat reginam regentem velle stare foederibus.[2] Quanquam ipsa magnanima est, scio non deesse qui ei suadeant ut suis rebus consulat sine sociorum respectu. Et sunt in Gallia magni cavillatores.

Hamburgi civitas destituta defensoribus redemit se quanti minime potuit.[3] Sed regi Daniae saepe redit libido eos emulgendi. Observandae autem diligenter erunt eius regis et actiones et consilia, ne diu coacervata invidia in vim aliquam aut dolum erumpat. Literas feret Molanus, posthac residens futurus Hamburgi.[4] Legati Davausius et Chavigniacus parant se itineri ad mensis huius exitum.[5]

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram servet ac prosperet,

Excellentiae vestrae semper servire paratissimus,

H. Grotius.

1/11 Iulii 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

Bovenaan de copie te Den Haag: Ill. domino Salvio.

6312. 1643 juli 11. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 714 no. 1601. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 127.

2 Kardinaal Jules Mazarin had de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 zonder de tussenkomst van de Zweedse ambassadeur naar Stockholm verstuurd; zie no. 6350.

3 Na betaling van een genoegdoening van 280000 rijksdaalders werd de stad Hamburg weer in de genade van koning Christiaan IV van Denemarken opgenomen.

4 Claude de Meulles du Tartre, sinds 1629 secretaris van Claude de Mesmes, graaf van Avaux. Zijn trouw werd beloond met de aanstelling tot Frans resident in Hamburg, 1643-1657. Op doortocht naar zijn standplaats regelde hij in Munster de huisvesting van de Franse delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXII en p. 9, en *Correspondance inédite du comte d'Avaux*, p. 15).

5 Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny. Laatstgenoemde zou echter niet naar de vredesconferentie vertrekken. In september moest de voormalige staatssecretaris van buitenlandse zaken zijn plaats in de Franse delegatie afstaan aan Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 955 App. no. 661. Antw. op no. 6292, beantw. d. no. 6327.

De Lucani exemplaribus bene fecisti.[2] Dabo et hic amicis ubi venerint. Scire velim qua re primum Voetius, homo superbus, Decartesium offenderit.[3]

2 De uitreiking van presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) aan Nicolaes van Reigersberch, diens neven Pieter en Johan van Reigersberch, en verder aan de oude vrienden Gerardus Joannes Vossius, Caspar Barlaeus en de Rotterdamse pensionaris Simon van Beaumont.

3 De theologen Gijsbert Voet en Martin Schoock hadden in de [*Philosophia Cartesiana sive*] *Admiranda methodus novae philosophiae Renati Descartes*, Utrecht 1643, uiting gegeven aan hun bezwaren tegen de *Epistola Admodum reverendo patri, patri Dinet, societatis Jesu praeposito provinciali per Franciam*, een brief die René Descartes de moeite waard vond om opgenomen te worden in de Elzevier-editie van zijn *Objectiones septimae in Meditationes de prima philosophia*, Amsterdam 1642 (C. Adam en P. Tannery, *Oeuvres de Descartes* VII, p. 448-603). Het verloop van de controverse is te volgen in *René Descartes et Martin Schoock 'La Querelle d'Utrecht'*, ed. Th. Verbeek, Parijs 1988.

Obsidionem Theodonisvillae bene successuram spero.[4] Et regimen reginae persuave est. Semper credidi in Hulstae insulam, nisi summa negligentia hostium aut proditio intervenerit, non posse penetrari.[5] Itaque spes aliae aggrediendae erunt principi. Catzius videtur turbas praevidere, si in foro quam in republica mavult vivere.[6]

De Hogerbetiana causa[7] rogo inquiras et dominum Vergoesium[8] salutes. De filiae lite[9] quando finem habebimus? Poemata et Anthologiam summe tibi commendo, et ut editiones sint nitidae atque emendatae[10]. Annotatorum ad Vetus Testamentum brevi habebimus absolutum tomum alterum.[11] Restat tertius ad eos libros quos canon Hebraeus non complectitur.[12] Habebunt tomi singuli alphabeta tria.

Salutes rogo uxorem, liberos et amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

11 Iulii 1643.

Legi Simplicii et Roberti Jansonii scripta ad prophetias Pauli et Johannis.[13] Nihil adhuc video cur sententiam mutem, neque cur eos specialiter refellam. Jansonius semet satis refutat. Et Simplicius multa dicit de Sanctis, de imaginum usu, de caelibatu, de legibus ecclesiasticis et praelatorum auctoritate, de abstinentia a cibis, quae non facile probaturus est eruditis et a factione remotis.

6313. 1643 juli 11. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

4 Thionville viel op 8 augustus in handen van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.
5 Een korte verkenningstocht in de polder van Namen (Zeeuws-Vlaanderen) bracht Frederik Hendrik tot hetzelfde inzicht.
6 Raadpensionaris Jacob Cats was een van de drie kandidaten die voorgedragen waren voor de zetel van president van de Hoge Raad.
7 Het proces dat de familie Hogerbeets voor het Hof van Holland had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders.
8 Binnenkort kon Grotius bezoek verwachten van Adriaen, de jongere broer van Willem van der Goes.
9 De familie wachtte op een uitspraak van het Hof van Holland in het proces waarin Cornelia de Groot haar recht op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639) had gesteld tegen de aanspraken van Adriaen van Naeltwijck.
10 Het werd tijd dat Willem de Groot een beslissing nam ten aanzien van de uitgave van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata*.
11 Het eerste deel van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) was eind maart gereedgekomen; vgl. nos. 6152 en 6171. Thans kwam het deel met de aantekeningen op de 'prophetica' van de pers.
12 *Tomus* III bevat Grotius' aantekeningen op de boeken 'qui sunt extra canonem Hebraeum'; vgl. *BG* no. 1137 rem. 4.
13 De boekband waarin de werken *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae* (*BG* no. 1100 rem. 5 en *BsG* no. 325) en *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, auctore Roberto Jansonio Campensi* (*BsG* no. 327) waren opgenomen; zie nos. 6211 en 6224.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 11/21 juli 1643).

Men zent gelt ende volck nae den hertogh van Anguien,[2] bij denwelcke den hertogh

2 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had de belegering van Thionville op 18 juni ingezet. Onlangs had hij in zijn kwartier te Terville versterking ontvangen van het regiment ‘Mazarin-Italien’ (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 161-162).

van Angoulesme[3] zich heeft gevoucht. Men begint te wercken aen d'approches. Beck treckt oock meer volcx tot zich om 't ontzet te onderstaen. Ick meen aen deze zijde niet en zal werden verzuimt. Guebrian verwacht eenigh volck om te vervullen hetgunt hem ontbreeckt bij 't vertreck van de Hessenschen.[4] Men zeit zijn leger is gezien tusschen Hohentwiel ende Zel ende bij Clein-Basel,[5] 't Beyersche volck bij Billingue,[6] de Hessenschen bij den Mein ende Neckar.

La Motte-Odincourt heeft nu onlancx ontfangen twee millioenen ende een half[7] ende vierentwintich schepen boven de negen galeien die tevoren in die zee waeren.[8] Ende men verzeeckert mij dat den Spaignaerd daer geen leger en heeft om te wederstaen. Prince Thomas[9] heeft mede gelt ontfangen ende men hoopt hij eenige plaetze in 't Milanees zal aentasten. Italië beeft, omdat den Grooten Heer in de zee daerontrent heeft zestich galeien, twaelff galeassen. De ambassadeurs van Venetië ende anderen, vrunden van den hertogh van Parma, zijn vertrocken van Rome zonder van den paus afscheit te nemen.[10] De partij van die ligue heeft wel eenige schade geleden van het volck van den paus,[11] maer den paus zal het quaelijck tegen zooveel potentaten connen opzeilen, niet zijnde gesteunt noch van Vrancrijck nochte van Spaignie.

Hertogh Carel, hoewel hier doende arbeiden tot accord, blijft generael over de Beyersche ende bijgevouchde trouppes.[12] Den keizer wil dat de vergadering die tot Francfort is, blijve daer ofte niet verre vandaer[13] om van de cont[r]ibutiën te handelen, stellende het stuck van justitie uit tot nae de vrede. De princen verstaen dat zoo men de heele ‹de› vergadering niet en wil transporteren nae Munster ende Osnabrug, dat tenminste eenige bij de vergadering gedeputeert daer behooren te gaen om

3 Charles de Valois, hertog van Angoulême, moest aan de grens de troepenbewegingen van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck volgen.
4 1500 à 2000 Hessische soldaten hadden zich van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant afgescheiden. Eind juni stonden zij aan de Main (*Gazette 1643*, no. 86, dd. 11 juli 1643).
5 Waarschijnlijk stroopten Frans-Weimarse soldaten het land tussen Breisach en Guébriants hoofdkwartier te Engen af. Op hun route langs de Rijn passeerden zij het noordelijk stadsdeel van Bazel (Klein-Bazel).
6 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth was de plaats Billafingen (ten noorden van Ueberlingen) genaderd.
7 De financiële en materiële middelen die Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, voor zijn campagne in Catalonië ter beschikking waren gesteld, kwamen veel te laat binnen (*Lettres Mazarin* I, p. 213, p. 231-232 en p. 410-411). Het door de Fransen aangekondigde offensief beperkte zich dan ook tot enkele schermutselingen aan de noordoever van de Ebro (*Gazette 1643*, nos. 85 en 93, dd. 4 en 25 juli 1643).
8 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, voerde evenals het jaar tevoren het bevel over de Franse vloot in de Middellandse Zee (*Lettres Mazarin* I, p. 194, p. 234-235 en p. 247-248).
9 Prins Tommaso Francesco van Savoye kreeg op 8 juli versterking van Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, en zijn twaalf Franse regimenten; vgl. no. 6294.
10 De *Gazette 1643*, no. 87, dd. 11 juli 1643, nam in een bericht uit Rome van 8 juni de mededeling op dat ‘l'ambassadeur de Florence et le résident de Venise, veu la mauvaise intelligence qui est entre le pape et leurs souverains, s'apprestent pour retourner en leurs pais’. Zie over het vertrek van de Florentijnse ambassadeur Francesco Niccolini, Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873.
11 Bij Pieve di Cento had de vuurdoop plaatsgevonden van de troepen die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, in het conflict over het hertogdom van Castro tegen de paus in het veld hadden gebracht; vgl. no. 6294.
12 Hertog Karel IV van Lotharingen, opperbevelhebber van het Zwabisch-Beierse leger, was nog niet op het strijdtoneel verschenen (*Gazette 1643*, no. 86, dd. 11 juli 1643).
13 De ‘Fürstenrat’ deelde geenszins de bezwaren van de keizer, Beieren en Spaans Bourgondië tegen de verplaatsing van de Frankforter ‘Deputationstag’ naar Munster of Osnabrück.

aen de vergadering rapport te doen van hetgunt daer passeert. Den hertogh van Beieren persisteert daerbij dat de Paltzische zaeck als eens bij vonnis zijnde afgedaen op de vredehandeling niet en behoort

gebracht te werden, maer zoo die van dat huis iet te zeggen hebben, dat zij zulcx moeten doen te Wenen. Anderen zijn van andere opinie.[14] Den hoochgemelte hertogh van Beyeren weckt weder op de voorslagh van de vereeniging van het Beiersche, Franckensche ende Swabensche creitz tot gemeene defensie,[15] waertoe noodigh zouden zijn vijfendetwintichduizent mannen. Ende alzoo eenige niet wel middel en hebben om 't gelt daertoe noodigh te furneren, presenteert hetzelve te leenen op pandt van steden. De Mentzische dienaers hebben de Bergestraz verlaten door vreze van den marescal de Guebrian.[16] Den landgraef van Darmstad heeft zijne juweelen verzet bij de joden.[17]

Men hoopt hier van de financiers ende partizanen te trecken negen millioenen bij naem van leening om weder te geven in 't jaer 1645 met den interest tegen tien ten hondert. Den hertogh van Nemours huwelijck[t] met de dochter van den hertogh van Vendosme.[18] Hautefort, die zeer wel is bij [de] coninginne, heeft veel verzoucx.[19] 't Edict voor die van de religie is geverificeert[20] ende monsieur Saint-Mars, van dezelve religie zijnde, bij de coninginne herstelt in den raed van state, waeruit hij was geremoveert bij den overleden coning ter oorzaecke alleen van zijne gezintheit.[21]

Wij hooren dat in Schotlant eenige zijn gevangengestelt die daer gegaen waeren om des conings zaecken te vorderen[22] ende dat die van Schotlant willen comen met twintichduizent man om de paix te maecken nae haere zin.[23] Hier is affectie genoech voor den

14 De kwestie van de Palts was naar de mening van de katholieke keurvorsten een binnenlandse aangelegenheid die niet thuishoorde op een internationale vredesconferentie (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 377-379).

15 Hertog Maximiliaan I van Beieren streefde nog steeds naar een militair samenwerkingsverband tussen de Zuidduitse Kreitsen; vgl. *Urk. u. Act.* I, p. 813-817.

16 De keurvorst-aartsbisschop van Mainz zag de problemen aankomen: op 26 juni viel de plaats Heppenheim aan de Bergstrasse (op de route Heidelberg-Darmstadt) in handen van de Hessen die tot voor kort in het leger van maarschalk Guébriant hadden gediend (*Gazette 1643*, no. 89, dd. 18 juli 1643).

17 Georg II (1605-1661), landgraaf van Hessen-Darmstadt (*NDB* VI, p. 217), was aan het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, een contributie van 50000 rijksdaalders verschuldigd; vgl. no. 6297.

18 Kolonel Charles-Amédée van Savoye (1624-1652), hertog van Nemours, huwde een dezer dagen Elisabeth de Vendôme (1614-1664), dochter van César de Bourbon, hertog van Vendôme (*Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 160 en p. 1277; *Tallemant des Réaux* I, p. 1236, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 78-79).

19 Marie de Hautefort (1616-1691), hofdame van koningin Anna van Oostenrijk, ontving huwelijksaanzoeken van hertogen en markiezen. In 1646 trad zij in het huwelijk met Charles de Schomberg, hertog van Halluin (*DBF* XVII, kol. 762-763).

20 De 'Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens' verwierf pas op de 3de augustus de officiële goedkeuring van het Parlement van Parijs. Niet alle protestanten waren gelukkig met de formulering. In zijn brief van 9 juli aan André Rivet merkte Claude Sarrau op: 'Monsieur le Deputé general m'a fait veoir presentement ladite Declaration qui n'est pas si advantageuse qu'on nous l'avoit promise' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 48, 64 en p. 69-70).

21 Op 7 februari 1643 bracht Grotius aan Nicolaes van Reigersberch het bericht over dat 'monsieur de Saint-Marc, zijnde van de religie, is gezet uit den Raad van Staten, van den koning'; vgl. no. 6075.

22 Vijf Schotse edellieden waren met instructies van koning Karel I naar Edinburgh vertrokken. Op de heenweg werd een brief, waarin zij koningin Henriëtte Maria om een escorte vroegen, door parlementsgezinden onderschept en vervolgens doorgespeeld aan hun medestanders in Schotland (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 270, 275 en p. 284).

23 De Schotten hadden zonder koninklijke toestemming hun Parlement bijeengeroepen. Zodra hun ter ore kwam dat de koning deze daad afkeurde en tegenmaatregelen dreigde te nemen, kondigden zij in hun land de noodtoestand af (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 284, 293 en p. 295).

coning ende coninginne van Engelant zoo men haer can aftrecken van den Spaensche raedt. Men maect hier een scherp edict tegen de duellen.[24] Monsieur de Coigneux, voordezen geweest zijnde cancellier van den hertogh van Orleans,[25] wil om geen gelt, dat hem groot werdt gepresenteert bij monsieur de Chavigny, daervan afstandt ‹te› doen. De hertoginne van Anguien zal haest in de craem leggen.[26] Die van Longueville is zwaer[27] ende die van Orleans hoopt het te wezen.[28] Den hertogh van Guise is hier[29] ende hoopt zijne beneficiën te resigneren.
11 Iulii 1643.

Gressi is vanhier gegaen nae den coning van Engelant met goede opening.[30] Men zegt ons dat in Schotlant gevangen zijn die daer gecomen waeren om den coning van Engelant dienst te doen ende dat die van Schotlant dreigen met twintichduizent man te comen in Engelant om te zien wie gelijck heeft; dat de hooge camer van het parlement voorslagen gedaen heeft tot accommodatie, waerop de lage camer uitstel begeert.[31] Den paus, zoo wij verstaen, heeft dertichduizent man, doch schijnt tecort te zullen comen tegen die van Venetië, die de zeecust van des paus' gebiet meenen aen te tasten, de hertogen van Parma ende Mutina het Boulonnois ende Ferrarois, alwaer zij belegert hebben Cento, ende den hertogh van Toscane Castiglione del Lago. Daerentegen hebben het volck van den paus genomen ende geplondert in het Modenois Santo Cesareo, Spilimberto, Castelnovo.[32]

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raed in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.
In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 11 July 1643 uyt Paris.

24 Het ‘Edit ... sur la prohibition et punition des duels. Vérifiée en Parlement le 11 aoust 1643’ (*Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*, Actes Royaux II, kol. 676 nos. 9832-9834).
25 Jacques Le Coigneux, president van het Parlement van Parijs en kanselier van de hertog van Orléans, was bij arrest van het Parlement van Dijon, dd. 25 oktober 1632, van zijn functies en waardigheden vervallen verklaard. Op grond van deze rechterlijke uitspraak had hij zijn plaats aan het hof van ‘Monsieur’ moeten afstaan aan Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny (*Tallemant des Réaux* II, p. 7-10 en p. 913-917). Volgens het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 76, zou de graaf van Chavigny eind juni met zijn voorganger in onderhandeling zijn getreden over de betaling van een afkoopsom van 50000 gouden schilden.
26 De echtgenote van de hertog van Enghien, Claire-Clémence de Maillé-Brezé, beviel eind juli van een zoon Henri-Jules de Bourbon.
27 Anne-Geneviève de Bourbon, echtgenote van Henri d'Orléans, hertog van Longueville, wachtte in het buitenverblijf La Barre de geboorte van haar eerste kind af.
28 Margaretha van Lotharingen hoopte haar hereniging met Gaston van Orléans te mogen beklinken met de komst van een zoon of dochter (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 100).
29 Op 24 juni had Henri II de Lorraine, hertog van Guise, aartsbisschop van Reims, de haven van Vlissingen verlaten (*Briefw. C. Huygens* III, p. 393, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 43-45). Na zijn ontscheping in Calais reisde hij onmiddellijk door naar het kasteel van Meudon; vgl. 6238.
30 De heer van Cressi (Gressy), ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’, was in de eerste helft van juni naar Engeland gezonden om de Engelse autoriteiten te verwittigen van het overlijden van koning Lodewijk XIII. Tijdens zijn missie verkende hij de mogelijkheden van een nauwer verbond tussen de twee naties; zie nos. 6271 en 6272.
31 De ‘Petition to the King for Peace’ van 17/27 juni 1643 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 132-133, en *CSP Ven. 1642-1643*, p. 292).
32 De plaatsen S. Cesário sul Panaro, Spilamberto en mogelijk Castelfranco Emilia.

6314. 1643 juli 11. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cum intelligerem viduam Hassicam sollicitari ab electore Coloniensi et aliis circuli Westphalici[2] ut se ipsis adiungat neutrarumque sit partium et retineat exercitum et quae tenet oppida, imo et alia ipsi danda, si velit, ad excludendas ex Westphalia vicinisque locis bellantium copias, nec improbabile mihi videretur posse id succedere et si succederet, multum id nociturum rebus et Suedicis et Gallicis atque ei consequens fore ne pacem haberemus tam bonam in commune quam debemus optare, adii comitem Briennium,[3] qui nunc demoto Chavigniaco res curat externas, eique exposui ordines Hassiae et bonam consilii eius partem eo ferri ut id praeferatur quod ipsorum res in statu tuto atque tranquillo locare possit.[4] Addidi magnum detrimentum illatum principi Hassicae, quod copiae eius, praesertim equestres, inutiles et otiosae detentae essent per tres minimum menses a mareschallo Guebriano, unde factum quod tributa agrorum longius sitorum, ex quibus alendus est - non sufficiente ad id Hassia - exercitus, exigi colligique nequierint. Ad id accessisse quod princeps Arausionensis, ut consocero suo comiti Frisiae Orientalis gratum faceret, ab illis terris Hassicos exclusit, vim maiorem minatus quae ipsius est in manu.[5]

Dixit mihi comes Briennius ferme eadem ad se scripta a Tuilleriaco, regis apud Batavos legato,[6] et se aestimare dandam operam ne princeps optime de communi causa merita se nobis subducat. Attamen non ita pridem datum ei aliquid extra pacta et tenue esse aerarium. Dixi ego scire me depletum per eos qui antehac omnia potuerunt aerarium. Sed apparere ubique magnas opes, nec adeo esse difficile quod privatis superfluit, transferre in publicas necessitates. Agnoscebat hoc verum esse et promittebat operam suam ad efficienda ea quae ex usu esse ostenderem. Non omisi indicare quam praecipites essent occasionum talium articuli, et illud: pecuniam in loco negligere maximum interdum est lucrum.[7] Putavi etiam, non quod calvinianis quicquam praeter humanitatis communia debeam, sed quod id ex salute Galliae esse iudicem, officii mei monere eum ut properetur edictum confirmans priora de libertate religionis edicta, ne ii quibus res praesentes non placent, inveniant

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 149; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 308 no. 488. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 83. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6315).

2 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen had inmiddels begrepen dat landgravin Amalia Elisabeth van Hanau-Münzenberg niet bij voorbaat afwijzend stond tegenover Hessische deelname aan een Westfaals defensieverbond (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 233-234; Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162 (1960), p. 67-68).

3 Henri-Auguste de Loménie, heer van La Ville-aux-Clercs, graaf van Brienne, had op 15 juni het staatssecretariaat van de graaf van Chavigny overgenomen.

4 Grotius assisteerde de Hessische vertegenwoordigers Winand von Polhelm en Adolf Wilhelm von Krosigk bij hun besprekingen over de verlenging van het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639.

5 Frederik Hendrik had graaf Ulrich II van Oostfriesland (nos. 5541 en 5555 (dl. XIII)) Staatse bemiddeling aangeboden in de zaak van de beëindiging van de Hessische inkwartiering in diens landen (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 250-252).

6 Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, baron de Courson, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek, had na een verblijf in Frankrijk zijn taken op 25 mei 1643 hervat (Schutte, *Repertorium* II, p. 12).

7 Terentius, *Adelphoe* 216.

semper parata factioni alimenta.[8] Dixit comes Briennius, ut antehac mihi dixerat dominus Baliolus,[9] constitutum iam hoc et putare se hodie in parlamento id

8 Grotius wijst hier op zijn bijdrage aan de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ van 8 juli 1643; vgl. nos. 6297 en 6298.

9 De ‘surintendant’ Nicolas de Bailleul bracht op 4 juli een bezoek aan de Zweedse ambassade in de rue des Saints-Pères.

in acta relatum iri. Haec mihi, si verbis respondent res, satis placent et spem praebent beati regiminis.

Gaudeo etiam missas pecunias[10] ad ducem Anguianum, ad principem Thomam, ad Mottam Odincurtium; ad ducem Anguianum etiam militis non parum, et iam in eo esse obsidionem ut per cavas et anfractuosas vias ad urbem eatur. Mottae Odincurtio intelligo nullum obstare exercitum hostilem et adesse ei naves longas novem, mitti alias naves supra viginti ad tuendam maris possessionem. De mareschallo Guebriano nihil habeo certi, sed dicitur ire Constantiam versus. Dux Carolus regit Bavaricum exercitum; quin hic tentet transigendi vias, dubium non est, successus in incerto. Bavarus resuscitavit consilium de coniunctione sui circuli cum vicinis duobus, et quia vicinis principibus non satis est pecuniae ad conferendum quantum opus est alendis XXVI militum millibus, spem fecit praerogandae pro ipsis pecuniae, acceptis pignori oppidis. Ita res semper suas agit senex et tenax et cautus. Pergit in id laborare ut causa Palatina, tanquam semel definita, non perferatur ad colloquia de pace, sed si quid indulgentiae poscitur, ad aulam Viennensem. Et vult [imperator manere Francofurti aut in vicinis locis eum qui nunc habetur conventum,][11] nempe, ut de tributis agatur, nam res iudiciarias vult ampliari, ut post pacem tractentur. At principes, qui totum conventum voluerant transferri in ea loca in quibus de pace agitur, si id obtinere nequeunt, volunt ut saltem ab isto conventu delegati ad pacis negotium eant, qui ea quae agentur omnia conventui per missos aut per literas significent. Audimus praeterea Magontiacensis milites et ministros abiisse e Via Montana,[12] metu Guebriani. Darmstadiensem autem landgravium pretiosissima quae habet pignori opposuisse apud iudaeos. Bavaros XXIV Iunii visos apud Billingam; Guebriani milites inter Hohentvilam et Cellam, inde apud Basileam, Hassiacos autem, qui a Gallis discesserant, apud Moenum.

Dantur tam Davausio quam Chavigniaco singulis duodecim scutatorum millia ad comparandum choragium, menstrui scutati bis mille quingenti, praeterea utrique quingenta millia ad impensas necessarias publicae rei causa.[13] Longovillanus[14] et in antecessum et per menses bis tantum habebit, nobiles secum ducturus non minus quinquaginta et caeterum comitatum ad eum modum.

A Roma abscessere legati Veneti, Ethrusci et alii, papa insalutato. Dicuntur autem damni aliquid fecisse eorum copiae. Loca quae a pontifice eripi poterant, custodientur a Venetis sed in usus communes.

Adversus pecuniae penuriam proponitur hic ut qui aut conduxerunt publica aut quaesturas obierunt, mutuas dent regno MXC millia[15] librarum francicarum, quae anno 1645 solvantur cum usura denorum nummorum in centenos sortis. Fit edictum contra dimicationes singulares. Restitutus est in consilium regis Sanctimarcius, reformatae professionis et ob id unum eiectus antehac. Princeps Thomas speratur oppidum aliquod Mediolanensis ditionis aggressurus. Ingolismensis se duci Anguiano adiunxit. Coignaeus nullo pretio, quamvis magno oblato, impelli potest ut

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 11 juli 1643 (no. 6313).

11 Toevoeging op grond van Grotius' nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna.

12 'Via Montana' (Bergstrasse).

13 Dezelfde bedragen noemt Constantijn Huygens in zijn brief aan Amalia van Solms van 26 juli 1643 (*Briefw. C. Huygens* III, p. 414). Binnenkort zou Claude de Meulles du Tartre in Munster uitkijken naar geschikte huisvesting voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie; zie no. 6311. Het huis dat oorspronkelijk voor Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, was bestemd, werd later betrokken door de graaf van Avaux en zijn gevolg.

14 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, maakte zich pas in mei 1645 reisvaardig (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 115 n.3, p. 245 en p. 349).

15 In de brief aan Johan Oxenstierna: 'XC^{ies} C^{ena} millia'.

cancellariatum, quem antehac apud patruum regis obtinuit, concedat Chavigniaco, qui per ipsius absentiam eo functus est. Dux Nemorosii Vendocinensis ducis filiam ducit. Hautefortiam, quae non in minore nunc est apud reginam quam olim apud regem fuit in gratia, ambiunt multi et magni. Ducis Aurelianensis uxor speratur uterum ferre, sed incertis ex tantillo tempore quo marito adfuit, indiciis.

Mittuntur hinc ad Guebrianum decem machinae et quae ad earum usum opus sunt et cohortes aliquae.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae et res det prosperas et consilia eius dirigat atque fortunet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, I/XI Iulii 1643.

Sicilia et ora Italiae a Turca sibi timent habente in mari naves longas LX, galeassas XII. In Scotia dicuntur capti qui regis Britanniae res promovere cupiebant, et armari ibidem XX millia ad tuendam causam parlamentariorum. Pontifex non multo minus quam XXX millia hominum in armis habere dicitur. Si bellum ibi manet, Veneti mari aggredientur oram maritimam ditionis pontificiae, Parmensis et Mutinensis Bononiense territorium et Ferrariense, ubi Centorum oppidum illi obsident. Pontificii contra in Mutinensi territorio ceperunt et depraedati sunt Caesareum, Spilimbertum, Castelnovum. Ethruscus obsessurus dicitur Castilionem ad Lacum. Maior ordo parlamenti in Anglia ad minorem misit conditiones sub quibus cum rege Angliae convenire posset. Minor classis rem prolatat.[16] Ivit autem ad regem a regina Franciae regente Gressius.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Viduam Hassicam partium neutrarum esse velle dolet et meliora ei suaderi curat. Germanorum principum molimina. Politicae quaedam novi regis constitutiones.

6315. 1643 juli 11. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Praes. 17 Iulii 1643.

En in dorso: Praesent. Soltwedell, den 17. Iulii 1643.

6316. [1643 juli 11]. Aan J. de Wicquefort.[1]

16 Het copieboek Dresden geeft: ‘probabat’.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6314). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Stockholm, UB, coll. Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, Berg. Avskriftssaml., vol. 9, p. 10, en te Stockholm, RA, Gallica 550 (fragment).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 122.

Monsieur,

Je vous puis asseurer de l'affection tres cordiale de monsieur le surintendant Bailleul pour vous.[2] Ceux qui cognoissent ses qualitez souhaittent de le voir chancellier, mais celuy qui tient cette place se maintient par force d'argent, n'estant pas bon dans l'esprit de la reine pour plusieurs raisons.[3] Monsieur de Chavigny, tombé sur des roses comme dit de

2 Joachim de Wicquefort was een goede bekende van de 'surintendant' van financiën Nicolas de Bailleul; vgl. no. 6228.

3 In het verleden had kanselier Pierre Séguier zich schuldig gemaakt aan een te groot vertrouwen in de politieke denkbeelden van Richelieu. Die trouw moest hij in de eerste

luy monsieur le marescal de Bassompierre,[4] fait encore estat de seconder monsieur d'Avaux aux affaires de la paix, mais il n'est pas hors d'apprehensions de ce que lui pourroit arriver, la cour à present estant subjecte à des grandes revolutions.[5] Dieu veuille que ce soit pour le bien general de la France et des alliez. La duchesse d'Anguien[6] s'accouchera bientost, celle de Longueville est grosse et Madame espere de l'estre. Le cardinal Mazarini se maintient par de subtilitez calabroises.

On envoye de l'argent et des gens au duc d'Anguien et le duc d'Angoulesme s'y est joinct. On envoye au marescal de Guebrian quelques regiments, dix pieces de canon et ce qui luy faut. On dit qu'on a veu son armée près de Basle, autres disent entre [Hohentvil et Celle]. On a envoyé au marescal de Motte-Odincourt deux millions et demy de livres et outre ces neuf galeres qui y estoyent, vingt et quatre autres navires pour conserver la possession de la mer. Et les ministres de la reine m'asseurent qu'il n'y a aucune armée espagnolle en ces quartiers qui lui puisse empescher d'entrer au pays de Valence.

Le prince Thomas a aussi receu de l'argent et croit-on qu'il attaquera quelque place au Milanois. Les ambassadeurs de Venise et autres amis du duc de Parme ont quitté Rome sans dire adieu au pape. On dit que leurs trouppes ont receu quelque eschec. Mais le pape ne pourra resister contre une ligue si forte, la France ne le voulant, l'Espagne ne le pouvant soustenir.

Beck s'augmente. Le duc Charles, quoyque cerchant icy les voyes d'accommodement, ne laisse de commander aux trouppes de Baviere et de sa ligue. Le duc de Baviere resuscite les propositions de l'union des trois cercles et offre à ceux qui n'ont point de l'argent assez pour fournir leur quote à l'entretenement de vingt et cinq mille hommes qu'on juge necessaires pour la defence de ces quartiers, de leur en prester moyennant qu'on luy donne des villes pour hypotheque. L'empereur desire que l'assemblée qui est à Francfort subsiste ou là, ou en quelque autre ville gueres loing de là, pour traitter des contributions, remettant l'affaire de la justice jusqu'après la paix. Les princes qui eussent mieux aimé de transferer cette assemblée à Munster et Osnebrug, si cela ne se peut faire, desirent que de l'assemblée on envoye des deputez aux traittez qui facent rapport à l'assemblée.

La Sicile et Italie tremblent voyant le Turc en mer avecq soixante galeres, douze galeasses. Le duc de Nemours espouse mademoiselle de Vendosme. Hautefort estant très bien dans l'esprit de la reine est recerchée de plusieurs. S'il y a du manquement d'argent en France il est certain qu'il est plus grand en Espagne, où le roy a pris à emprunt des vaiselles d'argent des eglises et des seigneurs. Icy on espere de tirer des financiers et partisans neuf millions soubs le nom d'emprunt pour les rendre à l'année 1645 avec l'interest de dix par cent, duquel remboursement je ne voudrois estre caution.

La ville d'Hambourg[7] me fait pitié, n'ayant plus à pretendre d'estre admise aux assemblées comme ville imperiale. Je suis marry de ce que j'apprend qu'en Escosse

4 De vrijmoedige uitspraken van François, heer van Bassompierre, werden aan het hof geapprecieerd. Tallemant des Réaux schreef over hem in zijn *Historiettes* (I, p. 600): '... il recevoit et divertissoit les estrangers. Je disois qu'il estoit à la Cour ce que 'Bel Accueil' est dans 'le Roman de la Rose'. Cela faisoit qu'on appelloit partout 'Bassompierre' ceux qui excelloient en bonne mine et en propreté'.

5 De gewezen staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, zou contact onderhouden met politieke tegenstanders van kardinaal Jules Mazarin (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 143-164).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 11 juli 1643 (nos. 6313-6315).

7 De stad Hamburg stond alleen in haar verzet tegen de machtspolitiek van koning Christiaan IV van Denemarken. Ten einde raad schonk zij de koning een genoegdoening van 280000 rijksdaalders.

on s'est saisi de ceux qui vouloient faire service au roy de la Grande-Bretagne et que sa Majesté est menacée de vingt mille Escossois. Icy on a de bonnes intentions pour leurs Majestez, ce qui sera si on peut donner des bonnes asseurances que le conseil du roy ne sera plus dependant de l'Espagne. On ouvre les trenchées devant Thionville. On nous dit

que les gens de l'electeur de Majence ont quitté le Bergstraz, ayant peur des trouppes fransoises; que le landgraef de Darmstad a engagé ses joyaux aux juifs. Ceux de Hesse qui se sont separez des Fransois ont esté veus près du Mein et du Neckar, ceux de Baviere près de Billingue.

On minute icy un edict rigoureux contre les duels. Sainctimar, estant de la religion et ayant esté du conseil d'Estat, y est remis par la reine et l'edict pour ceux de la religion verifié. Monsieur de Coigneux ne veut pas prendre de l'argent de monsieur de Chavigny pour luy laisser la charge [de] chancellier de monsieur le duc d'Orleans.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

J'ay parlé avecq vigueur pour madame la landgravin à monsieur le comte de Brienne.[8] J'espere que ce ne sera pas sans effect. On nous dit que le pape a trente mille hommes et que ses gens ont pris et pillé Cesareo, Spilimberto, Castelnovo, que les trouppes des ducs de Parme, de Modene, et de Venise ont assiegé Cento au Ferrarois et que le grand-duc va attaquer Castiglione del Lago, que ceux de Venise, si la guerre dure, veulent attaquer les ports, les autres le Ferrarois, comme ils ont commencé, et le Boulonnois. Gressy est party d'icy vers le roy d'Angleterre et fera de bonnes ouvertures.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6317. 1643 juli 11. Van C. Pijnacker.[1]

S.D.P. Vir illustrissime et eccellentissime, domine et patrone colende,

Querelas meas nupere vestrae Excellentiae ausus sum depromere. Causa sane tam pia, tam periculosa meretur favorem, et certo mihi persuasum habeo ab Excellentia vestra pleniori [*sic*] iuvamen. Sed qu[a]eso annon possem in compensationem mearum expensarum iuvari indulto quodam regio ad aliquot annos fruendo; quod ego excogitavi, et si dignetur vestra Excellentia me una modo linea significare suam benignitatem, aperiam mea concepta.

8 Het onderhoud met staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne; zie nos. 6298 en 6314.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30Am, 2. Eigenh. oorspr. Cornelis Pijnacker (1570-1645), geboren te Pijnacker bij Delft, hoogleraar in de rechten te Leiden 1597-1614, vervolgens hoogleraar te Groningen en sinds 1636 te Franeker. In de tijd dat hij verbonden was aan de Groningse universiteit kreeg hij van de Staten-Generaal tot twee maal toe de opdracht om in Algiers en Tunis te onderhandelen over de teruggave van buitgemaakte Staatse koopvaardijvaarders, 1622-1627 (*NNBW* II, kol. 1140-1142; Schutte, *Repertorium* I, p. 374, 375). Tijdens zijn tweede missie zou hij volgens de uitgever van de *Bronnen tot de Geschiedenis van den Levantschen Handel* ‘in zedelijk opzicht niet bestand [zijn] geweest tegen de atmosfeer van het Algerijnsche roofnest’. In ieder geval bleef een conflict over de vergoeding van de door de gezant gemaakte onkosten nog lang nasmeulen (K.Heeringa, *Bronnen* I, p. 854 en p. 1006-1010).

Amicissimus meus collega dominus Pierius Winshemius[2] committit praelo omnes historiae suae libros auctiores ex archivis Frisicis ante celatis et nunquam visis. Iubet tuam Excellentiam salvere.

2 Pier Winsemius (1586-1644) vestigde zich aanvankelijk als advocaat te Leeuwarden. In 1616 werd hij aangesteld tot historieschrijver van Friesland. Tenslotte ontving hij in 1636 een leeropdracht in de geschiedenis en welsprekendheid aan de Franeker academie (*NNBW* X, kol. 1224-1225). Zijn *Historiarum ab excessu Caroli V, sive rerum sub Philippo II per Frisiam gestarum libri septem*, Leeuwarden 1646, was een vervolg op de in 1629-1633 te Leeuwarden en Franeker uitgegeven *Libri* [*IV*] *historiarum*.

Vale, illustrissime et excellentissime domine et patrone,
illustrissimae Excellentiae submissus nexus,
C. Pijnacker.

Franequerae, ipsis Kalendis Quintilis anni 1643 Iuliani.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Aug. 1643.
In dorso staat in een onbekende hand: Inscriptio erat: Viro illustrissimo et excellentissimo domino Hugoni Grotio, [ser]enissimae et potentissimae reginae Suecorum apud regem christianissimum legato dignissimo, Parisios.

6318. 1643 juli 13. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,
Proximas Excellentiae vestrae literas 4 Iulii datas recte accepi et solita cum voluptate devotioneque legi. Quae ad clarissimum Emporagrium datae sunt etiam rit‹a›e perlatae et plurimum aestimatae sunt.[2] Nec dubito quin brevi responsurus sit dominus Emporagrius, qui iam, ni fallor, Hamburgi est et inde in Sueciam pergit.[3]
Huc appulere numero decem naves ex Orientali India multis onustae mercibus.[4] Ex Portugallia duo legati venerunt, quorum unus, Doderigo Botalso, heros, qui praeter maiorum imagines multis in patriam meritis clarus et erudite prudens est,[5] cum residente Joanne de Guimarains[6] in Sueciam tendit postquam per mensem expectaverit Galliae regis legatos,[7] a quibus cognoscere amat an fore sibi locum in conventu putent, quod non frustra dubitare videtur. Alter[8] legatorum a Statibus

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 112^{r}-113^{v}. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6301, beantw. d. no. 6337.
2 De brief die Grotius op 28 juni aan de Zweedse theoloog Erik Gabrielsson Emporagrius had geschreven (no. 6290). Voor de bezorging op het juiste adres had hij de Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona ingeschakeld.
3 Het vertrek van Emporagrius kondigde Harald Appelboom al in zijn schrijven van 6 juli 1643 aan (no. 6304).
4 De aankomst van de Oostindiëvaarders Enkhuizen, Tijger, Vrede, Westfriesland, Nassau en Zutphen. In aantocht waren de schepen Henriëtte Louise, 's-Hertogenbosch, Middelburg en Rotterdam (J.R. Bruijn, *Dutch-Asiatic shipping* III, p. 46-49).
5 De toekomstige Portugese gevolmachtigde ter vredesconferentie dr. Rodrigo Botelho de Moraes († te Osnabrück op 15 december 1644) (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 330).
6 De Portugese resident in Zweden João de Guimarães, naderhand ambassadeur in Engeland, 1650-1651; vgl. nos. 6013 (dl.XIII) en 6085 (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 118-127).
7 In Parijs werd het vertrek van de Franse delegatie keer op keer om de meest uiteenlopende redenen uitgesteld (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXIX).
8 Francisco de Sousa Coutinho (ca. 1597-1660), eerder Portugees ambassadeur in Zweden, kreeg op 14 juli 1643 zijn eerste audiëntie in de vergadering van de Staten-Generaal (Schutte, *Repertorium* II, p. 618-619; Prestage, *The diplomatic relations*, p. 189-190, en *Correspondência diplomática de Francisco Sousa Coutinho* I, p. 3-14). Ondertussen nam zijn voorganger Francisco de Andrade Leitão de mogelijkheid in overweging om in het gezelschap van de

Generalibus nonnulla belli instrumenta vult, quae aegre est impetraturus. Princeps se cum exercitu movit, sed nihil promovit, nec sperant Belgae ipsum hoc anno multum effecturum, quod et sero in castra venerit et don de Melos proficiendi spem ipsi praeciderit.[9]

Staatse vredesdelegatie naar Munster te vertrekken (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 127-130).

9 Frederik Hendrik liet zich in het Staatse legerkamp bij Assenede door verkenners voorlichten over de versterkingen die gouverneur don Francisco de Melo en zijn onderbevelhebber Andrea Cantelmo naar de omgeving van Hulst hadden gestuurd (*Briefw. C. Huygens* III, p. 400-406).

Danus in Cimbrico freto non parum commercia nostra turbat, ut nemo ultro citroque cum mercibus meare nunc audeat.[10] Ita dum mercatorum fraudes praetendit, militem Suecum suspendit qui Germanicum exercitum suppleret. Faxit Deus ne hae etiam scintillae novum atque vicinitate sua maxime nocivum ignem accendant.

Hisce illustrissimam Excellentiam vestram divinae tutelae devote commendo et perpetuo maneo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,

H. Appelboom.

Amstelodami, 13 Iulii 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Iulii.

En in dorso: Appelboom 13 Iulii 1643.

6319. [1643] juli [14]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 15 Iunii, pour satisfaire à laquelle je vous donne advis que la lettre de change pour le secours d'argent que la France donne à la Suede[2] est passée à Hambourg, tellement que j'espere que monsieur Salvius aura de vous le soing qu'il faut.[3] Le cardinal mourant a laissé au roy le palais qu'il avoit basti et quinze cent mille livres,[4] mais avoit pris peu avant sa mort sur ses billets plus que trente millions,[5] lesquels on ne sçait pas où ils sont allez, et on vit icy de ce qui sera receu à l'année qui viendra.

Le siege de Thionville[6] va assez bien. Les ambassadeurs pour la paix partent à la fin de ce mois. On croit icy que le pape s'accommodera, voyant que presque toute l'Italie se joint contre luy. Nous sommes en exspectation des progres que feront le marescal de Guebrian, le prince Thomas et le marescal de La

10 In de Sont werden Zweedse schepen gecontroleerd op de aanwezigheid van goederen die Hollandse kooplieden zonder te betalen het tolkantoor te Helsingør wilden laten passeren, de zogenaamde 'lorrendrayerye'; zie Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 35-41.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 127. Antw. op no. 6279. De dagtekening '12 de Juillet' zal verbeterd moeten worden in '14 de Juillet'.

2 Het geld dat Frankrijk de regering in Stockholm verschuldigd was krachtens het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641.

3 De Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius, was verantwoordelijk voor de betaling van het honorarium van zijn collega in Zürich.

4 Op de 7de oktober 1643 werd het paleis van kardinaal Richelieu in gebruik genomen door de koninklijke familie; zie no. 6258.

5 In zijn brief van 13 juni aan Nicolaes van Reigersberch (no. 6257) sprak Grotius al over de 30 miljoen die Richelieu kort voor zijn overlijden († 4 december 1642) 'op verscheide billetten' had getrokken.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 11 juli 1643.

Motte-Odincourt, et si le marescal Torstenson de la Moravie passera en Austriche. Le prince d'Orange, n'ayant peu entrer dans le pays de Hulst, tentera ailleurs sa fortune.[7] Les Escossois menacent de vouloir venir avecq vingt mille hommes pour secourir les parlementaires d'Angleterre. Le roy de Danemarq, s'estant accommodé avecq la ville d'Hambourg, licentie une partie de ses trouppes.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

7 Frederik Hendrik kwam eind juni tot de ontdekking dat gouverneur don Francisco de Melo en zijn onderbevelhebber Andrea Cantelmo het garnizoen van Hulst op oorlogssterkte hadden gebracht.

Le 12 [*sic*] de Juillet.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6320. 1643 juli 17. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Ick en hebbe u. Exc.[cie] in eene poose niet geschreven, evenwell te rechtter tijt ontfangen de sijne van 23 Mayo en 6 Iunio; bedanc(ke) vor de communicacie.[2] Alles is hier soo stille datter niet te berichten is.

Dominus Negrinus[3] is nu van Cracauw weder te Elbing aenkommen, hebbende bij alle vredelievende het credit verloren van 't pausdom sonder beenen ofte graeten soo inne te swilgen. Hij saude sijne gewesene compaenen gerne doen gelooven dat hij het omme betters wille alsoo heft moeten doen, maer sijne geltgiericheyt doet contrari blijcken. Hij voert den tittu(ll) van secretarys en theologus van sijne Mayesteyt van Polen ende geft hem in wereltse dingen sooveel te doen dat hij sijne boucken, daer hij sooveel menschen op vertroost, well aen den nagell sall hangen laeten.

Den coning van Polen, die gedacht was in Preuyssen te kommen,[4] heft die rayse verandert en rayst den aenstaenden 17 Augusto naer Littauen in der Wilde.[5] De Spiringen[6] met 2 andere Polse heeren sijn doende sijne schulden te reformeren, ick dencke ome de creditteuren soo wijnigh als doenlijck te geven. Soo kan hij van de rest den kayser nogh wat leenen.

Den h(eer) gouverneur van Lifflandt is den 9 Iunio tot Riga overleden. Men segt den veldtmarschalck Vrangell sijne plaetse sall becleeden.[7] Het hauwelijck tuschen

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 16 (1643,4). Eigenh. oorspr.
2 Grotius' brieven aan Pels ontbreken voor het jaar 1643.
3 De Danziger predikant Bartholomeus Nigrinus (Schwarz) had zich tot het katholicisme bekeerd. Voor zijn eerste communie toog hij naar Polen; vgl. no. 6174. Van zijn hand is mogelijk een *Disputatio de datis Christo in tempore et quo sensu ea de humanitate eius accipi debeant*, Frankfort 1618 (Jöcher, *Gelehrten-Lexikon, Fortsetzung und Ergänzungen* V, kol. 730) en een tractaat ‘contra haereticos’ (Tüchle, *Acta SC de propaganda fide Germaniam spectantia*, Paderborn 1962, p. 530).
4 In maart had koning Wladislas IV van Polen zijn steun betuigd aan het voorstel van de Deense koning om deze zomer een Deens-Poolse conferentie te houden over de Danziger tol en de Oostzeevaart in het algemeen. Het lag in de bedoeling dat de twee vorsten elkaar zouden ontmoeten in het klooster Oliwa nabij Danzig (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 131-132 en p. 142).
5 Koning Wladislas IV en koningin Cecilia Renata van Oostenrijk maakten op de naamdag van de koningin (22 november) hun entree in Vilnius (*o.c.* III, p. 144-149).
6 Aert, Abraham en Isaac Spiring, de gewezen pachters van de tol te Pillau (tegenw. Baltiysk). Sinds hun ontslag door keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg (1641) hielden zij zich bezig met het innen van het aandeel van de Poolse koning in de tolgelden (*Urk. u. Act.* I, p. 132).
7 Gouverneur Bengt Bengtsson Oxenstierna (1591 - † 9 juni 1643)(*BLS* X, p. 265-268) werd inderdaad opgevolgd door veldmaarschalk Herman Wrangel (1587 - † 10 december 1643). De laatste nam op 25 augustus/4 september afscheid van zijn collega's in de Zweedse rijksraad (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 201, 236 en p. 251-252).

graff Voldemaer[8] met eene Russe princesse wort weder hernommen. Den coning van Denne-

8 De Deense prins Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, had al geruime tijd zijn zinnen gezet op de tsarendochter Irina.

marcken begint in de Sondt[9] weder niewe tollen tot groote perturbacie te veroorsaacken; heft ooc represailliën naergegeven tegens eenige van Revell, daer men in Sweden qualijck over tevreden.

Hiermede blijve, mijnheer,

u. Exc.[cie] ootmoedige diener,
Paulus Pels.

7/17 Iulio 1643, Dansick.

Ick hebbe vordesen eens gecommuniceert u. Exc. messive aen domino Ruaro, die mij dese inliggende antwordt doet; goet gevonden sulckx u. Exc. te seynden.[10]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Aug.

6321. 1643 juli 18. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Liber de Cive hic non prostat.[2] Gaudeo Cordesianae bibliothecae ad te pervenisse catalogum.[3] Vergoesium et Tuningium exspectabimus.[4]

De Theodonisvillae obsidio bene spero.[5]

De Grotenhusio rogo memineris[6] et promoveas ad lucem poemata et Anthologiam.[7] Miror non definiri filiae litem.[8]

9 Waarschijnlijk gaat het hier om de heffing van ‘Brugge - ofte Haven geldt’. In principe genoten schepen die de Zweedse vlag voerden vrijdom van tol. Het brutale optreden van de visiteurs van het tolkantoor te Helsingør dwong de schippers tot grotere voorzichtigheid bij het inladen van vreemde goederen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 35-41).

10 Het schrijven van de Danziger sociniaan Martinus Ruarus zond Pauwels Pels mee in zijn brief van 9 oktober 1643 (no. 6464).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 956 App. no. 662. Antw. op no. 6305, beantw. d. no. 6339.

2 Willem de Groot had gevraagd om de toezending van een exemplaar van de *Elementorum philosophiae sectio tertia: de cive* van Thomas Hobbes. Slechts enkele vrienden van de Parijzenaar Marin Mersenne waren in 1642 in het bezit gekomen van de *editio princeps*.

3 De gedrukte *Catalogus* van de bibliotheek van de Parijse bibliofiel Jean de Cordes († eind juli 1642).

4 De reizigers Adriaen van der Goes junior en Gerard Tuning.

5 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 juli.

6 De teruggave aan de Amsterdamse hoofdschout dr. Jan ten Grootenhuys Jansz. van de ‘relectiones’ die Francisco de Victoria in de jaren 1526-1543 aan de universiteit van Salamanca had gehouden. Over de betekenis van dit werk voor de totstandkoming van Grotius' *De iure praedae* (*BG* no. 684) en *De iure belli ac pacis* (*BG* no. 565), zie R. Feenstra, in *IV Congreso del Instituto internacional de historia del derecho indiano, Paraleponema* [sic] *de la Memoria, Instituto de investigaciones jurídicas, Universidad Nacional Autónoma de México* [1979], p. 57-67.

7 Willem de Groot was nog steeds op zoek naar een drukker die in staat was een correcte uitgave te verzorgen van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

8 De familie wachtte op een uitspraak van het Hof van Holland in het proces waarin Cornelia de Groot haar recht op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639) had gesteld tegen de aanspraken van Adriaen van Naeltwijck.

Mitto synodicum Graecae ecclesiae iudicium[9] contra novam Cyrilli confessionem

9 Het lag in de bedoeling om een Grieks-Latijnse uitgave te verzorgen van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*; vgl. nos. 6028, 6036 en 6045. Grotius' uitgever Sébastien Cramoisy gaf het goede voorbeeld met de publicatie van *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvi-*

editum ad exemplar in Moldavia, quae Graecae ecclesiae adhaeret, editum,[10] quod ipse vidi. Sane magnum est argumentum quod a Graeca ecclesia dicatur, ne nova putentur et quae ipsa nec a papis accepit nec ob controversias cum papa deseruit.

Salutes rogo uxorem, liberos, amicos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

18 Iulii 1643.

6322. 1643 juli 18. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Den marquis de Bressé,[2] versoght sijnde bij de coniginne om het admiraelschap te quiteren aen den hertoch van Vendosme ende recompence daervoor te nemen, alsoo de coniginne daermede den hertoch van Vendosme soght te vergoeden voor het gouvernement van Bretagne,[3] 'twelck de coniginne om redenen meent aen haerselve te houden, heeft sulcx gerefuseert meenende support te vinden. De gesanten nae de paix maecken haer langsaem gereet.[4]

Men versterckt het leger van Thionville, alwaer de approches werden begonnen.[5] Den raed van staten, die employ sal hebben nae den cleinen raet die de regente is bijgevoeght, sal sijn van tweeëndetwintich personen. De anderen sullen de titel behouden.[6]

10 De synode van Constantinopel-Iasi was in mei 1642 door patriarch Parthenius I van Constantinopel (1639-1644) bijeengeroepen. In december 1642 werden de besluiten van deze synode in de Moldavische stad Iasi in de openbaarheid gebracht (Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXXIV, kol. 1629-1638).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 18 juli 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 18/28 juli 1643).

2 Richelieu had in zijn testament van 23 mei 1642 het admiraalschap toegedacht aan zijn neef Armand-Jean de Vignerot du Plessis. Zodra de kardinaal de ogen voor eeuwig had gesloten, maakte koning Lodewijk XIII deze beschikking ongedaan. Niet de onervaren jongeman, maar de in maritieme zaken zeer bedreven Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, kreeg de eer om de titel van ‘amiral de France’ te voeren (*Mémoires de Montglat* I, p. 400). De laatste had inmiddels het bevel over de Franse vloot in de Middellandse Zee op zich genomen (*Lettres Mazarin* I, p. 194, p. 234-235, p. 247-248 en p. 274-275).

3 Lodewijk XIII had op gezag van wijlen de kardinaal de waardigheid van gouverneur van Bretagne toegekend aan Charles de La Porte, markies van La Meilleraye. Toen de verjaagde gouverneur César de Bourbon, hertog van Vendôme, zich weer openlijk aan het hof durfde te vertonen, ontbrandde prompt daarop een strijd over de rechten op het gouverneurschap; vgl. no. 6198. De animositeiten tussen de twee heren liepen zo hoog op dat de regentesse tenslotte overwoog het geschil te slechten met een beslissing in haar voordeel (*Mémoires de Montglat* I, p. 412-413, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 58).

4 Het vertrek van de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, liet echter nog op zich wachten. In september moest de graaf van Chavigny zijn plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie afstaan aan Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.

5 Op de 7de juli ondernam het garnizoen van Thionville nog een laatste uitval. De volgende dag ging het belegeringsleger van Louis II van Bourbon, hertog van Enghien, tot de aanval over (*Gazette 1643*, no. 90, dd. 18 juli 1643).

6 Op verzoek van de prins van Condé werd eind juni een lijst opgesteld van alle ‘conseillers d'Etat ordinaires et semestres’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 76-79 en p. 88).

Den hertoch van Guise is hier. Ick verstae ordre gestelt is op de frontieren om de gravinne van Bossu[7] niet te ontfangen. Den hertoch soude gaeren van alle sijne beneficiën disponeren tot voordeel van sijne broeders, waer mijnheer den prince vanwegen sijn soon, den prince van Conty,[8] ende den cardinael Mazarini, als denwelcken den overleden coning veele van die beneficiën heeft geconfereert, haer tegen stellen sooveel sij connen.

Men seght ons hier dat de Portugesen hebben genomen Sauvaterre in Galicië,[9] dat den marescal de La Motte-Odincourt belegert Tarragone,[10] dat den Grooten Hertoch op den paus heeft becomen Castiglione del Lago ende la Citta de Pienna.[11]

Ick verstae met blijdschap dat de Hessische saecke alhier is in poincten van goed accommodement. De Hessische vertrocken sijnde van den marescal de Guebrian, hebben seer nae geweest om hertoch Carel te vangen;[12] hebben becomen veel van sijn bagage, oock een costelijck rappier[13] hem bij den coning van Vranckrijck geschoncken.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 18 July 1643.

6323. 1643 juli 18. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Multum his diebus occupatus fui in landgraviae Hassicae rebus, quas non leve momentum ad Suedicas habere satis intelligo. Foedus quod habuit cum rege Ludovico XIII personale fuit, cum eius regis morte extinctum.[2] Cognovi multis ex

7 Begin juli installeerde Henri II de Lorraine, hertog van Guise, zich in het kasteel van Meudon. Om de Fransen niet al te zeer te choqueren had hij zijn tweede echtgenote Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), in de Republiek achtergelaten.

8 Armand de Bourbon (1629-1666), prins van Conti, tweede zoon van de prins van Condé, had in 1641 de waardigheid van abt van Saint-Denis uit de vrijgekomen beneficiën van de hertog van Guise overgenomen (Aumale, *Histoire des princes de Condé* III, p. 444, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 98).

9 De Spaanse grensplaats Salvatierra de Miño.

10 Het offensief van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, strandde halverwege de route van Lérida naar Tarragona.

11 De verovering van Castiglione del Lago en Città della Pieve was het eerste persoonlijke succes van groothertog Ferdinando II van Toscane in de strijd tegen paus Urbanus VIII (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873-874).

12 De Hessische soldaten die tot voor kort in het leger van maarschalk Guébriant hadden gediend, waren bij Schriesheim (ten zuiden van Heppenheim) op het spoor gekomen van een kleine legermacht van hertog Karel IV van Lotharingen (*Gazette 1643*, no. 88, 'extraordinaire du XVI juillet': 'La défaite de trois compagnies du duc Charles, avec la perte de son bagage et meubles plus précieux').

13 Het betrof een degen die kardinaal de Richelieu hem bij de plechtige bevestiging van het verdrag van Saint-Germain van 29 maart 1641 had geschonken; vgl. *Lettres Richelieu* VI, p. 748 n. 1.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 150; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 311 no. 489. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 86. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6324).

2 Grotius assisteerde de Hessische vertegenwoordigers Winand von Polhelm en Adolf Wilhelm von Krosigk bij hun besprekingen over de verlenging van het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639 (Engelbert, 'Der Hessenkrieg am Niederrhein' in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 162 (1960), p. 71-72).

locis sollicitari eam multum ut se addat electori Coloniensi et aliis, qui in Westphalico et vicinis, ut appellant, circulis excludere ex suis terris volunt omnem militem praeter suum, ad tuendas adversus

belli mala terras illas comparatum,[3] ita ut et permissuri sint ipsi, si ei corpori se velit addere, retinere quem habet militem et oppida, imo et addituri alia, in quibus miles eius sedes habeat. Neque vero ignorabam, tot exemplis edoctus, quam facile isti, ad tempus nomine medii, paulo post fiant caesariani. Didiceram praeterea reginam regentem misisse in Hassiam,[4] qui pecuniae aliquid offerret, ut foedus renovaretur, at vero landgraviam, quae hic haberet suos, alterum nobilem extra ordinem missum, alterum residentem ordinarium, ut fidelibus ministris honorem haberet qui fidem excitat et nutrit, voluisse rem istam per eos hic, non autem apud se transigi.

Haec omnia ostendi duci Aurelianensi, principi Condaeo, comiti Briennio, qui secretarius est ad res externas, et Baliolo, qui primus est in aerarii cura.[5] Nec reticui quantum aut bello aut paci allatura esset incommodi ista principis hactenus fortissimae mutatio; neque illud: pecuniam in loco negligere maximum interdum est lucrum.[6] Poscunt autem Hassici non improbabili de causa, quia marescallus Guebrianus copias Hassicas et maxime equestres per tres menses detinuit inutiles,[7] per quod sibi tot agrorum tributa perierunt unde alendus erat exercitus, cuius vix exiguam partem Hassia alere per se potest, ad damnum hoc resarciendum scutatorum centum millia. Allegantibus autem praesentem inopiam pecuniae, quam cardinalis certe is qui mortuus est, fecit maximam in privatum corradendo multos milliones, publicis necessitatibus destinatos, dixi posse landgraviae satisfieri per assignatos reditus bonos; quo facto reperturam eam praesentem pecuniam, quamvis cum aliquo damno, sine qua exercitus ille adeo antehac utilis communi causae retineri aliqua non posset.

Responderunt omnes satis comiter: dux Aurelianensis exiguum esse de quo ageretur; princeps Condaeus in consilio regio reperisse se animos satis ab hac largitione alienos, se tamen mei causa facturum quod posset; Briennius se adiutare velle, sed orare ut ego quoque ei adiutor essem; Baliolus se ut custodem aerarii-id est draconem illum servantem aurea mala[8] - parsimoniae esse laudatorem, attamen quae a me proposita erant, ea niti ratione et ita esse attemperata ut laboraturus esset, ne frustra per me ipsi commendatum esset hoc negotium. Spero non irrita fore quae in hac re egi et porro, si opus sit, acturus sum. Audio autem ex multis[9] ab Hispano desiderari indutias, sed perbreves, in spem forte motuum in Gallia aut distractionis sociorum a Gallia, quorum utrumque Deus avertat.

3 Kardinaal Jules Mazarin onderkende het gevaar van Hessische deelname aan het door de keurvorst-aartsbisschop van Keulen voorgestelde Westfaalse defensieverbond. In een hoffelijke brief aan landgravin Amalia-Elisabeth van Hessen Kassel, dd. 10 juli 1643, schreef hij: ‘que ... vostre Altesse estoit trop intelligente pour n'en penetrer pas l'artifice et pour ne descouvrir pas l'hameçon qui estoit caché sous cette amorce’ (*Lettres Mazarin* I, p. 243-245).

4 De heer van Beauregard, Frans resident te Kassel (*Episodes Guébriant*, p. 321 en p. 342).

5 De invloedrijkste leden van de ‘Conseil d'Etat’: Gaston van Orléans, Henri II de Bourbon, prins van Condé, staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, en staatssecretaris (surintendant) van financiën Nicolas de Bailleul.

6 Vgl. 6314 n. 7. In het verdrag van 27 augustus 1639 was bepaald dat de landgravin van Hessen-Kassel voor het beschikbaar houden van een legermacht van 7000 infanteristen en 3000 ruiters ieder jaar uit de Franse kas een subsidie van 200000 rijksdaalders tegemoet mocht zien (Engelbert, ‘Der Hessenkrieg am Niederrhein’ in *Annalen des hist. Vereins für den Niederrhein* 161 (1959), p. 66-67).

7 Na lang aandringen had maarschalk Guébriant zijn goedkeuring gehecht aan het vertrek van het Hessische contingent in zijn leger.

8 ‘Aurea mala’; vgl. Varro, *De re rustica* 2, 1, 6.

9 In de kring van Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, werd openlijk gesproken over een Frans-Spaanse toenadering (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 160-163).

Servianus, qui antehac secretarius fuit Status ad res belli, sed per cardinalem remotus et nunc legationi destinatur Italicae,[10] marchionem Bressaeum adiit, ut eum promoveret

10 Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, markies van Sablé, staatssecretaris van oorlog, 1630-1636. Afgelopen maand verscheen hij voor het eerst sinds lange tijd weer aan het hof (*Lettres Mazarin* I, p. 188). Vrijwel onmiddellijk werd hij door de regentesse en kardinaal Jules Mazarin belast met eervolle opdrachten. Behalve de aanwijzing tot

ad abdicandum sub compensatione officium admiralitatis, quod nempe regina regens dare volebat duci Vindocinensi, ut cum ipsius bona voluntate obtineret sibi regina Britanniae Armoricae praefecturam, quae sine periculo reddi non posset Vindocinensi, qui eam olim habuit, quod et ius aliquod is sibi in eam assereret et magnis ibi affinitatibus possessionibusque esset subnixus. Legati ad pacem et cunctantur et forte adhuc cunctabuntur ob ea quae aguntur post siparium.[11]

Guebrianus ad Illarum amnem[12] esse scribitur; ad Lichum[13] dux Carolus. Ad Theodonisvillam bene procedunt accessus flexuosi[14] et ex praetorianis aliquammulti mittuntur ad augendum eum exercitum. Consilium Status, quod secundum est ab iis qui perpetuo reginae adsunt, ad XXII redactum est. Caeteri erunt vacantes. Dux Guisius hic est. Audimus autem reginam vetuisse ne comitissa Bossuiaca, quae se contra Annam Mantuanam, ducis Mantuani filiam, uxorem eius dicit,[15] in Galliae fines admittatur. Ille vero duarum uxorum, non diversis temporibus, sed uno tempore maritus, adhuc retinere vult episcopatus et abbatias et sacerdotia opima sane et ad totam familiam ditandam valde idonea, sed qui partem eorum a rege nunc mortuo accepere, ut principis Condaei minor filius et cardinalis Mazarinus, nolunt in eius gratiam parta dimittere. Ita ubique nimiae opes ecclesiae, ex quibus pauperes ali debebant, fiunt materia certaminis inter divites.

Nescio an verum sit quod dicitur, [a] Portugallis captam in Gallicia Salvaterram, Tarragonam vero obsideri a Motta Odincurtio, capta ab Ethrusco duce Castellonium ad Lacum et Civitatem Pennae.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, et regni res et consilia Sublimitatis tuae ad bonum tum regni, tum christiani orbis dirigat,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, VIII/XVIII Iulii 1643.

Gaudeo rem Hassicam esse in vado. Hassi abeuntes a Guebriano parum abfuere, quin ducem Carolum caperent: cepere sarcinas eius et in eis ensem a rege Galliae datum. Ipse dux Carolus Wormatiae nunc esse dicitur. Copiae eius iunctae cum Bavaris.

11 De gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, hoopten met uitstel afstel van hun reis naar Munster te verkrijgen. In deze opzet slaagde de graaf van Chavigny wonderwel, want in september werd hem ontheffing van zijn opdracht verleend.

12 Iller, zijrivier van de Donau.

13 Mogelijk Lachen ten westen van Spiers; vgl. *Gazette 1643*, no. 88, ‘extraordinaire du XVI juillet’.

14 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 18 juli 1643 (no. 6322).

15 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, aartsbisschop van Reims, had op 4 mei 1638 een geheim huwelijk gesloten met Anna van Gonzaga (1616-1684), dochter van de hertog van Mantua. In 1641 verbrak de hertog de verbintenis door zonder enige kennisgeving te Brussel in het huwelijk te treden met Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t). De in de steek gelaten Anna huwde op 25 april 1645 Edward, vierde zoon van keurvorst Frederik V van de Palts (*DBF* XVI, kol. 603-605; *Tallemant des Réaux* I, p. 591-592 en p. 1198-1200).

In Francofurtensi conventu ad componenda ea quae diversa religio controversa fecit, delegati sunt utrinque deni.[16] Imperator ut principes et civitates avertat a consilio mittendi

16 Keizer Ferdinand III, Beieren en Keulen hadden op de Frankforter ‘Deputationstag’ gepleit voor het instellen van een bijzondere commissie ter behandeling van de ‘gravamina’ van de protestantse standen (*Urk. u. Act.* I, p. 810-811 en p. 817-825).

ad loca conventus de pace, dicit se effecturum per equos dispositos ut singuli norint quae agantur. Vult autem ad ipsum conventus locum neminem mitti, nisi a se et electoribus, sed civitates potissime id non satis e re sua arbitrantur.[17] Tum vero pars maior principum contra Bavari sententiam in eo perstat ut causa Palatina in loco conventus de pace tractetur. Dicuntur male inter se convenire Mercius[18] et Waertius.[19] Magontiacenses autem polliceri restitutionem ducis Zimmerii.[20]

In Anglia ab exercitu regis captum oppidum Vichamum,[21] ab eo exercitu qui apud reginam est Nottingamum oppidum.[22] Et a Roberto principe[23] deprehensas praetenturas militum parlamenti multosque factos captivos. Rex offert veniam parlamentariis, sed suae cognitioni reservat homines septendecim, in quibus sunt et ii qui reginae sacellum depraedati sunt.[24] Parlamentarii vero classis utriusque, hac re intellecta, pacem omnem repudiant. Et capita XVII Pimius[25] a classe inferiore ad superiorem missus obtulit, quorum rea fit Henrica Marietta - ita reginam appellant -, addito ad singula advocabulo 'proditorie', quae res maiorem in modum reginae hic regentis, nec eius tantum sed et omnium bonorum,

17 In de 'Fürstenrat' zaten vertegenwoordigers van de vorsten van Oostenrijk, Beieren, Gulik, Hessen, Bourgondië, Braunschweig-Lüneburg en Pommeren, en voorts de graaf van Fürstenberg, de bisschoppen van Würzburg, Munster en Konstanz, de abt van Weingarten en de steden Keulen en Neurenberg.

18 Veldmaarschalk François de Mercy (ca. 1598-1645), geboren in de Luxemburgse plaats Longwy, had in 1638 een bevelhebberschap in het Beierse leger aanvaard. In 1642 belastte hij zich met de vorming van een Zwabisch-Beierse legermacht. Hij kreeg daarbij de assistentie van de eveneens hoog in Beierse achting staande generaal der cavalerie Johan van Werth (*ADB* XXI, p. 414-419; *BNB* XIV, kol. 452-456).

19 De uit het hertogdom Gulik afkomstige generaal Johan van Werth (ca. 1591-1652) was in het voorjaar van 1642 door een uitwisseling met de Zweedse veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn uit Franse krijgsgevangenschap verlost (no. 5673 (dl. XIII)). Nog datzelfde jaar nam hij zijn oude legertaak als commandant van de Beierse ruiterij weer op. Aanvankelijk maakte hij zich verdienstelijk in de verdediging van de keizerlijk-Beierse steunpunten aan de Nederrijn (no. 5824 (dl. XIII)), doch door de opmars van het Frans-Weimarse leger in de richting van Frankenland en de Opperpalts moest hij zijn activiteiten verplaatsen naar de stellingen van het Zwabisch-Beierse leger in het Wurtembergerland (*ADB* XLII, p. 103-111; H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, Keulen 1962).

20 Ludwig Philipp (1602-1655), paltsgraaf van Simmern, zoon van keurvorst Frederik IV van de Palts, sinds 1632 administrator van de bezittingen van de uit haar landen verdreven keurvorstelijke familie. Na het wegvallen van steun uit Zweden (1634) zag hij geen kans zijn erfgoederen te verdedigen tegen de oprukkende keizerlijken. Pas in 1648 werd hij in zijn erfgoed Simmern hersteld (*ADB* XIX, p. 580-581). Zie voor de bereidheid van de Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt tot concessies in de kwestie van de Palts, *Urk. u. Act.* I, p. 823.

21 De plaats 'Wickham' (High Wycombe) in Buckinghamshire (*Gazette 1643*, no. 90, dd. 18 juli 1643); vgl. *The Counties of Britain, a Tudor atlas by John Speed*, p. 42-43.

22 Met een legermacht van 3000 infanteristen en 2000 ruiters baande koningin Henriëtte Maria zich een weg van York naar het hof van de koning in Oxford (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 292, 295 en p. 298).

23 Rupert (Robert) van de Palts (1619-1682), derde zoon van keurvorst Frederik V en Elisabeth Stuart, vocht als bevelhebber van de koninklijke cavalerie in het leger van zijn oom Karel I. Op 17/27 juni verraste hij met een groep van 2000 ruiters een deel van een convooi dat van Londen op weg was naar het legerkamp van Robert Devereux, graaf van Essex, bij Reading (*DNB* XLIX, p. 405-417).

24 'The King's Proclamation forbidding obedience to the Parliament, and for calling the members to him at Oxford' van 26 juni/6 juli 1643 (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 133-139).

25 In juni was een parlementaire commissie begonnen met het opstellen van de aanklacht tegen koningin Henriëtte Maria van Engeland. Aanvankelijk verklaarden de leden van het Lagerhuis haar op 35 punten schuldig aan hoogverraad. In de redactie die John Pym het Hogerhuis aanbood was dit aantal echter tot 13 artikelen gereduceerd (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 284 en p. 293).

offendit animos, qui omnes promittunt se ulturos tantam in filiam Galliae contumeliam,[26] si quando pax ipsis contingat, et continget forte ob hoc ipsum citius. Interim Scoti quid facturi sint, in incerto est, quorum consilia utrovis ceciderint, magnum possunt afferre ad res tam ambiguas momentum.[27]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Operam suam quam in avocanda ab electoris Colon[iensis] partibus principe Hassica posuit, recenset Grotius. Gallici quidam motus. Ingravescentia Angliae mala. Nec non contumelia reginae eius illata.

6324. 1643 juli 18. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: (18) Iul. 1643.

En in dorso: Praesent. Arentse, den 24. Iulii 1643.

6325. 1643 juli 18. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

J'ay travaillé tous ces jours passez[2] à l'affaire de madame la landgravinne prèz les deux princes qui sont du conseil et prèz ceux qui gouvernent les affaires estrangers et les finances pour faire continuer ou renouveller l'alliance que son Altesse a eue avecq la France et la dedommager de la perte des contributions à cause que sa cavallerie a esté retenue par le marescal de Guebrian durant trois mois inutile. J'espere que tout ira bien.

Le marquis de Bressé ne se veut laisser persuader de quitter l'admirauté en prenant recompense, ce que la reine desire, voulant retenir pour elle le gouvernement

26 De heer van Cressi (Gressy) hield het Franse hof op de hoogte van de laatste ontwikkelingen in Londen en Oxford. Uit zijn verslagen bleek al spoedig dat geen van de strijdende partijen militaire inmenging van Frankrijk in de binnenlandse twisten op prijs stelde (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 4, 7 en p. 10).

27 Het Schotse Parlement was op 22 juni/2 juli in Edinburgh bijeengekomen. Ter vermijding van een openlijk conflict met de koning (no. 6313 n. 23) hadden de Schotten de vergadering de naam gegeven van 'convention of estates' (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 293, 295 en p. 298-299, en *Catalogue of the pamphlets ... collected by George Thomason* I, p. 269).

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 9. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6323). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 14, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 11.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 130.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 18 juli 1643 (nos. 6322-6324).

de Bretagne, qui a esté à monsieur de Vendosme, et lui donner l'admirauté. Les ambassadeurs pour la paix ne s'hastent pas beaucoup.

On renforce l'armée devant Thionville, où on commence à faire les approches. Le conseil d'Estat, qui aura de l'employ reel soubs le conseil estroit de la regence, sera de

22 personnes. Le duc de Guise est icy. On me dit qu'on veut empescher l'entrée dans la France à la comtesse de Bossu. Cependant le duc de Guise travaille nonobstant deux mariages vrais ou pretendus à retenir ses benefices jusqu'à ce qu'il en puisse disposer au proffit de sa famille, ce que ny monsieur le prince ny le cardinal Mazarini, à qui le feu roy a conferé une partie des benefices dudit duc de Guise, n'entendent point ainsi.

On nous dit que les Portugais ont pris Sauveterre en Gallice, que le marescal de La Motte-Odincourt assiege Tarragona, que le grand-duc a pris sur le pape Castiglion sur le Lac et la Cividad de Penna.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

A Paris, le 18 de Juillet 1643.

J'apprends avec joye que les affaires de Hesse icy sont en termes d'accommodement. Je voy qu'à Francfort l'empereur travaille afin qu'à l'affaire de la paix il n'y ait de deputez que de luy et des electeurs, mais les villes sont d'autre advis et la pluspart des princes aussi bien que les villes qu'il faut traitter de l'affaire palatin aux lieux destinez pour la conference generale. On nous dit que Mercy et Jean de Waert sont mal ensemble. Les gens de l'electeur de Mayence promettent la restitution au duc de Zimmeren.

On s'offend fort icy du mot ‘traistreusement’ que le seigneur Pyme met dans les accusations contre la reine; et si on peut avoir la paix, on s'en souviendra d'un si grand mespris d'une reine et fille de France et peut-estre que ce sera une des causes qui advanceront la paix. Il importe grandement quelle resolution prendront les Escossois.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6326. 1643 juli 18. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime et eruditissime domine,

Omnia hic bene procedunt.[2] Ad obsidionem Theodonisvillae mittuntur necessaria. Odincurtius cum magnis copiis in Hispaniam intrat, princeps Thomas in agrum Mediolanensem, Guebrianus in Bavariam. Cum Hassica vidua foedus renovatur. Interim non abiicitur spes pacis. Itaque legati duo, Davausius et Chavigniacus, sub finem huius mensis abeunt; sequetur dux Longovillanus ita si et imperator principem mittit.[3]

1 Hs. Gotha, Stadtarch., cod. A 473, f. 19. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 714 no. 1602. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 129. Antw. op no. 6304, beantw. d. no. 6338.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 18 juli 1643.

3 Onopgeloste préséance-vraagstukken brachten Henri d'Orléans, hertog van Longueville, tot het besluit om zijn vertrek naar Munster nog enige tijd uit te stellen; zie *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 17 en p. 23.

Domino Emporagrio felix opto iter et Claritati vestrae prospera omnia.[4]
Sum enim, clarissime et eruditissime domine,
Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII Iulii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 18 Iulii.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: D. Appelboom.

4 De theoloog Erik Gabrielsson Emporagrius had voor een ontmoeting met de Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie zijn studieverlof eerder dan aanvankelijk was voorzien afgebroken.

6327. 1643 juli 20. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Gaudeo edictum pro libertate religionis esse renovatum,[2] neque enim hoc rerum statu ulla querelarum ansa protestantibus danda est, facile in tam fluctuanti aula ducem et partes reperturis. Laudo reginae prudentiam, quod sub initia novi principatus legatum Hispaniae videre noluit;[3] sed id totum, quod scias, dominus Oosterwikius suis consiliis adscribit[4] sibique ab Ordinibus nostris imputari vult.

Princeps in Flandria nihil agit, nisi quod obsidioni Gallorum favet quammaxime Melonem et copias eius distinendo.[5] Ea obsidio ubi finem ceperit, forte et ipse aliquid tentabit. In Conventu Foederatorum non parva fuit contentio super hac expeditione, Hollandis eam et Zelandis urgentibus, provinciis vero reliquis aliter censentibus.[6] Zelandi de nimia queruntur mora, et forte ea ex contentione nata. Caeterum constat ad ea quae navibus agenda sunt multum requiri temporis.

Vergoesius, quem nuper venire ad vos scripseram,[7] reflante vento hic aliquandiu substitit, nunc navigat. Praeter libros ante nominatos dedi ei et libellum de Fragilitate humanae naturae Manassis.[8] Proxima vice ita fui impeditus ut litteras ad te mittere non potuerim,[9] nunc itaque et tibi et uxori pro binis vicibus respondebo.

Voetius[10] per se suosque Cartesium atheismi accusavit. Id ille ut par est aegre ferens, ulcera hominis, ut recte notas, superbi egregie tetigit et detexit. Mitto iam ipsius responsionem ad proclama Ultraiectinum. De praeside Summi Senatus[11] nihil conventu hoc actum iri videtur omniaque talia in principis adventum reiicienda.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 366. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6295 en 6312, beantw. d. no. 6342.
2 De publicatie van de 'Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens'.
3 Bij nader inzien achtte de regentesse het wenselijker om de Spaanse gevolmachtigde ter vredesconferentie Antoine Brun de toegang tot Parijs te ontzeggen; zie no. 6298.
4 In zijn nieuwsbrief van 4 juli maakte de ordinaris Staatse ambassadeur te Parijs, Willem van Liere, heer van Oosterwijk, melding van zijn kordate optreden (Den Haag, ARA, Staten-Generaal, inv. no 6767^{II}, lias Frankrijk, ingekomen).
5 Frederik Hendrik liet zich in het Staatse legerkamp te Assenede niet misleiden door schijnaanvallen van het leger van don Francisco de Melo en Andreas Cantelmo. Zijn onverstoorbare standvastigheid dreef de Spaanse legerleiding tot uitstel van een expeditie naar Thionville (*Correspondance d'Estrades* I, p. 168-169).
6 In Den Haag kwam dit onderwerp aan de orde in de discussie over nieuwe investeringen ten behoeve van de vloot ter beveiliging van de kustwateren; vgl. *Res. SH*, dd. 16 juli 1643.
7 De reislustige rechtenstudent Adriaen van der Goes had de bezorging op zich genomen van een pakket met presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) en de Blaeu-herdruk van de *Florum sparsio* (*BG* no. 792). Voor de gelegenheid had Willem de Groot de collectie aangevuld met twee 'libelli de rebus Anglicis'; vgl nos. 6305 en 6351.
8 De *Dissertatio de fragilitate humana, ex lapsu Adami, deque divino in bono opere auxilio* van de Amsterdamse hebraïst Menasseh ben Israël (*Catalogus Universalis* no. 7 (juli 1642-juni 1643), p. 4).
9 In de reeks ontbreekt een brief van Willem de Groot dd. 13 juli 1643.
10 De strenge theoloog Gijsbert Voet had bij de vroedschap van de stad Utrecht zijn vete met René Descartes aanhangig gemaakt. Ofschoon verbijsterd over deze daad haastte de in Egmond woonachtige Fransman zich toch om in een beleefde brief, dd. 6 juli 1643, de Utrechtse magistraten te bedanken voor hun justitieel onderzoek (C. Adam en P. Tannery, *Oeuvres de Descartes, Correspondance* III, p. 695-697, en IV, p. 8-17 en p. 645-648).
11 Ondanks herhaald aandringen van de betrokken raadsheren maakten de Staten geen haast met het aanwijzen van een kandidaat voor de reeds lang vacant zijnde zetel van president van de Hoge Raad; vgl. *Res. SH*, dd. 7 juli 1643, 'poincten van beschryvinge' XXV, en 24 juli 1643.

Bellimontius[12] rogavit me ut poemata tua Nerano dem excudenda. Dixi me satis eo inclinare, si a bonis characteribus instructus sit et Ryckewartius correctionem suscipere velit.[13] Ostendi eidem anti-Carentoniana, quae mihi miseras ut aliqua ex parte publico prosint. Ubi ea reddiderit, tibi remissurus.[14] Quod Simplicium et Jansonium specialiter refutare nolis, non improbo.[15] Annotata ad Vetus Testamentum brevi proditura gaudeo et in trium voluminum molem excrevisse miror.[16] De filiae lite[17] post ferias cogitabimus; nunc nulla spes est, nimis enim prope sunt.

Societas Indicana Orientis decem iam naves salvas accepit,[18] quae res facit ut pro sorte centum florenorum in dicta Societate iam quingenti solvi debeant si quis emere voluerit. In Societate Occidentis res tam feliciter non procedit et sunt non parva, inter Mauritium comitem et curatores eius Societatis qui hic sunt, dissidia,[19] quae negotia bona solent corrumpere.

Deus te, frater optime, cum uxore et liberis nobis totique ecclesiae diu sospitet. Vale,

tibi obedientissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, XX Iulii 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Iulii.

En in dorso: 20 Iulii 1643 W. de Groot.

12 De met de familie bevriende Rotterdamse pensionaris Simon van Beaumont (1574-1654) had onlangs een presentexemplaar van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus in ontvangst mogen nemen; vgl. no. 6292.

13 In zijn brief van 11 mei 1643 berichtte Willem de Groot voor het eerst over een door de dichter-arts Justus Rijckewaert geopperd voorstel om de editie van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en de *poemata* toe te vertrouwen aan Johannes Naeranus, boekhandelaar en uitgever te Rotterdam (no. 6211). Het aanvankelijke enthousiasme werd enigszins getemperd door onzekerheid over de inrichting van het Rotterdamse bedrijf (no. 6242).

14 De tekst met de geboden die koning Lodewijk XIII door zijn commissaris Saint-Marc had laten afkondigen op de nationale synode van Alençon (1637). Onlangs had Grotius zijn broer verzocht dit stuk uit het 'dossier Rivet' te lichten (no. 6256).

15 De Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu had Grotius een exemplaar aangeboden van een uit zijn drukkerij afkomstige editie van de werken van de socinianen Joannes Simplicius (Jonas Schlichting) en Robertus Jansonius Campensis; zie nos. 6211, 6242 en 6312.

16 De Parijse uitgever Sébastien Cramoisy had het werk aan *tomus* II van Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) onlangs voltooid. In de loop van 1644 kon de volledige tekst (drie delen in één band) uitgebracht worden.

17 In Parijs wachtte Grotius' dochter Cornelia op nieuws over het proces dat zij voor het Hof van Holland aan het voeren was over haar rechten op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639).

18 Harald Appelboom meldde al in zijn brief van 13 juli (no. 6318) de terugkeer van de tien Oostindiëvaarders.

19 De Braziliaanse gouverneur Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen, weigerde zijn ontslag aan te bieden aan de 'Heeren Negentien' van de Westindische Compagnie.

6328. 1643 juli 21. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,
J'ay receu la vostre du 22 de Iunii après celle du 15, et [j'ay] bien addressé celles qui

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 132. Antw. op nos. 6279 en 6294.

alloient plus loing.[2] La lettre de la charge du secours d'argent que la France donne à la Suede sera à present, comme je croy, à Hamburg.[3]

Les deputez de madame la landgravin[4] sont d'accord icy, renouvelleront le traitté et recevront cent mille livres d'extraordinaire. Tout va bien devant Theonville et aussi, comme on dit, devant Tarragone. Nous attendons un troisiesme siege par le prince Thomas[5] et peut-estre un quatriesme par le mareschal de Guebrian.[6] Le marescal Torstenson a delivré Olmutz[7] et fait de courses gueres loing de Vienne. Nous verrons ce que fera Ragosky[8].

La reine d'Angleterre n'est pas jointe encore avec le roy. Cependant les parlamentaires ont dressé dix-sept articles contre Maria Henriette - c'est ainsi qu'ils appellent la reine -, chacun desquels ils disent porter trahison. Le roy offre pardon à tous exceptant dix et sept. Ses gens ont pris Wicham et ceux qui sont avec la reine Nottingam. Le prince Robbert a surpris quelques quartiers et fait plusieurs prisonniers. L'esperance des parlementaires est que les Escossois viendront à leur secours. On nous dit que les Portugais ont pris Sauveterre en Gallisse.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 21 de Juillet 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6329. 1643 juli 21. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr,

Dass meiner gewonheit vnnd schuldigkeit zuwieder, ich vergangene woche so weinig auffgewartet,[2] bitte ich gehorsamblich, Ew. Excell. solches in keinen vnbesten

2 Grotius droeg zorg voor de verzending van Marins brieven aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna; vgl. 5621 (dl. XIII).
3 Op 19 juni 1643 schreef de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius, dat hij de wisselbrief waarmee de Franse subsidie naar Stockholm werd overgemaakt, nog niet had ontvangen (no. 6266).
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 18 juli 1643.
5 Op 4 augustus zette prins Tommaso Francesco van Savoye de omsingeling van de stad en de burcht van Trino in.
6 Maarschalk Guébriant en zijn Frans-Weimarsen zouden op de 24ste juli voor de muren van Rottweil verschijnen (*Episodes Guébriant*, p. 340).
7 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had in de week van 21-27 juni het garnizoen van Olomouc van nieuwe voorraden voorzien.
8 De protestantse vorst György I Rákóczi van Zevenburgen steunde de Zweedse aanvalsplannen op de Habsburgse landen.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 79. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse ambassadeur te Hamburg, Johan Adler Salvius.
2 Kellers laatste brief dateert van 16/26 juni 1643 (no. 6280).

vermercken, sondern allein den damähligen vielen extraordinari geschäfften die schuld beimessen wollen.

Heut 8 tage frühe ist der herr ambassad[eu]r Oxenstiern[3] bey vnss in vnsern logiment angelanget, vnndt erst am vergangenen sonnabendt wieder verreiset, ist zuruck vff Lawenburg gangen, passirt daselbst die Elbe, gehet vff Garleben in der Alten Marck, von dannen

3 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, was op 18/28 mei uit Stettin vertrokken. Later dan in de bedoeling lag arriveerde hij in Hamburg (4/14 juli). Op zondag 8/18 juli hervatte hij zijn reis naar Osnabrück. Overeenkomstig de mededelingen van Keller koos de gevolmachtigde de oostelijke route over Dömitz, Salzwedel, Celle, Hannover naar Minden (aankomst 23 augustus/2 september).

an der rechten handt vff die königl. Schwed. guarnisonen an der Weser, vnndt entlich so fort nach Ossnabrugk. Wie balt der herr ambass[adeu]r Salvius folgen werde, kan ich noch nicht eigentlich wissen,[4] dörfft noch woll ein tag oder vierzehn darauff gehen, dan S. Excell. nicht reisen werden, ehe sie wissen dass die Dänische gesandten im anzug seindt.[5] Der könig in Denne[marck] ist noch mit selbigen zue Colldingen vber formirung der instruction begrieffen. Der graff von Awersperg[6] hat einen courrier dahin geschicket, dem könig zu complimentiren vnndt valediciren, bey dessen, noch diese woche vermuhteter zuruckkunfft er vffbrechen vnndt nach Ossnabrugk gehen will. Graff Johan Ludwig zue Nassaw-Catzenelnbogen,[7] keyserl. Reichshoffrath, gehet nach Münster. Wer ihrer beeden mitdeputati sein mögen, waiss ich noch nicht aigentlich.[8] Man maint dass theilss der Spanischen gesandten nunmeher zue Munster ankommen, oder doch nicht weit meher davon sein werden. Der marques de Castel Rodrigo[9] hat vff seiner dahin raise an einem vornehmen Teutschen furstenhoff sich verlauten lassen, dass die differentzen zwischen Spanien vnndt Franckreich, dass mehr vnndt gröessertheilss vnter der handt albereits abhandelt seyen, vnndt geschehen die ambassaden nur vmb der eusserlichen ceremonien vnndt solennisation willen, wurde auch in weinig monaten nach der zusammenkunfft der schluss an tag kommen. Obss also sein vnndt erfolgen werde, oder aber dergleichen discours allein, diffidentz zwischen Schweden vnndt Franckreich zumachen, zielen, dass wirdt die zeit an tag bringen.

Von den armeen in Mähren haben wir nichts gewisses, ohne dassjenige, so vnss dess feindts eigene avisen davon mittheilen. Der obriste Helm. Wrangell[10] soll mit 3000 pferden biss in angesicht Wien gestraifft haben, vnndt Hoffkirch,[11] alss er mit

4 Johan Adler Salvius wachtte nog een kleine maand in Hamburg. Na een reis over Stade, Verden, Nienburg bereikte hij Minden op dezelfde dag als zijn collega Johan Oxenstierna (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIX).

5 De Deense delegatie, bestaande uit kanselier Just Høg (1584-1646) (*DBL* VII, p. 31-33), Gregers Krabbe (1594-1655) (*DBL* VIII, p. 201-202), Christopher von der Lippe (1585-1652) (*DBL* IX, p. 89-90) en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann (1595-1658) (*ADB* XVII, p. 683), was op 26 augustus/ 5 september voltallig in Osnabrück aanwezig; (*o.c; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVIII en p. 22-23).

6 De keizerlijke vredesonderhandelaar, rijkshofraad Johann Weichard von Auersperg, maakte in nog geen tien dagen de reis van Hamburg naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 14-15 en p.24).

7 Johann Ludwig (1590-1653), graaf van Nassau-Hadamar, sinds 1636 lid van de keizerlijke hofraad, was in 1638 betrokken geweest bij de voorbereiding van de Keulse vredesconferentie. Op 23 juni 1643 ontving hij van de keizer de benodigde documenten voor zijn reis naar Munster (*ADB* XIV, p. 258-260).

8 De plaatsvervangende onderhandelaars waren Johann Baptist Krane (ca. 1600-1672) en dr. Isaac Volmar (1582-1662) (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXI).

9 In Hamburg gingen de aldaar aanwezige diplomaten van de veronderstelling uit dat Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, ambassadeur van koning Philips IV te Wenen, naar Munster zou gaan (*Doc. Boh.* VII, p. 27-28 no. 12). De koning van Spanje maakte op 5 juli echter bekend dat hij liever zag dat de markies zich beschikbaar hield voor het aanvaarden van een taak in het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 467).

10 De in het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson dienende kolonel Helmut Wrangel (ca. 1600-1647) kwam met zijn ruiters zes mijl vóór Wenen te staan (*BLS* XXI, p. 156-157, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* III, p. 276 en p. 547).

11 De in 1637 overgelopen Zweedse luitenant-generaal Lorenz von Hoffkirchen, thans commandant van het keizerlijke leger in Silezië, was begonnen met het overbrengen van zijn leger naar het hoofdkwartier van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, ten zuidoosten van Brno. In die opzet leek hij te slagen (*Gazette 1643*, no. 95, dd. 1 augustus 1643).

etwa 1500 man zu Gallas gewollt, vnterwegens geschlagen vnndt gefangen worden sein, worvon wir noch der gewissheit erwarten mussen. Herr Königs[marck] lieget vmb Osterwyck vnndt Horn-

burg,[12] hat Halberstadt berennet, vnndt maint man nunmeher, dass er die attaque dess orths werde begonnen haben. In der Alten [Marck] haben sich newlich fast in 1000 bawren zusammen rottirt vnndt dem obrist leutenant Bähren[13] nicht allein den pass verwaigert, sondern auch gahr feindtlicher weise einfallen wollen. Ess hat aber dieser sie also empfangen, dass sie in die 300 todt- vnndt gefangener alss zeugen ihres frevelss, im stich lassen mussen.

Alhier werden die newlich angenommene compagnien wieder cassirt, ich hoff ein guther theill davon soll vnss zu theill werden, gestallt schon viell officiers vnndt soldaten sich besprechen lassen, auch theilss selbst offerirt haben.[14] Der obriste Both[15] ist hier vnndt zu Lubeck in newer werbung begrieffen, hat aber, vielleicht wegen voriger kundtschafft, noch schlechten zulauff. Der general commissarius Pfuhl[16] vnndt obrister Pentz[17] depreciren nun in Schweden, dieser gehet mit graff Woldemarn nach Musscovien, woselbst die bewuste heurath noch für sich gehen soll.

Herr Benedict Oxenstirn, gubernator in Liefflandt, hat diese welt gesegnet.[18] Von Schwed- vnndt Dänischen sachen ist, weiln von selbigen orthen nichts weiterss notables einkommen, nichts zuberichten. Darumb ich hiemit schliesse, vndt Ew. Excell. dess Höchsten starcken schutz zu allem wollergehen getrewlich empfehle,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.p.

Datum Hamburgk, den 11. Iulii anno 1643.

Herr ambassadeur Oxenstirn hatt schon gestern die Elbe passirt, vndt weiln scheinet, dass noch künfftige woche auch der herr ambass[adeu]r Salvius folgen werde, so bittet er Ew. Exc. hinfüro, wass sie in Schweden referiren, anhero an h[errn] Jacob Verporten[19] zu dressiren, vndt ein duplicat davon jedesmahl an die ambassade nacher Ossnabrück, vber Cölln oder Ambsterdamb, zu schicken, sich gefallen lassen wollen, etc.

12 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, verwierf met de blokkade van de plaatsen Osterwieck en Hornburg een goede uitgangspositie voor een aanval op Halberstadt (24-26 juli 1643); vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 32 no. 31.

13 Volgens de *Gazette 1643*, no. 95, dd. 1 augustus 1643, reisde de Zweedse overste Behr (*Svenska Riksrådets Protokoll X (1643-1644)*, p. 160-161) met 800 ruiters de gevolmachtigde Johan Oxenstierna tegemoet. Aangekomen bij de plaats Lüchow werd het gezelschap staande gehouden door protesterende boeren.

14 De Zweden stelden Mecklenburgse en Pommerse lutheranen die dienst wilden nemen in hun legers een hoge soldij in het vooruitzicht (*Doc. Boh.* VII, p. 32 no. 31).

15 De Mecklenburgse edelman Herman Bothe wierf ruiters voor het keizerlijke leger; vgl. no. 5924 (dl. XIII).

16 Generaal-majoor Adam von Pfuel (no. 6035) had dit voorjaar eervol ontslag uit Zweedse dienst gekregen. Zijn militaire loopbaan dacht hij nu voort te kunnen zetten in dienst van koning Christiaan IV van Denemarken (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 63).

17 Graaf Christian von Pentz (ca. 1600-1651), gouverneur van Glückstadt. Door zijn huwelijk met een dochter van de Deense koning was hij de zwager van de trouwlustige Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein (*DBL* XI, p. 252-253; *Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck* VIII, p. 273-279).

18 Gouverneur Bengt Bengtsson Oxenstierna was op de 9de juni 1643 in Riga overleden; zie no. 6320.

19 Jacob Adriaensz. Verpoorten, koopman te Hamburg; vgl. no. 4711 (dl. XI), en *Een rondgang langs Zweedse archieven*, p. 162.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Aug.

6330. 1643 juli 25. Aan Christina van Zweden.[1]

Serenissima et potentissima regina, domina clementissima,

Literas augustae Maiestatis tuae, scriptas XV Maii [*sic*], XIV/XXIV Iunii[2] tradidi in manus reginae regentis, tum quae ad reginam, tum quae ad regem pertinebant. Respondit regina perquam humane de perpetua sua adversus Maiestatem tuam benevolentia, omniaque et officia et obsequia large pollicita est. De foederibus tamen nihil dixit,[3] quanquam eorum mentionem feceram et observationem promiseram.

Cardinalis Mazarinus legatis ad se venientibus locum assignat inferiorem.[4] Quod si Maiestas tua dissimulandum putat, faciam eoque libentius, quod et episcopus Bellovacensis, vir magnarum virtutum ac mihi amicus, brevi et ipse futurus creditur cardinalis.[5]

Vidi comitem Briennium, qui nunc Chavigniaci locum obtinet.[6] Is mihi assecurat iam scriptas literas ad sacram Maiestatem tuam,[7] quibus certa fiat observatum iri foedera, ut per quae non reges tantum sed et regna obligentur.

Deus, serenissima ac potentissima regina, domina clementissima, Maiestatem tuam regnumque servet,

augustae Maiestatis tuae obedientissimus subditus,
H. Grotius.

Lutetiae, XV/XXV Iulii 1643.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De recte redditis et bene acceptis reginae literis rationem reddit.

1 Copie Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 151. Gedrukt *Epist. ad domum Sueciae*, p. 10 no. 15. Afschriften ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 89 en 461. Antw. op no. 6274 dd. 10/20 juni 1643.

2 Ook deze datum is niet correct. Op vrijdag of zaterdag 24/25 juli (nieuwe stijl) werd Grotius in de gelegenheid gesteld om koningin Anna van Oostenrijk mededeling te doen van het Zweedse antwoord op de officiële kennisgeving, dd. 15 mei 1643, van het overlijden van koning Lodewijk XIII.

3 De Fransen hadden de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 op 27 juni in orde gemaakt (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 24-26); zie ook no. 6350.

4 In zijn nieuwsbrief aan Axel Oxenstierna van 9 januari 1643 (no. 6033) maakte Grotius de Zweden attent op de strenge préséance-voorschriften van kardinaal Jules Mazarin.

5 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, verkeerde in de waan dat de regentesse hem nog eens kardinaal-eerste minister zou maken (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 143-145).

6 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had op 15 juni het staatssecretariaat van buitenlandse zaken overgedragen aan Henri-Auguste de Loménie, heer van La Ville-aux-Clercs, graaf van Brienne.

7 Op 27 juli/6 augustus kregen de Zweden pas inzage in de documenten (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 230).

6331. 1643 juli 25. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quod recurrente die nihil abs te accepi, in causa fuisse suspicor aut absentiam tuam, aut occupationes, aut materiae penuriam.

Velim aliquando reperiri qui Riveto respondeat. Nam is iam omnia sua et mea curavit

1 Gedrukt *Epist.*, p. 956 App. no. 663. Antw. op een ontbrekende brief van 13 juli (vgl. no. 6327), beantw. d. no. 6360.

recudi Genevae,[2] iussa omitti epistola principis Arausionensis ad me, ut ad rem nihil pertinente.[3] Si desperatum est inve[ni]ri quenquam posse qui eam operam suscipiat, remittenda ad me erunt quae annotaveram.[4] De lite filiae[5] non intelligo quid eam moretur.

Rediit ab Italia Vossius.[6] Dicit nostra Romae legi nemine prohibente.[7] Dicit etiam vidisse se Ignatii optimum exemplar,[8] in quo absint ea quae adscita pridem suspicati sunt eruditi.[9] Sed illa quae ad episcopos pertinent, in eo exstant.

Deus te cum uxore et liberis servet.

Sententia contra Elbovium lata[10] a parlamento Divionensi ut contraria iuri ducum et parium Franciae, qui iudicari nisi a parlamento Parisiensi non possunt, rescissa est, ipse pronuntiatus innocens, servata ei actione ob damna per iniuriam illata adversus eos quos conveniendos sibi putabit.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

2 Kort na het verschijnen op 13 december 1642 van zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) kwam de Haagse hofpredikant André Rivet tot het besluit om zijn kritische aantekeningen en Grotius' weerwoorden in de polemiek over de *Annotata ad Consultationem Cassandri* (*BG* no. 1165) te laten herdrukken in de reeds in voorbereiding zijnde editie van zijn *Catholicus orthodoxus, oppositus Catholico Papistae*, Genève 1644; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 50-52 en p. 354-356.

3 In de 'Opuscula adversaria Hugonis Grotii et Andreae Riveti de syncretismo inter orthodoxos et pontificios' van zijn *Catholicus orthodoxus*, Genève (Jacques Chouet) 1644 (*BG* nos. 1173, 1181 en 1185) nam Rivet bijna de volledige tekst op van Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica*, Parijs 1642 (*BG* no. 1183). Zonder opgave van redenen liet hij echter de publicatie van de in de *editio princeps* voorkomende brief van Frederik Hendrik aan Grotius dd. 4 augustus 1622 (no. 776 (dl. II)) in deze uitgave achterwege. Wellicht had de prins hem dit besluit ingegeven; vgl. nos. 5936 en 5968 (dl. XIII) en no. 6332.

4 Op verzoek van zijn broer was Willem de Groot in januari begonnen met het aanleggen van een 'dossier Rivet'. Na 'annotaveram' voegt Brandt-Cattenburg (*Leven* II, p. 356) hieraan in vertaling toe: 'Ik zal t'eenigen tijde over de voornaamste zaken zelf mijn gedachten laten gaan'.

5 De familie wachtte op een beslissing in het proces dat Cornelia de Groot voor het Hof van Holland aan het voeren was over haar rechten op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639).

6 Isaac Vossius, de zoon van Gerardus Joannes Vossius, reisde over Milaan en Genève terug. In Dijon had hij een ontmoeting met de Leidse hoogleraar Claude Saumaise (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 55-58).

7 In Rome waren berichten opgevangen over Grotius' toenadering tot de oude kerk (G. Brom, *Archivalia in Italië* II, p. 429 no. 352, en III, p. 329 no. 303).

8 Tijdens zijn Italiaanse 'tour' (1642) had de jonge Vossius vele uren in bibliotheken doorgebracht (Y.H. Rogge, 'De reis van Isaac Vossius (1641-1645)' in *Oud-Holland* 18 (1900), p. 3-20). In de Bibliotheca Medicea-Laurentiana te Florence kwam hij op het spoor van een Griekse codex met brieven van Ignatius van Antiochië († ca. 107). Deze vondst leidde in 1646 tot de editie *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina; adduntur S. Ignatii Epistolae, quales vulgo circumferuntur; adhaec S. Barnabae Epistola ... Edidit et notas addidit Isaacus Vossius* (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 287-288 en p. 340-342).

9 Deze opmerking heeft betrekking op de manuscripten die de Engelse theoloog James Ussher (1580-1655), aartsbisschop van Armagh, had benut voor zijn *Polycarpi et Ignatii Epistolae; una cum vetere vulgata interpretatione Latina, ex trium manuscriptorum codicum collatione, integritati suae restituta; accessit et Ignatianarum epistolarum versio antiqua alia, ex duobus manuscriptis in Anglia repertis, nunc primum in lucem edita; quibus praefixa est, non de Ignatii solum et Polycarpi scriptis, sed etiam de apostolicis constitutionibus Clementi Romano tributis J. Usserii dissertatio*, Oxford 1644; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 65 en p. 74.

10 Dit bericht komt ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 25 juli.

25 Iulii 1643.

6332. 1643 juli 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De vrundschap van mijnheer den prins van Condé, gelijck oock van de personen die ontrent de coninginne ende den hertogh van Orleans zijn, zal ick zorgvuldelijck onderhouden. UE. mach bedencken wie die van Rotterdam[2] best tot reden zoude connen disponeren om niet te comen tot het uiterste.

Alles gaet hier wel. De ontslaging van de Engelsche schepen[3] schijnt oorboir te zijn, maer staet te letten off daerdoor niet vermindert en werdt het soustenu van de commercie op Duinkercken te mogen beletten. 'tGunt monsieur Boswel proponeert is redelijck.[4] Ende op 't stuck van de alliantiën van Vrancrijck dienen alle de articulen wel geëxamineert.[5] Waertoe de humeuren daer strecken in 't stuck van oorlogh, vrede ofte bestant, zal ick garen verstaen.

Ick en weet niet bij wie toecomt dat onser dochters proces[6] niet en is in staet van wijzen. Rivet heeft mijne ende zijne stucken op de religions-vrede gezonden om herdruct te werden nae Genève. Aen de cant van den brief van den prins van Orangie[7] aen mij heeft hij gestelt: ‘Nihil ad propositum facit, itaque omittenda est’.[8]

25 Iulii 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, nu ten huise van mijnheer den reeckenmeester van Reigersberg, tot Middelburg.[9] Port 2 st. 4.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 24 [*sic*] Iuly 1643 uyt Paris.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32l. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6333.
2 De discussie over de wijze waarop de Rotterdamse stadsbestuurderen herinnerd moesten worden aan hun verplichtingen jegens hun vroegere pensionaris (no. 6269), wordt in deze brief voortgezet.
3 Begin juli waren enkele Engelse koopvaarders bij het verlaten van de haven van Duinkerken door schepen van de Staatse blokkadevloot aangehouden en ter visitatie opgebracht naar Zeeuwse en Hollandse havens. Na een zorgvuldige inspectie, op grond van een resolutie dd. 30 mei 1643, gaven de Staten-Generaal op 21 en 22 juli aan de betrokken admiraliteiten opdracht tot opheffing van het beslag (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 159-160).
4 De Engelse koninklijke resident sir William Boswell had op 3 juli de Staten-Generaal een schrijven van koning Karel I van 1/11 mei aangeboden waarin de koning scherp protest aantekende tegen de erkenning van Walter Strickland als onderhandelaar namens het Parlement (*Res. SH*, dd. 10 en 15 juli 1643, en *Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 83-84).
5 Het op 30 maart 1643 verlengde Frans-Staatse subsidieverdrag was door de dood van koning Lodewijk XIII ontbonden. Op 15 juni sprak het nieuwe bewind in Frankrijk de wens uit om het tractaat onveranderd over te nemen. Na ampel beraad stemden de Staten-Generaal met dit voorstel in (*Res. SH*, dd. 9, 10, 14 en 15 juli 1643).
6 Deze onderwerpen behandelde Grotius ook in zijn brief aan Willem de Groot (no. 6331).
7 Nicolaes van Reigersberch zal André Rivet dankbaar zijn geweest voor het weglaten van de brief van Frederik Hendrik in de herdruk van Grotius' *Votum pro pace ecclesiastica* in de *Catholicus orthodoxus*; zie nos. 5915 en 5919 (dl. XIII).
8 Deze informatie kan komen van de reislustige Isaac Vossius; vgl. no. 6331. Voor een bevestiging van dit nieuws had Grotius ook te rade kunnen gaan bij Rivets correspondentievriend Claude Sarrau; vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 397.
9 David van Reigersberch, broer van Nicolaes, rekenmeester van Zeeland (van der Aa, *Biographisch woordenboek*(f^{o}) VI, p. 58).

6333. 1643 juli 25. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick heb brieven gebracht van de coninginne van Swede aen de coninginne-regente alhier[2] ende vinde de affectie seer goed aen beide zijden.

Den hertogh van Anguien is aen de gracht gecomen voor Thionville,[3] heeft gelt[4] ontfangen van mijnheer den prins zijn vader ende eenige verstercking van infanterie. Van 't goed succes van die belegering werdt te minder getwijffelt, omdat den prins van Orangie een groot deel ophoudt van de Spaensche trouppes ende den hertogh van Angoulesme een vliegend leger heeft om te beletten alle 'tgunt de Spaenschen tegen Vrancrijck zouden mogen voornemen.[5]

Wij hooren dat den marescal de La Motte-Odincourt op de Spaegnaerden Toleta heeft becomen,[6] dat den prince Thomas renfort uit Vrancrijck verwacht om Alexandrië ofte eenige andere plaetze van importantie te belegeren.[7] Dat den marescal de Guebrian is bij Hohentwiel, de Beyerschen over den Donau nae Ulm toe.[8] Dat de geconfedereerde[9] tegen den paus gaen nae Ferrare ende eenige plaetsen becomen hebben daertoe nut sijnde, oock nae Urbin, ende dat die van Venetië hebben genomen Porto Cesenatico, de Toscanen Martinelle, een plaetse op de zee, een daghreis van Rome.[10] Dat, hiertegen 't volck van den paus gaen in 't Modenois ende dat die uit Ferrare waeren gegaen, genomen hebben Porto de Vallone.[11] Oock dat eenige rencontres zijn uitgevallen geluckigh voor des paus' volck. Den coning van

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6332. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4 augustus 1643).

2 Op vrijdag of zaterdag 24/25 juli overhandigde Grotius de regentesse de Zweedse koninklijke condoléancebrieven van 10/20 juni 1643; zie nos. 6274 en 6330.

3 De *Gazette 1643* kwam op 23 juli (no. 91) uit met een ‘extraordinaire’ waarin verslag werd gedaan van ‘les progrez de l'armée du roy devant Thionville’.

4 In een brief aan zijn vader raamde Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de kosten van de door hem ingezette belegering van Thionville op 400000 francs (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 529-533).

5 De troepenmacht van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo lag ingeklemd tussen het Staatse leger bij Assenede en de ‘vliegende’ brigades van Charles de Valois, hertog van Angoulême, in Picardië en Champagne.

6 Nadat hij het garnizoen van Monzón had bevoorraad drong de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, het gebied van de Ribagorza - met plaatsen als Benabarre, Estadilla, Peralta de la Sal en Calasanz - binnen; vgl. de *Gazette 1643*, nos. 93 en 96, dd. 25 juli en 1 augustus 1643, met berichten over de belegering van Estadilla (bij Grotius: ‘Toleta’?).

7 In werkelijkheid werkte prins Tommaso Francesco van Savoye na de verovering van Villanova d'Asti (12 juli) een plan uit om met vereende Savoyaardse en Franse krachten de stad Trino te overmeesteren (*Lettres Mazarin* I, p. 261-262 en p. 293-294; *Lettres de Turenne*, p. 377).

8 Maarschalk Guébriant, die de plaats Engen als uitgangspunt had gekozen voor een opmars in de richting van de rivier de Iller, kwam tot de ontdekking dat het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth alle toegangswegen had geblokkeerd (*Episodes Guébriant*, p.340-343).

9 De troepen, die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen paus Urbanus VIII in het veld hadden gebracht, voerden acties uit op drie fronten: de hertogen van Modena en Parma probeerden de pauselijken uit het gebied tussen Modena en Ferrara te verjagen, de Venetianen bestookten de Adriatische kust en de groothertog leidde zijn leger langs de westoever van het Trasimeense Meer om op die manier de route van en naar Rome beter te kunnen controleren.

10 Vermoedelijk de plaats S. Marinella; vgl. de *Courante 1643*, no. 30, dd. 25 juli 1643, en de *Gazette 1643*, no. 100, dd. 8 augustus 1643.

11 Volano, plaats aan de Po ten oosten van Ferrara.

Spaignie [is] vermaent om den paus te assisteren volgens de wetten van de leenen die hij bezit.

Wij hebben hier gezien de declaratie van den coning van Engelant,[12] waerbij sijne Majesteit verbiet de vergadering te Londen te houden voor een parlement. Hooren oock dat sijne Majesteit arbeidt om het oorlogh van Ierlant te doen cesseren[13] om hulp vandaer te crijgen ende dat de hooge camer van het gepretendeerde parlement[14] zich stelt tegen het voornemen van de lage om de Schotten in Engelant te doen comen, meenende dat zij 't haere wel op zullen crijgen zonder zooveel hulps. Men schijnt hier gezint iemant te zenden om de differenten in Engelant tusschen den coning ende zijn volck wech te nemen.[15]

Den paus doet belofte aen de coninginne van den bisschop van Bauvais[16] bij de eerste occasie cardinael te maecken, zeggende niemant in Vrancrijck te kennen daertoe [meer] capable. 't Parlement van Parijs heeft niet alleen te niet gedaen de sententie gewesen tegen den hertogh van Elboeuf[17] ende hem onschuldigh verclaert, maer oock hem gereserveert sijne actie van schade ende interesten daer hij te raiden zal vinden, dat is te zeggen tegen d'erfgenaemen van den geweesde cardinael. De declaratie voor die van de religie is noch niet geverifieert in het parlement.[18] Ick en weet niet wel waer het hapert, maer vinde zulcke uitstel periculeux.

Vanhier werdt nae Swede geschreven om den ambassadeur van Portugal mede te doen admitteren tot de conferentie van de paix.[19] Den paus heeft door zijn heel

12 In de 'extraordinaire du XXIII juillet' van de *Gazette 1643*, no. 91, verscheen de Franse vertaling van 'The King's Proclamation forbidding obedience to the Parliament, and for calling the members to him at Oxford' van 26 juni/6 juli 1643; zie no. 6323. Ook in de Republiek bestond belangstelling voor het 'Placcaet des Konings van Engelant; daer bij waerschouwende alle sijne Majesteyts goede ondersaten, haer niet langher te laten misleyden door de stemmen ... des Parlements' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4935).

13 Koning Karel I had zijn vertegenwoordiger in Ierland, James Butler, graaf van Ormond, gemachtigd tot het voeren van besprekingen met vertegenwoordigers van de katholieke 'confederation of Kilkenny' over het aangaan van een wapenstilstand voor de duur van één jaar (*A new History of Ireland* III, p. 306-308).

14 De leden van het Lagerhuis overtuigden de aarzelende 'Lords' al spoedig van hun politieke ongelijk (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 294).

15 De heer van Cressi (Gressy) had de Franse regering gewezen op de noodzaak van herstel van de diplomatieke betrekkingen tussen de twee landen. Op 5 september 1643 maakte kardinaal Jules Mazarin aan de koning van Engeland bekend dat zijn regering aan Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, opdracht had gegeven om een vredesmissie uit te voeren (*Lettres Mazarin* I, p. 343-344).

16 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, verkeerde in de waan dat de regentesse hem nog eens kardinaal-eerste minister zou maken. Eind mei (no. 6237) mocht hij het genoegen smaken dat voor het bevorderen van zijn promotie in de kerkelijke hiërarchie de abt Marescot(ti) naar Rome werd gezonden (*Mémoires de Montglat* I, p. 411).

17 In zijn *Journal* tekende Olivier Lefèvre d'Ormesson onder de datum 23 juli (I, p. 85) aan: 'L'apresdisnée, M. de Breteuil me vint voir, qui me dit comme au parlement ils avoient absous M. d'Elbeuf [= Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf], et, après avoir lu les informations, avoient prononcé par *nullement et incompétemment jugé au parlement de Dijon*'.

18 De 'Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens' was op de 8ste juli aan de openbaarheid prijsgegeven. Een kleine maand later, op 3 augustus, werd de verklaring door het Parlement van Parijs geverifieerd (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 49 en 69-70).

19 De Portugese ambassadeur in Parijs, Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, had dit onderwerp aangekaart bij de Franse regering (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 9 en p. 15-29). Vooruitlopend op een definitieve beslissing nam zijn collega dr. Rodrigo Botelho de Moraes de taak op zich om in Stockholm de zaak van de Portugese vertegenwoordiging op de vredesconferentie toe te lichten (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 226 en p. 241).

gebiet 't zilverwerck zijne onderzaeten afgeleent om gelt te slaen.[20] 't Fort Galwai in Ierlant[21] is

20 Krachtens bevel van 16 juni moesten de Romeinen al hun zilverwerk overdragen aan de pauselijke kas (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 874).

21 Het laatste nieuws over de capitulatie van het protestantse garnizoen van Galway werd bekendgemaakt in de *Gazette 1643*, no. 93, dd. 25 juli 1643.

in poincte om zich over te geven aen de roomschgezinde Ieren.
25 Iulii 1643.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 20 [*sic*] July 1643.

6334. 1643 juli 25. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Accepi literas reginae [dominae] nostrae datas X Iunii,[2] petii aditum ad reginam regentem regni huius. Ibi postquam officio doloris et consolationis functus fuero, alterum illud de foederibus negotium tractabo apud eos quibus nunc res istae sunt creditae. Nam Chavigniacus,[3] ab eo quod habuit munere demotus, securitatem sibi quaesivit in legatione.

Ad Theodonisvillam obsidio iam ad fossam pervenit, nec quicquam deest eorum quae sunt necessaria. Quid agat in Hispania Motta Odincurtius, quid in Italia princeps Thomas, cognoscere brevi dabitur. Guebrianus cum suis apud Hohentvilam est, Bavarici trans Danubium Ulmam versus. Dux Zimmeriensis Francothaliae bene acceptus fuit crediturque eius restitutio pro re certa.[4] Legati, hinc ad pacem ituri, exspectant[5] donec Hispani praeter eum qui praecessit caeteros, de quo scripsi, hac transeant,[6] non quidem, quantum audio, Lutetia transituri, ne ea res Batavos offendat, sed non ita longe ab aula abfuturi ut non ad eos mitti possint qui res praeparent. Ego vero ea de re non multum sollicitus sum, nam etiam si omnia quae ab Hispanis cepere, largiri velint, nihil largientur de nostro. Francofurtensis conventus ad breve tempus discessurus videtur, deinde eodem rediturus. Volunt principes ad loca conventus de pace quatuor de suis mittere et augere numerum, si opus sit, qui ad conventum ea quae aguntur, nuntient et inde, si opus sit, mandata accipiant.[7]

Qui contra papam se iunxere, id est Ethruscus, Veneti, Parmensis, Mutinensis, iter sibi parant Ferrariam versus et loca ceperunt eo ducentia, praeterea etiam in ditionem Urbinensem tendunt. Contra in Mutinensem arma inferunt papae duces.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 152; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 314 no. 490. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 90. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6335).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 25 juli 1643 (no. 6333).
3 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had op 15 juni het staatssecretariaat van buitenlandse zaken overgedragen aan Henri-Auguste de Loménie, heer van La Ville-aux-Clercs, graaf van Brienne; vgl. no. 6330.
4 Ludwig Philipp, paltsgraaf van Simmern, sinds 1632 administrator van de bezittingen van de uit haar landen verdreven keurvorstelijke familie, bracht mogelijk met toestemming van de keurvorst-aartsbisschop van Mainz een bezoek aan de stad van waaruit hij in 1635 was verdreven.
5 De Franse delegatie beraadde zich nog over een definitieve datum voor haar vertrek naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXIX).
6 Antoine Brun (no. 6298) was de tweede Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo vooruit gereisd; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 27-28 no. 12, en *Archivo de Simancas, Catálogo* IV, *Secretaría de Estado; Negociaciones con Francia* I, p. 204. Het derde lid van de delegatie, don Lope Zapata, graaf van Walter, hield zich al geruime tijd in Keulen op (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 57).
7 Nog steeds was op de Frankforter 'Deputationstag' geen oplossing gevonden voor het probleem van de vertegenwoordiging van de 'Fürstenrat' op de aanstaande vredesconferenties.

Discimus etiam a Venetis occupatum Portum Cesenaticum, ab Ethruscis Martinellam in ora maritima, diei itinere a Roma. Contra a Ferrariensibus Portum Valonae, et quaedam proelia ab eis bene pugnata. Rex Hispaniae interpellatus de mittendis auxiliis ex feudorum lege, cum hoc ei tempora vix permittant, ad pacem laborat.

Rex Magnae Britanniae edictum edidit, quo vetat eos qui parlamentum se vocant, pro parlamento agnosci, graviter querens perniciem sibi et reginae coniugi suae intentatam, hanc et proditionis damnatam quod mariti fida fuerit, insidias structas ad intercipiendum filium suum multaque alia.[8] Laborat nunc et rex ut motus Hiberniae componat, usurus deinde Hibernorum ope. In parlamento perpetua sunt dissidia inter classem procerum ac plebis. Et cum plebeius ordo Scotos in auxilium advocare vellet, intercesserunt proceres.

De episcopo Bellovacensi, qui apud reginam regentem plurimum potest et a regina erat commendatus ad adipiscendum honorem cardinalitium, rescripsit papa se, si sponte sua ex Gallis episcopis eligere aliquem debuisset, non alii potius id honoris fuisse collaturum, quod et eruditionem ipsius nosset et virtutes et reverentiam erga sedem romanam, itaque se prima occasione memorem fore petitionis a regina factae. Cardinalis Mazarinus,[9] qui si id eveniat, providet illum potiorem fore auctoritate et gratia, forte et loco, quia Bellovacensis et episcopus est et par Galliae, creditur parare se ut eat Romam et eo misisse magnam vim pecuniae, comparatam ex opulentissimis beneficiis et largitionibus regiis. Princeps Condaeus de sua pecunia non parum misit ad filium suum. Dux autem Incolismensis modicum exercitum secum habet, ut impediat hostem ne quem locum Galliae aggrediatur. Princeps autem Arausionensis, etsi non multum proficit, valde tamen utilis est Gallis, quia Melonem et magnas copias retinet ne in Galliam veniant.

Parlamentum Parisiense non tantum rescidit quae contra Elboevium ducem acta erant et ipsum absolvit, sed et ius ei servavit ad consequendam indemnitatem suam ubi id fieri debere iudicaret, id est adversus cardinalis Riceliaci heredes. Cancellarius Franciae a suo munere, quanquam saepe monitus, discedere non vult,[10] neque magis Bressaeus a maritimo imperio,[11] neque Esguillonia a possessione Portus Gratiae.[12] Cum duce Bulionio agitur de compensatione ei danda pro Sedano.[13] Edicta tributaria multa revocantur[14] et creditur iturus aliquis in Angliam ad pacem procurandam inter regem Angliae et parlamentarios. Edictum pro iis qui reformatae

8 In ‘The King's Proclamation’ van 26 juni/6 juli 1643 (no. 6333) sprak koning Karel I zijn ongenoegen uit over hetgeen het Parlement de koningin wilde aandoen: ‘and hath maliciously, and in contempt of us (after an attempt to murder our royal consort in Bridlington Road, the place of her landing) impeached her of high treason, for assisting us with arms and ammunition to defend us from the rebellion ...’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 136).

9 Kardinaal Jules Mazarin werkte de promotie van de bisschop van Beauvais tegen; zie *Lettres Mazarin* I, p. 312-314.

10 Kanselier Pierre Séguier bleef ondanks al zijn persoonlijke zwakheden in functie. Zie voor de loze geruchten die in deze tijd over zijn ontslag in Parijs circuleerden, *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 69, 76 en p. 95.

11 De regentesse wenste nog steeds dat Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, met César de Bourbon, hertog van Vendôme, tot een vergelijk zou komen over de verkoop van de waardigheid van ‘amiral de France’; zie nos. 6322 en 6323.

12 Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, en haar broer François, markies van Pont-de-Courlay, hielden in naam van de jonge Armand-Jean de Vignerot du Plessis, hertog van Richelieu, de citadel van Le Havre in hun bezit.

13 Familieleden en vrienden raadden Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, aan om de aangeboden schadeloosstelling voor het verlies van het prinsdom van Sedan te aanvaarden (*Briefw. C. Huygens* III, p. 404-405, 420 en p. 426-427, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 85).

14 In het gehele land werden belastinggaarders lastig gevallen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 204-220). Een kleine tegemoetkoming aan de wensen van het Franse volk bood wellicht de ‘Déclaration du roy portant décharge de dix millions de livres sur les tailles’ (R.O. Lindsay en J. Neu, *French political pamphlets*, no. 6525).

sunt religionis adhuc pendet sub parlamento, quae prolatio suo periculo non caret. Conigsmarchii res dicuntur bene procedere.[15]

15 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was begonnen aan de omsingeling van Halberstadt; vgl. no. 6329.

Haec postquam scripseram, aditus mihi ad reginam datus est.[16] Locutus ei sum congruentia literis reginae dominae nostrae ad ipsam et ad regem, deinde literas tradidi. Respondit de suo adversus reginam nostram affectu verbis humanissimis; de foederibus nihil,[17] quanquam ego id attigeram.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam resque et consilia eius semper sospitet,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XV/XXV Iulii 1643.

Accessi comitem Briennium, qui nunc comitis Chavigniaci partes implet. Dicit iam scriptas literas ad reginam nostram quae asseverent fore ut serventur foedera, quippe quibus non reges tantum sed et regna obligentur. Id si recte se habet, gaudebo; sin minus, laborabo ut, si quid corrigendum aut addendum sit, corrigatur aut addatur. Iisdem literis dicit scriptum de Portugalliae legato admittendo ad pacis colloquia. Rogare se rogatos;[18] si id obtineri possit, bene; si non, in eo paci aut colloquiis moram non fore. Romae et per omne imperium suum pontifex argentea vasa privatorum ad se ferri iussit, ut nummi inde cudantur. Castellum Galwaiae in Hibernia diutius a protestantibus contra pontificios defendi non poterit. Desiderant qui hic rebus praesunt ut scribatur posthac ‘Serenissimae et potentissimae etc.’ reginae regenti Franciae.[19]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Quae in visceribus Galliae et quae extra ea in Britannia, Italia et Hispania acta sint, tradit.

6335. 1643 juli 25. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc.

16 In zijn schrijven aan koningin Christina (no. 6330) verwees Grotius al naar de audiëntie die hem op vrijdag of zaterdag 24/25 juli bij de regentesse was verleend.

17 Kardinaal Jules Mazarin en staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, hadden de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 op 27 juni in orde gemaakt; zie ook no. 6350.

18 In de door zijn copiïst uitgeschreven nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna (no. 6335) voegde Grotius eigenhandig het woord ‘rogatos’ toe.

19 Vgl. de tweede bijlage van de brief van 10/20 juni 1643 (no. 6274): ‘Nos Christina, etc., Ingriaeque domina, etc., serenissimae principi ... dominae Annae...’. Achter ‘serenissimae’ ontbreekt echter de toevoeging ‘et potentissimae’.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6334). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 264. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 31 en 4° 38, 16; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 22; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 118; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 26 en Br. 24, 118.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Soltzwedell, den 31. Iulii 1643.

6336. 1643 juli 25. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

J'ay asseuré par parolle et lettres expresses la reine-regente[2] de la bonne affection de la reine de Suede et de l'observation des traittez, et [j'ay] receu de responces convenables. Je suis bien aise que l'affaire de madame la landgravin s'accommode, et eusse esté bien plus si le desdommagement eust esté fait avec plus de largesse.

Le duc d'Anguien a receu de l'argent de monsieur son pere et des nouvelles trouppes et est venu jusqu'au fossé. On ne doubte point d'un bon succes et tant moins pour ce que monsieur le prince d'Orange retient une bonne partie des forces espagnolles et le duc d'Angoulesme empesche que les Espagnols ne puissent prendre aucun advantage sur la France.

On nous dit que le marescal de La Motte-Odincourt a pris Talota, que le prince Thomas va attaquer Alexandrie ou quelque autre place, que le marescal de Guebrian est près de Hohentwiel et les Bavarois ayants passé le Danube environ Ulm. L'assemblée de Francfort va faire un petit voyage de six semaines, chacun vers les siens, pour revenir après ce terme. Les princes pretendent d'envoyer quatre personnes, ou plus si besoing est, vers les lieux destinez pour la conference de la paix, qui feront rapport à ladite assemblée, qui se tiendra à Francfort ou en quelque autre ville.

Les liguez contre le pape vont vers Ferrare et ont pris quelques places qui y [con]duisent, vont aussi vers Urbin, les gens du pape vers le Modenois. On dit aussi que ceux de Venise ont pris Porto Cesenatico, les Toscans Martinella, une place sur la mer distante de Rome une journée. De l'autre costé on dit que ceux de Ferrare ont pris Porto de Valona et ont eu de l'advantage en quelques rencontres. Le roy d'Espagne, estant sommé pour assister le pape selon les loix des fiefs et ne se trouvant pas bien en estat pour le faire, travaille à l'accommodement.

Nous avons veu la declaration du roy d'Angleterre, appuyée des bonnes raisons pour lesquelles sa Majesté ne veut qu'on tienne le seigneur Pyme[3] avecq les siens pour un vray parlement, et apprenons que sa Majesté travaille à appaiser les dissensions d'Irlande pour se servir de ceux qui sont là, et que la haute chambre à Londres s'oppose à la basse, qui veut faire venir des Escossois pour manger ce qui reste en Angleterre.

Le pape n'a pas fait encore cardinal l'evesque de Bauvais, mais promet de le faire au plus tot, recognoissant que dans toute la France il n'y a personne qui le merite plus. Le parlement de Paris a non seulement cassé la sentence donnée contre le duc d'Elboeuf et le declaré innocent, mais aussi luy a conservé les droits pour se desdommager là où il le trouvera convenir, c'est-à-dire contre les heritiers du feu cardinal. On traitte avec le duc de Bouillon pour le recompenser de Sedan, et revoque-t-on plusieurs edits et veut-on envoyer quelqu'un en Angleterre pour procurer la paix entre ce roy et ces peuples. La declaration pour la liberté de ceux de la religion trouve je ne sçay quelques accroches au parlement de Paris, que je voudrois voir ostéez pour ce que je croi qu'il importe au repos du royaume et pour le tenir plus propre à assister les amis et les procurer une bonne paix.

Je suis, monsieur,

vostre [tres humble serviteur].

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 134.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 25 juli 1643 (nos. 6333-6335).

3 John Pym, de spreekbuis van de oorlogspartij in het Lagerhuis.

XXV Iulii 1643.

On recommande d'icy à la reine de Suede l'affaire de Portugal pour avoir un ambassadeur à la conference, mais non pas qu'on s'y veuille trop opiniastrer. Le pape a pris toute l'argenterie de ses subjets pour en faire monnoye. On nous dit que le fort de Galway en Irlande est en estat de se rendre aux romanistes.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6337. 1643 juli 25. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et doctissime,

Probo etiam hoc domini Chemnitii scriptum et vota pro pace,[2] ut aliquando respirent christiani populi, qui sub tot gemunt bellorum malis. Domino Emporagrio opto felicem ad suos reditum.[3]

Si Suedi et Galli velint[4] omnino etiam Portugalliae regis legatos ad conventum de pace admitti, dubitari non debet quin id recusaturus sit rex Hispaniae ac sic mora vix extricabilis interventura negotio. Princeps Arausionensis in hoc prodest rei communi, quod bonam partem Hispanici militis ibi retinet, venturam alioqui contra ducem Anguianum, qui Theodonisvillam obsidet. Optandum est ut controversiae cum Dano ortae ex vetere formula aequoque et bono componantur,[5] et transire Codanum sinum[6] possint supplementa Suedici militis non parum ad bellum aut pacem collatura.

Hic omnia bene procedunt.

Sum, vir clarissime et doctissime,

Claritati vestrae semper addictus,

H. Grotius.

XXV Iulii 1643, Lutetiae.

Quae reginae viduae in luctus solatium dixi, ea dixi ex tempore neque mihi perscripta ea servavi.[7] Gaudeo bene esse accepta.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - 25 Iulii.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6338. 1643 juli 27. Van H. Appelboom.[1]

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 10. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 715 no. 1603. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 133. Antw. op no. 6318, beantw. d. no. 6359.

2 In korte tijd had Grotius drie verhandelingen van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius ontvangen; vgl. nos. 6221, 6230, 6241, 6250, 6261 en 6288.

3 De Zweedse theoloog Erik Gabrielsson Emporagrius beëindigde deze maand zijn reis die hem naar de Republiek, Frankrijk en Engeland had gevoerd.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 25 juli 1643.

5 Zweedse schepen, die anders tolvrij en met de vlag in top de Sont mochten passeren, werden sinds kort bij Helsingør aangehouden en door beambten van het tolkantoor gevisiteerd.

6 'Codanus sinus', het Kattegat.

7 De woorden die Grotius op de 29ste mei had uitgesproken tijdens zijn eerste bezoek aan het Franse hof na het overlijden van koning Lodewijk XIII op 14 mei 1643; zie no. 6234.

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 114r-115v. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6326, beantw. d. no. 6357.

Illustrissime atque excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Literas Excellentiae vestrae 18 Iulii datas 25 huius recte accepi. Illustrissimus dominus legatus Oxenstierna[2] 4 Iulii stylo vetere Hamburgum venit, in domo Salviana divertit et 8 huius stylo vetere Laumburgum est regressus, unde recta Osnabrugam iam tendere

2 Johan Oxenstierna, de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, had van 4/14-8/18 juli besprekingen gevoerd met zijn collega Johan Adler Salvius over een consequent beleid in de benadering van de gezantschappen van de andere mogendheden.

scribitur. Nec ante eodem iter dirigat illustrissimus Salvius quam Daniae regis legati[3] eunt, quorum instructio necdum est parata. Ab Hispano legato in aula principis Germanici dictum est[4] res inter Gallum et Hispanum esse compositas, nec frequentari Monasterium propter alias rationes quam ut solennia ibidem peragantur. Hoc multi ea propter fieri autumant ut Galli Suecis suspecti reddantur.

De Dano incerti sumus quo erumpat. Credimus enim facturum quod facere potest. Vix credo quod milites nostri, ut constitutum fuit, hoc anno in Germaniam abvehantur. Quamvis enim de fide sua securos ille reddere conetur, nescio tamen quid explorationes, detentiones et confiscationes illae in freto insolitae minari videntur,[5] et fides Danica[6] apud nostrates pari passu ambulat cum Punica apud Romanos.

Hisce valeat illustrissima Excellentia vestra atque perpetuo faveat mihi, qui dum spiro, ero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae quovis obsequio addictissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 27 Iulii 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Aug.
En in dorso: 27 Iulii 1643 Appelboom.

6339. 1643 juli 27. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Vergoesium aliosque iam recte ad vos advenisse speramus; veniunt enim huc nuntii qui eos in Gallia recte appulisse testantur.[2] De libris tuis necdum editis[3] et lite

3 De Deense delegatie, bestaande uit kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, was op 26 augustus/5 september voltallig in Osnabrück aanwezig.
4 Ook Harald Appelboom had uit Hamburg berichten opgevangen over een nogal verontrustende opmerking van de Spaanse ambassadeur Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, tijdens een ontvangst aan het hof van een Duits vorst (de hertog van Beieren ?); zie no. 6329.
5 Koning Christiaan IV van Denemarken liet Zweedse schepen bij het passeren van de Sont onderwerpen aan een strenge controle op de aanwezigheid van deugdelijke bevrachtingspapieren (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 303).
6 'Fides Punica' (=perfidia); zie Otto, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, p. 291.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 367. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6321, beantw. d. no. 6351.
2 De rechtenstudenten Adriaen van der Goes en Gerard Tuning zouden tijdens hun bezoek aan Parijs een boekenpakket van Willem de Groot bij Grotius afleveren; zie nos. 6305 en 6327.
3 Een uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* kwam tijdens het leven van de twee broers niet tot stand.

filiae[4] scripsi nuper. Synodicum Graecae ecclesiae iudicium contra Cyrilli dogmata[5] lubens accepi

4 Al geruime tijd had Grotius geen nieuws ontvangen over het verloop van het proces dat Cornelia de Groot tegen andere rechthebbenden op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639) voor het Hof van Holland had aangespannen.

5 De editie die de Parijse drukker Sébastien Cramoisy had verzorgd van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642.

ea qua primum prodiit lingua, cum versione Latina. Ringentur hic multi,[6] cum videbunt non constare amplius scenae suae choragium.

Nihil fere est quod hoc quidem tempore possim perscribere. In castris principis nihil agitur.[7] Ita iam insessa a militibus et rusticis Leya ut transitus omnino negetur. Copiae quoque hostiles quae Eindhoviam his diebus cepere, nihil promovent et opposuit eis princeps octo equitum turmas et centurias peditum plus viginti.

Ex Anglia omnia turbida et incerta nuntiantur, sed videtur magis regiis quam parlamentariis crescere animus,[8] nisi quid Scotia turbet, ubi tamen magna dicuntur esse dissidia. Vestri Suedi in Moravia aliisque circa Danubium locis rerum potiuntur, et si victoriae unius compotes fiant, Viennensem agrum valde infestabunt.[9] De pace communi quid iudices, et an putes legatos Lusitanos in eo qui iam habebitur conventu admittendos,[10] scire desidero.

Plura non addam praeter preces ad Deum ut te, tuam tuosque diu servet incolumes. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVII Iulii 1643.

Mathaeus Vossius dicit se ante biennium in Galliam ad fratrem per Benedictum Schytam misisse quattuor exemplaria tomi secundi Historiae Batavicae, quorum unum tibi erat dicatum.[11] Rogat itaque an id receperis.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 17 s.

6 Bij het verschijnen van deze synodale veroordeling van de leer van de reformatorische patriarch van Constantinopel Cyrillus Lucaris (ca. 1572-1638) schreef Claude Sarrau aan de Haagse hofpredikant André Rivet: ‘Ce dernier pourra peutestre exciter Mr Haga a donner au public ce qu'il a par devers soy pour la gloire et saincteté de cet excellent Prelat, qui est si outrageusement traicté apres sa mort’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 52-54).

7 In het Staatse legerkamp bij Assenede volgde Frederik Hendrik op een veilige afstand de manoeuvres van het leger van don Francisco de Melo en zijn onderbevelhebber Andrea Cantelmo aan de Maas; zie *Briefw. C. Huygens* III, p. 414 en p. 416.

8 Wellicht trok Willem de Groot deze conclusie na lezing van de Nederlandse vertaling van ‘The King's Proclamation forbidding obedience to the Parliament, and for calling the members to him at Oxford’ van 26 juni/6 juli 1643; vgl. Knuttel, *Cat. v. pamfl.* no. 4935 (Placcaet des Konings van Engelant).

9 Uit de *Courante 1643*, no. 30, dd. 25 juli 1643, had Willem de Groot kunnen vernemen dat eenheden van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel een verrassingsaanval op enkele Weense voorsteden hadden aangedurfd.

10 Begin juli arriveerde in de Republiek de nieuwe Portugese ambassadeur Francisco de Sousa Coutinho. In zijn gezelschap bevond zich ook de toekomstige gevolmachtigde ter vredesconferentie dr. Rodrigo Botelho de Moraes; zie nos. 6318 en 6333.

11 Matthaeus Vossius had Grotius destijds bedacht met een presentexemplaar van zijn *Annalium Hollandiae Zelandiaeque libri quinque*, Amsterdam (Blaeu) 1635; zie no. 2487 (dl. VI). Van het verschijnen van het vervolgdeel, *Matthaei Vossii Annalium Hollandiae Zelandiaeque pars altera: quae est de gestis comitum ex domo Hannonia*, Amsterdam (Janssonius) 1641, had Matthaeus' vader Gerardus Joannes Vossius in zijn correspondentie wèl melding gemaakt, maar met de verzending van het beloofde exemplaar moet onderweg, mogelijk door nalatigheid van de ‘touristen’ Bengt Skytte (1614-1683) en Isaac Vossius, iets misgegaan zijn; vgl. nos. 5348, 5367, 5443 en 5479 (dl. XII).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 4 Aug.
En in dorso: 27 Iulii 1643 W. de Groot.

6340. 1643 juli 28. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 22 et 29 de Iunii et veux croire que ce remuement qui est en Italie[2] pourra donner occasion à reformer plusieurs abus, qui estans glissez dans l'eglise l'ont mise en piece. Il y a aussi icy des bons evesques et docteurs qui songent à une bonne reunion et reformation. Dieu benisse leur desseing.

Devant Thionville[3] on est venu au fossé et puisque le camp est bien retrenché, que ny argent, ny gens, ny artillerie n'y manquent et que le prince d'Orange par l'incertitude de ses desseings retient une grande partie des Espagnols, il faut esperer que cette place sera prise au grand honneur de la reine-regente et du duc d'Anguien.

On nous dit que le marescal de La Motte-Odincourt a pris Taleta. Des progrez du prince Thomas et du marescal de Guebrian vous aurez des meilleurs advis que nous icy. Monsieur Servien en trois sepmaines va d'icy à Rome pour faire la paix en Italie.[4] Je croy que presque au mesme temps partiront d'icy messieurs d'Avaux et de Chavigny pour la paix generale, monsieur le baron d'Oxenstiern estant desja à Osnabrug.[5] Tout est icy en bon ordre. Torstenson [est] en Moravie,[6] Coningsmarck prèz d'Halberstad.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

28 Iulii 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6341. 1643 juli 31. Aan Karl Ludwig, keurvorst van de Palts.[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 137. Antw. op nos. 6294 en 6310.
2 In zijn brief van 22 juni/2 juli (no. 6294) gaf Marin zijn opinie over de escalatie van het conflict tussen paus Urbanus VIII en de hertog van Parma over de rechten op het hertogdom van Castro.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 25 juli 1643.
4 Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, zou in Italië de ambassade overnemen van François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil. Op 12 september moest hij zich echter beschikbaar houden voor de plaats van de graaf van Chavigny in de Franse delegatie ter vredesconferentie (*Lettres Mazarin* I, p. 216-221, p. 309-310 en p. 382).
5 Met de Franse regering hadden de Zweden de afspraak gemaakt dat hun gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius gelijktijdig met de leden van de Franse delegatie op de vredesconferentie zouden verschijnen. Aangezien de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien pas in het vroege voorjaar van 1644 in Munster arriveerden, moesten de Zweden voor langere tijd de stad Minden als verblijfplaats aanhouden (*Acta paris Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXIX, p. 80-82 en p. 202-204, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXIX).
6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson lag met zijn leger bij Tovačov (Tobischau) (*Doc. Boh.* VII, p. 30 no. 24).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 139. Antw. op een ontbrekende brief.

Serenissime prince,

Je me sens grandement obligé à la bonté de vostre Altesse electorale de ce qu'elle aggree ce que j'ay fait icy, estant peu au prix de ce que je voudrois faire.[2] Je ne manquerai

2 Karl Ludwig van de Palts had in mei 1643 het belang van Franse en Zweedse politieke steun aan de Paltsische zaak onder de aandacht gebracht van bevriende diplomaten in Parijs; vgl. nos. 6233 en 6259.

pas de faire instance vers les ambassadeurs de la reine de Suede,[3] quand ils seront à Osnabrug, afin qu'ils ayent esgard à la justice de la cause de vostre Altesse electorale, de laquelle depend aussi le repos d'Allemagne.

Reste à prier Dieu qu'il veuille favoriser nos intentions et reserver vostre Altesse electorale à des jours meilleurs, ce que, serenissime prince, souhaitte de tout son coeur,

de vostre Altesse electorale,

le tres humble et tres obeissant serviteur.

31 Iulii 1643, à Paris.

Bovenaan de copie staat: A l'electeur palatin.

6342. 1643 juli 31. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Laboravi sedulo, ut et morae et controversiae super edicto de reformatorum libertate auferrentur. Et puto me in ea re fecisse quod christianum et amantem Galliae decebat.[2]

Alii ab Hispania legati per hanc urbem transiere,[3] non conspecta regina aut proceribus. Sed erat missus a regina qui eos deduceret. Non parum utilis est princeps Arausionensis Galliae atque etiam duci Inguiano, cum copias Hispanicas ibi detinet.

Vergoesius et Tumagius ad nos venere;[4] attulere exemplaria Lucani, unum etiam Sparsionis florum et de Angliae rebus libellos duos sane lectu dignos, etsi multa aspersa sunt ex partium studio.[5] Accepi et Manassis librum, ubi ostendit iudaeos

3 De gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius werden door Grotius volledig op de hoogte gehouden van de laatste politieke ontwikkelingen in de kwestie van de restitutie van de Palts.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 956 App. no. 664. Antw. op no. 6327, beantw. d. no. 6360.

2 De ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ van 8 juli 1643; zie no. 6297. Een maand later deed de Parijzenaar Claude Sarrau zijn correspondentievriend André Rivet een exemplaar van de op 3 augustus door het Parlement van Parijs geverifieerde tekst toekomen (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 69-70).

3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 juli.

4 De aankomst in Parijs van de rechtenstudenten Adriaen van der Goes en Gerard Tuning (‘Tumagius’).

5 Het boekenpakket dat Willem de Groot zijn broer had toebedacht, bevatte behalve presentexemplaren van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) en de Blaeu-herdruk van zijn *Florum sparsio* (*BG* no. 792), ook nog twee ‘libelli de rebus Anglicis’; zie no. 6305.

esse semipelagianos.[6] Vidi et Cartesii chartam contra Voetium.[7] Miror quos Cartesius in hoc negotio habuerit adiutores.

De poematum nondum editorum editione et Anthologiae quod laboras gaudeo.[8] Velim sciant lectores poematum veterum editionem nuperam factam me nolente,[9] quia eam mihi exprobrat Rivetus.[10]

6 De *Dissertatio de fragilitate humana, ex lapsu Adami, deque divino in bono opere auxilio* van de Amsterdamse hebraïst Menasseh ben Israël.

7 Descartes' *Epistola ad celeberrimum virum D. Gisbertum Voetium*, Amsterdam (Elzevier) 1643; vgl. C. Adam en P. Tannery, *Oeuvres de Descartes* VIII-2, p. 1-194, en Th. Verbeek, *René Descartes et Martin Schoock 'La Querelle d'Utrecht'*, p. 321-399.

8 Nog steeds was Willem de Groot niet ingegaan op het aanbod van de dichter-arts Justus Rijckewaert en diens aangetrouwde verwant Johannes Naeranus om de publicatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* te verzorgen; zie no. 6211.

9 Het betreft hier de in 1639 verschenen Leidse editie (*BG* no. 2) (A. Eyffinger, *Inventory of the poetry of Hugo Grotius*, Assen 1982, p. XXXIX-XLIII).

10 Rivets kritiek is terug te vinden op p. 283 van zijn *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG*

Societati Indiae Orientalis res bene procedere gaudeo.[11]
Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

31 Iulii 1643.

6343. 1643 juli 31. Aan N. van Reigersberch.[1]

Wanneer na de dood des konings 't bewint van zaken door de koninginne aanvaart was, wierd'er gearbeid aan het opstel eener declaratie om die van de religie genoegen te geven. Doch die ontmoette, eer zij bekrachtigt wierd, eenige zwarigheit. De Groot, hiervan verwittigt, stelde zijn vlijt in 't werk om die te helpen oplossen. Men hoore wat hij schreef den laatsten van Hooimaandt aan zijn zwager:

't Is waar dat ik zeer heb gearbeid om de declaratie voor die van de religie te vorderen en eenige verschillen daarover gerezen weg te nemen,[2] niet om eenigen dank daardoor te behalen of mij met monsieur Rivet en zijns gelijken wel te stellen, maar omdat ik een vijand ben van dwang in 't stuk van godtsdienst en oordeel dat de onderhouding der edicten noodig is voor de rust van Vrankrijk, zonder welken Vrankrijk zichzelven en zijn vrinden onnut zoude worden tot den uitheemschen oorlog of ook tot een goeden vrede.

Wil iemant Marees[3] naar zijn humeur afschilderen, dat zal niet quaad zijn. Ik heb grooter dingen voorhanden. Evenwel wenschte ik wel dat de hoogmoet zoo van Marees als van Rivet bij iemant werde terneder gedrukt.

6344. 1643 juli 31. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De zaecken gaen hier noch wel. Een ambassadeur van Spaignie genoemt don Diego de Saviedra is in 't gezelschap van een edelman, bij de coninginne-regente hem bijge-

11 De terugkeer van tien Oostindiëvaarders.
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 355. Mogelijk tezamen met no. 6344.
2 Vgl. no. 6342. De Haagse hofpredikant André Rivet toonde zich opgelucht: 'Je loue Dieu que cette declaration a esté publiée. Elle servira tousjours parmi les peuples, qui nous tenoient abandonnéz. Mais nostre principale subsistance viendra de Dieu' (Bots- Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 72).
3 Grotius had al eens eerder aan Nicolaes van Reigersberch uitgelegd dat zijn discussie met Samuel Desmarets (Maresius) over de *Commentatio de Antichristo* (*BG* no. 1100) het gezag van de Bossche, thans Groningse theoloog alleen maar groter had gemaakt; vgl. no. 6023.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6343. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1/11 augustus 1643).

voecht, door de stadt gepasseert zonder de coninginne te spreecken.[2] Die voor Thionville zijn hoopen haest te comen aen de bolwercken, gaende een ravelijn voorbij. Den hertogh van Anguien daer met het belegh bezigh zijnde heeft hier een zoon becomen,[3] waerdoor 't getal van de princen van 't bloed is vermeerdert, ende heeft vierduizent ruiteren die in 't belegh onnoodigh waeren gezonden aen den hertogh van Engoulisme[4] om te beter Picardië te bewaeren. Wij verstaen dat den marescal de Guebrian is bij Rothweil,[5] belettende dat de Lotteringsche ende Beyerschen die bij Simmeringen[6] zijn haer niet en vougen bij de Spaensche tot het ontzet van Thionville. Ende schijnt dat denzelve marescal niet anders en zal bij de hand nemen, eer Thionville zal zijn genomen, 'twelck men hoopt te zullen zijn binnen de toecomende maent. Binnen dezelve maend zullen vanhier vertrecken zoo monsieur de Servien nae Italië,[7] als de graven van Avaux ende Chavigny,[8] eerst van Mazières de Maze af, daernae door Hollant nae Munster.

Wij hooren dat den marescal de La Motte-Odincourt heeft Ribacorta[9] becomen ende is d'Ebro gepasseert, hebbende tweeëndetwintichduizent man, dat de Portugezen noch zijn in Galicië, dat den coning van Spaignie zeer arbeidt om de vrede te maecken tusschen den paus ende de prinsen in Italië,[10] alwaer men zegt die van Venetië op den paus becomen hebben eenige plaetzen gelegen aen de Po, die van Parme ende Modena in 't Ferrarois, den Grooten Hertogh in 't lant van Urbin. Den paus heeft eenige cardinalen gemaect,[11] onder dewelcken noch niet en is den

2 De doortocht van de tweede Spaanse gevolmachtigde ter vredesconferentie; zie nos. 6297 en 6298. In tegenstelling tot Antoine Brun kreeg don Diego de Saavedra y Fajardo op de 28ste juli wel de benodigde toestemming om zijn reis over Parijs voort te zetten (*Archivo de Simancas, Catálogo* IV, *Secretaría de Estado; Negociaciones con Francia* I, p. 204, en *Gazette 1643*, no. 96, dd. 1 augustus 1643). Tijdens zijn oponthoud in de hoofdstad woonde hij een mis bij in het klooster van de kartuizers bij de poort van Saint-Michel.

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, vernam in het Franse legerkamp voor Thionville het bericht dat hij op de 29ste juli vader was geworden van een zoon, Henri-Jules de Bourbon (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 540-541; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 87-88).

4 Deze assistentie kon Charles de Valois, hertog van Angoulême, inzetten voor het volgen van de snelle ruiters van de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck (*Lettres Mazarin* I, p. 245-254 en p. 266-270).

5 De Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant hadden op de 15de juli hun kwartieren te Engen verlaten. Na een mars over Stockach, Ravensburg en Tuttlingen kwam de voorhoede op 24 juli voor de stad Rottweil te staan (*Episodes Guébriant*, p. 340).

6 Sigmaringen, een van de steunpunten van het Zwabisch-Beierse leger (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 133-134).

7 Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, zou in Italië de ambassade overnemen van François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil.

8 De door de regentesse aangewezen gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, hadden zelfs nog geen overeenstemming bereikt over de te volgen reisroute naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXIX).

9 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, versterkte met brandschattingen de positie van het Frans gezag in het gebied van de Ribagorza (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 244-245).

10 Paus Urbanus VIII was van oordeel dat zijn leger op de lange duur de overhand zou krijgen op de troepen die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, in het veld hadden gebracht ter slechting van het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro.

11 De kardinaalsbenoemingen van 13 juli 1643; zie Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 25-26.

bisschop van Bauvais, maer monsieur Marescot[12] is vanhier nae Rome vertrocken om voor hem te solliciteren. Men zegt vorder dat den prince

12 De regentesse maakte voor de promotie van haar kardinaalskandidaat Auguste Potier, bisschop van Beauvais, gebruik van de diensten van de abt Marescot(ti) (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 143-145).

Thomas ende den marquis de Ville belegeren Villa Nova d'Asta,[13] dat de Turcksche vloot haer blijft toonende ontrent Sicilië.[14]

Achtduizent Spaignaerden hebben haer getoont hier ontrent Boulogne,[15] zonder iet anders uitgerecht te hebben als 't branden van eenige huizen. Men gelooft zij desseing gehadt hebben op Boulogne ende Ardres. Men licht hier vannieus zesduizent man. Wij werden oock onderrecht dat die van het gepretendeerde parlement tot Londen tot gheene vredehandeling en willen verstaen om de exceptie van seventhien personen uit het pardon generael, gedaen bij den coning van Engelant.[16]

31 Iulii 1643 te Paris.

Wij verstaen dat veele van de roomschgezinde princen haer gevoucht hebben‹de› bij de protestanten om de vergadering tot Francfort te doen ophouden ende te zenden gedeputeerden nae de plaetzen daer van de generale vrede zal werden gehandelt,[17] alwaer oock verhandelt zal werden de zaecke van den Pals,[18] uitgenomen dat den keizer aen den hertogh van Zimmeren restitutie heeft belooft ende ten dien einde geschreven aen don Melos.[19] Te Mentz werdt gehandelt van een gelijcke defensie in te stellen als in Westfaelen[20] ende daerin te trecken de stadt van Francfort. Hertogh Carel heeft te Homburg in 't lant van Sarbruck afgestelt een gouverneur die bij de keizer was gestelt ende in zijne plaetze een gestelt van zijne

13 Villanova d'Asti viel op 12 juli in handen van prins Tommaso Francesco van Savoye en de Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa, markies van Cigliano en Volpiano (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 33-36, en III, p. 312-313).

14 De Venetianen hadden Maltezers horen spreken over de komst van 150 Turkse galeien (*Gazette 1643*, no. 93, dd. 25 juli 1643).

15 In opdracht van de Spaanse gouverneur don Francisco de Melo probeerde don Luis Perez de Vivero, graaf van Fuensaldaña, de aandacht van de belegeraars van Thionville af te leiden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 52 en p. 184).

16 Koning Karel I had in zijn 'Proclamation forbidding obedience to the Parliament, and for calling the members to him at Oxford' van 26 juni/6 juli 1643 een zeventiental parlementsleden van een koninklijk pardon uitgesloten (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 133-139).

17 Aan de verlangens van de Duitse vorsten en standen naar een grotere betrokkenheid bij de vredesconferenties kwam keizer Ferdinand III niet tegemoet. Op de Frankforter 'Deputationstag' werd op 1/11 september 1643 een verklaring van de keizer ten gunste van de voortzetting van de bijeenkomst voorgelezen (W. Becker, *Der Kurfürstenrat*, p. 138-141). Na kennisneming van deze boodschap grepen de afgevaardigden van Würzburg, Brunswijk en Neurenberg de gelegenheid aan om voor de duur van één maand reces aan te vragen (*Urk. u. Act.* I, p. 826-828).

18 De keizer had zijn gevolmachtigden ter vredesconferentie uitdrukkelijk geïnstrueerd dat de kwestie van de restitutie van de Palts niet op de agenda geplaatst mocht worden (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 4). In plaats van een internationale conferentie stelde hij de hervatting van de Regensburgs-Weense besprekingen van 1641-1642 voor (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 377-378).

19 In zijn brief van 25 juli (no. 6334) had Grotius geschreven dat Ludwig Philipp, paltsgraaf van Simmern, een hoopvol stemmend bezoek aan het Paltsische bolwerk Frankenthal had gebracht. Voor een blijvende vestiging had de paltsgraaf echter ook de toestemming nodig van het Spaans gezag in de Zuidelijke Nederlanden; vgl. *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 541.

20 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen had in december 1642 de mening van de 'Kurrheinische Kreistag' gevraagd over een militair samenwerkingsverband met de Westfaalse Kreits. Uitsluitsel kon pas verkregen worden na overleg met de 'Oberrheinische Kreis'. In februari wezen de twee Kreitsen het voorstel van de hand (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 226-231).

handt.[21] Men meent die prince zal zoecken van den Donau weeder nae den Rijn te comen, om te beter met Vrancrijck te mogen handelen.

Den hertogh van Bouillon heeft uitgegeven zijne justificatie ende redenen waerom

21 Hertog Karel IV van Lotharingen had van de keizer de territoria mogen overnemen die tot 1635 in het bezit waren geweest van graaf Wilhelm Ludwig van Nassau-Saarbrücken (*ADB* XLIII, p. 131-133, en F. Petri, in *Rheinische Geschichte: Neuzeit*, p. 144-146).

hem de possessie van Sedan behoort gerestitueert, maer heeft niet anders becomen dan dat hem tijd gegeven is van een maendt om zich te bedencken off hij recompense wil nemen voor Sedan ofte niet.[22] Don Diego de Saviedra heeft zijn middaghmael gedaen binnen dese stadt bij de chartreusen, heeft de Cours[23] gezien ende is vertrocken ten zelven dage.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 3 [*sic*] July 1643.

6345. 1643 juli 31. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Ubi apud me recogito quae antehac ab aliis viris hic summis et postremum a comite Briennio dicta mihi fuere super foederibus,[2] dubitare cogor annon pacta quaedam quae mutata vellent, habeant pro personalibus, alia quae ipsis placent, pro perpetuis et regno obligantibus; de qua re certius iudicare possem, si et pacta vidissem omnia et literas eas quas nunc in Suediam missas ex Briennio[3] intellexi. Pro electore Palatino hoc obtinui ut mandatis legatorum qui hinc ituri sunt, insereretur, laborarent pro eo quantum ferrent res.[4] Ita enim semper temperavi sermones meos ut neque putarem regna Suediae et Galliae obstringenda, nisi et se obstringeret Anglia ad domus eius restitutionem,[5] neque tamen omittendam curam eius domus, cuius semper in Suedia magna habita est ratio. Pro landgravia, ut iam ante indicavi, hoc obtinuimus ut renovatum sit foedus, dante Gallia Hassis extra ordinem francicorum centum millia cum promisso liberalitatis extraordinariae in posterum.[6] Habebimus et brevi publicatum edictum,[7] firmans vetera edicta pro libertate religionis; quam ad rem posui operam, ideo quod scirem, nisi id fieret, semen inde fore bello

22 Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon, weigerde zijn souvereine rechten op Sedan in te ruilen voor een schadeloosstelling (Congar, *Sedan et le pays sedanais*, p.331-337).

23 'Le Cours-la-Reine', een 1500 meter lange baan ten westen van de Tuilerieën.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 153; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 317 no. 491. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 92.

2 Kardinaal Jules Mazarin had de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 zonder de tussenkomst van de Zweedse ambassadeur naar Stockholm verstuurd; zie no. 6350.

3 Staatssecretaris Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, schonk de ambassadeur een maand na de verzending enige opheldering; vgl. 6330.

4 Zie Grotius' brief aan Karl Ludwig van de Palts van 31 juli 1643 (no. 6341). In de definitieve versie van de instructie voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie, dd. 30 september 1643, werd een rubriek 'Palts en Beieren' opgenomen (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 107 n. 1 en p. 108-110 ('section quinziesme' en 'section seiziesme')).

5 Deze gedachte had Grotius al ontwikkeld in zijn nieuwsbrief van 20 juni 1643 (no. 6271 n. 10).

6 Zoals Grotius in zijn schrijven van 18 juli aan de Zweedse rijkskanselier (no. 6323) noteerde, had hij in Parijs de vertegenwoordigers van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel geassisteerd bij hun besprekingen over de verlenging van het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639. Mogelijk was het aan zijn bemiddeling te danken dat in de 'section quinziesme' van bovengenoemde instructie (*supra*, n. 4) de gevolmachtigden op het hart werd gedrukt dat: 'Ilz auront un soing particulier de Madame la Langrave et des Ducz de Lunebourg et de Brunzwik'.

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 31 juli 1643 (nos. 6343 en 6344).

civili, cui facile alimenta aggesturi essent alii qui rebus praesentibus contenti non sunt, quales in Gallia sunt multi semper. Haec, quanquam in prioribus meis literis[8] posita, repetii, ut velut uno intuitu rerum status cognoscatur.

8 Onder andere in zijn brief van 11 juli 1643 (no. 6314).

Legatus alter Hispanicus, Didacus Saviedra, impetravit a regina regente ut urbem hanc, non et ipsam videret. Satis illi fuit temporis ad cognoscendos qui hic sunt animorum motus et faciendas largitiones, si qui vellent accipere. Saepe per occasionem venatus conveniunt dux Aurelianensis, Vindocinensis, Guisius, Elboevius, episcopus Metensis,[9] sed et princeps Condaeus cum aliis, cuius domus aucta est nepote: peperit enim partum marem ducis Anguiani uxor.[10]

Ipse dux sperat se potiturum Theodonisvilla intra mensem qui imminet. Nec videntur id impedire posse hostes, quia partem eorum detinet princeps Arausionensis. Ne autem eis se iungant Bavarici et Lotharingici, prohibet comes Guebrianus, quorum Guebrianus apud Rothwilam esse dicitur, dux Carolus cum suis et Bavaricis apud Simmeringam. Legati Davausius et Chavigniacus dicuntur profecturi medio mense qui venturus est, paulo minore cum comitatu quam antehac fama tulerat.[11] Ibunt autem a Mazeriis, Moza amne, per Hollandiam, tentaturi si quid ibi agere possint e re sua. Dux Longovillanus[12] serius sequitur, ut eum priores salutent caesariani, si priores eo venerint.

In Anglia cohors quaedam regia dissipata est.[13] Parlamentarii autem omnia de pace colloquia abrumpunt, septendecim illis, quos rex a venia excepit, alios in parem desperationem attrahentibus. Braunus, qui hic Angliae res egit, velit et a Gallia et a Suedia scribi ad regem Daniae nolle se dividi causam Palatinam a colloquio universali super pace.[14] Sed neque Gallia sine Anglia ea de re quicquam dabit quod ipsum obliget, neque Suediam id facturam arbitror. Si velit rex Angliae fidem dare se adiungendi armis Suedicis et Gallicis nisi restitutio Palatinae domus obtineri possit, facile illi pax domestica procurabitur, ita ut ipsi regium ius maneat et parlamento avita libertas. Et sic iudicare video eos qui hic nunc plurimum possunt. Si bellum durat, merentur poenas dedere Leodicenses ob interfectos Hassicos, qui in arce erant Gronsfeldia, contra fidem datam.[15]

9 Gaston van Orléans had zijn ‘jachtvrienden’ gekozen uit de huizen van Bourbon-Vendôme en Lorraine: zijn halfbroer César de Bourbon, hertog van Vendôme, Henri II de Lorraine, hertog van Guise, Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en nog een andere halfbroer: Henri de Bourbon (1600-1682), bisschop van Metz, de latere hertog van Verneuil (*DBF* VI, kol. 1397).

10 Uit het huwelijk van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, met Claire-Clémence de Maillé-Brezé was op 29 juli een zoon, Henri-Jules de Bourbon, geboren. Ten huize van de prins van Condé werd de geboorte van de toekomstige erfgenaam niet uitbundig gevierd (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 87-88).

11 Volgens Constantijn Huygens kregen de gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, ieder voor zich de beschikking over een geleide van 6 kamerheren, 12 pages en 24 lakeien (*Briefw. C. Huygens* III, p. 414).

12 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, maakte zich pas in mei 1645 reisvaardig.

13 Vermoedelijk doelt Grotius hier op de tegenslag die het leger van koningin Henriëtte Maria op doortocht naar Oxford bij de plaats Nottingham had ondervonden (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 298). In een van de schermutselingen verloor de Staatse legerofficier Hendrik, baron van Dohna, het leven (*Briefw. C. Huygens* III, p. 412, 431 en p. 435).

14 Het initiatief van de Engelse resident in Parijs sir Richard Browne miste zijn uitwerking niet. Op 28 augustus richtte de Franse regering zich tot de koning van Denemarken met een aanbeveling ten gunste van het huis van de Palts (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 115, en K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 70-72); zie ook nos. 6406 en 6407.

15 De Hessen hadden het kasteel Gronsveld bij Eijsden begin juli veroverd. Hun aanwezigheid lokte een daadkrachtig verzet van soldaten en boeren in het Luikse uit. Na een geslaagde aanval schonden de Luikenaren de afspraken over een vrije uittocht van het verslagen Hessische garnizoen (*Gazette 1643*, no. 95, dd. 1 augustus 1643; J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 221-223, en L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 253-254).

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia ad optimum publicum gubernet,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XXI/XXXI Iulii 1643.

Portugalli in Gallaeciam intrasse dicuntur; Odincurtius cepisse Ribacortum, transisse Iberum amnem, habere secum in armis viginti millia. Hispanus laborat ad pacem in Italia constituendam, ubi dicuntur papae eripuisse Veneti quaedam ad Padum, Parmensis et Mutinensis in Ferrariensi agro, Ethruscus in Urbinate. Classis Turcica adhuc apud Siciliam conspicitur. Princeps Thomas et Pedemontani dicuntur obsidere Astae Novum, quod dicitur, Oppidum. Papa cardinales quosdam fecit, inter quos non est episcopus Bellovacensis, impediente, ut creditur, Mazarino. Ingolismensis dux acceptis a duce Anguiano quatuor equitum millibus quorum in obsidione nullus est usus, Picardiam servat. Hispani, octo hominum millibus apud Bononiam conspecti, praeter villarum incendia nihil effecere. Creduntur sperasse proditionem Ardresiae et Monthelini.[16] Sex millia militum hic conscribuntur nova.

Francofurti qui fuit conventus interrumpitur, concurrentibus in id sententiis protestantium et maioris partis romanensium. Mittent igitur suos et principes et civitates ad loca colloquii de pace constituta ibique de causa etiam Palatini agetur, nisi quod Zimmeriensi duci restitutionem imperator promisit eaque de re scripsit ad Melonem. Armis ad tuitionem Westphaliae comparatis praefuturus dicitur Hazfeldius.[17] Paria consilia agitantur Magontiaci, si civitas Francofurtensis eo possit perduci. Sed metuunt alii ne ista consilia, in speciem media, re ipsa imperatoris res agant. Dux Carolus Homburgi, demoto praefecto quem imperator dederat, posuit sibi fidum crediturque a Danubio ad Rhenum rediturus et captaturus occasiones reconciliandi se cum Gallia. Wurtenbergici pacta sperant nova magisque sibi commoda.[18]

Ducis Aurelianensis uxorem[19] praegnantem esse medici sperare nos volunt. Consanguinei cardinalis Riceliaci adhuc in suis honoribus ac praefecturis manent,[20] contra multorum studia defendente eos principe Condaeo.[21] Dux Bulionius scriptum edidit, cur libera possessio Sedani ipsi restitui debeat, sed nihil aliud obtinet quam tempus mensis unius ad deliberandum an compensationem velit accipere. Episcopus Bellovacensis magis magisque negotiis se subtrahit. Didacus Saviedra pransus apud chartusianos, conspecto Cursu, id est eo loco in quo carrucae ambulant, eodem die ab hac urbe discessit.

16 Misschien de plaats Montreuil, ten zuiden van Ardres.

17 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen was voorgedragen voor het bevelhebberschap over het leger van de Westfaalse Kreits (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 238-246).

18 Eberhard III (1614-1674), hertog van Württemberg, had in 1638 voor het verkrijgen van een keizerlijk pardon grote territoriale concessies moeten doen. Door te wijzen op de schade die de Frans-Weimarsen zijn landen met hun opmars naar Rottweil hadden toegebracht, wilde hij zich verzekeren van internationale belangstelling voor zijn interne problemen (*NDB* IV, p. 236-237).

19 Margaretha van Lotharingen hoopte haar hereniging met Gaston van Orléans te mogen beklinken met de komst van een zoon of een dochter (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 100).

20 In het bijzonder Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, Armand-Jean de Vignerot du Plessis, hertog van Richelieu, en Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac.

21 Henri II de Bourbon, prins van Condé, diende als schoonvader van Claire-Clémence de Maillé-Brezé een persoonlijk belang; vgl. no. 6247.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De sincero Gallorum animo dubitat. Electoris Palatini restitutionem urget. Landgraviam Hassiae largitionibus captam exponit. Furoris Anglicani et technarum ministerii Gallici historiam continuat.

6346. [1643 juli 31]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je ne lairray pas de vous servir partout avecq la mesme affection comme j'ay faict près de monsieur de Bailleul.[2]

La reine-regente use de grande bonté[3] envers ceux qui l'ont offensée et de grande prudence en touts affaires. Le second ambassadeur d'Espagne, don Diego de Saviedra, a eu permission de veoir cette ville sans s'y arrester ny veoir la reine.

Du siege de Thionville on a esperance d'un bon succes au mois venant, puisque le prince d'Orange arreste un bon nombre des Espagnols et le marescal de Guebrian, se tenant près de Rothwiel, arreste les trouppes du duc Charles et celles de Baviere, qui sont près de Simmeringue, afin qu'elles ne se joingnent aux espagnolles. Et je croy que nous ne devons esperer autre chose dudit marescal jusqu'à ce que Thionville soit prise. Cependant les assiegeants se resjouissent avec leur general, le duc d'Anguien, à qui Dieu a donné un jeune prince du sang. Je ne croi pas que les actions de guerre soyent grandes de cette armée en vos quartiers.

Entre les raisons qui ont servi autresfois pour faire la trefve[4] a esté que le revenu du pays ne suffisoit à payer les interests des sommes empruntéez et la solde par mer et par terre, d'où estoit arrivé que les matelots en Zelande commençoient à mutiner, chose, comme vous considerez fort bien, tres dangereuse pour un tel estat. Depuis ce temps-là le revenu s'est augmenté, mais les debtes bien plus et sera bien difficile ou d'augmenter plus le revenu ou de diminuer la despense. Cependant ces grandes armées par mer et par terre et ces conquestes aux Indes et en Afrique donnent un grand lustre à cet estat et le moyen de faire des traittez avecq les amis ou les ennemis. Ceux de Zelande en la trefve precedente ont obtenu ce qu'ils desiroyent. Et certes, cette province pour plusieurs raisons doibt estre considerée par les autrez. Je ne m'estonne pas que ceux de Gueldre sont soigneux de conserver une chose qui a tant cousté. Je ne voy pas quelle recompense pouvoit avoir le roy d'Espagne du roy d'Angleterre, quand il luy cederoit ses pretensions bien envieillies sur les Provinces-Unies.[5] Les jeusnes et prieres publiques sont bonnes, mais je me souviens qu'elles ne servoient qu'à esmouvoir le peuple contre leurs superieurs.[6] Le besoing du commerce de part et autre fera qu'on trouvera de l'accommodement entre l'Angleterre et les Provinces-Unies sur les navires pris.[7] Mais d'Angleterre j'apprends que les parlementaires ne veulent plus s'entendre à aucun traitté à cause

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 139.
2 De Hessische resident in Den Haag kende Nicolas de Bailleul van de tijd dat deze nog niet de zorg behoefde te dragen van het staatssecretariaat van financiën.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 31 juli 1643 (nos. 6344-6345).
4 Grotius bespreekt hier enkele vraagstukken die in overweging genomen moesten worden bij het opstellen van de instructie voor de Staatse delegatie ter vredesconferentie (Aitzema, *Verhael van de Nederlantsche Vreede-Handeling*, p. 449-455).
5 De rechten krachtens het door koningin Elisabeth gesloten verdrag van Nonsuch van 1585.
6 De 'classes' van Zeeland hadden zich uitgesproken voor het houden van een bid- en vastendag tot onderstand van hun geloofsgenoten in Engeland. Het voorstel kreeg in de Staten-Generaal onvoldoende steun (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 110).
7 Begin juli waren enkele Engelse koopvaarders bij het verlaten van de haven van Duinkerken door schepen van de Staatse blokkadevloot aangehouden en ter visitatie opgebracht naar Zeeuwse en Hollandse havens. Prompt daarop liet admiraal Robert Rich, graaf van Warwick, tien Staatse koopvaardijschepen, die bij Duins op gunstige wind lagen te wachten, aan de ketting leggen (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 296).

de l'exception de dix-sept du pardon general, sur quoy et d'autres choses il y auroit à discourir si le roy a esté servi des conseils qui estoient convenables au temps.

Les ambassadeurs d'icy pour la paix partiront à my-Aoust et monsieur Servien, qui va en Italie, un peu plus tard. Dieu veuille donner la paix tant en Italie qu'en Allemagne

et partout où on la desire. Je m'en doubte si en vos quartiers on la veut, mais hors de toute doubte, monsieur, je suis

vostre tres humble serviteur.

On continue à dire que les Portugais sont entrez en Gallisse, que le marescal de La Motte-Odincourt a pris Ribacorto et passé l'Ebro, ayant vingt et deux milles combatans, que le roy d'Espagne travaille à mettre la paix entre le pape et ceux de la ligue, le pape en ayant besoing, puisque ceux de Venise ont pris des terres sur le Po, les ducs de Parme et Modene au Ferrarois, le grand-duc dans l'Urbinat. Le pape a fait des cardinaux sans s'estre souvenu encore de l'evesque de Bauvais, pour qui monsieur de Marescot va à Rome. Nous apprenons aussi que le prince Thomas et le marquis de Ville assiegent la Nouvelle Ville d'Ast et que l'armée navale des Turcqs se fait encore veoir près de la Sicile.

Le duc d'Angoulesmes, renforcé de quatre mille chevaux de l'armée du duc d'Anguien qui ne servoyent plus aprèz que la circonvallation estoit faicte, guarde la Picardie. Huict milles Espagnols se sont fait veoir aux Boulonnois, mais n'ont rien fait que brusler des maisons. On croit qu'ils ont eu desseing sur Mathelin et Ardres. On leve icy six mille gens de nouveau.

Nous apprenons que la pluspart des catholiques s'estant jointe aux protestants, l'assemblée de Francfort sera discontinuée et que tant les princes que les villes envoyeront aux lieux destinez pour les traittez de la paix, où se traittera aussi l'affaire palatin, horsmis qu'au duc de Zimmeren l'empereur a promis la restitution et escrit à don Melos pour l'effectuer. On traitte à Mayence d'une defensive semblable à celle de Westfalie, et y veut-on attirer la ville de Francfort. Le duc de Lorraine a demis à Homburg, ville du pays de Sarbruck, un gouverneur y mis par l'empereur, et y mis un de ses confidents. On croit qu'il a desseing de revenir du Danube vers le Rin et se mettre ainsi en posture pour pouvoir traitter avecq la France. Ceux de Wirtenberg esperent d'obtenir un traitté qui leur soit plus advantageux.

Les medecins veulent encore que nous croyions la grosesse de Madame. Le duc de Guise songe encore à son mariage fait en Brabant contre le conseil de ses amis.[8] Le duc de Bouillon a fait imprimer les raisons pour lesquelles on le doit remettre dans la possession de Sedan, mais on luy a donné un mois de terme pour deliberer s'il veut prendre recompense. Don Diego de Saviedra a disné chez les chartreux et veu le Cours et le mesme jour a quitté Paris.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

6347. 1643 juli 31. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

8 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, zou zijn in de Republiek achtergebleven echtgenote Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), spoedig vergeten zijn (*Tallemant des Réaux* II, p. 368-370 en p. 742-743).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 24. Eigenh. oorspr.

Depuis que je ne me suis donné l'honneur de vous escrire, c'est-à-dire depuis nostre depart de Schafhausen,[2] nous nous sommes veus plusieurs fois en presence des ennemis

2 De laatst bekende brief van Dirk de Groot aan zijn vader voert de dagtekening ‘à Francfurt, ce 3me de May 1643’ (no. 6201). Door het ontbreken van de hier vermelde brief zijn de belangrijkste details over de terugkeer van Grotius' jongste zoon in het legerkamp van maarschalk Guébriant te Engen niet meer te achterhalen.

sans les avoir sceu jamais obliger à un combat general à cause des bons postes et passages dont ils se sont prevalus pour nous empecher les entrées de leur pays.

La premiere fois que nous eusmes esperance de vuider nos differens en peu d'heures fut aupres de l'abbaye de Salmonsweyler proche du lac de Constance.[3] Lorsqu'estans en marche pour aller prendre poste à Ravensbourg,[4] qui est de la Suabe, nous vismes marcher les ennemis à costé de nous pour gagner le devant, ce qui fit resoudre monseigneur le marechal de detacher cinq escadrons de cavallerie pour les engager au combat, ce que n'ayant succedé à soubhait à cause d'une hauteur qu'ils avoyent occupés et de mille mousquettaires qu'ils avoyent logez dans un bois pour favoriser leur cavallerie, les nostres furent contraints de se retirer jusques au corps de l'armée, qui se campa ce soir aux environs dudit Salmonsweyler. Les ennemis ayant obtenus ce qu'ils desiroyent, à sçavoir de se mettre entre nous et Ravensbourg, se logerent à Marckdorf à une petite heure de nous. Nous passasmes ainsi trois ou quatre jours, au bout desquels monseigneur le marechal, voyant que son premier desseing n'avoit reussy à soubhait, se resolut de l'abandonner pour en prendre un autre, lequel succedant pouvoit faciliter la nourriture de nos soldats, qui dès lors commençoyent à manquer de vivres.[5]

Nous allasmes doncq passer le Danube à Dutlinguen et arrivasmes le lendemain devant Rotweil, ville imperiale, où il y avoyent des gens de guerre de l'armée de Baviere. Nous nous mismes toute la nuit à preparer tout ce qui estoit necessaire pour battre la place dès que le jour seroit venu, lequel fut employé à faire breche, mais si peu raisonnable que sur la minuit comme on y donna l'assault de tous costez il ne s'y trouva aucun endroit propre pour y entrer, ce que voyant monseigneur le marechal, après avoir eu nouvelles que l'armée bavaroise estoit campée à une heure et demy de nous, prest[e] à jetter du monde dans la ville assiegée, il se resolut de la quitter pour aller camper à Horb, qui est une ville de la duché de Wirtenberg. Mais avant que nous y sceusmes arriver nous y trouvasmes les ennemis, qui par une diligence presque incroyable avoyent gaigné le devant et s'estoi[en]t rangé en bataille en lieu si advantageux que trois ou quatre mille homme[s] y eussent peu suffire pour empecher le passage à une armée de 20000 hommes. Deux jours passerent à nous canonner les uns les autres sans autre rencontre digne de remarque, hors les escarmouches qui s'y firent.

Après toutes ces peines inutiles la faim nous a contraint de faire ce que toutes les forces des ennemis n'eussent jamais fait, c'est-à-dire de nous retirer dans la vallée de Kentzig pour y sejourner quelques jours afin de donner le loisir à nos soldats de faire provision de vivres. Tant il est difficile de vouloir entrer en pay[s] ennemy, où on a en teste une armée plus forte que la nostre, où des ennemis tiennent toutes les places, et où il y a tant de lieux avantageux pour nous empecher de passer outre sans rien hazarder.

C'est de quoy je vous ay voulu faire le recit dès aussytost que nous sommes arrivez icy, esperant que vous le‹s› recevrez comme une marque de mon obeissance. Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,

3 De Cisterciënzer abdij van Salmansweiler, tegenwoordig Salem ten oosten van Ueberlingen.

4 De Frans-Weimarsen hadden op de 15de juli hun kwartieren te Engen verlaten. Achtervolgd door eenheden van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth moesten zij bij Ravensburg afzien van de voorgenomen mars naar de Iller (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 133-134).

5 Maarschalk Guébriant liet zijn manschappen vervolgens van Tuttlingen naar Rottweil oprukken (24 juli). Toen bleek dat de vijand ook hier in aantocht was, koos de Franse veldmaarschalk het zekere voor het onzekere en gaf order bij Horb de Neckar over te steken en terug te keren naar de beschutte plaatsen in het dal van de Kinzig (*Episodes Guébriant*, p. 340-343).

D. de Groot.

Au quartier de Wolfach, ce dernier de Juillet 1643.

Adres: Monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Aug.
En in dorso: 31 Iulii 1643 D. de Groot.

6348. 1643 augustus 3. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Voor weinig dagen is een extraordinaris ambassadeur, soo corts wt Portugal gecomen ende nae Sweden gedenckt, genaemt don Rodrigo Boteillo, vanhier nae Amsterdam verraist; sal vandaer sijnen weg neffens den resident, genaemt Johan de Gimaraines, dewelcke ordonnaris in Sweden sal blijven resideren, op Gottenburg ende soo voorts op Stockholm nemen.[2] Sijn aenbrengen soude principalijck wesen omme haere coninckliycke Mayesteit te versoecken dat Portugal mede tot de generale vredenstractaten mochte geadmitteert werden.

Wegen desen staat soude den ordinari ambassadeur Joachimi weder nae Engelant gaen.[3] Met de preparatiën tot de vredenstractaten is het alhier noch gans still. Soo het schijnt, wilt men tevooren met de Fransche gevolmachtigen bij derselven aencomste alhier over dese saacke confereren ende iet seeckers met deselve beraemen.[4]

De Spaensche trouppen onder Cantelmo - dewelcke een onvaste plaetse bij 's-Hertogenbosch, genaemt Eindhoven, ingenomen hebben - gaen den weg nae Grave ende vandaer, soo men meent, vorders op Venlo en Ruermond;[5] doch blijft sijne Hoocheit bij Assenede in Vlaenderen noch still liggen ende houden den vijant op, daermede de Françoisen voor Theonville mogen avanceren,[6] hoewel hier onder de gemeente quaelijck gesproocken werd dat men ten dienste van Vranckrijck sooveele costen is aenwendende.

Van de armeën in Duitslant en hebben wij niet anders als 'tgeene dit inliggende wt Praag medebrengt.[7] Over Ceulen wil verluiden dat de Wijmersche troupen 600 Beyersche ruiters onder het commandement van Johan de Weert souden geslagen

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 124 en 125. Niet ondertek. De brief en de bijlage zijn van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

2 De diplomaat dr. Rodrigo Botelho de Moraes maakte in het gezelschap van de Portugese resident in Zweden, João de Guimarães, de reis naar Stockholm. Op 31 augustus/10 september werd hem in de Zweedse rijksraad audiëntie verleend (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 245 en p. 256-260, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63).

3 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, hield zijn vertrek naar Engeland nog in beraad. Pas in januari 1644 stak hij in gezelschap van de buitengewone gezanten Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude de Noordzee over.

4 Aan de wens werd voldaan. Op de 23ste november verschenen de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, in Den Haag (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXIV-LVI; Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 122-126).

5 Manschappen van de Spaanse onderbevelhebber Andrea Cantelmo waren van Eindhoven naar het zuiden getrokken. Hun snelle mars naar de Maas wekte echter niet de gehoopte consternatie in het Staatse legerkamp te Assenede op.

6 Frederik Hendrik stemde zijn campagne af op het verlenen van strategische steun aan de Franse eenheden die in opdracht van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de Spanjaarden en de Luxemburgers op een afstand van de belegeringswerken van Thionville moesten houden.

7 De bijlage is overgeleverd (*infra*).

hebben,[8] Johan de Weert ternaeuwernoot ontvlucht ende Mercy[9] doodelijck gequetst sijn. De seeckerhijt met den naesten.

Waermede verblijve, mijnheere,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Den 3 Augusti 1643.

8 De confrontatie met de Frans-Weimarsen vond op de 23[ste] juli plaats. Ondanks deze tegenslag boekten de Zwabisch-Beierse cavaleristen van Johan van Werth grote terreinwinst in de wijde omgeving van Ravensburg; vgl. de *Courante 1643*, no. 32, dd. 8 augustus 1643.

9 Generaal Gaspard, baron de Mercy, de overmoedige broer van de Zwabisch-Beierse legeraanvoerder François de Mercy, zou een jaar later in de slag om Freiburg im Breisgau om het leven komen (*Episodes Guébriant*, p. 256-257).

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Aug.

Bijlage:

Wt Praage, den 2/12 July 1643.

Naedien den general Torstenson met sijne armee van Aussitz[10] opgebroocken, sich nae de Ungersche grensen getrocken ende met Ragotski's succurs,[11] in de 15000 sterck, ende 6000 Wallachen en Slowacken geconjungeert heeft, is hij in der haeste nae de Donau toegegaen, ende nae verscheide advisen soude Crembs liggend aen de Donau[12] met storm verovert ende sich also van de passe ende de brugge bemachtigt hebben. Doch heeft hij tevooren geduirende sijn marcheren onderwegen 8 keyserlijcke regimenten totaliter geruïneert ende veele hooge officiren gevangen becomen. Nae de veroveringe Crembs soude de Sweedsche armee nae Wenen getrocken sijn ende daerontrent een beschanst tollhuys ingenomen hebben.[13] Men hout voor seecker dat de meeste grandes sich van Wenen nae de Styermarck alrede gesalveert hebben. Onder de keyserlijcke armee soude eene groote oneenicheit sijn.

Alhier te Prage op den Tendelmarckt[14] is verleden Dingsdag voor de middag een stuck van een vaste muire ingevallen, heeft 3 christen, 2 joden ende 1 hond verplettert, veele andere beschadigt, 'twelck voor een quaed teecken gehouden werd. In somma, ongeluck is aen alle canten ende wil men sich doch tot geenen vrede resolveren, maer den oorlog met gewelt voortsetten, hoewel hij merckelijck den crebsgang gaet. Heere Palatinus[15] soude met 8000 man tot de keysersche gestooten sijn ende de fortuin dwingen.

Met het sluiten deses wil verluiden dat tussen de armeën iet hooftsaackelijcks soude voorgeloopen ende de keysersche daerinne aen laeger wal gelegen hebben. De seeckerhijt met den naesten.

6349. 1643 augustus 4. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 16 Juillet. Personne[2] des Grisons n'a parlé à moy, mais je n'ay pas laissé de parler pour eux en suite de vos avis.[3]

10 Vermoedelijk de stad Ústí (Aussig) aan de Elbe. Het nieuws uit Praag moet betrekking hebben op de opmars van het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in de richting van Uherské Hradiště (Ungarisch Hradisch); vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 35 no. 41.

11 In Zevenburgen wachtte vorst György I Rákóczi nog op een bondgenootschappelijke oproep van de Zweden (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 410-412).

12 De strategisch gelegen ptaats Krems aan de Donau.

13 De verrassingsaanval die eenheden van de Zweedse kolonel Helmut Wrangel hadden uitgevoerd op enkele voorsteden van Wenen; zie no. 6329.

14 De 'Tendelmarkt' (vlooienmarkt) in de Joodse oude stad van Praag.

15 Nicolaus (Miklós), graaf Esterházy (1583-1645), sinds 1625 'Palatinus' van Hongarije, zocht voor zijn strijd tegen de opstandige Walachen aansluiting bij het leger van de keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas (*Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* I, p. 469-470, en *Doc. Boh.* VII, p. 33 no. 32 en p. 35 no. 41).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 144. Antw. op een ontbrekende brief.

2 In de tekst: 'Persinow'; moet hier niet 'personne' gelezen worden? Misschien dacht de copiïst tegelijkertijd aan de missie van Benjamin Prioleau (1602-1667), een diplomatiek agent die lange tijd in de functie van secretaris van de hertog van Rohan in Graubünden had gewoond (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 104; *NBG* XLI, p. 52-53).

3 Deze belofte had Grotius gedaan nadat hij van Carl Marin had vernomen dat de protes-

Monsieur Servien[4] partira d'icy en trois sepmaines pour pacifier l'Italie. Messieurs d'Avaux et Chavigny partiront plustot pour la paix generale et passeront par Hollande pour traitter quelque ligue avecq ces messieurs-là.

La regence va fort bien icy et devant Thionville on a pris une demie-lune. Don Diego Saviedra, ambassadeur d'Espagne, est passé par cette ville sans y sejourner et sans voir la reine. Le duc de Bouillon a justifié ses actions passées par un imprimé,[5] mais on ne luy rend pas Sedan pour cela, mais luy offre-t-on recompense.

Plusieurs Walachiens et lutheriens hongrois de l'armée de l'empereur se rendent à Torstenson. Les insolences militaires en ces quartiers sont grandes de part et d'autres. Galas a 28 mille hommes et on leve pour luy douze mille Hongrois.[6] La duchesse d'Anguien est accouchée d'un fils et on continue à esperer la grosesse de Madame.[7]

Je suis, monsieur,
le vostre.

Le 4 Aougst 1643.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6350. 1643 augustus 7. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Vandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis et magnifice, nobis sincere fidelis,

Ante aliquot dies cepimus literas christianissimi regis et reginae regentis, in quibus promittitur instrumentum ratificationis pactorum nobis et regno nostro cum rege regnoque Galliae intercedentium. Hesterna die[2] adfert nobis veredarius noster

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 juli 1643.

5 Het 'Manifeste de M. le duc de Bouillon à la reyne régente pour demander son rétablissement dans la ville et le château de Sedan'; zie *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale* XVII, p. 318-319.

6 De keizerlijke bevelhebber Matthias, graaf Gallas, kreeg begin juli van keizer Ferdinand III de instructie om tussen Kroměříž (Kremsier) en Uherské Hradiště een verdedigingslinie aan te leggen ter bescherming van de Hongaarse grens. Aanleiding tot deze maatregel gaf de toenemende onrust die de Walachen hadden veroorzaakt toen zij er niet voor waren teruggedeinsd om de plaats Kroměříž voor de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson te veroveren (*Doc. Boh.* VII, p. 29-30, nos. 19 en 21, en p. 33-34, no. 35).

7 Het eerste kind van Margaretha van Lotharingen zou pas op 28 juli 1645 geboren worden (G. Dethan, *Gaston d'Orléans*, p. 327-336).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 16 en 18. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{I}, Tyskt och Latinskt, f. 182^{v}-184^{r}.

2 De documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 waren op 27 juni door de nieuwe regering in Parijs in orde gemaakt. Na een eerste

Hamburgo promissum instrumentum una cum literis cardinalis Masarini, quorum omnium, et ipsius instru-

notificatie (13/23 juli 1643) namen de Zweedse rijksraden op 27 juli/6 augustus 1643 de stukken in ontvangst (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 215 en p. 230).

menti et literarum allatarum, exempla tibi nunc transmittimus, sub numeris 1, 2, 3, 4.[3] Nos reciprocum praestantes, confici fecimus in parem fere cum allato sensum instrumentum ratihabitionis et pariter respondimus regi, reginae et cardinali peculiaribus literis, ut vides ex numeris 5, 6, 7, 8.[4] Cum vero ex adiectis chartis et literarum exemplis apparet, quod abs te pacta illa et literas nostras offerri velimus, mittimus tibi illa illasque per praesentes, clementer tibi mandantes ut singula offeras opportuno loco et tempore, sive existimes e re esse publice sive privatim ea insinuari apud regem et reginam, sive apud cardinalem, quod tuo iudicio discernendum committimus.

Atque hisce te Deo gratiose commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Matthias Soop, loco R.S. archidapiferi.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Claudius Flemingh, loco R.S. ammiralii, m. propria.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et
Lindholm, R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stockholmensi, die 28 Iulii 1643.

Postscriptum. Nobilis et magnifice, nobis sincere fidelis,

Fasciculo inclusas reperies ternas sine inscriptione ad certam personam literas, sed quae omnes scriptae sunt ad dominum cardinalem Masarinum, una harum a nobis, secunda a marschallio, et postrema a cancellario regni nostri, prout eas ex sigillis facile dignoscere et secernere poteris. Accidit eo quod fugerit nos quo nomine et officio insignitur dictus cardinalis, cuius tituli copia nec a barone Rorteo,[5] eius quoque ignaro, cancellariae nostrae fieri potuit, nisi quod ‘ministrum Status’ eum appellaverit. Clementer itaque tibi mandamus ut titulum cardinalis Masarini singulis literis inscribas, nostro quidem nomine, cum praedicatis hic usitatis: ‘Illustrissimo et eminentissimo amico nobis sincere dilecto, domino’ etc., sed nomine regni marschallii et cancellarii: ‘Eminentissimo domino, domino’ etc. Caetera supplere ex nomine et officio viri tibi non erit difficile.

Deo commendatus vale. Ut in literis.

Ad mandatum illustrissimorum dominorum regentum subscripsit,
A. Gyldenclau S.R.[6]

28 Iulii 1643.

3 De acte was op 20 juni getekend (C. Hallendorff, *Sverges Tractater med främmande magter 1632-1645,* Stockholm 1909, p. 529-530). De begeleidende brieven van kardinaal Jules Mazarin aan koningin Christina, kanselier Axel Oxenstierna, Lennart Torstensson en veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn voerden echter de dagtekening van 27 juni (*Lettres Mazarin* I, p. 208-212 en p. 212).

4 Zie bijlagen 1-4. De stukken werden via het Hamburgse kantoor van de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Adler Salvius naar Parijs verzonden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 6-7 en p. 24-26).

5 Claude de Salles, baron van Rorté, tussen 1637 en 1643 Frans resident te Stockholm, had op 8/18 mei 1643 afscheid van het Zweedse hof genomen.

6 Anders Gyldenklou (1602-1665), secretaris van de kanselarij, 1635-1654 (*SBL* XVII, p. 504-507).

Bovenaan de brief en het postscriptum schreef Grotius: Rec. 3 Nov.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad legatum dominum Hugonem Grotium, quibus mandatur ei extraditio instrumenti ratificationis pactorum Gallicorum. Datum Stockholm, anno 1643, Iulius 28.

Bijlage 1:[7]

Ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag, 7 augustus 1643.

Nos Christina, etc.,

Constare volumus universis et singulis quorum interest, quod cum divino numini visum fuerit de mortali vita serenissimi quondam et potentissimi principis, fratris, consanguinei et foederati nostri carissimi, domini Ludovici XIII, Franciae et Navarrae regis christianissimi, laudatissimae recordationis, nuper disponere atque in paternum deinceps solium regnumque collocare serenissimum itidem atque potentissimum principem, fratrem, consanguineum et foederatum nostrum carissimum, dominum Ludovicum XIV, Franciae et Navarrae regem christianissimum, etc., nos sicut foedus quod nobis cum vivo domino parente ac praedecessore suae Serenitatis regnoque Galliae intercessit sancte semper coluimus, ita cum moderno rege filio dictoque regno idipsum in eius Serenitatem propagatum pari conatu ac proposito servare decrevimus, quamquam vero non modo inter reges, sed regna quoque ipsa Sueciae et Galliae foedera mutuo sancita sint, ut omnino illibatus illis vigor constare debeat, non obstante si quid alteri foederatorum humani accidat.

Cum tamen moderno christianissimo regi eiusque Serenitatis dominae matri regenti, sorori nostrae carissimae, placuerit foederis ac nominatim anno 1641 ceu postremo percussi renovatique tabulas singulari instrumento, quoad opus est vel erit, approbatas confirmare nosque certiorare de constanti suae Serenitatis animo ac proposito in foedere nobiscum regnoque nostro persistendi, iccirco quo luculentius constet suae Serenitati certiorque illa esset de nostra sententia ac proposito insistendi foederibus mutuis, quorum postremum anno 1641 die ultima mensis Iunii inter legatos utrinque nostros tractatum, renovatum ac conclusum, necnon die 20 proxime sequentis Iulii eiusdem anni[8] a nobis solenni instrumento confirmatum fuit, nos dictum foederis tractatum singulosque eiusdem articulos, quoad opus est aut erit, approbavimus et ratihabuimus, prouti tenore vigoreque praesentium illum illosque adprobamus et ratihabemus, fide verbo[que] regio promittentes nos illum illosque servaturas, nec passuras ut a nostratibus ullo modo violetur aut violentur.

In quorum maiorem fidem praesentes sigillo regni nostri, nostrorumque ac regni Sueciae respective tutorum et administratorum manuum subscriptione roboravimus, [Petrus Brahe, Gustavus Horn, Claudius Flemingh, Axelius Oxenstierna, Gabriel Oxenstierna].

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die vicesima octava Iulii anno supra millesimum sexcentesimum quadragesimo tertio.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ratificatio foederis Sueo-Gallici anno 1641 renovati, nunc vero in Ludovicum XIV^{tum} et reginam regentem continuati. Datum Stockholm, anno 1643, Iulius 28.

7 De acte met de ratificatie (bijlage 1) naar hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 17. Tekst ook te Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 414^{r}-415^{v} en f. 418^{r}-418^{v}. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{I}, Tyskt och Latinskt, f. 177^{r}-178^{v}.

8 Het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 (Du Mont, *Corps dipl.* VI, 1, p. 207-209) werd de Zweedse rijksraad op de 15de juli 1641 (oude stijl) ter ondertekening aangeboden (*Svenska Riksrådets Protokoll* VIII (1640-1641), p. 655-656 en p. 665).

Bijlage 2:[9]

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 7 augustus 1643.

Nos Christina, etc., serenissimo atque potentissimo principi, fratri, consanguineo ac foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime atque potentissime princeps, frater, consanguinee et foederate carissime,

Pervenerunt hisce diebus in manus nostras tum literae Serenitatis vestrae, Lutetiae Parisiorum die 20 Iunii proxime elapsi mensis datae, tum solenne confirmationis foederis mutui instrumentum. Quibus ipsis, quod ad abundantiam nobis Serenitas vestra asseveret de constanti suo proposito permanendi in foederibus inter nos et defunctum nuper Serenitatis vestrae dominum parentem, laudatissimae memoriae, contractis et in Serenitatem vestram una cum regno derivatis atque propagatis, plurimum nos confirmat in ea sententia quam de Serenitate vestra concepimus tamque constanter fovemus. Quanquam enim foederi et necessitudini nostrae mutuae ferme nihil accedere possit unde roboretur, proderit tamen non parum ad infringendas opiniones, spes atque attentata hostis, necnon testandum orbi christiano universo morte defuncti regis arctam illam unionem ac coniunctionem quae nobis regnoque Sueciae cum regno Galliae et, quae in illud domino parenti successit, Serenitate vestra intercedit, non potuisse perrumpi aut ullo modo labefactari. Cumque et nos eiusdem simus propositi persistendi in foederibus prius sancitis atque hactenus sancte servatis et imposterum ad finem usque et futuram pacem servandis pro communi utriusque nostrum regnorumque Sueciae et Galliae atque caeterorum omnium quorum interest bono atque emolumento, idque ipsum Serenitati vestrae ut indubitato constet, indices constantis illius mentis nostrae, tabulas confirmatorum a nobis foederum mutuorum Serenitati vestrae per ordinarium nostrum apud eandem legatum, dominum Hugonem Grotium offerendas transmittimus atque hisce pariter Serenitatem vestram obsecramus ut credat nos illis pactis nullis officiis foederatae sororis defuturas esse, prouti nec ullo modo dubitamus quin Serenitas vestra boni fratris ac foederati partes omni ratione sit adimpletura.

Atque hisce Serenitatem vestram divinae protectioni sedulo commendamus, P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] Ox[enstierna].

Dabantur in regia nostra St[ockholmensi].

Bovenaan de copie te Stockholm: Sacrae regiae Maiestatis literae responsoriae ad christianissimum regem, ratificationem mutui foederis concernentes. Datum Stockholm, anno 1643, Iulius 28.

9 Bijlagen 2-4 naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643[I], Tyskt och Latinskt, f. 178[v]-182[v]. De brief van koningin Christina aan kardinaal Jules Mazarin bevindt zich te Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 419.

Bijlage 3:

Christina van Zweden aan Anna van Oostenrijk, 7 augustus 1643.

Nos Christina, etc., serenissimae atque potentissimae principi, sorori, consanguineae et foederatae nostrae carissimae, dominae Annae, eadem gratia Franciae et Navarrae reginae regenti, natae ex serenissima Hispaniarum regia prosapia, etc., salutem omnigenumque regiae prosperitatis incrementum.

Serenissima atque potentissima princeps, soror, consanguinea et foederata carissima,

Redditae sunt nobis hisce diebus literae Serenitatis vestrae, die 20 Iunii Lutetiae ad nos exaratae, quas subinde comitabatur instrumentum confirmatorum a christianissimo

rege, fratre ac foederato nostro carissimo et Serenitate vestra foederum mutuorum. Gratissimum nobis fuit quod intelligamus una cum filio rege Serenitatem vestram persistere in firmo isto consilio ac proposito foederis inviolabiliter observandi quod laudatissimae memoriae rex ac coniux Serenitatis vestrae nobiscum iniit inter regna Sueciae et Galliae, ad obtentam pacem duraturum. Nobis quidem id animi est atque propositi, ut pacta inita pari quo hactenus fiebat ardore imposterum quoque a nobis serventur et quae in iis comprehensa sunt atque nobis indubie pollicemur a Serenitate vestra reciproce praestitum iri, rite perficiantur in iis quae tum communia arma, tum iustam pacem et tranquillitatem publicam uniformiter spectant. A quo cum nullis rationibus aliis dimovemur, eius rei reddenda fuit certior Serenitas vestra per singulare pactorum instrumentum, unde propositum nostrum solennius patefit, quodque legato nostro domino Hugoni Grotio mandavimus Serenitati vestrae ut offerretur.

Deum rogamus ut Serenitatem vestram paterne protegat et a malis tueatur,
P[etrus] Br[ahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] Ox[enstierna].

Dabantur, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Sacrae regiae Maiestatis literae responsoriae ad reginam regentem dominam Annam super ratificatione pactorum. Datum Stockholm, anno 1643, Iulius 28.

Bijlage 4:

Christina van Zweden aan Jules Mazarin, 7 augustus 1643.

Christina, [etc.]

Illustrissime et eminentissime domine cardinalis, amice nobis sincere dilecte,

Dolorem nostrum super obitu christianissimi regis quatenus literis potuit superius testabamur successori filio moderno regi christianissimo, fratri ac foederato, necnon eius Serenitatis dominae matri regenti, sorori nostrae carissimae. Qui quidem nuntius de morte defuncti regis non potuit ad nos perferri neque a nobis percipi sine sensu ingentis tristitiae. Sed quae pariter cogitationes aut metus obrepere poterant mutandarum rerum ac negotiorum publicorum in Gallia, ii concipientibus subinde eximuntur consideratione summarum virtutum serenissimae reginae regentis et exactae prudentiae eximiorum consiliariorum, inter quos cum principem fere locum Eminentiam vestram obtinere intelligamus, non parum id nos erigit, quae pariter in concepta spe conservandarum rerum obfirmamur ex literis Eminentiae vestrae, Lutetia Parisiorum die 27 Iunii proxime elapsi ad nos perscriptis, et hesterna die una cum instrumento confirmatorum pactorum ad nos perlatis.

Quanquam vero nulla nos dubitatio de rebus Gallicis hactenus incessit, sed eas potius spes fovemus fore ut stabili pede illae nitantur et fulciantur et in commune non minus imposterum quam hactenus factum fuit pro bono utriusque regni et conservatione mutui foederis laboretur, proderit tamen ad testandum orbi imprimis christiano adfectum quem utrinque fovemus sancte et inviolabiliter servandis foederibus et ad reddendas hostium spes irritas, pacta foederis ita renovari ac confirmari ut quae non conveniebat alterius foederatorum morte tam arcta coniunctio animorum debilitari, saltem fidem servandorum foederum faceret sinistre iudicantibus, quod universis innotescat flagrans illud utriusque foederatorum studium et intentio constanter persistendi in mutua illa inter utraque regna sancitorum foederum necessitudine usque ad pacem, pro qua utrique nostrum et caeteris quorum interest honesta ac tuta obtinenda arma gerimus. De nobis id sibi, christianissimo regi et serenissimae reginae regenti Eminentia vestra pollicebitur, debitam pactorum atque articulorum in eis comprehensorum rationem a nobis non minus imposterum quam fiebat hactenus habitum iri. Quem armorum nostrorum successum speramus, tribuimus communibus rebus ac publicae utriusque regni caeterorumque amicorum ac foederatorum causae.

Quos tractatibus pacis Osnabrugam destinavimus legatos, iis serio iniunximus ut cum

christianissimi regis foederati nostri legatis consilia conferant et operas quibus utrique regno caeterisque amicis nostris pariter consulatur.

Mittimus autem confirmata a nobis pacta foederis, quae per legatum nostrum dominum Grotium vobis insinuabuntur, a nobis autem reapse implebuntur.

Quibus finientes Eminentiam vestram divinae tutelae benevole commendamus,

P[etrus] Br[ahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] Fl[emingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] Ox[enstierna].

Dabantur in regia nostra Stocholm[ensi].

Bovenaan de copie te Stockholm: Sacrae regiae Maiestatis literae ad cardinalem Mazarini, transmissam foederis Gallici ratificationem concernentes. Datum Stockholm, anno 1643, Iulius 28.

6351. 1643 augustus 8. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Vidimus et Vergoesium et Tuningium. Hic abit, ille abibit Galliam visurus.[2] Commendo tibi, ut semper, editiones nostras[3] et causam filiae.[4] Dignum est quod a doctis legatur et expendatur decretum synodi Graecae contra Cyrillum.[5] Leo Alatius,

1 Gedrukt *Epist.*, p. 956 App. no. 665. Antw. op no. 6339, beantw. d. no. 6370.

2 De rechtenstudenten Adriaen van der Goes en Gerard Tuning hadden bij Grotius een boekenpakket afgeleverd; vgl. no. 6342. De jonge Tuning liet zich op de 14de augustus 1643 inschrijven in de registers van de Germaanse natie van de universiteit van Orléans (Orléans, Arch. Dép. du Loiret, D 219).

3 Grotius wachtte op bericht over de voortgang van de besprekingen die zijn broer met Justus Rijckewaert en de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus aan het voeren was over de publicatie van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

4 Het proces van Cornelia de Groot over de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt.

5 Onlangs was door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy een uitgave verzorgd van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642 onder de titel *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebatur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*, Parijs 1643.

Graecus in Italia vivens,[6] mira narrat de pretio episcopatuum partito inter Hagam et Cyrillum.[7] Matthaei Vossii libri ad nos non pervenere;[8] audio haerere Caleti.

Pax quantum iudico difficultates habebit,[9] sed eas superabit pecuniae ubique inopia ad ducendum diutius bellum. Fieri tamen poterit ut Batavi in bello maneant. Portugalli regis legatos Castellani non admittent. Laborabunt tamen ut id fiat Suedi et Galli, ut si id non procedat, non ideo pacis cura abiiciatur. Poterit illa controversia silentio obtegi et relinqui suae fortunae. Theodonisvilla diutius non est, ut defendatur, quanquam post

6 Leone Allacio (1586-1669) studeerde theologie in het pauselijk college voor jonge Grieken. Naderhand assisteerde hij kardinaal Lelio Biscia in kwesties die de Griekse Kerk aangingen. Zijn liefde voor het verzamelen van kostbare boeken en manuscripten bracht hem in contact met kardinaal Francesco Barberini, voor wie hij later als bibliothecaris ging werken (*DBI* II, p. 467-471).

7 Mr. Cornelis Haga, Staats orator te Constantinopel 1612-1639, had de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris († 1638) het bedrag voorgeschoten dat de Sultan verlangde voor diens bevestiging tot patriarch van Constantinopel; zie no. 6045.

8 Het aan Grotius toegedachte exemplaar van *Matthaei Vossii Annalium Hollandiae Zelandiaeque pars altera: quae est de gestis comitum ex domo Hannonia*, Amsterdam 1641, bleek bij navraag niet op de juiste bestemming te zijn aangekomen.

9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' brieven van 8 augustus.

cuniculorum dissultum feliciter erupere obsessi, occiso marchione Suevo,[10] Gassione ita vulnerato ut de vita eius spes sit modica. Papae res bene procedunt in territorio Ferrariensi, minus bene in Urbinate. Puto brevi ibi pacem futuram. Rex Angliae et reginam apud se habet et duabus victoriis firmavit res suas, iturus Londinium ni Scoti impediant.

Vale cum uxore, liberis et amicis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 8 Augusti 1643.

Norim, quaeso, quid sit quod litem filiae tardet.

6352. 1643 augustus 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Vrancrijck zal vrucht genoech trecken uit de wapenen van de Vereenigde Nederlanden door het veroveren van Thionville.[2] Ende connen zij het zoolang het oorlogh duirt dat zoo maecken dat d'eene zomer Vrancrijck, d'andere de Vereenigde Nederlanden een stadt becomen,[3] 't zal niet quaelijck gaen.

De coninck van Denemarcken doet wat hij can om de bijeencomste tot de vredehandeling te vorderen.[4] Ende men can het eerlijck niet langer uitstellen. 't Werck begonnen zijnde zal langsaem voortgaen, evenwel nae mijne opinie comen ten effecte, zooveel Swede, Vrancrijck, den keizer ende Spaignie aengaet. 't Is veel voor den coninck van Portugael dat de steden ende sterckten in Oost-Indië zich voor hem hebben verclaert. Staet te zien hoe het de Portugezen met de Hollanders in die quartieren zullen maecken.[5] De Castillanen zullen noit een ambassadeur van Portugal in de conferentie toelaeten[6] ende daerom en zal het werck niet achterblijven.

De Fransche gezanten[7] passerende door Hollant zullen zoo aen mijnheer den chur-

10 'Suevus', verkeerde lezing van 'Gesvres'(Gevrius).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 32m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6353.

2 Grotius schreef deze brief op de dag dat Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, met het plaatsen van zijn handtekening de capitulatie van het Spaans garnizoen van Thionville tot een voldongen feit had gemaakt (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 174-176).

3 Het Staatse leger zou een jaar later de Zeeuws-Vlaamse stad Sas van Gent bedwingen.

4 Koning Christiaan IV van Denemarken hield toezicht op de naleving van de afspraken die waren vastgelegd in het preliminair vredesverdrag van Hamburg, dd. 25 december 1641; vgl. Du Mont, *Corps Dipl.* VI, 1, p. 231-233, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 31-32.

5 In de instructie van de nieuwe Portugese ambassadeur in de Republiek, Francisco de Sousa Coutinho, was een artikel opgenomen waarin van de Oostindische Compagnie teruggave werd verlangd van de onder de kroon van koning Jan IV van Portugal vallende gebiedsdelen (*Correspondência diplomática de Francisco de Sousa Coutinho* I, p. XIV-XV, en Prestage, *The diplomatic relations*, p. 189-195).

6 Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, ordinaris ambassadeur van Portugal in Parijs, had ter gelegenheid van de buitengewone missie van de diplomaten dr. Rodrigo Botelho de Moraes en João de Guimarães de noodzaak van een Portugese vertegenwoordiging op de vredesconferenties bij de Franse regering aangekaart; vgl. no. 6333.

7 In Parijs werd de laatste hand gelegd aan de definitieve instructie voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie. Aan de redacteuren had kardinaal Jules Mazarin

toestemming gegeven tot het inlassen van rubrieken die een duidelijker omschrijving gaven van de problemen die de gevolmachtigden in Munster te wachten stonden, zoals ten aanzien van het bondgenootschap met de Republiek (section quatorziesme), de positie van de Duitse vorsten die de wapens tegen de keizer hadden opgenomen (section quinziesme), het vraagstuk Beieren en de restitutie van de Palts aan de verdreven keur-

furst - dien zij nu in die qualiteit erkennen[8] - als aen de Staten-Generael proponeren een alliantie offensive ende defensive. Wat de defensive aengaet, die zal den churfurst wel aennemen, maer aengaende de offensive apparentelijck zeggen dat dezelve zoude strijden met de Rijcxwetten ende eed der churfursten ende fursten, gelijck oock den hertogh van Beieren voordezen aen Vrancrijck heeft geantwoordt.[9] Mijne opinie is zoo het huwelijck van onse coninginne met den churfurst van Brandenburg[10] ende de trefves in Hollant[11] voortgaet, een goed verbond met Swede de Vereenigde Nederlanden nut zoude zijn.

8 Augusti 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer Nicolaes van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, ten huise van de heer reeckenmeester van Reigersberg,[12] tot Middelburg. Port 5 2 s. 4.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Aug. 1643 uyt Paris.

6353. 1643 augustus 8. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij verwachten 't overgaen van Thionville, alwaer nae 't veroveren van een halve maen in de gracht ende een bolwerck de mijnen zijn gebracht onder de wal.[2] Den hertogh van Engoulesme hout zich bij Perone,[3] Beck bij Lutsenburg.[4] Bucquoi is vertrocken uit

8 Karl Ludwig van de Palts had bij het uitbreken van de burgeroorlog in Engeland het hof van zijn oom Karel I verlaten. Op 27 augustus 1642 was hij onverwachts in Den Haag verschenen. In de politiek rustige omgeving van het hof van zijn moeder Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', opende hij een diplomatiek offensief dat uiteindelijk zou moeten leiden tot internationale erkenning van de Paltsische kwestie (*Lettres Mazarin* I, p. 324-325, en K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 68-72).

9 Hertog Maximiliaan I van Beieren verdedigde dit standpunt tijdens de voorbereiding van het verdrag van Fontainebleau van 30 mei 1631 (D. Albrecht, in *Handbuch der Bayerischen Geschichte* II, München 1969, p. 396-397, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 142-148).

10 Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg hoopte nog steeds dat koningin Christina van Zweden hem haar trouw zou beloven.

11 Grotius noteerde 'ende de trefves in Hollant' in de marge. De lezing 'trefves' is onzeker.

12 David van Reigersberch, rekenmeester van Zeeland.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6352. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8/18 augustus 1643).

2 Op de 6de augustus bracht de *Gazette 1643*, no. 98, in een 'extraordinaire' verslag uit van 'La prise d'une demie lune et de deux bastions de Thionville'.

3 Charles de Valois, hertog van Angoulême, volgde in opdracht van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de bewegingen van de Spaanse legers in de Zuidelijke Nederlanden. Met zijn alerte optreden voorkwam hij bij Péronne een doorbraak van de Vlaams-Henegouwse legers van Charles-Albert de Longueval, graaf van Bucquoy, en don Luis Perez de Vivero, graaf van Fuensaldaña.

4 De Luxemburgse gouverneur Johan van Beck was teruggekomen van zijn voornemen om het benarde garnizoen van Thionville te ontzetten. Een brief waarin hij zijn besluit aan de stadscommandant toelichtte, kwam in handen van de belegeraars (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 169-171).

het quartier bij Boulogne. Den marescal van Guebrian[5] is bij Uberlingen, verwachtende daer d'uitcomste van Thionville. Hertogh Carel werdt gezegt twee mijlen vandaer te zijn[6] ende schijnt de hoope van de handeling met Vrancrijck niet gequitteert te hebben, alzoo den gouverneur van La Motte,[7] welcke plaetze nu bevrijt is van blocqueringen, verboden heeft eenige hostilitijt te doen tegen Vrancrijck.

Den coninck van Spaignie is, zoo men ons zegt, te Pampelune ende den marescal de Motte-Odincourt neemt eenige plaetzen in, gelegen in Arragon[8]. De Fransoisen in Italië zijn negenduizent te voet, vier te paerd, hebben Villa Nova d'Aste becomen[9] ende meenen Valenza in het Milanois te belegeren. In het Ferrarois is 't volck van den paus de sterckste.[10] Maer in 't hertogdom van Urbyn heeft den Grooten Hertogh Montelion becomen ende gaet, zoo men meent, nae Perusia.[11]

Den resident van Engelant alhier heeft geviert over de t'zamevouging van den coninck ende coninginne van Engelant ende over twee victoriën.[12] Doch werdt gevreest dat de Schotten de parlementarissen te hulpe zullen comen. Denzelve resident arbeidt hier zeer om van Vrancrijck eenige zeeckerheit te trecken in de Paltzische zaeck.[13]

De heeren d'Avaux ende Chavigny zijn noch niet vertrocken.[14] Zullen over Hollant comen ende zoo met de heeren Staten als met den churfurst spreecken.[15] Die van Oostenrijck ende Beyeren zoecken alsnoch tegen te houden het zenden vanwegen

5 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had na een mislukte expeditie in de richting van de Iller weer de beschutting van het dal van de Kinzig opgezocht (*Episodes Guébriant*, p. 343).

6 Op het bericht dat Thionville dreigde te vallen, zonderde hertog Karel IV van Lotharingen zich van het Zwabisch-Beierse leger af.

7 Verscheidene malen hadden de Fransen geprobeerd het Lotharingse bolwerk La Motte (dep. Haute-Marne) door middel van een volledige blokkade in hun bezit te krijgen; vgl. no. 6158 en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 163.

8 Het leger van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, drong steeds dieper het gebied van de Ribagorza binnen.

9 Prins Tommaso Francesco van Savoye en de Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa hadden op 12 juli de capitulatie van Villanova d'Asti afgedwongen. Zodra hun leger versterkt was met de twaalf Franse regimenten, die Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, naar Italië had geleid, zetten zij de belegering van Trino in.

10 Paus Urbanus VIII profiteerde van de gebrekkige communicatie tussen de legers die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen hem in het veld hadden gebracht.

11 Manschappen van de groothertog van Toscane veroverden in korte tijd de plaatsen Castiglione del Lago, Città della Pieve en Monteleone d'Orvieto.

12 De reis die koningin Henriëtte Maria op 26 februari had aangevangen, sloot zij op de 25ste juli af met een gelukkig weerzien van de koning. Deze feestelijke gebeurtenis werd nog luisterrijker toen in Oxford bericht kwam van koninklijke successen in Yorkshire en Wiltshire (de slag bij Roundway Down van 13/23 juli) (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 305). Veertien dagen later maakten de redacteuren van de *Gazette 1643*, no. 100, melding van de drie zegetochten.

13 Sir Richard Browne, de Engelse resident in Parijs, behaalde een klein diplomatiek succes: op 28 augustus richtte de Franse regering zich tot de koning van Denemarken met een aanbeveling ten gunste van het huis van de Palts (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 115).

14 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, gebruikten onenigheid over de te volgen reisroute als excuus om hun vertrek uit te stellen.

15 Meer bijzonderheden over het aangekondigde bezoek van de Franse gevolmachtigden aan Den Haag geeft Grotius in zijn persoonlijke brief aan Nicolaes van Reigersberch (no. 6352).

de churfursten, fursten ende steden nae de plaetzen van de generale tractaten,[16] ende heeft den hertogh

16 De ‘Fürstenrat’ deelde geenszins de bezwaren van de keizer, Beieren en Spaans Bourgondië tegen de verplaatsing van de Frankforter ‘Deputationstag’ naar Munster of Osnabrück.

van Beyeren een schrift uitgegeven tegen een schrift van den heer ambassadeur Roo.[17] Heeft oock niet connen becomen de toestemming van de stadt Regenspurg om daer volck te lichten. Die van 't huis Wirtemberg hebben niet becomen de verhoopte verbetering in haer tractaet.[18]

De bagagie van de gravinne van Bossu, die haer noemt hertoginne van Guise, is van Diepe teruggegezonden naer Hollant.[19] Den hertogh van Guise zelve verclaert zich noch niet over het stuck van het huwelijck, maer tracht zijn beneficiën te brengen op zijn broeder.[20] 't Gouvernement van Guienne is wedergegeven aen den hertogh van Espernon als vrij gekent bij het parlement van Parijs.[21] Hier zijn onlusten tusschen eenige princessen, die oock veele mans in partijdschap trecken.[22] Breszé, nu genoemt hertogh van Fronsac, hoopt te behouden de surintendance van de zee,[23] hoewel daernae staen den hertogh van Vendosme ende den grave van Harcourt.

8 Augusti 1643.

Nu verstaen wij dat den grave van Harcourt[24] zal zijn grand escuiyer ende boven de gages ende pensioenen staende tot dat officie zal hebben een rente van dertichduizent gulden ende belofte van het eerste gouvernement dat zal comen te vaceren. Dat den hertogh van Vendosme zal hebben dese surintendance de la marine ende dat den hertogh

17 Vermoedelijk het pamflet ‘Weitere gründliche informatio wie es mit der ... 1641 unnd 1642 angestelten ... handlung uber die Pfältzische Churwürde und Lande abgangen, etc.’, 1643 (*The British Library, General Catalogue of Printed Books to 1975*, 245, p. 343). In dit geschrift wordt de geschiedenis opgehaald van de onderhandelingen die in Regensburg, later in Wenen hadden plaatsgevonden tussen Beierse gedelegeerden en de woordvoerder van het huis van de Palts, sir Thomas Roe (1581-1644); zie Brown, *Itinerant ambassador*, p. 236-266.

18 Eberhard III, hertog van Württemberg, had in 1638 voor het verkrijgen van een keizerlijk pardon grote territoriale concessies moeten doen; vgl. no. 6345.

19 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, was zonder zijn tweede echtgenote Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t), uit ballingschap teruggekeerd. Zodra hij weer was opgenomen in de vriendenkring van Gaston van Orléans (no. 6345) vergat hij zijn in de Republiek achtergelaten echtgenote.

20 Destijds verhinderde Richelieu het voornemen van de hertog van Guise om zijn kerkelijke beneficies - waaronder het recht op het aartsbisdom van Reims en de abdijen van Saint-Denis, Cluny en Mont-Saint-Michel - over te dragen aan zijn broer Louis de Lorraine (1622-1654), hertog van Joyeuse. Thans moest hij de tegenwerking ondervinden van de prins van Condé en het Parlement van Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 98).

21 Bij arrest van 16 juli 1643 had Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, vernietiging verkregen van het vonnis dat op 24 mei 1639 tegen hem was gewezen. Deze week publiceerde de *Gazette 1643*, no. 100, het nieuws van zijn herstel in de waardigheid van gouverneur van Guyenne.

22 De partijstrijd aan het hof werd ingeleid door een spectaculaire openbaring van Marie d'Avaugour de Bretagne (1612-1657), echtgenote van Hercule de Rohan, hertog van Montbazon. Op de 5de of 6de augustus toonde zij brieven die uit de jaszak van Maurice (1619-1644), oudste zoon van Gaspard III de Coligny (*DBF* IX, kol. 226-227), waren gegleden. Uit de inhoud had zij kunnen opmaken dat zij afkomstig waren van Anne-Geneviève de Bourbon, de ongelukkige echtgenote van Henri d'Orléans, hertog van Longueville (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 89-92; *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 37-45).

23 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, zou na een aanvankelijke weigering toch nog instemmen met de overdracht van de waardigheid van ‘amiral de France’ aan César de Bourbon, hertog van Vendôme (*Lettres Mazarin* I, p. 274-275).

24 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, die door de terugkeer van de hertog van Epernon geen recht meer kon laten gelden op het gouvernement van Guyenne, stelde zich beschikbaar voor het aanvaarden van een nieuwe waardigheid. Op verzoek van de regentesse nam hij aan het hof de plaats over van de op het schavot gestorven Henry Coiffier de Ruzé d'Effiat, markies van Cinq-Mars, alias ‘monsieur le Grand-Ecuyer’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 95).

van Fronsac recompense zal nemen. De querelle tusschen de princesses is geaccommodeert.

Wij verstaen dat den marescal de La Motte-Odincourt terugge heeft moeten trecken door een nieuwe revolte van Ribagorza. Dat den paus heeft achtienduizent man in dienst, die van de ligue vijfendetwintichduizent. Dat evenwel 't volck van den paus Bassignano[25] op den Grooten Hertogh weder hebben becomen, maer dat die van Venetië groote ravage doen op de zeecuste, van Ancona af tot de mondt van de Po.

De Fransoisen ende 't volck van hertogh Carel houden op van alle hostiliteit, niet alleen bij La Motte, maer oock in Lorraine ende Bourgogne. Bij Thionville is den marquis de Jesvre gebleven door quaede operatie van een mijne ende Gassion zeer gequetst, willende zich verder logeren op een van de bolwercken.[26] Maer daerentegen werdt gezegt dat oock den gouverneur van Theonville is gestorven.[27] Den hertogh van Angoulisme heeft hier te hove advys gegeven dat don Melo ende Beck comen om Theonville te ontzetten, dat hij zich daerom gaet vougen bij den hertogh van Anguien. Den marescal de Guebrian heeft becomen Marsdorff, Burchorn ende eenige andere cleine plaetzen bij Uberlinge.[28]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 8 Aug. 1643 uyt Paris.

6354. 1643 augustus 8. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Theodonisvillae deditio brevi speratur.[2] Munitis bene castris, capto vallo exteriore, dispositis machinis, XXVIII Iunii captum est lunatum in ipsa fossa munimentum. Inter id munimentum et propugnacula aggeris, quo oppidum cingitur, pedes intererant CXX. Eos transiere Galli, cepere quod proximum erat propugnaculum, cuniculos egere sub ipsum aggerem. Dux Anguianus post Rocroianum proelium et adeptum filium marem, tertiam hanc intra exiguum temporis spatium felicitatem, ut spes est, consequetur, magno cum ipsius, Galliae et reginae regentis decore.[3]

25 De stad Passignano sul Trasimeno (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 416-418).

26 Louis Potier, markies van Gesvres, stapte op de 4de augustus op een mijn waarvan het lont al was aangestoken. Een andere belegeraar van Thionville, Jean, graaf van Gassion, liep die dag een ernstige hoofdwond op (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 172-174).

27 Een in Thionville vastgehouden inwoner van Metz was op de muur geklommen om de dood van stadscommandant Martuel (of Morthuez) aan de Fransen te melden (*Gazette 1643*, no. 100, dd. 8 augustus 1643).

28 Op weg naar de Iller overmeesterden de Frans-Weimarsen de plaatsen Markdorf en Buchhorn (Friedrichshafen).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 154; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 320 no. 492. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 94. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6355).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven aan Nicolaes van Reigersberch dd. 8 augustus 1643 (nos. 6352 en 6353).

3 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was sinds de slag bij Rocroi (18-19 mei) en de aanvang van de belegering van Thionville (18 juni) geen dag afwezig geweest van het front. Zijn pasgeboren zoon Henri-Jules aanschouwde hij pas in september.

Scripsit rex Hispaniae ad sororem reginam regentem Galliae;[4] eas literas regina mihi ostendi iusserat, sed nondum eas vidi. Legati ad pacis colloquia ituri Davausius et Chavig-

4 De Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo had tijdens zijn doortocht door Parijs een boodschap van zijn koning aan de regentesse achtergelaten (*Archivo de Simancas, Catálogo* IV, *Secretaría de Estado; Negociaciones con Francia* I, p. 204).

niacus maiorem sibi comitatum comparant quam velit, qui eos secuturus creditur, dux Longovillanus.[5] Habebunt XII viros nobiles, pueros nobiles totidem, cursores totidem. Moras nectunt et hi et Hispani. Utrique enim post alteros advenire vellent, quod ostendit Melonis ad principem Arausionensem epistola.[6]

Civitatis Colmariensis, cui pacta per Ossenvillium non recte servantur, negotium commendavi res hic administrantibus.[7] Ii promittunt facturos se, ne quid restet querelarum. Rex Daniae scripsit ad imperatorem et principes Germanos valde se cupere ut Palatina res tractetur in colloquio communi de pace.[8] Qui hic autem est residens Angliae velit hinc literas scribi ad regem, ostensuras idem hic desiderari. Francofurti adhuc Austriaci et Bavarici nituntur evertere id quod maiori parti visum fuerat de mittendis electorum, principum, civitatum legatis ad colloquii loca. Wurtenbergici quas sperabant opimiores pro se conditiones non obtinent. Bavarici libellum vulgant contra scriptum legati domini Roi. Metuunt caesariani ne Hassici loca ad Moenum aliqua occupent. Marescallus Guebrianus creditur exspectare, dum capta sit Theodonisvilla, ut Bavariam aggrediatur, cum qua minus iam commercii habet Gallia, unde et electoris titulo Palatinum salutat, mandatumque habent Davausius et Chavigniacus agendi Hagae cum eo electore, ut foedus cum Gallia ineat belli et arcendi et inferendi. Quorum illud Palatinus non recusabit, hoc vero defugiet, ut pugnans cum Imperii legibus electorumque officio. Idem legati iidem poscent a Batavis, quos et ipsos puto non nisi ex parte assensuros. Bavaro Ratisbonae militem scribere permissum non est.

In Anglia rex et regina mutuis conspectibus redditi sunt, obtigeruntque eis duo proelia felicia et in Cantio populorum pro ipsis motus.[9] At parlamentarii rebus suis malis remedia periculosa quaerentes Scotos advocant iisque pro stipendio promittunt bona pontificiorum mancipii iure. Verum in Scotia ipsa non desunt nobiles, qui regi magis quam plebeiae potentiae faveant. Quodsi ea spes fallit parlamentarios, creditur recto rex iturus Londinium.

Dux Carolus adhuc non longe ab Uberlinga est duabus leucis a Guebriano. Dicitur autem Guebrianus damni aliquid accepisse. Motta autem in Lotharingia exemta

5 Het grote gevolg dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, zich hadden aangemeten, zou later voor Henri d'Orléans, hertog van Longueville, aanleiding zijn om zijn staf in Munster uit te laten groeien tot 50 ‘gentilshommes’; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 414.

6 Op de 13de juli had de gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden don Francisco de Melo voor het verkrijgen van Staatse paspoorten de bemiddeling van Frederik Hendrik ingeroepen. Diens hoffelijke steun aan het verzoek werd vier dagen later door een bode uit het Staatse legerkamp te Assenede aan het Spaanse hoofdkwartier in Gent medegedeeld (Aitzema, *Verhael van de Nederlantsche Vreede-Handeling*, p. 450, en Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 120 en p. 166-169).

7 Het stadsbestuur van Colmar had in een brief van 8 juli (no. 6309) zijn beklag gedaan over het garnizoen dat Paul Le Prévost, baron van Oysonville, Frans gouverneur van Breisach, in de stad had gelegd; zie ook no. 5880 (dl. XIII), en *Lettres Mazarin* I, p. 286-287.

8 Christiaan IV van Denemarken herinnerde de keizer en de keurvorsten aan de in het preliminair vredesverdrag van Hamburg gedane belofte tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan een Paltsische delegatie; vgl. *Kong Christian den Fjerdes egenhœndige breve* V (1641-1644), p. 335. Zijn missive werd op 18 juli door de keizer beantwoord met de aankondiging dat de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts op 17 oktober te Wenen hervat zouden worden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 28 en p. 38; Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 378, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 31-32).

9 De inwoners van Kent protesteerden tegen het afleggen van de eed die het Parlement hun had opgelegd na ‘The King's Proclamation forbidding obedience to the Parliament, and for calling the members to him at Oxford’ van 26 juni/6 juli 1643 (*CSP Ven. 1642-1643,* p. 294 en p. 305-306).

obsidio, et ab eius castelli praefecto imperatum ne quid hostile in Gallos coeptetur. Motta Odincurtius in Arragonia loca capere dicitur. Ingolismensis dux ad Peronam est. Buquoius ex Bononiensi agro abiit. Beckius in Lucemburgico est. Dux Guisius opimos reditus ecclesias-

ticos in fratrem transferre velit. Sarcinae eius, quam ille in Brabandia duxerat, comitissae Bossuiae, cum in Galliam advenissent, ad Batavos remissae sunt. Praefecturam Aquitaniae recepit Espernonius, ut a parlamento absolutus. Rex Hispaniae est Pompeiopoli. Dissidia hic inter matronas principes viros in partes trahunt. Imperium maris retinere avet Bressaeus, qui nunc dux Fronsacensis dicitur; ambiunt idem Vendocinensis et Harcurtius.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det reginae, regno et Sublimitati tuae orbique christiano cuncta felicia,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XX[I]X Iulii/VIII Augusti 1643.

Ad Theodonisvillam dum in propugnaculo ex parte tantum insesso longius procedere volunt Galli, vulnerati ibi sunt multi. Marchio Jevrius autem ex cuniculo male dissiliente interiit. Sed et praefectus Theodonisvillae interiisse dicitur. Melo et Beckius aliquid adhuc pro oppido tentare cupiunt, quam ob causam duci Anguiano se iungit Incolismensis. Motta Odincurtius rebellantibus Ribargorthanis retro tractus fuit. Pontificis milites Bassignanum ab Ethrusco recuperarunt. Veneti oram maritimam ab Ancona ad Padi ostia populantur. Habet pontifex XVIII millia in armis, foederati contra eum XXV millia. Harcurtius erit primus scutifer regis et praeter eius officii commoda habebit reditum XXX millium francicorum et promissum praefecturae quae primo vacatura est. Imperium maris creditur habiturus Vindocinensis et Fronsacus compensationem accepturus. Feminarum lis composita est. Guebrianus Maredorfiam, Buchornum et alia ad Uberlingam non magni momenti loca cepit. Regina Angliae in itinere Bortonum[10] cepit. Inter Gallos et Lotharingos tam in Lotharingia quam in Burgundia cessant hostilia omnia.

Desiderat aula ut cum huc scribuntur e Suedia literae, scribantur binae, alterae ad regem, alterae ad reginam regentem.[11]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Obsidionem Villae Theodonis a duce Anguiano non sine successu et gloria geri narrat. De apparatu legatorum ad pacem, eorumque mandatis. Miscellanea nova.

6355. 1643 augustus 8. Aan J. Oxenstierna.[1]

10 De stad Burton upon Trent (*Briefw. C. Huygens* III, p. 424-426).

11 Aan deze wens van de Franse regering had de Zweedse kanselarij voldaan in de condoleantiebrieven van 20 juni 1643 (no. 6274). In de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna ontbreekt deze opmerking.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Postscriptum en adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6354). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 51. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 37 en 4° 38, 18; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 27; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 130; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 27 en Br. 24, 48.

Postscriptum in de hand van Grotius: Legati Gallici praeter XII pueros nobiles alios assument, sed Germanos. Non videntur profecturi ante mensis huius finem.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Soltzwedell, den 14. Augusti 1643.

6356. [1643 augustus 8]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je ne feray jamais rien avecq tant d'affection que de servir à madame la landgrave, qui a monstré une si grande constance et courage, et suis bien aize que le commencement de mes travaux depuis la nouvelle regence n'a pas esté inutile.[2] Le decret synodique de l'eglise grecque merite d'estre leu et consideré.[3] Il y a icy depuis peu publié de discours sans nom d'autheur, l'un pour reformer le service divin,[4] l'autre pour faire de temple,[5] où on travaille à la conversion de juifs et gentils par une doctrine simple telle qu'a esté celle des apostres, lequel temple seroit sans image; et qu'il fust permis aux chrestiens qui n'entendent pas les termes scholastiques d'y aller et de participer le sacrament en la forme la plus simple.

Thionville sera pris en peu de jours,[6] puisqu'ayant pris une demie-lune dans la fossé et un bastion, on mine le rempart. Cela estant fait il faudra voir ce que feront le prince d'Orange et le marescal de Guebriant.

Le resident du roy d'Angleterre icy a fait feux de joye à cause de la conjoinction du roy et de la reine et deux victoires obtenues par leurs armées, qui pourront donner occasion à leurs Majestez d'aller à Londre si les Escossois ne l'empeschent, lesquels les parlamentaires travaillent à attirer jusqu'à dix mille, leur promettant en proprieté les biens des catholiques romains.

Don Diego de Sauvedra a baillé de lettres pour les donner à la reine-regente de la part du roy d'Espagne. Je ne les ay pas veues encores, mais on m'a promis de me faire voir. Messieurs d'Avaux et Chavigny font un grand equippage et tardent encore, desirant que les Espagnols arrivent les premiers aux lieux destinez. Le roy de Danemarq a escrit à l'empereur et aux princes de l'Empire les raisons par lesquelles il desire que l'affaire palatin se traitte aux lieux de la conference generale. Le resident d'Angleterre travaille afin qu'on fortifie le roy de Danemarq de la part de la France en ce desseing. A Francfort ceux d'Austriche et de Baviere travaillent encore à divertir les electeurs, princes et villes d'envoyer aux lieux de la conference, voulants qu'ils se fient à la conduite de l'empereur, et le duc de Baviere a fait imprimer un escript, fait contre un escript de monsieur Roo. Ceux de Wirtenberg n'ont pas obtenu l'amendement de leur condition qu'ils esperoyent.

Le marescal de Guebrian est selon qu'on dit deux lieues loing du duc Charles et espere de faire quelque chose, nonobstant un petit eschec qu'il a receu. Le duc

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 145.

2 Grotius had de in Parijs aanwezige vertegenwoordigers van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel geassisteerd bij hun besprekingen over de verlenging van het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639.

3 Joachim de Wicquefort had van Grotius een exemplaar ontvangen van de door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy verzorgde editie van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642.

4 Het ‘discours’ voerde de titel *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* (Parijs 1643). Op 24 augustus 1643 schreef de Haagse hofpredikant André Rivet aan Claude Sarrau: ‘Je viens de voir entre les mains d'un correspondant de M. l'Ambassadeur des Gots [= Grotius] un livre sans nom d'auteur ni d'imprimeur, Consultatio de reformatione horarum Canonicarum etc. que je tiens du dit Ambassadeur’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 82 en p. 87-89); zie voor de toeschrijving van dit werk aan de Parijse kanunnik Claude Joly (1607-1700), ook *BG* no. 1322.

5 Een maand later werd bekend dat Isaac de La Peyrère de auteur was van het werk getiteld *Du rappel des Juifs* (*Corresp. Mersenne* XII. p. 303-304, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 81 en p. 87-89).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 8 augustus 1643 (nos. 6353-6355).

Charles n'a pas perdu l'esperance de pouvoir retourner son accommodement avecq la France et pourtant le gouverneur de La Motte, qui est deblocquée à present, a fait defence de ne

faire aucune hostilité contre les Fransois. Le duc de Baviere n'est plus consideré icy comme cy-devant, tellement qu'on ne fait plus de difficulté de donner le tiltre d'electeur au prince palatin. Les ambassadeurs d'icy, qui passeront par Hollande, auront ordre de faire ouverture à son Altesse electorale d'une ligue offensive et defensive. Le duc de Baviere n'a pas peu lever de gens à Ratisbonne comme il avoit desiré.

On nous dit que le marescal de La Motte-Odincourt prend des places en Arragon. Le duc d'Angoulesme se tient près de Peronne. Bucquoy a quitté le Boulonnois. Le duc de Guise cherche à transporter ses benefices à son frere et ne sçait ce qu'il doit faire de ses deux mariages.[7] Cependant on a renvoyé les hardes de la comtesse de Bossu, une de celles qui pretendent sur luy, de Diepe vers Hollande. Le gouvernement de Guienne a esté rendu au duc d'Espernon ensuitte de l'arrest du parlement. Le roy d'Espagne est selon qu'on nous dit à Pampelune. Il y a icy des querelles entre les dames de la cour qui attirent les hommes à party. Le duc de Fronsac, c'est-à-dire Bressé, desire de retenir la surintendance de la mer briguée par le duc de Vendosme et le comte d'Harcourt.

Je suis, monsieur,

le vostre.

Le prince Thomas a pris la Ville d'Aste. On croit qu'il va assieger Valence. Au Ferrarois les gens du pape sont les plus forts; au duché d'Urbin le grand-duc a de l'advantage et dit-on qu'il a pris Montilion et assiege Perugia. Mais depuis nous dit-on que les gens du pape ont repris sur le grand-duc Bassignano, quoyque les trouppes du pape ne sont que de dix-huict mille, celles de la ligue près de vingt et cinq. Que ceux de Venise ravagent la coste entre Ancona et l'emboucheure de Po. La Motte-Odincourt a esté forcé de retourner par une nouvelle revolte de Ribargorsa.

Gassion est blessé, voulant plus advancer le logement sur un des bastions de Thionville, et le marquis de Jesvres mort par un mauvais succes d'une mine. On se console par l'opinion qu'on a que le gouverneur de Thionville est mort. Le duc d'Angoulesme a donné icy des advis que Melo et Beck marchent et pourtant il se va joindre au duc d'Anguien.

Le duc de Vendosme aura la surintendance de la mer et on donnera recompense au duc de Fronsac. Le comte d'Harcourt sera grand escuyer et outre ce qui apartient à cet office aura une rente de trente mille livres et promesse du premier gouvernement qui viendra à vaquer. Le mareschal de Guebrian a pris Maredorff, Burchorn et autres petites places près d'Uberlingue. Les Fransois et les gens du duc Charles s'abstiennent d'hostilitez non seulement prèz de La Motte, mais par toute la Lorraine et Bourgogne. La querelle des princesses est appaisée.

Bovenaan de copie staat: M. Vicquefort.

7 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, aartsbisschop van Reims, had op 4 mei 1638 een geheim huwelijk gesloten met Anna van Gonzaga, dochter van de hertog van Mantua. In 1641 verbrak de hertog de verbintenis door - zonder enige kennisgeving aan zijn eerste echtgenote - te Brussel in het huwelijk te treden met Honorée de Glymes, gravin van Bossu(t).

6357. 1643 augustus 8. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et doctissime,

Spero iter legatis reginae nostrae bene processurum et ipsum quoque cuius causa eunt negotium.[2] Illud quod Hispanus legatus dixisse fertur de rebus cum Gallia in arcano

1 Hs. Dresden, Sächs, Landesbibl., C 61 A, 11. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 715 no. 1604. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 150. Antw. op no. 6338, beantw. d. no. 6369.

2 Op 23 augustus/2 september bereikten de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hun voorlopige verblijfplaats Minden.

compositis[3] falsum esse testatur Theodonisvilla, quae paucos intra dies Gallorum futura est, non sine gravi dolore Hispanorum. Danus multum movet,[4] parum promovet. Si tamen in causa est quominus supplementa nostra mare transeant, habebit quod imperatori imputet.

Ex Theodonisvilla feliciter erupere hostes[5] non sine Gallorum damno. Sed res eo iam perducta est ut diutius defendi oppidum non possit. Res Angliae melius regi quam parlamentariis procedunt, nisi quod hi Scotorum auxilia sperant. Villam Novam Astam Galli cepere et tendunt in agrum Mediolanensem. Pontifici res in Ferrariensi agro prosperae sunt satis, adversae in Urbinato. Ibit eo ex Gallia Servianus ad pacem faciendam.[6]

Deus, vir clarissime et doctissime, sospitet Claritatem vestram,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, VIII Augusti 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso (met andere hand): 12.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - 8 Augusti.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

6358. 1643 augustus 9. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine legate,

Gaudeo Isaacum meum Mediolano salvum ac sospitem Lutetiam reversum. Quamquam paulum male me habet quod, simulac vestra urbe posuerat pedem, de reditu quidem tribus me verbis fecit certiorem ac per tabellarium proximum prolixius se scripturum promisit, at ne per secundum quidem nuntium literarum aliquid misit, ut subvereri cogar ne Mediolano festinantius hoc iter tam longum confecerit quam a querquero illo morbo, vixdum depulso, corporis sineret infirmitas. Quodsi, ut spero, valetudo nunc secunda ei, nolim iterum eum moretur verecundia, quominus fruendo

3 De bewering dat Frankrijk en Spanje al een vredesaccoord waren overeengekomen, hadden de Zweden opgevangen uit een relaas over de ontvangst van de Spaanse ambassadeur Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, aan het hof van een Duits vorst. Zie voor de verbreiding van dit nieuws, M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 398-399.

4 Koning Christiaan IV van Denemarken belemmerde met zijn aanspraken op de heerschappij over de Oostzee het Zweedse scheepvaartverkeer van en naar Pommeren (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 39).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 8 augustus 1643.

6 Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, zou in Italië de ambassade overnemen van François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil.

1 Tekst naar *Epist. eccl.*, p. 823 no. 577. Ook gedrukt *Vossii Epist.*, p. 467 no. 479; *Vossii Op. Epist.*, p. 347 no. 648. Beantw. d. no. 6375.

coram Excellentia tua, eum itineris sui fructum superaddat, cuius consequendi occasionem frustra desideret postea.[2]

Intelligo etiam Lutetiae esse filium amplissimi consulis Conradi Burgii.[3] Cui quam

2 Isaac Vossius was teruggekeerd van zijn Italiaanse 'tour'; zie no. 6331; Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 340-341, en Amsterdam, UB, coll. RK, J 85-93 (37 brieven van Vossius aan zijn zoon (1632-1644) en 62 brieven van Isaac Vossius aan zijn vader (1631-1649)). Over hem schreef Rivets correspondentievriend Sarrau op 7 augustus vanuit Parijs: 'Monsieur Vossius y est tousiours: c'est un ieune homme qui a merveilleusement profité en son voyage et qui a tout fureté' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 68, en Amsterdam, UB, coll. RK, J 91 I (brief van Isaac Vossius, dd. 17 augustus 1643)).

3 Mr. Coenraed Burgh, zoon van de Amsterdamse koopman en diplomaat dr. Albert Coenraetsz Burgh, was in februari 1643 gastvrij ten huize van Grotius ontvangen; vgl. nos. 6097 en 6148.

bene velis, abunde cognovi ex Excellentiae tuae ad me literis, iam ab eo tempore, cum eum commendarem, per Gallias, ut credebatur, una cum Hortensio iturum ad τὸν μαχαρίτην Galilaeum de Galilaeis.[4] Quamquam vero nullus dubito quin idem sit qui olim fuit, tamen longe fuerit iucundissimum ex tua Excellentia intelligere, quid censeas de eius vita, studiis atque industria. Crebro enim itare in aulam vestram, eoque frequentius, quod ibidem habeat amitinum suum Beuningium,[5] narravit mihi hodieque nobilis filius tuus Petrus Grotius,[6] qui patruo Guilhelmo atque adeo pene eius familia omni Haga abeunte nihil causae vidit, cur non et ipse feriis fruatur iisque amitinos Reigersbergios in urbe visitet nostra.

Avide omnes bona mente[7] amantes exspectant, quae ad Veteris Instrumenti libros annotasti. Cognosco iam Excellentiam tuam in tertio volumine desudare.[8] Utinam mihi Deus longam adeo vitam concedat ut qui illa in Novum Foedus plus oculis meis amo,[9] etiam me pascam caeteris, citra dubium nihil nisi nectar spirantibus. Malevoli ringantur, certent porro non dictis, sed maledictis, quasi cuminum sererent, aut ocymum.[10] Sol non invidet vesperae. Et tamen vellem non tantas moras necti ab eo qui responsurus sit illis sic irarum habenas in Excellentiam tuam effundentibus optimeque etiam dicta in deteriorem rapientibus partem; qui nihil aeque audiunt inviti, quam quod medicina dicitur modum excessisse.[11]

Valetudo mihi ab aliquot hebdomadis, ut non pessima, ita parum prospera,[12] credo ab eo quod ob diurna impedimenta non sat parcam noctibus. Interim animus nihil novi auspicari. Quorsum enim, qui tam multa sim aggressus, ut me subinde stultitiae condemnem. Sic enim egi, quasi longissimam mihi aetatem sponderem. Sero nunc sapio. Nempe, ut olim aiebat ille,[13] sapere incipimus plerique omnes, cum desinimus vivere. Nec tamen magnopere id male me habet semper. Utcunque enim illa quae perficere non licebit, haberi debent pro non inchoatis, tamen praeter honestam

4 Vossius' aanbevelingsbrief dateert van 14 oktober 1638 (no. 3802 (dl. IX)). In deze brief komt ook de nimmer volbrachte reis van de Amsterdamse, later Leidse mathematicus en astronoom Martinus Hortensius (1605-1639) (*NNBW* I, kol. 1160-1164) naar de Italiaanse geleerde Galileo Galilei ter sprake.

5 De Amsterdamse regentenzoon Coenraed van Beuningen had in januari 1643 gehoor gegeven aan Grotius' uitnodiging om voor hem secretariaatswerkzaamheden te verrichten; zie no. 6023.

6 Pieter de Groot was volgens een mededeling van André Rivet naar Amsterdam gegaan om dr. Joan Blaeu te wijzen op de vele tekortkomingen en drukfouten in de onlangs door hem uitgebrachte editie van Grotius' nieuwe aantekeningen bij Lucanus (*BG* nos. 430 en 431) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 76). De reisgezellen van Pieter de Groot waren vermoedelijk zijn neven van moederszijde Pieter en Johan van Reigersberch.

7 De andere edities geven: ‘bonam mentem’.

8 In zijn brief van 11 juli (no. 6312) had Grotius zijn broer Willem verteld dat de drukker Sébastien Cramoisy binnenkort het zetwerk van *tomus* III van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) ter hand zou nemen. Na het verschijnen van dit deel zou een begin gemaakt kunnen worden met de publicatie van het vervolg op de *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* 1135): de *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141).

9 Vgl. Otto, *Die Sprichwörter*, p. 249 no. 1264: ‘quem plus illa oculis suis amabat’.

10 De uitdrukkingen ontleende Vossius aan Plinius, *Historia Naturalis* 20, 57, 159 (cuminum) en 20, 48, 119 (ocimum).

11 Vossius prijst op deze plaats de standvastigheid van Grotius in een tijd dat hij scherpe aanvallen had te verduren van critici als André Rivet, Joannes Simplicius (Jonas Schlichting), Robertus Jansonius Campensis en de Groninger hoogleraar Samuel Desmarets (Borborita).

12 De Amsterdamse hoogleraar had last van telkens terugkerende nierontstekingen.

13 Vossius neemt hier de gedachten over van zijn schoonvader, de van oorsprong Franse theoloog Franciscus Junius (François du Jon) (1545-1602); zie Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 44.

voluptatem quam ex ea studiorum varietate cepi, hoc feci boni, quod in iis quae iam iuris publici facta vel affecta[14]

14 ‘vel effecta’ in de andere edities.

habeo, multa ob studiorum nexum illustrius, saltem magis ex animi nostri sententia tractavimus, quam si in studiis scriptisque arctiores mihi limites praefiniissem.

Deus Optimus Maximus Excellentiam tuam, coniugem heroinam ac familiam universam diutissime salvam ac sospitem conservet,

illustrissimae Excellentiae tuae cultor devotissimus,
Ger. Joh. Vossius.

Amstelodami, 1643, V Idus Sextiles.

Consulem Flamingium, dominum ab Osthorn,[15] nudiustertius amisimus, magno cum bonorum dolore. Sustulere illum ingentes calculi dolores, propter quos saepe mortem exoptavit, corde alioqui vegeto et firmo. Multum amisi in viro tam amanti domus nostrae, sed non paulo amplius est quod in eo perdidit respublica. De faventia erga Excellentiam tuam scis ipse et nunquam apud me occasionem, vel minimam, neglexit testandi erga Excellentiam tuam propensissimum affectum.

Bovenaan de brief in de uitgave der Vossii Epist. en de Epist. eccl.: Ger. Joh. Vossius Hugoni Grotio S.P.

Bovenaan de brief in de uitgave der Vossii Op. Epist.: Gerardus Joannes Vossius Hugoni Grotio S.P.

6359. 1643 augustus 10. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Optatissimas literas Excellentiae vestrae 25 Iulii datas recte accepi. Hic Status Generales expendunt, annon circa Gronsfeldam neutralitas rupta sit.[2] Princeps adhuc circa Essenedam detinet. In Mastrictiensi districtu a Cantelmo 3 Statuum turmae caesae sunt, dum Jassum occupatum antea ab obsidione liberarent.[3]

15 Dirck de Vlaming van Oudtshoorn (1574-1643), raad ter admiraliteit en in de jaren 1630-1642 verscheidene malen burgemeester van Amsterdam, was op 7 of 8 augustus aan een aanval van blaas-of nierstenen overleden (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 279- 282, en *NNBW* VII, kol. 1269-1270).

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 116r-117v. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6337, beantw. d. no. 6382.

2 De Hessen hadden het kasteel Gronsveld bij Eijsden begin juli veroverd. Hun aanwezigheid lokte zo'n daadkrachtig verzet van soldaten en boeren in het Luikse uit dat een blijvende bezetting niet mogelijk bleek. Deze ontwikkeling in de directe nabijheid van het Staatse bolwerk Maastricht was voor de Staten-Generaal een reden om de Luikse kwestie op de agenda te zetten (L. van Tongerloo, in *Hess. Jb. Landesgesch.* 14 (1964), p. 253-254, en J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 223-225).

3 De manschappen van de Spaanse onderbevelhebber Andrea Cantelmo waren van Eindhoven naar het zuiden getrokken. Bij Jauche (Jassum) overvielen zij een legereenheid van Staatse soldaten die bezig was het land van Namen onder contributie te brengen (*Briefw. C. Huygens* III, p. 420-421, en *Courante 1643,* no. 32, dd. 8 augustus 1643).

Danus adhuc continuat iniurias inferre illis qui Holmiam et Gedanum vela dirigunt.[4] Caeterum Sueda iam et foris felicissima et domi satis fortis est. Multum enim militem in Danicis finibus tenet, nec Germanicas copias hoc anno supplet. Hornii[5] et Erici Caroli

4 De Zweden begonnen steeds meer hinder te ondervinden van de belemmeringen die koning Christiaan IV van Denemarken het scheepvaartverkeer van en naar Pommeren had opgelegd.

5 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn en Sigrid Bielke waren op 9/19 juli 1643 te Stockholm in het huwelijk getreden; zie no. 6124.

Oxenstierna[e][6] nuptiae iam celebratae sunt, quas etiam regina clementissima invisit, quae in Svartsio, arce propinqua,[7] venationibus indulserat. Halberstadium a Koningsmarchio stratagemate est occupatum.[8] Illustrissimus legatus Oxenstierna in Marchionatu Veteri haerebit et Salvius Hamburgi, dum adhuc se non movent Dani.[9]

Vale, illustrissime et excellentissime domine, et mihi semper fave, qui dum spiro, ero,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
Haraldus Appelboom.

Amstelodami, 10 Augusti 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Aug.

En in dorso: 10 Aug. 1643 Appelboom.

6360. 1643 augustus 10. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nudiustertius ruri in agro Vornano tuas et uxoris ad me et filium tuum accepi litteras,[2] et has quidem filio tradere non potui, quia is octavo abhinc die Amstelodamum est profectus,[3] nequedum ad nos rediit, quare uxori tuae hac quoque vice non respondebo, scriptionem in proximum differens. Ad tua ut veniam, laetor amicos recte ad vos pervenisse[4] et ea attulisse quae tibi non fuere iniucunda. De opera pro publicatione edictorum posita tibi gratias debet Gallia, imprimis vero

6 Kolonel Erik Karlsson Oxenstierna († 1662) uit de familie van de vrijheren van Lindö, werd door zijn huwelijk met Margaretha Bielke de zwager van de veldmaarschalk (*BLS* X p. 263-264; *Oxenst. Skrifter* 2. afd., VIII, p. 187).

7 Svartsjö, koninklijk buitenverblijf op een van de eilanden van het Mälarmeer.

8 Halberstadt was eind juli met een list overmeesterd door de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 32 no. 31).

9 Terwijl Johan Oxenstierna zich in de omgeving van Gardelegen ophield, wachtte de andere Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie, Johan Adler Salvius, in Hamburg op bericht over het vertrek van de Deense delegatie naar Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. XXVIII-XXIX).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 368. Eigenh. oorspr. Antw. op nos. 6331 en 6342, beantw. d. no. 6376.

2 De brief van Maria van Reigersberch ontbreekt.

3 In zijn schrijven van 9 augustus (no. 6358) berichtte de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius aan Grotius dat Pieter de Groot hem die dag met een bezoek had vereerd.

4 De aankomst in Parijs van de rechtenstudenten Adriaen van der Goes en Gerard Tuning.

protestantes.[5] Cartesius hic multos habet amicos, etiam in academia Lugdunensi,[6] non parvi nominis, et eo est ingenio et genio ut Voetio larvam suam egregie detrahere valeat, dignum ea patella operculum. De editione tuorum serio cogito, et iam aliquoties scripsi.[7]

Prioribus tuis litteris per absentiam respondere non potui. Nunc hoc habe: adventum

5 Grotius' bijdrage aan de totstandkoming van de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’.

6 Aan de Leidse universiteit was Adriaen Heereboort (1614-1661), onderregent van het Staten College, het best in staat om een oordeel te vormen over de betekenis van de strijd van René Descartes tegen de gevestigde vaderlandse theologen Gijsbert Voet en Martin Schoock; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 432, en IV, p. 11.

7 Willem de Groot wachtte op een gesprek met Justus Rijckewaert over de mogelijkheid om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* bij de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus uit te geven.

Vossii et quae praeterea de manuscripto ab ipso viso scribis, laeto a me animo accipi[8] et pro iis quae de retractatione sententiae Elbovianae memoras, gratias agere;[9] de antagonista vero Riveti me hoc quidem tempore desperare atque ita tua, si iubes, remissurum.[10]

Ex Anglia incerta multa nuntiantur. Illud constat reginam iam ad regem pervenisse[11] et regios nova potitos victoria,[12] dissidere in parlamento nobilitatem et plebem, adeo ut a secessione parum absit, Kentiam quoque provinciam novum recusare iusiurandum.[13]

Hic in Conventu Ordinum nihil fere actum est, nisi quod deputati Ordinum, ut et ipse Catsius, iureiurando adacti de servandis iis mandatis quae Conventui Foederatorum praescribuntur.[14] Matenesius, vir sane probus, gravamina sua proponit et moras nectit, in quo si perstet, eum quem iam tenet locum proculdubio deseret cum magno Hollandiae malo, quae talem successorem non facile repertura est.[15]

Deus Optimus Maximus te, uxorem, liberos diu sospitet,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, X Augusti 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Aug.

En in dorso: 10 Aug. 1643 W. de Groot.

8 Isaac Vossius had bij terugkeer in Parijs verslag uitgebracht van zijn uitgebreide speurtocht in Italiaanse bibliotheken.

9 Het Parlement van Parijs was de afgelopen maand tot de uitspraak gekomen dat Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, in 1633 ten onrechte voor het Parlement van Dijon was gedaagd.

10 In de Republiek kon Willem de Groot niemand vinden die Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) wilde beantwoorden. Het onder hem berustende 'dossier Rivet' lag onbenut in Den Haag.

11 Op de 25ste juli sloot koningin Henriëtte Maria van Engeland haar in februari aangevangen reis af met een gelukkig weerzien van de koning in Oxford.

12 De koninklijke successen in Yorkshire en Wiltshire (de slag bij Roundway Down van 13/23 juli).

13 De verlangde eed was het antwoord van het Parlement op 'The King's Proclamation forbidding obedience to the Parliament, and for calling the members to him at Oxford' van 26 juni/6 juli 1643 (*CSP Ven. 1642-1643*, p. 294 en p. 305-306).

14 De Hollandse gedeputeerden ter generaliteit, met inbegrip van raadpensionaris Jacob Cats, legden op 5 augustus de eed af op de nieuwe instructie (*Res. SH*, dd. 5 augustus 1643, en *Aitzema* (f°) II, p. 909-911).

15 Johan van Mathenes (1596-1653), lid van de Hollandse ridderschap, weigerde het voorbeeld van zijn collega's na te volgen op grond van het feit dat zijn stand geen steun had gegeven aan het voorstel (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 86).

6361. 1643 augustus 11. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay leu Il divortio celeste et en voudrois avoir une copie. La cour de Rome y est descritte telle qu'elle est, non telle qu'elle debvroit estre.[2]

Quand à mon fils,[3] il ne vous refusera rien de ce qui sera en son pouvoir, et [je] vous

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 151.
2 Het hekelschrift *Il divortio celeste cagionato dalle dissolutezze della sposa Romana* van Ferrante Pallavicino; zie nos. 6294 en 6389.
3 Cornelis de Groot had het aanbod gekregen om met een vendel Zwitserse huursoldaten in Venetiaanse legerdienst te treden; zie nos. 6192 en 6213.

prie de l'assister de conseil et de fait en son affaire. Il avoit creu que l'ambassadeur qui est icy de la Republique[4] avoit ordre pour son fait; il dit n'en avoir point, mais que peut-estre le resident qui est en Suisse[5] l'aura. S'il a des ordres et veut donner l'argent destiné pour la levée de deux cents hommes, on luy donnera caution telle qu'il desirera. Et cela estant, je vous prieray que ce parent de monsieur ...[6] veuille preparer les affaires à la levée, afin que mon fils vient perdre tant moins de temps.

Nous apprenons[7] que le marescal de La Motte-Odincourt s'est retiré de l'Arragon à cause d'une revolte dans Ribagorça, que les hostilitez entre les gens du duc Charles et les Fransois cessent en Lorraine et en Bourgogne. Devant Thionville on estoit venu aux bastions et soubs le rempart, mais un assaut trop chaud sur ce que l'ennemy tenoit encore du bastion, et une fournaise mal ouverte a cousté la vie à plusieurs Fransois, et entre autres au marquis de Jesvres, et Gassion est en danger.

Don Diego de Savedra, ambassadeur d'Espagne, n'a fait que passer par Paris, et sans voir la reine a laissé pour sa Majesté une lettre du roy d'Espagne. Ceux d'icy qui sont destinez pour aller à la paix ne partiront qu'à la fin de ce mois. Le duc de Vendosme ou son fils sera admiral, le comte d'Harcourt grand escuyer.

La reine d'Angleterre est avecq le roy et deux grandes rencontres ont esté heureuses pour le roy. Ces parlamentaires esperent estre assistez des Escossois. Le duc d'Angoulesme, qui avoit des troupes en Picardie, se va joindre avecq le duc d'Anguien pour ce qu'il semble que don Melos et Beck veulent tenter le secours.

Je demeure
le vostre.

11 Augusti 1643.

Le baron de Degenfelt[8] nous a adverti que la Republique donnera douze rycxdalers pour chaque soldat qu'on levera et peut-estre un peu plus, et procurera la liberté du passage.

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6362. 1643 augustus 11. Van C. Barlaeus.[1]

4 Girolamo Giustiniani, ambassadeur van Venetië aan het Franse hof.
5 De Venetiaanse resident in Zürich, Domenico Vico (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 658, en VI, p. 995-996).
6 Het hs. heeft een open plaats. Misschien moet hier ‘Coppet’ gelezen worden. Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, had in de omgeving van Bern goede vorderingen gemaakt met het werven van soldaten voor het Venetiaanse leger (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 13-17, en Jecklin, *Materialien* I, p. 389).
7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 8 augustus 1643.
8 De vroegere commandant van Cornelis, vrijheer Christoph Martin van Degenfeld, zag er in Venetië op toe dat het vendel van zijn vroegere officier vrije doortocht door Graubünden kreeg. Zijn (overigens niet overgeleverde) adviezen werden in Parijs dankbaar aanvaard; zie nos. 6368 en 6373.
1 Hs. Den Haag, Rijksmuseum Meermanno-Westreenianum, S 173 nr. 8 (voorheen: 10 B 36). Eigenh. oorspr. In de *Inventaire de la Correspondance de Caspar Barlaeus* van K. van der

Horst, Assen 1978, wordt deze brief niet vermeld. Caspar van Baerle (Barlaeus), geboren te Antwerpen in 1584, studeerde theologie in Leiden en werd aldaar onderregent van het Statencollege. Na zijn ontslag wegens remonstrantse gezindheid behaalde hij aan de universiteit van Caen een doctoraat in de medicijnen. Van 1631 tot aan zijn overlijden in 1648 woonde hij in Amsterdam waar hij letteren en filosofie doceerde aan het Athenaeum Illustre (J.A. Worp, ‘Caspar van Baerle’, in *Oud-Holland*

Illustrissime domine,

Cum vir hic, scholae Gallicae apud nos moderator, in Gallias abiret, commodum

visum fuit libellum hunc[2] ad te transmittere, qui ob molem per tabellarios non sine maximis impensis curari potest. Orationes meae sunt, hic habitae et scriptae, quas sparsim antehac editas in unum opusculum collegi, ea forma quae legenti et eas circumferre volenti commodissima visa fuit.

Legi cum voluptate acta et canones concilii orientalis habiti sub Parthenio patriarcha, quibus calviniana βδελύγματα damnantur.[3] Vertent ea in suos usus et linguam vernaculam remonstrantes.[4] Eram Hagae Comitis, cum libellum ab Excellentia tua acciperet n[obilissimus] Vicofortius,[5] ideoque ocius illum detuli ad reverendum senem, dominum Wtenbogartium.[6] Si autoritatis aliquod est momentum in rebus fidei, habent etiam iam qua glorientur in capitibus de praedestinatione et annexis mitioris sententiae patroni.[7]

Novi quod scribam non habeo. Heri terrae mandavimus consulem Flamingium, calculi cruciatibus exstinctum.[8] Etiam e vivis excessit quaestor olim Petrus Realius.[9] Clarissimus Vossius anniversario morbo, hoc est arthritico, laborat.[10] Nos per Dei gratiam valemus.

2 Barlaeus schonk Grotius een exemplaar van zijn op 20 juni 1643 aan Joachim de Wicquefort, 'ordinis S. Michaelis eques et serenissimae Hassiae lantgraviae a consiliis, etc.' opgedragen uitgave *Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti*, Amsterdam (Blaeu) 1643. Voor de overhandiging schakelde hij een schoolmeester in de Franse taal in.

3 De onlangs door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy uitgebrachte editie van *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebatur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*; zie nos. 6321 en 6339.

4 In 1645 werd zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) een werk uitgebracht dat de titel voerde *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*. Over het aandeel van Grotius in de totstandkoming van deze uitgave schreef de Haagse hofpredikant André Rivet: 'De quel esprit il [Grotius] estoit mené, il le fit voir à Amsterdam, où il laissa pour imprimer tout ce qu'il avoit peu receuillir des fripons graeculos gagéz de Rome contre la confession de Cyrille, avec une preface virulente de son style, au mesme temps que nous avions la confession et deposition de ces deux pseudopatriarches, que vous verréz bien tost publiée contre leurs impostures' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218-220).

5 Vermoedelijk had Joachim de Wicquefort de Cramoisy-editie van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642 met de postdienst van 18 juli ontvangen; vgl. nos. 6321 en 6325.

6 De in Den Haag woonachtige nestor van de remonstranten, Johannes Wtenbogaert.

7 In het bijzonder, *caput* XI van de te Iasi geformuleerde tegenwerpingen tegen de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris van Constantinopel. In de Latijnse versie luidt de tekst als volgt: 'In undecimo vero terrestris huius ecclesiae membra solos electos esse vult, neque eos praecise, qui eius mysteriorum cum fide sunt participes; quemadmodum et Paulum, ecclesiam persequeretur, membrum illius fuisse, quod ex utero praedestinatus esset, et Judam, cum perinde atque apostoli caeteri, miracula faceret, eiusdem membrum tune minime fuisse' (Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio* XXXIV, kol. 1631).

8 Dirck de Vlaming van Oudtshoorn (1574-1643), raad ter admiraliteit en in de jaren 1630-1642 verscheidene malen burgemeester van Amsterdam, was volgens een mededeling van Gerardus Joannes Vossius (no. 6358) op 7 (en niet op 8) augustus aan een aanval van blaas- of nierstenen overleden.

9 Pieter Reael, koopman en ontvanger van de gemenelandsmiddelen over de stad en het kwartier van Amsterdam, was op 74-jarige leeftijd overleden. Op de 7de augustus werd hij in de Amsterdamse Oude Kerk begraven (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 260-261; *NNBW* IV, kol. 1125).

10 De Amsterdamse hoogleraar had last van telkens terugkerende nierontstekingen (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 342-343).

Urget literas ludimagister, quare abrumpere cogor, ne diutius abituriuntem detineam. Vale, vir illustrissime et excellentissime, et uxorem liberosque meis verbis saluta,
Excellentiae tuae observantissimus,
Casparus Barlaeus.

Amstelodami, 11 Sextilis 1643.

Onderaan de brief staat in een onbekende hand: Inscriptio erat: Aen mijnheer Hugo de Groot, ambassadeur van hare Majesteyt van Sweden bij den alderchristelijcksten koning, woonende in 't fourburg van Saint-Germain, Parijs.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 24 Aug.

6363. 1643 augustus 15. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quod his diebus nihil abs te accepi, puto in causa fuisse aut absentiam tuam,[2] aut occupationes, aut etiam materiae penuriam. Hic Theodonisvilla in Gallorum venit manus,[3] qua re inflati quidam nihil aliud quam de prorogando bello et proiiciendis de pace cogitatibus loquuntur. Ego non desinam reginam ad pacem hortari.

Editiones quae illic curandae sunt eas etiam atque etiam tibi commendo.[4] Nos hic in edendo tertio tomo Annotatorum ad Vetus Testamentum versamur[5] et curamus interim describi nostra ad Actus, Epistolas ac Apocalypsim.[6]

Deus te, uxorem, liberos et amicos servet ac beet,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 15 Augusti 1643.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 956 App. no. 666. Beantw. d. no. 6383.
2 In de wekelijkse correspondentie van Willem de Groot ontbreekt een brief van 3 augustus 1643. Uit zijn schrijven van 10 augustus (no. 6360) blijkt dat hij in het begin van augustus zijn Haagse bezigheden had onderbroken voor een bezoek aan het Land van Voorne.
3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 15 augustus.
4 Nog steeds hechtte Grotius belang aan een snelle publicatie van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* in de Republiek.
5 Een maand na de heugelijke tijding van de voltooiing van het tweede deel van zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) kon Grotius zijn broer mededelen dat de Parijse drukker Sébastien Cramoisy begonnen was met het zetten van het deel waarin hij zijn aantekeningen op de boeken ‘qui sunt extra canonem Hebraeum’ had opgenomen; zie no. 6312.
6 Al geruime tijd kampte Grotius met het probleem dat hij voor het persklaar maken van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) geen geschikte copiïst kon vinden; vgl. no. 5961 (dl. XIII). Enige hulp bood de Amsterdamse regentenzoon Coenraed van Beuningen (no. 6023).

Imperator cum Turca indutias prorogavit in annos octo. Gassio a vulneribus revalescit. Glocestriam obsidet princeps Robertus.

Videram ad fanum Dionysii Mondevium, Riveti filium.[7] Dixeram ei male existimare

7 De Haagse hofpredikant André Rivet, wiens zoon Claude (1603-1647), 'monsieur de Montdevis', door Frederik Hendrik naar Parijs was gestuurd om aldaar de zaak van de hertog van Bouillon te bepleiten, schreef op 24 augustus aan Claude Sarrau: 'Mon filz m'a dit qu'il rencontra monsieur Grotius à Saint-Denis, estant allé conduire un Suedois qui alloit à Calais pour passer de deçà, qu'il le salua, l'autre luy avant dit qui il estoit, et aprés une legere plainte de ce que je le tenoy pour ennemi des nostres, et qu'il avoit faict voir le contraire en l'occasion de la Declaration, mon filz luy ayant repliqué que ses escrits m'avoient donné subject d'ainsi parler, et que s'il avoit faict autre office, ce devoit estre par ordre de l'estat de Suede, il prit le verre et beut à ma santé' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 81-82); zie ook no. 6445.

patrem eius me reformatis in Gallia malum procurare velle; contra institisse me quantum potui, ut libertas illis novo edicto vulgaretur.[8] Hinc famam sparsit me magis esse hugonottam quam unquam fuerim. Vides quae sibi fingant somnia.

6364. 1643 augustus 15. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Thionville is in de Franschen handden gecomen[2] den 13e, naedat de vijant tevergeefsch sigh hadde getoont als 't ontzet willende tewegebrengen.[3] Elfhondert soldaten sijn daeruyt gegaen. Den marescal de Guebrian, hebbende eenige steden willen aentasten, maer belet sijnde doordien het Beyersche leger hem volgde, ten deele oock door gebreck van vivres, heeft zigh ten laetste op 't uytgaen van de voorgaende maent geretireert nae de Kentzinger dal.[4] Die van 't graefschap van Bourgogne, verstaende dat sij van hertoch Carel geen hulpe en hadden te verwachten, hebben haer uyt de Fransche frontieren geretireert ende sijn nu tot bij twaelfhondert ontrent Bezanson.

Den marescal de La Motte-Odincourt heeft sijn volck gelecht in goede quartieren in Catalagne ende meent wat te rusten.[5] De keyzerschen ontrent de lac de Constance sijn merckelijck versterckt uyt Tirol ende Stirmarck. In Italië hebben de Fransoisen, soo men ons seght, tienduysent man te voet, drieduysent te paerd. Van 't veroveren van Villa Nova d'Asta twijffelen eenigen.[6] Men seght oock dat prince Thomas in plaetse van Valence Alexandrië soude mogen belegeren. Den paus ende de potentaten die tegen hem sijn verbonden, winnen hier, verliesen daer wat, soodat

8 Grotius had een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de ‘Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens’ van 8 juli 1643; zie nos. 6342 en 6343. Volgens Rivets informant Claude Sarrau zou ‘monsieur Grotius’ dit gedaan hebben ‘par l'ordre de ses maistres et mesme de sa propre inclination à la paix et tranquillité publique’; zie no. 6297.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 15 augustus 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 15/25 augustus 1643).

2 De capitulatie van Thionville was op de 8ste augustus al een voldongen feit. Twee dagen later nam Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zijn verovering in ogenschouw (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 174-177).

3 Koeriers maakten het nieuws van de inname van de stad op 12 augustus in Parijs bekend (*Gazette 1643*, no. 101, dd. 13 augustus 1643: ‘Articles de la capitulation de Thionville’). Het gevaar van een aanval van de zijde van don Francisco de Melo, de keizerlijke bevelhebber Melchior von Hatzfeldt und Gleichen, de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck of hertog Karel IV van Lotharingen was echter nog niet geweken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 220 en p. 547-551).

4 Het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant had na een mislukte expeditie in de richting van de Iller weer de beschutting van het dal van de Kinzig opgezocht.

5 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, leek een confrontatie met het Spaanse leger in Aragon uit de weg te willen gaan.

6 De *Gazette 1643*, no. 103, dd. 15 augustus 1643, nam slechts het bericht op dat de garnizoenscommandant van Villanova d'Asti op 12 juli de capitulatievoorwaarden had ondertekend. Het nieuws van de ontruiming van de plaats bereikte Parijs pas in de week van 16-22 augustus. Tegen die tijd kwamen ook de eerste meldingen binnen van de omsingeling van de stad Trino door het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (*Gazette 1643*, no. 106, dd. 22 augustus 1643).

men meent de saecken haer daer disponeren tot een vrede.[7] Middelertijt laeten die van Venetië niet groote lichtinge te doen te voet ende te paerd.[8]

7 Paus Urbanus VIII profiteerde van de gebrekkige communicatie tussen de legers die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen hem in het veld hadden gebracht.

8 Aan de grens van Graubünden wachtte een leger van 4500 Zwitserse huursoldaten op

Aen den hertoch van Guize, sich nu niet anders qualificerende als Henderick, hertoch van Lorraine, sijn in 't general eer ende goederen wedergegeven sonder iets te specificeren van de beneficiën.[9] Den soon van de hertoch van Anguien heeft den naem hertoch [van] Albret.[10] Seshondert Schotten aengecomen te Diepe werden gecleet. De oude verbonden van die natie met dit rijck sijn vernieuwt.[11] Veele impositiën werden hier wechgenomen ofte verlicht.[12] De coniginne heeft aen het gouvernement van Bretagne, dat haere Mayestijt voor haer hout, geannexeert het amiraelschap van die custe.[13] Binnen Thionville is veel vivres ende amunitie gevonden. D'heer Gassion becomt van sijne wonden.[14] Den hertoch van Elboeuf sal sijn gouverneur van Picardië.[15] Den hertoch van Fronsac[16] sal in plaetse van de surintendance van de zee hebben het luytenantschap van Anjou, vijfhondertduysent gulden ende de survivance van sijne vaders ampten. Het regiment van de coniginne begint te marcheren.[17]

Wij verstaen dat den Duytsche keyser sijn bestant met den Grooten Heer voor acht jaeren heeft verlenght.[18] Dat de bassa van Alpisio gecomen sijnde is overvallen ende gedoot.[19] Dat het volck van de paus Mutina wil belegeren.[20] Dat den hertoch

9 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, had koninklijke gratiebrieven ontvangen. Het woord was nu aan de juristen van het Parlement van Parijs die moesten uitzoeken of dit eerherstel ook inhield dat de hertog zijn kerkelijke waardigheden weer mocht aanvaarden; vgl. *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 98.

10 Henri-Jules de Bourbon, hertog van Albret, geboren op 29 juli 1643, hield de familienaam van Jeanne d'Albret († 1572), de echtgenote van Antoine de Bourbon, koning van Navarra, in ere.

11 Voor de missie van William Kerr, graaf van Lothian, zie no. 6109. De voorwaarden van de Frans-Schotse alliantie werden in november 1643 in de Privy Council van Schotland besproken (*The Register of the Privy Council of Scotland 1544-1660*, p. IX-X en p. 12-14).

12 Afgelopen week kreeg de ‘Déclaration du roy, portant décharge de dix millions de livres sur les tailles’ de vereiste goedkeuring van de rekenkamer (*Gazette 1643*, no. 100, dd. 8 augustus 1643).

13 De regentesse had het geschil tussen César de Bourbon, hertog van Vendôme, en Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, over de rechten op het gouvernement van Bretagne geslecht met een beslissing in haar eigen voordeel.

14 Jean, graaf van Gassion, herstelde van zijn verwondingen die hij tijdens een aanval op de muren van Thionville had opgelopen.

15 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, van 1627 tot zijn veroordeling in 1633 gouverneur van Picardië, mocht zijn oude taken op 1 september weer opvatten (*DBF* XII, kol. 1184-1186).

16 Admiraal Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, zoon van maarschalk Urbain de Maillé (ca. 1597-1650), deed ten behoeve van César de Bourbon, hertog van Vendôme, afstand van de waardigheid van ‘amiral de France’. In afwachting van een andere gunst, bleef hij bij zijn vloot in de Middellandse Zee.

17 De 30 compagnieën die onder bevel stonden van maarschalk Nicolas de l'Hospital, markies van Vitry; zie no. 6297.

18 Uit de *Gazette 1643*, no. 101 [=102], dd. 15 augustus 1643, had Grotius kunnen vernemen dat de keizer de raadsheer Alexander Greifenklau von Wollrath naar Constantinopel had gezonden om van de Sultan een bevestiging van het verdrag van Szöny (19 maart 1642) te verkrijgen.

19 In de tijd dat de keizerlijke delegatie aan het hof van sultan Ibrahim verkeerde, werd elders in het Ottomaanse rijk op gruwelijke wijze over het lot van de in opstand gekomen gouverneur van Aleppo beslist (Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman* X, p. 24-30 en p. 64).

20 Op 20 juli waagde kardinaal Antonio Barberini een poging om over Nonántola naar Modena op te rukken. De aanval werd door Francesco I d'Este, hertog van Modena, afgeslagen (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 493-495).

van Parme Bondena ende Stellata, plaetsen bij hem becomen in het Ferarois,[21] seer sterckt.

21 Van de plaatsen Bondeno en Stellata (ten westen van Ferrara) maakte Odoardo Farnese, hertog van Parma, bolwerken van verzet tegen de machtspolitiek van paus Urbanus VIII en de andere leden van de familie Barberini.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 15 Augusti 1643.
En in dorso: Paris, 15 Augusti anno 1643.

6365. 1643 augustus 15. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Theodonisvilla duci Anguiano dedita est[2] XIII mensis huius, cum iam hostilis exercitus prope advenisset velut perrupturus obsidium. Magnum in hac re Galliae decus, et quo, ut fieri solet, elati nonnulli clamant de pace nihil cogitandum, instandum bello tam feliciter procedenti, et legati ad pacem destinati aperte moras trahunt.[3] Inter ducem Carolum et Gallos, ut scripsi antehac, nihil est hostile. Et comitatenses Burgundi, edocti nihil sibi auxilii a duce Carolo exspectandum, retro - nam in Galliam penetraverant - ad sua recessere. Marescallus Guebrianus, tentata Rotlingae[4] et minorum oppidorum oppugnatione, hoste semper vestigia eius premente, interdum et arcto victu, fine mensis qui exiit ad Kentzigam vallem recessit.

Dissimulare tamen non debeo esse qui suspectent arcanas cum duce Bavaro conventiones Mazarini,[5] qui quidem ut aptus alliciendis animis, etiam feminarum, apud reginam invalescit, sed in magno est odio et parlamentorum et cleri Galliae, qui omnes episcopum Bellovacensem[6] velint plurimum posse. Magnam is iacturam fecit in marchione Jevrio, fratris sui filio,[7] qui nunc ad Theodonisvillam obiit, omnium consensu dignus qui marescallus Franciae fieret. Ducissa Mombasonia, quae ducissae Longovillanae, filiae principis Condaei, [oblocuta dicebatur, matri eius, id est uxori principis Condaei,][8] in magno conventu illustrium virorum ac feminarum ex formula quam regina praescripserat, satisfecit.[9]

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 155; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 322 no. 493. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 99. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6366).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 15 augustus 1643 (no. 6364).
3 De gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, bedachten telkens nieuwe excuses om hun vertrek naar Munster uit te stellen.
4 'Rotlinga', mogelijk Reutlingen, maar waarschijnlijker Rottweil.
5 De gedachte dat kardinaal Jules Mazarin en de pauselijke nuntius Girolamo Grimaldi met hertog Maximiliaan van Beieren een diplomatiek spel speelden; vgl. nos. 6122 en 6123. Volgens Grotius' nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna zou dit eerder betrekking hebben op hertog Karel IV van Lotharingen: in plaats van 'cum duce Bavaro' leest men hier 'cum duce Carolo'.
6 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, de geestelijke vertrouwensman van de regentesse, was in de kring van de prins van Condé de favoriet voor de plaats van kardinaal-eerste minister (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 133-135 en p. 147).
7 Louis Potier († te Thionville op 4 augustus 1643), zoon van Marguerite de Luxembourg en de raadsheer René Potier de Gesvres (*DBF* XV, kol. 1407 en kol. 1412-1413). De laatste was geen broer maar een neef van de bisschop van Beauvais (*Dictionnaire de la Noblesse* VIII(16), kol. 229-244).
8 Deze toevoeging komt voor in de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna.
9 Marie d'Avaugour de Bretagne, echtgenote van Hercule de Rohan, hertog van Montbazon, bood Charlotte-Marguerite de Montmorency, prinses van Condé, haar verontschuldigingen aan voor haar indiscrete opmerkingen over de genegenheid die Condé's lievelingsdochter Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, had getoond voor de oudste zoon van Gaspard III de Coligny (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 94-95, en *Mémoires de madame de Motteville* II, p. 37-45). Zie voor de aanvang van de partijstrijd, no. 6353.

Multi hic sermones de longis indutiis,[10] sed in quas, si quid recte iudico, minime consensurus est Hispanus.

Motta Odincurtius nihil agit, sed otiosum per stativa Catalaniae tenet militem. Villam Novam Astae deditam Gallis fama dixerat; nunc haesitat. Et de obsidenda Alexandria in iis locis rumores sunt. Dicuntur Galli ibi habere decem millia peditum, tria equitum. Caesariani, qui ad lacum sunt Constantiae, ex Tiroli, Stiria et vicinis locis magna accepere supplementa. Papa pecunias, quibus bellum indiget, accepit non paucas a quindecim Italis, quos fecit cardinales.[11] Veneti delectus faciunt equestres et pedestres. Bellum inter pontificem et foederatos contra eum principes successus habet varios. Ad pacem constituendam et Galli laborant et Hispani.

Duci Guisio reddita sunt bona et honores, non aliud nomen sibi sumenti quam Henrici, ducis de Lotharingia. Castellonovio, qui antehac sigillorum regni custos fuit, redditur sigillum societatis Sancti Spiritus et praefecturae quaedam.[12] Ducis Anguiani filius, modo natus, ducis Albreti habet nomen.

Comitatenses Burgundi apud Vesontionem esse dicuntur mille et ducenti. Sexcenti apud Diepam sunt Scoti, quibus vestes mittuntur. Solent enim venire male habiti. Ex Theodonisvilla Hispani aut Hispanis militantes exiere plus mille. Onera multa plebi gravia demuntur, ut super ligno; minuuntur alia. Armorici maris imperium cum praefectura Britanniae istius coniunxit regina ac sibi retinet. Vetera Galliae cum Scotis foedera renovata sunt.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia et res Sublimitatis tuae secundet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

[Lutetiae, V]/XV Augusti 1643.

Sunt qui putant in arcano convenisse ut Theodonisvilla capi sineretur, deinde arma quiescerent. Quid de ea re sit, brevi apparebit. Multum in Theodonisvilla repertum victus et instrumenti bellici. Gassius, qui vulneratus graviter fuit, revalescit. Elboevius dux Picardiae habebit praefecturam. Dux Fronsacus, Bressaei filius, pro maris imperio accipit D millia francicorum, vicariam praefecturam Andegavensis tractus et ius succedendi in patris honores. Nova cohors reginae movere se incipit versus ducem Anguianum. Imperator indutias cum Turca prorogavit in annos octo. Bassa Aleppensis, qui ad oram Asiae quae Constantinopoli obiacet, res novaturus venerat, in ipso conatu oppressus est. Miles pontificis obsidium minatur Mutinae. Parmensis Bondenum et Stellatam, quae cepit in Ferrariensi territorio, munit diligenter. In Anglia princeps Robertus Glocestriam obsidet.[13] At parlamentarii in Lincolnensi territorio Ganisborugum cepere.[14]

10 Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, was de drijvende kracht in de factie die aanstuurde op een afzonderlijke vrede met Spanje.
11 De kardinaalsbenoemingen van 13 juli 1643; zie Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 25-26.
12 Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, over wiens aanspraken op de waardigheid van ‘chancelier de France’ Grotius al eerder had bericht (nos. 6270 en 6271), nam op 30 augustus de zegels van de orde van Saint-Esprit in ontvangst (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 99).
13 Rupert (Robert) van de Palts kreeg daags na de hereniging van koningin Henriëtte Maria met haar echtgenoot (25 juli) de order om met de koninklijke ruiterij uit te rukken naar Gloucester (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 2).
14 Gainsborough viel op 20/30 juli in handen van de parlementsgezinden. Ruim een week later moesten de overwinnaars de plaats weer ontruimen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 3 en p. 6).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De deditione Villae Theodonis multa affert et nova Hispanica atque Germanica annectit.

6366. 1643 augustus 15. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 26. Aug. 1643.

6367. [1643 augustus 15]. Aan [J. de Wicquefort].[1]

Monsieur,

Je suis tres aise que les affaires de son Altesse de Hesse aillent bien,[2] et que la France soit contente d'elle et elle de la France. La reine-regente doibt estre excusée de ce qu'elle ne peut pas faire pour les alliez tout ce qu'elle voudroit: ‘res dura est regni novitas’. Et sa Majesté a raison de ne presser pas trop un peuple qui a tant pati soubs le feu cardinal. Je ne croy pas que ny les imperialistes, ny les Suedois en ce temps-ceci veuillent ‘rem coniicere in aleam’.

Les affaires de monsieur Coninghmark vont fort bien.[3] Le mareschal Guebrian en voulant prendre Rotlinghe et quelques autres places, a esté tellement talonné par les Bavarois et par le default de vivres qu'à la fin du mois precedent il est retiré dans la vallée de Ketzinghe. Monsieur Braun[4] a fait de feux de joye à cause des victoires obtenues par son roy, et je me suis rejouy avecq lui et serviray à sa Majesté en toutes occasions avecq autant d'affection qu'aucun homme qui soit dans la France.

Theonville a esté rendue le 13 de ce mois,[5] l'ennemy s'estant monstré de loin comme le voulant secourir. Ce grand succes fait que plusieurs parlent ici de continuer la guerre. Les Comtois estant advertis qu'ils ne doibvent attendre aucun secours du duc Charles, se sont retirez de la duché[6] et se tiennent jusqu'à douze cents hommes près de Besanson. Le mareschal de Motte-Odincourt ne fait rien, mais a

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6365). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 65. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staatsund Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 38 en 4° 38, 19; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 30; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 134; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 28 en Br. 24, 52-53.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 153.

2 De besprekingen over de verlenging van het Frans-Hessisch verdrag van 27 augustus 1639 waren eind juli afgesloten met een Franse toezegging om de subsidie aan landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel dit jaar nog eens te verhogen met 100000 franken; zie no. 6345.

3 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had drie weken geleden een geslaagde aanval op Halberstadt uitgevoerd; vgl. *Gazette 1643*, no. 101 [=102], dd. 15 augustus 1643.

4 De Engelse resident in Parijs, sir Richard Browne, begroette met een vreugdevuur de tijding van de aankomst van koningin Henriëtte Maria in Oxford en de opmerkelijke koninklijke successen in Yorkshire en Wiltshire (de slag bij Roundway Down van 13/23 juli).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 15 augustus 1643 (nos. 6364-6366).

6 Het hertogdom van Bourgondië.

mis ses gens en de bons quartiers de la Cataloigne. Les François ont en Italie dix mille gens de pied, trois mille chevaux, et dit-on qu'ils pourroient bien aller au siege d'Alexandrie. Les imperiaux qui sont près de Constance ont receu du renfort de Tirol et de Stirie. Le pape a pris bien de l'argent

de quinze cardinaux qu'il a faits, et tantost il gaigne, tantost il perd. Je croy que les affaires-là ne sont gueres loing d'une paix, Cependant les seigneurs de Venize continuent selon leur prudence à faire de grandes levées à pied et à cheval.

On a rendu au duc de Guise, qui [ne] se nomme à present que Henri, duc de Lorraine, ne sçachant pas s'il est de l'eglise ou bien marié, les biens et honneurs sans autre specification. On a rendu à monsieur Chasteauneuf les seaux de l'ordre de Saint-Esprit et quelques gouvernements, sans lui donner d'autre emploi. Le fils du duc d'Anguien s'appelle duc d'Albret.

Six cents Escossois sont arrivez à Diepe, auxquels on envoye des habits, puisqu'ils en ont bien affaire. Les anciennes alliances avec cette nation sont renouvellées icy. Onze cents soldats sont sortis de Theonville. Tout le jour on oste ou on diminue des impositions qui incommodent le peuple, comme sur le bois. La reine retient avec le gouvernement de la Bretaigne l'admirauté sur ceste coste.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

On a trouvé à Thionville grande quantité de vivres et de munitions. Monsieur Gassion revient de sa blessure. Le duc d'Elboeuf aura le gouvernement de Picardie. Le duc de Fronsac pour l'intendance de la mer aura la lieutenance d'Anjou, cinquante mille livres en argent et la survivance de son pere. Le nouveau regiment de la reyne commence à marcher. L'empereur a prolongé la trefve avec le grand Turc pour huict ans. Le bassa d'Aleppo, estant venu en Asie vis-à-vis de Constantinople pour faire de remuemens, a esté tué. Les gens du pape menacent Modene d'un siege. Le duc de Parma fortifie Bondeno et Stellata, places par luy prises au Ferrarois.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Vicquefort?

6368. [1643] augustus 17. Aan C.M. von Degenfeld.[1]

Monsieur,

Je veux remettre mon fils aisné soubs l'inspection de vostre Illustrité,[2] croyant qu'il ne peut avoir meilleure modelle pour toute sorte de vertus. Il a parlé à l'ambassadeur de la Republique qui est icy,[3] mais son Excellence a dit n'avoir point d'ordres, ny en particulier, ny en general, mais peut-estre le resident de la Republique

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 156. Antw. op een ontbrekende brief; vgl. no. 6361. Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld (1599-1653), begon zijn militaire carrière in keizerlijke dienst. In 1632 sloot hij zich aan bij de Zweden, maar toen hun krijgskansen keerden verkoos hij de Franse legerdienst. Na wrijvingen met Richelieu ging de vrijheer in het najaar van 1642 zijn geluk beproeven in het leger van de republiek Venetië (*NDB* III, p. 558-559, en *SBL* X, p. 573-578).

2 De vrijheer had zijn vroegere officier Cornelis de Groot aanbevolen voor een aanstelling in het Venetiaanse leger. Voor dit doel werd Grotius' oudste zoon in de gelegenheid gesteld om in Zwitserland een vendel huursoldaten te lichten; vgl. nos. 5969 (dl. XIII), 6192 en 6213.

3 Girolamo Giustiniani, ambassadeur van Venetië aan het Franse hof.

qui est en Suisse,[4] en aura. J'envoye donc mon fils vers la Suisse sur la parolle que sa Serenité et le generalissime ont donné à vostre Illustrité, laquelle je prie qu'elle veuille escrire à Venise afin que le resident qui est en Suisse, s'il n'a point d'ordre, en ait au plus tost, afin que mon fils estant venu en Suisse ne perde point de temps. A la caution il n'y aura aucun manquement.

4 De Venetiaanse resident in Zürich, Domenico Vico (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 658, en VI, p. 995-996).

Vostre Illustrité m'obligera grandement si elle fait bien reussir cet affaire et je seray tousjours, monsieur, comme j'ay esté toute ma vie,
de vostre Illustrité le [tres humble serviteur].

A Paris, 17 Augusti.

Bovenaan de copie staat: M. Degensfelt.

6369. 1643 augustus 17. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Immortales Excellentiae vestrae debeo gratias pro misso mihi diplomate[2] literisque, nec video qua ratione solvere illas possum pro tam infinitis summi favoris monumentis. Quare in perpetuo aere Excellentiae vestrae me futurum spondeo ac omni ope nisurum ut Excellentia vestra cognoscat me semper gratum esse malle quam videri.

Caeterum intra Sueciae fines omnia pacata. Campimareschallus Gustavus Horn et regimenti dux Ericus Caroli Oxenstierna matrimonium iniverunt eadem solemnitate. Sponsae enim sorores sunt stirpis Bielkianae de Åkerö,[3] curaturo quae ad nuptias spectant earum tutore, regni thesaurario.[4]

Annona per Dei gratiam in Suecia fertilis est. Tuta adhuc pax est cum finitimis Poloniae, Daniae et Muscoviae monarchis. Daniae rex exercitum dimisit. Salvus nunc per Cimbricum fretum est conductus.[5] Quicquid hactenus factum est, ex culpa negotiantium est exortum, qui minus recte vectigal persolverant et sub nomine immunitatis a debito se deliberaverant.

Literae Hamburgenses nuntiant illustrissimum Salvium iam iam Osnabrugam itare.[6] Generalis maior Axel Lilia et Ulfsparre serio nunc Dömitzium[7] oppugnant, nec

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 118r-119v. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6357, beantw. d. no. 6394.
2 Over de aard van dit document bestaat geen duidelijkheid.
3 Veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn en kolonel Erik Karlsson Oxenstierna hadden op 9/19 juli echtelijke trouw gezworen aan Sigrid, resp. Margaretha, dochters van Nils Bielke tot Åkerö († 1626) en Katarina Oxenstierna († 1624); vgl. *Europäische Stammtafeln*, neue folge VIII, Tafel 155, en *Gazette 1643*, no. 143, 'extraordinaire du XII novembre': 'Les nopces du mareschal Horn'.
4 De bruiden werden aan de zijde van rijksschatmeester Gabriel Bengtsson Oxenstierna (1586-1656), vrijheer van Mörby en Lindholm, naar het altaar geleid (*BLS* X, p. 268-270).
5 De gespannen sfeer bleef bestaan (*infra,* n. 11). Nog steeds werden Zweedse schepen bij het passeren van de Sont door beambten van het tolkantoor in Helsingør streng gecontroleerd op de aanwezigheid van deugdelijke bevrachtingspapieren.
6 In zijn brief van 10 augustus (no. 6359) had Harald Appelboom geschreven dat de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius zijn standplaats Hamburg pas zou verlaten wanneer de Deense delegatie een begin had gemaakt met haar reis naar Osnabrück.
7 Onlangs had koning Christiaan IV van Denemarken het bezit van de Mecklenburgse vestingstad Dömitz voor zich opgeëist (no. 6280). Voordat hij zijn rechten kon laten gelden, tastten de Zweden de stad aan.

dubitant quin potiantur urbe, licet sese fortiter defendent, quod spe carent subsidii.[8] E contrario nostrates ex omnibus Suecorum fortalitiis[9] magnas ad se copias accessent. Köningsmarkius

8 Toen bleek dat het in Dömitz aanwezige keizerlijke garnizoen in staat was een verrassingsaanval af te slaan, namen de Zweedse commandanten Axel Lillie (1603-1662) en Erik Hansson Ulfsparre, gouverneur van Wismar, het besluit om de capitulatie van de vesting door middel van een belegering af te dwingen; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 36 no. 48 en p. 39, 40, nos. 55 en 56.

9 'Fortalitium': vesting of burcht (*Glossarium till medeltidslatineti Sverige* I, fasc. 5, p. 456).

21 Iulii[10] Garlebio Halberstadium regrediebatur, ut serio Magdeburgi impugnationem continuet. Nobilis Suecus Törnesköldius[11] in castra Suecorum missus est cum sacrae regiae Maiestatis literis ad Torstensonium.

Vale, excellentissime heros, et me prisco illo favore dignare, securus me quotidie vota pro Excellentiae vestrae salute suscipere, quae irrita fore non sinat ille qui patriam, musas orbemque christianum clementer hactenus fovit et Excellentiae vestrae virtutibus monumentisque illustravit. Haec crebrius itero vota et perpetuo maneo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Raptim. Amstelodami, 17 Augusti 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Aug.

En in dorso: 17 Aug. 1643 Appelboom.

6370. 1643 augustus 17. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Libellum Parthenii[2] a me iam habet Johnsonus, qui eum et residenti hic regis Boswellio aliisque ostendit,[3] nequedum effecit ut ad me rediret. Typographi hic certatim se ad imprimendum offerunt, ego vero iis morem geram. Mira sunt quae de partito episcopatuum pretio scribis;[4] ego simile quid inaudieram antea, sed nullo certo auctore.

10 In een eerdere brief meldde Appelboom dat de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in de laatste dagen van juli de keizerlijke garnizoensstad Halberstadt had overrompeld; zie no. 6359. Het bezoek van de generaal-majoor aan Gardeleben op 21/31 juli kan verband houden met de doorreis van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna (aankomst in Gardeleben op 19/29 juli).

11 Jakob Törnsköld, secretaris van de Zweedse kanselarij, moest de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson mededeling doen van het voornemen van zijn regering om een oorlog met Denemarken uit te lokken. In november kwam in de omgeving van Kożuchów (Silezië) het contact tot stand (*Oxenst. Skrifter* 2, afd., VIII, p. 415-422).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 369. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6351, beantw. d. no. 6389.

2 De editie die de Parijse drukker Sébastien Cramoisy had verzorgd van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi; zie no. 6321.

3 Samson Johnson, predikant van de keurvorstin-weduwe Elisabeth Stuart, de 'Winterkoningin', in Den Haag, en diens landgenoot de koninklijke resident sir William Boswell.

4 De voorganger van de patriarchen Cyrillus Contaris van Berrhoea en Parthenius I van Constantinopel, de in 1638 om het leven gebrachte reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris, zou volgens het verhaal van Leone Allacio zijn waardigheid van de Sultan gekocht hebben met geld dat de Staatse orator mr. Cornelis Haga hem had voorgeschoten.

Pro transmissa Consultatione de reformandis horis canonicis gratias magnas habeo.[5] Votum eius sane dignum est viro pietatis et libertatis christianae amante. Librum totum perlustravi, unde multa me didicisse fateor. Si ad eum modum reformatio institueretur, spes de concordia ecclesiastica cresceret non parum. Vellem plures ad eum modum laborare, mallem pontifici aliquid tale persuaderi. Interim scire desidero, quis iste sit mortalis qui hunc suscepit laborem, et an vere sit qualem se facit canonicus, nisi forte hic foetus

5 Het 'discours' van de Parijse kanunnik Claude Joly (1607-1700) dat de titel voerde *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*; vgl. no. 6356.

optimae memoriae seni Cordesio[6] accepto ferendus est. Prodiit apud nos Italico sermone in pontificem libellus, a Veneto nescio quo scriptus, hoc titulo Divortio celeste, qui acriter in papam et aulae Romanae vitia invehitur; sed eum et apud vos extare puto.[7] Audio et librum Parisiis impressum contra Venetos de auxiliis contra Barbarossam latis; eum si nosti et nancisci potes, quaeso ad nos mitte.[8]

Vivit iam Vorburgi Gallus quidam, nomine Poirerius,[9] qui Sorbonistam se dicit et ea de causa huc venisse, ut cum viris doctis de via ad concordiam ecclesiasticam, siqua reperiri potest, disserat. Is iudicat te in scriptis tuis nimium largiri papae dicitque episcopos plus sexaginta in Gallia esse qui nimiam istam papae potestatem velint imminutam. Mathaeo Vossio indicabo quid libris suis acciderit.[10] In lite filiae[11] ante has ferias promoveri nihil potuit, nimis tunc occupato in aliis litibus Senatu. Post ferias dixit se ea de re serio cogitaturum Reigersbergius.

Heri pransus sum cum vidua Leonardi Sorgii, hospitis olim tui,[12] quae multa de te tuisque rogavit et commendari tibi prima occasione petiit. Dum filii mei[13] se Amstelodami in studiis exercent donec eos fecerint profectus qui tuo amore non indignos reddant, interim cognatus Losecatius,[14] si vobis ingratum non est, sub hiemem vos cogitat invisere,

6 De Parijzenaar Jean de Cordes (1570- † ca. 26 juli 1642), een priester die in 1616 een uitgave had verzorgd van de *Opera omnia* van de Zuidnederlandse theoloog Georgius Cassander.

7 Het hekelschrift *Il divortio celeste cagionato dalle dissolutezze della sposa Romana* van de Venetiaan Ferrante Pallavicino (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 71). Het geschrift verwierf in Nederland enige populariteit, want in 1649 verscheen in Amsterdam de publicatie 'De geest van Ferrante Pallavicino, in t'samenspraack vervattende de gelegentheit van zijn doodt, neffens de misbruicken van de paus en der geestelijcken' (ex. aanw. Den Haag, KB).

8 De interesse van Willem de Groot voor deze episode in de geschiedenis van Venetië dateert van de tijd dat zijn broer hem een gedicht ter herinnering aan Frederik I Barbarossa had toegestuurd; zie nos. 2463, 2465, 2466 (dl. VI) en no. 2503 (dl. VII). Het werk dat Willem thans had achterhaald, was naar alle waarschijnlijkheid de door de pauselijke bibliothecaris Felice Contelori (*DBI* XXVIII, p. 336-341) opgestelde studie *Concordiae inter Alexandrum III ... et Fridericum I imperatorem Venetiis confirmatae narratio ... Criminationes ab authore actorum Alexandri Tertii, et chronico Romualdi archiepiscopi Salernitani depulsae. Caesaris cardinalis Baronii authoritas a calumniis vindicata*, Parijs 1632.

9 Hélie Poirier, prior te Argenteuil, had zich van het katholicisme afgewend. Sinds die tijd leefde hij van vertaalopdrachten. In 1643 leverde hij bij een drukker in Den Haag zijn vertaling van Erasmus' *Lof der zotheid* in. Vijf jaar later verzorgde de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu een gedeeltelijk oorspronkelijk werk van zijn hand: *Deus harangues panégyriques, l'une de la pais, l'autre de la concorde ... ensamble un traité de monsieur Grotius, 'De l'antiquité de la République des Hollandois'* (*BG* no. 709). In de tussentijd bleef hij zijn geloof in het herstel van de kerkelijke eenheid trouw, zoals blijkt uit een geschrift dat hij in overleg met de auteur, Godefroy Hotton, Waals predikant te Amsterdam (*BWPGN* IV, p. 324-325), een Franse bewerking gaf: *De l'union et reconciliation des eglises evangeliques de l'Europe, ou des moyens d'etablir entre elles une tolerance en charité*, Amsterdam 1647 (A. Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle* III, p. 1641).

10 Het beloofde presentexemplaar van *Matthaei Vossii Annalium Hollandiae Zelandiaeque pars altera: quae est de gestis comitum ex domo Hannonia*, Amsterdam 1641, had Grotius nooit ontvangen.

11 Het proces dat Cornelia de Groot tegen andere rechthebbenden op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639) voor het Hof van Holland had aangespannen.

12 Sara van der Wiel, sinds 1633 weduwe van Leonard van Sorgen, koopman te Hamburg (*Jaarboek CB voor Genealogie* 11(1957), p. 152).

13 De studenten Johan en Jacob de Groot.

14 Neef Diderik van Losecaat († 1645), zoon van Frederik van Losecaat (1583-1669) en Adriana de Groot (1592-† 10 december 1639) (E.A. van Beresteyn, in *Ned. Leeuw* 43(1925), kol. 168).

cuius voto faveo, ut et ille tuo recreetur aspectu et ego ubi redibit certiora de vobis ex oculato teste intelligam.

De rebus publicis et pacis negotio prudenter sane iudicas.[15] Caeterum Ordines nostros hoc omni molimine acturos spero. Certe id agere debere censeo ut ne nos soli belli premamur onere, quod si fit erumpet aliquando ea res in nervum.[16] De rege Angliae nihil iam habemus, et non tantum nos miramur, sed et Antverpienses, nihil hoc tempore litterarum ex Anglia venisse, nisi forte hoc novis in Kentia motibus imputandum est.[17] Tota iam res, ut bene iudicas, a Scotis pendet. Theodonisvillam nono huius mensis captam rumor est,[18] sed egregios duces et milites illic occubuisse dolet. Forte iam princeps ex Flandria movebit.[19]

Deus Optimus Maximus te nobis diu servet incolumem,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVII Augusti 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. D'Holl. 15 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Aug. 1643.
En in dorso: 17 Aug. 1643 W. de Groot.

6371. [1643 augustus 18]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres du 13 et 20 de Juillet et vous en remercie. En recompense de vos nouvelles je vous en diray une bonne que les Fransois sont dans Thionville[2] et que pour cela on a chanté Te Deum à la mode.[3]

15 Grotius was van oordeel dat de Staten-Generaal op vrede moesten aansturen.
16 Vgl. Terentius, *Phormio* 325.
17 Brievenpakketten - met nieuws over de opmars van de koninklijken in de richting van Bristol en Gloucester - bereikten vanwege de ongeregeldheden in Kent niet altijd de havens die een verbinding met het vasteland onderhielden; vgl. *Briefw. C. Huygens* III, p. 420, 424-425 en p. 431, en *CSP Ven, 1643-1647*, p. 3.
18 Thionville capituleerde op 8 augustus 1643. De Amsterdamse courantier Broer Jansz. maakte dit wapenfeit op 15 augustus wereldkundig in zijn *Tijdinge uyt verscheyden quartieren 1643*, no. 33.
19 In het Staatse legerkamp te Assenede gaf Frederik Hendrik aan zijn manschappen de order om zich voor vertrek gereed te maken (*Briefw. C. Huygens* III, p. 432-436).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 157. Antw. op twee ontbrekende brieven.
2 In zijn nieuwsbrieven van 15 augustus 1643 plaatst Grotius de capitulatie van Thionville op 13 augustus. In werkelijkheid zwichtte het garnizoen al op de 8ste augustus voor de Franse overmacht.
3 Op 18 augustus werd in de Notre-Dame van Parijs het Te Deum ter ere van de overwinning gezongen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 97-98).

Sur les advis que j'ay eus de vous et du baron Degenfeld[4] j'envoyeray en peu de jours mon fils pour faire la levée de deux cents hommes, si tant est que le resident de la Republique qui est chez vous[5] en ait des ordres pour luy fournir d'argent, de quoy le baron de Degenfelt a escrit,[6] soubs telle caution qu'ils desireront. L'ambassadeur qui est

4 Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, had voor Cornelis de Groot de weg geëffend voor een carrière in Venetiaanse legerdienst.
5 De Venetiaanse resident in Zürich, Domenico Vico.
6 In een brief die Grotius in de eerste helft van augustus ontvangen moet hebben, maakte de vrijheer bekend dat Venetië bereid was om voor iedere soldaat die zijn zoon in Zwitserland wierf een bedrag van 12 rijksdaalders neer te tellen; zie no. 6361.

icy pour la Republique[7] dit n'avoir point d'ordres et qu'il voudroit faire avoir à mon fils non une compagnie, mais un regiment entier. [Il] croit que le resident en Suisse a ou sans perte du temps pourra avoir des ordres. Je vous prie d'assister mon fils en cela, et afin qu'il ne perde point du temps ...[8]

Bovenaan de copie staat: M. Marini.

6372. [1643 augustus 20]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je puis tant comprendre de vos lettres du 4 courrant[2] que les ambassadeurs de France destinés à la conferance de la paix de Münster ne partiron[t] plustot de Paris qu'ils n'ayent asseurance que Thionville est sur le point de se rendre,[3] leur important fort que la France aye ce morceau entre ses mains. Mais j'appren[ds] que le duc de Lorraine se va joindre au Beck pour aller au secours de ceste place-là[4] et que don Melos se joindra à eux, ayant peu à craindre des Hollandois, qui en tout font voir qu'ils sont bien malades au dedans. Monsieur Guebrian ne fait aussy rien de consequence,[5] estant peu fort pour competer la campagne aux Bavarois, oultre qu'il y a de malentendu entre luy et les chefs, dont Tubadel[6] se plaint qu'il n'ait pas esté secouru par luy en une action qui s'est passée près d'Uberlinguen, où il pouvoit desfaire et ruiner deux mille chevaux et mille à pied s'il eust eu du secours à temps.

Je croir[ai] que dans le Milanois les François ne feront pas aussy gran[d]-chose pour cest'année, ayant abbandonné la ville d'Alexandrie, qu'ils ont fait sembleant vouloir assieger, mais l'ayant trouvée bien garnie de tout, ils s'en sont allez pour assieger celle de Valence ou Trino,[7] où ils peuvent avoir plus aisement des vivres du Piedmont et Monferrat. Les papalins ont passé le Po et sont entrés dans Polesinois[8] pour en chasser les Venetiens, ce qui fait qu'on y tourne toutes les forces

7 Girolamo Giustiniani, ambassadeur van Venetië aan het Franse hof.
8 Op deze plaats breekt de copiïst zijn transcriptie van Grotius' brief af.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 302. Eigenh. oorspr. De berichtgeving in deze ongedateerde brief maakt een datering op 20 augustus 1643 waarschijnlijk.
2 Brief no. 6349, dd. 4 augustus 1643.
3 Grotius had in zijn schrijven evenwel geen verband gelegd tussen het uitstel van de reis van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, naar Munster en de militaire situatie in en rondom Thionville.
4 Verkenners verspreidden het gerucht dat don Francisco de Melo, de keizerlijke bevelhebber Melchior von Hatzfeldt und Gleichen, de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck en hertog Karel IV van Lotharingen met vereende krachten naar het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, oprukten (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 216-221 en p. 546-548).
5 Maarschalk Guébriant had na een mislukte expeditie in de richting van de Iller weer de beschutting van het dal van de Kinzig opgezocht.
6 De Frans-Weimarse generaal-majoor Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) was verantwoordelijk voor de verdediging van Ueberlingen tegen aanvallen van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth.
7 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye zette de omsingeling van Trino op de 4de augustus in.
8 Polesine, het gebied ten noorden van Ferrara.

de la ligue,[9] qui n'a pas encor gagné trop sur le pape, qui luy tailleroit bien de la besogne s'il avoit un peu de secours de dehors.

9 De oorlog van Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen het leger van paus Urbanus VIII kreeg door het ontbreken van goede onderlinge communicatie een grillig verloop.

Au reste, monsieur, j'ay receu des lettres de Suede qui me donnent bien esperance pour le secours d'un autre argent, mais que cela ne se pourra faire que vers l'hyver, et parce que j'ay besoin d'un peu d'argent pour la necessité de ma famille grosse de dix personnes[10] et que mon creancier ne me donne que ce qui me faut pour vivre journellement, et ce mal volontiers, je vous supplie, monsieur, de m'accommoder en ceste occurence de cent 50 ou deux cent dalers par monsieur Heuf,[11] lequel vous y pourrez bien disposer, et aussytost que je recevray mon change je le vous rendray ou à qui [vous] m'ordonnerez. Aussy vous en donray-je mon obligation si vous la desirez. C'est un affaire qui ne souffre point de deslay, autrement je ne vous voudrois donner ceste incommodité, dont neantmoins je tacheray de m'en revancher en toutes occasions de vostre service et de celuy de monsieur vostre fils, et demeureray toute ma vie, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

Je vous supplie, monsieur, de me gratifier au plus tost en ma demande, qui est si pressante que je vous en auray de l'obligation extraordinairement, et mesme l'honneur de la couronne y est interessé.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Sept.
En in dorso: 23 Aug. Marin 1643.

6373. 1643 augustus 22. Aan C.M. von Degenfeld.[1]

Monsieur,

Je n'ay pas rendu à vostre Illustrité les services tels que j'eusse voulu et tels que ses grandes qualitez meritoient. Mais si vostre Illustrité a remarqué en moi et aux nostres une bonne affection pour son service,[2] je le prie de vouloir recommander mon fils aisné là où il en aura besoing, et luy donner des bonnes instructions comme j'en voudrois pouvoir donner à aucun de vostres ou de ceux que vostre Illustrité me recommandera. Je souhaitte à vostre Illustrité toute sorte de prosperité et qu'un jour elle puisse revoir sa patrie en bon repos, à quoy je travaille autant qu'aucun homme qui soit au monde, n'esperant de cecy et de tout ce que je fais pour le bien de l'eglise autre recompense que celle que Dieu me voudra donner par sa grace et misericorde, estant, monsieur,

de vostre Illustrité le tres humble serviteur.

10 De jongste telg in de familie was Anna Narcisa, een dochter, die in de zomer van 1641 was geboren.
11 De bankier Johan Hoeufft behartigde in Parijs de Frans-Zweedse geldzaken.
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 163. Antw. op een ontbrekende brief; vgl. no. 6361.
2 Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, had voor Cornelis de Groot de weg geëffend voor een carrière in Venetiaanse legerdienst.

22 Augusti 1643, à Paris.

Bovenaan de copie staat: M. Degensfeld.

6374. 1643 augustus 22. Aan F. Sprecher von Bernegg.[1]

1 Gedrukt *Epist.*, p. 716 no. 1607. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd.,

Nobilissime domine,

En tibi filium meum natu maximum, qui pro libertate Italiae militare vult, sicut Suedi

nostri diu fecere pro libertate Germaniae, id est quamdiu Germani ipsi in aliquo pretio libertatem habuere. Velim eorum malis edocti Rhaeti et Helvetii neque religionum dissidio, neque factionibus extrinsecus immissis a bono communi se abstrahi patiantur. Libertas concordia et constantia tuenda est. Rogo filio meo consilio adsis;[2] ego idem polliceor omnibus iis qui ad me notam Nobilitatis tuae nominis attulerint. Vale quam optime, nobilissime domine,

Nobilitatis vestrae ad omnia obsequia paratissimus,
H. Grotius.

Scribebam 22 Augusti 1643, Lutetiae.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Fortunato Sprechero.
Bovenaan de copie te Den Haag: Fortunato Sprechem a Berneck.

6375. 1643 augustus 22. Aan G.J. Vossius.[1]

Vir eximie,

Est domi nostrae Isaacus vester, et erit quamdiu ipse volet et vos, parentes eius.[2] Multum delector eius consuetudine, tum ob summam eius eruditionem morumque suavitatem, tum quod in ipso et mortui avi[3] et patris absentis memoriam recolo. Spero non inutile ei fore cognoscere et aulam hanc et plurimos eruditos, qui in hac sunt urbe. Tum vero ad bibliothecas regis,[4] Thuani,[5] Pithoei et aliorum[6] patebit ei aditus. Nam Cordesia-

2 Een goede voorspraak in Graubünden kon de reis van Cornelis de Groot naar Venetië vergemakkelijken; zie no. 6490.

1 Tekst naar *Epist. eccl.*, p. 824 no. 578. Ook gedrukt *Epist.*, p. 715 no. 1605. Copie Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 44^{r}, en copie Den Haag, Vredespaleis, op een van de schutbladen van I. Vossius, *Observationes ad Pomponium Melam de situ orbis,* Den Haag 1658, signatuur 166 B 25. Geciteerd Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 357, en *Patrologiae Graecae tomus* V, kol. 62-63. Antw. op no. 6358, beantw. d. no. 6412.

2 Isaac Vossius zou zijn thuisreis nog een jaar uitstellen.

3 In 1607 huwde Gerardus Joannes Vossius de dochter van de van oorsprong Franse theoloog Franciscus Junius (François du Jon) (1545-1602), onder meer predikant van de Waalse gemeente te Antwerpen en later, in de studiejaren van Grotius, hoogleraar in de godgeleerdheid te Leiden (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 275-278).

4 'La Bibliothèque du Roi', destijds gevestigd in een huis op de terreinen van het klooster van de Cordeliers (A. Franklin, *Les anciennes bibliothèques de Paris* II, p. 107-218, en *Histoire des bibliothèques françaises 1530-1789,* p. 75-206), Zie voor de ligging van de koninklijke bibliotheek ten opzichte van de andere in deze brief genoemde bibliotheken, Berty-Tisserand, *Topographie historique du vieux Paris* V, 'Région occidentale de l'Université'.

5 De bibliotheek van de historicus Jacques-Auguste de Thou († 1617) in de rue des Poitevins. Na de tragische dood van de koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou († 12 september 1642) nam de enige nog in leven zijnde zoon, Jacques-Auguste jr., het beheer van de collectie over (H. Harrisse, *Le président de Thou et ses descendants*, Parijs 1905).

6 De waardevolste banden uit de bibliotheek van de gebroeders Pierre (1539-1596) en François Pithou (1543-1621) waren in het bezit gekomen van de Parijse verzamelaars Pierre († 1651) en Jacques Dupuy († 1656). De 9000 gedrukte werken en 300 manuscripten die deze Parijse bibliofielen in de loop van de tijd hadden verworven, kregen na het overlijden van Jacques

nam, qua velut nostra uti solebamus, habet nunc Mazarinus cardinalis.[7] [Bene autem valet Isaacus, et quo rectius valeat, saepe eum extra urbem spatiatum deduco].[8]

Amplissimi viri Conradi Burgii filium[9] et propter patris et propter ipsius merita magni facio. Beuningius[10] plane se mihi approbat.

Excuditur iam tertius Annotatorum nostrorum tomus, ad ea pertinens quae extra Hebraeum canonem posita pridem in christianorum ecclesiis utiliter legi solent.[11] Hoc opere absoluto dabimus nostra ad reliquas Novi Testamenti partes. Sumsi etiam laborem vertendi Latine Graeca et Hebraea quae sunt in annotatis ad Evangelia,[12] ut si quando recudentur, fiat id cum commodo etiam minus eruditorum.[13]

Multi hic episcopi praeclaras habent cogitationes de corrigendis illis malis quae maxime divortio ecclesiastico causam praebuere. Et prodiit nuper liber non inutilis pertinens ad preces corrigendas.[14] Multum etiam legitur synodicum Graecae ecclesiae decretum contra Cyrilli dogmata.[15] Blondellus, magnae vir diligentiae, sed suae parti supra aequum addictus, quid de episcopis et presbyteris sentiat, ex scriptis eius antehac editis non obscurum est. Imprimitur nunc apud Blavium liber eius specialiter

Dupuy een plaats in de koninklijke bibliotheek (L. Dorez, *Bibliothèque Nationale, Catalogue de la collection Dupuy* III, Parijs 1928, Introduction).

7 De met Grotius bevriende bibliofiel Jean de Cordes was eind juli 1642 overleden. Met het oog op de belangstelling van Richelieu voor diens bibliotheek was onder toezicht van Gabriel Naudé een *Bibliothecae Cordesianae catalogus, cum indice titulorum* opgesteld. Na de dood van 'le grand cardinal' diende kardinaal Jules Mazarin zich als gegadigde aan (A. Molinier, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Mazarine* I, Parijs 1885, Notice historique).

8 Toevoeging op grond van *Epist.* en copie Rotterdam.

9 Mr. Coenraed Burgh, zoon van de Amsterdamse koopman en diplomaat dr. Albert Coenraedsz. Burgh. Ten huize van de Zweedse ambassadeur te Parijs maakte hij zich enkele vaardigheden eigen die hem in 1647 goed van pas kwamen toen hij door het overlijden van zijn vader († 1647 te Nisjnij-Nowgorod (Gorki)) de leiding van een Staatse ambassade naar de tsaar moest overnemen (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 327-331 en p. 453-454).

10 Coenraed van Beuningen, secretaris 1643-1650, vervolgens pensionaris van Amsterdam 1650-1660. Na zijn ambtsperiode stelde hij zich weer beschikbaar voor het vervullen van belangrijke diplomatieke missies (Schutte, *Repertorium* I, p. 104-107).

11 Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) werden in 1644 uitgebracht.

12 Om vergissingen bij het zetten van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1135, 1138 en 1141) te voorkomen maakte Grotius alvast vertalingen van alle woorden die in zijn aantekeningen in het Grieks en Hebreeuws werden aangehaald; vgl. no. 6244.

13 Destijds had de hebraïst Menasseh ben Israël enige verkeerde correcties aangebracht in de door de gebroeders Blaeu verzorgde editie van Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).

14 In zijn brieven van 8 augustus had Grotius zijn correspondenten in de Republiek opmerkzaam gemaakt op het onlangs in de openbaarheid gebrachte 'discours' *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van de Parijse kanunnik Claude Joly; vgl. nos. 6356 en 6370.

15 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had een uitgave verzorgd van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642 onder de titel *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebatur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius*, Parijs 1643.

de eo argumento.[16] Cognovi autem ex sermone ipsius omnino eum hoc agere velle ut aliquid reperiat,[17] unde famam

16 David Blondel, predikant te Houdan, de latere opvolger van Gerardus Joannes Vossius aan het Athenaeum Illustre te Amsterdam (*DBF* VI, kol. 698-699; *NNBW* VII, kol. 143-144), liet zijn *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris* hoofdstuk voor hoofdstuk bij de Amsterdamse uitgever dr. Joan Blaeu drukken. Tijdens een bezoek aan de drukkerij had de Haagse hofpredikant André Rivet vernomen dat de zetters problemen hadden met het lezen van de kopij (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 3, en II, p. 50).

17 Eerder had David Blondel de suprematie van de paus bestreden in het in 1641 te Genève verschenen tractaat *De la primauté en l'Eglise; auquel les annales du cardinal Baronius, les controverses du cardinal Bellarmin, la réplique du cardinal Du Perron et autres sont*

spargat te in ea re plane secum sentire.[18] Ignatii Epistolas, quas filius tuus ex Italia attulit,[19] puras ab omnibus iis quae eruditi hactenus suspecta habuere, ideo admittere non vult, quia episcopatuum vetustati clarum praebent testimonium. Argumento alio non utitur quam quod in illis verba quaedam appareant elegantiora quam solent in apostolicorum[20] scriptis reperiri, quales sunt ἀξιέπαινοι, ἀξιομνημόνευτοι[21] et similia. Dixi ego paris monetae vocabula non pauca esse in Clementis ad Corinthios Epistola, quam suspectam non habet.[22] Adhaesisse haec diu ex lectione Graecorum qui nitidius scripserant.

Flamingii viri consularis mortem doleo;[23] magnum in eo damnum et civitas vestra fecit et Hollandia. Ego si quem unquam videro qui ad ipsum pertineat, ostendam quanti faciam eam benevolentiam quam ille in rebus meis adversis mihi praestitit. Tuorum quam plurima edi velim, sed ita ut fiat id sine valetudinis detrimento. Ego nihil unquam magis pro te metui quam ne dum nihil temporis tibi perire sinis, vitam tibi accidas et sic iis noceas quibus prodesse supra vires corpusculi niteris.

Deus, vir eximie, tuis summis virtutibus, uxorique et liberis omnia det prospera. Uxor mea et filia idem precantur,

tuae eximiae Claritati addictissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] 22 Augusti 1643.

Adres (volgens de Epist. eccl.): Gerardo Vossio Hugo Grotius S.P.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): Gerardo Joanni Vossio.

6376. 1643 augustus 22. Aan W. de Groot.[1]

18 Blondel zal doelen op Vossius' *Dissertationes tres de tribus symbolis, Apostolico, Athanasiano et Constantinopolitano*, Amsterdam 1642 (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius*, p. 152 n. 519 en p. 319-322).

19 De door Isaac Vossius vervaardigde transcriptie van een Griekse codex met brieven van Ignatius van Antiochië († ca. 107). Deze vondst leidde in 1646 tot de editie *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina; addunttir S. Ignatii Epistolae, quales vulgo circumferuntur; adhaec S. Barnabae Epistola ... Edidit et notas addidit Isaacus Vossius*.

20 De *Epist.* en de copie te Rotterdam geven: ‘elegantiora quam solent in apostolorum scriptis reperiri, qualia sunt ...’. De daarop volgende Griekse woorden zijn in alle bronnen corrupt weergegeven.

21 *Epistolae genuinae*, p. 54 en p. 73. In de Ignatius-editie die in 1894 in *tomus* V van de *Patrologia Graeca* werd opgenomen, verschijnen de woorden in de aanhef van de brieven ‘Ad Romanos’ (kol. 685 en kol. 801) en ‘Ad Tarsenses’ (kol. 888).

22 De eerste brief van paus Clemens I aan de Corinthen (*Patrologiae Graecae tomus* I, kol. 199-328). In 1634 verdedigde Grotius in een schrijven aan Jérôme Bignon de authenticiteit van deze brief; zie nos. 1844, 1931 en 1938 (dl. V).

23 Dirck de Vlaming van Oudtshoorn had in de bestandstwisten het standpunt van raadpensionaris Oldenbarnevelt verdedigd. Toen Grotius in 1631 weer in de Republiek verscheen, was hij een van de eerste Amsterdammers die hem in bescherming namen; vgl. nos. 1726 en 1731 (dl. V).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 957 App. no. 667. Antw. op no. 6360, beantw. d. no. 6396.

Mi frater,

A rusticatione bene te reversum et res nostras editionesque curae tibi esse gaudeo. Sperabam aut Corvinum[2] aut alium aliquem non magno opere frenaturum fuisse Riveti

2 In januari 1643 had Willem de Groot aan de theoloog-jurist Joannes Arnoldsz. Corvinus de vraag voorgelegd of hij misschien iets wilde schrijven tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319); zie no. 6036.

ferociam. Si nemo reperiri potest, videbo ego quid facto sit opus. Cartesius mihi dicitur ea esse comitate ut mirum non sit amicos ei reperiri.[3] Sed Voetius factione praevalebit.

In Anglia potiores esse res regias multi nuntiant,[4] sed regina aegrotare dicitur morbo lento quidem, sed qui periculo non vacet. Velim mittas ad me formulam iurisiurandi quod ab iis exigitur qui in Conventum Ordinum Foederatorum mittuntur, et causas quae dominum Matenesium ab eo praestando retinent.[5]

Dominus Alibraeus vir nobilis et perquam eruditus[6] misit, iam annus est, ad Elzevirios versionem accuratam Tarquinii ex Virgilio Malivezza. Is liber nec editur, nec de eo Elzevirii quicquam scripsere.[7] Velim eos aliquis interpellet, ut norim quid domino Alibraeo respondere debeam. Quandoquidem res tam diu trahitur, velit ad se remitti illud scriptum, et aequum postulat.

Dux Anguianus Longuium obsidet, dum solo aequantur opera ad Theodonisvillam. Trinum obsidet princeps Thomas. Hispani aliquid militis eo iniecere. Galli ob Ribagorsae in Catalania defectionem obsides capite plexuere.

Vale, mi frater, cum tua tuisque,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 22 Augusti 1643.

Literae quas a regina regente impetraverat dux Guisius, ei redditae sunt sine usu ullo, quia nec dici poterat rem iudicatam ab illegitimo iudice - ipsum enim parlamentum Parisiense de eo iudicaverat -, neque vocabulum abolitionis aut aliquid simile in literis voluerat interseri.

6377. 1643 augustus 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

3 De strijd tegen de invloedrijke theologen Gijsbert Voet en Martin Schoock had René Descartes zonder de steun en sympathie van een machtig beschermheer als Constantijn Huygens nooit kunnen volhouden.

4 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 augustus.

5 Johan van Mathenes, lid van de Hollandse ridderschap, was de enige afgevaardigde in de Staten van Holland die op 5 augustus geweigerd had de eed af te leggen op de nieuwe instructie voor de gedeputeerden ter generaliteit.

6 De Franse dichter Charles Vion d'Alibray (Dalibray) († 1656) zocht een drukker voor zijn *Tarquin le Superbe* van Virgilio Malvezzi (*DBF* I, kol. 1517-1518).

7 De Leidse Elzeviers, die in 1636 het werk van Malvezzi hadden uitgegeven onder de titel *Tyrannus eiusque arcana in vita Tarquinii Superbi repraesentata*, wezen de vertaling van d'Alibray af. Ten langen leste vond de auteur in 1644 een uitgever in Parijs (A. Willems, *Les Elzevier*, Brussel 1880, p. 110-111 no. 445).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6378.

Ick wensche te weten de forme van den eedt bij die van Hollant gevergt aen haere gedeputeerden ter Generaliteit, waerinne d'heer van Matenes zwaericheit maect[2] ende hoe die van Zelant die zaecke verstaen.[3]

2 De Hollandse gedeputeerden ter generaliteit hadden op 5 augustus de eed op de nieuwe instructie afgelegd (*Res. SH*, dd. 5 augustus 1643, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 909-911 en p. 914). Op 13 augustus werd na het aanbrengen van een kleine wijziging in de instructie aan de afgevaardigde van de ridderschap Johan van Mathenes het verzoek gedaan om zijn bezwaren tegen de eed op te geven (*Res. SH*, dd. 11 en 13 augustus 1643).

3 De instructie die de Staten van Zeeland hadden opgesteld week weinig af van die van de Staten van Holland. Tegen de tenuitvoerlegging van dit stuk tekende 's prinsen vertegenwoordiger Johan de Knuyt ernstig bezwaar aan (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 86 en p. 278-279).

Hier is 't huis van Bourbon voor het oorlogh, 't huis van Guize voor de paix, misschien beide wat te zeer: de maet is best.[4] Den hertogh van Guise heeft zijne brieven dien hij van de coninginne hadde becomen, aen het parlement ‹hadde› gepresenteert, maer zijn verworpen, omdat hij geene nulliteit en conde voorwenden doordien de zaecke gewezen is geweest door het parlement van Parijs, zijne ordinarisse richter, ende den naem van abolitie in de brieven niet en had willen laeten stellen.[5]

22 Augusti 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, nu ten huise van mijnheer den reeckenmeester Reigersberg,[6] te Middelburg. Port 15 1 s. 8.

Onderaan de brief staat in een onbekende hand: Den 22 Aug. 1643.

6378. 1643 augustus 22. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Anguien doet effenen 'tgunt gewrocht was voor Theonville, ende ondertuschen belegert Longwy.[2] Beck is bij Siric, den hertogh van Engoulisme bij Verdun. Hertogh Carel doet hier gestaedigh arbeiden tot sijn accommodement en waertoe arbeiden alle die van 't huis zijn van Guise.[3] De querelle van de vrouwen, die bij de coninginne scheen geslecht te zijn, is weder opgebarsten ende is de coninginne daerom genoodzaect geweest de hertoginne van Mombason vanhier te doen vertrecken.[4] De coninginne ende mijnheer den prins hebben mij verzeeckert dat men verstercking zal zenden aen den marescal de Guebrian, opdat hij moge

4 De tegenpartij was jaloers op de successen van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien. Tijdens het Te Deum dat op 18 augustus in de Notre-Dame van Parijs ter ere van de inname van Thionville werd gezongen, viel het iedereen op dat van de prinsen slechts Gaston van Orléans en de prins van Condé acte de présence gaven (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 97-98).

5 De gratiebrieven die de regentesse aan Henri II de Lorraine, hertog van Guise, had verleend waren niet opgesteld in de gewone vorm van ‘lettres d'abolition’. Het argument om van de gangbare procedure af te wijken had te maken met het feit dat de hertog bij aanvaarding van de door het Parlement van Parijs voorgeschreven brieven schuld zou bekennen.

6 David van Reigersberch, rekenmeester van Zeeland.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6377. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1 september 1643).

2 Terwijl zijn manschappen in Thionville alle vijandelijke obstakels opruimden, zette Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zijn zinnen op een campagne tegen de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck. In de voorbereidende fase bracht hij een bezoek aan Metz, waar hij een ontmoeting zou hebben met Charles de Valois, hertog van Angoulême (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 184-187 en p. 216-218).

3 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, nam tegen de wens van het ‘oorlogszuchtige’ huis van Bourbon de opportunistische hertog Karel IV van Lotharingen in bescherming; vgl. no. 6575.

4 Koningin Anna en Charlotte-Marguerite de Montmorency, prinses van Condé, moeder van de ongelukkige Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, hadden bij het betreden van de ‘jardin de Renard’ (tegenw. Place de la Concorde) een onaangename woordenwisseling gehad met Marie d'Avaugour de Bretagne, de loslippige echtgenote van Hercule de Rohan, hertog van Montbazon (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 99-100).

blijven over den Rijn ende 't oorlogh voeren tot costen van Swabe, Franckenlant ende Beyeren.[5]

5 Op 10 augustus schreef de hertog van Enghien aan maarschalk Guébriant: ‘Mon armée

Wij hooren dat in Spaignie de coninginne haer met de regiering zeer bemoeit,[6] dat Olivares is belast te blijven vijftich mijlen van het hoff, dat de legers in Catelagne rusten in de zomerquartieren,[7] dat de Fransoisen te Roses hebben zesendedertich stucken canon, tweehondert paerden, tweeduizent man te voet, maer wat gebreck van eeten. Zij hebben oock dertich schepen te Barcelona[8] ende hebben doen sterven de gijselaers van Ribagorza om ‹dat› de revolte van dat volck. De Spaignaerden hebben te Taragone negen galeyen ende verwachten van Naples tweeduizent man te paerd, vierduizent te voet onder den marquys de Torrenza.[9] De oorlogschepen van Spaignie gaen de Indische vloot tegemoet.

Men presenteert hier aen den coning zooveel geldt als zijne Majesteit begeert voor twintich ten hondert. Een financier[10] presenteert t'onderhouden gestaedigh hondertduizent man in wapenen voor dertich millioenen jaerlijcx. De ambassadeurs gedestineert tot de vrede vertrecken niet voor den achtste Septembris.[11] Men zegt dat don Diego Saviedra, die door Parijs is gepasseert, door de hitte te Bruissel zieck ligt off gestorven is.[12]

Men is hier droef over de ziecte van de coninginne van Engelant,[13] maer blijde over het becomen van Bristol bij den coning van Engelant.[14] Crassy, die vanhier naer Engelant was gezonden, is wedergecomen ende geeft hoop tot vrede zoo men vanhier een ambassadeur tot dien einde wil afzenden,[15] 'twelck hier licht zal geschieden zoo men ziet den coning van den Spaenschen raed af te connen trecken. Wij hooren hier mede dat den

6 Koningin Elisabeth (Isabella) van Bourbon (1602-1644), zuster van koning Lodewijk XIII, overwoog haar hofdame doña Inés de Zuñiga y Velasco, echtgenote van de in ongenade gevallen ‘conde-duque’ de Olivares, ontslag aan te zeggen. Op 3 november kreeg de ongelukkige dame te horen dat zij er goed aan deed om haar man in het provincieplaatsje Toro bij te staan (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 640-673).

7 Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, had de bewoners van het gebied van de Ribagorza op hardhandige wijze laten kennismaken met het Frans gezag. Een confrontatie met de Spaanse legers aan de Ebro en de overzijde van de rivier de Cinca ging hij echter uit de weg (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 244-245).

8 De vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, was eindelijk in Barcelona gearriveerd.

9 De Napolitaan Carlo Andrea Caracciolo (1584-1646), markies van Torrecuso, had als bevelhebber in het Spaanse leger deelgenomen aan de verdediging van Perpignan. De winter van 1642-1643 bracht hij in zijn vaderland door (*DBI* XIX, p. 321-328).

10 De financier was Barthélemy Herwart (*Lettres Mazarin* I, p. 458-459, en Ph. Mieg, ‘Notes biographiques et généalogiques sur la branche française des Herwart’ in *BSHPF* 117(1971), p. 447-468).

11 Het vertrek van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, naar Munster. Op 12 september wisten goed ingelichte bronnen in Parijs te melden dat de graaf van Chavigny niet naar de vredesconferentie zou gaan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 107).

12 Op de 28ste juli passeerde de Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo op weg naar Munster de Franse hoofdstad; zie no. 6344. Uitgeput kwam hij in Brussel aan. Zijn herstel zou twee maanden duren (M. Fraga Iribarne, *Don Diego de Saavedra y Fajardo*, p. 398-403).

13 Bij terugkeer in Frankrijk (19 augustus) bracht de heer van Cressi (Gressy) ook de slechte gezondheidstoestand van koningin Henriëtte Maria ter sprake (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 4-7 en p. 10).

14 Op 5 augustus (nieuwe stijl) capituleerde het garnizoen van Bristol.

15 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, werd in september voor het vervullen van deze Engelse missie aangewezen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 102, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 13).

churfurst van Brandenburg zendt in Hollant om de dochter van mijnheer den prince van Orangie te verzoecken ten huwelijck.[16]

Te Francfort blijven noch de meeste stemmen dat men vanwegen de prinsen ende steden eenigen moet afzenden tot de vredehandeling; ondertusschen verslijt men daer den tijd met de oude dispuiten van de amnestie ende justitie,[17] ende werdt de defensionswerving van de creitzen zoo boven als beneden gevordert door den keizer, de Mentzische ende de Darmstadischen.[18] In de erflanden van het huis van Oostenrijck geschieden nieuwe lichtingen. Den hertogh van Modena heeft met hulpe van Venetië 't volck van den paus uit zijne landen verdreven.[19] De onzeeckerheit van de vrede tusschen Swede ende Denemarcken zal de Sweden beletten haer nieuwe volck in dit jaer over te zenden.[20] Prince Thomas belegert Tryn.[21] De Spaignaerden hebben eenigh volck daerin doen comen.

22 Augusti 1643.

De Beyerschen zijn te Gersbach vier mijlen van den marescal de Guebrian. De schipbrug van Brisac werdt gebracht nae een andere plaetse.[22] Veele trouppes uit Brabant ende Vlaenderen comen nae Lutsenburg.[23] Den vice-roy van Naples heeft eenige priesters van quaed leven gevangen ende gestraft,[24] 'twelck te Rome quaelijck zal smaecken ende bij andere prinsen in Italië zal gevolght werden. Den coninck van Spaignie is bij Saragossa met vijftienduizent man. Men zegt dat den marescal de La Motte-Odincourt heeft verloren zes regimenten, overvallen bij d'Eber. Men spreect hier van verandering in de waerde van de munt ende van een huwelijck van den coninck van Vrancrijck met de dochter van Spaignie[25] op goede conditie. De zaecken van den coning van Engelant gaen wel, zoo in Engelant als in Ierlant, ende hier is groote genegentheit om dezelve te helpen, 'twelck nu beter can geschieden als voordezen, dewijle Bristol aen den coninck is.

16 Keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg had kennelijk niet veel vertrouwen meer in het welslagen van zijn Zweedse huwelijksplannen. Zijn liefde voor Louise Henriëtte (1627-1667), de oudste dochter van Frederik Hendrik, nam in 1646 vastere vormen aan (*Urk. u. Act.* III, p. 5-12; *NNBW* I, kol. 1286).

17 In Frankfort kwamen de gedeputeerden van de 'Kurfürstenrat' op 17 augustus voor de 67ste maal bijeen (*Urk. u. Act.* I, p. 823-826).

18 Gesproken werd over het belang van een militair samenwerkingsverband van de Westfaalse Kreits met de 'Kurrheinische Kreis' (Mainz) en de 'Oberrheinische Kreis' (Worms, Frankfort, het landgraafschap Hessen-Darmstadt, etc.). De drie Kreitsen tezamen zouden dan een troepenmacht van 13-15000 man in het veld kunnen brengen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 226-231).

19 Francesco I d'Este, hertog van Modena, trok met Venetiaanse steun ten strijde tegen de pauselijken die over Nonántola zijn landen wilden binnenvallen (*Gazette 1643*, no. 106, dd. 22 augustus 1643).

20 Met zijn aanspraken op de heerschappij over de Oostzee belemmerde koning Christiaan IV van Denemarken het Zweedse scheepvaartverkeer van en naar Pommeren.

21 Een kleine maand na de verovering van Villanova d'Asti (12 juli) zette prins Tommaso Francesco van Savoye de omsingeling van Trino in.

22 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth bedreigde vanuit Rastatt en Gernsbach de posities van de Frans-Weimarsen in het dal van de Kinzig (*Gazette 1643*, no. 105, dd. 22 augustus 1643). Uit voorzorg liet maarschalk Guébriant de schipbrug, die hij in het voorjaar tussen Wittenweier en Rhinau had laten aanleggen, de Rijn opslepen (*Episodes Guébriant*, p. 347).

23 Don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck hadden de hoop op herovering van Thionville nog niet opgegeven.

24 De *Gazette 1643,* no. 106, dd. 22 augustus 1643, berichtte over het hardhandig optreden van Ramiro Núñez de Guzmán, hertog van Medina de Las Torres, Spaans onderkoning van Napels, 1636-1644.

25 De infanta María Teresa (1638-1683) werd in 1660 koningin Maria Theresia van Frankrijk.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 22 Aug. 1643.

6379. 1643 augustus 22. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Apud reginam regentem fui die Lunae. Ex mandato gratulatus ei sum de proelio ad Rocroium,[2] sine mandato, re ipsa id urgente, de Theodonisvilla. Cum dicerem indubie reginam Suediae etiam de hac urbe capta, quae tanto praesidio, bono praefecto, operibus intus extraque factis defendebatur, propinqua obsessis spe auxilii et capta intra spatium mensis integri ac dimidiati, gratulaturam ipsi fuisse si rem scisset, interlocuta dixit nimis longe abesse Suediam quam ut id brevi sciri possit.[3] Addidit[4] fidem ipsius de servandis foederibus cum regina Suediae non literis tantum et quidem binis,[5] sed rebus ipsis patere, tanto proelio pugnato, tanta urbe capta. Addidi non haec eo me dicere, quod ipsam a pacis cogitationibus vellem avertere. Christianum esse sanguinem qui ubique funditur, et paganis quoque dictum bella non iusta, nisi quamdiu necessaria. Laudare me igitur reginae bonitatem, quae non ita prosperis attolleret animum ut aequae pacis consilia abiiceret. Velle reginam nostram et hanc et alias eius virtutes imitari, itaque imperasse ut sui irent,[6] et credere me non multum abesse a destinatis ad colloquium locis illustrissimum dominum Oxenstiernam baronem, de quo cum regina regens inquireret, dixi esse magni cancellarii, quem regina vidisset, filium natu maximum.[7] Cum adderem credere me nec eos qui in adversa sunt parte alienos fore ab aequa pace, interfata regina dixit causas esse magnas, cur eam illi quam nos desiderare magis deberent. Quod approbans explicavi mala Germaniae, quae movere deberent imperatorem, tanto a Germania honore affectum, ut tot innocentes et miseros tandem ab his calamitatibus expediret. Regina regens summa comitate omnia officia et obsequia reginae nostrae promisit, idque per me voluit significari. Monui etiam supplementa mittenda comiti et marescallo Guebriano, quandoquidem hostis ibi esset multo validior.[8] Ni id fieret, bellum gerendum damno Galliae aut certe eorum locorum quae nunc Galli tenerent, cum alioqui geri id posset impensis Sueviae, Franconiae et Bavariae et sic accidi vires aut ipsi Galliae aut eius amicis ac sociis nocituras. Ad hoc respondit regina omnino facturam se quod monebam.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 158; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 324 no. 494. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 96. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6380).

2 De opdracht om koning Lodewijk XIV en de regentesse geluk te wensen met de overwinning die het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, op 19 mei 1643 bij Rocroi had behaald (no. 6289), had Grotius op 4 augustus ontvangen. Op maandag 17 augustus werd de Zweedse ambassadeur door koningin Anna in de gelegenheid gesteld zijn boodschap over te brengen.

3 Diezelfde week stelde kardinaal Jules Mazarin rijkskanselier Axel Oxenstierna en de Franse resident te Osnabrück, Claude de Salles, baron van Rorté, op de hoogte van de laatste Franse wapenfeiten (*Lettres Mazarin* I, p. 294-297).

4 In de brief aan Johan Oxenstierna: ‘Addidi’.

5 Een Zweedse bevestiging van de ontvangst van de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweedse subsidieverdrag van 30 juni 1641 was onderweg; zie no. 6350.

6 Op dit tijdstip ging de regentesse nog van de veronderstelling uit dat alle beletselen voor een spoedig vertrek naar Munster van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, waren opgeheven.

7 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna, wiens vader rijkskanselier Axel Oxenstierna in april 1635 een bezoek aan het Franse hof had gebracht; vgl. no. 2084 (dl. V).

8 De opmars van de Frans-Weimarsen in Duitsland was door het slagvaardig optreden van de bevelhebbers van het Zwabisch-Beierse leger volledig tot stilstand gebracht.

Biduo post adii principem Condaeum eique gratulatus sum et publico et privato affectu de nepote ipsi, principe autem regii sanguinis Galliae enato,[9] praeterea de Theodonisvilla a duce Anguiano capta. Quae coniuncta cum proelio Rocroiano felicitatem

9 Henri II de Bourbon, prins van Condé, nam bij afwezigheid van zijn zoon Louis II, hertog van Enghien, de felicitaties met de geboorte van Henri-Jules de Bourbon in ontvangst.

tantam in brevi tempore efficerent, quanta totius vitae desideriis implendis sufficeret. Cum venissem ad supplementa mittenda marescallo Guebriano et causas late adducerem, dixit id iam decretum esse in consilio seque non quieturum, donec res esset effecta.

Principum matronarum controversiae iterum erupere.[10] Mombasonii uxor oblocuta dicebatur filiae principis Condaei, quae nupta est duci Longovillano. A regina iussa satisfacere in magno coetu uxori principis Condaei, matri eius quam res spectabat,[11] fecit hoc eo vultu gestuque ut magis asperare offensam quam mollire videretur. Et ea de re se iactasse dicitur. Regina et Condaea princeps ad merendam vocatae viderunt quod non cogitaverant, esse ibi Mombasoniam. Questa est ad reginam princeps Condaea. Regina Mombasoniam abscedere iussit. Ea non abscessit. Post id regina feminam forma et formam amantium numero superbam ab aula et hac urbe abesse iussit. Res per se exigua mirum in quas partes viros distrahat. Accedunt veteres simultates inter Borboniam et Guisiam, id est Lotharingicam domum, ex qua est fratris regii uxor, dux Guisius, Elboevius, et in quam innupta est Chevreusia.[12] Haec domus, quorum praecipui apud Hispanicas terras receptum habuere, ad pacem properat, et forte nimis. Princeps Condaeus ex usu suo iudicat filium habere cinctum legionibus. Ipse autem dux Anguianus huc veniet, ubi solo aequata erunt quae ad obsidendam et oppugnandam Theodonisvillam facta fuere opera.

Francofurti praevalet sententia mittendos a conventu qui pacis negotio tractando adsint. Interim qui Francofurti mansuri sunt, tempus trahent in repetenda crambe de oblivione actorum et iudiciorum norma; specialia autem illa circulorum consilia ad sui tutelam ita promoventur ab imperatore et eius res agentibus tum Magontiacensi tum Darmstadiensi, ut appareat non tam circulorum ea in re, quam imperatoris ipsius negotium verti.

Rumor hic est electorem Brandeburgicum quendam de suis misisse ad petendam in matrimonium principis Arausionensis filiam, quod multi hic velint. Principi Condaeo bene iam cum Arausionensi convenit, quia bellum duci utrique expedit.[13] Mazarinus cardinalis intra breve tempus apud reginam regentem multum assecutus gratiae, aptus alliciendis etiam mulierum animis, multum laborat ut Chavigniacum in partem gratiae reponat.[14] Idem Mazarinus saepe est cum Chevreusia.[15]

In Anglia audimus res regis satis bono esse in loco, capto Bristolo, loco mari adsito, sed parlamentarios spem concipere tum de adventu Scotorum ad XX, ut opinantur, millia, tum de morte reginae nunc aegrotantis. Crassius, qui a regina

10 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 22 augustus 1643 (no. 6378).

11 De in opspraak gebrachte Anne-Geneviève de Bourbon, echtgenote van Henri d' Orléans, hertog van Longueville, wachtte op het familiegoed La Barre de geboorte van haar eerste kind af. Haar moeder Charlotte-Marguerite de Montmorency, prinses van Condé, nam om die reden de verontschuldigingen van de loslippige hertogin van Montbazon in ontvangst. Aan een gebaar van vergiffenis verbond de prinses wel de voorwaarde dat de hertogin zich bij haar verschijnen in het openbaar discreet zou terugtrekken (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 37-45).

12 *Infra*, n. 20. Prominente leden van de ‘anti-Bourbon’ factie waren Margaretha van Lotharingen, Henri II de Lorraine, hertog van Guise, Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en Marie de Rohan, echtgenote van Claude de Lorraine, hertog van Chevreuse (*Tallemant des Réaux* I, p. 157-164 en p. 841-850, en *Cardinal de Retz, Oeuvres*, p. 290-291 en p. 1354-1355).

13 Op deze lofprijzing volgde misschien het prinselijke vermaan aan Grotius om zich ‘wel te stellen met de Staten’; zie het ongedateerde tekstfragment uit Brandt-Cattenburgh in no. 6588.

14 Kardinaal Jules Mazarin hield de vroegere staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, nog steeds een hand boven het hoofd; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 219-220.

15 Als stiefdochter van de hertogin van Montbazon had Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, de kardinaal gevraagd haar te assisteren bij haar verzoeningsarbeid (*supra*, n. 11).

regente Galliae in Angliam missus fuerat, novas dicit ibi ad pacem internam conditiones proponi. Ego nihil melius

reperio quam quod residenti Angliae dixi,[16] debere regem Angliae reginae regenti Galliae fidem facere se, nisi in colloquio quod nunc de pace instituetur, obtineri possit ab hostibus Palatinatus restitutio, arma iuncturum cum Suedia Galliaque, ut certa eius rei regina regens ea capiat consilia, per quae pax Angliae restitui possit in eum modum quo rex vetera regum iura recipiat. Ea de re residens ad regem Angliae scripsit et probatur idem consilium principi Condaeo ministrisque hic regni.

Iniecit et princeps Condaeus sermonem de primo loco inter reges, quem suo regi Suedi vindicarent, etiam contra Franciae regem. Dixi ego me non huc missum, ut quicquam contra regem Franciae disputem.[17] Sed in consilio Basileensi palam dixisse Suedos principem locum sibi deberi et de ea re testationem in acta inseruisse.[18] Neque adeo id miraturum qui norit, teste etiam Tacito,[19] iam tum vetus fuisse Sueonum regnum, equite, pedite, classe valens, et illustres eorum res, inde profectis duplicibus Gothis, qui Narbonensem Galliam insederint et nunc quoque Hispaniam teneant, unde ortum trahant etiam Navarrae reges, et illis qui in Italia magna cum laude regnaverint. Neque minoris aestimanda regna quae electione delata olim fuere, probari imperatorum Romanorum et Germanorum exemplo. Ille de Gallia nihil fateri volens, ne sibi noceret adversus Anglos et alias gentes serius regnatas, putabat causam nostram non improbabilem.

Ex Hispania audimus reginam ibi plurimum posse, Olivarem ab aula quinquaginta leucis abesse iussum, exercitus in aestivis respirare. Gallorum naves XXX esse Barcinone, Rosis machinas XXXVI, equites ducentos, pedites bis mille, sed multum ibi esuriri et ob id fugi. Hispanos Tarragonae habere IX naves longas; exspectari a Neapoli sub marchione Torrentiae quater mille pedites, equites bis mille. Ribagorsae rebellionem a Gallis punitam etiam obsidibus interfectis. Dux Anguianus Longuiacum obsidet, princeps Thomas Trinum capta Villa Nova Astae. Apud Siricum est Beckius, Ingolismensis apud Virodunum cum octo hominum millibus. Est hic quidam a duce Carolo. Observatum est neminem de Lotharingica domo adfuisse, cum hymnus Te Deum caneretur ob captam Theodonisvillam.[20] Regi Galliae pecunia satis magna offertur sub usuris annuis XX nummorum in centenos. Alii ex triginta millionibus pollicentur se alituros centum militum millia. Marolius praefecturam accepit Theodonisvillae.[21] Chavigniacus et Davausius ante octavum, ut hic numeratur, Septembris hinc non abscedent. Saviedra, Hispaniae legatus qui nuper hac transiit, ex aestu et incommodo itinere Bruxellae aegrotat, nisi iam mortuus est.

16 Vgl. nos. 6270 en 6271. Grotius' gesprekspartner was de Engelse resident in Parijs, sir Richard Browne.

17 Eind juli voorzag Claude Sarrau de Haagse hofpredikant André Rivet van belangwekkend nieuws: ‘Monsieur Grotius travaille à ses Gotthiques, devant ce travail à la Nation, qui l'employe si honnorablement depuis tant d'années’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 63). Met het opstellen van zijn *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* had Grotius in 1637 een aanvang gemaakt. Het werk werd pas tien jaar na zijn dood gepubliceerd (*BG* no. 735).

18 In 1433-1434 was op het Concilie van Bazel een onderzoek ingesteld naar de authenticiteit van de ‘revelationes’ van de heilige Brigitta (ca. 1303-1373) van Zweden (*Histoire des Conciles* VII, deuxième partie, p. 840-841, en Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio* XXX, kol. 698-814). In dit kader hield Nicolaus Ragvaldi, bisschop van Växjö (Wexionensis episcopus), later aartsbisschop van Uppsala, een betoog over de eminentie van het koninkrijk Zweden; zie nos. 2929 en 2983 (dl. VIII).

19 Tacitus, *Germ.*, 44-46.

20 Tijdens het Te Deum dat op 18 augustus in de Notre-Dame van Parijs ter ere van de inname van Thionville werd gezongen, viel het iedereen op dat van de prinsen slechts Gaston van Orléans en de prins van Condé acte de présence gaven (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 97-98).

21 Kolonel Joachim de Lenoncourt († 1655), markies van Marolles (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 92-93 en p. 180-181).

Deus, excellentissime et illustrissime domine, diu Sublimitatem tuam servet resque eius prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XII/XXII Augusti 1643.

Bavaricae copiae apud Gersbachium sunt quatuor leucis a Guebriano. Pons mobilis a Brisaco perfertur alio. Ex Brabantia et Flandria in Lucemburgicum multi mittuntur milites. Praefectus regni Neapolitani in carcerem egit presbyteros criminum compertos. Punivit quosdam, quod Romae non probabitur. In Hibernia magni sunt processus pontificiorum. Promittunt illi decem millia militum suo sumptu ad res regis, septentrionalis autem pars Angliae quinquaginta millia adversus Scotos si adveniant.[22] Bristoli oppidum sex decies mille iacobaeis direptionem redemit, bimestre stipendium dat regis exercitui et naves praebebit aliquas. Etiam Glocestrum, Excestrum, Garnesburgium regi dedita,[23] et parlamentariorum naves quinque regis partibus se addidere. Richemontium, praetorium regium, parlamentarii expilaverunt.[24] Beckius pabulatores ducis Anguiani intercepit. Rex Hispaniae apud Caesaraugustam est cum XV hominum millibus. Dicitur Motta Odincurtius cohortes sex perdidisse, ex improviso ab hostibus oppressas ad Iberum amnem. Sermones hic multi de mutando nummi pretio et de sponsalibus regis Galliae cum Hispaniae filia, non malis legibus.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De rebus cum regina gestis, cum eam adire liceret. De controversiis inter principes matronarum, feminas Mombasonii et Condaei. Consilium de restituenda Angliae quiete. De primo loco inter Suediae et Galliae reges disputatio. Hispanica. Anglica.

6380. 1643 augustus 22. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.[2]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, 2 Sept. anno 1643.

22 Initiatiefnemer was William Cavendish, graaf van Newcastle (*Gazette 1643,* no. 106, dd. 22 augustus 1643).

23 De steden Gloucester en Exeter gaven de strijd tegen de koninklijken niet op. Het parlementsgezinde garnizoen van Gainsborough zwichtte op 5 augustus (nieuwe stijl) (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 6).

24 Het paleis van Richmond, de residentie van de prins van Wales.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II (met bijlage; zie no. 6407). Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6379). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 59. Afschriften aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 41 en 4° 38, 20; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 31; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 137; te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 29 en Br. 24, 50-51; en te Uppsala, UB, Palmsk. 163, p. 11.

2 De in de *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 55, vermelde brief van een Zweeds agent aan Johan Oxenstierna, Parijs 22 augustus 1643 (Wenen, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Reichshofkanzlei, Friedensakten, Fasz. 46c, Konv. c, f. 3-6), is zeker niet afkomstig van Grotius.

6381. 1643 augustus 22. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La reine m'a promis[2] de vouloir renforcer l'armée du mareschal de Guebrian tellement qu'elle se puisse tenir delà le Rin, ce qui sera utile tant aux Suedois qu'aux Hessiens. Monsieur le prince m'asseure que la resolution estoit prise et qu'il ne reposeroit pas jusqu'à ce qu'elle fust mise en effect.

Le duc d'Anguien faict applaner les travaux devant Theonville et cependant assiege Longui et l'ayant pris espere de venir icy. Le duc Charles a quelqu'un icy. Toute la maison de Guise et leurs adherents sont pour la paix et personne d'eux ne s'est monstré quand on a chanté le Te Deum pour Theonville. Beck est près de Siric, le duc d'Angoulesme près de Verdun avecq 8000 hommes. Marolles commende dans Theonville.

Le duc de Modene [a pris] sur les gens du pape quelques places assisté de Venitiens. Le prince Thomas après la prise de Neufve Ville d'Aste attaque Trin. Les armées en Catalogne se sont mises aux quartiers d'esté. Les François ont à Roses trente et six pieces de canon, deux cents chevaux, deux mille hommes à pied, mais faute de vivres, trente vaisseaux près de Barcelone, et ont faict mourir les ostagers de Ribagorça à cause de la revolte du peuple. Les Espagnols ont a Taragona neuf galeres, attendent de Naples deux mille chevaux et quatre mille gens de pied soubs le marquis de Torrenza. L'armée navale d'Espagne va au-devant de la flotte des Indes. On dit aussi que la reine d'Espagne commence à gouverner, voyant qu'en France la regence de ce sexe ne reussit pas mal, et qu'Olivares est eloigné de la cour cinquante lieues.

Au roy de France plusieurs offrent de l'argent à vingt pour cent, autres d'entretenir chaque année cent mille hommes pour trente millions. Les ambassadeurs pour la paix ne partiront avant le huictiesme de Septembre. On dit que don Saviedra, qui estoit passé par cette ville, est ou malade, ou mort à Brusselles. La querelle des dames s'est rechauffée et pour cela la reine a trouvé necessaire de faire sortir la duchesse de Mombason de cette ville. Monsieur le prince de Condé tesmoigne de l'affection pour monsieur le prince d'Orange, l'un et l'autre ne trouvant pas que la continuation de la guerre leur puisse faire du mal.

La reine d'Angleterre dit-on icy estre malade. La prise de Bristol met les affaires du roy d'Angleterre en reputation. Cressy escrit qu'il y a nouvelles ouvertures de la part du parlement pour la paix. Il faudra voir ce que fairont les Escossois, de quoi depend beaucoup.

Nous apprenons aussi que l'electeur de Brandenbourg envie pour rechercher la fille du prince d'Orange. A Francfort les voix prevalent qu'il faut envoyer de la part des villes et des princes aux lieux de la conference de la paix, et cependant ceux qui sont là s'entretiennent à rechauffer les disputes sur l'amnestie et la justice. Les gens de l'empereur, de Mayence et de Darmstad sont pour la defensive des cercles en haut et en bas. Les pays hereditaires de la maison d'Austriche fournissent des troupes nouvelles.

Je seray bien aise d'apprendre quel est le serment minuté par ceux d'Hollande.[3] La mauvaise mine que nous faict le roy de Dannemarck est cause que nostre renfort

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 158.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 22 augustus 1643 (nos. 6378-6380).

3 De eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus 1643 op hun nieuwe instructie hadden afgelegd; zie nos. 6417, 6418 en 6422.

ne passera pas la mer de cette année, en quoi ledict roy n'a pas peu servi à l'empereur.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

22 Augusti 1643.

Cressy est revenu icy. Les Espagnols ont faict entrer des gens dans Trin. Les Bavarois sont à Gersbach quatre lieues de Guebrian. Le pont de bateaux de Brisac va on ne sçait

où. Grande troupe de Brabant et de Flandre vont en Luxemburg. Le vice-roy de Naples a emprisonné et puni de prebstres mal vivants, ce qui donnera un bon exemple aux autres potentats d'Italie. On nous dit que le roy d'Espagne est près de Sarragosa avecque quinze mille hommes et que le mareschal de La Motte-Odincourt a perdu six regimens, surpris près de l'Ebro. On parle icy de changer la valeur de la monnoye et de fiansailles entre le roy de France et la fille d'Espagne.

Bovenaan de copie staat: A m. Wicfoort.

6382. 1643 augustus 22. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime et doctissime,

Laetos hic dies agimus ob captam Theodonisvillam.[2] Batavos multa dissimulaturos arbitror, ne hostilia coeptent contra Imperium aut imperatorem. Hoc autem anno etiamsi nihil aliud agerent Batavi[3] quam quod hostilium copiarum magnam partem detinendo Gallis tempus dedere capiendi Theodonisvillam, satis constaret ipsis impensarum ratio. Non miror quod Suedi morantur novas copias in Germaniam transmittere, quamdiu cum Dano suspecta pax est. Novis in Suedia coniugibus omnia opto felicissima.[4]

Dux Anguianus nunc Longuium obsidet. Marescallo Guebriano supplementa mittuntur. Trinum obsidet princeps Thomas. In Catalania quiescitur.

Opto, vir clarissime et doctissime, Claritati vestrae omnia prosperrima,

Claritati vestrae addictissimus,

H. Grotius.

XXII Augusti 1643.

Dignum est lectu domini Chemnitii scriptum agoque pro eo et ante missis[5] gratias.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - 22 Augusti.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 12. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 715 no. 1606. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 161. Antw. op no. 6359, beantw. d. no. 6395.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 22 augustus 1643. In een bijlage voorzag hij zijn correspondent tevens van het laatste nieuws over de partijstrijd aan het Franse hof (nos. 6378-6379); zie Stockholm, RA, E 558, brief van H. Appelboom aan A. Oxenstierna met de dagtekening Amsterdam, 29 augustus 1643.

3 'Batavi', verbetering in een andere hand van 'Galli'.

4 De huwelijken van Gustav Karlsson Horn en kolonel Erik Karlsson Oxenstierna met de gezusters Sigrid en Margaretha Bielke tot Åkerö.

5 Zie no. 6337. In korte tijd had Grotius drie verhandelingen van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius ontvangen.

6383. 1643 augustus 24. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pro transmissis articulis quibus obsidio Theodonisvillae finem accepit, gratias habeo; illud novum, quod tractatui renuntiare licuerit, si duo millia peditum et equites sexcenti

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 370. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6363, beantw. d. no. 6403.

urbem intrassent, quodque obsessis venienti auxilio suppetias ferre nefas fuerit.[2] Spero Gallorum animos diuturni belli pertaesos ad pacem respecturos. Nostratibus an satis providentiae futurum sit ut bellum averuncent equidem dubito.

De editionibus tuis satis cogito, sed iam Ryckewardius[3] noster in cogitationibus est matrimonii, cui intra paucos dies nomen dabit.[4] Tua in reliqua Novi Testamenti describi lubens audio. Illud dolet quod iterum tibi scriba qui quidem sit ab epistolis publicis erit quaerendus, nam eum qui iam tibi adest Amstelodamum a parentibus evocari intelligo.[5] Velim ex te intelligere quando finem impositum iri speres editioni Veteris Testamenti.[6]

Quod de renovatis in octo annos inter imperatorem et Turcam indutiis scribis, non parvi ad res Suedicas est momenti.[7]

Ob ea quae iam Riveti filius spargit,[8] risus mihi obortus est, cogitanti quantula de causa homines iudicia sua immutent. Caeterum id patri sero est persuasurus, praesertim cum ipse sit compertae vaniloquentiae. Heri cum Utenbogardo repetii libelli de Reformatione horarum canonicarum partem maximam.[9] Probat ille plurima, imprimis quae capite 1 erudite disseruntur; caeterum omnes tales cogitationes frustra fore putat, Romanae quippe aulae principibus nihil unquam tale admissuris, atque ita futurum ut talium scriptorum auctores nihil praeter bonae conscientiae famam inde referant.

Bristoliam a rege occupatam ex Anglia discimus,[10] sed Robertum principem ab obsidione Clocestriae depulsum;[11] Londini vero magnam esse trepidationem, neque tanta, ut ante, conspiratione animorum rem geri. An princeps Arausionensis aliquid hoc anno gesturus sit, dubitant multi; nimis enim diu ripam Leyae adsedit, nisi quod Gallorum hactenus victoriam promovit.[12] An illi iam vicissim nobis tale quid praestituri sint, videbimus.

2 Vermoedelijk zond Grotius een exemplaar van de *Gazette 1643*, no. 101, dd. 13 augustus 1643: ‘Articles de la capitulation de Thionville’.

3 De uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en diens *poemata*. In een schrijven van 11 mei 1643 (no. 6211) had Willem de Groot zijn broer een verrassend aanbod van de dichter-arts Justus Rijckewaert voorgelegd.

4 Justus Rijckewaert († 6 november 1667) trad op 6 oktober 1643 te Rotterdam in het huwelijk met Cornelia de Lange (Rotterdam, GA, Stads-Trouwboek en Register der doden).

5 Al geruime tijd kampte Grotius met het probleem dat hij voor het persklaar maken van zijn *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) geen geschikte copiïst kon vinden. Enige hulp bood de ‘tourist’ Coenraed van Beuningen. Binnenkort kon de jongeman een aanstelling tot stadssecretaris van Amsterdam verwachten.

6 De Parijse drukker Sébastien Cramoisy had het zetwerk van *tomus* III van Grotius' *Annotationes ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) onlangs ter hand genomen.

7 De keizerlijke raadsheer Alexander Greifenklau von Wollrath had in Constantinopel onderhandeld over de bevestiging van het verdrag van Szöny.

8 De zoon van André Rivet, Claude, ‘monsieur de Montdevis’, had tijdens een bezoek aan Saint-Denis kennis mogen maken met de ‘excellente’ opponent van zijn vader; zie ook no. 6445.

9 Willem de Groot las de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert voor uit het ‘discours’ *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van Claude Joly; vgl. no. 6370.

10 Zie no. 6370 n. 17. Bristol ging op de 5de augustus in koninklijke handen over.

11 Minder gelukkig verliep de expeditie van Rupert (Robert) van de Palts (*Courante 1643*, no. 34, dd. 22 augustus 1643). Zelfs de aanwezigheid van koning Karel I voor de stadsmuren bracht de burgerij van Gloucester niet tot andere gedachten (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 9).

12 De Fransen waren ingenomen met het standvastig optreden van Frederik Hendrik (*Lettres Mazarin* I, p. 280-281). Nadat het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de belegering van Thionville tot een goed einde had gebracht, gaf de prins zijn manschappen order om Assenede te verlaten (*Briefw. C. Huygens* III, p. 435-436).

Tu interea cum uxore et liberis[13] amicisque vale,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

13 Willem de Groot wist toen nog niet dat Grotius' oudste zoon Cornelis de ouderlijke woning een dezer dagen zou verlaten.

Raptim. Hagae, XXIV Augusti 1643.

Adres: Monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Sept.
En onderaan: Hogerbeets.[14]
En in dorso: 24 Aug. 1643 W. de Groot.

6384. [1643 augustus 25]. Aan [C. Marin].[1]

Monsieur,

Mon fils est sur son depart[2] pour avecq le bon conseil de vous et de monsieur Peblits[3] mettre en oeuvre son desseing. Il portera avec soy une lettre de monsieur l'ambassadeur de la Republique qui est icy à monsieur le resident qui est chez vous, et ordre pour la caution telle que monsieur le baron de Degenfelt nous a escript qu'on la desiroit.

Les jouissances à cause de la prise de Theonville[4] ont esté icy tant plus grandes pour ce qu'on y a trouvé de canon, munition et grande quantité de vivres.[5] Les ambassadeurs pour la paix ne partiront d'icy qu'au huictieme de Septembre, ou bien plus tard. Don Diego de Savedra, ambassadeur d'Espagne, qui estoit passé par cette ville, est si dict-on mort à Brusselle à cause de chaleurs prises au voyage.

Le roy d'Angleterre depuis que la reine s'y est jointe, s'est rendu maistre de Bristol, place maritime et d'importance. Monsieur Cressi, qui avoit esté envoyé en Angleterre par la reine-regente de France, est revenu icy et rapporte que plusieurs du parlament conviennent à desirer la paix. Le roi de Danemarq semble cercher de querelles contre les Suedois et puisqu'on ne sçait jusques où pourroit aller son dessein, on sera obligé en Suede de retenir le renfort qu'on vouloit envoyer au mareschal Torsenson.[6]

Madame de Mombason a eu le commendement de la reine-regente de se retirer de la cour à cause de certaine difference qu'elle avoit avecq madame la princesse et avecq la duchesse de Longeville.

14 Notitie van Grotius aangaande het verloop van het proces dat de zoon van zijn vroegere collega Rombout Hogerbeets in het najaar van 1642 had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 165. Antw. op een ontbrekende brief. Vermoedelijk heeft Cornelis de Groot deze brief op 17 september aan Marin overhandigd; zie no. 6428.

2 Cornelis de Groot maakte zich gereed voor zijn reis naar Venetië. Voorzien van een schrijven van de Venetiaanse ambassadeur Girolamo Giustiniani aan diens collega Domenico Vico, resident te Zürich, hoopte hij in Zwitserland een vendel te werven voor zijn nieuwe opdrachtgevers.

3 In Zürich zouden Carl Marin en kolonel Georg Johann Peplitz erop toezien dat het Zwitserse oponthoud van Cornelis de Groot zou verlopen overeenkomstig de aanbevelingen van vrijheer Christoph Martin van Degenfeld.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 22 augustus 1643.

5 Deze gegevens kon Grotius vermeld zien in de *Gazette 1643*, no. 104, dd. 21 augustus 1643: ‘Journal du siege de Thionville, avec les munitions de guerre et de bouche, qui s'y sont trouvées du reste dudit siege’.

6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield zijn troepenmacht nog steeds bijeen in het grensgebied van Silezië en Moravië.

Je demeure
le vostre.

Bovenaan de copie staat in een latere hand: Of Marini?

6385. 1643 augustus 25. Van G. Rosenhane.[1]

Excellentissime domine legate,

Quamvis, cum ad duas meas novissimas non libuit Excellentiae vestrae quidquam respondere,[2] de officiis gratioribus cogitans supersedendum potius eo ratus sim, quo inter tot curas Excellentiae vestrae tantum esse molestus possem, abeunte tamen nunc intimo amico, nobilissimo domino Siremontio,[3] qui qua veneratione Excellentiam vestram respiciam, quibus laudationibus apud populares meos colam, durante hac annua coniunctione optime didicit, eo o[p]portunius me Excellentiae vestrae commendatum iri credidi, si simul ac viva voce illius et hisce literulis officia [a] me deferrentur. Igitur, neque novis hinc nuntiatis cum eo qui omnium gnarus singula quaeque indicare potest, neque commendato amico, quem animi dotes et nunquam ignota virtus apud omnes et imprimis eruditos abunde commendant, id saltem statui hac vice Excellentiae vestrae certificare, quod ut divinae Excellentiae vestrae doctrinae admirator et virtutum cultor, ita Excellentiae vestrae obstrictissimus et officiosissimus sum servus,

Gustavus Rosenhane.

Stokholmiae, 15 Augusti 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Nov.

6386. 1643 augustus 26. Van A. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 9. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6530. Gustav Rosenhane (1619-1684) was een jongere broer van de Zweedse diplomaat Schering Rosenhane. In 1638-1640 maakte hij deel uit van het gezelschap Zweedse edellieden dat de latere koning Karel X Gustaaf begeleidde op diens Europese ‘tour’; vgl. nos. 4322 (dl. X) en 5223 (dl. XII).

2 Het laatst bekende antwoord van Grotius op een brief van Gustav Rosenhane dateert van 22 maart 1642 (no. 5646 (dl. XIII)).

3 De uit Lotharingen afkomstige heer van Siraumont, diplomatiek agent van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655), de aanstaande schoonzoon van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., X, p. 792-800); zie ook nos. 6386, 6388 en 6529.

1 Origineel vermeld in *Manuscrits provenant des collections des chevaliers Van Rappard de M. le pasteur H.A.J. Lütge d'Amsterdam, e.a.*, veilingcatalogus Fred. Muller, Amsterdam 16, 17 juni 1910, p. 158 no. 2140: Axel Oxenstierna aan Hugo Grotius, Stockholm 16 augustus 1643, 1 bladzijde in folio, ‘Recommandation en faveur de De Siraumont. Oxenstiern fit sa connaissance lors de son séjour en Suède où il avait été envoyé par le landgrave de Hesse. La lettre porte le parafe de la réception dans l'autographe de Grotius: *Rec. 8 Nov.*’; zie ook nos. 6385 en 6388.

Bijlage:[2]

Axel Oxenstierna aan Jules Mazarin, 27 augustus 1643.

Eminentissime domine cardinalis,

Qui praesentes literas Eminentiae vestrae exhibet, dominus de Siraumont, superiori anno ab illustrissimo Hassiae landtgravio ad expedienda nonnulla eius negotia huc in regnum ablegatus fuit. Qua occasione mihi notior factus, discretionem, industriam aliasque qualitates suas, praesertim studium affectumque in causam communem, adeo adprobavit, ut cuncta haec non immerito diligam aestimemque. Et cum summo desiderio Galliae sua

2 Het origineel van deze aanbevelingsbrief bevindt zich te Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 422. De brief werd door de kardinaal op 9 december 1643 beantwoord (*Lettres Mazarin* I, p. 489-491).

studia offerendi teneatur, ut illic causae communi et regi christianissimo, imprimis vero sub ductu Eminentiae vestrae, inservire possit, sperans meam commendationem sibi ad id usui et adiumento futuram, quocirca licet Eminentiae vestrae molestiam invitus creem, sciens quam operosis occupationibus christianissimi regis et boni publici causa distineatur, ob eum tamen quem mihi multis indiciis hactenus testatum fecit affectum Eminentia vestra, eo audaciae delapsus sum, ut Eminentiae vestrae dictum Siraumont de meliori nota commendare voluerim. Inde si quid gratiae et favoris in ipsum derivatum fuerit, quemadmodum fore nullus dubito, existimabo ad cumulum priorum meritorum Eminentiae vestrae non leve beneficium hinc accessisse. Quod ut reciprocis officiis demereri queam, sedulo et omni occasione enitar, semper testaturus quod sim

Eminentiae vestrae humilimus atque addictissimus servitor,
Axelius Oxenstierna m.p.

Dabam Holmiae, die 17 Augusti anno 1643.

Adres: Eminentissimo domino cardinali Mazarino. Salutem.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Suede, 12 [*sic*] Aoust 1643, le chancelier Oxenstiern.

6387. 1643 augustus 27. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] par la vostre de l'XI du courrant[2] que l'affaire de monsieur vostre fils est encor ‘in fieri’,[3] mais pour l'advancer tant mieux il faut qu'il escrive à monsieur le residant icy, qui s'appelle Domenico Vico,[4] en luy descouvrant son intention et à quelle condition qu'il voudra capituler, car il a desja ordre de traitter avec chacun qui voudra faire des levées, mais à condition de procurer aussy le passage,[5] la Republique ne le voulant desmander elle-mesme. Le baron Kopet,[6] Bernois, leve trois mille hommes, mais du passage il n'est pas encor asseuré. J'attendray donc au premier ordinaire vostre responce la-dessus.

Les François ayans quitté la ville d'Alexandrie ont mis le siege devant Trino, place bien forte appartenante au Piedmont. Le baron Batteville y est en garnison avec

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 296. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6361, dd. 11 augustus 1643.
3 Uit een niet overgeleverd schrijven van vrijheer Christoph Martin van Degenfeld had Grotius begrepen dat Venetië bereid was om voor iedere soldaat die zijn oudste zoon in Zwitserland wierf een bedrag van 12 rijksdaalders neer te tellen. De zaak was echter nog ‘in fieri’ (in wording).
4 De Zweedse resident in Zürich, Domenico Vico.
5 De autoriteiten in Graubünden willigden nauwelijks verzoeken om een vrije doortocht door hun landen in (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 15-20, en Jecklin, *Materialien* I, p. 389-390).
6 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, belastte zich met het werven van Zwitserse soldaten voor het Venetiaanse leger.

mille hommes et pourveu de tout ce qui lui faut pour trois mois,[7] pendant lequel temps le nouveau gouverneur de Milan[8] espere de le pouvoir secourir, ayant receu de l'argent de Naples et Sicile, et en attend encor 500 Allemans de renfort et autant des Espagnols. Les papalins tiennent encor le fort nagueres pris sur les Venetiens dans le Polesinois. Mesmes

7 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye stootte bij de belegering van Trino op felle tegenstand van het aldaar gevestigde Spaanse garnizoen. Pas op 22 september nam gouverneur Charles, baron van Vatteville (Batteville), het besluit om met de belegeraars in onderhandeling te treden (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 42-43, en *Mémoires du maréchal Du Plessis*, p. 196-198).

8 Gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada; zie no. 6294.

on escrit qu'ayans voulu le rescouvrer ils en ayent esté repoussés par deux fois, et pour maintenir ce poste le cardinal Barbarin y a envoyé du renfort au chevalier de Valencé, qui y commande.[9] Pour la paix il y a peu d'apparence, encor qu'on die que pour en traitter l'assemblée des interessés se doive faire à Mantoua.[10] Thionville estant pris, monsieur Guebrian aura beau d'agir contre l'ennemy.[11] On dit qu'il veut assieger Philipsburg, ce qui donra de l'ombrage à l'Allemagne.

Au reste, monsieur, j'attend[s] de vous la faveur de ces deux cent dalers,[12] dont j'ay grandement besoing en une occasion fort urgente et qui ne souffre de deslay, vous asseurant sur mon honneur que je les vous rendray aussytost que mon change sera icy, lequel selon toute apparence trainera encor à la longue. Mon gage me demeure dereschef en arriere pour trois ans, mais ce qui pis est, ma femme[13] à cause de moy ne peut vaquer à ses affaires, là où sans cela si elle pouvoit vivre au voisinage de la Voltoline elle pourroit nourrir honnestement mes enfans de ses rentes, dont la vente vaut bien peu à cause que tout y est à bon marché, et je despen[ds] chacque année mille florins plus de ce que je ne ferois si je pouvois habiter es Grisons. J'ay fait beaucoup pour la Suede il y [a] unze ans tantost. Dieu veuille qu'on le recognoist bientost.

Je demeure, monsieur,
tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 17 d'Aoust 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Sept.
En in dorso: 17 Aug. 1643 Marin.

6388. 1643 augustus 28. Van J. Stålhandske.[1]

9 Kardinaal Antonio Barberini had aan de Po het fort bij Pontelagoscuro (plaats in de omgeving van Ferrara) laten versterken. De verdediging van de noordoever (het gebied van de Polesine) liet hij over aan zijn Franse onderbevelhebber Achille d'Estampes-Valençay (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 872-874).

10 Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, die de partij van Odoardo Farnese, hertog van Parma, hadden gekozen in diens conflict met de paus over de rechten op het hertogdom van Castro, wezen de gedachte aan een vredesconferentie in een neutrale plaats voorlopig van de hand; vgl. *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 304-307.

11 De Zweedse resident in Zürich overschatte de krachten van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant.

12 Op deze plaats herhaalt Carl Marin zijn verzoek van [20 augustus] (no. 6372).

13 Alessandra Paravicini Capelli voerde al enige jaren een proces over de teruggave van haar familiegoed in het Veltlin.

1 Hs. Leiden, UB, BPL 749. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6531. Blijkens deze brief had de Zweedse assessor Johan Stålhandske (Stalhans) in zijn studiejaren een bezoek aan Frankrijk gebracht. Op de dag dat hij deze brief aan Grotius schreef, maakte hij zich in Stockholm reisvaardig voor het uitvoeren van een missie naar Denemarken (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 248).

Illustrissime domine,

Non sinuit obsequii mei affectus, quem in Gallia Excellentia vestra singulari in me benevolentia sibi obstrinxit, tam commodam occasionem praeterfluere, quominus aliquam eius memoriam, exiguum hunc scribendi cultum Excellentiae vestrae devovendo, refricarem. Impulit calami motum nobilissimus dominus Siraumond,[2] in illa loca profecturus, cuius singularis eruditio cum summa humanitate coniuncta ita sibi devinxit animos Suecorum ut praeter illustriores in republica viros unusquisque quasi invitus ab ipso divelleretur.

2 De uit Lotharingen afkomstige heer van Siraumont, diplomatiek agent van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655); vgl. no. 6385.

Non eget in patria commendatione qui sic in aliena potuit desiderari. Rerum quid hic agatur ipse ille Excellentiae vestrae litterarum mearum veloci et exigua capacitate multo melius indicabit; si indicare dicendum sit ei qui divinis ingenii sui dotibus rerum abditissimarum gnarus ipsa viscera et penetralia publici huius orbis invasit. Caeterum, si quidnam est servitii in patria mea pro Excellentia vestra obeundi, quaeso per benigniorem Excellentiae vestrae animum dignetur me gloria et nomine istius honoris, qui si in caeteris me patiar vinci, nunquam perenni obsequio et affectu servorum alicui Excellentiae vestrae succumbam.

Vale, saeculi huius magnum decus, et publico bono diu supervive,

Excellentiae vestrae addictissimus,

Johannes Stalhans m.p.

Die 18 Augusti, Holmiae 1643.

Onderaan de brief staat in een onbekende hand: Inscriptio erat: A son Excellence/son Excellence Hugo Grotius, ambassadeur, Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Nov.

6389. 1643 augustus 29. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Libellum Parthenii[2] dignum existimo et lectu et consideratu. Nam in quibus dogmatis ac ritibus Graeca ecclesia et Latina conveniunt, ea aut ab apostolis sunt, aut a com[i]tiis universalibus. Tota illa de Cyrillo historia aliquando erumpet.[3] Qui de precum scripsit reformatione est canonicus ecclesiae hic cathedralis, vir doctus et prudens, et multos hic habet approbatores.[4] Vides talibus non placere ea qua[e] catholicis obiicit Laurentiades.[5] Divortium coeleste legi,[6] in quo multa sunt ex vero.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 957 App. no. 668. Antw. op no. 6370, beantw. d. no. 6410.

2 De onlangs door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy uitgebrachte editie van *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebatur ... Nunc primum ex Oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est.*

3 De reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris van Constantinopel had de bescherming genoten van de Staatse orator mr. Cornelis Haga. Kritiek op deze relatie werd in streng calvinistische kring opgevat als een daad van katholieke kwaadsprekerij (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 60-61).

4 De Parijse kanunnik Claude Joly was de auteur van de *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* (Parijs 1643).

5 Jacob Laurentius in diens ‘den heer Hugo de Groot’ toegeëigende *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura, nu onlanghs uyt-gegeven onder de naem van eenen Fabricius van Eyndhoven*, Amsterdam 1643 (*BG* no. 297 en *BsG* no. 323).

6 Het hekelschrift *Il divortio celeste cagionato dalle dissolutezze della sposa Romana* van de Venetiaan Ferrante Pallavicino; zie nos. 6294 en 6361.

Filius noster maximus natu, barone Degenfeldio excitante, it militatum Venetis;[7] ego tantum prohibere nolui. Liber ille contra Venetos ignotus mihi est.[8] Poirerium illum[9] puto esse impostorem, quod et de Comtaeo[10] suspicari me scripsi antehac. Nihil ego tribui

7 Cornelis de Groot had van zijn vroegere commandant vrijheer Christoph Martin van Degenfeld het aanbod gekregen om met een vendel Zwitserse huursoldaten in Venetiaanse legerdienst te treden.

8 Grotius had wel degelijk kennis genomen van het tegen Venetië gerichte werk van de pauselijke bibliothecaris-archivaris Felice Contelori; zie no. 2500 (dl. VII).

9 De door Willem de Groot gesignaleerde Fransman Hélie Poirier.

10 Robert le Comte was de Normandische edelman die het afgelopen najaar een 'memorandum' ten gunste van het werk van de verzoeningsgezinde theologen Grotius en Théophile Brachet de La Milletière had geschreven. Recentelijk had deze wat mysterieuze bewonderaar weer toenadering gezocht; vgl. no. 6262.

pontifici quod non tribuerit ei Melanchton et usus saeculorum trium optimorum. Multo plus ei dat synodus Sardicensis[11] et lex Valentiniani,[12] quae in Gallia ab eo tempore in Lunae diem[13] observantur. Litem filiae rogo urgeas[14] et editiones nostras.[15] Sorgii viduae[16] liberisque[17] omnia precor optima.

Ad pacem, lentis quanquam gressibus,[18] ituros puto et Suedos nostros et Gallos. His non displicebit Batavos manere in bello. Angliae regi multum hic favetur. In Theodonisvilla non tantum urbis, sed et multi commeatus et paratus bellici lucrum Galli fecere. Velim videre formulam iurisiurandi, super qua‹e› apud vos disputatur.[19] De Losecatio[20] scire velim cuius sit aetatis, cuius vitae, quorum studiorum. Hoc tempore adhuc plenam habeo domum.

Vale cum tua ac tuis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

29 Augusti 1643.

Mitto tibi ipsa verba epistolae quam Mokelius Benfeldiae residens ad me Benfeldio scripsit,[21] ut videas frustra nos eo remitti ab iis[22] qui aliter nobiscum agere et potuerant et, ni fallor, debuerant.

11 Het concilie van Serdica of Sardica van 343-344; zie Denzinger, *Enchiridion symbolorum,* Barcelona, etc. 1965[33], p. 55-57: 'De primatu Romani Pontificis'.
12 Het edict van de keizers Theodosius en Valentinianus uit het jaar 445 (*Quellen zur Geschichte des Papsttums* I, Tübingen 1967[6], p. 212-213: '...Cum igitur sedis apostolicae primatum sancti Petri meritum, qui princeps est episcopalis coronae, et Romanae dignitas civitatis sacrae etiam synodi firmarit auctoritas, ne quid praeter auctoritatem sedis istius illicita praesumptio attentare nitatur: tunc enim demum ecclesiarum pax ubique servabitur, si rectorem suum agnoscat universitas'); zie ook *Legum novellarum divi Theodosii* I, tit. XIV, in *Codicis Theodosiani libri XVI*, Genève 1586, p. 540.
13 Vgl. *Spreuken* 7, 20.
14 Het proces dat Cornelia de Groot tegen andere rechthebbenden op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639) voor het Hof van Holland had aangespannen.
15 De uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
16 Willem de Groot had Sara van der Wiel, weduwe van Grotius' Hamburgse gastheer Leonard van Sorgen, op een maaltijd getracteerd.
17 De studenten Johan en Jacob de Groot.
18 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 augustus.
19 De Hollandse gedeputeerden ter generaliteit hadden op 5 augustus de eed op hun nieuwe instructie afgelegd. Deze gang van zaken werd betreurd door het lid van de Hollandse ridderschap Johan van Mathenes.
20 Het aangekondigde bezoek van neef Diderik van Losecaat.
21 De bijlage ontbreekt. Het schrijven van Friedrich Richard Mockhel, de Benfeldse beheerder van een deel van de nalatenschap van Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), had betrekking op Grotius' pogingen om, hetzij in de Republiek, hetzij in Benfeld, beslag te leggen op het geld dat de Saksisch-Weimarse veldheer op zijn sterfbed aan de jonge legerofficier Dirk de Groot had toegedacht.
22 Het verwijt betrof vooral Joachim de Wicquefort en diens assistent Michael John (nos. 6222, 6235 en 6393).

6390. 1643 augustus 29. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Het schijnt de ambassadeurs vanhier haer vertreck zoolang zullen uitstellen als zij

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8 september 1643).

connen, waertoe de doot van Saviedra haer occasie geeft.[2] Daerentuschen zal hier niet verzuimt werden te doen dat oorboir is. Den hertogh van Lorraine heeft hier monsieur de Boulai[3] ende stroit alrede door Duitschlant de tijding dat hij eensch is met Vrancrijck. Inderdaet, alle hostiliteiten houden op, ende oock het belegh van Longuy.[4] 't Volck van denzelven hertogh tot vierduizent onderhouden haer in den Nederpals, de Beyersche tot negenduizent bij Forshaim.[5] Den marescal de Guebrian comt hier om te weten waer zijn volck den herfst ende winter zullen passeren.[6]

Uit Spaignie hebben wij dat den coninck van Spaignie is bij Saragosse met vijftienduizent man ofte meer. Dat den marescal d'Odincourt te Barcelona zich rede maect om te belegeren off Taragone off Roses, alwaer secours is ingecomen, hoewel den marquis de Breszé, hertogh van Fronsac, breed hier uitgeeft dat hij van de Spaensche vloot daernaetoe zeilende vijf schepen heeft genomen, één verdroncken.[7] Uit Italië dat Tryn bij den prince Thomas werdt beschoten ende dat een halve maen voor de stadt alrede is becomen,[8] dat het belegh van Pont de Stura,[9] waervan gesproocken is, noch onzeecker gaet, dat tusschen den paus ende die van de contrarie ligue het oorlogh voortgaet, dan met voordeel van d'eene, dan van d'andere zijde;[10] dat monsieur de Valencé[11] met tweeduizent paerden, zesduizent te voet de Po is gepasseert ten dienste van de paus.

Hier gaet alles noch wel, uitgenomen dat madame de Mombazon, omdat zij naebij de stadt zijnde teveel wierd bezocht, belast is bij de coninginne zich te vertrecken vijftich

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, vonden in het gerucht, dat hun Spaanse collega don Diego de Saavedra y Fajardo in Brussel op sterven lag, een nieuwe reden voor uitstel van hun vertrek naar Munster; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 61.

3 Nicolas Brulart of Bruslart († 1659), heer van Boulay, was een geliefd figuur in 'le Luxembourg', het paleis van Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen (*Tallemant des Réaux* I, p. 354 en p. 1024-1025).

4 Luitenant-generaal Josias Rantzau, die de plaats ging innemen van Louis Potier, markies van Gesvres († 4 augustus 1643 te Thionville), gaf Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, het advies om het plan voor de belegering van Longwy uit te stellen en voorrang te geven aan de verovering van een steunpunt aan de Moezel (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 183-187 en p. 216-218).

5 Het door de hertog van Enghien zo gevreesde offensief van don Francisco de Melo, de keizerlijke bevelhebber Melchior von Hatzfeldt und Gleichen, de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck en hertog Karel IV van Lotharingen in de richting van Thionville bleef uit. Het gevaar verplaatste zich nu naar het front aan de Rijn (omgeving Pforzheim).

6 De schipbrug die maarschalk Guébriant dit voorjaar tussen Wittenweier en Rhinau had laten aanleggen, was voor het Frans-Weimarse leger de enige weg om aan een dreigende omsingeling door het Zwabisch-Beierse leger te ontsnappen (*Episodes Guébriant*, p. 346-349).

7 In de *Gazette 1643*, no. 108, 'extraordinaire du XXVII aoust', verschenen opgeblazen verslagen van de 'wapenfeiten' van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, en admiraal Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac: 'La prise de six vaisseaux ennemis sur la coste de Barcelone, par le duc de Brézé' en 'Le voyage du mareschal de La Mothe en Arragon'.

8 De stad Trino viel pas op 27 september in handen van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 42-43, en *Mémoires du maréchal Du Plessis*, p. 196-198).

9 Kardinaal Jules Mazarin raadde in een schrijven van 22 augustus 1643 een aanslag op Pontestura (plaats ten westen van Casale Monferrato) af; zie *Lettres Mazarin* I, p. 300-302.

10 De pauselijken lieten zich niet overrompelen door de bondgenootschappelijke troepen van Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena.

11 De Fransman Achille d'Estampes-Valençay (1593-1646) (*DBF* XIII, kol. 172-173) belastte zich met de verdediging van de noordoever van de Po (het gebied van de Polesine).

mijlen vanhier[12] ende dat den hertogh van Luine, broeder van den geweesde Luines,[13] belast zijnde het gouvernement van Picardië te ontruimen ten behoeve van den hertogh van Espernon,[14] die bij sententie van het parlement in zijn gebied is gestelt, niet alleen zulcx weigert onder pretext van eenige costen aen het gouvernement gedaen te hebben, maer oock vannieuws eenigh volck heeft gebracht in het casteel van Amiens. Andermael belast zijnde zich 't gouvernement afhandigh te maecken ende te hove te comen, werdt getwijffelt off hij zal gehoorzaemen.

Lamboi werdt in vrijheit gestelt, gevende vijffendetwintichduizent rijcxdalers aen den marescal de Guebrian, aen denwelcke de coninginne dat rantzoen heeft geschoncken.[15] De coninginne toont lust te gaen nae Fontainebleau. Heeft een edelman genaemt Boisivon[16] gezonden nae Engelant, ende zoo men daer de humeuren ziet gedisponeert tot paix - waertoe men zegt den grave van Essex wel genegen te zijn ende veelen van de hooge ende lage camer, hoewel de stadt Londen zich opposeert,[17] maer niet zonder contradictie van veelen in dezelve stadt -, zoo werdt den grave van Harcourt gedestineert om derrewaer[t] te gaen in extraordinaire ambassade. Wij hooren dat tot Nieuwcastel eenige Deensche schepen zijn aengecomen met amunitie. Voortaen zal den toevoer gemackelijcker vallen door Bristol.[18]

29 Augusti 1643.

De zaecke van den hertogh de Chaune zal geaccommodeert werden. Men geeft hem het gouvernement van Auvergne ende madame de Mombason zal weder te hove comen door d'intercessie van mijnheer den prins ende mevrouw de princesse.

12 Marie d'Avaugour de Bretagne, hertogin van Montbazon, trok zich op verzoek van de regentesse en de prinses van Condé uit het openbare leven terug (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 168-169).

13 Honoré (1581-1649), broer van de ‘connétable’ Charles d'Albert (1578-1621), hertog van Luynes, voerde sinds 1621 de titel van hertog van Chaulnes (in de tekst abusievelijk: ‘hertogh van Luine’). In 1633 ontving hij het gouvernement over Picardië. Deze plaats moest hij thans afstaan aan de vorige bezitter, Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf; zie no. 6364. De gedupeerde werd schadeloos gesteld met de aanstelling tot gouverneur van Auvergne (*DBF* VIII, kol. 849; *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 130).

14 Grotius verwart hier de hertog van Elbeuf met diens lotgenoot Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, gouverneur van Guyenne; zie no. 6353.

15 De keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy (ca. 1600-1656), was tijdens de slag van Kempen (17 januari 1642) door manschappen van het Frans-Weimarse leger krijgsgevangen gemaakt. Op 24 juli van datzelfde jaar werd hij met zijn hoofdofficieren Henri, baron van Mercy, en graaf Hieronymus Lodron (Ladron) in de kerkers van Vincennes ingesloten; zie no. 5796 (dl. XIII). Het bedrag voor hun vrijlating, in totaal 100000 ponden, zou ten goede komen aan maarschalk Guébriant of diens erven (*BNB* XI, kol. 193-198; *Episodes Guébriant*, p. 391 en p. 425).

16 Pierre de Boisivon (Boisyvon), kamerheer van de hertog van Orléans, bereidde in Engeland de overkomst van de buitengewone ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, voor (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 10, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 102).

17 De vredesvoorstellen, die Robert Devereux, graaf van Essex, en zijn medestanders in het Hogerhuis op 5/15 augustus 1643 ter bespreking voorlegden aan het Lagerhuis, werden al bij voorbaat door de burgers van Londen afgekeurd. Een verzoek tot afwijzing van enige vorm van verzoening kreeg het Lagerhuis op 7/17 augustus aangeboden in een ‘humble petition of the Lord Mayor, aldermen, and commons of the city of London, in common council assembled’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 158-160).

18 Tot voor kort beschikte koning Karel I slechts over de haven van Newcastle. Met de capitulatie van het parlementsgezinde garnizoen van Bristol (5 augustus) verwierf hij in het zuiden van Engeland een nieuwe bevoorradingshaven; zie no. 6391.

In Italië hebben die van des paus' volck Pieva[19] belegert ende een inval gedaen in het Polesin met tweeduizent te paerd, zesduizent te voet.

19 De aanslag van de pauselijken op Nonántola en vervolgens op Pieve di Cento werd door Francesco I d'Este, hertog van Modena, verijdeld (*Gazette 1643*, no. 110, dd. 29 augustus 1643).

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, nu ten huize van mijnheer den reekenmeester van Reigersberg,[20] tot Middelburg. Port 2 st. 2. 116.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 23 [*sic*] Aug. 1643 uyt Paris.

6391. 1643 augustus 29. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Venit ad me nunquam visus, sed saepe auditus mihi antehac marchio Sancti Chaumontius, clarus a legationibus magnis et ductu militari.[2] Videbatur mihi in id potissimum venisse, ut cognosceret quid de pace et de matrimonio reginae nostrae, quam electori Brandeburgico nupturam multus ubique rumor est,[3] sentirem. Respondi ita ut responderi solet de rebus incertis. A pace non esse alienos rectores nostros,[4] bona ac tuta scilicet, cognosse me ex mandatis saepe ad me datis. Illud de nuptiis reginae obscurum esse negotium. Compertum tamen mihi multos in Germania optare, eae ut nuptiae fiant. Sermonibus multum utrinque variatis, videor mihi hoc ex eo didicisse legatos ad pacem hinc ituros quammaxime sero poterunt, nempe ut interim Gallis tempus sit res ex suo usu aut disponendi aut praeparandi. Dux certe Carolus Bouleium hic habet res agentem suas, palamque vulgat per Germaniam inter se et Galliam convenisse.

Res intus hic adhuc satis sunt tranquillae nisi quod dux Chaunius, Luinii quondam praepotentis frater, iussus a regina regente dimittere praefecturam Picardiae, ut ea reddatur duci Elboevio, qui ante eam habuit et nunc per sententiam parlamenti Parisiensis adversus ante perperam iudicata restitutus est, non tergiversatur modo, sed et sibi addictum militem introduxit in arcem illis locis praecipuam Ambianensem, ac praeterea imperio reginae quo in aulam vocatur, creditur non obsecuturus, quae res, tam nova adhuc reginae auctoritate, perquam periculosa est. Mombasonia vero, quae ad placandam principis Condaei uxorem ac filiam[5] urbe iussa erat excedere, cum in quo erat loco - ab hac urbe non procul - multis procerum praecipue ex Lotharingica domo officiis frequentaretur, longius amota est ad leucam quinquagesimam. Dux Anguianus nondum huc venit, et de Longuii obsidione nihil nunc quidem audimus. Bavarici ad novem millia apud Fortzhaimum sunt. Guebrianus huc venit ad nova accipienda mandata. Dux Carolus quatuor adhuc habet militum millia; ei se sustentant in Palatinatu Inferiore.

20 David van Reigersberch, rekenmeester van Zeeland.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 156; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 328 no. 495. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 101. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6392).

2 Begin mei was er even sprake van geweest dat Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), deel zou uitmaken van de Franse delegatie ter vredesconferentie; zie no. 6198.

3 Koningin Christina van Zweden ging niet in op de avances van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg. In 1646 huwde de keurvorst de oudste dochter van Frederik Hendrik; vgl. no. 6378.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 29 augustus 1643 (no. 6390).

5 Charlotte-Marguerite de Montmorency, prinses van Condé, de moeder van Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, die in opspraak was gebracht door de salonpraatjes van de hertogin van Montbazon.

Regem Hispaniae audimus adhuc esse apud Caesaraugustam cum exercitu quindecim millium aut supra; Lamottam Odincurtium Barcinone, ubi parat obsidium Taragonae aut Rosarum. Ad hunc portum euntes Hispanorum naves quinque intercepere Galli, depressere unam. Princeps Thomas Trinum oppidum machinis verberat cepitque lunatum ante oppidum opus. De obsidendo etiam Ponte Sturae rumores sunt, sed incerti. In urbem Trevirorum caesariani ter mille milites iniecere.

Lamboius libertatem accepit datis vicies quinquies mille thaleris imperialibus Guebriano, cui id concessit regina. Regina videtur, ubi aestus hi desierint, itura ad Fontem Bellaqueum. Misit hinc in Angliam virum nobilem Boisnium, et si spes ibi bene constituendae pacis effulgeat, mittetur eo comes Harcurtius, e Lotharing[ic]a quidem domo, sed de Gallia insigniter meritus. Inter pontificem et eius adversarios bellum geritur Marte ambiguo. Valencaeus Gallus cum bis mille equitibus, peditibus sex mille Padum transiit ad res pontificis firmandas.

In Anglia res regis invalescunt post captum Bristolium. Cantium ei se addit,[6] et Essexius longius quam caeteri providens proponit pacis conditiones, ut sacra constituantur ad eum modum quo sub Elisabetha fuere, quod rex non est recusaturus; ut rex castellorum arciumque custodiam habeat et sacerdotiorum collationem ut antehac, restituanturque in suos honores qui ideo demoti sunt quod regias partes sint secuti. Magna pars et superioris et inferioris classis non abhorrent ab his conditionibus, sed civitas Londinii, id est magistratus ibi contra leges facti, intercedunt. Pontificii Angliae, si Scoti adversus regem veniant, offerunt se contra ituros cum L aut LX millibus.[7] Ea res, si nihil aliud, gratiam illis magnam apud regem parabit. Audimus et ad Novum Castellum naves ex Dania advenisse cum multo apparatu bellico. Nunc, cum Bristolium in regis sit manu, advectiones erunt faciliores.

Opto, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitati tuae res et consilia prospera,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIX/XXIX Augusti 1643.

Galli alias etiam Hispanorum naves in mari ad Catalaniam dicuntur persequi. Pontificii milites et Pievam obsident et cum bis mille equitibus, peditibus sexies mille in Polesinam irrumpunt. Chaunii controversia componitur, data ei praefectura Arvernorum. Et Mombasoniae reditum a regina impetrarunt princeps ipse Condaeus et eius uxor, quos laesisse dicebatur. Londinii in Anglia ingens fuit mulierum seditio contra Pimium et alios a pace alieniores.[8] Regii ibi milites etiam Dorcastrum, Waimuthum, Polam, Southamptonum[9] cepere.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Rumor qui de pace et matrimonio reginae Christinae increbuit. Varia bellandi fortuna Gallorum, Britannorum et Italorum.

6 Zie no. 6354. Koning Karel I nam de tegen het Parlement in opstand gekomen inwoners van Kent te laat in bescherming (*CSP. Ven. 1643-1647,* p. 13 en p. 16).
7 Initiatiefnemer was William Cavendish, graaf van Newcastle (*Gazette 1643*, no. 106, dd. 22 augustus 1643).
8 Op de 'humble petition of the Lord Mayor, aldermen, and commons of the city of London' volgde twee dagen later 'as a counterpoise' een verzoekschrift van 'many civilly-disposed women'. Toen de dames deze petitie aan een comité uit het Lagerhuis aanboden, gingen in het publiek stemmen op die riepen: 'give us those traitors that are against peace, that we may tear them to pieces: give us that dog Pym, etc.' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 160-161).
9 De steden Dorchester, Weymouth, Poole en Southampton. Het bericht van de inname van Southampton liep op de gebeurtenissen vooruit.

6392. 1643 augustus 29. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 3. Sept. anno 1643.

6393. 1643 augustus 29. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je suis bien aise que vous jugez que le decret synodique de la Grece et le livre faict par un chanoine de Nostre-Dame pour la reformation des prieres meritoyent d'estre envoyés si loing.[2] J'ayme tous ceux qui se tenants au consentement de l'antiquité souhaittent de procurer la reunion par une vraye reformation.

Le duc d'Anguien[3] quand il aura applané les oeuvres devant Thionville viendra icy. Nous n'entendons rien du siege de Longuy et le duc Charles, qui a encore quatre mille hommes en service, non seulement a icy un gentilhomme, nommé de Bouslai, qui traitte pour lui, mais fait courir le bruict par l'Allemaigne qu'il est d'accord avec la France. Le duc de Baviere a neuf mille hommes près de Forshaim. Les gens du duc Charles se tiennent au Bas-Palatinat. Le marescal de Guebrian vient icy pour recevoir des ordres. La regence icy va bien excepté que le duc de Chaune ne veut pas quitter le gouvernement de Picardie - qui doibt estre rendu au duc d'Elboeuf, puisque tout ce qui a esté faict contre lui est annullé par le parlament de Paris -, et qui plus est, a introduict de nouveau des gens dans la citadelle d'Amiens. Il est mandé de venir en cour. Nous verrons s'il obeira; s'il ne le fait pas, c'est un mauvais exemple en une regence nouvelle.

Nous apprenons que le roi d'Espagne est à Saragosse avecq quinze milles ou un peu plus d'hommes. Que le marescal de Motte-Odincourt est à Barcelone et projette un siege, soit de Taragone, soit de Roses, auquels lieux les Espagnols ont amené du secours nonobstant que cinque de leurs navires pas trop grands ont esté pris, un enfoncé par le marquis de Breszé, duc de Fronsac, qui n'a point oublié de donner des bonnes instructions afin que cela ne fust point oublié dans la Gazette. Le prince Thomas bat Trin et en a pris une demie-lune. Il n'est pas bien certain que le marquis de Villa[4] assiege le Pont de Sture.

Lamboy va estre libre, donnant au marescal de Guebrian vingt et cinq mille thalers de l'Empire, desquels la reine l'a honnoré. Ladicte reine ira bientost à Fontainebleau; a envoyé Boisium en Angleterre et si les affaires de part et d'autre sont disposez à une bonne paix, on croit que le comte d'Harcourt y poura aller comme ambassadeur extraordinaire. Entre le pape et la ligue qui lui est opposée la guerre donne des succes tantost aux uns, tantost aux autres. On dit que monsieur de Valencé a passé le Po, menant deux mille chevaux, six mille gens de pied au secours du pape.

Vous sçaurez mieux les affaires d'Angleterre que moi, mais je ne tairai pas qu'on dict que les catholiques romains offrent au roi soixante mille hommes contre les Escossois s'ils viennent, et qu'à Neufcastel sont arrivés de navires de Dannemarck, portants grandes quantités de munitions.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 167.

2 De Hessische resident had van Grotius een exemplaar van de door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy verzorgde editie van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi (1642) gekregen. In het boekenpakket bevonden zich nog twee werken, het een was het 'discours' *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* van Claude Joly, het andere werk was Isaac de La Peyrère's tractaat *Du rappel des Juifs*; zie no. 6356.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 29 augustus 1643 (nos. 6390-6392).

4 De Savoyaardse luitenant-generaal Guido Villa, markies van Cigliano en Volpiano.

J'adjousterai, monsieur, cela du particulier que ne pouvant rien faire à Benfeld pour ce qu'il n'y a presque rien de gari [?], j'ay envoyé la certitude à mon frere de Groot.[5] J'espere de la bonne foi de messieurs les ducs de Wimar qu'ils accompliront ce que le feu monsieur Grossius au nom de leurs Altesses[6] m'avoit promis et que vous y contribuerez ce que sera de vostre pouvoir, comme je ferois tres volontiers en vostre endroict.

Je suis, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

A Paris, le 29 d'Aoust 1643.

L'affaire de monsieur le duc de Chaune est accommodé. Il aura le gouvernement d'Auvergne et madame de Mombason reviendra à la cour par l'intercession de monsieur le prince et de madame la princesse. En Italie les gens du pape assiegent Pieva et sont entrés dans le Polesin avec deux mille chevaux, six mille gens à pied.

Bovenaan de copie staat: Wickefortio.

6394. 1643 augustus 29. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime atque doctissime,

Gratias Claritati vestrae habeo pro literis XVII Augusti datis et pronissimo in me affectu, pro quo mutuum spondeo. Gaudeo etiam fecundam frugibus esse Suediam et disparescere illas a Dania nebulas.[2] Legatis qui ad pacis negotium eunt[3] labores opto felices, quam ad rem non parum conferre poterunt res prosperae Torstensonii, Coningsmarcii, Axelii Liliae.[4]

Hic complanantur quae ad obsidendam Theodonisvillam[5] facta fuerant opera. Dux Carolus laborat ut se belli malis exuat. Feminarum principum dissidia recrudescunt et eam ob causam Mombasonia rus amandata est.

Ero semper, vir clarissime ac doctissime,
Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

5 Zie no. 6389. Het schrijven van Friedrich Richard Mockhel, de Benfeldse beheerder van een deel van de nalatenschap van Bernhard, hertog van Saksen-Weimar.
6 De Saksisch-Weimarse kamerjonker Heinrich Philibert von Krosigk († 1642); vgl. no. 6205.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 13. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 716 no. 1608 (onder de datum 30 augustus 1643). Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 167. Antw. op no. 6369, beantw. d. no. 6409.
2 Koning Christiaan IV van Denemarken hield vast aan zijn recht om Zweedse schepen aan een grondige controle te onderwerpen.
3 De reis van de Zweedse gevolmachtigden ter vredesconferentie Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius.
4 De succesrijke legerleiders Lennart Torstensson, Hans Christoph, graaf van Königsmarck, en Axel Lillie.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 29 augustus 1643.

XXIX Augusti 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 29 Augusti.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6395. 1643 augustus 31. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Excellentiae vestrae optatissimas literas 22 Augusti datas 29 eiusdem recte accepi. Gratias ingentes et debeo et ago.

Dani processus in freto Balthico adhuc nostris negotium facessunt;[2] verendum, nisi mature praeveniatur, ne res tandem in nervum erumpat.[3] Legatos e Dania affuturos rumor fert.[4] An in speciem effictus, brevi constabit. Si hoc, sine dubio commissa fuerit quibusdam nostratium illuc eundi et in commune conferendi.[5] Interea tamen res isthaec, clandestino bello haud dissimilis, ne supplementum in Germaniam transmittatur, impedit ac negotiationi tam in publicis quam privatis emolumentis officit.

Inter Fridericum landgravium Hassiae et filiam Palatini minimam natu pacta connubialia inita; eventus horum vix intra biennium expectatur.[6] Livoniae, Ingermanniae et Careliae gubernatori domino Benedicto Oxenstierna[e] defuncto - cui brevi Holmiae funus fiet - suffectus campidux Wrangel paucas intra hebdomadas iter eo ingressurus est.[7] Nuper etiam foederis initi iuxta primitus conceptam formulam confirmatio ab hodierno Galliarum rege allata est.[8] Legatus Lusitanus don Rodrigo de Botalho Gotheburgum appulit.[9] Iam brevi conventus ordinum regni habebitur.[10]

4 Augusti accessit illustrissimus dominus legatus Oxenstierna in castra ad Domnitzum, loci natura et humana industria munitum satis.[11] Aditus per unicam portam in oppidum patens propugnaculo defenditur, caetera quinque aggeres claudunt. Albis se dividens insulam efficit retinetque ab una parte nomen suum, ab altera paucis mutatis dicitur Eldis.[12] Vicinis locis persaepe nocuerant hostiles inde

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 5). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6382, beantw. d. no. 6423.
2 Het Zweedse scheepvaartverkeer kwam door de vele conflicten met de tolgaarders in Helsingør praktisch stil te liggen (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 39-41).
3 Vgl. Terentius, *Phormio* 325.
4 Koning Christiaan IV van Denemarken zond bij nader inzien geen buitengewone ambassade naar Stockholm (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 356-359).
5 De bijna onopgemerkte missie van de Zweedse assessor Johan Stålhandske naar Denemarken (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 248). Zie voor de boodschap die hij de Deense rijksraden moest overhandigen, no. 6555.
6 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655) trad in september 1646 te Stockholm in het huwelijk met Eleonora Catharina (1626-1692), dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken (*SBL* XIII, p. 256-258; *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 209 dd. 8/18 juli 1643, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* III, p. 104).
7 Gouverneur Bengt Bengtsson Oxenstierna was op 9 juni 1643 te Riga overleden. Zijn opvolger, veldmaarschalk Herman Wrangel, nam op 25 augustus/4 september afscheid van zijn collega's in de Zweedse rijksraad; zie no. 6320.
8 Op 27 juli/6 augustus 1643 hadden de Zweedse rijksraden de documenten behorende bij de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 in ontvangst genomen; zie no. 6350.
9 De toekomstige Portugese gevolmachtigde ter vredesconferentie, dr. Rodrigo Botelho de Moraes, kreeg bij aankomst in Göteborg een officieel Zweeds geleide (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 226 dd. 24 juli/3 augustus 1643, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63).
10 De Zweedse rijksdag kwam op 10/20 oktober 1643 in de Stockholmse troonzaal (rixsal) plechtig bijeen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 290-296).
11 Op doorreis van Hamburg naar Minden legde de gevolmachtigde Johan Oxenstierna bezoeken af aan de Zweedse legerkampen te Gardelegen (aankomst 19/29 juli) en te Dömitz.
12 De Zweedse commandanten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre, gouverneur van Wismar, hadden begin augustus een aanvang gemaakt met de belegering van de aan de samenvloeiing

eruptiones. Modo spe nulla apparente subsidii ad obsidionem maturandam nostri moti sunt. Praefectus Meckleburgicorum

van de Elbe en Elde gelegen Mecklenburgse vestingstad Dömitz. De stad was spoedig veroverd, de vesting viel pas op 11/21 oktober in Zweedse handen.

praesidiorum, Ericus Ulfsparre, supra Eldim metatus oppidum et munimentum tormentorum ictibus concutit. Infra, vice-chiliarcha Bülov, praefectus praesidii Beutzenborgii[13] dispositi, rem gerit. Prope oppidum intra iactum globuli e machina minori utrinque deventum. Ulfsparrius etiam ponte iunxit fluvium, cuniculis actis ad fossas oppidi promovit, ut excubitores inter se velitationes iaculando exerceant. Tabulatum quoddam perfectum est, unde petitur propugnaculum nostris maxime noxium, ad oppidi vero defensionem non postremum. Cum hoc pacto resistendi copia hosti intercepta sit, animus est vi oppugnatum ire et periclitari oppidi invasionem. Machinae maiores non cessant interea propugnaculum demoliri. Cooperantur quoque pyroboli eiaculati, quibus aliquoties arx incensa. Defensorum numerus vix 350 superat. Nostrorum qui obsident tres sunt cohortes.

Prior gubernator Domitzii Lucatello adhuc Nehusii detinetur.[14] Concessum fuerat ipsi tanquam privato Lubecam tendere. Cum vero suspicio invaleret ei in animo esse comitem Auersbergium[15] invisere, ut arte aliqua subito provideretur miles in suppetias oppugnatorum, mora eidem iniecta est. Spei et votis nostris brevi responsurum eventum confidimus.

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni devotus commendo, futurus, dum vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obligatissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 31 Augusti 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 9 Sept.

En in dorso: 31 Aug. 1643 Appelboom.

6396. 1643 augustus 31. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De Corvino nihil est quod speremus, etiamsi ipse spem aliquam nobis faceret, nam is ne sua quidem quae diu promisit publici iuris facit et negotiis fori totus

13 Boizenburg aan de Elbe. De Mecklenburgse edelman von Bülow moest in deze omgeving maatregelen treffen tegen een mogelijke keizerlijk-Deense aanval; vgl. 6280.

14 Ondanks het bezit van een vrijgeleidebrief van Axel Lillie mocht de keizerlijke kolonel Locatelli (*Doc. Boh.* VII, p. 227 no. 694) de stad Neuhaus niet onopgemerkt verlaten (*Gazette 1643*, no. 116, dd. 12 september 1643).

15 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard von Auersperg liet zich in Osnabrück op de hoogte stellen van de strijd aan de Elbe (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 24-25 en p. 31-33).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 371. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6376, beantw. d. no. 6417.

distinetur.[2] De Cartesio si quicquam intellexero, faciam te certiorem. Ille certe libellum quem Latine adversus Voetium scripsit in Belgicum sermonem converti curavit, idque satis feliciter successit.[3] Nunc is libellus omnium teritur manibus et multum de auctoritate Voetii deteret.

2 Zoals Willem de Groot al in zijn brief van 12 januari 1643 (no. 6036) had opgemerkt, stortte de theoloog-jurist Joannes Arnoldsz. Corvinus zich niet meer in theologische debatten met orthodoxe calvinisten als Pierre Du Moulin en de Haagse hofpredikant André Rivet.

3 De *Epistola Renati Des-Cartes ad celeberrimum virum D. Gisbertum Voetium*, Amsterdam 1643, kreeg in hetzelfde jaar een Nederlandse vertaling: 'Brief van René Des Cartes, aen D. Gisbertus Voetius, in den welcken overwoghen worden twee boecken, onlangs voor denselven Voetius tot Utrecht uyt-gegeeven, den eenen geintituleert *Confraternitas Mariana*, ende het ander, *Philosophia Cartesiana*', Amsterdam 1643 (I. Meulman, *Catalogus van de tractaten, pamfletten* I, p. 389 no. 2665 en nos. 2666-2667).

Quomodo se illa res de iuramento Foederatorum habeat, et cur Matenesius recusare pergat, latius inquiram.[4] De versione Alibraei meminero. Illud scio prodiisse hic Latine Tarquinium Superbum Malvezzi, sed auctorem ignoro; forte alius quis Elzevirios hac in parte praevenit. Quicquid sit, faciam intelligas.[5]

Gratias habeo pro iis quae de obsidione Longuii[6] et Trini,[7] item de litteris a Guisio frustra a regina impetratis scribis.[8] Ostendit ea res non omnibus eandem esse fortunam atque ita tutum non esse argumentum ab exemplo, cum minima saepe circumstantia ius mutet.[9] Et cum iuris hic incident mentio, velim tuam intelligere sententiam super negotio Pauli de Rougemont,[10] qui natus Traiecti ad Mosam ex matre Leodiensi, ubi partus ventrem sequitur, subditum quidem regis Hispaniarum se fuisse negat. Fatetur tamen aliquamdiu se ibi habitasse et a duce Neoburgico assumtum pro consiliario et agente, ut vocant, atque ita anno 1631 decreto Isabellae omnibus exemtionibus legatorum frui datum. Is tandem anno 1636 Bruxella ad ducem suum proficiscens sine salvoconductu nostro, in territorio Imperii a nostris militibus captus et Traiectum deductus, illic hostis esse iudicatus est. Qua sententia per consiliarios Status approbata et causa ad Foederatos deducta, petierunt ei consilium a Summo Senatu, qui dum difficultates proponit morasque nectit,[11] Foederati decretum fecere in haec verba: ‘quod nulli principi neutrarum partium liceat subditum hostium neutrarum facere partium, eum in ministerium suum assumendo, nisi talis subditus abolitionem hic habeat; alias manere hostem, etsi

4 De Hollandse gedeputeerden ter generaliteit hadden op 5 augustus de eed op hun nieuwe instructie afgelegd. Op 13 augustus werd na het aanbrengen van een kleine wijziging in de instructie aan de afgevaardigde van de ridderschap Johan van Mathenes het verzoek gedaan om zijn bezwaren tegen de eed op te geven.

5 De Leidse Elzeviers hadden in 1636 een uitgave verzorgd van Malvezzi's *Tyrannus eiutsque arcana in vita Tarquinii Superbi repraesentata*. De vertaling Tarquin le Superbe van Charles Vion d'Alibray (Dalibray) werd echter door hen afgewezen.

6 Recentelijk had Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, het advies ontvangen om Longwy voorlopig met rust te laten en voorrang te geven aan de verovering van een steunpunt aan de Moezel.

7 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye had de belegering van Trino op 4 augustus ingezet.

8 Henri II de Lorraine, hertog van Guise, had koninklijke gratiebrieven ontvangen. Het woord was nu aan de juristen van het Parlement van Parijs die moesten uitzoeken of dit eerherstel ook inhield dat de hertog zijn kerkelijke waardigheden weer mocht aanvaarden. In vergelijking met eerdere rehabilitatieprocessen namen de raadsheren bij de beoordeling van deze zaak een uiterst kritisch standpunt in.

9 De gelukkige afloop van de processen die de hertogen van Epernon en Elbeuf voor het Parlement van Parijs hadden aangespannen om revisie te bewerkstelligen van de vonnissen die op 24 mei 1639, resp. op 14 juni 1633, legen hen waren gewezen, had Grotius bewogen om een overeenkomstige procedure aan te bevelen voor de met Hollandse besluiteloosheid gevoerde processen van zijn dochter Cornelia en de zoon van zijn vroegere collega Rombout Hogerbeets.

10 Paul de Rougemont (1598 - † vóór 1669), geboren te Maastricht in de parochie van de heilige Catharina, bekleedde in de jaren dertig de functie van raad en diplomatiek agent van Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg (1578-1653), hertog van Gulik en Berg, aan het hof van aartshertogin Isabella te Brussel (*Genealogie; Deutsche Zeitschrift für Familienkunde* 13/14 (1964-1965), p. 651-652, en F. Küch, ‘Pfalzgraf Wolfgang Wilhelm in Brüssel 1632’ in *Beiträge zur Geschichte des Niederrheins; Jahrbuch des Düsseldorfer Geschichts-Vereins*, 10(1895), p. 211 en p. 219).

11 De Hoge Raad had op verzoek van de Staten-Generaal een advies uitgebracht in de zaak van ‘Pauwels Rougemont contra Jan Montgommery’. Toen de Staten-Generaal van de raadsheren ook nog een conclusie verlangden, wezen zij dit verzoek tot twee maal toe af (Den Haag, ARA, Hoge Raad van Holland en Zeeland 1642-1645, inv. no. 648 dd. 25 april 1643).

tali. principi inserviat', quo decreto viso dictata est a Senatu sententia approbans priores. Ille valde hac de re conqueritur. Tu quid censes?

Audio filium maiorem militatum in Italiam ire;[12] cui se principi addicat et quibus

12 Cornelis de Groot had het aanbod gekregen om met een vendel Zwitserse huursoldaten in Venetiaanse legerdienst te treden.

legibus, velim a te intelligere, et an id fieri non posse putes, ut cum aliquamdiu illic militaverit Melitensi militiae[13] nomen det. Diu est cum nihil de rebus Vinariensibus et iuniore filio intelligo;[14] si quid habes, fac me certiorem.

Interea Deus Optimus Maximus te tuis, nobis et reipublicae christianae diu servet incolumem. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXXI Augusti 1643, postridie tuae incarcerationis ante annos 25.[15]

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Sept.

En in dorso: 31 Aug. 1643 W. de Groot.

6397. 1643 september 1. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu les vostres du 22 Iulii et du 13 Augusti. Mon fils est en chemin vers vos quartiers, J'espere que son affaire reuscira bien par la conduite de baron Degenfeldt, de la vostre et de monsieur Peblitz.[2]

Monsieur Servien va en Italie[3] et a bonne esperance d'y mettre la paix. Et le comte d'Harcourt, il la mettra en Angleterre,[4] où de deux costés on est las de la guerre. Celle qui se traittera à Munster et Osnabrug aura plus de difficulté. Je croi que les

13 De souvereine en militaire orde van Malta (Johannieterorde).

14 Dirk de Groot had in juli zijn taken in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant hervat; zie nos. 6347 en 6402.

15 Grotius werd op 29 augustus 1618 bij het betreden van de vergaderzaal van de Staten van Holland gearresteerd.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 170. Antw. op twee ontbrekende brieven.

2 Met de uitnodiging van zijn vroegere commandant vrij h eer Christoph Martin van Degenfeld op zak was Cornelis de Groot deze week aan zijn Venetiaanse krijgsavontuur begonnen; vgl. no. 6401. Nog geen drie weken later viel Grotius' oudste zoon een hartelijk onthaal ten huize van de Zweedse resident in Zürich en diens stadgenoot kolonel Georg Johann Peplitz ten deel; zie no. 6428.

3 Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, zou in Italië de ambassade overnemen van François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil. Op 12 september wisten goed ingelichte bronnen in Parijs te melden ‘que M. de Chavigny estoit fort bien; qu'il n'alloit point à la paix, mais qu'on ne disoit point qu'il rentrast dans sa charge; que M. Servien alloit à la paix’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 107).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 augustus 1643.

nostres, ceux de l'empereur[5] et de Dannemarq[6] sont sur les lieux destinez ou gueres loing.

Monsieur Heufd, touchant vos affaires, chante son ancienne chanson et ne veut rien plus debourser sans avoir ses descomtes.[7] Ce sera à monsieur Salvius de vous faire payer de l'argent venu de la France.[8]

5 De keizerlijke gevolmachtigde Johann Ludwig, graaf van Nassau-Hadamar, was op 30 juli in Munster gearriveerd. Zijn collega Johann Weichard von Auersperg maakte op 1 augustus zijn entree in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 23-24).

6 De Deense delegatie was op 26 augustus/5 september voltallig in Osnabrück aanwezig.

7 Het verzoek om een voorschot van 150 à 200 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse kasgelden van de Parijse bankier Johan Hoeufft.

8 De uitbetaling van Marins honorarium liep over het Hamburgse kantoor van de Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie Johan Adler Salvius.

Plusieurs discours se font icy tendants à la reformation des abus glissés dans l'eglise, dont je me rejoui et prie Dieu de benir les desseins de ceux qui par une reformation tendent à une reunion. Si soubs le nom d'Antichrist on veut comprendre tous ceux qui sont contre les commendements de Jesus-Christ, le nom sera assés general et sans doubte la cour de Rome en aura sa bonne part.[9] Peut-estre que les papes, voyants que tant plus ils veulent estendre leur empire, tant moins on les obeit,[10] deviendront plus sages. Cependant l'evesque de Bauvais espere encore le chapeau du cardinal.[11]

Monsieur, je demeure
le vostre.

1 de Septembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6398. 1643 september 1. Aan .. Pochem.[1]

Monsieur,

J'ay esté bien aize d'apprendre par la lettre de vostre Seigneurie qu'il n'y a pas eu du changement au serment des colonels wimariens[2] comme le bruict avoit couru icy, et je remercie vostre Seigneurie de l'avis sur le faict de mon fils le plus jeune.[3]

Icy la regence ne va pas mal.[4] La bataille de Rocroi et la prise de Theonville donnent de la reputation aux affaires. Messieurs de Chavigni et d'Avaux se preparent pour aller au traitté d'Allemaigne, Et le comte d'Harcourt part pour mettre la paix dans l'Angleterre. Ceux de la Suede,[5] de l'empereur, de Dannemarck sont en chemin, ou bien sur les lieux de la conference.

Je demeure, monsieur,

9 Deze stelling had Grotius verdedigd in zijn *Commentatio de Antichristo,* Amsterdam 1640 (*BG* no. 1100) en in de nadere uitwerking van dit geschrift, de *Appendix de Antichristo,* Amsterdam 1641 (*BG* nos. 1128-1129).

10 Vgl. het hekelschrift *Il divortio celeste cagionato dalle dissolutezze della sposa Romana* van de Venetiaan Ferrante Pallavicino.

11 De abt Marescot(ti) spiegelde Auguste Potier, bisschop van Beauvais, een wat al te rooskleurige stand van zaken in Rome voor.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 171. Antw. op een ontbrekende brief; zie no. 6278. De briefschrijver moet gezocht worden in de kring van Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach. Gaat het hier om kolonel Johann Bernhard von Oehm (Ehm, Ohem), 'directeur' van het Weimarse leger (no. 4214 (dl. X))? Zie ook Zedler, *Univ.-Lex.* VIII, kol. 412.

2 De eed die de Weimarse officieren in 1639 aan hun Franse bevelhebber hadden afgelegd; zie *Bernard de Saxe-Weimar,* p. 494.

3 Het advies betrof de uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), op zijn sterfbed aan de jonge legerofficier Dirk de Groot had toegedacht.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 29 augustus en 1 september 1643.

5 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Saivius naderden hun voorlopige standplaats Minden.

de vostre Seigneurie le tres humble serviteur.

1 Septembre 1643 à Paris.

Bovenaan de copie staat: A m. Pochem.

6399. 1643 september 2. Van J.-B. de Budes, graaf van Guébriant.[1]

Monsieur,

Vous aurrez sceu comme n'ayant peu advancer selon mon intention vers le haut du Rin pour avoir eu les armées de Bavieres et du duc Charles opposées aux passages quy sont tres difficilles, je me suis tourné vers le Ne[c]ker,[2] où lesdicts armées estant aussytost venues et m'y estant trouvé sans moyen de pouvoir subsister, les bleds n'estant point encorre murs à la campagne et n'estant point praticable de forcer une ville à la veue d'une armée de beaucoup plus forte que celle quy attacque, j'ay esté contraint de descendre le Schwa[r]tzwalt[3] et de chercher à prendre un poste sur le Rhin, mais comme depuis Strasbourg touttes les places y sont occuppées en descendant par les ennemys et qu'il falloit par consequent se loger entre elles, il estoit à propos avant que de s'y advancer avecq toutte l'armée de recognoistre la comodité ou incomodité des lieux où l'on se pourroit loger. Et pour cela je pris une grande partye avecque moy et y marchay, mais desja toutte l'armée de l'ennemy quy avoit descendu par Fortzeim estoit entre Ettinghen et Kupenhein[4] et Jean de Wert avecq deux mille chevaux et nombre de dragons s'estoit saysy du poste de Rastat que j'avois intention de prendre après l'avoir recognu. Ainsy je fus contraint de me camper entre Offembourg et Strasbourg, où j'ay demeuré tant que j'y ay peu avoir du fourage, et comme il m'y a manqué et que la mortalité quy est depuis trois mois sur les chevaux de cette armée en sorte que plus d'un tiers de la cavallerye est demonté et la moityé des chariots abbandonnée, continue de plus en plus, que l'infanterye devient malade extraordinairement, je me suis resolu de faire bastir un pont sur le Rhin deux heures plus bas que celluy que feu monsieur le duc de Weymar avoit eu à Reinau[5] et me suis logé dans les mesmes quartiers quy avoient aussy esté occuppez en ce temps-là et d'où tous les grains ont desja esté emportez dans les villes et forteresses en sorte qu'il ne me sera pas possible, nonobstant que je fasse donner le pain de munition à l'infanterye, de m'arrester icy plus de quinze jours, et nonobstant, comme j'en ay esté cinq avant que de pouvoir passer avec l'armée par le manquement de batteaux, que les advis venoient à toutte heure que jusques au foing et à la paille tout se refugioit dans les forteresses, j'ay esté contraint, sy je n'ay voulu voir tomber l'armée en quelque grand malheur par la necessité, de faire passer les quartiers-mestres avecq quelques reitres demontés pour servir de sauvegardes.

Sur quoy monsieur Mockel[6] s'estant emporté à m'escrire une lettre que je ne trouve

1 Minuut Parijs, Arch. de Rotrou IV, *Lettres et mémoires du mareschal de Guébriant* (1643, 2) (privé-verzameling), met bijlage (origineel en in afschrift). Beantw. d. no. 6465. Geciteerd *Episodes Guébriant,* p. 355. Maarschalk Jean-Baptiste de Budes (1602 - † 24 november 1643 te Rottweil), graaf van Guébriant, had deze zomer een poging gewaagd om de Iller over te steken. Zijn opmars werd gestuit door de verenigde legers van hertog Karel IV van Lotharingen en de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth.

2 De dramatische terugtocht van de Frans-Weimarsen beschreef Grotius' jongste zoon Dirk in zijn brief van 31 juli 1643 (no. 6347).

3 Toen het dal van de Kinzig in het Zwarte Woud voor zijn leger niet meer veilig was, besloot maarschalk Guébriant nuttig gebruik te maken van de schipbrug die hij dit voorjaar tussen Wittenweier en Rhinau had laten aanleggen (30 augustus 1643) (*Der Dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 414).

4 Ettlingen (tussen Pforzheim en Karlsruhe) en Kuppenheim (ten zuiden van Rastatt).

5 Hertog Bernhard van Saksen-Weimar was in augustus 1637 de Rijn bij Rhinau gepasseerd (*Bernard de Saxe-Weimar,* p. 229-243).

6 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, verwittigde zijn superieuren en collega's in Parijs en Minden van de overlast die de aanwezigheid van het

pas trop bien convenable, et à me l'envoyer par un tambour, j'[ay] jugé plus à propos de vous en envoyer une coppie que de m'arrester à luy respondre que je ne croy pas que la royne de Suede et tout son conseil, sçachant bien ce que c'est que la necessité quy n'a point de loy et combien il importe de conserver les armées, n'aurront pas grand ressentiment d'un peu de paille et de foing quy aurra esté consommé dans les villages de la contribution d'une place occuppée par leurs armes, et qu'estant informez comme c'est la verité mesme que cette armée est logée tant sur quelques villages de Strasbourg, Tarsteim, Zaber, Basse-Alsace que de Benfelt,[7] et les mesmes quy ont desja par cy-devant esté occuppés par cette mesme armée du temps de monsieur le duc de Weymar, qu'ils n'en prendront aucune meffiance, ny jalouzie, non plus pour le present que pour l'advenir, mais au contraire qu'ils en feront de mesme, comme ils ont faict lorsque par la raison de guerre nous avons esté obligez de loger, non dans les villages mais dans les villes de leurs quartiers, tant en Westphalie que Turinge, Misnie et autres lieux. Mais c'est ce que la crainte de n'avoir pas assez de proffit de reste n'avoit pas permis audict sieur Mockel de comprendre et pourquoy aussy je ne le luy ay pas voulu representer et particullierement ayant appris qu'en mesme temps qu'il m'escrivoit cette lettre il envoyoit un officier de la garnizon de Benfelt[8] avecq cavallerye et infanterye chasser par force les quartiers-mestres des quartiers quy leur avoient esté assignez, ce que je ne croy pas quy puisse non plus que tout le reste de son proceddé estre approuvé, ensuicte duquel j'ay jugé raisonnable de vous informer.[9]

A Ersteim, le 2e Septembre 1643.

Bovenaan de copie staat: M. le mareschal à m. Grotius, ambassadeur en Suede, le 2 Sept. 43.

En in dorso: Coppie d'une lettre de monseigneur à m. Grotius, ambassadeur de Suede, du 2e Septembre 1643.

Frans-Weimarse leger in zijn territorium veroorzaakte (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 290; *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 25-26, p. 37 en p. 43). Zijn klacht werd in de loop van oktober 1643 overgenomen door koningin Christina van Zweden (no. 6484) en rijkskanselier Axel Oxenstierna (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 466, en *Lettres Mazarin* I, p. 489-491).

7 De uitgeputte soldaten streken neer in de plaats Saverne (ten noorden van Straatsburg) en de iets zuidelijker gelegen dorpen Dachstein, Molsheim, Wolfisheim, Erstein en Benfeld.

8 De officier was waarschijnlijk de Benfeldse gouverneur Friedrich Moser von Filseck (*Der Dreissigjährige Krieg im Elsass* III, p. 414-415, en *Episodes Guébriant,* p. 355-359).

9 Guébriants verbindingsofficier, commissaris-generaal Alexandre de Prouville, baron van Tracy, voorzag Grotius bovendien nog van een ooggetuigeverslag; zie no. 6430.

Bijlage:

F.R. Mockhel aan J.-B. de Budes, graaf van Guébriant, 28 augustus 1643.

Monsieur,

Suivant les asseurances qu'il a pleu à vostre Excellence donner à nos deputez du respect qu'elle porte à sa Majesté la royne de Suede et de l'affection que vostre Exc. a pour le bien et la conservation de ce qui luy appartient en ceste province, nous n'aurions pas creu que ce que nous experimentons à present se peut jamais commettre. Car depuis que nonobstant nos tres humbles prieres et remonstrances le pont a esté mis justement au lieu le plus prejudiciable à sa Majesté et la couronne de Suede qui se peut choisir tout le long du Rhin, les quartier-maistres sont venus suyvis d'une multitude d'autres gens courrir et piller tout ce qui depend de Benfeld et le distribuer entre eulx, point autrement que s'ils estoient entrez en pays ennemys. Et mesme je peux asseurer vostre Exc. que depuis ce pays d'Alsace a esté acquis par les victorieuses armes de la couronne de Suede aucun ennemy n'a plus osé entreprendre autant sur cest estat qu'il faut que nous supportions maintenant avec patience, voyants que l'on y pretend l'authorité du nom et des ordres de vostre Exc. Car selon la liste que les quartier-maistres en monstrent et ce que l'on voit executer par la voye du fait, il ne reste plus une seule grange icy proche qui peut fournir aux necessitez de ceste garnison, mais au contraire ceux qui voudroyent emmener

encore quelcque nourriture en sont empeschez par force tellement que voyla Benfeld reduit tout d'un coup en terme pire que blocqué.

Or, monsieur, les promesses qu'il a pleu à sa Majesté tres chrestienne donner tout fraischement à sadite Majesté de Suede,[10] non seulement en general pour la confirmation et observation punctuelle de l'alliance qui est entre eulx mais aussy particulierement pour la seurté et desdommagement de cest estat de Benfeld, portants tout justement le contraire de ce qui se fait maintenant, je donne à juger à vostre Exc. si elle pense qu'il est possible que cela se passe sans un juste resentiment? Et cela n'estant point, si vostre Exc. peut croyre que ce temps icy où l'on doit travailler conjoinctement pour la paix commune est propre pour mettre la moindre meffiance entre les deux couronnes? Pour moy, je tasche d'y obvier en mon petit endroit autant qu'il m'est possibie et supplie à vostre Exc. en toutte humilité qu'il luy plaise mettre tel ordre dans son armée que la royne de Suede puisse iouyr sinon d'autant d'immunité qu'une princesse souveraine et tres estroitement alliée à la couronne de France merite, au moins autant que d'autres particuliers qui possedent maintenant des terres en Alsace en ont pour eulx, et que nos ennemys mesmes, remarquants que la distribution des quartiers s'est fait à desseing sur tous les villages de la contribution de Benfeld, n'en tirent des consequences de quelque jalousie ou d'autre mesintelligence entre les deux nations et taschent d'en former leurs advantages sinon dès maintenant, au moins pour cy-après au grand prejudice de la cause commune.

Ma charge et le devoir de ma fidelité m'obligeants de representer à vostre Exc. tout ce que dessus et de la supplier de la sorte, j'espere de sa bonté qu'elle le prendra à gré et qu'elle se contentera plustost de l'offre qu'avons fait faire d'assister son armée d'une quantité de grains que de nous voir avec le temps inutils au service de l'une et de l'autre couronne.

Avec tout cela je proteste devant Dieu et tout le monde que je suis sans aucune feintise, monsieur,

de vostre Exc. le plus humble et tres obeissant serviteur,
F. Mockhel m.p.

Benfeld, ce 18/28 d'Aougst 1643.

Monsieur, les chemins estans si mal seurs que personne ne peut plus passer à cheval, j'ay esté contraint de despecher ce tambour, esperant que vostre Exc. ne le prendra point en mauvaise part.

Adres: A son Excellence monsieur/monsieur le comte de Guebriant, mareschal de France, lieutenant-general de l'armée de sa Majesté tres chrestienne en Allemagne.

6400. 1643 september 3. Van C. Marin.[1]

10 Vgl. no. 6350.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 297. Eigenh. oorspr.

Monsieur,

J'appren[ds] par vostre derniere[2] que vostre fils est en intention de venir icy[3] pour conclurre son traitté avec le residant de Venise,[4] lequel estant un de mes amis je ne manqueray pas de vous servir en tout ce qui me sera possible; surtout tacheray-je que vostre fils puisse avoir sa condotta durant la paix.[5] Aussy ne pourra-[t]-il faire ses affaires

2 Brief no. 6371, dd. [18 augustus] 1643.
3 Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, had voor Cornelis de Groot de weg geëffend voor een carrière in Venetiaanse legerdienst.
4 In Zürich zou de Venetiaanse resident Domenico Vico de oudste zoon van Grotius de voorwaarden voor de lichting van een vendel Zwitserse huursoldaten bekendmaken.
5 De passage ‘sa condotta durant la paix’ zal betrekking hebben op het behoud van een commando na de beëindiging van de oorlog tegen paus Urbanus VIII.

en meilleur temps qu'en cestui-cy, où la Republique est en necessité d'avoir des gens et des bons capitaines, car les papalins luy taillent tant de la besogne qu'elle ne les peut jusques à ceste heur chasser du fort naguerres pris par eux. Au contraire, les papalins s'y fortifient et veulent entrer dans l'estat de Venise avec toutes leurs forces.[6] On doubte qu'il y a de la trahison en ce fait, car on a justicié quelques-uns pour avoir mal gardé ce fort perdu; mesme on a deposé le general de Terre Ferme, Pesaro,[7] et luy subrogé un autre senateur de Venise, Marco Justiniano, qui doit estre plus aggreable aux soldats. Les François continuent à assieger Trino,[8] et ceux de Casal avec les Monferins tiennent bloqué Pondestura, qui est le boulevart de Trino,[9] mais nous n'avons pas encor des nouvelles que le nouveau gouverneur de Milan[10] se soit mis en campagne pour s'opposer aux François. Voila tout ce que nous avons d'Italie, où il semble que tout le faix de la guerre tombera à la fin.

Au reste, monsieur, j'atten[ds] avec grande devotion de vous l'emprunt de ces deux cent dalers, dont je vous ay escrit tant de fois, car ayant engagé le dernier jojau de ma femme pour avoir tant d'argent qui me baste jusques au mois d'Octobre prochain,[11] il me sera impossible de disposer plus à aucun emprunt ces gens-cy, et parce qu'il y va de l'honneur de la couronne que je ne demeure en telles peines, je vous supplie, monsieur, de ne me refuser ceste faveur et vous asseurer que je les vous rendray avec mille remerciemens. Aussy feray-vous bien d'en donner advis en Suede, car Dieu m'est tesmoin que je ne puis subsister icy plus à la longue sans une tres grande tache de la reputation de la couronne et ma ruine entiere, mon gage me demeurant dereschef en arriere pour trois ans.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,
tout le vostre,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 24 d'Aoust 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 20 Sept.
En in dorso: 24 Aug. 1643 Marin.

6 De pauselijken hadden onlangs het strategisch aan de Po gelegen fort bij Pontelagoscuro op de Venetianen veroverd.
7 Giovanni Pesaro (1568-1659), de latere doge van Venetië (*EI* XXVI, p. 922), werd verantwoordelijk gesteld voor de teleurstellende krijgsverrichtingen van zijn leger in de Polesine (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVI, *Papeles de estado Venecia,* p. 353). Zijn vervanger was vermoedelijk Marcantonio uit het aanzienlijke Venetiaanse geslacht Giustiniani.
8 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye had op 4 augustus een aanvang gemaakt met de omsingeling van de stad en burcht van Trino.
9 In een schrijven van 22 augustus 1643 raadde kardinaal Jules Mazarin een aanval op Pontestura af (*Lettres Mazarin* I, p. 300-302).
10 Gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, bereikte te laat de plaats van de oorlogshandelingen.
11 De door de Parijse bankier Johan Hoeufft beheerde Frans-Zweedse subsidiekas moest uitkomst bieden in de noden van de Zweedse resident in Zürich, zijn vrouw Alessandra Paravicini Capelli en hun uitgebreide kinderschaar.

6401. 1643 september 4. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

Il y a trois jours que je suis arrivé à Lyon. Pour ne point perdre de temps j'en parts demain et me transporteray avecque la plus grande diligence qu'il me sera possible à

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 20. Eigenh. oorspr.

Zurich,[2] où j'espere de faire de sorte que ceux qui seront tesmoings de mes actions les feront passer dans vostre approbation. J'espere que avec les soings que j'y apporteray de ma part, ma fortune se rendra meilleure et telle que vous soubhaitez la veoir. Je ne demande pour tout bonheur de ce monde à Dieu que de pouvoir eviter vos disgraces. Si oultre cecy je pouvois quelque jour contribuer à vos contentements, je passerois pour la plus heureuse personne qui soit sur la terre. Et c'est à quoy je travailleray de tout mon pouvoir, comme estant, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,
C. de Groot.

A Lyon, ce 4 de Septembre 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Sept.

6402. 1643 september 4. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

La necessité que l'on dit n'avoir point de loy nous a contraint de venir chercher chez nos amis la subsistance que nous n'avons sceu trouver au delà du Rhin.[2] Il n'y a point de doubte que les alliez qu'a la France en Allemagne n'ayent apprins nostre passage à contrecoeur, mais je ne trouve pas qu'ils puissent se plaindre de nous après avoir tenté tant de fois l'entrée des pay[s] ennemis. Si les succeds n'ont respondus aux esperances que nous avions conceues, ce n'a pas esté faute d'y avoir contribué du nostre tout ce qui a esté possible. L'armée est logée en Alsace pour se rafrechir quelque temps, bien que les gouverneurs des places nous en ayent osté les moyens, ayant refugié dans leurs guarnisons tout ce qui se trouvoit dans le pay[s].

Les ennemis sont en marche vers le Palatinat et font courir le bruit qu'ils veullent faire un pont sur le Rhin[3] pour nous incommoder de deça, mais il y a plus d'apparance qu'ils chercheront à se donner du repos aussy bien que nous. Nous ne sommes pas en estat d'agir qu'on ne nous aye renforcé de quelque secours et qui consiste en bonnes troupes.

Je suis, monsieur,
vostre tres obeissant serviteur,
D. de Groot.

2 Eind augustus had Cornelis de Groot de ouderlijke woning in Parijs verlaten. Eenmaal in Zürich gearriveerd zou hij van de Venetiaanse resident Domenico Vico de laatste aanwijzingen ontvangen voor zijn intrede in Venetiaanse legerdienst.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 25. Eigenh. oorspr. Afschrift aanwezig te Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II; zie no. 6448.

2 Grotius' jongste zoon Dirk schreef deze rechtvaardiging van de vlucht van de Frans-Weimarsen naar de Elzas waarschijnlijk op last van zijn bevelhebber maarschalk Guébriant; vgl. no. 6399.

3 In het Zwabisch-Beierse legerkamp speelde men met de gedachte om bij Rastatt een schipbrug over de Rijn te leggen; zie *Gazette 1643,* no. 121, dd. 26 september 1643.

Au quartier d'Ehrstein, 1643, ce 4me Septembre nouveau style.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur ordinaire de la royne et couronne de Suede prèz du roy tres chrestien, à Paris. Au fauxbourg Saint-Germain, proche de la Charité.[4] 3 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Sept.

En in dorso: 4 Sept. 1643 D. de Groot.

4 Het hospitaal van de 'frères de la Charité' in de rue des Saints-Pères (Berty-Tisserand, *Topographie historique du vieux Paris* III, Parijs 1876, p. 218).

6403. 1643 september 5. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Post captam Theodonisvillam videntur quieturi Galli.[2] Sunt autem in iis qui bellum volunt duci, sunt qui pacem praeferunt, quae pars longe est maxima.

Editiones omnes nostras unice tibi commendo. Velim scire ad quod tempus Ryckewaertius[3] inchoationem polliceatur, tum vero et quid agatur in causa Hogerbetiana et filiae nostrae.[4] Beuningius obtinuisse se absentem dicit munus secretarii suae urbis.[5] Est nunc apud me Isaacus Vossius. Is me in scribendo adiuvat. Sed an patri placeat eum apud me manere, ignoro[6] et scire cupiam, ut si aliter ei visum, alium mihi quaeratis. Dicit Beuningius fratrem suum[7] huc adventurum, quem mihi commendat. Nostra ad Vetus Testamentum intra hunc annum, puto, finem accipient.[8]

Quod cogitationes istas de precibus vanas putat fore dominus Utenbogardus, de eo nihil aliud dixerim quam libellum illum multis hic doctoribus probari.[9] Nec quicquam prohibetur istas sententias sequi. Prodiit et alter liber, quem non mitto, quia magnus est. Scriptor est Antonius Arnoldus, doctor in Sorbona; titulus libri de Frequenti communione,[10] quia scriptus est contra alterum eius tituli.[11] Vult autem Arnoldus et in peccatis manifestis restitui poenitentias publicas, et quorum peccata per solam confessionem nota sunt presbytero, eos a communione abstinere donec certi sibi

1 Gedrukt *Epist.,* p. 957 App. no. 669. Antw. op no. 6383, beantw. d. no. 6426. Geciteerd Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 377.
2 Manschappen uit het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, namen op 2 september echter de plaats Sierck aan de Moezel onder vuur (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 185-187 en p. 216-218).
3 De dichter-arts Justus Rijckewaert moest nog eens gehoord worden over zijn in mei gedane belofte om zijn medewerking te verlenen aan de editie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
4 De met Hollandse besluiteloosheid gevoerde processen van Cornelia de Groot en de zoon van Grotius' vroegere collega Rombout Hogerbeets.
5 In verband met zijn aanstelling tot stadssecretaris van Amsterdam moest de ‘tourist’ Coenraed van Beuningen zijn verblijf in Parijs binnenkort afbreken; vgl. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 351-352.
6 In een schrijven van 7 september gaf Gerardus Joannes Vossius zijn zegen aan het uitstel van de thuisreis van zijn zoon Isaac; zie no. 6412.
7 De aanbeveling betrof de plaats van secretaris ten huize van Grotius. Een ‘Gothofredus a Beuninghen’ liet zich op 14 november 1643 inschrijven in de registers van de Germaanse natie van de universiteit van Orléans (Orléans, Arch. Dép. du Loiret, D 219). Momenteel studeerde deze Amsterdamse regentenzoon (* ca. 1624/5) rechten aan de Leidse universiteit (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 300 en kol. 329).
8 Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* kwamen pas in augustus 1644 gereed (*BG* no. 1137).
9 Het ‘discours’ van Claude Joly *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*.
10 De in 1641 geschreven memorie van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez;* zie no. 5665 (dl. XIII). Het werk, dat pas na de dood van Richelieu kon verschijnen, werd door katholieken en protestanten met verbazing ontvangen. Op vrijdag 4 september meldde Rivets correspondentievriend Claude Sarrau uit Parijs: ‘Mr. Arnaud Sorboniste a publié un gros in 4° contre la Frequente Communion dont les moines sont fort irrités. Mais le livre est muni des approbations et privileges ordinaires et necessaires’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 88-91).
11 Het tractaat *Question, s'il est meilleur de communier souvent que rarement* van de jezuïet Pierre de Sesmaisons (1588-1648) kreeg een plaats in het bijna gelijknamige werk van Antoine Arnauld (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VII, kol. 1158).

sint suae emendationis. Probatus est is liber ab archiepiscopis quinque, ab episcopis tredecim, a doctoribus XXI. Et quidam iam in usum ea in suis ecclesiis introduxere, nam canones veteres in usum reducere episcopis licet, etiam ex Concilii Tridentinae auctoritate et exemplo Caroli Bor-

romaei, archiepiscopi Mediolanensis, qui inter Sanctos habetur.[12] Neque ad eam rem Roma consulta opus. Quodsi et pontifex sua sponte quaedam corrigat, ut cum festos dies accidit et cum imagines multas sustulit,[13] accipiendum id grata manu. Et videtur id quod nunc in Italia fervet bellum occasionem daturum emendationi alicui.

Rex Angliae si in foedus cum Gallia venire volet[14] ad restituendam domum Palatinam, facile ope Galliae aut auctoritate ius suum in regno recuperabit. Regina regens CC millia Francicae pecuniae mittit reginae Angliae, et parat se comes Harcurtius itineri ad pacem ibi constituendam.

Vale, mi frater, cum tua ac tuis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 5 Septembris 1643.

Die Jovis datus est in carcerem ad Silvam Vicennensem dux Bellifortius, filius ducis Vindocinensis. Dicitur autem cardinali Mazarino struxisse insidias. Pater eius ab aula abiit.

Librum illum de Frequenti communione velim apud vos recudi minori forma et literis. Continet enim omnia quae ad pietatem sunt necessaria, deducta ex Scripturis per rivos traditionis.

6404. 1643 september [5]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Het schijnt dat Vrancrijck ende de Vereenigde Nederlanden dit jaer meer tot beraedslaginge over vrede ende oorlogh als tot oorloghe actiën zullen beheeren. Mijnheer den prins van Condé zal wel connen lijden dat het oorlogh noch wat duirt.[2] Ick wensch dat die van Hollant ende Zeelant in alles wel mogen verstaen, want vandaer moet het redres comen van de regiering. Hoe het gaet met de dispute van

12 De heilige Carlo Borromeo (1538-1584), aartsbisschop van Milaan sinds 12 mei 1564, was met de invoering van een strikte naleving van de regels, vastgelegd in het Concilie van Trente, zijn tijd ver vooruit geweest (*DBI* XX, p. 260-269).

13 De ‘Constitutio circa formam et habitum sacrarum imaginum’ van 15 maart 1642 (*Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio* XV, p. 170-173 (de bul ‘Sacrosancta Tridentina Synodus’)).

14 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van [5] september.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6405, dd. 9[=5] september 1643, en een brief van Maria van Reigersberch dd. 5 september 1643 (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch,* p. 251-255). Het verblijf van Grotius' zwager ten huize van de Zeeuwse rekenmeester David van Reigersberch is misschien de oorzaak van de verschillen in de dagtekening van de afzonderlijke brieven.

2 De campagne van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was tot nu toe zo succesvol verlopen dat zelfs de oorlogsmoede Fransen weer geestdrift begonnen op te vatten voor de voortzetting van de strijd tegen de Habsburgers.

de instructie ende van den eedt,[3] ende tot hoedaenige ligue men daer is gedisponeert met Vrancrijck ende Swede, zal ick zeer gaeren verstaen.[4]

7 [*sic*] Septembris 1643.

3 De nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit was met een ruime meerderheid in de Staten van Holland aanvaard. In Zeeland lagen de verhoudingen anders. Door de tegenwerking van 's prinsen vertegenwoordiger Johan de Knuyt hadden de Staten van Zeeland nog geen besluit over de invoering van hun instructie kunnen nemen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 86 en p. 278-279).

4 In zijn persoonlijke brief aan Nicolaes van Reigersberch van 8 augustus (no. 6352) had Grotius al iets verteld over het Frans verlangen naar een ‘alliantie offensive ende defensive’ met de Staten-Generaal.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, nu ten huise van mijnheer den reeckenmeester van Reigersberg, tot Middelburg. Port 2 st. 4. 104. De Paris.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 7 Sept. 1643 uyt Paris.

6405. 1643 september [5]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Donderdagh laestleden 's morgens te zes uiren is den hertogh van Beaufort, zoon van den hertogh van Vendosme,[2] met een coetse, ‹omcingelt› omcingelt met de regimenten van de guardes ende chevaux legers van den coning, de trommels slaende, de vaendels ontbonden, gebracht nae het casteel van 't Bois de Vicenne. De reden werdt gezegt dat Dynxdagh tevoren naemiddagh, alsoo monsieur de Chavigny in hetzelve casteel van 't Bois de Vincenne een collatie gaf aen de coninginne - die twaelffduizent guldens heeft gecost - ende den cardinael Mazarini op 't einde van de collatie de coninginne daer meende te vinden, een advys is gecomen aen de coninginne dat den [zoon van den] hertogh van Vendosme[3] met eenige andere voor hadden genomen haere handen te slaen aen den gemelte cardinael, dewelcke mede daervan gewaerschouwt zijnde achterbleef. Den hertogh van Vendosme is hier zieck. Ende omdat hij zoo door Mercure als door Elboeuf vast is aen het geslacht van Lorraine,[4] 'twelck in zichzelve altijd sterck zijnde geweest in Vrancrijck, nu te stercker is door de hertoginne van Orleans, zoo heeft den hertogh van Orleans alle die van 't huis van Lorraine geïnduceert haeren dienst aen den cardinael Mazarini te presenteren, gelijck zij hebben gedaen. Men zegt oock dat de hertoginne van Orleans zoude nae Blois gegaen zijn, maer blijft hier doordien men voor zeecker hout dat zij kind draegt.[5]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6404, dd. 7[=5] september 1643, en een brief van Maria van Reigersberch dd. 5 september 1643 (Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch*, p. 251-255). Copie, dd. 5 september 1643, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5/15 september 1643).

2 François de Vendôme, hertog van Beaufort, zag in kardinaal Jules Mazarin de kwade genius achter de verbanning van de hertogin van Montbazon en het uitblijven van volwaardig eerherstel van zijn familie. Omdat de kardinaal niet uit zichzelf verdween, nam hij de rol van verlosser op zich. Die gelegenheid diende zich op 1 september aan tijdens een feestelijke ontvangst die Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, de regentesse in Vincennes wilde aanbieden. De kardinaal kreeg vertrouwelijke informatie over een aanslag op zijn leven en liet verstek gaan, zodat de volgende dag (woensdag 2 september), toen beide partijen zich weer in het Louvre vertoonden, de spanningen hoog opliepen. Zodra de fluistercampagne goed van start was gegaan, stuurde koningin Anna haar wacht op de hertog af. Hij werd gearresteerd en in de vroege ochtend van 3 september met groot vertoon naar de kerkers van Vincennes geleid (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 169-179).

3 César de Bourbon, hertog van Vendôme, lag ziek te bed in Conflans toen hem het nieuws van de arrestatie van zijn zoon bereikte (*Mémoires de La Châtre,* p. 238-243, en *Mémoires de Campion,* p. 257-273).

4 Françoise de Lorraine, hertogin van Mercoeur, moeder van de gearresteerde hertog van Beaufort. Haar schoonzuster, Catherine-Henriette, evenals haar echtgenoot César de Bourbon, hertog van Vendôme, een gelegitimeerd kind van koning Hendrik IV, was gehuwd met Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf (*DBF* XII, kol. 1184-1186).

5 Na ‘de hertoginne van Orleans’ schreef Grotius eerst: ‘omdat groot geloop bij haer is, gezonden zal werden nae Blois’. Gaston van Orléans, oom van de jonge koning, en zijn onlangs door

Tweehondertduizent croonen werden hier gereedtgemaect voor de coninginne van

het Franse hof erkende echtgenote Margaretha van Lotharingen. Hun eerste kind zou pas op 28 juli 1645 geboren worden.

Engelant, ende den grave van Harcourt wacht op tijdinge van Crassy,[6] die voorheen nae Engelant gegaen is, om ‹uit› daeruit te oordeelen off daer middel is om den coning van Engelant vast te maecken aen Vrancrijck, 'twelck zijnde is hier de resolutie de paix in Engelant tewege te brengen met herstelling van des coning[s] autoriteit, waertoe wij hooren dat den grave van Essex[7] ende meest alle die van de hooge camer wel gezint zijn.

Den uitvoer van coren werdt hier verboden. Den hertogh van Chaune[8] zal boven het gouvernement van Auvergne hebben het gouvernement van het casteel van Amiens. Monsieur de Schomberg gaet nae zijn gouvernement van Languedoc,[9] alwaer alsoock tuschen Anjou ende Touraine eenige beginzelen zijn van onlusten.[10] Hertogh Carel is te Worms ende hout de brugge van Philipsburg gecomen in zijn macht.[11] Jan de Waert is bij hem geweest, maer heeft niet uitgerecht. 't Volck van denzelven hertogh is voor een goed deel in de Bergstraz. Den marescal de Guebrian heeft zijn volck een maend solds gegeven. Tusschen zijn volck ende die van Philipsburg zijn eenige cleine rencontres gevallen. Den hertogh van Anguien schijnt voor te hebben 't Messin te zuiveren ende te stercken, ende daernae zijn volck te leggen in goede winterquartieren in 't lant van Trier.[12] Den stadt van Trier werdt gezegt twaelff regimenten Spaensch volck ingenomen te hebben.

Den coning van Spaignie,[13] zoo wij hier hooren, wil Lerida belegeren. Men zegt oock dat den coninck van Portugal[14] de Tago is gepasseert met twintichduizent te voet, drieduizent te paerd, vijfendetwintich stucken canon om de Castillanen aen te tasten. Dat het crijgsvolck van den paus zich heeft moeten vertrecken uit het Polizino,[15] dat Trin met vier bateriën werdt beschoten, inhebbende driehondert paerden, twaelffhondert te voet, gesterckt met tien bastioenen.[16]

Tot Francfort werdt noch gehackel[t] over de beswaernisse van 't Rijck ende over 't stuck van de justitie, ende tot onderhout van de Spiersche camer werdt

6 De ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’ Cressi (Gressy) verwittigde de koning en de koningin van Engeland persoonlijk van de benoeming van Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, tot buitengewoon ambassadeur (*Lettres Mazarin* I, p. 343-345).

7 Enkele parlementsleden die half augustus een bezoek hadden gebracht aan het legerkamp te Uxbridge, kregen de indruk dat hun wapenbroeder Robert Devereux, graaf van Essex, te veel toegaf aan defaitistische opinies (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 9).

8 Honoré d'Albert, hertog van Chaulnes, had zijn waardigheid van gouverneur van Picardië moeten afstaan aan de vorige bezitter, Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 130).

9 Maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin, wilde aanwezig zijn bij de openingszitting van de Staten van de Languedoc (*Lettres Mazarin* I, p. 356-357 en p. 454).

10 De volksopstand in de Rouergue zaaide zich over de andere gewesten uit; zie nos. 6271, 6284 en 6298.

11 Hertog Karel IV van Lotharingen had de schipbrug van Philippsburg naar Worms laten slepen. Ondanks protesten van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth liet hij zijn manschappen over deze brug de Rijn passeren (*Gazette 1643,* no. 113, dd. 5 september 1643).

12 Het leger van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was op 3 september de plaats Sierck aan de Moezel binnengedrongen. De toegezegde steun aan het uitgeputte Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant (no. 6378 n. 5) bleef voorlopig uit; zie no. 6399.

13 Koning Philips IV volgde in Zaragoza de verrichtingen van zijn generaal don Felipe de Silva aan het front bij de rivier de Cinca.

14 De campagne van het Portugese leger was op 19 juli van start gegaan (*Gazette 1643,* no. 114, dd. 5 september 1643).

15 Het bevel over het pauselijke leger in de Polesine had kardinaal Antonio Barberini aan de Fransman Achille d'Estampes-Valençay toevertrouwd.

16 De stad Trino viel pas op 27 september in handen van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye.

voorgeslagen een Rijcxflorijn te heffen op yder hooft der joden.[17] De churfursten van Mentz, Coln, Saxen ende Brandenburg hebben aen den coning van Engelant geschreven aengaende de zaecken van den Pals, maer niet tot contentement van deghenen die in Duitschlant de Engelsche

17 Het vredesvraagstuk had op de Frankforter 'Deputationstag' het even dringende vraagstuk van het 'Reichsjustizwesen' naar de achtergrond verdreven; zie no. 6114.

ende Paltzische zaecken handelen,[18] aen denwelcken oock den churfurst van Brandenburg in 't particulier zijne excuse heeft doen doen. Die van 't graefschap van Bourgogne loopen tot ontrent Dijon ende schijnen Bleteran[19] te willen aentasten. Den grave van Alincourt[20] werdt tegen haer gezonden.

Volmaer, president van de camer van Spier, zal één zijn van de volmachtichde tot de paix ende reist nae de bestemde plaetze.[21] Den graef van Chavigny heeft zijne bagagie vooruitgezonden nae Rouen met negentich personen.[22] Guassion[23] is niet doot, maer zeer gequetst, met hoope van beternisse. De heer Ranzou[24] zal generael zijn van de cavallerie legère.

9 [*sic*] Septembris 1643.

Den hertogh van Beaufort was 's Woensdaegs 's avonts comende uit des coninginnes cabinet gearresteert, sliep die nacht op de Louvre, wierd 's margens daeraen gebracht in 't Bois de Vicenne. Den hertogh van Vendosme zijne vader, op de last hem gegeven van te vertrecken, heeft excuse genomen op zijne ziecte. Den hertogh van Mercure[25] is vertrocken door last, Saint-Ibar[26] nae Hollant, Chasteauneuf voordezen guarde des seaux nae zijn huis al bij last.[27] Montresor is het ontgaen, Campion gevangen. Men tracht oock anderen te vangen.

Aen de boeren ontrent Sabern[28] in den Alzas is last gegeven alle haere roerende goederen in de stadt te salveren, waeruit gelooft werdt dat den marescal de Guebrian

18 William (of Wilhelm) Curtius, gewezen keurvorstelijk secretaris, thans Engels resident in Frankfort, had de indruk gekregen dat het merendeel van de keurvorsten (met uitzondering van de hertog van Beieren) zich niet zou verzetten tegen de behandeling van de kwestie van de Palts op de vredesconferenties in Munster en Osnabrück (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 20, en Brown, *Itinerant ambassador,* p. 264-265). In deze verwachting werd hij door de betrokken keurvorsten teleurgesteld; zie no. 6406 n. 9-11.

19 Bletterans ten zuiden van Dole.

20 Nicolas de Neufville (1598-1685), markies van Alaincourt, in 1646 benoemd tot maarschalk van Frankrijk en gouverneur over de minderjarige koning Lodewijk XIV. In 1663 ontving hij de titel en waardigheid van hertog van Villeroy (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1318, en *Dictionnaire de la Noblesse* VII(14), kol. 931-932).

21 De gevolmachtigde dr. Isaac Volmar, president van de keizerlijke Voor-Oostenrijkse regeringsraad, reisde over Frankfort, Mainz en Keulen naar Munster (aankomst 8 september) (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 3-4).

22 De Franse gevolmachtigde Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, had aangekondigd dat hij op 7 september gereed zou staan voor vertrek naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 63-64, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXVII-LXIX).

23 Jean, graaf van Gassion, herstelde van zijn verwondingen die hij tijdens een aanval op de muren van Thionville had opgelopen. Ook de koorts waaraan hij leek te bezwijken was inmiddels verdwenen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 100).

24 Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, ging in het leger van de hertog van Enghien de plaats innemen van de gesneuvelde Louis Potier, markies van Gesvres († 4 augustus 1643).

25 Louis de Vendôme (1612-1669), hertog van Mercoeur, broer van de hertog van Beaufort (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 174-175 en p. 1248, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 104).

26 Deelgenoten aan het complot van de 'Importants' waren Henri d'Escars de Saint-Bonnet, heer van Saint-Ibar, Alexandre en Henri de Campion en Claude de Bourdeilles, graaf van Montrésor; vgl. *Mémoires de Montrésor,* p. 227-229 (notice).

27 Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, werd gestraft voor zijn dienstbaarheid aan de belangen van de hertogin van Chevreuse (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 101).

28 Kwartiermakers van maarschalk Guébriant lieten door de gouverneur van Saverne de ontruiming van het gebied ten behoeve van de inkwartiering van het Frans-Weimarse leger afkondigen (*Gazette 1643,* no. 113, dd. 5 september 1643).

meent te comen aen deze zijde van den Rijn. Wij hooren dat de heeren van het hooge

huis in Engelant vertrecken off nae den coninck, ofte nae haer huize,[29] onlust crijgende in het bedrijf van het laege huis. Den paus hoopt haest bijeen te hebben veertichduizent man te voet, twaelffduizent te paerd, hebbende daertoe geld geleent van de republique van Gennes. Wij verstaen mede dat het leger van de keizer in Behmen is gesterckt vannieus met drieduizent Hongren, achthondert Slavoenen, veertienhondert uit Stirië, ende dat meerder renfort verwacht werdt.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 [*sic*] Sept. 1643 uyt Paris.

6406. 1643 september [5]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Novis imperiis abesse non solent in Gallia res novae.[2] Animos omnium et sermones nunc in se vertit dux Bellifortius, filius ducis Vindocinensis, die Jovis exacto claro mane cohortibus et turmis praetorianis currum antecedentibus, cingentibus, subsequentibus, vexillis explicitis, tympanis sonantibus, ductus reginae regentis iussu in arcem ad Silvam Vicennensem. Causa creditur haec, quod die Martis cum regina a Chavigniaco invitata esset ad convivium pomeridianum in arcem Vicennensem et cardinalis Mazarinus eo constituisset venire, indicia ad reginam portata sunt, per quae credidit Bellifortio multisque aliis constitutum manus iniicere in cardinalem Mazarinum, odiosum multis ob exempla marescalli Anchoritani[3] et cardinalis Riceliaci, quorum vestigiis insistere creditur. Dux Vindocinensis hinc abiit; dicuntur multi fuisse consilii, aut illius quod dicitur, aut latentis alicuius, participes. Est Vindocinensis et per matrem[4] et per sororem innexus Lotharingicae domui,[5] quae suspecta ob veteres contra domum Borboniam molitiones nunc quoque non immemor creditur irrogati exsilii et comitatis qua eos extorres coluere Hispani praefecti. Sunt ex ea domo duces Guisius, Elboevius, Chevreusius. Innexi sunt Nemorosius, Mombasonius[6] et alii. Hi pacem quidem cum imperatore et Hispano

29 Zeven leden van het Hogerhuis, onder wie Henry Rich, graaf van Holland, en William Russell, graaf van Bedford, liepen naar de koning over. Algernon Percy, graaf van Northumberland, Philip Herbert, graaf van Pembroke, en William Cecil, graaf van Salisbury, onttrokken zich voorlopig aan hun parlementaire verplichtingen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 11).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 157; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 330 no. 496. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 103. Aangezien Grotius in deze nieuwsbrief alleen gebeurtenissen en feiten weergeeft die hij voor zijn wekelijkse correspondentie op 5 september had vergaard, lijkt het beter de brief op [5] september te dateren en de datering 29[=30] augustus/9 september aan te houden als datum van verzending. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6407).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. [5] september 1643 (no. 6405).

3 De Florentijn Concino Concini († 24 april 1617), maarschalk van Ancre, domineerde het hof van regentesse Maria de' Medici.

4 Lees: ‘uxorem’. De moeder van de hertog van Vendôme was Gabrielle d'Estrées (ca. 1571-1599), maîtresse van koning Hendrik IV van Frankrijk (*DBF* XIII, kol. 151-153).

5 Prominente leden van de ‘anti-Bourbon’ factie waren Margaretha van Lotharingen, Henri II de Lorraine, hertog van Guise, Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, en Marie de Rohan, echtgenote van Claude de Lorraine, hertog van Chevreuse.

6 Charles-Amédée van Savoye, hertog van Nemours, schoonzoon van de hertog van Vendôme (no. 6313), en Hercule de Rohan, hertog van Montbazon, vader van de hertogin van Chevreuse

desiderant, sed si eam habere possint, creduntur foederatos Galliae non multum curaturi. Contra alii putan-

en thans echtgenoot van Marie d'Avaugour de Bretagne, de hertogin die met haar indiscreties (no. 6353) het bestaan van de factie van de ‘Importants’ aan het licht had gebracht.

tur omni modo bellum trahere velle ut ad suas utilitates pertinens. De indutiis sermones quidem sunt, sed Austriaci breves vellent, ut insidientur occasionibus quas Galliae motus possunt producere; Galli longas, ut bello captorum recens possessio ex tempore auctoritatem nanciscatur. Patruus regis creditur in Luparam immigraturus, ut eo propior sit consilio publico, vexatus multum articulorum doloribus, vectationem aegre ferentibus. Idem patruus regis ab affinibus suis Lotharingicae domus expressit, ut cardinali Mazarino opem suam adferrent, crediturque uxorem, ad quam multi fiunt Lotharingicorum concursus, amoturus Blesam. Est autem is princeps plane in potestate abbatis Riverii,[7] qui olim Riceliaci, nunc Mazarini cardinalis beneficiis obstrictus est. Princeps Condaeus Lotharingicos non immerito metuit, sed si Mazarinus cardinalis in multorum incurrit odia, etiam hoc in usus suos poterit vertere. Non poterit posthac non anxia esse vita cardinalis Mazarini, quam si custodiis tueri volet, accendet odia, si non, patebit insidiis.

Vetita hic est frumenti exportatio. Gassio vivit, sed non extra periculum. Levis armaturae peditibus[8] praeficitur Ranzovius. Chavigniacus parat se itineri et per Mazarinum sperat se rediturum in partem rerum. Antequam Harcurtius in Angliam eat, a Crassio, qui eo praemissus est, literae exspectantur. Proponunt Galli foedus cum Anglia belli inferendi arcendique. Credo fieri posse ut ad Palatinatus restitutionem, si ea per colloquia obtineri non poterit, societas ineatur. Sed ut in Hispanum, qui semper ea parte Palatinatus quam tenet, cedere paratus fuit, arma sumantur, nec regi Angliae, quantum ego iudico, persuadebitur, nec parlamento. Mitto literas quas regina regens ad regem Daniae scripsit.[9] Velint qui res Palatinas agunt[10] par officium a Suedia praestari. Mitto et literas[11] electorum quatuor Mogontiacensis, Coloniensis, Saxonis, Brandeburgici ad regem Angliae super re Palatina. Brandeburgicus se excusavit, quod plus efficere non potuerit. Iis qui negotia Anglica quique Palatina per Germaniam procurant, non satisfaciunt hae literae. Mazarinus ad ducem Neoburgicum[12] scripsit, ut eum a consiliis Westphalicae defensionis abstraheret. Non, si ea ineatur societas, tutiorem eum fore ab armis Gallicis, nec ea via recuperaturum ius successionis in electoratum, quod ei per imperatorem Bavarumque ereptum est.

Francofurti disputatur adhuc tum de aliis malis minuendis quae Germaniam premunt, tum de iudiciis. Nolunt romanenses rem perduci eo ut par sit ex utraque religione iudicantium numerus. Bavarus gaudet interiici has controversias, quominus cogitetur de iis quae ipse iure armorum tenet, iactatque se de amicitia Gallica. In

7 Louis Barbier, abt van La Rivière, de politieke leidsman van Gaston van Orléans, had in 1642 het leven van zijn meester gered door de medeplichtigen aan diens complot tegen Richelieu te verraden (*Mémoires de La Châtre,* p. 238-243, en *Mémoires de Montrésor,* p. 227-229 (notice)).

8 Een betere lezing is: ‘equitibus’.

9 Een afschrift van deze brief ging ook naar Johan Oxenstierna. In haar boodschap, dd. 28 augustus 1643, beval de regentesse de koning van Denemarken de behartiging van de belangen van het huis van de Palts aan; zie no. 6345.

10 De Engelse resident sir Richard Browne en de Paltsische agent in Parijs, (Johann) Friedrich Pawel von Rammingen. Van het verloop van de discussies op de Frankforter ‘Deputationstag’ werden zij op de hoogte gesteld door hun collega William (of Wilhelm) Curtius en de thans in Engeland vertoevende onderhandelaar sir Thomas Roe (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 260-269).

11 Ook van deze brief ging een afschrift naar Johan Oxenstierna. In plaats van een internationale conferentie over de kwestie van de Palts stelden de keurvorsten de hervatting van de Regensburgs-Weense besprekingen van 1641-1642 voor.

12 De ‘neutrale’ Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, nam deel aan de besprekingen over de vorming van een leger van de Westfaalse Kreits (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 245-250). Voor Jules Mazarin was dit een reden om op 29 augustus 1643 een maanbrief te schrijven (*Lettres Mazarin* I, p. 328-331).

iudaeorum capita singula decernetur tributum floreni imperialis ad supplenda salaria imperialis camerae.[13] Eiusdem camerae praeses Volmarius ad conventum mittitur Monasteriensem. Constat ducis Caroli copias discessisse a Bavaricis et esse eius copias in Via Montana, quae dicitur, ipsum Wormatiae, habereque eum in sua potestate pontem navalem qui Philippoburgi fuit. Hinc creditur suspectus caesarianis. Et a Mogontiaco sarcinae mittuntur Coloniam. Hispani

13 Het 'Reichskammergericht' te Spiers.

autem supersederunt coemptioni frumenti illis in locis, quod putant transvectionem Lucemburgicum usque tuto non posse fieri. Leves aliquae pugnae intercessere inter marescalli Guebriani milites et Philippoburgicos.

Rex Hispaniae creditur Leridam oppugnaturus. Pontificis milites ex Polesino agro retro iere. Trinum adhuc defenditur, habens praesidio equites quingentos, pedites mille et ducentos, propugnacula decem. Dispositae sunt quatuor locis adversus id oppidum machinae. Comitatenses Burgundi ad Divionem usque excurrunt credunturque Bleteranum oppugnaturi. It contra eos Alincurtius. Hispani XII cohortes in Trevirorum oppido posuere. Non putatur tamen quicquam novi aggressurus dux Anguianus, sed circummuniturus agrum Metensem, inde assignaturus hiberna militi. Leges quaedam pacis ad ducem Carolum [hinc] missae sunt.[14]

Chaunius praeter Arvernorum praefecturam etiam illam arcis Ambianensis retinet, quanquam Picardiae praefectura reddita Elboevio. Chombergius in suam ivit praefecturam Languedociae, ubi seditiones timentur, ut et in agro qui est inter Andegavos et Turones. Sermones fuere de matrimonio ducis Mercurii, qui alter est Vindocinensis filius, cum ducis Guisii sorore.[15] Regina regens pecuniam misit ad reginam Angliae, ferme ad bis centena millia scutatorum. Convivium quod Chavigniacus reginae dedit, constitit XII millibus francicorum. Marescallus Guebrianus militem suum solatus est mensis stipendio. Famosorum libellorum magna hic et in aula et in urbe licentia est.[16]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, regno, reginae tuaeque Sublimitati semper sit salutifer,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXIX Augusti/IX [*sic*] Septembris 1643.

Dux Bellifortius sub vesperam diei Mercurii in Lupara retentus ibi noctem egit, mane sequente ductus in arcem Vicennensem. Pater eius dux Vindocinensis quominus abeat, morbi excusatione utitur. Uxor eius rogavit reginam ut liceret Bellifortio uti suo, quo solitus est, coquo. Id sinistre quidam interpretantur. Iussus est ab aula discedere dux Mercurius, Bellifortii frater, Castellinovius, antehac sigillorum custos, Sanctibarius et alii in villas aut extra regnum. Montresorius se subduxit et alii quidam; Campio captus.

Agricolis circa Tabernas Alsaticas imperatum est ut res suas in urbem conferant; inde fit coniectura Guebrianum velle venire cis Rhenum. Pontifex brevi habiturum se sperat quadraginta peditum, equitum duodecim millia. Respublica Genuensis pecunias aliquas pontifici dat utendas. In Anglia de classe parlamenti superiore comes Hollandius et Bethfordius ad regem Angliae se recepere, Northumberlandius, Pembrokius, Salisburiensis in villas suas, pertaesi insolentiam plebeii ordinis.

14 Nicolas Brulart of Bruslart, heer van Boulay, had in opdracht van hertog Karel IV van Lotharingen het politieke klimaat in Parijs verkend. Zie over zijn contacten met Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen, no. 6390.

15 Marie de Lorraine (1615-1688) zou nooit in het huwelijk treden (*Tallemant des Réaux* II, p. 1225-1226). In 1651 vroeg Louis de Vendôme (1612-1669), hertog van Mercoeur, in Brühl de hand van Laura Mancini, nicht van kardinaal Mazarin (*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 657 en p. 1517-1518).

16 De Parijzenaars meenden dat kardinaal Jules Mazarin steeds meer op zijn grote voorganger ging lijken (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 179).

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Clandestina Gallorum principum consilia. Ducis Bellifortii fata. Procerum Imperii necnon aliorum restituendi electorem Palatinum studia.

6407. [1643 september 5]. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 10. Septemb. 1643.

6408. 1643 september [5]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

L'emprisonnement ordonné par la reyne du duc de Beaufort,[2] qui a esté mené Jeudi de bonne heure en compagnie de presque tous les regiments de la garde et chevaux-legers du roy, tambour batant, enseignes deployéez, au chasteau du Bois de Vincenne, donnera des discours partout. Il faut bien croire qu'une bonne reyne au commencement de sa regence n'est pas venue à une resolution telle sans de raisons. Celle qui se publie est que la reyne le Mardy passé estant priée de prendre une collation audict chasteau du Bois de Vincenne - on dist que cette collation a cousté douze mille livres - et le cardinal Mazarin y voulant aller pour ramener la reyne, que le duc de Beaufort et quelques autres avoient desseins de mettre les mains sur ledict cardinal, de quoi la reyne l'a adverti tellement qu'il n'y est pas allé. Plusieurs ont opinion que les vieilles querelles de Bourbon et de Lorraine recroissent. Le duc d'Orleans par le conseil de l'abbé de La Riviere, grand ami de Mazarini, a obligé tous ces princes de la maison de Lorraine, parents de sa femme, d'aller au cardinal Mazarin et lui offrir leur assistence, ce qu'ils ont faict. Et croit-on que madame d'Orleans pour eviter le grand concours qui se faisoit chez [elle] seroit allée à Blois si sa grossesse ne l'empecheroit, qu'on tient asseurée pour certaine.

On a envoyé d'icy les articles au duc Charles, lequel ayant separé ses gens du Bavarois et menant le pont du Philipsbour où il lui plait, s'est rendu suspect aux imperialistes, et le marescal de Guebrian ayant payé un mois de solde aux soldats, les a rendu le courage, cependant que ceux de Mayence de grande peur envoyent, comme on nous dict icy, leurs hardes à Cologne et les Espaignols cessent de faire achapt du bled en ce quartier, se defiant de le pouvoir faire passer au pays du Lutzenbourg comme estoit leur desseing. Le duc d'Anguien semble n'avoir autre soin que de fortifier le Messin et après mettre ses gens aux quartiers d'hyver.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II (met twee bijlagen te vinden achter Grotius' nieuwsbrieven aan J. Oxenstierna dd. 12/22 augustus 1643 (no. 6380) en dd. 23 december 1643/2 januari 1644 (no. 6628 (dl. XV); zie ook no. 6406 n. 9 en 11). Eigenh. ondertek. Niet gedateerd. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6406). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 54. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 46 en 4° 38, 22; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 36; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 147; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 31 en Br. 24, 49/122. Vermeld in *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 39.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 172.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. [5] september 1643 (nos. 6405-6407).

Le roy d'Espagne va assieger Lerida. Trin se defend par cinque cent chevaux, mille et deux cens à pied et dix bastions, batus par quatres bateries. La milice du pape s'est retirée du Polesin.

Les ambassadeurs pour la paix, c'est-à-dire Harcourt pour aller à Angleterre, Servien pour celle de l'Italie, Chavigni et d'Avaux pour celle d'Allemaigne, ne sont pas partis encore, mais monsieur de Chavigni a envoyé son bagage avecq quatre-vingt-dix hommes

vers Rouen.[3] La reyne-regente envoye à la reyne d'Angleterre prèz de deux cens mille escus. Les Espagnols ont serré douze regiments dans la ville de Trefves. Guassion n'est pas guari, mais on en espere mieux. Monsieur Ranzou sera general de la cavallerie estrangere.

Les electeurs de Mayence, Couloigne, Saxe et Brandebourg ont escrit au roy d'Angleterre sur le faict du Palatinat, mais en tels termes que ceux de Brandenbourg s'en sont excusez vers ceux qui font là les affaires tant d'Angleterre que de la maison palatine. Et à Francfort est continué à disputer sur les griefs de l'Empire et sur le faict de la chambre imperiale, pour l'entretenement de laquelle on veut mettre un florin imperial sur chaque teste des juifs. Les romanistes ne veulent pas venir à l'esgalité des voix entre les religions dans ladicte chambre. Le duc de Baviere se vante de ses intelligences en France. Volmar, un des [p]residents de ladicte chambre, va à Munster pour la paix. Il y en a eu quelques petites rencontres entre les gens du marescal Guebrian et ceux de Philipsbour. Ceux de la comté de Bourgongne courrent jusqu'à Dijon et font mine de vouloir attaquer Blateran, contre lesquels va monsieur d'Alincourt.

Le duc de Chaune outre le regiment d'Auvergne retient le particulier gouvernement de la citadelle d'Amiens. Monsieur de Chomberg est allé en son gouvernement de Languedoc, où on dict qu'il y a quelque commencement de troubles comme aussi entre le pays d'Anjou et de Touraine. On seme icy force pasquils.

Pour venir, monsieur, à vostre lettre, la protection du duc de Lutzenbourg[4] pour Treves[5] est tres ancienne, mais pas trop puissante en ce temps-icy. Ceux de Liege[6] meritent bien quelque chastiment et je croy qu'icy on s'y porteroit facilement. Je souhaitte à ceux d'Hollande et Provinces-Unies concorde et bon gouvernement et la trefve ou la guerre comme ils voudront, et demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

9 [*sic*] Septembre 1643 à Paris.

Le duc de Beaufort avoit esté arresté au Louvre le soir de Mercredy, a passé la nuict suivante au Louvre, le matin mené au Bois de Vicenne. Le duc de Vendosme son pere a eu commandement de se retirer, mais il s'excuse sur sa maladie. Le duc de Mercure par commandement s'esloigne de la cour et croit-on que madame de Chevreuse s'en ira sans attendre le commandement. Monsieur de Chasteauneuf a ordre d'aller en sa maison, Saint-Ibar commandé de se retirer va en Hollande, Montresor est eschappé, Champion arresté.

L'advis donné aux paysans autour de Sabern de retirer leurs meubles dans la ville donne soupson que le mareschal de Guebrian veut venir [de] delà le Rin. Nous

3 De gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, hadden de politieke stormen zien aankomen. In de loop van de volgende week werd aangekondigd dat de graaf van Chavigny zijn plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie had afgestaan aan ambassadeur Abel Servien, graaf van La Rochedes-Aubiers; zie no. 6397.

4 Koning Lodewijk XIII pretendeerde als nazaat van François de Bourbon, graaf van Vendôme, en Maria van Luxemburg († 1547) rechten te mogen laten gelden op de hertogelijke waardigheid (*Dictionnaire de la Noblesse* VI(12), kol. 602; *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 171).

5 Frankrijks trouwe bondgenoot keurvorst-aartsbisschop Philipp Christoph von Sötern werd nog steeds door de keizerlijken gevangen gehouden.

6 Soldaten en boeren in het Luikse hadden in juli een eenheid Hessische soldaten met geweld uit Gronsveld bij Eijsden verjaagd.

apprenons que l'armée imperiale en Boheme a esté renforcée de 3000 Hongrois, huict cents Esclavons, mille quatre cents Croates de Stirie, et qu'on attend d'autres. Le pape espere d'assembler quarante mille hommes à pied, douze mille à cheval. La republicque de Gennes preste de l'argent au pape. On nous dit que la haute chambre d'Angleterre se dissipe, les uns allans vers le roy d'Angleterre, les autres à leurs maisons, ne voulant plus s'engager avecq des gens si insolens comme sont ceux de la basse chambre.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wickefort.

6409. 1643 september 7. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Excellentiae vestrae literas, 29 Augusti datas, 5 Septembris qua par fuit reverentia accepi et legi.

In Suedia res ex voto eunt. Holmiae futuro mense Octobri comitiae regni celebrabuntur.[2] Reliqua ut solent et esse debent. Aegre fert Battavica gens, quod cogatur in Cimbrico freto solito vectigali addere 80 imperiales pro qualibet navi 12 millium tonnarum capaci.[3] Praeterea Danus ab omnibus proventibus suis grandem colligit pecuniae summam; qua si militem sit collecturus aut rem aliam moliturus, tempus edocebit. Legatos suos iam Osnabrugam misit,[4] quo etiam nostri festinant.[5]

Hic pacata ne dicam omnia an turbata, dubius haereo, cum certum sit omnia non minus in partes scissa esse quam in Anglia, nec deesse quicquam praeter ducem ac flammam. Quod si antea ignorassent advenae, hisce diebus palam id factum est a literis regis Magnae Brittanniae ad Status Generales, quae hic typis sunt mandatae, et non dubito quin ab amicis Excellentiae vestrae antea transmissae sint.[6] In nonnullis urbibus publica in ecclesiis vota faciunt pro parlamento contra regem,[7] sed non minor illa plebis pars est quae pro rege et Auriaco, novo nunc victore,[8] supplices ad Deum manus tendit; quae eousque iam venta sunt ut haec partium studia, fere sola, itineris moras laxent in navigiis curribusque.

Deus omnium mentes pacare velit et ad pacis dirigere consilia. Cuius protectioni etiam Excellentiam vestram illustremque familiam devotus commendo, futurus, quoad vixero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 7 Septembris 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 6). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6394, beantw. d. no. 6433.

2 De Zweedse rijksdag kwam op 10/20 oktober 1643 in de Stockholmse troonzaal (rixsal) plechtig bijeen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 290-296).

3 Tegen de regels van het accoord dat de Republiek en Denemarken op 23 september 1641 te Glückstadt hadden gesloten, eigende koning Christiaan IV zich deze zomer het recht toe om Hollandse schepen bij het passeren van de Sont een heffing op te leggen van vier stuivers 'Brugge- ofte Haven geldt' per vervoerde last (Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 35-39).

4 De Deense koning liet zich op de vredesconferenties vertegenwoordigen door kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann.

5 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius zouden Osnabrück pas betreden zodra bericht kwam dat de Franse delegatie in Munster was gearriveerd. In afwachting van dit nieuws hielden zij de stad Minden als voorlopige standplaats aan.

6 De Engelse koninklijke resident in de Republiek, sir William Boswell, had op 3 juli de Staten-Generaal een schrijven van koning Karel I, dd. 1/11 mei 1643, aangeboden waarin de koning scherp protest aantekende tegen de erkenning van Walter Strickland als onderhandelaar namens het Parlement. Op zich zou de koninklijke verklaring niet zoveel commotie in de Republiek hebben veroorzaakt, ware het niet dat er korte tijd later onder het volk een Nederlandse vertaling in de vorm van een pamflet werd verspreid: 'Sijne Koninckl. Majest. van Engelants Verklaringe aen de ... Staten Generael der Vereenighde Provintien' (Knuttel, *Cat. v. pamfl.* nos. 4989 en 4989a).

7 Het voorstel van de 'classes' van Zeeland om een nationale bid- en vastendag tot 'onderstand' van de geloofsgenoten in Engeland af te kondigen werd op 20 augustus door de Staten-Generaal afgewezen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 110 en p. 294).

8 Over 'prince Wilhelmus' eerste victorie' zie no. 6410.

Quia literas Chemnitii non ingratas fuisse Excellentiae vestrae comperi, etiam has eiusdem pari devotione mitto.[9]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Sept.

6410. 1643 september 7. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Prodiit his diebus Amstelodami libellus[2] hoc titulo 'Joannis de Laet Antwerpiani Notae ad Dissertationem Hug. Grotii de origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis',[3] in quo argumenta tua frustillatim dissecantur, iisque quae non nisi per saturam valent singulariter respondetur. Illud video eum saepiuscule fidem allegationum tuarum vellicare, ita ut forte hoc nomine vindiciae tibi sint parandae. Ego, ubi notus aliquis ad vos profecturus est, libellum ad te mittam; neque enim tanti esse iudico ut nuntio velim committere, propter impensas nimias.

Apud nos magna iam est laetitia, quod iunioris principis ductu[4] nuper hostis equitatus prope Antwerpiam caesus est, capti aliquot duces e primoribus exercitus et tam equites quam pedites sexcenti. Illud constat Bergam adductos equites 150, pedites 200 captivos. Cantelmus ipse iam bracca tenebatur, cum eum turmae ductor, Borgia ni fallor nomine, captivitati exemit, sed ita ut ipse captivitatem effugere non potuerit. De numero mortuorum nondum constat, sunt qui de 500 loquantur; certe haec clades magnam Antwerpiae consternationem excitavit. Iam diu equites nostri vix quicquam magnae rei gesserunt, tempus erat ut se in meliorem famam assererent et est haec opportuna: prima Neoptolemi nostri victoria nostra.

9 Harald Appelboom liet Grotius meegenieten van de brieven die hij van zijn in Hamburg verblijf houdende correspondent Joannes Chemnitius mocht ontvangen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 372. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6389. Het antwoord van Grotius dd. 19 september 1643 ontbreekt.

2 Reeds op 11 juli 1643 kreeg de Haagse hofpredikant André Rivet tijdens een bezoek aan Amsterdam de eerste vellen te zien van de *Notae:* 'J'ay aussi veu quelques feuilles de l'escrit de Monsieur de Laet, qui refute pied à pied l'escrit de Monsieur Grotius De origine gentium Americanarum. Il y aura quatorze ou quinze feuilles in 8°' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 50-51 en p. 60-61).

3 De geograaf Johan de Laet (1582-1649) had het manuscript van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* nos. 725 en 726) enkele maanden voordat het werk ter perse ging mogen inzien (nos. 5475, 5528 (dl. XII) en no. 5548 (dl. XIII)). Nu, anderhalf jaar later, vatte hij zijn kritiek samen in zijn *Joannis de Laet Antwerpiani notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis,* Amsterdam 1643 (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212).

4 De 17-jarige prins Willem van Oranje ('Neoptolemos'), die dit jaar voor het eerst meevocht in het leger van zijn vader Frederik Hendrik, was op 3 september met zijn cavalerie uit het Staatse legerkamp te Wouw vertrokken om tezamen met 220 ruiters van ritmeester Anthony Crocq enkele bij Antwerpen gelegerde Spaanse eenheden van onderbevelhebber Andrea Cantelmo te verrassen. De aanslag leverde de prins een rijke buit aan krijgsgevangenen op, 250 man voetvolk, 250 ruiters, 60 officieren en als grootste triomf, de commandant, luitenant-generaal don Juan de Borja (*Het Staatsche leger* IV, p. 135- 136; *Briefw. C. Huygens* III, p. 439-441).

Spiringius adhuc a pedibus aeger est et privignum iamque adoptivum filium[5] in Suediam ablegavit, proculdubio ut in suum locum succedat apud hasce provincias. Ecquid

5 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona had de kinderen van zijn vrouw Johanna Dorothea Doré (Daurées) uit haar eerste huwelijk met Jan B(l)ommert geadopteerd; zie no. 5891 (dl. XIII). De oudste stiefzoon Johan Philip B(l)ommert Silvercrona († 1702) zou pas in 1652 zijn Zweedse geloofsbrieven aan de Staten-Generaal overhandigen

effecturus sit, intra tertium mensem - neque enim diutius abfuturum se promisit - intelligemus.

Elzevirio locutus sum de negotio Alibraei.[6] Is versionem Tarquinii Malvezziani iam ab aliis praereptam, librum vero ipsum per aliquem e suis qui propediem in Galliam proficiscetur, remissurum se dixit. Ego e postremis tuis litteris libenter didici auctorem libelli de Reformatione precum esse canonicum Parisiensem[7] et video illum, sicut et multos alios antea, desiderare ut tollantur abusus maximi ab ipsa ecclesia. Sed non sunt ea tempora ut id cum fundamento sperare liceat, et interea iidem qui antea abusus in ecclesia obtinent.

De Losecatio quod nuper scripsi,[8] id eo feci animo ut eum aliquamdiu a patre et noverca, a quibus duriter habetur, abstraherem. Is militiae nomen iam dederat antequam ad vos in Galliam excurreret. Interea bis ei optionis locum impetrare conatus sum, sed frustra, bis enim sortito excidit. Ita nunc adhuc vexillifer est. In studiis non multum profecit, nisi quod Latine intelligit, Gallice vero et Anglice commode loquitur, annum agens vicesimum sextum. De iis quae Mockelius ad te scribit cum Vickefordio agam eique litteras monstrabo et quid responderit, scribam.[9]

Te interea Deus Optimus Maximus tuis, nobis totique reipublicae christianae diu servet incolumem,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, VII Septembris 1643.

Iuramentum Ordinum Foederatorum nondum potui nancisci.[10] Hoc tamen scio Matenesium hoc nomine illud recusare, quod dicat esse captatorium et nimia generalitate peccare. Nolunt enim Ordines Hollandiae quicquam tractari quod ad suam magnitudinem, sive celsitudinem mavis, pertineat nisi praehabita cum Collegio Ordinum aut Deputatorum deliberatione. Ille intelligere se negat quid iis verbis contineatur; esse enim quae ipse ad ius Ordinum pertinere putet, quae antehac Foederatis ipsi concesserint, nemine etiamnum contradicente, certe non punitis auctoribus.

6 De Leidse Elzeviers hadden in 1636 een uitgave verzorgd van Malvezzi's *Tyrannus eiusque arcana in vita Tarquiinii Superbi repraesentata*. De vertaling *Tarquin le Superbe* van Charles Vion d'Alibray (Dalibray) werd echter door hen afgewezen.

7 De Parijse kannunik Claude Joly was de auteur van de *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus,* Parijs 1643.

8 Neef Diderik van Losecaat, die tot zijn overlijden in 1645 als vaandrig diende in het Staatse leger, kon blijkbaar slecht overweg met zijn vader Frederik en stiefmoeder Gijsberta van D(e)uverden; zie no. 4860 (dl. XI).

9 Joachim de Wicquefort was door Grotius al op de hoogte gesteld van de ontvangst van een schrijven van Friedrich Richard Mockhel, de Benfeldse beheerder van een deel van de nalatenschap van Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 1639); zie no. 6393. Aan Willem de Groot viel thans de onaangename opdracht toe om aan Wicquefort wederom de vraag voor te leggen of de uitbetaling van het Saksisch-Weimarse legaat aan Dirk de Groot niet via hem kon geschieden.

10 Zie nos. 6360 en 6417. Op 13 augustus werd na het aanbrengen van een kleine wijziging in de instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit aan de afgevaardigde van de ridderschap Johan van Mathenes het verzoek gedaan om zijn bezwaren tegen de eed op te geven.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Sept.

En in dorso: 7 Sept. 1643 W. de Groot.

6411. 1643 september 7. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

Mijnheere,

Wt bijgaende papiren sal u. Exc.[tie] connen sien de geluckige rencontre die deses staats cavallerie gehadt heeft op de Spaensche.[2] Ofte nu dit goet succes de consilia sal doen veranderen ende haere Hoocheit oorsaacke geven dit jaer noch eene expeditie te doen, sal den tijt leeren. Sijn Hoocheit is anders geresolveert geweest de infanterie in de naegelegene steden te versenden ende de cavallerie noch een tijtlang in 't velt te laeten, opdat in val den vijant iets tegens Vranckrijck noch soude willen tenteren, de armee in corten wederom soude mogen tesamengetrocken werden om diversie te maacken.

De provintiën, die tot deliberatie van de vredesnegotie herrewaerts beschreven sijn,[3] daervan heeft sich tot noch toe Zeelant alleen ingestelt, ende schijnt het, also Vranckrijck met sendinge van haere gevolmachtigen soolange traisneert, dat men het sich hier oock geen ernst laet sijn.[4]

Van de Duitsche armeën en hebben wij dese reise gans geene tijdinge.

Waermede verblijve,

u. Exc.[tie] dienstwilligste.

Hage, den 7 September 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Sept. 1643.

6412. 1643 september 7. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine,

De filio Isaaco plurimum gaudeo, quod sospes Lutetiam redierit et sic Excellentiae tuae placeat ut sponte etiam in aedes recipere sis dignatus. Satius etiam censeo ut, si molestiam ea res non adferet, aliquantisper commoretur. Eum domi videbit atque audiet, cuius dicta singula habere debet pro oraculis. Foris etiam summorum virorum notitiam consequetur, bibliothecis variis fruetur. Utrobique vero erit, unde non modo doctior fiat, sed etiam prudentior.[2] Amo innocentes musas, sed neque

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 126. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.
2 De bijlagen met het nieuws over ‘prince Wilhelmus' eerste victorie’ ontbreken; zie no. 6410.
3 De gewestelijke afgevaardigden hadden op 7 juli in Den Haag bijeen moeten komen voor een eerste bespreking over de instructie voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie; vgl. no. 6306. Toen bleek dat deze datum de heren niet schikte, werd de bijeenkomst verschoven naar 25 augustus (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 123-124).
4 De Franse delegatie ter vredesconferentie had Parijs nog niet verlaten.
1 Vindplaats van het origineel onbekend. In 1928 in het bezit van antiquariaat Martinus Nijhoff, Den Haag. Tekst naar een collatie door P.C. Molhuysen met *Vossii Epist.,* p. 454 no. 464. Ook gedrukt in *Vossii Op. Epist.,* p. 349 no. 652. Copie Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 189[r]. Antw. op no. 6375.
2 Gerardus Joannes Vossius gunde zijn zoon Isaac een langer verblijf in Parijs.

me fugit quantum decus etiam ei qui nunquam capesset rempublicam accedat eo, quod rerum civilium non sit penitus imperitus.

Multum laetor quod eousque produxeris Annotata tua in Vetus Instrumentum.[3] In Novo censeo non inutilem Excellentiae tuae fore-forte iam videris- variantium lectionum

3 De *Annotata ad Vetus Testamentum* (*BG* no. 1137) zouden volgend jaar verschijnen. Zijn *Annotationes in Novum Testamentum* werden in de jaren 1646-1650 gedrukt (*BG* nos. 1138 en 1141).

libellum, qui in Adversariis Ludovici de La Cerda Hispani[4] caput constituit XCI.

De Blondelli opere ita est ut scribis. Petierat doctor Rivetus ut id Blauwio commendarem.[5] Primum refugi, eo nomine quod putarem episcopis adversari. Dixit secus esse, mediam insistere viam, nec Armacano archiepiscopo[6] displicere. Paucas solum paginas inspexi. Mea haec sententia est iam apostolicis temporibus in magnis ecclesiis episcopos presbyteris praefuisse. Facile largiar non fuisse eos dum apostoli adhuc continerentur Palaestina, vel cum primum extra eam ecclesiae colligerentur. Sed ubi excrevere illae et apostolorum numerus est imminutus, secus censeo. Atque ut verum esset quod ὁ πάνυ Salmasius[7] arbitrabatur, demum coepisse circa annum centesimum, religio foret recedere ab ea gubernandi forma quam totius orbis ecclesiae comprobassent.

Nigrinus[8] non est mihi notus, sed vidi literas, quas qui scripserat aiebat se ex ore eius audivisse me superiorem Quadragesimam ex more romanae ecclesiae observasse. Quis ei hoc persuaserit, nescio. Quanquam id verum privatim me publiceque multa dixisse de Quadragesimae antiquitate et usu. Vehementer etiam improbasse, quod nostri homines ne quidem Passionis Dominicae die soleant ieiunare. Solide me posse evincere semper aliud obtinuisse in veteri ecclesia, nec tamen laudaturum qui hoc uno nomine turbet ecclesias nostras. Posse enim quemque domi suae ieiunare, cum id non sit interdictum.

De Ignatio filii grata sunt quae scribis; deque valetudine tuenda quod commones gratias ago Excellentiae tuae. Dominae uxori et liberis salutem a me meaque dicito,

Excellentiae vestrae cultor devotissimus,
Ger. Jo. Vossius.

Amstelodami, 1643, VII Idibus Septembris.

4 Juan Luis de la Cerda S.J. (ca. 1560-1643) liet zijn *Adversaria sacra opus varium ac veluti fax ad lucem quam multorum locorum utriusque instrumenti, patrumque et scriptorum quorumcunque: Christianae antiquitatis et sacrorum rituum pancarpia; politioris denique literaturae thesaurus multiplex* in 1626 te Lyon verschijnen (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* II, kol. 984-990).

5 André Rivet had in de derde week van juli de aan het bed gekluisterde Amsterdamse hoogleraar opgezocht. Ongetwijfeld heeft hij de zieke de eerste proeven getoond van de Blaeu-editie van David Blondels studie *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris,* Amsterdam 1646 (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 50-51, p. 55 en p. 65).

6 James Ussher, aartsbisschop van Armagh, werkte aan de uitgave van de *Polycarpi et Ignatii Epistolae, una cum vetere vulgata interpretatione Latina;* zie no. 6331. Ondertussen had Vossius' zoon Isaac in de Bibliotheca Medicea-Laurentiana te Florence een Griekse codex met brieven van Ignatius van Antiochië onder ogen gekregen. De vraag of deze brieven de oorspronkelijke versie weergaven had Isaac Vossius bij terugkeer in Frankrijk voorgelegd aan Grotius, David Blondel en waarschijnlijk ook aan Claude Saumaise (P. Leroy, *Le dernier voyage,* p. 73).

7 In 1641 hadden de Leidse Elzeviers 50 proefpagina's gedrukt van *Cl. Salmasii librorum de primatu papae pars prima cum apparatu; accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus*. Het werk aan deze publicatie nam Claude Saumaise in 1644 weer ter hand (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* I, p. 1 en II, p. 442-444).

8 De Danziger predikant Bartholomeus Nigrinus (Schwarz), die zich tot het katholicisme had bekeerd. Wellicht had hij van Poolse studenten van Vossius vernomen dat de Amsterdamse hoogleraar een geschrift voorbereidde dat de titel zou dragen *Dissertatio gemina, una de Iesu Christi genealogia, altera de annis quibus natus, baptizatus, mortuus* (Rademaker, *Life and Work of Gerardus Joannes Vossius,* p. 312-315).

Adres: Illustrissimo et excellentissimo domino Hugoni Grotio, serenissimae reginae et regni Suedici ad christianissimum regem legato. Lutetiam Parisiorum.

In de marge schreef Grotius: Rec. 15/22 [?] Sept.

Opschrift in de copie te Oxford en in de Vossii Op. Epist.: Illustri Hugoni Grotio. (Lutetiam Parisiorum).

6413. [1643 september 8]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu presque au mesme temps vos lettres du 13 et du 23 Augusti et une qui n'a point de date. Je vous en remercie des advis[2] et suis marri que je [ne] sçaurois rien obtenir de monsieur Heuft,[3] ny repliquer à une raison si peremptoire, qui est qu'il a plus deboursé pour la Suede qu'il n'a receu, et qu'on ne lui donne pas ses descomtes. Je ne doute point que monsieur Salvius[4] ne vous face avoir du contentement, à quoi je contribuerai tout ce qui m'y sera possible.

La reine-regente a faict arrester le Mercredi au soir dans le Louvre le duc de Beaufort,[5] fils du duc de Vandosme, et le Jeudi de bonne heure l'a fait loger au Bois de Vincenne. On dit qu'il y [a] eu des desseins contre le cardinal Mazarini, qu'il a voulu executer à Mardi, lorsque monsieur de Chavigni au Bois de Vincenne donnoit la collation à la reine, là où on creut que Mazarin devoit venir, mais ne vinst point estant preadverti. On y adjouste qu'avant cela le duc de Baufort avecq d'autres estoit venu à la carosse [de] Saint-Simon,[6] croyant que c'estoit allé du cardinal Mazarini pour ce que toutes deux sont couvertes de violet, et qu'y regardant il avoit dit: ‘ce n'est pas icy que nous cerchons’. Toute la cour et mesme le duc de Guise et ses parents ont offert leur service audict cardinal, tellement qu'on croit qu'il n'y aura pas plus de mal.

Le duc Charles continue à travailler icy. Monsieur de Chavigni partira en peu de jours et par la Meuse ira vers l'Hollande et de là à Munster. Monsieur d'Avaux suive peu d'après, et monsieur de Servien ira en Italie. Le comte de Harcourt avant que d'aller en Angleterre attendra les nouvelles de monsieur de Crassy, qui y est allé pour sonder les humeurs tant du roy que du parlement.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

Bovenaan de copie staat: A m. Marini.

6414. 1643 september 10. Van Christina van Zweden.[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 177. Antw. op een ontbrekende brief van 13 augustus en nos. 6372 (zonder datum) en 6387.

2 Carl Marin zou Grotius' oudste zoon Cornelis introduceren bij Domenico Vico, de Venetiaanse resident in Zürich.

3 Het voorschot van 150 à 200 rijksdaalders uit de door de bankier Johan Hoeufft beheerde Frans-Zweedse subsidiekas.

4 De uitbetaling van Marins honorarium liep over het Hamburgse kantoor van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van [5] september 1643.

6 Claude de Rouvroy, hertog van Saint-Simon, had na het overlijden van Richelieu zijn taken behorende bij de waardigheid van ‘premier écuyer de la petite écurie’ weer opgevat (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 105-106).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 19. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 229^{r}-230^{r}. Op dezelfde datum schreef koningin Christina een in het Zweeds gestelde aanbevelingsbrief aan haar gevolmachtigden ter

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Vandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

vredesconferentie Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius [*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 24).

Nobilis et magnifice nobis sincere fidelis,

Impense a nobis requisivit ducissa Croyana, filii sui ducis Croyani nomine, vellemus apud serenissimum Galliarum regem ac reginam regnantem pro eo intercedere, ut tuto ac recte paternis suis in Lotharingia bonis uti ac frui posset. Quae suae Dilectationis petitio ut ratione et aequitate nititur, ita eiusdem desiderio tam illius rei intuitu, quam quod sanguine nobis sit iuncta, haud deesse voluimus, non dubitantes quin suae Serenitates rex ac regina regnans pro ea quae nos intercedit necessitudine intercessioni huic nostrae locum tribuant. Tibi proinde hisce clementer iniungimus, ut hanc ducissae petitionem ad regem ac reginam referas insistasque eiusdem sollicitationi, quo ei in iis quae iusta et aequa sunt, satisfieri possit.[2]

Hisce Deo te clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m.pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marsch[all]ii.
Carolus Gylldenhielm, R.S. ammiralius, m.p.
Petrus Banerius, loco regni cancellarii.
Canutus Posse, loco R.S. thessaurarii, etc.

Dabantur in regia nostra Stockholmiae, die 31 Augusti 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Oct.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad H. Grotium, ut petitionem ducissae Croyanae apud regem Galliae promoveat. Datum Stockholm, anno 1643, Augustus 31.

6415. 1643 september 10. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'attend[s] vostre fils icy puisque vostre derniere du 25 d'Aoust style nouveau[2] porte qu'il est sur son despart,[3] et le serviray de tout mon coeur en toute chose qui dependra de moy, monsieur le residant de Venise[4] estant des mes amis.

Les François continuent à presser Trino, y ayans achevé leur circonvallation et erigé quatre batteries d'où ils battent la ville, et le marquis de Velada[5] se prepare pour leur en disputer la prise ou par une diversion et en y faisant introduire du

2 Zie nos. 6259, 6285 en 6611. In 1635 was Grotius begonnen de belangen te behartigen van Anna van Pommeren, weduwe van Ernst, hertog van Croy en Aerschot († 1620). Een zoon uit dit huwelijk, Ernst Bogislaw, hertog van Croy, zag het levenslicht in de Lotharingse plaats Fénétrange, maar werd opgevoed aan het hof van zijn oom Bogislaw XIV van Pommeren.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 298. Eigenh. oorspr.

2 Brief no. 6384, dd. [25 augustus 1643].

3 Cornelis de Groot kwam een week later in Zürich aan (no. 6428).

4 Ter plaatse zou de Venetiaanse resident Domenico Vico aan de oudste zoon van Grotius de laatste aanwijzingen geven voor diens intrede in Venetiaanse legerdienst.

5 Gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, moest door een afleidingsmanoeuvre van prins Tommaso Francesco van Savoye afzien van zijn reddingsactie. Trino viel op 27 september in handen van het Frans-Savoyaardse leger.

secours. Il a receu quelque argent de Naples et Sicile, mais qui ne baste pour contenter tant de gens, dont plusiours ont de grandes pretensions. Peut-estre qu'il en recevra d'advantage de l'argent des Indes, d'où la flotte fort riche doit estre arrivée à Cadiz.[6] Les papaux[7] se maintiennent

6 De *Gazette 1643,* no. 117, dd. 12 september 1643, meldde het nieuws van de aankomst van de zilvervloot in een bericht uit Antwerpen van 4 september.

7 De pauselijken hadden in de Polesine (het gebied ten noorden van de Po) en in het

dans leur fort pris sur ceux de Venise à vive force, les liguez n'ayant peu le recouvrer; aussy ne sçait-on pas qu'ils ayent fait jusques à present aucune diversion sur les Ferrarois, où les papalins sont bien forts. Le pape a publié un monitoire tant contre les ligués[8] que le duc de Cornie,[9] qui a lachement rendu la ville de Castilion au gran[d]-duc, par lequel il est cité à comparoistre à Rome dans 8 jours soubs peine du crime de lese majesté et de la confiscation de tous ses biens et fiefs qu'il a sur l'Estat de l'eglise. Il est à Florence, d'où il n'osera pas sortir, estant trop noir à Rome pour n'avoir que trop favorisé les ennemis du pape. Nous verrons ce qu'en sera, car on est fort acharné l'un contre l'autre de tous deux costés.

Je vous supplie, monsieur, de me faire tenir bientost ces deux cent dalers dont je vous ay escrit desja plusiours fois,[10] car comme je vous ay dit, je ne puis disposer mon creancier de m'advancer plus d'argent que jusques à ce mois d'Octobre, et oultre cela ay besoing tant d'autres choses pour l'entretenement de ma famille que je ne sçay, Deum testor, où prendre tant d'argent qui y suffise. Vous obligeray en cela l'honneur de la couronne et ma propre personne, et je vous promet sur mon honneur de les vous rendre aussytost que mon change aura son effect. Ne me refuse[z] donc ceste faveur et me croyez au reciproque, monsieur,

vostre serviteur redevable,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 31 d'Aoust 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Sept.
En in dorso: 31 Aug. 1643 Marin.

6416. 1643 september 10. Van J.A. Salvius.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur,

Ew. Excell. gebe ich dienstfr[eundlich] hierdurch zu vernehmen, welcher gestallt gestern 8 tage den 23. dieses der herr ambassadeur Oxenstiern, vndt etzliche stunde nach ihm auch ich, glücklich hier angelangt seind,[2] vndt nunmehr allein erwarten, wie der andern interessirten potentaten, herren plenipotentiarii mit ihrem

8 Aan de zuidoever van het Trasimeense Meer had het leger van de groothertog van Toscane in korte tijd de plaatsen Castiglione del Lago, Città della Pieve en Monteleone d'Orvieto veroverd.
9 Zie no. 6284 n. 16. Fulvio, hertog Della Cornia, heer van Castiglione del Lago, wilde zich niet schikken naar het monitorium van paus Urbanus VIII (*Archivo de Simancas, Catálogo* XXVII. *Estados pequeños de Italia,* p. 113: 'monitorio despachado por el Papa contra el duque de Lacornia, señor de Castillón').
10 Het verzoek om een voorschot van 150 à 200 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas; zie nos. 6372 en 6387.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 10 (1643, 2). Oorspr. Postscriptum en ondertekening eigenhandig. De Duitse brieftekst is wellicht geschreven door secretaris Georg Keller. Minuut aanwezig te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5255. Beantw. d. no. 6443.
2 Op 23 augustus/2 september bereikten de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hun voorlopige verblijfplaats Minden.

anzug sich erzeigen wollen, wornach auch wir die volleziehung vnssrer raise, welche nun in einem tage abgelegt werden kann, anstellen vndt fortsetzen werden. Vnterdessen haben wir den von vnssrer allergnädigsten königin nach Münster verordneten residenten herrn Schering Rosenhan,[3]

3 Schering Rosenhane, Zweeds resident te Munster, verscheen op 29 augustus/8 september in Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 1-3 en p. 22-23).

welcher den 26. dieses auch alhier einkommen ist, vorauss nacher Ossnabrück abgefertigt, vmb biss zu vnssrer dahinkunfft daselbst alss resident zu verharren, vndt wass nöthig, in acht zu nehmen; vndt weiln derselbe alle die an die königl. herrn ambassadeurs, so ins gesampt alss sonders, einlangende brieffe annehmen vndt nach erhaischung damit verfahren wirdt, alss wollen Ew. Excell. sich gefallen lassen hiernachst das jenige, so[4] sie abgehen lassen werden, vnter couvert desselben dahin zu dirigiren, vff welchen fall es an gehörende orthe, vnsser so ab- alss anwesendt, ohnfehlbar vberkommen wirdt.[5]

Die königl. Dennemärckische mediations ambassade ist am verwiechenen Sonnabend zu Ossnabrück angelangt,[6] auch gestern abend ein fürstl. Braunschweig-Lüneburgischer abgesandter,[7] vmb gleichfalls dahin zugehen, hier einkommen. Will alsso Gott lob nunmehr die apparence zu guthem anfang sich nach vndt nach vmb so viel besser eräugenen, welchen der Höchste mit einem gewünschten fort- vndt aussgang in gnaden secondiren wolle.

Der herr ambassadeur Oxenstirn ist gestern von hier vff Nyenburg[8] verraisst, den staat selbiger vestung zu besehen, wirdt aber morgen wieder alhier erwartet.

Auss dem stifft Halberstatt wirdt anhero berichtet, dass herr Königsmarck Osterwyck eingenommen habe.[9] Wass weiters notables vorgehen vndt einkommen wirdt, soll Ew. Excell. hiernechst jedesmahl communicirt werden, vndt thue ich sie immittelst Gottes starckem schutz zu allem wolergehen getrewlich empfehlen, stäts bleibend,

Ew. Excell. dienstbereitwilligster knecht allezeit,
J.A. Salvius m.p.

Minden, den 31. Aug[usti] 1643.

Illustrissime domine,

Respondi domino cardinali Mazarino ad literas quibus me honoravit.[10] Nescio, utrum recte an secus. Committo iudicium Excellentiae vestrae, quae si iudicat tradi eas non posse, quaeso eam ut supprimantur. Sin minus, quoniam eius titulum ignoramus, magnopere rogo ne displiceat Excellentiae vestrae amanuensi mandare, ut verum cardinalis titulum inscribat.

Ero vicissim Excellentiae vestrae ad officia grata paratissimus semper,

4 De minuut Stockholm vult aan: '... so sie abgehen lassen, oder von andern orthen erhalten werden, vterm couvert desselben nach ged. Ossnabrück zu dirigiren ...'.

5 De postdienst in Parijs maakte in oktober een vergissing. Per ongeluk werden Grotius' brieven aan de Zweedse resident meegegeven met de koerier op Holland; vgl. nos. 6511 en 6551.

6 De Deense delegatie ter vredesconferentie, bestaande uit kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, was op 26 augustus/5 september voltallig in Osnabrück aanwezig.

7 De gevolmachtigde Johan Oxenstierna had kort voor aankomst in Minden een onderhoud gehad met de hertogen Friedrich en Christian Ludwig van Braunschweig-Lüneburg; zie no. 6424. Aansluitend op deze ontmoeting gaven de hertogen hun gezanten Hans Adam von Hammerstein en Paul Johann von Bülow opdracht om zich bij de Zweedse delegatie te vervoegen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 31-32 en p. 39).

8 Nienburg, garnizoensplaats van Friedrich, hertog van Braunschweig-Lüneburg-Celle.

9 De verdedigers van de plaats Osterwieck moeten kort vóór 9 september accoord zijn gegaan met de capitulatievoorwaarden van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck (*Doc. Boh.* VII, p. 43 no. 72).

10 De brief van Johan Adler Salvius aan kardinaal Jules Mazarin, dd. 31 augustus/10 september 1643, is een antwoord op Mazarins schrijven van 27 juni 1643; vgl. no. 6350.

J.A.S.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Sept.
Onderaan staat in een onbekende hand: H. Grotio.
Onderaan de copie te Stockholm staat: (An) herrn ambass. Grotium, in simili an

herrn amb. Wolff, an herrn Spiering, an herrn Bilderbeck von herrn Salvio, auss Minden, den 31. Aug. 1643.[11]

11 De Zweedse vertegenwoordigers dr. Hermann Wolff, ambassadeur in Kassel, Petter Spiring Silvercrona, resident te Den Haag, en Hendrik van Bilderbeeck, agent te Keulen (S. Tommos, *The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives,* p. 95 en p. 105; *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 158 en p. 163, en Schutte, *Repertorium* I, p. 181-182).

Bijlage:[12]

Johan Adler Salvius aan Jules Mazarin, 10 september 1643.

Eminentissime domine,

Diu inter spera metumque suspensi exspectarunt omnes quorum interest, quae consilia fatorum inclementiam in Gallia sequerentur. Communes hostes morte cardinalis ducis cecinere victoriam; fato regis plane triumphum! Ista conclamatum putabant amicorum multi; hoc pene desperatum! Promiscuas singulorum causas memorarem, nisi scirem eas iudicii vestri sublimitatem minime latere; sed dispares hos affectus opportunissimae Eminentiae vestrae literae de 27 Iunii renovato foedere comitatae utrisque commode exemerunt, heroicam serenissimae reginae regentis Gallicique senatus constantiam nobis confirmantes. Sane magnopere fuit ista sive renovatio seu confirmatio necessaria. Non quod foederata regnorum vincula morte regum laxata essent, sed ut ignaris rerum hostibus terror, foederatis animus maior adderetur. Adiunctas igitur vestras in Sueciam illico expedivi ipseque statim nuntio tam fausto officiose respondissem, nisi regiae sententiae decor obsequia ministri debuisset praecedere. Nunc, cum et foedus e Suecia itidem renovatum et serenissimae reginae meae responsa Eminentiae vestrae perdominum legatum Grotium mittuntur, hoc solum addere debui fore me his in oris tam accuratum renovati foederis cultorem, quam hactenus assiduus fueram renovandi foederis instinctor. Nescio, utrum tenuitas mea magnitudinem tantae rei debite comprehendat. Id sane persuasissimum mihi est, nunquam satis cautum fore publicae securitati, nisi tam pace quam bello perpetua regnorum coniunctio robur inviolabile servet. Divinum equidem videri potest, quod, qui hactenus dominatum universi animo vasto praecepit, Austriacae potentiae fastus iam armis feminarum tantopere sit retusus, ut vix propriis defendendis sufficiat. At nisi par mutuorum tractatuum prudentia fortitudinem armorum comitetur, citius proculdubio animos viresque resumet quam hactenus eas amisit.

Caelestibus consiliis Eminentiae vestrae prosperrimi Anguianorum progressuum - de quibus ei gratulor ex animo[13] - eventus merito tribuuntur, ut Galliis a tergo securis Germaniae iam porta patescat. Si tamen armorum fortunae favorem animorum Germanicorum accedere voluerint Galli, maturanda videtur etiam legatorum pacis expeditio. Sicut enim hactenus vim legum et munia magistratuum armorumque iura ordinibus Imperii de facto ademit imperator, ita nunc in id Francofurti[14] totus desudat, ut sibi soli vindicet etiam tractandae pacis arbitrium. Id si vel mora nostra vel ipsorum ordinum sive desperatione sive belli taedio obtinuerit, absolutam in Imperio potestatem posthac usurpabit cum extremo regnorum praeiudicio; quod quidem ne fiat, legatos vestros prompte accessuros sperabimus, daturi cum iis operam ne armis bene iacta tractatu deterantur fundamenta communis securitatis. Caeterum ut fulcrum tractatus est clipeus, ita optandum esset, ut quo viciniores tractatui sumus, eo magis armorum conatus intenderentur. Extrema quidem tentat campiductor noster Torstensonius, sed tota hostium mole superfusa, hostili insuper

12 Tekst naar copie Stockholm, RA, Diplomatica Germanica A I 1, f. 30. Gedrukt *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 24-26 en p. 39.

13 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had op 8 augustus de capitulatie van het garnizoen van Thionville in ontvangst genomen.

14 De discussies op de Frankforter 'Deputationstag' over de vertegenwoordiging van de leden van de 'Fürstenrat' in Munster en Osnabrück.

in Pomeraniam incursione[15] distractus, vix est ut se tueatur. Speravit militem Guebrianum magnam belli partem alio diversurum.[16] At is non modo nihil nobiscum cooperatur, sed et insuper districtum nostrum Benfeldicum in Alsatia,[17] unde annona cognominis castri dependet, absque ulla necessitate devastat. Obtestor igitur Eminentiam vestram, ut, cum nemo ea rectius videat utriusque rei momenta, ne gravetur auctoritatem suam interponere, ut non modo abstineat stativis Suecicis, sed et aliquid magni aggrediatur, quo nostrates aliquota hostium parte liberati vires melius exserere explicareque possint. Est id communi foederi variisque promissis congruum, amicitiam regnorum roborat et penitus rei summam concernit. Coloniensis elector cum duce Neoburgico novos etiam delectus moliuntur in Westphalia,[18] qui, nisi brevi opprimantur, in magnum exercitum excrescent.

Atque his Eminentiam vestram divino numini meque suo favori perofficiose commendo.

Mindae ad Visurgim, die ultima Augusti anno 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Cardinali Mazarino.

6417. 1643 september [12]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Doleo causam tam bonam quam est illa quae a me suscepta est veritatis et pacis ab omnibus deseri. Si aut Corvinus[2] aut quis alius voluisset operam in hoc ponere, exigui ea fuisset temporis. Quodsi nihil sperari potest, ego aliquando de praecipuis rebus cogitabo, et memoriae meae adiuvandae causa velim ad me remitti schediasmata.[3] Non erit inutile Voetio cornua defringi.[4]

15 De keizerlijken lieten generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) een actie ondernemen tegen het Zweedse expeditieleger in het noordoosten van Duitsland.

16 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson betreurde de ineenstorting van de Frans-Weimarse strijdmacht van maarschalk Guébriant.

17 De klachten van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, over de overlast die de aanwezigheid van de Frans-Weimarsen in zijn territorium veroorzaakte.

18 De 'neutrale' Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, nam deel aan de besprekingen over de vorming van een leger van de Westfaalse Kreits (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 245-250).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 957 App. no. 670. Antw. op no. 6396, beantw. d. no. 6438. Uit het antwoord van Willem de Groot blijkt dat deze brief op 12 september verzonden moet zijn.

2 De theoloog-jurist Joannes Arnoldsz. Corvinus waagde zich niet aan een debat met de Haagse hofpredikant André Rivet over de werkelijke betekenis van Grotius' theologische publicaties *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1166 en 1167) en *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1183 en 1184).

3 Het bij zijn broer berustende dossier met kritische aantekeningen op Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) vroeg Grotius op ter voorbereiding van zijn weerwoord *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, discussio* (*BG* no. 1195).

4 René Descartes had met zijn *Epistola Renati Des-Cartes ad celeberrimum virum D. Gisbertum Voetium* het voetstuk waarop de Utrechtse theoloog Gijsbert Voet zichzelf had geplaatst, omvergeworpen; zie *René Descartes et Martin Schoock 'La Querelle d'Utrecht',* ed. Th. Verbeek, Parijs 1988.

Vidi et mandata quae Hollandi dant legatis suis ad Conventum Foederatorum abeuntibus et iuramenti formulam quae legatis illis praescribitur.[5] Multa in utroque egregia.

5 Een van zijn correspondenten in de Republiek, vermoedelijk Joachim de Wicquefort (no. 6422), had Grotius voorzien van de tekst van de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus 1643 hadden afgelegd op hun nieuwe instructie; vgl. no. 6410. In het formulier was de volgende passage opgenomen: '... dat ick noch de eere,

Sed quod de defendenda religione ita ut recepta est dicitur, dubito an eo tantum pertineat ut qui cum Synodo Dordrechtana sentiunt templa et solaria publica habeant soli,[6] an etiam ut publicorum munerum exsortes sint qui non ita sentiunt ac sentire se profitentur.

Versio Gallica Tarquinii Malveziani non dubito quin sit tersa ac nitida; novi enim interpretem.[7] In quaestione de Rougemontio[8] refert natusne ille sit in ea Traiecti ad Mozam parte quae ducis est Brabantiae, an in ea quae episcopi est Leodiensis;[9] deinde an cum duci Neoburgico se addixit, animum habuerit in solum natale redeundi. Ego existimo licere Belgis, ut et Hispanis, patriam derelinquere sine ullis vinculi reliquiis.[10] Multa sunt apud Marianam exempla.[11]

Vale cum tua ac tuis,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 19 [*sic*] Septembris anni 1643.

Filius noster maximus natu non meo, sed baronis Degenfeldii impulsu voluit militare Venetis.[12] Ad Melitensem militiam non recipiuntur nisi catholici. Et ubi praemia acciperet? In Galliane an in Batavis?[13] In re Hogerbetiana quid agatur scire cupiam.[14] Si nancisci aliunde potes descriptum diplomatis quo Batavus aliquis fit a rege Galliae eques Sancti Michaelis,[15] velim id mihi mittas. Audio enim varie id explicari. Rogo ad chartas meas recuperandas aut certe testatiorem faciendam eam quae mihi et

6 Vgl. de *Post-acta* in de *Acta of Handelingen der Nationale Synode gehouden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619,* de 177ste zitting, ‘gravamina der kerken’.
7 De Leidse Elzeviers hadden in 1636 een uitgave verzorgd van Malvezzi's *Tyrannus eiusque arcana in vita Tarquinii Superbi repraesentata*. De Franse vertaling die Charles Vion d'Alibray (Dalibray) van dit werk maakte, werd door hen afgekeurd.
8 De Maastrichtenaar Paul de Rougemont, diplomatiek agent van Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, was in 1636 op doortocht van Brussel naar het hof van de hertog door een wacht van het Staatse garnizoen van Maastricht aangehouden en als ‘vijand’ opgebracht.
9 Het tweeherig bestel in Maastricht (Brabant en Luik); zie P.C. Boeren en H.H.E. Wouters in *Limburg's verleden* II, p. 45-48 en p. 229-233.
10 De juridische kwestie die hier wordt aangeroerd is terug te vinden in Grotius' *De iure belli ac pacis,* boek 2, caput V, § 24, en boek 3, caput XX, § 41.
11 Uit de *Historiae de rebus Hispaniae* van Juan de Mariana had Grotius talrijke voorbeelden geput ter staving van zijn argumenten in *De iure belli ac pacis*. Het op dit probleem betrekking hebbende voorbeeld is te vinden in boek XXVIII van de *Historiae*, caput 13 (in de editie *Biblioteca de Autores Españoles* XXXI, *Obras del padre Juan de Mariana* II, p. 306-307).
12 Cornelis de Groot was ingegaan op het Venetiaanse aanbod van zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld.
13 De souvereine en militaire orde van Malta (Johannieterorde) was ingedeeld in acht nationaliteiten. De vestigingen in de Republiek vielen onder de protestantse balije van Brandenburg.
14 Grotius wilde met het oog op het proces dat hij de Rotterdamse stadsbestuurders wilde aandoen, op de hoogte gehouden worden van het verloop van het proces dat de zoon van zijn vroegere collega Rombout Hogerbeets in het najaar van 1642 had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders.
15 Caspar Barlaeus had zijn *Orationum liber* opgedragen aan Joachim de Wicquefort, ‘ordinis S. Michaelis eques et serenissimae Hassiae lantgraviae a consiliis’ (no. 6362). Deze opdracht spaorde Grotius aan tot het stellen van de vraag hoe het mogelijk was dat een buitenlander van de ‘Augsburgse confessie’ ridder kon worden van de in 1469 door koning Lodewijk XI van Frankrijk ingestelde orde van Saint-Michel.

legibus facta est iniuriam libellus offeratur, ut saepe scripsi.[16] Erit aliquando usus eius rei. Chavigniacus hic retine-

16 Willem de Groot werd weer eens herinnerd aan zijn toezegging om een onderzoek in te stellen naar de verblijfplaats van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit Grotius' Rotterdamse huis waren gelicht.

tur,[17] ut sit inter ministros Status, Servianus pro eo it in Germaniam; in Italiam pro Serviano Sancti Chaumontius. Episcopi Bellovacensis et Lexoviensis se ab aula retrahunt. Ita mutantur res Gallicae.

6418. 1643 september [12]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick heb gezien de instructie ende den eedt bij die van Hollant geconcipieert voor de gedeputeerde ter generaliteit.[2] Ick vinde goed het vaststellen van de souveraineteit der provinciën.[3] Om 'tzelve te bevestigen zal noodigh zijn dat in de placcaten ende ordonnantië[n] van de Staten-Generael spreeckende aen de provinciën werde gestelt ‘verzoecken’, gelijck eertijds plagh te geschieden, niet ‘bevelen’, gelijck daernae is gepractizeert. Ik heb Goch, gedeputeerde van Gelderlant, ende Muis in Hollant[4] ronduit hooren sustineren dat bij de Unie de souveraineteit aen 't gemeene corpus van de provinciën was gegeven.[5] Indien bij 't maincteneren van de religie, zoo die nu is, verstaen werdt dat die van 't gevoelen van de Synode van Dordrecht zullen houden de publique gages ende kercken, dat can passeren. Maer zoo men wil alle ‹die› aen de regiering deel hebbende verbinden te verclaeren dat zij zijn van 'tzelve gevoelen ende alle anderen houden voor inhabyl, dat zal quaed doen. De exceptie gestelt bij 't ontfangen van gaven, uitgenomen die bij civyle rechten zijn toegelaten, gaept zeer verre.[6] 't Waer beter de voet van Venetië te volgen ende beter gagiën te geven aen de gedeputeerden.[7]

19 [*sic*] Septembris 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 10 [*sic*] Sept. 1643 uyt Paris.

17 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van [12] september; vgl. het postscriptum in no. 6420.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6419 (met aantekening over de datering).

2 De instructie en de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus 1643 hadden afgelegd; zie no. 6417.

3 In art. I en IV van de instructie wordt verwezen naar de Unie van Utrecht. Het formulier van de eed van de gedeputeerden vangt echter aan: ‘Dit beloove ende sweere ick de Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt als «souverain van deselve provinciën» (sonder dat ick yemandt anders kenne daertoe recht te hebben) ghehouw ende getrouw te wesen ...’.

4 De gedelegeerde rechters over Oldenbarnevelt, Grotius en Rombout Hogerbeets: Johan van Goch († 1637), burgemeester van Zutphen, en Hugo Muys van Holy († 1626), schout van Dordrecht (*Res. SG 1610-1670,* IV (1619-1620), ed. J.G. Smit en J. Roelevink, p. 35 no. 216).

5 Zie voor het standpunt van Grotius, ‘Memorie van mijne intentiën ende notabele bejegeningen’, in *Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot,* p. 6-9.

6 In hun eed moesten de Hollandse gedeputeerden zweren dat zij geen giften of gaven zouden aannemen ‘die na beschrevene rechten verboden zijn’.

7 Art. XVI van de instructie: ‘Sullen [de gedeputeerden] tot gagie ofte tractement genieten jaerlijcks tegens vier gulden daeghs ...’.

6419. 1643 september [12]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Vendosme ende mevrouw zijne huisvrouw zijn bij last vertrocken;[2] zoo is oock de heer Chasteauneuf. Men gelooft oock dat madame de Chevreuse zal volgen.[3] Veele anderen zijn oock belast te vertrecken. Campion[4] is niet gevangen, zoo men meende, maer zulx vresende is doorgegaen; madame de Mombason[5] verder van 't hoff verzonden. Aen den hertogh van Vendosme ende zijne kinderen heeft zeer verdroten dat daer nae des conings doot de coninginne zich op haer meest vertrouwde ende zij zeer hadden gearbeit opdat de coninginne de absolute regence zoude becomen, nu als alle anderen die van buiten weder zijn gecomen haere oude gouvernementen ofte nieuwe in plaets becomen hebben, aen henluiden 't gouvernement van Bretagne werdt onthouden,[6] 'twelck de coninginne aen haer hout[7] omdat het is een frontierlandschap ende dat den hertogh van Vendosme vanwegen sijne moeder[8] gemeent werdt eenige pretensie te hebben op Bretagne. In recompense van dit gouvernement was den hertogh van Vendosme belooft het admiraelschap,[9] maer mijnheer den prins ende zijne zoon den hertogh van Anguien stellen haer daertegen,[10] verzoeckende dat Breszé, hertogh van Fronsac, hetzelve admiraelschap moge behouden. Ende als den hertogh van Beaufort hierover den cardinael Mazarini had aengesproocken, heeft hij geen ander antwoord gecregen als: ‘spreeckt met mijnheer den prins’. Dit heeft den hertogh van Beaufort gespeten

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6418. Copie, dd. 19[=12] september 1643, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 12/22 september 1643). Grotius brengt in deze brief het belangrijkste nieuws uit de week na de arrestatie van François de Vendôme, hertog van Beaufort, op woensdag 2 september 1643, *infra*, n. 11.

2 François de Vendôme, hertog van Beaufort, zoon van César de Bourbon, hertog van Vendôme, had na het overlijden van Richelieu zijn rentree aan het hof gemaakt; zie no. 6024. Bijgestaan door zijn moeder Françoise de Lorraine, hertogin van Mercoeur, had hij dit voorjaar vurig voor de terugkeer van zijn vader César de Bourbon, hertog van Vendôme, gepleit.

3 Ondanks een verbod van koning Lodewijk XIII (no. 6186), hadden Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, en haar bewonderaar Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, zich toch weer met de zaken van de regentesse ingelaten.

4 De broers Alexandre en Henri de Campion hadden daadwerkelijk hun medewerking verleend aan het complot van de ‘Importants’; vgl. *Mémoires de La Châtre,* p. 238-243, en *Mémoires de Campion,* p. 257-273.

5 Marie d'Avaugour de Bretagne, de loslippige echtgenote van Hercule de Rohan, hertog van Montbazon, had met haar indiscrete opmerkingen over een vermeende escapade van de dochter van de prins van Condé de partijstrijd op gang gebracht.

6 Zodra de familie van de hertog van Vendôme weer voet in Frankrijk had gezet, brak er aan het hof een geschil uit over de vraag of koning Lodewijk XIII met de begiftiging van de waardigheid van gouverneur van Bretagne aan Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, niet te veel had toegegeven aan de laatste wensen van kardinaal de Richelieu (*Mémoires de Montglat* I, p. 400).

7 De animositeiten tussen de door Richelieu aangewezen gouverneur van Bretagne en de verjaagde bezitter van deze waardigheid liepen zo hoog op dat de koningin de rechten voor zichzelf reserveerde; zie no. 6322.

8 Gabrielle d'Estrées, de maîtresse van koning Hendrik IV, had haar geliefde tot de verheffing van hun zoon César tot gouverneur van Bretagne bewogen (*Mémoires de Cheverny,* p. 382-384, en *Lettres missives de Henri IV* VIII, p. 961-963).

9 Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, had na lang aandringen afstand van de titel van ‘amiral de France’ gedaan; vgl. nos. 6323 en 6364.

10 Henri II de Bourbon, prins van Condé, en zijn zoon Louis, hertog van Enghien, dienden als schoonvader, resp. echtgenoot van Claire-Clémence de Maillé-Brezé een persoonlijk belang.

ende den cardinael Mazarini Dyncxdagh geleden acht dagen,[11] meenende dat op hem wierd toegelegt, dorst

11 Dinsdag 1 september, de dag van de ontvangst die Léon le Bouthillier, graaf van Cha-

in zijn huis niet blijven, maer begaf zich in de Louvre. 't Getal van zijn edelluiden is vermeerdert in plaetze van guardes. Hij tracht monsieur de Chavigny, op denwelcke hij zich meest vertrouwt, weder in credyt te brengen ende heeft alrede tewegegebracht dat Chavigny hier sal blijven, ontslagen van zijn ambassade,[12] waerom hij oock zijn gezelschap dat vooruit was gezonden terugge heeft ontboden. Den prins van Condé ende Mazarin om den hertogh van Orleans aen haer te verbinden[13] hebben geproponeert ende tewegegebracht dat aen zijne Hoocheit zullen betaelt werden de pensioenen voor den tijd dat hij buiten het rijck is geweest.

Den hertogh van Anguien werdt gezegt te trecken nae den marescal de Guebrian om zich daerbij te vougen[14] ende zijne wegh te zullen nemen langs de Sare, ende dat den heer Ransou[15] alrede vooruit is gegaen derrewaert met de avantguarde. Den marescal de Guebrian heeft een brugge tusschen Straesburg ende Benfeld ende zijn volck ten deele aen d'andere, ten deele aen deze zijde van den Rijn. Maer veele van zijn volck verloopt, zoodat de Beyerschen, die haer houden ontrent Offenburg ende Oberkirch hebben becomen, gehouden werden wel zesduizent man stercker te zijn.[16] Ende hertogh Carel, despererende van in Vrancrijck te connen becomen dat hij wenschte, heeft zijn voetvolck ende een deel van zijne ruiterie gezonden nae de Mozel om zich met Beck te vougen. De rest van de ruiterie is bij Mercy, die op de pas van de Franschen let. Denzelve Beck heeft zijn volck geld doen ontfangen te Saint-Vyt ende verwacht over de drieduizent keizerschen uit het stift van Colen.[17] Den hertogh van Angoulesme heeft eenige trouppes tuschen de Maes en de Mozel om op Becx actiën te gade te slaen. Men zegt den keizer zelve gaet nae 't leger dat in Behmen ende Meerenland is om den Hongerschen adel derrewaert te trecken.[18]

De coninginne-regente heeft wederroepen als subreptys veele giften, wel bedraegende tot vijfhondertduizent croonen. De financiers om alle accusatie van mishandeling te ontgaen zullen tien millioenen furneren bij naem van leeninge.[19] Eenige slaen voor op het zout zooveel meer te stellen dat men daervan zoude

12 Onder normale omstandigheden had de Franse gevolmachtigde ter vredesconferentie op 7 september moeten afreizen (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXVII-LXIX).

13 Gaston van Orléans zou kardinaal Jules Mazarin de raad hebben gegeven om op die bewuste dinsdag niet naar de ontvangst te Vincennes te gaan (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 103-104). Voor deze ‘vriendendienst’ verlangde de prins een tegenprestatie; zie Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 195-201.

14 De vlucht van de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant over de schipbrug tussen Wittenweier en Rhinau naar de Elzas (no. 6399) kwam niet voor in de Franse krijgsplannen. Nieuwe instructies werden deze week gegeven aan de hertog van Enghien, maar deze had op 12 september het commando over het Franse leger aan de Moezel overgedragen aan de hoogbejaarde Charles de Valois, hertog van Angoulême, en was nu op weg naar Parijs (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 215-225).

15 Luitenant-generaal Josias Rantzau had de taken overgenomen van de bij Thionville gesneuvelde Louis Potier, markies van Gesvres.

16 De naar de Moezel en de Rijn oprukkende legermacht van François de Mercy, Johan van Werth, hertog Karel IV van Lotharingen en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck.

17 Bevelhebber van dit keizerlijke hulpleger was Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln,* p. 246).

18 Keizer Ferdinand III zou in Česká Skalice het Hongaarse leger inspecteren (*Doc. Boh.* VII, p. 41-42, nos. 63-64, en p. 44 no. 75).

19 Het Parlement van Parijs zou de financiers niet vervolgen indien zij de regering een bedrag van 12 miljoen ter beschikking stelden (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 103).

connen trecken vijfendetwintich millioenen. Den hertogh van Guise is gemaect duc et pair de France.[20]

20 Terzelfder tijd verdiepten de raadsheren zich in de kwestie van het herstel van Henri II de Lorraine, hertog van Guise, in zijn waardigheden; zie no. 6396.

Uit Spaegnie hooren wij dat den coning is te Saragozza, Taragone ter zee gevictaillieert, La Motte-Odincourt met de vloot te Barcelone,[21] dat de cleine vloot van West-Indië in Spaignie is aengecomen.[22] Uit Italië dat Tryn blijft belegert,[23] dat den hertogh van Parma opperste generael is over alle de legers van de ligue,[24] dat tot Mantua gehandelt werdt van vrede. Uit Engelant dat oock in de lage camer verdeeltheden zijn, zulcx dat de stadt van Londen bij haerzelve ordre stelt tot haere verzeeckering. Dat den coninc in de entreprinse op Clocester wat volckes heeft verloren,[25] maer dat daerom zijne macht niet en laet te groeien. Dat de Schotten niet en comen tot hulp van de parlamentarissen, omdat men haer geen gelt en weet te verschaffen, ende dat in Ierlant een trefves is gemaect voor één jaer[26] ende terstont daeraen tot Dublyn ontslagen uit de gevanckenisse die den coning hadden gefavorizeert ende anderen in de gevanckenisse gestelt die tegen den coning waeren geweest.

19 [*sic*] Septembris 1643.

Den hertogh van Anguien belegert nu Longuy,[27] ende off zijne Hoocheit verder zal gaen, werdt bij eenige getwijffelt. Saint-Germain,[28] die zooveel boecken gemaect heeft tegen den cardinael de Richelieu, is nu hier ende is bij den cardinael Mazarini gebracht ende gerecommandeert aen de coninginne-regente. De bisschoppen van Bauvais ende Lizieux scheiden uit het hoff.[29] Den paus heeft veel wapenen, buscruit, scheepsvolck gezonden nae zijne custe om te connen wederstaen aen de galeien van Venetië ende Toscane. Heeft oock gezonden hondertehdevijftighduizent croonen nae Boulogne tot onderhout van zijne soldaten. Te Naples is verbot gedaen van niet te dienen aen uitheemsche princen, waeronder den paus is begrepen, die daerentegen vertoont de verbintenisse die dat rijck heeft aen de Stoel. Wij verstaen

21 Vanuit Zaragoza volgde koning Philips IV van Spanje het verloop van de strijd tegen de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt. De campagne die deze zomer van weerskanten zonder grote vechtlust was gevoerd, kreeg door het verschijnen van de Franse vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, voor de Catalaanse kust toch nog een enerverend karakter.

22 De *Gazette 1643,* no. 117, dd. 12 september 1643, meldde het nieuws van de aankomst van de zilvervloot in een bericht uit Antwerpen van 4 september.

23 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye had op 4 augustus een aanvang gemaakt met de omsingeling van de stad en burcht van Trino.

24 Odoardo Farnese, hertog van Parma, die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, had aangespoord tot een gemeenschappelijke actie tegen paus Urbanus VIII, hield zich echter schuil in zijn bolwerken Bondeno en Stellata (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 873-874, en *Mémoires de Fontenay-Mareuil* II, p. 304-307).

25 De burgerij van Gloucester veroverde zelfs drie kanonnen op de koninklijke belegeraars (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 13-15).

26 De besprekingen, die James Butler, graaf van Ormond, in opdracht van koning Karel I met de vertegenwoordigers van de katholieke ‘confederation of Kilkenny’ had mogen voeren, werden op 15/25 september 1643 met de ondertekening van een wapenstilstandsverdrag afgesloten (*A new History of Ireland* III, p. 306-308).

27 Eenmaal meester van Sierck aan de Moezel maakte het leger van de hertog van Enghien een omtrekkende beweging naar Longwy.

28 De *Gazette 1643,* no. 117, dd. 12 september 1643, berichtte over de ontvangst van de balling Mathieu de Morgues (1582-1670), abt van Saint-Germain. Aangemoedigd door zijn beschermvrouwe Maria de' Medici had de abt jarenlang pamfletten geschreven tegen het beleid van Richelieu (A. Cioranescu, *Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle* II, p. 1500-1501).

29 De aan het hof verblijf houdende bisschoppen kregen het verzoek om naar hun diocees terug te keren. De maatregel trof ook de koninklijke getrouwen Auguste Potier, bisschop van Beauvais, en Philippe Cospeau, bisschop van Lisieux (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 108).

dat het volck van den coning van Engelant belegeren Glocester ende Barstapel.[30]
In Hollant zal men weten off het waer is dat hier

30 Barnstaple in Devon gaf zich spontaan aan de koning over (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 21).

werdt gepubliceert[31] dat Macao zich heeft verclaert voor den coning van Portugal ende dat een zoon van den coninck van Monomotapa[32] in Afrique door de Portugesche dominicanen is christen gemaect. 't Hoff van Spaignie heeft den rouw aengedaen ende de uitvaert gehouden van den overleden coning van Vrancrijck.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 19 Sept. 1643.

6420. 1643 september [12]. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Dux Vindocinensis et uxor eius ex iussu reginae regentis abiere.[2] Dux Bellifortius adhuc in carcere est Vicennensi. Campio, qui in carcerem ductus dicebatur, fuga id malum[3] intervertit. Amandati multi, Mombasonia remota longius, Chevreusia quoque discedet. Discessit Castellinovius. Causae harum mutationum non vulgantur, sed plerique aiunt, cum rex aegrotaret atque etiam cum iam fato functus esset, reginam semet et liberos suos commendasse in fidem Vindocinensis liberumque eius, multaque dedisse animi in ipsos singulariter affecti indicia, nec alios calidius laborasse pro regina, ut ad eam solam regni regimen perveniret.[4] Nunc vero cum percipiendi essent istorum officiorum fructus, postquam omnes alii qui restituti sunt, aut veteres suas praefecturas aut novas accepere, vident isti solos se esse sine honoribus. Nam Britanniam Armoricam, quae Vindocinensis praefectura fuerat, sibi retinuit regina, ideo quod ei diceretur non sine periculo provincia[m] fore in eius manu, qui ex materno suo sanguine ius sibi in eam esse diceret. Maris imperium, quod regina in repensationem eius praefecturae Vindocinensi destinaverat, quominus ad eum perveniat, obstant princeps Condaeus et dux Anguianus, faventes affini suo Bressaeo, duci Fronsaco, qui illud imperium nunc obtinet. Hic dolor iuvenem elati animi ad consilia praecipitia egit. Cardinalis Mazarinus vero quo tempore accepit structas sibi insidias, domi se suae continere ausus non est, sed in Luparam se recepit. Et nunc effecit ut Chavigniacus a legatione exoneratus hic manere iussus sit. Itaque Chavigniacus comites quos praemiserat, revocavit crediturque recuperaturus eam quam ante habuit dignitatem. De his duobus foederati quod

31 Dit bericht nam de *Gazette 1643,* no. 117, dd. 12 september 1643, op in het laatste nieuws over Portugal.

32 Het koninkrijk Monomotapa, tegenwoordig Zimbabwe.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 159; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 333 no. 497. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 111. Aangezien Grotius in deze nieuwsbrief gebeurtenissen en feiten weergeeft, die hij voor zijn wekelijkse correspondentie op 12 september had vergaard, lijkt het beter de brief op [12] september te dateren en de datering 19 september aan te houden als datum van verzending. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6421).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. [12] september 1643 (no. 6419).

3 In Grotius' brief aan Johan Oxenstierna: ‘matura’.

4 Met zijn charmante aanwezigheid troostte François de Vendôme, hertog van Beaufort, de koningin in de eerste dagen van haar weduwschap (*Mémoires de Brienne* II, p. 74-84). In de *Mémoires* spreekt kardinaal de Retz een vernietigend oordeel over de staatsmanskunst van de hertog uit: ‘Le roi mourut. M. de Beaufort, qui était de tout temps à la reine, et qui en faisant même le galant, se mit en tête de gouverner, dont il était moins capable que son valet de chambre’(*Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 169-171 en p. 1283).

querantur non habent, sed alieni sunt a pace uterque ex cardinalis Riceliaci praescripto.[5] Dicunt bellum externum pro remedio esse contra motus internos. Alii putant fieri posse ut etiam durante bello externo civile aliquid erumpat ex metu ferme omnium, ne acerbus ille Riceliaci dominatus per discipulos eius reducatur.

5 Zowel Jules Mazarin als de graaf van Chavigny hadden hun carrière te danken aan Richelieu.

Ducem Anguianum audimus iturum, ut se cum mareschallo Guebriano, qui partim citra, partim trans Rhenum copias habet, iungat, pariterque Germaniam invadant. Et iam eo praecessit Ransovius, primum agmen ducens. Contra dux Carolus, desperans ea se hic adipisci posse quae voluit, peditatum suum et partem equitis ad Mosellam misit, ut se cum Beckio iungant; partem autem equitatus alteram addidit Merciaco, qui Guebriani motus observat. Imperator ipse ad exercitum qui in Bohemia Moraviaque est, iturus dicitur, ut nobilitatem Hungaricam eodem trahat. Francofurtensem conventum idem imperator trahi vult,[6] annitente Bavaro, qui causam Palatinam ibi tractari mavult quam in conspectu Europae totius, id est Monasterii et Osnabrugii.[7] Placuit maiori parti illius conventus ut ante actorum oblivio normam acciperet a Pace Pragensi[8] et constitutione novissima facta Ratisbonae.[9] Contradicunt protestantes, quanquam sententiis victi.

Princeps Condaeus ultro proposuit persolvendas duci Aurelianensi pensiones regiae liberalitatis eius temporis quo extra regnum fuit, assentiente Mazarino; ita illi duo sibi principem obstrinxere. Siricum et alia ad Saram loca in potestate sunt ducis Anguiani. Melos ab electore Coloniensi[10] obtinuit copias caesarianas quae in illis erant locis; sunt autem supra tria millia. Eos ad Mosellam exspectat Beckius. Corpus comitis Suessionensis[11] Balionem[12] portatum est. Sunt qui hic proponant ex sale posse a rege percipi XXV milliones. Dux Ingolismensis inter Mosam et Mosellam aliquid habet copiarum.

In Hispaniam advenisse dicitur minor classis Americana. Rex Hispaniae adhuc Caesaraugustae est, Motta Odincurtius Barcinone apud classem. In Tarragonam mari illata sunt alimenta. Omnibus in Italia foederatorum copiis imperat Parmensis, et de pace Mantuae agitur, non sine bona spe. Obsidetur adhuc Trinum. Mareschallus Guebrianus pontem navalem in Rheno habet inter Argentoratum et Benfeldum. Bavaricus exercitus sex millibus maior est Guebriani exercitu, apud Offenburgum se tenens, cepitque Oberkirkam. Beckii exercitus pecuniam accepit in oppido Sancti Viti.

Dux Guisius dux et par Franciae in parlamento receptus est. Qui pecunias regias tractarunt, decem milliones dabunt regi mutui nomine, ut a peculatuum poenis se eximant. Regina donationes ad quingenta scutatorum millia a se factas revocavit ex consilii sententia.

In Hibernia indutiae in annum factae sunt. Coniecti Dublini in carcerem qui regi adversati fuerant; exempti carceri qui regias partes foverant. De parlamento Anglicano non tantum proceres diffluunt, sed et plebeius ordo scinditur. Londinii civitas per se tutelae suae prospicit. Scoti venire cunctantur, quia pecuniae illis non praebentur ab Anglis. Regii qui Glocestriam intraverant, deiecto ponte pensili ne

6 Op 1/11 september 1643 werd op de Frankforter 'Deputationstag' een verklaring van de keizer ten gunste van de voortzetting van de bijeenkomst voorgelezen.
7 De keizer had zijn gevolmachtigden ter vredesconferentie uitdrukkelijk geïnstrueerd dat de kwestie van de restitutie van de Palts niet op de agenda geplaatst mocht worden (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Volmar* I, p. 4).
8 De vrede, in 1635 te Praag gesloten tussen de keizer en enkele protestantse rijksvorsten.
9 Het amnestiedecreet van de Regensburger rijksdag van 1641 (Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 70-74 en p. 98-103).
10 De keurvorst-aartsbisschop van Keulen was tegelijkertijd bisschop van Luik. In die hoedanigheid kon hij het bevel over de 3000 keizerlijken toevertrouwen aan de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo; vgl. J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 218 en p. 226.
11 De op mysterieuze wijze op het slagveld van La Marfée omgekomen Louis de Bourbon (1604 - † 6 juli 1641), graaf van Soissons.
12 'Balionem' (Bouillon?) of zoals in de brief aan J. Oxenstierna (no. 6421) staat aangegeven: 'Galionem' (Gaillon).

plures intrarent, interfecti sunt. Non obstitit tamen id damnum, quominus regiae partes invalescant.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam servet eiusque consilia prosperet,

Sublimitatis tuae cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, IX/XIX [*sic*] Septembris 1643.

Chavigniacus erit in consilio arctiore, nomine ministri Status. Eius loco in Germaniam ad pacis negotium ibit Servianus,[13] qui in Italiam erat iturus; in Italiam vero ibit marchio Sancti Chaumontius.[14] Episcopus Bellovacensis, qui in consilio erat arctiore, et Lexovicensis, qui multum in aula valuit, abeunt, iussi an sponte incertum. Dux Anguianus Longuium obsidet, nec satis liquet, sitne ultra iturus. Dani a Batavis liberum ad Dunquercam aditum expetunt.[15] Neapoli ob difficiles delectus edictum est sub poenis gravibus, ne quis exteris militet, sub quo nomine comprehenditur et pontifex. Is arma et nautas misit ad instruendas naves longas, per quas obsistat Venetis et Ethrusco. Centum autem et quinquaginta scutatorum millia misit ad Bononiam ad militis stipendia. Aula Hispanica lugubres vestes sumsit ob mortem Galliae regis exhibetque ei honores mortuis solitos. Regii in Anglia et Glocestriam obsident et Barstapulum. Audimus Macauntem in Sina applicuisse se partibus Portugalliae regis, filium autem regis Monomotapae in Africa ad Oceanum ad fidem christianam conversum per dominicanos ex gente Lusitana. Sancti Germanus Gallus, qui pro regina Medicaea multa contra Riceliacum scripsit, huc venit et a Mazarino reginae regenti commendatus est.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De variis in ministerio aulico mutationibus earumque causis. Lotharingicae. Bavarus cur conventum Francofurtanum protrahi velit? Qua arte Condaeus et Mazarinus Aurelianensem sibi obstrinxerint? Reditus ex sale. Hispanica. Italica. Rhenana. Qui res pecuniarias administrarunt pro redi(m)enda vexa quid offerant? Anglica. Varia.

6421. 1643 september [12]. Aan J. Oxenstierna.[1]

13 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius moesten het nieuws van de benoeming van Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, vernemen uit Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6421). Het besluit van de regentesse om de graaf van Chavigny aan haar zijde te houden viel vóór 12 september; zie no. 6419 n. 11 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 42-43, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXVII-LXIX).

14 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond); zie no. 6391. De Franse ambassadeur in Rome, François Du Val, markies van Fontenay-Mareuil, werd van deze wisseling in een schrijven van 23 september 1643 op de hoogte gesteld (*Lettres Mazarin* I, p. 340 n. en p. 382).

15 In augustus had een vertegenwoordiger van koning Christiaan IV tot de Staatse blokkadevloot het verzoek gericht om Deense koopvaarders van en naar de haven van Duinkerken met rust te laten (*Gazette 1643,* no. 116, 12 september 1643).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotjus' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6420). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 76. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 48 en 4° 38, 23; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 38; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 155; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 32 en Br. 24, 57-58. Vermeld in *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 42-43.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 17. Septemb. anno 1643.

6422. 1643 september [12]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je vous remercie bien fort de vostre lettre du 31 Aoust et des pieces y joinctes,[2] par lesquelles je voi que la longue experience des maux a faict penser serieusement aux remedes et que le sentiment, qui a esté comme enseveli avecque nous,[3] de la souveraineté des provinces, nullement confondue par l'Union d'Utrecht, commence à revivre. Ce qui se dict dans le serment de maintenir la religion telle qu'elle est receue publiquement, si cela s'entend que les ministres qui sont du sentiment du Synode de Dordrecht seuls auront les gages et les temples publicqs, peut passer. Mais si l'intention est d'obliger tous ceux qui ont part au gouvernement de se declarer estre du mesme sentiment, je croi que cela rendroit inutiles au pays plusieurs qui ne valent pas moins que les autres. La restriction adjoustée à la defence de prendre des presents en ces termes ‘defendue par le droict escrit’ est une porte bien large, puisque la coustume est d'envoyer quantité de foeders[4] à la fois et que mesmes les vaisselles d'argent, qui servent à manger ou à boire, passent sous le nom de ‘esculenta et poculenta’. C'est pourquoi il me semble qu'il vaudroit plus d'imiter en cela la plus sage des republiques, qui est celle de Venise. Error enim modicus in initio, maximus est in processu. Mais en recompence en cela je voudrois faire les gages beaucoup plus grands, afin que ceux qui sont mis en des charges si eminentes peussent vivre avecq honeur et que les gens de bien qui ne sont pas trop riches ne soyent point exclus.

Icy le duc de Beaufort demeure en prison,[5] le duc de Vendosme et madame la duchesse esloignés. Ils se plaignent qu'ayants rendu des grands services à la reine après la mort du roi et la reine ayant monstré une grande confiance en eux, asteure tous les autres qui sont revenus ayants recouvert leurs anciens gouvernements ou d'autres grands emplois en recompence, ils ayent perdu par jalouzie d'Estat le gouvernement de Bretaigne et n'ont pas peu obtenir l'admirauté qu'on leur avoit promise, à cause de l'opposition forte que font monsieur le prince et le duc d'Anguien pour le duc de Fronsac, Bressé. Pour lequel affaire le duc de Beaufort, estant venu vers le cardinal Mazarini, n'avoit receu autre reponce que: ‘parlés au prince’. Il est certain que monsieur le cardinal le Mardi passé huict jours avoit pris une telle espouvante qu'il n'oza demeurer en son logis, mais se retira au Louvre. Il a augmenté le nombre de ses gentilhommes et estaffiers au lieu de guardes et ne se fiant tant à autre personne qu'à monsieur de Chavigni, cerche à le restablir et a desja obtenu decharge de son ambassade, tellement qu'il a rappellé son train qu'il avoit envoyé à Rouen. Et pour attirer le duc d'Orleans le prince de Condé a proposé et le cardinal secondé qu'on luy paye ses pensions pour le temps qu'il a esté hors du royaume.

La reine icy a revoqué un grand nombre des donations qu'elle avoit faict comme estant obtenu par subreption. Les financiers pour se rachepter des peines du peculat donnent au roy soubs le nom de prest dix millions. Ici il y en a qui croient qu'on pourra tirer vingt et cinq million par an en augmentant l'imposition sur le sel.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 180.
2 De brieven van Wicquefort aan Grotius ontbreken. In de bijlagen zal zich ook de tekst bevonden hebben van de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus hadden afgelegd op hun nieuwe instructie; zie nos. 6417 en 6418.
3 Een verwijzing naar het bewind van Johan van Oldenbarnevelt.
4 Misschien moet hier ‘fours’ of ‘voeders’ (eten en drinken) gelezen worden.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. [12] september 1643 (nos. 6419-6421).

Le prince et le cardinal sont pour faire durer la guerre, suivants en cela les instructions du cardinal de Richelieu. Et dict-on que le duc d'Anguien va pour se joindre au marescal de Guebrian, qui a ses trouppes deça et delà du Rin et un pont en son pouvoir; et que le marescal Ranzou avecq l'avantgarde le precede, prenant la routte de la Sare. On dit que les Bavarois ont pris Oberkirch et sont à present six mille hommes plus forts que ledict marescal de Guebrian et que le duc Charles, voyant que les desseings de la maison de Lorraine ne reuscissent pas bien icy, prend autre resolution et donne à Mercy le principal

de sa cavallerie, le reste de la cavallerie et une partie de l'infanterie à Beck, qui estant sur la Moselle attend trois mille et un peu davantage des gens de l'empereur, retirez du pays de Couloigne. L'armée dudict Beck a receu de l'argent à Saint-Vit. Et le duc d'Angoulesme a entre la Meuse et la Moselle quelques gens pour guetter l'ennemi.

On publie icy comme une grande conqueste celle de Siric, faicte par le duc d'Anguien. Et de l'Espaigne on nous dit que Salvaterra en Galisse est prise par l'armée de Portugal et demolie, que le roy d'Espagne est à Sarragoça, le marescal de La Motte-Odincourt à Barcelone avecq l'armée navale. En Italie Trin est pressé, le duc de Parme generalissime de toute la ligue. A Mantoue quelques cardinaux et deputés traittent de la paix.

D'Angleterre nous apprenons que nonobstant la perte à Glocester les forces du roy s'augmentent, les grands du parlement se retirent et que mesme la chambre de communes est divisée, tellement que la ville de Londres est forcée de prendre des resolutions à part pour sa seureté, que la trefve estant faicte en Irlande on a mis à Dublin en liberté ceux qui avoyent esté mis en prison pour avoir favorisé le roy et en leur place on y a mis d'autres qui avoyent esté contrariés à sa Majesté. On nous asseure aussi que l'empereur va en personne à l'armée qui est en Boheme et en Moravie pour y attirer la noblesse hongroise, qu'à Francfort par pluralité l'opinion a prevalu de continuer là l'assemblée et de faire l'amnestie relatifve à la Paix de Prague et à la derniere resolution prise à Ratisbone, contre quoi les protestans n'ont rien peu faire que protester.

Je suis tousjours, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

19 [*sic*] Septembre 1643.

Le duc d'Anguien est devant Longuy et on doubte s'il ira plus avant. Saint-Germain, qui a tant escrit contre le cardinal de Richelieu, est venu icy et par le cardinal Mazarini presenté à la reine-regente. Monsieur de Chavigni sera ministre d'Estat. Les evesques de Beauvais et de Lizieux se retirent. A Naples on a faict defence de servir en guerre à aucun prince estranger, soubs lequel nom on aussi comprend le pape, lequel a envoyé des armes et des matelots en bon nombre pour garnir ses galeres et les opposer à celles de Venize et Toscane, et a envoyé cent et cinquante mille escus à Bouloigne pour la solde de sa milice. Nous apprenons aussi que les Anglois qui sont pour le roi assiegent Glocester et Barstapel. Vous sçaurez en vos quartiers s'il est vray, ce qu'on dict icy, que Macao s'est declaré pour le roy de Portugal et que le fils du roy [de] Monomotapa en Afrique a esté converti à la foy chrestienne par les dominiquains portugais. La cour d'Espaigne a pris le deuil pour le feu roy de France et celebré les funerailles.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wickefoort.

6423. 1643 september [12]. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime atque doctissime,

Recte accepi literas Claritatis vestrae datas exeunte Augusto.

Pro renovatione foederum reginae iam gratias egi[2] speroque eam rem faustam ac salutarem fore regno utrique. De Dano nihil certi iudicari poterit, priusquam legati inde in Suediam venerint.[3] Deum rogo ut aut bellum illud a nobis avertat aut certe priusquam

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 15. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 716 no. 1609 (onder de datum 9 september 1643). Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 179. Antw. op no. 6395, beantw. d. no. 6437.

2 De gelegenheid om de regentesse te danken voor de ratificatie van het Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641 diende zich op 17 augustus aan; zie nos. 6350 en 6379.

3 Grotius was nog niet bekend met de inhoud van de boodschap die de Deense resident Peder Vibe op 9/19 augustus aan de Zweedse rijksraad had overhandigd.

id erumpat, pacem nobis det cum Germania, ad quam faciendam legati hinc nondum abiere, sed praemissae sunt eorum sarcinae.[4]

Quieta hic sunt omnia, nisi quod in carcerem Vicennensem missus est dux Bellifortius, ducis Vindocinensis filius.[5] Causa vulgatur, quod cardinali Mazarino insidias struxerit, metuens ne gravis aliquando sit aliis eius potentia.

Felix matrimonium opto landgravio Friderico et virgini Palatinae,[6] et praefecturam Livoniae Wrangelio.[7] Domitzii arcem non minus quam oppidum puto brevi fore in nostrorum potestate.[8] Sed miror illustrissimum dominum legatum baronem Oxenstiernam tam longe abiisse a locis, unde pax exspectanda est. Videat ipse.

Pax veniat Deo dante, cuius bonitati, vir clarissime atque doctissime, Claritatem vestram commendo unice,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Septembris XIX [*sic*] 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 19 Sept.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Dno. Appelbomio.

6424. 1643 september 8/13. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Circuitio, qua uti necessum habui, me paululum in scribendo impediverat. Lauenburgo discedens vidi Veterem Marchiam et in ea praesidia sacrae regiae Maiestatis milite insessa.[2] Inde XV Augusti movi et in itinere Mindam versus duces Lunaeburgicos, Fredericum Zellae, et Christianum Ludovicum[3] Hanoverae, salutavi.

4 De Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, lieten hun bagage al weer uit Rouaan terughalen.
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. [12] september.
6 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege trad in september 1646 te Stockholm in het huwelijk met Eleonora Catharina, dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken.
7 Veldmaarschalk Herman Wrangel was op weg naar Riga.
8 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna had het legerkamp van zijn landgenoten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre bij de vestingstad Dömitz uitvoerig geïnspecteerd.
1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Behalve Grotius ontving ook Carl Marin een net-exemplaar. Aan zijn secretaris gaf Johan Oxenstierna de instructie om de ambassadeur aan te spreken met ‘Magnificentia’ en de Zweedse resident te Zürich met ‘Dominatio’.
2 Op doorreis van Hamburg naar Minden (aankomst 23 augustus/2 september) bezocht de gevolmachtigde Johan Oxenstierna de Zweedse legerkampen te Gardelegen en Dömitz (aankomst 4/14 augustus); zie no. 6395.
3 De hertogen uit het huis Braunschweig-Lüneburg, te weten hertog Friedrich von Celle en hertog Christian Ludwig von Calenberg (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 27 en p. 32-35).

Mindam veni XXIII die huius mensis, et paulo post me dominus legatus Salvius.[4] Lentus aliorum legatorum gradus nos hic subsistere cogit. Ex caesarianis Auersbergius Osnabrugae esse dicitur. Sed incer-

4 Met zijn collega Johan Adler Salvius wachtte Johan Oxenstierna in Minden op berichten over de aankomst van de Franse delegatie in Munster.

tum adhuc est an illi muneri praefectus sit,[5] cum de aliis sermones circumferantur. Hispanicus Bruxellis est.[6] Quousque regis christianissimi legati promoverint,[7] vestrae Excellentiae quam optime innotuit. Austriaci laborant Francofurti pro continuatione conventus eius, nolentes admittere ut in locis colloquiorum pacis Germaniae principes conveniant.[8]

Torstensonius cum exercitu belle habet. Castra movit, sed non longe, tantum frumentationis causa, ut quae in prioribus erat detrita meliori commoditate pensaretur.[9] Koningzmarkius Ostervikium[10] et Ulsparrius Domitzium obsident.[11] Krakovius, generalis vigilum praefectus a partibus caesaris,[12] dolo quodam Francofurtum ad Oderam occupare tentavit. Verum irritus fuit conatus repulsusque cum aliquo suorum detrimento. Palatur in Silesia, Lusatia et Marchia, necdum certum est Domitzione velit succurrere, an alio se vertere.

Deus servet Magnificentiam vestram diu incolumem.

Mindae, XXIX Augusti anno 1643.

Postea strato ponte Oderam paulo infra Francofurtum traiecit, spe et tentamine addito occupandi Landsbergam aut certe transeundi Wartham per vadum aliquod. Quia id non successit, experiri dicitur an per Poloniam transitus indulgeri possit, ut ita in Pomeraniam irruptionem faciat. Quod si contigerit, damnum quidem aliquod provinciae et agris inferet. Verum ut loco aliquo potiri possit, non est credibile, omnibus iam ad defensionem sui et paratis et obstinatis. Interea dum haec scribo, nuntiatur Ostervikii deditio. Quare integris suis viribus Koningzmarkius hosti in campum occurrere poterit. Idque ut feliciter et ex voto fiat, Deum rogo, simul ut Dominationem vestram conservet,

nobilissimae Dominationis vestrae amicus benevolus,
Johannes Oxenstierna.

Mindae, 3 Septembris 1643.

5 Op 7 augustus, een week na zijn aankomst in Osnabrück, ontving de keizerlijke gevolmachtigde Johann Weichard von Auersperg de op 15 juli door keizer Ferdinand III ondertekende instructie (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 407-413, *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 28-30, en *Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 26).

6 De Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo herstelde in Brussel van de ziekte die hij onderweg had opgelopen.

7 In de marge van deze brief schreef Johan Oxenstierna: ‘N.B. etiam incertum est, 29 Augusti adhuc Parisiis erant’. Hiermee wordt gedoeld op het steeds uitgestelde vertrek van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny.

8 In Minden kon de Zweedse delegatie beslag leggen op verslagen van de zittingen van de Frankforter ‘Deputationstag’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 18 en p. 24-26).

9 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield zijn troepenmacht nog steeds bijeen in het grensgebied van Silezië en Moravië.

10 Met de inname van de plaats Osterwieck versterkte de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, de positie van zijn garnizoen in Halberstadt (*Doc. Boh.* VII, p. 36 no. 49, p. 39-40, no. 56 en p. 43 no. 72).

11 De Zweedse commandanten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre lieten bijna dagelijks beschietingen uitvoeren op de muren van de vesting van Dömitz (*Doc. Boh.* VII, p. 39-40, nos. 55 en 56).

12 De keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) trok ten strijde tegen het Zweedse expeditieleger in het noordoosten van Duitsland (*Doc. Boh.* VII, p. 33 no. 34, p. 39-40, nos. 54 en 56, en p. 43, nos. 71 en 72).

In dorso: Ad dominum Hugonem Grotium, de dato Minden, den 29. Augusti anno 1643.

Bovenaan de minuut: Mut[atis] mutandis ad Marinum: Nobilissime et amplissime domine.

6425. 1643 september 14. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone observandissime,

Literae ex Suedia nuntiant comitias 3 Octobris initium capturas,[2] ubi de tributorum et militum collectione, legatorum in Germaniam ulteriori instructione et iis quae in freto Baltico acta, proponetur.

In Fionia ad Odenzee[3] 8 Augusti congregati erant senatores Danici. Rumor est inde legatos in Suediam venturos. In literis suis praetendunt Dani Suecorum quosdam merces suas non recte indicasse seque nihil contra pacta conventa acturos.[4] Quibus conditionibus comiti Voldemaro filia magni ducis Moscoviae desponsata sit,[5] adhuc incertum est. Quia nonnullae naves a rege Daniae regi Magnae Brittanniae in subsidium missae a parlamento captae sunt,[6] etiam Daniae rex navem quam parlamento addicti possiderunt, Gluckstadium ferri iussit, et pretium 4 tonnarum auri inde retulisse ferunt.

Regina vidua in Borussiae castello habitans pecuniae summam quotannis e Suedia est acceptura.[7]

Regni Suediae admiralis et supremi castellani filius, illustris dominus Hermannus Flemming, rerum maritimarum studiosissimus ac non parum peritus,[8] a nobili sacrae regiae Maiestatis Erico de Linde[9] comitatus per Gallias in Italiam tendit, quem par generi virtus Excellentiae vestrae satis commendabit. Hisce optime ac diutissime vale, illustrissime et excellentissime domine legate,

illustrissimae Excellentiae vestrae cultor obnoxius ac aeternum devotissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 14 Septembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Oct. 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 7). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6509.
2 De Zweedse rijksdag kwam op 10/20 oktober 1643 plechtig bijeen in de Stockholmse troonzaal (rixsal).
3 Odense op het eiland Funen.
4 De klacht over 'lorrendrayerye' in de Sont (no. 6280) werd de Zweedse rijksraad op 9/19 augustus door de Deense resident Peder Vibe medegedeeld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 241-248, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 358).
5 De Deense prins Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, had al geruime tijd zijn zinnen gezet op de tsarendochter Irina.
6 De 'Ark Christian', een van de schepen die koning Christiaan IV van Denemarken op 21 mei de Elbe had laten opvaren, werd eind juli bij het naderen van de haven van Newcastle door schepen van het Parlement aangehouden; zie no. 6267, en Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 44.
7 De terugkeer van de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg naar haar geboorteland. Voor haar overkomst uit Denemarken had de Zweedse regering een bedrag van 8000 rijksdaalders gereserveerd. Boven dit bedrag kwam nog een jaargeld van 30000 rijksdaalders (*Urk. u. Act.* XXIII-I, p. 38).
8 Herman (1619-1673), zoon van admiraal Klas Fleming († 1644), leerde de praktijk van de zeevaart in Holland. In 1644 trad hij in het voetspoor van zijn vader. Zijn carrière sloot hij in 1664 af met de aanvaarding van het gouvernement over Finland (*SBL* XVI, p. 147-152).
9 Erik, hoofdeling te Åba, zoon van de Zweedse koopman van Hollandse afkomst Erik Larsson von der Linde († 1636) (*BLS* VIII, p. 216-217, en *SBL* XXIII, p, 326-328).

6426. 1643 september 14. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Intelligo quidem ex tuis litteris Gallos hoc anno a bello quieturos in posterum, sed occasionem natam video cur non item quiescant a motibus internis. Mirum sane est quod de duce Bellifortio, ex tam atroci causa in carcerem coniecto, scribis.[2] Addunt et alii multa quae forte dubiae sunt fidei, quare rogo ut de huius negotii veritate et natura a te instruar, ut aliis omnia in maius augentibus os obturare valeam.

Ubi quid certi a Ryckewardio[3] intellexero, faciam id intelligas. Lis filiae tuae mihi erit cordi[4] et de ea ad finem perducenda cum senatore Reygersbergio, qui ea in re plurimum potest, agam simulatque eum videro. De Isaaco Vossio quae patri mens sit inquiram. Ego puto parentes iam aetate vergente filium suum huc revocaturos, certe non diu absentiam eius laturos, sed haec tantum ex mea credulitate scribo.[5]

Libellus de Precum reformatione[6] hic ignotus est, alter ille de Frequenti communione si quando ad nos pervenerit, si fieri potest ut recudatur curabo.[7] Quod reformationem ecclesiae per se incipiant episcopi, id vero mihi perplacet et nulla magis res concordiam promovebit. Si papa manum operi admoveat, si principes et suam operam conferant, forte aliquando fiet aliquid. De explorando iudicio Lovaniensium ubi isti libri in his partibus magis innotuerint, serio cogitabo[8] et forte aliquid per Vergoesium[9] fieri poterit. Valde laetor tua ad Vetus Testamentum hoc anno finem acceptura.[10] Valde enim ea videre et ego et alii desideramus, Promissionem auxilii divini in Evangelio ecclesiae factam video, et quidni illa etiam trahatur ad particulares ecclesias, quatenus pars sunt corporis universi, quod nos ecclesiam catholicam vocamus? Et cur ecclesiae catholicae nomen soli romanae

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 373. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6403, beantw. d. no. 6444.
2 De arrestatie van François de Vendôme, hertog van Beaufort, op woensdag 2 september 1643.
3 De vraag of de dichter-arts Justus Rijckewaert daadwerkelijk zijn medewerking wilde verlenen aan de editie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
4 Een jaar lang was de familie in Parijs al verstoken geweest van nieuws over de voortgang van het proces waarin Cornelia de Groot haar recht op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639) had gesteld tegen de aanspraken van Adriaen van Naeltwijck.
5 Gerardus Joannes Vossius had Grotius op 7 september geschreven dat hij zijn zoon Isaac een leerzaam verblijf in Parijs van harte gunde; zie nos. 6375 en 6412.
6 Het 'discours' van Claude Joly *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*.
7 Grotius' voorstel om in de Republiek een herdruk te laten verzorgen van *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez* van de theoloog Antoine Arnauld, doctor van de Sorbonne te Parijs.
8 In de Zuidelijke Nederlanden reageerden vooral de jezuïeten geschokt op het bericht dat het jansenistisch getinte werk van Antoine Arnauld de instemming had verworven van 4 Franse aartsbisschoppen, 12 bisschoppen en van minstens 16 doctores van de Sorbonne (L. Ceyssens, *Sources relatives aux débuts du jansénisme et de l'antijansénisme 1640-1643,* Leuven 1957, p. XLVIII-LIV (de professoren verbonden aan de theologische faculteit van Leuven) en p. 588-589).
9 De katholieke advocaat Willem van der Goes had in de jaren 1640-1641 Grotius geholpen bij het laten verschijnen van diens werken in de Republiek. Waarom Willem de Groot hem met zo'n onderzoek wilde belasten, zal onbekend blijven; vgl. het mogelijk onvolledige postscriptum in brief no. 6403.
10 Grotius' *Annotata ad Vetus Testamentum* kwamen pas in augustus 1644 van de drukpers (*BG* no. 1137).

tribuatur, equidem nescio. Romanam certe ecclesiam etiam in definiendis fidei articulis

in postremis conciliis errasse crediderim, sed haec iam disputatio Roterodami inter dominum Matisium et presbyterum strenue fervet.[11]

Illud obiter monebo libellum Cartesii, Belgice versum, Ultraiecti tantum efficere ut iam Voetio testimonia pietatis et sinceritatis sint conquirenda.[12]

Vale, frater optime, et nos amare perge,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIV Septembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 20 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Sept.
En in dorso: 14 Sept. 1643 W. de Groot.

6427. 1643 september [15]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien adressé vostre pacquet en Suede et auray tousjours soins tant que je pourrai de vos affaires. Mon fils aisné sera asteur près de vous. Je vous prie comme je prie aussi monsieur Peblits[2] de l'assister de bon conseil.

Icy depuis que le duc de Beaufort a esté mené à Bois de Vicenne,[3] tout est coi. Monsieur de Chavigni sera retenu icy en qualité de ministre d'Estat pour appuyer le cardinal Mazarini. Monsieur Servien en sa place va vers les traictés de la paix avecq monsieur d'Avaux, et monsieur le marquis de Saint-Chaumont va à la place de monsieur Servien en Italie. On croit que le duc d'Anguien avec une bonne partie de ses trouppes va assister le mareschal de Guebrian pour faire la guerre dans l'Allemagne. Le mareschal d'Odincourt est à Barcelone. Le duc Charles, desesperant

11 Assuerus Matthisius (1583-1651), aanvankelijk predikant in Deventer en Kampen, aanvaardde in 1631-1632 de benoeming tot remonstrants predikant in Den Haag. Sinds 1639 leidde hij de kerk te Rotterdam. Een verslag van het dispuut met de priester Robert Delius S.J. werd in 1647 vrijgegeven in het geschrift *Twee vragen: waarvan de eerste is of de ware kercke Christi doolen kan in 't geloof, de tweede of de roomsche alleen dese ware kercke sij ... (Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* II, p. 316-317, en *Romeinsche bronnen* II, p. 75-76).

12 De Nederlandse vertaling van de *Epistola Renati Des-Cartes ad celeberrimum virum D. Gisbertum Voetium;* zie no. 6396. In het vonnis, op 13/23 september 1643 door de vroedschap van Utrecht gewezen, werd dit geschrift tegen de hooggeleerde theoloog Gijsbert Voet als zijnde 'diffamatoir' verklaard (C. Adam en P. Tannery, *Oeuvres de Descartes, Correspondance* IV, p. 20-23 en p. 650-652).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 186.

2 Marins stadgenoot kolonel Georg Johann Peplitz zou Cornelis de Groot helpen bij het bijeenbrengen van een vendel Zwitserse huursoldaten voor Venetiaanse legerdienst.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van [12] september 1643.

d'un accommodement pour lequel il avoit travaillé,[4] met ses trouppes en partie avecq les Bavarois, en partie avecq les Espagnols.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

Le 22 [*sic*] Septembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

4 Nicolas Brulart of Bruslart, heer van Boulay, had in opdracht van hertog Karel IV van Lotharingen het politieke klimaat in Parijs verkend; zie nos. 6390 en 6406.

6428. 1643 september 17. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu la lettre qu'il vous a pleu me mander par monsieur vostre fils,[2] arrivé icy ce jourd'huy,[3] lequel j'ay mené tant chez monsieur Peplis que le residant de Venise,[4] l'ayant reccommandé en la meilleure forme qui se peut. Il est arrivé tout au temps que les Grisons et les Petis Cantons ont permis le passage au baron Copet,[5] qui a levé 4 mille hommes et 600 chevaux, qui doivent achever à passer dans 4 mois suivants, et si entre cy et là vostre fils fait son traitté, il pourra soubs ce benefice faire passer aussy sa compagnie avec moin de despence. C'est pourquoy monsieur le residant de Venise est d'advis qu'il y aille luy-mesme pour avec l'assistance de monsieur le baron de Degenfeld conclure son affaire avec tant plus d'advantage, et sur ce suject il portera avec soy des reccommendations necessaires au senat, où il faut traitter personnellement des compagnies entretenues durant la paix, car monsieur le residant n'en a point d'ordre et de l'attendre icy ce seroit trop long, car il en pourra estre quasi en mesme temps de retour icy et commencer à faire ses levées, ausquelles et en tout autre je ne manqueray pas de le servir pour amour de vous et de son merite, le voyant estre gentilhomme fort de bonne mine et de discretion. De reste vous apprendrons ses lettres cy-jointes.[6]

Je ne luy ay point parlé d'aucun emprunt, mais devant qu'il retourne de Venise je vous prie de luy escrire qu'il m'accommode de deux cent dalers, si vous-mesme n'y pouvez disposer monsieur Heuf,[7] car je vous proteste devant Dieu que personne ne me veut accommoder plus d'argent que jusques à l'Octobre prochain. Je vous promet sur mon honneur que je les vous rendray à la premiere arrivée de mon change et vous supplie de ne m'en esconduire, ains m'aider en cela à conserver l'honneur et la reputation de la couronne.

Les Venetiens ont gagné quelques retranchemens à la riviere du Po,[8] d'où ils ont chassé les papalins, et se battent avec eux journellement, croyans de les chasser bientost delà du Po, aussy bien que les François de prendre Trino et Pondesture, lesquelles deux places se defendent neantmoins fort bien.[9]

Au reste je suppleeray par le prochain ordinaire, vous suppliant de me croire, monsieur,

vostre serviteur de tout mon coeur,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 299. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6384, dd. [25 augustus] 1643.
3 Met de uitnodiging van zijn vroegere commandant vrijheer Christoph Martin van Degenfeld op zak was Cornelis de Groot eind augustus aan zijn Venetiaanse krijgsavontuur begonnen; zie nos. 6401 en 6441.
4 Kolonel Georg Johann Peplitz en Domenico Vico, de Venetiaanse resident te Zürich, hielpen Grotius' oudste zoon bij het bijeenbrengen van een vendel Zwitserse huursoldaten.
5 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, ondervond tegenslag bij het verkrijgen van een vrije doortocht door Graubünden (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 15-20, en Jecklin, *Materialien* I, p. 389-390).
6 De in Zürich geschreven brieven van Cornelis de Groot zijn niet overgeleverd.
7 Carl Marin nam blijkbaar bij voorbaat aan dat de Parijse bankier Johan Hoeufft hem geen voorschot uit de Frans-Zweedse subsidiekas zou verlenen.
8 In het gebied van de Polesine hadden de pauselijken onder bevel van de Fransman Achille d'Estampes-Valençay binnen korte tijd de overhand verworven.
9 Het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye had de omsingeling van de stad en burcht van Trino op 4 augustus ingezet. Omdat nog altijd de kans bestond dat de Spaanse gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, bij Pontestura de Po zou oversteken, werd uit voorzorg een blokkade rondom deze plaats gelegd.

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 7 de Septembre 1643.

Les Vinarois sont en Alsace,[10] qu'ils ruineront tout à fait, et monsieur Torsonson marche contre les imperiaux.[11]

Je vous supplie de me mander vostre recepte pour la goutte que je commence à sentir.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Oct.
En in dorso: 2 Sept. 1642 [*sic*] Marin.

6429. 1643 september 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick heb hier groote clachten ontfangen van Benfeld,[2] alsoo 't leger van den marescal de Guebrian juist daerontrent den Rijn is gepasseert ende zijnde zeer hongerigh alles daerontrent heeft verwoest, hoewel ick voordezen aen de coninginne hadde vertoont zoo 'tzelve leger niet haest en wierd versterckt, dat hetzelve zonder iet uit te rechten zoude moeten comen aen deze zijde van den Rijn tot schade zoo van Vrancrijck als van de bondgenooten. Waer hetzelve leger nu zal werden gebracht, werdt gedelibereert. Wij zullen ons best doen dat het moge gaen nae Beyeren, 'twelck oock wenscht mijnheer den marescal de Guebrian.

De bisschoppen van Bauvais, Lizieux, Limouges zijn in haer bisdommen.[3] Den hertogh van Orleans ende den prins van Condé zullen haest vanhier vertrecken te landewaert om adem te scheppen.

De protestanten te Francfurd, ziende niet te vorderen met onvruchdbaere haspeling, laeten het stuck glijen ende de vergadering daer duiren op hoope dat den keizer[4] zelff haest daerontrent zal comen, ende de amnestie ofte abolitie van 't

10 Op 30 augustus had maarschalk Guébriant de manschappen van het Frans-Weimarse leger opdracht gegeven om de Rijn over te steken; zie nos. 6399 en 6402.
11 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hield zijn troepenmacht nog steeds bijeen in het grensgebied van Silezië en Moravië. In het keizerlijke kamp ging men van de veronderstelling uit dat de Zweden binnenkort naar Brno zouden oprukken.
12 In juli had Grotius een kleine hoeveelheid van de zalf, die Gaston van Orléans - weliswaar voor korte duur - van zijn podagra had verlost, aan veldmaarschalk Lennart Torstensson geschonken; zie nos. 6302 en 6303.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Copie, dd. 19 september 1643, aanvangend bij de alinea ‘De bisschoppen’, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 19/29 september 1643).
2 De brief van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, is niet overgeleverd. De ‘groote clachten’ stelde de resident op toen de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant over de schipbrug tussen Wittenweier en Rhinau recht op zijn territorium afstevenden; zie no. 6399, en *Episodes Guébriant,* p. 354-359.
3 De aan het hof verblijf houdende bisschoppen kregen het verzoek om naar hun diocees terug te keren. De maatregel trof de koninklijke getrouwen Auguste Potier, bisschop van Beauvais, Philippe Cospeau, bisschop van Lisieux, en François de La Fayette, bisschop van Limoges (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 165-166, en *Tallemant des Réaux* I, p. 928).
4 Op 1/11 september was op de Frankforter ‘Deputationstag’ een keizerlijke verklaring ten gunste van de voortzetting van de bijeenkomst voorgelezen.

gepasseerde vougen nae de Praeghsche Vrede[5] ende de laetste resolutie tot Regenspurg[6] genomen. Zij vinden

5 De vrede, in 1635 te Praag gesloten tussen de keizer en enkele protestantse rijksvorsten.
6 Het amnestiedecreet van de Regensburger rijksdag van 1641.

goed dat de camer van Spier onderhouden zal werden uit de landen die den keizer op de vijant zal becomen, 'twelck wel spae zoude mogen bijcomen.

De Schotten hebben aen de Engelsche parlamentarissen gezonden een project van ligue voor de religie en de vrijheit. Die van 't Engelsche parlement hebben daerop advys verzocht van de synode die zij te Londen hebben vergadert. De synode vind het zeer goed ende zulcx is apparentie dat het parlement hetzelve zal approberen.[7] Zoo dan op die voet twintichduizent Schotten in Engelant, zoo zullen tot 's conings hulp niet minder Ieren comen om alles op te eeten tenzij den grave van Harcourt, die nu reisvaerdigh is,[8] de zaecke brenge tot een redelijck accord, 'twelck God geve met behoudenis van de oude rechten, zoo van den coning als van het parlement.

't Beyersche volck is bij de brugge van Spier[9] ende in 't marquisat van Bade, 't Lottheringsche in de Nederpals, 't leger van den hertogh van Anguien bij Pontemousson, den hertogh van Angoulesme met achtienhondert te paerd,[10] vierduizentvijfhondert te voet aen de Mase ende ontrent Longuy. Don Melos, zoo men ons zegt,[11] vergadert eenigh volck bij Bergen in Henegouwe, waervan een deel zich getoont heeft bij Guise. Piccolomini[12] is met vierduizent Neapolitainen gecomen in Spaignie, alwaer men zich verblijdt over het geld gecomen uit West-Indië. Den marescal de Motte-Odincourt rust te Barcelone.[13] Trin blijft belegert.[14] De Venetische reuterie heeft bij Naviondola[15] vijftienhondert van de vianden te niet gemaect ende loopt tot bij Boulogne.

19 Septembris 1643.

Wij verstaen dat de Beyerschen gaen om Wilstad van vesten te on[t]blooten,[16] dat de Turcksche vloot eenige dorpen brand op de custen van het rijck van Naples, dat het crijgsvolck van den paus heeft becomen Poluselle, Lantenano ende andere

7 Een delegatie uit het Engelse Parlement mocht in Edinburgh vernemen dat de Schotten tot het verlenen van militaire steun genegen waren (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 6 en p. 14). Gelijktijdig met dit goede nieuws boden 'commissioners from the general assembly of the Kirk of Scotland' het Parlement een voorstel tot het aangaan van een 'solemn league and covenant' aan (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 150-155 en kol. 166-174).

8 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zou een week later zijn vredesmissie naar Engeland daadwerkelijk aanvaarden (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 20 en p. 26).

9 De Zwabisch-Beierse bevelhebber Johan van Werth had zijn bezwaren tegen de passage van Lotharingse troepen over de schipbrug van Philippsburg opgegeven; zie no. 6405.

10 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, kwam op 15 september in Parijs aan. Tijdens zijn afwezigheid hield de hoogbejaarde Charles de Valois, hertog van Angoulême, de troepen in staat van paraatheid.

11 Voor het leger van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo behoefden de Fransen niet zo beducht te zijn als voor de troepen die de keizer, de hertog van Beieren, de keurvorst-aartsbisschop van Keulen en hertog Karel IV van Lotharingen naar de Moezel en de Rijn lieten oprukken.

12 De keizerlijke legeraanvoerder Ottavio Piccolomini was op uitnodiging van koning Philips IV in Spaanse legerdienst getreden. Op 12 september verlieten hij en zijn nieuw aangeworven manschappen de haven van Portofino (*Doc. Boh.* VII, p. 44 no. 74).

13 Volgens de *Gazette 1643,* no. 119, dd. 19 september 1643, was de zomerhitte de oorzaak van het weinig krijgshaftig optreden van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt.

14 De stad Trino viel pas op 27 september in handen van het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye.

15 Lees 'Nonántola'. Geassisteerd door Venetiaanse hulptroepen vocht Francesco I d'Este, hertog van Modena, voor het behoud van deze strategisch belangrijke plaats.

16 Vanuit Willstätt volgde veldmaarschalk François de Mercy de bewegingen van het Frans-Weimarse leger aan de overzijde van de Rijn.

geringe plaetzen in het gebiet van Venetië,[17] dat zij maecken een reael fort bij Lagoscuro,[18] dat zij

17 Het verlies van de plaatsen Polesella en Lendinara in het gebied van de Polesine (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 780-792).

18 Het fort bij Pontelagoscuro aan de Po bij Ferrara.

geruïneert hebben Sancto Cesareo, een bourgaade in 't Modenois,[19] dat de Toscanen zijnde bij de vijftienduizent te voet, vijftienhondert te paerd Monte Cologno hebben verovert.[20] Dat in Engelant de magistraten van Londen hebben belast yder inwooner een maeltijd te weecke te vasten ende de waerde te contribueren tot het gemeen, dat den coning van Engelant met achtienduizent man Clocestre belegert ende dat andere vijfduizent zijn bij de coninginne te Oxfort.[21]

6430. 1643 september 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Video plerosque rerum prudentes ita sentire cardinalem Mazarinum, ut qui per Riceliaci incedat vestigia, nihil malle quam ut bellum omni modo trahatur, ut eo occupati Gallorum animi minus otii habeant de ipso ut cogitent. Fuit apud me Theodorus Gothofredus,[2] quem regina adiutorem esse iussit Davausio et Serviano ad pacis negotium ituris. Eius sermo signi[fi]cabat retineri debere a Gallia Alsatiam omnem et regionem Atrebatum; restitui in veteres possessiones Germanos principes, etiam eos qui a partibus nostris abstitere, electorem Palatinum, etiamsi non adiungat se rex Angliae. Quae omnia si iungantur, ferme est ut impossibilibus annumerentur. Alii mihi locuti sunt de pactis faciendis Suedos inter et Batavos, ne alteri sine alteris arma ponant. At perdifficile est Batavorum negotium, et quos ibi belli taedet, maius indutiis nihil sperare audent.

Interea ingentes accepi a Benfeldo querelas: marescalli Guebriani exercitum, quod pridie praevisum fuit, tam diu cessantibus supplementis, coactum cis Rhenum concedere, et quidem in eas terras quae de multis solae Suedis in illis regionibus restant. Est autem omni licentiae suetus ille exercitus, ita ut mirum non sit magna sentiri damna a Benfeldiensibus, ab Argentorato et ab omni Alsatia. Hac de causa lectis domini Mockelii literis aditum ad reginam petii.[3] Interim audio cum duce Anguiano,[4] qui huc in aulam venit,

19 Het nieuws van het besluit om de op Modena veroverde plaats S. Cesário sul Panaro (no. 6313) met de grond gelijk te maken, werd gepubliceerd in de *Gazette 1643,* no. 119, dd. 19 september 1643.

20 De burcht Monte Colognola bij Passignano. Het leger van groothertog Ferdinando II van Toscane had op zijn expeditie langs het Trasimeense Meer nog geen grote tegenstand van de pauselijken ondervonden (*Gazette 1643,* no. 119, dd. 19 september 1643).

21 Terwijl koning Karel I deelnam aan de belegering van Gloucester, hield de koningin haar leger bijeen voor de verdediging van Oxford (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 13-15 en p. 16-18).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 160; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 336 no. 498. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 106. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6431).

2 Théodore Godefroy, jurist en verzamelaar van historische documenten, was al geruime tijd betrokken bij de redactie van de instructies voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie; zie *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 162-189. Toen op 30 september 1643 de instructies voor Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, definitief waren vastgelegd, kreeg hij het verzoek om zich naar Den Haag te begeven (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXIX).

3 De toegang tot de regentesse werd de Zweedse ambassadeur in de tweede week van oktober verleend; vgl. no. 6480. Met het oog op het dringend karakter van de ‘groote clachten’ van Friedrich Richard Mockhel nam Grotius zich voor om de Benfeldse kwestie bij de eerste de beste gelegenheid voor te leggen aan de hertog van Orléans, de prins van Condé en de hertog van Enghien.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 19 september 1643 (no. 6429).

Ransovio, cui multa hic fides,[5] et aliis expendi quid de illo exercitu faciendum sit. Sunt qui in montibus Francis apud comitatensem Burgundiam refovendum putant.[6] Alii mittendum ad obsidendum castellum quod apud Philippoburgum est. Alii vero ostendunt et in montibus illis parum nunc esse frugum, et circa Philippoburgum magna praesidia obsidionem impeditura; rectius fore,[7] ubi sex aut plura millia militum ex ducis Anguiani exercitu ad Guebrianum accesserint, partem aliquam ad Caesarislutoram[8] missam attrahere eo hostium vires; deinde alibi transire Rhenum et in Bavariam penetrare. Videturque omnino hoc consilium praevaliturum, nisi rursum clancularia quaedam cum Bavaris consilia agitentur,[9] parario pontificis nuntio. Nam et fama est Roma huc venturum cardinalem Biquium,[10] ut Mazarini auctoritatem sua fulciat. Verine aliquid habeat haec suspicio an non, et responsa quae accipiam et multo magis res ipsae docebunt.

Dixit mihi Gothofredus esse qui proponerent e re fore ad firmandam pacem, ut singuli reges adversus singulos qui pacis legibus staturi non essent, arma sua pollicerentur. Ego dixi inter eos qui socii armorum et causae fuerunt, posse etiam custodiendae pacis iniri societatem; at tot cavillationibus subiectas solere esse pacis leges ut illa generalis promissio, si fiat, non possit non Suedos Gallis et Gallos Suedis suspectos facere, et hoc eo magis, quia facile posset Galliae regimen devenire ad homines superstitiosos et ob id nobis iniquos.

Ivere in episcopatus suos Bellovacensis et Lexoviensis et Lemovicensis episcopi iussu reginae. Creduntur liberius ad reginam locuti de Mazarino quam aures regiae ferrent, et motuum timorem ei incutere voluisse ob captivitatem Bellifortii ducis. At regina, terriculamentis talibus non concussa, nihil a se metui dixit praeter fulmen et tonitru.

In Francofurtensi conventu labascunt protestantes ceduntque turbae, nec amplius audent contradicere, quominus et continuetur conventus, cui vicina ad loca imperator ipse venturus dicitur, et ante actorum oblivio limitetur per Pacem Pragensem et per decretum Ratisbonense, et restitutio bonorum quae ducis Wurtenbergici[11] fuere, ad arbitrium referatur Bavari. Illud vero satis ridiculum, quod idem conventus ad impendia sustinenda camerae Spirensis assignat terras quas imperator de hostibus capturus est, cum magno illi tempore et labore atque etiam fortuna opus sit ad recuperanda ea quae ab Imperio fuere avulsa.

Trinum adhuc obsidetur. Venetici equites ad Naviundulam mille et quingentos pontificis equitum interfecere aut disiecere et praedas egerunt a locis Bononiam tangentibus. Scoti, ab Anglis parlamentariis advocati, ad hos novam misere formulam foederis pro religione et libertate. Eam formulam Angli parlamentarii proposuere synodo examinandam. Synodus eam probavit, cuius iudicium secuturi videntur iidem

5 In tegenstelling tot de hertog van Enghien kon luitenant-generaal Josias Rantzau bogen op een lange krijgservaring.
6 De overweging om de strijd in het heuvelland van de Franche-Comté (Spaans Bourgondië) te doen herleven.
7 Het nieuw ontwikkelde krijgsplan week in essentie niet veel af van het plan dat maarschalk Guébriant op 20 maart 1643 had ingediend (*Lettres Mazarin* I, p. XXXVI-XLII).
8 De hertog van Enghien zou het commando op zich moeten nemen over het legercorps dat via Saarbrücken en Kaiserslautern (Caesarislutora) een toegang moest verschaffen tot de Rijn (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 223-228).
9 Een verwijzing naar de geheime ontmoetingen van een afgezant van hertog Maximiliaan van Beieren (de jezuïet Johann Vervaux?) met Girolamo Grimaldi, nuntius te Parijs; vgl. no. 6065.
10 Kardinaal Alessandro Bichi (1596-1657) genoot als bemiddelaar in het conflict over de rechten op het hertogdom van Castro het volle vertrouwen van kardinaal Jules Mazarin (*DBI* X, p. 334-340).
11 Eberhard III, hertog van Württemberg, had in 1638 voor het verkrijgen van een keizerlijk pardon flinke territoriale concessies moeten doen; vgl. no. 6345.

parlamentarii. Id si fit, rex contra Hibernos ad se advocabit. Ita gemina ex parte vastitas Angliae imminet. Bavarici milites partim ad pontem sunt Spirae, partim in Badensi marchionatu, Lotharingi in Palatinatu Inferiori, ducis Anguiani exercitus ad Pontemousonum, capto post Siricum

Rodemachern;[12] Angolismensis manus ad Mosam a Longuio non procul, Melos cum copiis ad Montem Hainaviae. Successurus autem ei dicitur Carolus, dux Florentiae.[13] Saviedra[14] Bruxella abire non vult, priusquam Galli legati Bruxella [*sic*] discesserint. Id erit sub finem mensis huius. Gassio hic exspectatur.[15] Chevreusia in Turonensem secessum abiit.[16] Hispani quidam circa Guisam apparuere. In Normannia seditionum quaedam sunt semina. Motta Odincurtius nihil agit. Cum quatuor millibus Neapolitanis venit in Hispaniam Piccolominaeus.

Lamboius,[17] cum ducem Bellifortium tanto cum strepitu tubarum et tympanorum in carcerem duci videret, obstupuit dixitque concidisse spes Hispaniae et Viennae conceptas ex pupillari regis Galliae aetate, cum mater recenti adhuc suo imperio tantum facinus auderet. Verborum quaedam acerbitas fuit inter filiam ducis Aurelianensis[18] et uxorem Condaei principis. Et multi libelli iaciuntur contra cardinalem Mazarinum,[19] multi alias rerum mutationes augurantur, aegre toleraturis Gallis adultam tam cito potentiam hominis externi, latentis sub muliebri persona. Duci Bellifortio ablati sunt domestici eius, qui apud eum in carcere fuerant.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia prospera faciat et Suedicae et christianae rei,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

12 Rodemack, ten westen van de op 3 september veroverde plaats Sierck aan de Moezel.

13 Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, hield zich in opdracht van koning Philips IV gereed om het gouvernement over de Zuidelijke Nederlanden van don Francisco de Melo over te nemen. Achter de schermen ijverde aartshertogin Claudia de' Medici voor de aanstelling van één van haar naaste verwanten: kardinaal Carlo de' Medici (1596-1666), of de broer van de huidige groothertog Ferdinando II, 'general de la mar' (naderhand kardinaal) Giovanni Carlo de' Medici (*Doc. Boh.* VII, p. 141 no. 415, en *EI* XXII, p. 695).

14 De Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo verliet Brussel nadat hij het bericht had opgevangen dat de Franse gevolmachtigden Parijs hadden verlaten (eind oktober) (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 119 en p. 123). Over zijn bezoek aan Parijs zie nos. 6344 en 6345.

15 Aanvankelijk werd gedacht dat Jean, graaf van Gassion, niet meer zou herstellen van de verwondingen die hij bij de belegering van Thionville had opgelopen.

16 Als gevolg van de ontdekking van het complot tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin kreeg Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, arrest in haar landhuis te Tours opgelegd (*Mémoires de P. de La Porte,* p. 405).

17 De in Vincennes vastgehouden keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy. In de vroege ochtend van 3 september zag hij hoe François de Vendôme, hertog van Beaufort, naar de kerkers werd geleid; zie no. 6405, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 174-176.

18 Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, was een goede vriendin van de zuster van de hertog van Beaufort, Elisabeth de Vendôme, hertogin van Nemours. Als geen ander was zij geïnformeerd over de partijstrijd die aan het hof opstak na de ontdekking van de brieven die Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, aan de oudste zoon van Gaspard III de Coligny zou hebben geschreven. Omdat het slachtoffer van deze laster in verwachting van haar eerste kind was, nam de moeder Charlotte-Marguerite de Montmorency, prinses van Condé, de verdediging van de goede naam van haar dochter over (*Mémoires de mademoiselle de Montpensier* I, p. 426-436).

19 Volgens het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 110, spraken de Parijzenaars zich als volgt uit over het nieuwe regime:

> La reyne donne tout,
> Monsieur joue tout,
> M. le Prince prend tout,
> Le cardinal Mazarin fait tout,
> Le chancelier scelle tout.

Lutetiae, IX/XIX Septembris 1643.

Venit ad me Tracyus, commissarius regis ad exercitum marescalli Guebriani.[20] Omnia dicta et facta tum domini Mockelii tum praefecti Benfeldiani[21] sinistrorsum rapit. Mos est Gallis ultro queri, ubi iniuriam intulere. Iam quatriduum est, quod aditum ad reginam postulo, sed differor in futurum Martis diem. At Catalani heri auditi sunt. Regina distulit causas edere capti Bellifortii in diem usque Sancti Martini,[22] quo tempore plenus erit parlamenti conventus. Bavari Wilstadae munimenta detrahunt. Turcica classis vastat oram Campaniae. Pontificis milites Polusellam, Lantenanum et alia loca infirma Venetici iuris cepere, et castellum exstruunt ad Lacum Obscurum. Diruerunt iidem in Mutinensi territorio municipium Sanctocaesareum. Ethrusci Montem Coloniae ceperunt. Est eorum exercitus XV millium pedite, mille quingentorum equis merentium. Glocestrum rex Britanniae obsidet octodecim militum millibus. Quinque alia millia apud reginam sunt Oxoniae. Parlamentarii Angli Londinenses magistratus iusserunt cives uno prandio aut cena septenis diebus abstinere, et quantum id constitisset, dari sub publico.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mazarinus Gallorum animos bellis occupat. De conditionibus pacis a Gallis propositis. Benfeldi querelae contra Guebriani exercitum et consilia Gallorum de illo. Cavillationes Gallorum circa pacem. Bellovacensis et Lemovicensis ab aula remoti. De conventu protestantium Francofurtensi. Trini obsidio. Venetorum gesta contra pontificis copias. Parlamenti Scotici et Anglici consensus adversus regem. Varia de exercitibus hinc inde grassantibus. Lamboii sermo de Bellifortii captivitate. Litigia inter Aurelianensem et Condaeum. (I)ra in Mazarinum. De Gallorum querimoniis. Varia de Catalanis, Bellifortio, pontificiis, Ethruscis, Anglis parlamentariis.

6431. 1643 september 19. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 24. Sept. anno 1643.

20 Alexandre de Prouville, baron van Tracy, commissaris-generaal van het Franse leger in Duitsland, overhandigde Grotius de boodschap van maarschalk Guébriant; zie no. 6399, en *Episodes Guébriant,* p. 354-359 en p. 361.

21 Resident Friedrich Richard Mockhel en de Benfeldse gouverneur Friedrich Moser von Filseck.

22 De datum 11 november werd niet gerespecteerd; vgl. no. 6560.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6430). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 71. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 51 en 4° 38, 24; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 40; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 159; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 33 en Br. 24, 56/59.

6432. 1643 september 19. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je vous remercie de voz advis du septiesme.[2]

Nous travaillerons icy[3] pour faire sortir l'armée du marescal de Guebrian de l'Elsace, où elle ruine tout le pays et principalement celui qui est autour de Benfeld. Nous esperons la faire doubler et aller vers la Baviere; autrement tout ce qu'on peut amasser des gens dans la Baviere, Franconie, Suabe tomberoit sur nous.

Le cardinal Mazarini en si peu de temps est devenu plus puissant que le feu cardinal de Richelieu n'estoit en plusieurs années. Les evesques de Bauvais, Lizieux, Limouges lui ont faict place et s'en sont allez en leur[s] dioeceses. Madame de Chevreuse et monsieur de Chasteauneuf sont loing de la cour. On ne laisse pas pourtant de semer de remonstrances et de pasquins contre le nouveau gouvernement. La reine dit qu'elle ne crainct rien que la foudre et le tonnerre.

A Francfurt les protestans, las de contradictions inutiles, laissent aller les affaires comme ils veulent aller, et pourtant souffrant la continuation de l'assemblée en ce lieu-là, auquel on dit que l'empereur se viendra approcher, et l'amnestie relatifve à la Paix de Prague et à la resolution de Ratisbonne. Pour l'entretenement de la chambre de Spier on ordonne un fond bien incertain sur les terres que l'empereur prendra sur les ennemis.

Ceux d'Escosse ont envoyé au parlement d'Angleterre un project de ligue pour la religion et la liberté. Sur lequel ledict parlement a pris l'advis du synode qui se tient à Londres, par lequel il a esté approuvé, et le sera aussi, comme on croit, par le parlement. Le comte d'Harcourt est prest pour aller en ces quartiers y mettre la paix. Si les Escossois viennent pour manger une partie de l'Angleterre, les Irlandois viendront pour manger l'autre.

Les gens du duc de Baviere sont près le pont de Spier et au marquisat de Bade, les Lorrains au Bas-Palatinat, l'armée du duc d'Anguien à Pontemousson, celle du duc d'Angoulesme, qui est de mille huict cents chevaux, quatre mille cinq cents à pied, sur la Meuse, guere loing de Longuy. On dit que don Melos amasse des gens près de Monts en Hainaut et qu'une partie a paru près de Guise. Piccolomini avecq quatre mille Napolitains est arrivé en Espagne, où on se resjouit aussi à cause de l'argent venu des Indes. Le marescal de La Motte-Odincourt se tient coi. Trin demeure assiegé. La cavallerie de Venise a defaict quelque quinze cents ennemis à Naviondole et court jusqu'à Boulogne.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur,

H. de Groot.

A Paris, 19 Septembre 1643.

Nous apprenons que les Bavarois veulent demanteler Wilstad. Que la flotte turquesque brusle des villages au roiaume de Naples. Que la milice du pape a pris

1 Tekst naar een facsimile van het origineel in Grotius' hand in: J.P. Houtman, *Facsimile's van onuitgegevene brieven en andere belangrijke stukken van beroemde mannen,* 4e afl. no. 1. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 187 en p. 193 (onder de datum 14 september 1643).

2 De brieven van Wicquefort aan Grotius ontbreken.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 19 september 1643 (nos. 6429-6431).

Polusella, Lantenano et autres petites places appartenants à la Republique de Venise. Qu'ils font un fort real à Lagoscuro. Qu'ils ont ruiné Sancto Caesareo, un bourg au Modenois. Les Toscans ont pris Monte Cologno, ayants quinze mille hommes à pied, mille cinq cents chevaux. Qu'en Angleterre les magistrats de Londres ont ordonné a touts les habitants de jusner un repas la sepmaine et en donner la valeur au public. Que le roi assiege Glocester avecq dix-huict mille hommes. Cinq autre mille sont près de la reine à Oxford.

Adres: A monsieur/monsieur Vicquefort, resident pour son Altesse la landgrave de Hesse, à La Haie. Port.
Bovenaan de copie te Den Haag: A monsieur Wickefoort.

6433. 1643 september 19. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime atque doctissime,

Placent et literae quas Claritas vestra ad me scripsit VII Septembris, et multa in dissertatione domini Chemnitii.[2]

Rex Daniae, ut video, multis negotium exhibet,[3] ideo quod omnia sibi impune videt cedere. Ex legatione quam in Suediam mittere dicitur,[4] brevi apparebit casu enatae an sponte quaesitae fuerint controversiae. Batavorum respublica concordiae indiget, quam eis precor.[5]

Laborabitur hinc, ut Britanniae sua pax redeat restituta in integrum regis potestate. Ex Benfeldio ingentes questus in Suediam deferentur.[6] Incubuit ei Guebriani exercitus et omnia circum vasta fecit.

Deus, vir clarissime atque doctissime, Claritatem vestram sospitet,

Claritatis vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XIX Septembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 19 Sept.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: A monsieur Appelboom.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 14. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 716 no. 1610. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 192. Antw. op no. 6409, beantw. d. no. 6452.
2 De brieven van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius zijn niet overgeleverd.
3 Koning Christiaan IV van Denemarken liet schepen van mogendheden die zijn politieke ambities dwarsboomden bij het passeren van de Sont aan de ketting leggen.
4 Een Deens-Zweedse conferentie kwam niet tot stand. De taak om bij de regering in Stockholm een officieel protest in te dienen over het misbruik dat de Zweedse schippers maakten van hun tolvrijdom in de Sont (de zogenaamde ‘lorrendrayerye’) liet de Deense vorst aan zijn resident Peder Vibe over.
5 Predikanten in de zeegewesten Holland en Zeeland waren de mening toegedaan dat de prins en de leden van de Staten-Generaal met hun steun aan de Engelse koningsgezinden in ‘paaps’ vaarwater waren geraakt.
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 19 september 1643.

6434. 1643 september 19. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Vandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, gratiam ac favorem nostrum singularem.

Nobilis et magnifice nobis sincere fidelis,
Gratulatae sumus regi reginaeque regnanti de devicta non ita pridem Theodonisvilla

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 20-22. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie (met bijlagen) te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 238^{r}-242^{v}.

ductu auspicioque ducis Anguini,[2] cum ea urbe non parum securitati Galliae occasionique premendorum exinde in Germania Austriacorum adiectum sit. Eoque tuum erit literas nostras hisce adiunctas rite exhibere testarique, prout rei ratio exigere videtur, nostro nomine super ea gaudium, ita haec omnia dirigens ut ex dignitate nostra proque eo affectu quo in causam communem regemque ac reginam Galliae ferimur, recte repraesententur.

Hisce te Deo clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m.pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Carolus Gylldenhielm, R.S. ammiralius, m.p.
Petrus Banerius, loco Regni cancellarii.
Canutus Posse, loco R.S. thessaurarii, m.p.

Dabamus in regia nostra Stockholmiae, die 9 Septembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Oct.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad Hugonem Grotium, ut gratulatorias ad regem et reginam regentem Galliae contestatione laetitiae etc. offerat. Datum Stockholm, anno 1643, September 9. L. Canther.[3]

2 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had op 8 augustus de capitulatie van het garnizoen van Thionville in ontvangst genomen.

3 Lars Bertilsson Cantersten (ca. 1615-1658), in de jaren 1643-1644 secretaris in de Zweedse kanselarij (*SBL* VII, p. 271-280).

Bijlagen:

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 19 september 1643.

Nos Christina, etc., serenissimo et potentissimo principi, fratri, consanguineo et foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, [eadem gratia] Franciae et Navarrae regi christianissimo, [etc.,] salutem et prosperos rerum successus.

Serenissime ac potentissime princeps, frater, consanguinee et foederate carissime,

Continua illa per hoc tempus Serenitatis vestrae regnique Galliae felicitas, insignis decoraque tam clade communis hostis ad Rocroium[4] caesi, quam victoria non ita pridem principalis illius munitione situque in ducatu Lucemburgensi urbis Theodonisvillae, frustra obnitenti hosti ereptae, occasionem dedit sorori, consanguineae ac foederatae nostrae carissimae, Serenitatis vestrae matri amantissimae, reginae regenti, ea de re ad nos pro affectu quo amici mutuas prosperitates metiuntur, perscribendi. Eoque nos exinde laetitiae materiam nactae conveniens duximus amicitiae nostrae, quae prospera adversaque amicorum ex aequo ac velut sua aestimat, Serenitati vestrae de victoria tam validae urbis gratulari, praesertim quod ea plurimum adiectum sit securitati Galliae eorumque populorum quos metus visque Hispani ex eo loco premebat. Denique viam aperit in Germaniam ad frangendam hoc magis Austriacorum potentiam fovendumque ac supplendum eum, quo Serenitas vestra in Germania utitur, exercitum. Ac quemadmodum Deum precamur ut hunc successum multis maioribus nobis, Serenitati vestrae mutuisque foederatis et amicis augeat, ita speramus fore ut Serenitas vestra, tantam exinde occasionem atterendi communis hostis Austriacaeque potentiae nacta, eadem commodum ex usu causae communis utatur. Atque ut de hisce plurimum cum Serenitate vestra laetamur, ita mandavimus legato nostro apud Serenitatem vestram, domino Hugoni Grotio, ut nostro nomine Serenitati vestrae de tam prospere capta Theodonisvilla condigne gratularetur, Deum Optimum Maximum rogantes ut ea quae ex usu rei communis sunt, prosperare dignetur,

4 Eerder dit jaar, op 19 mei, had hetzelfde leger bij Rocroi de troepenmacht van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo volledig uiteengedreven; vgl. 6289.

vestram[que] Serenitatem perpetim incolumem tueatur et conservet,
[Petrus Brahe, Gustavus Horn, Carolus Gylldenhielm, Petrus Banerius, Canutus Posse].

Dabamus in regia nostra Stockholmiae, die 9 Septembris 1643.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad regem Galliae, gratulatoriae de occupata Theodonisvilla. Datum Stockholm, anno 1643, September 9. L. Canther.

Christina van Zweden aan Anna van Oostenrijk, 19 september 1643.

Nos Christina, etc., serenissimae ac potentissimae principi, sorori, consanguineae ac foederatae nostrae carissimae, dominae Annae, eadem gratia Franciae et Navarrae reginae regenti, natae ex serenissima Hispaniarum regia prosapia, etc., salutem omnigenumque prosperitatis regiae incrementum.

Serenissima ac potentissima princeps, soror, consanguinea et foederata carissima,
Accepimus ex literis Serenitatis vestrae, Lutetiae Parisiorum 10 die exacti mensis Augusti ad nos datis, non sine magna animi laetitia, praecipuam munitione situque in ducatu Lucemburgensi urbem Theodonisvillam imperio primum Serenitatis vestrae accessam, deinceps virtute ac providentia ducis Anguini, nec quicquam annitente hoste, irritisque auxiliis ac propugnantium vi brevi temporis spatio captam inque ditionem regis regnique Galliae redactam. Quae res ut intellectu desideratissima nobis accidit, inprimis quod bonitati Dei Optimi Maximi visum fuerit arma serenissimi Galliarum regis etiam ab exordio tenerae eiusdem aetatis sub tutela Serenitatis vestrae iterum, ac post insignem ad Rocroum communis hostis cladem, alia adversus eundem, valida videlicet illius urbis victoria decorare; unde tanto plus securitatis ab ea parte regno Galliae iisque quibus Hispanum nomen grave ac invisum fuit, accedit; denique per eam occasionem commoda in Germaniam via sternitur ad invadendas inclinandasque hostium res. Ita quantas possumus maximas Serenitati vestrae gratias agimus, quod huius laetitiae pariter ac eorum quae communi causae regique ac regno Galliae prospere evenire solent copiam nobis facere voluerit. Quod exinde concipimus gaudium, haud exiguum esse, Serenitati vestrae affirmare possumus, conveniensque illi amicitiae quae nos et utraque haec regna intercedit. Ita enim nunc amicitiae cultu, foedere communique necessitudine invicem coniungimur, ut iuxta nobis adversa sint quae uni improspere[5] evenerint, laetaque utrisque quae cuiquam nostrum ex voto contingunt. Eo affectu calentibus votis[6] expetimus, ut hunc successum multi alii maiores auctioresque publicae utilitatis bono consequantur. Ac ut haec urbs haud exiguum inserviet itineri in Germaniam ad reprimenda Austriacorum arma, sic hanc felicitatem haud leviter res Galliae instincturam speramus ad augendas ibidem eas quibus utitur vires premendosque ac vexandos communes hostes, ut et nos a parte nostra enitemur affulgente divina ope nihil intermittere quo communis hostis, quantum unquam tempus occasiove siverint,

5 Den Haag geeft: ‘unius prospere’.
6 Verbeterd uit: ‘colentibus notis’.

infringi atterique possit,[7] quo aspirante divina gratia ac connitentibus[8] utrinque nobis amicisque ac foederatis nostris ad tutam honestamque aliquando pacem flecti possit. Cui voto, ut Deus Optimus Maximus felicitatem adiungere dignetur, sic eundem veneramur, ut Serenitatem vestram diutissime conservet incolumem, de caetero Serenitatem vestram peramanter rogantes ut haec omnia nomine nostro referentem legatum nostrum dominum Hugonem Grotium benigne audire velit,

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[arolus] G[ylldenhielm], P[etrus] B[anerius],

C[anutus] P[osse].

Dabamus in regia nostra Stocholmiae, die 9 Septembris anno 1643.

7 Den Haag geeft: ‘infrigi alterique possit’.
8 ‘Connitentibus’ verbeterd uit ‘conniventibus’.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad reginam regentem Galliae, gratulatoriae ob occupatam Theodonisvillam. Datum Stockholm, anno 1643, September 9. L. Canther.

6435. 1643 september 20. Van M. Mylon.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Iam pene biennium est, ex quo legationi ad pacis tractatum additus cum illustrissimo barone et legato domino Johanne Oxenstiernio in Pomeraniam veni. Supersedi interea scriptione et literarum commercio cum Excellentia vestra,[2] contentus iis quae sub nomine illustrissimi domini legati ad Excellentiam vestram scribebantur.[3] Iam uberior mihi aperitur campus, ideoque dum in limine tractatus stamus, Excellentiam vestram appellandam duxi. Placeat illi e literis domini legati cognoscere, quo in loco res et exercitus sacrae regiae Maiestatis Sueciae nunc sint. Potest circumspecta illa Excellentiae vestrae ingenii vis et laudatissima Suada multum conferre necessitati communi. Eius nunc explicatione opus est, ut qui caesaris pectori iam gladium admovet Torstensonius[4] etiam forti aliqua Gallica manu ictum promotura iuvetur.

Sacrae regiae Maiestatis legati Oxenstiernius et Salvius hic Mindae haerent, incerti de sua profectione. Sancti Romanus,[5] qui nunc Monasterii est, scripsit ad Rosenhanium, qui nomine regiae Maiestatis Monasterii residebit, nunc vero Osnabrugae degit, rogavitque ut legati Suecici tantisper Mindae subsisterent, dum Gallici, quos pro certo in itinere esse asseveravit, advenirent aut in propinquo essent. Idem etiam ursit dominus Meules, qui Hamburgi res Gallicas agit.[6] Quousque vero legati Gallici promoverint, Excellentia vestra optime novit. Danici de abitu loqui incipiunt; nisi alii advenerint, parati sunt recedere.[7]

Literas non unas ad illustrissimum dominum comitem de La Gardie[8] dedi et postremas inserui literis ad Excellentiam vestram scriptis, neque aliquid adhuc loco responsi accepi. Fama fert eum domum rediisse, quod tamen aliunde nondum est

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 19, 26. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6466. Mattias Mylonius Biörenklou (1607-1671), van 1637-1640 professor in de welsprekendheid aan de universiteit van Uppsala, legde zich toe op een carrière in diplomatieke dienst. De hiervoor vereiste ervaring verwierf hij met het verrichten van secretariaatswerkzaamheden in de Zweedse kanselarij. In het najaar van 1641 nam hij het aanbod aan om secretaris te worden van de gevolmachtigden ter vredesconferentie Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius (*SBL* IV, p. 465-473).

2 Alleen Grotius' brieven zijn bewaard gebleven; zie nos. 5006, 5231, 5352 en 5389 (dl. XII).

3 De eerste brief die hij in opdracht van Johan Oxenstierna aan Grotius schreef, dateert van 15 november 1641 (no. 5464A (dl. XII)).

4 Lennart Torstensson, de opperbevelhebber van het Zweedse leger in Duitsland, betreurde de ineenstorting van de Frans-Weimarse strijdmacht.

5 Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, tot voor kort Frans resident te Hamburg, vertegenwoordigde zijn regering thans in Munster. Zijn Zweedse collega Schering Rosenhane had zich naar Osnabrück begeven om de te Minden verblijvende gevolmachtigden op de hoogte te houden van de aankomst van de diverse delegaties; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 33-42.

6 Claude de Meulles du Tartre, de vervanger van de markies van Saint-Romain te Hamburg.

7 Op 26 augustus/5 september was de Deense delegatie in Osnabrück gearriveerd.

8 Magnus Gabriel De la Gardie, zoon van de Zweedse rijksmaarschalk Jacob Pontusson De la Gardie, was Mylonius' leerling in Uppsala geweest. De jongeman sloot dit jaar zijn bezoek aan Frankrijk af met een nostalgische reis naar het landgoed van zijn voorvaderen d'Escouperie in de Languedoc (*SBL* X, p. 606).

confirmatum. Alii spargunt in Italiam ivisse. Si Excellentiae vestrae grave non erit verbo uno alterove me docere

de eius commoratione aut itinere, ut de caetero scire possim quo literas sum directurus, magno me beneficio affectum agnoscam.

Deus servet Excellentiam vestram in rebus optatis incolumem,

Excellentiae vestrae observantissimus servitor,

Matthias Mylon.

Mindae, 10/20 Septembris anno 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 Oct.

6436. 1643 september 20. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine legate,

Quae superioribus meis de Guebriani exercitus propinquiori et per Germaniam validiori cooperatione scripsi,[2] nunc iterum repeto, idque tanto diligentius, quanto maioribus et in diversa emissis copiis Suecico militi nunc incumbunt caesariani. Krakovius,[3] irritus spei in occupando Francofurto ad Oderam et prohibitus transitu Warthae, conniventia officialium Polonicorum in Pomeraniam est admissus. In eius orientali parte nunc pro lubitu vagatur. Nec suspicio abest adventuri etiam supplementi e Borussia aut Polonia. Huius rei causa Koningzmarkius, compulso imprimis Ostervikio ad deditionem, hostem in Pomerania quaesitum it.[4]

Interea quicquid Rhenum inter et Albim iacet nostrae ditionis, exponitur hostili incursioni et commodis. Quibus promovendis non deerit Hasfeldius, novae defensionis, quae ab electore Coloniensi et Palatino Neoburgico cuditur, dux et director.[5] Hunc quidem sufflaminant copiae Hassiacae, sed verendum est ne nostris alio diversis destinata perficere [non] possint. Quae landtgravia Hassiae Cassellana[e] ad me scripsit hodieque sunt allata,[6] indicant excerpta literarum eius, sub litera a

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstiema ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.

2 De resident in de Zweedse enclave Benfeld had de gevolmachtigden in Minden gewaarschuwd voor de gevolgen van de ineenstorting van de Frans-Weimarse krijgsmacht in Duitsland. Over deze zaak was een brief van Johan Adler Salvius aan Grotius ter overhandiging aan kardinaal Jules Mazarin onderweg; zie no. 6416.

3 De keizerlijken lieten generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) een actie ondernemen tegen het Zweedse expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck.

4 Nadat zij de belegering van Osterwieck tot een goed einde hadden gebracht (no. 6416), trokken zeven regimenten van het Zweedse expeditieleger ten strijde tegen de vijand. Op 9/19 september waren zij reeds bij Torgau de Elbe gepasseerd (*Doc. Boh.* VII, p. 43 no. 72).

5 Keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen en Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, hadden de verdediging van de Westfaalse Kreits opgedragen aan de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

6 De Hessische bevelhebber Caspar, graaf van Eberstein, was met veldmaarschalk von Hatzfeldt und Gleichen een niet-aanvalsverdrag voor de stad Düren overeengekomen. Deze kentering aan het front in Westfalen bracht landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel in een schrijven van 7/17 september 1643 onder de aandacht van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p,

hisce insinuata. Sub litera b inveniuntur quae Celsitudo eius ad me etiam misit, concernentia Torstensonii progressus in Moravia. Uti-

36-38, (brief van Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius aan koningin Christina, dd. 12/22 september 1643), met vermelding van de in deze brief genoemde bijlagen (brief van de landgravin met daarbij ingesloten een bericht over de nederlaag die de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson de keizerlijke legers van Lorenz, baron von Hoffkirchen, en Johann Christoph, graaf van Puchaim, had toegebracht).

nam G[u]ebrianus suarum quoque partium satageret; sperare liceret talem armorum et communis causae statum qualem negotium quod nunc in pacis tractatu aggrediemur, requirere videtur. Ideoque dexteritati vestrae permittitur haec aliaque convenientia proposito coram iis quorum interest, explicare et pro rei ipsius necessitate exaggerare.

Quibus Magnificentiam vestram caelesti tutelae et favori diligenter commendo maneoque,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratus,
Johannes Oxenstierna Axelson.

Mindae, 10 Septembris 1643.

In dorso staat: Mindae, die 10 Septembris anno 1643. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

6437. 1643 september 21. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Optatissimas literas Excellentiae vestrae recte accepi.
Ex literis e Suedia nihil novi iam habui praeterquam quod annus ibi fertilis et mora frigoris vehementia caloris ita compensata est, ut intra trimestrem et sementem fecerint et messem con[di]derint.

Sacrae regiae Maiestatis legati illustrissimi Johannes Oxenstierna et Salvius Mundam 23 Augusti intrarunt,[2] ubi conventum reliquorum interessentium legatorum opperiuntur. Dominus Schering Rosenhane Osnabruggam festinavit ibique residet.[3] Eodem serenissimi regis Daniae legati[4] et Braunsvicenses[5] venerunt. Dioecesis et urbis Hildesheimensis legati de neutralitate adipiscenda laborant. Coningsmarkius Ostervichium[6] cepit.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 8). Eigenh. oorspr. Vermoedelijk antw. op no. 6423, beantw. d. no. 6522.
2 Op 23 augustus/2 september bereikten de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hun voorlopige verblijfplaats Minden.
3 De Zweedse resident te Munster Schering Rosenhane nam, zolang geen bericht was ontvangen van de aankomst van de Franse gevolmachtigden, in Osnabrück de honneurs van zijn delegatie waar; zie no. 6416.
4 De Deense delegatie ter vredesconferentie, bestaande uit kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, was op 26 augustus/5 september voltallig in Osnabrück aanwezig.
5 De Braunschweig-Lüneburgse gezanten Hans Adam von Hammerstein en Paul Johann von Bülow. In overleg met vertegenwoordigers van stad en bisdom Hildesheim legden zij de Zweden hun verlangens met betrekking tot de neutralisering van het betwiste gebied voor (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 38-39).
6 Osterwieck viel begin september in handen van het Zweedse expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck.

Illustrissimus dominus Ericus Oxenstierna Axelii[7] Groningiam advenit, cras ut ex literis eius hic Amstelodami affuturus.[8]

Hisce Excellentiam vestram divinae protectioni devotus commendo, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 21 Septembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Nov.

7 De 'tour' van Erik (1624-1656), de jongste zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna. In 1655 zou hij voor korte tijd de taken van zijn vader op de kanselarij overnemen (*BLS* X, p. 317-319, en *Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 163).

8 In zijn brief van 28 september (no. 6452) meldde Harald Appelboom dat Erik Oxenstierna veilig en wel in Amsterdam was aangekomen.

6438. 1643 september 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Doleo vicem Galliae, quod iam novis denuo agitetur motibus,[2] quam vel maxime hoc tempore quiescere optarem, ut Angliae nimis iam diu laboranti suppetias ferre posset. In tuis super concordia cogitatis adiutores tibi hic defuturos iam ab initio[3] praevidi, quare si ita tibi videbitur, remittam tua schediasmata.

Laetor te vidisse mandata quae dantur deputatis nostris ad communem conventum et formulam iuramenti;[4] bene mones dubium posse esse sensum eorum verborum, quibus defensio religionis est concepta. Ego non dubito quin nonnulli ex Hollandiae Ordinibus etiam omnes eos qui templa publica non frequentant ab honoribus arceri postulent, sed et hoc aliis displicere certo scio. Interea nemo se audet opponere iis qui duriora omnia cogitant, ne apud populum aut eos qui populum auribus ducunt, evilescat diu auctoritas, aut etiam ipsi in conventu suffragiis vincantur, atque ita certa lege definiatur quod iam ob diversitatem exemplorum in leniorem partem potest disputari.

In quaestione Rougemontii[5] scias velim Traiecti urbem non esse pro diviso aut Brabantici aut Leodiensis territorii, sed pro indiviso ab utroque principe regi ex legibus et foederibus. Pro Leodiensi vero haberi qui ex matre natus Leodiensi est. Caeterum Ordines Foederatos videri[6] omnes cives Traiectenses ante deditionem pro hostibus habuisse, utputa qui aeque adversus principem Arausionensem moenia sua tutati sint. Ipse antequam duci Neoburgico se traderet, etiam aliis principibus neutrarum partium inservivit. Domum revertendi animum habuisse non videtur, nam iam viginti sunt anni cum Neoburgici res Bruxellis egit. Rogo sententiam tuam super hac quaestione intelligam; est enim non parvi momenti. Nomen libri quem Mariana scripsit[7] et ubi is editus sit, velim indices, ut exemplar mihi parem.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 374. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6417, beantw. d. no. 6455.

2 De ontdekking van een complot tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin. Op 3 september was de hoofdverdachte François de Vendôme, hertog van Beaufort, met groot vertoon naar de kerkers van Vincennes geleid.

3 In de eerste weken na het verschijnen van Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319) sprak Willem de Groot al het vermoeden uit dat het heel moeilijk zou zijn om iemand te vinden die Grotius' eer wilde verdedigen tegen de kritiek van de invloedrijke Haagse hofpredikant; zie ook no. 6036.

4 Een van zijn correspondenten in de Republiek, vermoedelijk Joachim de Wicquefort, had Grotius voorzien van de tekst van de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus op hun nieuwe instructie hadden afgelegd.

5 De Hoge Raad van Holland en Zeeland boog zich over de zaak van Paul de Rougemont, diplomatiek agent van Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg. De in het Luikse deel geboren Maastrichtenaar was in 1636 op doortocht van Brussel naar het hof van de hertog door een wacht van het Staats garnizoen van Maastricht aangehouden en als ‘vijand’ opgebracht.

6 In het capitulatieverdrag van Maastricht, dd. 22 augustus 1632, was bepaald ‘dat de Heeren Staeten der Vereenigde Nederlanden anders niet binnen de voorsz. stadt ende districkt derselver en sullen aenveerden als 't gene aen den coninck van Spagnieen als hertogh van Brabant daerinne toegestaen heeft, ... ende dat aen den bisschop ende prince van Luyck sal blijven de gemeyne indivise jurisdictie ende alle sijne domeynen’ (H.H.E. Wouters in *Limburgs verleden* II, p. 229-233).

7 Juan de Mariana S.J. (1536-1624), auteur van de *Historiae de rebus Hispaniae*. In1592 werden te Toledo de eerste twintig boeken van zijn geschiedenis gepubliceerd; zie no. 6041. De voortzetting van dit werk *Appendix, liber scilicet XXI et novem ceteri ad XXX usque, qui viginti illos in tomo hoc II Rerum Hispanicarum ordine sequuntur* verscheen in Mainz/Frankfort 1605-1606 en ^{2}Mainz 1619.

Parthenii libellus dum eum utendo dedi periit mihi,[8] quare alterum exemplar mittas

8 Willem de Groot had zijn exemplaar van de editie die de Parijse drukker Sébastien Cramoisy had verzorgd van *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus* in Den Haag laten rondgaan; zie no. 6370.

rogo. De diplomate quo equites hic Sancti Michaelis a Gallis creantur,[9] ut et de libello pro chartis tuis offerendo,[10] diligenter cogitabo. Pro iis quae de Chavigniaco,[11] Serviano et Chaumontio[12] scribis, gratias habeo. Apud nos iam nihil fere geritur; rediit princeps, conveniunt Ordines,[13] et praecipue circa conquirendam pecuniam occupantur.

Deus Optimus Maximus te tuis, nobis nostrisque et reipublicae christianae diu servet incolumem,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXI Septembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 14 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Sept. 30.

En in dorso: 21 Sept. 1643 W. de Groot.

6439. 1643 september 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Veniunt ad vos aliquot Belgae, iuvenes spei sane optimae, ut linguam Gallicam et mores hominum discant. Est inter eos Vanderhogius,[2] filius exconsulis Middelburgensis et cognatae nostrae Dussenae. Is a me commendatitias ad te petiit, quas etsi necessarias non putavi, denegare tamen petenti nolui, rogans ut si qua

9 De vraag of een buitenlander ridder kon worden van de in 1469 door koning Lodewijk XI van Frankrijk ingestelde orde van Saint-Michel.

10 Het onderzoek naar de verblijfplaats van de papieren die in 1619 uit Grotius' toenmalige huis in Rotterdam waren gelicht.

11 De laatste veranderingen in de samenstelling van de Franse delegatie ter vredesconferentie. Geschokt door de ontdekking van een tegen hem gericht complot hield kardinaal Jules Mazarin de gevolmachtigde Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, liever bij zich in Parijs. De vrijgekomen plaats in de delegatie viel toe aan Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.

12 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), zou in Italië de missie uitvoeren die oorspronkelijk was toegedacht aan Abel Servien.

13 De Staten van Holland waren op 15 september van hun zomerreces teruggekeerd.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 375. Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6516?

2 De Middelburgse rechtenstudent Jacobus van der Hooge (1622-1686), zoon van oud-burgemeester Joos van Borssele van der Hooge en Cornelia van der Dussen. Hij werd in 1655 benoemd tot lid van de Raad van State (van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (f^{o}) I, p. 296); zie ook no. 3659 (dl. IX).

in re ei prodesse poteris, id facere ne graveris. Erit id Basio[3] et Walaeo[4] aliisque eius avunculis gratissimum.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXI Septembris 1643.

3 De Hollandse rekenmeester mr. Johan Basius (1574-1645) was gehuwd geweest met Geertrui van der Dussen († 1641), oudste dochter van Jacob Huygensz. van der Dussen en Geertruid Willem Jansz. van Heemskerck; vgl. no. 5496 (dl. XII).

4 Mogelijk Anthonie de Wael († 1658), raadsheer in de Hoge Raad (S. van Leeuwen, *Batavia illustrata* I[2], p. 1484); zie bijlage bij no. 4150 (dl. X).

Mittit ad uxorem cognata Losecatia[5] telam, cui ego indidi Latii libellum de Origine Americanarum gentium.[6]

Adres: A son Excellence, l'ambassadeur de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Nov.
En in dorso: 21 Sept. 1643 W. de Groot.

6440. 1643 september 22. Aan C. Marin.[1]

[Monsieur,]

J'ay receu la vostre du 24 d'Aougst avecq le paquet, que j'envoyerai en Suede le Sammedi qui vient.

Vous aurés appris le menage que tient l'armée du marescal de Guebrian autour de Benfeld.[2] Cela causera du mescontentement en Suede. Au duc de Beaufort on a osté les domestiques.[3] Le comte d'Harcourt n'est pas parti encore pour l'Angleterre. Les Escossois ont envoyé aux parlamentaires d'Angleterre un nouveau project de ligue pour la liberté et la religion, lequel project ceux du parlement d'Angleterre ont envoyé aux theologiens assemblés en synode à Londres pour en avoir leur advis. Ces theologiens l'ont approuvé, et on [ne] doubte pas que ledict parlement ne suive sans advis et qu'ensuitte de cela vingt mille Escossois viennent au secours de ce parti. Ce qui sera cause que le roy de sa part appellera les Irlandois, qui sont asteur en trefve entre eux. Le comte de Chavigni est remis au conseil de la regence en qualité de ministre d'Estat.[4] Les evesques de Beauvais, de Lizieux [et] de Limouges, qui ont esté à la cour, sont envoyés à leurs eglises.

Je croi que mon fils aisné sera asteur près de vous.[5] Je vous remercie de l'offre que [vous] faites de l'assistence de vos conseils et recommandations pour lui. Vostre particulier tel que [vous] le representez me faict pitié. Quand à moy, je vous asseure que je despence bien plus que la Suede ne me donne. Touts ceux qui vivent icy,

5 Elseline, oudste dochter van Frederik van Losecaat en Adriana de Groot, was in 1640 de reisgezellin van Maria van Reigersberch geweest; zie no. 4849 (dl. XI).
6 Het door Willem de Groot in zijn brief van 7 september 1643 (no. 6410) gesignaleerde werk *Joannis de Laet Antwerpiani notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis* (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 193. Antw. op no. 6400.
2 De Zweedse resident in Benfeld, Friedrich Richard Mockhel, zal zijn collega in Zürich op de hoogte hebben gesteld van de vlucht van het Frans-Weimarse leger over de schipbrug van Wittenweier naar Rhinau.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 september 1643.
4 Geschokt door de ontdekking van een tegen hem gericht complot hield kardinaal Jules Mazarin de gevolmachtigde Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, liever bij zich in Parijs. De vrijgekomen plaats in de Franse delegatie viel toe aan Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.
5 Carl Marin had Grotius' oudste zoon Cornelis op 7/17 september in Zürich mogen begroeten; zie nos. 6428, 6441 en 6442.

sçavent combien tout est encheri. C'est pour monsieur Salvius à pourvoir à vos necessités.[6]

Je ne lairrai pas d'estre tousjours
vostre tres humble [serviteur].

22 Septembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6 Het Hamburgse kantoor van de gevolmachtigde Johan Adler Salvius negeerde Marins financiële problemen.

6441. 1643 september 22. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

La lettre que je vous envoye, vous tesmoignera comme j'ay eu le bonheur de veoir le veritable Grison, lequel m'a assisté de ses sages conseils, fruicts de tell'aage et de telle erudition. Avant que d'arriver à Coire[2] j'ay veu en passant un grand personnage, lequel vous honore fort et en cette consideration m'a fort bien receu et traitté et promis beaucoup d'assistance au dessein qui m'ammene, qui est un seigneur de ce[s] quartiers nommé Salis,[3] qui a deux fils, capitaine[s] des gardes du roy tres chrestien,[4] et luy-mesme esté longtemps mareschal de camp au service dudit roy. Il me faict esperer le passage par ces cantons sans qu'il m'en couste rien, à quoy personne de ceux qui font des levées n'a peu parvenir,[5] le tout en vostre consideration. Si j'osois vous prier de quelque chose, ce seroit de luy en escrire un petit mot de remerciement.[6] Sans doubte cela l'inciteroit encore davantage à me faire du bien. Monsieur Marini qui est grandement de ses amis le luy feroit tenir.

J'arrive si tard et parts de si grand matin que je n'ay eu le temp[s] de m'enquester d'aucune novelle pour vous en faire, comme aussy de rendre mes debvoirs à ma mere, à laquelle je suis, comme à vous, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,
C. de Groot.

A Coire, ce 12/22 de Septembre 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 15 Oct.

6442. [1643 september 24]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 21. Eigenh. oorspr.
2 Cornelis de Groot was op 7/17 september in Zürich aangekomen. Nadat hij hier zijn overgang in Venetiaanse legerdienst had besproken met de Zweedse resident Carl Marin, diens stadgenoot Georg Johann Peplitz en de Venetiaanse resident Domenico Vico, vervolgde hij op 9/19 september zijn reis.
3 Grotius had voorzien dat zijn zoon in Graubünden de assistentie nodig kon hebben van een betrouwbare voorspraak. Zelf had hij gedacht aan Fortunatus Sprecher von Bernegg (nos. 6374 en 6490). Zijn zoon liet aanvankelijk de aanbevelingen van Carl Marin zwaarder wegen en nam, toen hij in de buurt van de plaats Igis kwam, contact op met de Frankrijk zeer toegedane Ulysse de Salis-Marschlins (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 473).
4 Hercule de Salis-Marschlins (1617-1686) diende in het Zwitserse garderegiment van de koningen Lodewijk XIII en Lodewijk XIV; zie nos. 6103 en 6116. Over zijn broer is niets bekend.
5 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, was nog steeds met de autoriteiten in Graubünden in onderhandeling over het verlenen van een vrije doortocht aan de door hem in Zwitserland gelichte soldaten; vgl. no. 6428.
6 Aan dit verzoek voldeed Grotius in een schrijven van 20 oktober 1643 (no. 6489).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 300. Eigenh. oorspr.

En responce de vos deux lettres du 1 et 8 du courrant[2] je vous diray que vostre fils est party d'icy Samedy passé,[3] accompagné de moy par des reccommandations necessaires

2 Brieven nos. 6397 en 6413, dd. 1 en [8] september 1643.
3 Van 7/17 tot en met zaterdag 9/19 september had de Zweedse resident te Zürich gastvrijheid en assistentie verleend aan Grotius' oudste zoon Cornelis.

es Grisons, envers le mareschal de Salis,[4] cousin de ma femme,[5] qui luy pourra rendre plus de service que monsieur Sprecher, et à Venise[6] il porte des lettres de monsieur le residant de Venise, necessaires pour faciliter son advancement, lequel estant conclu il pourra avoir son passage avec moins de despence veu la permission que les Grisons et les Petis Cantons en ont donné aux trouppes nouvellement levées par le baron Kopet.[7] Il m'a veu en telle disette d'argent que mesme sur des gages je n'en ay peu trouver,[8] tant les marchands icy sont difficiles à m'en accommoder; et parce qu'il y va de l'honneur de la couronne que je ne souffre de telles peines, et que monsieur Heuf ne veut rien faire pour moy, oblige[z]-moy, monsieur, avec vostre emprunt de ces deux cent dalers, puisque vous avez cest advantage de tirer vos gages vous-mesmes si exactement, ou donne[z] s'il vous plait ordre à monsieur vostre fils qu'il m'en accommode à son retour de Venise, car asseurement vous ne perdray rien sur moy, qui ay moyen par la grace de Dieu de quoy le contenter. En Suede il ne faut pas que vous insistiés plus pour mon payement, mais s'il vous plait de faire quelque chose pour moy, ce sera à propos d'en escrire à messieurs ambassadeurs Ochsenstirn et Salvius,[9] dont le dernier ne fait pas ce qu'il devroit faire envers moy, qui ay perdu plus à cause de ma charge qu'aucun autre des ministres estrangers de Suede. Mais on s'en formalise bien peu parce qu'il n'y a point de charité.

La meilleure nouvelle que je vous sçaurois donner c'est la desfaite de 3 mille à pied et XI compagnies de cavallerie de l'armée du pape dans le duché d'Urbino par les Florentins, lorsqu'ils estoyent en chemin pour aller assieger la Ville de Pievie, mais ayans esté prevenus par ceux de Florence aupres de Mongivoin sur une haute colline,[10] ils furent mis en desroute. La cavallerie s'est sauvée avec peu d'infanterie, le reste a esté fait prisonnier, 4 pieces de canon et tout le bagage gagné. Cest advantage animera les Venetiens pour faire autant contre ceux du fort, qui s'y defendent encor courageusement,[11] et dans la derniere sortie qu'ils ont faite sur le quartier venetien, il s'est attaché un furieux combat, où il est demeuré plus de 600

4 Cornelis de Groot, die met een vendel Zwitserse huursoldaten in Venetiaanse dienst zou treden, kon voor het verkrijgen van een vrije doortocht door Graubünden kiezen uit twee voorspraken. Voor de ene, Fortunatus Sprecher von Bernegg, had zijn vader gezorgd (nos. 6374 en 6490), de andere, die van de Frankrijk zeer toegedane Ulysse de Salis-Marschlins, was hem door Carl Marin gesuggereerd.

5 Marins echtgenote Alessandra Paravicini Capelli kwam uit een gegoede, in het Veltlin woonachtige familie (*Hist.-Biographisches Lexikon der Schweiz* V, p. 375-376).

6 De Venetiaanse resident te Zürich Domenico Vico.

7 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, was nog steeds met de autoriteiten in Graubünden in onderhandeling over het verlenen van een vrije doortocht aan de door hem in Zwitserland gelichte soldaten; vgl. no. 6428.

8 Door het uitblijven van een behoorlijk honorarium was het tienhoofdig gezin van de Zweedse resident te Zürich de hongerdood nabij. Van Grotius' zoon verwachtte Marin nu dat deze zijn vader kon overreden om via de beheerder van de Frans-Zweedse subsidiekas Johan Hoeufft de 150 à 200 rijksdaalders voor te schieten waarom hij in zijn brief van [20] augustus (no. 6372) had gevraagd.

9 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius namen veel te laat notitie van de geldproblemen van de in de steek gelaten diplomaat (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221).

10 De *Gazette 1643,* no. 124, ‘extraordinaire du II octobre’ berichtte over de slag die het leger van prins Mattias de' Medici op 6 september tegen een contingent pauselijke troepen onder bevel van dom Vincenzo della Marra aan de voet van de Mongiovino (ten oosten van Città della Pieve) had geleverd; ‘La bataille donnée pres de Mongiovin, entre l'armée du pape et celle de Florence’.

11 Het fort bij Pontelagoscuro aan de Po bij Ferrara.

hommes de part et d'autre et celuy qui menoit les papalins pris. Voila ce que je vous puis dire pour ce coup.

Je suis, monsieur,

vostre serviteur de bon coeur,

C. Marin m.p.

Dans ceste desroute des papalins les Florentins ont pris plus de 40 officiers avec le general mesme, Fra de La Marra. On dit qu'après ce sucez ils ayent assiegé Cisterne.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Oct.
En in dorso: 9 Sept. Marin 1642 [*sic*].

6443. 1643 september 26. Aan J.A. Salvius.[1]

Illustrissime domine,

Multum gaudeo de literis Excellentiae vestrae datis fine Augusti. Illas ad cardinalem Mazarinum tradi iussi.[2] Ipsum non video, nec videbo nisi aliter iubeat regina nostra, quia legatis regum apud se inferiorem adsignat locum et Eminentiae titulo salutatus Excellentiae titulum non reddit,[3] nimirum, ut Romae sentiunt, aequalis regum et difficulter concoquens quod hic regii sanguinis principibus coactus sit cedere. Interim agnosco operam ipsius esse Suediae utilem, quamdiu Suedia in bello manet. Nam et ipsi et aliis nonnullis bellum usui est.

Ego quia res novas Suediae unde scribam non habeo, neque enim ea mihi adsunt instrumenta quibus ad rem tantam opus est, in rebus Suediae veteribus me exerceo et manuscriptos confero:[4] Jornandis,[5] Pauli Warnafredi,[6] legum Gothicarum et Longobardicarum, in quibus non pauca reperio editis[7] meliora. Habeo et chronographica[8] et chronologica quaedam antehac non edita.[9] His impendo eam partem vitae quae a publicis negotiis vacat. Interim et morti me parans, edo ea quae ad Veteris Testamenti intellectum pertinere arbitror, post, si Deus permiserit, aut

12 Citerna, plaats tussen Arezzo en Sansepolcro.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 716 no. 1611, en *Epist. ad domum Sueciae,* p. 49 no. 6 (naar copie Dresden). Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 195. Copie te Stockholm, RA, Adler Salvius' Saml. E 5266. Afschriften ook in copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 256, en in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 122, beide op naam van Schering Rosenhane. Antw. op no. 6416.

2 De brief van de gevolmachtigde Johan Adler Salvius aan Jules Mazarin van 31 augustus/ 10 september 1643; zie de bijlage bij no. 6416.

3 Kardinaal Jules Mazarin verplichtte de ambassadeurs zijn hogere waardigheid te erkennen; vgl. no. 6018 (dl. XIII) en 6033.

4 In 1637 had Grotius een begin gemaakt met het opstellen van zijn *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum* (*BG* no. 735). Aangestoken door het jeugdig enthousiasme van Isaac Vossius kreeg Grotius weer lust om het werk te hervatten; vgl. nos. 5944 (dl. XIII) en 6379.

5 Toen Grotius in de zomer van 1636 aan rijkskanselier Axel Oxenstierna het voorstel deed om de oudheden van Zweden op schrift te stellen, noemde hij onder de werken die hij zou raadplegen ook de door Bonaventura Vulcanius verzorgde uitgave *Jornandes episcopus Ravennas de Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis,* Leiden 1597; zie no. 2734 (dl. VII).

6 Paulus Warnefridus Diaconus († ca. 799), auteur van het geschiedwerk *De gestis Langobardorum libri VI*.

7 Voor de collatie van de *leges* benutte Grotius de editie *Codex legum antiquarum, in quo continentur leges Wisigothorum ..., ex bibliotheca Frid. Lindenbrogii,* Frankfort 1613.

8 De andere bronnen geven: 'chorographica' of 'geographica' (copie Stockholm).

9 Mogelijk de *Chronica regum Visigothorum* naar Codex Vaticanus reginae Christinae 1024 en de Codices Parisini, Lat. 4418 en 4669 (*MGH, legum sectio* I, *tomus* I, p. 457-461).

hic aut alibi editurus illa quae Actibus et Epistolis apostolorum intelligendis servire poterunt.[10] Quo autem in hoc vitae cursu metae sum

10 Zijn *Annotata ad Vetus Testamentum* zouden in 1644 uitgebracht worden (*BG* no. 1137). Na Grotius' overlijden verschenen nog twee delen met *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141).

propior, eo magis moveor, ut vobis, quorum in manu nunc est res christiana, pacem commendem, non dicam quibus conditionibus; Deus prospiciet, modo animus adsit pacem amans. Ita et suam [nobis] pacem Deus pacis largiatur, cuius tutelae et nunc et in aeternum, illustrissime domine, Excellentiam vestram commendo,

Excellentiae vestrae inservire paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 26 Septembris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): Joanni Salvio.

Bovenaan de copie te Den Haag: Johanni Salvio.

De copie te Stockholm heeft in dorso: Grotius till Salvium.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mazarinum adire non e re sua existimat. Cur? Lucubrationes suas memorat in eruendis antiquis rerum Suecicarum et Gothicarum historicis, necnon explicandis Actibus et Epistolis apostolorum. Pacem commendat.

6444. 1643 september 26. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De duce Bellifortio nihil ausim scribere priusquam edat regina, quod facturam se dicit, causas eius capti.[2] In quibus aegre omnibus satisfaciet, cum ipsa vix satisfaciat sibi. Illud scio domesticos omnes quos in carcere habuerat ab eo amotos.

Ryckewardium[3] urge, quaeso, quantum potes et filiae litem.[4] Isaaco Vossio tempus hic non peribit.[5] Discet res civiles et interim veteri studio favebit libris antiquis et eruditorum consuetudine; et edet, ut puto, Ignatii Epistolas ad optimos codices. Pater in suis ad me literis ostendit placere sibi ut apud nos sit.[6] Mone librarios ut exemplaria de Precum reformatione[7] et Frequenti communione[8] ad se venire faciant

1 Gedrukt *Epist.,* p. 958 App. no. 671. Antw. op no. 6426, beantw. d. no. 6461. Het antwoord op Willems brief van 7 september (no. 6410) ontbreekt; zie 6469.
2 De regentesse zou op 11 november, tijdens een plenaire zitting van het Parlement van Parijs, overgaan tot publicatie van de redenen waarom zij op 2 september François de Vendôme, hertog van Beaufort, had laten arresteren; zie no. 6430.
3 Aan de dichter-arts Justus Rijckewaert moest de vraag voorgelegd worden of hij nog eens wilde terugdenken aan zijn aanbod om Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* uit te geven.
4 Cornelia de Groot was in een proces verwikkeld over haar rechten op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt.
5 Isaac Vossius bereidde in Parijs een uitgave van de brieven van Ignatius van Antiochië voor; zie no. 6375.
6 Op 7 september schreef Gerardus Joannes Vossius aan Grotius (no. 6412) dat hij zijn zoon Isaac een langer verblijf in Parijs gunde.
7 Het 'discours' van Claude Joly *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus*.
8 In Parijs had het werk van de theoloog Antoine Arnauld *De la fréquente communion* de aandacht van alle geletterden getrokken. De meningen waren zo verdeeld dat iedereen nieuwsgierig was naar het oordeel van de theologen uit Leuven en Leiden.

et recudant. Bonam in eo operam christianismo navaveris. Interim Deum precemur ut et episcopi et principes ad resarciendam et repurgandam ecclesiam faciant quod sui est muneris. De explorando Lovaniensium iudicio, ubi exemplaria venerint, fac quaeso memineris.

Promissio primum facta est corpori universo, Coloss. II, 19;[9] III, 15;[10] Eph. IV, 16;

9 *Coloss.* 2:10 e.v.: ‘en gij hebt de volheid verkregen in Hem, die het hoofd is van alle overheid en macht’.

10 *Coloss.* 3:15: ‘en de vrede van Christus, tot welke gij immers in één lichaam geroepen zijt, regere in uw harten’.

1 Cor. XII, 27, 28; Eph. IV, 1.[11] Ecclesiis localibus consequenter quatenus corpori universo adhaerent. Nam episcopum facere ubi est episcopus legitimus, presbyterium ubi legitimum est presbyterium, habitum fuit antiquis illis pugnare non tantum cum canonibus apostolicis et synodicis, sed et cum ipsa caritate. Ideoque id ut crimen grave obiectum est Novatianis et Donatistis. Romana ecclesia non est sola catholica, sed catholicae praesidet, ut Hieronymus ad Damasum[12] ostendit.[13] Quod autem dominus Mathisius[14] tuetur, in postremis conciliis errasse circa fidem ecclesiam illam quae in communione est romanae ecclesiae, id non miror, cum is errasse in fidei articulis credat et Synodum Nicaenam primam, nec aliter sentiant plerique remonstrantes. Mihi autem ita videtur interpretationes sinistras nasci ex facto semel divortio, at ubi cohaeret unitas ibi Deum inspirare cogitationes pacis et explicationes commodas et a pietate non alienas. Reperio autem quicquid communiter ab ecclesia occidentali quae romanae cohaeret recipitur, idem reperiri apud patres veteres Graecos et Latinos, quorum communionem retinendam fuisse vix quisquam neget. Si quid praeter haec est, id ad liberas doctorum opinationes pertinet, in quibus suum quis iudicium sequi potest et communionis ius non amittere. Quodsi quis privatus aut presbyter per iniuriam excommunicatur, ferre id patienter debet et Deum rogare ut ecclesiae rectoribus inspiret mitiora iudicia. Si vero tota ecclesiae corpora per iniuriam excommunicantur, debent illa hoc ipsum omnibus apertum facere, desiderare omnimodo communionis universalis restitutionem, nihil mutare in recepta doctrina, ritibus ac regimine, sedi romanae suam quoque intra veteres limites auctoritatem relinquere, ut spes semper maneat resarciendae unitatis. Haec mihi meliora videntur quam quae nunc fiunt et pridem facta sunt.

Saluta, quaeso, uxorem et liberos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

26 Septembris 1643.

Redeant ad me schediasmata mea contra Rivetum,[15] quandoquidem nulli apud vos sunt usui.

6445. 1643 september 26. Aan N. van Reigersberch.[1]

11 *Eph.* 4:16; 1 *Cor.* 12:27-28 en *Eph.* 4:1.
12 Damasus I, bisschop van Rome 366-384, verdedigde met kracht het primaat van de kerk van Rome.
13 *Sancti Eusebii Hieronymi epistulae,* pars I, nos. XV en XVI 'Ad Damasum', in *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum* LIV, p. 62-69.
14 Het dispuut van Assuerus Matthisius en Robert Delius S.J. over *Twee vragen: waarvan de eerste is of de ware kercke Christi doolen kan in 't geloof, de tweede of de roomsche alleen dese ware kercke sij* ...
15 Het onder Willem de Groot berustende dossier dat oorspronkelijk was aangelegd voor een geleerde die de moed had de pen op te nemen tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).
1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 357-358. Mogelijk tezamen met no. 6446. Beantw. d. no. 6462.

De heer Vossius, verhalende in een brief aan den raadsheer G.R. Doublet 't verblijf van zijn zoon te Parijs,[2] schreef een brief deswegen van den heer Rivet[3] ontfangen te hebben, waarin hij hem onder anderen toewenscht dat hij zijn zoon hier te lande door Godts genade

2 Aan zijn vriend, de raadsheer George Rataller Doubleth (1600-1655), had Gerardus Joannes Vossius geschreven dat zijn zoon Isaac gezond en wel uit Italië was teruggekeerd en thans ten huize van Grotius verbleef (*Vossii Epist.,* p. 466-467 no. 478).

3 *Epist. ad Vossium,* p. 274-275 no. 363, brief van André Rivet aan Vossius dd. 18 december 1643.

weder mocht ontfangen, geheel vrij van alle besmettingen van wangeloof, dat in Italië en diergelijke plaatsen heerscht. Waarop zich Vossius aldus liet hooren:[4] *'Dat laatste woord heeft mij eenigzins geraakt, wijl ik vermoede dat hij daarin zijne gedachten laat gaan dat hij zijn optrek heeft aan het huis van den doorluchtigen Zweedtschen afgezant. Want ik zeer wel weet, hoe afkeerig hij van hem geweest is, zoo ras hij zijn voeten gezet heeft in deze landen'. De zoon van Rivet*[5] *poogde echter den heere de Groot een anderen indruk te geven wegens zijn vader. Wanneer de heer de Groot den Zweedtschen heer Spar in Herfstmaandt tot Sint Denys uitgelei deed, bevond zich in 't gezelschap van dien heer ook de zoon des heer en Rivet. Zoo ras hij dat verstont, liet hij dien ook in de kamer komen.*

Die - *schreef hij aan zijn zwager Reigersbergen* - ingekomen mij zeide dat zijn vader mij zeer hoog estimeerde. Ik zeide daarop niets anders dan dat monsieur Rivet zijne vader zich zeer abuseerde, menende dat ik het bederf zocht van die van de religie in Vrankrijk, daar ik in tegendeel met alle middelen hadde gearbeidt om de declaratie tot conservatie van hunne vrijheit[6] te doen vernieuwen, op de beste forme en zonder tijdtverlies. Hij zeide dat zijn vader gansch niet geloofde dat ik quade intentie zouw hebben tegen die van de voorschreven religie. Ik zeide dat hij zulks hadde geschreven.[7] Meer woorden vielen tusschen ons niet. Hier zijn bij geweest vele Zweedtsche edelluiden, de heer Hambraeus[8] en anderen.

6446. [1643 september 26]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Wij hebben hier den hertogh van Anguien, die niet vertrecken en zal zonder geldt te hebben.[2] De heer Ransau[3] zal zijn lieutenant zijn, ende werdt gesproocken van

4 Vossius aan George Rataller Doubleth, dd. 6 januari 1644 (*Vossii Epist.,* p. 471-472 no. 484 en *Vossii Op. Epist.,* p. 354 no. 664).

5 Claude Rivet, 'monsieur de Montdevis', was in de week van 9 tot 15 augustus in Saint-Denis getuige geweest van Grotius' afscheid van de Zweedse edelman Erik Larsson Sparre af Ulfåsa of Axel Carlsson Sparre af Sundby; zie nos. 6363 en 6383.

6 Grotius had een bijdrage geleverd aan de totstandkoming van de 'Déclaration portant que les religionnaires jouiront de l'exercice libre et entier de leur religion, conformément aux édits, déclarations et réglemens' van 8 juli/3 augustus 1643.

7 De onaangenaamheden van de Haagse hofpredikant André Rivet zijn vooral te vinden in diens *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

8 De Zweedse theoloog en oriëntalist Jonas Hambraeus (1588-1671), predikant van de lutherse gemeente te Parijs (*SBL* XVIII, p. 82-83).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6445. Beantw. d. no. 6462. Copie, dd. 26 september 1643, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5 oktober 1643).

2 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was op de 15de september in Parijs aangekomen. Prompt daarop vergat de overwinnaar van Thionville zijn belofte om naar het bedreigde front aan de Rijn te trekken (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 225-231).

3 Luitenant-generaal Josias Rantzau kreeg de leiding over het leger dat directe hulp aan het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant moest bieden (*Lettres Mazarin* I, p. 394-395).

denzelve te maecken marescal de France. Den hertogh van Angoulesme[4] is wat van de Maescant

4 Aan de hoogbejaarde Charles de Valois, hertog van Angoulême, werd op 27 september de order gegeven om het opperbevel te voeren over het Franse leger tussen Maas en Moezel (*Lettres Mazarin* I, p. 391). De order werd twee dagen later weer ingetrokken (*infra*, n. 17, en Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 228-229).

afgeweecken. De Beyerschen zijn ten deele in 't marquisaet van Durlach.[5] Hertogh Carel heeft zijn volck uit Worms ontboden ende cingelt ontrent Homberg. Eenige van de zijnen werden gezegt Crutzenach gepasseert te zijn. De brugge van Spier werdt gebracht nae Drusenhem.[6]

Tryn is op 't uiterste.[7] Den marescal de Motte-Odincourt gaet zoo men zegt met vierduizent paerden, veerthienduizent man te voet tegen den coning van Spaignie, die met vijfendetwintichduizent man comt om Lerida te belegeren.[8] De Switsers hebben eenigh gelt uit Vrancrijck ontfangen. Wij verstaen dat den marquis de Breszé[9] heeft becomen zes schepen ende een chaloupe, alles met coren geladen, comende van Gennes.

Lamboi[10] is vrij, heeft gegeten bij de marescalle de Guebrian, aen dewelcke hij verzeeckering heeft gedaen van vijfendetwintichduizent croonen tot rantzoen. De ambassadeurs nae Italië,[11] Munster[12] ende Engelant[13] zijn noch niet vertrocken, maer werden gezegt op haer reize te staen. Mijnheer den prins presenteert zonder nieuwe impositie te onderhouden hondertduizent man te voet, twintichduizent te paerd ende zes monstres te geven in 't jaer. Den marescal de Bassompierre is herstelt in het commandement over de Switsers die hier zijn.[14] Crassy, die vooruit is gezonden in Engelant, heeft bij het parlement veel gediscoureert tegen de Spaensche factie, gevende oock te kennen dat hier in Vrancrijck iet ontdeckt is dat daeraen vast was.[15]

5 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth, thans weer eensgezind optrekkend met de troepen die hertog Karel IV van Lotharingen voor de strijd tegen de Franse legers beschikbaar had gesteld, verspreidde zich langs de oostelijke Rijnoever.

6 De bedoeling was om een verbinding te leggen tussen Greffern en Drusenheim in de Elzas.

7 Het garnizoen van Trino had het verzet tegen het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye op 22 september opgegeven. Vijf dagen later volgde de ontruiming (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 43).

8 Een treffen tussen het leger van de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, met het koninklijke Spaanse leger bleef voorlopig uit.

9 Vgl. no. 6390. In de eerste dagen van september bracht de vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, voor de kust van Cartagena 7 tot 8 Spaanse schepen tot zinken (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 223-228 en p. 398-412).

10 De tijdens de slag van Kempen (17 januari 1642) krijgsgevangen gemaakte keizerlijke legeraanvoerder Willem, baron van Lamboy, was voor zijn vrijlating uit de kerkers van Vincennes een bedrag van 25000 rijksdaalders verschuldigd aan maarschalk Guébriant. Na de dood van haar echtgenoot († 24 november 1643) mocht Renée du Bec-Crespin de Vardes, gravin van Guébriant, dit bedrag op haar naam innen (*Episodes Guébriant,* p. 391 en p. 425).

11 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), zou in Italië de missie uitvoeren die oorspronkelijk was toegedacht aan Abel Servien.

12 De gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, werkte zijn nieuwe collega Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, in.

13 Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had van de ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’ Cressi (Gressy) bericht ontvangen dat zijn aanwezigheid in Engeland op prijs werd gesteld. Op 27 september schreef kardinaal Jules Mazarin een aanbevelingsbrief voor de nieuwe ambassadeur (*Lettres Mazarin* I, p. 393-394).

14 Edme († 1645), graaf van La Châtre, markies van Nancey, kolonel van de Zwitserse garde, kreeg na de ontdekking van het complot tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin te verstaan dat hij zijn aanstelling moest overdragen aan zijn voorganger François, baron van Bassompierre (*Mémoires de La Châtre,* p. 165-168 en p. 242-254).

15 Aan de invloed van de ‘importante’ Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, en haar pro-Spaanse factie maakte kardinaal Jules Mazarin op 2 september met de arrestatie van François de Vendôme, hertog van Beaufort, een abrupt einde.

Men meent dat den hertogh van Engoulesme sal succederen in de plaetze van den hertogh van Anguien, die hier is ende garen zoude hebben het gouvernement van Langue-

doc,[16] zoo nochtans, dat den marescal de Schomberg van hetzelve gouvernement eerst zoude werden gerecompenseert. Men vougt daerbij dat den marescal de Chastillon in plaetze van den hertogh van Angoulesme de frontiere van Picardië zal bewaeren.[17]

Uit Italië[18] hebben wij dat Citerna, belegert geweest zijnde bij 't volck van den paus, is ontzet bij die van Toscana, ende dat deze gelogeert zijn bij Magiona, 't volck van den paus ontrent Perugia.[19] Uit Engelant verstaen wij dat Glocester haest zal vallen in 's conings handen, dat de ridders Hottam, vader ende zoon,[20] bij 't parlement gestelt werden onder rechters om haere zucht getoont tot den coning, waerom oock de magistraten van Douvre den gouverneur van dezelve stadt zouden hebben gevangen; voorts dat den admirael van het parlement Warwyck[21] zijne beste meublen salveert te Calis.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den ... 1643 uyt Paris.

6447. 1643 september 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Adhuc differtur meus ad reginam aditus,[2] et speciosum praetextum dat reginae valetudo corrupta per animi aegritudinem, dum sentit insuetae sibi grave hoc imperii

16 Henri II de Bourbon, prins van Condé, verlangde voor zijn zoon Louis II een blijk van koninklijke erkenning. Hij opperde de begiftiging met het gouverneurschap over de Languedoc. Aan dit voorstel was wel het probleem verbonden dat voor de huidige gouverneur, Charles de Schomberg, hertog van Halluin, een ander gouvernement moest worden gevonden (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 225-227, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 147).

17 Maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, zou al in aantocht zijn ‘pour commander sur les frontières de Picardie et de Champagne ‹pendant l'incommodité du duc d'Angoulême›’.

18 Het laatste nieuws over de oorlog van Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen de paus.

19 De campagne van prins Mattias de' Medici aan de oevers van het Trasimeense Meer; vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 814-823.

20 Sir John Hotham had koning Karel I in mei 1642 de toegang tot de garnizoensstad Hull geweigerd. In de afgelopen maanden hadden hij en zijn zoon kapitein John Hotham hun mening herzien. Op 28 juni/8 juli 1643 werden zij door parlementsgezinden gearresteerd en per schip van Hull naar Londen vervoerd, waar zij zich moesten verantwoorden voor illegale uitvoer van geld. Hun onschuld konden zij niet bewijzen. In januari 1645 beklommen vader en zoon het schavot (*DNB* XXVII, p. 408-411).

21 Dover was bijna verrast door koninklijke troepen. Voor de parlementsgezinde admiraal Robert Rich, graaf van Warwick, was dit een goede aanleiding om zijn huisraad in veiligheid te stellen (*Gazette 1643,* no. 122, dd. 26 september 1643).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 161; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 339 no. 499. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 114. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6448).

2 De audiëntie vroeg Grotius aan naar aanleiding van ‘groote clachten’ van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld. In verband met de plotselinge geelzucht van de koningin nam de Zweedse ambassadeur zich voor om de Benfeldse kwestie de

onus, et si uni credat, multos aemulos, si modo hunc, modo illum sequatur, futurum ut mutuo se evertant consilia, non ex eodem proposito procedentia, et monstrum pariant difforme. Cardinalis Mazarinus quantum iudicare possum rem faciet in Gallia, et ut facere possit,

komende week voor te leggen aan de hertog van Orléans, de prins van Condé en aan de hertog van Enghien.

bellum trahet. Ubi insurgentibus undique odiis parem se non putabit, ibit Romam et fruetur partis, Gallos autem insitae mobilitati puniendos relinquet.

Comes Harcurtius iam iam in Angliam iturus est.[3] In mandatis habet haec tria: ut vetera foedera renoventur; ut reginae Angliae praestentur quae in pactis sponsalibus[4] comprehensa sunt; ut pax interna in regnis Britannicis restituatur. Cui rei ut via struatur praemissus in Angliam Crassius apud parlamentum multa declamavit contra Hispanicam factionem, volens credi etiam inde profecta quae reginam regentem Galliae adegissent ad dandum in custodiam Bellifortium.

Marescallus Guebrianus scriptis ad me literis defendit ex militiae more quae circa Benfeldium acta sunt.[5] Dux Vindocinensis[6] non sine periculo aegrotavit, sed revalescere dicitur. Princeps Condaeus ex regni huius qui nunc sunt fructibus promittit se aliturum centum peditum, equitum vero viginti millia.

Francofurti accedente imperatoris auctoritate[7] plane praevaluit sententia quae conventum, qui nunc ibi est, ibidem manere vult, non nimium longo intervallo a Monasterio et Osnabruga, ut aiunt caesariani. At protestantium spes reliqua est in Suedis, quos putant non acturos de pace nisi audiantur omnes qui in Imperio sunt Germanico et bello aut pace laesos se queruntur. Maior pars Bavaricarum copiarum in marchionatu est Durlachiensi. Pons a Spira Drusenheimum transfertur. Dux Carolus desperata cum Gallis conventione e Wormatia suos evocat et ad Homburgam se locat. Quaedam eius copiae Crucenacum praeteriisse dicuntur. Dux Anguianus hic est, et constituit non abire nisi accepta pecunia. Angolismensis paululum a Mosa discessit. Ransovius vicarius est ducis Anguiani et spe lactatur marescallatus Franciae. Bassompetra ductum Helvetiorum, quem olim habuit, recuperavit. Lamboius in libertate est, persoluturus XXV millia scutatorum Guebriano.

Rex Hispaniae cum XXV hominum millibus ire creditur in obsidium Leridae; contra eum ire Motta Odincurtius, cui rumor tribuit quater mille equites, peditum millia quatuordecim. Trinum audimus prope deditionem esse. Helvetii qui Galliae foederati sunt, pecunias hinc aliquas accepere. Marchio Breszaeus cepisse dicitur sex naves Hispanicas a Genua venientes.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

[Lutetiae,] XVI/XXVI Septembris 1643.

Dux Angolismensis creditur successurus in ductum exercitus quem habuit dux Anguianus, qui hic manet et praefecturam velit habere Languedociae, data Schombergio qui eam obtinet compensatione. Castilionaeus autem pro Angolismensi

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. [26 september 1643] (no. 6446).

4 Richelieu had bij de onderhandelingen over het huwelijk van de Franse prinses Henriëtte Maria met de prins van Wales (1624) de eis gesteld dat de prinses in haar nieuwe vaderland haar geloof in de kerk van Rome trouw mocht blijven (*Lettres Richelieu* II, p. 39-50 en p. 53-54).

5 De brief van maarschalk Guébriant van 2 september 1643 (no. 6399). De ontvangst van deze boodschap bevestigde Grotius in zijn schrijven van 19 september (no. 6430).

6 De zieke César de Bourbon, hertog van Vendôme, vader van de op 2 september gearresteerde hertog van Beaufort, kreeg voor zijn reis naar het kasteel van Anet een draagstoel van de koningin aangeboden (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 50-51).

7 Op 1/11 september was op de Frankforter ‘Deputationstag’ een verklaring van de keizer ten gunste van de voortzetting van de bijeenkomst voorgelezen.

Picardiam dicitur custoditurus. Ex Italia discimus Cisternam oppidum, obsessum a pontificiis, liberatum obsidione per Ethruscos. Hos nunc esse ad Maionam, pontificis milites ad Perusiam. Ex Anglia Glocastrum brevi in potestate regis fore. Hottamos patrem et filium a parlamentariis in reatu constitutos, quod regi favisse credantur. Eadem de causa a Duberniensibus datum in vincula praefectum. Multam suppellectilem, missam a Warwicio, Caletum advenisse.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Queritur aditum ad reginam sibi denegatum. Mazarini et Gallorum mobilitas incusantur. Harcurtii legatio in Angliam ut quietem restituat. Guebrianus se defendit. Vinariensis [*sic*] aegrotat. Condaeus promittit se ex fructibus regni 120000 militum aliturum. De conventu Francofurtensi. Spes protestantium in Suedis. Nonnulla de motibus bellicis. Mutationes in praefecturis Gallicis. Turbae Italicae et Anglicae.

6448. 1643 september 26. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

6449. 1643 september 26. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Les François respirent de leurs travaux. Le duc d'Anguien[2] est icy et ne partira sans avoir de l'argent, le duc d'Angoulesme [est] un peu eloigné de la Meuse. Cependant les Bavarois sont en partie au marquisat de Durlach et transporte-[t]-on le pont de Spire vers Drusenheim. Le duc de Lorraine faict revenir ses gens de Worms et rode vers Homberg, ayant quitté les esperences de pouvoir faire son acquord avec la France. On adjouste que quelqu'uns de ses gens sont passés Creutznach.

Trin est aux extremitez. La Motte-Odincourt sort de Barcelone avecq quatre mille chevaux, mille quatre cens à pied pour s'opposer au roy d'Espagne, qu'on dit venir pour assieger Lerida avecq vingt et cinq mille hommes.

Les Suisses ont receu de l'argent de la France. Lamboi a disné avecq madame de Guebrian et lui a donné les asseurences de vingt et cinq mille escus de ranson. On nous dict que le marquis de Bressé a pris six vaisseaux espagnols et une chalouppe, venants de Gennes et chargés du bled.

Crassy a harangué au parlament d'Angleterre contre la faction espagnolle, à laquelle il impute aussy les causes pour lesquelles le duc de Beaufort a esté pris. Monsieur le prince propose de vouloir entretenir cent mille hommes à pied, vingt mille chevaux, donner aux uns et aux autres six monstres sans mettre des impositions nouvelles sur le peuple.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II (met een afschrift van de brief van Dirk de Groot, dd. 4 september 1643 (no. 6402)). Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6447). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 80. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 54 en 4° 38, 25; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 43; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 164; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 34 en Br. 24, 60-61.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 197.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 september 1643 (nos. 6446-6448).

L'empereur a confirmé la resolution de continuer l'assemblée qui est là, promettant de s'y approcher et faire avoir part à ceux qui seront là de ce qui se passera à Munster et Osnabrug. Une seule esperence reste aux protestans que les Suedois ne voudront pas

traitter sans faire examiner les griefs de l'Empire et dictes membres. Les plenipotentiaires pour la paix ne sont pas encor partis d'icy.

Je travailleray icy fort volontiers avec ceux qui en auront charge pour l'affaire de la pension de laquelle [vous] m'escrivez,[3] estant, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

26 Septembre 1643.

Il semble que le duc d'Angoulesme va commender à l'armée de monsieur le duc d'Anguien, qui est icy et sollicite le gouvernement de Languedoc, qui est tenu par monsieur de Scomberg, à qui on veut qu'on donne recompence. On dit que le marescal de Chatillon au lieu du duc d'Angoulesme guardera la Picardie. Nous avons d'Italie que le siege de Citerna a esté levé par les Toscans, qui se tiennent près de Magiona, et les gens du pape près de Perugia. D'Angleterre que Glocester sera bientost au roy, que les chevaliers Hottam sont traittés en criminels par le parlament à cause qu'ils ont favorisé le roy et que pour la mesme cause ceux de Douvre ont faict prisonnier leur gouverneur et que l'admiral Warwyck envoye ses hardes à Calais.

Bovenaan de copie staat: A m. Wicquefort.

6450. 1643 september 27. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Auss meinem vor 8 tagen an Ew. Excell. abgelassenen gehorsamben bericht[2] werden dieselbe vor einlangung dieses hoffentlich ersehen, wass von vrsachen sonderlich den völligen anzug der königl. Schwedischen legation nach Ossnabrück biss dato zuruck gehalten haben.[3] Sinther hatt der thumbdechant Langermann[4] wieder anhero zuruck geschrieben dass so wol die Dänische alss vorhandene keysserl. gesandten sich darüber zum höchsten offendirt befünden, vndt protestirten die keysserl. gar hoch, dass sie beede allein zu tractiren gevollmächtigt weren, vndt

3 Waarschijnlijk spreekt Grotius hier over een Hessische aangelegenheid.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 80. Oorspr. Ondertekening afgescheurd. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Minden.

2 Een brief van 10/20 september ontbreekt. Op dezelfde dag schreef de secretaris van Johan Oxenstierna een brief die wel overgeleverd is; zie no. 6435.

3 De Zweedse gevolmachtigden hadden in afwachting van berichten over de aankomst van de Franse delegatie in Munster de stad Minden als tijdelijke verblijfplaats uitgekozen. In een schrijven van 6/16 september 1643 gaf Johan Adler Salvius aan de Deense gevolmachtigde Lorenz Langermann uitleg van de redenen waarom hij en zijn collega Johan Oxenstierna zich nog niet in Osnabrück wilden vertonen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 33-34, p. 38 en p. 43).

4 Lorenz Langermann, die over het Zweeds excuus ruggespraak had gehouden met de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane, beantwoordde de Zweedse boodschap op 15/25 september (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 40 en p. 79-80).

keiner mehrern gesandten von Wien zu erwarten hetten, wüssten demnach nicht, wass die vnssrigen dem gemachten praeliminar-schluss zuwieder, so lang solte können zuruckhalten. Darzu beschweren sich die Dänischen, dass auch sie ged[achte]m schluss zuwieder vergeblich so lang vffgehalten vndt gleichsamb bey der nasen gezogen würden, etc., vndt wass noch mehr dabey taxirt wirdt. Sonst haben sich diese verlauten lassen, dass, im fall innerhalb 14 tagen mann sich nicht stellen würde, sie wieder von Ossnabrück vffbrechen wollten, vndt maint mann, dass sie ihren vorwandt darzu vielleicht von der ertzbischofflichen Bremischen hochzeit[5] nehmen dörfften.

5 Een dezer dagen zouden in Glückstadt de feestelijkheden beginnen ter ere van het huwelijk van de Deense prins Frederik, administrator van het aartsbisdom Bremen, met Sofia Amalia van Braunschweig-Lüneburg (*DBL* IV, p. 530-536).

Es haben obged[achtes] schreiben des herrn ambass[adeurs] Salvii Exc.[6] alsso fort wiedrumb beantwortet, dass sie, wie sie ganz berait darzu, nichts liebers sehen, allss alle stundt anzuziehen, wann einige hoffnung guther verrichtung vorhanden were. Nach dem aber Schweden mit dem keysser allein, nimmer einen allgemeinen frieden schliessen könte, gestallt die alliance zwischen Schweden vndt Franckreich, so eine crohn an die andere bindet vndt dadurch, dass eine allein ohn die andere nichts thun kann, bekannt, auch vber das klar were, dass der Hamburger schluss solches mit sich brächte, auch ohne Franckreich noch verschiedene andere, deren ankunfft dabey desiderirt wirdt, ausstrücklich benennete, vndt sonderlich die churfürsten, Venedig vndt andere nothwendig dabey sein müssten, etc., so würde sie niemandt verdencken können, dass sie mit ihrem anzug sich zu vbereylen vndt die königliche dignitäten dadurch beschimpfen zu lassen, bedenckens trügen, zumahln sie doch gleichsamb vor der statt Ossnabrück sitzen theten, vndt in einem tage zur stelle sein könten. Die königl. Dennemärckische legation hette mit ihrem frühen anzug gethan, wass bey allen mediationen gebräuchlich ist, nemblich dadurch die partes auch dazu zu invitiren; wann demnach die anderen interessirten vorhanden, wolten ohn einigen verzug sich die königl. Schwed. alssdann auch stellen. Vnterdessen möchten sie von den Dänischen gern berichtet sein, ob sie vermainten, dass dem keysser allein, vndt ohne zuthun der stände des Reichs, ius et potestas pacem tractandi, zugehörte, etc., worvon die nachricht vndt wissenschafft das werck vielleicht nicht wenig facilitiren würde, etc.

Hiernechst hatt mann zu erfahren, wass weiter hierin passiren wirdt, sonst ist aber gleichwol nicht ohn, dass bey allen partheyen vndt jedermann ins gemein die schuld nunmehr den Französischen gesandten beymesst, vndt were zu wünschen dass selbige es dermahlen einsten ein Ende machen wollten. Gott gebe, dass das lange aussbleiben, so wol alss die newe Französische troubles[7] nicht auch newes vnheyl erwecken mögen.

Das stifft vndt statt Hildessheimb[8] haben ihre gesandten alhie(r) gehabt, die neutralität zu sollicitiren, worin sie auch von den fürstl. Lüneburg. gesandten seind secondirt worden. Es hatt aber solche alhier n(icht) können resolvirt werden, sondern ist an die crohn, von wan(nen) mann nun der königl. erklärung erwartet, gewiesen worden (vndt) weiln vor verwilligter neutralität das hauss Braunschweig (seine) guarnison auss Hildessheimb nicht abführen wirdt, so ist zu vermuthen, dass auch Wolffenbüttel vndt Einbeck biss dahin ihren jezigen statum werden behalten müssen.[9] Wiewol mann sagt, dass die an der obern-Weser sich zus(ammen) ziehende keysserl. trouppen, die guarnisonen ab zu convoy[i]ren, dahin seyen commendirt worden,

6 In zijn antwoord aan Lorenz Langermann, dd. 16/26 september 1643 (*supra,* n. 4), wees de Zweedse gevolmachtigde de Denen op de vele andere tekortkomingen in de naleving van de afspraken vastgelegd in het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641; zie *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 40-41.

7 De ontdekking van het complot van de 'Importants' (no. 6405) en de vervanging van het Franse delegatielid Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, door Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.

8 In overleg met vertegenwoordigers van stad en bisdom Hildesheim legden de Braunschweig-Lüneburgse gezanten Hans Adam von Hammerstein en Paul Johann von Bülow hun verlangens met betrekking tot de neutralisering van het betwiste gebied aan de Zweden voor. Zonder deugdelijke garanties weigerden de hertogen van Braunschweig-Lüneburg hun rechten op het gebied op te geven; zie Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 383-384.

9 Het vertrek van de keizerlijke garnizoenen uit Wolfenbüttel en Einbeck (M. Reimann, *Der Goslarer Frieden von 1642,* p. 165). Toen de keizerlijken daadwerkelijk tot ontruiming overgingen, groeide de bezorgdheid over een eventuele samenvoeging van deze troepen tot een strijdmacht die een bedreiging kon vormen voor het Zweedse steunpunt Halberstadt.

darentgegen mann nun mainet dass sie vff Halberstatt, weiln Königsmarck[10] hinweg, etwas tentiren dörfften. Ein mehrers wirdt die zeit geben.

10 Het Zweedse expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was bij het vernemen van het nieuws dat de keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) een offensief in het oosten geopend had, spoorslags naar de Elbe getrokken.

Ich bin vnterdessen vndt bleibe allzeit,
Ew. Excell. ...

Minden, den 17. Septembris 1643.

Adres: A son Excellence monseigneur Grotius, conseiller d'Estat et ambassadeur ordinaire de la reyne de Suede en France, à Paris. 13 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 12 Oct.
En in dorso: ... Keller.

6451. 1643 september 27. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine legate,

Gestii hactenus spe et animo videndi Chavigniacum[2] fruendique imprimis commercio eius, dum simul pacificandae Europae operaturi essemus. Verum ex literis vestris die 9/19 Septembris scriptis,[3] hodie vero ad me perlatis, intelligo eum exoneratum legationis cura arctiori consilio, ministri Status honore, insertum esse. Laetor ergo ex animo quod, quando id quod hactenus fama tulit et ego optavi, non evenit, ex loco tamen illo Galliae honoratissimo opera Chavigniaci in commune non modo regnorum foederatorum, sed orbis christiani bonum emanare possit.

Quam salutare foret communibus rebus provehendis, si Anguianus auctus G[u]ebriani copiis in Germaniam arma proferat![4] Copiis Suecicis nunc alio versis, non intermittent caesarei aliquid ex sollicitudine recuperandi vel nuper avulsa vel alia non satis firmata. Indicant id lantgraviae Hassiae literae,[5] quarum apographum hic insero.[6] Krakovius in meditullio ulterioris Pomeraniae castra posuit.[7] Nisi iuvetur

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd.
2 De Franse gevolmachtigde Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, die begin september naar Munster had moeten afreizen, ontving op de valreep de boodschap dat kardinaal Jules Mazarin hem bij zich in Parijs wilde houden.
3 Brief no. 6421, dd. 9/19 [=12] september 1643. Zie voor de veranderingen in de samenstelling van de Franse delegatie ter vredesconferentie, ook de brief van de Zweedse gevolmachtigden aan koningin Christina, dd. 19/29 september 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 42-44).
4 De Zweden betreurden de ineenstorting van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant. Al hun hoop was nu gevestigd op een snelle actie van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.
5 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel waarschuwde Johan Oxenstierna in een schrijven van 14/24 september voor het gevaar van een Zwabisch-Beierse opmars langs de Rijn (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 42-44).
6 De bijlage ontbreekt.
7 Het keizerlijke tegenoffensief dat generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) in het oosten had ontketend. Eenmaal binnengedrongen in Pommeren boekten zijn eenheden een niet onbelangrijke terreinwinst bij Stargard Szczeciński (*Doc. Boh.* VII, p. 46 no. 84).

e Polonia aut eo receptum habiturus sit, Koningzmarkium[8] vix effugerit. Quanta fuerit clades Bucheimii,[9] de qua proxime scripsi, indicant literae Torstensonii ad Neurotium, qui Glogoviae praeest.[10] Quae de Torstensonii progressu hodie allata sunt, aliis subiungo.

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, nam de kortere route over Brandenburg naar Pommeren.

9 De keizerlijke legers van Lorenz, baron von Hoffkirchen, en Johann Christoph, graaf van Puchaim, waren niet ver van Brno gestoten op eenheden van de legermacht van de Zweedse veldmaarschalk Lennart Torstensson (*Doc. Boh.* VII, p. 43 no. 71).

10 De bijlage ontbreekt. Het schrijven van Torstensson aan zijn landgenoot Nieroth, gouverneur van Głogów, dateert van 18/28 augustus 1643 (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 43).

Deus rerum omnium moderator det successum optatum et consilia undique in tutam et securam pacem vergentia.

Magnificentiae vestrae ...

Mindae, 17/27 Septembris anno 1643.

In dorso staat: Mindae, die 17 Septembris anno 1643. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

6452. 1643 september 28. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine observandissime,

Excellentiae vestrae placuisse literas meas animi potius in me benigni documentum quam ipsarum meritum interpretor. Devotioni vero meae non levis inde accessio facta, quod tanto viro studia mea qualiacunque grata sint, cui vel in minimo placere palmarium duxerim.

Remittit iam rigor Danicus in perscrutandis Suedicis navibus. Rumor de legatorum e Dania in Suediam accessu languescit. Ituri proinde e Suedia illuc sub autumno creduntur qui in commune consulant.[2] Legati Lusitani[3] Holmiam ad 26 Augusti ingressi sunt. Ablegati landgravii Hesso-Darmstatini[4] iam tum eo accesserant. Animus iis est, quantum palam erat, quae Fredericus landgravius Hesso-Casselanus super Marburgo[5] prius quaesierat interpellare, qua in re actum forte acturi sunt. Illustrissimi regni cancellarius se ad aulam suam Tidön[6] recepit, reversurus appetente comitiorum die.[7] Sacrae regiae Maiestatis Suediae legati illustrissimi domini Oxenstierna et Salvius Mindam devenerant, parati Osnabruggam se conferre, ubi aliorum regnorum et rerumpublicarum legatos appropinquare constiterit. Regis Daniae legati, cum comitatu 103 capita,[8] Osnabruggam intraverant. Sunt illi quatuor, videlicet Justus

1 Hs. München, Bayerische Staatsbibl., coll. Camer., Clm 10354, f. 120^{r}-121^{v}. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6433, beantw. d. no. 6475.

2 De Zweden weigerden in de kwestie van het scheepvaartverkeer een knieval te maken voor koning Christiaan IV van Denemarken.

3 De aankomst van de Portugese diplomaten dr. Rodrigo Botelho de Moraes en João de Guimarães in Stockholm. Zij werden op 31 augustus/10 september door de Zweedse rijksraad ontvangen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 250-260, p. 267 en p. 274-278).

4 De Zweedse rijksraad verleende op 28 augustus/7 september audiëntie aan de vertegenwoordigers van landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 250-256 en p. 273-274).

5 De belangen van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, de verloofde van Eleonora Catharina, dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken. Als zwager van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel (*Europäische Stammtafeln,* neue folge I, Tafel 98) was hij betrokken in het conflict van de twee Hessische stamhuizen over het bezit van de stad en universiteit van Marburg (K.E. Demandt, *Geschichte des Landes Hessen,* p. 252, 255 en p. 262).

6 Tidö bij Västerås, het kasteel dat kanselier Axel Oxenstierna in 1625 voor zich liet bouwen.

7 De Zweedse rijksdag kwam op 10/20 oktober in Stockholm bijeen.

8 De Deense delegatie ter vredesconferentie, bestaande uit kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, constateerde

Höck, regni cancellarius, Georgius Krabbe, regni senator, cancellarius de Lippe, et dominus Langman. Unus ipsis aulae mareschallus, sex nobiles atrienses, 2 secretarii Germani, 2 doctores praeter caeteram turbam aulicam.[9] De caesa-

bij aankomst in Osnabrück (26 augustus/5 september) dat hun Zweedse collega's Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius niet op de hun aangewezen standplaats aanwezig waren; zie no. 6450.

9 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane verbaasden zich ook al over de weelde in het huis van de Deense delegatie (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 58).

rianis incertum est an qui ibi Osnabruggae adsunt comes Auersbergius et doctor Kranius sint ad hunc actum deputati.[10] De aliis varii sparguntur rumores. Sancti Romanus[11] Monasterio scribit ad illustrissimum legatum Oxenstierna[m], rogans ut nostrates tantisper ibi morentur dum Gallici etiam veniant idque vi foederis, ut tractatus utrinque incipiantur simul et simul procedant.

Köningzmarchius[12] post factam Ostervichii deditionem Albim Torgaviae transivit, Krakovii expeditionem in Pomeraniam impediturus, qui si orientalem - ut fama fert - Pomeraniam aggredi sustinuit, proculdubio sibi cupientes in Polonia habet qui occasionem patefecerunt deque regressu per istas oras securiorem reddiderunt. Frater eius, satrapa Lawenburgensis,[13] praedia aliquot in Cassubia possidet.

Pontificii in Confoederato Belgio provinciis et districtibus in certas dioeceses distributis episcopos et inspectores clandestino designarunt,[14] quo comperto negotium datum ab Ordinibus Generalibus quibusdam qui conatus papistarum antevertant. Ab iis primarius locus, ubi sacrorum causa confluere soliti sunt papistae hac in urbe,[15] desolatus est. Eodem rigore singulas provincias peragrare ipsis certum esse memoratur.

Superiori hebdomade urbem hanc ingressus est illustrissimus dominus Ericus Oxenstierna,[16] qui illustrissimo domino legato fratri suo ad Ninburgh comes fuerat.[17] Inde Mindam tendit illustrissimus dominus legatus, fratre in has oras iter dirigente. Animus ipsi est maximam hiemis partem in hoc celeberrimo emporio partimque Hagae-Comitis transigere. Officia sua et observantiam interea Excellentiae vestrae perquam commendata cupit, pariterque eius ephorus Magnus Durelius[18] devotionem suam Excellentiae vestrae reverenter insinuatam expetit.

Divinus favor Excellentiam vestram diutissime sospitem atque mihi faventem praestet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae vestrae Excellentiae devotissimus,
H. Appelboom.

10 De Zweedse resident Schering Rosenhane had op 1/11 september opdracht ontvangen om te informeren naar de volmachten van de thans in Osnabrück aanwezige keizerlijke gevolmachtigden; zie no. 6424, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 26, p, 28-30 en p. 33-34.

11 Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain, de Franse resident in Munster, stond in correspondentie met de Zweedse resident Schering Rosenhane. In brieven van 12 en 18 september bood hij de Zweden een verklaring aan voor de vertragingen in het vertrek van de Franse delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 32-42).

12 Het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, moest de keizerlijken van generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) uit Pommeren verdrijven.

13 Lebork (Lauenburg), plaats ten westen van Danzig.

14 De missie van de Congregatie ‘de propaganda fide’ in deze gewesten; zie *Romeinsche bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen 1592-1727* I, p. 699-701 en p. 707-709: instructie voor de visitatores Pieter en Adriaen van Walenburch, dd. 20 april 1643.

15 De geliefde pastoor van het Amsterdamse begijnhof, Leonardus Marius (1588-1652), werd op last van de Staten van Holland aan een verhoor onderworpen (*Romeinsche bronnen* I, p. 728-730, en B.H. Klönne, *Amstelodamensia*, Amsterdam 1894, p. 151-168).

16 De ‘tour’ van Erik, de jongste zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna; zie no. 6437.

17 Op 8-9 september nam Johan Oxenstierna op de route Nienburg-Minden afscheid van zijn broer (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 21 en p. 63).

18 Magnus Nilsson Durell (Dureel) (1617-1677), een ervaren ‘tourist’ die in april 1641 een bezoek aan Parijs had gebracht en thans als gids en hofmeester voor de jonge Oxenstierna optrad (*SBL* XI, p. 574-581).

Amstelodami, 28 Septembris 1643.

Adres: Sacrae regiae Maiestatis Sueciae apud christianissimum Galliarum regem legato ordinario, illustrissimo domino Hugoni Grotio, etc., domino meo observando.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 10 Oct.
En in dorso: 28 Sept. 1643 Appelboom.

6453. [1643 september 29]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 24 Augusti et addressé vos pacquets.

Monsieur Ranzou est sur son partement[2] et espere de faire de bons services. Le comte d'Harcourt est aussi prest à partir vers l'Angleterre pour y mettre la paix s'il peut. Messieurs d'Avaux et Servien disent aussi vouloir partir cette sepmaine, mais se tiendront quelque temps en Hollande. Le marquis de Saint-Chaumont va la semaine qui viendra pour l'Italie. Le baron Oxenstiern et monsieur Salvius sont à Minden, monsieur Rosenhaen, resident de Suede, à Osenbrug.[3] Voila paix à faire à qui Dieu veuille aider, car les guerres n'ont faict que trop de mal aux pauvres peuples. Cependant je vous recommende l'affaire de mon fils[4] et vous servirai où il me sera possible, estant, monsieur,

tout le vostre.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6454. 1643 oktober 1. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je vous envoye cy-jointes lettres que vostre fils m'a envoyé de Coire,[2] et comme je croy sera desja dans l'armée de Venise, qui a changé de poste n'ayant peu forcer les papalins à abandonner le fort.[3] Mais on est après à faire une diversion tant par mer que par terre dans l'Estat ecclesiastique pour les en desnicher, à quoy ne servira peu la victoire du gran[d]-duc, dont je vous ay escrit par mes precedantes,[4] et après laquelle on dit que Cisterne ou la ville de Peruse ait esté prise, mais sans aucune

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 201. Antw. op no. 6400.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 september 1643.
3 De Zweedse resident te Munster Schering Rosenhane nam, zolang geen bericht was ontvangen van de aankomst van de Franse gevolmachtigden, in Osnabrück de honneurs van zijn delegatie waar.
4 Van donderdag 7/17 tot en met zaterdag 9/19 september had de Zweedse resident te Zürich gastvrijheid en assistentie aan Grotius' oudste zoon Cornelis verleend.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 301. Eigenh. oorspr.
2 Cornelis de Groot schreef zijn brief op 12/22 september (no. 6441).
3 Soldaten van paus Urbanus VIII hadden van het fort bij Pontelagoscuro een steunpunt gemaakt voor hun acties in het door Venetië gedomineerde gebied van de Polesine.
4 Zie no. 6442. Aan de voet van de Mongiovino had begin september een krachtmeting plaatsgevonden tussen pauselijken en eenheden van het leger van groothertog Ferdinando II van Toscane.

certitude jusques à ceste heur. Devant Trino les François ont esté aussy repoussez en 4 assauts, mais à la fin ils ont chassé les Espagnols de dessus un boulevard de la citadelle qui tire vers Casal, et se preparent à un assaut general, duquel despendra la reddition ou delivrance de ceste placelà, les François ne pouvant continuer longtemps le siege à cause des pluyes et que le lieu

sans cela est marescageux.[5] Le nouveau gouverneur de Milan ayant donné une paye aux soldats est en campagne pour faire quelque diversion ou jetter du secours dans Trino,[6] qui est aux abois à cause de la maladie du gouverneur et de la plus gran[de] part des soldats, si les eaux n'en empechent la prise. Monsieur le mareschal Guebrian a besoing d'estre appuyé et vous ferais bien de faire haster son secours.[7]

Au reste, monsieur, je vous supplie tant que je puis de m'assister d'un peu d'argent[8] par telle voy qui vous sera plus facile, car je vous proteste devant Dieu que je me trouve en telles peines pour en avoir que je n'ay point eu de semblables durant ma vie. Asseurezvous que [vous] ne perdrez rien sur moy, car à l'arrivée du premier argent, que devant le mois de Febvrier ou Mars de l'année qui vient je n'attend[s] point, je vous en rembourseray, et vous en obligeray infiniment non seulement ma personne, mais aussy l'honneur de la couronne qui en patit. J'ay dix personnes sur moy à nourir en sorte que le vivre et ce qui en depend m'emporte cent dalers par mois, autant le louage de la maison par an, de b[e]aucoup plus les habits, les correspondances et autres choses extraordinaires, et avec tout cela on me laisse icy sans gage 4 ans entiers:[9] res inauditi exempli inter alios. J'attendray donc de vostre faveur ce peu de secours au plus tost et cercheray par tous les moyens possibles de m'en revancher et faire paroistre que je suis veritablement, monsieur,

vostre serviteur redevable,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 21 de Septembre l'an 1643.

Il y a du mavais bruit de nostre Torsonson,[10] que Dieu veuille changer en bien, mais je le tiens pour souspect puisqu'il vient de Vienne.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Oct.

En in dorso: 21 Sept. 1643 Marin.

6455. 1643 oktober 3. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

5 Op 22 september opende gouverneur Charles, baron van Vatteville, de onderhandelingen over de overdracht van Trino aan het Frans-Savoyaardse leger (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 42-43).

6 De reddingsactie van gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, was tot mislukken gedoemd.

7 De Zweden waren niet bepaald ingenomen met de vlucht van het Frans-Weimarse leger naar de Elzas; zie no. 6399.

8 De Zweedse resident in Zürich herhaalt zijn verzoek van [20 augustus] (no. 6372).

9 In 1641 had Carl Marin al een bedrag van 4590 rijksdaalders aan honorarium te vorderen (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3(1952), p. 82).

10 De keizerlijken zouden het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson uit de omgeving van Brno hebben gejaagd (*Doc. Boh.* VII, p. 43 no. 71, p. 44 no. 75 en p. 46 no. 83).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 958 App. no. 672. Antw. op no. 6438, beantw. d. no. 6477.

Spero Galliae hanc febrim nec gravem fore nec diuturnam.[2] Omnia sane ad tranquillitatem intus et ad bellum in Germania parantur.

Schediasmata, si nemo est qui uti velit, remitte.[3] Breve datum Latio responsum

2 Begin september was kardinaal Jules Mazarin achter het bestaan van een complot tegen zijn leven gekomen.

3 Grotius vroeg het ‘dossier Rivet’ op; vgl. no. 6417.

habebis intra non multos dies.[4] In iuramento illud de religione explicationis indiget.[5] Quaestio de Rougemontio[6] in eo verti videtur an, cum aliis inservivit principibus, animum habuerit civitatem Leodiensem ita retinendi, ut cives et subditi solent. Ego certe Hollandus esse desii, idque satis significavi Ordinibus Hollandiae, cum Suedico regno meam operam addixissem.[7] Neque enim scripsi ut subditus. Ita solitos facere Hispanos[8] Mariana multis locis Hispanicae historiae nos docet. Vide et nostra de Iure belli II, V, 24 et III, XX, 41;[9] Gailium II, 36 Observationum.[10] De chartis repetendis[11] et de diplomate equitum Sancti Michaelis memineris rogo.[12]

Discedit iam in Britanniam Harcurtius,[13] regi Britanniae et episcopis bonam navaturus operam. Paulo post ibunt Davausius et Servianus in Germaniam, ubi iam nostri sunt Mindae, Sancti Chaumontius in Italiam. Bene Ordinibus vestris procedat pecuniae conquisitio. Miror de Hogerbetiorum re nihil me intelligere.[14]

Saluta tuam ac tuos,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

3 Octobris 1643.

Dux Anguianus supplementa adfert Guebriano.

6456. 1643 oktober 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

4 Het antwoord van Grotius op de *Notae* van de geograaf Johan de Laet kreeg de titel *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem* (*BG* nos. 731 en 732).
5 De eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus 1643 hadden afgelegd. In het formulier kwam een passage voor over het ‘helpen maintineren ende voorstaen’ van de ware gereformeerde religie.
6 De Maastrichtenaar Paul de Rougemont, diplomatiek agent van Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, was in 1636 op doortocht van Brussel naar het hof van de hertog door een wacht van het Staatse garnizoen van Maastricht aangehouden en als ‘vijand’ opgebracht; zie no. 6396.
7 In brieven die hij op 13 juli 1634 liet uitgaan naar Frederik Hendrik, de Staten van Holland en het stadsbestuur van Rotterdam stelde Grotius zijn vroegere opdrachtgevers op de hoogte van zijn overgang in Zweedse dienst (Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 7-8).
8 Vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 422, en Juan de Mariana, *Historiae de rebus Hispaniae*, boek XXVIII, caput 13.
9 *De iure belli ac pacis,* boek 2, caput V, § 24, en boek 3, caput XX, § 41.
10 Andreas Gaill, *Practicarum observationum ... libri duo,* Keulen 1626, II, p. 350-352, observatio XXXVI: ‘Mutatio domicilii an eximat civem a iurisdictione civitatis originariae’.
11 Het onderzoek naar de verblijfplaats van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit Grotius' Rotterdamse huis waren gelicht.
12 Willem de Groot moest zijn broer de tekst toesturen van de oorkonde behorende bij de verheffing van een Nederlander tot ridder van de Franse orde van Saint-Michel.
13 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 3 oktober.
14 Niemand sprak meer over het proces dat de zoon van zijn vroegere collega Rombout Hogerbeets in het najaar van 1642 had aangespannen tegen de Leidse stadsbestuurders.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33k. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6457.

't Is waer dat mijnheer den prins alhier zich zeer wijsselijck draegt,[2] den hertogh van

2 Henri II de Bourbon, prins van Condé, probeerde evenwel politieke munt te slaan uit de militaire successen van zijn zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 196-201).

Orleans veel toegeeft ende veele die in peryckel waeren, obligeert.[3] Can de eenicheit tusschen die twee princen duiren, ende can den cardinael die twee contenteren, zoo zal alles in stilte blijven, hoewel onder de grooten ende bij de gemeente groote mescontentementen zijn, meest tegen den cardinael. De coninginne is niet wel te passe,[4] ende neemt off zij off de ministres dat waer om haer van de zorge ende moeite te ontlasten, zijnde van natuire genegen tot gemack.

Geene stilstant behaegt Sweden, eene corte behaegt Spaegnie, eene lange Vrancrijck. Die hier regieren, zoowel als de grootsten in uwe landen vinden voordeel bij het oorlogh.[5] Ligue met de Vereenigde Nederlanden weet ick niet off Swede geraiden zoude zijn, doch men can daervan niet oordeelen zonder de conditiën te zien. Aen Portugael wilt noch Swede zich verbinden, noch Vrancrijck, ende hebben reden.[6] Den adel van Hollant heeft aen Neef een goeden dienst gedaen met de deliberatie tot zijn overcomst[7] ongesloten te houden.[8] De equippage van Duynkercke zal schade doen aen de Vereenigde Landen.[9] Den treck bij den gouverneur van Macao aen de Castillanen gespeelt is cloeck.[10]

Aengaende mijnen tweede,[11] ick heb lang gezien dat die hem zooverre door zijne groote onvoorzichticheit geëngageert hebben, hem zullen zoecken te hebben t'eenemael in haere macht ende tegen ons ende onze goede advysen ende maximen te canten. Wij hebben gedaen, zoo ick meen, al dat redelijck is, de reste moeten wij Gode bevelen.

Ick merck hier groote desseings die men heeft op de Vereenigde Nederlanden.[12]

3 De factie van de 'Importants' had steun gezocht en gevonden bij Gaston van Orléans. Op de dag van de arrestatie van de 'important' François de Vendôme, hertog van Beaufort (2 september 1643), keerde de prins zijn vrienden echter de rug toe (*Mémoires de La Châtre,* p. 240-243).

4 Koningin Anna betrok op 7 oktober haar nieuwe appartement in het Palais-Cardinal (thans omgedoopt in Palais-Royal). Tijdens de verhuizing viel het ingewijden op dat het gelaat van de koningin steeds geler werd (*Mémoires de madame de Motteville* II, p. 61).

5 In Parijs lag een voorstel gereed voor het aangaan van een nieuwe 'alliantie offensive ende defensive' met de Staten-Generaal; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 139-149.

6 De Portugese diplomaten dr. Rodrigo Botelho de Moraes en João de Guimarães hadden op 31 augustus/10 september de verlangens van koning Jan IV van Portugal aan de Zweedse rijksraden kenbaar gemaakt. De Zweden durfden zonder raadpleging van de Franse regering evenwel geen toezeggingen te doen over het aanhalen van nauwere banden met deze staat (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 250-260, p. 267 en p. 274-278).

7 Frederik Hendrik ('Neef') verliet het Staatse legerkamp op 16 september.

8 In Den Haag was nog geen overeenstemming bereikt in de zaak van de eed die het lid van de Hollandse ridderschap Johan van Mathenes had geweigerd af te leggen op de nieuwe instructie van de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit (*Res. SH,* dd. 17, 18 en 23-24 september 1643, en *Aitzema*(f^{o}) II, p. 914).

9 Vice-admiraal Witte de With waarschuwde de Staten-Generaal voor 'de apparente onheylen, die te verwagten staan, in gevalle geen beeter ordre en werde gesteld op de saaken ter zee' (*Res. SH,* dd. 17 september 1643). Voor het onderhoud van de Staatse vloot moest op korte termijn een bedrag van 190 à 200000 gulden bijeengebracht worden (*Res. SH,* dd. 22 september 1643).

10 Vgl. het postscriptum in no. 6419. Op 6 september was in La Rochelle het bericht opgevangen dat de Portugese gouverneur van Macao drie Spaanse schepen had geconfisqueerd (*Gazette 1643,* no. 117, dd. 12 september 1643).

11 Pieter de Groot. Zijn problemen kunnen betrekking hebben op 'een refus van een stadt [Amsterdam?], die voor ons niet eers ghenough en is dat hij se verzouckt' (Maria van Reigersberch op 5 september 1643 in Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberch,* p. 255) of op een verbod van de ouders van de Delftse Charlotte van Santen om nog langer omgang te hebben met hun dochter.

12 Het oogmerk van kardinaal Jules Mazarin was duidelijk. Op 13 september 1643 herinnerde hij de Franse ambassadeur in Den Haag Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, aan zijn opdracht: '... et il ne faut rien oublier pour obliger M. le prince d'Orange à continuer de donner

Goede stuirluiden zijn daer wel van doen. Men is hier zeer voor de Staten-Generael, omdat men weinich luiden eer can verzaeden als veelen.

UE. gelieve mij te doen weten off de zoon van mijnheer Cromom[13] in 't Griecksch ervaren is.

Men zal vanhier al doen dat mogelijck is voor den coninck van Engelant ende voor de bisschoplijcke protestanten.[14] Den churfurst heeft hier gesondeert off men goed vond dat sijne churfurstelijcke Doorluchticheit zoude gaen als volontair nae 't leger van Vrancrijck in Duitschlant, maer is niet goed gevonden.[15]

3 Octobris 1643.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Oct. 1643 uyt Paris.

6457. 1643 oktober 3. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Den hertogh van Anguien is te poste vanhier gegaen om met zich te nemen het volck dat den hertogh van Angoulesme uit de quartieren bijeengebracht heeft,[2] daermede te gaen tegen de Beyerschen die aen deze zijde zijn van den Rijn, ende dezelve te slaen, zoo zij niet en wijcken; zoo zij wijcken, 't leger van den marescal de Guebrian zoo te stercken dat hij moge trecken ende blijven over den Rijn,[3] wenschende dat de Hessische[4] ende Coningsmarck[5] mede daerontrent waeren.

le plus longtemps qu'il pourra de la jalousie aux Espagnols et d'achever, comme il a commencé, de favoriser nos desseins, qui ne regardent pas moins le bien de nos alliés que le nostre' (*Lettres Mazarin* I, p. 367).

13 De zoon van mr. Gerard van Crommon was door Nicolaes van Reigersberch bij Grotius aanbevolen; vgl. no. 6052. Bij aankomst in Parijs zou hij het schrijfwerk aan Grotius' *Annotationes in Novum Testamentum* (*BG* nos. 1138 en 1141) van de naar Amsterdam teruggeroepen Coenraed van Beuningen kunnen overnemen.

14 Met deze boodschap vertrok de nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar Engeland.

15 Het was niet de eerste keer dat Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts, belangstelling toonde voor de strijd in Duitsland. In 1639 had hij gedongen naar het opperbevelhebberschap over het Weimarse leger, maar van dit voornemen zag hij af na een niet mis te verstane terechtwijzing van Richelieu; vgl. no. 4349 (dl. X).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33j. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6456. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 4/14 oktober 1643).

2 Aan de verwarring die op 30 september ontstond na de ontheffing van Charles de Valois, hertog van Angoulême, van zijn legertaken (no. 6446 n. 17) kwam een einde, toen Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zich toch nog liet overhalen om de leiding te nemen over het legercorps dat via Saarbrücken en Kaiserslautern een toegang moest verschaffen tot de Rijn (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 223-231). Zie voor het onderhoud dat Grotius op donderdag 1 oktober met de hertog van Enghien over deze expeditie mocht hebben, no. 6458.

3 Luitenant-generaal Josias Rantzau moest het noodlijdende Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant terugloodsen naar de verlaten stellingen in het Zwarte Woud (*Episodes Guébriant,* p. 371-375).

4 Het Hessische leger van Caspar, graaf van Eberstein, had alle mankracht nodig voor de verdediging van de eigen garnizoenen in Kempen, Linn, Neuss en Kalkar.

5 Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was met het Zweedse expeditieleger op weg naar Pommeren.

Den marescal de Chastillon zal Picardië bewaeren.[6] Den hertogh van Orleans ende den prins van Condé geven aen den Palsgraef

6 Maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, had opdracht gekregen om bij aankomst in Guise de oorspronkelijke legertaken van de ‘zieke’ hertog van Angoulême over te nemen.

den tytel van churfurst,[7] den cardinael Mazarini niet. Den vorst van Beyeren wilt dat de Paltsische zaeck niet te Munster ofte te Osnabrug, maer te Wenen zal werden gehandelt.[8] Heeft in die termen geschreven aen den coning van Denemarcken.[9] Isola, keiserlijcke resident in Engelant,[10] hout dezelve tael.

Uit Engelant hooren wij dat 's conings volck van Clocester zijn vertrocken, maer Excester zijnde van gheene minder importantie hebben becomen.[11] Dat het concept van ligue bij de Schotten gemaect, is geapprobeert in het parlement met weinigh verandering, daerin de Schotsche commissarissen tot Londen zijnde hebben geconsenteert.[12] Maer de Schotten voor ende aleer te marcheren willen een millioen op de hant hebben.

Men druckt hier een groote victorie van 't volck van den hertogh van Toscane tegen de Barbarynsche,[13] van dewelcke wel duizent zouden zijn gevangen ontrent Montgiovin; andere twijffelen daeraen. Uit Spaignie werdt hier gezegt dat het leger van den coning van Spaignie is veertienduizent man te voet, vierduizent te paerd in Catalagne. Dat den coning verboden heeft de Catelans eenigen hinder te doen ende veele van dezelven eerlijcke ampten geeft in zijn leger, maer dat in Spaignie groot gebreck is van gelt, zoo den eedt die 't rijck van Arragon zoude gedaen hebben aen den infant van Spaignie[14] is achtergebleven, omdat de costen van de solenniteit te groot zoude hebben gevallen. Dat den marescal de La Motte-Odincourt de Spaignaerden, tot twaelffhondert scheep over de Ebro zijnde gecomen om Flix aen te tasten, heeft geslagen, veele gevangen.[15] Dat den

7 Karl Ludwig, zoon en erfgenaam van de verdreven keurvorst Frederik V van de Palts. De hertog van Orléans en de prins van Condé aarzelden niet om de ‘paltsgraaf’ (comte palatin) aan te schrijven met de titel ‘Vostre Altesse electorale’. Kardinaal Jules Mazarin wilde evenwel niet verder gaan dan ‘Vostre Altesse’ (*Lettres Mazarin* I, p. 324-325).

8 Keizer Ferdinand III schaarde zich achter de mening van hertog Maximiliaan I van Beieren. In een missive van 18 juli 1643 maakte de keizer bekend dat de besprekingen over de kwestie van de Palts op 17 oktober a.s. te Wenen hervat zouden worden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 28 en p. 38; Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 378, en Meiern, *Westphälische Friedens-Handlungen* I, p. 31-32).

9 Zie voor de brief van de hertog van Beieren aan de koning van Denemarken, no. 6458. Koning Christiaan IV van Denemarken had de keizer en de keurvorsten herinnerd aan hun toezegging om vrijgeleidebrieven uit te schrijven voor een Paltsische delegatie ter vredesconferentie; vgl. no. 6354.

10 Franz Paul (1613-1674), vrijheer van Lisola, keizerlijk resident in Engeland 1641-1645 (A.F. Pribram, *Franz Paul Freiherr von Lisola,* Leipzig 1894).

11 Koning Karel I gaf Gloucester prijs aan het leger van Robert Devereux, graaf van Essex. Deze manoeuvre verschafte de koninklijken de gelegenheid om de capitulatie van Exeter af te dwingen (4/14 september 1643) (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 20-23).

12 Het voorstel van de ‘commissioners of the general assembly of the Kirk of Scotland’ kreeg in Londen een goede ontvangst. Op 18/28 september hechtten beide huizen van het Parlement hun goedkeuring aan de ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 166-174).

13 De soldaten in dienst van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini). De *Gazette 1643,* no. 124, ‘extraordinaire du II octobre’ berichtte over de slag die het leger van prins Mattias de' Medici op 6 september tegen een contingent pauselijke troepen onder bevel van dom Vincenzo della Marra aan de voet van de Mongiovino (ten oosten van Città della Pieve) had geleverd: ‘La bataille donnée pres de Mongiovin, entre l'armée du pape et celle de Florence’. Zie ook V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 819-822.

14 Koning Philips IV liet zijn zoon Baltasar Carlos (1629-1646), prins van Asturias, twee jaar later in Aragon inhuldigen; vgl. J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* p. 670.

15 In dezelfde ‘extraordinaire du II octobre’ (*Gazette 1643,* no. 124) werd een brief van een onbekende aangehaald waarin de Franse onderkoning in Catalonië, Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, lof kreeg toegezwaaid voor zijn actie tot behoud van de plaats Flix.

hertogh van Breszé[16] bij Capo de Gatta niet verre van Carthagena[17] ter zee heeft becomen 't admiraelschip van Naples, een galeon, twee schepen, alles met geschut. Dat den coning van Portugael ontrent Badagos heeft twaelffduizent man te voet, tweeduizent te paerd, ende in Galisse zesduizent met sobre wederstandt van de Castillanen.

Van Francfort zijn vertrocken de Wurtzburgsche ende Norembergsche gedeputeerden.[18] Men meent oock de Saxensche ende Brandenburgsche haer zullen gaen ververschen. Daerentuschen laet de vergadering van de resterende niet te continueren in haere besoigne.

3 Octobris 1643.

Wij crijgen hier de tijdinge dat Trin is in de Fransche handen[19] ende dat nae de victorie becomen bij Capo de Gatta vier Duinkercksche schepen daerontrent leck geworden ende te gronde zijn gegaen. Boulei is hier wedergecomen vanwegen hertogh Carel.[20] Monsieur de Chavigny is tweemael geweest bij den hertogh van Beaufort.[21] Veele galeien van Naples ende Siciliën zijn gegaen nae Spaignie, voerende onder anderen vijftienhondert Duitschen ende eenige Spaignaerden uit de garnisoenen van Italië ende Sicilië.

Wij hooren dat boven de stadt van Excester, Biddeford, Appleford, Barnstabel[22] de landen van Northumberland, Comberland, Westmerland, Durham ende heel Wales, oock de haven van Milford, zich verclaeren voor den coning van Engelant.[23] Dat zijne Majesteit een leger heeft van twaelffduizent man te voet, zesduizent te paerd, boven 't volck onder den general Wilmoth.[24] Dat den graef van Nieucastel[25] noch belooft te brengen vijfduizent ende prince Mauris zevenduizent, met welcke macht den coning hoopt de trouppes der parlementarissen te omcingelen. Hier comt noch bij dat Hul gebloqueert is bij den voorzeide grave van Neucastel ende dat het

16 De vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, bracht in de eerste dagen van september minstens 7 Spaanse schepen tot zinken (*Gazette 1643,* no. 123, dd. 1 oktober 1643: 'La victoire obtenue par la flote françoise sous le commandement du duc de Brézé', en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 223-228 en p. 402-412).

17 Cabo de Gata, ten zuiden van Cartagena.

18 Na kennisneming van de keizerlijke boodschap ten gunste van de voortzetting van de Frankforter 'Deputationstag' (1/11 september 1643), vroegen de afgevaardigden van Würzburg, Brunswijk en Neurenberg voor de duur van één maand reces aan (*Urk. u. Act.* I, p. 826-828).

19 Het garnizoen van Trino had het verzet tegen het Frans-Savoyaardse leger van prins Tommaso Francesco van Savoye op 22 september opgegeven. Vijf dagen later volgde de ontruiming van de plaats.

20 Nicolas Brulart of Bruslart, heer van Boulay, onderhield met medeweten van Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen het contact van hertog Karel IV van Lotharingen met Parijs.

21 Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, kreeg als gouverneur van Vincennes vrij toegang tot de kerker van de 'important' François de Vendôme, hertog van Beaufort.

22 De garnizoenen van de kustplaatsen Barnstable, Appledore en Bideford schaarden zich vrijwillig aan de zijde van de koning (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 21).

23 De parlementsgezinden beschikten in Cornwall alleen nog maar over de havenstad Plymouth. Weldra zou prins Moritz van de Palts een koninklijk leger naar de stad sturen.

24 Lord Henry Wilmot (ca. 1612-1658) bestookte in Surrey de achterhoede van het leger van de graaf van Essex (*DNB* LXII, p. 61-63).

25 William Cavendish, graaf van Newcastle, liet door sir Hugh Cholmley de weg vrij maken naar Hull.

bootsvolck van Warwyck meuten omdat het beloofde gelt haer niet en volgt.[26] Wat alle van alle deze tijdingen in Hollant gelooft werdt, zal ick garen verstaen.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 3 Octob. 1643 uyt Paris.

26 Admiraal Robert Rich, graaf van Warwick, sprak in Londen de vrees uit dat bij langer uitstel van betaling wel eens muiterij kon uitbreken onder de manschappen van zijn vloot bij Duins (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 25).

6458. 1643 oktober 3. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cum regina aditum ad se legatis praecludat,[2] sive quia, ut dicitur, est icterica,[3] sive quod eo utuntur obtentu qui nihil volunt ad eius aures pervenire nisi apud se percolatum, ut Richelius facere solebat, accessi ducem Aurelianensem, principem Condaeum et ducem Anguianum,[4] quibus ostendi[5] quanta neglecta essent commoda, ideo quod marescalli Guebriani exercitus non accepisset supplementa et alimenta; praedixisse me reginae, nisi melius ei consuleretur, futurum ut cogeretur cis Rhenum concedere; evenisse id et quidem Benfeldii malo, qui unus locus nobis in Alsatia restaret,[6] cum caetera sint a nobis Galliae tradita, quae vicissim Benfeldii tuendi curam in se suscepisset. Narravi mala quae terrae circa Benfeldium incubuissent ab exercitu sueto licentiae. Rogavi ut is inde tolleretur, acciperet vires maiores Bavaricis et, quae se eis iunxere, Lotharingicis, et deinde Rhenum transiens aleret se ex solo hostili. Nee oblitus sum dicere foederi postremo[7] hoc inesse ut bellum transferatur in terras Austriacae domus proprias, ut Bohemiam et Austriam, multisque ostendere spes de Bavaro conceptas esse inanes.[8] Illigatum eum domui Austriacae per affinitatem, communes liberos et possessiones eas quas beneficio eiusdem domus acceptas, nisi ea stante, tueri non posset. Addidi imperatorem ad pacem trahendum non Germanorum principum sed suis damnis. Haec omnia tres principes illi approbarunt. Promiserunt rata fore quae postulaveram. Omnes voluere per me nuntiari animum ipsorum optime affectum erga reginam nostram regnumque Suedicum. Dux Anguianus hoc amplius, ire se eo ipso, quo eum alloquebar, id est Jovis die, equis celeribus, ut copias per Engolismensem eductas[9] e praesidiis ducat contra Bavaricos, qui cis Rhenum se collocarunt, eos aggressurus proelio nisi, quod futurum putat, retro cedant. Id si eveniat, relicturam se marescallo Guebriano copias tantas, per quas in solo hostili Transrhenano non se sustentare tantum, sed et processus magnos facere possit. Optabant principes ut et Coningsmarcius et Hassici

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 162; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 340 no. 500. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 116. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6459).

2 Grotius stelde prijs op een audiëntie naar aanleiding van ‘groote clachten’ van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld; zie no. 6430.

3 De geelzucht was niet geveinsd; zie no. 6456 n. 4.

4 De Zweedse ambassadeur weigerde préséance te verlenen aan kardinaal Jules Mazarin. De koninklijke prinsen Gaston van Orléans, Henri II de Bourbon, prins van Condé, en diens zoon Louis II, hertog van Enghien, gaf hij daarentegen alle eer die hun krachtens de hofetiquette toekwam.

5 Het gesprek met de prinsen over de vlucht van het Frans-Weimarse leger naar de Elzas vond plaats aan de vooravond van het vertrek van de hertog van Enghien naar het Duitse front (2 oktober) (*Episodes Guébriant*, p. 363).

6 De Zweden hadden in 1634 afstand gedaan van hun aanspraken op de Elzas (Reuss, *L'Alsace au dix-septième siècle* I, p. 82-86). Een afzonderlijke regeling was op 18/28 april 1635 voor de enclave Benfeld getroffen; vgl. nos. 2059 en 2084 (dl. V).

7 Het verdrag van Wismar (1636) bevatte onder § 2 de volgende bepaling: ‘Le roi [de France] fera la guerre ès provinces hereditaires de la Maison d'Austriche par delà le Rhin, et la reine de Suede ès autres provinces hereditaires de ladite Maison, qui est à dire, au Roiaume de Boheme et de Silesie’, (Du Mont, *Corps dipl.* VI, 1, p. 123, p. 161 (Frans-Zweeds verdrag van Hamburg van maart 1638) en p. 207-209).

8 Dit voorjaar kwam aan het licht dat hertog Maximiliaan I van Beieren zijn toenadering tot Parijs alleen had gebruikt om de keizer onder druk te zetten; vgl. nos. 6198 en 6199.

9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 3 oktober 1643 (no. 6457).

possint venire in loca ita propinqua ut, si res ferret, alii aliis auxilio esse possint. Dixi me memorem futurum. Videbimus iam quis futurus sit tot bonorum dictorum eventus.

Vidi epistolam ducis Bavari ad Daniae regem, in qua ei persuadere nititur res Palatinas

non in conventu universali tractandas, sed Viennae:[10] id enim et legato Roo[11] placuisse. Et quia videbat obiici sibi posse tuti itineris diplomata pro Palatinis legatis tanto regum labore obtenta, festive respondit non posse id sibi obstare, cum in diplomatis expressum non esset ea dari, ut Palatinum negotium Monasterii aut Osnabrugae tractaretur, plane quasi illius principis legati eo venturi essent tantum ut alienae fabulae spectatores. Illud quoque non omittendum censui, et ducem Aurelianensem et principem Condaeum scribere iam principi Palatino ut electori. Dixit mihi princeps Condaeus Galliam serio laboraturam, ut et regis Angliae imperium restituatur et ut praevaleant puritanis protestantes moderatiores. Adiunxi ego omnia facienda hic pro rege Angliae,[12] si is prius reginae regenti fidem suam obstringat se, nisi in colloquio iam futuro Monasterii et Osnabrugae restitutio Palatina[e] domus in locum dignitatemque veterem obtineri possit, arma cum Suedia Galliaque sociaturum. Video id hic probari, nec minus in Anglia, quantum dicit Anglus hic residens.[13] Non est tamen hoc in mandatis Harcurtii,[14] sed si in id prompta regis Angliae voluntas appareat, adiici poterit.

Rex autem idem a Clocestriae quidem obsidio depulsus, sed oppidum non minus opportunum Excestriam cepisse dicitur. Foederis autem formula quae a Scotis missa Londinium fuerat, approbata est ab Anglis parlamentariis, mutatis nonnullis de consensu legatorum qui e Scotia illuc venerant. Sed Scoti priusquam militem mittant, quem promisere ad XX hominum millia, millionem sibi numerari volunt. Isola, qui pro imperatore in Anglia est residens, paria dicit quae Bavari epistola. Cardinalis Mazarinus multum quamvis rogatus electoris titulum Palatino non dat, sed dicit laborare se serio, ut is princeps rem ipsam adipiscatur. Adeo hic rerum quam verborum vilior est annona.

A conventu Francofurtensi audimus discessisse Wurtiburgicos et Norembergicos, discessuros forte ad tempus et Saxonicos et Brandeburgicos, caeteros tamen, qui manent, usuros iure pleni conventus, quia per ipsos non stat quominus non adsint caeteri. Qui a Venetis mittitur ad pacem legatus Contarenus iam Francofurtum transierat.[15]

Ingens in Hispania dicitur esse pecuniae inopia; id impedimento fuisse quominus regis filio, ut fieri ibi solet, iuramentum diceretur per Arragoniam et alibi. Exercitus qui [est] ad Caesaraugustam rerum penuria diffluere hic creditur, et Portugalliae regi esse duodecim peditum, duo equitum millia apud Badagos[am], in limite Gallaeciae sex militum millia. Bressaeus non longe a Carthagine Hispanica ad promontorium Gattae cepisse dicitur praetoriam Neapolitanam, galeonem unam,

10 De hertog van Beieren verzette zich tegen het voornemen om de kwestie van de Palts op de agenda van de vredesconferenties te Munster en Osnabrück te plaatsen. In de brief die Grotius onder ogen kreeg, zal hertog Maximiliaan I aandacht hebben besteed aan de Deense bemiddeling tijdens de Regensburgs-Weense besprekingen van 1641-1642 (E. Blesch, *Restitution der Pfalz,* p. 33-39).

11 Sir Thomas Roe, in 1641-1642 de belangrijkste woordvoerder van het huis van de Palts, had bij zijn afscheid van het hof te Wenen (juli 1642) genoegen genomen met een door de keizer op schrift gestelde verzekering dat de besprekingen in 1643 hervat zouden worden (Brown, *Itinerant ambassador,* p. 258-267, en K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz,* p. 67-72).

12 Grotius was een warm voorstander van een Frans-Engels initiatief tegen de pretenties van de keizer, de koning van Spanje en de hertog van Beieren in de kwestie van de Palts; zie no. 6271.

13 De koningsgezinde Engelse resident in Parijs, sir Richard Browne.

14 De nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, was deze week naar Engeland vertrokken.

15 De Venetiaanse gevolmachtigde Alvise Contarini (1597-1651) voltooide zijn reis naar Munster op 16 november (*DBI* XXVIII, p. 82-91, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 133).

duo praeterea navigia die Septembris III. Die eiusdem mensis XII Motta Odincurtius Flixam a Gallis possessam periculo exemit, deturbatis partimque occisis Hispanis mille et ducentis, qui navibus per Iberum amnem eo venerant. Sexto autem Septembri[s] in Italia pugnatum inter Ethruscos et Barbarinicos in monte in quo sita est arx Moniovinum.[16] Victoria penes Ethruscos fuit, captis Barbari-

16 De krachtmeting tussen de pauselijken (‘Barberini’) en de Toscanen aan de voet van de Mongiovino.

nicorum plus mille. Hic Castilionaeus Gallicum contra Belgas limitem custodit.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, res Suediae per Sublimitatis tuae consilia prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,

H. Grotius.

Lutetiae, XXII[I] Septembris/III Octobris 1643.

Dicitur exercitus Gallorum in Germania, ubi dux Anguianus eo venerit, futurus ad XV millia. Chavigniacus bis apud ducem Bellifortium fuit. Bouleius iterum huc venit a duce Carolo. Italicae res ab aliis aliter narrantur quam ex vulgatis hic rumoribus scripsi. Hispanicus in Catalania exercitus esse dicitur XIV millia peditum, equitum quatuor. Elector Palatinus miserat huc consultatum, an gratum foret se venire in exercitum marescalli Guebriani tanquam voluntarium militem. Non placuit id cardinali Mazarino, dixitque mali inde evenire aliquid posse etiam contra Palatini voluntatem. A Neapoli naves longae abiere in Hispaniam, quae ferunt mille quingentos Germanos, mille ex Italia Hispanos. Accessere quaedam e Sicilia naves itidem longae.

Praeter Excestriam, Beddefordiam, Applefordum et Barnstapulum Northumbria, Gombria, Westmerlandia, Durhamum, tota Wallia et in ea portus Milfordium stant a partibus regis Angliae, cuius regis exercitus dicitur esse ad duodecim millia peditum, equitum sex, praeter eos quos alibi habet Wilmodus, et quinque militum millia nova, quae Novicastellus, septem, quae princeps Mauritius collegit eo animo ut facta indagine cingant parlamentariorum copias. Idem ille Novicastellus Hullum circumsidet. Nautae autem, qui sub Warwicio sunt, ad seditionem prolabuntur, ideo quod promissae pecuniae non apparent. Post Bressaei victoriam apud Carthaginem Hispanicam quatuor Hispanorum naves ibidem mersae dicuntur. Trinum captum a Gallis.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Gallis se bellum continuandum suasisse testatur. Bavarus litem Palatini a conventu Monasteriensi secludere conatur. Aurelianensis et Condaeus Palatini studiosi, ut et regis Angliae. Huius fata. Foedus inter Scotos et Anglos parlamentarios conclusum. Mazarinus Palatino titulum electoris non dat. De conventu Francofurtensi. Contareni adventus in Germaniam. Hispanos urget pecuniae inopia. De exercitu ipsorum et regis Portugalliae. Bressaeus aliquot Hispanorum navigia capit. Flixa Gallorum virtute ab obsidio liberata. Victoria Ethruscorum adversus Barberinicos. De exercitu Gallorum, Hispanorum. Palatino adventus ad exercitum denegatus. Quaedam de navibus Neapolitanis et Siculis. Gesta regis Angliae. Hispanorum clades ad Carthaginem. Trinum captum.

6459. [1643 oktober 3]. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 13. Eigenh. ondertek. Antw. op no. 6424. Met uitzondering van de postscripta bevat deze brief aan Johan Oxenstierna dezelfde tekst als de nieuwsbrief van Grotius aan kanselier Axel Oxenstierna (no. 6458). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 20, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 16.

Postscriptum: Marinum, qui mirum semper in modum de pecuniae egestate queritur, commendo quantum possum.[2] *En in de hand van Grotius:* Literas Excellentiae vestrae

2 De geldnood van de Zweedse resident in Zürich bracht Johan Oxenstierna pas in mei 1644 onder de aandacht van de rijksraden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221).

datas Mindae XXIX Augusti [accepi], pro quibus gratias ago. Legati ad tres paces hic in procinctu sunt.[3]

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: Aug. 1644 [*doorgehaald]. En:* Sept. 1643.

6460. [1643 oktober 3]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

On envoye d'icy le duc d'Anguien[2] pour commander à l'armée que le duc d'Angoulesme rassemble des garnisons, la mener contre les Bavarois qui sont deça le Rhin, et les battre s'ils ne repassent le Rhin. Ce qu'on croit qu'ils feront et en ce cas-là on laissera au marescal de Guebrian tant des gens qu'avecq les siens il aura quinze mille hommes, suffisants pour passer le Rhin et s'y establir et faire de progres, principalement si quelques trouppes de madame la landgravin s'approchent vers ces quartiers, ce qu'on souhaitte icy. Les princes icy, mesmes le duc d'Orleans et le prince de Condé, par leurs lettres donnent au prince palatin le titre d'electeur; mais non pas le cardinal Mazarin. Monsieur de Chavigni a esté deux fois près le duc de Beaufort, qui est gardé fort estroictement. Les ambassadeurs pour les trois paix sont sur leur depart. Le marescal de Chatillon guarde les frontieres contre le Pays-Bas.

D'Italie nous apprenons que les Toscans ont eu une victoire sur les gens des Barbarins près de Montgiovin et qu'ils y ont faict mille prisonniers, quelqu'uns de qualité; autres disputent cette histoire. D'Espagne, que le 3 de Septembre le duc [de] Bressé a pris en mer l'admirale de Naples, un galion et deux navires près de Cap de Gatte, guere loing de Cartagene. Que le dixiesme du mesme mois le marescal de La Motte-Odincourt a defaict douze cents hommes, qui sur de barques estoyent venus pour investir Flix. Que les Portugais ont douze mille hommes à pied, deux à cheval près de Badajos et six mille en Gallisse. Que l'argent manque tellement au roy d'Espagne qu'on n'a pas trouvé de quoy fournir aux frais de la solennité du serment que l'Arragon et d'autres roiaumes debvoient faire à l'infant d'Espagne. Que le roy d'Espagne a faict defence à son armée de nuire aux Catelans et employe plusieurs Catelans dans les hautes charges de laditte armée.

D'Angleterre, que le roy d'Angleterre n'ayant peu prendre Clocester à pris Excester, qui vaut bien autant. Que le project du ligue faict en Escosse a esté approuvé par les parlamentaires d'Angleterre, hors quelques changements qui ont esté faicts au gré des commissaires escossois qui sont à Londres. D'icy on travaillera pour le restablissement de l'autorité royale et des evesques, si tant est que le roy donne des asseurences de se vouloir joindre avecq la Suede et la France pour le restablissement de la maison palatine en cas que par la conference on ne le puisse obtenir. Certe, de la conference il y a peu à esperer pour cela, puisque Isola, resident

3 De Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, en de nieuwe bemiddelaar voor een vrede in Italië, Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), waren nog niet vertrokken. De derde ‘vredestichter’ Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had Parijs al verlaten.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 202.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 3 oktober 1643 (nos. 6457-6459).

de l'empereur à Londres, et le duc de Baviere par ses lettres au roy de Dennemarq declarent ne vouloir souffrire que de l'affaire palatin on traitte ailleurs qu'à Vienne. Ceux de Wirteburg et Noremberg sont allés chez eux pour

se refraichir, comme on croit que fairont aussi ceux de Saxe et de Brandenburg. L'assemblée pour cela ne lairra pas de continuer la besoigne et de conclurre par les presents.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

On dit que l'armée des Espagnols en Catalogne est de quatorze mille à pied, quatre mille chevaux. Les Escossois avant que de marcher en Angleterre demandent des parlamentaires anglois un million. Trin est pris, quatre navires de Duinkerque coulés à fond près de Carthagene le lendemain de la bataille gaignée par le duc de Bressé. Boulei est revenu icy de la part de duc Charles et monsieur de Chavigni a veu deux fois le duc de Beaufort. On nous promet que l'armée du marescal de Guebrian sera de quinze mille hommes. Plusieurs galeres de Naples et de Sicile vont en Espagne et portent mille cinq cents Allemans et quelques Espagnols de l'Italie.

On imprime icy qu'outre la ville d'Excester, Biddeford, Appleford, Burnstapel tout Northumberland, Comberland, Westmerland, le pays de Durham, tout le pais de Walles et en iceluy le port de Milford, sont au roy d'Angleterre et que sa Majesté a douze mille gens à pied, six mille chevaux en son armée, outre ceux qu'a le general Wilmot, cinq mille qu'envoyera le comte de Niewcastel, et sept mille que leve le prince Maurice, avecq lesquelles trouppes ceux qui sont pour le roi esperent d'enclurre les parlementaires. On y adjouste que Hul est bloquée par ledict comte de Nieucastel et que les matelots de Warwyck se mutinent pour ce qu'ils ne reçoivent pas ce qu'on leur avoit promis. De tout ceci je voudrois estre bien asseuré, ayant autant d'affection pour le roy d'Angleterre que sçauroit avoir aucun Anglois et ne laissant pas tousjours de servir à sa Majesté autant qu'est en mon pouvoir.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefoort.

6461. 1643 oktober 5. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Quas capti ducis Bellifortii rationes allegatura sit regina,[2] videre valde desidero, et quidem eo nomine magis, quod ipsa haesitare videtur.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 376. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6444, beantw. d. no. 6479. Willems antwoord op Grotius' ontbrekende brief van 19 september (vgl. no. 6444), dd. 28 september 1643, is niet overgeleverd.

2 De regentesse zou op 11 november, tijdens een plenaire zitting van het Parlement van Parijs, overgaan tot publicatie van de redenen waarom zij op 2 september François de Vendôme, hertog van Beaufort, had laten arresteren.

De Ryckewardio et editione tuorum meminero.[3] Vossius pater liberis meis[4] dixit se non obstiturum, si filius per hiemem apud te manere velit.[5] Iisdem in mandatis dedi ut cum praetore de libro Victoriae qui in manibus tuis est, agerent.[6] Respondit ille non eum

3 De dichter-arts Justus Rijckewaert moest nog eens gehoord worden over zijn in mei gedane belofte om medewerking te verlenen aan de editie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

4 Willems zonen Johan en Jacob de Groot volgden aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre de colleges van Gerardus Joannes Vossius.

5 De hoogleraar gunde zijn zoon Isaac een langer verblijf in Parijs; zie no. 6412.

6 Bij het opruimen van zijn studeerkamer vond Grotius een exemplaar van de ‘relectiones’ van Francisco de Victoria terug. Op het moment van de ontdekking dacht hij dit werk ooit geleend te hebben van de Amsterdamse hoofdschout dr. Jan ten Grootenhuys Jansz.; vgl. no. 6205.

cognati Grotenhusii,[7] sed suum esse, et quidem percupere se ut prima occasione reddatur. Siquando ipse Amstelodamum excurrero, videbo an non alia conditione possim depecisci, quo tibi integra maneat eius libri usura. Ignatii Epistolas ad optimos codices collatas cum bono christianismi visurum me spero.[8] Librarios certiores faciam de iis quos nominas libris,[9] sed video hic fere nullos esse qui commercia habeant cum typographis Gallis, nam de Elzeviriis[10] nihil est quod speremus.

Cur ea[e] ecclesiae quae a romana et anathematis et vivicomburio eiectae sunt, pro partibus ecclesiae catholicae haberi non debeant, equidem nescio.[11] Nam etsi et Latina et Graeca ecclesia partes vel maximas ecclesiae catholicae constituant, quid tamen vetat et alias esse eius partes, etsi cum Latina et Graeca non communicent.

Hic nihil est quod ad te queam perscribere, nisi quod status publicus quotidie ad deteriora vergit,[12] adeo ut ratio regiminis sibi minime constet. In Anglia nondum silent turbae, etsi rex potiores habeat partes. Quid Scoti molituri sint, adhuc in ambiguo est.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, V Octobris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Oct.
En in dorso: 5 N[ov.] 1643 W. de Groot.

6462. 1643 oktober 5. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

7 Arent ten Grootenhuys (1570-1615), de broer van de hoofdschout; vgl. no. 53 (dl. I). Hij was door zijn huwelijk met Maria Willemsdochter van Heemskerck een ‘oom’ van Hugo en Willem de Groot (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 78-80 en p. 276).
8 De editie van de *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina; adduntur S. Ignatii Epistolae, quales vulgo circumferuntur; adhaec S. Barnabae Epistola ... Edidit et notas addidit Isaacus Vossius,* Amsterdam 1646.
9 Grotius had graag gezien dat boekhandelaren in de Republiek exemplaren inkochten van het ‘discours’ van Claude Joly *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus* en het nog spraakmakender werk van Antoine Arnauld *De la fréquente communion*, Parijs 1643.
10 De Leidse Elzeviers onderhielden veel te goede banden met de Haagse hofpredikant André Rivet.
11 Nog steeds laat Willem de Groot zijn gedachten gaan over het dispuut van Assuerus Matthisius en Robert Delius S.J. over *Twee vragen: waarvan de eerste is of de ware kercke Christi doolen kan in 't geloof, de tweede af de roomsche alleen dese ware kercke sij* ...
12 In de Republiek heerste vooral grote verdeeldheid over de te volgen politiek in de Engelse aangelegenheden; vgl. no. 6462.
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 79a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 733 no. 290. Antw. op nos. 6445 en 6446, beantw. d. no. 6480.

Het concept tusschen Hollant ende Zeelant van vierentwintych cruycers in zee te brengen, voor eenygen tijt gemaackt, is nu bij de Staten-Generaels resolutie gearresteert ende het heffen van de middelen tot betalynge van de praemia oock ingewillycht,[2] soodat

2 Voor het onderhoud van de Staatse vloot moest op korte termijn een bedrag van 190 à 200 000 gulden bijeengebracht worden.

nu bij placate hetselve eenyder wort bekentgemaeckt.[3] Tot het depescheren van de Engelsche ambassade is oock nu seer groote apparentie,[4] dewijle den Staten-Generael het advis van Hollant sooverre approberen dat in plaetse van eenych schriftelijcke antwoort op de propositie van de heer Boswel gedaen[5] ende seer ernstych versocht te geven men den cony[n]ck mondelynge op alles onderrichtynge ende satisfactie sal doen. Op morgen sal Hollant finalijck resolveren ende sal de ambassad(e) geen difficulteyt hebben, indien de provintiën goet connen vinden dat een derde bij de twee genomineerde worde gevoucht, daer Hollant toe is genegen, omdat veele meenen de twee wat veel naer de conynx sijde hellen ende sagen garen het parlament bij sijn recht geconserveert.[6] Tot het faciliteren van dese ambassade heeft niet weynych gecontribueert de opinie die men heeft dat de regierynge in Vranckerijck, volgende de oude maximes van den ouden cardinael,[7] voor de autoriteyt van het parlament mede sal helpen sorgen, omdat sij meenen dat die bij dien conynck nu meest vermogen haer correspondentiën met Spaengien ende de Spaense maximes te seer overeendragen. De aenleydynge die den grave van Harcourt[8] nemen sal wort geoordeelt seer bequaem, ende onder last van met dien conynck ende de crone een nader alliantie te tracteren ende ordre op de commerciën ende vrijheyt van de zee te stellen meent men het bequaemste middel wesen sal om tot intercessie te geraecken, die directelijck voorgenomen wordende ter eender off ter ander zijde met cleyne reputatie van die staet affgewesen soude connen worden.

Den heer van Mathenes[9] absenteert noch uyt de vergaderynge van de Generaliteyt, daer Hollant niet sal verstaen dat hij sonder doen van den eedt op de instructie comparere, waerin achthien stemmen eenparych sijn. Tot de Munstersche vergaderynge prepareert men hier alles,[10] maer de maximes daer continueerden tot het oorloch;[11] gelijck die noch schijnen te sijn, mocht wel geen groote vrucht

3 Op 1 october namen de Staten-Generaal het besluit dat de kustschepen deze winter beschikbaar moesten blijven voor het verrichten van patrouillediensten op de Noordzee (*Res. SH,* dd. 3, 6 en 12 oktober 1643). Twee dagen later werd het ‘reglement voor de kruyssers’ gepubliceerd (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 918-922).

4 De Staatse ambassadeur Albert Joachimi, heer van Hoedekenskerke, die tot nu toe zijn vertrek naar Engeland had weten uit te stellen, werd ter verantwoording geroepen. Zijn houding viel niet in de smaak van degenen die door middel van het zenden van een buitengewone ambassade naar koning en Parlement een grotere Staatse betrokkenheid bij de politieke ontwikkelingen nastreefden (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 26 en p. 31).

5 Op 3 juli had de Engelse koninklijke resident in de Republiek, sir William Boswell, de Staten-Generaal een schrijven van koning Karel I, dd. 1/11 mei 1643, aangeboden waarin de koning scherp protest aantekende tegen de erkenning van Walter Strickland als onderhandelaar namens het Parlement. Een officiële reactie bleef door Hollandse ontevredenheid over deze gang van zaken uit (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 111-113).

6 In 1642 waren naast de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi ook twee buitengewone ambassadeurs aangewezen: Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude. Beide heren werden echter verdacht van partijdigheid; vgl. nos. 5716 en 5717 (dl. XIII).

7 In de Republiek bestond de vrees dat koningin Anna van Oostenrijk en haar eerste dienaar kardinaal Jules Mazarin op den duur de Engelse politiek van Richelieu zouden navolgen.

8 De missie van Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar Engeland.

9 Johan van Mathenes vertegenwoordigde de Hollandse ridderschap in de Staten-Generaal. Omdat hij zijn bezwaren tegen de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit niet wilde opgeven, bracht hij zijn collega's die op 5 augustus wèl de eed hadden afgelegd in steeds grotere verlegenheid (*Res. SH,* 18, 21 en 23-24 september 1643, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 914).

10 In Den Haag werd eindelijk werk gemaakt van het opstellen van een instructie voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 124).

11 In de marge schreef Grotius: ‘Beginnen van Duitschlant’.

daervan wesen te wachten, waerover ick uEd. gevoelen seer garen bij alle gelegentheyt tot directie van mijn particuliere affairen sal verstaen.

Dat het parlamen(t) met de gedeputeerde uyt Schotlant nu t'eenemael was verdra-

gen,[12] wil men hier geloven ende dat met het furneren van 600000 guldens 18000 Scotse voetknechten, tweeduysent paerden ende duysent dragonders tegens halff October in Engelant commen.

Desen 5 October 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raet ende ambassadeur ordinaris van de coniginne ende croone van Sueden bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 13 Oct.

En in dorso: 5 Oct. 1643 N. Reigersberg.

6463. 1643 oktober 6. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vos lettres tant du 24 d'Aoust que du deuxiesme de Septembre et vous remercie pour l'affection tesmoignée à mon fils.[2] Pour vostre affaire particulier j'ay escrit non seulement en Suede, mais aussi à monsieur le baron extraordinaire [*sic*],[3] qui est assés proche et a bien les moyens d'y pou[r]voir.

Le comte d'Harcourt est parti[4] pour l'Angleterre, le comte d'Avaux et monsieur de Servien partiront cette semaine pour Munster, et le marquis de Sainct-Chaumont la sepmaine qui vient pour l'Italie. Dieu remette la paix partout. On ne peut pas voir la reine à cause de son indisposition, mais le duc d'Orleans et le prince de Condé sont assés assidus aux affaires. Le principal maniement des affaires estrangers est entre les mains du cardinal et du comte de Chavigni. Monsieur l'evesque de Beauvais est en son diocese.[5] Il y [a] eu un faux bruict comme si la reine avoit laissé passer quantité de bled vers la terre de l'Empire et Espagne. Sa Majesté non seulement a desabusé le peuple, mais mis bon ordre afin que le bled ne sorte point de la France et qu'on en ait ailleurs; ce qui contentera fort le peuple, qui ne desire rien tant que le bon marché du pain.[6]

J'ay travaillé icy afin que l'armée du marescal de Guebrian fut allée de l'Elsace rendue plus forte que les ennemis et transportée par [de]là le Rin pour vivre aux despens des ennemis. Tout ceci on m'a promis. Dieu nous donne des bons succes afin que la paix soit meilleure.

Je demeure, monsieur,

du tout le vostre.

12 Op 18/28 september hadden beide huizen van het Engelse Parlement hun goedkeuring gehecht aan de ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 207. Antw. op nos. 6400, [6415] en 6428, dd. 7/17 september 1643.

2 Cornelis de Groot was op 7/17 september in Zürich aangekomen. Op 9/19 september zette hij zijn reis naar Venetië voort.

3 Zie het postscriptum van Grotius' brief aan Johan Oxenstierna dd. [3 oktober 1643] (no. 6459).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 3 oktober 1643.

5 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, die lange tijd in de waan verkeerde dat de regentesse hem nog eens kardinaal-eerste minister zou maken, accepteerde zijn politieke nederlaag.

6 Op 28 september boog de ‘Conseil d'Etat’ zich over het probleem van het graantekort (*Gazette 1643,* no. 126, dd. 3 oktober 1643).

6 Octobre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6464. 1643 oktober 9. Van P. Pels.[1]

Mijnheer,

Offe ick well per mijnen vorgaenden u. Exc.[cie] geschreven te seynden eene antworde van dominus Ruarus[2], soo sulckx dor sijn verseuym naergebleven en alsoo niet eer als mids desen konnen geschieden, daeraen ick mij referere.

Den invall van de imperiale onder het belaydt van Crocauw[3] als generall-mayor sall uE. vernommen hebben. Coninxmarck[4] is hem gevolgt en, soo nu de vliegende tijdinge compt, Crocau overvallen, uyt sijn lager gedreven, hij gevangen, verhauwet, gebleven, in somma in de vlucht geslagen, de seckerheyt met den naesten. De Polse senatoren en sijn met desen invall niet tevreden, hebben aen de Poviatten[5] doen schrijven de subsidiën tot betaelinge van des coninx schulden tot naerdere ordre inne te hauden. Daer gaet ooc eenen voor dat Torstenson de imperiale armee in Slesingen volkommen saude geslagen hebben.[6] Tot Warschauw saude tegens 27 November een sinodo uytgeschreven worden ome die van de religie non comparendo te contumaceren, want sij en sullen niet compareren.[7]

Blijvende, mijnheer,

u. Exc. diener,

Paulus Pels.

9 October 1643, Dansick.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Nov.

1 Hs. Rotterdam, GB, coll. RK, niet gecatalogiseerd. Eigenh. oorspr.
2 Vgl. no. 6320, dd. 17 juli 1643, waarin Pauwels Pels bekent dat hij een aan hem gerichte brief van Grotius ter inzage had aangeboden aan de Danziger sociniaan Martinus Ruarus.
3 De keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) was in augustus de Oder overgestoken en had niet ver van Gorzów Wielkopolski (Landsberg) de route naar Pommeren genomen.
4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson liet de achtervolging van de keizerlijken over aan het expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck. Deze week hadden de Zweden bij Białogard (Belgard) het eerste vuurcontact met de vijand gehad (*Gazette 1643,* no. 136, dd. 31 oktober 1643).
5 'Powiat' (district). De Poolse senatoren vermoedden dat een hooggeplaatst persoon - koning Wladislas IV?-heimelijk de keizerlijken steunde (*Urk. u. Act.* I, p. 137-138).
6 De Zweedse hoofdmacht had zo juist de belegering van de plaats Sovinec (Eulenberg) in het grensgebied van Silezië en Moravië ingezet (*Doc. Boh.* VII, p. 46 no. 82 en p. 47, nos. 86 en 88).
7 De synode die deze maand in Warschau werd bijeengeroepen, droeg het karakter van een openbaar eerbetoon aan de koning (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 147-149).

Bijlage:[8]

Martinus Ruarus aan Pauwels Pels, 1 oktober 1643.

Domine,

Non bene memini omnium quae antehac scripsi ad dominum Mercierum[9] de facto domini legati Sueciae, attamen conscientia mihi mea testatur me nunquam neque locutum

8 De tekst is opgenomen in de door David Ruarus verzorgde editie van *Martini Ruari, necnon H. Grotii, M. Mersenni, M. Gittichii, et Naerani aliorumque virorum doctorum ... ad ipsum epistolarum selectarum centuria,* Amsterdam 1677 (*BG* no. 1243), p. 284-290, en in een nieuwe vertaling in de *Martini Ruari necnon aliorum illustrium, spectabilium doctorumque virorum ... centuria altera et ultima,* Amsterdam 1681, p. 438-444.

9 Edmond Mercier, een vrijzinnig calvinist, die in Parijs een pension onderhield voor voornamelijk Poolse studenten en daarnaast secretariaatswerkzaamheden voor Grotius verrichtte (Pintard, *Libertinage,* p. 50). De brief die hij van de Danziger sociniaan mocht ontvangen ontbreekt in bovengenoemde *centuriae*.

esse neque scripsisse de viro hoc magno, nisi cum reverentia quam omnes literati maximis eius debent meritis.[10] Interim dabit mihi veniam, quod utar erga eum libertate quam ipse Paulus dedit Corinthiis,[11] id est quod iudicium de eius scriptis feram pro captu meo.

In ultimis ad te literis[12] inquit in ecclesiis romanae adhaerentibus doceri praecepta Domini nostri. Sed quaeso te, ubi sanctissima Domini praecepta transformantur in consilia et optioni arbitrioque hominum permittantur, imo ad maximam christianorum partem non pertinere dicuntur, annon hoc est omnem eorum vim abolere? Quid dicam de Sanctae Eucharistiae adoratione, de invocatione Sanctorum et imprimis Domini nostri matris? Mea sententia non appropinquant illi modo idololatriae, verumetiam planissime eam committunt, praesertim si ad populi mentem spectes, imo nonnullorum etiam ex clericis. Nam utut non negem posse quem in signum reverentiae genua flectere coram sanctis Eucharistiae symbolis, tamen cum habentur symbola pro ipso corpore et sanguine Domini atque adorantur pro corpore et sanguine Domini, non video qua ratione ab idololatria illi excusari queant. Ita cum Sanctis adscribitur quod audiant preces et cogitationes tot millium percipiant, qui uno eodemque tempore eos invocant, nonne id est deos ex iis facere aliquos et illis tribuere honorem qui ad neminem nisi ad Deum et Dominum nostrum pertinet? Si sunt episcopi et alii viri docti qui dant operam, ut emendetur hic error, gratia sit Deo; sed quoad haec tamen agendi ratio in ecclesia romana obtinet, qui aliter arbitrari possis, nisi idololatriam serpere in medio illius?

Dominus legatus scribit doctrinam de gratia, de libero arbitrio, de necessitate tum fidei tum operum bonorum in ecclesia romana esse integram; id quod concedo, si bona opera intelligantur ea quae a Deo nobis mandata sunt. Interim video, licet illa ibi adhuc doceantur, tamen maioris fieri opera arbitrio hominum introducta, ita ut quamplurimos invenias qui exempli gratia die Veneris inebriari multo malint quam ovum edere; quod est profecto, ut Dominus noster inquit, excolare culicem et camelum deglutire.[13] His adde id quod ipse dominus legatus fatetur, confessionis et indulgentiarum abusum bonae doctrinae virtutem perdere. Quicunque enim persuasum habet se facillime a peccato suo liberari et sanari posse, non difficulter etiam in id prolabi volet, impulsus magni alicuius boni aut voluptatis cupidine. Bene habet, quod dominus legatus velit omnem movere lapidem, ut his abusibus remedium afferatur. Ego vero aegrotum difficulter inductum iri vereor, ut remedia pati velit si quis ei aduletur et dicat morbum eius non tam esse periculosum quam est revera.

Sit ita, fateatur ecclesia romana posse servari qui semper ad Deum et Dominum nostrum preces suas dirigunt; interea ibi damnantur et exuruntur illi quibus Sanctos invocare religio est. Verum est Calvini sectatores in Gallia morte non plus affici propter religionem suam, at etiam bene novi hanc rationem ibi magis vi armorum esse introductam quam clericorum doctrina. Et quare non utuntur eadem moderatione in Hispania, in Italia et praesertim Romae, ubi ecclesiae caput in suis decretis errare nesciens manu sua tenet imperii habenas? Vel in Gallia, ubi venia datur Calvini sectae, darentur flammis forte alii non peiores christiani, si eos ibi esse palam fieret. Si dominus legatus pro virili stabilire conatus est edicta quae calvinianis concedunt

10 Marin Mersenne had in 1641-1642 ook de mening van Ruarus gevraagd over Grotius' recente theologische publicaties (*Corresp. Mersenne* XI, p. 61-69, p. 107-113, p. 154-156, p. 194-197 en p. 378-382).

11 Vgl. 1 *Cor.* 6.

12 Blijkbaar had Grotius zijn correspondentievriend Pels op de hoogte gesteld van de stand van zaken in de discussie met de Haagse hofpredikant André Rivet over de inhoud van zijn *Via ad pacem ecclesiasticam* (*BG* nos. 1166 en 1167) en *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* nos. 1183 en 1184).

13 *Matth.* 23:24.

libertatem conscientiae et religionis suae exercitium, magna ab omnibus christianis bonis gratia debetur ei et laus Deo pro bono successu, qui det ei dignum factis praemium. Verum opto quoque, ut eius labor aeque felix sit pro omnibus christianorum sectis ac fuit pro calvinianis, idque non solum in Gallia sed ubique; imo credo cogitationes eius in id intentas fore, quantum saeculi nostri conditio permittit.

Dominus legatus petit, inter argumenta quibus convinci me velim, ponam universalem

ecclesiae antiquae consuetudinem. Ego vero fateor ecclesiae ut bonae matri honorem habendum esse, modo ne haec mater praecipiat nobis quod Deus noster pater prohibuit. At video multum etiam solere abuti homines praetextu universalis antiquae ecclesiae consuetudinis. Etenim pauci sunt ex primorum saeculorum scriptoribus quorum opera integra ad nostra tempora pervenerunt. Et illi ipsi licet nos de illarum ecclesiarum sententia doceant quibus adhaerebant ipsi, tamen nec tacent de aliarum aetatis suae dissensione, quae propterea etiam eiusdem antiquitatis cuius ipsorum ecclesiae fuerunt. Si vero contra causari velint has dissidentium ecclesias exiguo fuisse numero, responderi potest professorum rei alicuius numerum non semper certum argumentum veritatis esse. Adde hos bonos ecclesiae patres, qui nobis vel de primis saeculis reliqui sunt, ab illis ipsis non semper recipi qui tantopere authoritatem eorum iactant. Exempli enim gratia, longe illi aliam opinionem foverunt, id quod ipse dominus legatus mihi concedet, de natura et nativitate Domini nostri quam quae postea in synodis est constituta et nunc pro vera habetur in omnibus fere christianorum ecclesiis et scholis. Domino legato etiam bene nota est omnium propemodum antiquorum ecclesiae doctorum sententia de millenario Domini nostri regno; cui nescio an ipse calculum suum adiecturus sit. Bonus ille Irenaeus, proximus apostolorum ipsorum saeculo, somnia quaedam nobis narrat haud absimilia Talmudicis fabulis; et tamen asserit seniores aetatis suae haec ab ipso Sancto Johanne audivisse, qui ea quasi ex ore Domini profecta praedicaverit. Imo per eandem apostolorum traditionem persuadere se nobis postulat, Dominum nostrum quinquaginta annorum in terris vitam exegisse, quod nullam veri speciem babet.

Fateor multum ecclesiae christianae paci concedendum esse, et tacenda nonnunquam dogmata vera quidem, sed minus necessaria ad salutem. Spero autem dominum legatum mihi etiam concessurum esse hanc prudentiam magis convenire tempori quo homines adhuc inter se de dogmate aliquo ferendo consentiunt. Postquam vero disputari ea de re coeptum est, postquam in partes secessum, tum vero oportet, ut ubi veritas est, illas nos quoque partes amplectamur; attamen sine omni nimio affectu et perturbatione animi, non vero sine demonstratione nos errantes odio minime prosequi, etsi errores summa quantum fieri potest modestia refutemus. Etiam fateor non statim reiiciendum esse modum loquendi quem caeteri christiani in dogmate aliquo amplexi sunt, licet Sacrae Scripturae inusitatum, modo eius interpretatio cum Scripturae sententia conveniat; illud hic etiam cavendum, ne veritatem praecipue in rebus magni momenti perdamus, periculosam illi larvam inducentes.

Quod odium domino legato adversarum partium praedixi, id existimationem de illo meam ostendit, quod persuasum habeam dominum legatum nullum sibi corporale commodum quaerere in hoc ecclesias uniendi studio; quippe qui non ignoret, quam alias mercedem Erasmus, Melanthon et alii reportaverint. Ad me vero quod attinet, utique non invenio meliorem christianos adeo dissentientes uniendi rationem, nisi ut distinguantur res necessario credendae et praestandae ad salutem ab illis quae non sunt adeo necessariae, atque ut rationibus homines perducantur ad veritatem illarum, in his autem alter alterum amore christiano ferat, orando communem Deum ut ipse vulnera nostra sanet. Gaudeo dominum legatum non tantum viam ad pacem nobis in Germania conciliandam ingressum esse, verumetiam spem eius habere aliquam, quanquam metuo simulatque pax reddita fuerit reipublicae, ne bellum ibi denuo exoriatur privatorum conscientiis. Verumenimvero, utut res ceciderit, melius tamen erit propter suam religionem a magistratu suo persecutionem pati quam quotidianae militum vi atque insolentiae expositum esse.

Haec sunt, domine, quae tibi consideranda dare volui super ultimis domini legati Sueciae literis, meliora doceri paratus, sive a te, sive ab ipso domino legato; cui

submissa si videbitur officia mea deferes, tibique de me persuadeas, quod permaneam tuus etc.

Dabam in Straszynio,[14] 1 Octobris 1643.

Bovenaan de brief staat: M. Ruarus Pelsio. *En:* Sequentem epistolam ex Gallico autoris vertimus.

14 Straszyn, enkele kilometers ten zuidwesten van Danzig. In deze plaats vestigde Martinus Ruarus zich nadat hij door de fel lutherse raad van Danzig de stad was uitgezet; zie no. 6204.

6465. [1643 oktober 10]. Aan J.-B. de Budes, graaf van Guébriant.[1]

Monsieur,

Je vous suis fort obligé à cause du recit fort particulier des choses qui [se] sont passées soubs vostre conduitte. J'avois preveu et predict ce qui devoit arriver, si de bonne heure on ne vous renforçast de bonnes trouppes. Si promtement on eut accompli ce que sur mes remonstrances on me fit esperer, on tiendroit astheure des bonnes villes et places delà le Rhin et on ne seroit point à charge aux amis. Ces occasions estans perdues j'ay renouvellé mes instances et n'ayant peu voir la reine-regente à cause de son indisposition, me suis addressé à monsieur le duc d'Orleans et à monsieur le prince et à monsieur le duc d'Anguien.[2] Touts me promettent un grand renfort de vostre armée et ordre et moyens pour agir delà le Rhin. De quoy la prosperité que Dieu a tousjours donnée aux armes de la France et vostre sage conduicte et courage font esperer de tres grans succes, lesquels pourront mener ceux qui jusqu'à cette heure n'ont desiré la paix, à la rechercher à des conditions honnorables et avantageuses au roy et à ses alliés. Ce que je souhaitte, monsieur, tant pour le bien general que pour vostre plus grande gloire et contentement, comme

vostre tres humble serviteur.

Bovenaan de copie staat: Au marescal de Guebrian.

6466. [1643 oktober 10]. Aan F.R. Mockhel.[1]

[Monsieur,]

J'ay appris avecq douleur par celle que vostre Seigneurie m'a faict la faveur d'escrire le premier de Septembre les incommodités arrivées à la terre de Benfeld[2] à cause que l'armée de monsieur le marescal de Guebrian a repassé le Rhin en cet endroit.[3] Incontinent après la reception j'ay requis audience prèz de la reine et ayant poursuivi quelque temps ne l'ai peu obtenir, comme aussi ne l'ont peu obtenir

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 210. Antw. op no. 6399.

2 Het gesprek met Gaston van Orléans, de prins van Condé en diens zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, over de vlucht van het Frans-Weimarse leger naar de Elzas vond plaats aan de vooravond van het vertrek van de hertog van Enghien naar het Duitse front (2 oktober); zie no. 6458.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 209. Antw. op een ontbrekende brief; zie voor de ontvangst van de brief die Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, aan Grotius schreef, no. 6430.

2 Op 30 augustus vluchtten de eerste soldaten van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant over de schipbrug tussen Wittenweier en Rhinau naar de plaatsen ten noorden en ten zuiden van de stad Straatsburg (Saverne, Dachstein, Molsheim, Wolfisheim, Erstein en Benfeld).

3 Binnenkort kon Grotius een schrijven van koningin Christina verwachten waarin zij haar ambassadeur opriep om een officieel protest in te dienen (no. 6484). Inmiddels waren over deze zaak ook brieven binnengekomen van de Zweedse gevolmachtigden Johan Adler Salvius en Johan Oxenstierna (nos. 6416 en 6436).

d'autres ambassadeurs à cause d'une indisposition arrivée à la reine.[4] Ce qui m'a faict prendre mon recours[5] à monsieur le duc

4 De audiëntie vroeg de Zweedse ambassadeur in de week van 13-19 september aan. Tegelijkertijd liet hij kardinaal Jules Mazarin via een tussenpersoon de brief van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius toekomen; vgl. no. 6443.

5 Met het oog op het dringend karakter van de 'groote clachten' van Friedrich Richard Mockhel nam Grotius het besluit om het herstel van de regentesse niet af te wachten. Pas op 17 oktober volgde de begeerde audiëntie; zie no. 6480.

d'Orleans, chef du conseil, et à monsieur le duc [d']Anguien, comme principal chef de guerre, et faire mes plaintes et remonstrances,[6] les priant de retirer incontinent de là ladicte armée et la renforcer et donner moyen et ordres de se transporter delà le Rhin et la faire tenter des choses qui puissent reussir à l'honneur de la France et au bien des alliés. Je ne lairrai pas de continuer en ces devoirs et d'en esperer une bonne issue, puisque tous lesdicts princes m'ont promis ce que je requerois et le duc d'Anguien est desja parti en intention de l'accomplire.

Et serai toujours, monsieur,
de vostre Seigneurie le tres humble serviteur.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Mokel.

6467. 1643 oktober 10. Aan M. Mylon.[1]

Vir clarissime,

Scriptas 20 Septembris literas Claritatis vestrae legi libenter; pro quo gratias ago spondeoque mutuum. Dominus comes Davausius[2] iam hinc discessit; sequitur eum intra paucos dies Servianus. Sed habent negotia quae eos a Batavis non cito nimis patientur discedere. Ego in significandis quae hic agentur ero, ut debeo, diligens. Benfeldium puto iam incommodis suis exemptum.[3]

Illustrissimus dominus comes de La Guarde[4] iam veterem patriam, id est Languedociam perambulat. De Italico itinere videtur adhuc haesitare. Literas ad ipsum nos optime et libenter curabimus.

Deus et ipsum et Claritatem vestram servet et sospitet,
Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 10 Octobris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Milonio.

6 Het gesprek met Gaston van Orléans, de prins van Condé en diens zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, vond plaats aan de vooravond van het vertrek van de hertog naar het Duitse front (2 oktober).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 717 no. 1614. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 214. Antw. op no. 6435.

2 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, verliet Parijs in de middag van de 8ste oktober (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 108). Zijn collega Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, vertrok 14 dagen later. Eind oktober aanvaardden zij in Charleville-Mézières hun reis over Den Haag naar Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXIV).

3 De hertog van Enghien en luitenant-generaal Josias Rantzau zouden het Frans-Weimarse leger weer naar de Duitse zijde van de Rijn loodsen.

4 Magnus Gabriel De la Gardie sloot zijn 'tour' af met een nostalgische reis naar het landgoed van zijn voorvaderen d'Escouperie in de Languedoc.

Bovenaan de copie te Den Haag: Milonio.

6468. 1643 oktober 10. Aan [S.] Rosenhane.[1]

Vir amplissime et nobilissime,

Veniet ad vos Theodorus, Gothofredi iuris operibus clarissimi filius,[2] ex protestante factus romanensis, sed aequus ea in parte et moderatus. Magnam habet historiae veteris et novae notitiam, et ob has causas et quia Germanica lingua utitur, datus est adiutor legatis Gallicis. Non negabo ei post quindecim aut sexdecim dies abituro quas a me poposcit literas ad Amplitudinem vestram commendatrices. Caeterum sciendum est in mandatis eum habere ut quaecunque audit perscribat et perscripta huc perferat. Itaque audiendus est et colloquiis mulcendus, sed circumspecte. Pendet a cardinali Mazarino,[3] qui nobis non erit inimicus, quamdiu bellum volemus.

Deus, vir nobilissime et amplissime, det Amplitudini vestrae omnia prospera,

nobilissimae Amplitudini vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, 10 Octobris 1643.

Habebit Gothofredus titulum consiliarii regis.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.

Bovenaan de copie te Den Haag: Residenti Rosenhan.

6469. 1643 oktober 10. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Spero literas quas desiderare te aiebas ad te perventuras.[2] Septimo enim quoque die ad te rescripsi.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 716 no. 1612. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 212. Beantw. d. no. 6572. Schering Rosenhane (1609-1663), gouverneur van Östergötland, had in juni 1643 de functie van Zweeds resident te Munster aanvaard (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 1-3 en p. 22-23).

2 Théodore, zoon van de protestantse rechtsgeleerde Denis Godefroy (1549-1622) (*DBF* XVI, kol. 437-438 en kol. 448-449), was nauw betrokken geweest bij de redactie van de instructies voor de Franse gevolmachtigden. Toen op 30 september 1643 de instructies voor Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, definitief waren vastgelegd, kreeg ook hij het verzoek om de reis naar Munster te aanvaarden. Zie voor de documenten die hij gedurende zijn missie bijeenbracht, *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. LXXXVII-XC.

3 In ‘memoranda’ vertrouwde hij kardinaal Jules Mazarin allerlei politieke geheimen toe (*Lettres Mazarin* I, p. LXXXVII); vgl. no. 6582.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 958 App. no. 673. Antw. op een ontbrekende brief van 28 september, beantw. d. no. 6486.

2 Grotius' schrijven van 19 september 1643 is niet overgeleverd.

Barlaei orationes legi cum voluptate.[3] Valde mihi placent, et gratias ei agi velim. Non miror autem novo carmine arreptam ab eo materiam tam plausibilem.[4] Vidi iuramen-

3 Barlaeus' *Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti,* Amsterdam (Blaeu) 1643. Op 24 augustus 1643 mocht Grotius een exemplaar in ontvangst nemen; vgl. no. 6362.

4 Wellicht het gedicht op ‘prince Wilhelmus' eerste victorie’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 111)? De heldendaden van de 17-jarige prins Willem van Oranje (nos. 6410 en 6411) bezong Caspar Barlaeus in een *Gratulatio ad celsissimum principem Guilielmum, Arausionensis principis filium, etc., cum caesis aliquot captisque Hispanorum, Cantelmo duet, copiis equestribus pedestribusque victar ad suos rediret* (C. Barlaeus, *Poemata* I, liber II Heroicorum, Amsterdam 1655 (editio 5^{a}), p. 323-328).

tum equitum Michaelis.[5] Videtur mihi qui se ita externo regi devinxerit, parum liberam habiturus vocem in rebus illis, in quibus aliud rex desiderat, aliud magis ex usu est publico.[6]

Angliae regi hic favetur.[7] Scoti nolunt venire in Angliam nisi acceptis pecuniis. Sed de foedere inter parlamentarios Anglos et Scotorum legatos convenit.

Jacobus Sirmondus, vir optime meritus de omnibus literis, iam inter octuagenarium et nonagenarium medius, non desinit posteritatem obligare. Librum nobis edidit ex manuscripto qui fuit Hincmari, archiepiscopi Rhemensis satis noti. Is liber oppositus est libro hominis sentientis cum praedestinatis,[8] id est ita ut nunc sentiunt qui Synodo Dordrechtanae[9] adhaerent. Est autem scriptus et efficaciter et eleganter, et dignus qui legatur non sua tantum lingua, sed et aliis. Confido gavisurum huius libri conspectu optimum senem Utenbogardum.[10]

De Hogerbetiana re miror nihil me intelligere.[11] Editiones nostras deproperes rogo,[12] et schediasmata, quae ibi nullum sui usum reperiunt, remittas,[13] non quod contra Rivetum ultra scribere decreverim, sed quia alibi usui esse poterunt.

Vale cum tua tuisque,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 10 Octobris 1643.

Scire velim an Annotationum nostrarum ad Novum Testamentum multa restent apud Blavium exemplaria.[14]

5 Willem de Groot moet bij zijn brief van 29 september de tekst hebben ingesloten van de oorkonde behorende bij de verheffing van een Nederlander tot ridder van de Franse orde van Saint-Michel; zie no. 6477.

6 De opmerking van Grotius zal betrekking hebben op Joachim de Wicquefort, ‘ordinis S. Michaelis eques et serenissimae Hassiae lantgraviae a consiliis’.

7 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 10 oktober.

8 Jacques Sirmond S.J. (1559-1651), de gewezen biechtvader van koning Lodewijk XIII, bereidde de editie voor van *Hincmari archiepiscopi Remensis opera*. Al bladerend in de schriftelijke nalatenschap van de aartsbisschop van Reims († 882) stootte de jezuïet op een handschrift met de tekst van een vijfde-eeuwse weerlegging van een boek ‘sub nomine Augustini confictus, nonagesimam haeresim continens, quae asserit Dei praedestinatione peccata committi’ (J. Sirmondus, *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio,* Parijs 1643, en herdrukt in *Patrologiae latinae tomus* LIII, kol. 579-692); vgl. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VII, kol. 1237-1261; *Corresp. Mersenne* XII, p. 342-344, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 108-109 en p. 117-118.

9 Vgl. ‘Het eerste hoofdstuk der leer, namelijk van de goddelijke verkiezing en verwerping’ in de *Acta of handelingen der Nationale Synode gehouden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619,* p. 257-264.

10 De nestor van de remonstrantse theologen Johannes Wtenbogaert.

11 Het Hof van Holland schoof de zaak van de toekenning van postuum eerherstel aan Grotius' vroegere collega Rombout Hogerbeets op de lange baan.

12 Nog steeds wist Grotius niet waar zijn *poemata* en *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) gedrukt zouden worden.

13 Het onder Willem de Groot berustende dossier dat was aangelegd voor een geleerde die de moed had de pen op te nemen tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

14 Het Amsterdamse uitgevershuis Blaeu was in oktober 1641 begonnen met de verspreiding van de eerste handelsexemplaren van Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135).

6470. 1643 oktober 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

De Groot schrijft in vele zijner brieven aan zijn zwager breed van dit geval [de arrestatie van de hertog van Beaufort],[2] *met de gevolgen, en verscheidene bewegingen aan 't hof, daar wij ons niet mede zullen ophouden; maar tekenen aan 'tgeen hij in dien tijdt schreef van Mazaryn:*

Die kardinaal volgt wel zeer de maximes van den overleden kardinaal Richelieu, en vermag veel, maar is zoo absoluit niet als de andere was, omdat hij is onder het schut niet van een regerend koning, maar van een regente, en de twee princen[3] zich met vele zaken moeien.

De Groots huisvrouw verzuimde ondertusschen niet zich ten hoof te laten vinden. 'De koninginne', schreef hij in 't voorste van Wijnmaandt, 'is niet wel te passe[4] *en laat de waarneming der zaken aan de ministers om haar van de zorg en moeite te ontlasten, zijnde van natuure genegen tot gemak'. Den volgenden brief aan zijn zwager begint hij: 'Mijn huisvrouw is geweest bij de koninginne, welke te bedde lag ziek aan de geelzucht, doch zonder koorts'.*[5] *Bij dezen vind ik ten zelven dage noch een anderen zeer breden brief vol aanmerkingen op zaken van staat ...:*

Maar de ambassadeurs die vanhier tot den vrede gaan,[6] zullen in Hollandt wat verblijven en zoeken vaste handelingen aan te gaan. Alzoo monsieur d'Avaux mijn advys daarop verzocht, heb ik gezeid door de lange afwezentheit onbewust te zijn van de zaken aldaar, maar dat hij geen beter advys konde nemen dan van zijne Hoogheit, die alle de belangen en overwegingen volkomentlijk weet, etc. De heer Godefroi,[7] wel ervaren in de oude en nieuwe historiën en voordezen in groote zaken gebruikt, zal over zee volgen om de ambassadeurs van Vrankrijk in 'tgeen van zijne kennisse is te onderrechten. Hij zal den tytel voeren van raadsheer des konings. Hij is katholyk, doch zeer matig, zijn broeder,[8] wat hevig calvinist, is professor in de rechten, raad en bijwijlen syndicus, dat is burgermeester van Genève. De vader van hun beide is geweest Dionysius Gothofredus, aan alle rechtsgeleerden bekent.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 347-348. Mogelijk tezamen met no. 6471. Beantw. d. no. 6499.
2 Zie Grotius' brief van [5] september 1643 (no. 6405).
3 Gaston van Orléans en Henri II de Bourbon, prins van Condé, leidden de vergaderingen van de 'Conseil d'Etat'.
4 Zie Grotius' brief van 3 oktober 1643 (no. 6456).
5 Deze mededeling vindt men in de nieuwsbrief van 10 oktober (no. 6471).
6 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, hadden de opdracht om met de Staten-Generaal overeenstemming te bereiken over het aangaan van een nieuwe 'alliantie offensive ende defensive'
7 De historicus-jurist Théodore Godefroy, zoon van de protestantse rechtsgeleerde Denis Godefroy; zie ook nos. 6468 en 6488.
8 Jacques Godefroy had afgelopen winter in Parijs nog de verdediging van de Geneefse belangen in de zaak van de teruggave van de inbeslaggenomen goederen en bezittingen van de voormalige parochiekerk Saint-Gervais in het land van Gex op zich genomen.

6471. 1643 oktober 10. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Mijn huisvrouw is geweest bij de coninginne, dewelcke te bedde lagh zieck aen de geelzucht, zonder coortze.[2] Twee bekende van den hertogh van Vendosme zijn in de Bastille gestelt.[3] Den hertogh van Anguien is met twaelffduizent man op de been, waerhenen zal den tijd leeren;[4] veele meenen dat het Trier zal gelden. De betaeling van de renten die den coning schuldigh is, werdt opgehouden, ende men spreect van alle de officieren een somme te doen geven voor de nieuwe aencomste van den coning. In Rouargue tusschen Languedoc ende Guienne is oproer,[5] eene stadt is in wapenen, eene andere werdt bij de croquanten, zoo noemt men de meutende, belegert ende beschoten. Den hertogh van Espernon is met eenigh volck derrewaert om zulcx te beletten.[6] Den hertogh van Orleans is te Blois, comt binnen drie dagen wederom. Had garen gehadt het gouvernement van Champagne met het casteel van Verdun, maer is niet goedgevonden,[7] gelijck oock niet en is goedgevonden 't gouvernement van Languedoc in plaetze van dat van Bourgogne te geven aen mijnheer den prins.[8] Hertogh Carel heeft zijn volck bij de Mosel aen de frontiere van Lorraine, ende laet hier noch handelen van zijnentwege met hoope van succes.[9] Den marescal de Chastillon is gegaen nae Guise om daer 't volck te vergaderen tot defensie van Picardië.[10]

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33l. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6470. Beantw. d. no. 6499. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 10/20 oktober 1643).

2 Koningin Anna ontving Maria van Reigersberch in haar nieuwe appartement in het Palais-Royal (voorheen Palais-Cardinal).

3 César de Bourbon, hertog van Vendôme, leidde vanuit het kasteel van Anet het verzet tegen de arrestatie van zijn zoon François de Vendôme, hertog van Beaufort (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 187-188). Op de route naar het familiegoed werden de edellieden d'Avancourt en Brassi door een verrader in dienst van kardinaal Jules Mazarin misleid (*Mémoires de Campion,* p. 271-273, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 114).

4 Op 2 oktober vertrok Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, naar het Duitse front. Een week later hield hij halt bij Pont-à-Mousson aan de Moezel.

5 In juni werd de volksopstand in de Rouergue nog afgeschilderd als een armzalige uiting van ontevredenheid van enkele boeren; zie no. 6271.

6 Na het verlies van Villefranche werd de plaats Najac het centrum van het verzet van de ‘croquants’. Hier vonden zij zoveel aanhang dat kardinaal Jules Mazarin genoopt werd om een legermacht onder bevel van Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, naar de brandhaard te sturen (*Lettres Mazarin* I, p. 376-377 en p. 406-407).

7 Gaston van Orléans werd nog gewantrouwd. Een scherp waarnemer als Olivier Lefèvre d'Ormesson schreef in zijn *Journal* (I, p. 112): ‘L'on disoit aussy que l'on donnoit à Monsieur le gouvernement de Champagne et du Messin; ce qui affligeoit les bons François, parce que ce seroit ouvrir le chemin aux guerres civiles, donnant aux malcontens une retraite fortifiée de la Lorraine et de l'Allemagne’.

8 Henri II de Bourbon, prins van Condé, was van de veronderstelling uitgegaan dat over het gouvernement van de Languedoc wel een regeling was te treffen met de huidige gouverneur Charles de Schomberg, hertog van Halluin; zie no. 6446.

9 Ook na de missies van Nicolas Brulart of Bruslart, heer van Boulay, bleef hertog Karel IV van Lotharingen contact houden met het paleis ‘le Luxembourg’; vgl. nos. 6390 en 6406.

10 Maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, stond nu gereed ‘pour commander sur les frontières de Picardie et de Champagne ‹pendant l'incommodité du duc d'Angoulême›’ (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 229).

Uit Italië hebben [wij] dat Tryn den 27 September is gecomen in handen van de Fransoisen ende dat daer zijn uitgetrocken duizent man te voet, vierhondert te paerd.[11]

11 Op 27 september ontruimde het Spaanse garnizoen van gouverneur Charles, baron van Vatteville, de stad Trino.

Dat hierdoor Casal werdt verzeeckert, alsoock de navigatie van de Po van de zijde van Piedmont, ende Pont de Stura benauwt.[12] Cisterna blijft belegert bij de Thoscanen,[13] Lagoscuro bij die van Venetië.[14] Onder den cardinalen die den paus laest heeft gemaect, werden bevonden eenigen die gheen Latijn en connen.[15] Uit Spaignie verstaen wij dat de Castillanen die in Catelagne waeren gecomen, weder terugge nae Arragon zijn getrocken over de riviere Zinca, dat den marescal de La Motte-Odincourt, die zich voordezen gehouden heeft tusschen Fragues ende Lerida, haer volgt, hebbende eene brugge gemaect over dezelve riviere.[16] Daer is oock een gerucht, doch onzeecker, dat de Portugezen op de Castillanen een victorie becomen, doch haeren generael Albuquerque[17] zouden hebben verloren.

Den grave van Harcourt is op wegh nae Engelant, ende is bij 't parlement geresolveert hem wel te onthaelen,[18] hoewel zij lucht hebben zoo van tweehondertduizent croonen die uit Vrancrijck gaen nae Engelant, als van wapenen tot twaelffduizent man die uit Parijs zijn gezonden nae Rouen om vandaer in Engelant gebracht te werden. Men spreect hier van een huwelijck tuschen den prins van Galles ende de dochter van den hertogh van Orleans.[19]

Monsieur d'Avaux is wel van Parijs vertrocken, maer is noch op zijn landhuisen, monsieur Servien zal over eenige dagen volgen. Beide[20] zullen van Mezières langers de Maes gaen nae Hollant ende daer iet zoecken te handelen. De Beyerschen hebben veertienduizent man bij Croonweissenburg; willen dat men gelove dat zij intelligentie hebben met Vrancrijck.[21] Monsieur de Noyers[22] is door faveur van de

12 Het Frans-Savoyaardse leger nam vervolgens de plaats Pontestura onder vuur (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 44-45).

13 In augustus begon groothertog Ferdinando II van Toscane zijn campagne tegen de pauselijke garnizoenssteden Citerna en Città di Castello.

14 Het leger van paus Urbanus VIII had met de verovering van het fort bij Pontelagoscuro een sterke positie in de delta van de Po verworven.

15 Dit gold vooral voor de pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay en de jonge favoriet van de Barberini's Fausto Poli. Beide heren werden op 13 juli 1643 door paus Urbanus VIII begunstigd met het kardinaalsrood (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 25-26, en Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 704-705).

16 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, verijdelde met zijn attente optreden aan de rivier de Cinca (tussen Fraga en Barbastro) een Spaanse aanslag op Lérida.

17 Het gerucht bleek onjuist: een jaar later begaf generaal Matias de Albuquerque (1595- 1647) zich wederom naar de betwiste plaats Montijo (ten oosten van Badajoz) in Extremadura (*Dicionário de História de Portugal* I, p. 78-79).

18 De reis verliep anders dan verwacht. Om geen rekenschap te hoeven afleggen aan een deputatie van het Engelse Parlement ontweek ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, het ontvangstcomité te Dover. Op zaterdag 17 oktober zette hij onopvallend voet aan wal in Gravesend (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 26, p. 28 en p. 33).

19 Anne-Marie-Louise van Orléans (1627-1693) ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier, was de gegadigde van vele huwbare prinsen; vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 1509.

20 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had Parijs in de middag van de 8ste oktober verlaten. Zijn collega Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, vertrok 14 dagen later. Eind oktober aanvaardden zij in Charleville-Mézières hun reis over Den Haag naar Munster.

21 François de Mercy, bevelhebber van het Zwabisch-Beierse leger, zou op weg naar Wissembourg (Elzas) een onderhoud hebben gehad met paltsgraaf Christiaan van Birkenfeld, heer van Bischwiller (*Gazette 1643,* no. 128, dd. 10 oktober 1643).

22 François Sublet, seigneur de Noyers, had op 10 april 1643 zijn staatssecretariaat op het departement van financiën moeten neerleggen. Op gezag van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) mocht hij zijn taken als toezichthouder op de paleizen en koninklijke werkplaatsen blijven uitoefenen; vgl. no. 6178. Zie voor de achtergronden van zijn rehabilitatie, *Lettres Mazarin* I, p. 392-393.

geestelijcke wedergecomen te Parijs ende heeft de coninginne gezien. Hij comt vooralsnoch niet weder in zijn oude

ampt, maer zal 't opzicht hebben op 't gebouw van de Louvre ende anderen, oock van eene begraeffenisse voor den laetst gestorven coning.
10 Octobris 1643.

Wij verstaen nu dat den marescal de La Motte-Odincourt de Zinca niet heeft connen passeren, maer weder is gekeert nae Barcelona. Dat den paus vannieuws becomen heeft tweeduizent Switzers, zevenhondert uit het Montferrat, ende hoopt te hebben drie legers, één bij Viterbo, één bij Perugia, één bij Castello. Dat de keizerschen een aenslagh hebben gehadt op Uberlingue die misluckt is.[23] Dat in Engelant Southampton is belegert bij prince Mauris,[24] dat Hul blijft gebloqueert bij eenige trouppes van den grave van Neucastel,[25] de reste van zijne trouppes passende om de Schotten de aencomste te beletten, zoo zij het willen tenteren.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 10 Octob. 1643 uyt Paris.

6472. 1643 oktober 10. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina adhuc icterica est[2] ex aegritudine quadam, ut creditur, animi. Duo nobiles domestici domus Vindocinensis in carcerem coniecti sunt, ut aliquid illis exprimatur contra ducem Bellifortium, qui in carcerem coniectus fuit ex suspicionibus; neque enim testimonia erant ad manum. Noyerius munus quidem quod habuit, non recuperavit, sed et in urbem venit et reginam salutavit, et aedificiorum atque etiam monumenti quod regina vidua regi marito factura est, cura fungitur. Favet ei ecclesiasticorum, sed magis monachorum, praecipue iesuitarum ordo. Dux Aurelianensis nunc Blaesis est. Postulavit sibi praefecturam Campaniae et arcem Virodunensem, at non obtinuit, nec magis princeps Condaeus Languedociae praefecturam pro ea, quam habet, Burgundiae. Inter Languedociam et Aquitaniam est regio dicta nunc Rouargnica; ibi motus sunt contra publicanos et a seditiosis etiam oppida obsidentur oppugnanturque machinis. Non puto tamen malum fore diuturnum, si non adiungant se ex principibus illi quibus praesentia, ut saepe hic fit, displicent.

Davausius ab urbe quidem abiit, sed in villis subsistit. Intra non multos dies secuturus creditur Servianus. Inquisitio fit in eos qui frumentum e Gallia deportarunt, quia caritas victus inde orta facile paritura erit seditionem, etiam in hac urbe. Bavarici apud Coroniwiseburgum sunt. Dux Anguianus cum duodecim millibus procedit. Velim quidem ut eos tradat marescallo Guebriano, trans Rhenum remeaturo. Sed

23 De keizerlijken uit de garnizoenen van Lindau en Konstanz kwamen op 18 september voor de gesloten poorten van Ueberlingen te staan (*Gazette 1643,* no. 128, dd. 10 oktober 1643).
24 Southampton werd door een klein contingent koninklijke troepen belegerd. Ondertussen liet prins Moritz (1620-1652), derde zoon van keurvorst Frederik V van de Palts, al voorbereidingen treffen voor de omsingeling van de belangrijkere havenstad Plymouth (*DNB* XXXVII, p. 95-97).
25 Het leger van de koningsgezinde William Cavendish, graaf, thans markies van Newcastle, had in het noorden een dominante positie veroverd (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 28).
1 Tekst naar copie boek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 163; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 343 no. 501. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 123. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6473).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 10 oktober 1643 (no. 6471).

vereor ne cupiditas obtinendi aut Trevirorum urbem aut oppida comitatus Burgundiae praevaleat. Cardinalis Mazarinus

domum sibi sumsit[3] proxime eam, in quam regina iam migravit, relictam regi a Riceliaco,[4] et custodia quae erit ad hortos regios, attinget ipsius ianuam et sic ipsius quoque securitati consulet. Dux Carolus hic iterum tentat vias concordiae, non sine spe, ut multi autumant, successus. Episcopus Bellovacensis[5] non vult amicos suos laborare, ut huc redeat, sicut quibusdam episcopis redire permissum est. Dicit enim se, si redeat, easdem dicturum, quas antehac dixit, sententias, nempe contra nimiam unius auctoritatem. Inter quindecim, quos nuper papa fecit, cardinales sunt aliquammulti qui Latini sermonis, in quo tamen sacra celebrari volunt, nihil plane intelligunt. Francofurto audimus comitem Kevenhullerum,[6] qui princeps futurus est legationis caesarianae, non profecturum, priusquam profectum hinc ducem Longovillanum[7] intellexerit. Bavarum se iactare de amicitia Galliae; habere eum in armis XIV millia.

In Anglia ad Nuburium[8] aequali prope Marte pugnatum, nisi quod Essexius in loco proelii mansit. Occubuisse dicuntur hinc et illinc quatuor millia. Abiere hinc Rhotomagum, itura inde in Angliam, arma pro duodecim millibus militum.[9] Intellexere hoc parlamentarii, et pecuniam hinc ad regem Angliae ire, ad bis centena scutatorum millia. Eas ob causas deliberatum fuit de honoribus Harcurtio habendis aut negandis. Placuit tamen eum honorifice excipi, praevalente in id procerum sententia. Placet hic, quod Danus[10] scriptis ad Francofurtensem conventum literis ostendit, non sperandum ut Palatina causa alibi quam in conventu Monasteriensi et Osnabrugensi tractetur, cum non alio tendant tanto labore obtentae pro legatis eius itineris literae. Marescallus Castilionaeus Guisam ivit.

Trinum in potestatem Gallorum venit XXVII Septembris; exiere pedites mille, equites quadringenti. Ea acquisitio et Casale reddet tutius et navigationem Padi in istis partibus. Ducis Caroli copiae ad Mosellam sunt in fine Lotharingico. Ethrusci Cisternam adhuc obsidere dicuntur; Lacum Obscurum Veneti. Rhaeti autem iter permittunt quatuor militum millibus, ituris in militiam Veneticam. Rumor quidam hic est de victoria Portugallorum, sed quae emta sit Albuquercii morte; verum nihil in eo certi reperimus. Qui in Catalaniam venerant Hispani, retro in Arragoniam venisse

3 Kardinaal Jules Mazarin maakte van het woonhuis van Jacques Tubeuf een nieuw 'Palais-Cardinal' (tegenw. rue de Richelieu no. 58: Bibliothèque Nationale) (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 116).

4 Het 'Palais-Royal' was tot voor kort het 'Palais-Cardinal' van Richelieu.

5 Auguste Potier, bisschop van Beauvais, die lange tijd in de waan verkeerde dat de regentesse hem nog eens kardinaal-eerste minister zou maken, accepteerde zijn politieke nederlaag.

6 Franz Christoph (1588-1650), graaf Khevenhüller, hofmaarschalk van keizerin Maria Anna, stond op de nominatie om de keizerlijke delegatie ter vredesconferentie te leiden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 33, en *ADB* XV, p. 705-706).

7 Het hoofd van de Franse delegatie, Henri d'Orléans, hertog van Longueville, ging pas in mei 1645 naar Munster.

8 Op de laatste dag van september (20 september o.s.) stootte het koninklijke leger bij Newbury op de legermacht van Robert Devereux, graaf van Essex. Het gevecht, dat het leven kostte aan 4000 militairen, eindigde onbeslist (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 24-28).

9 Het ontvangstcomité dat de nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, in Dover opwachtte, liet niet na te berichten dat in de havens van Normandië en Bretagne duizenden soldaten klaarstonden voor inscheping naar Engeland.

10 Koning Christiaan IV had in een schrijven aan de keizer van 22 augustus/1 september het standpunt verdedigd dat de aankondiging om de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts op 17 oktober a.s. in Wenen te hervatten, niet mocht inhouden dat daarmee voldaan was aan de keizerlijke belofte tot afgifte van vrijgeleidebrieven aan een Paltsische delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 106-109). Vermoedelijk had de Deense koning de afgevaardigden op de Frankforter 'Deputationstag' een boodschap van gelijke strekking toegestuurd; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. LXXXVII-LXXXVIII.

dicuntur trans Zincam amnem. Motta autem Odincurtius, qui inter Fragas et Leridam se tenuerat, in eodem amne pontem fecisse, ut in Arragoniam et ipse eat hostique instet, acceptis ab aula centum scutatorum millibus.

Quae rex privatis in Gallia debet, eorum solutio suspenditur, agiturque de exigendo denario ob regis novi adventum ab omnibus iis qui in publicis sunt functionibus. Dux Espernonius ivit ad comprimendum motum illum qui in Rouargnia est. Comitatur Davausium extraordinarius Portugalliae legatus.[11] Locutus mecum erat Davausius,[12] quasi crederet Suedis satisfieri in pace posse, parte eis relicta Pomeraniae.[13] Sed dixi ius pignoris esse individuum, ne populos quidem passuros scindi regimen. Sermones hic sunt de matrimonio principis Walliae, id est Angliae primogeniti, cum ducis Aurelianensis filia, valde divite.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consiliis Sublimitatis tuae det eventus prosperos et regno Suediae et orbi christiano,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXX Septembris/X Octobris 1643.

Apparet ex mandatis quae data sunt domino Gothofredo Gallos Palatinae causae obtentu usuros, ut ipsi Lotharingiam retineant.[14]

> Ubi nominabit Phaedriam, tu Pamphilam continuo.[15]

Audimus conatus caesarianorum in Uberlingam fuisse irritos. Papam, acceptis novis militibus Helvetiis bis mille et ex [Monte]ferrato septingentis, sperare habiturum se tres exercitus, Viterbii, Perusiae, ad locum qui Castelli habet nomen. Mottam Odincurtium desperato Zincae transitu, nulla re facta, rediisse Barcinonem. Zuthamptonum in Anglia obsideri a principe Palatino Mauritio. Hullum eminus claudi a parte copiarum comitis Novicastelli. Maiorem enim partem esse in iis locis, in quibus Scotis praecludere possint aditum. Arcem Somersetam captam a parlamentariis.

Accepi literas Excellentiae vestrae datas X Septembris[16] de eximendo a malis Benfeldio et augendo exercitu Guebriani mittendoque trans Rhenum. Iam feci quantum meae fuit potestatis. Videbimus quid sit eventurum. Res Gallicae semper miras habent latebras, nunc eo magis quia in Siculi sunt manu.

11 Vasco Luís da Gama, graaf van Vidigueira, de Portugese ambassadeur in Parijs, had de noodzaak van een vertegenwoordiging van Portugal op de vredesconferenties bij de Franse regering aangekaart. Bij wijze van eerste tegemoetkoming gaf de regentesse aan de speciale afgezant dr. Luís Pereira de Castro toestemming om zich bij de Franse delegatie te voegen (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 9-12).

12 Het gesprek met Claude de Mesmes, graaf van Avaux, moet tussen 4 en 8 oktober plaatsgevonden hebben.

13 De Zweden lieten aanspraken gelden op het hertogdom Pommeren (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 193-201).

14 De historicus-jurist Théodore Godefroy was nauw betrokken geweest bij de redactie van de instructies voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie; zie voor het standpunt van zijn regering in de Lotharingse en Paltsische kwesties, *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 88-97 en p. 109-110.

15 Terentius, *Eun.* 440.

16 Deze passage is ten onrechte toegevoegd in de copieboeken Dresden en Leipzig. Met de woorden ‘Accepi literas Excellentiae vestrae datas X Septembris’ doelt Grotius op een brief die hij van de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna mocht ontvangen; zie no. 6473.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regina aegrotat. Vindocinensis domestici capti ut Bellifortium incusent. Noyerius nondum restitutus, multorum tamen in ipsum favor. Aurelianensis et Condaei postulata elusa. Turbae in Rouargnica ob publicanos, adversus quos Espernonius abit. Davausius abiit. Inquisitio in eos qui frumentum exportant. De exercitu Bavari et Anguiani. Mazarinus securitati suae consulit. Dux Carolus concordiam tentat. Bellovacensis redire non laborat. Novi cardinales Latini sermonis rudes. Legati caesarei itineri se dare nolunt, antequam Gallicos profectos intellexerint.

Bavarus Gallorum amicitiam iactat. Pugna ad Nuburium in Anglia. Galli arma et pecuniam regi Angliae subsidio mittunt; hinc parlamentarii aliquantum offensi. Danus favet causae Palatini. Castilionaei iter. Trinum occupatum. De copiis ducis Caroli. Ethruscorum et Venetorum bellica. Rumor de victoria Portugallorum. De rebus Catalanensibus. Gallus solutionem privatis debitam suspendit et denarium exigit. Consilia de Pomerania (d)ividenda. Sermones (de) matrimonio principis Walliae et Aurelianensis filiae. Galli obtentu Palatini Lotharingiam retinere (vol)unt. Irri(ti) caesareo(ru)m in Uberlingam cona(tu)s. Papa mi(lit)em cogit. (Mo)tta Odincurtius re in(fec)ta redit. Zuthampton (ob)sessum. Hul(lum) clausum. (Som)erseta (ca)pta. De (Ben)feldio (lib)erando a malis.

6473. 1643 oktober 10. Aan J. Oxenstierna.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas Excellentiae vestrae datas X September de eximendo a malis Benfeldio[2] et augendo exercitu Guebriani mittendoque trans Rhenum. Iam feci quantum meae fuit potestatis. Videbimus quid sit eventurum.[3] Res Gallicae semper miras habent latebras, nunc eo magis quia in Siculi[4] sunt manu.

6474. 1643 oktober 10. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Si on tient ce que m'on a promis touchant l'armée du marescal de Guebrian, tout ira bien.[2] Mais il y en a qui croyent que l'appetit qu'ont les François pour avoir la ville de Treves ou celle[s] de la Franche-Comté pourroit apporter du changement.

Le duc d'Anguien marche avecq douze mille hommes.[3] Le duc Charles a ses trouppes sur la Moselle dans ou proche [de] Lorraine et ne laisse pas de traitter icy, avecq apparence, comme on croit, du succes pour la faveur de monsieur le duc d'Orleans, lequel cependant n'a peu obtenir de la reine ni le gouvernement de

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Antw. op nos. 6416 en 6436. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6472). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 83. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 33 en 4° 38, 16; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 24; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 122; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 35 en Br. 24, 62-63.

2 De resident in de Zweedse enclave Benfeld had de gevolmachtigden in Minden gewaarschuwd voor de gevolgen van de ineenstorting van de Frans-Weimarse krijgsmacht in Duitsland.

3 Grotius had deze zaak onder de aandacht gebracht van Gaston van Orléans, de prins van Condé en diens zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; zie nos. 6465 en 6466.

4 Kardinaal Jules Mazarin (Giulio Mazarino).

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 215.

2 Gaston van Orléans, de prins van Condé en diens zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, hadden Grotius de verzekering gegeven dat op de kortst mogelijke termijn voorzien zou worden in de noden van het Frans-Weimarse leger in de Elzas.

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 10 oktober 1643 (nos. 6471-6473).

Champagne ni la citadelle de Verdun, comme aussi monsieur le prince n'a pas obtenu l'eschange du gouvernement de Languedoc pour celui de Bourgogne. Au pais de Rouargue, qui est entre Languedoc et Guienne, il y a du remuement contre la taille, tel que les mutins tiennent et assiegent et battent des

villes, à quoy on espere que le duc d'Espernon, qui [y] est allé, apportera du remede.

Je n'ay peu voir la reine à cause de sa jaunisse, mais ma femme l'a veue, sa Majesté estant au lict sans fiebvre. Le duc d'Orleans reviendra de Blois Lundi prochain. Le marescal de Chastillon va vers Guise pour guarder la frontiere.

En Italie Trin est tombé entre les mains des François le 27 de Septembre; mille gens de pied et quatre cents à cheval y sont sortis, et servira cette conqueste pour asseurer Casal et la navigation du Po du costé [de] Piedmont et pour incommoder Pont de Stura. Les Toscans continuent à assieger Cisterna et ceux de Venise Lagoscuro. En Espagne les Castellans qui estoient venus en Catalogne sont repassés la riviere de Zinqua vers l'Arragon et le marescal de La Motte-Odincourt, qui s'estoit tenu entre Fragues et Lerida a, ce dict-on, faict un pont sur la mesme riviere pour talonner les ennemis. Les Grisons donnent passage à quatre mille hommes allants au service de Venise.[4]

Deux gentilhommes, amis ou domestiques du duc de Vendosme, ont esté mis à la Bastille pour voir si on peut par ce moyen trouver des tesmoigns contre le duc de Beaufort qui manquent jusqu'à present. On a suspendu les payemens des arrerages deus par le roy et veut-on que tous les officiers donnent une somme pour se resjouir de l'advenement du roy à la couronne. Monsieur d'Avaux s'arreste encore en ses maisons et mene avecq lui l'ambassadeur de Portugal, prenant le chemin de la Meuse comme aussi fera monsieur de Servien. Monsieur Godefroi, qui servira de conseil aux ambassadeurs, ira par mer. La reine est entrée au palais qui a esté au feu cardinal. Au bout de cela est un jardin et au bout du jardin le logis du nouveau cardinal et un bon corps de guarde entre ce giardin et la porte de son Eminence.

Nous apprenons d'Angleterre que le combat donné à Neuburi a eu l'evenement egal. Que les parlamentaires après longue deliberation sont resolus de recevoir le comte d'Harcourt avecq les honneurs deus à sa naissance et à son ambassade, quoyque mal satisfaicts de ce qu'il porte deux cens mille escus au roy d'Angleterre. Outre cela sont parties d'icy des armes pour armer douze mille hommes et arrivées à Rouen pour de là estre portées en Angleterre. On parle icy du mariage entre le prince de Gales et la fille du duc d'Orleans.

Les Bavarois se ventent d'intelligence avecq la France; ont quatorze mille hommes deça le Rhin près de Cronweissenburg. L'evesque de Bauvais, voyant d'autres evesques revenir en cour, dict ne desirer pas de revenir pour ce qu'il ne sçauroit pas changer d'advis. Monsieur de Noyers est revenu à Paris, a veu la reine et le cardinal, aura soing des bastimens du Louvre, Fontainebleau et d'une sepulture qu'on veut faire au dernier roy. Il est rentré par la recommendation des gens d'eglise et espere de revenir en plus grand employ.

Le pape entre le dernier nombre de quinze cardinaux en a faict quelqu'uns qui ne sçavent non plus de Latin que s'ils estoient nez soubs le pole antarctique. La prise de l'empereur[5] si elle estoit reussie ne nous eut pas causé de moindre haine que celle de François Premier à Charles Quint.[6] Nous n'avons pas des cages pour de tels oyseaux.

4 De autoriteiten in Graubünden beraadden zich nog over het verzoek van Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, om vrije doortocht aan de door hem in Zwitserland gelichte soldaten te verlenen (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 15-16).

5 In de *Courante 1643,* no. 39, dd. 26 september 1643, had het bericht gestaan dat keizer Ferdinand III tijdens zijn inspectiereis naar Česká Skalice ternauwernood aan een Zweedse hinderlaag bij Brno was ontsnapt.

6 Koning Frans I van Frankrijk had na de voor hem ongelukkig verlopen slag bij Pavia (februari 1525) een vol jaar de vernedering van krijgsgevangenschap moeten doorstaan.

Je seray bien aise d'apprendre la suitte et succes de la dispute sur l'instruction et serment des deputez aux Estats-Generaux.[7] Mon opinion est, puisque les deputés y viennent comme procurateurs de leur province, que chaque province peut donner à leurs deputés telle instruction qu'elle veut, moyennant que cela n'apporte pas des troubles aux affaires de l'Union. Les ambassadeurs de cet estat-là qui iront en Angleterre[8] n'auront

7 Het was vermoedelijk Joachim de Wicquefort geweest die Grotius de tekst had verschaft van de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus 1643 hadden afgelegd; vgl. nos. 6417 en 6422.

8 De missie van de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland.

rien à faire qu'à seconder les ouvertures que fera le comte d'Harcourt. Autrement ils ne feront rien que de tesmoigner leurs intentions injustes et pleines d'ingratitude.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

A Paris, 10 Octobre 1643.

Nous apprenons à present que le marescal de La Motte-Odincourt, n'ayant peu passer la Zinca, est retourné re infecta à Barcelone. Que le pape a receu de nouveau deux mille Suisses et sept cents Monferrains, et espere d'avoir trois armées, une à Viterbe, l'autre à Perugia et la troisieme à Castello. Que les imperiaux ont failli de prendre Oberlingue. Que Southampton est assiegé par le prince Maurice palatin, Hul bloqué par quelques gens du comte de Niewcastel, le reste de ses trouppes estant dans les lieux où ils peuvent empescher l'entrée des Escossois dans l'Angleterre en cas qu'ils y viennent.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefort.

6475. 1643 oktober 10. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime,

Literas Claritatis vestrae semper habui habeboque gratissimas.

De Danis quid exspectari debeat, docebit, si non Danica ad Suedos, at Suedica ad Danos legatio.[2] Lusitani regis postulata eo tendunt ut bellum habeamus aeternum.[3] Familia Hassica-Casselensis[4] ita merita est ut in pace facienda eius praecipue haberi debeat ratio.

Excellentissimus et illustrissimus dominus cancellarius ut recte valeat,[5] Deum ut debeo summe precor. Nec ullus mihi poterit accidere honor maior quam ut illustrissimum dominum filium eius, magni ut audio in literis profectus, complecti possim et ostendere quantum patri debeam.[6]

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 16. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 716 no. 1613. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 213. Antw. op no. 6452, beantw. d. een ontbrekende brief van 19 oktober 1643.

2 Eerdere berichten over het zenden van officiële Deense en Zweedse missies ter regeling van de conflicten over de Sonttol werden thans door beide regeringen tegengesproken.

3 De Portugese diplomaten dr. Rodrigo Botelho de Moraes en João de Guimarães hadden op 31 augustus/10 september de verlangens van koning Jan IV van Portugal aan de Zweedse rijksraden kenbaar gemaakt. De Zweden durfden zonder raadpleging van de Franse regering geen toezeggingen te doen over het aangaan van nauwere banden met deze staat (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 250-260, p. 267 en p. 274-278, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63).

4 De Zweden hadden vooral oog voor de belangen van de Hessisch-Kasselse landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, de verloofde van Eleonora Catharina, dochter van paltsgraaf Johann Casimir van Zweibrücken.

5 De eerste weken van september bracht rijkskanselier Axel Oxenstierna in zijn slot te Tidö door.

6 De ‘tour’ van Erik, de jongste zoon van de rijkskanselier.

Recte faciunt legati reginae nostrae, quod Mindae morantur,[7] ut videant quorsum se res sint daturae. Pompa legatorum Daniae[8] Gallicae non erit par. Et Dani et Poloni,

7 De weigering van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius om vóór de aankomst van de Franse delegatie in Munster hun intrek in Osnabrück te nemen.

8 De weelde in het huis van de Deense delegatie te Osnabrück imponeerde zelfs de keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane.

ni fallor, molitiones[9] monere nos debent ut, si fieri potest, honeste nos a bello Germanico explicemus.

Edicta in foederatis illis populis, apud quos Claritas vestra nunc vivit, et multa fiunt et severa.[10] Et in speciem interdum fit aliquid secundum illa edicta,[11] sed quod numerum romanocatholicorum non minuet; taedere enim coepit homines multitudinis sectarum, saepe secum et dogmata periculosa attrahentium.

Deus, vir clarissime, Claritatem vestram sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, X Octobris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - 10 Octobr.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom

Bovenaan de copie te Den Haag: Dno. Appelbomio.

6476. 1643 oktober 12. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime domine legate,

Sacrae regiae Maiestatis Suediae literas, ad Excellentiam vestram scriptas, his annexas Excellentiae vestrae transmitto.[2]

Illustrissimus Langerman, unus legatorum Danicorum,[3] Osnabruga datis literis ad illustrissimum dominum Salvium asserit caesareos binos, plene instructos[4] ad pacis

9 Het vermoeden dat koning Wladislas IV van Polen meer wist van de expeditie van de keizerlijke generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) naar Pommeren; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 50 no. 100.

10 Het 'placaet van den Hove, daer bij gelast wort de voorgaende placaten, soo van hare Hoogh Mogende d'Heeren Staten Generael, als van haer Ed. Groot Mog. d'Heeren Staten van Hollandt, tegens de paus-gesinde geëmaneert, punctuelijck t'observeren en executeren' van 18 december 1642 (*Groot Placaet-Boeck* I, 1, 4. tit., kol. 225-226).

11 Van 24 september tot en met 8 december trokken commissarissen van de Staten van Holland het land door om katholieke priesters aan een scherp onderzoek te onderwerpen (B.H. Klönne, *Amstelodamensia,* Amsterdam 1894, p. 151-168).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 9). Eigenh. oorspr. Beantw. d. no. 6497.

2 Het schrijven van koningin Christina van Zweden dd. 19 september 1643 (no. 6434).

3 Namens de andere leden van de Deense delegatie beantwoordde de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann op 15/25 september de boodschap die de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius op 6/16 september 1643 in zijn tijdelijke verblijfplaats Minden had opgesteld; vgl. no. 6450.

4 De Zweden hadden berichten opgevangen dat de twee reeds in Osnabrück aanwezige gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane slechts de wegbereiders waren van een grotere keizerlijke delegatie ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 33-34 en p. 43).

actionem, mirari et impatienter ferre Suecorum moram seque exinde sine functione officii cum sociis diu nimis duci, cum tamen hoc praeliminari conclusioni[5] refragetur.

Responsum dando illustrissimus dominus Salvius[6] monstrat nostros in singula momenta paratos nihil antiquius habere quam tractationi se sistere, ubi publici boni spes

5 Het Hamburgse preliminaire vredesverdrag van 25 december 1641; vgl. Du Mont, *Corps dipl.* VI, 1, p. 231-233.

6 Johan Adler Salvius nam de brief van zijn Deense collega Lorenz Langermann op 16/26 september in ontvangst. Per kerende post wees hij de beschuldiging van Zweedse vertragingstaktieken bij het begin van de vredesconferenties van de hand (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 40-41).

affulgeat. Id vero a solo Suecorum cum caesareis congressu sperari vix posse, cum ex lege foederis Gallorum, ex vigore Hamburgensis pacti electorum, Venetorum et aliorum praesentia omnino requiratur, antequam rerum ventilatio suscipiatur. Suecis[7] etiam haud unius diei itinere Osnabrugga distantes excusationem mereri, si nimium praecipitando regiae dignitati labem non inferant. A Danis praeterea eos edoceri cupere, an unico caesari absentibus praecipuorum Imperii membrorum deputatis competat ius et negotium de universali pace transigendi? Mature quod adesset Danica legatio non difforme esse a more mediatoribus recepto, ut eorum exemplo dissidentes partes ad festinationem invitentur. Comperta appropinquatione eorum quorum interest, cunctatione sua Suedos neutiquam rem suspensuros.

Hildesheimenses subsidio Luneburgicorum legatorum adiuti, ut neutrarum sint partium, penes legatos nostros sollicitantes, ad sacrae regiae Maiestatis resolutionem remissi sunt.[8]

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram felici rerum cursu beet diutissime,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus,

H. Appelboom.

Amstelodami, 12 Octobris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Oct.

6477. 1643 oktober 12. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Galliae mobilitas an hoc tempore pedem fixura sit, tempus docebit. Certe de captivitate Bellifortii[2] multi secius quam antehac sentire incipiunt, ex quo nulla certa delicti documenta produntur.

Schediasmata tua,[3] quoniam nemo hic est qui respondendi curam suscipere aut possit aut velit, iterum ad te remitto, ibi ut spero usui futura. Iuramentum quod ab Foederatis exigitur quatenus religionem concernit explicationis egere,[4] nemo hic

7 Een betere lezing is wellicht: ‘Suecos’.

8 In overleg met vertegenwoordigers van stad en bisdom Hildesheim hadden de Braunschweig-Lüneburgse gezanten Hans Adam von Hammerstein en Paul Johann van Bülow aan de Zweden hun verlangens met betrekking tot de neutralisering van het betwiste gebied voorgelegd. Hun zaak kreeg in Stockholm echter niet de hoogste prioriteit (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 38-39 en p. 48-50).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 377. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6455, beantw. d. no. 6491.

2 François de Vendôme, hertog van Beaufort, werd op verdenking van het beramen van een aanslag op het leven van kardinaal Jules Mazarin in de kerkers van Vincennes vastgehouden.

3 Het ‘dossier Rivet’ bevatte materiaal dat gebruikt kon worden voor een geschrift tegen Rivets *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum* (*BG* no. 298 en *BsG* no. 319).

4 In de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus hadden afgelegd, was een passage opgenomen over het ‘helpen maintineren ende voorstaen’ van de ware gereformeerde religie.

ausit dicere, nec id urget Matenesius, sed praecipue aquam sibi haerere testatur in eo quod de iure et auctoritate patriae nostrae adiicitur.[5] Neque enim id se satis intelligere et forsan ab aliis aliovorsum quam ipse sentiat trahi dictitat, ideoque scire se velle in quo ius et potestas patriae,

5 Omdat hij zijn bedenkingen tegen de eed weigerde op te geven, sloot Johan van Mathenes, lid van de Hollandse ridderschap en gedeputeerde ter generaliteit, zichzelf uit van de vergaderingen van de Staten-Generaal (*Res. SH,* 23-24 september 1643).

quae imminui non debeant, consistat. Quod de Nobilitate nostra scribis[6] sane a vero non est alienum. In causa Rougemontii legam quae adduxisti loca.[7] Exemplum diplomatis equitum Sancti Michaelis iam misi.[8]

Davausii et Serviani adventum expectabimus.[9] Nostri legati nondum se promovent.[10] Nunc etiam in Britanniam destinatur Borelius cum aliis legatis, nescio an tempore satis commodo.[11]

Hogerbetius hactenus rusticatus est, neque quicquam in sua causa promovit aut promoveri curavit.[12] Puto eum sub hiemem ad nos venturum, neque alius quisquam ex affinibus est qui manum operi admovere velit. De tuis chartis[13] agam cum Reygersbergio, ut me adiuvet in negotio, quod bonum et qualem optamus exitum habere non potest.

Ordines Hollandiae nunc in ferenda lege Cincia[14] de muneribus occupati sunt, circa senatores praecipue.[15] Nosti vetus dictum: corrupta republica plurimae leges.[16]

Plura iam non habeo, quare desinam cum voto ut Deus te, tuos, tuaque consilia reipublicae christianae commodo sospitet et secundet. Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XII Octobris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 22 st. D'Holl.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Oct.

En in dorso: 12 Oct. 1643 W. de Groot.

6 De plaats waar Grotius iets opmerkt over de Hollandse ridderschap is niet teruggevonden.
7 In de zaak van de Maastrichtenaar Paul de Rougemont had Grotius zijn broer gewezen op enkele bewijsplaatsen bij Juan de Mariana en de Duitse jurist Andreas Gaill; zie no. 6455.
8 De oorkonde behorende bij de verheffing van een Nederlander tot ridder van de Franse orde van Saint-Michel.
9 In Den Haag werd uitgekeken naar een waardig onderkomen voor de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers (*Res. SH,* dd. 2 oktober 1643).
10 Een besluit over de samenstelling van de Staatse delegatie ter vredesconferentie was nog niet gevallen (Aitzema, *Verhael van de Nederlantsche Vreede-Handeling* I, p. 452-453).
11 De ambassade, bestaande uit de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel (1591-1668) en Johan van Reede van Renswoude (1593-1682), vertrok pas op 18 januari 1644 (Schutte, *Repertorium* I, p. 14-15 en p. 92). In de instructie die op 13 oktober 1643 werd vastgelegd, kregen de leden van de missie een aantal regels voorgeschreven waarnaar zij zich hadden te richten bij hun eerste presentatie in Londen (*Aitzema* (f^{o}) II, p. 983-987).
12 Adriaen Hogerbeets (no. 5972 (dl. XIII)) had namens de familie de Leidse stadsbestuurders doen dagvaarden om langs deze weg postuum eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets te verzoeken.
13 Het onderzoek naar de verblijfplaats van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit Grotius' Rotterdamse huis waren gelicht.
14 De *lex Cincia de donis atque muneribus* verbood pleitbezorgers geld of giften te aanvaarden; vgl. Tacitus' *Annales* 11, 5, en 13, 42-43.
15 Op 3 oktober brachten de Staten van Holland een advies uit op de ‘ordre van een goede en opregte justitie’ (*Res. SH,* dd. 3, 6, 10 en 14 oktober 1643).
16 Tacitus, *Annales* 3, 27.

6478. 1643 oktober 13. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ai bien receu la vostre qui n'avoit point de date, mais doit estre escrite environ le neuviesme de Septembre, et ai escrit pour vostre affaire à monsieur le baron Oxenstiern,[2] qui a bien le moyen d'y pou[r]voir.

Le duc d'Anguien marche.[3] Nous sçaurons bientost où son Altesse veut aller. Cependant on a mis icy en prison deux gentilhommes, par lesquels on espere [?] bien apprendre les desseings du duc de Beaufort, qui demeure[nt] tres estroittement gardé[s] dans la Bastille. Le marescal de Chastillon garde la frontiere contre le Pays-Bas. On s'enquiert contre ceux qui ont transporté du bled aux pays estrangers et on en faict venir d'ailleurs. Le comte d'Harcourt est en son voyage vers l'Angleterre, monsieur d'Avaux party vers Mesieres, monsieur Servien le suivra dans deux jours pour passer en Hollande, là faire quelque traitté et après aller à Munster. Monsieur le marquis de Saint-Chaumont ira aussi bientost vers l'Italie pour y establir la paix.[4] Dieu la donne partout et vous conserve, monsieur, en bonne santé.

Je suis
tout le vostre.

13 Octobre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6479. 1643 oktober 17. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Dicere non possum quam desiderem videre omnia mea edita; quare rogo instes.[2] De Bellifortio nihil adhuc editum,[3] sed capti quidam ex quibus speratur aliquid contra eum posse elici.[4]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 221. Antw. op no. 6442, dd. [24 september 1643].
2 Te weten in het postscriptum van zijn nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna van [3 oktober 1643]; zie no. 6459.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 10 oktober 1643.
4 Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), zou in Italië de missie uitvoeren die oorspronkelijk was toegedacht aan Abel Servien.
1 Gedrukt *Epist.,* p. 959 App. no. 674. Antw. op no 6461, beantw. d. no. 6498.
2 Grotius verzocht zijn broer om toch vooral zorg te besteden aan een spoedig verschijnen van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
3 Publicatie van de redenen waarom de regentesse op 2 september François de Vendôme, hertog van Beaufort, had laten arresteren, was tot nu toe achterwege gebleven.
4 De gearresteerde edellieden d'Avancourt en Brassi (*Mémoires de Campion,* p. 271-273).

Benefacis quod de consilio domini Vossii super filio suo me mones.[5] Victoriam ad Grotenhusium remisi per Beuningium.[6] Recudi libros de Precibus et Frequenti communione foret utile ad concordiam.[7]

5 Van zijn zonen Johan en Jacob had Willem de Groot vernomen dat de Amsterdamse hoogleraar Gerardus Joannes Vossius voorlopig geen plannen had om Isaac Vossius uit Parijs terug te roepen.

6 De 'tourist' Coenraed van Beuningen zou bij terugkeer in Amsterdam nagaan of het door Grotius in zijn bibliotheek aangetroffen exemplaar van de 'relectiones' van Francisco de Victoria eigendom was van de Amsterdamse hoofdschout Jan ten Grootenhuys of van diens in 1615 overleden broer Arent.

7 Het 'discours' van Claude Joly *Consultatio de reformandis horis cononicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus,* en het nog spraakmakender werk *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld; vgl. nos. 6403, 6426 en 6444.

De ecclesiis quae dixi videris in eo mentem meam non cepisse.[8] Si illae ecclesiae quae romanae adhaerebant ut Genevae et in Gallia erant ecclesiae, non licuit Vireto et aliis[9] novas ibi ecclesias constituere et scindere unitatem. Fecere autem hoc priusquam excommunicati essent.[10] Nec si quis excommunicatus iniuste est, ideo ius habet presbyterium constituendi contra presbyterium. Tempore et patientia opus est, ut innocentia patescat. Ita egit Theodoretus,[11] ita agi suadet Augustinus.[12] Edicta autem regum, quae defendere nolo, facta sunt postquam novae istae ecclesiae erigi coeperant, unde principes sibi malum metuebant,[13] edocti Monasteriensi exemplo[14] quantum ad convellendum statum valeret religionis nomen.

In Anglia audimus[15] regis res esse potiores, et ei favebit regina Galliae regens. Si Scoti ab una parte veniunt, ab altera aderunt Hiberni. Pax est ibi optanda ac alibi. Regina meliuscule valet. Principi Condaeo dedit Cantiliacum et Damartinum. In Rouarguia inter Guiennam et Languedociam rusticorum est seditio. Dux Anguianus cum suo exercitu dicitur venisse ad Bipontinam regionem, ubi non longe est a Bavaricis et duce Carolo. Motta Odincurtius ab inita expeditione Barcinonem rediit.

Vale cum tua tuisque,
tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

17 Octobris 1643.

8 Grotius gaat nogmaals in op een vraag die zijn broer hem op 14 september (no. 6426) had gesteld naar aanleiding van een dispuut van de Rotterdamse predikant Assuerus Matthisius met de priester Robert Delius S.J. over *Twee vragen: waarvan de eerste is of de ware kercke Christi doolen kan in 't geloof, de tweede of de roomsche alleen dese ware kercke sij ...;* zie ook no. 6444.

9 De hervormer Pierre Viret (1511-1571), geboren te Orbe (kanton Vaud), kwam tijdens zijn studies in Parijs in conflict met het kerkelijk gezag. In 1531 begon hij in zijn geboorteplaats het evangelie te verkondigen. Weldra sloot hij zich aan bij de Geneefse predikers Guillaume Farel en Antoine Froment. Vanaf 1536 nam hij de zorg over de kerk en de academie van Lausanne op zich. De ijver waarmee hij de leer van Calvijn in zijn geboortestreek wilde invoeren, werd hem door de autoriteiten in Bern echter niet in dank afgenomen. Zij joegen de geloofsijveraar in 1559 uit hun landen. Sindsdien stond hij de kerken in het zuiden van Frankrijk met wijze raad bij (R.D. Linder, *The political ideas of Pierre Viret,* Genève 1964). Zie voor Grotius' mening, *Opera omnia theologica* III (*BG* no. 919), p. 694 r. 21 B en p. 722 r. 11 B.

10 Op 22 augustus 1534 sprak de bisschop van Genève de ban over zijn stadgenoten uit. Die uitspraak luidde het begin van de Geneefse bevrijdingsoorlog in.

11 Bisschop Theodoretus van Cyrus (ca. 393 - ca. 460) was in 449 afgezet. Na een beroep op paus Leo I werd hij op het concilie van Chalcedon (451) weer in zijn waardigheid hersteld.

12 Augustinus, *De vera religione* 6, 11 (ed. *Corpus Christianorum,* series Latina XXXII, p. 195); vgl. het *Votum pro pace ecclesiastica* (*BG* no. 1183) 'ad articulum V', waar Grotius ook naar het voorbeeld van Theodoretus en Augustinus verwijst.

13 De eerste stap werd door koning Karel IX op 17 januari 1562 gezet in het Edict van Saint-Germain 'sur les moyens les plus propres d'apaiser les troubles et séditions survenus pour le fait de la Religion' (A.Stegmann, *Edits des guerres de religion,* Parijs 1979).

14 Het doperse rijk in Munster 1534-1535 (W. Kohl, in *Westfälische Geschichte* I, p. 483-487).

15 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 oktober.

6480. 1643 oktober 17. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne is wat beter, noch niet heel van de geelzucht genezen.[2] Den hertogh van Orleans is hier wedergecomen van Blois,[3] ende mijnheer den prins van zijne landhuizen, dewelcke van de coninginne becomen heeft Chantilly ende Damartin.[4] De twee die gevangen zijn om den hertogh van Beaufort te beswaeren, zijn genoemt Avencourt ende Brecy.[5] 't Schijnt oock dat men de eremiten die als valsch voordezen getuicht hebbende tegen den hertogh van Vendosme weder wil doen hooren.[6] De zoon van de heer de La Millerai heeft het gouvernement van Nantes.[7] Saint-Germain,[8] die zooveel geschreven heeft voor de coninginne-moeder, is herstelt in zijn eer, goederen ende beneficiën bij het parlement.

In Rouargue[9] is de meuterie groot; men zegt tot twintichduizent boeren in wapenen zijn, doch dat hondert bij den grave van Noaille zijn geslagen, anderen in een casteel belegert. Die van Anjou doen clachten tegen den marescal de Breszé.[10]

De volmachtichde tot de paix blijven noch, d'Avaux te landewaert, Servien in de stadt.[11] Zij zullen 't zoolang slepen als sij connen. Die nu regieren zoecken het oorlogh te doen duiren. Geven uit dat de coninginne niet en vermach geduiren haere regence iet weder te geven van 'tgunt becomen is.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 33m. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 6462, beantw. d. no. 6499. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 17/27 oktober 1643).

2 Een week eerder had Maria van Reigersberch de regentesse nog ziek te bed aangetroffen; vgl. no. 6471.

3 Gaston van Orléans vertoonde zich op 13 oktober weer in Parijs (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 113).

4 Chantilly en Dammartin-en-Goële (dep. Seine-et-Marne) waren goederen uit de nalatenschap van de in 1632 terechtgestelde maarschalk Henri II, hertog van Montmorency. De eigendomsrechten werden thans aan de prins van Condé geschonken als teken van respect van de regentesse voor diens echtgenote Charlotte-Marguerite de Montmorency, prinses van Condé (*Lettres Mazarin* I, p. 429-430).

5 De edellieden d'Avancourt en Brassi waren op de route naar het kasteel van Anet overvallen door een verrader in dienst van kardinaal Jules Mazarin. Eenmaal in de Bastille moesten zij hun ondervragers materiaal verschaffen om een aanklacht op te stellen tegen de in de kerkers van Vincennes vastgehouden François de Vendôme, hertog van Beaufort.

6 De heremieten Guillaume Poirier en Louis Allais zouden het bewijs kunnen leveren dat de hertog van Beaufort de kunst van het komplotteren had afgekeken van zijn vader César de Bourbon, hertog van Vendôme; vgl. no. 6246.

7 Armand-Charles de La Meilleraye (1632-1713) trad in het voetspoor van zijn vader maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, ‘grand maître de l'artillerie’. Op 28 februari 1661 huwde hij Mazarins nicht Hortense Mancini. Het echtpaar nam bij die gelegenheid de naam aan van hertog en hertogin van Mazarin (*NBG* XXXIV, kol. 592-598).

8 De uit ballingschap teruggekeerde Mathieu de Morgues, abt van Saint-Germain; zie no. 6419.

9 De ‘grand maréchal du Rouergue’, Anne, graaf van Noailles, brak met de verovering van Najac en Saint-Salvadour (dep. Corrèze) het verzet van de ‘croquants’ (*Lettres Mazarin* I, p. 416 en p. 431).

10 Urbain de Maillé (ca. 1597-1650), markies van Brezé, maarschalk van Frankrijk, gouverneur van Anjou en tot mei 1642 Frans onderkoning in Catalonië, kreeg nu te kampen met een belastingoproer in zijn gouvernement (*Tallemant des Réaux* I, p. 316-319 en p. 992-995, en *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 490).

11 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, zagen elkaar eind oktober weer terug in Charleville-Mézières.

Den hertogh van Anguien werdt gezegt bij Tweebrug[12] te zijn met twaelffduizent, andere zeggen achtduizent man. Beck heeft volck gezonden in 't landt van Trier.[13] 't Beyersche volck is in de Nederpaltz. Den hertogh van Beieren werdt gezegt geld gezonden te hebben aen hertogh Carel om zich bij hem te vougen.[14] Hertogh Carel is in persone te Worms. 't Volck van don Melos zijn bij Valencienne ende toonen haer ontrent Castelet. Eenige van de Beyersche zijn bij Rose[15] overvallen ontrent Croonweisenburg. Men zegt oock dat den hertogh van Beieren Frankendael[16] aen de Spaignaerden presenteert voor acht[hondert]duizent gulden. Te Uberlinge is een verraedt ondeckt ende gestraft.[17] De vergadering tot Francfort is bezigh met te zien off men de camer van Spier[18] te Francfort can brengen, met de antwoorden op de brieven van den coning van Denemarcken nopende de zaecke van den Pals[19] ende van de landgravin roerende de generale vrede.[20]

Den marescal de La Motte-Odincourt is de riviere Zinque weder gepasseert ende gecomen te Barcelona.[21] De Barbaryns in Italië[22] hebben bij haer gecregen tweeduizent Switzers, zevenhondert uit het Montferrat, spreecken van haest te hebben drie legers, bij Viterbo, bij Perugia ende bij Castello. De Thoscanen zijn noch voor Cisterne, maer die van Venetië hebben het belegh van Lagoscuro verlaeten.

Den grave van Harcourt is gearriveert in Engelant; zal te Londen wel ontfangen werden.[23] De tijdingen die wij hier hebben van die quartieren zijn dat den graeff van

12 Op 11 oktober bereikte de legermacht van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, de plaats Pont-à-Mousson. Vandaar volgde men niet de route naar Zweibrücken, maar werd koers gezet naar het zuidelijker gelegen Phalsbourg (*Episodes Guébriant,* p. 363-364).

13 Op het bericht dat de hertog van Enghien en maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, in aantocht waren, brachten don Francisco de Melo, zijn onderbevelhebber Andrea Cantelmo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck hun legers in verhoogde staat van paraatheid.

14 De Zwabisch-Beiersen verzekerden zich voor de zoveelste maal van de steun van hertog Karel IV van Lotharingen.

15 Rheinhold von Rosen (1600-1667), de uit het Zweedse leger afkomstige ‘directeur’ van het Weimarse leger (*ADB* XXIX, p. 197-199), achtervolgde de Zwabisch-Beierse eenheden die zich in Wissembourg (Elzas) hadden genesteld (*Gazette 1643,* no. 130, dd. 17 oktober 1643).

16 De Paltsische stad Frankenthal stond al sinds 1635 onder Spaans militair gezag (*Acta pacis Westphalicae; Die Beratungen der Kurfürstlichen Kurie* I, p. 518).

17 Het Frans-Weimarse garnizoen ontdekte een door de burgers geslagen bres in de muren van Ueberlingen (*Gazette 1643,* no. 131, dd. 17 oktober 1643).

18 Spiers was niet langer een veilige vestigingsplaats voor het ‘Reichskammergericht’; vgl. *Doc. Boh.* VII, p. 49 no. 95.

19 De gedelegeerden op de Frankforter ‘Deputationstag’ hadden kennisgenomen van de Deense bezwaren tegen de door de keizer voorgestelde hervatting van de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts; vgl. no. 6472.

20 Landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel had de ‘Fürstenrat’ benaderd met een door de Zweden ingegeven oproep om toch vooral afgevaardigden naar Munster en Osnabrück te zenden (Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 164-166).

21 De Spanjaarden bleven Lérida bedreigen. Op 18 oktober moest de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, in allerijl naar het front aan de rivier de Cinca terugkeren (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 246).

22 Het garnizoen, dat paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) in het fort bij Lagoscuro had gelegd, hield stand. Deze terreinwinst viel echter in het niet bij de verliezen die zijn legers leden in de strijd met de Toscanen ten noorden van Citerna (ten westen van Città di Castello) en ten zuiden van het Trasimeense Meer (Piegaro en andere plaatsen op de route van Città della Pieve naar Perugia).

23 Ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, ontweek de ontvangst in Dover. Pas deze zaterdag (17 oktober) liet hij zich in Gravesend aan land brengen. Diezelfde avond betrok hij zijn ambtswoning in Londen, het kort daarvoor door parlementsgezinden geplunderde Somerset House (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 26 en 33).

Essex tot Cyrencester becomen heeft een magazin van 's conincx vivres. Dat de slagh bij

Neubury[24] geduirt heeft tot elff uiren in de nacht, lang onzeecker, maer dat ten laetste 's conincx volck haer artillerie nae Neuwbury hebben geretireert ende den grave van Essex het veld gelaeten, die oock weinigh dagen daernae wederom bataille aen 's conings volck heeft gepresenteert ende eenige reuters die hem meenden zijne wegh nae Reading te beletten. Dit alles niettegenstaende heeft monsieur Braun, resident van den coning van Engelant,[25] alhier geviert. Men zegt vorder dat prins Mauris[26] Zuthampton belegert. Dat Hul blijft geblocqueert door een deel van 't volck van den grave van Neuwcastel,[27] den grave zelve met zijne vordere trouppen passende op de Schotten om haer den intocht te beletten. Dat het casteel van Sommerset is becomen bij de parlamentarissen.

17 October 1643.

Wij hebben advisen dat hertogh Carel zijne guarnisoenen heeft gelegt in Falkestein[28] ende andere casteden ontrent Worms. Men zegt die van den Grooten Hertogh van Toscane groote progressen doen. De plaetzen die zij becomen hebben zijn veel, doch [niet] van groote importantie: Piegaïo, Panicalo, Paciano, Montegabbione, Macerato, Loro, Montepetricolo, San Martin de Colle, Magnano, Piedrafitta, Bagnaïa, Cimbottola, Castiglion de la Valle, Agello, Pila, Monteleone, Carnaiolo, Fabro, Montalera.[29] De Frankensche creitz doet lichtinge, waervan Noremberg zal opbrengen vijftienduizent, en de bisschoppen van Bamberg ende Wurtzburg mede zooveel, ende noch zooveel de steden van Kalembach, Anspach, Rosemburg, Weinhain, Dunkelspiel.[30]

Ick com van de coninginne-regente. Haere Majesteit is tamelijck wel. Belooft mij 't volck van den marescal de Guebrian ende die den hertogh van Anguien daerbij zal brengen, te doen gaen over den Rijn,[31] ende oock haere gezanten te doen gaen nae de vrede, omdat aen deze zijde geen gebreck en zij.[32]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 18 [*sic*] Octob. 1643 uyt Paris.

24 Op de laatste dag van september (20 september o.s.) was het koninklijke leger bij Newbury gestoten op een troepenmacht van Robert Devereux, graaf van Essex. Bij het vallen van de avond hadden de koninklijken hun kwartieren in Oxford weer opgezocht.

25 De Engelse resident, sir Richard Browne, hield de Parijzenaars voor dat zijn koning bij Newbury een grote overwinning op het leger van het Parlement had behaald.

26 Prins Moritz van de Palts probeerde met een contingent koninklijke troepen de zeehavens in het zuiden van Engeland te bemachtigen.

27 Het Parlement kon de belegering van Hull door manschappen van de koningsgezinde William Cavendish, markies van Newcastle, niet voorkomen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 28 en p. 30).

28 Falkenstein in de omgeving van Rockenhausen; zie *Gazette 1643*, no. 130, dd. 17 oktober 1643.

29 *Supra*, n. 22. De Toscaanse veroveringen na de krachtmeting die op 6 september aan de voet van de Mongiovino had plaatsgevonden (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 822-824).

30 Deze Kreits (met de bisschopssteden Bamberg, Würzburg, Eichstätt en de steden Neurenberg, Kulmbach, Ansbach, Rothenburg ob der Tauber, Windsheim) nam deel aan het door Beieren gedomineerde verbond van Zuidduitse Kreitsen.

31 Bij deze gelegenheid stelde Grotius de koningin op de hoogte van de ‘groote clachten’ van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, naar aanleiding van de overlast die de aanwezigheid van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant in zijn territorium veroorzaakte.

32 Zie over deze audiëntie ook Grotius' brieven aan Axel en Johan Oxenstierna van 17 oktober (nos. 6481 en 6482).

6481. 1643 oktober 17. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina hic valet meliuscule,[2] non tamen plane ab aurugine liberata. Davausius ab urbe digressus nunc hic nunc illic rusticatur, et Servianus, quanquam et mihi valedixit et aliis, moras nectit.[3] Consulto haec omnia: velint caesarianos et Danos taedii impatientes abire ex delectis ad pacis negotium locis;[4] id si non obtinent, dilatis quae cum Hispano agenda sunt, imperatori duo ossa obtrudere rodenda, de iure ordinum circa pacem[5] et causam Palatinam,[6] non quod ista ex bono Germaniae velint componi, sed quod opperiri velint occasiones sibi commodas ad trahendum bellum, nec quod id desiderent nobilitas aut plebs aut parlamenta, sed quod qui rem summam in manu habent, sperent se per bellum externum a motibus internis tutiores fore, quod tamen incertum est. Posset enim manente bello externo, plebe et quibusdam principibus commotis, tantum mali existere, quod reprimi non posset nisi vi maxima armorum eo tracta, quod ipsam Galliam multis locis patentem hosti obiiceret. Sed haec, quae in incerto sunt posita, per preces Deo commendemus.

Dux Anguianus cum duodecim, ut puto, millibus in Bipontina est regione. Dux Carolus, quanquam non desinit hic semper tentare si quid efficere possit, dicitur pecuniam accepisse a Bavaricis, - sunt autem illi in Palatinatu Inferiore - ut ad Mosellam, inde ad Rhenum veniens ipsis se iungat. Germani, qui multum ostentis tribuere solent, bellum crudele in istis partibus fore augurantur propter repertas Brettae[7] aquas sanguinolentas. Dicuntur Bavarici quinque millia saccorum frumenti ad alimenta sibi comparasse.[8] Pars eorum qui excurrerant, male habiti a Rosa ad Coroniwisenburgum. Proditionis consilium Uberlingae deprehensum et punitum. Qui Hohentvilae praesidium habent, inde egressi pecora a Cellae portis abegerunt.[9]

Ex Italia habemus venisse ad papam bis mille Helvetios, septingentos de Monteferrato. Sperare autem Barbarinos brevi se habituros tres exercitus bonos, Viterbii, Perusiae, ad Castellum. Thuscos adhuc in obsidio Cisternae versari, desertum autem a Venetis obsidium Lacus Obscuri. In Hispanico fine Motta Odincurtius re nulla peracta rediit Barcinonem distribuitque in sedes commodas militem, postquam hinc centum millia scutatorum acceperat. Francofurtensis conventus deliberat de iudicio Spirensi Francofurtum transmovendo, de eo quod respondendum erit regi Daniae super negotio Palatino, et quid landgraviae, quae dicit ante pacem factam non posse se causam suam a sociis distrahere.[10] Sicut

1 Tekst naar copieboek Dresden. Sächs. Landesbibl., C61, 164; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 346 no. 502. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 127. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6482).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 17 oktober 1643 (no. 6480).
3 De gevolmachtigde Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, vertrok een week later; vgl. no. 6493.
4 De in Osnabrück aanwezige keizerlijke en Deense delegaties ter vredesconferentie beschuldigden de Zweden en de Fransen van doelbewuste vertragingsacties; zie no. 6476.
5 Het recht van de Duitse rijksvorsten en standen om mee te beslissen over zaken van oorlog en vrede.
6 De kwestie van de restitutie van de Palts aan de verdreven keurvorstelijke familie.
7 Bretten (ten oosten van Karlsruhe), geboorteplaats van Philippus Melanchthon.
8 In het gebied tussen Moezel en Rijn begon het voedsel op te raken (*Doc. Boh.* VII, p. 49 no. 95, en *Gazette 1643,* no. 130, dd. 17 oktober 1643).
9 Konrad Widerholdt, commandant van de vesting Hohentwiel, stroopte op zoek naar vee de weiden in de omgeving van Zell af (*Gazette 1643,* no. 131, dd. 17 oktober 1643).
10 Onderwijl spoorde de landgravin van Hessen-Kassel de ‘Fürstenrat’ aan om op eigen gezag afgevaardigden naar de vredesconferenties te zenden.

autem Galli aliquid ex bello suo ac nostro prosperum exspectant, ita imperator et Hispani motus in Gallia, quales iam in Rouargia coepere viginti ibi millibus rusticorum

armatis, quorum comes Noalius centum interfecisse, partem aliam obsidere dicitur. Etiam contra marescallum Bressaeum questus ab Andegavensi provincia venere.

Ducis Bulionii uxor in aula est.[11] Sanctogermanus, qui pro regina Medicaea multa contra cardinalem scripsit, per parlamenti sententiam in suam famam, bona ac sacerdotia restitutus est, at in aula Mileraii filius praefecturam Nannetensem est consecutus. Et eremitae qui in carcere sunt quia contra ducem Vindocinensem testati fuerant, iterum interrogantur, si quid contra eum proferre possint. Qui in Bastilia captivi sunt ex amicis Vindocinensis nominantur Avencurtius et Breciacus. Dux Aurelianensis huc a Blaesis rediit, et a rure princeps Condaeus, acceptis a regina dono Cantilliaco et Damartino, ne inutilis ei sit opera, quam et ipse et filius navant publico.

Hispani Castelleto imminere videntur. Melonis exercitus ad Valentinianas, ipse Bruxellis, Cantelmus ad Demeram. Rumor autem hic est Bavarum pro octingentis florenorum millibus velle Francothaliam tradere Hispanis.

Harcurtius Duberniam advenit et Londinii - nam illac transit ad regem iturus - bene excipietur. Essexius paulo ante proelium Neuburiense Cyrencastri multos ceperat commeatus, quos regii congesserant. Proelium ipsum diu aequo fuit Marte, tractum ad mediam ferme noctem. Sed regii machinas suas Neuburium reduxere. Essexius campo institit, in quo pugnatum fuit. Dicitur vero princeps Mauritius obsidere Suthamptonum, Neucastelli comitis copiae partim adhuc ad Hullum esse, partim ad prohibendum Scotis ingressum in Angliam. Somerseta arx a parlamentariis capta.

Hazfeldius ad Bavarum ire hic creditur;[12] Beckius ad Treviros militem mittere. Haec nunc habemus.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, det meliora, id est pacatiora, et Sublimitatem tuam sospitet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, VII/XVII Octobris 1643.

Dux Carolus apud Wormatiam arcem Falcostenium et alias praesidio[13] insidet. Ethrusci cepisse dicuntur Piegaium, Panicatum, Pacianum, Montegationem, Maceratum, Lerum, Montrepicolum, Martinum de Colle, Magnanum, Petramfixam, Bagnaiam, Cimbottolam, Castellionem Vallis, Agallum, Pilam, Monteleonem, Carnaiolum, Fabrum, Montaleram. A circulo Franconiae scribuntur milites, Norimbergae XV millia, totidem ab episcopis Wurtzburgensi et Bambergensi, totidem alii a civitatibus Culembachio, Anspachio, Rotemburgo, Winshaimo, Dunkelspelo. In Anglia dicitur filius minor comitis Bristolici obsidere Pleimuthum.[14]

Vidi modo reginam. Gratulatus ei sum de valetudine meliore, rogavi a Benfeldio auferret exercitum, augeret et trans Rhenum mitteret, deinde ut legatos ad pacem quammaxime properare iuberet, ne quid nostrae parti culpae adscribatur. Non tantum

11 Eleonora van den Bergh (1613-1657) ondernam deze reis om te pleiten voor teruggave van het prinsdom Sedan aan haar echtgenoot Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon; zie no. 5776 (dl. XIII), en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 123-124.

12 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeld und Gleichen beschikte over een troepenmacht van Westfaalse garnizoenssoldaten.

13 Het copieboek Dresden geeft: 'alia praesidia'.

14 Sir John, zoon van de koningsgetrouwe John Digby (1580-1654), graaf van Bristol (*DNB* XV, p. 56-60), zou in 1646 een tweede poging wagen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 240).

dixit haec facturam se, sed et facere. Neque bello fortiter gerendo se defuturam, neque bonae paci.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regina valet melius. Davausius et Servianus moras nectunt, ut caesarei et Dani a locis ad pacem destinatis abeant. Gallorum animus de bello trahendo et cur? Anguiani copiae in Bipontino. Dux Carolus pecunias (a) Bavaris accepisse dicitur. Ostentum aquae sanguinolentae in Germania. De Bavaris. Uberlingae proditio detecta. Praesidii Hohentvilae praeda. Ad papam veniunt

Helvetii. Thusci obsident Cisternam. Veneti discedunt ab obsidio Lacus Obscuri. Motta in fine Hispanico copias distribuit in sedes. De conventu Francofurtensi. Spes Gallorum et Hispanorum. Turbae in Rouargia. Querelae contra Bressaeum. Bulionia in aula est. Sanctogermanus restitutus. Mileraius Nanneto praefectus. Eremitae captivi de Vindocinensi interrogati. Illius amici in Bastilia. Aurelianensis redit. Condaeus a regina donatus. De Hispanis varia. Rumor de Francothalia. Harcurtius in Angliam venit. Essexii et regiorum gesta. De duce Carolo. Ethrusci multas urbes capiunt. Copiae a circulo Franconico scribuntur. Plimuthum apud Anglos obsessum. Quid cum regina egerit.

6482. 1643 oktober 17. Aan J. Oxenstierna.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas Excellentiae vestrae datas XVII/XXVII Septembris gratiasque summas ago. Pro responso erunt quae scripsi supra. Chavigniacus[2] bene valet.

Bovenaan de brief staat in een onbekende hand: 7 Oct. 1643.

6483. 1643 oktober 17. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

J'espere que la marche du duc d'Anguien[2] - on dict avecq douze mille hommes, autres disent moins -, avancée jusqu'à Deux-Ponts, produira de bons effects, que les plenipotentiaires icy attendent, cerchant cependant des oeuvres pour ne partir pas, monsieur d'Avaux des maisons aux champs, monsieur Servien de la ville. On nous dict que le duc de Baviere a ses trouppes au Bas-Palatinat et qu'il a donné de l'argent au duc Charles pour approcher de lui avecq ses trouppes. On dict aussi que Beck envoye des gens vers Treves et que les trouppes de don Melo paroissent prèz de Cateles. Nous verrons où iront les François, et sur cela ferons de jugemens sur ce que vous dictes fort à propos. Les Bavarois, comme on nous dict icy, ont acheté cinq mille sacqs de bled pour leur nourriture. Une partie de leurs courreurs a esté m[altraittée] par Rosa à Cronweisenburg. Les Allemans croyent que la guerre sera rude en ces quartiers à cause qu'à Bretta on a trouvé de l'eau sanglante. Une trahison à Uberlingen a esté descouverte et punie. Ceux de Hohentwiel ont pris du bestail sous les portes du Zela. L'assemblée de Francfort travaille sur le transport de la chambre de Spier à la ville de Francfort, sur les responces au roy de Dannemarc touchant l'affaire palatin et à madame la landgravin, qui ne se veut

1 Hs. Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XIIc, 723, f. 17. Eigenh. ondertek. Antw. op no. 6451. Met uitzondering van het postscriptum bevat deze brief aan Johan Oxenstierna dezelfde tekst als de nieuwsbrief van Grotius aan kanselier Axel Oxenstierna (no. 6481). De tekst is opgenomen in de uitgaven van F.C. von Moser, *Diplomatische und Historische Belustigungen* V (*BG* no. 1254), p. 27, en *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium epistolae ineditae* (*BG* no. 1224), p. 22.

2 Léon le Bouthillier had zijn plaats in de Franse delegatie ter vredesconferentie moeten afstaan aan Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 222.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 17 oktober 1643 (nos. 6480-6482).

destacher des alliés. On nous dict que le duc de Baviere presente Franckendal à l'Espagnol pour huict cens mille florins.

Aux frontieres d'Espagne le marescal de La Motte-Odincourt est repassé le Zinqua, n'ayant rien sçeu faire en Arragon, et est revenu à Barcelona. En Italie les Barbarins ont

receu deux mille Suisses, sept cens Montferrains, tellement qu'ils esperent bientost avoir trois armées, une à Viterbo, une à Perugia, une à Castello.

En Angleterre est arrivé le comte d'Harcourt et sera bien receu à Londres. Après des bruicts divers sur le combat à Neubury nous sommes informés que le comte d'Essex s'est saisi du magazin de vivres que le roy d'Angleterre avoit à Cyrencester, qu'après s'est donné ledict combat longtemps douteux, mais qu'à la fin ceux du roy ont retiré leur artillerie à ladicte ville de Neubury et que le comte d'Essex est demeuré maistre du champ, le combat ayant duré jusqu'à onze heures de nuict, le roy y ayant perdu trois mille hommes. Qu'aux jours suivants le comte d'Essex de nouveau a presenté bataille, qui n'a pas esté acceptée par les gens du roy, et qu'il a donné la chasse à la cavallerie, qui lui avoit voulu empescher la marche vers Reading. On dict aussi que le prince Maurice assiege Suthamton. Que Hul demeure blocqué par quelqu'uns des gens du comte de Neucastel, le reste se mettant aux passages pour empescher l'entrée des Escossois en Angleterre. Que le chasteau de Somerset a esté pris par les parlamentaires.

Icy les affaires ne vont pas mal, la reine n'estant pas tout à faict guarie de sa jaunisse, mais se portant mieux. Le [duc] d'Orleans est revenu de Blois et [monsieur] le prince des champs, ayant obtenu de la reine Chantilli et Damartin. Le fils de monsieur de La Millerai a le gouvernement de Nantes. Les gentilhommes, pris à l'occasion du duc de Baufort, s'appellent Avencourt et Brecy. On tache aussi de faire parler les eremites qui sont en prison et autrefois ont deposé contre le duc de Vendosme. Saint-Germain, qui a tant escrit pour la reine-mere contre le cardinal, est restably par arrest du parlament en son honneur, biens et benefices. En Rouargue la croquanterie continue, on dict de vingt mille paisans. Le comte de Noaille en a tué quelque cent et assiege quelques autres dans un chasteau. Ceux d'Anjou font icy des plaintes contre le marescal de Bressé.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 17 Octobre 1643.

Les Toscans assiegent encore Cisterna, mais ceux de Venise ont abbandonné le siege de Lagoscuro. Mais depuis nous apprenons que les Toscans ont pris Piegaio, Panicato, Paciano, Montegallione, Macerato, Laro, Montepiccolo, San Martino de Collo, Magnano, Pietrafitta, Bagnaio, Cimbottola, Castiglion de la Valle, Agosto, Pila, Monteleone, Carnaiola, Fabro, Montalero. Le duc Charles a mis garnison dedans Falkesteyn et autres chasteaux près de Worms. Le cercle de Franconie leve des gens, desquels Noremberg fournira quinze mille, et autant les evesques de Wirteburg et de Bamberg, et autant les villes de Calembach, Anspach, Rosembourg, Weinham, Dunkelspiel.

Je viens de voir la reyne, laquelle me dict que son intention est que l'armée de marescal de Guebrian, renforcée par le duc d'Anguien, passe le Rhin. Sa Majesté m'asseure aussi qu'elle poussera les ambassadeurs pour aller à la paix.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefort.

6484. 1643 oktober 17. Van Christina van Zweden.[1]

Christina Dei gratia Suecorum, Gothorum Wandalorumque designata regina et princeps hereditaria, magna princeps Finlandiae, dux Esthoniae et Careliae Ingriaeque domina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis ac magnifice nobis sincere fidelis,

Non dubitamus quin sicut loco magis propinquus sis Rheno terrisque ad illud flumen adiacentibus, ita citius ad te relatum fuerit de incursionibus in agrum Benfeldensem et

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 6, 23. Oorspr. Eigenh. ondertek. door de rijksregenten of hun plaatsvervangers. Copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 289.

rapinis damnisque incolis illatis a copiis G[u]ebrianis,[2] prout ad te iam nuper ea de re perscriptum a legato in Germania, nostro domino Johanne Oxenstierna, fuisse percepimus.[3] Quae quidem indignitas horum actuum, non sine insigni detrimento tum incolarum, tum praesidiorum in oppido ac fortalitio Benfeldensi patratorum, cum nobis minime toleranda aut silentio praetereunda fuit, scripsimus ea de re ad reginam regentem, literasque tibi hisce inclusas cum exemplari transmittimus tibique clementer mandamus ut illis oblatis iustas super istis rapinis et depopulationibus querelas instituas simulque operam colloces, ut transgressores debitis poenis coerceantur et restitutione ablatorum indemnes praestent eius territorii incolas.[4] Scripsit quoque in eadem causa ad ministros praecipuos regni nostri cancellarius, quarum literarum contenta tibi pro uberiori informatione erunt.[5]

Atque hisce te Deo clementer commendamus, sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae respective tutores et administratores,

Petrus Brahe, comes in Wissingsborg, R.S. drotzetus, m.pp.
Gustavus Horn, loco R.S. marschallii.
Claudius Flemingh, loco R.S. ammiralii, m. propria.
Axelius Oxenstierna, R.S. cancellarius, m.p.
Gabriel Oxenstierna, liber baro in Moereby et Lindholm etc.,
R.S. thesaurarius, m.p.

Dabantur in regia nostra Stocholmensi, die 7 Octobris anno 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Nov.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad legatum H. Grotium, depopulationem agri Benfeldensis ab exercitu Guebriano factam concernentes. Datum Stockholm, anno 1643, October 7. A. Gyld[enclau].[6]

2 De eerste berichten over de vlucht van het Frans-Weimarse leger naar de Elzas ontving Grotius in de week van 13 tot 19 september; vgl. no. 6430.

3 Ook de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius attendeerden Grotius op de 'groote clachten' van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, naar aanleiding van de overlast die de aanwezigheid van het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant in zijn territorium veroorzaakte; zie nos. 6416 en 6436, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 36-38 en p. 42-44 (brieven van de Zweedse gevolmachtigden aan koningin Christina dd. 12/22 en 19/29 september 1643).

4 Ambassadeur Grotius had aan deze koninklijke wens reeds voldaan; zie nos. 6480-6482 en 6561.

5 Rijkskanselier Axel Oxenstierna vaardigde zijn brieven op 7/17 oktober 1643 uit (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 466, en *Lettres Mazarin* I, p. 489-491).

6 Anders Gyldenklou, secretaris van de kanselarij.

Bijlage:[7]

Christina van Zweden aan Anna van Oostenrijk, 17 oktober 1643.

Nos Christina, etc., serenissimae atque potentissimae principi, sorori, consanguineae et foederatae nostrae carissimae, dominae Annae, eadem gratia Franciae et Navarrae reginae regenti, natae ex serenissima Hispaniarum regia prosapia, etc., salutem et prosperos rerum successus.

Serenissima et potentissima princeps, soror, consanguinea et foederata carissima,
Pervenit ad aures nostras rumor districtum Benfeldensem armis nostris una cum oppido ac fortalitio pridem occupatum ab exercitu, copiis G[u]ebrianis, durissime haberi, incolas bonis suis spoliari et rapinis fere omnia isthic loci repleri. Nos quidem aegre

7 Bijlage naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 287^{r}-288^{v}.

adduceremur, ut sparsis hisce rumoribus fidem adhiberemus, nisi ab iis de quorum relatibus dubitare neutiquam possumus, cum certis commissi facinoris circumstantiis talia percepissemus. Id vero non (me)diocriter dolemus, posthabito mutui foederis summa(eque) amicitiae nobis cum christianissimo rege, fratre (ac) foederato nostro carissimo cumque Serenitate vestra ac rege[8] Galliae intercedentis nexu, ab iis haec perpetrari, quibus non alterius modo commoda sectari ac promovere, sed et omni id ope cavere ne publica res ac communis utrinque causa detrimentum pateretur - patitur autem vel maxime ex eiusmodi actibus - incumbit. Tantum vero abest, ut haec mandato Serenitatis vestrae fieri arbitremur, ut potius spem indubiam concipiamus fore ut tam insperati atque enormes actus Serenitati vestrae omnibus modis sint displicituri et tempestiva huic morbo medela a Serenitate vestra pro singulari suo in conservandis rebus communibus adfectu iam anticipata fuerit. Apud Serenitatem vestram cum supervacaneum esse existimemus operose deductis rationibus explicare, quid damni publicae hincinde causae e talibus irruptionibus et vastitatibus porro accrescere poterit ni mature illis desistatur, a Serenitate vestra peramice contendimus velit, perpensis hisce aliisve nascituris inde difficultatibus, non tantum modum istis damnosis in agrum Benfeldensem excursionibus statuere atque transgressores iusta poena coercere, sed et pro insigni sua potestate prorsus cavere ne in posterum quid committatur, unde mina incolarum istius territorii et oppidi illius muniti et praesidiis nostris firmati amissio cum magna rerum hostilium accessione metui possit. Quae vero damna incolis illata fuerint, si Serenitati vestrae visum foret illa a detentoribus restitui, mirum in modum tum animi incolarum inde ad obsequium publicae causae devincientur, tum nobis sibique Serenitas vestra ad gratitudinem eo ipso est obligatura. Nos enim vicissim summum nostrum in Serenitatem vestram adfectum et arctam coniunctionem animorum, consiliorum et armorum quam libentissime Serenitati vestrae declarabimus.

Atque hisce eandem divinae protectioni sedulo commendamus,

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] [Flemingh], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Oxenst[ierna].

Dabantur in regia nostra, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad reginam regentem Galliae super populatione districtus Benfeldensis ab exercitu Guebriano. Datum Stockholm, anno 1643, October 7. A. Gyldenk[lau].

6485. 1643 oktober 17. Van Christina van Zweden.[1]

Christina, etc., gratiam et favorem nostrum singularem.

Nobilis et magnifice nobis sincere fidelis,

8 Een betere lezing is: ‘regno’.

1 Tekst (inclusief bijlagen) naar copie te Stockholm, RA, Riksregistratur, 1643^{II}, Tyskt och Latinskt, f. 289^{v}-294^{r}.

Commendavimus literis nostris regi ac reginae regenti subditi nostri, Ludovici de Geer,[2] desideria ac petita, ut tibi ex adiuncto exemplari earundem literarum fusius patebit.

2 Louis (Lodewijk) de Geer (1587 - † te Amsterdam op 19 juni 1652), zoon van de protestantse Luikenaar Louis de Gaillarmont, leerde het vak van metaalbewerker en groothandelaar in Frankrijk en de Republiek. Toen hij in 1615 van de Staten-Generaal de opdracht kreeg om 400 stukken geschut te leveren aan de Zweedse regering, vestigde hij zich in Amsterdam. In 1637 nam hij in Zweden de exploitatie van ijzermijnen en koperfactorijen ter hand. Hij verwierf op grond van deze verdiensten de Zweedse nationaliteit. Een besluit om zich definitief in zijn nieuwe vaderland te vestigen nam Louis de Geer pas na de aankoop van het riddergoed Finspång (1641). Desondanks bleef hij de banden met de Republiek aanhouden, onder andere als Zweeds koninklijk commissaris in de oorlog met Denemarken (1643-1645) (*NNBW* X, kol. 215-211, en *SBL* X, p. 457-476).

Mandamus tibi proinde ut literas nostras recte adhibeas ac annitaris quibus condecet rationibus eo permovere reginam regisque ministros, ut dicto de Geer in iis quae pro eo petivimus quantum umquam fieri potest, satisfiat, utendo in iis informatione eorum quos a parte sua hoc in negotio usurus erit. Hoc ipso feceris quod voluntati nostrae convenit,

sacrae regiae Maiestatis regnique Sueciae [respective tutores et administratores], P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] F[lemingh], A[xelius] O[xenstierna], G[abriel] Ofxenstierna].

Dabamus, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Ad Hugonem Grotium, ut intercessionales pro Ludovico de Geer offerat regi et reginae regenti Galliae. Datum Stockholm, anno 1643, October 7. L. Canth[er].[3]

3 Lars Bertilsson Cantersten, secretaris van de kanselarij.

Bijlagen:

Christina van Zweden aan Lodewijk XIV, 17 oktober 1643.

Nos Christina, etc., serenissimo ac potentissimo principi, fratri, consanguineo et foederato nostro carissimo, domino Ludovico XIV, eadem gratia Franciae et Navarrae regi christianissimo, salutem et prosperarum rerum successum.

Serenissime atque potentissime princeps, frater, consanguinee et foederate carissime,

Quid subditus noster, nobilis nobis sincere dilectus Ludovicus de Geer nobis exponi fecerit quidve in sui opem solatiumque a Serenitate vestra desideret, id Serenitatis vestrae matri amantissimae reginae regenti fusius perscripsimus, ducimusque in praesens inane ea multis Serenitati vestrae recensere. Quamvis vero non dubitemus quin Serenitas vestra etiam non requirentibus nobis pro ea quae nos ac haec regna intercedit necessitudine propensa sit ad favendum subditis nostris in iis omnibus quae iusta et aequa inque eorum solatium auxiliumque esse possunt, tamen cum dictus de Geer speret se commendatione nostra tanto facilius obtenturum quae petit ac desiderat, idcirco permotae tam eo favore quo eum ac subditum nostrum complectimur quam quod perspiciamus maximo illi detrimento cessurum iri, eum monetae cupreae modum quem Amsterdami habet in regnum Serenitatis vestrae transmittere ibique subdito ac monetario vestrae Serenitatis cudendam tradere illi licuerit; denique si mora non ex pacto advectae monetae illi imputetur, cum non dolo ac fraude, verum necessitate profecta fiet, adhaec quoque aequum sit, ut id aes alienum quod saepe dicto de Geer iure debetur, recte persolvatur; peramanter proinde a Serenitate vestra contendere voluimus, velit, si id eiusdem rationes aliquomodo permittere possunt, saepe memorato de Geer in iis quae a Serenitate vestra humillime est petiturus benigne gratificari. In quibus cum Serenitas vestra maxime gratam rem nobis praestiterit, ita et nos conabimur ea data occasione erga Serenitatis vestrae subditos benevolo promptoque adfectu repensare.

Hisce Serenitatem [vestram] divinae protectioni peramanter commendamus,

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] F[lemingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] Oxenst[ierna].

Dabamus in regia nostra, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Intercessionales ad regem Galliae pro Ludovico de Geer. Datum Stockholm, anno 1643, October 7. L. Canth[er].

Christina van Zweden aan Anna van Oostenrijk, 17 oktober 1643.

Nos Christina, etc., serenissimae atque potentissimae principi, sorori, consanguineae et foederatae nostrae carissimae, dominae Annae, eadem gratia Franciae et Navarrae reginae regenti, natae ex serenissima Hispaniarum regia prosapia, etc., salutem omnigenumque prosperitatis regiae incrementum.

Serenissima et potentissima princeps, soror, consanguinea et foederata nostra carissima,

Exponi nobis fecit subditus noster, nobilis nobis sincere dilectus Ludovicus de Geer, convenisse se cum subdito ac monetario suae Serenitatis Galliarum regis Burdegalae, Anthonio Masson dicto,[4] de summa duodecies centenum millium librarum monetae cupreae non signatae, quam in usum monetae Rupellae ac Burdegalae tribus ‹tribus› annis continuis, videlicet 1642, 1643, 1644, advehere iisque in locis sistere teneretur, praestando in singulos annos quater centena librarum millia, fretus fiducia illius indultus, quo superstite adhuc coniuge Serenitatis vestrae laudatissimae memoriae monetam cupream in Galliam invehere ibique cudere licuit. Cumque praeterito anno primam pensionem persolvere conaretur navisque eius, quae eandem continebat, in Oresund Daniae freto usque ad initium exactae aestatis huius anni detenta fuerit,[5] ut primae praestationi ex pacto satisfacere nequiverit, denique sub id tempus edictum suae Serenitatis Galliae regis de non advehenda in Galliam signandaque ibidem tali moneta intervenerit,[6] idcirco cum promulgationem illius edicti ignoraverit iniectaque eo mora magno illi detrimento ac impendio fuerit, proinde humillime a nobis requisivit, velimus pro eo apud Serenitatem vestram intercedere, ut cum iam habeat Amsterdami in Hollandia ter centena millia librarum monetae cupreae non signatae, eidem non tantum dictae summae advectionem in Galliam permittere velit, verum etiam indulgere iam ante nominato Arnoldo Masson eandem tantummodo, redimendi saltem aliqualis detrimenti gratia, quod aliquanto tempore Amsterdami inutilis haeserit, cudere signareque, humillime supplicans, ut cum memoratus Masson non solum praetendat resarcitionem damni, quod supra dictus monetae modus - de quo in singulos annos conventum fuerat - ex pacto non sit redditus, verum etiam sub illius actionis praetextu refragetur exsolvere se eo aere alieno quo illi ante plures annos obstrictus fuerat, velimus pariter a Serenitate vestra peramanter contendere ut coerceat saepe dictum Masson, ne serioris advectionis damnum illi imputet iubeatque eundem aes alienum, quod iure debet, sine longiore cunctatione rite persolvere. Huic humillimae eius requisitioni cum pro eo quo eum ac subditum nostrum complectimur favore deesse haud voluerimus, praesertim quod perspiciamus plurimum illi damni accessurum si eum monetae cupreae modum quem Amsterdami habet in Galliam ad supra dictum usum pervehere nequiverit, denique conventioni cum Massonio factae, ob impeditam detentamque in freto Oresundensi navem, satisfacere non potuerit eaque mora non dolo, verum necessitate profecta fiet, adhaec quoque aequum sit ut aes alienum quod iure illi debuit, rependatur, idcirco scientes Serenitatem vestram per se ipsam esse ad ea omnia quae iusta et aequa sunt propensissimam, denique pro ea quae haec regna

4 Antoine of Arnoul(d) Masson; niet geïdentificeerd. Zie voor het muntatelier in Bordeaux, J. Duplessy, *Les monnaies françoises royales* II, p. 220-221, nos. 1372A-1374.

5 In principe genoten schepen die de Zweedse vlag voerden vrijdom van tol. De visiteurs van het tolkantoor van Helsingør wantrouwden echter de Hollands-Zweedse transporten van Louis de Geer; vgl. Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* p. 36.

6 De maatregelen die de ‘Conseil d'Etat’ in augustus had genomen tegen het in omloop brengen van ongemunte koperstukken (doubles) (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 540-541 en p. 593-594).

intercedit necessitudine omni favore ac benevolentia subditos nostros complecti solere, peramanter a Serenitate vestra rogamus, velit, si rationes Serenitatis vestrae id aliquomodo siverint, non solum permittere ut quae Amsterdami sunt supra memorata ter centena millia librarum monetae cupreae non signatae in Galliam libere traiiciantur indulgereque praedicto Arnoldo Masson cudendae illius tantummodo summae facultatem, verum etiam praecipere eidem quominus ac-

tionem adversum dictum de Geer, de non praestita, constituto tempore, moneta cuprea suscipiat mandareque ut antiquum aes alienum saepe memorata Ludovico de Geer iure debitum recte persolvat. In quibus cum maxime gratam rem Serenitas vestra praestiterit, ita est quod a nobis data occasione Serenitas vestra promtum erga subditos suae Serenitatis Galliae regis affectum ac benevolentiam sibi promittat.

De caetero Serenitatem vestram divinae protectioni peramanter commendamus,

P[etrus] B[rahe], G[ustavus] H[orn], C[laudius] F[lemingh], A[xelius] O[xenstierna],

G[abriel] O[xenstierna].

Dabamus, etc.

Bovenaan de copie te Stockholm: Intercessionales ad reginam regentem Galliae pro Ludovico de Geer in causa non signati cupri cum Arnoldo Masson, etc. Datum Stockholm, anno 1643, October 7.

6486. 1643 oktober 19. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Litterae quas deperditas esse nuper monui, nondum ad manus nostras pervenere; eas dico quae scriptae sunt XIX Septembris.[2] Causam inquiri velim.

Gratias ago pro libro Praedestinati presso sane et haud dubiae antiquitatis.[3] Omnia argumenta perlegere otium nondum sivit, neque cuiquam adhuc copiam feci, ut ipse prius mihi satisfaciam. Utenbogardus tussi laborat atque inde pauci est cibi, quod in sene malum est signum.[4] Curabo ut ipse eum librum sibi praelegi faciat, et deinde iudicium perscribam.

Bene est quod quae Porphyrii decreto[5] deerant hac vice missa sunt. Ego totum librum ad Blavium misi, ut aut statim remittat aut excudat. Miror Barlaeo pro

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 378. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6469, beantw. d. no. 6504.
2 De niet teruggevonden brief van 19 september 1643; zie nos. 6444 en 6469.
3 De bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus [sive] praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio,* Parijs 1643.
4 De hoestbuien van de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert bleven de eerste weken aanhouden; zie no. 6511.
5 'Porphyrii decretum' is een lapsus calami voor 'Parthenii decretum'. Willem de Groot spreekt over een versie die de Normandische edelman Robert le Comte vermoedelijk in Amsterdam had laten circuleren van de veroordeling van de leer van de reformatorische patriarch Cyrillus Lucaris op het concilie van Constantinopel-Iasi in 1642 (no. 6028). Sinds juli 1643 was de tekst ook beschikbaar in een door Sébastien Cramoisy uitgebrachte editie van *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus* ..., Parijs 1643,; vgl. no. 6504. In 1645 werd zonder plaatsaanduiding (Amsterdam?) een werk uitgebracht dat de titel voerde *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine*. Zie over deze uitgave, Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* III, p. 218-220.

transmissis orationibus a te non rescribi.[6] Interea per liberos meos quod iubes curavi.[7]
De iuramento equitum

6 De Amsterdamse hoogleraar Caspar Barlaeus had Grotius bedacht met een exemplaar van zijn op 20 juni 1643 aan Joachim de Wicquefort, 'ordinis S. Michaelis eques et serenissimae Hassiae lantgraviae a consiliis, etc.' opgedragen uitgave *Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti,* Amsterdam (Blaeu) 1643; zie no. 6362. Dit gebaar werd door Grotius beantwoord met een opdracht aan Willem de Groot om zijn dank aan de auteur over te brengen; vgl. no. 6469.

7 Willems zonen Johan en Jacob volgden aan het Amsterdamse Athenaeum Illustre de colleges van Gerardus Joannes Vossius en Caspar Barlaeus.

Sancti Michaelis[8] minus benigne iudicare videris, neque enim quicquam continet patriis legibus adversum, nisi forte putes neminem nostratium in verba aliorum principum iurare non debere, quod secta nostrorum temporum non patitur. Schedia tua iam remisi.[9] De Annotatis in Novum Testamentum an multa restent exemplaria per meos inquiri feci.[10] De editionibus tuorum serio cogito.[11]

In postremis tuis litteris nihil est rerum novarum, quare rogo in posterum aliquid addas.[12] Ego enim a multis interrogor, quare et tua et mea interest ne mutus esse cogar.

Vale, frater optime, cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XIX Octobris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 14 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 Oct.
En in dorso: 19 Oct. 1643 Spierinck [*sic*].

6487. 1643 oktober 20. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 21 de Septembre, addressé vos pacquets et escrit fort serieusement à monsieur le baron ambassadeur extraordinaire[2] [*sic*], afin qu'[il] veuille pourvoir à vos necessités pressantes.

Icy tout demeure en mesme estat.[3] La reyne me promet de faire partir monsieur Servien; car monsieur d'Avaux est parti. Le comte d'Harcourt est venu en Angleterre et sera bien receu par le parlement, passant par Londres. Mais il y a eu un mauvais incident; c'est que monsieur de Montaigue,[4] qui estoit condemné par le parlement

8 De opdrachtbrief van Caspar Barlaeus aan Joachim de Wicquefort (*supra*, n. 6) had aanleiding gegeven tot een nadere bestudering van de oorkonde behorende bij de verheffing van een Nederlander tot ridder van de in 1469 door koning Lodewijk XI van Frankrijk ingestelde orde van Saint-Michel.
9 De verzending van het 'dossier Rivet'.
10 De vraag of er nog exemplaren van Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) in de magazijnen lagen van het Amsterdamse uitgevershuis Blaeu.
11 De publicatie van de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).
12 Willem de Groot herhaalt zijn verzoek van 6 [april] 1643 (no. 6161).
1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 229. Antw. op no. 6454.
2 Zie Grotius' brief aan de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna dd. [3 oktober 1643] (no. 6459).
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 17 oktober 1643.
4 De Engelsman Walter Montaigu, abt van Saint-Martin bij Pontoise en diplomatiek agent van koningin Henriëtte Maria, was in het gezelschap van de nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar zijn oude vaderland gereisd. In Dover scheidde hij zich

[et] s'estoit retiré en France, esperant de pouvoir seurement aller vers le roy d'Angleterre en la suitte de l'ambassadeur de France a esté retenu par les parlamentaires. Il semble qu'icy on le veuille dissimuler pour ne s'aheurter à l'entrée de la negotiation.

On m'asseure aussi que l'armée qui est en Alsace passera le Rin. Les remuemens en Rouargue continuent. La Motte d'Odincourt est revenu à Barcelone et s'y repose. Nos

af en zocht als geheim boodschapper van de Franse koningin een eigen weg naar het koninklijk hof in Oxford. Aangekomen in Rochester (11 oktober) werd hij door soldaten van het Parlement gearresteerd (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 30, en *Lettres Mazarin* I, p. 421-423).

ambassadeurs sont encore à Minde et ne passeront à Osnabrug que premierement ceux de la France ne soyent à Munster,[5] où ceux-cy auront auparavant à traicter avecq les Provinces-Unies.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

20 Octobre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6488. 1643 oktober 20. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mon frere,

Alsoo monsieur Gothefroi,[2] die hier in groot aenzien is bij den cardinal Mazarini ende andere heeren alhier ende om de groote kennisse die hij heeft van de oude ende nieuwe historie ende van de Hoochduitsche taele is tot hulper bijgevoechd aen de ambassadeurs van Vrancrijck die nae de paix gaen, mij verzocht heeft brieven van recommendatie aen eene van mijne vrunden, heb ick hem aen niemant beter als aen uwe Ed. connen addresseren, wetende dat de onderlinge communicatie aen d'een ende aen d'ander vruchdbaer can zijn.

Ick blijve, mon frere,
uwer Ed. dienstwillige,
H. de Groot.

A Paris, 20 Octobre 1643.[3]

Adres: A monsieur/monsieur de Reigersberg, conseiller au parlement d'Hollande.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 20 Octob. 1643 uyt Paris.

5 Het Zweedse oponthoud in Minden duurde langer dan verwacht; in maart 1644 maakten de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, pas de reis naar Munster.

1 Hs. Leiden, UB, Pap. 2. Eigenh. oorspr. Voor de bevestiging van de ontvangst, zie no. 6540.

2 De historicus-jurist Théodore Godefroy zou de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, begeleiden op hun reis naar Munster; vgl. no. 6468. Voorlopig hield hij zich echter bezig met de voorbereiding van de Frans-Staatse conferentie in Den Haag.

3 Théodore Godefroy benaderde diezelfde dag ook nog Rivets correspondentievriend Claude Sarrau (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 116 en p. 118).

6489. 1643 oktober 20. Aan U. de Salis-Marschlins.[1]

Illustrissime domine,

Intellexi ex filii mei literis quantum Illustritudini vestrae debeat, summis et hoc tempore ei maxime necessariis ab ea affectus beneficiis,[2] pro quibus si quid possim Illustritudini

1 Gedrukt *Epist.,* p. 717 no. 1615. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 227. Ulysse de Salis-Marschlins (1594-1674), sinds 1625 kolonel van de Zwitserse garde van koning Lodewijk XIII, was na zijn legerdienst weer teruggekeerd op zijn familiegoed in Graubünden (Rott, *Hist. représ. dipl.* V, p. 473-474).

2 In de brief waarin hij zijn vader verslag deed van het eerste deel van zijn reis naar Venetië (no. 6441) roemde Grotius' oudste zoon Cornelis de edelmoedigheid van de

vestrae et ei caris gratum facere, foret id mihi gratissimum. Certe virtutes eius summas ubique praedicare non desinam, neque me ipsi tantum, sed et propter ipsam nomini Rhaetico constituam debitorem. Cuius causam egi aliquoties et agere non desinam, occasione data, apud ministros regios, nihil magis optans quam ut constet ei moribus antiquis fundata libertas.

Eroque, illustrissime domine,

Illustritudini vestrae obsequentissimus et inservire semper paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 20 Octobris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist. en de copie te Den Haag): Ulyssi Salis.

6490. 1643 oktober 20. Aan F. Sprecher von Bernegg.[1]

Nobilissime domine,

Multum comitati Nobilitatis vestrae debemus et ego et filius meus, qui liberaliter ad me scripsit de humanitate qua exceptus, et de optimis consiliis quibus per Nobilitatem vestram instructus est.[2] Utinam vicem referre his beneficiis possem. Certe quod potero, et contractae inter nos pridem amicitiae, et nunc parario filio renovatae, semper grato animo meminero. Non dubito quin patriae Nobilitatis vestrae suae in controversiis quas habent rationes constent, sed quae optavi nunc etiam opto, ut aequis viis sedentur omnia quae officere possint concordiae, quae ad libertatem tutandam perquam necessaria est. Memini me in Graeco scriptore legere ad liberorum populorum salutem requiri εὐνομίαν et εὐνοίαν. Ego hic communem Rhaeticae libertatis causam regiis ministris et commendavi saepe et commendare non desinam, maneboque, nobilissime domine,

Nobilitati vestrae obsequentissimus et inservire paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 20 Octobris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist): Fortunato Sprechero.

Bovenaan de copie te Den Haag: Fortunato Spreckero a Berneck.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 717 na. 1616. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 228. Fortunatus Sprecher von Bernegg (1585-1647), jurist en historicus in Graubünden (*ADB* XXXV, p. 279-281).

2 In augustus, toen duidelijk werd dat zijn oudste zoon Cornelis zou ingaan op de uitnodiging van zijn vroegere commandant Christoph Martin von Degenfeld om in Venetiaanse legerdienst te treden, herstelde Grotius het briefcontact met zijn collega in Graubünden, de jurist en historicus Fortunatus Sprecher von Bernegg; zie nos. 6374, 6441 en 6442.

6491. 1643 oktober [24]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

De schediasmatis recte fecisti.[2] Cogitabo quid iam faciendum sit. De Bellifortio nihil editur. Testes adhuc in eum conquiruntur, et ideo[3] in Bastiliam coniecti sunt duo noti[4] familiariter duci Vindocinensi.[5]

In iuramento[6] miror non movere id quod vel maxime religiosos animos movere debeat. Quae dominus Matenesius monet,[7] speciem habent aequi, sed vereor ne Nobilitas obtentus quaerat impediendis civitatum tam bene consentientium consiliis. Exemplum diplomatis Sancti Michaelis et accepi et de eo quid mihi videretur scripsi.[8]

Legati ad pacem Gallici cunctantur mirum in modum.[9] In Anglia puto irritam fore Harcurtii legationem, cui vestri succurrere poterunt.

Hogerbetium ubi videris impelle et iuva.[10] De chartis facile id habebo quod volo, ut manifestior sit quae mihi facta est iniuria[11] et ego bona fide retinere possim quae publica apud me sunt. Quare putem ex usu fore ut Rotterodamenses rogentur ut in recuperandis illis me iuvent, secundum civitatis privilegia et pacta mecum inita.[12]

Vale, mi frater, cum tua et tuis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 27 [*sic*] Octobris 1643.

Dux Bellifortius petit causam suam a parlamento cognosci.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 959 App. no. 675. Antw. op no. 6477, beantw. d. no. 6511. Vermoedelijk schreef Grotius deze brief op zaterdag 24 oktober.
2 Grotius bevestigt de ontvangst van het ‘dossier Rivet’.
3 De redenen waarom François de Vendôme, hertog van Beaufort, op 2 september in hechtenis moest worden genomen, waren nog niet gepubliceerd.
4 De edellieden d'Avancourt en Brassi hadden slechts via tussenpersonen kennis genomen van het complot van de hertog van Beaufort tegen het leven van kardinaal Jules Mazarin (*Mémoires de Campion,* p. 272-273).
5 César de Bourbon, hertog van Vendôme, leidde vanuit het kasteel van Anet het verzet tegen de arrestatie van zijn zoon François.
6 Het formulier van de eed die de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit op 5 augustus 1643 hadden afgelegd op hun nieuwe instructie; zie nos. 6417 en 6418.
7 Johan van Mathenes, die de Hollandse ridderschap in de Staten-Generaal vertegenwoordigde, liet zich de verplichtingen van de eed op de nieuwe instructie niet opleggen.
8 In zijn niet teruggevonden brief van 28 september 1643 (zie no. 6461) had Willem de Groot de tekst ingesloten van de oorkonde behorende bij de verheffing van een Nederlander tot ridder van de Franse orde van Saint-Michel. Inmiddels had Grotius daarover al een eigen oordeel uitgesproken; vgl. no. 6469.
9 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 oktober.
10 Adriaen Hogerbeets had de hoop op genoegdoening in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader Rombout Hogerbeets al bijna opgegeven.
11 Willem de Groot leek zich te willen onttrekken aan het onderzoek naar de verblijfplaats van de papieren die bij resolutie van de Gecommitteerde Raden dd. 31 oktober 1619 uit Grotius' Rotterdamse huis waren gelicht.
12 Vgl. de in 1642 verschenen publicatie van de *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot* ... (*BG* no. 889).

6492. 1643 oktober [24]. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De ambassadeurs die nae Engelant [gaen],[2] zullen dienen te letten dat zij den cours van den grave van Harcourt[3] niet tegen en loopen, waerdoor zij oock hier danck zouden behaelen. 't Waer goed dat middel conde gevonden werden de Ridderschap niet alleen in 't stuck van den eedt,[4] maer oock in andere zaecken met de steden wel te vougen tot voorstant zoo van de deputatie als van de conservatie van Hollant ende van de zeevaert. 't Is mij lief dat den Hoogen Raed eer behaelt heeft ende getoont geen vuil proffijt te zoecken.[5] De Schotten zullen vóór Maert niet wel gereed connen zijn.[6] Daerentuschen hoopen wij de paix zal zijn gemiddelt. Men doet mij hier geloven dat de religie herstelt zal werden als ten tijde van de coninginne Elisabet.

Ick dancke uE. over de zorge voor onze tweede.[7] Ick wilde hij advocaet conde werden van eenige princen, steden ende compagniën. Dat is het eerlijckste proffijt. Monsieur Cromom heb ick noch niet gezien. Ick zal aen hem toonen dat ick mijnheer zijn vader hoogh estimere.[8]

Monsieur de Saumaise[9] is bij mij geweest ten eeten met zijne huisvrouw. Zijn ons bijwijlen wesen bezoucken, ende mijn huisvrouw haer; ick niet, omdat zij niet wel en zijn gelogeert. Maer heb met mijnheer de prins gesproocken om hem hier te houden. Wat de uitcomst zal zijn, wete ick niet.

27 [*sic*] Octobris 1643.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 27 Oct. 1643.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34a. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Vermoedelijk schreef Grotius deze brief op zaterdag 24 oktober. Beantw. d. no. 6512.
2 De instructie voor de buitengewone Staatse ambassade naar Engeland was op 13 oktober vastgesteld. Het vertrek van ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude liet nog enige maanden op zich wachten.
3 De Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, was op 17 oktober in Londen gearriveerd.
4 Het weerbarstige lid van de Hollandse ridderschap Johan van Mathenes verscheen niet meer op de vergaderingen van de Staten-Generaal. Om uit de impasse te geraken kwam de raadpensionaris op 12 oktober met het voorstel om een conferentie te beleggen over de bezwaren van de edelen tegen de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit (*Res. SH,* 12 en 14-17 oktober 1643).
5 Willem de Groot sprak in zijn brief van 12 oktober 1643 (no. 6477) over een advies dat de Staten van Holland hadden uitgebracht op de ‘ordre van een goede en opregte justitie’. In de vorm zoals dat aan de Staten-Generaal werd aangeboden, kreeg dit advies de titel ‘Middelen, dienende tot verminderinge van processen, soo voor den Hoogen Raade, als meede insonderheyd voor den Hove van Holland’ (*Res. SH,* 6, 10, 14 en 17 oktober 1643).
6 De bijstand die de Schotten het Engelse Parlement zouden verlenen krachtens de ‘solemn league and covenant’ van 18/28 september 1643.
7 De werkloze advocaat Pieter de Groot moest in de Republiek de ene na de andere afwijzing incasseren; zie no. 6456.
8 De zoon van mr. Gerard van Crommon zou een bezoek aan Parijs brengen. In zijn brief van 3 oktober (no. 6456) informeerde Grotius bij zijn zwager naar de ervarenheid van de jongeman in de Griekse taal.
9 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise had zijn vaderland Bourgondië in augustus verlaten. In de tien weken die hij en zijn familie in Parijs doorbrachten (25 augustus - 5 november) deed hij nog een laatste poging om emplooi in Frankrijk te vinden. Dit lukte niet. Nog voor het einde van dit jaar hervatte Saumaise zijn werkzaamheden aan de Leidse universiteit (Leroy, *Le dernier voyage,* p. 95-103).

6493. 1643 oktober 24. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Den hertoch van Orleans ende mijnheer den prins sijn hier, den hertoch van Anguien te Saverne.[2] 't Secours 'tgeen dat den marescal de Guebrian sal ontfangen, sal sijn tot 4000 te voet, 2000 te paerd.[3] De ambassadeurs naer de paix sijn eindelijck vertrocken te landewaert,[4] monsieur Godefroi over zee, hebbende de titel van conseiller d'Estat.[5] Brieven van den cardinael Mazarin nae Romen[6] sijn onderschept door gemaskeerde personen omtrent Lions. De meuterie in Rouargue[7] neemt niet af, maer gaet voort in Auvergne; sij hebben de stat van Rodes becomen. Den marescal de Castillon heeft sesduysent man bij Vervyn.[8] Men spreeckt van de commercie te herstellen tusschen Vranckerijck ende Spaignie. De heer de Noyers wil geen schriftelijcke afstant geven van sijne staed van secretaire d'Estat aen monsieur de Tillières, die deselfde bedient.[9] Hij hoopt verandering in het hof gelijck noch meer anderen. De coniginne heeft becomen tot haer onderhoud 't incomen van Bretaigne, Alenson ende Bourbonnois. Men meent den viscomte de Turaine[10] ende Gassion[11] sullen sijn maresceaux de France[12] ende dat den coning met reformatie van de militie sal konnen profiteren twee millioenen.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 24 oktober 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 3 november 1643).

2 De zoon van de prins van Condé, Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, was op 17 oktober in Phalsbourg (tussen Sarrebourg en Saverne) gearriveerd. De volgende dag kwam het eerste contact van zijn leger met de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant tot stand (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 232-233).

3 Het hulpleger, bestaande uit 2600 ruiters en 4000 infanteristen, onder bevel van Josias Rantzau, bereikte op de 20ste oktober de garnizoensstad Saverne (*Episodes Guébriant,* p. 364-365).

4 De Franse gevolmachtigde, Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, verliet Parijs op de 20ste oktober. Tegen het einde van de maand zouden hij en zijn collega Claude de Mesmes, graaf van Avaux, in Charleville-Mézières aan boord gaan van een schip dat hen naar de Republiek zou brengen.

5 Op 20 oktober had Grotius het delegatielid Théodore Godefroy voorzien van een introductie bij Nicolaes van Reigersberch (no. 6488). Een lang verblijf in de haven van Calais zorgde ervoor dat het Franse delegatielid pas op 15 november in Den Haag verscheen; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 132.

6 Mogelijk een brief aan zijn Romeinse vertrouwensman kardinaal Alessandro Bichi; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 362-363.

7 De ‘croquants’ waren door het leger van Bernard de Nogaret de La Valette, hertog van Epernon, uit hun vrijplaatsen in de Rouergue gejaagd (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 209-211, en *Lettres au chancelier Séguier* I, p. 576-578).

8 Maarschalk Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, herstelde de Franse verdedigingslinies in Picardië en Champagne (*Lettres Mazarin* I, p. 447).

9 Michel Le Tellier had in april van dit jaar de uitnodiging aanvaard om staatssecretaris François Sublet de Noyers op te volgen.

10 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, verliet het front na de inname van Trino. Op 16 november ontving hij de waardigheid van ‘maréchal de France’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 122 en 124).

11 Jean, graaf van Gassion, was gewond geraakt tijdens een aanval op de muren van Thionville. Op voorspraak van de hertog van Enghien mocht hij op 17 november de maarschalksstaf in ontvangst nemen.

12 Triomfantelijk schreef Claude Sarrau op 21 november 1643: ‘Enfin nous avons eu deux mareschaux de France de la Religion, monsieur le vicomte de Turenne et monsieur Gassion’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 137).

Den paus is sieck,[13] alsmede heel seer den hertoch van Beyeren.[14] Men spreeckt vannieuws van den eertshertoch Leopold gouverneur te maacken van Nederlant.[15] Men segt ons dat den marquis de Bressé heeft becomen dertien schepen van Biserta.[16] Men sal hier niet aentrecken 't vangen van Montaigu gedaen bij het parlement van Engeland, alsoo denselve Montaigu niet en is geweest in 't gevolg van den Franschen ambassadeur, maer gedeguiseert gehoopt hadde met monsieur Gressy naer den coning van Engelant te passeren.[17] Men segt vorder dat den coning van Spaignie wedergekeert is naer Madrit ende dat Piccolomini Lerida belegert.[18]

Hertoch Karel heeft hier weder een gedeputeerde[19], soo doet oock den landgraf van Darmstad.[20] Vele billetten werden geworpen tegen den cardinael. In 't land van Armignac sijn dertien pachters gedoot bij de gemeente.[21] Valois, een edelman van den hertoch van Beaufort, is in 't Palais Royal gevangen,[22] weder losgelaeten ende belast te vertrecken.[23] De hertoginne van Chevreuse ende van Mombason sijn belast verder te vertrecken. Den cardinael de Medices[24] werdt gesegt door macht van wapenen sich paus te willen maacken, wanneer Urbanus sal sijn gestorven. Piccolomini werd gesegt te hebben twintichduysent man ende een brugge over de riviere Cinqua.

13 Paus Urbanus VIII, geboren in 1568, zou in de morgen van de 29ste juli 1644 komen te overlijden.

14 Hertog Maximiliaan I van Beieren (1573 - † 27-9-1651). In de *Gazette 1643,* no. 133, dd. 24 oktober 1643, werd alleen gesproken over een bezoek dat hertog Karel IV van Lotharingen onlangs aan het hertogelijk hof in München had gebracht.

15 Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk, was in 1642 al de favoriete kandidaat voor de opvolging van de op 9 november 1641 gestorven gouverneur don Ferdinand van Oostenrijk. In 1646 ging de wens van koning Philips IV in vervulling (*Doc. Boh.* VII, p. 46 no. 83; *Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 456, p. 459 en p. 593).

16 De Noordafrikaanse havenstad Bizerte. Na de slag voor de kust van Cartagena (begin september) meden de Spanjaarden angstvallig een confrontatie met de vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac.

17 De Engelsman Walter Montaigu, abt van Saint-Martin bij Pontoise, had in Dover het schip van ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, verlaten. Na een begroeting van de aldaar aanwezige ‘maître d'hôtel ordinaire de la Reine’ Cressi (Gressy) toog hij met brieven van de Franse koningin naar het koninklijk hof te Oxford. Bij het passeren van Rochester (11 oktober) werd hij door soldaten van het Parlement gearresteerd (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 30, en *Lettres Mazarin* I, p. 421-423).

18 Koning Philips IV had vóór zijn vertrek uit Zaragoza de zojuist gearriveerde veldheer Ottavio Piccolomini in vertrouwen genomen (*Doc. Boh.* VII, p. 49 no. 98). Bij die gelegenheid werd gesproken over een nieuwe campagne aan de andere zijde van de rivier de Cinca (*Gazette 1643,* no. 134, dd. 24 oktober 1643).

19 ‘Le Luxembourg’, het paleis van Gaston van Orléans en Margaretha van Lotharingen, werd druk bezocht door vrienden en familieleden van hertog Karel IV van Lotharingen.

20 Landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt vroeg zowel in Parijs als in Stockholm (no. 6452) begrip voor zijn dynastieke belangen. Van kardinaal Jules Mazarin kreeg de landgraaf op 24 november 1643 de vrijblijvende toezegging dat de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie rekening zouden houden met zijn verlangens (*Lettres Mazarin* I, p. 465).

21 De belastingoproer in het zuiden van Frankrijk.

22 Valois (Valesius) diende waarschijnlijk in de garde die tot voor kort onder bevel stond van Edme, graaf van La Châtre; zie no. 6446.

23 Kardinaal Jules Mazarin rustte niet voordat alle vrienden van François de Vendôme, hertog van Beaufort, en medestanders van de ‘importants’ Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, Marie d'Avaugour de Bretagne, hertogin van Montbazon, en Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf, van het hof waren verdreven (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 176-183).

24 Kardinaal Carlo de' Medici, oom van groothertog Ferdinando II van Toscane.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 24 October 1643.

6494. 1643 oktober 24. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Reginae valetudo procedit in melius.[2] Dux Aurelianensis et princeps Condaeus rebus adsunt. Dux Anguianus est ad Tabernas Alsaticas. Supplementum quod marescallo Guebriano datur, non erit quantum speraveramus: quater mille pedites, equites bis mille. Literae cardinalis Mazarini Romam ad amicos missae interceptae sunt prope Lugdunum ab hominibus personatis. Seditio Rouargiorum adeo non quiescit, ut in Arvernos se promoveat. Abiere legati ad pacem lento per terram itinere, et in Batavis negotia reperturi non quam putant facilia. Abiit et Theodorus Gothofredus, iter mari sumturus, relicto hic scripto, quod in vulgus spargatur, cuius exemplum mitto.[3] Id eo pertinet ut ii quorum hic res sunt in manu, qui e re sua putant bellum ducere, culpam pacis tardatae in alios reiiciant, ut hic facere solent.

Bavarici Rhenum transiere. Sequuntur eos Lotharingici. Videntur hiberna quaesituri in Franconia et Suevia. Exspectant auxilia ab Hazfeldio[4] et ex iis praesidiis quae in Brunsvicensibus terris fuere. Ad conventum Francofurtensem rediere legati Wurtzburgici, adfuturi iam iam putantur et Brunsvicenses et Norembergici.[5] Tupadelius[6] ad Hagenoiam usque fecit excursus. Reviviscunt vetera consilia de danda Leopoldo praefectura Belgicae quae sub Hispano. In Anglia nobilis Montacutius a parlamentariis captus est Roffae.[7] Fuerat is absens damnatus a parlamentariis, receperat se in Galliam, inde ivit non in comitatu comitis Harcurtii, sed dissimulato habitu, cum eo venisset, addidit se Grassio, qui ab itinere ad regem erat praemissus. Audimus regem Hispaniae rediisse Madritium, a Piccolominaeo obsideri Leridam. Papa aegrotat et Bavarus; hunc visum ivit Lotharingus. Saradeskius[8] cohortes aliquot duxit ad Bavarum. Castilionaeus marescallus apud Verbinum sex habet millia.

Agitur de restituendo commercio Hispaniam inter et Galliam. Noyerius noluit cessionem perscriptam dare de eo munere quod antehac obtinuit, sperans aliam aulae conversionem ex suo usu. Reginae ad impensas domus suae sustinendas dari reditus Britanniae Armoricae, ditionis Alensoniensis et Borbonici. Marescalli Franciae futuri putantur vicecomes Turenae, ducis Bulionii[9] frater, et Gassio. Duos

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 165; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 349 no. 503. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 131. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6495).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 24 oktober 1643 (no. 6493).
3 Het memorandum is niet overgeleverd; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. LXXXVII.
4 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen beschikte over een troepenmacht van Westfaalse garnizoenssoldaten.
5 Op 5/15 september, kort nadat de keizer in Frankfort een verklaring ten gunste van de voortzetting van de 'Deputationstag' had laten voorlezen, hadden de afgevaardigden van Würzburg, Brunswijk en Neurenberg de vergadering verzocht om voor de duur van één maand op reces te gaan (*Urk. u. Act.* I, p. 826-828).
6 Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) († 1647), 'Weimars' generaal-majoor in het Franse garnizoen te Breisach, maakte voor de hertog van Enghien de weg vrij naar Haguenau (*Gazette 1643,* no. 133, dd. 24 oktober 1643).
7 Rochester; vgl. *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 174-177.
8 Václav Zahrádecký (Zahrádky) leidde keizerlijke garnizoenssoldaten naar de strategisch belangrijke plaats Andernach aan de Rijn; zie de *Gazette 1643,* no. 133, dd. 24 oktober 1643).
9 De nog steeds niet gerehabiliteerde Frédéric-Maurice de La Tour d'Auvergne, hertog van Bouillon.

milliones annuos rex lucri facturus speratur. Dicitur in Africa Tingi[s][10] Portugallorum regi accessisse, Bressaeus autem partim cepisse, partim incendisse tredecim Uticensium praedonum naves. Qui in Rouargia

10 Tanger in Marokko; zie de *Gazette 1643,* no. 157, 'extraordinaire du XVIII décembre': 'La proclamation de dom Jean IV, roy de Portugal, dans la ville de Tanger'.

motus concient Rodas oppidum cepisse dicuntur. Brisaci qui sunt milites questus suos missis huc mandavere.[11] Transiere Bavarici ad Spiram, ubi est pons eorum navalis.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, per consilia Sublimitatis tuae Suediam, per Suediam christianum orbem prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

XIV/XXIV Octobris 1643, Lutetiae.

Sunt hi[c] quidam a landgravio Darmstadiensi. Est hic et quidam a duce Carolo. Libelli iactantur contra cardinalem. In Armaniaco tredecim publicani a plebe occisi. Valesius, nobilis domesticus Bellifortii, in palatio captus, paulo post dimissus est et longe abire iussus est. Ipse dux Bellifortius a parlamento iudicari vult. Chevreusia et Mombasonia longius abire iussae. Dux Longovillanus in Normanniam it.[12] Cardinalis Medicaeus dicitur paratis iam exercitibus uti velle, ut se papam creari faciat ubi Urbanus decesserit. Dicitur Piccolominaeus habere viginti millia hominum et duos pontes in Cinca amne. Rex Britanniae dicitur recepisse Readingam.[13]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Reginae valetudo. Aurelianensis et Condaeus adsunt. Anguianus est in Germania. Supplementa spe minora Guebriano missa. Literae Mazarini interceptae. Seditio Rouargiorum crescit. Profecti legati ad pacem lento itinere et Gothofredus, vulgato antea scripto, quo culpa pacis tardatae in alios reiicitur. Quaedam de Bavaris et Lotharingis. De conventu Francofurtensi. Consilia de danda Leopoldo praefectura Belgica. Montacutius ab Anglis parlamentariis captus. Lerida obsessa. Papa et Bavarus aegrotant. De copiis in Germania. Varia de Gallis. Tingi[s] Portugallis accedit. Bressaei gesta maritima. Motus in Rouargia. Militum Brisaci querelae. Legati Darmstadiensis et ducis Caroli. Libelli contra cardinalem. Turbae in Armaniaco. Plurima de aulicis Gallorum. Medicaei consilia de occupanda papali dignitate. Rex Angliae capit Readingam.

6495. 1643 oktober 24. Aan J. Oxenstierna.[1]

11 Johann Ludwig von Erlach, de 'Weimarse' gouverneur van Breisach, deelde de bezwaren van de Elzassers tegen de aanwezigheid van het Frans-Weimarse leger in hun steden en dorpen (*Episodes Guébriant,* p. 355-359).

12 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, zou de Franse delegatie ter vredesconferentie gaan leiden. Voorlopig gaf hij echter de voorkeur aan het hervatten van zijn gouvernementele taken in Normandië.

13 Robert Devereux, graaf van Essex, zag geen heil in de verdediging van Reading tegen het oprukkende koninklijke leger (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 29).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6494). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 87. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 35 en 4° 38, 17; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl.,

6496. 1643 oktober [24]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

La reyne se porte mieux,[2] comme j'ay veu, ayant eu audience près de sa Majesté, qui m'a asseuré de nouveau son intention estre que le marescal de Guebrian passe le Rhin avecq les secours qu'il a receus. Nous apprenons que le duc d'Anguien est à Saverne et que le secours qu'on donne au marescal de Guebriant n'est que de quatre mille gens d'infanterie, deux de cavallerie. Les Bavarois et Lorrains ont passé le Rhin à Spier, où ils ont leur pont de bateaux. On croit qu'Hazfeld les va joindre à quelques trouppes sorties de garnisons du pays [de] Brunswic et que Saradesky avecq quelques regiments est desja en chemin.

Les ambassadeurs d'icy pour la paix sont partis par terre et monsieur Godefroi, ayant la qualité de conseiller d'Estat, par mer. Les lettres du cardinal Mazarini qui alloient à Rome ont esté interceptées par des gens masqués. La croquantiere en Rouargue ne diminue pas, mais va jusqu'en Auvergne; ils ont pris Rodes. Le marescal de Chastillon a six mille hommes près de Vervin. On parle de remettre le commerce entre la France et Espagne. Monsieur de Noyers ne veut pas donner dimission de la charge de secretaire d'Estat que tient monsieur de Tillieres, esperant de nouveaux changemens, comme font aussi d'autres. La reine aura pour ses frais les revenus de Bretagne et d'Alençon et du Bourbonnois. Le viscomte de Turaine et Gassion seront bientost faicts maresceaux de France, selon qu'on dict, et on espere de profiter deux millions par an par la reformation de la milice.

La garnison de Brisac faict des plaintes icy. Le pape est malade comme aussi le duc de Baviere, qui est visité par le duc Charles. Les deputés de Wurteburg sont revenus à l'assemblée de Francfort, où on attend aussi ceux de Brunswick et Noremberg. On parle de nouveau qu'on traitte avecq l'archiduc Leopold sur le gouvernement de Pais-Bas. On nous dict que Tangres en Afrique a pris le parti pour le roy de Portugal et que le marquis de Bressé a pris treize navires de ceux de Biserte.

On dissimulera icy la saisie que les parlamentaires d'Angleterre ont faicte sur monsieur de Montaigu, pour ce qu'il n'a pas esté en la suitte de l'ambassadeur le comte d'Harcour, mais estant deguisé s'estoit mis en la compagnie de monsieur de Gressi pour parvenir au roy d'Angleterre. On dict que le roy d'Espagne est retourné à Madrid et que Piccolhuomini assiege Lerida.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

27 [*sic*] Octobre 1643 à Paris.

Le duc Charles a de nouveau ici un gentilhomme. Le landgraef de Darmstad y a envoyé aussi. On jette des billets contre le cardinal. Au pays d'Armignac treize maletostiers[3] ont esté tuez par le peuple. Valois, un gentilhomme du duc de Baufort,

ms. XII, 746, f. 26; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2^{O}, p. 126; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 36 en Br. 24, 64/120.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 231.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 24 oktober 1643 (nos. 6493-6495).

3 Belastinginners (publicani), zie A. Furetière, *Le dictionnaire universel* II, Parijs 1978, *sub* ‘maletostier’.

a esté pris au Palais Royal, depuis relasché et commandé de se retirer. Les duchesses de Chevreuse et de Mombason ont esté plus eloignées. Le duc de Longeville va en Normandie. On dict que le cardinal [de Medicis] espere par les armées qui sont sur pied se faire elire pape en cas de la mort d'Urbain. On dict que Piccolhuomini a vingt mille d'hommes et deux ponts sur le Cinqua. Que le roy d'Angleterre a pris Reading.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefort.

6497. 1643 oktober [24]. Aan H. Appelboom.[1]

Vir clarissime,

Habeo gratias pro Claritatis vestrae et pro transmissis reginae literis,[2] quas uti oportet curabo.

Prudens est illustrissimi domini Salvii responsum.[3] Sed ut caesarianos excusare nolim, ita evidens est nobis Gallos in ipso negotio moras ex moris quaerere. Hildeshemensium videtur non iniqua postulatio.[4]

Dux Anguianus ad Tabernas est Alsatiae.[5] Adduxit peditum quatuor, equitum duo millia. Aegrotant morbis ad senectutem additis et papa et Bavarus.

Deus, vir clarissime, diu Claritatem vestram servet,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXVII [*sic*] Octobris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - 27 Octobr.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom

Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6498. 1643 oktober 26. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Nihil mihi magis in votis est quam ut tibi in edendis iis quae necdum edita sunt possim esse usui. Caeterum et Ryckewartii nuptiae, quas hoc primum mense absolvit, impedimento fuerunt quominus ille ad nos excurreret, neque mihi occasio aut tempus fuit illuc navigandi; sed spero oblatum iri cis paucos dies. Tunc ego quo loco iam res sit faxo intelligas.[2]

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 17. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 717 no. 1617. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 231. Antw. op no. 6476, beantw. d. no. 6510. Vermoedelijk schreef Grotius deze brief op zaterdag 24 oktober.

2 Het schrijven van koningin Christina van Zweden dd. 19 september 1643 (no. 6434).

3 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius had op 16/26 september 1643 aan zijn Deense collega Lorenz Langermann geschreven dat het besluit van zijn delegatie om in Minden te wachten op de aankomst van de Franse gevolmachtigden niet de enige oorzaak kon zijn van de trage start van de vredesconferenties.

4 De verlangens met betrekking tot de neutralisering van stad en bisdom Hildesheim.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 24 oktober 1643.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 379. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6479, beantw. d. no. 6516.

2 Aan de dichter-arts Justus Rijckewaert moest de vraag voorgelegd worden of hij nog zijn medewerking wilde verlenen aan de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*. Hij was echter op 6 oktober te Rotterdam in het huwelijk getreden met Cornelia de Lange; zie no. 6383.

Quod de scissura ecclesiae scribis, non usqueq[u]aque possum probare. Ego sicut in monarchia, si rex - insani hominis more - in suos contra ius fasque saeviat, ex naturali aequitate temperamentum aliquod populi nomine adhiberi posse tecum semper statui,[3] ita et simili ratione in ecclesiastico regimine idem admitto: ut nimirum saevientibus in homines minime malos, sed forte errantes, iis qui ecclesiae praesunt, liceat illis bona conscientia a toto corpore secedere et cum suis particularem ecclesiam constituere, dum-

3 Zie voor de mening van Grotius', zijn *De iure belli ac pacis,* boek 1, caput IV: ‘De bello subditorum in superiores’.

modo eo sint animo ut non iniquis conditionibus reliquae ecclesiae uniri velint, eo pacto ut vis conscientiis non inferatur. Solam hic patientiam praescribere, ut in republica ita et in ecclesia periculosum est nimis, neque ad eam patientiam videtur nos Deus adigere voluisse, neque nostrum est ita statuere, ne nimia in ecclesiam caritate in nos aliosque quibus ea sors obtingere potest, male consulamus. Edicta regum et principum alterius sunt generis, quae quomodo necessitatem secedendi non imposuerint iis qui diversae erant religionis et foco se committere nolebant, haud equidem video.

In Anglia non ita prosperae regis res sunt, quin parlamentum aliquot signa victoriae proxime partae sibi vindicet.[4] Nescio an Harcurtius et illi, quos hinc mittimus, legati aliquid magnae rei ibi effecturi sint.[5] Dicuntur enim Scoti cum copiis suis iam adventare. Pro iis quae de duce Anguiano, Motta Odi[n]curtio[6] et aliis scribis gratias ago.

Paulo iam melius valet senex optimus Utenbogardus,[7] sed cum iam provectae sit aetatis, vix est ut diu superfuturum credamus. Quid filius maior in Italia, iunior in Germania agat,[8] et ecquid valeant, quaeso ex te intelligam.

Deus te cum uxore et liberis sospitet,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVI Octobris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Nov. 3.

En in dorso: 26 Oct. 1643 W. de Groot.

6499. 1643 oktober 26. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Uyt de particuliere informatie die uEd. mij nu tot tweemal heeft gelust te geven, warover ick uEd. grooten danck schuldych ben, dunckt mij dat ick niet alleen claer en sien in de genegentheden van degene die het daer al vermogen, maer oock claerder als tevoren in de inclinatie van die hier het meeste; warom niet alleen ick,

4 In de Republiek hechtte men geloof aan het bericht dat het leger van Robert Devereux, graaf van Essex, op 20/30 september bij Newbury een overwinning had behaald op het leger van koning Karel I van Engeland; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 114.

5 De missie van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, en de buitengewone Staatse ambassade van Albert Joachimi, Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland.

6 Het vertrek van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, naar het Duitse front en de terugkeer van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, naar zijn standplaats Barcelona.

7 Johannes Wtenbogaert (1557 - † 4 september 1644) had problemen met zijn gezondheid.

8 Cornelis en Dirk de Groot; de één was op weg naar Venetië (no. 6515), de ander hield zich op in het kwartier van maarschalk Guébriant te Erstein (Elzas).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 79b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 735 no. 291. Antw. op no. 6470 en een ontbrekende brief bij no. 6480, beantw. d. nos. 6517 en 6518.

maer oock andere redenen hebben te twijfelen off de handelynge haer oock ernstych is, alsoo qui eos contingunt soucken in te scerpen het oorloge den landen meer als alle tractaten voorderlijck is, warom oock die tevoren daervan niet hebben connen horen, selven vorenslaen men de lasten tegens het incommen behoort te balanceren.

Nu de ambassadeurs[2] tegelijck met den grave van Harcourt[3] niet hebben connen arriveren, nochte de comste van de Scotten in het rijck, die nu geseyt werden in aentocht te sijn, voorcommen, schijnt wel dat soo niet en sullen haesten, maer eerst sien wat cours ende bejegenynge den grave van Harcourt heeft. Men seyt ons hier tot Lonnen was gearriveert, maer dat Montaigu,[4] op de brugge van Rochester bekent ende daer gedesguiseert, uyt sijn trein aengehouden ende in den Tour gebracht, den gemelten grave van Harcourt, hoewel hij hem desadvoueert, bij het parlament vrij suspect heeft gemaeckt. Tot het afftrecken van den conynck van de Spaense partije ende maintenement van de biscoppen gelove ick twee van de ambassadeurs[5] niet minder als den grave van Harcourt genegen sijn; dan off sij het leste soo efficacieux, hare oogen slaende op hare principalen, sullen connen behertygen staet te twijfelen. Het gelt tot de ambassade is noch niet gereet, sulckx al waren sij reet souden noch niet connen vertrecken.

Den heer van Matenees[6] onthout hem niet alleen van de Generaliteytsvergaderynge, maer versocht sijnde om de Munstersche besoignes bij te wesen heeft hem daervan geëxcuseert. Tegens halff November commen de Staten wederom bijeen,[7] wanneer lichtelijck de dispuyte van den eedt wederom sal worden geroert, alsoo de Ridderschap, sonder de steden inwillygen in pointen van ordre overstemynge te lijden, in dit point geen overstemynge schijnt te willen gedogen. Ende hoe beswaerlijck het is een generale resolutie voor de steden, die haer hooftneerynge op die maniere souden meenen in peryckel te connen stellen, te laten passeren, kan uEd., die oock weet hoe qualijck de pointen van ordre ende van ander natuyre sijn te onderscheyden, oordeelen.

Het equiperen van de cruycers[8] schijnt off meer fatsoens sal hebben als van begin was gemeent, alsoo veele omdat het schijnt te smaecken naer caperije, difficyl sijn daerin te participeeren. Maer soo de particuliere deficiëren, moeten de steden het bij de hant nemen, alsoo den viant te machtych wort, die geseyt wort veertych fregatten in zee te hebben ende over de 26 prinsen de maent van October binnen

2 De Staatse ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude namen drie maanden de tijd om hun reis naar Engeland voor te bereiden.

3 De nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, had op 17 oktober zijn ambtswoning in Londen betrokken.

4 Minder gelukkig verliep de reis van Harcourts metgezel Walter Montaigu, abt van Saint-Martin en diplomatiek agent van koningin Henriëtte Maria. Op weg naar het koninklijk hof te Oxford werd hij bij het passeren van de stad Rochester door soldaten van het Parlement gearresteerd (11 oktober) en naar de Tower overgebracht (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 174-177).

5 Menig Statenlid in Holland en Zeeland wantrouwde de intenties van de Oranje-Stuart-gezinde extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 113, en *CSP Ven. 1643-1647,* p. 31, 33 en p. 35-36).

6 De conferentie die op voorstel van de raadpensionaris werd gehouden om het weerbarstige lid van de Hollandse ridderschap Johan van Mathenes toch nog te bewegen tot het afleggen van de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit, bood geen oplossing. Een bemiddelingsvoorstel ketste af op het door Mathenes aangevoerde argument dat hij met zijn uitsluiting van de vergaderingen van de Staten-Generaal slechts ‘particulier considerabel en is, en vervolgens niet bevoegt den voorsz. eed te doen’ (*Res. SH,* dd. 15 oktober 1643).

7 De Staten van Holland gingen op 17 oktober op reces. Zij hervatten de vergadering op 24 november.

8 Op 1 oktober hadden de Staten-Generaal het besluit genomen dat de kustschepen deze winter beschikbaar moesten blijven voor het verrichten van patrouilledienssten op de Noordzee. Het ‘reglement voor de kruyssers’ werd op 3 oktober gepubliceerd; zie no. 6462.

Duinkercke te hebben gebracht, waerover oock de admirael schrijft[9] om meerder getal van scepen, soude hij ende die bij hem sijn wesen verseeckert.

9 In zijn rapporten over de toestand van de Staatse blokkadevloot voor Duinkerken liet admiraal Maarten Harpertsz. Tromp niet na om te klagen over het tekort aan schepen (S. Groenveld, *Verlopend getij,* p. 161-163 en p. 331-332, met vermelding van een schrijven van de admiraal aan de Staten-Generaal dd. 6 oktober 1643).

Tot de besoignes in de Generaliteyt tot de Munsterse besendynge is Pauw, die een van de gedeputeerde wesen sal, niet geroupen.[10] Donderdach wort een hoffmeester affgesonden om daer logement te prepareren,[11] ende maecken de gedeputeerde haer veerdych op presuppoost dat de ambassadeurs van Vrankerijck al op wech sijn[12] ende den heer d'Avaux Rheims te sijn gepasseert, alwaer Aquilius[13] schrijft sijn Ed. te hebben gesproocken. Contrari souden sij niet garen geloven, warom ick van een, die ick het seggen van den heer Spierynck confirmeerde van dat monsieur Servien noch was te Paris, ben versocht het niet soude willen seggen.

Op het aenhouden van den ambassadeur van Vrankerijck[14] blijven de troupes bij regimenten noch in de frontieren tot groote incommoditeyt van de militie. Hier is, soo mij terstont wort geseyt, gisteravont gearriveert milord Goryn,[15] die geeft hope dat den conynck noch eenyge articulen tot vrede aen het parlament soude doen presenteren. Dan de verkiesynge van Cottynckton tot thesaurier,[16] Dicby tot secretaris van den conynck[17] doet het parlament niet veel moderaets hopen.

Desen 26 October 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sueden bij den alderchristelijcksten [conynck].

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Nov.

En in dorso: 26 Oct. 1643 N. Reig.

6500. 1643 oktober 26. Van P. Spiring Silvercrona.[1]

10 In Den Haag werd de laatste hand gelegd aan de instructie voor de Staatse gevolmachtigden ter vredesconferentie. In de redactiecommissie was wel een plaats ingeruimd voor Johan van Mathenes, maar niet voor de door de Staten van Holland aangewezen gevolmachtigde dr. Adriaen Pauw. Als reden werd opgegeven dat de laatste geen zitting had in de Staten-Generaal (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 122-126).

11 Eind november bezichtigde een afgezant van de Staten-Generaal enkele huizen in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 139-140).

12 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, had Parijs in de middag van de 8ste oktober verlaten. Zijn collega Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, verliet de stad pas op 20 oktober.

13 Mr. Tilleman Aquilius, Staats waarnemer in het Franse leger (Schutte, *Repertorium* I, p. 12).

14 Ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, ordinaris Frans ambassadeur in de Republiek 1640-1648, drong tevergeefs aan. Begin november keerden de Staatse troepen weer naar hun oude garnizoenen terug (*Het Staatsche leger* IV, p. 136, en *Lettres Mazarin* I, p. 366-367 en p. 412-413).

15 Lord George Goring (ca. 1583-1663), vader van de koningsgezinde kolonel George Goring, was op weg naar Parijs waar hij met kardinaal Jules Mazarin zou onderhandelen over een Engels-Frans bondgenootschap (*DNB* XXII, p. 248-251; *CSP Ven. 1643-1647,* p. 17-18 en p. 30, en *Archives d'Orange-Nassau,* 2me série IV, p. 87).

16 Francis, lord Cottington (ca. 1578-1652) nam zitting in het door de koning ingestelde Oxfordse parlement. Op 3/13 oktober ontving hij de benoeming tot thesaurier (*DNB* XII, p. 293-296).

17 George Digby (1612-1677), evenals Lord Cottington een warm verdediger van de pro-Spaanse politiek, volgde de in de slag bij Newbury (20/30 september) gesneuvelde staatssecretaris Lucius Cary, burggraaf van Falkland, op (*DNB* X, p. 52-56, en *CSP Ven. 1643-1647,* p. 4, 27 en p. 33).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 13, 126a. Niet ondertek. De brief is van de hand van Spirings secretaris Pieter Pels.

Mijnheere,

Van deses lants armee hebben tot dato noch eenige troepen in 't velt gelegen, die men nu mede gedenckt nae de guarnisoenen te versenden, hoewel den ambassadeur van

Vranckrijck[2] alhier sterck dringt dat niet alleen dese troepen noch een tijtlang mochten in 't velt gelaeten, maer haerlieden oock noch andere bijgevoegt werden om noch een intocht in des vijants lant te doen, bloot alleen, soo het tot geen ander ende geschieden can, om den vijant ombrage te maacken, waerwt men presumeert dat Vranckrijck noch iets dit jaer voorhebben moet.

Voor weinig dagen is den heere ambassadeur van Liere[3] wt Vranckrijck wegen sijne privatsaacken alhier aengecomen, verseeckerende dat de Fransche plenipotentiarii tot de vredenstractaten[4] in corte hier souden sijn; dieswegen dan de saacke aengaende de deputatie weder bij der hand genomen ende van de formeringe der instructiën voor de gedeputeerden gesproocken werd, gelijck dan van yder provintie seeckere commissarii sijn verordineert geworden, die met haere Hoocheit dese saacke communiceren ende met desselfs inraeden een concept van eene instructie sullen opstellen, 'twelck daernae in de generale vergaederinge, nae goetvindinge, sal voltrocken werden.[5]

Van d'armeën in Duitslant hebben wij met brieven wt Leipsich de dato den 30e September dat daer tijdinge was, doch geene confirmatie noch, als dat den heere generael Torstenson met sijne armee voor Uilenberg wegen des vijants stercke aentocht wel soude hebben moeten opbreecken,[6] maer de cavallerie daerdoor in dier voegen aen malcanderen geraackt sijn dat der keyserschen rechte vleugel leelijck gepluckhaert ende alles in confusie gebracht soude sijn. Soo soude oock albereit een aental ruiters om Cuttenburg sijn gearriveert;[7] alleen wil men niet toegeven dat deselve sich daer souden gesalveert, maer wel daer aengecomen wesen om des generaels Torstensons inbreuck in Bohemen te verhoeden. Wat hiervan is sal ons den tijt leeren.

Verblijve, mijnheere,

u. Exc.tie dienstwilligste.

Den 26 October 1643.

Also de wint nae Vranckrijck nu goet is, soo vermeine dat de jonge heeren Bannier[8] wederom t'zeil sullen gegaen sijn.

2 Volstrekt tegen de zin van de Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, lieten de Staten-Generaal de in Brabant achtergebleven onderdelen van het Staatse leger weer terugkeren naar hun oude garnizoenen (*Het Staatsche leger* IV, p. 136).

3 De Staatse ambassadeur Willem van Liere, heer van Oosterwijk, kreeg op 3 september verlof om Parijs te verlaten. Op 16 oktober 1643 bracht hij aan de Staten-Generaal verslag uit. Een nieuwe instructie ontving hij pas op 12 oktober 1644 (Schutte, *Repertorium* I, p. 13).

4 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, waren in aantocht. Een dezer dagen zouden zij in Charleville-Mézières een boot nemen die hen naar de Republiek zou brengen.

5 Op 21 oktober had de door de Staten-Generaal ingestelde redactiecommissie overeenstemming bereikt over de ‘Poincten van Importantie, die men soude behooren vast te stellen, alvoorens te treden tot handelinge met den vijandt van bestandt ofte vreede’ (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 122-126).

6 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson bedwong enkele dagen later de Moravische plaats Sovinec (Eulenberg) (*Doc. Boh.* VII, p. 48, no. 91-92).

7 Kutná Hora (Kuttenberg) in Moravië. De keizerlijke reddingsactie mislukte omdat de infanterie in de bossen het spoor bijster raakte (*Doc. Boh.* VII, p. 47 no. 86).

8 Gaat het hier om Gustaf Adam (1624-1681), zoon van veldmaarschalk Johan Gustavsson Banér († 1641) (*SBL* II, p. 695-697) of om de in 1641 aan de Leidse universiteit ingeschreven edellieden Banér (*Album studiosorum acad. Lugd.-Bat.* I, kol. 328)?

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 3 Nov.

6501. 1643 [oktober 27]. Aan C. Marin.[1]

[Monsieur,]

Je vous ay escrit il y a huict jours[2] la constitution des affaires d'icy et d'ailleurs. Depuis j'ay receu la vostre du 27 de Septembre, de laquelle je vous remercie, et ai donné l'adresse à celle qui estoit pour la Suede.[3]

Nous attendons le succes de l'armée du roy[4] qui est en Allemaigne et a passé, comme on dict, le Rhin. On croit que monsieur de Guebrian a à present douze mille hommes. Monsieur d'Avaux et monsieur Servien sont en chemin, mais tarderont quelque temps en Hollande pour s'estraindre avecq ces messieurs-là. On espere avoir icy en peu de temps trois mareschaux de France reformés, le [fils du] duc de La Force,[5] le viscomte de Turaine et Gassion, et un lutherien, qui est le comte de Ransou.[6] La sedition continue en Rouargue et aux pays voisins. La reine se porte mieux. Le duc d'Orleans et le prince de Condé sont ici et travaillent pour avoir des grands gouvernements.[7]

Les Escossois sont arrivés au secours du parlement d'Angleterre. Jusqu'à six mille seront suivis de quatorze mille, et pour l'asseurance de leur payement ont la ville de Barwyc, qui est frontiere, en ostage.[8] Neantmoins le comte d'Harcourt ne desespere pas d'un accommodement, croyant que le roy d'Angleterre apprehendra ce secours venu aux parlamentaires et le parlement la cessation du traffic et la difficulté de trouver de l'argent.

Je prie Dieu qu'il donne la paix là et ailleurs, et demeure, monsieur,
le vostre.

3 Novembre [*sic*] 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 235. Antw. op een ontbrekende brief van 27 september/7 oktober 1643.
2 Grotius' brief aan Marin dd. 20 oktober 1643 (no. 6487).
3 Vermoedelijk een schrijven aan rijkskanselier Axel Oxenstierna; vgl. Stockholm, RA, Oxenst. Saml. E 657.
4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 24 [27] oktober 1643.
5 Luitenant-generaal Armand de Caumont (ca. 1580-1675), markies van La Force, stond in het voorjaar van 1643 op de nominatie voor het verkrijgen van de waardigheid van 'maréchal de France' (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 501-502). Hij ontving de maarschalksstaf evenwel na de dood van zijn vader, maarschalk Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force († 1652) (*NBG* XXVIII, kol. 796-797).
6 Luitenant-generaal Josias Rantzau, heer te Bothkamp, was op 26 mei 1642 bij Honnecourt door de Spanjaarden gevangen genomen. Een jaar later keerde hij weer in actieve Franse krijgsdienst terug. Op verzoek van kardinaal Jules Mazarin en de hertog van Enghien werd hem het bevel opgedragen over het leger dat de Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant uit hun benarde positie in de Elzas moest redden. De waardigheid van 'maréchal de France' verdiende hij pas na geslaagde expedities in Vlaanderen en Picardië (30 juni 1645) (*Episodes Guébriant,* p. 371-374).
7 De een begeerde het gouvernement van Champagne, de ander dat van de Languedoc; zie no. 6505.
8 Begin oktober had het Parlement de Schotten toestemming gegeven om in afwachting van de betaling van de overeengekomen maandelijkse subsidie een garnizoen in Berwick upon Tweed te leggen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 28).

6502. 1643 oktober 28. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Monseigneur le duc arriva Vendredy passé en ces quartiers.[2] Monsieur de Ranzau joignit le lendemain avec ses troupes, qui consistent en quatre mil hommes de pied et quinze cens chevaux.[3] On les a mis dans des quartiers pour se rafraichir en attendant que tout se prepare pour nostre passage du Rhin, qui se fera au plus tard le jour de la Toussaints, qui sera Dimanche prochain, le pont ayant esté commencé depuis ce matin.[4]

Nous entreprennons une chose aussy hardie qu'il s'en est faite depuis longtemps, les ennemis s'estans retranchez - à ce qu'on nous asseure - depuis la ville d'Etlinguen,[5] qui est au pied de la montagne, jusques au Rhin, de sorte qu'il nous le faudra forcer dans son retranchement pour passer dans le marquisat de Baden, qui est le chemin qu'il nous faut prendre necessairement. Nous ne sommes pas encor asseurez si le duc Charles les joindra.[6] Huit ou dix jours de temps nous eclaircira de tout cecy.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,

D. de Groot.

A Erstein, ce 28 d'Octobre 1643.

Monseigneur le duc est allé à Brisach et croit-on qu'il sera de retour à Selestat demain au soir. Son Altesse ne veut point partir de ces quartiers qu'elle ne nous aye veu passer le Rhin.

S'il vous plaisoit de m'envoyer un chiffre,[7] je vous pourray quelquefois escrire de choses que je n'oseroy hazarder autrement. Le messager qui vous rendra la presente fait estat d'estre bientost de retour icy. S'il vous plaist de m'honorer de vos lettres, je ne doubte point que sa voye ne soit tres asseurée.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 17 Nov.

En in dorso: 28 Oct. 1643 D. de Groot.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 26. Eigenh. oorspr.

2 Grotius' jongste zoon Dirk, ‘aide de camp’ van maarschalk Guébriant, was op 23 oktober getuige van de ontvangst van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in het Frans-Weimarse hoofdkwartier te Erstein (Elzas) (Aumale, *Histoire des princes de Condé* IV, p. 233-236).

3 Na een wapenschouw gaf de hertog van Enghien het bevel over het vernieuwde Frans-Weimarse leger weer terug aan maarschalk Guébriant en diens nieuwe ondercommandant Josias Rantzau (*Episodes Guébriant,* p. 367-375).

4 Op maandag 2 november waren alle 12000 Frans-Weimarse manschappen de naar Erstein-Ottenheim verplaatste schipbrug overgetrokken.

5 De hoofdmacht van het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth legerde bij Ettlingen, ten zuiden van Karlsruhe (*Episodes Guébriant,* p. 376-377).

6 Karel IV, hertog van Lotharingen, koos de zijde van de keizer en hertog Maximiliaan I van Beieren.

7 Grotius stuurde deze cijfercode niet aan zijn zoon op.

6503. 1643 oktober 29. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Nous avons la confirmation de l'invasion de l'estat du gran[d]-duc par les papalins soubs la conduite des messieurs Griglion et Valencé, qui avec 6 mille hommes ont voulu

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 303. Eigenh. oorspr.

par escalade surprendre la ville de Pistoye,[2] l'ayans attaquée de nuict deux fois, mais par la valeur du commandant là-dedans et de la garnison ont esté repoussez et à la pointe du jour s'en sont retirez derechef vers les confins de Boulogne, ayant laissé devant la ville les echelles et quelques petards, qui n'avoi[en]t pas operé à la porte de la susdite ville comme ils s'estoyent imaginés. Dans leur retraitte ils ont saccagé tout le pays d'alentour et par chemin surpris 4 pieces de canon qu'on menoit à Pistoia. Ce resveille-matin fait tenir sur ses gardes les autres villes du gran[d]-duc, qui les pourvoit de tout ce qu'il leur faut et fait des nouvelles levées dans le pays et impose des contributions sur le peuple et la noblesse. D'ailleurs les papalins se renforcent aussy et font estat de retourner dans la Toscane pour l'attaquer de diverses costés, le cardinal Francesco[3] estant destiné à faire une diversion vers Sienna, où l'on mande qu'il y soit desja. Voila comme le pape donne de l'exercice à la ligue en un temps, où tout le monde parle de la paix et d'autres nations plus belliqueuses se tiennent en repos. Venise envoye du secours au duc de Modena que le pape menace, et celuy de Parma[4] se tient aussy sur le sien en bonne posture. Le passage du baron Copet[5] n'est pas encor accordé, ce qui sert fort bien aux affaires de vostre fils arrivé à Venise.[6] Le gouverneur de Milan[7] visite les places frontieres et les fortifie, ayant pourveu des vivres Santia, et Pondestura tient encor.

Je verray ce que le baron Ochsenstirn fera sur vostre intercession, mais nonobstant cela vous m'obligeriez de ce cent dalers que je vous ay demandé,[8] surtout si mon secours d'argent n'arrive à temps. Je vous supplie de ne me refuser ceste courtois[i]e, dont je tacheray de m'en revancher, en demeurant, monsieur,

vostre redevable,

C.M. m.p.

De Zurig, ce 19 d'Octobre 1643.

Le pape a renvoyé les propositions du cardinal Bichi[9] en France et Espagne pour y cercher quelque moderation en sa faveur. Une partie de l'armée du gran[d]-duc se tient encor sur le Perusien.

2 Op 2 oktober 1643 liet kardinaal Antonio Barberini door zijn onderbevelhebbers ‘monsieur Griglione’ en Achille d'Estampes-Valençay een aanslag op Pistoia uitvoeren (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 874, en V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 858-860).

3 Kardinaal Francesco Barberini (1597 - † 1679), de meest onverzoenlijke van de twee kardinalen Barberini (*DBI* VI, p. 172-176).

4 Odoardo Farnese, hertog van Parma, die met zijn conflict over de rechten op het hertogdom van Castro de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, had aangespoord tot actie tegen paus Urbanus VIII, hield zich schuil in zijn bolwerken Bondeno en Stellata.

5 De in Zwitserland gelichte huursoldaten van Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, wachtten in Graubünden nog steeds op toestemming voor hun doorreis naar Venetië (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 14-16).

6 Cornelis de Groot had zijn reisdoel bereikt; vgl. no. 6515.

7 Gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, kon de capitulatie van Pontestura niet voorkomen. Op 28 oktober maakten eenheden van het Frans-Savoyaardse leger hun entree in deze plaats (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 44-45).

8 Het verzoek om een voorschot van 150 à 200 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas van de Parijse bankier Hoeufft; vgl. no. 6372. Met smart wachtte de arme resident op een betalingsopdracht van zijn superieuren Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius. Zie voor Grotius' aanbeveling, het postscriptum in brief no. 6459.

9 Kardinaal Alessandro Bichi genoot het volle vertrouwen van kardinaal Jules Mazarin.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 No[v.]
En in dorso: 19 Oct. 1643 Marin.

6504. 1643 [oktober 31]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Quid literis istis evenerit quas perditas manere me mones, non possum assequi.[2] Nam quin curatae sint cum caeteris non est cur dubitem. Fieri potest ut hic interceptae sint, nam solet id fieri. Nescio an illae fuerint quibus replicavi ad exceptiones eorum qui novas ecclesias erexerunt.

Liber ille Praedestinati et dictione antiquitatem probat et ipsa scriptura, iudicantibus ita omnibus qui norunt talia.[3] Quid de domino Salmasio futurum sit, etiamnum incertum est. Maiora et hic promittuntur, sed non aeque hic certa quam in Batavis salariorum persolutio.[4] Domino Utenbogardo velim librum ostendas et prosperam senectam preceris meo nomine. 'Porphyrii decretum' puto a te scriptum pro 'Parthenii'. Id autem et ante integrum ad te miseram.[5] Quae autem miserat Comtaeus[6] falsa erant. Multis de causis non possum eum hominem non habere suspectum. De iuramento equitum Sancti Michaelis dixi quod mihi videbatur, sed scio mea non probari omnibus.[7] Schedia accepi et aliquando forte utar.[8] De Annotatis in Evangelia[9] et de editionibus rogo memineris.[10]

Nova non semper habemus ac ne nunc quidem.[11] Nescimus enim an marescallus Guebrianus cum supplemento Rhenum rursum transierit. Sed fama est ex protestantium numero, ne quid querantur, quatuor brevi fore marescallos Franciae, marchionem Lafortium, vicecomitem Turenae, Ransovium, Gassionem.

Vale cum tua tuisque,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 959 App. no. 676. Antw. op no. 6486, beantw. d. no. 6524, met daarin een bevestiging van de ontvangst van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem* (*BG* no. 731). Vermoedelijk schreef Grotius deze brief op zaterdag 31 oktober.

2 Willem de Groot miste een brief die zijn broer op 19 september 1643 zou hebben geschreven; zie no. 6444.

3 De bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio,* Parijs 1643. Met dit geschenk wilde Grotius de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert wat opvrolijken.

4 De laatste week van het verblijf van Claude Saumaise (no. 6492) in Parijs was ingegaan. Nog voor het einde van het jaar zou hij zijn werkzaamheden aan de Leidse universiteit hervatten.

5 Gedoeld wordt op de editie *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus;* vgl. no. 6321.

6 De Normandische edelman Robert le Comte bood Grotius ongevraagd zijn diensten aan. Een half jaar later ondernam hij met een *Roberti Comtaei Nortmanni De origine gentium Americanarum dissertatio,* Amsterdam 1644, nogmaals een poging om bij de Hollandse geleerde in de gunst te komen (H.F. Wright, 'The controversy of Hugo Grotius with Johan de Laet' in *Bibliotheca Visseriana* VII, p. 227).

7 Vgl. no. 6469. Caspar Barlaeus had zijn *Orationum liber* opgedragen aan Joachim de Wicquefort, 'ordinis S. Michaelis eques et serenissimae Hassiae lantgraviae a consiliis'. Deze opdracht had Grotius aangespoord tot een nadere bestudering van de oorkonde behorende bij de verheffing van een Nederlander tot ridder van de in 1469 door koning Lodewijk XI van Frankrijk ingestelde orde van Saint-Michel.

8 De ontvangst van het 'dossier Rivet'. Binnenkort zou Grotius dit materiaal gebruiken voor zijn *Rivetiani Apologetici ... discussio* (*BG* no. 1195).

9 De vraag of er nog exemplaren van Grotius' *Annotationes in libros Evangeliorum* (*BG* no. 1135) in de magazijnen van het Amsterdamse uitgevershuis Blaeu lagen.

10 De publicatie van de *poemata* en de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534).

11 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 oktober.

Kalendis Novembris [*sic*] 1643.

Regina regens Montacutium, ut a se missum, a parlamento repetit; parlamentum hominem a se damnatum recusat reddere.

Edidit paulo antequam Mazarini potentia in hoc fastigium cresceret Ismael Bullialdus,[12] in literis et mathemati[ci]s bene versatus, Theonem Smyrnaeum Platonicum. Dedicavit [Jacobo] Augusto Thuano, consiliario parlamenti. In epistola dedicatoria haec sunt verba: ‘Tu unus illustris generis stirps relictus es. In te uno domus tuae fata volvuntur, post lugendum casum fratris tui τοῦ μακαρίτου illius Francisci Augusti, quem dira ac durissima tempora, in bonorum perniciem saevissime decurrentia, Europae, patriae, bonis omnibus ac suis abripuerunt. Tam lacrimabilis casus memoria, etsi omnem vel acerbissimum dolorem superet, meminisse tamen iuvat viri, patriae suae bono nati, praecipiti - ne quid asperius dicam - iudicio oppressi, cum obviam ire contendit tyranno, legum patriarum eversionem molienti et convellere familiam regiam meditanti’.

Mitto tibi documentum in re Diderici nostri.[13] Omnino arrestum faciendum in pecunias quae sub Vicquefortio sunt. Esse enim cognovi. Alioqui ista summa filio peribit.

Papa rogatus ut pro cardinalis Riceliaci anima, ut fieri solet, missam diceret, dixit se nolle operam perdere.

6505. 1643 oktober 31. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne vaert beter ende beter ende heeft belast aen den hertogh van Vendosme[2] geene correspondentie te houden in 't hoff ofte in deze stadt, aen den bisschop van Limouges,[3] hoewel nae verwant van madame de Senecé, die hier gecomen was om zijne affairen, weer te vertrecken nae zijne kercke; een edelman La Vacherie[4] belast vanhier te vertrecken omdat hij geweest was bij monsieur de Chasteauneuf, die ontrent twaelff mijlen vanhier is. Den hertogh van Orleans ende den prins van Condé hebben noch nieuwe gouvernementen in 't hoofd[5] ende men

12 De mathematicus-astronoom Ismael Boulliau (1605-1694), huisgenoot van raadsheer Jacques-Auguste de Thou, eerde in zijn *Theonis Smyrnaei Platonici eorum quae in mathematicis ad Platonis lectionem utilia sunt, expositio* ..., Parijs 1644, de nagedachtenis van de in 1642 te Lyon terechtgestelde koninklijke bibliothecaris François-Auguste de Thou (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 79-80, brief van Sarrau dd. 21 augustus 1643).

13 Joachim de Wicquefort, beheerder van een deel van het vermogen van wijlen hertog Bernard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639), moest maar eens opheldering verschaffen in de zaak van de uitbetaling van het legaat dat de hertog op zijn sterfbed aan de jonge legerofficier Dirk de Groot had toegedacht; vgl. nos. 6205 en 6235.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34b. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Beantw. d. no. 6525. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 9 november 1643).

2 César de Bourbon, hertog van Vendôme, vader van François de Vendôme, hertog van Beaufort, durfde zijn kasteel van Anet niet te verlaten.

3 François de La Fayette, bisschop van Limoges, een van de bisschoppen die in september het hof hadden moeten verlaten. Hij was de oom van Marie-Catherine de La Rochefoucauld-Randan, markiezin van Sénecey, hofdame van de regentesse (*Tallemant des Réaux* I, p. 928, en Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 165-166).

4 De heer van La Vacherie (La Vacquerie?) zou contact gezocht hebben met de verbannen ‘important’ Charles de l'Aubespine, markies van Chasteauneuf.

5 Gaston van Orléans dong tevergeefs naar de waardigheid van gouverneur van Champagne; zie no. 6471. Ook aan het verlangen van Henri II de Bourbon, prins van Condé, om het gouvernement van de Languedoc in het bezit van zijn familie te stellen, werd niet tegemoet gekomen.

spreect van een huwelijck tuschen des hertogh van Orleans' dochter ende den hertogh van Mantua.[6] Men will hier menageren over het

6 Anne-Marie-Louise van Orléans (‘la Grande Mademoiselle’), hertogin van Montpensier, ging geen huwelijk aan met Karel II van Gonzaga (1629-1665), hertog van Mantua (*DBI* XX, p. 282-287).

crijgsvolck ende 'tzelve reduceren tot zestichduizent te voet, tweeëndetwintichduizent te paerd, gevende aen deze zes, aen die zeven maendsolden in 't jaer. Zeventichduizent gulden is geëmpl[o]yeert in Champagne om voeder te coopen. Men stelt oock reglementen op de winterquartieren. Vier personen, noch niet catholyck zijnde, hebben hoop van te werden marescaux de France, den marquys de La Force, den vicomte de Turaine, Ranzou ende Gassion.[7]

Den hertogh van Anguien werdt binnen drie weecken hier weder verwacht.[8] Den marescal Guebrian, hebbende nu bij zich ontrent twaelffduizent, heeft zijne brugge bij Rinau, de Beyerschen de haeren bij Spier, ende gelijck den marescal de Guebrian hoopt te logeren in het Wirtenbergerlant, alzoo zegt Jan de Waert[9] dat hij zijne trouppes zoo meent te verstercken dat hij in de voorzomer zal comen in de vijandlijcke landen. Hertogh Carel is te Worms,[10] don Melos bij Bergen in Henegouwe, Beck in Lutsenburg, zich wel tevrede houdende dat hij dat landt, Longuy ende Trier heeft connen houden uit de handen der Fransoisen.[11]

Wij verwachten hier een ambassadeur van Polen, die eertijds kennisse heeft gehadt met den heer Mazarini.[12] Den nuntius van den paus die hier is, genaemt Grimaldi, zijnde bij den paus cardinael gemaekt, heeft den hoet ontfangen van des conincx handt.[13] Zes wel geladen schepen uit Spaignie zijn onder Engelsche vlagge gecomen te Havre de Grace. Te Basel is gelt vanhier gecomen voor het Fransche leger.[14]

Uit Italië verstaen wij dat Pont de Sture blijft belegert bij de Fransoisen ende gedefendeert door niet meer als 400 soldaten,[15] dat zoowel de Barbaryns, gesecoureert door die van Malta, als den hertogh van Toscane haer stercken ter zee, dat de trouppes van Parme ende Modene seer clein zijn, maer de legers van Venetië ende Toscanen groot ende goed, dat de Venetianen Fano op de zee hebben

7 Op de nominatie stonden Armand de Caumont, markies van La Force, Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, Josias Rantzau, heer te Bothkamp, en Jean, graaf van Gassion. Van de vier kandidaten kregen alleen de burggraaf van Turenne en de graaf van Gassion dit jaar de maarschalksstaf.

8 Op maandag 2 november aanschouwde Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, aan de Duitse kant van de schipbrug van Erstein naar Ottenheim de passage van de laatste Frans-Weimarsen over de Rijn.

9 Het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth legerde bij Ettlingen ten zuiden van Karlsruhe.

10 Soldaten uit het leger van hertog Karel IV van Lotharingen hadden enkele strategische plaatsen tussen Moezel en Rijn betrokken (*Gazette 1643,* no. 136, dd. 31 oktober 1643).

11 Don Francisco de Melo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck hadden hun legers in verhoogde staat van paraatheid gebracht. Ondertussen had kardinaal Jules Mazarin aan de nuntius Girolamo Grimaldi opdracht gegeven om aan don Francisco het door hem begeerde Franse paspoort te overhandigen; zie *Lettres Mazarin* I, p. 450-451.

12 De Poolse ambassadeur was vermoedelijk Claudius (of Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland (canonicus Varmiensis) (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 141, en *Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 56).

13 Paus Urbanus VIII had Girolamo Grimaldi, nuntius te Parijs, op 13 juli 1643 tot kardinaal verheven. Deze gebeurtenis werd op 28 oktober met passende luister in Parijs gevierd (*Gazette 1643,* no. 137, dd. 31 oktober 1643). Een klein jaar later nam de kardinaal in Rome de eretekenen in ontvangst (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 25-26).

14 Het geld zou op 29 oktober overgebracht worden naar het hoofdkwartier van maarschalk Guébriant in Erstein (*Episodes Guébriant,* p. 376).

15 Op 28 oktober trokken eenheden van het Frans-Savoyaardse leger de plaats Pontestura (tussen Trino en Casale) binnen (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 44-45).

becomen, de Barbarins het casteel van Sint Justino ende eenige anderen.[16] Uit Spaignie verstaen [wij] dat Lerida niet en is

16 Soldaten van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) boekten enige successen in de strijd tegen het leger van groothertog Ferdinando II van Toscane in de buurt van Sansepolcro en Città di Castello (het kasteel van San Giustino en de plaats Celle (Selci?)) (*Gazette 1643,* no. 137, dd. 31 oktober 1643).

belegert.[17] Werdt oock getwijffelt off de tijdingen, die hier breed geloopen hebben, dat bij de Portugezen een groote victorie zoude zijn bevochten[18] ende Badajos belegert, waer is.[19] Maer men zegt ons dat in Portugael de waerde van alle munte is gehoogt met intentie om 't geldt uit de rijcken van Spaignie derrewaert te trecken.

Uit Engelant hebben wij niet dat heel nieuw zij, omdat de havenen zijn gesloten, zoo men meent om eenige oproer te Londen ende op andere plaetzen. Maer tevoren hadden wij verstaen dat van twintichduizent Schotten, belooft bij 't nieuwe verbont, zesduizent waeren aengecomen, ende dat men haer Barwyck,[20] een stadt op de grentsen van Engelant, in handen had gegeven als pandt voor de somme die haer is toegezegt ende gereedt bij het parlement niet en can werden opgebracht.

31 Octobris 1643.

Wij verstaen dat don Melos zijn volck gelaeten heeft bij Bergen in Henegouwen, maer zelff is gegaen nae Bruissel. Prince Thomas werdt hier verwacht.[21] 't Leven van den overleden hertogh van Mommorancy werdt hier uitgegeven.[22] Den hertogh van Anguien is met sestich edelluiden binnen Straesburg. De Fransche vloot onder den hertogh van Breszé bij d'eilanden Jeres.[23] D'heer de Noyers had garen ambassadeur geweest nae Italië,[24] maer heeft zulcx niet connen becomen. De Fransoisen zeggen dat zij den cardinael Rosetti, die te Colen is om de zaecke van de paix, suspect houden.[25] Prins Casimir van Polen heeft te Loretto 't habijt van jesuyt aengenomen.[26] 't Leger van Spaignie in Catelagne is zeer groot, 't leger van Portugal bij Evora. Men wil zeggen dat de Portugezen Valverda in Galisse[27] hebben becomen. De Thoscani hebben oock de stadt Celle becomen en benau-

17 De Spanjaarden bleven Lérida bedreigen. Op 18 oktober was de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, weer naar het front aan de rivier de Cinca teruggekeerd.

18 De *Gazette 1643,* no. 139, publiceerde in de 'extraordinaire du V novembre' een verslag van 'La reprise de la ville de Salvaterra sur les Castillans, par les Portugais'.

19 Koning Jan IV van Portugal volgde in Evora de strijd aan het front bij Badajoz (*Gazette 1643,* no. 137, dd. 31 oktober 1643).

20 In afwachting van de toegezegde Engelse subsidie hadden de Schotse bondgenoten alvast de noordelijke havenstad Berwick upon Tweed in bezit genomen (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 28).

21 Prins Tommaso Francesco van Savoye werd in de avond van de 7de januari 1644 het Louvre binnengeleid.

22 Maarschalk Henri II († 30 oktober 1632), hertog van Montmorency, broer van Charlotte-Marguerite, prinses van Condé, was in 1595 te Chantilly geboren. Gouverneur van de Languedoc sinds 1613. In 1632 raakte hij betrokken bij een samenzwering van Gaston van Orléans. De opstandelingen werden bij Castelnaudary verslagen door Henri (1575-1632), graaf van Schomberg. De ongelukkige hertog viel in handen van zijn politieke tegenstander Richelieu. Nog in hetzelfde jaar sprak het Parlement van Toulouse het doodvonnis over hem uit; vgl. Simon Ducros, *Histoire de la vie de Henry, dernier duc de Mont-Morency,* Parijs 1643.

23 De vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, had de oversteek van Bizerte naar de kust van de Provence (de eilanden van Hyères of 'Stoechadae') gemaakt.

24 De gewezen staatssecretaris François Sublet de Noyers ambieerde de plaats die kardinaal Jules Mazarin in september had toebedeeld aan Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond) (*Lettres Mazarin* I, p. 453-454 en p. 505).

25 Carlo Rossetti (1614-1681), nuntius te Keulen, had in juli 1643 de benoeming tot kardinaal-legaat ter vredesconferentie ontvangen (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 1, p. 496-497, en *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 128).

26 Jan Kazimierz (1609-1672), halfbroer van koning Wladislas IV van Polen, trad op 23 september in de bedevaartsplaats Loreto toe tot de Sociëteit. Op 28 mei 1646 ontving hij de kardinaalshoed. Twee jaar later deed hij afstand van zijn kerkelijke waardigheden en vertrok naar Polen om de troon te bestijgen (*Gazette 1643,* no. 137, dd. 31 oktober 1643, en A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 147).

27 Valverde de Leganés in Extremadura (en niet zoals bij Grotius: in 'Galicië').

wen Perusia. Den hertogh van Parma maect eene roiale fortificatie tot Bondeno.[28]

Uit Engelant verstaen wij noch dat prins Mauritz Darthmuth heeft ingenomen[29] ende dat in de eilanden van Jersei ende Gernesei[30] zeer werdt gevochten tuschen de coninclijcke ende de parlamentarissen, yder partij een deel inhebbende van dezelve eilanden. De coninginne-regente van Vrancrijck heeft Montaigu, als van haer gezonden zijnde geweest, door den grave van Harcourt doen eischen van het parlement.[31] Maer het parlement weigert zulcx, zeggende dat denzelve Montaigu is gecondemneert geweest bij het parlement met 's conincx consent.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Paris, den 31 Octob. 1643.

6506. 1643 oktober 31. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Regina regens[2] plane convalescit. Iussit recedere ab aula Lemovicensem episcopum, qui ob negotia huc venerat, quanquam is propinquus est Senesaeae, quae inter feminas circa reginam primum obtinet locum. Ducem vero Vindocinensem prohibuit ab omni literarum nuntiorumque commercio in urbe et aula. Interim et Elbovius, qui Vindocinensis sororem duxit,[3] multum adest duci Aurelianensi et illius uxor huius uxori. In cardinalem Mazarinum multi iaciuntur quotidie libelli. Dicitur mille sexcentos homines habere in opere Romae ad augendas quas a Bentivoliis emit aedes.[4]

Pecunia pro Gallis Basilaeam advenit. Bavarici pontem adhuc ad Spiram custodiunt, ut eo ipsis ac Lotharingicis ultro citroque ire liceat. Johannes Waertius copias suas auget, vulgatque se sub ver iturum in terras hostiles. Marescallus Guebrianus ad XII iam creditur habere millia; quo iturus nondum certus. Manet

28 Stellata en Bondeno, de twee bolwerken van waaruit Odoardo Farnese, hertog van Parma, zijn conflict met paus Urbanus VIII over de rechten op het hertogdom van Castro uitvocht.

29 Prins Moritz van de Palts gebruikte de haven van Dartmouth als uitvalsbasis voor de verovering van de laatste parlementsgezinde havensteden in het zuidwesten van Engeland (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 33-34 en p. 37).

30 Op de eilanden Jersey en Guernsey hielden de koninklijken nog stand in enkele versterkte huizen.

31 Walter Montaigu (Montacutius), die in het gezelschap van de nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, de reis naar Engeland had gemaakt, was door soldaten van het Parlement in Rochester gearresteerd en naar de Tower overgebracht. Zodra het slechte nieuws het Franse koninklijke hof bereikte, gaf de regentesse haar ambassadeur in Londen opdracht om protest aan te tekenen (17 oktober 1643) (*Lettres Mazarin* I, p. 421-423, p. 428 en p. 433-434).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 167; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 350 no. 504. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 133. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6507).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 31 oktober 1643 (no. 6505).

3 Charles II de Lorraine, hertog van Elbeuf, was gehuwd met Catherine-Henriette de Bourbon, zuster van César de Bourbon, hertog van Vendôme.

4 Kardinaal 'Mazzarino' verloochende zijn Italiaanse afkomst niet. Van de familie Bentivoglio kocht hij het paleis dat kardinaal Scipio Borghese in 1603 door don Giovanni Vasanzio liet bouwen (tegenw. palazzo Pallavicini-Rospigliosi, via XXIV Maggio te Rome (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 970)).

adhuc is, qui Francofurti est, conventus, exspectaturque reditus legatorum a Brunsvico et Norembergo.[5] Spirensium iudicum col-

5 De afgevaardigden van Würzburg, Brunswijk en Neurenberg hadden de Frankforter ‘Deputationstag’ voor de duur van één maand verlaten; zie no. 6494.

legium laborabit, ut sibi extra bellum esse liceat. Classem augent et Ethruscus et Barbarini. His adsunt Melitenses;[6] etiam terrestres copias Ethruscus auget. Eae quas habent Parmenses et Mutinenses, exiguae sunt, Venetorum magnae et crescunt. Cepere hi Fanum ad mare oppidum, Barbarini arcem Sancti Justini et alias. Pons Sturae adhuc a Gallis obsidetur defenditurque a militibus non plus quadringentis. Habet adhuc comes Guebrianus pontem navalem ad Rinaviam, putaturque dux Anguianus hic futurus intra viginti dies. Dux Carolus Wormatiae est, Melos ad Hainaviae Montem, Beckius in Luxemburgico, multum se fecisse existimans, quod eam terram et Treviros et Longuiacum ab hoste servaverit. Erlachius apud Uberlingam[7] molitur aliquid.[8]

Inter parsimoniae, quam res hic requirunt, reperta et hoc est, quod militia regia acciditur ad XXII equitum, LX peditum millia extra praesidia necessaria et Germanos;[9] accipient equites septena, sena pedites quotannis, stipendio in menses promisso. Empta per Campaniam locaque vicina equis pabula pretio LXX-ies mille francicorum, et de hibernis leges innovatae. Nuntius qui hic est pontificis, Grimaldus, factus a pontifice cardinalis, galerum a regis manibus accepit. Brevi hic habebimus a Polonia legatum, veterem Mazarini amicum. Vacherius nobilis abire ab aula et urbe iussus, ideo quod Castillonovium, custodem quondam sigillorum, qui duodecim hinc leucis abest, inviserat.

Angliae portus occlusi sunt. Causa esse creditur seditio aliqua Londini aut alibi orta. Lerida nondum obsidetur. An vera sint quae de Badaio[sa] urbe obsessa et clade ibi Castellanorum nuntiata fuerant, dubitatur. Sed augetur in Portugallia nummis pretium, ut aurum et argentum ex Castella vicinisque regnis eo attrahatur. Ab Hispania naves divites in Portum Gratiae venere sub Anglicanis vexillis. Et dux Aurelianensis et princeps Condaeus de novis praefecturis adipiscendis adhuc cogitant. De ducis Aurelianensis filia collocanda in matrimonium ducis Mantuani rumores sunt. Scotorum sex millia de viginti promissis in Angliam venere, et quia pecunia quae foedere ipsis promissa erat, in praesens solvi a parlament[ari]is non potest, traditum Scotis pignoris vice Barvicum in limite. Quae ad Hoxteram et alibi aguntur, non commemoro, quia aliis ea sunt propiora.[10]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae semper prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXI/XXXI Octobris 1643.

Melos ipse a Montibus Hainaviae Bruxellas venit. Princeps Thomas huc exspectatur. Editur vita ducis Mommorentiaci. Regia classis sub Bressaeo est ad Stoechadas.[11]

6 De Johannieters van Malta assisteerden de pauselijken ter zee.
7 In de *Gazette 1643,* no. 136, dd. 31 oktober 1643, werd bericht dat Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach, naar Ueberlingen vertrokken was.
8 Het copieboek Dresden geeft: 'molitur, alia audiuntur'.
9 De Duitse (Weimarse) soldaten in Franse legerdienst.
10 De aan veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen beschikbaar gestelde troepenmacht van keizerlijke garnizoenssoldaten uit Einbeck en Wolfenbüttel was in de buurt van Höxter gestoten op een Hessische eenheid onder bevel van Johann Geyso. Tijdens de schermutselingen konden de Hessen doordringen tot in een voorstad van de plaats Stadtberge (tegenw. Marsberg) (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 256-257).
11 'Stoechadae', de eilanden van Hyères.

Dux Anguianus cum sexaginta nobilibus Argentorati. Noyerius legationem in Italiam expetit, sed non obtinuit. Cardinalem Rosettum, qui Coloniae est ob pacis negotium, suspectum sibi aiunt Galli. Princeps Casimirus Lorettae habitum sumsit iesuitae. Ingens est[12] Hispanorum exercitus in Catalania. Portugallicus ad Eboram est. Eadem gens in Gallaecia Valverdam cepisse dicitur. Ethrusci etiam oppidum Cellam cepere et Perusiam premunt. Parmensis Bondenum munit magnifice. In Anglia princeps Mauritius Darthmuthum cepit. In insulis Jerseia et Gerneseia multum pugnatur inter Anglos regios et parlamentarios. Montacutium regina Galliae regens, ut a se missum, reddi sibi cupit idque per Harcurtium

12 'Ingens est' verbeterd uit 'Regimen' in het copieboek Dresden.

significavit, sed recusant id parlamentarii, dicentes eum damnatum a parlamento rege consentiente.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Regina convalescit. Lemovicensis ab aula recedere, Vindocinensis a literarum commercio abstinere iussus. De Elbovii et Aurelianensis congressibus. Libelli in Mazarinum; huius sumtus in aedes Romae emtas. Germanica. De conventu Francofurti. Camera Spirensis extra bellum esse laborat. Italica. Beckii gloria. Parsimonia Gallorum. Grimaldus cardinalis. Vacherius ab aula et urbe exul. Angliae portus clausi. Dubia, quae ex Hispania. Portugalli nummis pretium augent. Condaei et Aurelianensis consilia. Scotorum adventus in Angliam. Belgica. Vita Mommorentiaci scripta. Noyerius fert repulsam. Rosettus suspectus. De principe Casimiro. Portugallica. Italica. Anglica. Montacutium a parlamento reddi postulant Galli, sed frustra.

6507. 1643 oktober 31. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 12. Novemb. 1643.

6508. 1643 oktober 31. Aan J. de Wicquefort.[1]

[Monsieur,]

La reyne-regente se porte de mieux en mieux.[2] Le duc de Vendosme a eu commendement de ne tenir aucune correspondence à la cour ou à la ville, l'evesque de Limouges, quoique proche parent de madame de Senecé, de retourner en son diocese, estant venu icy pour des affaires, un gentilhomme nommé de La Vacherie de se retirer loing d'icy. Pour menager est à regle[r] icy la milice, tellement qu'elle sera de vingt-deux mille chevaux, soixante mille à pied, outre les garnisons ordinaires et les Allemans. On faict estat de payer six monstrez par an pour les gens de pied, sept pour ceux qui servent à cheval. On faict aussi des reglements nouveaux pour les quartiers d'hyver et on a employé soixante-dix mille livres en Champagne pour achepter du fourage. Le nonce Grimalde, qui est icy, ayant esté faict cardinal, a

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6506). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 90. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats-und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42,55 en 4° 38,26; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 44; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 166; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 37 en Br. 24, 65-66.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 237.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 31 oktober 1643 (nos. 6405-6407).

receu le chapeau de la main du roy. On attend icy un ambassadeur de Pouloigne, qui autrefois a esté grand ami du cardinal Mazarin. Mais il est à croire que cestui-ci n'aimera pas à se souvenir du temps passé. Le duc d'Orleans et le prince de Condé travaillent encore à avoir de nouveaux gouvernements, et on parle de marier Mademoiselle au duc de Mantoue. Six navires d'Espagne richement chargés sont arrivés à Havre de Grace soubs la banniere d'Angleterre. On parle de faire quatre mare-

sceaux de France qui ne sont pas catholiques, mais peut-estre que quelqu'uns se fairont: le marquis de La Force, le viscomte de Turaine, Ransou et Gassion.

Les gens de Baviere tiennent leur pont près de Spire, le marescal de Guebriant le sien à Rinau. On croit que cestui-cy prendra ses quartiers au pays de Wirtemberg et aux environs. Le duc d'Anguien sera icy de retour en trois semaines. Il y a de l'argent à Basle pour les Françoys. Jean de Waert augmente ses trouppes et espere, dit-il, entrer au pais ennemi au printemps. L'assemblée à Francfort continue en attendant le retour des deputez de Brunswyck et de Noremberg. La chambre de Spier desire la neutralité. Monsieur d'Erlach tente quelque chose près d'Uberlingue.

En Italie Pont de Sture demeure assiegé par les Françoys. Tant les Florentins que les Barbarins augmentent leurs forces par mer et par terre, et le pape a escrit aux Suisses afin qu'ils ne laissent passer des trouppes pour les confederez,[3] en quoy il ne sera pas obei, le monde estant à present accoustumé si les commendements du pape sont dans les limites de son pouvoir. Ceux de Malte assistent les Barbarins. Le duc Charles est à Worms, don Melos à Monts en Hainou, Beck au Luxemburg, croyant avoir [faict] beaucoup, ayant sauvé ce pais, Longui et Treves des mains des Françoys. D'Espagne nous avons que Lerida n'est point assiegé. Et on nous faict doubter si Badajos est assiegé et si les Portugais ont eu là tel advantage comme on a dict, mais bien nous asseuré est qu'en Portugal on a haussé la valeur de la monnoye pour y attirer l'or et argent des royaumes d'Espagne.

Les ports d'Angleterre sont fermez; on croit que c'est pour quelque remuement à Londres ou ailleurs. Avant cela nous avons appris que de vingt mille Escossois, promis par la derniere ligue, six mille sont arrivez et pour ce que le parlement ne leur peut fournir la somme convenue, on leur met entre leurs mains la ville de Barwyc, qui est frontiere d'Angleterre.

Un arrest est donné par le parlement, portant defence à ceux de la religion d'avoir leurs temples fort proches des eglises de catholiques, pour eviter les maux qui en pouroient arriver.[4] Nous attendons le succes près de Hexter et souhaittons toute prosperité à madame la landgravin. Je ne sçai pas si l'union de Westphale[5] sera assés forte pour empescher touts logements et passages des gens de guerre, assavoir Suedois, François, Hessiens, en cas que la guerre continue.

Si les ambassadeurs des Provinces-Unies qui vont en Angleterre[6] tiennent une autre routte que ne faira l'ambassadeur de France, ils ne feront rien, ni pour eux-mesmes, ny pour leurs amis. En la province d'Hollande on doibt attendre cy-après un cours de la Noblesse tout à faict opposé à celui des villes,[7] et si dix-huict villes demeurent tousjours d'accord ce sera beaucoup. Le principal soing de ces messieurs-là doibt estre de repurger la mer.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

3 Paus Urbanus VIII liet door zijn nuntius in Luzern protest aantekenen tegen de Venetiaanse troepenlichtingen in Zwitserland (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 19-20).

4 Het arrest van de Chambre de l'Edit betrof de afbraak van de kerk die in 1634 bij het door de protestantse advocaat Joseph des Fontaines gestichte College van Melle (dep. Deux-Sèvres) was gebouwd; zie R.O. Lindsay en J. Neu, *French political pamphlets*, no. 6522, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 131-132.

5 Het Westfaals defensieverbond dat door keurvorst-aartsbisschop Ferdinand van Keulen werd bepleit.

6 De missie van de Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland.

7 Met zijn weigering om de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit af te leggen had Johan van Mathenes de discussie heropend over de vertegenwoordiging van de ridderschap (één stem) en de steden (18 stemmen) in de Staten van Holland (S.J. Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek,* p. 42-51).

31 Octobre 1643, à Paris.

Le duc d'Anguien est à Strasburg avecq soixante gentilhommes. On attend icy le prince Thomas et on imprime la vie du feu duc de Montmoranci. Monsieur de Noyers a desiré d'estre ambassadeur en Italie, mais ne l'a sceu obtenir. Don Melos en personne est allé à Brusselles, laissant ses trouppes près de Monts en Hainaut. L'armée navale de la France soubs le duc de Bressé est aux isles des Jeres. Les François disent qu'ils tiennent suspect le cardinal Rosetti, qui est à Couloigne, comme n'estant pas assés neutre. Le prince Casimir a pris l'habit de jesuite à Loretto. L'armée espagnolle en Catalogne est tres grande. On dict que celle de Portugal est près d'Evora et que ceux qui de cette nation font la guerre en Gallisse y ont pris Valverda. Les Toscans après San Justino ont pris la ville de Celle et pressent Perusie. Le duc de Parma faict une forti[fi]cation royale à Bondeno.

D'Angleterre nous apprenons que le prince Maurice a pris Dartmuth, que les royalistes et les parlamentaires se battent fort dans les isles de Jersei et de Gernsei. La reine-regente de France a faict demander Montaigu du parlement par le comte d'Harcourt, mais le parlement l'a refusé, disant Montaigu avoir esté condamné par le parlement avecq le consentiment du roy.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wickefoort.

6509. 1643 november 1. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Non sunt mihi satis cognitae res Suedicae, sed quantum ex illustribus ac nobilibus adolescentibus qui hic fuere cognoscere potui, comitiorum pars maior[2] non tam ad nova tributa novosque dilectus feretur quam ad pacem, sed more Gothico, id est, si ea obtineri possit nullo famae, quae omnibus quidem sed maxime regibus curanda est, detrimento. Ego et ut christianus pacem amo et ut Suediae consiliarius puto eam Suediae non inutilem.

Cum Danis existimo simultates nobis fore perpetuas, non bellum,[3] si non ob regis senis prudentiam, at ob senatorum nihil boni aut privatim sibi aut publice ex bello sperantium auctoritatem. Sed id propius cognoscetur si quando legati Danici in Suediam venerint. Quanquam et Russicum istud matrimonium suspectum esse Suedis nostris potest, qui multas partes istius imperii tenent victoriae iure.[4] Non puto iniquum quod contra Anglorum, qui se parlamentarios dicunt, naves constituit rex

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 18. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 717 no. 1618. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 243. Antw. op no. 6425, beantw. d. no. 6523.

2 Op 10/20 oktober was de Zweedse rijksdag in Stockholm bijeengekomen.

3 Deze maand maakte Jakob Törnsköld aan de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de Stockholmse plannen voor een gewapende actie tegen Denemarken bekend; zie no. 6369.

4 De Deense prins Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, had zijn zinnen gezet op de tsarendochter Irina.

Daniae.[5] Dum manet controversia, certe regium ius apud reges omnes praevalere debet. Et magna his temporibus semper fuit regum Angliae Daniaeque coniunctio.

Reginae viduae nostrae quod optio data est aut redeundi in Suediam aut alibi vivendi,

5 Eind juli was het Deense schip 'Ark Christian' bij het naderen van de haven van Newcastle door schepen van het Parlement aangehouden. Hierop reageerde koning Christiaan IV van Denemarken met een bevel om Engelse koopvaarders in de Sont aan te houden (Kernkamp, *De sleutels van de Sont*, p. 44, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 21-22 en p. 45).

salvis sibi fructibus qui ex pactis nuptialibus aut testamento ad eam pertinent, laudo.[6] Rex defunctus Galliae maximam apud Deum et homines professus est paenitentiam, quod matrem, non per omnia forte prudentem at matrem tamen, ad fortunam matri dolendam, regi pudendam reliquisset.[7]

Domino Flemingio et Suedis omnibus omnia quae a me proficisci possunt, semper erunt exposita.[8]

Hic exspectamus an marescallus Guebrianus[9] bonis iam auctus copiis transiturus sit Rhenum et ibi substiturus. Caetera hic quieta sunt extra quasdam partes inter Languedociam et Aquitaniam, ubi motus sunt contra tributa, non sine metu ne longius gliscant. Id ipsum forte duriores animos ad pacem vertet, quam bonam det Deus, et Claritatem vestram, vir clarissime, servet ac sospitet,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, Calendis Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - Cal. Novemb.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6510. 1643 november 2. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Optatissimas Excellentiae vestrae literas 27 Octobris datas recte accepi. Legati reginae nostrae adhuc Mindae morantur. Post unum illum ictum nihil scripsit Langermannus.[2] Tres reliqui e legatione Danica amicis literis nostrates invitarunt ad locum congressus. Responsum est pari humanitate, ad rem vero dilatorie.[3] Aliquid enim tum obstitit, et adhuc obstat.

6 De terugkeer van de Zweedse koningin-weduwe Maria Eleonora van Brandenburg naar haar geboortegrond.
7 Het berouw van koning Lodewijk XIII († 14 mei 1643) over hetgeen hij zijn moeder Maria de' Medici had aangedaan; zie no. 6235 n. 10.
8 De reis van Herman Fleming en Erik von der Linde naar Frankrijk en Italië.
9 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 31 oktober 1643.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 10). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6497, beantw. d. no. 6537.
2 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in een schrijven aan het Deense delegatielid Lorenz Langermann, dd. 16/26 september 1643, een verklaring gegeven voor hun besluit om voorlopig Minden aan te houden als standplaats voor de Zweedse vredesdelegatie; vgl. no. 6476.
3 De Deense gedelegeerden Just Høg, Gregers Krabbe en Christopher von der Lippe schreven hun uitnodiging op 24 september/4 oktober 1643. Vier dagen later stelden de Zweedse gevolmachtigden een ontwijkend antwoord op schrift (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 50-55).

Torstensonius in Moravia sursum deorsum et nescio quo non modo et via vagatur.[4] Iam dicitur cecidisse aut disiecisse dextrum cornu exercitus caesariani. Quid inter Koningzmarchium et Krakovium gestum sit, adhuc in incerto est.[5] Domitzium obluctatur adhuc

4 Begin oktober overmeesterde de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson de Moravische plaats Sovinec (Eulenberg). Kort daarna werd zijn hoofdmacht in de buurt van Krnov (Jägerndorf) gesignaleerd (*Doc. Boh.* VII, p. 48 no. 93).

5 In Pommeren volgde het Zweedse expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, de bewegingen van de keizerlijken onder bevel van generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow).

conatibus et spei Ulfsparrianae[6]. Hatzfeldius videtur velle ire in superiorem Hassiam; eo iam primum eius agmen processit.[7]

Haec pro tempore communicare volui, cum alia non suppetant.

Vale, illustrissime et excellentissime domine, et tenuitati meae semper fave, qui sum et esse cupio, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequentissimus et addictissimus servus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 2 Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Nov.

6511. 1643 november 2. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Schediasmata recte ad manus tuas pervenisse laetor.[2] De Bellifortio quid futurum sit expectabimus.[3] Negotium domini Matenesii magnos in Conventu motus excitavit, nequedum certi quid super eo decretum est atque ita res ea etiamnum pendet:[4] sunt qui Matenesium loco vellent cedere, utpote qui se ipsi sufficiendos putent; sunt qui tantum moras nectant, ne opus alioqui patriae nostrae salutare ad exitum perducatur. Dum legati Gallici cunctantur, etiam hic nihil promovetur,[5] atque ita pacis negotium inutiliter differtur.

De Hogerbetio et chartis tuis quas recuperari posse putas et advocanda Roterodamensium ope, cogitabo.[6] Interea optimus senex Utenbogardus deficere

6 Begin augustus hadden de Zweedse commandanten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre de belegering van de vestingstad Dömitz ingezet. Op 11/21 oktober gaf het keizerlijke garnizoen de strijd op (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 32, en *Doc. Boh.* VII, p. 49 no. 97 en p. 51 no. 102).

7 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen liet de voorhoede van zijn Westfaalse troepenmacht naar de bovenloop van de Rijn marcheren (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 256-259).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 380. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6491, beantw. d. no. 6532.

2 Het ‘dossier Rivet’ had Willem de Groot op 12 oktober toevertrouwd aan de postdienst op Parijs; zie no. 6477.

3 Publicatie van de redenen waarom de regentesse op 2 september François de Vendôme, hertog van Beaufort, had laten arresteren, was tot nu toe achterwege gebleven.

4 De conferentie die op voorstel van de raadpensionaris in Den Haag werd gehouden om het weerbarstige lid van de Hollandse ridderschap, Johan van Mathenes, toch te bewegen tot het afleggen van de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit, had geen oplossing geboden.

5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, waren in aantocht. Op 23 november arriveerden zij in Den Haag. Een week later kregen zij hun eerste audiëntie in de vergadering van de Staten-Generaal (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXIV-XXXV, en Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 124-126).

6 Willem de Groot nam in de zaak van het postume eerherstel van de Leidse pensionaris Rombout Hogerbeets een afwachtende houding aan. Ook het onderzoek naar de verblijfplaats

incipit, stomacho omnem cibum respuente et accedente etiam febricula ex catharris et tussi procedente, quae seniles vires ita debilitat ut iam totos fere dies decumbere cogatur.[7] Ille te nomine suo salutari iussit Deumque precari se dixit pro tua incolumitate, ut aliquando divortio eccle-

van de papieren, die destijds uit Grotius' Rotterdamse huis waren gelicht, schoof hij op de lange baan.

7 Een week later ging het weer wat beter met de bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert.

siarum aliquod possis adferre remedium. Rogavit me annon sis mittendus in Germaniam, qua de re mihi nihil liquere professus sum.

Epistolas ad Rosenhanium binas iam accepi, quas per Vickofortium curari iussi.[8] Vidi hac septimana virum doctissimum nostrique amantissimum Gronovium, qui propediem editurum se promisit libellum de Sestertiis;[9] ego simulatque accepero exemplar, id ut accipias curabo.

Deus Optimus Maximus te tuis nobisque et reipublicae christianae diu servet,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, 2 Novembris 1643.

Iam nunc a domino Utenbogardo venio, qui ut ante laborat teque salutari iussit, rogans ut se precibus tuis velis iuvare.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Nov.

En in dorso: 2 Nov. 1643 W. de Groot.

6512. 1643 november 2. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De goede correspondentie tusschen de Ridderschap ende de steden waer grootelijckx te wenschen, maer wat middel daertoe is kan jegenwoordych qualijck worden gesien, alsoo door het stuck van den eedt meerder ve[r]wijderynge eer is te vresen. De animeuste onder haer ende daeronder oock eenyge wel tot den gemeenen stant geaffectionneert hebben lange qualijck connen verswelgen dat yder van de steden hare stemme equivaleerde.[2] Meerder gewicht ende aensien hebben sij geïmagineert te crijgen door de assumptie van mijnheer den prins onder de edele, ende hetselve heeft aen de steden wederom ombragie gegeven, waerdoor

8 De verzending van Grotius' post naar Munster/Osnabrück (standplaats van de Zweedse resident Schering Rosenhane) en Minden (tijdelijke verblijfplaats van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius) had niet over Antwerpen en Den Haag, maar over het Keulse kantoor van Hendrik van Bilderbeeck moeten geschieden; zie no. 6551.

9 *De sestertiis commentarius* van de Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius werd pas in het begin van het volgend jaar in omloop gebracht (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 149-150 en p. 191-193).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 79c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.*, p. 737 no. 292. Antw. op no. 6492, beantw. d. no. 6533.

2 Met zijn weigering om de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit af te leggen had Johan van Mathenes de discussie heropend over de vertegenwoordiging van de ridderschap (één stem) en de steden (18 stemmen) in de Staten van Holland (S.J. Fockema Andreae, *De Nederlandse Staat onder de Republiek*, p. 42-51).

haer advys suspect sijnde weynych is gevolcht ende veel[t]ijts singulier in hare opiniën blijven dewelcke singulier sijn in haer ogemerck.[3]

De dispute van den eedt vreese ick dat noch niet en is ten eynde, ende wensche van herten die vanwegen den adel soo hart niet en wierde gedreven, alsoo quaetgunstyge sijn Hoocheyt door dat middel denigreren. Den heer van Matenes onthout hem niet alleen van de vergaderynge van de Generaliteyt maer oock van de Munstersche besoignes, daer particulier toe is versocht. Den reeckenmeester Pauw wort noch nergens in gekent, die

3 De ‘eerste edele’ Frederik Hendrik werd ervan beticht dat hij zijn standgenoten had ingefluisterd om de eed op de nieuwe instructie niet af te leggen.

oock van die commissie noch geen notificatie is gedaen, hetwelcke hem moyelijck valt.[4]

De ambassadeurs sijn naer Engelant noch niet vertrocken ende is niet te weten wanneer vertrecken sullen.[5] De Generaliteyt manqueert het aen provisie van gelt ende Hollant wil de casse niet openen, alsoo sij willen tonen hoe weynych die haer al het gesach in de staet toemeten daertoe connen contribueren. Ende nu is noch een particulier accident dat Amsterdam in 't particulier grote offensie geeft, want bij occasie dat een ontfanger-generael most worden gemaeckt over het incommen voor de cruycers, die in deselve stat moet wonen, ende sij daertoe hebbende voorgeslagen een van hare vroetschap, die vanwegen de Staten van Hollant de Generaliteyt serieuselijck is gerecommandeert,[6] heeft nochtans die hetselve ampt, daer Zeelant hem oock toe socht te promoveren, niet connen obtineren, maer vier stemmen, Overijssel absent sijnde, hebben tegens het ernstych aenhouden van Hollant ende Zeelant dat ampt aen een ander geconfereert, hetwelck men oordeelt sonder corruptie niet en is tewegegebracht, ende dat wort tot Amsterdam hoge genomen, waerover oock de aenstaende vergaderynge van Hollant, naer ick worde onderrecht, openynge sal worden gedaen ende nieuwe onlusten geschapen sijn te ontstaen. Van de prolongatie van het octroy van de Oostindische Compangie, hetwelck met dit jaer expireert, sal de naeste vergaderynge licht oock worden gesproocken.[7]

Dat uEd. met soo goede intelligentie gaet met den heer Summaise hoor ick garen,[8] omdat ick weet dat veel andere het garen anders sagen. Uyt Engelant sijn dese mael hier geen brieven gecommen.

Desen 2 November 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coniginne ende crone van Suede bij den alderchristelijcksten conynck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Nov.

En in dorso: 2 Nov. 1643 N. Reigersberg.

6513. 1643 november 3. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

4 Johan van Mathenes en dr. Adriaen Pauw, de door de Staten van Holland aangewezen gevolmachtigden ter vredesconferentie, namen geen deel aan het overleg in de Staten-Generaal (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 122-126).

5 De ambassade, bestaande uit de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude, vertrok pas op 18 januari 1644 naar Engeland.

6 De Amsterdamse schepen mr. Joris Jorisz. Backer (1607-1666) was op de laatste dag vóór het najaarsreces van de vergadering van de Staten van Holland voorgedragen voor de functie van ontvanger-generaal van de 'kruyssers' (*Res. SH*, dd. 17 oktober 1643, en Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 419-420).

7 De kwestie van de verlenging van het octrooi van de Verenigde Oostindische Compagnie kwam als 18de punt op de agenda te staan van de Statenvergadering van 24 november a.s. (*Res. SH*, dd. 24 november 1643).

8 Grotius had de Leidse hoogleraar Claude Saumaise enkele keren bij hem thuis ontvangen.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 246. Antw. op een ontbrekende brief van 5/15 oktober 1643.

J'ay receu la vostre du 5e d'Octobre. Icy la reyne se porte mieux.[2] Le duc d'Orleans et le prince sont à la cour et aux affaires. La reyne-regente a donné ordre à l'evesque de Limoges de se retirer d'icy et au comte d'Harcourt de demander au parlement d'Angleterre la personne de Montaigu. Le parlement ne le veut pas rendre, disant qu'il a esté condamné

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 31 oktober/1 november 1643.

par le roy et par le parlement. Voila un achoppement au commencement de la negotiation. Et on dict que l'empereur envoye une nouvelle ambassade en Angleterre pour empecher toutes resolutions qui se pourriont prendre pour le Palatinat.[3]

On reduict icy la milice à vingt et quatre mille chevaux, soixante mil gens de pied, outre les garnisons ordinaires et les trouppes allemandes. Nous attendons icy un ambassadeur de Pouloigne, ancien ami de cardinal Mazarini. On dict que les Portugais ont pris Valverda en Gallisse et que l'armée du roy d'Espagne en Cataloigne est fort grande. Ceux du party du roy de la Grand-Bretaigne et les parlamentaires se battent journellement aux isles de Jarsei et Garnesei. On croit que le prince Thomas viendra icy.

Je demeure, monsieur,
le vostre.

3 Novembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6514. 1643 november 5. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Pour toutes nouvelles nous avons icy la mort du prince Thomas que les Espagnols publient à Milan,[2] et que son frere traitte d'un eschange contre le conté de Nizze pour en prendre un autre sur le Lionois, dont vous sçauray mieux la verité s'il y en a quelque chose.[3] Cependant les François s'estant renforcés des nouvelles trouppes commencent à battre Pondesture avec 14 pieces et esperent d'en venir à but dans peu de jours, encor qu'ils ayent esté repoussés desja d'un assaut qu'ils avoyent donné contre la place.[4] Velada se tient sur la defensive et n'a point d'envie de la secourir.[5] Sur le Perusien se font des continuelles escarmouches, dont la derniere qui est arrivé aupres de Moulins de Montecorno,[6] que les Florentins avoyent voulu

3 De taak om in Engeland stemmen te winnen ten gunste van de hervatting van de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts liet keizer Ferdinand III bij nader inzien over aan zijn ordinaris resident Franz Paul, vrijheer van Lisola (A.F. Pribram, *Franz Paul Freiherr von Lisola,* p. 44-48).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 304. Eigenh. oorspr.

2 Tijdens de belegering door het Frans-Savoyaardse leger van de plaats Pontestura lag prins Tommaso Francesco van Savoye ziek te bed in Ivrea.

3 Aan het hof van Turijn liepen de spanningen tussen de regentesse Christina en haar zwager Maurizio van Savoye (1593-1657), prins van Oneglia, zo hoog op dat de prins zich verontwaardigd terugtrok in Nice (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 63-65).

4 De Frans-Savoyaardse onderbevelhebber César de Choiseul, graaf Du Plessis-Praslin, nam op 28 oktober de capitulatie van Pontestura in ontvangst.

5 Gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, liet zijn manschappen stellingen betrekken aan de Milanese zijde van de Po.

6 Op 12 oktober stootte het leger van Alessandro del Borro, luitenant van de Toscaanse bevelhebber prins Mattias de' Medici, in het heuvelgebied ten zuiden van Perugia (Monte di Corno) op een eenheid pauselijken onder bevel van Federico Imperiali. Het gevecht eindigde

surprendre, a esté fort favorable aux papalins, qui leur ayants dressé des embusches en ont tué environs 500 et autant fait prisonniers, gagné 4 pieces de canon, le reste ayants mis en fuite. Un certain Friderico Imperial, frere du cardinal de ce nom,[7] qui pro interim commande l'armée du pape, s'est fort signalé dans ceste action. Aussy dit-on qu'il est bon capitaine, exercé aux guerres d'Allemagne. A

met een haastige terugtocht van de Toscanen naar San Biagio in Valle (*DBI* XXXVI, p. 360-367).

7 Mogelijk de latere kardinaal Lorenzo Imperiale (Imperiali) (Pastor, *Gesch. Päpste* XIV 1, p. 142).

ceste heur les ecclesiastiques battent la forteresse de Petigliano[8] et font estat d'attaquer de trois parties le pays du gran[d]-duc, qui pour les en divertir continue la guerre dans le Perusien, et les Venetiens avec le duc de Modene font des diversions dans le Boulonois,[9] qui neantmoins sont bien foibles. Le baron de Copet travaille encor pour son passage[10] et Ghil de Has, nouvellement venu au service de Venise, doit faire une autre levée de 4 mille hommes.[11] Le mesme fait le pape, et le gran[d]-duc, sans qu'on voye aucune apparence de pouvoir faire sitost la paix en Italie comme les Venetiens voudroyent.

Je vous remercie de vos bons offices envers l'ambassadeur Ochsenstirn, auquel j'en ay escrit plusiours fois,[12] mais je voy que l'envoye de mon argent trainera encor à la longue, de façon qu'il seroit le meilleur expediant que entre cy et là je puisse estre assisté de quelque peu d'argent par vostre moyen,[13] car cent ou deux cent dalers n'est pas gran[d]chose de vous en priver pour peu de temps, puisque j'auray moyen de vous les rendre avec mille remerciemens. Amicus certus in re incerta cernitur.[14]

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,
vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 26 d'Octobre l'an 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Hugo de Grot, ambassadeur de la reine et couronne de Suede aupres du roy tres chrestien, etc., à Paris. 3 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 21 Nov.
En in dorso: 26 Oct. 1643 Marin.

6515. [1643] november 6. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

8 Pitigliano, stad tussen Sansepolcro en Città di Castello.
9 Francesco I d'Este, hertog van Modena, maakte gebruik van de verwarring die in de Bolognese garnizoensplaats Bazzano was ontstaan na de mislukte aanslag van de pauselijken op Pistoia.
10 Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, was nog steeds met de autoriteiten in Graubünden in onderhandeling over het verlenen van een vrije doortocht aan de door hem in Zwitserland gelichte soldaten.
11 De Vlaming Gilles de Haes (1597-1657), generaal-majoor in het keizerlijke leger, was op een Venetiaanse uitnodiging ingegaan. Zijn lichting soldaten zou een jaar later emplooi vinden in het Zwabisch-Beierse leger (*BNB* V, kol. 136-139).
12 In december 1641 begon Carl Marin nieuwsbrieven naar de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna te sturen (Stockholm, RA, E 969).
13 Het verzoek om een voorschot van 150 à 200 rijksdaalders uit de Frans-Zweedse subsidiekas van de Parijse bankier Hoeufft.
14 Cicero, *Laelius - De amicitia* 17, 64.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 22. Eigenh. oorspr.

Je vous rends graces tres humblement de la faveur qu'il vous a pleu me faire, ne vous estant pas contenté simplement de repondre à mes lettres, mais de m'avoir voulu envoyer des novelles de ces quartiers, lesquelles seules pourroient estre suffisantes sans les recommandations que me donne vostre renommée de me faire avoir de l'entrée chés beaucoup de personnes de consideration.[2]

Je vous aurois desja escrit de cette ville, mais d'autant que je ne vous ay rien peu apprendre ny des affaires publiques, le[s]quelles icy sont en repos, ny des miennes particulieres, lesquelles je n'ay pas encores conduict au but où je desire les veoir, je me suis

2 Deze brieven zijn niet overgeleverd.

empesché de vous importuner inutilement.[3] Monsieur le baron de Degenfeldt, quoyque absent de ce lieu, ne laisse pas de me recommander et assister en tout ce qu'il peut.[4] Afin que vous n'ignorez pas là où j'en suis, je vous envoye la proposition que j'ay faicte aux seigneurs de la Serenissime Republique.[5] Je ne puis comme a esté mon desseing faire des levées en Allemagne, veu les incommoditez de passages qui s'i presentent. En Hollande peut-estre je reussiray mieux, si je pouvois avoir le passage par la France et mener des troupes jusques à Chalon-sur-Saone pour les faire descendre de là par eau jusques à Marseille, d'où on peut traverser la mer Mediterranée en peu de temps. Cela me pourroit beaucoup servir. En tout cas, comme vous apprendrez par les articles que je vous envoye, la condition que j'adjouste à la fin me pourra guarantir de toute risque. Et je feray si bien que devant toutes choses je me garderay de m'engager imprudemment dans des traictés dangereux.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

C. de Groot.

A Venise, ce 6 de Novembre.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 26 Nov.

En in dorso: 6 de Nov. 1643 Corn. de Groot.

6516. 1643 november 7. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Editiones nostras pergo tibi commendare.[2] Res hic tranquillae.[3] Nescimus adhuc an transierint Rhenum copiae quas habuit Guebrianus et quas eis addidit dux Anguianus. In Italia Pons Sturae a Gallis obsidetur. In Catalania praevalent Hispani, sed in Gallaecia res satis prosperae Portugallis esse dicuntur.

Redeo ad ea quae antehac scripseram.[4] Monarchis vere ita dictis vim iuste opponi posse nego; addidi exceptionem ex Barclaio[5] probabilem, si is monarcha manifeste

3 In zijn brieven van 4 en 12/22 september 1643 (nos. 6401 en 6441) had Cornelis de Groot zijn vader verslag uitgebracht van het verloop van het eerste gedeelte van zijn reis naar Venetië.

4 Dit voorjaar ontving Cornelis de Groot van zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, het aanbod om in Venetiaanse dienst te treden (no. 6192). In augustus nam hij de uitdaging aan.

5 De papieren die op deze onderhandelingen betrekking hebben zijn niet bewaard.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 959 App. no. 677. Antw. op no. 6498, beantw. d. no. 6539.

2 De publicatie van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

3 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 november.

4 Vgl. zijn brieven van 26 september (no. 6444) en 17 oktober (no. 6479).

5 William Barclay, auteur van het door Grotius veelvuldig geraadpleegde werk *De regno et regali potestate adversus Buchananum, Brutum, Boucherium et reliquos monarchomachos libri sex*.

feratur in totius populi exitium.[6] At multum distant rex, homo unus, et tota Christi hereditas. Quodsi quis excommunicatus sit iniuste, faciat quod Augustinus[7] iubet: nulla conventicula colligens, Deo et tempori causam suam committat. Quodsi etiam diu duret ista iniuria, habet ex Scripturis et Patribus unde se suosque instruat. Nec vetatur audire piorum pastorum pias homilias. Apostoli constituerunt in ecclesia fidos homines qui alios docerent;

6 *De regno et regali potestate*, boek III, caput XVI (in de editie Hannover 1612, p. 440-441); vgl. Grotius, *De iure belli ac pacis*, boek I, caput IV, § XI: 'Quarto, ait idem Barclaius amitti regnum, si rex vere hostili animo in totius populi exitium feratur; quod concedo'.

7 Vgl. Augustinus, *De vera religione* 6, 11, 34 (ed. *Corpus Christianorum*, series Latina XXXII, p. 195).

ab illis alios voluere constitui, idque per manuum impositionem: 2 Timoth. II, 2; 1 Tim. IV, 14; 2 Tim. I, 6.[8] Hic ordo manere debet ad finem saeculorum: Matth. XXVIII, 28.[9] Nec torquere quis se debet quod communione careat sine sua culpa; Deus id damnum spiritualibus donis repensat. Potest talibus dici quod Cyprianus ait in Metallis constitutis epistola LXXVII:[10] 'Sed nec in illo, fratres dilectissimi, aliqua potest aut religionis aut fidei iactura sentiri, quod illic[11] nunc sacerdotibus Dei facultas non datur offerendi et celebrandi sacrificia divina. Celebratis, imo atque offertis [sacrificium] Deo et pretiosum pariter et gloriosum et plurimum vobis ad retributionem [praemiorum] caelestium profuturum, cum Scriptura divina loquatur et dicat: Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit. Hoc vos sacrificium Deo offertis, hoc sacrificium sine intermissione die ac nocte celebratis, hostiae facti Deo [et] vosmet ipsos sanctas atque immaculatas victimas exhibentes, etc.' Augustinus de illis qui eiecti nullam segregationem faciunt:[12] 'Hos', inquit, 'coronat in occulto Pater, in occulto videns'. Quantum autem sit crimen 'contra sacramentum semel traditum divinae dispositionis et catholicae unitatis adulterum et contrarium caput facere', ostendit Cyprianus epistola XLII, XLIX et alibi.[13] Tertullianus[14] autem plane ecclesias esse negat quae per legitimas ordinationes census suos ad apostolos ordinatores referre non possunt. Et hac vel maxime de causa constitutum in Synodo Nicaena, quae regula est ecclesiastici regiminis, ut in unaquaque civitate non nisi unus sit episcopus, damnatique ibidem Novat[ian]um[15] sectantes. Hoc unum est quod Donatistis obiiciunt Optatus[16] et Augustinus.[17]

Quid comes Harcurtius effecturus sit videbimus. Montacutius captus, offensa in limine.

Dominum Utenbogardum tuamque et tuos salutes rogo et facias Praedestinatum a domino Utenbogardo legi.[18]

7 Novembris 1643.

8 2 *Tim.* 2:2; 1 *Tim.* 4:14; 2 *Tim.* 1:6.

9 *Mattheus* 28:20: 'En zie, Ik ben met u al de dagen, tot aan de voleinding der wereld'.

10 In oudere edities 'LXXVII'; vgl. *S. Thasci Caecili Cypriani opera omnia*, epistula 76 (Cyprianus aan de broeders 'in metallo constitutis'), caput 3 (*Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. III, pars II, p. 830).

11 *Epist.* geeft 'illa'. De aanpassingen in het citaat zijn aangebracht na vergelijking met *D. Caecilii Cypriani Carthaginiensis episcopi ... opera,* ed. Jacobus Pamelius, Parijs 1616, p. 217, en Parijs 1643, p. 217.

12 Augustinus, *De vera religione* 6, 11, 35 (*supra*, n. 7).

13 *S. Thasci Caecili Cypriani opera omnia*, epistula 45 (in oudere edities: 42) en epistula 52 (in oudere edities: 49) (*Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. III, pars II, p. 599-603 en p. 616-620).

14 *Quinti Septimi Florentis Tertulliani De praescriptione haereticorum*, XXXII (ed. *Corpus Christianorum*, series Latina I, p. 212-213).

15 De schismaticus Novatianus. Zijn 'kerk' werd veroordeeld op het Concilie van Nicea (19 juni - 25 augustus 325); vgl. Denzinger, *Enchiridion symbolorum,* Barcelona, etc. 1965[33], p. 53.

16 *S. Optati Milevitani libri VII, accedunt decem monumenta vetera ad Donatistarum historiam pertinentia*, boek I en II (*Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum*, vol. XXVI, p. 3-66).

17 Augustinus, *De haeresibus*, 69, 1-5 (ed. *Corpus Christianorum*, series Latina XLVI, p. 331-333).

18 Grotius had graag gezien dat de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert kennis nam van de bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, Parijs 1643.

Epigramma.[19]

Latius haud Latius satis est, quo latius ista
Tractare? Ut taceat Latius est satius.

6517. 1643 november 7. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick houde nevens uwe Ed. voor zeecker dat zoolang deze regeering in Vrancrijck blijft Neef oock t'zijnens het oorlogh zal doen duiren.[2] Off men 'tselve Swede zal connen doen goedvinden, twijffele ick. Alle mijne ordre spreecken van de vrede te recommanderen. Ende uit alle edelluiden die hier comen verstae ick dat het rijck door het oorlogh ledigh blijft van volck ende de landen blijven ongebouwt. In de Vereenigde Nederlanden de lasten met het incomen te balanceren is lichter te zeggen dan te doen.

Montaigu is een groote aenstoot in 't beginzel van de negotiatie van den grave van Harcourt aen de zijde van het parlement,[3] ende aen de zijde van Vrancrijck de promotie van Cotington ende Dicby;[4] de comste van de Schotten die Barwyck in handen hebben, een quaed incident.[5]

In Hollant staet te beduchten dat die den adel van de steden hebben afgescheurt oock eenige scheuring onder de steden zullen zoecken te brengen. Die de principale aendringers zijn geweest van deze reformatie hebben op haer stuck wel te letten. Zoo de zaecke misluckt, loopen zij peryckel. 't Woord van ordre in de zaecke van overstemming is vrij wat duister.[6] De zuivering van de zee is hetgunt waer meest op moet werden gelet. Milord Goryn werdt hier verwacht.[7]

7 Novembris 1643.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 7 Nov. 1643.

19 In dit epigram geeft Grotius uiting aan zijn ongenoegen over de *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis* van de geograaf Johan de Laet; zie nos. 6410 en 6439. Het vers nam hij niet op in zijn gelijktijdig opgestelde weerwoord *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba* (*BG* no. 731). Zie ook Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 122-123, en A. Eyffinger, *Inventory of the poetry of Hugo Grotius*, p. 230.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34c. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6518. Antw. op no. 6499, beantw. d. no. 6540.

2 Op het Haagse binnenhof en in het paleis van Frederik Hendrik ('Neef') werden de laatste voorbereidingen getroffen voor de ontvangst van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen*, p. 139-149.

3 Walter Montaigu, die in het gezelschap van de nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar Engeland was gereisd. Op weg naar het koninklijk hof te Oxford was hij bij het passeren van de stad Rochester door soldaten van het Parlement gearresteerd en naar de Tower overgebracht.

4 Thesaurier Francis, lord Cottington, en secretaris George Digby sterkten de Spaanse partij aan het hof van koning Karel I van Engeland.

5 De noordelijke havenstad Berwick upon Tweed kreeg een Schots garnizoen.

6 Met zijn weigering om de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit af te leggen had Johan van Mathenes de discussie heropend over de vertegenwoordiging van de ridderschap en de steden in de Staten van Holland.

7 De koningsgezinde lord George Goring bracht op doorreis naar Parijs een raadselachtig bezoek aan Den Haag (aankomst 25 oktober); zie no. 6499.

6518. 1643 november 7. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De coninginne[2] gaet weder in den raedt als voordesen ende hoopt met tweeëndetwintich millioenen 's jaers te onderhouden de geraemde zestighduizent man te voet ende boven de twintich te paerd. Heeft een compagnie van gewapende reuters gegeven aen den cardinael Mazarini, waervan het beleid zal zijn bij den baron de Noailles.[3] Monsieur de Noyers heeft de afstant van zijn officie gegeven aen monsieur de Tillières.[4] Den hertogh van Anguien is in proces met madame d'Esguillon[5] ende de bisschoppen die hier vergadert zijn in questie met de jesuïten over een boeck, onlancx uitgegeven bij een doctor van de Sorbonne, waertegen eenige jesuïten hebben gepredickt.[6] De jesuïten allegueren eenige exemtiën haer gegeven van Romen waernae de bisschoppen niet en vraegen, alzoo die exemtie in het parlement niet en is geverificeert. Vanhier is verbot gedaen om te Rome niet meer te spreecken aengaende het cardinaelschap voor de bisschop van Bauvais[7] ende last om aldaer op te houden de bullen van den bisschop van Pamie[r]s.[8]

Wij en weten noch niet wel off den marescal de Guebrian, wiens leger men wil zeggen te zijn van zeventhienduizent, maer anderen zeggen veel minder, den Rijn is gepasseert, gelijck men zeide dat hij doen zoude den dertichste Octobris.[9] Maer wel hooren wij dat den hertogh van Beieren groote lichtingen doet, wiens volck over den Rijn haer houden tusschen Durlach ende Heidelberg, de Lorrainsche noch

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6517. Antw. op no. 6499, beantw. d. no. 6540. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 7/17 november 1643).

2 Koningin Anna was hersteld van haar geelzucht. Op dinsdag 10 november was zij in staat om audiëntie aan de Zweedse ambassadeur te verlenen; vgl. nos. 6350 en 6434.

3 Kardinaal Jules Mazarin kreeg een eigen garde die onder bevel kwam te staan van Antoine († 1646), graaf van Ayen (*Tallemant des Réaux* I, p. 265, en II, p. 665).

4 In april van dit jaar had François Sublet de Noyers afstand moeten doen van zijn staatssecretariaat op het departement van financiën. Zijn rechten op deze functie verkocht hij na lange aarzeling door aan zijn opvolger Michel Le Tellier (*Lettres Mazarin* I, p. 453-454 en p. 505).

5 Claire-Clémence de Maillé-Brezé had bij het aangaan van haar huwelijk met Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, afstand moeten doen van haar aandeel in de erfenis van kardinaal de Richelieu. Zodra bleek dat de kardinaal in zijn laatste testament zijn lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon, bovenmatig had bevoordeeld, nam de vader van de hertog van Enghien het initiatief om de zaak voor de rechter te brengen. In zijn *Journal* (I, p. 114) schreef Olivier Lefèvre d'Ormesson omstreeks deze tijd: '... il me dit encore que monsieur le Prince [de Condé] vouloit faire casser le contrat de mariage de son fils, afin de revenir à partage, et que l'exploit en estoit donné à madame d'Aiguillon, et qu'il vouloit rentrer dans le domaine de Ruel, qui est une aliénation de l'abbaye de Saint-Denys'.

6 Op 16 november kwamen de bisschoppen bijeen in de Parijse woning van kardinaal François de La Rochefoucauld. Gesproken werd over de veroordeling door de jezuïeten - in het bijzonder door père Jacques Nouet S.J. - van het onlangs in de openbaarheid gebrachte werk *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld, doctor van de Sorbonne (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 112-113 en p. 122-124).

7 Eind mei had de regentesse de abt Marescot(ti) naar Rome gezonden om de promotie van haar geestelijke vertrouwensman Auguste Potier, bisschop van Beauvais, te bevorderen. Vanaf het begin werkte kardinaal Jules Mazarin deze missie tegen.

8 Jacques de Montrouge, bisschop van Pamiers, wachtte op pauselijke erkenning. In 1647 werd hij bevestigd in de waardigheid van bisschop van Saint-Flour (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 88).

9 Op 2 november waren alle 12000 Frans-Weimarsen bij Erstein de schipbrug naar Ottenheim overgetrokken.

zijnde aen deze zijde van den Rijn tusschen Worms ende Creutznach,[10] ende dat Trucmuller terugge ontboden is nae

10 De hertogen van Beieren en Lotharingen wapenden zich tegen een aanval van het leger van de hertog van Enghien.

de Necker, niet hebbende zich connen vougen bij Haezveld door het belet van de Hessische.[11] Dat Melos, een meuterie van het crijgsvolck hebbende bevredight bij Fontaine l'Evesque, vandaer is gegaen nae Bruissel,[12] Cantelmo zijnde te Mechelen, Saviedra te Antwerpen,[13] Beck in Lutsenburg.

Uit Italië hebben wij dat de prince Mathias[14] zich gevoecht hebbende bij monsieur de Valencé gaet Pistoia aentasten, dat den hertogh van Modena gesterekt door die van Venetië was ingetrocken in 't Boulonnois, dat den hertogh van Parme, om wiens wil dit oorlogh was begonnen, zich stil hield ende liever hadde gehadt Bondeno ende Stellata te verlaeten dan over te geven aen de Venetianen.[15] Dat de Fransoisen die in Italië zijn een fort maecken tusschen Vercelle ende Casal, de Spaignaerden die daer zijn haer houdende tusschen Mortara ende Bremo.[16] Uit Spaignie werden wij onderricht dat vijftienhondert Sicilianen daer zijnde aengecomen, gingen nae Arragon. Dat don Philippo de Silva, die in Catelagne commandeert,[17] wilde gaen nae Mo[n]son, hebbende een leger van achtduizent te voet, tweeduizenttweehondert te paerd. Dat de Portugezen nae het demoliëren van Valverda, waeruit zijn gegaen zevenhondert man te voet, driehondert te paerd, hadden gemeent Badajos te belegeren, maer belet waeren door het aencomen van veel crijgsvolck uit Castilië ende Andalousië.[18] Dat in Galisse bij de Spaignaerden een nieuwe mine was gevonden ontrent Sint Sebastiaen.[19] Dat Seville alleen vijftichduizent ducaten hadde gesonden aen den comte de Sint Stephano,[20] die voor den coning van Spaignie het oorlogh voert in Galisse, ende dat de twee Castillen vrijwilligh haerzelve hadden geschyct tot driehondertduizent ducaten. Dat de coninginne van Spaignie gepresenteert hadde in persone te gaen nae de frontieren om het volck te

11 De Zwabisch-Beierse kolonel Georg Truckmüller zu Prunn moest met zijn collega Bose zorgdragen voor het openhouden van de verbindingen met de Westfaalse troepenmacht van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen (*Gazette 1643*, no. 140, dd. 7 november 1643).

12 De uitgebluste gouverneur don Francisco de Melo liet de verdediging van het gebied tussen Maas en Moezel over aan zijn anderbevelhebber Andrea Cantelmo en de Luxemburgse gouverneur Johan van Beck.

13 De Spaanse gevolmachtigde don Diego de Saavedra y Fajardo had Brussel op 28 oktober verlaten. Op 6 november vertoonde hij zich in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 123).

14 De Toscaanse bevelhebber prins Mattias de' Medici trok zich terug uit de krijg aan de zuidoever van het Trasimeense Meer. Opgeschrikt door de verrassingstaktieken van de pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay opende hij in de omgeving van Pistoia een offensief tegen de eenheden die dit gebied waren binnengedrongen (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 860-862).

15 Odoardo Farnese, hertog van Parma, die met zijn conflict over de rechten op het hertogdom van Castro de republiek Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, had aangespoord tot actie tegen paus Urbanus VIII, hield zich schuil in zijn bolwerken Bondeno en Stellata.

16 Mortara en Breme, plaatsen aan de Milanese zijde van de Po.

17 'Die in Catelagne' verbeterd uit 'die het Castillaensche leger in Galicië commandeert'. De Spaanse opperbevelhebber don Felipe de Silva bereidde met de omsingeling van het Franse bolwerk Monzón een aanval op Lérida voor (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña*, p. 246-247).

18 Het koninklijke Portugese leger putte uit de verovering van Valverde nieuwe moed om de campagne voort te zetten.

19 In de *Gazette 1643*, no. 141, dd. 7 november 1643, was een bericht uit Madrid, dd. 30 september, opgenomen. De ontdekking van een goudmijn bij San Sebastián vonden de Franse redacteuren een vermelding waard.

20 Volgens hetzelfde bericht uit Madrid (*supra*, n. 19) leidde de graaf van San Stephano de verdediging van Badajoz.

courageren, maer dat men haer daervan hadde geëxcuseert.[21] Dat den coning van Portugal, zeer clagende over 't geweldigh aenhouden van zijn broeder,[22] alle de volckeren van Spaignie vermaende tot afval. Dat de

21 Koningin Isabella (Elisabeth) († 1644) kreeg voor haar bezoek aan het front in Andalusië geen toestemming van haar echtgenoot koning Philips IV.

22 De Spaanse gevangenschap van 's konings broer Duarte de Bragança; vgl. no. 5678 (dl.

Fransche vloot hebbende zich wat ververscht in de eilanden weder was gegaen bij Carthagene ende dat de Spaensche vloot onder don Martino Carlos[23] was vertrocken nae Calis Malis om de schepen daer te doen herstellen. Dat den coning van Spaignie nae Genua hadde gezonden tweehondert kisten reaelen. Dat over het hoogste gezagh te hove twee disputeerden: den graef van Ognate ende den grave van Monterei. Dat eene Louys d'Arou, naeneve van den grave ende hertogh van Olivares, begonst bij den coninck van Spaignie te comen in faveur, maer zonder emploi in publycke zaecken tot noch toe.[24]

De ambassadeurs zoo van Polen als van Denemarck houden haer hier noch verborgen.[25] Men persisteert hier noch Montaigu te willen hebben uit de handen van het parlement van Engelant, oock met dreigementen.[26] 't Parlement heeft onderzoeck gedaen op alle de coopluiden die te Londen zijn wat ordre zij hadden om gelt te geven aen den grave van Harcourt ende hoeveel. De gemeente van Londen heeft groote genegentheit tot vrede, omdat de beursen ledigh zijn door het ophouden van de trafficq. De heer Waller,[27] eenigh mescontentement hebbende tegen den grave van Essex, heeft den dienst gequitteert, ende zijn volck, dat bij Windsoor was, verloopt. Den coning blijft te Reading, meester zijnde van 't velt, maer den grave van Essex zegt daernaetoe [te] trecken, zijnde gesterckt met vijf nieuwe regimenten uit Londen. Echter staet te beduchten dat Vrancrijck eenighe onlust zal nemen, omdat in de hooge officiën van het hoff eenige zijn gestelt die gehouden werden meer voor Spaignie als voor Vrancrijck.[28] Waerbij comt dat den keizer een ambassadeur wil zenden in Engelant om gelijck voordezen alle resolutiën die in de

23 De Spaanse vloot, die voor de kust van Cartagena de strijd had moeten aanbinden met het eskader van de Franse vlootvoogd Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, stond niet onder bevel van don Martin Carlo; vgl. de laatste bladzijde (p. 840) van de *Gazette 1643*, no. 123, dd. 1 oktober 1643. In het hiervoor vermelde nieuws uit Madrid werd de naam genoemd van admiraal García de Toledo, hertog van Fernandina, markies van Villafranca.

24 De staatsraden Iñigo Vélez de Guevara y Tassís, graaf van Oñate, en Manuel de Acevedo y Zúñiga, graaf van Monterrey. Ondertussen rees de ster van de elegante hoveling don Luis Méndez de Haro (1598-1661), zoon van een zuster van de in ongenade gevallen Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' de Olivares (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 654 en p. 664-666).

25 Vermoedelijk Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland (no. 6505), en een Deense diplomaat (Ejler Ulfeldt ?) die van een bezoek aan Spanje naar zijn vaderland terugkeerde; zie no. 6533, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 267.

26 De inspanningen van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, om de in de Tower vastgehouden agent Walter Montaigu los te krijgen, waren tevergeefs (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 37 en p. 45). Bij wijze van concessie verleende het Parlement teruggave van de koninklijke brieven die de agent op zijn geheime missie naar Oxford bij zich droeg (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 176-177).

27 Sir William Waller (ca. 1597-1668) maakte in het leger van het Parlement naam met zijn krachtdadig optreden tijdens de belegering van Portsmouth in 1642. Zijn militaire successen bezorgden hem de naam van 'William the Conqueror'. In het voorjaar van 1643 kreeg hij de leiding over een leger dat onafhankelijk van dat van Robert Devereux, graaf van Essex, strijd mocht leveren in het zuidwesten van Engeland. Op 13/23 juli werden zijn manschappen bij Roundway Down (Wiltshire) verpletterend door de koninklijken verslagen. Ondanks deze nederlaag stond hij in het Parlement in hoger aanzien dan de graaf van Essex. Eind oktober kwam het in het legerkamp bij Windsor tot een botsing tussen de twee bevelhebbers (*DNB* LIX, p. 131-135, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 177).

28 Thesaurier Francis, lord Cottington, en secretaris George Digby sterkten de Spaanse partij aan het hof van koning Karel I van Engeland.

zaecke van den Pals genomen zoude[n] connen werden te traverseren.[29] Door welcke redenen Vrancrijck zoude connen bewogen werden om de zaecken van Engelant, Schotlant, Ierlant te laeten op haer beloop, hoewel het verbond tusschen de Engelsche parlamentarissen ende de Schotten gemaect hier zeer mishaeght.[30] Weinigh justitie werdt geexerceert in Engelant. Men is alleen bezig met de ordre van militie ende contributiën te executeren. Alle het incomen van den coning, coninginne, prins is bij 't parlement aengeslagen, oock de bosschen afgehouwen ende tot geld gemaect. Men meent dat Hul[31] ende Pleimuth,[32] zoo die zeer geperst werden, lichtelijck haer zoude[n] connen begeven aen 's conincx zijde.

7 Novembris 1643.

De Portugesen hebben in Gallicië Salvaterra wederbecomen op de Castillanen.[33] De Castillanen die in Galisse zijn werden gezegt te zijn achtduizent te voet, duizent paerden. Die in Catalagne zijn hebben haer gelogeert bij Lerida ende wederbecomen Algovera ende Almeras.[34] Den coning van Engelant heeft in zijn macht de bruggen boven Oxfort tot Meidenhad toe,[35] ende heeft door prins Mauritz becomen het eiland van Sint Laurens, liggende voor Plimuth,[36] ende door den grave van Cleveland[37] de steden Bedfort ende Huntington; heeft oock veele wapenen ende buspoeder becomen, aengecomen te Falmuth. D'heer Waller heeft zich geretireert te Porthmuth, alwaer hij gouverneur is vanwegen het parlement. Die van het parlement hebben aen den grave van Harcourt wedergegeven de brieven die de coninginne-regente aen den coninck ende coninginne van Engelant had geschreven.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso staat in een onbekende hand: Den 7 Nov. 1643.

6519. 1643 november 7. Aan A. Oxenstierna.[1]

29 De taak om in Engeland stemmen te winnen ten gunste van de hervatting van de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts liet keizer Ferdinand III bij nader inzien over aan zijn ordinaris resident Franz Paul, vrijheer van Lisola.

30 De ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’ van 18/28 september 1643. In de *Gazette 1643,* no. 151, dd. 28 november 1643, werd de tekst van het convenant slechts in samenvatting gegeven.

31 De koningsgezinde William Cavendish, markies van Newcastle, staakte de belegering van Hull evenwel in de nacht van 21 op 22 oktober.

32 Ook prins Moritz van de Palts kampte met tegenslagen. In april 1644 liet hij de belegering van deze belangrijke havenstad over aan lokale koninklijke troepen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 37 en p. 90).

33 De herovering van Salvatierra de Miño werd gepubliceerd in de ‘extraordinaire du V novembre’ van de *Gazette 1643*, no. 139; zie no. 6505, n. 18.

34 Algerri (of Alguaire) en Almenar, plaatsen ten oosten van Monzón.

35 Koning Karel I verwachtte een aanval op zijn recente verovering Reading (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 34).

36 Vermoedelijk Drake's Island (voorheen St. Nicholas's Island).

37 Sir Thomas Wentworth (1591-1667), baron Wentworth van Nettlestead en sinds 1626 graaf van Cleveland (*DNB* LX, p. 284-286).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. LandesbibI., C 61, 166; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 352 no. 505. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 137.

Excellentissime et illustrissime domine,

Quaeram mihi aditum ad reginam, nunc valentem rectius, ut duo mihi mandata simul exsequar, gratulationem de Theodonisvilla, et fidem noviter firmatam de regnorum foe-

deribus.[2] Curabo etiam ad cardinalem Mazarinum literas,[3] cui regina nunc turmam optime armatorum equitum dedit[4] ad ipsius custodiam, non sine causa, cum quantum eius crescit potentia, tantumdem crescat male ei volentium numerus. Bellovacensi episcopo cardinalatum se libenter daturum dixerat papa, obiter etiam conquerens, quod eam dignitatem dedisset archiepiscopo Lugdunensi et Mazarino non sponte, sed coactus. Verum regina regens sermonem posthac de Bellovacensi Romae fieri noluit, revocato etiam qui in id missus erat Marescotto.[5]

An Rhenum transierit exercitus Guebriani, qui hic dicitur esse XVII millium, at non tantus est, nihildum habemus comperti. At Bavarus magnos delectus facit. Copias eius audimus esse trans Rhenum inter Durlachum et Heidelbergam. Cis Rhenum vero inter Wormatiam et Crucenacum Lotharingicus. Praefectus Francodaliae[6] monuit ruri habitantes, sua omnia ut in oppidum conferrent. Magontiacensis elector munit Gernshemum[7] et videtur ibi ad tempus sedem positurus. Trucmullerus ad Nicrum rediisse dicitur, impeditus per Hassicos quominus se cum Hazfeldio iungeret.

In Italia Ethruscus princeps Matthias cum Valencaeo Gallo Pistoriam obsident. Mutinensis a Venetis auxilia accepit et in Bononiensem agrum irrupit. Parmensis, unde belli ortum est initium, solus se quietum continet, maluitque Bondenum et Stellatam, loca Venetis opportuna, derelictui habere quam Venetis ea tradere. Ex Hispania haec habemus. Mille et quingentos Siculos mari advenisse, qui Arragoniae succurrant. Philippum Silvam cum octo peditum millibus, equitum duobus millibus et ultra ire contra urbem Monsonum. Classem Gallicam ad Frumentarias Insulas[8] sumtis aquis et aliis rebus necessariis apparere apud Carthaginem Hispaniae, classem vero Hispanicam sub Martino Carolo Gades ivisse reficiendis navibus. E Valverda Portugallis dedita exiisse septingentos pedites, equites trecentos. A rege Portugalliae Castellanos evulgatis libellis ad defectionem invitari. Valverdae detracta munimenta; obsidionem vero oppidi Badaios[ae] derelictam a Portugallis ob superventum ingenti numero Castellanorum et Andaluzianorum. Reginam Hispaniae, ut ostenderet suam in ista regna fidem, obtulisse suam operam regi ad tutandos fines, sicubi praesentia sua posset esse utilis. Ad comitem Sancti Stephani, qui Gallaeciam defendit, ab urbe Hispali missa L millia ducatorum; etiam Castellae duas regiones ultro sibi indixisse tributum ad CCC ducatorum millia. Non tamen eo minus Salvaterram - ea Gallaeciae urbs est - receptam a Portugallis. Novas auri fodinas in eadem Gallaecia repertas apud Sancti Sebastiani urbem. Ducentas cistas nummorum, quos regales vocant, missas

2 Grotius verscheen op 10 november aan het hof om de regentesse en de jonge koning een gelukwens van zijn regering met de verovering van Thionville (8 augustus 1643) aan te bieden (no. 6434). Tegelijkertijd overhandigde de Zweedse ambassadeur aan koningin Anna van Oostenrijk de brieven met de bevestiging van het vernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag, dd. 28 juli/7 augustus 1643 (no. 6350).

3 De brief van koningin Christina van Zweden aan kardinaal Jules Mazarin; zie bijlage 4 van het Zweeds koninklijk schrijven van 28 juli/7 augustus 1643 (no. 6350).

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 7 november 1643 (no. 6518).

5 Paus Urbanus VIII troostte de gepasseerde kardinaalskandidaat Auguste Potier, bisschop van Beauvais, met een laatdunkende opmerking over de promotie van Alphonse-Louis du Plessis de Richelieu, aartsbisschop van Lyon (19 november 1629), en de eveneens door Richelieu bepleite promotie van Jules Mazarin (16 december 1641).

6 De Spaanse militaire gouverneur van Frankenthal; zie no. 6480.

7 Gernsheim, vestingstad van keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt.

8 De eilanden Ibiza en Formentera.

ex Hispania Genuam. Maximam auctoritatem consiliorum in ea aula esse penes Ognatum et Monteregium; esse etiam in gratia Ludovicum Arovium, Olivaresii propinquum, sed ita ut publicis negotiis nondum misceatur.

In Anglia Harcurtius ad se venienti Essexio, ut parlamentariorum principi, digniorem dedit locum.[9] At Montacutium ei, quanquam minas reginae regentis nomine adhibenti, reddere parlamentarii pernegant. Id impedimentum non leve est ad legationis successum. Sed alterum non minus, quod Galli offenduntur promotis ad praecipua aulae munia hominibus, quos ipsi Hispano quam Gallis benevolentiores existimant; quos inter numerant Cottingtonum et Digbyum. Quodsi ea suspicio Gallis demi non potest, relinquent Angliam, Scotiam, Hiberniam suis magnis malis, quae Gallicis artibus sata nonnulli existimant. Augebit diffidentiam legatus qui ab imperatore in Angliam venire dicitur disturbandis, ut saepe antehac, quae pro Palatino capi possent consiliis. Sed neque Galli serio rem Palatini agere videntur. Audio enim cardinalem Mazarinum in id laborare ut vetera foedera cum Germanis principibus renoventur, in quibus sunt et ecclesiastici electores et Bavarus; utque idem fiat cum principibus Italiae ferme ad eum modum quem Henricus IV paulo ante mortem suam moliri coeperat.[10]

Sed ut ad Angliae res revertar, rex Readingae est et late agros tenet; Essexius cum praefectorum et ducum praecipuis Londinii, milites in suburbanis locis. Urbis eius opes commercio cessante exhaustae, fessa bello plebs. Wallerus, Essexio discors, de laboribus et periculis [se] eximit; copiae eius ad Windesoram diffluunt. Essexius auctus novem urbanis cohortibus promisit se ire contra Readingam, ubi rex est, triginta duobus a Londinio milliaribus Anglicis. Ante Harcurtii adventum diligens a parlamentariis facta inquisitio est, an mercatores Londinenses literas accepissent ad dandas ei pecunias et quantas. Iidem parlamentarii manus iniecere omnibus bonis regiis, reginae, principum, ita ut et silvarum regiarum arbores ceciderint vendiderintque, nimirum ut regem suum faciant, quemadmodum polliciti sunt, omnium regum potentissimum. Novum etiam fecere sigillum parlamenti. Iudicia dormiunt; nihil aliud agunt magistratus quam exsequi edicta militaria et tributaria. Sperant regii in regis manus ventura oppida Hullum et Plimuthum, pressa magnis incommodis.

Apamiensis in Gallia episcopus, amicus Bellovacensis episcopi, impeditur ne in possessionem episcopatus sui perveniat, etiam bullis Romae retineri iussis. Noyerius Tellerio cessit de officio secretariatus. Iesuitae quidam in suis homiliis acerbius invecti sunt in librum doctoris Sorbonici Antonii Arnaldi, probatum a multis archiepiscopis, episcopis et doctoribus, id agentem ut veteres de paenitentia canones quantum fieri potest revocentur. Eos episcopi qui Lutetiae sunt, ad se vocarunt ut dictorum rationem redderent. Dixere se exemtos ab episcoporum inspectione. Episcopi, cum nulla talis exemtionis documenta in parlamento probata sint, negant eius habendam rationem.

Latent adhuc legati a Dania et Polonia. Spes est ex XXII millionibus annuis ali posse LX mille peditum, equitum supra XX millia, quae sufficere putat Gallia. Erlachius Uberlingae alimenta intulit.[11] Melos pacata ad Fontem Episcopi, loco id

9 Het Parlement liet de begroeting van de nieuwe Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, over aan de legerleider Robert Devereux, graaf van Essex (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 33).

10 Koning Hendrik IV († 14 mei 1610) had Carlo Emanuele I (1562-1630) van Savoye betrokken in de alliantie die hij naar aanleiding van de Kleefs-Gulikse erfkwestie tegen de twee Habsburgse huizen wilde vormen (1609-1610). Het verdrag van Bruzolo werd op 24 april 1610 getekend (*DBF* XVII, kol. 934-939; *DBI* XX, p. 326-340).

11 Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach.

nomen est, seditione militari Bruxellas iisse dicitur.[12] Cantelmus esse Machliniae, Savedra Antverpiae, in Lucemburgico Beckius. Duci Anguiano contra ducissam Esguilloniam lis est.

12 Het copieboek Dresden geeft: ‘Melos vacat ad Fontem Episcopi, loco id nomen est, sed illius miles Bruxellas iisse dicitur’.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatis tuae consilia et res Suedicas prosperet provehatque,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

[Lutetiae,] XXIX [*sic*] Octobris/VII Novembris 1643.

Audimus qui in Italia sunt Gallos munimentum exstruere inter Vercellam et Casale, Hispanos autem illis in locis se tenere Mortaram inter et Bremum. Castellani in Gallaecia esse dicuntur ad octo millia peditum, equites mille. Johannes Souza Portugallus[13] quadraginta vicos incendisse fertur, obsidere Tuiam oppidum.[14] Mille equites Epirotae pro Hispano conscribuntur.[15] Hispani qui in Catalania sunt Algoveram et Almenas apud Leridam recepere.

Rex Britanniae in potestate sua habet pontes qui supra Oxoniam sunt Meidenhadum usque. Insula Sancti Laurentii, Plimutho obiacens, principi Mauritio Palatino se dedidit. Comes Clevelandus, regiorum unus, cepit oppida Bedfortium et Huntingtonum. Advecta sunt Falmuthum in usum regis arma et alia bello necessaria. Wallerus Portmuthum se recepit, cuius oppidi pro parlamento praefectus est. Parlamentarii literas quas ferebat Montacutius ad regem ac reginam Angliae Harcurtio reddiderunt.

Putem non abs re fore si regina nostra etiam ad ducem Aurelianensem et ad principem Condaeum scribat, ut consilii regii capita.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Theodonisvilla capta. Foedera Gallica firmata. Cardinalis custodiam corporis accipit ob malevolos. Bellovacensis ad cardinalis dignitatem non commendatus. Varia de bello in Germania, Italia, Hispania, Portugallia. Auri fodinae repertae in Gallaecia. Autoritas Ognati, Monteregii et Arovii in Hispania. Galli ab Anglis offensi. Palatini res Gallis parum curae sunt, de foedere cum Germaniae et Italiae principibus sollicitis. Turbae Anglicae. De Apamiensi episcopo et lite iesuitarum. Consilia Gallorum de exercitu. Belgica. Italica. Hispanica. Regis Portugalliae et Angliae successus. Monet ut regina Suediae ad Aurelianensem et Condaeum scribat.

6520. 1643 november 7. Aan J. Oxenstierna.[1]

13 João de Sousa (*GEPB* XXIX, p. 800), gouverneur van de provincie Trás-os-Montes (*Gazette 1643*, no. 141, dd. 7 november 1643).
14 De belegering van de stad Túy, ten westen van Salvatierra de Miño.
15 De *Gazette 1643*, no. 141, dd. 7 november 1643, berichtte over de lichting van 1000 Albanese ruiters.
1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6519). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 93. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 59 en 4° 38, 27; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 48; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 172; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 38 en Br. 24, 67-68.

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

6521. 1643 november 7. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je vous remercie bien fort de vos advis de 26 Octobre[2] et espere que les affaires de vos Hessiens iront bien, comme les nostres soubs Torstenson[3] et Coningsmarc[4] ne vont pas mal.

La reyne-regente se porte mieux[5] et a donné une compagnie des gens d'armez à monsieur le cardinal, laquelle sera commendée par le baron de Noaille. Le sieur de Noyers a donné sa dimission à des Tillieres. Le duc d'Anguien a un proces avecq madame d'Esguillon. Les evesques assemblés icy à Paris defendent [un livre] faict par Antoine Arnaud, docteur de la Sorbonne, contre les jesuites et les veulent faire rendre comte de quelques sermons faicts par quelqu'uns de leur compaignie, contre quoi ils allegent leurs exemptions, mais desquelles les evesques ne font point d'estat pour ce qu'elles n'ont pas esté verifiées par le parlement. D'icy on a donné d'ordres à Rome de ne plus parler du cardinal[at] de l'evesque de Bauvais et afin de n'expedier [pas] les bulles pour l'evesque de Pamie[r]s, amy de celui de Bauvais. On espere encore icy entretenir de vingt et deux millions par an les soixante mille gens de pied et plus que vingt mille chevaux, à quoi on se reduict.

Nous ne sçavons pas bien encore si le marescal de Guebrian est passé le Rhin, ce qu'on disoit qu'il devoit faire à la fin d'Octobre. Mais bien nous dict-on que le duc de Baviere faict de grandes recreues, ayant logé ses gens delà le Rhin entre Durlach et Heidelberg, les Lorrains estant logez deça entre Worms et Creutsnach. Que Trucmuller est rappellé vers le Necker, ayant esté empesché par les Hessiens de se joindre à Hasfeld. Que don Melos, ayant appaisé une mutinerie militaire à Fontaine l'Evesque, de là est allé à Brusselles, Cantelmo à Malines; que Beck est au Luxembourg, Saviedra à Anvers.

Nous apprenons d'Italie que le prince Mathias, s'estant joinct à monsieur de Valencé, va contre Pistoia. Que le duc de Modena, renforcé de la part de Venise, entre au Bolonnois. Que le seul duc de Parma se tient coi, ayant mieux aimé à abandonner Stellata et Bondeno que de les donner aux Venitiens. Que les François qui sont en Italie font un fort entre Vercelle et Cazal, et les Espagnols se tenants entre Mortara et Bremo. D'Espagne que mille cinque cents Siciliens sont arrivés qui vont en Arragon. Que don Philippo de Silva semble vouloir attaquer Monson, ayant une armée de huict mille hommes à pied, deux mille et deux cens chevaux. Que l'armée françoise s'estant refraichie aux Fourmentaires paroit de nouveau près de Carthagene. Que don Martin Carlos Castellan a retiré son armée navale à Cadis pour raccommoder ses navires. Que de Valverde, pris par les Portugais, sont sortis sept cens à pied, trois cent à cheval. Et que le roy de Portugal, se plaignant de la detention de son frere, excite les peuples de l'Espagne à la revolte, n'ayant pas toutefois peu continuer le siege de Badajos à cause de forces de Castille et Andalusie y survenues, mais qu'il a faict raizer Valverda. Que la reyne d'Espagne s'est offerte

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 249.
2 De brief van de Hessische resident aan Grotius ontbreekt.
3 De hoofdmacht van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had na de verovering van de plaats Sovinec (Eulenberg) koers gezet naar de Oder (*Doc. Boh.* VII, p. 48 no. 93 en p. 49 no. 97).
4 Het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, boekte in Pommeren grote terreinwinst op de keizerlijken van generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) (*Gazette 1643*, no. 140, dd. 7 november 1643).
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 7 november 1643 (nos. 6518-6520).

d'aller en personne aux frontieres d'Espagne pour encourager les peuples, mais que le roy d'Espagne ne lui a pas voulu donner tant de peine. Que la ville de Seville a envoié cinquante mille ducats au comte de Saint-Stephano, qui commende en Gallice pour le roy d'Espagne. Que les deux Castilles se sont taillées voluntairement à trois cents mille ducats. Et que le roy d'Espagne a trouvé une mine d'or en Gallice près de Saint-Sebastien et a envoyé à Gennes deux cents quesses de reales. Que le comte de Ognate et de Monterei disputent

la conduicte des affaires. Que Louis d'Arou, parent du comte-duc Olivares, est assés bien dans l'esprit du roy d'Espagne, mais sans employ.

D'Allemaigne nous apprenons outre ce que dessus que l'electeur de Mayence faict accommoder Gernsheim pour s'y servir et que Trucmuller retourne vers le Necker, ne s'estant peu joindre à Hasfeld. Que le gouverneur de Frankendal a donné ordre à ceux de la campagne de tout retirer dans la ville.

Les ambassadeurs de Dannemarq et de Pouloigne se cachent encore. Tous ceux qui souhaittent la prosperité du roy de la Grande-Bretaigne et de ses royaumes sont marris que d'icy on adjouste de menaces à la demande de la liberté de monsieur de Montaigu, que le roy d'Angleterre a mis dans son conseil et aux plus grandes charges ceux qui en France sont tenus pour amis de l'Espaigne, que l'empereur pour nourrir ces diffiances envoye une ambassade en Angleterre pour voir s'il la peut amuser par des parolles sans effect. Ce qui donne occasion icy de parler d'une ligue avecq tous les princes d'Allemaigne, principalement avecq les ecclesiastiques et le duc de Baviere.

Au reste le peuple de Londres est assés disponé, comme on nous dict, à la paix, les bourses estans vides par les grandes exactions et cessations de commerce. Le roy estoit à Reading et le comte d'Essex, qui jusqu'à cet'heure tenoit son armée autour de Londres, y vouloit aller, estant renforcé de cinq regimens de bourgeois de Londres. Les parlamentaires ont faict une inquisition exacte des marchands de Londres quels ordres ils avoyent pour donner de l'argent au comte d'Harcourt et combien. Le sieur Waller,[6] mal contant du comte d'Essex, a quitté sa charge, et ses trouppes qui estoyent près de Windsor se debandent. Les parlamentaires aussi se sont saisis de tout le revenu du roy, de la royne, du prince, et ont faict couper et vendre leurs bois pour rendre leur roy le plus puissant monarque de la terre. La justice cesse et ne faict rien qu'executer les ordres de la milice et des contributions. On croit que Hul et Pleimuth, si on les presse, se pourroient bien donner au roy. Monsieur d'Erlach a ravitaillé la ville d'Uberlingue.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

7 Novembre 1643 [à] Paris.

J'ay veu la ligue faicte soubs le nom des trois royaumes d'Angleterre, d'Escosse et d'Irlande pour la religion et la liberté. Je la trouve de tres mauvaise consequence pour tous les roys.

Je vous prie que monsieur Barlaeus puisse avoir ce petit livre par nostre faveur.[7] J'ay lu par intervalle ses harangues avecq tres grand plaisir.[8]

Les Portugais en Gallisse ont repris Salvaterra. L'armée de Castellans en ces lieux-là est de huict [mille] gens à pied, mille chevaux. Celle de Castellans qui est en Cataloigne est logée près de Lerida, ayant repris Algovera et Almeras. Le roy d'Angleterre tient en son pouvoir les ponts dessus Oxfort jusqu'à Meidenhad, a pris par le prince Maurice l'isle de Saint-Laurens située devant Plimuth, par le comte de Cleveland les villes de Betford et de Huntington, a receu beaucoup d'armes et

6 Het copieboek geeft: ‘Willem’.
7 Joachim de Wicquefort moest aan zijn Amsterdamse vriend Caspar Barlaeus een exemplaar overhandigen van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs 1643 (*BG* no. 731).
8 Het presentexemplaar van Barlaeus' *Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti*, Amsterdam 1643; zie nos. 6362 en 6486.

munition de guerre à Falmouth. Le sieur Waller s'est retiré à Porthmuth, où il est gouverneur de [la] part du parlement. Les parlamentaires ont rendu au comte d'Harcourt les lettres que Montaigu portoit de la part de la reine-regente au roy et la reyne d'Angleterre.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefort.

6522. 1643 november 7. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime et doctissime domine,

De ubere annona gratulor Suediae, optoque ut etiam in bellicis rebus felix hic annus decurrat. Ad illustrissimos legatos qui Mindae sunt, scripsi iam aliquoties,[2] etiam ad Rosenhanum.[3] Si non maius illis est pacis desiderium quam Gallis, peribit opera. Illustrissimo domino Erico Oxenstiernae[4] omnia opto felicissima et velim quamprimum eius conspectu et colloquio frui, tum ob summa patris merita tum ob famam eruditionis, quae eum praecedit.

De Gallorum trans Rhenum transitu nihildum nobis compertum est.[5] At in Italia Galli Trino capto Pontem Sturae obsident. In Catalania fervet bellum magnis ibi Hispanorum copiis, at in Gallaecia res Portugallis bene procedit. In urbe hac quieta omnia; motus ob tributa in partibus hinc remotis.

Deus, clarissime et doctissime domine, Claritatem vestram incolumem florentemque servet,

vestrae Claritati studiosissimus,
H. Grotius.

VII Novembris 1643, Lutetiae.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 7 Novembr.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6523. 1643 november 9. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 19. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 717 no. 1619. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 247. Antw. no. 6437, beantw. d. no. 6538.
2 In Minden wachtten de Zweedse gevolmachtigden Johan Adler Salvius en Johan Oxenstierna op nieuws over de reis van de Franse delegatie naar Munster.
3 Een aantal brieven, die Grotius naar Munster/Osnabrück en Minden had willen versturen, was door een vergissing bij de Parijse postdienst niet over de gebruikelijke route (het Keulse kantoor van de agent Hendrik van Bilderbeeck) naar het adres van de Zweedse resident Schering Rosenhane doorgezonden. Binnenkort zou blijken dat deze brieven bij Willem de Groot waren bezorgd.
4 Erik, de jongste zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna, verbleef momenteel in de Republiek. Pas in augustus 1644 maakte Grotius kennis met de Zweedse 'tourist' (*Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 459 no. 544).
5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 7 november 1643.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 11). Eigenh. oorspr. Handtekening afgescheurd. Antw. op no. 6509, beantw. d. no. 6549.

Literas Excellentiae vestrae proximas recte accepi et decenti cum devotione maximaque voluptate legi, quas cum prioribus propter summam prudentiam et insignem mei favorem thesauri loco semper habebo.

Comitia Holmensia hoc tempore celebrantur,[2] nec adhuc certo sciri potest an novos etiam agitent dilectus, quod nulla hoc anno in Germaniam supplementa ad exercitum

2 Na de plechtige openingszitting op 10/20 oktober bleef de rijksdag nog tot 16/26 november te Stockholm bijeen (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 291-337 en p. 392-421).

miserint. Literae tamen aulicorum nuntiant in hoc rerum articulo maxime operam dare nostros, ut copiis firmis honestam obtineant pacem. Legati Portugallici,[3] Hassiaci-Darmestadienses[4] et Lubecenses[5] responsa expectant.

Daniae rex ex Holsatia Copenhagiam est iturus et comitem Woldemarum magna pompa et trecentorum capitum comitatu cum duabus navibus Narvam vel Righam est transmissurus,[6] unde cum legato Muscovitico et duobus Daniae regni senatoribus ad nuptiarum contractum ibit, quem difficilem fore autumant multi, quod primoribus magni ducatus displiceat, conditiones utriusque difficillimae proponantur et cruenta peregrinorum principum, praecipue patrui ducis Johannis, connubia sponso obversentur,[7] qui non multo mitiorem sibi fortunam patriaeque minatur. Vix enim ferre parem norunt tumidi eius gentis Knaisii,[8] ut vocantur, nedum superiorem, cum se nobilissimos, optimos ac prudentissimos existiment. Patri tamen, matri plebique gratum hoc est matrimonium.[9]

Nonnihil iam cessant iniuriae in freto, et appellatio nostrorum civium qui bona amiserant ad regem facta est,[10] quem pronum sibi pollicentur rei, quod causa gaudeant iustissima.

Ab illustrissimo Torstensonio Elenburgum est occupatum, quod ingentum frugum, pulveris tormentarii et nobilitatis Moravicae thesaurorum copiam servabat, quae una cum comitis Lichtenstenensis[11] bonis in manus nostras venerunt. Neque sequior Ulfsparrii fortuna,[12] qui Domitzum 12 Octobris in suas manus redegit, postquam milites suo fungi officio recusabant, quibus cum impedimentis exeundi copia facta est. Cracovius aufugit in Poloniam, quem Koningsmarkius insequitur.[13]

Belgicas res omitto, cum sciam Excellentiam vestram eas longe melius ab aliis habere.

3 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes vertrok eind oktober met een boodschap van koningin Christina naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63 en p. 212-214).

4 Op 14/24 november nam rijkskanselier Axel Oxenstierna de zaak van landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt weer in behandeling; vgl. no. 6452.

5 Een delegatie uit Lübeck maakte op 16/26 en 20/30 september haar opwachting bij de Zweedse koningin (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 270 en p. 391).

6 Het vertrek van de Deense prins Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, naar het hof van zijn geliefde Irina, dochter van tsaar Michael Fedorovitsj. Op zijn reis werd hij vergezeld door de Deense gezant Petrus Marselius en de rijksraden Oluf Parsberg en Sten Bilde van Kjærsgaard (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 316-320, en A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 151-154).

7 Oudere ingezetenen van het hertogdom Sleeswijk-Holstein herinnerden zich nog de ongelukkige reis die prins Johan (1583-1602), zoon van koning Frederik II van Denemarken, in 1602 ondernam om Xenia, de dochter van tsaar Boris Godoenov, te huwen (*DBL* V, p. 550).

8 'Knjaz', het Russische woord voor 'vorst'.

9 De vertrekkende prins was een zoon van koning Christiaan IV uit diens verbintenis met Kirsten Munk (1598-1658) (*DBL* X, p. 120-123, en XV, p. 245-247).

10 Doorgaans werden geschillen over de vaart door de Sont geslecht voor het hof van de admiraliteit te Kopenhagen (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643,* p. 582 en p. 585).

11 De keizerlijke luitenant-kolonel Augustin Oswald, graaf von Liechtenstein, meldde zijn bevelhebber Matthias, graaf Gallas, dat de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson op 6 oktober de capitulatie van Sovinec (Eulenberg) in ontvangst had genomen (*Doc. Boh.* VII, p. 48 no. 91).

12 Begin augustus hadden de Zweedse commandanten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre de belegering van de vestingstad Dömitz ingezet. Op 11/21 oktober gaf het keizerlijk garnizoen de strijd op.

13 In Pommeren moesten de keizerlijken van generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) hun steunpunten één voor één prijsgeven aan het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck.

Deus Excellentiam vestram diutissime servet incolumem meique faventem, qui semper manebo, illustrissime et excellentissime domine,
illustrissimae Excellentiae vestrae...

Amstelodami, 9 Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Nov.

6524. 1643 november 9. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Accepi Dissertationem quam Latio opposuisti, et argumenta quidem tua valde se mihi probant.[2] Mallem tamen illud quod de barba[3] et presbyterio[4] intexitur omissum, neque enim hoc quicquam ad rem facit. Ego quoque ut aliquam otii mei tibi reddam rationem, mitto Canticum Mosis carmine heroico a me versum,[5] quod quomodo tibi placiturum sit scire intelligo. Excusabit naevos materiae difficultas et gravitas.

Utenbogardus praeter spem convalescere incipit.[6] Praelegi ei hodie tuam Dissertationem, quae illi valde placuit. Praedestinati librum ei in manus tradidi ab alio praelegendum.[7] Pauca quae ego illi ostendi sane magni aestimat, de reliquis alias feret iudicium. Ostendi et illi iudicium de Francisco Thuano.[8] Mirabatur tam cito id ullum in Gallia ausum, sed metuo ne ea quae iam rerum potitur potentia simili libertati in posterum fibulam imponat. Risimus affatim responsum papae cuius meministi, et profecto sapit si operam perdere non vult.

Accepi ea quae ad filii minoris negotium pertinent.[9] Ego hodie cum senatore Reygersbergio allocutus sum Vickefortium. Negat ille ullam Vinariensium pecuniam penes se esse; addit sibi insuper a duce plus mille imperialibus deberi. Quod si ita est, nihil hic quod arresto includatur restat, et frustra Curiae mandatum impetrabo si ille apparitori idem reddiderit responsum. Interea dicit ducem a se pecuniam mutuo petere, neque se adversaturum si monilia aut aurea vasa vel uniones pignori dare velint; id si fiat se et pro filio curam gesturum. Addit et ducem sibi offerre aliquas terras, ut eas praesenti pecunia aut emat aut pignoret; forte et non alienum fore, ut et filio tantundem offerat, ut aliqua terra in solutum detur. Tu, quaeso, hac de re cogita et quod fieri vis expedi.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 381. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6504, beantw. d. no. 6543.

2 Grotius' reactie op de *Notae* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212) kreeg de titel *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba*, Parijs 1643 (*BG* no. 731). Op 29 oktober 1643 berichtte Rivets correspondentievriend Claude Sarrau uit Parijs: 'Monsieur Grotius a respondu à monsieur de Laet à sa mode, c'est à dire à la haste et violemment: croyant lui faire trop d'honneur de le nommer par son nom, il l'appelle *obtrectator* avec d'autres termes sarcastiques qui irriteront ce bon homme et l'obligeront à s'en ressentir' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 122-123).

3 *Opaca quem bonum facit barba* (*et dens Hibera defricatus urina*) (Catullus 37, 19-20), een toespeling op de bebaarde Johan de Laet, ouderling (presbyter) van de kerk te Leiden; vgl. de *Dissertatio altera*, p. 4 en p. 35.

4 De ouderling Johan de Laet had deelgenomen aan de synode van Dordrecht (*Acta of Handelingen der Nationale Synode gehouden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619*, p. 7).

5 *Deut.* 32: 1-43. Het gedicht dat Willem de Groot zijn broer toezond, is niet overgeleverd.

6 In oktober vreesde men nog voor het leven van de remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert.

7 De bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, Parijs 1643.

8 De eer die Ismael Boulliau in zijn *Theonis Smyrnaei Platonici eorum quae in mathematicis ad Platonis lectionem utilia sunt, expositio* ..., Parijs 1644, wilde bewijzen aan zijn ongelukkige patroon François-Auguste de Thou; zie het postscriptum van Grotius' brief van 31 oktober/1 november 1643 (no. 6504).

9 Op last van Grotius moesten Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch de in de Republiek woonachtige beheerders nog eens aanspreken over de uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639) zijn officier Dirk de Groot had toegedacht; vgl. nos. 6205 en 6235.

Guebrianus iam cum suis copiis Germanicam Rheni ripam insidet. Videbimus quid promoturus sit.[10] De marescallis quod scribis mihi non fit verisimile, ut nimirum protestan-

10 De Frans-Weimarsen van maarschalk Guébriant en diens nieuwe ondercommandant Josias Rantzau hadden hun kwartieren in de Elzas verlaten en vertoonden zich nu in de omgeving van Rottweil (*Episodes Guébriant*, p. 376-378).

tium e numero quatuor eligantur.[11] Legati Galli quarto huius mensis Hoiae fuere, et brevi hic expectantur.[12]

Vale cum uxore et liberis,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Hagae, IX Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 20 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Nov.
En in dorso: 9 Nov. 1643 W. de Groot.

6525. 1643 november 9. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Het aenhouden van Montaigu ende de devoiren tot sijne ontslagynge bij expresse ordre van de roine-regente aen het parlament gedaen[2] ende eenyge formaliteyten in het instellen van een billet, daertoe dienende overgelevert, geven een quade inleydynge tot de negotiatie van den grave van Harcourt, hoewel het leste de faute van den secretaris wort geweten, die den gemelten grave hadde gequalificeert ‘monseigneur’ ende de vergaderynge ‘messieurs du parlament’, tot seer grooten aenstoot.[3] Van Londen was den grave naer Oxfort bij den conynck gegaen niet sonder eenyge rencontre op den wech ende wiert in corte dagen wederom tot Londen verwacht, alwaer de opinie niet en was, gemerckt wat personen bij den conynck meest vermogen, dat sijne Majesteyt van de Spaense factie affgetrocken soude connen worden, temeer den conynx partije niet en verswackte. Verresiende, goede Engelschen, considererende de swackheyt van het hoff en de irresolutie ende trage raetslagen van het parlament, apprehenderen dat beyde partijen haer de comste van de Scotten in het rijck sullen beclagen, ende wenschen darom selffs veele, het parlament wel geaffectionneert, dat door accommodatie die extremiteyt

11 Jean, graaf van Gassion, en Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, kwamen dit jaar voor bevordering tot veldmaarschalk in aanmerking. De markies van La Force en de lutheraan Josias Rantzau moesten nog enige jaren wachten.

12 De reis van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, naar de Republiek. Op 4 november passeerde hun schip de stad Huy aan de Maas; zie no. 6525.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 79d. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.*, p. 739 no. 293. Antw. op no. 6505, beantw. d. no. 6544.

2 De diplomatieke agent Walter Montaigu was in het gezelschap van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, naar Engeland gegaan. Op weg naar het koninklijk hof te Oxford werd hij bij het passeren van de stad Rochester door soldaten van het Parlement gearresteerd (11 oktober) en naar de Tower overgebracht. Boodschappen van de regentesse en kardinaal Jules Mazarin om zijn vrijlating te bewerkstelligen sorteerden geen effect (*Lettres Mazarin* I, p. 433-434, p. 441-442, p. 448-449 en p. 460).

3 ‘Les messieurs du Parlement’ (*Lettres Mazarin* I, p. 423) gaven geen blijk van grote gastvrijheid. Na tussenkomst van Robert Devereux, graaf van Essex, verkreeg de graaf van Harcourt toch nog een paspoort voor een bezoek aan de koning en koningin te Oxford (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 33,35 en p. 37).

conde worden voorcommen, waertoe het parlament schijnt niet te sullen verstaen sonder verseeckerynge van religie ende securiteyt van degenen die het parlamen[t]s recht hebben voorgestaen. Acht

graven, negen barons hadden het convenant, met de Scotten gemaekt, geteyckent[4] ende meer andere absenten hadden geschreven van gelijcke te sullen doen, gelijck men mede verwachte van den grave van Northumberlant,[5] die wederom tot Londen was gecommen. Sevenhondertduysent guldens waren van de penyngen, aen de Scotten belooft,[6] gesonden ende overgemaeckt.

De ambassadeurs die naer Engelant souden gaen ende haer houden off alle dage souden vertrecken weet ick niet off bij andere off bij haerselven worden opgehouden.[7] Inderdaet sijn het gelt noch de scepen niet gereet, ende naer mijn opinie soucken sij te doorsien den cours ende het succes van den grave van Harcourt, als beyde haer grootelijckx connende dienen. Milord Goryn, die voorgeeft hier gecommen te sijn om naer Vranckrijck als ambassadeur te gaen, doet met sijn lange verblijven wel geloven dat darom alleen niet is gecommen, maer wat eygentlijck negotieert hoort men niet.[8]

Den vierden van dese maent waren de plenipotentiers te Hoy gearriveert,[9] hadden aen Luyck geschreven in hare stat niet te sullen commen, ten ware sij de geëxileerde alvorens hadden gerecipieert.[10] Sondach worden tot Mastricht verwacht, soodat men meent eerstdaechs hier sullen sijn. Niet alleen onsen neeff, maer meest alle die maniantie van saecken hier hebben, sien de macht van de regierynge van dat hoff seer garen in den handen daer die jegenwoordych in is,[11] meenende de saecken anders met eenyge vasticheyt ende buyten reboursen qualijck connen worden gemanieert ende het beleyt tot den vrede niet wel met avantage gestiert bij de Loransche princen,[12] die te seer daernaer haesten. Maer indien de hope van handelynge van de ander sijde soude worden affgesneden, soude Hollant heel ander gevoelen nemen, als sijnde ten hoochsten tot den vrede genegen. Dat van

4 De eed op de 'solemn league and covenant'. Op 25 september/5 oktober kwamen de leden van het Parlement en de 'commissioners of the general assemblee of the Kirk of Scotland' in de kerk van St. Margaret's Westminster bijeen voor de plechtige ondertekening van het convenant (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 173-174).

5 Algernon Percy, graaf van Northumberland, verscheen na een lange afwezigheid weer op de zittingen van het Hogerhuis; vgl. *CSP Ven. 1643-1647*, p. 11 en p. 61.

6 Voorlopig moesten de Schotten genoegen nemen met een subsidie van 50000 pond sterling (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 42).

7 De instructie voor de Staatse ambassadeurs Albert Joachimi, Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude was al op 13 oktober vastgelegd. Omdat nog niet iedereen overtuigd was van de noodzaak van hun missie naar Engeland, namen de heren een afwachtende houding aan. Zij aanvaardden de reis pas op 18 januari 1644 (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 113).

8 De koningsgezinde lord George Goring arriveerde in de avond van de 25ste oktober in Den Haag. Naderhand kwam aan het licht dat hij aan het stadhouderlijk hof gesproken had over een huwelijk van de prins van Wales met een van de dochters van Frederik Hendrik (*Archives d'Orange-Nassau*, 2me série IV, p. 87, p. 92-95 en p. 98).

9 Zie no. 6524. Op 14 november naderde het schip met de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, de Staats-Luikse grens.

10 Om politieke redenen trokken de Fransen zich het lot van de vele Luikse vluchtelingen in Maastricht aan (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 224-225).

11 De Frans-Staatse conferentie over een nieuwe 'alliantie offensive ende defensive' ging op 1 december van start met een publieke ontvangst in de vergadering van de Staten-Generaal, gevolgd door een audiëntie ten huize van 'Neeff' (Frederik Hendrik) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXIV-XXXVI).

12 De thans door kardinaal Jules Mazarin buiten spel gezette vredesfactie van de 'Importants' (Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, François de Vendôme, hertog van Beaufort, en hun naaste familieleden uit het hertogelijke huis van Lorraine-de Guise); zie nos. 6405 en 6406.

de steden een eenparych maintenement van goede maximes soude connen worden gewacht, houde ick buyten apparentie:[13] sooveel particuliere insichten deelen deselve bij

13 De discussie over de vertegenwoordiging van de ridderschap (één stem) en de steden (18 stemmen) in de Staten van Holland.

alle occasiën, ende de jegenwoordyge vigeur van veele neempt haer oorspronk meer uyt ombrage door de Engelsche saecken ende religionsinsichten als vaste gronden van staet ende vrijheyt, ende sooveel ick kan voorsien, soo sal aen de ander sijde niet worden versuympt met geestelijcke instrumenten te wercken. Et id denique restat.[14]

De expeditie van mijn nichts proces[15] heb ick duslange niet connen recommanderen, omdat de saecken niet over sijn gelevert geweest, ende off noch sijn weet ick niet, dan sal devoir daertoe doen ende oock een bequamen tijt waernemen om het tot een decisie te helpen, alvorens wenschende den heer Crommon,[16] die apparent is den heer Scottens plaetse[17] te vervullen, sessie hadde genomen.

Particuliere flau sijnde om het cruycen met de premiën[18] bij de hant te nemen, met meenynge meerder te bedyngen, hanthaven de steden het werck, hebbende die van Middelburch de acht scepen die in Zeelant uytgerust souden worden alle tot haren last genomen, van dewelke eenyge ingesetenen drie hebben versocht ende gecregen; twee andere sijn aen Vlissyngen geweygert, alsoo Middelburg dese occasie gebruyck[t] om een goet aental bootsvolck in haer stat te trecken.

Desen 9 November 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raet ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Sueden bij den alderchristelijcksten coninck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 18 Nov.

En in dorso: 9 Nov. 1643 N. Reigersberg.

6526. 1643 november 10. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 12 d'Octobre et donné addresse au pacquet qui estoit pour la Suede, et vous servirai partout où il me sera possible.

La cour icy se porte bien[2] et tout va en bon ordre. Nous esperons que le marescal de Guebrian à present aura dechargé le pais autour de Strasburg et de Benfeld. Nous attendons d'Italie les nouvelles du siege du Pont de Stura, qui se faict par les

14 Vgl. Vergilius, *Aeneis* 2, 70.

15 Cornelia de Groot was in een proces verwikkeld over haar rechten op de nalatenschap van Oldenbarnevelts kleinzoon Jacob van Oldenbarnevelt († 1639).

16 De uit Zeeland afkomstige mr. Gerard van Crommon was van 1629 tot 1654 raadsheer in het Hof van Holland. In 1639 had hij Cornelia de Groot nog enkele juridische adviezen gegeven; vgl. no. 4243 (dl. X).

17 Mr. Apollonius Schotte, raadsheer in de Hoge Raad van Holland en Zeeland, was op 1 november 1639 overleden. Tot nu toe was zijn zetel in de Hoge Raad onbezet gebleven (*NNBW* VI, kol. 1231-1232).

18 Op 1 oktober hadden de Staten-Generaal het besluit genomen dat de kustschepen deze winter beschikbaar moesten blijven voor het verrichten van patrouilliediensten op de Noordzee.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 257. Antw. op een ontbrekende brief van 12/22 oktober 1643.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 7 november 1643.

François,[3] et de Lerida, que veulent faire les Castellans, s'estans rendus les maistres du pays d'alentour.[4]

3 Op 28 oktober waren eenheden van het Frans-Savoyaardse leger de plaats Pontestura (tussen Trino en Casale) binnengetrokken.
4 De Spanjaarden werkten voorlopig nog aan de omsingeling van het Franse bolwerk Monzón.

Les ambassadeurs pour la paix generale sont ou seront bientost en Hollande,[5] où ils sejourneront quelque temps pour traicter avecq ces messieurs-là. La reine-regente persiste à demander Montaigu au parlement d'Angleterre, mais les parlamentaires ne le veulent pas rendre, disant qu'il a esté condamné non seulement par le parlement, mais aussi par le roy de la Grand-Bretaigne, mais tient plus suspect ceux qui sont asteur mis dans les charges du thesorier, secretaire, conseillers, auxquels on croit icy estre plus pour l'Espagne que pour la France. Ledict roy a receu quantité des armes et poudre et canon à Falmuth, tient la campagne, a pris l'isle de Saint-Lorent devant Pleimuth et en d'autres endroicts les villes de Betfort et Huntington; tient aussi les ponts de Thamise au-dessus d'Oxford jusqu'à Meidenhaid.

Un resident de Dannemarq venant d'Espagne est passé par icy sans estre paru. L'ambassadeur de Pouloigne qui est icy se tient encore caché. Le marquis de Saint-Chaumont destiné pour la paix d'Italie ne part point encore:[6] on veut premierement sonder les humeurs du pape et des princes d'Italie pour selon cela diriger les instructions.

Je suis, monsieur,

le vostre.

10 Novembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6527. 1643 november 12. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Le bruict court de la desfaitte des papalins qui tenoi[e]nt assiegé Petigliano, qu'on dit avoir esté secouru par les Florentins, mais je n'y adjouste pas encor foy, puisqu'on escrit qu'après la retraitte des papalins de devant icelle place ils ayent pris Montechio dans l'estat du gran[d]-duc, place de peu d'importance, mais qu'on peut rendre forte.[2] Les Venetiens avec le duc de Modene ont aussy pris quelques places sur le Boulonois, mais le cardinal Barbarin avec monsieur de Valencé sont en chemin pour leur faire teste et quand et quand une bonne diversion.[3] On continue à armer

5 De reis van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, naar de Republiek.

6 In september maakte kardinaal Jules Mazarin bekend dat Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), naar Italië zou gaan (*Lettres Mazarin* I, p. 382 en p. 552-553).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 305. Eigenh. oorspr.

2 De Toscanen maakten in de tweede week van oktober een einde aan de belegering van Pitigliano. Deze overwinning op de pauselijken werd tenietgedaan door het verlies van de Toscaanse plaats Monterchi (ten zuiden van Citerna) (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 861-862 en p. 867-869).

3 Kardinaal Antonio Barberini en diens onderbevelhebber Achille d'Estampes-Valençay keerden terug naar de Bolognese garnizoenen die zij voor hun aanslag op Pistoia (2 oktober 1643) onverdedigd hadden moeten achterlaten. Inmiddels had hertog Francesco I van Modena zich

pour le pape dans les Petis Cantons et le baron Copet pour son passage, qui n'est pas encor asseuré,[4] ce qui servira fort à propos pour monsieur vostre fils, qui n'est pas encor retourné de Venise et ce

meester gemaakt van de steden Bazzano, Montevéglio en Castello di Serravalle (V. Siri, *o.c.*, p. 859-860).

4 De huurlingen uit de katholieke kantons moesten in Graubünden even lang op hun doortocht wachten als de manschappen die Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, voor dienst in het Venetiaanse leger had geworven.

retardement me fait croire qu'il traitte avec ces messieurs-là.[5]

Les François continuent à assieger et battre Pondestura, qui se defend courageusement, mais ils la prendront asseurement puisque le gouverneur de Milan ne trouve pas à propos de hazarder rien pour une place non tenable.[6] Le marechal de Guebrian a passé le Rhin et icy court le bruict qu'il ait assiegé Rotvil,[7] devant laquelle ville Jean de Vert auroit surpris un quartier du colonel Rosa,[8] mais je ne le croy pas puisque cest advis ne vient que de Costance. Je ne sçai comme ils pourront subsister en ce pays-là, qui est tout à fait ruiné, et de passer en Baviere ou ailleurs il n'y a moins de difficulté.

Je suis bien aise que les plenipotentiaires de France sont partis pour Munster[9] et prie Dieu que ce soit en intention de faire une bonne paix, que Dieu nous veuille donner bientost et vous conserver en sa sainte garde, moy demeurant, monsieur,

tout le vostre,
C.M. m.p.

De Zurig, ce 2 de Novembre 1643.

L'on a solennellement excommunié les ducs de Parme[10] et de la Cornia, qui a rendu Castilion del Lago au gran[d]-duc,[11] et les copies en sont imprimées à Rome. On a publié aussy un edict que tous qui servent audit duc de Parme ayent à se retirer de son armée soubs peine de l'excommunication et d'autres.

P.S. Le prince Thomas n'est pas mort, mais il est encor malade d'une fiebvre tierce.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 27 Nov.
En in dorso: 2 Nov. 1643 Marin.

5 Cornelis de Groot verkende in Venetië de mogelijkheden voor een nieuwe militaire carrière.
6 Gouverneur Antonio Sancho Dávila, markies van Velada, kon de capitulatie van Pontestura niet voorkomen. Op 28 oktober viel de plaats in handen van het Frans-Savoyaardse leger.
7 Na hun tocht over de Rijn (2 november) trokken de Frans-Weimarsen dieper het Duitse land binnen. Op 7 november stonden zij al voor de muren van Rottweil.
8 Maarschalk Guébriant stuurde zijn 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen met drie cavalerieregimenten naar Balingen (ten noordoosten van Rottweil). Door verraad van één van de ruiters kwam Johann von Sporck, kolonel in het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth, op het spoor van de Frans-Weimarsen. Midden in de nacht stak hij hun kampement te Geislingen in brand (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135, en *Episodes Guébriant*, p. 378-380).
9 Eind oktober waren de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, uit Charleville-Mézières vertrokken.
10 Paus Urbanus VIII schreef op 22 juni 1643 zijn waarschuwing: 'Quod Odoardus Farnesius olim dux Parmae et Placentiae aliique ei auxilium praestantes incurrerint in excommunicationem maiorem aliasque censuras, et poenas cum appositione interdicti' (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 429-446).
11 De hertog Della Cornia, heer van Castiglione del Lago, had in juni te gemakkelijk de poorten van zijn stad voor groothertog Ferdinando II van Toscane geopend; zie no. 6415.
12 Tijdens de belegering van Pontestura lag prins Tommaso Francesco van Savoye ziek te bed in Ivrea.

6528. 1643 november 12. Van J. Oxenstierna.[1]

Magnifice et generose domine,

Nescio quid evenerit nostris literis.[2] Nullas ego nuper accepi, neque ad alium scriptas vidi. Nec certus sum an meae ad manus vestras perlatae sint. Suspicor in malevolos incidisse, quandoquidem proprio sigillo obsignatas Coloniam misi. Hasce meas ad Bilderbeckium[3] curo. Is sine dubio poterit et eas secure et fideliter Lutetiam mittere et vestras recipere. Fecerit Magnificentia vestra rem negotio cui accingimur proficuam si nunc, cum informationis maxime indigemus, communicationi priori velit insistere. Nihil interest utrum mihi soli, ut hactenus factum, an legationi literae inscribantur.[4] Arbitrio eius relinquitur ut eligat quodcunque horum tempori et negotiis eius aptissimum fuerit.

Torstensonio res hactenus ex voto successerunt. Raro ab eo docemur de exercitu et rebus ab eo gestis. E praesidiis et locis hostium venerant quascunque in hoc tempus habuimus prosperas relationes. Post deditionem Eylenburgi in proxima Silesiae movisse scribitur.[5] De Rakocio varia sparguntur.[6] Verisimile est metu eius domi detentam fuisse, quae caesari destinabatur, Hungarorum manum. Inde caesar irritus spei Viennam redire coactus est. Gallasius debilitatus abitu Krakovii Bucheimium, ante non parum a Torstensonio afflictum, et Kappaunium, quos ambos Krakovio in auxilia destinasse creditur, ad se revocare necesse habuit.[7] Neque tamen prohibere potuit quominus Torstensonius in Moravia sursum deorsum itaret tandemque in oculis caesariani exercitus Eylenburgum occuparet. De Koningzmarkio etiam felicia nuntiantur. Pedite destitutus non duxit consultum aggredi Krakovium, valido opere et situ loci Bellegardensis defensum.[8] Nunc Domitzio ad deditionem compulso,[9] inde peditem, ut et e Misnia, accepit. Krakovio unde suppetiae nunc venire possint, non liquet. Hatzfeldius, assumpto sibi milite qui eductus est e duobus praesidiis caesareis in Brunsvisensi ducatu, ad Rhenum se recepit.[10] Inde nostris

1 Minuut Stockholm, RA, E 915, coll. J.A. Oxenstierna ser. A II, Koncept G. De talrijke doorhalingen en verbeteringen van de hand van de opsteller van deze brief zullen niet worden gesignaleerd. Beantw. d. no. 6562.
2 Poststukken met bestemming Munster/Osnabrück en Minden waren door een vergissing bij de Parijse postdienst naar Den Haag verzonden; zie nos. 6511 en 6522.
3 Hendrik van Bilderbeeck, Zweeds agent in Keulen; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 74.
4 Tot nu toe wisselden de gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius ieder afzonderlijk brieven met Grotius uit.
5 De verdedigers van de plaats Sovinec (Eulenberg) capituleerden op 6 oktober voor de Zweedse overmacht. Sindsdien had opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn activiteiten naar het stroomgebied van de Oder verplaatst.
6 De Zevenburgse vorst György I Rákóczi hield 6000 soldaten gereed voor een aanval op de Habsburgse landen (*Doc. Boh.* VII, p. 48 no. 92).
7 Matthias, graaf Gallas, de opperbevelhebber van de keizerlijke legers, zag de krijgskansen van het expeditieleger van generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) in Pommeren keren. Een hulpactie die hij had willen toevertrouwen aan Johann Christoph, graaf van Puchaim (no. 6451) en kolonel Albrecht Weikhart Kapoun (Kapaun) von Svojkov (*Doc. Boh.* VII, p. 46 no. 84) werd afgelast toen bleek dat de Zweden alle toegangswegen naar het bedreigde gebied hadden afgesloten (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 67 en p. 73).
8 Białogard (Belgard) was de laatste Pommerse garnizoensstad die nog niet door de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, was ingenomen.
9 Op 11/21 oktober waren de Zweedse commandanten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre de keizerlijke vesting van Dömitz binnengedrongen.
10 Veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen was met een troepenmacht van keizerlijke garnizoenssoldaten op weg naar het front in het zuiden van Duitsland.

in Misnia occasio data irrumpendi in Franconiam aut Bohemiam sub Axelio Lillia aut alio tribunorum, de qua re proxime. Expectamus nunc cum desiderio ut cognoscamus quo se cum exercitu versurus sit Anguianus.[11]

11 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, had op 2 november het Frans-Weimarse legerkamp te Ottenheim verlaten. Op 9 november verscheen hij weer in Parijs (*Gazette 1643*, no. 145, dd. 14 november 1643).

Nos adhuc in limine Vestphaliae stamus, parati in dies singulos ad iter et tractatum.[12] Non potest imperator maius quid destinationi suae praestare, quam cum intercedit et avertit ordines Imperii Romani ab hoc congressu. Hu‹n›c nunc omnia sua artificia confert. Interea ostendit Germania legationes suas Monasterii et Osnabruggae. Nos diploma tuti itineris quod caesar pro foederatis et adhaerentibus Sueciae dedit brevi expedire statuimus, una cum invitatione et adhortatione ad eos quorum interest pretiosam Imperii et ordinum depositam libertatem Germaniae iam prolapsam recuperatum iri.[13]

Quibus Magnificentiam vestram divinae protectioni studiosissime commendo, maneoque,

Magnificentiae vestrae ad amica officia paratissimus,
Johannes Oxenstierna Axelii.

Mindae, die 2 Novembris 1643.

In dorso staat: Mindae, die 2 Novembris anno 1643. Ad dominum legatum Hugonem Grotium. J.O.A.

6529. 1643 november 14. Aan Friedrich, landgraaf van Hessen-Eschwege.[1]

Excellentissime et illustrissime princeps,

Cum semper inclitae domus Hassicae observantissimus fuerim, Celsitudinis autem vestrae virtutes et noverim et fecerim maximi, nihil mihi gratius accidere potuit quam a Celsitudine vestra accipere tam benignas literas. Ornavit hoc beneficium sua

12 Deze maand vestigde de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius zich in Osnabrück. Kort voor zijn vertrek uit Minden nodigde hij en zijn collega Johan Oxenstierna verscheidene Duitse rijksvorsten en steden uit om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden. De uitnodiging, die op 14/24 november 1643 werd opgesteld, ging vergezeld van formulieren van Zweedse en keizerlijke vrijgeleidebrieven (Meiern, *Westfälische Friedens-Handlungen* I, p. 43-46).

13 De Zweden lieten de keizerlijke vrijgeleidebrief van 28 januari 1642 door een drukker in Rinteln vermenigvuldigen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 71-76, en *Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 132).

1 Gedrukt *Epist.*, p. 718 no. 1620. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 259. Beantw. d. no. 6633 (dl. XV). Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege (1617-1655), halfbroer van Wilhelm V, de in 1637 overleden echtgenoot van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel, was betrokken in een slepend conflict met het huis Hessen-Darmstadt over het bezit van de stad en de universiteit van Marburg (no. 6452). Door zijn verloving met Eleonora Catharina, zuster van paltsgraaf Karl Gustav, de latere koning Karel X Gustaaf van Zweden, stond hij bij de Zweden in hoog aanzien. Met steun van zijn aanstaande schoonvader Johann Casimir, paltsgraaf van Zweibrücken, kreeg hij in Stockholm alle medewerking om zijn zaak aan de bondgenoten voor te leggen (nos. 6385, 6386 en 6388). Desondanks gingin februari 1645 het gerucht dat landgraaf Friedrich het Zweedse kamp wilde verlaten (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* II, p. 120-121). Deze manoeuvre was slechts schijn, want in september van het volgende jaar huwde hij zijn verloofde Eleonora Catharina (*SBL* XIII, p. 256-258).

comitate vir nobilis Siraumontius,[2] cuius consuetudo mihi longe gratissima est.[3] Nihil autem mihi unquam erit suavius quam si in mandatis ipsi negotiis aut re aliqua alia inservire et utilem praestare operam possim Celsitudini vestrae, nihilque tam grave imponi mihi poterit quod

2 Eind augustus zond landgraaf Friedrich de heer van Siraumont naar Parijs. Voorzien van introductiebrieven van Axel Oxenstierna, Gustav Rosenhane en Johan Stålhandske legde de uit Lotharingen afkomstige edelman op 8 november een bezoek af bij ambassadeur Grotius; vgl. de ontvangstdatum van nos. 6385, 6386 en 6388.

3 Kardinaal Jules Mazarin verleende de heer van Siraumont een even minzame ontvangst (*Lettres Mazarin* I, p. 489).

non inferius existimem ipsius meritis et ea constantia quam fulgentissima domus Hassica in fovenda regni Suedici amicitia ostendit. Cum vero etiam in regiam Suediae familiam Celsitudo vestra per sponsalia inserta sit, ea ut plenum felicemque eventum sortiantur et Suediae et Hassiae bono, Deum precor, cui, excellentissime et illustrissime domine, Celsitudinis vestrae curam resque omnes unice commendo,

Celsitudinis vestrae mancipatissimus devotissimusque,
H. Grotius.

Lutetiae, 4/14 Novembris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist. en de copie te Den Haag): Landgravio Frederico van Hessen.

6530. 1643 november 14. Aan G. Rosenhane.[1]

Nobilissime et amplissime domine,

Literas quidem a Nobilitate vestra accepisse me memini, proque iis gratias ago, sed nullas accepi quibus non illico, ut mos meus est, responderim.[2] Misi autem literas ad Hamburgensem mercatorem Verportium,[3] qui omnes meas hactenus, quantum discere potui, optime curavit, quare miror si istae ad Nobilitatem vestram interciderint.

Intellexi ex nobilissimo domino Siraumontio[4] et Suediae statum et Nobilitatis vestrae in me impensam benevolentiam. De utroque gaudeo; per hanc vero etiam obligatum me profiteor et occasiones optem dari per quas tester mutuum affectum animi mei, et quamdiu aliter non potero, ostendam eum in percolenda omnibus modis amicitia eius quem Nobilitas vestra mihi tantopere et quantum iudico non supra meritum commendat.

Deus, nobilissime et amplissime domine, Nobilitatem vestram servet in rebus prosperis patriae bono,

Nobilitati vestrae servire paratissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, 4/14 Novembris 1643.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 718 no. 1621. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 260. Antwoord op de aanbevelingsbrief die Gustav Rosenhane op 25 augustus 1643 ten behoeve van de heer van Siraumont had geschreven (no. 6385).
2 Gustav Rosenhane had zich over Grotius' stilzwijgen verbaasd.
3 De Hamburgse koopman Jacob Adriaensz. Verpoorten; zie no. 6329.
4 Op 8 november nam Grotius uit handen van de heer van Siraumont, diplomatiek agent van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, de brief van Gustav Rosenhane in ontvangst.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Rosenhan.
Bovenaan de copie te Den Haag: Rosenhanio.

6531. 1643 november 14. Aan J. Stålhandske.[1]

Nobilissime domine,

Gratissimus mihi fuit nobilis domini Siraumontii adventus,[2] et per se et per literas quas a Nobilitate vestra attulit. In quibus quod videam memoriam nostri non obliteratam, de ea plurimum gaudeo; quod vero meam in se benevolentiam Nobilitas vestra memorat, in eo certe ipsa, si animo benevolentiam metiamur, non fallitur. Factis quominus illa pateret, non animus occasioni, sed occasio animo defuit. Quod praesenti non exhibui optimi affectus testimonium, id perlubens exhibebo absenti, si norim qua in re nostra Nobilitati vestrae opera esse possit utilis. Id velim ea plane sibi persuadeat, et nos quando ita coepit amare, pergat.

Deus, nobilissime domine, Nobilitatem vestram servet,

[Nobilitati vestrae addictissimus,
H. Grotius].

Lutetiae, 4/14 Novembris 1643.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Stalhans.
Bovenaan de copie te Den Haag: Stalhans.

6532. 1643 november 14. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Deum precor ut optimum senem dominum Utenbogardum, si id et ipsi et publico expedit, ad tempus aliquod nobis servet;[2] sin minus, huius mundi molestiis exemptum impleat solatiis destinetque beatae resurrectioni. Tibi vero et illud de chartis et de editionibus commendo.[3]

Miror ad te venisse literas ad Rosenhanium, ut puto, quas ego scripseram.[4] Soleo enim sub inscriptione ad illum literas mittere ad baronem Oxensternium. Sed qui

1 Gedrukt *Epist.*, p. 718 no. 1622. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 261. Antwoord op de aanbevelingsbrief die de Zweedse assessor Johan Stålhandske op 28 augustus 1643 ten behoeve van de heer van Siraumont had geschreven (no. 6388).
2 De heer van Siraumont bepleitte in Parijs de zaak van landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, verloofde van Eleonora Catharina, zuster van paltsgraaf Karl Gustav, de latere koning Karel X Gustaaf van Zweden.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 960 App. no. 678. Antw. op no. 6511, beantw. d. no. 6551.
2 In de gezondheidstoestand van de bejaarde remonstrantse theoloog Johannes Wtenbogaert trad weldra een verbetering in.
3 De zoektocht naar de verblijfplaats van de Rotterdamse papieren. Geheel ten overvloede bracht Grotius ook de publicatie van zijn *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* onder de aandacht van zijn broer.
4 In zijn brief van 2 november maakte Willem de Groot gewag van de ontvangst van twee brieven die aan Rosenhane waren geadresseerd. Thans blijkt dat Grotius' brieven met bestemming Munster/Osnabrück en Minden (de tijdelijke verblijfplaats van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius) in één pakket naar Schering Rosenhane, toekomstig Zweeds resident te Munster, werden verstuurd.

eas Coloniae accipiunt,[5] debebant eas inde recte Osnabrugam mittere, non quaerere ambitus. Satis enim literis cautum est per pacta publica. Ita et sumtum inutilem evitabimus, et prius quam nunc perferentur literae, quarum pretium est in celeritate.

5 Hendrik van Bilderbeeck, Zweeds agent te Keulen; vgl. no. 6528. De poststukken die Willem de Groot in handen kreeg, waren door een vergissing bij de Parijse postdienst niet via het Keulse kantoor doorgezonden.

Matenesi negotium ostendit alio spectare Nobilitatem, alio civitates.[6] Et videtur non breve fore id certamen. Rogo Hogerbetios incites et iuves.[7] Ad pacem in Germania missi sunt baro Oxensternius et dominus Salvius. Tertius qui eo destinatus fuit est senator Bielkius.[8] Ego, ubicunque iubeor, et Suediae et communi bono inserviam. Et forte hic non minus ero utilis, ut Galliae rectores ad pacem impellam hoc argumento quod eam desideret Suedia. Quod multo erit hic validius quam omnia quae ex sacris literis aut philosophia possem petere.

Dominum Gronovium rogo salutes. Facio eius labores maximi. Deus te, tuam, tuos servet,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 14 Novembris 1643.

Filius noster maximus natu Venetiis est, ut cum senatu agat sibique perpetuum aliquod stipendium paret.[9] Minor satis habet unde honeste vivat; est apud Guebrianum.[10]

Velim dominum Utenbogardum, ubi permiserit valetudo, nisi id iam fecerit, scriptum aliquod facere de necessitate restituendae in ecclesia unitatis et quibus modis id fieri possit.[11] Multi pro remedio monstrant, si necessaria a non necessariis separentur, in non necessariis sive creditu sive factu relinquatur libertas. At non minor est controversia quae sint necessaria quam quae sint vera. Indicia, aiunt, sunt in Scripturis, at certe etiam circa illa loca variat interpretatio. Quare nondum video an quid sit melius quam ea quae ad fidem et bona opera nos ducunt retinere, ut sunt in ecclesia catholica; puto enim in iis esse quae sunt necessaria ad salutem. In caeteris ea quae conciliorum auctoritate aut veterum consensu recepta sunt, interpretari eo modo quo interpretati sunt illi qui commodissime sunt locuti; quales semper aliqui in quaque materia facile reperientur. Si quis id a se impetrare non possit, ut taceat, nec propter res de quibus certus non est sed opinationem tantum quandam habet, turbet unitatem ecclesiae necessariam, quae nisi retinetur ubi est et restituitur ubi non est, omnia ibunt in peius. Velim etiam dominus Utenbogardus

6 Johan van Mathenes, het weerbarstige lid van de Hollandse ridderschap, had met zijn weigering om de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit af te leggen de discussie heropend over de vertegenwoordiging van de ridderschap (één stem) en de steden (18 stemmen) in de Staten van Holland.

7 Adriaen Hogerbeets zou in de zaak van het postume eerherstel van zijn vader gebaat zijn bij een helpende hand van Willem de Groot.

8 Wie zou de derde Zweedse gevolmachtigde ter vredesconferentie worden? In haar boodschap van 20/30 oktober 1641 (no. 5445 en bijlage 38 (dl. XII)) had koningin Christina die taak opgedragen aan de Zweedse rijksraad Ture Nilsson Bielke. De benoeming werd echter niet ten uitvoer gebracht.

9 Binnenkort zou Grotius meer kunnen vertellen over het verblijf van zijn oudste zoon Cornelis in Venetië; vgl. no. 6515.

10 Dirk de Groot nam als ‘aide de camp’ van maarschalk Guébriant deel aan de strijd van het Frans-Weimarse leger in Duitsland.

11 Met deze wens besloot Grotius zijn reeks beschouwingen over het door zijn broer in zijn brief van 14 september (no. 6426) opgeworpen vraagstuk van de ‘ware kercke Christi’. Wellicht hebben deze woorden de remonstrant Johannes Wtenbogaert aangespoord tot een herwaardering van zijn nog niet gepubliceerde *De Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

si quid historicum scripsit, consignet in fidam manum. Deus ei et nobis omnibus faveat.

Edidit Dionysius Petavius tres tomos de theologicis et scholasticis.[12] Plura promittit de omnibus quaestionibus magis minusque necessariis. Sententias premit veterum Latinorum et Graecorum. Omittit scholasticos. Distinguit autem dogmata definita a liberis.

12 De door Grotius bewonderde theoloog Denis Petau S.J. bracht in de winter van 1643-44 drie delen van zijn *Theologica Dogmata* uit. In 1650 sloot hij de serie af met een *Tomus IV, in quo de Incarnatione Verbi agitur* (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 608).

Utraque bene explicat. Libri sunt perutiles. Vapulat in eis Salmasius, detracta Wallonis Messalini persona.[13] Risi cum vidi a Petavio Conradum Vorstium appellari calvinianum.[14]

6533. 1643 november 14. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Ick heb Dyncxdagh laestleden aen de coninginne-regente gelevert de acte van de continuatie van de tractaten voordezen tusschen de rijcken van Swede ende Vrancrijck aengegaen, waermede haere Majesteit wel is tevrede.[2] Heb oock gerecommandeert de Hessische zaecken[3] ende verhaelt de progressen zoo van de heer Torstenson als van de heer Coningsmarck.[4] Vijff regimenten zijn gezonden nae Touraine om de beroerten te straffen die daer waeren ontstaen. Ondertuschen zijn weder andere beroerten opgecomen in Xaincdogne,[5] ende zoo men voortgaet met veertien nieuwe edicten die in de meulen zijn, zoude licht meer moeite connen rijzen, alzoo de gemeente arm is ende 't coren dier.

Die men ambassadeurs had genoemt van Denemarck ende Polen zijn residenten. Die van Denemarck[6] gecomen uit Spaignie, is vertrocken nae huis zonder hier eenige

13 Claude Saumaise, auteur van de *Walonis Messalini de episcopis et presbyteris contra D. Petavium Loiolitam dissertatio prima*, Leiden 1641; vgl. nos. 5739 en 5745 (dl. XIII). Van hem kwam later de beschuldiging dat Grotius zijn katholieke vriend had aangezet om in *Tomus III, in quo de Angelis, ac Mundi opificio et Ecclesiastica disciplina disseritur* van zijn *Theologica Dogmata* (p. 652 e.v.) kritiek op zijn persoon uit te oefenen (Leroy-Bots, *Corresp. Saumaise-Rivet*, p. 345-346, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 130 en p. 134-136).

14 *Theologica Dogmata* I, 2, 2, § 1 en I, 3, 7, § 4. Conradus Vorstius (1569-1622), hoogleraar in de theologie aan het gymnasium te Steinfurt, 1596-1610, was in juli 1610, op aanbeveling van Johannes Wtenbogaert, beroepen om de vacature te vervullen die in de Leidse theologische faculteit was ontstaan na het overlijden van Arminius. Spoedig rees in orthodox calvinistische kring het vermoeden dat de theoloog in zijn magnum opus *Tractatus theologicus de Deo* ... (editio princeps Steinfurt 1606) sociniaanse gedachten had verkondigd. Deze kwestie werd nog aangewakkerd door koning Jacobus I die in een brief aan de Staten-Generaal aandrong op ontslag en verbanning van de hoogleraar. Op last van de Staten van Holland trok Conradus Vorstius zich in Gouda terug om zijn verdediging voor te bereiden. Zeven jaar later moest hij vernemen dat de synode van Dordrecht hem definitief van het ambt vervallen had verklaard. Zijn laatste levensjaren bracht hij in Utrecht en Tönningen door (*Biogr. Lexicon voor de Geschiedenis van het Ned. Protestantisme* I, p. 407-410).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 6512, beantw. d. no. 6552. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 14/24 november 1643).

2 Op dinsdag 10 november overhandigde Grotius de Zweedse bevestiging van het vernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag dd. 28 juli/7 augustus 1643 (no. 6350).

3 Ook Adolf Wilhelm von Krosigk, geheimraad van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel, had de noden van het Hessische leger in Duitsland telkens weer aan de Franse regering kenbaar gemaakt (*Lettres Mazarin* I, p. 435-436).

4 De campagne van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson in het grensgebied van Silezië en Moravië. Goed nieuws kwam ook uit Pommeren, waar generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, het gevaar van een invasie door het keizerlijke expeditieleger van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) had gekeerd.

5 Eind december 1643 kreeg de markies van Aumont het bevel over het leger dat een einde moest maken aan de belastingopstanden in de Poitou, de Saintonge en in de wijde omtrek van Angoulême (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 212-213).

6 Waarschijnlijk de thuisreis van Ejler Ulfeldt, Deens resident in Spanje (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 267).

audiëntie gehadt te hebben, maer wel discoursen gehouden tot voordeel van Spaignie ende naedeel van Vrancrijck. Die van Polen[7] zal hier blijven, hoopende wat uit te rechten door de oude kennisse die hij heeft gehadt met de heer Mazarini. Mijnheer de prins heeft twee millioenen gemaect van het hout van Damartin ende Chantilly.[8] 't Arrest dat bij het parlement van Parijs was gegeven om te demoliëren den tempel van die van de religie te Melle,[9] omdat die te nae was aen de kercke der catholycken, heeft niet connen geëxecuteert werden door d'oppositie van den adel van dat quartier. Monsieur Marescot[10] is wedergecomen van Rome, hebbende last gehadt niet meer te solliciteren om het cardinaelschap voor den bisschop van Bauvaise. De hertoginne van Mombazon is te Mombason, Chevreuse t'Saumur.[11] Den graef van Saint-Mauris,[12] die vanwegen Savoie nae de vredehandeling zoude gaen, is noch hier. Men gelooft dat de eerste marescallen van Vrancrijck die gemaect zullen werden, zullen zijn den vicomte de Touraine ende Gassion.[13]

De verstercking die den hertogh van Anguien, dewelcke nu hier is gecomen, heeft gedaen aen den marescal de Guebrian is niet boven vijfduizent man; tevoren had Guebrian geen zesduizent.[14] Is met die trouppen bijeengevoucht den Rijn gepasseert. De Beierschen zijn in 't lant van Bade, de Lotharingsche daerbij,[15] ende verwachten Hazfeld, die nu 't volck dat te Hoxter was in vrijheit heeft gestelt. De meening der Fransoizen schijnt te zijn goede winterquartieren te zoecken in Franckenlant ende Swabe. De gedeputeerde van Brunswijck[16] die nu comen te Francfort werden gelooft

7 Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland, vestigde een Poolse vertegenwoordiging in Parijs.

8 Op 11 oktober was bekend geworden dat de regentesse het eigendomsrecht over de goederen Chantilly en Dammartin-en-Goële aan de familie van de prins van Condé had geschonken (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 112-113).

9 De door de Chambre de l'Edit gelaste afbraak van de kerk die in 1634 bij het door de protestantse advocaat Joseph des Fontaines gestichte College van Melle was gebouwd; zie no. 6508. Over dit initiatief schreef Claude Sarrau aan André Rivet: 'Vous avés raison de vous estonner de l'arrest contre le temple de Melle. Ce sont des coups du presid[ent] de Nesmond, intendant du prince de Condé, le plus violent persecuteur que nous ayons jamais eu' (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 137).

10 De abt Marescot(ti) had in Rome gepleit voor de verheffing van Auguste Potier, bisschop van Beauvais, tot kardinaal.

11 Marie d'Avaugour de Bretagne, hertogin van Montbazon, en haar stiefdochter Marie de Rohan, hertogin van Chevreuse, hadden in augustus de partijstrijd aan het Franse hof aangewakkerd.

12 Claudio Gerolamo Chabod (Chabo) (1583-1659), sinds 1635 markies van Saint-Mauris (S. Maurizio), de Savoyaardse vertegenwoordiger op de vredesconferenties, wilde met de Franse regeerders tot een afspraak komen over de teruggave van de veroverde gebieden in Savoye en Piemonte (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 77-83 en p. 363-365).

13 Op de nominatie stonden Armand de Caumont, markies van La Force, Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, Josias Rantzau, heer te Bothkamp, en Jean, graaf van Gassion. Van de vier kandidaten kregen alleen de burggraaf van Turenne en de graaf van Gassion dit jaar de maarschalksstaf.

14 Op 2 november nam Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, in de plaats Ottenheim afscheid van de Frans-Weimarsen. Met 12000 man trokken maarschalk Guébriant en luitenant-generaal Josias Rantzau ten strijde tegen de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht.

15 Hertog Karel IV van Lotharingen, en de Zwabisch-Beierse legerleider François de Mercy waren op 14 november aanwezig op een rendez-vous te Malmsheim (ten westen van Stuttgart). Ter plaatse ontvingen zij de voor hen gunstige tijding dat de keizerlijke garnizoenssoldaten van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen door de Hessische blokkade van Johann Geyso bij Höxter waren heengebroken (*Episodes Guébriant*, p. 394-395, en H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135).

16 Eind oktober (oude stijl) maakten de afgevaardigden van Würzburg en Neurenberg hun rentree in de 'Fürstenrat' van de Frankforter 'Deputationstag'. Vijf dagen later, op 4/14 november, verscheen ook dr. Heinrich Langerbeck met nieuwe instructies van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg op de vergadering (*Urk. u. Act.* I, p. 829-833).

heel voor den keizer te zullen zijn, zoo oock die van Norenberg, omdat die stadt brieven van vijfjaerigh respijt tegen

haer crediteuren van den keizer verzoect. De amnestie die te Francfort was beworpen[17] behaegt noch den keizer niet heel ende oock niet aen eenige stenden, deze meenende dat die te eng is, anderen te ruim. Alle de churfursten hebben geconsenteert dat de Paltzische zaecke nergens anders als te Weenen zal werden gehandelt,[18] zoodat de hoope van dat huis nu hangt aen de standfasticheit van Sweden, Vrancrijck ende Denemarcken. Den zoon van den hertogh van Nieuburg[19] equippeert zich costelijck te Francfort. Men gelooft dat het is om te gaen nae Munster als hooft van de keizerlijcke ambassade, 'twelck zoo zijnde zal oock den hertogh van Longueville[20] derrewaert gaen. Wij hooren dat in het graefschap van Bourgogne tusschen de Fransche ende Spaenschen een schorssing van wapenen is gemaect tot halff November toe.

In Italië is Pont d'Esture overgegaen aen de Fransoisen den 28 October.[21] In Spaignie hebben de Portugesen Tuy becomen, niet verre van Badajos.[22] De Castillanen hebben daerontrent een leger van achtduizent man te voet, duizent paerden, ende een ander leger van dertienduizent man in Catalagne, waermede zij Monson belegeren.[23] Men zegt oock dat den grave van Aymont in Spaignie zoude gecondemneert zijn 't hooft te verliesen, den hertogh van Medina-Sidonia tot eeuwige gevanckenisse.[24]

Uit Engelant stelt ons in vrese de ziecte van prins Mauris, een groot steunsel van 's conincx partij.[25] Den graef van Harcourt, hebbende t'Oxfort van den coning ontfangen eenige articulen tot de vrede,[26] gaet daermede nae Londen, maer apparentelijck zal daer niet wel smaecken dat den coninc wederroept, als sijne

17 Deze zomer bood de 'Deputationstag' de keizer een ontwerp aan van een verbeterde versie van het amnestiedecreet van de Regensburger rijksdag van 1641. Vooral in de 'Fürstenrat' hechtte men veel waarde aan het schrappen van de beperkende voorwaarden (*Urk. u. Act.* I, p. 824-825).

18 Keizer Ferdinand III had in de zaak van de hervatting van de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts het advies van het college van de keurvorsten gevraagd (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 116).

19 Philipp Wilhelm (1615-1690), zoon van Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, was in 1642 te Warschau in het huwelijk getreden met de Poolse prinses Anna Catharina Constantia (*ADB* XXVI, p. 27-31). Dit jaar dong hij mee naar het bevelhebberschap over het leger van de Westfaalse Kreits. De opvolging van de vertrekkende veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen viel echter toe aan Gottfried Huyn, graaf van Geleen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 255).

20 Henri d'Orléans, hertog van Longueville, was aangewezen om de Franse delegatie ter vredesconferentie te leiden.

21 Op 10 november publiceerde de *Gazette 1643*, no. 142, een 'Journal du siege de Pontdesture ... avec les articles de sa reddition'.

22 De stad Túy, ten westen van Salvatierra de Miño in Galicië.

23 Het Franse bolwerk Monzón (ten noordwesten van Lérida) viel op 3 december 1643.

24 Don Francisco de Guzmán († 1648), markies van Ayamonte, en Gaspar Alonso Pérez de Guzmán († 1664), hertog van Medina-Sidonia, hadden in Andalusië een opstand beraamd tegen het koninklijk gezag (1641). Zij werden echter voortijdig betrapt. Na de val van hun machtige familielid Gaspar de Guzmán, 'conde-duque' van Olivares, daalden zij nog meer in achting (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares*, p. 616-622). De ter dood veroordeelde markies van Ayamonte stierf in het Alcázar van Segovia (*Diccionario de Historia de España* I, p. 425).

25 Vanaf zijn ziekbed te Dartmouth coördineerde prins Moritz van de Palts de acties van de koninklijken tegen de parlementsgezinde havenstad Plymouth.

26 Een dezer dagen sloot de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, zijn bezoek aan het hof in Oxford af. Met argwaan keek het Parlement uit naar de vredesboodschap die hij in overleg met de koning en koningin had opgesteld (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 183, en *CSP Ven. 1643-1647*, p. 37 en p. 40).

Majesteit afgeperst zijnde, 't consent aen 't parlement om bijeen te blijven zoolang zij willen ende weder te vergaderen

als zij willen, ende om de bisschoppen te sluiten buiten het parlement. Den Darmstadsche gedeputeerde is vanhier vertrocken zonder iet dat men weet uitgerecht te hebben.[27]

14 Novembris 1643 te Parijs.

Daer zijn oproerten oock in Anjou ende Engoulesme. In 't graefschap van Bourgogne is goedgevonden t'ontblooten eenige casteelen, waeronder is Poligny.[28] De financiers in Vrancrijck geven op de handt aen den coning vijfhonder[t]duizent gulden, die zij weder zullen becomen uit hetgunt alle de officiers ende de gildens zullen opbrengen ter eere van de aencomste van den coning tot de croon. Die van de religie van dit rijck beginnen veele clachten te maecken.[29] Uit Engelant hooren [wij] dat Hul is vrij van de belegering van 's conincx volck,[30] maer dat Plimith zeer werdt geperst door prince Mauris, die tot beternisse zoude zijn gecomen van zijne gezondtheit.

Adres: Mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 14 Nov. 1643 uyt Paris.

6534. 1643 november 14. Aan A. Oxenstierna.[1]

[Excellentissime et illustrissime domine,]

Die huius mensis decimo, ut hic numeramus, accepto ad reginam regentem aditu tradidi et literas gratulantes de Theodonisvilla et alteras de foedere observando, cum signato eius argumenti instrumento.[2] Regina cum ei dixissem cum literis congruentia et ea narrassem quae Torstensonio et Konigsmarckio evenerunt,[3] gratiis actis reginae nostrae serenissimae, potentissimae ac clementissimae de gaudio super Galliae rebus prosperis vicissim se cum gaudio dixit intelligere res prosperas nostras. Et cum de pacis voto aliqua interiungerem, dixit non debere in eo negotio seiungi regna quae bello coniuncta fuerint. Cumque ei et Hassicae principis negotia

27 Kardinaal Jules Mazarin schreef op 24 november een beleefde brief aan landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (*Lettres Mazarin* I, p. 465). De landgraaf beantwoordde deze vrijblijvendheid met een nieuwe poging om de autoriteiten in Parijs voor zijn problemen met het concurrerende huis van Hessen-Kassel te interesseren; vgl. no. 6610.

28 In 1642 was het bezit van de burcht van Poligny (ten zuiden van Besançon) inzet geweest van een hevige strijd tussen Fransen en Spaanse Bourgondiërs; zie nos. 5625, 5649 en 5654 (dl. XIII).

29 Henri-Louis Chasteigner de La Rochepozay, bisschop van Poitiers, waakte in opdracht van Mazarin over de naleving van de godsdienstedicten; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 400, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 131.

30 De koningsgezinde William Cavendish, markies van Newcastle, had zich teruggetrokken uit de omgeving van Hull (21/22 oktober).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 266 (in de hand van een andere copiïst); gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 356 no. 506. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 143. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6535).

2 De gelukwens van zijn regering met de verovering van Thionville (8 augustus 1643) was op 19 september opgesteld (no. 6434). De brieven met de bevestiging van het vernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag, dd. 28 juli/7 augustus 1643, waren nog langer onderweg geweest. Deze documenten ontving de Zweedse ambassadeur pas op 3 november (no. 6350).

3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 14 november 1643 (no. 6533).

commendassem, multum extulit eius fidem et constantiam, dixitque se eius causa facturam quicquid fieri posset.

Regina regens, et mulier et Hispana origine eoque facilis ad credenda ostenta, nuper venit ad plebeiam feminam, nervorum distentionibus, quas Graeci spasmos vocant, obno-

xiam ut puto. Ea simul ut regina advenit, mortuae in modum se extendere, continere spiritum, palpitare pectore, confusum quiddam primum eloqui, deinde distinctius, Deum a se conspectum. Rogante regina ecquid Deus diceret, respondit hoc eum dicere, damnatam fore reginam ni pacem cum Hispano faceret. Poterat regina moveri talibus, nisi cardinalis Mazarini oraculis addixisset animum.[4] Is vero bellum trahi e re sua existimans, non per Galliam tantum sed et alibi spargit hunc rumorem, non posse reginam, quae tutelare duntaxat ius habet, quidquam reddere eorum quae bello sunt parta. Viri tamen magni aliter sentiunt: posse id reginam facere, sed consulto toto Status consilio et accedente parlamenti Parisiensium, quae parium est curia, autoritate; nam et in privatis minorum bona vendi gravibus ex causis et ex iudicis decreto; in regnis praeterea et infante rege non deficere regiam potestatem, in qua comprehensum est et ius ea faciendi quae ad pacem sunt opus; multaque sunt eius rei tum alibi, tum in Gallia exempla. Adeptus est intra breve tempus cardinalis Mazarinus quantam Riceliacus unquam habuit autoritatem; et Riceliacus rege invito, hic vero plane volente regina. Metuenda tamen mutatio, quia Galli quae a rege suae gentis pertulere, non facile ab extranea perferent, rerum administro praesertim non minus extraneo, nullis hic fulto amicitiis aut affinitatibus. Motus manent tum alibi tum in Santonibus.[5] Nec aliter fieri potest, quia opes invidiosae relinquuntur penes eos qui eas miris modis corrasere, et id agitur, ut duret bellum, quod sine novis gravibusque in plebem oneribus fieri nequit.

Fine Octobris et initio mensis huius Gallicae copiae ad Oppenhemum[6] Rhenum transiere, nihil contra id molientibus Bavaricis, qui in tractu Badensi se continent et aucti sunt Lotharingicis copiis Hazfeldiumque cum quinque hominum millibus iam iam expectant, exemtis per eum periculo eis qui Hoxterae erant circumsessi. Non videntur mihi Galli multum promoturi tantis hostium copiis. Nam supplementum quod Guebriano addidit dux Anguianus, non est supra quinque hominum millia. Ante autem sex millia non habebat Guebrianus. Videntur Galli hoc tempore nihil maius quaerere quam commoda militi hiberna per Sueviam Franconiamque, connivente forte Bavaro.

Dux Anguianus hic est.[7] Agam ei gratias pro navata opera. Rediit ad Francofurtensem conventum legatus Wurtzburgicus. Expectantur et illi a Brunsvicensibus, qui plane creduntur acturi caesaris negotia; item Noribergenses, qui itidem expectantur. Quanquam enim ea civitas antehac causam libertatis acriter tutata est, cogitur tamen nunc mutare velificationem, quia adversus creditores suos beneficio imperatoris indiget ad obtinendam dilatoriam exceptionem quinquennalem. Oblivionis lex qualis in Francofurtensi conventu concepta fuerat, sicut ordinibus nimis arcta, ita imperatori eique faventibus aequo laxior videtur. Consensere electores iam omnes, ne negotium Palatinum alibi quam Viennae tractetur. Quare domui afflictae spes omnis, quamdiu Britannia in suis malis manet, posita est in constantia Suediae Galliaeque et conciliatoris Dani. Galli, ut eloquar quod sentiam, parum eam rem curant, sed tamen eius obtentu retundent postulata partis adversae.[8] Filius

4 De regentesse vond eind oktober een brief in haar bed waarin een anonymus haar waarschuwde voor de gevolgen van haar vertrouwelijkheid met de Italiaanse eerste minister (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 117).

5 In een voorstad van Saintes hadden de opstandelingen een comité van twaalf ‘sages’ gevormd (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 215).

6 Lees: ‘Ottenhemum’.

7 Op 9 november vertoonde Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, zich weer in Parijs (*Gazette 1643*, no. 145, dd. 14 november 1643).

8 In een brief aan koning Christiaan IV van Denemarken, dd. 28 augustus 1643, had de Franse regering gepleit voor een internationale regeling van de kwestie van de Palts (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 107-108 en p. 115-116).

Neoburgici ducis Francofurti splendidum sibi comitatum parat crediturque futurus caput legationis caesarianae ad pacem. Id si est, ibit hinc eo Longovillanus.

Qui legatos se dicebant, alter Poloni, alter Dani, non nisi residentes sunt. Danus abiit nulla hic re peracta, nisi quod de rebus Hispaniae, unde venerat, magnificentius locutus fuit quam se ipsae habeant, de rebus autem Galliae cum aliquo contemtu. Polonus, Mazarini vetus amicus, hic manebit, non puto ad commendandas res nostras. In Burgundiae comitatu audimus Hispanos inter et Gallos indutias factas ad medium Novembrem.

Quinque cohortes in Turonensem agrum mittuntur ad puniendos motus, qui et ibi surrexerunt. Princeps Condaeus ex arboribus caesis Damartini et Chantilliaci duos fecit milliones. Id ipsi manebit, [etiam]si forte donatio ei a regina facta aliquando controversiam recipiat. Manet adhuc multis in locis caritas annonae. Quatuordecim nova edicta ad pecunias quaerendas pariuntur. Sententiae datae de demoliendo huguenottorum templo ad Melam quominus in rem conferantur, nobilitas loci se opponit. Marescottus a Roma rediit, vetitus hinc quidquam amplius agere pro episcopo Bellovacensi. Ducissa Mombasonia Mombasoniae est, Chevreusia Salmurii. Per urbem hanc passim locantur custodiae militares reprimendis seditionibus, quarum non absunt semina. Vicecomes Turenae et Gassio ante alios putantur fore Franciae mareschalli. Sabaudus ad pacem legatus, comes Sancti Mauritii, etiamnum hic est.

In Italia oppidum Pontis Sturae Gallis deditum est die 28 mensis Octobris, ita ut Hispani in Pedemontano et Montisferrato tractu nihil iam teneant praeter Vercellas et Santiam. In Hispania Portugalli Tuyam oppidum cepisse dicuntur, non longe a Badaiossa. Opponunt se eis Castellani cum octies mille peditum, equitibus mille sub cardinali Spinola.[9] Eorum vero quae in Catalania sunt, obsessum eunt Monsonem cum exercitu XII[I] millium. Fama hic vagatur in Hispania comitem Aymontium damnatum capitis, ducem Medinae-Sidoniae ad carcerem perpetuum.

In Anglia rex comiti Harcurtio conditiones perscriptas dedit, sub quibus pacem cupiat. Vult autem ille irrita quae invito sibi expressa dicit, ut parlamentum quamdiu velit congregatum maneat liceatque ei coire iterum sine regio assensu et ut episcopi exsint ex parlamento. Harcurtius Londinii expectatur, ut ibi tentet quid confieri possit. Princeps Mauritius Palatinus cum periculo aegrotare dicitur. Si moritur, erit in eo iactura non levis ad res regias. Nam et animo valet et fratre Roberto est amabilior.[10] Legatus a Darmstadiensi hinc abiit re nulla peracta, quantum quidem intelligere potuimus.

Deus, etc.

Lutetiae, IV/XIV Novembris 1643.

Comes Chavigniacus in consilium non venit nisi vocatus, quod raro fit.[11] Videtur honor ei magis datus, quo ab inimicis eo praesidio sit tutus, quam quod magnus eius futurus sit usus. Sunt hic seditiones et in Andegavensi tractu et Incolismensi. In comitatu Burgundiae Pauliniacum et aliae arces sunt dirutae. Agitur de commercio cum Hispania restituendo. Publicani quingenta millia francorum regi dant pro mutua in eam summam, quam in adventum novi regis collaturi sunt omnes qui sunt in honoribus et artificum collegia. Ii qui religionis sunt reformatae multa queruntur. In Anglia Hullam audimus exemtam regiorum obsidio. Contra vero principem Mauritium revaluisse et premi ab eo Plimutham.

Bovenaan de brief in de copie te Dresden: Axelio Oxenstiernae.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Colloquium cum regina Galliae habitum refert. Cum illa foedus a Suedia renovatum perhibet. Illius favorem in Suediam et Hassiacam memorat. Iudicium de genio nationis Hispanicae. Lepida historia, quae studium pacis cum Hispano ineundae reginae suadere potuisset.

9 Kardinaal Agustín Spínola († 1649), aartsbisschop van Santiago de Compostela, ontving tijdelijk het opperbevel over het Spaanse leger in Galicië (*EC* LVII, p. 831-832).

10 Grotius had prins Moritz († 1652), vierde zoon van keurvorst Frederik V en Elisabeth Stuart, tijdens diens verblijf in Parijs (1638-1640) beter leren kennen. Als legerleider was hij de mindere van zijn oudere broer Rupert (Robert) van de Palts.

11 De van zijn taak ontheven vredesonderhandelaar Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, diende de regentesse ‘dans ses Conseils’ (*Lettres Mazarin* I, p. 369 en p. 382).

Mazarini de autoritate reginae in pacis negotio iudicium. Num minorennitatis tempore provinciae possint alienari? Mazarini autoritas. Germanica. Gallorum bellum in Germania se ipsum alit. Norimbergenses cur caesaris partibus fuerint dediti. Palatini restituendi spes in quo posita. Principes utrinque ad pacem deputati. Danis et illorum legatis iniquus censor. A Polonorum legato sibi et Suediae metuit. Condaei prudentia oeconomica. Varia. Italica. Hispanica. Anglica. Chavigniaci autoritas decrescit. Varia.

6535. 1643 november 14. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Minden, den 20. Novemb. a. 1643.

6536. [1643 november 14]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Mardi passé me rejouissant de la reconvalescence de la reine[2] et, par ordres expres de Suede, de la prise de Theonville, et mettant entre les mains de sa Majesté l'acte scellé qui l'asseuroit de l'observation des traittés faicts cy-devant entre les deux couronnes, j'ay creu estre de mon debvoir d'y adjouster aussi la recommendation des affaires de son Altesse, madame la landgravin, et de monsieur le landgrave Frederic,[3] auxquelles recommendations sa Majesté a respondu avecq un grand tesmoignage des vertus et principalement de la constance et fidelité de son Altesse envers les deux couronnes, comme aussi de l'estime qu'elle faisoit et le feu roy avoit faict des bonnes qualités dudict landgrave Frederyc.

On envoye d'icy cinq regimens pour chastier les mouvements de la Turaine, ce qui n'empeche pas qu'il n'y ait d'autres en Xantoigne et ailleurs. Ceux qu'on appelloit ambassadeurs de Danmarq et de Pouloigne à la fin sont residents, dont celuy de Dannemarq n'a faict que passer par icy et augurer du mal de France pour reconoistre les liberalités qu'il avoit receues en Espagne. Celui de Pouloigne demeurera icy, esperant que l'ancienne cognoissance qu'il a eue avecq monsieur Mazarini lui sera utile, de quoi je m'en doubte, car telles gens ne veulent pas [se] souvenir du temps passé. Le prince de Condé a acquis deux millions de bois de Damartin et de Chantilli que son Altesse a faict couper. La cherté du bled est grande partout, ce qui n'empesche pas qu'on ne minute quatorze edicts nouveaux pour tailler le peuple. A l'executer de l'arrest donné par le parlement pour la demolition du temple de la religion à Melle pour ce qu'il estoit trop proche de l'eglise catholique, a esté empesché par la noblesse du quartier. Monsieur de Marescot est revenu de Rome après avoir receu defense de plus solliciter le cardinalat pour l'evesque de Bauvais. La duchesse de Mombason est à Mombason, celle de Chevreuse à Saumur.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6534). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 98. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 57 en 4° 38, 26; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 46; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 168; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 39 en Br. 24, 69-70.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 263.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 14 november 1643 (nos. 6533-6535).

3 Landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege, halfbroer van Wilhelm V, de in 1637 overleden echtgenoot van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel; zie no. 6529.

Nous avons icy le duc d'Anguien et le comte de Saint-Maurice, ambassadeur de Savoye pour la paix. On croit que les premiers marescaux de France qu'on fera seront le viscomte de Turaine et Gassion. Le renfort que le duc d'Anguien a donné au marescal de Guebrian n'est que de cinq mille hommes. Auparavant il n'avoit pas six mille, tellement qu'il n'y a pas grande apparence qu'on se veuille battre avecq les Bavarois, qui sont au pays de Baden, les Lorrains s'y estants joincts et Hazfeld prest de s'y joindre, ayant desja

delivré ceux qui estoyent enfermés en Hoxter. Plusieurs croyent que les Françoys se contenteront d'avoir des bons quartiers d'hyver dans la Franconie et Suabe, excusant les terres de Baviere et n'attendant point de mal de lui. Les deputés de Brunsvic revenants à l'assemblée de Francfort seront, dit-on, pour l'empereur, comme aussi ceux de Noremberg, ayants besoin de la grace de l'empereur pour obtenir des lettres quinquennalles à leurs creanciers. Touts les electeurs à la fin ont consenti que l'affaire du Palatinat ne se traittera ailleurs qu'à Vienne, tellement que l'esperance de cette maison affligée est reducte à la constance de Suede, de la France et du roy de Dannemarq comme mediateur tandis que les affaires d'Angleterre demeurent embarassés comme ils sont. L'amnestie telle qu'elle avoit esté conceue dans ladicte assemblée de Francfort semble à quelques-uns des estats trop estroicte, à l'empereur et ses fauteurs trop large. Le fils du duc de Neuburg faict à Francfort un beau train pour aller, ce dict-on, à Munster en qualité de chef de l'ambassade imperiale. Si cela est, le duc de Longeville se mettra aussi en chemin. On nous dict que dans la comté de Bourgogne il y a une suspension d'armes entre les François et les Espagnols jusqu'à my-Novembre.

En Italie Pont d'Esture a esté rendu aux Françoys le 28 d'Octobre. En Espagne les Portugais ont pris Tuy, guere loin de Badajos. Les Castellans s'opposent à leur progres avecq huict mille hommes à pied, mille chevaux. En Catalogne les mesmes Castillans avecq une armée de treize mille hommes vont assieger Monson. On dict que le comte d'Aymont a esté condamné à avoir la teste tranchée.

D'Angleterre on nous faict apprehender la maladie du prince Maurice palatin. Le comte d'Harcourt est attendu à Londres avecq les conditions qu'il a receues à Oxfort du roy pour appaiser ces guerres civiles. C'est une grande difficulté que le roy revoque comme extorqué le consentement que sa Majesté a donné au parlement de se tenir assemblez tant de temps qu'ils voudront et de faire la convocation quand ils voudront et exclurre les evesques du parlement. Le deputé du landgrave de Darmstad est party d'icy sans avoir rien faict que nous sçachions.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Il y a de remuements aussi en Anjou et Angoulesme. Dans la Franche-Comté on a demoli Poligni et d'autres chasteaux par accord. Les financiers de France avancent cinq cents mille francs, sur ce que touts les officiers et mestiers en France contribueront pour l'advenement du roy à la couronne. Ceux de la religion font des grandes plainctes. On nous dict qu'en Angleterre Hul est delivré du siege, mais Pleimuth bien pressé par le prince Maurice, ayant recouvert sa santé.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefoort.

6537. 1643 november 14. Aan H. Appelboom.[1]

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 20. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 718 no. 1623. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 262. Antw. op no. 6510, beantw. d. no. 6550.

Clarissime domine,

Galli pacem quamdiu poterunt morabuntur. Puto autem nostros recte facturos, si ostendant omni modo penes se non stare, quominus maturetur optatum tot populis negotium.

De Torstensonio et Coningsmarckio habemus hic laeta omnia.[2] Hazfeldius, exemtis periculo iis qui ad Hoxteram erant, it ut se iungat Bavaricis contra Guebrianum. Itaque

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 14 november 1643.

bellum in illis partibus resurget, nisi novae ac clandestinae pactiones interveniant, quales hic tentasse dicitur qui a Darmstadiensi landgravio huc venerat.[3]

Hic nihil novi habemus. Neque enim nova est, quanquam gliscens in dies, cardinalis Mazarini potentia, cum sit facta ad praecedens exemplar. Facile autem est insistere ductis lineis.

Deus, clarissime domine, sospitet Claritatem vestram,

Claritati vestrae ad omnia obsequia paratissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XIV Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 14 Novembr.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6538. 1643 november 16. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Illustris dominus baro Ericus Oxenstierna sibi gratulatur de affectu Excellentiae vestrae in proximis ad me literis expresso, et desiderat Excellentiam vestram coram videre[2] et testari studia sua in Excellentiam vestram, quam interea plurimum salvere iubet.

Comitia proxime praeterita 11/22 [*sic*] Octobris Holmiae inchoata sunt, ubi tympanorum strepitu et frequentissimo ordinum congressu solemnis erat introitus, cui nihil deerat pompae praeter expectatissimam sacrae regiae Maiestatis praesentiam, quae ex febri graviter decubuit,[3] nunc autem Dei gratia convalescit. Postquam in locum solitum convenerant omnes, magnus cancellarius gravissima ac dissertissima oratione ad ordines regni[4] exposuit initia belli Germanici et quomodo praecipuas Europae provincias, ad extremum nos etiam, in partes traxerit, et quam difficilis inde futura sit pacificatio, quod sibi quisque metuat et aut nulli aut nonnisi alteri parti addicti mediatores pacis futuri sint. Proinde cum magna commotione omnium et solita sermonis gestuumque maiestate conclusit pacem votis et supplicationibus a Deo esse impetrandam atque interim hoc agendum ut, quam cupidi pacis, tam bello etiam parati simus si tuta et honesta non obtineatur. Daniae

3 In december sprak Grotius op heel wat mildere toon over de zaken van de landgraaf van Hessen-Darmstadt; vgl. no. 6610.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 12). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6522, beantw. d. no. 6564.

2 Pas in augustus 1644 maakte Grotius kennis met Erik Axelsson Oxenstierna.

3 Koningin Christina vertoonde zich op 6/16 oktober voor het laatst in de Zweedse rijksraad (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 286-289 en p. 291).

4 Rijkskanselier Axel Oxenstierna leidde op 10/20 oktober de eerste vergaderdag van de Zweedse rijksdag in met een wijdlopige verantwoording van zijn beleid. Tot besluit liet hij door zijn referendaris Samuel Andersson de agendapunten voorlezen (*o.c.* X (1643-1644), p. 292-296).

regis nulla mentio nisi honorifica: esse illum in armis, sed quae necessitate temporum excusentur; iuste enim vereri ne exitus belli in se desinat.

Deinde ex scripto recitavit aulicae cancellariae referendarius progressus belli Germanici proxime elapso biennio, ex quo scilicet illustrissimus Banerius excessit[5] et novissima comitia Nycopiae fuerunt.[6] Tum in negotio pacificationis quantum profecerint et quid deinceps sperandum faciendumve. 14/24 Octobris pari solemnitate convenirent regni ordines et super ea re responsa et consilia sua exhiberent.

5 Veldmaarschalk Johan Gustavsson Banér († 10/20 mei 1641 te Halberstadt).
6 De rijksdag die in 1640 te Nyköping was gehouden; zie no. 4506 (dl. XI).

Legati nostri brevi, ut comperio, Osnabrugam sunt ituri.[7] Duo legati caesareani, comes de Kevenheller et baro de Teuffenbach, Monasterium quotidie expectantur,[8] quorum instructiones Viennae iam elaborantur.

Velit Deus illustrissimam Excellentiam vestram diutissime salvam felicemque servare, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 16 Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Nov.

6539. 1643 november 16. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Pro iis argumentis quae contra unitatis scissuram affers gratias habeo.[2] Videntur ea quidem mihi probabilia, ut christianus tempore schismatis forte in iis acquiescere possit, sed necessitatem an evincant nescio.

De rebus aut nostris aut Anglicis nihil scribam; fluctuant enim omnia. Legati Galli cras aut perendie hic expectantur.[3] Nostri[4] eos honorifice excipient, sed de legatione nihil adhuc certi. Non credas quantum distet illud quo ante aliquot annos usi sumus regimine ab eo quod iam exercetur. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si utrumque in potestate nostra esset.

7 Deze maand vestigde de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius zich in Osnabrück. Zijn collega Johan Oxenstierna bleef in Minden achter (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 80-82).

8 Franz Christoph, graaf Khevenhüller (no. 6472), en Rudolf Teuffenbach (1582-1653), vrijheer van Mayrhofen (Wurzbach, *Biographisches Lexikon* XLIV, p. 78-80). Het gerucht van hun verschijnen op de vredesconferentie circuleerde maar voor korte duur; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 85.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 382. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6516, beantw. d. no. 6558.

2 In zijn brief van 7 november (no. 6516) had Grotius een laatste beschouwing gegeven over het vraagstuk van de ‘ware kercke Christi’.

3 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, bereikten deze dag de haven van Dordrecht.

4 De Staten-Generaal beraadden zich over de wijze waarop deze buitengewone ambassadeurs ontvangen moesten worden. Voor- en tegenstanders van een officieel Staats eerbetoon aan de Fransen vonden elkaar in het compromis van een eerste verwelkoming door de ‘hofmeester’ Mortaigne en vervolgens een publieke ontvangst aan de Hoornbrug bij binnenkomst in Den Haag (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 130-131).

De scriptis tuis sane cogito et omnia edi velim. Sed quid facias, si ii ipsi qui nobis optime volunt remoram iniiciunt?[5] Epigramma in Latium[6] vidi et quanquam nihil continet quod neque in illum non deceat, neque te dedeceat, tamen poematis tuis adiungi nolim. Non minori de causa quam illud de laude Amazonum antea tolli voluisti.[7]

5 De zorg voor de publicatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*. Ook Willem de Groot begon te twijfelen aan Rijckewaerts belofte om de manuscripten persklaar te maken.

6 Johan de Laet, de 'obtrectator' in Grotius' meest recente publicatie *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*, Parijs 1643; zie *BG* no. 731.

7 Het gedicht 'Sub tabula reginae Suedorum' dat Grotius zijn broer op 6 juli 1641 had medegedeeld; zie no. 5263 (dl. XII) en no. 5612 (dl. XIII).

Vale, frater optime, et nos ama,
tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XVI Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 15 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Nov. 1643.
En in dorso: 16 Nov. 1643 W. de Groot.

6540. 1643 november 16. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Noch de plenipotentiers selffs, noch yemant van haer gevolch die over zee souden commen, hebben wij tot noch toe vernomen, maer wel tijdynge dat de plenipotentiers hier alle dage sullen wesen,[2] want de gouverneur van Ravesteyn schrijft van den elffden deser aen sijne Hoocheyt dat hij die denselven avont daer verwachte, ende desen morgen is den ordinaris ambassadeur vertrocken uyt Den Hage[3] om die met de jacht van sijne Hoocheyt tot Dordrecht te ontmoeten. Voor een goet augure om wel van het succes van de Munstersche handelynge te hopen wort genomen een rencontre tot Mariënburch off daerontrent[4] gevallen, discretelijck bij de Franse geëxcuseert, bij de Spaense gepasseert, want alsoo obstacle waer gemoveert - in 't gebiet van de Spaense dat sij mosten passeren - aen Portugaelse ende Catalansche ambassadeurs, die geseyt wierden met de Franse te reysen, is van de Franse ambassadeurs geseyt geen ander ambassadeurs bij haer te hebben maer alle die met haer waren in haer suite volchden, hetwelck oock soo aengenomen is.

Met dese aencomste van de plenipotentiers ende vergaderynge van de Staten van Hollant[5] sal nu moeten worden gevideert de dispute over den eet,[6] alsoo den

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 79e. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N.v. Reigersb.*, p. 741 no. 294. Antw. op nos. 6517 en 6518, beantw. d. nos. 6559 en 6560.
2 In het postscriptum van deze brief meldt Nicolaes van Reigersberch de aankomst van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, in Dordrecht. Het delegatielid Théodore Godefroy (*infra*) had de kortere route over zee genomen.
3 Ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery, en de Staatse 'hofmeester' Mortaigne zouden de Fransen begeleiden op hun tocht naar Den Haag.
4 Boven 'Mariënburch' noteerde Reigersberch 'mont'. Gedoeld wordt op de vesting Mariembourg nabij Couvin. Indien de Spanjaarden de schepen nauwkeuriger hadden onderzocht, zouden zij op het spoor zijn gekomen van de aanwezigheid van de Portugese vredesonderhandelaar dr. Luís Pereira de Castro en enkele als Franse edellieden vermomde Catalanen (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 126-127).
5 De Staten van Holland kwamen op 24 november 1643 weer in Den Haag bijeen.
6 Johan van Mathenes, de door de Staten van Holland aangewezen gevolmachtigde ter vredesconferentie, gaf zijn bedenkingen tegen de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit niet op. Om die reden maakte hij geen gebruik van het recht om de Hollandse ridderschap te vertegenwoordigen op de vergaderingen van de Staten-Generaal.

heer van Matenees, in de Munstersche commissie sijnde ende tot noch toe hem heeft geëxcuseert, sal moeten weten waernaer hem te reguleren. Het gemeen gevoelen is selffs van andere provintiën [dat] de Ridderschap, soo die haer lith uyt de Generaliteytsvergaderynge niet wil houden, haer gesustineerde niet staende sal connen houden.

Tot logement van de ambassadeurs is het huys van Assendelft[7] geprepareert, blijven-

7 Het 'huys van Assendelft' aan het Westeinde (J. de Riemer, *Beschryving van 's Gravenhage* I, 2de stuk, p. 746-747)

de het ordinaris logement van een extraordinaris ambassadeur van Portugael[8] geoccupeert, die verclaert hetselffde, tensij daeruyt worde geseth, niet te sullen ruymen voordat antwoorde sal hebben becommen, daer alleen op wacht ende die nu over de twee jaren heeft gesolliciteert, nopende het ongelijck dat hij sustineert sijnen conynck in contraventie van [het] tractaet door aenhalen van een schip bij de Westindische Compangie aengedaen te sijn.

De Engelsche ambassade wort noch gesleept[9] ende sal vóór de heeren Staten van Hollant bijeensijn, 'twelk eerst de toecommende weecke wesen sal, apparent niet voortgaen, binnen welcken tijt sij claerder sullen connen sien niet alleen wat den grave van Harcourt uytrechten sal ende wat obstaclen hem meest bejegenen,[10] maer oock nader ontdecken wat van die advysen is, dat het parlement niet als blijvende in sijn geheel het convenant met den conynck souden willen verdragen ende dat men oock hetselve de ambassadeurs van desen staet daer voren soude houden, gelijck mede eenyge geloven eenyge vanwegen het parlament hier in het lant[11] soude wesen, die haer aen de geestelijcke addresseren om de gemoederen te disponeren dat het convenant mede aengenomen soude worden. Dat is het pat banen om tusschen de gereformeerde ende catholycken bellum sacrum te susciteren, waervoor Godt a[l]machtych ons wil behoeden. Milord Goryn,[12] die duslange hier heeft gesubsisteert sonder hem aen de regierynge te (addresseren), vertreckt nu over Brabant naer Vrankerijck daer sijn principale commis(sie is).

Desen 16 November 1643.

Soo terstont wort mij geseyt dat op gisteren de ambassadeurs tot Dordrechte, monsieur Godefroy hier in Den Hage is gearriveert.

Sijne Hoocheyt is wederom geïncommod(eert) van de goutes.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raet ende ambassadeur ordinaris van de coninginne ende crone van Suede.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Nov.

En in dorso: 16 Nov. 1643 Vicquefort [*sic*].

8 In 1642 was de Haagse woning van de toenmalige Portugese ambassadeur Francisco de Andrade Leitão in vlammen opgegaan. Het leed werd door de Staten-Generaal verzacht met het aanbod om tijdelijk ''s Lands huysinge' te betrekken. Toen koning Jan IV van Portugal zijn ambassadeur in juli 1643 liet vervangen door Francisco de Sousa Coutinho, bleef hij het statige huis bewonen (Schutte, *Repertorium* II, p. 617-618).

9 De ambassade, bestaande uit de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude, vertrok pas op 18 januari 1644 naar Engeland; vgl. *CSP Ven. 1643-1647*, p. 43.

10 Het Engelse Parlement zou de vredesboodschap van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, beantwoorden met een verwijzing naar de belofte van wederzijdse consultatie in het laatste artikel van de 'solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643 (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 40-41, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 183).

11 Walter Strickland, de koopman Maurice Thompson en hun even parlementsgezinde metgezellen gingen de Hollandse en Zeeuwse steden langs om de kerkgangers te bewegen tot het geven van steun aan hun geloofsgenoten overzee (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 112 en p. 296-297).

12 De Engelse koninklijke ambassadeur lord George Goring bracht op doorreis naar het Franse hof een bezoek aan de Republiek. Men vermoedde dat hij naar Den Haag was gegaan om Frederik Hendrik te vleien met een voorstel tot een huwelijk van een van diens dochters met de prins van Wales.

6541. 1643 november 17. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu les vostres du 12 et du 19 d'Octobre. Il me semble que les forces de la Republique de Venise et du grand-duc ne sont pas moindres que celle des Barbarins[2] et pourtant que la guerre pourroit bien durer en Italie, les roys qui se souloient entremettre n'ayant pas grande auctorité pour y procurer la paix tandis qu'eux-mesmes sont en guerre.

Les conseils icy vont bien pour les alliez[3] et [on] se rejouit en des progres de Torsenson et Coningsmarc, Eulemberg estant pris[4] et Cracau chassé de la Pomeranie. La maison de Brunswic demande la neutralité à la Suede.[5]

Ceux qui viennent de Suede[6] nous rapportent la santé de la reine et de nos seigneurs les regens, et les nopces du marescal Horn avecq une Bielke.

On minute icy quatorze edicts pour trouver de l'argent. Les soldats sont en leurs quartiers exceptez ceux qui sont avecq le marescal de Guebrian, de qui vous aurés plutost les nouvelles que nous. Le comte de Harcourt va en Londres avecq quelques articles que le roy d'Angleterre lui a donnés pour la paix. Les ambassadeurs de France pour la paix generale sont en Hollande et traisnent l'affaire tant qu'ils peuvent. Monsieur le prince d'Orange semble desirer la continuation de la guerre.[7]

Monsieur, je suis
le vostre.

XVII Novembris 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6542. 1643 november 19. Van D. de Groot.[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 270. Antw. op no. 6503 en een ontbrekende brief dd. 12/22 oktober 1643.
2 In zijn brief van 19/29 oktober was de Zweedse resident in Zürich wat dieper ingegaan op de strijd die Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, leverden tegen de legerscharen van paus Urbanus VIII en zijn naaste verwanten Antonio en Francesco Barberini.
3 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 14 november 1643.
4 De plaats Sovinec (Eulenberg) ging op 6 november in Zweedse handen over.
5 Paul Johann von Bülow, raad en gezant van de hertogen Christian Ludwig en Friedrich van Braunschweig-Lüneburg, had bij de Zweedse vredesdelegatie nieuwe voorstellen met betrekking tot de restitutie van de plaatsen Nienburg, Wölpe, Hoya en Wolfsburg en de neutralisering van het bisdom Hildesheim ingediend (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 74 en p. 80-88).
6 De heer van Siraumont zal Grotius' gesprekspartner zijn geweest. Niet helemaal toevallig bracht de *Gazette 1643* juist in deze tijd verslag uit van het huwelijk dat veldmaarschalk Gustav Karlsson Horn op 9/19 juli te Stockholm had gesloten met Sigrid Bielke; zie no. 6124.
7 Dit laatste zou aan het licht moeten komen tijdens de Frans-Staatse besprekingen over een nieuwe ‘alliantie offensive ende defensive’.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 27. Eigenh. oorspr.

Monsieur,

Nous venons de nous rendre maistres de la ville de Rotweyl après un siege de douze jours. La conqueste en est assez considerable par rejouir tout le monde, n'estoit le triste

accident qui arriva avant-hyer à monseigneur le marechal,[2] lequel estant sur la batterie comme on faisoit breche y‹l› fut blessé d'un coup de fauconneau dans le bras droit, lequel il luy a fallu couper une demye-heure après. Jugez s'il vous plaist le retardement que cela causera aux affaires d'Allemagne, la direction de l'armée estant entre mains de quatre ou cincq testes, qui peut-estre ne s'entendront pas assez bien pour continuer les desseings qu'on avoit conceus.

Il arrive un autre accident à cettuy-cy, qui est le debandement des troupes qu'avoit ammené monsieur de Rantzau,[3] et particulierement de son infanterie, lequel est si grand que j'ay honte de vous escrire ce qui luy reste de quatre mil et cincq cens qu'il avoit emmenez icy. Vous aurez sceu sans doubte le malheur qui est arrivé au general-major Rose,[4] lequel estant en party avec trois regimens de cavallerie fut surprins la nuit dans son quartier par le colonel Sporck, qui est une autre perte irreparable.

On fait estat de sejourner dix, douze jours avant que de rien entreprendre. Monseigneur le marechal se porte bien de ses blessures; les chirurgiens esperent de le guerir dans moins d'un mois.[5] Les troupes de Baviere sont logées à quatre lieues de nous et estoyent en marche pour venir au secours de la ville lorsqu'elle s'est rendue. Si Hatzfeld[6] les vient joindre comme ils en font courir le bruit, je ne voy pas que nous puissions avancer de beaucoup en ce pay[s]. Rotweyl nous a cousté assez de soldats et surtout quelques officiers, que nous regrettons extremement.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant serviteur,

D. de Groot.

Au camp devant Rotveyl, ce 9/19me Novembre 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Dec.

2 Het Frans-Weimarse leger kwam op 7 november voor de muren van Rottweil te staan. Een week later begonnen de eerste beschietingen (15 november), gevolgd door vier aanvallen, waarvan er twee werden uitgevoerd door Guébriants onderbevelhebber Josias Rantzau. Toen maarschalk Guébriant op dinsdag 17 november een inspectietocht langs de belegeringswerken wilde uitvoeren, barstte het vijandelijk vuur los. De maarschalk werd in de rechterschouder getroffen. Amputatie van de arm bleek noodzakelijk te zijn (*Episodes Guébriant*, p. 381-385).

3 Op 19 november bereikte Josias Rantzau met de commandant van het garnizoen van Rottweil overeenstemming over de capitulatievoorwaarden. Uit vrees voor muiterij gaf hij zijn manschappen order om onmiddellijk koers te zetten naar Möhringen (nabij Tuttlingen).

4 Op de dag dat het Frans-Weimarse leger Rottweil naderde, zond maarschalk Guébriant drie cavalerieregimenten onder bevel van de 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen naar de plaats Balingen. Aangekomen in Geislingen (ten noordwesten van Balingen) werden zij volledig verrast door de Zwabisch-Beierse ruiters van kolonel Johann von Sporck (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135, en *Episodes Guébriant*, p. 378-380).

5 Maarschalk Guébriant werd op een brancard naar het Jacobijnenklooster in Rottweil gedragen (21 november). In de middag van de 24ste november bezweek hij aan zijn verwonding.

6 De keizerlijke garnizoenssoldaten van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen hadden in de omgeving van Balingen aansluiting gevonden bij de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht van hertog Karel IV, François de Mercy en Johan van Werth (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135).

6543. 1643 november 21. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Pro commodiore domini Utenbogardi valetudine Deo gratias ago[2] eumque precor ut senem optimum diu communibus utilitatibus servet. Spero non ingratum ei fore librum Praedestinati, quem maxime ipsius, sed et tui causa transmiseram.[3] Legi cum voluptate carmen Mosis bene expressum.[4]

Cum Latius mihi per irrisum dedisset επίθετον quale adolescentum praeceptoribus dari solet hoc tempore,[5] non potui non aliqua ex parte festivus et pro nomine notas eius ponere unde cognoscatur.

Quod dicis de novo periculo,[6] imminente omnium libertati in Gallia, id non abs re est. Apud Vicquefortium pecunias esse Vinarienses affirmavit mihi Grossechius.[7] Quae autem et ubi sint sitae terrae de quibus agit dominus Vicquefortius, velim aut dominus Reigersbergius aut tu ex ipso cognoscatis.

Vicecomes Turenae et Gassio iam sunt Franciae marescalli.[8] Legati Gallici moras nectunt.

Non memini an ad te scripserim scripsisse Latium ad ministrum reformatum in his locis[9] ideo se mihi contradixisse, ne sicut in rebus aliis, ita et in hac mea auctoritate alios traherem, quasi in iis quae ego dixi aliquid esset metuendum.[10]

Vale quam optime cum tua tuisque et amicis,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

Lutetiae, 21 Novembris 1643.

1 Gedrukt *Epist.*, p. 960 App. no. 679. Antw. op no. 6524, beantw. d. no. 6566.
2 In de tweede week van november begon er plotseling verbetering op te treden in de gezondheidstoestand van de bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert.
3 De bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio*, Parijs 1643; zie no. 6469.
4 Het gedicht van Willem de Groot op het lied van Mozes (*Deut.* 32: 1-43).
5 Grotius toonde in de *Dissertatio altera, adversus obtrectatorem,* Parijs 1643 (*BG* no. 731) zijn irritatie over de aanspreektitel 'Clarissime vir' in *Joannis de Laet Antwerpiani notae ad dissertationem Hugonis Grotii De Origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis*, Amsterdam 1643 (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212).
6 Het gevaar bezwoor Grotius met onderstaand epigram.
7 De Hessische raad Adolf Wilhelm von Krosigk, broer van de Saksisch-Weimarse kamerjonker Heinrich Philibert von Krosigk († 1642), kende zijn collega in Den Haag goed genoeg om een oordeel te hebben over diens financiële beheer. Met enige verbazing zal hij kennis hebben genomen van Wicqueforts verklaring dat de 4000 rijksdaalders, die hertog Bernhard van Saksen-Weimar († 18 juli 1639) in zijn laatste wil aan Grotius' zoon Dirk had toegedacht, niet op hem verhaald konden worden.
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 november.
9 Vermoedelijk een brief aan Samuel Bochart (1599-1667), predikant te Caen en - in dit verband misschien nog belangrijker - neef van de Haagse hofpredikant André Rivet. In 1646 bracht hij zijn levenswerk *Geographia Sacra* uit. Later verbleef hij een tijdlang aan het hof van koningin Christina van Zweden (*DBF* VI, kol. 743).
10 De geograaf Johan de Laet was ook bevriend met de Franse protestanten Claude Saumaise en Claude Sarrau. De laatste schreef op 27 november aan André Rivet dat de *Notae* van hun gemeenschappelijke vriend in Parijs waren herdrukt (*BG* no. 728 en *BsG* no. 213); zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 139.

Rem mihi gratam feceritis, si nullos posthac ad me allegaveritis Batavos.[11] Videntur

11 Op 21 september had Willem de Groot enkele jeugdige ‘touristen’ bij zijn broer aanbevolen. Eén van hen was de Middelburgse rechtenstudent Jacobus van der Hooge; zie no. 6439. Zou dit jonge familielid niet geweten hebben dat een ambassadeur aangesproken moest worden met ‘Excellentie’? Enkele maanden later introduceerde André Rivet een ‘Cromont’ (zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon) en een ‘Vanderhoog-

enim in id tantum venire, ut me inhonorifice tractent. Ego eis opus non habeo. Vicecomes Turenae et Gassio iam marescalli sunt Franciae.

Epigramma in honorem eminentissimi domini cardinalis Julii Mazarini.

Ut Gallos domuit Romanus Julius armis,
Romanus Gallos Julius arte domat.

Jansenius Iprensium sub nomine calvinianorum egregie vapulat in Petaviano opere.[12]

6544. 1643 november 21. Aan N. van Reigersberch.[1]

In een brief ... laat zich De Groot onder anderen uit met dit merkwaardig oordeel wegens den staat der Vereenigde Landtschappen:

Zoo het oorlog duurt, moet op de zee beter gelet worden.[2] De palen te lande zijn verre genoeg uitgestrekt om buiten gevaar te zijn. Verdere uitstrekking kan niet dan lastig vallen.

6545. 1643 november 21. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

De Beyersche sijn omtrent Tubinge, andere seggen bij Peforshaim, gesterckt door de Lorrainen[2] ende door Hatsfeld, maackende dit renfort booven de twaelfduysent man.[3] De Franschen sijn tot Rotwiel gecomen.[4]

Uyt Italië verstaen wij dat de Toscanen een victorie hebben becomen op de Barbarins

12 In boek X van zijn onlangs uitgebrachte *Theologica Dogmata* keerde Denis Petau S.J. zich in de kwestie van de genade en de predestinatie tegen de calvinisten en de aanhangers van Cornelius Jansenius (1585-1638), bisschop van Ieper (A. de Meyer, 'L'influence de la controverse janséniste sur le premier tome des Dogmata theologica du P. Petau' in *Mélanges d'histoire offerts à Charles Moeller* II, Leuven-Parijs 1914, p. 339-348).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 350. Antw. op no. 6525, beantw. d. no. 6567.

2 Dit standpunt verdedigde Grotius al in zijn brief van 7 november (no. 6517).

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 21 november 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1 december 1643).

2 In de omgeving van Stuttgart (Pforzheim en Tübingen) hielden de Zwabisch-Beiersen zich gereed voor een confrontatie met het Frans-Weimarse leger. Tegen deze tijd waren ook de regimenten van hertog Karel IV van Lotharingen op het rendez-vous te Malmsheim verschenen.

3 De keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen was met zijn troepenmacht van garnizoenssoldaten uit Einbeck en Wolfenbüttel door de Hessische blokkade heengebroken en koerste nu over Aschaffenburg naar het zuiden (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135).

4 Op 7 november verscheen het Frans-Weimarse leger voor de muren van Rottweil.

ende de Barberins eene op de Venetianen,[5] ende dat den hertoch van Mantoue[6] hier sal comen om de exercitie te leeren. De Spaignaerden hebben Oran in Africa ontzet ende belegeren Monçon.[7] De Françoysen hebben seven schepen genomen, komende uyt Sicilië.[8]

Hier is al 't crijgsvolck meest in de garnisoenen. Den viscomte de Turaine ende Gassion hebben den eedt gedaen als maresceaux de France.[9] Men sendt comissarissen om veele quartiren, daer moeyten is geresen, te appaiseren, maer die van Tours[10] willen geen soldaten innemen, vreesende voor quaet tractement. Men heeft de twintich stuivers op de wijn in Xantoigne afgestelt om 't volck aldaer te stillen. Men hoopt uyt de vergrooteringe van de regimenten ende compaigniën, ende oversulx afsnijding van veele onnoodige officieren, twintich millioenen te spaeren, noch sooveel te becomen door de taxe van den raed van den coning in sijne aencomste tot ['t] rijck, ende noch meer uyt sulcke gelijcke taxe over alle officieren ende over de gildens. De gravinne van Cantecroy heeft permissie van de paus om haer te Besançon te houden.[11] Men doet hier ondersoec over verschijden geschriften. Eenige druckers ende papierdraegers sijn daerover gevangen.[12] Twee extraordinaris ambassadeurs sijn hier van Venetië.[13]

De nederlage van de Barbarins in Toscane is gevallen omtrent Petigliano, welcke plaetse daerdoor is ontset. In recompense hebben de Barbaryns Monterchio becomen in Toscane. De Spaignaerden hebben acht Fransche schepen becomen omtrent Baiona, de Françoysen twee schepen voor Algier. Twee ambassadeurs van Moscovie sijn geweest te Constantinople ende daer wel onthaeldt.[14] Zulfiguiar, vice-roy voor den Grooten Heer

5 Berichten over een Venetiaanse nederlaag zijn niet overgeleverd. Waarschijnlijk doelt Grotius hier op het ontzet van de door de 'Barberini' belegerde plaats Pitigliano en de geslaagde aanslag van de pauselijken op de Toscaanse plaats Monterchi (*Gazette 1643*, no. 149, dd. 21 november 1643).

6 Eind oktober berichtte Grotius dat in Parijs gesproken werd over een huwelijk van Karel II van Gonzaga met Anne-Marie-Louise van Orléans ('la Grande Mademoiselle'), hertogin van Montpensier; zie no. 6505.

7 Het Franse bolwerk Monzón (ten noordwesten van Lérida) viel op 3 december 1643.

8 De *Gazette 1643*, no. 146, kwam in een 'extraordinaire du XVIII novembre' met het nieuws van 'La prise de six vaisseaux retournans de Vinerose y porter le duc de Terrenove et quinze cens fantassins espagnols'.

9 Op 16 november ontving Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de waardigheid van 'maréchal de France'. Een dag later werd Jean, graaf van Gassion, met dezelfde waardigheid vereerd (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 124).

10 De belastingoproeren in de Poitou, de Saintonge en in de wijde omtrek van Angoulême. Ook uit Tours kwamen berichten over rebellie (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 553, 594 en p. 603-604).

11 Béatrice de Cusance (1614-1663), weduwe van de Bourgondiër Eugène-Léopold d'Oiselay-Perrenot de Granvelle († 6 februari 1637), prins van Cantecroix, was op 2 april 1637 een clandestien huwelijk aangegaan met de reeds getrouwde hertog Karel IV van Lotharingen. Op 23 april 1642 sprak paus Urbanus VIII de ban over de geliefden uit. In 1645 werd het huwelijk ontbonden. Toen de ware hartstocht in de jaren vijftig wat begon af te koelen, vestigde Béatrice zich voorgoed in Besançon. Op haar sterfbed ontving zij van de hertog toch nog de belofte van eeuwige trouw (*DBF* VII, kol. 1048-1050).

12 Waarschijnlijk waren deze lieden betrokken bij het vervaardigen en verkopen van pamfletten tegen kardinaal Jules Mazarin.

13 De Venetianen Angelo Contarini en Giovanni Grimani kregen op 24 november een officiële ontvangst aangeboden; zie het verslag van hun missie ter gelegenheid van de troonsbestijging van koning Lodewijk XIV in *Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia* II, p. 389-421.

14 De Moscovische delegatie maakte op 16 augustus 1643 haar opwachting bij sultan Ibrahim (*Gazette 1643*, no. 149, dd. 21 november).

in Cipres, hebbende eenige revolte begonnen, is door bedroch geattrappeert ende geworgt.[15]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 21 November 1643.

6546. 1643 november 21. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Accessi die Jovis elapso ducem Anguianum;[2] gratulatusque reditum dixi ei reginam nostram clementissimam non omisisse in suis ad reginam Galliae regentem literis testari, gaudium suum de capta Theodonisvilla eo esse maius, quod res gesta esset ductu principis e regio sanguine, qui hoc alterum iam dedisset tam prudentiae quam virtutis suae testimonium, futurus in posterum magnum Galliae ad res magnas instrumentum. Egi deinde gratias de transposito ad Rhenum milite[3] rogavique ut operam daret apud reginam, ut ad eum, qui nunc est, numerum aliquid accederet, quandoquidem Bavarici magna accepissent incrementa a Lotharingicis,[4] ab Hazfeldio, secum trahente eos qui ex Brunsvicensibus locis exiere, ab Hispanis tum e Palatinatu tum e Lucemburgico, qui iuncti non minus facerent octo millibus, praeter quos dux Bavarus dicitur conscribere venatores ad quatuor millia et ex nobilitate tria millia ex feudorum lege. Optare me ut Galli non pares tantum sint his copiis, sed et superiores, et sic res, ab ipso coepta, felices nacta exitus ad ipsius redundet gloriam. Promisit se apud reginam huius rei memorem fore; reginae nostrae se agere gratias pro bona de ipso existimatione, in qua ne fallatur, daturum se operam. Benfeldii se bene exceptum; curasse vicissim, ne quid ei loco praesidioque incommodetur.

Intelligimus ad Rothwilam pervenire Gallicum exercitum. Obsidionemne eius oppidi moliturus sit, an ulterius et, ut quidam putant, ad Danubium iturus, non certe dixerim. Sunt qui existimant contentum fore marescallum Guebrianum in Algavia hiberna sibi quaerere. Sunt literae quae Bavaricos ire dicunt Tubingam, Hazfeldium in Franconiam, Lotharingos trans Nicrum; Bavaricos, vitaturos proelii incerta,[5] cum spe fore ut, ipsi sedes habituri commodiores et praeparatam victui copiam, Gallorum in alieno viventium neque ad futuras necessitates satis prospicere solitorum patientiam fatigent. Dux Carolus, quanquam manifestus ducis Bavari adiutor, non cessat in illis locis rumores spargere de facili sua cum Gallis conventione. Iactant

15 Soulfikar (Zülfikâr)-Pacha, medestander van de in opstand gekomen gouverneur van Aleppo, viel bij aankomst op Cyprus in handen van een door de Sultan ingehuurde scherprechter (Atsiz, *Das Osmanische Reich*, p. 18, en Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman* X, p. 32-33).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 168; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 359 no. 507. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 147. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6547).

2 Koningin Christina van Zweden had in haar gelukwens met de verovering van Thionville op 8 augustus 1643 enkele eervolle woorden gewijd aan de leidinggevende kwaliteiten van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien; zie no. 6434.

3 Met het vertrek van de 12000 Frans-Weimarsen uit de Elzas was de rust in de Zweedse enclave Benfeld weergekeerd; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 490.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 21 november 1643 (no. 6545).

5 Het copieboek Dresden geeft: ‘certaturos proelio incerta’.

tale quid et Bavarici.[6] Placet imperatori ut res Palatina tractetur Francofurti in conventu ordinum et ex eorum decreto Monasterii.[7] Videtur etiam

6 Hertog Maximiliaan I van Beieren stuurde aan op internationale erkenning van zijn aanspraken op de keurvorstelijke waardigheid.

7 Op uitdrukkelijk verzoek van keizer Ferdinand III bleef de 'Deputationstag' tot nader order te Frankfort bijeen. Aan de door de 'Fürstenrat' begeerde verplaatsing van de

dissimulaturus, si quid collegium Spirense ad sui tutelam a Gallis impetrare possit.[8] Bavarus libellos spargit tuendo iuri suo in Palatinatum. Vidua mater Frederici, quondam Bohemiae regis,[9] libellum ordinibus Imperii obtulit pro se et filio duce Simmerensi, ut quae bona ipsis ordinum assensu attributa fuerant, ea habeant cum fructibus exacti temporis. Bavarus ab imperatore petiit ut militem Hailbronae collocare sibi liceat.[10] Sunt qui putant multum decessurum eius exercitui per praesidia, quibus opus habebunt urbes ob incertos a Gallis metus; soli Augustae urbi tribus millibus opus fore.

In Italia Florentini de Barbarinis, Barbarini de Venetis victoriae aliquid peperere. Dux Mantuanus huc veniet, ut discat ea quae eius aetatis principes doceri solent. Hispani Oranum in Africa obsidio exemerunt, Monsonum obsident.

In Anglia Isola, imperatoris residens, palam affirmat certum sibi Gallos pacem nolle.[11] Harcurtius ab Oxonia domesticum suum miserat cum literis ad reginam Galliae regentem. Is a parlamentariis militibus qui non procul Londinio munimenta quaedam insident, retentus nudatusque fuit.[12] Literae et ablatae, sed eas comiti Harcurtio obsignatas reddidere parlamenti proceres; unum quoque militum inclusere carceri, ut Harcurtio satisfieret. Spes pacis exigua est, nec multum de ea laborabunt Galli, quamdiu credant apud regem Hispanica consilia praevalere. In Scotia pauci pro rege sunt, caeteri qui numero praevalent auxilia mittunt Angliae parlamentariis ad XXIV millia.[13] Unaque cum Anglis unum conficient consilium perpetuum, quod rebus communibus praesit.[14] Ea res videtur spectare ad longum bellum, quale est in Belgicis partibus, quanquam non paribus causis.

Galli sex naves e Sicilia venientes cepere. Hassici apud Fuldam sunt. Permisit papa Cantecroiae, quae amica est ducis Caroli, ut ei Vesontione habitare liceat donec lis super matrimonio terminetur. In Gallia nullae in aperto sunt copiae praeter exiguas in Campania sub comite Quinsaeo.[15] Vicecomes Turenae et Gassio iam facti sunt Franciae marescalli. Sperant Galli XX milliones se lucri facturos augendo numeros cohortium et centuriarum, ita ut pauciores multo futuri sint praepositi

8 In oktober hadden de raadsheren van het ‘Reichskammergericht’ hun bezorgdheid over de kwetsbare positie van hun vestigingsplaats Spiers onder de aandacht van de Frankforter ‘Deputationstag’ gebracht. Blijkbaar was hun vertrouwen in een bevredigende oplossing niet erg groot; zie nos. 6480 en 6506.

9 Misschien is dit wel het antwoord van Elisabeth Stuart, weduwe van keurvorst Frederik V van de Palts, en Ludwig Philipp, paltsgraaf van Simmern, administrator van de Paltsische goederen, op het door de keizer ingediende voorstel om de Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts te hervatten (K. Hauck, *Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz*, p. 68-77, en Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 377-379).

10 Eenheden van de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht beveiligden de route die het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen zou nemen naar het front in het zuiden van Duitsland.

11 Franz Paul, vrijheer van Lisola, keizerlijk resident in Engeland, twijfelde aan het vredelievend karakter van de missie van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt (*Doc. Boh.* VII, p. 54-56 no. 117).

12 De vredesmissie van de graaf van Harcourt werd in Londen met de grootst mogelijke achterdocht gevolgd. Zijn depêches werden steeds door handlangers van het Parlement onderschept; vgl. *CSP Ven. 1643-1647*, p. 37, p. 40-41 en p. 44-45.

13 De Engelse parlementsgezinden koesterden te hoge verwachtingen van de ‘solemn league and covenant’. De eerste problemen dienden zich al aan toen de Schotten in afwachting van de toegezegde maandelijkse subsidie een garnizoen gingen leggen in de noordelijke havenstad Berwick upon Tweed.

14 In februari 1644 kreeg dit Engels-Schots overlegorgaan een ‘Ordinance for appointing a Committee of both Houses, to join with the Scots Commissioners, for better managing the Common Cause’ (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 247-249).

15 Joachim de Quincé, sinds 1637 gouverneur van Guise (*Episodes Guébriant*, p. 41).

militares. XX item milliones sperant ex donativo, quod ex arbitratu consilii regii daturi sunt pro adventu novi regis omnes qui ecclesias-

ticos reditus tenent. Paulo amplius ex eo, quod sub eodem nomine daturi sunt omnes qui in honoribus sunt publicis, et opificum artificumque sodalitates, qui ob id serio Deum sunt precaturi ut diu rex vivat. Mittuntur qui motus sedent multis in locis ortos. Santonibus onus vini remissum. Convocantur ordines in Normannia et Burgundia. Indutiae in comitatu Burgundiae exierunt. Librarii quidam et chartarum venditores in carcerem dati ob libellos non convenientes temporibus. Duo hic sunt a Venetis legati extraordinarii, sed brevi abituri. Frumentum externum huc advenit tum Nannetas tum Burdegalam. Marchio Sancti Chaumontius iam in itinere est Italiam versus.[16] Fama adhuc vagatur de praefectura Belgicarum partium quae sub Hispano sunt, danda Leopoldo.[17]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, consilia Sublimitatis tuae regat bono et Suediae et orbis christiani,

tuae Sublimitatis cultor devotissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XI/XXI Novembris 1643.

Indutiae inter duas partes in Hibernia factae sunt XIX Septembris.[18] Hiberni romanenses ad regem Britanniae misere partim pecuniam, partim boves ad pretium usque CCCVIII millium librarum. Clades quam Barbarini ab Ethruscis accepere, evenit ad Petilianiam, quod oppidum eo modo exemtum est obsidioni.[19] Hispani Gallorum naves octo cepere apud Baionam, Galli duas Algerianas. Duo legati e Moscovia fuere apud Turcarum sultanum bene excepti. Zulfiguiarus, qui in Cypro defectionem moliebatur, captus strangulatusque est. Monterchium in Ethruria cepere Barbarini. Bis mille Hiberni in portum Angliae Minheatum in regione Somersetae venerunt militaturi regi Angliae.[20]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Acta cum Anguiano. De bello in Germania. Imperatoris consilia. De rebus Palatini. Italica. Mantuanum in Galliam venturum. Hispanica. Anglorum turbae. Spes pacis nulla. Scotorum pauci pro rege. Parlamento mittunt milites. Galli naves Siculas capiunt. Lis Cantecroiae de matrimonio. Exiguae in Gallia copiae. Turenius et Gassio marescalli. Augmentum redituum Galliae. Varia ex Gallia. Fama de Leopoldo Belgis praeficiendo. Hibernica. Ethrusca. Naves Gallorum et Algerianorum captae. Turcica.

16 De Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), moest eerst nog in het bezit gesteld worden van een paspoort voor Rome. In januari 1644 ontving hij bericht dat de reis geregeld was (*Lettres Mazarin* I, p. 552-553).

17 Het nieuws dat Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk, het bewind zou overnemen van de uitgebluste gouverneur don Francisco de Melo kwam niet helemaal als een verrassing; zie no. 6493 en de *Gazette 1643*, no. 148, dd. 21 november 1643.

18 Namens koning Karel I zette James Butler, graaf van Ormond, op 15/25 september 1643 zijn handtekening onder het wapenstilstandsverdrag met de katholieke ‘confederation of Kilkenny’. De op 19/29 september te Dublin gepubliceerde tekst werd in vertaling opgenomen in de *Gazette 1643*, no. 146, ‘extraordinaire du XVIII novembre’.

19 De slag die de Toscanen en de pauselijken leverden bij Pitigliano.

20 De *Gazette 1643*, no. 149, dd. 21 november, berichtte over de aankomst van de Ierse soldaten in de haven van Minehead (ten zuiden van Bristol) in het Londense nieuws van 13 november 1643.

6547. 1643 november 21. Aan J. Oxenstierna.[1]

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6546). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 104. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats-und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 62 en 4° 38, 28; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 51; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 176; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 40 en Br. 24, 71-72.

6548. 1643 november 21. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

L'armée du marescal de Guebriant a parvenu jusqu'à Rotweil.[2] On doutte s'il assiegera cette ville ou s'il ira vers le Danube. Cependant tant le duc de Baviere que le duc Charles font courir le bruict qu'ils se peuvent accommoder avecq la France quand ils veulent. Le secours qui est arrivé aux Bavarois n'est moindre de huict mille hommes, en partie Lorrains, en partie Espagnols tant du pays de Lutsenbourg que Palatinat, en partie ceux d'Hasfeld, avecq lequel sont ceux qui estoyent sortis de garnisons du pays de Brunswic. Les discours sur ceci sont divers. On ne croit pas que l'affaire vienne à un combat. Les Bavarois esperent avoir malles[3] les François, croyants [avoir] plus de moyen pour refraichir leurs soldats et meilleur ordre pour les vivres. Les Françoys croyent que l'incertitude de leurs desseings obligera le duc de Baviere de mettre des grandes garnisons dans plusieurs villes et qu'à la seule ville d'Augsbourg il en faudra trois mille, ce qui espuisera grandement son armée. On mande que les Bavarois sont prèz de Tubingue, autres disent près de Pferheim.[4] Les François esperent quelque diversion par les Hessiens, desquels une partie se faict voir près de Fulde. En France tout est en garnison excepté quelque peu de trouppes, qui soubs le comte de Quinsei sont en Champagne.

En Italie les Florentins ont eu victoires sur les Barbarins et les Barbarins une autre sur les Venitiens. En Espagne les Espagnols assiegent Monçone et ont secouru Oran en Afrique.

D'Angleterre nous apprenons qu'Isola, qui reside là pour l'empereur, asseure à touts que la France ne veut point de paix. Que le parlement a donné satisfaction au comte d'Harcourt du tort que quelques soldats parlamentaires qui sont aux retranchements hors du Londres avoient faict à un sien envoyé, lequel ils avoyent despoullé et foullé, et pris ses lettres pour la reine-regente. Les lettres sont rendues au comte d'Harcourt, un des soldats mis en prison. Nous avons icy la trefve qui a esté faicte en Irlande le 19 de Septembre. Mais point d'apparence de paix en Angleterre, puisque les Escossois envoyent vingt et quattre mille hommes, comme on dict, au secours des parlamentaires et qu'à Londres on va former un conseil d'Estat composé des Anglois et des Escossois pour la direction de leurs affaires communs, ce qui tranche de republique. Il seroit à desirer que la France peust avoir l'opinion que le conseil du roy ne pencha pas vers l'Espagne, afin que le roy peut estre secouru d'icy puissamment.

On attend icy le duc de Mantoue pour apprendre ses exercices. Le viscomte de Turaine et Gassion sont desja maresceaux de France, d'autres esperent de l'estre. Les estats en Languedoc sont ouverts.[5] On va tenir ceux de Normandie et de Bourgogne et appaiser les quartiers où il y a des troubles, ayant desja soulagé la Xantoigne de vingt sous sur les vins. On espere proffiter vingt million en augmentant

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 272.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 21 november 1643 (nos. 6545-6547).
3 'Malles' misschien op te vatten als 'avoir mal', naar analogie van 'mener mal', in modern Frans 'malmener'.
4 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht legerde tussen Tübingen en Pforzheim.
5 De toespraak van maarschalk Charles de Schomberg, hertog van Halluin, op de openingszitting van de Staten van de Languedoc werd gepubliceerd in een 'extraordinaire' van de *Gazette 1643*, no. 147, dd. 20 november 1643. In een schrijven van 13 november sprak kardinaal Jules Mazarin zich heel lovend over het hertogelijk optreden in Montpellier uit (*Lettres Mazarin* I, p. 454-455).

les regiments et compagnies et par ce moyen la diminution du nombre des officiers, autant par la taxe que le conseil du roy va mettre sur les benefices pour le nouvel advenement du roy à la couronne, et plus de la mesme taxe de touts les officiers et mestiers. On a commencé aussi par les advocats devant le conseil à faire ici la function hereditaire en fournissant de bonnes sommes; avecq le temps on viendra aux advocats devant le parlement. La trefve est finie

dans la Franche-Comté, et mademoiselle de Cantecroy a obtenu du pape la permission de se tenir à Besançon jusqu'à la decision du proces. On faict icy recherche sur les libels et quelques imprimeurs et colleporteurs sont mis en prison pour avoir debité des pieces qui ne sont pas du temps. Il y a icy deux ambassadeurs extraordinaires de Venise qui partiront bientost. Les François ont pris six navires venant de Sicile. Monsieur de Sainct-Chaumont est parti vers l'Italie. Il y a du bled arrivé à Nantes et à Bourdeaux.

On dict de nouveau que le roy d'Espagne veut donner le gouvernement du Pays-Bas à l'archiduc Leopold et que l'empereur consent que l'affaire du Palatinat se traitte premierement à l'assemblée des estats de Francfort et depuis à Munster, et qu'il connivera à la neutralité que la chambre de Spier desire d'obtenir de la France. Le duc de Baviere distribue des livres pour colorer la possession, et la douairiere-electrice palatine a present[é] requeste auxdicts estats de l'Empire pour pouvoir jouir des biens qui leur sont assignés par decret des estats et estre remboursés des fruicts pour le temps passé.

Je voy que la ville de Liege au mesme temps est assés mal avecq la France et avecq les Pr[ov]inces-Unies, dont leur pourroit arriver du desastre.[6] Je ne sçay pas comment s'accorderont les plenipotentiaires de France et des Provinces-Unies, car je voi les conceptions sur les termes et ceremonies bien autres icy que là.[7] Nous n'avons rien icy du restablissement du comte-duc en Espagne.[8] Je croy que le sieur Coningsmarc, s'il peut ou seul ou avecq l'aide du marescal Torstenson prendre Cracou dans Bellegrad,[9] pourroit revenir en Franconie, ce qu'on desire fort icy. Je croy que le cardinal Mazarini se souviendra aussi peu de la cognoissance qu'il a eue avecq celui que le duc de Nieuburg[10] veut envoyer,[11] que de celle que pretend avoir eue avecq son Eminence le resident venu icy de Pouloigne.[12]

Je suis, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

A Paris, 21 de Novembre 1643.

6 Frankrijk en de Staten-Generaal lieten niet toe dat bisschop Ferdinand van Keulen, die sinds 1612 ook het bisdom van Luik onder zijn beheer had, de neutraliteit van het prins-bisdom schond met politieke verbanningen en vijandelijke troepenlichtingen (Foerster, *Kurfürst Ferdinand von Köln*, p. 380-388, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 894-895 en p. 924-925).

7 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, ontdekten de ceremoniële tekortkomingen al op de dag van hun aankomst in de haven van Dordrecht (16 november 1643).

8 Op 14 november verscheen in de *Gazette 1643*, no. 145, het bericht: ‘Le comte duc est en Toro, où l'on consulte avec lui toutes les affaires d'importance’.

9 In de Pommerse garnizoensstad Białogard (Belgard) probeerden de keizerlijken van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) nog stand te houden tegen het expeditieleger van de Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck.

10 Kardinaal Jules Mazarin had Wolfgang Wilhelm van Palts-Neuburg, hertog van Gulik en Berg, in een schrijven van 30 oktober gewaarschuwd voor de gevolgen van zijn deelname aan het Westfaals defensieverbond (*Lettres Mazarin* I, p. 436-438).

11 De hertog van Gulik en Berg zou zo'n missie toevertrouwd kunnen hebben aan Johann Bertram Weschpfennig, vrijheer von Scheidt, en de van oorsprong Rotterdamse missionaris Pieter van Walenburch (*Romeinsche bronnen* I, p. 663-664, en *Aitzema* (f^{o}) II, p. 925).

12 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland. Onderweg had hij aan de katholieken in de Republiek de belofte gedaan dat hij hun lot onder de aandacht zou brengen van kardinaal Jules Mazarin en de pauselijke nuntius Girolamo Grimaldi (*Romeinsche bronnen o.c.* I, p. 730-731).

Les Irlandois romanistes ont envoyé de l'argent et des boeufs au roy d'Angleterre jusqu'à la valeur de trois cent huict mille francs. Et deux mille Irlandois sont arrivez à Minhead en Somersat pour servir ledict roy. Le disavantage que les Barbarins ont receu des Toscans a esté près de Petigliano, laquelle ville par ce moyen a esté delivrée du siege. Mais les mesmes Barbarins ont pris Monterchio aussi en Toscana. Les Espagnols ont pris huict navires françois près de Bayonna et les Françoys deux navires d'Alger. Deux ambas-

sadeurs de Moscovie ont esté à Constantinople et fort bien receus. Zufiguiar, vice-roy du Cypres, ayant entrepris du remuement, a esté surpris par tromperie et estranglé.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefort.

6549. 1643 november 21. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

In literis meis nihil aestimandum est praeter animi optime affecti fidele testimonium.

Hic nihil novi, nisi quod Guebrianus marescallus trans Rhenum est ad Rothwilam[2] aut ultra. Fiunt autem hic duo ex reformatam religionem profitentibus marescalli Franciae, vicecomes Turenae et Gassio. De Torstensonii,[3] Coningsmarcii, Ulfsparrii[4] rebus est, quod Deo agamus gratias. Eundem precor ut conventus ordinum Suediae[5] reginae, regno totique orbi christiano bene cedat.

Laetum mihi erit audire, si cum Danis controversiae aequis legibus componantur. Qui plurimum in Gallia valent, ii bellum malunt quam pacem, et apud Batavos quidam, non omnes. Malorum Britanniae Magnae finem nondum videmus. Non mirum est christianis adeo depravatis irasci Deum, cuius tutelae, clarissime domine, Claritatem vestram commendo,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXI Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 21 Novembris.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 21. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 718 no. 1624. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 279. Antw. op no. 6523, beantw. d. no. 6565.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 21 november 1643.
3 Het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson hergroepeerde zich in Silezië.
4 Erik Hansson Ulfsparre moest na de inname van de keizerlijke vestingsplaats Dömitz assistentie verlenen aan het Zweedse expeditieleger van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck.
5 Op de openingszitting van de Zweedse rijksdag (10/20 oktober) had rijkskanselier Axel Oxenstierna slechts in algemene termen gesproken over het conflict met Christiaan IV van Denemarken.

6550. 1643 november 23. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

In comitiis Holmensibus[2] sacrae regiae Maiestati responsa nunc data sunt a statibus regni, qui militem et commeatum ita prompte sunt polliciti, ut nunquam compertum sit tam prono eos ad tributa animo ferri, cum etiam plus quam petitum fuit polliciti sint.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 13). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6537, beantw. d. no. 6579.

2 De Zweedse rijksdag was op 10/20 oktober te Stockholm bijeengekomen.

Magna enim pacis spe desiderioque flagrant, quam sine milite stipendioque habere non possunt.

In acuto sacrae regiae Maiestatis morbo[3] scribitur sacra regia Maiestas primario ecclesiasti suo[4] dixisse se, cum vanitates et difficultates mundi, quae mille labendi occasiones quotidie praebent, spectaret, in hac aetate lubentissime velle Deo animam reddere, quae si nihil effecisset boni, nullius sibi mali conscia sit, atque ita illibatam adhuc famam ad superos ferre posse; attamen quia magnum sibi Deus largitus sit parentem, qui super caetera etiam regni fastigium reliquisset, optaret se in tanta fortuna haud frustra vixisse, cum ab incunabulis semper votis spirarit se posse memorabile quodpiam efficere quod testaretur se supra sexum nisam non indignam parente prolem. Interea se semper Dei voluntati dispositionique ita devote commisit et sacra synaxi contra mortem munivit, ut cuilibet appareret non promptius sacram regiam Maiestatem celsae virtutis monumenta spirasse quam omnium rerum mundanarum finem requiemque.

Deus sacrae regiae Maiestatis eximio proposito quam longissimum et felicissimum tempus largiatur et illustrissimam Excellentiam vestram florentem servet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 23 Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 5 Dec.

6551. 1643 november 23. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Fasces tui ad Rosenhanium[2] iam quinquies aut sexies ad me pervenere, quos ego per Vickefortium curavi. Sed erras quod eos Coloniae unquam fuisse putes,[3] nam cum aliis tuis litteris Antverpia recta huc missi sunt, quare nuntiis indicare debebis ut eos Coloniam in posterum deferri curent, nisi malis Amstelodami aliquem nominare ad quem litterae perferantur, inde Osnaburgum mittendae. Nam est ibi iam constitutus nuntius, qui singulis Sabbati diebus, quibus Gallicae litterae afferri

3 De zieke koningin Christina had de openingszitting niet met haar aanwezigheid kunnen opluisteren. Op 24 oktober/3 november vatte zij haar taken weer op.
4 De hofpredikant Johan Matthiae (1593-1670)(*SBL* XX, p. 210-213).
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 383. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6532, beantw. d. no. 6573.
2 De Zweedse resident te Munster/Osnabrück, Schering Rosenhane, nam Grotius' post voor de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius in ontvangst. Begin november stelde Willem de Groot zijn broer al op de hoogte van de aankomst van twee poststukken ‘ad Rosenhanium’.
3 Het Keulse kantoor van de Zweedse agent Hendrik van Bilderbeeck fungeerde als tussenschakel in de postverbinding Parijs-Munster/Osnabrück (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, LXXXIV-LXXXV en p. 546).

solent, Osnaburgum petit. Id mihi indicavit Vickefortius. Illud constat totius septimanae iactura redimi, quod eae litterae Hagam perferantur.

Matenesii negotium iam silet et putatur nihilominus Monasterium iturus cum aliis deputatis.[4] Servientus et Davausius Roterodami iam sunt; Hagam nondum venere, quia Davausius familiae pullas vestes mutat. Coniiciunt prudentiores tarde hinc secessuros

4 Met het oog op zijn afvaardiging naar Munster had Johan van Mathenes zijn bezwaren tegen de eed op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit wat afgezwakt.

legatos. Ego de toto negotio nihil magni augurari possum, nisi de pace sequestra in aliquot annos conveniat.[5]

Si qua bona apud Venetos filio obtingat conditio, si quid de altero qui apud Guebrianum est habes, velim subinde intelligam.[6] Gronovii libellus ubi prodierit, eum ut habeas curabo.[7] Miror te nihil rescribere de Psalmis Graswinkelii,[8] nam eos per amicos qui ad vos venerunt iam acceperis. Utenbogardus valet meliuscule.[9] Ego illa quae scribis communicavi Utenbogardo, qui se latius de hac materia cogitaturum et serio momenta causae examinaturum promisit. Monui eum (de) scriptis historicis in fidas manus consignandis, quod et recepit.[10]

Postquam haec scripsi, Hagam sub vesperam venere legati Galliae, a principe iuniore et Foederatorum deputatis quadraginta circiter carrucis recepti, inter quas tredecim erant quae sex equis traherentur, et totidem fere quadrigae. Si quid posthac occurrerit quod scire te velle putem, id ne ignores curabo.

Deus Optimus Maximus te tuis nostrisque omnibus diu servet incolumem. Vale,
tibi obsequentissimus fra(ter),
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXIII Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 Dec.

En in dorso: 23 Nov. 1643 W. de Groot.

6552. 1643 november 23. Van N. van Reigersberch.[1]

't Berigt ... is merkwaardig, dat de heer Reigersbergen geeft in zijn brief van den drieëntwintigsten van Slachtmaandt aan zijn zwager:

5 Zie de laatste alinea van deze brief. De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, kregen deze middag een officiële ontvangst aan de Hoornbrug in Rijswijk aangeboden. Op 1 december toonden zij in de vergadering van de Staten-Generaal hun onderhandelingsopdrachten.

6 Willem de Groot hoopte dat Grotius' oudste zoon Cornelis in het Venetiaanse leger een even eervolle aanstelling vond als Dirk de Groot in het Frans-Weimarse leger van maarschalk Guébriant.

7 *De sestertiis commentarius* van de Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius werd pas in het begin van het volgend jaar uitgebracht.

8 In oktober waren de *Psalmi Davidis, Th. Graswinckel paraphrasi heroica vertit* verschenen. Over de ontstaansgeschiedenis van deze publicatie van de Haagse advocaat-fiscaal mr. Dirck Graswinckel wist André Rivet te melden: ‘Grasvinkel a publié les Pseaumes en vers heroiques latins, par un voeu procedé d'un songe de sa femme à ce qu'il dit’ (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 106-107).

9 Het herstel van de bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert verliep boven verwachting goed.

10 Vertrouwde handen moesten zich ontfermen over het manuscript van Wtenbogaerts *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 349-350. Antw. op no. 6533, beantw. d. no. 6574.

Terwijl ik dit schrijf, worden de Fransche gezanten alhier verwagt en is prins Willem met een groot getal koetsen, meer dan ooit voordezen iemant tegemoetgezonden zijn, hen gaan bejegenen.[2] Waarmede zij zich lichtelijk niet zullen genoegen, die meer hebben

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, werden aan de Hoornbrug opgewacht door de jonge

verwagt, zijnde onder de hand verzocht dat men de klokken zoude doen luiden en de schutters in de wapenen doen komen, hetwelke de heeren Staten-Generaal wel zouden hebben willen zien, maar bij Den Hage beleefdelijk is geweigert, als zijnde buiten exempel en van groot gevolg; waarom de heeren van Delft, bijzonderlijk daartoe verzocht zijnde, zichzelven daarvan mede hebben ontschuldigt, gelijk ook de stadt Dordrecht den ouden voet heeft gevolgt.[3] Rotterdam heeft het beter gemaakt, daar de schutterij met het geluit van klokken en 't losbranden van kanon hen heeft ontfangen. En met zoodanige formaliteiten zijn de gemelde heeren zoozeer gepast dat zij mede, of die uit hunnen naam spreken, gaarn in plaats van drie dagen, gelijk de gewoone stijl is, zes of tenminsten vijf dagen zouden hebben geweest gedefroieert, hetwelke is gematigt op vier, om hier te doen in optima forma. Het jagt van zijn Hoogheit met den gewonen ambassadeur hun tegemoetgegaan zijnde[4] was niet genoeg, maar heeft 'tzelve met expresse brieven hun toegezonden moeten worden; gelijk mede is begeert dat men met twee gedeputeerden vanwegen de Generaliteit hen zoude doen verwellekomen, dat met eenen is afgezien,[5] doch Rotterdam verzocht eenen daarbij te voegen, zoodat tot noch toe meer fumeusheit zich heeft geopenbaart dan men van Fransche ambassadeurs zoude konnen verwachten; waarom zij ook lichtelijk, gelijk zij geen genoegen op eenige plaatsen hebben genomen, ook geen hebben gelaten. De heer Servien toont zich wat meer te willen schikken; de heer d'Avaux neemt weinig consideratie aan die hem zijn wezen verwellekomen, die daarover een vooroordeel nemen tegens zijn goede hoedanigheden, die ik moeite heb gehad om eenigen aan te doen nemen. Waarschijnelijk dat die onder de koningen zijn opgebragt de magistraten van steden niet gewent zijn veel te defereren. Van hunnentwegen laat men verluiden dat zij meer eer in der vijanden landen dan in een staat, hun zoo na verbonden en verplicht, hebben ontfangen en dat men aan hun meer eer als plenipotentiarissen dan aan andere ambassadeurs - hetwelke anderen zoo niet konnen verstaan - behoort te betoonen.

6553. 1643 november 23. Van G.J. Vossius.[1]

Illustrissime domine legate,

Magna cum voluptate legi quae reposuisti obtrectatori.[2] Eamque dissertationem tuam recudere parat Blauwius.[3] Caeterum metuo ne alicubi vel amanuensis tui vel

3 De Staten-Generaal hadden bewust afgezien van een ceremoniële begroeting van de Franse gevolmachtigden bij hun aankomst in de haven van Dordrecht.
4 Frederik Hendrik stelde zijn jacht ter beschikking van de Franse ambassadeur Gaspard Coignet, sieur de La Thuillery.
5 Op 16 november voegde de Staatse ‘hofmeester’ Mortaigne zich bij het Franse gezelschap.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. Diederichs, 30 Av, no. 4. Eigenh. oorspr. Concept in Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 190^{r} (zie bijlage). Gedrukt *Vossii Epist.*, p. 470 no. 483 en *Vossii Op. Epist.*, p. 358 no. 676. Geciteerd in vert. Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 332.
2 Grotius' reactie op de *Notae* van de geograaf Johan de Laet (*BG* no. 727 en *BsG* no. 212) voerde de titel *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Opaca quem bonum facit barba*. Eind oktober was dit werk in Parijs verschenen (*BG* no. 731).
3 Dr. Joan Blaeu, die in 1642 een herdruk had verzorgd van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio* (*BG* no. 726), zou weldra een Amsterdamse editie van de *Dissertatio altera* uitbrengen (*BG* no. 732).

typographi incuria pro ‘octogesimo’ irrepserit ‘octavo’. Paginam exprimerem, nisi exemplar meum

Blauwius haberet.[4] Sed locus est ubi agis de bombardarum usu apud Venetos, qui ut nunc editum refertur ad annum millesimum trecentesimum octavum, quo tempore nec Germanis notae, ut quae demum quinquaginta quasi annis post fuerint inventae, nempe anno 1354, ut traditum Hieronymo Ziglero.[5] Guido tamen Pancirola repertas ait anno 1378. Sed homo Italus putavit mox ubi repertae, usos[6] iis Venetos. Verba eius sunt libro II de Novis repertis, titulo XVIII: 'Tormenta illa bellica, quae bombardae dicuntur, inventa fuerunt a Germano quodam circa annum Christi 1378. Eaque primum usurpatae fuerunt a Venetis cum Genuensibus ad Fossas-Clodias confligentibus, quas hi suo conabantur suo subiicere dominio, quibusvis pacis conditionibus spretis'.[7] Convenit alter Italus, Platina in Pontificum historia. Nam ait sub Urbano VI esse inventas, qui sedere coepit anno 1378 ac undecimo post anno obiit.[8] Alii Italorum, ut Blondus[9] et Polydorus Virgilius,[10] biennio post volunt repertas, anno nempe 1380. Ac sic etiam in Chronologia sua Ubbo Emmius.[11] Sed Germanis antea in usu. Nam Lovanienses usurparunt adversus Flandros anno 1357 easque[12] duodecim habuere ac 'donderbussen' appellarunt, ut ex Petri Divaei Brabanticis[13] scimus. Anno 1360 usurparunt Lubecenses, ut est in Chronico Slavico, quod Adamo Bremensi subiunxit Lindenbrogius.[14] Anno 1374 Hollandi iis oppugnarunt

4 Op p. 30-31 van de Parijse editie leest men: 'Machinas illas igniarias, quibus pridem bellantes utuntur, non esse in Sinis, testantur Jesuitarum literae anni MDCXXI. At sunt in locis vicinis Persidem respicientibus, eo a Persis venere, ad Persas a Turcis, ad Turcas a Venetis, qui machinis talibus usi iam anno millesimo trecentesimo octavo'.

5 Hieronymus Ziegler, *Illustrium Germaniae virorum historiae aliquot singulares*, Ingolstadt 1562, *caput* LXXXII (p. 72^{v}): 'Berchtoldus cognomento Schwartz, Teuto genere, religione Franciscanus, professione philosophus, magiae et metallariae artium fallacissimarum studiosus, chymistaque clarissimus, circa annum Domini 1354 (alii ad annum 1380 referunt) machinam aeneam, quam a sono terribili bombardam vocant, certissimo virtutis, fortitudinis animi et humanae conditionis exitio, fecit ...'.

6 Verbeterd uit 'usas'.

7 Guido Panciroli, *Rerum memorabilium ... libri duo: Nova reperta sive rerum memorabilium recens inventarum et veteribus plane incognitarum ... liber secundus*, Amberg 1602, p. 665. Vossius citeerde onzorgvuldig; men leze in de editie Amberg 1602: 'Tormenta illa bellica, quae bombardae dicuntur, inventa fuerunt a Germano quodam circa annum Christi 1378. Eaque primum usurpata fuerunt a Venetis cum Genuensibus ad Fossas-Clodias confligentibus, quas hi suo conabantur subiicere dominio, quibusvis pacis conditionibus spretis'.

8 Battista Platina, *Historia de vitis pontificum romanorum*. In de editie, die in 1626 te Keulen verscheen, wordt in de *vita* van paus Urbanus VI (1378-1389) gezegd: '... inventa tum primum a quodam Teutonico bombarda fuit ...' (p. 254).

9 Flavius Blondus (Flavio Biondo) in de Froben-editie van zijn *Opera* (Bazel 1559): *Blondi Flavii Forliviensis historiarum ab inclinatione Romanorum libri XXXI*, p. 378 en 394.

10 Polydorus Vergilius, *De rerum inventoribus libri octo* ..., Straatsburg (nova editio) 1606, boek II, c. XI (p. 102-105).

11 In zijn *Opus chronologicum novum pluribus partibus constans*, Groningen 1619, plaatst Ubbo Emmius de uitvinding in het jaar 1380: 'Veneti primi feruntur usi in bello bombardis contra Genuenses' (p. 306 van de *Canon chronicos compendiosus geminus*).

12 Verbeterd uit 'eosque'.

13 *Rerum Brabanticarum libri XIX, auctore Petro Divaeo Lovaniensi*, Antwerpen 1610, boek XV, p. 170.

14 Een laat-middeleeuwse voortzetting van het *Chronicon Slavicum* van Helmold von Bosau (de zogenaamde Süseler kroniek; vgl. no. 2734 (dl. VII), en Helmold von Bosau, *Slawenchronik*, ed. B. Schmeidler en H. Stoob, Berlijn 1963, p. 18), door Erpold Lindenbrog opgenomen in *Scriptores rerum germanicarum septentrionalium*, Frankfort 1609, 1630 en Hamburg 1706. In de Hamburgse editie leest men op p. 208: 'Lubeke, anno Domini 1360. Consistorium urbis Lubicensis in toto combustum est per negligentiam illorum qui pulveres pro bombardis parabant'.

Gildenburgum,[15] temporibus nempe Alberti Bavari, ut est in chronico manuscripto - chronicon id

15 Gildenburg, een verdedigingstoren die de stad Utrecht in 1373 bij Vreeswijk aan de Lek liet bouwen. In mei 1374 sloeg een leger van hertog Albrecht van Beieren zijn tenten op voor de burcht (*Johannes de Beke, Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant*, ed. H. Bruch, 's-Gravenhage 1982, p. 224).

scriptum temporibus dominae Jacobae - quod habet filius Matthaeus.[16] Verba sunt: ‘Ende alsoo dat niuwe werc Gildenburg begonde te genaeken, schoten die van den huyse daerop soo met eenen donderbusse, daer sooseer af quetsede dat sij niet van ut den huyse gebrengen en conden’.[17] Haec satis refellunt Italos, qui arbitrantur demum inventas anno 1378 vel 1380 - scripsi et hac in re in Oratoriis nostris,[18] sed perperam sum Italos secutus, quod postea demum comperi -, nempe quia tum demum Veneti usurparint. Interim manet demum inventas anno 1354 ac proinde, cum de Venetis sermo, annum quo usi esse 1380.

Haec ego cum hisce lituris, illustrissime domine, Excellentiae tuae non ausus fuissem mittere, nisi iam instaret nona qua abit tabellarius et scire averem, annon in nova editione velis reponi ‘octogesimum’ pro ‘octavo’. Verbo si filio significes,[19] is quamprimum me faciet certiorem. Caetera proximis literis.

Illustri heroinae et toti Excellentiae tuae familiae salutem,

Excellentiae tuae obstrictissimus,

G.J. Vossius.

Anno 1643, 23 Novembris.

Adres: Illustrissimo et incomparabili viro Hugoni Grotio, serenissimae reginae et regni Suecici legato ordinario ad christianissimum regem. Lutetiam Parisiorum.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 2 (Dec.)

En in dorso: 23 Nov. 1643 Vossius.

16 De boeken die Matthaeus Vossius in zijn geschiedwerk *Annalium Hollandiae Zelandiaeque libri* wilde wijden aan de daden van de graven uit het Beierse huis, zagen pas in 1644 het licht (*Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800*, Den Haag 1990, p. 430-431). Een onmisbare bron voor de geschiedenis van dit tijdvak was en is de Continuatio op de kroniek van Jan Beke, in het bijzonder de tussen 1393 en 1409 vervaardigde ‘Nederlandse Beke’ (M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de Middeleeuwen*, p. 312-321).

17 De tekst die Gerardus Joannes Vossius geeft, wijkt af van de editie van Antonius Matthaeus in zijn *Veteris aevi analecta* V, Leiden 1701, p. 274 (naar handschrift Utrecht, UB, 8 K 8 =1801): ‘Ende alsse dat minder werc Gildenborch begonde te genaken, scoten die van den huse daer op mit eenre donrebusse, daer 't so seere of quetsede, dat sijt niet naerre den huse gebrengen en conden’. Ook stemt Vossius' citaat niet overeen met de tekst in Bruchs editie van *Johannes de Beke, Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Hollant* (p. 224): ‘Ende alse dat minre werc Ghildenborch begonste te ghenaken, scoten die van den huse daerop mit eenre donrebusse, daert so sere of quetsede, dat sijt niet naerre den huse ghebrenghen en conden’.

18 Gerardus Joannes Vossius, *Oratoriarum institutionum libri sex*, Leiden 1606. In de vierde druk, Leiden 1643, vindt men in het vierde boek, c. XIII § VII ‘De onomatopoeia’, enkele aantekeningen over het jaar waarin de ‘bombarda’ werd uitgevonden.

19 Grotius verleende deze winter gastvrijheid aan Isaac Vossius.

Bijlage:[20]

Illustrissime domine legate,

Magna cum voluptate legi quae reposuisti obtrectatori. Eamque dissertationem tuam recudere parat Blauwius. Caeterum metuo ne alicubi vel amanuensis tui vel typographi incuria pro ‘octogesimo’ irrepserit ‘octavo’. Locus est, ubi agis de usu bombardae apud Venetos; unde acceperint Turcae. Paginam exprimerem, nisi exemplar meum Blauwius haberet. Historia sic habet:

Anno 1354 Bertholdus monachus reperit bombardas; sic Hieronymus Ziglerus in Illustrium virorum historia.

Anno 1357 Lovanienses bombardis adversus Flandros usi, easque[21] duodecim habuere ac ‘donderbussen’ appellarunt. Sic Petrus Divaeus in Rebus Brabanticis.

20 Tekst naar concept Oxford, Bodleian Library, Rawl. letters 84 C, f. 190r.

21 Verbeterd uit ‘eosque’.

Anno 1360 Lubecenses praeparasse eas, e Chronico Slavico probat in Geldricis suis Isaacus Pontanus.[22] Id Chronicon a Lindembrogio subiunctum Adamo Bremensi.

Anno 1374 Hollandi iis usi in oppugnatione Gildemburgi, temporibus nempe dominae Jacobae. Verba chronici - quod hactenus ineditum filius Matthaeus habet - sic sonant: 'Ende alsoo dat niuwe werk Gildenburg begonde te genaeken, schoten die van den huyse daerop soo met eenen donderbusse, daer 't sooseer af quetsede dat sij 't niet van ut den huyse gebrengen en conden.'

Anno 1378 vel 1380 Veneti primum usi contra Genuenses in conflictu ad Fossas-Clodias. Unde et Itali tum primum inventas credidere. Sane Guido Pancirola de Novis repertis, libro II, titulo XVIII sic scribit: 'Tormenta illa bellica, quae bombardae dicuntur, inventa fuerunt a Germano quodam circa annum Christi 1378. Eaque prima usurpata fuerunt a Venetis cum Genuensibus ad Fossas-Clodias confligentibus, quas hi suo conabantur subiicere dominio.'

Sub Urbano Octavo [*sic*] anno 1380 repertam ait Platina.

Nempe quia Veneti anno 1378 et 1379, vel iuxta alios 1380, usi sunt, eam tum demum repertam, uterque ille Italus prodidit. Interim illud extra controversiam manet, Venetos si non anno 1378, saltem 1380 iam usos esse. At ante annum 1354 repertam nemo putavit, nedum tum Veneti acceperint a Germanis. Quare existimo, ubi nunc est, pro 'millesimo trecentesimo octavo' in autographo fuisse 'millesimo trigesimo[23] octogesimo', ac sic reponi debere cum dissertatio recuditur.

Utrum responsurus sit Latius,[24] tantum abest ut sciam, ut non arbitrer adhuc dissertationem tuam vidisse. Est hic iuvenis eruditus, discipulus Petavii,[25] antea minorita, qui libellum edet de eodem argumento. Sed hic contendet Americanos esse a Phoenicibus. Nempe ut quemadmodum Carthago, eorum colonia, et Gades bonaque pars Hispaniae possessa, ita et hi Americam tempestate vel aliter fuerint delati. Pro se afferet quae de Atlantide Plato, item alia ex Aristotelis Auditionibus mirandis, Diodoro Siculo, Plutarcho.[26] Sed suam sententiam dicet; alios non nominabit, nec refellet.

Opschrift in de copie te Oxford, in de Vossii Epist. en de Vossii Op. Epist.:
Ill(ustrissimo) v(iro) Hug(oni) Grotio.

22 Johannes Isacius Pontanus, *Historiae Gelricae libri XIV*, Harderwijk 1639, boek VII, p. 294, en boek VIII, p. 318-319.

23 Lees: 'trecentesimo'.

24 Johan de Laet nam de uitdaging aan. In december kreeg de Haagse hofpredikant Rivet al de eerste proefvellen te zien van *Joannis de Laet Antwerpiani responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum*, Amsterdam 1644 (*BG* no. 733 en *BsG* no. 214) (Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 146-147).

25 De leerling van Denis Petau S.J. was niemand minder dan de fantasierijke Amsterdamse Normandiër Robert le Comte; zie nos. 6057 en 6504. Diens Fenicische theorie werd later nog eens kritisch bekeken door de Harderwijker hoogleraar Georg Horn op p. 18-19 van zijn *De originibus Americanis libri quatuor*, 's-Gravenhage 1652 (*BsG* no. 216).

26 Aristoteles, *De mir. auscultationibus* 136; Diodorus Siculus 2, 55-60, en Plutarchus, *Solon* XXVI en XXXI-XXXII. In zijn *Dissertationes* verdedigt Grotius de stelling dat alleen de bewoners van Yucatan een klassieke transatlantische achtergrond hebben (*De origine gentium Americanarum dissertatio*, Parijs 1642 (*BG* no. 725), p. 10-13, en de *Dissertatio altera*, Parijs 1643 (*BG* no. 731), p. 18-23).

6554. 1643 november 24. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu le 21 de Novembre la vostre du 26 d'Octobre qui parle du siege de Pontestura, dont nous avons il y a quelque temps appris la reddition par les articles imprimés

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 281. Antw. op no. 6514.

icy.[2] Je ne vous manderois pas que quelques Wimariens ont esté surpris par les Bavarois, puisque vous en estes plus proche.[3] On s'estonne partout que les forces des Barbarins sont si grandes qu'elles puissent si longtemps esgaler celles de tant de potentats.[4] La paix aussi bien là qu'ailleurs seroit à desirer. Et je croy que le marquis de Saint-Chaumont y travaillera à bon escient.[5] Mais il y en a qui croyent que la guerre sert de pretexte tant aux Barbarins qu'aux Toscans, esperant chacun, si le pape venoit à mourir, pouvoir faire un autre à leur mode sous la faveur de leurs armes.

Nos affaires vont bien, Domits pris,[6] Torstenson donnant la loi partout, Cracow comme assiegé par Coningsmarc, tellement que monsieur le baron Oxenstern et monsieur Salvius ont assés de quoi fournir à vos necessités.[7]

Nous esperons voir bientost les articles pour la paix d'Angleterre, donnés au comte d'Harcourt.[8] Les animosités y sont grandes. Les ambassadeurs de France pour la paix, messieurs d'Avaux et Servien, sont en Hollande, là où ils feront quelque traitté avecq les Estats, qui servira de fondement à la negotiation de la paix.

Je suis, monsieur,

le vostre.

24 Novembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6555. 1643 november 24. Van G. Keller.[1]

Auss Stockhollm, vom 28. Octobris anno 1643.

Ihre königl. M[ajestä]t vnser allergnedigste königin ist von dehro leibessschwacheit davon iungst gemeldet worden, nunmeher durch Gottess gnade vollkomblich restituiret, vnndt haben Ihre M[ajestä]t gestrigess tages der allgemeinen versamblung der Reichssstände, da dieselben ihr bedencken vber die proponirten puncten zum

2 De Frans-Savoyaardse onderbevelhebber César de Choiseul, graaf Du Plessis-Praslin, had op 28 oktober de capitulatie van Pontestura in ontvangst genomen; zie de *Gazette 1643*, no. 142, dd. 10 november 1643: 'Journal du siège de Pontdesture'.

3 De 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen had in Geislingen drie cavalerie-regimenten verloren.

4 De strijdmacht van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) bleek aan de noordelijke grenzen van het pauselijk grondgebied opgewassen te zijn tegen de legers van Venetië, de groothertog van Toscane en de hertog van Modena.

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 21 november 1643.

6 Op 11/21 oktober waren de Zweedse commandanten Axel Lillie en Erik Hansson Ulfsparre de vesting van Dömitz binnengedrongen.

7 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius schonken nauwelijks aandacht aan de geldzorgen van hun resident in Zürich.

8 Het Engelse Parlement had de vredesboodschap van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, in de derde week van november in ontvangst genomen.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 82. Oorspr. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Minden/Osnabrück.

ersten mahll eingebracht, in persohn beygewohnet.[2] Wirdt in dem haubtwercke apparentlich balt zum schluss kommen, vnndt allsdan vermuthlich zu einigen newen puncten geschriften werden. Der Portugisische extraord[inaris] ambassad[eu]r Roderige de Bothel ist dieser tagen mit gue-

2 De zieke koningin Christina had de openingszitting van de Zweedse rijksdag op 10/20 oktober niet kunnen bijwonen. Op 24 oktober/3 november vatte zij haar taken weer op (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 313-317 en p. 394-408).

tem contento von hinnen[3] zu lande nacher Collmar abgereiset, wirt von dannen nacher Wissmar vbersiegelen.

Sonsten haben wir sind den 18. huius dieser orhten einen vngewonlichen hefftigen winter gehabt mit vngeheurem schne vnndt harten nordwinden, nunmeher aber lesset sichss zum douwwetter an, vnndt wirt der schnee, so ehr geschwinde nach einander abgehet, ein gross gewässer verursachen. Die schiffarth vnndt handlung gehet ietzo hiesigen orthess stärcker alss den negst vergangenen sommer vber, nachdem man nemblich von den bissherigen proceduren im Sund[4] viell nachgelassen, vnndt die hiesigen negocianten dessfalss nun nicht meher so schew seindt, sondern wiederumb etwass sicher werden. Die jenigen particuliren so bey denen bisshero daselbst fürgangenen sachen interessiret seindt, vnndt sich darinnen beschweret befinden, seindt alle ietzo nacher Odensee, woselbst die königin[5] vnndt die Reichssräthe beysammen seindt, beschieden, mit gueter vertröstung das die sachen daselbst alle für Ihre M[ajestä]t selbst mit fleiss revidiret werden vnndt iederman billigmessigess contentement wiederfahren solle, dess eventss ist man gewertig.

Hamburgk, den 10. Novemb[ris].

Herr Königs[marck] hat den gen[eral] maior Cracaw in Bellgardt nun gantz eingeschlossen[6] vndt demselben vfss newe 200 rheuter, so er nach Pohlen senden wollen, ruinirt vnndt viell beuth erobert. Zwischen dem könig von Pohlen vnndt ständen selbigen königreichess ist eine groesse vneinigkeit entstanden,[7] desswegen, dass der könig vf der königin anhalten vnndt suchen dem gen[eral] maior Cracaw einigen beysprung gelaistet hat. Graff Wollmar soll mit seiner flotte vnndt denen Dänischen vnndt Mosscowischen gesandten in Preussen glucklich angelanget seint.[8]

Minden, vom 14. Novembris.

3 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes vertrok eind oktober met een boodschap van koningin Christina naar Minden (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63 en p. 212-214).

4 Zie de bijlage bij deze brief (Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 81: Die koniglichen Schwedischen herren Reichsrahtte schreiben an die Reichsrähtte in Dannemarcken, dd. 19/29 augustus 1643). Geschillen over de vaart door de Sont werden doorgaans geslecht voor het hof van de admiraliteit te Kopenhagen. Kwesties over geconfisqueerde schepen en goederen moesten echter ook voorgelegd worden aan de Deense koninklijke raad (*Kancelliets Brevbøger 1642-1643*, p. 582 en p. 585, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 358).

5 Lees: ‘der könig’.

6 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, dreef de keizerlijken van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) uit hun laatste Pommerse steunpunt Białogard (Belgard).

7 De Polen vroegen zich af of zij doortocht moesten verlenen aan het keizerlijke expeditieleger. In zijn *Memoriale* (III, p. 151) schreef de Litouwse kanselier Albrycht Stanisław Radziwiłł: ‘[7-a decembris] Nova de transitu vel potius reditu Krokovii iterum ex Pomerania per Maiorem Poloniam in Silesiam, quam insecutus exercitus Sueticus ad confinia summo repleverat incolas terrore’.

8 De Deense prins Valdemar Christian, graaf van Sleeswijk-Holstein, kreeg op doorreis naar het hof van de tsaar een ontvangst door koning Wladislas IV en koningin Cecilia Renata van Oostenrijk aangeboden. In de omgeving van Vilnius mocht hij op 12 december deelnemen aan een koninklijke berenjacht (A.S. Radziwiłł, *Memoriale* III, p. 151-154).

Nunmeher ists an dem dass morgen geliebts Godt der herr ambassadeur Salvius von hinnen vffbrechen vnndt vff Ossnabrugk anziehen wirdt, gestalt gestern schon die bagage

vorauss dahin geschicket worden.[9] Der herr ambassad[eur] Oxenstirn wirdt aber ehe nicht folgen, ess seye dan die herren Frantzosen auch vorhanden. Vnter dessen seint vnter heutigen dato die convocations oder invitationsbrieffe an die stände aussgefertiget vnndt denselben behueffige pässe sowoll vom kayser alss vnserer legation, beygefügt worden.

Adres: A son Excellence monseigneur Grotius, ambassadeur de la reyne de Suede en France, à Paris.
Bovenaan de brief schreef Grotius: R[e]c. 13 Dec. 1643.
En in dorso: 14 Nov. 1643 Keller.

6556. [1643 november 26]. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je n'ay pas des nouvelles de monsieur vostre fils,[2] qui est sans doubte encor en Italie et a beau d'y attendre, puisque le passage des Petis Cantons n'est pas encor accordé et celuy des Grisons en doubte tant que la Republique mesme ne le demande, car le baron Copet[3] a fait retirer l'argent qui leur avoit esté promis et mis en despost icy, ayant creu que l'archiduchesse luy donroit le passage par Tyrol, ce qui est encor incertain.[4] On travaille pourtant derechef avec messieurs les Petis Cantons, et mesme le residant de Venise[5] y employe son autorité, ce qu'i[l] n'a pas voulu jamais faire. On croit aussy que la necessité poussera la Republique de demander le passage aux Grisons et en tel cas elle l'aura et non pas autrement. Voila comme sont les affaires de Venise bien embrouillés.

Leurs gens de guerre sont encor sur le Boulonois sans y faire gran[d]-chose que piller, mais les gens du duc de Modene avoi[en]t surpris nouvellement Crevacor,[6] poste d'importance situé entre Cento et Nantula, par escalade, y ayant tué beaucoup

9 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden in een schrijven van 14/24 november verscheidene Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de plaats van de vredesconferenties te zenden; zie no. 6528. Na de afhandeling van deze zaak verliet Johan Adler Salvius zijn tijdelijke residentie in Minden. Op 27 november werd hij in Osnabrück gesignaleerd (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 143).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 307. Eigenh. oorspr.

2 Tot nu toe waren de Venetianen nog niet ingegaan op de voorstellen die Cornelis de Groot bij aankomst in de Republiek (oktober 1643) had ingediend; zie nos. 6515 en 6557.

3 De passen in Graubünden bleven voor de Zwitserse huursoldaten van Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, gesloten.

4 Aartshertogin Claudia voerde geen bezwaren aan tegen de doortocht van Zwitserse huursoldaten over de Tiroolse bergpassen. Deze optie werd door de strenge voorwaarden, die de autoriteiten in Thurgau aan de passage verbonden, echter nauwelijks in praktijk gebracht (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 20-26).

5 De daadkrachtiger Girolamo Cavazza nam in april 1644 de taken van de Venetiaanse resident Domenico Vico over. Vóórdat hij naar Zürich afreisde, verkende hij het politieke klimaat in Graubünden (*DBI* XXIII, p. 42-47, en Jecklin, *Materialien* I, p. 390).

6 Francesco I d'Este, hertog van Modena, veroverde Crevalcore (tussen Nonántola en Cento) bij verrassing (4 november). Tien dagen later moest hij de stad weer prijsgeven aan het pauselijke leger van Antonio Barberini en Achille d'Estampes-Valençay (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 880 e.v.).

des papalins, mais l'alarme en ayant esté donné à Boulogne, on leur vint aussytost au secours et ceux de Modene en ont esté rechassés d'autant plus aisement que sans faire des gardes ils se sont mis à butiner et en cest desordre furent surpris et la pluspart taillés en pieces, ayans esté forts de 4 à 500 hommes. Au reste, l'un et l'autre party se pourvoit des nouvelles levées pour le prinstemps, y ayant peu d'apparence de la paix, que le pape dit qu'il desire, mais

salvo sui officii honore et que la ligue rende au preallable ce qu'elle a pris sur l'Estat d'eglise et qu'alors il traittera de la restitution de Castro.[7] Les Espagnols au Milanois se tiennent sur la defensive et font pourvoir de tout Santia et Cento et Ponzone dans les Langues[8] pour tenir engagez les François à l'attaque de ces places-là.

Voila ce que j'ay à vous dire pour ce coup avec mes ordinaires reccommendations et asseurances d'estre à jamais, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C.M.m.p.

Quelques soldats venetiens ont taché de passer par la Turgovie à Costance, mais par ordre des Petis Cantons tous ont esté arrestés de façon que le Saint-Marc aura de la peine de les faire passer s'il n'ouvrit la bourse liberalement.

P.S. Vous aurez desja sceu la prise de Rotvil par assaut[9] et on nous dit qu'après ce succez Füllingen[10] est assiegé. Les Bavarois se renforcent de tous costés, mesme Hazfeld les va joindre avec quelques regimens.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. ... 8 Dec.

En in dorso: S[ine] d[ie] Nov. 1643 Marin.

6557. [1643] november 27. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

Depuis la derniere fois que je me suis donné l'honneur de vous escrire et envoyer la capitulation[2] que j'avois proposée à la Serenissime Republique, - comme les affaires vont icy à la longue - je n'ay faict jusques aujourd'huy que traitter avecque elle et ne s'en est fallu que cinq ducats par teste[3] sur la levée que je n'aye conclu. Maintenant ils me proposent de deux choses une, qui est l'une de me rapporter à

7 Het conflict tussen paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese over de rechten op het hertogdom van Castro was de aanleiding geweest van de Italiaanse oorlog.

8 De Spanjaarden brachten versterkingen aan in Santhià, in Céngio en in de plaats Ponzane op de route naar Alessándria. Zij vertoonden zich ook aan het Lago Maggiore en de oevers van de Ticino; zie no. 6575.

9 Op 19 november verleende de Frans-Weimarse onderbevelhebber Josias Rantzau het garnizoen van Rottweil een eervolle aftocht. Twee dagen nadien werd de zwaar gewonde maarschalk Guébriant de stad binnengedragen.

10 Lees: ‘Tuttlingen’.

11 Het leger van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen en zijn keizerlijke garnizoenssoldaten sloten zich in de omgeving van Balingen aan bij de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 23. Eigenh. oorspr.

2 In zijn brief van 6 november (no. 6515) had Cornelis de Groot zijn vader op de hoogte gesteld van de voorwaarden die hij aan zijn overgang in Venetiaanse legerdienst wilde verbinden.

3 Voor het vendel soldaten, dat Grotius' oudste zoon in Zwitserland had geworven, kreeg hij in Venetië niet het volle bedrag van 12 rijksdaalders per hoofd uitbetaald; zie nos. 6361 en 6371.

leur ambassadeur qui est à Munster[4] avecque lettres de recommandation de leurs prince et senat et ordre de me preferer à tout autre dans les conditions que les autres qui entreprendront à faire des levées en ces quartiers pourroient accepter, l'autre de faire un regiment en France alentour de Marseille,

4 De Venetiaanse gevolmachtigde Alvise Contarini was op 16 november in Munster gearriveerd (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 133).

où je pourrois commodement embarquer les gens, et le faire passer à Livorno, où seroit la place d'armées, les passages partout aillieurs estant encore fermés. Je prendray resolution quand monsieur le baron de Degenfeldt, lequel doibt venir icy en peu de jours,[5] sera arrivé, ne me voulant aucunement engager sans avoir pris conseil de personnes avisées et experimentées en ceste matiere.

Je vous prie de me pardonner si jusques à cett'heure je n'ay rien effectué et de croire que j'ay faict tout ce qui a esté en mon pouvoir. J'espere que dans peu de jours je vous en feray avoir des bonnes nouvelles, afin que en cecy comme en tout aultre chose je vous donne la satisfaction que je vous doibs en qualité de, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,
C. de Groot.

A Venise, ce 27 de Novembre.

Nous n'apprenons rien de nouveau icy, sinon que les trouppes du pape ont passé le Po et que deux mill'hommes sont du costé deça à la faveur du fort qu'ils y ont faict,[6] que l'on tient pour imprenable, où ils font un magacin de fourage et vivres pour obliger par leur presence les trouppes de la Republique à demeurer en campagne là où ils sont fort mal logés. Y se parle beaucoup de paix, mais il s'y voit fort peu d'apparence.

Adres: A monsieur/monsieur l'ambassadeur de Suede, à Paris.
In dorso schreef Grotius: 27 Nov. 1643 Corn. de Groot.

6558. 1643 november 28. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo expendi abs re rationes meas quas nuper scripseram.[2] A veteribus multo aliter intellectum fuit id quod est in Symbolo de ecclesia catholica, quam quomodo nunc ab iis qui particulas fecere intelligitur. Maior illic cura erat conservandi corporis in una communione unoque regimine, quam pertinaciter vulgandi opinationes suas aut litigandi ob ritus.

Miseror rempublicam vestram, in qua video diversa studia circa res maximas. Deus eam a periculis servet. Si Gallis credunt, manebunt in bello;[3] si Anglis parlamentariis et Scotis, addent se eorum causae.[4]

5 Op aanraden van zijn vroegere commandant Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, was Cornelis de Groot dit Venetiaanse avontuur begonnen.
6 De strijd om het door de pauselijken bezette fort bij Pontelagoscuro.
1 Gedrukt *Epist.*, p. 960 App. no. 680. Antw. op no. 6539, beantw. d. no. 6581.
2 Grotius' beschouwingen over de ‘ware kercke Christi’ waren door zijn broer in dank aanvaard.
3 In Den Haag werden de laatste voorbereidselen getroffen voor de Frans-Staatse conferentie over een nieuwe ‘alliantie offensive ende defensive’.
4 De laatste tijd groeide in de Republiek de belangstelling voor de Engels-Schotse ‘solemn league and covenant’ (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 112 en p. 126-129).

Scire velim qui sint ii qui scriptorum nostrorum editioni moram iniiciunt et cur; neque enim videntur mihi optime velle.[5] Si ibi nihil proficere potes, restat mihi videre quid hic efficere possim; nolim enim posteros meo labore fraudare. Epigramma in Latium multi hic censebant addendum Dissertationi. Ego tamen id non feci.[6] Mosis Amirautii respon-

5 Willem de Groot liet zich in de zaak van de publicatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* steeds misleiden door de vage toezeggingen van de uitgevershuizen van Blaeu en Naeranus.

6 Het epigram op de 'obtrectator' Johan de Laet (no. 6516) is niet opgenomen in *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem*.

sionem pro Calvino adversus scriptum ex Anglico translatum[7] solide admodum refutavit Petavius fine tomi I Theologicorum dogmatum,[8] ostenditque eum in describenda praedestinatione plane sentire cum Arminio; in concilianda necessitate interna cum libertate nugas eum agere.

Deus te, tuam, tuos nostrosque omnes sospitet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

28 Novembris 1643.

6559. 1643 november 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Dat de Spaignaerden genegentheit hebben tot vrede ofte een corte stilstant gelove ick. De gemeente in Vrancrijck, de parlamenten, den adel bidden om vrede, maer die regieren hebben andere inzichten, 'twelck licht aen haer beleid zal zijn te mercken.[2]

Ick ben mede van opinie dat den adel van Hollant zich zal moeten vougen nae de pluraliteit ofte dat zij voortaen de steden zal moeten laeten bewerden met de deputatie ter Generaliteit, zonder iet daeraen te pretenderen.[3] Als de questie van 't onderhouden van de trefves tusschen Portugael ende de Vereenigde Nederlanden zal werden geëxamineert, meene ick dat van deze zijde meer zal zijn te clagen.[4] Mij zal lusten te verstaen hoe zij 't in Oost-Indië maecken met den anderen.

Zoo het Engelsche parlement bij die resolutie blijft van zich onbeweechelijck te willen houden aen 't Schotsche verbont,[5] zoo zal dat geschil niet dan door de wapenen connen geslist werden ende zoude wel connen loopen op een eeuwige afscheuring gelijck in Nederlant.

Ick bidde uEd. desen ingeslotene brief te willen bestellen aen den heer ambassadeur d'Avaux.[6] Zij comt van mijnheer de rijcxcancellier van Swede, die

7 Moïse Amyraut (1596-1664), predikant en professor in de theologie te Saumur, had in zijn *Doctrinae Joannis Calvini de absoluto reprobationis decreto defensio adversus scriptorem anonymum*, Saumur 1641, de leer van Calvijn verdedigd tegen een Engels tractaat dat in een aan Grotius toegeschreven bewerking de titel kreeg *De absoluto reprobationis decreto; versio ex Anglico* (Amsterdam (Blaeu) 1640; zie nos. 4688 (dl. XI) en 5388 (dl. XII)).

8 De passage is te vinden op p. 689 e.v. in *Tomus* I van de *Theologica Dogmata* van de door Grotius gewaardeerde theoloog Denis Petau S.J.; zie Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 178-180.

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Tezamen met no. 6560. Antw. op no. 6540, beantw. d. no. 6582.

2 In de Republiek zou dat aan het licht komen tijdens de besprekingen over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’.

3 Tijdens het najaarsreces van de Staten van Holland (17 oktober-24 november) was de discussie over de vertegenwoordiging van de Hollandse ridderschap in de Staten-Generaal wat geluwd.

4 Het verdrag dat Portugal en de Republiek op 12 juni 1641 hadden gesloten. In Oost-en West-Indië bevochten de twee naties elkaar nog dagelijks (Prestage, *The diplomatic relations*, p. 189-192).

5 Grotius zag meer voordelen in een Frans-Engels bondgenootschap dan in een Engels-Schotse ‘solemn league and covenant’; zie no. 6271.

6 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, was in de namiddag van de 23ste november in Den Haag gearriveerd. De brief van rijkskanselier Axel Oxenstierna

gemeent heeft dat diezelve brief den heer d'Avaux noch hier zoude vinden. Ick heb advysen dat Torstensoon

werd hem door de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset aangereikt; zie no. 6582.

een stilstant presenteert aen de keisersche ende dat Gallas last heeft becomen om daerop te handelen.[7]
28 Novembris 1643.

't Zal mij lief zijn zeeckerlijck te weten hoe de visyten zullen gereguleert werden tusschen de gezanten van Vrancrijck ende die van de Geünieerde Nederlanden.[8]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 28e Nov. 1643 uyt Paris.

6560. 1643 november 28. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,
Men licht hier tien nieuwe regimenten te voet, één te paerd voor mijnheer den cardinael. De twintich stuvers op de wijn blijft in de steden, in de dorpen niet.[2] De stadt van Tours heeft het innemen van garnisoen afgecocht met vijftichduizent croonen.[3] Men zoect noch bewijs tegen den hertogh van Beaufort, die vast gevangen blijft.[4] De coninginne-regente schijnt het admiraelschap aen haerzelve te willen nemen.[5] Den marquys de La Force[6] ende monsieur Arpajoux[7] zijn te landewaert gegaen, quaelijck zijnde tevrede omdat zij niet zoowel zijn gemaect marescaux de France als den vicomte de Turaine ende Gass[i]on.[8] Vijfendetwintich corps de guarde werden gestelt binnen Parijs.

7 Lennart Torstensson had vanuit het Zweedse hoofdkwartier in Silezië een oproep gedaan om tot een wapenstilstand voor de duur van twee of drie weken te komen. In een schrijven van 27 oktober bracht keizer Ferdinand III zijn bevelhebber Matthias, graaf Gallas, advies uit over de onderhandelingsvoorwaarden (*Doc. Boh.* VII, p. 50 no. 99).
8 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, sloegen aanvankelijk weinig acht op de ‘eer ende tytulen’ van hun Staatse gesprekspartners (Poelhekke, *De Vrede van Munster*, p. 134-135).
1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34f. Eigenh. oorspr. Tezamen met no. 6559. Antw. op no. 6540, beantw. d. no. 6582. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8 december 1643).
2 Om de oorlog te bekostigen had de Franse regering een belasting op wijn willen invoeren. In de provincies groeide vooral bij de adel het verzet tegen ‘le droit de vingt sols sur muid de vin’ (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 561 en p. 595-596).
3 De leider van de rebellie in Tours werd op zaterdag 21 november gearresteerd. Twee dagen later sprak de plaatselijke rechtbank het doodvonnis over hem uit (*Lettres au chancelier Séguier* I, p. 603-605).
4 De ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort, was op 2 september gearresteerd. In de kerkers van Vincennes wachtte hij nu al meer dan twee maanden op de officiële aanklacht.
5 De vader van de ongelukkige hertog, César de Bourbon, hertog van Vendôme, had zijn aanspraken op het admiraalschap ingetrokken.
6 Armand de Caumont, markies van La Force, ontving de maarschalksstaf eerst na de dood van zijn vader, maarschalk Jacques Nompar de Caumont, hertog van La Force.
7 Louis, baron van Arpajon († 1679), had lange tijd in het leger van de prins van Condé gediend. In 1642 stelde hij zich kandidaat voor de waardigheid van ‘maréchal de France’. Zijn kandidatuur werd door koning Lodewijk XIII afgewezen. Na de dood van de koning koesterde hij weer enige hoop. Tevergeefs. In 1644 nam hij de taak op zich om Malta te verdedigen tegen een Turkse invasie (*DBF* III, kol. 1056-1060).
8 Op 16 en 17 november hadden de maarschalken Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, en Jean, graaf van Gassion, de eed afgelegd.

Men gelooft Rotweil belegert te zijn bij den marescal de Guebrian[9] ende men spreect van hem te verstercken met vierduizent man, die hij wel van noode zal hebben, aengezien de groote macht van de vijanden, ende met vijfhondert paerden van d'heer Erlach.[10] Den hertogh van Lorraine is in persone bij de Beyerschen;[11] versterckt zijn volck, heeft echter die van Longuy verboden eenige vijantlijcke acten te doen tegen de Fransoisen ende laet het gerucht loopen dat zijne zaecken in goede poincten staen met Vrancrijck. Den churfurst van Mentz ende den bisschop van Wurtzburg zijn bijeengeweest om te letten op haere verzeeckerheit.[12] 't Verlies van volck in 't overvallen van de regimenten van Tubadel[13] ende Rosa is niet geweest boven driehondert, maer de paerden zijn daer gebleven, die wel vijftienhondert waeren, ende de bagagie. De Hessische schijnen haer te willen logeren in 't landt van Darmstadt.[14]

De Spaignaerden belegeren Monson met twintichduizent man ende solliciteren, brengen oock veele Catelans tot afval. Den marescal de La Motte-Odincourt[15] heeft ontfangen driehondertduizent croonen ende verstroit tweehondert Spaensche cuirassiers.

De parlamentarissen in Engelant maecken myne van aen te willen nemen de ligue offensifve ende defensifve met Vrancrijck, voorgeslagen bij den grave van Harcourt.[16] Als het op een toegrijpen zal comen, zullen zij uitvluchten zoecken, maer haer mening is tijd te winnen ende 't faveur van Vrancrijck den coninck af te zien.

De Florentins hebben nae de victorie bij Petigliano becomen een plaets genoemt Monte Rotundo[17] ende hebben die van Perusia teruggegedreven. Men hout hier

9 Het nieuws dat maarschalk Guébriant tijdens een inspectietocht langs de belegeringswerken van Rottweil een zware schotwond had opgelopen, bereikte Parijs pas op 2 december (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 125-126).

10 Op de dag dat het Frans-Weimarse leger Rottweil naderde (7 november) zond maarschalk Guébriant drie cavalerieregimenten onder bevel van de 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen naar de plaats Balingen. In de buurt van Geislingen (ten noordwesten van Balingen) werden zij volledig verrast door de Zwabisch-Beierse ruiters van kolonel Johann von Sporck; zie no. 6527. Noodgedwongen moest maarschalk Guébriant nu een beroep doen op de ruiterij van Johann Ludwig von Erlach, 'Weimars' gouverneur van Breisach (*Lettres Mazarin* I, p. 462-464).

11 Tijdens het rendez-vous op 14 november te Malmsheim viel het besluit dat hertog Karel IV van Lotharingen het opperbevel over de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht op zich zou nemen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135).

12 De Mainzer keurvorst-aartsbisschop Anselm Kasimir Wambold von Umstadt en bisschop-elect Johann Philipp von Schönborn van Würzburg stelden een gemeenschappelijk verdedigingsplan op.

13 Het ongeluk van Geislingen trof de regimenten Vieux-Rosen, Oehm en Guébriant. De 'Weimarse' generaal-majoor Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) had niet deelgenomen aan de actie van zijn collega Rosen *(Episodes Guébriant*, p. 379).

14 Het Hessische leger bevond zich thans in de omgeving van Fulda (*Gazette 1643*, no. 150, dd. 28 november 1643).

15 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, vocht voor het behoud van Lérida. Het verlies van het bolwerk Monzón was in deze fase van de strijd echter niet meer te voorkomen (*Gazette 1643*, no. 151, dd. 28 november 1643).

16 Het Engelse Parlement beantwoordde de vredesboodschap van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, met een verwijzing naar de belofte van wederzijdse consultatie in het laatste artikel van de 'solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland' van 18/28 september 1643 (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 40-41, and *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 183).

17 Waarschijnlijk speelde de strijd tussen de Toscanen en de pauselijken zich af bij Castello Montalto (aan de Tiber nabij Umbértide); vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 869-870.

noch dat de hertoginne van Orleans swanger [is],[18] ende quaelijck tevrede over het huwelijck van

18 Het eerste kind van Gaston van Orléans uit zijn huwelijk met Margaretha van Lotharingen zou pas op 28 juli 1645 geboren worden.

haere suster met den gouverneur van Vlaenderen, zijnde voordezen getrouwt geweest met een bastaerd van den cardinael de Lorraine.[19]
28 Novembris 1643.

Den marescal de La Motte-Odincourt heeft ordre van 't hoff becomen om Monson te secoureren, hoewel hij veel zwacker is als de Spaignaerden. Veele vrezen dat zijn leger zoowel als dat van Guebrian door gebreck van goede ordre peryckel loopen. Eenige Duitschen die Vrancrijck in Catelagne dienen,[20] zijn geloopen tot Saragossa ende hebben daer paerden ende coeien genomen in goed getal. Den paus ende die van Venegië doen hier lichting onder de handt. De Barbarinen hebben becomen Monterchio ende eenighe plaetzen daerontrent,[21] de Toscans het casteel Santo Vito ontrent Perusia ende 't casteel Santo Enea.[22] De Sweden uit Erfurt[23] hebben het bisdom van Mentz doorgeloopen ende ontbloot. De Ieren hebben gepubliceert dat zij den coning van Groot-Bretagne zullen te hulpe comen,[24] indien de Schotten tot hulpe comen van de parlementarissen.

Adres: A[en] mijnheer/mijnheer van Reigersberg, raedt in den Hoogen Raede in Hollant, in Den Hage. Port 9 s.
In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 28 Nov. 1643 uyt Paris.

6561. 1643 november 28. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,
Quaero aditum ad reginam regentem, ut ea quae super re Benfeldiana mandata sunt literis reginae nostrae datis VII Octobris[2] ei eloquar.[3] Sed mirum in modum

19 Henriëtte van Lotharingen, prinses van Phalsbourg, eerder gehuwd met Louis, bastaard van Guise, had een grote liefde opgevat voor de 50-jarige Carlos Guasco, hoofdofficier in het leger van don Francisco de Melo (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 125).
20 Ruiters uit het Franse hoofdkwartier te Balaguer zorgden met hun strooptochten over de rivier de Cinca voor enige verwarring in de gelederen van het leger van don Felipe de Silva (*Gazette 1643*, no. 151, dd. 28 november 1643).
21 Eenheden van het leger van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) drongen op 13 oktober de Toscaanse plaats Monterchi binnen.
22 Het leger van de Toscaanse onderbevelhebber Alessandro del Borro begon vaste voet te krijgen in het heuvelgebied ten zuiden van Perugia.
23 Soldaten van het Zweedse garnizoen te Erfurt maakten deze tocht om het kasteel Birstein (tussen Fulda en Frankfort) van proviant te voorzien (*Gazette 1643*, no. 150, dd. 28 november 1643).
24 De Ierse wapenstilstand maakte heel wat geoefende soldaten werkloos. Spontaan boden zij zich aan voor dienst in het leger van koning Karel I van Engeland; vgl. no. 6546.
1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 169; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 362 no. 508. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 151. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6562).
2 Brief no. 6484, dd. 7/17 oktober 1643. Koningin Christina had haar boodschap opgesteld naar aanleiding van ‘groote clachten’ van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld.
3 Sinds maarschalk Guébriant het Frans-Weimarse leger weer naar de overzijde van de Rijn had gebracht, was de rust in de Elzas teruggekeerd.

regina hic regens, ut nuper rex, obsidetur, ne rerum notitia ad eam perveniat.[4]
Tempore Henrici II

4 Het was niet de eerste keer dat Grotius de regentesse benaderde met ‘groote clachten’ uit Benfeld; zie nos. 6480 en 6481.

homo quidam, creditus fatidicum habere spiritum,[5] [dixit] eius regis liberos tres regnaturos, deinde Navarraeum, post id se nihil videre nisi galeros rubros.[6] Videtur sane res eo ire.

Videbimus, quid futurum sit in Transrhenanis locis.[7] Cladem non exiguam accepere Vinariensium ductorum praecipui, Tubadelus et Rosa, caesis suorum ferme trecentis, equis et sarcinis captis caeterorum; erant autem mille et quingenti. Manet Francofurti qui fuit conventus;[8] legatos autem in Westphaliam missuri sunt imperator et electores. Mercius peditatu plus quam equitatu valet.[9] Lotharingi sunt ad quater mille, aequis ferme copiis equestribus et pedestribus, sic et Hazfeldius.[10] Hassici putantur cognato principum suorum Darmstadiensi vicem pro factis relaturi.[11] Elector Mogontiacensis et episcopus Wurzeburgicus colloquia coram habuere ad sui tutelam. Erlachius quingentos equites misit Guebriano. Dux Carolus ipse adest Bavaricis, nec eo minus Lotharingis suis qui ad Longuiacum sunt, vetuit ne quid hostile in Gallos coeptarent, famamque spargit pactionum cum Gallis. Interim copias suas auget. Rumor est, nescio an certus, quatuor militum millia ad Guebrianum mitti.

Monsonem Hispani obsident viginti millium exercitu. Motta Odincurtius pecuniam accepit ad CCC millia scutatorum, et ducentos hostium equites disiecit. Rex Hispaniae multos ad se trahit Catalanos,[12] nullum in mutatione reperientes operae pretium. Lafortius, ducis filius, et alii qui marescallatum Franciae speraverant, cum alios viderent eo pervenisse, abierunt in villas suas, non dissimulantes offensionem. Decem novae cohortes conscribuntur et ala tota in usum cardinalis. Viginti solidorum onus in vinum manet in oppidis, ubi praesidia sunt; aufertur in vicis. XXV praesidia per diversa huius urbis loca collocantur contra seditiones, quarum magna sunt semina. Regina regens dicitur sibi velle maris imperium, vicario usura Guisio.[13] At regis patruus, non contentus ea quam habet potestate, tantam expetit quantam habuit Antonius Navarrae rex, regente regnum Catarina Medicaea.[14] Marchio Sancti

5 De astroloog Nostradamus (Michel de Nostre-Dame) (1503-1566), arts aan het hof van Catharina de' Medici, echtgenote van koning Hendrik II van Frankrijk en moeder van de ongelukkige koningen Frans II, Karel IX en Hendrik III. In 1589 nam Hendrik (IV) uit het huis Bourbon-Navarra de Franse koningskroon over.

6 Grotius hekelt hier het scharlakenrood van de kardinalen Richelieu en Mazarin.

7 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 28 november 1643 (no. 6560).

8 In de 'Fürstenrat' sluimerde nog steeds het verzet tegen het aanhouden van de 'Deputationstag' in Frankfort.

9 Volgens de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna: 'Mercius equitatu plus quam peditatu valet'. De Beierse veldmaarschalk François de Mercy, de belangrijkste strateeg in het Zwabisch-Beierse leger, werkte nauw samen met de cavalerist Jan van Werth.

10 Na de samenvoeging met het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen kwam de getalsterkte van de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht ongeveer op 15000 manschappen te liggen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth*, p. 135).

11 Hessische eenheden onder bevel van Johann Geyso betraden tijdens hun tocht over Alsfeld en Kirchhain naar de Wetterau het grondgebied van landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt (*Gazette 1643*, no. 152, dd. 5 december 1643).

12 Aan de hand van de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna verbeterd uit: 'Nec Hispani multos ad se trahunt Catalanos'.

13 Henri II de Lorraine, hertog van Guise en titulair aartsbisschop van Reims, had tegelijkertijd het verzoek ingediend om in de 'Conseil d'Etat' de plaats te mogen innemen van 'duc et pair ecclésiastique' (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 115).

14 Gaston van Orléans spiegelde zich aan het voorbeeld van Antoine de Bourbon († 1562), koning van Navarra, luitenant-generaal van het koninkrijk ten tijde van het regentschap van Catharina de' Medici.

Chaumontius iam in Italiam abiit.[15] Dux Bellifortius in carcere manet nec iudicio sistitur quod expetit. Probationes adversus eum quaeruntur, sed non

15 De in september benoemde Franse ambassadeur Melchior Mitte de Chevrière-Miolans, markies van Saint-Chamond (Chaumond), was op 21 november zuidwaarts getrokken. Pas in januari 1644 ontving hij het begeerde paspoort voor Rome (*Gazette 1643*, no. 151, dd. 28 november 1643).

repertae sunt hactenus. Dux Anguianus uxorem suam, defuncti cardinalis propinquam, ita aversatur ut eam nec videat.[16]

Parlamentarii Angli, ut Gallos avertant a rege Angliae, simulant se velle foedus facere cum Gallis ad arcenda et inferenda bella, non quod id facturi sint, ut ego quidem arbitror, - nimis enim amant quaestum, qui maximus est ex Flandriae et Hispaniae commerciis - sed ut tempus ducendo pericula evitent. Interim per idoneos homines concitant Batavos, ut et ipsi se adiungant foederi quod Angli et Scoti ad tutelam, ut aiunt, religionis et libertatis fecere.[17]

Ethrusci per victoriam ad Petilianum Montem Rotundum cepere et expulere e Perusia egressos. In Gallia civitas Turonensis, ne praesidio oneretur, quinquaginta scutatorum millibus redemit. Ducis Aurelianensis uxor gravida adhuc esse [a] domesticis creditur. Soror eius, dicta princeps Pfaltzburgica, gravida est ex nobili Italo Guasco, Flandriae praefecto. Clandestinas cum eo nuptias fecisse dicitur. Et ipse Guascus ob id in carcerem datur. Multum ob has nuptias irascuntur et dux Aurelianensis et uxor eius, quasi immemores eandem antehac nupsisse notho cardinalis Lotharingi.

Germaniam quod attinet, est libertatis pulchrum nomen,[18] sed paucis ea curae; sua quisque agunt. Invitos si liberos facere velis, iam non facies liberos: quia libertas est facere quae velis ipse, non quod alii volunt.[19]

Deus, excellentissime et illustrissime domine, auferat omnia impedimenta bonae pacis, misertus tandem et innocentium qui in summis calamitatibus versantur, tuaeque Sublimitatis consilia ad bonum et Suedici regni et totius orbis christiani dirigat,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XVIII/XXVIII Novembris anni 1643.

Motta Odincurtius, impar Hispanicis copiis, tamen aulae iussibus excitatus, XII Novembris huius se movet ad liberandam ab obsidio Monsonem, quae iam cuniculis impetitur. Creduntur esse in periculo et ipse Gallorum exercitus et alter Guebriani. Interim Germani qui Gallis militant, ad Caesaraugustam usque factis excursibus, boves inde et equos abduxere. Et papa et Veneti hic militem scribunt. Barbarini Monterchium cepere ac loca propinqua quaedam, Ethrusci arcem Sancti Viti prope Perusiam et arcem Sancti Aeneae. Suedi ex Erfurto Mogontiacensi agro mala intulere. Hiberni praedicant se venturos in Angliam in auxilium regis, si eo intrent Scoti.

16 Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, echtgenoot van Claire-Clémence de Maillé-Brezé, steunde zijn vader in het proces tegen Richelieu's lievelingsnicht Marie-Madeleine de Vignerot, hertogin van Aiguillon; vgl. no. 6518.

17 Walter Strickland coördineerde in de Republiek de propaganda voor de ‘solemn league and covenant’ (S. Groenveld, *Verlopend getij*, p. 128-129).

18 Tacitus, *Ann.* 11, 16, 2. In deze passage zinspeelt Grotius op het recht van de Duitse rijksvorsten en standen om mee te beslissen over zaken van oorlog en vrede (Dickmann, *Der Westfälische Frieden*, p. 124-163).

19 Vgl. Cicero, *Parad.* 5, 34.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Aditum ad reginam frustra quaerit. Vaticinium. Clades Vinariensium. Germanica et Lotharingica. Monson ab Hispanis obsessum. Catalanica. Plurima de Gallis. Parlamenti Anglorum fraudes. Ethruscorum res gestae. De Aurelianensis et Pfalzburgici uxoribus. Germanis libertas minus curae. De Monsonis obsidio. Delectus papae et Venetorum. De bello Ethrusco. Suedi Mogontiaco mala inferunt. Hiberni favent regi.

6562. 1643 november 28. Aan J. Oxenstierna.[1]

Postscriptum in de hand van Grotius: Accepi literas Excellentiae vestrae, scriptas Mindae altera Novembris, habeoque pro eis gratias summas. Scripsi ego septimo quoque die; literas misi ad dominum Rosenhanium modo recta, modo implorata domini Bilderbekii opera, per quem et in posterum mittam inscriptas Excellentiae vestrae, quae, ut caput legationis, participes earum quae tanti sunt rerum, faciet alios.[2]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

6563. [1643 november 28]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

On croit icy que Rotweil est assiegée,[2] et pour ce que les ennemis sans doubte sont plus forts depuis le renfort leur donné, on dict qu'on veut aussi d'icy envoyer renfort au marescal de Guebrian de quatre mille hommes. Le duc de Lorraine est en personne avecq les Bavarois et cependant a faict defence à ceux de Longuy de ne faire aucun acte d'hostilité contre les François et continue à faire courir le bruict qu'il est en termes de faire son accord avecq la France. On croit que vos Hessiens vont saluer de la part de son Altesse son bon parent de Darmstad. Cependant les regiments de Rosa et Tubadel ont perdu trois cent hommes, leurs chevaux jusqu'à quinze cents, dict-on, estants esté surpris. L'electeur de Mayence et l'evesque de Wurtsbourg se sont entreveus pour pourvoir à leur seureté. Monsieur Erlach, ce dict-on, envoye cinq cents chevaux au mareschal de Guebrian, de quoy ils auront bien affaire.

Les Espagnols assiegent Monson avecq vingt mille hommes. La Motte-Odincourt a receu trois cent mille escus et a mis en deroutte deux cents cuirassiers des ennemis. Le roy d'Espagne attire à lui force Catalans.

On se met icy en colere contre madame de Pfalsburg à cause d'un mariage clandestin qu'elle a faict avecq Guasco, gouverneur de Flandres, comme si elle

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Antw. op 6528. Met uitzondering van het postscriptum bevat deze brief aan Johan Oxenstierna dezelfde tekst als de nieuwsbrief van Grotius aan kanselier Axel Oxenstierna (no. 6561). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 115. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 67 en 4° 38, 30; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 56; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 184; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 42 en Br. 24, 74-75.

2 Afgelopen maand waren poststukken met bestemming Munster/Osnabrück en Minden abusievelijk bij Willem de Groot in Den Haag bezorgd. Deze vergissing bemerkte Grotius op 11 november (nos. 6511 en 6532). Voortaan zou hij erop toezien dat de Zweedse resident Schering Rosenhane de aan hem geadresseerde post via het Keulse kantoor van Hendrik van Bilderbeeck ontving.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 285.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 28 november 1643 (nos. 6560-6562).

n'eust esté ci-devant mariée à un bastard du cardinal de Lorraine. Madame se croit encore grosse et son mari, le duc d'Orleans, songe à l'autorité qu'autrefois a eue le roy de Navarre au temps de Catharine de Medicis. Le duc de Baufort est encore en prison et on demeure empesché pour trouver des preuves contre lui.

Les parlamentaires anglois pour empescher les cours qu'on pourroit prendre icy pour

le roy d'Angleterre font mine de vouloir accepter la ligue offensive et defensive avecq la France. Quand on viendra aux faicts, je croy qu'ils chercheront des escapades pour se conserver le commerce.

Le marquis de La Force et monsieur d'Arpajon se sont retirez aux champs, estans peu contens de ce qu'ils n'ont pas esté faicts mareschaux de France. On faict dix regiments d'infanterie, un de cavallerie pour le cardinal. On a dechargé les villages de vingt sous sur le vin, laissants chargées de cette imposition les villes et bourgs. Les Toscans après la victoire près de Petigliano ont pris Monte Rotondo et repoussé ceux qui sortoient de Peruse. La ville de Tours icy a donné cinquante mille escus pour estre exemptée de garnison. Dans Paris on met vingt et cinq corps de garde pour la seureté de la ville. Il semble que la reine-regente veut avoir l'admirauté pour soy. L'affaire que les ambassadeurs de France veulent demesler en Hollande avant que d'aller à la paix est de grande importance de l'un et de l'autre costé et pourtant requierra du temps.[3]

Ce monsieur Cotington[4] et les autres du conseil du roy de la Grand-Bretaigne tesmoignent de l'affection pour la France. Je croi que les affaires du roy d'Angleterre iront de bien en mieux. Le grand chancelier de Suede, faisant l'ouverture des estats du royaume, a dict que le roy de Dannemarq a raison de se tenir armé, puisque la guerre cessant ailleurs pourroit bien venir vers luy.[5]

Je demeure
vostre tres humble serviteur.

Le marescal de La Motte-Odincourt, quoique beaucoup inferieur aux trouppes espaignolles, est parti le douziesme de ce mois pour secourir Monson. On croit que cette armée françoise aussi bien que celle de Guebrian sont en danger. Cependant les Allemans qui sont en service de la France ont faict des courses jusqu'à Saragoça et ont pris des boeufs et des chevaux. Le pape et les Venitiens font icy de levées sourdement. Les Barbarins ont pris icy Monterchio et quelques autres lieux voisins, les Toscans le chasteau de San Vito, près de Perusia, et le chasteau de San Aenea. Les Suedois sortis d'Erfurd ont faict un grand ravage au pays de Mayence. Les Irlandois ont publié qu'ils entreront en Angleterre pour le service du roy de la Grand-Bretaigne, si les Escossois viennent au secours du parlement. La ligue entre les parlamentaires anglois et les Escossois est icy imprimée[6] et cause de discours peu proffitables à ceux qui se disent reformés.

Bovenaan de copie staat: Wicquefortio.

3 Bij de aanvang van de besprekingen over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ verkeerden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abet Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, nog in de veronderstelling dat het oponthoud in Den Haag geen noemenswaardige verandering zou brengen in hun reisschema.

4 Francis, lord Cottington, vertegenwoordigde de Spaanse partij aan het hof van Karel I van Engeland.

5 Rijkskanselier Axel Oxenstierna had in zijn toespraak op de eerste vergaderdag van de Zweedse rijksdag (10/20 oktober) nog geen veroordeling van de machtspolitiek van koning Christiaan IV uitgesproken; vgl. no. 6538.

6 De *Gazette 1643*, no. 151, dd. 28 november 1643, maakte slechts de belangrijkste punten van de ‘solemn league and covenant’ bekend.

6564. 1643 november 28. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Velim quam officiosissime omnia, quae a me proficisci possunt, obsequia illustri domino baroni Erico Oxenstiernae[2] offerri. Nam et excellentissimo parenti eius maximarum rerum sum debitor et ipsius supra aetatem eruditio omnium favorem meretur.

Deo gratias ago pro meliore reginae, dominae nostrae, valetudine[3] eumque precor ut reginam diu nobis sospitem vegentemque in bonis rebus servet.

Oratio magni domini cancellarii ad ordines Suediae plena est sapientiae.[4] Pacem optare christianorum est; ut ea bona habeatur, arma ostentare prudentium. Bene vir prudentissimus, cum de pacis conciliatoribus ageret, subticuit Daniae regis nomen. Satis enim erat sub generalibus verbis eum intelligi. Illud vero summae perspicaciae non sine causa eum regem armis se circumdare, quia facile fieri posset ut bellum se in ipsum vertat. Habet enim controversias ille plures,[5] quae in bellum possent erumpere, ut cum Hamburgo et Brema, praeterea de vectigalibus in freto et Albi, et de comitatu Pinnebergensi. Ita uno sermone res duas magnas significavit dominus cancellarius: et Suedos sibi a Dano non metuere, et esse cur Danus sibi ab imperatore metuat.

Hic omnia solito more decurrunt. Bellum in Sueviam transportatum est.[6] Quaeruntur pecuniae, sedantur motus.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram sospitet,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XXVIII Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - 28 Novembr.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 22. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.*, p. 718 no. 1625. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 283. Antw. op no. 6538, beantw. d. no. 6580.

2 De 'tourist' Erik Oxenstierna, de jongste zoon van rijkskanselier Axel Oxenstierna, verbleef momenteel in de Republiek. Zijn wens om Grotius te ontmoeten ging pas in augustus 1644 in vervulling.

3 Koningin Christina vatte haar taken op 24 oktober/3 november weer op.

4 Grotius waardeerde de beschouwende toon van Axel Oxenstierna's toespraak op de eerste vergaderdag van de Zweedse rijksdag (10/20 oktober).

5 Koning Christiaan IV van Denemarken was verwikkeld in conflicten met Hamburg, Bremen, Zweden en andere zeevarende naties over het Elbeprivilege en de vaart door de Sont. Bovendien had hij nog geen overeenstemming met de keizer kunnen bereiken in het geschil over de erfopvolging in het graafschap Pinneberg na de dood van Otto VIII, graaf van Schaumburg, in 1640 (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. XXIII, p. 157-168 en p. 198-203, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 339-341).

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 28 november 1643.

6565. 1643 november 30. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime legate,

Regina nostra clementissima[2] pristinam nunc prope sanitatem recepit et ipsa se praesentem in comitiis exhibuit, cum in secundo congressu a statibus responderetur propositis a magno cancellario rerum momentis. Hinc ex optato aspectu sacrae regiae Maiestatis regni status non parum commoti et exhilarati sunt. Sperant nunc brevi comitiis optatum finem fore, postquam nonnulla particularia sub conclusionem absolverunt. Deinde etiam civitates et territoria nonnulla post conventus exitum expedient quae vel statum vel stationem cuiuslibet spectant. Legatus Portugalliae, Roderigo de Botelho, - ex voto expedita re sua et spe accepta reginam nostram una cum Galliae rege summa ope nisuram, ut ad pacis opus admittetur - Calmariam tendit et inde Wismariam navigaturus grandi torque aureo, imagine adamantibus distincta et duobus tormentis bellicis donatus est.

Ab octava Octobris in Suedia ingens frigus nivisque copia fuit, quae per clementiorem aeris temperiem nunc liquefit et agros inundat. Commercia Holmiae iterum florere incipiunt, liberatis navibus a vexatione Danica. Koningsmarchius peditatu maxime valens hoc unum operam dat, ut equitatu munitus hostem invadat Bellgardae adhuc haerentem.[3] Et laborat Torstensonius, ut non solum subsidia Gallasii avertat,[4] verum etiam ipse ocius succurrat, ut omnes postea simul copiae hiberna petere possint, quae in Bohemia vel Silesia futura sperant.

Deus adsit eximiis nostratium conatibus domi forisque et illustrissimam Excellentiam vestram diu patriae nostrae ac suis perenni incolumitate felicem servet, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae obsequio et affectu devinctissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 30 Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Dec.

6566. 1643 november 30. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 14). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6549, beantw. d. no. 6593.
2 Harald Appelboom putte zijn kennis over koningin Christina en haar verschijnen in de Zweedse rijksdag uit een nieuwsbrief ‘auss Stockhollm, vom 28. Octobris anno 1643’; zie no. 6555.
3 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, dreef de keizerlijken van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) uit hun laatste Pommerse steunpunt Białogard (Belgard).
4 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson sneed in Silezië de keizerlijke hoofdmacht van Matthias, graaf Gallas, de pas af en belette zo een expeditie langs de Oder.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 384. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6543, beantw. d. no. 6587.

Valde mihi gratulor, quod carmen Mosis a me Latine versum non displicuit.[2] Dabit id mihi occasionem iterum simile quid tentandi; valde enim sacrarum litterarum lectione et meditatione oblector. Utinam tale quid possem scribere, quale tuum in Mazarinum epigramma est,[3] quod ego facio maximi.

2 Willems bewerking van het lied van Mozes (*Deut.* 32: 1-43).
3 Het 'Epigramma in honorem eminentissimi domini cardinalis Julii Mazarini'; zie no. 6543.

De terris Vinariensibus et negotio Vickefortii ubi potero inquiram.[4] Vicecomitem Turenae et Gassionem marescallos creatos esse laetor.[5] De Latio nihil habeo quod scribam, nisi optare me ut nunquam tibi illud de barba in mentem venisset.[6] Est enim a re alienum, neque quisquam divinare satis potest quaenam te moverit occasio, nam id quod de epitheto dicis nemo hic animadvertet; sunt enim pauci earum rerum gnari.

Ut nullos ad te Batavos allegemus, id vero consanguinitatis et amicitiae ratio non patitur. Ego iis qui in Galliam abeunt, non dabo alias litteras quam cum idonea inscriptione, ut vel inde discant quomodo sibi loquendum sit.[7]

Servientus legatus a Davausio iam divortit.[8] Id sermonibus dat materiam, tanquam si ipsis non bene conveniret. Ordines Foederati per triduum solum eos exceperunt, sed opipare. Legati in Angliam nostri,[9] ut hic Gallici, moras nectunt. Interea Harcurtius cum parlamento agit de rebus componendis et iam super ea re scriptum aliquod tradidisse dicitur, quod parlamentarii illico in Scotiam miserint.

Deus Optimus Maximus te nobis cum uxore et liberis diu sospitet,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, XXX Novembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. 20 st.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. Dec. 8.

En in dorso: 30 Nov. 1643 W. de Groot.

6567. 1643 november 30. Van N. van Reigersberch.[1]

4 Willem de Groot en Nicolaes van Reigersberch hadden opdracht gekregen om Joachim de Wicquefort wederom aan te spreken over de uitbetaling van het geld dat Bernhard, hertog van Saksen-Weimar († 18 juli 1639) zijn officier Dirk de Groot had toegedacht.

5 De op 16 en 17 november bevorderde maarschalken Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, en Jean, graaf van Gassion, waren van protestansen huize.

6 Op de titelpagina van *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera* (*BG* no. 731) had Grotius de volgende toespeling op zijn 'obtrectator' Johan de Laet gemaakt: 'Opaca quem bonum facit barba (et dens Hibera defricatus urina)' (Catullus 37, 19-20).

7 De jeugdige 'touristen' die Willem de Groot in zijn brief van 21 september (no. 6439) bij zijn broer had aanbevolen, waren de Zweedse ambassadeur te familiaar tegemoet getreden.

8 De Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, voelde zich onbehaaglijk in Den Haag. Met enig leedvermaak keek hij vanaf zijn 'ziekbed' toe hoe zijn collega Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, de Franse eer hoog hield tijdens de drie dagen durende welkomstceremoniën (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXV).

9 Ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude bedachten allerlei uitvluchten om hun vertrek naar Engeland uit te stellen. Hun reislust nam nog meer af, toen zij uit Londen berichten opvingen dat het Parlement de vredesboodschap van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, nog wilde bestuderen (*CSP Ven. 1643-1647*, p. 40-41 en p. 44-45).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 78f. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N.v. Reigersb.*, p. 743 no. 295. Antw. op no. 6544, beantw. d. no. 6588 (?).

Mijnheer,

Ick sal beginnen daer uEd. heeft gelieft te eyndigen, om te seggen dat ick uEd. ende mijnselven seer garen van het addres der Nederlanders[2] wil excuseren, sooverre uEd.

2 Zie no. 6566. Nicolaes van Reigersberch had de zoon van de raadsheer mr. Gerard van Crommon bij zijn zwager aanbevolen. Waarschijnlijk maakte de jongeman deel uit van

meenynge is ick hier sal verclaren dat uEd. mijn voorschrijven noch haer aenspraecke niet aengenaem en is, want deselffde hier de civiliteyt te leeren warom sij naer die quartieren trecken is mij niet mogelijck, ende off de swacheyt in andere niet te excuseren die andere in ons hebben gedragen, twijfele ick off voor ons is betamelijck, ‘qui quasi a pueris adolescentes volumus nasci senes, neque illarum affines esse rerum quas aetas et sors nascendi fert’.[3] Andere consideratië[n] tevoren gemoveert ende daervan ick noch niet beter en ben geïnstrueert raecke ick niet aen. Maer wat redenen uEd. heeft van een volgende eeuwe om offensiën van gepasseerde tijden van uEd. ende de uwe te vervremden - die doch altijt Hollanders sullen willen wesen - can ick niet begrijpen, ende nochtans schijnt dat uEd. tot verwonderynge van uwe geaffectionneerste vrienden soo in schriften[4] als in actiën[5] daernaer stelt, selffs met vermi[n]deryng van autoriteyt ende gratie van hetgene dat andersins wel soude worden genomen. Daermede scheyde ick van die materie, dewelcke onaengeroert niet hebbe connen laten, soude ick mij tonen in uEd. regard te wesen die ick, gelijck altijt ben geweest, garen soude blijven, dat is vol genegentheyt tot uwe eere, loff ende reputatie.

Van het publyck hebben wij voor desen tijt niet bijsonders. De negotiatie van milord Goryn is onbekent[6] ende de Franse ambassadeurs hebben tot noch toe geen audiëntie gehadt, apparent door de sieckte van den heer d'Avaux,[7] die soolange hier is geweest sijn camer ende veeltijts het bedde heeft gehouden door een speetie van pleuris, hoewel in 't begin eenyge meenden het een ambassadeurs indispositie soude sijn geweest, maer twee medicijnen in Den Hage nevens sijn Excellenties doctor geb[r]uyckt benemen die opinie. Monsieur Godefroy heb ick sedert niet gesien.[8]

Drie cruycers worden in zee gebracht ende naer advisen die sijne Hoocheyt heeft, wort dat werck bij den viant sulckx geapprehendeert dat hij hondertduysent guldens voor een premie belooft aen degene die één van de cruycers kan veroveren.[9] Die van Brussel commen seggen daer tijdyngen waren van het veroveren van Lima. Wat daervan is meent de Compangie, die dessein heeft door Brouwer[10] op die quartieren gemaekt, binnen ses weecken te weten. De hope is op de ingesetenen selffs, om dewelcke te wapenen provisie soo voor ruyters als knechten is medegenomen, de troupes van Brouwer de seshondert mannen niet monterende.

3 Vgl. Terentius, *Heaut.* 214-215.
4 De familie in de Republiek was niet ingenomen met de spottende opmerkingen van Grotius aan het adres van de geograaf Johan de Laet; zie nos. 6524 en 6566.
5 Het beslag dat Grotius ten behoeve van zijn jongste zoon Dirk wilde laten leggen op de Saksisch-Weimarse gelden onder beheer van Joachim de Wicquefort; vgl. nos. 6504 en 6524.
6 Het raadselachtige verblijf van de koningsgezinde lord George Goring in de Republiek. In december vertrok hij met stille trom naar Parijs.
7 Tot groot ongenoegen van zijn collega Abel Servien liet de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, de vele feestelijke begroetingen in Den Haag (23-25 november) aan zich voorbijgaan. Op 1 december vertoonde hij zich weer in het openbaar.
8 Het delegatielid Théodore Godefroy legde in de week van 15-21 november beleefdheidsbezoeken af bij André Rivet en Nicolaes van Reigersberch; zie nos. 6470, 6488 en 6540, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 116 en p. 141.
9 De patrouilledienssten op de Noordzee werden uitgevoerd overeenkomstig het op 3 oktober gepubliceerde ‘reglement voor de kruyssers’; zie no. 6462.
10 Hendrik Brouwer († 7 augustus 1643 te Chiloë), bewindhebber van de Oostindische Compagnie en van 1632-1636 gouverneur-generaal van Oost-Indië. In 1642 vertrok hij met een bijzondere opdracht van de Westindische Compagnie naar Pernambuco. Op 15 januari 1643 voer onder zijn bevel een kleine expeditievloot naar de Chileense kustplaatsen Chiloë en Valdivia (*NNBW* V, kol. 53-55).

Monsieur Summaise is tot Leyden gearriveert.[11] Hier wort ondersocht off een predi-

11 Na een afwezigheid van drie jaar was de hoogleraar Claude Saumaise in Leiden teruggekeerd (28 november). Een paar dagen later zocht de Haagse hofpredikant André

cant, voordesen capucijn, in een oneerelijck huys gevonden, daer was geroupen om sieke te assisteren, off om gesonden te vinden was gegaen, ende naer de onderichtynge die mij is gegeven soo sal geen couleur aen die vuylicheyt bij hem connen worden gestreecken.

Hiermede meende ick te eyndigen, dan mij wort geseyt dat uyt Engelant tijdyngen commen dat in plaetse den conynck met de ontboden regimenten uyt Ierlant hem meende te stercken, deselve het parlament toevallen ende oock de malignanten ende andere, de conynkx partije voordesen hebbende gevolicht, haer nu met het parlament verclaren ende het convenant teyckenen.[12] Morgen sullen de Franse ambassadeurs hebben audiëntie.

Den heer Crommon comt mij met getuygenisse van een seer groten obligatie verclaren de beleeftheyt die sijn soon van uEd. heeft ontfangen, deselve met woorden, soo hij schrijft, niet hebbende connen uytdrucken ‘virtutem et eruditionem scintillantem in vultu et congressu’.

Desen lesten November 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur van de coninginne ende crone van Sueden bij den alderchristelijcksten [conynck].

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 8 Dec.

En in dorso: 30 Nov. 1643 N. Reigersberg.

6568. [1643 december 1]. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu les vostres le vingtiesme de Novembre, il y a quelque temps que nous avons eu icy les particulieres de ce qui est passé prèz de Petigliano. Monsieur de Sainct-Chaumond est parti d'icy pour faire la paix en Italie.[2] Messieurs d'Avaux et Servien sont à La Haye pour s'asseurer pour quelques traicts nouveaux de la fidelité et constance de ce peuple-là.

Icy on reforme la milice. On cherche de l'argent par une taxe, qui se fera sur touts ceux qui ont offices ou benefices et sur les mestiers. On met des corps de gardes en cette ville pour empecher la sedition. Nous avons icy un resident de Pouloigne, qui ne nous fera guere de bien.[3] Je suis en apprehension pour l'armée de marescal Guebrian.

12 Het Parlement maakte met deze aankondiging propaganda voor de ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’. In werkelijkheid schaarden de Ierse regimenten zich aan de zijde van de koningsgezinden.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 290. Antw. op na. 6527 dd. 2/12 (en niet: 20) november 1643, met nieuws over de strijd bij Pitigliano.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 28 november 1643.

3 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland, was trots op zijn contacten met kardinaal Jules Mazarin en de pauselijke nuntius Girolamo Grimaldi.

Quelques Anglois venus d'Irlande ont chassé leurs chefs qui estoient pour le roy, et ont pris service du parlement.[4] Le comte de Harcourt est à Londres, sa proposition retardée

4 Het Engelse Parlement trachtte in Ierland soldaten te werven die na de proclamatie van de wapenstilstand met de katholieke ‘confederation of Kilkenny’ (15/25 september 1643) een nieuw oorlogsterrein zochten; vgl. no. 6567.

jusqu'à ce que les deputez anglois qui estoient allés à l'Escosse, reviennent avecq pleines instructions, les Anglois parlamentaires ne voulants pas traicter sans eux.

Je suis, monsieur,

le vostre.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6569. 1643 december 1. Van G. Keller.[1]

Hochedeler, gestrenger herr ambassadeur, hochgenaigter herr vndt patron,

Ew. Excell. gebe ich gehorsambst hierdurch zu vernehmen, wie dass endtlich der herr ambassadeur Salvius einmahl den 15/25. dieses Minden[2] verlassen, vndt den 17/27. diesen orth glücklich erraichet hatt, da S. Excell. von dem herrn residenten Rosenhan, dem Dänischen legations secretario Klein, vndt des baron de Rorté secretario,[3] welcher schon ezliche monat alhier vff seinen herrn gewartet - jeder eine carosse von 6 pferden mit sich habend - eingehohlt, vnter den thoren von dem gantzen magistrat bene-ventirt vndt empfangen, auch vor der carosse in procession hergehend, ins logiment beglaitet, vndt so wol auss canonen, alss auss mussqueten von der bürgerschafft, welche in waffen gestanden, mit ezlichen salve begrüsset worden. Es haben die herren königl. Dennemärckische gesandten bezeuget eine grosse vergnügung vber vnssrer ankunfft, vndt so viel von sich gegeben, dass, wann nur auch die andere interessenten sich herbey machen wolten, sie guthe hoffnung den vorgesteckten zweck zu erraichen, hetten.

Gestern hatt die gesampte legation, alss der reichscantzler, reichsrath Crabbe, cantzler von der Lippe, vndt Dr. Langerman - mit 3 carossen, in der ersten sitzend die hoffjunckern, in der andern der marschalck vndt die secretarii, in der dritten die legati selbst - dem herrn ambassadeur die erste visite gegeben,[4] welche vermuthlich morgen von S. Exc. wirdt erwiedert werden. Ob aber in dem hauptwerck, ehe vndt bevor die andern interessenten vorhanden, etwas werde vorgenommen vndt erhoben werden, stehet hiernechst zu erfahren. Die herrn Dänischen erbiethen sich zu aller guthen correspondenz vndt cooperation, vndt sonderlich sagen sie, dass ihr könig die stände des Reichs mit zu den tractaten gezogen, vndt die Pfaltz, Würtenberg, etc. völlig restituirt haben, auch darzu helffen wolle. Die keysserl. gesandten lassen

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 83. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.

2 De Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna hield zijn verblijf in Minden aan tot het tijdstip waarop hem het bericht bereikte dat de Franse delegatie in aantocht was.

3 In Osnabrück wachtte Schering Rosenhane, Zweeds resident in Munster, zijn landgenoot Johan Adler Salvius op. Hij introduceerde hem bij de Deense secretaris Hans Leonhard Klein en de Fransman Oudin, secretaris van resident Claude de Salles, baron van Rorté (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 348 en 459).

4 De Deense delegatie ter vredesconferentie, bestaande uit kanselier Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann, nam op 20/30 november het initiatief (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 83-87).

sich wenig sehen,[5] halten sich zimblich still vndt eingezogen, vndt sollen noch vorgeben, dass sie keiner mehrern gesandten von Wien erwarteten, sondern sie beede allein völlige gewallt zu handlen vndt zu schliessen hetten.

5 De keizerlijke gevolmachtigden Johann Weichard von Auersperg en Johann Baptist Krane hielden zich in Osnabrück op de achtergrond. Zij spraken in een brief aan de keizer, dd. 10 december, het vermoeden uit dat hun Zweedse collega weldra een bezoek zou brengen aan Den Haag (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 151 en p. 154-155).

Die Französ. gesandten seind im Haag,[6] vndt giebt der baron de Rorté[7] durch schreiben die guthe vertröstung dass sie in gar kürzem sich herbey machen werden. Vorgestern seind die vidimirte keysserl. gelaidts brieffe von hier weder nach Minden geschickt worden,[8] vndt weiln vor vnssern abraisen die convocations-brieffe schon vnterschrieben gewesen, so werden sie sonder zweiffel nunmehr ein jeder nach seinem orth, vff dem weege sein.

Hiesigen orth an sich selbst betreffend, ist es schlecht genug in allem bestellet, vndt muss mann nicht allein die commoditäten, so mann in den logimentern haben will, selbst zurichten vndt bawen lassen, sondern es dörfften auch, im fall nicht bessere anstallt gemacht werden sollten, die lebens mittel vndt andere sachen knap genug fallen.

Ew. Excell. werde ich zu seiner zeit mit weiterm bericht gehorsambst zur handt zugehen vnvergessen sein, vnterdessen thue ich sie göttlichem schutz zu allem wolergehen getrewlich empfehlen, verbleibend, so lang ich lebe,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabrück, den 21. Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Dec. 1643.

6570. 1643 december 3. Aan D. Petau.[1]

6 In Den Haag hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, de Staten-Generaal hun onderhandelingsopdrachten getoond. Zij wisten toen nog niet dat de Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ pas op 3 maart 1644 afgesloten kon worden.

7 Claude de Salles, baron van Rorté, had op 10 oktober 1643 opdracht ontvangen om Frankrijk in Osnabrück te vertegenwoordigen. Nadat hij zich in de Republiek had vergewist van de aankomst van de Franse gevolmachtigden, spoedde hij zich naar zijn standplaats. Hij bereikte de stad op 23 december (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 184-187).

8 De Zweedse gevolmachtigden hadden verscheidene Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden. Ter geruststelling lieten zij hun uitnodiging van 14/24 november vergezeld gaan van een te Rinteln gedrukt formulier van de keizerlijke vrijgeleidebrief van 28 januari 1642; zie no. 6528.

1 Huidige vindplaats onbekend. Vermeld in *L'Amateur d'Autographes,* 6e année, nos. 137-138, 1er - 16 septembre 1867, p. 262-263 no. 13. Wellicht wordt hier op het origineel van Grotius' brief aan Denis Petau van 3 december 1640 gedoeld; vgl. no. 4954 (dl. XI).

6571. 1643 december 3. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Vous auray desja appris la triste nouvelle de la surprise de Tutlinghen,[2] premier quartier de l'armée de feu monsieur de Guebrian,[3] dans lequel s'estans trouvés les premiers chefs, tous ont esté faits prisonniers et le reste mis en desroute et le canon et bagage abbandonné. C'est un malheureux coup, qui vaut plus qu'une bataille et apprendra les nostres à se tenir mieux sur ses gardes que n'ont pas fait les Vinarois, qui ne sçauroiyent jamais s'excuser d'une si lourde faute que la leur. Le colonel Rosa et Tubadel[4] rassemblent à ceste heur le desbris de l'armée, qu'il faut tacher de remettre pour empecher que l'ennemy ne puisse profiter beaucoup de ceste disgrace, moins envoyer du renfort à l'armée imperiale, qui en sera bien haussée et l'empereur par ce moyen endurcy à ne vouloir point de paix raisonable. Dieu veuille garder monsieur Torsonson[5] de semblable malheur et fortifier le bras du Konigsmarc, qu'il puisse chasser bientost Cracau de la Pomeranie, où il se tient encor à Bellegrad.

Ceux qui font des levées profitent beaucoup de ceste desroute, et ayans le passage ouvert par Tyrol[6] ils y font acheminer tous ceux qui veulent servir en Italie, et parce que le passage par la Turgovie n'est pas encor asseuré, on se veut servir de celuy de Zurig, dont le territoire s'estend jusques à Stein, et de là par le Rhin ils peuvent aller jusques à Costance et de Costance en Tyrol. Cependant le cardinal Bichi[7] prepare les matieres de paix pour en traitter bientost dans quelque lieu du territoire de Mantoue, et divers manquemens qui se trouvent tant du costé du pape que parmy les ligués devroyent pousser les uns et les autres à un accommodement, auquel la France travaille à bon escient. Les Espagnols se reposent à Milan et je

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 306. Eigenh. oorspr.

2 Op 19 november had de Frans-Weimarse onderbevelhebber Josias Rantzau met de commandant van het garnizoen van Rottweil overeenstemming bereikt over de capitulatievoorwaarden. Uit vrees voor muiterij gaf hij zijn manschappen order om onmiddellijk koers te zetten naar Möhringen (nabij Tuttlingen). Bijna tegelijkertijd zette de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht zich vanuit Balingen in beweging. Op 23 november stonden beide legers bij Tuttlingen aan de Donau. De volgende dag brak het oorlogsgeweld los. Wanhopig zochten de Frans-Weimarsen beschutting achter de stadswallen van Tuttlingen. Tijdens een haastig krijgsberaad kwam Josias Rantzau tot het besluit dat overgave de enige uitweg was. Zevenduizend manschappen en 261 Frans-Weimarse officieren lieten zich op 25 november gevangen nemen (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 135-139).

3 Maarschalk Guébriant was tijdens een inspectietocht langs de belegeringswerken van Rottweil door een kogel getroffen. Op 24 november bezweek hij in het Jacobijnenklooster van Rottweil aan zijn verwonding.

4 De Frans-Weimarse cavaleristen Rheinhold von Rosen en Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) hadden niet deelgenomen aan het laatste krijgsberaad van Josias Rantzau in Tuttlingen (*Episodes Guébriant,* p. 398-399).

5 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson vertrouwde op de stootkracht van het expeditieleger van Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Pommeren. Met het oog op de Stockholmse plannen voor een gewapende actie tegen Denemarken (no. 6509) liet hij zijn hoofdmacht niet deelnemen aan de strijd tegen de keizerlijken van Joachim Ernst von Krackow (Krockow).

6 Graubünden hield de passen voor de Zwitserse huursoldaten van Daniel II de Bellujon, baron van Coppet, gesloten. Nieuwe lichtingen kregen het advies om de route over Tirol te nemen (Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 21-26).

7 Kardinaal Alessandro Bichi waagde met de zegen van kardinaal Jules Mazarin een nieuw vredesoffensief in de Italiaanse krijg tegen de paus over de rechten op het hertogdom van Castro (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 875).

crois que les François feront autant à cause du froid excessif qui regne tant icy qu'en Italie.

Je n'ay pas encor aucune responce touchant mon argent[8] ni de Suede ny du baron Ochsenstirn, et pas un de nos ministres ne me veut prester le moindre argent, que j'eusse pour le moins attendu de vostre courtoisie, qui m'avez tousjours tesmoigné plus d'affection qu'aucun autre. Dieu me console et vous conserve en sa sainte garde, moy demeurant, monsieur,

tout le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 23 de Novembre l'an 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: [Rec.] 17 Dec.

En in dorso: 23 Nov. 1643 Marin.

6572. 1643 december 3. Van S. Rosenhane.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Licet iam diutius Excellentiae vestrae innotescere vehementer cupiverim, tamen cum notitiam Exc. vestrae debitis officiis mihi parare nequiveram, ignotus non sum ausus Exc. vestram interpellare. Et licet etiamnum id nequeam, rumpere tamen silentium cogor, et quid in eo peccatur, Exc. vestrae veniam sperare. Ex eo quod Exc. vestrae rarissimae eruditionis famam et monumenta auribus et oculis meis iam dudum hausi, tacita quidem veneratione Exc. vestram colui; quod autem Galliam sine notitia Exc. vestrae quondam liqui, mihimet saepe sum indignatus et fratribus meis iunioribus[2] honorem, quo de notitia Exc. vestrae sibi gloriantur, non parum invidere soleo. Coram autem Exc. vestram conveniendi dum nulla spes reliqua, litteris hisce Exc. vestrae me sisto atque in numerum amicorum suorum totum me trado et voveo, non intermissurus quo possim officii genere Exc. vestram absentem colere et memoria grata venerari. Quoniam autem praeter munus ordinarium in patria regia Maiestas Sueciae residentis apud Gallicos legatos Monasterii functionem pro tempore iniunxerat, quo iam propediem sum abiturus, occasionem inde captabo Exc. vestrae quae illis in locis geruntur, per litteras quandoque meas communicare, cum aliter Exc. vestrae inservire adhuc nesciam. Et si Exc. vestrae placuerit de statu Galliae aliisque rebus quarum notitiam muneris mei interesse iudicaverit, informationem aliquam suam dare, gratissimum certe faceret officium, quo sibi ad obsequia quaevis reddenda me totum obligaret,

8 Van de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius had Carl Marin tot nu toe slechts toezeggingen ontvangen; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 221.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 17, 12. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6468; beantw. d. no. 6624 (dl. XV). Schering Rosenhane (1609-1663), gouverneur van Östergötland en Zweeds resident te Munster, was op 8 september in Osnabrück verschenen. Zolang de andere leden van zijn delegatie in Minden verbleven, nam hij ter plaatse de Zweedse honneurs waar. In mei 1644 vestigde hij zich eindelijk in Munster (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 212-215).

2 Johan (1611-1661) en Gustav Rosenhane (1619-1684) hadden in de jaren 1638-1640 een ‘tour’ gemaakt; zie nos. 4322 (dl. X) en 4463 (dl. XI), en voorts *BLS* XII, p. 227-228.

Exc. vestrae observantissimus cultor et servitor,
Schering Rosenhane.

Osnabrugae, 23 Novembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Ian. 1644.

6573. 1643 december [5]. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Literas pro legatis nostris, quas ad Rosenhanium mittere solebam, mittam ad Belderbekium, ut ille eas curet via brevissima.[2] Miror autem quomodo sine mea inscriptione literae meae Rosenhanio destinatae ad te venerint. Quid editiones nostras moretur exactius discere avebo,[3] multumque gaudeo dominum Utenbogardum valere rectius, cogitare de viis ad restituendam ecclesiae pacem et de historia transmittenda ad posteros.[4] Deum rogo in omnibus istis ei sit adiutor.

Magnum est negotium quod in Batavis moliuntur legati Gallici.[5] Suedi pacem malunt perpetuam quam in annos aliquot. De filio qui in Germania est velim nos aliquid habere certi et boni.[6] Guebrianus ex vulnere mortuus est; Ranzavius ab hoste captus.

Gronovii libellum ubi commodum erit exspectabo.[7] Legi Psalmos domini Graswinckelii.[8] Laudo pietatem. Ego post Buchananum tale nihil ausus essem aggredi.[9]

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

3 [*sic*] Decembris 1643.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 961 App. no. 681. Antw. op no. 6551, beantw. d. no. 6596.
2 Begin november had Willem de Groot zijn broer geattendeerd op de ontvangst van brieven die aan de Zweedse resident Schering Rosenhane waren geadresseerd. Thans bleek dat Grotius' poststukken voor de Zweedse gevolmachtigden te Munster/Osnabrück en Minden door een vergissing bij de Parijse postdienst niet langs de gebruikelijke route over het Keulse kantoor van de agent Hendrik van Bilderbeeck waren verzonden, maar over Antwerpen naar Den Haag.
3 Wat was de reden dat de kopij van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata* nog steeds niet was afgeleverd bij een drukker? Een verklaring geeft Willem in zijn brief van 7 december (no. 6581).
4 De bejaarde theoloog Johannes Wtenbogaert nam Grotius' aansporing van 14 november (no. 6532) ter harte. Beter dan wie ook was hij echter doordrongen van het feit dat hij bij het doornemen van het manuscript van zijn *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* de assistentie van een medelezer nodig had.
5 In Den Haag hadden de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf von Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, in de vergadering van de Staten-Generaal hun opdracht tot het aangaan van besprekingen over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ toegelicht (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXV).
6 Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van maarschalk Guébriant († te Rottweil op 24 november 1643), maakte deel uit van de Frans-Weimarsen die onder bevel van luitenant-generaal Josias Rantzau koers hadden gezet naar Möhringen (nabij Tuttlingen). Kort na aankomst te Tuttlingen werden zij overvallen door de voltallige Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht. Op 25 november besloten zij na een haastig krijgsberaad de strijd te staken.
7 De Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius zou Grotius in mei 1644 vereren met een presentexemplaar van zijn *De sestertiis commentarius;* vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 203.
8 De *Psalmi Davidis, Th. Graswinckel paraphrasi heroica vertit,* Den Haag 1643.
9 De Schotse humanist George Buchanan was mr. Dirck Graswinckel voorgegaan met een in de winter van 1565-66 uitgebrachte *Psalmorum Davidis paraphrasis poetica* (I.D. McFarlane, *Buchanan,* p. 247-286). Een meesterwerk volgens Grotius; vgl. R. Pintard, *La Mothe le Vayer, Gassendi-Guy Patin,* p. 85 s.v. ‘Des 3 livres du P. Petau’.

Addendum erratis in Dissertatione altera de origine gentium Americanarum, p. 31, linea 5: pro ‘octavo’ scribe ‘octogesimo’.[10]

10 Zie de brief van Gerardus Joannes Vossius van 23 november 1643 (no. 6553). De verbetering moest aangebracht worden op p. 31 van de Parijse editie van de *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera* (*BG* no. 731).

6574. 1643 december 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

De heer Reigersbergen berigt zijn zwager ook[2] ... in 't brede zijn wijdtloopig gesprek met den heer Godefroy,[3] die hem naaukeurig en vrijmoedig wegens verscheidene zaken aangaande de regering en gesteltenis dezer landen had gevraagt en tevens getoont van vele dingen reeds onderrecht te zijn, zichzelven ook op vele stukken die den staat van Vrankrijk raakten verklarende, alsmede over den toestant der bijzondere staten van Europa en den handel, te Munster aan te gaan. In 't antwoordt dat De Groot hierop aan zijn zwager ook in 't brede zond, leest men:

Dat Vrankrijk naar een tresves hake gelove ik, en heb dat lang gemerkt.[4] Van Zweden weet ik dat men daar liever een vrede zal hebben, alzoo het bestant voorts afsnijdende van de onderstant-gelden ons zoude lastig zijn en laten in een ongerusten en kostelijken stant. 't Is waar dat het verbond tusschen de twee kroonen duurt tot den vrede of bestant, maar in de keur van de twee heeft Zweden zooveel te zeggen als Vrankrijk.

't Zal mij lief zijn dat op de ceremoniën tusschen Vrankrijk en de Vereenigde Nederlanden een vasten voet worde gemaakt;[5] Zweden zal zich gaarn daarnaar voegen, etc. Die van Rotterdam in 't méér doen dan andere steden hebben waarschijnelijk gelet op den Bordeeuwschen handel. Monsieur d'Avaux is overal zeer punctueel geweest, 'twelk hem in eenige handelingen gehindert heeft. Ik meen niet dat de naam van plenipotentiaris voorrecht geeft boven den naam van ambassadeurs.[6] De handeling die de Fransche gezanten in Hollandt meenen te doen, is van geen kleine aangelegehtheit, etc. Ik zie klaarlijk dat men vanhier besloten heeft geld te geven aan degenen die 't meeste credyt hebben in de Vergadering van Hollandt, om hen daarna te doen draven zoo Vrankrijk wil, of anders hun quaad te doen. Dat zijn de streken van dezen tijdt.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 350. Mogelijk tezamen met no. 6575. Antw. op no. 6552.
2 In zijn brief van 23 november 1643 (no. 6552) was Grotius' zwager uitvoerig ingegaan op de Haagse ontvangst van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers.
3 Volgens Brandt-Cattenburch zou Nicolaes van Reigersberch in dezelfde brief ook melding hebben gemaakt van het beleefdheidsbezoek dat het delegatielid Théodore Godefroy kort na diens aankomst in de Republiek (15 november) aan hem had gebracht; zie nos. 6470, 6488, 6540 en 6567.
4 De Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ werd door de Franse regering gezien als een effectief middel om de Staten-Generaal af te houden van onderhandse vredesbesprekingen met Spanje; vgl. de op 30 september 1643 vastgelegde instructie voor de buitengewone Franse ambassade naar Den Haag in *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 139-149.
5 De kwestie van de ‘eer ende tytulen’ bracht Théodore Godefroy ter sprake in een memorandum: ‘De l'accommodement qui se peut faire pour les déférences d'honneur aux ambassadeurs des Etats Généraux des Provinces Unies des Pays Bas par les ambassadeurs de France’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXIX, en *Lettres Mazarin* I, p. LXXXVII-LXXXVIII).
6 De Franse gevolmachtigden waren ontstemd over het uitblijven van Staats ceremonieel tijdens hun doorreis van Dordrecht naar Den Haag.

6575. 1643 december 5. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

In 't belegh van Rotweil is door het bersten van een licht stuck geschuts den arm aen den marescal de Guebrian afgebroocken ende hij weinigh daernae gestorven,[2] Rotweil met compositie becomen. De doot van denzelve marescal heeft eenige disputen verweckt over het gebiet tusschen d'heer Ransou ende de Wijmarsche. De ruiterie is getrocken over den Donau, heeft Ditlingen becomen,[3] twintich stucken geschuts buiten de stadt in ordre gestelt ende daerbij gelaeten een regiment dat men noemt van de artillerie. De heer Ransou, die in de stadt Ditlingue was, creegh den 25^{e} November advys van Rosa dat den vijant nae hem quam ende terzelvertijd was den vijant daer, bestaende uit de Beierschen die over den Donau waeren, ende uit anderen die den Donau waeren gepasseert. Deze slaen 't regiment van de artillerie in stucken ende nemen d'artillerie. D'heer Ransou, den marescal de camp Montausier ende den colonel Ehm, hebbende in de stadt noch geschut noch buspoeder, zijn genoodight de stadt ende haerzelve ende die bij haer waeren tot ontrent duizent personen aen den vijant over te geven. Rosa ende Tubadel,[4] merckende de macht van den vijant, hebben haer in aller ijle gesalveert nae Brisac ende omliggende plaetzen. Nu werdt vanhier gezonden den vicomte de Turaine, broeder van den hertogh van Bouillon,[5] om over dat verstroide leger te commanderen, met gelt ende volck uit Champagne ende aenleggende plaetzen tot vierduizent toe, 'twelck niet genoech en is om iet zonderlings uit te rechten. De hoope is dat eenige diversie zal geschieden bij de Sweden, Hessen ende Hollant.

In Italië hebben de Venetianen een inval gedaen in 't Boulonnois. Dezelve doen hier lichting in Vrancrijck, heimelijcke, want opentlijcke lichtinge heeft de coninginne aen beide zijden verboden.[6] In Spaignie blijft Monson belegert bij de Spaegnaerden met twintichduizent man. Den marescal de La Motte-Odincourt met sestienduizent

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34h. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Mogelijk tezamen met no. 6574. Antw. op no. 6552. Copie, afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 5/15 december 1643).

2 Maarschalk Guébriant was tijdens een inspectietocht langs de belegeringswerken van Rottweil door een kogel getroffen (17 november). Twee dagen na de inname van de stad werd hij op een brancard naar het plaatselijke Jacobijnenklooster vervoerd (21 november). Hij bezweek op 24 november (*Episodes Guébriant,* p. 382-387).

3 Het Frans-Weimarse leger was onder bevel van luitenant-generaal Josias Rantzau naar Möhringen (nabij Tuttlingen) getrokken. Kort na aankomst stootte het op de voltallige Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht. Na een zwaar gevecht op de 24ste november zochten de in het nauw gedreven Frans-Weimarsen een goed heenkomen achter de stadsmuren van Tuttlingen. Tijdens een haastig krijgsberaad viel het besluit tot capitulatie. Zevenduizend manschappen en 261 officieren (onder wie Josias Rantzau, Charles de Sainte-Maure, markies van Montausier (no. 5702 (dl. XIII)) en kolonel Johann Bernhard von Oehm (no. 6398)) gaven zich over (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 137-139). Zie over de ontvangst van dit nieuws in Parijs, *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 125-127, en *Gazette 1643,* no. 153, dd. 5 december 1643.

4 De Frans-Weimarse cavaleristen Rheinhold von Rosen en Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) hadden niet deelgenomen aan het laatste krijgsberaad van Josias Rantzau in Tuttlingen (*Episodes Guébriant,* p. 398-399, en *Lettres Mazarin* I, p. 466-470 en p. 475-489).

5 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was nauw betrokken geweest bij de zaak van het eerherstel van zijn in diskrediet geraakte broer Frédéric-Maurice, hertog van Bouillon; vgl. *Lettres de Turenne,* p. 385-389.

6 Ook Grotius' oudste zoon Cornelis kreeg in Venetië het aanbod om in Frankrijk troepen te lichten; zie nos. 6515, 6557 en 6594.

man is daerontrent gecomen,[7] maer ziende de retrenchementen voltrocken, heeft niet connen uitrechten, maer alleen de Spaignaerden tot een bataille beroepen, presenterende haer

7 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, moest het bolwerk Monzón prijsgeven aan het leger van don Felipe de Silva.

Monson in handen te geven, midts hebbende ostagers; dat hem dezelve stadt weder ingeruimt zoude werden zoo hij de bataille quame te winnen. Maer de Spaegnaerden nemende het zeecker voor het onzeecker hebben daertoe niet willen verstaen.

Uit Engelant hooren wij dat het huis te Londen waerinne den grave van Harcourt is gelogeert, is geplundert,[8] doch eenige daerover gevangen, dat den eertsbisschop[9] door advocaten zich voor het parlement heeft verantwoordt, zeggende niet misdaen te hebben noch in de materie nochte in de forme, dat den grave van Harcourt een papier had overgelevert aen het parlement, zoeckende te weten de oorzaeck die haer had doen recours nemen tot de wapenen, om door goede intercessie de zaecken te herstellen volgens de oude wetten, coustumen ende ordonnantiën, waerin de parlamentarissen, die de bisschoppen willen quijt zijn, geen behaegen en hebben.[10] Uit Constantinoplen dat de oude tractaten met Moscovie aldaer waeren vernieuwt ende den ambassadeur van Moscovie wel getracteert,[11] dat den ambassadeur van Raguse het gewoonelijcke tribuit hadde gebracht, dat de vloot die op de custen van Calabrië[12] was geweest, terugge was gekeert met weinigh gevangenen, dat het geruchte was dat Zulfihir, bassa van Natolië, zoeckende zichzelve meester te maecken van Cypres, was gevangen ende omgebracht.[13]

[Dat] de gedeputeerde van de vorsten van Brunswijck, wedergekeert zijnde tot de vergadering van Francfort, niet wel tevrede was met de resolutie die in zijne absentie was genomen, waerbij de stenden uitgenomen de churfursten waeren uitgesloten uit de bezending nae Munster ende Osnabrug.[14] Is oock geschreven aen den coning van Denemarcken, opda(t) zijne Majesteit mochte goedvinden dat de Paltzische zaecke tot Weenen werde verhandelt,[15] doch is heimelijck besloten indien denzelve coning van Denemarcken ende die van Engelant[16] daerop vast blijven staen dat dezelve zaecke te Munster ende Osnabrug zoude werden verhandelt, dat de churfursten zich daertoe zullen mogen vougen.

8 Het Somerset House, het Londense onderkomen van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, werd op 19 november geplunderd. Het Parlement liet het merendeel van de daders ongestraft gaan (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 26, 33, 41 en p. 45-48).

9 William Laud (1573-1645), aartsbisschop van Canterbury, zat vanaf maart 1641 gevangen in de Tower. Tot voor kort maakte het Parlement niet veel werk van zijn proces. De belangstelling herleefde na de bevestiging van de 'solemn league and covenant' met Schotland (*DNB* XXXII, p. 185-194).

10 Het antwoord van het Parlement op de vredesboodschap van de Franse ambassadeur werd in de week van 6-12 december bekendgemaakt (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 50).

11 Zie no. 6545. De Moscovische delegatie had op 16 augustus 1643 haar opwachting bij sultan Ibrahim gemaakt.

12 Eenentwintig galeien waren deze zomer in de golf van Squillace verschenen (*Gazette 1643,* no. 149, dd. 21 november 1643).

13 De op last van de Sultan vermoorde Soulfikar (Zülfikâr)-Pacha (no. 6545) was stadhouder van Safed geweest.

14 Op 4/14 november verscheen de Brunswijkse afgevaardigde dr. Heinrich Langerbeck weer op de Frankforter 'Deputationstag'. Namens de hertogen van Braunschweig-Lüneburg tekende hij protest aan tegen de op 28 oktober/7 november genomen beslissing ten gunste van het aanhouden van de vergadering van de 'Fürstenrat' in Frankfort (*Urk. u. Act.* I, p. 830-832).

15 De keizer had zijn eisen met betrekking tot de plaats waar de besprekingen over de kwestie van de Palts hervat moesten worden wat afgezwakt; zie no. 6546, en *Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 96 (vermelding van een schrijven aan koning Christiaan IV van Denemarken, dd. 12 oktober 1643) en p. 115-116.

16 De *Gazette 1643,* no. 151, dd. 28 november 1643, bracht in het Londense nieuws het verrassende bericht: 'On a ici proposé de la part de l'Empereur de rendre le Palatinat, à la charge que ce Royaume s'uniroit avec sa Majesté Impériale, mais on a rejetté cette proposition d'autant plus déraisonnable, que ce seroit un très-mauvais acheminement à la paix générale ...'. Zie voor de activiteiten van de keizerlijke resident in Engeland, A.F. Pribram, *Franz Paul Freiherr von Lisola,* p. 43-49.

't Graefschap van Bourgogne solliciteert hier om neutraliteyt, dewelcke men haer

aenbiedt mids gevende een millioen 's jaers aen Vrancrijk.[17] Vanwegen hertogh Care] is hier den marquys de Mouy.[18] Men licht hier tien nieuwe regimenten te voet, twee [te] paerd, ende stelt ordre om de wegen binnen ende buiten deze stadt vrij te houden. Men slaet voor tweeduizent gulden nu ende voorts jaerlijcks hondert croonen te doen geven aen deghenen die coetzen zullen willen houden uitgenomen eenige van groote qualiteyt. Eenige boeckvercoopers die gedruckt ende vercocht hadden eenige boecken gemaect tegen het hoff van Rome,[19] naedat zij gevangen waeren, zijn losgelaeten. Nae Canada werden gezonden eenige vrouwen van licht leven, doch eerst wel genezen, om daer voortteeling te doen. Men verbiet hier de passementen van goud, zilver, zijde.[20] Men zendt een millioen guldens aen de ambassadeurs, tot de paix gezonden, om groot hoff te houden. Den marquys de Breszé is uit de zee gecomen te Toulon, hebbende een groot schip verloren.[21]
5 Decembris 1643.

Wij verstaen dat de macht van de vijanden in de bovenquartieren van Duitschlant is tot twintichduizent man, de Fransoisen, nu met de Wijmarsche quaelijck dertienduizent, al te swack om zooverre van honck te trecken.[22] De gouverneur van Uberlinge heeft 't casteel van Heiligeberg becomen.[23] De Spaegnaerden die in 't Milanees zijn, maecken twee forten op Laco Maior ende op den oever van Tecina.[24] De Barbarins maecken oock twee forten ontrent Perusië.[25] 't Fransche volck in Piedmont buiten de guarnisoenen werdt gezegt te zijn zesduizent te voet, tweeduizent te paerd. Madame de Balmont in Lorraine, een vrouw die de crijgh van overlang oeffent,[26] heeft eenige Croaten verjaecht. Prins Robbert belegert Northampton,[27] prins Mauris Pleimuth, hoopende haest meester daervan te werden.[28] Den grave

17 De Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo lichtte koning Philips IV van Spanje in over het verloop van de onderhandelingen over een wapenstilstand in de Franche-Comté. Deze verwierp niet bij voorbaat het voorstel tot betaling van een schadeloosstelling aan de Fransen (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 484).
18 Henri de Lorraine († 1672), markies van Moy (Mouy), was een welkome gast ten huize van de hertogin van Guise (*Tallemant des Réaux* II, p. 1221).
19 Misschien drukkers die bewerkingen van de hekelschriften van de Venetiaan Ferrante Pallavicino in omloop hadden gebracht; zie no. 6389.
20 De 'Declaration du roy, portant reglement sur les estoffes et façon des habits' (R.O. Lindsay en J. Neu, *French political pamphlets 1547-1648,* no. 6527).
21 Na een stormachtige tocht bereikte de vloot van Jean-Armand de Maillé, markies van Brezé, hertog van Fronsac, eindelijk de haven van Toulon.
22 Na de slag bij Tuttlingen was de getalsterkte van de Frans-Weimarsen gehalveerd; *supra,* n. 3. In Parijs werd de nederlaag gebagatelliseerd en sprak men liever over het verlies van vier compagnieën Franse gardisten en één ruiterregiment.
23 Charles-Christophe de Mazencourt, markies van Courval, ving in Ueberlingen het bericht op dat het garnizoen van Heiligenberg op 9 november vervangen zou worden. Van die gelegenheid maakte hij listig gebruik (*Gazette 1643,* no. 153, dd. 5 december 1643).
24 Forten werden opgericht aan het Lago Maggiore en aan de oevers van de rivier Ticino.
25 De pauselijken duchtten een nieuwe aanslag van de Toscanen op Perugia.
26 De krijgshaftige Alberte-Barbe d'Ernecourt, echtgenote van Jean-Jacques de Haraucourt, heer van Saint-Balmont, overrompelde 25 Kroaten die haar landgoed Neuville bij Bar-le-Duc afstroopten (*Tallemant des Réaux* II, p. 596-597 en p. 1386-1388, en *Gazette 1643,* no. 153, dd. 5 december 1643).
27 Prins Rupert (Robert) van de Palts was bij Towcester (ten zuidwesten van Northampton) op legereenheden van het Parlement gestoten (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 44).
28 Zijn broer Moritz van de Palts kon het verzet van de burgerij van Plymouth niet breken.

van Hollandt, zijnde gecomen te Londen om zich weder wel te stellen met het parlement, is soo suspect geworden dat hij vast is gestelt.[29]

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, den 5 Decemb. 1643 uyt Paris.

29 Henry Rich, graaf van Holland, had aan het hof van koning Karel I een koele ontvangst gekregen; vgl. no. 6405. In het Holland House te Kensington werkte hij ijverig aan zijn terugkeer in het Hogerhuis (*DNB* XLVIII, p. 111-114; *CSP Ven. 1643-1647,* p. 42, en *The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 180).

6576. 1643 december 5. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Residens a Polonia qui hic est, vetus cardinalis Mazarini amicus, familiari admodum eius consuetudine utitur. Multi me monuere eum nobis malum coquere et exploratorem esse latentem sub Polonico nomine, submissum ab imperatore.[2] Is ipse residens aditum ad me quaesivit, sed arripui occasionem ex errore circa titulos eius qui ad me missus erat, ut non appetens salutationem ab eo negotio me expedirem. Cardinalis autem Mazarinus, sicut generosa quaedam consilia pro Gallia suscepit, ita odium in se plebis Gallicae partim sentiens, partim suspiciens, cogitur Romam in actibus suis spectare, quod Polono, Bavaro aliisque non ignotum.[3] Quidam etiam papatum ab eo sperari putant, partim eo adductum felicitate, quam semper habuit, admirabili, partim astrologorum promissis. Viam autem ad eam rem esse unicam, ut quando Galliam habeat sibi subiectam, Hispaniam quoque sibi adiungat, promissa pace ex catholicorum usu, quippe duabus illis factionibus regi Romam. Haec, quanquam non pro exploratis habeo, tamen multorum iactata sermonibus, censui non reticenda, iudicium permittens prudentioribus. Gothofredus, qui iam in Batavia est,[4] dixit eis qui ad me id perscripserunt, Galliae desiderium esse indutias longas, et Suediam per foedus obligatam, ut id sequatur. Rescripsi scire me foedus durare ad pacem aut indutias usque, sed ita me arbitrari, nihilo magis Suediam obligatam aptare se Galliae utilitatibus quam Galliam Suediae.

Rothwilam cepere Galli per pactiones.[5] In eius oppidi obsidio machina, quam falconettam vocant, dissiliente brachium abreptum est marescallo Guebriano, unde is accedente morbo post aliquot dies est mortuus. Inde discordia, nolentibus Ranzovio obedire Vinariensibus. Itum est trans Danubium. Capta Dutlinga, machinae et pulvis bellicus posita extra oppidum, ut magis in expedito essent, si hostes advenirent. Ranzovius intra Dutlingam erat cum marescallo castrensi Montauserio Gallo et Ohmio tribuno Germano. Monuit eos tribunus Rosa venire hostem; ipse tamen non accucurrit. Vix nuntius venerat, cum adsunt ter mille equites hostium, qui illico machinas extra oppidum positas - erant autem viginti - capiunt, occisa cohorte ad machinarum praesidium posita. Sequentibus hostium pluribus, partim qui trans Danubium erant, partim qui subito Danubium transierant, nihil aliud facere potuere Ranzovius et alii qui intra Dutlingam erant, quam destituti machinis et pulvere bellico semet dedere. Qui hic rerum potiuntur culpam in Ranzovium conferunt. Germanos vero pridem conquerentes audivi obiectari se periculis, ut vile damnum.

Die Mercurii exacto vidi reginam regentem;[6] obtuli ei literas reginae nostrae datas VII Octobris, pertinentes ad rem Benfeldianam.[7] Ostendi magnam nobis factam

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 170; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 364 no. 509. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 153. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6577).

2 De zojuist in Parijs gearriveerde Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius, kanunnik van Ermland, zou ijveren voor een 'katholieke' vrede zonder de Zweden (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 141 en p. 297).

3 De pauselijke nuntius Girolamo Grimaldi onderhield de contacten van hertog Maximiliaan I van Beieren met de regering in Parijs.

4 Théodore Godefroy verschafte kardinaal Jules Mazarin geheime achtergrondinformatie over de besprekingen die de Franse gevolmachtigden momenteel in Den Haag voerden (*Lettres Mazarin* I, p. LXXXVII-XCV).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 5 december 1643 (no. 6575).

6 De audiëntie werd de Zweedse ambassadeur op woensdag 2 december verleend.

7 Brief no. 6484, dd. 7/17 oktober 1643. Koningin Christina had haar boodschap opgesteld naar aanleiding van 'groote clachten' van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse

iniuriam. Poposci acriter ut et exemplum in eos qui maxime deliquerant, statueretur, ne quis posthac

enclave Benfeld, over het verblijf van de Frans-Weimarsen in de Elzas (september-oktober 1643).

tutelam a rege promissam infringeret, et damna resarcirentur. Ad ea regina regens respondit generaliter se omnia facturam quae ad bene servandam cum regina nostra amicitiam pertinerent. Narravit acceptam cladem, et cum dixissem maiores copias mittendas fuisse, et nunc etiam maiores ob damnum factum, respondit se id facturam; sperare se etiam nostros non abstenturos a distinendo hoste. Dixi nuper Erfordienses nostros excurrisse in agrum Moguntiacensem,[8] commemoravi quo in loco essent res Torstensonii et Koningsmarcii.[9]

Postridie ad me venerunt comes Briennius, qui locum eum obtinet quem antehac Chavigniacus, et a cardinale Mazarino is, quo ille ad res externas maxime utitur, Sillonus.[10] Ex iis, sed et ex aliis didici per illud malum quod apud Dutlingam evenerat sine ulla mora Rosam et Tubadelium celerrime se contulisse Brisacum et in vicina oppida. Mitti hinc vicecomitem Turenae, ducis Bullionii fratrem, nunc Franciae marescallum, Germanis principibus affinem, ut exercitui, qui sub Guebriano, imperet, notus et non ingratus Germanis; pecunias missas, properare eodem militem ex Campania aliisque regionibus. Utriusque sermo eo tendebat ut collecto ex praesidiis Suediae quae sunt in proximis Germaniae locis milite, aliqua fieret hostilium virium distractio, tum quod praesens necessitas id requireret, tum quod ad frangendam hostium ferociam pertineret manifestis indiciis ostendi foederatorum contra eos consensionem. Comes Briennius insuper, tanquam magnum arcanum et quasi nobis id magno imputans, addebat intellexisse reginam regentem et ministros eius Moscovitam bellum in nos moliri.[11] Respondi, ex affinitate quam is contraxisset cum rege Daniae, facile intellectum Suedis tale aliquid posse metui, eoque magis, quod Russi non minus dolentibus oculis adspicerent terras sibi ereptas, quam Angli Normanniam et Aquitaniam. Sed etiam in eum eventum paratos nostros. Esse autem et hoc inter causas, cur aequa pax sperni non debeat.

In Hispanico fine Motta Odincurtius accusatur in hac aula, quod per totam aestatem multo validior hoste nihil aggressus esset.[12] Excusavit se, quod pecunia destitutus metueret seditionem. Nunc vero cum Hispani XX millia habeant, ipse fere undecim, conspiciendum se dedit Hispanis qui Monsonem obsident, et cum ii praeter numerum militum etiam munimentis tuti essent, ad proelium eos vocavit quanquam, ut aiebat, copiis superiores, addita et hac conditione se iam nunc Monsonem traditurum in ipsorum manus dummodo obsides darent, se reddituros id oppidum, si fortuna proelii contra eos esset. Id quanquam merito sprevere Hispani, rebus magis quam rumoribus intenti, Catalanis magnum attulit gaudium, datam credentibus materiam, ut Hispanis ignaviam exprobrarent.

8 Het Zweeds garnizoen te Erfurt had het kasteel Birstein (tussen Fulda en Frankfort) van proviant voorzien.

9 De wapenfeiten van de Zweedse bevelhebbers Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in Silezië/Moravië en Pommeren.

10 Henri-Auguste de Loménie, graaf van Brienne, de opvolger van staatssecretaris Léon le Bouthillier, graaf van Chavigny, en Mazarins secretaris Jean de Silhon moesten de Zweedse ambassadeur het nieuws van de Franse nederlaag bij Tuttlingen brengen. Diezelfde dag, donderdag 3 december, schreef kardinaal Jules Mazarin geruststellende brieven aan Frankrijks bondgenoten; vgl. *Lettres Mazarin* I, p. 475-484, en *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 126-127.

11 De Franse regering had in november lucht gekregen van een in Rome gelanceerd Spaans plan om de tsaar en de koningen van Polen en Denemarken te interesseren voor een krijg tegen Zweden (*Lettres Mazarin* I, p. XC).

12 Het uitblijven van een groot Frans offensief tegen Rosas, Tarragona en Tortosa werd de onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, zeer kwalijk genomen. In februari 1644 moest hij zich schikken in de supervisie van een ‘visiteur général de Catalogne’ (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 245-252).

De clade illa ad Dutlingam certiora discemus. Qui minimum dicunt, mille homines aiunt desiderari. Supplementum audio esse millium quatuor. In Italia Valetta, qui Venetis militat, vastitatem infert agro Bononiensi.[13] Regina regens hic voluit, ne miles aut Barba-

13 Jean-Louis de Nogaret, chevalier de La Valette, de natuurlijke zoon van de hertog van Epernon (no. 5672 (dl. XIII)), assisteerde met een eenheid voor Venetië gelichte Zwitsers het leger van Francesco I d'Este, hertog van Modena. Weldra zou de pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay hen uit de omgeving van Crevalcore verdrijven; zie no. 6556.

rinis aut contrariae parti hic colligeretur. Colligitur tamen sed clam. Comitatui Burgundiae Galli indutias offerunt, si millionem quotannis persolvant. Scribuntur hic novae cohortes X, alae duae. Libri eduntur contra pontificem, et librarius ob eam rem captus a magistratibus dimissus fuit. In Canadam Americae partem ad augendum subolem mittuntur hinc feminae vitae turpioris, sed prius a morbis quos talis vita adfert purgatae. Vetitum hic aurum, argentum, aut sericum denticulatum vestibus superducere. Reginae matris defunctae hereditas[14] a rege et duce Aurelianensi sub beneficio inventarii aditur. Iesuitae episcopis satisfecerunt, accusati ob homilias quorundam eius societatis contra librum Arnautii Sorbonistae, approbatum a multis archiepiscopis, episcopis et doctoribus.[15] Quaestio est, an expediat post peccatum capitale uti communione, an eam differre aliquamdiu et paenitentiam interne[16] agere. Hoc aiunt episcopi, illud iesuitae, at non omnes. Millio librarum missus legatis pacem tract[at]uris, ut dignitatem regni bene sustineant. Marchio Breszaeus Toulonum e mari venit, una magnarum navium amissa. Conscribitur hic miles ad tutelam viarum intra et extra urbem.

Francofurti ad conventum venit legatus ducum Brunsvicensium. Non placet, quod se absente constitutum, ut solus imperator et electores mittant in Westphaliam pro pace et inde notitiam accipiant eorum quae geruntur. Dubium est, an se sit oppositurus. Regi Daniae rescripsit conventus. Attamen si is rex et rex Magnae Britanniae plane in eo perstent ut in Westphalia res Palatina tractetur, placuit ut electores ea in re regibus illis morem gererent. Apud multos in Francofurtensi illo conventu spes pacis languescit; tot se aperiunt difficultates.

In Anglia domus, in qua Londinii divertitur Harcurtius, irrupta et spoliata est. Quidam eam ob rem capti. Scriptum parlamentariis tradiderat idem comes Harcurtius, eo significans velle se edoceri quae causae eos ad arma egissent, ut querelis remedium secundum leges, consuetudines et edicta vetera adferretur. Id vero plane iis non placuit, qui episcopos exactos volunt. Archiepiscopus Cantauriensis per advocatos se defendit, negans se aut in re aut in modo quicquam egisse contra regni salutem aut leges. Literae scriptae Constantinopoli V Septembris[17] nuntiant per legatum Moscovitae, comite addito quem nazirum vocant,[18] renovata foedera, per bellum Asacense non nihil turbata; Epidaurios tributum solenne solvisse per legatum,[19] classem Turcicam ab ora Calabriae rediisse cum paucis captivis. Dicebatur captus esse Zulficarus, Asiae Minoris praefectus, dum Cypri possessionem attentat. Haec nunc habebamus.

14 Het Keulse sterfhuis van de Franse koningin Maria de' Medici († 3 juli 1642) was zwaar belast met schulden.

15 Een aantal bisschoppen had op 16 november ten huize van kardinaal François de La Rochefoucauld gesproken over de aanvallen van de jezuïeten op het werk *De la fréquente communion* van de jansenistische theoloog Antoine Arnauld, doctor van de Sorbonne; zie no. 6518. Begin december stelde kardinaal Jules Mazarin zijn paleis open voor een theologisch debat (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 127). Een week later hoorde Lefèvre d'Ormesson een ‘sermon’ van Charles Hersent aan: ‘Il conclut pour la fréquente communion, pourvu qu'on y apportast les préparations, et dit néantmoins que la pénitence entre la confession et la communion n'estoit point nécessaire’ (*o.c.,* p. 129).

16 In de nieuwsbrief aan Johan Oxenstierna: ‘interim’.

17 Wellicht had Grotius een brief ontvangen van de heer van Maison Blanche; vgl. nos. 5916 (dl. XIII) en 6194. Het nieuws lijkt overeen te komen met de Venetiaanse berichten die de *Gazette 1643,* no. 149, dd. 21 november 1643, over het Ottomaanse rijk publiceerde: ‘De Venise, le 31 octobre 1643’.

18 ‘Nazir’, een dienaar die toezicht hield op de ceremoniën (Hammer, *Histoire de l'Empire ottoman* XVII, p. 234).

19 In de nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch: ‘den ambassadeur van Raguse’ (Dubrovnik). De handelsstad was schatplichtig aan de Sultan.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, reginae, regno ac Sublimitati tuae det res prosperrimas,

Sublimitatis tuae devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XXV‹I› Novembris/V Decembris anni 1643.

De re Benfeldii nihil plane mihi dixere aut comes Briennius aut Sillonus. Hostium exercitus in Germania est ad XX millia. Gallicus aegre XIII millia habuit, ita ut mirum sit eum tam longe abiisse a praesidiis suis. Praefectus Uberlingae cepit arcem Heiligebergam. Hispani qui in Mediolanensi terra sunt, duo castella faciunt ad Lacum Maiorem et ad ripam Tanari.[20] Galli in Pedemontano tractu extra praesidia habent VI millia peditum, equitum duo. Barbarini duo castella faciunt apud Perusiam. In Lotharingia femina nobilis [Balmontia], sueta militiae, Croatas aliquot fudit. In Anglia princeps Robertus Northamptonum obsidet, Mauritius princeps Plimuthum cum spe bona successus. Comes Hollandiae, parlamentariis reconciliare se volens, non ita suspiciones eluere potuit ut non in custodiam daretur.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. De residente Polonorum. Mazarini timor. Spes papatus. Gallorum mens de indutiis faciendis. Rothvila capta. Guebrianus ex vulnere obit. Discordia ducum. Capta Dutlinga licet, hosti supervenienti se dedere coacti, mille occisi. Acta cum regina Gallorum consilia de resarcienda clade. Num Suedis a Russis metuendum. Motta Odincurtius se excusat. Veneti vastant Bononiensem agrum. Delectus exterorum in Gallia prohibitus. Indutiae Burgundis oblatae. Libri contra pontificem. Missae in Canadam feminae. Vetitum aurum vestibus superducere. De reginae hereditate. Iesuitarum controversia. Legatis ad pacem pecunia missa. Reditus classis. Galli scribunt militem. De conventu Francofurti, Palatini causa. Harcurtii acta apud Anglos. Cantauriensis se defendit. Turcica. Germanica. Quaedam ex Italia. Heros Lotharingica. Anglica.

6577. 1643 december 5. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

6578. [1643] december 5. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

20 In de andere nieuwsbrieven: ‘Tecina’ en ‘Tecine’.

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6576). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 108. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 64 en 4° 38, 29; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 53; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 179; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 41 en Br. 24, 73/76.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 293.

Le mal est tombé sur monsieur Ramsau,[2] lequel estant à la veille d'estre faict marescal de France, après avoir pris Rotweil, passé le Danube prèz Ditlingue, mis vingt bonnes

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 5 december 1643 (nos. 6575-6577).

pieces d'artillerie hors de la ville avecq les tonneaux de poudre pour n'estre pas surpris, cependant l'[a esté] le 25 de Novembre par les ennemis, qui en partie estoient delà le Danube, en partie ont passé la riviere si soudainement qu'à mesmes temps on a receu les advis qu'envoyoit le colonel Rosa,[3] et les ennemis ont defaict le regiment de cavallerie qui devoit defendre l'artillerie, pris l'artillerie et ce qui en servoit, forcé monsieur de Ramzau, le marescal du camp Montausier, le colonel Ehm et tous les autres qui estoient dans Ditlingue, depourveue de canon et de poudre, de se rendre prisonniers. Tubadel et Rosa, voyant les grandes forces de l'ennemi, ont quitté leurs quartiers et se sont retirez à Brisac et aux Villes forestieres.[4] Quelqu'uns de l'infanterie estoient demeurés dans Rothweil, qui n'y feront pas longue demeure. On dict à la cour que la perte a esté de mille hommes, autres disent bien plus. La mort du marescal de Guebrian, arrivée auparavant à cause d'un bras rompu au siege de Rotweil, a rendu le commendement incertain et causé des jalousies entre monsieur Ransou et les chefs wimariens, dont on croit estre venu le desastre. Le visconte de Turaine, à present marescal de France, allié aux princes allemans, connu dans cette armée, y va pour commander. On y envoye de l'argent et quatre mille hommes, pris de Champagne et d'autres provinces. On espere aussy que les Suedois, Hessiens et Hollandois en cette occasion ne manqueront pas à faire quelque diversion.

La Motte-Odincourt, ayant esté accusé de n'avoir rien faict durant cette année estant beaucoup plus fort que l'ennemi, à present estant beaucoup plus foible que l'armée espagnolle qui assiege Monson, s'y est faict voir et trouvans les retranchemens si bien faits qu'il n'y avoit point d'apparence de les forcer, a presenté aux Espagnols combat, offrant de remettre Monson entre leurs mains en condition qu'on lui donne des ostagers avecq promesse de rendre la ville si la victoire du combat fust du costé des François. Les Catalans se mocquent des Espagnols pour avoir refusé le combat, estants plus forts en nombre. Mais les Espagnols prenans Monson se mocqueront et des Catalans et des Françoys. En Italie le chevalier de La Valette a faict des courses dans le Boulonnois. Icy on faict sourdement des levées pour Venise, la reine ayant defendu de ne le faire ouvertement, ny pour les Barbarins ny pour le parti contraire.

D'Angleterre nous avons qu'à Londres le logis du comte d'Harcourt a esté pillé, quelqu'uns pris à cause de cela. Que l'escrit baillé par le comte d'Harcourt, par lequel il desiroit de sçavoir les causes qui avoient esmeu ceux du parlement d'avoir [recours] aux armes, pour [y remedier] par intercession amiable selon les loix, coustumes et ordonnances anciennes, a despleu aux parlamentaires, tout à faict resolus à chasser les evesques et introduire plusieurs nouveautés. L'archevesque de Cantelburi, desirant en cette conjoinction d'estre mené au parlement, s'est defendu par les advocats, soustenant n'avoir rien peché ny en la matiere, ny en la forme. On attend huict mille Irlandois, qui passeront la mer pour servir le roy.

De Constantinople nous apprenons que les anciens traicttés avecq le Moscovite sont restablis, l'ambassadeur et le nazir, envoyez pour cela, bien regalez, comme a esté aussy qui a porté le tribut de Raguse. L'armée navale qui avoit esté sur les costes de Calabre, estoit revenu avecq quelque peu de prisonniers, et le bruict couroit que le Zulfihir, basse de Natolia, ayant des desseings de se rendre maistre de Cypre, avoit esté pris et assommé.

A Francfort les deputés de la maison de Brunsvic n'approuvent pas la resolution prise, par laquelle on ne veut que les estats de l'Empire ayent immediatement part à ce qu'on fera à Munster et Osnabrug, et on doubte si on protestera à l'encontre.

3 Na ‘Rosa’ volgt de doorgehaalde passage: ‘voyant les grandes forces de l'ennemi’.
4 De ‘Waldstätte’ (Rheinfelden, Bad Säckingen, Laufenburg en Waldshut).

Les estats ont repliqué à la lettre du roy de Dannemarq sur l'affaire du Palatinat, mais toutefois resolu que si le roy de Dannemarq et le roy de la Grand-Bretaigne persistent à vouloir que ledict affaire se traitte en Westphalie, les electeurs ou leurs deputez y pourront consentir. Parmi plusieurs de ceux qui sont à Francfort l'esperance de la paix commence à s'affoiblir à cause des difficultés qu'on prevoist. Le comté de Bourgogne desire la neutralité, qu'on leur offre, en payant à la France un million annuellement.

On leve dix regimens nouveaux d'infanterie et deux de cavallerie et quelques-uns pour nettoyer les chemins hors et dans la ville. On parle de mettre deux mille livres contant, cent escus cy-aprèz par an sur ceux qui voudront avoir des carrosses, exceptées les personnes de fort haute condition. Des libraires, pris pour avoir imprimé des livres contre la cour de Rome, ont esté relachez. Pour faire de peuplades en Canade on envoye des femmes qui ont esté de mauvaise [vie], mais après les avoir faict garir du mal qui aux hommes en Jucatan sert de circonsision selon le dire de sieur de Laet.[5] On defend icy les passements d'or, d'argent et de fil. Les jesuistes par certain escrit ont contenté messieurs les evesques sur le faict du livre du docteur Arnaud de la Frequente communion. On envoye icy un million pour les plenipotentiaires de la paix pour faire une despense honorable. Le marquis de Bressé a quitté [la mer] et est venu à Toulon, ayant perdu un grand navire. Le marquis de Mouy est icy pour le duc de Lorraine.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

5 Decembris.

On nous dict que les forces de l'ennemi près du Rhin sont à vingt mille hommes, les forces de la France n'ayant pas esté jusqu'à treize mille. Le gouverneur d'Uberlingue a pris le chasteau de Heiligeberg. Les Espagnols au Milanois font deux forts sur le Lac Maggior et sur le bord du Tecine. Les Barbarins en font aussi deux prèz de Perusia. Les troupes françoises dans le Piedmont hors des garnisons sont estimées à six mille [à] pied, deux mille chevaux. La dame de Balmond, guerriere en Lorraine, a chassé des Croats. En Angleterre le prince Robert assiege Northampton, le prince Maurice Plimuth avecq esperance d'en venir bientost au bout. Le comte d'Hollande, estant venu à Londres pour se remettre avecq les parlamentaires, leur a esté suspect et mis soubs des guardes.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefort.

6579. 1643 december 5. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Ex literis Claritatis vestrae datis XXIII Novembris cognovi summas virtutes reginae nostrae clementissimae, pietatem, prudentiam, magnum animum patriaeque amorem, quare meritas Deo gratias ago pro restituta Maiestati eius valetudine eumque precor ut hoc ingens bonum diu nobis servet.[2]

5 De ‘Hebreeuwse’ oorsprong van de bewoners van Yucatan; zie Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio,* Parijs 1642 (*BG* no. 725), p. 10, en de *Dissertatio altera, adversus obtrectatorem* [= Johan de Laet], Parijs 1643 (*BG* no. 731), p. 18.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 23. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 719 no. 1626. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 291. Antw. op no. 6550, beantw. d. no. 6595.

2 Koningin Christina van Zweden had op haar ziekbed wijze woorden gesproken.

Ordines regni magno teneri pacis desiderio pridem credidi, sed cum eo nobis hoste res est, a quo nisi armorum nostrorum metu nihil aequi obtinebimus. Quare sapiens est consilium,[3] ita pacem expetere ut de belli paratu nihil remittatur, optandumque ut res nostrae prosperae cladem quam trans Danubium Galli acceperunt, repensent. Namque ibi hostis machinas viginti extra Ditlingam positas cepit,[4] cohortem quae machinis praesidio erat, interfecit, Ranzovium et Ehmium, qui intra Ditlingam erant, coegit se oppidumque

3 De Zweedse rijksdag te Stockholm was op 10/20 oktober geopend met een verzoeningsgezinde toespraak van rijkskanselier Axel Oxenstierna.

4 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 5 december 1643.

dedere, Rosam, Tubadelium atque alios celeribus itineribus Brisacum se recipere. Mittitur, ut dispersos recolligat, vicecomes Turenae, ducis Bulionii frater, cum pecuniis et supplemento quater millium.

In Hispania Monsonem obsident Hispani viginti millibus, nec Galli eos impedire poterunt, quominus eam urbem capiant, forte et alias.

Deus, clarissime domine, Claritatem vestram bonis omnibus cumulet,

Claritatis vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

V Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.

In dorso schreef Appelboom: 1643 - V Decembr.

Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.

Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6580. 1643 december 6. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate,

Illustris baro dominus Ericus Oxenstierna[2] multum fructus sibi aliquando praesenti spondet ex favore qui ab Excellentia vestra ipsi absenti defertur, ob quem et sibi maxime gratulatur et Excellentiae vestrae omnia fausta precatur.

Legati Suedici salvos conductus caesareos generales Rinteli typis exscribi curarunt,[3] quos ad foederatos transmittant una cum literis invitatoriis ad tractatum pacis, quem per legatos suos ad deputatos Suedos promovere studet elector

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 15). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6564, beantw. d. no. 6605.

2 De 'tourist' Erik Oxenstierna hield zijn verblijf in de Republiek nog enige maanden aan.

3 De Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius hadden verscheidene Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden. Ter geruststelling lieten zij hun uitnodiging van 14/24 november vergezeld gaan van een te Rinteln gedrukt formulier van de keizerlijke vrijgeleidebrief van 28 januari 1642; zie no. 6528.

Brandeburgicus.[4] Luneburgici,[5] Hassiaci[6] et Heidelshemenses legati[7] etiam Mindae commorantur, ubi hi neutralitatem pro dioecesi sua poscunt.

Cracovius generalis castra Bellegardensia reliquit cum maxima impedimentorum parte et in Poloniam fugit, quem copiis suis insequitur Königingsmarkius.[8] Leges a parlamen-

4 Na het vastlopen van de onderhandelingen over de ratificatie van het in 1641 overeengekomen Zweeds-Brandenburgs wapenstilstandsverdrag was het rechtstreekse diplomatieke contact verbroken (*Urk. u. Act.* I, p. 597-598). Via tussenpersonen onderhielden de Zweedse gevolmachtigden verbindingen met het hof van keurvorst Friedrich Wilhelm en de Brandenburgse afgevaardigde op de Frankforter 'Deputationstag' Matthaeus Wesenbeck.

5 In Minden wachtte Paul Johann von Bülow, raad en gezant van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, op een uitspraak in de zaak van de restitutie van de plaatsen Nienburg, Wölpe, Hoya en Wolfsburg (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 74-76 en p. 80-88).

6 Jakob von Hoff, gezant van de landgravin van Hessen-Kassel, bepleitte met kracht het recht van de Duitse vorsten en steden op deelname aan de vredesconferenties; vgl. Dickmann, *Der Westfälische Frieden,* p. 165, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 75-76.

7 De Hildesheimse delegatie, bestaande uit Johann von Neuhoff, Bernward Willerding en Hilmar von Oberg, voer op het kompas van de Brunswijkse delegatie (*supra*, n. 5).

8 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had het keizerlijke expeditieleger van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) uit zijn laatste Pommerse steunpunt Białogard (Belgard) verdreven.

torum regnorum Suediae praecipuis assessoribus conceptae de lustrationibus, citationibus, legiferorum officio authoritate maiestatis iam confirmabuntur.[9] In Polonia nescio sub quo praetextu colliguntur milites. In freto Cimbrico omnia iam pacata sunt et tranquilla.[10] In Lapponia nova argenti fodina nuper inventa est, quae ingentem nobis argenti copiam promittit.[11]

Deus, illustrissime domine, Excellentiam vestram quam diutissime incolumem et felicem servet,

illustrissimae Excellentiae vestrae omni obsequio devinctissimus,
H. Appelboom.

Amstelodami, 6 Decembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 19 Dec.

6581. 1643 december 7. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

Speraveram me Roterodamum ob alias causas profecturum, ut ea occasione tuum de editione Anthologiae urgerem negotium, sed id iam praeter opinionem meam secus accidit. Interea hoc cognovi, Neranum nondum habere eos characteres qui ad impressionem sint idonei,[2] et Ryckewartium[3] suis ipsius nuptiis impeditum, ne in indice conficiendo quantum voluisset laboraverit. Certiora tamen inquiram. Ego hic neminem mortalium novi qui editionibus tuis moram iniiciat. Ego ipse reliquias poematum nemini hactenus tradidi, ut ea spe typographum, qui editurus est Anthologiam, addictiorem mihi facerem.

9 De Zweedse rijksdag bleef tot 16/26 november te Stockholm bijeen. De voorstellen om de taakstellingen van de 'Hovrätt' te veranderen werden ingediend door rijksdrost Per Brahe.

10 De stilte in de Sont bleek de voorbode te zijn van een hevige storm: op 12/22 december 1643 viel de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson het rijk van koning Christiaan IV van Denemarken binnen (Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 366-367).

11 De vondst werd op 5/15 september aan de Zweedse rijksraad meegedeeld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 263-264).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 385. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6558, beantw. d. no. 6599.

2 Na gesprekken die hij in juni-juli had gevoerd met Gerardus Joannes Vossius en de Rotterdamse pensionaris Simon van Beaumont was Willem de Groot gaan twijfelen aan de bekwaamheid van de Rotterdamse boekhandelaar-uitgever Johannes Naeranus om goede uitgaven te verzorgen van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata;* vgl. nos. 6242 en 6327.

3 De dichter-arts Justus Rijckewaert had in mei de toezegging gedaan dat hij de zorg voor het persklaar maken van de *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) wel op zich wilde nemen. In augustus hoorde Willem de Groot al iets van zijn trouwplannen; zie no. 6383.

Amirautio bene responsum gaudeo.[4] Vera sunt quae de nostro statu iudicas, valde enim fluctuat.[5] Galli quid hic profecturi sint, videbimus, sed forte eos bona fide pacem quaerere adiget Guebriantii mors et exercitus eius occidione, ut hic fertur,[6] deletus. Enixe

4 In *Tomus* I van zijn *Theologica Dogmata* had Denis Petau S.J. kritiek geleverd op Moïse Amyraut, predikant en professor in de theologie te Saumur.

5 Terwijl in Den Haag de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, besprekingen voerden over een nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' gingen elders in het land stemmen op om aansluiting te zoeken bij de Engels-Schotse 'solemn league and covenant'.

6 Het nieuws van de dood van maarschalk Guébriant en de Frans-Weimarse nederlaag bij Tuttlingen had zich al verspreid. Op 7 december schreef André Rivet: 'Nous venons

te rogo ut quamprimum mihi scribas filio quid factum sit tuo, et quomodo se habeat, quo res eius loco sint.[7] Valde enim de eo sumus solliciti. Si quid praeterea scitu dignum in Galliis acciderit, id quaeso ex te intelligam.

Nos nihil hic iam fere habemus, nisi quod magnis altercationibus res in comitiis saepe non magnae agitantur. Acre erit de mittendis commissariis ad Generalem Conventum certamen.[8] Est enim eo destinatus Matenesius, sed obstat ei de iuramento disceptatio.[9]

Tu interea, frater optime, cum uxore et liberis plurimum salve et vale,

tibi obsequentissimus frater,

Guilielmus Grotius.

Hagae, VII Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 13 s.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Dec.

En in dorso: 7 Dec. 1643 W. de Groot.

6582. 1643 december 7. Van N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

De nederlage van de Wijmerssche, soo men de ruïne van dat leger, sijnde de q[u]inte essencie van hondertduysent zielen[2] sonder gevecht vernietycht, soo mach noemen, geeft aen veele hier geen cleyne onsteltenisse, aen mij meerder als andere, omdat in sodanygen onseeckerheyt boven het interest van een groot deel van Europa ons particulier dat wij souden connen hebben daerin considerere. Het eene hope ick sal Godt hebben voorsien, het ander, 'twelck het gemeen raeckt ende sooveel mijns oordeels naer hem sleept, sal beswaerlijck wesen te remediëren.[3] De eerste swaricheyt mocht wel vallen op de Sweetse ende Hessische armeën, indien niet op Vrankerijck selffs. In de Munstersche handelynge laet ick mij voren staen een heel ander beleyt van saecken maer tot weynych voordeel van de

7 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot, ‘aide de camp’ van maarschalk Guébriant, raakte in Beierse krijgsgevangenschap; zie no. 6606.

8 Op 24 november waren de Staten van Holland weer in Den Haag bijeengekomen. Sindsdien werd bijna dagelijks gedelibereerd over de instructie en de kosten van, de Staatse delegatie ter vredesconferentie. Zie voor de personen die door de Staten-Generaal werden gemachtigd om aan de onderhandelingen deel te nemen, no. 6582.

9 De kwestie van de eed van de kandidaat-gevolmachtigde Johan van Mathenes. Op advies van raadpensionaris Jacob Cats nodigden de Staten van Holland het weerbarstige lid van de ridderschap nogmaals uit voor een conferentie over deze zaak (*Res. SH,* dd. 3 december 1643).

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, K 79g. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Gedrukt Rogge (ed.), *Br. N. v. Reigersb.,* p. 745 no. 296. Antw. op nos. 6559 en 6560, beantw. d. no. 6600.

2 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht schakelde bij Tuttlingen hooguit 7500 Frans-Weimarsen uit (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 137-139).

3 De Franse regering probeerde met de snelle benoeming van maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de dramatische gebeurtenissen van 24 en 25 november zo snel mogelijk uit het geheugen te wissen.

geconfedereerde, ende die te seer naer den vrede haecken connen geduldiger dat verlies verstaen, omdat sij meenen dat off Vrankerijck, tot te groten succes te difficyl, hierdoor meer sal worden gematycht.

Eer wij dese tijdyngen hebben ontfangen, hadden de ambassadeurs van Vranckerijck

al instantie gedaen om met de gedeputeerde van desen staet in conferentie te commen,[4] waertoe uyt Hollant sijn gecommitteert den heere van Mathenes, den reecke[n]meester Pauw ende pensionaris Cats.[5] Gisteren is nieuwe aenmanynge gedaen met seer ernstych versouck, alsoo hare Excellentiën deden weten voor Kerssemisse garen tot Munster souden wesen, waerop vandage Pauw[6] in de vergaderynge van Hollant is ontboden ende hem sijn deputatie bekentgemaekt, die antwoordende niet als uyt een gerucht tot noch toe daervan te hebben gehoort, eenyge dagen begeerde om hem daerop te bedeincken; dan gepresseerdt sijnde om den tijt te vercorten, alsoo het vertreck was aenstaende, heeft aengenomen met de heeren van de Reeckenynge te spreecken ende hem op morgen te verclaren. Die den gemelten heer Pauw pousseren sijn die van Leyden ende het Noorderq[u]artier, ende comt dat noch als een reflexie van den ouden tijt. In de Generaliteyt is daertoe niet veel lust, eenyge voorgevende dat sij hem, buyten dat corpus sijnde, niet connen nomineren; dan daertoe kan Hollant soo het daerop aenquam hem haest habiliteren.

De dispute van den eedt sal den Ridderschap sachtjens laten lopen, maer soo ick de intentie van eenyge derghene die den eedt ende instructie tegens sijn wel begrijpe, soo sullen sij deselve met precys die te willen quansuys observeren door inconveniënten van te nauw bij de letter te blijven met uytstellen te veroorsaecken denselven niet practicabel doen oordeelen, ende daerop sal het bij eenyge verst affgesetene provintiën worden aengeleyt. De consideratiën daer uEd. van heeft vermaent dat over dese dissentie tusschen de steden en de Ridderschap souden wesen ingestelt, heb ick niet connen vernemen dat hier sijn bekent.

Tot het vertreck van de Engelsche ambassadeurs sien ick in eenyge dagen noch geen apparentie, alsoo den vice-admirael, tot haer convoy opgehouden, wiens vertreck bij Hollant wort geürgeert, gelast is zee te nemen[7] ende niet op de ambassadeurs, die noch in eenyge dagen niet claer connen wesen, te wachten. Somyge meenen de vertragynge van Hollant comt, andere schijnen het elders. De eerste geloven de comste van Goryn,[8] die hem aen die staet niet heeft bekentgemaekt, bij Hollant ombrage geeft ende de andere nemen het gelijck off het parlament te seer tot de ambassade waer genegen. Bij beyde is de schaersheyt van gelt maer een pretex ende worden eenyge steden in particuliere discoursen

4 De Staten-Generaal hadden hun ceremoniële begroeting van de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, op 1 december afgesloten met een openbare audiëntie. Sindsdien wachtten de Fransen ongeduldig op het verschijnen van hun Staatse gesprekspartners aan de onderhandelingstafel. Op 9 december dienden zich de volgende onderhandelaars aan: Bartold van Gendt, heer van Meynerswijck (Gelderland), Johan van Mathenes en Adriaen Pauw (Holland), Johan de Knuyt (Zeeland), Gijsbert van der Hoolck (Utrecht), Willem Ripperda (Overijssel) en Wigbold Aldringa (Groningen) (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXV-XXXVII).

5 De Hollandse gevolmachtigden konden om verschillende redenen niet deelnemen aan het overleg in de Staten-Generaal; zie no. 6512. Op advies van raadpensionaris Jacob Cats nodigden de Staten van Holland hun kandidaat-gevolmachtigde Johan van Mathenes op 3 december uit voor een nieuwe conferentie over de eed die hij als gedeputeerde van de Hollandse ridderschap ter generaliteit tot nu toe geweigerd had af te leggen (*Res. SH,* dd. 3 december 1643).

6 Dr. Adriaen Pauw miste als rekenmeester van Holland het recht om de vergaderingen van de Staten-Generaal bij te wonen (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 122-123).

7 Vice-admiraal Witte de With zou zorgdragen voor het vervoer van de ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland. Op 8 december gaven de Staten van Holland hem ten einde raad opdracht om het getalm niet af te wachten (*Res. SH,* dd. 8 december 1643).

8 Het bezoek van de koningsgezinde lord George Goring aan Den Haag; zie no. 6499.

suspect gehouden, gelijck off sij uyt haer voordeel door de desolatiën van Engelant tot de rechte niet soo sij behoren en ijverden. De Fransgesinde geven het een heel ander interpretatie ende meenen alle uytstellen worden gefileert om claerder in de negotiatie van Harcourt te sien.[9] Ondertusschen verlopen de saecken in Engelant verder ende verder,

9 Inderdaad lieten de Staatse ambassadeurs hun vertrek naar Engeland afhangen van het

sijnde nu een niew segel bij het parlament gemaekt om reden dat sij seggen met het oude veel acten de fondamenteele wetten van het rijck contrariërende sijn gesegelt, ende darom oock nietych verclaert al wat sedert Mey 1642 met het oude segel is gesegelt.[10] Het parlament toont geen propositie van handelynge te willen ontfangen als van degene die het aensien als een licchaem gequalificeert om mede te handelen ende in sulcken fatsoen haer te tracteren,[11] ende alsoo dat hier is bekent ende men de instructie in sulker vougen niet heeft ingestelt, soo oordeelen eenyge dat de ambassade soude mogen worden getraineert ter tijt daerin sal wesen versien, hetwelck van diegene die de conynx hoocheyt garen sagen geconserveert, beswaerlijck sal worden ingewillycht.

Hoe het met den tresves tusschen Hollant ende Portugal in Oost-Indiën gaet, hebben wij geen tijdynge.[12] De equipagie van de cruycers gaet vlijtych voort; Zeelant heeft alreede vier in zee, Amsterdam - want de stat hout acht tot haer last - vier in Texel ende prepareert vier andere, 'twelk oock nodych is, alsoo den viant de zee wel met veertych fregatten infesteert.[13]

De Franse ministers hebben wederom in het hooft alsoff door Spierynck waer geseyt dat Vrankerijck tot geen handelynge waer genegen, ende daervan is mij wat voorgecommen.[14] Off sij te nau ondersoucken off andere haer advisen niet wel menageren,[15] weet ick niet, maer seer wel dat weeckelijck extracten van de advysen aen Spierynck lopen, gelijck noch van uEd. leste brieven is geschiet,[16] ende is de costuyme van den heer Vicquevort sijne brieven selffs voor te lesen. Ick meen met

10 Op 10/20 november gaf het Engelse Hogerhuis zijn goedkeuring aan de publicatie van de 'Ordinance for making a new Great Seal' (*The Parliamentary History of England* III (1642-1660), kol. 180-183).

11 In deze geest beantwoordde het Parlement de vredesboodschap van de Franse ambassadeur (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 44-45 en p. 47-50).

12 Het verdrag dat Portugal en de Republiek op 12 juni 1641 hadden gesloten. In Oosten West-Indië bevochten de twee naties elkaar nog dagelijks (Prestage, *The diplomatic relations,* p. 189-192).

13 De financiering van de 24 'kruyssers' voor het verrichten van patrouilledienssten op de Noordzee kreeg in de vergadering van de Staten van Holland de nodige aandacht. Met de Staten van Zeeland was een afspraak gemaakt over een belastingheffing van 1½ procent; vgl. *Res. SH,* dd. 7 oktober 1643.

14 Kardinaal Jules Mazarin schreef op 24 november 1643 aan de Franse ambassadeur in de Republiek: 'P.S. J'ay appris de bon lieu que le resident de Suède qui est à la Haye se laisse quelquefois entendre que la France n'a point d'inclination pour la paix. Cette impression vient sans doute des artifices de la maison d'Austriche, pour desgouster de nous nos alliés, qui la desirent. C'est pourquoy, il sera de vostre adresse de reffuter cette erreur et de faire comprendre au monde que nous n'avons icy rien tant à coeur que cette paix, qui est dans les interests de cette Couronne, pour plusieurs raisons que vous n'avez pas besoin que je vous escrive' (*Lettres Mazarin* I, p. 464).

15 Die mogelijkheid mag men niet uitsluiten. De inhoud van Grotius' nieuwsbrief van 19 september 1643 (no. 6430) kan aan kardinaal Jules Mazarin zijn overgebriefd. Niet lang daarna, op 10 oktober 1643, schreef de kardinaal aan Claude de Meulles du Tartre, Frans resident te Hamburg: 'Il seroit à desirer que vous esclaircissiez un peu les offices que rend Mr Grossius aupres du chancellier [= Axel Oxenstierna], car il luy eschappe tousjours quelque petit mot qui fait qu'on prend soubçon de l'affection dudit Mr Grossius. Il ne sçauroit pourtant la retirer de la France sans ingratitude, l'ayant favorisé au temps qu'il n'avoit point de maistre. Cela soit dit en secret' (Parijs, AE, Corresp. politique, Suède, t. V, f. 464^{r} en f. 465^{r}).

16 De Zweedse resident Petter Spiring Silvercrona ontving iedere week afschriften van Grotius' nieuwsbrieven aan Nicolaes van Reigersberch.

de uwe anders niet en wort gedaen, ende alles wort telckens wederom daer overgebrieft.[17]

17 In zijn particuliere brieven aan Nicolaes van Reigersberch sprak Grotius zich veel duidelijker over de Franse oorlogspolitiek uit; vgl. no. 6517. Zou deze brief niet onder de ogen zijn gekomen van het Franse delegatielid Théodore Godefroy?

Den brieff aen den heer d'Avaux heb ick door den heer Brasset doen bestellen.[18] Monsieur Godefroy, in de visite die hij mij dese weecke wederom heeft gegeven,[19] heeft mij soo liberael niet gevraecht ende spreeckt ruym van de gestaltenisse van Vranckerijck, obligerende de regierders tot handelynge ende een conclusie van vrede ofte langen tresves. Het niewe tractaet tusschen Vrankerijck ende Sweden, soo het communicabel is,[20] wensche ick wel te sien ende meteenen uEd. oordeel over den jegenwoordygen staet van saecken.

Desen 7 December 1643.

Adres: Mijnheer/mijnheer de Groot, raedt ende ambassadeur ordinaris van de coniginne ende crone van Sueden bij den alderchristelijcksten coninck.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 16 Dec.

En in dorso: 7 Dec. 1643 N. Reigersberg.

6583. 1643 december 8. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu vostre lettre du 9 d'Octobre. Je ne vous manderay pas la mort du marescal de Guebrian,[2] ny comment le comte de Rantsou et le colonel Ehm avecq beaucoup d'autres sont venus au pouvoir de l'ennemi et comment les colonels Tubadel et Rosa avecq la pluspart des trouppes se sont sauvez, puisque vous estez plus proche aux lieux où ces choses sont passées que nous. Mais bien vous dirai-je qu'icy on ne perd point de courage. Le viscomte de Turaine, estant prince et allié aux princes allemans, et marescal de France, et plein de merite, y est allé pour commander et pour ramasser les trouppes, renforcées par quattre mille hommes venants de la Champagne et d'autres quartiers et encouragées par bonne somme d'argent qu'on y envoye.

Les Espagnols assiegent et prendront Monson, le marescal de La Motte-Odincourt n'estant pas assés fort pour forcer des retrenchements bien faits et defendus par vingt mille hommes. Les ambassadeurs plenipotentiaires pour la France sont à La Haye et travaillent à faire là quelque traicté.

En Angleterre le comte d'Harcourt, venant d'Oxford à Londres, a demandé par escrit de sçavoir les raisons qui ont faict recourir ceux du parlement aux armes, afin que les sçachant pour bonne intercession on y puisse remedier selon les loix, coustumes et ordonnances anciennes. Cecy ne plaist pas aux parlamentaires,

18 In zijn brief van 28 november (no. 6559) had Grotius een schrijven van rijkskanselier Axel Oxenstierna aan de Franse gevolmachtigde Claude de Mesmes, graaf van Avaux, bijgesloten. Na ontvangst droeg Nicolaes van Reigersberch de Zweedse brief over aan de Franse ambassadesecretaris Henri (of Jean) Brasset.

19 Théodore Godefroy legde in de week van 15-21 november zijn eerste beleefdheidsbezoek aan Grotius' zwager af; zie no. 6567.

20 Het Frans-Zweeds subsidieverdrag dat op 28 juli/7 augustus 1643 door de regering in Stockholm was bevestigd; zie nos. 6350, 6533 en 6534.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 301. Antw. op een ontbrekende brief van 9/19 november (en niet: oktober) 1643.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 5 december 1643.

lesquels desja par un traitté nouveau se sont engagez avecq les Escossois pour chasser les evesques.[3]

Je demeure, monsieur,
le vostre.

8 Decembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

3 De ‘solemn league and covenant, for reformation and defence of religion, the honour and happiness of the king, and the peace and safety of the three kingdoms of England, Scotland and Ireland’ van 18/28 september 1643.

6584. 1643 december 9. Van G. Keller.[1]

Hochedler, gestrenger herr ambassadeur, hochgeneigter herr vnd patron,

Mein jungst vor acht tagen an Ew. Excell. abgelassenen gehorsamben bericht[2] werden dieselbige vor einlangung diesess hoffentlich woll empfangen, vnnd vnsere anherkunfft, neben deme, wass sonsten biss dahin diesess orths vorgangen, darauss ersehen haben. Sint deme nat sich nichtess weiterss von importantz zugetragen, ohne dass den 22. diesess dess herrn ambassad[eu]r Salvii Excell.[3] benebenst dem herrn residenten Rosenhan der Dänischen ambassade eine reciproque visite[4] gegeben haben. Wie ich aber jungst erwehnet, dass vor ankunfft meher ander- vndt sonderlich der herrn Frantzösische gesandten in dem hauptwerck schwerlich werde etwass vorgenommen vnndt gethan werden können, also ist auch noch zur zeit nichtess davon zuvernehmen gewesen, sondern allein neben reciproquer ablegung der curialien vnndt gegen erbiethung, von ein- vnndt andern sachen discurirt worden, worbey sonderlich die herren Dänischen sich etzlicher massen vber dass lange aussbleiben der herrn Frantzosen[5] beschweret haben sollen, die doch von dess herrn ambass[adeu]r Salvii Exc. mit dem langen aussbleiben ihrer mediatorum sowoll alss anderer interessenten, vfss beste entschuldiget worden. Ess besorgen vber dass die Dänischen, ess werde noch mehrere difficultäten desshalb zue Münster abgeben, in dem die mediation selbst, alss papst vnndt Venedig,[6] vneinig vnndt offentlich vntereinander feind seint, welchess dan noch schwer vnndt langsamb hergehen dörffte.[7]

Vnter dessen haben wir von gahr viell- vnndt verschiedenen orthen diese woche die zeitung bekommen von der all zu groessen vnndt starcken niederlage der Frantzösischen armee zu Dütlingen,[8] welche zimbliche alteration diesess orthss causirt hat. Godt gebe, dass dadurch dess herrn feldtm[arschall] Torstenson Exc.,

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 12, 84. Eigenh. ondertek. Georg Keller was secretaris van de Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius te Osnabrück.
2 Brief no. 6569, dd. 1 december 1643.
3 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius had zijn tijdelijke residentie in Minden verlaten. Dij aankomst in Osnabrück werd hij opgewacht door Schering Rosenhane, de Zweedse resident in Munster, de Deense secretaris Hans Leonhard Klein en de Fransman Oudin, secretaris van de nog niet in Osnabrück gearriveerde resident Claude de Salles, baron van Rorté.
4 Op 20/30 november hadden de Deense delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann zich bij de Zweedse gevolmachtigde aangediend. Het tegenbezoek vond op 22 november/2 december plaats (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 83-87).
5 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, waren zojuist begonnen aan hun eerste gespreksronde met de Staatse onderhandelaars.
6 Op 16 november was de Venetiaanse gevolmachtigde Alvise Contarini in Munster gearriveerd. Het wachten was nu nog op een onderhandelaar namens paus Urbanus VIII.
7 De kardinaal-legaat Fabio Chigi vertoonde zich op zaterdag, 19 maart 1644, in Munster. Op de 13de april vernam hij uit de mond van de Venetiaanse gevolmachtigde het heugelijke nieuws van de vrede in Italië (*Acta pacis Westphalicae; Diarium Chigi* I, p. 207 en 211). Zie voor de Franse afwijzing van de nuntius Carlo Rossetti, *Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. 128.
8 De nederlaag die het Frans-Weimarse leger op 24-25 november bij Tuttlingen had geleden. Op 6 december kwamen uit Keulen de eerste berichten in Osnabrück binnen (*Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 89-91).

welche sich in der Niedern Laussnitz befinden,[9] nicht ein allzu groesser last vf den halss wachssen möge. Wie sich die herrn Dennemärckische alhier verlauten lassen, sollen sie diesess treffen gahr vngern gehöeret haben, vnndt zwar meistenss darumb, weiln sie besorgen, ess den fortgang der tractaten weinig befurderlich sein, vndt die Frantzosen ihre ankunfft vmb soviell meher

9 Op 6/16 december had het leger van de Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson zijn kwartieren al opgeslagen in Havelberg (*Oxenst. Skrifter* 2 afd., VIII, p. 416-418).

verzögern würden, darmit ess nicht dass ansehen gewinne, ob wehren sie zu den tractaten gezwungen vnndt gleichsamb geschlagen worden. Die zeit wirt ess balt aussweisen.

Vnter thue Ew. Excell. ich göttlichem schutz zue allem wollergehen gantz getrewlich empfhelen. Vndt verbleibe solang ich lebe,

Ew. Excell. gehorsambster diener,
G. Keller m.pa.

Ossnabrugk, den 29. Novembris anno 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Dec. 1643.

6585. 1643 december 10. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay bien receu la vostre du 24 de ce mois,[2] et seray bien aise que la bonne volonté que vous descouvrez pour les alliez en France soit durable et que l'on puisse bientost remettre l'armée vinarienne, qui despuis quelque temps en ça a eu des gran[ds] malheurs. Rotvil est assiegé par Jean de Vert,[3] qui doit avoir dit qu'il mourra fort volontiers après qu'il a eu ce contentement de se laver les mains dans le sang des François, dont nouvellement tous ceux qui se sont retirés dans Meringen[4] ont esté fait prisonniers. Dieu veuille que ce mauvais coup n'empeche point le traitté de paix generale, car j'entend[s] de bonne part que l'empereur n'y veut point entendre serieusement qu'il n'ait eu quelque notable advantage sur les deux couronnes alliées, l'ayant desja emporté sur la France si advantageusement que ceste surprise de Tutlinghen se peut esgaler quant à la perte à la bataille de Rocroy,[5] et quant aux chefs elle est plus grande, y ayant environ deux cent officiers prisonniers.

En Italie tout se retire aux quartiers d'hyver et le cardinal Bichi[6] travaille tousjours pour la paix entre le pape et les ligués, y ayant grande apparence qu'après son retour de Florence on conviendra dans peu de jours de quelque lieu dans les estats de Mantoue pour l'assemblée des plenipotentiaires, qui y sont portés à bon escient à cause de tant de difficultez qui se trouvent en tous pour la continuation de la

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 308. Eigenh. oorspr.
2 Brief no. 6554, dd. 24 november 1643.
3 Rottweil, de laatste verovering van maarschalk Guébriant († 24 november 1643), kwam op 27 november onder vuur te staan van de zegevierende Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht van hertog Karel IV van Lotharingen, François de Mercy en Johan van Werth (*Episodes Guébriant,* p. 401-402).
4 Het Frans-Weimarse legerkamp in de plaats Möhringen nabij Tuttlingen.
5 De overwinning die de Fransen op 19 mei hadden behaald op de Spaans-Nederlandse troepenmacht van gouverneur don Francisco de Melo.
6 Kardinaal Alessandro Bichi wachtte eerst op de uitslag van het beraad dat in Venetië plaatsvond met Francesco I d'Este, hertog van Modena, en een vertegenwoordiger van groothertog Ferdinando II van Toscane over de voor- en nadelen van de voortzetting van de vijandelijkheden (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 875).

guerre, le pape, qui s'est defendu mieux qu'on ne pensoit, estant par tant de pertes espuisé d'hommes et d'argent sans avoir moyen d'en pouvoir bientost recouvrer, et la Republique de Venise trouvant aussy beaucoup d'empechement en ses levées, qui vont fort lentement, aussy bien que la liberté de passage, qui par la Suisse et les Grisons n'est pas encor accordé. Les ducs de Parme et Modene sont si pauvres et ruinez que c'est à eux plustost à solliciter qu'à contredire la paix, que le gran[d]-duc ne refusera pourveu qu'elle soit advantageuse, aimant de l'avoir tandis que la fortune luy est favorable que de s'engager à des nouvelles despences sans estre assuré de la continuation de son bonheur. J'y voys donc toute bonne apparence,

mais je crain[s] que l'ambition des Barbarins,[7] qui voudroyent faire un pape à sa mode, ne la renverse tout à fait. Aussy ne font-ils autre chose que de se pourvoir d'argent et des nouvelles levées partout. Le pape se sent un peu touché d'apoplexie, mais il revint tousjours chez soy et espere de vivre longtemps, faisant estat de faire des nouveaux cardinaux pour trouver de l'argent sans en prendre du thresor de Saint-Ange. On tient le frere naturel[8] du prince Thomas, qui est encor malade,[9] pour mort.

Vous avez beau dire que j'aye à cercher mon assistance chés messieurs Salvius et Ochsenstirn, qui ont à cest'heur d'autres affaires entre les mains, mais vous le meilleur moyen de m'aider en ma necessité et si j'en avois autant je ne le refuserois à un ministre d'un mesme maistre. Mais je reccommande tout à Dieu, qui m'aidera à son temps, et pour cela je ne lairray pas de servir monsieur vostre fils[10] et demeurer, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 30 de Novembre l'an 1643.

Je vous supplie de me mander quelle responce avez receu sur ce qu'avez escrit en ma faveur à monsieur le baron Ochsenstirn, car pour moy je n'en ay point.[11]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 28 [Dec.]
En in dorso: 30 Nov. 1643 Marin.

6586. 1643 december 12. Aan J.F. Gronovius.[1]

Vir praestantissime,

7 Zelfs de strijdlustige neven van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) geloofden niet meer in een overwinning. Zie voor de avances van kardinaal Antonio Barberini, *Lettres Mazarin* I, p. 498-507.

8 Don Felice van Savoye, gelegitimeerd zoon van Carlo I Emanuele en vertrouweling van 'Madama' Christina, was in de nacht van 17 op 18 november te Turijn gestorven (Claretta, *Storia della Reggenza* II, p. 59-63).

9 Prins Tommaso Francesco van Savoye maakte in december zijn aangekondigde reis naar Parijs.

10 Cornelis de Groot had op doorreis naar Venetië gebruik gemaakt van de diensten van de Zweedse resident in Zürich, zie nos. 6441 en 6442.

11 Zie het postscriptum in Grotius' brief van [3 oktober] (no. 6459). In zijn schrijven van 12 november (no. 6528) wekte de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna de indruk dat hij en zijn collega Johan Adler Salvius een tijdlang verstoken waren geweest van nieuwsbrieven uit Parijs.

1 Hs. München, UB, M 614, f. 223^{r}-224^{v} (eigenh. oorspr.) (Dibon-Bots, *Inv. Corresp. Gronovius,* p. 107); met op f. 225^{r} een eigenhandige, ongedateerde notitie. Deze notitie, die waarschijnlijk geen direct verband heeft met bovenstaande brief, volgt hier als bijlage. Copie (zonder bijlage) te Rotterdam, GB, RK, hs. no. 674, f. 45. Gedrukt *Epist.,* p. 719 no. 1628. Antw. op no. 6232 en een ontbrekende brief van later datum. Beantw. door een brief van 9/19 februari 1644; zie dl. XV.

In tetrico negotiorum senticeto recrearunt me literarum tuarum flores,[2] tum quia constantem in te nostri amorem testantur-quid autem suavius quam amari a tui similibus, id est ab optimis atque eruditissimis? -, tum quia plenae sunt literae elegantiarum quales ubique in scriptis tuis renident. Pro hoc munere gratias debeo, sed alias nunc quidem reddere non possum quam bona vota atque omina, tum pro matrimonio tuo,[3] tum pro eo

2 De Deventer hoogleraar Johannes Fredericus Gronovius schonk de Parijzenaar Claude Sarrau - en wellicht ook Grotius - enige proefvellen van zijn *De sestertiis commentarius;* vgl. Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 149.

3 Sinds januari 1643 was Gronovius gehuwd met Adelheid ten Nuyl (Tennuyl) (Dibon-Waquet, *Johannes Fredericus Gronovius*, p. 6, en *NNBW* I, kol. 989-993).

vitae genere quod elegisti. Bene tibi utrunque procedat, ut brevi conspicere possimus opera quae polliceris, quae quo magis obligeris, me abs te stipulatum puta. In Taciti loca coniecturas tuas plane approbo.[4] Ita in omni vita felix sis, ut es in emendandis veterum scriptis,

praestantissimae Claritati tuae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XII Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Gronhovius, professeur, à Deventer.
Opschrift volgens de copie te Rotterdam en de uitgave der Epist.: Frederico Gronovio.

4 De emendaties die Gronovius wilde aanbrengen in Tacitus' *Annales* 3, 35 en in Tacitus' *Historiae* 2, 76.

Bijlage:

Hugo Grotius

Loca Nazarii, de quibus scribis,[5] doctissime Gronovi, melius forte nobis restitueret qui in codices integriores quam habuere editores hactenus incidisset. Caeterum quid coniectura possit experiar, ita tamen ut eo conatus tuos non repressos sed excitatos velim.

In primo loco puto legendum: 'exhauriendis incommodis et congerendis commodis'. Hoc liberalitati convenit, fortitudini illud. Excidisse non mirum est vocem cui contraria quidem sed sono similis sequitur. Id enim scribis frequens.

In secundo non minus versu toto a scribis omissum fuit; accessit mutationis aliquid. Verba quae desiderantur unde mihi? Sensum sic puto fingi passe: 'Bimestris cura sanavit? Sanavit, dico? Redintegratio status pristini permulcendo dolori satis est, non et arcessendae gratulationi, nec amplius postulat quam ut eum sui non paeniteat. Is vero non iam sanasse imperium sed condidisse dicendus est, qui solus non modo id egit ut recuperatis quae amiserat non doleret sed etiam ut novorum adeptione gauderet.' Eum intellige statum quem sui paenitere recte dicitur ubi de priore fortuna aliquid desiderat.

In tertio legam: 'Iacet in latere Galliarum ausu insigni tuo fusa barbaria'.

6587. 1643 december 12. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Videris mihi hinc stare, inde causam dicere. Excusas inimicos de iis super quibus nemo hic eos excusat; me accusas de iis de quibus nemo me hic accusat, nec puto accusabit quisquam extra Hollandos vestros. Non aequum est ut ego aut libertatem meam aut dignitatem aliorum commodis subiiciam.[2] Inscriptiones tuae ad me honestae sunt, sed sunt qui veniunt ab aliis aliter instituti. De industria res agitur, et Suedi, ad quos hoc pertinet, mihi succensent. Quare rogo in posterum, si urgearis, des literas ad uxorem; postea ego videro quid mihi faciendum sit. Interim velim scire editionibus nostris quid

5 De belangstelling voor de *Panegyricus Constantino Augusto dictus* van Nazarius uit het jaar 321 kan verband houden met het verschijnen, in 1643, bij de Parijse drukker Claude le Beau van de *XIV Panegyrici veteres* (ex. aanwezig Den Haag, KB, sign. 478 L 6). De in deze notitie besproken plaatsen in Nazarius' *Panegyricus* zijn: 33, 5; 33, 6 en 38, 3.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 961 App. no. 682. Antw. op no. 6566, beantw. d. no. 6608.

2 De kwestie betrof het familiare gedrag van de jeugdige 'touristen' die Willem de Groot in zijn brief van 21 september (no. 6439) bij zijn broer had aanbevolen. Een van hen was 'neef' Jacobus van der Hooge, zoon van de Middelburgse oud-burgemeester Joos van Borssele van der Hooge en Cornelia van der Dussen.

obstet, ut deliberem quid agendum sit.[3] Abit aetas et periculosum est aliquid tale heredibus relinquere.

Filiorum meorum maximus apud Venetos est,[4] et nescio an quid transacturus sit, exortis novis difficultatibus circa dilectus apud Rhetos et Helvetios. De minimo in magna sumus sollicitudine. Scripsit ad nos 19 Novembris, capta Rothwila, ex castris ad eam urbem. Sed ex eo tempore tot ad Detlingam partim caesi, partim dediti, tot capti ad Memmingam, tot in fuga interfecti, dissipatus omnis exercitus in magna nos tenent formidine.[5]

Forte hae clades Gallos facient ad pacem proniores. Quos adducit vicecomes Turenae[6] pauciores sunt quam ut supplendae huic cladi sufficiant. Quod seorsim divertunt Davausius et Servianus[7] id non extra morem est, magnus enim est et huic et illi comitatus. Opipare exceptum gaudeo. Goringius pro rege Angliae clam in urbem venit[8] praetentandis vadis; mox solenni more intrabit. Offensi fuere parlamentarii, quod in scripto comitis Harcurtii comprehensum esset scire velle quae eos causa ad arma egeri‹n›t, ut ea componi possint ex legibus et moribus antiquis. Id vero minime placet episcoporum eiectoribus.

Tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

Lutetiae, 12 Decembris 1643.

Rogo me commendes uxori. Liberos et amicos saluto. Velim scire an spes sit fore ut recudantur apud vos Parthenius[9] et Praedestinatus.[10] P. 26, linea 7 Dissertationis alterius de Americanis gentibus explicatius poni velim: ‘Pari modo, id est quaerendo.’[11]

3 De zorg voor de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
4 Op 26 november ontving Grotius het eerste Venetiaanse reisbericht van zijn oudste zoon Cornelis; zie no. 6515.
5 De Frans-Weimarse officier Dirk de Groot had op 19 november zijn vader mededeling gedaan van de belegering en inname van Rottweil (no. 6542). Hoe het hem in die noodlottige dagen van 24 en 25 november was vergaan wist Grotius toen nog niet. Een week later vermoedde hij dat zijn jongste zoon tijdens de slag bij Tuttlingen krijgsgevangen was gemaakt; zie nos. 6599, 6600 en 6606.
6 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, nam in Duitsland de taken over van de op 24 november te Rottweil gestorven Frans-Weimarse bevelhebber Guébriant.
7 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, gunden elkaar de ereplaats niet. Tijdens de drie dagen durende Haagse welkomstceremoniën toonde de graaf van Avaux zijn ergernis door weg te blijven van de recepties.
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 december.
9 De overweging om in de Republiek een herdruk te laten verzorgen van de door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy verzorgde uitgave van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642 onder de titel *Parthenii, patriarchae Constantinopolitani decretum synodale super calvinianis dogmatibus, quae in epistola Cyrilli nomine ante annos aliquot edita, falso Graecorum et Orientalium consensu recepta ferebatur ... Nunc primum ex oriente allatum una cum Arsenii Hieromachi epistola Venetias missa, quae praefationis loco praefixa est, ed. Gabriel Cossartius,* Parijs 1643.
10 De bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus* [*sive*] *praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio,* Parijs 1643. Een herdruk verscheen in 1645; zie no. 6608.
11 Op p. 26, r. 7 e.v. van Grotius' *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem* (*BG* no. 731) leest men: ‘Pari modo ad Canarias venere Genuenses anno Christi millesimo trecentesimo quinto’.

6588. 1643 december 12. Aan [N. van Reigersberch].[1]

Men vind ... in een brief van den twaalfden van Wintermaandt dezes jaars:

Of mijn kinderen Hollanders zullen zijn, weet ik niet. Ik zoude het hun niet raden en meene dat zij zich daar qualijk bij zullen bevinden.[2]

Den twaalfden van Wintermaandt leest men dit volgende geschreven:

Wij zullen verwachten hoe de heer Salmasius zich zal dragen.[3] Mij word gezegt dat hij mij hier gezogt heeft quade diensten te doen: des ik niet verdient heb. Ik wil zulks ook niet lichtelijk geloven.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 346 en p. 351. Antw. op no. 6567?
2 Zie de bijlage.
3 De Leidse hoogleraar Claude Saumaise was in de tien weken die hij en zijn familie in Parijs hadden doorgebracht (25 augustus - 5 november) een welkome gast geweest in het huis van de Zweedse ambassadeur; vgl. no. 6492.

Bijlage:[4]

... zoo verhaalt [de heer De Groot] *... in een ... brief:*

De prins van Condé heeft mij gesproken van mij wel te stellen met de Staten. Ik heb gezegt dat ik mij op hen niet vertrouwen kan, voordat of de Staten-Generaal, of die van Hollandt, verklaart zullen hebben de proceduren, tegens ons gehouden, gedaan te zijn tegens de wetten van 't landt, van welke wetten, ook ten tijde van de princen onderhouden, ik aan zijne Hoogheit de voornaamste heb verhaalt.

6589. 1643 december 12. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Het ongeluc dat de Françoisen over den hals is gecomen, werd nu verstaen grooter te sijn dan men eerst zijde.[2] De coniginne-regente wil de gevangenen door haer eigen gelt lossen ende heeft tot dien einde een wisselbrief van 450000 guldens gesonden nae Basel, 400000 croonen tot nieuwe lichtinge,[3] 200000 croonen aen Hessen, 750000 guldens nae Catalagne om de soldaten aldaer tot ordre te brengen,[4] door welckers desordre een

4 Bijlage naar Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 345-346: fragment uit een niet teruggevonden brief aan Nicolaes van Reigersberch. Het gesprek met Henri II de Bourbon, prins van Condé, zal in de week van 16-22 augustus 1643 plaatsgevonden hebben; vgl. no. 6379.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 12 december 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1014 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 15/25 december 1643).

2 De slag bij Tuttlingen op 24-25 november 1643. Meer dan 7000 Frans-Weimarsen raakten in Beiers-keizerlijke of Lotharingse krijgsgevangenschap.

3 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was begonnen met het overbrengen van versterkingen naar het ineengestorte front in Duitsland. Op 20 december bevond hij zich al in de Frans-Weimarse garnizoensstad Breisach (*Episodes Guébriant,* p. 408, en *Lettres de Turenne,* p. 385-386).

4 De Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, stond voor de bijna onmogelijke taak om Lérida te verdedigen tegen het oprukkende leger van don Felipe de Silva.

groot deel van Catalagne weder geraackt in revolte. Orleans claegt over de 4000 man die sij hebben,[5] ende 't hertochdom van Bourgoigne over de 50 compagniën te voet ende sooveel te paerd, die bij haer logeren ende groote overlast doen.[6] Den hertoch van Orleans tracht noch over het gouvernement van Champagne[7] ende mijnheere den prins nae dat van Languedoc[8] voor sijnselven of voor sijn soon, maer 't eene beseeten bij den marescal d'Ospital ende 't andere bij den marescal de Schomberg soude men eerst moeten contenteren. De vrinden van den hertoch van Beaufort solliciteren om justitie.[9] Den hertoch van Anguien wil procederen tegens het testament van den cardinael ende te niet doen de renuntiatie, bij sijn huysvrouwe gedaen voor het aengaen van het houwelijck, als onrechtvaerdich ende aen een minderjarige door vrese afgedrongen.[10] 't Parlement van Dole heeft gesonden aen 't parlement van Dijon om continuatie van stilstant.[11]

In Italië is Crevalcore becomen bij de Modenois ende wedergenomen bij de Barbarins.[12] De Spaegniaerden stercken Santro, Cento, Ponzano.[13] 't Rijck van Arragon werd seer overlast door de soldaten van den coning van Spaegne, die de grootste van 't hof Piccolomini, nae Saragoce comende, heeft tegengesonden ende hem gelogeert in sijn hof[14] met intentie, soo men meent, om hem te senden nae

5 In de grote provinciesteden waren de eenheden gelegerd die ten strijde moesten trekken tegen de opponenten in eigen land.

6 Waarschijnlijk restanten van het in mei ontbonden Bourgondische leger van maarschalk Charles de La Porte, markies van La Meilleraye.

7 Het gouvernement van Champagne was in maart 1643 aan François de l'Hospital, graaf van Rosnay, sieur du Hallier, toegevallen (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 18). Zijn trouw maakte het voor de Franse regering moeilijk om een beslissing ten voordele van Gaston van Orléans te nemen; vgl. no. 6471.

8 Charles de Schomberg, hertog van Halluin, wilde niet meewerken aan de overdracht van zijn gouvernement over de Languedoc aan de prins van Condé of diens zoon Louis II de Bourbon, hertog van Enghien.

9 De regentesse had begin oktober de belofte gedaan dat zij op 11 november, tijdens een plenaire zitting van het Parlement van Parijs, zou overgaan tot publicatie van de redenen waarom zij op 2 september de ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort, had laten arresteren. De voorgestelde termijn werd door haar veronachtzaamd.

10 Claire-Clémence de Maillé-Brezé had bij het aangaan van haar huwelijk met Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, afstand moeten doen van haar aandeel in de erfenis van Richelieu. Op 19 januari 1644 diende de prins van Condé twee verzoekschriften bij de raadsheren van het Parlement van Parijs in: ‘l'une pour estre eslu curateur à sa belle-fille ... et l'autre tendant à ce que le parlement eust à nommer quelqu'un pour voir satisfaire de sa part au contrat de mariage de son fils au lieu de M. le cardinal’ (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 140).

11 Het verzoek van de raadsheren in Spaans Bourgondië (no. 6575) kwam aan de vooravond van het vertrek van de prins van Condé naar de Statenvergadering van het hertogdom van Bourgondië (*Journal* I, p. 130). Zie ook Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 41-42.

12 Francesco I d'Este, hertog van Modena, joeg het garnizoen van Crevalcore op 4 november op de vlucht. Tien dagen later moest hij de stad weer prijsgeven aan het pauselijke leger van Antonio Barberini en Achille d'Estampes-Valençay.

13 Uit de nieuwsbrief van Carl Marin, dd. [26 november 1643] (no. 6556), kon Grotius afleiden dat de Spanjaarden nog steeds bevreesd waren voor een Frans-Savoyaardse inval op Milanees grondgebied en daarom versterkingen aanbrachten in Santhià, Céngio en Ponzane.

14 De *Gazette 1643,* no. 156, dd. 12 december 1643, schonk aandacht aan de ontvangst van de veldheer Ottavio Piccolomini aan het hof van koning Philips IV te Zaragoza (23 oktober 1643).

Vlaenderen,[15] also in Spaegne veel clachten comen tegens don Francisco de Melos. Aen den hertoch van Ferrandino[16] heeft

15 Op 11 december schreef Piccolomini aan zijn vroegere collega Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk, dat hij van de koning opdracht had gekregen om in de Zuidelijke Nederlanden de militaire taken van gouverneur don Francisco de Melo over te nemen (*Doc. Boh.* VII, p. 54 no. 115).

16 Admiraal García de Toledo, hertog van Fernandina, markies van Villafranca, werd verantwoordelijk gesteld voor de ongelukkige afloop van de zeeslag voor de kust van Cartagena.

de coning 't bevel ter zee afgenomen, ende 't generaelschap van de gallioenen gegeven aen den hertoch van Tursis,[17] ende van de galeyen aen den hertoch de Maquieda.[18] Heeft oock belast aen de huysvrouwe van Olivaeres ende aen desselfs neve, genaemt don Enriquez, wt het hof te vertrecken om de groote te contenteren.[19] Duysentvijfhondert Duytschen sijn aengecomen uyt Naples te Vinaros[20] in Valentia ende met noch sooveel Siciliaenen gegaen nae 't beleg van Monçon.[21] Den coning van Portugael heeft ['t] bevel van sijn principale leger, bestaende in twaelfduysent te voet, tweeduysentvijfhondert te paerd, ontnomen aen den graef van Oviede ende gegeven aen Matthias Albuquerq;[22] 'tselve leger afgetrocken sijnde van Badagos ende becomen hebbende Alconcela ende Villa Nova de Fresno[23] is om de gestadige regens in de quartieren getrocken. Men segt ons dat de Portuguesen die in Gallisse sijn eenige advantage hebben becomen ende dat den coning van Spaignie schepen send om Tanger[24] weder te becomen ende Ceuta te beschermen.

De heer Goring[25] heeft nae sijn solemnele ingang in dese stadt niet gedaen. Wij verstaen noch dat Piccolomini gemaackt is bij den coning van Spaignien hertoch van Bragança[26] ende dat in Italië die van Modena becomen hebben Rocca Bazzani,[27] die van Toscane Sambuca,[28] Bolgeto, Mintavito.[29]

Bovenaan de copie staat: Paris, den 12e December 1643.
En onderaan: Paris, den 12 December anno 1643.

17 Carlo Doria Carretto, hertog van Tursi, vader van de in februari 1642 krijgsgevangen gemaakte kapitein der galeien Giannettino Doria; zie no. 5614 (dl. XIII) en *Archivo de Simancas, Catálogo* XXV, *Papeles de estado Génova,* p. 268.
18 Jorge de Cárdenas y Manrique de Lara, hertog van Maqueda, kreeg het bevel over de vloot in de Atlantische Oceaan (*EC* XXXII, kol. 1154).
19 Doña Inés de Zuñiga y Velasco moest op 3 november het hof verlaten. Zij deelde voortaan het lot van haar in ongenade gevallen echtgenoot in het provincieplaatsje Toro. In haar gezelschap bevond zich ook een bastaardzoon van de 'conde-duque', Enrique Felípez de Guzmán († 1646), markies van Mairena (J.H. Elliott, *The count-duke of Olivares,* p. 666).
20 In de havenplaats Vinaroz (ten zuiden van Tortosa) arriveerden de nieuwe lichtingen van Ottavio Piccolomini en Carlo Andrea Caracciolo, markies van Torrecuso.
21 Het Franse garnizoen van Monzón liet op 3 december de hoop varen op ontzet door het leger van Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt.
22 Generaal Matias de Albuquerque nam tijdens de campagne van het koninklijke Portugese leger in Extremadura (september 1643) het bevel over van Vasco de Mascarenhas, graaf van Obidos (*Gazette 1643,* no. 160, 'extraordinaire du XXIV decembre').
23 De plaatsen Alconchel en Villanueva del Fresno, ten zuiden van Badajoz.
24 Tanger had de zijde van koning Jan IV van Portugal gekozen; zie no. 6494.
25 Lord George Goring was door koning Karel I belast met een buitengewone ambassade naar Parijs. Zijn oponthoud in de Republiek had de nodige achterdocht gewekt.
26 Ottavio Piccolomini (1599-1656), hertog van Amalfi, ontving de titel van de tegen de koning van Spanje in opstand gekomen hertog van Bragança (sinds 1640 koning Jan IV van Portugal); vgl. no. 5018 (dl. XII). Tegelijkertijd werd hij opgenomen in de orde van het Gulden Vlies (*ADB* XXVI, p. 95-103).
27 Bazzano, op de route van Modena naar Bologna (no. 6514).
28 Sambuca, ten noorden van Pistoia.
29 Prins Mattias de' Medici voerde de Toscaanse eenheden die in de heuvels ten zuiden van Perugia de strijd tegen de pauselijken hadden aangebonden, terug naar het gebied van Città di Castello (Polgeto (of Pregio) en Montacuto); vgl. V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 869-871.

6590. 1643 december 12. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Crescit fama mali apud Danubium nuper accepti,[2] nam praeter caedem et deditionem quae ad Dutlingam evenit, dedidere etiam se qui castra habebant ad Memmingam;[3] multi praeterea equitum in fuga interfecti. Accedit, quod iam ante captam Rothwilam plurimi eorum qui cum duce Anguiano venerant, metu inediae diffugerant.[4] Quare de illo exercitu parum erit, quod restet. Galli bellum volunt. Pecunias exhauserat cardinalis Riceliacus; nunc novas difficile est reperire, plebe exinanita. Quae reperiuntur primum impenduntur ad largitiones, quibus se sustentant ii qui in magna sed satis nutante sunt potentia. Quod ad exercitus pervenit, tenue est, et ideo tenues exercitus et multis obnoxii incommodis.

In Catalonia etiam novi motus esse dicuntur, maiore in Gallos quam nuper in Hispanos odio. Piccolominaeus cum Caesaraugustam veniret, obvios sibi habuit praecipuos aulae istius proceres magnaque cum pompa exceptus in ipsa aula hospitium habuit. Creditur autem in Flandriam mitti, multis in Hispaniam querelis delatis de Francisco Melone. Hispanorum militum licentia magna est et Arragoniae gravis. Naves longae Neapolitanae mille quingentos milites Germanos attulerant ad portum Valentiae, Vinaros. Inde ivere ad Monsonis obsidium cum Siculis itidem mille quingentis. Ad placandos procerum Hispanorum animos iussi ab aula excedere uxor Olivaresii et propinquus eius Enriquez. Ferrandino ablatum imperium in galeones et naves longas, datumque in naves longas duci de Tursis, in galeones duci Maquiedae. Etiam apud Portugallos res inquietae. Nam imperium in arma ablatum comiti Oviedoni, datum Matthiae Albuquercio, et regis eius exercitus, qui erat ad equites bis mille quingentos, peditum duodecim millia, a Badaiossa urbe frustra attentata recessit, receptisque oppidis Alconcela et Villa Nova de Fresno ob assiduos imbres hiberna petiit. In Gallaecia dicuntur iisdem Portugallis prosperae quaedam evenisse pugnae. Rex Hispaniae naves miserat in Africam ad tutandam Septam[5] et recuperandam Tingi[m]. In Italia Crepicordium inter Centum et Nonantulam a Mutinensibus captum, sed a Barbarinis receptum est. Magni adhuc delectus utrinque aguntur. Hispani muniunt Santiam, Centum, Ponzonum.

In Anglia parlamentarii responderunt comiti Harcurtio se quidvis facturos adipiscendae pacis causa, dum salvae ipsis maneant libertas, religio et foedus cum Scotis initum.[6] Id vero paulo minus est quam pacem recusare. Nunc Gorinus hic est

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 171; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 368 no. 510. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 159. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6591).

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 12 december 1643 (no. 6589).

3 'Memmingen', lees: 'Möhringen'; zie no. 6602. Hier was het kamp gevestigd van de Frans-Weimarse commandant François-Marie de l'Hospital († 1679), markies van Vitry (*Episodes Guébriant,* p. 375 en p. 396-397, en *Mémoires du sieur de Pontis* II, p. 377-397).

4 Grotius' jongste zoon Dirk had in de brief, die hij op de dag van de inname van Rottweil (19 november) had geschreven, gesproken over 'le debandement des troupes qu'avoit ammené monsieur de Rantzau' (no. 6542). Hij doelde hier op de soldaten die Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, onder bevel van Josias Rantzau naar het noodlijdende Frans-Weimarse leger had gevoerd.

5 De havenplaats Ceuta.

6 In het antwoord van het Engelse Parlement op de vredesboodschap van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, kwam de passage voor dat de Lords en Commons 'desire nothing more than such a peace, as may as well procure honour and happiness to the king, as the preservation of the true reformed religion, the privileges of parliament, and the liberty of the subjects in his Majesty's three kingdoms according to their late solemn league and covenant'; zie *The Parliamentary History of England* III (1642-1660),

a rege Magnae Britanniae extra ordinem legatus, latens adhuc sed brevi urbem solenniter intraturus.

kol. 183 (The Parliament's answer to the French ambassador's proposal for an accommodation, november 11), en *CSP Ven. 1643-1647,* p. 49-50.

Regina regens hic rursum sequiore utitur valetudine.

Cursat hic descriptus manu libellus, factus ab homine rerum non imperito, quasi explicationem continens mandatorum quae data sunt legatis ad pacem. Multum exaggerantur ibi vetera Galliae iura[7] in loca Italiae, Hispaniae, Belgicae, etiam in Portugalliam et Batavos, sic tamen ut in gratiam papae et pacis amore rex Galliae paratum se dicat armis absistere, dum ipse teneat quae tenet, iure sibi integro ad ea quae non tenet; Portugalliae rex et Batavi uti possident ita possideant;[8] Alsatia decedat rex Galliae ex promisso Suedis facto; faciat ut Suedorum postulata audiantur.[9] Regina regens sua pecunia captivos vult liberare, eaque de causa literae missae Basileam de CCCCL millibus librarum. Ducenta millia scutatorum ad landgraviam missa, CCCC millia ad novos delectus, DCCL millia librarum in Cataloniam. Dicitur marescalli Guebriani, Tubadelii et Rosae[10] consilium fuisse, non ire in terras remotas, sed hiberna sumere apud Burgundiae comitatum. Ducis Aurelianensis uxor adhuc creditur gravida.[11] Dux Anguianus impugnare vult testamentum cardinalis et renuntiationem de eius successione, quam fecit Bressaea, cum duci Anguiano nuberet. Magni hic questus adveniunt a ducatu Burgundiae ob licentiam hiemantium ibi turmarum L, centuriarum totidem. Creditur eo iturus aut princeps Condaeus aut dux Anguianus ad medendum iis malis. Parlamentum Dolense ad parlamentum Divionense misit petitum longiores indutias. In urbe Burchain[12] collocata sunt quatuor militum millia. Ambiunt adhuc praefecturam Campaniae dux Aurelianensis, Languedociae princeps Condaeus sibi aut filio. Propinqui ducis Bellifortii postulant ut causa eius iudicetur. Librarii et typographi quidam abiere, metuentes inquisitionem in libellos quosdam non congruentes temporibus.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, per consilia Sublimitatis tuae det Suediae orbique christiano res tranquillas,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, II/XII Decembris 1643.

Piccolominaeum a rege Hispaniae factum audimus Bragantiae ducem. In Italia a Mutinensibus captam Rupem Bazzani, ab Ethruscis Sambucam, Bolgetum, Montacutum. A rege Angliae magnis immunitatibus invitari mercatores, praesertim bellici pulveris, ad portus quos rex tenet, quales sunt Bristolia, Darmuthum,

7 Zie no. 6602. Misschien verwijst Grotius naar een commentaar op de instructie van de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie; vgl. *Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 58-189, in het bijzonder p. 159-189 (Aufzeichnung über französische Kronrechte 1642), en Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 132-134.

8 Vgl. *Digesten* 43, 17.

9 De ‘section douziesme’ van de Franse instructie (*supra,* n. 7) stipt de kwestie van de Zweedse enclave Benfeld als volgt aan: ‘Lesdits seigneurs plénipotentiaires se souviendront sur tout qu'en retenant Brisak [= Breisach] il nous faut garder un chemin net pour y aller, ce à quoy Saverne et Schlestadt nous sont nécessaires, et Benfeldt, si l'on peut s'en accommoder avec les Suédois pour quelque argent’.

10 Maarschalk Guébriant († 24 november 1643), de Frans-Weimarse generaal-majoors Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) en Rheinhold von Rosen. Hun probleem was dat Parijs te weinig geoefende manschappen naar het front aan de Duitse zijde van de Rijn had gestuurd.

11 De geruchten over de zwangerschap van Margaretha van Lotharingen, echtgenote van Gaston van Orléans, bleven aanhouden.

12 ‘Burchain’, lees: Orléans (Aurelianum).

Falmuthum. Scotoram multos pro parlamentariis advenisse Northumbriam, Cumberlandiam, Westmerlandiam, pro rege vero Hibernos pedites quinquies mille, equites quingentos. Oppugnationem Plimuthi parari a principe Mauritio.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mala cladem Dutlingensem insecuta. Galli pecunia exhausti. Catalaunorum in Gallos odium. Iter Piccolominaei. Varia ex Hispania. Res Portugallorum inquietae. Hispanorum naves in Africam missae. Italica.

Parlamenti Anglorum gravia postulata. Regina aegrotat. Libellus editus de pace. Regina militem captivum liberare cupit. Ducum Gallicorum consilia. Aurelianensis gravida. Anguiani mens de testamento cardinalis. Querelae Burgundorum. Ambitus Aurelianensis et Condaei. De causa Bellifortii. Librariorum fuga. Piccolominaeus dux Bragantiae. Italica. Rumores ex Anglia.

6591. 1643 december 12. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et legato extra ordinem, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

6592. [1643 december 12]. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Le bruict s'augmente du mal receu en haut,[2] puisque nous apprenons qu'outre le quartier prèz de Ditlingen un autre quartier à Memmingen a esté enlevé et plusieurs gens à cheval tuez à la retraitte. La reyne-regente se trouve mal depuis ce desastre. Veut delivrer les prisonniers à ses despences, ayant desja envoyé pour cela à Basle lettres de change jusqu'à 450 mille livres.

Quatre cent mille escus vont pour des nouvelles levées, sept cent cinquante mille livres en Cataloigne pour retenir en ordre les soldats, qui par leurs dereglements ont faict revolter de nouveau une partie de ladicte Cataloigne, Ceux d'Orleans ne laissent pas aussi de faire des grandes plainctes à cause de quatre mille hommes logez en leur ville, et bien plus encore ceux de la duché de Bourgogne à cause de cinquante compagnies à cheval et autant à pied logez chez eux. Le parlement de Dole a envoyé au parlement de Dijon pour obtenir renouvellement de la suspension d'armes. Le duc d'Orleans desire le gouvernement de la Champagne, et monsieur le prince pour soi ou pour son fils celui de Languedoc, mais l'un est tenu par le marescal de l'Ospital, l'autre par le marescal Scomberg, qui seront difficiles à contenter. Quelques libraires et imprimeurs se sont retirez de peur d'estre maltraictés à cause de certains escrits peu agreables à la cour. Les parents du duc de Baufort requierent justice. Le duc d'Anguien veut casser le testament du feu cardinal et la renontiation faicte par sa femme au temps de son mariage, à cause de minorité, contraincte et lesion enorme. On continue à croire la duchesse d'Orleans grosse.

En Italie Crevalcore, ayant esté pris par les Modenois, a esté repris par les Barbarins. Les Espagnols fortifient Santio, Cento, Ponzona. L'Arragon souffre

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6590). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 71 en 4° 38, 32; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 59; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 44.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 304.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 12 december 1643 (nos. 6589-6591).

beaucoup de l'armée espagnolle qui est en ces quartiers. Le roy d'Espaigne a faict aller les plus grands de sa cour à Piccolomini pour le mener à Saragosa, où il a esté logé au palais royal, et semble estre destiné pour aller en Flandre, les plainctes estans grandes en Espagne contre don Francisco de Melos. On a osté au duc de Ferrandina ses charges pour mer et donné le

commandement sur les galions au duc de Tursis et des galeres au duc Maquiedes. Et pour contenter les grands le roy d'Espagne a faict sortir de sa cour la femme du comte-duc Olivarez et don Enriquez, parent dudict Olivarez. Quinze cents Allemans sont arrivés à Vinaros en Valence et vont avecq autant de Siciliens au siege de Monsone. Le roy de Portugal a osté le commendement des armées au comte Oviedo et l'a donné à Matthias Albuquerque. L'armée dudict roy, qui estoit à douze mille à pied, deux mille cinq cent chevaux, n'ayant peu prendre Badajos mais ayant repris Alconcela et Villa Nova de Fresno, s'est retirée aux quartiers à cause des pluyes. On dict aussi que les Portugais qui sont en Gallisse ont eu quelque advantage et que le roy d'Espagne avoit envoyé des navires pour defendre Seuta et reprendre Tangre.

L'ambassadeur Gorin n'a pas faict encore son entrée. Cependant nous apprenons que les parlamentaires disent au comte d'Harcourt qu'ils veulent bien la paix mais en conservant leur liberté, leur religion et les traictés faits avecq les Escossois, qui est une condition bien difficile à obtenir. En Suede on a promis à l'ambassadeur de Portugal qu'on fera ce qui sera possible pour faire comprendre son roy sous la paix.[3]

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Nous apprenons que Piccolomini par le roy d'Espagne est faict duc de Bragance. Qu'en Italie ceux de Modena ont pris Rocco Bazain, les Toscans Sambuca, Bolgeto, Montacuto. Que le roy de la Grand-Bretaigne convie avecq des grands avantages les traficquants, principalement ceux de poudre à canon, à venir aux ports qu'il tient, tels que sont Bristol, Darmuth, Falmuth. Que plusieurs Escossois estoient venus pour les parlamentaires en Northumberland, Cumberland, Westmeland, pour le roy les Irlandois jusqu'à cinq mille à pied, cinq cent chevaux. Que le prince Maurice se preparoit à donner l'assaut à Pleymuth.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Vicquefort.

6593. 1643 december 12. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Pergo Deo gratias agere, quod reginae nostrae valetudinem in melius perducat.[2] Magnum profecto gaudium fuit publico regni concilio conspicere in avito solio tantae

3 De Portugese gevolmachtigde dr. Rodrigo Botelho de Moraes was met een aanbeveling van koningin Christina van Zweden naar Minden vertrokken (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 311-312, en *Acta pacis Westphalicae; Die Schwedischen Korrespondenzen* I, p. 61-63 en p. 212-214).

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 24. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 719 no. 1629. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 302. Afschrift ook aanwezig Den Haag, Constantijn Huygens Instituut, Afd. Grotius, in fotocopie met signatuur Coll. 1902. 23 (vindplaats onbekend). Antw. op no. 6565, beantw. d. no. 6607.

2 Het herstel van koningin Christina van Zweden. Op 24 oktober/3 november verscheen zij op de vergadering van de Zweedse rijksdag.

spei reginam euntem per paterna vestigia. Rectorum autem tum in rebus omnibus, tum maxime in Portugallico negotio[3] prudentiam laudo. Magnum certe ad quietem publicam momentum erit, si rex eius regni in pace poterit comprehendi, sed non minus difficile prospectu est quanta vi obstiturus sit rex Hispaniae, ne id fiat. Quare egregio temperamento proceres nostri usi sunt verbis, comibus quidem, at non adstringentibus nimis.

3 De Zweedse regering steunde het verlangen van koning Jan IV van Portugal om vertegenwoordigd te zijn op de vredesconferenties.

Feliciter evenit, quod ista Danica tempestas sedata est.[4] Si ad hoc accedant res aliquae prosperae ducibus nostris,[5] erit cur speremus pacem non indecoram.

Crescit quotidie fama eius cladis quam ad Ditlingam Galli accepere.[6] Nam et ad Memmingam castra altera ab hoste capta et equitum in fuga plurimi interfecti dicuntur. Forte hoc damnum non Galliae populum, qui nihil magis quam pacem optat, sed eos qui Galliam digito temperant, faciet ad pacem propensiores. Velit Deus, clarissime domine, cuius tutelae Claritatem vestram unice commendo,

Claritati vestrae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XII Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 12 Decembr.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6594. 1643 december 12. Van C. de Groot.[1]

Monsieur,

Pendant que les princes d'Italie parlent de paix,[2] le grand-duc par son ambassadeur en cette ville,[3] et celuy de Modene estant icy present luy-mesme par ses propres conferences, comme ces esprits sont grandement tardifs dans leurs deliberations, les propositions pour la guerre, entre lesquelles sont ceux des officiers qui leur offrent leurs services, sont receus un peu plus froidement qu'auparavant. Neantmoins cela n'empesche pas que je n'aye esté sur le point de conclurre pour la levée d'un regiment d'infanterie, qu'ils m'avoient proposé de faire en France[4] et ammener à Livorno, moyennant la somme de vingt et cinq ducats par teste, ce qui a esté renversé par des officiers françois, lesquels offrent de faire laditte levée pour

4 Koning Christiaan IV van Denemarken had Zweedse klachten over de vaart door de Sont voorgelegd aan de vergadering van de Deense rijksraad te Odense; zie no. 6555 en *Gazette 1643,* no. 155, dd. 12 december 1643.
5 De hoop op een succes van de Zweedse legerleiders Lennart Torstensson en Hans Christoph, graaf van Königsmarck, in de Habsburgse landen.
6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 12 december 1643.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 25, 24. Eigenh. oorspr.
2 Grotius' oudste zoon Cornelis aanschouwde in Venetië de aankomst en het vertrek van diplomaten en bemiddelaars in de kwestie van de oorlog over de rechten op het hertogdom van Castro. Momenteel hielden de verbondenen Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, intern beraad over de voortzetting van de oorlog (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 899-942).
3 De groothertog liet zich vertegenwoordigen door Giovanni Battista Gondi (1589-1664); vgl. *Cardinal de Retz, Oeuvres,* p. 984 en 1687.
4 In zijn nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch, dd. 5 december 1643 (no. 6575), schreef Grotius dat de regentesse het werven van Franse soldaten voor de Italiaanse krijg had verboden.

quinze ducats. Je ne laisse pas tousjours de faire ce que je puis pour reussir et espere que bientost j'auray quelque charge honorable. Il me fasche que le temps et quelques despens ont esté mis à ne faire que proposer. S'il plaist à Dieu, les fruicts en seront tels qu'ils feront oublier ces fascheries. Monsieur le baron de Degen-

feldt[5] doibt arriver icy en peu de jours, avecque qui je prendray resolution suivant ses bons conseils. Cependant tant que je pourray, je menageray le temps à apprendre la langue italienne et l'argent dont il vous a pleu m'assister, n'en depensant que ce qui m'est necessaire.

La mauvaise novelle de la surprise et deffaicte de l'armée de monsieur de Guebriant me met en grande peine, d'autant que l'on tient icy la mort de son chef pour asseurée et que je n'apprends point de particularités de mon frere.[6] J'espere qu'il aura sauvé son honneur et sa vie. Si venant à m'attacher icy je luy pouvois servir par deça, j'en serois bien aise, d'autant que je vois qu'une grande partie des officiers de l'armée battue y font demander de l'employ. Il ne se dit rien de nouveau icy, l'hyver commençant à mettre les trouppes de costé et d'autre en repos.

Je demeure, monsieur,

vostre tres humble et tres obeissant fils,

C. de Groot.

A Venise, ce 12 Decembre 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Dec.

6595. 1643 december 14. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Dubitatum est hic de magnitudine cladis circa Dutlingam,[2] quam Excellentia vestra in proximis literis abunde exprimit. Nostri exercitus adhuc per Dei gratiam salvi sunt. Köningsmarchius ad Torstensonium pergit, postquam Cracovium insequutus est in Poloniam fugientem,[3] quem Gedani nunc haerere nuntiant et parum honorifice haberi, quod monstraverit hosti viam per Poloniae fines. Campimarscallus noster occupato Nambslavio[4] Vrangelium cum 6 regimentis[5] misit observatum an copiolas

5 Christoph Martin, vrijheer van Degenfeld, had zijn vroegere legerofficier tot het ondernemen van deze reis aangespoord. Waarschijnlijk was hij nog steeds met zijn Venetiaanse manschappen in een hevige strijd verwikkeld om het bezit van het door de pauselijken bezette fort bij Pontelagoscuro; vgl. no. 6557.

6 De slag bij Tuttlingen, de dood van maarschalk Guébriant († 24 november te Rottweil) en het lot van zijn jongere broer Dirk na de nederlaag die de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht het Frans-Weimarse leger had toegebracht (capitulatie op 25 november te Tuttlingen).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 16). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6579, beantw. d. no. 6619.

2 Het bericht van de nederlaag die de Frans-Weimarsen op 24-25 november bij Tuttlingen hadden geleden.

3 Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had zijn Pommerse campagne tegen het keizerlijke expeditieleger van generaal-majoor Joachim Ernst von Krackow (Krockow) succesvol afgesloten.

4 Namysłów (Namslau), ten oosten van Breslau.

5 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson gaf de ruiters van kolonel Helmut Wrangel de vrije hand om vluchtende keizerlijken in het Poolse grensgebied (Sarmatië) op te sporen.

fugitivas apprehendere posset et ipse circa fines Sarmaticos reliquas copias disponat, ne inulti recedant Pomeranici soli vastatores.

De valetudine regiae Maiestatis procerumque omnia felicia nuntiantur dareque eos operam, ut comitiorum appendices rite curentur, cum ipsa magno cum ordinum singulorum applausu peracta sint.[6] Illustrissimus legatus Salvius 17 Novembris Osnabrugam venit[7]

6 De Zweedse rijksdag ging op 16/26 november uiteen.

7 Grotius had van Georg Keller een brief ontvangen waarin deze het vertrek van zijn opdrachtgever Johan Adler Salvius uit Minden aankondigde (no. 6555). Op 27 november bereikte de Zweedse gevolmachtigde de plaats van de vredesconferentie.

et magnificentius a civibus est exceptus donatusque quam caesarei legati. Senatores regni Suediae a Danicis senatoribus literas tandem acceperunt,[8] quibus multis verborum complimentis ea excusant quae in freto contra naves nostras acta sunt, quae ex debito cum bonis omnibus possessoribus sunt restitutae.

Vale, illustrissime domine, in multos annos felicissime, mihique favere perge, qui constanter ero, illustrissime et excellentissime domine,

illustrissimae Excellentiae vestrae devotissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 14 Decembris 1643.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 25 Dec.

6596. 1643 december 14. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

De litteris ad Rosenhanium scripsi antehac,[2] iam non repetam; item de editione tuorum poematum.[3] Utenbogardum conveni et cum eo de negotio conciliationis egi.[4] Promisit se mecum privatim de ea re acturum. Ego an facturus sit dubito, quare tibi auctor sum ut me saepiuscule super eo negotio interpelles. Vossius edidit Dissertationes de genealogia Christi et anno nativitatis et passionis.[5] Auctoritatem tuam citat sub titulis illustrissimi et incomparabilis viri. An tecum ubique sentiat, nescio. Velim ubi quid de minore filio certi intellexeris,[6] eius me facias (certio)rem.

Deus interea te, tuos omnesque q(uos te) vel sanguine vel affinitate tangunt, sospitet.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

8 Het antwoord van de te Odense vergaderende Deense rijksraden op een Zweeds schrijven van 19/29 augustus 1643; zie no. 6555, en Fridericia, *Danmarks ydre politiske historie* II, p. 358. De boodschap werd op 11/21 november 1643 door de Deense resident Peder Vibe aan de Zweedse rijksraden medegedeeld (*Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 325).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 386. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6573, beantw. d. no. 6613.

2 Door een vergissing bij de Parijse postdienst waren Grotius' poststukken voor de Zweedse gevolmachtigden te Munster/Osnabrück (Johan Adler Salvius en de Zweedse resident Schering Rosenhane) en Minden (Johan Oxenstierna) meegegeven aan de koerier op Holland.

3 De publicatie van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

4 De zorg voor de uitgave van Wtenbogaerts *Kerckelicke historie* (*BG* no. 892).

5 De *Dissertatio gemina, una de Iesu Christi genealogia, altera de annis quibus natus, baptizatus, mortuus*. In de eerste dissertatie (p. 17-18) refereert Gerardus Joannes Vossius op de volgende wijze aan Grotius: ‘sicuti observatum illustri Hugoni Grotio, initio praeclari Annotationum operis in IV Evangelistas [= *BG* no. 1135]’ en ‘id cum incomparabili Grotio sic intelligimus’.

6 Het lot van Dirk de Groot na de Frans-Weimarse nederlaag bij Tuttlingen op 24-25 november 1643.

Raptim. Hagae, XIIII Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 14 st.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 23 Dec.
En in dorso: 14 Dec. 1643 W. de Groot.

6597. [1643] december 15. Aan C. Marin.[1]

[Monsieur,]

J'ai receu la vostre sans date mais que je croi avoir esté escrite environ le 8 Novembre. Icy la nouvelle va s'augmentant du mal receu par les Françoys[2] en ces quartiers d'en haut. Mais on espere d'empescher la plus grande suitte par les gens et argent qu'on envoye soubs le viscomte de Turaine. Cependant les dissensions de la cour,[3] qui ont commencé à paroistre avant l'emprisonnement du duc de Beaufort,[4] ne cessent point, mais ont produict un duel entre monsieur de Coligni, fils du marescal de Chastillon, qui a esté l'appellant, et le duc de Guise,[5] chacun assisté d'un second.[6] Le lieu du combat a esté la Place Royale et monsieur de Coligni est tombé deux fois; la seconde fois le duc de Guise lui a esté sur l'espé et l'a frappé avecq le plat. La reyne a commendé à toute quatre de se retirer de la cour.

On croist que Monson s'est rendu ou se doibt rendre bientost et qu'il y a en Catalogne de nouvelles revoltes contre les François. Monsieur Gorin, ambassadeur extraordinaire du roy de la Grand-Bretaigne, n'a pas faict encore son entrée. Les affaires de ce roy ne vont pas mal et on croit que sa Majesté aura bientost Plimuth. La maison du comte d'Harcourt à Londres a esté volée.[7]

Je demeure
le vostre.

15 Decembre.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 309. Antw. op no. 6556, dd. [26 november 1643].
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 12 december 1643.
3 De partijstrijd aan het hof was ingeleid door Marie d'Avaugour de Bretagne, hertogin van Montbazon, die op 5 of 6 augustus aantoonde dat de dochter van de prins van Condé in correspondentie stond met Maurice, de oudste zoon van Gaspard III de Coligny. Weldra moest de loslippige hertogin door leden van het hertogelijke huis van Lorraine-de Guise in bescherming genomen worden tegen de wraak van Henri II de Bourbon, prins van Condé, en diens echtgenote Charlotte-Marguerite de Montmorency.
4 De ‘important’ François de Vendôme, hertog van Beaufort, had met te veel vuur de zaak van de hertogin van Montbazon verdedigd. Hij werd op 2 september in hechtenis genomen; zie no. 6405.
5 In zijn *Journal* (I, p. 128) noteerde Olivier Lefèvre d'Ormesson: ‘Le samedy 12 décembre, M. Guillemot vint sur le soir et nous dit que M. de Guise venoit de se battre contre M. de Coligny à la Place Royale, avoit eu tout l'avantage et estoit légèrement blessé’.
6 De secondanten waren Godefroi d'Estrades (namens Maurice de Coligny) en Louis de Bridieu (namens Henri II de Lorraine, hertog van Guise); zie Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 184-186.
7 Het Somerset House, de Londense ambtswoning van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, werd op 19 november geplunderd. Het Parlement liet het merendeel van de daders ongestraft gaan (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 45-48).

6598. 1643 december 17. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Ne vous estonne[z] pas, si mes advis d'Italie arrivent un peu tard à Paris, car en mesme temps que nous les avons icy vous les avez aussy, mais il n'importe que je vous

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 309. Eigenh. oorspr.

en mande la confirmation, qui est tousjours aggreable quand elle sert pour nostre advantage.

Tout se repose ceste heur es quartiers d'hyver,[2] horsmis quelques petites courses qui se font de part et d'autre sur le Perusien, où les Florentins voudroyent assieger La Fratta,[3] place forte, où il y a deux mille hommes papalins, mais la saison ne permettra pas qu'ils en viennent à bout, si ce n'est que l'absence du gouverneur de la place face reuscir leur desseing, car en allant recognoistre les environs dudit lieu avec peu de gens il a esté fait prisonnier, dont le gran[d]-duc fait gran[d] cas pour estre de Genes, qui fomente la guerre du pape, et de la maison de Pallavicins, dont ma femme est,[4] et ce qu'il vaut plus, il [est] bon chef de guerre, dont le pape se trouve despourveu. Devant Cisterne neantmoins on escrit que les Florentins ayent esté un peu estrillés, ayans voulu assieger la place, dont j'attend[s] la certitude. Les Venetiens ont aussy voulu recouvrer Lagoscuro[5] mais en vain, à ce que j'entends. Cepandant le duc de Modene se trouve à Venise avec un plenipotentiaire du gran[d]-duc[6] pour y conclurre quelque chose sur le traitté de paix qui se doit bientost faire dans le Mantouan, mais le plus clair voyans en ont peu d'esperance à cause de l'opiniastreté des Barbarins, qui la veulent à leur mode et pour l'extorquer de la ligue font des provisions grandes tant d'argent que d'hommes partout.

Oultre la disgrace de Tutlinghen il y a une autre que nous apporte la prise de Rotvil,[7] où il y a eu des vivres pour deux ans, et les François en sont mal contens de ceux qui ont fait la reddition, en quoy je croy qu'ils ont raison. Dieu veuille que la venue de monsieur de Turraine[8] y remedie et arreste les desordres qui se sont glissés dans ceste armée vinarienne.

Je n'ay pas encor aucun advis de ce que je dois attendre touchant le payement de mes arriere-gages;[9] et nul de nos ministres me veut assister pas d'un liard, ny monsieur l'ambassadeur Grotius, en l'affection duquel envers moy je me suis tant confié. Dabit Deus et hic finem, à la sauvegarde duquel je vous reccommande, et demeure de toute affection, monsieur,

vostre serviteur tres humble,
C. Marin m.p.

De Zurig, ce 7 de Decembre l'an 1643.

2 Prins Mattias de' Medici voerde de Toscaanse eenheden, die in de heuvels ten zuiden van Perugia de strijd tegen de pauselijken hadden aangebonden, terug naar het gebied van Città di Castello.
3 Fratte, ten noordwesten van Perugia. Dit nieuwsbericht uit Florence, dd. 17 november 1643, werd op 19 december gepubliceerd in de *Gazette 1643,* no. 159.
4 Marins echtgenote Alessandra Paravicini Capelli. Zij kan alleen heel in de verte familie zijn van de gevangengenomen gouverneur Tobia Pallavicino (*Enciclopedia storico - nobiliare Italiana* V, p. 65-70 (de Genuese tak van de familie Pallavicino)).
5 Het door de pauselijken veroverde fort bij Pontelagoscuro.
6 Francesco I d'Este, hertog van Modena, en de Toscaanse onderhandelaar Giovanni Battista Gondi consulteerden hun bondgenoot Venetië over de voortgang van de oorlog tegen paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini); zie 6594.
7 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht van hertog Karel IV van Lotharingen en de Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth heroverde Rottweil stormenderhand (27 november - 3 december) (*Episodes Guébriant,* p. 401-402).
8 Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, was begonnen met het overbrengen van versterkingen naar het uiteengedreven Frans-Weimarse leger.
9 In 1641 had Carl Marin al een bedrag van 4590 rijksdaalders aan honorarium te vorderen.

Donne[z]-moy, s'il vous plait, advis quand l'argent de France sera payé, puisque le terme eschoit dans ce mois.[10]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Ian. 1644.
En in dorso: 7 Dec. 1643 Marin.

10 De betalingen krachtens het hernieuwde Frans-Zweedse subsidieverdrag van 20 juni 1643; zie voor de Zweedse bevestiging, no. 6350.

6599. 1643 december 19. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gratias ago pro memoria rerum mearum et editionum maxime.[2] Antequam poematum reliquiae edantur, transmittam Aureum carmen Pythagorae[3] et Euripidis Supplices Latine.[4]

An pax hic serio optetur dubito, sed possunt multa evenire quae tergiversantes impellant. Filius meus natu maximus Venetiis adhuc est, nec adhuc cognovi an cum Venetis certi aliquid pepigerit.[5] Minimum noti plerique suspicantur esse captum apud Bavaros.[6] Scribuntur enim, cum Ditlinga capta est, capti adiutores castrenses quatuor. Ipse postremum ad nos scripsit, cum Rothwila a Gallis caperetur,[7] quae nunc ab hostibus recepta est. Duces dimissi, milites transire coacti ad partes adversas.

Coliniacus, marescalli Castilionaei filius,[8] Lestradium misit ad ducem Guisium, eum ad pugnam provocans; nec excusavit Guisius, cui domesticus nobilis adiutor fuit, Coliniaco Lestradius, iunctus ei longinquo sanguine. Bis cecidit Coliniacus, et exarmatus a Guisio et plano ensis verberatus est cum monito, caveret in posterum principes provocare. Haec res et ex dissidiis ante natis originem habet et timendum est, ne novis dissidiis det causam. Dux Aurelianensis valde Guisio favet, cuius sororem antehac, nunc vero consanguineam in matrimonio habet. Coliniaco favet dux Anguianus.

Apud vos[9] nisi et mandata quae data sunt legatis ad Foederatorum Conventum et iurisiurandi formula defenditur, erunt in periculo qui gravibus malis remedia adferre voluerunt. Ego eis, tibi, uxori, liberis precor optima omnia,

tibi obligatissimus frater,
H. Grotius.

19 Decembris 1643.

Solidius quam quisquam antehac in tertio tomo tractavit Petavius quaestionem totam de libero arbitrio,[10] ita ut nihil sit quod ad diligentiam eius adiici possit. Tractavit etiam historiam de Pelagio et semipelagianis.

1 Gedrukt *Epist.,* p. 961 App. no. 683. Antw. op no. 6581, beantw. d. no. 6621.
2 De zorg voor de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.
3 De ‘Aurei Pythagorae versus’ uit de *Dicta poetarum quae apud Jo. Stobaeum exstant* (*BG* nos. 458 en 459).
4 Grotius' vertaling van de *Supplices* (Iketides) van Euripides (*BG* no. 496 rem. 5 en *BG* no. 532).
5 Waarschijnlijk had Grotius de brief ontvangen die Cornelis de Groot op 27 november had geschreven; zie nos. 6515 en 6557.
6 De tijdens de slag van Tuttlingen (24-25 november) krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot was naar de universiteitsstad Tübingen overgebracht; vgl. no. 6606 en *Lettres Mazarin* I, p. 475-479.
7 Zie de brief van Dirk de Groot dd. 19 november 1643 (no. 6542).
8 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 december.
9 Een opmerking over de Hollandse besluiteloosheid in de kwestie van de eed van de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit.
10 Petau's *Theologica Dogmata, Tomus III, in quo de Angelis, ac Mundi opificio et Ecclesiastica disciplina disseritur*. In de editie die Jean le Clerc van dit *magnum opus* verzorgde (Antwerpen [= Amsterdam] 1700) werd de inhoud van *Tomus III* aldus omschreven: ‘Tomus tertius, in quo de Angelis, de Mundi opificio, de Pelagianis ac Semipelagianis, deque Concilii Tridentini

interpretatione, et S. Augustini doctrina disseritur' (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* VI, kol. 608-610).

6600. 1643 december 19. Aan N. van Reigersberch.[1]

Mijnheer,

Het duel dat hier geweest is tuschen den hertogh van Guise ende monsieur de Coligny[2] is een gevolch van de voorgaende misverstanden tusschen de princesse van Condé als moeder van de hertoginne van Longueville ende de hertoginne van Mombason[3] gesteunt door het huis van Lorraine, welcke onlusten zoo diep zijn gewortelt dat meerder gevolch daeruit is te vresen, gelijck eertijds tuschen de huizen van Orleans ende Bourgogne.[4] Den hertogh van Orleans,[5] eerst geweest zijnde schoonbroeder van den hertogh van Guise, nu weder getrouwt aen het huis van Lorraine, waeruit die van Guise zijn gesproten, treckt de zaecke ter harte ende zoude dit, nevens eenige ongelucken van Vrancrijck, wel mettertijd de zaecke connen disponeren tot een paix, hoeveel andere mede machtigen daertegen zijn.

De opinie van de qualiteiten van d'heer Pauw[6] moet groot zijn bij deghenen die hem met zooveel moeite uit den hoeck haelen. Die de meeste aenbinders zijn geweest in Hollant tot dien cours die bij alle de steden is genomen, mogen wel toezien om dien bandt vast te houden; zullen anders groot peryckel loopen. De corruptiën zijn lichter heel af te snijden dan te maetigen, want de maet die aen elcx interpretatie hangt loopt zonder maet ende de ruimgestelde maecken het de naewbezetten haest moede. 't Is wel te geloven dat de ambassade vandaer naer Engelant[7] zal uitgestelt werden totdat men naerder ziet in de besoigne van den grave van Harcourt; die traech geschapen is voort te gaen gelijck oock die van milord Goryn[8] alhier om de difficulteiten die in Engelant vallen op de ligue offensive. Ick meen de apparentie voor des conings zaecke beter is als voor het parlement ende dat men hier niet gezint en is het parlement zoo te qualificeren gelijck zij willen, alzoo dat waer van groote consequentie.

Hoe de zaecken nu staen in Oost-Indië tusschen de Portugezen en de Hollanders zal ick zeer gaeren leeren mettertijd. Ende ben blijde dat de zaecken van de zee,

1 Hs. Amsterdam, UB, coll. RK, H 34i. Eigenh. oorspr. Niet ondertek. Antw. op no. 6582.
2 Het duel tussen Henri II de Lorraine, de huidige hertog van Guise (vgl. n. 5), en Maurice de Coligny, had op 12 december plaatsgevonden; zie nos. 6597 en 6601.
3 De partijstrijd aan het hof was ingeleid door Marie d'Avaugour de Bretagne, hertogin van Montbazon, die op 5 of 6 augustus aantoonde dat Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, in correspondentie stond met Maurice, de oudste zoon van Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon.
4 Henri II de Bourbon, prins van Condé, gouverneur van Bourgondië, en zijn echtgenote Charlotte-Marguerite de Montmorency namen de kritiek van het rivaliserende huis van Lorraine-de Guise op hun dochter Anne-Geneviève hoog op; zie nos. 6353, 6365 en 6378.
5 Gaston van Orléans huwde op 6 augustus 1626 Marie de Bourbon († 4 juni 1627), hertogin van Montpensier. Zij was een dochter van Henri de Bourbon († 1608), hertog van Montpensier, en Henriette-Catherine de Joyeuse (sinds 1611 echtgenote van Charles de Lorraine, hertog van Guise) (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 71-73). Sinds 3 januari 1632 was Gaston van Orléans in de echt verbonden met Margaretha, zuster van hertog Karel IV van Lotharingen. Dit huwelijk kreeg pas op 6 mei 1643 de zegen van koning Lodewijk XIII.
6 De Hollandse rekenmeester dr. Adriaen Pauw was voorgedragen voor een plaats in de Staatse delegatie ter vredesconferentie (Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 122-123). Aan de zoon van zijn rechter Reynier Pauw bewaarde Grotius geen goede herinneringen.
7 Ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude hadden zich voorgenomen om een afwachtende houding aan te nemen. Zodra het Engelse Parlement geen vertrouwen meer wilde schenken aan de vredesmissie van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, aanvaardden zij de reis (18 januari 1644) (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 51 en p. 54-55).
8 In opdracht van koning Karel I trachtte lord George Goring de Franse regering te winnen voor het aangaan van een nauwer verbond (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 59 en p. 80).

waeraen Hollant ende Zeelant meer als aen de conquesten te landen is gelegen, werde[n] behartight nae behooren.[9]

9 Holland en Zeeland brachten het geld bijeen om de patrouillediensten op de Noordzee effectief uit te voeren.

In mijne brieven aen anderen zal ick letten niet te breed te gaen.[10] D'heer Spierinck crijgt oock advysen van monsieur Heufd, van Parent, advocaet alhier van de religie,[11] ende van Sweden die hier zijn. De discoursen van monsieur Godefroi[12] waeren anders hier als daer in Hollant. Hier sprack hij dat de regiering tot haere zeeckerheit het oorloge van doen hadde. Daer spreect hij van genegentheit tot trefves, omdat anders de ligue die zij voorhebben niet veel en zoude voortgaen.[13] Tot noch toe zie ick hier de zaecken noch in gelijck ick voordezen geschreven heb, maer continuatie van ongelucken ende de resolutie die den hertogh van Orleans mettertijd zoude connen nemen,[14] zoude mogen veranderinge veroorzaecken.

19 Decembris 1643.

Vier aide des camps zijn gevangen ende ten deel gevallen aen de Beyerschen. Men meent mijne jongste zoon daeronder zoude mogen zijn.[15] Van hem hebben wij, naedat de Françoisen Rotwiel naemen, geen schrijven nochte zeeckerheit. God geve het beste.

De Beyerschen ende Lorrainsche zeggen[16] dat den cardinael Mazarini wat beter coop zal geven, hebbende voordezen de coninginne-regente verzeeckert dat hij de vijanden zoo gedwee zoude maecken dat zij de paix zouden aennemen, al waer het dat hij maer een van zijne laquaien met een billet zond nae Munster. Daer en is geen nieuw tractaet gemaect tusschen Vrancrijck ende Swede, maer alleen acte gegeven ter wederzijde[17] dat men versta[e]t dat de tractaten voordeze gemaect blijven in haer geheel als raeckende niet alleen de personen, maer oock de rijcke. Maer Swede bij voorgaende conventiën heeft macht, zoo Vrancrijck lust heeft tot het oorlogh, haer vrede te maecken. Doch dit is secreet.

In dorso schreef Reigersberch: Broeder de Groot, uyt Paris, den 14 [*sic*] Decemb. 1643.

10 Kardinaal Jules Mazarin had zich gestoord aan de politieke uitspraken van de Zweedse resident in Den Haag; vgl. no. 6582 n. 14 en 15.

11 Johan Hoeufft, de beheerder van de Frans-Zweedse subsidiekas in Parijs, en de advocaat Parent (no. 4222 (dl. X) en no. 4950 (dl. XI)). In de depêches van Petter Spiring Silvercrona aan Axel en Johan Oxenstierna vindt men in de bijlagen een grote verscheidenheid aan afschriften van nieuwsbrieven uit Parijs; vgl. Stockholm, RA, Extranea III, Frankrike, en E 1014 - E 1015 (*Een rondgang langs Zweedse archieven,* p. 79 en p. 162-163).

12 Het Frans delegatielid Théodore Godefroy was door Grotius bij zijn zwager aanbevolen; zie nos. 6488, 6567 en 6582.

13 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, hadden op 9 december het standpunt van hun regering over een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ aan de Staatse onderhandelaars uiteengezet.

14 De hertog van Orléans beriep zich op de waardigheid van generalissimus van de Franse legers; zie no. 6601.

15 De krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot was overgebracht naar de universiteitsstad Tübingen; vgl. nos. 6542 en 6599.

16 De hertogen Maximiliaan I van Beieren en Karel IV van Lotharingen probeerden politieke munt te slaan uit de Frans-Weimarse nederlaag bij Tuttlingen (24-25 november 1643).

17 Het op 28 juli/7 augustus 1643 door koningin Christina bevestigde Frans-Zweeds subsidieverdrag van 30 juni 1641; vgl. nos. 5308 (dl. XII) en 6350.

6601. 1643 december 19. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Men spreeckt hier van vijftich nieuwe edicten, van vijfendetwintichduysent man vannieus aen te nemen. Maer daertoe gaet tijt ende moeyten, want in Poictou ende andere plaetzen sijn beroerten. 't Casteel Nage in Rouargue[2] is bij den coninck op de gemutineerde becomen. Den hertoch van Orleans[3] wil overal de nominatie hebben van crijgsoversten als opperste generael. Met het graefschap van Bourgognen is de stilstand tot het nieuwe jaer gecontinueert.[4]

Zaterdach over acht dagen nae de middach hebben op de Plaetse Royale in duel gevochten den hertoch van Guise, geaccompagneert met een van sijn escuyers, ende den graef van Coligni, soon van den marescal de Chastillon, geaccompagneert met monsieur l'Estrade,[5] die het appel gedaen hadde. Den graef van Coligni, sijnde voor de tweede mael gevallen, is bij den hertoch van Guyse ontwapent. 't Parlement informeert sich hierop.[6] Ondertusschen is den hertoch van Guyse nae Medon,[7] monsieur de Coligni nae Chastillon,[8] l'Estrade nae Hollandt. Den paus heeft aen den hertoch van Guise geschreven, opdat hij de princesse Anne van Mantoue[9] soude trouwen; zoo doen oock andere princen. Den hertoch van Orleans, als swager geweest sijnde van den hertoch van Guyse,[10] toont in dese querelle gestoortheyd tegen monsieur de Coligny, die sijne retraicte heeft meenen te nemen bij den hertoch van Anguien, maer den prins van Condé heeft sulcx niet gewilt.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 19 december 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 1 januari 1644).
2 De plaats Castelnau-de-Montmiral, ten zuiden van de oorspronkelijke brandhaard van de ‘croquants’ Villefranche-de-Rouergue.
3 Gaston van Orléans beriep zich op de waardigheid van generalissimus van de Franse legers.
4 De Franse regering zal na de nederlaag van de Frans-Weimarsen bij Tuttlingen haar eisen ten aanzien van een wapenstilstand in de Franche-Comté (Spaans Bourgondië) wat hebben bijgesteld; vgl. nos. 6575 en 6589. Toch hield het Spaans bewind in Brussel rekening met de betaling van schadeloosstelling aan de Fransen (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 484).
5 Het duel tussen Henri II de Lorraine, hertog van Guise, en Maurice de Coligny vond op 12 december plaats; vgl. no. 6597. Hun secondanten waren Godefroi d'Estrades en de hertogelijke dienaar Bridieu.
6 Het Parlement gelastte op 14 december een onderzoek naar de toedracht van deze duidelijke overtreding van het ‘Edit ... sur la prohibition et punition des duels’ van 11 augustus 1643; zie no. 6313.
7 Meudon, ten zuidwesten van Parijs. De verwarring in Parijs wordt beschreven in het *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 128-130.
8 De gewonde Maurice de Coligny, oudste zoon van maarschalk Gaspard III, hertog van Châtillon, vond een schuilplaats op het landgoed van de prins van Condé te Saint-Maur (ten zuidoosten van Parijs). Hij stierf op 23 of 24 mei 1644 (*DBF* IX, kol. 226-227, en *Correspondance d'Estrades* I, p. 171-173).
9 Anna van Gonzaga, de door Henri II de Lorraine, hertog van Guise, in de steek gelaten echtgenote. Zij huwde op 25 april 1645 Edward, vierde zoon van keurvorst Frederik V van de Palts.
10 Henriette-Catherine de Joyeuse, moeder van Henri II de Lorraine, had uit haar eerste huwelijk met Henri de Bourbon († 1608), hertog van Montpensier, een dochter Marie de Bourbon. Deze jongedame huwde op 6 augustus 1626 de broer van koning Lodewijk XIII. Zij stierf op 4 juni 1627 bij de geboorte van Anne-Marie-Louise van Orléans (G. Dethan, *Gaston d'Orléans,* p. 71-73).

De coninginne-regente heeft monsieur de Buzenval, die neef is van den bischop van Beauvais,[11] belast zich van sijne charge van capitanie des guardes quijt te maecken. De

11 Henri, zoon van Théodore Choart de Buzanval († 1616) en Madeleine Potier de Blancmesnil, diende in de koninklijke garde. Toen hij en zijn broer Nicolas te trouwe diensten bleven bewijzen aan hun in ongenade gevallen oom Auguste Potier, bisschop van Beauvais, viel ook op hen een koele koninklijke blik (*DBF* VIII, kol. 1175-1178).

twee extraordinarische ambassadeuren van Venetië sijn vertrocken.[12] Een jonge soon van den hertoch van Anguien[13] is ten doop gehouden bij den cardinael Mazarin; sal de naem hebben Henrico Giulio, hertoch van Albret. Den marescal de La Milleray is hier wel gesien te hove[14] ende, soo men meent, sal employ hebben in den oorloch in het aenstaende jaer. Men blijft ordre stellen tegen de duerte van 't coren.

In Italië is het Spaense leger bij Alexandrië, 't Fransche van tweeduysent te paerd, vierduysent te voet in de Languez ende Vercellois.[15] De Barbarynsche hebben eeniche avantage gehadt op de Toscans,[16] maer de Venetiaenen op de Barbarynsche,[17] Wt Spaignien werd onderrecht dat aen don Francisco de Meneses[18] het hooft is afgeslagen om eenige ongehoorsaemheyt in het stuck van de crijg. Dat de hertoginne van Medina-Sedonia seer solliciteerde om haer man vrij te crijgen,[19] niet sonder apparentie. Dat men te Sevillië aengeteeckent heeft alle vreemdelingen als Portuguesen, Françoisen, Engelsche, ende deselve de wapenen afgenomen. Dat de galeyen van Spaigne, Naples ende Sicilië hebben eenige verversing gebracht binnen Roses. Den hertoch Piccolomini hebbende op den coninck van Spaigne versocht dat hij soude mogen gaen dienen met een pique in het belech van Monson, heeft den coninck gesegt dat Piccolomini soude wachten totdat hij, te weten den coninck, nevens hem derrewaert soude gaen mede met een pique.[20] Men gelooft dat den eertshertoch Leopold[21] geen lust hebbende tot het gouvernement van Nederland ofte immer niet op de conditiën gelijck hem hetselve werd gepresenteert, 'tselve gouvernement sal gegeven werden aen don Jan d'Austria, bastard van

12 De Venetianen Angelo Contarini en Giovanni Grimani kregen op 24 november een officiële ontvangst in Parijs aangeboden. Zij kozen voor hun terugreis de route over Marseille (*Relazioni degli Stati Europei, Serie II, Francia* II, p. 389-421).

13 De doop van de op 29 juli 1643 geboren zoon van Louis II de Bourbon, hertog van Enghien, en Claire-Clémence de Maillé-Brezé. Voordat de plechtigheid een aanvang nam, streden Henri II de Bourbon, prins van Condé, en kardinaal Jules Mazarin om het hardst over de préséance (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 129).

14 De *Gazette 1643,* no. 156, dd. 12 december 1643, meldde de rentree van Charles de La Porte, markies van La Meilleraye, onder het Parijse nieuws. In januari 1644 begroette Olivier Lefèvre d'Ormesson de maarschalk. In zijn *Journal* (I, p. 142) tekende hij aan: 'il estoit fort bien en cour et doit commander l'armée sous Monsieur'.

15 De Frans-Savoyaardse linie strekte zich uit van het gebied ten zuiden van Asti (de landstreek van de Langhe) naar het noorden (Vercelli).

16 De strijd van de Toscanen tegen het leger van paus Urbanus VIII (Maffeo Barberini) verflauwde door het slechte weer in de omgeving van Citerna (V. Siri, *Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi* III, p. 869-871).

17 Waarschijnlijk een treffen bij Forte Urbano (in de omgeving van Castelfranco Emilia).

18 Francisco Meneses (Menezes) (1614-1672), Spaans bevelhebber van Portugese afkomst, was in 1638 wegens insubordinatie door de toenmalige gouverneur van Milaan, Diego Felipe de Guzmán, markies van Leganés, ter dood veroordeeld. Het vonnis werd niet voltrokken (*EC* XXXIV, p. 663-664).

19 Gaspar Alonso Pérez de Guzmán, hertog van Medina-Sidonia, zou volgens Grotius' nieuwsbrief van 14 november 1643 (no. 6533) tot levenslange gevangenisstraf zijn veroordeeld.

20 Koning Philips IV had op 23 oktober een lang gesprek gevoerd met de veldheer Ottavio Piccolomini. In plaats van een bevel in het Spaanse leger in Catalonië schonk de koning hem de hoogste militaire rang in de Zuidelijke Nederlanden.

21 Aartshertog Leopold Wilhelm van Oostenrijk was de favoriete kandidaat voor de opvolging van de Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo. Tot nu toe nam hij echter een afwachtende houding aan (*Doc. Boh.* VII, p. 57 no. 118).

Spaignie,[22] ende daeronder Piccolomini sal hebben sulcken gesech als den marquis d'Aytona[23] heeft

22 Juan José van Oostenrijk (1629-1679), natuurlijke zoon van koning Philips IV van Spanje. Zijn benoeming werd op 20 december bekendgemaakt (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 481-483).

23 Francisco de Moncada (1586-1635), markies van Aytona, kreeg in 1630 het opperbevel over het leger in de Zuidelijke Nederlanden. Hij overleed tijdens een campagne van de kardinaal-infante don Ferdinand van Oostenrijk in het land van Kleef (*BNB* I, p. 578-590).

gehadt onder den geweesden cardinael-infant. Den coninc van Spaignie, vermaent sijnde bij de paus om te fourneren de driehondert lanciën die 't rijck van Napels als leen aen de Stoel sculdich is, excuseert hem, seggende dat dit oorloge comt uyt particulier[e] querelle[n][24] die de Stoel niet en raacken, maer bied sich aen om de vrede te bemiddelen.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 19 December 1643.
En onderaan: Paris.

6602. 1643 december 19. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Cardinalis Mazarinus, qui magnam temporis partem in chartas lusorias impendit, Ransovii uxorem[2] consolatus, dixit ipsius causam suam esse, et certe ita se res habet: parvae copiae, sine victu missae ad res tam longinquas, tantis hostium viribus. Par in ducibus militibusque securitas. Nam qui ad Dutlingam deprehensi sunt, chartis ludebant plerique. Captivorum millia quatuor divisere inter se Bavarici et Lotharingici.[3] Dux Carolus pacta ad Dutlingam signavit ut summum ibi habens imperium. Altera Vitriaci castra ad Meringam erant, non ad Memmingam;[4] par ibi stupor. Rothwila tanto labore capta relicta fuit sine pulvere bellico. Itaque ad adventum victoris exercitus dedita est,[5] sed ita ut dimissis ductoribus milites coacti fuerint mutare partes; ii fuere ad duo millia, equites pars maior.

Mali eventus, praesertim ubi evidens est negligentia, solent rumores parere. Idem hic experimur. Accedunt factiones, ut illa nuper in Mombasoniae negotio inter domum Condaeam et Lotharingicam,[6] unde orta die Saturni qui abiit pugna singularis inter

24 Paus Urbanus VIII en Odoardo Farnese, hertog van Parma, hadden hun conflict over de rechten op het hertogdom van Castro willens en wetens laten escaleren tot een nationale krijg.

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C61, 172; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 370 no. 511. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 163. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6603).

2 Luitenant-generaal Josias Rantzau was met nog geen 12000 Frans-Weimarsen tegen een machtige Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht opgetrokken. Op 24-25 november vond bij Tuttlingen de voor de Fransen catastrofale krachtmeting plaats.

3 De krijgsgevangen gemaakte officieren, onder wie luitenant-generaal Josias Rantzau, Charles de Sainte-Maure, markies van Montausier, kolonel Johann Bernhard von Oehm en Grotius' jongste zoon Dirk de Groot (no. 6606), werden overgebracht naar verzekerde steden. De aan de hertog van Beieren toebedeelde Frans-Weimarsen kregen, in afwachting van de betaling van het losgeld, logies aangeboden in de universiteitssteden Tübingen, Ingolstadt en Würzburg; de gevangenen van hertog Karel IV van Lotharingen gingen richting Worms (*Episodes Guébriant,* p. 399-400).

4 Vgl. no. 6590 n. 3. Het kamp van de Frans-Weimarse commandant François-Marie de l'Hospital († 1679), markies van Vitry, te Möhringen (*Episodes Guébriant,* p. 375 en p. 396-397, en *Mémoires du sieur de Pontis* II, p. 377-397).

5 Rottweil, de laatste verovering van maarschalk Guébriant († 24 november 1643), kwam op 27 november onder vuur te staan van het zegevierende leger van hertog Karel IV van Lotharingen en de Zwabisch-Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth. De verdedigers kregen op 3 december een vrije aftocht aangeboden.

6 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brief aan Nicolaes van Reigersberch en in zijn nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 19 december 1643 (nos. 6600 en 6601).

ducem Guisium et Coliniacum, Castilionaei filium. Provocaverat ducem Guisium Coliniacus,

misso ad id Lestradio eo, qui inter Galliam et Bataviam saepissime cum mandatis commeat[7] et gratiosus est apud principem Arausionensem, Coliniaci propinquum,[8] natum [quippe] ex matre Castilionaea. Pugnatum est claro die, in urbe, in area quae Regalis dicitur, dimicantibus quatuor, nam Coliniaco aderat idem ille Lestradius, Guisio nobilium domesticorum unus. Bis cecidit Coliniacus; post secundum lapsum exarmatus a Guisio est et plano ensis percussus cum monito, caveret sibi principes provocare. Dux Aurelianensis sustentat ducis Guisii causam, cuius antehac sororem uterinam, nunc consanguineam in matrimonio habet. Coliniaco favet dux Anguianus, sed cuius impetus reprimit prudens princeps Condaeus. Sunt haec auguria maiorum malorum, qualia antehac inter easdem illas domos, olim vero inter Aurelianenses et Burgundios apparuere. Episcopi Bellovacensis, quem cardinalis Mazarinus ex aula eiecit, cognato Buzanvalio imperavit regina regens, ut se a centuria praetorianorum abdicaret.

Ubi nunc sit hostium ille exercitus nescimus. Sed dicitur esse Merciacus ad Sciltachum,[9] ad Durlachum dux Carolus, Hazfeldianorum pars maior in Franconia.[10] Vult dux Aurelianensis habere ius eligendi praecipuos militiae praefectos tanquam summus militum imperator. Princeps Condaeus dicitur in Burgundicam suam praefecturam iturus.[11] Cum comitatu Burgundiae prolatatae sunt indutiae ad annum secuturum. Veneti legati extraordinarii abiere. Gorinus adhuc se in publico non ostendit. In Rouargis arx Nagae,[12] quam tenuerant seditiosi, dedita est regi. Baptismum accepit ducis Anguiani filius susceptore cardinale Mazarino. Nomen ei Henrico Julio, cognomen duci Albreto. Mileraius hic est et bene excipitur. Pergit regina regens mederi annonae malis. Quinquaginta edicta pecuniaria in partu sunt. Rumor est, sed incertus, de conscribendis novis militum XXV millibus.

In Italia Barbariniani ad Castellum Urbanum male habiti a Venetis; contra a Barbarinianis Ethrusci. In Hispania Francisco Menesio abscissae cervices, quod minus parens fuisset imperiis militaribus. Piccolominaeus a rege Hispaniae permissum petiit, ut sibi ire liceret cum hasta tantum gregarii ad obsidium Monsoni.[13] Rex dixit exspectandum ei, donec ipse, rex scilicet, eodem iret pari habitu, adiutor ei futurus. Id velut summi honoris Piccolominaeo habiti testimonium vulgatur per Hispaniam. Creditur autem Johanni Austriaco notho dari praefectura Belgicae, Piccolominaeo autem ibidem et locus, quem marchio Aitona sub cardinale Hispano habuit. Naves longae ab Hispania, Neapoli et Sicilia ad oram Cataloniae profectae sunt, ut Rosis victum adferant. Portugalli Tingim[14] etiamnum tenent, quanquam Hispani ad eam urbem recuperandam nihil omisere. Hispali initus numerus eorum peregrinorum, qui ibi vivunt, e Portugallia, Gallia, Anglia, omnibusque ademta arma. Uxor ducis Medinae-Sidoniae pro libertate mariti sui laborat, non sine bona spe. Roma urget regem Hispaniae, ut in hoc, quod in Italia est, bello trecentos lancearios

7 Godefroi d'Estrades (1607-1686), kolonel van een Frans regiment in Staatse dienst en tegelijkertijd tussenpersoon in het contact van Frederik Hendrik met de Franse autoriteiten (Schutte, *Repertorium* II, p. 9-11).

8 De moeder van Frederik Hendrik was Louise, dochter van admiraal Gaspard de Coligny (1519-1572), heer van Châtillon.

9 Schiltach, op de route van Rottweil naar Straatsburg. Weldra trokken de Zwabisch-Beiersen zich terug in Riedlingen en Geislingen an der Steige (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 138-139).

10 Veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen bracht zijn troepen weer dichter bij de Hessische linies.

11 De prins van Condé aanvaardde op deze zaterdag zijn reis naar Bourgondië.

12 Te denken valt aan de plaats Castelnau-de-Montmiral.

13 Het Franse bolwerk Monzón (ten noordwesten van Lérida) werd op 3 december door het Spaanse leger van don Felipe de Silva overmeesterd.

14 Vgl. de *Gazette 1643,* no. 157, 'extraordinaire du XVIII décembre': 'La proclamation de dom Jean IV, roy de Portugal, dans la ville de Tanger.'

suppeditet ex lege feudi Neapoleos. Rex Hispaniae dicit privatas esse controversias, ad quas fovendas se non teneri, sed ad pacem serio se laboraturum. Ex Mediolanensi

tractu milites multi fugiunt, inde et nomen dant militiae aut Barbarinorum aut oppositi foederis.[15]

Fuit apud me is qui huc missus est a landgravio Darmstadiensi[16] tradiditque mihi scripta pro causa eius familiae contra familiam Cassellanam in re Marpurgica. Recepi me ea lecturum et scripturum in Suediam, si quid forte inde mihi mandetur; interea sermones meos generaliter direxi ad communem concordiam.

Mitto exemplum scripti satis ingeniosi,[17] quod legati alii magno aere redemerunt, quasi ex arcanis publicis emanasset, cum lusus sit alicuius non ignari temporum, haud indignus legi.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, Sublimitatem tuam sospitet et consilia eius ad bonum publicum prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, IX/XIX Decembris 1643.

Saxonici qui Francofurti[18] sunt, praetulere prae se gaudium ob cladem Gallis illatam; Bavarici ad gravitatem vultum ac verba composuere, quasi dolentes. Aiunt illi merito castigatam superbiam cardinalis Mazarini, qui reginae regenti dixerit se ita humiles facturum esse Austriacos et Hispanos, ut si de pace chartam per cursorem suum mittat Monasterium, libenter sint accepturi. Feminae captorum ad Danubium liberae dimissae sunt.[19] De filio meo, qui ibi militabat, nihildum cognovi, quod miror.

Hispani exspectant classem ab America et naves bellicas mittunt obviam. In Portugalliam dicuntur[20] advenisse a portu Januarii in Brasilia octo et viginti naves, ferentes XIV millia cistarum sacchari; et ab India Orientali navis magna earum ex numero, quas galeones vocant. Crepicordium in Italia rediit in potestatem Barbarinicam.[21] A Plumazzi oppugnatione reiecti Mutinenses. Pro duce Croiaco feci quicquid desiderabat.[22]

15 Uit Turijn kwam het bericht over ontevreden Milanese soldaten die hun heil zochten bij de ‘Barberini’ (pauselijken) of bij de tegenpartij, de legers van Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena.

16 Landgraaf Georg II van Hessen-Darmstadt had zijn raad ‘van Koben (Coben)’ naar Parijs gestuurd; zie no. 6610.

17 De bijlage is niet overgeleverd. Misschien heeft Grotius beslag kunnen leggen op het ‘libellus’ waarvan hij in zijn nieuwsbrief van 12 december melding had gemaakt; vgl. no. 6590.

18 Bijna gelijktijdig legde de keizer aan de Frankforter ‘Deputationstag’ zijn voorstellen met betrekking tot het onderhoud van de keizerlijke legers voor (*Urk. u. Act.* I, p. 833 en p. 837).

19 De echtgenoten van de Frans-Weimarse krijgsgevangenen herkregen hun vrijheid in Schaffhausen (*Episodes Guébriant,* p. 399).

20 De *Gazette 1643,* no. 159, dd. 19 december 1643, publiceerde een nieuwsbericht uit Lissabon van 9 november 1643.

21 De pauselijke legerleider Achille d'Estampes-Valençay joeg de eenheden van Francesco I d'Este, hertog van Modena, uit Crevalcore. Een Modenese aanslag op Piumazzo (tussen S. Cesário del Panaro en Spilamberto) mislukte (*Gazette 1643,* no. 159, dd. 19 december 1643).

22 Op 17 oktober had Grotius een schrijven van koningin Christina van Zweden ontvangen waarin zij haar ambassadeur in Parijs opdroeg om bij de Franse regering te interveniëren ten gunste van Anna van Pommeren, weduwe van Ernst, hertog van Croy en Aerschot, en haar in Lotharingen geboren zoon Ernst Bogislaw, hertog van Croy; zie no. 6414.

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Mazarinus chartis lusoriis intentus. Solatur Ranzoviam. Causa cladis Dutlingensis. Hinc factiones, ut in Mombasoniae negotio. Buzanvalius praefectura centuriae se abdicare iussus. Germanica. Aurelianensis desiderium. Varia Gallica. Varia fortuna in Italia. Menesius apud Hispanos capite plectitur. Honos Piccolominaeo habitus. Quaedam ex Hispania. De legato Darmstadino. Libellum ingeniosum mittit. Mens Saxonum et Bavarorum de clade Dutlingensi; plura de hac. Hispanorum classis expectatur. Navium Portugallicarum adventus. Italica.

6603. 1643 december 19. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Praesent. Mindae, 25 Decembris a. 1643.

6604. [1643] december 19. Aan J. de Wicquefort.[1]

Monsieur,

Je loue vostre soing pour le publicq et vous remercie de celui que vous avez pour mes enfans. L'aisné est à Venise,[2] croyant trouver là une guerre plus reiglée que n'est celle de France. Le dernier de mes fils, qui a esté au feu monsieur le duc de Wimar, m'a escrit de Rothwil lorsque cette ville estoit prise par les François.[3] Depuis il n'y a eu icy aucune nouvelle de luy, et nous ne sçavons s'il est de ce quattre mille prisonniers à Dutlinge et Meringe et partagez entre les Bavarois et Lorrains, ou s'il est des officiers qui sont sortis libres de Rothwil, les soldats jusques à deux mille ayant esté forcés de prendre partie, ou s'il a esté parmi la cavallerie qui a esté attrappée à la retraicte. Le mal a esté grand et madame de Ranzou n'a pas esté plus heureuse depuis son catholicisme qu'auparavant.[4] On parle icy de lever icy de nouveau XXV mille hommes,[5] mais c'est une chose de longe haleine, et il y a de remuemens en Poictou, qui pourroient estre suivis d'ailleurs.

J'ay receu une lettre de monsieur le landgraef de Darmstad et veu son envoié, qui m'a mis entre les mains ses pieces justificatifves touchant la succession de Marpurg.[6] J'ay promis de les lire à loisir et faire ce que de Suede me sera ordonné.

Monsieur Le Strade, qui a faict pour monsieur Coligni l'appel au duc de Guise et a esté second dudict monsieur de Coligni contre le duc de Guise ayant pour second un de ses domestiques, a commendement de se retirer en Hollande, comme le duc de Guise à Medon et monsieur de Coligni à Chastillon. Je croy que monsieur le prince d'Orange ne sçaura pas mauvais gré de cette action de monsieur Strate, comme aussi ne faict le duc d'Anguien, qui a voulu retirer chez lui monsieur de

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B. II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is - met uitzondering van de weggelaten laatste regel 'Pro duce Croiaco ...' - gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6602). Gedrukt in Meerman, *Epist.* (*BG* no. 1222), p. 119. De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 69 en 4° 38, 31; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 57; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 187; en te Linköping, Stifts-och Landsbibl., Br. 23, 43 en Br. 24, 77-78.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 312.

2 Het verblijf van Cornelis de Groot in Venetië; vgl. no. 6599.

3 Zie de brief van Dirk de Groot dd. 19 november 1643 (no. 6542).

4 Boze tongen hadden in oktober 1642 beweerd dat Grotius de echtgenote van luitenant-generaal Josias Rantzau had verleid tot het bijwonen van een mis; zie no. 5940 (dl. XIII).

5 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven dd. 19 december 1643 (nos. 6600-6603).

6 Het slepende conflict van de landgraaf van Hessen-Darmstadt met het huis Hessen-Kassel over het bezit van de stad en universiteit van Marburg.

Coligni, mais le prince de Condé ne l'a pas permi. C'est une suitte de la querelle de madame Mombason avecq madame la princesse et madame de Longueville sa fille. Le combat s'est faict Sammedi le douziesme Decembre à la Place Royale, aprèz-midy, et l'evenement que monsieur de Coligni, ayant tombé deux foix, la seconde a esté desarmé et assés rudement traicté par le duc de Guise.

Ceux de la religion louent grandement monsieur de Coligni de ce qu'il a voulu vanger la mort du feu admiral de Coligni. Il y a de l'apparence que ceci aura d'autres suittes. Le parlament a commencé à s'informer.

Le duc d'Orleans veut avoir la nomination des grands officiers de la guerre et on croit que monsieur le prince va en Bourgogne. Ledict duc d'Orleans porte hautement les affaires du duc de Guise, à qui le pape a escrit afin qu'il espouse la princesse Anne de Mantoue. La suspension d'armes avecq la comté de Bourgogne s'est continuée jusqu'au nouvel an. La reyne-regente a commendé à monsieur de Buzenval, qui estoit parent de l'evesque de Beauvais, de se [de]faire de sa charge de capitaine de guardes. Les extraordinaires ambassadeurs de Venise sont partis. Milord Gorin ne se monstre pas encore. Le chasteau de Nage, qui au Rouargue estoit tenu par les mutins, s'est rendu aussi. Le fils du duc d'Anguien a esté tenu au baptesme par le cardinal Mazarini Henri Giule, duc d'Albret. Le marescal de La Milleray est icy et bien veu à la cour, et croist-on qu'il aura de l'employ l'année qui vient. On continue à mettre ordre contre la cherté du bled et on parle de cinquante nouveaux edicts qui sont à la fonte.

En Italie l'armée spagnuole est près Alexandrie, et plusieurs de là et du reste de Milanois s'enfuient pour prendre service des Barbarins ou de la ligue. L'armée françoise est au Langres et au Verdun,[7] composée de deux mille chevaux, quatre mille d'infanterie. Les Barbarins ont eu quelque avantage sur les Toscans, mais [ont été] malmenez par les Venitiens par le Fort Urbano. On nous dict que [des] ennemis en haut [?] Mercy est près de Schiltach, le duc Charles près Durlach, les sept regiments d'Hazfeld en Franconie.

Nous avons d'Espaigne que Francisco de Menezes a eu la teste tranchée à cause de certaines disobeissances aux faits d'armées, que la duchesse de Medina-Sidonia sollicite pour la liberté de son mari, pas sans esperance de reuscir, qu'à Seville on a faict reveue des estrangers portuguais, françois, anglois, et qu'on les a desarmés, que les galeres d'Espagne, de Naples, de Sicile ont porté des refraichissements à Roses, que Piccolomini a prié le roy d'Espagne de pouvoir aller servir avecq une pique au siege de Monçon et que le roy d'Espagne lui a prié d'attendre jusques à ce que sa Majesté l'aille accompagner aussi avecq une pique. L'opinion est que Leopold s'excusant du gouvernement du Pays-Bas, on le donnera à don Jan d'Austria, bastard d'Espaigne, et que Piccolomini aura soubs luy le mesme employ que le marquis d'Aytona a eu soubs le cardinal-infant. Nous apprenons aussi que le roy d'Espagne s'excuse se fournir de trois cents lances, à quoy le royaume de Naples comme feud est obligé, disant que cette guerre ne touche pas proprement ni l'eglise ni le Siege apostolique, mais que veut travailler à pacifier le differend.

Je suis, monsieur,

vostre tres humble serviteur.

XIX Decembre.

L'accord de Duttlinge a esté signé par le duc Charles. Du troisiesme quartier de Rosa à Mulem[8] quelqu'uns se sont sauvez à Hohentweil et Rotweil, les femmes renvoiées libres. Les Saxons à Francfort monstrent joye, les Bavarois [se] portent

7 Lees: 'Langhe' en 'Vercelli'.

8 De 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen legerde met zes (acht) regimenten bij Mühlheim aan de Donau. Hij verzuimde alarm te slaan toen de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht op enkele kilometers afstand van zijn legerkamp naar het Frans-Weimarse hoofdkwartier in Tuttlingen oprukte (*Lettres Mazarin* I, p. 475-479).

comme avecq compassion. Les Castellans envoyent au devant la flotte d'argent qui vient des Indes occidentales. On dit [de] Rio de Jennier en Brasil sont arrivez en Portugal vingt et huict navires qui portent quatorze mille quesses de sucre, et un grand galion des Indes orientales. En Italie Crepalcore est surpris par les Barbarins, les Modenois repoussés de Piumazzo. Princeps Condaeus iam abiit in praefecturam suam Burgundiae.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefort.

6605. 1643 december 19. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Non decipiet illustrem dominum baronem Ericum Oxenstiernam[2] spes de meo obsequio, quod meritis et viri incomparabilis parentis eius et ipsius debeo, concepta.

Vide[bi]mus, an tantum valitura sit electoris Brandeburgici auctoritas, ut quidam Germaniae principes ac civitates per se velint ad loca colloquii mittere,[3] non autem totum id negotium tractandum dare electoribus, qui deinde ordinibus ea significent quae ex usu publico esse credent, sicut Francofurti placuerat.[4] Melius forte erit Luneburgicos, Hassicos et Hildesheimenses belii malis cogi ad quaerendam pacem in commune bonam quam specialibus pactis in tranquillo locari.[5]

Res prosperas adversus Cracovium laeti hic et Suedi et Galli cognovimus.[6] Optimis legibus fundari ac stabiliri regnum Suediae gaudeo et spero fore aliquando, ut eas Latine videam.[7] Poloni multos habent vicinos quos metuant. Metuunt forte et Suedos ob datam Cracovio opem.[8] Sed eam culpam et senatus et ordines Poloniae, ut video, a se amovebunt. Tempestatem freti Cimbrici consedisse[9] et humum Suedicam reginae suae se commendare novo metallorum partu[10] suave est intelligere. Pergat Deus reginae regnoque res dare prosperas.

In hac urbe ante dies octo pugnarunt[11] singulari certamine dux Guisius provocatus et Coliniacus, Castilionaei filius, provocator cum adiutoribus singulis. Exarmatus est Coliniacus.

Hostes ad Dutlingam et Meringam captivos ex Gallis et Vinariensibus fecere ad quater mille. Rothwila vero in potestatem hostium rediit ductoribusque emissis milites coacti sunt mutare sacramentum.

Opto, vir clarissime, Claritati vestrae res prosperrimas,

Claritati vestrae studiosissimus,

H. Grotius.

Lutetiae, XIX Decembris 1643.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 25. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 719 no. 1630. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 310. Antw. op no. 6580.
2 Op het programma van de 'tourist' Erik Oxenstierna stond nog steeds een bezoek aan Parijs.
3 De hoop dat de Duitse rijksvorsten en steden gehoor zouden geven aan de Zweedse uitnodiging om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden.
4 De vertegenwoordiger van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg, Matthaeus Wesenbeck, verdedigde op de Frankforter 'Deputationstag' het standpunt van de protestantse vorsten.
5 In Minden hadden delegaties van de hertogen van Braunschweig-Lüneburg, de landgravin van Hessen-Kassel en van stad en sticht Hildesheim al tot in de details hun politieke wensen kenbaar gemaakt aan de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius.
6 De Zweedse generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, had het keizerlijke expeditieleger van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) uit Pommeren verdreven.
7 De voorstellen die rijksdrost Per Brahe (1602-1680) aan de Zweedse rijksraad had voorgelegd.
8 De Poolse koning Wladislas IV had de grenzen van zijn rijk heimelijk opengesteld voor de vluchtende keizerlijken van Joachim Ernst von Krackow (Krockow).
9 Koning Christiaan IV zwakte de laatste tijd zijn pretenties op de controle van het Zweeds scheepvaartverkeer door de Sont wat af; zie no. 6595.
10 In Lapland was een zilvermijn ontdekt.
11 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' brieven dd. 19 december 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 19 Decembr.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

6606. 1643 december 20. Van D. de Groot.[1]

Monsieur,

Bien qu'il ne se puisse faire un bon conte de la disgrace qui nous est arrivée à Dutlinguen,[2] si n'ay-je peu m'empecher de vous en envoyer ce recit,[3] afin que qu'incertain sur les rapports differens qu'on vous en fera, vous ayez sur quoy vous asseurer comme chose toute conforme à la verité. Le peu de liberté qu'on m'a laissé jusques icy a esté cause que je ne vous aye escrit plustost. Maintenant que je me voy un peu eslargy par l'intercession d'un honeste homme qui est professeur en cette université,[4] j'ay epié l'occasion pour vous faire sçavoir de mes nouvelles. J'ay trouvé un amy qui travaille pour le recouvrement de ma liberté et me fait esperer qu'il en pourra venir à bout dans quelques jours, nonobstant la defence que le duc de Baviere a faite à ses generaulx de ne laisser sortir qui que ce soit. Je croy que la rançon[5] montera à peu de chose, n'estant cognu icy que pour lieutenant, de sorte, monsieur, que j'espere qu'il ne sera pas necessaire que vous soyez en peine de me retirer d'icy. Mais comme par la mort de monseigneur le marechal de Guebriant,[6] à qui je servoy comme ayde de camp, et par la prison de monsieur le marquis de Montausier,[7] soubs qui j'eusse peu servir si ce malheur ne fut arrivé, je me voy privé de marechal de camp soubs qui servir, je vous supplie tres humblement d'avoir soing de moy, afin qu'en sortant de prison je puisse sçavoir où et soubs qui j'auray à servir. Si je pouvoy trouver une place aupres du general qui doibt venir commander l'armée - comme je ne doubte pas qu'il n'en vienne un de France -, je trouveray tousjours plus de satisfaction à servir en Allemagne dans un[e] armée, où sept ans de service me doivent avoir acquis la cognoissance des principaux officier[s], que non pas de servir en France, où je courray risque de changer de campagne en campagne de general.

Après la perte que j'ay faite en la mort de monseigneur le marechal celle de mon equipage m'est extrem[em]ent sensible, n'ayant sauvé pour tout qu'un mechant habit que j'avoy sur moy, de sorte que je prevoy que je ne pourray estre en estat de servir à la campagne prochaine si par vostre intercession je ne suis assisté de la court pour avoir de quoy me remettre de ma perte qui se monte à prèz de quatre mille francs. Au moins qu'il[s] me payent ce qui m'e[s]t deu legitimement, s'ils ne me veulent recompenser de ce que j'ay perdu au service du roy. C'est de quoy je vous supplie, monsieur, d'avoir quelque soing.

Je voy ces gens icy abbatus plus que de coustume et presume par toutes leur[s] contenances qu'il est passé quelque chose à leur desavantage entre les armées

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 27, 28. Eigenh. oorspr. Afschriften van de twee bijlagen zijn teruggevonden te Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II; vgl. *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 382 no. 515 (postscriptum in Grotius' brief aan kanselier Axel Oxenstierna dd. 16 januari 1644; zie no. 6651 (dl. XV)).

2 De Frans-Weimarse ‘aide de camp’ Dirk de Groot was in Tuttlingen, toen luitenant-generaal Josias Rantzau het besluit nam om te capituleren voor de oppermachtige Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht van hertog Karel IV van Lotharingen en de Beierse bevelhebbers François de Mercy en Johan van Werth (25 november 1643).

3 Zie bijlage 1.

4 De medicus Carolus Bardilus was op dit tijdstip rector van de universiteit van Tübingen (*Die Matrikeln der Universität Tübingen* II, p. 222-223).

5 Zie bijlage 2.

6 Maarschalk Guébriant was op 24 november bezweken aan een verwonding die hij tijdens een inspectietocht langs de belegeringswerken van Rottweil had opgelopen; zie voor het incident no. 6542.

7 De Frans-Weimarse hoofdofficier Charles de Sainte-Maure, markies van Montausier.

de monsieur de Torstenson et Gallas.[8] On ne nous en dit que ce qu'on veut que nous sçachions.

8 De Zweedse opperbevelhebber Lennart Torstensson had de keizerlijke hoofdmacht van Matthias, graaf Gallas, de rug toegekeerd en stond nu aan de grens van Sleeswijk-Holstein.

S'il vous plaist me faire l'honneur de m'escrire, je vous prieray d'adresser mes lettres à monsieur de Trassy,[9] entre les mains de qui je trouveray vos lettres après estre sorty d'icy.

Je suis, monsieur, vostre tres humble et tres obeissant fils,
D. de Groot.

A Tubingen, ce 10/20me Decembre 1643.

Je viens d'apprendre des nouvelles toutes contraires à celles-cy. On vient de me mander que je me tienne prest pour partir d'icy tout à l'heure. Je ne sçay où on me veut envoyer, mais je suis du tout decheu de l'esperance que j'avoy de sortir de prison. Je croy qu'ayant appris que je suis autre que lieutenant, ils veullent aussy rehausser la rançon. On me dit que je suis donné au lieutenant-colonel du regiment de Mercy.[10]

In dorso schreef Grotius: 20 de Dec. 1643 D. de Groot.

9 Guébriants verbindingsofficier, commissaris-generaal Alexandre de Prouville, baron van Tracy.

10 De krijgsgevangenen werden verdeeld onder de zegevierende legerleiders. Dirk de Groot viel onder het gezag van het Beierse regiment van François of Gaspard, baron de Mercy. Zie voor de geldzucht van de overwinnaars, *Mémoires du sieur de Pontis* II, p. 390-402.

Bijlage 1:[11]

Relation de ce qui s'est passé à l'armée du roy en Allemagne jusqu'à sa desroute.

Le marechal de Guebriant ayant passé le Rhin sur son pont de batteaux[12] avec ses vieilles trouppes et le secour qu'on luy avoit donné sous la conduitte du comte de Rantzau, il fit prendre du pain à toute l'armée pour dix jours, prit le chemin de la vallée de Kintzingen avec les trouppes et fit prendre à l'artillerie et au bagage celuy [de] Fribourg et de Sainct-Pierre pour la venire rejoindre à Rotweil, où il arriva en cinq jours.[13] Après on delibera si on n'attaqueroit cette place et les advis furent different: le marquis de Montauzier, le sieur de Roque-Serviere et le collonel Hom[14] n'estoyent pas d'opinion d'entreprendre ce siege, disans que la saison estoit mauvaise, que nos soldats, prinsipalement les nouveaux, se dissiperoyent, que les Bavarois espouvantez auroyent loysir de reprendre leurs esprits et de joindre à eux les Laurrains et peut-estre Hatzfeldt encore, qu'on disoit marcher vers eux;[15] qu'ainsy nous aurions trois armées sur les bras qui en feroyent une beaucoup plus puissante que la nostre, ce qui nous enpaicheroit de pouvoir prendre nos quartiers, au lieu que sy nous nous advancions davantage en nous saysisant de quelques petites villes peu fortes, mais pleines de vivres, nous donnerions un tel ombrage à l'armée de Baviere que sans attendre davantage les deux autres elle s'en iroit en toute deligence passer le Danube pour couvrir son propre pais. Le marechal de Guebrian au contraire et le comte de Rantzau [estoyent] d'advis de l'attaquer, parce que n'ayant aucune place deça la Foredtz

11 Bijlage naar hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II, na Grotius' nieuwsbrief aan J. Oxenstierna dd. 23 december 1643/2 januari 1644 (no. 6628 (dl. XV)). Zie voor het verslag, opgesteld door de markies van Montausier (*supra,* n. 7), ook *Episodes Guébriant,* p. 377-382 en p. 392-402, en *Lettres Mazarin* I, p. 475-479.

12 Het relaas vangt aan met het vertrek van het Frans-Weimarse leger uit de Elzas; zie voor de tocht over de schipbrug van Erstein naar Ottenheim de brief die Dirk de Groot op 28 oktober 1643 aan zijn vader schreef; no. 6502.

13 Het oorlogsmaterieel werd over de westelijker gelegen route van Sankt Peter naar Rottweil gesleept. Op 14 november konden de kanonnen opgesteld worden.

14 De Frans-Weimarse hoofdofficieren Charles de Sainte-Maure, markies van Montausier, Jacques de Borelli, heer van Roque-Servière, en wellicht de ‘Weimarse’ kolonel Johann Bernhard von Oehm (Ehm, Ohem).

15 Het leger van keizerlijke Westfaalse garnizoenssoldaten van veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen.

Noire pour nous servire de retraitte en cas de besoin, de magazin pour avoir du pain et des munitions de guerre, et de lieu pour mettre nos blessez, nos malades, nos bagages et mesme nostre canon quand l'occasion le requerroit, il estoit tres necessaire de prendre cette place. Ils representoi[en]t que Brisac estoit loin et les chemins si mauvaix que tout ce qu'on y pouvoit prendre de vivres estoit consommé en arrivant en ces quartiers et par consequant qu'on [n']estoit pas en estat de rien entreprendre. De plus, nostre canon et nostre bagage ne devoi[en]t arriver de quelques jours et nous ne pouvions pas nous en esloigner davantage de peur que les ennemis ne se missent entre nous et luy, de sorte qu'ils jugeoyent à propos d'employer plustost ce temps-là à l'attaque de Rottwil qu'à ne rien faire, disant que la place n'estant pas fort bonne, les habitants plus forts que leur garnison auroyent peur d'estre maltraicttez s'ils attendoyent l'extremité et que cela ‹on fit quatre› peut-estre les obligeroit à se rendre.

Il fut donc conclu de s'attacher à ce siege et les ordres donnez pour cela. On fit quatre attaques dont le marechal de Guebriant laissa le choix au comte de Rantzau, qui en prit deux, dont l'une estoit conduitte par le marquis de Noirmoutier et l'autre par le marquis de Maugiron.[16] Des deux du marechal de Guebriant l'une fut conduitte par le marquis de Montauzier, où estoyent les regiments fransois, et l'autre par le general-major Schenbek, où estoyent les Allemans. Schenbek[17] tombant malade, son attaque fut abandonnée et celle de Maugiron pour des difficultez qui s'y trouverent le fut aussy. Le marquis de Noirmoutier avança fort la sienne et essaya plusieurs fois d'attacher les mineurs à la place, mais les ennemis en tuerent plusieurs, ce qui le retarda. Cependant Montauzier, ayant conduit son trava[i]l sur la contrescarpe, il se rendit maistre du fossé qu'il ouvroit par un fourneau, et ensuitte faysant battre en breche il en fit une et prepara toutes choses pour l'assaut, ce que voyant ceux de dedans ils se rendirent à composition.

On se rendit ainsy maistre de la place, mais elle couta bien cher, car outre les soldats et les officiers qui furent tuez ou blessez à ce siege en grand nombre, le general-major Rose se laissa enlever auprez de Palinhen[18] avec trois des meilleurs regimens de cavallerie que nous eussions; la plus grande partye de l'infanterie du comte de Rantzau se dissipa de faim et de froid et pour comble de malheur deux jours avant que nous entrassions dans la ville le marechal de Guebriant, qui seul estoit plus considerable que la moitié de l'armée, eut le bras droit emporté d'un coup de canon, dont il est mort depuis.

Ce malheur a causé tous ceux qui sont ensuitte arrivez à l'armée, car dès lors on n'eut plus de dessein qui ne fust changé à chaque moment. Tous les officiers, generaux et mesme les particuliers eurent chacun une opinion differente. On tomba pourtant d'accord de partire d'auprez de Rotwill et d'aller se rafraichire quelques jours vers la sourse du Danube. On partit donc pour cela, mais on disputa fort pour les logements. Car le marquis de Montauzier et le colonnel Hom estoyent d'advis qu'on allast vers Stelingue, Plomberg et Furstenberg,[19] où les ennemis n'eussent sceu venir à nous que tres difficillement et où nous eussions peu estre logez les uns prèz des autres et tirer du pain de la Suisse, que nous eussions eue proche de

16 Louis II de la Trémoïlle, markies van Noirmoutiers, en Claude, graaf van Maugiron, dienden in het leger van luitenant-generaal Josias Rantzau (*Episodes Guébriant,* p. 374-375).

17 Generaal-majoor Schönbeck van het regiment Duitse soldaten in het leger van maarschalk Guébriant.

18 Drie cavalerieregimenten van de ‘Weimarse’ generaal-majoor Rheinhold von Rosen lieten zich bij de plaats Balingen volkomen verrassen door de Zwabisch-Beierse ruiterij van kolonel Johann von Sporck.

19 Het heuvelgebied bij Stühlingen, Blumberg en Fürstenberg. Uiteindelijk viel de keuze op Tuttlingen.

nous, sans qu'on nous eust pu coupper les chemins. Le comte de Rantzau et le general-major Rose voulurent qu'on fit le quartier general et celuy de l'artillerie à Dutlinguen sur le Danube, disant que c'estoit trop relacher et que les ennemis en tireroyent vanité. Le marquis de Noirmoutier estoit malade depuis trois jours, ce qui l'empeschoit d'assister aux resolutions et le comte de Maugiron et le baron

de Sirot[20] n'opinoyent pas contre leur general. Tupatel estoit demeuré malade à Rotweil aussi bien que le sieur de Roque-Servier pour la blessure qu'il avoit receu au siege, de sorte qu'en leur absence l'autorité du comte de Rantzau prevalut.

Le quartier general et celuy de l'artillerie furent donc faicts à Dutlinguen avec les quatre compagnies des gardes et le regiment de Klouk,[21] qui faysoyent ensemble cinq cens hommes. Rose se logea à Mulhen, petite ville sur le Danube, en descendant avec six regiments de cavallerie et des dragons. Il avoit encore deux autres regiments de cavallerie aupres de luy dans un village et trois d'infanterie à un quart d'heur derriere luy. Cela faysoit l'advangarde; le reste de l'armée estoit logé plus haut vers la sourse de la riviere à Meringhen, Geisinghen[22] et autres lieux. Rose se chargea d'envoyer deux escadrons de cavallerie pour la garde du quartier general et n'y envoya pas seulement un homme. Il estoit sur l'avenue des ennemis et commandoit toute la cavallerie.[23] Cependant les ennemis vinrent de Balinghen à Simeringhen sans qu'il nous en donnast le moindre advis. Ils passerent le Danube avec toute l'armée, logerent à Meskirk et puis marcherent, cavallerie et infanterie, droit à nous, laissant le quartier de Rose à demye-heure sur la main droitte sans trouver une seule de ses parties et sans qu'il nous aye donné le moindre advis d'eux. Il est à croire qu'un vieux soldat et un officier comme luy, qui a tant faict de bonnes actions, a donné de bons ordres, mais ils ont esté sy mal executez que toute l'armée ennemie a esté en parc de nostre canon, qui estoit devant une des portes du quartier general, devant qu'on sceust seulement qu'elle eust passé le Danube, et [à] la premiere alla[r]me que nous eusmes nous vismes nostre canon entre les mains des ennemis, qui pointerent aussitot contre nous.

On voulut incontinent faire sortire des gens pour aller donner advis aux trouppes, mais ils furent tous repoussez dans la ville, laquelle estoit fermée à la verité, mais il y avoit plus de trente breches à la muraille, par quelqu'une desquelles on pouvoit mesmes entrer à cheval. Une partie de l'enceinte estoit composée de maysons et l'autre estoit tres basse sans chemin ny lieu où l'on peust estre dessus. Le pis estoit pourtant qu'on n'avoit point du tout de poudre, le parc estant hors de la ville, comme il a tousjours accoutumé d'estre de peur du feu. Ceux des soldats qui se trouverent en avoir un peu dans leurs bandeliers tirerent quelques coups et nous donnerent moyen de faire bonne mine. On nous fit sommer, mais nous repondismes que nous n'estions pas en estat de traictter. Cependant nous essayons de gagner temps pour donner moyen à toute l'armée de venire à nostre secours, mais ce fut vainement, car à ce qui nous a paru, aucun n'a faict d'effort pour cela et chacun a pourveu à sa seureté comme il a peu. Nous ne savons quoy que ce soit d'eux, car on nous dit tant de menteries que nous ne pouvons adjouter foy à rien qu'on nous die.

Pour ce qui regarde le quartier general, estant investy de tous costez par toute l'armée, la nuit estant à demy passée et n'entendans rien de nostre armée, cela nous fit juger qu'elle avoit pris une autre route. On s'assembla pour aviser à ce qu'il y avoit à faire. Tout le monde temoigna avoir assés de coeur pour mourir glorieusement, mais les moyens leur en estoyent ostez par les raysons que j'ay dittez. N'ayant donc pas de quoy se deffendre, on trouva bon d'un commun accord

20 De cavalerist Claude de Letouf, baron van Sirot. Zijn ‘Weimarse’ collega generaal-majoor Georg Christoph von Taupadell (Taubadel) bleef ziek achter in Rottweil.

21 Het regiment van kolonel Thomas Klug en de vier andere garderegimenten hadden hun kwartieren in Tuttlingen opgeslagen. Bij Mühlheim aan de Donau legerde de ‘Weimarse’ generaal-majoor Rheinhold von Rosen met zes (acht) regimenten.

22 De plaatsen Möhringen en Geisingen, westelijk van Tuttlingen.

23 Het Frans-Weimarse kwartier te Mühlheim had verzuimd alarm te slaan, toen de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht vanaf Sigmaringen de Donau naar Tuttlingen volgde.

d'entendre aux propositions que les ennemis nous faysoyent de se rendre. On traictta donc avec eux; les generaux Hatsfeld et Mersy nous promirent beaucoup de choses, mais le lendemain les ennemis entrans peu à peu de tous costez, le duc de Lorraine se mocqua de leurs promesses et nous fusmes assez maltraittez.

On nous a amenez icy, où nous ne savons rien de ce qui est arrivé au reste de nostre armée, sinon que peu de trouppes hormis l'infanterie du comte de Rantzau a eu eschec.

Faict à Tubingue, le premier Decembre 1643.

Bijlage 2:[24]

Articles accordez aux officiers generaux et particuliers, de quelle qualité et nation qui puissent estre, qui sont à present assiegez dans la ville de Dutlingen, et aux soldats qui sont dans ladicte ville et soubz leurs commandants, par son Altesse.

Premierement que tous les officiers tant generaux qu'autres seront traictés comme prisonniers de guerre avec toute sorte de civilité et seront conduictz jusque au lieu qui leur sera destiné avec toute sorte de commodité et civilité, et sera laissé à tous lesdicts generaux et colonelz leurs monteurs; et quant à l'accord pretendu avec le sieur marechal de camp Mersy il n'y se peut pretendre autre advantage que celluy qui est accordé entre le general Galas et Torstenson.

Que pour quel pretexte que ce soit ne sera maltraicté aucun officier.

Que tous les officiers de l'artillerie tant Fransois qu'Allemans et les soldats et officiers du regiment du colonel Clouc puissent jouir des privileges cy-dessus mentionnés et ce qui est accordé aux autres sans contredicts.

Sadicte Altesse pour respects particuliers aux officiers de la garde du roy tres chrestien leur permet de sortir en payant leur ranson selon qu'il sera convenu particulierement.

Qu'aucuns soldats de quelle qualité et nation qu'ilz puissent estre ne seront contraincts de prendre party sinon ceux qu'ilz trouveront avoir servy ce party, et tous autres seront relachez en payant le quartier accordé.

Que toutes les femmes des officiers tant en carosse qu'à cheval et à pied ne seront pillées ny fouillées avec bonne et seure escorte dans la ville de Schaffouchen.

Que à la sortie les susdits officiers generaux et particuliers, soldats, femmes, enfans, carosses et equippages se mettent en bonne ordre au dehors et au dedans de ladicte ville à leur seurté avec bonne et seure escorte pour empaicher toutes sortes de desordre; que toutes les armes tant de cavallerie que d'infanterie avec les estandars et enseignes et la char... du roy tres chrestien en son entier comme aussy tout l'argent qui se trouvera ez mains des tresoriers generaux ou leurs commis[saires] remetteront de bonne foy entre les mains des sieurs commissaires generaux.

Signé: Ch. Lorraine, Rantzau, lieutenant-general, Montozier et Maugiron, marechaux de camp, et pour secretaire Raulin.

6607. 1643 december 21. Van H. Appelboom.[1]

Illustrissime et excellentissime domine legate, domine et patrone magne,

Veimariensem cladem, cuius famam Parisiis crescere scribit Excellentia vestra,[2] valde extenuare studebant Galliarum regis residentes dominus baro de Rorté et dominus de

24 Bijlage naar hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II, na Grotius' nieuwsbrief ann J. Oxenstierna dd. 2 januari 1644.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 15 (1643, 17). Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6593, beantw. d. no. 6629 (dl. XV).

2 Kardinaal Jules Mazarin spande zich in om de Frans-Weimarse nederlaag bij Tuttlingen (24-25 november) kleiner te maken dan zij in werkelijkheid was (*Lettres Mazarin* I, p. 475-484).

Saint-Romain[3] - qui ante dies aliquot Monasterium et Osnab[r]ugam ibant - et per sparsas in Burgundia copiolas vicecomitisque adventum[4] facillime reparabilem. Torstensonii exercitus circa Torgam haeret, Königsmarchii copiis auctus,[5] et versus Lipsiam cogitat, cum in finitimis locis cum quinque regimentis commoretur Hofkirkius, qui vicegeneralissimi Gotzii imperio non libenter paret.[6]

Transsilvaniae princeps,[7] Schotiae populus[8] et legati a Statibus in Angliam deputati[9] semper in procinctu sunt et tamen non eunt. Proximae ex Suedia litterae nuntiabant comitiorum finem[10] et sacrae regiae Maiestatis ecclesiasten primarium praeceptoremque, doctorem Johannem Matthiae, episcopum Stregnensem creari.[11]

Vale, vive, fave, illustrissime heros,
illustrissimae Excellentiae vestrae addictissimus servitor,
H. Appelboom.

Amstelodami, 21 Decembris 1643.

Literas domini Chemnitii et alia mihi communicata Excellentiae vestrae mitto.[12]

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 1 Ian. 1644.

6608. 1643 december 21. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

3 De Franse residenten Claude de Salles, baron van Rorté, en Melchior de Harod de Senevas, markies van Saint-Romain. De eerste bereikte zijn standplaats Osnabrück op 23 december; de ander maakte eerst nog een reis naar Kassel (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 178-189).
4 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, bevond zich op dit moment in de Frans-Weimarse garnizoensstad Breisach.
5 De Zweedse hoofdmacht van Lennart Torstensson, aangevuld met eenheden van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, trok over Havelberg noordwaarts naar de grens van Sleeswijk-Holstein.
6 Lorenz, baron von Hoffkirchen, stond op slechte voet met Johann, graaf von Götzen, de vervanger van de door ziekte getroffen Matthias, graaf Gallas, bevelhebber van de keizerlijke hoofdmacht in Silezië en Moravië (*Gazette 1643,* nos. 155 en 158, dd. 12 en 19 december 1643, en *ADB* IX, p. 510-511 en XXIV, p. 784).
7 Een edelman van György I Rákóczi van Zevenburgen werd op weg naar het Zweedse hoofdkwartier door keizerlijken vastgehouden (*Gazette 1643,* no. 158, dd. 19 december 1643).
8 De Schotse militaire steun aan het Engelse Parlement.
9 Het vertrek van de ordinaris Staatse ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude naar Engeland.
10 De Zweedse rijksdag ging op 16/26 november uiteen.
11 De hofpredikant Johan Matthiae werd op 18/28 november voor dit ambt aangewezen. Hij bekleedde de waardigheid van bisschop van Strängnäs tot en met 1664 (*SBL* XX, p. 210-213); zie ook *Svenska Riksrådets Protokoll* X (1643-1644), p. 421.
12 De bijlagen waaronder een brief van Appelbooms correspondent Joannes Chemnitius zijn niet overgeleverd.
1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 387. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6587, beantw. d. no. 6625 (dl. XV).

Perperam facis, quod mihi aliam quam aut sustinui aut sustineo induas personam: ego nullam mihi accusationem sumsi. Illud egi ut meam eorumque quos tibi commendavi causam defenderem,[2] qui si meum praescriptum excessere, causam non dico. Sed cur

2 Willem de Groot trachtte de eer van de jeugdige 'touristen', die hij bij zijn broer had aanbevolen, te redden; vgl. nos. 6439 en 6566. Een van hen was 'neef' Jacobus van der Hooge, zoon van de Middelburgse oud-burgemeester Joos van Borssele van der Hooge en Cornelia van der Dussen.

noxios et innoxios uno involvas crimine, cur inimicos ab amicis et consanguineis non distinguas, cur errorem aut stuporem potius excusare non possis, nescio. Interea facile in posterum monitis parebo, et litteras si qui petent amici, ad uxorem dabo, imo et in eo satis parcus ero.

De editionibus tuis scripsi antehac.[3] Parthenii exemplar a te acceptum misi ad Blavium,[4] ut iuris faceret publici, quod ille mihi remisit dicens exemplaria aliquammulta a se e Galliis petita. Praedestinatus etiamnum est in manu domini Utenbogardi.[5] Ut Latine hic recudatur, futurum non puto, Belgice forte prodibit aliquid.[6]

Ubi quid certi de maiore vei minore filio intellexeris, rogo id perscribas;[7] valde enim me ea res cruciat, imprimis vero illa quae in litteris tuis de fortuna minoris est incertitudo.

Harcurtium nihil fere promoturum in negotio Britannico multi hic iudicant. Nostri legati, qui eo discessum iam iamque promittunt, moras nectere incipiunt,[8] ita ut parva illic concordiae spes sit.[9] Ordines Foederati reipublicae Venetae nolunt cedere,[10] quae et ipsa res turbellas dare apta est. Galli nondum abituriunt. Veneto Contareno, qui Monasterii est,[11] vix ulla spes manet. Deus pacis auctor pacem nobis aliquando largiatur et piorum votis annuat. Satis diu hoc saxum volvimus. Eius tutelae te tuosque commendare non desinam.

Vale,

tibi obsequentissimus frater,
Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXI Decembris 1643.

3 De problemen bij het vinden van een geschikte uitgever van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

4 De door de Parijse drukker Sébastien Cramoisy verzorgde uitgave van de besluiten van het concilie van Constantinopel-Iasi van 1642. In 1645 leverde Grotius in Amsterdam (bij dr. Joan Blaeu?) het manuscript af van *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata*.

5 Met de bronnenpublicatie van Jacques Sirmond S.J., *Praedestinatus [sive] praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio,* Parijs 1643, had Grotius de bejaarde remonstrant Johannes Wtenbogaert willen verblijden.

6 De *Praedestinatus* werd in 1645 met een *Censura, in qua ostenditur nullam fuisse unquam praedestinatorum haeresim, auctore Auvraeo* [= Martin de Barcos, abt van Saint-Cyran], *theologiae doctore Sorbonnico* in de Republiek herdrukt (*Patrologiae latinae tomus* LIII, kol. 582-583, en Bots-Leroy, *Corresp. Rivet-Sarrau* II, p. 282-285).

7 In de brief van 19 december (no. 6599) bericht Grotius over zijn zoons Cornelis en Dirk de Groot.

8 De teleurstellende afloop van de Engelse vredesmissie van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt, deed in de Staten van Holland de oude discussies over de wenselijkheid van een Staatse ambassade naar Engeland herrijzen.

9 Vgl. de zinspreuk van de Verenigde Nederlanden: ‘Concordia parvae res crescunt’ (Sallustius, *Bellum Iugurth.* 10, 6).

10 De Staten-Generaal zagen er op toe dat de Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, hun Staatse gesprekspartners dezelfde ‘eer en tytulen’ gaven als aan die van Venetië (J. Heringa, *De eer en hoogheid van de Staat,* p. 320-322, en Poelhekke, *De Vrede van Munster,* p. 134-135).

11 De Venetiaanse gevolmachtigde Alvise Contarini (1597-1651) was op 16 november in Munster gearriveerd (Schutte, *Repertorium* II, p. 674-675). De kwestie van de préséance stelde hij al op zijn eerste ontvangst ten huize van de keizerlijke delegatie aan de orde (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* I, p. 133-134 en p. 136-140).

Cartesium vidi heri, qui et te cum legato aliquo salutasse se narrat.[12] Est vir multae humanitatis et modestiae. De doctrina res nota est.

12 René Descartes woonde in 1626 in de rue du Four, niet ver van het huis dat Grotius tussen 1622 en 1632 bewoonde (rue Neuve-Saint-Lambert, tegenwoordig rue de Condé).

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 30 Dec. 1643.

En in dorso: 21 Dec. 1643 W. de Groot.

6609. 1643 december 22. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 23 de Novembre et vous en remercie des advis.

Le duc de Guise et monsieur Coligni[2] et leurs secondes par ordre de la reyne [se] sont retirez de la cour et de cette ville. Le parlement s'est informé. Monsieur le marescal de Chastillon a veu le duc de Guise et luy protesté de n'avoir eu aucune part en cet affaire. Milord Goring, ambassadeur extraordinaire d'Angleterre, a faict son entrée solennelle.[3] Nous verrons si la ligue que la France propose au roy et au parlament d'Angleterre pourra reuscir.

Nous apprenons que Cracow, ayant quité Lorraine,[4] se rejoint à l'armée de Gallas,[5] et Koningsmarc à celle de Torstenson,[6] qui a passé l'Elbe pour entrer en Misnie. Si de là il va en Franconie, il pourra espauler les François, si ceux en veulent faire quelque chose, ce que je ne croy pas que s'en face avant le printemps.

Les plenipotentiaires de la France sont encore en Hollande et y travaillent pour une ligue.[7] Monsieur Salvius est à Osnabruck,[8] monsieur le baron Oxenstiern à Minden,[9] et ont envoié des lettres aux estats de l'Empire pour venir à la conference avecq les saufveconduits, que les nostres ont obtenus il y a quelque temps de l'empereur pour cela.[10] Ils ont aussi faict imprimer la copye de ces lettres, affin que tout le monde voye qu'ils desirent de terminer la guerre en faisant cesser les maux qui l'ont faict commencer. On [s']employe icy, pour faire des nouvelles levées, et à trouver d'argent et à appaiser les provinces,[11] où il y a de mescontentement.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 317. Antw. op no. 6571.
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 19 december 1643.
3 In opdracht van koning Karel I trachtte lord George Goring de Franse regering te winnen voor het aangaan van een nauwer verbond. Op maandag 21 december kreeg de buitengewone ambassadeur zijn begeerde audiëntie aan het hof (*Gazette 1643,* no. 162, dd. 26 december 1643).
4 Lees: 'Poméranie'. Het betreft hier de vlucht van het keizerlijke expeditieleger van Joachim Ernst von Krackow (Krockow) uit Pommeren.
5 Tijdens zijn ziekte liet de keizerlijke legerleider Matthias, graaf Gallas, zich vervangen door Johann, graaf von Götzen.
6 De Zweedse hoofdmacht van Lennart Torstensson, aangevuld met eenheden van generaal-majoor Hans Christoph, graaf van Königsmarck, trok over Havelberg noordwaarts naar de grens van Sleeswijk-Holstein.
7 De Haagse conferentie over een nieuwe Frans-Staatse 'alliantie offensive ende defensive' werd pas op 3 maart 1644 afgesloten.
8 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius verscheen op 27 november in Osnabrück.
9 In Minden wachtte de Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna op het bericht dat zijn Franse collega's Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, in Munster waren gearriveerd.
10 De Zweedse uitnodiging aan de Duitse rijksvorsten en steden, dd. 14/24 november 1643, ging vergezeld van een te Rinteln gedrukt formulier van de keizerlijke vrijgeleidebrief van 28 januari 1642; zie nos. 6528 en 6569.
11 De toenemende onrust in de Franse provincies.

Je suis, monsieur,
le vostre.

22 Decembre 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6610. 1643 december 22. Aan [Georg II, landgraaf van Hessen-Darmstadt].[1]

Doorluchtige, hooggeboornen furst,

Ick heb [met] behoorlijck respect ende eerbieding den brief [gelesen] die uwe vorstelijcke Genaeden mij heeft gelieven te scrijven ende te doen behandigen door de heer van Koben, raedt ende amptman van uwe vorstelijcke Genaden.[2] Heb oock uyt handen van denselven heer van Coben ontfangen eenige stucken raekende de Marpurgsche successie ende aengenomen deselve te deurlesen ende daervan te scrijven aen de koninginne van Suede ende ordre vandaer te verwachten. Ick heb altijd gewenst nae de vrede in Duitslant, ende dancke Godt dat den tegenwoordige tijdt ons daertoe meerder hoope als voordesen is gevende. Ende alsoo de hoochlooffelijcke qualiteyten van uwe furstelijcke Genade, oock haere genegentheyt tot de vrede mij ende de heele weerelt sijn bekent, houde ick mij geobligeert, doorluchtige, hooggebooren furst, om altijdt te sijn,

uwer furstelijcker Genade ootmoedigen dienaer.

22 December 1643.

6611. 1643 december 22. Aan [Ernst Bogislaw, hertog van Croy?].[1]

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 319. Georg II (1605-1661), landgraaf van Hessen-Darmstadt, gehuwd met Sophia, dochter van keurvorst Johann Georg I van Saksen (*NDB* VI, p. 217). Deze zomer had hij gezanten naar Stockholm en Parijs gezonden om zijn belangen in de Marburger erfkwestie te verdedigen tegen de aanspraken van landgravin Amalia Elisabeth van Hessen-Kassel en haar naaste Hessische verwanten, onder wie de in Zweden hoog geachte landgraaf Friedrich van Hessen-Eschwege; vgl. nos. 6452, 6529, 6533 en 6537. Een jaar later kwam landgraaf Georg II op voet van oorlog met zijn Kasselse familieleden te staan. In mei 1645 drongen Hessisch-Kasselse troepen de stad Marburg binnen (*Acta pacis Westphalicae; Die kaiserlichen Korrespondenzen* III, p. 25-26).

2 De heer van Koben (Coben) assisteerde waarschijnlijk de Hessisch-Darmstadtse gevolmachtigde dr. Justus Sinoldt, genannt Schütz.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 321. De geadresseerde is vermoedelijk Ernst Bogislaw (1620-1684), hertog van Croy. De enige zoon van Ernst, hertog van Croy en Aerschot, en Anna van Pommeren, moest op jeugdige leeftijd zijn Lotharingse geboortegrond verlaten. Hij groeide op aan het hof van zijn oom Bogislaw XIV van Pommeren. In 1634 viel hem een eervolle ontvangst aan de universiteit van Greifswald ten deel (*Aeltere Universitäts-Matrikeln* II, *Universität Greifswald* I, p. 545). De hertog trad later in dienst van keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg (*ADB* IV, p. 614-617).

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 17 Novembre[2] et celle de la reine de Suede,[3] recommendant vos affaires. J'ay renouvellé mes instances que j'avois faictes cy-devant envers les ministres du roy et aussy baillé memoire par escrit, afin que selon les promesses qui m'ont esté faictes cy-devant, les plenipotentiaires du roy envoyés pour la paix puissent estre chargez

2 De brief ontbreekt.
3 Zie het schrijven van koningin Christina van 31 augustus/10 september 1643 (no. 6414).

de procurer la restitution de tout ce qui vous appartient.[4] Je croy que cela est faict et ne manquerai pas de temps en temps en faire des instances, tenant en grand honeur, monsieur, de tesmoigner par des effects que je suis

de vostre Excellence le tres humble serviteur.

22 Decembre 1643.

6612. 1643 december 24. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

J'appren[ds] fort volontiers par la vostre du 8 de ce mois[2] que la disgrace arrivée à l'armée de France delà le Rhin fait roidir le conseil du roy à reparer ceste perte par l'envoy d'un si brave chef[3] et d'un secours si considerable, priant Dieu de tout mon coeur que soubs son commandement ceste armée-là puisse mieux prosperer que par le passé. Mais il faudroit que les Suedois avec les Hessiens fissent une bonne diversion de leur costé et le conseil du nouveau general fust composé de telles personnes que tout s'y consultast en secret, car par cy-devant on ne pouvoit rien resouldre dont les Bavarois ne fussent advertis, ce qui a fait croire qu'il y eust quelque secrete intelligence de part et d'autre.[4] Or, le duc de Baviere ayant tant de fois trompé la France, peut-estre qu'il en recevra le ‘guiderdon’[5] qu'il a mérité.

En Italie tout se repose et la paix s'y advance fort par la diligence du cardinal Bichi,[6] qui en a jetté les fondements à Parme et y travaille maintenant à Florence aupres du gran[d]-duc, et il se pourroit faire qu'il vint un tour à Venise, où le duc de Modene est en personne et un plenipotentia[i]re du gran[d]-duc,[7] deliberans ensemble tant sur le fait de la guerre que de paix pour disposer toutes choses à en traitter au plus tost, mais du lieu on n'a pas encor convenu. Sur le Perusien on s'entrebat nonobstant l'hyver, les paysans y ayant recouvert quelques chasteaux et y tué ou pris quelques deux cent Florentins, et eux le gouverneur de La Fratta.[8] Ils ont voulu finir ceste campagne par la prise de Cisterne et pour ceste fin l'avoyent assiegée,

4 Vgl. no. 6352, en in het bijzonder ‘section quinziesme’ van de instructie voor de Franse gevolmachtigden ter vredesconferentie (*Acta pacis Westphalicae; Instruktionen,* p. 108-109).

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 310. Eigenh. oorspr.

2 Brief no. 6583, dd. 8 december 1643.

3 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, moest de Franse eer na de Frans-Weimarse nederlaag bij Tuttlingen (24-25 november) redden.

4 De hardnekkige geruchten over Beierse en Lotharingse toenadering tot Parijs.

5 ‘Guide-don’ in de betekenis van beloning.

6 Kardinaal Alessandro Bichi genoot internationaal aanzien als bemiddelaar in het conflict dat Odoardo Farnese, hertog van Parma, had laten escaleren tot een oorlog van Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane, en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen de paus.

7 Zie voor de aanwezigheid van de hertog van Modena en de Toscaanse onderhandelaar Giovanni Battista Gondi in Venetië, no. 6594.

8 De uit Genua afkomstige Tobia Pallavicino, gouverneur van de plaats Fratte bij Perugia, was door Toscaanse eenheden van prins Mattias de' Medici krijgsgevangen gemaakt.

à ce qu'on a escrit de Florence,[9] mais nous n'avons pas encor aucune certitude s'ils y sont encor ou qu'ils en ayent esté repoussez par le marquis Mathei, comme on avoit escrit de Rome, de sorte qu'il faut attendre le boiteux pour nous en esclaircir.

Je vous prie de me mander si la France incline à la paix ou à une tresve, et ce que

9 De Toscanen waagden een vierde aanval op Citerna (plaats tussen Arezzo en Sansepolcro), maar de pauselijken (in de tekst abusievelijk: 'paysans') onder leiding van markies Luigi Mattei voorkwamen de inname; zie *Gazette 1644,* no. 5, dd. 9 januari 1644.

nous en devons esperer, car pour moy je ne croy ny l'un ny l'autre, ce malheureux coup de Tutlinghe animant grandement le party contraire à la continuation de la guerre.

Je ne reçois pas encor aucun argent de nulle part et suis icy comme un desesperé, sans conseil et moyens de vivre et digne pourtant de commiseration,[10] mon petit gage me demeurant derechef en arriere pour plus de trois ans. Dieu me console et vous maintiene en vostre bonheur, moy demeurant, monsieur,

le vostre,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 14 de Decembre l'an 1643.

Les Suisses protestans s'interposent en l'affaire de Tavas[11] et pour ce suject sont assemblés à Arau. Ils ont suject de se tenir unis et en paix.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 11 Ian. 1644.

En in dorso: 14 Dec. 1643 Marin.

6613. 1643 december 26. Aan W. de Groot.[1]

Mi frater,

Gaudeo perstare te in cura pro editionibus nostris.[2] Optimum senem dominum Utenbogardum velim salutes instesque apud eum assidue, ut sua cogitata ad restituendam ecclesiae unitatem chartis consignet.[3] Et pietas eius et eruditio et summa rerum peritia cogunt me credere eam operam utilem futuram, si non huic aetati, at posteris. Domino Vossio gratias ago maximas, quod nostri cum honore meminit.[4] Si in quibusdam sentit aliter, nihil id nostram laedet amicitiam. Debemus hanc libertatem alii aliis. De Diderico nihildum habemus comperti.[5]

10 De litanieën van de Zweedse resident begonnen eentonig te worden.

11 Johann Heinrich Wasser (Waser), stadssecretaris van Zürich, had deze zomer de taak op zich genomen om een geschil tussen Davos (Tavas) en de andere gemeenten in de 'Zehngerichtebund' (het verbond van de 'Dix-Droitures') te slechten (*Hist.-Biographisches Lexikon der Schweiz* VII, p. 426; Vogel-Fechter, *Eidgen. Abschiede* V, 2, 1, p. 1300-1311, en Rott, *Hist. représ. dipl.* VI, p. 100-101).

1 Gedrukt *Epist.,* p. 961 App. no. 684. Antw. op no. 6596, beantw. d. no. 6631 (dl. XV).

2 De zorg voor de uitgave van Grotius' *Anthologia Graeca* (*BG* no. 534) en *poemata*.

3 Wederom een aansporing om toe te zien op het manuscript van Johannes Wtenbogaerts *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken in de Christenheyt voorgevallen, van het jaer vierhondert af, tot in het jaer sesthienhondert ende negenthien* (*BG* no. 892).

4 Vossius' *Dissertatio gemina, una de Iesu Christi genealogia, altera de annis quibus natus, baptizatus, mortuus,* Amsterdam 1643.

5 De brief die de krijgsgevangen gemaakte Frans-Weimarse officier Dirk de Groot op 20 december aan zijn vader schreef (no. 6606), bereikte Parijs pas omstreeks 15 januari 1644 (vgl. no. 6648 (dl. XV)).

Scribitur hic novus miles.[6] Tributa indicuntur nova. Plebs multis in locis, maxime ad Ligerim, in metu est. Princeps Condaeus et marescallus Castillionaeus accessere Guisium, testati nullam sibi partem esse in istis rixis, quae alioqui clandestinis auctibus facile in bellum civile exardescerent.

Deus te, coniugem, liberos, amicos servet,

tibi obligatissimus frater,

H. Grotius.

6 Deze berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven van 26 december.

26 Decembris 1643.

Velim mihi mittas edictum postremo factum apud vos contra pontificios.[7] In Dissertatione altera de origine gentium Americanarum velim explicatius poni p. 8, linea 11: ‘nullum famae vestigium in illo orbe repertum, aut de illo orbe in hoc nostro, quod etc.’[8]

6614. 1643 december 26. Aan [N. van Reigersberch].[1]

Ontrent het laatste van 't jaar [H.G. 26 Dec.] *schreef hij ook zijne aanmerkingen over 't beleid der Fransche gezanten in Den Haag, besluitende die met deze woorden:*

Beide de heeren d'Avaux en Servien zijn kloek,[2] maar die monsieur d'Avaux van candeur prijzen, zouden wel mogen bedrogen worden.

6615. 1643 december 26. Aan [P. Spiring Silvercrona].[1]

Hertoch Carel is bij de Sare, de Beyerschen in goede quartieren soo in Beyerlant als in Suabe ende Franckenland.[2] Wt Spaignie verstaen wij dat Monson den achsten November[3] is overgegeven met eerlijcke conditiën, waeronder oock pardon voor de afvallige Spaignaerden die daerbinnen waeren. 't Spaensche leger is in quartieren gelegt. Dat de coninck van Spaignie, latende de principale heeren van sijn raed ende hove binnen Saragossa ende belovende haest weder te komen,[4] was vertrocken

7 Het ‘placaet van den Hove, daer bij gelast wort de voorgaende placaten, soo van hare Hoogh Mogende d'Heeren Staten Generael, als van haer Ed. Groot Mog. d'Heeren Staten van Hollandt, tegens de paus-gesinde geëmaneert, punctuelijck t'observeren en executeren’ van 18 december 1642 (*Groot Placaet-Boeck* I, 1, 4. tit., kol. 225-226).

8 De editie Parijs 1643 van de *Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum dissertatio altera* (*BG* no. 731) geeft: ‘Notemus vero nullum vestigium famae in vetere orbe repertum, quod ad mille annos pertingeret’.

1 Gedrukt Brandt-Cattenb., *Leven* II, p. 350.

2 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, behartigden ‘kloek’ het belang van hun regering in een Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’.

1 Het origineel dat vermoedelijk weer een copie is van een niet teruggevonden nieuwsbrief aan Nicolaes van Reigersberch dd. 26 december 1643, is verloren. Copie (zonder adres en ondertekening), afkomstig uit de briefwisseling van Grotius met P. Spiring Silvercrona, aanwezig te Stockholm, RA, E 1015 (bijlage bij een brief van P. Spiring Silvercrona aan J. Oxenstierna dd. 8 januari 1644).

2 De Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht viel na de capitulatie van Rottweil uiteen. Hertog Karel IV van Lotharingen leidde zijn leger naar de winterkwartieren aan de Saar en de Moezel, hertog Maximiliaan I van Beieren bood het Zwabisch-Beierse leger van François de Mercy en Johan van Werth kwartieren aan in de omgeving van Ulm (Riedlingen en Geislingen an der Steige) en veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen liet de mogelijkheden verkennen om zijn leger van keizerlijke garnizoenssoldaten onder te brengen in Frankenland (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 138-139).

3 Grotius vergist zich in de datum: de Franse onderkoning Philippe, graaf van La Mothe-Houdancourt, erkende het verlies van Monzón pas op 3 december (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 246-247).

4 Koning Philips IV van Spanje keerde in februari 1644 terug naar Zaragoza.

nae Madrid; doet lichting in alle quartieren. Men meent dat Piccolhomin ende Castel Rodrigo staen op haer

vertreck nae Vlaenderen,[5] maer dat don Jan d'Austria[6] noch niet gereedt en is om derrewaert te gaen bij gebreeck van geldt. De vloodt uyt West-Indië wierdt verwacht. Behalven Alconcel ende Villa Nova de Fresno, bij de Portuguesen becomen in Estremadura, noemen de Fransoysen noch eenige andere cleyne steeden ofte plaetsen als Talaveruela, Abufera, La Torre, Almendral, Feiguera de Vargas ende Cheles.[7]

In Italië arbeyd de cardinael Biqui[8] om de vrede te maacken tusschen den paus en de ligue op de instructie van Vranckrijck. Hier is ordre gestelt om lichting te doen bij Hamburg, bij Straesburg, in 't landt van Westfaelen ende Luidick.[9] Soowel den prins van Condé als den marescal de Chastillon hebben haer bij den hertoch van Guise verclaert ontschuldich aen de geresene querelle.[10] Daer werdt getracht om deselve te versoenen, maer den hertoch van Guise vereist vooral opening van de reden van de wtdaging,[11] dewelcke monsieur de Coligni om redenen niet en wil bekentmaecken.

Den hoochgemelten prins van Condé op sijn vertreck nae 't hertochdom van Bourgoignië heeft last ontfangen om de staten aldaer te beroepen, geld te vinden, de frontieren te stercken ende de stilstand met het graefschap van Bourgogniën te verlengen.[12] De stadt van Orleans brengt op tweehondertduysent guldens om van het garnisoen ontlast te sijn. In Poictou omtrent Lusignan,[13] oock op andere plaetsen, sijn veel eedelluyden op de been, voorhebbende eenich remuement. Milord Goring heeft sijne entré in dese stadt seer magnifiquelijck gedaen ende heeft een seer favorable audiëntie gehadt bij de conigin-

5 Kort vóór zijn vertrek uit Zaragoza had de Spaanse vorst aan de veldheer Ottavio Piccolomini het bevel over zijn legers in de Zuidelijke Nederlanden toevertrouwd. Ondertussen liet hij naar Manuel de Moura y Corte Real, markies van Castel Rodrigo, de order uitgaan om zich bij de nieuwe bevelhebber te voegen (*Correspondance de la Cour d'Espagne; Les affaires des Pays-Bas* III, p. 480-483).

6 's Konings natuurlijke zoon Juan José van Oostenrijk was op 18 december voorgedragen voor de opvolging van de uitgebluste Zuidnederlandse gouverneur don Francisco de Melo.

7 De *Gazette 1643,* no. 160, ‘extraordinaire du XXIV décembre’ meldde ‘La prise de la ville de Valverde, et de huit autres places d'importance, dans l'Estremadure’. Voor zover na te gaan betreft het hier de in het zuidwesten van Badajoz gelegen plaatsen: Valverde de Leganés, Talavera la Real, La Albuera, Torre de Miguel Sesmero, Almendral, Alconchel, Higuera de Vargas, Villanueva del Fresno en Cheles.

8 Kardinaal Alessandro Bichi genoot internationaal aanzien als bemiddelaar in het conflict dat Odoardo Farnese, hertog van Parma, had laten escaleren tot een oorlog van Venetië, groothertog Ferdinando II van Toscane en Francesco I d'Este, hertog van Modena, tegen de paus.

9 In het voorjaar van 1644 stonden de gedeputeerden van de Staten van Luik onder een aantal beperkende voorwaarden Franse troepenlichtingen in hun ‘neutrale’ gebied toe (J. Daris, *Histoire du diocèse et de la principauté de Liége* I, p. 227-228).

10 Het duel dat Maurice, oudste zoon van Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, op 12 december met Henri II de Lorraine, hertog van Guise, was aangegaan om de eer van Condé's dochter Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longue ville, te redden.

11 Het Parlement had op 14 december een onderzoek naar de toedracht van het duel gelast. De duellisten hielden zich schuil, de een afwisselend in Meudon en Parijs, de ander, de gewonde Maurice de Coligny, op het landgoed van Henri II de Bourbon, prins van Condé, te Saint-Maur.

12 De raadsheren in Spaans Bourgondië hadden al eerder aangedrongen op een wapenstilstand. Aan hun verlangens wilde de Franse regering aandacht schenken op de door de prins van Condé voorgezeten bijeenkomst van de Staten van het hertogdom van Bourgondië.

13 Op 15 december hadden edellieden van de Poitou zich te Lusignan verbonden met de ontevredenen uit de andere provincies. Tijdens die bijeenkomst viel het besluit om La Rochelle binnen te vallen (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 216-220).

ne-regente.[14] Vierduysent pistolen werden vanhier gesonden om Lerida[15] te fortificeren ende 't hostel de Soissons[16] werdt hier gereedtgemaackt voor den prins Thomas.

Bovenaan de copie staat: Paris, den 26 December 1643.

6616. 1643 december 26. Aan A. Oxenstierna.[1]

Excellentissime et illustrissime domine,

Vidi exemplum literarum Mercii ad Bavarum scriptarum XXIV[2] Novembris.[3] Dicunt eae Gallos nihil scisse de Hazfeldii superventu.[4] Sparsim eosdem et satis longo intervallo fuisse positos,[5] qua re cognita ducem Carolum auctorem fuisse eos opprimendi.[6] Tribunum Wolfium eum fuisse, qui machinas ad Dutlingam ceperit, quicquid in eo oppido et circum erat peditatus compulerit, ut se captivos darent.

14 Op 21 december kreeg de buitengewone Engelse ambassadeur lord George Goring geheel volgens het Franse hofprotocol zijn begeerde audiëntie aan het hof.

15 De winter bood de Fransen in Catalonië enig respijt. Het Spaanse leger van don Felipe de Silva zette in mei 1644 de belegering van Lérida in (Sanabre, *La acción de Francia en Cataluña,* p. 254-260).

16 Het 'hôtel de Soissons', rue Coquillière te Parijs, het ouderlijk huis van de echtgenote van prins Tommaso Francesco van Savoye, Marie de Bourbon (1606-1692), gravin van Soissons, prinses van Carignano (*Tallemant des Réaux* I, p. 680). Tijdens zijn verblijf in Parijs kreeg de prins bovendien nog de beschikking over een appartement in het Louvre (*Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson* I, p. 133).

1 Tekst naar copieboek Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61, 174; gedrukt in *Oxenst. Skrifter* 2. afd., IV, p. 373 no. 512. Afschrift ook in copieboek Leipzig, UB, ms. 2633, f. 167. Zie voor een andere overlevering van de brieftekst, Grotius' brief aan Johan Oxenstierna (no. 6617).

2 De dagtekening '26 Novembris' ligt meer voor de hand; vgl. H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 137-139.

3 Hertog Maximiliaan I van Beieren liet afschriften maken van de depêches van zijn veldmaarschalk François de Mercy (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 134 n. 75). Een samenvatting van diens relaas van de gelukkige mars van de Zwabisch-Beiers-Lotharingse troepenmacht langs de Donau naar Tuttlingen verscheen in een 'Summarische Relation dess Verlauffs, Was gestalt durch die Chur Bayrische Reichs Armada, und darzu zum Succurs conjungirte kayserl. Hatzfeld., wie auch fürstl. Lotharingische Waffen, am 24. und 25. Novembris diss 1643. Jahrs ...' (*Stadtbibliothek Frankfurt am Main, Flugschriftensammlung 'Gustav Freitag'*, p. 380-381). Kort daarop verscheen een Franse versie: 'Relation exactement véritable de la desfaicte de l'armée françoise ...' (Chéruel, *Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV* I, p. 248).

4 De *Courante 1643,* no. 50, dd. 12 december 1643, belichtte in een Beiers bericht van 28 november het verrassend effect van het verschijnen van het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen op het strijdtoneel in het zuiden van Duitsland.

5 Het Frans-Weimarse leger had zijn kwartieren opgeslagen in Tuttlingen, Mühlheim aan de Donau en in Möhringen.

6 Hertog Karel IV van Lotharingen kreeg van veldmaarschalk François de Mercy het advies om eerst de Frans-Weimarse artillerie op het kerkhof van Tuttlingen uit te schakelen. Aan de Beierse kolonel Wolff werd voor deze waaghalzerij een beloning van 1000 dukaten in het vooruitzicht gesteld.

Equitatum qui ibi erat ad Meringam se recepisse,[7] sed partem horum in fuga caesam ab Johanne Waertio. Ad Mulam fuisse

7 Het legerkamp van de Frans-Weimarse commandant François-Marie de l'Hospital, markies van Vitry, te Möhringen. Zijn cavalerie sloeg op de vlucht bij de nadering van de 2000 ruiters van de Zwabisch-Beierse bevelhebber Jan van Werth.

Rosam cum cohortibus XVII, quae contra fratrem Mercii[8] se bene defenderint ea die ac nocte. Sed narrat Mercius se eo advenisse mane diei sequentis - is erat ille XXIV-tus - cum duabus machinis. Ita factum, ut illi se omnes potestati atque arbitrio victoris permitterent. Sporckium persecutum cohortem Guebriani et alias quasdam, cohortem Mazarini plane interfectam, captas ubique sarcinas, equos, machinas captas duodecim, centuriones et alios maioris gradus ad CXX, signa equestria et pedestria quinquaginta. Ex aliis literis cognoscimus, cum Rothwila hostibus reddita est, omnem quae ibi erat praedam cessisse victoribus.[9] Ranzovium, qui Wormatiam ductus est,[10] culpam in alios coniicere.[11] Hassicos partim apud Marburgum esse, partim rediisse ad terras Monasterienses.[12] Francofurti deliberari, quid faciendum sit super literis quas legati Suedici ad principes et civitates misere.[13] Deberi ab Imperio adsessoribus Spirensibus[14] centena undecim florenorum imperialium millia.

Ex Hispania[15] discimus Monsonem oppidum et arcem deditam Hispanis VIII Novembris pactionibus honestis. Iis qui ab Hispanico imperio defecerant ibique erant, datam veniam. Regem Hispaniae, relictis Caesaraugustae procerum potissimis et promisso illuc reditu, ivisse Madritium. Milites in hiberna deductos et novos conscribi. Castellorodericum et Piccolominaeum ire in Flandriam, Johannis autem Austriaci illuc iter differri, ideo quod pecuniae ad eum apparatum necessariae non adsint. Classem ab America adhuc exspectari. Ad Alconcelam et Villam Novam de Fresno capta a Portugallis in Estramadura addunt Galli oppida minora Talaveruelam, Abuferam, Turrem, Almendralem, Figueram de Vargis et Chelesam.

In Anglia nihil profecit Harcurtius.[16] Scoti Novum Castellum obsident.[17] In Plimuthum invecti sunt commeatus.[18] Legati Batavi sperant se utrique parti gratiores futuros

8 Gaspar, baron de Mercy, een broer van de veldmaarschalk, overviel eerst de eenheden van de 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen bij Mühlheim aan de Donau. De volgende dag trok hij naar Möhringen. Zijn onderbevelhebber Johann von Sporck nam vervolgens de uitschakeling van de achtergebleven Franse garderegimenten voor zijn rekening.

9 De Frans-Weimarsen hadden voor 2 jaar voedsel in Rottweil gebracht. Toen de vijand op 27 november voor de muren verscheen, kwamen zij tot de ontdekking dat er maar voor twee dagen kruit in de magazijnen lag. Op 3 december vroegen zij om een vrije aftocht.

10 De Frans-Weimarse luitenant-generaal Josias Rantzau raakte in Lotharingse krijgsgevangenschap. Op zijn vrijlating was een losprijs van 24000 rijksdaalders gesteld (*Episodes Guébriant,* p. 399-400).

11 De 'Weimarse' generaal-majoor Rheinhold von Rosen trof de blaam dat hij verzuimd had alarm te slaan toen de Zwabisch- Beiers-Lotharingse troepenmacht op enkele kilometers afstand van zijn legerkamp te Mühlheim naar het Frans-Weimarse hoofdkwartier in Tuttlingen oprukte.

12 Het Hessische leger had de achtervolging van het leger van de keizerlijke veldmaarschalk Melchior von Hatzfeldt und Gleichen halverwege gestaakt. Sindsdien hield het zich onledig met plundertochten in de landen van de landgraaf van Hessen-Darmstadt en de keurvorst-aartsbisschop van Mainz (*Gazette 1643,* no. 161, dd. 26 december 1643).

13 In een schrijven van 14/24 november 1643 hadden de Zweedse gevolmachtigden Johan Oxenstierna en Johan Adler Salvius verscheidene Duitse rijksvorsten en steden uitgenodigd om vertegenwoordigers naar de vredesconferenties te zenden.

14 Het 'Reichskammergericht' te Spiers.

15 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrief aan [P. Spiring Silvercrona] dd. 26 december 1643 (no. 6615).

16 De teleurstellende afloop van de Engelse vredesmissie van de Franse ambassadeur Henri de Lorraine, graaf van Harcourt. In maart 1644 was hij weer terug in Frankrijk (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 78).

17 De havenstad Newcastle kon vóór de komst van de Schotten nog door de koninklijken bevoorraad worden.

18 De parlementsgezinde admiraal Robert Rich, graaf van Warwick, hield schepen gereed om Plymouth te ontzetten van de belegering door de koninklijke eenheden van prins Moritz van de Palts (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 52 en p. 57).

quam fuit Harcurtius.[19] Cardinalis Biquius a Gallis rogatus conditiones proponit pacis inter Barbarinos et eis oppositos. Galli militem scribunt apud Hamburgum et Argentoratum, praeterea in Westfalia et Leodico. Princeps Condaeus in praefecturam suam Burgundiae profectus ad muniendum eum limitem et convocandos ordines. Mandatum praeterea habet de prolatandis indutiis eum Burgundis comitatensibus. Dux Guisius reconciliari Coliniaco non vult, nisi causam norit provocationis, quam hic cunctatur enuntiare. Nobilium magnus sane numerus in agro Pictonico apud Lusinianum coit. Gorinus magnifice in hanc urbem intravit, deinde exceptus a regina regente vultu benigno. Civitas Aurelianensis bis centena millia nummorum francicorum pendit, ut a praesidio exoneretur. Quater mille nummi pistorienses hinc mittuntur ad permuniendam Ilerdam,[20] cui nunc Leridae nomen est. Domus Suessionensis paratur ad excipiendum hic Thomam principem. Magna hic in urbibus agrisque latrocinia et rapinae grassantur.

Dux Carolus ad Saram est, Bavarici in praesidiis. Ferme bis mille sunt, qui ab hostibus Rothwilae deprehensi militiam coacti sunt mutare. Non tantum marescallus Castilionaeus, sed et princeps Condaeus testati sunt et duci Aurelianensi et duci Guisio, nihil sibi fuisse negotii in illa nuper rixa.

Deus, excellentissime et illustrissime domine, res Suedicas et orbis christiani per consilia Sublimitatis tuae prosperet,

tuae Sublimitatis devotissimus cultor,
H. Grotius.

Lutetiae, XVI/XXVI Decembris 1643.

Addam quae hic dicuntur. A Catalanis lectos milites quater mille ad defendendam Ilerdam et loca vicina. Hibernare Bavaros in Suevia, caesarianos in Franconia, Lotharingos ad Mosellam. Hispanos in Luxemburgicum rediisse. Naves ex Gallia, quae in Hiberniam ibant, a parlamentariis captas. Contra in Britannia Armorica ob id captas Anglorum naves. Pro Angliae rege Hoptonum cum duodecim millibus esse in Cantio,[21] principem Robertum bonis cum copiis in Northamtonia. A principe Mauritio captum oppidum Plimuthi, non et portum. Derbeium et Westcastrum frustra assultatum a parlamentariis.[22] Ex Hibernia septem millia venisse ad augendas regis Angliae vires.[23] Alios Hibernos descendisse in Scotiam. Arma ad regem Angliae mari venisse pro duodecim hominum millibus. Marchionem Hamiltonum Scotum,[24]

19 De Staatse ordinaris ambassadeur Albert Joachimi en de extraordinarii Willem Boreel en Johan van Reede van Renswoude vingen hun missie naar Engeland op 18 januari 1644 aan. Twee dagen later arriveerden zij in Gravesend.

20 Ilerda (Lérida, in het Catalaans: Lleida).

21 Sir Ralph Hopton was van Bristol op weg naar de koningsgezinden in Kent. Ten gevolge van tegenslag bij Farnham bleef zijn expeditie in Hampshire steken. Begin januari liet prins Rupert (Robert) van de Palts zijn stellingen bij Towcester (ten zuidwesten van Northampton) in de steek om het leger van zijn collega met 4000 ruiters en 2000 infanteristen te versterken (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 57 en p. 60).

22 Derby en Chester bleven de koning trouw. Pas in 1645 bemachtigde het leger van de parlementsgezinde sir Thomas Fairfax de haven van (West-)Chester (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 218 en p. 219).

23 De Ierse soldaten, die na het wapenstilstandsverdrag met de katholieke ‘confederation of Kilkenny’ van 15/25 september 1643 werk zochten in de koninklijke legers in Engeland.

24 James (1606-1649), markies van Hamilton (naderhand hertog van Hamilton), 's konings raadgever in Schotse zaken, had geweigerd de eed af te leggen op de ‘solemn league and covenant’. Zijn vurig geloof in de zaak van koning Karel I zou hem in 1649 het leven kosten

qui foederi facto a Scotis cum parlamentariis Anglis non adsensit, factum ducem Araniae. Parlamentarii cogunt singulos etiam privatos qui sunt sub eorum potestate, iurare in id foedus, et in patibulum egere quendam a rege

(*DNB* XXIV, p. 179-183). Het bericht van zijn verheffing tot hertog van Aran (Arran) verscheen in de laatste tijdingen uit Oxford (17 december) van de *Gazette 1643,* no. 162, dd. 26 december 1643.

missum.[25] Vicecomes Turenae marescallus Franciae Colmariam venit.[26] Residens Poloniae iam bis a regina auditus est comiter.[27]

Bovenaan de brief in de copie te Leipzig: Argumentum. Varia de clade Dutlingensi et rebus Germanicis. Monson capta; alia ex Hispania. Portugallorum gesta. Anglica. Biquii negotium pacis in Italia. Gallica. Quaedam de Lotharingo et Bavari exercitu. De rixa Guisii et Coliniaci. De variis delectibus et hibernis exercituum. Turbae Anglicae. Turenna Colmariam profectus. Residens Poloniae auditus a regina.

6617. 1643 december 26. Aan J. Oxenstierna.[1]

Adres in de hand van Grotius: Illustrissimo domino/domino Johanni Oxenstiernae, reginae regnique Suedici senatori et extra ordinem legato, etc., libero baroni in Kymitho, etc.

In dorso staat in een onbekende hand: Recommandée à monsieur le lieutenant-colonel Stauff, Minden.

En: P[raesentatae] Minden, den 1. Ianuarii 1643.

6618. 1643 december 26. Aan J. de Wicquefort.[1]

[Monsieur,]

La perte sur le Danube[2] sans doubte a esté plus grande que les François ne confessent, peut-estre aussi moindre que n'en disent les vainqueurs, desquels le general Mercy par sa lettre du 24e, escrite au duc de Baviere, donne l'honneur de l'entreprise au duc Charles, qui avoit sceu que les François estoient fort dispersez et sans soing, ne sçachant rien de l'arrivée de Hasfeld le 23e. Tout ce qui estoit de l'infanterie dans ou autour de Dutlingen se rendit, dit-il, la cavallerie se sauva à Meringue, excepté un regiment qui dans la retraicte fut surpris et mis en piecez par

25 De executie van 's konings bode Daniel Kniveton op 27 november/7 december 1643 (*CSP Ven. 1643-1647,* p. 49).

26 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de nieuwe opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger.

27 De Poolse resident Claudius (Domenicus) Roncalius werd op 23 december voor de tweede maal aan het Franse hof ontvangen: 'ayant eu la premiere [audience] de leurs Majestez dès son arrivée en cette ville, pour se condouloir de la mort du roy Louis XIII, de glorieuse mémoire, et se conjouir du regne présent' (*Gazette 1643,* no. 162, dd. 26 december 1643).

1 Hs. Stockholm, RA, E 951, coll. J.A. Oxenstierna ser. B II. Eigenh. ondertek. Adres in Grotius' hand. Deze brief aan Johan Oxenstierna is gelijk aan de nieuwsbrief die Grotius op dezelfde dag aan kanselier Axel Oxenstierna schreef (no. 6616). De tekst is ook bekend van copieën aanwezig te Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Sup. ep. Uffenbachii et Wolfiorum, 42, 72 en 4° 38, 32; te Hannover, Niedersächs. Landesbibl., ms. XII, 746, f. 61; te Kopenhagen, KB, coll. Thott, 504, 2°, p. 190; en te Linköping, Stifts- och Landsbibl., Br. 23, 45.

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 321.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 december 1643 (nos. 6615-6617).

Jan de Waert. Rosa estoit à Mulen avecq sept regiments, qui s'est defendu assez bien contre le frere dudict Mercy jusques à ce que Mercy mesme le jour suivant survient avec deux pieces de canon et le prit à discretion. Sporck a poursuivi

le regiment de Guebrian et quelques autres. Partout le bagage et chevaux ont esté pris et douze pieces d'artillerie et cent et vingt officiers, estendarts et enseignes jusques à cinquante. Autres lettres nous apprennent que ceux qui à la rendition de Rothwiel ont changé de maistre ont esté jusques à deux mille, que le butin qui estoit grand y est demeuré. Monsieur Ranzou est à Worms et jette la faute sur d'autres. Francfort delibere sur les lettres des ambassadeurs de Suede, mais je ne crois pas qu'ils osent envoyer à Munster contre la resolution des estats, prise dans leur ville. L'Empire doict aux assesseurs de Spiers cent et onze mille florins de l'Empire.

D'Angleterre nous apprennons que Pleimouth a receu des rafraichissements et du renfort, que Neucastel est assiegé par les Escossois, que le sieur Pinne[3] perd du credit soit par sa faute soit par jalousie, qui sont ordinaires en un tel gouvernement.

D'Espagne nous avons que Monson s'est rendu le huictiesme de Novembre à des conditions favorables et pardon aux rebelles qui y estoient dedans. Le roy d'Espagne, laissant les principaux du conseil et de la cour à Saragosse et promettant d'y revenir bientost, estoit allé à Madrid. L'armée est mise dans des quartiers et on y faict partout de nouvelles levéez. On croit que Castel Rodrigo et Piccolomini vont en Flandre. Le voyage de don Jean d'Austria estoit retardé à cause du manquement d'argent pour un grand equippage. On y attend la flotte des Indes. A Alconcel et Villa Nova de Fresno, pris par les Portugais en Extremadura, les François y adjoustent Talaveruela, Abufera, La Torra, Almendrala, Figuera de Vargas et Cheles.

Le cardinal Biqui en Italie travaille pour la paix entre le pape et la ligue avec instruction de la France. Il y a ordre d'ici de faire des levéez près d'Hambourg et Strasbourg, en Westfale et au pays de Liege. Le prince de Condé et le marescal de Chastillon ont asseuré tant le duc de Guise que le duc d'Orleans qu'ils n'ont eu nulle part en la querelle entre le duc de Guise et monsieur de Coligny. On a tasché à les accorder, mais le duc de Guise auparavant veut sçavoir la cause de l'appel, que monsieur de Coligny ne veut pas dire.

Ledit prince de Condé, estant allé en son gouvernement de Bourgogne, a ordre d'y convoquer les estats, demander de l'argent, munir les frontieres, constituer la trefve avec les Francontois. La ville d'Orleans donne deux cents livres pour estre quittée de la garnison. Plusieurs gentilhommes s'assemblent près de Lusignan en Poictou et ailleurs et font de remuements. Milord Goring a faict son entré en cette ville fort magnifiquement et a eu une audience tres favorable de la reyne. On envoye d'icy quatre mille pistoles pour fortifier Lerida et [on] prepare l'hostel de Soissons pour le prince Thomas. Partout se font force tueries et voleries. Le duc Charles est sur le Sare, les gens de Baviere aux quartiers.

Je demeure, monsieur,
vostre tres humble serviteur.

Le 26 Decembre 1643.

Outre ce que depuis on dict icy que les Catelans ont levé à leurs depences quatre mille soldats pour defendre Lerida et les collines voisines. Que les Bavarois ont pris leurs quartiers en Suabe, les imperiaux en Franconie, les Lorrains sur la Meuzelle. Que les Espagnols sont retournés en Lutzemberg, de quoy je m'en doubte. Quelques navires françoys, s'en allant en Irlande, ont esté pris par les parlamentaires et en recompense quelques navires anglois pris en la Petite Bretaigne. Les nouvelles

3 Het prominente Lagerhuislid John Pym stierf op 8/18 december 1643 (*DNB* XLVII, p. 75-83).

d'Angleterre sont icy que Hopton pour le roy est au pays de Kent avecq douze mille hommes, le prince Robert avecq bonnes trouppes en Northampton, que le prince Maurice a pris la ville de Pleymuth, mais non pas les forts sur l'havre, que les parlamentaires ont eu des entreprises vaines sur Berlin[4] et Westchester, que sept mille d'Irlandois sont venus à l'assistance du roy et aucuns de la mesme nation [ont] faict descentes en Escosse, que le roy d'Angleterre a receu des armes venues par mer pour douze mille soldats, que le marquis d'Hamelton Escossois, qui n'a consenti à la ligue, a esté faict par le roy duc d'Aran, que les parlemen-

4 'Berlin', lees: 'Derby'.

taires forcent touts les habitans des villes et de la campaigne de jurer ladicte ligue et qu'ils ont pendu un officier, venu à Londres de la part du roy. Le viscomte de Turenne est arrivé à Colmar.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Wicquefort.

6619. 1643 december 26. Aan H. Appelboom.[1]

Clarissime domine,

Clades ad Danubium[2] contrariis rumoribus augetur ab hostibus, minuitur a Gallis. In potestatem venere praeter ingentem militum numerum centuriones et alii provectioris militiae CXX, machinae XII, signa equestria et pedestria quinquaginta, equi et impedimenta ferme omnia. Tum vero cum Rothwila est reddita, ferme duo millia mutarunt militiam; praeda, quae magna illuc congesta erat, hosti obtigit. Galli omnibus in locis novum militem et pecunias colligunt.

Bene valere et reginam et proceres Suediae, et exercitus trans Albim in loca venisse opima[3] et dominum Salvium Osnabrugae pro regni suaque dignitate exceptum,[4] est quod gaudeamus, nec minus, quod Danica illa controversia cum nostrorum honore ac commodo composita est.[5]

Det Deus saepe audiamus talia idemque, clarissime domine, Claritatem vestram diu sospitet,

Claritati tuae studiosissimus,
H. Grotius.

Lutetiae, XXVI Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Appelboom, Suedois, à Amsterdam. Port.
In dorso schreef Appelboom: 1643 - 26 Decembr.
Adres (volgens de uitgave der Epist.): D. Appelboom.
Bovenaan de copie te Den Haag: Appelbomio.

1 Hs. Dresden, Sächs. Landesbibl., C 61 A, 26. Eigenh. oorspr. Gedrukt *Epist.,* p. 719 no. 1631. Afschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 323. Antw. op no. 6595, beantw. d. no. 6630 (dl. XV).
2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 december 1643.
3 In januari 1644 ontving Grotius de eerste berichten over de Zweedse inval in Sleeswijk-Holstein.
4 De Zweedse gevolmachtigde Johan Adler Salvius was op 27 november in Osnabrück verschenen.
5 Koning Christiaan IV van Denemarken kreeg thans de rekening gepresenteerd voor zijn overmoed (G.W. Kernkamp, *De sleutels van de Sont,* Den Haag 1890).

6620. 1643 december 28. Aan C. Marin.[1]

Monsieur,

J'ay receu la vostre du 30 Novembre et auray soin de celle qui estoit joincte.

On enterre icy[2] tant qu'on peut la perte faicte sur le Danube et on y cherche de

1 Kladafschrift in copieboek Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 4, p. 325. Antw. op no. 6585.

2 Onderstaande berichten komen ook voor in Grotius' nieuwsbrieven dd. 26 december 1643.

remede. En Espagne Monçon s'est rendu aux Espagnols. On attend icy le prince Thomas d'Italie, luy preparant l'hostel de Soissons.

Monsieur Salvius a faict son entrée à Osnabrug et y a esté receu par le senat de la ville plus magnifiquement que n'ont esté les imperiaux. Il n'y a pas grand-chose à faire, puisque les ambassadeurs de France ne sont pas encore arrivés à Munster; et moins encore en a faict le sieur le baron d'Oxenstiern,[3] qui passe son temps à Minden, tellement que l'un et l'autre a assez de loisir pour songer à vostre entretienement,[4] de quoy j'ay representé tant l'equité que la necessité par mes lettres, sans en avoir eu de responses. Monsieur Heuft soustient d'avoir plus deboursé que receu et pourtant je luy demeure encor debiteur de la somme qu'il vous a envoiée sur ma promesse. Mes affaires ne sont pas telles que vous imaginés. On m'a dict icy que monsieur Mockel est mort, de qui la residence a esté fort lucratifve.[5]

En Hollande on travaille pour une nouvelle ligue avecq la France.[6] En Angleterre ceux qui sont pour le roy ont acquis plusieurs places outre la ville de Plimouth, le fort sur le port resistant encore. Milord Goring, ambassadeur extraordinaire, a faict icy une entrée magnifique et espere de traicter icy quelque chose de bon avecq la France. Ceux du roy de Dannemarq qui sont à Munster[7] tesmoignent une grande affection pour le bien de la maison palatine. Les Hessiens sont revenus en Westphalie, le general Torstenson dans la Misnie.

Je demeure, monsieur,

le vostre.

28 Decembris 1643.

Bovenaan de copie staat: A monsieur Marini.

6621. 1643 december 28. Van W. de Groot.[1]

Frater optime,

3 De in Minden achtergebleven Zweedse gevolmachtigde Johan Oxenstierna profiteerde van de werklust van zijn naar Osnabrück vertrokken collega Johan Adler Salvius.

4 De arme Zweedse resident in Zürich keek al jarenlang verlangend uit naar een voorschot uit de door de Parijse bankier Johan Hoeufft beheerde Frans-Zweedse subsidiekas.

5 Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld in de Elzas, 1634-december 1643; vgl. no. 6622.

6 De Franse gevolmachtigden Claude de Mesmes, graaf van Avaux, en Abel Servien, graaf van La Roche-des-Aubiers, onderhandelden in Den Haag nog over een aanvaardbaar ontwerp voor een nieuwe Frans-Staatse ‘alliantie offensive ende defensive’ (*Acta pacis Westphalicae; Die Französischen Korrespondenzen* I, p. XXXV-LVI).

7 Johan Adler Salvius had op 20/30 november in Osnabrück (en niet zoals in deze brief: ‘Munster’) een eerste onderhoud gehad met de Deense delegatieleden Just Høg, Gregers Krabbe, Christopher von der Lippe en de Hamburgse domdeken Lorenz Langermann. Beide partijen toonden zich van hun hoffelijkste kant; vgl. no. 6569.

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 24, 388. Eigenh. oorspr. Antw. op no. 6599, beantw. d. no. 6637 (dl. XV).

Pauca sunt quae hoc tempore scribenda occurrunt. Ego crastino die Amstelodamum cogito,[2] inde tibi proxime scripturus.

Delphenses nostri in annum proximum destinant consules duos nostros cognatos Adrichemum et Dussenum, quorum uterque anno proximo excusationem proponent,

2 Willem de Groot maakte er de laatste jaren een gewoonte van om de jaarwisseling in Amsterdam door te brengen.

utpote LXX annos nati.[3] Ordines Hollandiae quaestorem sibi volunt quaerere in locum Miropii;[4] ambiri nolunt. Multus in conventu sermo fuit de Berkelio Roterodamensi, quem ei honori non imparem iudicant pleraeque civitates. Iniecerunt aliqui mentionem Kettingii, qui aerarium antea ex parte curavit, sed vir bonus et vere Batavus, Stellingwerfius, Medemelacae syndicus, egregie se opposuit et negavit eum ad honores novos admittendum qui iam apud plebem ob nimias e publico pecunias in suos usus corrogatas male audiret.[5]

Illud de mandatis Foederatorum perquam est necessarium.[6] Nimis enim huius provinciae libertati deteritur, quod et ante dissolutionem proximorum comitiorum patuit, creato contra vota Hollandiae, cui Selandia id detulerat, novo vectigalis maritimi quaestore, quem Amstelodamenses se admissurum[7] negant,[8] et suffecto in locum defuncti Echteni novo Drentano praetore, dum Drentani ex vi Foederis Hollandos interpellant ut id sibi iure suo facere relinquatur et ea a syndico Harlemensi, qui eam causam examinaverat, essent allata quae Drentanos maxime iuvabant.[9]

De filiis tuis,[10] imprimis minore,[11] si quid certi acceperis rogo intelligam. Duellum Guisii et Coliniaci[12] rebus Gallicis male cessurum vereor; statim enim et partes et nomina occurrunt.

Interea Deus Optimus Maximus te tuosque diu nobis sospitet,
tibi obedientissimus frater,

3 In 1644 werd het stadsbestuur van Delft voorgezeten door de burgemeesters Ewout Jansz. van der Dussen, oud 70 jaar, Joost Jacobsz. van Adrichem, oud 70 jaar, Dirk Robbregtsz. van Schilperoort en mr. Evert Jansz. van Lodenstein (R. Boitet, *Beschryving der stadt Delft,* Delft 1729, Naamlijst van de Heeren schouten, burgermeesteren, p. 143).

4 Dit voorjaar had Joachim van Mierop, ontvanger-generaal van Holland en Westfriesland, zijn ambt neergelegd; zie no. 6161. In januari 1644 viel een beslissing ten gunste van Johan van Berckel de jonge, ontvanger van de gemenelandsmiddelen te Rotterdam (*Res. SH,* dd. 22 december 1643 en 29 januari 1644; E.A. Engelbrecht, *De Vroedschap van Rotterdam,* p. 169-170).

5 Mr. Nicolaes Stellingwerff, pensionaris van Medemblik, volgde de loopbaan van ‘commies Kettingh’ al vanaf de jaren twintig; vgl. *Particuliere notulen van de vergaderingen der Staten van Holland 1620-1640 door N. Stellingwerff en S. Schot* III, p. 588 no. 3757. De commies Willem Kettingh († 1670), heer van Essensteyn, ontving in 1646 de benoeming tot thesaurier- en rentmeester-generaal van de prins van Oranje. Sinds 13 maart 1656 bekleedde hij het ambt van raad-ordinaris en rekenmeester van de domeinen (van Kretschmar, in *Jaarboek CB voor Genealogie* 38 (1984), p. 113-115).

6 Op 28 januari 1644 legde Johan van Mathenes, lid van de Hollandse ridderschap en tevens gevolmachtigde ter vredesconferentie, eindelijk de eed af op de nieuwe instructie voor de Hollandse gedeputeerden ter generaliteit (*Res. SH,* dd. 28 januari 1644).

7 Lees: ‘admissuros’.

8 De Amsterdamse schepen mr. Joris Jorisz. Backer was door de Staten van Holland voorgedragen voor de functie van ontvanger-generaal van de ‘kruyssers’; zie no. 6512. De benoeming werd echter geblokkeerd door een uitgesproken voorkeur voor de koopman Samuel Sautijn (Elias, *De Vroedschap van Amsterdam* I, p. 420 en II, p. 575).

9 Roelof van Echten tot Echten, die in 1639 op commissie van de Staten-Generaal was aangesteld tot drost van Drenthe, was op 30 november 1643 overleden. Het recht van de Staten-Generaal om diens opvolging te regelen werd betwist door het betrokken Landschap en de Staten van Overijssel. Een commissie onder voorzitterschap van mr. Albert Ruyl, pensionaris van Haarlem, deed op 22 december 1643 uitspraak in deze zaak (*Res. SH,* dd. 22 december 1643). Op 19 januari 1644 nam Rutger van den Boetzelaer het drostambt op zich (J. Westra van Holthe, *De ridderschap van Drenthe,* p. XXXIX en p. 78-79).

10 Cornelis de Groot verbleef in Venetië, waar hij nog steeds over een passende werkkring onderhandelde.

11 Het lot van Dirk de Groot na de Frans-Weimarse nederlaag bij Tuttlingen op 24-25 november 1643.

12 Het duel dat Maurice, oudste zoon van Gaspard III de Coligny, hertog van Châtillon, op 12 december met Henri II de Lorraine, hertog van Guise, was aangegaan om de eer van Condé's dochter Anne-Geneviève de Bourbon, hertogin van Longueville, te redden.

Guilielmus Grotius.

Raptim. Hagae, XXVIII Decembris 1643.

Adres: A monsieur/monsieur Grotius, ambassadeur de la reine et couronne de Suede, à Paris. Port 15 s.
Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 6 Ian.
Onderaan: De Diderico.
En in dorso: 28 Dec. 1643 W. de Groot.

6622. 1643 december 30. Van C. Marin.[1]

Monsieur,

Je ne trouve pas estrange que les dissensions de la cour de France[2] continuent, plustost m'estonné-je qu'elles n'esclatent plus avant, veu l'estat present de la France, quae ut Carolus etc. dicere solebat, viro opus habet et quidem authoritate pollente.[3] Dieu neantmoins, qui agit tousjours par le contraire et fait paroistre sa force dans la foiblesse des hommes, est puissant de destourner le mal que nos ennemis s'en promettent, surtout à ceste heur que le viconte de Thurene est en Alsace.[4]

Au reste, je ne vous puis asseurer encor rien de certain de la negotiation de paix entre le pape et la ligue, le cardinal Bichi estant encor à Florence et attendu à Venise, où les plenipotentia[i]res de la ligue sont assemblés,[5] et à ce que je voy, ils ont peu d'esperance de la paix, tenant toutes les actions des Barbarins pour artifice et faisans pourtant haster leurs levées de tous costés; le mesme fait le pape[6] de son costé pour avoir une puissante armée au prinstemps, et voulant monstrer qu'il estime comme il faut l'espée de Saint-Paul, a fait deux cardinaux de ceste profession-là, l'un françois et l'autre espagnol, qui sont monsieur le bailly de Valencé,[7] commandant

1 Hs. Den Haag, ARA, Eerste afd., coll. Hugo de Groot, aanw. 1911 XXIII no. 9, 311. Eigenh. oorspr.
2 Het duel tussen Maurice de Coligny en Henri II de Lorraine, hertog van Guise, had aangetoond dat de partijstrijd aan het Franse hof nog even hevig woedde als in de dagen dat François de Vendôme, hertog van Beaufort, zijn plannen beraamde om kardinaal Jules Mazarin uit de weg te ruimen; vgl. no. 6405.
3 'Carolus etc.'. Haalt Carl Marin hier zichzelf aan?
4 Maarschalk Henri de La Tour d'Auvergne, burggraaf van Turenne, de nieuwe opperbevelhebber van het Frans-Weimarse leger.
5 Kardinaal Alessandro Bichi wachtte nog steeds op de uitslag van het beraad dat in Venetië plaatsvond met Francesco I d'Este, hertog van Modena, en een vertegenwoordiger van groothertog Ferdinando II van Toscane over de voor- en nadelen van de voortzetting van de oorlog tegen paus Urbanus VIII en de andere leden van de familie Barberini.
6 Nadat de Venetianen in maart 1644 het fort bij Pontelagoscuro waren binnengedrongen, gaf de paus de strijd op. Diezelfde maand maakte kardinaal Alessandro Bichi met het plaatsen van zijn handtekening onder twee vredesverdragen (een vredesverdrag van de paus met de Italiaanse vorsten en een afzonderlijk verdrag met Odoardo Farnese, hertog van Parma) een einde aan de zogenaamde 'Castro-oorlog' (Pastor, *Gesch. Päpste* XIII 2, p. 875).
7 Paus Urbanus VIII had zijn legerleider Achille d'Estampes-Valençay en de Spaanse jezuïet Juan de Lugo op 13 juli 1643 waardig geacht voor het dragen van het scharlaken. Hun verheffing liet hij op 14 december openbaar maken (Gauchat, *Hierarchia catholica* IV, p. 26).

ses armées soubs monsieur le cardinal Antoine, et don Juan de Lugo,[8] tous deux personnages de merite et qui n'ont esté portés

8 Kardinaal Juan de Lugo (1583-1660) gebruikte de pen als zwaard. De Spaanse jezuïet is de auteur van een tractaat ‘De justitia et jure’, Lyon 1642, waarvan het eerste deel was opgedragen aan paus Urbanus VIII en het vervolgdeel aan kardinaal Antonio Barberini (Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* V, kol. 176-180).

d'autre reccommandation que de celle de leur valeur aupres du pape, qui fait juger par là qu'il croit en pouvoir avoir encor affaire ce prinstemps. Cependant on escrit qu'il y a de la contagion à Boulogne et Ferrare, ce qui fait que ces deux lieus ont esté bannis par les Venetiens, qui n'ont pas encor adjousté leur passage ny par la Suisse ni par les Grisons,[9] mais le residant de Venise y travaille fort.[10]

Vous sçavez que nostre bon Mukel est mort d'une maladie en trois jours,[11] dont je suis bien marry en ceste conjoncture des affaires de l'Alsace, où il a fort bien servy. Il seroit à souhaitter que son revenu fust converti pour l'entretenement de ceste residance, puisqu'on se plaint tant en Suede de la despence grande. Je veux esperer que sur ceste occasion on faira quelque reflexion pour advantager ma condition, qui sers desja unze ans[12] et puis dire que j'ay engagé plus de dix mille dalers en ceste residance, pour l'entretien de laquelle il faut avoir necessairement deux mille dalers. Il est temps que je pense à mes affaires et de mes pauvres enfans.

Vous me mandez par la vostre du 15 de ce mois[13] d'avoir receu ma derniere lettre sans datte, ce qu'i[l] ne faut pas trouver estrange, car la difficulté de trouver de l'argent pour l'entretien de X personnes et de tant de correspondances que j'ay,[14] fait que j'oublie souventefois des choses plus importantes.

Je me reccommande à vos bonnes graces et demeure, monsieur,

vostre serviteur tres humble,

C. Marin m.p.

De Zurig, ce 20 de Decembre l'an 1643.

Le bruit court d'un eschec que les imperiaux auroi[en]t receus par les nostres,[15] mais sans aucune certitude.

Uberlinghen[16] est bloqué par terre et par eau, et Mercy, avec quelques trouppes arrivé aupres du lac, se fortifie dans Stoken[17] pour vaquer tant mieux à ceste entreprise.

Bovenaan de brief schreef Grotius: Rec. 14 Ian. 1644.

En in dorso: 20 Dec. 1643 Marin.

9 De inwoners van Graubünden hielden de passen gesloten voor soldaten die dienst wilden nemen in de legers van de strijdende partijen in Italië.

10 Domenico Vico, de Venetiaanse resident in Zürich, liet zich weldra vervangen door de daadkrachtiger Girolamo Cavazza (Jecklin, *Materialien* I, p. 390).

11 Het bericht van het overlijden van Friedrich Richard Mockhel, resident in de Zweedse enclave Benfeld, had Parijs al bereikt; zie no. 6620.

12 De Boheemse vluchteling Carl Marin trad in 1633 in Zweedse dienst (L. Haas, in *Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte* 9(1951), p. 120).

13 Brief no. 6597, dd. 15 december [1643].

14 De resident verzamelde in Zürich nieuwsberichten uit Constantinopel, Venetië, Rome en de andere Italiaanse steden (L. Haas, in *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 3 (1952), p. 81-83).

15 De Zweden waren Sleeswijk-Holstein binnengevallen.

16 Het Frans-Weimarse garnizoen van Ueberlingen raakte door de ineenstorting van het front in Duitsland volledig geïsoleerd. In mei 1644 drongen de Zwabisch-Beiersen van veldmaarschalk François de Mercy en Johan van Werth door tot dit Franse steunpunt aan het Meer van Konstanz (H. Lahrkamp, *Jan von Werth,* p. 145).

17 Lees: ‘Stockach’.

Registers

1. Lijst van afkortingen en geraadpleegde werken

Aa, A.J. van der - Biographisch Woordenboek der Nederlanden, I-VII (f°), Haarlem 1852-1878; anast. herdruk Amsterdam 1969.
Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland 1621-1700, uitgegeven door W.P.C. Knuttel, I-VI, 's-Gravenhage 1908-1916. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 3, 5, 8, 11, 15 en 16.
Acta of Handelingen der Nationale Synode in de naam van onze Heere Jezus Christus gehouden door autoriteit der Hoogmogende Heren Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden te Dordrecht in de jaren 1618 en 1619. Naar de oorspronkelijke Nederduitse uitgave onder toezicht van J.H. Donner en S.A. van den Hoorn, Leiden 1885; anast. herdruk Houten 1987.
Acta pacis Westphalicae. Im Auftrage der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte herausgegeben von M. Braubach und K. Repgen, I- , Munster 1962- .
Acta SC de Propaganda Fide Germaniam spectantia. Die Protokolle der Propagandakongregation zu deutschen Angelegenheiten 1622-1649, herausgegeben von H. Tüchle, Paderborn 1962.
Actes ecclesiastiques et civils de tous les synodes nationaux = J. Aymon, Tous les synodes nationaux des eglises reformées de France, auxquels on a joint des mandemens roiaux et plusieurs lettres politiques, I-II, 's-Gravenhage 1710.
Actes royaux, zie *Catalogue général*.
Adam, Ch. en P. Tannery, zie Descartes.
ADB = Allgemeine deutsche Biographie, I-LVI, Leipzig 1875-1912.
AE = Archives du Ministère des affaires étrangères.
Aeltere Universitäts-Matrikeln. II: *Universität Greifswald* ..., herausgegeben von E. Friedlaender, I-II, Leipzig 1893-1894. Publicationen aus den k. preussischen Staatsarchiven, 52 en 57.
Ahsmann, M.J.A.M. - Collegia en colleges. Juridisch onderwijs aan de Leidse universiteit 1575-1630, in het bijzonder het disputeren, diss. Leiden, Groningen 1990.
Aitzema (f°) = L. van Aitzema, Saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, I-VI (f°), 's-Gravenhage 1669-1672.
Aitzema, L. van - Verhael van de Nederlantsche vreede-handeling, 's-Gravenhage 1650.
Album studiosorum Acad. Lugd. Bat. I = Album studiosorum Academiae Lugduno Batavae MDLXXV-MDCCCLXXV, 's-Gravenhage 1875.
Algemeen Nederlandsch familieblad 1(1883)-17(1905).
Alvensleben, U. von - Die Lütetsburger Chronik. Geschichte eines friesischen Häuptlingsgeschlechts, Dortmund 1955.
Amstelodamum, jaarboek = Jaarboek der Vereeniging Amstelodamum (Jaarboek van het genootschap Amstelodamum), Amsterdam 1(1902)- .
Amstelodamum, maandblad voor de kennis van Amsterdam, Amsterdam 1(1914)- .
Anciens pays et assemblées d'Etats. Standen en landen 1(1950)- .
ARA = Algemeen Rijksarchief, 's-Gravenhage.
Archivalia in Italië belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, beschreven door G. Brom, I-III (4 banden), 's-Gravenhage 1908-1914. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 2, 6, 9 en 14.
Archives curieuses, zie *Mémoire fidèle ... fait par Dubois*.

Archives d'Orange-Nassau = Archives ou correspondance inédite de la maison d'Orange-Nassau, recueil publié par G. Groen van Prinsterer, Deuxième série, I-V en Register, Utrecht 1857-1862.
Archivo de Simancas, Catálogo IV. Secretaría de estado (Capitulaciones con Francia y negociaciones diplomáticas de los embajadores de España en aquella corte ...), por J. Paz, I(1265-1714), Madrid 1914.
Archivo de Simancas, Catálogo XVI. Papeles de estado de la correspondencia y negociación de Nápoles. Virreinato, por R. Magdaleno, Valladolid 1942.
Archivo de Simancas, Catálogo XXIII. Papeles de estado. Milán y Saboya (siglos XVI y XVII), por R. Magdaleno, Valladolid 1961.
Archivo de Simancas, Catálogo XXV. Papeles de estado. Génova (siglos XVI-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1972.
Archivo de Simancas, Catálogo XXVI. Papeles de estado Venecia (siglos XV-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1976.
Archivo de Simancas, Catálogo XXVII. Estados pequeños de Italia (siglos XVI-XVIII), por R. Magdaleno, Valladolid 1978.
Arckenholtz, J. - Mémoires concernant Christine, reine de Suède, pour servir d'éclaircissement à l'histoire de son règne ..., I-IV, Amsterdam, Leipzig 1751-1760.
Atlas van Stolk. Katalogus der historie-, spot- en zinneprenten betrekkelijk de geschiedenis van

Nederland, verzameld door A. van Stolk Cz., gerangschikt en beschreven door G. van Rijn en C. van Ommeren, I-X en Register, Amsterdam etc. 1895-1933.
Atsiz, B. - Das Osmanische Reich um die Mitte des 17. Jahrhunderts, München 1977. Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients, begründet von R. Trofenik, 21.
Aumale, le duc d', H.E.P.L. d'Orléans - Histoire des princes de Condé pendant les XVIe et XVIIe siècles, I-VII en Register, Parijs 1885-1896.

Barlaeus, C. - Epistolarum liber, Amsterdam 1667.
Barlaeus, C. - Poemata. Editio V, altera plus parte auctior, I-II, Amsterdam 1655.
Becker, W. - Der Kurfürstenrat. Grundzüge seiner Entwicklung in der Reichsverfassung und seine Stellung auf dem Westfälischen Friedenskongress, Munster 1973. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 5.
Beiträge zur Geschichte des Niederrheins. Jahrbuch des düsseldorfer Geschichtsvereins 1(1886)- .
Beke, Johannes de - Croniken van den stichte van Utrecht ende van Hollant, uitgegeven door H. Bruch, 's-Gravenhage 1982. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 180.
Beresteyn, E.A. van - Bijdragen tot de genealogie van het geslacht De Groot, in: De Nederlandsche Leeuw 43(1925), kol. 161-189.
Bergin, J. - Cardinal Richelieu; power and the pursuit of wealth, New Haven, Londen 1985.
Bernard de Saxe-Weimar = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Bernard de Saxe-Weimar (1604 à 1639) et la réunion de l'Alsace à la France, Parijs 1908.
Berty, A. en L.-M. Tisserand - Topographie historique du vieux Paris, I-VI, Parijs 1866-1897. Histoire générale de Paris, 8.
BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950.
Bibliotheca fratrum Polonorum quos unitarios vocant, I-VI, Irenopoli 1656 [= ca. 1668].
Bibliotheca Visseriana dissertationum ius internationale illustrantium, cura Facultatis iuridicae Lugduno-Batavae edita, I-XX, Leiden 1923-1963.
Bibliothèque Mazarine, zie Molinier, A.
Bibliothèque Nationale. Catalogue des manuscrits de la Collection Baluze, par L. Auvray et R. Poupardin, Parijs 1921, en Catalogue de la Collection Dupuy, par L. Dorez, I-III, Parijs 1899-1928.
Bibliothèque Nationale, Catalogue général, zie *Catalogue général*.
Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme, I- , Kampen 1978- .
Biografisch Woordenboek van Nederland, onder eindredactie van J. Charité, I- , 's-Gravenhage 1979- . Rijks Geschiedkundige Publicatiën.
Biographisches Lexikon für Schleswig-Holstein und Lübeck, zie *Schleswig-Holsteinisches biographisches Lexikon*.
Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder, herausgegeben im Auftrag des Collegium Carolinum von H. Sturm et al., I- , München etc. 1979- .
Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas, herausgegeben von M. Bernath et al., I-IV, München 1974-1981. Südosteuropäische Arbeiten, 75.

BL = British Library, Londen.
Blesch, E. - Restitution der Pfalz und Beziehungen Karl Ludwigs zu England, diss. Heidelberg, Heidelberg 1891.
Blok, F.F. - Caspar Barlaeus. From the correspondence of a melancholic, Assen, Amsterdam 1976. Respublica literaria Neerlandica, 2.
Bloys van Treslong Prins, P.C. - Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Zuid-Holland, I-II^{b}, Utrecht 1922.
BLS en *BLS N.F.* = Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män, I-XXIII, Ny Följd I-X, Stockholm etc. 1835 (^{2}1874)-1890.
BN = Bibliothèque Nationale, Parijs.
BNB = Biographie nationale publiée par l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, I-XLIV, Brussel 1866-1986.
Boer, M.G. de - Maarten Harpertsz. Tromp en zijn betrekkingen tot Robert Rich, second earl of Warwick, in: Tijdschrift voor Geschiedenis 60(1947), p. 50-56.
Boer, M.G. de - Merkwaardige notulen van de Staten van Holland, in: Tijdschrift voor Geschiedenis 59(1946), p. 52-64.
Boitet, R. - Beschrijving der stadt Delft, behelzende een zeer naaukeurige en uitvoerige verhandeling van deszelfs eerste oorsprong, benaming, bevolking ..., Delft 1729.
Bor, P. - Oorspronck, begin ende vervolgh der Nederlantsche oorlogen ..., I-VI, Leiden, Amsterdam 1621-1634.
Bots-Leroy, Corresp. Rivet-Sarrau = H. Bots en P. Leroy (eds.), Correspondance intégrale d'André

Rivet et de Claude Sarrau 1641-1650, I-III, Amsterdam 1978-1982. Publication de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle.
Boxer, C.R. - The Dutch in Brazil 1624-1654, Hamden (Connecticut) ^{2}1973.
Brandt-Cattenb., Leven = C. Brandt en A. van Cattenburgh, Historie van het leven des heeren Huig de Groot, I-II, Dordrecht, Amsterdam 1727.
Briefw. C. Huygens = De briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687), uitgegeven door J.A. Worp, I-VI, 's-Gravenhage 1911-1917. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 15, 19, 21, 24, 28 en 32.
Briefw. P.C. Hooft = De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft, uitgegeven door H.W. van Tricht, I-III, Culemborg 1976-1979.
The British Library. General catalogue of printed books to 1975, 360 dln., 6 suppl., Londen etc. 1979-1988.
Brom, G., zie *Archivalia*.
Brown, M.J. - Itinerant ambassador. The life of Sir Thomas Roe, Lexington (Kentucky) 1970.
Bruijn, J.R. e.a. - Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries, I-III, 's-Gravenhage 1979-1987. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 165-167.
Brunet, J.-Ch. - Manuel du libraire et de l'amateur de livres, I-VI, Suppl. I-II, Parijs 1860-1880.
BsG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits sur Hugo Grotius imprimés au XVIIe siècle, 's-Gravenhage 1961.
BSHPF = Bulletin de la Société de l'histoire du protestantisme français, Parijs 1853- .
Bullarum, diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Taurinensis editio locupletior facta ... cura et studio A. Tomassetti, I-XXIV en App., Turijn 1857-1872.
BWPGN = J.P. de Bie en J. Loosjes, Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland, I-VI, 's-Gravenhage [1903]-1949.

The Cambridge history of Iran, VI: The Timurid and Safavid periods, edited by P. Jackson and L. Lockhart, Cambridge etc. 1986.
Carasso - Kok, M. - Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen, 's-Gravenhage 1981. Bibliografische reeks van het Nederlands Historisch Genootschap, 2.
Cardinal de Retz, Oeuvres, édition établie par Marie-Thérèse Hipp et M. Pernot, Parijs 1984. Bibliothèque de la Pléiade, 53.
Carmona, M. - Marie de Médicis, [Parijs] 1981.
Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale. Actes royaux par A. Isnard etc., I-VI, Parijs 1910-1957.
Catalogue of the pamphlets, books, newspapers, and manuscripts relating to the Civil War, the Commonwealth, and Restoration, collected by G. Thomason, 1640-1661, I-II, Londen 1908.
The Catalogus universalis. A facsimile edition of the Dutch booktrade catalogues compiled and published by Broer Jansz, Amsterdam 1640-1652, with an introduction and indexes by H.W. de Kooker, Utrecht 1986. Catalogi redivivi, 5.
Catalogus van de tractaten, pamfletten, enz. over de geschiedenis van Nederland, aanwezig in de bibliotheek van Isaac Meulman. Bewerkt door J.K. van der Wulp, I-III, Amsterdam 1866-1868.

C e y s s e n s , L . - Sources relatives aux débuts du jansénisme et de l'antijansénisme 1640-1643, Leuven 1957. Bibliothèque de la Revue d'histoire ecclésiastique, 31.
C h é r u e l , A . - Histoire de France pendant la minorité de Louis XIV, I-IV, Parijs 1879-1880.
C h e v a l i e r , B . - Les bonnes villes de France du XIVe au XVIe siècle, Parijs 1982. Collection historique dirigée par M. Agulhon et P. Lemerle.
C h e v a l l i e r , P . - Louis XIII, roi cornélien, [Parijs] 1979.
C i o r a n e s c u , A . - Bibliographie de la littérature française du dix-septième siècle, I-III, Parijs 1965-1966.
C l a r e t t a , G . - Storia della reggenza di Cristina di Francia, duchessa di Savoia. Con annotazioni e documenti inediti, I-III, Turijn 1868-1869.
C o n g a r , P . e.a. - Sedan et le pays sedanais. Vingt siècles d'histoire, Parijs 1969.
C o o l h a a s , W . P h . - Een bron van het historische gedeelte van Hugo de Groots De jure praedae, in: Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap 79(1965), p. 415-540.
Corpus Christianorum. Series Latina, I- , Turnhout 1954- .
Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum. Editum consilio et impensis Academiae litterarum caesareae Vindobonensis, I- , Wenen 1866- .
Corresp. Mersenne = C. de Waard e.a. (eds.), Correspondance du P. Marin Mersenne, religieux minime, I-XVII, Parijs 1932-1988.
Correspondance de la Cour d'Espagne sur les affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle, par H. Lonchay et J. Cuvelier [avec la collaboration de J. Lefèvre], I-VI, Brussel 1923-1937. Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique. Commission royale d'histoire.

Correspondance d'Estrades I = Correspondance authentique de Godefroi comte d'Estrades de 1637 à 1660, publiée pour la Société de l'Histoire de France par A. de Saint-Léger et L. Lemaire, I, Parijs 1924.
Correspondance inédite du comte d'Avaux (Claude de Mesmes) avec son père Jean-Jacques de Mesmes, sr. de Roissy (1627-1642), publiée par A. Boppe, Parijs 1887.
Correspondência diplomática de Francisco de Sousa Coutinho durante a sua embaixada em Holanda, publicada por E. Prestage e P. de Azevedo, I-II, Coimbra 1920-1926.
The Counties of Britain. A Tudor atlas by John Speed. Introduction by N. Nicolson. County commentaries by A. Hawkyard, Londen 1988.
Courante 1643 = Courante uyt Italien ende Duytschlandt, etc., 1643. Nouvelles de divers quartiers, 1643. Tydinge uyt verscheyden quartieren, 1643 (Parijs, Bibliothèque Mazarine, Rés. Fol. 5028 *3).
CSP Dom. = Calendar of state papers. Domestic series, of the reign of Charles I preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office, I-XXIII, edited by J. Bruce et al., Londen 1858-1897.
CSP Dom. = Calendar of state papers. Domestic series, of the reign of James I preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office, I-IV, edited by Mary Anne Everett Green, Londen 1857-1859.
CSP Foreign = Calendar of state papers. Foreign series, I- , Londen 1861- .
CSP Ven. = Calendar of state papers and manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy, I-XXXVIII, edited by R. Brown et al., Londen 1864-1940.

Daris, J. - Histoire du diocèse et de la principauté de Liége pendant le XVIIe siècle, I-II, Liége 1877.
DBF = Dictionnaire de biographie française, I- , Parijs 1933- .
DBI = Dizionario biografico degli Italiani, I- , Rome 1960- .
DBL = Dansk biografisk leksikon. Redactør Sv. Cedergreen Bech, I-XVI, Kopenhagen ^{3}1979-1984.
Dek, A.W.E. - Graf Johann der Mittlere von Nassau-Siegen und seine 25 Kinder, Rijswijk 1962.
Demandt, K.E. - Geschichte des Landes Hessen, Kassel ^{2}1980.
Denzinger, H., zie *Enchiridion*.
Descartes, René - Oeuvres publiées par Ch. Adam et P. Tannery, I-XIII, Parijs 1897-1913; anast. herdruk, I-XI, Parijs 1973-1978.
Desmaze, Ch. - Le Châtelet de Paris, son organisation, ses privilèges, Parijs ^{2}1870.
Dethan, G. - Gaston d'Orléans. Conspirateur et prince charmant, Parijs 1959.
Dibon-Bots, Inv. Corresp. Gronovius = P. Dibon, H. Bots en E. Bots-Estourgie, Inventaire de la correspondance de Johannes Fredericus Gronovius (1631-1671), 's-Gravenhage 1974. Archives internationales d'histoire des idées, 68.
Dibon, P. en Françoise Waquet - Johannes Fredericus Gronovius, pèlerin de la République des Lettres. Recherches sur le voyage savant au XVIIe siècle, Genève 1984. Ecole pratique des hautes études, IVe section. Sciences historiques et philologiques, V, 53.

Diccionario de Historia de España, dirigido por G. Bleiberg, I-III, Madrid 1979-1981.
Dichtw. C. Huygens, zie W o r p .
Dicionário de História de Portugal, dirigido por J. Serrão, I-VI, Porto [1981].
D i c k m a n n , F . - Der Westfälische Frieden, Munster 1959.
Dictionnaire de la noblesse, par Fr.A. de La Chenaye-Desbois, I-XIX, Parijs ^{3}1863-1876; anast. herdruk, I-X, Nancy 1980.
Dict. Théol. Cath. = Dictionnaire de théologie catholique, I-XV en Register, Parijs 1923-1972.
D i e r i c k x , M . - Documents inédits sur l'érection des nouveaux diocèses aux Pays-Bas (1521-1570), I-III, Brussel 1960-1962. Académie royale de Belgique; Commission royale d'histoire.
DNB = Dictionary of national biography, I-LXIII, Suppl. I-III, 2nd Suppl. I-III, Londen 1885-1912.
Doc. Boh. = Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia, Hauptredaktion J. Kočí et al., I-VII, Praag etc. 1971-1981.
Der Dreissigjährige Krieg im Elsass, zie E l l e r b a c h .
D u l o n g , C l . - Anne d'Autriche, mère de Louis XIV, [Parijs] 1980. Collection Folio/Histoire, 8.
Du Mont, Corps Dipl. = J. Du Mont, Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traitez d'alliance, de paix, de treve ... depuis le regne de l'empereur Charlemagne jusques à présent, I-VIII, Amsterdam 1726-1731.
D u p l e s s y , J . - Les monnaies françaises royales de Hugues Capet à Louis XVI (987-1793), I-II, Parijs, Maastricht 1988-1989.

EC = Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana, I-LXX, App. I-X, Suppl. I- , Barcelona, Madrid [1905]- .

Edits des guerres de religion. Textes présentés et commentés par A. Stegmann, Parijs 1979. Textes et documents de la Renaissance, 2.
EI = Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti, I-XXXVI, App. I-III, Milaan, Rome 1929-1961.
Elias, J.E. - De Vroedschap van Amsterdam 1578-1795, I-II, Haarlem 1903-1905.
Ellerbach, J.B. en A. Scherlen - Der Dreissigjährige Krieg im Elsass (1618-1648), I-III, Carspach, Mülhausen 1912-1928.
Ellinger Bang, Nina en K. Korst, Tabeller over skibsfart og varetransport gennem Øresund 1497-[1783], I-VII, Kopenhagen, Leipzig 1906-1953.
Elliott, J.H. - The count-duke of Olivares. The statesman in an age of decline, New Haven, Londen 1986.
Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum. Quod primum edidit H. Denzinger et quod funditus retractavit, auxit, notulis ornavit A. Schönmetzer, Barcelona etc. [33]1965.
Enciclopedia storico-nobiliare, zie Spreti.
Encyclopaedia judaica, I-XVI, Jeruzalem 1971-1972.
Engelbert, G. - Der Hessenkrieg am Niederrhein, in: Annalen des historischen Vereins für den Niederrhein insbesondere das alte Erzbistum Köln 161(1959), p. 65-113; 162(1960), p. 35-96; 163(1961), p. 134-165.
Engelbrecht, E.A. - De Vroedschap van Rotterdam 1572-1795, Rotterdam 1973. Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam, 5.
Episodes Guébriant = Noailles, le vicomte de, Episodes de la guerre de Trente Ans. Le maréchal de Guébriant (1602 à 1643), Parijs 1913.
Epist. = Hugonis Grotii epistolae quotquot reperiri potuerunt, Amsterdam 1687 (*BG* no. 1210).
Epist. ad domum Sueciae = Epistolae Hugonis Grotii ad domum regiam Sueciae et alios Suecos omnes fere ineditae, Stockholm 1892 (*BG* no. 1227).
Epist. eccl. = Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae, Amsterdam [2]1684 (*BG* no. 1241).
Europäische Stammtafeln. Stammtafeln zur Geschichte der europäischen Staaten, begründet von W.K. von Isenburg, fortgeführt von F. Freytag von Loringhoven, I-V, Marburg 1956-1978; Neue Folge, herausgegeben von D. Schwennicke, I- , Marburg 1978- .
Eyffinger, A. - Inventory of the poetry of Hugo Grotius, Assen 1982.

Feenstra, R. - Grocio, Vitoria y el 'dominium' en el nuevo mundo, in: IV Congreso del Instituto internacional de historia del derecho indiano, Paraleponema [*sic*] de la Memoria, Instituto de investigaciones jurídicas, Universidad nacional autónoma de México, [1979], p. 57-67.
Fockema Andreae, S.J. - De Nederlandse staat onder de Republiek, Amsterdam [8]1978. Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, deel 68, no. 3.
Foerster, J.F. - Kurfürst Ferdinand von Köln. Die Politik seiner Stifter in den Jahren 1634-1650, Munster 1976. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 6.
Fraga Iribarne, M. - Don Diego de Saavedra y Fajardo y la diplomacia de su época, Madrid 1955.

Franken, M.A.M. - Coenraad van Beuningen's politieke en diplomatieke aktiviteiten in de jaren 1667-1684, diss. Utrecht, Groningen 1966.
Franklin, A. - Les anciennes bibliothèques de Paris; églises, monastères, colléges, etc., I-III, Parijs 1867-1873. Histoire générale de Paris, 6.
Fridericia, J.A. - Danmarks ydre politiske historie i tiden fra freden i Lybek til freden i Kjøbenhavn (1629-1660), I-II, Kopenhagen 1876-1881; anast. herdruk Kopenhagen 1972.
Friedlaender, E., zie *Aeltere Universitäts-Matrikeln*.
Fuks, L. en R. - Menasseh Ben Israel as a bookseller in the light of new data, in: Quaerendo 11(1981), p. 34-45.
Fulton, Th. W. - The sovereignty of the sea. An historical account of the claims of England to the dominion of the British seas, and of the evolution of the territorial waters ..., Edinburgh, Londen 1911.
Furetière, A. - Le Dictionnaire universel, I-III, 's-Gravenhage, Rotterdam 1690; anast. herdruk Parijs 1978.

GA = Gemeentearchief.
Gallet - Miry, A. - Les Etats de Flandre sous les périodes espagnole et autrichienne, Gent 1892.
Gauchat, P. - Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificum, s.r.e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series, IV: a pontificatu Clementis VIII (1592) usque ad pontificatum Alexandri VII (1667), Munster 1935.
Gazette 1643 = Th. Renaudot, Recueil des gazettes et nouvelles, tant ordinaires que extraordinaires,

et autres relations des choses avenues toute l'année mil six cens quarante trois, Parijs 1644 (Parijs, Bibliothèque Nationale, 4° Lc^{2} 1).
GB = Gemeentebibliotheek.
Genealogie. Deutsche Zeitschrift für Familienkunde 1(1952)- .
GEPB = Grande Enciclopédia portuguesa e brasileira, I-XL, Lissabon, Rio de Janeiro [1935-1960].
Geschichte der deutschen Länder. 'Territorien-Ploetz', herausgegeben von G.W. Sante und A.G. Ploetz Verlag, I-II, Würzburg 1964-1971.
Gittenberger, F. en H. Weiss - Zeeland in oude kaarten, Tielt 1983.
Glossarium till medeltidslatinet i Sverige, av Ulla Westerbergh [och Eva Odelman], I- , Stockholm 1968- . Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
Goetze, S. - Die Politik des schwedischen Reichskanzlers Axel Oxenstierna gegenüber Kaiser und Reich, Kiel 1971. Beiträge zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 3.
Graswinckel, D.P.M. - Graswinckel. Geschiedenis van een Delfts brouwers- en regenten-geslacht, 's-Gravenhage 1956.
Grillon, P. - Les papiers de Richelieu. Section politique intérieure; correspondance et papiers d'Etat, I- , Parijs 1975- . Monumenta Europae historica. Commission internationale pour l'édition des sources de l'histoire européenne.
Grimm, Melitta - Hugo Grotius' Aufenthalt in Hamburg in den Jahren 1632-1634, in: Zeitschrift des Vereins für hamburgische Geschichte 27(1926), p. 130-140.
Groenveld, S. - Verlopend getij. De Nederlandse Republiek en de Engelse Burgeroorlog 1640-1646, diss. Leiden, Dieren 1984.
Groot Placaet-Boeck, vervattende de placaten, ordonnantiën ende edicten vande ... Staten Generael ... ende vande ... Staten van Hollandt ..., mitsgaders vande ... Staten van Zeelandt ... bijeengebracht door C. Cau e.a., I-X, 's-Gravenhage 1658-1797.
Grotius, H., zie *BG* en *BsG*
Epist.
Hugonis Grotii ... epistolae.
Grotius, H. - Opera omnia theologica, I-III, Amsterdam 1679 (*BG* no. 919); anast. herdruk Stuttgart, Bad Cannstatt 1972.
Guébin, P. en E. Lyon, zie *Petri Vallium Sarnaii monachi Hystoria Albigensis*.

Haas, L. - Der schwedische Ministerresident Carl Marin, ein Parteifreund von Antistes Breitinger, in: Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 3(1952 [= 1953]), p. 60-86.
Haas, L. - Schwedens Politik gegenüber der Eidgenossenschaft während des Dreissigjährigen Krieges, in: Schweizer Beiträge zur allgemeinen Geschichte 9(1951), p. 68-160.
Hallendorff, C. - Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörande handlingar, V, 2: 1632-1645, Stockholm 1909.
Hammer, J. de - Histoire de l'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours, traduit de l'allemand par J.-J. Hellert, I-XVIII, Parijs 1835-1843.
Handbuch der bayerischen Geschichte, herausgegeben von M. Spindler, I-IV (6 banden), München 1968-1975.

Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte, herausgegeben von H. Coing, I- , München 1973- . Veröffentlichung des Max-Planck-Instituts für europäische Rechtsgeschichte.
Harrisse, H. - Le président de Thou et ses descendants, leur célèbre bibliothèque, leurs armoiries et les traductions françaises de *J.-A. Thuani Historiarum sui temporis*, Parijs 1905.
Hauck, K. - Karl Ludwig, Kurfürst von der Pfalz (1617-1680), Leipzig 1903. Forschungen zur Geschichte Mannheims und der Pfalz, herausgegeben vom Mannheimer Alterthumsverein, 4.
Hauser, H., zie *Sources de l'histoire de France. XVIe siècle*.
Heeringa, K. - Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel. Eerste deel (twee stukken) 1590-1660, 's-Gravenhage 1910. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 9, 10.
Helmold von Bosau - Slawenchronik. Neu übertragen und erläutert von H. Stoob, Berlijn 1963. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters, Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe, herausgegeben von R. Buchner, 19.
Hering, G. - Ökumenisches Patriarchat und europäische Politik 1620-1638, Wiesbaden 1968. Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte, Mainz, 45.
Heringa, J. - De eer en hoogheid van de staat. Over de plaats der Verenigde Nederlanden in het diplomatieke leven van de zeventiende eeuw, diss. Groningen, Groningen 1961.
Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède - S. Tunberg et al., Histoire de l'administration des affaires étrangères de Suède, traduit du suédois par A. Mohn, Uppsala 1940.
Histoire des bibliothèques françaises. Les bibliothèques sous l'Ancien Régime 1530-1789. Sous la direction de Cl. Jolly, Parijs 1988.

Histoire des conciles d'après les documents originaux par Ch.J. Hefele. Nouvelle traduction française faite sur la deuxième édition allemande ..., I-XI (21 banden), Parijs 1907-1952.
Historical catalogue of the printed editions of Holy Scripture in the library of the British and Foreign Bible Society, compiled by T.H. Darlow and H.F. Moule, I-II (4 banden), Londen 1903-1911.
Historisch-biographisches Lexikon der Schweiz ..., I-VII, Suppl., Neuenburg 1921-1934.
Horst, K. van der - Inventaire de la correspondance de Caspar Barlaeus (1602-1648), Assen 1978. Respublica literaria Neerlandica, 3.
Houtman, J.P. - Facsimile's van onuitgegevene brieven en andere belangrijke stukken van beroem de mannen, Utrecht [ca. 1833], 6 Afleveringen.
Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium ... epistolae ineditae. Ex Cod. M.S. Bibliothecae Hannoveranae regiae nunc primum edendas curavit Instituti regii Belgici classis tertia, Haarlem 1829 (*BG* no. 1224).
Huguet, E. - Dictionnaire de la langue française du seizième siècle, I-VII, Parijs 1925-1967.
Huygens, C., zie *Briefw. C. Huygens*.
Huygens, C., zie Worp.

Ireland - a new history of, edited by T.W. Moody, F.X. Martin, F.J. Byrne, III: Early modern Ireland 1534-1691, Oxford 1976.
Isenburg, W.K. von, zie *Europäische Stammtafeln*.

Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie, 's-Gravenhage 1(1947)-.
Jacobi, F. - Das liebreiche Religionsgespräch zu Thorn 1645, in: Zeitschrift für Kirchengeschichte 15(1895), p. 345-363 en 485-560.
Jecklin, F. - Materialien zur Standes- und Landesgeschichte Gem. III Bünde (Graubünden) 1464-1803, I: Regesten; II: Texte, Bazel 1907-1909.
Jobert, A. - De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la chrétienté 1517-1648, Parijs 1974. Collection historique de l'Institut d'études slaves, 21.
Jöcher, C.G. - Allgemeines Gelehrten-Lexicon, I-XI, Leipzig 1750-1897; anast. herdruk Hildesheim 1960-1961.
Journal, zie *Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson*.
Journal d'Olivier Lefèvre d'Ormesson et extraits des mémoires d'André Lefèvre d'Ormesson, publiés par M. Chéruel, I-II, Parijs 1860-1861. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.

Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre forhold, i uddrag udgivne ved G. Olsen af Rigsarkivet (1642-1643), Kopenhagen 1957.
KB = Koninklijke Bibliotheek, Kungliga Biblioteket, Kongelige Bibliotek.
Kernkamp, G.W. - De sleutels van de Sont. Het aandeel van de Republiek in den Deensch-Zweedschen oorlog van 1644-1645, diss. Utrecht, 's-Gravenhage 1890.
Klönne, B.H. - Amstelodamensia, Amsterdam 1894.
Kneschke, E.H. (ed.) - Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon, I-IX, Leipzig 1859-1870.
Knuttel, W.P.C. - Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek, I-IX, 's-Gravenhage 1890-1920; anast. herdruk Utrecht 1978.

Knuttel, W.P.C., zie *Acta*.
Kong Christian den Fjerdes egenhændige breve, udgivne ved C.F. Bricka og J.A. Fridericia ..., I-VII, Kopenhagen 1878-1891.
Kronyk HG = Kronyk (Kroniek) van het Historisch Gezelschap (Genootschap gevestigd) te Utrecht, Utrecht 2(1846)-31(1875).

Lahrkamp, H. - Jan von Werth. Sein Leben nach archivalischen Quellenzeugnissen, Keulen 1962. Veröffentlichungen des Kölnischen Geschichtsvereins, 24.
Leeuwen, M. van - Het leven van Pieter de Groot. Eerste deel, diss. Utrecht, Utrecht 1917.
Leeuwen, S. van - Batavia Illustrata, ofte verhandelinge vanden oorspronk, voortgank, zeden ... van oud Batavien, mitsgaders van den adel en regeringe van Hollandt, I, stuk 1-2, 's-Gravenhage 1685.
Leroy-Bots, Corr. Saumaise-Rivet = Claude Saumaise et André Rivet. Correspondance echangée entre 1632 et 1648, publiée et annotée par P. Leroy et H. Bots avec la collaboration de Els Peters, Amsterdam, Maarssen 1987. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale à l'époque moderne, 15.
Leroy, P. - Le dernier voyage à Paris et en Bourgogne (1640-1643), du réformé Claude Saumaise, [diss. Nijmegen], Amsterdam, Maarssen 1983. Etudes de l'Institut de recherches des relations intellectuelles entre les pays de l'Europe occidentale au XVIIe siècle, 9.

Lettres au chancelier Séguier = Lettres et mémoires adressés au chancelier Séguier (1633-1649), recueillis et publiés par R. Mousnier, I-II, Parijs 1964. Publications de la Faculté des lettres et sciences humaines de Paris. Série 'Textes et documents', 6, 7.
Lettres de Turenne, extraites des Archives Rohan - Bouillon, éditées par Suzanne d'Huart, Parijs 1971. Ministère des affaires culturelles. Direction des archives de France. Archives Nationales, Inventaires et documents.
Lettres Mazarin = Lettres du cardinal Mazarin pendant son ministère recueillies et publiées par A. Chéruel et G. d'Avenel, I-IX, Parijs 1872-1906. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Lettres missives de Henri IV = Recueil des lettres missives de Henri IV, publié par M. Berger de Xivrey [et J. Guadet], I-IX, Parijs 1843-1876. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Lettres Richelieu = Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'Etat du cardinal de Richelieu, recueillis et publiés par Avenel, I-VIII, Parijs 1853-1877. Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Première série, histoire politique.
Lias. Sources and documents relating to the early modern history of ideas, Amsterdam, Maarssen 1(1974)- .
Liesker, G.J. - Die staatswissenschaftlichen Anschauungen Dirck Graswinckel's, diss. Fribourg, Fribourg 1901.
Limburg's verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815. Onder redactie van E.C.M.A. Batta e.a., I-II, Maastricht 1960-1967.
Linder, R.D. - The political ideas of Pierre Viret, Genève 1964. Travaux d'humanisme et renaissance, 64.
Lindsay, R.O. en J. Neu - French political pamphlets 1547-1648. A catalog of major collections in American libraries, Madison etc. 1969.
Livet, G. - L'intendance d'Alsace sous Louis XIV (1648-1715), Parijs 1956. Publications de la Faculté des lettres de l'université de Strasbourg, 128.
Londorpius, Acta publica = M.C. Londorp, Der Römischen Kayserlichen Majestät und des heiligen Römischen Reichs ... Acta publica und schrifftliche Handlungen ..., I-XVIII, Frankfort aan de Main 1668-1721.
Loose, H.-D. - Hamburg und Christian IV. von Dänemark während des Dreissigjährigen Krieges. Ein Beitrag zur Geschichte der hamburgischen Reichsunmittelbarkeit, Hamburg 1963.
Lorenz, G. - Das Erzstift Bremen und der Administrator Friedrich während des Westfälischen Friedenskongresses. Ein Beitrag zur Geschichte des schwedisch-dänischen Machtkampfes im 17. Jahrhundert, Munster 1969. Schriftenreihe der Vereinigung zur Erforschung der neueren Geschichte, 4.

Mc Farlane, I.D. - Buchanan, Londen 1981.
Mansi, J.D. - Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio, Florence 1759-1798; anast. herdruk, I-LVIII, Parijs 1901-1927.
Mariana, Juan de - Obras, I-II, Madrid 1854. Biblioteca de autores españoles, desde la formacion del lenguaje hasta nuestros dias, 30 en 31.
Die Matrikeln der Universität Tübingen, im Auftrag der Württembergischen Kommission für Landesgeschichte herausgegeben von H. Hermelink, [A. Bürk und W. Wille], I-III en Registers, Stuttgart, Tübingen 1906-1954.
Matthaeus, A. - Veteris aevi analecta, seu vetera aliquot monumenta quae hactenus nondum visa, I-X, Leiden 1698-1710.

Meerman, Epist. = Hugonis Grotii Epistolae ineditae, quae ... ex authentico exemplari, quod in Bibliotheca Lincöpiensi servatur, descriptae, nunc prodeunt ex Musaeo Meermanniano, Haarlem 1806 (*BG* no. 1222).
Meiern, J.G. von - Acta pacis Westphalicae publica oder Westphälische Friedens-Handlungen und Geschichte ..., I-VI, Hannover 1734-1736.
Mémoire fidèle des choses qui se sont passées à la mort de Louis XIII ..., fait par Dubois, l'un des valets de chambre de sa Majesté, le 14 mai 1643, in: Archives curieuses de l'histoire de France, Deuxième série, V, Parijs 1838, p. 423-447.
Mémoires de Brienne = Mémoires du comte de Brienne, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXV-XXXVI, Parijs 1824.
Mémoires de Campion = Extrait des mémoires de Henri de Campion, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LI, Parijs 1826, p. 257-273.
Mémoires de Cheverny = Mémoires de messire Philippe Hurault, comte de Cheverny, chancelier de France, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Première série, XXXVI, Parijs 1823, p. 3-398.

Mémoires de Fontenay-Mareuil = Mémoires de messire Du Val, marquis de Fontenay-Mareuil, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Première série, L-LI, Parijs 1826.
Mémoires de La Châtre = Mémoires du comte de La Châtre, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LI, Parijs 1826, p. 163-256.
Mémoires de La Rochefoucauld, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LX-LXII, Parijs 1826.
Mémoires de madame de Motteville, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXVI-XL, Parijs 1824.
Mémoires de mademoiselle de Montpensier, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XL-XLIII, Parijs 1824-1825.
Mémoires de Montglat = Mémoires de François de Paule de Clermont, marquis de Montglat, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XLIX-LI, Parijs 1825-1826.
Mémoires de P. de La Porte, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LIX, Parijs 1827, p. 285-451.
Mémoires d'Omer Talon, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LX-LXIII, Parijs 1827-1828.
Mémoires du comte de Montrésor, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LIV, Parijs 1826, p. 215-401.
Mémoires du duc de Guise, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LV-LVI, Parijs 1826.
Mémoires du maréchal de Gramont, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LVI-LVII, Parijs 1826-1827.
Mémoires du maréchal Du Plessis = Mémoires des divers emplois et des principales actions du maréchal Du Plessis, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LVII, Parijs 1827, p. 119-441.
Mémoires du sieur de Pontis, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par Petitot, Seconde série, XXXI-XXXII, Parijs 1824.
Mémoires, journaux de Pierre de l'Estoile = Mémoires pour servir à l'histoire de France et Journal de Henri III et de Henri IV, par Pierre de l'Estoile, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par M. Petitot, Première série, XLV-XLIX, Parijs 1825-1826.
Memorialen van het Hof (den Raad) van Holland, Zeeland en West-Friesland, van den secretaris Jan Rosa, uitgegeven door A.S. de Blécourt e.a., I- , Haarlem etc. 1929-. Rechtshistorisch Instituut, Leiden, serie I.
Mesnard, P. - L'essor de la philosophie politique au XVIe siècle, Parijs ^{3}1977. De Pétrarque à Descartes, 19.
Meulman, I., zie *Catalogus*.
Meyer, A. de - L'influence de la controverse janséniste sur le premier tome des Dogmata theologica du P. Petau, in: Mélanges d'histoire offerts à Charles Moeller à l'occasion de son jubilé de 50 années de professorat ..., II, Leuven, Parijs 1914, p. 339-348. Université de Louvain, Recueil de travaux publiés par les membres des conférences d'histoire et de philologie, 41.
MGH = Monumenta Germaniae Historica.

Molhuysen, Bronnen = Bronnen tot de geschiedenis der Leidsche universiteit, uitgegeven door P.C. Molhuysen, I-VII, 's-Gravenhage 1913-1924. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 20, 29, 38, 45, 48, 53 en 56.
Molinier, A. - Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Mazarine, I-IV, Parijs 1885-1892. Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France.
Moser, F.C. von - Diplomatische und historische Belustigungen, V, Frankfort en Leipzig 1760 (*BG* no. 1254).

Nauta, D. - Samuel Maresius, diss. Amsterdam, Amsterdam 1935.
De Navorscher. Een middel tot gedachtenwisseling en letterkundig verkeer, onder bestuur van J.G. de Hoop Scheffer e.a., 1(1851)-98(1960).
NBG = Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours, sous la direction de F. Hoefer, I-XLVI, Parijs 1852-1877.
NDB = Neue deutsche Biographie, I- , Berlijn 1953- .
Ned. Leeuw = Maandblad van het Koninklijk Nederlandsch genootschap voor geslacht- en wapenkunde 'De Nederlandsche Leeuw', 's-Gravenhage 1(1883)- .
Neumeyer, H. - Kirchengeschichte von Danzig und Westpreussen in evangelischer Sicht, I: Von den Anfängen der christlichen Mission bis zum Ende des 18. Jahrhunderts, Leer 1971.
New history of Ireland, zie *Ireland*.

NNBW = Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek, I-X, Leiden 1911-1937.
Noailles, le vicomte de, zie *Bernard de Saxe-Weimar; Episodes Guébriant*.

Oeconomies royales = Mémoires des sages et royales oeconomies d'Estat, domestiques, politiques et militaires de Henry le Grand, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par M. Petitot, Seconde série, I-IX, Parijs 1820-1821.
Oman, Carola - Elizabeth of Bohemia, Londen 1938.
De Opbouw (Ha Binyan), orgaan van de Portugees-Israelietische gemeente te Amsterdam 1(1947)- .
Opera omnia theologica, zie Grotius, H.
Otto, A. - Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer, Leipzig 1890; Nachträge zu A. Otto, Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten der Römer, eingeleitet von R. Häussler, Darmstadt 1968.
Oud-Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, Amsterdam 1(1883)- .
Oxenst. Skrifter = Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling, Afd. I-II, Stockholm 1888- .

The Parliamentary History of England from the earliest period to the year 1803, II (1625-1642) - III (1642-1660), Londen 1807-1808.
Particuliere notulen van de vergaderingen der Staten van Holland 1620-1640 door N. Stellingwerff en S. Schot. Bewerkt door J.W. Veenendaal-Barth e.a., I- , 's-Gravenhage 1987- . Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 200, 206, 217.
Pastor, Gesch. Päpste = L. von Pastor, Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters, 13: Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des Dreissigjährigen Krieges: Gregor XV. und Urban VIII. (1621-1644), Abt. 1-2, Freiburg im Breisgau 1928-1929.
Patrologiae graecae tomus ... = Patrologiae cursus completus ..., series Graeca ... accurante J.P. Migne, I-CLXI (166 banden), Parijs 1857-1912.
Patrologiae latinae tomus ... = Patrologiae cursus completus ..., series Latina ... accurante J.P. Migne, I-CCXXI (222 banden), Parijs 1844-1904.
Patry, R. - Philippe du Plessis-Mornay, un huguenot homme d'Etat (1549-1623), Parijs 1933.
Petri, F. en G. Droege, zie *Rheinische Geschichte*.
Petri Vallium Sarnaii monachi Hystoria Albigensis, publiée pour la Société de l'histoire de France (Série antérieure à 1789) par P. Guébin et E. Lyon, I-III, Parijs 1926-1939.
Pillorget, R. - Nouvelle histoire de Paris. Paris sous les premiers Bourbons 1594-1661, Parijs 1988.
Pintard, R. - La Mothe le Vayer, Gassendi - Guy Patin. Etudes de bibliographie et de critique suivies de textes inédits de Guy Patin, Parijs 1943. Publications de l'université de Poitiers, Série des sciences de l'homme, 5.
Pintard, R. - Le libertinage érudit dans la première moitié du XVIIe siècle, I-II, Parijs 1943.
Poelhekke, J.J. - De Vrede van Munster, [diss. Nijmegen], 's-Gravenhage 1948.
Prestage, E. - The diplomatic relations of Portugal with France, England, and Holland from 1640 to 1668, Watford 1925.

P r i b r a m , A . F . - Franz Paul, Freiherr von Lisola (1613-1674) und die Politik seiner Zeit, Leipzig 1894.
PSB = Polski stlownik biograficzny, I- , Krakau 1935- .

Quaerendo. A quarterly journal from the Low Countries devoted to manuscripts and printed books, Amsterdam, Leiden 1(1971)- .
Quellen zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus. 1. bis 5. Auflage herausgegeben von C. Mirbt, 6. völlig neu bearbeitete Auflage von K. Aland. I: Von den Anfängen bis zum Tridentinum, Tübingen 1967.

RA = Rijksarchief, Riksarkivet.
R a d e m a k e r , C . S . M . - Life and work of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649), Assen 1981. Respublica literaria Neerlandica, 5.
R a d z i w i l l , A . S . - Memoriale rerum gestarum in Polonia 1632-1656. Opracowali A. Przyboś i R. Żelewski, I-V, Breslau etc. 1968-1975. Polska Akademia Nauk. Oddzial w Krakowie, Materialy Komisji Nauk Historycznych, 15, 18, 22, 25 en 26.
R a n u m , O . A . - Richelieu and the councillors of Louis XIII. A study of the secretaries of state and superintendents of finance in the ministry of Richelieu 1635-1642, Oxford 1963.
The Register of the Privy Council of Scotland, edited by D. Masson and P. Hume Brown, Second series, I-VIII, Edinburgh 1899-1908.
Registres journaux, zie *Mémoires, journaux de Pierre de l'Estoile*.

R e i m a n n , M . - Der Goslarer Frieden van 1642, Hildesheim 1979. Quellen und Darstellungen zur Geschichte Niedersachsens, herausgegeben vom Historischen Verein für Niedersachsen, 90.
Relation faite par M. de Fontrailles = Relation faite par M. de Fontrailles des choses particulières de la cour pendant la faveur de M. le Grand, in: Collection des mémoires relatifs à l'histoire de France par A. Petitot et Monmerqué, Seconde série, LIV, Parijs 1826, p. 403-477.
Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre, sous le règne de Philippe II, publiées par M. le baron Kervyn de Lettenhove, I-XI, Brussel 1882-1900.
Relazioni degli stati europei lette al senato dagli ambasciatori veneli nel secolo decimosettimo, raccolte ed annotate da N. Barozzi e G. Berchet, I-X, Venetië 1856-1878.
René Descartes et Martin Schoock. La querelle d'Utrecht. Textes établis, traduits et annotés par Th. Verbeek. Préface de J.-L. Marion, Parijs 1988.
Res. SG 1610-1670, III (1617-1618), IV (1619-1620), V (1621-1622), VI (1623-1624) = Resolutiën der Staten-Generaal. Nieuwe reeks 1610-1670, bewerkt door A.Th. van Deursen, J.G. Smit en J. Roelevink, 's-Gravenhage 1971- . Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 152, 176, 187 en 208.
Res. SH = Resolutiën van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland 1524-1795, ['s-Gravenhage ca. 1750-1798].
R e u s s , R . - L'Alsace au dix-septième siècle au point de vue géographique, historique, administratif, économique, social, intellectuel et religieux, I-II, Parijs 1897-1898. Bibliothèque de l'Ecole des hautes études, Sciences philologiques et historiques, 116, 120.
RGP gr. s.; kl. s. = Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie; Kleine serie.
Rheinische Geschichte, herausgegeben von. F. Petri und G. Droege, I-III (6 banden), Düsseldorf 1976-1983. Veröffentlichung des Instituts für geschichtliche Landeskunde der Rheinlande der Universität Bonn.
R i e m e r , J . d e - Beschryving van 's Graven-Hage, behelzende deszelfs oorsprong, benaming, gelegentheid, uitbreidingen, onheilen en luister ..., I-II, Delft, 's-Gravenhage 1730-1739; anast. herdruk, I-IV, 's-Gravenhage 1973.
R i m b a u l t , L . - Pierre du Moulin (1568-1658), un pasteur classique à l'âge classique. Etude de théologie pastorale sur des documents inédits, Parijs 1966. De Pétrarque à Descartes, 10.
RK = Remonstrantse Kerk.
R ö s e , B . - Herzog Bernhard der Grosse von Sachsen-Weimar ..., I-II, Weimar 1828-1829.
Rogge, Br. N. v. Reigersb. = H.C. Rogge (ed.), Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot, Amsterdam 1901. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht), Derde serie, 15.
R o g g e , H . C . - Bibliotheek der contra-remonstrantsche en gereformeerde geschriften. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, stuk II afdeeling I, Amsterdam 1865.
R o g g e , H . C . - Bibliotheek der remonstrantsche geschriften. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, stuk I afdeeling I, Amsterdam 1863. - Geschriften betreffende de geschiedenis der remonstranten. Beschrijvende catalogus der pamfletten-verzameling van de boekerij der Remonstrantsche Kerk te Amsterdam, stuk I afdeeling II, Amsterdam 1864.
R o g g e , H . C . (ed.) - Brieven van en aan Maria van Reigersberch, Leiden 1902.

R o g g e , Y . H . - De reis van Isaac Vossius (1641-1645), in: Oud-Holland 18(1900), p. 3-20.
Romeinsche bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen 1592-1727, uitgegeven door J.D.M. Cornelissen e.a., I-IV, 's-Gravenhage 1932-1955. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Grote serie, 77, 84, 94 en 97.
Een Rondgang langs Zweedse archieven = J. Römelingh (ed.), Een rondgang langs Zweedse archieven. Een onderzoek naar archivalia inzake de betrekkingen tussen Nederland en Zweden 1520-1920, 's-Gravenhage 1986. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie, 59.
R o t t , E . - Méry de Vic et Padavino. Quelques pages de l'histoire diplomatique des Ligues suisses et grises au commencement du XVIIme siècle ..., Bazel 1881. Quellen zur Schweizer Geschichte, 5.
Rott, Hist. représ. dipl. = E. Rott, Histoire de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons suisses, de leurs alliés et de leurs confédérés, I-X, Bern, Parijs 1900-1935.
R u n c i m a n , S . - The great church in captivity. A study of the patriarchate of Constantinople from the eve of the Turkish conquest to the Greek war of independence, Cambridge 1968.

S a n a b r e , J . - La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659), Barcelona 1956.
SBL = Svenskt biografiskt lexikon, I- , Stockholm 1918- .
Schleswig-Holsteinisches biographisches Lexikon, herausgegeben im Auftrage der Gesellschaft für

Schleswig-Holsteinische Geschichte von O. Klose, I- , Neumünster 1970- .
Schulten, C.M. - Joachim de Wicquefort et Jean Tileman Stella. Fragment d'une correspondance (1639), in: Lias 1(1974), p. 129-155.
Schutte, Repertorium I = O. Schutte, Repertorium der Nederlandse vertegenwoordigers, residerende in het buitenland 1584-1810. 's-Gravenhage 1976. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Schutte, Repertorium II = O. Schutte, Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers, residerende in Nederland 1584-1810, 's-Gravenhage 1983. Rijks Geschiedkundige Publicatiën, Kleine serie.
Siri, V. - Il Mercurio overo Historia de' correnti tempi, I-XVI, Casale, Lyon, Parijs 1644-1674.
Skinner, Q. - The foundations of modern political thought, I-II, Cambridge etc. ^{2}1979.
Sommervogel Bibliothèque de la Compagnie de Jésus = Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie: Bibliographie par les Pères A. et A. de Backer. Seconde partie: Histoire par le Père A. Carayon. Nouvelle édition par C. Sommervogel, I-XI en Suppl., Brussel, Parijs 1890-1932.
Les sources de l'histoire de France. XVIe siècle (1494-1610) par H. Hauser, I-IV, Parijs 1906-1915. Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815. Deuxième partie.
Les sources de l'histoire de France. XVIIe siècle (1610-1715) par E. Bourgeois et L. André, I-VIII, Parijs 1913-1935. Les sources de l'histoire de France depuis les origines jusqu'en 1815. Troisième partie.
Spreti, V. - Enciclopedia storico-nobiliare italiana, I-VIII, Milaan 1928-1935.
Het Staatsche leger = F.J.G. ten Raa en F. de Bas, Het Staatsche leger 1568-1795, IV: Van den dood van Maurits, prins van Oranje, graaf van Nassau, tot het sluiten van den vrede te Munster (1625-1648), Breda 1918. Krijgsgeschiedkundige geschriften, 19.
Stadtbibliothek Frankfurt am Main. Flugschriftensammlung 'Discursus politici' des Johann Maximilian Zum Jungen, bearbeitet von P. Hohenemser, Frankfort aan de Main 1930.
Stadtbibliothek Frankfurt am Main. Flugschriftensammlung Gustav Freytag, ... bearbeitet von P. Hohenemser, Frankfort aan de Main 1925.
Stegmann, A., zie *Edits*.
Steinmeyer, E. von - Die Matrikel der Universität Altdorf, I-II, Würzburg 1912. Veröffentlichungen der Gesellschaft für fränkische Geschichte, Vierte Reihe, Matrikeln fränkischer Schulen.
Svenska Riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom S. Bergh, VIII (1640-1641), Stockholm 1898. Handlingar rörande Sveriges historia, ser. 3.
Svenska Riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Riksarkivet genom S. Bergh, X (1643-1644), Stockholm 1905. Handlingar rörande Sveriges historia, ser. 3.

Tallemant des Réaux - Historiettes, I-II, texte intégral établi et annoté par A. Adam, Parijs 1960-1961. Bibliothèque de la Pléiade, 142, 151.
Thuani historia = Jac. Augusti Thuani Historiarum sui temporis tomus primus-septimus, Londini excudi curavit S. Buckley, 1733 (tomus septimus: Sylloge scriptorum varii generis et argumenti ...).
Tommos, S. - The Diplomatica Collection in the Swedish National Archives, Stockholm 1980. Skrifter utgivna av Svenska Riksarkivet, 5.

Tongerloo, Louise van - Beziehungen zwischen Hessen-Kassel und den Vereinigten Niederlanden während des Dreissigjährigen Krieges, in: Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 14(1964), p. 199-270.
Tüchle, H., zie *Acta SC de Propaganda Fide*.
Tunberg, S., zie *Hist. de l'adm. des aff. étr. de Suède*.
Turnbull, G.H. - Hartlib, Dury and Comenius. Gleanings from Hartlib's papers, Liverpool, Londen 1947.
TvG = Tijdschrift voor Geschiedenis, Amersfoort etc., 1(1886)- .
Tydinge uyt verscheyden quartieren, 1643, zie *Courante 1643*.

UB = Universiteitsbibliotheek, Universitätsbibliothek, Universitetsbibliotek.
Urk. u. Act. = Urkunden und Actenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg, herausgegeben von B. Erdmannsdörffer et al., I-XXIII, Berlijn, Leipzig 1864-1930.

Verbeek, Th., zie *René Descartes*.
Verhooren en andere bescheiden betreffende het rechtsgeding van Hugo de Groot, uitgegeven door R. Fruin, Utrecht 1871. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Nieuwe reeks, 14.

Victoria, Franciscus de - De Indis et de iure belli relectiones, being parts of Relectiones theologicae XII. Edited by E. Nys, Washington 1917. The classics of international law.
Vogel, J. en D.A. Fechter - Die Eidgenössischen Abschiede aus dem Zeitraume von 1618 bis 1648. Der amtlichen Abschiedesammlung, V, Abtheilung 2, I-II, Bazel 1875-1877. Amtliche Sammlung der ältern Eidgenössischen Abschiede.
Vossii Epist. = P. Colomesius (ed.), G.J. Vossii et clarorum virorum ad eum epistolae, Augsburg ^{2}1691.
Vossii Op. Epist. = G.J. Vossius, Opera in sex tomos divisa, IV: Epistolae selectiores, Amsterdam 1699.

Wackernagel, H.G. e.a. - Die Matrikel der Universität Basel, I-V, Bazel 1951-1980.
Wagenaar, J. - Amsterdam, in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterije, gilden en regeeringe, I-III, Amsterdam 1760-1767; anast. herdruk Alphen a/d Rijn 1971-1972.
Walther = H. Walther, Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi. Lateinische Sprichwörter und Sentenzen des Mittelalters in alphabetischer Anordnung, I-V en Register, Göttingen 1963-1969. Nova series: Proverbia sententiaeque Latinitatis medii ac recentioris aevi ... herausgegeben von P.G. Schmidt, I-III, Göttingen 1982-1986. Carmina medii aevi posterioris Latina, II, 1-9.
Westfälische Geschichte ..., herausgegeben von W. Kohl, I-V, Düsseldorf 1982-1984. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Westfalen im Provinzialinstitut für Westfälische Landes- und Volksforschung des Landschaftsverbandes Westfalen-Lippe, 43.
Westra van Holthe, J. - De ridderschap van Drenthe. Kwartierstaten van de verschrevenen gedurende het tijdvak 1600-1795 met huwelijken, kinderen en wapens, hoofdzakelijk getrokken uit originele stukken, Assen 1950. Van Gorcum's Historische Bibliotheek, 36.
Weyermann, A. - Nachrichten von Gelehrten, Künstlern und andern merkwürdigen Personen aus Ulm, Ulm 1798.
Willems, A. - Les Elzevier. Histoire et annales typographiques, Brussel etc. 1880.
WNT = M. de Vries, L.A. te Winkel e.a., Woordenboek der Nederlandsche taal, I- , 's-Gravenhage etc. 1882- .
Worp, J.A. - Caspar van Baerle, in: Oud-Holland 3(1885)-7(1889).
Worp, J.A. - De gedichten van Constantijn Huygens, naar zijn handschrift uitgegeven, I-IX, Groningen 1892-1899.
Wtenbogaert, J. - Brieven en onuitgegeven stukken ... verzameld en met aanteekeningen uitgegeven door H.C. Rogge, I-III (7 banden), Utrecht 1868-1875. Werken uitgegeven door het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, Nieuwe reeks, 11, 12, 15, 17, 19, 20 en 22.
Wurzbach, C. von - Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, enthaltend die Lebensskizzen der denkwürdigen Personen, welche 1750 bis 1850 im Kaiserstaate und in seinen Kronländern gelebt haben, I-LX, Wenen 1856-1891.

Zedler, Univ.-Lex. = J.H. Zedler, Grosses vollständiges Universal-Lexikon, I-LXIV, Suppl. I-IV, Halle, Leipzig 1732-1754; anast. herdruk Graz 1961-1964.

Zeeland in oude kaarten, zie G i t t e n b e r g e r .
Zweedse archieven, zie *Rondgang*.

2. Register van brieven

De cijfers zijn de nummers der brieven.

De nummers der brieven van hen, aan wie Grotius schreef, zijn romein, van hen die Grotius schreven, cursief gedrukt.

Brieven met bijlage(n) zijn van een asterisk voorzien.

Abbé, d' [Charles Labbé?] 6264.
Appelboom, Harald *6091*, 6112*, *6124, 6170*, 6189, *6210, 6221, 6230*, 6241, 6250, *6261, 6275*, 6288, 6301, *6304, 6318*, 6326, 6337, *6338*, 6357, *6359, 6369*, 6382, 6394, *6395, 6409*, 6423, *6425*, 6433, *6437, 6452*, 6475, *6476*, 6497, 6509, *6510*, 6522, *6523*, 6537, *6538*, 6549, *6550*, 6564, *6565*, 6579, *6580*, 6593, *6595*, 6605, *6607*, 6619.

Barlaeus, Caspar *6362*.

Christina van Zweden 6021, *6044*, 6073, 6085, 6254, *6274**, 6281, *6289**, 6330, *6350*, 6414, 6434*, 6484*, 6485**.
Colmar, de burgemeesters en de raad van *6309*.
Comte, Robert le *6057*.
Croy, Ernst Bogislaw, hertog van 6611.

Degenfeld, Christoph Martin, vrijheer van 6368, 6373.

Emporagrius, Erik Gabrielsson 6290.

Gronovius, Johannes Fredericus *6232*, 6586*.
Groot, Cornelis de *6401, 6441, 6515, 6557, 6594*.
Groot, Dirk de *6060, 6070, 6144, 6190, 6201, 6347, 6402, 6502, 6542, 6606**.
Groot, Willem de 6022, *6028*, 6030*, *6036*, 6039, *6045**, 6051, *6056*, 6063, *6067*, 6074, *6079*, 6086, *6093*, 6096, *6100*, 6106, *6113*, 6120, *6125*, 6130, *6135*, 6139, *6145*, 6148, *6153*, 6156, *6161*, 6166, *6171*, 6176, *6182*, 6184, *6191*, 6196, *6202*, 6205, *6211*, 6216, *6222*, 6224, *6229*, 6235, *6242*, 6244, *6251*, 6256, *6262*, 6268, *6276*, 6282, *6292*, 6295, *6305*, 6312, 6321, *6327*, 6331, *6339*, 6342, 6351, *6360*, 6363, *6370*, 6376, *6383*, 6389, *6396*, 6403, *6410*, 6417, *6426, 6438, 6439*, 6444, 6455, *6461*, 6469, *6477*, 6479, *6486*, 6491, *6498*, 6504, *6511*, 6516, *6524*, 6532, *6539*, 6543, *6551*, 6558, *6566*, 6573, *6581*, 6587, *6596*, 6599, *6608*, 6613, *6621*.
Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf 6163, *6399**, 6465.

Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van 6610.
Hessen-Eschwege, Friedrich, landgraaf van 6529.
Horn, Gustav Karlsson 6119*, 6215*.

Karl Ludwig van de Palts 6233*, 6341.
Keller, Georg *6035, 6062, 6072, 6082, 6084, 6095, 6105, 6117, 6128, 6129, 6137, 6138, 6280, 6329, 6450, 6555, 6569, 6584*.

Labbé, Charles, zie Abbé.

Marin, Carl 6029, 6037, *6038*, 6047, *6048*, 6059, *6061*, 6069, *6071*, 6081, *6083, 6094*, 6102, *6103*, 6115, *6116*, 6127, 6136, 6146, *6147*, 6154, 6162,

6172, 6181, 6192, 6203, 6212, *6213*, 6223, 6231, 6243, 6252, *6253*, 6263, *6265*, 6277, *6279*, 6293, *6294*, 6307, *6310*, 6319, 6328, 6340, 6349, 6361, 6371, *6372*, 6384, *6387*, 6397, *6400*, 6413, *6415*, 6427, *6428*, 6440, *6442*, 6453, *6454*, 6463, 6478, 6487, 6501, *6503*, 6513, *6514*, 6526, *6527*, 6541, 6554, *6556*, 6568, *6571*, 6583, *6585*, 6597, *6598*, 6609, *6612*, 6620, *6622*.
Mockhel, Friedrich Richard 6466.
Mylon, Mattias *6435*, 6467.

N.N. 6107, 6157, 6194, 6278.

Oehm, Johann Bernhard von, zie Pochem.
Oxenstierna, Axel 6025, 6033, 6042, 6054, 6065, 6077, 6089, 6098, 6109, 6110, 6122, 6133, 6142, 6151, 6159, 6168, 6179, 6187, 6199, 6208, 6219, 6227, 6238, 6247, 6259*, 6271, 6285, 6298, 6314, 6323, 6334, 6345, 6354, 6365, 6379, *6386**, 6391, 6406, 6420, 6430, 6447, 6458, 6472, 6481, 6494, 6506, 6519, 6534, 6546, 6561, 6576, 6590, 6602, 6616.
Oxenstierna, Johan Axelsson *6104*, 6155, 6173, 6193, 6214*, 6239, 6248, 6272, 6286, *6291*, 6299, *6308*, 6315, 6324, 6335, 6355, 6366, 6380, 6392, 6407, 6421, *6424*, 6431, *6436*, 6448, *6451*, 6459, 6473, 6482, 6495, 6507, 6520, *6528*, 6535, 6547, 6562, 6577, 6591, 6603, 6617.

Pels, Pauwels *6118, 6174, 6204, 6320, 6464**.
Petau, Denis 6570.
Pijnacker, Cornelis *6317*.
Pochem [Johann Bernhard von Oehm?] 6398.

Reigersberch, Nicolaes van 6023, 6024, *6027*, 6031, 6032, 6040, 6041, 6052, 6053, 6075, 6076, 6087, 6088, 6097, 6108, 6121, 6131, 6132, 6140, 6141, 6149, 6150, 6158, 6167, 6177, 6178, 6185, 6197, 6206, 6217, 6218, 6225, 6236, 6237, 6245, 6246, 6257, 6258, 6269, 6270, 6283, 6296, *6306*, 6313, 6332, 6333, 6343, 6344, 6352, 6353, 6377, 6378, 6390, 6404, 6405, 6418, 6419, 6429, 6445, 6446, 6456, 6457, *6462*, 6470, 6471, 6480, 6488, 6492, *6499*, 6505, *6512*, 6517, 6518, *6525*, 6533,

6540, 6544, *6552*, 6559, 6560, *6567*, 6574, 6575, *6582*, 6588*, 6600, 6614.
Zie ook 6064, 6186, 6198, 6207, 6226, 6284, 6297, 6322, 6364, 6493, 6545, 6589, 6601, 6615.
Rosenhane, Gustav *6385*, 6530.
Rosenhane, Schering 6468, *6572*.

Salis-Marschlins, Ulysse de 6489.
Salvius, Johan Adler 6175, 6183, 6195, 6234*, 6255, *6266*, 6267, 6302, 6311, *6416**, 6443.
Spiring Silvercrona, Petter *6046, 6058*, 6064, *6068, 6080, 6092, 6101, 6114*, 6126*, 6186, 6198, 6207, 6226, 6284, 6297, 6322, *6348**, 6364, *6411*, 6493, *6500*, 6545, 6589, 6601, 6615.
Sprecher von Bernegg, Fortunatus 6374, 6490.
Stålhandske (Stalhans), Johan *6388*, 6531.
Torstensson, Lennart 6303.

Vossius, Gerardus Joannes 6049, *6358*, 6375, *6412, 6553**.

Wertheim de Rochefort, graaf van 6164.
Wertheim de Virneburg, graaf van 6165.
Wicquefort, Joachim de 6026, 6034, 6043, 6055, 6066, 6078, 6090, 6099, 6111, 6123, 6134, 6143, 6152, 6160, 6169, 6180, 6188, 6200, 6209, 6220, 6228, 6240, 6249, 6260, 6273, 6287, 6300, 6316, 6325, 6336, 6346, 6356, 6367, 6381, 6393, 6408, 6422, 6432, 6449, 6460, 6474, 6483, 6496, 6508, 6521, 6536, 6548, 6563, 6578, 6592, 6604, 6618.
Wtenbogaert, Johannes 6050*.

3. Lijst van geciteerde plaatsen uit Griekse en Latijnse schrijvers en uit het Oude en Nieuwe Testament

De gecursiveerde cijfers geven de bladzijde(n) aan, waarop het citaat in de tekst of in de noten der brieven voorkomt.

Aesopus, zie Babrius
Apocalyps 11:2.*165,310*
Apocalyps 13:1-18.*121,166*
Apocalyps 13:5.*165*
Apocalyps 13:18.*167*
Apocalyps 17:1-18.*121,166*
Aristophanes Equites 864-867.*190*
Aristoteles De mirabilibus auscultationibus 136 (844a 24 e.v.).*717*
Aristoteles Ethica Nicomachea 1110a 11.*341*
Aristoteles Poetica 1454b 1 e.v.*186*
Augustinus, Aurelius De haeresibus 6.*121*
Augustinus, Aurelius De haeresibus 69,1-5.*665*
Augustinus, Aurelius De vera religione 6,11.*618,664,665*

Babrius - Phaedrus Fabulae (ed. Perry, App. 125).*33*
Babrius - Phaedrus Fabulae (ed. Perry, App. 705).*137*

Catullus, Gaius Valerius Carmina 37,19-20.*678,733*
Cicero, Marcus Tullius Ad Brutum 25 (I,16),6.*336*
Cicero, Marcus Tullius Ad Familiares 7,29.*238*
Cicero, Marcus Tullius De Oratore 2,19,77.*2*
Cicero, Marcus Tullius Laelius - De Amicitia 17,64.*663*
Cicero, Marcus Tullius Paradoxa Stoicorum 5,34.*728*
Cicero, Marcus Tullius Tusculanae Disputationes 2,7,17.*2*
Colossenzen 2:10 e.v.*571*
Colossenzen 3:15.*571*
1 Corinthiërs 6.*599*
1 Corinthiërs 7:9.*360,367*
1 Corinthiërs 8:5.*166,310,311*
1 Corinthiërs 12:27-28.*572*
1 Corinthiërs 15:22.*165*
Cyprianus, Caecilius Thascius Epistula 45 (42).*665*
Cyprianus, Caecilius Thascius Epistula 52 (49).*665*
Cyprianus, Caecilius Thascius Epistula 55 (52).*75*
Cyprianus, Caecilius Thascius Epistula 76 (77).*665*

Daniël 9:26.*165*
Daniël 11:20 e.v.*139*
Daniël 11:21 e.v.*165*
Daniël 11:36.*166,311*
Daniël 12:11.*165*
Deuteronomium 32:1-43.*678,703,732*
Diodorus Siculus Bibliotheca Historica 2,55-60.*717*

Ephesiërs 4:1.*572*
Ephesiërs 4:16.*571,572*

Flavius Josephus Antiquitates Judaicae 12,246 e.v.*165*
Flavius Josephus Antiquitates Judaicae 18,137.*101*
Flavius Josephus Antiquitates Judaicae 18,261-309.*165*
Flavius Josephus Antiquitates Judaicae 19,1.*165*

Galaten 2:1.*164,185,199*
Genesis 2:10.*325*
Genesis 13:1-18.*137*
Graecus scriptor *633*

Handelingen 8:4-25.*165*
Handelingen 17:5.*164*
Handelingen 20:4.*165*
Hebreeën 1:8.*310*
Hesiodus Opera et dies 266.*2*
Hesiodus Opera et dies 405.*74*
Hieronymus, Sophronius Eusebius Epistulae, pars I, nos. XV en XVI.*572*
Hieronymus, Sophronius Eusebius Vita S. Hilarionis eremitae 44.*178,179,195*
Homerus Ilias 9,214.*232*
Homerus Ilias 16,457.*88*
Horatius Flaccus, Quintus Ars poetica 122.*2*

Ignatius van Antiochië Epistolae genuinae ad Romanos; ad Tarsenses.*481*
Isidorus van Sevilla Etymologiae 5,24,7.*141*

Jacobus 1,20.*122*
Jacobus 1,21.*122*
1 Johannes 2:18-27.*121,166,310*
1 Johannes 4:1-6.*121,166*

2 Johannes 7.*166*

Leviticus 18:6 e.v.*101*
Livius, Titus Ab urbe condita 1,32,13.*336*
Lucanus, Marcus Annaeus Pharsalia 1,92-93.*36*
Lucas 21:23-24.*310*

1 en 2 Makkabeeën *165*
Marcus 13:22.*166*
Mattheus 14:4.*102*
Mattheus 23:24.*599*
Mattheus 24:24.*166*
Mattheus 27:25-26.*137*
Mattheus 28:20.*665*

Nazarius Panegyricus Constantino Augusto dictus 33,3-6.*760*

Openbaring, zie Apocalyps
Optatus Milevitanus Libri I, II.*665*
Otto, *Die Sprichwörter ... der Römer* no. 1264.*460*
Otto, *Die Sprichwörter ... der Römer* no. 1490.*429*
Ovidius Naso, Publius Ex Ponto 1,3,23.*383,384*

Plato Cratylus 425d.*186*
Plautus, Titus Maccius Menaechmi 15.*248*
Plautus, Titus Maccius Stichus 139.*180*
Plinius Secundus, Gaius (de oudere) Historia Naturalis 20,48,119.*460*
Plinius Secundus, Gaius (de oudere) Historia Naturalis 20,57,159.*460*
Plutarchus Alexander 48-49.*337*
Plutarchus Solon 26.*717*
Plutarchus Solon 31-32.*717*
Procopius De bello Gothico III (VII), 32,22-51.*336*
Psalmen 45:7-10.*310*
Psalmen 103.*37*
Psalmen 122:1.*52*

Quintilianus, Marcus Fabius Institutio oratoria 8,3,29-30.*44*

Sallustius Crispus, Gaius Bellum Iugurthinum 10,6.*791*
Spreuken 17:20.*498*
Suetonius Tranquillus, Gaius Vespasianus 8,4,5.*292*

Tacitus, Publius Cornelius Annales 3,27.*616*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 3,35.*291,292,760*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 11,5.*616*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 11,16.*728*
Tacitus, Publius Cornelius Annales 13,42-43.*616*
Tacitus, Publius Cornelius Germania 44-46.*488*
Tacitus, Publius Cornelius Historiae 2,76.*292,760*

Terentius Afer, Publius Adelphoe 216.*398*
Terentius Afer, Publius Eunuchus 440.*610*
Terentius Afer, Publius Heautontimorumenos 214-215.*734*
Terentius Afer, Publius Phormio 325.*476,505*
Tertullianus, Quintus Septimius Florens De corona 3,1.*98*
Tertullianus, Quintus Septimius Florens De praescriptione haereticorum 32.*665*
1 en 2 Thessalonicenzen *121, 147, 164, 165, 166, 185, 199, 288, 310, 311, 320, 334, 394*
1 Thessalonicenzen 4:14-17.*165*
2 Thessalonicenzen 1:1.*164*
2 Thessalonicenzen 2.*199*
2 Thessalonicenzen 2:1-17.*288*
2 Thessalonicenzen 2:3-4.*165,311*
2 Thessalonicenzen 2:3-17.*310,320*
2 Thessalonicenzen 2:4.*166*
2 Thessalonicenzen 2:8.*165*
1 Timotheus 4:12.*164*
1 Timotheus 4:14.*665*
1 Timotheus 5:1-2.*164*
2 Timotheus 1:6.*665*
2 Timotheus 2:2.*665*
2 Timotheus 3:1.*165*
2 Timotheus 3:8.*165*

Varro, Marcus Terentius De re rustica 2,1,6.*409*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 1,3.*103*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 1,568.*90*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 2,70.*681*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 2,85.*185*
Vergilius Maro, Publius Aeneis 9,227.*130*

Walther, *Proverbia sententiaeque Latinitatis medii aevi* nos. 37112d en 38971d 3.*375*

4. Register van persoonsnamen aardrijkskundige namen en boektitels

De cijfers verwijzen naar pagina's. Indien aan een paginacijfer een asterisk is toegevoegd, wordt verwezen naar een noot met biografische bijzonderheden.

Personen zijn zoveel mogelijk opgenomen onder hun familienaam (c.q. patronymicum), voorzover zij niet meer algemeen bekend zijn onder een van hun adellijke titels. Regerende vorsten, aartshertogen, infantes, ‘les enfants de France’ enz. zijn te vinden onder hun voornaam. Boektitels zijn opgenomen onder de auteursnaam en aldaar gerangschikt naar jaar van publicatie; vooraf gaan echter boeken waarvan geen gedrukt exemplaar bekend is. Anonieme werken zijn alfabetisch gerangschikt volgens het eerste hoofdwoord van de titel.

Bij aardrijkskundige namen in het Latijn wordt verwezen naar de moderne naam. Namen van bestuurslichamen en gerechtshoven zijn te vinden onder de aardrijkskundige naam: Staten-Generaal vindt men onder Republiek, het Hof van Holland onder Holland.

A

Aarau (*Arau*) 795.
Abbas II, sjah van Perzië 230.
Abbé, d', zie Labbé, Charles.
Abingdon (plaats ten zuiden van Oxford) 381, 383.
Accoste, Jean d' 177.
Acevedo y Zúñiga, Manuel de, graaf van Monterrey 669, 672, 673, 674.
Acqui (plaats ten zuidwesten van Alessándria) 254, 264.
Acronius lacus, zie Konstanz (Meer van).
Adria, zie Polesine.
Adrianopolis, zie Edirne.
Adrichem, Adriana Adriaansdochter van 36.
Adrichem, Joost Jacobsz. 13, 27, 804, 805.
Adrichem, Maria van 99.
Aelianus, codenaam voor Petter Spiring Silvercrona 16.
Aertssens, Hendrik, drukker te Antwerpen 201, 278.
Aesopus 33.
Afrika 108, 109, 125, 388, 439, 541, 543, 545, 637, 638, 640, 705, 707, 709, 765, 766.
Agello (*Agosto*) (plaats ten westen van Perugia) 621, 623, 625.
Agliè, Filippo, graaf d' 6*, 7, 9.
Ahmed, zoon van sultan Ibrahim 314*, 316, 318.
Aiguillon (*Esguillon*) (plaats ten noorden van Nérac) 31, 33, 34, 61, 64, 667.
Aiguillon (*Esguillon*), hertog van, zie Lage (*Laage*), Antoine de.
Aiguillon (*Esguillon*), hertogin van, zie Vignerot, Marie-Madeleine de.
Ailly, Charlotte-Eugénie d', hertogin van Chaulnes 272.
Aismery, zie Aulnoye-Aymeries.
Alaincourt (*Alincurtius*), graaf van, zie Neufville, Nicolas de.
Alais, graaf van, zie Valois, Louis-Emmanuel de.
Albanië 673.
Albert, Charles d', hertog van Luynes 500*, 501.

Albert, Honoré d', hertog van Chaulnes 347, 500*, 501, 502, 503, 504, 518, 522, 524.
Albigenzen 360, 387.
Albis, zie Elbe.
Albrecht van Oostenrijk, aartshertog, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 258.
Albret, hertog van, zie Bourbon, Henri-Jules de.
Albret, Jeanne d' 468, 470, 472.
Albuquerque, Matias de 607*, 609, 764, 765, 768.
Alburquerque, hertog van, zie Cueva, Francisco de la.
Alcázar, Luis de 42*.
Alconchel (plaats ten zuiden van Badajoz) 764, 765, 768, 797, 799, 802.
Aldringa, Wigbold 754.
Alençon 636, 638, 640.
Alençon, nationale synode van (1637) 77, 140, 160, 178, 195, 325, 415.
Aleppo 468, 470, 472, 706.
Alès, synode van (1620) 23.
Alessándria (*Alexandria*) 254, 264, 422, 427, 467, 470, 471, 477, 495, 721, 778, 783.
Alexander de Grote 337.
Alexander III, paus 475.
Algerri (*Algovera; Alguaire*) (plaats in de omgeving van Monzón) 670, 673, 675.
Algiers 402, 705, 708, 710.
Alibraeus, zie Vion d'Alibray, Charles.
Aligre, Etienne d' 229, 244, 331, 336, 344, 345.
Alkmaar 9.
Allacio (*Allatius*), Leone 449*, 474.
Allais, Louis 314, 619, 623, 625.
Allgäu (*Algavia*) 706.
Almagest 167.
Almenar (stad ten noorden van Lérida) 300, 302, 305, 670, 673, 675.
Almendral (plaats in de omgeving van Badajoz) 797, 799, 802.
Alsatia, zie Elzas.
Alsfeld (plaats ten noordwesten van Fulda) 727.
Altdorf (stad in Beieren) 137, 291.
Altenburg (stad ten westen van Dresden) 22, 118.
Altmark 416, 418, 462, 546.
Amazonen 698.
Amberg (plaats in Beieren) 18, 19, 21, 94.
Ambianum, zie Amiens.
Amboina 83.
Amerika 53, 316, 526, 542, 567, 585, 649, 666,

714, 716, 717, 747, 750, 781, 783, 796, 799; zie ook West-Indië.
Amiens (*Ambianum*) 202, 205, 206, 227, 229, 231, 241, 379, 500, 501, 503, 518, 522, 524.
Amphictyones (leden van de Staten-Generaal) 2.
Amsterdam (*Amstelodamum*) VIII, X, XIII, XIV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX, XXI, XXV, XXIX, 2, 3, 9, 10, 12, 13, 14, 23, 24, 26, 27, 28, 36, 41, 51, 52, 53, 60, 67, 75, 82, 89, 90, 95, 97, 98, 103, 104, 110, 111, 122, 129, 139, 159, 168, 178, 186, 199, 219, 222, 225, 252, 261, 276, 288, 289, 307, 308, 320, 324, 325, 334, 354, 360, 386, 418, 442, 460, 461, 462, 464, 465, 475, 480, 481, 492, 515, 526, 529, 564, 582, 586, 587, 594, 595, 617, 627, 628, 629, 630, 649, 661, 712, 717, 755, 791, 804, 805.
Amsterdam (*Amstelodamum*) (plaats van verzending) 53, 96, 147, 207, 261, 275, 290, 308, 333, 353, 385, 404, 429, 461, 462, 466, 474, 506, 525, 529, 548, 564, 582, 615, 659, 677, 698, 712, 732, 752, 771, 790.
Amsterdam (*Amstelodamum*), admiraliteit 112.
Amsterdam (*Amstelodamum*), Franse school 464.
Amsterdam (*Amstelodamum*), Portugees-Israëlitische gemeente 12, 334, 360.
Amsterdam (*Amstelodamum*), remonstrants seminarium 110, 195, 222, 262.
Amsterdam (*Amstelodamum*), Waalse gemeente 475.
Amyraut (*Amirautius*), Moïse 722, 723*, 752.
Anatolië (*Natolië*) 743, 747, 749.
Anchoritanus, zie Concini, Concino.
Ancona 454, 456, 458.
Ancre, maarschalk van, zie Concini, Concino.
Andalusië 192, 668, 671, 674, 691.
Andelot, markies d', zie Coligny, Gaspard IV de.
Andernach (stad ten noorden van Koblenz) 638.
Andersson, Samuel 697.
Andrade Leitão, Francisco de 246*, 403, 700.
Anet (*Annet*) (plaats aan de Eure, ten noorden van Dreux) 181, 183, 184, 202, 204, 576, 606, 608, 612, 619, 634, 650.
Angola 108, 109.
Angoulême 78, 689, 692, 694, 696, 705.
Angoulême, hertog van, zie Valois, Charles de.
Anguianus, dux, zie Bourbon, Louis II, hertog van Enghien.
Anjou (*Andegavensis tractus*) 468, 470, 472, 518, 522, 524, 619, 623, 625, 692, 694, 696.
Anjou (*Andegavensis tractus*), hertog van, zie Philippe, zoon van koning Lodewijk XIII van Frankrijk.
Anklam (stad ten zuiden van Wolgast) 371.
Anna van Oostenrijk, koningin-regentesse van Frankrijk, passim.
Ansbach (*Anspach*) 621, 623, 625.
Antarctica 612.
Anthonisz., Abraham, zie Recht, Abraham Anthonisz.
Antichrist 120, 140, 148, 165, 166, 185, 201, 238, 310, 311, 334, 509; zie ook Grotius, *Commentatio de Antichristo, Amsterdam 1640* (*BG* 1100); Grotius, *Appendix de Antichristo, Amsterdam 1641* (*BG* 1128-1129).
Antiochus IV Epiphanes 165, 310, 311.
Antonio, kardinaal, zie Barberini, Antonio.
Antwerpen 36, 59, 201, 259, 278, 464, 476, 479, 526, 531, 540, 660, 668, 672, 674, 712, 740.

Apamiensis episcopus, zie Montrouge Jacques de, bisschop van Pamiers.
Apocalyps XIII, 14, 42, 43, 120, 121, 165, 166, 167, 179, 278, 310, 311, 394, 466.
Appelboom (*Appelbom*), Harald VII, VIII, X, XI, XII, XXV, XXIX, 9*, 95*, 96, 128, 129, 146, 147, 207, 232, 260, 261, 275, 289, 290, 306, 319, 333, 353, 359, 368, 370, 373, 383, 385, 403, 404, 413, 415, 428, 429, 458, 461, 462, 473, 474, 491, 504, 505, 506, 525, 545, 548, 559, 564, 581, 582, 613, 614, 615, 641, 657, 658, 659, 676, 696, 697, 698, 711, 712, 731, 732, 750, 751, 752, 768, 770, 771, 784, 789, 790, 803.
Appledore (haven bij Bideford in Devonshire) 589, 592, 594.
Aquilius, mr. Tilleman 644.
Aquitanië, zie Guyenne.
Aragón 32, 33, 47, 49, 50, 123, 125, 128, 281, 284, 286, 328, 331, 332, 343, 345, 346, 348, 349, 379, 452, 455, 458, 464, 467, 499, 588, 591, 593, 607, 609, 612, 624, 668, 671, 674, 763, 765, 767.
Aran (*Arran*), hertog van, zie Hamilton, James, markies van.
Arán (*Aranga*), valle de (streek in het noordwesten van Catalonië) 227, 229, 232, 238, 241, 242, 244, 245.
Arausionensis princeps, zie Frederik Hendrik; Willem (II), prins van Oranje.
Ardres (plaats ten zuidoosten van Calais) 435, 438, 440.
Arendsee (*Arentse*) (plaats aan het gelijknamige meer tussen Salzwedel en Seehausen) 412.
Argenteuil 475.
Argentoratum, zie Straatsburg.
Aria, graaf van, zie Aglië, Filippo, graaf d'.
Aridor, d'(*Aridas*), Frans zaakgelastigde 180, 182.
Aristophanes 190.
Aristoteles 186, 341, 717.
Arles, concilie van (*concilium Arelatense*) (314) 75.
Armagh, aartsbisschop van, zie Ussher, James.
Armagnac 637, 639, 640.
Arminius, Jacobus 3, 23, 689, 723.
Armorica, zie Bretagne.
Arnauld (*Arnaldus*), Antoine 515*.
Arnauld (*Arnaldus*), Antoine *De la fréquente communion où les sentimens des Pères, des Papes et des Conciles, touchant l'usage des sacremens de pénitence et d'eucharistie sont fidèlement exposez, Parijs 1643*, XX, 515, 516, 549, 571, 595, 617, 667, 672, 674, 747, 750.
Arnoldi, Johannes, zie Corvinus (*Ravens*), Joannes Arnoldi.
Arovius (*Arou*), zie Méndez de Haro, don Luis.
Arpajon, Louis, baron van 724, 730.
Arras, zie Atrecht.

Aschaffenburg 31, 33, 34, 173, 704.
Aschersleben (stad ten zuiden van Maagdenburg) 87.
Asia Minor, zie Anatolië.
Asow (*Asac*) (stad in Zuid-Rusland) 136, 747.
Assenede (plaats ten westen van Sas-van-Gent) 388, 403, 414, 422, 430, 442, 455, 461, 476, 492.
Assumar, graaf van, zie Melo, don Francisco de.
Astae, novum oppidum, zie Villanova d'Asti.
Astarac, Louis d', burggraaf van Fontrailles 280*, 283, 286.
Asti (*Asta Nova*) (stad tussen Turijn en Alessándria) 227-228, 229, 232, 254, 256, 259, 264, 300, 302, 305, 327, 329, 357, 778.
Asturias, prins van, zie Baltasar Carlos.
Atlantis 717.
Atlantische Oceaan 207, 764.
Atrecht (*Arras; Atrebatum*) 92, 93, 95, 106, 109, 113, 133, 142, 144, 145, 170, 171, 172, 202, 312, 315, 554.
Aubéry du Maurier, Benjamin 28, 40, 47, 329.
Aubéry du Maurier, Louis 126, 329.
Aubespine, Charles de l', markies van Chasteauneuf 78*, 204, 224, 226-227, 228, 231, 280, 281, 283, 286, 308, 323, 326, 329, 331, 336, 344, 345, 348, 349, 355, 470, 472, 519, 522, 524, 538, 541, 558, 637, 650, 654.
Aubespine, François de l', markies van Hauterive 344*.
Auersperg, Johann Weichard, graaf van XXVII, 57*, 73, 115, 188, 210, 417, 506, 508, 546, 547, 578, 581, 582, 613, 614, 736.
Augsburg (*Augusta Vindelicorum*) 536, 707, 709.
Augusta, zie Maria Anna, keizerin.
Augustinus, Aurelius 119, 121, 201, 604, 618, 664, 665.
Aulnoye-Aymeries (plaats aan de Sambre) 315, 317, 319, 321.
Aumont, markies van 689.
Aurelia, zie Orléans.
Aurelianensis dux, zie Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans.
Aurillerius, Philippellus, zie Phélypeaux, Philippe, heer van La Vrillière.
Austrasië XXIV, 180.
Austria, don Jan d'; zie Oostenrijk, Juan José van.
Auvergne (*Arvernia*) 284, 314, 317, 318, 500, 502, 504, 518, 522, 524, 636, 638, 640.
Auvraeus, zie Barcos, Martin de, abt van Saint-Cyran.
Avancourt, d', Frans edelman 606, 617, 619, 623, 625, 634.
Avaugour de Bretagne, Marie d', hertogin van Montbazon 453*, 454, 456, 458, 469, 483, 487, 489, 490, 493, 499, 500, 501, 502, 504, 517, 520, 538, 541, 637, 639, 640, 690, 694, 695, 772, 775, 779, 781, 782.
Avaugour, baron van, zie Du Bois, Charles.
Avaux, graaf van, zie Mesmes, Claude de.
Avignon 271, 273.
Avranches 26, 52, 334.
Ayamonte, markies van, zie Guzmán, don Francisco de.
Ayen, graaf van, zie Noailles, Antoine de.
Aytona, markies van, zie Moncada, Francisco de.
Azië 470, 472.
Azov, zie Asow.

B

Babrius-Phaedrus, *Fabulae* 33, 137.
Babylon 148, 166.
Bacharach (plaats ten noorden van Bingen) 247.
Backer, mr. Joris Jorisz. 661, 805.
Bad Kreuznach (*Crutzenach*) 574, 576, 577, 667, 671, 674.
Bad Windsheim (stad ten zuidoosten van Würzburg) 621, 623, 625.
Badajoz 328, 589, 591, 593, 607, 652, 654, 656, 668, 671, 674, 691, 694, 696, 764, 765, 768, 797.
Baden, landdag te 6, 86, 114, 133, 177, 192, 392.
Baden, markgraafschap 328, 331, 332, 553, 555, 558, 574, 576, 577, 647, 667, 671, 674, 690, 693, 695, 780, 783.
Baden-Durlach, Frederik VI, markgraaf van 146*.
Baerle, van, zie Barlaeus, Caspar.
Bärwalde, verdrag van (1631) XXIII, 282.
Bagnáia (plaats ten westen van Perugia) 621, 623, 625.
Bailleul, Nicolas de 240*, 244, 245, 285, 299, 303, 305, 321, 323, 324, 326, 329, 331, 335, 340, 341, 344, 346, 348, 355, 381, 383, 398, 400, 409, 412, 439.
Baiona, zie Bayonne.
Balaguer (plaats ten noordoosten van Lérida) 726.
Balingen (plaats ten noordoosten van Rottweil) 683, 702, 721, 725, 738, 787, 788.
Balio (*Bouillon* ?) 542.
Balliolus, zie Bailleul, Nicolas de.
Ballynakill (*Blanchenhilla*) (waarschijnlijk een plaats in de omgeving van Waterford) 316.
Balmont, madame de, zie Ernecourt, Alberte-Barbe d', vrouwe van Saint-Balmont.
Baltasar Carlos, prins van Asturias 588, 591, 593.
Balticum mare, zie Oostzee.
Baltiysk, zie Pillau.
Bamberg 19, 181, 183, 184, 215, 285, 621, 623, 625.
Banbury (plaats ten noorden van Oxford) 316.
Banchem, Cornelis van 175*.
Banér, Axel 333*.
Banér, Gustaf Adam 645.
Banér, Gustav Persson 135*.
Banér, Johan Gustavsson 135*, 384, 645, 697.
Banér, Per 207*, 531, 560, 561.
Banerius, Claudius 645.
Banerius, Nicolaus 645.
Bar Kochba, zie Simon bar Kochba.

Bar, hertogdom 106.
Baradat (*Baradas*), François de 32*, 78, 80, 81.
Barberini (pauselijken), zie Urbanus VIII (*Maffeo Barberini*), paus.
Barberini, Antonio, kardinaal 40*, 56, 60, 65, 92, 114, 177, 217, 219, 264, 363, 374, 378, 380, 392, 468, 496, 518, 648, 682, 701, 720, 759, 763, 773, 806.
Barberini, Francesco, kardinaal 114, 177, 217, 219, 363, 374, 378, 380, 392, 449, 468, 648, 701, 759, 773, 806.
Barberini, Maffeo, zie Urbanus VIII.
Barberini, Taddeo 99*.
Barbier, Louis, abt van La Rivière 521, 523.
Barcelona (*Barcino*) 30, 77, 79, 80, 84, 107, 109, 315, 317, 319, 484, 488, 490, 499, 501, 503, 540, 542, 545, 550, 553, 577, 608, 610, 613, 618, 620, 622, 624, 631, 642.
Barclay, William 45*, 664.
Barcos, Martin de, abt van Saint-Cyran 791.
Bardilus, Carolus 785.
Barelius (*Jean de La Barde*) 62, 63.
Barlaeus, Adriana 24.
Barlaeus, Caspar XII, XVI, XIX, 2*, 14, 24, 160, 220, 278, 289, 371, 372, 393, 464*, 465, 466, 536, 603, 630, 631, 649, 675.
Barlaeus, Caspar, *Epistolae* 14.
Barlaeus, Caspar, *Orationum liber; accesserunt alia nonnulla varii et amoenioris argumenti, Amsterdam 1643*, XIX, 465, 536, 603, 630, 649, 675.
Barlaeus, Caspar, *Poemata* 14, 160, 603.
Barlaimont, zie Berlaimont.
Barleton, zie Bridlington.
Barnstaple (stad in Devonshire) 540, 543, 545, 589, 592, 594.
Baronius, Caesar, kardinaal 475.
Barre, La (buitenplaats bij Pontoise) 344, 397, 487.
Bartolus de Saxoferrato 337.
Barvicum, zie Berwick upon Tweed.
Bas-Palatinat, zie Palts (*Pfalz*).
Basarab, Matei, vorst van Walachije 203*, 205, 207.
Basius, mr. Johan 566.
Bassignanum, zie Passignano sul Trasimeno.
Bassompierre, François, baron van 24, 34, 40*, 45, 47, 48, 50, 54, 221, 226, 229, 231, 240, 243, 245, 280, 285, 286, 316, 318, 363, 401, 574, 576.
Batavia, zie Holland; Republiek.
Batea (plaats ten zuiden van de Ebro) 77, 79, 80.
Batteville, baron van, zie Vatteville, Charles, baron van.
Baudissin, Wolf Heinrich von 116*, 137, 250.
Bauduin, François 4*.
Bauer, Frederick von 151.
Bautzen 189, 205, 233.
Bavaria, zie Beieren.
Bavarus, zie Maximiliaan I, hertog van Beieren.
Bayonne (*Baiona*) 169, 171, 172, 705, 708, 710.
Bazel (*Basilea*) 202, 205, 206, 295, 395, 399, 401, 651, 653, 656, 762, 766, 767.
Bazel, concilie van (1431-1437) 488.
Bazzano (plaats tussen Bologna en Modena) 663, 682, 764, 766, 768.

Beau, Claude le, drukker te Parijs 760.
Beaufort, hertog van, zie Vendôme, François de.
Beaumont, Simon van 372, 393, 415*, 752.
Beauregard, heer van 282, 409.
Beauvais, bisschop van, zie Potier, Auguste.
Bec-Crespin, Renée du, echtgenote van maarschalk Guébriant 215, 241, 574, 577.
Beck (*Bechius; Becq*), Johan van, militair gouverneur van Luxemburg 142*, 144, 145, 300, 303, 305, 314, 315, 316, 318, 362, 365, 367, 373, 395, 401, 434, 451, 454, 455, 456, 458, 464, 467, 477, 483, 485, 488, 489, 490, 499, 539, 542, 545, 620, 623, 624, 651, 654, 655, 656, 668, 672, 674.
Beda, (Venerabilis) 165.
Bedford 670, 673, 675, 682.
Bedford, graaf van, zie Russell, William.
Behr, overste 418.
Beieren (*Bavaria*) XVIII, XXIII, 41, 56, 57, 62, 64, 65, 66, 70, 72, 77, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 104, 105, 106, 108, 109, 112, 125, 127, 135, 141, 143, 144, 145, 149, 156, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 181, 182, 183, 184, 187, 188, 193, 202, 204, 205, 206, 215, 217, 219, 242, 243, 244, 245, 254, 256, 257, 259, 293, 300, 301, 302, 303, 305, 315, 327, 328, 329, 331, 332, 343, 346, 347, 349, 357, 375, 377, 395, 399, 401, 402, 410, 411, 413, 422, 424, 427, 434, 436, 437, 439, 441, 450, 452, 453, 455, 457, 467, 469, 471, 477, 483, 486, 489, 490, 499, 500, 510, 521, 523, 539, 542, 544, 550, 552, 553, 555, 557, 558, 574, 576, 577, 587, 590, 591, 593, 607, 608, 609, 610, 612, 618, 620, 621, 622, 623, 624, 638, 639, 640, 651, 653, 656, 663, 671, 683, 690, 693, 695, 696, 704, 706, 709, 718, 725, 727, 729, 738, 742, 745, 749, 750, 753, 758, 762, 770, 773, 774, 776, 779, 780, 781, 782, 783, 785-789, 794, 796, 798, 799, 800, 801, 802.
Beieren (*Bavaria*), gezanten te Parijs, zie Kütner, Georg Johann; Vervaux, Johann.
Beieren (*Bavaria*), leger, zie de bevelhebbers van het Zwabisch-Beierse leger: François de Mercy en Johan van Werth.
Beieren, hertog van, zie Maximiliaan I van Beieren.
Beieren, Albrecht, hertog van 715.
Beieren, Ferdinand van, keurvorst-aartsbisschop van Keulen en bisschop van Luik 34, 39, 81, 91, 94, 111, 168, 180, 287, 398, 408, 409, 410, 412, 435, 518, 521, 524, 535, 542, 553, 563, 656, 710.
Beieren, Jacoba van, gravin van Holland, Zeeland en Henegouwen 716, 717.
Beke, Johannes de 715, 716.
Belgium, zie Nederland; Zuidelijke Nederlanden.
Bellegarde, hertog van, zie Saint-Lary, Roger II de.

Bellièvre, (Pomponne de) 303.
Bellifortius, zie Vendôme, François de, hertog van Beaufort.
Bellovacensis episcopus, zie Potier, Auguste, bisschop van Beauvais.
Bellujon, Daniel II de, baron van Coppet 464, 495, 551, 568, 569, 612, 648, 663, 682, 720, 738.
Belt, Grote en Kleine 232.
Benfeld (Zweedse enclave in de Elzas, ten zuiden van Straatsburg) XXIII, 276, 296, 297, 298, 335, 341, 342, 355, 356, 498, 504, 510, 511, 512, 527, 535, 539, 542, 552, 554, 557, 558, 559, 563, 567, 575, 576, 590, 601, 602, 610, 611, 621, 623, 625, 626, 627, 681, 706, 726, 745, 748, 766, 804, 807.
Bentivoglio, familie 653.
Berchtoldus (*Bertholdus*) Schwartz 715, 716.
Berckel de jonge, Johan van 805.
Berckenrode, Balthasar Florisz. van 66.
Bergamo 25, 26.
Bergen (*Mons Hainaviae*) 321, 343, 347, 349, 553, 556, 558, 651, 652, 654, 656, 657.
Bergen-op-Zoom 526.
Bergh, Eleonora van den, hertogin van Bouillon 623, 624.
Bergstrasse (*Via Montana*) (route van Heidelberg naar Darmstadt) 396, 399, 402, 521.
Béringhen, Henri de 17*, 30, 33, 241, 245.
Berlaimont (*Barlaimont*) (plaats aan de Sambre) 315, 317, 319, 321.
Berlijn 162, 250.
Bern 264, 464, 495, 618.
Berrhoea, zie Véroia.
Berry, le (streek tussen de Loire en de Creuse) 154, 158.
Bertius, Petrus 3.
Berwick (*Barvicum*) upon Tweed 646, 652, 654, 656, 666, 707.
Besançon (*Vesontio*) 467, 470, 471, 705, 707, 710.
Beuningen, Coenraed van XIII, XVII, XVIII, 4*, 104, 460, 466, 480, 492, 515, 587, 617.
Beuningen, Gothofredus van 515.
Bèze, Théodore de 103*, 120, 122, 165, 222.
Bialogard (*Belgard*) (stad ten oosten van Stettin) 598, 684, 710, 719, 732, 738, 751.
Bichi, Alessandro, kardinaal 555*, 636, 648, 738, 758, 794, 797, 800, 801, 802, 806.
Bideford (*Beddefordia*) (stad in Devonshire) 589, 592, 594.
Bielke, Gustav XXV, 26, 40, 54*, 167.
Bielke, Margaretha 462, 473, 491.
Bielke, Nils 146, 473.
Bielke, Sigrid 146*, 461, 473, 491, 701.
Bielke, Svante XXV, 26, 40, 54*, 167.
Bielke, Ture Nilsson XXVI, 448, 688.
Bignon, Jérôme 229, 244, 481.
Bilde van Kjærsgaard, Sten 677.
Bilderbeeck, Hendrik van 534, 660, 676, 684, 687, 712, 729, 740.
Billafingen (*Billinga*) (plaats ten noorden van Ueberlingen) 395, 399, 402.
Binche (stad ten noorden van Maubeuge) 300, 313, 321, 324, 326, 329, 331, 335.

Bingen (stad ten westen van Mainz) 247.
Biörenklou, Mattias Mylonius, zie Mylonius.
Bipontina, zie Zweibrücken.
Birkenfeld, paltsgraaf Christiaan van, heer van Bischwiller 607.
Birstein (kasteel tussen Fulda en Frankfort) 726, 746.
Biscia, Lelio, kardinaal 449.
Bizerte (*Biserta; Utica*) 637, 638, 640, 652.
Blaeu, Cornelis, uitgever te Amsterdam XIII, 248.
Blaeu (*Blavius*), dr. Joan, uitgever te Amsterdam XIII, XIV, XVII, XX, 3*, 12, 14, 23, 27, 52, 75, 110, 128, 148, 160, 167, 185, 190, 200, 211, 239, 248, 261, 288, 307, 308, 309, 311, 320, 324, 334, 341, 354, 360, 371, 372, 387, 414, 415, 430, 432, 460, 465, 475, 480, 529, 603, 604, 630, 631, 649, 714, 715, 716, 722, 723, 791.
Blavet (tegenwoordig Port-Louis in Bretagne) 347, 363, 365, 367, 377, 379, 380, 382.
Blaye (stad en vesting aan de Gironde) 30, 78, 80.
Bleiswyk, Evert Adriaensz. van 13, 27.
Blesa, zie Blois.
Bletterans (*Blateran*) (plaats ten zuiden van Dole) 519, 522, 524.
Blois (*Blaesa; Blesa*) 517, 521, 523, 606, 608, 612, 619, 623, 625.
B(l)ommert Silvercrona, Johan Philip 526*.
B(l)ommert, Jan 526.
Blondel, David XIX, 121, 122*, 480, 529.
Blondel, David, *Apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris, Amsterdam 1646*, 529.
Blondus (*Biondo*), Flavius 715.
Blount, Mountjoy, baron Mountjoy, graaf van Newport 82*.
Blumberg (plaats ten zuiden van Donaueschingen) 787.
Bochart, Samuel 703*.
Bodensee, zie Konstanz (Meer van).
Boer, Petrus Cornelii (schipper) 60, 66.
Boetzelaer, Gideon van den, heer van Langerak 175*.
Boetzelaer, Rutger van den 175, 805.
Bohemen (*Behmen; Böhmen*) 22, 32, 55, 70, 72, 77, 84, 85, 95, 101, 115, 118, 156, 174, 189, 203, 205, 233, 264, 265, 290, 295, 309, 338, 358, 520, 524, 539, 542, 545, 590, 645, 684, 732, 807.
Bohemen (*Behmen; Böhmen*), koning van, zie Frederik V, keurvorst van de Palts.
Bois de Vincennes, zie Vincennes.
Boisivon (*Boisnius; Boisyvon*), Pierre de 500, 502, 503.
Boizenburg (stad ten zuidoosten van Hamburg) 348, 358, 506.
Bolgeto, zie Polgeto.
Bologna (*Boulogne*) 56, 92, 94, 338, 391, 397, 400, 402, 532, 540, 543, 545, 553, 555, 558, 648, 663, 668, 671, 674, 682, 720, 742, 746,

748, 749, 807.
Bonaventura, heilige (*Psalterium*) XVI, 98, 200-201, 278, 307, 308, 324, 354, 497.
Bondeno (*Bondello*) (plaats ten westen van Ferrara) 322, 328, 338, 468, 470, 472, 540, 648, 653, 654, 657, 668, 671, 674.
Bonne de Créquy, François de, hertog van Lesdiguières 5*, 7, 9, 61, 63, 66, 78, 79, 81.
Bononia, zie Boulogne-sur-Mer; Bologna.
Borborita, zie Desmarets, Samuel.
Bordeaux (*Burdegala*) 169, 171, 172, 215, 218, 219, 629, 708, 710, 741.
Boreel, Willem 51, 442, 596, 612, 616*, 635, 642, 643, 656, 661, 680, 700, 733, 754, 775, 790, 800.
Borelli, Jacques de, heer van Roque-Servière 30*, 33, 77, 125, 786, 788.
Borghese, Scipio, kardinaal 653.
Borja (*Borgia*), don Fernando de 124, 125, 126, 128, 133.
Borja, don Juan de 526.
Borja y Velasco, Gaspar 379*.
Borre van Overschie, zie Overschie, Aeltgen Borre van.
Borro (*Borri*), Alessandro del 174, 662, 726.
Borromeo, Carlo, aartsbisschop van Milaan 516*.
Borssele van der Hooge, Joos van 566*, 760, 790.
Borussia, zie Pruisen.
Boržita von Martinitz, Georg Adam von 203*, 204, 206.
Bosau, Helmold von 715.
Bosch, Cornelis, zie Sylvius, Cornelis.
Bose, kolonel 668.
Bossu(t), gravin van, zie Glymes, Honorée de.
Boswell, sir William 90*, 234, 334, 376, 421, 474, 525, 596.
Botelho de Moraes, dr. Rodrigo 403*, 423, 430, 442, 450, 505, 581, 586, 613, 677, 718, 719, 732, 768.
Bothe (*Bååth*), Herman 418.
Bouillon 542.
Bouillon, hertog van, zie Tour d'Auvergne, Frédéric-Maurice de La; Tour d'Auvergne, Henri de La
Bouillon, hertogin van, zie Bergh, Eleonora van den.
Boulay, heer van, zie Brulart (*Bruslart*), Nicolas.
Boulliau (*Bullialdus*), Ismael 650*, 678.
Boulogne, zie Bologna.
Boulogne-sur-Mer 435, 438, 440, 452, 455, 458.
Bourbon, huis van, zie Bourbon, Henri II de, prins van Condé, gouverneur van Bourgondië.
Bourbon, Anne-Geneviève de, hertogin van Longueville 271, 344*, 347, 349, 397, 401, 453, 454, 456, 458, 469, 483, 487, 493, 501, 538, 556, 772, 775, 782, 797, 805.
Bourbon, Antoine de, koning van Navarra 468, 727, 729.
Bourbon, Armand de, prins van Conti 61, 64, 279, 283, 285, 408*, 410.
Bourbon, Catherine-Henriette de, hertogin van Elbeuf 78, 517, 520, 653.
Bourbon, César de, hertog van Vendôme 6, 7, 20*, 24, 30, 157, 181, 183, 184, 202, 204, 221, 226, 229, 231, 241, 242, 244, 245, 246, 249, 277, 279, 283, 285, 311, 313, 314, 315, 316, 318, 396, 399, 401, 407, 410, 412, 425, 437,

453, 456, 458, 464, 468, 516, 517, 519, 520, 522, 524, 530, 538, 541, 544, 546, 576, 606, 608, 610, 612, 619, 623, 625, 634, 650, 653, 655, 724.
Bourbon, Charles de, graaf van Soissons 31, 204.
Bourbon, Eléonore-Charlotte de 299.
Bourbon, Elisabeth de, zie Isabella van Bourbon, koningin van Spanje.
Bourbon, François de, graaf van Vendôme 524.
Bourbon, Henri de, bisschop van Metz, naderhand hertog van Verneuil 437*.
Bourbon, Henri de, hertog van Montpensier 775*, 777.
Bourbon, Henri II de, prins van Condé XIX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, 1*, 7, 48*, 49, 61, 64, 65, 143, 157, 197, 202, 203, 204, 205, 206, 213, 216, 218, 220, 221, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 245, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 268, 270, 272, 274, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 285, 286, 299, 300, 302, 303, 305, 306, 309, 316, 317, 318, 322, 323, 330, 335, 340, 342, 344, 350, 354, 362, 376, 392, 407, 408, 409, 410, 412, 413, 421, 422, 425, 427, 437, 438, 453, 469, 483, 486, 487, 488, 490, 500, 501, 502, 504, 516, 520, 521, 523, 538, 541, 542, 543, 544, 552, 554, 556, 557, 574, 575, 576, 577, 585, 586, 587, 588, 590, 591, 592, 593, 597, 601, 602, 605, 606, 608, 610, 611, 618, 619, 623, 624, 625, 635, 636, 638, 639, 646, 654, 655, 661, 667, 673, 690, 694, 695, 724, 762, 763, 766, 767, 772, 775, 777, 778, 779, 780, 782, 783, 795, 797, 800, 802, 805.
Bourbon, Henri-Jules de, hertog van Albret 31, 271, 344, 397, 434, 437, 439, 444, 454, 468, 470, 472, 486, 778, 780, 783.
Bourbon, Louis de, graaf van Soissons 18, 31*, 32, 33, 34, 203, 204, 254, 257, 259, 542.
Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien XIX, XXI, XXIII, 1*, 7, 31, 61, 108, 109, 113, 133, 155, 157, 159, 181, 183, 184, 186, 192, 193, 194, 202, 204, 206, 215, 217, 219, 227, 229, 231, 253, 254, 255, 271, 272, 273, 275, 283, 284, 286, 288, 290, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 308, 309, 313, 314, 315, 317, 318, 319, 321, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 335, 340, 342, 343, 344, 346, 347, 349, 362, 365, 367, 368, 369, 377, 378, 381, 394, 397, 399, 401, 407, 422, 425, 427, 428, 431, 432, 434, 437, 438, 439, 440, 442, 444, 450, 451, 454, 456, 458, 464, 467, 468, 469, 470, 472, 477, 482, 483, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 499, 501, 503, 507, 515, 516, 518, 519, 522, 523, 534, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 550, 553, 554, 555, 558, 560, 561, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 580, 585, 587, 590, 592, 593, 601, 602, 606, 608, 610, 611,

617, 618, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 636, 638, 639, 640, 641, 642, 646, 647, 650, 651, 652, 654, 656, 657, 664, 667, 672, 674, 684, 690, 693, 695, 706, 708, 728, 763, 765, 766, 767, 774, 777, 778, 780, 782, 783, 797.
Bourbon, Marie de, gravin van Soissons, prinses van Carignano 6*, 8, 9, 327*, 329, 332, 798.
Bourbon, Marie de, hertogin van Montpensier 774, 775*, 777, 780.
Bourbon-Lancy (kuuroord ten westen van Moulins) 314, 316, 318.
Bourbonnais (*Borbonicum*) 636, 638, 640.
Bourbourg, wapenstilstandsbesprekingen te (1588) 103.
Bourdeilles, Claude de, graaf van Montrésor 519, 522, 524.
Bourgondië, hertogdom XVIII, 76, 133, 454, 456, 458, 464, 471, 606, 608, 611, 635, 708, 709, 763, 766, 767, 775, 780, 783, 790, 797, 800, 802.
Bourgondië, gouverneur van, zie Bourbon, Henri II de, prins van Condé.
Bourgondië, graafschap, zie Franche-Comté.
Bouthillier, Claude le, heer van Pont-sur-Seine, ‘surintendant’ 15, 18, 40, 106, 156, 212, 213, 216, 218, 220, 221, 224, 226, 228, 231, 235, 271, 277, 280, 285, 299, 321, 323, 324, 326, 329, 331, 335, 341, 344, 345, 347, 355, 372.
Bouthillier, Léon le, graaf van Chavigny XXVI, 15, 17, 18*, 19, 20, 24, 35, 40, 62, 78, 80, 81, 93, 105, 106, 156, 157, 158, 177, 180, 181, 182, 184, 186, 193, 197, 204, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 226, 228, 231, 235, 237, 241, 243, 256, 267, 271, 277, 278, 280, 282, 283, 286, 296, 299, 301, 303, 305, 316, 330, 335, 336, 340, 341, 344, 345, 346, 347, 349, 350, 355, 356, 362, 364, 367, 372, 373, 379, 383, 389, 393, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 407, 410, 413, 419, 424, 426, 431, 434, 437, 444, 452, 454, 455, 457, 469, 477, 484, 486, 487, 488, 490, 493, 498, 499, 501, 508, 509, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 530, 536, 538, 539, 541, 543, 544, 545, 546, 547, 550, 566, 567, 579, 580, 589, 592, 593, 594, 597, 624, 694, 746.
Brabant 78, 80, 104, 258, 259, 263, 387, 645, 700; zie ook Zuidelijke Nederlanden.
Brabant, Staten van 10, 13, 53, 68.
Brachet, Théophile, sieur de La Milletière XVI, XIX, 1, 12, 28, 45, 52, 67, 102, 111, 120*, 139, 252, 334, 497.
Braddock Down (Cornwall) 133.
Bragança, hertog van, zie Jan IV, koning van Portugal; Piccolomini, Ottavio.
Bragança, Duarte de 668, 669, 674.
Brahe, Per 351-353, 369-370, 446-449, 531, 560, 561, 626-630, 752, 784.
Brand, Catharina 387.
Brandenburg 21, 85, 116, 117, 136, 145, 162, 236, 250, 251, 265, 287, 580.
Brandenburg, keurvorst van, zie Friedrich Wilhelm.
Brandenburg, Maria Eleonora van, koningin van Zweden 85*, 250, 548, 657, 658.
Brandenburg, balije van 536.
Brandýs (stad aan de Elbe, ten noorden van Praag) 358.
Brassac, gravin van, zie Sainte-Maure, Cathérine de.
Brasset, Henri (of Jean) 36*, 90, 112, 115, 131, 149, 723, 756.
Brassi (*Breciacus*), Frans edelman 606, 617, 619, 623, 625, 634.
Braunschweig (*Brunswijk*) 162, 358, 411, 435, 589, 638, 640, 653, 656, 684, 690, 693, 696, 706, 709, 743, 747, 749, 751.
Braunschweig-Lüneburg, hertogen van 156, 162, 196, 203, 205, 209, 217, 236, 411, 435, 436, 533, 546, 564, 579, 589, 615, 638, 640, 653, 656, 690, 693, 696, 743, 747, 749, 751, 784.

Braunschweig-Lüneburg, Sofia Amalia van 84*, 85, 578.
Braunschweig-Lüneburg-Calenberg, Christian Ludwig, hertog van 533, 546, 701.
Braunschweig-Lüneburg-Celle, Friedrich, hertog van 533, 546, 701.
Brazilië 105, 125, 141, 142, 149, 173, 184, 214, 388, 415, 734, 781, 783.
Breda 234.
Bregenz 86.
Breisach (*Brisacum*) 30, 48, 50, 55, 60, 63, 65, 69, 70, 71, 74, 77, 92, 125, 138, 141, 143, 145, 156, 158, 171, 172, 215, 233, 241, 244, 245, 272, 297, 341, 342, 355, 391, 395, 485, 489, 490, 509, 638, 639, 640, 647, 742, 746, 749, 751, 762, 766, 787, 790.
Breitenfeld (slagveld ten noorden van Leipzig) 22, 72, 79, 135, 187, 265, 384.
Breme (plaats aan de Milanese zijde van de Po) 668, 673, 674.
Bremen 102, 289, 731.
Bremen, administrator van het aartsbisdom van, zie Frederik (III), prins van Denemarken.
Bremensis, Adamus 715, 717.
Bretagne (*Brittania Armorica*) 31, 33, 34, 108, 109, 215, 241, 242, 244, 245, 246, 249, 271, 281, 301, 314, 365, 407, 410, 412, 468, 470, 472, 538, 541, 544, 609, 636, 638, 640, 800, 802.
Bretten (stad ten oosten van Karlsruhe) 622, 624.
Brezé (*Bressaeus*), zie Maillé-Brezé.
Bridieu, Louis de 772, 774, 777, 780, 782.
Bridlington (*Barleton*) 130, 133, 148, 149, 159, 166, 187, 209, 425.
Brielle (*Den Briel*) 69, 130, 152, 172, 175, 190, 258, 262, 278.
Brienne, graaf van, zie Loménie, Henri-Auguste de.
Brienne, le jeune, zie Loménie, Louis-Henri de.
Brigitta, heilige 488.
Brion, graaf van, zie Lévis-Ventadour, François de.
Brisacum, zie Breisach.
Bristol 476, 484, 485, 487, 489, 490, 492, 493, 500, 502, 766, 768, 800.

Bristol, graaf van, zie Digby, John.
Britannia Armorica, zie Bretagne.
Brixen (*Brüx*), zie Most.
Brno (*Brünn*) 417, 552, 580, 584, 612.
Brosse, Salomon de 317.
Brottkorst, doctor 211.
Brouage (tegenw. Hiers-Brouage, haven ten zuiden van Rochefort) 7, 47, 49, 50, 301, 303, 305, 345, 347, 349, 363, 364, 365, 367, 377, 379, 380, 382.
Brouwer, Hendrik 734.
Browne, sir Richard 171, 282, 329, 437, 452, 455, 457, 471, 488, 521, 591, 621.
Bruay, graaf van, zie Spinola, Alberto Gaston.
Brühl (plaats ten zuiden van Keulen) 522.
Brugge 258, 325.
Brulart (*Bruslart*), Nicolas, heer van Boulay 40, 47, 329, 499*, 501, 503, 522, 550, 589, 592, 594, 606.
Brulon, Anne, graaf van 282.
Brun, Antoine XIX, 272, 378*, 379, 381, 382, 389, 414, 424, 434.
Brunswijk, zie Braunschweig.
Brussel (*Bruxelles*) 10, 19, 28, 57, 73, 116, 169, 171, 172, 180, 182, 208, 221, 227, 229, 231, 244, 253, 259, 346, 364, 366, 374, 410, 458, 484, 488, 490, 493, 499, 507, 536, 547, 556, 565, 585, 623, 652, 654, 657, 668, 672, 674, 734, 777.
Brutus, zie Junius Brutus, Stephanus.
Bruzòlo, verdrag van (1610) 672.
Buchanan, George 27, 45, 740.
Buchhorn, zie Friedrichshafen.
Buckingham, hertog van, zie Villiers, George.
Bucquoy, graaf van, zie Longueval, Charles-Albert de.
Budes, Jean-Baptiste de, zie Guébriant, graaf.
Bülow, von, gouverneur van Boizenburg 506.
Bülow, Paul Johann von 533, 564, 579, 615, 701, 751.
Bulionum, zie Bouillon, hertog van.
Bullion, Noël, heer van Bonnelle 363.
Burchain, zie Orléans (*Aurelianum*).
Burdegala, zie Bordeaux.
Burgau (*Burgavia*) (plaats ten oosten van Ulm) 254, 257, 259.
Burgh, dr. Albert Coenraetsz. XVIII, 67, 104*, 178*, 459, 480.
Burgh, mr. Coenraed XVIII, 104*, 178*, 459, 480.
Burgundiae comitatus, zie Franche-Comté.
Burton upon Trent 456.
Buta, zie Brun, Antoine.
Butellerius, zie Bouthillier, le.
Butler, James, graaf van Ormond 313*, 330, 423, 540, 708.
Buttstädt (plaats ten noorden van Weimar) 20, 243.
Buzanval, zie Choart de Buzanval.
Bijbel 103, 129.
Bye (*Bie*), Joris de 66.

C

Cabbeljauw, Samuel 222*.
Cabo de Gata (kaap ten zuiden van Cartagena) 589, 591, 593.
Cádiz 531, 669, 671, 674.
Caen 464, 703.
Caesar, Gaius Julius 704.
Caesaraugusta, zie Zaragoza.
Caesareum, zie San Cesário.
Caesia (*Blaeu*) 110.
Calabrië 401, 743, 747, 749.
Calais (*Caletum*) 303, 397, 449, 466, 575, 576, 578, 636.
Caligula, Gaius Julius Caesar Germanicus, keizer 165, 199, 311, 334.
Calis Malis, zie Cádiz.
Calvinisten XIV, XV, XVI, XVII, XX, XXIV, 2, 3, 4, 14, 15, 25, 28, 37, 44, 53, 77, 94, 102, 103, 120, 122, 140, 143, 144, 145, 150, 152, 159, 160, 165, 172, 173, 175, 178, 179, 190, 191, 193, 194, 195, 201, 209, 211, 216, 219, 222, 223, 238, 248, 252, 258, 267, 270, 276, 277, 278, 298, 310, 311, 313, 316, 317, 318, 321, 325, 326, 329, 330, 332, 333, 360, 365, 366, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 392, 396, 398, 399, 402, 406, 414, 415, 423, 425, 427, 432, 433, 436, 439, 449, 462, 465, 466, 467, 480, 497, 525, 536, 537, 544, 559, 565, 573, 585, 591, 599, 604, 605, 615, 618, 630, 636, 646, 649, 651, 656, 678, 689, 690, 694, 695, 696, 700, 703, 704, 711, 723, 730, 733, 761, 776, 783, 795.
Camboust, Marguerite-Philippe du 6.
Camboust, Marie du, hertogin van Epernon 6, 7, 8, 30, 32, 33.
Cameracum, zie Kamerijk (*Cambrai*).
Camerarius, Joachim 295*.
Camerarius, Ludwig XXVIII, XXIX, 295*.
Camero(n), John 201*.
Campania, zie Champagne.
Campanië 557.
Campbell, John, graaf van Loudoun 125*, 128.
Campensis, Robertus Jansonius, zie Jansonius Campensis.
Campion, Alexandre de 519, 522, 524, 538, 541.
Campion, Henri de 519, 522, 524, 538, 541.
Canada 744, 747, 748, 750.
Cantecroix, prinses van, zie Cusance, Béatrice de.
Cantelmo, Andrea 387, 388*, 403, 404, 414, 430, 442, 461, 526, 620, 623, 668, 672, 674.
Canterbury 370.
Canterbury, aartsbisschop van, zie Laud, William.
Cantersten, Lars Bertilsson 560, 561, 562, 628.
Cantiliacum, zie Chantilly.
Cantium, zie Kent.
Capucijnen 193, 735.
Caracciolo, Carlo Andrea, markies van Torrecuso 484*, 488, 490, 764.
Cárdenas y Manrique de Lara, Jorge de, hertog van Maqueda 764, 765, 768.

Cardona, hertog van, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Carignano, prins van, zie Savoye, Tommaso Francesco van.
Carignano, prinses van, zie Bourbon, Marie de, gravin van Soissons.
Carlo Emanuele I, hertog van Savoye 672, 759.
Carlo, don Martin 669, 671, 674.
Carnaiola (plaats ten zuiden van Città della Pieve) 621, 623, 625.
Carnisse, heerlijkheid bij Barendrecht 175.
Carolus (keizer of koning; niet geïdentificeerd) 806.
Carolus, dux, zie Lotharingen, Karel IV, hertog van.
Cartagena 574, 589, 591, 592, 593, 594, 637, 669, 671, 674, 763.
Cartesius, zie Descartes, René.
Carthago 717.
Cary, Lucius, burggraaf van Falkland 644.
Caryophil(l)us, Joannes Matthaeus, aartsbisschop van Iconium 38.
Casale (stad ten noordwesten van Alessándria) 99, 134, 154, 157, 158, 177, 338, 513, 583, 607, 609, 612, 668, 673, 674.
Casañate, regent Matías de 25, 61, 124.
Casimir, prins, zie Jan II Kazimierz.
Cassan, Jacques de 104.
Cassander, Georgius 15, 475.
Cassius, Christian 14.
Cassubia, zie Kaschuben.
Castel Rodrigo, markies van, zie Moura y Corte Real, Manuel de.
Castelfranco Emilia (*Castelnovum* ?) (plaats ten oosten van Modena) 397, 400, 402.
Castella, zie Castilië.
Castellinovius, zie Aubespine, Charles de l', markies van Chasteauneuf.
Castellionaeus, zie Coligny, Gaspard III de, markies van Châtillon.
Castello, zie Città di Castello.
Castello di Serravalle (plaats ten zuiden van Modena) 682.
Castelnau-de-Montmiral 777, 780, 783.
Castelnaudary 652.
Castelnovum, zie Castelfranco Emilia.
Castiglione del Lago (stad aan het Trasimeense Meer) 392, 397, 400, 402, 408, 410, 413, 452, 532, 683.
Castiglione della Valle (plaats ten zuidwesten van Perugia) 621, 623, 625.
Castilië (Spanje) 108, 124, 133, 141, 144, 145, 227, 232, 328, 331, 332, 343, 346, 349, 449, 450, 518, 586, 589, 607, 612, 652, 654, 668, 670, 671, 673, 674, 675, 681, 691, 694, 696, 783.
Castres, synode van (1626) 238.
Castro, hertogdom (streek tussen Latium en Toscane) 5, 7, 9, 18, 26, 31, 40, 56, 60, 63, 72, 77, 79, 80, 86, 99, 107, 114, 124, 134, 155, 170, 177, 197, 203, 242, 254, 264, 272, 300, 313, 326, 338, 374, 391, 392, 395, 431, 434, 496, 555, 648, 653, 668, 721, 738, 769, 779, 806.
Castro, Bendito de, alias Baruch Nehamias 334*, 360.
Catalaunum, zie Châlons-sur-Marne.
Catalonië 8, 30, 32, 33, 34, 40, 60, 63, 65, 77, 79, 104, 107, 108, 109, 121, 123, 124, 128, 133, 141, 144, 145, 150, 155, 157, 158, 159, 161, 177, 181, 184, 191, 192, 193, 194, 202, 204, 206, 214, 227, 229, 232, 238, 242, 244, 245, 254, 256, 272, 300, 302, 305, 312, 315, 317, 319, 324, 362, 395, 467, 470, 471, 482, 484, 490, 491, 502, 540, 557, 588, 592, 593, 594, 607, 609,

611, 612, 652, 654, 657, 662, 664, 668, 670, 673, 675, 676, 691, 694, 696, 699, 725, 726, 727, 728, 729, 746, 749, 762, 763, 765, 766, 767, 772, 778, 780, 798, 800, 802.
Catalonië, Frans onderkoning in, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van; Maillé, Urbain de, markies van Brezé.
Catelet (*Castelet*), Le (plaats ten zuiden van Kamerijk) 620, 623, 624.
Catharina de' Medici 727, 729.
Cats, Jacob 372*, 394, 463, 659, 753, 754.
Catullus, Gaius Valerius 678, 733.
Caumont, Armand de, markies van La Force 646*, 649, 651, 656, 679, 690, 724, 727, 730.
Caumont, Jacques Nompar de, hertog van La Force 270*, 360*, 367, 646, 724, 727.
Caussin, Nicolas 280*, 285, 286.
Cavazza, Girolamo 720, 807.
Cavendish, William, derde graaf van Devonshire 185.
Cavendish, William, graaf, naderhand markies van Newcastle 107*, 113, 302, 304, 489, 502, 589, 592, 594, 608, 610, 613, 621, 623, 625, 670, 692.
Cecil, William, graaf van Salisbury 520, 522.
Cecilia Renata van Oostenrijk, koningin van Polen 405, 719.
Cella (*Celle*), zie Selci; Zell.
Celle (stad ten noordoosten van Hannover) 416, 546.
Céngio (*Centum*) (plaats ten oosten van Ceva) 721, 763, 765, 767.
Cento (stad tussen Ferrara en Bologna) 257, 374, 391, 397, 400, 402, 720, 765.
Cerda, Juan Luis de la 529.
Cerisantes (*Serizantius*), Marc Duncan de, zie Duncan de Cerisantes.
Cesenático (plaats aan de Adriatische kust) 422, 424, 427.
Česká Skalice (plaats tussen Praag en Breslau) 539, 612.
Ceuta (*Septa*) 764, 765, 768.
Cevennen 326, 329, 332, 365.
Chabo(d), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris 690, 694, 695.
Chalcedon, concilie van (451) 618.
Chalon-sur-Saône 664.
Châlons-sur-Marne (*Catalaunum*) 202, 205, 206, 254, 257, 259.

Chambord, verdrag van (1552) 182.
Champagne (*Campania*) 170, 171, 172, 181, 191, 281, 300, 302, 305, 306, 308, 343, 363, 365, 367, 422, 575, 606, 608, 611, 636, 646, 650, 651, 654, 655, 707, 709, 742, 746, 749, 756, 763, 766, 767.
Champion, zie Campion, Alexandre en Henri de.
Chantereau-Lefèvre, Louis 104.
Chantilly (*Cantiliacum*) 618, 619, 623, 625, 652, 690, 694, 695.
Charenton (voorstad van Parijs) 365, 367.
Charenton, nationale synode van (1623) 140, 160, 178, 195, 222, 237, 238, 415.
Charleville-Mézières 434, 437, 602, 607, 617, 619, 636, 645, 683.
Chasteauneuf, markies van, zie Aubespine, Charles de l'.
Chasteigner de La Rochepozay, Henri-Louis, bisschop van Poitiers 375*, 692.
Châtilion (landgoed ten zuidwesten van Parijs) 777, 782.
Châtilion, markies, naderhand hertog van, zie Coligny, Gaspard de.
Chaulnes (*Chaunius*), hertog van, zie Albert, Honoré d'.
Chaulnes (*Chaunius*), hertogin van, zie Ailly, Charlotte-Eugénie d'.
Chavigny, graaf van, zie Bouthillier, Léon le.
Chaville, heer van, zie Tellier, Michel Le.
Cheles (plaats in de omgeving van Badajoz) 797, 799, 802.
Chemnitius, Joannes 275*, 290, 306, 319, 333, 368, 428, 491, 526, 559, 790.
Chemnitz (*Kemnitz; voorheen Karl-Marx-Stadt*) 22, 265, 339, 371.
Cherasco, vrede van (1631) 183.
Chester 800, 802.
Chevreuse, hertog van, zie Lorraine, Claude de.
Chevreuse, hertogin van, zie Rohan, Marie de.
Chigi, Fabio, kardinaal-legaat 757.
Chiloë 734.
China (*Sina*) 543, 715.
Choart de Buzanval, Henri 777, 780, 781, 783.
Choart de Buzanval, Nicolas 777, 780, 781, 783.
Choart de Buzanval, Théodore 777.
Choiseul, César de, graaf Du Plessis-Praslin 114, 662, 718.
Cholmley, sir Hugh 589.
Chomberg, zie Schomberg, Charles de.
Christiaan IV, koning van Denemarken XXV, XXVI, XXVII, 3, 14, 24, 60, 62, 65, 69, 84, 85, 116, 118, 119, 134*, 136, 137, 142, 145, 149, 151, 163, 171, 176, 184, 186, 188, 191, 193, 194, 196, 203, 205, 207, 209, 224, 236, 249, 250, 268, 287, 289, 301, 303, 305, 323, 327, 329, 332, 339, 340, 349, 358, 393, 401, 404, 405, 406, 417, 418, 428, 429, 437, 450, 452, 455, 457, 459, 461, 473, 485, 490, 491, 493, 504, 505, 521, 525, 533, 543, 545, 548, 559, 564, 581, 588, 590, 591, 593, 609, 611, 620, 622, 624, 657, 677, 693, 696, 697, 711, 719, 730, 731, 736, 743, 746, 747, 749, 752, 769, 784, 803.
Christiaan, kroonprins van Denemarken 358*.
Christina, koningin van Zweden VII, VIII, IX, X, XI, XII, XXI, XXIII, XXV, XXVI, 1*, 7, 35, 49, 55, 74, 78, 79, 88, 103, 104, 107, 115, 126, 128, 130, 138, 143, 146, 152, 156, 168, 198, 230, 247, 266, 282, 285, 293, 294, 295, 301, 303, 304, 322, 323, 331, 333, 334, 339, 350-353, 359, 364, 368-370, 373, 379, 381, 419, 422, 426, 427, 444-449, 451, 462, 474, 485, 486, 501, 502, 510, 511, 512, 530, 531, 532, 534, 559-561, 562, 563, 579, 580, 601, 614, 615, 625-630, 641,

671, 673, 677, 688, 692, 697, 698, 701, 703, 706, 711, 712, 718, 719, 726, 731, 732, 745, 746, 750, 768, 770, 776, 781, 784, 790, 793, 803.
Christine de France, hertogin van Savoye ('Madame') 6, 7, 9, 182, 662, 759.
Chrysostomus, Johannes 121.
Chur (*Coire*) 264, 568, 583.
Chur (*Coire*) (plaats van verzending) 568.
Cibóttola (*Cimbottola*) (plaats ten zuidwesten van Perugia) 621, 623, 625.
Cicero, Marcus Tullius 2, 238, 336, 663, 728.
Cimbricum fretum, zie Belt, Grote en Kleine; Sont.
Cinca (*Zinca*), rivier ten westen van Lérida 484, 518, 607, 608, 609, 610, 612, 613, 620, 624, 637, 639, 640, 652, 726.
Cincia, lex 616.
Cinq-Mars, markies van, zie Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry.
Cirencester (*Cyrencester*) (plaats ten westen van Oxford) 620, 623, 625.
Citerna (*Cisterne*) (plaats tussen Arezzo en Sansepolcro) 570, 575, 576, 578, 583, 607, 609, 612, 620, 622, 624, 625, 773, 778, 794.
Città della Pieve (stad ten zuiden van het Trasimeense Meer) 392, 408, 410, 413, 452, 532, 569, 588, 620.
Città di Castello (stad ten zuiden van Sansepolcro) 607, 608, 610, 613, 620, 622, 625, 651, 764, 773.
Clairvaux, Bernard van 44*.
Claudia de' Medici, aartshertogin van Tirol (Innsbruck) 86, 113, 114, 556, 720.
Claudiopolis, zie Cluj (*Klausenburg*).
Clemens I, paus 481.
Clerc, Jean le 774.
Cleveland, graaf van, zie Wentworth, sir Thomas, baron Wentworth van Nettlestead.
Clifford, Henry, graaf van Cumberland 11.
Clouc, kolonel, zie Klug, Thomas.
Cluj (*Klausenburg*) (stad in Roemenië) XVII, 307, 310, 320.
Cluny, abdij van 453.
Cnöffel, Andreas 211, 234, 342.
Coben, van, zie Koben, van.
Cocceius, Johannes 102*.
Cocceius, Johannes, *Brevis repetitio quorundam illustrium locorum Veteris et Novi Testamenti, qui de An-*

agunt, Franeker 1641 (*BsG* 300) 102.
Codex Theodosianus 121, 498.
Coeuvres, markies van, zie Estrées, François-Annibal d'.
Coiffier de Ruzé d'Effiat, Henry, markies van Cinq-Mars, alias 'monsieur le Grand-Ecuyer' 6, 7, 19*, 67, 80, 88, 93, 280, 283, 286, 336, 453, 456, 458.
Coignet, Gaspard, sieur de La Thuillery, baron de Courson 181*, 182, 184, 398, 586, 644, 645, 699, 714, 755.
Coigneux, Jacques le, zie Le Coigneux, Jacques.
Coire, zie Chur.
Colen, zie Keulen.
Coligny, Gaspard de, admiraal 780, 783.
Coligny, Gaspard III de, markies van Châtillon 255*, 257, 259, 270, 301, 303, 305, 314, 316, 318, 330, 453, 469, 556, 575, 576, 578, 587, 592, 593, 606, 609, 611, 612, 617, 620, 636, 638, 640, 772, 774, 775, 777, 779, 784, 792, 795, 797, 800, 802, 805.
Coligny, Gaspard IV de, markies d'Andelot, de latere hertog van Châtillon 301*, 303, 305, 314, 316, 318, 330, 332.
Coligny, Louise de 780.
Coligny, Maurice de 453, 469, 556, 772, 774, 775, 777, 779, 780, 782, 783, 784, 792, 797, 800, 801, 802, 805, 806.
Colldingen, zie Kolding.
Collmar (*Calmar*), zie Kalmar.
Colloredo-Waldsee, Rudolf, graaf 118*.
Colmar XII, 391, 455, 801, 803.
Cologne (*Coulogne*), zie Keulen.
Combalet, heer van, zie Roure, Antoine Du.
Comte, Richard le, heer van Mesnil-Terré 334.
Comte, Robert le XII, XVI, 12, 26, 52, 53, 67, 89, 111, 139, 252, 334, 497, 630, 649, 717.
Comte, Robert le, *De origine gentium Americanarum dissertatio, Amsterdam 1644*, 53, 649, 717.
Comtée, La, zie Franche-Comté.
Concini, Concino, maarschalk van Ancre 243, 245, 249, 297*, 320, 520.
Condé, prins van, zie Bourbon, Henri II de; Bourbon, Louis II de, hertog van Enghien.
Condé, prinses van, zie Montmorency, Charlotte-Marguerite de.
Conde-duque, zie Guzmán, Gaspar de, hertog van San Lucar, graaf van Olivares.
Congo, zie Afrika.
Conopius, Nathanael 23, 38.
Constantia, zie Konstanz.
Constantinopel 12, 37, 59, 89, 126, 148, 230, 232, 236, 449, 468, 470, 472, 492, 705, 711, 743, 747, 749, 807.
Constantinopel, patriarch van, zie Contaris van Berrhoea, Cyrillus; Lucaris, Cyrillus; Parthenius I; Timotheus II.
Constantinopel (-Iasi), synoden te XX, XXI, 12, 23, 27, 36, 38, 59, 67, 82, 89, 103, 121, 167, 179, 185, 190, 200, 375, 406, 407, 429, 449, 457, 465, 474, 480, 497, 503, 565, 630, 649, 761, 791.
Contadin, zie Franche-Comté.
Contarini, Alvise 591*, 592, 721, 757, 791.
Contarini, Angelo 363, 365, 367, 395, 399, 401, 705, 708, 710, 778, 780, 783.

Contaris van Berrhoea, Cyrillus, patriarch van Constantinopel XXI, 38*, 59, 82, 89, 103, 121, 167, 179, 185, 190, 200, 375, 406, 465, 474, 630, 791.
Contelori, Felice 475, 497.
Conti, prins van, zie Bourbon, Armand de.
Coornhert, Dirck Volkertsz. 190*, 208.
Coppenhagen, zie Kopenhagen.
Coppet, baron van, zie Bellujon, Daniel II de.
Cordeliers, zie Franciscanen.
Cordes, Jean de XIX, 15*, 387, 406, 475*, 479, 480.
Corinthiërs 481.
Cornia, Della, zie Della Cornia.
Cornwall (*Cornubia*) en Devonshire 133, 345, 348, 349, 381, 383, 589.
Corvinus (*Ravens*), Joannes Arnoldi XVI, 3*, 23, 44, 89, 119, 175, 195, 224, 238, 320, 481, 506, 535.
Cosnitz (*Costance*), zie Konstanz.
Cospeau, Philippe, bisschop van Lisieux 300*, 303, 305, 537, 540, 543, 545, 552, 555, 558, 567.
Cosserius (*Cosin*), zie Caussin, Nicolas.
Cottington, Francis, lord 644*, 666, 669, 672, 730.
Courcelles, Etienne de 222*, 238, 262.
Courval, markies van, zie Mazencourt, Charles-Christophe de.
Couvonges, graaf van, zie Stainville, Antoine de.
Cramail, graaf van, zie Monluc, Adrien de.
Cramoisy, Sébastien, uitgever te Parijs XIII, XX, 121, 160, 208, 224, 248, 373, 406, 415, 429, 449, 457, 460, 465, 466, 474, 480, 492, 497, 503, 565, 630, 761, 791.
Crassius, zie Cressi, heer van.
Créquy, zie Bonne de Créquy.
Cressi (*Gressy*), heer van 344, 346, 397, 400, 402, 412, 423, 484, 487, 490, 493, 518, 530, 574, 576, 577, 637, 638, 640.
Creutznach, zie Bad Kreuznach.
Crevalcore (*Crepicordium*) (plaats ten westen van Cento) 391, 720, 746, 763, 765, 767, 781, 783.
Crocq, Anthony 526.
Crommon, Gerard van 46, 90.
Crommon, mr. Gerard van 46*, 90, 587, 635, 681, 703, 733, 735.
Crommon, Willem van 46, 90.
Croonweissenburg, zie Wissembourg.
Croquants (opstandelingen in de Franse provincies) 606, 608, 619, 622, 625, 636, 640.
Crossokius, zie Krosigk, von.
Croy en Aerschot, Ernst, hertog van 330*, 531, 781, 793.
Croy, Ernst Bogislaw, hertog van VIII, XXV, 330*, 331, 366, 531, 781, 782, 793.
Crusebjörn, Peter 136.

Crutzenach, zie Bad Kreuznach.
Cueva, Francisco de la, hertog van Alburquerque 300*, 302, 305, 345.
Culembach, zie Kulmbach.
Culemborg 99.
Culenberg, overste 189.
Cumberland (*Cumbria; Gombria*) 589, 592, 594, 766, 768.
Cumberland (*Cumbria; Gombria*), graaf van, zie Clifford, Henry.
Cuna (plaats nabij Siena) 47.
Curtius, William (*Wilhelm*) 247*, 519, 521.
Cusance, Béatrice de, prinses van Cantecroix 705*, 707, 708, 710.
Custrin, zie Kostrzyn.
Cyprianus, Caecilius Thascius 75, 665.
Cyprus 706, 708, 711, 743, 747, 749.
Cyrencester, zie Cirencester.
Cyrillus, zie Contaris van Berrhoea, Cyrillus; Lucaris, Cyrillus.

D

Dachstein (plaats in de omgeving van Straatsburg) 511, 601.
Dacië, zie Zevenburgen.
Dalibray, zie Vion d'Alibray, Charles.
Damasus I, bisschop van Rome 572.
Dammartin (*Damartinum*)-en-Goële (dep. Sei-ne-et-Marne) 618, 619, 623, 625, 690, 694, 695.
Dandelotius, zie Coligny, Gaspard IV de, markies d' Andelot.
Dangu (plaats ten zuiden van Gisors) 203, 227, 251.
Daniël, boek 120, 121, 139, 165, 166, 278, 310, 311.
Danubia, zie Donau.
Danville, hertog van, zie Lévis-Ventadour, François de.
Danzig (*Gdańsk; Gedanum*) X, 116, 118, 119, 135, 136, 137, 149, 176, 200, 211, 250, 275, 405, 406, 461, 598, 600, 770.
Danzig (*Gdańsk; Gedanum*) (plaats van verzending) 137, 211, 250, 406, 598.
Daridole, Frans zaakgelastigde 180, 182.
Darmstadt 485, 487, 490; zie ook Hessen-(Darmstadt).
Dartmouth 653, 654, 657, 691, 766, 768.
Dauphin (*Delfinus*), zie Lodewijk (XIV), dauphin.
Dauphiné 5, 61, 78.
Davausius, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux.
Dávila, Antonio Sancho, markies van Velada 134, 374*, 495, 513, 531, 551, 584, 648, 662, 683.
Davos (*Tavas*) 795.
Debiaeus, zie Bye (*Bie*), Joris de.
Degenfeld, Christoph Martin, vrijheer van XI, XVIII, 235*, 308, 464, 472*, 476, 478, 493, 495, 497, 508, 512, 536, 551, 633, 664, 722, 769, 770.
De la Gardie, zie Gardie, De la.
Delft VIII, XVII, 4, 13, 27, 36, 38, 51, 97, 99, 137, 239, 335, 386, 387, 586, 714, 804, 805.
Delft (plaats van verzending) 99, 335.

Delft, Nieuwe Kerk XVIII, 51, 58, 66, 74, 81, 88, 97.
Delius, Robert 550, 572, 595, 618.
Della Cornia, Fulvio, hertog 392, 532, 683.
Delphinus, zie Lodewijk (XIV), dauphin.
Demer, rivier 623.
Den Briel, zie Brielle.
Denemarken VIII, XXV, XXVII, 24, 42, 84, 85, 116, 118, 119, 136, 137, 145, 149, 151, 152, 153, 161, 163, 171, 176, 184, 186, 188, 189, 209, 223, 224, 236, 249, 250, 268, 289, 323, 357, 358, 404, 405, 406, 417, 418, 428, 429, 459, 461, 462, 473, 496, 500, 502, 503, 505, 506, 521, 525, 533, 543, 545, 548, 559, 562, 581, 613, 620, 623, 629, 657, 669, 672, 675, 677, 682, 689, 691, 693, 694, 695, 696, 711, 719, 730, 731, 732, 736, 746, 752, 769, 771, 803, 807.
Denemarken, gezant in Engeland, zie Ulfel(d)t, Corfits.
Denemarken, gezant te Madrid, zie Ulfeldt, Ejler.
Denemarken, gezant te Moskou, zie Marselius, Peter.
Denemarken, gezant te Stockholm, zie Vibe, Peder.
Denemarken en Engeland 3, 14, 24, 85, 118, 119, 142, 143, 145, 150, 161, 163, 171, 176, 203, 205, 268, 287, 289, 323, 327, 332, 340, 349, 500, 502, 503, 548, 559, 657, 731, 743, 747, 749.
Denemarken en Hamburg 163, 176, 249, 268, 287, 289, 301, 303, 305, 323, 327, 329, 332, 339, 340, 349, 393, 401, 404, 548, 731.
Denemarken en Zweden, zie Zweden en Denemarken.
Denemarken, koning van, zie Christiaan IV; Frederik II; Frederik III.
Denemarken, kroonprins van, zie Christiaan.
Denemarken, kroonprinses van, zie Saksen, Magdalena Sibylla van.
Den Haag (*'s-Gravenhage*), zie Haag, Den.
Derby 800, 802.
Derfflinger (*Dörflinger*), Georg 236.
Dertona, zie Tortona.
Des Nouhes, Jacques, heer van La Tabarière 122.
Descartes (*Cartesius*), René XVII, 372*, 393, 414, 432, 462, 482, 506, 535, 550, 791.
Desdiguerius, zie Bonne de Créquy, François de.
Desmarets (*Maresius; 'Borborita'*) XIV, XV, XVI, XX, 4*, 11, 76*, 120, 121, 122, 139, 140, 147, 152, 164-167, 199, 238, 278, 324, 353, 433, 460.
Desmarets (*Maresius; 'Borborita'*), *Concordia discors et Antichristus revelatus, Amsterdam 1642* (*BG* 1130; *BsG* 318) XV, XX, XXXIII, 4, 11, 14, 76, 98, 103, 110, 120, 121, 122, 139, 147, 148, 164-167, 199, 238.
D(e)uverden, Gijsberta van 527.
Deux-Ponts, zie Zweibrücken.
Deventer 291, 660, 713, 740, 759.
Deventer (plaats van verzending) 292.

Devereux, Robert, graaf van Essex 155*, 157, 159, 209, 274, 288, 313, 316, 411, 500, 502, 518, 588, 589, 609, 620, 621, 623, 624, 625, 639, 642, 669, 672, 675, 679.
Diaconus, Paulus Warnefridus 570.
Dieppe (*Diepe*) 6, 7, 8, 30, 110, 453, 458, 468, 470, 472.
Diessenhofen (*Dissenhohen*) 56.
Digby, George 644*, 666, 669, 672.
Digby, John, graaf van Bristol 623*.
Digby, sir John 623.
Digesten 766.
Dijon (*Divionum*) 59, 60, 63, 65, 78, 81, 84, 123, 202, 205, 206, 276, 283, 397, 420, 423, 463, 519, 522, 524, 763, 766, 767.
Dinet, Jacques 169*, 171, 172, 217, 219, 229, 231.
Dinkelsbühl 142, 187, 215, 621, 623, 625.
Diodorus Siculus 717.
Dionysium oppidum, zie Saint-Denis.
Dippoldiswalde (plaats ten zuiden van Dresden) 134.
Dissenhohen, zie Diessenhofen.
Ditlingen (*Dutlinga*), zie Tuttlingen.
Divaeus, Petrus 715, 716.
Divio (*Divionum*), zie Dijon.
Dömitz (stad aan de Elbe) 358, 416, 473, 505, 546, 547, 658, 659, 677, 684, 711, 718.
Dörflinger, zie Derfflinger, Georg.
Dohna, Hendrik, baron van 437.
Dole 763, 766, 767.
Dominicanen 31, 47, 49, 50, 60, 62, 65, 69, 116, 155, 158, 541, 543, 545.
Dominis, Marcus Antonius de 75*, 98.
Domitianus, Titus Flavius, keizer 165.
Don, rivier 136.
Donatisten 572.
Donau (*Danubia; Thonaw*), rivier 72, 97, 105, 108, 109, 125, 127, 343, 363, 365, 367, 377, 410, 422, 424, 427, 430, 435, 438, 440, 441, 443, 706, 709, 738, 742, 745, 748, 749, 750, 765, 781, 783, 786, 787, 788, 798, 799, 801, 803.
Donauwörth 142, 187, 215.
Dorchester 502.
Dordrecht (*Dordracum*) 175, 354, 537, 698, 699, 700, 710, 714, 741.
Dordrecht, synode van (1618-1619) 536, 537, 544, 604, 678, 689.
Doré (*Daurées*), Johanna Dorothea 526.
Doria Carretto, Carlo, hertog van Tursi 764, 765, 768.
Doria, Giannettino 764.
Douai (*Duacum*) 254, 257, 259.
Douaren, François le 4*.
Dover (*Dubernia*) 575, 576, 578, 607, 609, 620, 631, 637.
Drenthe 805.
Dresden 22, 87, 132, 135, 152, 162, 163, 174.
Drusenheim (plaats in de Elzas, ten noorden van Straatsburg) 574, 576, 577.
Duarenus, zie Douaren, François le.
Dubernia, zie Dover.
Dublin 113, 540, 542, 545, 708.

Du Bois, Charles, baron van Avaugour 137*, 162.
Dubrovnik (*Epidauros; Ragusa*) 743, 747, 749.
Du Chesne, André 360, 387.
Du Chesne, François 360, 387.
Ducros, Simon 652, 654, 655, 657.
Ducros, Simon, *Histoire de la vie de Henry, dernier duc de Mont-Morency, Parijs 1643*, 652.
Düren (stad ten zuidoosten van Gulik) 563.
Düsseldorf 149.
Duinkerken 39, 59, 75, 83, 105, 112, 141, 148, 206, 219, 259, 268, 286, 421, 439, 543, 586, 589, 594, 643.
Duins (*the Downs*) (rede bij Dover) 439, 589.
Duitse Orde 32.
Duitsland (*Allemagne; Germania*) VII, VIII, X, XI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, 48, 49, 59, 61, 63, 64, 66, 92, 93, 94, 95, 105, 108, 115, 144, 146, 149, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 171, 180, 182, 187, 188, 189, 191, 194, 198, 203, 205, 206, 215, 217, 219, 223, 230, 232, 235, 236, 238, 241, 242, 243, 244, 245, 254, 267, 281, 282, 286, 290, 296, 302, 304, 306, 308, 312, 319, 320, 323, 331, 335, 344, 347, 348, 349, 358, 369, 370, 373, 384, 400, 404, 417, 429, 439, 442, 450, 456, 459, 461, 470, 479, 486, 488, 491, 495, 496, 499, 501, 503, 505, 509, 512, 514, 518, 521, 523, 534, 535, 537, 542, 543, 546, 547, 548, 550, 554, 557, 560, 561, 562, 563, 576, 580, 581, 584, 585, 587, 589, 590, 592, 594, 596, 600, 601, 602, 606, 611, 614, 622, 623, 624, 626, 639, 642, 645, 646, 651, 654, 655, 662, 664, 673, 674, 676, 678, 683, 684, 685, 688, 689, 694, 697, 702, 707, 708, 715, 717, 726, 728, 730, 740, 744, 745, 746, 748, 749, 756, 761, 762, 764, 765, 766, 768, 781, 785-789, 793, 798, 801, 807.
Du Moulin (*Molinaeus*), Pierre 23*, 102*, 506.
Du Moulin (*Molinaeus*), Pierre, *Hippolyti Frontonis Caracottae Strigil adversus Commentationem authoris anonymi ad loca quaedam Novi Testamenti quae de Antichristo agunt, Amsterdam 1640* (*BsG* 298) 23, 102.
Duncan de Cerisantes, Marc XXI, 126*, 127.
Duns, Johannes Petri 42.
Dupiau, Jean 123.
Du Plessis, zie Plessis, du.
Dupuy, Jacques XIX, 120*, 337, 479.
Dupuy, Pierre XIX, 104, 120*, 337, 479.
Durell (*Dureel*), Magnus Nilsson 582*.
Durham 589, 592, 594.
Durie, John 94*, 145.
Durlach, markgraafschap Baden-, zie Baden, markgraafschap.
Du Roure, Antoine, zie Roure, Antoine Du.
Dussen, Cornelia van der 566, 760, 790.
Dussen, Ewout Jansz. van der 804, 805.
Dussen, Geertrui van der 566.
Dussen, Jacob Huygensz. van der 566.
Dutlinguen, zie Tuttlingen.

Du Val, François, markies van Fontenay-Mareuil 25*, 61, 63, 65, 114, 134, 154, 155, 157, 158, 431, 434, 459, 508, 543.
Duyst van Voorhout, Christiaan 137*.
Duyst, Oncommera 38.
Dyonisium oppidum, zie Saint-Denis.

E

Eberstein, zie Herberstein, Georg Sigmund von.
Eberstein, Caspar, graaf van 217, 233, 563, 587.
Eboracum, zie York.
Ebro (*Eber; Iberus*), rivier 77, 108, 141, 155, 181, 380, 382, 395, 434, 438, 440, 484, 485, 489, 491, 588, 591.
Echten tot Echten, Roelof van 805.
Edam 130, 152, 172, 175, 190, 258.
Edinburgh 396, 412, 553.
Edirne (*Adrianopolis*) 192.
Egmond 372, 414.
Ehm, kolonel, zie Oehm, Johann Bernhard von.
Eichstätt 621.
Einbeck (stad tussen Hildesheim en Göttingen) 579, 654, 704.
Eindhoven 430, 442, 461.
Eisleben (stad ten westen van Halle) 87.
Elbe (*Albis*), rivier 70, 73, 118, 162, 163, 174, 189, 249, 264, 265, 268, 287, 290, 327, 338, 340, 349, 358, 359, 416, 418, 443, 505, 506, 548, 563, 579, 582, 731, 792, 803.
Elbeuf, hertog van, zie Lorraine, Charles II de.
Elbeuf, hertogin van, zie Bourbon, Catherine-Henriette de.
Elbing (*Elbląg*) 145, 250, 405.
Elde, rivier 505, 506.
Elisabeth I, koningin van Engeland 103, 287, 439, 502, 635.
Elne (stad in de Roussillon) 155.
Elsterwerda (plaats aan de Schwarze Elster) 163, 189.
Elzas (*Opperrijn*) XXIII, 5, 7, 9, 30, 33, 60, 63, 65, 92, 93, 95, 104, 142, 146, 241, 245, 276, 391, 510, 511, 512, 514, 519, 522, 524, 535, 539, 552, 554, 558, 574, 584, 590, 597, 601, 607, 611, 620, 626, 631, 638, 639, 641, 646, 647, 678, 706, 745, 766, 786, 804, 806, 807.
Elzevier, uitgevershuis te Leiden 482, 507, 527, 529, 536, 595.
Emery, heer van, zie Particelli, Michel, heer van Emery.
Emmius, Ubbo 715.
Empereur ab Oppijck, Constantijn l' 14*, 44, 67, 82, 98.
Emporagrius, Erik Gabrielsson IX, XXV, 261*, 353, 370*, 383, 385, 403, 413, 428.
Engeland, passim.
Engeland, godsdienst 44, 45, 63, 64, 69, 81, 92, 93, 95, 107, 109, 110, 113, 121, 128, 142, 143, 144, 145, 153, 160, 164, 191, 222, 223, 365, 366, 370, 502, 503, 553, 554, 555, 557, 558, 567, 585, 587, 591, 593, 635, 643, 679, 692, 694, 696, 723, 743, 747, 749, 756, 765, 768.

Engeland, gezanten.
Engeland, gezant te Frankfort, zie Curtius, William (*Wilhelm*).
Engeland, gezanten te Den Haag, zie Boswell, sir William; Strickland, Walter.
Engeland, gezant te Madrid, zie Hopton, sir Arthur.
Engeland, gezanten te Parijs, zie Browne, sir Richard; Gerbier, sir Balthasar; Goring, lord George.
Engeland en Denemarken, zie Denemarken en Engeland.
Engeland en Frankrijk, zie Frankrijk en Engeland.
Engeland en de Republiek, zie Republiek en Engeland.
Engeland en Spanje 17, 61, 65, 69, 316, 318, 397, 401, 484, 574, 576, 577, 596, 643, 644, 651, 666, 669, 672, 675, 679, 682, 707, 709, 728, 730.
Engeland, koning van, zie Jacobus I; Karel I, Karel II.
Engeland, koningin van, zie Elisabeth I; Henriëtte Maria.
Engeland, Schotland en Ierland, solemn league and covenant 553, 555, 557, 558, 567, 588, 591, 592, 593, 594, 597, 604, 635, 646, 652, 654, 656, 670, 675, 679, 680, 700, 707, 709, 722, 723, 725, 726, 728, 730, 733, 735-736, 743, 752, 756, 765, 766, 768, 800, 802, 803.
Engen (plaats ten noorden van Singen) 343, 357, 363, 375, 377, 392, 395, 422, 434, 440, 441.
Enghien, hertog van, zie Bourbon, Louis II de.
Enghien, hertogin van, zie Maillé-Brezé, Claire-Clémence de.
Engolismensis dux, zie Valois, Charles de, hertog van Angoulême.
Enns (*Oenasus*), das Land ob der (het gebied aan de Enns, ten zuidoosten van Linz) 242, 243, 245, 254, 257, 260, 343, 346, 349.
Epernon (*Espernon*), hertog van, zie Nogaret de La Valette, Bernard de.
Epernon (*Espernon*), hertogin van, zie Camboust, Marie du.
Epidauros, zie Dubrovnik.
Epirotae equites, zie Albanië.
Episcopius, Simon 110*, 139, 159, 178, 195, 212, 213, 222, 262.
Epstein, Johann 205, 257.
Erasmus 475, 600.
Eremieten 311, 313, 314, 316, 318, 619, 623, 624, 625; zie ook Poirier, Guillaume en Allais, Louis.
Erfurt 132, 285, 726, 728, 730, 746.
Erlach, Johann Ludwig von 48, 55*, 70, 77, 79, 80, 86, 92, 93, 95, 141, 142, 143, 145, 156, 158, 215, 217, 219, 241, 244, 245, 297, 342, 355, 509, 639, 654, 656, 672, 675, 725, 727, 729.
Ermland 137, 651, 669, 690, 735.
Ernecourt, Alberte-Barbe d', vrouwe van Saint-Balmont 744, 748, 750.
Erstein (*Ehrstein*) (plaats ten zuiden van Straatsburg) 511, 514, 601, 642, 647, 651, 667, 786.
Erstein (*Ehrstein*) (plaats van verzending) 511, 514, 647.

Escars de Saint-Bonnet, Henri d', heer van Saint-Ibar 519, 522, 524.
Esguillonia, zie Aiguillon.
Esmery, zie Aulnoye-Aymeries.
Essenede, zie Assenede.
Essex, graaf van, zie Devereux, Robert.
Estadilla (*Toleta* ?) (plaats in het gebied van de Ribagorza) 422, 427, 431.
Estampes, Jacques d', markies van La Ferté-Imbault 61*, 63, 65.
Estampes-Valençay, Achille d', kardinaal 496, 499*, 502, 503, 518, 551, 607, 647, 648, 668, 671, 674, 682, 720, 746, 763, 781, 806.
Este, Francesco I d', hertog van Modena 5, 18, 25, 26, 40, 56, 57*, 77, 92, 94, 108, 124, 177, 242, 244, 246, 254, 257, 259, 264, 272, 313, 317, 319, 338, 343, 357, 363, 366, 374, 377, 378, 380, 382, 391, 395, 397, 400, 402, 422, 424, 427, 434, 438, 440, 452, 454, 456, 458, 467, 468, 470, 477, 485, 490, 496, 499, 500, 502, 503, 532, 540, 542, 545, 553, 554, 557, 558, 575, 648, 651, 654, 663, 668, 671, 674, 682, 701, 718, 720, 721, 738, 746, 747, 758, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 773, 781, 783, 794, 797, 800, 802, 806.
Esterházy, Nicolaus (*Miklós*), graaf 443*.
Estland 146.
Estrades, Godefroi d' 17*, 20, 28, 131, 158, 168, 171, 355, 772, 774, 777, 780, 782.
Estrées, François-Annibal d', markies van Cœuvres 323, 326*, 329.
Estrées, Gabrielle d' 520, 538, 541.
Ethruscus, zie Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane (*Ethruria*).
Ettlingen (plaats tussen Pforzheim en Karlsruhe) 510, 647, 651.
Euripides XIV, 774.
Evora (*Ebora*) (stad ten oosten van Lissabon) 652, 654, 657.
Exeter 489, 588, 589, 591, 592, 593, 594.
Extremadura 607, 652, 764, 797, 799, 802.
Eyndhoven, Fabricius van XVI, 200, 201, 278, 307, 324, 497.

F

Fabert, Abraham 47.
Fabro (plaats ten zuiden van Città della Pieve) 621, 623, 625.
Fairfax, Ferdinando 288*.
Fairfax, sir Thomas 234, 800.
Fajardo, Pedro, markies van Los Vélez 25, 26, 134.
Falkenstein (vesting bij Rockenhausen, ten westen van Worms) 621, 623, 625.
Falkland, burggraaf van, zie Cary, Lucius.
Falmouth 670, 673, 675, 682, 766, 768.
Fano (stad ten zuiden van Pesaro) 651, 654.
Farel, Guillaume 618.
Farnese, Alessandro, hertog van Parma, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 75, 103.
Farnese, Girolamo, nuntius te Luzern 656.
Farnese, Odoardo, hertog van Parma 5, 15, 18, 19, 21, 25, 26, 31, 34, 40, 56, 57, 60, 63, 65, 72, 77, 86, 87, 92, 94, 99, 106, 107, 108, 114, 124, 127, 134, 155, 157, 158, 169, 170, 172, 176, 177, 192, 194, 197, 203, 238, 242, 244,

246, 254, 257, 259, 264, 272, 274, 300, 313, 317, 319, 322, 328, 331, 332, 338, 349, 355, 363, 374, 377, 380, 382, 392, 395, 397, 400, 401, 402, 422, 424, 427, 431, 434, 438, 440, 468, 470, 472, 496, 540, 542, 545, 648, 651, 653, 654, 657, 668, 671, 674, 683, 721, 758, 779, 794, 797, 806.
Farnham (stad ten westen van Guildford) 800.
Fedorovitsj, Michael, zie Romanow, Michael Fedorovitsj.
Feldkirch (stad in Vorarlberg) 86.
Felix, codenaam voor Grotius 9.
Fénétrange (plaats ten noorden van Sarrebourg) 330, 531.
Feniciërs, zie Phoeniciërs.
Ferdinand II, keizer 32.
Ferdinand III van Oostenrijk, keizer, koning van Hongarije XXIII, XXVII, 8, 22, 28, 47, 49, 50, 54, 57, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 66, 73, 84, 92, 93, 95, 104, 112, 114, 115, 116, 118, 131, 132, 134, 137, 141, 149, 155, 156, 158, 162, 168, 171, 172, 174, 177, 186, 187, 188, 196, 203, 204, 205, 206, 210, 211, 216, 217, 218, 236, 239, 242, 243, 245, 254, 255, 256, 257, 258, 260, 264, 285, 294, 301, 315, 327, 329, 330, 332, 343, 346, 349, 355, 356, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 374, 377, 378, 380, 381, 382, 395, 399, 401, 405, 410, 413, 417, 435, 438, 440, 443, 444, 450, 452, 455, 457, 459, 466, 468, 470, 472, 486, 487, 490, 491, 492, 509, 518, 520, 521, 524, 534, 539, 542, 545, 547, 552, 553, 555, 556, 558, 576, 577, 579, 588, 589, 590, 591, 593, 598, 609, 612, 615, 620, 622, 638, 647, 662, 669, 670, 672, 675, 684, 685, 690, 691, 693, 694, 696, 706, 707, 708, 709, 710, 720, 724, 731, 737, 738, 743, 745, 747, 751, 758, 762, 781, 792.
Ferdinand IV, keizer 257*, 260.
Ferdinand van Oostenrijk, kardinaal-infante, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 219, 244, 259, 269, 270, 273, 637, 778, 779, 780, 783.
Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane 5, 18, 25, 57, 72, 77, 106, 107, 108, 124, 127, 177, 192-194, 216, 238, 242, 244, 246, 254, 259, 272, 313, 317, 319, 338, 343, 346, 349, 355, 357, 363, 366, 367, 374, 377, 378, 380, 382, 391, 392, 395, 397, 399, 400, 401, 402, 408, 410, 413, 422, 424, 427, 434, 438, 440, 452, 454, 456, 458, 467, 470, 477, 496, 499, 502, 503, 532, 540, 542, 543, 545, 554, 556, 557, 558, 569, 570, 575, 576, 578, 583, 588, 591, 592, 593, 607, 609, 611, 612, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 637, 647, 648, 651, 652, 654, 656, 657, 662, 663, 668, 671, 682, 683, 701, 704, 705, 707, 708, 709, 710, 718, 721, 725, 726, 728, 730, 738, 744, 747, 758,

764, 766, 768, 769, 773, 778, 780, 781, 783, 794, 797, 800, 802, 806.
Fernandina, hertog van, zie Toledo, García de.
Ferrara 26, 40, 56, 92, 94, 254, 259, 322, 328, 331, 332, 338, 343, 346, 349, 355, 357, 374, 397, 400, 402, 422, 424, 427, 434, 438, 440, 450, 452, 458, 459, 468, 470, 472, 532, 553, 569, 807.
Ferrier, Jérémie 140, 201.
Fertimbautius, zie Estampes, Jacques d', markies van La Ferté-Imbault.
Fèvre de Caumartin, Le, zie Le Fèvre de Caumartin, Jacques.
Figuera, zie Higuera de Vargas.
Finale Ligure 25.
Finland 207, 232, 548.
Finspång (plaats ten westen van Norrköping) 627.
Flavianus, bisschop van Antiochië 121.
Flavius Josephus 101, 165.
Fleming, Clas (*Claudius*), rijksraad 35, 369-370, 445-449, 548, 626-630.
Fleming, Herman XXV, 548*, 658.
Flesche, zie La Flèche.
Flix (plaats ten oosten van Tarragona) 108, 141, 144, 145, 177, 588, 591, 592, 593.
Florence (*Firenze*) 25, 72, 86, 124, 127, 177, 192, 193, 194, 243, 363, 365, 367, 395, 399, 401, 420, 529, 532, 556, 569, 570, 758, 773, 794, 806; zie ook Toscane (*Ethruria*).
Florence (*Firenze*), groothertogelijk huis van, zie Medici, de'.
Florin, Christian 133.
Fonseca van Rouaan, Isabella alias Esther da 12.
Fontaine-l'Evêque (plaats in de omgeving van Charleroi) 668, 672, 674.
Fontainebleau (*Fons Bellaqueus*) 214, 217, 451, 500, 502, 503, 612.
Fontaines, Joseph des 656, 690.
Fontenay-Mareuil, markies van, zie Du Val, François.
Fontrailles (*Fontaralius*), burggraaf van, zie Astarac, Louis d'.
Formentera (*Fourmentaires*), eiland 671, 674.
Fors, markies van, zie Vigean, Louis du.
Forte Urbano (plaats in de omgeving van Castelfranco Emilia) 778, 780, 783.
Fortequière, gouverneur van Le Havre 364, 377, 380, 382.
Fortzhaimum, zie Pforzheim.
Fossae Clodiae (tegenwoordig Chioggia) 715, 717.
Four, kolonel 132.
Fourmentaires, zie Formentera, eiland.
Fränkischer Kreis, zie Rijk, Kreitsen.
Fraga (plaats ten zuidwesten van Lérida) 300, 302, 305, 315, 317, 319, 328, 331, 332, 607, 609, 612.
Franche-Comté (*Bourgogne*) 6, 7, 8, 9, 26, 56, 59, 60, 63, 65, 72, 84, 108, 109, 113, 121, 123, 125, 127, 133, 142, 144, 146, 150, 156, 161, 177, 181, 191, 192, 194, 197, 202, 204, 206, 209, 227, 229, 231, 249, 264, 271, 281, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 322, 326, 327, 329, 331, 332, 377, 379, 395, 411, 452, 454, 456, 458, 464, 467, 469, 470, 471, 519, 522, 524, 555, 608, 611, 691, 692, 693, 694, 696, 705, 708, 710, 743, 744, 747, 748, 749, 763, 766, 767, 777, 780, 783, 797, 800, 802.
Franciscanen 31, 32, 34, 47, 49, 50, 715.
Franeker 95, 102, 220, 402.
Franeker (plaats van verzending) 403.

Franken 76.
Frankenland (*Franconia*) 13, 22, 49, 63, 74, 79, 80, 142, 143, 144, 145, 242, 265, 339, 411, 483, 486, 558, 621, 623, 624, 625, 638, 684, 690, 693, 696, 706, 710, 780, 783, 792, 796, 800, 802; zie ook Rijk, Kreitsen.
Frankenthal 424, 435, 620, 623, 624, 671, 675.
Frankfort aan de Main 30, 32, 55, 70, 131, 132, 181, 188, 196, 217, 247, 250-251, 327, 329, 332, 335, 343, 427, 435, 438, 440, 485, 487, 519, 534, 591, 609, 620, 622, 624, 690, 691, 693, 696.
Frankfort aan de Main (plaats van verzending) 174, 233, 247.
Frankfort, Deputationstag 65, 109, 131, 155, 158, 188, 203, 206, 217, 242, 243, 245, 250, 251, 254, 257, 260, 301, 303, 305, 327, 329, 332, 343, 346, 349, 377, 378, 380, 382, 395, 399, 401, 410, 413, 424, 427, 435, 438, 440, 452, 455, 457, 485, 487, 490, 518, 521, 524, 534, 542, 543, 545, 547, 552, 555, 557, 558, 576, 577, 589, 591, 592, 594, 609, 620, 622, 624, 638, 639, 640, 653, 655, 656, 690, 691, 693, 696, 706, 707, 710, 727, 743, 747, 748, 749, 751, 781, 783, 784, 799, 802.
Frankfort, Deputationstag, ‘Fürstenrat’, zie Rijk, standen.
Frankfort aan de Oder 547, 563.
Frankrijk, passim.
Frankrijk, Staatsraad (Conseil d'État onder koning Lodewijk XIII) XXI, XXII, XXIII, XXVI, 15, 24, 40, 48, 77, 105, 106, 124, 140, 143, 153, 154, 157, 158, 169, 170, 172, 176, 180, 181, 182, 183, 184, 196, 200, 202-203, 204, 205, 206, 209, 212-232, 234, 235, 237, 238-246, 249, 251, 255-260, 262, 263, 265, 271, 274, 277-287, 290, 308, 345.
Frankrijk, Staatsraad (Conseil d'État tijdens het regentschap) VII, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVI, XXIX, 277-287, 290, 296, 297, 299, 300, 303, 305, 306, 308, 309, 311, 316, 318, 321-332, 333, 335, 336, 339, 340-349, 354, 355, 361, 363, 365, 367, 372, 373, 376, 385, 389, 392, 396, 399, 400, 401, 407, 409, 410, 412, 413, 414, 419, 425, 426, 433, 438, 446, 456, 457, 471, 483, 487, 490, 491, 499, 509, 516, 517, 520, 521, 522, 523, 530, 534, 537, 538, 541, 543, 544, 545, 550, 554, 555, 556, 557, 558, 565, 567, 571, 574, 575, 580, 584, 586, 594, 597, 601, 605, 606, 608, 610, 611, 612, 615, 619, 622, 623, 629, 631, 636, 638, 639, 640, 646, 650, 653, 654, 655, 658, 659, 661, 667, 670, 673, 674, 676, 680, 681, 690, 692, 693, 694, 695, 697, 703, 704,

705, 707, 709, 711, 723, 726, 727, 730, 735, 741, 742, 744, 745, 746, 747, 750, 756, 762, 766, 767, 772, 774, 775, 776, 777, 779, 780, 781, 782, 783, 795, 797, 800, 802, 805, 806.
Frankrijk, eerste minister, zie Mazarin, Jules; Richelieu.
Frankrijk, kanselier, zie Aligre, Etienne II d'; Séguier, Pierre.
Frankrijk, staatssecretaris van buitenlandse zaken, zie Bouthillier, Léon le, graaf van Chavigny; Loménie, Henri-Auguste de, graaf van Brienne.
Frankrijk, staatssecretaris van oorlog, zie Servien, Abel; Sublet, François, seigneur de Noyers; Tellier, Michel Le, heer van Chaville.
Frankrijk, surintendant des finances, zie Bouthillier, Claude le; Bailleul, Nicolas le; Mesmes, Claude de, graaf van Avaux.
Frankrijk, staatsraad, zie Orléans, Henri d', hertog van Longueville; Potier, Auguste, bisschop van Beauvais.
Frankrijk, admiraalschap 6, 255, 256, 259, 407, 409, 410, 412, 425, 453, 456, 458, 464, 468, 470, 472, 538, 541, 544, 724, 727, 730.
Frankrijk, croquants, zie Croquants.
Frankrijk, factie van ‘Importants’, zie onder Avaugour de Bretagne, Marie d', hertogin van Montbazon; Rohan, Marie de, hertogin van Chevreuse; Vendôme, François de, hertog van Beaufort.
Frankrijk, gewoonterecht, zie Parijs, ‘coutume’.
Frankrijk, godsdienstedicten XXIV, 311, 313, 317, 318, 319, 321, 326, 333, 365, 366, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 396, 398, 402, 414, 423, 425, 427, 432, 433, 436, 462, 466, 467, 573, 585, 599, 618, 642, 656, 690, 692, 694, 695.
Frankrijk, orde van Saint-Esprit 330, 332, 344, 348, 349, 470, 472.
Frankrijk, orde van Saint-Michel 465, 536, 566, 585, 604, 616, 630, 631, 634, 649.
Frankrijk, gezanten.
Frankrijk, gezanten in Engeland, zie Boisivon, Pierre; Cressi, heer van; Estampes, Jacques d', markies van La Ferté-Imbault; Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt.
Frankrijk, gezanten te Hamburg, zie Harod de Senevas, Melchior de, markies van Saint-Romain; Mesmes, Claude de, graaf van Avaux; Meulles du Tartre, Claude de; ambassadesecretaris te Hamburg, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus.
Frankrijk, gezant te Kassel, zie Beauregard, heer van.
Frankrijk, gezant te Polen, zie Du Bois, Charles, baron van Avaugour.
Frankrijk, gezanten in de Republiek, zie Aubéry du Maurier, Benjamin; Coignet, Gaspard, sieur de La Thuillery; Estrades, Godefroi d'; Thou, Jacques-Auguste de; ambassadesecretaris te Den Haag, zie Brasset, Henri (of Jean).
Frankrijk, gezanten te Rome, zie Du Val, François, markies van Fontenay-Mareuil; Estrées, François-Annibal d', markies van Coeuvres; Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond.
Frankrijk, gezant te Stockholm, zie Salles, Claude de, baron van Rorté.
Frankrijk, gezant te Straatsburg, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus.
Frankrijk, gezanten in Zwitserland, zie Bassompierre, François, baron van; Le Fèvre de Caumartin, Jacques.
Frankrijk, gezant ter vredesconferentie te Osnabrück, zie Salles, Claude de, baron van Rorté.

Frankrijk, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Mesmes, Claude de, graaf van Avaux; Orléans, Henri d', hertog van Longueville; Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers.
Frankrijk en Engeland 3, 8, 18, 19, 20, 31, 33, 54, 61, 63, 65, 69, 183, 203, 239, 258, 313, 315, 318, 332, 344, 346, 348, 349, 365, 373, 376, 377, 380, 382, 397, 400, 401, 402, 411, 412, 413, 423, 425, 427, 436, 437, 452, 455, 457, 471, 484, 485, 487, 488, 489, 490, 493, 498, 500, 502, 503, 508, 509, 516, 518, 521, 522, 523, 524, 530, 553, 558, 565, 567, 574, 576, 577, 578, 583, 585, 587, 591, 592, 593, 596, 597, 604, 607, 609, 611, 612, 617, 618, 620, 621, 623, 624, 625, 631, 634, 635, 637, 638, 639, 640, 642, 643, 644, 646, 649, 653, 654, 655, 656, 657, 661, 665, 666, 669, 670, 672, 673, 675, 679, 680, 682, 691, 694, 696, 700, 701, 707, 709, 718, 723, 725, 728, 729, 733, 734, 735, 743, 747, 748, 749, 754, 755, 756, 761, 764, 765, 767, 768, 772, 775, 780, 783, 791, 792, 797, 798, 799, 800, 802, 804.
Frankrijk en Hessen, zie Hessen-Kassel.
Frankrijk en de Republiek XXIV, XXVI, 17, 19, 28, 68, 104, 105, 131, 152, 158, 168, 172, 180, 278, 297, 298, 312, 313, 315, 318, 321, 332, 343, 345, 346, 347, 356, 370, 373, 379, 380, 381, 397, 398, 414, 421, 422, 424, 425, 427, 428, 431, 432, 434, 437, 439, 442, 444, 450, 451, 452, 455, 458, 477, 487, 490, 491, 492, 498, 516, 521, 530, 554, 583, 586, 587, 596, 602, 605, 607, 616, 617, 632, 636, 638, 642, 644, 645, 646, 659, 666, 679, 680, 682, 698, 699, 701, 710, 711, 712, 713, 714, 718, 722, 723, 724, 730, 733, 734, 735, 737, 740, 741, 745, 749, 752, 753, 754, 756, 757, 761, 762, 766, 776, 780, 791, 792, 796, 804.
Frankrijk en Zweden, zie Zweden en Frankrijk.
Frankrijk, koning van, zie Frans I; Frans II; Hendrik II; Hendrik III; Hendrik IV, Karel IX; Lodewijk XI, Lodewijk XIII; Lodewijk XIV.
Frankrijk, koningin-regentesse van, zie Anna van Oostenrijk; Catharina de' Medici; Maria de' Medici.
Frankrijk, koningin van, zie Maria Theresia van Oostenrijk.
Frankrijk, koninklijk huis, zie Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans; Philippe, hertog van

Anjou.
Frans I, koning van Frankrijk 612.
Frans II, koning van Frankrijk 727.
Frans-Weimarse leger, zie de bevelhebbers: Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf; Rantzau, Josias; Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne.
Fratte (plaats ten westen van Perugia) 773, 794.
Frederik I Barbarossa, keizer 475
Frederik II, koning van Denemarken 677.
Frederik (III), aartsbisschop van Bremen, prins, naderhand koning van Denemarken 84*, 85, 578.
Frederik IV, keurvorst van de Palts 411.
Frederik V, keurvorst van de Palts, koning van Bohemen 102, 217, 247, 292, 295, 410, 411, 587, 588, 608, 694, 707, 777.
Frederik Hendrik, prins van Oranje XXIV, 1, 2, 9, 10, 11, 13, 14, 16, 17, 19, 24, 28, 38, 39, 40, 44, 53, 69, 76, 81, 83, 94, 97, 104, 105, 110, 111, 112, 130, 131, 140, 148, 153, 158, 159, 168, 174, 180, 190, 219, 234, 259, 261, 268, 278, 287, 298, 299, 312, 318, 320, 321, 325, 332, 334, 335, 342, 346, 354, 360, 370, 372, 376, 387, 388, 389, 390, 394, 398, 403, 404, 414, 420, 421, 422, 425, 427, 428, 430, 431, 432, 437, 439, 442, 455, 457, 461, 466, 476, 485, 487, 490, 492, 501, 525, 526, 559, 565, 566, 585, 586, 605, 645, 660, 666, 680, 698, 699, 700, 701, 714, 734, 762, 780, 782, 805.
Freiberg (*Freyburg*) (stad ten westen van Dresden) 22, 55, 56, 57, 70, 73, 84, 87, 97, 100, 115, 118, 132, 134, 135, 149, 151, 152, 161, 162, 163, 174, 176, 186, 189.
Freiburg (*Friburgum*) im Breisgau 347, 442, 786.
Freusburg (kasteel aan de Sieg, ten westen van Siegen) 273, 274.
Freyburg (*Friburg*), zie Freiberg in Saksen.
Friedrich Wilhelm, keurvorst van Brandenburg 116*, 117, 136, 149, 162, 184, 235, 236, 250, 254, 287, 405, 451, 485, 487, 490, 501, 518, 519, 521, 524, 589, 591, 594, 751, 784, 793.
Friedrichshafen (*Buchhorn*) (stad aan het Meer van Konstanz) 454, 456, 458.
Friesland 41, 103, 250, 325, 342, 389, 402.
Friesland, Staten van 261, 262, 388.
Froment, Antoine 618.
Fronsac, hertog van, zie Maillé, Jean-Armand de, markies van Brezé.
Fronto Caracotta, Hippolytus, zie Du Moulin, Pierre.
Fuensaldaña, graaf van, zie Pérez de Vivero, don Luis.
Fuenterrabía (plaats nabij San Sebastián) 7.
Fürstenberg (plaats ten zuiden van Donaueschingen) 787.
Fürstenberg, graaf van 411.
Fulda 707, 709, 725.
Funen (*Fyn*), eiland 358, 548.

G

Gades, zie Cádiz.
Gaesia (*Blaeu*) 110.

Gaeta (havenstad ten noorden van Napels) 281, 316.
Gaill, Andreas 585, 616.
Gaillarmont, Louis de 627.
Gainsborough (stad ten noordwesten van Lincoln) 470, 489.
Gal, kolonel 132.
Galicië 408, 410, 413, 416, 434, 438, 440, 545, 589, 591, 593, 652, 654, 657, 662, 664, 668, 670, 671, 673, 674, 675, 676, 694, 764, 765, 768.
Galigaï, Leonora 243.
Galilei, Galileo 460.
Galio (*Gaillon* ?) 542.
Galland, Auguste 140*, 160, 178, 195, 222, 238.
Gallas, Matthias, graaf 118*, 174, 257, 264, 358, 371, 417, 443, 444, 677, 684, 724, 732, 785, 789, 790, 792.
Gallicanisme 58, 103, 129.
Galway (stad in Ierland) 423, 426, 427.
Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira XXV, 88*, 90, 93, 218, 256, 347, 423, 450, 610.
Gap, nationale synode van (1603) 140.
Garay, Juan de 141, 177.
Gardelegen (*Garleben in de Altmark*) (stad ten oosten van Wolfsburg) 416, 462, 474, 505, 546.
Gardie, Jacob Pontusson De la 54*, 57, 74, 127, 146, 167, 562.
Gardie, Magnus Gabriel De la XXV, 54*, 57, 74, 112, 127, 167, 562, 602.
Gardie, Maria Sophia De la 146*.
Garleben, zie Gardelegen.
Gassion (*Gassius*), Jean, graaf van 106*, 109, 113, 133, 142, 144, 145, 170, 301*, 303, 305, 450, 454, 458, 464, 466, 468, 470, 472, 519, 521, 524, 556, 636, 638, 640, 646, 649, 651, 656, 679, 690, 694, 695, 703, 704, 705, 707, 708, 709, 711, 724, 733.
Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans XXII, XXIII, XXIV, 6*, 7, 8, 15, 18, 19, 20, 24, 29, 32, 33, 40, 49, 50, 51, 62, 75, 84, 105, 106, 143, 154, 157, 158, 204, 213, 216, 218, 220, 221, 224, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 244, 245, 248, 251, 253, 256, 257, 260, 262, 263, 268, 269, 270, 272, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 285, 286, 300, 303, 305, 306, 314, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 325, 328, 329, 330, 332, 336, 337, 350, 366, 376, 384, 389, 392, 397, 399, 402, 409, 412, 421, 437, 438, 453, 483, 487, 488, 499, 500, 517, 521, 523, 539, 542, 543, 544, 552, 554, 556, 557, 575, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 597, 601, 602, 605, 606, 608, 610, 611, 612, 619, 623, 624, 625, 636, 637, 638, 639, 646, 650, 652, 653, 654, 655, 661, 673, 725, 727, 728, 729, 747, 763,

766, 767, 774, 775, 776, 777, 778, 780, 781, 783, 800, 802.
Gatta, zie Cabo de Gata.
Gdańsk, zie Danzig.
Gebhard, dr. Justus 187*.
Gecommitteerde Raden, zie Holland, Staten van.
Gedanum, zie Danzig.
Geelvinck, Jan Cornelisz. 67.
Geer, Lodewijk (*Louis*) de 46, 627*, 628, 629, 630.
Geisingen (plaats tussen Donaueschingen en Tuttlingen) 788.
Geislingen (plaats ten noordoosten van Rottweil) 683, 702, 718, 725, 787.
Geislingen an der Steige (plaats ten noordwesten van Ulm) 780, 796.
Gelderland 103, 261, 262, 287, 325, 439, 537, 717, 754.
Geleen, graaf van, zie Huyn, Gottfried.
Gembicki, Piotr 136*, 211.
Gemünden am Main 22, 48, 49, 50, 55, 173.
Gendt, Bartold van, heer van Meynerswijck 754.
Generaliteit, zie Republiek, Staten-Generaal.
Genève 12, 37, 94, 103, 122, 123, 125, 126, 127, 133, 150, 173, 176, 222, 420, 421, 480, 605, 618.
Gengenbach (plaats aan de Kinzig, ten zuiden van Offenburg) 202, 205, 206.
Gent 258, 387, 455.
Gent, pacificatie van (1576) 287.
Genua (*Gennes*) 86, 192, 242, 244, 246, 302, 392, 520, 522, 524, 574, 576, 577, 669, 672, 674, 715, 717, 773, 794.
Gerbier, sir Balthasar 282, 300*, 303.
Germain, monsieur, zie Jermin, Henry.
Germania, zie Duitsland; Rijk.
Gernsbach (*Gersbachium*) (plaats ten oosten van Baden-Baden) 485, 489, 490.
Gernsheim (vestingstad ten zuiden van Mainz) 671, 675.
Gerson, Johannes 45*.
Gesvres (*Giesvres*), markies van, zie Potier, Louis.
Gex (streek ten westen van het Meer van Genève) 123, 150, 173, 176, 605.
Geyso, Johann 654, 690, 727.
Gildenborg, verdedigingstoren bij Vreeswijk aan de Lek 715, 716, 717.
Girault (*Giraut*), René de 282, 303.
Giustiniani, Giovanni 69.
Giustiniani, Girolamo 18, 56*, 80, 81, 90, 113, 182, 282, 464, 472, 477, 493.
Giustiniani, Marcantonio 513*.
Głogów (*Glogovia*) (stad in Silezië) 580.
Gloucester 466, 470, 476, 489, 492, 540, 542, 543, 545, 554, 557, 558, 575, 576, 578, 588, 591, 593.
Glückstadt 84, 289, 339, 358, 418, 525, 548, 578.
Glymes, Honorée de, gravin van Bossu(t) 284, 286, 408, 410, 413, 440, 453, 456, 458.
Gniezno (stad ten oosten van Poznań) 211.
Goch, Johan van 537.
Godefroy, Denis 603, 605.
Godefroy (*Gothofredus*), Jacques 123*, 125, 127, 133, 150, 173, 176, 605.
Godefroy (*Gothofredus*), Théodore XIX, 104, 193*, 554*, 555, 603*, 605, 610, 612, 632, 636, 638, 639, 640, 699, 700, 734, 741, 745, 755, 756, 776.

Godoenov, Boris, tsaar 677.
Görlitz 233, 236.
Goes, Adriaen van der 386*, 387, 394, 406, 414, 429, 432, 449, 462.
Goes, mr. Adriaen van der 386.
Goes, Willem van der 341, 372*, 386, 394, 549.
Götze, Sigismond von 116, 235, 236*, 250, 265, 287.
Götzen, Johann, graaf van 790, 792.
Gombria, zie Cumberland.
Gondi, Giovanni Battista 769*, 773, 794.
Gondi, Jean-François de, aartsbisschop van Parijs 300, 303, 305.
Gonzaga, Anna van 284, 286, 410*, 458, 777, 783.
Gonzaga, Cesare II van, hertog van Guastalla 183.
Gonzaga, Karel van, hertog van Nevers, hertog van Mantua 183.
Gonzaga, Karel II van, hertog van Mantua 650, 654, 655, 705, 707, 708, 709.
Gonzaga, Maria van, hertogin van Mantua 177.
Gorinchem 258.
Goring, kolonel George 10*, 234, 345, 644.
Goring (*Goryn*), lord George 644*, 666, 680, 700, 734, 754, 761, 764, 768, 772, 775, 780, 783, 792, 797, 798, 800, 802, 804.
Gorrin, Susanne 126.
Gorzów Wielkopolski (*Landsberg*) 547, 598.
Göteborg (*Gottenburg*) 442, 505.
Goten (*Gothi*) XIX, 76, 141, 160, 379, 457, 488, 570, 571, 657.
Gothofredus, zie Godefroy, Jacques en Théodore.
Gottorp 85.
Gouda 689.
Goudkust, zie Guinea.
Graeff, Aelbregt van der 386.
Graeff, Cornelis de, heer van Zuid-Polsbroek 67.
Gramond, Gabriel-Barthélemy de 347, 348.
Gramont, Antoine III de, graaf van Guiche 5*, 7, 9, 106*, 109, 113, 133, 142, 170, 202, 204, 206.
Grand Seigneur (*Groote Heer*), zie Ibrahim, sultan.
Grand-duc, zie Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane.
Granvelle, kardinaal van, zie Perrenot, Antoine.
Graswinckel, Alida 50, 307, 761.
Graswinckel, mr. Dirck XIX, 67, 82, 98, 220*, 274, 288, 299, 309, 312, 318, 333, 359, 713, 740.
Graubünden (*Les Grisons; Rhaetia*) 13, 25, 39, 40, 54, 56, 72, 84, 86, 87, 91, 92, 94, 114,

127, 133, 134, 150, 176, 235, 263, 264, 316, 443, 444, 464, 467, 479, 495, 496, 551, 568, 569, 609, 612, 632, 633, 648, 663, 682, 720, 738, 758, 761, 807.
Grave 442.
's-Gravenhage, zie Haag, Den.
Gravesend 607, 620, 800.
Greffern (plaats ten westen van Baden-Baden) 574.
Greifenklau von Wollrath, Alexander 468*, 492.
Greifswald 793.
Gressy, heer van, zie Cressi.
Grieks XIII, XXI, 121, 166, 179, 185, 190, 262, 278, 298, 309, 320, 334, 360, 375, 449, 465, 480, 481, 529, 587, 633, 635, 650, 688, 692.
Grieks-katholieken XX, XXI, 2, 12, 23, 27, 36, 37, 38, 59, 67, 82, 89, 103, 121, 136, 167, 179, 185, 190, 200, 360, 375, 406, 407, 429, 449, 457, 465, 474, 480, 497, 503, 565, 572, 595, 630, 649, 688, 761, 791.
Griglione, monsieur 647, 648.
Grimaldi, Girolamo, kardinaal, nuntius te Parijs 91*, 92, 93, 94, 145, 170, 172, 173, 182, 213, 214, 218, 219, 242, 244, 346, 469, 555, 651, 654, 655, 710, 735, 745.
Grimaldi, Onorato II, prins van Monaco 78*, 79, 81, 108, 109.
Grimani, Giovanni 363, 365, 367, 705, 708, 710, 778, 780, 783.
Grisons, Les; zie Graubünden.
Groningen XV, 4, 11, 76, 262, 324, 325, 372, 402, 433, 460, 564, 754.
Gronovius, Johannes Fredericus IX, XII, 291*, 292, 660, 713, 740, 759, 760.
Gronow, David 291.
Gronsveld (kasteel bij Eijsden) 437, 461, 524.
Groot, Adriana de (zuster van Grotius) XVIII, 50*, 475, 567.
Groot, Alida de (dochter van Willem de Groot) 50.
Groot, Anna de (dochter van Willem de Groot) 50.
Groot, Cornelia de (dochter van Grotius) XVII, XXXVI, 46, 76, 90, 98, 121, 141, 147, 160, 167, 195, 213, 234, 341, 361, 387, 389, 394, 406, 415, 420, 421, 429, 449, 450, 475, 481, 498, 507, 515, 549, 571, 681, 762.
Groot, Cornelis de (oudste zoon van Grotius) VII, XI, XVII, XVIII, XXXVI, 4*, 55, 91, 141, 160, 167, 168, 179, 180, 185, 196, 200, 213, 222, 225, 235, 239, 263, 308, 337, 463, 464, 472, 476, 477, 478, 479, 492, 493, 495, 497, 507, 508, 512, 513, 514, 530, 531, 536, 550, 551, 567, 568, 569, 583, 597, 632, 633, 642, 648, 663, 664, 682, 683, 688, 713, 720, 721, 722, 742, 759, 761, 762, 769, 770, 774, 782, 791, 805.
Groot, Dirk de (jongste zoon van Grotius) VII, XI, XVII, XVIII, XXXVI, 36, 55*, 56, 70, 71, 91, 105, 160, 173, 174, 179, 196, 197, 198, 233, 246, 247, 251, 266, 268, 276, 297, 298, 320, 335, 341, 342, 356, 360, 440, 441, 498, 504, 508, 509, 510, 514, 527, 642, 647, 650, 678, 688, 701, 702, 703, 713, 733, 734, 740, 753, 761, 762, 765, 770, 771, 774, 776, 779, 781, 782, 785, 786, 791, 795, 805.
Groot, Françoise de (dochter van Willem de Groot) 50.
Groot, Jacob de (zoon van Willem de Groot) 50, 160, 185, 262*, 307, 324, 354, 375, 475, 498, 594, 617, 630.
Groot, Jan de (vader van Grotius) XVIII, 58*, 66, 81, 88.
Groot, Johan de (zoon van Willem de Groot) 50, 160, 185, 262*, 289*, 307, 311, 324, 354, 375, 475, 498, 594, 617, 630.
Groot, Maria de (dochter van Willem de Groot) 50.

Groot, Pieter de (zoon van Grotius) XI, XVII, XVIII, XXXVI, 4*, 9, 12, 26, 28, 51, 52, 67, 74, 90, 97, 119, 140, 160, 196, 222, 239, 251, 276, 297, 298, 308, 320, 324, 334, 341, 354, 371, 372, 385, 386, 460, 462, 586, 635, 762.
Groot (*Grotius*), Willem de VIII, IX, XI, XII-XXI, XXVIII, XXIX, 1*, 2, 4, 12, 13, 14, 23, 24, 26, 27, 36, 37, 44, 50, 51, 52, 58, 66, 67, 68, 74, 75, 81, 82, 88, 89, 97, 99, 101, 103, 110, 111, 119, 122, 130, 139, 140, 144, 147, 148, 152, 159, 160, 164, 166, 167, 175, 178, 185, 186, 189, 190, 195, 196, 199, 208, 212, 221, 222, 223, 234, 237, 240, 248, 249, 251, 252, 261, 262, 267, 275, 276, 277, 287, 288, 289, 297, 307, 308, 309, 320, 321, 324, 333, 334, 335, 340, 341, 342, 353, 354, 359, 371, 372, 373, 375, 385, 386, 387, 393, 394, 406, 414, 415, 419, 421, 429, 430, 432, 449, 460, 462, 463, 466, 474, 475, 476, 481, 491, 492, 497, 498, 504, 506, 508, 515, 526, 527, 535, 536, 549, 550, 565, 566, 567, 571, 572, 584, 585, 594, 595, 603, 604, 615, 616, 617, 630, 631, 634, 635, 641, 642, 649, 659, 660, 664, 676, 678, 679, 687, 688, 698, 699, 703, 712, 713, 722, 729, 732, 733, 740, 752, 753, 760, 771, 774, 790, 791, 795, 804, 805.
Grotius, Hugo, passim.
Grotius, Hugo, ambassade VII, IX, X, XI, XII, XVIII, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXIX, 3, 4, 11, 16, 29, 46, 90, 96, 104, 128, 129, 153, 198, 222, 238, 248, 267, 282, 293, 294, 295, 331, 350, 369, 377, 379, 380, 384, 391, 398, 408, 412, 418, 419, 424, 426, 427, 428, 432, 433, 436, 445, 455, 456, 457, 462, 466, 467, 486, 487, 489, 494, 501, 530-531, 533, 554, 560, 570, 571, 573, 575, 585, 590, 594, 597, 610, 611, 621, 623, 625, 626, 627, 628, 640, 657, 660, 667, 670, 671, 685, 688, 689, 692, 695, 703, 706, 726, 728, 733, 734, 735, 739, 745, 755, 760, 762, 781, 782, 785, 793.
Grotius, Hugo, codenaam Felix 9.
Grotius, Hugo, honorarium 296.
Grotius, Hugo, kinderen van, zie Groot, Cornelia, Cornelis, Dirk en Pieter de.
Grotius, Hugo, moeder van, zie Overschie, Aeltgen Borre van.

Grotius, Hugo, ‘papisme’ XIV, XVI, 11, 96, 98, 119, 120, 147, 164, 200-201, 222, 248, 261, 267, 277, 420, 465, 467.
Grotius, Hugo, pensionaris van Rotterdam, zijn inhechtenisneming en proces XIII, XV, XVII, XIX, 17, 45, 46, 76, 89, 90, 111, 140, 160, 167, 178, 196, 212, 213, 267, 289, 311, 334, 360, 421, 481, 508, 536, 537, 566, 585, 616, 634, 659, 687, 762.
Grotius, Hugo, vrouw van, zie Reigersberch, Maria van.
Grotius, Hugo, woning VIII, XVIII, XIX, 56, 139, 248, 277, 278, 398, 459, 466, 479, 514, 528, 571, 572, 573, 594, 617, 635, 658, 716, 791.
Grotius, Hugo, werken (niet gecatalogiseerd).
Grotius, Hugo *Poemata* XIII, XIV, 3, 12, 13, 27, 42, 75, 98, 128, 147, 167, 179, 185, 190, 200, 201, 208, 234, 248, 251, 262, 267, 276, 278, 288, 297, 307, 309, 320, 324, 334, 341, 354, 360, 372, 375, 394, 406, 415, 429, 432, 433, 449, 462, 466, 492, 498, 515, 549, 571, 594, 604, 617, 631, 641, 649, 664, 687, 698, 722, 740, 752, 761, 771, 774, 791, 795.
Grotius, Hugo *Poemata Nova* XIV, 15-16, 75, 89-90, 98, 110, 139, 145-146, 220, 279, 666, 698, 703, 704, 722, 732.
Grotius, Hugo *Cyrilli Lucaris ... Confessio Christianae fidei. Cui adiuncta est gemina eiusdem Confessionis censura synodalis, una a Cyrillo Berrhoeensi, altera a Parthenio ... promulgata. Omnia Graece et Latine, [Amsterdam] 1645*, XXI, 23, 27, 37, 59, 67, 82, 89, 103, 121, 167, 179, 185, 190, 200, 375, 406, 465, 630, 790.
Grotius, Hugo, werken, chronologisch gerangschikt (vgl. BG = J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, Bibliographie des écrits imprimés de Hugo Grotius, 's-Gravenhage 1950, pp. 653-655).
Grotius, Hugo *Syntagma Arateorum, Leiden 1600* (*BG* 413-414) 45.
Grotius, Hugo *Mare liberum sive de iure quod Batavis competit ad Indicana commercia dissertatio, Leiden 1609* (*BG* 541) 288.
Grotius, Hugo *Liber de antiquitate reipublicae Batavicae, Leiden 1610* (*BG* 691 en 692) 45.
Grotius, Hugo *Dicta poetarum quae apud Jo. Stobaeum exstant ..., Parijs 1623 en 1625* (*BG* 458 en 459) 774.
Grotius, Hugo *De iure belli ac pacis, editio princeps Parijs 1625* (*BG* 565 e.v.) XVIII, 2, 45, 67, 200, 299, 536, 585, 641, 664.
Grotius, Hugo *Defensio fidei catholicae de satisfactione Christi adversus Faustum Socinum, Oxford 1636* (*BG* 925) 89.
Grotius, Hugo *Poemata, per Guil. Grotium denuo edita, aucta et emendata, Leiden 1639* (*BG* 2) 432, 433.
Grotius, Hugo *Commentatio de Antichristo, Amsterdam 1640* (*BG* 1100) 4, 23, 102, 120, 139, 147, 164-167, 199, 261, 288, 307, 310, 320, 334, 433, 509.
Grotius, Hugo *Appendix de Antichristo, Amsterdam 1641* (*BG* 1128-1129) XIV, 96, 120, 129, 139, 147, 164-167, 199, 238, 509.
Grotius, Hugo *Annotationes in libros Evangeliorum, Amsterdam 1641* (*BG* 1135) XIII, 102, 309, 310, 334, 460, 480, 604, 631, 649, 771.
Grotius, Hugo *Annotata ad Consultationem Cassandri, Parijs 1641* (*BG* 1165) XIV, XV, 1, 36, 420.
Grotius, Hugo *De iure belli ac pacis, Amsterdam 1642* (*BG* 571) 148.
Grotius, Hugo *Via ad pacem ecclesiasticam, Parijs 1642* (*BG* 1166) XIV, 1, 36, 67, 96, 129, 153, 189, 223, 420, 535, 599.

Grotius, Hugo *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti, Leiden 1642* (*BG* 1172); zie Rivet, André.
Grotius, Hugo *De origine gentium Americanarum dissertatio, Parijs 1642* (*BG* 725) XIV, 53, 526, 567, 714, 717, 750.
Grotius, Hugo *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti, Parijs 1642* (*BG* 1175) XIV, XV, 1, 15, 44, 102.
Grotius, Hugo *Dissertatio de origine gentium Americanarum, Amsterdam 1642* (*BG* 726) XIV, 53, 526, 567, 714, 717.
Grotius, Hugo *Via ad pacem ecclesiasticam, Amsterdam 1642* (*BG* 1167) XIV, 1, 36, 67, 96, 129, 153, 189, 223, 311, 334, 420, 535, 599.
Grotius, Hugo *Via ad pacem ecclesiasticam, Amsterdam 1642* (*BG* 1168) XIV, 1, 36, 67, 153, 189, 223, 311, 334, 420, 535, 599.
Grotius, Hugo *Animadversiones in animadversiones Andreae Riveti, Amsterdam 1642* (*BG* 1176) XIV, 311, 334.
Grotius, Hugo *Andreae Riveti Examen animadversionum Hugonis Grotii, Leiden 1642* (*BG* 1180); zie Rivet, André.
Grotius, Hugo *Florum sparsio ad Ius Iustinianeum, Parijs 1642* (*BG* 791) XIV, 14, 23, 36, 44, 51, 59, 60, 66, 67, 74, 75, 82, 88, 98, 103, 110, 119, 122, 148, 166, 185, 200.
Grotius, Hugo *Autentycque stucken, raeckende de saecke van den heer Hugo de Groot ..., 1642* (*BG* 889) XV, 634.
Grotius, Hugo *Votum pro pace ecclesiastica contra Examen Andreae Riveti, Parijs 1642* (*BG* 1183) XIV, XV, 2, 27, 36, 42, 44, 52, 67, 94, 96, 102, 129, 153, 189, 222, 223, 420, 421, 535, 599, 618.
Grotius, Hugo *Concordia discors et Antichristus revelatus ..., per Samuelem Maresium, Amsterdam 1642* (*BG* 1130); zie Desmarets, Samuel.
Grotius, Hugo *Votum pro pace ecclesiastica, Amsterdam 1642* (*BG* 1184) XIV, 36, 67, 96, 102, 129, 153, 189, 223, 311, 334, 535, 599.
Grotius, Hugo *Andreae Riveti Apologeticus, pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum, Leiden 1643* (*BG* 298); zie Rivet, André.
Grotius, Hugo *Florum sparsio, Amsterdam (Blaeu) 1643* (*BG* 792) XIV, 103, 119, 122, 148, 166, 185, 200, 387, 414, 432.
Grotius, Hugo *Florum sparsio, Amsterdam (Janssonius) 1643* (*BG* 793) XIV, 103, 119, 122, 148, 166, 185, 200.

Grotius, Hugo *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura ... door Jacobum Laurentium ... Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot, Amsterdam 1643* (*BG* 297); zie Laurentius, Jacob.
Grotius, Hugo *Lucani Pharsalia, Amsterdam 1643* (*BG* 430 en 431) XIII, 3, 12, 27, 42, 75, 128, 147, 160, 167, 179, 185, 190, 200, 234, 248, 288, 297, 307, 308, 309, 320, 324, 334, 340, 341, 354, 360, 371, 372, 373, 375, 387, 393, 414, 415, 432, 460.
Grotius, Hugo *De origine gentium Americanarum dissertatio altera, adversus obtrectatorem, Parijs 1643* (*BG* 731) XIV, XXXVII, 53, 585, 649, 666, 675, 678, 698, 703, 714, 716, 717, 722, 733, 740, 750, 761, 796.
Grotius, Hugo *Joannis de Laet Antwerpiani notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis, Amsterdam 1643* (*BG* 727); zie Laet, Johan de.
Grotius, Hugo *Dissertatio altera de origine gentium Americanarum, adversus obtrectatorem, Amsterdam 1643* (*BG* 732) XIV, 53, 585, 714, 716, 717, 722, 740, 761, 796.
Grotius, Hugo *Andreae Riveti ... Catholicus orthodoxus, oppositus Catholico papistae. Accesserunt huic editioni ... opuscula adversaria Hugonis Grotii, et Andreae Riveti de syncretismo inter orthodoxos et pontificios. Editio nova, ab autore postremum recensita, emendata, et multis in locis aucta. Tomus primus ..., Genève 1644* (*BG* 1173, 1181 en 1185); zie Rivet, André.
Grotius, Hugo *Joannis de Laet Antwerpiani responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum, Amsterdam 1644* (*BG* 733); zie Laet, Johan de.
Grotius, Hugo *Annotata ad Vetus Testamentum, Parijs 1644* (*BG* 1137) XIII, 42, 43, 120, 121, 139, 144, 160, 164, 179, 184, 199, 208, 224, 248, 278, 311, 373, 394, 415, 460, 466, 480, 492, 515, 528, 549, 570.
Grotius, Hugo *Rivetiani Apologetici, pro schismate contra Votum pacis facti, Irenopolis (Amsterdam) 1645* (*BG* 1195) 14, 15, 23, 75, 89, 102, 120, 201, 239, 310, 535, 649.
Grotius, Hugo *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in den Christenheyt voorgevallen ..., 1646* (*BG* 892); zie Wtenbogaert, Johannes.
Grotius, Hugo *Annotationes in Novum Testamentum, Parijs 1646 en 1650* (*BG* 1138 en 1141) XIII, 14, 42, 43, 121, 139, 144, 160, 164, 167, 179, 199, 278, 298, 309, 310, 311, 320, 324, 334, 460, 466, 480, 492, 528, 570, 571, 587.
Grotius, Hugo *Epistolae ad Gallos, Leiden 1648 en 1650* (*BG* 1213 en 1214) XVIII.
Grotius, Hugo *Uyt-legginge des algemeynen sendt-briefs, van den apostel Johannes, Amsterdam 1648* (*BG* 214) 98.
Grotius, Hugo *De l'antiquité de la République des Hollandois, Amsterdam 1648* (*BG* 709) 475.
Grotius, Hugo *Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum, Amsterdam 1655* (*BG* 735) XIX, 379, 488, 570.
Grotius, Hugo *Annales et historiae de rebus Belgicis, Amsterdam 1657* (*BG* 741) XIII, XIV, 9, 140, 160, 178.
Grotius, Hugo *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae varii argumenti, Amsterdam 1660* (*BG* 1240) IX, XXVIII.

Grotius, Hugo *Martini Ruari, necnon H. Grotii, M. Mersenni, M. Gittichii, et Naerani aliorumque virorum doctorum ... ad ipsum epistolarum selectarum centuria, Amsterdam 1677 en 1681* (*BG* 1243) 598.
Grotius, Hugo *Opera omnia theologica, Amsterdam 1679; anast. herdruk Stuttgart-Bad Cannstatt 1972* (*BG* 919) 2, 15, 23, 44, 75, 89, 101, 102, 120, 164-167, 201, 238, 310, 311, 618.
Grotius, Hugo *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theologicae varii argumenti, Amsterdam 1684* (*BG* 1241) IX, XXVIII.
Grotius, Hugo *Epistolae quotquot, Amsterdam 1687* (*BG* 1210) en *Clavis epistolarum Hugonis Grotii, [Leiden] 1763* (*BG* 1211) IX, XI, XXVIII.
Grotius, Hugo *Historie van het Leven des Heeren Huig de Groot, door Caspar Brandt en Adriaan van Cattenburgh, Dordrecht-Amsterdam 1727* (*BG* 913 en 1249-1250) IX, XII.
Grotius, Hugo *Notice d'une version manuscrite de l'Anthologie Grecque, par Hugues Grotius [par Guillaume François Berthier], Parijs 1751*, p. 1807-1808: vertaling van Euripides, *Supplices* (*BG* 496 rem. 5 en *BG* 532 rem. 2) XIV, 774.
Grotius, Hugo *Moser, Friderich Carl von, Diplomatische und Historische Belustigungen V, Frankfort en Leipzig 1760* (*BG* 1254) X.
Grotius, Hugo *Anthologia Graeca, cum versione Latina H. Grotii, Utrecht 1795-1822* (*BG* 534) XIII, XIV, 3, 12, 13, 27, 42, 75, 103, 119, 128, 147, 167, 179, 185, 190, 200, 208, 213, 224, 234, 248, 251, 262, 267, 276, 278, 288, 297, 307, 309, 320, 324, 341, 354, 360, 372, 375, 394, 406, 415, 429, 432, 449, 462, 466, 492, 498, 515, 549, 571, 594, 604, 617, 631, 641, 649, 664, 687, 698, 722, 740, 752, 761, 771, 774, 791, 795.
Grotius, Hugo *Hugonis Grotii epistolae ineditae, quae ad Oxenstiernas patrem et filium, aliosque Sueciae consiliarios e Gallia missae ... nunc prodeunt ex Musaeo Meermanniano, Haarlem 1806* (*BG* 1222) X.
Grotius, Hugo *Hugonis Grotii ad Ioh. Oxenstiernam et Ioh. Adl. Salvium, et Iohannis Oxenstiernae ad Cerisantem, epistolae ineditae, Haarlem 1829* (*BG* 1224) X.
Grotius, Hugo *De iure praedae, 's-Gravenhage 1868* (*BG* 684) XIX, 214, 252, 406.
Grotius, Hugo *Epistolae ad Axelium Oxenstierna*, in *Oxenst. Skrifter, afd. II, Stockholm 1889-1891* (*BG* 1226) IX.

Grotius, Hugo *Epistolae ad domum regiam Sueciae et alios Suecos, Stockholm 1892* (*BG* 1227) X.
Grotius, Hugo *Rogge, H.C., Brieven van Nicolaes van Reigersberch aan Hugo de Groot, Amsterdam 1901* (*BG* p. XXI) XII.
Grotius, Hugo *Inleidinge tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid, Leiden 1952* (*BG* 785) 76.
Grotius, Hugo, werken, abusievelijk toegeschreven aan.
Grotius, Hugo *De absoluto reprobationis decreto. Versio ex Anglico, [ed. S. Hoard], Amsterdam 1640* (*BG* 1320) 723.
Grotius, Hugo *Ioannis Armandi Plessaei Richelii S.R.E. cardinalis eminentissimi ... vitae synopsis, inscribenda tumulo, [1642]* (*BG* 734) 279.
Grotius, Hugo *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus, Parijs 1643* (*BG* 1322); zie Joly, Claude.
Grosnigh, monsieur, zie Krosigk, Adolf Wilhelm von.
Groszenhain (plaats tussen Elsterwerda en Dresden) 163.
Groote Heer, zie Ibrahim, sultan.
Grootenhuys, Arent ten 595*, 617.
Grootenhuys, dr. Jan Jansz. ten XIX, 252*, 360, 387, 406, 594, 595, 617.
Guadix (stad ten westen van Granada) 155.
Guasco, Carlos 366, 726, 728, 729.
Guastalla, hertog van, zie Gonzaga, Cesare II van.
Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf XI, XII, XVIII, XXI, XXIII, XXIV, 13, 20, 22, 30, 31, 32, 33, 36, 48, 49, 50, 55, 57, 60, 62, 63, 65, 69, 70, 71, 72, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 91, 92, 93, 95, 97, 100, 105, 112, 125, 127, 132, 135, 142, 143, 144, 149, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 169, 171, 172, 173, 179, 182, 184, 186, 191, 193, 194, 196, 197*, 202, 204, 205, 206, 215, 217, 218, 219, 227, 229, 230, 231, 233, 235, 241, 243, 245, 246, 247, 254, 256, 257, 259, 266, 271, 273, 274, 281, 284, 286, 290, 295, 296, 297, 300, 302, 303, 305, 313, 315, 318, 326, 328, 329, 331, 332, 335, 340, 343, 346, 347, 349, 355, 356, 357, 358, 362, 363, 365, 366, 367, 369, 370, 373, 375, 377, 380, 382, 390, 392, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 404, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 416, 422, 424, 427, 431, 434, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 467, 469, 471, 477, 483, 484, 485, 486, 487, 489, 490, 491, 496, 499, 500, 501, 502, 503, 508, 509, 510*, 511, 512, 514, 518, 519, 522, 523, 524, 535, 539, 542, 544, 550, 552, 553, 554, 555, 557, 558, 559, 562, 563, 564, 567, 573, 574, 576, 577, 580, 584, 585, 587, 590, 592, 593, 594, 597, 601, 602, 608, 610, 611, 620, 621, 625, 626, 627, 636, 638, 639, 640, 642, 646, 647, 649, 651, 653, 654, 656, 658, 664, 667, 671, 674, 676, 678, 681, 683, 684, 688, 690, 693, 695, 696, 701, 702*, 704, 706, 709, 711, 713, 718, 721, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 735, 738, 740, 742, 744, 745, 746, 748, 749, 750, 752, 753, 756, 757, 758, 761, 762, 765, 766, 770, 771, 773, 774, 776, 777, 779, 781, 782, 783, 784, 785-789, 794, 795, 798, 799, 802, 805, 807.
Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, gravin van, zie Bec-Crespin, Renée du.
Guénégaud, Henri de, heer van Du Plessis, markies van Plancy 224, 226*, 228.
Guernsey 653, 654, 657, 662.
Guiche, graaf van, zie Gramont, Antoine III de.
Guimarães, João de 403, 442, 450, 581, 586, 613.
Guinea, bocht van 388.
Guinegautius, zie Guénégaud, Henri de.

Guise (stad aan de Oise) 300, 381, 382, 553, 556, 558, 587, 606, 609, 612, 707.
Guise, hertog van, zie Lorraine, Charles de; Lorraine, Henri II de.
Guise, hertogin van, zie Glymes, Honorée de, gravin van Bossu(t); Gonzaga, Anna van; Joyeuse, Henriette-Catherine de.
Guise, Louis, bastaard van, prins van Phalsbourg en Lixen 726, 728, 729.
Gulik (*Jülich; Juliers*) 34, 127, 411, 672.
Gulik (*Jülich; Juliers*), hertog van, zie Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van.
Gustaaf II Adolf, koning van Zweden XXIII, 1, 7, 17, 145, 282.
Guyenne 126, 127, 302, 453, 456, 458, 500, 606, 608, 611, 618, 658, 746.
Guzmán, Diego Felipe de, markies van Leganés 192*, 194, 328, 331, 332, 778.
Guzmán, don Francisco de, markies van Ayamonte 691, 694, 696.
Guzmán, Enrique Felípez de, markies van Mairena 764, 765, 768.
Guzmán, Gaspar de, 'conde-duque' van Olivares, zie Olivares.
Guzmán, Gaspar Alonso Pérez de, hertog van Medina-Sidonia 192*, 193, 194, 691, 694, 778, 780, 783.
Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres, onderkoning van Napels 392, 485, 489, 491.
Gyldenklou, Anders 294*, 295, 351, 352, 353, 369, 370, 445, 626, 627.
Gyllenhielm (*Gylldenhielm*), Carl 351-353, 531, 560, 561.
Györ (*Rahau; Raab*) (stad in Hongarije) 78, 84.

H

Haag, Den (*'s-Gravenhage; Haga*) VIII, XIV, XV, XVI, XVII, XVIII, XXVI, 23, 28, 44, 52, 66, 69, 83, 89, 94, 97, 185, 222, 239, 261, 288, 292, 293, 295, 353, 387, 389, 414, 442, 451, 452, 455, 460, 463, 465, 466, 474, 528, 550, 554, 565, 582, 586, 596, 602, 607, 616, 632, 636, 644, 659, 660, 666, 680, 684, 698, 699, 700, 703, 712, 713, 714, 722, 723, 729, 730, 733, 734, 735, 736, 737, 740, 741, 745, 752, 753, 754, 755, 756, 761, 776, 791, 792, 796, 804.
Haag, Den (*'s-Gravenhage; Haga*) (plaats van verzending) 13, 24, 37, 51, 54, 68,

82, 83, 97, 111, 112, 130, 131, 148, 149, 160, 175, 186, 196, 208, 222, 234, 249, 262, 276, 321, 373, 387, 415, 430, 463, 476, 493, 508, 527, 550, 566, 595, 616, 631, 642, 660, 679, 699, 713, 733, 753, 771, 791, 806.
Haag, Den (*'s-Gravenhage; Haga*), balhuis 69.
Haag, Den (*'s-Gravenhage; Haga*), hofpredikant, zie Rivet, André.
Haag, Den (*'s-Gravenhage; Haga*), Waalse kerk 94.
Haarlem 130, 152, 172, 175, 190, 805.
Habsburgse huis, zie Oostenrijk.
Hadrianus, Publius Aelius, keizer 310, 334.
Haes, Gilles de 663*.
Haga, mr. Cornelis XXI, 12, 37*, 59, 430, 449, 474, 497.
Hagae-Comitis, zie Haag, Den.
Haguenau 638.
Halberstadt 87, 339, 418, 425, 431, 462, 471, 474, 533, 547, 579, 697.
Halerius, zie Hospital, François de l'.
Halle 152.
Hallier, sieur du, zie Hospital, François de l'.
Halluin, hertog van, zie Schomberg, Charles de.
Halluin, Anne, hertogin van 255.
Hals, Claes Claesz. 175.
Hals, Jacoba Claesdochter 175.
Hambraeus, Jonas XXV, 573.
Hamburg X, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, 21, 28, 41, 48, 57, 58, 59, 60, 62, 65, 69, 73, 80, 112, 115, 116, 118, 131, 136, 148, 151, 153, 161, 163, 176, 180, 181, 182, 187, 188, 201, 210, 212, 223, 236, 249, 256, 268, 275, 278, 282, 287, 289, 290, 294, 296, 301, 303, 305, 307, 323, 327, 329, 332, 334, 339, 340, 349, 360, 364, 367, 385, 390, 393, 401, 403, 404, 416, 417, 418, 428, 429, 444, 445, 462, 473, 475, 498, 505, 508, 525, 526, 530, 533, 546, 548, 562, 564, 567, 578, 581, 590, 614, 686, 719, 731, 736, 757, 797, 800, 802, 804.
Hamburg (plaats van verzending) 22, 58, 73, 85, 87, 101, 119, 135, 151, 152, 162, 163, 339, 359, 418.
Hamburg, preliminair vredesverdrag van (1641) XXV, XXVI, XXVII, 8, 57, 60, 62, 65, 69, 73, 84, 115, 132, 135, 148, 151, 181, 187, 188, 210, 223, 236, 294, 295, 329, 343, 450, 455, 578, 579, 588, 614, 615.
Hamilton, James, markies van 800*, 802.
Hammerstein, Hans Adam von 533, 564, 579, 615.
Hampshire 800.
Hanau 55, 135.
Hanau, Augustin von 135.
Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van, landgravin van Hessen-Kassel XXIV, 8, 20, 34, 50*, 64, 96, 97, 105, 111, 131, 141, 153, 156, 158, 159, 171, 194, 232, 233, 252, 281, 282, 286, 315, 331, 348, 366, 390, 398, 400, 402, 408, 409, 412, 413, 416, 427, 436, 438, 457, 471, 563, 580, 581, 593, 620, 622, 624, 656, 685, 689, 695, 729, 751, 766, 781, 782, 784, 793.
Hannover 416, 546.
Hanze 289, 301, 303, 305.
Haraucourt, Jean-Jacques de, heer van Saint-Balmont 744.
Harcourt (*Harincourt*), graaf van, zie Lorraine, Henri de.
Harcourt (*Harincourt*), gravin van, zie Camboust, Marguerite-Philippe du.
Harderwijk 717.

Harincourt, zie Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt.
Haro, Luis Méndez de, zie Méndez de Haro, don Luis.
Harod de Senevas, Melchior de, markies van Saint-Romain XXVI, 57, 58*, 60, 62, 65, 69, 73, 78, 112, 115, 116, 131, 149, 151, 265, 339, 364, 562, 582, 790.
Harz, gebergte 87.
Hasselaer, Balichgen Pietersdochter 60, 74, 75.
Hasselaer, Pieter Pietersz. 67.
Hatzfeldt und Gleichen, Melchior von 22, 55, 72, 77, 79, 80, 118*, 438, 467, 477, 499, 539, 563, 623, 638, 640, 654, 659, 668, 671, 674, 675, 684, 690, 691, 693, 695, 696, 702, 704, 706, 707, 709, 721, 727, 780, 783, 786, 788, 796, 798, 799, 800, 801, 802.
Haut-Palatinat, zie Opperpalts (*Oberpfalz*).
Hautefort, Marie de 280, 285, 286, 396*, 399, 401.
Hauterive, markies van, zie Aubespine, François de l'.
Havelberg 757, 790, 792.
Havre, Le, zie Le Havre.
Heberstein, zie Herberstein, Georg Sigmund von.
Hebreeën (Hebreeuws) XIII, 164, 166, 179, 309, 310, 325, 334, 360, 394, 480.
Hechingen (plaats ten zuiden van Tübingen) 191.
Heemskerck, Geertruid Willem Jansz. van 566.
Heemskerck, Maria Willemsdochter van 595.
Heereboort, Adriaen 462*.
Heidelberg 27, 91, 93, 112, 120, 143, 144, 146, 343, 347, 349, 667, 671, 674.
Heilbronn 70, 91, 97, 106, 112, 215, 707.
Heiligenberg (plaats ten noorden van Ueberlingen) 744, 748, 750.
Heinsius, Daniël 291.
Heitersheim (plaats ten zuiden van Freiburg im Breisgau) 273, 296.
Hellevoetsluis 96.
Helmstedt 87.
Helsingør 119, 404, 406, 428, 473, 505, 629.
Helvetia, zie Zwitserland.
Hendrik II, koning van Frankrijk 726, 727.
Hendrik III, koning van Frankrijk 107, 330, 727.
Hendrik IV, koning van Frankrijk 20, 78, 102, 140, 157, 181, 238, 267, 269, 270, 273, 380, 517, 520, 538, 672, 727.
Henegouwen, zie Zuidelijke Nederlanden.
Henger, Christophorus 96.
Henriëtte Maria, koningin van Engeland 3*, 6, 8, 10, 11, 13, 17, 23, 24, 38, 39, 51, 54, 66, 68, 69, 70, 75, 81, 82, 83, 88, 90, 94, 96, 98,

103, 104, 105, 107, 109, 110, 112, 113, 128, 130, 131, 133, 139, 142, 143, 144, 148, 149, 150, 152, 153, 158, 159, 166, 168, 172, 175, 176, 178, 180, 183, 184, 187, 190, 209, 218, 234, 251, 274, 288, 302, 313, 327, 330, 332, 344, 365, 373, 376, 396, 397, 401, 411, 412, 413, 416, 425, 437, 450, 452, 455, 456, 457, 463, 464, 470, 471, 482, 484, 487, 490, 493, 516, 518, 522, 524, 554, 557, 558, 576, 631, 643, 670, 672, 673, 675, 679, 691.
Heppenheim (plaats tussen Heidelberg en Darmstadt) 396.
Herberstein, Georg Sigmund von 47*, 49, 60, 62, 63, 64, 65, 69, 82, 94, 99, 116, 188.
Herbert, Philip, graaf van Pembroke 520, 522.
Herborn 222.
Hermant, Godefroy 214.
Hersent, Charles 104, 747.
's-Hertogenbosch XIV, 4, 10, 13, 53, 68, 76, 259, 433, 442.
Herwart, Barthélemy 484*.
Hesdin 241.
Hesiodus 2, 74.
Hessen-(Darmstadt) 336, 398, 409, 411, 485, 487, 490, 581, 659, 725.
Hessen-Darmstadt, Georg II, landgraaf van VIII, XXV, 377, 396*, 399, 402, 581, 637, 639, 640, 677, 685, 692, 694, 696, 697, 727, 729, 781, 782, 793, 799.
Hessen-Eschwege, Friedrich van XI, XXV, 494*, 496, 505*, 546, 581, 613, 685*, 686, 687, 695, 781, 782, 793.
Hessen-Kassel VIII, X, XXIV, 20, 34, 81, 94, 96, 97, 105, 111, 131, 141, 153, 156, 158, 171, 181, 183, 217, 232, 233, 246, 247, 252, 273, 281, 282, 286, 287, 304, 313, 315, 331, 343, 345, 346, 348, 366, 373, 390, 395, 396, 398, 399, 402, 408, 409, 410, 412, 413, 416, 427, 436, 437, 438, 455, 457, 461, 471, 490, 524, 563, 578, 580, 581, 587, 590, 593, 613, 620, 622, 624, 654, 656, 668, 671, 674, 685, 686, 689, 690, 692, 694, 695, 704, 707, 709, 725, 727, 729, 742, 749, 753, 762, 766, 780, 784, 793, 794, 799, 804.
Hessen-Kassel, gezanten te Den Haag, zie Krosigk, Adolf Wilhelm von; Wicquefort, Joachim de.
Hessen-Kassel, gezanten te Parijs, zie Krosigk, Adolf Wilhelm von; Polhelm, Winand von.
Hessen-Kassel, gezant te Minden, zie Hoff, Jakob von.
Hessen-Kassel, landgravin van, zie Hanau-Münzenberg, Amalia Elisabeth van.
Hessen-Kassel, Wilhelm V, landgraaf van 685, 695, 781, 782, 793.
Heufd, monsieur, zie Hoeufft, Johan.
Hexter, zie Höxter.
Heyking (*Höking*), kolonel 101.
Hibernia, zie Ierland.
Hiëronymus, Sophronius Eusebius, heilige 178*, 179, 195, 572.
Highlandius, Cuthbertus, zie Sorbière, Samuel.
Higuera de Vargas (plaats in de omgeving van Badajoz) 797, 799, 802.
Hilarion, heilige 178, 179, 195.
Hildesheim (stad en bisdom) 564, 579, 615, 641, 701, 751, 784.
Hincmar, aartsbisschop van Reims 604.
Hispalis, zie Sevilla.
Hoard, Samuel, *De absoluto reprobationis decreto. Versio ex Anglico, Amsterdam 1640* (*BG* 1320); zie Grotius, Hugo, werken (toeschrijvingen).
Hobbes, Thomas XVI, 185*, 199, 387, 406.

Hoedekenskerke, heer van, zie Joachimi, Albert.
Hoeufft, Johan 84*, 113, 139, 237, 356, 392, 478, 508, 513, 530, 551, 569, 648, 663, 776, 804.
Höxter (*Hexter*) 654, 656, 690, 693, 696.
Hof (*Hoffa*) (stad ten noorden van Bayreuth) 31, 33, 34.
Hoff, Jakob von 751.
Hoffkirchen, Lorenz von 85, 115, 417, 563, 580, 790.
Høg, Just 417*, 429, 525, 533, 564, 581, 658, 736, 757, 804.
Hogerbeets, Adriaen 121, 299, 360, 372, 387, 389, 394, 493, 536, 585, 616, 634, 688.
Hogerbeets, Rombout 76*, 98, 121, 180, 299, 341, 360, 372, 389, 394, 493, 507, 515, 536, 537, 585, 604, 616, 634, 659, 688.
Hohentwiel (vesting nabij Singen) 71, 86, 357, 375, 395, 399, 401, 422, 424, 427, 622, 623, 624, 783.
Hohusen, Johan, wijnhandelaar 357.
Holke, Gedeon 339.
Holland, zie ook Republiek.
Holland, Staten van XV, 2, 10, 11, 13, 16, 17, 20, 24, 28, 39, 44, 45, 46, 51, 53, 70, 76, 83, 89, 90, 96, 103, 105, 111, 130, 131, 139, 140, 149, 150, 153, 158, 159, 160, 167, 168, 172, 175, 178, 179, 180, 184, 190, 194, 195, 196, 206, 208, 212, 213, 234, 239, 249, 252, 258, 261, 262, 267, 276, 286, 287, 289, 298, 306, 311, 312, 325, 342, 354, 372, 375, 376, 388, 389, 414, 463, 482, 490, 498, 507, 508, 516, 524, 527, 535, 536, 537, 544, 565, 566, 582, 585, 586, 595, 596, 612, 614, 615, 616, 634, 635, 643, 644, 656, 659, 660, 661, 666, 677, 680, 688, 689, 699, 712, 723, 741, 753, 754, 755, 762, 774, 775, 791, 796, 805.
Holland, Staten van, ridderschap 159, 168, 195, 463, 482, 498, 507, 527, 586, 596, 615, 616, 634, 635, 643, 656, 659, 660, 666, 680, 688, 699, 712, 723, 753, 754, 805.
Holland en Zeeland, Hof van XIV, XVII, 3, 4, 17, 45, 46, 70, 76, 89, 90, 98, 121, 153, 160, 168, 175, 180, 185, 194, 195, 196, 220, 234, 249, 274, 288, 341, 360, 361, 387, 389, 394, 406, 415, 420, 429, 475, 498, 507, 515, 604, 614, 616, 635, 678, 681, 796.
Holland en Zeeland, Hoge Raad van XIV, 3, 153, 168, 180, 194, 249, 372, 394, 414, 475, 507, 565, 566, 616, 635, 681.
Holland (*Hollandius*), graaf van, zie Rich, Henry.

Holmia, zie Stockholm.
Holstein, hertogdom XXV, XXVII, 14, 151, 171, 358, 677, 785, 790, 792, 807; zie ook Sleeswijk-Holstein, hertogdom.
Holstein-Schaumburg-Pinneberg, Otto, graaf van 731.
Hom, kolonel, zie Oehm, Johann Bernhard von.
Homburg (plaats ten oosten van Saarbrücken) 435, 438, 440, 574, 576, 577.
Homerus 88, 232.
Hongarije 78, 79, 80, 168, 203, 204, 210, 213, 216, 218, 220, 233, 255, 443, 444, 520, 524, 539, 542, 545, 684.
Hongarije, koning van, zie Ferdinand III van Oostenrijk (keizer).
Honnecourt (plaats aan de Schelde, ten zuiden van Kamerijk) 5, 106, 142, 303, 646.
Hooft, Pieter Cornelisz. XIV, XIX, 3*.
Hooft, Pieter Cornelisz, *Neederlandsche Histooriën, Amsterdam 1642*, XIV, XIX, 3, 9, 24, 44, 82, 89, 111, 130, 140.
Hooge, Jacobus van der XVIII, 566*, 703, 760, 790.
Hoolck, Gijsbert van der 754.
Hoorn 130, 152, 172, 175, 190.
Hopton, sir Arthur 171.
Hopton, sir Ralph 133, 345, 381, 800, 802.
Horatius Flaccus, Quintus 2.
Horb am Neckar 441.
Horn (*Hornius*), Georg 717.
Horn (*Hornius*), Georg, *De originibus Americanis libri quatuor, 's-Gravenhage 1652* (*BsG* 216) 717.
Horn, Arvid Henriksson 265.
Horn, Christina 265, 290.
Horn, Gustav Karlsson, rijksraad VIII, XI, 35, 41*, 71, 113, 126, 127, 138*, 146, 174, 198, 236, 247, 265*, 266, 282, 290, 351-353, 369-370, 384, 411, 445-449, 461, 462, 473, 491, 531, 560, 561, 626-630, 701.
Hornburg (plaats tussen Wolfenbüttel en Halberstadt) 418.
Horneck (kasteel nabij Gundelsheim, ten noorden van Heilbronn) 143, 144, 146.
Horst, baron van, gouverneur van Heidelberg 143, 144, 146.
Hortensius, Martinus 460*.
Hospital, François de l', graaf van Rosnay, sieur du Hallier 108*, 109, 113, 133, 170, 171, 172, 215, 217, 219, 227, 229, 231, 242, 244, 245, 254, 283, 284, 286, 290, 302, 315, 317, 319, 328, 332, 343, 763, 767.
Hospital, François-Marie de l', markies van Vitry 765, 779, 798.
Hospital, Nicolas de l', markies van Vitry 34, 40*, 45, 47, 48, 50, 54, 221, 226, 229, 231, 280, 285, 286, 378, 381, 382, 468.
Hotham (*Hottam*), kapitein John 575, 576, 578.
Hotham (*Hottam*), sir John 575, 576, 578.
Hotman, François 27.
Hotton, Godefroy 475.
Houdan (stad ten noordoosten van Dreux) 122, 480.
Hoxter, zie Höxter.
Hoya (plaats tussen Verden en Nienburg) 701, 751.
Hoyerswerda XXV.
Hugenoten 467.
Hulft, Gerard 60, 74, 75.

Hulft, Pieter Evertsz. 60, 75.
Hull 575, 589, 592, 594, 608, 610, 611, 613, 621, 623, 625, 670, 672, 675, 692, 694, 696.
Hulst 207, 372, 387, 388, 394, 403, 404.
Huntingdon (plaats tussen Bedford en Peterborough) 670, 673, 675, 682.
Hutten, Albert van 262*.
Huy 679, 680.
Huygens, Constantijn 185, 372, 376, 386, 399, 437, 482.
Huyn, Gottfried, graaf van Geleen 691.
Hyères, eilanden van (*Stoechadae*) 652, 654, 657.

I

Iasi in Moldavië 89, 407.
Iasi, synode van Constantinopel-, zie Constantinopel, synoden te.
Iberus, zie Ebro.
Ibiza, eiland 671.
Ibrahim, sultan der Ottomanen 192*, 193, 194, 203, 205, 207, 216, 218, 220, 230, 314, 316, 318, 341, 344, 345, 348, 349, 395, 400, 401, 466, 468, 470, 472, 492, 705, 706, 708, 711, 743, 747, 749.
Iconium, zie Konya.
Ieper 258, 704.
Ierland (*Hibernia*) 108, 109, 112, 113, 128, 141, 148, 150, 260, 299, 313, 316, 318, 330, 366, 367, 381, 383, 423, 424, 425, 426, 427, 485, 489, 540, 542, 545, 553, 555, 558, 567, 618, 670, 672, 708, 709, 710, 726, 728, 730, 735, 749, 766, 768, 800, 802.
Igis, kasteel Marschlins (Graubünden) 568, 632, 633.
Ignatius van Antiochië 420, 481, 529, 571, 595.
Ilerda (*Lleida*), zie Lérida.
Iller, rivier 410, 422, 441, 452, 467, 477, 510.
Imperator, Constantinus, zie Empereur ab Oppijck, Constantijn l'.
Imperiali, Federico 662.
Imperiali, Lorenzo, kardinaal 662.
Indië, zie Oost-Indië; West-Indië.
Ingermanland (Zweeds gebied ten westen van het Ladogameer) 505.
Ingolismensis dux, zie Valois, Charles de, hertog van Angoulême.
Ingolstadt 779.
Innhausen und Knyphausen, Enno Wilhelm von 21*.
Innhausen und Knyphausen, Rudolf Wilhelm von 21*.
Innsbruck, aartshertogin van, zie Claudia de' Medici.
Irenaeus, bisschop van Lyon 600.
Isabella (*Elisabeth*) van Bourbon, koningin van

Spanje 345, 348, 349, 484, 488, 490, 668, 671, 674.
Isabella Clara Eugenia van Oostenrijk, ‘infanta’ van Spanje, aartshertogin 507.
Isidorus van Sevilla XIX, 141, 379.
Isola, zie Lisola, Franz Paul, vrijheer van.
Istrië 66, 203, 206.
Italië XVIII, XIX, XXIV, 40, 42,47, 49, 50, 56, 57, 60, 61, 63, 64, 65, 72, 77, 79, 80, 86, 87, 92, 94, 95, 99, 106, 108, 118, 121, 123, 125, 126, 137, 141, 150, 157, 161, 180, 181, 182, 185, 202, 203, 205, 206, 215, 217, 219, 238, 242, 244, 255, 258, 259, 262, 274, 283, 291, 302, 304, 305, 306, 308, 312, 313, 317, 319, 322, 343, 362, 365, 367, 373, 374, 380, 381, 382, 395, 400, 401, 404, 409, 410, 420, 424, 426, 431, 434, 438, 439, 444, 449, 452, 460, 463, 467, 470, 471, 475, 478, 481, 485, 488, 491, 499, 502, 504, 507, 508, 513, 516, 523, 530, 537, 540, 542, 543, 545, 548, 550, 562, 566, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 583, 585, 589, 591, 592, 593, 594, 597, 599, 602, 606, 617, 620, 622, 624, 642, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 663, 664, 668, 671, 672, 673, 674, 676, 681, 682, 691, 694, 696, 701, 704, 707, 708, 709, 710, 715, 716, 717, 720, 721, 727, 728, 735, 738, 742, 746, 748, 749, 757, 758, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 772, 778, 780, 781, 783, 794, 797, 801, 802, 804, 807.
Italië, Frans leger in, zie de bevelhebbers: Savoye, Tommaso Francesco van; Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne.
Italië, oorlog in; zie Castro, Milaan en Savoye.
Itzehoe (stad ten noorden van Hamburg) 339.
Ivrea 142, 154, 662, 683.

J

Jacobijnen, zie Dominicanen.
Jacobus I, koning van Engeland 23, 27, 102, 689.
Jacobus, Brief van 102, 122.
Jan IV, koning van Portugal, hertog van Bragança 8, 25, 26, 63, 88*, 125, 256, 258, 347, 428, 449, 450, 518, 541, 543, 545, 586, 589, 591, 592, 593, 613, 638, 640, 652, 654, 668, 669, 671, 673, 674, 700, 764, 765, 768, 780.
Jan II Kazimierz, prins, naderhand koning van Polen 652, 654, 655, 657.
Jannes en Jambres, tegenstanders van Mozes 165.
Jansenisten XX, 515, 549, 571, 617, 667, 704, 747.
Jansenius, Cornelius, bisschop van Ieper XX, 704.
Jansonius Campensis, Robertus 307.
Jansonius Campensis, Robertus, *Brevis dissertatio, de visionibus quae capitibus XIII et XVII Apocalypseos discribuntur, [Amsterdam] 1643* (*BsG* 327) XVII, 261, 278, 279, 307, 310, 320, 324, 334, 353, 394, 415, 460.
Janssonius, Joannes, uitgever te Amsterdam XIV, 148, 185, 200, 430.
Jansz., Broer, courantier te Amsterdam 476.
Jason (gastheer van de apostel Paulus) 164, 165.
Jauche (*Jassum*) (plaats ten noorden van Namen) 461.
Jawor (plaats ten westen van Breslau) 137.
Jeaucourt, Jean de, heer van Villarnoul 122.
Jeres, zie Hyères.

Jermin, Henry (*monsieur Germain*) 139*.
Jersey 653, 654, 657, 662.
Jeruzalem 164.
Jevrius, zie Potier, Louis, markies van Gesvres.
Jezuïeten XX, 38, 120, 140, 145, 147, 157, 164, 169, 171, 172, 173, 203, 204, 205, 206, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 230, 234, 237, 241, 244, 251, 285, 311, 515, 529, 549, 550, 555, 572, 595, 604, 608, 618, 630, 649, 652, 654, 657, 665, 667, 672, 673, 674, 678, 688, 703, 704, 715, 723, 747, 748, 750, 752, 761, 774, 791, 806.
Joachimi, Albert, heer van Hoedekenskerke 38*, 239, 388, 389, 442, 596, 612, 616, 635, 642, 643, 656, 661, 680, 700, 733, 754, 775, 790, 800.
Joden XX, 164, 165, 310, 334, 338, 396, 399, 402, 432, 443, 457, 518, 521, 524.
Johann Georg I, keurvorst van Saksen 22, 118, 135, 152, 162, 254, 257, 260, 301, 358, 518, 521, 524, 589, 591, 594, 781, 783, 793.
Johannieters 508, 536, 654.
John, Michael 269, 276*, 297, 498.
Johnson, Samson XVI, 44*, 89, 119, 139, 147, 164, 175, 178, 185, 189, 190, 195, 199, 208, 213, 221, 222, 224, 239, 320, 353, 387, 474.
Joly, Claude 457*.
Joly, Claude, *Consultatio de reformandis horis canonicis ac rite constituendis ecclesiasticorum muneribus, Parijs 1643* (*BG* 1322) XX, 457, 474, 480, 492, 497, 503, 515, 527, 549, 571, 595, 617.
Jorck, zie York.
Jornandes, bisschop van Ravenna 570.
Joseph, le père, zie Le Clerc du Tremblay, François.
Josephus, zie Flavius Josephus.
Joyeuse, hertog van, zie Lorraine, Louis de.
Joyeuse, Anne, hertog van 107*.
Joyeuse, Henriette-Catherine de, hertogin van Guise 30*, 32, 33, 47, 48, 50, 202, 204, 284, 744, 775, 777.
Jülich (*Juliers*), zie Gulik.
Junius Brutus, Stephanus 27, 45, 122, 147, 166, 179.
Junius, Elisabeth (echtgenote van Gerardus Joannes Vossius) 460, 481, 549.
Junius, Franciscus (*François du Jon*) 460*, 479.
Justinianus, keizer XIV, 76, 88, 141, 336, 766.

K

Kaiserslautern (*Caesarislutora*) 555, 587.
Kalembach, zie Kulmbach.

Kalkar 587.
Kallo (plaats ten noorden van Antwerpen) 68.
Kalmar (*Calmar; Collmar*) 719, 732.
Kamerijk (*Cambrai; Cameracum*) 32, 33, 272, 315, 317, 319.
Kapoun (*Kapaun*) von Svojkov, Albrecht Weikhart 684.
Kardinaal, zie Mazarin, Jules; Richelieu.
Kardinaal-infante, zie Ferdinand van Oostenrijk.
Karel V, keizer 612.
Karel I, koning van Engeland, passim.
Karel (II), prins van Wales, naderhand koning van Engeland 425, 607, 610, 611, 612, 670, 672, 675, 680, 700.
Karel IX, koning van Frankrijk, 328, 618, 727.
Karel (X) Gustaaf, paltsgraaf van Zweibrücken, naderhand koning van Zweden 55, 146, 494, 685, 686, 687.
Karel IV, hertog van Lotharingen, zie Lotharingen.
Karelië 505.
Karl Ludwig van de Palts VIII, XI, 217, 292*, 293, 294, 295, 329, 343, 431, 436, 438, 451, 455, 458, 554, 587, 588, 591, 592, 593, 707.
Kaschuben (voormalig hertogdom tussen Pommeren en Pruisen) 582.
Kassel 97, 217, 233, 282, 409, 534, 790, 793.
Kattegat 428.
Keizer (keizerlijken), zie Ferdinand III, keizer.
Keller, Georg XII, XXV, XXVII, 21*, 22, 57, 58, 72, 73, 84, 85, 87, 100, 101, 115, 118, 119, 134, 135, 151, 152, 161, 162, 163, 181, 191, 338, 357, 358, 416, 418, 532, 578, 718, 736, 737, 757, 758, 770.
Kemnitz, zie Chemnitz.
Kempen (plaats ten noordwesten van Krefeld) 91, 500, 574, 587.
Kempis, Thomas a 45.
Kensington 744, 750.
Kent (*Cantium*) 455, 463, 476, 502, 800, 802.
Kerr, William, graaf van Lothian 125*, 128, 468.
Ketner, monsieur, zie Kütner, Georg Johann.
Kettingh, Willem, heer van Essensteyn 805.
Ketzgen von Gerritshoven, Wilhelm Salentin 111, 149, 287.
Keulen (*Colonia; Köln*) XXIX, 6, 34, 39, 92, 93, 94, 95, 111, 131, 149, 154, 168, 180, 287, 398, 408, 409, 410, 411, 417, 418, 424, 435, 442, 518, 519, 521, 523, 524, 534, 535, 539, 542, 545, 553, 563, 652, 654, 656, 657, 660, 676, 684, 687, 710, 712, 729, 740, 747, 757.
Keulen (*Colonia; Köln*), keurvorst-aartsbisschop, zie Beieren, Ferdinand van.
Khevenhüller, Franz Christoph, graaf 609*, 698.
Kiel 151.
Kilkenny, confederatie van 299, 313, 330, 423, 540, 708, 735, 800.
Kinzig (*Kentzig*), dal van de (Zwarte Woud) 202, 227, 254, 441, 452, 467, 469, 471, 477, 484, 485, 510, 786.
Kirchhain (plaats in de omgeving van Marburg) 727.
Klatovy (*Klattau*) 73.
Kleef (*Kleve*) 149, 672, 778.
Klein, Hans Leonhard 736, 757.
Klug (*Clouc*), Thomas 788, 789.
Kniphusen, zie Innhausen und Knyphausen, Enno Wilhelm von.
Kniveton, Daniel 801.

Knuyt (*Knutius*), Johan de 2*, 482, 516, 754.
Koben (*Coben*) van, gezant van de landgraaf van Hessen-Darmstadt 781, 782, 793.
Köln, zie Keulen.
Königsmarck, Hans Christoph, graaf van 70, 115, 163, 233, 236, 265, 290, 327, 329, 332, 336, 339, 377, 380, 382, 396, 417, 418, 425, 431, 462, 471, 473, 474, 504, 533, 547, 563, 564, 579, 580, 582, 587, 590, 598, 658, 674, 677, 684, 689, 692, 696, 701, 710, 711, 718, 719, 732, 738, 746, 751, 769, 770, 784, 790, 792.
Koerland 101.
Koerland, hertog van 289.
Kolding (*Colldingen*) 417.
Koniecpolski, Stanisław 136*, 250.
Koningsbergen 116, 117, 136, 162, 184, 211.
Konopacki, Jan Karol 136, 137*.
Konstanz (*Cosnitz*) (stad en Meer van) 5, 6, 7, 8, 9, 40, 56, 71, 72, 84, 86, 93, 100, 113, 114, 123, 127, 133, 142, 144, 145, 150, 156, 158, 171, 176, 192, 194, 327, 329, 363, 365, 367, 392, 399, 411, 441, 467, 470, 471, 608, 683, 721, 738, 807.
Konya (*Iconium*) (stad in Turkije) 38.
Kopenhagen (*Coppenhagen*) 84, 85, 116, 118, 119, 151, 161, 163, 250, 677, 719.
Kostrzyn (*Cüstrin*) 136, 162, 250.
Kozakken 136.
Kożuchów (stad in Silezië) 474.
Krabbe, Gregers 417*, 429, 525, 533, 564, 581, 658, 736, 757, 804.
Krackow (*Krockow*), Joachim Ernst von 535, 547, 563, 579, 580, 582, 598, 614, 658, 674, 677, 684, 689, 701, 710, 718, 719, 732, 738, 751, 770, 784, 792.
Kraków (*Krakau*) 136, 211, 405.
Krane, Johann Baptist XXVII, 417*, 578, 581, 582, 613, 614, 736.
Krempe (stad in Sleeswijk-Holstein) 137.
Krems an der Donau (stad ten westen van Wenen) 443.
Krnov (*Jägerndorf*) (plaats ten noorden van Olomouc) 658.
Kroatië 101, 264, 524, 744, 748, 750.
Krockow, zie Krackow, Joachim Ernst von.
Kroměříž (*Kremsier*) 371, 444.
Krosigk, Adolf Wilhelm von 64*, 97, 156, 158, 171, 252, 281, 304, 398, 408, 416, 689, 703.
Krosigk, Heinrich Philibert von 252*, 269, 297, 298, 342, 356, 504, 703.
Krosno (*Krossen*) (stad en hertogdom aan de

Oder) 250.
Kütner (*Ketner*), Georg Johann 62*, 65, 94, 144, 145.
Kulmbach (*Kalembach*) 621, 623, 625.
Kuppenheim (plaats ten zuiden van Rastatt) 510.
Kutná Hora (*Kuttenberg*) (stad ten oosten van Praag) 358, 645.

L

La Albuera (plaats in de omgeving van Badajoz) 797, 799, 802.
La Barde, Jean de, zie Barelius.
La Barre, zie Barre, La.
Labbé, Charles XIX, 336, 337.
La Châtre, Edme, graaf van, markies van Nancey 574, 637.
Lachen (plaats ten westen van Spiers) 410.
Laet (*Latius*), Johan de XIV, 53, 526*, 666, 678, 698, 703, 717, 722, 733, 734.
Laet (*Latius*), Johan de, *Notae ad dissertationem Hugonis Grotii De origine gentium Americanarum, et observationes aliquot ad meliorem indaginem difficillimae illius quaestionis, Amsterdam 1643* (*BG* 727; *BsG* 212) XIV, 53, 526*, 567, 584, 585, 666, 678, 698, 703, 714, 716, 717, 722, 733, 734, 750; en *Parijs 1643* (*BG* 728; *BsG* 213) 703.
Laet (*Latius*), Johan de, *Responsio ad dissertationem secundam Hugonis Grotii de origine gentium Americanarum, Amsterdam 1644* (*BG* 733; *BsG* 214) 717.
La Fayette, François de, bisschop van Limoges 552, 555, 557, 558, 567, 650, 653, 655, 661.
La Ferté-Imbault, markies van, zie Estampes, Jacques d'.
Laffemas, Isaac de 91*, 153, 154, 157, 158.
La Flèche (stad ten noordoosten van Angers) 285, 286.
La Force, hertog van, zie Caumont, Jacques Nompar de.
La Force, markies van, zie Caumont, Armand de.
Lafortius, zie Caumont, Armand de, markies van La Force.
Lage (*Laage*), Antoine de, heer van Puylaurens, hertog van Aiguillon 64*.
Lago Maggiore 721, 744, 748, 750.
Lagoscuro (*Lacus Obscurus*), zie Pontelagoscuro.
La Marck, Charlotte de, zie Marck, Charlotte de La.
La Marfée (bosgebied ten zuiden van Sedan) 18, 31, 78, 203, 254, 542.
Lamboy, Willem, baron van 91, 92, 93, 94, 95, 500*, 502, 503, 556, 557, 574, 576, 577.
Lamego, bisschop van, zie Portugal, dom Miguel van.
La Meilleraye (*Millerai*), zie La Porte, Charles de.
La Meilleraye, Armand-Charles de 619, 623, 624, 625.
La Milletière, zie Brachet de La Milletière, Théophile.
La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van, Frans onderkoning in Catalonië 5*, 30, 32, 34, 107, 109, 141, 155, 177, 181, 191, 202, 204, 206, 217, 238, 241, 242, 244, 245, 272, 274, 281, 284, 286, 300, 302, 304, 305, 306, 315, 317, 319, 327, 329, 332, 343, 346, 349, 362, 365, 367, 380, 381, 382, 395, 399, 401, 404, 408, 410, 413, 422, 424, 427, 431, 434, 438, 440, 452, 454, 455, 456, 458, 464, 467, 470, 471, 484, 485, 489, 491, 499, 501, 503, 540, 542, 545, 550, 553, 556, 558, 574, 576, 577, 588, 591, 593, 607, 608, 609,

610, 611, 612, 613, 618, 620, 622, 624, 631, 642, 652, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 742, 746, 748, 749, 756, 762, 764, 796.
Lamotta, zie La Mothe-Houdancourt.
La Motte (dep. Haute-Marne) 77, 79, 80, 106, 109, 144, 154, 157, 158, 169, 171, 172, 191, 193, 194, 452, 454, 455, 457, 458.
Landrecies (plaats aan de Sambre, ten zuiden van Maubeuge) 202, 205, 206, 215, 218, 219, 757.
Landsberg, zie Gorzów Wielkopolski.
Lange, Cornelia de 492, 641.
Langerak, heer van, zie Boetzelaer, Gideon van den.
Langerbeck, dr. Heinrich 690, 743, 747, 749.
Langermann, Lorenz XXVI, 116*, 417*, 429, 525, 533, 564, 578, 579, 581, 614, 641, 658, 736, 804.
Langermann, Margaretha 291.
Langhe (streek in het zuiden van Piemonte) 721, 778, 783.
Langobarden 570.
Langres (*Lingonum*) 227, 229, 231, 254, 256, 259.
Languedoc 5, 30, 78, 105, 106, 378, 380, 518, 522, 524, 562, 574, 575, 576, 578, 602, 606, 608, 611, 618, 637, 639, 646, 650, 652, 658, 709, 763, 766, 767.
Languet, Hubert 27, 122.
Lansac, heer van, zie Saint-Gelais, Artus de.
Lansac, vrouwe van, zie Souvré, Françoise de.
Lantenano, zie Lendinara.
La Peyrère, zie Peyrère, Isaac de La.
La Pise, Joseph de 299.
Lapland (*Lapponia*) 752, 784.
La Porte, Amador de XXI, 17*, 79, 80.
La Porte, Charles de, markies van La Meilleraye 5, 31*, 33, 34, 108, 109, 113, 123, 125, 127, 133, 181, 183, 184, 191, 193, 194, 197, 202, 203, 204, 205, 206, 215, 217, 219, 227, 229, 241, 242, 244, 245, 246, 249, 254, 255*, 256, 257, 259, 271, 273, 281, 284, 286, 301, 303, 304, 305, 314, 316, 318, 326, 344, 345, 348, 349, 365, 367, 407, 468, 538, 619, 623, 763, 778, 780, 783.
La Porte, Suzanne de 17, 79.
La Rivière, zie Barbier, Louis, abt van La Rivière.
La Roca, graaf van, zie Vera y Figueroa, Fernando Carlos Antonio.

La Roche-des-Aubiers, graaf van, zie Servien, Abel.
La Roche-Guyon, hertog van, zie Plessis, Roger du.
La Rochefoucauld, François, hertog van 336.
La Rochefoucauld, François de, kardinaal 667, 747.
La Rochefoucauld-Randan, Marie-Catherine de, markiezin van Sénecey 280, 285, 286, 650, 653, 655.
La Rochelle 28, 301, 345, 347, 364, 380, 586, 629, 797.
La Rochepozay, zie Chasteigner de La Rochepozay, Henri-Louis.
La Strada, zie Estrades, Godefroi d'.
La Thuillery, sieur de, zie Coignet, Gaspard.
Latijn VIII, IX, XI, XIII, XV, XX, XXI, XXIX, 11, 45, 52, 88, 110, 214, 336, 361, 362, 364, 367, 430, 465, 480, 506, 507, 527, 607, 609, 610, 612, 688, 732, 774, 784, 791.
Latius, zie Laet, Johan de.
La Tour d'Auvergne, zie Tour d'Auvergne, La.
Laud, William, aartsbisschop van Canterbury 44, 89, 185, 222, 743, 747, 748, 749.
Laudran, graaf van, zie Campbell, John; Kerr, William.
Lauenburg (stad ten zuidoosten van Hamburg) 359, 366, 385, 390, 416, 428, 546.
Lauenburg (plaats van verzending) 390.
Lauffen (plaats aan de Neckar) 91, 97, 215.
Laurentius, Jacob XIV, XVI, 98*, 199, 200, 201, 238, 261, 277, 278.
Laurentius, Jacob, *Idolum Romanum. Paepschen af-god, dat is, wederlegginge van de verdedinge des paepschen psalters van Bonaventura ... door Jacobum Laurentium ... Toe-ge-eygent den heer Hugo de Groot, Amsterdam 1643* (*BG* 297; *BsG* 323) XVI, XXXIV, 98*, 110, 119, 200, 277, 278, 307, 324, 354, 497.
Lausanne 618.
Lausitz (*Lusatia*) XXV, 163, 189, 209, 264, 757.
La Vacherie (*Vacquerie*), heer van 650, 654, 655.
La Valette, zie Nogaret de La Valette d'Epernon.
La Vieuville, Charles, markies, naderhand hertog van 202*, 204, 221, 226, 229, 231.
La Villauclerque, zie Loménie, Henri-Auguste de.
La Vrillière, heer van, zie Phélypeaux, Louis.
Lazaristen 220, 229, 231, 300, 303, 305; zie ook Vincentius a Paulo.
Lebork (*Lauenburg*) (plaats ten westen van Danzig) 582.
Le Clerc du Tremblay, François (le père Joseph) 145, 193.
Le Coigneux, Jacques 283*, 286, 347, 349, 363, 368, 397, 399, 402.
Le Comte, zie Comte, Robert le.
Leeuwarden 41, 402.
Le Fèvre de Caumartin, Jacques 56*, 71, 123, 133, 392.
Leganés, markies van, zie Guzmán, Diego Felipe de.
Léger, Antoine 12, 38.
Legnica (*Lignitz*) (plaats ten westen van Breslau) 95.
Le Havre (des Graces) 6, 7, 9, 47, 49, 50, 229, 244, 280, 285, 286, 345, 347, 349, 363, 364, 365, 367, 377, 379, 380, 382, 425, 651, 654, 655.
L'Hospital, de; zie Hospital, de l'.
Leicester, graaf van, zie Sidney, Robert.
Leiden (*Lugdunum*) VIII, XIV, XVIII, 1, 15, 52, 54, 76, 94, 97, 98, 102, 121, 130, 152, 172, 175, 180, 185, 190, 238, 248, 262, 267, 291, 299, 324, 341, 360,

370, 372, 385, 394, 402, 460, 462, 464, 479, 493, 536, 571, 585, 616, 635, 649, 659, 678, 689, 734, 735, 754.
Leie (*Lije*), rivier 388, 430, 492.
Leipzig (*Lipsia*) XVIII, 8, 13, 20, 22, 73, 79, 87, 118, 132, 135, 162, 163, 187, 233, 247, 338, 645, 790.
Lemovicensis episcopus, zie La Fayette, François de, bisschop van Limoges.
Lendinara (*Lantenano*) (plaats in de Polesine) 553, 557, 558.
Lenoncourt, Joachim de, markies van Marolles 488, 490.
Leo I, paus 618.
Leodium, zie Luik.
Leopold I, keizer 257*.
Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk 31, 32*, 49, 55, 63, 72, 73, 118, 216, 218, 220, 637, 638, 639, 640, 708, 710, 763, 778, 783.
Le Prévost, Charles, baron van Oysonville 217.
Le Prévost, Paul, baron van Oysonville 48, 71, 77, 79, 80, 86, 92, 93, 141, 142, 143, 145, 156, 169, 171, 215, 217, 219, 241, 244, 245, 286, 391, 455.
Lérida (*Ilerda; Lleida*) 79, 192, 300, 315, 343, 408, 518, 522, 523, 574, 576, 577, 607, 609, 612, 620, 637, 638, 639, 640, 651, 652, 654, 656, 668, 670, 673, 675, 681, 725, 762, 798, 800, 802.
Lero (*Laro*), zie Loro.
Lesdiguières, hertog van, zie Bonne de Créquy, François de.
Lestradius, zie Estrades, Godefroi d'.
Le Tellier, zie Tellier, Michel Le.
Letouf, Claude de, baron van Sirot 788.
Leuchtmar von Kalcheim, Gerhard Rumelian 116, 235, 236*, 250, 265, 287.
Leuchtmaritz (*Leitmeritz*), zie Litoměřice.
Leuningen, Henrickgen Aelbrechts van 110.
Leuningen, Machtelgen Aelbrechts van 288*.
Leuven XX, 549, 571, 715, 716.
Levetornarius, zie Lützow, von.
Lévis-Ventadour, François de, graaf van Brion, naderhand hertog (van) d'Anville 314*, 316, 317, 318.
Lexoviensis episcopus, zie Cospeau, Philippe, bisschop van Lisieux.
Liancourt, markies van, zie Plessis, Roger du.
Liechtenstein, Augustin Oswald, graaf von 677.

Liere, Willem van, heer van Oosterwijk XXI, 19*, 234, 329, 379, 414, 645.
Lignitz, zie Legnica.
Ligue, zie Venetië, Ferdinando II de' Medici, groothertog van Toscane; Este, Francesco I d', hertog van Modena.
Lijfland (*Livonia*) 405, 418, 505, 546.
Lillie, Axel 473*, 504, 505, 506, 546, 547, 659, 677, 684, 718.
Lima 734.
Limoges, bisschop van, zie La Fayette, François de.
Lincoln 470.
Lindau 608.
Linde, Erik Larsson von der 548.
Linde, Erik von der XXV, 548*, 658.
Linde, Lorentz von der 152*.
Lindenbrog, Erpold 715, 717.
Lingonum, zie Langres.
Linn (plaats in de omgeving van Krefeld) 587.
Linz 31, 327, 330, 332.
Lippe, Christopher von der 417*, 429, 525, 533, 564, 581, 658, 736, 757, 804.
Lisieux, bisschop van, zie Cospeau, Philippe.
Lisola (*Isola*), Franz Paul, vrijheer van 588, 591, 593, 662, 669, 670, 672, 675, 707, 709, 743.
Lissabon 173, 781.
Lithoijen, zie Voorn, schans te.
Litoměřice (*Leuchtmaritz*) (stad ten noorden van Praag) 189, 264, 338, 358.
Litouwen 250, 405, 719.
Livius, Titus 336.
Livorno 26, 722, 769.
Locatelli, kolonel 506.
Lodenstein, mr. Evert Jansz. van 13, 27, 805.
Lodewijk XI, koning van Frankrijk 336, 536, 566, 631, 649.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk, passim.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk, overlijden VII, XXII, XXIII, 267, 341.
Lodewijk XIII, koning van Frankrijk, *Historiarum Galliae ab excessu Henrici IV libri XVIII ..., autore Gabr. Bartholomaeo Gramondo, Toulouse 1643*, 347.
Lodewijk XIV, koning van Frankrijk VII, XXI, XXII, 32, 33, 34, 182, 220, 221, 224, 225, 226, 227*, 228, 229, 230, 231, 241, 243, 244, 245, 262, 267, 268, 270, 272, 274, 278, 279, 283, 284, 287, 296, 297, 299, 301, 304, 305, 306, 309, 321, 327, 328, 329, 330, 332, 345, 347, 350, 351, 355, 356, 362, 363, 364, 365, 367, 369, 370, 377, 380, 381, 382, 384, 392, 419, 426, 445, 446, 447, 456, 485, 486, 489, 491, 517, 519, 520, 560, 568, 606, 610, 612, 627, 628, 636, 638, 692, 693, 694, 696, 705, 707, 708, 709, 747.
Lodron, Hieronymus 500.
Löben, Johann Friedrich von 250*.
Loeches (klooster ten westen van Madrid) 107, 114, 328.
Löwenstein-Wertheim-Rochefort, Johann Dietrich, graaf van XI, 173*, 174, 197, 198*, 233, 246, 247, 266, 267.
Löwenstein-Wertheim-Virneburg (*Freudenberg*), Friedrich Ludwig, graaf van XI, 174*, 198*, 233, 246.
Lofelt, Peter Anton 136.
Loire (*Ligeris*), rivier 795.
Loiselier de Villiers, Pierre 122*.

Loménie, Henri-Auguste de, heer van La Villeaux-Clercs, graaf van Brienne XXIII, 316*, 336, 344, 345, 349, 355, 378, 379, 381, 398, 402, 409, 412, 419, 424, 426, 436, 746, 748.
Loménie, Louis-Henri de, 'le jeune Brienne' 279.
Londen 4, 11, 14, 19, 20, 24, 27, 28, 34, 40, 61, 63, 92, 93, 95, 119, 142, 143, 145, 161, 172, 186, 209, 273, 275, 366, 367, 370, 411, 412, 423, 427, 435, 450, 455, 457, 492, 500, 502, 540, 542, 545, 553, 554, 557, 558, 567, 575, 588, 589, 591, 593, 616, 620, 623, 625, 631, 635, 643, 652, 653, 654, 656, 669, 672, 675, 679, 680, 691, 694, 696, 701, 707, 708, 709, 733, 735, 743, 744, 747, 749, 750, 756, 772, 803.
Londen, Somerset House 610, 611, 620, 621, 623, 625, 743, 747, 749, 772.
Londen, Tower 643, 653, 666, 669, 679, 743.
Longueval, Charles-Albert de, graaf van Bucquoy 300, 301, 302, 304, 305, 306, 314, 316, 318, 345, 348, 349, 451, 455, 458.
Longueville, hertog van, zie Orléans, Henri d'.
Longueville, hertogin van, zie Bourbon, Anne-Geneviève de.
Longwy (*Longuiacum*) 411, 482, 483, 488, 490, 491, 499, 501, 503, 507, 540, 543, 545, 553, 556, 558, 651, 654, 656, 725, 727, 729.
Lonnen, zie Londen.
Loon, Geertruyd van 220.
Loreto (bedevaartplaats ten zuiden van Ancona) 118, 652, 654, 657.
Lorme, Marion de 301, 314.
Loro (*Lero; Oro*) (plaats tussen Città della Pieve en Perugia) 621, 623, 625.
Lorraine, zie ook Lotharingen.
Lorraine, Charles de, hertog van Guise 30, 47, 202, 284, 775.
Lorraine, Charles II de, hertog van Elbeuf 78*, 80, 81, 84, 221, 286, 303, 326*, 330, 332, 360, 361, 362, 366, 387, 389, 420, 423, 425, 427, 437, 463, 468, 470, 472, 487, 500, 501, 503, 507, 517, 518, 520, 522, 653, 655.
Lorraine, Claude de, hertog van Chevreuse 227, 487, 520.
Lorraine, Claude-Françoise de 244.
Lorraine, Françoise de, hertogin van Vendôme, hertogin van Mercoeur 6*, 7, 8, 30*, 32, 33, 517, 520, 522, 538, 541, 544.
Lorraine, Henri de, graaf van Harcourt 6*, 7, 9, 126, 127, 186, 423, 453, 456, 458, 464, 484, 500, 502, 503, 508, 509, 516, 518, 521, 523, 530, 553, 558, 567, 574, 576, 577, 583, 585, 587, 591, 593, 596, 597, 607, 609, 612, 613, 617, 620, 623, 624, 625, 631, 634, 635, 637, 638, 640, 642, 643, 646, 653, 654, 656, 657, 661, 665, 666, 669, 670, 672, 673, 675, 679,

680, 691, 694, 696, 700, 701, 707, 709, 718, 725, 733, 735, 743, 747, 748, 749, 754, 755, 756, 761, 765, 768, 772, 775, 791, 799, 800.
Lorraine, Henri de, markies van Moy 744, 750.
Lorraine, Henri II de, hertog van Guise 8*, 18*, 30, 47, 48, 50, 78, 80, 81, 226, 228, 231, 284, 286, 303, 397, 408, 410, 413, 437, 440, 453, 455, 458, 468, 470, 472, 482, 483, 487, 507, 520, 522, 530, 539, 542, 727, 772, 774, 775, 777, 779, 780, 782, 783, 784, 792, 795, 797, 800, 801, 802, 805, 806.
Lorraine, Louis de, hertog van Joyeuse 453*, 456, 458.
Lorraine, Louis de, kardinaal de Guise, aartsbisschop van Reims 726, 728, 729.
Lorraine, Marie de 522.
Lorraine-de Guise, hertogelijk huis van 16, 18, 19, 483, 487, 488, 490, 501, 502, 517, 520, 521, 523, 530, 543, 544, 680, 772, 775, 779, 780.
Los Vélez, markies van, zie Fajardo, Pedro.
Losecaat, Diderik van XVIII, 475, 498, 527.
Losecaat, Elseline van 567.
Losecaat, Frederik van 50*, 475, 527, 567.
Lotharingen XXIII, XXIV, 63, 64, 77, 80, 106, 108, 127, 132, 141, 144, 145, 154, 158, 169, 170, 171, 172, 173, 180, 191, 193, 194, 247, 264, 272, 274, 300, 302, 328, 330, 332, 343, 347, 349, 366, 434, 437, 452, 454, 455, 456, 458, 464, 494, 496, 531, 543, 553, 555, 558, 590, 606, 609, 610, 611, 638, 639, 640, 653, 669, 671, 674, 685, 690, 693, 695, 702, 706, 707, 709, 721, 725, 727, 728, 738, 740, 742, 744, 745, 748, 749, 750, 753, 758, 762, 770, 773, 776, 779, 781, 782, 783, 785, 786, 793, 794, 796, 798, 799, 800, 801, 802.
Lotharingen, hertogelijk huis van, zie Lorraine-de Guise.
Lotharingen, Charles-Léopold-Nicolas-Sixte van 244*.
Lotharingen, Henriëtte van, prinses van Phalsbourg 366, 726, 728, 729.
Lotharingen, Karel IV, hertog van XXIII, 18*, 19, 21, 31, 33, 34, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 62, 64, 66, 77, 79, 80, 91, 92, 93, 94, 95, 106, 109, 127, 132, 141, 144, 145, 150, 154, 158, 169, 171, 172, 173, 191, 194, 203, 204, 206, 214, 215, 217, 219, 221, 244, 272, 274, 300, 302, 303, 305, 314, 315, 317, 319, 321, 328, 329, 330, 331, 332, 343, 347, 349, 363, 365, 366, 367, 377, 380, 382, 389, 395, 399, 401, 408, 410, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 464, 467, 469, 471, 477, 483, 488, 490, 499, 501, 503, 504, 510, 518, 521, 522, 523, 530, 539, 542, 544, 550, 553, 555, 574, 576, 577, 589, 590, 592, 594, 606, 609, 610, 611, 618, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 637, 638, 639, 640, 647, 651, 653, 654, 656, 667, 671, 674, 690, 693, 695, 702, 704, 705, 706, 707, 709, 721, 725, 727, 729, 738, 740, 742, 744, 745, 749, 750, 753, 758, 762, 770, 773, 775, 776, 779, 780, 782, 783, 785-789, 794, 796, 798, 799, 800, 801, 802.
Lotharingen, Margaretha van 221*, 227, 229, 231, 244, 248, 253, 256, 257, 259, 260, 263, 272, 273, 284, 286, 300, 303, 305, 317, 318, 323, 329, 389, 397, 399, 401, 438, 440, 444, 487, 499, 517, 520, 521, 522, 523, 589, 637, 653, 725, 728, 729, 766, 767, 774, 775, 780.
Lotharingen, Nicolas-François van 244.
Lothian, graaf van, zie Kerr, William.
Loudoun, graaf van, zie Campbell, John.
Loukovec (plaats bij Mnichovo Hradiště (*Münchengrätz*)) 265, 338.
Lubieński, Maciej, bisschop van Gniezno 211*.

Lucanus, Marcus Annaeus 36; zie ook Grotius, Hugo, werken: *Lucani Pharsalia, Amsterdam 1643* (*BG* 430 en 431).
Lucaris, Cyrillus, patriarch van Constantinopel XX, XXI, 12*, 23, 27, 36, 37*, 38, 59, 67, 82, 89, 103, 121, 167, 179, 185, 190, 200, 375, 406, 407, 429, 430, 449, 457, 465, 474, 480, 497, 503, 565, 630, 649, 761, 791.
Lucaris, Cyrillus, patriarch van Constantinopel, *Confessio Christianae fidei*, zie Grotius, Hugo, werken (niet gecatalogiseerd).
Lucca 255, 258.
Lübeck 14, 289, 418, 506, 677, 715, 717.
Lüchow (plaats ten noorden van Salzwedel) 418.
Lützow (*Lutzaw*), von, Mecklenburgs edelman 14, 44, 51, 59.
Lützow, Konrad von 187, 188.
Lugdunum, zie Leiden; Lyon.
Lugo, Juan de, kardinaal 806.
Luik (*Leodium*) 81, 437, 461, 507, 524, 536, 542, 565, 585, 627, 680, 710, 797, 800, 802.
Luik (*Leodium*), prins-bisschop van, zie Beieren, Ferdinand van, keurvorst-aartsbisschop van Keulen.
Luneburg, hertogen van, zie Braunschweig-Lüneburg.
Lupara, zie Parijs, Louvre.
Lupu, Vasile, vorst van Moldavië 203*, 205, 207.
Lusatia, zie Lausitz.
Lusignan 797, 800, 802.
Lusitania, zie Portugal.
Lussy, Melchior 71, 113, 123.
Lutetia, zie Parijs.
Luther, Maarten XV, 4, 250.
Lutheranen XIV, XXV, 29, 59, 94, 137, 145, 162, 211, 250, 418, 444, 536, 573, 598, 600, 646, 679.
Luttingen, keizerlijk hoofdofficier 189.
Lutzaw, zie Lützow.
Luxembourg, le, zie Parijs, le Luxembourg.
Luxembourg, Marguerite de 469.
Luxemburg (*Lutsenburg*) 31, 33, 34, 142, 144, 145, 255, 257, 260, 381, 395, 411, 442, 451, 455, 485, 489, 491, 522, 523, 524, 560, 561, 651, 654, 656, 668, 672, 674, 706, 709, 800, 802.
Luxemburg (*Lutsenburg*), gouverneur van, zie Beck, Johan van.
Luxemburg, Maria van 524.
Luynes, hertog van, zie Albert, Charles d'.
Luzern 86, 100, 113, 123, 392, 656.
Lyon (*Lions; Lugdunum*) XXVIII, 65, 67, 93, 121, 202, 204, 205, 513, 636, 638, 650, 662.

Lyon (*Lions; Lugdunum*) (plaats van verzending) 514.
Lyon (*Lions; Lugdunum*), aartsbisschop van, zie Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du.

M

Maagdenburg 22, 118, 152, 474.
Maas (*Mosa*), rivier 54, 68, 110, 130, 430, 434, 437, 442, 530, 539, 542, 545, 553, 556, 558, 573, 576, 577, 607, 612, 668, 679.
Maastricht (*Traiectum*) 76, 234, 461, 507, 536, 565, 585, 616, 680.
Macao 541, 543, 545, 586.
MacDonnell, Randal, graaf van Antrim 330.
Macerato (*Mácchie* ?) (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 621, 623, 625.
Machlinia, zie Mechelen.
Mademoiselle, zie Orléans, Anne-Marie-Louise van.
Madlo, kolonel 132.
Madrid XXV, 6, 45, 107, 114, 116, 171, 379, 637, 638, 640, 668, 669, 796, 799, 802.
Mähren, zie Moravië.
Magione (*Maiona*) (plaats aan het Trasimeense Meer, ten westen van Perugia) 575, 576, 578.
Magnano, zie Mugnano.
Maidenhead (*Meidenhad*) 670, 673, 675, 682.
Maillé, Urbain de, markies van Brezé, Frans onderkoning in Catalonië 317, 468, 470, 472, 619*, 623, 624, 625.
Maillé-Brezé, familie de 18, 31, 256.
Maillé-Brezé, Claire-Clémence de, hertogin van Enghien 31, 33, 61, 253, 271, 273, 317, 344, 347, 397, 401, 437, 438, 444, 538, 667, 728, 763, 766, 767, 778.
Maillé, Jean-Armand de, markies van Brezé, hertog van Fronsac 254, 255*, 256, 259, 280, 301, 303, 305, 344, 347, 348, 349, 364, 365, 395, 407, 409, 410, 412, 425, 438, 453, 456, 458, 468, 470, 472, 484, 499, 503, 538, 540, 541, 544, 574, 576, 577, 589, 591, 592, 593, 594, 637, 638, 639, 640, 652, 654, 657, 669, 671, 744, 747, 750.
Main (*Moenum*), rivier 22, 30, 55, 143, 144, 146, 173, 181, 247, 395, 399, 402, 455.
Mainz (*Mentz; Moguntia*) 91, 93, 94, 105, 107, 108, 124, 182, 191, 217, 219, 247, 377, 396, 399, 402, 411, 413, 424, 435, 438, 440, 485, 487, 490, 518, 519, 521, 523, 524, 671, 674, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 746, 799.
Mainz (*Mentz; Moguntia*) keurvorst-aartsbisschop van, zie Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir.
Maire, Jean le, uitgever te Leiden 375.
Mairena, markies van, zie Guzmán, Enrique Felípez de.
Maison Blanche, heer van 236, 747.
Malmaison, zie Ruel.
Malmsheim (plaats ten westen van Stuttgart) 690, 704, 725.
Malta 435, 508, 536, 651, 654, 656, 724; zie ook Johannieters.

Malvezzi, Virgilio 482, 507, 527, 536.
Man, Boudewijn de 99.
Mancini, Hortense 619.
Mancini, Laura 522.
Mansfeld (kasteel bij Eisleben) 87.
Mantua 380, 496, 540, 542, 545, 738, 758, 773.
Mantua, hertogelijk huis, zie Gonzaga.
Maqueda, hertog van, zie Cárdenas y Manrique de Lara, Jorge de.
Marais, zie Desmarets, Samuel.
Marburg 581, 685, 781, 782, 793, 799.
Marcha (wellicht Marck nabij Calais) 303.
Marchéville-en-Woëvre (dep. Meuse) 77, 79, 80.
Marchia (*Mark Brandenburg*), zie Brandenburg.
Marck, Charlotte de La 66*.
Marescot(ti), abt 423, 434, 440, 509, 667, 671, 690, 694, 695.
Maresius, zie Desmarets, Samuel.
Marguerit, José 242.
Maria Anna van Oostenrijk, keizerin 355*, 356, 359, 361, 362, 363, 364, 366, 367, 378, 609.
Maria de' Medici, koningin van Frankrijk 6*, 7, 8, 12, 154, 157, 158, 171, 192, 193, 194, 204, 243, 284, 297, 298, 317, 347, 365, 520, 540, 543, 619, 623, 625, 658, 747, 748.
Maria Theresia van Oostenrijk, ‘infanta’, naderhand koningin van Frankrijk 485, 489, 491.
Mariana, Juan de 30, 536, 565*, 585, 616.
Mariembourg (vesting tussen Charleroi en Couvin) 699.
Marillac, Louis de, graaf van Beaumont-le-Roger 279, 281*, 283, 286.
Marin, Anna Narcisa 478.
Marin, Carl IX, X, XI, XII, XX, XXVIII, 13*, 24, 25, 26, 39, 40, 54, 56, 57, 69, 71, 72, 83, 85, 86, 99, 100, 112, 113, 114, 117, 132, 133, 134, 150, 161, 176, 177, 186, 187, 189, 196, 209, 220, 235, 249, 257, 263, 264, 277, 290, 308, 321, 322, 335, 337, 338, 355, 356, 357, 371, 373, 374, 375, 389, 390, 391, 392, 404, 415, 431, 443, 463, 476, 477, 478, 493, 495, 496, 508, 512, 513, 530, 531, 532, 546, 547, 550, 551, 567, 568, 569, 583, 584, 592, 597, 617, 631, 646, 647, 648, 661, 662, 663, 681, 682, 683, 701, 717, 720, 721, 735, 738, 739, 756, 758, 759, 772, 773, 792, 794, 795, 803, 806, 807.
Marius, Leonardus 582*.
Markdorf (*Maredorfia*) (plaats ten oosten van Ueberlingen) 441, 454, 456, 458.
Marokko 638.
Marolius (*Marolles*), markies van, zie Lenoncourt, Joachim de.
Marra, dom Vincenzo della 569, 570, 588.
Marsberg (*Stadtberge*) (plaats ten noordwesten van Kassel) 654.
Marschlins, kasteel, zie Igis.
Marseille (*Massilia*) 47, 48, 50, 664, 721, 778.
Marselius, Peter 136, 677.
Martinella, zie San Marinella.
Martinitz, zie Boržita von Martinitz.
Martuel (*Morthuez*), commandant van Thionville 454, 456, 458.

Mascarenhas, Vasco de, graaf van Obidos 764, 765, 768.
Masson, Antoine (of Arnoul) 629, 630.
Mathelin (*Monthelinum*), zie Montreuil.
Mathenes, Johan van 389, 463*, 482, 498, 507, 527, 586, 596, 615, 634, 635, 643, 644, 656, 659, 660, 661, 666, 688, 699, 712, 753, 754, 805.
Mattei, Luigi 794.
Matthaeus, Antonius 716.
Matthiae, Johan 712, 790.
Matthisius, Assuerus 550*, 572, 595, 618.
Maubeuge (*Malbodium*) 321, 324, 326, 329, 331, 335.
Maugiron, Claude, graaf van 787, 789.
Mauritius, princeps, zie Palts, Moritz van de.
Maurits, prins van Oranje XV, 130, 140, 762.
Maximiliaan I, hertog-keurvorst van Beieren XVIII, 14, 18*, 19, 21, 31, 32, 33, 34, 47, 48, 49, 50, 54, 59, 60, 62, 63, 65, 69, 79, 80, 90, 91, 93, 94, 104, 142, 143, 144, 145, 170, 172, 173, 182, 187, 188, 203, 204, 206, 214, 215, 217, 219, 239, 242, 243, 245, 254, 256, 257, 259, 301, 303, 305, 315, 327, 329, 332, 343, 346, 349, 363, 377, 395, 396, 399, 401, 410, 411, 429, 451, 452, 453, 455, 457, 458, 469, 503, 519, 521, 523, 524, 542, 543, 553, 555, 558, 588, 590, 591, 592, 593, 609, 611, 612, 620, 623, 624, 637*, 638, 639, 640, 641, 647, 667, 671, 672, 674, 675, 706, 707, 709, 710, 745, 776, 779, 781, 783, 785, 794, 796, 798, 801.
Mayals (plaats ten noorden van Flix) 380, 382.
Mazarin, hertog van, zie La Meilleraye, Armand-Charles de.
Mazarin, hertogin van, zie Mancini, Hortense.
Mazarin (*Mazarini*), Jules, kardinaal, 48*; passim.
Mazarin, Michel 31*, 32, 34, 47, 49, 50, 155, 157, 158.
Mazencourt, Charles-Christophe de, markies van Courval 744.
Mazières (*Mézières*), zie Charleville-Mézières.
Mechelen (*Machlinia*) 259, 668, 672, 674.
Mecklenburg 418, 473, 505, 506.
Mecklenburg, Adolf Friedrich I, hertog van 358*.
Mecklenburg, Johann Albrecht II, hertog van 358*.
Mede, van (= Johannes Wtenbogaert) 325.
Medemblik 130, 152, 172, 175, 190, 805.
Medici de', zie Catharina, koningin-regentesse van Frankrijk; Claudia, aartshertogin van Tirol; Ferdinando II, groothertog van Toscane; Maria, koningin-regentesse van Frankrijk.
Medici, Carlo de', kardinaal 556, 637, 639, 640.
Medici, Giovanni Carlo de' 556.
Medici, Mattias de' 216*, 219, 569, 570, 575, 588, 662, 668, 671, 674, 764, 773, 794.
Medina de Las Torres, hertog van, zie Guzmán, Ramiro Núñez de.
Medina-Sidonia, hertog van, zie Guzmán, Gaspar Alonso Pérez de.
Mediolanum, zie Milaan.
Mediomatricum, zie Metz.
Meer van Konstanz, zie Konstanz.
Meerenland, zie Moravië.
Mehmed, zoon van sultan Ibrahim 230.
Mehmet-Ghirai, khan van de Krim-Tartaren 137.
Meidenhad, zie Maidenhead.

Meilleraye, markies van La, zie La Porte, Charles de.
Meissen (*Misnië*) 56, 70, 87, 163, 511, 684, 792, 804.
Melanchthon, Philippus 498, 600, 622.
Melara (plaats aan de Po, ten oosten van Ostíglia) 40.
Melle (*Mela*) (plaats ten zuidwesten van Poitiers) 656, 690, 694, 695.
Mělník (stad aan de Elbe, ten noorden van Praag) 338, 358.
Melo, don Francisco de, graaf van Assumar, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 1*, 17*, 31, 33, 34, 57, 58, 73, 78, 104, 115, 142, 169, 171, 181, 191, 193, 194, 208, 215, 254, 257, 259, 271, 273, 274, 275, 278, 283, 288, 298, 300, 302, 303, 305, 306, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 321, 335, 338, 343, 346, 347, 349, 364, 366, 368, 387, 403, 404, 414, 422, 425, 430, 435, 438, 440, 454, 455, 456, 458, 464, 467, 477, 485, 499, 542, 553, 556, 558, 560, 620, 623, 624, 651, 652, 654, 656, 657, 668, 672, 674, 708, 726, 744, 758, 763, 765, 767, 778, 797.
Memmingen, zie Möhringen.
Menasseh ben Israël 334*, 414, 432, 480.
Méndez de Haro, don Luis 669, 672, 673, 675.
Meneses (*Menezes*), Francisco 778, 780, 781, 783.
Mentz, zie Mainz.
Meppen (stad ten noorden van Lingen) 273.
Mercier, Anne (echtgenote van Claude Saumaise) XVIII, XIX, 635.
Mercier, Edmond 278, 311, 598.
Mercoeur, hertog van, zie Vendôme, Louis de.
Mercoeur, hertogin van, zie Lorraine, Françoise de.
Mercurius, zie Vendôme, Louis de, hertog van Mercoeur.
Mercy, François de XVIII, XXIII, 18, 55, 70, 72, 91, 93, 94, 97, 106, 125, 127, 132, 154, 173, 176, 193, 202, 205, 206, 215, 254, 273, 274, 300, 302, 305, 328, 331, 332, 343, 347, 349, 357, 363, 365, 367, 375, 377, 395, 399, 401, 402, 410, 411*, 413, 422, 424, 427, 434, 437, 439, 441, 442, 452, 467, 471, 477, 485, 486, 489, 490, 499, 501, 503, 510, 514, 518, 521, 523, 539, 542, 544, 550, 553, 557, 558, 574, 576, 577, 580, 587, 590, 593, 607, 608, 618, 620, 622, 623, 624, 638, 639, 640, 647, 651, 653, 656, 667, 671, 674, 683, 690, 693, 695, 696, 702, 704, 706, 707, 709, 718, 721, 725, 727, 729, 738, 740, 742, 745, 749, 750, 753, 758, 762, 770, 773, 779, 780, 782, 783,

785-789, 796, 798, 799, 800, 801, 802, 807.
Mercy, Gaspard de 442, 786, 799, 801.
Mercy, Henri de 500.
Meringa, zie Möhringen.
Merseburg (stad ten zuiden van Halle) 87.
Mersenne, Marin 185, 199, 406, 599.
Mesmes, Claude de, graaf van Avaux XXVI, XXVII, 47, 48*, 49, 50, 58, 60, 116, 181, 182, 184, 217, 241, 243, 246, 256, 271, 274, 296, 303, 305, 321, 323, 324, 326, 329, 330, 331, 335, 340, 341, 344, 346, 347, 348, 355, 356, 361, 362, 363, 364, 367, 373, 380, 381, 383, 389, 393, 399, 401, 407, 410, 413, 431, 434, 437, 442, 444, 452, 454, 455, 457, 469, 477, 484, 486, 488, 490, 493, 498, 499, 501, 509, 523, 524, 530, 546, 547, 550, 554, 574, 583, 585, 593, 597, 602, 603, 605, 607, 608, 610, 612, 616, 617, 619, 622, 623, 624, 631, 632, 636, 644, 645, 646, 659, 666, 679, 680, 682, 683, 698, 699, 710, 712, 713, 714, 718, 723, 724, 730, 733, 734, 735, 737, 740, 741, 752, 754, 756, 757, 761, 776, 791, 792, 796, 804.
Mesmes, Jean-Jacques de, heer van Roissy 48*.
Messin, zie Metz, land van.
Messkirch (plaats ten zuiden van Sigmaringen) 788.
Metis, zie Metz.
Metz (*Mediomatricum; Metis*), Toul en Verdun, gouvernement van 30, 33, 34, 78, 182, 378, 381, 383, 437, 454, 483.
Metz, land van (*Messin*) 518, 522, 523, 606.
Metzingen (plaats tussen Stuttgart en Reutlingen) 132, 149.
Meudon (*Medon*) (landgoed ten zuidwesten van Parijs) 284, 286, 300, 303, 305, 397, 408, 777, 782, 797.
Meulles du Tartre, Claude de 393, 399, 562, 755.
Mexico 124, 128.
Meijerij (*Meierij*), zie 's-Hertogenbosch.
Middelburg XVIII, 2, 421, 451, 483, 501, 517, 566, 681, 760, 790.
Middellandse Zee 395, 407, 468, 664.
Mierop, Joachim van 195*, 213, 805.
Milaan (*Mediolanum*) (stad en hertogdom) 5, 7, 9, 18, 19, 21, 25, 26, 32, 41, 57, 61, 63, 64, 66, 71, 72, 86, 99, 113, 114, 118, 123, 124, 127, 128, 134, 177, 182, 184, 192, 193, 194, 203, 205, 206, 316, 318, 328, 338, 357, 374, 395, 399, 401, 413, 420, 452, 459, 477, 495, 513, 516, 584, 648, 662, 683, 721, 738, 744, 748, 750, 763, 778, 780, 781, 783.
Milaan (*Mediolanum*), gouverneur van, zie Dávila, Antonio Sancho, markies van Velada; Guzmán, Diego Felipe de, markies van Leganés; Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela.
Mileraius, zie La Porte, Charles de, markies van La Meilleraye.
Mileterius, zie Brachet de La Milletière, Théophile.
Milford Haven (kustplaats in Wales) 589, 592, 594.
Miltenberg (plaats aan de Main, ten zuiden van Aschaffenburg) 143, 144, 146, 181, 183, 184, 247.
Minden XXVII, XXIX, 385, 416, 417, 431, 458, 471, 489, 502, 505, 509, 510, 523, 525, 532, 534, 535, 543, 546, 547, 557, 562, 563, 564, 578, 581, 582, 583, 585, 593, 611, 613, 614, 632, 641, 655, 658, 660, 676, 677, 684, 685, 687, 695, 698, 718, 719, 720, 729, 736, 737, 739, 740, 751, 757, 768, 770, 771, 782, 784, 792, 801, 804.
Minden (plaats van verzending) 533, 547, 563, 564, 580, 581, 685.

Minehead (haven ten zuiden van Bristol) 708, 710.
Miravet (*Mirabella*) (plaats aan de Ebro) 155, 157, 159, 181, 183, 184.
Misnië, zie Meissen.
Mission, prêtres de la, zie Lazaristen.
Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior, markies van Saint-Chamond (*Saint-Chaumond*) 241*, 243, 244, 246, 271, 501, 537, 543, 550, 566, 574, 583, 585, 593, 597, 617, 652, 682, 708, 710, 718, 727, 735.
Mockhel, Friedrich Richard XXIII, 276*, 296, 335, 356, 498, 504, 510, 511, 512, 527, 535, 552, 554, 557, 563, 567, 575, 590, 601, 611, 621, 626, 726, 745, 804, 807.
Modena (*Mutina*) 254, 257, 259, 374, 391, 397, 400, 422, 424, 427, 468, 470, 472, 554, 557, 558, 720.
Modena (*Mutina*), hertog van, zie Este, Francesco I d'.
Möhringen (*Memmingen; Meringa*) (plaats in de omgeving van Tuttlingen) 702, 738, 740, 742, 758, 765, 767, 769, 779, 782, 784, 788, 798, 799, 801.
Moenum, zie Main.
Moezel (*Moselle*), rivier 18, 19, 21, 91, 93, 94, 499, 507, 515, 518, 539, 540, 542, 545, 553, 573, 606, 609, 611, 622, 651, 668, 796, 800, 802.
Mogol-rijk 230, 232, 341, 345, 348, 349.
Moguntia, zie Mainz.
Molanus, zie Meulles du Tartre, Claude de.
Moldavië 407.
Moldavië, vorst van, zie Lupu, Vasile.
Molé, Mathieu 204.
Molinaeus, Petrus, zie Du Moulin, Pierre.
Molsheim (plaats in de omgeving van Straatsburg) 511, 601.
Monachium, zie München.
Monaco (*Morgues; Mourgues*) 47, 49, 50, 78, 79, 81, 108, 109.
Monaco (*Morgues; Mourgues*), prins van, zie Grimaldi, Onorato II.
Monasterium, zie Munster.
Moncada, Francisco de, markies van Aytona 778, 780, 783.
Mondini, abt 169, 171, 208.
Monferrato 477, 513, 608, 610, 613, 620, 622, 625, 694.
Mongiovino (heuvel op de route van Città della Pieve naar Perugia) 569, 570, 583, 588, 591, 593, 621.

Monluc, Adrien de, graaf van Cramail 34, 40*, 45, 47, 48, 50, 54, 221, 226, 229, 231.
Monomotapa, zie Zimbabwe.
Mons, zie Bergen in Henegouwen.
Mons Coloniae, zie Monte Colognola.
Monsieur, zie Gaston Jean-Baptiste, hertog van Orléans; Philippe, hertog van Anjou.
Monsigot, secretaris, zie Montsigot, Louis de.
Montacutius, zie Montaigu, Walter.
Montacuto (plaats ten westen van Umbértide) 764, 766, 768.
Montafié, Anne de, gravin van Soissons 31*, 32, 34, 203, 204.
Montaigu (*Montacutius*), Walter 6*, 7, 8, 171, 631*, 637, 638, 639, 640, 643, 649, 653, 654, 655, 657, 661, 665, 666, 669, 672, 673, 675, 679, 682.
Montalto, Elijah 12*, 26, 27, 334.
Montalto, Isaac 12*, 334.
Montalto, Moses 12*.
Montarale (*Montalera*) (plaats ten oosten van Città della Pieve) 621, 623, 625.
Montauban 201.
Montausier, markies van, zie Sainte-Maure, Charles de.
Montbazon (plaats ten zuiden van Tours) 690, 694, 695.
Montbazon (*Mombazon*), hertog van, zie Rohan, Hercule de.
Montbazon (*Mombazon*), hertogin van, zie Avaugour de Bretagne, Marie d'.
Montceaux-lès-Meaux (buitenverblijf ten oosten van Parijs) 267.
Monte Colognola (burcht bij Passignano aan het Trasimeense Meer) 554, 557, 558.
Monte Rotundo (Castello Montalto nabij Umbértide ?) 725, 728, 730.
Montegabbione (*Montegatione*) (plaats ten oosten van Città della Pieve) 621, 623, 625.
Monteleone d'Orvieto (plaats ten zuiden van Città della Pieve) 452, 458, 532, 621, 623, 625.
Montenarae, marchio (niet geïdentificeerd) 347.
Montepetricolo (*Monte Petriolo*) (plaats tussen Città della Pieve en Perugia) 621, 623, 625.
Monterchi (plaats ten zuiden van Citerna) 682, 705, 708, 710, 726, 728, 730.
Monterrey (*Monteregius*), graaf van, zie Acevedo y Zúñiga, Manuel de.
Montevéglio (plaats tussen Modena en Bologna) 682.
Montgommery, Jan 507.
Monthelinum, zie Montreuil.
Montijo (stad ten oosten van Badajoz) 607.
Montmorency, Charlotte-Marguerite de, prinses van Condé 227*, 229, 469, 483, 487, 489, 493, 500, 501, 502, 504, 556, 619, 652, 772, 775, 782.
Montmorency, Henri II, hertog van 619, 652*, 654, 655, 657.
Montmorency-Bouteville, Isabelle-Angélique de 301.
Montpellier 126, 709.
Montpensier, hertog van, zie Bourbon, Henri de.
Montpensier, hertogin van, zie Bourbon, Marie de; Orléans, Anne-Marie-Louise van.
Montrésor, graaf van, zie Bourdeilles, Claude de.
Montreuil (*Monthelinum* ?) (plaats ten zuiden van Ardres) 438, 440.
Montrouge (buitenplaats ten zuiden van Parijs) 344, 345.
Montrouge, Jacques de, bisschop van Pamiers 667, 672, 673, 674.

Mont-Saint-Michel 453.
Montsigot (*Monsigot*), Louis de 347, 349.
Monzón (plaats ten noordwesten van Lérida) 380, 422, 668, 671, 674, 681, 691, 694, 696, 705, 707, 709, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 742, 743, 746, 749, 751, 756, 764, 765, 772, 778, 780, 781, 783, 796, 799, 801, 802, 804.
Monzón, verdrag van (1626) 316.
Moravië (*Mähren; Meerenland*) 85, 95, 163, 174, 233, 236, 257, 264, 358, 404, 417, 430, 431, 493, 539, 542, 545, 547, 552, 563, 598, 645, 658, 677, 684, 689, 746, 768, 790.
Moret (*Morel*), ontvanger 280, 285, 286.
Morgues, Mathieu de, abt van Saint-Germain 303*, 540*, 543, 545, 619, 623, 624, 625.
Morignanum, zie São Luís do Maranhão.
Mortagne, Ange de 193*.
Mortaigne, Johan Bertram de, hofmeester van de Staten-Generaal 698, 699, 714.
Mortara (plaats ten zuidwesten van Milaan) 668, 673, 674.
Moscovië, zie Rusland.
Moselle, zie Moezel.
Moser von Filseck, Friedrich 335*, 356, 511, 557.
Moskou 136, 137, 178.
Most (*Brüx*) (stad in Bohemen) 101.
Motte, La, zie La Motte.
Motte-Odencourt, zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo 272*, 274, 417, 429, 458, 459, 556, 796, 797, 799, 802.
Mourgues (*Morgues*), zie Monaco.
Moy (*Mouy*), markies van, zie Lorraine, Henri de, markies.
Mozes 165, 703, 732.
Muazzaz Sultan 314.
Mückenberg (plaats in de omgeving van Lauchhammer, ten westen van Senftenberg) 189.
Mühlheim (plaats aan de Donau, ten oosten van Tuttlingen) 783, 788, 798, 799, 801.
München (*Monachium*) 116, 203, 204, 215, 637.
Mugnano (*Magnano*) (plaats ten westen van Perugia) 621, 623, 625.
Mula, zie Mühlheim.
Muller, Barthold 289.
Munk, Kirsten 677.
Munster (*Monasterium*) XXV, XXVI, XXVII, 181, 182, 184, 411, 417, 434, 508, 519, 532, 546, 562, 582, 591, 609, 632, 644, 660, 668,

676, 683, 684, 685, 687, 691, 696, 698, 712, 721, 729, 739, 740, 753, 754, 757, 771, 776, 781, 790, 791, 792, 799, 802, 804.
Munster (*Monasterium*), wederdopers (1534-1535) 618.
Munster, vredesconferentie, zie Westfalen.
Murád, zoon van sultan Ibrahim 230, 341, 345, 348, 349.
Murád IV, sultan der Ottomanen 37.
Musch, Cornelis 175*.
Mustafa I, sultan der Ottomanen 37.
Mutina, zie Modena.
Muys van Holy, Hugo 537.
Mijle, mr. Cornelis Adriaensz. van der 14*.
Mylonius Biörenklou, Mattias XI, XII, 562*, 563, 578, 602.

N

N.N. (correspondent van Grotius, wellicht Nicolaes van Reigersberch) IX, 122, 191.
N.N. (de heer van Maison Blanche) 236.
N.N. (Johann Ludwig von Erlach of Johann Bernhard von Oehm) 355.
Naaldwijk 387.
Naeltwijck, Adriaen van 46*, 75, 76, 90, 98, 121, 160, 195, 196, 213, 394, 406, 549.
Naeranus, Johannes, drukker te Rotterdam XIII, 262*, 288, 307, 309, 320, 341, 354, 372, 415, 432, 449, 462, 722, 752.
Najac (plaats ten zuiden van Villefranche-de-Rouergue) 606, 619.
Namen 461.
Namen, polder van (Zeeuws-Vlaanderen) 372, 388, 394.
Namysłów (*Namslau*) (plaats ten oosten van Breslau) 770.
Nancy (*Nanciacum*) 362, 365, 367.
Nantes 619, 623, 624, 625, 708, 710.
Nantes, edict van (1598) 102.
Napels (*Neapolis*) 61, 64, 66, 72, 86, 99, 124, 128, 192, 193, 194, 203, 205, 206, 316, 318, 328, 378, 379, 381, 383, 392, 484, 485, 488, 489, 490, 491, 495, 531, 540, 543, 545, 553, 556, 558, 589, 591, 592, 593, 594, 764, 765, 778, 779, 780, 783.
Napels (*Neapolis*), onderkoning van, zie Guzmán, Ramiro Núñez de, hertog van Medina de Las Torres.
Narbonne 18, 124, 127, 128, 229, 488.
Narva 677.
Nassau, huis van Oranje-, zie Oranje-Nassau, huis van.
Nassau-Dietz, Willem Frederik van, stadhouder van Friesland 342, 388.
Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van 417*, 508.
Nassau-Saarbrücken, Wilhelm Ludwig, graaf van XXV, 330*, 331, 366, 435.
Nassau-Siegen, Amalia, gravin van 207*.
Nassau-Siegen, Hendrik, graaf van 207*.
Nassau-Siegen, Johan Maurits, graaf van 105*, 388, 415.
Natolië, zie Anatolië.
Natt och Dag, Åke Axelsson 333*.

Natt och Dag, Axel Turesson XXV, 87*, 333.
Naudé, Gabriel 387, 480.
Navarra 140, 312, 315, 488, 727, 729.
Navarra, koning van, zie Bourbon, Antoine de; Hendrik IV, koning van Frankrijk.
Naviundula, zie Nonántola.
Nazarius, auteur van de *Panegyricus Constantino Augusto dictus*, 760
Neapolis, zie Napels.
Neckar, rivier 55, 60, 70, 91, 93, 132, 380, 395, 402, 441, 510, 668, 671, 674, 675, 706.
Nederpalts, zie Palts.
Nederrijn 246, 411.
Neef, codenaam voor Frederik Hendrik 9, 180, 299, 325, 586, 666, 680.
Nehamias, Baruch, zie Castro, Bendito de.
Nemours, hertog van, zie Savoye, Charles-Amédée van.
Nemours, hertogin van, zie Vendôme, Elisabeth de.
Neomagum, zie Nijmegen.
Neoptolemus, codenaam voor Willem (II), prins van Oranje 526.
Nesmond, François-Théodore de 690.
Neufville, Nicolas de, markies van Alaincourt 519*, 522, 524.
Neuhaus (plaats ten zuidoosten van Boizenburg) 506.
Neuhoff, Johann von 751.
Neurenberg (*Noremberg; Nürnberg*) 70, 247, 291, 327, 330, 332, 411, 435, 589, 591, 593, 621, 623, 625, 638, 640, 653, 690, 693, 694, 696.
Neuss 587.
Neuville, landgoed nabij Bar-le-Duc 744.
Newbury (*Neubury; Nùburium*) (stad ten westen van Reading) 609, 611, 612, 621, 623, 625, 642, 644.
Newcastle (*Nieucastel; Novum Castellum*) 3, 10, 24, 54, 68, 82, 85, 96, 130, 142, 143, 145, 149, 150, 159, 500, 502, 503, 548, 657, 799, 802.
Newcastle (*Nieucastel; Novum Castellum*), graaf, naderhand markies van, zie Cavendish, William.
Newport, graaf van, zie Blount, Mountjoy.
Nicaea, zie Nice; Nizza.
Nicaea, concilie van (325) 572, 665.
Niccolini, Francesco 395, 399, 401.
Nice (*Nizza*) 154, 157, 158, 662.
Nicrus, zie Neckar.
Niellius, Carolus 262*.
Nienburg (stad tussen Verden en Minden) 417, 533, 582, 701, 751.
Nieroth, gouverneur van Glogów 580.
Nieuburg, zie Palts-Neuburg.
Nieucastel, zie Newcastle.
Nieuwe Aste, zie Asti.
Nigrinus (*Schwarz*), Bartholomeus 211*, 405, 529.
Nîmes 201.
Nizza Monferrato (*Nicaea; Nizza della Paglia*) 18, 19, 21, 47, 49, 50, 86.
Noailles, Anne, graaf van 619, 623, 625.

Noailles, Antoine de, graaf van Ayen 667, 674.
Nogaret, Jean-Louis de, chevalier de La Valette 746, 749.
Nogaret de La Valette, Bernard de, hertog van Epernon 7*, 221, 226, 228, 231, 280, 283, 286, 302, 303, 304, 306, 308, 326, 329, 331, 336, 346, 349, 355, 360, 361, 362, 366, 387, 389, 453, 456, 458, 500, 507, 606, 610, 612, 636.
Nogaret de La Valette, Jean-Louis de, hertog van Epernon 107*, 746.
Nogaret de La Valette d'Epernon, Anne-Louise-Christine de 6, 7, 8, 30.
Noirmoutiers, markies van, zie Trémoïlle, Louis II de la.
Noiron, exempt (gardeofficier) 365, 367.
Nompar de Caumont, zie Caumont, Jacques Nompar de, hertog van La Force.
Nonántola (*Naviundula*) (stad ten oosten van Modena) 468, 485, 500, 553, 555, 558, 720, 765.
Nonsuch, verdrag van (1585) 439.
Noorderkwartier (Holland boven het IJ) 10, 754.
Noord-Holland 152, 175.
Noordzee 82, 83, 105, 148, 421, 596, 643, 661, 666, 681, 704, 734, 754, 755, 775, 805.
Noorwegen 85.
Normandië XVI, 61, 65, 203, 205, 206, 229, 231, 334, 497, 556, 609, 630, 639, 640, 649, 656, 708, 709, 717, 746.
Normannus, zie Comte, Robert le.
Norpradt, Johann von 149.
Norrköping 207.
Norsholm, heer van, zie Spiring Silvercrona, Petter.
Northampton 744, 748, 750, 800, 802.
Northumberland 589, 592, 594, 766, 768.
Northumberland, graaf van, zie Percy, Algernon.
Nostradamus (*Michel de Nostre-Dame*) 727.
Nothen, dr. Lambert 111, 149, 287.
Nottingham 411, 416, 437.
Nouet, Jacques 667.
Nouhes, Jacques des, heer van La Tabarière, baron de Sainte-Hermine et de La Lande 360*.
Nova Asta, zie Asti.
Novatianen 572, 665.
Novum Castellum, zie Newcastle.
Noyers, seigneur de, zie Sublet, François.
Nuburgium, zie Newbury.
Numerianus, codenaam voor Amsterdam 9, 28.
Nuyl, Adelheid ten 759.
Nyköping 697.
Nijmegen (*Neomagum*) 234, 262, 287.

O

Oberg, Hilmar von 751.
Oberkirch (plaats ten noordoosten van Offenburg) 539, 542, 544.
Oberlingue, zie Ueberlingen.

Obidos, graaf van, zie Mascarenhas, Vasco de.
Ocaña (plaats ten oosten van Toledo) 328.
Odense 118, 151, 548, 719, 769, 771.
Oder, rivier 162, 547, 598, 674, 684, 732.
Odincourt, maarschalk d', zie La Mothe-Houdancourt, Philippe, graaf van.
Oehm (*Ehm; Hom*), Johann Bernhard von 342, 355, 509, 725, 742, 745, 749, 750, 756, 779, 786.
Oenasus, zie Enns, das Land ob der.
Oetgens van Waveren, mr. Anthony 51.
Offenburg 74, 233, 254, 256, 259, 273, 274, 510, 539, 542.
Ognatus, zie Vélez de Guevara y Tassís, Iñigo, graaf van Oñate.
Oiselay-Perrenot de Granvelle, Eugène-Léopold d', prins van Cantecroix 705.
Oldenbarnevelt, Jacob van, heer van Berkel en Rodenrijs XVII, 46*, 76, 90, 98, 121, 141, 147, 160, 178, 195, 213, 234, 341, 361, 394, 406, 415, 420, 429, 449, 475, 498, 549, 571, 681.
Oldenbarnevelt, Jacoba Francina van 46*.
Oldenbarnevelt, Johan van 481, 537, 544.
Oléron, eiland van 377, 379, 382.
Oleśnica (*Oels*) (plaats ten noordoosten van Breslau) 115.
Olivares, Gaspar de Guzmán, ‘conde-duque’, hertog van San Lucar, graaf van 107*, 108, 113, 114, 124, 125, 127, 133, 155, 157, 161, 171, 172, 202, 205, 206, 273, 274, 281, 316, 328, 331, 332, 345, 348, 349, 484, 488, 490, 669, 672, 675, 691, 710, 764, 765, 768.
Olivares, Gaspar de Guzmán, ‘conde-duque’, gravin van, zie Zúñiga y Velasco, doña Inés de.
Oliwa (klooster nabij Danzig) 116, 405.
Olomouc (*Olmütz*) 174, 264, 358, 371, 390, 416.
Oñate (*Ognatus*), graaf van, zie Vélez de Guevara y Tassís, Iñigo.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*) XXV, 62, 72, 74, 79, 84, 85, 116, 132, 142, 156, 157, 168, 174, 187, 189, 233, 235, 290, 327, 329, 332, 346, 374, 392, 404, 411, 416, 485, 490, 534, 560, 561, 590, 684, 769.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), Habsburgse huis, keizers, zie Ferdinand II; Ferdinand III; Ferdinand IV; Karel V; Leopold I.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), koningen van Spanje, zie Philips II; Philips III; Philips IV.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), koninginnen, zie Anna, koningin-regentesse van Frankrijk; Cecilia Renata, koningin van Polen.
Oostenrijk (*Habsburgse landen*), aartshertogen, zie Albrecht; Leopold Wilhelm.
Oostenrijk, Juan José van, gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden 778, 780, 783, 797, 799, 802.
Oosterwijk, heer van, zie Liere, Willem van.
Oostfriesland 34, 96, 97, 105, 111, 131, 153, 398.
Oostfriesland, Ulrich II, graaf van 398.
Oost-Indië XVIII, XXV, 83, 125, 141, 144, 160, 167, 179, 180, 185, 214, 225, 403, 415, 433, 439, 450, 723, 734, 755, 775, 781, 783.
Oostindische Compagnie 83, 153, 160, 167, 168,

179, 180, 185, 194, 196, 200, 213, 222, 225, 239, 246, 403, 415, 433, 450, 661, 734.
Oostzee (*Balticum mare*) 116, 118, 149, 207, 250, 405, 459, 461, 485, 490, 719.
Opaliński, Krzysztof 250*.
Openbaring van Johannes, zie Apocalyps.
Opole (*Oppeln*) (stad in Silezië) 85, 115.
Opperpalts (*Haut-Palatinat; Oberpfalz*) 18, 31, 32, 33, 34, 49, 63, 65, 74, 77, 79, 80, 217, 358, 411.
Opperrijn, zie Elzas; Rijn.
Optatus Milevitanus 665.
Oran, haven van 705, 707, 709.
Orange, prinsdom 299.
Oranje-Nassau, huis van, zie Frederik Hendrik; Maurits; Philips Willem; Willem I; Willem (II).
Oranje-Nassau, prinses van, zie Solms, Amalia van.
Oranje-Nassau, Louise Henriëtte van (oudste dochter van Frederik Hendrik) 485*, 487, 490, 501.
Orléans 42, 104, 122, 164, 262, 379, 382, 387, 389, 449, 515, 763, 766, 767, 797, 800, 802.
Orléans, hertog van, zie Gaston Jean-Baptiste; Philippe, hertog van Anjou.
Orléans, hertogin van, zie Lotharingen, Margaretha van.
Orléans, Anne-Marie-Louise van, hertogin van Montpensier 49*, 63, 272, 556, 607, 610, 611, 612, 650, 654, 655, 705, 777.
Orléans, Henri d', hertog van Longueville XXVI, 5*, 7, 9, 30, 32, 33, 123, 125, 126, 127, 181, 183, 184, 186, 203, 204, 205, 206, 241, 243, 246, 249, 251, 255, 256, 258, 259, 260, 271, 274, 284, 296, 303, 344, 346, 347, 349, 355, 356, 362, 364, 367, 371, 397, 399, 413, 437, 453, 455, 487, 609, 639, 640, 691, 693, 696.
Ormond, graaf van, zie Butler, James.
Osman II, sultan der Ottomanen 37.
Osnabrück XI, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, 210, 265, 371, 385, 390, 416, 417, 418, 428, 431, 432, 473, 506, 508, 532, 533, 546, 562, 564, 578, 581, 582, 583, 613, 614, 615, 622, 632, 658, 660, 676, 684, 685, 687, 698, 712, 719, 720, 729, 736, 737, 739, 740, 757, 770, 771, 790, 792, 803, 804.
Osnabrück (plaats van verzending) 737, 739, 758.
Osnabrück, vredesconferentie, zie Westfalen.
Ospital, maréchal de l', zie Hospital, François de l', graaf van Rosnay, sieur du Hallier.
Ossenvillius, zie Le Prévost, Paul, baron van Oysonville.
Ossolińsky, Jerzy 136*.
Osterwieck (plaats ten noordwesten van Halberstadt) 417, 418, 533, 547, 563, 564, 582.
Ottenheim (plaats ten zuidwesten van Offenburg) 647, 651, 667, 684, 690, 693, 786.
Ottomaanse Rijk, zie Turkije.
Oudin, secretaris 736, 757.
Overijssel 103, 262, 325, 661, 754, 805.
Overschie, Aeltgen Borre van (moeder van Grotius) XVIII, 36, 37, 50*, 51, 58, 66, 74, 81, 88, 97, 101, 119.
Overschie, Catharina Fransdochter van 175.

Overschie, Frans Pietersz. van 36.
Ovidius Naso, Publius 383, 384.
Oviede, graaf van, zie Mascarenhas, Vasco de, graaf van Obidos.
Oxenstierna, Axel, rijkskanselier VIII, IX, X, XI, XII, XVII, XIX, XXI, XXIII, XXIV, XXV, XXVIII, XXIX, 7*, 19, 32, 35, 48, 54, 62, 79, 87, 92, 95, 106, 115, 116, 125, 126, 143, 146, 156, 168, 170, 182, 192, 204, 207, 216, 228, 232, 243, 255, 263, 270, 275, 281, 282, 302, 315, 323, 328, 345, 351-353, 363, 369, 370, 378, 398, 408, 413, 419, 424, 436, 445-449, 454, 469, 486, 494*, 495, 501, 505, 510, 520, 541, 554, 564, 570, 575, 581, 582, 590, 608, 613, 622, 626-630, 638, 646, 653, 670, 677, 685, 692, 697, 706, 711, 723, 726, 730, 731, 732, 745, 750, 755, 756, 765, 776, 779, 798.
Oxenstierna, Bengt Bengtsson 405*, 418, 505.
Oxenstierna, Erik Axelsson 146*, 564, 582, 613, 676, 697, 731, 751, 784.
Oxenstierna, Erik Karlsson 461, 462*, 473, 491.
Oxenstierna, Gabriel Bengtsson 146*, 351-353, 369-370, 445-449, 473, 626-630.
Oxenstierna, Gustav 146*.
Oxenstierna, Johan Axelsson VII, IX, X, XI, XII, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, 39, 115*, 116, 117, 146, 187, 188, 209, 210, 235, 236, 237, 250, 261, 264, 265, 287, 304, 317, 338, 339, 348, 359, 366, 370, 371, 381, 384, 385, 390, 400, 412, 413, 416, 417, 418, 426, 428, 431, 432, 448, 456, 458, 462, 471, 474, 486, 489, 498, 502, 504, 508, 509, 521, 523, 525, 530, 532, 533, 543, 546, 547, 557, 562, 563, 564, 569, 577, 578, 580, 581, 582, 583, 585, 592, 597, 601, 610, 611, 613, 614, 617, 624, 626, 631, 632, 639, 648, 655, 658, 660, 663, 673, 676, 684, 685, 687, 688, 695, 698, 701, 708, 712, 718, 720, 729, 736, 737, 739, 748, 751, 759, 767, 771, 776, 782, 784, 792, 799, 801, 802, 804.
Oxenstierna, Katarina 146, 473.
Oxford (*Oxonia*) 27, 28, 61, 92, 107, 142, 150, 155, 257, 258, 274, 288, 302, 330, 370, 411, 412, 430, 435, 437, 452, 455, 463, 471, 554, 557, 558, 621, 631, 637, 643, 644, 666, 669, 670, 673, 675, 679, 682, 691, 696, 707, 756, 800.
Oysonville, baron van, zie Le Prévost, Paul.

P

Paciano (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 621, 623, 625.
Paderborn 187.
Padua 37.
Padus, zie Po, rivier.
Paets (*Paedts*), Marten 288.
Palatinatus, zie Palts (*Pfalz*).

Palatinatus Superior, zie Opperpalts (*Oberpfalz*).
Palatinus (*Paltsgraaf*), zie Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van.
Palatinus van Hongarije, zie Esterházy, Nicolaus, graaf.
Palestina 529.
Pallavicino, Ferrante 374.
Pallavicino, Ferrante, *Il divortio celeste cagionato dalle dissolutezze della sposa Romana, Villafranca 1643*, 374, 463, 475, 497, 509, 744, 747, 750.
Pallavicino, Tobia 773, 794.
Palts (*Nederpalts; Pfalz*) 91, 93, 94, 112, 255, 257, 260, 424, 435, 499, 501, 503, 514, 521, 553, 555, 558, 620, 622, 624, 706, 707, 708, 709, 710, 736, 743.
Palts (*Nederpalts; Pfalz*), huis van de XXV, 55, 61, 63, 65, 102, 161, 183, 217, 239, 247, 258, 292, 293, 294, 295, 329, 330, 331, 332, 343, 346, 349, 373, 377, 380, 382, 411, 424, 431, 436, 437, 438, 440, 450, 451, 452, 453, 455, 457, 488, 516, 518, 519, 521, 522, 524, 542, 554, 588, 591, 592, 593, 609, 611, 622, 673, 693, 694, 696, 707, 736, 804.
Palts (*Nederpalts; Pfalz*), keurvorst van de, zie Frederik IV; Frederik V, koning van Bohemen; Karl Ludwig.
Palts (*Nederpalts; Pfalz*), keurvorstin van de, zie Stuart, Elisabeth.
Palts, kwestie van de XXV, 55, 61, 63, 102, 161, 179, 183, 217, 239, 254, 257, 258, 260, 293, 294, 295, 301, 303, 305, 327, 329, 330, 332, 343, 346, 348, 349, 373, 377, 380, 382, 395, 396, 399, 411, 413, 424, 431, 432, 435, 436, 437, 438, 440, 450, 451, 452, 453, 455, 457, 458, 488, 516, 518, 519, 521, 524, 542, 554, 588, 590, 591, 592, 593, 609, 610, 611, 620, 622, 624, 662, 670, 672, 673, 691, 693, 694, 696, 706, 707, 708, 710, 736, 743, 747, 748, 749, 804.
Palts, Edward van de 217*, 219, 410, 777.
Palts, Moritz (*Maurits*) van de 589, 592, 594, 608, 610, 613, 621, 623, 625, 653, 654, 657, 670, 673, 675, 691, 692, 694, 696, 744, 748, 750, 766, 768, 799, 800, 802.
Palts, Philips van de 217*, 219.
Palts, Rupert (*Robert*) van de 411*, 416, 466, 470, 492, 694, 744, 748, 750, 800, 802.
Palts-Neuburg, Philipp Wilhelm van 691, 693, 696.
Palts-Neuburg, Wolfgang Wilhelm van, hertog van Gulik en Berg 246, 411, 507*, 521, 535, 536, 563, 565, 585, 691, 693, 696, 710.
Paltsgraaf, zie Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van.
Paltsgraaf van Simmern, zie Simmern, Ludwig Philipp, paltsgraaf van.
Pamelius, Jacobus 75, 665.
Pamiers, bisschop van, zie Montrouge, Jacques de.
Pamplona (*Pompeiopolis*) 452, 456, 458.
Panciroli, Guido 715, 717.
Pancras, Gerbrand Klaasz. (Claesz.) 51, 67.
Panicale (plaats aan de zuidoever van het Trasimeense Meer) 621, 623, 625.
Papianus, rechtsgeleerde uit de tijd van Theodorik de Grote 141.
Paravicini Capelli, Alessandra 25, 86, 337, 496, 513, 569, 773.
Parent, advocaat te Parijs 776.
Pareus, David 27*.
Parijs, passim.
Parijs (plaats van verzending) passim.
Parijs, aartsbisschop van, zie Gondi, Jean-François de.

Parijs, Bastille XXI, 34, 40, 47, 48, 50, 61, 63, 77, 79, 81, 84, 240, 243, 244, 245, 253, 255, 256, 257, 260, 279, 285, 286, 302, 304, 306, 316, 378, 606, 612, 617, 619, 623, 624, 634.
Parijs, Bibliothèque du Roi XIX, 479.
Parijs, 'coutume de la prevosté et vicomté' van 76, 98, 121, 140, 147, 160, 178, 195, 213.
Parijs, gouverneur van, zie Rohan, Hercule de, hertog van Montbazon.
Parijs, hôtel de Soissons 798, 800, 802, 804.
Parijs, klooster van de Carmelieten 253.
Parijs, klooster van de Kartuizers 434, 438, 440.
Parijs, le Cours-la-Reine 436, 438, 440.
Parijs, le jardin de Renard (tegenw. Place de la Concorde) 483.
Parijs, le Luxembourg 284, 286, 314, 317, 318, 499, 606, 637.
Parijs, le Val-de-Grâce 379.
Parijs, 'lieutenant civil' van, zie Laffemas, Isaac de.
Parijs, Louvre XXIX, 267, 268, 270, 272, 274, 277, 280, 283, 285, 286, 297, 305, 517, 519, 521, 522, 524, 530, 539, 541, 544, 608, 612, 652, 798.
Parijs, Notre-Dame XX, 40, 47, 49, 50, 63, 79, 285, 286, 300, 302, 303, 305, 476, 483, 488, 490, 497, 503, 527.
Parijs, nuntius te, zie Grimaldi, Girolamo.
Parijs, Palais-Cardinal (het paleis van kardinaal Jules Mazarin) 609, 612.
Parijs, Palais-Royal (voorheen het paleis van kardinaal de Richelieu) 327, 330, 332, 404, 586, 606, 609, 612, 637, 639, 640.
Parijs, Parlement van XXII, XXIV, 269, 360, 361, 362, 366, 389, 397, 420, 423, 425, 427, 453, 456, 458, 463, 468, 482, 483, 500, 501, 503, 507, 539, 557, 594, 619, 623, 625, 634, 639, 656, 667, 672, 674, 691, 693, 694, 695, 709, 763, 777, 783, 792, 797.
Parijs, Petit-Luxembourg 240, 256, 260, 301, 303, 305.
Parijs, Place Royale (tegenw. Place des Vosges) 772, 777, 780, 782.
Parijs, faubourg Saint-Germain 56, 248, 466, 514.
Parijs, Sorbonne en universiteit XIII, XX, 5, 164, 201, 203, 204, 205, 213, 214, 217, 218, 219, 221, 234, 240, 243, 245, 251, 253, 256, 278, 307, 311, 324, 354, 475, 515, 549, 667, 672, 674, 747, 750, 791.
Parma 794.
Parma, hertog van, zie Farnese, Odoardo.
Parsberg, Oluf 677.

Parthenius I, patriarch van Constantinopel XX, XXI, 38*, 59, 82, 89, 103, 121, 167, 179, 185, 190, 200, 375, 406, 407, 449, 457, 465, 474, 480, 497, 565, 630, 649, 761, 791.
Particelli, Michel, heer van Emery 242*, 244, 246, 271, 272, 274, 296, 303.
Passau 216, 257.
Passignano (*Bassignanum*) sul Trasimeno 454, 456, 458, 554.
Patin, Guy XIX, 110.
Pau (dep. Pyrénées-Atlantiques) 106.
Pauli, Broderus 289*.
Pauliniacum, zie Poligny.
Paulus, Brieven van 120, 121, 147, 164, 165, 166, 179, 185, 199, 278, 288, 310, 311, 320, 334, 360, 367, 394, 466, 570, 599, 665.
Paus, zie Alexander III; Clemens I; Damasus I; Leo I; Urbanus VI; Urbanus VIII.
Pauselijk hof, zie Vaticaan.
Pauw, dr. Adriaen, heer van Heemstede 312*, 389, 644, 660, 661, 754, 775.
Pauw, Reynier 775.
Pavia, slag bij (1525) 612.
Pawel von Rammingen, Johann Friedrich 329, 521.
Pays-Bas, zie Republiek; Zuidelijke Nederlanden.
Pelagius 774.
Pels, Pauwels X, XII, 135*, 137, 210, 211, 250, 278, 311, 405, 406, 598, 599, 600.
Pels, Philips 136*.
Pels, Pieter 38, 53, 68, 82, 96, 111, 131, 148, 383, 442, 528, 644.
Pembroke, graaf van, zie Herbert, Philip.
Pentz, Christian, graaf von 418*.
Peplitz, Georg Johann 493, 508, 550, 551, 568.
Percy, Algernon, graaf van Northumberland 258*, 260, 520, 522, 680.
Pereira de Castro, dr. Luís 610, 612, 699.
Pérez de Vivero, don Luis, graaf van Fuensaldaña 435, 451.
Pernambuco (Brazilië) 734.
Péronne 253, 257, 260, 272, 273, 451, 455, 458.
Perpignan 79, 484.
Perrenot, Antoine, kardinaal van Granvelle 107*.
Perugia (*Perusia*) 242, 246, 452, 458, 575, 576, 578, 583, 608, 610, 613, 620, 622, 625, 648, 653, 654, 657, 662, 663, 725, 726, 728, 730, 744, 748, 750, 764, 773, 794.
Perzië 137, 230, 232, 715.
Perzië, sjah van, zie Abbas II; Safi I.
Pesaro, Giovanni 513*.
Petau (*Petavius*), Denis VIII, IX, XIII, XIX, 164*, 311, 688, 689, 704, 717, 723, 737, 752, 774.
Petau (*Petavius*), Denis, *Theologica Dogmata, Parijs 1643/44 en 1650*, XIX, 688, 689, 704, 723, 752, 774.
Petilianum, zie Pitigliano.
Petit, Louise 45.
Peyrère, Isaac de La 457, 503.
Peyrère, Isaac de La, *Du rappel des Juifs, Parijs 1643*, XX, 457, 503.
Pfalz, zie Palts.
Pforzheim (*Fortzhaimum*) 499, 501, 503, 510, 704, 709.

Pfuel, Adam von 21*, 418.
Pfullendorf (plaats ten noorden van Ueberlingen) 377.
Phalsbourg 620, 636.
Phalsbourg, prinses van, zie Lotharingen, Henriëtte van.
Phélypeaux, Louis, heer van La Vrillière 220, 224, 226*, 228.
Philippe, hertog van Anjou, naderhand hertog van Orléans XXI, 220, 224, 226, 228, 229, 231, 242*, 244, 246, 249, 252, 258, 262, 268, 270, 272, 274, 279, 283.
Philippine (plaats in Zeeuws-Vlaanderen) 387, 388.
Philippsburg (vesting ten zuiden van Mannheim) 300, 305, 496, 518, 521, 522, 523, 524, 553, 555.
Philippus, comes, zie Agliè, Filippo, graaf d'.
Philips II, koning van Spanje 103, 107.
Philips III, koning van Spanje 19, 355, 361.
Philips IV, koning van Spanje XXV, XXVI, 8, 17, 20, 28, 41, 57, 58, 60, 63, 65, 71, 72, 73, 78, 92, 93, 95, 104, 107, 108, 112, 114, 115, 118, 123, 124, 131, 132, 141, 149, 151, 153, 155, 157, 158, 161, 171, 172, 174, 177, 186, 187, 188, 192, 205, 210, 216, 218, 270, 271, 272, 273, 274, 281, 285, 286, 300, 302, 305, 315, 322, 326, 327, 328, 330, 332, 345, 346, 348, 349, 379, 401, 417, 422, 424, 427, 428, 434, 438, 439, 440, 450, 452, 454, 456, 457, 458, 464, 470, 485, 489, 491, 499, 501, 503, 507, 518, 520, 521, 522, 523, 540, 541, 542, 543, 545, 553, 556, 574, 576, 577, 588, 591, 593, 622, 637, 638, 640, 668, 669, 674, 675, 708, 710, 727, 729, 744, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 778, 779, 780, 783, 796, 797, 799, 802.
Philips Willem, prins van Oranje-Nassau 299.
Philotas 337*.
Phoeniciërs 717.
Piacenza (*Plaisance*) 254, 257, 259.
Picardië 1, 108, 109, 113, 121, 133, 142, 146, 155, 169, 171, 172, 176, 181, 183, 184, 186, 192, 193, 194, 202, 204, 206, 215, 217, 219, 224, 225, 227, 229, 231, 270, 280, 281, 305, 343, 363, 365, 367, 422, 434, 438, 440, 464, 468, 470, 472, 500, 501, 503, 518, 522, 575, 576, 578, 587, 606, 636, 646.
Piccolomini, Ottavio, hertog van Amalfi 55, 72, 73, 87, 97, 101, 118, 132, 134, 135, 149, 162, 174, 186, 553, 556, 558, 637, 638, 639, 640, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 778, 780, 781, 783, 796, 797, 799, 802.
Pictonum ager, zie Poitou.
Piegaro (plaats ten oosten van Città della Pieve) 620, 621, 623, 625.
Piemonte 100, 272, 274, 338, 346, 357, 438, 477, 495, 607, 612, 690, 694, 744, 748, 750.
Pietrafitta (plaats tussen Città della Pieve en Perugia) 621, 623, 625.

Pieve di Cento (plaats ten zuidwesten van Ferrara) 374, 391, 395, 500, 502, 504.
Pila (plaats ten zuiden van Perugia) 621, 623, 625.
Pilatus, Pontius 137.
Pillau (Baltiysk) 137, 250, 405.
Pilsen, zie Plzeň.
Pinneberg, graafschap 731.
Piscator, Johannes 222*.
Pistoia 648, 663, 668, 671, 674, 682.
Pithou, François XIX, 479.
Pithou, Pierre XIX, 479.
Pitigliano (*Petilianum*) (stad tussen Sansepolcro en Città di Castello) 663, 682, 705, 708, 710, 725, 728, 730, 735.
Piumazzo (plaats tussen S. Cesário del Panaro en Spilamberto) 781, 783.
Plaisance, zie Piacenza.
Platina, Battista 715.
Plato 186, 717.
Plautus, Titus Maccius 180, 248.
Plessis, heer van Du, zie Rambouillet, Nicolas.
Plessis, Roger du, markies van Liancourt, hertog van La Roche-Guyon 255*.
Plessis de Richelieu, Jean-Armand du, zie Richelieu.
Plessis de Richelieu, Alphonse-Louis du, aartsbisschop van Lyon 671.
Plessis-Mornay, Anne du 360*, 367.
Plessis-Mornay, Philippe du 27, 122, 147*, 166, 179, 360, 367.
Plessis-Praslin, graaf du, zie Choiseul, César de.
Plettenburg, Hieronymus von 236.
Plinius Secundus, Gaius (de oudere) 460
Plutarchus 337, 717.
Plymouth (*Pleimuthum*) 589, 608, 623, 624, 653, 670, 672, 673, 675, 682, 691, 692, 694, 696, 744, 748, 750, 766, 768, 772, 799, 800, 802, 804.
Plzeň (*Pilsen*) 32, 55, 73.
Po (*Padus*), rivier 40, 60, 72, 92, 177, 242, 244, 246, 338, 422, 434, 438, 440, 454, 456, 458, 477, 496, 499, 502, 503, 513, 551, 553, 569, 607, 609, 612, 662, 722.
Pochem, zie Oehm, Johann Bernhard von.
Poirier, Guillaume 314, 619, 623, 625.
Poirier, Hélie XVI, 475, 497.
Poitiers 375.
Poitiers, bisschop van, zie Chasteigner de La Rochepozay, Henri-Louis.
Poitiers, synode van (1561) 29.
Poitou (*Pictones*) 1, 76, 381, 689, 705, 777, 782, 797, 800, 802.
Polen VIII, XV, 37, 64, 85, 116, 118, 135, 136, 137, 149, 161, 162, 176, 189, 200, 203, 205, 210, 211, 223, 224, 250, 329, 349, 405, 473, 529, 547, 563, 580, 582, 598, 613, 651, 652, 654, 655, 662, 669, 672, 675, 677, 682, 689, 690, 691, 693, 694, 695, 710, 719, 735, 745, 746, 748, 751, 752, 770, 784, 800.
Polen, rijksdag te, zie Warschau, rijksdag te.
Polen, gezanten, zie Baudissin, Wolf Heinrich von; Rey de Naglowi, Andreas; Roncalius, Claudius (of Domenicus).
Polen, koning van, zie Jan II Kazimierz; Wladislas IV.
Polen, koningin van, zie Cecilia Renata van Oostenrijk.

Polen, Anna Catharina Constantia, prinses van 691.
Polesella (*Polusella*) (plaats in de Polesine) 553, 557, 558.
Polesine (gebied ten noorden van Ferrara) 422, 477, 495, 496, 499, 500, 502, 504, 513, 518, 522, 523, 531, 551, 553, 583.
Polgeto (*Bolgeto*) (plaats ten westen van Umbértide) 764, 766, 768.
Polhelm, Winand von 20, 64, 171, 281, 304, 398, 408, 416.
Poli, Fausto, kardinaal 607.
Poligny (*Pauliniacum*) (plaats ten zuiden van Besançon) 692, 694, 696.
Polyander van Kerckhoven, mr. Johannes, heer van Heenvliet 346.
Polydorus Vergilius 715.
Pommeren 162, 174, 196, 205, 236, 366, 371, 411, 418, 459, 461, 485, 535, 547, 562, 563, 580, 582, 587, 598, 610, 611, 614, 658, 674, 677, 684, 689, 701, 710, 719, 732, 738, 746, 751, 770, 784, 792.
Pommeren, Anna, hertogin van 330, 531, 781, 793.
Pommeren, Bogislaw XIV, hertog van 330, 531, 793.
Pompeiopolis, zie Pamplona.
Ponikau (*Ponica*), Tobias van 276*.
Pont-à-Mousson 553, 555, 558, 606, 620.
Pont-de-Courlay, markies van, zie Vignerot, François de.
Pont-sur-Seine, heer van, zie Bouthillier, Claude le.
Pontanus, Johannes Isacius 717.
Pontecurleius, zie Pont-de-Courlay.
Pontecurone (plaats tussen Tortona en Voghera) 18, 19, 21, 47, 49, 50.
Pontelagoscuro (fort aan de Po, in de omgeving van Ferrara) 495, 496, 513, 532, 553, 557, 558, 569, 583, 607, 609, 612, 620, 622, 624, 625, 722, 770, 773, 806.
Pontestura (plaats ten westen van Casale Monferrato) 142, 144, 146, 499, 501, 503, 513, 551, 607, 612, 648, 651, 654, 656, 662, 664, 676, 681, 683, 691, 694, 696, 717, 718.
Pontoise 6, 631, 637.
Ponzane (*Ponzano*) (plaats in de omgeving van Alessándria) 721, 763, 765, 767.
Poole (plaats ten westen van Bournemouth) 502.
Porphyrius, zie Parthenius I, patriarch van Constantinopel.
Port-Louis, zie Blavet.
Porte, de La, zie La Porte, de.
Portofino (haven ten zuiden van Genua) 553.
Portsmouth 10, 669, 670, 673, 675.
Portugal (*Lusitania*) XXV, 25, 26, 63, 65, 88, 90, 93, 104, 108, 109, 124, 125, 126, 133,141,

142, 144, 145, 149, 173, 184, 192, 214, 218, 246, 256, 258, 315, 328, 331, 332, 343, 346, 347, 349, 403, 408, 410, 413, 416, 423, 426, 427, 430, 434, 438, 440, 442, 449, 450, 518, 541, 543, 545, 581, 586, 589, 591, 592, 593, 607, 609, 610, 611, 612, 613, 638, 639, 640, 652, 654, 655, 656, 657, 662, 664, 668, 670, 671, 673, 674, 675, 676, 677, 691, 694, 696, 699, 700, 718, 723, 732, 755, 764, 765, 766, 768, 775, 778, 780, 781, 783, 797, 799, 801, 802.
Portugal, gezanten.
Portugal, gezant te Parijs, zie Gama, Vasco Luís da, graaf van Vidigueira.
Portugal, gezanten in de Republiek, zie Andrade Leitão, Francisco de; Sousa Coutinho, Francisco de.
Portugal, gezanten te Stockholm, zie Guimarães, João de; Sousa Coutinho, Francisco de.
Portugal, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Andrade Leitão, Francisco de; Botelho de Moraes, dr. Rodrigo; Pereira de Castro, dr. Luís.
Portugal, koning van, zie Jan IV.
Portugal, dom Miguel van, bisschop van Lamego 25*, 63, 65.
Portus Cesanaticus, zie Cesenático.
Portus Gratiae, zie Le Havre (des Graces).
Portus Januarii, zie Rio de Janeiro.
Portus Valonae, zie Volano.
Posse, Knut Jöransson 207*, 531, 560, 561.
Potier de Blancmesnil, Madeleine 777, 780.
Potier, Auguste, bisschop van Beauvais XXII, 240*, 244, 245, 284, 299, 300, 303, 305, 321, 324, 347, 419, 423, 425, 427, 434, 438, 440, 469, 509, 537, 540, 543, 545, 552, 555, 557, 558, 567, 597, 609, 610, 612, 667, 671, 673, 674, 690, 694, 695, 777, 780, 783.
Potier, Louis, markies van Gesvres 108*, 109, 113, 133, 215, 217, 219, 227, 229, 231, 253, 254, 255*, 257, 259, 450, 454, 456, 458, 464, 469, 499, 519, 539.
Potier de Gesvres, René 255*, 469.
Poznań (*Posen*) 85, 250.
Praag (*Praha*) 22, 97, 132, 174, 257, 260, 309, 336, 338, 358, 442, 443.
Praag, vrede van (1635) 542, 545, 552, 555, 558.
Praevostius (*Prevost*), Bartholomeus 195*, 262*.
Prévost, Paul le, zie Le Prévost, Paul.
Princeps Condaeus, zie Bourbon, Henri II de, prins van Condé.
Prioleau, Benjamin 443.
Procopius 336.
Protestanten, zie Calvinisten; Lutheranen.
Prouville, Alexandre de, baron van Tracy 511, 557, 785.
Provence 284, 652.
Pruisen (*Borussia*) 85, 137, 405, 548, 563, 719.
Przemyśl 137.
Przyjemski, Stanisław 85.
Psalmen 37, 52, 310, 713, 740.
Ptolemaeus 167.
Puchaim, Johann Christoph, graaf van 563, 580, 684.
Puriteinen, zie Engeland, godsdienst.
Purmerend 130, 152, 172, 175, 190.
Puteanus, zie Dupuy, Jacques of Pierre.

Puylaurens, heer van, zie Lage (*Laage*), Antoine de.
Pym, John 268, 286, 359*, 411, 413, 427, 502, 802*.
Pijnacker, Cornelis XII, 402*, 403.
Pythagoras XIV, 774.

Q

Quesnoy, le 254.
Quincé, Joachim de 707, 709.
Quintilianus, Marcus Fabius 44.

R

Raab, zie Györ.
Radziwiłł, Albrycht Stanisław 210, 719.
Ragusa, zie Dubrovnik.
Ragvaldi, Nicolaus, bisschop van Växjö 488.
Rákóczi (*Ragosky*), György I, vorst van Zevenburgen 62*, 64, 65, 84, 142, 143, 189, 233, 235, 236, 256, 258, 290, 358, 416, 443, 684, 790.
Raków (plaats ten westen van Sandomierz) 288.
Rambouillet, Nicolas, heer van Du Plessis 280*, 285, 286.
Randerhusen (*Randers*?) (plaats in Jutland) 42.
Rantzau, Josias, heer te Bothkamp 142*, 144, 145, 191, 215, 254, 303, 346, 349, 499, 519, 521, 524, 539, 542, 544, 555, 573, 576, 583, 587, 602, 636, 646, 647, 649, 651, 656, 678, 679, 690, 702, 721, 738, 740, 742, 744, 745, 748, 749, 750, 752, 753, 756, 757, 758, 761, 762, 765, 770, 771, 773, 774, 776, 777, 779, 781, 782, 783, 784, 785-789, 794, 795, 798, 799, 801, 802, 805, 807.
Rastatt (plaats ten noorden van Baden-Baden) 485, 510, 514.
Rataller Doubleth, George 572*, 573.
Ratisbona, zie Regensburg.
Raulin, secretaris 789.
Ravaillac, François 267, 270.
Ravens, zie Corvinus, Joannes Arnoldi.
Ravensburg 434, 441, 442.
Ravenstein, gouverneur van 699.
Ravesteyn, Nicolaes van, uitgever te Amsterdam 53.
Reading (*Reroin*) 257, 274, 288, 313, 316, 411, 621, 625, 639, 640, 669, 670, 672, 675.
Reael, Pieter 465*.
Recht, Abraham Anthonisz. XVI, 12*, 26, 52, 67, 111, 252, 334.
Recht, Gerrit Anthonisz. 252.
Recke, Dietrich Adolf von der 187.
Reede van Renswoude, Johan van 442, 596, 612, 616*, 635, 642, 643, 656, 661, 680, 700, 733, 754, 775, 790, 800.

Regensburg (*Ratisbona*) 188, 254, 257, 260, 435, 453, 455, 458.
Regensburg, rijksdag (1640-1641) 188, 542, 545, 552, 555, 558, 691.
Regensburgs-Weense besprekingen over de kwestie van de Palts 435, 453, 455, 521, 588, 591, 593, 609, 620, 662, 670, 691, 707, 743.
Reichwald, Johann 210.
Reigersberch, David van 421, 451, 483, 501, 516, 517.
Reigersberch, Johan van 324*, 354, 372, 393, 460.
Reigersberch, Maria van XIX, XXII, XXXVI, 95, 110, 138, 167, 203, 205, 206, 214, 239, 248, 251, 267, 268, 276, 298, 342, 414, 462, 481, 516, 517, 529, 567, 586, 605, 606, 612, 619, 635, 760, 791.
Reigersberch, Nicolaes van VIII, IX, XI, XII, XIII, XV, XVII, XVIII, XXIV, XXVIII, XXIX, 3*, 5, 9, 11, 12, 15, 16, 17, 24, 28, 29, 36, 46, 56, 67, 75, 76, 77, 82, 90, 91, 98, 104, 122, 123, 141, 153, 154, 159, 160, 167, 169, 178, 179, 181, 185, 190, 191, 196, 199, 202, 208, 213, 214, 221, 222, 224, 225, 239, 252, 268, 269, 276, 279, 297, 298, 299, 311, 313, 320, 324, 325, 326, 335, 340, 342, 343, 354, 361, 372, 376, 385, 386, 387, 388, 393, 394, 396, 404, 421, 422, 433, 450, 451, 475, 482, 483, 498, 516, 517, 537, 538, 549, 552, 572, 573, 585, 587, 595, 605, 606, 616, 619, 632, 635, 636, 642, 650, 660, 666, 667, 678, 679, 689, 699, 703, 704, 713, 723, 724, 733, 734, 741, 742, 753, 756, 762, 775, 796.
Reigersberch, Pieter van 324*, 354, 372, 393, 460.
Reims (*Rhemum*) 181, 183, 184, 453, 644.
Reims (*Rhemum*), aartsbisschop van, zie Lorraine, Henri II de, hertog van Guise; Lorraine, Louis de, kardinaal de Guise.
Rembulietus, zie Rambouillet, Nicolas.
Remonstranten XV, XVI, XX, 2, 3, 42, 110, 189, 190, 195, 208, 213, 222, 224, 262, 268, 288, 325, 464, 465, 550, 572, 604.
Rendsburg (stad ten westen van Kiel) 289.
Republiek, passim.
Republiek, leger 10, 13, 16, 17, 28, 53, 96, 131, 149, 234, 251, 261, 286, 298, 312, 315, 321, 325, 334, 344, 354, 376, 388, 394, 403, 414, 422, 430, 437, 442, 450, 455, 461, 476, 477, 492, 507, 525, 526, 527, 528, 536, 565, 585, 586, 603, 644, 645, 742, 780; zie ook Frederik Hendrik.
Republiek, plakkaat tegen de ‘paus-gesinde’ 70, 190, 582, 614, 796.
Republiek, Raad van State 507, 566.
Republiek, Staten-Generaal XV, XXIV, XXVI, 2, 10, 13, 16, 28, 34, 38, 39, 44, 53, 58, 68, 69, 70, 73, 83, 94, 96, 97, 103, 104, 105, 111, 112, 130, 131, 135, 136, 143, 149, 150, 151, 153, 155, 157, 158, 159, 161, 168, 175, 178, 179, 180, 184, 186, 194, 195, 206, 219, 234, 239, 249, 259, 261, 262, 267, 268, 286, 287, 289, 298, 306, 311, 325, 342, 354, 375, 376, 388, 389, 402, 403, 414, 421, 439, 451, 452, 455, 461, 463, 476, 482, 487, 490, 498, 507, 516, 524, 525, 526, 527, 528, 535, 537, 544, 559, 565, 582, 585, 586, 587, 595, 596, 605, 612, 615, 627, 632, 634, 635, 643, 644, 645, 656, 659, 660, 661, 666, 677, 680, 681, 688, 689, 698, 699, 704, 707, 710, 712, 713, 714, 723, 724, 733, 734, 737, 740, 741, 753, 754, 762, 774, 791, 796, 805.
Republiek, gezanten.
Republiek, gezant (orator) te Constantinopel, zie Haga, mr. Cornelis.
Republiek, correspondent te Danzig, zie Pels, Pauwels.
Republiek, gezanten in Engeland, zie Boreel, Willem; Joachimi, Albert; Reede van Renswoude, Johan van.
Republiek, gezant te Moskou, zie Burgh, mr. Coenraed.

Republiek, gezanten te Parijs, zie Boetzelaer, Gideon van den; Liere, Willem van; waarnemer in het Franse leger, zie Aquilius, mr. Tilleman.
Republiek, correspondent te Warschau, zie Pels, Philips.
Republiek, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Westfalen, Staatse delegatie ter vredesconferentie.
Republiek en Denemarken 119, 289, 323, 357, 404, 406, 525, 543, 559, 629, 731.
Republiek en Engeland XIX, 3, 4, 10, 13, 14, 15, 17, 20, 24, 25, 27, 28, 38, 39, 40, 44, 51, 53, 54, 66, 68, 70, 81, 82, 83, 88, 96, 110, 112, 130, 131, 139, 142, 143, 150, 152, 153, 158, 159, 168, 172, 175, 176, 183, 184, 190, 191, 194, 218, 219, 220, 222, 234, 238, 239, 251, 258, 259, 268, 274, 286, 287, 288, 298, 299, 309, 311, 312, 318, 325, 333, 342, 359, 360, 365, 376, 387, 389, 414, 421, 423, 430, 432, 439, 442, 476, 525, 559, 589, 595, 596, 612, 616, 634, 635, 642, 643, 644, 656, 661, 666, 680, 681, 700, 722, 728, 733, 734, 735, 752, 754, 764, 775, 790, 791, 799, 800.
Republiek en Frankrijk, zie Frankrijk en de Republiek.
Republiek en Zweden, zie Zweden en de Republiek.
Republiek, huis van Oranje-Nassau, zie Oranje-Nassau, huis van.
Reroin, zie Reading.
Reutlingen (*Rotlinga*) (stad ten zuiden van Stuttgart) 125, 469, 471.
Reval, zie Tallinn.
Rey de Naglowi, Andreas XV, 11, 200.
Rheine (stad ten westen van Osnabrück) 273.
Rheinfelden, slag van (1638) 127.
Rhemum, zie Reims.
Rhenum (*Rhin*), zie Rijn; Opperrijn (*Elzas*).
Rhinau (*Rinauw*) (plaats in de Elzas, ten zuiden van Erstein) 273, 274, 281, 329, 485, 499, 510, 539, 552, 567, 601, 651, 654, 656.
Rhodos 37.
Rhotomagum, zie Rouaan.
Ribagorza (streek in Catalonië) 422, 434, 438, 440, 452, 454, 456, 458, 464, 482, 484, 488,

490.
Rich, Henry, graaf van Holland 520, 522, 744, 748, 750.
Rich, Robert, graaf van Warwick 112*, 439, 575, 576, 578, 589, 592, 594, 799.
Richelieu (stad ten zuiden van Chinon) 31, 33, 34.
Richelieu, 'duché-pairie' van; zie Vignerot du Plessis, Armand-Jean de, hertog van Richelieu.
Richelieu, Jean-Armand du Plessis, kardinaal XX, XXI, XXII, XXIII, 4, 5*-267, 268-274, 279-281, 284-287, 293, 298, 303, 311-318, 321, 325-332, 334, 336, 344-347, 356, 362-367, 377, 379, 380, 382, 387, 400, 404, 407, 408, 409, 425, 427, 438, 453, 471, 472, 480, 515, 520, 521, 522, 530, 534, 538, 540, 541, 543, 544, 545, 554, 558, 576, 587, 590, 596, 605, 609, 623, 625, 650, 652, 667, 671, 678, 693, 727, 728, 763, 765, 766, 767.
Richelieu, Jean-Armand du Plessis, kardinaal, nagedachtenis in gedichten en hekelschriften XXI, 51, 64, 105-106, 110, 139, 160, 279.
Richmond, paleis van 489.
Richter, Georg 291.
Richter, Joannes Georgius 291*.
Riedlingen (plaats ten noordoosten van Sigmaringen) 780, 796.
Riga 405, 418, 505, 546, 677.
Rinteln (stad aan de Weser) 685, 737, 751, 792.
Rio de Janeiro 781, 783.
Ripperda, Willem 754.
Rivalta Bórmida (plaats ten noordoosten van Acqui) 322.
Rivet, André XIV, XV, XVI, XX, XXI, XXIV, 1*, 2, 3, 4, 11, 12, 14, 15, 16, 23, 27, 29, 36, 38, 44, 45, 58, 59, 67, 68, 75, 76*, 88, 89, 90, 98, 101, 102, 119, 121, 122, 137, 139, 140, 144, 145-146, 147, 152, 159, 164, 175, 178, 185, 189, 190, 195, 199, 200, 208, 213, 214, 220, 221, 222, 224, 234, 238, 239, 248, 251, 267, 276, 278, 279, 288, 307, 312, 320, 324, 325, 341, 353, 375, 377, 396, 415, 419, 420, 421, 430, 432, 433, 457, 459, 460, 463, 465, 466, 467, 480, 481, 488, 492, 506, 515, 526, 529, 535, 565, 572, 573, 584, 595, 599, 604, 615, 631, 632, 634, 649, 659, 678, 690, 703, 713, 717, 734, 735, 752.
Rivet, André, *Hugonis Grotii in Consultationem Cassandri annotata. Cum necessariis animadversionibus Andreae Riveti, Leiden 1642* (*BG* 1172; *BsG* 305) XV, 1, 16.
Rivet, André, *Examen animadversionum Hugonis Grotii, Leiden 1642* (*BG* 1180; *BsG* 309) XV, 2, 137, 238.
Rivet, André, *Apologeticus pro suo de verae et sincerae pacis ecclesiae proposito, contra Hugonis Grotii Votum, Leiden 1643* (*BG* 298; *BsG* 319) XV, XX, XXXII, 2, 3, 4, 11, 12, 14, 15, 16, 23, 27, 29, 36, 44, 45, 51, 58, 67, 68, 75, 76, 81, 89, 98, 101, 102, 119, 137, 139, 144, 152, 159, 164, 175, 178, 185, 189, 190, 195, 199, 200, 208, 221, 222, 224, 234, 251, 267, 276, 307, 312, 320, 325, 341, 420, 432, 433, 463, 481, 535, 565, 572, 573, 604, 615.
Rivet, André, *Catholicus orthodoxus, oppositus Catholico papistae. Accesserunt huic editioni ... opuscula adversaria Hugonis Grotii, et Andreae Riveti, de syncretismo inter orthodoxos et pontificios. Editio nova, ab autore postremum recensita, emendata, et multis in locis aucta. Tomus primus ..., Genève 1644* (*BG* 1173, 1181 en 1185) 420, 421.
Rivet, Claude, 'monsieur de Montdevis' XXIV, 466*, 467, 492, 573.
Rivière, abt van La, zie Barbier, Louis.
Robertus, princeps, zie Palts, Rupert (*Robert*) van de.
Rocca Bazzani, zie Bazzano.

Rochefort, graaf van, zie Löwenstein-Wertheim-Rochefort, graaf van.
Rochester (*Roffa*) 631, 637, 638, 643, 653, 666, 679.
Rocroi, slag bij (18-19 mei 1643) XXIII, 1, 106, 271, 275, 278, 283, 284, 285, 286, 288, 290, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 308, 309, 312, 314, 321, 322, 323, 324, 328, 335, 338, 343, 345, 354, 364, 368, 369, 370, 374, 454, 486, 509, 560, 561, 757.
Rodemack (plaats ten westen van Sierck) 556.
Rodez (*Rodae*) 636, 639, 640.
Roe (*Roo*), sir Thomas 453, 455, 457, 521, 591.
Römer, Matthias 246.
Roermond (*Ruermonde*) 376, 442.
Roetersz., Ernst 51.
Roffa, zie Rochester.
Rohan, Hercule de, hertog van Montbazon 365, 367, 453, 469, 483, 487, 520, 524, 538.
Rohan, Marie de, hertogin van Chevreuse 224, 227*, 228, 231, 280, 283, 286, 302, 304, 306, 308, 336, 346, 349, 364, 380, 409, 470, 487, 519, 520, 538, 541, 556, 558, 574, 637, 639, 640, 680, 690, 694, 695.
Roissy, heer van, zie Mesmes, Jean-Jacques de.
Romanow, Michael Fedorovitsj, tsaar van Moscovië 136, 473, 548, 677, 719, 746, 749.
Romanova, Irina 136, 405, 548, 657, 677.
Rome XXI, XXII, 4, 25, 31, 32, 33, 34, 42, 47, 50, 54, 63, 65, 106, 134, 154, 155, 157, 158, 183, 187, 204, 217, 219, 242, 244, 246, 254, 257, 259, 279, 299, 303, 305, 329, 346, 362, 374, 380, 395, 399, 401, 420, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 431, 434, 440, 463, 475, 485, 489, 498, 509, 516, 532, 549, 555, 570, 572, 576, 599, 636, 638, 640, 651, 653, 655, 667, 671, 672, 674, 683, 690, 694, 695, 704, 708, 727, 744, 745, 746, 750, 759, 780, 794, 807.
Rome, palazzo Pallavicini-Rospigliosi 653, 655.
Roncalius, Claudius (of Domenicus) 651, 654, 655, 662, 669, 672, 675, 682, 689, 690, 693, 695, 710, 735, 745, 748, 801.
Rooms-katholieken XIV, XX, XXI, 2, 45, 53, 63, 64, 69, 70, 81, 82, 96, 98, 103, 107, 108, 109, 110, 113, 120, 121, 143, 150, 175, 190, 201, 208, 211, 222, 259, 260, 299, 301, 303,

305, 313, 314, 316, 318, 330, 357, 372, 374, 405, 423, 424, 426, 431, 435, 438, 440, 455, 457, 463, 465, 474, 475, 485, 489, 491, 492, 497, 502, 503, 509, 515, 521, 524, 527, 529, 536, 540, 549, 550, 572, 576, 582, 595, 598, 599, 603, 605, 614, 618, 641, 651, 656, 665, 688, 690, 695, 698, 700, 708, 710, 722, 735, 745, 796, 800.
Roose, Pierre 10*.
Roosendaal, schout van 68.
Roque-Servière, heer van, zie Borelli, Jacques de.
Rorté, baron van, zie Salles, Claude de.
Rosas (kustplaats in Catalonië) 191, 193, 194, 362, 484, 488, 490, 499, 501, 503, 746, 778, 780, 783.
Rosen (*Rosa*), Rheinhold von 620*, 622, 624, 683, 702, 718, 725, 727, 729, 738, 742, 745, 746, 749, 751, 756, 766, 783, 787, 788, 799, 801.
Rosenhane, Gustav XI, XII, XXV, 494*, 685, 686, 739.
Rosenhane, Johan 739*.
Rosenhane, Schering XI, XII, 494, 532, 533, 562, 564, 570, 582, 583, 603*, 660, 676, 687, 712, 729, 736, 739, 740, 757, 771.
Rossetti, Carlo, kardinaal 652*, 654, 655, 657, 757.
Rostock XXI.
Rothenburg (*Rosemburg*) ob der Tauber 621, 623, 625.
Rotherham (*Rhoteran*) (stad ten noordwesten van Sheffield) 302, 304.
Rotlinga, zie Reutlingen of Rottweil.
Rotterdam XIII, XVII, 17, 45, 46, 52, 76, 89, 90, 110, 111, 140, 159, 160, 167, 168, 178, 196, 213, 261, 262, 267, 276, 288, 289, 307, 309, 311, 320, 334, 341, 342, 354, 360, 372, 415, 421, 449, 462, 492, 536, 550, 566, 585, 616, 618, 634, 641, 659, 687, 710, 712, 714, 741, 752, 805.
Rottweil 416, 434, 437, 438, 439, 441, 469, 471, 510, 678, 683, 701, 702, 704, 706, 709, 711, 721, 725, 729, 738, 740, 742, 745, 748, 749, 758, 761, 765, 770, 773, 774, 776, 779, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 799, 800, 802, 803.
Rottweil (plaats van verzending) 702.
Rouaan (*Rhotomagum*) 44, 46, 51, 59, 60, 66, 75, 102, 110, 204, 215, 218, 219, 268, 288, 519, 524, 544, 546, 607, 609, 612.
Rouergue 348, 349, 378, 381, 382, 518, 606, 608, 610, 611, 618, 619, 622, 624, 625, 631, 636, 638, 639, 646, 777, 780, 783.
Rougemont, Paul de 507*, 536, 565, 585, 616.
Roundway Down, slag bij (Wiltshire) 452, 463, 471, 669.
Roure, Antoine Du, heer van Combalet 61*, 64, 65.
Roussillon 1, 5, 123, 192, 282, 312, 315.
Rouvroy, Claude de, hertog van Saint-Simon 30*, 32, 33, 78, 80, 81, 530.
Roye (plaats ten zuiden van Atrecht) 336.
Ruarus, David 598; zie ook Grotius, Hugo, werken: *Martini Ruari, necnon H. Grotii ... ad ipsum epistolarum selectarum centuria, Amsterdam 1677* (*BG* 1243).
Ruarus, Martinus 137*, 200-201, 250, 277, 278, 307, 311, 406, 598, 599, 600.
Ruden (haven van Wolgast) 371.
Ruel, thans Rueil-Malmaison (dep. Hauts-de-Seine) 6, 7, 9, 31, 33, 34, 61, 64, 347, 349, 667.
Ruscinonensis comitatus, zie Roussillon.
Rusdorf, Johann Joachim von 179.

Rusland 136, 137, 358, 405, 418, 473, 480, 548, 657, 677, 705, 708, 711, 719, 743, 746, 747, 748, 749.
Rusland, tsaar van, zie Godoenov, Boris; Romanow, Michael Fedorovitsj.
Russell, William, graaf van Bedford 520, 522.
Rutgersius, Janus 291.
Ruyl, mr. Albert 805.
Rijckewaert, Anna 262.
Rijckewaert, Justus XIII, 262*, 278, 288, 307, 415, 432, 449, 462, 492*, 515, 549, 571, 594, 641, 698, 752.
Rijckewaert, Theophilus 262.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), passim.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), Deputationstag, zie Frankfort.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), keurvorsten XXVII, 62, 65, 109, 155, 158, 187, 242, 243, 245, 254, 257, 260, 294, 301, 303, 305, 327, 329, 332, 343, 346, 349, 396, 411, 413, 451, 452, 455, 457, 485, 488, 518, 519, 521, 522, 524, 579, 588, 589, 591, 594, 615, 672, 675, 691, 693, 696, 706, 707, 710, 727, 743, 747, 749, 781, 783, 784.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), Kreitsen 22, 109, 142, 143, 145, 181, 183, 184, 187, 215, 217, 219, 242, 245, 254, 257, 260, 301, 303, 305, 344, 396, 399, 401, 435, 438, 440, 485, 487, 490, 558, 621, 623, 624, 625; zie ook Westfaalse Kreits.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), standen XXIV, XXVII, 22, 64, 109, 116, 155, 158, 242, 243, 245, 254, 257, 258, 260, 291, 294, 301, 303, 305, 327, 329, 332, 343, 346, 349, 377, 380, 382, 395, 399, 400, 401, 410, 411, 413, 424, 427, 435, 438, 440, 450, 451, 452, 455, 457, 485, 487, 490, 518, 522, 534, 542, 545, 547, 552, 554, 555, 557, 558, 576, 577, 579, 590, 615, 620, 622, 672, 675, 685, 690, 691, 694, 706, 707, 710, 720, 727, 728, 736, 737, 743, 747, 749, 751, 784, 792, 799, 802.
Rijk, gezanten.
Rijk, gezanten te Constantinopel, zie Schmid von Schwarzenhorn, Johann Rudolf; Greifenklau von Wollrath, Alexander.
Rijk, gezant in Engeland, zie Lisola, Franz Paul, vrijheer van.
Rijk, gezanten te Parijs, zie Herberstein, Georg Sigmund von; Richter, Georg.
Rijk, gezant te Polen, zie Starhemberg, Georg Ludwig, baron von.
Rijk, gezant te Rome, zie Savelli, Federico, hertog van.

Rijk, vredesonderhandelaar te Hamburg, zie Lützow, Konrad von.
Rijk, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Auersperg, Johann Weichard, graaf van; Krane, Johann Baptist; Nassau-Hadamar, Johann Ludwig, graaf van; Volmar, dr. Isaac.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), keizer, zie Ferdinand II; Ferdinand III, Ferdinand IV; Frederik I Barbarossa; Karel V; Leopold.
Rijk, het Heilige Roomse (*Germania*), keizerin, zie Maria Anna.
Rijn (*Rhenum, Rhin*), rivier XXIII, 18, 19, 21, 31, 33, 77, 86, 91, 92, 93, 94, 113, 156, 247, 328, 369, 380, 395, 435, 438, 440, 483, 484, 485, 490, 499, 510, 511, 514, 518, 519, 522, 524, 539, 542, 543, 544, 552, 553, 554, 555, 563, 573, 574, 587, 590, 593, 597, 601, 602, 608, 610, 611, 612, 621, 622, 623, 625, 631, 638, 640, 646, 647, 649, 651, 658, 659, 664, 667, 671, 674, 676, 678, 683, 684, 690, 693, 706, 711, 726, 727, 738, 750, 766, 786, 794; zie ook Nederrijn; Opperrijn.
Rijswijk 698, 700, 713.

S

Saar (*Sara*), rivier 539, 542, 544, 796, 800, 802.
Saarbrücken 435, 440, 555, 587.
Saavedra y Fajardo, don Diego de 272, 328, 424, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 444, 454, 457, 464, 484, 488, 490, 493, 499, 547, 556, 668, 672.
Sabaudica, domina, zie Christine de France (‘Madame’), hertogin-regentesse van Savoye.
Safed (*Zefat*) (plaats ten noordoosten van Haifa) 743.
Safi I, sjah van Perzië 230.
Sainctimar, zie Saint-Marc, heer van.
Saint-Chamond (*Saint-Chaumond*), markies van, zie Mitte de Chevrière-Miolans, Melchior.
Saint-Denis XXIV, 61, 64, 154, 157, 158, 192, 224, 225, 228, 230, 285, 286, 288, 319, 408, 453, 466, 492, 573, 667.
Sainte-Marie, kolonel 169, 171, 172.
Sainte-Maure, Cathérine de, gravin van Brassac 268, 270, 272, 274, 280.
Sainte-Maure, Charles de, markies van Montausier 742, 745, 749, 779, 785-789.
Saintes 693.
Saint-Flour 667.
Saint-Gelais, Artus de, heer van Lansac 32.
Saint-Germain, abt van, zie Morgues, Mathieu de.
Saint-Germain-en-Laye XXII, 60, 63, 74, 91, 105, 106, 138, 158, 197, 205, 206, 216, 220, 226, 227, 241, 243, 245, 270, 280, 283, 408, 618.
Saint-Ibar, heer van, zie Escars de Saint-Bonnet, Henri d'.
Saint-Lary, Roger II de, hertog van Bellegarde 226*, 229, 231, 280, 285, 286.
Saint-Marc (*Sainctimar*), heer van 77, 140, 160, 178, 195, 325, 396, 399, 402, 415.
Saint-Maur (landgoed ten zuidoosten van Parijs) 777, 797.
Saint-Mauris (*San Maurizio*), zie Chabo(d), Claudio Gerolamo.
Saint-Michel, orde van, zie Frankrijk, orde van Saint-Michel.
Saintonge (*Xantoigne*) 689, 693, 695, 705, 708, 709.

Saint-Romain, markies van, zie Harod de Senevas, Melchior de.
Saint-Salvadour (plaats ten noordwesten van Corrèze) 619.
Saint-Simon, hertog van, zie Rouvroy, Claude de.
Saksen, keurvorst van, zie Johann Georg I, keurvorst van Saksen.
Saksen, August, hertog van, administrator van Maagdenburg 22*, 118, 152.
Saksen, Magdalena Sibylla van 358*.
Saksen, Sophia van 793.
Saksen-Altenburg, Friedrich Wilhelm II, hertog van 22*.
Saksen-Weimar, hertog van, zie Weimar, hertog van Saksen-.
Salamanca 252, 406.
Salis, Guébriant de 133.
Salis-Marschlins, Carlo de 114*, 134.
Salis-Marschlins, Hercule de 114*, 134, 568.
Salis-Marschlins, Ulysse de XI, 114*, 134, 568, 569, 632.
Salisbury, graaf van, zie Cecil, William.
Salles, Claude de, baron van Rorté 35*, 294, 296, 369, 445, 486, 736, 737, 757, 789, 790.
Sallustius Crispus, Gaius 44, 791.
Salmansweiler (*Salem*) (Cisterciënzer abdij ten oosten van Ueberlingen) 441.
Salmasius, zie Saumaise, Claude.
Salomo, koning 310.
Salvatierra de Miño 408, 410, 413, 416, 545, 652, 670, 671, 675.
Salvius, Johan Adler VII, X, XI, XII, XIX, XXV, XXVI, XXVII, XXIX, 21, 57, 58*, 72, 84, 87, 100, 115, 118, 134, 151, 161, 162, 188, 212*, 223, 237, 294, 295, 296, 323, 338, 339, 340, 357, 383, 384, 385, 390, 393, 404, 413, 416, 417, 418, 428, 429, 431, 432, 445, 448, 458, 462, 473, 498, 504, 508, 509, 525, 530, 532, 533, 534, 543, 546, 562, 563, 564, 567, 569, 570, 578, 579, 580, 581, 583, 585, 601, 611, 613, 614, 626, 632, 641, 648, 658, 660, 676, 684, 685, 687, 688, 698, 701, 712, 718, 719, 720, 736, 737, 739, 751, 757, 759, 770, 771, 784, 792, 799, 802, 803, 804.
Salzwedel (stad ten noorden van Wolfsburg) 382, 400, 416, 426, 456.
Sambre, rivier 300, 313, 315, 317, 319.
Sambuca (plaats ten noorden van Pistoia) 764, 766, 768.

San Biagio in Valle (plaats ten zuiden van Perugia) 662.
San Cesário sul Panaro (plaats ten zuiden van Modena) 397, 400, 402, 554, 557, 558.
San Giustino (*arx Sancti Justini*) (kasteel ten zuiden van Sansepolcro) 651, 654, 657.
San Marinella (plaats ten zuiden van Civitavécchia) 422, 424, 427.
San Martino dei Colli (plaats ten westen van Perugia) 621, 623, 625.
San Sebastián 668, 671, 674.
San Stephano, graaf van 668, 671, 674.
San Vito (kasteel ten zuiden van Perugia) 726, 728, 730.
Sangerhausen, luitenant-kolonel 21.
Sankt Gallen 91, 92, 94.
Sankt Peter (plaats ten westen van Freiburg im Breisgau) 786.
Sankt-Vith (plaats ten zuiden van Malmédy) 539, 542, 545.
Sansepolcro 651.
Sant' Enea (plaats ten zuiden van Perugia) 726, 728, 730.
Santen, Charlotte van XVII, 51*, 239, 385, 386, 586.
Santen, Françoise van 386.
Santen, Frans Willemsz. van XVII, 386.
Santhià (stad ten westen van Vercelli) 648, 694, 721, 763, 765, 767.
Santiago de Compostela 694.
São Luís do Maranhão (Brazilië) 142, 144, 145, 149, 173, 184, 214.
São Tomé, eiland 173, 184.
Saradesky, zie Zahrádecký, Václav.
Saragossa, zie Zaragoza.
Sardica (*Serdica*), concilie van (343-344) 498.
Sarmatia, zie Polen; Zevenburgen.
Sarrau, Claude XV, XVIII, XIX, XX, 199, 214, 377, 396, 421, 430, 432, 457, 459, 466, 467, 488, 515, 632, 636, 678, 690, 703, 704, 759.
Sas-van-Gent 387, 450.
Sault, graaf van, zie Bonne de Créquy, François de.
Saumaise (*Salmasius*), Claude XVIII, XIX, 15*, 248, 375, 420, 529, 635, 649, 661, 689, 703, 734, 762; zie voor zijn echtgenote onder Mercier, Anne.
Saumaise (*Salmasius*), Claude, *Cl. Salmasii librorum de primatu papae pars prima cum apparatu; accessere de eodem primatu Nili et Barlaami tractatus, Leiden 1645*, 529.
Saumur 126, 201, 690, 694, 695, 723.
Sautijn, Samuel 805.
Sauveterre, zie Salvatierra.
Savelli, Federico, hertog van 374*.
Saverne (*Tabernae; Zabern*) (stad ten noordwesten van Straatsburg) 511, 519, 522, 524, 601, 636, 638, 640, 641, 766.
Savonarola, Girolamo 15.
Savoye, hertog van, zie Carlo Emanuele I; Vittorio Amadeo I.
Savoye, hertogin-regentesse van, zie Christine de France.
Savoye, gezanten, zie Chabo(d), Claudio Gerolamo, markies van Saint-Mauris; Solaro, Carlo Obertino, graaf van Moretta.
Savoye, Charles-Amédée van, hertog van Nemours 396*, 399, 401, 520.
Savoye, don Felice van 759.
Savoye, Maurizio van, prins van Oneglia 662.

Savoye, Tommaso Francesco van, prins van Carignano 5*, 6, 7, 8, 9, 40, 57, 61, 63, 65, 72, 77, 79, 81, 84, 100, 106, 114, 124, 134, 142, 144, 146, 154, 157, 158, 170, 172, 177, 181, 183, 184, 202, 204, 206, 215, 218, 219, 227-228, 229, 232, 238, 242, 245, 254, 256, 259, 264, 272, 274, 300, 302, 305, 312, 313, 317, 319, 322, 327, 329, 332, 338, 357, 362, 374, 395, 399, 401, 404, 413, 416, 422, 424, 427, 431, 435, 438, 440, 452, 458, 467, 477, 482, 485, 488, 490, 491, 495, 499, 501, 503, 507, 513, 518, 531, 540, 551, 553, 574, 583, 589, 592, 606, 607, 609, 612, 648, 651, 652, 654, 656, 657, 662, 664, 676, 681, 683, 691, 694, 696, 718, 759, 763, 778, 798, 800, 802, 804; zie voor zijn echtgenote onder Bourbon, Marie de.
Schaffhausen (*Schafusen*) 392, 440, 781, 789.
Schaumburg, Otto V (VIII), graaf van, zie Holstein-Schaumburg.
Scheifield, zie Sheffield.
Scheveningen (*Schevelingen*) 54, 66, 68, 69, 82, 83, 96, 110, 112, 131, 153.
Schilperoort, Dirk Robbregtz. van 13, 27, 805.
Schiltach (plaats ten noordwesten van Rottweil) 780, 783.
Schleinitz, Joachim von 132, 162, 163.
Schlesien, zie Silezië.
Schlichting, Johan 288.
Schlichting, Jonas XVII, 279, 288*, 307, 310, 320, 324, 334, 353, 415, 460; zie ook Jansonius Campensis, Robertus; Simplicius, Joannes.
Schmid von Schwarzenhorn, Johann Rudolf 148*.
Schnetter, Caspar von 273, 274.
Schönbeck, generaal-majoor 787.
Schönborn, Johann Philipp von, elect van Würzburg 132*, 143, 144, 146, 181, 247, 327, 329, 332, 725, 727, 729.
Schomberg, Charles de, hertog van Halluin 5*, 7, 9, 30, 32, 33, 78, 79, 81, 105, 106, 240, 244, 245, 255, 280, 396, 518, 522, 524, 575, 576, 578, 606, 709, 763, 767.
Schomberg, Henri, graaf van 652*.
Schonen (*Skåne*) 358.
Schoock, Martin 372*, 393, 462, 482.
Schotland, 4, 20, 48, 49, 84, 94, 98, 107, 109, 110, 113, 121, 125, 126, 127, 128, 143, 145, 150, 181, 183, 184, 201, 202, 205, 206, 315, 317, 332, 366, 367, 396, 397, 400, 401, 404, 412, 413, 416, 423, 425, 427, 430, 450, 452, 455, 457, 459, 464, 468, 470, 472, 476, 487, 489, 490, 502, 503, 540, 542, 553, 555, 557, 558, 567, 588, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597,

604, 608, 610, 613, 618, 621, 623, 625, 635, 642, 643, 646, 652, 654, 655, 656, 666, 670, 672, 675, 679, 680, 707, 708, 709, 722, 723, 726, 728, 730, 733, 735-736, 740, 756, 765, 766, 768, 790, 799, 800, 802.
Schotte, mr. Apollonius 681.
Schriesheim (plaats ten zuiden van Heppenheim op de route van Heidelberg naar Darmstadt) 408.
Schwarz, Bartholomeus, zie Nigrinus, Bartholomeus.
Schweinitz, (Georg) Herman von 135.
Schwyz, kanton 86, 113, 123.
Seacroft Moor (Yorkshire), slag bij (1643) 234, 251.
Sedan 23, 29, 47, 49, 50, 61, 63, 64, 65, 66, 76, 102, 124, 128, 142, 144, 145, 201, 284, 286, 314, 317, 318, 321, 329, 332, 376, 390, 425, 427, 436, 438, 440, 444, 623.
Seeland, eiland 358.
Segovia 691.
Séguier, Pierre, kanselier 15, 40, 105, 106, 204*, 212, 213, 216, 218, 220, 221, 224, 226, 227, 228, 229, 231, 235, 269, 271, 277, 279, 280, 281, 283, 326, 331, 344, 364, 379, 400, 425.
Selci (*Celle*) (plaats tussen Sansepolcro en Città di Castello) 651, 652, 654, 657.
Selden, John 288*, 309, 334, 359.
Sélestat (*Schlestadt*) 647, 766.
Senator, zie Reigersberch, Nicolaes van.
Seneca, Lucius Annaeus 291.
Sénecey, markiezin van, zie La Rochefoucauld-Randan, Marie-Catherine de.
Senftenberg (stad ten noordoosten van Dresden) 189.
Senlis (*Silvanectum*) 253, 257, 260, 272, 274.
Serizantius, zie Duncan de Cerisantes, Marc.
Serravalle Scrivia (plaats ten zuiden van Tortona) 5, 7, 9, 100.
Servien, Abel, graaf van La Roche-des-Aubiers, markies van Sablé XXVI, XXVII, 47, 316*, 318, 323, 326, 329, 346, 362, 373, 389, 393, 407, 409, 431, 434, 439, 442, 444, 459, 508, 523, 524, 530, 537, 543, 550, 554, 566, 567, 574, 579, 583, 585, 593, 597, 602, 603, 605, 607, 608, 612, 616, 617, 619, 622, 623, 624, 631, 632, 636, 644, 645, 646, 659, 666, 679, 680, 682, 683, 698, 699, 710, 712, 713, 714, 718, 724, 730, 733, 734, 735, 737, 740, 741, 752, 754, 757, 761, 776, 791, 792, 796, 804.
Sesmaisons, Pierre de XX, 515*.
Sevilla (*Hispalis*) 124, 128, 379, 668, 671, 674, 778, 783.
Seyffart, Johann XIV, 29, 59*, 96.
Seyffart, Johann, *Hugo Grotius papista sive Epistolica deductio, [Amsterdam] 1642* (*BsG* 314-315) XIV, 29, 59, 96.
Seyffart, Johann, *Classicum belli sacri adversus Hugonem Grotium papistam ab omnibus Luteranis suscipiendi, decantatum a Joanne Seyfferto Ulmensi Suevo [Amsterdam] 1642* (*BsG* 316) XIV, 59.
Seymour, William, markies van Hertford 381.
Sheffield 302, 304.
Sicilië 281, 285, 286, 302, 316, 318, 378, 381, 383, 400, 401, 435, 438, 440, 495, 531, 589, 592, 594, 610, 611, 668, 671, 674, 705, 707, 708, 710, 764, 765, 768, 778, 780, 783.
Sidney, Robert, graaf van Leicester 109*.
Siegerot (*Ziegrot*), David Fredrik 207, 232.

Siena 31, 34, 648.
Sierck (*Sirick*) (stad aan de Moezel) 314, 317, 319, 483, 488, 490, 515, 518, 540, 542, 545, 555, 556.
Sigmaringen (*Simmeringa*) 343, 377, 434, 437, 439, 788.
Silezië (*Schlesien*) XXV, 85, 95, 115, 156, 174, 205, 211, 236, 257, 290, 371, 417, 493, 547, 552, 590, 598, 684, 689, 711, 719, 724, 732, 746, 790.
Silhon, Jean de 282*, 283, 746, 748.
Silva Vicennensis, zie Vincennes, Bois de.
Silva (*Sylva*), don Felipe de 192*, 193, 194, 281, 284, 286, 300, 302, 305, 315, 328, 518, 668, 671, 674, 726, 742, 762, 780, 798.
Silvanectum, zie Senlis.
Simmeringa, zie Sigmaringen.
Simmern, Ludwig Philipp, paltsgraaf van 411*, 413, 424, 435, 438, 440, 707.
Simon bar Kochba 165, 166, 310, 334.
Simon Magus (*de Tovenaar*) 165.
Simplicius, Joannes (waarschijnlijk pseudoniem voor Jonas Schlichting) 288.
Simplicius, Joannes, *Joannis Simplicii notae in doctissimi cuiusdam viri commentationem ad secundum caput posterioris ad Thessalonicenses epistolae, [Amsterdam] 1643* (*BsG* 325) XVII, 261, 278, 279, 288, 307, 310, 320, 324, 334, 353, 394, 415, 460.
Sina, zie China.
Sinoldt, genannt Schütz, dr. Justus 793.
Sint Anna (fort in Zeeuws-Vlaanderen) 372, 388.
Siraumont, heer van XXV, 494, 495, 496, 685, 686, 687, 701.
Sirick, zie Sierck.
Sirmond, Jacques 157*, 169, 171, 172, 604*.
Sirmond, Jacques, *Praedestinatus [sive] praedestinatorum haeresis, et libri S. Augustino temere adscripti refutatio, Parijs 1643*, XX, 604, 630, 649, 665, 678, 703, 761, 791.
Sirot, baron van, zie Letouf, Claude de.
Siruela, graaf van, zie Velasco y de la Cueva, Juan.
Skytte, Bengt 430*.
Slatius, Henricus XV.
Slaven, kroniek der 715, 717.
Sleeswijk-Holstein, hertogdom XXV, XXVII, 677, 785, 790, 792, 807.
Sleeswijk-Holstein, Johan (*Hans*), hertog van 677.
Sleeswijk-Holstein, Valdemar Christian, graaf van 69*, 136, 358, 405, 418, 548, 657, 677, 719.

Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Friedrich III, hertog van 289*.
Sleeswijk-Holstein-Gottorp, Johann, hertog van 14.
Slegtingius, zie Schlichting, Jonas.
Slesingen, zie Silezië.
Slovenië 520, 524.
Slowakije 443.
Slyngesby (*Slingsby*), Robert 54, 68.
Smolensk 136.
Socinianen XV, XVII, 11, 137, 200, 201, 250, 277, 279, 288, 307, 310, 311, 320, 415, 598, 689.
Socinus, Faustus 310.
Söderby (Fellingsbro) (plaats in Zweden) 95.
Soissons, graaf van, zie Bourbon, Charles de; Bourbon, Louis de.
Soissons, gravin van, zie Bourbon, Marie de; Montafié, Anne de.
Solaro, Carlo Obertino, graaf van Moretta 182.
Soleure, zie Solothurn.
Solms, Amalia van, prinses van Oranje-Nassau 94, 399.
Solothurn (*Soleure*) 56, 71, 72, 316, 392.
Somerset 381, 383, 708, 710; zie ook Londen, Somerset House.
Sont (*Øresund*) 118, 119, 149, 207, 232, 250, 357, 404, 406, 428, 429, 473, 504, 505, 525, 548, 559, 581, 613, 629, 657, 677, 719, 731, 752, 769, 784, 803.
Soop, Matthias 445.
Sorbière, Etienne 45.
Sorbière, Samuel 45*, 67, 68, 89.
Sorbonne, zie Parijs, Sorbonne en universiteit.
Sorgen, Leonard van 278*, 475, 498.
Sötern, Philipp Christoph von, keurvorst-aartsbisschop van Trier 124*, 128, 216, 218, 220, 524.
Soulfikar (*Zülfikâr*)-Pacha 705, 706, 708, 711, 743, 747, 749.
Sousa Coutinho, Francisco de 403*, 430, 450, 700.
Sousa, João de 673.
Southampton 502, 608, 610, 611, 613, 621, 623, 625.
Souvré, Françoise de, vrouwe van Lansac 32*, 268, 270, 272, 274, 280.
Sovinec (*Eulenberg*) (plaats ten noorden van Olomouc) 598, 645, 658, 674, 677, 684, 701.
Spaans Bourgondië, zie Franche-Comté.
Spaanse Nederlanden, zie Zuidelijke Nederlanden.
Spanheim, Friedrich 94*.
Spanje, passim.
Spanje (Aragón), zie Aragón.
Spanje (Castilië), zie Castilië.
Spanje (Catalonië), zie Catalonië.
Spanje, gezanten.
Spanje, gezant in Engeland, zie Dávila, Antonio Sancho, markies van Velada.
Spanje, gezant in de Republiek, zie Brun, Antoine.
Spanje, gezanten te Rome, zie Borja y Velasco, Gaspar; Fajardo, Pedro, markies van Los Vélez.
Spanje, gezant te Venetië, zie Vera y Figueroa, Fernando Carlos Antonio, graaf van La Roca.

Spanje, gezant te Wenen, zie Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo.
Spanje, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Brun, Antoine; Saavedra y Fajardo, don Diego de; Zapata, don Lope, graaf van Walter.
Spanje, koning van, zie Philips II; Philips III; Philips IV.
Spanje, koningin van, zie Isabella van Bourbon.
Spanje, kroonprins van, zie Baltasar Carlos, prins van Asturias.
Spanje, infantes van, zie Anna van Oostenrijk; Ferdinand, kardinaal-infante; Isabella Clara Eugenia; Maria Theresia.
Spanje, natuurlijke zoon van koning Philips IV, zie Oostenrijk, Juan José van.
Sparre af Sundby, Axel Carlsson XXV, 26, 40, 54*, 167, 573.
Sparre af Ulfåsa, Erik Larsson XXV, 26, 40, 54*, 167, 573.
Sparre, Lars (*Laurentius*), rijksraad 35.
Spiegel, Hendrik Dirksz. 51.
Spierinck, François, zie Spiring, François.
Spiers (*Speyer; Spira*) (stad en Reichskammergericht) 124, 247, 254, 257, 260, 328, 331, 332, 339, 518, 519, 521, 524, 553, 555, 558, 574, 576, 577, 620, 622, 624, 639, 640, 651, 653, 655, 656, 707, 710, 799, 802.
Spilamberto (plaats ten zuiden van Modena) 397, 400, 402.
Spinola, familie 302.
Spínola, Agustín, kardinaal, aartsbisschop van Santiago de Compostela 694.
Spinola, Alberto Gaston, graaf van Bruay 97, 101, 189.
Spinola, Ambrogio 272.
Spinola, Felipe 272*, 274.
Spiring, Abraham 405.
Spiring, Aert 405.
Spiring (*Spierinck*), François 38.
Spiring, Isaac 137, 405.
Spiring Silvercrona, Petter VIII, IX, X, XI, XII, XXIV, XXIX, 9, 16, 24, 26, 38*, 53, 60, 68, 82, 96, 100, 111, 131, 137, 148, 149, 159, 225, 238, 240, 253, 279, 357, 362, 377, 383, 392, 403, 407, 442, 467, 526, 528, 534, 631, 636, 644, 704, 755, 762, 776, 777, 796.
Sporck, Johann von 683, 702, 725, 787, 799, 801.
Sprecher von Bernegg, Fortunatus XI, 264*, 478, 479, 568, 569, 633.
Squillace, golf van 743.
Stade (stad ten westen van Hamburg) 417.
Stadtberge, zie Marsberg.
Stainville, Antoine de, graaf van Couvonges 177.
Stålhandske (*Stalhans*), Johan XI, XII, XXV, 496, 497, 505, 685, 687.
Stålhandske, Torsten 265*, 290, 339, 371.
Stargard Szceciński (plaats ten oosten van Stettin) 580.

Starhemberg, Georg Ludwig, baron van 137*, 162, 211.
Staten-Generaal, zie Republiek, Staten-Generaal.
Statius, Publius Papinius 291.
Stauff, kolonel 801.
Stavenisse, Cornelis van 2.
Stein (plaats tussen Schaffhausen en Konstanz) 56, 71, 100, 148, 738.
Steinfurt 689.
Stella de Morimont, Johannes Tilmannus, heer van Tercy 32*, 157, 256.
Stellata (plaats aan de Po, ten westen van Ferrara) 322, 328, 331, 332, 338, 468, 470, 472, 540, 648, 653, 668, 671, 674.
Stellingwerff, mr. Nicolaes 805.
Stettenfels (kasteel bij Heilbronn) 215.
Stettin (*Szczecin*) 146, 210, 236, 250, 265, 290, 339, 371, 416.
Stettin (*Szczecin*) (plaats van verzending) 117, 189, 210, 236, 265.
Stiermarken (*Steiermark; Stirië*) 443, 467, 470, 471, 520, 524.
Stockach (plaats ten noorden van Konstanz) 434, 807.
Stockholm (*Holmia*) VII, IX, X, XI, XXI, XXIII, XXV, XXIX, 13, 35, 54, 96, 136, 146, 163, 188, 207, 294, 295, 323, 330, 339, 340, 350, 369, 374, 376, 393, 404, 416, 423, 436, 442, 445, 461, 494, 496, 505, 525, 546, 548, 559, 581, 615, 637, 657, 676, 685, 697, 701, 711, 718, 732, 738, 750, 752, 756, 793.
Stockholm (*Holmia*) (plaats van verzending) 35, 351, 352, 353, 369, 370, 445-449, 494-495, 497, 531, 560-561, 626-630.
Stoechadae, zie Hyères, eilanden van.
Straatsburg (*Argentoratum*) 55, 174, 233, 247, 328, 329, 332, 391, 510, 511, 539, 542, 554, 601, 652, 654, 657, 681, 797, 800, 802.
Strade, monsieur de, zie Estrades, Godefroi d'.
Strafford, graaf van, zie Wentworth, Thomas.
Strängnäs 790.
Straszyn (voorstad van Danzig) 600.
Stratton (Cornwall) 345.
Strehla (plaats aan de Elbe, ten noorden van Dresden) 162, 163, 174.
Strickland, Walter 10*, 11, 13, 28, 38, 39, 94, 259, 268, 286, 298, 325, 376, 421, 525, 596, 700, 728.
Strijen, mr. Quirijn van 67, 82, 98.
Stuart, huis, zie Jacobus I; Karel I; Karel II.
Stuart, Elisabeth (de ‘Winterkoningin’) XVI, 44, 89, 185, 208, 217, 239, 293, 353, 411, 451, 474, 694, 707, 710.
Stuart, Mary (de ‘princess royal’) 70*, 94, 334, 335, 360.
Stühlingen (plaats ten zuiden van Donaueschingen) 787.
Sture, Anna Margaretha 265*.
Stuttgart 55, 70, 71, 77, 91, 92, 97, 704.
Sublet, François, seigneur de Noyers 7*, 8, 15, 24, 40, 80*, 81, 105, 106, 172, 182, 183, 200, 203, 204, 205, 206, 209, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 227, 229, 231, 234, 237, 241, 243, 251, 284, 286, 607, 608, 610, 612, 636, 638, 640, 652, 654, 655, 657, 667, 672, 674.
Sublet de Noyers, Isabelle 217.
Suecia (*Suedia*), zie Zweden.
Suessionea, comitissa, zie Montafié, Anne de, gravin van Soissons.
Suessionensis, comes, zie Bourbon, Louis de, graaf van Soissons.
Suetonius Tranquillus, Gaius 292.
Suevia, zie Zwaben.

Süleyman, zoon van sultan Ibrahim 230.
Surrey 589.
Svartsjö (koninklijk buitenverblijf aan het Mälarmeer) 462.
Swaerdecroon, zie Zwaerdecroon.
Świdnica (stad ten zuidwesten van Breslau) 22, 135, 137.
Sylvius (*Bosch*), Cornelis 97*, 119.
Syrië (Syrisch) 165, 166, 310.
Szöny, verdrag van (1642) 468, 470, 472, 492.

T

Taag, rivier 518.
Tabernae, zie Saverne.
Tacitus, Publius Cornelius 44, 291, 292, 488, 616, 728, 760.
Talavera la Real (plaats in de omgeving van Badajoz) 797, 799, 802.
Tallinn (*Reval*) 406.
Tanaro, rivier in Noord-Italië 154, 203, 205, 206, 215.
Tanger (*Tingis*) 638, 639, 640, 764, 765, 768, 780.
Tarascon 29.
Tarquinius Superbus, zie Malvezzi, Virgilio; Vion d'Alibray, Charles.
Tarragona 18, 19, 108, 109, 123, 125, 128, 362, 408, 410, 413, 416, 484, 488, 490, 499, 501, 503, 540, 542, 746.
Tartaren 137, 302.
Taupadell (*Taubadel*), Georg Christoph von 272*, 274, 477, 638*, 725, 727, 729, 738, 742, 746, 749, 751, 756, 766, 788.
Tavas, zie Davos.
Tellier (*Tillerius*), Michel Le, heer van Chaville 214, 215*, 217, 218, 219, 224, 226, 228, 284, 286, 636, 640, 667, 672, 674.
Temporagrius, zie Emporagrius, Erik Gabrielsson.
Tennuyl, zie Nuyl, Adelheid ten.
Teplice (stad in Bohemen) 134.
Tercy, heer van, zie Stella de Morimont, Johannes Tilmannus.
Terentius Afer, Publius 262, 398, 476, 505, 610, 734.
Terracina 257.
Tertullianus, Quintus Septimius Florens 98, 665.
Terville (plaats ten zuidoosten van Thionville) 394.

Teuffenbach, Rudolf, vrijheer van Mayrhofen 698.
Texel 755.
Theems, rivier 682.
Theodonisvilla, zie Thionville.
Theodoretus, bisschop van Cyrus 618.
Theodorik, koning van de Ostrogoten 141.
Theodosius II, keizer 121, 141, 178, 498.
Thessalonicenzen XVII, 121, 147, 164, 165, 166, 185, 199, 288, 310, 311, 320, 334, 394.
Thionville (*Theodonisvilla*) 108, 142, 218, 255, 328, 330, 332, 340, 341, 343, 346, 348, 349, 355, 359, 362, 363, 365, 367, 368, 372, 373, 375, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 389, 394, 399, 401, 404, 406, 407, 410, 412, 413, 414, 416, 422, 424, 427, 428, 431, 434, 435, 437, 439, 442, 444, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 476, 477, 482, 483, 485, 487, 488, 490, 491, 492, 493, 498, 499, 503, 504, 509, 515, 519, 534, 539, 556, 559, 560, 561, 562, 573, 636, 670, 671, 673, 692, 695, 706.
Thionville (*Theodonisvilla*), gouverneur van, zie Martuel.
Thomas, princeps, zie Savoye, Tommaso Francesco van.
Thompson, Maurice 700.
Thonauw, zie Donau.
Thou, Christophe de 216.
Thou, François-Auguste de 19*, 67*, 88, 93, 110, 167, 169, 185, 200, 279, 280, 281, 283, 286, 336, 337, 364, 479, 650, 678.
Thou, Jacques-Auguste de 216*, 479.
Thou, Jacques-Auguste de, abt van Bonneval XIX, 167, 169*, 185, 200, 479, 650.
Thouars (plaats ten zuiden van Saumur) 29, 76.
Thuanus, zie Thou, de.
Thucydides 44.
Thucydides, codenaam voor de Zweedse rijkskanselier Axel Oxenstierna 168.
Thüringen 511.
Thunes, Abraham, zie Recht, Abraham Anthonisz.
Thurgau (*Turgovie*) 56, 71, 86, 720, 721, 738.
Thusci, zie Toscane.
Ticino (*Tecina*), rivier 721, 744, 748, 750.
Tidö, kasteel bij Västerås 581, 613.
Tillerius, zie Tellier, Michel Le.
Timotheus 164, 165.
Timotheus II, patriarch van Constantinopel 37*.
Tingis, zie Tanger.
Tirol 467, 470, 471, 720, 738.
Tirol, aartshertogin van, zie Claudia de' Medici.
Tönning(en) (plaats in Sleeswijk-Holstein) 689.
Toledo, García de, hertog van Fernandina, markies van Villafranca 192, 193, 194, 669, 763, 765, 767.
Toleta (*Talota*), zie Estadilla.
Torgau (stad aan de Elbe, ten noordoosten van Leipzig) 70, 163, 265, 290, 563, 582, 790.
Törnsköld, Jakob 474*, 657.
Toro (plaats ten noorden van Salamanca) 328, 484, 710, 764.

Torre de Miguel Sesmero (plaats in de omgeving van Badajoz) 797, 799, 802.
Torrecuso (*Torrentia*), markies van, zie Caracciolo, Carlo Andrea.
Torstensson, Lennart XI, XXV, XXVII, 13, 20, 22*, 62, 70, 73, 84, 87, 97, 100, 115, 118, 132, 135, 151, 152, 154, 156, 162, 163, 167, 172, 174, 176, 182, 186, 189, 196, 198, 205, 209, 210, 230, 233, 235, 236, 243, 247, 249, 256, 264, 265, 282, 290, 309, 336, 338, 347, 358, 371, 373, 384*, 390, 404, 416, 417, 431, 443, 444, 445, 474, 493, 504, 534, 535, 547, 552, 562, 563, 580, 584, 598, 645, 657, 658, 674, 677, 684, 689, 692, 696, 701, 710, 711, 718, 723, 724, 732, 738, 746, 752, 757, 769, 770, 785, 789, 790, 792, 804.
Tortona 5, 18, 19, 21, 25, 47, 49, 50, 72, 77, 79, 80, 86, 99, 106, 107, 108, 109, 114, 124, 125, 127, 134, 142, 144, 146, 154, 157, 158, 170, 176, 177, 181, 183, 184, 186, 192, 193, 194, 202, 203, 204, 205, 206, 215, 218, 219, 228, 229, 232, 238, 242, 244, 245, 254, 256, 259, 264, 272, 281, 285, 286, 300, 302, 305, 312, 313, 317, 319, 322, 327, 329, 332, 338, 357, 362.
Tortosa 272, 274, 300, 302, 305, 315, 317, 319, 362, 365, 367, 746.
Toscane, groothertog van, zie Ferdinando II de' Medici.
Toul (*Tullum*), Metz en Verdun, gouvernement van 30, 33, 34, 78, 182.
Toulon 744, 747, 750.
Toulouse 347, 363, 366, 378, 380, 381, 382, 652.
Tour d'Auvergne, Frédéric-Maurice de La, hertog van Bouillon 29*, 47, 49, 50, 61, 63, 65, 123, 124, 126, 128, 280, 284, 286, 314, 317, 318, 321, 329, 332, 336, 376, 390, 425, 427, 435, 436, 438, 440, 444, 466, 623, 638, 742, 746, 751.
Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne 76, 123*, 125, 126, 127, 133, 182, 197, 202, 255, 301, 303, 304, 305, 322, 338, 357, 362, 374, 395, 452, 636, 638, 640, 646, 649, 651, 656, 679, 690, 694, 695, 703, 704, 705, 707, 708, 709, 711, 724, 733, 742, 746, 749, 751, 753, 756, 761, 762, 772, 773, 790, 794, 801, 803, 806.
Tour d'Auvergne, Henri de La, hertog van Bouillon 66.
Touraine 518, 522, 524, 689, 694, 695.
Tours 12, 556, 705, 724, 728, 730.
Tovačov (*Tobischau*) (plaats ten zuiden van Olomouc) 431.
Towcester (plaats ten zuidwesten van Northampton) 744, 800.
Tracy, baron van, zie Prouville, Alexandre de.
Traianus, Marcus Ulpius, keizer 165, 167.
Traiectum ad Mosam, zie Maastricht.
Trandorf, Christoph 132, 162, 163.
Transsylvanus, zie Rákóczi, György I, vorst van Zevenburgen.
Trás-os-Montes (streek in Galicië) 673.

Trasimeense Meer 422, 532, 554, 575, 620, 668.
Trauttmansdorff, Maximiliaan, graaf van 47, 60*, 62, 65, 69, 94, 99, 116, 188, 203.
Trello, Walburgh van 386.
Tremellius, Immanuel 310.
Trémoïlle, Louis II de la, markies van Noirmoutiers 787.
Trente, concilie van 201, 211, 515, 516.
Tresel, Daniel 60, 66, 75, 110, 268, 288.
Tridentinum concilium, zie Trente, concilie van.
Trier (*Treviris*) 107, 124, 182, 191, 193, 194, 216, 218, 220, 247, 501, 518, 522, 524, 606, 608, 611, 620, 623, 624, 651, 654, 656.
Trier (*Treviris*), keurvorst-aartsbisschop van, zie Sötern, Philipp Christoph von.
Trino (stad tussen Turijn en Casale) 416, 422, 452, 467, 477, 482, 485, 488, 490, 491, 495, 499, 501, 503, 507, 513, 518, 522, 523, 531, 540, 542, 545, 551, 553, 555, 557, 558, 574, 576, 577, 583, 584, 589, 592, 594, 606, 609, 611, 612, 636, 676.
Tromp, Maarten Harpertsz. 39, 54, 82, 112, 130, 148, 153, 159, 206, 643.
Truckmüller zu Prunn, Georg 667, 668, 671, 674, 675.
Trzebiński, Aleksander 136, 137*.
Tubadelius (*Taubadel*), zie Taupadell, Georg Christoph von.
Tubeuf, Jacques 609.
Tübingen 143, 144, 146, 202, 205, 206, 328, 331, 332, 343, 347, 349, 704, 706, 709, 774, 776, 779, 785, 789.
Tübingen (plaats van verzending) 786.
Tuilleriacus, zie Coignet, Gaspard, sieur de La Thuillery.
Tullum, zie Toul.
Tuning, Gerard XXVIII, 386, 387*, 406, 429, 432, 449, 462.
Tuning, Jan 387.
Tunis 402.
Turenne, burggraaf van, zie Tour d'Auvergne, Henri de La.
Turesson, Axel, zie Natt och Dag, Axel Turesson.
Turgovie, zie Thurgau.
Turijn (*Torino; urbs Taurinorum*) 312, 313, 317, 319, 374, 662, 759, 781.
Turkije 62, 78, 79, 80, 84, 116, 136, 137, 148, 192, 193, 194, 203, 205, 206, 207, 213, 216, 218, 220, 263, 314, 316, 318, 341, 344, 348, 349, 358, 395, 400, 401, 435, 438, 440, 466, 468, 470, 472, 492, 553, 557, 558, 706, 708, 711, 715, 716, 724, 743, 747, 748, 749.
Turkije, sultan van, zie Ahmed; Ibrahim; Murád IV; Mustafa I; Osman II.
Turnov (stad ten noordoosten van Praag) 264.
Tursi, hertog van, zie Doria Carretto, Carlo.
Tuttlingen (*Ditlinga; Dutlinga*) XVIII, XXIII, 55, 205, 434, 441, 702, 721, 738, 740, 742, 744, 745, 746, 748, 749, 750, 752, 753, 756, 757, 758, 761, 762, 765, 766, 767, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 776, 777, 779, 781, 782, 783, 784, 785-789, 794, 795, 798, 799, 801, 803, 805.
Túy (plaats ten westen van Salvatierra de Miño) 673, 691, 694, 696.
Tweede Verwondering, zie Verwondering aen Jacobus Laurentius.

U

Ueberlingen (*Uberlingen*) (plaats aan het Meer van Konstanz) 71, 86, 92, 93, 95, 114, 123, 125, 133, 141, 143, 145, 150, 154, 156, 157, 158, 169, 171, 172, 176, 183, 215, 218, 219, 254, 257, 259, 272, 274, 452, 454, 455, 456, 458, 477, 608, 610, 611, 613, 620, 622, 623, 624, 654, 656, 672, 675, 744, 748, 750, 807.
Uherské Hradiště (*Ungarisch Hradisch*) (stad ten oosten van Brno) 443, 444.
Uilenberg, zie Sovinec (*Eulenberg*).
Ulfel(d)t, Corfits 85*.
Ulfeldt, Ejler 669, 672, 675, 682, 689, 693, 695.
Ulfsparre, Erik Hansson 473, 505, 506, 546, 547, 659, 677, 684, 711, 718.
Ulm 59, 125, 127, 132, 422, 424, 427, 796.
Ulpius, zie Traianus.
Ultraiectinum, zie Utrecht.
Unterwalden, kanton 86, 113, 123.
Uppsala 146, 211, 261, 370, 488, 562.
Urbanus VI, paus 715, 717.
Urbanus VIII (*Maffeo Barberini*), paus XXI, 5, 7, 9, 15, 18, 19, 21, 25, 26, 31, 32, 34, 40, 47, 49, 50, 56, 57, 60, 61, 63, 64, 65, 72, 77, 86, 92, 99, 106, 107, 114, 124, 127, 128, 134, 154, 155, 157, 158, 169, 170, 172, 176, 177, 187, 197, 203, 205, 207, 214, 216, 238, 242, 244, 246, 254, 255, 257, 258, 259, 264, 272, 274, 279, 284, 300, 305, 313, 317, 319, 322, 326, 328, 329, 338, 343, 346, 349, 355, 357, 363, 366, 367, 373, 374, 378, 380, 382, 391, 392, 395, 397, 399, 400, 401, 402, 404, 408, 413, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 431, 434, 438, 440, 450, 452, 454, 456, 458, 459, 467, 468, 470, 471, 472, 475, 477, 485, 490, 495, 496, 499, 500, 502, 503, 504, 512, 513, 516, 518, 520, 522, 523, 524, 531, 532, 540, 543, 545, 549, 551, 553, 555, 557, 558, 569, 570, 575, 576, 578, 583, 588, 591, 592, 593, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 620, 622, 623, 624, 637, 638, 639, 640, 641, 647, 648, 650, 651, 653, 654, 656, 662, 663, 668, 671, 678, 682, 683, 701, 704, 705, 707, 708, 709, 710, 718, 720, 721, 722, 725, 726, 728, 730, 738, 744, 747, 748, 749, 750, 757, 758, 759, 763, 764, 765, 766, 767, 770, 773, 777, 778, 779, 780, 781, 783, 794, 797, 800, 802, 806, 807.
Urbanus VIII (*Maffeo Barberini*), bul 124, 128, 129, 516, 532, 683.
Urbino 374, 392, 422, 424, 427, 434, 438, 440, 450, 452, 458, 459, 569.
Uri, kanton 86, 113, 123.
Uśakovo (*Brandenburg*, vesting ten westen van Koningsbergen) 117.
Ussher, James, bisschop van Armagh 420*, 529.

Ustí (*Aussig*) (plaats aan de Elbe, ten zuiden van Dresden) 443.
Utenbogardus, zie Wtenbogaert, Johannes.
Utica, zie Bizerte.
Utrecht (*Traiectum; Ultraiectinum*) 103, 136, 372, 414, 506, 535, 550, 689, 715, 754.
Utrecht, Staten van 262, 325.
Utrecht, Unie van (1579) 194, 537, 544, 612.
Uxbridge (plaats ten westen van Londen) 518.

V

Vacherius, zie La Vacherie.
Val, Du, zie Du Val, François.
Valdivia 734.
Valencaeus, zie Estampes-Valençay, Achille d'.
Valencia (*Valentia*) 32, 33, 302, 304, 306, 380, 382, 401, 764, 765, 768.
Valenciennes 254, 273, 274, 302, 306, 313, 318, 620, 623.
Valentinianus III, keizer 76, 98, 121, 140, 147, 178, 213, 498.
Valentinois, hertogdom 78, 108, 109.
Valenza (stad ten noorden van Alessándria) 32, 33, 452, 458, 467, 477.
Valle de Arán, zie Arán.
Valois (*Valesius*), gardeofficier 637, 639, 640.
Valois, Charles de, hertog van Angoulême 328*, 332, 343, 346, 349, 363, 365, 367, 381, 382, 395, 399, 401, 422, 425, 427, 434, 438, 440, 451, 454, 455, 456, 458, 464, 483, 484, 488, 490, 539, 542, 553, 556, 558, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 587, 590, 593, 606.
Valois, Louis-Emmanuel de, graaf van Alais 284*.
Valtellina, zie Veltlin.
Valverde de Leganés (plaats in Extremadura, ten zuiden van Badajoz) 652, 654, 657, 662, 668, 671, 674, 797.
Vanderhogius, zie Hooge, van der; Borssele van der Hooge.
Vannes (stad in Bretagne) 31.
Varro, Marcus Terentius 409.
Vasanzio, don Giovanni 653.
Vaticaan, nuntii.
Vaticaan, nuntius te Luzern, zie Farnese, Girolamo.
Vaticaan, nuntius te Parijs, zie Grimaldi, Girolamo.
Vaticaan, legaten ter vredesconferentie, zie Chigi, Fabio; Rossetti, Carlo.
Vatteville (*Batteville*), Charles, baron van 495, 584, 606.
Vaux de Cernay, Pierre des 360.
Velada, markies van, zie Dávila, Antonio Sancho.
Velasco y de la Cueva, Juan, graaf van Siruela 41, 134, 177, 374.
Velde, zie Jansonius Campensis.
Vélez de Guevara y Tassís, Iñigo, graaf van Oñate 669, 672, 673, 674.
Vélez, markies van Los, zie Fajardo, Pedro.
Veltlin (*Valtellina*) 25, 86, 337, 496, 569.
Vendôme 16.
Vendôme, graaf van, zie Bourbon, François de.

Vendôme, hertog van, zie Bourbon, César de.
Vendôme, hertogin van, zie Lorraine, Françoise de.
Vendôme, Elisabeth de, hertogin van Nemours 396*, 399, 401, 520, 556.
Vendôme, François de, hertog van Beaufort XXII, XXIX, 6*, 7, 8, 16, 181, 183, 184, 240, 241, 464, 516, 517, 519, 520, 522, 523, 524, 530, 538, 541, 544, 546, 549, 550, 555, 556, 557, 565, 567, 571, 574, 576, 577, 579, 586, 589, 592, 593, 594, 605, 606, 608, 610, 612, 615, 617, 619, 623, 624, 625, 634, 637, 639, 640, 650, 659, 680, 724, 727, 729, 763, 766, 767, 772, 806.
Vendôme, Louis de, hertog van Mercoeur 519*, 522, 524.
Venetië VII, XVIII, 5, 18, 25, 41, 56, 57, 61, 64, 66, 77, 79, 80, 86, 90, 106, 107, 108, 113, 114, 127, 134, 177, 182, 183, 203, 204, 206, 217, 235, 238, 239, 242, 244, 246, 254, 258, 259, 263, 264, 272, 282, 308, 313, 317, 319, 337, 338, 343, 345, 346, 349, 355, 357, 363, 365, 366, 367, 374, 377, 378, 380, 382, 391, 395, 397, 399, 400, 401, 402, 422, 424, 427, 434, 435, 438, 440, 452, 454, 456, 458, 463, 464, 467, 468, 470, 472, 475, 476, 477, 478, 479, 485, 490, 493, 495, 496, 497, 499, 502, 503, 507, 508, 512, 513, 514, 530, 531, 532, 536, 537, 540, 542, 543, 544, 545, 550, 551, 553, 555, 557, 558, 568, 569, 575, 579, 583, 597, 607, 609, 611, 612, 615, 620, 622, 624, 625, 632, 633, 642, 648, 651, 654, 656, 663, 664, 668, 671, 674, 682, 688, 701, 705, 707, 708, 709, 710, 713, 715, 716, 717, 718, 720, 721, 722, 726, 728, 730, 738, 742, 744, 746, 747, 748, 749, 757, 758, 759, 761, 769, 773, 774, 778, 780, 781, 782, 783, 791, 794, 797, 800, 802, 805, 806, 807.
Venetië (plaats van verzending) 664, 722, 770.
Venetië, gezanten.
Venetië, gezant te Londen, zie Giustiniani, Giovanni.
Venetië, gezanten te Parijs, zie Contarini, Angelo; Giustiniani, Girolamo; Grimani, Giovanni.
Venetië, gezant te Rome, zie Contarini, Angelo.
Venetië, gezanten te Zürich, zie Cavazza, Girolamo; Vico, Domenico.
Venetië, gevolmachtigde ter vredesconferentie, zie Contarini, Alvise.
Venlo 376, 442.
Veno, Johanna de 41.
Vera y Figueroa, Fernando Carlos Antonio, graaf van La Roca 25*, 61, 99, 124.
Vercelli (stad ten noorden van Casale) 668, 673, 674, 694, 778, 783.
Verden 417.
Verdun (*Virodunum*), Toul en Metz, gouvernement van 30, 33, 34, 78, 182, 483, 484, 488, 490, 606, 608, 611.
Vergilius Maro, Publius 90, 103, 130, 185, 681.
Vergilius, Polydorus 715.
Vergoesius, zie Goes, van der.
Verhagen, legatus, zie Haga, mr. Cornelis.

Verneuil, hertog van, zie Bourbon, Henri de, bisschop van Metz.
Véroia (*Berrhoea*) (stad in Griekenland, Macedonië) 38.
Véron, François 173*, 365.
Verpoorten, Jacob Adriaensz. 418, 686.
Versailles 60, 63, 154, 156, 158.
Verus, codenaam voor de koning van Frankrijk 168, 180.
Vervaux, Johann 145, 259, 555.
Vervins (*Verbinum; Vervyn*) 636, 638, 640.
Vervins, vrede van (1598) 102, 315, 380.
Verwondering (Eerste en Tweede) aen Jacobus Laurentius, 1642 en 1643 (*BsG* 313 en 324) XVI, XXXV, 261, 277, 307.
Vesontio, zie Besançon.
Vespasianus, Titus Flavius, keizer 165.
Via Montana, zie Bergstrasse.
Vibe, Peder 323, 545, 548, 559, 771.
Vichamum, zie Wickham (*Wycombe*).
Vickefortius, zie Wicquefort, Joachim de.
Vico, Domenico 464, 472, 476, 477, 493, 495, 512, 514, 530, 531, 551, 568, 569, 720, 807.
Vicquefort, zie Wicquefort, Joachim de.
Victoria, Francisco de XIX, 252*, 360, 387, 406, 594, 617.
Vidigueira, graaf van, zie Gama, Vasco Luís da.
Vieuville, La, zie La Vieuville, Charles, markies van.
Vigean, Louis du, markies van Fors 126*.
Vignerot, François de, markies van Pont-de-Courlay 6*, 7, 9, 19, 31, 33, 34, 240, 243, 280, 285, 286, 347, 349, 364, 365, 377, 380, 382, 425.
Vignerot, Marie-Madeleine de, dame van Combalet, hertogin van Aiguillon 19*, 31, 33, 34, 61, 64, 65, 126, 229, 240, 243, 245, 253, 256, 258, 260, 271, 273, 280, 284, 286, 301, 303, 305, 314, 316, 317, 318, 347, 349, 364, 365, 377, 380, 382, 425, 438, 667, 672, 674, 728.
Vignerot du Plessis, Armand-Jean de, hertog van Richelieu 6*, 7, 9, 19, 31, 33, 34, 280, 328, 344, 347, 348, 349, 364, 365, 377, 380, 382, 407, 425, 438.
Villa, Guido, markies van Cigliano en Volpiano 435, 440, 452, 503.
Villanova d'Asti (plaats tussen Turijn en Asti) 338, 357, 422, 435, 438, 440, 452, 458, 459, 467, 470, 485, 488, 490.
Villanueva del Fresno (plaats ten zuiden van Badajoz) 764, 765, 768, 797, 799, 802.
Ville de Pievie, zie Città della Pieve.
Ville-aux-Clercs, heer van La, zie Loménie, Henri-Auguste de.
Villefranche-de-Rouergue 378, 381, 382, 606, 777.
Villeroy, hertog van, zie Neufville, Nicolas de, markies van Alaincourt.
Villiers, George, hertog van Buckingham 102, 206*.
Vilnius 405, 719.
Vinariensis dux, zie Weimar, hertog van Saksen-,
Vinaroz (haven ten zuiden van Tarragona) 705, 764, 765, 768.
Vincennes, Bois de XXI, XXII, 6, 7, 9, 33, 34, 63, 64, 347, 500, 516, 517, 519, 520, 522, 523, 524, 530, 539, 541, 546, 550, 556, 565, 574, 589, 615, 619, 724.
Vincentius a Paulo 229*, 231, 300, 303, 305.
Vind, Jørgen 188, 357*.
Vindocinensis dux, zie Bourbon, César de, hertog van Vendôme.

Vintonia, zie Winchester.
Vion d'Alibray, Charles 482, 507, 527, 536.
Viret, Pierre 618*.
Virodunum, zie Verdun.
Visurgis, zie Weser.
Viterbo 203, 205, 207, 242, 244, 246, 608, 610, 613, 620, 622, 625.
Vitry, markies van, zie Hospital, François-Marie en Nicolas de l'.
Vittorio Amadeo I, hertog van Savoye 183.
Vlaanderen, zie Zuidelijke Nederlanden; Zeeuws-Vlaanderen.
Vlaming van Oudtshoorn, Dirck de 461*, 465*, 481.
Vlissingen 397, 681.
Voet (*Voetius*), Gijsbert XVII, 372*, 393, 414, 432, 462, 482, 506, 535, 550.
Volano (*Portus Valonae*) (plaats aan de Po, ten oosten van Ferrara) 422, 424, 427.
Volmar, dr. Isaac 417*, 519, 521, 524.
Voltoline, zie Veltlin.
Voorburg (*Vorburgum*) XVI, 475.
Voorn, Te (schans in de omgeving van Lithoijen) 298, 321.
Voorne (*Vornanum*), land van 462, 466.
Vorstius, Conradus 689*.
Vossius, Franciscus 3*.
Vossius, Gerardus Joannes VII, IX, XII, XIII, XIV, XVI, XIX, XXVIII, 2*, 3, 5, 12, 13, 14, 23, 27, 41*, 42, 67, 82, 95, 96, 98, 103, 119, 122, 129, 139, 147, 164, 167, 175, 178, 179, 189, 195, 199, 213, 222, 224, 234, 248, 251, 275, 276, 278, 289, 297, 307, 320, 324, 353, 371, 372, 375, 393, 420, 430, 459, 460, 461, 462, 465, 479, 480, 481, 515, 528, 529, 549, 571, 572, 573, 594, 617, 630, 714, 715, 716, 740, 752, 771, 795.
Vossius, Gerardus Joannes, *Dissertatio gemina, una de Iesu Christi genealogia, altera de annis quibus natus, baptizatus, mortuus, Amsterdam 1643*, XIX, 529, 771, 795.
Vossius, Isaac XIII, XVIII, XIX, 3*, 42*, 167, 297, 420, 421, 430, 459*, 463, 479, 480, 481, 515, 528, 529, 549, 570, 571, 572, 573, 594, 595, 617, 716.
Vossius, Isaac, *Epistolae genuinae S. Ignatii martyris, quae nunc primum lucem vident ex bibliotheca Florentina ... edidit et notas addidit Isaacus Vossius, Amsterdam 1646*, 420, 481, 529, 571, 595.
Vossius, Matthaeus 3*, 41*, 430, 449, 475, 716, 717.

Vossius, Matthaeus, *Annalium Hollandiae Zelandiaeque pars altera, Amsterdam 1641*, 430, 449, 475, 716, 717.
Vrelandius, Gerardus (*Geraerd van Vreelandt*) 12, 27.
Vroo, Jan Pieters, schipper 110.
Vulcanius, Bonaventura 570.

W

Wael, Anthonie de 566.
Waert, Johan van, zie Werth, Johan van.
Wahl, Joachim Christian, graaf van 77*, 79, 80, 91, 93, 94, 97.
Waiblingen (plaats ten noorden van Stuttgart) 100.
Wakefield (*Wachefielda*) (stad ten zuiden van Leeds) 345, 348, 349.
Walachije 443, 444.
Walachije, vorst van, zie Basarab, Matei.
Waldstätte (*Rheinfelden, Bad Säckingen, Laufenburg en Waldshut*) 749.
Walenburch, Adriaen van 582.
Walenburch, Pieter van 582, 710.
Wales (*Wallia*) 383, 589, 592, 594.
Wales (*Wallia*), prins van 425, 489, 576, 607, 610, 611, 612, 670, 672, 675, 680, 700.
Waller, sir William 669*, 670, 672, 673, 675.
Wallonië, zie Zuidelijke Nederlanden.
Walter, graaf van, zie Zapata, don Lope.
Wambold von Umstadt, Anselm Kasimir, keurvorst-aartsbisschop van Mainz 105*, 187, 301, 303, 305, 377, 396, 399, 402, 411, 413, 424, 518, 521, 524, 671, 675, 725, 727, 729, 799.
Warmia, zie Ermland.
Warnefridus Diaconus, Paulus, zie Diaconus, Paulus Warnefridus.
Warschau 211, 598, 691.
Warschau, rijksdag te 85, 116, 136, 161, 162, 210, 211.
Warta, rivier 547, 563.
Warwick, graaf van, zie Rich, Robert.
Wasser (*Waser*), Johann Heinrich 795.
Weimar, Albrecht, hertog van Saksen- 269, 276, 297*, 298, 342, 356.
Weimar, Bernhard, hertog van Saksen- XVII, 251*, 252, 268, 269, 272, 274, 276, 297, 298, 320, 335, 341, 342, 355, 356, 498, 504, 509, 510, 511, 527, 650, 654, 678, 703, 733, 734, 782.
Weimar, Bernhard, leger van Bernhard, hertog van Saksen- (na diens overlijden in 1639: het Frans-Weimarse leger onder bevel van maarschalk Guébriant); zie Guébriant, Jean-Baptiste de Budes, graaf; Rantzau, Josias; Tour d'Auvergne, Henri de La, burggraaf van Turenne.
Weimar, Ernst, hertog van Saksen- 269, 276, 297*, 298, 342, 356.
Weimar, Wilhelm, hertog van Saksen- 269, 276, 297*, 298, 342, 356.
Weingarten, abt van 411.
Weinheim, zie Bad Windsheim.
Wenen (*Wien*) XXV, 57, 59, 60, 62, 65, 69, 84, 174, 188, 204, 207, 211, 216, 244, 272, 302, 303, 305, 355, 361, 362, 364, 366, 367, 372, 377, 378, 396,

399, 416, 417, 430, 435, 443, 453, 455, 556, 578, 584, 588, 591, 593, 609, 669, 684, 691, 693, 696, 698, 736, 743.
Wentworth, sir Thomas, baron Wentworth van Nettlestead, graaf van Cleveland 670, 673, 675.
Wentworth, Thomas, graaf van Strafford 109.
Werth, Johan van XVIII, XXIII, 18, 55, 70, 72, 91, 93, 94, 97, 100, 106, 125, 127*, 132, 149, 154, 173, 176, 193, 202, 205, 206, 215, 254, 273, 274, 300, 302, 305, 328, 329, 331, 332, 343, 347, 349, 357, 363, 365, 367, 375, 377, 395, 399, 401, 402, 410, 411*, 413, 422, 424, 427, 434, 437, 439, 441, 442, 452, 467, 471, 477, 485, 486, 489, 490, 499, 501, 503, 510, 514, 518, 521, 523, 539, 542, 544, 550, 553, 557, 558, 574, 576, 577, 580, 587, 590, 593, 607, 608, 618, 620, 622, 623, 624, 638, 639, 640, 647, 651, 653, 656, 667, 671, 674, 683, 690, 693, 695, 696, 702, 704, 706, 707, 709, 718, 721, 725, 727, 729, 738, 740, 742, 745, 749, 750, 753, 758, 762, 770, 773, 779, 780, 782, 783, 785-789, 796, 798, 799, 800, 801, 802, 807.
Werth, Stephan van 100.
Wertheim XVIII, 55, 70, 91, 160, 173, 196, 197, 198, 247, 266.
Wertheim (plaats van verzending) 56, 71.
Wertheim, graaf van, zie Löwenstein-Wertheim, graaf van.
Weschpfennig, Johann Bertram, vrijheer von Scheidt 710.
Wesenbeck, Matthaeus 250-251, 751, 784.
Weser (*Visurgis*), rivier 34, 39, 81, 91, 94, 111, 163, 168, 205, 339, 417, 535, 579.
Westchester, zie Chester.
Westfaalse Kreits 34, 39, 81, 91, 94, 111, 149, 168, 180, 287, 398, 408, 409, 435, 438, 440, 485, 521, 535, 563, 656, 691, 710.
Westfalen 162, 163, 265, 398, 511, 535, 563, 623, 638, 640, 659, 668, 685, 786, 797, 799, 800, 802, 804.
Westfalen, vredesconferentie VII, IX, X, XXV, XXVI, XXVII, 8, 17, 28, 57, 58, 60, 62, 65, 69, 73, 78, 80, 81, 84, 104, 115, 116, 131, 132, 135, 141, 148, 149, 151, 152, 161, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 191, 193, 194, 196, 203, 204, 206, 210, 219, 223, 224, 236, 237, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 249, 256, 260, 263, 271, 272, 274, 284, 286, 293, 294, 295, 301, 303, 305, 315, 322, 327, 329, 331, 332, 340, 342, 343, 346, 347, 349, 354, 355, 359, 361, 362, 364, 367, 371, 377, 380, 382, 385, 390, 395, 396, 399, 401, 411, 413, 417, 424, 427, 428, 430, 435, 437, 438, 440, 442, 450, 452, 455, 457, 485, 486, 487, 488, 490, 518, 519, 521, 532, 534, 542, 547, 554, 555, 557, 562, 564, 576, 577, 578, 579, 580, 586, 588, 590, 591, 592, 593, 603, 609, 614,

615, 620, 622, 641, 652, 654, 658, 660, 685, 688, 691, 693, 694, 696, 697, 706, 707, 710, 720, 727, 736, 737, 741, 743, 747, 749, 751, 753, 754, 757, 758, 766, 776, 781, 784, 792, 799, 802, 804.
Westfalen, Deense delegatie ter vredesconferentie XXVI, XXVII, 116, 417, 429, 462, 473, 508, 509, 525, 533, 562, 564, 578, 579, 581, 613, 614, 615, 622, 623, 641, 658, 736, 757, 804.
Westfalen, Franse delegatie ter vredesconferentie XXV, XXVI, XXVII, 47, 48, 49, 50, 104, 115, 116, 168, 180, 181, 182, 184, 186, 193, 194, 196, 203, 204, 205, 206, 210, 215, 217, 219, 241, 242, 243, 244, 246, 249, 255, 256, 260, 263, 271, 274, 284, 286, 295, 296, 301, 303, 305, 312, 315, 316, 318, 321, 323, 326, 329, 330, 339, 340, 344, 346, 347, 349, 355, 356, 361, 362, 364, 366, 367, 371, 373, 375, 383, 389, 390, 393, 399, 401, 403, 404, 407, 410, 412, 413, 424, 431, 434, 436, 437, 439, 442, 444, 450, 452, 454, 456, 457, 458, 464, 469, 477, 484, 486, 488, 490, 493, 498, 499, 501, 508, 509, 519, 521, 523, 524, 525, 528, 530, 534, 537, 539, 541, 543, 544, 546, 547, 550, 554, 556, 562, 564, 566, 567, 574, 576, 578, 579, 580, 582, 583, 585, 593, 597, 602, 603, 605, 607, 608, 609, 610, 612, 613, 615, 616, 617, 619, 621, 622, 623, 624, 625, 631, 632, 634, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 644, 645, 646, 659, 666, 676, 679, 680, 682, 683, 691, 693, 694, 696, 698, 699, 700, 701, 703, 710, 712, 713, 714, 718, 720, 723, 724, 730, 733, 734, 735, 736, 737, 740, 741, 744, 745, 747, 748, 750, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 761, 766, 776, 781, 792, 793, 794, 796, 804.
Westfalen, kardinaal-legaat ter vredesconferentie 652, 654, 757.
Westfalen, keizerlijke delegatie ter vredesconferentie XXV, XXVII, 57, 362, 364, 367, 417, 435, 506, 508, 509, 519, 521, 524, 542, 546, 547, 578, 579, 581, 582, 609, 610, 613, 614, 615, 622, 623, 641, 691, 693, 696, 698, 727, 736, 771, 791, 804.
Westfalen, Portugese delegatie ter vredesconferentie 347, 403, 423, 426, 427, 428, 430, 442, 449, 450, 505, 610, 612, 613, 677, 699, 719, 732, 768.
Westfalen, Savoyaardse delegatie ter vredesconferentie 690, 694, 695.
Westfalen, Spaanse delegatie ter vredesconferentie XIX, XXVI, 272, 274, 328, 331, 332, 376, 378, 379, 381, 382, 389, 414, 417, 424, 428, 429, 432, 433, 434, 437, 439, 444, 454, 455, 457, 458, 459, 464, 484, 488, 490, 493, 499, 547, 556, 668, 672, 674.
Westfalen, Staatse delegatie ter vredesconferentie XXVI, 58, 73, 104, 112, 115, 131, 141, 148, 149, 151, 153, 155, 157, 158, 161, 186, 219, 312, 354, 389, 403, 439, 442, 528, 596, 616, 643, 644, 645, 659, 660, 661, 699, 712, 724, 753, 754, 775, 791, 805.
Westfalen, Venetiaanse delegatie ter vredesconferentie 579, 591, 592, 615, 721, 757, 791.
Westfalen, Zweedse delegatie ter vredesconferentie; zie Bielke, Ture; Oxenstierna, Johan; Salvius, Johan Adler.
West-Indië 388, 439, 484, 490, 531, 540, 542, 553, 558, 723, 755, 783, 797, 802; zie ook Amerika.
Westindische Compagnie XIV, 83, 105, 153, 168, 180, 194, 246, 388, 415, 700, 734.
Westminster, zie Londen.
Westmorland 589, 592, 594, 766, 768.
Wetterau (streek in Hessen) 727.
Weymouth 502.
Wichgreff, majoor 21.

Wickham (*Wycombe*) (plaats in Buckinghamshire) 411, 416.
Wicquefort, Joachim de VIII, X, XI, XIII, XIV, XV, XVII, XIX, XXIV, XXIX, 8*, 9, 20, 33, 49, 64, 80, 82, 93, 97, 108, 127, 139, 144, 158, 172, 183, 194, 205, 208, 218, 230, 245, 251, 252, 258, 269, 273, 276, 285, 288, 297, 298, 299, 305, 309, 318, 320, 324, 331, 335, 340, 341, 342, 348, 367, 382, 400, 412, 427, 439, 457, 465, 471, 490, 498, 503, 523, 527, 535, 536, 544, 558, 565, 577, 593, 604, 611, 612, 624, 630, 631, 640, 649, 650, 655, 660, 674, 678, 695, 703, 709, 712, 729, 733, 734, 748, 755, 767, 782, 801.
Widerholdt, Konrad 71, 86, 622.
Wiel, Sara van der 475, 498.
Wien, zie Wenen.
Willem I, prins van Oranje XV, 122, 130, 140, 159, 299.
Willem (II), prins van Oranje XXVI, 1, 69, 70*, 76, 525, 526, 528, 603, 713, 714.
Willerding, Bernward 751.
Willstätt (plaats ten oosten van Straatsburg) 553, 557, 558.
Wilmot, lord Henry 589, 592, 594.
Wiltshire 452, 463, 471, 669.
Winchester (*Vintonia*) 19.
Windsheim (*Weinheim*), zie Bad Windsheim.
Windsor (*Vindesora*) 155, 157, 159, 669, 672, 675.
Winsemius, Pier 402*.
Wirtenberg, zie Württemberg.
Wismar 304, 318, 339, 359, 371, 385, 473, 505, 719, 732.
Wismar (plaats van verzending) 371.
Wismar, verdrag van (1636) 156, 282, 590.
Wissembourg (*Croonweissenburg*) (plaats in de Elzas) 607, 608, 612, 620, 622, 624.
With, Witte de 148*, 586, 754.
Wittenberg von Debern, Arved 22*, 189.
Wittenweier (plaats ten zuiden van Offenburg) 273, 274, 281, 329, 485, 499, 510, 539, 552, 567, 601.
Wladislas IV, koning van Polen 85, 116, 136, 137, 149, 176, 203, 205, 210, 211, 250, 405, 473, 598, 614, 652, 719, 746, 784.
Wölpe (plaats in de omgeving van Nienburg) 701, 751.

Wolfach (plaats in het Zwarte Woud) 441.
Wolfach (plaats van verzending) 441.
Wolfenbüttel 87, 358, 579, 654, 704.
Wolff, dr. Herman 534.
Wolff, Karel de 24.
Wolff, kolonel 798.
Wolfisheim (plaats in de omgeving van Straatsburg) 511, 601.
Wolfsburg 87, 701, 751.
Wolgast 371, 385.
Worms (*Wormatia*) 31, 33, 34, 62, 64, 66, 215, 217, 247, 303, 305, 410, 485, 518, 521, 574, 576, 577, 620, 621, 623, 625, 651, 654, 656, 667, 671, 674, 779, 799, 802.
Wouw (plaats bij Roosendaal) 526.
Wouw, Hillebrant Jacobsz. van, drukker in Den Haag 288.
Wrangel, Helmut 417*, 430, 443, 770.
Wrangel, Herman 207, 405*, 505, 546.
Wtenbogaert, Johannes VIII, IX, XIII, XVI, XVII, XX, XXVI, 15, 37, 42*, 43, 44, 45, 58, 67, 81, 88, 101, 103, 110, 139, 140, 208, 221, 222, 225, 238, 288, 307, 310, 325, 465, 492, 515, 604, 630, 642*, 649, 659, 660, 665, 678, 687, 688, 689, 703, 713, 740, 771, 791, 795.
Wtenbogaert, Johannes, *Kerckelicke historie, vervatende verscheyden gedenckwaerdige saecken, in de Christenheyt voorgevallen ..., 1646* (*BG* 892) 688, 713, 740, 771, 795.
Wurtiburg (*Wirteburg*), zie Würzburg.
Württemberg (*Wirtenberg*) 18, 19, 21, 55, 60, 63, 72, 77, 79, 104, 105, 112, 125, 127, 135, 141, 154, 173, 176, 191, 193, 375, 411, 438, 440, 441, 555, 651, 656, 736.
Württemberg, Eberhard III, hertog van 438*, 440, 451, 453, 455, 457, 555, 736.
Würzburg 31, 132, 143, 144, 146, 181, 247, 285, 327, 329, 332, 336, 411, 435, 589, 591, 593, 621, 623, 625, 638, 640, 653, 690, 693, 725, 727, 729, 779.
Würzburg, elect van, zie Schönborn, Johann Philipp von.
Wijmaerschen, zie Weimar, leger van Bernhard, hertog van Saksen- (het Frans-Weimarse leger).

X, IJ, Y

Xantoigne, zie Saintonge.
York (*Eboracum; Jorck*) 11, 19, 178, 180, 274, 288, 302, 330, 411.
Yorkshire 452, 463, 471.
IJsland 358.
Yucatan 717, 750.

Z

Zahrádecký (*Saradesky; Zahrádky*), Václav 638, 640.

Zapata, don Lope, graaf van Walter 272, 424.
Zaragoza (*Caesaraugusta; Saragossa*) 18, 19, 20, 28, 115, 141, 300, 302, 305, 485, 489, 491, 499, 501, 503, 518, 540, 542, 545, 591, 637, 726, 728, 730, 763, 765, 767, 796, 797, 799, 802.
Zeeland XXV, 39, 44, 46, 90, 103, 168, 421, 439, 525, 559, 681, 755.
Zeeland, Staten van 2, 16, 20, 28, 39, 44, 83, 105, 153, 159, 168, 172, 178, 179, 180, 184, 194, 195, 206, 239, 249, 261, 262, 267, 287, 306, 311, 325, 342, 354, 375, 376, 388, 414, 482, 516, 595, 643, 661, 681, 754, 755, 775, 805.
Zeeuws-Vlaanderen 372, 376, 387, 388, 394, 414, 442, 450, 476.
Zell (*Cella*) (plaats ten zuiden van Freiburg im Breisgau) 71, 395, 399, 401, 622, 624.
Zella, zie Celle.
Zevenburgen XVII, 307, 310, 320.
Zevenburgen, vorst van, zie Rákóczi, György I.
Ziegler (*Ziglerus*), Hieronymus 715, 716.
Ziegrot, zie Siegerot, David Fredrik.
Zilvervloot, zie Amerika; West-Indië.
Zimbabwe (*Monomotapa*) 541, 543, 545.
Zimmeren, zie Simmern.
Zinca, zie Cinca, rivier.
Zittau 210.
Zürich IX, X, 13, 54, 56, 263, 264, 357, 464, 476, 493, 495, 508, 512, 514, 530, 531, 550, 551, 567, 568, 569, 583, 597, 720, 738, 759, 795, 807.
Zürich (plaats van verzending) 26, 41, 57, 87, 100, 114, 177, 264, 322, 338, 357, 375, 392, 496, 513, 532, 552, 584, 648, 663, 683, 739, 759, 773, 795, 807.
Zug, kanton 86, 113, 123.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium; Nederlant; Pays-Bas*) 32, 33, 40, 47, 78, 80, 103, 108, 141, 142, 144, 145, 150, 157, 158, 159, 161, 169, 171, 172, 174, 180, 190, 191, 193, 194, 208, 215, 238, 241, 243, 245, 249, 253, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 268, 270, 273, 274, 275, 278, 283, 284, 285, 286, 288, 290, 297, 298, 300, 302, 303, 304, 305, 308, 312, 313-319, 321, 338, 340, 343, 345, 346, 347, 349, 364, 368, 372, 374, 388, 403, 408, 414, 417, 422, 435, 438, 440, 442, 451, 455, 456, 476, 485, 489, 491, 536, 542, 549, 553, 556, 565, 592, 593, 617, 637, 638, 639, 640, 646, 655, 673, 677, 699, 700, 708, 710, 715, 716, 726, 728, 729, 744, 758, 763, 765, 766, 767, 778, 780, 783, 797, 799, 802.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium; Nederlant; Pays-Bas*), bisdommen 258, 259.
Zuidelijke Nederlanden (*Belgium; Nederlant; Pays-Bas*), gouverneur van, zie Albrecht, aartshertog van Oostenrijk; Farnese, Alessandro, hertog van Parma; Ferdinand van Oostenrijk, kardinaal-infante; Isabella Clara Eugenia, infanta van Spanje; Leopold Wilhelm, aartshertog van Oostenrijk; Melo, don Francisco de; Moura y Corte Real, Manuel de, markies van Castel Rodrigo; Oostenrijk, Juan José van.
Zülfikâr, zie Soulfikar-Pacha.
Zúñiga y Velasco, doña Inés de 345, 348, 349,

484, 764, 765, 768.
Zutphen 537.
Zwaben (*Suevia*) 59, 65, 80, 142, 143, 144, 145, 242, 441, 483, 486, 558, 638, 690, 693, 696, 731, 796, 800, 802; zie ook Rijk, Kreitsen.
Zwabisch-Beiers leger, zie de bevelhebbers: Mercy, François de; Werth, Johan van.
Zwaerdecroon (*Swaerdecroon*), Hendrik 262*.
Zwarte Woud XVIII, 169, 172, 173, 215, 241, 247, 259, 313, 335, 510, 587, 786, 787; zie ook Kinzig, dal van de.
Zwarte Zee 358.
Zweden (*Suecia*), passim.
Zweden (*Suecia*), rijksdag 505, 525, 548, 581, 657, 676, 697, 711, 712, 718, 730, 731, 732, 750, 752, 768, 770, 790.
Zweden (*Suecia*), rijkskanselier, zie Gardie, Magnus Gabriel De la; Oxenstierna, Axel; Oxenstierna, Erik Axelsson.
Zweden (*Suecia*), rijksregenten (rijksraden) VII, X, XXIII, XXV, XXVI, 16, 35, 138, 207, 263, 294, 295, 330, 333, 339, 350, 351, 352, 353, 359, 364, 368, 369, 373, 405, 442, 444-449, 501, 505, 530, 531, 545, 548, 559, 560, 581, 586, 592, 613, 625-630, 688, 697, 701, 719, 739, 752, 768, 771, 784, 803.
Zweden, gezanten.
Zweden, resident te Benfeld, zie Mockhel, Friedrich Richard.
Zweden, gezant te Hamburg, zie Salvius, Johan Adler.
Zweden, gezant te Kassel, zie Wolff, dr. Herman.
Zweden, agent te Keulen, zie Bilderbeeck, Hendrik van.
Zweden, gezanten te Moskou, zie Bielke, Gustav; Crusebjörn, Peter; Lofelt, Peter Anton.
Zweden, gezanten te Parijs, zie Duncan de Cerisantes, Marc; Gardie, Magnus Gabriel De la; Grotius, Hugo; correspondent te Parijs, zie Epstein, Johann.
Zweden, gezanten in de Republiek, zie Appelboom, Harald; B(l)ommert Silvercrona, Johan Philip; Camerarius, Ludwig; Geer, Lodewijk de; Spiring Silvercrona, Petter.
Zweden, gezant te Zürich, zie Marin, Carl.
Zweden, gezant ter vredesconferentie te Munster, zie Rosenhane, Schering.
Zweden, gevolmachtigden ter vredesconferentie, zie Bielke, Ture; Oxenstierna, Johan; Salvius, Johan Adler.
Zweden en Brandenburg 116, 117, 236, 250, 265, 287, 751.
Zweden en Denemarken XXV, XXVII, 118, 126, 137, 176, 188, 207, 232, 323, 349, 357, 404, 406, 428, 429, 459, 461, 473, 474, 485, 490, 491, 493, 496, 504, 505, 525, 545, 548, 559, 581, 613, 627, 629, 657, 677, 694, 697, 711, 719, 730, 731, 732, 738, 746, 750, 752, 757, 769, 771, 784, 785, 790, 792, 803, 807.
Zweden en Frankrijk XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, 93, 156, 157, 177, 188, 209, 230, 235, 237, 264, 277, 282, 283, 285, 296, 301, 303, 304, 306, 308, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 319, 323, 324, 330, 331, 335, 339, 340, 343, 345, 346, 347, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 361, 364, 366, 368-370, 373, 374, 375, 376, 379, 381, 383, 385, 392, 393, 398, 404, 408, 416, 417, 419, 422, 424, 426, 427, 428, 429, 431, 436, 438, 444-449, 456, 459, 478, 486, 488, 489, 490, 501, 505, 508, 510-512, 513, 516, 521, 530, 531, 532, 534, 535, 541, 545, 551, 552, 554, 555, 557, 560, 561, 562, 563, 564, 567, 569, 570, 575, 579, 580, 582, 584, 586, 590, 601, 610, 613, 615, 621, 622, 623, 626, 627, 628, 629, 648, 663, 670, 671, 673, 688, 689, 692, 694, 695, 696,

706, 720, 723, 741, 745, 746, 755, 756, 757, 758, 766, 773, 776, 784, 789, 794, 804.
Zweden en het Habsburgse huis 171, 188, 210, 216, 218, 349, 535, 547, 560, 561, 563, 576, 577, 579, 580, 582, 598, 614, 658, 674, 677, 684, 689, 697, 701, 710, 718, 719, 724, 732, 738, 746, 750, 751, 769, 770, 784, 785, 790, 792, 807.
Zweden en de Republiek 451, 516, 526, 586, 627, 628, 629, 736, 741.
Zweden, koningin van, zie Christina.
Zweden, koning van, zie Gustaaf II Adolf; Karel (X) Gustaaf.
Zweden, koningin-weduwe van, zie Brandenburg, Maria Eleonora van.
Zweibrücken (*Bipontina; Deux-Ponts*) 247, 618, 620, 622, 623, 624.
Zweibrücken, paltsgraaf Johann Casimir van 146, 494, 505, 546, 581, 613, 685, 687.
Zweibrücken, paltsgraaf Karl Gustav van, zie Karel X Gustaaf, koning van Zweden.
Zweibrücken, Christina Magdalena van 146.
Zweibrücken, Eleonora Catharina van 505*, 546, 581, 613, 685, 687.
Zwickau (stad ten zuiden van Leipzig) 22.
Zwitserland (*Helvetia*) VII, XVIII, 5, 6, 7, 9, 26, 30, 33, 40, 41, 47, 48, 49, 56, 57, 60, 63, 65, 71, 72, 77, 80, 84, 86, 87, 100, 105, 108, 113, 114, 123, 124, 125, 127, 128, 132, 133, 134, 150, 176, 177, 186, 192, 193, 194, 197, 202, 205, 206, 235, 239, 258, 260, 263, 308, 316, 337, 392, 463, 464, 467, 472, 476, 477, 479, 493, 495, 497, 507, 512, 550, 551, 568, 569, 574, 576, 577, 608, 610, 612, 613, 620, 622, 624, 625, 632, 648, 656, 663, 682, 720, 721, 738, 746, 758, 761, 787, 795, 807.